RİZE'DE OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ

Burak Muhammet GÖKLER

Doktora Tezi
Türk İslam Sanatları Ana Bilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ
2022
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK İSLAM SANATLARI ANA BİLİM DALI

Burak Muhammet GÖKLER

RİZE'DE OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ

ERZURUM 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "***Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri***" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

x Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[07.10.2022]

Burak Muhammet GÖKLER

Aslı ıslak imzalıdır

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ danışmanlığında, Burak Muhammet GÖKLER tarafından hazırlanan bu çalışma 07/10/2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Muhammet ARSLAN	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ	İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü
Aslı ıslak imzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **VIII**
ABSTRACT ..... **IX**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **X**
HARİTALAR DİZİNİ ..... **XI**
ÇİZİMLER DİZİNİ ..... **XV**
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ ..... **XXXIX**
KARŞILAŞTIRMA FOTOĞRAFLAR DİZİNİ ..... **CLVIII**
GRAFİKLER DİZİNİ ..... **CLXXIX**
ÖNSÖZ ..... **CLXXXIII**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI **1**
II. MATERYAL VE YÖNTEM **3**
III. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR **5**

BİRİNCİ BÖLÜM
RİZE'NİN COĞRAFYASI, TARİHÇESİ ve CAMİ MİMARİSİNDE AHŞAP KULLANIMI

1.1. RİZE'NİN COĞRAFİ DURUMU **8**
1.2. RİZE'NİN TARİHİ **10**
1.3. CAMİ MİMARİSİNDE AHŞAP KULLANIMI **15**
1.3.1. Doğu Karadeniz Bölgesi 136

İKİNCİ BÖLÜM
KATALOG

2.1. MERKEZ **144**
2.1.1. İslampaşa/Kurşunlu Camii **144**
2.1.2. Kale Camii **153**
2.1.3. Gülbahar Hatun Camii **158**
2.1.4. Balsu Mahallesi Camii **167**
2.1.5. Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii **172**
2.1.6. Balıkçılar Köyü Camii **178**

2.1.7. Pazarköy Merkez Camii 193
2.2. ARDEŞEN 203
2.2.1. Yukarıdurak Köyü Camii 203
2.2.2. Doğanay Köyü Camii 207
2.2.3. Işıklı Köyü Camii 229
2.2.4. Kavaklıdere Camii 243
2.2.5. Pirinçlik Köyü Camii 253
2.2.6. Seslikaya Köyü Camii 260
2.2.7. Tunca Köyü Camii 278
2.2.8. Kirazlık Köyü Camii 293
2.3. ÇAMLIHEMŞİN/VİCEALTI 300
2.3.1. Zilkale Köyü Camii 300
2.3.2. Köprübaşı Köyü Camii 313
2.3.3. Konaklar Mahallesi Camii 323
2.3.4. Sıraköy Camii 334
2.3.5. Çat Köyü Camii 346
2.3.6. Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii 351
2.3.7. Mollaveyis (Ülkü) Köyü Camii 363
2.3.8. Meydan Köyü Camii 372
2.3.9. Şenyuva Köyü Camii 379
2.3.10. Ortayayla Köyü Camii 388
2.3.11. Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii 394
2.3.12. Aşağı Çamlıca Mahallesi Camii 400
2.3.13. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii 422
2.3.14. Şenköy Camii 431
2.3.15. Kavak Mahallesi Camii 446
2.3.16. Mikron Mahallesi Camii 458
2.3.17. Kaplıca Mahallesi Camii 469
2.3.18. Ortan Köyü Camii 484
2.3.19. Boğaziçi Köyü Camii 490
2.3.20. Yolkıyı Köyü Camii 495
2.3.21. Kale-i Bala Köyü Camii 504

2.4. ÇAYELİ/ MAPAVRİ 510
2.4.1. Büyük Cafer Paşa Camii **510**
2.4.2. Hacıbaşı Camii **519**
2.4.3. Ormancık Köyü Camii **531**
2.4.4. Yenice Köyü Camii **552**
2.4.5. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii **565**
2.4.6. Ulaşlı Mahallesi Camii **573**
2.4.7. İncesu Köyü Camii **578**
2.4.8. Şairler Mahallesi Tepe Camii **592**
2.4.9. Yavuzlar Köyü Camii **598**
2.4.10. Küçüktaşhane Camii **609**
2.4.11. Taşhane Camii **622**
2.4.12. Karaağaç Köyü Camii **630**
2.4.13. Kesmetaş Mahallesi Merkez Camii **642**
2.4.14. Yeşiltepe Köyü Camii **658**
2.4.15. Erenler Köyü Camii **666**
2.4.16. Yalı Mahallesi Orta Camii **675**
2.4.17. Limanköy Merkez Camii **681**
2.4.18. Çeşmeli Köyü Camii **698**
2.4.19. Gümüşpınar Mahallesi Camii **707**
2.5. DEREPAZARI/MALPET 712
2.5.1. Eriklimanı Mahallesi Camii **712**
2.5.2. Uzunkaya Köyü Camii **720**
2.6. FINDIKLI/VİÇE 731
2.6.1. Fındıklı Merkez Camii **731**
2.6.2. Beydere Köyü Camii **744**
2.6.3. Meyvalı Köyü Camii **756**
2.6.4. Çağlayan Köyü Camii **773**
2.7. GÜNEYSU/POTAMYA 780
2.7.1. Ilıca Camii **780**
2.7.2. Asmalıırmak Köyü Camii **800**
2.7.3. Paravol Mahallesi Camii **807**

2.8. HEMŞİN/DAMPUR **813**
2.8.1. Hacı Balta Camii **813**
2.8.2. Bilenköy Merkez Camii **823**
2.8.3. Bahar Mahallesi Camii **842**
2.8.4. Yaltkaya Köyü Papager Camii **850**
2.8.5. Levent Köyü Camii **861**
2.8.6. Nurluca Köyü Camii **869**
2.8.7. Yaltkaya Köyü Merkez Camii **884**
2.9. İKİZDERE/KURAİSEBA **906**
2.9.1. Demirkapı Köyü Camii **906**
2.9.2. Dereköy Yukarı Mahalle Camii **922**
2.9.3. Sakandoz Camii **932**
2.9.4. Diktaş Köyü Camii **943**
2.9.5. Çamlık Köyü Merkez Camii **953**
2.9.6. Güneyce Köyü Yeşiltepe Mahallesi Camii **966**
2.9.7. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii **976**
2.9.8. Kurusaha Camii **997**
2.9.9. Yağcılar Köyü Camii **1005**
2.9.10. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii **1013**
2.9.11 Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii **1037**
2.9.12. Cimil Orta Köy Hapinç Camii **1046**
2.9.13. Cimil Baş Köyü Camii **1056**
2.9.14. Güney Mahalle Aşağı Camii **1068**
2.9.15. Çiçekli Köyü Merkez Camii **1082**
2.9.16. Bayırköy Ekşioğlu Camii **1092**
2.9.17. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii **1113**
2.9.18. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Holca Camii **1121**
2.9.19. Sivrikaya Köyü Camii **1130**
2.9.20. Yeşilyurt Mahallesi Camii **1136**
2.9.21. Meşeköy Camii **1144**
2.10. İYİDERE/ASPET **1151**
2.10.1. Sarayköy Camii **1151**

2.10.2. Yalıköy Camii 1159
2.11. KALKANDERE/KARADERE 1167
2.11.1. Hüseyin Hoca Köyü Camii 1167
2.11.2. Kayabaşı Köyü Camii 1188
2.11.3. Kayabaşı Köyü Camii II 1201
2.11.4. Hurmalık Köyü Camii 1208
2.11.5. Taşçılar Mahallesi Camii 1215
2.12. PAZAR/ATİNA 1222
2.12.1. Mehmet Efendi Camii 1222
2.12.2. Yücahisar Köyü Merkez Camii 1233
2.12.3. Uğrak Köyü Camii 1242
2.12.4. Merdivenli Köyü Camii 1261
2.12.5. Sulak Köyü Camii 1279
2.12.6. Örnek Köyü Camii 1287
2.12.7. Yücehisar Köyü Ürünlü Camii 1309
2.12.8. Akmescit Köyü Camii 1316
2.12.9. Ortayol Köyü Merkez Camii 1337
2.12.10. Kocaköprü Mahallesi Hotri Camii 1359
2.12.11. Ortayol Köyü Kocataş Mahallesi Camii 1366
2.12.12. Sahilköy Seydioğlu Camii 1371
2.12.13. Tektaş Köyü Camii 1379
2.13.14. Irmak Köyü Merkez Camii 1388
2.13.15. İkiztepe Mahallesi Merkez Camii 1398
2.13.16. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii 1406
2.12.17. Şentepe Köyü Camii 1413

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN CAMİLER 1420
3.1.1. Merkez 1420
3.1.2. Ardeşen 1429
3.1.3. Çamlıhemşin 1429
3.1.4. Çayeli 1430

3.1.5. Derepazarı **1433**
3.1.6. Fındıklı **1434**
3.1.7. Güneysu **1435**
3.1.8. Hemşin **1437**
3.1.9. İkizdere **1439**
3.1.10. Kalkandere **1440**
3.1.11. Pazar **1442**
3.2. TAMAMEN YENİLENEN CAMİLER 1443
3.2.1. Merkez **1443**
3.2.2. Ardeşen **1467**
3.2.3. Çamlıhemşin **1468**
3.2.4. Çayeli **1473**
3.2.5. Derepazarı **1482**
3.2.6. Fındıklı **1486**
3.2.7. Güneysu **1488**
3.2.8. Hemşin **1500**
3.2.9. İkizdere **1500**
3.2.10. İyidere **1505**
3.2.11. Kalkandere **1509**
3.2.12. Pazar **1512**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME

4.1. PLAN ve MİMARİ 1525
4.1.1. Dikdörtgen Planlı Camiler 1525
4.1.2. Kare Planlı Camiler 1528
4.1.3. Tek Kubbeli Camiler 1530
4.1.4. Cephe Düzenleri 1533
4.1.5. Pencere Sistemleri 1542
4.1.6. Kapılar 1558
4.1.7. Üst Örtüler 1563
4.1.8.Çantı Camiler 1579

4.1.9. Fevkani Camiler (Alt Katlar-Medrese/Mektep) 1589
4.1.10. Mimari Elemanlar 1595
4.2. SÜSLEMELER 1693
4.2.1. Bitkisel Süslemeler 1695
4.2.2. Geometrik Süslemeler 1793
4.2.4. Figüratif Süslemeler 1930
4.2.5. Mimari Süslemeler 1945
4.3. USTA İSİMLERİ 1950
4.4. MALZEME TEKNİK 1956

SONUÇ 1964
KAYNAKÇA 1974
ÖZGEÇMİŞ 2048

ÖZET

DOKTORA TEZİ

RİZE'DE OSMANLI DÖNEMİ CAMİLERİ

Burak Muhammet GÖKLER

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ

2022, 2049 Sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ (Danışman)
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
Doç. Dr. Muhammet ARSLAN

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli sahil kentlerinden birisi olan Rize hem coğrafi yapısıyla hem tarihiyle hem de mimari yapılarıyla ön plana çıkmaktadır. Artvin, Trabzon, Erzurum ve Bayburt ile sınırı bulunan bölge, Alt Paleolitik dönemden itibaren yerleşim yeri olmuştur. Rize, 1461'de Fatih Sultan Mehmet tarafından Trabzon'un fethine kadar çeşitli devletlerin hakimiyeti altında kalmış, Trabzon'dan kısa süre sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Osmanlı'nın fethiyle birlikte bölgede yoğunlukta olan gayrimüslim toplum zamanla çoğunluğu Müslüman halka bırakmıştır. Bu husus beraberinde İslamiyet'in sembolü olan cami mimarisinin inşa sürecini de başlatmıştır.

Ağaç çeşitliliğin bol olduğu Rize'de, camilerin inşası ve süslemesi de ahşap ile şekillenmiştir. Bu sebeple çalışmanın giriş bölümünde bölge camilerini de kapsayacak olan ahşap destek, ahşap tavan, çantı, bağdadi kubbe ve kırlangıç örtü gibi doğrudan ahşapla ilgili genel bir gelişim verilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümde, bölgede tespit edilen örnekler ışığında XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar (1923) merkez ilçe başta olmak üzere Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere ve Pazar'da bulunan 368 camiden 116'sı katalog bölümünde, 87'si günümüze ulaşamayan, 165'i de tamamen yenilenen camiler başlığı altında değerlendirilmiştir. Burada Rize ile ilgili yapılan arşiv çalışmaları, camilerin tarihlendirilmesinde etken bir rol oynamıştır. Cami üzerinde yer alan kitabeler ve arşiv çalışmalarının beraber değerlendirilmesi yapıların dip tarihinin belirlenmesini, inşa ve onarım süreçlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünü karşılaştırma ve değerlendirme başlığı meydana getirmiştir. Bölge camilerin planları, cepheleri, pencereleri, kapıları, üst örtüleri, minareleri, son cemaat yerleri, kapı kanatları, mihrapları, minberleri, mahfilleri, vaaz kürsüleri ve süsleme programları ele alınmıştır. Öncelikle bölge daha sonra da Anadolu örnekleriyle karşılaştırılan başlıklarda Rize'yle olan benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Buna göre Rize'nin, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin karakteristik özelliklerini taşıdığı ve yerel ustaların ellerinde biçimlendiği sonucu çıkartılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rize, Cami, Geleneksel Mimari, Doğu Karadeniz

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

OTTOMAN PERIOD MOSQUES IN RİZE

Burak Muhammet GÖKLER

Advisor: Assist. Prof. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

2022, Page: 2049

Jury: Assist. Prof. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ (Advisor)
Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ
Prof. Dr. Süleyman Çiğdem
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
Assoc. Prof. Dr. Muhammet ARSLAN

Rize, one of the important coastal cities of the Eastern Black Sea Region, comes to the fore with its geographical structure, history and architectural structures. The region bordering Artvin, Trabzon, Erzurum and Bayburt has been a settlement since the Lower Paleolithic period. Rize remained under the domination of various states until the conquest of Trabzon by Fatih Sultan Mehmet in 1461 and joined the Ottoman lands shortly after Trabzon.

With the conquest of the Ottoman Empire, the non-Muslim society, which was concentrated in the region, left the majority to the Muslim people in time. This issue also initiated the construction process of mosque architecture, which is the symbol of Islam.

In Rize, where tree diversity is abundant, the construction and decoration of mosques were also shaped by wood. In Rize, where tree diversity is abundant, the construction and decoration of mosques were also shaped by wood. For this reason, in the introduction part of the study, a general development directly related to wood such as wooden support, wooden ceiling, çantı, bagdadi dome and swallow cover, which will include the region's mosques, is given.

In the second and third chapters, in the light of the examples ascertained in the region, from the XVI to the XX century (1923), there are 368 districts located in Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere and Pazar. 116 of the mosques were evaluated in the catalog section, 87 of them did not survive and 165 were evaluated under the title of completely renovated mosques. Archival studies on Rize played an active role in the dating of mosques here. Evaluation of the inscriptions and archive studies on the mosque together has enabled the determination of the bottom date of the structures and the emergence of the construction and repair processes.

The fourth chapter of the study consists of the title of comparison and evaluation. Plans, facades, windows, doors, roof coverings, minarets, narthex places, door wings, mihrabs, pulpits, mahfils, sermon platforms and decoration programs of the regional mosques are discussed. First of all, the similarities and differences with Rize were revealed in the titles that were compared with the region and then with the Anatolian examples. Accordingly, it has been concluded that Rize has the characteristics of the Eastern Black Sea Region and was shaped by the local masters.

Keyword: Rize, Mosque, Traditional Architecture, East Blacksea

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz	**:** Bakınız
C.	**:** Cilt
Cm	**:** Santimetre
Çev.	**:** Çeviren
Krdnz	**:** karadeniz.gov.tr
M.	**:** Metre
M.Ö.	**:** Milattan Önce
M.S.	**:** Milattan Sonra
Madd.	**:** Madde
S.	**:** Sayı
SAC.	**:** Samsun Ahşap Camileri
TDVİA	**:** Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TKVTVKK	**:** Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
TUC	**:** Türkiye Ulu Camileri
TVGM	**:** Trabzon Vakıflar Genel Müdürlüğü
Yy	**:** Yüzyıl

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 2.1. Kurşunlu Camii'nin Konumu (Google Earth) 144
Harita 2.2. Rize Kale Camii Konumu (Google Earth) 153
Harita 2.3. Gülbahar Hatun Camii Konumu (Google Earth) 158
Harita 2.4. Balsu Camii Konumu (Google Earth) 167
Harita 2.5. Balıkçılar Köyü Camii Konumu (Google Earth) 178
Harita 2.6. Pazarköy Merkez Camii Konumu (Google Earth) 193
Harita 2.7. Yukarıdurak Köyü Camii Konumu (Google Earth) 203
Harita 2.8. Doğanay Köyü Camii Konumu (Google Earth) 207
Harita 2.9. Işıklı Köyü Camii Konumu (Google Earth) 229
Harita 2.10. Kavaklıdere Camii Konumu (Google Earth) 243
Harita 2.11. Pirinçlik Caminin Konumu (Google Earth) 253
Harita 2.12. Seslikaya Köyü Camii Konumu (Google Earth) 260
Harita 2.13. Tunca Camii Konumu (Google Earth) 278
Harita 2.14. Kirazlık Köyü Camii Konumu (Google Earth) 293
Harita 2.15. Zilkale Köyü Camii Konumu (Google Earth) 300
Harita 2.16. Köprübaşı Köyü Camii Konumu (Google Earth) 313
Harita 2.17. Konaklar Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 323
Harita 2.18. Sıraköy Camii Konumu (Google Earth) 334
Harita 2.19. Çat Köyü Camii Konumu (Google Earth) 346
Harita 2.20. Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 351
Harita 2.21. Mollaveyis Köyü Camii Konumu (Google Earth) 363
Harita 2.22. Meydan Köyü Camii Konumu (Google Earth) 372
Harita 2.23. Şenyuva Köyü Camii Konumu (Yandex) 379
Harita 2.24. Ortayayla Köyü Camii Konumu (Yandex) 388
Harita 2.25. Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii (Google Earth) 394
Harita 2.26. Aşağı Çamlıca Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 400
Harita 2.27. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii Konumu (Yandex) 422
Harita 2.28. Şenköy Camii Konumu (Google Earth) 431
Harita 2.29. Kavak Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 446
Harita 2.30. Mikron Camii Konumu (Google Earth) 458
Harita 2.31. Kaplıca Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 469

Harita 2.32. Ortan Köyü Camii Konumu (Google Earth)....484
Harita 2.33. Boğaziçi Köyü Camii Konumu (Google Earth) 490
Harita 2.34. Yolkıyı Köyü Camii Konumu (Google Earth) 495
Harita 2.35. Kale-i Bala Köyü Camii Konumu (Google Earth) 504
Harita 2.36. Cafer Paşa Camii Konumu (Google Earth) 510
Harita 2.37. Hacıbaşı Camii Konumu (Google Earth)....519
Harita 2.38. Ormancık Köyü Camii Konumu (Yandex)....531
Harita 2.39. Yenice Köyü Camii Konumu (Google Earth) 552
Harita 2.40. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)....565
Harita 2.41. Ulaşlı Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 573
Harita 2.42. İncesu Köyü Camii Konumu (Google Earth) 578
Harita 2.43. Şairler Mahallesi Tepe Camii Konumu (Google Earth) 592
Harita 2.44. Yavuzlar Köyü Camii Konumu (Yandex) 598
Harita 2.45. Küçüktaşhane Camii Konumu (Google Earth)....609
Harita 2.46. Taşhane Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 622
Harita 2.47. Karaağaç Köyü Camii Konumu (Google Earth)....630
Harita 2.48. Kesmetaş Mahallesi Camii (Google Earth) 642
Harita 2.49. Yeşiltepe Köyü Camii Konumu (Google Earth)....658
Harita 2.50. Erenler Köyü Camii (Google Earth)....666
Harita 2.51. Yalı Mahallesi Orta Camii Konumu (Google Earth)....675
Harita 2.52. Limanköy Camii Konumu (Yandex) 681
Harita 2.53. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii Konumu (Google Earth) 698
Harita 2.54. Gümüşpınar Mahallesi Camii Konumu (Google Earth) 707
Harita 2.55. Eriklimanı Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)....712
Harita 2.56. Uzunkaya Köyü Camii Konumu (Google Earth) 720
Harita 2.57. Fındıklı Merkez Camii Konumu (Google Earth)....731
Harita 2.58. Beydere Köyü Camii Konumu (Google Earth) 744
Harita 2.59. Meyvalı Köyü Camii Konumu (Google Earth) 756
Harita 2.60. Çağlayan Köyü Büyük Camii Konumu (Google Earth)....773
Harita 2.61. Ilıca Camii Konumu (Google Earth) 780
Harita 2.62. Asmalıırmak Köyü Camii (Google Earth)....800
Harita 2.63. Paravol Köyü Camii Konumu (Google Earth) 807

Harita 2.64. Hacı Balta Camii Konumu (Google Earth)....813
Harita 2.65. Bilenköy Camii Konumu (Google Earth)....823
Harita 2.66. Bahar Mahallesi Camii (Yandex)....842
Harita 2.67. Papager Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)....850
Harita 2.68. Levent Köyü Camii Konumu (Google Earth)....861
Harita 2.69. Nurluca Köyü Camii Konumu (Google Earth)....869
Harita 2.70. Yaltkaya Köyü Merkez Camii (Ali Çelebi) Konumu (Google Earth)....884
Harita 2.71. Demirkapı Köyü Camii Konumu (Google Earth)....906
Harita 2.72. Dereköy Yukarı Mahalle Camii Konumu (Yandex)....922
Harita 2.73. Sakandoz Camii Konumu (Google Earth)....932
Harita 2.74. Diktaş Köyü Camii Konumu (Google Earth)....943
Harita 2.75. Çamlık Köyü Camii Konumu (Google Earth)....953
Harita 2.76. Yeşiltepe Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)....966
Harita 2.77. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Konumu (Google Earth)....976
Harita 2.78. Kurusaha Camii Konumu (Google Earth)....997
Harita 2.79. Yağcılar Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1005
Harita 2.80. Hacı Şeyh Camii'nin Konumu (Google Earth)....1013
Harita 2.81. Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii Konumu (Google Earth)....1037
Harita 2.82. Cimil Orta Köy Hapinç Camii Konumu (Google Earth)....1046
Harita 2.83. Cimilbaş Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1056
Harita 2.84. Güney Mahallesi Aşağı Camii Konumu (Google Earth)....1068
Harita 2.85. Çiçekli Köyü Merkez Camii (Google Earth)....1082
Harita 2.86. Bayırköy Ekşioğlu Camii Konumu (Google Earth)....1092
Harita 2.87. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii Konumu (Google Earth)....1113
Harita 2.88. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Holca Camii Konumu (Google Earth)....1121
Harita 2.89. Sivrikaya Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1130
Harita 2.90. Yeşilyurt Mh. Camii'nin Konumu (Google Earth)....1136
Harita 2.91. Meşeköy Camii Konumu (Google Earth)....1144
Harita 2.92. Sarayköy Camii Konumu (Google Earth)....1151
Harita 2.93. Yalıköy Camii Konumu (Google Earth)....1159
Harita 2.94. Hüseyin Hoca Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1167
Harita 2.95. Kayabaşı Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1188

Harita 2.96. Kayabaşı Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1201
Harita 2.97. Hurmalık Köyü Camii Konumu (Google Earth) 1208
Harita 2.98. Taşçılar Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)....1215
Harita 2.99. Mehmet Emin Camii Konumu (Google Earth) 1222
Harita 2.100. Yücehisar Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth) 1233
Harita 2.101. Uğrak Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth) 1242
Harita 2.102. Merdivenli Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)....1261
Harita 2.103. Sulak Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth) 1279
Harita 2.104. Örnek Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1287
Harita 2.105. Ürünlü Camii Konumu (Google Earth) 1309
Harita 2.106. Akmescit Köyü Camii Konumu (Google Earth) 1316
Harita 2.107. Ortayol Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth) 1337
Harita 2.108. Kocaköprü Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)....1359
Harita 2.109. Kocataş Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)....1366
Harita 2.110. Seydioğlu Camii Konumu (Google Earth) 1371
Harita 2.111. Tektaş Köyü Camii Konumu (Google Earth)....1379
Harita 2.112. Irmak Köyü Merkez Camii (Google Earth)....1388
Harita 2.113. İkiztepe Mahallesi Merkez Camii Konumu (Google Earth)....1398
Harita 2.114. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii (Google Earth)....1406
Harita 2.115. Şentepe Köyü Camii (Google Earth)....1413

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1.1. Konik Tipi Çadır (N. Diyarbekirli) 18
Çizim 1.2. Yurt Tipi Çadırlar 19
Çizim 1.3. Sekizgen Gövdeli Konik Formlu Çadır (K. Akçay) 20
Çizim 1.4. Ak-Beşim Budist Tapınağı (M. Cezar) 21
Çizim 1.5. Ak-Beşim Tapınağı Salonu (M. Cezar) 22
Çizim 1.6. Pencikent Köşkü'nde Kırlangıç Kubbeli Oda 22
Çizim 1.7. Yuğ Töreni Sahnesi (Rustamavo) 23
Çizim 1.8. Uygur Evi 25
Çizim 1.9. Kusam Camii'nin Rekonstrüksiyonu (Filimonov) 29
Çizim 1.10. Kusam Camii'nin Ahşap Taşıyıcıları (Filimonov) 29
Çizim 1.11. Fatmev Sütunu 31
Çizim 1.12. Pohut Sütunu 31
Çizim 1.13. Urimtan Sütunu 32
Çizim 1.14. Kemah Bey Camii Restitüsyon Denemesi (Kemah Kazı Ekibi) 38
Çizim 1.15. Kemah Bey Camii İç Mekan Restitüsyon Denemesi (Kemah Kazı Ekibi) 38
Çizim 1.16. Kütahya Ulu Camii İlk İnşası Plan Şeması (E. Ayverdi) 57
Çizim 1.17. İlyas Bey Camii (TDVİA) 69
Çizim 2.1. Kurşunlu Camii Planı 147
Çizim 2.2 . Kurşunlu Camii Kadınlar Mahfili Süslemesi 151
Çizim 2.3. Kale Camii Planı 155
Çizim 2.4. Gülbahar Hatun Camii Planı 161
Çizim 2.5. Gülbahar Hatun Camii Minber Kapı Tacı 165
Çizim 2.6. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Kapı Kemeri 165
Çizim 2.7. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Balkonu 166
Çizim 2.8. Balsu Mahallesi Camii Planı 168
Çizim 2.9. Balsu Mh. Camii Bodrum Kat Planı 168
Çizim 2.10. Soğuksu Orta Mahalle Camii Planı 174
Çizim 2.11. Balıkçılar Köyü Camii Alt ve Üst Kat Planları 180
Çizim 2.12. Balıkçılar Köyü Camii Minber Cephesi Genel 186
Çizim 2.13. Minber Kapı Tacı 187
Çizim 2.14. Minber Aynalığı 187

Çizim 2.15. Minber Süpürgelik 188
Çizim 2.16. Minber Korkuluk 188
Çizim 2.17. Minber Köşkü 189
Çizim 2.18. Köşk Yan Cephe 190
Çizim 2.19. Köşk Altı 1. Pano 190
Çizim 2.20. Köşk Altı 2. Pano 190
Çizim 2.21. Köşk Altı 3. Pano 190
Çizim 2.22. Mahfil Balkon Altı 191
Çizim 2.23. Mahfil Korkulukları 191
Çizim 2.24. Pazarköy Camii Medrese Planı 195
Çizim 2.25. Pazarköy Camii Planı 195
Çizim 2.26. Pazarköy Camii Üst Kat Planı 195
Çizim 2.27. Minber Kapı Tacı 202
Çizim 2.28. Yukarıdurak Köyü Camii Planı 204
Çizim 2.29. Doğanay Köyü Camii Alt Kat Planı 210
Çizim 2.30. Doğanay Köyü Camii Planı 210
Çizim 2.31. Livaül Hamd Sancağı 216
Çizim 2.32. Harim Kuzey Duvar Türk Bayrağı 217
Çizim 2.33. Harim Kuzey Duvar Süslemesi 217
Çizim 2.34. Mahfil Kazı Kuzey Duvar 217
Çizim 2.35. Harim Doğu Duvar 1. Süsleme 218
Çizim 2.36. Harim Doğu Duvar 2. Süsleme 218
Çizim 2.37. Harim Doğu Duvar 3. Süsleme 219
Çizim 2.38. Harim Doğu Duvar 4. Süsleme 219
Çizim 2.39. Doğu Duvar Mahfil Katı Süslemesi 220
Çizim 2.40. İncir Ağacı Motifi 220
Çizim 2.41. Doğanay Köyü Camii Mihrabı 221
Çizim 2.42. Minber Genel 222
Çizim 2.43. Minber Kapısı 223
Çizim 2.44. Minber Aynalığı 224
Çizim 2.45. Minber Süpürgeliği 224
Çizim 2.46. Minber Korkuluğu 225

Çizim 2.47. Minber Köşebent....225
Çizim 2.48. Minber Köşk Altı....225
Çizim 2.49. Mahfil Taşıyıcı Ayaklar....226
Çizim 2.50. Mahfil Korkuluğu....226
Çizim 2.51. Ahşap Tavan Süslemesi....226
Çizim 2.52. Doğanay Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi....227
Çizim 2.53. Işıklı Camii Planı....232
Çizim 2.54. Işıklı Camii Pencere Kenarı Süslemesi....236
Çizim 2.55. Işıklı Camii Minber Genel Görüntüsü....236
Çizim 2.56. Işıklı Camii Minber Kapı Tacı....237
Çizim 2.57. Işıklı Camii Minber Aynalığı....237
Çizim 2.58. Işıklı Camii Minber Aynalığı....238
Çizim 2.59. Işıklı Camii Minber Korkuluğu....238
Çizim 2.60. Işıklı Camii Minber Köşk Altı....238
Çizim 2.61. Işıklı Camii Mahfil Korkulukları....239
Çizim 2.62. Işıklı Camii Ahşap Tavan....239
Çizim 2.63. Işıklı Camii Kubbesi....240
Çizim 2.64. Işıklı Camii Kubbe Geçiş Süslemesi....240
Çizim 2.65. Işıklı Camii Kubbe Eteği Süslemesi....241
Çizim 2.66. Işıklı Camii Kubbe İçi Bezeme....241
Çizim 2.67. Işıklı Camii Kubbe Göbeği....241
Çizim 2.68. Kavaklıdere Camii Planı....246
Çizim 2.69. Kavaklıdere Camii Minber Kapı Tacı....251
Çizim 2.70. Kavaklıdere Camii Tavan Süslemesi....252
Çizim 2.71. Pirinçlik Camii Planı....254
Çizim 2.72. Minber Kapı Tacı....257
Çizim 2.73. Pirinçlik Camii Minberi....258
Çizim 2.74. Pirinçlik Camii Tavan Göbeği....259
Çizim 2.75. Seslikaya Köyü Camii Planı....262
Çizim 2.76. Seslikaya K. Camii Kapı Kanatları (D)....267
Çizim 2.77. Beden Duvarıdaki Süsleme....267
Çizim 2.78. Seslikaya Köyü Camii Minber Genel....268

Çizim 2.79. Minber Kapı Tacı 269
Çizim 2.80. Minber Aynalığı 269
Çizim 2.81. Minber Süpürgeliği 270
Çizim 2.82. Minber Korkuluğu 270
Çizim 2.83. Mahfil Sütunu 271
Çizim 2.84. Mahfil Balkon Altı 272
Çizim 2.85. Seslikaya Köyü Camii Balkon Korkuluğu 272
Çizim 2.86. Seslikaya Köyü Camii Tavan Süslemesi Genel 273
Çizim 2.87. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan 274
Çizim 2.88. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 1. Köşe 274
Çizim 2.89. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 2. Köşe 275
Çizim 2.90. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan İkinci Bindirme 275
Çizim 2.91. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan Bindirme Geçişleri 276
Çizim 2.92. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Eteği 276
Çizim 2.93. Seslikaya Köyü Camii Kubbe İçi 277
Çizim 2.94. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Göbeği 277
Çizim 2.95. Tunca Köyü Camii Alt Kat Planı 281
Çizim 2.96. Tunca Köyü Camii Planı 281
Çizim 2.97. Birinci Kapı 286
Çizim 2.98. İkinci Kapı 286
Çizim 2.99. Tunca Köyü Camii Minber 287
Çizim 2.100. Minber Kapı Tacı 288
Çizim 2.101. Minber Aynalığı 288
Çizim 2.102. Minber Süpürgelik 289
Çizim 2.103. Minber Korkuluğu 289
Çizim 2.104. Minber Köşebent 290
Çizim 2.105. Minber Köşk Altı 290
Çizim 2.106. Tunca Köyü Camii 1. Balkon 290
Çizim 2.107. Tunca Köyü Camii 2. Balkon 291
Çizim 2.108. Tunca Köyü Camii 3. Balkon 291
Çizim 2.109. Tunca Köyü Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi 292
Çizim 2.110. Kirazlık Köyü Camii Planı 294

Çizim 2.111. Minberin Süslemelesi....298
Çizim 2.112. Cami Alt Kat Planı....302
Çizim 2.113. Cami Planı....302
Çizim 2.114. Mihrap Süslemesi....306
Çizim 2.115. Cami Minberi Genel....307
Çizim 2.116. Minber Kapı Tacı....308
Çizim 2.117. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi....308
Çizim 2.118. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi....309
Çizim 2.119. Minber Süpürgeliğindeki Süsleme....309
Çizim 2.120. Minber Korkuluk Süslemesi....309
Çizim 2.121. Minber Köşk Altı Dekoratif Panolar....310
Çizim 2.122. Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme....310
Çizim 2.123. Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme....310
Çizim 2.124. Mahfil Balkon Süslemesi....311
Çizim 2.125. Tavan Göbeği....311
Çizim 2.126. Köprübaşı Köyü Camii Medrese Planı....315
Çizim 2.127. Köprübaşı Köyü Camii Planı....315
Çizim 2.128. Minber Genel Görüntü....319
Çizim 2.129. Minber Kapı Tacı....320
Çizim 2.130. Minber Aynalığı....320
Çizim 2.131. Minber Süpürgeliği....321
Çizim 2.132. Minber Korkuluğu....321
Çizim 2.133. Vaaz Kürsüsü ve Süslemesi....321
Çizim 2.134. Konaklar Mahallesi Camii Planı....325
Çizim 2.135. Minber Kapısı....330
Çizim 2.136. Ahşap Sütun Üzerindeki Bezeme....331
Çizim 2.137. Mahfil Kirişi Üzerindeki Örgeler....332
Çizim 2.138. Mahfil Balkon Süslemesi....332
Çizim 2.139. Tavan Süslemesi....333
Çizim 2.140. Sıraköy Camii Planı....335
Çizim 2.141. Minberin Kapısı....341
Çizim 2.142. Kapının Yan Yüzeyi....342

Çizim 2.143. Ahşap Sütun 343
Çizim 2.144. Mahfil Kirişi ve Korkuluk 343
Çizim 2.145. Mahfil Balkonu 344
Çizim 2.146. Tavan Süslemesi 345
Çizim 2.147. Çat Köyü Camii Planı 347
Çizim 2.148. Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii Planı 353
Çizim 2.149. Ahşap Minberin Geneli 357
Çizim 2.150. Minber Kapısı 358
Çizim 2.151. Minber Aynalığı 359
Çizim 2.152. Minber Korkuluğu 359
Çizim 2.153. Köşk Altı Dekoratif Süsleme 360
Çizim 2.154. Ahşap Sütun Üzerinde Süsleme Programı **360**
Çizim 2.155. Mahfil Balkon Süslemesi 361
Çizim 2.156. Vaaz Kürsüsü 361
Çizim 2.157. Cami Alt Kat Planı 365
Çizim 2.158. Cami Planı 365
Çizim 2.159. Tavan Göbeği Süslemesi 370
Çizim 2.160. Meydan Köyü Camii Alt Kat Planı 373
Çizim 2.161. Meydan Köyü Camii Planı 373
Çizim 2.162. Minber Kapı Tacı 378
Çizim 2.163. Şenyuva Köyü Camii Alt Kat Planı 381
Çizim 2.164. Şenyuva Köyü Camii Planı 381
Çizim 2.165. Minber Geneli 386
Çizim 2.166. Minber Kapı Tacı 386
Çizim 2.167. Minber Korkuluğu 387
Çizim 2.168. Tavan Göbeği Süslemesi 387
Çizim 2.169. Ortayayla Köyü Camii Planı 390
Çizim 2.170. Şenyuva Köyü Karş. Mah. Camii Alt Kat Planı 395
Çizim 2.171. Şenyuva Köyü Karş. Mah. Camii Planı 395
Çizim 2.172. Tavan Göbeği Süslemesi 399
Çizim 2.173. Aşağı Çamlıca Köyü Camii Medrese Planı 403
Çizim 2.174. Aşağı Çamlıca Köyü Camii Planı 403

Çizim 2.175. Güney Duvarındaki Süslemeler 409
Çizim 2.176. Güney Duvarındaki Halife İsimlerinin Bulunduğu Pano 409
Çizim 2.177. Doğu Beden Duvarındaki Süsleme 411
Çizim 2.178. Zülfikar ve Ayyıldız Süslemesi 412
Çizim 2.179. Doğu Cephesindeki Süsleme 413
Çizim 2.180. Batı Duvarındaki Süslemeler 413
Çizim 2.181. Tavan Pervazındaki Süsleme 414
Çizim 2.182. Alt Pencere Kenar Süslemeleri 414
Çizim 2.183. Üst Pencere Kenar Süslemeleri 415
Çizim 2.184. Caminin Mihrabı 415
Çizim 2.185. Minber Genel 416
Çizim 2.186. Minber Kapı Tacı 417
Çizim 2.187. Minber Aynalığı 418
Çizim 2.188. Minber Korkuluğu 418
Çizim 2.189. Minber Süpürgeliği 418
Çizim 2.190. Minber Köşk Altı Süsleme 419
Çizim 2.191. Minber Köşk Altı Süsleme 419
Çizim 2.192. Mahfili Taşıyan Ahşap Sütun 420
Çizim 2.193. Mahfil Balkon Korkuluğu 420
Çizim 2.194. Ahşap Tavan Süslemesi 420
Çizim 2.195. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii Planı 424
Çizim 2.196. Beden Duvarı Üzerinde Madalyon 428
Çizim 2.197. Minber Aynalık Kompozisyonu 429
Çizim 2.198. Tavan Göbeği Süslemesi 430
Çizim 2.199. Şenköy Camii Medrese Planı 433
Çizim 2.200. Şenköy Camii Planı 433
Çizim 2.201. Şenköy Camii Üst Katı Planı 433
Çizim 2.202. Güney Duvarındaki Camii Tasviri 438
Çizim 2.203. Güney Mahfil Katı Süslemesi 438
Çizim 2.204. Doğu Duvardaki Bezeme 439
Çizim 2.205. Mihrap Süslemesi 440
Çizim 2.206. Minber Genel 441

Çizim 2.207. Minber Kapı Tacı 441
Çizim 2.208. Minber Aynalığı 442
Çizim 2.209. Minber Korkuluk ve Köşebent 443
Çizim 2.210. Minber Köşk Altı Bölümü 444
Çizim 2.211. Mahfil Balkonu 445
Çizim 2.212. Kavak Mahallesi Camii Alt Kat Planı 447
Çizim 2.213. Kavak Mahallesi Camii Planı 447
Çizim 2.214. Kapı Kanatları 452
Çizim 2.215. Minber Genel 453
Çizim 2.216. Minber Kapı Tacı 454
Çizim 2.217. Minber Aynalığı 454
Çizim 2.218. Minber Korkuluk 455
Çizim 2.219. Minber Süpürgelik 455
Çizim 2.220. Köşkteki Bezemeler 455
Çizim 2.221. Köşk Altı Süslemesi 456
Çizim 2.222. Ahşap Sütun Başlığı ve Yastığı 456
Çizim 2.223. Mikron Mahallesi Camii Planı 459
Çizim 2.224. Minber Kapı Süslemesi 464
Çizim 2.225. Minber Cephe Süslemesi 465
Çizim 2.226. Sütun Süslemeleri 467
Çizim 2.227. Mahfil Balkon Süslemesi 467
Çizim 2.228. Kaplıca Mh. Camii Medrese Planı 471
Çizim 2.229. Kaplıca Mh. Camii Planı 471
Çizim 2.230. Cami Minber Genel 476
Çizim 2.231. Minber Kapı Tacı 477
Çizim 2.232. Minber Aynalığı 478
Çizim 2.233. Süpürgelik Birinci Pano 479
Çizim 2.234. Süpürgelik İkinci Pano 479
Çizim 2.235. Minber Korkuluğu 479
Çizim 2.236. Köşk Altı Birinci Süsleme 480
Çizim 2.237. Köşk Altı İkinci Süsleme 480
Çizim 2.238. Köşk Altı Üçüncü Süsleme 480

Çizim 2.239. Balkon Altı Bezemesi 481
Çizim 2.240. Balkon Birleşim Yelerindeki Pano 481
Çizim 2.241. Ortadaki Balkon Süslemesi 482
Çizim 2.242. Ahşap tavan ve Kubbe 483
Çizim 2.243. Ortan Köyü Camii Alt Kat Planı 486
Çizim 2.244. Ortan Köyü Camii Planı 486
Çizim 2.245. Tavan Göbeğindeki Süsleme 489
Çizim 2.246. Boğaziçi Köyü Camii Planı 492
Çizim 2.247. Yolkıyı Köyü Camii Planı 497
Çizim 2.248. Yolkıyı Camii Üst Kat Planı 497
Çizim 2.249. Mihrap Süslemesi 503
Çizim 2.250. Kale-i Bala Köyü Camii Planı 506
Çizim 2.251. Büyük Cafer Paşa Camii Planı 512
Çizim 2.252. Son Cemaat Yeri Üst Kat Planı 512
Çizim 2.253. Minber Kapı Tacı Süslemesi 518
Çizim 2.254. Hacıbaşı Camii Planı 522
Çizim 2.255. Minber Kapı Tacı 528
Çizim 2.256. Mahfil Balkon Altı Süslemesi 529
Çizim 2.257. Tavan Göbeği Süslemesi 529
Çizim 2.258. Ormancık Camii Medrese Planı 534
Çizim 2.259. Ormancık Camii Planı 534
Çizim 2.260. Harim Kapısı Süslemesi 541
Çizim 2.261. Mihrap Süslemesi 542
Çizim 2.262. Minber Kapı Süslemesi 543
Çizim 2.263. Minber Cephe Süslemesi 545
Çizim 2.264. Birinci Sütun Süslemesi 547
Çizim 2.265. İkinci Sütun Süslemesi 547
Çizim 2.266. Mahfil Korkuluğu 548
Çizim 2.267. Mahfil Balkonu 549
Çizim 2.268. Vaaz Kürsüsü (Özkurt) 550
Çizim 2.269. Yenice Köyü Camii Planı 555
Çizim 2.270. Minber Kapı Süslemesi 559

Çizim 2.271. Minber Cephe Süslemesi 561
Çizim 2.272. Mahfili Taşıyan Kiriş 563
Çizim 2.273. Mahfil Balkon Altı 563
Çizim 2.274. Balkon Cephesi 563
Çizim 2.275. Ahşap Sütun Süslemeleri 564
Çizim 2.276. Tavan Göbeği 564
Çizim 2.277. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii Planı 567
Çizim 2.278. Ulaşlı Mh. Camii Planı 574
Çizim 2.279. Üst Kat Planı 574
Çizim 2.280. İncesu Köyü Camii Alt Kat Planı 580
Çizim 2.281. İncesu Köyü Camii Planı 580
Çizim 2.282. Minber Kapı Süslemesi 586
Çizim 2.283. Minber Cephe Süslemesi 587
Çizim 2.284. Ahşap Sütun 1 588
Çizim 2.285. Ahşap Sütun 2 589
Çizim 2.286. Ahşap Sütun 3 589
Çizim 2.287. Mahfil Balkon Süslemesi 590
Çizim 2.288. Tavan Süslemesi 591
Çizim 2.289. Şairler Mahallesi Tepe Camii Planı 593
Çizim 2.290. Yavuzlar Köyü Camii Alt Kat Planı 600
Çizim 2.291. Yavuzlar Köyü Camii Planı 600
Çizim 2.292. Mihrap Bezemesi 605
Çizim 2.293. Minber Kapısı Bezemesi 606
Çizim 2.294. Minberin Genel Görüntüsü ve Süsleme Programı 607
Çizim 2.295. Küçüktaşhane Camii Planı 611
Çizim 2.296. Kapı Kanatları 616
Çizim 2.297. Minber Genel 617
Çizim 2.298. Minber Kapı Tacı 618
Çizim 2.299. Minber Aynalığı 618
Çizim 2.300. Minber Süpürgelik 619
Çizim 2.301. Minber Korkuluk 619
Çizim 2.302. Köşk Altı Birinci Pano 620

Çizim 2.303. Köşk Altı İkinci Pano 620
Çizim 2.304. Vaaz Kürsüsü 620
Çizim 2.305. Tavan Süslemesi 621
Çizim 2.306. Taşhane Camii Planı 624
Çizim 2.307. Tavan Göbeği Süslemesi 629
Çizim 2.308. Caminin Yıkılmadan Önceki Planı (Özkurt) 632
Çizim 2.309. Caminin Mevcut Planı 632
Çizim 2.310. Minber Süslemesi 638
Çizim 2.311. Ahşap Sütun Süslemesi 638
Çizim 2.312. Mahfil Balkon Altı Süslemesi (Özkurt) 639
Çizim 2.313. Tavan Göbeği Süslemesi (Özkurt) 640
Çizim 2.314. Kesmetaş Mh. Merkez Camii Planı 644
Çizim 2.315. Batı Odanın Kapı Kanadı 650
Çizim 2.316. Cami Minberi Genel 651
Çizim 2.317. Minber Kapı Tacı 652
Çizim 2.318. Minber Aynalık 653
Çizim 2.319. Minber Süpürgelik 653
Çizim 2.320. Birinci Pano 653
Çizim 2.321. İkinci Pano 654
Çizim 2.322. Üçüncü Pano 654
Çizim 2.323. Dördüncü Pano 654
Çizim 2.324. Beşinci Pano 654
Çizim 2.325. Köşk Bölümü 655
Çizim 2.326. Köşk Altı Birinci Pano 655
Çizim 2.327. Köşk Altı İkinci Pano 655
Çizim 2.328. Köşk Altı Üçüncü Pano 656
Çizim 2.329. Köşk Altı Dördüncü Pano 656
Çizim 2.330. Mahfil Balkon Altı Süslemesi 657
Çizim 2.331. Tavan Göbeği Süslemesi 657
Çizim 2.332. Yeşiltepe Köyü Camii Alt Kat Planı 660
Çizim 2.333. Yeşiltepe Köyü Camii Planı 660
Çizim 2.334. Harim Kapı Kanatları 665

Çizim 2.335. Erenler Köyü Camii Planı 668
Çizim 2.336. Minber Süslemesi 673
Çizim 2.337. Tavan Süslemesi 673
Çizim 2.338. Yalı Mahallesi Orta Camii Planı 676
Çizim 2.339. Limanköy Merkez Camii Alt Kat Planı 683
Çizim 2.340. Limanköy Merkez Camii Planı 684
Çizim 2.341. Limanköy Merkez Camii Üst Kat Planı 684
Çizim 2.342. Kapı Alınlığı 690
Çizim 2.343. Kiraz Ağacı Motifi 690
Çizim 2.344. Minber Genel 691
Çizim 2.345. Minber Kapı Süslemesi 692
Çizim 2.346. Minber Aynalık Bölümü 693
Çizim 2.347. Süpürgelik Bölümü 694
Çizim 2.348. Korkuluk Bölümü 694
Çizim 2.349. Köşk Bölümü Bezemesi 695
Çizim 2.350. Köşk Altı Panoları 695
Çizim 2.351. Vaaz Kürsüsü 696
Çizim 2.352. Tavan Göbeği Süslemesi 697
Çizim 2.353. Çeşmeli Köyü Camii Planı 700
Çizim 2.354. Mihrap Üzerindeki Motifler 704
Çizim 2.355. Harim Tavanı (Özkurt) 706
Çizim 2.356. Mahfil Tavanı (Özkurt) 706
Çizim 2.357. Gümüşpınar Mahallesi Camii Planı 708
Çizim 2.358. Gümüşpınar Mahallesi Camii Planı 708
Çizim 2.359. Eriklimanı Mh. Camii Alt ve Üst Kat Planı 714
Çizim 2.360. Uzunkaya Köyü Camii Planı 722
Çizim 2.361. Harim Giriş Kapısı 727
Çizim 2.362. Minareye Çıkış Kapısı 727
Çizim 2.363. Mahfil Kiriş Süslemesi 728
Çizim 2.364. Mahfil Balkon Süslemesi 729
Çizim 2.365. Fındıklı Merkez Camii Planı 733
Çizim 2.366. Kapı Kanatları Süslemesi 739

Çizim 2.367. Minber Kapı Süslemesi 740
Çizim 2.368. Minberin Cephe Süslemesi 741
Çizim 2.369. Beydere Köyü Camii Planı 746
Çizim 2.370. Minber Kapı Süslemesi 752
Çizim 2.371. Minber Cephe Süslemesi 753
Çizim 2.372. Mahfil Bezemesi 755
Çizim 2.373. Kubbe Göbeği 755
Çizim 2.374. Meyvalı Köyü Camii Medrese Planı 759
Çizim 2.375. Meyvalı Köyü Camii Planı 759
Çizim 2.376. Mihrap Süslemesi 766
Çizim 2.377. Minber Genel 766
Çizim 2.378. Minber Kapı Tacı 767
Çizim 2.379. Minber Aynalık 767
Çizim 2.380. Minber Süpürgelik 768
Çizim 2.381. Minber Korkuluk 768
Çizim 2.382. Köşk Altı Süslemesi 769
Çizim 2.383. Sütun Süslemesi 769
Çizim 2.384. Mahfil Batı Kolu 770
Çizim 2.385. Mahfil Doğu Kolu 770
Çizim 2.386. Mahfil Kuzey 771
Çizim 2.387. Mahfil Balkon Süslemesi 771
Çizim 2.388. Çağlayan Köyü Büyük Camii Planı 774
Çizim 2.389. Ilıca Camii Alt Kat Planı 782
Çizim 2.390. Ilıca Camii Plan 782
Çizim 2.391. Kapı Kanatları 789
Çizim 2.392. Mihrap Süslemesi 790
Çizim 2.393. Minber Genel 791
Çizim 2.394. Minber Kapı Süslemesi 792
Çizim 2.395. Minber Aynalık 793
Çizim 2.396. Minber Süpürgelik 794
Çizim 2.397. Minber Korkuluk 794
Çizim 2.398. Köşk Süslemesi 794

Çizim 2.399. Köşk Alt Bölümü 795
Çizim 2.400. Sütun Bezemeleri 796
Çizim 2.401. Mahfil Balkon Süslemesi 797
Çizim 2.402. Tavan Süslemesi 798
Çizim 2.403. Tavan Süslemesi 799
Çizim 2.404. Asmalıırmak Köyü Camii ve Alt Kat Planı 801
Çizim 2.405. Paravol Köyü Camii Planı 808
Çizim 2.406. Hacı Balta Camii Planı 815
Çizim 2.407. Mihrap Süslemesi 820
Çizim 2.408. Minber Kapı Tacı 820
Çizim 2.409. Tavan Süslemesi 821
Çizim 2.410. Bilenköy Merkez Camii Medrese Planı 825
Çizim 2.411. Bilenköy Merkez Camii Planı 826
Çizim 2.412. Revak (Balkon) Korkulukları 833
Çizim 2.413. Kapı Süslemesi 834
Çizim 2.414. Mihrap Süslemesi 835
Çizim 2.415. Minber Kapı Süslemesi 836
Çizim 2.416. Minber Cephe Süslemesi 837
Çizim 2.417. Harim Katı Sütunlar 838
Çizim 2.418. Mahfil Katı Sütunları (TVGM) 839
Çizim 2.419. Mahfil Kuzey Kiriş 839
Çizim 2.420. Mahfil Batı Kiriş 840
Çizim 2.421. Tavan Süslemesi 840
Çizim 2.422. Bahar Mahallesi Camii Medrese Planı 844
Çizim 2.423. Bahar Mahallesi Camii Planı 844
Çizim 2.424. Yaltkaya Köyü Papager Camii Alt Kat Planı 853
Çizim 2.425. Yaltkaya Köyü Papager Camii Planı 853
Çizim 2.426. Mihrap Bezemesi 857
Çizim 2.427. Minber Genel 857
Çizim 2.428. Minber Kapı Tacı Süslemesi 858
Çizim 2.429. Minber Aynalık 858
Çizim 2.430. Minber Süpürgelik 859

Çizim 2.431. Minber Korkuluk 859
Çizim 2.432. Minber Köşebent 859
Çizim 2.433. Minber Köşk Altı 860
Çizim 2.434. Mahfil Süslemesi 860
Çizim 2.435. Tavan Göbeği 860
Çizim 2.436. Levent Köyü Camii Alt Kat Planı 863
Çizim 2.437. Levent Köyü Camii Planı 863
Çizim 2.438. Nurluca Köyü Camii Planı 871
Çizim 2.439. Kapı Kanatları 877
Çizim 2.440. Minber Genel 878
Çizim 2.441. Minber Kapı Tacı 879
Çizim 2.442. Minber Aynalık 879
Çizim 2.443. Minber Süpürgelik 880
Çizim 2.444. Minber Korkuluk 880
Çizim 2.445. Köşk Altı 1. Pano 881
Çizim 2.446. Köşk Altı 2. Pano 881
Çizim 2.447. Ahşap Sütun 882
Çizim 2.448. Ahşap Tavan Süslemesi 882
Çizim 2.449. Yaltkaya Köyü Camii Planı 887
Çizim 2.450. Kapı Kanatları Süslemesi 893
Çizim 2.451. Kastan Süslemesi 894
Çizim 2.452. Minber Genel 894
Çizim 2.453. Minber Kapı Tacı 895
Çizim 2.454. Minber Aynalık 896
Çizim 2.455. Süpürgelik 896
Çizim 2.456. Korkuluk 897
Çizim 2.457. Köşk Altı Süslemesi 897
Çizim 2.458. Korkuluk Süslemesi 897
Çizim 2.459. Taşıyıcı Sütun ve Kiriş Süslemesi 898
Çizim 2.460. Mahfil Balkon Altı 899
Çizim 2.461. Mahfil Balkon Altı 899
Çizim 2.462. Mahfil Korkuluk 900

Çizim 2.463. Mahfil Altı Süslemesi 900
Çizim 2.464. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 901
Çizim 2.465. Birinci Kubbe Süslemesi 901
Çizim 2.466. İkinci Kubbe Süslemesi 902
Çizim 2.467. Üçüncü Kubbe 903
Çizim 2.468. Merkezi Kubbe Süslemesi 904
Çizim 2.469. Demirkapı Köyü Camii Planı 910
Çizim 2.470. Kapı Kanatları Süslemesi 915
Çizim 2.471. Minber Kapı Süslemesi 916
Çizim 2.472. Minber Cephe Süslemesi 917
Çizim 2.473. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu 918
Çizim 2.474. Mahfil Balkon Süslemesi 918
Çizim 2.475. Vaaz Kürsüsü 919
Çizim 2.476. Ahşap Tavan Süslemesi 920
Çizim 2.477. Dereköy Yukarı Mh. Camii Medrese Planı 924
Çizim 2.478. Dereköy Yukarı Mh. Camii Planı 924
Çizim 2.479. Ayyıldız Motifi 929
Çizim 2.480. Minber Kapı Tacı 930
Çizim 2.481. Mahfil Korkuluğu 930
Çizim 2.482. Vaaz Kürsüsü 931
Çizim 2.483. Sakandoz Camii Planı 934
Çizim 2.484. Mihrap Süslemesi 939
Çizim 2.485. Minber Kapı Süslemesi 939
Çizim 2.486. Minber Süslemesi 940
Çizim 2.487. Mahfil Süslemesi 941
Çizim 2.488. Ahşap Sütun Süslemesi 941
Çizim 2.489. Diktaş Köyü Camii Planı 945
Çizim 2.490. Doğu Duvardaki Bezemeler 949
Çizim 2.491. Minber Kapı Süslemesi 950
Çizim 2.492. Minber Süslemesi 951
Çizim 2.493. Caminin Orijinal Planı (Karpuz) 955
Çizim 2.494. Caminin Mevcut Planı 955

Çizim 2.495. Kapı Kanadı (Özkurt) 959
Çizim 2.496. Mihrap Süslemesi 960
Çizim 2.497. Minber Kapı Süslemesi 961
Çizim 2.498. Minber Cephe Süslemesi (Özkurt) 962
Çizim 2.499. Balkon Altı Süslemesi 963
Çizim 2.500. Balkon Yan Cephe Süslemesi 964
Çizim 2.501. Ahşap Sütun 964
Çizim 2.502. Tavan Süslemesi 965
Çizim 2.503. Tavan Göbeğinin İç Cephesi 965
Çizim 2.504. Medrese Planı 968
Çizim 2.505. Cami Planı 968
Çizim 2.506. Şirşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Planı 978
Çizim 2.507. Ahşap Sütun 984
Çizim 2.508. Kiriş Süslemesi 984
Çizim 2.509. Harim Giriş Kapısı 985
Çizim 2.510. Mahfil Çıkış Kapısı 985
Çizim 2.511. Mihrap Süslemesi 986
Çizim 2.512. Minber Kapı Süslemesi 987
Çizim 2.513. Minber Cephe Süslemesi 989
Çizim 2.514. Ahşap Sütun 991
Çizim 2.515. Kiriş ve Mahfil Korkuluğu 992
Çizim 2.516. Mahfil Balkon Altı 992
Çizim 2.517. Balkon Yan Cephe 993
Çizim 2.518. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 994
Çizim 2.519. Ahşap Tavan Süslemesi 995
Çizim 2.520. Kurusaha Camii Planı 999
Çizim 2.521. Kapı Kanatları Süslemesi 1003
Çizim 2.522. Minber Kapı Tacı 1004
Çizim 2.523. Yağcılar Köyü Camii Medrese Planı 1007
Çizim 2.524. Yağcılar Köyü Camii Planı 1007
Çizim 2.525. Minber Kapı Tacı Süslemesi 1012
Çizim 2.526. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Medrese Planı 1016

Çizim 2.527. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Planı 1016
Çizim 2.528. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Üst Kat Planı 1016
Çizim 2.529. Dış Kapı Süslemesi 1024
Çizim 2.530. Oda Kapısı Süslemesi 1025
Çizim 2.531. Harim Kapı Süslemesi 1026
Çizim 2.532. Mihrap Süslemesi 1027
Çizim 2.533. Minber Kapı Süslemesi 1028
Çizim 2.534. Minber Cephe Süslemesi 1030
Çizim 2.535. Sütun Başlığı Süslemesi 1032
Çizim 2.536. Mahfil Kiriş ve Korkulukları Süslemesi 1032
Çizim 2.537. Mahfil Balkon Süslemesi 1033
Çizim 2.538. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1034
Çizim 2.539. Tavan Süslemesi 1035
Çizim 2.540. Cami Planı 1039
Çizim 2.541. Cami Üst Kat Planı 1039
Çizim 2.542. Ahşap Tavan Süslemesi 1044
Çizim 2.543. Tavanın İç Yüzeyi 1045
Çizim 2.544. Medrese Planı 1049
Çizim 2.545. Cami Planı 1049
Çizim 2.546. Minber Kapı Tacı Süslemesi 1055
Çizim 2.547. Medrese Planı 1059
Çizim 2.548. Cami Planı 1059
Çizim 2.549. Minber Kapı Tacı Süslemesi 1067
Çizim 2.550. Güney Mahalle Aşağı Camii Planı 1070
Çizim 2.551. Kapı Süslemesi 1075
Çizim 2.552. Minber Kapı Süslemesi 1076
Çizim 2.553. Minber Cephe Süslemesi 1077
Çizim 2.554. Ahşap Sütun Süslemesi 1078
Çizim 2.555. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu 1079
Çizim 2.556. Mahfil Balkon Süslemesi 1079
Çizim 2.557. Ahşap Tavan Süslemesi 1080
Çizim 2.558. Çiçekli Köyü Camii Planı 1084

Çizim 2.559. Minber Kapı Süslemesi....1089
Çizim 2.560. Minber Cephe Süslemesi....1090
Çizim 2.561. Mahfil Balkon Süslemesi....1091
Çizim 2.562. Bayırköy Ekşioğlu Camii Medrese Planı....1097
Çizim 2.563. Bayırköy Ekşioğlu Camii Planı....1097
Çizim 2.564. Kapı Kanatları Süslemesi....1103
Çizim 2.565. Minber Kapı Süslemesi....1104
Çizim 2.566. Minber Cephe Süslemesi....1106
Çizim 2.567. Müezzin Mahfili Korkulukları....1108
Çizim 2.568. Taşıyıcı Sütun Süslemesi....1109
Çizim 2.569. Vaaz Kürsüsü Süslemesi....1109
Çizim 2.570. Tavan Süslemesi....1110
Çizim 2.571. Tavan Süslemesi....1111
Çizim 2.572. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii Planı....1115
Çizim 2.573. Ayyıldız Motifi....1119
Çizim 2.574. Kapı Kanatlası Süslemesi....1120
Çizim 2.575. Cami Planı....1123
Çizim 2.576. Cami Üst Kat Planı....1123
Çizim 2.577. Tavan Göbeği....1128
Çizim 2.578. Sivrikaya Köyü Camii Planı....1132
Çizim 2.579. Yeşilyurt Mahallesi Camii Planı....1138
Çizim 2.580. Minber Kapı Tacı....1142
Çizim 2.581. Vaaz Kürsüsü Süslemesi....1143
Çizim 2.582. Meşeköy Camii Planı....1146
Çizim 2.583. Sarayköy Camii Planı....1153
Çizim 2.584. Yalıköy Camii ve Kuzey Mekân Planı....1161
Çizim 2.585. Yalıköy Camii Üst Kat Planı....1162
Çizim 2.586. Hüseyin Hoca Köyü Camii Planı....1170
Çizim 2.587. Son Cemaat Yeri Kirişi....1176
Çizim 2.588. Kapı Süslemesi....1177
Çizim 2.589. Mihrap Süslemesi....1178
Çizim 2.590. Minber Kapı Süslemesi....1179

Çizim 2.591. Minber Cephe Süslemesi 1180
Çizim 2.592. Sütun Süslemesi 1181
Çizim 2.593. Kuzey Mahfil Kirişi ve Korkulukları 1182
Çizim 2.594. Mahfilin Doğu ve Batı Kolu Kiriş-Korkuluk Süslemesi 1183
Çizim 2.595. Mahfil Balkon Süslemesi 1184
Çizim 2.596. Vaaz Kürsüsü 1185
Çizim 2.597. Tavan Süslemesi 1186
Çizim 2.598. Tavanın İç Yüzeyi 1187
Çizim 2.599. Kayabaşı Köyü Camii Planı 1190
Çizim 2.600. Kapı Süslemesi 1195
Çizim 2.601. Kapı Tacı Parçası 1196
Çizim 2.602. Aynalık ve Süpürgelik Parçası 1196
Çizim 2.603. Diğer Parçalar 1197
Çizim 2.604. Alem 1197
Çizim 2.605. Sütun Süslemesi 1198
Çizim 2.606. Kiriş Üzerindeki Süslemeler 1198
Çizim 2.607. Tavan Süslemesi 1199
Çizim 2.608. Alt Kat Planı 1202
Çizim 2.609. Cami Planı 1202
Çizim 2.610. Hurmalık Köyü Camii Planı 1210
Çizim 2.611. Cami Planı 1216
Çizim 2.612. Cami Üst Kat Planı 1216
Çizim 2.613. Mehmet Emin Camii Planı 1224
Çizim 2.614. Minber Genel 1229
Çizim 2.615. Minber Kapı Tacı 1229
Çizim 2.616. Aynalık Bölümü 1230
Çizim 2.617. Süpürgelik Bölümü 1230
Çizim 2.618. Korkuluk Bölümü 1231
Çizim 2.619. Köşebent 1231
Çizim 2.620. Pano 1 1231
Çizim 2.621. Pano 2 1231
Çizim 2.622. Pano 3 1232

Çizim 2.623. Pano 4 1232
Çizim 2.624. Pano 5 1232
Çizim 2.625. Yücehisar Köyü Camii Planı 1235
Çizim 2.626. Mihrap Süslemesi 1241
Çizim 2.627. Uğrak Köyü Cami Planı 1246
Çizim 2.628. Kapı Süslemesi 1252
Çizim 2.629. Mihrap Süslemesi 1253
Çizim 2.630. Minber Genel 1254
Çizim 2.631. Minber Kapı Süslemesi 1255
Çizim 2.632. Minber Aynalık 1256
Çizim 2.633. Süpürgelik Süslemesi 1256
Çizim 2.634. Korkuluk Süslemesi 1257
Çizim 2.635. Köşk Altı Süslemesi 1257
Çizim 2.636. Sütun Süslemeleri 1258
Çizim 2.637. Kiriş ve Korkuluk Süslemeleri 1259
Çizim 2.638. Mahfil Balkon Süslemesi 1259
Çizim 2.639. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1260
Çizim 2.640. Merdivenli Köyü Merkez Camii Planı 1263
Çizim 2.641. Giriş Kapısı Süslemeleri 1270
Çizim 2.642. Minber Süslemesi Genel 1270
Çizim 2.643. Minber Kapı Süslemesi 1272
Çizim 2.644. Minber Aynalık Süslemesi 1273
Çizim 2.645. Süpürgelik Bölümü 1273
Çizim 2.646. Korkuluk Bölümü 1274
Çizim 2.647. Köşk Altı Bölümü 1274
Çizim 2.648. Sütun Bezemesi 1275
Çizim 2.649. Mahfil Korkuluk Süslemesi 1275
Çizim 2.650. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1276
Çizim 2.651. Ahşap Tavan Süslemesi 1277
Çizim 2.652. Sulak Köyü Merkez Camii Planı 1281
Çizim 2.653. Örnek Köyü Camii Planı 1290
Çizim 2.654. Kapı Kanadı Süslemesi 1296

Çizim 2.655. Güney Duvar Süslemeleri 1297
Çizim 2.656. Güney Duvar Süslemeleri 1298
Çizim 2.657. Güney Duvar Süslemeleri 1298
Çizim 2.658. Güney Duvar Mahfil Seviyesi 1299
Çizim 2.659. Doğu Duvar Süslemesi 1300
Çizim 2.660. Doğu Duvar Süslemesi 1300
Çizim 2.661. Doğu Duvar Süslemesi 1301
Çizim 2.662. Mahfil Seviyesindeki Ortak Süslemeler 1302
Çizim 2.663. Pencelerdeki Ortak Süslemeler 1302
Çizim 2.664. Mihrap Süslemesi 1303
Çizim 2.665. Minber Kapı Süslemesi 1304
Çizim 2.666. Minber Cephe Süslemesi 1305
Çizim 2.667. Taşıyıcı Süslemesi 1306
Çizim 2.668. Bağdadi Kubbe Süslemesi 1307
Çizim 2.669. Yücehisar Köyü Ürünlü Camii Medrese Planı 1310
Çizim 2.670. Yücehisar Köyü Ürünlü Camii Planı 1310
Çizim 2.671. Akmescit Köyü Camii Alt Kat Planı 1318
Çizim 2.672. Akmescit Köyü Camii Planı 1318
Çizim 2.673. Güney Cephedeki Süsleme 1324
Çizim 2.674. Güney Cephedeki Süsleme 1325
Çizim 2.675. Güney Cephedeki Süsleme 1325
Çizim 2.676. Güney Cephedeki Süsleme 1326
Çizim 2.677. Güney Duvar Süslemesi 1326
Çizim 2.678. Güney Duvar Süslemesi 1327
Çizim 2.679. Doğu Duvar Süslemesi 1327
Çizim 2.680. Doğu Duvar Süslemesi 1328
Çizim 2.681. Ortak Süslemeler 1328
Çizim 2.682. Ortak Süslemeler 1329
Çizim 2.683. Mihrap Süslemesi 1330
Çizim 2.684. Minber Genel 1331
Çizim 2.685. Minber Kapı Süslemesi 1332
Çizim 2.686. Minber Aynalık Süslemesi 1333

Çizim 2.687. Süpürgelik Süslemesi 1333
Çizim 2.688. Korkuluk Süslemesi 1334
Çizim 2.689. Minber Köşk Altı Süslemesi 1334
Çizim 2.690. Minber Köşk Altı Süslemesi 1334
Çizim 2.691. Üst Örtü Süslemesi 1335
Çizim 2.692. Ortayol Köyü Merkez Camii Planı 1339
Çizim 2.693. Kapı Kanatları 1345
Çizim 2.694. Kapıyı Çevreleyen Bordürler 1345
Çizim 2.695. Güney Duvar Servi Motifi 1346
Çizim 2.696. Mihrap Üzerindeki Süsleme 1346
Çizim 2.645. Ayyıldız Motifi 1347
Çizim 2.698. Doğu Duvar Birinci Süsleme 1348
Çizim 2.699. Doğu Duvar İkinci Süsleme 1348
Çizim 2.700. Doğu Duvardaki Üçüncü Süsleme 1348
Çizim 2.701. Batı Duvar Süslemesi 1349
Çizim 2.702. Batı Duvar Süslemesi 1350
Çizim 2.703. Batı Duvar Süslemesi 1350
Çizim 2.704. Batı Duvar Süslemesi 1350
Çizim 2.705. Birinci Kat Pencereleri 1351
Çizim 2.706. İkinci Kat Pencereleri 1351
Çizim 2.707. Duvar Süslemesi 1352
Çizim 2.708. Duvar Süslemesi 1352
Çizim 2.709. Mihrap Süslemesi 1353
Çizim 2.710. Minber Genel 1354
Çizim 2.711. Minber Kapı Tacı 1355
Çizim 2.712. Minber Aynalık 1356
Çizim 2.713. Süpürgelik Bölümü 1356
Çizim 2.714. Korkuluk Bölümü 1357
Çizim 2.715. Köşk Altı Bölümü 1357
Çizim 2.716. Ahşap Sütun Süslemesi 1358
Çizim 2.717. Kocaköprü Mahallesi Camii Planı 1361
Çizim 2.718. Kocataş Mahallesi Camii Planı 1367

Çizim 2.719. Seydioğlu Camii Planı 1372
Çizim 2.720. Tektaş Köyü Camii Planı 1380
Çizim 2.721. Irmak Köyü Camii Planı 1390
Çizim 2.722. Irmak Köyü Camii Üst Kat Planı 1390
Çizim 2.723. İkiztepe Mahallesi Camii Planı 1399
Çizim 2.724. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii Planı 1407
Çizim 2.725. Pencere Süslemesi 1412
Çizim 2.726. Kapı Tacı Süslemesi 1412
Çizim 2.727. Şentepe Köyü Camii Planı 1415
Çizim 2.728. Tavan Göbeği 1418

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto. 1.1. Kurgan Mezar Odası (yasemindemircioglu.com) 17
Foto. 1.2. Yurt Tipi Çadır Genel 19
Foto. 1.3. Pencikent Köşkü'nde Yer Alan Kadın Figürlü Ahşap Sütun 23
Foto. 1.4. Mescid-i Nebevi (Okuryazarım) 26
Foto. 1.5. Amr bin As Camii 27
Foto. 1.6. Hive Ulu Camii (E. Polat) 29
Foto. 1.7. Obburdan Sütunu (Rustamova) 31
Foto. 1.8. Kurut Sütunu (Rustamova) 31
Foto. 1.9. Karug Camii (selcuklumirasi.com) 33
Foto. 1.10. Abyaneh Camii (selcuklumirasi.com) 34
Foto. 1.11. Bestam Camii (selcuklumirasi.com) 34
Foto. 1.12. Erzurum Ulu Camii (Gökler) 37
Foto. 1.13. Erzurum/İspir Tuğrul Şah Camii 37
Foto. 1.14. Samsun Göğceli Camii 39
Foto. 1.15. Samsun Şeyh Habil Camii (Karadeniz.gov.tr) 40
Foto. 1.16. Isparta Feyzullah Paşa Camii (M. Arslan) 41
Foto. 1.17. Isparta Feyzullah Paşa Camii Mukarnaslı Sütun Başlıkları (M. Arslan) 41
Foto. 1.18. Sahip Ata Camii (M. Cambaz) 42
Foto. 1.19. Afyonkarahisar Ulu Camii 43
Foto. 1.20. Kastamonu Atabey Camii 43
Foto. 1.21. Eskişehir Sivrihisar Ulu Camii 44
Foto. 1.22. Ankara Arslanhane Camii 45
Foto. 1.23. Çorum Ulu Camii (TUC) 46
Foto. 1.24. Beyşehir Eşrefoğlu Camii 47
Foto. 1.25. Konya Seydişehir Seyyid Harun Camii 47
Foto. 1.26. Isparta Eğirdir Hızır Bey Camii (M. Arslan) 48
Foto. 1.27. Beyşehir Bayındır Köyü Hoca Şeyh Muhittin Camii (E.Şaşmaz) 49
Foto. 1.28. Kastamonu Kasaba Köy Mahmud Bey Camii (Ö. Yaylacıoğlu) 50
Foto. 1.29. Samsa Çavuş Camii 51
Foto. 1.30. Akçakoca Çayağzı Orhan Gazi Cami 52
Foto. 1.31. Kocaeli Orhan Gazi Camii (S. Doğan) 53

Foto. 1.32. Çanakkale Lâpseki Gazi Süleyman Paşa Camii....54
Foto. 1.33. Tekirdağ Malkara Süleyman Paşa Camii (S. Doğan)....54
Foto. 1.34. Ankara Ahi Elvan Camii (sanatinyolculugu.com) 55
Foto. 1.35. Alaşehir Yıldırım Bayezid Camii (S. Doğan) 56
Foto. 1.36. Ankara Ayaş Ulu Camii (S. Doğan)....58
Foto. 1.37. Ankara Haci İvaz Mescidi (M. Cambaz) 59
Foto. 1.38. Hayrabolu Çelebi Mehmed Camii (S.Ayhan) 60
Foto. 1.39. Samsun Çarşamba Ordu Köyü Camii 60
Foto. 1.40. Ankara Hacı Bayram Veli Camii 62
Foto. 1.41. Ankara Hoca Geneği Mescidi (wowturkey)....63
Foto. 1.42. Merzifon II. Sultan Murad Cami....65
Foto. 1.43. Edirne Muradiye Camii (N. Konuk) 65
Foto. 1.44. Balıkesir Kaya Bey Mescidi....67
Foto. 1.45. Çorlu Fatih Camii....68
Foto. 1.46. Topkapı Sarayı Ağalar Camii....70
Foto. 1.47. İstanbul Hacı İlyas (Yatağan) Camii....72
Foto. 1.48. İstanbul Hacı İlyas (Yatağan) Camii....73
Foto. 1.49. Bolu Ilıca (Musa Bey) Camii (M.E. Yılmaz)....74
Foto. 1.50. Edirne Atik Ali Paşa Camii (S. Atakan)....74
Foto. 1.51. İstanbul Atik İbrahim Paşa Camii (M.Cambaz)....76
Foto. 1.52. İstanbul Burmalı Mescid (M. Cambaz)....77
Foto. 1.53. İstanbul Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin Camii....77
Foto. 1.54. Sûzî Çelebi Camii....79
Foto. 1.55. Ustulçe Sultan Selim Cami....81
Foto. 1.56. Ustulçe Sultan Selim Cami....81
Foto. 1.57. Ordu Laleli Camii....82
Foto. 1.58. Çavuşbaşı Camii....84
Foto. 1.59. İskender Paşa Camii....85
Foto. 1.60. Davut Ağa Camii....85
Foto. 1.61. Ferruh Kethüda Camii (C. Cangül)....87
Foto. 1.62. Baba Haydar Camii....88
Foto. 1.63. Ankara Ayaş Sinanlı Ulu Camii....89

Foto. 1.64. Ankara Ayaş Killik Camii 89
Foto. 1.65. Bursa Lami Çelebi Mescidi 90
Foto. 1.66. Erzurum Ayaz Paşa Camii 91
Foto. 1.67. Gümüşhane Süleymaniye Camii 91
Foto. 1.68. Konya Doğanhisar Ulu Camii (G. Toktaş) 92
Foto. 1.69. Sivas Hasan Paşa (Meydan) Camii 93
Foto. 1.70. Kaptanpaşa Camii (M. Cambaz) 94
Foto. 1.71. Hacı Ehvad Camii (M. Cambaz) 95
Foto. 1.72. Ramazan Efendi Camii (E. Uludağ) 95
Foto. 1.73. Takkeci İbrahim Ağa Camii 96
Foto. 1.74. Samsun Bekdemir Camii 97
Foto. 1.75. Mirahur Mescidi (Z.E. Ekim) 98
Foto. 1.76. Osman Ağa Camii 99
Foto. 1.77. Afyon Kurra Camii (İ. Yaşayacak) 100
Foto. 1. 78. İstanbul Abbas Ağa Camii 102
Foto. 1.79. Abbas Ağa Camii Bağdadi Kubbe 102
Foto. 1.80. Erzurum Kasım Paşa Camii 103
Foto. 1.81. Samsun Terme Karacalı Camii 104
Foto. 1.82. Kaptan İbrahim Paşa Camii (M.Cambaz) 105
Foto. 1.83. Amasya Merzifon Hacı Hasan Camii 106
Foto. 1.84. Erzurum İhmal Camii (E. Yiğit) 107
Foto. 1.85. Kandilli Camii 108
Foto. 1.86. Abdurrahman Ağa/Paşalimanı Camii 109
Foto. 1.87. Denizli Baklan Boğaziçi Köyü Camii (A.Akay) 110
Foto. 1.88. Balıkesir Burhaniye Hasan Ağa Camii (Ö. M. İrkin) 111
Foto. 1.89. İstanbul Beylerbeyi Camii (sanatinyolculugu.com) 112
Foto. 1.90. İstanbul Emirgan Camii (flickr.com) 112
Foto. 1.91. Isparta Kavaklı Camii 113
Foto. 1.92. İstanbul Mihrişah Valide/Humbarhane Camii (G. Alkan) 114
Foto. 1.93. Denizli Acıpayam Yazır Kasabası Çarşı Camii 116
Foto. 1.94. Yozgat Başçavuş Camii 117
Foto. 1.95. Kastamonu Geyikli Camii (S. Kesim) 117

Foto. 1.96. İstanbul Asariye Camii (S. Doğan) 119
Foto. 1.97. İstanbul Tevfikiye Camii (M. Cambaz) 119
Foto. 1.98. Samsun Vezirköprü Çaltu Köyü Camii (Samsun Ahşap Camileri) 120
Foto. 1.99. İstanbul Teşvikiye Camii 121
Foto. 1.100. İstanbul Gureba Hastanesi Camii (M. Naç) 122
Foto. 1.101. Sivas Pulur Camii (M. Ünsal) 123
Foto. 1.102. Erzurum Mahmudiye Camii 124
Foto. 1.103. İstanbul Altunizade Camii 125
Foto. 1.104. Samsun Ayvacık Tiryakioğlu Camii (karadeniz.gov.tr) 126
Foto. 1.105. Ardahan Derviş Bey Camii 127
Foto. 1.106. İstanbul Yıldız Hamidiye Camii 129
Foto. 1.107. Ertuğrul Tekke Camii Harim Mekânı (S. Doğan) 130
Foto. 1.108. Balıkesir Burhaniye Şahinler Köyü Camii (T. Kızar) 132
Foto. 1.109. Samsun Çarşamba Paşayazı Köyü Camii (E. Nefes) 133
Foto. 1.110. Denizli Baklan Tekke Camii 134
Foto. 1.111. Kamer Hatun Camii (M. Cambaz) 135
Foto. 1.112. Doğu Karadeniz Bölgesinden Serender Örneği 136
Foto. 1.113. Artvin Borçka Muratlı Camii (Karadeniz.gov.tr) 138
Foto. 1.114. Artvin Orta Camii (Karadeniz.gov.tr) 139
Foto. 1.115. Trabzon İç Kale Camii (karadeniz.gov.tr) 140
Foto. 1.116. Trabzon Hasan Ağa Camii (karadeniz.gov.tr) 140
Foto. 1.117. Giresun Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camii (karadeniz.gov.tr) 141
Foto. 1.118. Araklı Kalecik Mahallesi Camii (karadeniz.gov.tr) 142
Foto. 2.1. İnşaa Kitabesi 145
Foto. 2.2. Tamir Kitabesi 145
Foto. 2.3. Kurşunlu Camii Genel 146
Foto. 2.4. Caminin Güney Cephesi 148
Foto. 2.5. Caminin Güneybatı Cephesi 148
Foto. 2.6. Caminin Batısı ve Minaresi 148
Foto. 2.7. Caminin Kuzey Cephesi 148
Foto. 2.8. Son Cemaat Yeri 148
Foto. 2.9. Son Cemaat Yeri 148

Foto. 2.10. Son Cemaat Yeri 149
Foto. 2.11. Son Cemaat Yeri 149
Foto. 2.12. Harim Mekânı 149
Foto. 2.13. Harim Mekânı 149
Foto. 2.14. Harim Mekânı Doğu Cephe 149
Foto. 2.15. Harim Mekânı Batı Cephe 149
Foto. 2.16. Caminin Mihrabı 150
Foto. 2.17. Caminin Minberi 150
Foto. 2.18. Vaaz Kürsüsü 150
Foto. 2.19. Kadınlar Mahfili 150
Foto. 2.20. Kadınlar Mahfili 150
Foto. 2.21. Kadınlar Mahfili 150
Foto. 2.22. Üst Örtü 151
Foto. 2.23. Kurşunlu Camii Kadınlar Mahfili Süslemesi 151
Foto. 2.24. Kale Camii Kitabesi 153
Foto. 2.25. Kale Camii Genel 154
Foto. 2.26. Caminin Güneydoğu Cephesi 156
Foto. 2.27. Caminin Doğu Cephesi 156
Foto. 2.28. İmam Evi olan Kuzey Cephe 156
Foto. 2.29. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi 156
Foto. 2.30. Harim Giriş Kapısı 156
Foto. 2.31. Harim Mekânı 156
Foto. 2.32. Harimin Batısındaki Yan Mekân 157
Foto. 2.33. Kadınlar Mahfili 157
Foto. 2.34. Gülbahar Hatun Camii Kitabesi 158
Foto. 2.35. Mahfil Üzerindeki Kitabe 160
Foto. 2.36. Gülbahar Hatun Camii Genel 160
Foto. 2.37.Caminin Güney Cephesi 162
Foto. 2.38. Caminin Doğu Cephesi 162
Foto. 2.39. Caminin Batı Cephesi 162
Foto. 2.40. Caminin Minaresi 162
Foto. 2.41. Caminin Kuzey Cephesi 162

Foto. 2.42. Son Cemaat Yeri 162
Foto. 2.43. Harim Giriş Kapısı 163
Foto. 2.44. Harim Mekânı 163
Foto. 2.45. Harim Mekânı 163
Foto. 2.46. Harim Mekânı 163
Foto. 2.47. Caminin Mihrabı 163
Foto. 2.48. Caminin Minberi 163
Foto. 2.49. Kadınlar Mahfili 164
Foto. 2.50. Kadınlar Mahfili 164
Foto. 2.51. Bağdadi Kubbe 164
Foto. 2.52. Gülbahar Hatun Camii Minber Kapı Tacı 165
Foto. 2.53. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Kapı Kemeri 165
Foto. 2.54. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Balkonu 166
Foto. 2.55. Gülbahar Hatun Camii Kubbe İçi 166
Foto. 2.56. Cami Tanıtım Levhası 167
Foto. 2.57. Balsu Mahallesi Camii Genel 168
Foto. 2.58. Caminin Güney Cephesi 169
Foto. 2.59. Caminin Doğu Cephesi 169
Foto. 2.60. Caminin Batı Cephesi 170
Foto. 2.61. Caminin Minaresi 170
Foto. 2.62. Camini Kuzey Cephe 170
Foto. 2.63. Son Cemaat Yeri 170
Foto. 2.64. Harim Mekânı 170
Foto. 2.65. Ahşap Tavan 170
Foto. 2.66. Minber Aynalığındaki Yıldız Motifi 171
Foto. 2.67. Tavan Göbeğindeki Yıldız Motifi 171
Foto. 2.68. Minare Kaidesi Üzerindeki Yazıt 172
Foto. 2.69. Soğuksu Orta Mahalle Camii Genel 173
Foto. 2.70. Caminin Güneydoğudan Görünümü 175
Foto. 2.71. Caminin Güneybatıdan Görünümü 175
Foto. 2.72. Batı Cepheden İmam Evi ve Cami 175
Foto. 2.73. Caminin Minaresi 175

Foto. 2.74. Giriş Holü 175
Foto. 2.75. Harim Mekânı 175
Foto. 2.76. Mihrap ve Minber 176
Foto. 2.77. Mahfil ve Kubbe 176
Foto. 2.78. Çini Süslemeler 176
Foto. 2.79. Kalemişi Bezemeler 176
Foto. 2.80. Balıkçılar Köyü Camii Kitabesi 179
Foto. 2.81. Balıkçılar Köyü Camii 179
Foto. 2.82. Güney Cephe 181
Foto. 2.83. Doğu Cephe 181
Foto. 2.84. Batı Cephe 181
Foto. 2.85. Batı Cephe ve Minare 181
Foto. 2.86. Kuzey Cephe 182
Foto. 2.87. Kuzey Giriş Kapısı 182
Foto. 2.88. Son Cemaat Yeri 182
Foto. 2.89. Harim Mekânı 182
Foto. 2.90. Harim Mekânı 182
Foto. 2.91. Harim Mekânı 182
Foto. 2.92. Caminin Doğu Cephesi 183
Foto. 2.93. Caminin Batı Cephesi 183
Foto. 2.94. Caminin Mihrabı 183
Foto. 2.95. Caminin Minberi 183
Foto. 2.96. Kadınlar Mahfili 183
Foto. 2.97. Kadınlar Mahfili 183
Foto. 2.98. Üst Kat Odaları 184
Foto. 2.99. Üst Kat Odaları 184
Foto. 2.100. Bağdadi Kubbesi 184
Foto. 2.101. Beden Duvarı Üzerindeki Kalemişi Bezemeler 185
Foto. 2.102. Balıkçılar Köyü Camii Minberi Cephesi Genel 186
Foto. 2.103. Minber Kapı Tacı 187
Foto. 2.104. Minber Aynalığı 187
Foto. 2.105. Minber Süpürgelik 188

Foto. 2.106. Minber Korkuluk 188
Foto. 2.107. Minber Köşkü 189
Foto. 2.108. Köşk Yan Cephe 190
Foto. 2.109. Köşk Altı 1. Pano 190
Foto. 2.110. Köşk Altı 2. Pano 190
Foto. 2.111. Köşk Altı 3. Pano 190
Foto. 2.112. Mahfil Balkon Altı 191
Foto. 2.113. Mahfil Korkulukları 191
Foto. 2.114. Merkezdeki Bağdadi Kubbe 192
Foto. 2.115. Caminin Kitabesi 193
Foto. 2.116. Pazarköy Merkez Camii 194
Foto. 2.117. Yapının Kuzey Cephesi 197
Foto. 2.118. Yapının Doğu Cephesi 197
Foto. 2.119. Yapının Batı Cephesi 197
Foto. 2.120. Caminin Minaresi 197
Foto. 2.121. Yapının Güney Cephesi ve Medrese Giriş Kapısı 197
Foto. 2.122. Medrese Giriş Kapısı 197
Foto. 2.123. Medreseye İniş Merdivenleri 198
Foto. 2.124. Medresenin Koridoru 198
Foto. 2.125. Medresenin Koridoru 198
Foto. 2.126. Koridorun Kuzeydeki "T" Kolu 198
Foto. 2.127. Medrese Odaları 198
Foto. 2.128. Medrese Odaları 198
Foto. 2.129. Son Cemaat Yeri 199
Foto. 2.130. Son Cemaat Yeri 199
Foto. 2.131. Harim Giriş Kapısı 199
Foto. 2.132. Harim Mekânı 199
Foto. 2.133. Harim Mekânı 199
Foto. 2.134. Harim Mekânı 199
Foto. 2.135. Harim Mekânı Doğu Cephe 200
Foto. 2.136. Harim Mekânı Batı Cephe 200
Foto. 2.137. Caminin Mihrabı 200

Foto. 2.138. Caminin Minberi 200
Foto. 2.139. Vaaz Kürsüsü 200
Foto. 2.140. Kadınlar Mahfili 200
Foto. 2.141. Üst Kat Odaları 201
Foto. 2.142. Üst Kat Odaları 201
Foto. 2.143. Üst Örtü Sistemi 201
Foto. 2.144. Minber Kapı Tacı 202
Foto. 2.145. Yukarıdurak Camii Hava Fotoğrafı 204
Foto. 2.146. Caminin Eski Hali ve Ahşap Kapı Kanatları 205
Foto. 2.147. Caminin Mevcut Durumu 205
Foto. 2.148. Harim Mekânı 205
Foto. 2.149. Kadınlar Mahfil Balkonu 205
Foto. 2.150. Orijinal Minber Parçaları 206
Foto. 2.151. Orijinal Minber Parçaları 206
Foto. 2.152. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 208
Foto. 2.153. Alt Kat Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 208
Foto. 2.154. Mahfil Katında Bulunan Kitabe 208
Foto. 2.155. Minber Kapısı Üzerindeki Kitabe 208
Foto. 2.156. Minberin Kapı Arkasındaki Kitabe 209
Foto. 2.157. Mihrap Üzerindeki Kitabe 209
Foto. 2.158. Doğanay Köyü Camii Genel 209
Foto. 2.159. Alt Kat Giriş Kapısı 211
Foto. 2.160. Alt Kat Koridoru 211
Foto. 2.161. Alt Kat Odası 211
Foto. 2.162. Alt Katta Bulunan Merdiven 211
Foto. 2.163. Yapının Güney Cephesi 212
Foto. 2.164. Yapının Batı Cephesi 212
Foto. 2.165. Yapının Doğu Cephesi 212
Foto. 2.166. Yapının Kuzey Cephesi 212
Foto. 2.167. Alt Kat Giriş Kapısı 213
Foto. 2.168. Geçiş Koridoru 213
Foto. 2.169. Derslik 213

Foto. 2.170. Camiye Çıkış Merdivenleri 213
Foto. 2.171. Orijinal Pencereler....213
Foto. 2.172. Harim Giriş Kapısı 213
Foto. 2.173. Harim Mekânı....214
Foto. 2.174. Harim Mekânı....214
Foto. 2.175. Harim Doğusu 214
Foto. 2.176. Harim Batısı 214
Foto. 2.177. Caminin Mihrabı 214
Foto. 2.178. Caminin Minberi 214
Foto. 2.179. Kadınlar Mahfili....215
Foto. 2.180. Kadınlar Mahfili....215
Foto. 2.181. Bağdadi Kubbe....215
Foto. 2.182. Harim Kuzey Duvar Türk Bayrağı....217
Foto. 2.183. Harim Kuzey Duvar Süslemesi....217
Foto. 2.184. Mahfil Kazı Kuzey Duvar....217
Foto. 2.185. Harim Doğu Duvar 1. Süsleme....218
Foto. 2.186. Harim Doğu Duvar 2. Süsleme....218
Foto. 2.187. Harim Doğu Duvar 3. Süsleme....219
Foto. 2.188. Harim Doğu Duvar 4. Süsleme....219
Foto. 2.189. Doğu Duvar Mahfil Katı Süslemesi....220
Foto. 2.190. İncir Ağacı Motifi....220
Foto. 2.191. Madalyonlar....220
Foto. 2.192. Doğanay Köyü Camii Mihrabı....222
Foto. 2.193. Minber Genel....222
Foto. 2.194. Minber Kapısı....223
Foto. 2.195. Minber Aynalığı....224
Foto. 2.196. Minber Süpürgeliği....224
Foto. 2.197. Minber Korkuluğu....225
Foto. 2.198. Minber Köşebent....225
Foto. 2.199. Minber Köşk Altı....225
Foto. 2.200. Mahfil Taşıyıcı Ayaklar....226
Foto. 2.201. Mahfil Korkuluğu....226

Foto. 2.202. Ahşap Tavan Süslemesi 226
Foto. 2.203. Doğanaya Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi 227
Foto. 2.204. Mihrap Üzerindeki Kitabe 230
Foto. 2.205. Minber Üzerindeki Kitabe 230
Foto. 2.206. Minare Üzerindeki Yazıt 231
Foto. 2.207. Işıklı Camii Genel 231
Foto. 2.208. Caminin Kuzedoğu Cephesi 233
Foto. 2.209. Caminin Kuzeybatı Cephesi 233
Foto. 2.210. Işıklı Camii ve Minaresi 233
Foto. 2.211. Işıklı Camii Kuzey Cephesi 233
Foto. 2.212. Işıklı Camii Son Cemaat Mekânı 233
Foto. 2.213. Işıklı Camii Harim Giriş Kapısı 233
Foto. 2.214. Işıklı Camii Harimi 234
Foto. 2.215. Işıklı Camii Mihrabı 234
Foto. 2.216. Işıklı Camii Minberi 234
Foto. 2.217. Işıklı Camii Kadınlar Mahfili 235
Foto. 2.218. Işıklı Camii Bağdadi Kubbesi 235
Foto. 2.219. Işıklı Camii Pencere Kenarı Süslemesi 236
Foto. 2.220. Işıklı Camii Minber Genel Görüntüsü 236
Foto. 2.221. Işıklı Camii Minber Kapı Tacı 237
Foto. 2.222. Işıklı Camii Minber Aynalığı 237
Foto. 2.223. Işıklı Camii Minber Aynalığı 238
Foto. 2.224. Işıklı Camii Minber Korkuluğu 238
Foto. 2.225. Işıklı Camii Minber Köşk Altı 238
Foto. 2.226. Işıklı Camii Mahfil Korkulukları 239
Foto. 2.227. Işıklı Camii Ahşap Tavan 239
Foto. 2.228. Işıklı Camii Kubbesi 240
Foto. 2.229. Işıklı Camii Kubbe Geçiş Süslemesi 240
Foto. 2.230. Işıklı Camii Kubbe Eteği Süslemesi 241
Foto. 2.231. Işıklı Camii Kubbe İçi Bezeme 241
Foto. 2.232. Işıklı Camii Kubbe Göbeği 241
Foto. 2.233. Kavaklıdere Camii Kitabesi 243

Foto. 2.234. Kavaklıdere Camii Minber Kapı Tacındaki Kitabe 245
Foto. 2.235. Kavaklıdere Camii Restorasyon Öncesi 245
Foto. 2.236. Kavaklıdere Camii Mevcut Hali 246
Foto. 2.237. Caminin Doğu Cephesi 247
Foto. 2.238. Caminin Batı Cephesi 247
Foto. 2.239. Caminin Minaresi 247
Foto. 2.240. Caminin Kuzey Cephesi 247
Foto. 2.241. Harim Giriş Kapısı 248
Foto. 2.242. Harim Mekânı 248
Foto. 2.243. Harim Mekânı Doğu Cephe 248
Foto. 2.244. Harim Mekânı Batı Cephe 248
Foto. 2.245. Caminin Mihrabı 248
Foto. 2.246. Caminin Minberi 248
Foto. 2.247. Kadınlar Mahfili 249
Foto. 2.248. Kadınlar Mahfili 249
Foto. 2.249. Ahşap Kapı Kanatları (Karpuz) 250
Foto. 2.250. Güney Duvarındaki Kalemişi Bezemeler 250
Foto. 2.251. Kavaklıdere Camii Minber Kapı Tacı 251
Foto. 2.252. Kavaklıdere Camii Tavan Süslemesi 252
Foto. 2.253. Pirinçlik Camii Mihrap Üzerindeki Silik Kitabe 253
Foto. 2.254. Pirinçlik Camii Genel 254
Foto. 2.255. Son Cemaat Mekânı (TKVTVKK) 255
Foto. 2.256. Son Cemaat Mekânı (VGM) 255
Foto. 2.257. Pirinçlik Camii Son Cemaat Mekânı ve Minaresi 256
Foto. 2.258. Pirinçlik Camii Harim Mekânı 256
Foto. 2.259. Pirinçlik Camii Mihrabı 256
Foto. 2.260. Pirinçlik Camii Minberi 256
Foto. 2.261. Pirinçlik Camii Mahfili 257
Foto. 2.262. Pirinçlik Camii İkinci Kat Ocak Nişi 257
Foto. 2.263. Minber Kapı Tacı 257
Foto. 2.264. Pirinçlik Camii Minberi 258
Foto. 2.265. Pirinçlik Camii Tavan Göbeği 259

Foto. 2.266. Birinci Kitabe 261
Foto. 2.267. İkinci Kitabe 261
Foto. 2.268. Üçüncü Kitabe 261
Foto. 2.269. Dördüncü Kitabe 261
Foto. 2.270. Seslikaya Köyü Camii Genel 262
Foto. 2.271. Caminin Güneybatı Cephesi 263
Foto. 2.272. Caminin Doğu Cephesi 263
Foto. 2.273. Seslikaya Köyü Camii Minaresi 264
Foto. 2.274. Restorasyon Öncesi Son Cemaat Yeri 264
Foto. 2.275. Restorasyon Sonrası Son Cemaat Yeri 264
Foto. 2.276. Harime Giriş Kapısı 264
Foto. 2.277. Harim Mekânı 265
Foto. 2.278. Caminin Mihrabı 265
Foto. 2.279. Caminin Minberi 265
Foto. 2.280. Kadınlar Mahfili 265
Foto. 2.281. Seslikaya Köyü Camii'nin Bağdadi Kubbesi 266
Foto. 2.282. Seslikaya Köyü Camii Kapı Kanatları 267
Foto. 2.283. Beden Duvarıdaki Süsleme 267
Foto. 2.284. Seslikaya Köyü Camii Minber Genel 268
Foto. 2.285. Minber Kapı Tacı 269
Foto. 2.286. Minber Aynalığı 269
Foto. 2.287. Minber Süpürgeliği 270
Foto. 2.288. Minber Korkuluğu 270
Foto. 2.289. Mahfil Sütunu 271
Foto. 2.290. Mahfil Balkon Altı 272
Foto. 2.291. Seslikaya Köyü Camii Balkon Korkuluğu 272
Foto. 2.292. Seslikaya Köyü Camii Tavan Süslemesi Genel 273
Foto. 2.293. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan 274
Foto. 2.294. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 1. Köşe 274
Foto. 2.295. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 2. Köşe 275
Foto. 2.296. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan İkinci Bindirme 275
Foto. 2.297. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan Bindirme Geçişleri 276

Foto. 2.298. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Eteği 276
Foto. 2.299. Seslikaya Köyü Camii Kubbe İçi 277
Foto. 2.300. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Göbeği 277
Foto. 2.301. Tunca Camii Birinci Kitabe 279
Foto. 2.302. Tunca Camii İkinci Kitabe 279
Foto. 2.303. Tunca Camii Üçüncü Kitabe 280
Foto. 2.304. Tunca Camii Mihrap Kitabesi 280
Foto. 2.305. Tunca Camii Mihrabın Batısındaki Kitabe 280
Foto. 2.306. Tunca Camii Mahfil Kitabesi 280
Foto. 2.307. Tunca Camii Minber Kitabesi 280
Foto. 2.308. Tunca Camii Minare Kitabesi 280
Foto. 2.309. Tunca Köyü Camii Genel 281
Foto. 2.310. Caminin Güney Cephesi 282
Foto. 2.311. Caminin Doğu Cephesi 282
Foto. 2.312. Caminin Batı Cephesi 283
Foto. 2.313. Medrese Giriş Kapısı 283
Foto. 2.314. Geçiş Mekanı 283
Foto. 2.315. Gasılhane 283
Foto. 2.316. Medrese Odası 284
Foto. 2.317. Medrese Odası 284
Foto. 2.318. Caminin Kuzey Girişi 284
Foto. 2.319. Caminin Batı Girişi 284
Foto. 2.320. Harim Mekânı 284
Foto. 2.321. Harim Mekânı 284
Foto. 2.322. Caminin Mihrabı 285
Foto. 2.323. Caminin Minberi 285
Foto. 2.324. Vaaz Kürsüsü 285
Foto. 2.325. Kadınlar Mahfili 285
Foto. 2.326. Mahfil Korkulukları 285
Foto. 2.327. Bağdadi Kubbe 285
Foto. 2.328. Birinci Kapı 286
Foto. 2.329. İkinci Kapı 286

Foto. 2.330. Tunca Köyü Camii Minber 287
Foto. 2.331. Minber Kapı Tacı 288
Foto. 2.332. Minber Aynalığı 288
Foto. 2.333. Minber Süpürgelik 289
Foto. 2.334. Minber Korkuluğu 289
Foto. 2.335. Minber Köşebent 290
Foto. 2.336. Minber Köşk Altı 290
Foto. 2.337. Tunca Köyü Camii 1. Balkon 290
Foto. 2.338. Tunca Köyü Camii 2. Balkon 291
Foto. 2.339. Tunca Köyü Camii 3. Balkon 291
Foto. 2.340. Tunca Köyü Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi 292
Foto. 2.341. Kirazlık Köyü Camii 294
Foto. 2.342. Caminin Doğu Cephesi 295
Foto. 2.343. Caminin Güney Cephesi 295
Foto. 2.344. Caminin Kuzey Cephesi 295
Foto. 2.345. Caminin Kuzeybatı Cephesi 295
Foto. 2.346. Caminin Batı Cephesi 296
Foto. 2.347. Harim Giriş Kapısı 296
Foto. 2.348. Harim Mekânı 296
Foto. 2.349. Harim Mekânı 296
Foto. 2.350. Harim Mekânı Doğu Cephe 296
Foto. 2.351. Harim Mekânı Batı Cephe 296
Foto. 2.352. Caminin Mihrabı 297
Foto. 2.353. Caminin Minberi 297
Foto. 2.354. Vaaz Kürsüsü 297
Foto. 2.355. Ahşap Sütun 297
Foto. 2.356. Kadınlar Mahfili 297
Foto. 2.357. Kadınlar Mahfili 297
Foto. 2.358. Kadınlar Mahfili 298
Foto. 2.359. Ahşap Tavan 298
Foto. 2.360. Minberin Süslemelesi 298
Foto. 2.361. Zilkale Köyü Camii Mihrabı 301

Foto. 2.362. Zilkale Köyü Camii Genel 302
Foto. 2.363. Yapının Doğu Cephesi 303
Foto. 2.364. Yapının Güneybatı Cephesi 303
Foto. 2.365. Yapının Güney Cephesi 304
Foto. 2.366. Yapının Batı Cephesi 304
Foto. 2.367. Alt Kat 304
Foto. 2.368. Alt Kat 304
Foto. 2.369. Harim Mekânı 304
Foto. 2.370. Harim Mekânı 304
Foto. 2.371. Harim Mekânı Doğu Cephe 305
Foto. 2.372. Harim Mekânı Batı Cephe 305
Foto. 2.373. Caminin Mihrabı 305
Foto. 2.374. Caminin Minberi 305
Foto. 2.375. Kadınlar Mahfili 305
Foto. 2.376. Kadınlar Mahfili 305
Foto. 2.377. Kadınlar Mahfili 306
Foto. 2.378. Ahşap Tavan 306
Foto. 2.379. Mihrap Süslemesi 306
Foto. 2.380. Cami Minberi Genel 307
Foto. 2.381. Minber Kapı Tacı 308
Foto. 2.382. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi 308
Foto. 2.383. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi 309
Foto. 2.384. Minber Süpürgeliğindeki Süsleme 309
Foto. 2.385. Minber Korkuluk Süslemesi 309
Foto. 2.386. Minber Köşk Altı Dekoratif Panolar 310
Foto. 2.387. Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme 310
Foto. 2.388.Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme 310
Foto. 2.389. Mahfil Balkon Süslemesi 311
Foto. 2.390. Tavan Göbeği 311
Foto. 2.391. Mihrap Köşelerlerindeki Hadisi Şerif 313
Foto. 2.392. Köprübaşı Köyü Camii Genel 314
Foto. 2.393. Caminin Güneydoğu Cephesi 316

Foto. 2.394. Caminin Doğu Cephesi 316
Foto. 2.395. Caminin Kuzey Cephesi 316
Foto. 2.396. Caminin Sac Minaresi 316
Foto. 2.397. Caminin Batı Cephesi 316
Foto. 2.398. Medrese Giriş Kapısı 316
Foto. 2.399. Medresenin İçi 317
Foto. 2.400. Harim Giriş Kapısı 317
Foto. 2.401. Harim Mekânı 317
Foto. 2.402. Harim Mekânı 317
Foto. 2.403. Harim Mekânı Doğu Cephe 317
Foto. 2.404. Harim Mekânı Batı Cephe 317
Foto. 2.405. Caminin Mihrabı 318
Foto. 2.406. Caminin Minberi 318
Foto. 2.407. Vaaz Kürsüsü 318
Foto. 2.408. Kadınlar Mahfili 318
Foto. 2.409. Harim Mekanını Örten Kubbe 318
Foto. 2.410. Caminin Genel Görüntüsü ve Üst Örtüsü 318
Foto. 2.411. Minber Genel Görüntü 319
Foto. 2.412. Minber Kapı Tacı 320
Foto. 2.413. Minber Aynalığı 320
Foto. 2.414. Minber Süpürgeliği 321
Foto. 2.415. Minber Korkuluğu 321
Foto. 2.416. Vaaz Kürsüsü ve Süslemesi 321
Foto. 2.417. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 324
Foto. 2.418. Mihrapta Bulunan Kitabe 324
Foto. 2.419. Konaklar Mahallesi Camii Genel 325
Foto. 2.420. Caminin Güney Cephesi 326
Foto. 2.421. Caminin Güneydoğu Cephesi 326
Foto. 2.422. Caminin Batı Cephesi ve Giriş Kapısı 327
Foto. 2.423. Son Cemaat Mekânı/Geçiş Koridoru 327
Foto. 2.424. Ocak Nişinin Bulunduğu Oda 327
Foto. 2.425. Harim Giriş Kapısı 327

Foto. 2.426. Harim Mekânı.....327
Foto. 2.427. Harim Mekânı.....327
Foto. 2.428. Harim Mekânı Doğu Cephe 328
Foto. 2.429. Harim Mekânı Batı Cephe.....328
Foto. 2.430. Caminin Mihrabı 328
Foto. 2.431. Caminin Minberi 328
Foto. 2.432. Kadınlar Mahfili.....328
Foto. 2.433. Kadınlar Mahfili.....328
Foto. 2.434. Üst Kattaki Oda.....329
Foto. 2.435. Üst Kattaki Oda.....329
Foto. 2.436. Ahşap Tavan.....329
Foto. 2.437. Minber Kapısı.....330
Foto. 2.438. Ahşap Sütun Üzerindeki Bezeme.....331
Foto. 2.439. Mahfil Kirişi Üzerindeki Örgeler.....332
Foto. 2.440. Mahfil Balkon Süslemesi 332
Foto. 2.441. Tavan Süslemesi.....333
Foto. 2.442. Mihrap Üstündeki Yazıt.....334
Foto. 2.443. Sıraköy Camii.....335
Foto. 2.444. Caminin Kuzey Cephesi.....337
Foto. 2.445. Caminin Doğu Cephesi 337
Foto. 2.446. Caminin Doğu Cephesi 337
Foto. 2.447. Caminin Güney Cephesi.....337
Foto. 2.448. Caminin Güney Cephesi.....337
Foto. 2.449. Caminin Batı Cephesi.....337
Foto. 2.450. Caminin Minaresi.....338
Foto. 2.451. Harim Giriş Kapısı 338
Foto. 2.452. Harim Mekânı.....338
Foto. 2.453. Harim Mekânı.....338
Foto. 2.454. Harim Mekânı Doğu Cephe 338
Foto. 2.455. Harim Mekânı Batı Cephe.....338
Foto. 2.456. Caminin Mihrabı 339
Foto. 2.457. Caminin Minberi 339

Foto. 2.458. Kadınlar Mahfili 339
Foto. 2.459. Kadınlar Mahfili 339
Foto. 2.460. Kadınlar Mahfili 339
Foto. 2.461. Üst Örtü 339
Foto. 2.462. Minberin Kapısı 341
Foto. 2.463. Kapının Yan Yüzeyi 342
Foto. 2.464. Ahşap Sütun 343
Foto. 2.465. Mahfil Kirişi ve Korkuluk 343
Foto. 2.466. Mahfil Balkonu 344
Foto. 2.467. Tavan Süslemesi 345
Foto. 2.468. Caminin Genel Görüntüsü 347
Foto. 2.469. Caminin Yeni Eklenen Minaresi 348
Foto. 2.470. Caminin Giriş Kapısı ve Pencereleri 348
Foto. 2.471. Son Cemaat Mekânı 349
Foto. 2.472. Son Cemaat Mekanındaki Oda 349
Foto. 2.473. Mahfil ve İkinci Kata Çıkış Merdivenleri 349
Foto. 2.474. İkinci Kattaki Oda 349
Foto. 2.475. Harime Giriş Kapısı 350
Foto. 2.476. Harim Mekanı 350
Foto. 2.477. Mihrap ve Minber 350
Foto. 2.478. Kadınlar Mahfili 350
Foto. 2.479. Minber Kapısı Üzerindeki Kitabe 351
Foto. 2.480. Caminin Genel Durumu 352
Foto. 2.481. Caminin Güneydoğu Cephesi 354
Foto. 2.482. Caminin Doğu Cephesi 354
Foto. 2.483. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 354
Foto. 2.484. Caminin Kuzey Cephesi 354
Foto. 2.485. Caminin Kuzeybatı Cephesi 354
Foto. 2.486. Caminin Batı Cephesi 354
Foto. 2.487. Giriş Kapısı 355
Foto. 2.488. Harim Mekânı 355
Foto. 2.489. Harim Mekânı 355

Foto. 2.490. Harim Mekânı.....355
Foto. 2.491. Harim Mekânı Doğu Cephe 355
Foto. 2.492. Harim Mekânı Batı Cephe.....355
Foto. 2.493. Caminin Mihrabı 356
Foto. 2.494. Caminin Minberi 356
Foto. 2.495. Vaaz Kürsüsü 356
Foto. 2.496. Kadınlar Mahfili.....356
Foto. 2.497. Kadınlar Mahfili.....356
Foto. 2.498. Ahşap Tavan.....356
Foto. 2.499. Ahşap Minberin Geneli 357
Foto. 2.500. Minber Kapısı.....358
Foto. 2.501. Minber Aynalığı 359
Foto. 2.502. Minber Korkuluğu.....359
Foto. 2.503. Köşk Altı Dekoratif Süsleme 360
Foto. 2.504. Ahşap Sütun Üzerinde Süsleme Programı 360
Foto. 2.505. Mahfil Balkon Süslemesi 361
Foto. 2.506. Vaaz Kürsüsü 361
Foto. 2.507. Cami Alt Katının Cephesinde Bulunan Yazıt 363
Foto. 2.508. Alt Kattaki Doğu Beden Duvarı Üzerindeki Yazıt 364
Foto. 2.509. Mollaveyis Köyü Camii Genel.....365
Foto. 2.510. Caminin Batı Cephesi.....366
Foto. 2.511. Caminin Güneydoğu Cephesi.....366
Foto. 2.512. Caminin Güney Cephesi.....367
Foto. 2.513. Güney Cephe ve Alt Kat Girişi 367
Foto. 2.514. Alt Katın İçi.....367
Foto. 2.515. Caminin Kuzeybatı Cephesi.....367
Foto. 2.516. Camiye Geçiş Holü 367
Foto. 2.517. Geçiş Koridoru 367
Foto. 2.518. Harim Mekânı.....368
Foto. 2.519. Harim Mekânı.....368
Foto. 2.520. Harim Mekânı.....368
Foto. 2.521. Harim Mekânı.....368

Foto. 2.522. Harim Mekânı Doğu Cephe 368
Foto. 2.523. Harim Mekânı Batı Cephe 368
Foto. 2.524. Caminin Mihrabı 369
Foto. 2.525. Caminin Minberi 369
Foto. 2.526. Vaaz Kürsüsü 369
Foto. 2.527. Kadınlar Mahfili 369
Foto. 2.528. Kadınlar Mahfili 369
Foto. 2.529. Kadınlar Mahfili 369
Foto. 2.530. Üst Örtü 370
Foto. 2.531. Tavan Göbeği Süslemesi 370
Foto. 2.532. Meydan Köyü Camii Genel 373
Foto. 2.533. Yapının Doğu Cephesi 375
Foto. 2.534. Yapının Güney Cephesi 375
Foto. 2.535. Alt Kat İç Mekân 375
Foto. 2.536. Caminin Minaresi 375
Foto. 2.537. Caminin Batısı ve Minaresi 375
Foto. 2.538. Caminin Kuzey Cephesi 375
Foto. 2.539. Giriş Kapısı 376
Foto. 2.540. Harim Mekânı 376
Foto. 2.541. Harim Mekânı 376
Foto. 2.542. Harim Mekânı 376
Foto. 2.543. Harim Mekânı Doğu Cephe 376
Foto. 2.544. Harim Mekânı Batı Cephe 376
Foto. 2.545. Caminin Mihrabı 377
Foto. 2.546. Caminin Minberi 377
Foto. 2.547. Kadınlar Mahfili 377
Foto. 2.548. Kadınlar Mahfili 377
Foto. 2.549. Ahşap Tavan 377
Foto. 2.550. Minber Kapı Tacı 378
Foto. 2.551. Çeşme Kitabesi 380
Foto. 2.552. Şenyuva Köyü Camii Genel 381
Foto. 2.553. Caminin Güney Cephesi 383

Foto. 2.554. Caminin Güneydoğu Cephesi....383
Foto. 2.555. Caminin Güneybatı Cephesi....383
Foto. 2.556. Medrese Giriş Kapısı....383
Foto. 2.557. Medresenin İç Mekânı....383
Foto. 2.558. Camiye Çıkışı Sağlayan Merdiven....383
Foto. 2.559. Ocak Nişinin Yer Aldığı Oda....384
Foto. 2.560. Camiye Çıkış Merdivenleri....384
Foto. 2.561. Harim Mekânı....384
Foto. 2.562. Harim Mekânı....384
Foto. 2.563. Harim Mekânı Doğu Cephe....384
Foto. 2.564. Harim Mekânı Batı Cephe....384
Foto. 2.565. Caminin Mihrabı....385
Foto. 2.566. Caminin Minberi....385
Foto. 2.567. Vaaz Kürsüsü....385
Foto. 2.568. Kadınlar Mahfili....385
Foto. 2.569. Kadınlar Mahfili....385
Foto. 2.570. Ahşap Tavan....385
Foto. 2.571. Minber Genel....386
Foto. 2.572. Minber Kapı Tacı....386
Foto. 2.573. Minber Korkuluğu....387
Foto. 2.574. Tavan Göbeği Süslemesi....387
Foto. 2.575. Birinci Kitabe....388
Foto. 2.576. İkinci Kitabe....388
Foto. 2.577. Üçüncü Kitabe....389
Foto. 2.578. Ortayayla Köyü Camii....389
Foto. 2.579. Caminin Güneybatı Cephesi....391
Foto. 2.580. Caminin Güney Cephesi....391
Foto. 2.581. Caminin Batı Cephesi....391
Foto. 2.582. Minare Kaidesi....391
Foto. 2.583. Caminin Minaresi....391
Foto. 2.584. Harim Giriş Kapısı....391
Foto. 2.585. Harim Mekânı....392

Foto. 2.586. Harim Mekânı....392
Foto. 2.587. Harim Mekanı Doğu Cephe 392
Foto. 2.588. Harim Mekanı Batı Cephe....392
Foto. 2.589. Caminin Mihrabı 392
Foto. 2.590. Caminin Minberi 392
Foto. 2.591. Vaaz Kürsüsü 393
Foto. 2.592. Kadınlar Mahfili....393
Foto. 2.593. Kadınlar Mahfili....393
Foto. 2.594. Üst Örtü....393
Foto. 2.595. Şenyuva Karşı Mahalle Camii Genel 395
Foto. 2.596. Yapının Güney Cephesi 396
Foto. 2.597. Yapının Kuzey Cephesi....396
Foto. 2.598. Yapının Batı Cephesi....397
Foto. 2.599. Yapının Batı Cephesi....397
Foto. 2.600. Alt Kat İç Mekân....397
Foto. 2.601. Yapının Doğu Cephesi 397
Foto. 2.602. Harim Mekânı....397
Foto. 2.603. Harim Mekânı....397
Foto. 2.604. Harim Mekânı Doğu Cephe 398
Foto. 2.605. Harim Mekânı Batı Cephe....398
Foto. 2.606. Caminin Mihrabı 398
Foto. 2.607. Caminin Minberi 398
Foto. 2.608. Vaaz Kürsüsü 398
Foto. 2.609. Kadınlar Mahfili....398
Foto. 2.610. Kadınlar Mahfili....399
Foto. 2.611. Ahşap Tavan....399
Foto. 2.612. Tavan Göbeği Süslemesi....399
Foto. 2.613. Restorasyon Öncesi Giriş Kapısındaki Türkçe Levha 401
Foto. 2.614. Caminin Kuzeybatı Cephesindeki Kitabe 401
Foto. 2.615. Aşağı Çamlıca Mahallesi Camii Genel 402
Foto. 2.616. Yapının Güneydoğu Cephesi 404
Foto. 2.617. Yapının Güneydoğu Cephesi 404

Foto. 2.618. Yapının Güneybatı Cephesi 404
Foto. 2.619. Yapının Batı Cephesi..... 404
Foto. 2.620. Yapının Kuzeybatı Cephesi..... 405
Foto. 2.621. Yapının Kuzey Cephesi..... 405
Foto. 2.622. Medrese Kapısı..... 405
Foto. 2.623. Medrese İç Mekân 405
Foto. 2.624. Medrese İç Mekân 405
Foto. 2.625. Medrese İç Mekân 405
Foto. 2.626. Harim Giriş Kapısı 406
Foto. 2.627. Harim Mekânı..... 406
Foto. 2.628. Harim Mekânı..... 406
Foto. 2.629. Harim Mekânı..... 406
Foto. 2.630. Harim Mekânı Doğu Cephe 406
Foto. 2.631. Harim Mekânı Batı Cephe..... 406
Foto. 2.632. Caminin Mihrabı 407
Foto. 2.633. Caminin Minberi 407
Foto. 2.634. Vaaz Kürsüsü 407
Foto. 2.635. Kadınlar Mahfili..... 407
Foto. 2.636. Kadınlar Mahfili Çıkış Merdivenleri..... 407
Foto. 2.637. Kadınlar Mahfili..... 407
Foto. 2.638. Ahşap Tavan..... 408
Foto. 2.639. Güney Duvarındaki Süslemeler..... 409
Foto. 2.640. Güney Duvarındaki Halife İsimlerinin Bulunduğu Pano 409
Foto. 2.641. Doğu Beden Duvarındaki Süsleme 412
Foto. 2.642. Zülfikar ve Ayyıldız Süslemesi..... 412
Foto. 2.643. Doğu Cephesindeki Süsleme..... 413
Foto. 2.644. Batı Duvarındaki Süslemeler 414
Foto. 2.645. Tavan Pervazındaki Süsleme..... 414
Foto. 2.646. Alt Pencere Kenar Süslemeleri..... 414
Foto. 2.647. Üst Pencere Kenar Süslemeleri 415
Foto. 2.648. Caminin Mihrabı 416
Foto. 2.649. Minber Genel..... 417

Foto. 2.650. Minber Kapı Tacı 417
Foto. 2.651. Minber Aynalığı 418
Foto. 2.652. Minber Korkuluğu 418
Foto. 2.653. Minber Süpürgeliği 418
Foto. 2.654. Minber Köşk Altı Süsleme 419
Foto. 2.655. Minber Köşk Altı Süsleme 419
Foto. 2.656. Mahfili Taşıyan Ahşap Sütun 420
Foto. 2.657. Mahfil Balkon Korkuluğu 420
Foto. 2.658. Ahşap Tavan Süslemesi 420
Foto. 2.659. Padişah Tarafından Camiye Hediye Edilen Şamdanlıklar 421
Foto. 2.660. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısındaki Kitabe 422
Foto. 2.661. Harim Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 422
Foto. 2.662. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii Genel 423
Foto. 2.663. Caminin Güneydoğu Cephesi 425
Foto. 2.664. Caminin Güneybatı Cephesi 425
Foto. 2.665. Caminin Giriş Cephesi ve Çıkış Merdivenleri 425
Foto. 2.666. Son Cemaat Mekânı ve Oturma Sekileri 425
Foto. 2.667. Harim Giriş Kapısı 426
Foto. 2.668. Harim Mekânı 426
Foto. 2.669. Harim Mekânı 426
Foto. 2.670. Harim Mekânı 426
Foto. 2.671. Harim Mekânı Doğu Cephe 426
Foto. 2.672. Harim Mekânı Batı Cephe 426
Foto. 2.673. Caminin Mihrabı 427
Foto. 2.674. Caminin Mimberi 427
Foto. 2.675. Kadınlar Mahfili 427
Foto. 2.676. Kadınlar Mahfili 427
Foto. 2.677. Son Cemaat Mekânı Üst Katı 427
Foto. 2.678. Ahşap Tavan 427
Foto. 2.679. Beden Duvarı Üzerinde Madalyon 428
Foto. 2.680. Minber Aynalık Kompozisyonu 429
Foto. 2.681. Tavan Göbeği Süslemesi 430

Foto. 2.682. Şenköy Camii Kitabesi 431
Foto. 2.683. Şenköy Camii Genel 432
Foto. 2.684. Caminin Güneydoğu Köşesinden Genel Görüntüsü 435
Foto. 2.685. Caminin Güney Cephesi 435
Foto. 2.686. Medrese İç Mekânı 435
Foto. 2.687. Caminin Doğu Cephesi ve Revakı 435
Foto. 2.688. Giyotin Pencere 435
Foto. 2.689. Harim Mekanı 436
Foto. 2.690. Caminin Mihrabı ve Kastanları 436
Foto. 2.691. Caminin Minberi 436
Foto. 2.692. Caminin Vaaz Kürsüsü 436
Foto. 2.693. Camiyi Kuşatan "U" Mahfil 436
Foto. 2.694. Mahfilden Çıkışı Sağlayan Kapı 437
Foto. 2.695. Güneybatıdaki Misafir Odası 437
Foto. 2.696. Güneyduvardaki Camii Tasviri 438
Foto. 2.697. Güney Mahfil Katı Süslemesi 438
Foto. 2.698. Güney Mahfil Katı Süslemesi 439
Foto. 2.699. Doğu Duvardaki Bezeme 439
Foto. 2.700. Mihrap Süslemesi 440
Foto. 2.701. Minber Genel 441
Foto. 2.702. Minber Kapı Tacı 441
Foto. 2.703. Minber Aynalığı 443
Foto. 2.704. Minber Korkuluk ve Köşebent 443
Foto. 2.705. Minber Köşk Altı Bölümü 444
Foto. 2.706. Mahfil Balkonu 445
Foto. 2.707. Kavak Mahallesi Camii 447
Foto. 2.708. Yapının Güney Cephesi 448
Foto. 2.709. Yapının Güneybatı Cephesi 448
Foto. 2.710. Yapının Güneydoğu Cephesi 449
Foto. 2.711. Alt Kat Giriş Kapısı 449
Foto. 2.712. Alt Kat Doğu Oda 449
Foto. 2.713. Alt Kat Güneybatı Oda 449

Foto. 2.714. Alt Kat Kuzeybatı Oda 449
Foto. 2.715. Caminin Kuzey Cephesi ve Giriş Kapısı 449
Foto. 2.716. Harim Mekânı 450
Foto. 2.717. Caminin Mihrabı 450
Foto. 2.718. Harim Mekânı Doğu Cephe 450
Foto. 2.719. Harim Mekânı Batı Cephe 450
Foto. 2.720. Caminin Mihrabı 450
Foto. 2.721. Caminin Minberi 450
Foto. 2.722. Kadınlar Mahfili 451
Foto. 2.723. Kadınlar Mahfili 451
Foto. 2.724. Kadınlar Mahfili ve Üst Örtüsü 451
Foto. 2.725. Kapı Kanatları 452
Foto. 2.726. Minber Genel 453
Foto. 2.727. Minber Kapı Tacı 454
Foto. 2.728. Minber Aynalığı 454
Foto. 2.729. Minber Korkuluk 455
Foto. 2.730. Minber Süpürgelik 455
Foto. 2.731. Köşkteki Bezemeler 455
Foto. 2.732. Köşk Altı Süslemesi 456
Foto. 2.733. Ahşap Sütun Başlığı ve Yastığı 456
Foto. 2.734. Mikron Camii 459
Foto. 2.735. Caminin Kuzey Cephesi 460
Foto. 2.736. Caminin Batı Cephesi 460
Foto. 2.737. Caminin Güneybatı Cephesi 461
Foto. 2.738. Caminin Güney Cephesi 461
Foto. 2.739. Caminin Doğu Cephesi 461
Foto. 2.740. Caminin Doğu Cephesi 461
Foto. 2.741. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 461
Foto. 2.742. Son Cemaat Yeri 461
Foto. 2.743. Son Cemaat Yeri 462
Foto. 2.744. Ocak Nişi 462
Foto. 2.745. Harim Mekânı 462

Foto. 2.746. Harim Mekânı.....462
Foto. 2.747. Harim Mekânı Doğu Cephe 462
Foto. 2.748. Harim Mekânı Batı Cephe.....462
Foto. 2.749. Caminin Mihrabı 463
Foto. 2.750. Caminin Minberi 463
Foto. 2.751. Kadınlar Mahfili.....463
Foto. 2.752. Kadınlar Mahfili.....463
Foto. 2.753. Kadınlar Mahfili.....463
Foto. 2.754. Üst Örtü 463
Foto. 2.755. Minber Kapı Süslemesi 464
Foto. 2.756. Minber Cephe Süslemesi.....466
Foto. 2.757. Sütun Süslemeleri.....467
Foto. 2.758. Mahfil Balkon Süslemesi 468
Foto. 2.759. Kaplıca Mahallesi Camii Kitabesi.....469
Foto. 2.760. Kaplıca Mahallesi Camii Genel 471
Foto. 2.761. Caminin Doğudan Görünümü 473
Foto. 2.762. Caminin Kuzeyden Görünümü.....473
Foto. 2.763. Caminin Güneyden Görünümü 473
Foto. 2.764. Medresenin Koridoru 473
Foto. 2.765. Medrese Odası.....473
Foto. 2.766. Gasılhane.....473
Foto. 2.767. Harim Mekânına Çıkış Merdiveni.....474
Foto. 2.768. Harim Mekânına Çıkış Merdiveni.....474
Foto. 2.769. Harim Mekânı.....474
Foto. 2.770. Harim Mekânı.....474
Foto. 2.771. Harim Mekânı Doğu Cephe 474
Foto. 2.772. Harim Mekânı Batı Cephe.....474
Foto. 2.773. Caminin Mihrabı 475
Foto. 2.774. Caminin Minberi 475
Foto. 2.775. Vaaz Kürsüsü 475
Foto. 2.776. Kadınlar Mahfili.....475
Foto. 2.777. Kadınlar Mahfili.....475

Foto. 2.778. Caminin Bağdadi Kubbesi 475
Foto. 2.779. Cami Minberi Genel 477
Foto. 2.780. Minber Kapı Tacı 477
Foto. 2.781. Minber Aynalığı 478
Foto. 2.782. Süpürgelik Birinci Pano 479
Foto. 2.783. Süpürgelik İkinci Pano 479
Foto. 2.784. Minber Korkuluğu 479
Foto. 2.785. Köşk Altı Birinci Süsleme 480
Foto. 2.786. Köşk Altı İkinci Süsleme 480
Foto. 2.787. Köşk Altı Üçüncü Süsleme 480
Foto. 2.788. Balkon Altı Bezemesi 481
Foto. 2.789. Balkon Birleşim Yelerindeki Pano 481
Foto. 2.790. Ortadaki Balkon Süslemesi 482
Foto. 2.791. Ahşap Tavan ve Kubbe 483
Foto. 2.792. Batı Duvardaki Yazıt 484
Foto. 2.793. Ortan Köyü Camii Genel 485
Foto. 2.794. Caminin Batı Cephesi 487
Foto. 2.795. Caminin Kuzeybatıdan Görünümü 487
Foto. 2.796. Caminin Güneyden Görünümü 487
Foto. 2.797. Batı Cepheden Alt Kat 487
Foto. 2.798. Alt Kata Giriş Cephesi 487
Foto. 2.799. Alt Kattaki Kuzey Oda 487
Foto. 2.800. Camini Kuşatan Kuzey Revak 488
Foto. 2.801. Camini Kuşatan Batı Revak 488
Foto. 2.802. Harim Mekanı 488
Foto. 2.803. Caminin Minberi 488
Foto. 2.804. Giriş Kapısı ve Ahşap Tavan 488
Foto. 2.805. Tavan Göbeğindeki Süsleme 489
Foto. 2.806. Caminin Eski Görünümü (Hiçyılmaz, Salih Gülas) 491
Foto. 2.807. Boğaziçi Köyü Camii 491
Foto. 2.808. Caminin Kuzeydoğusu 493
Foto. 2.809. Caminin Güneybatısı 493

Foto. 2.810. Harime Giriş Mekanı....493
Foto. 2.811. Harim Mekanı....493
Foto. 2.812. Caminin Mihrabı....493
Foto. 2.813. Caminin Minberi....493
Foto. 2.814. Kadınlar Mahfilini Taşıyan Payeler....494
Foto. 2.815. Kadınlar Mahfili....494
Foto. 2.816. Mihrap Üzerindeki Yazıt....496
Foto. 2.817. Yolkıyı Köyü Camii....497
Foto. 2.818. Yolkıyı Köyü Camii Yangın Öncesi Durumu (Karpuz)....499
Foto. 2.819. Caminin Kuzey Cephesi....499
Foto. 2.820. Caminin Kuzeybatı Cephesi....499
Foto. 2.821. Caminin Güneydoğu Cephesi....499
Foto. 2.822. Caminin Güneybatı Cephesi....499
Foto. 2.823. Kuzeydeki Alt kat ve Ahşap Kapılar....500
Foto. 2.824. Alt Katın Batı Bölümü....500
Foto. 2.825. İkinci Kata Çıkış Merdivenleri....500
Foto. 2.826. İkinci Kat....500
Foto. 2.827. Mahfile Geçiş Kapısı....501
Foto. 2.828. Kadınlar Mahfili....501
Foto. 2.829. Harim Mekânı....501
Foto. 2.830. Harim Mekânı....501
Foto. 2.831. Harim Mekânı Doğu Cephe....501
Foto. 2.832. Harim Mekânı Batı Cephe....501
Foto. 2.833. Caminin Mihrabı....502
Foto. 2.834. Harimin Kuzeyi....502
Foto. 2.835. Üst Örtü....502
Foto. 2.836. Mihrap Süslemesi....503
Foto. 2.837. Kapıdaki Yazıt....505
Foto. 2.838. Kale-i Bala Camii....505
Foto. 2.839. Caminin Kuzey Cephesi....507
Foto. 2.840. Caminin Batı Cephesi....507
Foto. 2.841. Caminin Güney Cephesi....507

Foto. 2.842. Caminin Batı Cephesi....507
Foto. 2.843. Caminin Minaresi....507
Foto. 2.844. Harim Giriş Kapısı....507
Foto. 2.845. Harim Mekânı....508
Foto. 2.846. Harim Mekânı....508
Foto. 2.847. Harim Mekânı Doğu Cephe....508
Foto. 2.848. Harim Mekânı Batı Cephe....508
Foto. 2.849. Caminin Mihrabı....508
Foto. 2.850. Caminin Minberi....508
Foto. 2.851. Kadınlar Mahfili....509
Foto. 2.852. Kadınlar Mahfili....509
Foto. 2.853. Kadınlar Mahfili....509
Foto. 2.854. Üst Örtü....509
Foto. 2.855. Cafer Paşa Camii Kitabesi....511
Foto. 2.856. Cafer Paşa Camii Genel....512
Foto. 2.857. Caminin Güney Cephesi....513
Foto. 2.858. Caminin Doğu Cephesi....513
Foto. 2.859. Caminin Güneybatı Cephesi ve Minaresi....514
Foto. 2.860. Caminin Kuzey Cephesi....514
Foto. 2.861. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı....514
Foto. 2.862. Alt Kat Odaları....514
Foto. 2.863. Alt Kat Odaları....514
Foto. 2.864. Üst Kat Odaları....514
Foto. 2.865. Üst Kat Odaları....515
Foto. 2.866. Harim Giriş Kapısı....515
Foto. 2.867. Harim Mekânı....515
Foto. 2.868. Harim Mekânı....515
Foto. 2.869. Harim Mekanı Doğu Cephe....515
Foto. 2.870. Harim Mekanı Batı Cephe....515
Foto. 2.871. Caminin Mihrabı....516
Foto. 2.872. Caminin Minberi....516
Foto. 2.873. Kadınlar Mahfili....516

Foto. 2.874. Ahşap Tavan....516
Foto. 2.875. Cafer Paşa Camii Tablosu....517
Foto. 2.876. Minber Kapı Tacı Süslemesi....518
Foto. 2.877. Tavan Göbeği Süslemesi....518
Foto. 2.878. İnşa Kitabesi....519
Foto. 2.879. Onarım Kitabesi....520
Foto. 2.880. Mahfil Balkonundaki Kitabe....521
Foto. 2.881. Hacıbaşı Camii Genel....522
Foto. 2.882. Restorasyon Öncesi Cami....524
Foto. 2.883. Restorasyon Sonrası Cami....524
Foto. 2.884. Caminin Batı Cephesi....524
Foto. 2.885. Caminin Doğu Cephesi....524
Foto. 2.886. Kuzeybatı Köşedeki Minare....524
Foto. 2.887. Caminin Kuzey Cephesi....524
Foto. 2.888. Son Cemaat Yeri....525
Foto. 2.889. Harim Giriş Kapısı....525
Foto. 2.890. Harim Mekânı....525
Foto. 2.891. Harim Mekânı....525
Foto. 2.892. Harim Mekânı....525
Foto. 2.893. Harim Mekânı....525
Foto. 2.894. Harim Mekânı Doğu Cephe....526
Foto. 2.895. Harim Mekânı Batı Cephe....526
Foto. 2.896. Caminin Mihrabı....526
Foto. 2.897. Caminin Minberi....526
Foto. 2.898. Vaaz Kürsüsü....526
Foto. 2.899. Kadınlar Mahfili....526
Foto. 2.900. Kadınlar Mahfili....527
Foto. 2.901. Kadınlar Mahfili....527
Foto. 2.902. Kadınlar Mahfili....527
Foto. 2.903. Kadınlar Mahfili....527
Foto. 2.904. Ahşap Tavan....527
Foto. 2.905. Minber Kapı Tacı....528

Foto. 2.906. Mahfil Balkon Altı Süslemesi 529
Foto. 2.907. Tavan Göbeği Süslemesi 529
Foto. 2.908. Minber Kitabesi 532
Foto. 2.909. Mahfil Kitabesi 532
Foto. 2.910. Ormancık Camii Genel 533
Foto. 2.911. Restorasyon Öncesi Medrese 535
Foto. 2.912. Restorasyonda Medrese 535
Foto. 2.913. Medrese İç Mekân ve Ocak Nişi 536
Foto. 2.914. Medrese İç Mekân Duvar Nişleri 536
Foto. 2.915. Medresedeki Ahşap Sütun 536
Foto. 2.916. Restorasyon Öncesi Cami Güneydoğu Cephe 536
Foto. 2.917. Restorasyonda Güneydoğu Cephe 536
Foto. 2.918. Caminin Doğu Cephesi 536
Foto. 2.919. Caminin Batı Cephesi 537
Foto. 2.920. Caminin Kuzey Cephesi 537
Foto. 2.921. Papyon Şebekeli Pencere 537
Foto. 2.922. İki Katlı Son Cemaat Mekânı 537
Foto. 2.923. Son Cemaat Mekânı 537
Foto. 2.924. Harim Giriş Kapısı 537
Foto. 2.925. Restorasyon Öncesi Harim 538
Foto. 2.926. Restorasyonda Harim 538
Foto. 2.927. Harim Mekanı 538
Foto. 2.928. Restorasyon Öncesi Doğu Duvar ve Ahşap Kaplama 538
Foto. 2.929. Restorasyonda Doğu Duvar 538
Foto. 2.930. Caminin Minber ve Batı Duvarı 538
Foto. 2.931. Caminin Mihrabı 539
Foto. 2.932. Caminin Minberi 539
Foto. 2.933. Caminin Vaaz Kürsüsü 539
Foto. 2.934. Restorasyon Öncesi Mahfil 539
Foto. 2.935. Restorasyonda Mahfil 539
Foto. 2.936. Restorasyon Öncesi Mahfilin Üstten Görünümü 539
Foto. 2.937. Restorasyonda Mahfilin Üstten Görünümü 540

Foto. 2.938. Kadınlar Mahfili 540
Foto. 2.939. Kırma Çatı İçten Görünüm 540
Foto. 2.940. Harim Mekanını Örten Ahşap Tavan 540
Foto. 2.941. Harim Kapısı Süslemesi 541
Foto. 2.942. Mihrap Süslemesi 542
Foto. 2.943. Minber Kapı Süslemesi 543
Foto. 2.944. Minber Cephe Süslemesi 546
Foto. 2.945. Birinci Sütun Süslemesi 547
Foto. 2.946. İkinci Sütun Süslemesi 547
Foto. 2.947. Mahfil Korkuluğu 548
Foto. 2.948. Mahfil Balkonu 549
Foto. 2.949. Vaaz Kürsüsü (Özkurt) 550
Foto. 2.950. Dış Cephedeki Kitabe 553
Foto. 2.951. Mihrap Kitabesi 553
Foto. 2.952. Mihrap Kitabesi 553
Foto. 2.953. Mihrap Kitabesi 553
Foto. 2.954. Yenice Köyü Camii Genel 554
Foto. 2.955. Caminin Güney Cephesi 556
Foto. 2.956. Caminin Doğu Cephesi 556
Foto. 2.957. Caminin Güneybatı Cephesi 556
Foto. 2.958. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 556
Foto. 2.959. Kuzeydoğu Köşedeki Giriş Kapısı 556
Foto. 2.960. Son Cemaat Mekanı 556
Foto. 2.961. Son Cemaat Mekanı 557
Foto. 2.962. Harim Giriş Kapısı 557
Foto. 2.963. Harim Mekanı 557
Foto. 2.964. Harim Mekanı 557
Foto. 2.965. Harim Mekanı 557
Foto. 2.966. Caminin Mihrabı 557
Foto. 2.967. Caminin Minberi 558
Foto. 2.968. Caminin Vaaz Kürsüsü 558
Foto. 2.969. Kadınlar Mahfiline Çıkış Merdiveni 558

Foto. 2.970. Kadınlar Mahfili 558
Foto. 2.971. Kadınlar Mahfili 558
Foto. 2.972. Harim Üst Örtüsü 558
Foto. 2.973. Minber Kapı Süslemesi 559
Foto. 2.974. Minber Cephe Süslemesi Genel 562
Foto. 2.975. Mahfili Taşıyan Kiriş 563
Foto. 2.976. Mahfil Balkon Altı 563
Foto. 2.977. Balkon Cephesi 563
Foto. 2.978. Ahşap Sütun Süslemeleri 564
Foto. 2.979. Tavan Göbeği 564
Foto. 2.980. Caminin Kitabesi 566
Foto. 2.981. Tanıtım Levhası 566
Foto. 2.982. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii 566
Foto. 2.983. Caminin Güney Cephesi 568
Foto. 2.984. Caminin Güneydoğu Cephesi 568
Foto. 2.985. Caminin Doğu Cephesi 568
Foto. 2.986. Caminin Batı Cephesi 568
Foto. 2.987. Caminin Minaresi 569
Foto. 2.988. Caminin Kuzey Cephesi 569
Foto. 2.989. Caminin Kuzey Cephesi 569
Foto. 2.990. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 569
Foto. 2.991. Son Cemaat Mekânı 569
Foto. 2.992. Son Cemaat Mekânı 569
Foto. 2.993. İkinci Kata ve Mahfile Çıkış Merdivenleri 570
Foto. 2.994. Harim Giriş Kapısı 570
Foto. 2.995. Harim Mekânı 570
Foto. 2.996. Harim Mekânı 570
Foto. 2.997. Harim Mekânı 570
Foto. 2.998. Harim Mekânı 570
Foto. 2.999. Harim Mekânı Batı Cephe 571
Foto. 2.1000. Harim Mekânı Doğu Cephe 571
Foto. 2.1001. Caminin Mihrabı 571

Foto. 2.1002. Caminin Minberi 571
Foto. 2.1003. Vaaz Kürsüsü 571
Foto. 2.1004. Kadınlar Mahfili 571
Foto. 2.1005. Kadınlar Mahfili 572
Foto. 2.1006. Kadınlar Mahfili 572
Foto. 2.1007. Bağdadi Kubbe 572
Foto. 2.1008. Caminin Genel Durumu 574
Foto. 2.1009. Caminin Güneydoğu Cephesi 575
Foto. 2.1010. Caminin Kuzeybatı Cephesi 575
Foto. 2.1011. Caminin Minaresi 575
Foto. 2.1012. Minareye Çıkış Kapısı 575
Foto. 2.1013. Caminin Kuzey Cephesi 576
Foto. 2.1014. Harim Giriş Kapısı 576
Foto. 2.1015. Harim Mekânı 576
Foto. 2.1016. Harim Mekânı 576
Foto. 2.1017. Caminin Mihrabı 576
Foto. 2.1018. Caminin Minberi 576
Foto. 2.1019. Vaaz Kürsüsü 577
Foto. 2.1020. Kadınlar Mahfili 577
Foto. 2.1021. Kadınlar Mahfili 577
Foto. 2.1022. Kadınlar Mahfiline Çıkış Merdiveni 577
Foto. 2.1023. Birinci Kitabe (Terzioğlu) 578
Foto. 2.1024. İkinci Kitabe 578
Foto. 2.1025. İncesu Köyü Camii 580
Foto. 2.1026. Caminin Doğu Cephesi 581
Foto. 2.1027. Caminin Batı Cephesi 581
Foto. 2.1028. Caminin Minaresi 582
Foto. 2.1029. Köşk Minare 582
Foto. 2.1030. Caminin Güney Cephesi 582
Foto. 2.1031. Güneydeki Revak 582
Foto. 2.1032. Geçiş Koridoru ve Giriş Kapısı 582
Foto. 2.1033. Geçiş Koridoru 582

Foto. 2.1034. Koridordaki Ocak Nişi 583
Foto. 2.1035. Medrese Odası 583
Foto. 2.1036. Medrese Odası 583
Foto. 2.1037. Medrese Odası 583
Foto. 2.1038. Harime Çıkış Merdivenleri 583
Foto. 2.1039. Harime Çıkış Merdivenleri 583
Foto. 2.1040. Harim Mekânı 584
Foto. 2.1041. Harim Mekânı 584
Foto. 2.1042. Harim Mekânı Doğu Cephe 584
Foto. 2.1043. Harim Mekânı Batı Cephe 584
Foto. 2.1044. Caminin Mihrabı 584
Foto. 2.1045. Caminin Minberi 584
Foto. 2.1046. Kadınlar Mahfili 585
Foto. 2.1047. Kadınlar Mahfili 585
Foto. 2.1048. Kadınlar Mahfili 585
Foto. 2.1049. Üst Örtü 585
Foto. 2.1050. Minber Kapı Süslemesi 586
Foto. 2.1051. Minber Cephe Süslemesi 588
Foto. 2.1052. Ahşap Sütun 1 588
Foto. 2.1053. Ahşap Sütun 2 589
Foto. 2.1054. Ahşap Sütun 3 589
Foto. 2.1055. Mahfil Balkon Süslemesi 590
Foto. 2.1056. Tavan Süslemesi 591
Foto. 2.1057. Caminin Kitabesi 592
Foto. 2.1058. Şairler Mahallesi Tepe Camii 593
Foto. 2.1059. Caminin Güneybatı Cephesi 594
Foto. 2.1060. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 594
Foto. 2.1061. Caminin Kuzeybatı Cephesi 595
Foto. 2.1062. Batıdaki Minare 595
Foto. 2.1063. Kuzeydoğudaki Giriş Kapısı 595
Foto. 2.1064. Abdest Alma Mekanı 595
Foto. 2.1065. Harim ve İmam Odası Kapısı 595

Foto. 2.1066. Harim Mekânı....595
Foto. 2.1067. Harim Mekânı....596
Foto. 2.1068. Harim Mekânı....596
Foto. 2.1069. Caminin Mihrabı....596
Foto. 2.1070. Caminin Minberi....596
Foto. 2.1071. Vaaz Kürsüsü....596
Foto. 2.1072. Giriş Kapıları....596
Foto. 2.1073. İmam Odası ve Giriş Kapıları....597
Foto. 2.1074. İmam Odası....597
Foto. 2.1075. İmam Odası....597
Foto. 2.1076. Ahşap Tavan....597
Foto. 2.1077. Dış Cephedeki Onarım Kitabesi....599
Foto. 2.1078. Mihrap Üzerindeki Kitabeler....599
Foto. 2.1079. Sağ Üst Köşedeki Kitabe....599
Foto. 2.1080. Sol Üst Köşedeki Kitabe....599
Foto. 2.1081. Caminin Genel Durumu....600
Foto. 2.1082. Caminin Kuzeydoğu Cephesi ve Minaresi....602
Foto. 2.1083. Caminin Güneydoğu Cephesi....602
Foto. 2.1084. Alt Kat Giriş Kapısı....602
Foto. 2.1085. Alt Katın İçi ve Pencereleri....602
Foto. 2.1086. Alt Kat İçe Mekân....602
Foto. 2.1087. Camiyi Doğu Yönde Taşıyan Payeler....602
Foto. 2.1088. İmam Evi ve Camiye Çıkış Merdivenleri....603
Foto. 2.1089. Giriş Koridoru....603
Foto. 2.1090. Harim Mekânı....603
Foto. 2.1091. Harim Mekânı....603
Foto. 2.1092. Caminin Mihrabı....604
Foto. 2.1093. Caminin Minber....604
Foto. 2.1094. Vaaz Kürsüsü....604
Foto. 2.1095. Kadınlar Mahfili....604
Foto. 2.1096. Kadınlar Mahfili....604
Foto. 2.1097. Kadınlar Mahfili ve Tavan....604

Foto. 2.1098. Mihrap Bezemesi.....605
Foto. 2.1099. Minber Kapısı Bezemesi.....606
Foto. 2.1100. Minberin Geneli ve Süsleme Programı.....608
Foto. 2.1101. Harim Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe.....609
Foto. 2.1102. Caminin Genel Durumu.....610
Foto. 2.1103. Caminin Batı Cephesi.....612
Foto. 2.1104. Caminin Kuzeydoğu Cephesi.....612
Foto. 2.1105. Caminin Minaresi.....612
Foto. 2.1106. Caminin Kuzeybatı Cephesi.....612
Foto. 2.1107. Giriş Kapısı.....613
Foto. 2.1108. Son Cemaat Mekanı.....613
Foto. 2.1109. Harim Giriş Kapısı.....613
Foto. 2.1110. Harim Mekanı.....613
Foto. 2.1111. Harim Mekanı Doğu Cephe.....613
Foto. 2.1112. Harim Mekanı Batı Cephe.....613
Foto. 2.1113. Caminin Mihrabı.....614
Foto. 2.1114. Caminin Minber.....614
Foto. 2.1115. Caminin Vaaz Kürsüsü.....614
Foto. 2.1116. Kadınlar Mahfili.....614
Foto. 2.1117. Kadınlar Mahfili.....614
Foto. 2.1118. Kadınlar Mahfili ve Minare Kapısı.....614
Foto. 2.1119. İkinci Kat Holü.....615
Foto. 2.1120. İkinci Kat Odaları.....615
Foto. 2.1121. İkinci Kat Odaları.....615
Foto. 2.1122. Üst Örtü Sistemi.....615
Foto. 2.1123. Kapı Kanatları.....616
Foto. 2.1124. Minber Genel.....617
Foto. 2.1125. Minber Kapı Tacı.....618
Foto. 2.1126. Minber Aynalığı.....618
Foto. 2.1127. Minber Süpürgelik.....619
Foto. 2.1128. Minber Korkuluk.....619
Foto. 2.1129. Köşk Altı Birinci Pano.....620

Foto. 2.1130. Köşk Altı İkinci Pano 620
Foto. 2.1131. Vaaz Kürsüsü 620
Foto. 2.1132. Tavan Süslemesi 621
Foto. 2.1133. Çeşme Kitabesi 623
Foto. 2.1134. Taşhane Mahallesi Camii Genel 624
Foto. 2.1135. Caminin Batı Cephesi 625
Foto. 2.1136. Caminin Güney Cephesi 625
Foto. 2.1137. Caminin Minaresi 626
Foto. 2.1138. Caminin Çeşmesi 626
Foto. 2.1139. Caminin Kuzey Cephesi 626
Foto. 2.1140. Kuzey Cephe ve Giriş Kapısı 626
Foto. 2.1141. Giriş Koridoru 626
Foto. 2.1142. Giriş Koridoru 626
Foto. 2.1143. Kuzeydoğu Oda 627
Foto. 2.1144. Minare Kapısı 627
Foto. 2.1145. Kuzeybatı Oda 627
Foto. 2.1146. Harim Mekânı 627
Foto. 2.1147. Harim Mekanı Doğu Cephe 627
Foto. 2.1148. Harim Mekanı Batı Cephe 627
Foto. 2.1149. Caminin Mihrabı 628
Foto. 2.1150. Caminin Minberi 628
Foto. 2.1151. Harimin Kuzeyi 628
Foto. 2.1152. Ahşap Tavan 628
Foto. 2.1153. Tavan Göbeği Süslemesi 629
Foto. 2.1154. Sütün Üzerindeki Kitabe 630
Foto. 2.1155. Mahfil Balkonu Üzerindeki Vakfiyesi 631
Foto. 2.1156. Caminin Genel Görüntüsü 632
Foto. 2.1157. Caminin Batı Cephesi (TKVTVKK) 633
Foto. 2.1158. Caminin Batı Cephesi 633
Foto. 2.1159. Caminin Kuzey Cephesi (TKVTVKK) 634
Foto. 2.1160. Caminin Kuzey Cephesi 634
Foto. 2.1161. Caminin Güneydoğu Cephesi (TKVTVKK) 634

Foto. 2.1162. Caminin Güneydoğu Cephesi....634
Foto. 2.1163. Caminin Kuzeydoğu Cephesi....634
Foto. 2.1164. Giriş Kapısı (karadeniz.gov.tr)....635
Foto. 2.1165. Giriş Kapısı....635
Foto. 2.1166. Harim Mekanı (Özyurt)....635
Foto. 2.1167. Üstten Harim Mekanı....635
Foto. 2.1168. Harimin Kuzeyi (TKVTVKK)....635
Foto. 2.1169. Harimin Kuzeyi Üstten....635
Foto. 2.1170. Caminin Mihrabı (TKVTVKK)....636
Foto. 2.1171. Caminin Mihrabı....636
Foto. 2.1172. Caminin Minberi (TKVTVKK)....636
Foto. 2.1173. Caminin Minberi....636
Foto. 2.1174. Mahfile Çıkış Merdivenleri (TKVTVKK)....636
Foto. 2.1175. Kadınlar Mahfili (TKVTVKK)....636
Foto. 2.1176. Kadınlar Mahfili (TKVTVKK)....637
Foto. 2.1177. Mahfilin Üstten Görünümü....637
Foto. 2.1178. Mahfil Balkonu (Karadeniz.gov.tr)....637
Foto. 2.1179. Balkonun Son durumu....637
Foto. 2.1180. Minber Süslemesi (Özyurt)....638
Foto. 2.1181. Ahşap Sütun Süslemesi....638
Foto. 2.1182. Mahfil Balkon Altı Süslemesi (Özkurt)....639
Foto. 2.1183. Balkon Süslemesinin Son Durumu....640
Foto. 2.1184. Tavan Göbeği Süslemesi (Özkurt)....640
Foto. 2.1185. Caminin Kitabesi....642
Foto. 2.1186. Kesmetaş Mahallesi Camii....643
Foto. 2.1187. Caminin Doğu Cephesi....645
Foto. 2.1188. Caminin Batı Cephesi....645
Foto. 2.1189. Minare Kaidesi....646
Foto. 2.1190. Minarenin Gövdesi ve Şerefesi....646
Foto. 2.1191. Caminin Kuzey Cephesi....646
Foto. 2.1192. Kuzey Cephedeki Revak....646
Foto. 2.1193. Kuzeydoğu Köşedeki Oda....646

Foto. 2.1194. Son Cemaat Mekanı 646
Foto. 2.1195. Son Cemaat Mekanı 647
Foto. 2.1196. Harim Giriş Kapısı ve Pencere 647
Foto. 2.1197. Harim Mekanı 647
Foto. 2.1198. Harim Mekanı 647
Foto. 2.1199. Harim Mekanı 647
Foto. 2.1200. Caminin Mihrabı 647
Foto. 2.1201. Caminin Minberi 648
Foto. 2.1202. Caminin Vaaz Kürsüsü 648
Foto. 2.1203. Kadınlar Mahfili 648
Foto. 2.1204. Kadınlar Mahfili 648
Foto. 2.1205. Kadınlar Mahfilinin Batı Kolu 648
Foto. 2.1206. İkinci Kat İçin Dış Merdiven 648
Foto. 2.1207. Geçiş Koridoru ve Mahfil Kapısı 649
Foto. 2.1208. Geçiş Koridoru ve Mahfil Kapısı 649
Foto. 2.1209. Batıdaki Oda 649
Foto. 2.1210. Batıdaki Oda 649
Foto. 2.1211. Muftak Bölümü 649
Foto. 2.1212. Depo Bölümü 649
Foto. 2.1213. Çatı İçten Görünüm 650
Foto. 2.1214. Ahşap Tavan 650
Foto. 2.1215. Batı Odanın Kapı Kanadı 650
Foto. 2.1216. Cami Minber Genel 651
Foto. 2.1217. Minber Kapı Tacı 652
Foto. 2.1218. Minber Aynalık 653
Foto. 2.1219. Minber Süpürgelik 653
Foto. 2.1220. Birinci Pano 653
Foto. 2.1221. İkinci Pano 654
Foto. 2.1222. Üçüncü Pano 654
Foto. 2.1223. Dördüncü Pano 654
Foto. 2.1224. Beşinci Pano 654
Foto. 2.1225. Köşk Bölümü 655

Foto. 2.1226. Köşk Altı Birinci Pano 655
Foto. 2.1227. Köşk Altı İkinci Pano 655
Foto. 2.1228. Köşk Altı Üçüncü Pano 656
Foto. 2.1229. Köşk Altı Dördüncü Pano 656
Foto. 2.1230. Mahfil Balkon Altı Süslemesi 657
Foto. 2.1231. Tavan Göbeği Süslemesi 657
Foto. 2.1232. Tanıtım Levhası 659
Foto. 2.1233. Caminin Genel Durumu 659
Foto. 2.1234. Caminin Güney Cephesi 661
Foto. 2.1235. Caminin Doğu Cephesi 661
Foto. 2.1236. Caminin Güneybatı Cephesi 661
Foto. 2.1237. Caminin Kuzeybatı Cephesi 661
Foto. 2.1238. Caminin Güneydoğu Cephesi 661
Foto. 2.1239. Caminin Kuzey Cephesi 661
Foto. 2.1240. Caminin Minaresi 662
Foto. 2.1241. Alt Kat Giriş Açıklığı 662
Foto. 2.1242. İç Mekan Kuzeyden Güneye 662
Foto. 2.1243. İç Mekan Güneyden Kuzeye 662
Foto. 2.1244. Alt Mekân Mihrabı 662
Foto. 2.1245. Harime Giriş Odası (SCY) 662
Foto. 2.1246. Harim Kapısı ve Kanatları 663
Foto. 2.1247. Harim Mekânı 663
Foto. 2.1248. Harim Mekanı Batı Cephe 663
Foto. 2.1249. Harim Mekanı Doğu Cephe 663
Foto. 2.1250. Caminin Mihrabı 663
Foto. 2.1251. Caminin Minberi 663
Foto. 2.1252. Caminin Vaaz Kürsüsü 664
Foto. 2.1253. Kadınlar Mahfili ve Taşıyıcı Payeleri 664
Foto. 2.1254. Kadınlar Mahfili 664
Foto. 2.1255. Kadınlar Mahfili 664
Foto. 2.1256. Kadınlar Mahfili Kubbesi 664
Foto. 2.1257. Harim Mekânı Kubbesi 664

Foto. 2.1258. Harim Kapı Kanatları 665
Foto. 2.1259. Mihraptaki Kitabe 667
Foto. 2.1260. Minberdeki Kitabe 667
Foto. 2.1261. Erenler Köyü Camii 667
Foto. 2.1262. Caminin Güney Cephesi 669
Foto. 2.1263. Caminin Batı Cephesi 669
Foto. 2.1264. Caminin Doğu Cephesi 669
Foto. 2.1265. Doğu Cephe Mahfil Seviyesi 669
Foto. 2.1266. Caminin Kuzeybatı Cephesi 669
Foto. 2.1267. Caminin Kuzey Cephesi 669
Foto. 2.1268. Kuzey Giriş Kapısı 670
Foto. 2.1269. Doğu Giriş Kapısı 670
Foto. 2.1270. Harim Mekânı 670
Foto. 2.1271. Harim Mekânı 670
Foto. 2.1272. Harim Mekânı 670
Foto. 2.1273. Harim Mekânı 670
Foto. 2.1274. Harim Mekânı Doğu Cephe 671
Foto. 2.1275. Harim Mekânı Batı Cephe 671
Foto. 2.1276. Kadınlar Mahfili 671
Foto. 2.1277. Kadınlar Mahfili 671
Foto. 2.1278. Kadınlar Mahfili 671
Foto. 2.1279. Kadınlar Mahfili 671
Foto. 2.1280. Üst Örtü 672
Foto. 2.1281. Pencere Kenar Süslemeleri 672
Foto. 2.1282. Ağaç Dalları 672
Foto. 2.1283. Minber Süslemesi 673
Foto. 2.1284. Tavan Süslemesi 673
Foto. 2.1285. Cami Girişi Üzerinde Yer Alan Tanıtım Levhası 675
Foto. 2.1286. Yalı Mahallesi Orta Camii Genel 676
Foto. 2.1287. Caminin Kuzey Cephesi 677
Foto. 2.1288. Caminin Güney Cephesi 677
Foto. 2.1289. Caminin Batı Cephesi 678

Foto. 2.1290. Caminin Doğu Cephesi 678
Foto. 2.1291. Caminin Doğu Cephesi ve Giriş Kapısı 678
Foto. 2.1292. Geçiş Mekânı 678
Foto. 2.1293. Harim Giriş Kapısı 678
Foto. 2.1294. Mahfile Çıkış Merdivenleri 678
Foto. 2.1295. Harim Mekanı 679
Foto. 2.1296. Harim Mekanı 679
Foto. 2.1297. Caminin Mihrabı 679
Foto. 2.1298. Caminin Minberi 679
Foto. 2.1299. Kadınlar Mahfili ve Taşıyıcı Paye 679
Foto. 2.1300. Kadınlar Mahfili 679
Foto. 2.1301. Mermer Levha 682
Foto. 2.1302. İkinci Katta Bulunan Kitabe 682
Foto. 2.1303. Minber Kitabesi 682
Foto. 2.1304. Vaaz Kürsüsü Kitabesi 682
Foto. 2.1305. Limanköy Merkez Camii Genel 683
Foto. 2.1306. Bodrum Katı Giriş Açıklığı 685
Foto. 2.1307. Bodrumun İçi 685
Foto. 2.1308. Caminin Güney Cephesi 686
Foto. 2.1309. Caminin Batı Cephesi 686
Foto. 2.1310. Caminin Güneybatı Cephesi 686
Foto. 2.1311. Caminin Batı Cephesi 686
Foto. 2.1312. Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi 686
Foto. 2.1313. Caminin Kuzey Cephesi 686
Foto. 2.1314. Son Cemaat Mekânı Merdivenleri 687
Foto. 2.1315. Son Cemaat Mekânı ve Harim Giriş Kapısı 687
Foto. 2.1316. Batıdaki Oda 687
Foto. 2.1317. Harim Mekanı 687
Foto. 2.1318. Harim Mekanı 687
Foto. 2.1319. Harim Mekanı Doğu Cephesi 687
Foto. 2.1320. Harim Mekanı Batı Cephesi 688
Foto. 2.1321. Harim Mekânı 688

Foto. 2.1322. Caminin Mihrabı 688
Foto. 2.1323. Caminin Minber 688
Foto. 2.1324. Caminin Vaaz Kürsüsü 688
Foto. 2.1325. Kadınlar Mahfili 688
Foto. 2.1326. Mahfile Çıkış Merdiveni 689
Foto. 2.1327. Üst Kat Geçiş Mekanı 689
Foto. 2.1328. Üst Kat Doğu Oda 689
Foto. 2.1329. Üst Kat Mahfil Kapısı 689
Foto. 2.1330. Kadınlar Mahfili 689
Foto. 2.1331. Ahşap Tavan 689
Foto. 2.1332. Kapı Alınlığı 690
Foto. 2.1333. Kiraz Ağacı Motifi 690
Foto. 2.1334. Minber Genel 691
Foto. 2.1335. Minber Kapı Süslemesi 692
Foto. 2.1336. Minber Aynalık Bölümü 693
Foto. 2.1337. Süpürgelik Bölümü 694
Foto. 2.1338. Korkuluk Bölümü 694
Foto. 2.1339. Köşk Bölümü Bezemesi 695
Foto. 2.1340. Köşk Altı Panoları 695
Foto. 2.1341. Vaaz Kürsüsü 696
Foto. 2.1342. Tavan Göbeği Süslemesi 697
Foto. 2.1343. Silik Olan Yazıt (1328) 698
Foto. 2.1344. 1344 Tarihli Yazıt 698
Foto. 2.1345. Çeşmeli Köyü Camii Genel 699
Foto. 2.1346. Caminin Kuzeybatı Cephesi 701
Foto. 2.1347. Caminin Güneybatı Cephesi 701
Foto. 2.1348. Caminin Güney Cephesi 701
Foto. 2.1349. Caminin Doğu Cephesi 701
Foto. 2.1350. Son Cemaat Mekanı 702
Foto. 2.1351. Harime Geçiş Kapısı 702
Foto. 2.1352. Harim Mekânı 702
Foto. 2.1353. Harim Mekânı 702

Foto. 2.1354. Harim Mekânı Doğu Cephe 702
Foto. 2.1355. Harim Mekânı Batı Cephe 702
Foto. 2.1356. Caminin Mihrabı 703
Foto. 2.1357. Caminin Minberi 703
Foto. 2.1358. Vaaz Kürsüsü 703
Foto. 2.1359. Kadınlar Mahfili 703
Foto. 2.1360. Kadınlar Mahfili 703
Foto. 2.1361. Kadınlar Mahfili 703
Foto. 2.1362. Son Cemaat Mekanı Üst Kat 704
Foto. 2.1363. Ahşap Tavan 704
Foto. 2.1364. Mihrap Üzerindeki Motifler 704
Foto. 2.1365. Minber Kapı Tacı Süslemesi 705
Foto. 2.1366. Harim Tavanı 706
Foto. 2.1367. Mahfil Tavanı 706
Foto. 2.1368. Gümüşpınar Mahallesi Camii Genel 708
Foto. 2.1369. Yapının Kuzeyi 709
Foto. 2.1370. Medresenin Güney Cephesi 709
Foto. 2.1371. Medresenin İçi 709
Foto. 2.1372. Medresenin İçi 709
Foto. 2.1373. Caminin Doğu Cephesi 710
Foto. 2.1374. Caminin Güney Cephesi 710
Foto. 2.1375. Caminin Batı Cephesi ve Giriş Kapısı 710
Foto. 2.1376. Harim Mekânı 710
Foto. 2.1377. Harim Mekânı 710
Foto. 2.1378. Harim Mekânı 710
Foto. 2.1379. Harim Mekânı 711
Foto. 2.1380. Caminin Mihrabı 711
Foto. 2.1381. Caminin Minberi 711
Foto. 2.1382. Ahşap Tavan 711
Foto. 2.1383. Caminin Giriş Kapısı Üzerindeki Pano 712
Foto. 2.1384. Caminin Genel Durumu 713
Foto. 2.1385. Caminin Güney Cephesi 715

Foto. 2.1386. Caminin Doğu Cephesi 715
Foto. 2.1387. Caminin Batı Cephesi 716
Foto. 2.1388. İki Şerefeli Minare 716
Foto. 2.1389. Caminin Kuzey Cephesi 716
Foto. 2.1390. Giriş Kapısı 716
Foto. 2.1391. Son Cemaat Mekânı 716
Foto. 2.1392. Son Cemaat Mekânı 716
Foto. 2.1393. Ara Bölümdeki Merdiven 717
Foto. 2.1394. Harim Giriş Kapısı 717
Foto. 2.1395. Harim Mekanı 717
Foto. 2.1396. Harim Mekanı 717
Foto. 2.1397. Harim Mekanı 717
Foto. 2.1398. Harim Mekanı Doğu Duvar 717
Foto. 2.1399. Harim Mekanı Batı Duvar 718
Foto. 2.1400. Caminin Mermer Mihrabı 718
Foto. 2.1401. Caminin Minberi 718
Foto. 2.1402. Caminin Vaaz Kürsüsü 718
Foto. 2.1403. Mahfile Çıkış Merdivenler 718
Foto. 2.1404. Kadınlar Mahfili 718
Foto. 2.1405. Kadınlar Mahfili 719
Foto. 2.1406. Kubbe Geçiş Sistemi 719
Foto. 2.1407. Harim Kubbesi 719
Foto. 2.1408. Mahfil Kubbesi 719
Foto. 2.1409. Mermer Kitabe 720
Foto. 2.1410. Mahfil Kitabesi (TKVTVKK) 720
Foto. 2.1411. Uzunkaya Köyü Camii Genel 721
Foto. 2.1412. Caminin Güneybatıdan Eski Görünümü (TKVTVKK) 723
Foto. 2.1413. Caminin Güney Cephesi 723
Foto. 2.1414. Caminin Batı Cephesi 723
Foto. 2.1415. Caminin Kuzey Cephesi 723
Foto. 2.1416. Caminin Minaresi 723
Foto. 2.1417. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 723

Foto. 2.1418. Caminin Doğu Cephesi 724
Foto. 2.1419. Harim Girş Kapısı 724
Foto. 2.1420. Harim Mekanı 724
Foto. 2.1421. Harim Mekanı 724
Foto. 2.1422. Harim Mekanı 724
Foto. 2.1423. Caminin Mihrbaı 724
Foto. 2.1424. Eski Minber 725
Foto. 2.1425. Eski Minber 725
Foto. 2.1426. Mevcut Minber 725
Foto. 2.1427. Eski Mahfil 725
Foto. 2.1428. Kadınlar Mahfili 725
Foto. 2.1429. Kadınlar Mahfili 725
Foto. 2.1430. Kadınlar Mahfili 726
Foto. 2.1431. Ahşap Tavan 726
Foto. 2.1432. Harim Giriş Kapısı 727
Foto. 2.1433. Minareye Çıkış Kapısı 727
Foto. 2.1434. Minber Kapısı ve Tacında Süsleme Programı (TKVTVKK) 728
Foto. 2.1435. Mahfil Kiriş Süslemesi 728
Foto. 2.1436. Mahfil Balkon Süslemesi 729
Foto. 2.1437. Günümüze Ulaşamayan Mahfil Bezemeleri 730
Foto. 2.1438. Giriş Kapısındaki Yazıt 732
Foto. 2.1439. Minber Kapısındaki Kitabe 732
Foto. 2.1440. Fındıklı Camii Genel 733
Foto. 2.1441. Caminin Güney Cephesi 735
Foto. 2.1442. Caminin Doğu Cephesi 735
Foto. 2.1443. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 735
Foto. 2.1444. Caminin Batı Cephesi 735
Foto. 2.1445. Caminin Minaresi 735
Foto. 2.1446. Caminin Kuzey Cephesi 735
Foto. 2.1447. Son Cemaat Mekânı 736
Foto. 2.1448. Kuzeydeki Giriş Kapısı 736
Foto. 2.1449. Harim Mekânı 736

Foto. 2.1450. Harim Mekânı....736
Foto. 2.1451. Harim Mekânı....736
Foto. 2.1452. Harim Mekânı....736
Foto. 2.1453. Harimin Doğu Cephesi....737
Foto. 2.1454. Harimin Batı Cephesi....737
Foto. 2.1455. Caminin Mihrabı....737
Foto. 2.1456. Caminin Minberi....737
Foto. 2.1457. Kadınlar Mahfili....737
Foto. 2.1458. Mahfile Çıkış Merdivenleri....737
Foto. 2.1459. Kadınlar Mahfili....738
Foto. 2.1460. Kadınlar "U" Kolu....738
Foto. 2.1461. Harimi Örten Bağdadi Kubbe....738
Foto. 2.1462. Kadınlar Mahfilini Örten Ahşap Tavan....738
Foto. 2.1463. Kapı Kanatları Süslemesi....739
Foto. 2.1464. Minber Kapı Süslemesi....740
Foto. 2.1465. Minber Cephe Süslemesi....742
Foto. 2.1466. Kubbe Göbeği Süslemesi....743
Foto. 2.1467. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe....745
Foto. 2.1468. Mihrap Üzerindeki Birinci Kitabe....745
Foto. 2.1469. Mihrap Üzerindeki İkinci Kitabe....745
Foto. 2.1470. Minber Kapısındaki Kitabe....745
Foto. 2.1471. Minber Köşkü Kuzeydeki Kitabe....745
Foto. 2.1472. Minber Köşkü Doğudaki Kitabe....745
Foto. 2.1473. Beydere Köyü Camii Genel....746
Foto. 2.1474. Caminin Güney Cephesi....748
Foto. 2.1475. Caminin Doğu Cephesi....748
Foto. 2.1476. Caminin Batı Cephesi....748
Foto. 2.1477. Caminin Kuzey Cephesi....748
Foto. 2.1478. Caminin Minaresi....748
Foto. 2.1479. Son Cemaat Mekânı....748
Foto. 2.1480. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı....749
Foto. 2.1481. Son Cemaat Mekânı ve Minare Kapısı....749

Foto. 2.1482. Son Cemaat Mekânı Doğu 749
Foto. 2.1483. Harim Giriş Kapısı 749
Foto. 2.1484. Harim Mekanı 750
Foto. 2.1485. Harim Mekanı Doğu Cephe 750
Foto. 2.1486. Harim Mekanı Batı Cephe 750
Foto. 2.1487. Caminin Mihrabı 750
Foto. 2.1488. Caminin Vaaz Kürsüsü 750
Foto. 2.1489. Caminin Minberi 751
Foto. 2.1490. Kadınlar Mahfili 751
Foto. 2.1491. Mahfile Çıkış Merdivenleri 751
Foto. 2.1492. Kadınlar Mahfili 751
Foto. 2.1493. İkinci Kat 751
Foto. 2.1494. Bağdadi Kubbesi 751
Foto. 2.1495. Minber Kapı Süslemesi 752
Foto. 2.1496. Minber Cephe Süslemesi 754
Foto. 2.1497. Mahfil Bezemesi 755
Foto. 2.1498. Kubbe Göbeği 755
Foto. 2.1499. Minber Kapısındaki Kitabe 757
Foto. 2.1500. Tavan Kitabesi 757
Foto. 2.1501. Caminin Restorasyon Öncesi (VGM) 758
Foto. 2.1502. Caminin Restorasyon Sonrası 759
Foto. 2.1503. Medresenin Güney Batı Cephesi 761
Foto. 2.1504. Medresenin Güney Cephesi ve Girişi 761
Foto. 2.1505. Medresenin İçi ve Ocak Nişi 761
Foto. 2.1506. Ahşap Sütunlar 761
Foto. 2.1507. Caminin Güney Cephesi 761
Foto. 2.1508. Caminin Güneydoğu Cephesi (VGM) 761
Foto. 2.1509. Caminin Güneydoğu Cephesi 762
Foto. 2.1510. Caminin Batı Cephesi 762
Foto. 2.1511. Caminin Kuzey Cephesi 762
Foto. 2.1512. Cami Penceresi Dıştan 762
Foto. 2.1513. Cami Penceresi İçten 762

Foto. 2.1514. Pencerenin Kapalı Hali....762
Foto. 2.1515. Güneydeki Sürgülü Pencere....763
Foto. 2.1516. Harim Giriş Kapısı....763
Foto. 2.1517. Harim Mekanı....763
Foto. 2.1518. Harim Mekanı....763
Foto. 2.1519. Harim Mekanı....763
Foto. 2.1520. Harim Mekanı Doğu Cephe....763
Foto. 2.1521. Harim Mekanı Batı Cephe....764
Foto. 2.1522. Caminin Mihrabı....764
Foto. 2.1523. Caminin Minberi....764
Foto. 2.1524. Kadınlar Mahfili....764
Foto. 2.1525. Kadınlar Mahfili....764
Foto. 2.1526. Kadınlar Mahfili Batı Kolu....764
Foto. 2.1527. Kadınlar Mahfili....765
Foto. 2.1528. Son Cemaat Mekanı İkinci Kat....765
Foto. 2.1529. Ahşap Tavan....765
Foto. 2.1530. Mihrap Süslemesi....766
Foto. 2.1531. Minber Genel....766
Foto. 2.1532. Minber Kapı Tacı....767
Foto. 2.1533. Minber Aynalık....767
Foto. 2.1534. Minber Süpürgelik....768
Foto. 2.1535. Minber Korkuluk....768
Foto. 2.1536. Köşk Altı Süslemesi....769
Foto. 2.1537. Sütun Süslemesi....769
Foto. 2.1538. Mahfil Batı Kolu....770
Foto. 2.1539. Mahfil Doğu Kolu....770
Foto. 2.1540. Mahfil Kuzey....771
Foto. 2.1541. Mahfil Balkon Süslemesi....772
Foto. 2.1542. Giriş Kapısının Kilit Taşındaki Kitabe....773
Foto. 2.1543. Çağlayan Köyü Büyük Camii Genel....774
Foto. 2.1544. Caminin Güney Cephesi....775
Foto. 2.1545. Caminin Doğu Cephesi....775

Foto. 2.1546. Caminin Kuzey Cephesi 776
Foto. 2.1547. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 776
Foto. 2.1548. Caminin Kuzeydeki Minaresi 776
Foto. 2.1549. Caminin Batı Cephesi 776
Foto. 2.1550. Caminin Batısındaki Giriş Mekânı 776
Foto. 2.1551. Giriş Mekânı 776
Foto. 2.1552. Harim Giriş Kapısı 777
Foto. 2.1553. Harim Mekanı 777
Foto. 2.1554. Harim Mekanı 777
Foto. 2.1555. Harimin Doğu Cephesi 777
Foto. 2.1556. Harimin Batı Cephesi 777
Foto. 2.1557. Caminin Çinili Mihrabı 777
Foto. 2.1558. Caminin Ahşap Minberi 778
Foto. 2.1559. Caminin Vaaz Kürsüsü 778
Foto. 2.1560. Kadınlar Mahfili 778
Foto. 2.1561. Kadınlar Mahfili 778
Foto. 2.1562. Kadınlar Mahfili 778
Foto. 2.1563. Bağdadi Kubbe 778
Foto. 2.1564. Minber Kapısı Üzerindeki Kitabe 781
Foto. 2.1565. Ilıca Camii Genel 782
Foto. 2.1566. Caminin Güney Cephesi 784
Foto. 2.1567. Caminin Batı Cephesi 784
Foto. 2.1568. Caminin Kuzey Cephesi 784
Foto. 2.1569. Papyon Şebekeli Pencere 784
Foto. 2.1570. Caminin Minaresi 784
Foto. 2.1571. Caminin Güneydoğu Cephesi 784
Foto. 2.1572. Caminin Doğu Cephesi 785
Foto. 2.1573. Giriş Kapısı 785
Foto. 2.1574. Geçiş Koridoru 785
Foto. 2.1575. Abdest Alma Birimi ve Koridor 785
Foto. 2.1576. İkinci Kata Çıkış Merdivenleri 785
Foto. 2.1577. İkinci Kat Merdivenleri 785

Foto. 2.1578. İmam Odası 786
Foto. 2.1579. Harim Giriş Kapısı 786
Foto. 2.1580. Harim Mekanı 786
Foto. 2.1581. Harim Mekanı 786
Foto. 2.1582. Harimin Doğu Cephesi 786
Foto. 2.1583. Harimin Batı Cephesi 786
Foto. 2.1584. Caminin Mihrabı 787
Foto. 2.1585. Caminin Mihrabı 787
Foto. 2.1586. Kadınlar Mahfili 787
Foto. 2.1587. Kadınlar Mahfili 787
Foto. 2.1588. Kadınlar Mahfili 787
Foto. 2.1589. Ahşap Tavan 787
Foto. 2.1590. Kapı Kanatları 789
Foto. 2.1591. Mihrap Süslemesi 790
Foto. 2.1592. Minber Genel 791
Foto. 2.1593. Minber Kapı Süslemesi 792
Foto. 2.1594. Minber Aynalık 793
Foto. 2.1595. Minber Süpürgelik 794
Foto. 2.1596. Minber Korkuluk 794
Foto. 2.1597. Köşk Süslemesi 794
Foto. 2.1598. Köşk Alt Bölümü 795
Foto. 2.1599. Sütun Bezemeleri 796
Foto. 2.1600. Mahfil Balkon Süslemesi 797
Foto. 2.1601. Tavan Süslemesi 798
Foto. 2.1602. Tavan Süslemesi 799
Foto. 2.1603. Giriş Cephesindeki Yazıt 800
Foto. 2.1604. Asmalıırmak Köyü Camii Genel 801
Foto. 2.1605. Caminin Güney Cephesi 803
Foto. 2.1606. Caminin Doğu Cephesi 803
Foto. 2.1607. Caminin Batı Cephesi (TKVTVKK) 803
Foto. 2.1608. Caminin Batı Cephesi 803
Foto. 2.1609. Caminin Minaresi (TKVTVKK) 803

Foto. 2.1610. Caminin Minaresi (TKVTVKK) 803
Foto. 2.1611. Caminin Kuzeyi (TKVTVKK) 804
Foto. 2.1612. Caminin Kuzeyi 804
Foto. 2.1613. Alt Kat Giriş Kapısı (TKVTVKK) 804
Foto. 2.1614. Alt Kat Giriş (TKVTVKK) 804
Foto. 2.1615. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı (TKVTVKK) 804
Foto. 2.1616. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı 804
Foto. 2.1617. Son Cemaat Mekânı (TKVTVKK) 805
Foto. 2.1618. Son Cemaat Mekânı 805
Foto. 2.1619. Harim Mekânı (TKVTVKK) 805
Foto. 2.1620. Harim Mekânı 805
Foto. 2.1621. Harim Mekânı 805
Foto. 2.1622. Caminin Mihrabı 805
Foto. 2.1623. Bağdadi Kubbe (TKVTVKK) 806
Foto. 2.1624. Bağdadi Kubbe 806
Foto. 2.1625. Ahşap Minaredeki Burma Silmeler 806
Foto. 2.1626. Mermer Levha 807
Foto. 2.1627. Paravol Camii Genel 808
Foto. 2.1628. Caminin Kuzey Cephesi 809
Foto. 2.1629. Caminin Batı Cephesi 809
Foto. 2.1630. Caminin Minaresi 810
Foto. 2.1631. Caminin Doğu (Giriş) Cephesi 810
Foto. 2.1632. Geçiş Koridoru 810
Foto. 2.1633. İmam Odası 810
Foto. 2.1634. Harim Mekânı 810
Foto. 2.1635. Harim Mekânı 810
Foto. 2.1636. Caminin Mihrabı 811
Foto. 2.1637. Caminin Minberi 811
Foto. 2.1638. Kadınlar Mahfili 811
Foto. 2.1639. İkinci ve Mahfile Çıkış Merdivenleri 811
Foto. 2.1640. Derslik 811
Foto. 2.1641. Kadınlar Mahfili 811

Foto. 2.1642. Bağdadi Kubbe 812
Foto. 2.1643. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe 814
Foto. 2.1644. Hacı Balta Camii Genel 815
Foto. 2.1645. Caminin Güney Cephesi 817
Foto. 2.1646. Caminin Batı Cephesi 817
Foto. 2.1647. Caminin Kuzey Cephesi 817
Foto. 2.1648. Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi 817
Foto. 2.1649. Minare Detay 817
Foto. 2.1650. Caminin Doğu Cephesi 817
Foto. 2.1651. Caminin Kuzey Giriş Kapısı 818
Foto. 2.1652. Caminin Doğu Giriş Kapısı 818
Foto. 2.1653. Harim Mekânı 818
Foto. 2.1654. Harim Mekânı 818
Foto. 2.1655. Harim Mekânı Doğu Cephe 818
Foto. 2.1656. Harim Mekânı Batı Cephe 818
Foto. 2.1657. Caminin Mihrabı 819
Foto. 2.1658. Caminin Minberi 819
Foto. 2.1659. Kadınlar Mahfili 819
Foto. 2.1660. Kadınlar Mahfili 819
Foto. 2.1661. Kadınlar Mahfili 819
Foto. 2.1662. Ahşap Tavan 819
Foto. 2.1663. Mihrap Süslemesi 820
Foto. 2.1664. Minber Kapı Tacı 820
Foto. 2.1665. Tavan Süslemesi 821
Foto. 2.1666. Tamir Kitabesi (N. Butasım) 824
Foto. 2.1667. Bilen Köy Camii Genel 825
Foto. 2.1668. Caminin Güneydoğu Köşesi 827
Foto. 2.1669. Caminin Doğu Cephesi 827
Foto. 2.1670. Caminin Kuzeydoğu Köşesi 828
Foto. 2.1671. Caminin Batı Cephesi 828
Foto. 2.1672. Caminin Batı Cephesi 828
Foto. 2.1673. Güneybatı Köşedeki Hoca Odası 828

Foto. 2.1674. Medresenin Dersliği 828
Foto. 2.1675. Medresenin Dersliği 828
Foto. 2.1676. Medresenin Dersliği 829
Foto. 2.1677. Medresenin Güneydeki Oda Kapılar 829
Foto. 2.1678. Medresenin Güneydoğudaki Odası 829
Foto. 2.1679. Medresenin Diğer Odası 829
Foto. 2.1680. Yapının Kuzey Cephesi ve Çıkış Merdivenleri 829
Foto. 2.1681. Harimi Saran "L" Revak (Balkon) 829
Foto. 2.1682. Harimi Saran "L" Revak 830
Foto. 2.1683. Güneybatıdaki Oda 830
Foto. 2.1684. Caminin Pencere Sistemi 830
Foto. 2.1685. Caminin Pencere Sistemi 830
Foto. 2.1686. Caminin Pencere Sistemi 830
Foto. 2.1687. Caminin Pencere Sistemi 830
Foto. 2.1688. İkinci Kata ve Mahfile Çıkış Merdiveni 831
Foto. 2.1689. Harim Giriş Kapısı 831
Foto. 2.1690. Harim Mekânı 831
Foto. 2.1691. Harim Mekânı 831
Foto. 2.1692. Harim Mekânı Doğu Cephe 831
Foto. 2.1693. Harim Mekânı Batı Cephe 831
Foto. 2.1694. Caminin Mihrabı 832
Foto. 2.1695. Caminin Mihrabı 832
Foto. 2.1696. Kadınlar Mahfili 832
Foto. 2.1697. Kadınlar Mahfili 832
Foto. 2.1698. Kadınlar Mahfili 832
Foto. 2.1699. Kadınlar Mahfili 832
Foto. 2.1700. Kadınlar Mahfili 833
Foto. 2.1701. Ahşap Tavan 833
Foto. 2.1702. Revak (Balkon) Korkulukları 833
Foto. 2.1703. Kapı Süslemesi 834
Foto. 2.1704. Mihrap Süslemesi 835
Foto. 2.1705. Minber Kapı Süslemesi 836

Foto. 2.1706. Minber Cephe Süslemesi 838
Foto. 2.1707. Harim Katı Sütunlar 838
Foto. 2.1708. Mahfil Katı Sütunları (Özkurt) 839
Foto. 2.1709. Mahfil Kuzey Kiriş 839
Foto. 2.1710. Mahfil Batı Kiriş 840
Foto. 2.1711. Balkon Altı Bezemesi 840
Foto. 2.1712. Tavan Süslemesi 840
Foto. 2.1713. Caminin Kitabesi 843
Foto. 2.1714. Minare Üzerindeki Levha 843
Foto. 2.1715. Bahar Mahallesi Caminin Genel Durumu 844
Foto. 2.1716. Caminin Güney Cephesi 845
Foto. 2.1717. Caminin Güneydoğu Cephesi 845
Foto. 2.1718. Caminin Güneybatı Cephesi 846
Foto. 2.1719. Caminin Batı Cephesi 846
Foto. 2.1720. Caminin Kuzey Cephesi 846
Foto. 2.1721. Caminin Doğu Cephesi 846
Foto. 2.1722. Caminin Minaresi 846
Foto. 2.1723. Medrese Giriş Kapısı 846
Foto. 2.1724. Abdest Alma Birimi ve Geçiş Mekanı 847
Foto. 2.1725. Medresenin Güney Odası 847
Foto. 2.1726. Harime Çıkış Merdivenleri 847
Foto. 2.1727. Harim Mekânı 847
Foto. 2.1728. Harim Mekânı 847
Foto. 2.1729. Harim Mekânı 847
Foto. 2.1730. Harim Mekânı Doğu Cephe 848
Foto. 2.1731. Harim Mekânı Batı Cephe 848
Foto. 2.1732. Caminin Mihrabı 848
Foto. 2.1733. Caminin Minberi 848
Foto. 2.1734. Kadınlar Mahfili 848
Foto. 2.1735. Kadınlar Mahfili 848
Foto. 2.1736. Kadınlar Mahfili 849
Foto. 2.1737. Ahşap Tavan 849

Foto. 2.1738. Giriş Kapısındaki Mermer Kitabe 851
Foto. 2.1739. Minber Kitabesi 851
Foto. 2.1740. Papager Camii 852
Foto. 2.1741. Caminin Güney Cephesi 854
Foto. 2.1742. Caminin Doğu Cephesi 854
Foto. 2.1743. Caminin Batı Cephesi 854
Foto. 2.1744. Alt Kat Giriş Kapısı 854
Foto. 2.1745. Alt Kat İç Mekân 854
Foto. 2.1746. Alt Kat İç Mekân 854
Foto. 2.1747. Caminin Kuzey Cephesi 855
Foto. 2.1748. Harim Giriş Kapısı 855
Foto. 2.1749. Harim Mekânı 855
Foto. 2.1750. Harim Mekânı 855
Foto. 2.1751. Harim Mekânı Doğu Cephe 855
Foto. 2.1752. Harim Mekânı Batı Cephe 855
Foto. 2.1753. Caminin Mihrabı 856
Foto. 2.1754. Caminin Minberi 856
Foto. 2.1755. Kadınlar Mahfili 856
Foto. 2.1756. Kadınlar Mahfili 856
Foto. 2.1757. Kadınlar Mahfili 856
Foto. 2.1758. Ahşap Tavan 856
Foto. 2.1759. Mihrap Bezemesi 857
Foto. 2.1760. Minber Genel 857
Foto. 2.1761. Minber Kapı Tacı Süslemesi 858
Foto. 2.1762. Minber Aynalık 858
Foto. 2.1763. Minber Süpürgelik 859
Foto. 2.1764. Minber Korkuluk 859
Foto. 2.1765. Minber Köşebent 859
Foto. 2.1766. Minber Köşk Altı 860
Foto. 2.1767. Mahfil Süslemesi 860
Foto. 2.1768. Tavan Göbeği 860
Foto. 2.1769. Mihrap Üzerindeki Kitabe 862

Foto. 2.1770. Minare Kaidesindeki Yazıt....862
Foto. 2.1771. Levent Köyü Camii....862
Foto. 2.1772. Alt Kat Batı Cephesi....864
Foto. 2.1773. Abdest Alma Yeri....864
Foto. 2.1774. Güneydeki Oda....864
Foto. 2.1775. Odanın İçi....864
Foto. 2.1776. Alt Kat Giriş Kapısı....865
Foto. 2.1777. Alt Kat İç Mekân....865
Foto. 2.1778. Alt Kat İç Mekân....865
Foto. 2.1779. Alt Kat İç Mekân....865
Foto. 2.1780. Caminin Kuzeydoğu Cephesi....865
Foto. 2.1781. Caminin Güney Cephesi....865
Foto. 2.1782. Caminin Güneybatı Cephesi ve Minaresi....866
Foto. 2.1783. Caminin Batı Cephesi....866
Foto. 2.1784. Caminin Kuzey Cephesi....866
Foto. 2.1785. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı....866
Foto. 2.1786. Son Cemaat Mekânı....866
Foto. 2.1787. Güneydeki Oda....866
Foto. 2.1788. Harim Mekânı....867
Foto. 2.1789. Harim Mekânı Doğu Cephe....867
Foto. 2.1790. Harim Mekânı Batı Cephe....867
Foto. 2.1791. Caminin Mihrabı....867
Foto. 2.1792. Caminin Minberi....867
Foto. 2.1793. Kadınlar Mahfili....867
Foto. 2.1794. Kadınlar Mahfili....868
Foto. 2.1795. Ahşap Tavan....868
Foto. 2.1796. Nurluca Köyü Camii....870
Foto. 2.1797. Caminin Güney Cephesi....872
Foto. 2.1798. Caminin Batı Cephesi....872
Foto. 2.1799. Caminin Batı Cephesi....872
Foto. 2.1800. Caminin Doğu Cephesi....872
Foto. 2.1801. Caminin Doğu Cephesi ve Minaresi....873

Foto. 2.1802. Caminin Kuzeyi ve Minaresi 873
Foto. 2.1803. Caminin Kuzey Cephesi 873
Foto. 2.1804. Caminin Kuzeybatı Cephesi 873
Foto. 2.1805. Caminin Kuzey Cephesi 874
Foto. 2.1806. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı 874
Foto. 2.1807. Son Cemaat Mekânı 874
Foto. 2.1808. Son Cemaat Mekânı 874
Foto. 2.1809. Doğudaki Oda Kapısı 874
Foto. 2.1810. Odanın İçi 874
Foto. 2.1811. Harim Giriş Kapısı 875
Foto. 2.1812. Harim Mekânı 875
Foto. 2.1813. Harim Mekânı 875
Foto. 2.1814. Harim Mekânı 875
Foto. 2.1815. Harimin Doğu Cephesi 875
Foto. 2.1816. Harimin Batı Cephesi 875
Foto. 2.1817. Caminin Özgün Mihrabı 876
Foto. 2.1818. Caminin Minberi 876
Foto. 2.1819. Kadınlar Mahfili 876
Foto. 2.1820. Mahfile Çıkış Merdivenleri 876
Foto. 2.1821. Kadınlar Mahfili 876
Foto. 2.1822. Ahşap Tavan 876
Foto. 2.1823. Kapı Kanatları 877
Foto. 2.1824. Minber Genel 878
Foto. 2.1825. Minber Kapı Tacı 879
Foto. 2.1826. Minber Aynalık 879
Foto. 2.1827. Minber Süpürgelik 880
Foto. 2.1828. Minber Korkuluk 880
Foto. 2.1829. Köşk Altı 1. Pano 881
Foto. 2.1830. Köşk Altı 2. Pano 881
Foto. 2.1831. Ahşap Sütun 882
Foto. 2.1832. Ahşap Tavan Süslemesi 882
Foto. 2.1833. Mermer Kitabe 884

Foto. 2.1834. Minare Kitabesi 885
Foto. 2.1835. Ahşap Tavandaki Yazıt 885
Foto. 2.1836. Yaltkaya Köyü Camii Genel 886
Foto. 2.1837. Caminin Güney Cephesi 888
Foto. 2.1838. Caminin Güneybatı Cephesi 888
Foto. 2.1839. Caminin Batı Cephesi 889
Foto. 2.1840. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi 889
Foto. 2.1841. Caminin Kuzey Cephesi 889
Foto. 2.1842. Caminin Kuzey Cephesi 889
Foto. 2.1843. Caminin Doğu Cephesi 889
Foto. 2.1844. Caminin Doğu Cephesi 889
Foto. 2.1845. Kuzey Giriş Kapısı 890
Foto. 2.1846. Doğu Giriş Kapısı 890
Foto. 2.1847. Harim Mekânı 890
Foto. 2.1848. Harim Mekânı 890
Foto. 2.1849. Harim Mekânı 890
Foto. 2.1850. Harim Doğu Cephesi 890
Foto. 2.1851. Harim Batı Cephesi 891
Foto. 2.1852. Caminin Mihrabı 891
Foto. 2.1853. Caminin Minberi 891
Foto. 2.1854. Caminin Vaaz Kürsüsü 891
Foto. 2.1855. Kadınlar Mahfili 891
Foto. 2.1856. Kadınlar Mahfili 891
Foto. 2.1857. Kadınlar Mahfili 892
Foto. 2.1858. Kadınlar Mahfili 892
Foto. 2.1859. Bağdadi Kubbeli Tavan (karadeniz.gov.tr) 892
Foto. 2.1860. Kapı Kanatları Süslemesi 893
Foto. 2.1861. Kastan Süslemesi 894
Foto. 2.1862. Minber Genel 894
Foto. 2.1863. Minber Kapı Tacı 895
Foto. 2.1864. Minber Aynalık 896
Foto. 2.1865. Süpürgelik 896

Foto. 2.1866. Korkuluk....897
Foto. 2.1867. Köşk Altı Süslemesi....897
Foto. 2.1868. Korkuluk Süslemesi....897
Foto. 2.1869. Taşıyıcı Sütun ve Kiriş Süslemesi....898
Foto. 2.1870. Mahfil Balkon Altı....899
Foto. 2.1871. Mahfil Balkon Altı....899
Foto. 2.1872. Mahfil Korkuluk....900
Foto. 2.1873. Mahfil Altı Süslemesi....900
Foto. 2.1874. Vaaz Kürsüsü Süslemesi....901
Foto. 2.1875. Birinci Kubbe Süslemesi....901
Foto. 2.1876. İkinci Kubbe Süslemesi....902
Foto. 2.1877. Üçüncü Kubbe....903
Foto. 2.1878. Merkezi Kubbe Süslemesi....904
Foto. 2.1879. Dış Kapıdaki Yazıt....907
Foto. 2.1880. Harim Kapısındaki Kitabe....907
Foto. 2.1881. Minber Üzerindeki 1. Kitabe....907
Foto. 2.1882. Minber Üzerindeki 3.Kitabe....908
Foto. 2.1883. Minber Üzerindeki 4. Kitabe....908
Foto. 2.1884. Minber Üzerindeki Kâtip ve Usta Kitabesi....908
Foto. 2.1885. Vaaz Kürsüsündeki Kitabe....908
Foto. 2.1886. Demirkapı Köyü Camii Genel....909
Foto. 2.1887. Caminin Güney Cephesi....911
Foto. 2.1888. Caminin Batı Cephesi....911
Foto. 2.1889. Caminin Batı Cephesi....911
Foto. 2.1890. Caminin Kuzeyi Cephesi....911
Foto. 2.1891. Caminin Minaresi....912
Foto. 2.1892. Caminin Doğu Cephesi....912
Foto. 2.1893. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı....912
Foto. 2.1894. Son Cemaat Mekânı....912
Foto. 2.1895. Harim Giriş Kapısı....912
Foto. 2.1896. Harim Mekânı....912
Foto. 2.1897. Harim Mekânı....913

Foto. 2.1898. Harim Mekânı....913
Foto. 2.1899. Caminin Mihrabı....913
Foto. 2.1900. Caminin Minberi....913
Foto. 2.1901. Caminin Vaaz Kürsüsü....913
Foto. 2.1902. Kadınlar Mahfili....913
Foto. 2.1903. Kadınlar Mahfili....914
Foto. 2.1904. Kadınlar Mahfili....914
Foto. 2.1905. Ahşap Tavan....914
Foto. 2.1906. Kapı Kanatları Süslemesi....915
Foto. 2.1907. Minber Kapı Süslemesi....916
Foto. 2.1908. Minber Cephe Süslemesi....917
Foto. 2.1909. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu....918
Foto. 2.1910. Mahfil Balkon Süslemesi....919
Foto. 2.1911. Vaaz Kürsüsü....919
Foto. 2.1912. Ahşap Tavan Süslemesi....921
Foto. 2.1913. Mermer Levha....923
Foto. 2.1914. Mihrap Üzerindeki Tarihi....923
Foto. 2.1915. Dereköy Yukarı Mahalle Camii Genel....923
Foto. 2.1916. Yapının Doğu Cephesi....925
Foto. 2.1917. Yapının Güney Cephesi....925
Foto. 2.1918. Yapının Güneydoğu Cephesi....926
Foto. 2.1919. Yapının Batı Cephesi....926
Foto. 2.1920. Yapının Kuzeydoğu Cephesi....926
Foto. 2.1921. Medrese Giriş Kapısı....926
Foto. 2.1922. Medrese Geçiş Mekânı....927
Foto. 2.1923. Medrese Odası....927
Foto. 2.1924. Medrese Odası....927
Foto. 2.1925. Harime Çıkış Merdiveni....927
Foto. 2.1926. Harime Giriş Kapısı....927
Foto. 2.1927. Harim Mekânı....927
Foto. 2.1928. Harim Mekânı....928
Foto. 2.1929. Harim Mekânı....928

Foto. 2.1930. Caminin Mihrabı 928
Foto. 2.1931. Caminin Minberi 928
Foto. 2.1932. Kadınlar Mahfili 928
Foto. 2.1933. Kadınlar Mahfili 928
Foto. 2.1934. Ahşap Tavan 929
Foto. 2.1935. Ayyıldız Motifi 929
Foto. 2.1936. Minber Kapı Tacı 930
Foto. 2.1937. Mahfil Korkuluğu 930
Foto. 2.1938. Vaaz Kürsüsü 931
Foto. 2.1939. Beden Duvarındaki Kitabe 933
Foto. 2.1940. Mihraptaki Kitabe 933
Foto. 2.1941. Sakandoz Camii 933
Foto. 2.1942. Caminin Kuzey Cephesi 935
Foto. 2.1943. Caminin Doğu Cephesi 935
Foto. 2.1944. Caminin Güney Cephesi 935
Foto. 2.1945. Caminin Batı Cephesi 935
Foto. 2.1946. Caminin Batı Cephesi 935
Foto. 2.1947. Sonradan Eklenen Mekân 935
Foto. 2.1948. Harim Giriş Kapısı 936
Foto. 2.1949. Giriş Kapısı 936
Foto. 2.1950. Harim Mekânı 936
Foto. 2.1951. Harim Mekânı 936
Foto. 2.1952. Harim Mekânı Doğu Cephe 936
Foto. 2.1953. Harim Mekânı Batı Cephe 936
Foto. 2.1954. Caminin Mihrabı 937
Foto. 2.1955. Caminin Minberi 937
Foto. 2.1956. Kadınlar Mahfili 937
Foto. 2.1957. Kadınlar Mahfili 937
Foto. 2.1958. Mahfile Çıkış Merdivenleri 937
Foto. 2.1959. Kadınlar Mahfili 937
Foto. 2.1960. Üst Örtü 938
Foto. 2.1961. Mihrap Süslemesi 939

Foto. 2.1962. Minber Kapı Süslemesi 939
Foto. 2.1963. Minber Süslemesi 940
Foto. 2.1964. Mahfil Süslemesi 941
Foto. 2.1965. Ahşap Sütun Süslemesi 941
Foto. 2.1966. Caminin Kitabesi 943
Foto. 2.1967. Tanıtım Levhası 944
Foto. 2.1968. Diktaş Köyü Camii 944
Foto. 2.1969. Caminin Güney Cephesi 946
Foto. 2.1970. Caminin Batı Cephesi 946
Foto. 2.1971. Caminin Kuzey Cephesi Cephesi 946
Foto. 2.1972. Caminin Minaresi 946
Foto. 2.1973. Caminin Doğu Cephesi 946
Foto. 2.1974. Caminin Doğu Cephesi 946
Foto. 2.1975. Harim Giriş Kapısı 947
Foto. 2.1976. Harim Mekânı 947
Foto. 2.1977. Harim Mekânı 947
Foto. 2.1978. Harim Mekânı 947
Foto. 2.1979. Harim Mekânı Doğu Cephe 947
Foto. 2.1980. Harim Mekânı Batı Cephe 947
Foto. 2.1981. Caminin Mihrabı 948
Foto. 2.1982. Caminin Minberi 948
Foto. 2.1983. Vaaz Kürsüsü 948
Foto. 2.1984. Kadınlar Mahfili 948
Foto. 2.1985. Kadınlar Mahfili 948
Foto. 2.1986. Üst Örtü 948
Foto. 2.1987. Doğu Duvardaki Bezemeler 949
Foto. 2.1988. Minber Kapı Süslemesi 950
Foto. 2.1989. Minber Süslemesi 952
Foto. 2.1990. Çamlık Köyü Camii Orijinal Hali (Karpuz) 954
Foto. 2.1991. Çamlık Köyü Camii 954
Foto. 2.1992. Caminin Güney Cephesi 956
Foto. 2.1993. Caminin Kuzey Cephesi 956

Foto. 2.1994. Caminin Batı Cephesi....957
Foto. 2.1995. Caminin Doğu Cephesi....957
Foto. 2.1996. Harim Mekânı....957
Foto. 2.1997. Harim Mekânı....957
Foto. 2.1998. Caminin Mihrabı....958
Foto. 2.1999. Caminin Minberi....958
Foto. 2.2000. Kadınlar Mahfili....958
Foto. 2.2001. Kadınlar Mahfili....958
Foto. 2.2002. Kadınlar Mahfili Doğu Kolu....958
Foto. 2.2003. Mahfil Balkonu....958
Foto. 2.2004. Ahşap Tavan....959
Foto. 2.2005. Kapı Kanadı....959
Foto. 2.2006. Mihrap Süslemesi....960
Foto. 2.2007. Minber Kapı Süslemesi....961
Foto. 2.2008. Minber Cephe Süslemesi....963
Foto. 2.2009. Balkon Altı Süslemesi....963
Foto. 2.2010. Balkon Yan Cephe Süslemesi....964
Foto. 2.2011. Ahşap Sütun....964
Foto. 2.2012. Tavan Süslemesi....965
Foto. 2.2013. Tavan Göbeğinin İç Cephesi....965
Foto. 2.2014. Mermer Kitabe....967
Foto. 2.2015. Caminin Genel Durumu....968
Foto. 2.2016. Yapının Güney Cephesi....970
Foto. 2.2017. Yapının Doğu Cephesi....970
Foto. 2.2018. Yapının Batı Cephesi....970
Foto. 2.2019. Yapının Kuzeyi ve Minaresi....970
Foto. 2.2020. Yapının Kuzey Cephesi....971
Foto. 2.2021. Medrese Koridoru....971
Foto. 2.2022. Abdest Alma Birimi....971
Foto. 2.2023. Mutfak Bölümü....971
Foto. 2.2024. Derslik....971
Foto. 2.2025. Güney Mekân....971

Foto. 2.2026. Son Cemaat Yerine Çıkış Merdivenleri 972
Foto. 2.2027. Mahfile Çıkış Merdivenleri 972
Foto. 2.2028. Son Cemaat Yerinin Batısındaki Oda 972
Foto. 2.2029. Odanın İç Kısmı 972
Foto. 2.2030. Harim Giriş Kapısı 973
Foto. 2.2031. Harim Mekânı 973
Foto. 2.2032. Harim Mekânı 973
Foto. 2.2033. Harim Mekânı 973
Foto. 2.2034. Harimin Doğu Cephesi 973
Foto. 2.2035. Harimin Batı Cephesi 973
Foto. 2.2036. Caminin Mihrabı 974
Foto. 2.2037. Caminin Minberi 974
Foto. 2.2038. Kadınlar Mahfili 974
Foto. 2.2039. Kadınlar Mahfili Balkonu 974
Foto. 2.2040. Kadınlar Mahfili 974
Foto. 2.2041. Üst Örtü Sistemi 974
Foto. 2.2042. Giriş Kapısı Kitabesi 976
Foto. 2.2043. Mihrap Kitabesi 976
Foto. 2.2044. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Genel 978
Foto. 2.2045. Caminin Güney Cephesi 979
Foto. 2.2046. Caminin Güney Cephesi 979
Foto. 2.2047. Caminin Doğu Cephesi 980
Foto. 2.2048. Caminin Batı Cephesi 980
Foto. 2.2049. Caminin Minaresi ve Güneybatısı 980
Foto. 2.2050. Caminin Kuzey Cephesi 980
Foto. 2.2051. Pencere Sistemi 980
Foto. 2.2052. Pencere Sistemi 980
Foto. 2.2053. Harim Giriş Kapısı 981
Foto. 2.2054. Harim Mekânı 981
Foto. 2.2055. Harim Mekânı 981
Foto. 2.2056. Harim Mekânı 981
Foto. 2.2057. Harim Mekânı Doğu Cephe 981

Foto. 2.2058. Harim Mekânı Batı Cephe....981
Foto. 2.2059. Caminin Mihrabı....982
Foto. 2.2060. Caminin Minberi....982
Foto. 2.2061. Caminin Vaaz Kürsüsü....982
Foto. 2.2062. Kadınlar Mahfili....982
Foto. 2.2063. Kadınlar Mahfili....982
Foto. 2.2064. Kadınlar Mahfili....982
Foto. 2.2065. Kadınlar Mahfili....983
Foto. 2.2066. Son Cemaat Yeri İkinci Kat....983
Foto. 2.2067. Ahşap Tavan....983
Foto. 2.2068. Ahşap Sütun....984
Foto. 2.2069. Kiriş Süslemesi....984
Foto. 2.2070. Harim Giriş Kapısı....985
Foto. 2.2071. Mahfil Çıkış Kapısı....985
Foto. 2.2072. Mihrap Süslemesi....986
Foto. 2.2073. Minber Kapı Süslemesi....987
Foto. 2.2074. Minber Cephe Süslemesi....990
Foto. 2.2075. Ahşap Sütun....991
Foto. 2.2076. Kiriş ve Mahfil Korkuluğu....992
Foto. 2.2077. Mahfil Balkon Altı Süslemesi....993
Foto. 2.2078. Balkon Yan Cephe....993
Foto. 2.2079. Vaaz Kürsüsü Süslemesi....994
Foto. 2.2080. Ahşap Tavan Süslemesi....995
Foto. 2.2081. Kapı Üzerine Yazılar Tarihler....997
Foto. 2.2082. Minber Kapısı Kitabesi....997
Foto. 2.2083. Kurusaha Camii....998
Foto. 2.2084. Caminin Güney Cephesi....1000
Foto. 2.2085. Caminin Batı Cephesi....1000
Foto. 2.2086. Caminin Minaresi....1000
Foto. 2.2087. Harim Giriş Kapısı....1000
Foto. 2.2088. Harim Mekânı....1000
Foto. 2.2089. Harim Mekânı....1000

Foto. 2.2090. Harim Mekânı....1001
Foto. 2.2091. Harim Mekânı Doğu Cephe 1001
Foto. 2.2092. Harim Mekânı Bat Cephe....1001
Foto. 2.2093. Caminin Mihrabı 1001
Foto. 2.2094. Vaaz Kürsüsü 1001
Foto. 2.2095. Caminin Minberi 1001
Foto. 2.2096. Kadınlar Mahfili....1002
Foto. 2.2097. Kadınlar Mahfili....1002
Foto. 2.2098. Kadınlar Mahfili Doğu Kolu 1002
Foto. 2.2099. Ahşap Tavan....1002
Foto. 2.2100. Kapı Kanatları Süslemesi 1003
Foto. 2.2101. Minber Kapı Tacı 1004
Foto. 2.2102. Doğu Duvardaki Kitabe....1005
Foto. 2.2103. Giriş Kapısındaki Tarih 1005
Foto. 2.2104. Yağcılar Köyü Camii....1006
Foto. 2.2105. Yapının Doğu Cephesi 1008
Foto. 2.2106. Yapının Güneybatı Cephesi 1008
Foto. 2.2107. Yapının Güney Cephesi 1008
Foto. 2.2108. Yapının Minaresi....1008
Foto. 2.2109. Medrese Giriş Kapısı....1009
Foto. 2.2110. Medrese İç Mekân....1009
Foto. 2.2111. Medrese İç Mekân....1009
Foto. 2.2112. Medrese İç Mekân....1009
Foto. 2.2113. Harime Çıkış Merdivenleri....1009
Foto. 2.2114. Harime Çıkış Merdivenleri....1009
Foto. 2.2115. Harim Mekânı....1010
Foto. 2.2116. Harim Mekânı....1010
Foto. 2.2117. Harim Mekânı Doğu Cephe 1010
Foto. 2.2118. Harim Mekânı Batı Cephe....1010
Foto. 2.2119. Caminin Mihrabı 1010
Foto. 2.2120. Caminin Minberi 1010
Foto. 2.2121. Vaaz Kürsüsü 1011

Foto. 2.2122. Kadınlar Mahfili 1011
Foto. 2.2123. Kadınlar Mahfili 1011
Foto. 2.2124. Kadınlar Mahfili Balkon Kıvrımı 1011
Foto. 2.2125. Ahşap Tavan 1011
Foto. 2.2126. Minber Kapı Tacı Süslemesi 1012
Foto. 2.2127. Harim Giriş Kapısındaki Kitabe 1013
Foto. 2.2128. Hacı Şeyh Camii 1015
Foto. 2.2129. Yapının Güney Cephesi 1018
Foto. 2.2130. Yapının Güney Cephesi 1018
Foto. 2.2131. Yapının Batı Cephesi 1018
Foto. 2.2132. Yapının Batı Cephesi 1018
Foto. 2.2133. Yapının Kuzeybatısı ve Minaresi 1019
Foto. 2.2134. Yapının Kuzeyi ve Minaresi 1019
Foto. 2.2135. Yapının Pencere Sistemleri 1019
Foto. 2.2136. Yapının Pencere Sistemleri 1019
Foto. 2.2137. Yapının Pencere Sistemleri 1019
Foto. 2.2138. Medrese Giriş Kapısı 1019
Foto. 2.2139. Medrese İç Mekân 1020
Foto. 2.2140. Medrese İç Mekân 1020
Foto. 2.2141. Caminin Kuzeyi ve Girişi 1020
Foto. 2.2142. Tekkenin Giriş Koridoru 1020
Foto. 2.2143. Batıdaki Oda 1020
Foto. 2.2144. Doğudaki Oda 1020
Foto. 2.2145. Harim Giriş Kapısı 1021
Foto. 2.2146. Harim Mekânı 1021
Foto. 2.2147. Harim Mekânı 1021
Foto. 2.2148. Harim Mekânı 1021
Foto. 2.2149. Harim Mekânı Doğu Cephe 1021
Foto. 2.2150. Harim Mekânı Batı Cephe 1021
Foto. 2.2151. Caminin Mihrabı 1022
Foto. 2.2152. Caminin Minberi 1022
Foto. 2.2153. Vaaz Kürsüsü 1022

Foto. 2.2154. Kadınlar Mahfili 1022
Foto. 2.2155. Kadınlar Mahfili 1022
Foto. 2.2156. Mahfil Çıkış Merdivenleri 1022
Foto. 2.2157. Kadınlar Mahfili 1023
Foto. 2.2158. Kadınlar Mahfili 1023
Foto. 2.2159. Kadınlar Mahfili 1023
Foto. 2.2160. Kadınlar Mahfili 1023
Foto. 2.2161. Üst Kat Koridoru 1023
Foto. 2.2162. Üst Kat Odaları 1023
Foto. 2.2163. Üst Kat Odaları 1023
Foto. 2.2164. Ahşap Tavan 1023
Foto. 2.2165. Dış Kapı Süslemesi 1024
Foto. 2.2166. Oda Kapısı Süslemesi 1025
Foto. 2.2167. Harim Kapı Süslemesi 1026
Foto. 2.2168. Mihrap Süslemesi 1027
Foto. 2.2169. Minber Kapı Süslemesi 1028
Foto. 2.2170. Minber Cephe Süslemesi 1031
Foto. 2.2171. Sütun Başlığı Süslemesi 1032
Foto. 2.2172. Mahfil Kiriş ve Korkulukları Süslemesi 1032
Foto. 2.2173. Mahfil Balkon Süslemesi 1033
Foto. 2.2174. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1034
Foto. 2.2175. Tavan Süslemesi 1035
Foto. 2.2176. Kitabe 1038
Foto. 2.2177. Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii 1038
Foto. 2.2178. Caminin Güney Cephesi 1040
Foto. 2.2179. Caminin Güneydoğu Cephesi 1040
Foto. 2.2180. Caminin Kuzey Cephesi 1041
Foto. 2.2181. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1041
Foto. 2.2182. Caminin Doğu Cephesi 1041
Foto. 2.2183. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 1041
Foto. 2.2184. Son Cemaat Mekanı ve Merdivenler 1041
Foto. 2.2185. Son Cemaat Mekanı 1041

Foto. 2.2186. Üst Kat Koridor 1042
Foto. 2.2187. Minarenin Yansıdığı Kuzey Oda 1042
Foto. 2.2188. Kuzey Oda 1042
Foto. 2.2189. Harim Giriş Kapısı 1042
Foto. 2.2190. Harim Mekânı 1042
Foto. 2.2191. Harim Mekânı 1042
Foto. 2.2192. Caminin Mihrabı 1043
Foto. 2.2193. Caminin Minberi 1043
Foto. 2.2194. Vaaz Kürsüsü 1043
Foto. 2.2195. Kadınlar Mahfili 1043
Foto. 2.2196. Kadınlar Mahfili 1043
Foto. 2.2197. Ahşap Tavan 1043
Foto. 2.2198. Ahşap Tavan Süslemesi 1045
Foto. 2.2199. Tavanın İç Yüzeyi 1045
Foto. 2.2200. Minare Gövdesindeki Tarihler 1046
Foto. 2.2201. Hapinç Camii 1048
Foto. 2.2202. Yapının Güney Cephesi 1050
Foto. 2.2203. Yapının Güneydoğu Cephesi 1050
Foto. 2.2204. Yapının Kuzeydoğu Cephesi 1051
Foto. 2.2205. Yapının Kuzey Cephesi 1051
Foto. 2.2206. Yapının Minaresi 1051
Foto. 2.2207. Yapının Minaresi 1051
Foto. 2.2208. Yapının Batı Cephesi 1051
Foto. 2.2209. Medrese Giriş Kapısı 1051
Foto. 2.2210. Geçiş Koridoru 1052
Foto. 2.2211. Medrese Odası 1052
Foto. 2.2212. Medrese Odası 1052
Foto. 2.2213. Son Cemaat Mekânına Çıkış Merdivenleri 1052
Foto. 2.2214. Son Cemaat Mekanı Kuzey Kapısı 1052
Foto. 2.2215. Üst Kat Kuzey Kapısı 1052
Foto. 2.2216. Son Cemaat Mekânı 1053
Foto. 2.2217. Son Cemaat Mekanı 1053

Foto. 2.2218. Harim Mekânı....1053
Foto. 2.2219. Harim Mekânı....1053
Foto. 2.2220. Harim Mekânı Doğu Cephe....1053
Foto. 2.2221. Harim Mekânı Batı Cephe....1053
Foto. 2.2222. Caminin Mihrabı....1054
Foto. 2.2223. Caminin Minberi....1054
Foto. 2.2224. Vaaz Kürsüsü....1054
Foto. 2.2225. Kadınlar Mahfili....1054
Foto. 2.2226. Kadınlar Mahfili....1054
Foto. 2.2227. Ahşap Tavan....1054
Foto. 2.2228. Minber Kapı Tacı Süslemesi....1055
Foto. 2.2229. Birinci Kitabe....1057
Foto. 2.2230. İkinci Kitabe....1057
Foto. 2.2231. Üçüncü Kitabe....1057
Foto. 2.2232. Dördüncü Kitabe....1057
Foto. 2.2233. Cimil Baş Köy Camii....1059
Foto. 2.2234. Yapının Güney Cephesi....1061
Foto. 2.2235. Yapının Güneydoğu Cephesi....1061
Foto. 2.2236. Yapının Doğu Cephesi....1061
Foto. 2.2237. Yapının Batı Cephesi....1061
Foto. 2.2238. Yapının Kuzeybatı Cephesi ve Minaresi....1062
Foto. 2.2239. Yapının Kuzey Cephesi ve Minaresi....1062
Foto. 2.2240. Yapını Kuzey Cephesi....1062
Foto. 2.2241. Giriş Kapıları....1062
Foto. 2.2242. Medrese Geçiş Alanı....1062
Foto. 2.2243. Abdest Alma Birimi ve Odunluk Kapısı....1062
Foto. 2.2244. Medresenin Koridoru....1063
Foto. 2.2245. Medresenin Koridoru....1063
Foto. 2.2246. Banyo Dolabının Bulunduğu Oda....1063
Foto. 2.2247. Banyo Dolabı....1063
Foto. 2.2248. Medresenin Güneybatıdaki Odası....1063
Foto. 2.2249. Medresenin Güneybatıdaki Odası....1063

Foto. 2.2250. Medresenin Güneydoğu Odası 1064
Foto. 2.2251. Son Cemaat Mekânı 1064
Foto. 2.2252. Son Cemaat Mekânı 1064
Foto. 2.2253. Harim Mekânı 1064
Foto. 2.2254. Harim Mekânı 1064
Foto. 2.2255. Harim Mekânı 1064
Foto. 2.2256. Harim Mekânı Doğu Cephe 1065
Foto. 2.2257. Harim Mekânı Batı Cephe 1065
Foto. 2.2258. Caminin Mihrabı 1065
Foto. 2.2259. Caminin Minber 1065
Foto. 2.2260. Vaaz Kürsüsü 1065
Foto. 2.2261. Kadınlar Mahfili 1065
Foto. 2.2262. Üst Kat Odası ve Kadınlar Mahfili 1066
Foto. 2.2263. Kadınlar Mahfili 1066
Foto. 2.2264. Ahşap Tavan 1066
Foto. 2.2265. Minber Kapı Tacı Süslemesi 1067
Foto. 2.2266. Doğu Duvardaki Tarih 1069
Foto. 2.2267. Taşıyıcıdaki Kitabe 1069
Foto. 2.2268. Minber Kitabesi 1069
Foto. 2.2269. Caminin Genel Görüntüsü 1070
Foto. 2.2270. Caminin Güney Cephesi 1072
Foto. 2.2271. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi 1072
Foto. 2.2272. Caminin Minaresi 1072
Foto. 2.2273. Caminin Doğu Cephesi 1072
Foto. 2.2274. Caminin Doğu Cephesi 1072
Foto. 2.2275. Giriş Kapısı 1072
Foto. 2.2276. Geçiş Koridoru 1073
Foto. 2.2277. Harim Mekanı 1073
Foto. 2.2278. Harim Mekanı 1073
Foto. 2.2279. Harim Mekanı Doğu Cephe 1073
Foto. 2.2280. Harim Mekanı Batı Cephe 1073
Foto. 2.2281. Caminin Mihrabı 1073

Foto. 2.2282. Caminin Minber 1074
Foto. 2.2283. Kadınlar Mahfili 1074
Foto. 2.2284. Kadınlar Mahfili 1074
Foto. 2.2285. Kadınlar Mahfili 1074
Foto. 2.2286. Kadınlar Mahfili 1074
Foto. 2.2287. Ahşap Tavan 1074
Foto. 2.2288. Kapı Süslemesi 1075
Foto. 2.2289. Minber Kapı Süslemesi 1076
Foto. 2.2290. Minber Cephe Süslemesi 1078
Foto. 2.2291. Ahşap Sütun Süslemesi 1078
Foto. 2.2292. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu 1079
Foto. 2.2293. Mahfil Balkon Süslemesi 1080
Foto. 2.2294. Ahşap Tavan Süslemesi 1081
Foto. 2.2295. Kapı Kemerindeki Tarih 1082
Foto. 2.2296. Mermer Levha 1082
Foto. 2.2297. Çiçekli Köyü Merkez Camii 1083
Foto. 2.2298. Caminin Güney Cephesi 1085
Foto. 2.2299. Caminin Kuzey Cephesi 1085
Foto. 2.2300. Caminin Doğu Cephesi 1085
Foto. 2.2301. Caminin Doğu Cephesi ve Minaresi 1085
Foto. 2.2302. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1086
Foto. 2.2303. Caminin Batı Cephesi 1086
Foto. 2.2304. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 1086
Foto. 2.2305. Son Cemaat Yeri 1086
Foto. 2.2306. Harim Mekânı 1086
Foto. 2.2307. Harim Mekânı 1086
Foto. 2.2308. Caminin Mihrabı 1087
Foto. 2.2309. Caminin Minberi 1087
Foto. 2.2310. Vaaz Kürsüsü 1087
Foto. 2.2311. Kadınlar Mahfili 1087
Foto. 2.2312. Kadınlar Mahfili “L” Kolu 1087
Foto. 2.2313. Kadınlar Mahfili 1087

Foto. 2.2314. Kırlangıç Örtü....1088
Foto. 2.2315. Minber Kapı Süslemesi....1089
Foto. 2.2316. Minber Cephe Süslemesi....1090
Foto. 2.2317. Mahfil Balkon Süslemesi....1091
Foto. 2.2318. Medrese Penceresi Üzerindeki Kitabe....1092
Foto. 2.2319. Kapı Kanatlarındaki Kitabe....1093
Foto. 2.2320. Cami Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe....1094
Foto. 2.2321. Minber Kitabesi....1095
Foto. 2.2322. Bayırköy Ekşioğlu Cami....1096
Foto. 2.2323. Yapının Güney Cephesi....1098
Foto. 2.2324. Yapının Güneydoğu Cephesi....1098
Foto. 2.2325. Yapının Batı Cephesi....1099
Foto. 2.2326. Yapının Kuzey Cephesi....1099
Foto. 2.2327. Son Cemaat Yeri....1099
Foto. 2.2328. Yapının Kuzeydoğu Cephesi....1099
Foto. 2.2329. Yapının Minaresi....1099
Foto. 2.2330. Yapının Doğusu ve Minaresi....1099
Foto. 2.2331. Yapının Doğu Cephesi....1100
Foto. 2.2332. Medrese Giriş Kapısı....1100
Foto. 2.2333. Geçiş Koridoru....1100
Foto. 2.2334. Medrese Odası....1100
Foto. 2.2335. Medrese Odası....1100
Foto. 2.2336. Medrese Odası ve Harime Çıkış Kapısı....1100
Foto. 2.2337. Harime Çıkış Merdiveni....1101
Foto. 2.2338. Harim Giriş Kapısı....1101
Foto. 2.2339. Harim Mekânı....1101
Foto. 2.2340. Harim Mekânı....1101
Foto. 2.2341. Harim Mekânı Doğu Cephe....1101
Foto. 2.2342. Harim Mekânı Batı Cephe....1101
Foto. 2.2343. Caminin Mihrabı....1102
Foto. 2.2344. Caminin Minberi....1102
Foto. 2.2345. Vaaz Kürsüsü....1102

Foto. 2.2346. Kadınlar Mahfili 1102
Foto. 2.2347. Kadınlar Mahfili 1102
Foto. 2.2348. Ahşap Tavan 1102
Foto. 2.2349. Kapı Kanatları Süslemesi 1103
Foto. 2.2350. Minber Kapı Süslemesi 1104
Foto. 2.2351. Minber Cephe Süslemesi 1107
Foto. 2.2352. Müezzin Mahfili Korkulukları 1108
Foto. 2.2353. Taşıyıcı Sütun Süslemesi 1109
Foto. 2.2354. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1109
Foto. 2.2355. Tavan Süslemesi 1110
Foto. 2.2356. Tavan Süslemesi 1111
Foto. 2.2357. Birinci Kitabe 1114
Foto. 2.2358. İkinci Kitabe 1114
Foto. 2.2359. Üçüncü Kitabe 1114
Foto. 2.2360. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii 1114
Foto. 2.2361. Caminin Güney Cephesi 1116
Foto. 2.2362. Caminin Güneydoğu Cephesi 1116
Foto. 2.2363. Caminin Doğu Cephesi 1116
Foto. 2.2364. Caminin Batı Cephesi 1116
Foto. 2.2365. Caminin Batı Cephesi 1116
Foto. 2.2366. Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi 1116
Foto. 2.2367. Caminin Minaresi 1117
Foto. 2.2368. Caminin Kuzey Cephesi 1117
Foto. 2.2369. Harim Giriş Kapısı 1117
Foto. 2.2370. Harim Mekânı 1117
Foto. 2.2371. Harim Mekânı 1117
Foto. 2.2372. Harim Mekânı 1117
Foto. 2.2373. Harim Mekânı Doğu Cephe 1118
Foto. 2.2374. Harim Mekânı Batı Cephe 1118
Foto. 2.2375. Kadınlar Mahfili 1118
Foto. 2.2376. Kadınlar Mahfili 1118
Foto. 2.2377. Kadınlar Mahfili 1118

Foto. 2.2378. Üst Örtü 1118
Foto. 2.2379. Ayyıldız Motifi 1119
Foto. 2.2380. Kapı Kanatlası Süslemesi 1120
Foto. 2.2381. Taş Üzerine Kazınan Tarih 1121
Foto. 2.2382. Holca Camii Genel Görüntü 1122
Foto. 2.2383. Caminin Güney Cephesi 1124
Foto. 2.2384. Caminin Doğu Cephesi 1124
Foto. 2.2385. Caminin Batı Cephesi 1124
Foto. 2.2386. Caminin Batı Cephesi 1124
Foto. 2.2387. Caminin Minaresi 1125
Foto. 2.2388. Ahşap Lokmalı Pencere 1125
Foto. 2.2389. Caminin Kuzey Cephesi 1125
Foto. 2.2390. Caminin Kuzey Cephesi 1125
Foto. 2.2391. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 1125
Foto. 2.2392. Son Cemaat Yeri 1125
Foto. 2.2393. Harim Mekânı 1126
Foto. 2.2394. Harim Mekânı 1126
Foto. 2.2395. Harim Mekânı Doğu Cephe 1126
Foto. 2.2396. Harim Mekânı Batı Cephe 1126
Foto. 2.2397. Caminin Mihrabı 1126
Foto. 2.2398. Caminin Minberi 1126
Foto. 2.2399. Kadınlar Mahfili 1127
Foto. 2.2400. Kadınlar Mahfili 1127
Foto. 2.2401. Kadınlar Mahfili 1127
Foto. 2.2402. Kadınlar Mahfili 1127
Foto. 2.2403. Üst Kat Giriş Kapıları 1127
Foto. 2.2404. Üst Kat Odası 1127
Foto. 2.2405. Ahşap Tavan 1128
Foto. 2.2406. Tavan Göbeği 1128
Foto. 2.2407. Türkçe Tanıtım Levhaları 1130
Foto. 2.2408. Sivrikaya Köyü Camii 1131
Foto. 2.2409. Caminin Güney Cephesi 1133

Foto. 2.2410. Caminin Batı Cephesi....1133
Foto. 2.2411. Caminin Kuzeydoğu Cephesi....1133
Foto. 2.2412. Caminin Kuzeyi ve Minaresi....1133
Foto. 2.2413. Camin Kuzey Cephesi....1133
Foto. 2.2414. Geçiş Mekanı....1133
Foto. 2.2415. Harim Giriş Kapısı....1134
Foto. 2.2416. Harim Mekânı....1134
Foto. 2.2417. Harim Mekânı....1134
Foto. 2.2418. Harim Mekânı Doğu Cephe....1134
Foto. 2.2419. Harim Mekanının Batı Cephesi....1134
Foto. 2.2420. Caminin Mihrabı....1134
Foto. 2.2421. Caminin Minberi....1135
Foto. 2.2422. Vaaz Kürsüsü....1135
Foto. 2.2423. Kadınlar Mahfili....1135
Foto. 2.2424. Kadınlar Mahfili....1135
Foto. 2.2425. Kadınlar Mahfili....1135
Foto. 2.2426. Ahşap Tavan....1135
Foto. 2.2427. Türkçe Tanıtım Levhası....1136
Foto. 2.2428. Yeşilyurt Mahallesi Camii....1137
Foto. 2.2429. Caminin Güney Cephesi....1139
Foto. 2.2430. Caminin Güney Cephesi....1139
Foto. 2.2431. Caminin Güneydoğu Cephesi....1139
Foto. 2.2432. Caminin Doğu Cephesi....1139
Foto. 2.2433. Caminin Kuzeyi ve Minaresi....1139
Foto. 2.2434. Caminin Minaresi....1139
Foto. 2.2435. Caminin Batı Cephesi....1140
Foto. 2.2436. Caminin Batı Cephesi....1140
Foto. 2.2437. Giriş Koridoru....1140
Foto. 2.2438. Batıdaki Oda....1140
Foto. 2.2439. Harim Giriş Kapısı....1140
Foto. 2.2440. Harim Mekânı....1140
Foto. 2.2441. Harim Mekânı....1141

Foto. 2.2442. Harim Mekânı Batı Cephe 1141
Foto. 2.2443. Caminin Mihrabı 1141
Foto. 2.2444. Caminin Minberi 1141
Foto. 2.2445. Vaaz Kürsüsü 1141
Foto. 2.2446. Kadınlar Mahfili 1141
Foto. 2.2447. Kadınlar Mahfili 1142
Foto. 2.2448. Ahşap Tavan 1142
Foto. 2.2449. Minber Kapı Tacı 1142
Foto. 2.2450. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1143
Foto. 2.2451. Tanıtım Panosu 1144
Foto. 2.2452. Meşeköy Camii 1145
Foto. 2.2453. Caminin Güney Cephesi 1147
Foto. 2.2454. Caminin Doğu Cephesi 1147
Foto. 2.2455. Caminin Kuzey Cephesi 1147
Foto. 2.2456. Caminin Minaresi 1147
Foto. 2.2457. Caminin Batı Cephesi 1147
Foto. 2.2458. Yuvarlak Kemerli Penceresi 1147
Foto. 2.2459. Harim Giriş Kapısı 1148
Foto. 2.2460. Harim Mekânı 1148
Foto. 2.2461. Harim Mekânı 1148
Foto. 2.2462. Harim Mekânı 1148
Foto. 2.2463. Harim Mekânı Doğu Cephe 1148
Foto. 2.2464. Harim Mekânı Batı Cephe 1148
Foto. 2.2465. Caminin Mihrabı 1149
Foto. 2.2466. Caminin Minberi 1149
Foto. 2.2467. Vaaz Kürsüsü 1149
Foto. 2.2468. Kadınlar Mahfili 1149
Foto. 2.2469. Kadınlar Mahfili 1149
Foto. 2.2470. Kadınlar Mahfili 1149
Foto. 2.2471. Ahşap Tavan 1150
Foto. 2.2472. Cami Kitabesi 1152
Foto. 2.2473. Sarayköy Camii 1152

Foto. 2.2474. Caminin Güney Cephesi 1154
Foto. 2.2475. Caminin Doğu Cephesi 1154
Foto. 2.2476. Caminin Doğu Cephesi 1154
Foto. 2.2477. Caminin Minaresi 1154
Foto. 2.2478. Caminin Batı Cephesi ve Son Cemaat Yeri 1155
Foto. 2.2479. Caminin Batı Cephesi ve Son Cemaat Yeri 1155
Foto. 2.2480. Harim Giriş Kapısı 1155
Foto. 2.2481. Harim Mekânı 1155
Foto. 2.2482. Harim Mekânı 1155
Foto. 2.2483. Harim Mekânı 1155
Foto. 2.2484. Harim Mekânı Doğu Cephe 1156
Foto. 2.2485. Harim Mekânı Batı Cephe 1156
Foto. 2.2486. Caminin Mihrabı 1156
Foto. 2.2487. Caminin Minberi 1156
Foto. 2.2488. Vaaz Kürsüsü 1156
Foto. 2.2489. Kadınlar Mahfili 1156
Foto. 2.2490. Kubbe 1157
Foto. 2.2491. Kâbe 1157
Foto. 2.2492. Mescid-i Aksa 1157
Foto. 2.2493. Kubbetül Hadra 1158
Foto. 2.2494. Birinci Kitabe 1160
Foto. 2.2495. İkinci Kitabe 1160
Foto. 2.2496. Yalıköy Camii 1161
Foto. 2.2497. Caminin Güney Cephesi 1163
Foto. 2.2498. Caminin Doğu Cephesi 1163
Foto. 2.2499. Caminin Batı Cephesi 1163
Foto. 2.2500. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi 1163
Foto. 2.2501. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 1163
Foto. 2.2502. Caminin Kuzey Cephesi 1163
Foto. 2.2503. Pencere Sistemi 1164
Foto. 2.2504. Koridora Giriş Kapısı 1164
Foto. 2.2505. Koridor/Geçiş Mekanı 1164

Foto. 2.2506. Harim Giriş Kapısı 1164
Foto. 2.2507. Harim Mekânı 1164
Foto. 2.2508. Harim Mekânı 1164
Foto. 2.2509. Caminin Mihrabı 1165
Foto. 2.2510. Caminin Minberi 1165
Foto. 2.2511. Vaaz Kürsüsü 1165
Foto. 2.2512. Kadınlar Mahfili 1165
Foto. 2.2513. Kadınlar Mahfili 1165
Foto. 2.2514. Kadınlar Mahfili 1165
Foto. 2.2515. Batıdaki Yan Mekan 1166
Foto. 2.2516. Batıdaki Yan Mekan 1166
Foto. 2.2517. Caminin Kubbesi 1166
Foto. 2.2518. Giriş Kapısındaki Kitabe 1168
Foto. 2.2519. Mihraptaki Kitabe 1168
Foto. 2.2520. Caminin Alım Yeri Üzerindeki Durumu (M.Sav) 1169
Foto. 2.2521. Caminin Alım Yerinden Taşınması (M.Sav) 1169
Foto. 2.2522. Caminin Alım Yerinden Taşınması 1169
Foto. 2.2523. Caminin Yerleştirilmiş Hali (M. Sav) 1169
Foto. 2.2524. Hüseyin Hoca Köyü Camii 1170
Foto. 2.2525. Caminin Güney Cephesi 1171
Foto. 2.2526. Caminin Güney Cephesi 1171
Foto. 2.2527. Caminin Doğu Cephesi 1172
Foto. 2.2528. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 1172
Foto. 2.2529. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 1172
Foto. 2.2530. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1172
Foto. 2.2531. Caminin Batı Cephesi 1172
Foto. 2.2532. Caminin Batı Cephesi 1172
Foto. 2.2533. Pencere Sistemi 1173
Foto. 2.2534. Pencere Sistemi 1173
Foto. 2.2535. Harim Giriş Kapısı 1173
Foto. 2.2536. Harim Mekânı 1173
Foto. 2.2537. Harim Mekânı 1173

Foto. 2.2538. Harim Mekânı....1173
Foto. 2.2539. Harim Mekânı....1174
Foto. 2.2540. Harim Mekânı....1174
Foto. 2.2541. Harim Mekânı Doğu Cephe....1174
Foto. 2.2542. Harim Mekânı Batı Cephe....1174
Foto. 2.2543. Caminin Mihrabı....1174
Foto. 2.2544. Caminin Minberi....1174
Foto. 2.2545. Vaaz Kürsüsü....1175
Foto. 2.2546. Kadınlar Mahfili....1175
Foto. 2.2547. Kadınlar Mahfili....1175
Foto. 2.2548. Kadınlar Mahfili....1175
Foto. 2.2549. Kadınlar Mahfili....1175
Foto. 2.2550. Üst Kat ve Kadınlar Mahfili Kapısı....1175
Foto. 2.2551. Ahşap Tavan....1176
Foto. 2.2552. Son Cemaat Yeri Kirişi....1176
Foto. 2.2553. Kapı Süslemesi....1177
Foto. 2.2554. Mihrap Süslemesi....1178
Foto. 2.2555. Minber Kapı Süslemesi....1179
Foto. 2.2556. Minber Cephe Süslemesi....1181
Foto. 2.2557. Sütun Süslemesi....1181
Foto. 2.2558. Kuzey Mahfil Kirişi ve Korkulukları....1182
Foto. 2.2559. Mahfilin Doğu ve Batı Kolu Kiriş-Korkuluk Süslemesi....1183
Foto. 2.2560. Mahfil Balkon Süslemesi....1184
Foto. 2.2561. Vaaz Kürsüsü....1185
Foto. 2.2562. Tavan Süslemesi....1186
Foto. 2.2563. Tavanın İç Yüzeyi....1187
Foto. 2.2564. Giriş Kapısındaki Kitabe....1188
Foto. 2.2565. Kayabaşı Köyü Camii....1189
Foto. 2.2566. Caminin Kuzey Cephesi....1191
Foto. 2.2567. Caminin Doğu Cephesi (TKVTVKK)....1191
Foto. 2.2568. Caminin Güneybatı Cephesi....1191
Foto. 2.2569. Caminin Batı Cephesi....1191

Foto. 2.2570. Harim Giriş Kapısı 1192
Foto. 2.2571. Giriş Kapısı İçten 1192
Foto. 2.2572. Harim Mekânı 1192
Foto. 2.2573. Harim Mekânı 1192
Foto. 2.2574. Harim Mekânı 1192
Foto. 2.2575. Harim Mekânı 1192
Foto. 2.2576. Harim Mekânı Doğu Cephe 1193
Foto. 2.2577. Harim Mekânı Batı Cephe 1193
Foto. 2.2578. Caminin Mihrabı 1193
Foto. 2.2579. Minber Parçaları 1193
Foto. 2.2580. Alem ve Vaaz Kürsüsü 1193
Foto. 2.2581. Kadınlar Mahfili 1193
Foto. 2.2582. Kadınlar Mahfili 1194
Foto. 2.2583. Kadınlar Mahfili 1194
Foto. 2.2584. Kadınlar Mahfili 1194
Foto. 2.2585. Üst Örtü 1194
Foto. 2.2586. Kapı Süslemesi 1195
Foto. 2.2587. Kapı Tacı Parçası 1196
Foto. 2.2588. Aynalık ve Süpürgelik Parçası 1196
Foto. 2.2589. Diğer Parçalar 1197
Foto. 2.2590. Alem 1197
Foto. 2.2591. Sütun Süslemesi 1198
Foto. 2.2592. Kiriş Üzerindeki Süslemeler 1198
Foto. 2.2593. Tavan Süslemesi 1199
Foto. 2.2594. Kayabaşı Köyü Camii 1202
Foto. 2.2595. Caminin Güneydoğu Cephesi 1203
Foto. 2.2596. Caminin Güney Cephesi 1203
Foto. 2.2597. Caminin Kuzey Cephesi 1204
Foto. 2.2598. Caminin Güneybatı Cephesi 1204
Foto. 2.2599. Caminin Batı Cephesi 1204
Foto. 2.2600. Medrese Giriş Kapısı 1204
Foto. 2.2601. Medrese İç Mekân 1204

Foto. 2.2602. Medrese İç Mekân 1204
Foto. 2.2603. Medrese İç Mekân 1205
Foto. 2.2604. Harime Çıkış Merdivenleri ve Wc Geçiş Kapısı 1205
Foto. 2.2605. Harim Mekânı 1205
Foto. 2.2606. Harim Mekânı 1205
Foto. 2.2607. Harim Mekânı 1205
Foto. 2.2608. Harim Mekânı 1205
Foto. 2.2609. Caminin Mihrabı 1206
Foto. 2.2610. Caminin Minberi 1206
Foto. 2.2611. Vaaz Kürsüsü 1206
Foto. 2.2612. Harimin Kuzeybatısı 1206
Foto. 2.2613. Harim Genel ve Ahşap Tavan 1206
Foto. 2.2614. Cami Tanıtım Levhası 1208
Foto. 2.2615. Minare Üzerindeki Kitabe 1209
Foto. 2.2616. Hurmalık Köyü Camii 1209
Foto. 2.2617. Caminin Güney Cephesi 1211
Foto. 2.2618. Caminin Güneydoğu Cephesi 1211
Foto. 2.2619. Caminin Doğu Cephesi 1211
Foto. 2.2620. Caminin Kuzey Cephesi 1211
Foto. 2.2621. Caminin Minaresi 1211
Foto. 2.2622. Caminin Minaresi 1211
Foto. 2.2623. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi 1212
Foto. 2.2624. Harim Giriş Kapısı 1212
Foto. 2.2625. Harim Giriş Kapısı 1212
Foto. 2.2626. Harim Mekânı 1212
Foto. 2.2627. Harim Mekânı 1212
Foto. 2.2628. Harim Mekânı 1212
Foto. 2.2629. Harim Mekânı Doğu Cephe 1213
Foto. 2.2630. Harim Mekânı Batı Cephe 1213
Foto. 2.2631. Caminin Mihrabı 1213
Foto. 2.2632. Caminin Minberi 1213
Foto. 2.2633. Vaaz Kürsüsü 1213

Foto. 2.2634. Kadınlar Mahfili 1213
Foto. 2.2635. Kadınlar Mahfili 1214
Foto. 2.2636. Kubbe 1214
Foto. 2.2637. Taşçılar Mahallesi Camii 1216
Foto. 2.2638. Caminin Güney Cephesi 1217
Foto. 2.2639. Caminin Doğu Cephesi 1217
Foto. 2.2640. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1218
Foto. 2.2641. Caminin Batı Cephesi 1218
Foto. 2.2642. Harim Giriş Kapısı 1218
Foto. 2.2643. Üst Kata Çıkış Merdivenleri 1218
Foto. 2.2644. Harim Mekânı 1218
Foto. 2.2645. Harim Mekânı 1218
Foto. 2.2646. Caminin Mihrabı 1219
Foto. 2.2647. Caminin Minberi 1219
Foto. 2.2648. Kadınlar Mahfili 1219
Foto. 2.2649. Kadınlar Mahfili 1219
Foto. 2.2650. Mahfile Çıkış Merdivenleri 1219
Foto. 2.2651. Kadınlar Mahfili 1219
Foto. 2.2652. Kadınlar Mahfili 1220
Foto. 2.2653. Üst Kat Birinci Oda 1220
Foto. 2.2654. Üst Kat Birinci Oda 1220
Foto. 2.2655. Üst Kat Birinci Oda 1220
Foto. 2.2656. Odanın Batısındaki Kapılar 1220
Foto. 2.2657. Güneydeki Odanın İçi 1220
Foto. 2.2658. Tarih Kitabesi 1223
Foto. 2.2659. Mehmet Emin Camii 1223
Foto. 2.2660. Caminin Batı Cephesi 1225
Foto. 2.2661. Caminin Kuzey Cephesi 1225
Foto. 2.2662. Caminin Güney Cephesi 1225
Foto. 2.2663. Caminin Doğu Cephesi 1225
Foto. 2.2664. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 1226
Foto. 2.2665. Son Cemaat Yeri 1226

Foto. 2.2666. Son Cemaat Yeri 1226
Foto. 2.2667. Son Cemaat Yeri Ocak Nişi 1226
Foto. 2.2668. Harim Giriş Kapısı 1226
Foto. 2.2669. Harim Mekânı 1226
Foto. 2.2670. Harim Mekânı 1227
Foto. 2.2671. Harim Mekânı 1227
Foto. 2.2672. Harim Mekânı Doğu Cephe 1227
Foto. 2.2673. Harim Mekânı Batı Cephe 1227
Foto. 2.2674. Caminin Mihrabı 1227
Foto. 2.2675. Caminin Minberi 1227
Foto. 2.2676. Vaaz Kürsüsü 1228
Foto. 2.2677. Kadınlar Mahfili 1228
Foto. 2.2678. Kadınlar Mahfili 1228
Foto. 2.2679. Kadınlar Mahfili 1228
Foto. 2.2680. İkinci Kat Oda 1228
Foto. 2.2681. Üst Örtü 1228
Foto. 2.2682. Minber Genel 1229
Foto. 2.2683. Minber Kapı Tacı 1229
Foto. 2.2684. Aynalık Bölümü 1230
Foto. 2.2685. Süpürgelik Bölümü 1230
Foto. 2.2686. Korkuluk Bölümü 1231
Foto. 2.2687. Köşebent 1231
Foto. 2.2688. Pano 1 1231
Foto. 2.2689. Pano 2 1231
Foto. 2.2690. Pano 3 1232
Foto. 2.2691. Pano 4 1232
Foto. 2.2692. Pano 5 1232
Foto. 2.2693. Osmanlıca Kitabe 1233
Foto. 2.2694. Minare Kaidesindeki Yazıt 1234
Foto. 2.2695. Yücehisar Köyü Camii 1235
Foto. 2.2696. Caminin Güney Cephesi 1237
Foto. 2.2697. Caminin Doğu Cephesi 1237

Foto. 2.2698. Caminin Kuzey Cephesi 1237
Foto. 2.2699. Caminin Kuzeyi ve Minaresi 1237
Foto. 2.2700. Caminin Kuzeybatısı ve Minaresi 1237
Foto. 2.2701. Caminin Batı Cephesi 1237
Foto. 2.2702. Giriş Kapısı 1238
Foto. 2.2703. Geçiş Mekânı 1238
Foto. 2.2704. Geçiş Mekânı 1238
Foto. 2.2705. Medrese Odası 1238
Foto. 2.2706. Harim Giriş Kapısı 1238
Foto. 2.2707. Harim Mekânı 1238
Foto. 2.2708. Harim Mekânı 1239
Foto. 2.2709. Harim Mekânı Doğu Cephe 1239
Foto. 2.2710. Harim Mekânı Batı Cephe 1239
Foto. 2.2711. Caminin Mihrabı 1239
Foto. 2.2712. Caminin Minberi 1239
Foto. 2.2713. Vaaz Kürsüsü 1239
Foto. 2.2714. Kadınlar Mahfili 1240
Foto. 2.2715. Kadınlar Mahfili 1240
Foto. 2.2716. Kadınlar Mahfili 1240
Foto. 2.2717. Kadınlar Mahfili 1240
Foto. 2.2718. Harimi Örten Kubbe 1240
Foto. 2.2719. Mihrap Süslemesi 1241
Foto. 2.2720. Türkçe Kitabe 1243
Foto. 2.2721. Harim Giriş Kapısındaki Kitabe 1243
Foto. 2.2722. Ayet Kitabesi 1244
Foto. 2.2723. Minber Kitabesi 1244
Foto. 2.2724. Uğrak Köyü Merkez Camii 1245
Foto. 2.2725. Caminin Güney Cephesi 1247
Foto. 2.2726. Caminin Doğu Cephesi 1247
Foto. 2.2727. Caminin Kuzedoğu Cephesi 1247
Foto. 2.2728. Caminin Batı Cephesi 1247
Foto. 2.2729. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1248

Foto. 2.2730. Caminin Kuzey Cephesi 1248
Foto. 2.2731. Cami Giriş Kapısı 1248
Foto. 2.2732. Geçiş Koridoru 1248
Foto. 2.2733. Doğudaki Oda 1248
Foto. 2.2734. İkinci Kata Çıkış Merdivenleri 1248
Foto. 2.2735. Harim Giriş Kapısı 1249
Foto. 2.2736. Harim Mekânı 1249
Foto. 2.2737. Harim Mekânı 1249
Foto. 2.2738. Harim Mekânı 1249
Foto. 2.2739. Harim Mekânı Doğu Cephe 1249
Foto. 2.2740. Harim Mekânı Batı Cephe 1249
Foto. 2.2741. Caminin Mihrabı 1250
Foto. 2.2742. Caminin Minberi 1250
Foto. 2.2743. Vaaz Kürsüsü 1250
Foto. 2.2744. Kadınlar Mahfili 1250
Foto. 2.2745. Kadınlar Mahfili 1250
Foto. 2.2746. Kadınlar Mahfili 1250
Foto. 2.2747. Kadınlar Mahfili 1251
Foto. 2.2748. Üst Kat Odası 1251
Foto. 2.2749. Bağdadi Kubbe 1251
Foto. 2.2750. Kapı Süslemesi 1252
Foto. 2.2751. Mihrap Süslemesi 1253
Foto. 2.2752. Minber Genel 1254
Foto. 2.2753. Minber Kapı Süslemesi 1255
Foto. 2.2754. Minber Aynalık 1256
Foto. 2.2755. Süpürgelik Süslemesi 1256
Foto. 2.2756. Korkuluk Süslemesi 1257
Foto. 2.2757. Köşk Altı Süslemesi 1257
Foto. 2.2758. Sütun Süslemeleri 1258
Foto. 2.2759. Kiriş ve Korkuluk Süslemeleri 1259
Foto. 2.2760. Mahfil Balkon Süslemesi 1260
Foto. 2.2761. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1260

Foto. 2.2762. Minber Kitabesi 1261
Foto. 2.2763. Merdivenli Köyü Merkez Camii 1262
Foto. 2.2764. Caminin Güney Cephesi 1264
Foto. 2.2765. Caminin Güney Cephesi 1264
Foto. 2.2766. Caminin Batı Cephesi 1265
Foto. 2.2767. Caminin Batı Cephesi 1265
Foto. 2.2768. Caminin Kuzey Cephesi 1265
Foto. 2.2769. Caminin Doğu Cephesi ve Minaresi 1265
Foto. 2.2770. Caminin Minaresi 1265
Foto. 2.2771. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 1265
Foto. 2.2772. Son Cemaat Yeri 1266
Foto. 2.2773. Son Cemaat Yeri Batı Oda 1266
Foto. 2.2774. Son Cemaat Yerini Harimden Ayıran Ahşap Duvar 1266
Foto. 2.2775. Ahşap Duvardaki Papyon Pencere 1266
Foto. 2.2776. Harim Giriş Kapısı 1267
Foto. 2.2777. Harim Mekânı 1267
Foto. 2.2778. Harim Mekânı 1267
Foto. 2.2779. Harim Mekânı 1267
Foto. 2.2780. Harim Mekânı Doğu Cephe 1267
Foto. 2.2781. Harim Mekânı Batı Cephe 1267
Foto. 2.2782. Caminin Mihrabı 1268
Foto. 2.2783. Caminin Minberi 1268
Foto. 2.2784. Vaaz Kürsüsü 1268
Foto. 2.2785. Kadınlar Mahfili 1268
Foto. 2.2786. Kadınlar Mahfili 1268
Foto. 2.2787. Kadınlar Mahfili 1268
Foto. 2.2788. İkinci Kat Odası 1269
Foto. 2.2789. İkinci Kat Odası 1269
Foto. 2.2790. Ahşap Tavan 1269
Foto. 2.2791. Giriş Kapısı Süslemeleri 1270
Foto. 2.2792. Minber Süslemesi Genel 1271
Foto. 2.2793. Minber Kapı Süslemesi 1272

Foto. 2.2794. Minber Aynalık Süslemesi 1273
Foto. 2.2795. Süpürgelik Bölümü 1273
Foto. 2.2796. Korkuluk Bölümü 1274
Foto. 2.2797. Köşk Altı Bölümü 1274
Foto. 2.2798. Sütun Bezemesi 1275
Foto. 2.2799. Mahfil Korkuluk Süslemesi 1275
Foto. 2.2800. Vaaz Kürsüsü Süslemesi 1276
Foto. 2.2801. Ahşap Tavan Süslemesi 1277
Foto. 2.2802. Türkçe Tanıtım Levhası 1279
Foto. 2.2803. Sulak Köyü Merkez Camii 1280
Foto. 2.2804. Caminin Güney Cephesi 1282
Foto. 2.2805. Caminin Batı Cephesi 1282
Foto. 2.2806. Caminin Batı Cephesi 1282
Foto. 2.2807. Caminin Doğu Cephesi 1282
Foto. 2.2808. Caminin Doğu Cephesi 1283
Foto. 2.2809. Caminin Doğu Cephesi 1283
Foto. 2.2810. Caminin Minaresi 1283
Foto. 2.2811. Caminin Minaresi 1283
Foto. 2.2812. Caminin Kuzey Cephesi 1284
Foto. 2.2813. Harim Giriş Kapısı 1284
Foto. 2.2814. Harim Mekânı 1284
Foto. 2.2815. Harim Mekânı 1284
Foto. 2.2816. Harim Mekânı Doğu Cephe 1284
Foto. 2.2817. Harim Mekânı Batı Cephe 1284
Foto. 2.2818. Caminin Mihrabı 1285
Foto. 2.2819. Caminin Minberi 1285
Foto. 2.2820. Vaaz Kürsüsü 1285
Foto. 2.2821. Kadınlar Mahfili 1285
Foto. 2.2822. Kadınlar Mahfili 1285
Foto. 2.2823. Kadınlar Mahfili 1285
Foto. 2.2824. Kadınlar Mahfili 1286
Foto. 2.2825. Üst Örtü Sistemi 1286

Foto. 2.2826. Birinci Kitabe 1287
Foto. 2.2827. İkinci Kitabe 1288
Foto. 2.2828. Örnek Köyü Camii 1289
Foto. 2.2829. Caminin Güneydoğu Cephesi 1291
Foto. 2.2830. Caminin Doğu Cephesi 1291
Foto. 2.2831. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1291
Foto. 2.2832. Caminin Kuzey Cephesi 1291
Foto. 2.2833. Caminin Kuzey Cephesi 1292
Foto. 2.2834. Caminin Kuzeyindeki Revak 1292
Foto. 2.2835. Batıdaki Oda 1292
Foto. 2.2836. Batıdaki Odanın İçi 1292
Foto. 2.2837. İkinci Kata Çıkış 1292
Foto. 2.2838. İkinci Kat Odası 1292
Foto. 2.2839. Mahfile Geçiş Kapısı 1293
Foto. 2.2840. Harime Geçiş Kapısı 1293
Foto. 2.2841. Harim Mekânı 1293
Foto. 2.2842. Harim Mekânı 1293
Foto. 2.2843. Harim Mekânı Doğu Cephe 1293
Foto. 2.2844. Harim Mekânı Batı Cephe 1293
Foto. 2.2845. Caminin Mihrabı 1294
Foto. 2.2846. Caminin Minberi 1294
Foto. 2.2847. Vaaz Kürsüsü 1294
Foto. 2.2848. Kadınlar Mahfili 1294
Foto. 2.2849. Kadınlar Mahfili 1294
Foto. 2.2850. Kadınlar Mahfili 1294
Foto. 2.2851. Bağdadi Kubbeli Ahşap Tavan 1295
Foto. 2.2852. Kubbenin Çatı İçine Yansıması 1295
Foto. 2.2853. Kapı Kanadı Süslemesi 1296
Foto. 2.2854. Güney Duvar Süslemeleri 1297
Foto. 2.2855. Güney Duvar Süslemeleri 1298
Foto. 2.2856. Güney Duvar Süslemeleri 1298
Foto. 2.2857. Güney Duvar Mahfil Seviyesi 1299

Foto. 2.2858. Doğu Duvar Süslemesi 1300
Foto. 2.2859. Doğu Duvar Süslemesi 1300
Foto. 2.2860. Doğu Duvar Süslemesi 1301
Foto. 2.2861. Batı Duvar Süslemesi 1301
Foto. 2.2862. Batı Duvar Süslemesi 1301
Foto. 2.2863. Mahfil Seviyesindeki Ortak Süslemeler 1302
Foto. 2.2864. Pencelerdeki Ortak Süslemeler 1302
Foto. 2.2865. Mihrap Süslemesi 1303
Foto. 2.2866. Minber Kapı Süslemesi 1304
Foto. 2.2867. Minber Cephe Süslemesi 1305
Foto. 2.2868. Taşıyıcı Süslemesi 1306
Foto. 2.2869. Bağdadi Kubbe Süslemesi 1307
Foto. 2.2870. Ürünlü Camii 1310
Foto. 2.2871. Caminin Güney Cephesi 1312
Foto. 2.2872. Caminin Batı Cephesi 1312
Foto. 2.2873. Caminin Batı Cephesi 1312
Foto. 2.2874. Caminin Kuzey Cephesi 1312
Foto. 2.2875. Caminin Güneydoğu Cephesi 1312
Foto. 2.2876. Medrese Giriş Kapısı 1312
Foto. 2.2877. Geçiş Mekânı 1313
Foto. 2.2878. Medrese Odası 1313
Foto. 2.2879. Medrese Odası 1313
Foto. 2.2880. Medrese Odası 1313
Foto. 2.2881. Harim Giriş Kapısı 1313
Foto. 2.2882. Harim Mekânı 1313
Foto. 2.2883. Harim Mekânı Doğu Cephe 1314
Foto. 2.2884. Harim Mekânı Batı Cephe 1314
Foto. 2.2885. Caminin Mihrabı 1314
Foto. 2.2886. Caminin Minberi 1314
Foto. 2.2887. Vaaz Kürsüsü 1314
Foto. 2.2888. Kadınlar Mahfili 1314
Foto. 2.2889. Kadınlar Mahfili 1315

Foto. 2.2890. Kadınlar Mahfili 1315
Foto. 2.2891. Cami Tanıtım Levhası 1316
Foto. 2.2892. Akmescit Köyü Camii 1317
Foto. 2.2893. Caminin Güney Cephesi 1319
Foto. 2.2894. Caminin Güney Cephesi 1319
Foto. 2.2895. Caminin Güneybatı Cephesi 1319
Foto. 2.2896. Caminin Batı Cephesi 1319
Foto. 2.2897. Caminin Güneydoğu Cephesi 1320
Foto. 2.2898. Caminin Doğu Cephesi 1320
Foto. 2.2899. Caminin Minaresi 1320
Foto. 2.2900. Caminin Minaresi 1320
Foto. 2.2901. Medrese Giriş Kapısı 1320
Foto. 2.2902. İç Mekân 1320
Foto. 2.2903. İç Mekân 1321
Foto. 2.2904. İç Mekân 1321
Foto. 2.2905. Caminin Kuzey Cephesi 1321
Foto. 2.2906. Harim Giriş Kapısı 1321
Foto. 2.2907. Harim Mekânı 1321
Foto. 2.2908. Harim Mekânı 1321
Foto. 2.2909. Harim Mekânı 1322
Foto. 2.2910. Harim Mekânı 1322
Foto. 2.2911. Harim Mekânı Doğu Cephe 1322
Foto. 2.2912. Harim Mekânı Batı Cephe 1322
Foto. 2.2913. Caminin Mihrabı 1322
Foto. 2.2914. Caminin Minberi 1322
Foto. 2.2915. Vaaz Kürsüsü 1323
Foto. 2.2916. Kadınlar Mahfili 1323
Foto. 2.2917. Kadınlar Mahfili 1323
Foto. 2.2918. Kadınlar Mahfili 1323
Foto. 2.2919. Kadınlar Mahfili 1323
Foto. 2.2920. Bağdadi Kubbe 1323
Foto. 2.2921. Kubbenin Dışa Yansıması 1324

Foto. 2.2922. Güney Cephedeki Süsleme....1324
Foto. 2.2923. Güney Cephedeki Süsleme....1325
Foto. 2.2924. Güney Cephedeki Süsleme....1325
Foto. 2.2925. Güney Cephedeki Süsleme....1326
Foto. 2.2926. Güney Duvar Süslemesi....1326
Foto. 2.2927. Güney Duvar Süslemesi....1327
Foto. 2.2928. Doğu Duvar Süslemesi....1327
Foto. 2.2929. Doğu Duvar Süslemesi....1328
Foto. 2.2930. Ortak Süslemeler....1328
Foto. 2.2931. Ortak Süslemeler....1329
Foto. 2.2932. Mihrap Süslemesi....1330
Foto. 2.2933. Minber Genel....1331
Foto. 2.2934. Minber Kapı Süslemesi....1332
Foto. 2.2935. Minber Aynalık Süslemesi....1333
Foto. 2.2936. Süpürgelik Süslemesi....1333
Foto. 2.2937. Korkuluk Süslemesi....1334
Foto. 2.2938. Minber Köşk Altı Süslemesi....1334
Foto. 2.2939. Minber Köşk Altı Süslemesi....1334
Foto. 2.2940. Üst Örtü Süslemesi....1335
Foto. 2.2941. Giriş Cephesindeki Kitabe....1337
Foto. 2.2942. Mihraptaki Kitabe....1338
Foto. 2.2943. Ortayol Köyü Merkez Camii....1339
Foto. 2.2944. Caminin Güney Cephesi....1341
Foto. 2.2945. Caminin Önceki Kuzey Cephesi (karadeniz.gov.tr)....1341
Foto. 2.2946. Caminin Kuzey Cephesi....1341
Foto. 2.2947. Caminin Batı Cephesi....1341
Foto. 2.2948. Caminin Batı Cephesi....1341
Foto. 2.2949. Caminin Batı Cephesi....1341
Foto. 2.2950. Harim Giriş Kapısı....1342
Foto. 2.2951. Harim Mekânı....1342
Foto. 2.2952. Harim Mekânı....1342
Foto. 2.2953. Harim Mekânı....1342

Foto. 2.2954. Harim Mekânı Doğu Cephe 1342
Foto. 2.2955. Harim Mekânı Batı Cephe 1342
Foto. 2.2956. Caminin Mihrabı 1343
Foto. 2.2957. Caminin Minberi 1343
Foto. 2.2958. Vaaz Kürsüsü 1343
Foto. 2.2959. Kadınlar Mahfili 1343
Foto. 2.2960. Kadınlar Mahfili 1343
Foto. 2.2961. Mahfile Çıkış Merdivenleri 1343
Foto. 2.2962. Kadınlar Mahfili 1344
Foto. 2.2963. Kadınlar Mahfili 1344
Foto. 2.2964. Kadınlar Mahfilinin Kıvrımı 1344
Foto. 2.2965. Mahfildeki Çıkış Kapısı 1344
Foto. 2.2966. Ahşap Tavan 1344
Foto. 2.2967. Kapı Kanatları 1345
Foto. 2.2968. Kapıyı Çevreleyen Bordürler 1345
Foto. 2.2969. Güney Duvar Servi Motifi 1346
Foto. 2.2970. Mihrap Üzerindeki Süsleme 1347
Foto. 2.2971. Ayyıldız Motifi 1347
Foto. 2.2972. Doğu Duvar Birinci Süsleme 1348
Foto. 2.2973. Doğu Duvar İkinci Süsleme 1348
Foto. 2.2974. Doğu Duvardaki Üçüncü Süsleme 1348
Foto. 2.2975. Batı Duvar Süslemesi 1349
Foto. 2.2976. Batı Duvar Süslemesi 1350
Foto. 2.2977. Batı Duvar Süslemesi 1350
Foto. 2.2978. Batı Duvar Süslemesi 1350
Foto. 2.2979. Birinci Kat Pencereleri 1351
Foto. 2.2980. İkinci Kat Pencereleri 1351
Foto. 2.2981. Duvar Süslemesi 1352
Foto. 2.2982. Duvar Süslemesi 1352
Foto. 2.2983. Mihrap Süslemesi 1353
Foto. 2.2984. Minber Genel 1354
Foto. 2.2985. Minber Kapı Tacı 1355

Foto. 2.2986. Minber Aynalık 1356
Foto. 2.2987. Süpürgelik Bölümü 1356
Foto. 2.2988. Korkuluk Bölümü 1357
Foto. 2.2989. Köşk Altı Bölümü 1357
Foto. 2.2990. Ahşap Sütun Süslemesi 1358
Foto. 2.2991. Kocaköprü Mh. Camii Genel Görüntü 1360
Foto. 2.2992. Caminin Güney Cephesi 1362
Foto. 2.2993. Caminin Güney Cephesi 1362
Foto. 2.2994. Caminin Batı Cephesi 1362
Foto. 2.2995. Caminin Doğu Cephesi 1362
Foto. 2.2996. Caminin Doğu Cephesi 1362
Foto. 2.2997. Caminin Kuzey Cephesi 1362
Foto. 2.2998. Caminin Kuzey Cephesi 1363
Foto. 2.2999. Harim Giriş Kapısı 1363
Foto. 2.3000. Harim Mekânı 1363
Foto. 2.3001. Harim Mekânı 1363
Foto. 2.3002. Harim Mekânı Doğu Cephe 1363
Foto. 2.3003. Harim Mekânı Batı Cephe 1363
Foto. 2.3004. Caminin Mihrabı 1364
Foto. 2.3005. Caminin Minberi 1364
Foto. 2.3006. Vaaz Kürsüsü 1364
Foto. 2.3007. Kadınlar Mahfili 1364
Foto. 2.3008. Kadınlar Mahfili 1364
Foto. 2.3009. Kadınlar Mahfili 1364
Foto. 2.3010. Ahşap Tavan 1365
Foto. 2.3011. Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii Genel Görüntü 1367
Foto. 2.3012. Caminin Güneydoğu Cephesi 1368
Foto. 2.3013. Caminin Güney Cephesi 1368
Foto. 2.3014. Caminin Kuzeybatı Cephesi 1368
Foto. 2.3015. Caminin Kuzey Cephesi 1368
Foto. 2.3016. Kuzeydeki Geçiş Mekânı 1369
Foto. 2.3017. Harim Giriş Kapısı 1369

Foto. 2.3018. Harim Mekânı....1369
Foto. 2.3019. Harim Mekânı Doğu Cephe 1369
Foto. 2.3020. Harim Mekânı Batı Cephe....1369
Foto. 2.3021. Caminin Mihrabı 1369
Foto. 2.3022. Caminin Minberi 1370
Foto. 2.3023. Vaaz Kürsüsü 1370
Foto. 2.3024. Kadınlar Mahfili....1370
Foto. 2.3025. Kadınlar Mahfili....1370
Foto. 2.3026. Seydioğlu Camii Genel 1372
Foto. 2.3027. Caminin Güney Cephesi....1373
Foto. 2.3028. Caminin Güney Cephesi....1373
Foto. 2.3029. Caminin Güneydoğu Cephesi....1374
Foto. 2.3030. Caminin Kuzey Cephesi....1374
Foto. 2.3031. Caminin Kuzey Cephesi....1374
Foto. 2.3032. Minare Kaidesi 1374
Foto. 2.3033. Caminin Minaresi....1374
Foto. 2.3034. Minarenin Şerefeleri....1374
Foto. 2.3035. Caminin Batı Cephesi....1375
Foto. 2.3036. Caminin Batı Cephesi....1375
Foto. 2.3037. Harim Giriş Kapısı 1375
Foto. 2.3038. Harim Giriş Kapısı İçten 1375
Foto. 2.3039. Harim Mekânı....1375
Foto. 2.3040. Harim Mekânı....1375
Foto. 2.3041. Harim Mekânı....1376
Foto. 2.3042. Harim Mekânı....1376
Foto. 2.3043. Caminin Mihrabı 1376
Foto. 2.3044. Caminin Minberi 1376
Foto. 2.3045. Vaaz Kürsüsü 1376
Foto. 2.3046. Kadınlar Mahfili....1376
Foto. 2.3047. Kuzeydeki Odalar....1377
Foto. 2.3048. Mahfile Çıkış....1377
Foto. 2.3049. Kadınlar Mahfili....1377

Foto. 2.3050. Kadınlar Mahfili 1377
Foto. 2.3051. Üst Örtü 1377
Foto. 2.3052. Kâbe Tasviri 1378
Foto. 2.3053. Mescid-i Nebebi Tasviri 1378
Foto. 2.3054. Tanıtım Panosu 1379
Foto. 2.3055. Tektaş Köyü Camii 1380
Foto. 2.3056. Caminin Güney Cephesi 1382
Foto. 2.3057. Caminin Doğu Cephesi 1382
Foto. 2.3058. Caminin Kuzeyi ve Minaresi 1382
Foto. 2.3059. Caminin Minaresi 1382
Foto. 2.3060. Caminin Batı Cephesi 1383
Foto. 2.3061. Batı Cephedeki Çeşme 1383
Foto. 2.3062. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı 1383
Foto. 2.3063. Harim Giriş Kapısı 1383
Foto. 2.3064. Harim Mekânı 1383
Foto. 2.3065. Harim Mekânı 1383
Foto. 2.3066. Harim Mekânı 1384
Foto. 2.3067. Harim Mekânı 1384
Foto. 2.3068. Harim Mekânı Doğu Cephe 1384
Foto. 2.3069. Harim Mekânı Batı Cephe 1384
Foto. 2.3070. Caminin Mihrabı 1384
Foto. 2.3071. Caminin Minberi 1384
Foto. 2.3072. Vaaz Kürsüsü 1385
Foto. 2.3073. Kadınlar Mahfili 1385
Foto. 2.3074. Mahfil Giriş Kapısı 1385
Foto. 2.3075. Kadınlar Mahfili 1385
Foto. 2.3076. Kadınlar Mahfili 1385
Foto. 2.3077. Kadınlar Mahfili 1385
Foto. 2.3078. Harimin Üzerini Örten Kubbe 1386
Foto. 2.3079. Kadınlar Mahfilini Örten Kubbe 1386
Foto. 2.3080. Birinci Kitabe 1388
Foto. 2.3081. İkinci Kitabe 1389

Foto. 2.3082. Irmak Köyü Camii 1390
Foto. 2.3083. Caminin Güneybatı Cephesi 1392
Foto. 2.3084. Caminin Doğu Cephesi 1392
Foto. 2.3085. Caminin Batı Cephesi 1392
Foto. 2.3086. Caminin Batı Cephesi 1392
Foto. 2.3087. Caminin Minaresi 1392
Foto. 2.3088. Caminin Minaresi 1392
Foto. 2.3089. Caminin Kuzey Cephesi 1393
Foto. 2.3090. Caminin Kuzey Cephesi 1393
Foto. 2.3091. Son Cemaat Mekânı 1393
Foto. 2.3092. Son Cemaat Mekânı 1393
Foto. 2.3093. Harim Mekânı 1393
Foto. 2.3094. Harim Mekânı 1393
Foto. 2.3095. Harim Mekânı 1394
Foto. 2.3096. Harim Mekânı 1394
Foto. 2.3097. Harim Mekânı Doğu Cephe 1394
Foto. 2.3098. Harim Mekânı Batı Cephe 1394
Foto. 2.3099. Caminin Mihrabı 1394
Foto. 2.3100. Caminin Minberi 1394
Foto. 2.3101. Vaaz Kürsüsü 1395
Foto. 2.3102. Kadınlar Mahfili 1395
Foto. 2.3103. Mahfile Çıkış Merdivenleri 1395
Foto. 2.3104. İkinci Kat 1395
Foto. 2.3105. İkinci Kat 1395
Foto. 2.3106. İkinci Kat 1395
Foto. 2.3107. Kadınlar Mahfili 1396
Foto. 2.3108. Kadınlar Mahfili 1396
Foto. 2.3109. Harimin Kubbesi 1396
Foto. 2.3110. İkinci Katın Kubbesi 1397
Foto. 2.3111. İkiztepe Mahallesi Merkez Camii 1399
Foto. 2.3112. Caminin Kuzey Cephesi 1401
Foto. 2.3113. Caminin Batı Cephesi 1401

Foto. 2.3114. Caminin Güney Cephesi 1401
Foto. 2.3115. Caminin Güney Cephesi 1401
Foto. 2.3116. Caminin Minaresi 1401
Foto. 2.3117. Caminin Minaresi 1401
Foto. 2.3118. Caminin Doğu Cephesi 1402
Foto. 2.3119. Caminin Doğu Cephesi 1402
Foto. 2.3120. Giriş Kapısı 1402
Foto. 2.3121. Derslik Kapısı 1402
Foto. 2.3122. İkinci Kata ve Mahfil Çıkış 1402
Foto. 2.3123. Derslik Mekânı 1402
Foto. 2.3124. Harim Mekânı 1403
Foto. 2.3125. Harim Mekânı 1403
Foto. 2.3126. Harim Mekânı Doğu Cephe 1403
Foto. 2.3127. Harim Mekânı Batı Cephe 1403
Foto. 2.3128. Caminin Mihrabı 1403
Foto. 2.3129. Caminin Minberi 1403
Foto. 2.3130. Vaaz Kürsüsü 1404
Foto. 2.3131. Kadınlar Mahfili 1404
Foto. 2.3132. Kadınlar Mahfili 1404
Foto. 2.3133. Kadınlar Mahfili 1404
Foto. 2.3134. Caminin Üst Örtüsü 1404
Foto. 2.3135. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii 1407
Foto. 2.3136. Caminin Güney Cephesi 1408
Foto. 2.3137. Caminin Batı Cephesi 1408
Foto. 2.3138. Caminin Batı Cephesi 1408
Foto. 2.3139. Caminin Kuzeydoğu Cephesi 1408
Foto. 2.3140. Caminin Doğusu ve Minaresi 1409
Foto. 2.3141. Caminin Minaresi 1409
Foto. 2.3142. Caminin Kuzey Cephesi 1409
Foto. 2.3143. Caminin Kuzey Cephesi 1409
Foto. 2.3144. Geçiş Mekânı 1409
Foto. 2.3145. Geçiş Mekânı 1409

Foto. 2.3146. Harim Mekanı....1410
Foto. 2.3147. Harim Mekanı....1410
Foto. 2.3148. Harim Mekanı Doğu Cephe 1410
Foto. 2.3149. Harim Mekanı Batı Cephe....1410
Foto. 2.3150. Caminin Mihrabı 1410
Foto. 2.3151. Caminin Minberi 1410
Foto. 2.3152. Vaaz Kürsüsü 1411
Foto. 2.3153. Kadınlar Mahfili....1411
Foto. 2.3154. İkinci Kat....1411
Foto. 2.3155. Kadınlar Mahfili....1411
Foto. 2.3156. Kadınlar Mahfili....1411
Foto. 2.3157. Kadınlar Mahfili ve Üst Örtü 1411
Foto. 2.3158. Pencere Süslemesi....1412
Foto. 2.3159. Kapı Tacı Süslemesi....1412
Foto. 2.3160. Mihrap Üzerindeki Kitabe....1413
Foto. 2.3161. Şentepe Köyü Camii....1414
Foto. 2.3162. Caminin Güney Cephesi....1416
Foto. 2.3163. Caminin Batı Cephesi....1416
Foto. 2.3164. Caminin Kuzey Cephesi....1416
Foto. 2.3165. Caminin Kuzey Cephesi....1416
Foto. 2.3166. Harim Giriş Kapısı 1416
Foto. 2.3167. Harim Mekânı....1416
Foto. 2.3168. Harim Mekânı....1417
Foto. 2.3169. Harim Mekânı....1417
Foto. 2.3170. Harim Mekânı Doğu Cephe 1417
Foto. 2.3171. Harim Mekânı Batı Cephe....1417
Foto. 2.3172. Caminin Mihrabı 1417
Foto. 2.3173. Caminin Minberi 1417
Foto. 2.3174. Kadınlar Mahfili....1418
Foto. 2.3175. Kadınlar Mahfili....1418
Foto. 2.3176. Kadınlar Mahfili....1418
Foto. 2.3177. Ahşap Tavan....1418

Foto. 2.3178. Tavan Göbeği 1418
Foto. 3.1. Dalyan Mescidi (Güvelioğlu) 1422
Foto. 3.2. Tuzcuzâde Camii (Güvelioğlu) 1427
Foto. 3.3. Yalı Camii (Recep Koyuncu Koleksiyonu, Güvelioğlu'ndan) 1428
Foto. 3.4. Dargın Minare (Hiçyılmaz) 1434
Foto. 3.5. Yeniköy Hemşin Mahallesi Camii 1435
Foto. 3.6. Minberin Kitabesi 1436
Foto. 3.7. Minber Kapı Tacı 1437
Foto. 3.8. Minber Cephe Süslemesi 1437
Foto. 3.9. Düz Mahalle Camii (Karpuz) 1439
Foto. 3.10. Caminin Zemin Seviyesi 1440
Foto. 3.11. Caminin Yanındaki Dibek Taşı 1440
Foto. 3.12. Ambarlık Köyü Camii (Karadeniz.gov.tr) 1444
Foto. 3.13. Müderrisler Mh. Camii (C.Hanoğlu) 1445
Foto. 3.14. Çiftekava Mahallesi Camii (C. Hanoğlu) 1446
Foto. 3.15. Değirmendere Camii 1447
Foto. 3.16. Tanıtım Levhası 1447
Foto. 3.17. Caminin Genel Görünümü 1447
Foto. 3.18. Engindere Camii (C. Hanoğlu) 1448
Foto. 3.19. Fener Mahallesi Camii 1448
Foto. 3.20. Küçük Gülbahar Hatun Camii (A.Bay) 1449
Foto. 3.21. Camiönü Mahallesi Camii 1450
Foto. 3.22. Camiönü Mahallesi Camii Kitabesi 1451
Foto. 3.23. Hamidiye Camii (C. Hanoğlu) 1451
Foto. 3.24. Caminin Tanıtım Levhası 1452
Foto. 3.25. Yeni Camii 1452
Foto. 3.26. Melek Köyü Camii 1453
Foto. 3.27. Kendirli Camii ve Minaresi 1454
Foto. 3.28. Minare Kaidesindeki Yazıt 1455
Foto. 3.29. Heleke Camii Genel 1455
Foto. 3.30. Orta Camii'nin Ayakta Kalan Minaresi (1922-Solda) (Karpuz) 1456
Foto. 3.31. 1941'de İnşa Edilen Orta Camii (karadeniz.gov.tr) 1456

Foto. 3.32. 1941'de İnşa Edilen Orta Camii (karadeniz.gov.tr) 1457
Foto. 3.33. 2018'deki Orta Camii 1457
Foto. 3.34. Pilavdağı Camii 1458
Foto. 3.35. Portakallık Camii 1458
Foto. 3.36. Şeyh Camii'nin İlk Hali (Karpuz) 1460
Foto. 3.37. Şeyh Camii'nin Son Hali (karadeniz.gov.tr) 1460
Foto. 3.38. Taşçıoğlu Camii'nin Kitabesi 1461
Foto. 3.39. Taşçıoğlu Camii (Karpuz) 1462
Foto. 3.40. Taşçıoğlu Camii (Karpuz) 1462
Foto. 3.41. Taşçıoğlu Camii 1463
Foto. 3.42. Tuğlalı Köyü Camii 1464
Foto. 3.43. Veliköy Köyü Camii (M. Hut) 1465
Foto. 3.44. Dikkaya Köyü Camii 1469
Foto. 3.45. Eski Camiye Ait Kitabe (Hiçyılmaz) 1471
Foto. 3.46. Varoş Köyü Camii 1473
Foto. 3.47. Çataldere Köyü Camii (E. Karakaş) 1474
Foto. 3.48. Çilingir Köyü Camii 1475
Foto. 3.49. Çukurluhoca Köyü Camii 1475
Foto. 3.50. Derecik Köyü Camii 1476
Foto. 3.51. Cami Tanıtım Panosu 1477
Foto. 3.52. Haytef Camii (1960) 1477
Foto. 3.53. Haytef Camii (Günümüz) 1477
Foto. 3.54. Kemer Köyü Camii (R.Özdal) 1478
Foto. 3.55. Musadağı Köyü Camii 1479
Foto. 3.56. Giriş Kapısındaki Tanıtım Panosu 1480
Foto. 3.57. Yeni Caminin Harim Mekânı 1480
Foto. 3.58. Eski Camiden Kalan Orijinal Ahşap Minber 1480
Foto. 3.59. Sırt Köyü Camii 1481
Foto. 3.60. Yenipazar Mahallesi Camii 1482
Foto. 3.61. Bahattinpaşa Köyü Camii (C. Hanoğlu) 1483
Foto. 3.62. Çakmaçılar Köyü Camii (C. Hanoğlu) 1483
Foto. 3.63. Çalışkanlar Mahallesi Camii 1484

Foto. 3.64. Cami Girişindeki Yazıt....1485
Foto. 3.65. Cami Genel Görüntü 1485
Foto. 3.66. Subaşı Camii (C. Hanoğlu) 1485
Foto. 3.67. Arılı Köyü Camii....1486
Foto. 3.68. Cafer Ağa Camii (C. Hanoğlu)....1487
Foto. 3.69. Cami Üzerindeki Pano....1487
Foto. 3.70. Caminin Genel Görüntüsü....1487
Foto. 3.71. Ballıdere Köyü Camii....1488
Foto. 3.72. Eski Camiye Ait Kitabe (Hiçyılmaz) 1489
Foto. 3.73. Caminin Kitabesi....1489
Foto. 3.74. Caminin Genel Görünümü 1489
Foto. 3.75. Dumankaya Köyü Camii (Ekrem H.)....1490
Foto. 3.76. Eskicami Mahallesi'nde Camii (Hiçyılmaz) 1490
Foto. 3.77. Yusuf Yılmaz'ın Yaptırmış Olduğu Camii 1492
Foto. 3.78. Caminin Genel Görüntüsü....1492
Foto. 3.79. Caminin Genel Görüntüsü....1492
Foto. 3.80. Caminin Eski Minberi (Hiçyılmaz)....1492
Foto. 3.81. 2015'te Yapılan Cami 1492
Foto. 3.82. Harim Mekanı 1492
Foto. 3.83. Eski Cami 1493
Foto. 3.84. Eski Cami 1493
Foto. 3.85. Eski Cami 1494
Foto. 3.86. Yeni Cami....1494
Foto. 3.87. Küçükcami Mahallesi Camii (C. Hanoğlu)....1494
Foto. 3.88. Ortaköy Köyü Camii (Hanoğlu)....1496
Foto. 3.89. Caminin Kitabesi (Hiçyılmaz)....1496
Foto. 3.90. Caminin Kitabeleri (Hiçyılmaz)....1497
Foto. 3.91. 1907'de İnşa Edilen Camii (Hiçyılmaz)....1497
Foto. 3.92. Günümüzdeki Merkez Camii 1498
Foto. 3.93. Tepebaşı Köyü Camii....1498
Foto. 3.94. Eski Camiye Ait Kapı Kanadı (Hiçyılmaz)....1498
Foto. 3.95. Ulucami Mahallesi Camii (C. Hanoğlu)....1499

Foto. 3.96. Eski Camiye Ait Kitabeler (O.N. AK) 1500
Foto. 3.97. Diktaş Köyü Merkez Camii 1501
Foto. 3.98. Gürdere Köyü Camii (rfs) 1503
Foto. 3.99. İkizdere Kirazlı Mh. Camii 1504
Foto. 3.100. Rüzgarlı Köyü Camii (B.Dilki) 1504
Foto. 3.101. Tozköy Camii 1505
Foto. 3.102. Denizgören Köyü Camii 1506
Foto. 3.103. Fethiye Mahallesi Camii (M. Karaman) 1506
Foto. 3.104. Taşhane Köyü Camii 1508
Foto. 3.105. Üstüpiler Mahallesi Camii 1508
Foto. 3.106. Çayırlı Köyü Merkez Camii (T. Yıldırım) 1509
Foto. 3.107. Geçitli Köyü Camii (B.Usta) 1510
Foto. 3.108. Eski Camiye Ait Çizim 1512
Foto. 3.109. Akbudak Köyü Camii (Karpuz) 1513
Foto. 3.110. Camideki Usta Kibasi (Karpuz) 1513
Foto. 3.111. Caminin Son Hali 1513
Foto. 3.112. Derinsu Köyü Camii 1515
Foto. 3.113. Caminin 1844'te Yeniden İnşa Edildiğine Dair Vakfiyesi (Güvelioğlu) 1517
Foto. 3.114. Sivrikale Köyü Merkez Camii 1518
Foto. 4.1. Merkez İslampaşa Camii 1534
Foto. 4.2. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii 1534
Foto. 4.3. Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii 1534
Foto. 4.4. Çayeli Taşhane Camii 1535
Foto. 4.5. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii 1535
Foto. 4.6. Fındıklı Çağlayan Camii 1535
Foto. 4.7. Güneysu Paravol Mahallesi Camii 1535
Foto. 4.8. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii 1535
Foto. 4.9. İkizdere Kurusaha Camii 1535
Foto. 4.10. İyidere Yalıköy Camii 1535
Foto. 4.11. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii 1535
Foto. 4.12. Pazar Akmescit Köyü Camii 1535

Foto. 4.13. Ardeşen Doğanay Köyü Camii....1536
Foto. 4.14. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii....1536
Foto. 4.15. Çayeli Ormancık Köyü Camii....1536
Foto. 4.16. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii....1536
Foto. 4.17. Güneysu Ilıca Camii....1536
Foto. 4.18. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii....1536
Foto. 4.19. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii....1536
Foto. 4.20. Çamlıhemşin Konaklar Mahahllesi Camii....1537
Foto. 4.21. Çamlıhemşin Ortayayla Köyü Camii....1537
Foto. 4.22. Çayeli Karaağaç Köyü Camii....1537
Foto. 4.23. Çayeli Erenler Köyü Camii....1538
Foto. 4.24. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii....1538
Foto. 4.25. Çayeli Gümüşpınar Mh. Camii....1538
Foto. 4.26. İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii....1538
Foto. 4.27. İkizdere Cimil Köyü Hapinç Camii....1538
Foto. 4.28. İkizdere Holca Camii....1538
Foto. 4.29. Çayeli İncesu Köyü Camii....1538
Foto. 4.30. Hemşin Levent Mahallesi Camii....1538
Foto. 4.31. Pazar Mehmet Emin Camii....1538
Foto. 4.32. Çayeli Büyük Cafer Paşa Camii....1539
Foto. 4.33. Çayeli Ormancık Köyü Ulaşlı Mh. Camii....1539
Foto. 4.34. İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii....1539
Foto. 4.35. İyidere Sarayköy Camii....1540
Foto. 4.36. Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii....1540
Foto. 4.37. Çamlıhemşin Kavak Mahallesi Camii....1541
Foto. 4.38. Çayeli Küçüktaşhane Camii....1541
Foto. 4.39. Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii....1541
Foto. 4.40. İkizdere Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii....1541
Foto. 4.41. Pazar Örnek Köyü Camii....1541
Foto. 4.42. Merkez Kale Mahallesi Camii....1543
Foto. 4.43. Çayeli Şairler Mahallesi Tepe Camii....1543
Foto. 4.44. Güneysu Asmalıırmak Köyü Camii....1543

Foto. 4.45. İkizdere Meşeköy Camii 1543
Foto. 4.46. İyidere Sarayköy Camii 1543
Foto. 4.47. Kalkandere Taşçılar Mahallesi Camii 1543
Foto. 4.48. Çamlıhemşin Ortan Köyü Camii 1545
Foto. 4.49. Çayeli Gümüşpınar Mahallesi Camii 1545
Foto. 4.50. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii II 1545
Foto. 4.51. Merkez Gülbahar Hatun Camii 1545
Foto. 4.52. Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii 1545
Foto. 4.53. Çamlıhemşin Konaklar Mahallesi Camii 1545
Foto. 4.54. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii 1545
Foto. 4.55. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii 1545
Foto. 4.56. Fındıklı Çağlayan Büyük Köyü Camii 1545
Foto. 4.57. Güneysu Paravol Mahallesi Camii 1545
Foto. 4.58. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii 1545
Foto. 4.59. İkizdere Demirkapı Köyü Camii 1545
Foto. 4.60. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii 1546
Foto. 4.61. Pazar Sulak Köyü Merkez Camii 1546
Foto. 4.62. Merkez Pazarköy Merkez Camii 1547
Foto. 4.63. Ardeşen Tunca Köyü Camii 1547
Foto. 4.64. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii 1547
Foto. 4.65. Çayeli Ormancık Köyü Camii 1547
Foto. 4.66. Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii 1547
Foto. 4.67. İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii 1547
Foto. 4.68. Pazar Akmescit Köyü Camii 1548
Foto. 4.69. Merkez Balıkçılar Köyü Camii 1550
Foto. 4.70. Ardeşen Kavaklıdere Camii 1550
Foto. 4.71. Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii 1550
Foto. 4.72. Çayeli Büyük Cafer Paşa Camii 1550
Foto. 4.73. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii 1550
Foto. 4.74. Fındıklı Merkez Camii 1550
Foto. 4.75. Güneysu Ilıca Camii 1550
Foto. 4.76. Yaltkaya Köyü Merkez Camii 1550

Foto. 4.77. İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii 1550
Foto. 4.78. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii 1551
Foto. 4.79. Pazar Hotri Camii 1551
Foto. 4.80. Merkez Kale Mh. Camii 1552
Foto. 4.81. Çamlıhemşin Boğaziçi Köyü Camii 1552
Foto. 4.82. Çayeli Yenice Köyü Camii 1552
Foto. 4.83. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii 1552
Foto. 4.84. Fındıklı Çağlayan Köyü Büyük Camii 1552
Foto. 4.85. Güneysu Paravol Mahallesi Camii 1552
Foto. 4.86. İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii 1553
Foto. 4.87. Kalkandere Taşçılar Mh. Camii 1553
Foto. 4.88. Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii 1553
Foto. 4.89. Çayeli Ormancı Köyü Camii 1554
Foto. 4.90. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii 1554
Foto. 4.91. Güneysu Ilıca Camii 1554
Foto. 4.92. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii 1554
Foto. 4.93. Kalkandere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii 1554
Foto. 4.94. Çamlıhemşin Şenköy Camii 1555
Foto. 4.95. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii 1555
Foto. 4.96. Fındıklı Meyvalı Köyü CAmii 1555
Foto. 4.97. Hemşin Bilenköy Merkez Camii 1555
Foto. 4.98. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii 1555
Foto. 4.99. Ardeşen Doğanay Köyü Camii 1556
Foto. 4.100. Çayeli Gümüşpınar Mh. Camii 1556
Foto. 4.101. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii 1556
Foto. 4.102. Hemşin Bilenköy Merkez Camii 1556
Foto. 4.103. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii 1556
Foto. 4.104. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii 1556
Foto. 4.105. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii 1557
Foto. 4.106. Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii 1558
Foto. 4.107. Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii 1558
Foto. 4.108. Hemşin Levent Köyü Camii 1558

Foto. 4.109. İkizdere Sakandoz Camii....1558
Foto. 4.110. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii....1558
Foto. 4.111. Pazar Mehmet Emin Camii....1558
Foto. 4.112. Merkez Gülbahar Hatun Camii....1560
Foto. 4.113. Ardeşen Tunca Köyü Camii....1560
Foto. 4.114. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii....1560
Foto. 4.115. Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii....1560
Foto. 4.116. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii....1560
Foto. 4.117. Güneysu Ilıca Camii....1560
Foto. 4.118. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii....1560
Foto. 4.119. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii....1560
Foto. 4.120. Pazar Örnek Köyü Camii....1560
Foto. 4.121. Merkez Pazarköy Merkez Camii....1562
Foto. 4.122. Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii....1562
Foto. 4.123. Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii....1562
Foto. 4.124. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii....1562
Foto. 4.125. Fındıklı Merkez Camii....1562
Foto. 4.126. Güneysu Paravol Mh. Camii....1562
Foto. 4.127. Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii....1562
Foto. 4.128. İkizdere Yağcılar Köyü Camii....1562
Foto. 4.129. İyidere Sarayköy Camii....1562
Foto. 4.130. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii....1563
Foto. 4.131. Pazar Şentepe Köyü Camii....1563
Foto. 4.132. Çiçekli Köyü Merkez Camii Kırlangıç Kubbe....1569
Foto. 4.133. Merkez Gülbahar Hatun Camii....1574
Foto. 4.134. Ardeşen Seslikaya Ky. Camii....1574
Foto. 4.135. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii....1574
Foto. 4.136. Fındıklı Merkez Camii....1574
Foto. 4.137. Fındıklı Çağlayan Camii....1575
Foto. 4.138. Hemşin Yaltkaya Ali Çelebi Camii....1575
Foto. 4.139. İslampaşa Kurşunlu Camii....1578
Foto. 4.140. Derepazarı Eriklimanı Mh.ı Camii....1578

Foto. 4.141. İyidere Sarayköy Camii 1578
Foto. 4.142. Pazar Yücehisar Camii 1578
Foto. 4.143. Kurtboğaz Geçme 1580
Foto. 4.144. Ardeşen Doğanay Köyü Camii 1584
Foto. 4.145. Ardeşen Kirazlık Köyü Camii 1584
Foto. 4.146. Çamlıhemşin Şenköy Camii 1585
Foto. 4.147. Çayeli Karaağaç Köyü Camii 1585
Foto. 4.148. Çayeli Ormancık Köyü Camii 1585
Foto. 4.149. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii 1585
Foto. 4.150. Güneysu Ilıca Köyü Camii 1585
Foto. 4.151. Hemşin Bilenköy Merkez Camii 1585
Foto. 4.152. İkizdere Hacı Şeyh Camii 1586
Foto. 4.153. İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii 1586
Foto. 4.154. İkizdere Şimşirli Köyü Yk. Mh. Camii 1586
Foto. 4.155. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii 1586
Foto. 4.156. Merkez Pazarköy Merkez Camii 1592
Foto. 4.157. Ardeşen Doğanay Köyü Camii 1592
Foto. 4.158. Ç.Hemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii 1593
Foto. 4.159. Çayeli Limanköy Merkez Camii 1593
Foto. 4.160. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii 1593
Foto. 4.161. Güneysu Ilıca Köyü Camii 1593
Foto. 4.162. Hemşin Bilenköy Merkez Camii 1593
Foto. 4.163. İkizdere Cimil Başköy Camii 1593
Foto. 4.164. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii 1594
Foto. 4.165. Pazar Ürünlü Camii 1594
Foto. 4.166. Merkez İslampaşa Camii 1599
Foto. 4.167. Merkez Gülbahar Mh. Camii 1599
Foto. 4.168. Çamlıhemşin Meydan Ky. Camii 1600
Foto. 4.169. Hemşin Bahar Mh. Camii 1600
Foto. 4.170. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii 1600
Foto. 4.171. Pazar Irmak Ky. Merkez Camii 1600
Foto. 4.172. Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii 1601

Foto. 4.173. Güneysu Asmalı Irmak Camii 1601
Foto. 4.174. Çamlıhemşin Köprübaşı Ky. Camii 1601
Foto. 4.175. İkizdere Yağcılar Ky. Camii 1601
Foto. 4.176. Ardeşen Işıklı Camii SCY 1610
Foto. 4.177. Çamlıhemşin Aş. Şimşirli Mh. Camii SCY 1610
Foto. 4.178. Çayeli Çeşmeli Ky. Camii SCY 1610
Foto. 4.179. Güneysu Paravol Mahallesi Camii SCY 1610
Foto. 4.180. Güneysu Asmalı Irmak Camii SCY 1611
Foto. 4.181. İkizdere Şimşirli Ky. Yk. Hoça Camii SCY 1611
Foto. 4.182. Ardeşen Seslikaya Ky. Camii SCY 1611
Foto. 4.183. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii SCY 1611
Foto. 4.184. Çayeli Ormancık Köyü Camii SCY 1611
Foto. 4.185. Fındıklı Meyvalı Ky. Camii SCY 1611
Foto. 4.186. İkizdere Şimşirli Ky. Yk. Mh. Camii SCY 1612
Foto. 4.187. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii SCY 1612
Foto. 4.188. Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii 1618
Foto. 4.189. Çayeli Yeşiltepe Köyü Camii 1618
Foto. 4.190. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii 1618
Foto. 4.191. Derepazarı Uzunkaya Ky. Camii 1618
Foto. 4.192. İkizdere Çamlık Ky. Merkez Camii 1618
Foto. 4.193. Çayeli K.Taşhane Camii 1619
Foto. 4.194. Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii 1619
Foto. 4.195. Pazar Merdivenli Ky. Camii 1619
Foto. 4.196. Güneysu Ilıca Köyü Camii 1619
Foto. 4.197. Pazar Örnek Köyü Camii 1619
Foto. 4.198. İkizdere Güneyce Ky. Hacı Şeyh Camii 1619
Foto. 4.199. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii 1620
Foto. 4.200. Fındıklı Merkez Camii 1620
Foto. 4.201. Hemşin Bilenköy Merkez Camii 1620
Foto. 4.202. Hemşin Nurluca Ky. Camii 1620
Foto. 4.203. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii 1620
Foto. 4.204. İkizdere Kurusaha Camii 1620

Foto. 4.205. İkizdere Ayvalık Mh. Aş. Camii 1621
Foto. 4.206. Kalkandere Kayabaşı Ky. Camii 1621
Foto. 4.207. Pazar Uğrak Ky. Camii 1621
Foto. 4.208. Çayeli Ormancık Ky. Camii 1621
Foto. 4.209. Kalkandere Hüseyin Hoca Ky. Camii 1621
Foto. 4.210. İkizdere Güney Mh. Aş. Camii 1621
Foto. 4.211. İkizdere Demirkapı Ky. Camii 1621
Foto. 4.212. İkizdere Şimşirli Ky. Yk Mh. Camii 1621
Foto. 4.213. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii 1628
Foto. 4.214. Merkez Kale Mh. Camii 1633
Foto. 4.215. Ardeşen Kavaklıdere Camii 1633
Foto. 4.216. Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii 1633
Foto. 4.217. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii 1633
Foto. 4.218. Çayeli Yenice Köyü Camii 1633
Foto. 4.219. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii 1633
Foto. 4.220. Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii 1634
Foto. 4.221. Pazar Yücehisar Camii 1634
Foto. 4.222. Çayeli Yalı Mh. Orta Camii 1641
Foto. 4.223. Çayeli Cafer Paşa Camii 1641
Foto. 4.224. İkizdere Ayvalık Aş. Camii 1641
Foto. 4.225. İkizdere Cimil Ky. Hapinç Camii 1641
Foto. 4.226. Merkez İslampaşa Camii 1647
Foto. 4.227. Merkez Gülbahar Hatun Camii 1647
Foto. 4.228. Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii 1648
Foto. 4.229. Çayeli Hacıbaşı Camii 1648
Foto. 4.230. Çayeli Limanköy Merkez Camii 1648
Foto. 4.231. Fındıklı Beydere Köyü Camii 1648
Foto. 4.232. Güneysu Paravol Mahallesi Camii 1649
Foto. 4.233. Hemşin Yaltkaya Ky. Merkez Camii 1649
Foto. 4.234. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii 1649
Foto. 4.235. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii 1649
Foto. 4.236. Pazar Uğrak Ky. Camii 1650

Foto. 4.237. Pazar Şentepe Köyü Camii 1650
Foto. 4.238. Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii 1654
Foto. 4.239. Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii 1654
Foto. 4.240. Çayeli Taşhane Camii 1654
Foto. 4.241. İkizdere Meşeköy Camii 1654
Foto. 4.242. Ardeşen Doğanay Köyü Camii 1655
Foto. 4.243. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii 1655
Foto. 4.244. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii 1655
Foto. 4.245. İkizdere Şimşirli Köyü Yk. Mh. Camii 1655
Foto. 4.246. Merkez Balıkçılar Köyü Camii 1656
Foto. 4.247. Pazar Tektaş Köyü Camii 1656
Foto. 4.248. Ayvalık Köyü Aş. Mh. Camii 1657
Foto. 4.249. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii 1657
Foto. 4.250. Merkez Gülbahar Hatun Camii 1658
Foto. 4.251. Çayeli Limanköy Merkez Camii 1658
Foto. 4.252. Ardeşen Işıklı Camii Minberi Dikey Üçgen 1659
Foto. 4.253. Çayeli İncesu Köyü Camii Minberi 1663
Foto. 4.254. Ardeşen Kirazlık Köyü Camii Mahfili 1668
Foto. 4.255. Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii Mahfili 1668
Foto. 4.256. Çayeli Erenler Köyü Camii Mahfili 1668
Foto. 4.257. Pazar Mehmet Emin Camii Mahfili 1668
Foto. 4.258. Merkez Balıkçılar Köyü Camii Mahfili 1671
Foto. 4.259. Ardeşen Doğanay Köyü Camii Mahfili 1671
Foto. 4.260. Çamlıhemşin Şenköy Camii Mahfili 1671
Foto. 4.261. Çayeli İncesu Köyü Camii Mahfili 1671
Foto. 4.262. Fındıklı Merkez Camii Mahfili 1671
Foto. 4.263. Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii Mahfili 1671
Foto. 4.264. Merkez İslampaşa Camii Mahfili 1674
Foto. 4.265. Ardeşen Tunca Köyü Camii Mahfili 1674
Foto. 4.266. Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii Mahfili 1675
Foto. 4.267. Fındıklı Beydere Köyü Camii Mahfili 1675
Foto. 4.268. Güneysu Paravol Mahallesi Camii Mahfili 1675

Foto. 4.269. Pazar Şentepe Köyü Camii 1675
Foto. 4.270. Çayeli Ormancık Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (TKVTVKK) 1680
Foto. 4.271. İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü 1680
Foto. 4.272. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Vaaz Kürsüsü 1680
Foto. 4.273. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1680
Foto. 4.274. Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü 1682
Foto. 4.275. Çamlıhemşin Meydan Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1684
Foto. 4.276. İkizdere Yeşilyurt Mahallesi Camii Vaaz Kürsüsü 1684
Foto. 4.277. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1684
Foto. 4.278. Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü 1684
Foto. 4.279. İkizdere Demirkapı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1685
Foto. 4.280. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Vaaz Kürsüsü 1685
Foto. 4.281. İkizdere Yağcılar Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1686
Foto. 4.282. Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü 1686
Foto. 4.283. Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1688
Foto. 4.284. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii Vaaz Kürsüsü 1688
Foto. 4.285. Çayeli Küçüktaşhane Camii Vaaz Kürsüsü 1688
Foto. 4.286. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1688
Foto. 4.287. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü 1689
Foto. 4.288. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii Vaaz Kürsüsü 1689
Foto. 4.289. Pazar Örnek Köy Camii Vaaz Kürsüsü 1689
Foto. 4.290. Pazar Akmescit Köyü Camii Vaaz Kürsüsü 1689
Foto. 4.291. Gülçe Motifi (Gökler) 1711
Foto. 4.292. Papatya Motifi 1727
Foto. 4.293. Limanköy Merkez Camii 1748
Foto. 4.294. Palmiye Ağacı (Kuru) 1749
Foto. 4.295. Hun Devrine Ait Keçe (Kuru) 1750
Foto. 4.296. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii 1757
Foto. 4.297. Uygur Duvar Resmindeki Hayat Ağacı (Pala Yavuzyiğit) 1760
Foto. 4.298. Kazakistan Bayterek Ağacı (Pala Yavuzyiğit) 1760
Foto. 4.299. Budist İnancındaki Bodhi Ağacı 1760
Foto. 4.300. Pers Askeri ve Hayat Ağacı 1760

Foto. 4.301. Özbek Giysisi Üzerindeki Hayat Ağacı (Pala Pala Yavuzyiğit) 1760
Foto. 4.302. XVIII-XIX. yy Çin Halısı Üzerindeki Hayat Ağacı..... 1760
Foto. 4.303. Minos Pusulasındaki Hayat Ağacı 1760
Foto. 4.304. Amerikan Nahova Hayat Ağacı (Tanrısal)..... 1760
Foto. 4.305. Şaman Davulu Üzerindeki Hayat Ağacı 1760
Foto. 4.306. Asur Kralı Sargon (Kelam) 1770
Foto. 4.307. Sümer Tanrısı (Kelam)..... 1770
Foto. 4.308. Yunan Tanrısı Dionysos (Kapheros tt)..... 1770
Foto. 4.309. Vatikan'daki Kozalak (Kapheros tt)..... 1770
Foto. 4.310. Kozalaklı Kalis Roma, MS. 1,..... 1770
Foto. 4.311. Ardeşen Doğanay Köyü Camii İncir Ağacı (Beden Duvarı) 1776
Foto. 4.312. Mısır'da Bağbozumu, Nakth'ın Mezarından Duvar Resmi (Gezin, 26) 1779
Foto. 4.313. Kral Warpalawas Kabartması..... 1780
Foto. 4.314. Diyarbakır Ulu Camii (Gökler) 1782
Foto. 4.315. Artvin İşhan Manastır Kilisesi (Korkut) 1800
Foto. 4.316. Erzurum Öşvank Manastırı (Gökler)..... 1800
Foto. 4.317. Ani Resimli Kilise (Gökler) 1800
Foto. 4.318. Bizans El Yazmalarından Geçme Örnekleri (Keskin) 1802
Foto. 4.319. Antalya Demre Aziz Nikolaos Kilisesi (hyetert.org) 1802
Foto. 4.320. Artvin Altıparmak Manastır Kilisesi (Korkut)..... 1802
Foto. 4.321. Erzurum Öşvank Kilisesi (Korkut)..... 1802
Foto. 4.322. Ani Resimli Kilise (Gökler) 1802
Foto. 4.323. Ani Katedrali (Gökler) 1802
Foto. 4.324. Ani Katedrali (Gökler) 1802
Foto. 4.325. Sant'Ambrogio Kilisesi (Speltz) 1808
Foto. 4.326. Artvin İşhan Manastırı (Korkut)..... 1808
Foto. 4.327. Gürcistan Gomereti Kilisesi (Özkurt) 1808
Foto. 4.328. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı (selcuklumirasi.com)..... 1808
Foto. 4.329. Artvin Cevizli Manastır Kilisesi (Korkut)..... 1811
Foto. 4.330. Artvin İşhan Manastır Kilisesi (Korkut) 1811
Foto. 4.331. Halılar Üzerindeki Koçboynuzu Motifleri (Çiz. O. Avşarkocaoğlu)..... 1814
Foto. 4.332. Gıyaseddin Keyhüsrev Tahtı..... 1844

Foto. 4.333. Besim Atalay Koleksiyonunda Masa (Taşkan) 1844
Foto. 4.334. Kayveran Ulu Camii (okuryazarım) 1848
Foto. 4.335. Saymalıtaş (Somuncuoğlu) 1856
Foto. 4.336. *Hun Gülü-Hun Gölü (Görgünay Kırzıoğlu)* 1856
Foto. 4.337. Kalan Minare (Çakmakoğlu Kuru) 1856
Foto. 4.338. Ardistan Mescid-i Cuma'sı (Çakmakoğlu Kuru) 1856
Foto. 4.339. Emir Saltuk Kümbeti (Gökler) 1856
Foto. 4.340. Amasya Halifet Gazi Türbesi (mapio.net) 1856
Foto. 4.341. Merkez Balıkçılar Köyü Camii 1886
Foto. 4.342. Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii 1886
Foto. 4.343. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii (1899) 1887
Foto. 4.344. Çayeli Yenice Köyü Camii (1806) 1887
Foto. 4.345. Çayeli Yavuzlar Köyü Camii 1895
Foto. 4.346. Perdeyle süslenmiş Uygur Köşkü (Taş) 1913
Foto. 4.347. Perdelerin arasına konumlandırılmış Uygur Prensi (Taş) 1913
Foto. 4.348. Sultan Berk-Yaruk İbn Malik Şah (Taş) 1913
Foto. 4.349. İkizdere Diktaş Köyü Camii 1917
Foto. 4.350. Kubbet'üs Sahra (Can) 1919
Foto. 4.351. III.Ahmed'in Yemiş Odası Vazo Motifi (topkapisarayi.gov.tr) 1920
Foto. 4.352. İstanbul Damat İbrahim Paşa Camii (Söylemez) 1920
Foto. 4.353. İstanbul Ayazma Camii (Söylemez) 1920
Foto. 4.354. İstanbul Altunizade Camii (Hatipoğlu) 1920
Foto. 4.355. İstanbul Aksaray Valide Camii (Hatipoğlu) 1920
Foto. 4.356. İstanbul Cihangir Camii (Hatipoğlu) 1920
Foto. 4.357. Ashab-ı Kehf Gemisi (Aksel) 1925
Foto. 4.358. Amentü Gemisi (gzt.com) 1925
Foto. 4.359. Nuh'un Gemisi Minyatür (pinterest) 1925
Foto. 4.360. Çayeli Yavuzlar Köyü Camii 1925
Foto. 4.361. Barabos Hayrettin Paşa'nın Sancağı (İ. Deniz Müzesi) 1927
Foto. 4.362. Hz. Ali'nin ejderhanın başını parçalamasını tasvir eden minyatür (Öz) 1927
Foto. 4.363. Daniş Ali Bey Camii (Akçıl Harmankaya) 1927
Foto. 4.364. Akrep Motifli Kilim (Karakelle-Kayabaşı) 1930

Foto. 4.365. Çayeli Karaağaç Köyü Camii 1931
Foto. 4.366. Çayeli Yenice Köyü Camii 1931
Foto. 4.367. Dünya neyin üzerinde duruyor? Acâibü'l- Mahlûkat, TSM A. 3632 1932
Foto. 4.368. Yunus balığın karnından çıkarken (Kısasü'l-Enbiyâ) (Bayrak-Kaya) 1932
Foto. 4.369. Karaaağaç Köyü Camii (Özkurt) 1935
Foto. 4.370. Çayeli Karaağaç Köyü Camii (Özkurt) 1936
Foto. 4.371. Ani Ejder Burcu (Gökler) 1937
Foto. 4.372. Erzurum Emir Saltuk Kümbeti (Gökler) 1937
Foto. 4.373. Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı (pinterest) 1937
Foto. 4.374. Konya Kalesi Ejderi (Okuryazarım) 1937
Foto. 4.375. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı (wowturkey) 1937
Foto. 4.376. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Gökler) 1937
Foto. 4.377. Ahlat Mezar Taşı (arkeonews) 1937
Foto. 4.378. Gözü Simgeleyen Motifler 1941
Foto. 4.379. Dokumalarda Görülen Pıtrak Motifi (Kayabaşı) Erbek 1942
Foto. 4.380. Çayeli Karaağaç Köyü Camii (Özkurt) 1942
Foto. 4.381. Hemşin Bilenköy Merkez Camii 1942
Foto. 4.382. Çamlıhemşin Konaklar Mahallesi Camii 1943
Foto. 4.383. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii 1943
Foto. 4.384. Güneysu Ilıca Camii 1944
Foto. 4.385. Çayeli Karaağaç Köyü Camii 1945

KARŞILAŞTIRMA FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Karş. Foto. 4.1. Erzurum Ulu Camii (Gökler) 1569
Karş. Foto. 4.2. Bayburt Konursu Ulu Camii 1569
Karş. Foto. 4.3. Gümüşhane Özbeyli Ky. Camii (Karadeniz.gov.tr) 1570
Karş. Foto. 4.4. Kırşehir Çarşı Camii (kulturportali) 1570
Karş. Foto. 4.5. Artvin Kemerköprü Ky. Camii (krdnz) 1575
Karş. Foto. 4.6. Ordu Hasan Ağa Camii (krdnz) 1575
Karş. Foto. 4.7. Trabzon Oğuz Mahallesi Camii (krdnz) 1575
Karş. Foto. 4.8. Trabzon Arsin Işıklı Camii (Şahin) 1575
Karş. Foto. 4.9. Giresun Şemseddin Mh. Camii (Şahin) 1576
Karş. Foto. 4.10. Gürcistan Maradidi Camii (Baramidze) 1576
Karş. Foto. 4.11. Ordu Hacı Osman Ağa Camii (krdnz) 1578
Karş. Foto. 4.12. Samsun Kale Camii (krdz) 1578
Karş. Foto. 4.13. Bayburt Tuzcuzade Camii (Krdnz) 1579
Karş. Foto. 4.14. Gümüşhane Güzeloluk Camii (krdnz) 1579
Karş. Foto. 4.15. Artvin Merkez Çarşı Camii (krdnz) 1579
Karş. Foto. 4.16. Trabzon Ahi Evren Camii (krdnz) 1579
Karş. Foto. 4.17. Samsun Yayla Mh. Camii (krdnz) 1586
Karş. Foto. 4.18. Samsun Karacalı Camii (krdnz) 1586
Karş. Foto. 4.19. Sinop Kurtköy Camii (Gül) 1587
Karş. Foto. 4.20. Sinop Derepazarı Camii (SSH) 1587
Karş. Foto. 4.21. Kastamonu Geyikli Camii (Can) 1587
Karş. Foto. 4.22. Ordu Laleli Camii (krdnz) 1587
Karş. Foto. 4.23. Artvin Çavuşlu Ky. Camii (krdnz) 1587
Karş. Foto. 4.24. Giresun Melikli Ky. Tatahlı Camii (krdnz) 1587
Karş. Foto. 4.25. Trabzon Filak Camii (krdnz) 1588
Karş. Foto. 4.26. Trabzon Taşkıran Mh. Camii (krdnz) 1588
Karş. Foto. 4.27. Trabzon Sugeldi Mh. Camii (krdnz) 1588
Karş. Foto. 4.28. Trabzon Taşören Mh. Camii (krdnz) 1588
Karş. Foto. 4.29. Gürcistan Dghvani Camii (indigenousoutsiders) 1588
Karş. Foto. 4.30. Gürcistan Purtio Camii (indigenousoutsiders) 1588
Karş. Foto. 4.31. Artvin Oruçlu Camii (krdnz) 1594

Karş. Foto. 4.32. Ordu Aziziye Yalı Camii (Özdemir) 1594
Karş. Foto. 4.33. Giresun Tamzara Mh. Camii (krdnz) 1594
Karş. Foto. 4.34. Trabzon Hasan Ağa Camii (krdnz) 1594
Karş. Foto. 4.35. Trabzon Filak Camii (krdnz) 1595
Karş. Foto. 4.36. İstanbul İskele Camii (Söylemez) 1595
Karş. Foto. 4.37. İzmir Şadırvanaltı Camii (Polat) 1595
Karş. Foto. 4.38. Gürcistan Zundaga Camii (indigenousoutsiders) 1595
Karş. Foto. 4.39. Artvin Oruçlu Ky. Camii (krdnz) 1602
Karş. Foto. 4.40. Artvin Aş. Maden Ky. Camii (krdnz) 1602
Karş. Foto. 4.41. Giresun Turpçu Ky. Camii (krdnz) 1602
Karş. Foto. 4.42. Ordu Çivisiz Camii (Pinterest) 1602
Karş. Foto. 4.43. Trabzon Taşkıran Mh. Camii (krdnz) 1602
Karş. Foto. 4.44. Trabzon Kuşluca Camii (krdnz) 1602
Karş. Foto. 4.45. Bayburt Dağçatı Ky. Camii (Özkan) 1603
Karş. Foto. 4.46. Samsun Aşağı Söğütlü Camii (krdnz) 1603
Karş. Foto. 4.47. Tokat Ahi Paşa Camii (kulturportali) 1603
Karş. Foto. 4.48. Kastamonu Elmayazı Ky. Camii (Bilgen) 1603
Karş. Foto. 4.49. Gürcistan Chvana Camii (indigenousoutsiders) 1603
Karş. Foto. 4.50. Gürcistan Beghleti Camii 1603
Karş. Foto. 4.51. Ordu Çaldere Mh. Camii SCY (krdnz) 1612
Karş. Foto. 4.52. Giresun Kadıoğlu Camii SCY (krdnz) 1612
Karş. Foto. 4.53. Artvin Ortacalar Camii SCY (krdnz) 1612
Karş. Foto. 4.54. Trabzon Gültepe Mh. Camii SCY (krdnz) 1612
Karş. Foto. 4.55. Artvin Sarıbudak Camii (krdnz) 1613
Karş. Foto. 4.56. Trabzon Hacı Hasan Camii SCY (krdnz) 1613
Karş. Foto. 4.57. Giresun Uğurca Mh. Camii SCY (krdnz) 1613
Karş. Foto. 4.58. Bayburt Yakutiye Camii SCY (krdnz) 1613
Karş. Foto. 4.59. Samsun Ahmed Sofi Camii SCY (krdnz) 1613
Karş. Foto. 4.60. Ordu Dereçayır Camii SCY (krdnz) 1613
Karş. Foto. 4.61. Artvin Aşağı Camii SCY (krdnz) 1614
Karş. Foto. 4.62. Trabzon Sugeldi Mh. Camii SCY (krdnz) 1614
Karş. Foto. 4.63. Samsun Kuzöeren Camii SCY (krdnz) 1614

Karş. Foto. 4.64. Ordu Kutluca Camii SCY (krdnz) 1614
Karş. Foto. 4.65. Trabzon Büyük Camii (krdnz) 1622
Karş. Foto. 4.66. Trabzon Taşkıran Ky. Camii (Küçük) 1622
Karş. Foto. 4.67. Trabzon Yukarıkondu Mh. Camii (Küçük) 1622
Karş. Foto. 4.68. Trabzon Of Sugeldi Ky. Camii (Küçük) 1622
Karş. Foto. 4.69. Trabzon Saraçlı Camii (Karadeniz) 1622
Karş. Foto. 4.70. Trabzon Dereyurt Ky. Merkez Camii (Küçük) 1622
Karş. Foto. 4.71. Trabzon Kuşluca Camii (Sarı) 1622
Karş. Foto. 4.72. Trabzon Hacı Ömerli Camii (Küçük) 1622
Karş. Foto. 4.73. Trabzon Taşçılar Ky. Camii (Küçük) 1622
Karş. Foto. 4.74. Artvin Esenkıyı Ky. Camii (krdnz) 1623
Karş. Foto. 4.75. Artvin Zeytinlik Mrkz. Camii (krdnz) 1623
Karş. Foto. 4.76. Artvin Aşağımaden Camii (krdnz) 1623
Karş. Foto. 4.77. Artvin Ortaçlar Camii (krdnz) 1623
Karş. Foto. 4.78. Artvin Düzköy Camii (krdnz) 1623
Karş. Foto. 4.79. Artvin Muratlı Ky. Camii (krdnz) 1623
Karş. Foto. 4.80. Artvin Çavuşlu Camii (Taşkan) 1623
Karş. Foto. 4.81. Artvin Camili Köyü Camii (Taşkan) 1623
Karş. Foto. 4.82. Bayburt Alıçlık Ky. Camii (Özkan) 1623
Karş. Foto. 4.83. Giresun Şemseddin Mh. Camii (Şahin) 1624
Karş. Foto. 4.84. Giresun Tahtalı Camii (Nefes) 1624
Karş. Foto. 4.85. Ordu Laleli Camii (Bayhan) 1624
Karş. Foto. 4.86. Ardahan Gönülaçan Ky. Camii (Aktemur) 1624
Karş. Foto. 4.87. Ardahan Sarıdarı Camii (Aktemur) 1624
Karş. Foto. 4.88. Samsun Bekdemir Ky. Camii (SAC) 1624
Karş. Foto. 4.89. Samsun Kocakavak Ky. Camii (SAC) 1624
Karş. Foto. 4.90. Samsun Terme Karacalı Ky. Camii (SAC) 1624
Karş. Foto. 4.91. Samsun Asarcık Gökgül Ky. Camii (SAC) 1624
Karş. Foto. 4.92. Samsun Asarcık Kılavuzlu Köyü Camii (SAC) 1625
Karş. Foto. 4.93. Samsun Porsuk Ky. Camii (SAC) 1625
Karş. Foto. 4.94. Samsun Rahmioğlu Camii (Nefes) 1625
Karş. Foto. 4.95. Samsun Dağdıralı Ky. Camii 1625

Karş. Foto. 4.96. Batum Merkez Camii (tripadvisor) 1625
Karş. Foto. 4.97. Gürcistan Kvirike Camii 1625
Karş. Foto. 4.98. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1625
Karş. Foto. 4.99. Gürcistan Akho Camii (indigenousoutsiders) 1625
Karş. Foto. 4.100. Gürcistan Chvana Camii (indigenousoutsiders) 1625
Karş. Foto. 4.101. Nuruosmaniye Camii (Bozkurt) 1632
Karş. Foto. 4.102. Ayazma Camii (Bozkurt) 1632
Karş. Foto. 4.103. Laleli Camii (Bozkurt) 1632
Karş. Foto. 4.104. Beylerbeyi Camii (Bozkurt) 1632
Karş. Foto. 4.105. Trabzon Bahçekaya Mh. Camii (krdnz) 1634
Karş. Foto. 4.106. Trabzon Ahi Evren Camii (krdnz) 1634
Karş. Foto. 4.107. Artvin İskender Paşa Camii (krdnz) 1635
Karş. Foto. 4.108. Artvin Sarıbudak Camii (krdnz) 1635
Karş. Foto. 4.109. Gümüşhane Akbulak Köyü Camii (krdnz) 1635
Karş. Foto. 4.110. Gümüşhane Yücebelen Mh. Camii (krdnz) 1635
Karş. Foto. 4.111. Ordu Kutluca Camii (krdnz) 1636
Karş. Foto. 4.112. Gürcistan Matskvalta Camii 1636
Karş. Foto. 4.113. Nusretiye Camii (Bozkurt) 1640
Karş. Foto. 4.114. Emirgan Camii (Bozkurt) 1640
Karş. Foto. 4.115. Mecidiye Camii (Bozkurt) 1640
Karş. Foto. 4.116. Teşvikiye Camii (Cambaz) 1640
Karş. Foto. 4.117. Trabzon V.Kebir Merkez Camii (krdnz) 1642
Karş. Foto. 4.118. Artvin Dikyamaç Köyü Camii (krdnz) 1642
Karş. Foto. 4.119. Bayburt Karasakal Camii (krdnz) 1642
Karş. Foto. 4.120. Gümüşhane Güzeloluk Camii (krdnz) 1642
Karş. Foto. 4.121. Giresun Tepeköy Camii (krdnz) 1643
Karş. Foto. 4.122. Ordu Saray Camii (Özdemir) 1643
Karş. Foto. 4.123. Batum Camii (indigenous.outsiders) 1643
Karş. Foto. 4.124. Zoti Camii (indigenous.outsiders) 1643
Karş. Foto. 4.125. Trabzon Kefeli Camii (krdnz) 1650
Karş. Foto. 4.126. Trabzon Günebakan Mh. Camii (krdnz) 1650
Karş. Foto. 4.127. Artvin Esenkıyı Köyü Camii (krdnz) 1651

Karş. Foto. 4.128. Artvin Düzköy Camii (Taşkan) 1651
Karş. Foto. 4.129. Bayburt Veysel Efendi Camii (krdnz) 1651
Karş. Foto. 4.130. Bayburt Tuzcuzade Camii (krdnz) 1651
Karş. Foto. 4.131. Gümüşhane Örenşar Köyü Camii (Özkan) 1652
Karş. Foto. 4.132. Gümüşhane Kabaköy Camii (krdnz) 1652
Karş. Foto. 4.133. Trabzon Araklı Kayacık Köyü Camii Minberi (Taşkan) 1660
Karş. Foto. 4.134. Artvin Musazade Mh. Camii Minberi (krdnz) 1660
Karş. Foto. 4.135. Ardahan Gönülçalan Köyü Camii Minberi (Aktemur) 1661
Karş. Foto. 4.136. Samsun Sivrikese Camii Minberi (Yılmaz) 1661
Karş. Foto. 4.137. Batum Merkez Camii Minberi (tripadvisor) 1661
Karş. Foto. 4.138. Gegelidzeebi Camii Minberi (indigenous.outsiders) 1661
Karş. Foto. 4.139. Ghormi Camii Minberi (indigenous.outsiders) 1662
Karş. Foto. 4.140. Maradidi Camii Minberi (indigenous.outsiders) 1662
Karş. Foto. 4.141. Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii Minberi (krdnz) 1664
Karş. Foto. 4.142. Trabzon Taşören Mh. Camii Minberi (krdnz) 1664
Karş. Foto. 4.143. Artvin Demirkent Köyü Camii Minberi (krdnz) 1665
Karş. Foto. 4.144. Gürcistan Akho Camii Minberi (indigenous.outsiders) 1665
Karş. Foto. 4.145. Trabzon Yalıboyu Mahallesi Camii Minberi (krdnz) 1665
Karş. Foto. 4.146. Trabzon Güneykondu Mahallesi Camii Mahfili (Küçük) 1668
Karş. Foto. 4.147. Giresun Tahtalı Camii Mahfili (Nefes) 1668
Karş. Foto. 4.148. Samsun Mutaflı Camii Mahfili (krdnz) 1669
Karş. Foto. 4.149. Trabzon Uzungöl Filak Camii Mahfili (krdnz) 1672
Karş. Foto. 4.150. Artvin Zeytinlik Köyü Camii Mahfili (krdnz) 1672
Karş. Foto. 4.151. Ordu Çaldere Mh. Camii Mahfili (krdnz) 1672
Karş. Foto. 4.152. Gürcistan Zundaga Camii Mahfili (indigenousoutsiders) 1672
Karş. Foto. 4.153. Trabzon Hacı Bayram Mh. Camii Mahfili (E. Karadeniz) 1675
Karş. Foto. 4.154. Artvin Kemerköprü Köyü Camii Mahfili (krdnz) 1675
Karş. Foto. 4.155. Bayburt Zahit Efendi Camii Mahfili (krdnz) 1676
Karş. Foto. 4.156. Gümüşhane Büyük Yücebelen Mh. Camii Mahfili (krdnz) 1676
Karş. Foto. 4.157. Ordu Ağ(v)uşlu Camii Mahfili (krdnz) 1676
Karş. Foto. 4.158. Samsun Sivrikise Camii (Can) 1676
Karş. Foto. 4.159. Ardahan Türkgözü Camii (Aktemur) 1676

Karş. Foto. 4.160. Batum Merkez Camii (indigenous.outsiders) 1676
Karş. Foto. 4.161. Edirne Eski Camii Vaaz Kürsüsü (Yıldız)..... 1681
Karş. Foto. 4.162. İstanbul Şehzade Camii Vaaz Kürsüsü (Saat) 1681
Karş. Foto. 4.163. Trabzon Sugeldi Mahallesi Camii Vaaz Kürsüsü (Önal) 1681
Karş. Foto. 4.164. Artvin Aşağımaden Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (krndz) 1681
Karş. Foto. 4.165. Bayburt Konursu Ulu Camii (krndz) 1681
Karş. Foto. 4.166. Gürcistan Kidzinidzeebi Camii (Baramidze)..... 1681
Karş. Foto. 4.167. Trabzon Arsin Karaca Mh. Camii (Sarı)..... 1682
Karş. Foto. 4.168. Trabzon Çamlıbel Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü 1684
Karş. Foto. 4.169. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)..... 1684
Karş. Foto. 4.170. Nusretiye Camii Vaaz Kürsüsü (C.Cangul)..... 1685
Karş. Foto. 4.171. Teşvikiye Camii Vaaz Kürsüsü (Saat)..... 1689
Karş. Foto. 4.172. Cihangir Camii Vaaz Kürsüsü (Saat)..... 1689
Karş. Foto. 4.173. Trabzon Arsin Büyük Mahalle Camii Vaaz Kürsüsü (krdnz) 1690
Karş. Foto. 4.174. Artvin Camili Köyü Camii (Baramidze) 1690
Karş. Foto. 4.175. Giresun Görele Hasan Ağa Camii Vaaz Kürsüsü (Şahin) 1690
Karş. Foto. 4.176. Giresun Evcili Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (krdnz) 1690
Karş. Foto. 4.177. Ordu Ünye Saray Camii Vaaz Kürsüsü (krdnz) 1690
Karş. Foto. 4.178. Samsun Musçalı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (Furtuna)..... 1690
Karş. Foto. 4.179. Kastamonu Elmayazı Köyü Camii (Bilgen) 1691
Karş. Foto. 4.180. Gürcistan Batum Merkez Camii Vaaz Kürsüsü (indigenous.outsiders)..... 1691
Karş. Foto. 4.181. Trabzon Saraçlı Köyü Yukarı Mahalle Camii (Taşkan)..... 1704
Karş. Foto. 4.182. Artvin Esenkıyı Köyü Camii (Taşkan) 1704
Karş. Foto. 4.183. Ardahan Gönülaçan Köyü Camii (Aktemur)..... 1704
Karş. Foto. 4.184. Gürcistan Phurtio Camii (indigenous.outsiders)..... 1704
Karş. Foto. 4.185. Trabzon Araklı Kestanelik Köyü Camii (Taşkan)..... 1705
Karş. Foto. 4.186. Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii Gülbezek (Sarı)..... 1717
Karş. Foto. 4.187. Artvin Esenkıyı Camii Gülbezek (Taşkan)..... 1717
Karş. Foto. 4.188. Giresun Gülburnu Camii Kapı Kanadı Gülbezek (krdnz) 1717
Karş. Foto. 4.189. Denizli Çal Kocaköyü Camii Tavanı Gülbezek (Hatipoğlu)..... 1717
Karş. Foto. 4.190. Gürcistan Beghleti Camii Gülbezek (indigenous.outsiders)..... 1717

Karş. Foto. 4.191. Teşvikiye Camii Gülbezek (Hatipoğlu) 1717
Karş. Foto. 4.192. Dolmabahçe Camii Gülbezek (Hatipoğlu) 1718
Karş. Foto. 4.193. Trabzon Sırağaç Köyü Camii (Taşkan) 1725
Karş. Foto. 4.194. Artvin Orta Hopa Camii (Taşkan) 1725
Karş. Foto. 4.195. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan) 1726
Karş. Foto. 4.196. Giresun Hacı Abdullah Camii (Narman) 1726
Karş. Foto. 4.197. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC) 1726
Karş. Foto. 4.198. Denizli Acıpayam Camii (Beykal) 1726
Karş. Foto. 4.199. Manisa Emir Hızır Bey Camii (İlhan) 1726
Karş. Foto. 4.200. III. Ahmed Yemiş Odası (Salbacak) 1726
Karş. Foto. 4.201. Altunizade Camii (Hatipoğlu) 1726
Karş. Foto. 4.202. Sarıkamış Dokuması Kilim (Taşkaynatan) 1726
Karş. Foto. 4.203. Balıkesir Mezar Taşları (Gökler) 1727
Karş. Foto. 4.204. Trabzon Yukarı Kondu Mh. Camii (Küçük) 1739
Karş. Foto. 4.205. Trabzon Güneykondu Mh. Camii (Küçük) 1739
Karş. Foto. 4.206. Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii (Sarı) 1739
Karş. Foto. 4.207. Artvin Borçka Düzköy Camii (Taşkan) 1739
Karş. Foto. 4.208. Artvin Esendal Köyü Camii (Baramidze) 1739
Karş. Foto. 4.209. Artvin Maral Köyü Camii (Baramidze) 1739
Karş. Foto. 4.210. Bayburt Konursu Ulu Camii (Çiğdem) 1740
Karş. Foto. 4.211. Giresun Tahtalı Camii (Nefes) 1740
Karş. Foto. 4.212. Ordu İkizce Laleli Camii (ordu.ktb.gov.tr) 1740
Karş. Foto. 4.213. Samsun Kocakavak Köyü Camii (SAC) 1740
Karş. Foto. 4.214. Denizli Baklan Köyü Camii (Pektaş) 1740
Karş. Foto. 4.215. Tokat Silahtar Ömer Paşa Camii (TRT Avaz) 1740
Karş. Foto. 4.216. Gürcistan Zundaga Camii (indigenousoutsiders) 1740
Karş. Foto. 4.217. Rüstem Paşa Camii (Cambaz) 1740
Karş. Foto. 4.218. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii (Söylemez) 1740
Karş. Foto. 4.219. Damat İbrahim Paşa Camii Kütüphanesi (Atak) 1740
Karş. Foto. 4.220. III. Ahmed Çeşmesi (Atak) 1740
Karş. Foto. 4.191. Lale Desenli Dokuma Halısı (Derman) 1740
Karş. Foto. 4.222. Zağnos Paşa Camii Haziresi (Gökler) 1741

Karş. Foto. 4.223. Trabzon Taşçılar Köyü Camii (Küçük) 1746
Karş. Foto. 4.224. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narman) 1746
Karş. Foto. 4.225. Bayburt Gökpınar Köyü Camii (Çiğdem) 1746
Karş. Foto. 4.226. Samsun Paşayazı Köyü Camii (Nefes) 1746
Karş. Foto. 4.227. Kastamonu Paşayazı Köyü Camii (Bilgen) 1746
Karş. Foto. 4.228. Aydın Kayran Köyü Camii (Aktuğ) 1746
Karş. Foto. 4.229. Burdur Dengere Eski Camii (Atasoy) 1746
Karş. Foto. 4.230. İzmir Mordoğan Köyü Camii (Çağlıtütüncügil) 1746
Karş. Foto. 4.231. Sultan Ahmed Camii (Cambaz) 1746
Karş. Foto. 4.232. III. Ahmed Yemiş Odası (mimarizm) 1747
Karş. Foto. 4.233. Eyüp Sultan Türbesi (Pinterest) 1747
Karş. Foto. 4.234. Topkapı Sarayı Harem Odası (Pinterest) 1747
Karş. Foto. 4.235. Kocaeli Zeliha Hanım Çeşmesi (Gökler) 1747
Karş. Foto. 4.236. Balıkesir'de Ali Bey'e Ait Ayak Şahidesi (Gökler) 1747
Karş. Foto. 4.237. I.Mahmut'a Ait Şalvar (Yurteri) 1747
Karş. Foto. 4.238. Kırşehir Halısı (Yurteri) 1747
Karş. Foto. 4.239. Kütahya Çini Fincalık (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyon) .. 1748
Karş. Foto. 4.240. Kütahya Çini Sigaralık (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyon). 1748
Karş. Foto. 4.241. Kastamonu Yazmacılığı (Barışta) 1748
Karş. Foto. 4.242. Adıyaman Geleneksel Patik (Yıldırım) 1748
Karş. Foto. 4.243. Eskişehir Odunpazarı Ak Camii (Halaç) 1748
Karş. Foto. 4.244. Eskişehir Geleneksel Kıyafet (Halaç) 1748
Karş. Foto. 4.245. Trabzon Güneykondu Mh. Camii (Küçük) 1754
Karş. Foto. 4.246. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan) 1754
Karş. Foto. 4.247. Ordu Atik İbrahim Paşa Camii (Wowturkey) 1754
Karş. Foto. 4.248. Giresun Fatih Camii (Narman) 1755
Karş. Foto. 4.249. Samsun Hamidiye Camii (Hatipoğlu) 1755
Karş. Foto. 4.250. Bursa Yeşil Camii (Cambaz) 1755
Karş. Foto. 4.251. Edirne Muradiye Camii 1755
Karş. Foto. 4.252. Edirne Selimiye Camii (Cambaz) 1755
Karş. Foto. 4.253. İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii (Söylemez 1755
Karş. Foto. 4.254. Nusretiye Camii (Cambaz) 1755

Karş. Foto. 4.255. Galip Paşa Camii (Hatipoğlu) 1755
Karş. Foto. 4.256. Denizli Baklan Boğaziçi Camii (Yurtsal) 1755
Karş. Foto. 4.257. Batum Merkez Camii (tripadvisor) 1755
Karş. Foto. 4.258. Palmetli Kaftan (Akpınarlı) 1755
Karş. Foto. 4.259. Palmetli Kumaş (Akpınarlı) 1755
Karş. Foto. 4.260. Palmetli Mezar Şahidesi (Gökler) 1756
Karş. Foto. 4.261. Küçükçekmece Çeşmesi (İSKİ) 1756
Karş. Foto. 4.262. Osmanlı Saray Halısı (Akan) 1756
Karş. Foto. 4.263. Tombak (Efemuzayede) 1756
Karş. Foto. 4.264. And. Selçuklu Dönemine Ait Çini Tabak (Karatay Med. Müzesi (Gökler) 1756
Karş. Foto. 4.265. Giresun Hacı Mittat Camii (Narman) 1757
Karş. Foto. 4.266. İstanbul Hırka-i Şerif Camii 1757
Karş. Foto. 4.267. Trabzon Sarmaşık Köyü Sinanlar Camii (Küçük) 1763
Karş. Foto. 4.268. Trabzon Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (Taşkan) 1763
Karş. Foto. 4.269. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC) 1763
Karş. Foto. 4.270. Sivas Gök Medrese (Üçer) 1764
Karş. Foto. 4.271. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Selcuklumirası.com) 1764
Karş. Foto. 4.272. Erzurum Yakutiye Medresesi (Gökler) 1764
Karş. Foto. 4.273. Kayseri Döner Kümbet (selcuklumirası) 1764
Karş. Foto. 4.274. Konya İnce Minareli Medrese (Gökler) 1764
Karş. Foto. 4.275. İshak Paşa Sarayı (Gökler) 1764
Karş. Foto. 4.276. Kubadabad Saray Çinisi (Ağaç) 1764
Karş. Foto. 4.277. Hayat Ağacı Motifli Ladik Halısı XVII. (Yurteri) 1764
Karş. Foto. 4.278. Trabzon Çaykara Taşkıran Köyü Camii (Küçük) 1768
Karş. Foto. 4.279. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (Baramidze) 1768
Karş. Foto. 4.280. Gümüşhane Akgedik Köyü Camii (Sarıhan) 1768
Karş. Foto. 4.281. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1768
Karş. Foto. 4.282. Denizli Baklan Boğaziçi Camii (Yurtsal) 1768
Karş. Foto. 4.283. İzmir Eşfer Paşa Camii (Polat) 1768
Karş. Foto. 4.284. Sivas Çifte Minareli Medrese (Çağlıtütüncigil) 1769
Karş. Foto. 4.285. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Gökler) 1769

Karş. Foto. 4.286. İstanbul Vefa Camii Haziresi (Delikgöz) 1769
Karş. Foto. 4.287. Rüstem Paşa Camii (Çağlıtütüncigil)..... 1769
Karş. Foto. 4.288. Selçuklu Dönemine Ait Çini Karatay Med. Müzesi (Gökler) 1769
Karş. Foto. 4.289. Nar Motifli Osmanlı Kumaşı XVI. yy (Arık) 1769
Karş. Foto. 4.290. Nar Motifli Kaftan (XVII. yy) Topkapı Sarayı Müzesi (Arık) 1769
Karş. Foto. 4.291. Nefehât'ül-Üns Minyatürü (Çağlıtütüncigil) 1769
Karş. Foto. 4.292. Side'de Basılan Sikke (Arık) 1769
Karş. Foto. 4.293. Trabzon Ortahisar Çarşı Camii (Önal)..... 1771
Karş. Foto. 4.294. İstanbul Hırka-i Şerif Camii..... 1771
Karş. Foto. 4.295. İstanbul Büyükada Hamidiye Camii (Hatipoğlu) 1771
Karş. Foto. 4.296. Dolmabahçe Sarayı Duvarı (Kelam)..... 1772
Karş. Foto. 4.297. Kozalak Gövdeli Cam Bardak, M.S. 1, Erişim no. 17.194. 242.. 1772
Karş. Foto. 4.298. *Evangelistarion N*üshasındaki Tezhip Minyatürü Kozalaklı Fıskiye (Kaya Zenbilci)..... 1772
Karş. Foto. 4.299. Kozalaklı Kumaş Parçası XVI. yy, Erişim no. 17.29.10 1772
Karş. Foto. 4.300. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narman) 1775
Karş. Foto. 4.301. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci)..... 1775
Karş. Foto. 4.302. Gürcistan Batum Merkez Camii (tripadvisor) 1775
Karş. Foto. 4.303. Trabzon Maraşlı Köyü Camii (Taşkan) 1778
Karş. Foto. 4.304. Trabzon Çamburnu Ky. Gökçesu Mh. Camii (Taşkan)..... 1778
Karş. Foto. 4.305. Artvin Orta Hopa Camii (Taşkan) 1778
Karş. Foto. 4.306. Giresun Hacı Mittat Camii (Narman) 1778
Karş. Foto. 4.307. Samsun Asarcık Koşaca Camii (Trt Avaz)..... 1778
Karş. Foto. 4.308. Gürcistan Tkhilvana Camii (Baramidze)..... 1778
Karş. Foto. 4.309. Trabzon Maçka Oğulağaç Köyü Camii (krdnz) 1783
Karş. Foto. 4.310. Artvin Ortaçlar Köyü Camii (krdnz) 1783
Karş. Foto. 4.311. Giresun Fatih Camii (Narmanlı)..... 1783
Karş. Foto. 4.312. Gümüşhane Büyük Çit Camii (haberler.com) 1784
Karş. Foto. 4.313. Samsun Asarcık Koşaca Camii (krdnz)..... 1784
Karş. Foto. 4.314. Aydın Yahya Paşa Camii (Yurtsal)..... 1784
Karş. Foto. 4.315. Denizli Acıpayam Yazır Camii (Yurtsal) 1784
Karş. Foto. 4.316. Batum Merkez Camii (tripadvisor)..... 1784

Karş. Foto. 4.317. Rize'deki Mezar Şahidesi (Hanoğlu) 1784
Karş. Foto. 4.318. Trabzon Sürmene Yeniay Kuleli Camii (Taşkan) 1786
Karş. Foto. 4.319. Gümüşhane Yücebelen Mh. Camii (krdnz) 1786
Karş. Foto. 4.320. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan) 1786
Karş. Foto. 4.321. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1787
Karş. Foto. 4.322. Ordu İkizce Laleli Camii (krdnz) 1787
Karş. Foto. 4.323. Trabzon Yokuşbaşı Köyü Camii (Taşkan) 1788
Karş. Foto. 4.324. Artvin Muratlı Köyü Camii (Baramidze) 1788
Karş. Foto. 4.325. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (krdnz) 1788
Karş. Foto. 4.326. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC) 1789
Karş. Foto. 4.327. Muğla Keyfotura Camii (Aydın) 1789
Karş. Foto. 4.328. Mersin Silifke Kızılisalı Camii (Gündoğdu) 1789
Karş. Foto. 4.329. Kula Carullah bin Süleyman Camii (Erçin) 1789
Karş. Foto. 4.330. İzmir Göçbeyli Merkez Camii (Bayrakal) 1789
Karş. Foto. 4.331. Gülşehir Gümüşkent Köy Odası (Tay) 1789
Karş. Foto. 4.332. Trabzon Araklı Büyük Merkez Camii (Önal) 1792
Karş. Foto. 4.333. Giresun Kadıoğlu Camii (Narmanlı) 1792
Karş. Foto. 4.334. İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii (Söylemez) 1792
Karş. Foto. 4.335. Trabzon Hayrat DereyuBrt Merkez Camii (Sarı) 1795
Karş. Foto. 4.336. Artvin Yusufeli Demirkent Köyü Camii (krdnz) 1795
Karş. Foto. 4.337. Bayburt Konursu Ulu Camii (derintarih) 1795
Karş. Foto. 4.338. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1795
Karş. Foto. 4.339. Giresun Melikli Köyü Tahtalı Camii (Nefes) 1795
Karş. Foto. 4.340. Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Camii (SAC) 1795
Karş. Foto. 4.341. Gürcistan Akho Camii (indigenous.outsiders) 1796
Karş. Foto. 4.342. Trabzon Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (Küçük 1798
Karş. Foto. 4.343. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (krdnz) 1798
Karş. Foto. 4.344. Ordu İkizce Laleli Camii (krdnz) 1798
Karş. Foto. 4.345. Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Camii (SAC) 1798
Karş. Foto. 4.346. Amasya Özbaraklı Köyü Camii Camii (Korkmaz) 1798
Karş. Foto. 4.347. Bayburt Alıçlık Eski Camii (Çiğdem) 1798
Karş. Foto. 4.348. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1798

Karş. Foto. 4.349. Trabzon Çamlıbel Mh. Merkez Camii (Önal)..... 1799
Karş. Foto. 4.350. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Baramidze)..... 1799
Karş. Foto. 4.351. Ardahan Sarıdarı Camii (Aktemur) 1799
Karş. Foto. 4.352. Trabzon Günebakan Mh. Camii (krdnz)..... 1801
Karş. Foto. 4.353. Artvin Düzköy Camii (Taşkan) 1801
Karş. Foto. 4.354. Bayburt Alıçlık Köyü Camii (Çiğdem) 1801
Karş. Foto. 4.355. Giresun Kale Camii (Narmanlı)..... 1801
Karş. Foto. 4.356. Gümüşhane Seydibaba Köyü Camii (Sarıhann) 1801
Karş. Foto. 4.357. Gürcistan Kvririke Camii (indigenous.outsiders)..... 1801
Karş. Foto. 4.358. Trabzon Hayrat Dereyurt Merkez Camii (krdnz) 1805
Karş. Foto. 4.359. Artvin Borçka Düzköy Camii (Taşkan)..... 1805
Karş. Foto. 4.360. Bayburt Alıçlık Köyü Camii (Çiğdem) 1805
Karş. Foto. 4.361. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)..... 1805
Karş. Foto. 4.362. Gümüşhane Yücebelen Mh. Camii (krdnz) 1805
Karş. Foto. 4.363. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1805
Karş. Foto. 4.364. Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii (Yurtsal)..... 1805
Karş. Foto. 4.365. Üsküdar Selimiye Camii (Hatipoğlu) 1805
Karş. Foto. 4.366. Gürcistan Khokhna Camii (Baramidze)..... 1805
Karş. Foto. 4.367. Trabzon Of Serindere Cumapazarı Mh. Camii (Önal)..... 1806
Karş. Foto. 4.368. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan)..... 1806
Karş. Foto. 4.369. Samsun Terme Aşağı Söğütlü Köyü Camii (Bayraktar)..... 1806
Karş. Foto. 4.370. Konya Aziziye Camii (Hatipoğlu)..... 1807
Karş. Foto. 4.371. İstanbul Keçecizade Fuad Paşa Camii (Hatipoğlu) 1807
Karş. Foto. 4.372. Trabzon Sürmene Ovalı Mh. Camii (Önal) 1807
Karş. Foto. 4.373. Artvin Borçka Fındıklı Köyü Camii (Taşkan)..... 1807
Karş. Foto. 4.374. Trabzon Taşkıran Köyü Camii (Küçük) 1810
Karş. Foto. 4.375. Artvin Borkça Düzköy Camii (Taşkan)..... 1810
Karş. Foto. 4.376. Giresun Kale Camii (Narmanlı)..... 1810
Karş. Foto. 4.377. Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Camii (SAC)..... 1811
Karş. Foto. 4.378. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous.outsiders)..... 1811
Karş. Foto. 4.379. Trabzon Of Saraçlı Köyü Yuk. Mh. Camii (Taşkan) 1813
Karş. Foto. 4.380. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (krdnz)..... 1813

Karş. Foto. 4.381. Bayburt Konursu Ulu Camii (Özkan) 1813
Karş. Foto. 4.382. Ordu Ünye Kelas Mh. Camii (Bayhan) 1814
Karş. Foto. 4.383. Samsun Alaçam Çarşı Camii (Bayraktar) 1814
Karş. Foto. 4.384. Gürcistan Beghleti Camii (Baramidze) 1814
Karş. Foto. 4.385. Trabzon Çaykara Taşören Mh. Camii (krdnz) 1817
Karş. Foto. 4.386. Artvin Hopa Aşağı Sundura Camii (Taşkan) 1817
Karş. Foto. 4.387. Giresun Eynesil Merkez Camii (Narmanlı) 1817
Karş. Foto. 4.388. Samsun Havza Cevizlik Köyü Camii (Bayraktar) 1817
Karş. Foto. 4.389. Trabzon Kuşluca Camii (krdnz) 1819
Karş. Foto. 4.390. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan) 1819
Karş. Foto. 4.391. Bayburt Alıçlık Köyü Camii (Özkan) 1819
Karş. Foto. 4.392. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1819
Karş. Foto. 4.393. Samsun Ayvacık Tiryakioğlu Camii (Nefes) 1819
Karş. Foto. 4.394. Trabzon Büyük Mh. Camii (Önal) 1826
Karş. Foto. 4.395. Artvin Borçka Merkez Camii (Taşkan) 1826
Karş. Foto. 4.396. Giresun Bektaş Bey Camii (Narmanlı) 1826
Karş. Foto. 4.397. Gümüşhane Seydibaba Köyü Camii (Sarıhan) 1826
Karş. Foto. 4.398. Samsun Karakaya Köyü Camii (Furtuna) 1826
Karş. Foto. 4.399. Ordu Ünye Hacı Osman Ağa Camii (Durkut) 1826
Karş. Foto. 4.400. İstanbul Yeni Valide Camii (Söylemez) 1826
Karş. Foto. 4.401. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler) 1826
Karş. Foto. 4.402. Rize Mezar Taşı (Hanoğlu) 1826
Karş. Foto. 4.403. Rize Hacıalizade Hurşit Bey Konağı (Hiçyılmaz) 1826
Karş. Foto. 4.404. Trabzon Yeniay Kuleli Camii (Taşkan) 1830
Karş. Foto. 4.405. Artvin Demirkent Camii (Baramidze) 1830
Karş. Foto. 4.406. İstanbul Yeni Valide Camii (Söylemez) 1830
Karş. Foto. 4.407. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kullandığı Sancak (Deniz Müzesi) 1830
Karş. Foto. 4.408. Ahlat Mezar Taşı (Gökler) 1830
Karş. Foto. 4.409. Edirne Müzesi Rahle (Pala) 1830
Karş. Foto. 4.410. 1213 (1798-99) tarihli bir mühür (Pala) 1830

Karş. Foto. 4.411. Selim'in XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait tılsımlı gömleği (Pala) 1830
Karş. Foto. 4.412. Trabzon Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (Sarı) 1833
Karş. Foto. 4.413. Trabzon Dereyurt Köyü Merkez Eski Camii (Küçük)..... 1833
Karş. Foto. 4.414. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii 1833
Karş. Foto. 4.415. Samsun Asarık Koşaca Camii (krdnz)..... 1833
Karş. Foto. 4.416. Trabzon Of Gürpınar Beldesi Hacı Bayram Camii (Taşkan) 1838
Karş. Foto. 4.417. Artvin Borçka Çavuşlu Camii (Taşkan) 1838
Karş. Foto. 4.418. Ardahan Gönülaçan Camii (Aktemur)..... 1838
Karş. Foto. 4.419. Giresun Eynesil Merkez Camii (Narmanlı) 1838
Karş. Foto. 4.420. Ordu Ünye Saray Camii (Özdemir) 1838
Karş. Foto. 4.421. İstanbul Abbas Ağa Camii (Alkan)..... 1838
Karş. Foto. 4.422. Rize'deki Mezar Taşı (Hanoğlu) 1838
Karş. Foto. 4.423. İstanbul Canfeda Kadın Çeşmesi (Cambaz) 1838
Karş. Foto. 4.424. Deniz Müzesi Sultan Abdulhamid Tuğralı Arma (M.E. Doğan). 1838
Karş. Foto. 4.425. Trabzon Şalpazarı Doğancı Mh. Merkez Camii (Önal)..... 1841
Karş. Foto. 4.426. Artvin Oruçlu Camii (krdnz) 1841
Karş. Foto. 4.427. Bayburt Yerlice Köyü Camii (Çiğdem)..... 1841
Karş. Foto. 4.428. Giresun Görele Hasan Ağa Camii (Şahin)..... 1841
Karş. Foto. 4.429. Ordu Aziziye Yalı Camii (Özdemir) 1841
Karş. Foto. 4.430. Samsun Kavak Bekdemir Köyü Camii (SAC) 1841
Karş. Foto. 4.431. İstanbul Abbas Ağa Camii (Çetinaslan) 1841
Karş. Foto. 4.432. İstanbul Emirgan Hamidi Evvel Camii (Çetinaslan) 1841
Karş. Foto. 4.433. İstanbul Aksaray Valide Camii (Çetinaslan) 1841
Karş. Foto. 4.434. II. Mahmud Türbesi (Gökler) 1842
Karş. Foto. 4.435. Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (Küçük) 1842
Karş. Foto. 4.436. Balıkesir Mezar Taşları (Gökler)..... 1842
Karş. Foto. 4.437. Trabzon Ortahisar Fatih Camii (Taşkan) 1843
Karş. Foto. 4.438. Ordu İkizce Laleli Camii (krdnz)..... 1843
Karş. Foto. 4.439. Samsun Akyazı Köyü Gökgöl Camii (SAC) 1843
Karş. Foto. 4.440. Trabzon Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii (Taşkan)..... 1845
Karş. Foto. 4.441. Sıçanoğlu Genç Ağa Konağı (Hiçyılmaz) 1846

Karş. Foto. 4.442. Mollaoğlu Konağı (Hiçyılmaz)....1846
Karş. Foto. 4.443. Namazgâh Yaylası (Hiçyılmaz)....1846
Karş. Foto. 4.444. Trabzon Çaykara Yukarı Kumlu Köyü Camii (Taşkan)....1847
Karş. Foto. 4.445. Trabzon Tonya Külliye Camii (krdnz) 1847
Karş. Foto. 4.446. Trabzon Çamburnu Mh. Kuşluca Camii (Önal) 1849
Karş. Foto. 4.447. Artvin İskender Paşa Camii (krdnz) 1849
Karş. Foto. 4.448. Ordu Çavdar Mh. Camii (krdnz)....1849
Karş. Foto. 4.449. İstanbul Selimiye Camii (Söylemez) 1850
Karş. Foto. 4.450. Balıkesir'de İstiridye Tepelikli Mezar Taşı (Gökler) 1850
Karş. Foto. 4.451. İstanbul Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (Yılmaz) 1850
Karş. Foto. 4.452. Mihirişah Sultan Sebili Çeşme Aynası (Pinterest)....1850
Karş. Foto. 4.453. Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa Kapısı Mihrap Niş (Yılmaz) 1850
Karş. Foto. 4.454. Trabzon Mihraplarından Örnek (Önal)....1858
Karş. Foto. 4.455. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (Baramidze) 1858
Karş. Foto. 4.456. Giresun Tahtalı Camii (Nefes)....1858
Karş. Foto. 4.457. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan) 1858
Karş. Foto. 4.458. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous) 1858
Karş. Foto. 4.459. Trabzon Arsin Büyük Mh. Camii (krdnz) 1865
Karş. Foto. 4.460. Trabzon Araklı Kayacık Köyü M. Camii (Taşkan) 1865
Karş. Foto. 4.461. Artvin Hopa Esenkıyı Köyü Camii (Taşkan) 1865
Karş. Foto. 4.462. Giresun Fatih Camii (Narmanlı)....1865
Karş. Foto. 4.463. Ordu Kösebucağı Mh. Camii (Bayhan) 1865
Karş. Foto. 4.464. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)....1865
Karş. Foto. 4.465. Samsun Hamidiye Camii (Hatipoğlu)....1865
Karş. Foto. 4.466. İstanbul Cihangir Camii (Hatipoğlu) 1865
Karş. Foto. 4.467. İstanbul Teşvikiye Camii (Hatipoğlu) 1865
Karş. Foto. 4.468. Gürcistan Batum Merkez Camii (tripadvisor) 1866
Karş. Foto. 4.469. Gürcistan Grhormi Camii (indigenous.outsiders)....1866
Karş. Foto. 4.470. Gürcistan Dghvani Camii (indigenous.outsiders)....1866
Karş. Foto. 4.471. Trabzon Of Gürpınar Köyü Hacı Bayram Camii (Taşkan) 1875
Karş. Foto. 4.472. Trabzon Akçaabat Orta Mahalle Camisi (Taşkan) 1875

Karş. Foto. 4.473. Artvin Borçka Camili Köyü Camii (Taşkan)..... 1875
Karş. Foto. 4.474. Artvin Musazade Mh. Camii (krdnz)..... 1875
Karş. Foto. 4.475. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)..... 1875
Karş. Foto. 4.476. Ardahan Gönülaçan Köyü Camii (Aktemur)..... 1875
Karş. Foto. 4.477. İstanbul Galip Paşa Camii (Hatipoğlu)..... 1875
Karş. Foto. 4.478. Trabzon Beşköy Yılmazlar Mh. Camii (Taşkan)..... 1882
Karş. Foto. 4.479. Trabzon Of Sırağaç Köyü Camii (Taşkan)..... 1882
Karş. Foto. 4.480. Trabzon Karacakaya Köyü Camii (Taşkan)..... 1882
Karş. Foto. 4.481. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (krdnz)..... 1882
Karş. Foto. 4.482. Artvin Borçka Muratlı (Taşkan)..... 1882
Karş. Foto. 4.483. Borkça Çavuşlu Camii (krndz)..... 1882
Karş. Foto. 4.484. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)..... 1883
Karş. Foto. 4.485. Bayburt Konursu Ulu Camii (krdnz)..... 1883
Karş. Foto. 4.486. Giresun Tahtalı Camii (Nefes)..... 1883
Karş. Foto. 4.487. Giresun Eynesil Merkez Eski Camii (Narmanlı)..... 1883
Karş. Foto. 4.488. Ardahan Türkgözü Camii (Aktemur)..... 1883
Karş. Foto. 4.489. Gümüşhane Güzeloluk Köyü Camii (krdnz)..... 1883
Karş. Foto. 4.490. Afyon Aynıoğlu Camii (Yaşayacak)..... 1883
Karş. Foto. 4.491. Aydın Cincin Köyü Cihanoğlu Camii (Yurtsal)..... 1883
Karş. Foto. 4.492. İstanbul Laleli Camii (Söylemez)..... 1883
Karş. Foto. 4.493. İstanbul Cihangir Camii (Hatipoğlu)..... 1883
Karş. Foto. 4.494. Konya Aziziye Camii (Hatipoğlu)..... 1883
Karş. Foto. 4.495. Yozgat Başçavuşoğlu Camii (Hatipoğlu)..... 1883
Karş. Foto. 4.496. Trabzon Arsin Büyük Camii (krndz)..... 1886
Karş. Foto. 4.497. Artvin Camili Ky. Camii (Taşkan)..... 1886
Karş. Foto. 4.498. Gürcistan Maradidi Camii (indigenous.outsiders)..... 1886
Karş. Foto. 4.499. Nuru Osmaniye Camii Aylama Motifi (Söylemez)..... 1888
Karş. Foto. 4.500. Beylerbeyi Camii Aylama Askı Motifi (Söylemez)..... 1888
Karş. Foto. 4.501. Nusretiye Camii Aylama Askı (Ö. Patacı)..... 1888
Karş. Foto. 4.502. Cihangir Camii Aylama Askı (Hatipoğlu)..... 1888
Karş. Foto. 4.503. Ertuğrul Tekke Camii (Ş. Özgür Yıldız)..... 1888
Karş. Foto. 4.504. Ihlamur Kasrı (millisaraylar.gov.tr)..... 1888

Karş. Foto. 4.505. II. Mahmud Türbesi (Ümit Ezen) 1888
Karş. Foto. 4.506. Balıkesir Mezar Taşları (Gökler) 1888
Karş. Foto. 4.507. Trabzon Dernekpazarı Akköse Mahallesi Merkez Camii 1892
Karş. Foto. 4.508. Artvin Zeytinlik Köyü Camii (krdnz) 1892
Karş. Foto. 4.509. Giresun Fatih Camii (Narmanlı) 1892
Karş. Foto. 4.510. Bayburt Uluçayır Camii (Çiğdem) 1892
Karş. Foto. 4.511. Gümüşhane Büyük Yücebelen Mh. Camii (krdnz) 1892
Karş. Foto. 4.512. Amasya Baraklı Camii (Korkmaz) 1892
Karş. Foto. 4.513. İzmir Damlacık Camii (Polat) 1893
Karş. Foto. 4.514. Muğla Şeyh Camii (Ekmekci) 1893
Karş. Foto. 4.515. Nevşehir Şahin Efendi Köyü Camii 1893
Karş. Foto. 4.516. İstanbul Ertuğrul Tekke Camii (Yıldız) 1893
Karş. Foto. 4.517. Ayyıldızlı Kutnu (Soysaldı) 1893
Karş. Foto. 4.518. Balıkesir Mezar Taşı (Gökler) 1893
Karş. Foto. 4.519. Trabzon Araklı Turnalı Köyü Camii (krndz) 1897
Karş. Foto. 4.520. Trabzon Sürmene Gültepe Mh. II. Abdülhamit Camii (Sarı) 1897
Karş. Foto. 4.521. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narmanlı) 1897
Karş. Foto. 4.522. İzmir Şadırvanaltı Camii (Polat) 1897
Karş. Foto. 4.523. Kırşehir Emine Hanım Camii (Tali) 1897
Karş. Foto. 4.524. Uşak Banaz Yeşilyurt Köyü Camii (Algaç) 1897
Karş. Foto. 4.525. Trabzon Araklı Yalıboyu Mh. Camii (krdnz) 1899
Karş. Foto. 4.526. İzmir Odunkapı Camii (Polat) 1899
Karş. Foto. 4.527. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci) 1899
Karş. Foto. 4.528. Uşak Aliağa Camii (Gürsoy) 1899
Karş. Foto. 4.529. İstanbul Mahmut Paşa Camii (kamel791) 1899
Karş. Foto. 4.530. Ertuğrul Tekke Camii Çeşmesi (Ş. Özgür Yıldız) 1899
Karş. Foto. 4.531. Trabzon Sürmene Aşağı Ovalı Köyü İrfanlı Mh. Camii (Taşkan) 1901
Karş. Foto. 4.532. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (krdnz) 1901
Karş. Foto. 4.533. Ordu Şenyurt Orta Mh. Camii (krdnz) 1901
Karş. Foto. 4.534. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler) 1901
Karş. Foto. 4.535. Gürcistan Nenia Camii (Baramidze) 1901

Karş. Foto. 4.536. Trabzon Dernekpazarı Taşçılar Mh. Camii (Önal) 1905
Karş. Foto. 4.537. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan) 1905
Karş. Foto. 4.538. Bayburt Aydıntepe Gümüşdamla Mh. Camii (Özkan) 1905
Karş. Foto. 4.539. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narmanlı) 1905
Karş. Foto. 4.540. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC) 1905
Karş. Foto. 4.541. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler) 1905
Karş. Foto. 4.542. Denizli Şavranşah Köyü Camii (Mavuşoğlu) 1905
Karş. Foto. 4.543. Dokuma Üzerindeki İbriklerden Örnekler (Oyman) 1905
Karş. Foto. 4.544. Yazı Resim İbrik (Aksel) 1905
Karş. Foto. 4.545. Rize Mezar Taşları (Hanoğlu) 1905
Karş. Foto. 4.546. Kocaeli Çakmaklı Çeşmesi (Gökler) 1905
Karş. Foto. 4.547. Trabzon Şalpazarı Doğancı Mh. Camii (Önal) 1909
Karş. Foto. 4.548. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan) 1909
Karş. Foto. 4.549. Giresun Fatih Camii (Narmanlı) 1909
Karş. Foto. 4.550. Gümüşhane Akgedik Köyü Camii (Sarıhan) 1909
Karş. Foto. 4.551. İstanbul Üsküdar Çiçekçi Camii (Hatipoğlu) 1909
Karş. Foto. 4.552. İstanbul Gureba Camii (Hatipoğlu) 1909
Karş. Foto. 4.553. İstanbul Ertuğrul Tekke Camii (Yıldız) 1909
Karş. Foto. 4.554. Hereke Halısı (Alantar) 1909
Karş. Foto. 4.555. Rize Mezar Taşları (Hanoğlu) 1909
Karş. Foto. 4.556. Halı Seccâde, Osmanlı, 18. yy (http.//www.mevlanamuzesi.com) 1909
Karş. Foto. 4.557. Trabzon Araklı Keçikaya Köyü Camii 1911
Karş. Foto. 4.558. Mersin Cambazlı Mh. Camii (Gündoğdu) 1911
Karş. Foto. 4.559. Mersin Sarıaydın Mh. Camii (Gündoğdu) 1911
Karş. Foto. 4.560. Mersin Mara Mh. Camii (Gündoğdu) 1911
Karş. Foto. 4.561. Denizli Baklan Boğaziçi Camii (Beykal) 1911
Karş. Foto. 4.562. Denizli Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Cömertler Aktuğ) 1911
Karş. Foto. 4.563. Konya Ereğli Büyük Dede Köyü Camii (Karpuz) 1912
Karş. Foto. 4.564. Isparta Gelendost Abdulgaffar Camii (Aslan) 1912
Karş. Foto. 4.565. Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii (Cömertler Aktuğ) 1912
Karş. Foto. 4.566. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous) 1912

Karş. Foto. 4.567. Trabzon Sürmene Gültepe Mh. Yukarı Kefeli Camii 1915
Karş. Foto. 4.568. Artvin Ortacalar Köyü Camii (krdnz) 1915
Karş. Foto. 4.569. Nevşehir Şahin Efendi Köyü Camii (Arslan) 1915
Karş. Foto. 4.570. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci) 1916
Karş. Foto. 4.571. Manisa Irlamaz Köyü Camii (Gürbıyık) 1916
Karş. Foto. 4.572. İzmir Başdurak Camii (Polat) 1916
Karş. Foto. 4.573. Aydın Cincin Cihanoğlu Camii Perde Motifi (Ülkü) 1916
Karş. Foto. 4.574. Uşak Karaağaç Camii (Gürsoy) 1916
Karş. Foto. 4.575. Balıkesir Şahinler Köyü Camii (foursquare.com) 1916
Karş. Foto. 4.576. İstanbul Gureba Camii (Hatipoğlu) 1916
Karş. Foto. 4.577. İstanbul Ortaköy Camii (Gökler) 1916
Karş. Foto. 4.578. Trabzon Dernekpazarı Akköse Camii (Önal) 1918
Karş. Foto. 4.579. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan) 1918
Karş. Foto. 4.580. Gümüşhane Tandırlık Köyü Camii (krndz) 1918
Karş. Foto. 4.581. Denizli Akköy Belenardıç Camii (Yurtsal) 1918
Karş. Foto. 4.582. Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii (Cömertler Aktuğ) 1918
Karş. Foto. 4.583. Kastamonu Daday Elmayazı Köyü Camii (Bilgen) 1918
Karş. Foto. 4.584. Mersin Sarıaydın Camii (Gündoğdu) 1918
Karş. Foto. 4.585. Afyon Dazkırı İdris Köy Camii (Algaç) 1918
Karş. Foto. 4.586. Gürcistan Dghvani Camii (indigenous) 1918
Karş. Foto. 4.587. Trabzon Maçka Esiroğlu Bld. Bahçekaya Camii (Önal) 1924
Karş. Foto. 4.588. Artvin Borçka Orta Hopa Camii (Taşkan) 1924
Karş. Foto. 4.589. Amasya Yukarı Baraklı Camii (Korkmaz) 1924
Karş. Foto. 4.590. Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii (Yurtsal) 1924
Karş. Foto. 4.591. Denizli Acıpayam Yazır Camii (Beykal) 1924
Karş. Foto. 4.592. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler) 1924
Karş. Foto. 4.593. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci) 1924
Karş. Foto. 4.594. Uşak Banaz Yeşilyurt Köyü Camii (Algaç) 1924
Karş. Foto. 4.595. Kastamonu Daday Elmayazı Köyü Camii (Bilgen) 1924
Karş. Foto. 4.596. Trabzon Dernekpazarı Akköse Mh. Merkez Camii (Önal) 1926
Karş. Foto. 4.597. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan) 1926
Karş. Foto. 4.598. Ordu İkizce Laleli Camii (Bayhan) 1926

Karş. Foto. 4.599. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler)..... 1926
Karş. Foto. 4.600. Muğla Keyfoturağı Camii (Aydın) 1926
Karş. Foto. 4.601. Aydım Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdülaziz Efendi Camii (Ülkü)..... 1926
Karş. Foto. 4.602. Nevşehir Gülşehir Gümüşkent Köy Odası (Tay)..... 1926
Karş. Foto. 4.603. Gürcistan Dghvani Camii (indigenous) 1926
Karş. Foto. 4.604. Trabzon Akköse Mh. Merkez Camii (Önal)..... 1929
Karş. Foto. 4.605. Gümüşhane Tandırlık Köyü Camii (krdnz) 1929
Karş. Foto. 4.606. Ardahan Gönülaçan Köyü Camii (Aktemur)..... 1929
Karş. Foto. 4.607. Kastamonu Elmayazı Köyü Camii (Bilgen) 1929
Karş. Foto. 4.608. Sivas Acıyurt Camii (Yazar)..... 1929
Karş. Foto. 4.609. Mersin Cambazlı Mh. Camii 1929
Karş. Foto. 4.610. Konya Ereğli Büyük Dede Köyü Camii (Karpuz)..... 1929
Karş. Foto. 4.611. Isparta Gelendost Abdulgaffar Camii (Aslan) 1929
Karş. Foto. 4.612. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous) 1929
Karş. Foto. 4.613. Trabzon Kabataş Akpınar Camii (krdnz)..... 1934
Karş. Foto. 4.614. Giresun Kale Camii (Narmanlı)..... 1934
Karş. Foto. 4.615. Selçuklu Çinileri, Karatay M. Müzesi (Gökler) 1934
Karş. Foto. 4.616. Çardak Han (okuryazarım) 1934
Karş. Foto. 4.617. Kocaeli Av Köşklü Çeşmesi (Gökler) 1934
Karş. Foto. 4.618. Trabzon Hayrat Yeniköy Kakuşlar Camii (Taşkan) 1940
Karş. Foto. 4.619. Trabzon Of Korkut Köyü Camii (Taşkan)..... 1940
Karş. Foto. 4.620. Artvin Borçka Muratlı Camii (krndz)..... 1940
Karş. Foto. 4.621. Bayburt Konursu Ulu Camii (krdnz) 1941
Karş. Foto. 4.622. Gürcistan Kviakhidzeebi Camii (Baramidze)..... 1941
Karş. Foto. 4.623. Trabzon Araklı Kalecik Mh. Camii (Şahin) 1947
Karş. Foto. 4.624. Trabzon Sürmene Kefeli Camii (krdnz) 1947
Karş. Foto. 4.625. Artvin Düzenli Köyü Camii (Baramidze)..... 1947
Karş. Foto. 4.626. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narmanlı)..... 1947
Karş. Foto. 4.627. Gümüşhane Tandırlık Köyü Camii (krdnz) 1947
Karş. Foto. 4.628. Samsun Bafra Ulu Camii (Bayraktar)..... 1947
Karş. Foto. 4.629. Kastamonu Daday Elmayazı Köyü Camii (Bilgen)..... 1948

Karş. Foto. 4.630. Kırşehir Emine Hanım Camii (Tali) 1948
Karş. Foto. 4.631. Sivas Ulaş Acıyurt Camii (Yazar) 1948
Karş. Foto. 4.632. Manisa Carullah bin Süleyman Camii (Gökler) 1948
Karş. Foto. 4.633. Afyon Dinar Bademli Camii (Ünal) 1948
Karş. Foto. 4.634. Denizli Acıpayam Yazır Camii (Beykal)..... 1948
Karş. Foto. 4.635. Bulgaristan Bayraklı Camii (bnr.bg)..... 1948

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3. 1. Günümüze Ulaşamayan Camilerin İlçelere Göre Dağılımı 1443
Grafik 3.2. 1923'ten Sonra Yenilenen Camilerin İlçelere Göre Dağılımı 1520
Grafik 3.3. Rize Camilerinin Sayısal İstatistiği 1521
Grafik 4.1. Camilerin İlçelere Göre Dağılımı 1524
Grafik 4.2. Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı 1524
Grafik 4.3. Dikdörtgen Planlı Camilerin İlçelere Göre Dağılımı 1527
Grafik 4.4. Dikdörtgen Planlı Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı 1528
Grafik 4.5. Kare Planlı Camilerin İlçelere Göre Dağılımı 1530
Grafik 4.6. Kare Planlı Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı 1530
Grafik 4.7. Tek Kubbeli Camilerin Dağılımı 1532
Grafik 4.8. Tek Kubbeli Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı 1533
Grafik 4.9. Taş Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı 1534
Grafik 4.10. Ahşap Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı 1536
Grafik 4.11. Taş-Ahşap Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı 1537
Grafik 4.12. Taş Kaplama Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı 1539
Grafik 4.13. Sıvalı Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı 1540
Grafik 4.14. Cephelerin İlçelere Göre Genel Dağılımı 1541
Grafik 4.15. Tek Katlı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1542
Grafik 4.16. İki Katlı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1544
Grafik 4.17. Üç Katlı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1547
Grafik 4.18. Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1548
Grafik 4.19. Dikdörtgen Çerçeveli Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1550
Grafik 4.20. Yuvarlak Kemerli Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1552
Grafik 4.21. Papyon Şebekeli Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1553
Grafik 4.22. Giyotin Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1555
Grafik 4.23. Sürgülü Kapaklı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1556
Grafik 4.24. Mazgal Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı 1557
Grafik 4.25. Dikdörtgen Formlu Kapıların İlçelere Göre Dağılımı 1559
Grafik 4.26. Yuvarlak Kemerli Kapıların İlçelere Göre Dağılımı 1561
Grafik 4.27. Ahşap Tavanlı Camilerin Dağılımı 1564
Grafik 4.28. Ahşap Destekli Cami Dağılımı 1565

Grafik 4.29. Düz Tavanlı Camilerin Dağılımı 1567
Grafik 4.30. Desteksiz Bağdadi Kubbe Dağılımı 1571
Grafik 4.31. Destekli Bağdadi Kubbe Dağılımı 1572
Grafik 4.32. Bağdadi Kubbelerin Genel Dağılımı 1572
Grafik 4.33. Kubbeli Camilerin Dağılımı 1577
Grafik 4.34. Çantı Camii Dağılımı ve Yüzyılları 1581
Grafik 4.35. Cami Üst Örtülerinin Genel Dağılımı 1589
Grafik 4.36. Fevkani Yapıların Dağılımı 1590
Grafik 4.37. Minarelerin Dağılımı 1597
Grafik 4.38. Son Cemaat Yerlerinin Özellikleri ve Dağılımı 1605
Grafik 4.39. Özgün Kapı Kanatlarının Dağılımı 1616
Grafik 4.40. Mukarnas Kavsaralı Mihrapların Dağılımı 1628
Grafik 4.41. İkinci Tip Mihrapların Dağılımı 1630
Grafik 4.42. Üçüncü Tip Mihrapların Dağılımı 1637
Grafik 4.43. Dördüncü Tip Mihrapların Dağılımı 1645
Grafik 4.44. Mihrap Tiplerinin Genel Dağılımı 1652
Grafik 4.45. Minber Tiplerinin Sayısal Dağılımı 1666
Grafik 4.46. Minber Tiplerinin İlçelere Göre Sayısal Dağılımı 1666
Grafik 4.47. Mahfil Tiplerinin Sayısal Dağılımı 1677
Grafik 4.48. Mahfil Tiplerinin İlçelere Göre Dağılımı 1677
Grafik 4.49. Vaaz Kürsülerinin Durumu 1691
Grafik 4.50. Vaaz Kürsülerinin Tiplere Göre Dağılımı 1692
Grafik 4.51. Rize'deki Bezemeli ve Bezemesiz Camilerin Dağılımı 1695
Grafik 4.52. Motifin Dağılımı 1699
Grafik 4.53. Motifin Dağılımı 1701
Grafik 4.54. Motifin Dağılımı 1702
Grafik 4.55. Motifin Dağılımı 1703
Grafik 4.56. Akantların Yerlere Göre Dağılımı 1710
Grafik 4.57. Gülbezek Motifinin İlçelere Göre Dağılımı 1716
Grafik 4.58. Goncagül-Gül Motifinin İlçelere Göre Dağılımı 1724
Grafik 4.59. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1736
Grafik 4.60. Lalelerin Tiplere Göre Dağılımı 1737

Grafik 4.61. Lale Tiplerinin İlçelere Göre Dağılımı 1737
Grafik 4.62. Servi Motifinin İlçelere Göre Dağılımı 1745
Grafik 4.63. Palmetin İlçelere Göre Dağılımı 1753
Grafik 4.64. Hayat Ağacının İlçelere Göre Dağılımı 1762
Grafik 4.65. Nar Motifinin İlçelere Göre Dağılımı 1767
Grafik 4.66. Zeytin Dalının İlçelere Göre Dağılımı 1774
Grafik 4.67. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1778
Grafik 4.68. Lotusun İlçelere Göre Dağılımı 1791
Grafik 4.69. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1794
Grafik 4.70. Motifin Kullanım Yerine Göre Dağılımı 1794
Grafik 4.71. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1797
Grafik 4.72. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1800
Grafik 4.73. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1804
Grafik 4.74. Üçlü Geçmenin İlçelere Göre Dağılımı 1806
Grafik 4.75. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1810
Grafik 4.76. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1813
Grafik 4.77. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1816
Grafik 4.78. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1818
Grafik 4.79. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1821
Grafik 4.80. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1822
Grafik 4.81. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1825
Grafik 4.82. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1829
Grafik 4.83. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1832
Grafik 4.84. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1837
Grafik 4.85. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1840
Grafik 4.86. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1849
Grafik 4.87. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1854
Grafik 4.88. Yıldızların Kol Sayılarına Göre Dağılımı 1855
Grafik 4.89. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1857
Grafik 4.90. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1864
Grafik 4.91. Motif Tiplerinin İlçelere Göre Dağılımı 1864
Grafik 4.92. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1869

Grafik 4.93. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1871
Grafik 4.94. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1874
Grafik 4.95. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1878
Grafik 4.96. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1879
Grafik 4.97. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1881
Grafik 4.98. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1885
Grafik 4.99. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1891
Grafik 4.100. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1898
Grafik 4.101. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1900
Grafik 4.102. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1904
Grafik 4.103. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1908
Grafik 4.104. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1914
Grafik 4.105. Motifin İlçelere ve Tiplere Göre Dağılımı 1923
Grafik 4.106. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1933
Grafik 4.107. Motifin İlçelere Göre Dağılımı 1940
Grafik 4.108. Ustaların İlçelere Göre Dağılımı 1952
Grafik 4.109. Ahşap Süsleme Tekniklerinin Dağılımı 1962
Grafik 4.110. Taş Süslemenin İlçelere Göre Dağılımı 1962
Grafik 4.111. Kalemişi ve Boyama Tekniklerinin Dağılımı 1963

ÖNSÖZ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Rize, Trabzon'un fethinden sonra Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı'nın iskân politikası kapsamında Müslüman halkın yerleştirildiği bölgede İslamiyet'in sembolü olan cami mimarisinde oluşmaya başlamıştır. XVI. -XX. yüzyıl arasında inşa edilen bu camiler, tezin odak noktasını oluşturarak mimari ve süsleme açısından detaylı bir biçimde irdelenmiş hem Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki hem de Anadolu'da yeri belirlenmiştir.

"Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri", isimli tez konusunun belirlenmesinde, araştırılmasında ve yazım aşamasında bilgisini, tecrübelerini ve desteğini her zaman paylaşan kıymetli danışman hocam **Sayın Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ'ye** sonsuz minnettarlarımı sunarım. Tez İzleme Komitesi'nde bulunan ve çalışmaya ışık tutan değerli hocalarım, Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölüm Başkanı **Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ'a ve** Tarih Bölümü öğretim Üyesi **Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM'e,** jüri üyesi hocalarım **Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK** ve **Doç. Dr. Muhammet ARSLAN'a** teşekkürler ederim.

Çalışma sürecinde her türlü desteği sağlayan, bilgisi ve tecrübelerini aktaran değerli hocam **Sayın Prof. Dr. Haldun ÖZKAN'a,** bölümde desteklerini her zaman hissettiğim **Sayın Dr. Öğr. Üyesi Demet OKUYUCU YILMAZ'a** ve **Dr. Öğr. Üyesi Gül GEYİK'e,** zor zamanlarımda hep yanımda olan **Arş. Gör. Dr. Esra HALICI'ya, Arş. Gör. Dr. Raziye Çiğdem ÖNAL'a, Arş. Gör. Nihat Sefa KOMESLİ'ye** ve zorlu arazi çalışmasını beraber gerçekleştirdiğimiz değerli dostum **Arş. Gör. Muhammed Emin DOĞAN'a**, katkılarından dolayı **Arş. Gör. Muhammed Furkan ŞAHİN'e, Emre YENİ, Abdulmalik SAFİ, Süleyman SARI ve Büşra BİNGÖL'e, REVAK Başkanı Ömer ERDOĞAN'a,** bölgede çalışmamı kolaylaştıran **Rize Valiliği'ne, Rize İl Müftülüğü'ne, Rize** muhtarlarına**,** misafirperver **Rize** halkına ve cami imamlarına, ayrıca "***SDK-2020-8245"*** proje koduyla çalışmayı destekleyen **ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne** müteşekkirim.

Bütün bu zorlu serüvende en büyük destekçim olan sevgili eşim **Sümeyye Esma GÖKLER'e,** tez sürecinde hayatımıza dahil olan, neşe ve mutluluk kaynağımız kızım **Ahsen Zümra GÖKLER'e,** son olarak hayatım boyunca maddi, manevi yanımda olan anneme, babama ve kardeşlerime sevgilerimi sunarım.

Erzurum 2022 **Arş. Gör. Burak Muhammet GÖKLER**

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI

İslamiyetin sembollerinden ve Müslümanların ibadet mekânı olan camiler için "*Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar ederler. İşte hidayet üzere oldukları umulanlar bunlardır"*[1]*, "Mescitler şüphesiz Allah'ındır. Öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını katmayın"*[2] ayetlerinden ve Hz. Peygamber'in ifade etmiş olduğu *"Kim, (Allah rızâsı için) bir mescit yaparsa, Allah da ona (cennette) onun benzerini (onun gibi bir köşk) yapar."* hadisi şeriften hareketle tarih boyunca İslam devletleri dine hizmet için cami inşa etme yarışı içerisinde olmuştur. Fethedilen her bir toprağa öncelikle cami inşa edilmiş veya var olan bir yapı camiye dönüştürülmüştür.

Türk-İslam dünyasının mimarlık sanatına kazandırdığı ve ortaya koyduğu birincil yapı camilerdir. Hz. Muhammed (s.a.v) döneminden günümüze kadar farklı plan tiplerinde, farklı malzemeden inşa edilen her bir cami, bina edildiği döneme ve coğrafi yapıya göre değişiklik göstermekte ve bir gelişim takip etmektedir.

Emeviler, Endülüs Emeviler, Abbasiler, Gazneliler, Karahanlılar, Büyük Selçuklu, Birinci Beylikler, Anadolu Selçuklu, II. Beyliklerden gibi pek çok devletten sonra İslam bayrağını devralan ve Anadolu'yla birlikte üç kıtaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu zaman zaman külliye çerçevesinde, camilerin yapım malzemesini, plan tiplerini, mimarisini ve süslemesini ulaşılabilecek en üst noktaya taşımış ve bu hususu sahip olduğu her bir karış toprağa yaymıştır. Bu topraklardan birisi de Rize'dir. Osmanlı İmparatorluğunun Fatih'i olan Sultan Mehmet'in 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'na son vererek Trabzon'u ele geçirmesi ve akabinde Rize'yi İslam topraklarına katmasıyla birlikte bölgede Osmanlı mimarisi kendini göstermeye başlamıştır ki araştırmanın temel amacıda Rize'de Osmanlı cami mimarisini tespit etmek olmuştur.

Başkent İstanbul'dan oldukça uzak olan Rize, bölgenin karakterinde olan yapım malzemeleriyle Osmanlı cami mimarisinin kaynaştığı nokta olması açısından son derece

[1] https://www.kuranvemeali.com/tevbe-suresi/18-ayeti-meali (Erişim Tarihi: 08.10.2022)
[2] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Cin-suresi/5465/18-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

önemlidir. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi (Artvin, Trabzon) ve yakın civar illerle (Ordu, Giresun, Bayburt, Gümüşhane, Samsun) ilgili araştırmacılar tarafından çeşitli kitap, tez ve makale gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Rize camileriyle ilgili ise bilimsel çalışmalar kısmen kısıtlı kalmış ve bölgenin çeşitli yerlerinde öne çıkan yapılar irdelenmiştir. Bu kısıtlı araştırma ve çalışmalar bölgedeki cami mimarisinin ve yerel süslemelerin net olarak ortaya konulamamasına, ayrıca Gürcistan, Artvin ve Trabzon'daki camilerle arasındaki bağlantının gün yüzüne çıkartılamamasına sebebiyet vermiştir. Bu çalışma ile birlikte bölgenin mimari anlayışı, malzemesi, yapım tekniği, minereleri, mihrabı, minberleri, vaaz kürsüleri, üst örtüleri, süslemesi, desen kurgusu, bezeme çeşitliliği, üslubu tespit edilerek karakteristik özellikleri saptanacak ve sınırları çizilecektir.

Rize özelindeki vernacular anlayışın belirlenmesi sadece Rize için değil, Trabzon, Artvin ve Gürcistan'ındaki mimari ve süsleme haritasının belirlenmesinde de önemli bir etkendir.

Çalışmayı değerli kılan bir diğer husus bölge ile ilgili yapılan arşiv çalışmalarıdır. Kaynak ve araştırmalar kısmında da değinileceği üzere Rize hakkında gerçekleştirilen arşiv çalışmaları, arazide tespit edilen camilerle eşleştirilerek hem diğer kıymetli bilimsel yayınları hem de tezi daha değerli kılacaktır. Ayrıca günümüze ulaşamayan ve tamamen yenilenen camilere de yer verilerek bölgeye cami mimarisiyle ilgili Osmanlı'nın katkısı net bir şekilde anlaşılacaktır.

Araştırmada, cami mimarisi hususunda bir başka önem usta isimlerindedir. Cami kitabelerinde tespit edilen her bir usta adı, Rize'yle birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi için oldukça kıymetlidir. Çünkü yakın illerdeki benzer tasarım anlayışı ancak bölgede yetişen ustalarla ve usta bağlantıları ile ortaya konulabilmektedir.

1461 ve 1923 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilen ve günümüze ulaşan camilerle birlikte, yenilenen ve tamamen ortadan kalkan yapıları kapsayan çalışma, bilim dünyasına katkı sağlayacaktır.

II. MATERYAL VE YÖNTEM

"Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri" isimli çalışmada, merkezle birlikte "Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin, İkizdere, İyidere, Kalkandere ve Pazar" olmak üzere on iki (12) ilçelerinden oluşan Rize'deki camilerin tespiti için dört (4) defa arazi çalışmasına çıkılmış ve bitirilmiştir. Saha araştırmasından önce bölgeyle ilgili bilimsel yayınlar pandemi şartları nedeniyle online kütüphanelerden ve internet üzerinden taraması yapılmış, Rize Müftülüğü'nden camilerin listesi alınmış ve bunun sonucunda arazi çalışması ve gidilecek köylerle ilgili bir plan gerçekleştirilmiştir. Bu planlar neticesinde bölgeye bağlı 347 köyden 240'ına gidilmiş ve neticesinde katalog kısmına alınacak özgün 116 cami yerinde tespit edilmiştir.

Arazi çalışmasına önce bölgenin en büyük yüz ölçümüne sahip İkizdere İlçesi'nden başlanılmış, daha sonra kuzeye ve doğuya doğru gidilerek diğer ilçeler tamamlanmıştır. XVI. ve XX. yüzyıl arasına tarihlendirilen eserlerin ilçere göre dağılımı; merkezde 7, Ardeşen'de 8, Çamlıhemşin'de 21, Çayeli'nde 29, Derepazarı'nda 2, Fındıklı'da 4, Güneysu'da 3, Hemşin'de 7, İkizdere'de 21, İyidere'de 2, Kalkandere'de 5, Pazar'da ise 17'dir. Bölgenin dağlık yapısı ve düz arazinin olmayışı camilerin fotoğraflanmasını zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda teknolojiden faydalanılarak Djı markasının Phantom 4 modelindeki dronle ile camilerin hava fotoğrafları, kör nokta kalmayacak bir biçimde çekilmiştir. İç mekânın çekimlerinde ise yüksek çözünürlükle profesyönel dijital fotoğraf makinası kullanılmıştır. Tespit edilen her bir caminin yerinde GPS cihazı ve mobil uygulamalarla koordinatları alınmıştır. Yapıların plan çıkarımlarında ve ölçümlerinde lazer metre kullanılmış, karmaşık veya karışık olan alt kat planlarında video kayıt alınarak en ince ayrıntılar kaçırılmamaya çalışılmıştır.

Saha çalışmasının sonucunda elde edilen veriler tek tek tasnif edilmiş, cami kitabeleri okunmuş ve arşiv çalışmaları irdelenmiştir. İlçelere göre ayrılan camilerin teknik plan çizimleri AutoCad 2019 programı yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Kapı kanatlarından başlayan ve beden duvarı, mihrap, minber, mahfil, vaaz kürsüsü, tavan ve kubbede toplanan tezyinatlar CorelDraw 2019 programıyla çizime aktarılmış, süslemeler bulundukları mimari parçalar arasından çıkarılmıştır.

Kitabe, arşiv, teknik çizim ve tasniflendirmenin sonucunda elde edilen her bir veri Microsoft Excel programına teker teker girilmiş ve bölgeyle ilgili elde edilebilecek bütün

istatiki bilgiler oluşturulmuştur. Bu veriler incelendiğinde tezin içindekiler kısmı şekillendirilmiş ve yazım aşamasına geçilmiştir.

Çalışmanın yazım aşaması dört bölüme tasnif edilmiştir. Birinci bölümde Rize'nin coğrafi durumu, tarihçesi ve cami gelişimi başlığı altında, ahşap tavanlı, ahşap destekli, çantı ve bağdadi kubbeli eserleri içerisinde barındıran bir gelişim aktarılmıştır. İkinci bölümü katalog kısmı oluşturmaktadır ki, bu bölümde merkez ve daha sonraki ilçeler alfabetik, camiler ise kronolojik olarak sırlanmıştır. İlçelerin ve köylerin eski isimleri bu bölümde açıklanmış ve camilerin yerleri harita üzerinde gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde günümüze ulaşamayan camiler ve tamamen yenilenen camiler yer almıştır. Dördüncü bölümde ise karşılaştırma ve değerlendirme kısmı ele alınmıştır.

Karşılaştırma ve değerlendirme bölümlerinde camilerin plan tipleri, mimarisi, minareleri, son cemaat yerleri, kapı kanatları, mihrapları, minberleri, vaaz kürsüleri gibi mimari elemanlarının tipolojileri belirlenmiş ve diğer iller ile karşılaştırılması yapılmıştır. Daha sonra bölge camilerinde süslemeler excele aktarılmış elde edilen verilerden süsleme düzeni çıkartılıp her bir bezeme açıklanarak hem bölge camileriyle hem de Anadolu'daki camilerle karşılaştırılması yapılarak benzerlikler ve farlılıklar ortaya konulmuştur. Son olarakta, usta isimleri, malzeme/teknik ve sonuç bölümleri yazılıp kaynakça alfabetik olarak dizayn edilmiştir.

III. KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Türk-İslam mimarisinde çok önemli bir yeri olan camilerin gerek Anadolu dışındaki gerekse Anadolu'daki yapılarla ilgili pek çok bilimsel yayın ortaya konulmuştur. Bu çalışmalar, bazen tek bir yapıyı bazen bir ilçeyi bazende bir ili kapsamaktadır. Rize'deki cami çalışmasının ortaya konulmasında ise öncelikle bölgenin coğrafyası ve tarihi geçmişi araştırılmıştır ki, konuyla ilgili yapılan araştırmalar[3] oldukça önemlidir.

Çalışmanın cami gelişimi bölümünde ahşap tavanlı, destekli, çantı ve bağdadi kubbeli camilerle ilgili bir gelişim verilmeye çalışılmıştır. Bunun nedeni ise cami gelişimi yoğun bir şekilde çalışılmış ve çok sık bir şekilde irdelenmiş olmasıdır. Bölgedeki yapıların tipleri de göz önüne alınarak bu tip bir gelişimin verilmesi uygun görülmüştür. Ahşap malzemenin kullanıldığı yapılarla ilgili araştırma ve kaynak ise oldukça geniştir. Orta Asya'dan ve Arap Yarımadası'ndan başlayan ahşap kullanımı Anadolu'ya ve Osmanlı'nın sonuna kadar getirilmiştir ki böyle bir gelişim için birçok ansiklopedi, kitap, tez, makale ve internet kaynakları taranmıştır[4].

---

[3] İdris Bostan, *Rize,* TDVİA, C. 35, İstanbul 2008, 147-151, Harşim Karpuz, *Rize,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, *Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İl Yıllığı,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998, *Rize İş Dünyası, Rize'yi Tanıyalım,* Rize Ticaret ve Sanayi Odası, Rize 1999, Zeki Koday, Kübra Erhan, "Rize İlinin İdari Coğrafya Analizi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.50, 2013, 39-54, A. Taşpınar, *Rize Tarihi,* Rize Ticaret Borsası, Rize 2004, Turgut Günay, *Rize İli Ağızları,* Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977, T. Yücel, *Türkiye Coğrafyası,* Ankara 1987, İ. Çakan, *Karadeniz Bölgesi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, ; İ. Topaloğlu, *Bölge Tarihinde Rize,* Trabzon 1998, Abdullah Taymas, *Yeşil Rize ve İli*, Ankara 1950, Fahrettin Kırzıoğlu, "Milli Tarihimizde Rize Bölgesi", (*19 Aralık 1986 tarihli Rize Konferans metni*), http://www.biriz.biz/rize/rizetarihi.htm#4 (E.T.:09.01.2020), Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi,* Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize 2000, Ali Rıza Saklı, "Rize Tarihçe", *Yeşilin Cenneti Rize,* İstanbul 2006, İ. Kılıç Kökten, "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *D.T.C.F.D.,* III/5, 1994, 478, İ. Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma, *D.T.C.F.D. X/3-4***,** 1952, 189-203, Mehmet Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri,* Trabzon 1999, S. Özkan, M. Çakır, "Rize'de Bulunmuş Olan Tunç Baltalar", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* S. XV, 2000, 87-94, Ahmet Mican Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz,* İstanbul 2000, Mehmet Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", *Rize*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, İbrahim Tellioğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, 2/2, 2007, Fatma Yılmaz, *Osmanlı Öncesi Dönemde Rize ve Çevresinde Türklük İzleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2010, Muzaffer Arıcı, *Her Yönüyle Rize*, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara 1993, Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri*", Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu,* Ankara 2009, 86-92, Mesut Çapa, "Rize'nin Yakın Tarihine Bir Bakış", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* (20), 2016, 293-308.

[4] *Geleneksel Ahşap Yapı Uygulamaları,* Özgün Ofset, İstanbul 2009, Esat Korkmaz, "Doğuran Doğanın Simgesi: Ağaç", *Orman ve Av Dergisi,* S. 3, 2008, 25-28, Erdem Yücel, "Ahşap Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, 181-183, Doğan Hasol, "Ahşap Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* Yem Yayınevi, C. I, İstanbul 1997, 33-34, Aptullah Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, L. N. Gumilev, *Hunlar,* (Çev: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, Canan Atalay, "Asya Hun Devletinde Mao-Tun (Metahan) Dönemi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* (2), 2014, 107-109, Alimcan Ziyai, "Orijinal Çin Kaynaklarına Göre Hun-Türk Tarihi I. Bölüm: Kudretli Büyük Hun Tanrıkutluğu (Türk Halkının Ataları Hunlar ve Hunların Ortaya Çıkışı)", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 30(3), Ankara 2010, 895-912, Cengiz Alyılmaz, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri,* Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015,

Tez çalışmasının temelini oluşturan II. ve III. bölümünde ise birkaç temel kaynak esas alınmıştır. Bölgede tarihi camilerin tespitinde öncelikle Rize İl Müftülüğü'nden alınan liste ve salnameler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra bölgeyle ilgili arşiv çalışması gerçekleştiren ***Eyüp Kul'un, Osmanlı Döneminde Rize, İstanbul 2020****,* isimli kitabı, çalışmanın en değerli ve önemli birincil kaynağı olmuştur. Bu kaynağın haricinde *İshak Güven Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", Rize Defteri 2, İstanbul 2013*, *İshak Güven Güvelioğlu, Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri, İstanbul 2017, Haşim Karpuz, Rize, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993,* Haşim Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", *Geleneksel Rize Mimarisi Üzerine Araştırma,* Revak, İstanbul 2019, *Murat Ümit Hiçyılmaz Çamlıhemşin Seyahatnamesi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, Murat Ümit Hiçyılmaz, Fındıklı Seyahatnamesi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, Murat Ümit Hiçyılmaz, Güneysu Seyahatnamesi, İstanbul 2019, İsmail Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", Vakıflar Dergisi, S.46, 2016, 97-116, Muhammet Özkurt, Rize Ahşap Camilerinde Süsleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Karabük 2020, Orhan Terzioğlu, Rize'nin Tarihi*

Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si,* İstanbul 1998, Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, Nejat Diyarbekirli, "Eski Türklerde Kültür ve Sanat", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 827-872, Haşim Karpuz, "İslam Öncesi Türk Sanatının İslami Döneme Etkisi", *Türkler Ansiklopedisi,* C. VI, Ankara 2002, Celal Esad Arseven, "Çadır", *Sanat Ansiklopedisi,* C.1, İstanbul 1975, N. Atasoy, "Çadır Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1997, 377-378, Emel Esin, "Türk Kubbesi, Gök-Türklerden Selçuklulara Kadar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III, Malazgirt Zaferi Özel Sayısı,* Güven Matbaası, Ankara 1971, Ahmet Taşağıl, *Göktükler I*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2003, Gözde Sazak, "Varahşa Sarayı Duvar Resimleri", *Tarih Dergisi,* Sayı 57, 2013, 1-23, Muhlisahon Rustamova, *Karahanlı Devri Mimarisi ve Bezemeleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul 2019, İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* Ötüken, İstanbul 2010, Saadettin Yağmur Gömeç, "Geçmişte ve Günümüzde Uygur Türklerine Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı,* Ankara 2018, Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1984, Nebi Bozkurt, "Çadır", *TDVİA,* C. 8, 1993, Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, 2004, 281-290, Hüseyin Algül, "Mescid-i Kubâ Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, 279-280, Nebi Bozkurt, "Mescid-i Kubâ Maddesi" *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, 2004, 280-281, Robert Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı,* Homer Kitapevi, İstanbul 2005, Suut Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, Blair, Jonathan Bloom, "İsfahan Cuma Camisi", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* İtalya 2007, oris Denike, "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide" (Çev: Osman Uysal) *Vakıflar Dergisi,* XX, Ankara 1988, "Juma Masjid (Xiva)", *Özbekistan Milli Ansiklopedisi,* C. I, Taşkent 2000, Muhammet Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Camii ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari -Süsleme),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı, Erzurum 2017, *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402),* C. I, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989, A. Osman Uysal, "Osmanlı Devrinde Lapseki ve Mimarlık Eserleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* C. XXII, S. 2, 2013, 149-187, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1972, Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* II, Baha Matbaası, İstanbul 1972, Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* C.III, İstanbul 1989, İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri,* İstanbul 2006, Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya),* II, İstanbul 2000, Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* C. VI, İstanbul 2004, Gülcan Avşin Güneş, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi,* S.17, 2014, 375-391.

Tahta Camileri ve Oymacılık Sanatı, Rize Valiliği İl Özel İdaresi Kültür Hizmeti, İzmir 2008, Süleyman Dinç, Geçmişten Günümüze Rize Vakıfları, İstanbul 2013, GPS Koordinatlarıyla Rize Kültür Varlıkları Envanteri, Rize İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Rize 2012, Osman Çoşkun, Her Yönüyle İkizdere, Kocaeli, 2005, Hüseyin Saraç, *Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası,* Ankara 2015, adlı eserler istifade edilen esas kaynakların başında gelmektedir.

Karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde ise yakın ve diğer illerle ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarıyla birlikte bilimsel yayınlar[5] ve internet kaynakları[6] incelenmiştir.

[5] Ruslan Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* Batum 2010, Ruslan Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* Batum 2017, Süleyman Çiğdem, Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* Erzurum 2020, Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* Gümüşhane 2012, Demet Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, Mustafa Şahin, *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, Faruk Narmanlı, *Giresun Camilerinde Tezyinat,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018, Demet Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, Ahmet Ali Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* Kültür Yayınları, Ordu 2019, Yavuz Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2016, Ogün Küçük, *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19.yy),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017, *Samsun Ahşap Camileri,* T.C. Samsun Valiliği, Samsun 2011, M. Sami Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 2005.

[6] DOKAP tarafından Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Bayburt, Trabzon, Rize ve Artvin'i kapsayacak bir biçimde gerçekleştirilen projede yer alan camiler ile ilgili karşılaştırma bilgileri için www.karadeniz.gov.tr adresi önemli kaynaklar arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RİZE'NİN COĞRAFYASI, TARİHÇESİ ve CAMİ MİMARİSİNDE AHŞAP KULLANIMI

1.1. RİZE'NİN COĞRAFİ DURUMU

Rize, Anadolu'nun Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Fener Burnu'nun[7] doğusunda kurulmuş bir kıyı şehridir[8]. 40^0-22' ve 41^0-28 doğu meridyenleri ile 40^0-20 ve $41^0$20' kuzey paraleleri arasında yer alan kent, batıda Trabzon, güneyde Erzurum, güneybatıda Bayburt, doğuda Artvin/Yusufeli ve Arhavi İlçeleri, kuzeyde Karadeniz ile çevrelenerek toplamda, göller hariç 3.920 km^2'lik bir alana yayılmakta[9], Türkiye topraklarının %5'ini oluşturmaktadır[10]. Ardeşen, Fındıklı, Kalkandere, İyidere, Pazar, Güneysu, Hemşin, Çamlıhemşin, İkizdere, Çayeli, Derepazarı ve merkez olmak üzere on iki ilçeden meydana gelen Rize'de en büyük yüz ölçüm İkizdere İlçesine (954 $km^{2)}$ aittir[11].

Anadolu'nun en engebeli ve dağlık bir topoğrafyasına sahip olan Rize[12], 1.Jeolojik devirde oluşan temel üzerinde ve üç zamanda devam eden dağ oluşumu hareketiyle meydana gelmiştir[13]. Kıyıya yakın mesafelerden yükselmeye başlayıp batı-doğu ekseninde uzayan Altıparmak (3472) ve Kaçkar Dağları 3.937[14] metreye kadar uzanmakta[15] ve Kafkaslar ile birleşerek kapalı bir havza halini almaktadır[16].

Yüksekliği ile ön plana çıkan Kaçkardan sonra bölgedeki diğer dağlar arasında, Verçenik, Hunut[17], Batur, Ziglat, Hipot, Demir ve Üç Doruk Dağları yer almaktadır. Dördüncü zaman dilimine kadar buzullar altında kalan Rize Bölgesi'nin dağlarında buzul aşındırması sonucunda doğal buzul göllerine de rastlanılmaktadır ki, Gölyayla dağından Marsis dağına kadar olan geniş alanda 32 buzul gölün var olduğu ifade edilmektedir[18].

---

[7] İdris Bostan, *Rize,* TDVİA, C. 35, İstanbul 2008, 147-151.
[8] Harşim Karpuz, *Rize,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 4.
[9] *Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İl Yıllığı,* Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998, 10.
[10] *Rize İş Dünyası, Rize'yi Tanıyalım,* Rize Ticaret ve Sanayi Odası, Rize 1999, 165.
[11] Zeki Koday, Kübra Erhan, "Rize İlinin İdari Coğrafya Analizi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.50, 2013, 43.
[12] *Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İl Yıllığı,* 10
[13] A. Taşpınar, *Rize Tarihi,* Rize Ticaret Borsası, Rize 2004, 19.
[14] Koday, Erhan, 40.
[15] Turgut Günay, *Rize İli Ağızları,* Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977, 19.
[16] T. Yücel, *Türkiye Coğrafyası,* Ankara 1987, 14-22.
[17] Karpuz, *Rize,* 4.
[18] İ. Çakan, *Karadeniz Bölgesi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, 440-441, Taşpınar, 19; İ. Topaloğlu, *Bölge Tarihinde Rize,* Trabzon 1998, 62

Göller dşında önemli akarsulara sahip bölgede, Abu (Çağlayan) Deresi, Fırtına Deresi, Pazar Deresi, Büyük Dere, Kıbledağ Deresi ve İyi Dere, bulunmaktadır. Ayrıca tanınmış yaylaları arasında Varda, Gölyayla, Cimil, Ovit, Karos, Gölyayla, Varap, Varoş, Elevit, Travot, Ovit, Palovit, Çiçekli, Ayder, Başhemşin, Salinov, Karvan, Dutha ve Taşlı Yaylaları yer almaktadır[19].

Yurdun en çok yağış alan Rize Bölgesi, ılıman ve yağışlı bir iklime sahiptir. Buna bağlı olarak nem oranı oldukça yüksektir ve iklim kıyıdan iç taraflara doğru gidilçekte sertleşmeye ve kar yağışı almaya başlamaktadır[20]. Kurak bir mevsimi olmayan kentin yıllık ortalama sıcaklığı 14,2^{0}C'dir. Günlük güneşlenme süresi 4 saat 28 dk. Ve toplam yıllık yağış miktarı 2357 mm.'dir[21]. İklimle birlikte bölgede en yaygın kırmızı-sarı podzolit olup alüvya, kalüvyal, gri-kahverengi podzolit ve yüksek dağ çayırı toprak tipleri ile karşılaşılmaktadır[22]. İklim ve toprak tipi bölgede çok zengin bitki örtüsünü de beraberinde getirmektedir[23].

Bölgenin sarp ve engebeli coğrafi yapısı sebebiyle geniş çapta tarım yapılamamaktadır. Hayvancılık ise aile ihtiyaçlarını karşılayacak şekildedir. Bölgenin en önemli gelir kaynağı ise çaydır[24]. Çay dışında İkizdere'nin Anzer yaylasında üretilen Anzer Balı, oldukça ünlüdür. Bir diğer gelir kaynağıda balıkçılıktır[25].

[19] Karpuz, *Rize,* 5.
[20] Çakan, 441
[21] Taşpınar, 20.
[22] Koday, Erhan, 42.
[23] Karpuz, *Rize,* 5.
[24] Günay, 19-20.
[25] http://www.rizehaber.com/rize-hakkinda/rize-cografyasi (Erişim Tarihi: 06.01.2021)

1.2. RİZE'NİN TARİHİ

Tarihsel süreç içerisinde Rize, Rhisos, Rizıon, Rhizus, Rhition, Rhitum, Risso, Rıza, Risum ve Rhizain olarak isimlendirilmektedir[26]. Kaynaklarda Rize Irmağı'nın Rhizo, İrizios veya Rhizios[27] şeklinde ifade edildiği ve bu alana pirinç ekilmesi sebebiyle pirinç anlamına gelen ve Rumca kökenli olan İrizios kelimesinden türediği, kentin ismini de buradan aldığı düşünülmektedir[28]. Fahrettin Kırzıoğlu, Rize adının, Erzincan'ın eski ismi olan ve Sakalar'ın Khalyb boyundan gelen Eriza/Erez olduğununu, zamanla kelimenin başındaki "e" harfinin düşmesiyle Rize'ye dönüştüğünü ve şehrin adının Rize şeklini aldığını ileri sürmektedir[29]. Süleyman Erkan ise Trabzon'un köylerinde "Rıza" kelimesinin mısırın yeşiline denildiğini ve Rize adınında yeşil anlamına gelen bu kelimeye dayandığını iddea etmektedir[30]. Bir diğer görüşte Grekçe dağ dibi, eteği manasındaki Riza/Rhizo'dan türediği yönündedir[31].

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Rize'nin tarih öncesi devirleri hakkında bilgiler oldukça sınırlı olup ancak bölge illerin tarihleriyle bağlantılı olarak değerlendirilebilmiştir[32]. Bölge ile ilgili yapılan araştırmalar ve kazı çalışmaları neticesinde Ordu'dan Rize'ye kadar uzanan sahil yolu boyunca prehistorik döneme ait veri elde edilememesi dikkat çekicidir[33]. Fakat, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Bayburt ve Rize'de 105 tane doğal ve yapma mağara tespit edilmiştir[34]. Mağara incelemeleri sonucunda en eski uygarlığın Alt Paleolitik (Yontma Taş) döneme ait olduğu ortaya çıkmıştır[35]. Bununla birlikte Rize İli'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Dikkaya Köyü'nde bulunan baltalardan kentin tarihinin M.Ö. X-VIII. yüzyıla indiği de ileri sürülmekte, İskit veya Kolhis Kültürüne ait olduğu

[26] Topaloğlu, 7.
[27] Abdullah Taymas, *Yeşil Rize ve İli*, Ankara 1950, 11.
[28] Taşpınar, 24, Bostan, 147, 151, Taymas, 11, Günay, 20.
[29] Fahrettin Kırzıoğlu, "Milli Tarihimizde Rize Bölgesi", (*19 Aralık 1986 tarihli Rize Konferans metni*), 7, http://www.biriz.biz/rize/rizetarihi.htm#4 (E.T.:09.01.2020)
[30] Orhan Naci Ak, *Rize Tarihi,* Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize 2000, 23.
[31] Feridun Emecen, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi,* İstanbul 2020, 457.
[32] Ali Rıza Saklı, "Rize Tarihçe", *Yeşilin Cenneti Rize,* İstanbul 2006, 12.
[33] İ. Kılıç Kökten, "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *D.T.C.F.D.,* III/5, 1994, 478.
[34] İ. Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma, *D.T.C.F.D. X/3-4***,** 1952, 189-203.
[35] Karpuz, 7, Mehmet Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri,* Trabzon 1999, 35.

belirtilmektedir[36]. İlkçağın önemli kaynaklarından biri olan Heredot Tarihi[37], Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Kızılırmak'ın doğusu ile Kolhis'e kadar olan bölgede çeşitli kavimlerin yaşadığını belirtmektedir. Buradan hareketle bölgeye Khladik Ülkesi adını veren kaynaklarda bulunmaktadır[38].

Rize bölgesinin, kaynaklarda ilk geçtiği yer ise Urartulu II. Sardur'un M.Ö. 765'te Çıldır Gölü'nün güneyinde Taşköprü Köyü üstündeki kayalığa kazdırdığı çizi yazısında olup burada Kulki/Kulkha ismi okunmaktadır[39]. Ayrıca, Rize adı da ilk olarak Arrianus'un M.S 131-132 yıllarında yazdığı "Periplo" (Gemi Yolculuğu) adlı eserinde rastlanmaktadır[40]. Haşim Karpuz'un eserinde bu husus, "Periplous Eukseinou Pontou" Karadeniz Kıyılarında Seyahat" ismiyle geçmektedir[41].

Anadolu'ya M.Ö. 2000'lerde gelen ve güçlü bir devlet halini alan Hititler ve Van Gölü çevresinde faaliyet gösteren Urartular, Doğu Karadeniz Bölgesi üzerinde bir hakimiyet kuramamış olsalar da bölge halkı kısa bir süreliğine Hititlere tâbi olmuşlardır. Hitit kaynaklarında da Rize için Azzi kelimesiyle karşılaşılmaktadır[42].

Doğu Karadeniz Bölgesine yerleşen ve Türklerle akrabalığı bilinen ilk topluluk Kimmerlerdir. Bugünkü Gürcistan'dan Doğu Anadolu'ya, oradan İç Anadolu'ya geçen Kimmerler, M.Ö. 695'te Frig Devletini yıkarak bölgede bir devlet kurmuşlar ve Karadeniz Bölgesi'ne doğru yayılmaya başlamışlardır. Karadeniz Ereğli'sinden Trabzon'a kadar olan sahayı bir asır boyunca hakimiyeti altında tutmuşlardır[43].

Kimmerlerden sonra bölgede varlığı bilinen bir diğer devlet İskitlerdir[44]. Bölgeye Grek kolonilerinden daha önce geldiği bilinen İskitler, Ege sahillerine kadar bütün Anadolu'da varlık göstermişlerdir[45]. M.Ö. 606'da İskit hakimiyetine son veren Medler,

---

[36] S. Özkan, M. Çakır, "Rize'de Bulunmuş Olan Tunç Baltalar", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* S. XV, 2000, 87-94.
[37]Heredot M.Ö. 490-425 tarihleri arasında yaşamış ünlü bir tarihçidir. Birçok ülkeyi gezip görmüş, Gezdiği ülkelerde gördüklerini ve bu arada başkalarından duyduklarını da yazarak önemli bir tarihi eser meydana getirmiştir.
[38] Ak, 2-3.
[39] Ahmet Mican Zehiroğlu, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz,* İstanbul 2000, 14.
[40] Mehmet Bilgin, "Rize'nin Tarihine Bir Bakış", *Rize*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, 20.
[41] Karpuz, *Rize,* 8-9.
[42] Ak, 1-2.
[43] Ak, 3, İbrahim Tellioğlu, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, 2/2, 2007, 655. M. Taner Tarhan, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi (11–15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler I,* T.T.K. Yay., Ankara 1979, 904-921.
[44] Eyüp Kul, *Osmanlı Döneminde Rize (Fetihten 19. Yüzyıla),* İstanbul 2020, 23.
[45] Ak, 3-4, Fatma Yılmaz, *Osmanlı Öncesi Dönemde Rize ve Çevresinde Türklük İzleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2010, 12.

Doğu Karadeniz Bölgesini ellerine geçirmişlerdir[46]. Medler'in bütün işgal ettiği toprakları alan Persler (M.Ö. 555-333) Doğu Karadeniz'inde hâkimi olmuşlardır[47]. İran merkezli çıkan Pers İmparatorluğu, M.Ö. 520'de ülkeyi, "satrap" olarak adlandırılan 22 bölgeye ayırmışlar ve her bir bölgenin yönetimine valilikler atamışlardır. Bu satraplıklardan birisi de Pont Satraplığı'dır[48].

M.Ö. 336'da Makedonya Kralı Büyük İskender ve ordusu Gürcistan seferi sırasında Çoruh boylarına kadar geldiğinde, Hazar Denizi boyunca uzanan alana yerleşmiş olan Bunturki ve Kıpçaklarla karşılamıştır ki İskender, bu Türk boylarını daha önce hiçbir yer de rastlamadığı kadar barbar bir kavim olarak nitelemiştir[49].

M.Ö. 301-280- M.S 117 yılları arasında bölge, Pontus Devletinin sınırları içerisinde kalmıştır[50]. M.Ö. 63'te Pompeius, Pontus Kralı Mithridates'i mağlup etmesinin ardından bölgede Roma hakimiyeti hüküm sürmeye başlamıştır[51]. Romalılar, Orta, Doğu Karadeniz ve Kırım bögelerini Kapadokya eyalati içerisinde, daha sonrada Pontus Polemoniacus eyalati adı altında yönetmiştir[52]. Ancak, Rize'nin doğusu ve Artvin, Lazika veya Lazika Krallığı'na bağlıydı[53]. Roma'ya bağlı olan Lazika'nın nereden başlayıp nerede bittiğini söylemek oldukça zordur. İran savaşları esnasında bölgede bulunan Prokopios'a göre Lazlar, Rion Irmağı'nın iki kenarında yer almışlar ve I. yüzyıldan itibarende Lazika Krallığı altında birleşmişlerdi. Bu krallık, yukarıda da ismi geçen Kholkis'e hâkim olmuş ve hakimiyet sahasını Sürmene'ye kadar uzatmıştır[54]. Gürcü kökenli oldukları ifade edilen Lazlar'ın bulundukları bölgede Lazistan olarak anılmaktadır[55].

---

[46] Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ankara 1973, 25.
[47] Ak, 6.
[48] Goloğlu, 102-103, Ak, 13.
[49] M. Feliçite Brosset, Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), (Çev: Hrand D. Andreasyan, Yay. Haz. Erdoğan Merçil) T.T.K. Yay., Ankara 2003, 16. Büyük İskender karşılaştığı bu Türk boylarının daha önce karşılaştığı hiçbir kavme benzemediğini, her türlü nesneyi yiyen ve ahlaki bozuklukları bulunan korkunç derecede yabani milletler olduklarını ifade etmiştir. Gürcistan Tarihi'nden başka hiçbir ana kaynakta Bunturki ve Kıpçak olarak anılan bu Türk kavimleriyle ilgili bilgiler yoktur.
[50] Karpuz, Rize, 8, Ak, 14.
[51] Karpuz, *Rize,* 8.
[52] Bilgin, 22, Taşpınar, 36.
[53] Ak, 27.
[54] Ak, 29.
[55] Fatma Acun, "Tarih Boyunca "Pontus", *Millî Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu, 6-7 Mart 1999 Giresun,* İstanbul 1999, 23-24.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinin akabinde Rize ve çevresi Bizans İmparatorluğu (395-1204) topraklarına dahil olmuş[56] ve bölgenin önemi artmıştı. Bu artış bölgenin Sasaniler ve Bizans arasında büyük savaşlara sahne olmasına sebebiyet vermiştir[57].

626 yılına gelindiğinde Amaduneler, İranlıların yoğun baskısı altından kaçmak için boy beyleri Hamam'ın öncülüğünde Rize'nin Dampur adlı ıssız yerini gelerek buraya "Hamam-a Şen" (Hamamın Şenliği) adını vererek yerleşmişlerdir. Bugün Hemşin olarak bilinen yöre, 646'da Araplar tarafından vergiye bağlanmış olup 737'de kısa bir süreliğie Arap hakimiyetine girmiştir[58]. Bu süreçte Müslüman ordularının baskısı ve akınları sonucunda 689'da Lazistan Krallığı yıkılmış[59], bölge yine Bizans'ın kontrolü altına girmiştir.

XI. yüzyıldan itibaren Rize'ye Türk akınları yoğunlaşmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi ile birlikte Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı bir şekilde Anadolu'da faaliyet gösteren beyliklerden olan Saltuklular (1071-1202)[60], Erzurum merkezli kurulsa da Rize'ninde yer yer hakimiyet sahasına girdiği görülmektedir[61]. Ayrıca, akınların yoğun olduğu bu dönemde Rize'nin doğusu Gürcü akınlarına ve yağmalarına sahne olmuştur. Bizans tekrar kontrolü sağlamak amacıyla bölgeye Theadore Gavras'ı göndererek hakimiyeti sağlamış Gavras'a Haldiya Düklüğü verilerek Trabzon valisi yapılmıştır[62]. Bölgeyi yöneten Gavras'dan sonra oğlu Constantin Gavras geçmiş ve Türkmen Beylikleri ile güç birliğine giderek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türkmenlerle uzun süre dayanışma içerisinde olan Gavras'ların bazı fertleri Müslüman olup Selçuklu Devletinin hizmetine girmiştir[63].

İstanbul'un 1204'te, Latinler tarafından işgal edilmesi sürecinde, Aleksios ve David Komnenos, Gürcü Kraliçesi Tamara'nın desteği ile merkezi Trabzon olan Trabzon Rum İmparatorluğu kurmuş ve Rize'de bu devletin sınırları arasında kalmıştır[64].

---

[56] Karpuz, *Rize,* 9.
[57] Muzaffer Arıcı, *Her Yönüyle Rize*, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara 1993, 26.
[58] Saklı, 6.
[59] Ak, 31.
[60] Haldun Özkan, *Saltuklu Mimarisi,* Erzurum 2016, 16-17.
[61] Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri*", Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu,* Ankara 2009, 91.
[62] Bilgin, 26.
[63] Bilgin, 26.
[64] Günay, 21, Karpuz, 9.

Trabzon'da kurulan bu devlet, 1461 tarihine kadar varlığını sürdürmüş ve Fatih Sultan Mehmed Han tarafından fethedilmiştir[65]. Trabzon'un fethininin ardından belki de bir hafta içerisinde Rize'de Osmanlı topraklarına katılmış[66] ve XVI. yüzyılda Trazon'a bağlı kaza kimliğini kazanmıştır[67].

1877-78 Osmanlı-Rus harbinin ardından Batum elden çıkınca Lazistan Sancağı kurulmuş ve Rize'de bu sancağın merkezi olmuştur[68].

1914 tarihinde I. Dünya Savaşı'da işgal edilen Rize, savaşın ilk zamanlarında sürekli artış gösteren Rus bombardımanlarına ve taarruzlarına yoğun bir şekilde maruz kalmış ve iki yıl boyunca işgal edilmiştir[69]. 1918'de hürriyetine kavuşan Rize'den[70] Ruslar çekilirken orduda bulunan Ermeniler birçok camiyi ve yeri ateşe vermişlerdir. Rusların bölgeden tamamen çekilmesinin ardından silahlı Rum çeteleri ortaya çıkmıştır. Pontus Rum devletini kurma amacında olan çeteler bölge için büyük problemlere yol açmıştır. Bu süreçde Doğu Karadeniz'i içerisine alan "Trabzon Müdafa-i Hukuku Milliye cemiyeti kurulmuş ve Rize şubeside açılmıştır[71].

1936'da[72] Rize'nin[73] bugünkü coğrafi sınırları belirlenerek il statüsünde varlığını günümüze kadar sürdürmüştür[74].

---

[65] Bostan, 141-147, Bilgin, 28, Kul, 25, Ak, 45, Taşpınar, 87.
[66] Kul, 26, Taşpınar, 87.
[67] Topaloğlu, 34, Sarıkaya, 14.
[68] Günay, 21, Karpuz, 11, Ö. Öztürk, *Pontus Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi,* Nika Yayınevi, Ankara 2012, 760.
[69] Sarıkaya, 191.
[70] Günay, 21.
[71] Karpuz, 13-14.
[72] Bostan, 141-147.
[73] Rize'nin yakın tarihi için bkz. Mesut Çapa, "Rize'nin Yakın Tarihine Bir Bakış", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* (20), 2016, 293-308.
[74] Bilgin, 78.

1.3. CAMİ MİMARİSİNDE AHŞAP KULLANIMI

Binlerce yıldır insanoğlu, yaşamış olduğu dünyada tabiatla her zaman bir etkileşim içerisinde olmuştur. Bu etkileşimde doğanın insanlığa sunmuş olduğu en önemli kaynaklardan biriside ağaç/ahşaptır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan ahşabın kelime kökeni, Arapça'da "haşep (odun, ağaç, kereste); yani odundan mal olunan eşya" teriminden gelerek dilimizde yerini almıştır[75]. Bazı çalışmalarda ise ağacın sözcük anlamı, "*Asya varoluş ve türeme tasarımlarında, tanrısal yaratma gücünü simgeleyen, genellikle ana, kimi kez hem ana hem de baba olarak algılanan bitki-ata; yaşam ağacı"* biçiminde ifade edilmiştir[76].

Ahşabın günlük hayatta kullanılmaya başlanmasıyla birlikte mimarlık ve el sanatlarında da ahşap işçiliğini ortaya çıkarmıştır[77]. Ahşap, mimarlık tarihinde ilk olarak göçebe hayatında benimsenmiş olup konar-göçer toplumlarda doğada en kolay ulaşılabilen yapı malzemesidir. Bu nedenle, ilkel yöntemlerle ağaç dallarından ve kamışlardan kulübeler inşa etmişlerdir. Bugünkü anlamda ahşap malzemenin, mimaride kullanımı, toplumların tarımsal üretim düzeniyle birlikte yerleşik hayata geçerek inşa etmiş oldukları konutlarda görülmektedir[78]. Daha sonra ahşap, konut dışında diğer mimari eserlerde ve süsleme alanında kendine uygulama alanı bulmuştur.

Geniş bir alanda karşımıza çıkan ağaç/ahşabın doğal, dayanıklı, ulaşılabilir, kolay işlenebilir olması ve doğada kendini sürekli yenileyen bir canlılığa sahip olması nedeniyle ilk dönemlerde mimarinin ve süslemenin ana materyali halini almıştır[79]. Yunan tiyatro yapılarının ilk olarak ahşaptan inşa edilmiştir. Ayrıca günümüze kadar varlığını sürdürebilmiş veya deprem ya da savaşlarda yıkılmış Yunan tapınaklarının menşeini ise yine ahşap taşıyıcılar(sütunlar), ahşap çatılar meydana getirmiştir[80]. Ahşabın taşıyıcı ve örtme özelliğinden faydalanan bir diğer toplum ise Mısırlılardır. Eski Mısır mabetlerinde üst örtüde ve sütunlar arası kirişlerin bağlantısı yine ahşap ile sağlanmıştır.

---

[75] *Geleneksel Ahşap Yapı Uygulamaları,* Özgün Ofset, İstanbul 2009, 20.
[76] Esat Korkmaz, "Doğuran Doğanın Simgesi: Ağaç", *Orman ve Av Dergisi,* S. 3, 2008, 25-28.
[77] Erdem Yücel, "Ahşap Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, 181-183.
[78] Doğan Hasol, "Ahşap Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yem Yayınevi, C.II, İstanbul 1997, 33-34.
[79] Jan Kurek, Tomazs Gaczol, "Wood in Architecture", *İnternational Scientific Conference,* Polonya 2016, 2.
[80] Hasol, 33-34.

Frikyalılar'ında ahşabın taşıyıcı gücünden faydalanarak megaronlar inşa ettiği bilinmektedir[81].

Türklerin ahşapla tanışmaları, ahşabın taşıyıcı gücünden faydalanmaları ve ahşaptan oyulmuş eserler meydana getirmeleri Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Çin kaynakları ile varlığı bilinen[82] ve M.Ö. 1500-1000 arası tarih sahnesine çıkan Hun Devleti, M.S. 500 yılına kadar varlığı sürdürmüştür[83]. Bu uzun tarih sürecince devletin varoluşunu kanıtlayan kurganlar[84], dönemin en önemli yapılarıdır[85]. 1720'li yıllardan başlayarak 2011 yılları kadar Orta Asya coğrafyasında[86] yapılan kurgan kazılarında pek çok ahşap eser bulunmuştur. Bu eserler arasında eğri kesim tekniği ile yapılan hayvan heykelcikleri, at koşum takımları, biniş takımları, yularlar, ağaçtan oyma hayvan figürleri[87], ahşaptan yapılmış tepsiler, kepçeler, sehpa ve masalar, gerdanlıklar, kalkanlar, ahşap yaylar ve oklar[88], mücevher kutuları[89], atlı arabalar[90] ve ahşaptan oyulmuş lahitler yer almaktadır[91].

Türkler, ahşabın taşıyıcı ve koruyucu özelliğini kullanarak meydana getirdiği üç farklı yapı formu vardır. Bunlardan birincisi, ahşap kulübelerdir. Ölen asil kişilerin, kurganların inşa edilmesi sürecinde, bedenlerinin bekletilmesi için genellikle ahşaptan, taştan veya kerpiçten kulübeler inşa ettikleri bilinmektedir[92]. İkincisi ise kurganlardır. P.

---

[81] Aptullah Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, 179.
[82] L. N. Gumilev, *Hunlar,* (Çev: D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, 19.
[83] Canan Atalay, "Asya Hun Devletinde Mao-Tun (Metahan) Dönemi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* (2), 2014, 107-109, Alimcan Ziyai, "Orijinal Çin Kaynaklarına Göre Hun-Türk Tarihi I. Bölüm: Kudretli Büyük Hun Tanrıkutluğu (Türk Halkının Ataları Hunlar ve Hunların Ortaya Çıkışı)", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 30(3), Ankara 2010, 895-912.
[84] Kurgan; bir mezarın üzerine taş ve toprak yığarak oluşturulan tepe anlamına gelmektedir. Kurgan kelimesi ilk olarak *Codex Cumanicus'ta* karşımıza çıkmaktadır ve mezar tepesi olarak izah edilmiştir. Türkçe bir isim olduğu ve "korumak" fiilinden geldiği kabul edilir. Literatüre ise Rus bilim adamlarının vasıtasıyla girmiş olduğu düşünülmektedir. Barthold'un araştırmalarına göre; Kurgan kelimesi Rusça'ya Kıpçakça'dan geçmiştir. Jale Demirci, "Codex Cumanicus", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III*, Ankara 2002, 1282-1291,* Yaşar Çoruhlu, "Hun Sanatı" *Türkler Ansiklopedisi,* C.IV*, Ankara 2002, 56,* Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 22, Wilhelm Barthold, "Türkler'de ve Moğollar'da Defin Merasimi Meselesine Dair" (Çev: Abdulkadir İnan), *Makalele ve İncelemeler I,* Ankara 1987, 365.
[85] Cengiz Alyılmaz, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri,* Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015, 45.
[86] Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar,* 33-59.
[87] Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si,* İstanbul 1998, 73-74.
[88] Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı,* Kabalcı, İstanbul 2007, 142.
[89] Miklos Erdy, "Yenisey'in Batısındaki Hun Arkeolojik Kalıntıları", *Türkler Ansiklopedisi,* C.I, Ankara 2002, 1105.
[90] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı I-II,* İstanbul 1972, 1, J. P. Roux, *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdenize 2000 Yıl,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008, 119.
[91] Yaşar Çoruhlu, "Hun Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi,* C. IV, Ankara 2002, 85-88, Nejat Diyarbekirli, "Eski Türklerde Kültür ve Sanat", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 827-872, Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları,* 354.
[92] Haşim Karpuz, "İslam Öncesi Türk Sanatının İslami Döneme Etkisi", *Türkler Ansiklopedisi,* C. VI, Ankara 2002, 48.

Carpin kurgan yapımı şu cümleler ile anlatır. "*Yere bir çukur kazılır, bu çukurun dibinden mezar odasına giden galeri yapılır. Asıl mezar bu galerinin sonundadır. Böylece cesedin sürekli olarak bir toprak tabakası altında kalması sağlanmış olmaktadır. Çukura indirilen ceset, biraz karışık olan galeriden asıl mezar odasına götürülür. Mezar odasına yerleştirildikten sonra galeri kapatılır ve giriş çukuru toprakla doldurulur"*[93]. Burada dikkat edilmesi gereken alan mezar odasıdır. Bir veya birden fazla odaya sahip olan mezar odalarının, zemini, yan duvarları ve üst örtüsü, karaçam kütüklerinin[94], bugünkü anlamda "çantı" denilen teknikle birleştirilmesinden meydana gelmektedir. Ayrıca mezar odası, büyük olan kurganlarda çatıya baskı yapan toprak ağırlığını karşılamak için ahşap destekler konulmaktadır[95]. Mezar odasının üstünü örten ahşap çatılar, bazen konik, bazen de piramidal olarak inşa edildiği örneklerde bulunmaktadır[96] **(Foto. 1.1)**

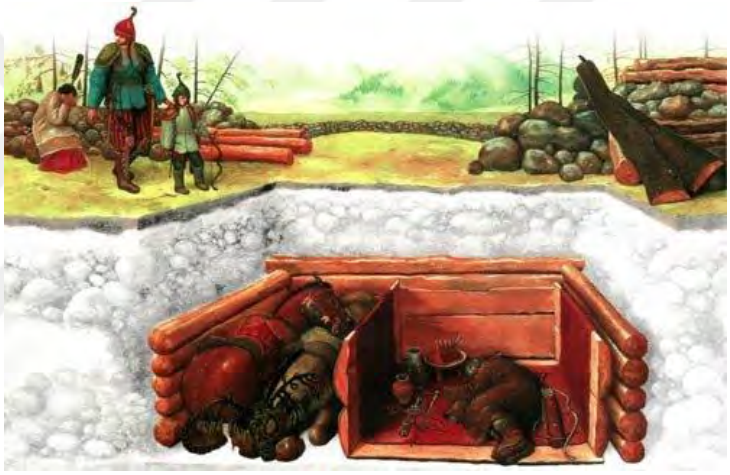

Foto. 1.1. Kurgan Mezar Odası (yasemindemircioglu.com)

Türklerin ahşabı çok iyi kullandığını gösteren üçüncü unsur ise çadırlardır[97]. Yurt-Keregü olarak da isimlendirilen çadırlar[98], büyüklük ve biçim açısından farklı tipleri söz konusudur. Bunlardan belki de en basiti mahrut olarak isimlendirilen, 10-14 direğin altta

[93] Oktay Belli, "Eski Çağ ve Orta Çağ'da Türklerde Kurgan Yapma Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 1665.
[94] Erdy, 1107, Diyarbekirli, 1546, "Hun ve Göktür Devrinde Kurgan ve Çadırlar", *Türk Dünyası Kültür Atlası,* İstanbul 1995, 57-58.
[95] Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı,* 84-89.
[96] Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar,* 349-350.
[97] Çeşitli Türk Lehçelerinde "Alaçık, alaçuk, avul, cenketir, çatır, çerge ve çödürük gibi karşılıkları bulunmaktadır. Orta Asya Türklerinde ise bunlara; ev, iy, ûy, oba, otak, kerekü, gereke, çerge olarak isimlendirmişlerdir. Roux, 120, Celal Esad Arseven, "Çadır", *Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1975, 352. N. Atasoy, "Çadır Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1997, 377-378.
[98] Emel Esin, "Türk Kubbesi, Gök-Türklerden Selçuklulara Kadar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III, Malazgirt Zaferi Özel Sayısı,* Güven Matbaası, Ankara 1971, 159.

daire, üstte ise birbirlerine çatarak yapılan konik formdaki tiptir[99] **(Çizim 1.1)** Direklerle oluşturulan iskeletin üstü, ilk dönemler karaçam ve kayın ağacı kabuklarıyla örtülüyorken, sonrasında keçeler ile kapatılmıştır[100]. Bir diğer tip ise yaygın olarak kullanılan ahşap karkas[101] sistemini yansıtan yuvarlak planlı ve kubbeli (toparlak örtülü) çadırlardır[102]. Bu çadırın iki farklı uygulaması vardır. Birincisinde, çadır duvarı yere çakılan direklerden meydana gelirken, diğerinde katlanabilir ahşap çerçeve söz konusudur[103] **(Çizim 1.2) (Foto. 1.2).** Bu çadır türlerinin dışında, ağaç kütüklerinin yığma tekniği ile üst üste getirilerek oluşturan sekizgen gövde üzerinde, ince ahşap direklerin birleşmesiyle meydana getirilen konik külahlı tipte tercih edilmiştir[104]**(Çizim 1.3)**.

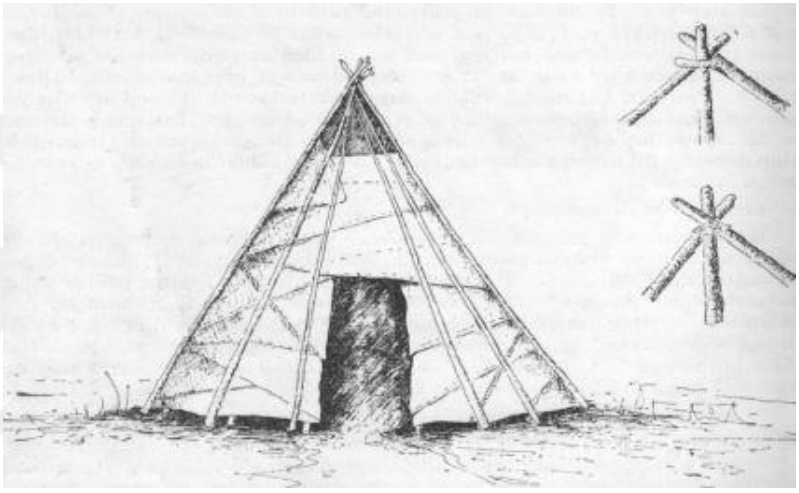

Çizim 1.1. Konik Tipi Çadır (N. Diyarbekirli)

[99] Roux, 120, W. Radloff, *Sibirya'dan II,* (Çev: Ahmet Temir), Bilim Eserler Serisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1956, 378, Nejat Diyarbekirli, *Hun Sanatı,* Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, 42.
[100] Radloff, 278, Özkul Çobanoğlu, "Batı Sibirya Türk Kültürü Tetkiklerine Göre Kayın Ağacının Türk Mitolojisinde "Kutsallaşmasının Maddi Kültürel Nedenleri", *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu,* Ankara 2011, 246.
[101] Kolon-kiriş sistemindeki bir strüktürün taşıyıcı öğelerinin hepsine verilen bir isimdir. Kullanılan malzemeye göre ahşap, beton ve çelik karkas olarak adlandırılabilir. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* Yem Yayın, İstanbul 2016, 241.
[102] Bu çadırlar, Türklerin kutsal evi olarak bilinmekle birlikte, türbe, kubbe ve ev mimarisinin menşei olarak görülmektedir. Diyarbekirli, *Hun Sanatı,* 43-44, Arseven, 353.
[103] Radloff, 279-280, Aslı Çandarlı Şahin, "Türk Çadırı Üzerine", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi,* S. 16, 2016, 29.
[104] Radloff, 281,

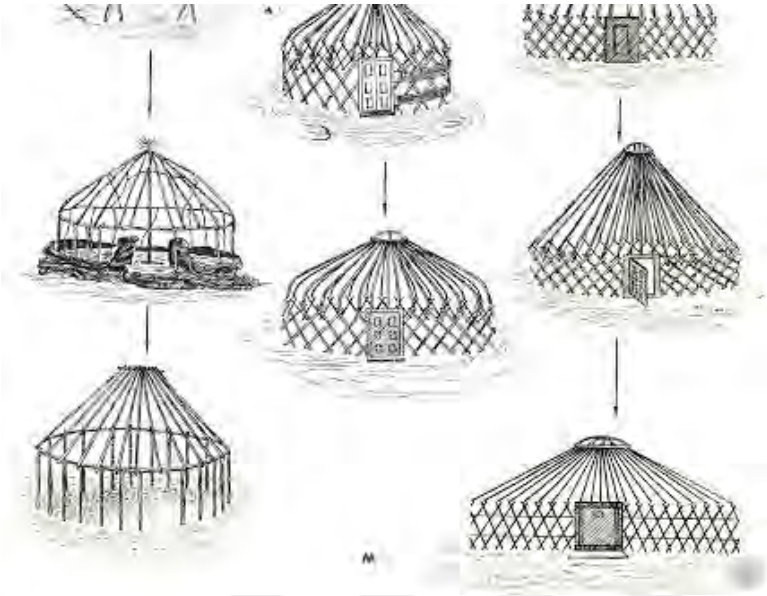

Çizim 1.2. Yurt Tipi Çadırlar[105]

Foto. 1.2. Yurt Tipi Çadır Genel[106]

[105] http://atalarmirasi.org/tr/304-eski-t%C3%BCrklerin-%C3%A7ad%C4%B1r-evleri-ve-arabalar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 16.02.2020)
[106] https://hvac.livejournal.com/578295.html (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

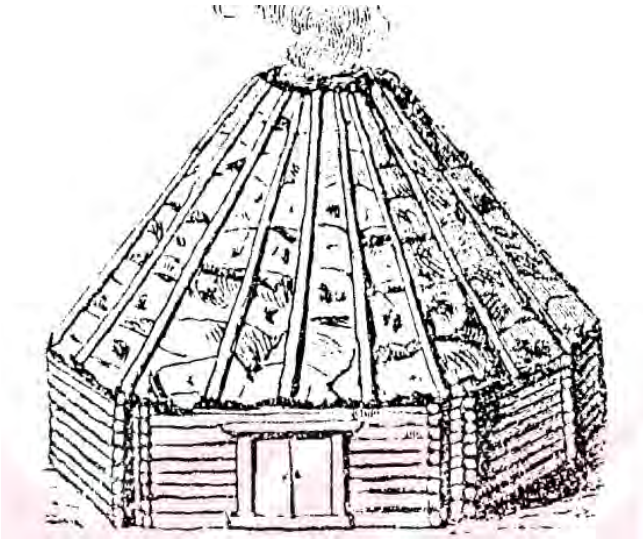

Çizim 1.3. Sekizgen Gövdeli Konik Formlu Çadır (K. Akçay)

Hunlardan sonra 552 tarihinde Orhun nehrinin batısındaki Ötügen'de kurulan, Mançurya'dan Karadeniz sahillerine kadar geniş bir alana yayılan ve 745 yılında tarih sahnesinden kalkan, Göktürkler (Kök-Türk) gelmektedir[107]. Hunların soyunun devamı olduğu düşünülen devletin, bu soya dayandırılması ile ilgili iki farklı tespit sunulmaktadır. İlk olarak "*Hunların baka bir kolu kabilesi",* diğeri ise "*Hunların Kuzey boyu veya Suo ülkesi ki, bu bölge Hunların kuzeyinde yer alıyordu*" şeklindeki beyanatlardır[108]. Göktanrı (20öylerim)[109] inancını benimseyen Göktürklerde, ölü gömme geleneğinde kurgan yapımına devam edilmiştir. Kurgan mezar odalarında ahşap malzemeden yararlanmaya devam eden Göktürkler, yurt tipi çadırları da kullanmışlardır[110].

Göktürklerde, Hunlardan farklı olarak şehircilik anlayışında büyük bir gelişme söz konusudur[111]. Özellikle Batı Göktürklerin[112] yerleşik yaşamının en eski örneklerinden biri olan Ak-Beşim, VI. yüzyılda Orta Asya'nın ticaret ustası Soğdlarla[113], onlardan önce

---

[107] İbrahim Sarı, *Göktürkler,* Ekitap, 2017, 7, Yaşar Çoruhlu, "Göktürk Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi,* C. IV, Ankara 2002, 148, Aslanapa, 7.
[108] Ahmet Taşağıl, *Göktükler I*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2003, 9.
[109] Özkan İzgi, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, 74, Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi,* Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1976, 4-7, Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm,* Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1986, 4.
[110] Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı,* 158, *Türk Dünyası Kültür Atlası,* 55, Diyarbekirli, *Eski Türklerde Kültür ve Sanat,* 833, Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar,* 216,
[111] Yılmaz Can, "Anadolu Öncesi Türk Kenti", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 259.
[112] Detaylı bilgi için bkz: Taşağıl, 85.
[113] M.Ö. 1500-1000 kurulan ve M.S. X. yüzyıla kadar varlığını sürdüren, İpek Yolu boyunca, Zerdüştlük, Budizm, Maniheizm, Nesturi Hristiyanlığa kadar farklı dinlere inanan ve bu inançları gittikleri bölgelere taşıyan, Türklerle iç

gelmiş olan Türk devletlerine başkentlik yapmıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda VI. ve IX. yüzyıllar arasında dört farklı kültür katmanı olan şehirde[114], tespit edilen iki Budist tapınağı[115] oldukça dikkat çekicidir. Tapınaklar, daha sonra Uygurlarda karşılaşılacak olan tipik özellikler sergilemektedir. Tapınağın avlu bölümünde yer alan koridorun üst örtüsünü, çift sıra halindeki dörderli ahşap sütunlar taşımaktadır. Avludan sonra 18x10 m^2 ölçülerinde sekiz ahşap destekli ve kubbeli salona girilmektedir. Soğd halkıyla birçok şehirde iç içe yaşadığı bilinen Göktürklerin, kesin olarak böyle bir tapınak inşa ettiklerini söylemek oldukça zor[116] olsa da revaklı avlusu ve tepesi delikli kubbesi ile Türk izlerini yansıtmaktadır[117]. **(Çizim 1.4-5)**. Ayrıca, bugün Buhara'da bulunan Varahşa şehri ve sarayı Batı Göktürkler tarafından inşa edilip, kurulduğu kabul edilmektedir[118].

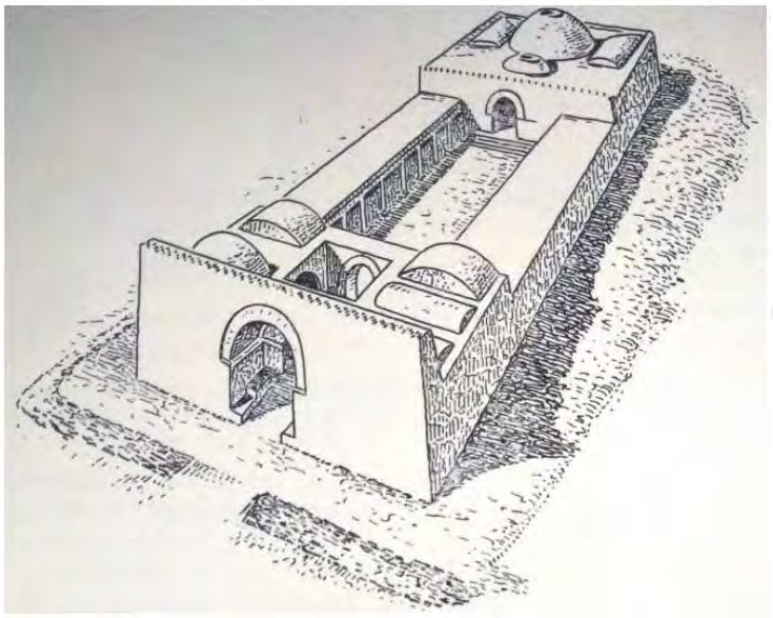

Çizim 1.4. Ak-Beşim Budist Tapınağı (M. Cezar)

içe yaşamış bir devlettir. Ahmet Taşağıl, "Soğd", *TDVİA,* C. 37, 2009, 348-349, Süer Eker, "Orta Asya'nın Gizemli Halkı: Soğdlular Soğd ve Soğdca", *Türkbilig,* S. 24, 2012, 77-92, Bahaddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, 188-191.

[114] Yılmaz 261.

[115] Budist tapınaklar Uygurlardan öncede var olduğu bilinmektedir. Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı,* 245.

[116] Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı,* 155-157, Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977, 34.

[117] Cezar, 35.

[118] Gözde Sazak, "Varahşa Sarayı Duvar Resimleri", *Tarih Dergisi,* Sayı 57, 2013, 1-23.

Çizim 1.5. Ak-Beşim Tapınağı Salonu (M. Cezar)

Varahşa şehri ile benzer özellikler gösteren bir diğer kent, Pencikent'tir. Zerefşan Irmağının güney kıyısında yüksek bir alana Soğdlar tarafından V. yüzyılda kurulan şehir, VI. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir gelişme göstermiş, 722 tarihinde ise Arapların hâkimiyeti altına girmiştir[119]. Şehrin batı yönünde iki mabet tespit edilmiştir. Dikdörtgen bir avlu etrafında şekillenen mâbetin kırlangıç kubbe örtülü odası dikkat çekmektedir. Mabet dışında, kentte iki ve üç katlı evler mevcuttur. Hem mabet de hem de evlerde, üst örtü, ahşap kirişler, sütunlar ve ahşap heykel sütunlar tarafından taşınmaktadır. Kentte, Türklerin varlığının göstergesi ise evlerin duvar resimlerinde bulunan Türk beyi ile kadının ata bindiği sahne ile yoğ törenidir[120] **(Çizim 1.6-7) (Foto. 1.3)**.

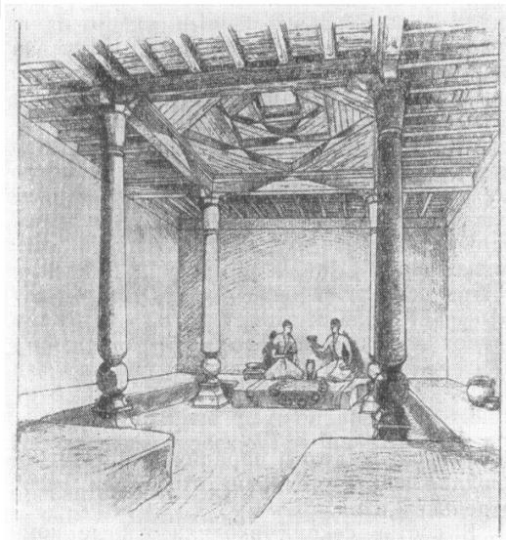

Çizim 1.6. Pencikent Köşkü'nde Kırlangıç Kubbeli Oda[121]

[119] https://varandej.livejournal.com/861295.html (Erişim Tarihi: 12.02.2020)
[120] Muhlisahon Rustamova, *Karahanlı Devri Mimarisi ve Bezemeleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul 2019, 93-94, Cezar, 259.
[121] https://zen.yandex.ru/media/id/5c9de7dfe5345700b36bc361/svetovaia-arhitektura-i-svetodizain-srednei-azii-5dadaeccc05c7100adaab6db (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

Foto. 1.3. Pencikent Köşkü'nde Yer Alan Kadın Figürlü Ahşap Sütun[122]

Çizim 1.7. Yuğ Töreni Sahnesi (Rustamavo)

Göktürklerin tarih sahnesinden kalkmasından sonra Orhun kitabelerinde; ilk defa, 717 yılındaki ayaklanmaları münasebetiyle zikredilen Uygurların[123], soyu Hunlara kadar inmektedir[124]. Uygurlar, Çin kaynaklarında; Hoei-ho, Vei-ho, Hui-ho, Hueui-hu, Wei-wu gibi isimler ile adlandırılan, Uygur adının manası, 974 tamamlanan Çince Kiu Wu Tai adlı eserde *"Şahin sür'ati ile dolaşan ve hücum eden"* diye açıklanmaktadır[125].

744-842 yılları arasında Orta Asya (Orhon ve Selenga Nehrinden Aral Gölü kenarlarına kadar yayılan)[126] coğrafyasında hüküm süren Uygurlar, 744 yılından önce

[122] https://varandej.livejournal.com/861295.html (Erişim Tarihi: 16.02.2020)
[123] İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü,* Ötüken, İstanbul 2010, 125.
[124] Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları,* (Çev: Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996, 74-75, Saadettin Yağmur Gömeç, "Geçmişte ve Günümüzde Uygur Türklerine Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı,* Ankara 2018, 101, Gülçin Çandarlıoğlu, "Uygurlar" *TDVİA,* C.42, 2012, 242-244.
[125] Kafesoğlu, 125.
[126] Ögel, *Türk Kültür Tarihi,* 348.

konar-göçer bir yapıya sahip, savaşçı bir toplumdur. Nüfusları çok kalabalık olmayan Uyguların, atlı arabaları oldukça meşhurdur. Ahşaptan yapılan bu araçlara, savaş zamanlarında çok güvenilmekte, barışta ise bu arabaları ev olarak kullanmaktadırlar[127]. Atlı arabalar haricinde yurt tipi çadır geleneğini de devam ettirmişlerdir[128].

Uygurlar, bağımsızlıkları ilan ettikten sonra 762 yılında kadar çeşitli dinlere inanmışlardır. 762 yılında Maniheizm dinini kabul eden Uygurlar[129], son olarak Budizm'i resmi din olarak benimsemişlerdir[130]. Yarı göçebe hayattan, yerleşik düzeni geçen Uygurlar, Budizm kabul ettikten sonra mimarlık ve yapım malzemeleri konusunda daha ileri seviyeye ulaşmıştır. Şehircilik anlayışında da önemli bir gelişme kaydeden devlet, korunaklı ordu-kentler ve şehirler[131] içerisinde, tapınak, saray, köşk, manastır, türbe, kule, değirmen, buzhane ve sivil mimari (ev-konut) inşa etmişlerdir. Özellikle manastır inşaatıyla ilgili düzenlenen belgeler ve fermanlara da ulaşılmıştır[132].

Mimari yapılarında genellikle taş, sıkıştırılmış topraktan meydana getirilmiş tuğla ve kerpiç malzemeyi tercih eden Uygurlar'ın bazı şehir ve tapınakları (Bezeklik, Murtuk, Yutoğ gibi) ise doğrudan kayaya oyulmuştur[133].

Uygurlarda, ahşabın mimariye katılımının en belirgin örneği evlerdir. Kara Hoço'da (Koço) tespit edilen evlerin beden duvarlarının, toprak ve kerpiçten inşa edilerek aralarına ahşap destekler konulmuştur[134] **(Çizim 1.8)**.

---

[127] Özkan İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, 14, Özkan İzgi, *Kutluk Bilge Kül Kağan- Böğü Kağan ve Uygurlar,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, 9-18.

[128] Aihemaiti Aibai, *Uygur Geleneksel Konut Mimarisinin Ekolojik Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Kaşgar Tarihi Şehri Örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2016, 25-26.

[129] Ögel, *Türk Kültür Tarihi,* 349, Fuat Bozkurt, *Türklerin Dini,* Cem Yayınevi, İstanbul 1995, 45.

[130] İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi,*18, Kafesoğlu, 125, M. Şükrü Akkaya, "Uygur Türklerini ve Kültürlerini Tanıyalım", *DTCF Dergisi,* C.1, S.3, 1943, 80, H Klimkeit, "Türk Orta Asyasında Budizm", (Çev: M. Turgut Berbercan), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 26, 2009, 93-108, Aslı Zengin, Ümran Yaman, "Eski Uygur Türkçesi Metinleri Üzerinden Budizm ve Manihezm'in Savaş Bakışı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. 58, S.1, 2018, 179.

[131] Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1984, 27-49, Cezar, 67-78.

[132] Aibai, 27-29, Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı,* 235-244.

[133] Cezar, 75-77.

[134] Aibai, 28-29.

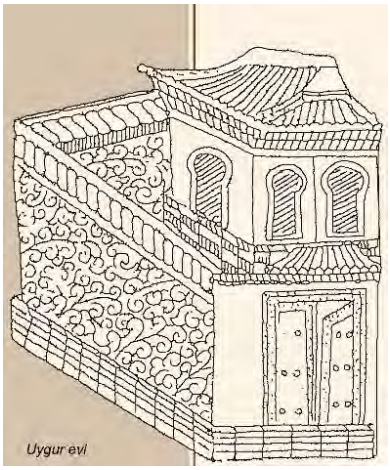

Çizim 1.8. Uygur Evi[135]

Barınma ihtiyacı dışında Uygurlar, ağaçtan yapılmış figür, heykel, levha ve ağaç oyma eserlerle ahşabı daha çok el sanatlarında tercih etmişlerdir[136].

Uygurlardan sonra ilk Türk-İslam devleti olan Karahanlılara geçmeden önce Arap Yarımadasında İslamiyetten önce ve İslamiyetten sonraki ahşabın kullanımını değerlendirmek yerinde olacaktır.

Arap Yarımadasında hem İslamiyetten önce hem de İslamiyetten sonra tıpkı Orta Asya'da olduğu gibi çadır geleneğinin olduğu bilinmektedir. Göçebe Araplar, çadırı beyt (ev) olarak isimlendirmekte, malzeme olarak ise daha çok deve yünü, deri, pamuk ve keçi kılı kullanmaktadırlar. Çadırları ayakta tutan ana unsur ise hiç şüphesiz ahşap direklerdir. Direk sayısı, çadırın oda sayısına ve büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir[137].

Çadırlar dışında, Arap coğrafyasında İslamiyet öncesinde birçok krallıklar bulunmaktadır[138]. Bu krallıklar döneminde inşa edilen tapınak, kale, su yapıları, köşk, kasır ve ev mimarisinde kullanılan malzeme bölgeden bölgeye[139] farklılık gösterse de genel anlamda sert taşlar, mermer, kerpiç ve ahşap esas materyallerdir. Tapınaklarda genellikle yekpare sütunlar kullanıldığı görülmektedir. Ahşabın ise daha çok duvar inşası

[135] https://www.wannart.com/uygurlarda-mimari-ve-sanat/turk-ucgeni-uygur-evi/ (Erişim Tarihi: 16.02.2020)
[136] Çoruhlu, 233.
[137] Nebi Bozkurt, "Çadır", *TDVİA,* C. 8, 1993, 158-162.
[138] Maîn Krallığı (M.Ö. 1400-650), Sebe Krallığı (M.Ö. 750-115), Himyerî Krallığı (M.Ö. 115- M.S 525), Nabatî Krallığı (M.Ö. IV. yüzyıl- M.S 106), Palmira Krallığı M.Ö. 3000-M.S 273), Gassâni Krallığı (M.Ö. III. Yüzyıl- M.S 634), Hîre Krallığı (M.S. III. Yüzyıl-634) ve Kinde Krallığı (M.S V-VI. Yüzyıl), Hakkı Dursun Yıldız, "Arap, I Tarih", *TDVİA,* C. 3, 1991, 272-276.
[139]Arap Yarımadasında iç bölgelere gidildikçe taş ve kireç malzeme kullanımı artmaktadır.

sırasında taş ve tuğla sıralarının arasına atılmakta (hatıl) veya üst tavanlarda tercih edilmektedir[140].

İslamiyet'in bölgeye gelmesi ile birlikte hem mimaride hem de el sanatlarında farklılıklar ortaya çıkmıştır ki, mimaride en önemli gelişme, dünya mimarisine cami[141] yapısının kazandırılmasıdır.

Ahşabın, cami mimarisinde kullanılması ise ilk Hz. Peygamber ile başlatılabilir[142]. Hz. Muhammed tarafından 622 yılında inşa edilen Mescid-i Nebevi, kerpiç malzemeden ve üstü açık olarak yapılmıştır. Daha sonra Hz. Peygamberin namaz kıldırdığı bölümü, yağmur ve güneşten koruma amaçlı hurma kütüğünden altı direk üzerinde bir sundurma eklenmiştir. Müslümanların kıblesi Kabe'ye çevrildikten sonra bu ahşap sütunlar kısmen korunarak sahabelerin barındığı bir yer halini almıştır. Mescidin güney duvarına ise paralel dokuzar adet hurma kütüğünden üç sıra halinde ahşap sütunlar üzerine bir çatı yapılarak kapatılmıştır. Sütunlar, hurma ağacından yapılan kirişler vasıtasıyla birbirine bağlanmış ve üstüne ağaç yaprakları yerleştirilmiştir[143] **(Foto. 1.4)**. Yine bu dönemde inşa edilen Kubâ Mescid-i, ilk aşamada üstü açık olarak inşa edilmiştir. 623 yılında kıblenin değişmesi üzerine yeniden inşa edilen mescidin, güney duvarına yedi sütun üzerine bir tavan yapılmıştır ki, malzemesi ahşaptır[144].

Foto. 1.4. Mescid-i Nebevi (Okuryazarım)

[140] Talib Yazıcı, "Arap V. Sanat Madd.", *TDVİA,* C.3, 1991, 309-316.
[141] Arapça'da cem sözcüğünden türeyen cami kelimesi, toplayan bir araya getiren anlamındadır. Sözcük anlamına bakıldığında ise içinde cuma ve bayram namazlarının kılınan ve içerisinde dinsel törenlerin yapıldığı Müslüman mabedi şeklinde tanımlanmaktadır. Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami Maddesi", *TDVİA,* C.7, 1993, 46-56, A. Ödekan, "Camii Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1997, 316-318, Celal Esad Arseven, "Cami Maddesi", *Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1975, 342-328.
[142] K.A.C. Creswell, A Short Account of Early Muslim Architecture, 1958, 3.
[143] Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, 2004, 281-290.
[144] Hüseyin Algül, "Mescid-i Kubâ Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, 279-280, Nebi Bozkurt, "Mescid-i Kubâ Maddesi" *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, 2004, 280-281.

Belâzürî'nin naklettiği bilgilere göre Mescid-i Nebevi ve Kubâ Mescid-i dışında Medine'de dokuz mescid daha bulunmaktadır[145]. Günümüze ulaşamayan bu camilerin malzemesi kerpiç ve ahşap (hurma ağacı ve yaprakları) olması muhtemeldir.

Hz. Peygamber'den sonra ahşap desteğin en önemli erken örneklerinden birisi de Amr ibn ül-As tarafından 641 senesinde inşa edilen, Fustat'daki kendi ismiyle anılan camidir. Bu yapıda, tavan ortadan ikiye bölünmüş hurma ağacından kirişlerle yapılmış, tavan yine hurma ağacında sütunlara oturtulmuştur. Daha sonra camiyi büyütme ihtiyacı duyulduğu için ahşap sütunlar kaldırılarak yerine mermer sütunlar konulmuştur[146] **(Foto. 1.5)**.

Foto. 1.5. Amr bin As Camii[147]

Hz. Muhammed ve dört halife döneminden sonra İslam Sanatının bayrağını devir alan Emeviler'in, imar faaliyetlerinde cami önemli bir yer tutmaktadır. Fethettikleri bölgelere yeni camiler inşa eden Emeviler, eski camileride onarmışlardır. 665 yılında beş sıra sütunlu ve tavanı tik ağacından kirişli Basra Camii bunlardan birisidir. Ahşap destekli olarak günümüze ulaşan camileri olmamasına karşılık, İran'ın Cürcân bölgesinde 26 cami inşa ettikleri ve bunlardan birçoğunun ahşap destekli olduğu kaynaklarda geçmektedir[148].

Emevilerden sonra 749 yılında kurulan Abbasi Devletinde[149], başkent Bağdat'da Halife Mansur tarafından 766 yılında inşa edilen Mansur Camii'nin çatısı tik ağaçları

[145] Önkal, Bozkurt, 48.
[146] Creswell, 11, Kuran, 180, Semavi Eyice, "Amr b. Âs Camii Maddesi" *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.III, 1991, 81-82.
[147] https://www.sanatinyolculugu.com/amr-bin-as-cami/ (Erişim Tarihi: 17.02.2020)
[148] Semavi Eyice, "Cami, Mimarlık Tarihi Madd." *TDVİA,* C. 7, 1993, 59, 62.
[149] Robert Hillenbrand, *İslam Sanatı ve Mimarlığı,* Homer Kitapevi, İstanbul 2005, 40, Suut Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963, 52.

tarafından taşınmaktadır. Bu cami, 807 yılında yeniden yapılmış, 875 ve 893 yıllarında ise genişletilerek orijinalliğinden uzaklaşmıştır[150]. VIII. yüzyılda inşa edilen Uhaydır Sarayı[151] içerinde bulunan camide ise ahşap kirişler kullanılmıştır[152]. Abbasiler tarafından ahşap destekli olarak inşa edilen diğer yapı, 1052 yılında Nasır-i Hüsrev'inde bahsettiği ve bugün İsfahan Mescid-i Cuması'nın yerinde bulunan eserdir ki, Arap cami plan tipindeki yapının, ismi ile ilgili bilgi söz konusu değildir[153].

İran ve Orta Asya bölgesinde 819-1005 yılları arasında hüküm süren Sâmânî Devleti[154], köşk, saray, türbe[155], cami, mescit, kâğıt üretim yerleri, su değirmenleri, hamamlar ve kervansaraylar inşa etmişlerdir[156]. Özellikle cami minarelerini ahşaptan inşa ettiği bilinen Sâmânilerin, kalitesiz malzeme kullanımı ve Karahanlıların kendi eserlerini, Sâmânilerin yapıları üzerine inşa etmeleri nedeniyle bu devletin mimari örnekleri günümüze ulaşmamamıştır[157]. Sâmânilerin, ahşap destekli cami inşa etmiş olmaları hem yaşadıkları coğrafyadaki eserleri görmelerinden hem de tıpkı İsmail Samani türbesinde olduğu gibi, Karahanlıları etkilemelerinden dolayı muhtemeldir.

Ahşap destekli cami konusunda en iyi ve çarpıcı örnekler, Karahanlılar (840-1212) döneminde verilmiştir. Ahşabı kullanmayı çok iyi bilen Karahanlılar'ın, hükümdarlarından olan Arslan Han (893-924), Buhara'da bir ulu cami yapılmasını emretmiş ve bu yapı, Samanilerin tarafından yapılan cami üzerine inşa edilmiştir. Ahşap direkler ile desteklenen cami, günümüze ulaşamamıştır[158].

X-XI. yüzyıla tarihlendirilen Hive Ulu Camii (Hive Mescid-i Cuma'sı) Karahanlılardan günümüze ulaşabilmiş tek eserdir. 17 sahınlı caminin üst örtüsünü taşıyan 213 sütundan 12'si orijinal olmakla birlikte, diğerleri çeşitli dönemlerdeki onarımlarda ilave edilmiştir[159] **(Foto. 1.6)**.

---

[150] Eyice, "Cami, Mimarlık Tarihi Madd.", 61.
[151] Blair, Jonathan Bloom, "İsfahan Cuma Camisi", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* İtalya 2007, 98, Richard Ettinghausen, Oleg Graber, vd, *İslamic Art and Architecture (650-1250),* Yale University Press, Londan 1987, 53.
[152] Creswell,196.
[153] Yetkin, 88, *Büyük Selçuklu Mirası,* Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, C.2, İstanbul 2013, 12, Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı,* Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, 59, Sheila Blair, Jonathan Bloom, "İsfahan Cuma Camisi", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* İtalya 2007, 368.
[154] Detaylı bilgi için bkz. Aydın Usta, "*Sâmânîler",* TDVİA, C. 36, İstanbul 2009, 64-68.
[155] İsmail Samani türbesi günümüze ulaşabilmiş ünik bir örnektir.
[156] Aleksey Arapov, *İstoriçeskiye Pamyatniki Ubekistana,* Sanat 2006, 10.
[157] Rustamavo, 114-115, 125.
[158] Rustamova, 125.
[159] Rustamova, 173, Kuran, 180-181, Boris Denike, "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide" (Çev: Osman Uysal) *Vakıflar Dergisi,* XX, Ankara 1988, 29-38, Haşim Karpuz, " Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 1987, 37, Eyüp Polat, *Özbekistan Hiva Şehri "İçhan-Kala" Mimari Anıtları,*

Foto. 1.6. Hive Ulu Camii (E. Polat)

Karahanlı döneminden kalan bir diğer eser Kusam ibn Abbas[160] Camii'dir. Tamgaç Buğra Han döneminde (1040-1060) inşa edilen yapı, 1220'de Moğollar tarafından tahribe uğramıştır. Timur Devleti (1370-1405) döneminde yenilenen cami orijinalliğini kaybetmiştir. İlk camiden geriye kalan, duvara yarı gömülü ahşap konsollar ve arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda elde edilen ahşap sütunlar, yapının üç sahınlı ve ahşap destekli olduğu bilgisini ortaya çıkarmaktadır[161] **(Çizim 1.9-10)**.

Çizim 1.9. Kusam Camii'nin Rekonstrüksiyonu (Filimonov)

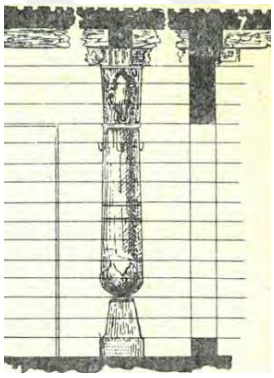

Çizim 1.10. Kusam Camii'nin Ahşap Taşıyıcıları (Filimonov)

(Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri 2019, 342, "Juma Masjid (Xiva)", *Özbekistan Milli Ansiklopedisi,* C. I, Taşkent 2000, 404.

[160] Hz. Peygamberin amcası Abbas'ın oğludur. Semerkand'da şehit olduktan sonra burada adına türbe, cami ve medrese yaptırılmıştır. Abdulhalik Bakır, "Kusem bin Abbas", *TDVİA,* C.26, Ankara 2002, 462-463. Hasan Kurt, "Orta Asya'da Peygamber (s.a.s) Ailesinden bir Sahabi Kusem b. Abbas", *İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. XXXIX, 565-579.

[161] Rustamova, 181-183, B. M. Filimonov, "Drevneye Reznoye Derevo iz Kompleksa Kusama İbn Abbasa v Ansamble Şah – Zinda", *Özbekiston Memorlarının Sanatı,* UzFan Yayınları, Taşkent, 1962, 267-276.
Engin Beksaç, "Şâh-ı Zinde", *TDVİA,* C. 38, İstanbul 2016, 267-269, Seyfi Başkan, "Semerkand Şah-ı Zinde Yapıları", *Vakıflar Dergisi,* S. 37, Ankara 2012, 132.

Hive ve Kusam ibn Abbas Camilerinin dışında Karahanlı döneminden günümüze sağlam veya orijinalliği bilinen başka bir yapı ulaşamamıştır. Ancak, Zerefşan[162] bölgesi yoğunlukta olmak üzere beş farklı ahşap sütun tespit edilmiştir. Tespit edilen ahşap direkler, bulunduğu bölgenin ismine göre adlandırılmış olup herhangi bir cami veya yapıyla bağlantısı kurulamamıştır. Ahşap direklerin bazıları farklı yapılarda değerlendirilmiştir[163].

Bu ahşap direkler içerisinde Zerefşan'a bağlı Obburdon Köyü'nde Andreyev tarafından 1915 yılında yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilen ve köyün ismi ile anılan Obburdon Sütunu, IX. yüzyıla tarihlendirilmektedir. 2 metreye yakın ölçüleri ve üzerindeki ahşap bezemesi ile dikkat çeken sütun, bugün Tacikistan'da Bihzat Milli Müzesi'nde sergilenmektedir[164] **(Foto. 1.7)**. Zerefşan bölgesinde bulunan ve Obburdan ile aynı yerde sergilenen bir diğer ahşap taşıyıcı, Kurut Sütunu'dur. Andreyev tarafından bulunan sütun, IX-X. yüzyıla verilmekte olup 244 cm. uzunluğundadır[165] **(Foto. 1.8)**. Fatmev Köyü'nde tespit edilen ve köyün adı ile anılan Fatmev Sütunu IX. yüzyıla ait olup 102 cm. yüksekliğe sahiptir. Araştırmacı Voronina tarafından incelenen taşıyıcı, diğer sütunlar ile aynı müzededir[166] **(Çizim. 1.11)**. Zarefşa'na bağlı bir diğer köyde bulunan sütun, Pohut Sütunu'dur. Bölgenin milli müzesinde sergilenen mimari eleman 148 cm. yüksekliğinde olup IX.-X. yüzyıllar arasına verilmektedir[167] **(Çizim 1.12)**. Zaferşan Bölgesinden çıkartılan son ahşap sütun, Urimtan Sütunu'dur. IX.-X. yüzyıla verilen mimari parça, 183 cm. uzunluğunda olup Pencikent Müzesi'nde teşhir edilmektedir[168]**(Çizim. 13)**.

---

[162] Semerkant'a yaklaşık 170 km mesafede bulunan bölge. V.V Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTKY, Ankara 1990, 87.
[163] Muslisahon Rustamova, "Orta Asya'da Günümüze Kadar Ulaşmayan Camilerin Ahşap Direk ve Taş Sütunları (XI-XII.yy)", *Anasay Dergisi,* S. 9, 2019, 33.
[164] Filimonov, 267, Kuran, 180-181, Karpuz, 37, Denike, 29-38, Bogdan Hmelnitskiy, *Mejdu Arabami i Tyurkami,* Continent Yayınları, Berlin 1992, 295.
[165] Filimonov, 267, Kuran, 180-181, Karpuz, 37, Rustamova, "Orta Asya'da Günümüze Kadar Ulaşamayan Camilerin Ahşap Direk ve Taş Sütunları (IX-XII. Yy)" 41.
[166] N.N. Negmatov, "The Samanid State", *History of Civilizations of Central Asia,* Volume IV, Delhi 1999, 86, Rustamova, "Orta Asya'da Günümüze Kadar Ulaşamayan Camilerin Ahşap Direk ve Taş Sütunları (IX-XII. yy)", 43.
[167] Rustamova, *Karahanlı Devri Mimarisi ve Bezemeleri,* 235.
[168] Rustamova, *Karahanlı Devri Mimarisi ve Bezemeleri,* 237, Rustamova, "Orta Asya'da Günümüze Kadar Ulaşamayan Camilerin Ahşap Direk ve Taş Sütunları (IX-XII. yy)", 44.

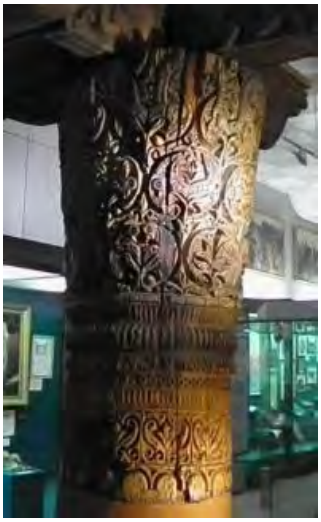

Foto. 1.7. Obburdan Sütunu (Rustamova)

Foto. 1.8. Kurut Sütunu (Rustamova)

Çizim 1.11. Fatmev Sütunu (Rustamova)

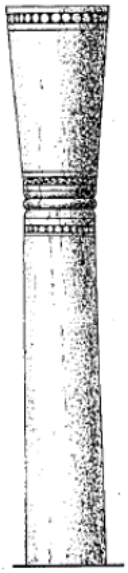

Çizim 1.12. Pohut Sütunu (Rustamova)

Çizim 1.13. Urimtan Sütunu (Rustamova)

Karahanlılardan sonra kurulan Gazneli Devleti (963-1186)[169] döneminde, tarihî kaynaklara ve özellikle Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî'nin nakillerine[170] göre Sultan Mahmud tarafından Gazne'de Arûs-i Felek Camii (X. yüzyıl) yapılmıştır. Hindistan'dan getirilen ağaçlar ile yapılan ahşap destekli camiden, günümüze herhangi bir kalıntı ulaşamamıştır[171].

Karahanlı ve Gazneliler'den sonra 1037 yılında kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Türk-İslam dünyasına pek çok eser kazandırmıştır. Mimarisinde tuğla malzemeyi çok fazla tercih eden Selçuklu'nun camilerinde ahşap desteğin varlığı çok az bilinmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti sınırları içerisinde kalan ve bugün Afganistan'ın Herat şehrinde bulunan Karug Camii (Karukh) bunlardan birisidir. Üzerinde iki farklı kitabe bulunan caminin, ilk inşasının 1128 yılında olduğu anlaşılmaktadır. İkinci kitabede ise

---

169 Yetkin, 83, Erdoğan Merçil, "Gazneliler", *TDVİA,* C. 13, İstanbul 1996, 480-484.
170 Ara Altun, "Gazneliler-Mimari", *TDVİA,* C. 13, İstanbul 1996, 484-486.
171 Oktay Aslanapa, *Turkish Art and Architecture,* London 1971, 55-56, Yılmaz Büktel, *Türk Sanat Tarihi (Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Mimarisi),* Edirne 1999, 15, Ara Altun, *Orta Çağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1988, 13, Orhan Cezmi Tuncer, *Mimarlık Tarihi II,* 30.

Kart döneminde, Muhammed Kart zamanında onarıma uğradığı yazmaktadır. Ayrıca yapı Sultan Ebu Said Kuragan döneminde de tekrardan restore edilmiştir[172]. Ahşap, taş ve tuğla malzeme kullanılmış olması nedeniyle diğer Selçuklu yapılarından ayrılan yapıda, taşın kullanıldığı alanların sonradan eklenmiş olduğu düşünülmektedir. Ahşap olan bölümler ise Buhara ve Hive çevresindeki görülen camiler ile benzerlik göstermektedir. Caminin dışında yer alan ahşap destekli revak bölümü de ilerleyen zamanlarda ilave edilmiş olmalıdır[173] **(Foto. 1.9)**

Foto. 1.9. Karug Camii (selcuklumirasi.com)

Selçuklu döneminden günümüze ulaşan ahşap destekli nadir camilerden bir diğeri ise İran'ın İsfahan şehrinde yer alan Abyaneh Cuma Camii'dir. Tavanı destekleyen ahşap sütunlar dışında, ahşap mihrap ve minberi ile de dikkat çeken yapının, mihrabı üzerinde yer alan kitabeye göre 1084 yılında Ebu Cafer Muhammed tarafından inşa ettirilmiştir[174] **(Foto. 1.10)**.

[172] B. Warwick, *Archaeological Gazetteer of Afghanistan,* Tome I, Paris, 1982, 149.
[173] *Büyük Selçuklu Mirası,* Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, C.I, İstanbul 2013, 90.
[174] *Büyük Selçuklu Mirası,* C.1, 236-237, Yarshater, E.A., "Enclopedia Iranica Online",http://www.iranicaonline.org/articles/abyana-village-in-the-barz-rud-subdistrict-dehestan-in-natanz-sahrestan (Erişim Tarihi: 5.02.2020).

Foto. 1.10. Abyaneh Camii (selcuklumirasi.com)

İran'ın Semnan eyaletine bağlı, Bestam Kasabası'nda yer alan Bestam Camii, Beyazid Bestami Türbesi çevresinde şekillenmiş külliyeyi oluşturan mimari yapılardan birisidir. Cami, bugünkü haliyle tuğla malzemeden inşa edilmiş olup tavanı, altı ahşap destek tarafından taşınmaktadır. Ancak caminin orijinal hali ile ilgili yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda, minare ve duvar kalıntılarının Selçuklu döneminden kaldığı geçmektedir[175]. Minare üzerinde yer alan 1120 tarihi ise bu bilgiyi teyit etmektedir. Cami, İlhanlı hükümdarı Gazan Han yönetiminde onarılmış, stuko ile bezenmiştir ki, bu bezemeler mihrap üzerinde yer alan kitabeye göre 1299 yılında Muhammed bin El-Hüseyin bin Talbud Damgan tarafından yapılmıştır[176] **(Foto. 1.11)**.

Foto. 1.11. Bestam Camii (selcuklumirasi.com)

Ahşap destekli camilerin, Anadolu'ya taşınması hususunda farklı bir değerlendirme gerektmektedir. Türklerin Anadolu'ya girdikleri zaman bu kadim coğrafyada ahşap

[175] Selçuklu döneminden kalan bu kalıntılar mevcut olan camiye dahil edilmiştir.
[176] *Büyük Selçuklu Mirası,* C.1, 263, Yarshater, E.A., "Enclopedia lranica Online",http://www.iranicaonline.org/articles/bestam-3#prettyPhoto[content]/0/ (Erişim Tarihi: 05.02.2020

destekli/direkli yapılarla karşılaştığını söylemek de oldukça zordur. Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya yerleşmeye başlayan Türkler, doğuda karşılaştıkları Ermeni ve Gürcü, güney-doğuda Eyyubi, Orta ve Batı Anadolu'da Roma ya da Bizans yapılarında ahşap destekli eserlerle[177] karşılaşmamışlardır. Bu nedenle Roma, Bizans ve diğer devletlerin ahşap destekli bir yapı yapma geleneğinin olmadığı söylenebilir[178].

Ahşap destekli camilerin/eserlerin Anadolu'ya gelişini o zaman başka bir yerde aramak gerekmektedir. Bu durumda İslam'ın mimariye kazandırdığı cami yapısını, Türklerin Orta Asya'dan beri kullandığı ahşap bilgisi ile bir bütün halinde kullanarak bu uygulamayı Anadolu'ya getirmiş olmalarıdır[179]. Gönül Öney'e göre ahşap destekli cami geleneğini Orta Asya çadır sanatında aramak gerekmektedir. Bunun nedeni ise Türklerin çadırları ile Türkistan'da bir grup ahşap destekli camilerin benzerlik göstermesidir[180]. Aynı görüşü benimseyen ve bu uygulamanın menşeini Orta Asya Türk çadırlarında aranması gerektiğini ifade eden bir diğer araştırmacı ise K. Otto Dorn[181] ve Aptullah Kuran'dır[182].

Anadolu'daki ahşap destekli camilerin gelişimini çadır geleneğine bağlanmakla birlikte, Türkler'in kurganlarındaki yığma tekniği ile mezar odaları inşa etmeleri, özellikle yaşadıkları bölgelerdeki Kuşanlar ve Soğdlar tarafından inşa edilen ahşap destekli mimari yapılardan etkilenmiş olma ihtimalleridir. Ayrıca İslam'ın ortaya koyduğu ilk camilerde de ahşap desteğin kullanıldığı açıktır. Ancak günümüze ulaşabilen en iyi ahşap destekli camilerin, bir Türk devleti olan ve sonradan İslamiyeti benimseyen Karahanlılar döneminde ortaya konulması Karahanlılar'ın, ahşabın taşıyı gücünden ne kadar iyi faydalandığının ve bildiğinin bir göstergesidir. Bu bilgi-birikim, mezar odaları, çadırlar ve ahşap destekle inşa edilmiş tapınaklar, evler ve mimari eserlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

---

[177] Kuran, 179.

[178] Burada dikkat edilmesi gereken unsur, her mimari doğuşta, ahşabı kullanılmış olması ihtimalidir ki, kurulan devletler, kurulum aşamasında yüksek kalitede malzemeye doğrudan ulaşması bazen mümkün olmayabilir. Devletler güçlendikçe, sınırları genişledikçe mimarisi ve malzeme kalitesi de ona paralel olarak değişmekte ve gelişmektedir. Dolayısıyla, Türklerin bu coğrafyaya yerleşmeden önce kesin olarak buradaki devletlerin ahşabın taşıyıcı gücünden hiçbir şekilde faydalanmadığını söylemek doğru olmayabilir.

[179] Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1973, 8.

[180] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatlar,* İş Bankası Yayınları, Ankara 1992, 142.

[181] K. Otto-Dorn, *Seldschukische Holzsaulenmonscheen İn Kleinasien,* Aus Der Welt der İslamichen Kunst, Berlin 1959. (Otto Dorn'dan Nakleden için bkz. Şakir Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları(Camiler),* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1991, 113.

[182] Kuran, 181.

Türklerin Anadolu'ya girmesiyle birlikte fetihler devam etmiş, imar ve iskân faaliyetleri başlamıştır. Ani'nin fethedilmesiyle bölgedeki kilise, camiye çevrilmiş daha sonra ise buraya 1064 tarihli Manuçerh Camii inşa edilmiştir[183]. Bölgede gerçekleştirilen 2020 yılı kazı çalışmalarında Ebu'l Muhammeran Camii'nin 100 m güneyinde, çarşının doğusunda tespit edilen Çarşı Mescidi'nin (11-12 yy) ahşap destekli ve tavanlı olduğu ortaya konulmaktadır[184]. Bu da mescidi ilk örneklerden biri haline getirmektedir.

Türklerin Anadolu'da buldukları taş malzeme, cami ve diğer mimari unsurların temel malzemesi haline gelmiştir. Ancak, geleneğin bir parçası olan ahşaptan da vazgeçilmediğini, her bölgede karşımıza çıkan ahşap destekli camilerden anlaşılabilir. Bu doğrultuda ahşap destekli olarak inşa edilen ilk cami ise Evliya Çelebi'nin tanımlarına göre Erzurum Ulu Camii'dir. 1174-1189 yılında Saltuklu Meliki Muhammed bin Saltuk tarafından yaptırılan cami[185] ile ilgili Çelebi şu tanımlamayı yapmaktadır.

"....En eskileri Ulu Cami'dir. Tebriz Kapısı'nın iç tarafında, eski usul, toprak damlı, bir minareli camidir. Akkoyunlu padişahları tarafından yaptırılmıştır. Eni boyu ikiyüz adımdır. Mihrap ve Minberi eski tarzdır. İçindeki tertipli olarak dizilmiş ikiyüz adet çam direkler üzerinde yine çam kirişler vardır[186]."

Günümüzdeki haliyle Evliya Çelebi'nin tanımlamalarından uzak olan cami, çeşitli tarihlerde kapsamlı onarımlar geçirmiş olup kâğir halini ise XVII. yüzyıldan sonra aldığı düşünülmektedir[187] **(Foto. 1.12)**.

---

[183] *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası,* Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, C.2, Ankara 2016, 129, M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kars Tarihi,* C.1, İstanbul 1953, 360-361, M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Türkiye'nin En Eski Selçuklu Camisi: Kars Anı'da Manuçahr Camisi ve Minaresi", *Türk Dünyası Dergisi,* 4, Ankara 1987, 14-16, Haldun Özkan, *Bizans Mimarisi Ders Notları,* Erzurum 2009, 195-196, Arslan, 619, Mustafa Kemal Şahin, "Anadolu Selçuklu Sanatında Öncül Bir Örnek: Ani Menuçerh Camisi Üzerine Bazı Düşünceler", *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu,* Kars 2008, 327.

[184] Muhammet Arslan, "Ani Kazısında Bulunan Selçuklu Çarşı Mescidi", *Palmet Dergisi,* S. 1, 2022, 1-13.

[185] *Anadolu Selçuklu Çağı Mirasi,* C,2, 12-16, Kuran, 184, İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum,* İstanbul 1960, 267, Hüseyin Yurttaş, "Erzurum Ulu Camii'ne Ait Yeni Bir Kitabe ve Yapı Hakkında Bazı Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 17, Erzurum 2001, 79-96, Abdurrahim Şerif Beygu, *Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitabeleri,* İstanbul 1936, 99-103, Haluk Karamağralı, "Erzurum Ulu Camii" *Yıllık Araştırmaları Dergisi,* S. III, Ankara 1981, 137-178, Hüseyin Yurttaş-Haldun Özkan- Zerrin Köşklü-Şerife Tali-Demet Okuyucu-Gül Geyik-Muhammet Kındığılı, *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum,* Erzurum 2008, 25, Hamza Gündoğdu-Ahmet Ali Bayhan-Muhammet Arslan, *Sanat Tarihi Açısından Erzurum*, Erzurum 2010, 161, Haldun Özkan*, Saltuklu Mimarisi*, Erzurum 2016, 98, Mustafa Kemal Şahin, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camileri-I*, Merdiven Yayınevi, Ankara 2014, 180-184.

[186] Yücel Dağlı, S.A. Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit,* C.2, 1. Kitap, İstanbul 2008, 240.

[187] Konyalı, 267.

Foto. 1.12. Erzurum Ulu Camii (Gökler)

Erzurum'un İspir ilçesinde bulunan Tuğrul Şah Camii, Anadolu Selçuklular'ın Erzurum Meliki Sultan Mugisuddin Tuğrul Şah zamanında Erdemşah tarafından yaptırılmıştır[188]. Kitabesi üzerinde tarihi bulunmayan yapının, Tuğrul Şah'ın Erzurum'daki 1202-1220 yılları arasındaki hâkimiyetinden yola çıkılarak XIII. yüzyılın ilk çeyreğine verilmektedir[189]. Dikdörtgen planlı yapı, mihraba paralel üç sahınlı olup sahınları oluşturan sütunlar, ahşaptandır ve kırlangıç örtüyü taşımaktadır **(Foto. 1.13)**.

Foto. 1.13. Erzurum/İspir Tuğrul Şah Camii[190]

[188] Konyalı, 509, Kuran, 185, Rahmi Hüseyin Ünal, "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi,* S.6, Erzurum 1974, 82-83, (49-143), Hamza Gündoğdu, "İspir Merkezdeki Tarihi Kalıntılar", *İspir Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu,* Ankara 2008, 64, Hamza Gündoğdu, *Erzurum'da Doğa, Kültür, Tarih ve Sanat Eserleri,* Ankara 2007, 35.
[189] Faruk Sümer, "Tuğrul Şah Madd.", *TDVİA,* C. 41, İstanbul 2012, 346-347, *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası,* C.2, 26.
[190] https://tr.foursquare.com/v/tugrul-sah-camii/5204b813498e991ff1a89012 (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

Doğu Anadolu Bölgesi'nde ahşap destekli erken tarihli camilerden bir diğeri ise Erzincan'ın Kemah ilçesinde yer alan Kemah Kalesi'ndeki Bey Camii'dir. Evliya Çelebi'nin hatıratlarında da yer alan cami[191], 2011-2012 yılları arasında Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş ve ekibi tarafından kazı çalışmalarıyla ortaya çıkartılmıştır[192]. Bölge, Mengüceklilerin başkenti olması nedeniyle[193], caminin 1071-1228 yılları arasında inşa edildiği düşünülmektedir[194]. Cami, güney duvara dikey olarak sıralandırılmış üç sahından meydana gelmektedir. Kazı ekibi tarafından yapılan restitüsyon çizim denemerinde ise sahınları belirginleştiren ahşap sütunlar, üstte ahşap tavanı taşımaktadır[195] **(Çizim 1.14-15)**.

Çizim 1.14. Kemah Bey Camii Restitüsyon Denemesi (Kemah Kazı Ekibi)

Çizim 1.15. Kemah Bey Camii İç Mekân Restitüsyon Denemesi (Kemah Kazı Ekibi)

Erken tarihli ahşap destekli camilerden sonra Anadolu'da inşa edilen ilk çantı[196] cami ise Samsun/Çarşamba'da bulunan Gökçeli Camii'dir. Gökçeli Mezarlığı içerisindeki eserin inşa tarihi 1206 yılı olup 1335'de eklemeler yapılmış veya onarılmıştır.

---

[191] Zuhuri Danışman, *Evliya Çelebi Seyahatnamaesi,* III, İstanbul 1970, 74.

[192] Kazı raporları için bkz: Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, Zerrin Köşklü, vd., "Kemah Kalaesi 2011 Yılı Kazı Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı,* III, Çorum 2013, 463-546, Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, Zerrin Köşklü, M. Lütfü Kındığılı, "Kemah ve Kemah Kalaesi Kazıları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Özel Sayısı,* 31, Erzurum 2013, 226-227, Hüseyin Yurttaş, Haldun Özkan, Zerrin Köşklü, Muhammet Lütfü Kındığılı, "Kemah Kalesi Kazısı 2012 Yılı Çalışmaları", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, 27-31 Mayıs 2013 Muğla, Muğla 2014, 471, Hüseyin Yurttaş-Haldun ÖzkanZerrin Köşklü-Yusuf Bilen-Muhammet Lütfü Kındığılı, "Kemah Kalesi Kazısı ve Yazma Eser Buluntuları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, III, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep, Ankara 2014, 45-60, Hüseyin Yurttaş-Haldun Özkan-Zerrin Köşklü-Muhammet Lütfü Kındığılı-Süleyman Çiğdem-Sahure Çınar, "Kemah Kalesi 2011 Yılı Kazı Çalışmaları", *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, II, 18-20 Ekim 2012, Sivas 2014, 873-888.

[193] Faruk Sümer, "Mengücüklüler", *TDVİA,* C. 29, Ankara 2004, 138-142.

[194] Yurttaş, Özkan, Köşklü, Kındığılı, "Kemah ve Kemah Kalesi Kazıları", 227, Muhammet Lütfü Kındığılı, *Orta Çağ'dan Günümüze Kemah ve Köylerindeki Kültür Varlıkları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, 71-72.

[195] Yurttaş, Özkan, Köşklü, Kındığılı, "Kemah ve Kemah Kalesi Kazıları", 234.

[196] Yontulmamış ya da kereste haline getirilmemiş ağaç tomruklarının alt ve üst yüzeylerinin düzenlenip, köşelerden geçmeli olarak birbiri üstüne oturtulmasına dayanan yapım tekniğidir. "Çantı Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1997, 386.

Bu tarihlendirme ise ağaç halkalarından yaş tayini öğrenme metodu ile saptanmıştır[197]. Gökçeli Camii'nde sonra 1211'de inşa edilen Çarşamba Yaylacılar Şeyh Habil Cami, bu tekniğin ikinci erken örneğidir. Bu iki eser, kendisinden sonra Karadeniz'de ve Anadolu'da inşa edilecek çantı camileri öncüsüdür[198] **(Foto. 1.14-15)**.

Foto. 1.14. Samsun Göğceli Camii[199]

[197] Peter lan Kuniholm, "A 1503- Year Chronology for The Bronze and Iron Ages: 1990-1991 Progress Report of the Aegean Dendrochronology Project", *VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* Çanakkale 1991, 127, *Samsun Ahşap Camileri,* T.C. Samsun Valiliği, Samsun 2011, 7, M. Sami Bayraktar, "Samsun'da Anadolu Selçuklu ve İlhanlı Döneminden Kalan Tarihi Yapılar", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/7, 2009, 88, Tuna, 83-84, Yılmaz Can, Recep Gün, "Samsun/Vezirköprü'de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 43, 2017, 131, M. Sami Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 2005, 23, Günhan Danışman, "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği-Bafra, İkiztepe Arkeolojik Verilerinin Işığında Çarşamba, Gökçeli Camiinin İncelenmesi", *IX. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler*, I, Ankara, 1986, 135-144.

[198] Tuna, 85, *Samsun Ahşap Camileri,* 17, Bayraktar, 94, Mustafa Kemal Şahin, "Samsun-Çarşamba/Yaylacılar-Şeyh Habil Köyü Camii", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 4, S. 2, Erzurum 2004, 15-36, Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri,* 30, Bayraktar, "Samsun'da Anadolu Selçuklu ve İlhanlı Döneminden Kalan Tarihi Yapılar", 94.

[199] https://www.carsamba.bel.tr/icerik/tarihi-gogceli-camii (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

Foto. 1.15. Samsun Şeyh Habil Camii (Karadeniz.gov.tr)

Erzurum, Erzincan ve Samsun'daki örneklerden sonra Anadolu'da çantı ve özellikle de ahşap destekli cami inşa etme geleneği sürmüştür. Bu hususta Anadolu Selçuklu'nun en erken ahşap destekli cami örneği Isparta Ertokuş Bey Camii'dir. Yapım tarihi belli olmayan eserin, 1224 yılında yaptırılan külliyenin bir parçası olduğu düşünülse de vakfiyede caminin adı geçmemektedir[200]. Bu da yapının Ertokuş Bey tarafından yaptırıldığını şüpheli duruma düşürmektedir[201]. Bugün Ertokuş Bey Medresesi'nin doğusunda yer alan Feyzullah Camii, bu külliyenin bir parçası olduğu ifade edilmektedir ki, kanıt olarak caminin mukarnas başlıklı ahşap direkleri gösterilmektedir[202]. Aptullah Kuran'a göre XIII. yüzyılın ortalarında henüz mukarnas başlıklı ahşap sütunlar ortaya çıkmadığı için ilk caminin, XIII. yüzyılın sonu XIV. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir[203]. Ancak 1224 tarihi bir külliyeye 1285-1315 yılları arasında cami mimarisinin eklenmesi oldukça geç bir tarih olduğu düşünülmektedir. Vafkiyede de Ertokuş Bey adının geçmemesini göz önüne alarak külliye yapılarından daha önce bir tarihte, yani XII. yüzyılın sonları XIII. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olması muhtemeldir[204]. Orijinal caminin ne zaman yıkıldığı veya tahrip olduğu bilinmemektedir. Bugün, bu caminin temelleri üzerinde yükselen ahşap destekli Atabey

[200] Önge, Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları, 11.
[201] Muhammet Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Camii ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari -Süsleme),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı, Erzurum 2017, 575.
[202] Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, Ankara 1969, 47, Aynur Durukan, "Ertokuş Külliyesi", *TDVİA,* C.11, İstanbul 1995, 313-314.
[203] Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", 182.
[204] Arslan, 575, Durukan, 314.

Feyzullah Camii ise isimlendirilen yapı ise 1495 yılında inşa edilmiştir[205] **(Foto. 1.16-17)**. Orijinal caminin de ahşap destekli çok ayaklı cami plan tipinde olduğu düşünülmektedir[206].

Foto. 1.16. Isparta Feyzullah Paşa Camii (M. Arslan)

Foto. 1.17. Isparta Feyzullah Paşa Camii Mukarnaslı Sütun Başlıkları (M. Arslan)

İlk örneklerden sonra farklı bölgelerde, farklı tarihlerde inşa edilmiş pek çok ahşap destekli cami bulunmaktadır. Öncelikle Orta ve İç Batı Anadolu'daki cami yapılarının değerlendirilmesi yerinde olacaktır. (Konya, Kastamonu, Afyon, Ankara)[207]. Bunlardan en erken tarihli olanı Konya'da bulunan Sahip Ata (Lârende) Camii'dir. 1258 yılında Fahreddin Ali tarafından Mimar Kölük bin Abdullah'a inşa ettirilen yapı, 1871 yılında geçirdiği kapsamlı onarımdan sonra bugünkü, mihraba dikey beş sahınlı halini almıştır[208]. Günümüzde ahşap destekli olan caminin orijinal halinin de ahşap destekli olduğu ve yedi sahınlı bir ibadet alanına sahip olduğu belirtilmektedir ki[209], ahşap destekli olduğuna bir diğer kanıt ise yangından kurtarılan mukarnas başlıklı iki ahşap sütunudur. Bu sütunlar son dönemlere kadar caminin yanında bulunan hanikâh kapısındaki sundurmayı ayakta tutan taşıyıcılardır[210] **(Foto. 1.18)**.

---

[205] Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi (Birinci ve İkinci Cilt)*, (Çev: Dr. Suat Seren), İstanbul 1983, 103.
[206] Durukan, 314, Kuran, *Anadolu Medreseleri I,* 47.
[207] Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, 34.
[208] Şahin, 220-222, *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası,* C.II, 443, İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964, 506, Yılmaz Önge, "Anadolu'da XIII. – XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek Beyşehir Köşk Köyü Mescidi, *Vakıflar Dergisi,* S. 9, Ankara 1971, 291-296.
[209] Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri,* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2007, 125, *Anadolu Selçuklu Mirası, 446.*
[210] Kuran, 182, Yılmaz Önge, "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları, *Önasya,* C.4, S. 37, 1968, 1-17.

Foto. 1.18. Sahip Ata Camii (M. Cambaz)

Anadolu'da, içerisinde çok sayıda ahşap destek bulunduran erken tarihli camilerden birisi de Afyonkarahisar'da bulunan Ulu Camii'dir. Selçuklu dönemine ait olan caminin mihrabında bulunan kitabeye göre Sivastos oğlu Ali Bey tarafından 1272 yılında inşa edilmiştir. Minberinde yer alan kitabesinden ise caminin ahşap işçiliğini Neccar Emirihac Bey tarafından yapıldığı öğrenilmektedir. Cami üzerinde bulunan onarım kitabesinde 1341 yılında Mugisüddin Emir İsa b. Muzaferüddin tarafından onarıldığı yazılıdır[211].

Mihraba dikey dokuz sahından meydana gelen caminin, ahşap tavanı ve kirişleri, altta mermer kaidelere oturan, mukarnas başlıklı, silindirik 40 ahşap sütun tarafından desteklenmektedir[212] **(Foto. 1.19)**.

[211] Şahin, 245-247, Mehmet Saadettin Aygen, Afyonkarahisar Camileri, Ankara 1973, 68, Zekiye Uysal, "Afyon Ulu Camii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları, 3 *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* Afyon, 1994, 236-248, Zeynep Hatice Kurtbil, "Afyon Ulu Camii Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XLII, 2012, 82-83, *Türkiye Ulu Camileri,* Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2016, 38, Hasan Usame Aydın, *Tarihi Ahşap Camiler,* İstanbul 2017, 84-96.

[212] Şahin, 244.

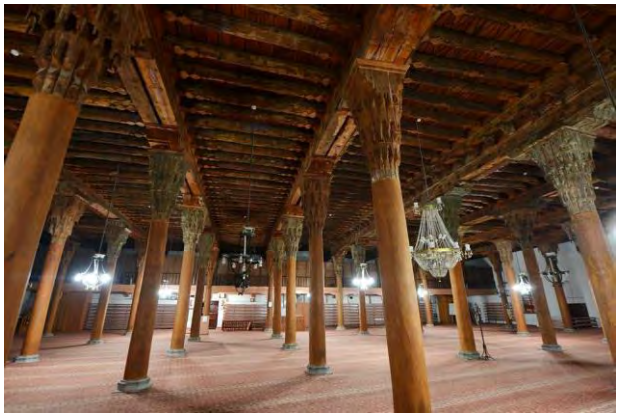

Foto. 1.19. Afyonkarahisar Ulu Camii

Afyonkarahir Ulu Camii'nden sonra Çobanoğullar/Candaroğulları döneminde Kastamonu'da 1273-74 yılında inşa edilen Atabey Camii, erken tarihi ile ön plana çıkan eserlerdendir[213]. Cami kitabesinde bani adı geçmemektedir. Ancak, Selçukluların uç beyi olan Hüsameddin Çoban tarafından kurulan Çobanoğulları Beyliği iradesi altında Alp Yürek oğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın tarafından inşa edildiği muhtemeldir[214].

Dikdörtgen planda ele alınan camii, mihraba dikey üç sahından meydana gelmekte olup tavanın ağırlığı ahşap destekler ile hafifletilmiştir **(Foto. 1.20)**.

Foto. 1.20. Kastamonu Atabey Camii[215]

[213] Arslan, 640, Yaşar Yücel, *Çobanoğulları / Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1987, 198, Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", *TDVİA,* C. VIII, İstanbul 1993, 354-355, Talât Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar)*, İstanbul 1935, 89, Ahmet Gökoğlu,*Paphlagonia Gayr-ı Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, I, Kastamonu 1952, 194, Kemâl Bilgin, *Kastamonu Camileri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1985, 15, Sayit Uysal, *Kastamonu Camilerindeki Bezemeli Ahşap Eserler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, 44.

[214] Arslan, 641, Yaşar Yücel, "Çoban Oğulları Beyliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23/1.2, Ankara 1965, 61-73, Yücel, "Çobanoğulları", 354-355.

[215] https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63874/selcuklu-ve-cobanogullari-donemi.html (Erişim Tarihi: 22.02.2020)

Ahşap desteğin çok sayıda kullanıldığı bir diğer yapı, Eskişehir Sivrihisar Ulu Camii'dir[216]. Yapı üzerinde beş adet kitabe bulunmaktadır. Ancak, günümüzde aldığı şeklini kuzey taç kapısındaki kitabeden öğrenilmektedir. Kitabeye göre III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında nâiblik görevinde bulunan Abdullah oğlu Eminüddin Mikail tarafından 1274-75 yılında inşa edilmiştir[217].

Cami, plan şeması olarak mihraba paralel altı sahından meydana gelmektedir. Üst örtüdeki düz ahşap tavanı, altta mermer kaidelere oturan, çokgen ve silindirik gövdeli altmış yedi[218] ahşap sütun desteklemektedir **(Foto. 1.21)**.

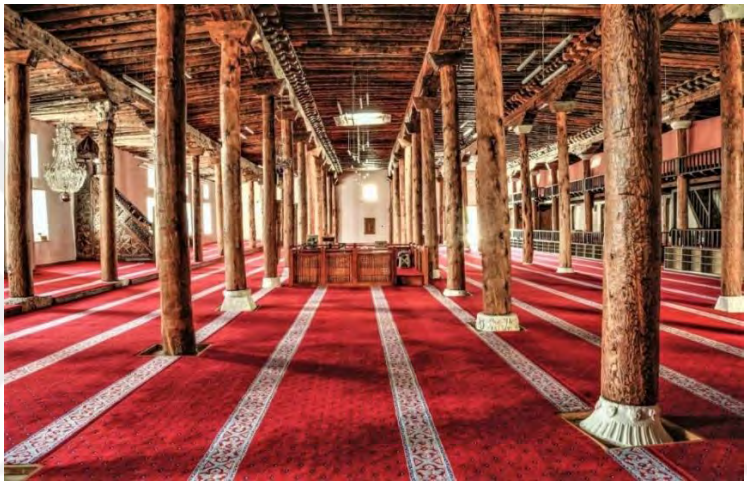

Foto. 1.21. Eskişehir Sivrihisar Ulu Camii[219]

Ahşap taşıyıcıların bulunduğu ve erken tarihli camilerden önemli bir örnek ise Ankara Arslanhane, diğer adıyla Şerafettin Camii'dir. Caminin inşaa tarihi net olmamakla birlikte son şeklini 1290 yılında almış olduğu düşünülmektedir[220].

---

[216] Kuran, 182, Aydın, 53-81.
[217] K. Otto Dorn, "Die Ulu Dschami in Sivrihisar" *Anadolu (Anatolia),* IX, 1965, 161-168, *Türkiye Ulu Camileri,* 212, Arslan, 524, Hüseyin Tunçay, *Anadolu'nun Ahşap Camileri,* Türk Telekom, Ankara 2018, 37, Aydın, *Tarihi Ahşap Camiler,* 53-56
[218] Arslan, 527.
[219] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/ulu-camii-sivrihisar (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
[220] Şahin, 175,Tunçay, 62, Kuran, 183, *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası,* C.1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, Ankara 2016, 154-160, Seyfi Başkan, "Ankara'da İki Selçuklu Eseri: Alâeddin ve Arslanhane Camileri", *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1990, 10, M. K. Şahin, *Anadolu Selçuklu Döneminde Dikine Planlı Camiler (Anadolu Selçuklunun Yıkılışına Kadar),* İstanbul 2014, 234, Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar,* Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971, 20-24, Bekir Eskici, *Ankara Mihrapları,* Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001, 22, Ahmet Akşit, "Arslanhane Camii'nin İnşa Tarihine Dair Notlar", *USAD,* (9), 2019, 172-180.

Mihraba dikey beş sahından meydana gelen caminin ahşap düz tavanı[221], Bizans başlıklı[222] tepeliklere oturtulmuş, silindirik ahşap sütunlar tarafından desteklenmektedir **(Foto. 1.22)**.

Foto. 1.22. Ankara Arslanhane Camii[223]

Selçuklu döneminden kalan, orijinalliğini kaybetmiş önemli yapılardan birisi de Çorum Ulu Camii'dir. Sultan Alâeddin Camii olarak da bilinen eserin, inşa kitabesi olmamakla birlikte hurufat defter kayıtlarından hareketle Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın azat ettiği kölelerinden Hayreddin Bey tarafından XIII. yüzyılın sonlarında inşa edildiği kabul edilmektedir. Bununla beraber minber üzerindeki kitabede 1306-07 tarihi yazmaktadır[224]. Cami, mevcut halini geçirdiği onarımlar sonrasında almıştır. İlk onarımını XVI. yüzyıldaki depremde[225] tahrip olması sonucu III. Murat[226] zamanında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır[227]. 1790 yılında meydana gelen depremde tekrar harap olan cami, 1809-10 yılında Çapanoğlu Abdülfettah Bey tarafından yapılan esaslı bir onarımla mevcut halini almıştır[228].

---

[221] Şahin, 170.
[222] Kuran, 183.
[223] https://www.turktoyu.com/ankara-da-bir-selcuklu-izi-arslanhane-camii (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
[224] *Türkiye Ulu Camileri*, 142, Tunçay, 182, Tuğba Erzincan, "Çorum Ulu Camii", *TDVİA,* C. XLII, İstanbul 2012, 92-93.
[225] Fatma Demirci, *Çorum Şehri'nde Tarihsel Koruma ve Şehir Turizmine Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013, 62.
[226] Hüseyin Tunçay, Anadolu'nun Ahşap Camileri adlı eserinde ilk onarımını II. Beyazıd döneminde olduğunu ifade etmektedir. bkz. Tunçay, 182.
[227] Erzincan, 92, *Türkiye Ulu Camileri*, 142.
[228] Tunçay, 182, Erzincan, 92,

Orijinal hali net olarak bilinmeyen eser, ahşap destekli ve düz damlı bir yapı olduğu düşünülmektedir[229]. Ahşap sütunlara oturan bağdadi[230] kubbesi, cami merkezini kapatırken yan bölümler düz ahşap tavan ile örtülmüştür **(Foto. 1.23).**

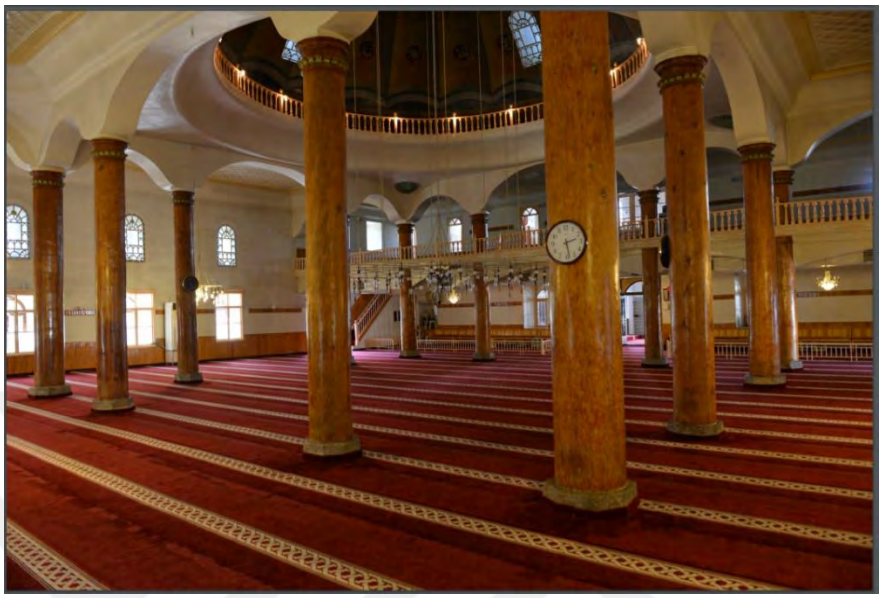

Foto. 1.23. Çorum Ulu Camii (TUC)

Ahşap desteklilerin belki en gelişmiş ve en güzel örneği Eşrefoğlu Camii'dir. Konya'nın Beyşehir ilçesinde bulunan cami, Eşrefoğulları Dönemine ait olup 1297 tarihlidir. Banisi Eşrefoğlu Süleyman Bey'dir. Caminin düz tavan örtüsü kırk sekiz adet ahşap direk tarafından taşınmakta olup harim bölümü dikey yedi sahından meydana gelmektedir[231] **(Foto. 1.24)**.

[229] Ömer İskender Tuluk, Servet Keleş, "Osmanlı'nın "Yerel'i: Çorum Yöresinde Benzer Tipoloji Gösteren Üç Camii", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum 2008, 607-613.

[230] "Bağdadi" kelimesinin kökeni hakkında net bir bilgi söz konusu değildir. Eski Türkçede birkaç şeyi birbirine bağlamak anlamına gelen "bağdamak" eyleminden Farsça kurallara uygun bir sıfat olarak türetildiği düşünülse de bunu doğrulayacak bir veri söz konusu değildir. Mimari bağlamda bağdadi, ahşap yapıların hem duvarlarında hem de örtülerinde kullanılan teknik bir terimdir. Teknik kısaca "ahşap karkas sisteme 1-2 cm. aralıkla yatay olarak çakılmış çıta ya da tahtaların üzerine, sıva vurulmasıyla oluşturulan mimari teknik olarak açıklanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü,* Ankara 1980, 18, H. Y. Ersoy, "Bağdadi Madd." *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1997, 180, Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2011, 42, D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul 2008, 62.

[231] Şahin, 227-237, Tunçay, 24-25, Aydın, *Tarihi Ahşap Camiler,* 115-138, *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası,* C. III, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2016, 39-53, Doğan Yavaş, "Eşrefoğlu Camii Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XI, 1995, 479-480, Mahmut Akok, "Konya Beyşehir'inde Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Etnografya Dergisi,* S. 15, İstanbul 1976, 5-34, A. Demir, "Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", *İlgi,* S. 43, İstanbul 1985, 18-23, İrfan Unutmaz, "Beyşehir'de Ahşab Direkli Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", TT, C. VIII, S. 47, 1987, 31-35.

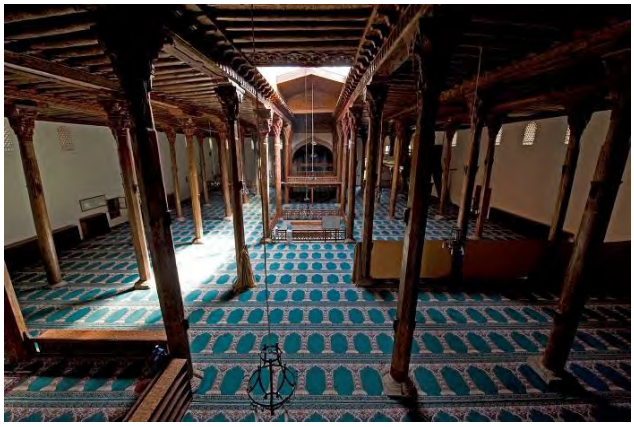

Foto. 1.24. Beyşehir Eşrefoğlu Camii[232]

Eşrefoğulları döneminden bir diğer cami ise Seydişehir'deki Seyid Harun Camii'dir. Yapının, inşasına ait herhangi bir kitabe olmamasına karşılık "Menâkıb-ı Seyid Harun'ı Veli" adlı yazma eserden yapının Seyid Harun tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu zat[233], Eşrefoğlu Mehmet Bey'in döneminde (1302-1322) bölgeye geldiği ve caminin yakınındaki türbesinde de 1320 yılında vefat ettiği yazılıdır. Ölüm tarihinden hareketle caminin 1302-1320 yılları arasında inşa edilmiş olması muhtemeldir. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir plan sergileyen caminin harimi, iki yönde atılan yedişer sütun ile üç sahına ayrılmıştır[234] **(Foto. 1.25)**.

Foto. 1.25. Konya Seydişehir Seyyid Harun Camii[235]

[232] https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-210799/anadoludaki-ahsap-tavanli-ve-ahsap-destekli-camiler-kon-.html (Erişim Tarihi: 21.02.2020)
[233] Seyyid Harun, Seydişehrin kurucusu olarak bilinmektedir. Haşim Şahin, "Seyyid Hârun", *TDVİA,* C. XXXVII, İstanbul 2009, 58-60.
[234] Tunçay, 353, Mehmet Önder, "Seydişehir'de Seyyid Harun Külliyesi, Vakıfları ve Bânisi", *Vakıflar Dergisi,* S. XX, 1988, 13-14. (13-28)
[235] http://www.seydisehirgundem.com/haber-seyyid-harun-kulliyesi-7978.html (Erişim Tarihi: 23.02.2020)

Seyyid Harun Camii'nden sonra önemli bir diğer ahşap destekli eser, Isparta Eğirdir'de yer alan Hızır Bey Camii'dir. Cami üzerinde herhangi bir yazıt yer almadığı için ilk inşası kesin olarak bilinmemektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, caminin Selçuklu döneminde inşa edildiğini ilerleyen yıllarda da Hamidoğulları'ndan Hızır Bey tarafından esaslı bir onarım geçirdiğini ifade eder[236]. Buradan hareketle, caminin III. İzzeddin Kılıçarslan (1204-05) zamanında bölgede hâkimiyet sağlayan Selçuklular, şehri Hamidoğullarına teslim ettiği[237], 1326-27 yıllarında da Hızır Bey'inde mevcut camiyi büyük çaplı bir onarıma tabi tutarak neredeyse camiyi yeniden inşa ettiği düşünülmektedir[238]. 1333 yılında Eğirdir'e uğrayan İbn Batuta, bu caminin varlığından bahsetmesi nedeniylede caminin bu tarihten önce inşa edildiğini netleştirmektedir[239].

Kuzey-güney yönünde düzgün olmayan dikdörtgen bir form sergileyen cami, mihraba dikey beş sahından ibarettir. Sahınları meydana getiren sütunlar ahşaptandır **(Foto. 1.26)**.

Foto. 1.26. Isparta Eğirdir Hızır Bey Camii (M. Arslan)

Ahşap destekli diğer önemli bir eser 1365 tarihli Konya-Beyşehir Bayındır Köyü Hoca Şeyh Muhittin Camii'dir[240]. Bölgedeki Eşrefoğlu Caminin gölgesinde kalan yapı, 17.10 x 17x15 m ölçülerinde oldukça muntazam sayılabilecek büyüklüğe sahiptir. Yaşar Erdemir'in çalışmaları sonucunda farkedilen cami, mihraba dikey beş sahından meydana

---

[236] İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir"deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul 1929, 230.
[237] Bahriye Üçok, "Hamitoğulları Beyliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/I, Ankara 1955, 76.
[238] Arslan, 578-579, *Türkiye Ulu Camileri,* 226, Uzunçarşılı, 230, Tunçay, 116, Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta: Kültürel Ortam", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 22, 2009, 76, Tahir Erdem, "Eğirdir"de Hızırbey Camisi", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, IV, Isparta 1938, 670.
[239] *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası,* C. II, 82.
[240] Tunçay,158.

gelmektedir. Sahınları meydana getiren dairesel ve çokgen kesitli 17 ahşap sütun, profilli yastıklar sütun başlıkları ise ahşap tavanı taşımaktadır[241] **(Foto. 1.27)**.

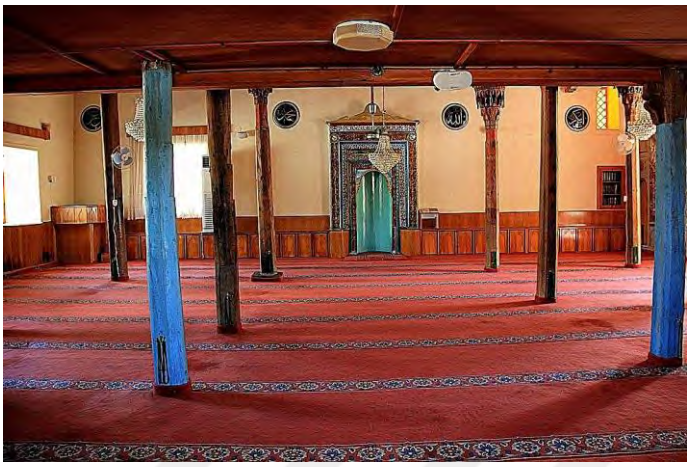

Foto. 1.27. Beyşehir Bayındır Köyü Hoca Şeyh Muhittin Camii (E.Şaşmaz)

Konya'daki Eşrefoğlu Camii'nden sonra ahşap destekli yapılar içerisinde en çok bilinen eserlerden birisi de Kastamonu'da bulunan ve Candaroğulları dönemine ait olan 1366 tarihli Mahmut Bey Camii''dir. Yapı üzerindeki kitabeden Candaroğulları'ndan Adil Bey'in oğlu Mahmut Bey tarafından inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır[242]. Bu bilgi, Kuniholm tarafında, camideki ağaçlardan yapılan dendrokronoloji (ağaç halkalarından tarihleme yöntemi) ile doğrulanmıştır[243]. 17,90 x 11,55 m ölçülerinde dikdörtgen plan sergileyen caminin dışa açık bir son cemaat yeri bulunmaktadır. İç bölümünde ikisi onikigen, ikisi dairesel kesitli olmak üzere dört ahşap taşıyıcı, harimi üç sahına ayırmaktadır[244]. Ahşap taşıyıcılar haricinde, kapı kanatlarındaki ahşap işçiliği[245] ve tavanda yer alan kalemişi bezemeler ile de nadir örnekler arasında yerini almaktadır **(Foto. 1.28)**.

[241] Yaşar Erdemir, "Konya Beyşehir Bayındır Köyü Camii", *Vakıflar Dergisi,* S.19, 1985, 194-196.
[242] Tunçay, 186, Mahmut Akok, "Kastamonu'nun Kasaba Köyündeki Candaroğlu Mahmut Bey Camii" *Belleten Dergisi,* X., S. 38, 1946, 294, Candan Nemlioğlu, "Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Kalem İşi Bezemeler ve Osmanlı Bezeme Sanatına Etkileri", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* 14-16 Ekim 2009, 464.
[243] Hasan Aydın, Z. Sevgen Perker, "Geleneksel Mimaride Ahşap Kullanımının Kastamonu Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmut Bey Camii Özelinde İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.10, S.48, 2017, 286.
[244] Akok, 295, Aydın, Perker, 287.
[245] Kapı kanatları Nakkaş Mahmud oğlu Abdullah tarafından yapılmıştır. Özlem Yaylacıoğlu, *Kastamonu Kasaba Köy Mahmud Bey Camii,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2010, 14.

Foto. 1.28. Kastamonu Kasaba Köy Mahmud Bey Camii (Ö. Yaylacıoğlu)

Bu yapılar dışında İç Batı ve İç Anadolu'da beylikler döneminde ahşap desteklilere örnek olarak Beyşehir Köşk Köyü Mescidi (XIV. yüzyıl)[246], Konya Hüyük Acem Nasuh Bey Camii (XIV. yüzyıl)[247] Karaman İlisra Köyü Mescidi (XIV. yüzyıl)[248], Karamanoğulları'ndan Konya Meram Tavus Baba Mescidi (XV. yüzyıl), Karabük Küre-i Hadid Köyü Mescidi (1451)[249] gibi küçük yapılar gösterilebilir[250].

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminden sonra Anadolu'da hâkimiyet kuran Osmanlı[251], bir devlet kurmadan önce Orta Asya'dan beri kullanıla gelen çadırlar içerisinde yaşamıştır. Çadır, hayatın vazgeçilmez bir parçası olmakla birlikte, kurulan devlette kalıcı mimari eserler ortaya konulması bakımından, devletin gücü ve imkanları doğrulsutunda camiler inşa edilmişdir ki, ahşap destekli ve tavanlı gelenek hızlı bir inşa süreci olması nedeniyle yapımı sürdürülmüştür.

Anadolu'nun hemen her yerinde karşımıza çıkan bu camiler, XIV. ve XX. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir[252]. Ahşap tavanlı veya destekli olarak inşa edilen bu camilerin en erken örneği Osman Gazi döneminde (1299-1324)[253] inşa edilen Samsa Çavuş Camii'dir. Kare plan şemasında ele alınan yapı, moloz, devşirme ve ahşap hatıllar

---

[246] Yılmaz Önge, "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Ahşap Camilerinden Bir Örnek; Beyşehir Köşk Köyü Mescidi", *Vakıflar Dergisi*, IX, Ankara 1985, 291-296.
[247] Tunçay, 305, Arslan, 2486.
[248] Öney, *Beylikler Devri Sanatı,* 142.
[249] Öney, *Ankara'daki Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar,* 99.
[250] Öney, *Beylikler Devri Sanatı,* 142.
[251] Osmanlı döneminde ahşap destekli, ahşap tavanlı, bağdadi kubbeli ve çantı cami olmak üzere dört farklı uygulama görülmektedir.
[252] Zekiye Uysal, "18. Yüzyıldan Ahşap Direkli İki Camii", *Turkish Studies,* 9/10, Ankara 2014, 1107-1123.
[253] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 17-21.

atılarak beden duvarları yükseltilmiştir. İç bölümde meşe ağacından yapılmış direk, çatının yükünü azaltmaktadır. Ayrıca kalın ağaçlardan yapılmış mahfili de ahşap direkler tarafından desteklenmektedir[254]**(Foto. 1.29)**.

Foto. 1.29. Samsa Çavuş Camii[255]

Osmanlı'nın ilk hükümdarı olan Osman Gazi'den sonra Orhan Gazi döneminde de ahşabın taşıyıcı ve örtücü özelliğinin kullanılması devam etmekte, ayrıca çantı tekniğindeki camilerin inşası dikkat çekmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Orhan Gazi (1324-61)[256] zamanında 24 kadar çantı cami yapıldığını, daha sonra XVIII. yüzyıllara kadar bu tip camilerin inşa edilmediğini beyan etmektedir[257]. Orhan Gazi döneminde inşa edilen camilere incelendiğinde; Düzce Akçakoca Çayağzı (Aftunağzı/Aftundere)[258] Köyü'nde bulunan Orhan Gazi Camii erken tarihli yapılardan birisidir. Sultan Orhan Gazi'nin 1323 yılında bu bölgeye gelip konakladığı sırada camiyi yaptırmıştır[259].

Cami, çantı tekniği ile inşa edilmiştir. Bu inşa usülüne göre yapılan cami temelini, 0.5-1 m. yüksekliğindeki taş ve ahşap ayaklar oluşturmaktadır. Bunların üzerinden yığma tekniği ile yükselen ve cepheyi oluşturan ağaç kütükleri, köşelerde birbirine kurt boğazı tekniği ile çivi kullanılmadan birleştirilmiştir[260]**(Foto. 1.30)**

---

[254] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402),* C. I, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989, 10.

[255] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/kulturenvanteri/mudurnu-samsa-cavus-camii (Erişim tarihi: 24.02.2020)

[256] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 22-28.

[257] Ayverdi, 120.

[258] http://www.akcakoca.bel.tr/akcakoca/koylerimiz/cayagzi/ (Erişim Tarihi: 24.02.2020)

[259] Tunçay, 394, Ayverdi, 122.

[260] Ali Ertuğrul, İrfan Dursun, "Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet Edilen Camiler", *Düzce'de Tarih ve Kültür,* Gaye Kitapevi, Bursa 2017, 397. (392-423)

Foto. 1.30. Akçakoca Çayağzı Orhan Gazi Cami[261]

Çayağzı Camii'nden sonra Akça Ova bölgesinde bulunan Orhan Gazi Camii, Kandıra'nın Araman Köyü'ndeki Orhan Gazi Camii, Beçiyürükler Köyü'nde bulunan Orhan Gazi Camii, Kandıra'da Belen Köyü Orhan Gazi Camii, Kandıra'da Büyük Kaynarca Köyü'ndeki Şeyh Muslihüddin Camii (1820'de onarım görmüş)[262], Büyük Tersiye Köyü Orhan Gazi Camii[263], Kandıra'da Emir Ali Köyü Camii, Geriş Köyü'nde Sultan Orhan Camii, Gümüş Ova'da Orhan Gazi Camii, Hasanlar Köyü'nde Orhan Gazi Camii, Hoca Köyü'nde Orhan Gazi Camii, Kandıra Kasabası'nda Orhan Gazi Camii, Kandıra'da Akça Koca Camii[264], İzmit'te Orhan Gazi Camii, Kandıra'da Orhan Gazi Camii, Akça Koca Kuyumculu Kariyesi'nde Orhan Gazi Camii, Küçük Kaynarca Köyü'nde Şeyh Muslihüddin Camii, Melen Köyü'nde Orhan Gazi Camii, Kaynarca Tepe Köy'de Orhan Gazi Camii, Çayırlı Köy'ünde Orhan Gazi Camii ve Ereğli'deki Orhan Gazi Camii tespit edilebilen çantı örnekler arasındadır[265].

Orhan Gazi döneminde çantı camiler dışında ahşap tavanlı ve bağdadi kubbeli yapılarda bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Geyve'de bulunan Süleyman Paşa Camii'dir. Orhan Gazi'nin en büyük oğlu Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığı

---

[261] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/duzce/gezilecekyer/tarh-orhangaz-cam (Erişim Tarihi: 24.02.2020)
[262] Emine Tülay Sülüngür, *Sakarya Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii ve Haziresi,* Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, 58.
[263] Yusuf Çetin, "Kuruluş Dönemi Osmanlı Mimarisine Ait İki Çantı Camii: Sakarya Büyük Tersiye Köyü Orhan Gazi Camii ve Büyük Kaynarca Köyü Şeyh Muslihuddin Camii", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 18, Erzurum 2007, 1-15.
[264] Tunçay, 378.
[265] Ayverdi, 122-134.

düşünülen[266] yapı dikdörtgen plan formunda inşa edilmiş olup ahşap tavanının üzeri kırma çatı ile kapatılmıştır. 2017 yılında eser restore edilmiştir[267]. İzmit'te yer alan Orhan Gazi Camii ise dört ahşap desteğe oturan bağdadi kubbesi ile dönemin ünik örneklerindendir. Süleyman Paşa tarafından 1328-1332 yılları arasında Orhan Gazi adına inşa edilen yapı, 1843 yılında restore edilmiş, yenileme çalışmalarında ampirin etkileri yansıtılmıştır[268]**(Foto. 1.31)**. Bağdadi kubbeninde bu onarımdan kalması muhtemel olup bu dönem için bağdadi üst örtünün kullanımı oldukça erkendir.

Foto. 1.31. Kocaeli Orhan Gazi Camii (S. Doğan)

Orhan Gazi döneminden kalma bir diğer yapı Lapseki Süleyman Paşa Camii'dir[269]. Çanakkale'de yer alan cami üzerinde herhangi bir kitabe olmamasına karşılık arşiv kayıtlarından Rumeli Fatihi Gazi Süleyman Paşa tarafından[270] XIV. yüzyılın ortalarında inşa edildiği düşünülmektedir. 1894 yılında kapsamlı bir onarım geçiren cami, dikdörtgen bir plan sergilemekte olup ahşap tavanı, devşirme malzemeden kaidelere oturan ahşap sütunlar tarafından taşınmaktadır. Orijinal yapınında muhtemelen ahşap destekli olduğu düşünülmektedir[271]. Bursa Yar Hisar'daki Orhan Gazi Camii ise ahşap desteğin olmadığı, ahşap tavanın doğrudan beden duvarı üzerine oturduğu camilerden birisidir[272].

---

[266] Ayverdi, 145.
[267] https://geyvemedya.com/suleyman-pasa-camii-restorasyonu-tamamlandi/ (Erişim Tarihi: 23.02.2020)
[268] Tunçay,331, Ayverdi, 157.
[269] Ayverdi, 187.
[270] Ekrem Hakkı Ayverdi, "Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defteri", *Vakıflar Dergisi,* S. 7, Ankara 1968, 19-28.
[271] A. Osman Uysal, "Osmanlı Devrinde Lapseki ve Mimarlık Eserleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* C. XXII, S. 2, 2013, 155-166.
[272] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 Yılı,* 201-204.

Süleyman Paşa tarafından yaptırılan bir diğer cami Tekirdağ Malkara'da bulunan Süleyman Paşa (Eski) Camii'dir[273]. Batı kapısı üzerindeki kitabe metninden 1357 yılında yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır[274]. Onarım kitabelerinde ise ilk kapsamlı onarımını 1888-89 tarihinde Sultan Abdulhamid Han zamanında gerçekleştiği bilinmektedir[275]. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir şema sergiyen cami, ahşap destekli olarak inşa edilmiştir[276]**(Foto. 1.32-33)**.

Foto. 1.32. Çanakkale Lâpseki Gazi Süleyman Paşa Camii[277]

Foto. 1.33. Tekirdağ Malkara Süleyman Paşa Camii (S. Doğan)

Orhan Gazi'nin devamında devleti devralan I. Murad Hüdevandigar zamanında (1359-1389)[278] ahşap destekli, bağdadi kubbeli ve ahşap tavanlı cami inşa etme geleğinin devam ettiği görülmektedir. Çandarlı Halil Hayrüddin Paşa (Yeşil Cami'nin banisi ve İznik-Bilecik kadılığı görevini yürütmüştür) tarafından Bursa Tuz Pazarı'nda inşa edilen Hayrüddin Paşa Camii bunlardan birisidir[279]. 1865 tarihinde kubbeli olarak yeniden inşa edilen yapının, orijinalde çatılı olduğu belirtilmektedir[280]. Buradan hareketle ahşap tavanlı olmalıdır. Yine Bursa'da inşa edilen Karacabey Ulu Camii ahşap destekli yapılar

[273] Ayverdi, "Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defteri", 28.
[274] Serap Ayhan, *Tekirdağ ve İlçelerindeki Türk Devri Yapıları (XIV-XVI. Yüzyıl)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2011, 31.
[275] Ayhan, 31, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 yılı,* 188.
[276] Ayhan, 30.
[277] https://tr.pinterest.com/pin/300967187577517209/?nic_v1=1aEVosSH1jS%2Fc8Jn7TFaV7gbciFgpCK0Y1kfH%2FStFUMon0TBqu9kexRH%2F0ALS%2BnccO (Erişim Tarihi: 25.02.2020)
[278] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 29-34.
[279] Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1993, 108.
[280] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 yılı,* 230.

içerisinde yerini almaktadır. 1774-89 restore edilen cami, Yunan işgalinde yanmıştır. 1964 yılında restore edilerek yeniden faaliyete geçmiştir. Cami, günümüzde ahşap sütunlar ile ayrılmış üç sahından meydana gelmektedir[281]. Bölgede bulunan bir diğer camii Keles'deki Hüdâvendigâr Camii'dir. Yangın geçirdikten ahşap tavanlı olarak inşa edilen yapının[282] orijinalde kârgir kubbeli olduğu ifade edilse de Ayverdi bunun ahşap kubbeli olduğunu, beden duvarlarının ahşaptan başka malzemeyi taşıyamacağını söylemektedir[283]. İpsala'da bulunan Hüdevandigar Camii ise günümüze ulaşamayan eserler arasındadır. Ayverdi'nin verdiği bilgiler doğrultusunda yapının ağaç kaburgalı kubbesi dört ahşap sütun tarafından taşınmaktadır[284]. Kocaeli Orhan Gazi Camii'nde olduğu gibi kubbe sonradan eklenmiş olmalıdır.

Bu dönemde ortaya konulmuş en nadide örnek, Ankara'daki ahşap destekli Ahi Elvan Camii'dir. Genel olarak XIV. yüzyıla tarihlendirilen yapı son şeklini 1413 yılında gerçekleşen onarımlarda almıştır. Cami, mihraba dikey dört sahından ibaret olup üst ahşap örtü, Bizans ve Roma dönemi başlıklara sahip olan on iki ahşap sütun ile desteklenmektedir[285] **(Foto. 1.34)**.

Foto. 1.34. Ankara Ahi Elvan Camii (sanatinyolculugu.com)

[281] *Türkiye Ulu Camileri*, 132, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 yılı,* 336-337.
[282] Semavi Eyive, Semavi Eyice, "Hüdâvendigâr Camii-Keles", *TDVİA,* C. XVIII, İstanbul 1998, 289-290.
[283] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 yılı,* 342.
[284] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 yılı,* 307-308, Semavi Eyice, "Hüdâvendigâr Camii-İpsala", *TDVİA,* C. XVIII, İstanbul 1998, 289-290.
[285] Eskici, 32, Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar*, 25-28, Semavi Eyice, "Ahi Elvan Camii Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. I, 1988, 529.

Sultan I. Murad tahtı Yıldırım lakablı Bayezid Han bıraktığı zaman aralığında (1389-1402)[286] her ne kadar mimaride malzeme olarak taş ağırlık kazanmaya başlasa da ahşap tavanlı ve destekli camilerden vazgeçilmemiştir. Bu örneklerin başında Manisa Alaşehir'de bulunan Yıldırım Bayezid Camii gelmektedir. 1390 yılında bölgeyi feth eden Yıldırım[287], burada cami yapılmasını emretmiştir. Kubbeli olarak tasarlanan cami, Ankara Savaşı'nın çıkması sebebiyle (1402)[288] ahşap tavanlı ve çatılı olarak tamamlanmıştır. Yunan işgali sırasında yakılan cami, 1950'lerde duvarları tahkim edilerek bugünkü ahşap tavanlı ve kiremit çatılı halini almıştır[289] **(Foto. 1.35)**.

Foto. 1.35. Alaşehir Yıldırım Bayezid Camii (S. Doğan)

Yıldırım Beyazit döneminde inşa edien ve ahşap destekli sütun sayısı ile ön plana çıkan en iyi örnek Kütahya Ulu Camii'dir. Yapının ilk inşasına dair kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte yapının, Kütahya Evkaf defterinde Yıldırım Beyazıt Han Camii adı ile geçmekte olup 1389-1402 yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir, Fatih Sultan Mehmet döneminde düzenlenen vakfiyede ise Beyazid'in oğlu Musa Çelebi tarafından 1410 yılında tamamlanmıştır[290]. Cami, ilk inşa edildiği şekliyle günümüze ulaşamamıştır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre caminin üst örtüsünü elli yedi çam direk tarafından taşınmaktadır[291]. Cami, 1554, 1805, 1808 ve 1812 yılları arasında onarım

[286] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 35-38, Halil İnalcık, "Bayezid I", *TDVİA,* C. V, İstanbul 1992, 231-234.
[287] İnalcık, 231-234.
[288] Yusuf Halaçoğlu, "Ankara Savaşı", *TDVİA,* C. III, İstanbul 1991, 210-211.
[289] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 yılı,* 365-367.
[290] *Türkiye Ulu Camileri,* 368, Ayverdi, 509-510, Fatma Kuş, "Kütahya Ulu Camii", *TDVİA,* C. XLII, İstanbul 2012, 107-108.
[291] Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 65.

geçirmiştir. Mevcut kubbeli halini ise II. Abdulhamid Han döneminde gerçekleştirilen (1888-1893) kapsamlı yenileme çalışmaları ile almıştır[292] **(Çizim 1.16).**

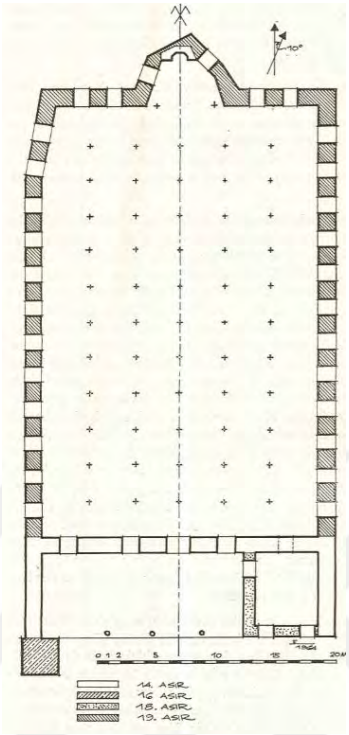

Çizim 1.16. Kütahya Ulu Camii İlk İnşası Plan Şeması (E. Ayverdi)

Yıldırım Beyazid Han'dan sonra Osmanlı Devleti, Ankara Savaşı ile birlikte 1402-1413 yılları arasında fetret dönemini girmiştir[293]. 1413 yılında tek başına tahta oturan Çelebi Mehmed, 1421 yılına kadar hüküm sürmüştür[294]. Hüküm sürülen 8 yıllık kısa dönemde de imar faaliyetleri ara verilmemiş, kargir yapıların yanı sıra ahşap destekli ve tavanlı eserler ortaya konulmuştur. Bu yapıların başında Ankara Ayaş Ulu Camii gelmektedir. Yapım tarihi ile ilgili bir kitabe günümüz ulaşamamıştır. Ancak ahşap sütun başlıkları ve bölgedeki diğer eserler ile karşılaştırıldığında XV. yüzyılın[295] başlarına tarihlenderilmektedir[296]. 17 x 13 m. ölçülerinde dikdörtgen plandaki yapının beden duvarları moloz taş ve ahşap hatıl[297] örgülüdür. Harim bölümünü derinlemesi 3 sahına

[292] Kuş, 107-108, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk 250 Yılı,* 511, A. Osman Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri I*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990, 67.
[293] Fahameddin Başar, "Fetret Devri", *TDVİA,* C.15, İstanbul 1995, 480-482.
[294] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 39-41, Halil İnalcık, "Mehmed I", *TDVİA,* C.28, Ankara 2003, 391-394.
[295] Y. Önge, "Selçuklularda ve Beyliklerde Ahşap Tavanlar", *Atatürk Konferasnları V,* Ankara 1971-72, 190'da XIV. yüzyıla, Gönül Öney, *Ankara'daki Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar"* Ankara 1971, 99'da XIV-XIV-XV. yüzyıla, Hüseyin Tunçay, *Anadolu Ahşap Camileri* isimli eserinde XVI. yüzyıl olarak vermektedir. Tunçay, 135.
[296] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1972, 493.
[297] *Ankara Vakıf Eserleri*, Artı5 Medya Tanıtım, Ankara 2016, 107.

ayıran, toplamda 6 ahşap sütun, profilli yastıklara oturan ahşap tavan kirişlerinin yükünü taşımaktadır[298] **(Foto. 1.36)**.

Foto. 1.36. Ankara Ayaş Ulu Camii (S. Doğan)

Ankara'daki bir diğer yapı Haci İvaz Mescidi'dir. Caminin, Çelebi Mehmed'in emri ile Yeşil Camii'nin inşatına nezaret eden İvaz Paşa tarafından XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırıldığı düşünülmektedir. 1963 yılında restore edilen yapıya, bir de minare eklenmiştir[299].

7 x 9 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plan şeması sergileyen eser, harim bölümünün ortasında biri serbest, ikisi duvara gömülü üç ahşap sütun ile yatay iki sahına ayrılmıştır. Caminin önünde bulunan ve oldukça büyük olan son cemaat mekânı yine dört ahşap sütun ile iki göze bölünmüştür[300] **(Foto. 1.37**.)

[298] Abdullah Karaçağ, "Ayaş (Ankara) Ulu Camii", *Akdeniz Sanat,* C.3, S.5, 96-101.
[299] Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar,* 31-33, Semavi Eyice, "Hacı İvaz Mescidi", *TDVİA,* C.14, İstanbul 1996, 484, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, 434, Mustafa Beyazıt, "Ankara Hacı İvaz Mescidi", *Ankara Üniversitesi DTCFD,* C.47, S.1, Ankara 2007, 180-181. (179-201)
[300] Beyazıt, 181-182, Eyice, "Haci İvaz Mescidi", 484, Tunçay, 309, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, 434-345.

Foto. 1.37. Ankara Haci İvaz Mescidi (M. Cambaz)

Balıkesir'deki 1413 tarihli Umur Bey Camii, dönemin enine dikdörtgen planda ahşap tavanlı olarak inşa edilmiş yapılarındadır[301]. Bursa'da yer alan Bâyezid Paşa (Çatal Mescid) Camii dönemin ahşap tavanlı eserlerindendir. Yeşil Külliye'nin doğusundaki yapı, Çelebi Mehmed devrinde Yahşi Bey'in oğlu Bâyezid Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bâyezid Paşa 1421 yılında şehit olmuştur. Bu sebeple caminin bu tarihten önce inşa edilmiş olması muhtemeldir[302]. Günümüze kadar pek çok onarım geçiren cami, kare bir plan sergilemekte olup, üzerinin kubbeli olmadığı ancak ahşap bir tavanla örtülü olduğu Ayverdi tarafından ifade edilmektedir[303]. Ahşap tavanlı olarak yapılan İshak Şah Mescidi ise 1421 tarihli kitabesinden İshak Şah tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır[304]. Benzer özellikteki bir diğer mescid, Dâye Hatûn Mescidi'dir. Yapı, Çelebi Mehmed'in sütannesi Dâye Hatun tarafından 1426 yılından önce inşa ettirilmiştir. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabede ise Daye Hatun'un adı geçmekle birlike 1651 yılında restore edildiği not olarak düşülmüştür. Enine düzenlenmiş dikdörtgen bir plan sergileyen mescid, 10.45 x 14.75 m. iç ölçülere sahiptir ve üzeri ahşap tavan ile örtülmüştür[305]. Bu

[301] Halil Sözlü, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014, 60-63.
[302] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. III, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, 33.
[303] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* II, Baha Matbaası, İstanbul 1972, 38.
[304] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. III, 96, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,*43-44.
[305] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. III, 43-44, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,*40-41.

tarzın önemli temsilcilerinden diğeride Tekirdağ Hayrabolu'da yer alan Çelebi Sultan Mehmed Camii'dir. Caminin yapım tarihini verecek bir kitabe bulunmamaktadır. Doğudaki taç kapısı üzerindeki yazıttan, caminin 1874-75 tarihinde restore edildiğini ve Çelebi Mehmed tarafından inşa ettirildiği yazmaktadır[306]. 15,10 x 18,60 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plan şeması sergileyen yapının, orijinalde de mevcut halinde olduğu gibi ahşap tavanlı olduğu düşünülmektedir[307] **(Foto. 1.38).**

Foto. 1.38. Hayrabolu Çelebi Mehmed Camii (S.Ayhan)

1420 dolaylarında Samsun, Çarşamba'da çantı tekniğinde inşa edilen Ordu Köyü Camii, bu stilin devam ettiricisi olarak dönemin nadir örneğidir[308] **(Foto.1.39)**.

Foto. 1.39. Samsun Çarşamba Ordu Köyü Camii[309]

[306] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 178-179.
[307] Ayhan, 97.
[308] *Samsun'da Ahşap Camiler,* 29,
[309] https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/521400.aspx (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

Sultan II. Murad devrinde (1421-1444, 1446-1451)[310] ise devletin sınırlarının genişlemesi ve gücünün artması ile birlikte ortaya konulan eserlerin sayısı ve niteliğide artmıştır. Bununla birlikte gelenekten vazgeçilmemiş, inşa edilen mescid ve camilerde ahşap tavan ve ahşap destek kullanılmakla birlikte ahşap desteğin sayısının azaldığı görülmektedir. Ahşap tavanın, desteksiz olarak yapılması aslında mimari gelişimin bir göstergesidir.

Bu dönemde inşa edilen yapılar değerlendirildiğinde ahşap tavanlı olarak karşılaşılan Kul Derviş Mescidi XIV-XV. yüzyıla aittir[311]. Ankara Demirtaş Mahallesi'nde bulunan Hacı Mûsâ[312] – Hacı Seyfüddin Camii ahşap tavanlı inşa edilen bir diğer eserdir. Şerafettin Zade Musa tarafından 1421-22[313] yılında yapılan cami[314], 11,40x14,20 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plan sergiyen yapının ahşap tavanı, çıtalar ile karelere ayrılmış ve ortasına altıgen bir göbek yerleştirilmiştir[315]. Bu dönemin en gözde ahşap tavanlı örneği, Ankara'da bulunan Hacı Bayram Veli Camii'dir. Bir külliye olarak inşa edilen yapının en önemli birimini oluşturan caminin genel olarak 1427-28 yılında[316] Hacı Bayram Veli'nin ölümünden önce inşa edildiği düşünülmektedir. Bir vakfiyesi bulunmayan yapının duvarları üzerinde yer alan kitabelerinden birden fazla onarıma tabi olduğu söylenebilir. III. Ahmed döneminde (1703-30) Hacı Bayram'ın torunlarından olan Mehmet Baba (1714)[317], III. Mustafa zamanında (1757-1774) ve 1941'de Mimar Alaüddin Bey tarafından tarafından, toplamda üç büyük onarım geçirmiştir[318]. Derinlemesine dikdörtgen bir plan sergiyeleyen cami, ahşap tavanlı ve kırma çatılı bir üst örtüye sahiptir[319]**(Foto. 1.40)**.

---

[310] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 42-46, Halil İnalcık, "Murad II", *TDVİA,* C.36, İstanbul 2006, 164-172.
[311] Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,*33, *Ankara Vakıf Eserleri*, 167, Ayşe Ersay Yüksel, "Ankara Cami ve Mescitlerinde "Ankara Üslubu", *Tarih ve Gelecek Dergisi,* 2(1), 2016, 163.
[312] Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* 70.
[313] Ankara Vakıf Eserleri adlı yayında kitabesinden hareketle 1432 yılında inşa edilmiş olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. *Ankara Vakıf Eserleri*, 47.
[314] Semavi Eyice, "Hacı Mûsâ Camii", *TDVİA,* C.14, İstanbul 1996, 491-492, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, 380.
[315] Eyice, "Hacı Mûsâ Camii", 491-492, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 248-249.
[316] Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, 66, M. Baha Tanman, "Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi", *TDVİA,* C.14, İstanbul 1996, 448-454, Seyfi Başkan, *Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Türbesi,* T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, 15.
[317] Başkan, *Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Türbesi,*22-23.
[318] Tanman, 448-454, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 235, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. I, Ankara 1983, 364, Bekir Eskici, "Ankara Hacı Bayram Camisi Onarımları Üzerine", *Turkish Studies,* 9(10), Ankara 2014, 560.
[319] Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları,* 66, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 241.

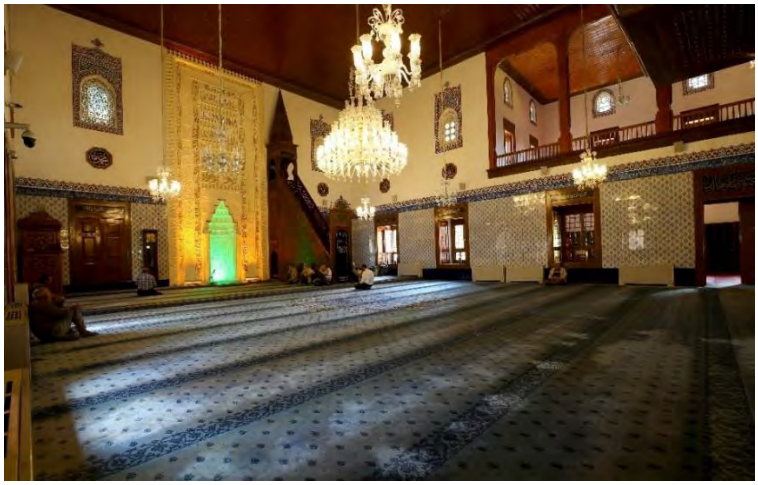

Foto. 1.40. Ankara Hacı Bayram Veli Camii (?)

Dönemin ahşap destekli sütunları ile ön plana çıkan iki yapısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Geneği Mescidi'dir. XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olduğu düşünülen yapının kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir[320]. 7,35x5,90 m. ölçülerinde dikey dikdörtgen plan şemasındaki caminin[321] harimindeki iki mukarnas başlıklı ahşap sütunlar, Selçuklu geleneği yansıtması açısından önem teşkil etmektedir[322]. Zarif bir işçilik gösteren bu sütunlar, üstteki çatı ve ahşap tavanın yükünü kaldırmaktadır **(Foto. 1.41)**. İkicisi ise Hoca Hindu Mescidi'dir. XV. yüzyılda inşa edildiği düşünülen camii[323], 7,5 x 9 m. ebatlarında dikdörtgen bir plan sergilemektedir[324]. Mihraba dikey üç sahını oluşturan ahşap[325] destekler, profilli yastıklar ile ahşap tavanı taşımaktadır[326].

[320] Öney, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları*, *30,* Yüksel, 161, *Ankara Vakıf Eserleri*, 39, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, 361, Cennet Ceylan, Önder Aydın, "18-19. Yüzyıl Ankara Camileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Social Sciences and Humanities,* 2(2), 2018, 7.
[321] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 254.
[322] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, 361.
[323] *Ankara Vakıf Eserleri*, 52, Yüksel, 161.
[324] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 253.
[325] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri* eserinde, taşıyıcıları mermer sütun olarak vermiştir.
[326] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. I, 378, Filiz Karakuş, "Ankara Altındağ İlçesi 12-16. Yüzyıl Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması, *Tasarım ve Sanat Derisi,* 8(1), 2020, 33.

Foto. 1.41. Ankara Hoca Geneği Mescidi (wowturkey)

Bursa'da inşa edilen eserlerinde başında XV. yüzyıla tarihlendirilen, kare planlı (7x7) ve ahşap tavanlı olarak inşa edilen Fazlullah Paşa Mescidi gelmektedir[327]. Bölgede yer alan bir diğer yapı Mes'ûd Makramevi Mescidi'dir. II. Murad dönemine verilen cami, bir ev görünümünde olup ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir. Yapı, onarımlar ile büyük ölçüde değişime uğramıştır[328]. Bu tarzın diğer temsilcisi Reyhan Mescidi'dir. Mescid, II. Murad'ın tavaşi vezirlerinden Reyhan Paşa'dır. 6,35 x 9,90 m. ölçülerinde yapının ahşap çatılı olarak inşa edilmiştir[329].

II. Murad döneminde Edirne'ye bakıldığında pek çok mescid inşa edildiği görülmektedir. Baba Demirtaş Mescidi, Balaban Paşa Mescidi, Beyce Mescidi, Bezirci Hatun Mescidi, Dar'üs Siyâde Mescidi, Firuz Ağa Mescidi, Gümlüoğlu Mescidi, Hacı Abdullah Mescidi, Hacı Bedrüddin Mescidi, Hace Hatun Mescidi, Hadım Balaban Mescidi, Hadım Demirtaş Mescidi, Hamid Bey Mescidi, Hasan Paşa Mescidi, İbrahim Bey Mescidi, Kürd Hoca Mescidi, Mehmed Bey Mescidi, Mezid Bey Mescidi, Naib Hoca Mescidi ve Mehmed Paşa Mescidi gibi pek çok eser günümüze ulaşamamıştır[330]. Ekrem Hakkı Ayverdi, kubbeli inşa edilen mescitleri genellikle belirtirken, yukarıda zikredilen

[327] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. III, 61-62, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* 288.
[328] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. III, 124, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*,298.
[329] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*,330, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C. III,158.
[330] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*, 376-415

yapıların üst örtüsü veya taşıyıcıları ile ilgili bilgi vermemiştir. Muhtemelen geneli basit ve ahşap tavanlı yapılardır.

Isparta'da inşa edilen Kutlu Bey Camii dönemin ahşap destekli eserlerindedir. Kutlu Bey tarafından[331] 1429 tarihinde inşa edilen yapı, ilk olarak ahşap tavanlı ve destekliği olduğu anlaşılmaktadır. 1899 harap olan ve çürüyen yapı[332] II. Abdulhamid'in tahta çıkışının 25. Yılı hatrına çok kubbeli olarak yeniden inşa edilmiştir[333]. 1914 yılında tekrar zarar gören yapı, 1922'den tekrardan kubbeli olarak yapılmıştır[334]. Samsun'da inşa edilen edilen Yörgüç Paşa Camii'de Kutlu Bey Camii ile aynı kaderi paylaşmaktadır. İlk ahşaptan olduğu ifade edilen caminin[335] 1923'lerden önce temelden yeniden inşa edildiği, 1960'larda ise Nûri Bey tarafından tekrar onarılmıştır[336]. Caminin günümüzdeki durumu; kargir duvarlardan oluşan dikdörtgen planlı, ahşap destekli ve kırma çatılıdır[337]. Amasya Merzifon'da bulunan II. Sultan Murad Camii ahşap destekli oluşuyla ön plana çıkmaktadır. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre Çelebi Sultan Mehmed Oğlu Sultan II. Murad tarafından 1426-27 yılında yaptırılmıştır[338]. 18,58 x 14, 30 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plan şemasına sahip caminin iç bölümünde, mihraba dikey uzanan iki sıra halindeki sekiz ahşap sütun, harimi üç sahına ayırmakta ve ahşap tavanın yükünü taşımaktadır[339] **(Foto. 1.42)**. Ahşap desteğiyle ön planda olan bir diğer yapı, Edirne Uzunköprü'de bulunan Sultan Muradiye Camii'dir. Kitabesinden II. Murad tarafından 1443 yılında inşa edildiği, 1621 yılında da Sultan II. Osman tarafından onarıldığı öğrenilmektedir. Dikdörtgen planda inşa edilen caminin harim bölümünde iki ahşap destek, ahşap tavanı taşımaktadır[340] **(Foto. 1.43)**.

---

[331] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*, 503.
[332] İbrahim Yıldırım, "Isparta Ulucami (Kutlu Bey Camii), *TDVİA,* C.42, İstanbul 2012, 104-105.
[333] Böcüzade, 75, Beste Çok, *Isparta ve İlçeleri Camii Süslemeleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010, 27.
[334] Yıldırım, 104-105.
[335] https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216963/yorguc-pasa-camii.html (Erişim Tarihi: 29.02.2020)
[336] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*, 330, 512.
[337] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, 142.
[338] Tunçay, 352, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*,523, Murat Çerkez, *Merzifon'da Türk Devri Mimari Eserleri",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, 189.
[339] Çerkez, 190-191.
[340] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*,550-553, Nilda Konuk, *Edirne Uzunköprü'deki Osmanlı Devri Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, 11-13.

Anadolu toprakları dışında, Osmanlı geleneğini devam ettirmiştir. Her ne kadar kargir yapılar ağırlıkta olsa da ve yapılanların birçoğu yıkılsada, Bulgaristan Zağra'daki Saruca Paşa Camii ahşap destekli örneklerden birisidir[341].

Foto. 1.42. Merzifon II. Sultan Murad Cami

Foto. 1.43. Edirne Muradiye Camii (N. Konuk)

[341] İdris Bostan, "Saruca Paşa", *TDVİA,* C.36, İstanbul 2009, 168-169, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve Sultan II. Murad Devri*,575.

Sultan II. Murad'tan sonra Osmanlı tahtına geçen Fatih Sultan Mehmed Han (1451-1481)[342] döneminde, devletin gücünün ve ekonomisinin artmasıyla birlikte büyük külliyeler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde inşa edilen camilerde ve mescitlerde genel olarak kubbe mimarisi tercih edilmiş olsa da hızlı mimarileşmenin örneği olan ahşap tavanlı yapıların yapımına devam edilmiştir.

Bu camiler içerisinde Balıkesir'de bulunan Kaya Bey Mescidi ilk örnekler arasında yerini almaktadır. 1471 tarihli vakfiyesinden hareketle[343], bu tarihtan 10-15 yıl önce inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir. 1593-94 yılında içerisine minber konularak camiye dönüştürülmüştür[344]. Cami giriş kapısı üzerinde bulunan, Hattat Hazim Efendi'nin yazdığı kitabede 1907 yılında Sultan Abdulhamid Han'ın sayesinde tamir ettirildiği yazmaktadır[345]. Dıştan 18.00 x 10.70 ölçülerinde dikdörtgen bir plan sergileyen yapının harim bölümünün üzeri çıtalar ile bölünlendirilmiş ahşap tavan ile örtülmüştür[346] **(Foto. 1.44)**. Bursa'daki Hoca Taşkın Mescidi de ahşap tavanlı Fatih dönemi eseridir. Fatih devrinde Molla Hüsrev'den ders almış Taşkın Sûfi tarafından yaptırılmıştır[347]. Dikdörtgen formdaki mescidin harim bölümü 9,95 x 10 m. ölçülerinde olup üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır. Mescidi son cemaat yeri ise ahşap destekler ile gözlere bölünmüştür[348]. Bölgede bulunan ahşap tavanlı diğer mescitler içerisinde, Sevindik Mescidi[349], Veledi Enbiyâ Mescidi[350] ve Veli Şemsünddin Mescidi[351] yer almaktadır.

Çanakkale Biga'da yer alan Kurşunlu Camii'de ahşap tavanlı olarak yapıldığı düşünülmektedir. 1469 yılında Süleyman bin Davud isminde biri tarafından inşa edildiği tahmin edilen yapı, 1900 tarihinde çıkan bir yangından sonra 1906-12 yılları arasında yenilenmiştir[352]. 10 x 15 m. ebatlarında dikdörtgen şemadaki yapının harim bölümünün üzeri ahşap bir tavan ile örtülmüştür[353].

---

[342] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 47-72, Halil İnalcık, "Mehmed II", *TDVİA,* C. 28, Ankara 2003, 395-407.
[343] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* C.III, İstanbul 1989,57.
[344] Sezai Sevim, "Candaroğulları Sülalesinden Kaya Bey'in Balıkesir'deki Camisi ve Vakıfları", Vakıflar Dergisi XXIII, Ankara 1994, 21. (19-24)
[345] Halil Sözlü, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014, 78.
[346] Sözlü, 79.
[347] Baykal, 143, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*98.
[348] *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C.III, 84-85.
[349] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri* 103, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler,* C.III, 164, Baykal, 143.
[350] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 111.
[351] Baykal, 85, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 115.
[352] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*61.
[353] Yavuz Polat, *Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, 135.

Foto. 1.44. Balıkesir Kaya Bey Mescidi[354]

Çanakkale ve Trakya Çorlu'da Fatih dönemine ait iki camii vardır. Fatih Camii olarak bilinen bu iki camiden Çorlu Fatih Camii 1453 yılında inşa edilmiş, 1824-25 yıllarında II. Mahmud'un sadrazamı Benderli Mehmet Selim zamanında onarıma tabii olmuştur[355] ki, orijinalinden sadece duvar ve minare kalmıştır. 11,60 x 17,5 m. ölçülerinde dikdörten bir plana sahip olan caminin hariminin üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır. Harimin kuzeyine konumlandırılmış "U" biçimindeki mahfili taşıyan ahşap sütunlar, mahfil üzerinde de devam ederek ahşap tavanın yükünü zemine aktarmaktadır[356] **(Foto.1.45)**. Benzer durumu paylaşan Çanakkale Fatih Camii, 1462-63 yılları arasında Sultan Fatih tarafından kaleler ile birlikte inşa ettirilmiştir[357]. Bu yapı da 1862-63 yılları arasında tamamen yenilenmiş[358] ve ahşap tavanlı bir hal almıştır. Orijinal durumu bilinmemektedir[359].

---

354 https://www.star.com.tr/ege/tarihi-kayabey-camii-yeniden-ibadete-acildi-haber-1455027/ (Erişim Tarihi: 01.03.2020)
355 Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 196, Osman Ülkü, Hacer Sibel Ünalan Özdemir, "Tekirdağ/Çorlu-Fatih Camisi'nin Dünü Bugünü", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi,* S.34, Erzurum 2019, 154-155.
356 Ayhan, 67-69.
357 Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, Çanakkale 1990, 16.
358 Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 169.
359 Polat, 25.

Foto. 1.45. Çorlu Fatih Camii[360]

Fatih döneminde Edirne Ayverdi'nin tespit ettiği 36 cami ve mescid inşa edilmiştir. Bunların birçoğu harap durumda, yıkılmış veya arsasıyla beraber satılmıştır[361].

İnşa edilen ahşap tavanlı olarak yapıldığı düşünülen mescitler arasında 1451 yılında inşa edilen Gülbahar Hatun Camii, Hacı Ömer Mescidi (1454), Hacı Alemüddin Camii (1456), Hacı Kemalüddin Mescidi (1465), Molla Fahrüddin Acemi Mescidi (1469), Hacı İlyas Mescidi (1477), Teftin Ağa Mescidi, Veled-i Veliyüddin Mescidi ve Mustafa Efendi Mescidi (1480) yer almaktadır. Birçoğu günümüze ulaşamamıştır[362]. Bölgede yapılan ve kiremit kaplı çatısından hareketle ahşap tavanlı olabileceği düşünülen Mahmud Ağa Camii (1459) ve Me'sud Halife Camii'de günümüze ulaşamayan eserler arasındadır[363].

Bilecik'te bulunan ve Osmanlı dönemi Türk mimarisinin en büyük ölçüdeki ahşap çatılı ve tavanlı camisi olan İlyas Bey Camii, Bahsayiş oğlu İlyas Bey tarafından yaptırıldığı vakıf kayıtları ile bilinmektedir[364]. İlyas Bey, Fatih Sultan Mehmet Han'ın ricalinden olduğu ve 1456 vefat ettiği, caminin ise vefatından 30 sene sonra yapıldığını (1486)[365] Kâmil Kepecioğlu ifade etmektedir[366]. Ekrem Hakkı Ayverdi ise eserinde caminin, İlyas Bey'in ölümünden 30 sene sonra inşa edildiğine ihtimal vermemekle

[360] http://www.erhanuludag.com/tr/foto-galeri/corlu-fatih-camii/nggallery/page/1 (Erişim Tarihi: 01.03.2020)
[361] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*224.
[362] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*206-223.
[363] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*215.
[364] Semavi Eyice, "İlyas Bey Camii", *TDVİA,* C. 22, İstanbul 2000, 163-164.
[365] Yapının inşasını 1486 tarihi kabul edilirse, Fatih devri eserlerinden çıkıp II. Beyazid Han dönemine dahil edilir.
[366] Kâmil Kepecioğlu, "Tarihî Bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara 1942, 407-408.

birlikte, caminin kitabesinin sonradan koyulmuş olabileceği ihtimali üzerine durmaktadır[367].

Yapının mimarisi incelendiğinde 9,30 x 17,50 m. ebatlarında enine genişleyen bir form sergilmektedir. Eserin duvar örgü tekniği (almaşık sistem) XIV-XV. yüzyılın özelliklerini yansıtmaktadır. Harim bölümünün üzeri ahşap tavan ile örtülen yapı dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır. Kadınlar mahfili ise sekiz ahşap sütun ile desteklenmektedir[368] **(Çizim 1.17)**

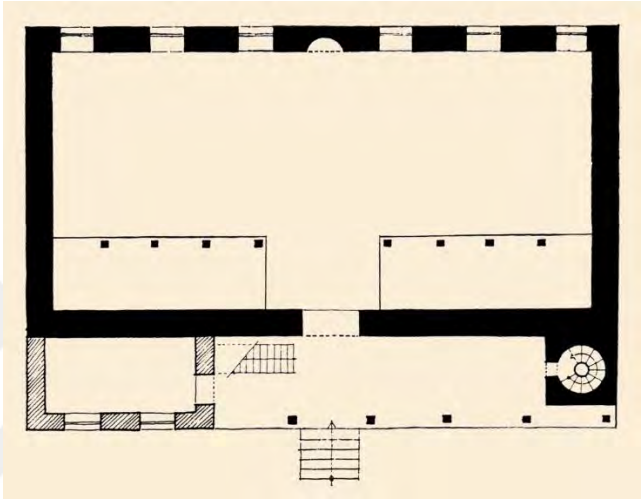

Çizim 1.17. İlyas Bey Camii (TDVİA)

Sultan Fatih'in, İstanbul'u fethetmesiyle birlikte bölgede büyük bir imar faaliyeti başlamıştır. İstanbul'da yaklaşık 250 mahallenin ihtiyacını karşılamak için küçük boyutlarda sakıflı camiler yapılmıştır. Yaklaşık 200 tane[369] inşa edilen bu camilerden birçoğu günümüze ulaşamamıştır. Kârğir kubbeli camilere göre daha az maliyetle, daha hızlı bir şekilde inşa edilen ahşap çatılı dini yapıların, tavanları da ahşaptandır[370].Camilerin birbirlerinden ayrılan çok önemli özellikleri olmayıp, beden duvarları moloz taş, kesme taş, tuğla ve yer yer hatıllar atılarak meydana getirilmiş, tavanı ise ahşap çatı ile kapatılmıştır.

Özellikle Fatih döneminde, harimde ahşap desteğin çok fazla kullanılmadığı görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi cami boyutlarının küçük olmasıdır.

---

[367] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 291.
[368] Eyice, "İlyas Bey Camii", 163-164.
[369] Fatih devrinde inşa edilen mescidlerin detayları için bkz. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 307-537.
[370] Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri", 186-187.

Diğer bir husus ise erken dönemden başlayarak kullanılan ahşap desteğin Fatih dönemi ile birlikte neredeyse tamamen kalkması, artık ağırlığın taşıyıcıya ihtiyaç duyulmadan beden duvarlarına aktarabilindiğinin göstergesidir. Ahşap tavanın bir ileriki aşaması ise desteksiz bağdadi kubbenin gelmesidir ki, bu ahşap destekli cami gelişiminin en üst zirvesi olarak görülebilir.

İstanbul'da günümüze ulaşabilmiş ancak orijinalliğini kaybetmiş ilk önemli eserlerden birisi Topkapı Sarayı'nda, Fatih'in Enderûn Ağaları için yaptırdığı, Ağalar Camii'dir[371]. Cami beden duvarlarında kullanılan teknik, yapının Fatih döneminden kaldığını göstermektedir. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeden 1723 tarinden ve duvar örgüsündeki farklılıkları hareketle XVIII. yüzyılda Seyyid Mehmed Ağa'nın himmetiyle büyük ölçüde tamir edilmiştir. 1881 yılından sonra depo ve yemekhane olarak kullanılan yapı, 1928 tarihi kitabe göz önünde bulundurulduğunda büyük çaplı bir restorasyon geçirmiş, kütüphane ve okuma salonu haline getirilmiştir[372]. Yapının ilk orijinal halinin ahşap tavanlı ve ahşap çatılı, sakıflı bir yapı olduğu bilinmektedir[373] **(Foto. 1.46)**.

Foto. 1.46. Topkapı Sarayı Ağalar Camii[374]

Bölgedeki bir diğer yapı, Akbıyık Mescidi'dir[375]. 1464 yılında yazılan vakfiyesi üzerine bu tarihlerden önce yapılmıştır ki, İstanbul'un en eski mescitlerinden birisidir. Mustafa Ağa'nın minber eklemesiyle camiye çevrilmiş, zaman içerisinde çeşitli

---

[371] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 310, Tahsin Öz, *İstanbul Camileri,* I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, 19.
[372] Semavi Eyice, "Ağalar Camii", *TDVİA,* C.1, İstanbul 1988, 464, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 312, Selçuk Seçkin, *Fatih Dönemi İstanbul Mescidleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, 121.
[373] Eyice, "Ağalar Camii", 464.
[374] http://www.agsmimarlik.com/agalar_camii.html (Erişim Tarihi: 01.03.2019)
[375] Hüseyin Efendi Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi,* (Haz.Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001, 85.

onarımlarla yenilenen yapı, Sultan Abdulhamid Han döneminde mevcut ölçülerine bağlı kalınarak restore edilmiştir. Ahşap tavanlı bir üst örtüye sahiptir[376]. Ahşap olarak 1453 yılında yapılan[377] ve sonrasında da ahşap olarak yenilenen bir diğer eser, Akseki Mescidi'dir[378]. Yapının ilk banisi, Fatih Sultan Mehmet ile İstanbul'a gelen Akseki Kemalettin Efendidir[379]. XVII. yüzyılda Dal Mehmet Efendi, 1897'de Hacı Şevki Efendi tecdid ettirmiştir[380]. Ahşap çatılı ve tavanlı olarak yapılan mescitler içerisinde; Alem Bey Mescidi (yıkılmış), Ali Fakıh Mescidi (yenilenmiş), Altı Poğaca Mescidi (yenilenmiş)[381], Avcı Bey Mescidi (yıkılmış), Baba Hasan Alemi Mescidi (yıkılmış), Baklalı Kemalüddin Mescidi (yıkılmış)[382], Bala Mescidi (yenilenmiş), Balçık Tekyesi Mescidi (yıkılmış), Başçı Mahmud Mescidi (yenilenmiş), Bayezid Ağa Camii (yenilenmiş), Beyceğiz Mescidi (yenilenmiş), Bereket-zâde Mescidi (yıkılmış), Can Kurtaran Mescidi (yıkılmış), Çakır Ağa Mescidi (yenilenmiş), Çelebioğlu Alâüddin Mescidi (yenilenmiş) [383], Daye Hatun Mescidi (Demirkapı)(yıkılmış), Debbağ Yunus Mescidi (yenilenmiş), Divâne Ali Bey Mescidi (yıkılmış), Divâhane Mescidi (yıkılmış) ve Durbali Mescidi (yıkılmış)[384], Ekmekci Başı Mescidi (yenilenmiş), Elvan-zâde Mescidi (yıkılmış), Emin Bey Mescidi (yenilenmiş), Emin Sinan Mescidi, Kazlı Çeşme'de Fatih Camii (yenilenmiş), Fethi Çelebi Mescidi (yenilenmiş), Hacı Bayram Haftani Mescidi (yenilenmiş), Hacı Halil Attar Mescidi (yıkılmış), Hacı Timurtaş Mescidi (yıkılmış), Haraccı Kara Mehmed Mescidi (yenilenmiş), Hoca Piri Mescidi (yenilenmiş), Hoca Üveys Mescidi (yenilenmiş), Karaki Mescidi (yenilenmiş), Karaköy Mescidi (yıkılmış), Kasab Demirhan Mescidi (yenilenmiş), ve Kasab İlyas Mescidi (yenilenmiş), gibi pek çok eser yer almaktadır. Bu eserlerin birçoğu yenilenmiş bazıları ise doğal afetler veya yangınlar sonucu yıkılmıştır[385]. Yenilenen eserler içerisinde ahşap tavanlı veya bağdadi kubbeli olarak yapılanlar olduğu gibi tavanı betona veya tonoza çevrilen örneklerde mevcuttur.

---

[376] Seçkin, 49-50, Öz, 21, M. Baha Tanman, "Akbıyık Mescidi ve Tekkesi", *TDVİA,* C.2, İstanbul 1989, 222-223, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*314.
[377] Reşat Ekrem Koçu, "Akseki Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1958, 543-544.
[378] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,*314
[379] Ayvansarâyî, 92,
[380] Tunçay, 376, Öz, 21.
[381] Ayvansarâyî, 70-71.
[382] Ayvansarâyî, 111.
[383] Öz, 21-22, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 314-326.
[384] Öz, 46-48, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 338-341.
[385] Öz, 51-85, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* 345-430.

Yukarıda verilen eserlerle birlikte, yazılamayan pek çok mescit aynı kaderi paylaşmaktadır. Yenilenen eserler genellikle Sultan Abdulhamid Han döneminde veya sonrasında onarılmış ve ilk hallerini günümüze taşıyamamışlardır. Bu hususta dönemin özelliklerini yansıtan ve büyük ölçüdeki orijinalliği ile ön plana çıkan Eğri Kapı'daki Yatağan Mescidi ayrı bir öneme sahiptir[386]. Yapının banisi II. Mehmed'in İstanbul'un fethi sırasında topçubaşısı olan Hacı İlyas Ağa'dır. Kazancı İlyas Çelebi'de 1598 yılında minber ekleyerek mescidi, camiye çevirmiştir[387]. Caminin harimi 10,15 x 13,32 m. ölçülerinde enine dikdörten planı sergilemek olup, kuzeyinde sonradan iki katlı ve ahşap olarak eklenen 2,79 m. son cemaat yeri bulunmaktadır[388]. Caminin, kadınlar mahfili 8 ahşap direk tarafından taşınmaktadır, mahfil parmaklıklarında bulunan ahşaptap oyulmuş 8 adet mahfil babaları orijinal olup yapıya değer katan unsurlar arasındadır[389]. Harimin üzerini örten kare göbekli ve çıtalar ile ayrılmış ahşap tavan[390], sonradan eklenen iki yivli sütun ile desteklenerek sağlamlaştırılmıştır[391] **(Foto. 1.47-48)**

Foto. 1.47. İstanbul Hacı İlyas (Yatağan) Camii

[386] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 519.
[387] Öz, 152, Ayvansarâyî, 297, Seçkin, 137, N. Esra Dişören, "Yatağan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 442-443.
[388] Dişören, 443, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 519.
[389] Öz, 152, Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 521.
[390] Dişören, 443.
[391] Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, 525.

Foto. 1.48. İstanbul Hacı İlyas (Yatağan) Camii

Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçen II. Bayezid Han (1481-1512)[392]saltanat sürdüğü tarihler arasında inşa edilen cami ve mescitlerde Fatih Devri'nde olduğu gibi kubbe örtü tercih edilmiştir. Bununla birlikte ahşap destekli cami/mescit yerine ahşap tavanlı eserler ortaya konulmuştur ki, bu Fatih devrinin devamı niteliğindedir.

Bu dönemde inşa edilen eserler arasında yer alan Bolu Ilıca (Musa Bey) Camii, İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmedli Musa Paşa tarafından 1510 yılında inşa edilmiştir[393]. Mevcut halini 1960 tarihinde almıştır. 15.06 x 14.94 m. ebatlarında kare plandaki cami, orijinalinde olduğu gibi ahşap tavanlı ve çatılı olarak yapılmıştır[394] **(Foto.1.49)**. Bu tarzın devam ettiren diğer örnek Bursa'daki Araplar Camii'dir. 1512-13 yılından önce yaptırıldığı düşünülen camiye[395], Hurşid binti Abdullah, yapıya ev vakfetmiştir[396]. Dikdörtgen bir şema gösteren yapı, iki bölümden oluşmakta olup, caminin asıl harim kısmı ahşap tavan ile örtülmüştür[397].

---

[392] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 73-76, Şerafettin Turan, "Bayezid II", *TDVİA,* C.5, İstanbul 1992, 234-238.
[393] Yücel Özkaya, "Bolu'daki Vakıfların ve Eski Binaların Korunması", *XI. Vakıf Haftası Kitabı,* Ankara 1994, 164, Cengiz Orhonlu, "Bolu", *TDVİA,* C.6, İstanbul 1992, 276-278, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.II, Ankara 1977.
[394] İ. Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri,* İstanbul 2006, 65.
[395] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C. III, 19.
[396] Yüksel, 68.
[397] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C. III, 19.

Foto. 1.49. Bolu Ilıca (Musa Bey) Camii (M.E. Yılmaz)

Edirne'de yer alan ve II. Bayezid döneminin devlet adamlarından olan Atik Ali Paşa tarafından yaptırılan, Atik Ali Paşa Camii'nin tarihi kesin olarak belli olmamasına karşılık 1519 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır[398]. 20,75 x 12,30 m. ölçülerinde bir alanı kaplayan caminin harim bölümü, 10,45 x 10,45 m. ebatlarında olup üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır[399] **(Foto. 1.50)**.

Foto. 1.50. Edirne Atik Ali Paşa Camii (S. Atakan)

[398] Yüksel, 102.
[399] Yüksel, 102, Sibel Atakan, *II. Bayezid Dönemi Cami ve Mescidlerinde (Tokat-Amasya-Edirne-İstanbul) Mimari Süsleme,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, İstanbul 2019, 62.

Ahşap tavanlı olarak inşa edildiği düşünülen, Tekirdağ'daki Ömer Efendi Camii, Ömer Efendi tarafından 1504 yılında inşa ettirilmiş olup geleneği sürdüren eserler arasındadır[400]. Cami, 1871 yılında yeniden ahşap tavanlı ve çatılı olarak yenilenmiştir[401].

II. Bayezid döneminin önemli eserlerini, yukarıda verilen şehirler dışında İstanbul'da görmek mümkündür. Toplamda tespit edilebilen 27 ahşap tavanlı/çatılı yapılan cami veya mescitlerden 9'u büyük ölçüde orijinalliğini koruyarak günümüze gelebilmiştir[402].

İstanbul'daki eserler arasında II. Bayezid'in sadrazamlarından Davud Paşa'nın kethüdası, Aydın Kethüda tarafından yaptırılan Yayla/Kurşunlu/Aydın Kethüda Mescidi'nin[403] kesin tarihi belli olmamakla birlikte II. Bayezid döneminde yapıldığı muhtemeldir. İstanbul Vakıflar Tahrir defterinde 1516 tarih kayıdı ile geçmektedir[404]. 7,85 x 10,55 m. ölçülerinde dikdörtgen plandaki yapının üzeri ahşap tavan ile örtülmüştür[405]. Bir diğer yapı, Abdullah oğlu Selman Ağa tarafından 1506[406] yaptırılan Selman Ağa/Horhor Camii'dir[407]. II. Bayezid'in emri ile 1508 tarihinde idam ettirilmiştir ki, mezar taşından 1508 ölüm tarihi öğrenilmektedir[408]. Cami, ahşap tavanlı ve çatılıdır[409]. Ahşap tavanın önemli örneklerinden birisi de Tacizade Tevkii Cafer Çelebi[410] Camii'sidir. 1513 tarihli vakfiyesinden hareketle[411] Cafer Çelebi ibn Tâci Beg tarafından inşa ettirilmiştir[412]. Yapının onarım kitabesinden, Sultan Abdulmecid tarafından 1842-43 yılında restore ettirildiği anlaşılmaktadır[413]. 10,20 x 10, 20 m. ölçülerinde kare plan sergileyen harimin üzeri ahşap tavan ile örtülmüştür. Örtü sistemi sonradan yenilenmiş olabilir[414]. Bir diğer yapı Çandarlı İbrahim Paşa Camii'dir. Eser, Bayezid'in veziriazamı

---

400 Yüksel, 148, Ayhan, 34.
401 Rıfki Melül Meriç, "Trakya Kitabeleri I, Hayrabolu Kitabeleri", *Tarih Vekikaları,* S. 17, 1958, 213.
402 Nesrin Aydoğan İşler, "2. Bayezid Dönemi İstanbul Cami ve Mescitleri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, 823.
403 Yüksel, 177, Öz, 151, Ayvansarâyî, 96.
404 Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri,* Fetih Cemiyeti Yayınları İstanbul 1970, 381.
405 Yüksel, 177, Aydoğan İşler, 476.
406 Öz, 177.
407 Ayvansarâyî, 614.
408 Aydoğan İşler, 410.
409 Öz, 177, Aydoğan İşler, 413.
410 İsmail E. Erünsal, "Tâcîzâde Câfe Çelebi", *TDVİA,* C. 39, İstanbul 2010, 353-356.
411 Yüksel, 223, Barkan-Ayverdi, 298.
412 Yüksel, 223.
413 Semavi Eyice, "Tacizade Tevkii Cafer Çelebi Camii", *Türk Kültürü Araştırmaları Dr. Orhan F. Köprülü'ye Armağan,* S.1-2, Ankara 1998, 58-59.
414 Aydoğan İşler, 427.

olan Çandarlı İbrahim Paşa tarafından[415] 1492-94 tarihinde inşa ettirilmiştir[416]. 18,68 x 21,50 m. ebatlarındaki[417] yapının üst örtüsü ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Evliya Çelebi, caminin kargir olduğunu, ancak kubbeli olmadığını, dört köşe kubbedir şeklinde tanımlamaktadır. 1559 tarihli İstanbul gravüründe ise caminin çatılı oluşu dikkat çekicidir[418]. Semavi Eyice, yapının kubbeli olarak düşünüldüğünü, ancak kurucusunun vefatı üzerine ahşap tavanlı ve çatılı olarak tamamlandığı ihtimaline değinmektedir[419] **(Foto. 1.51)**.

Foto. 1.51. İstanbul Atik İbrahim Paşa Camii (M.Cambaz)

Ahşap tavan geleneğini devam ettiren Emin Bey[420] Burmalı Mescid, Mevlâna Emin Nureddin Osman Efendi[421] tarafından inşa ettirilmiştir. İstanbul Vakıflar Tahrir Defterinde 1497 tarihi geçmektedir[422]. Aynı defterde 1502, 1519, 1521 tarihleri de yer almaktadır[423]. Cami, 1782, 1858 ve 1871 tarihlerinde onarım geçirmiştir[424]. İstanbul'daki tuğlalı tek burmalı minaresi ile dikkat çeken yapı[425] 10,22 x 10,22 ölçülerinde[426] dikdörtgen planda ahşap tavanlı olarak inşa edilmiştir[427] **(Foto. 1.52)**. II. Bayezid döneminden günümüze ulaşan Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin Camii'nin, banisi Ahmed

[415] Ayvansarâyî, 68-69.
[416] Semavi Eyice, "İbrahim Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. 21, İstanbul 2000, 340-341.
[417] Aydoğan İşler, 157.
[418] Yüksel 227, Evliya Çelebi C.1, 307.
[419] Eyice, "İbrahim Paşa Külliyesi", 340-341.
[420] Ayvansarâyî, 66.
[421] Öz, 37, Barkan, Ayverdi, 237, Semavi Eyice, "Burmalı Mescid", *TDVİA,* C. 6, İstanbul 1992, 443-444, Reşat Ekrem Koçu, "Burmalı Mescid", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul, 3143.
[422] Barkan, Ayverdi, 237,
[423] Yüksel, 246.
[424] Ayvansarâyî, 238.
[425] Yüksel, 247.
[426] Aydoğan İşler, 239.
[427] Öz, 37, Eyice, "Burmalı Mescid", 443-444.

Bey olup[428] 1511 yılında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir ki, Vakıf Tahrir Defterinde 1514 tarifli vakfiyesi bulunmaktadır[429]. 17,56 x 13, 36 m ebatlarında dikdörtgen yapının üzeri ahşap tavan ile örtülmüştür[430] **(Foto. 1.53)**.

Foto. 1.52. İstanbul Burmalı Mescid (M. Cambaz)

Foto. 1.53. İstanbul Kürkçübaşı Ahmed Şemseddin Camii

İstanbul'daki diğer eserlere bakıldığında birçoğu ahşap tavanlı olarak yenilenirken, bazıları yıkılmış, bazıları ise betonarme bir tavan ile kapatılmıştır. Bu eserler arasında; Cedid Mescidi (yenilenmiş), II. Bayezid Kavaflar Mescidi (yenilenmiş), Bedreddin Camii (yenilenmiş), Acem Ali Mescidi (yenilenmiş), Camcı Kara Ali Mescidi (yenilenmiş), Canbaz Mustafa Bey Camii (yenilenmiş), Cebecici Başı Camii (yenilenmiş), Çerağzı

[428] Ayvansarâyî, 25, Öz, 96.
[429] Yüksel, 282, Emine Naza, "Kürkçübaşı Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. V, İstanbul 1994, 172.
[430] Aydoğan İşler, 654, Ayvansarâyî, 282-283.

Hamza Camii (yıkılmış), Çadırcı Ahmet Mescidi (yenilenmiş), Çizmeciler Mescidi (yıkılmış), Emir Buhari Mescidi (yenilenmiş), Eyne Bey Mescidi (yenilenmiş), Halıcı Hasan Mescidi (yenilenmiş), Kızıltaş Mescidi (yıkılmış) , Katib Şemsüddin Mescidi (yıkılmış), Müslihiddin Çavuş Mescidi (yenilenmiş), Seyyid Ömer Camii (yenilenmiş), Simkeş Hacı Mescidi (yıkılmış), Soğanağa Mescidi (yenilenmiş), Zehgirci Kemal Mescidi (yıkılmış), Zindan Mescidi (yıkılmış), Çavuş Mescidi (yenilenmiş), Saraç İshak Mescidi (yenilenmiş)[431], Nakilbent Camii (yenilenmiş), Pirinççi Sinan Camii (yenilenmiş), ve Lütfi Paşa-Defterdar Ahmed Çelebi Camii (yenilenmiş) bulunmaktadır[432].

Anadolu dışında II. Bayezid zamanında Üsküp'te inşa edilen Yahya Paşa Camii bağdadi kubbesi ile dikkat çekmektedir. 1503-4 tarihli caminin ahşap kubbeli yapılması için oldukça erken bir tarihtir. Ancak Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler ışığında kargir kubbeli olduğu anlaşılmaktadır[433]. Benzer durum Kosova'da inşa edilen Sûzî Çelebi Camii içinde geçerlidir. Molla Sûzî Çelebi (Mehmed Mahmud Abdullah)[434] tarafından 1513 yılından önce[435] (1506) inşa edildiği tahmin edilmektedir[436]. 8,60 x 8,60 m. kare ölçülerdeki caminin üst örtüsü 8 gen ahşap kubbe ile kapatılmıştır[437]. Ayverdi, caminin yapılan önemsiz onarımları neticesinde farklı bir kimliğe büründüğünü açıklamaktadır[438]. Buradan hareketle her iki yapınında ahşap tavanlı olma ihtimali yüksektir **(Foto. 1.54)**.

Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk, Kırım, Üsküp ve Yunanistan gibi bölgeler de inşa edilen camiler genelde kubbeli olarak yapılmış, kiliseden camiye çevrilmiş veya inşa edilen eserler yıkılmıştır.

---

[431] Yüksel, 217-293.
[432] Aydoğan İşler, 376, 391, 663.
[433] Yüksel, 398-400.
[434] Meliha Yıldıran Sarıkaya, "Sûzî Çelebi", *TDVİA,* C. 38, İstanbul 2010, 4-5.
[435] Yüksel, 360.
[436] *Prizren Venue of Civilization,* Munıcıpalıty Of Prızren, Prizren 2012, 52.
[437] Yüksel, 360.
[438] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II- III*, İstanbul 2000, 191-192, 227.

Foto. 1.54. Sûzî Çelebi Camii[439]

Sultan II. Bayezid Han'ın ardından Osmanlı İmparatorluğu devralan Yavuz Sultan Selim (1512-1520)[440], imparatorluğun sınırlarını Kuzey Afika'ya kadar genişletmiştir. Sekiz yıllık saltanat hayatını seferlerde geçiren Yavuz Sultan Selim döneminde de imar faaliyetleri sürdürülmüştür. Sultan Yavuz dönemine kadar olan bilgi birikimin üzerine konularak gelişim gösteren Osmanlı Mimarisi'nde planda farklılıkları bulunmayan ahşap camirin yapımıda sürdürülmüştür.

Sultan Selim döneminde ahşap tavanlı olarak inşa edilen eserlerden birisi Defterdar Ahmed Çelebi/Lütfi Paşa Mescidi'dir. Tahsin Öz, eserinde caminin tarihini 1518 yılı olarak vermiştir[441]. Süleyman Faruk Göncüoğlu ise 1494 tarihli vakfiye olduğunu buradan hareketle 1494 tarihinde inşa edilmiş olabileceğini ifade etmektedir[442]. Aydın Yüksel'de kapısındaki latin harfli kitabede 1518 tarihinin geçtiğini söylemektedir[443]. 1526 yılında vefat eden Haffâf el-Hacc İbrahim Ağa, mescide minber ilave ederek camiye dönüştürmüştür[444].

Yapının banisi Defterdar Ahmed Çelebi'dir[445]. 1958 yılında halk tarafından ihya edilmiştir[446].7,40 x 12,60 m. iç ölçülere sahip olan caminin[447], duvarları kargir, üst örtüsü

[439] https://www.beautifulmosque.com/Suzi-Mosque-in-Prizren-Kosovo (Erişim Tarihi: 6.03.2020)
[440] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 77-81, Feridun Emecen, "Selim I", *TDVİA,* C.36, İstanbul 2009, 407-414.
[441] Öz, 98.
[442] Süleyman Faruk Göncüoğlu, "İstanbul'daki Defterdar Camileri ve Mahalleleri", *Osmanlı Devlet Teşkilatının Kadim Bir Kurumu: Defterdarlık,* İstanbul 2016, 168.
[443] Yüksel, 435.
[444] Ayvansarâyî, 270.
[445] Yüksel, 434.
[446] Göncüoğlu, 168.
[447] Yüksel, 434.

ise ahşaptandır[448]. İstanbul'daki diğer örnekler içerisinde Kamer Hatun Mescidi (1511) (1912'de yeniden inşa edilmiş), Koruklu Tekyesi Mescidi (1520) (yenilenmiş), Terlikciler Mescidi (yıkılmış), Revâni Çelebi Mescidi (yıkılmış)[449] ve Miskinler Tekyesi Mescidi (yıkılmış) yer almaktadır[450]. İstanbul'dan sonra Konya'da 1516'da inşa edilen Kadınhanı Hacı Mehmetli Camii, Fakih İsmail tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen plandaki yapının mihraba dikey sahınlarını, profilli yastıkları bulunan ahşap direkler oluşturmaktadır[451]. Anadolu toprakların dışında bulunan iki mescid dikkat çekicidir. Bunlardan birincisi Mostar'da bulunan Yavuz Sultan Selim Mescidi'dir. Banisi Sultan Selim olan mescid, 6,60 x 9,30 m. ebatlarında dikdörtgen bir plan şeması sergilemektedir[452]. Ahşap tavanlı olan cami, 1882 yılında onarılmıştır[453].1992-95 savaşında yıkılan eser, 2004 UNESCO önderliğinde yeniden inşa edilmiş, günümüzde sanat ve kültürel etkinlik merkezi olarak kullanılmaktadır[454]. Bir diğer yapı ise Ustulçe'de bulunan Yavuz Sultan Selim Hünkâr Careva Camii'dir. Yavuz Sultan Selim tarafından 1514[455] yılında inşa etttirilen yapı, 9,20 x 16,40 m. ebatlarındadır[456]. Yavuz Sultan Selim, caminin kubbeli yapılmasını emretmiştir, ancak rivayete göre ustalar paranın yarısını alınca kaçmılar, cami kubbeli olarak tamamlanamamıştır[457]. XVIII. yüzyılda yetersiz kalan cami, 1788-89 tarihinde büyütülmüştür[458]. Caminin mahfilini taşıyan sekiz ahşap sütunlardan güney yönündekilerinin arasına ahşap tavanı desteklemek amacıyla atılan ahşap taşıyıcı[459], büyütme sırasında eklenmiş olmalıdır. 1992-95 yılları arasında yapı Hırvatlar tarafından yıkılmış, savaştan sonra aynı usul ve malzeme ile yeniden inşa edilmiştir[460] **(Foto. 1.55-56)**.

---

[448] Öz, 98.
[449] Semavi Eyice, "Revâni Çelebi Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 320-321.
[450] Yüksel, 435-437.
[451] Haşim Karpuz, "Konya Kadınhanı'ndaki Vakıf Camileri" *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara, 2003, 203. (201-222).
[452] Yüksel, 443.
[453] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya),* II, İstanbul 2000, 240.
[454] Mirsad Kalajdzic, *Bosna'da Osmanlı Dönemi Selatin Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul 2006, 56.
[455] Kalajdzic, 78.
[456] Yüksel, 454.
[457] Kalajdzic, 79.
[458] Machiel Kiel, "Ustulçe", *TDVİA,* C.42, İstanbul 2012, 193-195.
[459] Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya)*, 481.
[460] Kalajdzic, 79.

Foto. 1.55. Ustulçe Sultan Selim Cami

Foto. 1.56. Ustulçe Sultan Selim Cami

Osmanlı'ya en parlak dönemlerini yaşatan Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566)[461] ahşap tavanlı ve destekli cami/mescit inşa etme geleneği devam etmiş ve ilk defa bağdadi kubbe de kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca çantı tekniğinde, bu döneme atfedilen ve XVI. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen Ordu'daki İkizce Laleli Camii, bu tekniğin dönemdeki tek örneği olarak görülmektedir[462] **(Foto. 1.57)**.

[461] *Osmanlı Ansiklopedisi,* 82-124.

[462] Kunilholm, 123-124, Ahmet Ali Bayhan, "Ordu/İkizce"den Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 14, Erzurum 2005, 1-22, Ahmet Ali Bayhan, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Volume 2/7, 2009, 59-61, Ahmet Ali Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* Kültür Yayınları, Ordu 2019, 192-193, Muhammet Kurucu, *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van 2014, 76-77.

Foto. 1.57. Ordu Laleli Camii[463]

Ordu'daki camiden sonra Anadolu'da ve Anadolu dışında pek çok eser inşa edilen 46 yıllık bu süreçte, bütün camilerin değerlendirmek mümkün değildir. Bu sebeple başkent İstanbul başta olmak üzere önem arz eden yerlerdeki cami/mescitler üzerinden gelişim izlenmeye devam edilecektir.

Bu dönemin en erken tarihli sakıflı camilerinin başında dönemin önemli mimarı Acem Ali[464] tarafından inşa edilen Acem Ali Camii gelmektedir. Mimar Acem, Mimar ve Örümceksiz Camii olarak da bilinen yapının, inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir[465]. 1525 tarihli vakfiyesinden hareketle[466] bu tarihten önce yapılmış olması muhtemeldir. 1911 tarihinde esaslı bir onarım geçiren cami, 13,65 x 15.0 m. ölçülerinde dikdörtgen planda kargir duvarlı ve ahşap çatılıdır. Günümüzdeki mevcut hali ise düz tavanı, ahşap ile kaplanmıştır[467].

Mimar Acem Ali'nin başmimarlığı sürecinde, Mimar Sinan'ın 1532-33 tarihinde inşa ettiği ilk sakıflı yapısı Üçbaş Camii'dir.[468] Banisi, Nureddin Hamza Bin

---

[463] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/gezilecekyer/laleli-cami (Erişim Tarihi: 02.04.2020)
[464] Klasik Osmanlı mimarisinde adı bilinen ilk başmimardır. Yavuz Sultan Selim zamanında İran'da esir edilmiş, mimar olduğu için hassa mimari olarak çalışmış, K. S. Süleyman döneminde ise başmimarlığa getirilmiştir. Acem Ali'si ve Esir Ali adları ile de bilinen mimar, halefi olan Sinan'ı etkileşmiştir. İzzet Kumbaracılar, "Tarih Köşesi: Türk Mimarları", *Arkitekt Dergisi,* S.2, İstanbul 1937, 59-60, Zeki Sönmez, "Acem Ali", *TDVİA,* C.1, İstanbul 1988, 322, Candan Nemlioğlu, "Mimarbaşı Acem Ali", *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar I,* Ankara 2015, 31-35.
[465] Aydın Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* C. VI, İstanbul 2004, 11.
[466] Halim Baki Kunter, "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V. Türk Tarih Kongresi,* Ankara 1960, 438-442.
[467] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 11.
[468] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 716.

Atâullah'dır[469]. 1837, 1873, 1892 ve 1985 yılında restore edilen cami[470], kargir duvarlara sahip olup harim üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır[471]. Bir diğer yapısı 1533[472] tarihinden Güzelce Kasım Paşa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen Kasım Paşa Camii'dir. Mimar Sinan'ın tezkirelerinde de ismi geçen yapı[473] orijinalde ahşaptan, kare planlı ve kubbe örtülü (bağdadi) olarak ele alınmıştır[474]. Ahşap kubbeli olduğunu Evliya Çelebi'de belirtmektedir[475]. 1722'de çıkan yangında harap olan eser, 1723 tarihinde Hekimoğlu Ali Paşa'nın kardeşi Feyzullah Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiştir[476]. 1533 tarihini işaret eden kitabe de bu onarım esnasında konulmuştur[477]. XIX. yüzyıldan tekrar yangın geçiren yapı, 1891 tarihinde orijinalliğini kaybederek kare planlı ve kargir kubbbeli görünümünü almıştır[478].

1538 yılında başmimarlığa getirilen[479] ve 1588'e kadar bu görevi sürdüren Mimar Sinan, Kanuni Sultan Süleyman devrinde inşa etmiş olduğu büyük yapılar haricinde, sakıflı (ahşap tavanlı) ve bağdadi kubbeli eserlerde meydana getirmiştir. Bu dönemde inşa edilen ve Sinan'a atfedilen bazı bağdadi kubbeli eserlerin çizimlerine bakıldığında ise desteksiz olarak yapılmış olması dikkat çekicidir. Ayrıca bu eserlerin hiçbiri günümüze orijinal halleriyle ulaşamamış, düz ahşap tavanlı veya düz tavanlı olarak değişikliğe uğramıştır.

Başmimar olduktan sonra inşa ettiği ilk yapılardan birisi, Sütlüce'deki Çavuşbaşı Mescidi'dir. 1538 yılında inşa edilen yapı, enine dikdörtgen plan şemasında ve ahşap tavanlıdır[480]. **(Foto. 1.58)**. Diğer yapısı Draman (Dırağman)/Yunus Bey Camii'dir. Yunus Ağa tarafından[481] 1541 yılında Sinan'a inşa ettirilen yapı, ahşap tavanlı ve çatılıdır[482]. III. Ahmed döneminde yenilenen cami[483], 1746 ve 1873 yıllarında da onarılmıştır[484].

---

469 Ayvansarâyî,93.
470 Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,*717-718
471 Öz, 148.
472 Tahsin Öz, inşa tarihini 1540 olarak vermektedir. Bkz. Öz, 27.
473 Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 280.
474 Sema Doğan, "Kasım Paşa Camii ve Külliyesi", *TDVİA;* C. 24, İstanbul 2001, 548-550.
475 Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 280.
476 Ayvansarâyi, 397-398.
477 Doğan, 548-550.
478 Öz, 27, Doğan, 548-550.
479 Gülcan Avşin Güneş, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan", *Tarih Okulu Dergisi,* S.17, 2014, 383. (375-391)
480 Aptullah Kuran, *Mimar Sinan,* İstanbul 1986, 33, Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I,* İstanbul 1988, 187, N. Esra Dişöeren, "Çavuşbaşı Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1994, 480-481.
481 Ayvansarâyî, 165.
482 Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri",187.
483 Öz, 49.
484 Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri",187.

1940'larda Ali Saim Ülgen tarafından yapılan rölevesinde bağdadi kubbeli olarak gösterilmişse de bu son onarımda yapılan restorasyonda eklenmiş olmalıdır[485]. Sinan'a verilen ve 1971 yılında aslına uygun olarak yenilenen ahşap tavanlı Şah Sultan Camii[486], Kanuni Sultan Süleymanı'n Şah Sultan tarafından 1554[487] tarihinden önce inşa edilmiştir[488]. Evliya Çelebi'nin beyanatları doğrultusunda Sinan'a ait olan ve dıştan çatılı, içten bağdadi kubbeli olduğu ifade edilen Kanlıca'daki İskender Paşa Camii[489], 1559-60'de Magosa Fatihi Gazi İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bugün bağdadi kubbesi mevcut olmadığı gibi[490] Sinan'ın sakıflı hiçbir eserlerinde bu tarz uygulama görülmemektedir ifadesi dikkat çekicidir[491]. Yapı, ahşap tavanlı ve kiremit çatılıdır[492] **(Foto. 1.59)**. 1554 tarihinde saray ağalarından Davud Ağa tarafından Mimar Sinan'a inşa ettirilen Davud Ağa Mescidi, Sinan'ın tezkirelerinde de ismi geçmektedir. 7,70 x 7,75 m. ölçülerinde[493] kare plan şemasındaki cami hariminin üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır[494] **(Foto. 1.60)**.

Foto. 1.58. Çavuşbaşı Camii[495]

[485] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 113.
[486] Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri",187.
[487] 1554 tarihinde camiye dönüştürülmüştür.
[488] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 662.
[489] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 263, Haluk Kargı, "İskender Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C.22, İstanbul 2000, 571-572.
[490] Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri", 187-188.
[491] Kuran, *Mimar Sinan,* 34.
[492] Kargı, 571-572.
[493] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 104.
[494] Abdülselam Uluçam, "Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, 177.
[495] https://www.mimarsinan.gen.tr/cavusbasi-camii-mahmutaga-camii-sutlucede/ (Erişim Tarihi: 08.03.2020)

Foto. 1.59. İskender Paşa Camii[496]

Foto. 1.60. Davut Ağa Camii[497]

Bağdadi kubbeli olarak 1554-55 yılında inşa edilen Abdurrahman Çelebi Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın kadıaskeri tarafından Sinan'a yaptırılmıştır. Evliya Çelebi, camiden bahsederken tahta kubbeli olduğunu söylemektedir[498]. 1957 yılında yol düzenlemesi sırasında yıkılmıştır[499]. 1559'da Mimar Sinan tarafından Kanuni Sultan

[496] https://islamansiklopedisi.org.tr/iskender-pasa-kulliyesi--istanbul (Erişim Tarihi: 08.03.2020)
[497] https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/davutaga-camii/943 (Erişim Tarihi: 10.03.2020)
[498] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 3.
[499] Öz, 87.

Süleyman'ın oğlu Şehzade Cihangir adına inşa etmiş olduğu Cihangir Camii[500], bağdadi kubbeli olduğu, ancak yangınlar neticesinde 1823'te (II. Mahmud) yeniden bağdadi kubbeli olarak yenilendiği bilinmektedir[501]. II. Mahmud döneminden sonra tekrar yangınlara maruz kalan eser, bugünkü tek kubbeli kargir halini 1889'da II. Abdulhamid devrinde almıştır[502].

Mimar Sinan'ın, Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa etmiş olduğu sakıflı son eseri Balat Ferruh Kethüda Camii'dir. Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın Kethüdası Ferruh Ağa tarafından inşa ettirilen yapı, 1562-63 tarihinde tamamlanmıştır[503]. Sinan'ın sakıflı camileri içerisinde en bezemeli örneği olan yapının, içerisindeki çini süslemeleri, ahşap oyma sanatı ve duvar resimlerinin örnekleri[504] günümüze ulaşamamıştır[505]. Cami, 18,20 x 26,00 m. enine dikdörtgen bir plan şema sergilemektedir ki, diğer sakıflı camilerden ayrılan en önemli yanı, Sinan'ın altı ya da sekiz destekli, merkezi kubbeli camilerde uygulamış olduğu mihrap çıkıntısını, bu eserde denemiş olmasıdır[506]. Ali Saim Ülgen, caminin rölevesini bağdadi kubbeli olarak çizmiş[507], Tahsin Öz'de kubbeli olduğunu vurgulamıştır[508]. 1925'ten sonra harap olduğu bilinen cami, 1960'da Vakıflar idaresi ile onarılmıştır[509]. Yapının mevcut üst örtüsü bağdadi kubbedir **(Foto. 1.61)**. A. S. Ülgen'in bağdadi kubbeli olarak çizdiği bir diğer eser Defterdar Ebülfazl Camii'dir[510]. Banisi, başdeftarlardan olan Ebülfazl Mehmed Efendi olup 1554'te vefat etmiştir[511]. Bazı kaynaklarda ise bu tarih 1574 olarak verilmektedir[512]. 1553'te Mimar Sinan tarafından[513] fevkani olarak inşa edilmiş olup[514] Tezkiretü'l-ebniye ve Tezkiretü'l-bünyan'da yapının

[500] Ara Altun, "Cihangir Camii", *TDVİA,* C.7, İstanbul 1993, 539-540.
[501] Dişöeren, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler,* 136.
[502] Öz, 16, Semavi Eyice, "Osmanlı Devri Türk Mimarisi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, Ankara 1999, 99.
[503] M. Baha Tanman, "Balat Camii ve Tekkesi", *TDVİA,* C.5, İstanbul 1992, 7-8, Reşat Ekrem Koçu, "Balat Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1960, 1965-66.
[504] Buradaki manzara resimleri, bazı geç dönem camilerinde görülen resimlerinin Osmanlı'da eskiye dayandığının birer kanıtı olarak görülmektedir. M. Baha Tanman, "Ferruh Kethüca Camii ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 294-295.
[505] Kuran, "Mimar Sinan'ın Camileri", 188.
[506] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 130, Tanman, "Balat Camii ve Tekkesi", 7-8.
[507] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* 130.
[508] Öz, 31.
[509] Tanman, "Balat Camii ve Tekkesi", 7-8.
[510] Ayvansarâyi, 463-464.
[511] Semavi Eyice, "Ebülfazl Mehmed Efendi Camii", *TDVİA,* C.10, İstanbul 1994, 357-358.
[512] Fazıl İsmail Ayanoğlu, "Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihi Makbereler", *Vakıflar Dergisi,* C. II, 399-400.
[513] Kuran, *Mimar Sinan,* 276.
[514] Öz, 19.

adı geçmektedir. Orijinalde dıştan çatılı ve içten bağdadi kubbeli olduğu belirtilen caminin[515], bugün sadece ahşap tavanlı ve çatılıdır.

Sinan yapılarından sonra Bağdadi kubbeli olarak yapıldığı düşünülen camiler arasında İbrahim Paşa Camii gelmektedir. 1536 tarihinde İbrahim Paşa tarafından inşa ettirilen yapı[516] fekani olarak yapılmış olup Evliya Çelebi'nin tanımlamalarına göre ahşap kubbelidir. Mevcut hali ise belirtilen tanımlamalardan uzaktır[517].

Foto. 1.61. Ferruh Kethüda Camii (Gökler)

Mimar Sinan'ın inşa etmiş olduğu yapılar dışında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Nakşibendi şeyhi Haydar Baba için teberrüken yaptırılan[518] Baba Haydar Camii[519], Haydar Baba'nın vefatından (1550) önce inşa edilmiş olmalıdır[520]. III. Mustafa döneminde (1757-74), Orijinalliğini büyük ölçüde koruyan mescide, Şeyh Abdullah Efendi, minber ilave ederek camiye dönüştürmüştür[521]. Moloz taş örgülü beden duvarlarının oluşturduğu dikdörtgen plandaki cami hariminin, kuzeyi ve doğusu ahşap

[515] Eyice, "Ebülfazl Mehmed Efendi Camii",357-358.
[516] Ayvansarâyî, 68-69.
[517] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 223.
[518] Öz, 20.
[519] Reşat Ekrem Koçu, "Baba Haydar Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1960, 1742-43.
[520] Baha Tanman, "Baba Haydar Camii ve Tekkesi", *TDVİA,* C.IV, İstanbul 1991, 367-368.
[521] M. Baha Tanman, "Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1994, 516-517.

duvarlar ile kapatılmıştır. İçten ahşap tavanlı olan cami, dıştan kurşun kaplı ahşap çatı ile kapatılmıştır[522] **(Foto. 1.62)**.

Foto. 1.62. Baba Haydar Camii[523]

Yukarıda verilen yapılar dışında ahşap tavanlı olarak yapılan İstanbul'daki cami/mescitlere bakıldığında, İslam Bey Çavuş Mescidi (1519), Ali Paşa Mescidi (yenilenmiş), Arabacılar Karhanesi Mescidi[524] (yenilenmiş), Daye Hatun Mescidi (1530-31) (yenilenmiş), Sahaf Süleyman Mescidi (1538) (yıkılmış), Çamaşırcı Camii (1554) (yenilenmiş), Davud Ağa Mescidi (1554), Kadırga Bostan Mescidi (1558), Çukur Cuma Camii (yenilenmiş), Et Meydanı Mescidi (yenilenmiş), Gülfem Hatun Camii (yenilenmiş), Hacı Ahmed Camii (yenilenmiş), Hamami Hatun Camii (yıkılmış), Hayreddin Çavuş Mescidi (yenilenmiş), Helvacıbaşı İskender Ağa Mescidi (1546) (yenilenmiş), Hoca Kasım Günani Camii (yenilenmiş), Hürrem Çavuş Mescidi (1562-63) (yenilenmiş), Karabaş Tekkesi Camii (yenilenmiş), Odabaşı Behruz Ağa Camii (yenilenmiş), Takkeci Ahmed Çelebi Camii (yenilenmiş) ve Süleyman Subaşı Mescidi (yenilenmiş) genellikle dikdörtgen plan şemasında düz ahşap tavanlı ve çatılıdır. Ancak bazıları kısmen orijinalliğini korurken, bazıları yıkılmış ve yenilenmiştir[525].

---

[522] Tanman, "Baba Haydar Camii ve Tekkesi", 367-368.
[523] https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/baba-haydar-camii/938 (Erişim Tarihi: 09.03.2020)
[524] Caminin ilk hali, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.
[525] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 36, 49, 70, 89, 100, 104, 107, 125, 135, 139, 147, 194, 197, 200-201, 267, 415, 491, 551, 710.

İstanbul'dan sonra diğer şehirlere bakıldığında kubbeli camilerin ağırlıkta olduğu görülmekle birlikte İstanbul'dan farklı olarak ahşap destekli eserler inşa edilmeye devam edilmiştir.

Ankara Ayaş'ta bulunan Sinanlı Ulu Camii 1547'de[526] El Hac Sinan bin Hacı Osman tarafından inşa ettirilmiştir[527]. 16,48 x 13,04 m. ebatlarında dikdörtgen plandaki cami[528] harimi, mihraba dikey beş sahınlıdır. Sahınları oluşturan 3'erden 12 ahşap sütun ile birlikte, doğu ve batı duvarı kenarındaki 6 ahşap taşıyıcı, devşirme başlıklara sahip olup[529] ahşap tavan kirişleri desteklemektedir[530].

Ankara'da yer alan ahşap destekli diğer yapı Ayaş'taki Killik Camii'dir. El hac Velin bin Hızır tarafından[531] 1560 yılında yaptırılmıştır[532]. Enine dikdörtgen planda olan caminin beden duvarları moloz taş örgülüdür. Üstte kiremit kaplı bir çatı ile örtülü olan yapının[533], harim bölümü 4 ahşap direk ile 5 sahına ayrılmıştır[534] **(Foto. 1.63-64)**.

Foto. 1.63. Ankara Ayaş Sinanlı Ulu Camii[535]

Foto. 1.64. Ankara Ayaş Killik Camii[536]

[526] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 747.
[527] *Ankara Vakıf Eserleri,* 104, Tunçay, 406, *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.I, 495.
[528] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.I, 497.
[529] Tunçay, 406.
[530] *Ankara Vakıf Eserleri,* 104.
[531] *Türkiyede Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.I, 483.
[532] Yüksel, "Ankara Cami ve Mescitlerinde "Ankara Üslubu", 161, Tunçay, 405.
[533] *Türkiyede Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.I, 483-484.
[534] Tunçay, 405.
[535] http://arkeodenemeler.blogspot.com/2014/06/ulu-cami-ankara-galatia-ayas-sinanl.html (Erişim Tarihi: 12.03.2020)
[536] http://ayas.bel.tr/tr/camiler.html (Erişim Tarihi: 11.03.2020)

Bursa'da ise bu dönem için genelde kubbeli inşa edilen camilerin dışında ahşap tavanlı camiler/mescitler görülmektedir. Bunların başında Lâmii Çelebi Mescidi gelmektedir. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte Kanuni Sultan Süleyman döneminde inşa edildiği düşünülmektedir[537]. Nakkaş Ali'nin torunu olan Lâmii Çelebi tarafından inşa ettirilmiştir[538]. 7,48 x 9, 60 m. ebatlarındaki mescid, 1966 tarihinde restore edilmiş olup ibadet mekânının üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır[539] **(Foto. 1.65)**

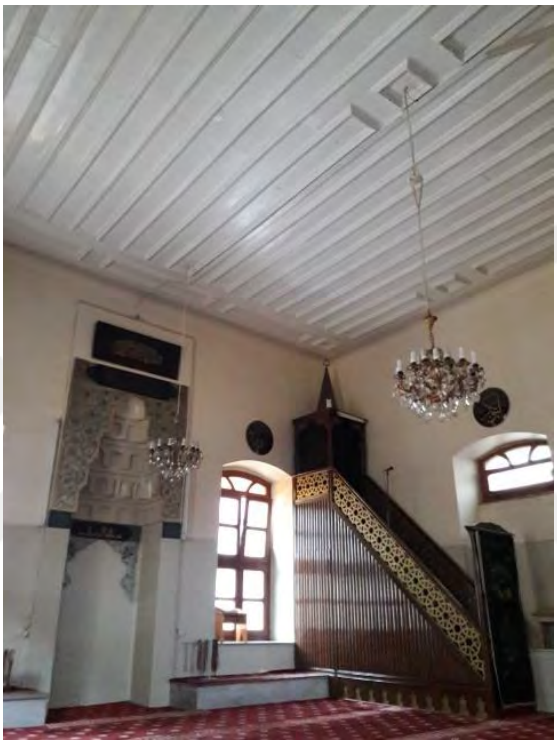

Foto. 1.65. Bursa Lami Çelebi Mescidi[540]

Erzurum'da inşa edilen Ayaz Paşa Camii, ahşap destekli örnekler arasında yerini almaktadır. Kitabesi bulunmayan yapının, salnamelere göre 1558-60 yılları arasında Ayaz Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[541]. Kare plandaki cami hariminin üzerini örten ahşap tavan, 4 ahşap destek tarafından taşınmaktadır[542] **(Foto. 1.66)**.

[537] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 751.
[538] Baykal, 32.
[539] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.III, 120.
[540] https://tr.foursquare.com/v/lami-%C3%A7elebi-camii/4f95554be4b02d4704803fc7?openPhotoId=5ac0e861d0a149535770abe5 (Erişim Tarihi: 12.03.2020)
[541] Ünal, 78, Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi,* 183-184, Yurttaş, vd, 63.
[542] Yurttaş, vd, 63.

Foto. 1.66. Erzurum Ayaz Paşa Camii (Erzurumportal)

Erzurum'dan sonra Gümüşhane'de bulunan Süleymaniye Camii'nin kitabesi bulunmamakla birlikte arşiv kayıtlarından hareketle Kanuni Sultan Süleyman'ın emri ile (XVI. yüzyıl) bu caminin inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda onarım geçiren yapının[543] son restorasyonunu 2006 yılındadır. Kuzey-güney yönünde dikdörtgen bir plan sergileyen eserin asıl ibadet mekânı, düz ahşap tavanı taşıyan toplamda 4 ahşap sütunla mihraba dikey üç sahına ayrılmıştır[544] **(Foto. 1.67)**.

Foto. 1.67. Gümüşhane Süleymaniye Camii[545]

[543] Nurcan Yazıcı, "Arşiv Belgelerine Göre Gümüşhane'deki Süleymaniye/Sultan Süleyman Camii", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S.17, 2004, 71, Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* Gümüşhane 2012, 29, Hüseyin Yurttaş, "Gümüşhane/Süleymaniye Mahallesi (Eski Gümüşhane) Kültür Varlıkları", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,* S. 17, 2008, 353-353.

[544] Özkan, Yurttaş, 30, Hüseyin Yurttaş, "Gümüşhane Süleymaniye (Ulu) Camii, Çeşmesi, Haziresi ve Hacı Tahir Efendi Türbesi", *Sanat Dergisi,* S.12, 2012, 61-62.

[545] https://gumushanedenhaber.com/gumushanedeki-tarihi-suleymaniye-camiinden-son-goruntuler/ (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

Gelibolu'da bulunan Kadı İskelesi (Buhuri) Camii, giriş kapısı üzerindeki kitabesine göre 1558 tarihinde Mahmud Beyazıd tarafından yaptırılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen plandaki caminin ibadet mekânı, içten düz ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır[546]. Ahşap tavanlı bir diğer eser Isparta'da yer alan Hacı Abdi Efendi (İplik Pazarı) Camii'dir[547]. 1563 tarihinde inşa edilen yapının[548] üzeri ahşap tavanlıdır. 1725 tarihinde, ahşapların deforme olması nedeniyle yenilenmiştir[549].

Konya'daki 1521 tarihli olan, Abdullah bin Abdurrahman tarafından yapılan Doğanhisar Camii, dikdörtgen planda ve ahşap tavanlı bir mimari özellik sergilemektedir. Bölgedeki iki ahşap destekli cami ise oldukça önemlidir. Bunlardan birincisi, 1529 yılında Pir Mehmet oğlu Hacı Recep tarafından yaptırılan Seydişehir Muallimhane Camii'dir. Dikdörtgen formdaki yapının harim bölümü mihraba dikey üç sahınlıdır. Sahınları oluşturan ahşap destekler, taş kaide üzerinde yükselmekte olup ahşap tavanın ağırlığını azaltmaktadır. İkinci yapı ise Doğanhisar Ulu Camii'dir. Sahip Abdullah Baba Efendi tarafından 1548 yılında inşa ettirilen cami, 21,30 x 14,90 m. ölçüleriyle dikdörtgen planda ele alınmıştır. 12 ahşap taşıyıcı ile mihraba dikey üç sahına ayrılan cami hariminin üzeri ahşap kirişlerden meydana getirilmiş örtü ile kapatılmıştır[550] **(Foto. 1.68)**.

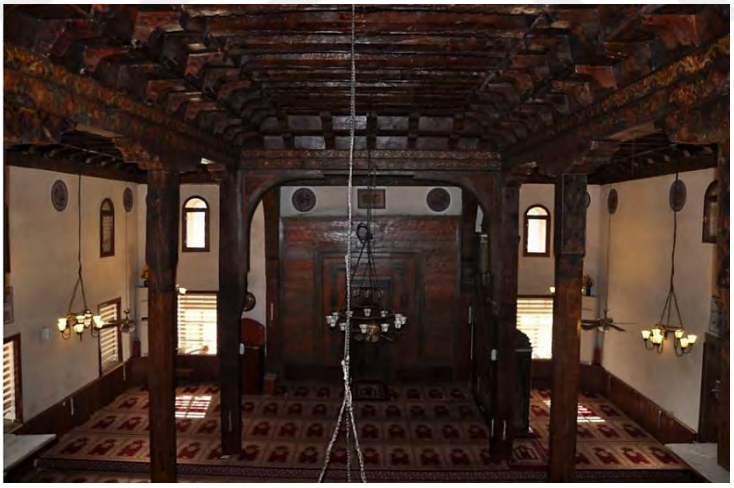

Foto. 1.68. Konya Doğanhisar Ulu Camii (G. Toktaş)

[546] Polat, 115-116.
[547] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 760.
[548] Feridun Emecen, "Isparta Madd", *TDVİA,* C. 19, İstanbul 1999, 200-201.
[549] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/gezilecekyer/plikci-haci-abdi-camii (Erişim Tarihi: 12.03.2020)
[550] Gülçin Toktaş, *Konya'daki Klasik Dönem Osmanlı Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, 24, 38, 42.

Sivas'taki Hasan Paşa (Meydan) Camii'de[551] Kanuni döneminde inşa edilen ahşap tavanlı eserler arasındadır. 1564'de Kanuni Sultan Süleyman'ın vezilerinden olan Koca Hasan Paşa tarafından inşa ettirilmiştir[552]. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen plandaki yapının beden duvarları düzgün yonu ve kesma taş malzeme ile örülmüştür. İbadet mekanının üzeri ise ahşap tavan, profilli yastıklara sahip payeler üzerie oturtulmuştur[553] **(Foto. 1.69)**.

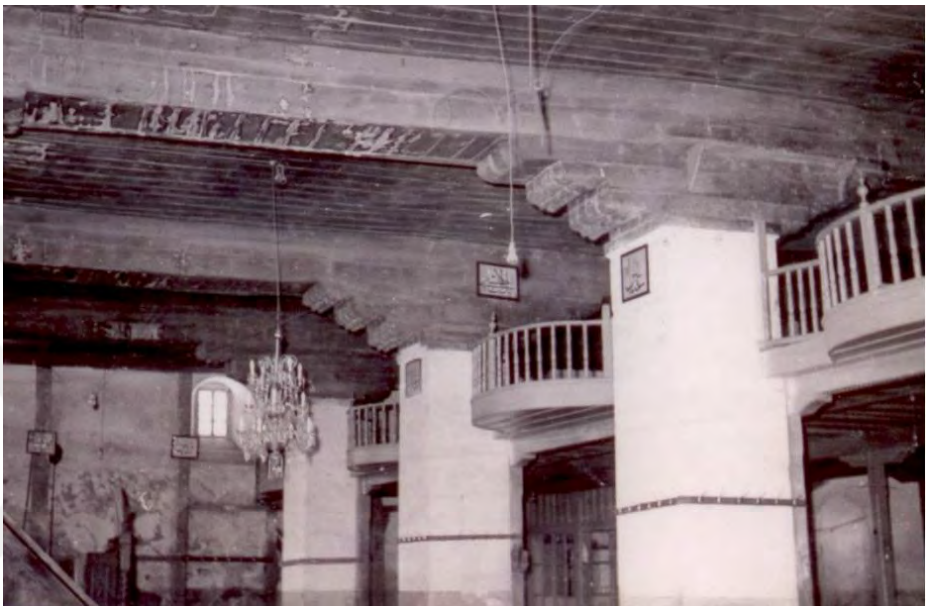

Foto. 1.69. Sivas Hasan Paşa (Meydan) Camii

Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçen II. Selim (1566-74) zamanında[554], Türk-İslam mimarisinin bu tarihe kadar elde etmiş olduğu bilgi ve birikimlerinin sonucunda, Mimar Sinan tarafından 1562-74 yılları arasında inşa edilen Selimiye Camii, sekiz istinatlı plan şeması, 42, 25 m. yüksekliğinde, 31,30 m. çapındaki yarım daire kubbesi ile dönemin en önemli yapısıdır[555].

Sultan Selim'den arkasından tahta çıkan II. Murat döneminde (1574-1595)[556] inşa edilen eserler arasında ahşap tavanlı eserler dışında, bağdadi kubbeli yapıların

[551] Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, 775.
[552] N. Burhan Bilget, "Sivas-Mimari Madd.", *TDVİA,* C.37, İstanbul 2009, 282-284.
[553] Mustafa Ünsal, *Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, 72.
[554] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 125-127, Feridun Emecen, "Selim II", *TDVİA,* C.36, İstanbul 2009, 414-418.
[555] Selçuk Mülayim, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. 36, İstanbul 2009, 430-434, Kuran, *Mimar Sinan,* 162-173, Ernst Egli, *Sinan der Baumeister Osmanicher Glanzzeit,* Stuttgart 1954, 88-93, İlknur Aktuğ Kolay, "Mimar ve Mühendis Olarak Mimar Sinan", *Büyük Usta Mimar Sinan,* İstanbul 2015, 65, Oktay Aslanapa, *Mimar Sinan,* Ankara 1992, 56-59, Turgut Cansever, *Mimar Sinan,* İstanbul 2005, 281-340.
[556] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 128-131, Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *TDVİA,* C.31, İstanbul 2006, 172-176.

görünürlüğü artmaya başlamıştır. Eyüp'te bulunan Kaptanpaşa Camii, 1577'de Hacı Mahmut Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. 1819 ve 1900 yılında restorasyon geçirmiştir. Fevkani yapının ibadet mekânı örten ve beden duvarlarına oturan bağdadi kubbesi, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır[557] **(Foto.1.70)**.

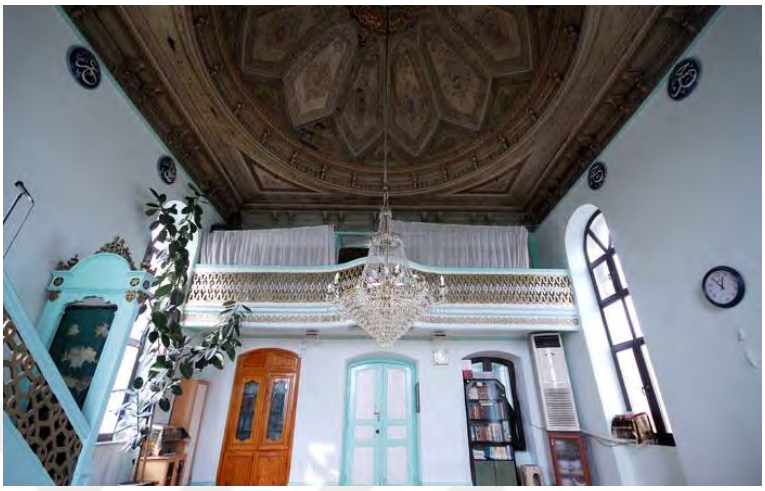

Foto. 1.70. Kaptanpaşa Camii (M. Cambaz)

Kaptan Paşa Camii'nden sonra Hacı Ehvad tarafından 1585 tarihinde Mimar Sinan'a yaptırılan ve tezkirelerde adı geçen Hacı Ehvad Camii[558], 1951 yılında kapsamlı bir onarım geçirmiş, almaşık sistemdeki beden duvarlarının oluşturduğu harim bölümünün üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır. Yapının orijinalde üst örtüsünün bağdadi kubbeli olduğu düşünülmektedir[559] **(Foto. 1.71).** Mimar Sinan'ın son eserlerinden olan Bezirgânbaşı/Ramazan Efendi Camii, 1586 yılında tekke ile birlike yapılmıştır[560]. Hüsrev Çelebi olarak da bilinen cami dikdörtgen almaşık sistemde inşa edilmiştir[561]. Orijinalde ahşap tavanlı olduğu bilinen yapının[562], harim bölümündeki XVI. yüzyıl İznik çinileri oldukça önemlidir[563] **(Foto. 1.72)**.

[557] Öz, 38,
[558] Kuran, *Mimar Sinan,* 278.
[559] Semavi Eyice, "Hacı Ehvad Camii", *TDVİA,* C.14, İstanbul 1996, 472-474, M. Baha Tanman, "Hacı Ehvad Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 473-475.
[560] Semavi Eyice, "Bezirgânbaşı Camii", *TDVİA,* C. VI, İstanbul 1992, 104-105.
[561] Kuran, *Mimar Sinan,* 281.
[562] Kuran, *Mimar Sinan'ın Camileri,* 188-199.
[563] *Mimar Sinan'ın İstanbulu,* Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 2016, 152.

Foto. 1.71. Hacı Ehvad Camii (M. Cambaz)

Foto. 1.72. Ramazan Efendi Camii (E. Uludağ)

Mimar Sinan'ın yapılarından sonra Üsküdar'da bulunan Debbağlar/Tabaklar Camii, 1586 tarihinde kargir duvarlı, ahşap tavanlı olarak Hacı Ferhat ve Hacı Mehmet Kardaşler tarafından inşa ettirilmiştir[564]. III. Murat zamanında yaşamış olan Abdullah Bali tarafından yaptırılan Bali Hoca Mescidi'de dönemin ahvap tavanlı eserleri arasında yerini almaktadır[565]. 1591 tarihinde Takyeci İbrahim Ağa tarafından yaptırılan Takkeci İbrahim Ağa Camii, dikdörtgen plan şemasında ele alınmıştır. Ahşap hatıllı kargir

[564] Öz, 19.
[565] Reşat Ekrem Koçu, "Balihoca Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1960, 2046, Öz. 32.

duvarlarının üzeri dıştan kiremit kaplı bir çatı ile kapatılırken son zamanlarda kurşun ile yenilenmiştir. İçten 5.50 m. çapındaki bağdadi kubbesine geçişte kullanılan mukarnas dolgular[566], bu döneme kadar ahşap geçişte kullanılan nadir örnekler arasındadır. Ayrıca, mahfili taşıyan ahşap sütunlar, üst örtünün yükünüde hafifletmektedir.

Üst örtüsü dışında cami, XVI. yüzyıl İznik çini süslemesi[567] ile de ayrı bir öneme sahiptir. Klasik dönem bezemelerinin yer aldığı çinilerde rumi, hatayi, şemse ve palmet gibi motifler, mercan kırmızıcı, zümrüt yeşili, mavi ve lacivert gibi renklerle yansıtılmıştır[568] **(Foto. 1.73)**.

Foto. 1.73. Takkeci İbrahim Ağa Camii[569]

İstanbul'daki değerlendirilmeye alınan son cami, İstavroz/Abdullah Ağa Camii'dir. Yapı, XVI. yüzyılın sonlarında Bostancıbaşı Abdullah Ağa tarafından fevkani olarak inşa ettirilmiştir[570]. Alt katı kargir olan caminin üst katı ahşaptan olup krem rengine boyanmıştır. İbadet mekânının üzeri içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır[571].

İstanbul dışında Bursa'da yer alan Güranlı Mescidi, 1595 tarihinde Hüseyin adlı bir kişi tarafından yaptırılmıştır. Bir dönem depo olarak faaliyet gösteren mescit, 1978'de

---

[566] Öz, 144, N. Esra Dişören, *İstanbul'daki ahşap Cami, Mescit ve Tekkeler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, 181-183, Fatma Küçükaslan, "Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi", *TDVİA,* C.39, İstanbul 2010, 460-461.
[567] Aziz Doğanay, "XVI. Yüzyıl İznik Duvar Çinilerinde Meyve Tasvirleri", *M.Ü, İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.24, 2003, 47.
[568] Küçükaslan, 460-461.
[569] http://zihniyildiz.blogspot.com/2018/09/takkeci-ibrahim-aga-camii.html (Erişim Tarihi: 16.03.2020)
[570] Öz, 33.
[571] Rebii Baraz, "İstavroz Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1994, 256-257.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kamulaştırılmıştır. Ahşap tavanlı olan mescitin, duvarları ahşap direkler arasına kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir[572].

Sultan III. Mehmet'in (1595-1603)[573] sekiz yıllık saltanatında ise çantı ve ahşap tavanlı cami/mescit görülmektedir. Samsun'da 1596 tarihinde inşa edilen Bekdemir Camii[574], Karadeniz Bölgesi'nde dönemin çantı tekniğinde verilen tek örneğidir **(Foto. 1.74)**.

Foto. 1.74. Samsun Bekdemir Camii[575]

Samsun'daki camiden sonra İstanbul'daki eserlerin hepsi ahşap tavanlıdır. Eyüp'te bulunan ve Kasım Çavuş tarafından 1597 yılından önce inşa edildiği düşünülen Kasım Çavuş Camii, dönemin ahşap tavanlı ilk örneği[576] olarak görülebilir. Dönemin ikinci ahşap tavanlı yapısı, Üsküdar'da bulunan ve Sinan Paşa'nın İmrahoru Mehmet Ağa[577] tarafından 1597 tarihinde[578] fevkani olarak inşa ettirilen Mirahur Mescidi'dir (İmrahor)[579]. 15,07 x 14,12 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plan sergileyen caminin, kargir beden duvarlarının meydana getirdiği harim bölümünün üzeri içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır[580] **(Foto. 1.75)**. Bir diğer ahşap tavanlı cami Bakırköy'de bulunan Kara Derviş (Çarşı) Camii'dir. 1601 senesinde Derviş Ağa tarafından fevkani ve

---

572 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.III, 64-65.
573 *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. XII, 132-136
574 *Samsun Ahşap Camiler,* 37-50, Sami Bayraktar, "Samsun'da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", *Samsun Sempozyumu*, III, 13-16 Ekim 2011, Samsun 2012, 562, Yılmaz Can, "Samsun'da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser Gökçeli ve Bekdemir Camileri." Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap, Samsun 2007, 509-527.
575 https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216956/bekdemir-civisiz-camii.html (Erişim Tarihi: 03.04.2020)
576 Öz, 85.
577 Ayvansarayi, 636.
578 N. Esra Dişören, "İmrahor Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 2003, 168-169.
579 Öz, 48.
580 Zeynep Emel Ekim, "İmrahor Cami ve Restorasyon Öncesi Tespit Çalışması", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* C.11, S.20, 2019, 193-214.

ahşap tavanlı olarak yaptırılan cami, 1895 tarihinde onarım geçirmiştir[581]. İstanbul'daki ahşap tavanlı olarak inşa edilen Altıpoğaça Camii ise Ahmed Paşa tarafından[582] 1603 tarihinde fevkani olarak inşa ettirilmiştir[583]. Bölgedeki son ahşap tavanlı yapı ise Arapkapısı Mescidi'dir. 1603 tarihli olan eserin banisi, Ahmed Dede ve Vakıfı Hacı Hüseyin Ağa'dır[584].

Foto. 1.75. Mirahur Mescidi (Z.E. Ekim)

İstanbul dışında, 1595 tarihinde Erzincan'ın Güran Köyü'nden gelip Bursa'ya yerleşen Hüseyin adlı bir kişi tarafından bölgede yaptırılan Güranlı (Yeşil) Mescit, ahşap direkler arasına kerpiç dolgu ile inşa edilmiş olup üzeri içten ahşap tavan ile kapatılmıştır[585].

1603-1617 yılları arasında hüküm süren I. Ahmed döneminin[586] en önemli yapısı Sedefkâr Mehmed Ağa'ya inşa ettirilen ve 7,5 yıl inşası süren Sultan Ahmet Camii'dir (1609-1617)[587]. Bu büyük mabetten sonra İstanbul'da inşa edilen eserler incelendiğinde ahşap tavanlı oldukları görülmektedir. 1611'de Kaptan Kurt Çelebi tarafından fevkani şekilde yaptırılan Kurt Çelebi (Acı Çeşme) Camii'nin duvarları kargir ve üst örtüsü ise ahşaptır[588]. 1985 tarihinde tahrip olan eser, tamamen yıkılarak betonarme ve kubbeli

[581] Öz, 82.
[582] Ayvansarayi, 70.
[583] Öz, 22.
[584] Öz, 23.
[585] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C. III, 64-65.
[586] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 137-140.
[587] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. XXXVII, İstanbul 2009, 497-503.
[588] Öz, 42.

olarak yenilenmiştir[589]. 1612 yılında yaptırılan Kadıköy Camii ise Osman Ağa tarafında yaptırılmıştır[590]. Kare plandaki caminin, kargir duvarlarının üzeri içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır. Çeşitli dönemlerde ise restore edilmiştir[591]. Dönemin diğer ahşap tavanlı eserleri arasında Hüsam Bey Camii (1612), Kürkçübaşı Mescidi (1613) ve Hoca Halil Attar Mescidi (1614) yer almaktadır[592] **(Foto. 1.76)**.

Foto. 1.76. Osman Ağa Camii[593]

Sultan I. Ahmed'ten sonra 1617 yılında tahta geçen I. Mustafa 1618 tarihinde yerini II. Osman'a bırakmıştır[594]. Sultan II. Osman'ın isyan sonucunda ölmesi nedeniyle[595] 1622'de I. Mustafa tahta tekrar çıkmış, 1623'de ise tahttan indirilmiştir[596]. Bu karışık siyasi süreçte İstanbul'da inşa edilen ahşap tavanlı iki eser bulunmaktadır ki, birincisi Gedik Abdi Paşa Mescidi'dir. 1621'de Kaptan Gedik Abdullah tarafından yaptırılan mescide, Çavuşzade Mustafa Efendi minber koydurmuştur. Benzer özellikteki bir diğer yapı, 1622 yılında Şeyh Mahmut Halevi tarafından inşa ettirilen Gülşeni Tekkesi Mescidi'dir[597].

---

589 http://www.turanakinci.com/portfolio-view/kasimpasa-kurt-celebi-camii/ (Erişim Tarihi: 03.04.2020)
590 Ayvansarayi, 656.
591 Öz, 34.
592 Öz, 23, 74, 96.
593 https://gezilmesigerekenyerler.com/gezilecek-yerler/osman-aga-cami-tarihi-nerede-nasil-gidilir-kadikoy.html (Erişim Tarihi: 03.04.2020)
594 Feridun Emecen, "Mustafa I", *TDVİA,* C.31, İstanbul 2006, 272-275.
595 Feridun Emecen, "Osman II", *TDVİA,* C.33, İstanbul 2007, 453-456.
596 *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 141-147.
597 Öz, 26, 63.

4.Mustafa'nın tahtan indirilmesi ile birlikte 1623'de imparatorluk tahtına oturan IV. Murad, 1640 yılına kadar hüküm sürmüştür. 17 yıllık uzun saltanatında Sultan, iç ve dış siyasi olaylardan dolayı sadece[598] Bağdat ve Revan Köşkleri inşa ettirebilmiştir[599]. Bu dönemde ahşap tavanlı ve destekli eserlerin sayısı ise oldukça azdır. Adıyaman'da bulunan Eskirsaray Camii, 1638 tarihinde İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır[600]. Kesme taş malzemeden dikdörtgen planda inşa edilen caminin üzeri ahşap tavan ile örtülmüştür[601]. Birçok onarım geçiren caminin son restorasyonunda kuzey yönden genişletilmiştir[602].

Ahşap destekli inşa edilen camiler arasında; Afyon'da bulunan ve 1637 yılında inşa edildiği düşünülen Kurra Camii bulunmaktadır[603]. Kuzey-güney yönde dikdörtgen bir plan şeması sergileyen cami harimi, mihraba paralel dört sahınlıdır. Sahınları meydana getiren kare kesitli dokuz ahşap direk, farklı yastıklara sahip olup ahşap tavanı taşımaktadır[604] **(Foto. 1.77)**. Dönemin bir diğer eseri Balıkesir'deki İskele Camii'dir. 1628 tarihli olan cami, kare planda ahşap tavanlıdır[605]. Bir diğer yapı, Erzurum'daki Hacı Cuma Camii'dir. 1630'da Karayazıcızade Abdullah ibni Seyyid Ahmed tarafından yaptırıldığı bilinen yapı, ahşap desteklidir[606].

Foto. 1.77. Afyon Kurra Camii (İ. Yaşayacak)

[598] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 148-154.
[599] Ziya Yılmazer, "Murad IV", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 177-183.
[600] Yusuf Halaçoğlu, "Adıyaman", *TDVİA,* C. I, İstanbul 1988, 377-379.
[601] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C. I, 77.
[602] *Adıyaman Kültür Envanteri,* Adıyaman Tanıtma Vakfı ve İpekyolu Kalkınma Ajansı, Adıyaman 2014, 44.
[603] M. Karazeybek, vd., *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri,* C.1, Afyon 2005, 195, İlyas Yaşayacak, *Afyonkarahisar'daki Ahşap Destekli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018, 115, Mustafa Sandıkcı, vd., *Afyonkarahisar İnanç Turizmi,* Afyon 2016, 58.
[604] Yaşayacak, 113, Sandıkcı, vd., 58.
[605] Sözlü, 91-92.
[606] Yurttaş, vd., 70.

Sultan IV. Murad'tan tahttan inmesi ile 1640-48 yılları arasında Osmanlı'nın hükümdarı olan I. İbrahim[607] döneminde ise ahşap tavanlı ve destekli camilerin sayısındaki azalmanın devam ettiği görülmektedir. Sekiz yıllık bu süreçte başkent İstanbul olmak üzere Anadolu'nun diğer illerinde inşa edilmiş veya günümüze ulaşmış bu tarzda bir yapı bulunmamasına karşın Erzurum'daki Gürcü Mehmet Paşa Camii, dönemin ahşap destekli tek örneği olup 1648 tarihinde Erzurum Valisi Gürcü Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır[608].

1648'de daha yedi yaşındayken tahta çıkan IV. Mehmed, 1687 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtında kalmıştır[609]. Otuz dokuz yıllık saltanat sürecinde inşa edilen camiler arasında ahşap tavanlı yapıların yanı sıra, bağdadi kubbeli, çantı ve ahşap destekli eserler dikkat çekicidir.

Reis'ül-Küttap Ömer Avni Efendi[610] tarafından 1651'de inşa ettirilen Kabataş/Ömer Avni Camii[611], İstanbul'da bu dönemin erken tarihli ahşap tavanlı eseridir. Bir diğer eser 1655-61 yılları arasında inşa edilen Behram Çavuş Camii'dir. 1664'te Kazasker Mehmet İzzet Efendi'nin talimatıyla yaptırılan Vişnezade Camii, dönemin ahşap tavanlı eserlerindendir[612]. İstanbul'daki önemli yapılardan birisi de Abbas Ağa tarafından[613]1665 tarihinde inşa edilen Abbas Ağa Cami'dir[614], II. Mahmud zamanında 1834'te tamir edilmiştir[615]. Dikdörtgen plandaki cami hariminin üzerini ahşap tavan, hünkâr mahfilinin olduğu bölüm ise bağdadi kubbe ile kapatılmıştır ki[616] bu ünik bir örnektir. Günümüzdeki cami, son şeklini II. Mahmud zamanında aldığı düşünülmektedir. Bu sebeple hem kubbe hem de üst örtü ve süslemeler 1834 yılından sonraya ait olması muhtemeldir[617] **(Foto. 1.78-79)**.

---

[607] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 155-158.
[608] Yurttaş, vd, 68.
[609] Abdulkadir Özcan, "Mehmed IV", *TDVİA,* C.26, Ankara 2003, 414-418.
[610] Mehmet İpşirli, "Avni Ömer Efendi", *TDVİA,* C.4, İstanbul 1991, 124-125.
[611] Öz, 33.
[612] Öz,35, 69.
[613] Ayvansarayi, 208-209.
[614] Reşat Ekrem Koçu, "Abbas Ağa Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* İstanbul 1958, 9.
[615] Öz, 1.
[616] Dişören, 118.
[617] Tarkan Okçuoğlu, "Abbas Ağa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 7-8.

Foto. 1.78. İstanbul Abbas Ağa Camii (S. Doğan)

Foto. 1.79. Abbas Ağa Camii Bağdadi Kubbe[618]

1665 tarihinde, Vani Mehmet Efendi tarafından kargir duvarlı ve ahşap tavanlı olarak inşa ettirilen Vaniköy Camii, IV. Mehmed döneminin son ahşap tavanlı eseridir[619]. 1685'te Nasuh Paşa tarafından tamamen ahşap olarak yaptırılan Nasuh Tekkesi Camii, Ebulbekir Rüstem Paşa tarafından[620] 1863 yılında kargire dönüştürülmüştür[621].

İstanbul'daki yapılardan sonra Afyon'da 1649 tarihinde inşa edilen[622] Adeyze Cami, kareye yakın dikdörtgen planda olup harimin üzerine ahşap tavan ile kapatılmıştır[623]. Afyon'daki ahşap tavanlı bir diğer cami 1666'da inşa edildiği düşünülen Zülali Camii'dir[624]. Ankara'daki Resul Efendi Camii, 1674'te fevkani olarak yaptırılmıştır[625]. Dikdörtgen plandaki cami hariminin üzerini örten ahşap tavan, çıtalar ile kasetlere ayrılmıştır. 2008 yılında yapı restore edilmiştir[626]. Ankara'daki bir diğer eser Zincirli Camii'dir. 1685'te Mehmet Ankaravi tarafından dikdörtgen plan şemasında inşa ettirilen caminin[627], ahşap hatıllı beden duvarlarının meydana getirdiği harim bölümünün üzeri ahşap tavanlıdır[628].

---

618 https://www.picuki.com/media/2239191703953521146 (Erişim Tarihi: 04.04.2020)
619 Öz, 69.
620 B. Baha Tanman, "Nasûhi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 50-51.
621 Öz, 49, M. Baha Tanman, "Nasûhî Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXII, İstanbul 2006, 430-431.
622 Karazeybek, 97.
623 Yaşayacak, 73-75.
624 Yaşayacak, 104.
625 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, C.I, 413-414.
626 *Ankara Vakıf Eserleri*, 55.
627 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, C.I, 407.
628 *Ankara Vakıf Eserleri*, 98.

Ankara'dan sonra Balıkesir'deki 1649 tarihli Kasaplar Camii hariminin üzeri içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır[629]. Bilecik'te bulunan, 1655 tarihli Vezirhan Köprülü Mehmet Paşa Camii, Köprülü Mehmet Paşa tarafından 17,30 x 18,60 m. ebatlarında dikdörtgen planda, kesme taş malzemeden, ahşap tavanlı olarak inşa ettirilmiştir. 1965 senesinde ise aslına uygun olarak yenilenmiştir[630]. Bursa'da bulunan Hasan Bey Camii (1652), Vani Mehmet Efendi Camii[631] (1673)[632] ve Yeni Kaplıca Camii (1680) ahşap tavanlı yapılar arasındadır[633].

IV. Mehmed döneminin ahşap destekli camileri ise Erzurum'da görülmektedir. 1655'te Hacı Süleyman tarafından, kare planda yaptırılan caminin, ahşap tavanı, iki ahşap destek tarafından desteklenmektedir. Erzurum'daki ahşap destekli diğer yapı, Erzurum Valisi Kasım Paşa tarafından 1667 ahşap destekli olarak yaptırılan tarihli Kasım Paşa Camii'dir[634] **(Foto. 180)**.

Foto. 1.80. Erzurum Kasım Paşa Camii

Sultan IV. Mehmed'ten sonra 1687-91 yılları arasında dört yıllık hüküm süren II. Süleyman döneminde[635] ve II. Süleyman'dan sonra tahta geçen II. Ahmed zamanında

[629] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, C.II, 29.
[630] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, C.I, 73-74.
[631] 1975'te yenilenmiştir.
[632] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, C.IV, 28-29, 457-458, 460,
[633] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*, C.III, 214.
[634] Yurttaş, vd., 73, 89.
[635] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 165-167.

(1691-1695)[636] Anadolu'da orijinalliğini koruyan veya günümüze ulaşabilmiş ahşap tavanlı, destekli veya bağdadi kubbeli bir eser tespit edilememiştir.

II. Ahmed'in tahttan inmesi ile birlikte imparatorluğun başına geçen II. Mustafa döneminde (1695-1703)[637] çantı, ahşap tavanlı ve destekli cami tipleri görülmektedir. İstanbul'da Süleyman Ağa tarafından 1701'de yaptırılan Serence Bey/Hazinedar Mescidinin, duvarları kargir, üst örtüsü ise ahşap malzemedendir[638]. İstanbul dışında Ardahan'daki Mevlid Efendi Camii, 1701 tarihinde[639] 11,30 x 9,50 m. ölçülerinde dikdörtgen formdadır. Duvarları kargir olan yapı, birçok kez onarım geçirmiş olup üst örtüsü ahşaptır[640]. Ahşap tavanlı bir diğer eser 1703'te Kethüdazade İbrahim Ağa tarafından yaptırılan Bursa'daki Mehmed Bey Camii'dir[641]. Erzurum'da bulunan 1702 tarihli Habib Efendi Camii ise dönemin ahşap destekli örneği arasındadır[642]. Dönemin çantı tekniğinde inşa edilen camisi ise Samsun Terme'deki 1700-01 tarihli Karacalı Köyü Camii'dir. Yığma tekniğinin önemli örneklerinden olan yapı, vakıf kayıtlarınaa 1905'te restore edilmiştir[643] **(Foto. 1.81)**.

Foto. 1.81. Samsun Terme Karacalı Camii[644]

[636] Mücteba İlgürel, "Ahmed II", *TDVİA,* C.2, İstanbul 1989, 33-34, *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 169-170.
[637] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 171-175.
[638] Öz, 30.
[639] Hamza Gündoğdu, *Kalaler ve Kuleler Kenti Ardahan,* Ankara 2000, 186-187.
[640] Harun Çetin, *Ardahan ve İlçelerinde Orta Çağ ve Sonrası Türk-İslam Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2018, 17-19.
[641] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 136-137.
[642] Yurttaş, vd., 88.
[643] *Samsun Ahşap Camiler,* 59, Bayraktar, "Samsun"da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", 562.
[644] https://samsun.ktb.gov.tr/TR-216868/karacali-mah-ahsap-cami.html (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

Lale Devri[645] padişahı olan Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730)[646] İstanbul'da ahşap tavanlı yapılar arasında; Terasene Emini Hüseyin Efendi kızı Fatma Hatun tarafından 1705 tarihinde yaptırılan ve 1839'da onarım gören Bağodaları Mescidi/Fatma Hatun Mescidi[647], 1707'de[648] Kaptanı Derya İbrahim Paşa[649] tarafından 14 x 17 m. ölçülerinde[650] dikdörtgen plan şemasındaki Kaptan İbrahim Paşa Camii[651]**(Foto. 1.82)**, Hacı Mirza tarafından 1709'da yaptırılan Pazarbaşı Mescidi[652], Vakıf kayıtlarına göre 1710'da Ketenizade Ömer Paşa tarafından yaptırılan Ömer Paşa Mescidi[653], 1720 tarihli Kulebahçe Mescidi, Mirzazade Camii[654] (1728) ve Baki Efendi Camii (1729) bulunmaktadır[655].

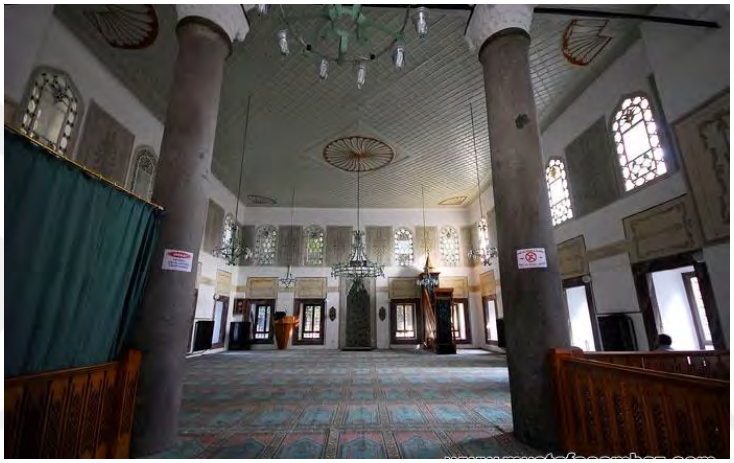

Foto. 1.82. Kaptan İbrahim Paşa Camii (M.Cambaz)

İstanbul'dan sonra Amasya'da 1714'te Hacı Ali tarafından Hafız İmam Veli adlı bir ustaya yaptırılan Hacı Hasan Cami, 1861'de yenilenmiş ve orijinalliğini kaybetmiştir. Günümüzdeki kargir duvarlı olan mevcut yapının harimini örten bağdadi kubbe dört ahşap direk tarafından taşınmaktadır[656] **(Foto. 1.83**.)

---

[645] 1718'deki Pasarofça Antlaşmasından sonra başlayan ve 1730 tarihinde Patrona Halil İsyanı ile biten döneme verilen isimdir. Abdulkadir Özcan, "Lale Devri", *TDVİA,* C.27, Ankara 2003, 84-85.
[646] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 176-182, M. Münir Aktepe, "Ahmed III", *TDVİA,* C.2, İstanbul 1989, 34-38.
[647] Öz, 9.
[648] Emine Naza, yapının tarihini 1725 olarak belirtmiştir. Bkz. Emine Naza, "Kaptan İbrahim Paşa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 2003, 433-434.
[649] Ayvansarayi, 236.
[650] Semavi Eyice, "İbrahim Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. XXI, İstanbul 2000, 343-345.
[651] Öz, 82.
[652] Öz, 53.
[653] Öz, 39.
[654] Mehmet İpşirli, "Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi", *TDVİA,* C. XXX, İstanbul 2005, 170-171.
[655] Öz, 9, 48.
[656] Çerkez, 274-283.

Foto. 1.83. Amasya Merzifon Hacı Hasan Camii[657]

Ankara'da bulunan Ağaç Ayak Cami ise 1705'te[658] dikdörtgen planda ahşap tavanlı olup beden duvarlarında ahşap hatıllar kullanılmıştır[659]. Bu bölgedeki bir diğer yapı Leblebicoğlu Camii'dir. 1713'te Ankara Müftüsü Zade Mustafa Bey ve Oğulları tarafından dikdörtgen planda inşa ettirilmiştir. Harim bölümünmün üzeri ise ince çıtalar ile bölümlendirilmiş ahşap tavan ile kapatılmıştır[660]. Bursa'da, Seyyid oğlu Hacı Mustafa tarafından 1719 tarihinde yaptırılan Eski Camii, dikdörtgen planda ve ahşap tavanlıdır[661]. İnegöl'deki 1722'den önce yapıldığı düşünülen Çayyaka Mahallesi, Yukarı Mahalle Camii ise yine dikdörtgen plan şemasında olup bezemeli ahşap tavana sahiptir[662]. Bölgedeki bir diğer ahşap tavanlı cami ise 1728 tarihli Bakkal Piri Camii'dir[663]. Çanakkale'de bulunan 1725 tarihli Ayvacık'taki Babakale Camii ahşap tavanlı eserleri arasında yerini almaktadır[664].

---

657 https://merzifontarihi.tumblr.com/post/175368015358/hac%C4%B1-hasan-cami-i-merzifon-tarihi (Erişim Tarihi: 09.04.2020)

658 Öney, "Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar, 60, Demet Taşkan, "Ankara (Merkez) Camii ve Mescitlerinde Ahşap Tavan Göbekleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Özel Sayı, Ankara 2016, 78.

659 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.1, 419-421.

660 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.1, 422.

661 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 439-440.

662 Önder Kılıç, *İnegöl'de Osmanlı Dönemi Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüst Eğitim Enstitüsü, Ankara 2020, 138.

663 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 69.

664 Polat, *Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi, 157.*

III.Ahmed zamanında ahşap destekli camiler arasında ise Erzurum'da bulunan İhmal Camii'dir. 1715'te Topçuoğlu Abdullah İbn-i Ebubekir[665] tarafından yaptırılan yapının düz ahşap tavanlı, dört ahşap taşıyıcı ile desteklenmiştir[666] **(Foto. 1.84)**.

Foto. 1.84. Erzurum İhmal Camii (E. Yiğit)

Lale Devri'nin bitmesi ile birlikte 1730'da tahta çıkan I. Mahmud 1754'e kadar hüküm sürmüştür[667]. Bu süreçte İstanbul'da ahşap tavanlı, Anadolu'da ahşap tavanlı ve destekli cami inşa etme geleneği sürmüştür.

İstanbul'da ilk inşa tarihi tam olarak bilinmeyen Dalbatan/Kâtip Sinan Camii, 1737'de, Ragıp Paşa tarafından genişletilmiş ve yenilenmiştir. Bu süreçte caminin duvarları kesme taştan örgülüyken, ibadet mekanının üzeri ahşap tavan ile örtülmüştür[668]. I. Mahmud'un emri ile 1751'de yeniden inşa edilen Kandilli Camii[669], dikdörtgen plan şemasında, fevkani bir yapıdır. Cami, mevcut görünümünü geçirdiği yangınlar sonucundaki onarımlarla almış olup ibadet mekanının üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır[670] **(Foto. 1.85)**. Bu iki cami dışında, Yıldız Dede Mescidi, Tulumbacılar Odası Mescidi, Defterdar Odası Mescidi, İskele Mescidi, Arap İskele Camii ve Sultan

[665] Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, 216.*
[666] Yurttaş, vd., 70-71.
[667] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 183-186.
[668] Öz, 43.
[669] Ayvansarayi, 573.
[670] Rezan Çelebi, "Kandilli Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 2003, 410.

Mahmud Camii, I. Mahmud döneminde inşa edilmiştir[671]. Ancak, yapıların tarihleri konusunda farklılıklar bulunmaktadır.

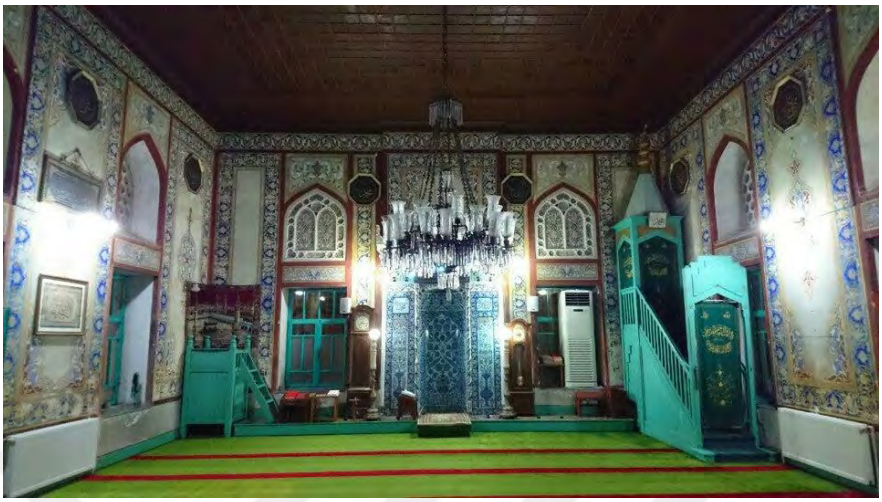

Foto. 1.85. Kandilli Camii[672]

İstanbul'daki örnekler dışında Balıkesir'de Alemîzâde Camii, 1737-38 tarihinde Mustafa ağa tarafından 16,20 x 13,23 m. ölçülerinde dikdörtgen planda yaptırılmıştır. Üst örtüsü içten ahşap, dıştan ise kiremit kaplı kırma çatılıdır[673]. 1743 tarihli Havran Ebubekir Camii, Burhaniye Memiş Camii ve 1750 tarihli Burhaniye Hanay Camii, Alemîzâde Camii ile plan ve üst örtü sistemi bakımından benzer özelliktedir[674]. Bolu'da 1750 tarihli ve ahşap tavanlı Saraçhane Camii[675], Bursa'da 1741'de yaptırılan Hacı Ali Paşa Camii[676] ve 1748 tarihli Boğazköy Camii[677] dönemin ahşap tavanlı eserlerindendir. Denizli'de bulunan Bekilli Camii (1743) ise mihraba dikey üç sahınlı olup, sahını meydana getiren altı ahşap direk, üst örtünün yükünü azaltmaktadır[678]. Erzurum'da, Tahta Camii (1738), Zeynel Bey Camii (1748), Molla Kaya Camii (1753)[679], Konya'da ise Tolca Camii (1743)[680], dönemin diğer ahşap destekli yapılarındandır.

---

[671] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 186.
[672] https://tr.foursquare.com/v/kandilli-cami/4f5b86e0e4b0369070233f3a?openPhotoId=57546c44cd10abbe8be06220 (Erişim Tarihi: 09.04.2020)
[673] Sözlü, 106.
[674] Sözlü, 111-119.
[675] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.2, 314-317.
[676] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 84-87.
[677] Kılıç, 126-128.
[678] Çakmak, 95-97.
[679] Yurttaş, vd., 80, 82, 90-91.
[680] Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42,* C.3, Ankara 2009, 1905.

Üç yıllık kısa bir saltanat süren III. Osman zamanında (1754-57)[681] İstanbul'da, Sultan tarafından 1755'te yaptırılan İhsaniye Camii'nin[682] ibadet mekanının üzeri ahşap tavanlıdır. Yapı, 1870 ve 1954 yıllarında onarım görmüştür[683]. Dönemin ahşap tavanlı diğer eseri Bursa İnegöl'de bulunan Hocaköy Camii'dir. 1755 tarihli olduğu düşünülen eser, dikdörtgen planlı ve ahşap örtülüdür[684].

Osmanlı Sultanı III. Mustafa (1757-1774) döneminde ise İstanbul'da ahşap tavanlı camilerin yanı sıra bağdadi kubbeli ve ahşap cami de görülmektedir. Ahşap tavanlı eserler arasında Tahir Ağa Mescidi /Tahiriye (1760-61)[685], Paşabahçesi Camii (1763) ve Çadırcı Mescidi (1769'dan önce)[686] yer almaktadır.

III. Mustafa'nın Silahtarı Abdurrahman Ağa tarafından 1766'da yaptırılan Paşaliman/Abdurrahman Ağa Camii[687], kare plandadır. Fevkani olan eserin, alt katı tamamen kargirken[688], üst katı tamamen ahşaptır[689]. Yapı, Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından esaslı bir şekilde onarılmıştır[690]**(Foto. 1.86)**.

Foto. 1.86. Abdurrahman Ağa/Paşalimanı Camii[691]

[681] Fikret Sarıcaoğlu, "Osman III", *TDVİA,* C.33, İstanbul 2007, 456-459.
[682] Ayvansarayi, 637, Nuran İnci, "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi,* S. XIX, Ankara 1985, 225.
[683] Öz, 32.
[684] Kılıç, 176-177.
[685] M. Baha Tanman, "Tahir Ağa Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXIX, İstanbul 2010, 394-395, M. Baha Tanman, "Tahir Ağa Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994. 189-190.
[686] Öz, 40, 52.
[687] İnci, 226, Öz, 52, Dişöeren, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler,* 62, Tülay Akın, "Paşalimanı Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 230.
[688] Akın, 230.
[689] Dişöeren, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler,* 62.
[690] Öz, 52,
[691] https://www.tarihi.ist/silahtar-abdurrahman-aga-cami/ (Erişim Tarihi: 12.04.20)

Başkent İstanbul'dan sonra Ankara'da dikdörtgen planda ahşap tavanlı eserler arasında, Hacı Halil tarafından yaptırılan Telli Hacı Halil Mescidi (1759) ve Celal Kattani Mescidi (1765)[692], Bursa'da Kayapa Köyü Merkez Camii (1759-60)[693], Davut Paşa Mescidi (1760w)[694], Hacı Recep Cami (1767)[695] ve İnegöl'de Kuluca Mahallesi Mehmed Bey Camii (1770)[696] ahşap tavanlıdır. Denizli'de yer alan 1774 tarihli Baklan Boğaziçi Köyü Eski Camii[697], dikkat çeken batı etkili süslemelerinin yanı sıra mihraba dikey üç sahınlıdır. Sahınları meydana getiren ahşap direkler, çıtalarla kasetlenmiş ahşap tavanı desteklemektedir[698]**(Foto. 1.87)**.

Foto. 1.87. Denizli Baklan Boğaziçi Köyü Camii (A.Akay)

Denizli'den sonra Balıkesir Burhani'ye bulunan Hasan Ağa Camii (1758), Edremit'te Dedeler Camii (1761) ve Erdek'te Hz. Ömer Camii (1764) dikdörtgen plandaki ahşap tavanlı eserler arasındadır. Burhaniye'de bulunan, 1758-59 tarihli ve dört ahşap direğe oturan bağdadi kubbesi ile Hasan Ağa Camii, dönemin önemli bir örneğini teşkil etmektedir[699] **(Foto. 1.88)**.

---

[692] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.1, 429-431.
[693] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 7.
[694] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.3, 43.
[695] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 14.
[696] Kılıç, 195-196.
[697] Çakmak, 45, Şakir Çakmak, "Boğaziçi Kasabası Eski Cami (Baklan/Denizli)", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi,* C.1, Ankara 1995, 534, Nilgün Çevrimli, "Denizli ve Çevresinde Yer Alan Bazı Camilerin Yapı Elemanlarının Değerlendirmesi", *Vakıflar Dergisi,* S.47, Ankara 2017, 171, Feryal Beykal, "Baklan Boğaziçi Eski Camii", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi,* S.2, 1997, 74, Kadir Pektaş, *Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri*, 190.
[698] Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları,* 28-32, Beykal, 74.
[699] Sözlü, 124-132, Özgür Mehmet İrkin, *Burhaniye'de Türk Devri Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, 21-23.

Foto. 1.88. Balıkesir Burhaniye Hasan Ağa Camii (Ö. M. İrkin)

1774'te kardeşi III. Mustafa'nın vefatı üzerine 1789 tarihinde tahta geçen[700] I. Abdulhamid tarafından İstanbul'da 1778 tarihinde yaptırılan Beylerbeyi Camii hem Batılılaşma'nın hem de bu dönemin önemli yapılarındadır[701]. Mimarı Tahir Ağa olan yapının[702] genel ölçüleri 14,60 x 20,20 m.'dir[703]. 14,60x14,60 m. ebatlarındaki[704] asıl ibadet mekanının üzerini örten bağdadi kubbesi, 1983 yılında çıkan yangında tamamen yanmış, aynı yıl Vakıflar tarafından restore edilmiştir[705] **(Foto. 1.89)**. Bu cami özelinde İstanbul'da, bağdadi kubbesi dışarı yansıtılan büyük ölçekli yapılar, Anadolu'nun diğer illerinde karşılaşılmayan bir durum olup, kubbeler genellikle çatı içerisine gizlenmiştir.

[700] *Osmanlı Ansiklopedici,* C. XII, 193-196.
[701] Öz, 12, Ayvansarayi, 579-581, Betül Bakır, "XVIII. Yüzyılda Türk Baroku Camiler", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, 270, Reşat Ekrem Koçu, "Beylerbeyi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* C.5, İstanbul 1961, 2676-2681, Selçuk Batur, "Beylerbeyi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1994, 203-205.
[702] Selçuk Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. VI, İstanbul 1992, 75-77, Nazife Şişman, "Mehmed Tahir Ağa", *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar I,* Ankara 2015, 168-169, (161-169).
[703] Bakır, 270.
[704] Batur, 203.
[705] Mülayim, *"Beylerbeyi Camii",* 75-77,

Foto. 1.89. İstanbul Beylerbeyi Camii (sanatinyolculugu.com)

I.Abdulhamid tarafından yaptırılan diğer eser Emirgan Camii'dir. 1780 tarihli olan cami, yığma taş tekniğinde inşa edilmiş olup içten ahşap tavan ile kapatılmıştır[706]. 15,50 x 15,50 m. ölçülerinde kare plandaki[707] mevcut yapının, kapısı üzerindeki kitabeden II. Mahmud döneminde (1838) yeniden inşa edildiği anlaşılmakta olup ampir süslemeleri de dikkat çekicidir[708] **(Foto. 1.90)**.

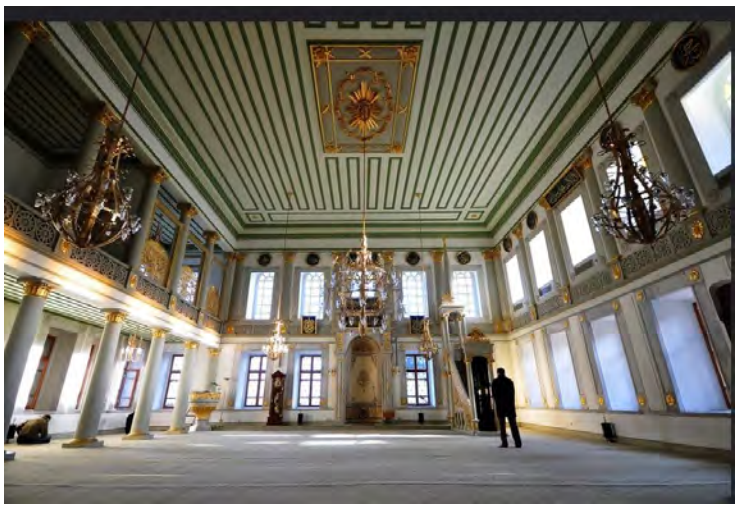

Foto. 1.90. İstanbul Emirgan Camii (flickr.com)

[706] Öz, 22, Bakır, 270, Reşat Ekrem Koçu, "Emirgan Cami", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IX, İstanbul 1968, 5093-5094.
[707] Zerrin Köşklü, *I. Abdulhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993, 104.
[708] Belgin Demirsar, "Emirgan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 169-170.

İstanbul haricinde, Kastamonu'da bulunan Çağlar Köyü Merkez Camii (1775) çantı tekniğinde dönemin nadir örneklerindedir[709].

Balıkesir'de bulunan Mehmet Emin Ağa Camii (1775), Mustafa Ağazade Mehmet Emin tarafından yaptırılmıştır. 15 x 11,50 m. boyutlarında dikdörtgen plandaki yapının harim bölümünün üzeri ahşap tavan ile kapatılmıştır[710]. Bu bölgedeki ahşap tavanlı diğer yapı Merkez Yeşilli Camii'dir (1875)[711]. Dönemin ahşap destekli yapısı ise Isparta'daki Kavaklı/Peygamber/Abdi Paşa Camii'dir. 1782-83'te Kütahya Valisi ve Serasker olan Abdi Paşa'nın emri ile yaptırılmıştır[712]. Kareye yakın dikdörtgen bir plan sergileyen caminin ahşap tavanı, dört ahşap direk tarafından taşınmakta olup, bu taşıyıcılar harimi dikey üç sahına bölmektedir[713]. Yapı, 1919'da aslına uygun olarak yenilenmiştir[714] **(Foto. 1.91)**. Kırıkkale'de bulunan 1784 tarihli Çullu Mahallesi Camii ise, dikdörtgen planda ve ahşap tavanlıdır[715]. 1788'de Çapanoğulları zamanında Cevahir Ali Efendi tarafından yaptırılan Cevahir Ali Efendi Camii'nin üst örtüsü ahşap tavan olmasına karşın beden duvarları tamamen kargirdir[716].

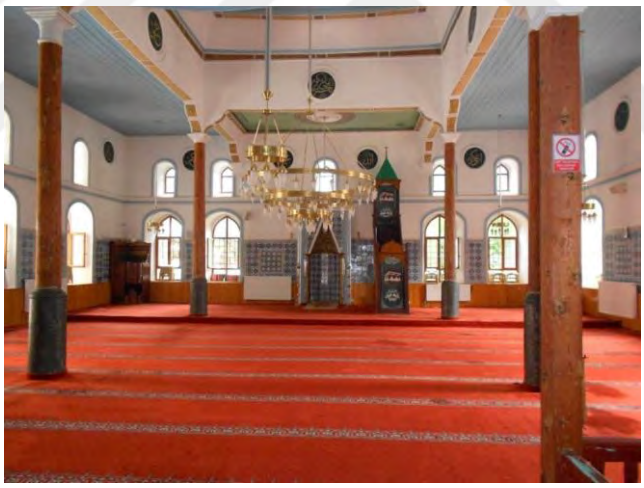

Foto. 1.91. Isparta Kavaklı Camii[717]

[709] Yılmaz Can, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, Samsun 2003, 121-122.
[710] Sözlü, 134.
[711] Köşklü, 117, Sözlü, 144-146.
[712] Böcüzade, 79, Neşet Köseoğlu, "Isparta Kitabeleri ve Eski Eserler *II", Ün Dergisi,* C.3, S.23, Isparta 1936, 386, Elif Bayrak Kaya, Naile Rengin Oyman, "Isparta Merkez Kavaklı (Çinili) Camii Çinileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.11, S.60, 2018, 530.
[713] Çok, 38-39, Kaya, Oyman, 530.
[714] Köşklü, 112.
[715] Özgür, 57-60.
[716] Köşklü, 95-96.
[717] https://tr.pinterest.com/pin/731905376926929996/?nic_v1=1a6FFRVhOyXEHNOFNFCSj40HbrXU1IF%2B%2FlrqW4m04tTG8Izl7Y%2F00I8I25ijh4aCC2 (Erişim Tarihi: 13.04.2020)

I.Abdulhamid'ten sonra 1789 tarihinde tahta geçen III. Mustafa'nın oğlu III.Selim, 1807'ye kadar hüküm sürmüştür[718]. III. Selim'in sultanlık yıllarında İstanbul'daki inşa edilen en önemli yapılardan birisi Mihrişah Sultan/Humbarhane Camii'dir. III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından 1794 yılında yaptırılmaya başlanan cami[719], 1804'te tamamlanmıştır[720]. Taş-tuğla malzemeyle fevkani olarak inşa edilen eser[721], enine gelişen dikdörtgen plandadır. Asıl ibadet mekanının üzerine örten ahşap kubbesi, içten sıvalı, dıştan ise kurşun ile kaplanmıştır. Kubbe, tromplar vasıtasıyla doğu, batı ve güney yönlerinde duvara, kuzeyde ise dört sütuna oturtulmuştur[722]. III. Selim tarafından 1801-1805 yılları arasında yaptırılan Küçük Selimiye Camii, 1834-35'te bugünkü haliyle ihya edilmiştir. Ahşap tavanlı olan yapının, son cemaat yerini harimden ayıran duvar ahşap iskeletli ve bağdadi sıvalıdır[723] **(Foto. 1.92)**.

Foto. 1.92. İstanbul Mihrişah Valide/Humbarhane Camii (G. Alkan)

Başkentten sonra diğer şehirlere bakıldığında ahşap destekli, çantı, bağdadi ve ahşap tavanlı eserler ile karşılaşılmaktadır. Antalya'nın Elmalı ilçesinde bulunan ve

[718] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 196-210.
[719] Süleyman Faruk Göncüoğlu, "Humbarhane Kışlası ve Camii", *TDVİA,* C. XVIII, İstanbul 1998, 353-355.
[720] Ayvansarayi, 394.
[721] Öz, 73, N. Esra Dişöeren, "Mihrişah Valide Sultan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. V, İstanbul 1994, 458-459.
[722] Göncüoğlu, 353-355, Gözde Alkan, *Bağdadi Kubbeli 19. Yüzyıl İstanbul Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, 41.
[723] Baha Tanman, "Selimiye Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 438-439.

banisi Hacı Süleyman Ağa olan Kütük Camii, 1792 tarihinde desteksiz bağdadi kubbeli olarak yapılmıştır[724]. Anadolu'daki dönemin en önemli yapısı ise Manisa'da Soma Hızır Bey Camii'dir. 1791-92'de[725] Çapanoğlu Süleyman Bey tarafından inşa ettirilmiştir. Kareye yakın bir plan sergileyen caminin, dış duvarları kargir olmakla birlikte iç bölümde ahşap kullanılmıştır. Harim mekânı, üç taraftan, ahşap sütunlara dayanan barok profilli kemerlere sahip, alt katta mahfil, üst katta ise galeri çevrilidir. Yapının desteksiz bağdadi kubbesi, ahşap çatı içerisine gizlenmiştir[726].

Ahşap destekli camiler arasında; Afyon'da 1797-98 tarihli Aynoğlu Camii[727], ahşap destekler ile bölümlendirilmiş, mihraba dikey üç sahınlıdır[728]. Erzurum'da kare planlı Veyis Efendi Camii (1801)[729], Gümüşhane'deki dikdörtgen planlı Seydibaba Köyü Cami (1797) ahşap destekli[730] olarak yapılmıştır. Dönemin, Anadolu'da süslemeleri ile ön plana çıkan ahşap destekli camileri ise Denizli'dedir. 1798-99 tarihli Çivril Şavraşah Köyü Camii, derinlemesine dikdörtgen planda ve mihraba dikey üç sahınlıdır. Sahınları oluşturan ahşap destekler, aynı zamanda çıtalar ile kasetlenmiş ve bitkisel-geometrik desenler ile dekore edilmiş ahşap tavanı desteklemektedir. Plan ve mimari açıdan benzer özellik gösteren diğer cami Çal-Kocaköy Köyü Camii'dir[731]. Bölgede bulunan Acıpayam Yazır Kasabası Çarşı Camii ise boyut olarak iki camiden daha büyük ele alınmakla birlikte, plan olarak bir farklılık söz konusu değildir. Banisi, Hacı Ömer Ağa olan[732] caminin, kalemişi bezemeli ahşap tavanı profilli yastıklara sahip direkler ile desteklenmiştir. Beden duvarlarında yer alan Batı etkili mimari ve bitkisel bezemeler ise dikkat çekicidir[733] **(Foto. 1.92)**. Kütahya'da Ali Paşa Camii (1797)[734] ve Konya'da

[724] Serkan Kılıç, "Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler (Osmanlı dönemi)", *Mediterranean Journal of Humanities,* S.2, 2018, 409-410.
[725] Kasım İnce, "III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, Ankara 1999, 277.
[726] Semavi Eyice, "Hızır Bey Camii", *TDVİA,* C. XVII, İstanbul 1998, 415, Dilek Karaziz Şener, "Soma Hızır Bey Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies,* Vol. 9, Ankara 2014, 715-738, Gamze İlhan, *Manisa Soma'da Bulunan Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2019, 12-19.
[727] Aygen, 18.
[728] Yaşayacak, 163-164.
[729] Yurttaş, vd., 85.
[730] Özkan, Yurttaş, 102.
[731] Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler),* 46-61.
[732] Kadir Pektaş, *Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 205.
[733] Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler),* 62-71.
[734] Kasım İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995, 65-66.

bulunan Kızılören Yukarı Mahalle Camii (1803) ise dönemin ahşap desteki diğer eserleridir[735].

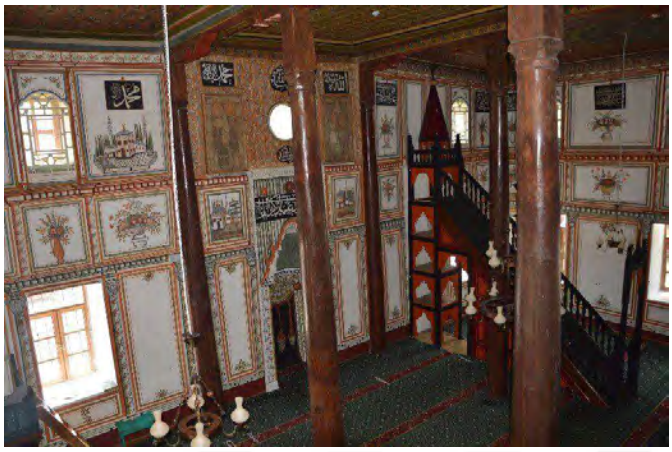

Foto. 1.93. Denizli Acıpayam Yazır Kasabası Çarşı Camii[736]

Ahşap tavanlı camiler incelendiğinde; Balıkesir'de Bigadiç Evliya Camii (1795), Havran Ulu Cami (1797), Ilıca Camii (1800)[737], Bursa'da Sarıyer Mahallesi Cami (1797)[738], Çanakkale'de Bayramiç Karşıyaka Camii (1792)[739] yer alırken, Eskişehir'de Muttalıp Beldesi Hüseyin Hoca Camii (1795), İzmir'de Kulaksız Camii (1803), Yozgat'ta Abdullah Ağa Camii (1795), Musa Ağa Camii (1801), Kayyumzade Camii (1804)[740] ve Başçavuş Camii özelinde (1800-01)[741] bezemeli ahşap tavanı, barok stilde bezemeleri ve duvar resimleri ile ön plana çıkmaktadır[742]**(Foto. 1.94)**.

[735] Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42,* C.II, Ankara 2009, 874.
[736] https://acipayam.bel.tr/yazir-camii/ (Erişim Tarihi: 14.04.2020)
[737] Sözlü, 606, 611.
[738] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 437.
[739] Polat, 66.
[740] İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* 369-370.
[741] İnce, "III. Selim-IV.Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında", 277.
[742] Oğulcan Avcı, "Yozgat Başçavuşoğlu Camii ve Süslemeleri Üzerine Düşünceler", *Osmanlı Mirası Araştırmları Dergisi,* C.3, S.5, 2016, 49-70.

Foto. 1.94. Yozgat Başçavuş Camii[743]

III. Selim döneminden çantı tekniğinde üç yapı bulunmaktadır. Ordu'da Afırlı Mahallesi Camii (1789)[744], Kastamonu'da 1792-93 tarihli Geyikli Camii[745] ve benzer özellikteki Samsun Tatarmuslu Köyü Yeni Camii'dir (1796)[746]**(Foto. 1.95)**.

Foto. 1.95. Kastamonu Geyikli Camii (S. Kesim)

[743] http://www.turizmhaberleri.com/haberayrinti.asp?ID=33624 (Erişim Tarihi: 14.04.2020)
[744] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 234-235.
[745] Can, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", 119-120.
[746] Bayraktar, "Samsun"da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", 565.

1807'de tahta çıkan IV. Mustafa, bir sene iki ay kadar çok kısa bir saltanat sürmüş, bu dönemde bir eser ortaya konulamamıştır[747]. 1808'de saltanatı devralan I. Abdulhamid'in oğlu II. Mahmud, 1839 yılına kadar tahtta kalmıştır[748].

II. Mahmud döneminden itibaren başkent İstanbul olmak üzere özellikle Anadolu'da pek çok eser inşa edilmiş, ayrıca birçoğu onarılmış veya ihya edilmiştir. İnşa edilen bütün eserlere değinmek oldukça zordur. Bu sebeple öncelik İstanbul'daki eserler olmakla birlikte, diğer illerde bulunan önemli camilere değinmek yerinde olacaktır, ki Sultan II. Mahmud ve sonrasındaki dönemlerde bağdadi, ahşap tavan, ahşap destek ve çantı camilerin sayısında artış görülmektedir.

İstanbul'da inşa edilen camiler incelendiğinde bağdadi kubbeli eserlerin çoğaldığı görülmekle birlikte bu eserler dönemin üsluplarını yansıtması açısından ayrı bir değere sahiptir. Bu yapılar arasında, Feyzullah Şükrü Efendi tarafından[749] 1825-26'da inşa ettirilen Küçük Efendi Camii/Fevziye Camii'nin[750], harim mekanını herhangi bir desteğe oturmayan bağdadi kubbe örtmektedir. 1957 yangınında tahrip olan yapı, sonrasında orijinalliğine sadık kalınarak onarılmaya çalışılmıştır[751]. Bir diğer önemli eser Kuleli Ocağı Mescidi'dir. Yapının ilk banisi Nişancı Kaymak Mustafa Paşa gösterilmektedir (1770). Mevcut görünümünü ise II. Mahmud devrinde 1837'de almıştır. Kapı üzerinde yer alan kitabede, bu bilgiler doğrulanmaktadır. Harim mekânı, ortada bir kubbe, köşerlerde ise küçük birer kubbe ile kapatılmıştır. Bu örtü sistemi, Osmanlı'nın merkezi plan anlayışının, bağdadi tarzıyla küçük bir yapıya yansımasıdır[752].

Kılıç Ali Paşa tarafından[753] yaptırılan ancak mevcut görünümünü II. Mahmud (1839)[754] zamanında alan Kılıç Ali Paşa İskelesi Camii ise dairesel planı ile ünik bir örnektir. Kargir duvarlı yapının, ibadet mekanının üzeri dışarıya da yansıtılmış olan kurşun kaplı bağdadi kubbe ile kapatılmıştır[755]**(Foto. 1.96).**

---

[747] *Osmanlı Ansiklopedici,* C. XII, 211-213, Kemal Beydili, "Mustafa IV", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 283-285.
[748] Kemal Beydili, "Mahmud II", *TDVİA,*
[749] M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkelerin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, 465-474.
[750] Öz, 94, Hülya Koç, "Küçük Efendi Külliyesi", *TDVİA,* C. XXVI, Ankara 2002, 523-524.
[751] Dişören, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler,* 170.
[752] Z. Nurdan Erbahar, "Kuleli Ocağı (Kulebahçe) Mescidi'nin İlgi Çekici Örtüsü", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S.5, 1973, 95-96, (95-100).
[753] Ayvansarayi, 507.
[754] Tanju Cantay, "Âsâriye Camii", *TDVİA,* C. III, İstanbul 1991, 461.
[755] Öz, 41, Dişöeren, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescilet,* 153.

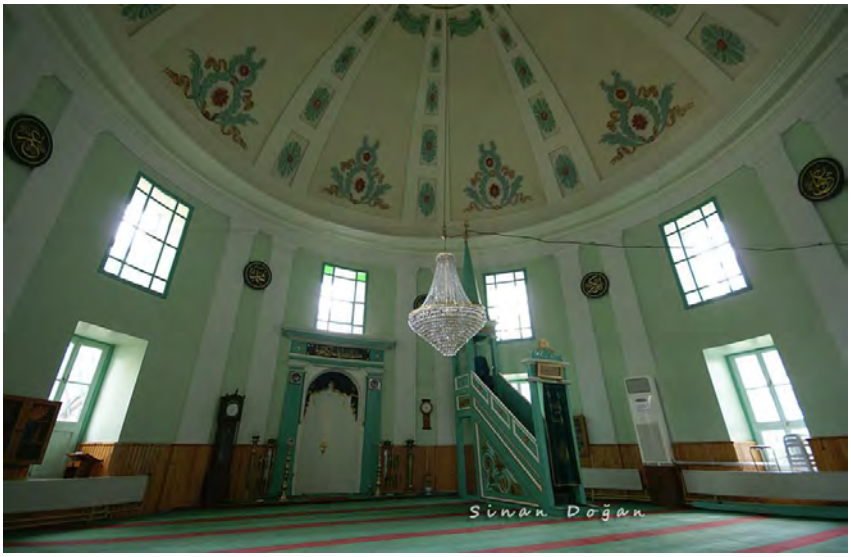

Foto. 1.96. İstanbul Asariye Camii (S. Doğan)

1813'te II. Mahmud tarafından tamamen ahşaptan yaptırılan Hidayet Camii, II. Abdulhamid döneminde kargir ve tek kubbeli olarak yenilenmiştir[756]. Dönemin ahşap tavanlı eserleri arasında ise Tahir Efendi Camii (1826)[757], Tevfikiye Camii (1832)[758], Küçük Selimiye Camii (1834)[759] ve Çengelköy/Çınarlı Mescidi (1835)[760] yer almaktadır **(Foto. 1.97)**.

Foto. 1.97. İstanbul Tevfikiye Camii (M. Cambaz)

[756] Öz, 71.
[757] Enis Karakaya, "Tahir Efendi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 190-191.
[758] Öz, 66.
[759] M. Baha Tanman, "Selimiye Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 438-439.
[760] Öz, 17.

İstanbul'dan sonra Samsun Vezirköprü'deki Çaltu Köyü Camii 1816'da çantı tekniğinde, kurtboğazı geçmelerle inşa edilmiştir[761] **(Foto. 1.98).** Kastamonu'da bulunan 1820 tarihli İnebolu Güde Köyü Camii'de[762] aynı tekniğin uygulandığı diğer eserdir.

Foto. 1.98. Samsun Vezirköprü Çaltu Köyü Camii (Samsun Ahşap Camileri)

Çantı camilerden sonra Adana'da Memiş Paşa Camii (1825-26)[763] (ahşap tavan), Ankara' Cambazzade Camii (1825) (ahşap tavan)[764], Balıkesir'de Sındırgı Şerif Paşa Cami (1834) (ahşap tavan)[765], Bergama Yeni Cami (1813)[766] (ahşap tavan), Bitlis Sultaniye Camii (1828) (ahşap tavan)[767], Burdur'da Dengere Cami (1827) (ahşap destekli)[768], Bursa'da Harmanalan Köyü Camii (1837) (ahşap tavan)[769], Çeşme Hacı Mehmed Ağa Cami (1832)[770] (ahşap tavan), Denizli'de Cafer Paşa Camii (1819) (ahşap destek)[771], Elazığ'da Kürdemlik Köyü Camii (1822) (ahşap tavan)[772], Erzurum'da Esat Paşa Camii (1830) (ahşap destek)[773], İzmir'de İplikci Yunus Mescidi (1809) Alay Bey Camii (1814) (ahşap tavan)[774], Karaman Ketenci Mescidi (1839) (ahşap destek),

---

761 *Samsun Ahşap Camiler,* 89, Bayraktar, "Samsun"da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", 568.
762 Can, Can, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", 124-125.
763 İnce, "III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında", 281.
764 İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* 161.
765 Sözlü, 606.
766 İnce, "III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında",281.
767 İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* 177.
768 Sertan Atasoy, *Burdur'un İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkala Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2013, 15-24.
769 *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 437-438.
770 İnce, "III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında", 281.
771 Çakmak, 83.
772 Celil Arslan, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003, 83.
773 Yurttaş, vd., 66-67.
774 İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* 122, 133.

Konya'da Aslanlı Kışla Mescidi (1819) (ahşap destek), Köprübaşı Camii (1826) (ahşap destek)[775], Doğanbey Köyü Camii (1834) (ahşap destekli)[776] , Samsun'da Pazar Camii (1813) (ahşap tavan), Sivas'da Ahmet Paşa Camii (1835) (ahşap tavan) ve Yozgat'ta Kızıltepe Köyü Camii (ahşap tavan) bu dönemdeki diğer yapılardır[777].

II. Mahmud'un oğlu olan ve babasının vefatı üzerine tahta çıkan Sultan Abdulmescid (1839-1861)[778] devrinde ortaya konulan önemli eserlerin başında Teşvikiye Camii[779] gelmektedir. 1794 yılında inşa ettirilen eser[780], 1854'te Sultan Abdulmecid tarafından yeniden yaptırılmıştır[781]. 13 x 12 m. ölçülerinde kare bir form sergileyen fevkani yapının, kuzey cephesinde 24 x 15 m. boyutlarında hünkar kasrı yer almaktadır[782]. İbadet mekanının üzerini örten ahşap kubbesi dışarıya yansıtılmıştır[783]. Cami bünyesinde bulunan süslemeler, dönemin üslubunu yansıtırken, ahşap minberin altın yaldızlı süslemeleri dikkat çekicidir[784] **(Foto. 1.99)**.

Foto. 1.99. İstanbul Teşvikiye Camii[785]

[775] İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* 149-150, 172, 199.
[776] Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, II, 1422.
[777] İnce, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* 129, 138-139, 197-198.
[778] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 221-225.
[779] Ayvansarayi, 522.
[780] Bakır, 272.
[781] Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi,* Yem Yayın, İstanbul 2007, 639, Afife Batur, "Teşvikiye Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C.7, İstanbul 1994, 257-258.
[782] Banu Bilgicioğlu, "Teşvikiye Camii", *TDVİA,* C. XL, İstanbul 2011, 576-578.
[783] Öz, 66.
[784] Bilgicioğlu, 576-578, Batur, 257-258.
[785] https://www.nenerede.com.tr/ilan/tesvikiye-camii-5/ (Erişim Tarihi: 18.04.2020)

İstanbul'da ahşap tavanlı olarak yapılan eserler arasında yer aldığı düşünülen Şeyh Murat Camii (1844) ve Fıstıklı Mescidi (1845)[786] günümüze ulaşamayan yapılardandır. Dönemin en önemli ahşap tavanlı yapısı ise Gureba Camii'dir. Bezmiâlem Valide Sultan veya Gureba Hastanesi Camii olarak da bilinen yapı, 1845'te Sultan Abdulmescid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır[787]. Üst örtüsü ahşap olan cami[788], derinlemesine dikdörtgen bir plan sergilemektedir[789]. Banisi, Sadrazam Büyük Reşit Paşa olan ve 1860 tarihli olan Reşit Paşa Camii'de, ahşap tavanlı bir diğer örnektir[790].

Foto. 1.100. İstanbul Gureba Hastanesi Camii (M. Naç)

Başkentten sonra Samsun'daki 1859 tarihli Porsuk Camii, Amele Usta Mustafa tarafından yığma tekniğinde inşa edilmiş olup, köşelerde kurtboğazı geçmeler ile duvarlar birbirine bağlanmıştır[791]. Sivas'ta bulunan Pulur Camii (1844) ise dikdörtgen planda ve desteksiz bağdadi kubbeli olarak yapılmıştır[792] **(Foto. 1.101)**.

[786] Öz, 25, 142.
[787] M. Hüdai Şentürk, "Gureba Hastanesi Camii", *TDVİA,* C.14, 1996, 204-205.
[788] Öz, 36.
[789] Şentürk, 204-205.
[790] Öz, 55.
[791] *Samsun Ahşap Camiler,* 93.
[792] Ünsal, 144-154.

Foto. 1.101. Sivas Pulur Camii (M. Ünsal)

Ahşap tavanlı ve destekli camiler ise Anadolu geneline yayılmıştır. Bunlar içerisinde, Antalya'da Toklular Camii (1849) (ahşap tavanlı)[793], Bolu'da Gerede Yukarı Tekke Camii (1850) (ahşap tavanlı)[794], Burdur Kemer İbrahim Çavuş Cami (1850) (ahşap destekli)[795], Erzurum'da Mahmudiye Cami (1842) (ahşap destekli)[796], İzmir'de Odunkapı Cami (1847) (ahşap tavanlı)[797], Konya'da Tepeköy Merkez Camii (1852) (ahşap destekli)[798] ve Muğla'da Saburhane Camii (1848) (ahşap tavanlı)[799], Abdulmecid döneminde inşa edilmiş camilerlerdendir **(Foto. 1.102)**.

[793] Kılıç, 413-414.
[794] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.2, 355.
[795] Atasoy, 46-50.
[796] Yurttaş, vd., 78.
[797] Polat, 133.
[798] Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, II, 901.
[799] Ekmekçi, 47-48.

Foto. 1.102. Erzurum Mahmudiye Camii

Sultan Abdülmescid'in kardeşi olan Abdulaziz çağında (1861-1876)[800], İstanbul'da iki önemli eser bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Sadabad Camii'dir. Sultan III. Ahmed devrinde yapıldığı bilinen eser[801], Sultan Abdülaziz tarafından 1862-63'te yeniden inşa edilmiştir[802]. Cami, 14,83 x 14, 70 m. ölçülerindeki harim mekanından ve 14 x 23 m. ebatlarındaki iki katlı hünkar kasrından meydana gelmektedir[803]. Mimarisi ve süsleme özellikleri ile farklı üslupları bünyesinde barındıran cami, tamamen kargir olmasına rağmen iç mekânın üzerini örten, içten kalemişi bezemelere zemin hazırlayan sıvalı ahşap kubbe, dıştan kurşun ile kaplanmıştır[804]. İkinci yapı Altunizade Külliyesi'nin bir parçası olan Altunizade Camii'dir. 1865-66'da yaptırılan caminin banisi Altunizade Zühdi Paşa'dır[805]. Kare planlı bir harim ve enine dikdörtgen planlı bir son cemaat yerinden oluşan caminin, duvarları kesme taş malzemeden inşa edilmiştir[806]. İbadet mekanının üzerini örten, dıştan kurşun kaplı ve barok âlemli bağdadi kubbesinin[807] ağırlığı hafif olmasına rağmen beden duvarlarının köşelerine, birbirine kemerler ile bağlanan kalın

[800] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 226-229.
[801] Ayvansarayi, 384-385.
[802] Kuban, 639, Semavi Eyice, "Çağlayan Camii", *TDVİA,* C. VIII, İstanbul 1993, 178-179, Emine Füsun Alioğlu, "Bir Balyan Ailesi Tasarımı: Sa'dabad Camisi", *Megaron Dergisi,* C.10, S.3, 2015, 390, Selçuk Batur, "Sa'dabad Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 386.
[803] Alioğlu, 394.
[804] Öz, 117, Batur, "Sa'dabad Camii", 387, Alioğlu, 394.
[805] Hakan Arlı, "Altunizade Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 230. Reşat Ekrem Koçu, "Altunizade Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1959, 752-753.
[806] Arlı, 231.
[807] Hamit Küçükbatır, "Altunîzâde Külliyesi", *TDVİA,* C. II, İstanbul 1989, 546-547.

payeler konulmuş ve kubbeye pandantifler ile geçilerek ağır bir üst örtü izlenimi verilmiştir[808] **(Foto. 1.103)**.

Foto. 1.103. İstanbul Altunizade Camii[809]

Abdulaziz devrinde Samsun'da bulunan Ayvacık Tiryakioğlu Camii (1867)[810], Terme Dağdıralı Köyü Camii (1868)[811] ve Ordu'da bulunan Soğukpınar Hatipli Mahallesi Camii (1870) tamamen ahşaptan olup dönem içerisindeki çantı tekniği geleneğini devam ettirmekte ve diğer bölgelerde bulunan, bu teknikteki camilerin birer yansımasıdır **(Foto. 1.104)**.

[808] Arlı, 231.
[809] https://tr.pinterest.com/pin/783907878868188023/visual-search/?cropSource=6&h=317&w=544&x=10&y=10 (Erişim Tarihi: 18.04.2020)
[810] Eyüp Nefes, "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.28, S.28, 2010, 155.
[811] Bayraktar, "Samsun"da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", 562.

Foto. 1.104. Samsun Ayvacık Tiryakioğlu Camii (karadeniz.gov.tr)

Antalya'da yer alan Bayralar Köyü Camii, İdriszade Ömer Ağa tarafından yaptırıldığı bilinmekle birlikte tarihi belli değildir. Ancak arşiv kayıtlarından hareketle 1874'te hatibinin Mehmed Efendi olduğu geçmektedir. Dikdörtgen plan şemasındaki caminin beden duvarları ahşap hatıllar arasına kerpiç ve moloz taş malzeme doldurulması ile yükseltilmiştir. 8,60 x 10 m. boyutlarındaki harim mekanının üzeri ahşap tavan ile örtülmüş, tavanın merkezine konumlandırılan ve desteksiz olarak duran, içerisi kalemişi bezemeli bağdadi kubbesi, dıştan çatı ile gizlenmiştir[812]. Ardahan'da bulunan 1868 tarihli Derviş Bey Camii[813] ve Samsun Bafra'daki Tayyar Paşa Camii ise kare planlı ve herhangi bir desteğe oturmayan bağdadi kubbelidir[814] **(Foto. 1.105)**.

[812] Kılıç, 419-420.
[813] Gündoğdu, 193-194.
[814] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, 109-110.

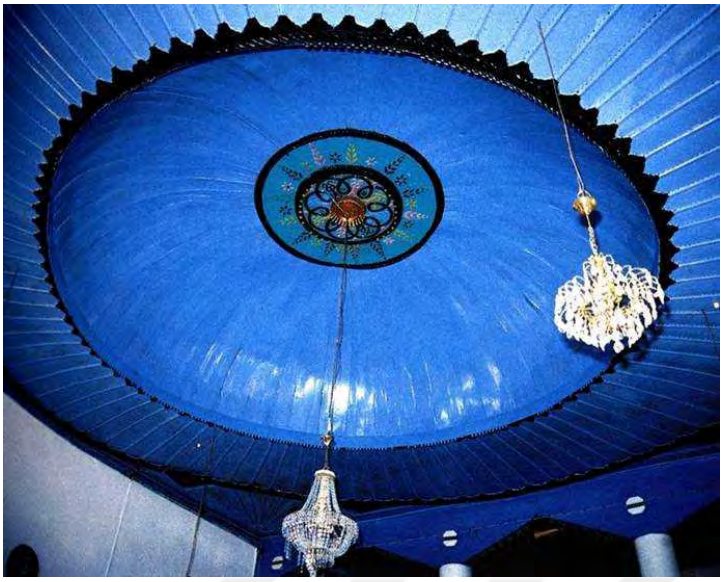

Foto. 1.105. Ardahan Derviş Bey Camii[815]

Çantı ve bağdadi kubbeli camilerden sonra Amasya'da Kızılkışlacık Köyü Camii (1865) (ahşap destekli)[816], Bursa'da Kıran Köyü Cami (1876) (ahşap tavanlı)[817], Çanakkale'de Tatarlar Camii (1873) (ahşap tavanlı)[818], Denizli'de Kale Camii (1867) (ahşap destekli)[819], Elazığ'da Pul Köyü Camii (ahşap destekli)[820], Gümüşhane'de Şiran Araköy Camii (1870) (ahşap destekli)[821], Konya'da Gökyurt Köyü Camii (1874) (ahşap destekli)[822], Muğla'da Kurbanzade Camii (1875) (ahşap tavanlı)[823] ve Sivas'ta Çekiç Camii (1862) (ahşap tavanlı)[824], Anadolu'da ahşap tavanlı ve destekli camilerin birer temsili örneğidir.

Sultan Abdülmescid'in büyük oğlu olan V. Murad, amcası Abdülaziz'in vefatı üzerine 2 Haziran 1876'da tahta çıkmış, sağlık nedenlerinden dolayı 31 Ağustos 1876'da tahtı kardeşi olan Sultan II. Abdülhamid Han'a bırakmıştır[825]. 1909 yılına kadar tahtta

---

[815] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ardahan/gezilecekyer/dervis-bey-cami (Erişim Tarihi: 19.04.2020)
[816] Fazilet Koçyiğit, "Amasya'da Ahşap Tavanlı İki Camii Örneği: Şıhlar ve Kızılkışlacık Köyü Camii", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.8, S.2, 2019, 1646-48.
[817] *Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.4, 136.
[818] Polat, *Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi,* 157.
[819] Çakmak, 85-87.
[820] Arslan, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları,* 240-41.
[821] Özkan, Yurttaş, 101.
[822] Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, II, 855.
[823] Ekmekci, 40-42.
[824] Ünsal, 174-177.
[825] *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 230-231, Cevdet Küçük, "Murad V", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 183-185.

kalan Sultan II. Abdulhamid Han döneminde, başkent İstanbul ve dışında pek çok cami inşa edilmiş, birçoğuda II. Mahmud döneminde olduğu gibi yenilenmiş veya onarılmıştır.

İstanbul'daki eserler değerlendirildiğinde bağdadi kubbeli ve ahşap tavanlı eserler ön plana çıkmaktadır. Bu dönem için 1882'de Hasan Hüsnü Paşa tarafından inşa ettirilen Kaptan Hasan Paşa Camii'nin[826] giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesinde II. Abdulhamid Han'ın tuğrası yer almaktadır. Kare plandaki yapı içten kubbe dıştan kiremit çatılıdır[827]. Benzer özellikteki bir diğer yapı, banisi Faik Paşa olan Faik Paşa Camii'dir. 1882 tarihli eserin duvarları kargir, üst örtüsü bağdadi kubbelidir[828]. Bağdadi kubbeli diğer bir eser dönemin devlet adamlarından olan Ahmed Zühdi Paşa'nın yaptırmış olduğu 1883-84 tarihli Zühdî Paşa Camii'dir[829]. Dikdörtgen bir plan sergileyen caminin, son cemaat yerinin üzeri ahşap tavan ile kapatılırken, harim bölümünün üzeri, dıştan kurşun kaplı, içten ise kalemişi bezemeler ile dekore edilmiş[830] bağdadi kubbe ile örtülmüştür[831].

İstanbul'da dönemin en önemli yapılarından arasında II. Abdülhamid tarafından 1885-86 tarihinde yaptırılan Yıldız Hamidiye Camii[832] yer almaktadır. Eklektik üslubu ve mimarisi ile bağdadi kubbeli camiler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Son cemaat yerlerinin hünkâr kasrına dönüşmesinin son örneği olan caminin[833] kuzey-güney eksende harim mekânı 13, 25 x 19,50 m. ölçülerindedir[834]. Caminin kuzeydoğu ve kuzeybatısında bulunan, harim mekânından alçak olarak tasarlanan dikdörtgen plandaki iki kanat[835], kuzey cephede hiyerarşik ve simetrik bir görünüm sağlamıştır. Bu görünümü güçlendiren bir diğer öğe ise cephenin merkez aksının taç kapı biçiminde tasarlanması ve bir tepelik ile sonlandırılmasıdır[836].

Cami hariminin güney tarafı ahşap tavan ile kapatılırken, kuzey tarafında dört ahşap sütun tarafından taşınan[837] bağdadi kubbesinin kasnağında açılan neo-gotik tarzdaki

---

826 Öz, 81.
827 Sema Doğan, "Hasan Paşa Camii", *TDVİA,* C.16, İstanbul 1997, 343-344.
828 Öz, 23, Dişöeren, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler*, 137.
829 Belgin Demirsar, "Zühdi Paşa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 567-568.
830 Ebru Karakaya, "Zühdü Paşa Camii ve Mektebi", *TDVİA,* C. XLIV, İstanbul 2013, 539-540.
831 Öz, 72, Dişören, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler*, 169-170.
832 Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi,* İstanbul 2004, 549, Selçuk Batur, "Yıldız Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 514-515.
833 Batur, "Yıldız Camii", 514.
834 Alkan, 167.
835 Selman Can, "Yıldız Camii", *TDVİA,* C. XLIII, İstanbul 2013, 540-541.
836 Batur, "Yıldız Camii", 514.
837 Kuban, *Osmanlı Mimarisi,* 641.

pencereler[838] ve altın yaldızlı kubbe içi süslemeleri bağdadi kubbeye değer katan unsurlardır[839] **(Foto. 1.106)**.

Foto. 1.106. İstanbul Yıldız Hamidiye Camii[840]

Yıldız Hamidiye Camii'nden sonra mimarisi ile dikkat çeken Ertuğrul Tekkesi Camii, II. Abdülhamid tarafından 1887'de Şazelî Tarikatı'nın önde gelen şeyhlerinden, Şeyh Hamza Zafir Efendi adına tesis ettirilmiştir[841]. 37,06 x 18,03 ölçülerinde dikdörtgen planlı yapı[842], kendi içerisinde üç bölüme ayrılmıştır. Kuzeyde "T" biçimli selamlık, ortada 12 x 12 m. ebatlarındaki asıl harim mekanı, güneyde ise "T" mekanlı hünkar kasrı bulunmaktadır[843]. İki katlı olan caminin[844], ahşap karkas (bağdadi) beden duvaları, moloz taş temeller üzerinde yükselmekte olup bu duvarlar, ahşap profiller ve çinko denizlikler ile kaplanmıştır[845]. Yapının merkezinde bulunan kare formdaki cami ve tevhidhane mekânı ahşap sütunlar ile sekizgene dönüştürülmüştür. Sekizgenin dışında kalan alanlar (güney hariç), kubbeye kadar uzanan sütunların taşıdığı iki katlı mahfiller konumlandırılmıştır[846]. Söz konusu sekizgen mekânın üzeri, sekiz dilimli ve dıştan çatı

[838] Can, 540-541.
[839] Aslanapa, 549-550.
[840] https://www.istanbuldakicamiler.com/yildiz-hamidiye-camii-fotograf-galerisi/ (Erişim Tarihi: 22.04.2020)
[841] M. Baha Tanman, "Ertuğrul Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 196, Utku Yücel, Serap Koçak, "1887 Yılından Günümüze Bir Ahşap Harikası Ertuğrul Tekke Camii ve 2008-2010 Restorasyon Çalışmaları", *Restorasyon Yıllığı,* S.1, 2010, 86.
[842] Şenay Özgür Yıldız, Halil İbrahim Eryılmaz, "II. Abdülhamid Eseri: "Ertuğrul Tekke Camii-Tevhithanesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* C.9, S.1, 2019, 217.
[843] Alkan, 192, Yüce, Koçak, 87.
[844] Hasan Rıze Ergezen, "Ertuğrul Camii Restorasyonu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi,* C.1, S.1, Ankara 1974, 69.
[845] Yücel, Koçak, 87.
[846] Tanman, "Ertuğrul Tekkesi", 197.

ile gizlenmiş bağdadi kubbe ile örtülerek, alt yapı ile üst örtünün uyumu vurgulanmıştır[847]. **(Foto. 1.107)**.

Bu dönemin bağdadi kubbeli diğer eseri Büyükada Hamidiye Camii olup Sultan Abdülhamid'in emri ile inşa edilmiştir[848]. Kargir beden duvarlarının meydana getirdiği kare harim mekanının mihrabı, dışarıya yarım yuvarlak bir çıkıntı olarak yansıtılmıştır. Bu ana mekânın üzeri dıştan kurşun ile kaplı olan ve duvarlar üzerine oturan ahşap bir kubbe ile örtülmüştür[849].

Foto. 1.107. Ertuğrul Tekke Camii Harim Mekânı (S. Doğan)

İstanbul'daki bağdadi kubbeli yapılardan sonra ahşap tavanlı eserler arasında dikkat çeken en önemli yapı, Nişantaşı'nda bulunan ve banisi Server Ağa ile Ferahnak olan Muradiye Camii'dir. 1898 tarihli eser, Ertuğrul Tekke Camii'nde olduğu gibi beden duvarları ahşaptandır. Çinko ile kaplanmış bu duvarların oluşturduğu harim mekanının üzeri ise ahşap tavan ile kapatılmıştır[850].

Muradiye Camii dışında, Bülbülderesi Mescidi (1882), Mecidiye Köy Camii (1888), Yel değirmeni Mescidi (1889), Feneryolu Camii (1890), Raif Ağa Camii (1891), Meşrutiyet Camii (1895), Ümraniye Köyü Camii (1897), Behram Çavuş Camii (1899),

[847] Alkan, 192-193, Tanman, "Ertuğrul Tekkesi", 197, Yücel, Koçak, 89, Ergezen, 69.
[848] Öz, 14, Tarkan Okçuoğlu, "Hamidiye Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 543-544.
[849] Semavi Eyice, "Hamidiye Camii", *TDVİA,* C. XV, İstanbul 1997, 464-465.
[850] Öz, 49, Dişören, *İstanbul'daki Ahşap Cami ve Mescitler,* 58.

Göztepe Camii (1899), Özbekler Tekkesi Mescidi (1900), Kireçburnu Camii (1902), Osman Reis Camii (1903) ve Cavit Ağa Camii (1906) (yıkılmış) ahşap tavanlı eserlerdendir[851].

II. Abdülhamid döneminde Anadolu'da inşa edilen eserlere incelendiğinde, bağdadi kubbeli ve ahşap tavanlı camiler inşa edilmeye devam edilmiştir. Bununla birlikte İstanbul'dan farklı olarak ahşap destekli yapıların varlığı sürdürülmüş, Orta Karadeniz Bölgesinde ise çantı eserlerin sayılarında artış görülmüştür.

Bağdadi kubbeli eserler arasında, Balıkesir Burhaniye'de bulunan ve 1895 tarihinde tamamlanan Şahinler Köyü Camii, ahşap tavan ile örtülü son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen plan şemasındayken, harim bölümü enine dikdörtgen plandadır. İbadet mekanının üzeri doğu-batı ekseninde yerleştirilmiş, eş büyüklükte olan ve herhangi bir desteğe oturmayan, üç bağdadi kubbe ile kapatılmıştır ki[852], bu nadir görülen bir dizilimdir. Üst örtüsü ile birlikte duvar resimler, geometrik, nesneli ve bitkisel süslemeleri ile de dönemin üslubunu yansıtması açısından önemlidir[853] **(Foto. 1.108)**. 1895 tarihli Bursa İnegöl'deki Yıldırım Camii, dikdörtgen planda inşa edilmiş olup, harim mekânında kare bir form oluşturan ve üç sahınlı bir mekân anlayışıyı sağlayan sekizgen dört ahşap sütun, pandantifler ile geçilmiş ahşap kubbeyi taşımaktadır[854]. Diğer bağdadi kubbeli eserler Ordu'dadır. 1800 tarihinde yaptırılan Atik İbrahim Paşa Camii'nin bağdadi kubbesi dört ahşap sütun ile taşınırken, 1889 tarihli Hamidiye Camii'nin kubbesi herhangi bir desteğe oturmamaktadır[855]. 1902 tarihli kare plandaki İzmir Eşref Paşa Camii'nin bağdadi kubbesi ise beden duvarlarına dayanan, profillendirilmiş başlıklara sahip sekiz plastır görünümümle ayak tarafından taşınmaktadır[856]. Bu uygulamada bize sekiz istinatlı plan anlayışının bir bağdadi kubbeye yansıtılmasının önemli bir örneğidir.

[851] Öz, 11, 14-15, 24, 26, 39, 46, 52, 55, 67, 70.
[852] İrkin, 35-52.
[853] Savaş Yıldırım, "Burhaniye Şahinler Köyü Camii Duvar Resimleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C.29, Konya 2013, 279-295.
[854] Kılıç, 90-91.
[855] Esin Özdemir, *Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van 2011, 90.
[856] Polat, 110-111.

Foto. 1.108. Balıkesir Burhaniye Şahinler Köyü Camii (T. Kızar)

Bağdadi kubbeli camilerden sonra Ordu'daki Çatalpınar Mevlâna Camii (1885), İkizce Eski Camii (1886), Fatsa Sarnıç Camii (1895), Akkuş Ormancık Mh. Camii (1900), Akkuş Çaldere Mh. Camii (1903), Çaybaşı Kargılı Camii (1905)[857] ve Samsun'daki Çakallı Beldesi Kasımzâde Sofu Ahmed Camii (1879)[858] dönemin çantı tekniğindeki yapılarını temsil etmektedir. 1906 tarihli Paşayazı Köyü Camii, iki farklı tekniği bünyesinde barındırması ile tekil örnekler arasında yerini almaktadır. Battal Usta tarafından, meşe ağacından, köşelerde kurtboğazı perdeler ile çantı olarak yapılan camii, 9, 95 x 7, 65 m. boyutlarında dikey dikdörtgen planda olup harim mekanın üzeri, dıştan ahşap kontrüksiyonlu kiremit kaplı çatı ile gizlenmiş bağdadi bir kubbe ile kapatılmıştır[859] **(Foto. 1.109)**.

Dönemin en yaygın yapıları arasında ahşap tavanlı camiler yer almaktadır. Bu eserler içerisinde; Amasya'da Hacı Murteza Camii (1886), Çorbacı Camii (1902), Denizli Camii (1902)[860], Düzce İhsaniye Köyü Camii (1897)[861] Bolu'da Lütfiye Camii (1878)[862],

[857] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 270-271.
[858] *Samsun Ahşap Camileri,* 101.
[859] Eyüp Nefes, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S.3, 2010, 385-397.
[860] Çerkez, 302, 309, 311.
[861] Musa Alpboğa, *Seferhisar'daki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, İzmir 2004, 156-157.
[862] Erengül Eryüksel, *Safranbolu Şehrinde 17-19 Yüzyıl Osmanlı Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, 102.

Tabaklar Camii (1897)[863], Burhaniye'de İskele Camii (1909), Ağacık Köyü Camii (1909)[864], Bursa'da Kıran Köyü Camii (1876), Hacı Hasan Camii (1886), Elmalı Köyü Camii (1891), Selimiye Camii (1892), Şeyh Müftü Camii (1894), Tahta Köprü Camii (1895), Avaz Köyü Camii (1899), Hacı Osmanalan Mescidi (1904), Paşa Camii (1905), Vekifiye Camii (1905)[865], Çanakkale'de Tıflı Camii (1891), Yalı Camii (1894) Bayramiç Çarşı Camii (1902)[866], Elazığ'da Hüseynik Camii (1894)[867], Kırıkkale'de Dikmen Köyü Camii (1895), Delice Çerikli Camii (1898)[868], Ordu'da Yalı Camii (1892)[869], Hacı Hulusi Baba Camii (1898), Yalıköy Camii (1899)[870], Samsun'da Çevizlik Köyü Camii (1879), Yörgüç Paşa Camii (1882), Sivrikese Köyü Camii (1887), Alaçam Camii (1902), Değirmen Başı Camii (1902)[871] yer almaktadır.

Foto. 1.109. Samsun Çarşamba Paşayazı Köyü Camii (E. Nefes)

Ahşap destekli eserler arasında ise Ankara'da Beytepe Sokağı Mescidi (1887)[872], Burdur'da Hamidiye Camii (1876), Ağlasun Camii (1892)[873], Denizli'de Toparan Köyü Camii (1885), Baklan Tekke Camii (1885)[874], Elazığ'da Hal Köyü Camii (1889),

[863] *Türkiye'de Vakıd Abideleri ve Eski Eserler,* C.2, 327.
[864] İrkin, 58, 65.
[865] *Türkiyede Vakıf Abideleri ve Eski Eserler,* C.3-4, 136-564.
[866] Polat, 157.
[867] Arslan, 194.
[868] Damla Özgür, *Kırıkkale'de Türk Devri Mimari Eserleri,*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, 49, 60.
[869] Özdemir, 23.
[870] Kurucu, 60-61, 68-72.
[871] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 320.
[872] Tolga Bozkurt, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, 72-74.
[873] Atasoy, 10-12, 26-28.
[874] Çakmak, 92-94, 100-102.

Beyalması Köyü Camii (1893)[875], Erzurum'da Karaköse Camii (1904), Taş Camii (1905)[876], Kayseri'de Methiye Köyü Camii (1902)[877], Konya'da Çiğil Köyü Fazıl Camii (1880), Hatunsaray Köyü Camii (1887), Kızılören Köyü Büyük Camii (1889), Çavuş Köyü Camii (1891) ve Alemdar Köyü Camii (1899) bulunmaktadır[878] **(Foto. 110)**.

Foto. 1.110. Denizli Baklan Tekke Camii[879]

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile birlikte 1909'da meşrutiyetin ilk padişahı olarak ilan edilen, Abdülmecid'in oğlu Sultan V. Mehmed Reşad zamanında 10 defa hükümet değişikliği meydana gelmiş, bununla birlikte siyasi karşıklıklar, savaşlar, (I. Dünya Savaşı) isyanlar önceliklerin değişmesine neden olmuştur. Bu durum, 1918'de V. Reşad'tan sonra son Osmanlı padişahı olan VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922) döneminde de devam etmiştir[880].

Son iki padişah zamanında İstanbul'da Kamer Hatun tarafından yaptırılmış olan ancak 1911'de Mimar Kemalettin Bey'e[881] yeniden inşa ettirilen Kamer Hatun Camii, kargir duvarlar ve ahşap tavanlıdır. 1920 tarihli Rasim Paşa Camii'de dönemin fevkani ve ahşap tavanlı bir diğer eserdir[882] **(Foto. 1.111)**.

---

875 Arslan, 246, 250.
876 Yurttaş, vd., 72, 82-83.
877 Ayşe Nur Kaya Demir, *II. Abdülhamit Dönemi Kayseri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, 135.
878 Arslan, *Anadolu Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi,* 2488.
879 http://www.sehiralem.com/Denizli/Baklan/Tarihi_Yerler/1230/Baklan-Tekke-Camii.html (Erişim Tarihi: 01.05.2020)
880 *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. XII, 239-246.
881 Özkan Ertuğrul, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mimar Kemaleddin Bey", *TDVİA,* C. XXV, Ankara 2002, 230-231.
882 Öz, 34, 55.

Foto. 1.111. Kamer Hatun Camii (M. Cambaz)

Savaşın etkileri Anadolu'da devam etmiştir. Burdur'da yer alan 1916 tarihli Hacı Hasan Camii'nin harimi ahşap sütunlar tarafından bölümlenmiş, mihraba paralel dört sahınlıdır[883]. Samsun'daki Başkaya Köyü Merkez Camii (1920) ve İğdir Köyü Ağanın Mahallesi Camii (1920-30) çantı stilindeki eserlerdir[884].

İstanbul dışında Anadolu'nun diğer şehirlerinde yapılan camilerde de benzer özellikler ile karşılaşılmaktadır. Genellikle dikdörtgen plan şemasında inşa edilen camiler farklı bir form ortaya koymamaktadır. Afyon'daki Cürcane Camii (1752)[885] ahşap destekli yapılardır[886]. Aydın'daki Hacı Ali Ağa Camii[887], Cincin Cihanoğlu Camii (1875)[888], İzmir'de Odunkapı Camii (1847), Naturzade Camii (1874)[889], Yozgat'ta Cevahir Ali Efendi Camii (1788), Başçavuşoğlu Camii (1801)[890] dikdörtgen planlı ve

[883] Atasoy, 33-35.
[884] Eyüp Nefes, Recep Gün, Ahmet Çakır, "Samsun/Bafra İlçesi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Camii", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 15, S.2, 2015, 293-295.
[885] M. Karazeybek, *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri,* C. I, Afyon 2005, 133, http://www.afyonkultur.gov.tr/TR-63465/camiler.html (Erişim Tarihi, 19.03.2019.
[886] Aygen, 18.
[887] Emine Naza Dönmez, "Aydın Karacasu Çarşı Camii ve İç Menteşe Bölgesi Camileri İçerisindeki Yeri", *XI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* İzmir 2007, 211-219.
[888] Ayda Arel, "Cincin Köyü'nda Cihanoğullarına Ait Yapılar", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1987, 43-46, Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı,* Ankara 1998, 30.
[889] Münir Aktepe, *İzmir Yazıları, (Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller),* İzmir 2003, 73-80.
[890] Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, 40, Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *Vakıflar Dergisi,* S.13, Ankara 1981, 635-715.

ahşap tavanlıdırlar. Manisa'da 1791 yılında inşa edilen Soma Hızır Bey Camii ise bağdadi kubbeli olarak inşa edilmiş önemli Batılılaşma dönemi eseridir[891].

1.3.1. Doğu Karadeniz Bölgesi

Anadolu'nun Türklere açılması ile birlikte ahşabın taşıyıcı gücünün nasıl bu coğrafyaya girdiği, bu tarzda verilen eserlerin çeşitliliği ve tipleri başta İstanbul olmak üzere diğer şehirler üzerinden örneklendirilmiştir. Ancak, şu ana kadar zikredilen şehirler içerisinde Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Artvin, Trabzon ve Giresun'a verilmemiş, ayrı bir değerlendirilmeye tabi tutulması gerekmiştir. Bölgedeki zengin ağaç çeşitliliğiyle birlikte ahşabın taşıyıcı gücünden faydalanılması bölge için olağan bir durum olup kaynak olarak da farklı bir unsur öne sürülmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi değerlendirilmeye alındığında, bu coğrafya ilgili detaylı bir kazı çalışması bulunmamakla birlikte Orta Karadeniz'de yapılan kazılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bölgede Kalkolitik Çağ'dan itibaren ahşabın belirli teknik ve düzende yapılarda kullanıldığı, bu geleneğin devam ettiği tespit edilmiştir[892]. Bölgedeki cami yapım biçiminin ilk tasarımı konusundaki veriler serenderlere dayandırılmaktadır. Ayrıca Ksenophon'un Anabasis eseri göz önünde bulundurularak M.Ö. 400'lere kadar indirilmektedir[893] **(Foto. 1.112)**.

Foto. 1.112. Doğu Karadeniz Bölgesinden Serender Örneği

[891] Arık, "Batılılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisine Bir Bakış", 254-255, Semavi Eyice, "Hızır Bey Camii", *TDVİA,* C. 17, 1998, 415, Dilek Karaziz Şener, "Soma Hızır Bey Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies,* Vol. 9, Ankara 2014, 715-738.
[892] Celal Tuna, *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari,* İstanbul 2008, 44.
[893] Ksenophon, *Anabasis "Onbinlerin Dönüşü",* (Çev: Tanju Gökçöl), İstanbul 1974, 7-10.

Ksenophon'un Yunan askerlerinin maceralarını anlattığı eserlerde ayrıca bölgede karşılaştıkları mimariye de değinmektedir. Bölgede karşılaştıkları Mossynoikler'in[894] ağaçların yatay konumda üst üste konulmasıyla oluşturulan evlerde oturduklarını bildirmektedir[895]. Bu bölgelerde (Trabzon-Ordu) Ksenophon'un bahsetmiş olduğu yapılardan, hala bulunmakta olup ahır ve samanlık olarak kullanıldığı saptanmıştır[896]. Bununla birlikte, bölgede inşa edilen evlerin menşei Güney Sibirya ve Uygur Türklerinin mimarisi dayandığıda ifade edilmektedir[897].

Ahşap camilere kaynak olan seredenler tanımlama olarak dört, altı veya sekiz direk üzerinde inşa edilen tahıl, meyve ve sebze kurusu saklanan kiler anlamında açıklanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda en eski serender örneği Ordu'nun Ünye İlçesi'nde Tekkiraz Beldesine bağlı Dizdar Köyü'nde rastlanılmıştır. Serender üzerine kabartma şeklinde işlenen yazıtta 1859-60 tarihi geçmektedir. Tabi ki bu yazılı olarak bilinen örnektir. Yöre halkından alınan bilgilere göre daha eski tarihlere gitmektedir[898].

Serendelerden sonra bölgede cami mimarisi için karşılaşılan en önemli teknik ise çantıdır. Çantı; Bulgaristan, Romanya, Yugovlavya Rusya, İran, Pakistan, Malezya, Tayland, Etiyopya, Litvanya, Polonya gibi ülkelerde, özellikle Avrupa kıtasında yer alan Avusturya, Macaristan ve ormanın yoğun olduğu bölgelerde yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Anadolu toprakları içerisinde ise Toroslarda, Doğu ve Batı Karadeniz'de ve Doğu Anadolu Bölgesinde kırsal yerleşimlerde başta olmak üzere ev, ahır, samanlık, değirmen, ambar ve cami gibi yapıların inşa edildiği bilinmektedir[899].

Samsun'da ilk örneklerini gördüğümüz bu tekniğin, erken tarihlileri yine Orta ve Batı Karadeniz Bölgesinde yer almakta, Osmanlı'nın ise erken döneminde görülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ise 18. Ve 19. Yüzyılda bu tarz camiler ortaya çıkmaktadır ki, 18. Yüzyıla ait iki eser tespit edilmiştir. Birincisi, Artvin Borçka'daki Fındıklı Camii olup kargir bir bodrum kat üzerine ahşap olarak inşa edilmiş, ancak restorasyonlar ile

---

[894] Mossynoikler, "ağaç kule, ağaç kalede oturanlar" manasındadır
[895] Ksenophon, 268, Necati Demir, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Tarihi Alt Yapısı (Tarih, Etnik Yapı, Dil, Kültür),* Ankara 2005, 174.
[896] Demir, 174.
[897] Demir, 173-174, Ahmet Ali Bayhan, "Ordu Perşembe'den İki Ahşap Çantı Camii Örneği", *TÜBA-KED,* 2014, 105.
[898] Demir, 154-155.
[899] Haşim Karpuz, "Halk Mimarisinde Ahşap Yığma "Çantı" Camiler," *III. Milletler Arası Folklor Kongresi Bildirisi,* İzmir, 1985, 165-181, Yusuf Burak Dolu, "Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiler", Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 1687.

aslını büyük ölçüde kaybetmiştir[900]. İkinci eser, Giresun'daki Melikli Köyü Tahtalı Camii'dir (18. Yüzyıl ikinci yarısı)[901]. Bu iki yapı dışında 19. Yüzyılın başından sonuna kadar Artvin, Giresun ve Trabzon'da çantı camiler inşa edilmiştir. Camiler içerisinde çantı ve bağdadi tekniğinin birlikte uygulandığı nadir örnekler arasında; Artvin Muratlı Camii, 1847'de Ahmed Usta tarafından kareye yakın dikdörtgen planda, kargir bodrum katı üzerine çantı tekniğinde inşa edilmişdir. Harim mekânın üzeri herhangi bir desteğe oturmayan bağdadi kubbe ile kapatılmıştır. Benzer bir uygulama ile aynı bölgedeki Camili Camii'nde (1855) ve Erenköy Camii'nde (1863) de karşılaşılmaktadır[902] **(Foto. 1.113)**.

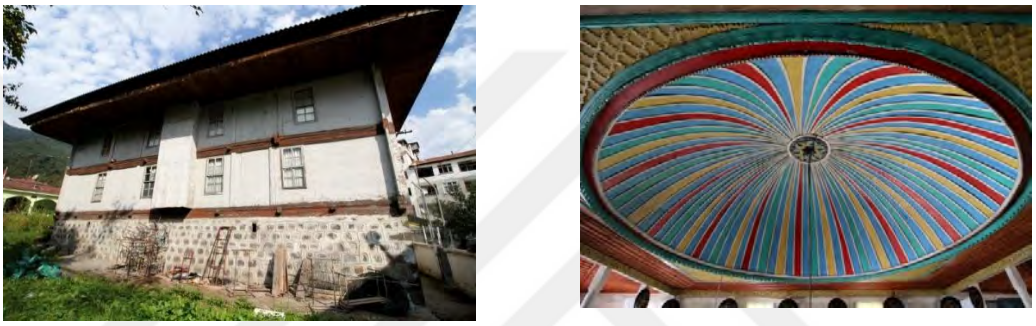

Foto. 1.113. Artvin Borçka Muratlı Camii (Karadeniz.gov.tr)

Çantı camilerden sonra belirtilen illerde 18 ahşap destekli eser yer almaktadır. En erken tarihli yapı Artvin'de bulunan Orta Camii'dir. 18. Yüzyılın sonu 19. Yüzyılın başına tarihlenen eser, fevkani olarak yapılmıştır. İbadet mekanının üzeri düz ahşap tavana sahiptir. Tavan, ahşap sütunlar ile desteklenerek çatının ağırlığı azaltılmıştır[903] **(Foto. 1.114)**.

[900] Osman Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler I,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van 1996, 180-182.
[901] Eyüp Nefes, "Giresun'da Yeni Tesbit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.9, S.3, 2009, 191.
[902] Aytekin, 168-179, 195-196.
[903] Aytekin, 114-115.

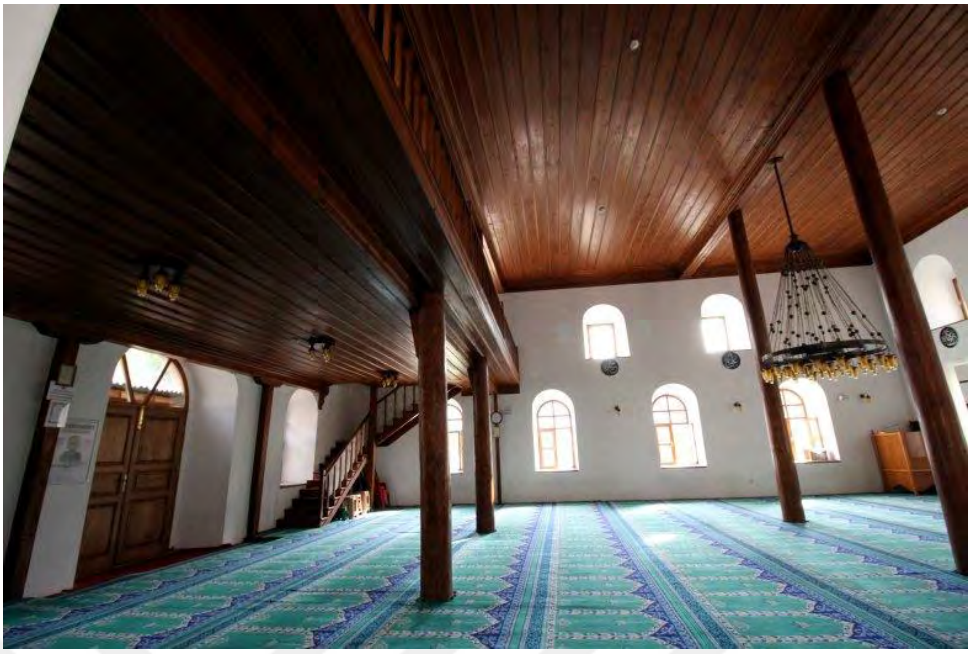

Foto. 1.114. Artvin Orta Camii (Karadeniz.gov.tr)

Bölgede karşılaşılan en yaygın tip ahşap tavanlı camilerdir. 15. Yüzyıldan başlayarak 20. Yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimine yayılan bu eserler, genellikle dikdörtgen veya kare plandadır. Bu tipin bölgedeki en erken temsilcisi Trabzon'daki İç Kale Camii'dir. Trabzon'un fethinden 9 yıl sonra 1470 yılında II. Bayezid'in eşi Şirin Hatun adına oğlu Şehzade Abdullah tarafından yaptırılmıştır. 9,90 x 11,60 m. ebatlarındaki dikdörtgen planlı caminin harim mekanı, içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatılıdır[904]. Ayrıca yapı, Trabzon'daki ilk Osmanlı camisidir[905] **(Foto. 1.115)**.

[904] Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, 131-132.
[905] Ömer İskender Tuluk, Halil İbrahim Düzenli, "Yitik Mirasın İzinde: Trabzon'da Osmanlı Cami ve Mescidleri", *Trabzon Kent Mirası (Yer-Yapı-Hafıza),* İstanbul 2010, 64.

Foto. 1.115. Trabzon İç Kale Camii (karadeniz.gov.tr)

Trabzon'da 1552 tarihinde, banisi El-Hac Reis-i Kurradan Hasan Ağa olan Hasan Ağa Camii, iki katlı bir düzenlemeye sahip olup alt katı dükkat olarak değerlendirilmiştir. Dıştan kırma çatılı, içten düz ahşap tavanlı camiyi, diğer yapılardan ayıran özellik ise harim mekanının düzgün olmayan beşgen planıdır[906] **(Foto. 1.116)**.

Foto. 1.116. Trabzon Hasan Ağa Camii (karadeniz.gov.tr)

[906] Ömer Kahrıman, *Trabzon'daki Türk Devri Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003, 108-109.

Bölgede sevilen ve farklı plan tiplerini anımsatacak biçimde uygulanan bir diğer stil, bağdadi kubbeli camilerdir. Kubbenin, destekli veya desteksiz olarak inşa edildiği bu camiler, 19. Yüzyıl ile 20. Yüzyıl tarih aralığına yayılmıştır. Bölge için erken tarihli en önemli örnek Trabzon, Maçka'da bulunan Kaynarca Mahallesi Camii'dir. Giriş tabelası üzerindeki kitabeye göre 1846 yılında, dikdörtgen plan şemasında kargir olarak yaptırılmış olup ibadet mekanının üzeri içten, herhangi bir desteğe oturmayan, tek bir bağdadi kubbe ile örtülmüştür[907]. Giresun'da bulunan Tamzara Mahallesi Camii, plan ve üst örtü açısından hem Anadolu hemde bölge için tekil bir örnektir. 1901 tarihli olan yapı, derinlemesine dikdörtgen bir plan sergilemekle birlikte bağdadi tarzdaki tromplarla geçilen kaburgalı ahşap kubbesi, sekiz ahşap istinata oturmaktadır[908]. Bu şema, Osmanlı Mimarisinin zirve yapısı olan Edirne Selimiye Camii'ni hatırlatmaktadır **(Foto. 1.117)**.

Foto. 1.117. Giresun Şebinkarahisar Tamzara Mahallesi Camii (karadeniz.gov.tr)

Trabzon'da bulunan ve bölgenin önemli nadir örneklerinden birisi ise Araklı Kalecik Mahallesi Merkez Camii'dir. 19. Veya 20. Yüzyılın başlarına tarihlenen eser, mihraba dikey üç sahınlı olup üzeri 9 bağdadi kubbe ile kapatılmıştır ki, bu da çok kubbeli camileri temsil etmesi açısından önemlidir[909] **(Foto. 1.118)**.

[907] Mustafa Şahin, *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, 169-175.
[908] Şahin, *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler,* 65-66.
[909] Şahin, *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler,* 91-92.

Foto. 1.118. Araklı Kalecik Mahallesi Camii (karadeniz.gov.tr)

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG

2.1. MERKEZ

2.1.1. İslampaşa/Kurşunlu Camii

Katalog No: 1

Çizim No: 2.1-2.2

Fotoğraf No: 2.1-2.22

Yeri: Rize şehir merkezinde, İslampaşa Mahallesinde yer alan yapı, sahil yolundadır. Hurufât deftelerinde Emare Mahallesi'nde, XVIII. yüzyıl kayıtlarında ise Hamza Bey Mahallesi'ndedir. Bazı belgelerde ise Humrik (İslampaşa) Mahallesi'nde yer aldığı geçmektedir[910]. **(Harita 2.1).**

Harita 2.1. Kurşunlu Camii'nin Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.035367- 40.561457

İnceleme Tarihi: 26.03.2020

Tarihçesi: Bölgenin en önemli yapılarından birisi olan caminin inşa tarihi ve banisi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden en yaygın düşünce ise caminin Trabzon Valisi İskender Paşa tarafından 1570 yılında yaptırılmış olduğudur[911]. Giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe bu hususa delil olarak gösterilmektedir. Biri inşa, diğeri onarım kitabesi olan yazıtlardan inşaa kitabesinde;

İskender Cafer Paşa Camii Şerifi

---

[910] Kul, 135-136.

[911] Haşim Karpuz, *Rize,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 20, Ergün Laflı, "Rize'deki Osmanlı Dönemi Camileri", *Arkeoloji / Tarih Dergisi,* 2016, 22.

Tarih-i Atiki sene 978 (1571)

Tamir kitabesinde ise;

Selâmün Aleykum, tıbtüm fedhuluhâ hâlidîn

Tamir tarihi sene 1326 (1908-9) ibaresi geçmektedir **(Foto. 2.1-2)**.

1908 tarihli restorasyonundan önce 1895 yılında da bir onarım geçirdiği bilinmektedir[912].

Foto. 2.1. İnşaa Kitabesi

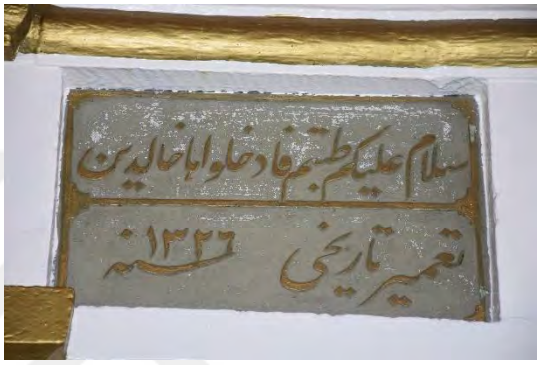

Foto. 2.2. Tamir Kitabesi

İskender Paşa Camii olarak da bilinen eser, halk arasında İslampaşa ismiyle anılmaktadır[913].Trabzon salnamesinde, Cafer Paşa'nın Rize fatihi olduğu ifade edilmektedir[914]. Kitabede geçen İskender Paşa ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmadığı gibi Cafer Paşa veya Kurşunlu Camii isimlerine de rastlanmamaktadır. Bütün tayin ve kayıt işlemlerinde İslam Paşa'nın adı geçmektedir[915].

İslam Paşa Camii isminin geçtiği ilk kayıtlar 1692 yılına aittir. 1692 tarihli vesikada caminin imam ve hatiplik görevinde Mahmud'un bulunduğu bilinmektedir. Bu da eserin belirtilen tarihten öncesine inen tarihi bir geçmişi olduğunu ortaya çıkartmaktadır. Yapıyla ilgili detaylı arşiv çalışmaları gerçekleştirilen Abdullah Bay, ayrıca eserin banisinin İslam Paşa olduğunu ve mescit şeklinde inşa edildiğini ancak ilk yapı hakkında bir bilgi bulunmadığını daha sonra da ihtiyaca binaen mescidin 1835'te camiye dönüştürüldüğünü ifade etmektedir. Yapı üzerindeki kitabelerin ise 1908 onarımlarımının

[912] Karpuz, 20.
[913] Taşpınar, 153.
[914] Kudret Emiroğlu, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1896,* C.16, Ankara 2007, 281.
[915] Kul, 137.

ardından Salname referansına ve halk anlatılarına dayanarak yerleştirildiğini ortaya koymaktadır[916].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından son yıllarda restore ettirilmiştir **(Foto. 2.3)**.

Foto. 2.3. Kurşunlu Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Düz bir zemin üzerine 7,44 x 7,35 m. ölçülerinde kare planda inşa edilen caminin, harim mekanının üzeri, içte tromplara oturan 7,05 m. çapındaki, dıştan kurşun ile kaplanmış kubbe ile örtülmüştür **(Çizim 2.1).**

[916] Abdullah Bay, "Anlatılar ve Gerçekler Arasında: Rize'de Osmanlı Dönemi Eserlerinden İslam Paşa (Kurşunlu) ve Gülbahar Hatun Camilerinin Banisi Kimdir? (1600'ler)", *Rize Defteri 5,* Revak, İstanbul 2021, 9-23.

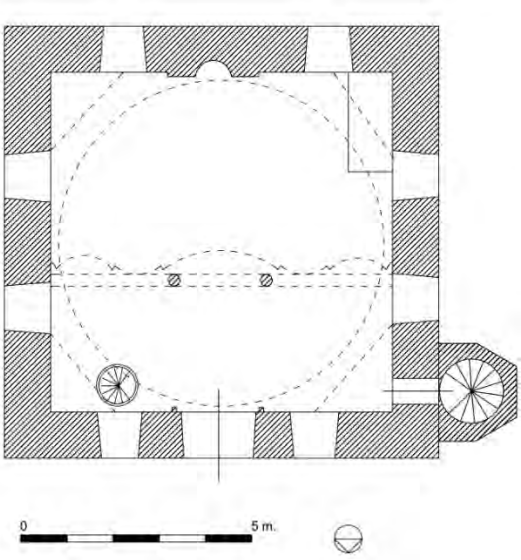

Çizim 2.1. Kurşunlu Camii Planı

Cami beden duvarlarında açılan dikdörtgen formlu altı pencereden güneybatıdaki sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Diğer pencerelerinde orijinalde bu şekilde olması muhtemeldir. Beden duvarları, sekizgen kubbe kasnağına geçişte pahlanarak vurgulanmış, kubbe kasnağının köşelerinde, sivri kemerli pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Beden duvarları ve kasnakta iki sıra kirpi saçağa dikkate değerdir.

Yapının kuzeybatı köşesine konumlandırılan ve dışa beşgen kaidesi yansıyan minare, silindirik gövdeli, tek şerefeli ve taş külahlı olup, 1989'da yenilenmiştir[917].

1970'li yıllarda caminin iki katlı son cemaat yerine sahip olduğu belirtilirken, günümüzde, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, yapının kuzey ve doğu cephelerini kuşatan ahşap, tek katlı bir son cemaat mekânı eklenmiştir[918].

Son cemaat mekânından, harim bölümüne düz lentolu bir kapı açıklığı ile girilmektedir. Giriş ekseninde yer alan ve iki yönde sütünceler ile sınırlandırılan mihrap, dikdörtgen formda olup kavsarası yukarı doğru kademeli olarak daralmaktadır. Mihrabın doğusunda ve batısında bulunan vaaz kürsüsü ile minberi orijinal değildir.

Cami harimin kuzeyinde bulunan üç balkonlu kadınlar mahfili, iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. İçe ve dışa kavisli olarak verilen balkonlar, kırık hatlar ile

[917] Karpuz, 20.
[918] Karpuz, 20.

birleştirilmiştir. Böylece bağlantı noktaları kırık olan, ancak kıvrımlı bir form sergileyen düzen elde edilmiştir. **(Foto. 2.4-22)**.

Foto. 2.4. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.5. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.6. Caminin Batısı ve Minaresi

Foto. 2.7. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.8. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.9. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.10. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.11. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.12. Harim Mekânı

Foto. 2.13. Harim Mekânı

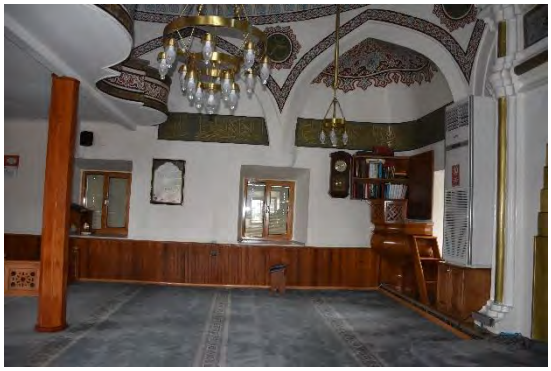

Foto. 2.14. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.15. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.16. Caminin Mihrabı

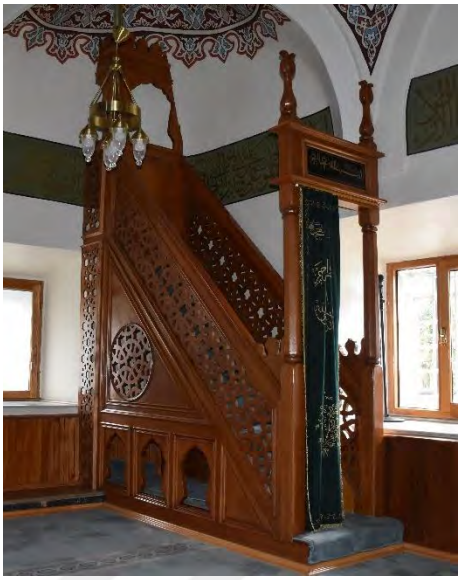

Foto. 2.17. Caminin Minberi

Foto. 2.18. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.19. Kadınlar Mahfili

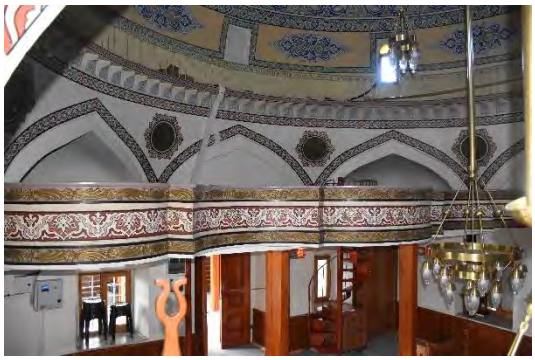

Foto. 2.20. Kadınlar Mahfili

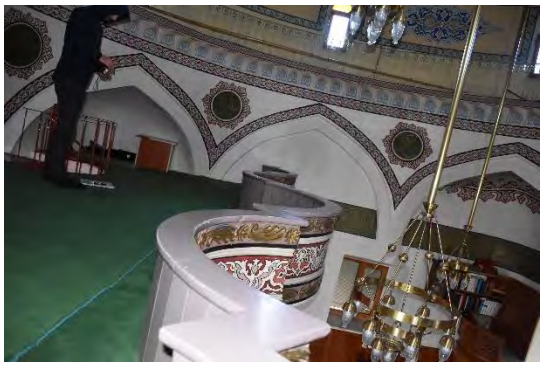

Foto. 2.21. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.22. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Kurşunlu Camii'nin dış cephesi süsleme açısından sade, iç mekân ise daha estetik bir görünümdedir. Kalemişi ve ahşap süsleme mahfil, tromp, kubbe eteği ve kubbe üzerinde toplanmıştır.

Ahşap mahfil balkonları üzerindeki orijinal kalemişi süslemeler ile dikkat çekicidir. Mahfil balkonları, üç bordüre ayrılmış, birinci ve üçüncü bordürlerde gülbezek ile akant yaprağı kompozisyonuna yer verilmiştir. İkinci bordür ise rumi ve palmetler ile oluşturulmuştur **(Çizim 2.2, Foto. 2.23)**. Mahfil dışındaki diğer süsleme alanlarında özgün olmayan kalemişi bezemeler görülmektedir.

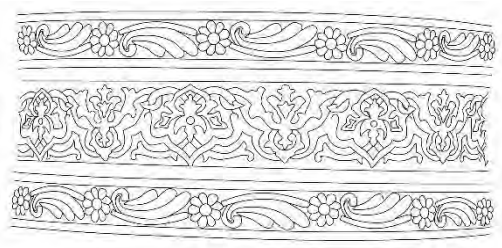

Çizim 2.2 . Kurşunlu Camii Kadınlar Mahfili Süslemesi

Foto. 2.23. Kurşunlu Camii Kadınlar Mahfili Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları inşasında moloz taş kullanılırken, minarenin düzgün kesme taştan yapıldığı görülmektedir. Süsleme özelliklerinde ise ahşap çakma tekniği ve kalemişi uygulanmıştır.

2.1.2. Kale Camii

Katalog No: 2

Çizim No: 2.3

Fotoğraf No: 2.24-33

Yeri: Rize şehir merkezinde, Kale Mahallesinde yer alan cami, iç kalenin güneyindedir **(Harita 2.2)**.

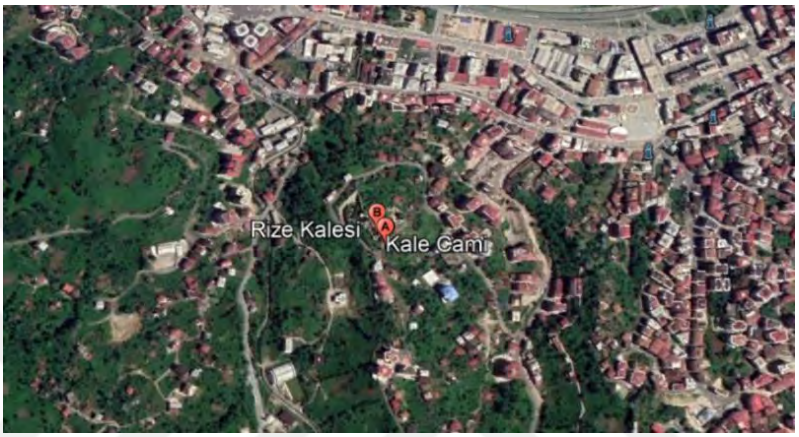

Harita 2.2. Rize Kale Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.013751-40.303628

İnceleme Tarihi: 26.03.2020

Tarihçesi: Cami giriş kapısında yer alan kitabeye göre 1658 tarihinde Halil Ağa tarafından inşa ettirilmiştir **(Foto. 2.24)**. 1805 yılında onarılan yapı, son halini 1970 yılında almıştır[919].

Foto. 2.24. Kale Camii Kitabesi

[919] Karpuz, 22.

Kitabede;

Sahibül hayrat Halil Ağa

Avni Hak ile etti bir mescid bina

Mâtif-i gaybî dedi tarihini

Hakken makamıdır cennet-i alâ

Sene 1069/1658

Yapının kitabesinde 1658 tarihi geçse de 1515 tarihli tahrir defterinde Rize Kalesi imamına tımar tahsis edildiği bilinmektedir[920].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.25)**.

Foto. 2.25. Kale Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerinde, yüksek bir zemin kat üzerine oturtulmuş olan yapı, içten içe 8,90 x 6,56 m. ölçülerinde dikdörtgen bir şema sergilemektedir. Harimin batısına eklenen 4,89 x 6,86 m. ölçülerindeki mekan ile cami büyütülmüştür **(Çizim 2.3)**.

[920] Kul, 128.

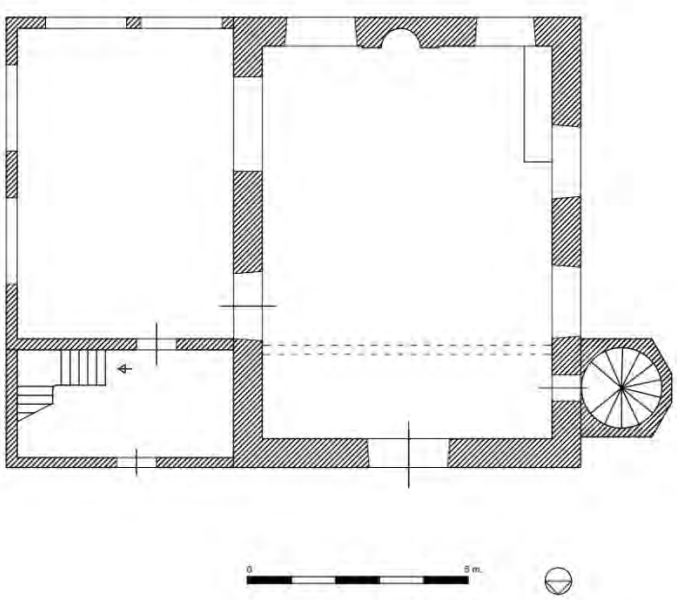

Çizim 2.3. Kale Camii Planı

Beden duvarlarında açılan dört büyük yuvarlak kemerli pencere ile aydınlatılan caminin cepheleri, birbirinin tekrarı niteliğindedir.

Caminin kuzeybatısında bulunan, beşgen bir kürsü üzerinde yükselen çokgen gövdeli, tek şerefeli minaresi ise son onarımların izlerini taşımaktadır**.**

Cami harimine, sade bir giriş kapısı ile geçilmektedir. Giriş aksında bulunan mihrabı ve hemen doğusunda yer alan ahşap minberi orijinal değildir. Harimin batısında bulunan ve sonradan açıldığı tespit edilen bir diğer kapı ile yan mekâna geçilmektedir. Ayrıca, dışarı ile de bağlantısı olan bu mekândan kadınlar mahfiline çıkış sağlanmaktadır**.**

Orijinalde ahşap tavanlı olduğu belirtilen cami, günümüzde düz tavana sahip olup dıştan kırma bir çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.26-33)**.

Foto. 2.26. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.27 . Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.28. İmam Evi olan Kuzey Cephe

Foto. 2.29. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.30. Harim Giriş Kapısı

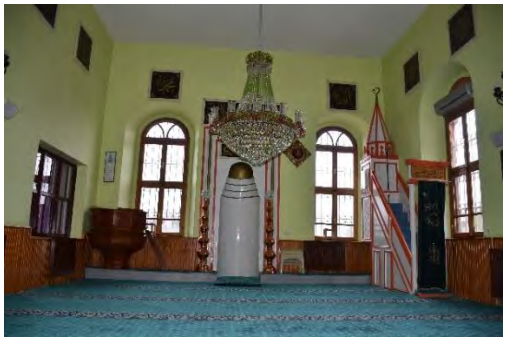

Foto. 2.31. Harim Mekânı

Foto. 2.32. Harimin Batısındaki Yan Mekân

Foto. 2.33. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Yapının herhangi bir süsleme özelliği bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Cami ve minaresi betonarmedir.

2.1.3. Gülbahar Hatun Camii

Katalog No: 3

Çizim No: 2.4-7

Fotoğraf No: 2.34-55

Yeri: Rize şehir merkezindedir **(Harita 2.3).**

Harita 2.3. Gülbahar Hatun Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.01603-40.32635

İnceleme Tarihi: 26.03.2020

Tarihçesi: Gülbahar Hatun[921] Camii'nin (Hacı Süleyman Camii) ilk inşaa tarihi kesin olarak bilinmemesine rağmen bugün, kuzey cephesi üzerinde yer alan üç satırlık kitabeden[922] 1659-60 yılında yapıldığı düşünülmektedir **(Foto. 2.34)**.

Foto. 2.34. Gülbahar Hatun Camii Kitabesi

[921] Gülbahar Hatun, 1432-1492 tarihleri arasında yaşamıştır.
[922] Bu kitabenin daha önce bodrum katında olduğu belirtilmektedir. Rize İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Rize 2012, 17.

Kitabe

Sahibül hayrat vel-hasenat

Cami-i şerifi Süleyman

Sene 1070/1659-60

Cami ilgili yapılan bir çalışmada, giriş kapısı üzerinde 1324/1906[923] tarihinin geçtiği farklı bir yazıttan bahsedilmekte, ayrıca bölge halkının bilgileri doğrultusunda yapının 1906 tarihinde kuzeye kaydırılarak yeniden inşa edildiği ifade edilmektedir[924]. Bu bilgilerin dışında, 05.10.1989 tarihli Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun tutmuş olduğu raporda, caminin 1660 tarihli olduğu, 1931 yılında ise bölge halkı tarafından yenilendiği kayıtları geçmiştir. Bu husus aynı tarihli, Vakıf Eski Eser fişinde de tekrarlanmaktadır[925].

Caminin kadınlar mahfili balkonu üzerinde yer alan bir diğer kitabede ise Sani'i[926] Bekir 1341/1925 ibaresi bulunmaktadır **(Foto 2.35)**.

Buna göre olarak Gülbahar Hatun adına, 1660 yılında yapıldığı düşünülen eser, 2012 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilerek hizmete açılmıştır.

[923] 26.03.2020 tarihinde cami yerinde incelenmiş, böyle kitabe tespit edilememiştir.
[924] Karpuz, 21.
[925] İsmet Çalık, vd., "Tarihi Yığma Yapıların Dinamik Karakteristiklerine REstorasyın Etkisinin Çevresel Titreşim Yöntemleriyle Belirlenmesi: Rize Merkez Büyük Bülbahar Camisi Örneği", *2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı,* 25-27 Eylül, Hatay 2013, 2.
[926] Sani'i: yapan anlamındadır.

Kitabe

Sani'i

Bekir

1341

Foto. 2.35. Mahfil Üzerindeki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu: Bekir

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.36)**.

Foto. 2.36. Gülbahar Hatun Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, dikdörtgen planda inşa edilmiş olup harimi, içten içte 13,51 x 10,61 m. ebatlarındadır. Kuzey cephesinde bulunan beş gözlü ve iki katlı son cemaat mekânı ise 5,11 x 11,29 m'dir **(Çizim 2.4)**.

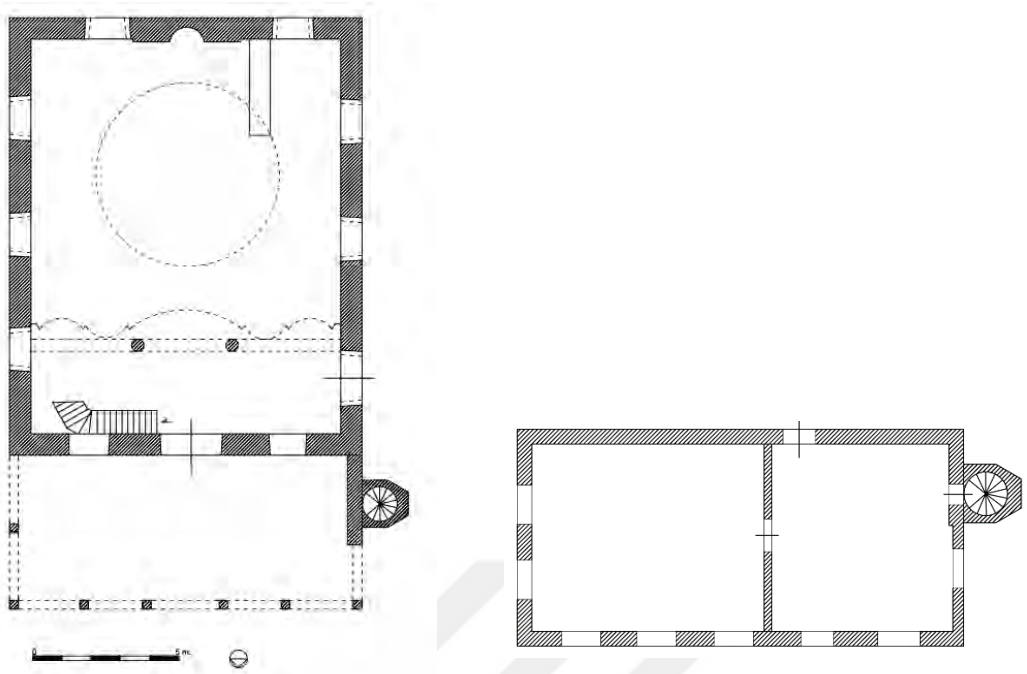

Çizim 2.4. Gülbahar Hatun Camii Planı

Yapının kuzeyi dışında diğer cepheler birbirinin benzeridir. Duvarlarda açılan ve kilit taşı vurgulanan yuvarlak kemerli 15 pencere ile iç mekân aydınlatılmaktadır.

Cami son cemaat mekanının doğu tarafı açık bırakılmış, batı tarafı 3,07 m. uzatılarak kapatılmış ve bu duvara bitişik olarak, beşgen kürsü üzerinde yükselen, silindirik gövdeli tek şerefeli minaresi yapılmıştır.

Kuzeyde ve batıda olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktadır. Caminin, kuzey giriş kapısı ile aynı hizada bulunan alçı kaplı mihrap, alttan üste doğru daralan bir kavsaraya sahip olup iki yanda demet sütunceler ile sınırlandırılmıştır. Mihrabın tac bölümü kaş kemer biçimindeki bir tepelik ile son bulmuştur. Mihrabın hemen batısında, klasik özelliklerde özgün olduğu düşünülen minberi yer alır. İbadet mekanının kuzeyinde, "L" şeklindeki merdiven ile çıkış sağlanan ve iki ahşap destek üzerine oturan, dalgalı formdaki kadınlar mahfili konumlandırılmıştır**.**

Mahfilin kuzeyinde açılan bir kapı ile son cemaat mekanının ikinci katına erişilmektedir. İki oda olarak değerlendirilen bu alanın batısındaki odadan minareye çıkışı sağlayan merdivenlere ulaşılır.

Cami, içten herhangi bir desteğe oturmayan tek bir bağdadi kubbe ile kapatılırken dıştan kırma çatılıdır **(Foto 2.)**.

Foto. 2.37. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.38. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.39. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.40. Caminin Minaresi

Foto. 2.41. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.42. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.43. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.44. Harim Mekânı

Foto. 2.45. Harim Mekânı

Foto. 2.46. Harim Mekânı

Foto. 2.47. Caminin Mihrabı

Foto. 2.48. Caminin Minberi

Foto. 2.49. Kadınlar Mahfili

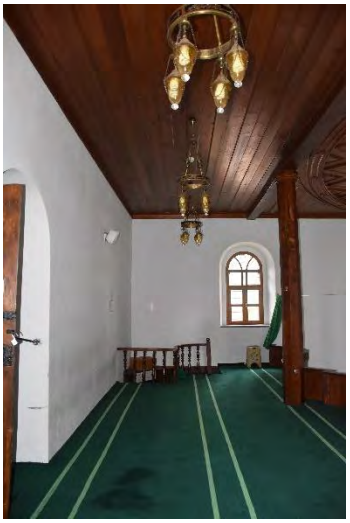

Foto. 2.50. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.51. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan yapının iç mekânı bezemesel ayrıntılar ile hareketlendirilmiştir.

Özgün olduğu düşünülen minber üzerinde tek süsleme kapı tacıdır. Tac, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm iki panodan oluşmaktadır. Dıştan silmeler ile çerçeve içerisine alınmış bu panolarda, üstte basit tek yaprak dilimi ile bir tepelik bölümü oluşturulmuştur. İçleri, en üstte gülbezek, altta ise sırt sırta ve yüzyüze yerleştirilmiş, akantlı "S" kıvrımlarından oluşan yürek motifleri ile bezenmiştir. İkinci bölüm, panoların üzerinde yükselmektedir. Altta yer alan hilal motifi, merkezdeki gülbezeğin dümene dönüştüğü ve etrafını kuşatan "S" kıvrımlarının kompoze ettiği

madalyonu içerisine almaktadır. Bu madalyonun kenarlarından kavisli bir şekilde yukarıya çıkarak yanlara doğru dökülen yapraklı gülbezekler, süslemeye estetik bir hava katmaktadır. En üstte hilal içerisinde "Allah" lafzının geçtiği tepelik ile sonlandırılan tac iki yanda laleler ile sınırlandırılmıştır.

Mahfilin, giriş kapısının kemer köşeliklerinde birer yıldız motifi görülmektedir. Mahfil korkuluklarında ise Kurşunlu Camii'nde olduğu gibi iki sıra halinde gülbezek ve akantlarşa bezenen bir bordür kuşağı izlenmektedir.

Caminin orijinal olduğu düşünülmeyen bir diğer süsleme alanı, ayet-i kerime, rumi ve palmet dizilerinin bulunduğu kubbedir **(Çizim 2.5-7) (Foto. 2.52-55)**.

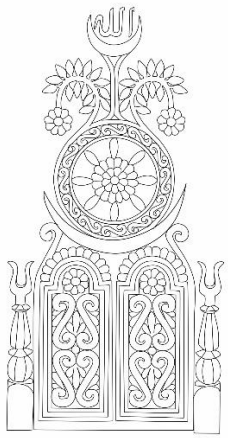

Çizim 2.5. Gülbahar Hatun Camii Minber Kapı Tacı

Foto. 2.52. Gülbahar Hatun Camii Minber Kapı Tacı

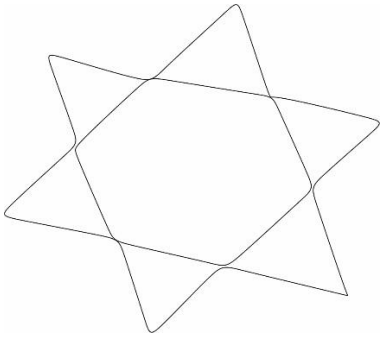

Çizim 2.6. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Kapı Kemeri

Foto. 2.53. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Kapı Kemeri

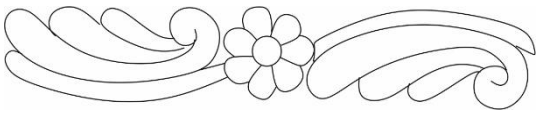

Çizim 2.7. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Balkonu

Foto. 2.54. Gülbahar Hatun Camii Mahfil Balkonu

Foto. 2.55. Gülbahar Hatun Camii Kubbe İçi

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları moloz taştan inşa edilirken, kapı, pencere kenarları, duvar birleşim yerleri ve minaresi kesme taş malzemelidir. Süsleme programında, mahfil giriş kapısında taş üzerine oyma, mahfil balkonunda ahşap üzeri çakma, minber kapı tacında ajur, kubbe de ise kalemişi tekniği uygulanmıştır.

2.1.4. Balsu Mahallesi Camii

Katalog No: 4

Çizim No: 2.8-9

Fotoğraf No: 2.56-67

Yeri: Cami, Rize şehir merkezinde, Balsu Caddesinde, yol üzerindedir **(Harita 2.4)**.

Harita 2.4. Balsu Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.004196-40.314121

İnceleme Tarihi: 25.03.2020

Tarihçesi: Caminin kuzey cephesindeki iki pencere arasında bulunan, günümüz Türkçesi ile yazılmış yazıttan yapının, 1868 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır**.** Bunun dışında yapı ile ilgili herhangi bir belge veya kitabe tespit edilememiştir **(Foto. 2.56)**.

Foto. 2.56. Cami Tanıtım Levhası

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, kullanıma açık ve sağlamdır **(Foto 2. 57)**.

Foto. 2.57. Balsu Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, içten içe 5,93 x 6,84 m. ebatlarındaki kareye yakın dikdörtgen planda olup 7,26 x 3,94 m. boyutlarında son cemaat yerine sahiptir. Yapı, kuzey yönde 5,42 x 3,38 m. boyutlarında bodrum kat üzerinde inşa edilmiştir **(Çizim 2.8-9)**

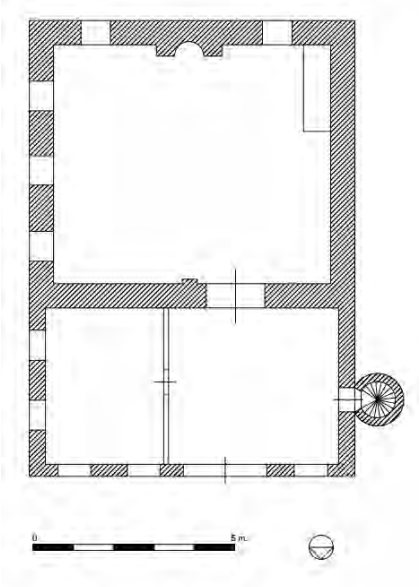

Çizim 2.8. Balsu Mahallesi Camii Planı

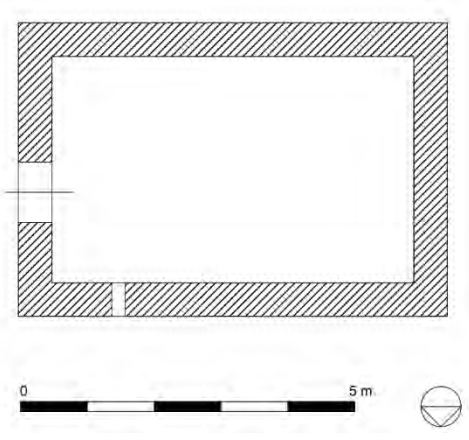

Çizim 2.9. Balsu Mh. Camii Bodrum Kat Planı

Batı cephesi sağır bırakılan caminin içi, güney ve doğu yönlerinde açılan yuvarlak kemerli beş pencere ile aydınlatılmıştır.

Caminin kuzeybatı yönünde, sonradan eklendiği malzemesinden de anlaşılan silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi yer almaktadır**.**

Eserin son cemaat mekanına sade bir kapı ile girilmekte olup duvar kalınlığı göz önüne alındığında, camiye göre daha ince olması, mekânın sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Bir ahşap paravan ile ikiye bölünen ve dikdörtgen formdaki beş pencere ile ışık alması sağlanan son cemaat mekanının batı tarafında, minareye çıkışı sağlayan merdivene yer verilmiştir. Son cemaat yerinden sade bir giriş ile harime geçiş sağlanmaktadır. İbadet mekanının içerisinde, mahfil ve vaaz kürsüsü yoktur. Ahşaptan olan mihrabı ve minberi ise oldukça sadedir.

Yapı dıştan kırma çatı, içten ise ahşap tavanlıdır ve tavanın merkezindeki dikdörtgen çerçevede, içe doğru kademelenme söz konusudur **(Foto. 2.58-65)**.

Foto. 2.58. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.59. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.60. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.61. Caminin Minaresi

Foto. 2.62. Camini Kuzey Cephe

Foto. 2.63. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.64. Harim Mekânı

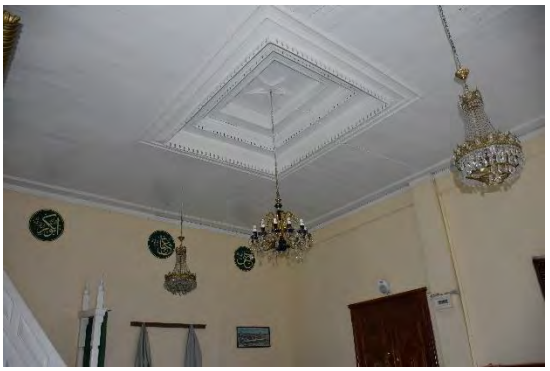

Foto. 2.65. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Camideki tek bezeme unsuru minber aynalığında ve tavan göbeğinde bulunan yıldız örgesidir **(Foto 2. 66-67)**.

Foto. 2.66. Minber Aynalığındaki Yıldız Motifi

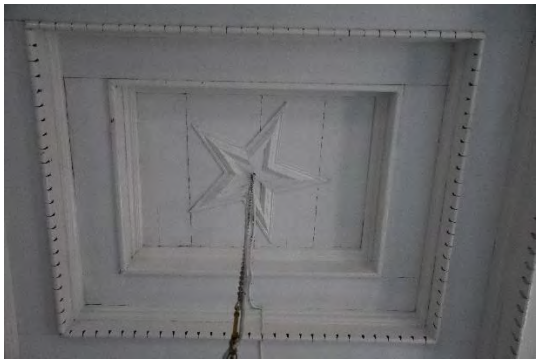

Foto. 2.67. Tavan Göbeğindeki Yıldız Motifi

Malzeme Teknik: Yapı içten ve dıştan boyalı olduğu için malzemesi tam olarak anlaşılamamıştır. Bununla birlikte son cemaat yeri ve minareden dökülen boyalardan, bu alanların betonarme olduğu anlaşılmaktadır. Caminin bodrum katındaki moloz taş duvar örgüsü, yonu taşından yapılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

Süslemeler ahşap malzemeden olup çakma tekniği ile yapılmıştır.

2.1.5. Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii

Katalog No: 5

Çizim No: 2.10

Fotoğraf No: 2.68-79

Yeri: Rize merkez ilçeye bağlı eski adı Salarha Singöz olarak bilinen[927] Kömürcüler Köyü'nde Soğuksu Orta Mahallede yer almaktadır.

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 27.03.2020

Tarihçesi: Cami üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamakla birlikte minare kaidesinde yer alan yazıta göre caminin 1295/1878 yılında inşaa ettirilmiştir. 2007 yılında onarım geçirmiştir. **(Foto 2.68)**. Bölge halkından alınan bilgiler doğrultusunda caminin orijinalde ahşap olduğu ve yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Foto. 2.68. Minare Kaidesi Üzerindeki Yazıt

Bölge ile ilgili ulaşılan arşiv kayıtlarında, caminin Hacı Mehmed tarafından inşa edildiği, yapının imamının ise baninin oğlu Osman olduğu, Osman'ın vefatı üzerine de kardeşi Musa'nın geçtiği anlaşılmaktadır[928].

Yapı ile ilgili tespit edilen diğer üç belgeden birincisinde, Salarha Singöz Köyü'nden Mollahasanoğlu Mustafa bin Ahmed'in 1876'da üç bin kuruş, ikincisinde,

[927] Arzu Pehlevan Yıldız, *Rize Şer'iyye Sicilleri II 1495 No'lu Sicil-Metin ve Tahlil,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 46.
[928] Kul, 197. (VGMA.1088-30, Z 1144, 63).

Lafazanoğlu Receb Efendi bin Osman'ın 1893'te bin kuruş, üçüncüsünde ise Kazdaloğlu Ahmed Efendi bin Osman'ın 1902'de cami için bin kuruş para vakfetti bilgisi bulunmaktadır[929].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.69)**.

Foto. 2.69. Soğuksu Orta Mahalle Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 9,49 x 9,16 m. ölçülerinde kare planlı olup harimin üzeri küçük bir kubbe ile örtülmüştür **(Çizim 2.10)**.

[929] İshak Güven Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", *Rize Defteri 2,* İstanbul 2013, 27. (VGM. Arşivi, Defter No: 596, 93; Rize Şer'iye Sicili, 1498, 26), (VGM. Arşivi, Defter No: 597, 129; Rize Şer'iye Sicili, 1501, 134-135), (VGM. Arşivi, Defter No: 596, 93-94).

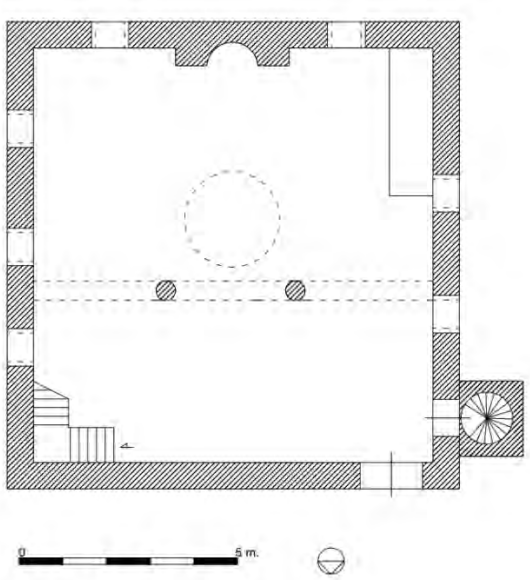

Çizim 2.10. Soğuksu Orta Mahalle Camii Planı

İmam evi ile bitişik yapılan caminin cepheleri birbirini tekrar etse de açılan 14 pencere, beden duvarlarını hareketlendirmektedir.

Caminin güneybatısında kare kaide üzerinde, yivli gövdeli, tek şerefeli minaresi yükselmektedir. Minarenin kuzeyindeki yuvarlak kemerli bir kapı ile hole (koridora) girilir. Holün batısında abdest alma birimi, kuzeyinde çeşitli odalar, güneyinde ise caminin harimine açılan kapı vardır. Mihrap ekseninden kuzeydoğu yönüne kaymış olan bu kapıdan ibadet mekanına ulaşılır. Harimin, zeminden tavana kadar çini ile kaplanmış olması, yapının orijinallikten uzak olduğunu göstermektedir.

Güney duvarın orta ekseninde bulunan çini kaplı mihrabı aşağıdan yukarıya doğru daralan bir formda olup niş iki yanda sütunceler ile sınırlandırılmıştır. Mihrabın doğu ve batısındaki, minber ve vaaz kürsüsü çini kaplamaları ile cami ile içerisindedir. Harimin kuzeyinde bulunan ve iki paye tarafından taşınan kadınlar mahfiline, kuzeydoğu yönündeki merdiven ile ulaşılmaktadır **(Foto. 2.70-77)**.

Foto. 2.70. Caminin Güneydoğudan Görünümü

Foto. 2.71. Caminin Güneybatıdan Görünümü

Foto. 2.72. Batı Cepheden İmam Evi ve Cami

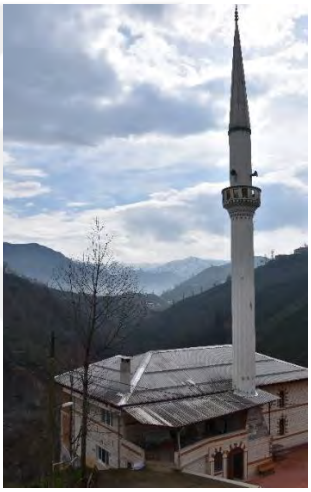

Foto. 2.73. Caminin Minaresi

Foto. 2.74. Giriş Holü

Foto. 2.75. Harim Mekânı

Foto. 2.76. Mihrap ve Minber

Foto. 2.77. Mahfil ve Kubbe

Süsleme Özellikleri: Orijinalde ahşap olduğu anlaşılan caminin yenilendikten sonra orijinal bir süsleme veya mimari öğe barındırmamaktadır. İç mekânda, beden duvarları, mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve mahfil payeleri tamamen üzerinde neo-klasik tarzda lale, hatayi, goncagül, hançer yaprağı ve geometrik geçmelerşe oluşturulan kompozisyonlar ile kaplanmıştır. Tavan ve kubbe ise aynı üslupta palmet-rumi ve münhani ile dekore edilmiştir **(Foto 2.78-79)**.

Foto. 2.78. Çini Süslemeler

Foto. 2.79. Kalemişi Bezemeler

Malzeme Teknik: Cami inşa malzemesi günümüzde betonarme olup süslemede çini ve kalemişi tekniği kullanılmıştır.

2.1.6. Balıkçılar Köyü Camii

Katalog No: 6

Çizim No: 2.11-23

Fotoğraf No: 2.80-114

Yeri: Rize merkez ilçeye bağlı eski adı "Hamalyoz" olan Balıkçılar Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.5)**

Harita 2.5. Balıkçılar Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.060727-40.648843

İnceleme Tarihi: 26.03.2020

Tarihçesi. Hamalyoz Camii Şerifi olarak da bilinen Balıkçılar Köyü Camii'nin giriş kapısının batısında yer alan üç satırlık Osmalıca kitabeden 1317/1899 tarihinde Hacı Hatib Zade Hacı Osman Efendi ve köy ahalisinin gayretleriyle inşa edildiği, Türkçe yazıttan ise 1990'da restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır **(Foto 2.80)**.

Kitabesi dışında yapının iki vakıf kaydı tespit edilmiştir. 1763 tarihli ilk kayıtta yapının köy halkı tarafından yaptırıldığı ve 1763 tarihinde imam ve hatip tayin edildiği görülmektedir[930]. İkinci kayıt ise 1909 tarihlidir[931].

[930] Kul, 219. (VGMA. 1156-57, Gurre-i Z 1176, 106).
[931] İsmail Kıvrım, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", *Vakıflar Dergisi,* S.46, 2016, 106.

Foto. 2.80. Balıkçılar Köyü Camii Kitabesi

Kitabe;

İş bu Hamalyoz Karyesi Cami-i Şerifi'nin Müceddid ve inşasına sebeb, Hacı Hatib Zade Hacı Osman Efendi'nin ikdamı sebatı ve kariyye

Eyâlisinin gayretleriyle tarihden itibaren iki sene müddetle Hıtâm bulup sâhibül hayrat olanlarının bademâ ruhları Ruhları

Hayırla yad olunması mavera mevzün Kalanlardan taleb ederiz Lillahi'l-Fatiha Sene 14 Zilhicce 1317/1897

Usta Adı veya Usta Grubu.

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.81)**.

Foto. 2.81. Balıkçılar Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney istikametinde uzanmakta ve 10,83 x 9,96 m. ölçülerindeki harim mekânı ile 3,93 x 10,60 m. ebatlarındaki son cemaat yerinden meydana gelmiştir. Dikdörtgen planlı yapının üst örtüsünde merkezde büyük bir bağdadi kubbe, dört köşede ise birer küçük bağdadi kubbeye yer verilerek merkezi plan anlayışı elde edilmiştir **(Çizim 2.11)**.

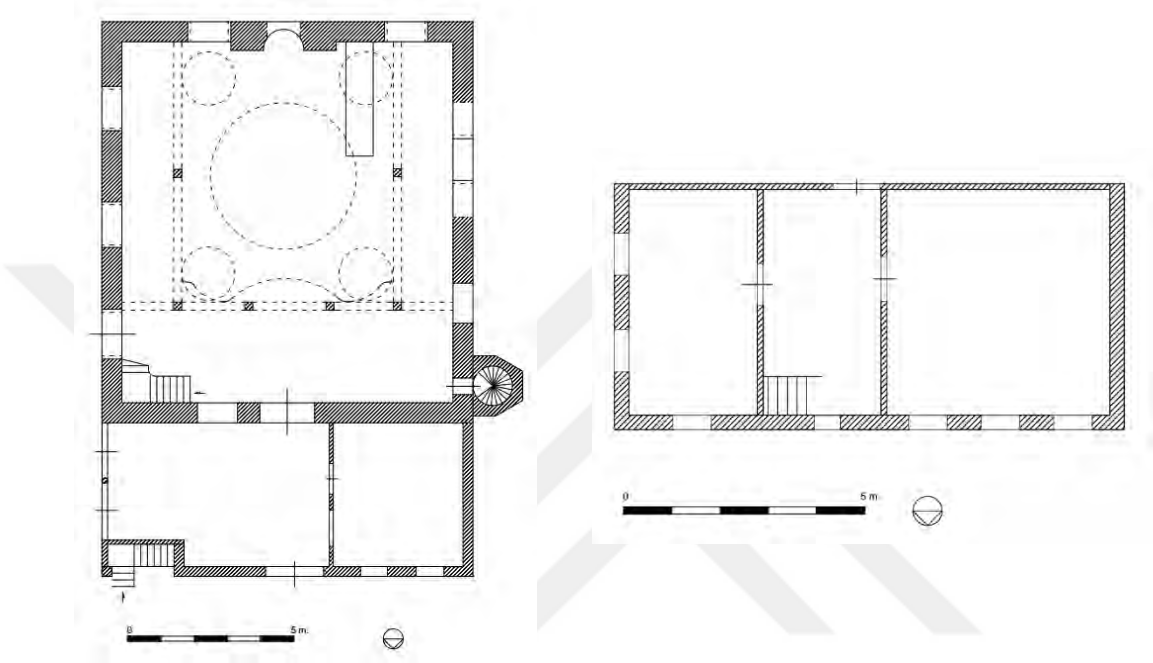

Çizim 2.11. Balıkçılar Köyü Camii Alt ve Üst Kat Planları

Dış mimaride sadeliğin hâkim olduğu yapının beden duvarlarında altlı üstlü açılan dikdörtgen formlu 14 pencere ile iç mekân aydınlatılmıştır. Caminin güneybatısında beşgen kaideli, tek şerefeli orijinal minaresi bulunmaktadır.

Cami içerisine, iki giriş kapısı ile geçilmektedir. Birincisi yapının kuzeyine sonradan eklenmiş olan son cemaat mekânındaki kapı, diğeri ise bugün aktif olarak kullanılmayan kuzeydoğudaki kapıdır.

Harime girildiğinde, kuzey girişin karşısında bulunan mihrap, sade bir niş şeklinde olup orijinalde taş malzemeden olduğu, ancak sonradan çini ile kaplandığı anlaşılmaktadır. Mihrabın, batısında bulunan klasik tarzdaki minberi, ahşap ve özgündür. Vaaz kürsüsü ise yenilenmiştir.

Harim mekanını, kuzeyde dört, doğu ve batıda birer ayak üzerine oturan "U" biçimindeki kadınlar mahfili sarmaktadır. Mahfilin, barok etkili kıvrımlı balkon hattı, mekâna estetik bir değer kazandırmıştır. Kuzeydoğuda yer alan kıvrımlı bir merdiven ile mahfile çıkılır. Mahfil katında, kuzey yönde açılan bir kapı ile son cemaat mekanının üzerinde inşa edilmiş olan ikinci kata geçilmektedir. Dışarıdan da ayrı bir kapısı olan bu bölümde, koridor ve çeşitli hizmetler için ayrılmış iki oda bulunmaktadır **(Foto. 2.82-100)**.

Foto. 2.82. Güney Cephe

Foto. 2.83. Doğu Cephe

Foto. 2.84. Batı Cephe

Foto. 2.85. Batı Cephe ve Minare

Foto. 2.86. Kuzey Cephe

Foto. 2.87. Kuzey Giriş Kapısı

Foto. 2.88. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.89. Harim Mekânı

Foto. 2.90. Harim Mekânı

Foto. 2.91. Harim Mekânı

Foto. 2.92. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.93. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.94. Caminin Mihrabı

Foto. 2.95. Caminin Minberi

Foto. 2.96. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.97. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.98. Üst Kat Odaları

Foto. 2.99. Üst Kat Odaları

Foto. 2.100. Bağdadi Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan caminin iç mekânında kalemişi, çini ve ahşap süslemeler, beden duvarları, mihrap, minber, mahfil ve üst örtüde toplanmıştır.

Beden duvarları üzerindeki bezemeler, pencereler etrafında toplanmış olup neo-klasik üsluptadır. Pencere kenarlarındaki pençler, rumiler ile birbirine bağlanarak sonsuzluk prensibini yansıtırken, pencere kemer köşebentlerindeki palmetler, kompozisyonu tamamlayan unsurlardır. Duvarlarda pencere kenarıları dışında, ortasında madalyonların bulunduğu pano şeklinde süslemeler mevcuttur. Bu süslemeler içerisinde, merkezde çarkıfelek motifinin etrafında oluşan münhani ve dışta bir palmet dizisi ile çember içerisine alınmıştır. Bir bütünlük arzeden bu kurgu, üstte palmet, altta ise iç dolgusu rumi ve hatayilerden meydana gelen palmet ile çerçeve içerisine alınmıştır **(Foto 2.101)**.

Foto. 2.101. Beden Duvarı Üzerindeki Kalemişi Bezemeler

Caminin mihrabı, son dönem çini kaplaması olup üzerindeki süslemeler klasik anlayıştadır.

Yapı içerisindeki en bezemeli mimari öğe ise ahşap süslemeleriyle ön plana çıkan minberdir. Minberin, kapı tacı, aynalığı, süpürgeliği, korkuluğu, köşk ve köşk altı, çeşitli bezemeler ile hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.12) (Foto. 2.102)**.

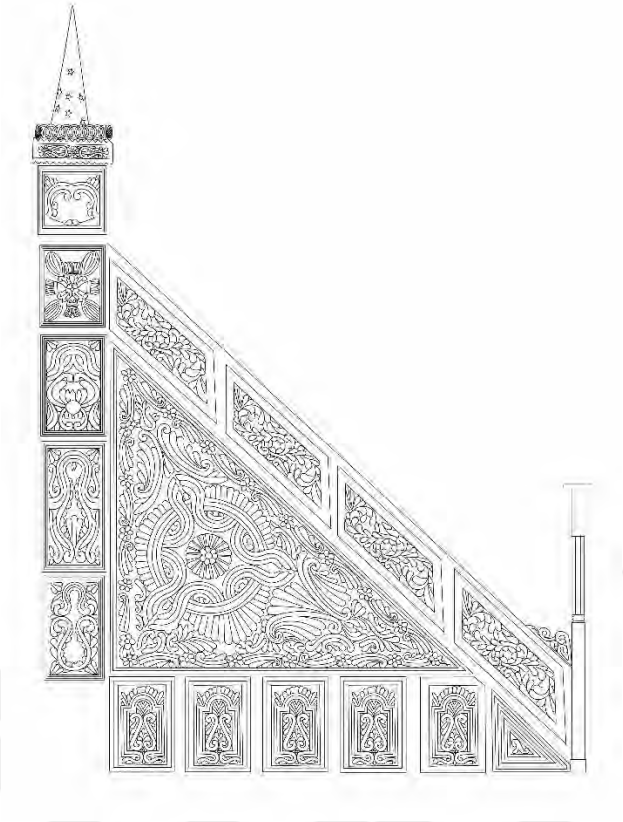

Çizim 2.12. Balıkçılar Köyü Camii Minber Cephesi Genel

Foto. 2.102. Balıkçılar Köyü Camii Minberi Cephesi Genel

Minber kapı tacının merkezini, hilal içerisine alınmış, etrafı "S" kıvrımları ile çevrili güneş kursu motifi oluşturmaktadır. Bu kompozisyon, altta akant yapraklı "S" kıvrımları, üstte ise akantların taşıdığı hilal ile nihayetlenmekte, iki yandan laleler ile sınırlandırılmaktadır (**Çizim 2.13, Foto. 2.103)**.

Çizim 2.13. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.103. Minber Kapı Tacı

Minberin en önemli bezeme alanı aynalık bölümüdür. Dik bir üçgen olarak tasarlanan aynalığın merkezinde, kabara biçiminde işlenmiş bir gülbezek bulunmaktadır. Gülbezeğin etrafı, akantların alttan ve üsten geçirilerek oluşturulduğu bir çember ile kuşatılan madalyon şeklindedir. Merkezi oluşturulan bu madalyonun çevresini akant yaprakları tamamlarken, bütün kompozisyon, gülbezek ve akant yapraklarının meydana getirdiği bir süsleme dizisi ile desteklenmiştir. **(Çizim 2.14) (Foto. 2.104)**.

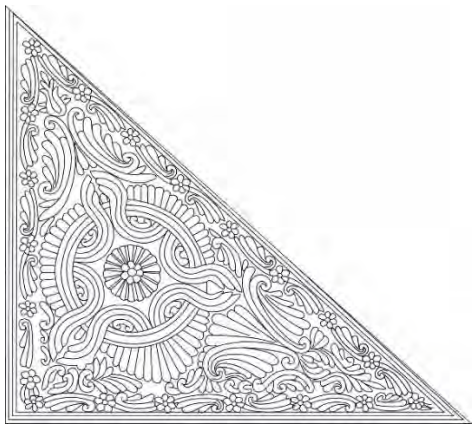

Çizim 2.14. Minber Aynalığı

Foto. 2.104. Minber Aynalığı

Minberin süpürgelik kısmı birbirleriyle aynı süslemeye sahip beş pano halindedir. Üstlerinde dilimli yaprakların yer aldığı pencere formunu yansıtan bu panoların içleri, sırt sırta yaslanmış "S" kıvrımları ile dolgulanmıştır. Ters yürek motifinini anımsatan bu "S" birleşimlerinin içine palmetler yerleştirilirken, üstteki hayat ağaç motifi, süslemeyi tamamlayan bir unsur olmuştur. Minberin korkuluk bölümü ise dört panoya ayrılmıştır. Her panonun içi farklı bezemeler ile dolgulanmış gibi görünmektedir. Ancak, merkezdeki kabara halindeki gülbezek ve bu motifin etrafını saran farklı biçimlerdeki akantlardan ibarettir. **(Çizim 2.15-16) (Foto. 2.105-106)**.

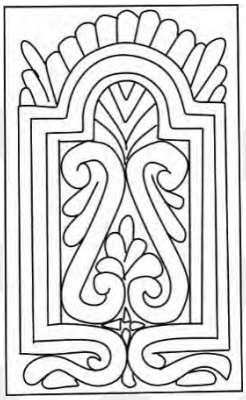

Çizim 2.15. Minber Süpürgelik

Foto. 2.105. Minber Süpürgelik

Çizim 2.16. Minber Korkuluk

Foto. 2.106. Minber Korkuluk

Mimari öğede süslemelerin önemli bir bölümü köşk ve köşk altında toplanmıştır. Köşkün, ön cephesi üç bölümde tanımlanabilir. Köşkü oluşturan ana bölüm, "S" kıvrımlarının meydana getirdiği bir kemerdir. Kemerin köşe boşuklarına yürek motifleri yerleştirilmiştir. Kemerin etrafı ise gülbezek ve akant yapraklarının kompoze edildiği bir bordür ile kuşatılmıştır. Orta bölümün merkezinde yine gülbezeklere rastlanmakadır. Bu

desenin iki yanında, çanak ve tepelik bölümü akant ile bütünleşmiş stilize laleler şeklindedir. Köşkün üçüncü kısmı, halka geçmeler ve kozakların yer aldığı tepelik bölümüdür. Köşkün yan cephesini hareketlendiren panoda ise fırça ve tarağı anımsatan bir arma nakşedilmiştir.

Köşk altında, dikey dikdörtgen olarak konumlandırılmış üç pano vardır. Birinci pano içerisinde, altta ve üstte içleri akantlar ile doldurularak, merkezde bir toka ile birbirilerine kenetlenmiş "C" kıvrımları görülürken, bütün kompozisyon, üstte silmelerden oluşturulan bir kemer içerisine alınmıştır. İkinci panoda üst bölümde, ters olarak yerleştirilmiş ve "S" kıvrımından meydana gelen, vazoyu anımsatan bir süsleme işlenmiştir. Bu vazo ile kaynaşarak alta doğru kıvrılıp volütle biten bir diğer "S" kıvrımı, içte akant ile bütünleşmektedir. Son panoda, uçları akantlar ile sonlanan "S" kıvrımları, üst panolarda olduğu gibi stilize bir vazo biçimini almaktadır **(Çizim 2.17-21) (Foto. 2.107-111)**.

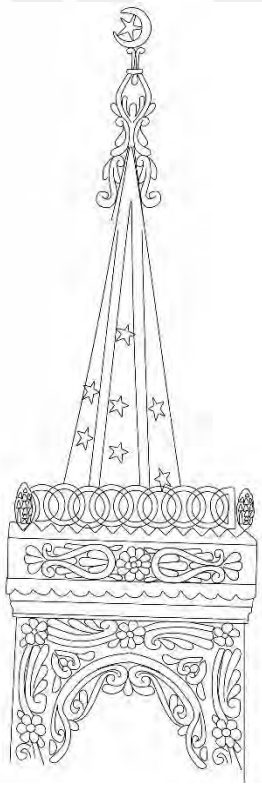

Çizim 2.17. Minber Köşkü

Foto. 2.107. Minber Köşkü

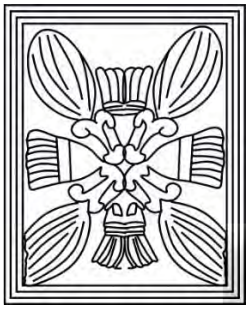

Çizim 2.18. Köşk Yan Cephe

Foto. 2.108. Köşk Yan Cephe

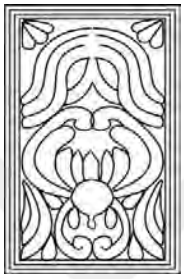

Çizim 2.19. Köşk Altı 1. Pano

Foto. 2.109. Köşk Altı 1. Pano

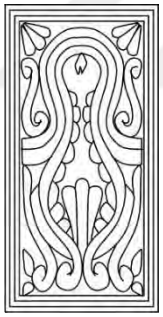

Çizim 2.20. Köşk Altı 2. Pano

Foto. 2.110. Köşk Altı 2. Pano

Çizim 2.21. Köşk Altı 3. Pano

Foto. 2.111. Köşk Altı 3. Pano

Minber dışında, formuyla camiye estetik bir değer kazandıran mahfil balkonun altında, dokuz yürek motifinin bir araya gelerek oluşturduğu madalyon bulunmaktadır. Her yürek motifinin iç bölümü stilize palmet ile dolgulanmıştır. Mahfil korkuluklarında ise merkezde yer alan palmet motifinden yanlara doğru çıkan kıvrık dallar üzerinde penç, rumi ve palmetler, panolar halinde işlenmiştir. Panolar birbirlerinden plasterler ile ayrılırken üstte ve altta şevronlar sınırları belirlemiştir **(Çizim 2.22-23) (Foto. 2.112-113)**.

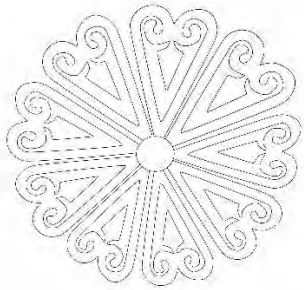

Çizim 2.22. Mahfil Balkon Altı

Foto. 2.112. Mahfil Balkon Altı

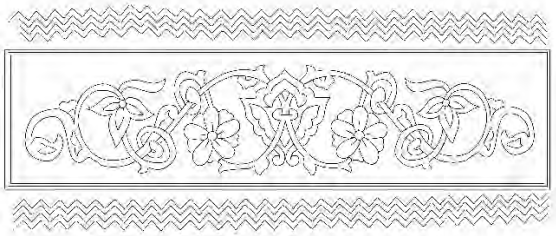

Çizim 2.23. Mahfil Korkulukları

Foto. 2.113. Mahfil Korkulukları

İbadet mekanının bezemeli bir diğer alanı bağdadi kubbeleridir. Kubbe içleri, rumi, palmet, çarkıfelek, münhani ve ayeti kerimler ile hareketlendirilirken, tavan ile birleştiği alan, palmetler ile çevrelenmiştir.

Foto. 2.114. Merkezdeki Bağdadi Kubbe

Malzeme Teknik: Düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilen caminin batı duvarının mahfil seviyesi göz dolgu tekniği ile yapılmıştır. Süsleme programında ise farklı teknikler bir arada kullanılmıştır. Beden duvarları, kubbe ve mahfil panolarında kalemişi, mahfil balkon altında, minber aynalığında, korkuluğunda ve köşkün belirli bölümlerinde aplike/çakma tekniği, kapı tacında, süpürgelik ve köşk altında ise ajur/delik işi uygulanmıştır.

2.1.7. Pazarköy Merkez Camii

Katalog No: 7

Çizim No: 2.24-27

Fotoğraf No: 2.115-144

Yeri: Rize şehir merkezine bağlı ve eski adı Mişona[932] olarak geçen Pazarköy'de yer almaktadır **(Harita 2.6)**

Harita 2.6. Pazarköy Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 02.04.2021

Tarihçesi: Cami hariminin giriş kapısı üzerine yerleştirilen ve mermere yazılan Osmanlıca kitabeye göre eserin inşasına 1317/1899-1900 tarihinde başlanılmış ve iki yılda bitirilmiştir **(Foto. 2.115).**

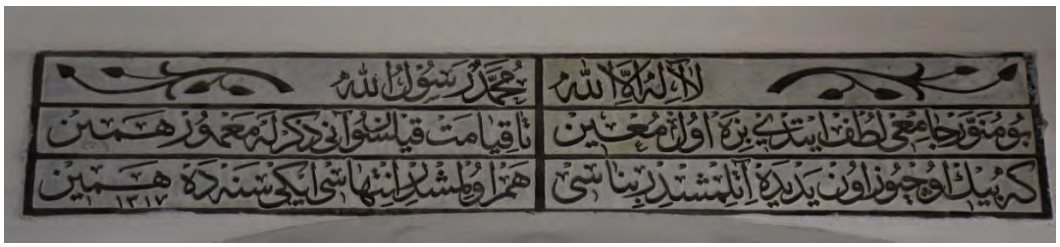

Foto. 2.115. Caminin Kitabesi

Kitabe metni;

La ilahe İllallah Muhammeden Rasulullah

[932] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 25. *(VGM. Arşivi, Defter No: 607, 112; Rize Şer'iye Sicili, 1509,14).*

Bu münevver camii lütuf etti bana ol mu'in

Tâ kıyamet kılsun ânı zikrle ma'mur hemin(hemen)

Ki bin üç yüz on yedi de atılmıştır binası

Hem olmuştur intihâsı iki senede hemin(hemen)

Şeriyye sicillerinde de adı geçen caminin bir de vakıf kaydı bulunmaktadır. 1902 tarihli kaydına göre köydeki eski caminin enkazıyla yeniden bina edilen cami için köy halkından Mandevoğlu Ahmed Efendi bin Hacı Hamid Efendi bin kuruş para vakfetmiştir[933]. Bu bilgi, bölgede daha bir eski caminin varlığına işaret etmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto 2.116)**.

Foto. 2.116. Pazarköy Merkez Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Köy merkezinde, kısmen eğimli bir arazi üzerinde bulunan cami fevkani olarak inşa edilmiştir. Yapının alt katını oluşturan medresesi, kareye yakın dikdörtgen planda, 11,26 x 10,01 x 1,00 m. ölçülerinde, cami ise 11, 31 x 10,34 x 0,67 m. ebatlarında yapılmıştır. Caminin kuzeyinde, giriş mahiyetindeki son cemaat yeri 3,64 m. bir derinliğe sahiptir **(Çizim 2.24-26).**

[933] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 25.

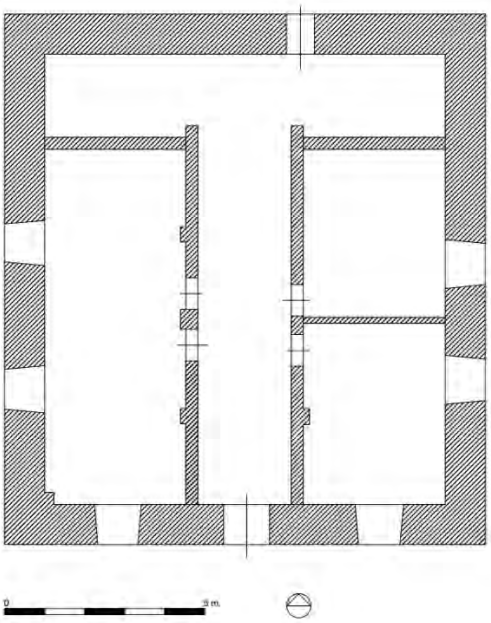

Çizim 2.24. Pazarköy Camii Medrese Planı

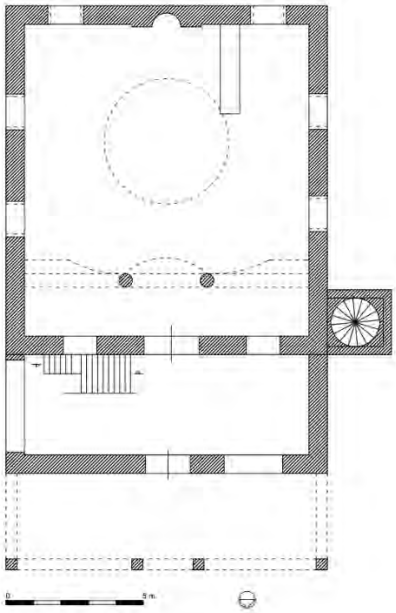

Çizim 2.25. Pazarköy Camii Planı

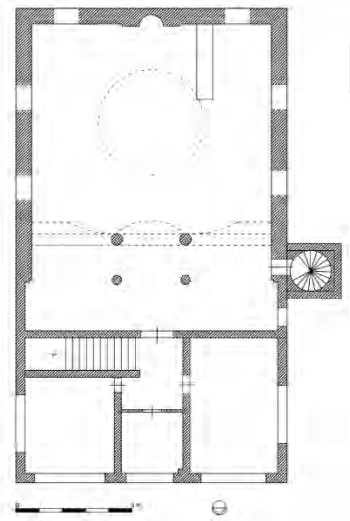

Çizim 2.26. Pazarköy Camii Üst Kat Planı

Eserin dış yapısında farklı bir mimari anlayış söz konusu olmasa da güney, doğu ve batı yöndeki pencereler, medrese katıyla birlikte üç katlı bir tasarım sergilemektedir. Medresenin odalarını aydınlatan dikdörtgen formlu altı (6) açıklık iç bölüme mazgal şeklinde yansırken caminin yuvarlak kemer formlu on sekiz (18) penceresi harimi

aydınlatmaktadır. Bu pencerelerden, son cemaat yerinin ikinci katındakiler üçüz görünüme sahiptir.

Medreseye hem güneydeki kapıdan hem de son cemaat yerinde bulunan merdivenlerle ulaşılır. Güneydeki kapıdan geçildikten sonra uzun ve kuzeyde "T" yapan bir koridor ile karşılaşılmaktadır. Koridorun doğusunda bugün farklı amaçlar için kullanılan iki, batısında ise ders sıralarının yer aldığı bir oda bulunmaktadır.

Caminin batısındaki orijinal minaresi, kare kaideli, yivli gövdeli, tek şerefelidir. Yapının kuzeyinde, üst katı taşıyan dört payenin oluşturduğu bir revak görülmektedir. Bu revaktan yuvarlak kemerli sade bir kapıyla son cemaat yerine ulaşılmaktadır. Son cemaat yerinin doğusunda abdest alma çeşmeleri, medreseye iniş ve ikinci kata çıkış merdivenlere rastlanmaktadır.

Son cemaat yerinden harim mekanına yuvarlak ve sade bir kapıyla erişim sağlanmaktadır. Harim mekânı büyük ölçüde yenilenmenin izlerini yansıtır. Güney cephenin merkezinde etrafı silmelerle hareketlendirilmiş dikdörtgen şeklinde taş mihrap yer alır. Mihrabının kavsara kısmı yukarıya doğru daralan bir form ortaya koymaktadır. Mihrabın hemen doğusundaki mermer görünümlü ahşap minber, klasik anlayışın uzağında aynalık, süpürgelik ve köşk altı kısımlarındaki yuvarlak kemerli geçitler ile mimari öğeye farklı bir tasarım dili sunmaktadır. Mihrabın batısındaki ahşap vaaz kürsüsü konik gövdesi üzerinde yükselmektedir.

İbadet mekanının kuzeyindeki kadınlar mahfili kıvrılan balkon hattıyla iç mekâna bir canlılık katmaktadır. Son cemaat yerinden merdivenle çıkılan kadınlar mahfilinin kuzeyinde üç oda yer almaktadır.

Cami, kırma çatı altına gizlenmiş bağdadi bir kubbe ile kapatılmıştır **(Foto. 2.117-143)**.

Foto. 2.117. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.118. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.119. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.120. Caminin Minaresi

Foto. 2.121. Yapının Güney Cephesi ve Medrese Giriş Kapısı

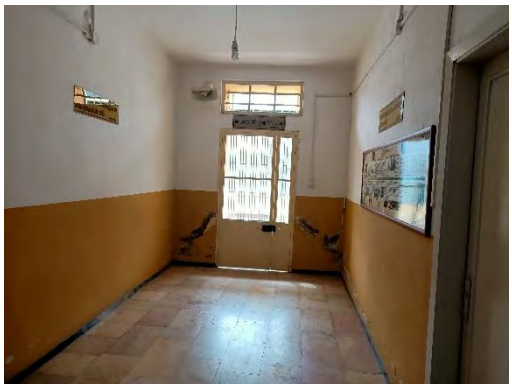

Foto. 2.122. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.123. Medreseye İniş Merdivenleri

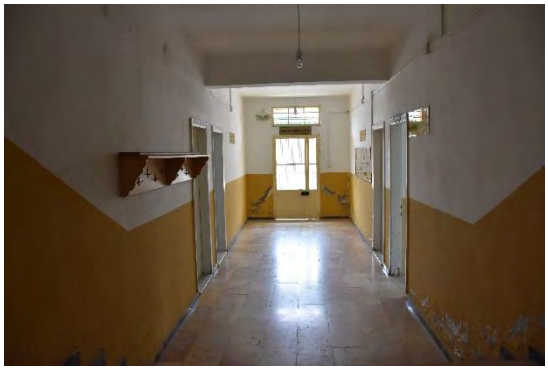

Foto. 2.124. Medresenin Koridoru

Foto. 2.125. Medresenin Koridoru

Foto. 2.126. Koridorun Kuzeydeki "T" Kolu

Foto. 2.127. Medrese Odaları

Foto. 2.128. Medrese Odaları

Foto. 2.129. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.130. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.131. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.132. Harim Mekânı

Foto. 2.133. Harim Mekânı

Foto. 2.134. Harim Mekânı

Foto. 2.135. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.136. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.137. Caminin Mihrabı

Foto. 2.138. Caminin Minberi

Foto. 2.139. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.140. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.141. Üst Kat Odaları

Foto. 2.142. Üst Kat Odaları

Foto. 2.143. Üst Örtü Sistemi

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisini hareketlendirecek herhangi bir bezemesel detay yoktur. İç mekânda ise özgün olmayan neo-klasik tarzda bezemeler bulunmaktadır. Orijinal olduğunu düşündüğümüz tek bezeme unsuru ise minberin kapı tacında tespit edilmiştir.

Kapı tacını stilize yapraklarla oluşturulan yuvarlak bir kemer belirlemektedir. Ortasındaki gülbezeğin etrafına karşılıklı akant "S" kıvrımları ile kompoze edilen yürek motifleri işlenmiştir. Kemer bölümü yıldız motifi ile dolgulanan bu kompozisyon iki yandan "S-C" kıvrımlarıyla sınırlandırılmış, üzerine ve kemer ortasına ayrıca birer ayyıldız motifi yerleştirilmiştir **(Çizim 2.27) (Foto. 2.144)**.

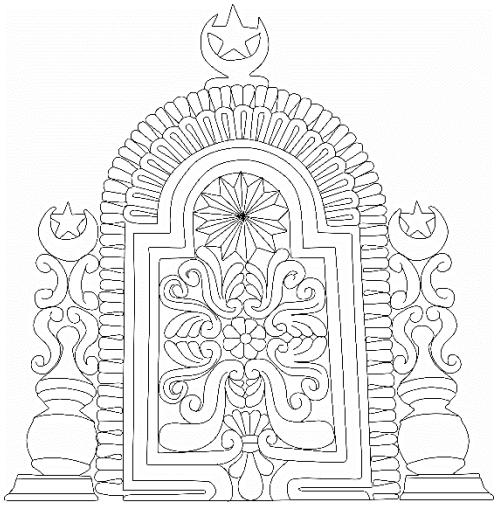

Çizim 2.27. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.144. Minber Kapı Tacı

Malzeme Teknik: Yapının hem iç hem de dış mimarisi sıvalı olduğu için ana malzemesi net olarak tespit edilemese de beton ve kesme taş malzemenin kullanıldığı düşünülmektedir. Bezemede ise kalemişi ve ajur tekniğinin tercih edildiği görülmektedir.

2.2. ARDEŞEN

2.2.1. Yukarıdurak Köyü Camii

Katalog No: 8

Çizim No: 2.28

Fotoğraf No: 2.145-151

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesine bağlı olan ve eski adı *"Ziğem-i Ulyâ"*[934] olarak bilinen Yukarıdurak Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.7).**

Harita 2.7. Yukarıdurak Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0918-41.1040

İnceleme Tarihi: 24.11.2018

Tarihçesi: Cami üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Buna rağmen 1156/1743 yılına tarihlendirilmiştir[935]. 1842'de ve sonrasında birden fazla onarım geçirmiştir[936].

Cami arşiv kayıtlarına göre 1736 tarihinde Hacı Ahmed adlı bir kişi tarafından yaptırılmıştır[937]. Ayrıca 1908[938] ve 1912[939] tarihli bağış ile ilgili iki vakıf kaydına daha ulaşılmıştır. Eski fotoğraflarından süsleme özellikleri XX. yüzyıla uygun düşmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

---

[934] Hüseyin Saraç, *Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası,* Ankara 2015, 266.
[935] Karpuz, 39.
[936] Saraç, 266.
[937] Kul, 278. (VGMA. 1073-153, 1149)
[938] Güvelioğlu, 31. (VGM. Arşivi, Defter No: 606, 117).
[939] Saraç, 266. (VGMA. Nr. 606/9, 12)

Bugünkü Durumu: Yerinde yapılan inceleme ve köylülerden alınan bilgiler doğrultusunda, bakımsız kalan caminin birkaç yıl önce çatısı çökmüş sonrasında ise duvarları yıkılmıştır **(Foto 2.145)**.

Foto. 2.145. Yukarıdurak Camii Hava Fotoğrafı

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney doğrultusunda 9,30 x 6, 40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir şema yansıtmaktadır **(Çizim 2.28).**

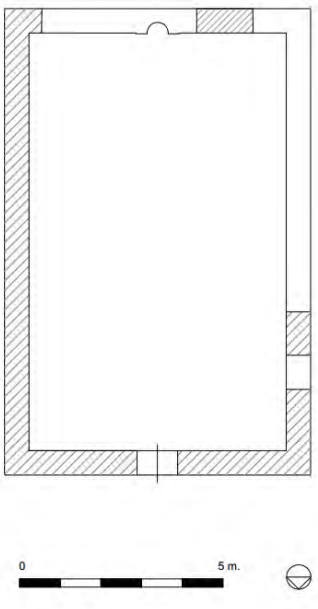

Çizim 2.28. Yukarıdurak Köyü Camii Planı

Dış mimarisi ile sade bir görünüm sergileyen caminin minaresininde olmaması sivil bir mimari yapı algısını oluşturmaktadır.

Son cemaat mekânı bulunmayan caminin ibadet mekanına, kuzeydeki yuvarlak kemerli ve ahşap kanatları bulunan bir kapı ile ulaşılmaktadır**.** Eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla arka arkaya konumlandırılmış, iki taşıyıcı tarafından taşınan kadınlar mahfili, yapının büyük bir bölümünü kaplamaktadır. Mihrabı yıkılmış olan caminin, minberi ahşaptan olup parçalar halinde fotoğraflanarak belgelenmiştir.

Yapı içten ahşap, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.146-151)**.

Foto. 2.146. Caminin Eski Hali ve Ahşap Kapı Kanatları

Foto. 2.147. Caminin Mevcut Durumu

Foto. 2.148. Harim Mekânı

Foto. 2.149. Kadınlar Mahfil Balkonu

Foto. 2.150. Orijinal Minber Parçaları

Foto. 2.151. Orijinal Minber Parçaları

Süsleme Özellikleri: Süsleme programı caminin kapı kanatları, mahfil ve minberinde toplanmıştır. Fotoğraflar üzerinden görüldüğü kadarıyla minber parçaları üzerinde, lale motifi, ikili zencerek geçmeler ve çok kollu yıldız motifleri işlenmiştir.

Malzeme Teknik: Beden duvarları moloz taş örgülü olan caminin süslemesinde ahşap üzerine oyma ve ajur tekniği uygulanmıştır.

2.2.2. Doğanay Köyü Camii

Katalog No: 9

Çizim No: 2.29-52

Fotoğraf No: 2.152-203

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesinde, Doğanay Köyü'nde (Şangul)[940] bir yamaç üzerindedir **(Harita 2.8).**

Harita 2.8. Doğanay Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.1292-41.0765

İnceleme Tarihi: 26.03.2020

Tarihçesi: Doğanay Köyü Camii'nde altı farklı kitabe vardır. Bunlardan birincisi bodrum giriş kapı üzerinde olup *"1315/1898",* ikincisi ise cami giriş kapısında "*Bismillahirrahmanirrahim 1329/1911"* yazılıdır.

Üçüncü kitabe mahfil katında, kuzeydoğu duvarında, *"Boya vurulduğu tarih 1957"* şeklinde geçmektedir.

Dördüncü kitabe minber kapısında, "*Boya Tarihi 1957, Allahümme ya müfettihal ebvab iftah lena hayral bab sene 1343"* beşincisi ise minber kapısının arkasına yerleştirilmiş olup yazıtta, *"Bu mescidin ikmali ramazanı şerifinin onundadır sene 1245/1830"* yazısı ve tarihi yer almaktadır.

---

[940] Saraç, 247.

Altıncı yazıt mihrap üzerinde "*Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyyal Mihrab Sene 1245/1830 Ya Muhammed kıl şefaat",* verilmiştir.

Cami ile ilgili tutulan rapor ve yapılan çalışmalarda, kapı girişlerindeki tarihlerden hareketle 1315/1898-1329/1911 tarihleri esas alınarak bu dönemde inşa edildiği belirtilmiştir. Asıl kitabe minber kapısı arkasında kaldığı için görülememiştir.

Kitabede geçen ikmal kelimesinin bitirme anlamına gelmesi caminin, 1830'dan önce yapımına başlanıldığı ve bu tarihte de bitirildiğine işaret etmektedir. 1799 tarihli vakıf kaydında ise caminin imam ve hatipliğine gönüllü hizmet eden Hacı İbrahim-zade Ali ismi geçmektedir[941].

Buna göre vakıf kaydına istinaden caminin, 1799 yılı civarın inşa edildiği ve imamının olduğu ortaya çıkmaktadır. Kitabelerden hareketle, 1830'da caminin yenileme işlemleri gerçekleştirilek bitirilmiş, 1898 ve 1911'lerde tamir görmüş, 1957 yılında ise çeşitli boya veya bezeme işlemleri tamamlanmışdır **(Foto. 2.152-157)**.

Foto. 2.152. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Foto. 2.153. Alt Kat Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

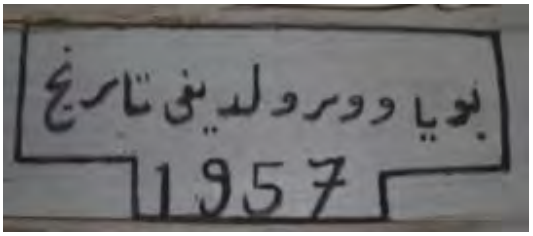

Foto. 2.154. Mahfil Katında Bulunan Kitabe

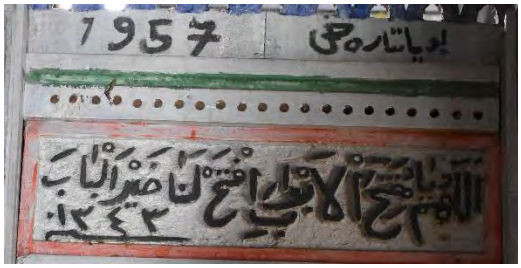

Foto. 2.155. Minber Kapısı Üzerindeki Kitabe

[941] Kul, 277. (VGMA.531-129, 4 R 1214)

Foto. 2.156. Minberin Kapı Arkasındaki Kitabe

Foto. 2.157. Mihrap Üzerindeki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu: Bölgenin en önemli ahşap camisi olan yapının üzerinde herhangi bir usta ismine rastlanılmamıştır.

Bugünkü Durumu: Caminin bodrum katı ile birlikte uzun süredir kullanılmadığı duvarlarda görülen rutubet ve silinmeye yüz tutmuş bezemelerinden anlaşılmaktadır. Bu bakımsızlığına rağmen cami, tarihi özelliğini koruyarak sağlam bir şekilde durmaktadır **(Foto. 2.158)**.

Foto. 2.158. Doğanay Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Doğanay Köyü Camii, köy içerisinde bir yamaç üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. 12,38 x 10,05 m. boyutlarındaki ve 0,66 m. duvar kalınlığındaki dikdörtgen planlı alt katı üzerinde yükselen yapı, 8,52 x 7, 90 ölçülerinde dikdörtgen planlı ve 0,10 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.29-30)**.

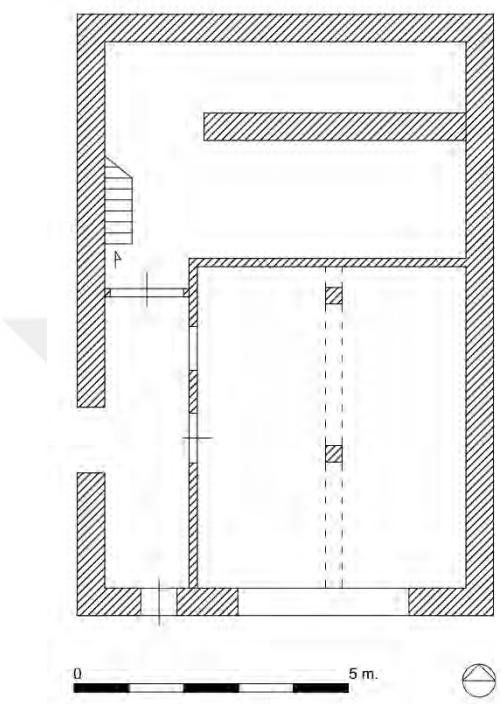

Çizim 2.29. Doğanay Köyü Camii Alt Kat Planı

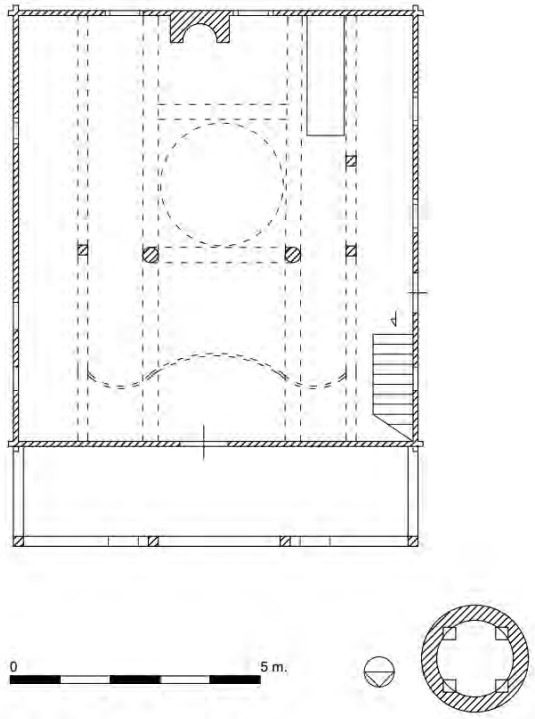

Çizim 2.30. Doğanay Köyü Camii Planı

Caminin alt katı, kuzey-güney istikametinde olup kuzeydeki kapı açıklığı ile iç bölüme geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra dar bir koridor uzanmaktadır. Koridorun batısında yer alan açıklık, bir kapı mahiyetinde caminin ön cephesine geçişi sağlamaktadır. Koridorun doğusu, ahşap bir paravan ile bölümlenmiş ve bu alan, iki ahşap destek tarafından taşınan bir oda haline getirilmiştir. Oda da bulunan masa ve sıralar buranın ders amacıyla kullanıldığına işaret etmektedir**.**

Koridorun karşısında açılan bir kapı ile iki bölmeli ve üst kata çıkışı sağlayan merdivenin olduğu alana ulaşılmaktadır. Bugün merdiven aktif değildir **(Foto. 2.159-162)**.

Foto. 2.159. Alt Kat Giriş Kapısı

Foto. 2.160. Alt Kat Koridoru

Foto. 2.161. Alt Kat Odası

Foto. 2.162. Alt Katta Bulunan Merdiven

Taş örgülü alt kat beden duvarları üzerindeki cami, tamamen ahşap malzemeden yapılmış olup ahşap perdeler, köşelerde kurtboğazı tekniği ile bağlanmıştır. Ahşap perdeler üzerinde açılan dikdörtgen formdaki pencerelerden doğududakiler ahşaptan sürgülü kapaklıdır.

Caminin ön cephesinde sonradan eklenen beton kaide üzerinde yükselen sac minaresi ile bulunmaktadır.

Eserin kuzey cephesinde, dört ahşap sütun tarafından taşınan son cemaat mekânı, iki katlı olarak düzenlenmiştir. Son cemaat mekânından ibadet mekanına, sade bir kapı ile erişilmektedir. Giriş eksenine konumlandırılan ve süsleme açısından önem teşkil eden ahşap mihrabının iki yanında uzanan, 50 cm. yükseklikte "imam divanı veya kastan"[942] olarak isimlendirilen dekoratif dolaplar yer almaktadır. Mihrabın batısındaki minber,

[942] Bazı cami imamları ve yörenin yaşlılarından edinilen bilgiler doğrultusunda; mihrabın iki yanında uzanan kastan veya imam divanı olarak adlandırılan bu dolaplar, özellikle ahşap ve duvar süslemesinin çok olduğu camilerde, duvara raf veya terek yapmamak amacıyla, rahlelerin veya çeşitli malzemelerin üstüne konulması için yapılmış dekortif bir dolap olarak tanımlanmaktadır.

klasik özellik sergilemekle birlikte bezeme açısından öne çıkmaktadır. Harim mekanının kuzeyindeki tek balkonlu, kıvrımlı hatlı kadınlar mahfili, güney duvarına kadar uzanarak "U" biçimini almaktadır.

Yapı, dıştan kırma çatı, içten ise iki ahşap sütun tarafından taşınan derin bir bağdadi kubbe ile örtülmüştür **(Foto. 2.163-181)**.

Foto. 2.163. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.164. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.165. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.166. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.167. Alt Kat Giriş Kapısı

Foto. 2.168. Geçiş Koridoru

Foto. 2.169. Derslik

Foto. 2.170. Camiye Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.171. Orijinal Pencereler

Foto. 2.172. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.173. Harim Mekânı

Foto. 2.174. Harim Mekânı

Foto. 2.175. Harim Doğusu

Foto. 2.176. Harim Batısı

Foto. 2.177. Caminin Mihrabı

Foto. 2.178. Caminin Minberi

Foto. 2.179. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.180. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.181. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Cami, dış mimarisinin sadeliğine karşın, iç mimaride ahşap ve kalemişi uyumu ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Bölgenin en önemli boyama bezemelere sahip olan yapı, bünyesindeki bazı süslemeler ile dikkat çekmektedir. İç mekânda süsleme alanları, beden duvarları, mihrap, minber, mahfil ve taşıyıcıları ile üst örtüdür.

Doğanay Camii'nin güney beden duvarı üzerinde Livaül Hamd Sancağı ile birlikte mihrap tepeliğinin iki yanına konumlandırılan yaprak ve gülden oluşan iki madalyon içerisinde *"Allah Celle Celaluhu" ve "Muhammed Aleyhissalatu"* isimleri vardır **(Çizim 2.Foto. 2)**.

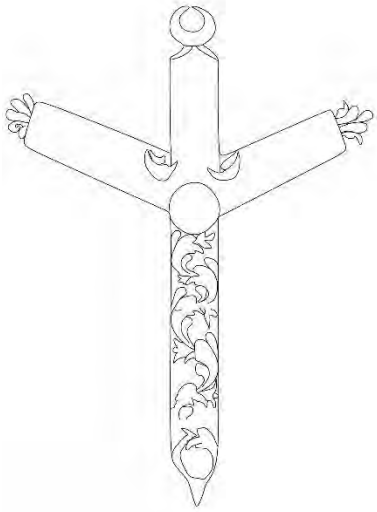

Çizim 2.31. Livaül Hamd Sancağı

Livaül Hamd Sancağı

Güney Duvar Madalyonu

Güney Duvar Madalyonu

Yapının kuzey ahşap duvarının harim ve mahfil katı seviyesinde üç farklı süsleme ile karşılaşılmaktadır. Harim katında; Türk Bayrağı ve tek kaideli vazodan çıkan gül motifleri işlenmiştir. Mahfil katında, görünüşü itibariyle kandili anımsatan motif görülse de detaylı olarak bakıldığında, vazodan çıkan bir gövde üzerinde üç kat olarak yerleştirilmiş akant yaprakları ve en üstte stilize bir hayat ağacı nakşedilmiştir. Bu kompozsiyonun hemen yanına ayyıldız konulmuştur **(Çizim 2.32-34) (Foto. 2.182-184)**.

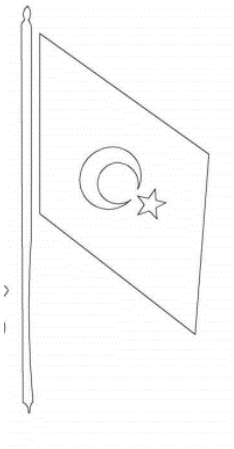

Çizim 2.32. Harim Kuzey Duvar Türk Bayrağı

Foto. 2.182. Harim Kuzey Duvar Türk Bayrağı

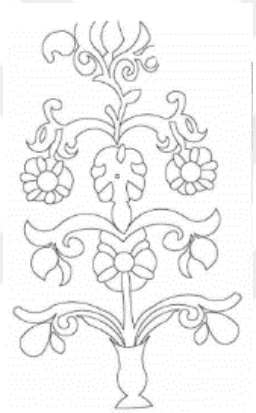

Çizim 2.33. Harim Kuzey Duvar Süslemesi

Foto. 2.183. Harim Kuzey Duvar Süslemesi

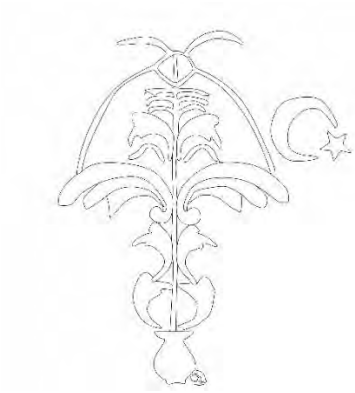

Çizim 2.34. Mahfil Kazı Kuzey Duvar

Foto. 2.184. Mahfil Kazı Kuzey Duvar

Doğu duvarı hem harim hem de mahfil katı süsleme açısından zengindir.

Harim bölümünde kuzeyden güneye doğru ahşaba tatbik edilen süslemelerden ilkinde küçük bir vazo içerisinden çıkan akant dolgulu "C" kıvrımlar, üst üste üç sıra halinde, içe ve dışa kavis yaparak işlenmiştir. İkinci sırada bulunan ve içe dönük olan akantlı "C"nin, ortasına bir palmet, köşelerine ise mine çiçeği yerleştirilmiştir**.** İkincisinde, vazo içerisinde lale ve gül demetleri, üçüncüsünde ise vazodan yükselen çan çiçekleri ile ahşap perdeye haraketlilik kazandırılmıştır. Harimin doğu duvarındaki son bezemede, yine vazoda bulunan gül ve lale kombinleri tekrar edilmiştir **(Çizim 2.35-38) (Foto. 2.185-188)**.

Çizim 2.35. Harim Doğu Duvar 1. Süsleme

Foto. 2.185. Harim Doğu Duvar 1. Süsleme

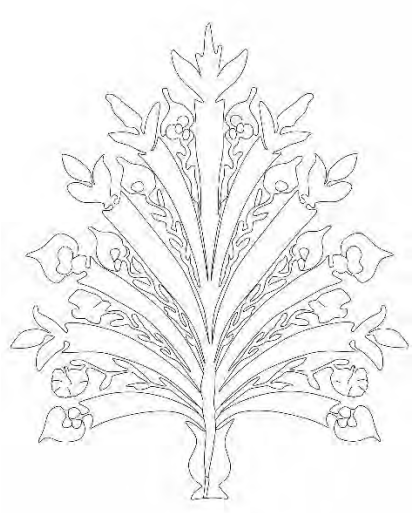

Çizim 2.36. Harim Doğu Duvar 2. Süsleme

Foto. 2.186. Harim Doğu Duvar 2. Süsleme

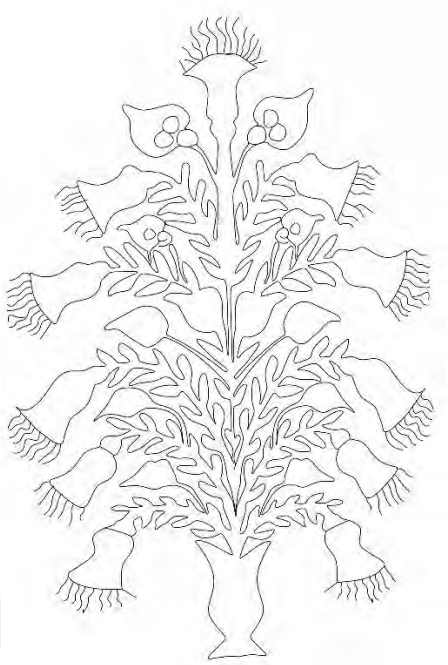

Çizim 2.37. Harim Doğu Duvar 3. Süsleme

Foto. 2.187. Harim Doğu Duvar 3. Süsleme

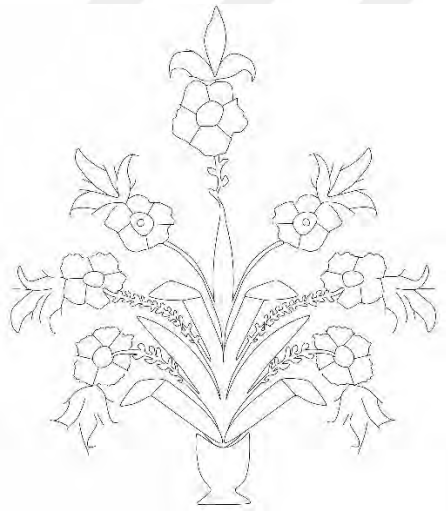

Çizim 2.38. Harim Doğu Duvar 4. Süsleme

Foto. 2.188. Harim Doğu Duvar 4. Süsleme

Doğu duvarının mahfil katında tekrar eden bezemeler söz konusudur. İlk olarak vazoda büyüyen akantlar arasına güller dağıtılmıştır. Bu kompozisyonun hemen güneyine, incir ağacı motifi işlenmiş daha sonra Ömer (r.a), Ali (r.a) ve Hüseyin (r.a) isimlerinin yer aldığı, güller ile oluşturulan madalyonlar yerleştirilmiştir **(Çizim 2.39-40) (Foto. 2.189-191)**.

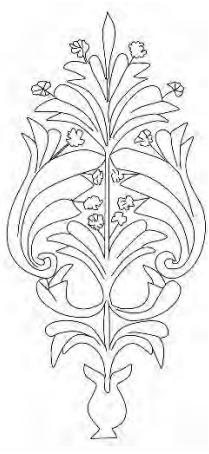

Çizim 2.39. Doğu Duvar Mahfil Katı Süslemesi

Foto. 2.189. Doğu Duvar Mahfil Katı Süslemesi

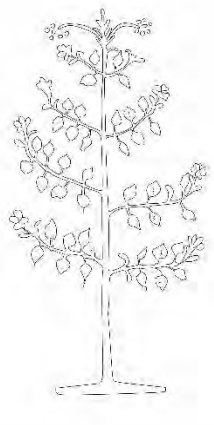

Çizim 2.40. İncir Ağacı Motifi

Foto. 2.190. İncir Ağacı Motifi

Foto. 2.191. Madalyonlar

Cami mihrabı, süslemenin uygulama alanı bulduğu bir diğer mimari öğedir. Mihrap nişi dört bölüme ayrılmıştır. Birinci ve ikinci bölümde vazoya yerleştirilmiş gül ve lale

motifleri farklı biçimlerde yansıtılırken, üçüncü kısımda dokuz farklı renge boyanan şeritlerin alt kısımlarından laleyi anımsatan püsküller sarkıtılmıştır. Mihrabın kavsarası ise istiridye formunda olup merkezine üç kabara konumlandırılmıştır. Mihrap nişi, iki taraftan bordürler ile sınırlandırılmıştır. Bordürlerin içleri, kıvrımlı bir hattın iç ve dış kavislerine, sırt sırta yerleştirilmiş "C" formundaki akantlar ve küçük yıldız rozetlerin serpiştirildiği desenler ile kompoze edilmiştir.

Mihrabın tepelik bölümü, kaş kemer biçiminde tasarlanmış olup kemer içerisi, kamalarından püsküllerin sallandığı Zülfikar ile zenginleştirilmiştir. Kemerin üstünde ise akantlı "C" kıvrımları üzerinde yükselen hilal tepeliğiyla sonlanan taç, iki yanda vazodan çıkan gül motifleri ile tamamlanmıştır **(Çizim 2.41) (Foto. 2.192).**

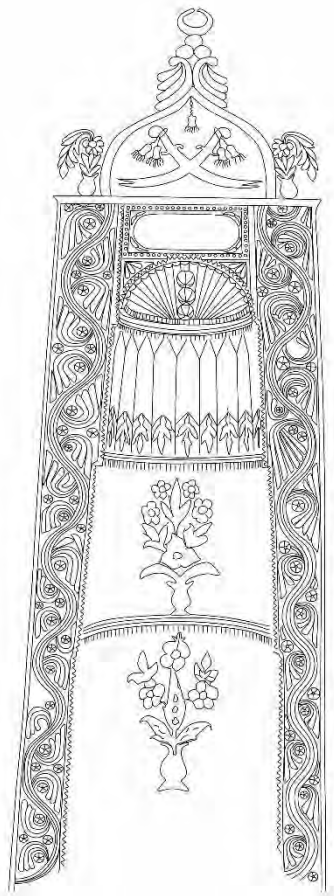

Çizim 2.41. Doğanay Köyü Camii Mihrabı

Foto. 2.192. Doğanay Köyü Camii Mihrabı

Caminin iç mimarisi ile uyumlu olan ahşap minberi farklı süslemele örnekleri ile de dikkat çekmektedir **(Çizim. 2. 42) (Foto. 2.193)**.

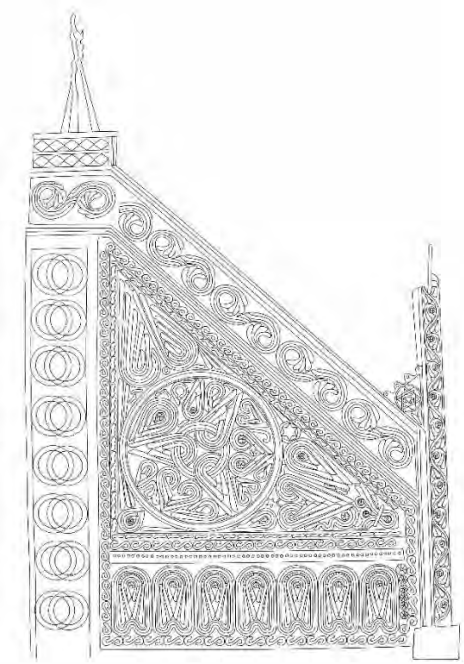

Çizim 2.42. Minber Genel

Foto. 2.193. Minber Genel

Minber kapısını iki taraftan sınırlayan bordürler, akant yaprak dilimlerinin birbiri içerisine geçtiği motifler ile dolgulanmıştır. Kapının, tepeliğine geçiş bölümü, bir silme içerisinde etrafını yarım daire geçmelerin sardığı eşkenar dörtgenler ile dolgulanmıştır. Kapının tacında ışınsal çubuklar ve bunlar üzerinde yükselen hilaller izlenmektedir **(Çizim 2.43) (Foto. 2.194).**

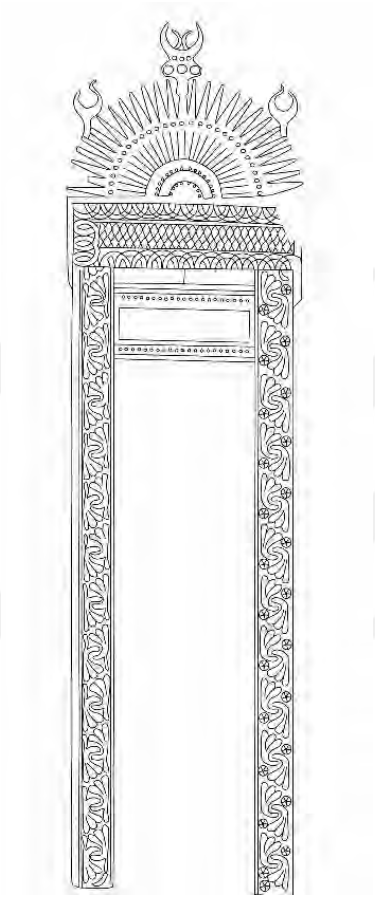

Çizim 2.43. Minber Kapısı

Foto. 2.194. Minber Kapısı

Minberin en dikkat çeken yerlerinden birisi aynalık kısmıdır. Dikey bir üçgen içerisinde etrafı "S" kıvrımları ile netleştirilen merkezindeki madalyon hâkim durumdadır. Madalyon, merkezde bir çembere kenetlenen akantların, "C" biçiminde kıvrılarak damlaya dönüştüğü bir kompozisyondan ibarettir. Bu kompozsiyonun etrafı yürekler, "C" ve "S"'ler ile donatılmıştır. Aynalığın köşelerine işlenen, yürekler, yıldızlar ve iç içe geçen "C"ler madalyonu bezemesel olarak tamamlayan diğer unsurlardır **(Çizim 2.44) (Foto. 2.195)**.

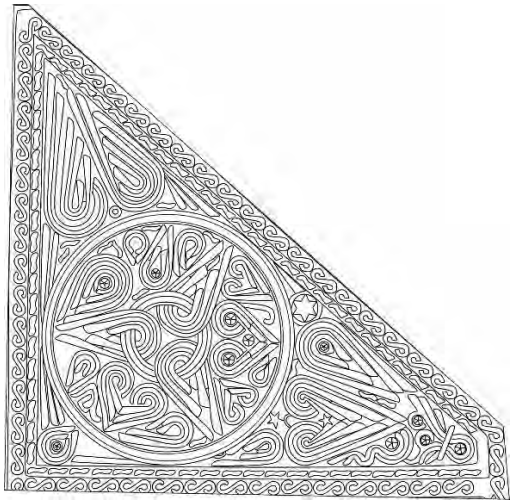

Çizim 2.44. Minber Aynalığı

Foto. 2.195. Minber Aynalığı

Aynalık bölümünden dikdörtgen bir kartuş ile ayrılan süpürgelik kısmı aynı tasarımı tekrar eden yedi pano halindedir. Dıştan kademeli ve altta içe doğru kavis alan silmelerle çevrelenen panolar, iç içe geçmiş "C" kıvrımları ile dolgulanırken bu motifin ortasına konulan yıldızlar, kompozsiyonu tamamlamaktadır (**Çizim 2.45) (Foto. 2.196)**.

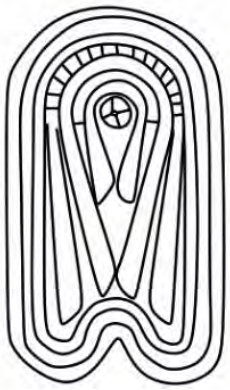

Çizim 2.45. Minber Süpürgeliği

Foto. 2.196. Minber Süpürgeliği

Minberin korkuluk bölümünde uçları savrularak bitirilen "S" kıvrımları ile köşebentte mührü Süleyman motifine yer verilmiştir. Son bezemeli alan ise halka geçmelerin bulunduğu köşk altıdır **(Çizim 2.46-48) (Foto. 2.197-199)**.

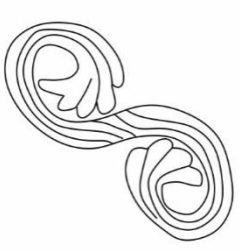

Çizim 2.46. Minber Korkuluğu

Foto. 2.197. Minber Korkuluğu

Çizim 2.47. Minber Köşebent

Foto. 2.198. Minber Köşebent

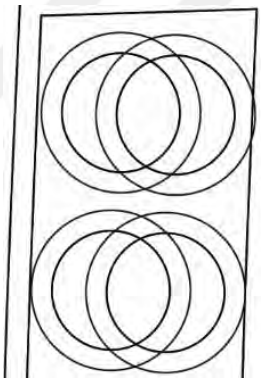

Çizim 2.48. Minber Köşk Altı

Foto. 2.199. Minber Köşk Altı

Camiyi, üç yönden saran kadınlar mahfilini taşıyan ayaklar ve profilli yastıklar üzerinde "S" kıvrımları süslemeler görülmektedir. Mahfilin kıvrımlı balkon korkuluğunda, volütlü damla ve koç boynuzunun yatay eksende bir araya getirilerek bezemesel bir detay işlenmiştir. Bu kurgu, korkuluk üzerinde beş defa uygulanmış ve birbirilerinden "S-C" kıvrımlarının oluşturduğu ve etrafı kıvrımlı bir silme ile çevrili olan kartuşlar ile ayrılmıştır. Bütün kompozisyonunun sınırları, altta ve üstte eşkenar dörtgen ve "S" ler ile belirginleştirilmiştir **(Çizim 2.49-50) (Foto. 2.200-201)**.

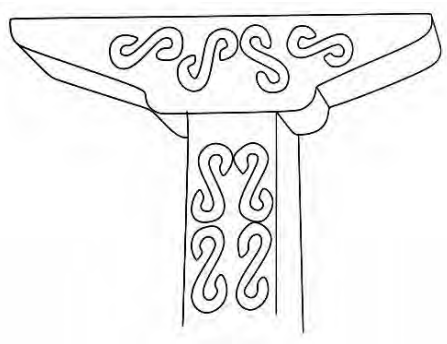

Çizim 2.49. Mahfil Taşıyıcı Ayaklar

Foto. 2.200. Mahfil Taşıyıcı Ayaklar

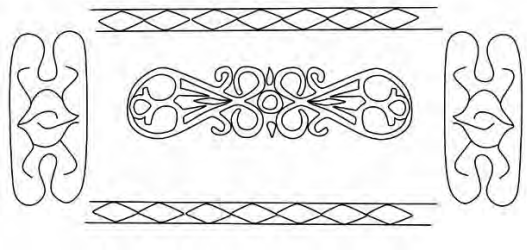

Çizim 2.50. Mahfil Korkuluğu

Foto. 2.201. Mahfil Korkuluğu

Yapının kubbesinde ve çevresinde kullanılan motifler, diğer süslemelerin tekrarı niteliğindedir. Üst örtü, dikey eksende beş parçaya ayrılmıştır. Kubbeninde bulunduğu orta bölüm, diğer alanlara göre daha geniş olup süslemelerde bu alanda kendini göstermiştir. Kubbenin kuzey ve güneyindeki ahşap tavanda gül ve yaprak motifleri, üç bordür halinde tezyin edilmiştir **(Çizim 2.51) (Foto. 2.202)**.

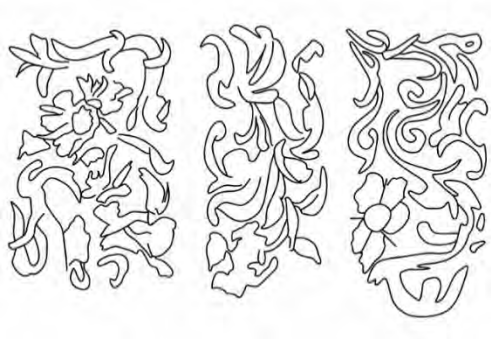

Çizim 2.51. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.202. Ahşap Tavan Süslemesi

Kubbe, ahşap tavanda kare içerisine alınarak belirlenmiştir. Kubbeyi bu çerçeve üzerinde, içleri palmetli "S" kıvrımlar, birbirini çapraz biçiminde keserek yürekleri

meydana getirmektedir. Kubbeye geçiş sisteminde gül, stilize lale ve yapraklar, kubbe eteğinde ayyıldız, yıldız ve şeritlere bağlı püsküller, göbekte yıldız motifi kompoze edilen bir süsleme görülmektedir **(Çizim 2.52) (Foto. 2.203)**.

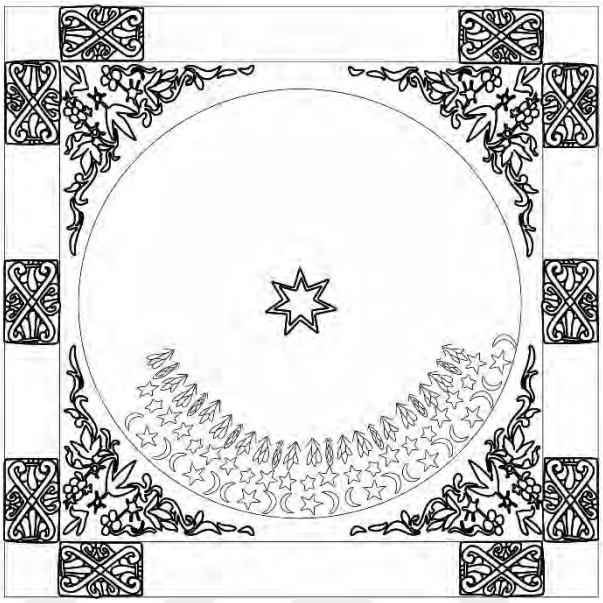

Çizim 2.52. Doğanay Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi

Foto. 2.203. Doğanaya Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi

Malzeme Teknik: Alt katı yonu taşından yapılan cami kestane[943] ağacından çantı tekniğinde inşa edilmiş olup ahşap perdeler köşelerde kurtboğazı ile bağlanmıştır. Süslemede, beden duvarları, ahşap tavan, kubbe, mihrap nişi ve tacında ahşap üzerine boyama, mihrap bordürler, mahfil ayakları, minber aynalığı, kapısı ve süpürgeliğinde ahşap oyma, minber köşk altı, kapı tacı, köşebent ve korkuluğunda ajur, mahfil korkuluklarında, kubbe eteği ve göbeğinde çakma tekniği uygulanmıştır.

[943] Muhammet Özkurt, *Rize Ahşap Camilerinde Süsleme,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Karabük 2020, 112.

2.2.3. Işıklı Köyü Camii

Katalog No: 10

Çizim No: 2.53-67

Fotoğraf No: 2.204-232

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesinde bulunan Işıklı (Ğere)[944] Camii, sahil yolu üzerindedir **(Harita 2.9)**

Harita 2.9. Işıklı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.123979-41.024492

İnceleme Tarihi: 23.11.2018

Tarihçesi: Caminin tarihi ve banisi hakkında bilgi verecek bir kitabe bulunmamaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yapının girişine konulan levhada ve kaynaklarda caminin 1887'de inşa edildiği ileri sürülmektedir[945]. Camide bugün sadece mihrap üzerinde ayet, minberde ise usta adının geçtiği bir yazıt bulunmaktadır **(Foto. 2.204)**.

Kitabeler dışında cami ile ilgili vakıf kayıtları tespit edilmiştir. Her ne kadar kaynaklarda 1887 yılı yapım tarihi olarak gösterilse de yapı hakkında 1836 tarihli iki arşiv belgesine ulaşılmıştır. Bu belgelerden ilkinde, "*Ğere'nin Cevizdibi Karyesi'nde* bulunduğu ve 1836'da imam-hatip değişikliğinin yapıldığı bilgisi geçmektedir[946].

[944] Saraç, 269, Atar, 50.
[945] Karpuz, 40, Haşim Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", *Geleneksel Rize Mimarisi Üzerine Araştırma,* Revak, İstanbul 2019, 42, Orhan Terzioğlu, *Rize'nin Tarihi Tahta Camileri ve Oymacılık Sanatı,* Rize Valiliği İl Özel İdaresi Kültür Hizmeti, İzmir 2008, 62.
[946] Saraç, 269-270. (BOA. HAT. 1600/73)

İkincisinde ise Işıklı'da (Ğere) bulunan iki mescidin camiye dönüştüştürüldüğü ve imam atamasının yapıldığı bilgisine yer verilmiştir[947].

Sonuç olarak belgelerden hareketle 1836'da bölgede bir caminin zaten var olduğu ve imam değişikliğine gidildiği görülmektedir. Bu nedenle cami, 1836 yılından önce yaptırılmış olmalıdır. Kitabedeki 1887 yılı onarım tarihi olarak düşünülmektedir[948].

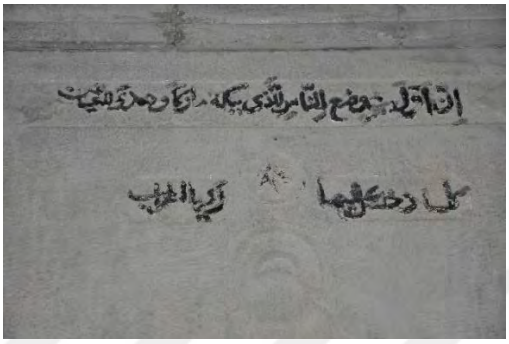

Foto. 2.204. Mihrap Üzerindeki Kitabe

Mihraptaki yazıtta;

"İnne evvela beytin vudia lin nâsi

Lellezi bi bekketin mubarekn ve huden lil alemin

Külleme dahale aleyha zekeriyya'l mihrab"

Minberdeki yazıtta **(Foto. 2.205)**;

Foto. 2.205. Minber Üzerindeki Kitabe

[947] Saraç, 270. (BOA. C. Ev, 544/27471)
[948] Saraç, 270.

Muhammed'en sâhib'ül minber ve şefi'ıl-Halkı fil-mahşer

Ameli Arhavi kazasında Saferoğlu Ali Usta

Bir başka kitabe, caminin batısında yer alan minare kaidesindeki olup Cevat Terzioğlu ve 1/07/1953 tarihi geçmektedir **(Foto. 2.206)**.

Foto. 2.206. Minare Üzerindeki Yazıt

Usta Adı veya Usta Grubu: Saferoğlu Ali Usta

Bugünkü Durumu: 2015'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu gerçekleştirilmiştir **(Foto. 2.207)**.

Foto. 2.207. Işıklı Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 13, 43 x 10,57 m. boyutlarında dikdörtgen planlı bir şema göstermektedir. Duvar kalınlığı 0,75 m.'dir **(Çizim 2.53)**.

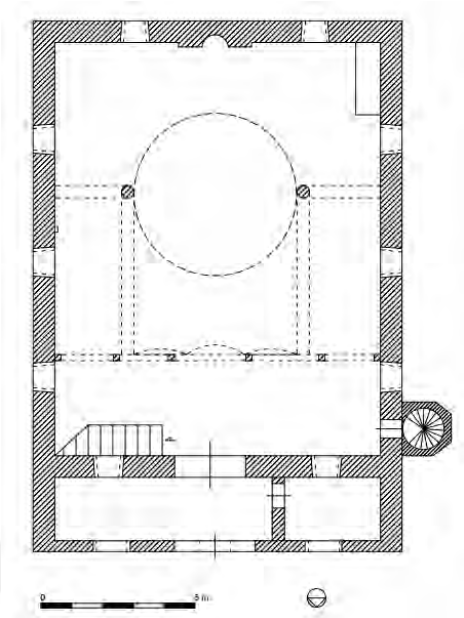

Çizim 2.53. Işıklı Camii Planı

Yapının dış beden duvarlarını hareketlendiren tek unsur altta ve üstte açılan pencerelerdir. Alt pencereler dikdörtgen formda, üst pencereler ise mazgal tipindedir.

Yapının kuzeybatısında orijinal olmayan minaresi, çokgen kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli ve yapı ile bitişiktir. Yapıya sonradan eklenen bir diğer birim, son cemaat mekanıdır. Dikdörtgen pencereli açıklığa sahip olan son cemaat yerine düz lentolu bir kapı açıklığı ile girilmektedir. Mekânın batısı, bölünerek imam odası haline getirilmiştir. Buradan silmelerle hareketlilik kazandırılmış sade bir kapı ile harime geçilmektedir.

Giriş eksenindeki taş mihrabı, silmelerle hareketlendirilmiş olup kavsarası aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Mihrabın batısındaki ahşap minber, klasik özellikler sergilemektedir.

Cami hariminin kuzey kısmında bulunan ve kıvrımlı bir yapıya sahip olan kadınlar mahfili, iki kanattan güney duvarına doğru uzanarak "U" biçimi almaktadır. Mahfilin yan kanatlarını taşıyan iki ahşap sütun, üst örtüye kadar uzanarak bağdadi kubbeyi desteklemektedir. Yapı dıştan kırma çatılıdır **(Foto. 2.208-218)**.

Foto. 2.208. Caminin Kuzedoğu Cephesi

Foto. 2.209. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.210. Işıklı Camii ve Minaresi

Foto. 2.211. Işıklı Camii Kuzey Cephesi

Foto. 2.212. Işıklı Camii Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.213. Işıklı Camii Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.214. Işıklı Camii Harimi

Foto. 2.215. Işıklı Camii Mihrabı

Foto. 2.216. Işıklı Camii Minberi

Foto. 2.217. Işıklı Camii Kadınlar Mahfili

Foto. 2.218. Işıklı Camii Bağdadi Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Caminin süsleme unsurları iç mimaride, beden duvarları, mahfil, minber ve üst örtüde izlenirken dış mimari sade bırakılmıştır.

Beden duvarlarında açılan pencere kenarları, üç yönden bordür ile çevrelenmiştir. Bordürün içi, kıvrımlı bir hattın, iç ve dış bükeylerinde bulunan "S"ler ile dolgulanmıştır. **(Çizim 2.54) (Foto. 2.219)**.

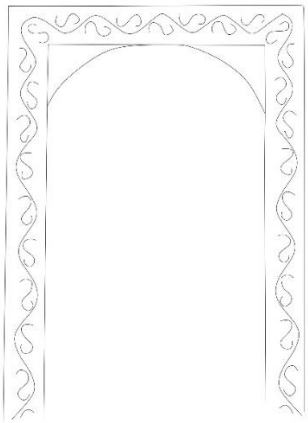

Çizim 2.54. Işıklı Camii Pencere Kenarı Süslemesi

Foto. 2.219. Işıklı Camii Pencere Kenarı Süslemesi

Caminin minberi zengin bezemesel özellikleri ile dikkat çekmektedir **(Çizim 2.55) (Foto. 2.220)**.

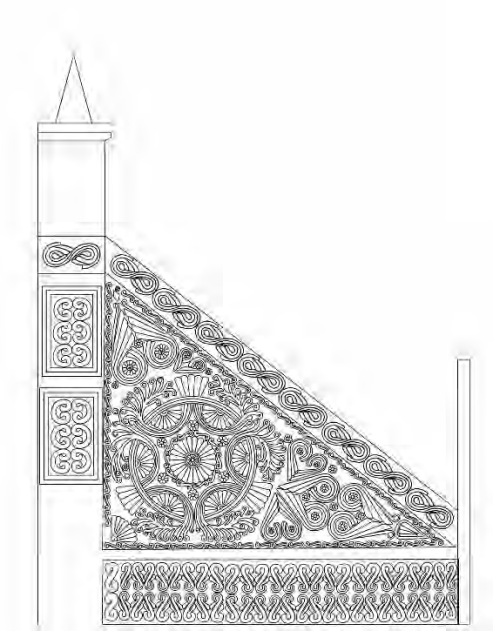

Çizim 2.55. Işıklı Camii Minber Genel Görüntüsü

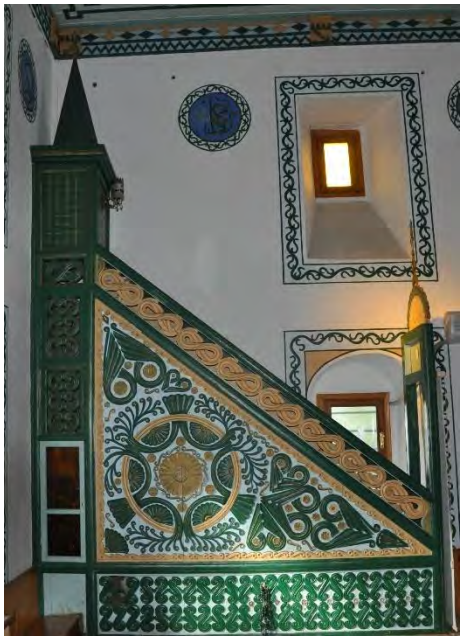

Foto. 2.220. Işıklı Camii Minber Genel Görüntüsü

Minberin kapı tacında yarım güneş kursu motifi, dıştan "S" kıvrımları ile kuşatılırken tac, ay ve yıldızlı bir alem ile sonlandırılmıştır **(Çizim 2.56) (Foto. 2.221)**.

Çizim 2.56. Işıklı Camii Minber Kapı Tacı

Foto. 2.221. Işıklı Camii Minber Kapı Tacı

Minber kapısından sonra dikey üçgen olarak tasarlanan minber aynalığının merkezini, etrafı "S" ve gülbezekler ile kuşatılmış büyük bir gülbezek motifi oluşturmaktadır. Bu motif, dıştan bir halka/çember ile çevrelenmiş olup, çemberin dışından içeri doğru kavis alan, sonra tekrar dışa doğru savrulan akantlar şeklinde dairesel halka ile kaynaşmıştır. Her bir kavis içerisine, yarım gülbezekler işlenerek, bütünde meydana gelen madalyonu tamamlamıştır. Madalyonun çevresi, akantların bir araya gelmesiyle biçim alan yürek motifleriyle doldurulurken kalan boşluklara gülbezekler serpiştirimiştir. Aynalığın sınırları dışta "S" kıvrımları ile çizilmiştir **(Çizim 2.57) (Foto. 2.222)**.

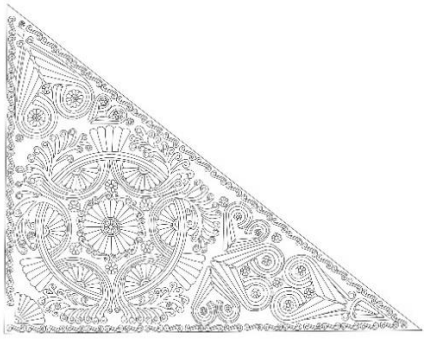

Çizim 2.57. Işıklı Camii Minber Aynalığı

Foto. 2.222. Işıklı Camii Minber Aynalığı

Minber süpürgelik bölümü iki katlı bir dizilimde verilen ve içleri akantlı olan "S"lerle, korkuluğu ise akantların şekil almasıyla oluşan "S" kıvrımları ile dekore edilmiştir **(Çizim 2.58-59) (Foto. 2.223-224)**.

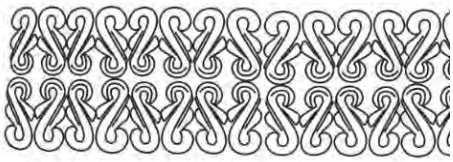

Çizim 2.58. Işıklı Camii Minber Aynalığı

Foto. 2.223. Işıklı Camii Minber Aynalığı

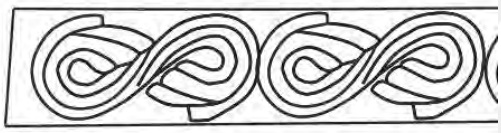

Çizim 2.59. Işıklı Camii Minber Korkuluğu

Foto. 2.224. Işıklı Camii Minber Korkuluğu

Minberin bir diğer bezemeli parçası, köşk altı bölümüdür. Dikey dikdörtgen olarak yerleştirilen iki panonun içleri "C" kıvrımları ile dolgulanmıştır **(Çizim 2.60) (Foto. 2.225)**.

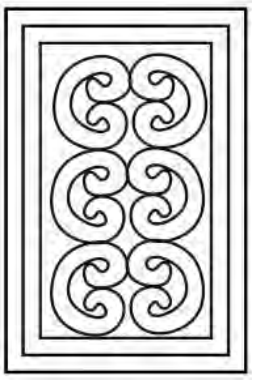

Çizim 2.60. Işıklı Camii Minber Köşk Altı

Foto. 2.225. Işıklı Camii Minber Köşk Altı

Pencere kenarındaki süsleme, mahfil korkuluklarında yer alan, karşılıklı yerleştirilmiş yürek motiflerini, altta ve üstte sınırlayan bordürlerde tekrar etmektedir **(Çizim 2.61) (Foto. 2.226)**.

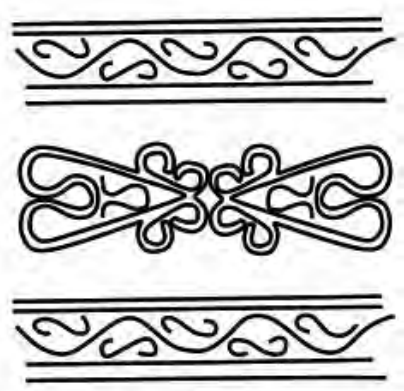

Çizim 2.61. Işıklı Camii Mahfil Korkulukları

Foto. 2.226. Işıklı Camii Mahfil Korkulukları

Caminin bezeme açısından zengin olan ahşap tavanı ve bağdadi kubbeside dikkat çekicidir. Beden duvarları ile tavan birleşim yerlerinde görülen şevron ve üçgen dizileri, kuşak halinde yapıyı dolanırken, benzer süslemelere, tavanı dört parçaya ayıran bölmeler üzerinde rastlanmaktadır. Bölmelerden güney yöndekinin iç bölümünü bezeyen, birleşim yerleri üçgen olan iç içe geçmiş kareler, tavana derinlik algısı vermektedir. İki panel halindeki bu süsleme, ortada dikdörtgen bir silme ve şevronlar ile biribirinden ayrılmıştır **(Çizim 2.62-63) (Foto. 2.227-228)**.

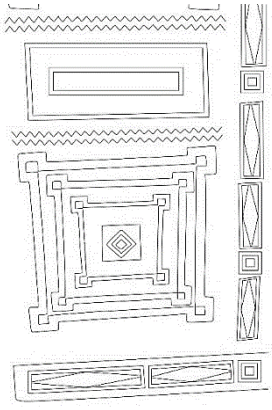

Çizim 2.62. Işıklı Camii Ahşap Tavan

Foto. 2.227. Işıklı Camii Ahşap Tavan

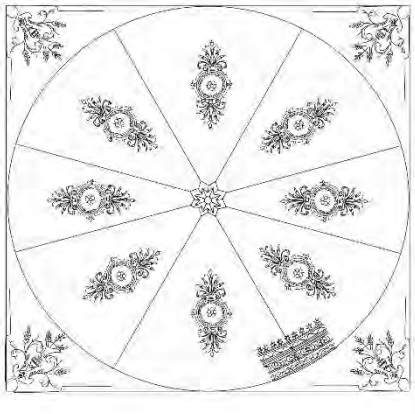

Çizim 2.63. Işıklı Camii Kubbesi

Foto. 2.228. Işıklı Camii Kubbesi

Üst örtüde ferahlık kazandıran kubbe köşeleri sarı zemin üzerine yeşil renk ile içerisinden defne yapraklarının çıktığı vazo motifleriyle bezenmiştir. Kubbe eteği, iki süsleme kuşağı ile zenginleştirilmiştir. Birinci kuşakta, kıvrımlı hattın iç ve dış bükeylerinde "S" motifine rastlanmaktadır. İkinci bordürde, iki ay arasında altı kollu yıldız örgeleri işlenmiştir. Bir silme ile bu bezemeler, kubbenin kıvrımlı çizgisel hatlı ve yıldız motifli başlangıcından ayrılmıştır**.**

Kubbenin göbeğinde bulunan sekiz kollu yıldızın her bir kolundan çıkan silmeler, başlangıç bölümüne kadar uzanarak kubbeyi sekize bölmüştür. Her bölmenin merkezi, alttan ve üstten zarif lalelerin tamamlandığı madalyon içerisindeki gülbezekler ile tamamlanmıştır **(Çizim 2.64-67) (Foto. 2.229-232)**.

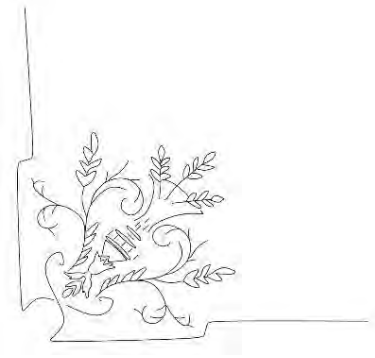

Çizim 2.64. Işıklı Camii Kubbe Geçiş Süslemesi

Foto. 2.229. Işıklı Camii Kubbe Geçiş Süslemesi

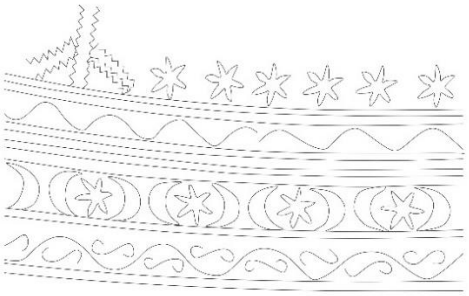

Çizim 2.65. Işıklı Camii Kubbe Eteği Süslemesi

Foto. 2.230. Işıklı Camii Kubbe Eteği Süslemesi

Çizim 2.66. Işıklı Camii Kubbe İçi Bezeme

Foto. 2.231. Işıklı Camii Kubbe İçi Bezeme

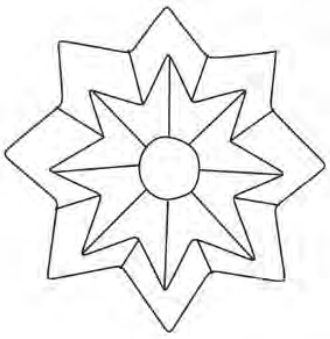

Çizim 2.67. Işıklı Camii Kubbe Göbeği

Foto. 2.232. Işıklı Camii Kubbe Göbeği

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları derzli moloz taş örgü ile inşa edilmiş olup son cemaat yerinin doğu ve batısı kesme taş malzemeden, kuzey bölümü ise taş kaplama ile yapılmıştır. Dört yöne meyilli kırma çatı ile kapatılan caminin, minaresi ise betonarmedir.

Yapının giriş kapısı ve mihrabı düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Tavan ve kubbesi ise ahşaptandır.

Caminin, pencere kenar süslemelerinde, kubbe geçişlerinde, eteğinde ve içerisinde ve tavanda kalem işi bezeme, minberin aynalık, süpürgelik bölümünde, kubbe göbeğinde ve mahfilde çakma/aplike tekniği, minberin korkuluklarında ve tacında ise ajur tekniği görülmektedir.

2.2.4. Kavaklıdere Camii

Katalog No: 11

Çizim No: 2.68-70

Fotoğraf No: 2.233-252

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesinde, sahil yolu üzerinde yer almaktadır **(Harita 2.10).**

Harita 2.10. Kavaklıdere Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.114470-41.000354

İnceleme Tarihi: 26.03.2020

Tarihçesi: Çiftekavak veya Ekşioğlu Camii olarak da bilinen yapının ilk inşası Ekşizade Mustafa Efendi tarafından yapılmıştır. Cami, 1869 yılında yenilenmiştir. 1977'de Hacı Hamdi Ekşioğlu öncülüğünde aynı sülaleden Cemal İslamoğlu, 2011 yılında ise Ali İslamoğlu tarafından onarılmıştır **(Foto 2.233).**

Foto. 2.233. Kavaklıdere Camii Kitabesi

Caminin mihrabı üzerindeki on iki satırlık onarım kitabesinde;

Ashabu'l Hayrât ve'l- hasenât

Ashabü'r-refi' ve'd-derecât

Evvelâ inşa iden Ekşizade Hacı Mustafa

Me'vası olsun cennet-i ba kemâl-i pür safa

Sâniyen tecdîd idenler bu cami'i şerif sa'id

Dünyevi her rûz'id uhrevi eylesun azabdan baid

Gerek tab gerek nakd'i zaman ile idenler kâr

İlâhi sen afu it cümle günahın kalmasın misl-i gubâr

Hulusâne kim hizmet ider ise heme-i an

Du cihanda elem ü kederden olsun hıfz u emân

Hitam-pezir olmuşdur seksen altı senesi

Mübarek şehr-i Ramazan sene 1286/1869

Camideki bir diğer kitabe minber kapısının taç kısmındadır**.** Yazıtta;

"Allah, Bismillahirrahmanirrahim, Muhammed" ve *"İnna fetahna leke fethan mübina"* ayetleri yer almaktadır. Taç kısmında hilal içerisinde *"La İlahe İllallah Muhammeden Rasulullah",* ortasında ise *"Şefi' el Halik fi el mahşer Muhammed sahibü'l-minber ve 1399"* hicri tarihi geçmektedir **(Foto. 2.234)**.

Foto. 2.234. Kavaklıdere Camii Minber Kapı Tacındaki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: 2011 tarihinde restorayon geçiren yapı sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.235-236)**.

Foto. 2.235. Kavaklıdere Camii Restorasyon Öncesi

Foto. 2.236. Kavaklıdere Camii Mevcut Hali

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı bir şema göstermektedir. Yapı, 12,95 x 8,83 m. ölçülerinde olup duvar kalınlığı 62 santimetredir **(Çizim 2.68)**.

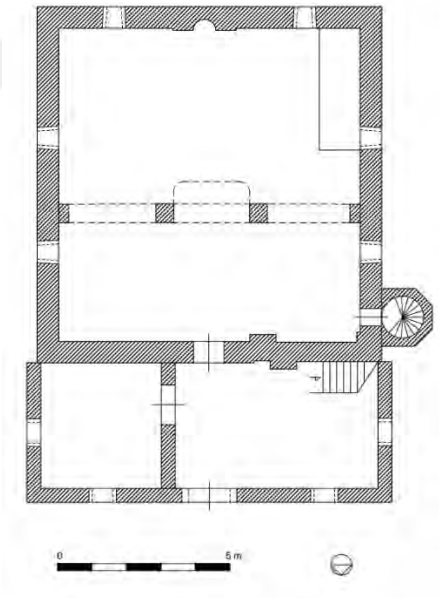

Çizim 2.68. Kavaklıdere Camii Planı

Cami son derece sade bir görünüm sergilemektedir. Yapının cephelerinde altlı üstlü olarak açılan on dokuz pencere mevcuttur. Kuzeyinde bulunan son cemaat yeri, orijinalde olmayıp sonradan eklenmiştir. Benzer bir durum, son cemaat yeriyle caminin birleştiği

kesişim noktasındaki minare içinde söz konusudur. Minare, çokgen kürsüye sahip, yivli gövdeli ve tek şerefeli bir forma sahiptir.

Yapının son cemaat yeri üç bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümü dışında doğusu, mahfile çıkışı sağlayan merdivenler ve küçük bir oda şeklinde değerlendirilirken batı bölümü imam odası olarak düzenlenmiştir. Son cemaat yerinden, silmelerle hareketlendirilmiş yuvarlak kemerli, orijinal kapı ile harime geçilmektedir.

Caminin harimi günümüzde boyalıdır. Üç yönden silmelerle hareketlendirilmiş ve kavsara bölümü dilimlenerek daralan orijinal mihrabın batısında, klasik formda olan ahşap minberi yer almaktadır. Yapının kuzey bölümünde ise iki paye tarafından taşınan ve herhangi bir özelliği bulunmayan mahfil bulunmaktadır**.**

Dıştan dört yöne meyilli kiremit bir çatı ile kapatılan cami içte, ortası kare formda vurgulanan düz örtülüdür **(Foto. 2.237-248)**.

Foto. 2.237. Caminin Doğu Cephesi

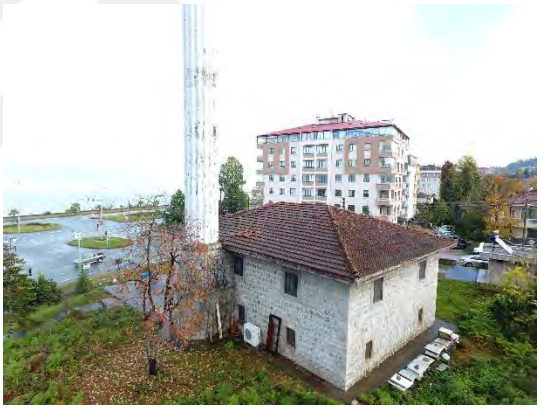

Foto. 2.238. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.239. Caminin Minaresi

Foto. 2.240. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.241. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.242. Harim Mekânı

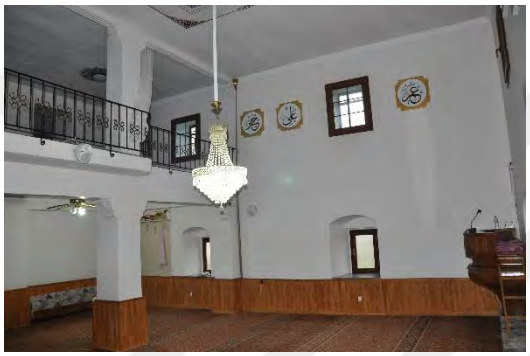

Foto. 2.243. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.244. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.245. Caminin Mihrabı

Foto. 2.246. Caminin Minberi

Foto. 2.247. Kadınlar Mahfili

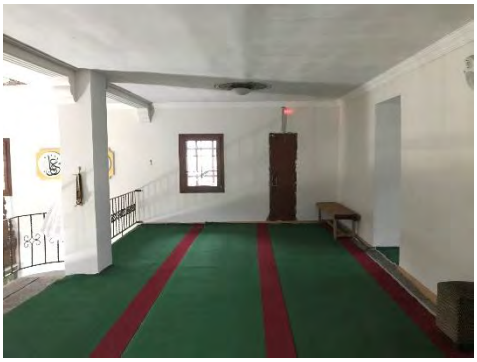

Foto. 2.248. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Kavaklıdere Camisinin dış cephesinde ve minaresinde herhangi bir bezeme unsuru yoktur. İç mimaride ise tezyinat beden duvarları, minber ve tavan üzerinde yoğunlaşmıştır. Geç tarihli minber dışında, diğer süslemelerinde orijinal olmadığı ve sonradan eklenildiği düşünülmektedir. Ayrıca, caminin eski fotoğraflardan ahşap kapı kanatlarının da bezemeli olduğu tespit edilmiştir.

Ahşap kapı iki kanatlı olup üçer panoya ayrılmıştır. Fotoğraflardan tam seçilemese de birinci panoda yürek motifleri, ikinci panoda madalyon geçme, üçüncü panoda ise karanfili anımsatan bir motif izlenmektedir **(Foto. 2.249)**.

Foto. 2.249. Ahşap Kapı Kanatları (Karpuz)

Güney duvarındaki kitabenin üstüne konumlandırılmış olan Ayeti Kerime ve Besmele-i Şerif dışında Allah, Muhammed ve dört halifenin isimleri nakşedilmiştir **(Foto. 2.250).**

Foto. 2.250. Güney Duvarındaki Kalemişi Bezemeler

Minberde ise süsleme kitabenin yer aldığı kapı tacındadır. Kaş kemerli bir girişe sahip olan minber tacının merkezini "Kelime-i Tevhid" yazılı ay ve yıldız motifi ve onu iki yanda çevreleyen "S" kıvrımları oluşturmaktadır. Bu bezemenin hemen üzerinde yükselen, volütler en üstte hilal olarak sonlanmaktadır. Taç kısmı, kapının üzerinden yükselen iki stilize lale motifi ile tamamlanmıştır **(Çizim 2.69) (Foto. 2.251)**.

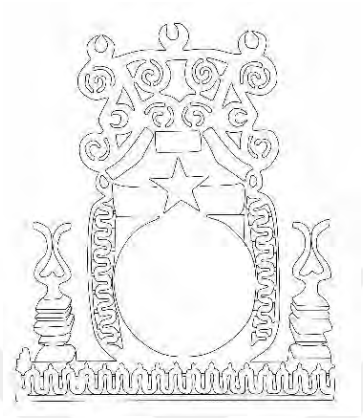

Çizim 2.69. Kavaklıdere Camii Minber Kapı Tacı

Foto. 2.251. Kavaklıdere Camii Minber Kapı Tacı

Caminin bir diğer bezemeli alanı kare ile hareketlendirilmiş düz tavanıdır. Palmetlerle çevrelenmiş olan kare formun içe bakan yönlerini Ayet'el Kürsi dolanmaktadır. Tavan göbeğini süsleyen madalyon merkezdeki yıldızın kollarından çıkan rumilerin oluşturduğu palmet ve hatai motiflerinden meydana gelen bir kompozisyon yansıtmaktadır **(Çizim 2.70) (Foto. 2.252)**.

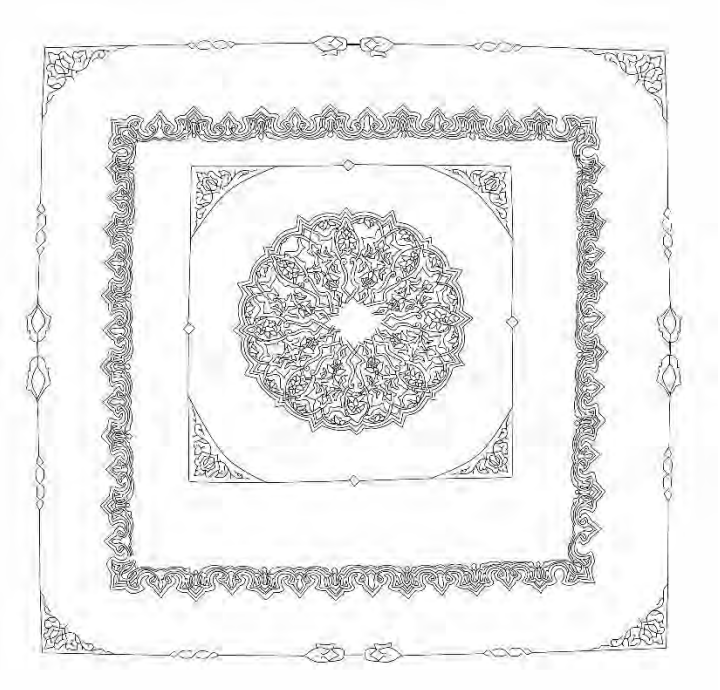

Çizim 2.70. Kavaklıdere Camii Tavan Süslemesi

Foto. 2.252. Kavaklıdere Camii Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Cami, moloz taş malzeme ile inşa edilmiş olup üstten kırma çatılı kiremit ile kapatılmıştır. İç mimari süslemesinde, beden duvarları ve tavanda kalem işi, minberde ajur ve kazıma tekniği uygulanmıştır.

2.2.5. Pirinçlik Köyü Camii

Katalog No: 12

Çizim No: 2.71-74

Fotoğraf No: 2.253-265

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesinde, eski adı *"Sifat"*[949] olan Pirinçlik Köyü içerisindedir **(Harita 2.11).**

Harita 2.11. Pirinçlik Caminin Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.093853-41.003853

İnceleme Tarihi: 24.11.2018

Tarihçesi: Cami mihrabının üzerindeki silik kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla İbrahim Ali Usta tarafından 1304/1886-87 tarinde inşa edilmiştir[950]. Ayrıca 1895 tarihli bir vakıf kaydına ulaşılmıştır[951] **(Foto. 2.253)**.

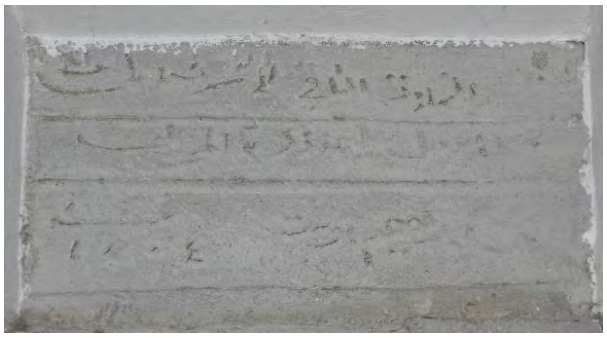

Foto. 2.253. Pirinçlik Camii Mihrap Üzerindeki Silik Kitabe

[949] Murat Memiş Atar, *Rize Şer'iyye Sicilleri 1486 No'lu Pazar Şer'iyye Sicili,* Revak, İstanbul, 2019, 52.
[950] Karpuz, 40-41.
[951] Güvelioğlu, 30. (VGM. Arşivi, Defter No: 592, 73).

Usta Adı veya Usta Grubu: İbrahim Usta

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015'te restore edilmiştir **(Foto. 2.254)**.

Foto. 2.254. Pirinçlik Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Dikdörtgen planlı cami, 7,68 x 6,20 m. boyutlarında olup 0,50 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.71)**.

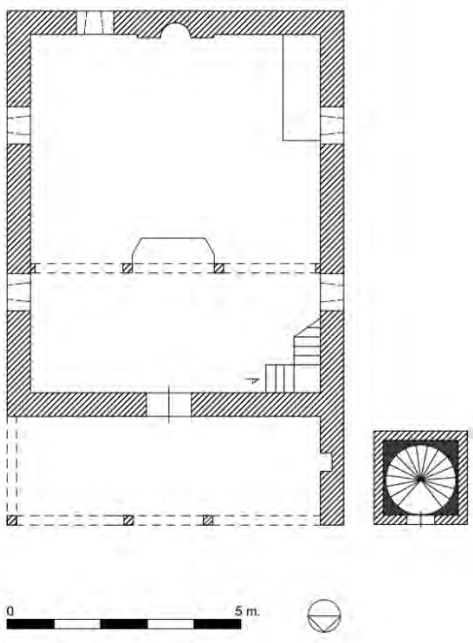

Çizim 2.71. Pirinçlik Camii Planı

Caminin birbirini tekrarlayan cephelerinde açılan ve iç mekânı aydınlatan altta kare, üstte mazgal tipinde açılan on (10) pencere bulunmaktadır. Yapının restorasyon öncesi fotoğraflarında, kuzeybatı köşeye, camiden bağımsız olarak kare kaideli, ahşaptan bir minare eklendiği görülmektedir. Minare dışında, iki yanı kapalı ve tek katlı bir düzenlemeye sahip olan son cemaat mekânının, doğu duvarı yıkılmış ve iki katlı bir düzene kavuşturulmuştur.

Son cemaat mekanının batı duvarında ocak nişine yer verilmiştir. Aynı niş, üst katta da görülmektedir. Bu da yapının orijinalde de iki katlı olduğuna işaret etmektedir.

Harim bölümüne düz lentolu bir kapı ile geçilmektedir. Giriş ekseninde bulunan mihrap oldukça sadedir. Mihrabın batısındaki ahşap minberin, aynalık ve süpürgelik bölümü birleştirilmiş, ayrıca külahı, kısa tutulan köşk üzerine oturtulmuştur.

İbadet mekanının kuzeybatısında "L" biçimindeki merdivenle çıkılan, dört ahşap destek tarafından taşınan, mahfil konumlandırılmıştır. Mahfilin kuzeydoğusunda açılan bir kapı aracılığıyla son cemaat yerinin ikinci katına erişilmektedir.

Cami, dıştan dört yöne meyilli kırma çatı, içten ise ahşap bir tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.255-262)**.

Foto. 2.255. Son Cemaat Mekânı (TKVTVKK)

Foto. 2.256. Son Cemaat Mekânı (VGM)

Foto. 2.257. Pirinçlik Camii Son Cemaat Mekânı ve Minaresi

Foto. 2.258. Pirinçlik Camii Harim Mekânı

Foto. 2.259. Pirinçlik Camii Mihrabı

Foto. 2.260. Pirinçlik Camii Minberi

Foto. 2.261. Pirinçlik Camii Mahfili

Foto. 2.262. Pirinçlik Camii İkinci Kat Ocak Nişi

Süsleme Özellikleri: Dış mimaride sadeliğin hâkim olduğu caminin, süsleme programı minber ve tavan üzerinde yoğunlaşmıştır.

Minber kapı tacı, yarım yuvarlak bir kemer biçiminde tasarlanmış olup içi "S" kıvrımları ile dekore edilmiştir **(Çizim 2.72) (Foto. 2.263).**

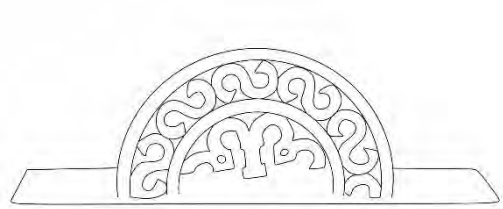

Çizim 2.72. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.263. Minber Kapı Tacı

Aynalığının merkezini akantların meydana getirdiği ve altı yürek motifinin kompoze ettiği bir madalyon oluşturmaktadır. Madalyona, alttan bir geçme ile bağlanan akantlar, aynalığı tamamen kaplayan, akantlı "S" kıvrımları ve araya serpilmiş olan gülbezek ile kaynaşarak bir bütünlük sağlanmıştır. Aynalık bölümü ile arasında belirleyici bir sınırın olmadığı süpürgelik kısmı tek sıra halindeki bir kuşaktan ibarettir. Birer pencere formunu yansıtan ve silmeler ile belirlenen her bir panonun üst bölümü, basit yaprak dizilerinin meydana getirdiği tepelik ile sonlandırılırken, iç kısımları akant ile doldurulmuştur. Korkuluk bölümü ise akantların meydana getirdiği "S" kıvrımlar ile dolgulanmıştır **(Çizim 2.73) (Foto. 2.264)**.

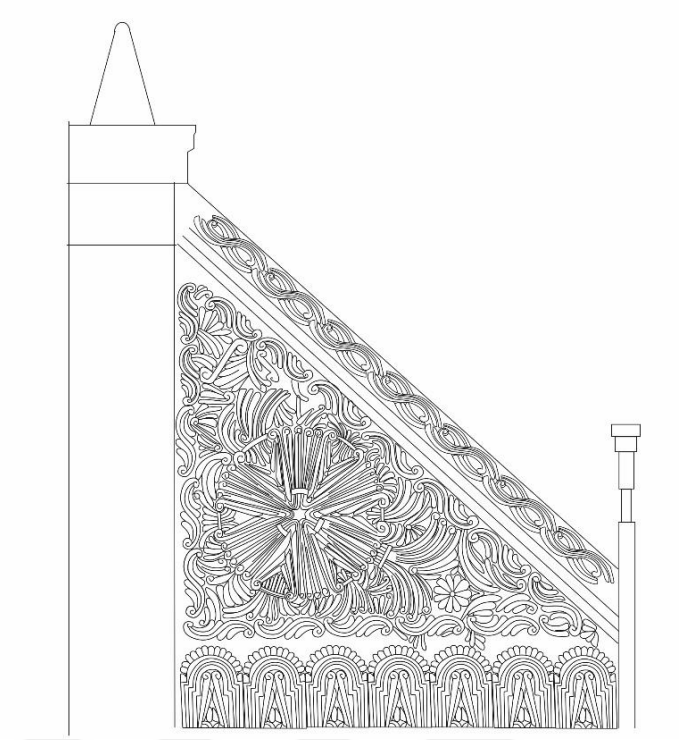

Çizim 2.73. Pirinçlik Camii Minberi

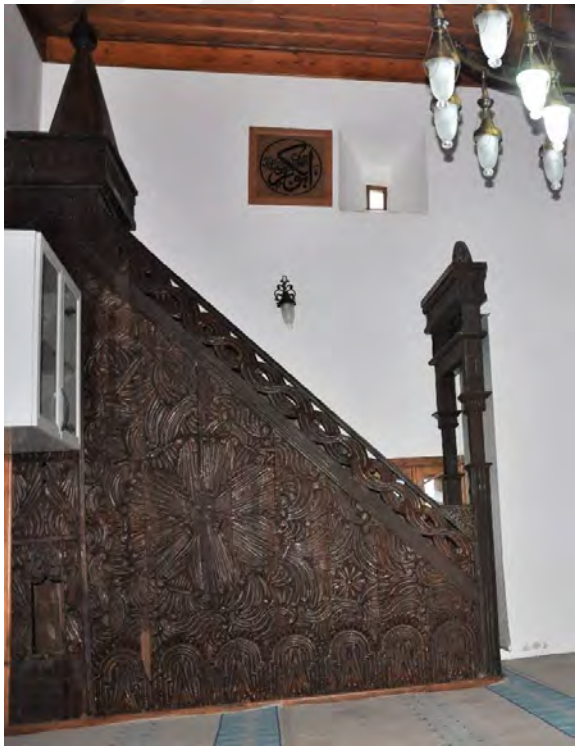

Foto. 2.264. Pirinçlik Camii Minberi

Akant ve “S” kıvrımlarının yer aldığı benzer bir süsleme de tavan göbeğine uygulanmıştır **(Çizim 2.74) (Foto. 2.265)**.

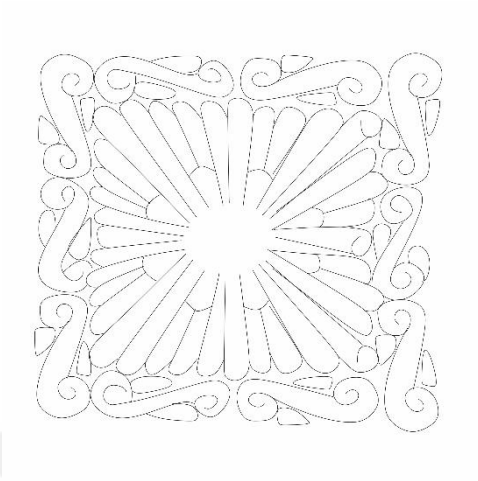

Çizim 2.74. Pirinçlik Camii Tavan Göbeği

Foto. 2.265. Pirinçlik Camii Tavan Göbeği

Malzeme ve Teknik. Cami, düzgün yonu taşından inşa edilirken, pencere, kapı ve mihrapta kesme taş malzemedendir. Batısında bulunan minare de kesme taş ve ahşap birlikte kullanılmıştır.

İç mimaride ceviz ağacından yapılan minberin aynalık, süpürgelik ve köşk altında yuvarlak satıhlı oyma, korkuluk ve taç kısmında ise ajur, tavanda ise oyma ve çakma tekniği tercih edilmiştir.

2.2.6. Seslikaya Köyü Camii

Katalog No: 13

Çizim No: 2.75-94

Fotoğraf No: 2.266-300

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesine bağlı Seslikaya Köyü'nde (Ağvan)[952] yer almaktadır **(Harita 2.12).**

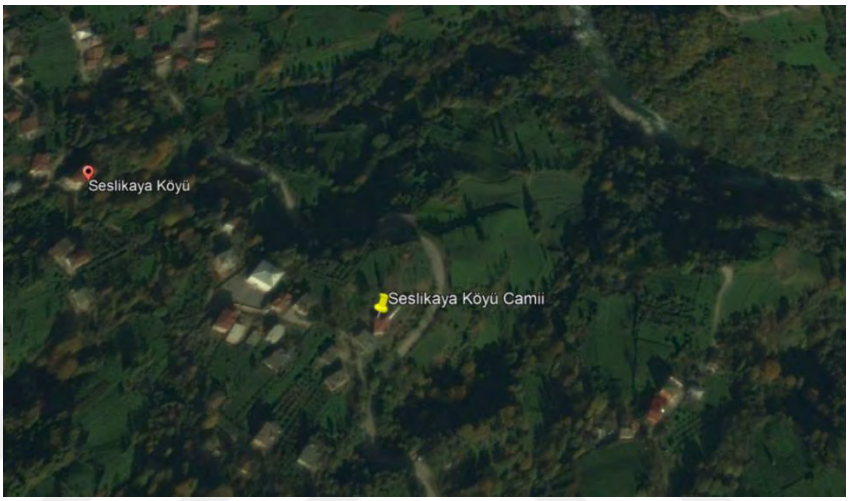

Harita 2.12. Seslikaya Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.090550-41.013544

İnceleme Tarihi: 24.11.2018

Tarihçesi: Yapının tarihi ile ilgili dört farklı kitabe bulunmaktadır.

Birinci kitabe, yuvarlak kemerli giriş kapısının hemen batısında, kemerin oturduğu taş üzerindedir. Yazıtta; *"Bu camii şerifin kemeri yaptıran Abaşinzade Şeyh Osman"* adı yer almaktadır.

İkinci kitabe, birinci kitabenin batısında, beden duvarı üzerinde olup; *"Maşallah, SubhanAllah sene 1316"* şeklindedir.

Giriş kapısının doğusundaki kitabede, *"Bu camii ihdas (yaptıran) Abaşinzade Ali Usta refiki Kurtoğlu Mustafa Usta"* isimleri geçmektedir.

[952] Atar, 49, Saraç, 267.

Dördünce kitabe, batı beden duvarlarındadır. Yazıtın içeriği; "*Bu camii şerifi bina iden Abaşinzade Ali Usta ve refiki Murteza oğlu Mustafa, Üçüncü Usta Kurtoğlu Osman sene 1316/1899*".

Seslikaya Köyü Camii ile ilgili yapılan çalışmalarda, kitabenin tarihi 1216 olarak okunmuş (1801)[953], ayrıca yapı girişinde Türkçe konulan levhada da tarih aynı geçilmiştir. Ancak, iki kitabede yer alan rakamların verilişlerine bakıldığında bölgede yaygın olarak görülen "3" rakamı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte 1903 tarihli şeriyye sicil kaydında[954] yapının tarihinin 1316/1899 olduğu açıktır **(Foto. 2.266-269)**.

Foto. 2.266. Birinci Kitabe

Foto. 2.267. İkinci Kitabe

Foto. 2.268. Üçüncü Kitabe

Foto. 2.269. Dördüncü Kitabe

[953] Karpuz, 37, "III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında", 100-101.
[954] Pazar Şer'iye Sicili, 1483, 67. (İshak Güven Güvelioğlu).

Usta Adı veya Usta Grubu: Abaşinzade Ali Usta, Kurtoğlu Osman Usta, Murteza oğlu Mustafa Usta

Bugünkü Durumu: Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2012 yılında restore edilmiştir **(Foto. 2)**.

Foto. 2.270. Seslikaya Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, derinlemesine dikdörtgen planlı olup, 8,79 x 9,95 m. ölçülerinde ve 0,75 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.75)**.

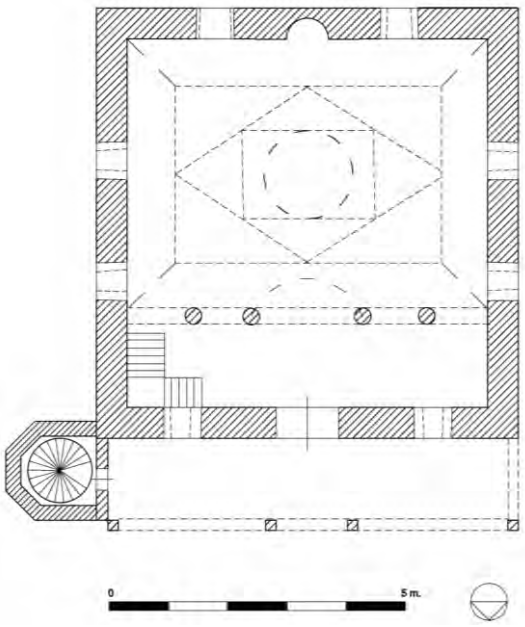

Çizim 2.75. Seslikaya Köyü Camii Planı

Dış mimarisi sade olan caminin cephelerinde dikdörtgen formlu altlı üstlü 16 pencere bulunmaktadır. Üst pencereler içe mazgal olarak yansıtılmıştır.

Yapının kuzeydoğusuna sonradan ilave edilen beşgen kaideli, silindirik gövdeli, iki şerefeli minaresi yerleştirilmiştir. Kuzeyde bulunan ve minare gibi sonradan eklenen son cemaat yeri, iki katlı iken son restorasyonda tek katlı ve daha estetik bir görünüme kavuşturulmuştur.

Son cemaat mekânından ahşap kapı kanatları ile ön plana çıkan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile harime ulaşılmaktadır. Güney duvarın merkezinde yer alan mihrabı, üç yönden silmelerle çevrelenmiş olup, kavsarası yukarıya doğru daralan yedi dilimlidir. Mihrabın batısındaki ahşap minberin, külah ve alem kısmı bulunmadığı gibi, aynalık ve süpürgelik bir bütünlük arzetmektedir.

Harimin kuzeyinde ise "L" tipi merdivenler ile çıkılan ve dört ahşap sütun ile desteklenen, tek balkonlu ahşap mahfili konumlandırılmıştır.

Cami, içte herhangi bir desteğe oturmayan, ahşap bindirme tavan üzerinde yükselen bağdadi kubbe ile kapatılırken dıştan, kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.271-281)**.

Foto. 2.271. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.272. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.273. Seslikaya Köyü Camii Minaresi

Foto. 2.274. Restorasyon Öncesi Son Cemaat Yeri

Foto. 2.275. Restorasyon Sonrası Son Cemaat Yeri

Foto. 2.276. Harime Giriş Kapısı

Foto. 2.277. Harim Mekânı

Foto. 2.278. Caminin Mihrabı

Foto. 2.279. Caminin Minberi

Foto. 2.280. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.281. Seslikaya Köyü Camii'nin Bağdadi Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir bezeme bulunmazken iç mimaride, kapı kanatlarından başlanarak üst örtüye kadar tezyin edilmiştir.

Harime geçişi sağlayan ahşap kapı, çift kanattan teşekküldür. Aynı dekorasyona sahip olan kanatlar, iki pano halindedir. Birinci panonun içi, akantların birbirine kenetlenmesiyle oluşturulan yürek motifleri ve bu motifleri aşarak, bir uyum içerisinde yukarıya ve merkezde yer alan gülbezeğe doğru uzanan, uçları içe ve dışa doğru volütlenerek son bulan akantlarla donatılmıştır.

İkinci pano, daha basit bir örgeye sahip olup eş kenar dörtgenden oluşmaktadır. İki pano birbirinden, stilize palmet dizilerinin yer aldığı dikdörtgen kartuş ile ayrılmıştır.

Kapının alınlık bölümü ise akantlı "S" kıvrımlarının meydana getirdiği yürek motifleri ve bu kompozisyonu çevreleyen rumilerden ibarettir **(Çizim 2.76) (Foto. 2.282)**.

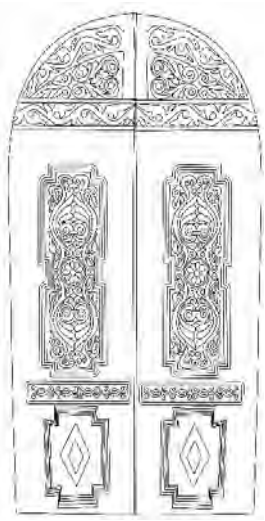

Çizim 2.76. Seslikaya K. Camii Kapı Kanatları

Foto. 2.282. Seslikaya Köyü Camii Kapı Kanatları

Yapının, doğu ve batı beden duvarlarındaki "Livaül Hamd" sancağı tek süsleme unsurudur **(Çizim 2.77) (Foto. 2.283)**.

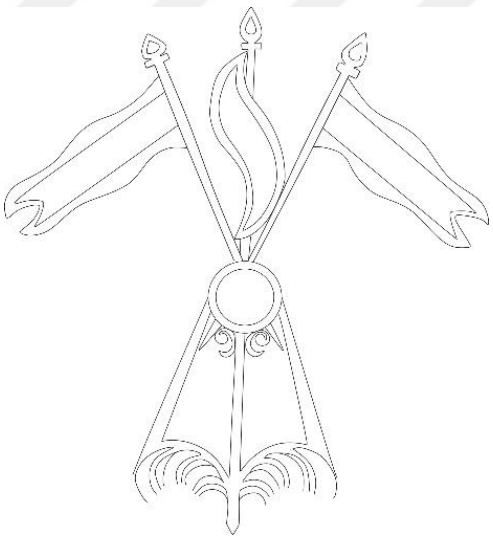

Çizim 2.77. Beden Duvarıdaki Süsleme

Foto. 2.283. Beden Duvarıdaki Süsleme

Caminin en bezemeli mimari öğesi minberdir **(Çizim 2.78) (Foto. 2.284)**.

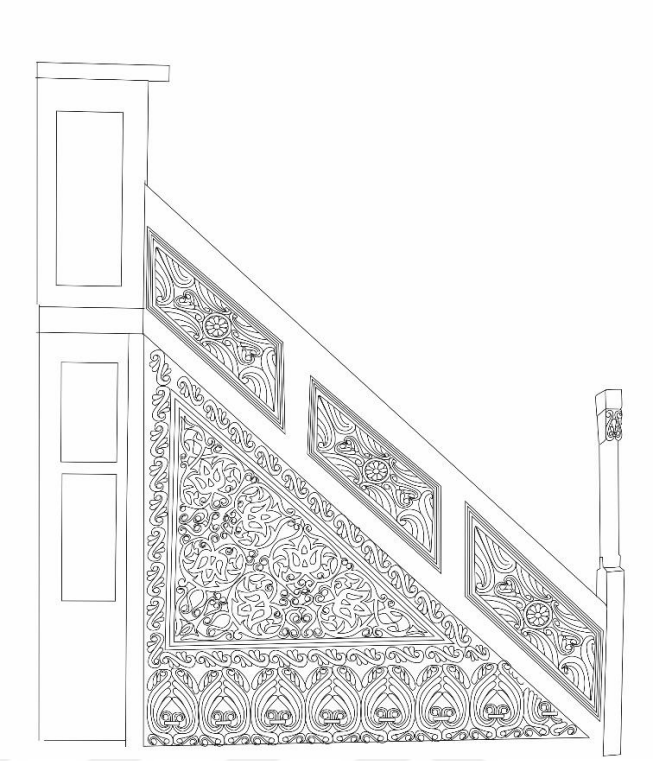

Çizim 2.78. Seslikaya Köyü Camii Minber Genel

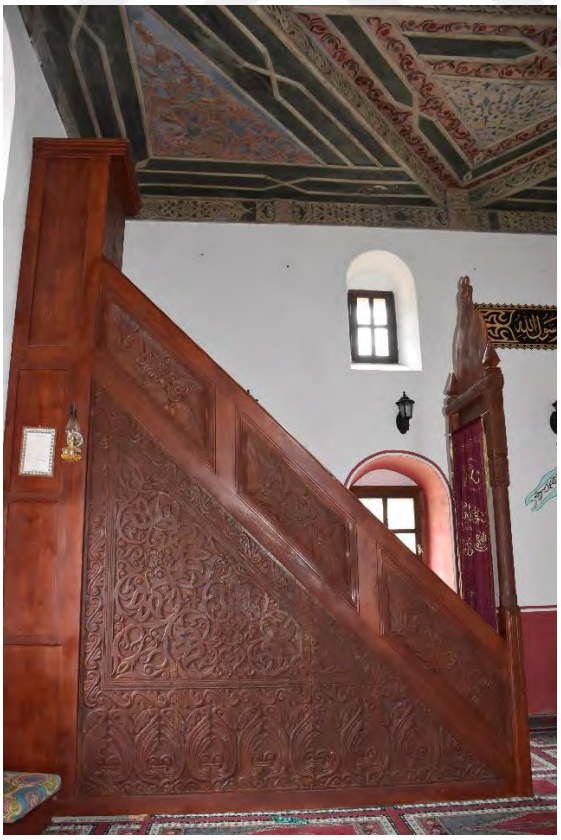

Foto. 2.284. Seslikaya Köyü Camii Minber Genel

Minber kapı tacının ana bezemesi olan güneş kursunun etrafı, başak motifi ile çevrelenerek madalyon haline getirilmiştir. Madalyon, üst kısımda yukarı doğru yükselerek, volütlenip iki yana akant olarak dökülürken, tepede hilal ile sonuçlandırılmıştır. Madalyonun altından çıkan ve volütlenerek son bulan akantlı bir kıvrım ise altlık görevindedir **(Çizim 2.79) (Foto. 2.285)**.

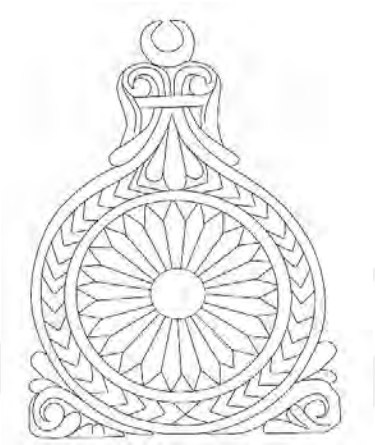

Çizim 2.79. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.285. Minber Kapı Tacı

Minberin aynalık bölümünü, tamamen iri palmetler ve bu motiften çıkan silmelerin oluşturduğu küçük yürekler, rumiler ve volütlerle dizayn edilmiştir. Aynalığın etrafı akantlı "S"ler ile sarılmıştır **(Çizim 2.80) (Foto. 2.286)**.

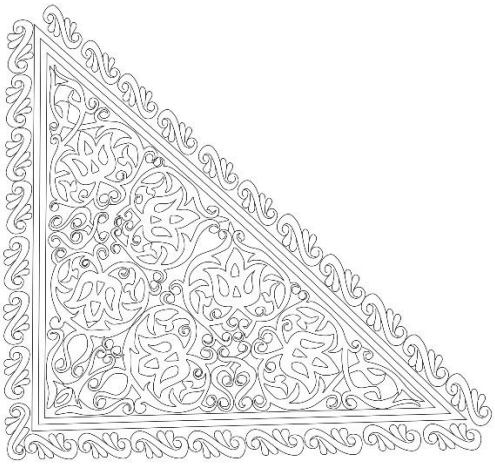

Çizim 2.80. Minber Aynalığı

Foto. 2.286. Minber Aynalığı

Aynalık ile bir ahenk içerisinde olan süpürgelik üzerinde, iç bölümde birbirine kenetlenen akantlar, dış bükey olarak yukarı devam edip üst bölümde yapraklar ile tamamlanmıştır. Bu kompozisyon tek sıra halinde süpürgeliği kaplamaktadır **(Çizim 2.81) (Foto. 2.287)**.

Çizim 2.81. Minber Süpürgeliği

Foto. 2.287. Minber Süpürgeliği

Minberin korkuluğu üç pano halindedir. Panoların merkezinde, daire içerisine alınmış gülbezek, bu motifi iki yanda destekleyen içleri akantlı, yüzyüze konulmuş "S"ler, dışta ise akantlar ile kaplanmış bir süslemeyle kompoze edilmiştir **(Çizim 2.82) (Foto. 2.288)**.

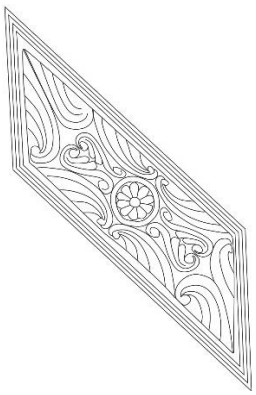

Çizim 2.82. Minber Korkuluğu

Foto. 2.288. Minber Korkuluğu

Caminin en tezyinatlı alanlarından birisi de mahfil ve taşıyıcılarıdır. Mahfili taşıyan ahşap sütunlar beş bölümde değerlendirilebilir. Birinci aşama, çokgen formdaki kaide olup sade bırakılmıştır. Kaidenin hemen üzerinde yükselen ikinci kısımda, gövde

bölümüne doğru uçları sivrileşen geometrik bezeme ve aralarına konulan ters damla motifi eşlik etmektedir. Sütunun, silindirik gövdesinin başlangıç bölümünde ise iç içe geçmiş "C" kıvrımları, üstte yer alan hayat ağacına, yer küre vazifesi görürken, hayat ağacının üzerinde yer alan gülbezekler, bir güneş gibi gökyüzünü anımsatmaktadır.

Dördüncü kısım, sütunun başlığıdır. Altta ve üstte birer silme ile sınırlandırılan başlığın iç bölümünde, palmetlerin işlendiği iki yürek motifinin, alt bölümlerinin sırt sırta geldiği süsleme programı uygulanmıştır. Yürek motiflerinin kıvrımlarından oluşan boşluklara ise stilize hayat ağacı işlenmiştir. Taşıyıcının beşinci bölümü, başlığın iki yanında, sütuna estetik bir değer katan, "S"-"C" kıvrımlarının meydana getirdiği kanatlardır **(Çizim 2.83) (Foto. 2.289)**.

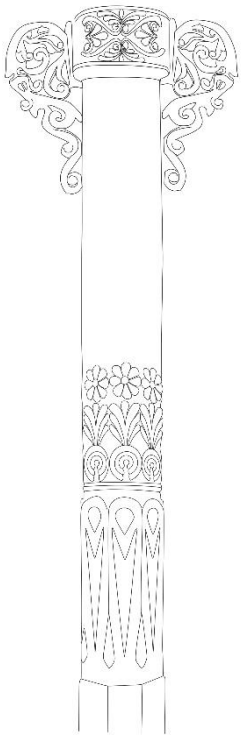

Çizim 2.83. Mahfil Sütunu

Foto. 2.289. Mahfil Sütunu

Taşıyıcından sonra mahfil balkonunun altında birbiri ile bağlantılı "C" kıvrımlarının içleri, volütlü rumiler ve akantlar, köşelerde ise içi ve taç kısmı palmetle tamamlanmış yürekler şeklindedir **(Çizim 2.84) (Foto. 2.290)**.

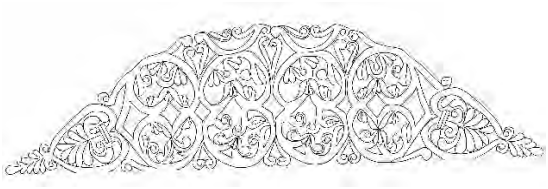

Çizim 2.84. Mahfil Balkon Altı

Foto. 2.290. Mahfil Balkon Altı

Mahfil balkon korkuluğunda süsleme üç kuşak halindedir. Birinci bordürü, kıvımlı bir dal içerisindeki akantlar, üçüncü bordürü ise birbiri içerisinden geçen ve içleri basit yapraklarla kompoze edilmiş zencerekler doldurmaktadır. Korkuluğun merkez ve en geniş bordürü, yüzyüze gelen ve volütlü olarak başlayan "C"ler, alta doğru birinci kıvrımda içeri püskül ile sonlanırken, ikinci kıvrımda incelerek birleşmekte, üçüncü kıvrımda ise dışa doğru çatallanarak iki volütle tamamlanmaktadır **(Çizim 2.85) (Foto. 2.291)**.

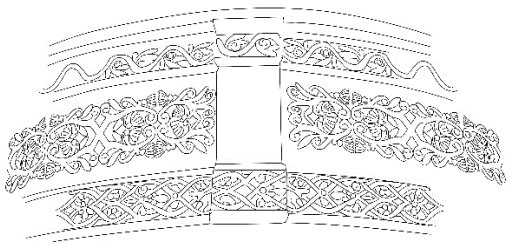

Çizim 2.85. Seslikaya Köyü Camii Balkon Korkuluğu

Foto. 2.291. Seslikaya Köyü Camii Balkon Korkuluğu

Süsleme ve kuruluş biçimi açısından camiye farklı bir boyut kazandıran ahşap tavan ve bağdadi kubbe, bezemeziyle de yapıya estetik bir değer kazandırmaktadır **(Çizim 2.86) (Foto. 2.292)**.

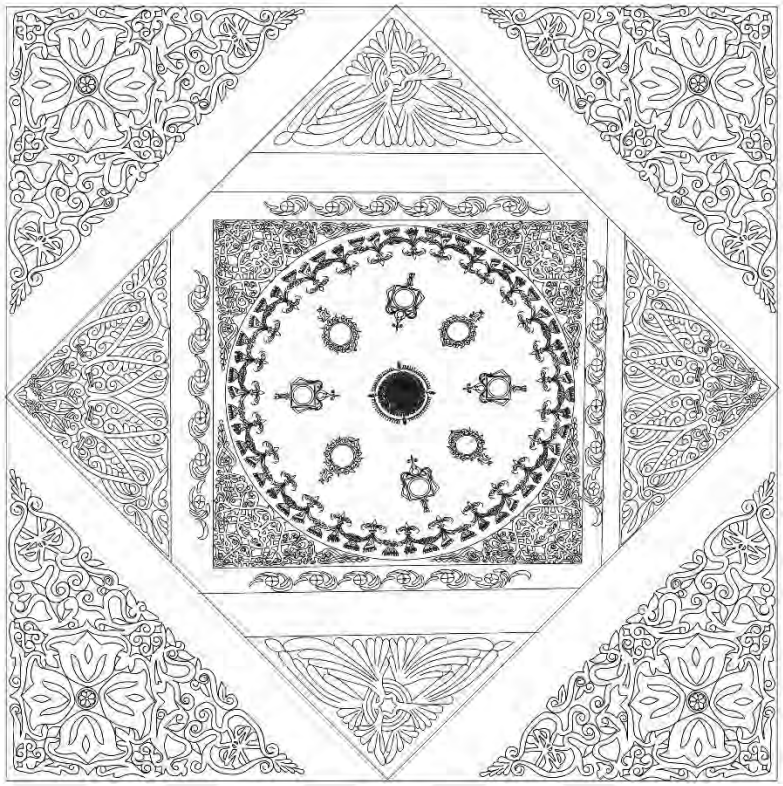

Çizim 2.86. Seslikaya Köyü Camii Tavan Süslemesi Genel

Foto. 2.292. Seslikaya Köyü Camii Tavan Süslemesi Genel

Ahşap tavanın dört köşesinde, ortada gülbezeğin bulunduğu ve dört taraftan palmet ile çevrelendiği bir kompozisyon bulunmaktadır. Kompozsiyonun etrafı, iki köşesinde ve

bazı yerlerde palmetle, bazı yerlerde ise volüt yaparak sonlandığı grift bir süsleme ile kuşatılmıştır **(Çizim 2.87) (Foto. 2.293)**.

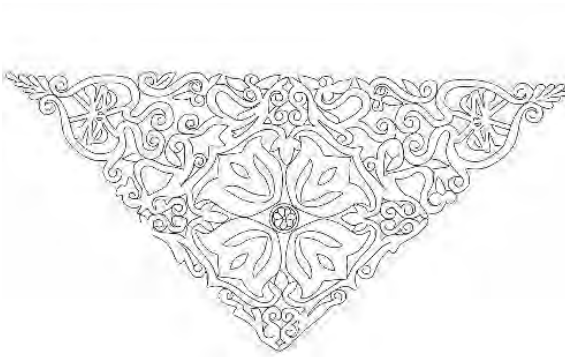

Çizim 2.87. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan

Foto. 2.293. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan

Tavanın birinci bindirmesinde, köşelerde iki farklı dekor uygulanmıştır. Bunlardan birincisi; bir çembere alttan ve üstten kenetlenerek köşelere doğru iki koldan uzanan akantlardan oluşan bezemedir. İkinci köşede, üç farklı büyüklükte aynı motif benzer şekilde tekrar edilmiştir. Birbirine kenetli olan iki volütlü kıvrım, dıştan geniş kavis alıp ters yöne doğru incelerek akantlı bir "S"ye dönüşmektedir **(Çizim 2.88-89) (Foto. 2.294-295)**.

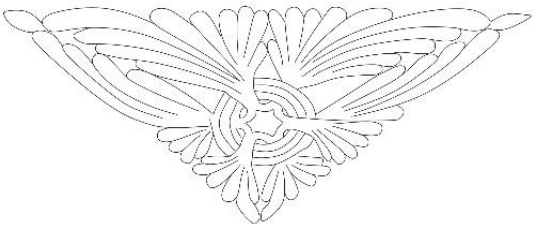

Çizim 2.88. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 1. Köşe

Foto. 2.294. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 1. Köşe

Çizim 2.89. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 2. Köşe

Foto. 2.295. Seslikaya Köyü Camii 1. Bindirme 2. Köşe

İkinci tavan bindirme aynı zamanda bağdadi kubbenin geçişini oluşturmaktadır. Üçgen formdaki bu bölümde, volütlü silmeler, rumi motifleri ve akant yapraklarının birbiri içerisinden geçerek meydana getirdiği komplike bir örgeye dönüşmektedir **(Çizim 2.90) (Foto. 2.296)**.

Çizim 2.90. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan İkinci Bindirme

Foto. 2.296. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan İkinci Bindirme

Ahşap tavanda bindirmeler arasında kalan ve içe bakan boşluklar, kıvrımlı dallar üzerindeki rumi ve palmetlerle dolgulanmıştır. Köşelerde kurgulanan bezemelerin etrafı ise çıtalarla belirginleştilmiş, içleri rüzgârda uçuşan gelincik çiçekleriyle işlenmiş bordürler ile ayrılmıştır **(Çizim 2.91) (Foto. 2.297)**

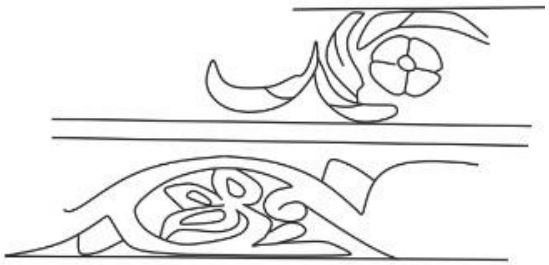

Çizim 2.91. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan Bindirme Geçişleri

Foto. 2.297. Seslikaya Köyü Camii Ahşap Tavan Bindirme Geçişleri

Caminin esas üst örtüsünü oluşturan bağdadi kubbenin eteğinde, altında tek parça mendillerin sarktığı zambaklar, birbirlerine aylama askı (girland) ile bağlanmıştır. Bu askıların üzerine püsküllü kumaşlar atılmıştır. Kubbenin iç bölümüne madalyonlar işlenmiştir. İçlerinde "Allah, Muhammed ve halifelerin ismi bulunan madalyonların bazıları altta iki kulplu veya kulpsuz bir vazo içerisinden çıkar vaziyette işlenmiştir. Ayrıca madalyonların etrafı gül ve perde motifleri ile sınırlandırılmış, tepede palmet ve hilal motiflerine yer verilmiştir **(Çizim 2.92-93) (Foto. 2.298-299).**

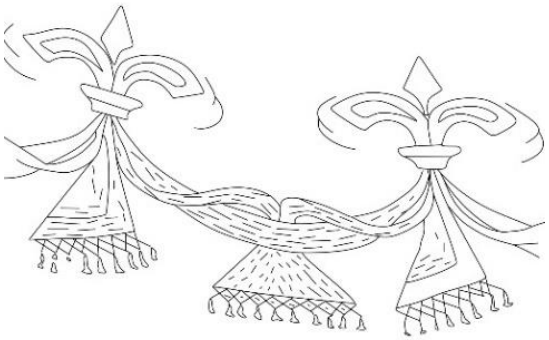

Çizim 2.92. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Eteği

Foto. 2.298. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Eteği

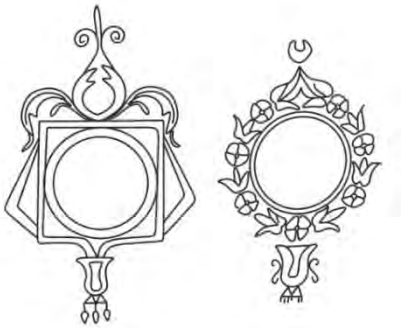

Çizim 2.93. Seslikaya Köyü Camii Kubbe İçi

Foto. 2.299. Seslikaya Köyü Camii Kubbe İçi

Süslemenin kendisine uygulama alanı bulduğu zirve kubbe göbeği ile temsil edilmiştir. Yedi bordürden meydana gelen göbekteki süslemeler, merkezden dışa doğru şu şekildedir; yıldızlı kabara, palmet, volütlü "C" kıvrım, yürek, akant dolgulu "C", iç içe geçmiş C ve son olarak da aralarında üçgen püsküllerin bulunduğu dört yöne nakşedilmiş olan lalelerdir **(Çizim 2.94) (Foto. 2.300)**.

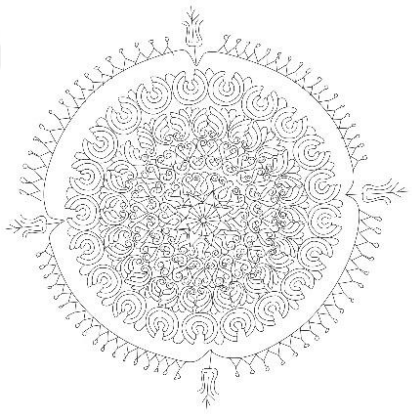

Çizim 2.94. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Göbeği

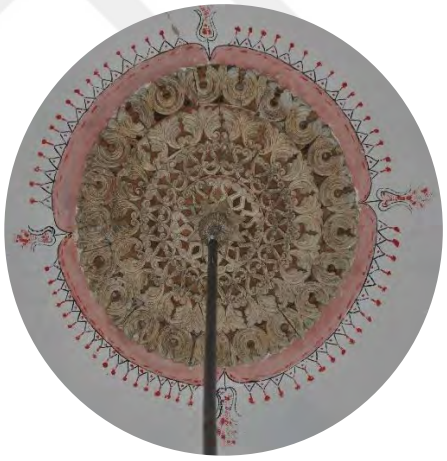

Foto. 2.300. Seslikaya Köyü Camii Kubbe Göbeği

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları yonu taş ile inşa edilmiştir. İçeride minber de ceviz, mahfilde ardıç ağacı kullanılmıştır. Caminin süsleme tekniklerinde beden duvarları ve kubbe içerisinde kalemişi, minber, mahfil ve kapı kanatlarında, düz satıhlı ve eğri oyma, çakma/aplike ve ajur tekniği uygulanmıştır.

2.2.7. Tunca Köyü Camii

Katalog No: 14

Çizim No: 2.95-109

Fotoğraf No: 2.301-340

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesine bağlı eski adı Dutha (Dutğ(h)e)[955] olan, Tunca Köyü'nün merkezinde eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır **(Harita 2.13)**

Harita 2.13. Tunca Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.073384-41.072439

İnceleme Tarihi: 24.11.2018

Tarihçesi: Tunca Köyü Camii, giriş kapısında, mihrapta, mahfilde, minberde ve minarede olmak üzere sekiz kitabeye sahiptir.

Girişin batısındaki kitabelerden birincisinde; "*Sahibul hayr-u vakif-el hicr Alemdar Zade Ahmet 1320/1902*", ikincisinde; *"Bu binayı bina eden duası müstecab olsun, olsun cenette sarayı cehennemden baid olsun.... Abdurrahman? Sene 1320/1902,* üçüncüsünde; "*Ustabaşı Mapavrili Selimzade Hüseyin İbni Rıza 1320/1902"* senesi geçmektedir.

Mihrap kavsarasını üzerinde ve mihrabın batısında birer kitabe mevcuttur. Kavsara üzerindekinde; *"Küllemâ dehale aleyhâ zekeriyyel mihrab 1320"* ayeti geçerken batıda bulunan yazıt silik olduğu için okunamamıştır.

[955] Süleyman Dinç, *Geçmişten Günümüze Rize Vakıfları,* İstanbul 2013, 23, Atar, 50, Saraç, 271.

Bir diğer kitabe mahfil balkonunun ortasına yerleştirilmiştir. Yazıtta; *"İbrahimoğlu Muhammed İbni Salih 1327/1909"* yazmaktadır.

Minber kapısınındaki kitabede; *Sümme denâ fetedella Fekâne kâbe kavseyni ev ednâ, Sahibetül Hayrat Paşakoğlu'nun kerimesi Aişe 1327/1909*" ibaresi okunmaktadır.

Minare üzerinde bulunan kitabe ise günümüz Türkçesi ile hazırlanmış olup *"Osman Çebi tarafından 1958 yılında inşa edilmiş"* olduğu kayıtlıdır.

Cami ile ilgili köy halkı tarafından alınan bilgiler doğrultusunda bağdadi kubbesinin "*Bilal Usta"* tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tunca Köyü ile ilgili iki farklı vakıf kaydına rastlanmıştır. Birinci kayıtta, Omcore (Güney) Mahallesi'nde bulunan cami, 1817 yılında Pune'nin Ahmet'in oğlu Pune Hüseyin tarafından inşa edilmiştir[956]. İkinci vakıf kaydı ise 1885 tarihli olup Puneninoğlu Hüseyin Ağa ibn-i Ahmed Ağa tarafından camiye para vakfedilmiştir[957].

Buna göre caminin 1817 yılında inşa edildiği, üzerinde yer alan kitabelere istinaden ise vakıf sahibinin Alemdarzade Ahmet olduğu ve yapının 1902 tarihinde usta Mapavrili Selimzade Hüseyin İbni Rıza tarafından yeniden yapıldığı açıktır. Caminin inşasından yedi yıl sonra da mahfili ve minberi eklenmiştir **(Foto. 2.301-308)**.

Foto. 2.301. Tunca Camii Birinci Kitabe

Foto. 2.302. Tunca Camii İkinci Kitabe

[956] Saraç, 271. (VGMA. Nr.2495/23, 45)
[957] Güvelioğlu, (VGM. Arşivi, Defter No: 588, 102; Pazar Şer'iye Sicili, 1478, 74)

Foto. 2.303. Tunca Camii Üçüncü Kitabe

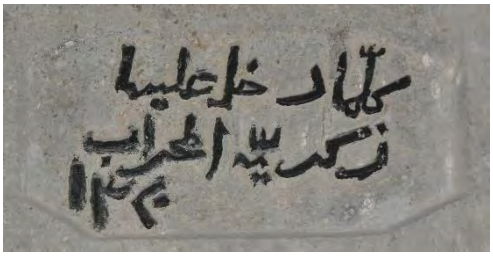

Foto. 2.304. Tunca Camii Mihrap Kitabesi

Foto. 2.305. Tunca Camii Mihrabın Batısındaki Kitabe

Foto. 2.306. Tunca Camii Mahfil Kitabesi

Foto. 2.307. Tunca Camii Minber Kitabesi

Foto. 2.308. Tunca Camii Minare Kitabesi

Usta Adı veya Usta Grubu: Mapavrili Selimzade Hüseyin İbni Rıza, Bilal Usta

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yakın zaman restore ettirilmiş ve kullanıma açılmıştır **(Foto. 2.309)**.

Foto. 2.309. Tunca Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey güney istimatinde eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak yaptırılmıştır. 9,21 x 5,61 m. ölçülerindeki, medrese üzerinde inşa edilen cami, 12,43 x 8,33 m. ebatlarında, 0,65 m. duvar kalınlığında, dikdörtgen planlıdır **(Çizim 2.95-96).**

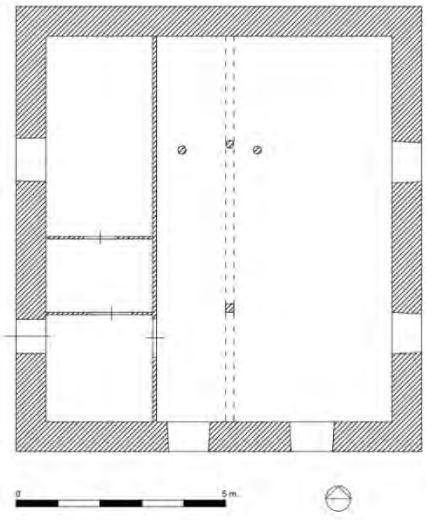

Çizim 2.95. Tunca Köyü Camii Alt Kat Planı

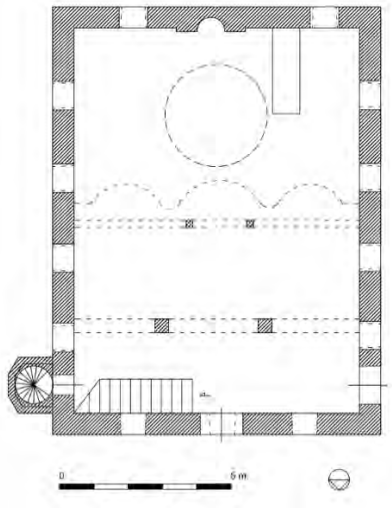

Çizim 2.96. Tunca Köyü Camii Planı

Yapının cepheleri birbirini tekrar eden özelliksiz bir mimari yansıtmaktadır. Güney, doğu ve batı yönde medrese katıyla üç katlı bir görünüm sergileyen yapının, medrese bölümü dikdörtgen söveli, mazgal tipindeki beş (5), cami ise dikdörtgen formlu yirmibeş (25) pencere ile aydınlatılmıştır.

Caminin, medresesine güneybatıda açılan düz lentolo bir giriş kapısı ile girilmektedir. Kapıdan girildikten sonra kare plandaki geçiş alanına ulaşılmaktadır. Bu alanın kuzeyinde lavoba ve gasılhane, doğusunda ise kadınların namaz kıldığı bölüm olarak kullanılan mekâna erişilmektedir.

Yapının kuzeydoğu köşesine bitişik minaresi silindirik gövdeli, tek şerefelidir. Son cemaat yeri bulunmayan camiyi büyütmek amacıyla son dönemlerde kuzeye doğru genişletilmiştir**.**

Camiye kuzeyde ve batıda açılan iki sade giriş kapısı ile geçilmektedir. Giriş ekseninde bulunan geleneksel özellikteki taş mihrabı, silmelerle çevrelenmiş olup, alttan yukarı doğru daralan bir forma sahiptir. Mihrabın batısındaki ahşap minberi orijinal ve köşk bölümü kısa tutulmuştur**.**

İbadet mekanının kuzey bölümünde bulunan kadınlar mahfili, üç balkonlu olup balkonların, birbirine kıvrılarak bağlanması estetik bir görüntü oluşturmaktadır.

Cami, dıştan kırma çatılı, içten ise herhangi bir desteğe oturmayan bağdadi kubbeyle örtülmüştür **(Foto. 2.310-327)**.

Foto. 2.310. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.311. Caminin Doğu Cephesi

Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi

Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.312. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.313. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.314. Geçiş Mekanı

Foto. 2.315. Gasılhane

Foto. 2.316. Medrese Odası

Foto. 2.317. Medrese Odası

Foto. 2.318. Caminin Kuzey Girişi

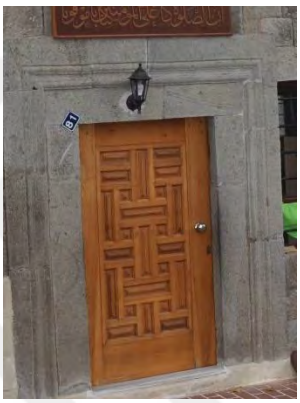

Foto. 2.319. Caminin Batı Girişi

Foto. 2.320. Harim Mekânı

Foto. 2.321. Harim Mekânı

Foto. 2.322. Caminin Mihrabı

Foto. 2.323. Caminin Minberi

Foto. 2.324. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.325. Kadınlar Mahfili

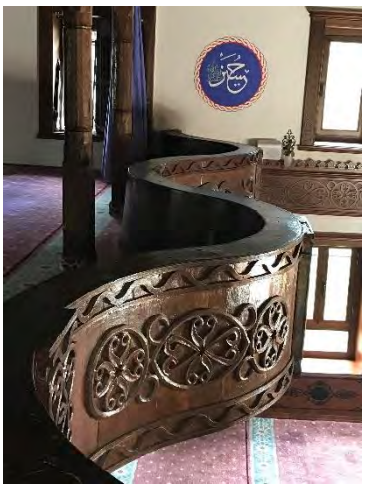

Foto. 2.326. Mahfil Korkulukları

Foto. 2.327. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Tunca Köyü Camii'nin sade ve hareketsiz dış cephesine karşılık, iç mimaride özgün süslemeler, kapı kanatları, minber, mahfil ve kubbede kendini göstermektedir.

Caminin kuzey ve batıdaki giriş kapılarının orijinal kanatları sökülerek medresenin iç mekânında kullanılmıştır. İki kanatlıyken birleştirilip tek kanat haline getirilen birinci kapıda birbirine tekrar eden üçer pano bulunmaktadır. Panolarda damla, yürek ve penç motifleri nakşedilmiştir. İkinci kapıda da benzer süslemeler görülmektedir **(Çizim 2.97-98) (Foto. 2.328-329)**.

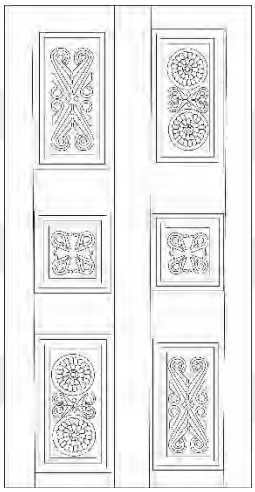

Çizim 2.97. Birinci Kapı

Foto. 2.328. Birinci Kapı

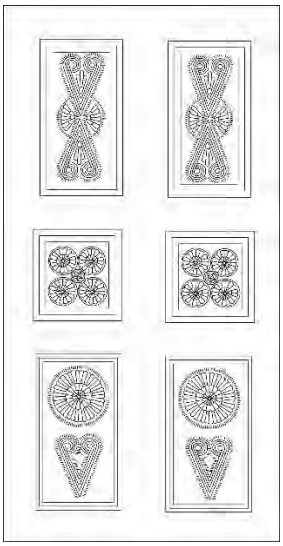

Çizim 2.98. İkinci Kapı

Foto. 2.329. İkinci Kapı

Zengin ahşap süslemeleri ile ön plana çıkan minber, farklı bezeme türlerini de içerisinde barındırmaktadır **(Çizim 2.99) (Foto. 2.330)**.

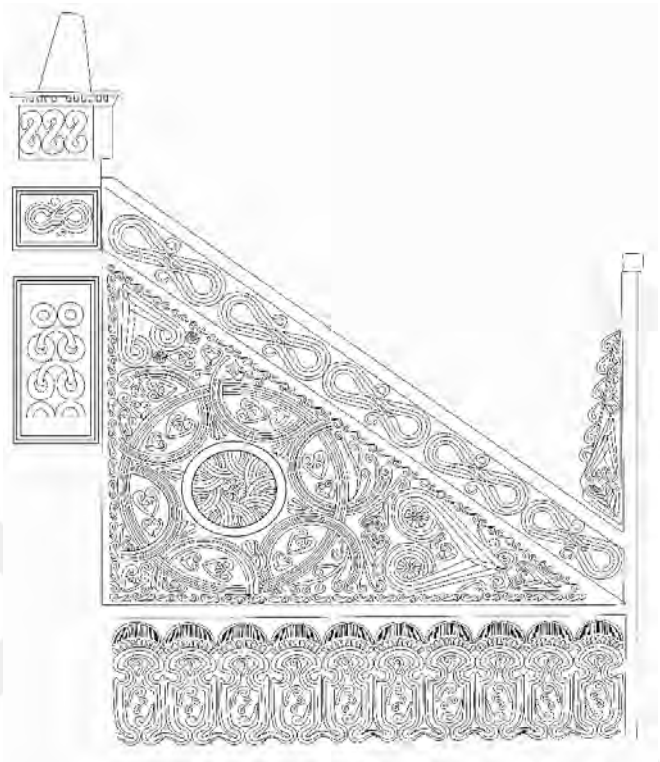

Çizim 2.99. Tunca Köyü Camii Minber

Foto. 2.330. Tunca Köyü Camii Minber

Minberin kapı tacı, üstte “S”, “C” kıvrımları ve yıldız motifinin oluşturduğu tepelik altında toplanan, etrafı “S” kıvrımları ile çevrelenmiş güneş kursu motifinin meydana getirdiği bir madalyondan oluşmaktadır **(Çizim 2.100) (Foto. 2.331)**.

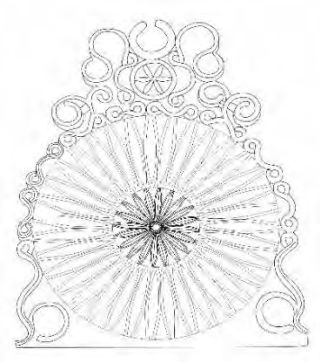

Çizim 2.100. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.331. Minber Kapı Tacı

Ahşap minberin en bezemeli bölgesi aynalıktır. Basit silmelerle doksan derecelik bir üçgen içerisine alınan ve iç kısmı “S” kıvrımları ile belirginleştirilerek diğer birimlerden ayrılan aynalığın merkezini, gülbezek motifi dolgulamaktadır. Bu bezemenin etrafını, dıştan tam bir çemberin kuşattığı, içte ise yarım çemberlerin birbirini keserek sonsuzluk prensibinin uygulandığı geometrik örgü tamamlamaktadır. Bu programı dışta ise büyük bir çember ve bu halka ile kesişen altı daire, bütün kompozisyonu büyük bir kesişimler zincirine dönüştürerek madalyon haline getirmektedir. Çemberlere, üst ve sağ alt köşede akantların kıvrılarak meydana getirdiği ve volütlerin gülbezeklerle harekentendirildiği yürek motifleri desteklemekte, aralara serpiştirilen küçük yürekler ve gülbezekler dekorasyonun tamamlanmasına eşlik etmektedir **(Çizim 2.101) (Foto. 2.332)**

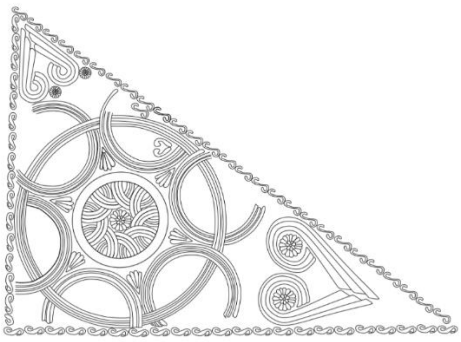

Çizim 2.101. Minber Aynalığı

Foto. 2.332. Minber Aynalığı

Minberin süpürgeliğimde farklı bir bezeme uygulanmıştır. Kademeli silmeler altta, içten dışa kıvrılarak yukarı doğru yükselmektedir. Bu yükseliş boyun bölümünü oluşturduktan sonra üstünde basit yaprakların bulunduğu tepelik bölümünden, aynı hatlarla aşağı inerek yandaki bezemeyle birleşmektedir **(Çizim 2.102) (Foto. 2.333)**.

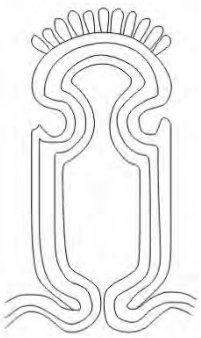

Çizim 2.102. Minber Süpürgelik

Foto. 2.333. Minber Süpürgelik

Aynalıktan, silmelerle ayrılan korkuluk bölümünü, "S" kıvrımları meydana getirmektedir. Korkuluk ile kapı kesişimin olduğu köşebent, yürek ve "S" kıvrımları ile kompoze edilirken, dış hatta volütlü dalga formu dikkat çekmektedir **(Çizim 2.103-104) (Foto. 2.334-335)**.

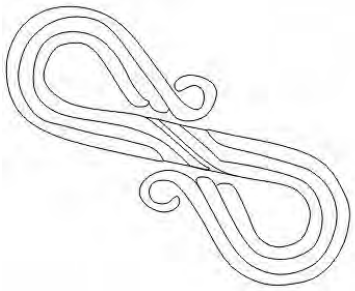

Çizim 2.103. Minber Korkuluğu

Foto. 2.334. Minber Korkuluğu

Çizim 2.104. Minber Köşebent

Foto. 2.335. Minber Köşebent

Minberin köşk altında ise "C" kıvrımları ve buna bağlı halkalarla oluşturulan bezemeler görülmektedir **(Çizim 2.105) (Foto. 2.336)**.

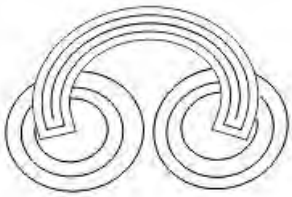

Çizim 2.105. Minber Köşk Altı

Foto. 2.336. Minber Köşk Altı

Mahfilin kıvrımlı hatlarla birleştirilmiş balkon korkuluklarına farklı motifler nakşedilmiştir**.** Birinci balkonda, sonsuzluk prensibinde birbirine tamamlayarak devam eden "S" geçmeler ve yine akantlı "S"lerin bir araya gelerek oluşturduğu yürekler işlenmiştir. Bu iki motif, "S" kıvrımları ve bu kıvrımların devam ederek birbirleriyle bağlantılı olarak oluşturduğu, atkı örgüyle ayrılmıştır **(Çizim 2.106) (Foto. 2.337)**.

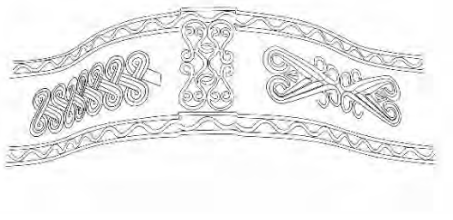

Çizim 2.106. Tunca Köyü Camii 1. Balkon

Foto. 2.337. Tunca Köyü Camii 1. Balkon

İkinci balkonun ortasında bulunan kitabe panosunun batısında, üç farklı çember içerisine alınmış yürekler, doğusunda ise uçları volütlü olarak biten iç içe geçmiş iki silme arasına yerleştirilen güneş ışınları göze çarpmaktadır **(Çizim 2.107) (Foto. 2.338)**.

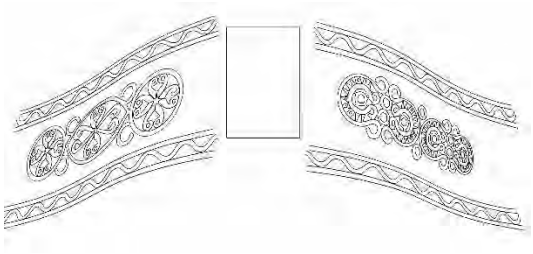

Çizim 2.107. Tunca Köyü Camii 2. Balkon

Foto. 2.338. Tunca Köyü Camii 2. Balkon

Mahfilin üçüncü balkonundaki bezemeler, birinci balkon ile aynı olup, tek farklı süsleme unsuru ters ve düz olarak yerleştirilmiş, alkantların meydana getirdiği damla örgüleridir **(Çizim 2.108) (Foto. 2.339)**.

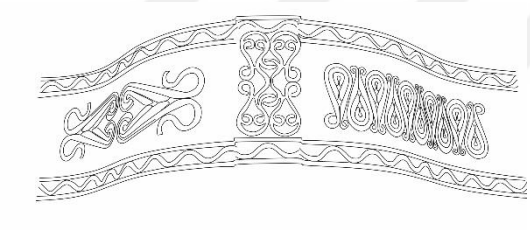

Çizim 2.108. Tunca Köyü Camii 3. Balkon

Foto. 2.339. Tunca Köyü Camii 3. Balkon

Caminin bir diğer bezeme alanı bağdadi kubbesidir. Kubbe göbeğini domine eden büyük boyuttaki kademeli yıldızın, her bir kolundan çıkan şevronlar, kubbe eteğinde küçük kıvrımlar halinde kalan "S"lere bağlanmaktadır **(Çizim 2.109) (Foto. 2.340)**.

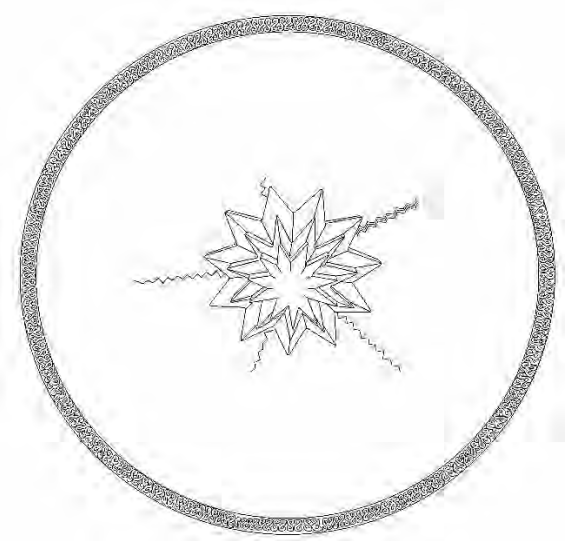

Çizim 2.109. Tunca Köyü Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi

Foto. 2.340. Tunca Köyü Camii Bağdadi Kubbe Süslemesi

Malzeme Teknik: Cami, düzgün kaliteli kesme taş malzemedendir. Kuzeydoğusundaki minare ise betonarmedir. Caminin harim bölümünde beden duvarları üzerinde orijinal olmayan kalemişi tekniğindeki süslemeler görülmektedir. Mimari öğelerinden minber, ceviz ağacından yapılmış olup üzerindeki süslemeler ajur ve çakma/aplike tekniği ile yapılmıştır. Yapının mahfili ise kestane ağacı olup üzerindeki süslemeler çakma/aplikedir.

2.2.8. Kirazlık Köyü Camii

Katalog No: 15

Çizim No: 2.110-111

Fotoğraf No: 2.341-360

Yeri: Rize'nin Ardeşen İlçesine bağlı olan ve eski adı kayıtlarda Celaiskur olarak geçen Kirazlık Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.14)**

Harita 2.14. Kirazlık Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.122290-41.091284

İnceleme Tarihi: 04.04.2021

Tarihçesi: Caminin banisi ve inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bölge halkıyla gerçekleştirilen görüşmelerde cami arsasının Yoboğlu Mustafa Demirtaş tarafından bağışlandığı ve eserin 1920'lerde inşa edildiği belirtilmiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, büyük ölçüde tahrip olmuş ve yıkılmaya yüz tutmuştur **(Foto. 2.341)**.

Foto. 2.341. Kirazlık Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Kirazlık Köyü Camii, tamamen ahşaptan çantı tekniğinde 5,38 x 5,91 m. ölçülerinde kare planda ve 0,10 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.110)**.

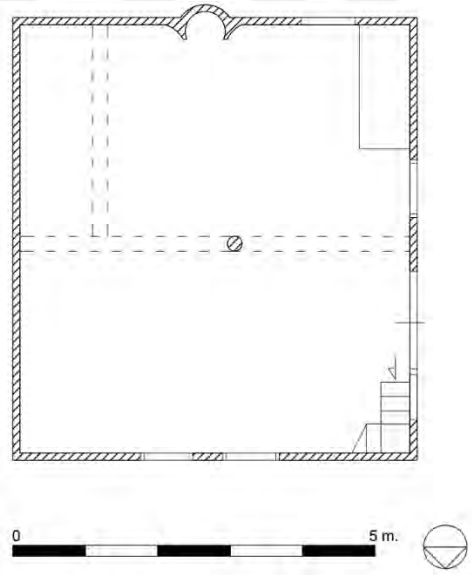

Çizim 2.110. Kirazlık Köyü Camii Planı

Yapıyı meydana getiren ahşap duvarlardan doğu cephe sağır bırakılırken diğer cephelerde dikdörtgen formlu yedi (7) pencere harim mekanını aydınlatmaktadır. Bu pencerelerden güneydeki mahfil seviyesinde, diğerleri ise iki katlı bir görünüm ortaya koymaktadır.

Harim mekanına bugün alt kısmı boşlukta olan dikdörtgen formlu sade bir kapıyla geçilmektedir. Minimal ölçülerdeki iç mekânın güneyindeki sivri kemerli ve mukarnas

kavsaralı mihrap nişi hem içe hem de dışa doğru taşıntı yapmaktadır. Mihrabın batısındaki ahşap minber, sadece korkuluk ve aynalık bölümlerinde oluşmakta ve doğrudan duvara dayanmaktadır. Vaaz kürsüsü ise özgün olmayıp koniktir.

Harimi "L" biçiminde kuşatan ve kuzeybatı köşedeki merdivenlerle çıkılan kadınlar mahfili silindirik gövdeli tek ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Cami, içten ahşap tavan dıştan ise kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.342-360)**.

Foto. 2.342. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.343. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.344. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.345. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.346. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.347. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.348. Harim Mekânı

Foto. 2.349. Harim Mekânı

Foto. 2.350. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.351. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.352. Caminin Mihrabı

Foto. 2.353. Caminin Minberi

Foto. 2.354. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.355. Ahşap Sütun

Foto. 2.356. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.357. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.358. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.359. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının dış mimarisinde gösterişten uzak yalın bir anlayış hakimdir. Bu tercih iç bölümede büyük ölçede yansımıştır. Harimi kısmen hareketlendiren tek süsleme unsuru ise minberin korkuluk bölümündedir. Korkuluğun yüzeyi, içi yıldızlarla dolgulanmış dairesel geçmelerle dolgulanmıştır **(Çizim 2.111) (Foto. 2.360)**.

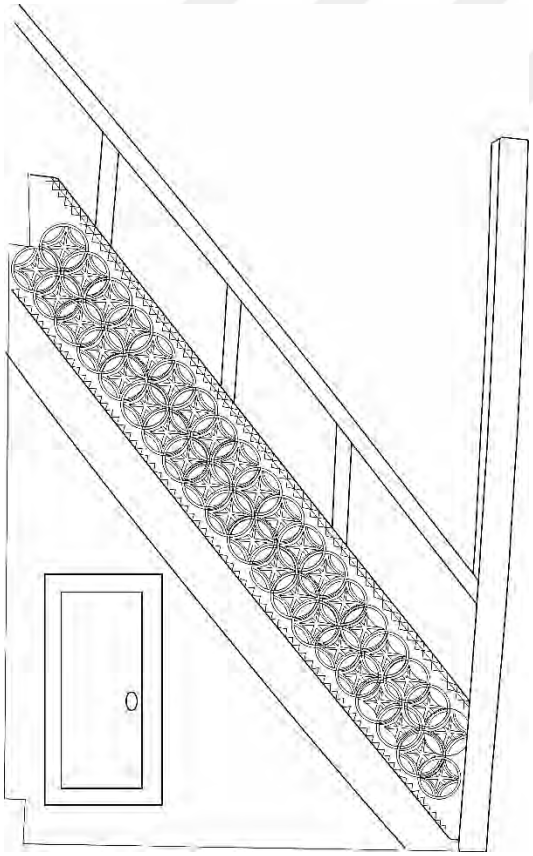

Çizim 2.111. Minberin Süslemelesi

Foto. 2.360. Minberin Süslemelesi

Malzeme Teknik: Yapı, çantı tekniğinde, kurtboğazı geçmelerle inşa edilmiştir. Süslemede ise oyma tekniği kullanılmıştır.

2.3. ÇAMLIHEMŞİN/VİCEALTI

2.3.1. Zilkale Köyü Camii

Katalog No: 16

Çizim No: 2.112-125

Fotoğraf No: 2.361-390

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesinde Zilkale Köyü'nde (Koluna)[958] eğimli bir yamaç üzerinde bulunmaktadır **(Harita 2.15)**.

Harita 2.15. Zilkale Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.553363-40.571666

İnceleme Tarihi: 20.03.2020

Tarihçesi: Koluna Camii olarak da bilinen yapının tek kitabesi mihrap kavsara kemerinin üzerinde yer almaktadır **(Foto. 2.361).**

[958] Atar, 51.

Foto. 2.361. Zilkale Köyü Camii Mihrabı

Kitabe metni ise şöyledir;

Küllema dehale aleyha Zekeriyya'l mihrab

Maşallah

Subhan Allah

Sene 1304/1887

Mihrap kitabesi dışında caminin 1806 tarihli vakıf kaydında, yapının Mehmed adlı bir kişi tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir[959]. İkinci vakıf kaydı ise 1904 tarihlidir[960].

Kitabe ve arşiv kayıtlarından hareketle caminin ilk olarak 1806 yılında inşa edildiği, 1887'de ise yenilendiği düşünülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, kullanıma açık ve sağlamdır **(Foto. 2.362)**.

[959] Kul, 225. (VGMA. 561-82 7 Ra 1221, 170)
[960] Güvelioğlu, 32. (Pazar Şer'iye Sicili, 1483, 112-113)

Foto. 2.362. Zilkale Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazi üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının alt katı, 7,41 x 6,40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı 0,71 m. duvar kalınlığına sahip olup üst katı, 7,59 x 6,32 m. ebatlarında enine dikdörtgen planlı ve 0,60 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 112-113)**.

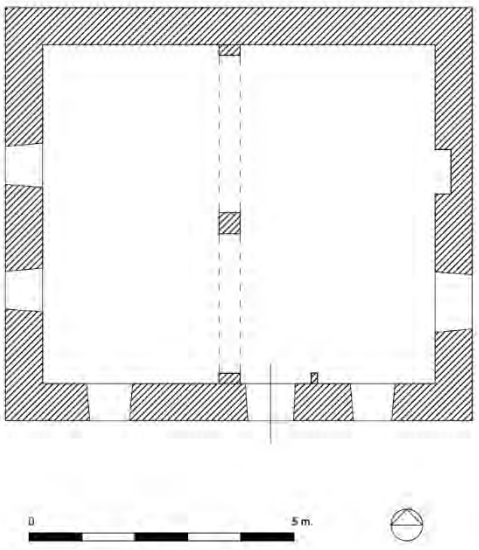

Çizim 2.112. Cami Alt Kat Planı

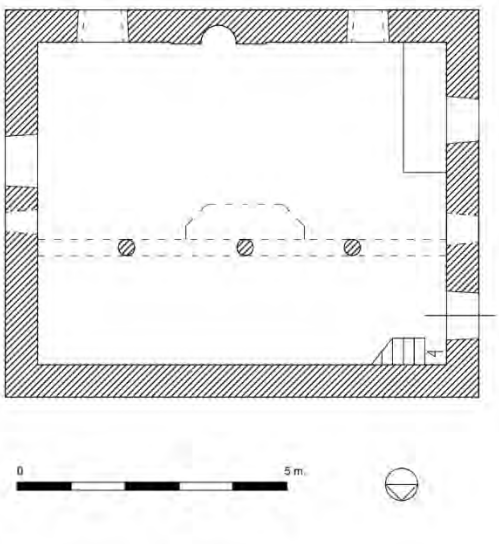

Çizim 2.113. Cami Planı

Sivil mimari örneklerini anımsatan caminin, gösterişten uzak sade beden duvarları da bu kanıyı destekler mahiyettedir. Bu sade anlayış cephelerde açılan dikdörtgen söveli pencerelerle hareketlendirilmiştir. Alt katın ışık almasını sağlayan mazgal formlu beş pencere, caminin kuzey ciheti dışındaki yönlerde açılan sekiz (8) pencere ile uyum içerisindedir

Caminin alt katına güney eksende açılan bir kapı ile geçilmektedir. Doğu duvarda yer alan ocak nişi ve bölge halkı, buranın zamanında eğitim amacıyla kullanıldığı göstermektedir. Bugün depo işlevini gören alt katta bulunan üç ahşap sütun, üst örtünün yükünü azaltmaktadır.

Minaresi ve son cemaat mekânı bulunmayan caminin, batısına yapıyla bitişik bir imam evi eklenmiştir.

Harim mekânına, kuzeybatı cihetindeki düz lentolu kapı ile ulaşılır. Güneyde iki pencere arasına konumlandırılan dikdörtgen formlu taş mihrap, bölgenin karakteristik özelliğini devam ettirmekte ve aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Bu daralma kavsara bölümünde yedi (7) dilim yaparak son bulmaktadır.

Vaaz kürsüsü bulunmayan ibadet mekânının güneybatı köşesini dolduran ahşap minberi klasik anlayışta olup oldukça sadedir.

Girişin hemen karşısına konumlandırılan düz bir merdivenle, iki ahşap sütun tarafından taşınan, beşgen köşeli balkona sahip kadınlar mahfiline çıkılmaktadır.

Cami, içten ahşap tavanlı, dıştan ise sac kaplı kırma çatılıdır **(Foto. 2.363-378)**.

Foto. 2.363. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.364. Yapının Güneybatı Cephesi

Foto. 2.365. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.366. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.367. Alt Kat

Foto. 2.368. Alt Kat

Foto. 2.369. Harim Mekânı

Foto. 2.370. Harim Mekânı

Foto. 2.371. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.372. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.373. Caminin Mihrabı

Foto. 2.374. Caminin Minberi

Foto. 2.375. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.376. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.377. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.378. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Dış cephesi yalın olan caminin içerisimde bezemeler mihrap, mahfil ve minber üzerinde toplanmıştır.

Mihrap kavsarasını, üzerinde yer alan zikzaklarla belirginleştiren dilimli kemerden çıkan zeytin dalları sağa ve sola doğru eğilirken kemerin tepeliği bir hilalle nihayetlendirilmiştir. Kemerin köşe boşlukları ise servi ile dolgulanmıştır **(Çizim 2.114) (Foto. 2.379)**.

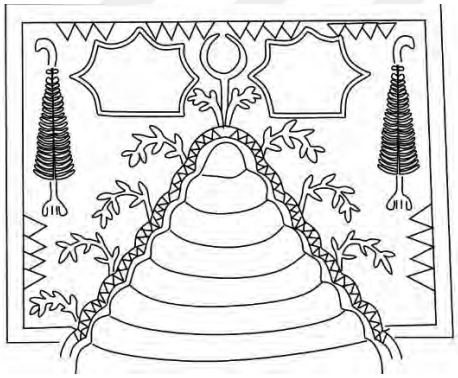

Çizim 2.114. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.379. Mihrap Süslemesi

Ahşap minberde kapı tacı, korkuluk, süpürgelik köşk altı ve aynalığı kuşatan bordürlerde bezeme açısından mütevazi bir görünüm hakimdir **(Çizim 2.115) (Foto. 2.380)**.

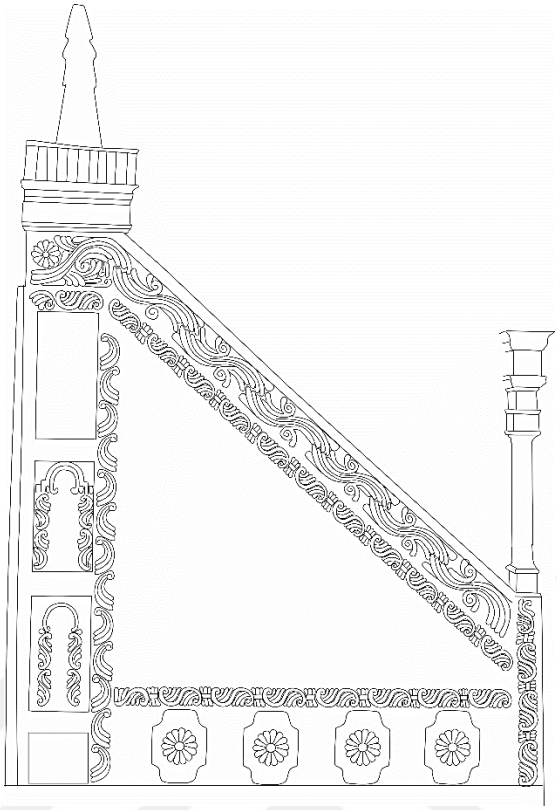

Çizim 2.115. Cami Minberi Genel

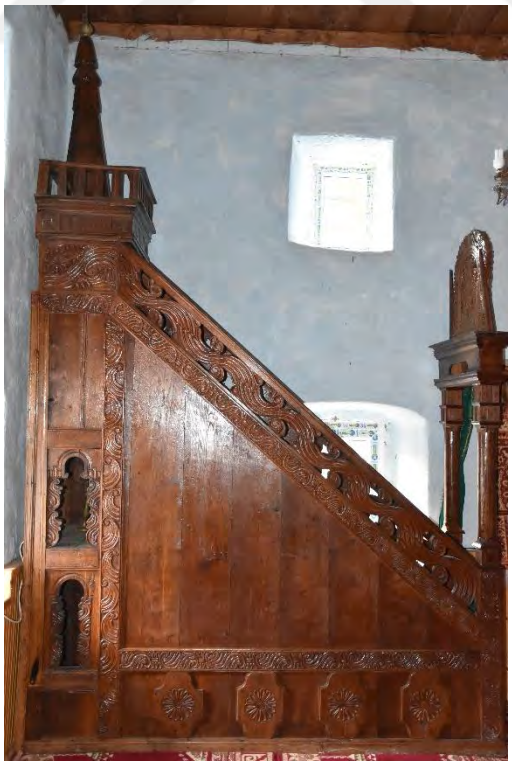

Foto. 2.380. Cami Minberi Genel

Minber kapısı üzerindeki tac, ters yerleştirilmiş olup bezeme köşk bölümüne bakmaktadır. Çevresi akantlı "S" kıvrımları ile kuşatılmış dekoratif bir pencere gibi tasarlanan tacı oluşturan silmelerden, tepelik kısmı testere dişi ile hareketlendirilmiştir. Tacın içi ise karşlıklı "S"lerin, iç ve dış kısımlarına konulan akant ve gülbezeklerle dolgulanmıştır **(Çizim 2.116) (Foto. 2.381)**.

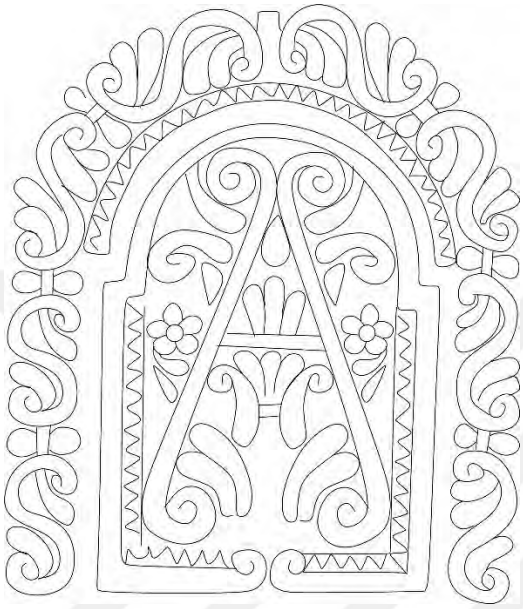

Çizim 2.116. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.381. Minber Kapı Tacı

Minber aynalık bölümünde aynalığın çevresi, üstte ve altta akantlı "S"lerle, güneyde ise akantlı "C"lerle belirlenmiştir **(Çizim 2.117) (Foto. 2.382-383)**.

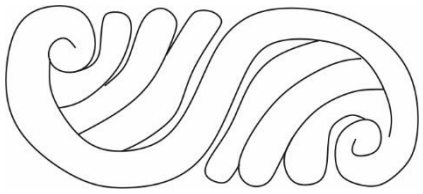

Çizim 2.117. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi

Foto. 2.382. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi

Çizim 2.118. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi

Foto. 2.383. Minber Aynalığını Çevreleyen Bordür Süslemesi

Süpürgelik kısmı dört pano halinde işlenmiş olan gülbezeklerle zenginleştirilmiştir. Korkuluk bölümünü akantların meydana getirdiği yayvan "S" kıvrımları dekore etmektedir **(Çizim 2.119-120) (Foto. 2.384-385)**.

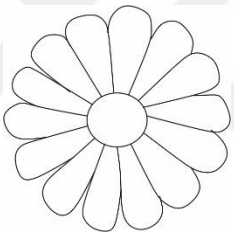

Çizim 2.119. Minber Süpürgeliğindeki Süsleme

Foto. 2.384. Minber Süpürgeliğindeki Süsleme

Çizim 2.120. Minber Korkuluk Süslemesi

Foto. 2.385. Minber Korkuluk Süslemesi

Dikey dikdörtgen birer pano halinde, köşk altında açılan iki dekoratif açıklık birbirinin tekrarı niteliğindedir. Üstteki "C" kıvrımı, iki yanda akantlı "S"lerle birleşerek bir pencere görünümüne kavuşmaktadır **(Çizim 2.121) (Foto. 2.386)**.

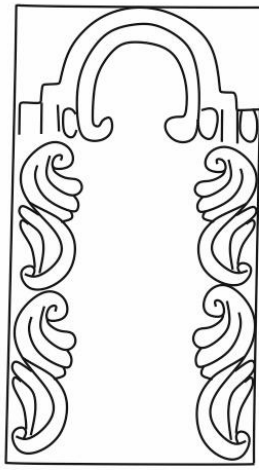

Çizim 2.121. Minber Köşk Altı Dekoratif Panolar

Foto. 2.386. Minber Köşk Altı Dekoratif Panolar

Minberden sonra mahfil taşıyıcılarında, içi palmet dolgulu sırt sırta "S" ve içi palmet dolgulu "C" kıvrımları ile karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.122-123) (Foto. 2.387-388)**

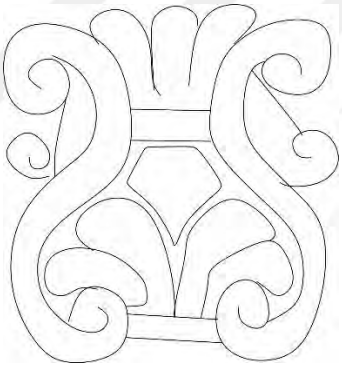

Çizim 2.122. Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme

Foto. 2.387. Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme

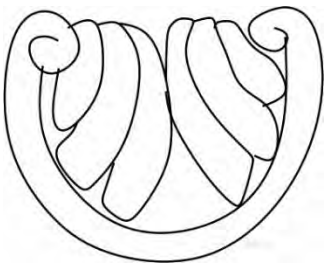

Çizim 2.123. Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme

Foto. 2.388.Taşıyıcı Ayak Üzerindeki Bezeme

Profilli yastıklarla taşınan ve dışa beşgen olarak yansıyan mahfil balkonunda, iç içe geçmiş ve bir ters bir düz olarak yerleştirilmiş akantlı "C" ler, cepheyi tek düzelikten kurtaran bezemesel detaylar olmuştur **(Çizim 2.124) (Foto. 2.389)**.

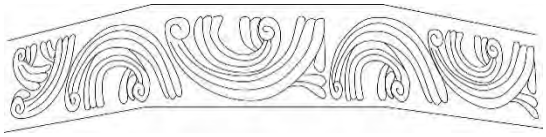

Çizim 2.124. Mahfil Balkon Süslemesi **Foto. 2.389.** Mahfil Balkon Süslemesi

Caminin genel süsleme programı tavana da yansımıştır. Kare formunda bir göbek olarak yerleştirilen süslemenin merkezindeki gülbezeğin etrafı tek dilimli akant yaprakları ile kuşatılırken, dıştan "S" kıvrımları ile sınırları belirlenmiştir **(Çizim 2.125) (Foto. 2.390)**.

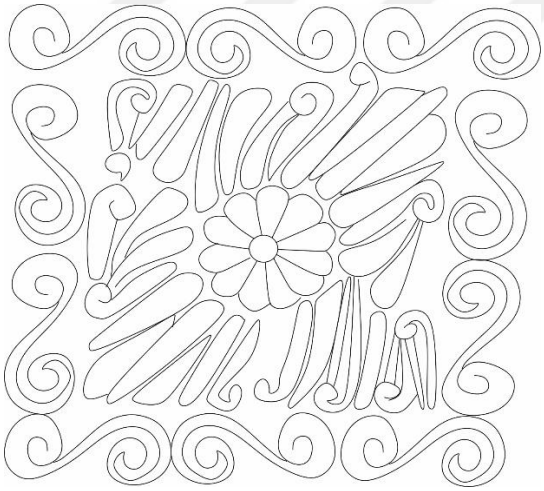

Çizim 2.125. Tavan Göbeği **Foto. 2.390.** Tavan Göbeği

Malzeme Teknik: Düzgün yonu taşı ve moloz taş örgülü olan beden duvarlarının birleşim yerlerinde, pencere ve kapı kenarlarında düzgün kaliteli kesme taş tercih edilmiştir. İç bölümü sıvalı olan caminin mihrabında taş, minber ve kadınlar mahfili ahşap kullanılırken, süslemede; taşıyıcılarda, mihrapta, minber süpürgeliğinde ve bordürlerinde

oyma, minber tacı, süpürgeliği, korkuluğu ve mahfil balkonunda ajur, tavanda ise oyma ve çakma, kapı tacının belirli bölümünde, taşıyıcıda kazıma tekniği uygulanmıştır.

2.3.2. Köprübaşı Köyü Camii

Katalog No: 17

Çizim No: 2.126-133.

Fotoğraf No: 2.391-416

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Köprübaşı Köyü'nde (Abişho)[961] yer almaktadır **(Harita 2.16)**.

Harita 2.16. Köprübaşı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.42155- 41.03677

İnceleme Tarihi: 19.03.2020

Tarihçesi: Cami mihrabının kavsara köşeliklerine üçer satır halinde hadisi şerif yazılmış olup sağ köşedeki yazıtın yanına 1256/1840 tarihi düşülmüştür[962] **(Foto. 2.391)**.

Foto. 2.391. Mihrap Köşelerlerindeki Hadisi Şerif

[961] Atar, 49.
[962] Hiçyılmaz, 74

El mümin	*El-münafık*
fil mescit Ke's semeki	*Fil mescid ka't tayri*
fi'l ma	*Fi'l kafes*

Caminin tarihi ile ilgili bir diğer yazı ise günümüz alfabesi ile ele alınmış olan 1835 tarihli tanıtım levhasıdır. Ayrıca köy halkı caminin bölgedeki erken tarihli ilk yapılarından olduğunu belirtmiştir. Bu bilgiler dışında yapı ile ilgili 1907 tarihli vakıf kaydında, Kaboğlu Ali Efendi bin Ahmed'in cami için bin beş yüz kuruş vakfetmiştir[963].

Buna göre mihrap yanındaki tarihten hareketle caminin 1841 yılında inşa edildiği, ancak genel mimarisi ile XX. yüzyılın başlarında esaslı bir onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadet için uygundur **(Foto. 2.392)**.

Foto. 2.392. Köprübaşı Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, fevkani bir düzene sahip olup alt katı medrese, üst katı cami olarak yapılmıştır. Medrese, 6,89 x 5,54 m. ebatlarında iken cami, 7,12 x

[963] Güvelioğlu, 32. (VGM. Arşivi, Defter No: 602, 13).

7,84 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planda ve tek kubbeli olarak inşa edilmiştir **(Çizim 2.126-127)**.

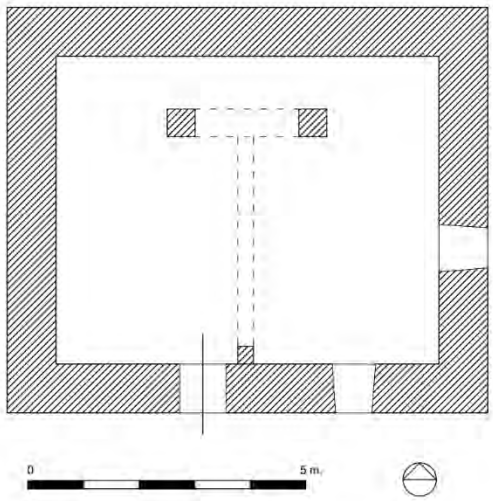

Çizim 2.126. Köprübaşı Köyü Camii Medrese Planı

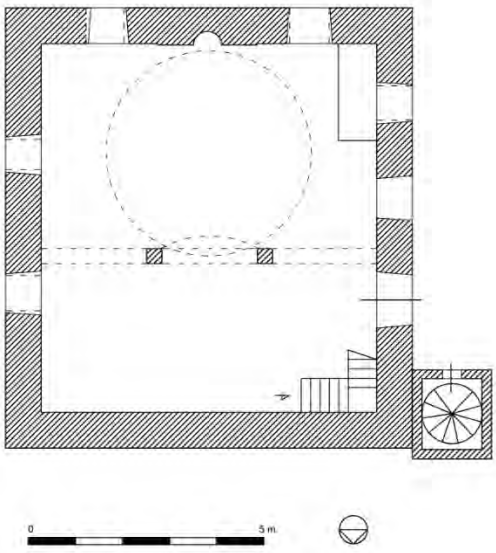

Çizim 2.127. Köprübaşı Köyü Camii Planı

İmam evi ile birlikte algılanan cami beden duvarlarının yalın görünümü ile bir diğer örneği oluşturmaktadır. Medrese olduğu ifade edilen alt katın, güney ve doğu cephelerindeki mazgal tipi pencere iç mekânı ışıklandırırken caminin cephelerinde açılan iki katlı pencere sistemi hem altta hem üstte mazgal tiptedir. Çokgen gövdeli kubbe kasnağındaki 9 pencere, harimin aydınlatılmasına katkı sağlamıştır.

Yapının kuzeybatısında bulunan kare kürsülü, tek şerefeli sac minaresi yeni dönem eklemesidir.

Medreseye güney cihetindeki bir kapı açıklığı ile girilmektedir. Oldukça sade bir iç mekân sunan medresede, iki büyük paye üst örtüyü taşımaktadır.

Son cemaat yeri bulunmayan cami harimine, kuzeybatıda açılan yuvarlak kemerli bir kapı ile geçilmektedir.

Kapıdan girildikten sonra beden duvarındaki kalemişi bezemeler ve hat sanatı örnekleri, yeni bir caminin izlenimini vermektedir. Harimin güney duvarındaki üç yönden silmelerle kuşatılan orijinal taş mihrabının kavsarası yukarıya doğru daralmakta ve

pramidal bir görüntü ortaya koymaktadır. Mihrabın iki yanında bulunan konik gövdeli ahşap vaaz kürsüsü ve minberi de süsleme tarzıyla özgünlüğünü korumaktadır.

Girişin hemen kuzeyine "L" biçiminde yerleştirilen merdivenle, iki paye tarafından taşınan kadınlar mahfiline çıkılmaktadır.

İçten kubbeli olan yapı dıştan tamamen sac kaplıdır **(Foto. 2.393-410)**.

Foto. 2.393. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.394. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.395. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.396. Caminin Sac Minaresi

Foto. 2.397. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.398. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.399. Medresenin İçi

Foto. 2.400. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.401. Harim Mekânı

Foto. 2.402. Harim Mekânı

Foto. 2.403. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.404. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.405. Caminin Mihrabı

Foto. 2.406. Caminin Minberi

Foto. 2.407. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.408. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.409. Harim Mekanını Örten Kubbe

Foto. 2.410. Caminin Genel Görüntüsü ve Üst Örtüsü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi monoton bir anlayışı yansıtmasına rağmen iç mimarideki minber ve vaaz kürsüsü, bölgenin klasik süsleme anlayışını yansıtması açısından önemlidir **(Çizim 2.) (Foto. 2.411)**.

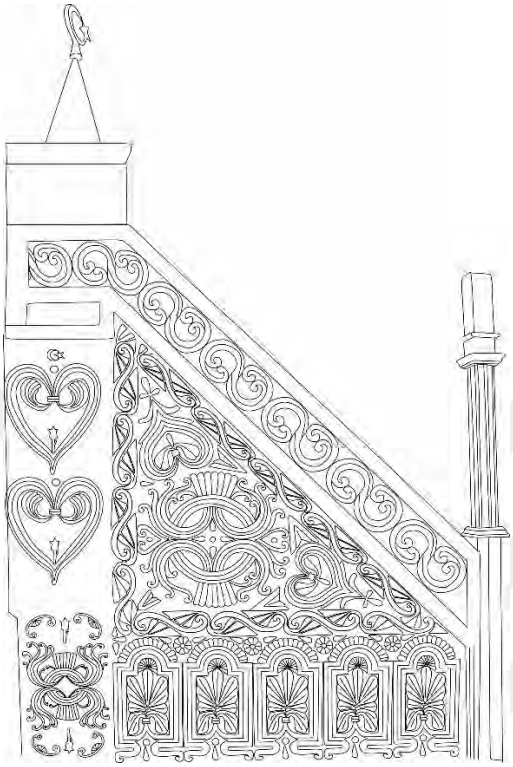

Çizim 2.128. Minber Genel Görüntü

Foto. 2.411. Minber Genel Görüntü

Minber kapı tacı, bölge için tekilleşmiş bir tasarıma sahiptir. Üç bölümlü kapı tacının merkezini oluşturan madalyon, farklı kombinasyonlardan meydana gelmektedir. Merkezde, sırt sırta verilmiş yay motifi, iki yana basit yapraklarla bağlanarak sağlamlaştırılmıştır. Yay kompozsiyonunu çevreleyen birinci çemberde "S" kıvrım ve ikili geçme (zencerek), ikincisinde ise volütlü dalga, madalyonu tamamlayan son halka olmuştur.

Orta eksendeki süsleme programı, alttan "S" kıvrımları ile desteklenirken, tepelikte ters yürek ve bunu kuşatan volütlü "S" "C"lerle son bulmuştur **(Çizim 2.129) (Foto. 2.412)**.

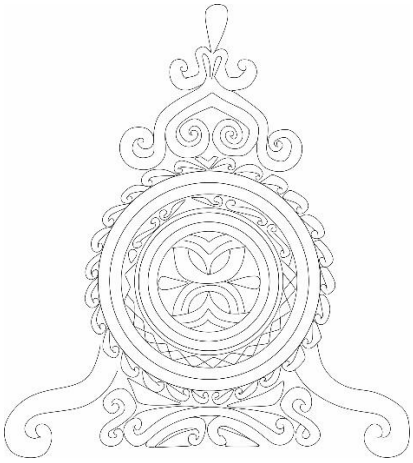

Çizim 2.129. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.412. Minber Kapı Tacı

Ahşap minberin aynalığı, diğer bölümlerden akantlı "S"lerin oluşturduğu üçgen bir kenar süsü ile ayrılmıştır. Bu sınırlar içerisinde çembere kenetlenmiş ve dışa doğru volütlenerek savrulan akantlar, merkezi madalyonu ön plana çıkartmıştır. Madalyonun etrafı ise yürek ve ok ucu desenleriyle desteklenmiştir **(Çizim 2.130) (Foto. 2.413)**.

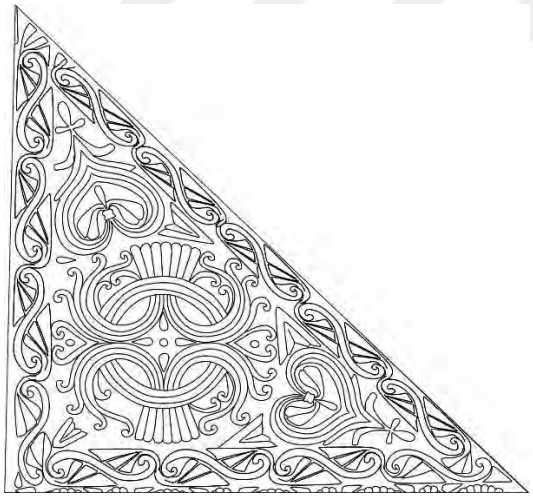

Çizim 2.130. Minber Aynalığı

Foto. 2.413. Minber Aynalığı

Minberin aynalığı ile ahenk içinde olan süpürgelik, yatay eksende dizilmiş beş panodan meydana gelmektedir. Her bir pano pencere formunu yansıtmakta olup içleri hayat ağacı ile kompoze edilmiştir. Panoların tepelikleri, sıralı basit yapraklar hareketlendirilirken aralara konulan gülbezekler, süpürgelikten aynalığa geçişi

yumuşatmaktadır. Minberin korkuluğunda "S" kıvrımları kullanılırken köşk altındaki süslemeleri ise özgün değildir **(Çizim. 2.131-132) (Foto. 2.414-415)**.

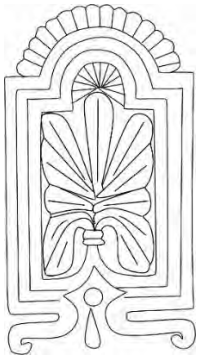

Çizim 2.131. Minber Süpürgeliği

Foto. 2.414. Minber Süpürgeliği

Çizim 2.132. Minber Korkuluğu

Foto. 2.415. Minber Korkuluğu

Caminin güneydoğusundaki vaaz kürsüsünün gövdesi üzerinde de minber süpürgeliğindeki bezeme tekrarlanmıştır **(Çizim 2.133) (Foto. 2.416)**.

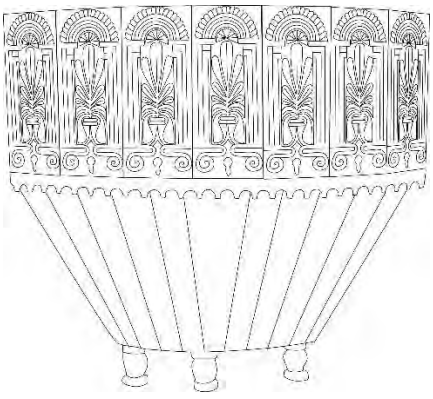

Çizim 2.133. Vaaz Kürsüsü ve Süslemesi

Foto. 2.416. Vaaz Kürsüsü ve Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin dış ve iç beden duvarları sıvanıp boyandığı için tam olarak malzemesi anlaşılamamıştır. Minaresi ise ahşap üzerine sac kaplamadır.

Süslemede, vaaz kürsüsü, minber aynalığı, süpürgeliği ve kapı tacının bazı yerlerinde oyma, minber korkuluğu ve kapı tacında ise ajur tekniği uygulanmıştır.

2.3.3. Konaklar Mahallesi Camii

Katalog No: 18

Çizim No: 2.134-139

Fotoğraf No: 2.417-441

Yeri: Rize'ye bağlı Çamlıhemşin İlçesinin şehir merkezindeki Konaklar Mahallesi'nde (Makrevis/Çelina)[964] Fırtına Deresi'nin doğusundadır **(Harita 2.17)**.

Harita 2.17. Konaklar Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0325-41.0064

İnceleme Tarihi: 21.03.2020

Tarihçesi: Makrevis ismi ile de bilinen cami, giriş kapısı ve mihrapta olmak üzere iki kitabeye sahiptir. Giriş kapısı üzerindeki alt alta konumlandırılmış kitabelere dışarıdan müdahale edildiği için tam olarak okunamamış, sadece *"1707 tarihi ve Halil Usta?"* ismi çıkartılabilmiştir. Kitabeyi inceleyen araştırmacılar ise bu yazıtta sadece 1257/1841 tarihini okuyabilmişlerdir[965]. Mihrap üzerindeki altı satırlık yazıt ise oldukça özensiz yazılmış olup tam anlamıyla çözülememiştir **(Foto. 2.417-418)**.

[964] Atar, 51.
[965] Hiçyılmaz, 226.

Foto. 2.417. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

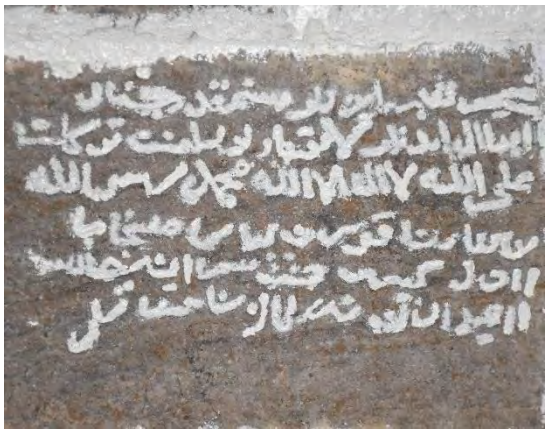

Foto. 2.418. Mihrapta Bulunan Kitabe

Yazıttan okunan kısımlar ise şu şekildedir;

"……..

…….tevekkeltü

Alellah La İlahe İllalah Muhammed Resulullah

……..

Yapının, resmi açılış beratında ise 1835 tarihi geçmektedir. Eser ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda da bu tarih geçerliliğini korumaktadır[966].

Vakıf kaydına göre ise yapı, köy ahalisi tarafından inşa ettirilmiş ve 1764'te camiye gönüllü imam ve hatibi olan İsmail görevlendirilmiştir[967].

Buna göre caminin ilk inşası 1764 olarak kabul edilmektedir. Mimarisi ve süslemeleri değerlendirildiğinde ise giriş kapısında yer alan hem 1707 hem de 1764 tarihi ile uyuşmadığı açıktır. Bu sebeple 1764'te yapılan caminin yıkıldığı ve okunan kitabeye göre 1841'de yeniden inşa edildiği daha uygundur.

Usta Adı veya Usta Grubu: Halil Usta (?)

[966] Terzioğlu, 57, Tunçay, 380.
[967] Kul, 257. (VGMA. 1152-29, M 1178, 48)

Bugünkü Durumu: Cami, yakın dönemde restore edilerek hizmete açılmıştır (**Foto. 2.419)**.

Foto. 2.419. Konaklar Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kare plan sergilemekle birlikte, son cemaat yerinin dahil edilmesiyle uzunlamasına dikdörtgen bir form ortaya koymaktadır. İbadet mekanının iç ölçüleri, 6,30 x 6,84 m. olup duvar kalınlığı 0,65 m.'dir. Son cemaat mahalli konumundaki odanın derinliği ise 4,83 m'dir **(Çizim 2.134)**.

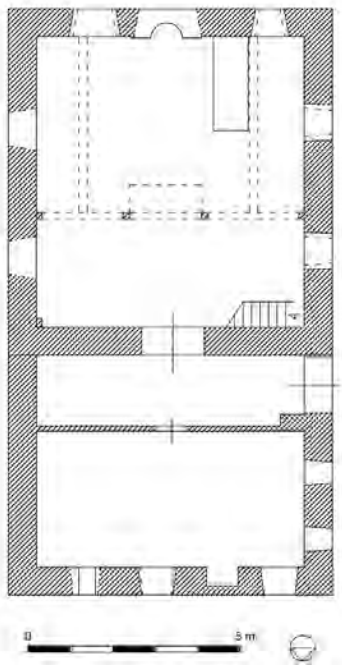

Çizim 2.134. Konaklar Mahallesi Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari yapı örneği olarak algılanan caminin, beden duvarlarında açılan iki katlı dikdörtgen çerçeveli pencerelerden, üst kattakiler mazgal biçiminde ele alınmıştır. Son cemaat mekânında ise dikdörtgen formdaki pencereler altlı ve üstlü olarak yinelenirken mekânın batı cephesinin üst katı, ahşap lambri ile kaplanmıştır.

Yapının, batı cephesinin kuzeyinde açılan sade bir kapı ile ahşap duvarla bölünmüş ara koridora ulaşılmaktadır. Koridorun kuzeyinde açılan bir kapı ile ocak nişinin de bulunduğu alana geçilmektedir ki, bu iki kısım son cemaat yeri mahiyetinde olup yapıya sonradan eklenmiş olmalıdır.

Son cemaat mahallinden yuvarlak kemerli kapı ile harim mekanına geçilmektedir. Tamamen ahşap lambri ile kaplanan harim mekânın taş mihrabı, sade niş şeklinde olup kavsarası üç dilimlidir. Mihrabın batısındaki, klasik özelliklerdeki ahşap minber orijinaldir. İbadet mekanını üç yönden "U" biçiminde kuşatan ve orta eksende keskin çizgilerle balkonu öne çıkartılan kadınlar mahfilinin yükü, serbest iki ahşap sütun tarafından hafifletilmektedir.

Giriş kapısının batısında bulunan düz bir merdivenle kadınlar mahfile çıkılmaktadır. Mahfilin, kuzeyinde açılan bir kapı ile ise son cemaat mekanının üst katına geçilmektedir.

Dıştan kiremit kaplı kırma çatılı cami, içten ahşap tavanlıdır **(Foto. 2.420-436)**.

Foto. 2.420. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.421. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.422. Caminin Batı Cephesi ve Giriş Kapısı

Foto. 2.423. Son Cemaat Mekânı/Geçiş Koridoru

Foto. 2.424. Ocak Nişinin Bulunduğu Oda

Foto. 2.425. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.426. Harim Mekânı

Foto. 2.427. Harim Mekânı

Foto. 2.428. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.429. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.430. Caminin Mihrabı

Foto. 2.431. Caminin Minberi

Foto. 2.432. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.433. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.434. Üst Kattaki Oda

Foto. 2.435. Üst Kattaki Oda

Foto. 2.436. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Cami bünyesindeki süslemeler, minber, mahfil-taşıyıcıları ve minber üzerinde yoğunlaşmıştır.

Minberin kapı söveleri, tamamen üçgen ve eşkenar dörtgen biçimindeki yelpaze örgü ile kaplanırken, kapıyı oluşturan yuvarlak kemer köşe boşluklarında zikzakların işlendiği üçgen formlar uygulanmıştır.

Kapı kemerinin üzerinde, dört hayat ağacının yer aldığı bitkisel motif üstten, el tornası zarif şebekeler ile sınırlandırılmış kapının tacı, şebekelerin merkezinden yükselmiştir. Tac üzerinde üç sıra halinde konumlandırılmış ve orta kısmı kırılmış olan yıldız çiçeği daire içerisine alınırken, iki yandan (sağ taraf kırık) deniz dalgası motifiyle kompozisyon desteklenmiştir **(Çizim 2.135) (Foto. 2.437)**.

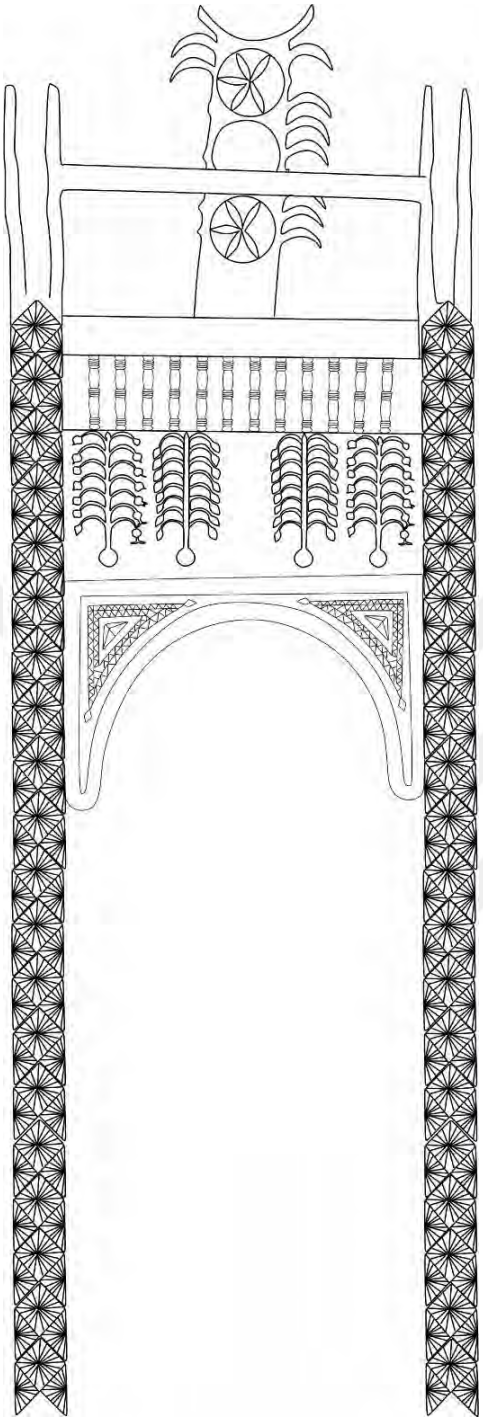

Çizim 2.135. Minber Kapısı

Foto. 2.437. Minber Kapısı

Mahfili taşıyan ahşap sütunların üst bölümünde, üst üste yerleştirilmiş ve halat biçimindeki silmelerle ayrılmış geometrik örgelere yer verilmiştir. Birinci bezeme, iç içe geçmiş eş kenar dörtgenler ve dörtgenleri dışta, zikzak (testere dişi) motifi çevrelemektedir. İkincisi üç boyutlu bir görünüm sergileyen yarım yıldız örgesi ile

kompoze edilirken, etrafı zikzak (testere dişi) ve halat örgelerle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.136) (Foto. 2.438)**.

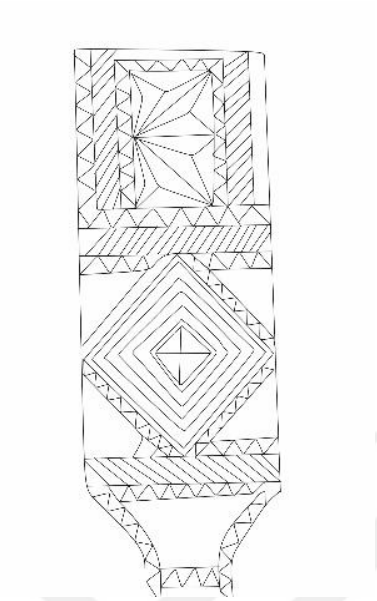

Çizim 2.136. Ahşap Sütun Üzerindeki Bezeme

Foto. 2.438. Ahşap Sütun Üzerindeki Bezeme

Ahşap sütunların taşıdığı mahfil kirişlerin ön cephesinde halat örgü ile ayrılmış farklı geometrik süslemeler oldukça dikkat çekicidir. Bu süslemeler içerisinde, içi zikzakla dolgulanmış Mührü Süleyman, insan gövdesini anımsatan ve ellerinde yıldız bulunan figür, çok kollu yıldız, zikzak dolgulu halka, çarkıfelek[968] ve çadır piktogramı yer almaktadır **(Çizim 2.137) (Foto. 2)**.

[968] Bu motife, Karadeniz Bölgesinde **"***Kolkhis Güneşi"* ismide verilmektedir. Karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

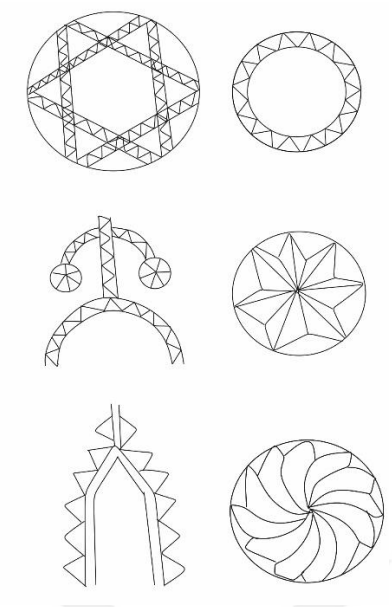

Çizim 2.137. Mahfil Kirişi Üzerindeki Örgeler

Foto. 2.439. Mahfil Kirişi Üzerindeki Örgeler

Mahfil balkonuna, dokuz bordürden oluşan bir süsleme kuşağı işlenmiştir. Bu kuşaklardan beşi, birbirinin tekrarı niteliğinde zikzaklarla hareketlendirilmiştir. İki bordür ise farklı yönlerde atılmış halat örgüsü biçimindedir. Esas süslemelerin bulunduğu ana bordürler, farklı bezemelerle dekore edilmiştir. İlk bezemede, zikzak çerçeveli bir elipsin içi, dört kollu yıldız ile donatılmış ve bu kompozisyon sonsuzluk prensibinde uzatılmıştır. İkinci programda, zikzak dolgulu menderes tezyinatına yer verilmiştir **(Çizim 2.138) (Foto. 2.440)**.

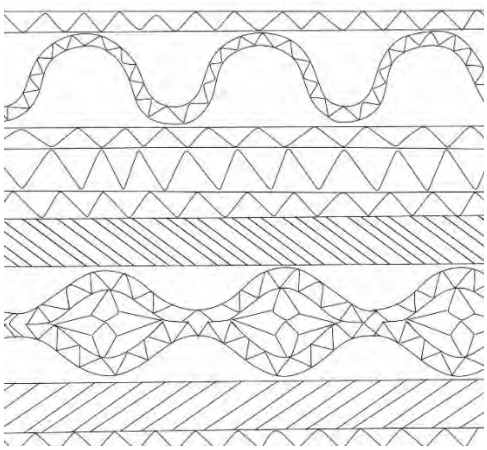

Çizim 2.138. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.440. Mahfil Balkon Süslemesi

Caminin ahşap tavanın merkezinde, kare içerisine alınan göbekteki kare ve bunun etrafını saran kıvrımlı hattın, iç-dış boşlukları akantlarla doldurulmuştur. Kompozisyon dıştan, sırt sırta vermiş üçgenlerle kuşatılmıştır **(Çizim 2.139) (Foto. 2)**.

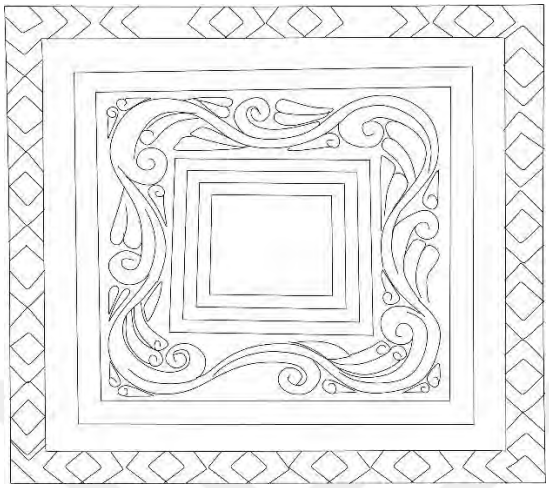

Çizim 2.139. Tavan Süslemesi

Foto. 2.441. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Yonu taşından inşa edilen caminin süslemeleri ahşap üzerine nakşedilmiştir. Mahfilde, minber kapısında, oyma, tavanda çakma, kapı tacında ise ajur tekniği kullanılmıştır.

2.3.4. Sıraköy Camii

Katalog No: 19

Çizim No: 2.140-146

Fotoğraf No: 2.442-467

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Sıraköy'de yer almaktadır **(Harita 2.18).**

Harita 2.18. Sıraköy Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 05.04.2021

Tarihçesi: Caminin beden duvarlarında herhangi bir kitabe bulunmamasına karşılık mihrap üzerinde bir çerçeve içerisinde verilen ve matbu ile yazılan metinde "*küllema dehale aleyha zekeriyyel mihrab 1264/1847"* yazısı görülmektedir. Buradan hareketle caminin berlirtilen tarihte inşa edildiği düşünülmektedir **(Foto. 2.442).**

Foto. 2.442. Mihrap Üstündeki Yazıt

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.443)**.

Foto. 2.443. Sıraköy Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. Alt katına girilemeyen yapının camisi, 6,85 x 6,39 m. ölçülerinde kare planda ve 0,82 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.140)**.

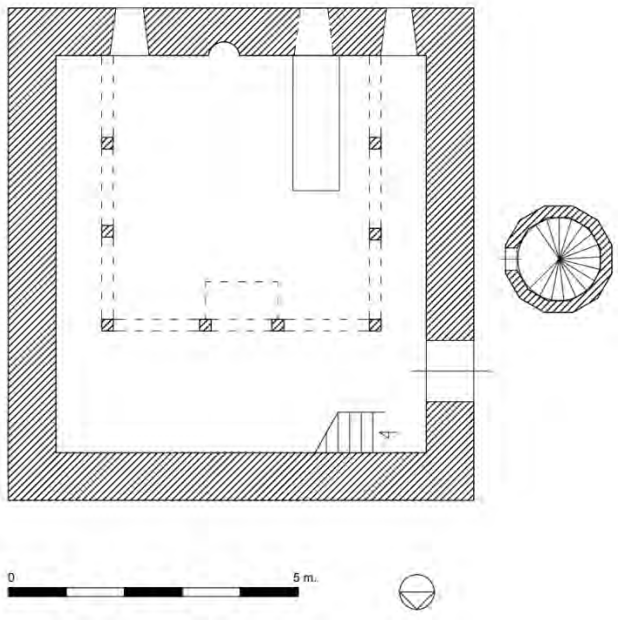

Çizim 2.140. Sıraköy Camii Planı

Yapının dış mimarisini oluşturan beden duvarları birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bununla birlikte üç yönden sağır bırakılan cephelerden kuzeyi doğrudan yamaca yaslandığı için kör nokta olarak kalmıştır. Eserin güney cephesi ise daha hareketlidir. Alt katı aydınlatan dikdörtgen söveli iki mazgal pencere, harimin ışık almasını sağlayan üç mazgal pencere ile birleşerek üç katlı bir görünüm ortaya koymaktadır.

Caminin batısında bulunan ve sonradan yapıldığı düşünülen minaresi, onikigen kaide üzerinde, çokgen gövdeli olarak yükselmekte ve tek şerefeli olarak devam etmektedir.

Son cemaat yeri bulunmayan caminin harim mekânına, yine batı cephede açılan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile geçilmektedir. Harim tamamen ahşap ile kaplanmıştır. Bu durum süslemeleriyle ön plana çıkan camiyi özgünlüğünden kısmen uzaklaştırmaktadır.

Harimin güney duvarının merkezine konumlandırılan mihrabı, ahşap ile kaplandığı için özgün hali tam olarak anlaşılmamaktadır. Ancak yapılan incelemelerde, mihrabın taştan ve bölgenin klasik formu olan aşağıdan yukarıya doğru daralan bir formda olduğu tespit edilmiştir.

Mihrabın doğusunda bulunan minberin kapısı ve korkuluğu dışındaki bölümler tamamen ahşapla kaplanmış, aynalık, süpürgelik ve köşk altı bir bütün olarak verilmiştir. Minberde en dikkat çeken yer ise kapıdır. Kapıyı meydana getiren yan söveler geriye doğru uzatılarak burada geniş bir yüzey oluşturulmuş ve minberden bağımsız bir hal almıştır.

Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin kadınlar mahfili, iki kanattan kıble duvarına kadar uzanarak harimi "U" biçimde sarmaktadır. Ortada dört, kanatlarda ikişer olmak üzere toplam sekiz ahşap sütun tarafından taşınan mahfile, giriş kapısının hemen kuzeyindeki merdivenlerle çıkılmaktadır.

Cami, dıştan iki yöne meyilli kırma çatıyla içten ise ahşap tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.444-461)**.

Foto. 2.444. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.445. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.446. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.447. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.448. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.449. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.450. Caminin Minaresi

Foto. 2.451. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.452. Harim Mekânı

Foto. 2.453. Harim Mekânı

Foto. 2.454. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.455. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.456. Caminin Mihrabı

Foto. 2.457. Caminin Minberi

Foto. 2.458. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.459. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.460. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.461. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir bezemesel unsur bulunmamasına rağmen iç mekânda geometrik kurgulu süslemeler minber, mahfil ve tavanda toplanmıştır.

Kapı tasarımıyla ön plana çıkan minberin bezemeleri de kapıda yoğunlaşmıştır. Okucu, balıksırtı örgüleri ile vurgulanan ve altta kademeli yerleştirilmiş üç yıldızla desteklenen yuvarlak kemerli kapı iki kanattan müteşekkildir. Kanatlar, birbirinden yarım yıldızlarla ayrılmış, yüzeyleri ise içlerine yıldızların nakşedildiği yarım yıldızların oluşturduğu eşkenar dörtgenler dekore edilmiştir. Sonsuzluk prensibinde alanı kompoze eden eşkenar dörtgenlerin birleşim yerlerinde oluşan boşluklara da yıldızlar yerleştirilmiştir. Bu geometrik kurgu iki yandan, tacı meydana getiren spiralleride içerisine alan ve üzeri yıldızlarla harekelendirilmiş sövelerle sınırlandırılmıştır. Tacın üzerinde ise minare formlarına yer verilmiştir.

Kapının yan yüzeyinde de benzer süslemeler yeniden işlenmiştir **(Çizim 2.141-142) (Foto. 2)**.

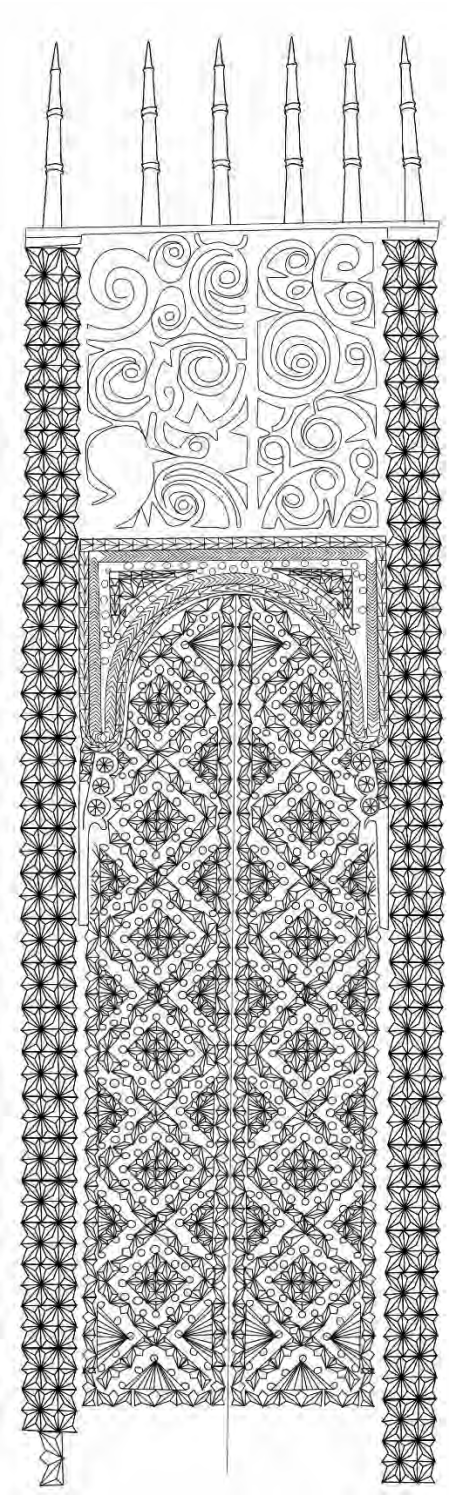

Çizim 2.141. Minberin Kapısı

Foto. 2.462. Minberin Kapısı

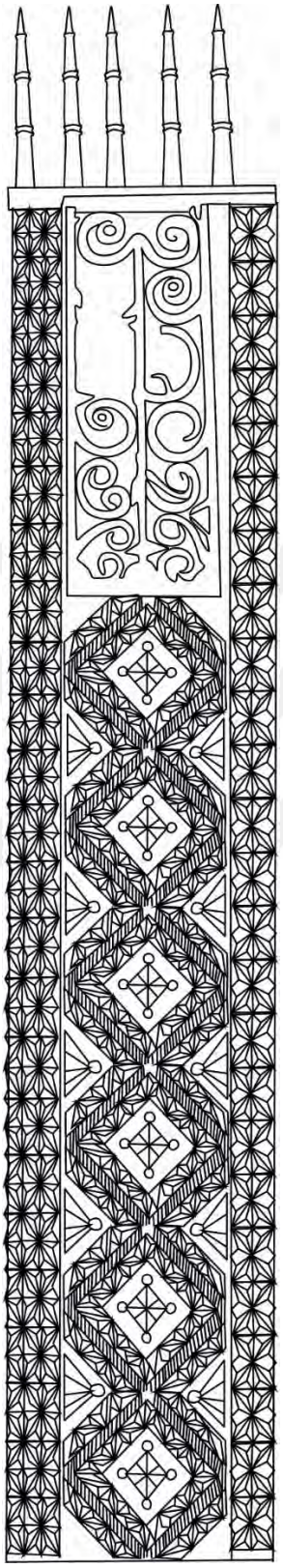

Çizim 2.142. Kapının Yan Yüzeyi

Foto. 2.463. Kapının Yan Yüzeyi

Minberden sonra mahfili taşıyan ahşap sütunların profilli yastıklarının yıldız ve "C" kıvrımlarıyla tezyin edilmiştir **(Çizim 2.143) (Foto. 2.464)**.

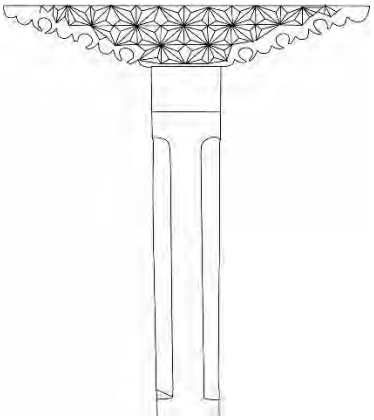

Çizim 2.143. Ahşap Sütun

Foto. 2.464. Ahşap Sütun

Ahşap sütunların taşıdığı mahfil kirişinde, "S" kıvrımı içerisindeki yıldızlar, halat örgü, balıksırtı ve yardım yıldızlarla, korkulukta ise pabyon geçmelerle karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.144) (Foto. 2.465)**.

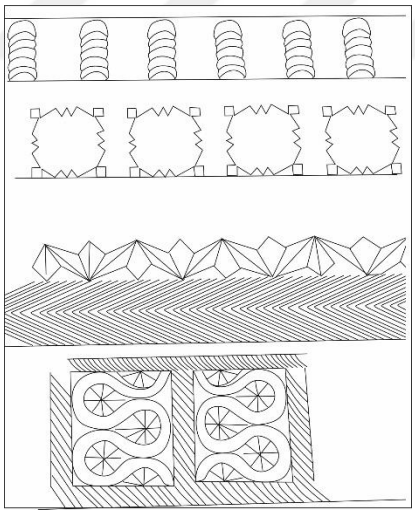

Çizim 2.144. Mahfil Kirişi ve Korkuluk

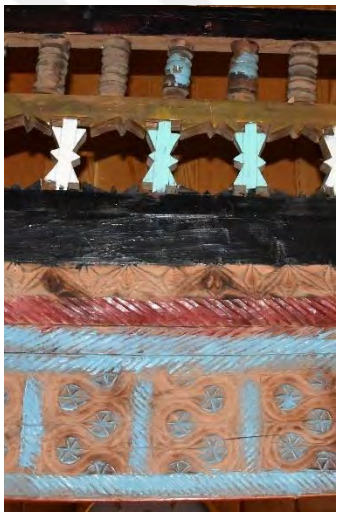

Foto. 2.465. Mahfil Kirişi ve Korkuluk

Mahfil balkonunda, minber kapısındaki geometrik tasarım dili büyük ölçüde tekrarlanmıştır. Balkonun ana bezeme kuşağı olan ve yarım yıldızlarla çevrelenen eşkenar dörtgenler iç kısımdaki yıldızı bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca, balıksırtı, yıldız,

yarım yıldız ve pabyon geçmeler bu alana harekelendiren diğer bezemesel detaylardır **(Çizim 2.145) (Foto. 2.466)**.

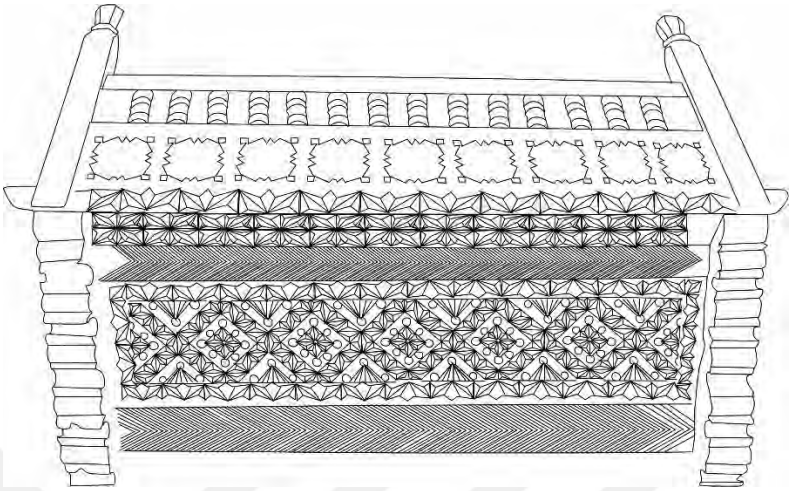

Çizim 2.145. Mahfil Balkonu

Foto. 2.466. Mahfil Balkonu

Harimde bir diğer bezeme alanı ahşap tavandır. Geometrik kurgunun devam ettirildiği tavan göbeğinde yelpaze örgeler, yıldızlar ve ışınsal olarak dağılan petroglifler görülmektedir **(Çizim 2.146) (Foto. 2.467)**.

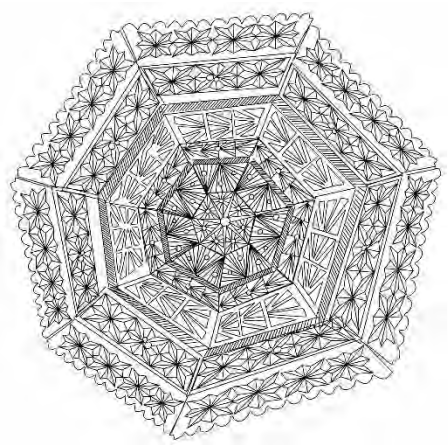

Çizim 2.146. Tavan Süslemesi

Foto. 2.467. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Camiyi meydana getiren beden duvarları moloz taş ile inşa edilmiştir. Duvarın birleşim yerlerinde ise kesme taş malzeme tercih edilmiştir.

Süsleme programının yoğunlaştığı minberde oyma ve kabartma, kapının tacında ajur, taşıyıcı, kiriş ve balkonda oyma kabartma, korkuluklarda ajur, tavanda ise çakma tekniği kullanılmıştır.

2.3.5. Çat Köyü Camii

Katalog No: 20

Çizim No: 2.147

Fotoğraf No: 2.468-478

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı güney köylerinden biri olan Çat Köyü'ndedir **(Harita 2.19)**.

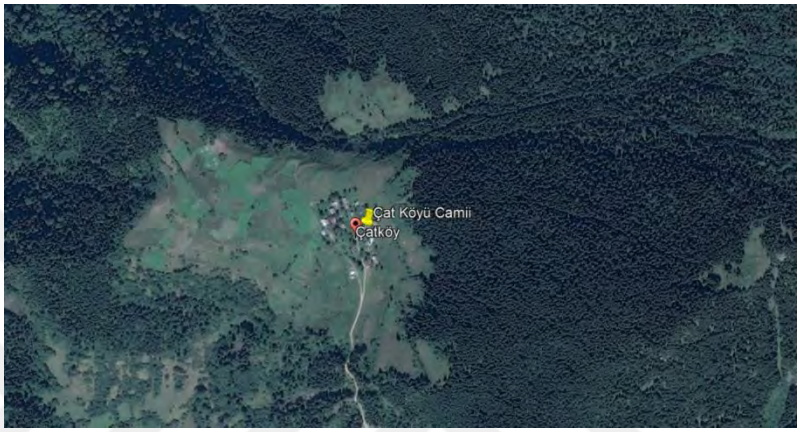

Harita 2.19. Çat Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.870621-40.939484

İnceleme Tarihi: 22.03.2020

Tarihçesi: Cami ile ilgili herhangi bir kitabe tespit edilememiştir. Ancak, 2012 yılında Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma kurulu tarafından tutulan eser anıt fişinde, biri harim giriş kapısı üzerinde, diğeri ise son cemaat yerinde olan iki kitabeden bahsedilmiştir. Kitabelerden hareketle caminin ilk inşasının 1794'te olduğu, 1861'de ise yıkılıp yeniden yaptırıldığı düşünülmektedir[969]. Fakat, yapının vakıf kaydına göre 1766'da Numan bin Hüseyin tarafından inşa edildiği ve imam görevlendirilmesi yapıldığı bilinmektedir[970]. Köy halkı da bu bilgiyi destekler mahiyette caminin, yaklaşık 250 yıllık bir geçmişi olduğunu dile getirmektedir.

Buna göre caminin 1766 yıllarında inşa edildiği yukarıdaki kitabelere göre de restorasyon ve onarım geçirdiği ileri sürülebilir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

[969] Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü Eser Anıt Fişi.
[970] Kul, 245. (VGMA. 1152-29, S 1180, 48).

Bugünkü Durumu: Cami kullanıma açık olsa da beden duvarlarında yer yer taş dökülmeleri ve açılmalar söz konusudur. Ayrıca oldukça bakımsız durumdadır **(Foto. 2.468)**.

Foto. 2.468. Caminin Genel Görüntüsü

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, kuzey güney yönünde dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânı, 6,60 x 4, 85 m. ebatlarında, 0,74 m. duvar kalınlığındadır. Oda ve geçiş mekânın bulunduğu bölüm 6,60 x 3,70 m.'dir **(Çizim 2.147)**.

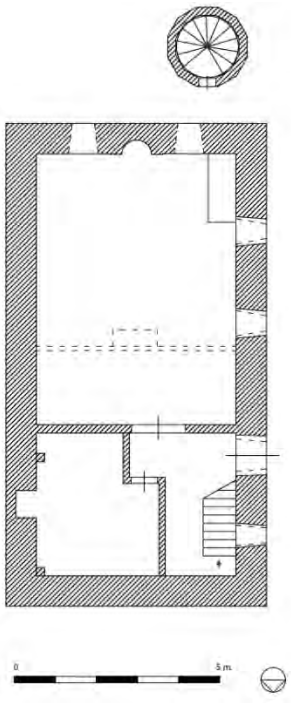

Çizim 2.147. Çat Köyü Camii Planı

Caminin, doğu ve kuzey bölümü sağır bırakılmış, ışıklandırması güneyde mazgal, batıda altlı üstlü açılan dikdörtgen çerçevedeki mazgal pencerelerle sağlanmıştır. Güneybatı yönünde ise son dönem eklemesi olan, çokgen kaideli, tek şerefeli minaresi bulunmaktadır.

Kuzeybatıda açılan düz lentolu bir giriş kapısı ile son cemaat mekânı mahiyetindeki geçiş alanına ulaşılmaktadır. Ahşap bir bölme ile ikiye ayrılan bu bölümün doğusu bir oda olarak değerlendirilmiş olup içerisinde ocak nişine yer verilmiştir. Bu niş ikinci katta da mevcuttur. Batı bölümde ise mahfil ve ikinci kata çıkışı sağlayan merdivenler konumlandırılmıştır.

Kuzeydeki mekân ile harim ahşap bir paravan ile ayrılmıştır. Ahşap duvar üzerinde açılan sade bir kapı ile iç mekâna geçilmektedir. İbadet alanında herhangi bir sıva olmadığı için taşlar ve derz izleri açıktır. Güney duvarın merkezindeki taş mihrap aşağıdan yukarıya doğru daralan sade bir niş şeklindeyken, batısındaki minber, ahşaptan olup külah, alem, köşk, köşk altı ve süpürgelik kısımları bulunmamaktadır.

Harimin kuzeyinde olan ve doğrudan bir kiriş vasıtasıyla duvarlara oturan kadınlar mahfilinin dışa çıkıntı yapan dikdörtgen bir balkonu vardır.

Ahşap tavanlı olan cami, dıştan kırma çatı ile korunmuştur **(Foto. 2.469-478)**.

Foto. 2.469. Caminin Yeni Eklenen Minaresi

Foto. 2.470. Caminin Giriş Kapısı ve Pencereleri

Foto. 2.471. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.472. Son Cemaat Mekanındaki Oda

Foto. 2.473. Mahfil ve İkinci Kata Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.474. İkinci Kattaki Oda

Foto. 2.475. Harime Giriş Kapısı

Foto. 2.476. Harim Mekanı

Foto. 2.477. Mihrap ve Minber

Foto. 2.478. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Yapının iç ve dış mimarisinde süsleme ile karşılaşılmamıştır.

Malzeme Teknik: Cami, moloz taş ve yer yer kesme taş malzeme kullanarak inşa edilirken minaresi betonarmedir.

2.3.6. Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii

Katalog No: 21

Çizim No: 2.148-156

Fotoğraf No: 2.479-506

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı ve eski adı Viçe-i Ulyâ[971] olan Yukarı Çamlıca Mahallesi'ndedir **(Harita 2.20)**.

Harita 2.20. Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.046582-40.997399

İnceleme Tarihi: 19.03.2020

Tarihçesi: Cami bünyesindeki tek kitabe, minber kapısı üzerinde yer almaktadır **(Foto. 2.479)**.

Foto. 2.479. Minber Kapısı Üzerindeki Kitabe

[971] Atar, 53.

Kitabede;

Sahibül hayrat

El minber

Süleyman bin Musa

Sene 1281/1865

Minber kitabesi dışında yapı ile ilgili iki vakıf kaydına ulaşılmıştır. Birincisinde, 1746 tarihinde bölge halkının camiye ihtiyacı olduğu ve buna istinaden bu tarihlerde bir yapı inşa edildiği geçmektedir[972].

1901 tarihli bir vakıf kaydında da cami için para vakfedilmiştir[973].

Minber kitabesi ve vakıf arşivi bilgilerinden hareketle caminin, 1746 yıllarında inşa edildiği, 1865'li yıllarda onarım geçirip minberinin konulduğu düşünülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, kullanıma elverişli ve sağlamdır **(Foto. 2.480)**.

Foto. 2.480. Caminin Genel Durumu

[972] Kul, 262-263.
[973] Güvelioğlu, 32. (VGM. Arşivi, Defter No: 594, 104; Pazar Şer'iye Sicili, 1483, 29, 33).

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 6,88 x 5,03 m. ölçülerinde, 0,71 m. duvar kalınlığında, dikdörtgen planda inşa edilmiştir **(Çizim 2.148)**

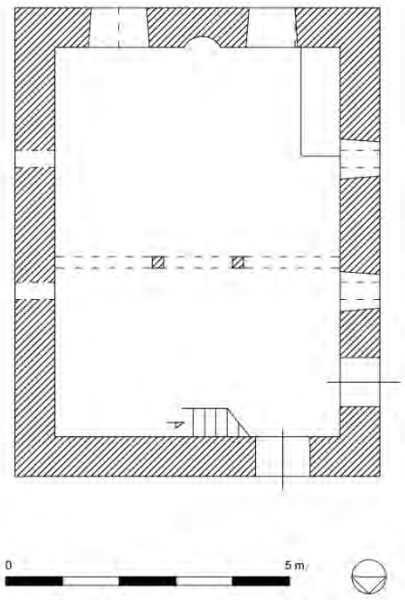

Çizim 2.148. Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii Planı

İmam evi ile bütünleşen, dışarıdan sivil mimari gibi algılan cami duvarları, dört yönde de kendini tekrar etmektedir. Kuzey beden duvarı hariç, diğer cephelerde açılan 9 pencereden doğudakiler mazgal, güney ve batıdakiler ise iki katlı bir düzene sahiptir.

Minaresi ve son cemaat yeri bulunmayan yapının harim mekanına giriş, batı cephenin kuzeyindeki, yuvarlak kemerli sade bir kapı ile sağlanmaktadır. İç mekân, yerden tavana kadar (tavanda dahil) ahşap lambiri ile kaplanmıştır ki, bu da yapının özgünlüğünü kaybettiğinin bir göstergesidir. Ayrıca, güney duvarın üst bölümünde uzunlamasına dikdörtgen boyuttaki büyük pencere, bu kanıyı destekler mahiyettedir.

Harimin mihrabı, bölgede çok fazla rastlanılmayan, duvara oyulmuş sade bir niş şeklindedir. Mihrabın doğusunda yer alan ahşap minberin, süpürgeliği olmamasına karşlılık zengin ahşap süslemesi yapıya değer katmaktadır. Aynı husus batıdaki konik formdaki vaaz kürsüsü içinde geçerlidir.

İbadet mekanının güneyinde, iki zarif ahşap sütun tarafından taşınan ve orijinalliği ile ön plana çıkan kadınlar mahfiline, giriş kapısının karşısına yerleştirilen düz bir merdivenle çıkılmaktadır.

Dışarıdan kırma sac kaplı çatı ile kapatılan cami, içten ahşap tavanlıdır **(Foto. 2.481-498)**.

Foto. 2.481. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.482. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.483. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.484. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.485. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.486. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.487. Giriş Kapısı

Foto. 2.488. Harim Mekânı

Foto. 2.489. Harim Mekânı

Foto. 2.490. Harim Mekânı

Foto. 2.491. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.492. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.493. Caminin Mihrabı

Foto. 2.494. Caminin Minberi

Foto. 2.495. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.496. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.497. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.498. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir bezeme unsuruna yer almamasına rağmen iç mimaride süslemeler, mahfil ve taşıcıları, minber ve vaaz kürsüsünde yoğunlaşmıştır.

Caminin ahşap minberi, geometrik, nesneli, bitkisel ve nesneli süslemelerin bir ahenk içerisinde verilmesi açısından önemlidir **(Çizim 2.149) (Foto. 2.499)**.

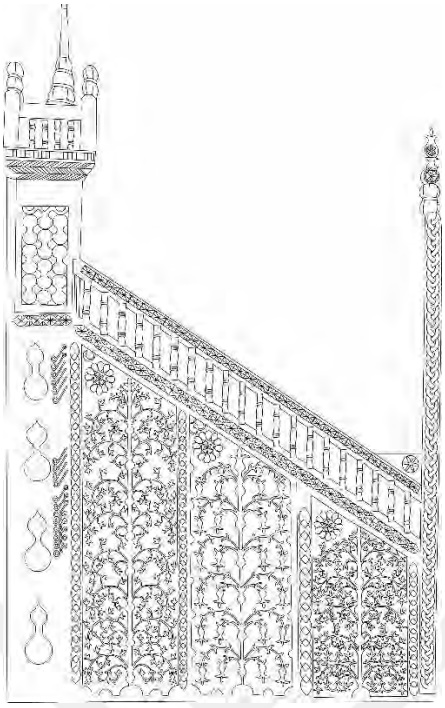

Çizim 2.149. Ahşap Minberin Geneli

Foto. 2.499. Ahşap Minberin Geneli

Dikdörtgen formdaki, yuvarlak kemerli minber kapısının kapı kanatlarında sırt sırta yerleştirilmiş "C"ler, bir ahenk içerisinde sonsuzluk prensibini yansıtırken, kanatların üst bölümünde yıldızlar kompoze edilmiştir. Kanatlar üzerindeki bezeme, kapı sövelerinde içleri yıldız dolgulu olarak işlenirken, kapı kemerini içerisine alan ve kemeri oluşturan bordür, yıldızlar ile donatılmıştır. Bordür kenarlarından içe doğru dalgalar çıkmakta, kemer köşe boşlukları ise lale ve ayyıldızlar doldurulmaktadır.

Mahfil balkonunda görülen bezemeler, kapının üzerinde üç sıra halinde tekrarlanırken kapı tacı, bir alemle sonuçlandırılmıştır **(Çizim 2.150) (Foto. 2.500)**. Kapının yan sövelerinde ikili zencerek geçme ve üzerinde tacı iki yanda sınırlandıran kapı babaları ve üstünde yıldız yer verildiği görülmektedir.

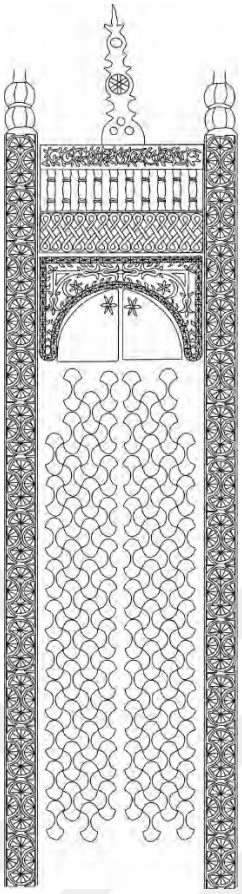

Çizim 2.150. Minber Kapısı

Foto. 2.500. Minber Kapısı

Süpürgelik bölümüne kadar uzanan minber aynalığı, dikey üç panoya ayrılmıştır. Panolar birbirinden badem geçmeler ile taksim edilirken, birincisinde zeytin, ikincisinde bir ağaç üzerine yerleştirilen laleler, üçüncüsünde ise nar ağacı motifi ahşaba nakşedilmiştir. Her motifin sol üst köşesine, içinde yıldızın yer aldığı "C" geçmelerden meydana gelen bir madalyon kondurulmuştur **(Çizim 2.151) (Foto. 2.501)**.

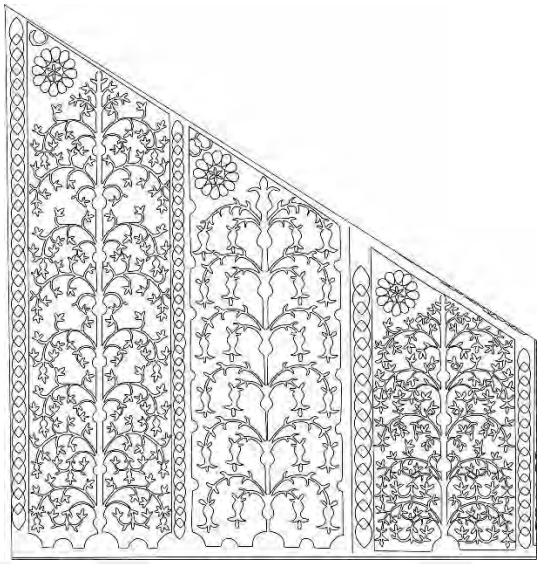

Çizim 2.151. Minber Aynalığı

Foto. 2.501. Minber Aynalığı

Aynalığın üstünde, kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar uzanan bordürde, kıvrımlı hattın birbine yakınlaşıp uzaklaşması sonucunda oluşan boşluklara (zencerek) yıldızlar yerleştirilmiştir. Bu kompozisyon aynı zamanda ahşap torna korkuluğun alt sınırını belirlerken üstte, kare içerisindeki yıldızlar dış hattını oluşturmaktadır. Korkuğun köşebentinde ise yıldız motifleri tekrar edilmiştir **(Çizim 2.152) (Foto. 2.502)**.

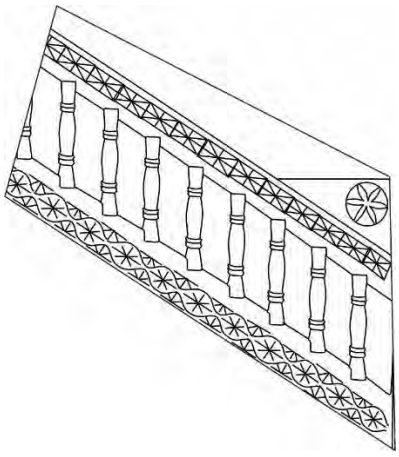

Çizim 2.152. Minber Korkuluğu

Foto. 2.502. Minber Korkuluğu

Minberin köşk bölümü, kapı kanatlarındaki süslemeyle dekore edilirken köşk altında alt alta açılan dört açıklık, gülabdanları hatırlatır tiptedir **(Çizim 2.153) (Foto. 2.503)**

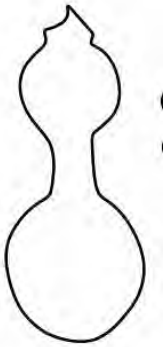

Çizim 2.153. Köşk Altı Dekoratif Süsleme

Foto. 2.503. Köşk Altı Dekoratif Süsleme

Mahfili taşıyan ahşap sütun, altta kare olarak başlayıp gövdede çokgene, çokgenden ise boğumlu bir sarkıtın yumuşattığı geçiş yeri ile üstte tekrar kareye dönüşmektedir. Alttaki karenin, ön cephesinde çok kollu yıldız ve stilize gül motifleri değişken olarak ahşaba işlenmiş üste, bir dal üzerinde altı ters lale motifi dekore edilmiştir. Bu lalelerden ikisinin arasına ise yıldız çiçeği yerleştirilmiştir **(Çizim 2.154) (Foto. 2.504)**.

Çizim 2.154. Ahşap Sütun Üzerinde Süsleme Programı

Foto. 2.504. Ahşap Sütun Üzerinde Süsleme Programı

Ahşap sütunun taşıdığı mahfil kirişi, ikili zencerek geçmeyle belirlenmiş, mahfil balkonu altına işlenen süsleme kuşakları ile zenginleştirilmiştir. Altı bordürde balık sırtı yinelenirken iki ana bordürden birinde "S" geçme, diğerinde ise kıvrımlı bir dal üzerinde zeytin yaprakları tezyin edilmiştir. Balkonda, el tornası boğumlu ahşap korkuluk, kompozisyonu nihayetlendirmektedir **(Çizim 2.155) (Foto. 2.506)**.

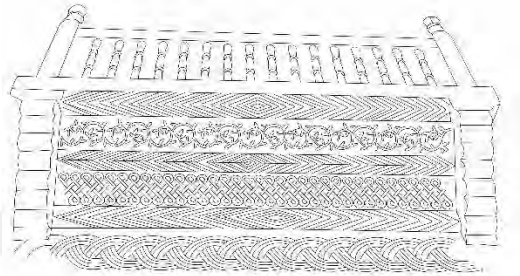

Çizim 2.155. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.505. Mahfil Balkon Süslemesi

İbadet mekanının güneydoğu köşesindeki konik kaideli ve dört köşeli gövdeye sahip olan vaaz kürsüsünün, köşeleri birer ahşap plaster ile panolara bölünmüştür. Pano içleri, yıldız ve stilize güllerle donatılırken, plastırlarda sekiz ok ucu, boncuk halkaya doğru konumlandırılmıştır **(Çizim 2.156) (Foto. 2.506)**.

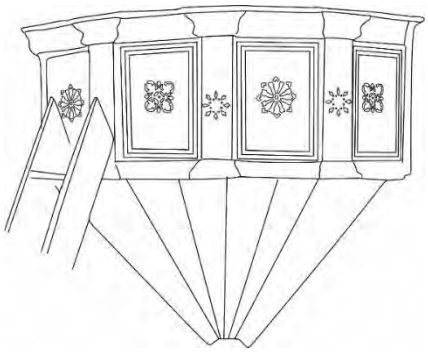

Çizim 2.156. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.506. Vaaz Kürsüsü

Malzeme Teknik: Yonu taşından inşa edilen caminin kapı ve pencere kenarlarında düzgün yekpare kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Süslemede ahşap sütunların alt bölümünde ve vaaz kürsüsünda kakma, sütunun üst bölümünde, kirişte, mahfil balkonunda, minber aynalığında, kapı sövelerinde,

kanatlarında oyma, minberin köşk, köşk altında ve kapının bazı yerlerinde ajur tekniği tatbik edilmiştir.

2.3.7. Mollaveyis (Ülkü) Köyü Camii

Katalog No: 22

Çizim No: 2.157-159

Fotoğraf No: 2.507-531

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Mollaveyis (Ülkü) Köyü'ndedir. **(Harita 2.21).**

Harita 2.21. Mollaveyis Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.984278-40.957983

İnceleme Tarihi: 21.03.2020

Tarihçesi: Caminin alt katında tarih belirten iki yazıt bulunmaktadır ki, birincisi dış cephede olup *"Maşallah, 25.4.1951",* ikincisi ise iç mekânın doğu duvarında *"Maşallah 1296/1878"*, şeklindedir **(Foto. 2.507-508)**.

Foto. 2.507. Cami Alt Katının Cephesinde Bulunan Yazıt

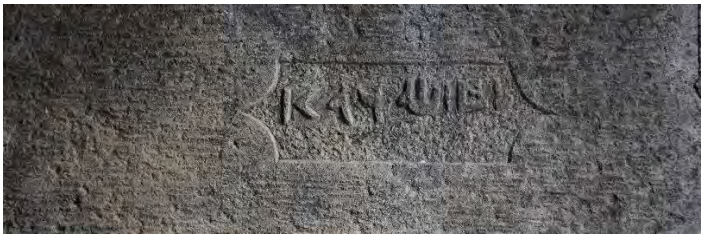

Foto. 2.508. Alt Kattaki Doğu Beden Duvarı Üzerindeki Yazıt

Kitabeler dışında cami ile ilgili tespit edilen arşiv belgelerinde, eserin Hacı Ali Ağa'nın oğlu Hacı Abdullah tarafından inşa edildiği ve 1774'te Hacı Abdullah'ın vefat etmesi üzerine imam ve hatiplik vazifesine oğlu Ali'nin geçtiği belirtilmektedir[974]. Belgede 1809'lara kadar atamaların devam ettiği görülmektedir[975].

1883 tarihli bir başka vakıf kaydında, "*Ülkü Köyü Mazmun Mahallesinde Kürdzâde Kasım Fikri Efendi'nin inşa ettiği cami"* için çeşitli vakıfların bağışlandığı okunmaktadır[976]. Ayrıca köyün karşı mahallesinde ahali tarafından inşa edilen bir cami için Mollaoğlu Ahmed Faik Efendi bin Mehmed 1911'de bin kuruş para vakfetmiştir[977].

Kitabe ve vakıf kayıtlarından iki farklı mahalle ismi ile birlikte üç farklı caminin olduğu anlaşılmaktadır. Doğrudan köy ile ilgili geçen ilk belgeye göre yapı, 1774'te yaptırılmış, kitabesine göre ise 1878'de ve 1951'de yenilenmiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.509)**.

[974] Kul, 260. (VGMA.1150-65, Selh-i R 1188, 121)
[975] Kul, 260.
[976] Saraç, 275, Güvelioğlu, 31. (VGM. Arşivi, Defter No: 589, 200; Pazar Şer'iye Sicili, 1478, 59)
[977] Güvelioğlu, 31. (VGM. Arşivi, Defter No: 604, 162)

Foto. 2.509. Mollaveyis Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Köy içerisinde eğimli bir arazi üzerine inşa edilen cami, düz bir zemine oturtulması için fevkani olarak yapılmıştır. 7,67 x 4,90 m. ebatlarındaki alt kat, 0,60 m. duvar kalınlığı ile 7,79 x 5,93 m. ölçülerinde, 0,12 cm ahşap duvar kalınlığındaki dikdörtgen planlı camiyi taşımaktadır **(Çizim 2.157-158)**.

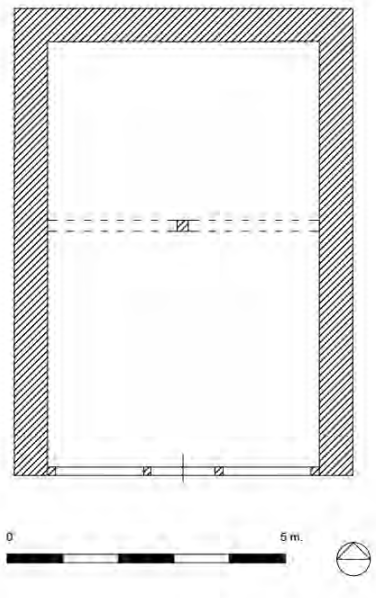

Çizim 2.157. Cami Alt Kat Planı

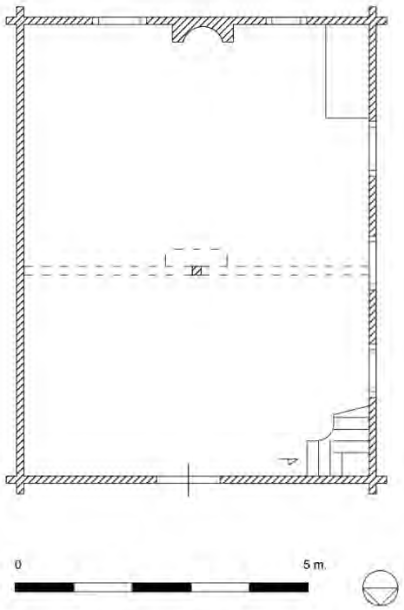

Çizim 2.158. Cami Planı

İki katlı caminin alt katının ön cephesi, ahşap bir bölme ile örülmüş olup bu bölmede açılan kapı ve pencerelerle iç mekân aydınlatılmıştır. İçte, üst örtünün ve kirişin ağırlığını taşıyan tek bir ahşap sütun yer almaktadır.

Bodrum katının üzerinde yükselen ve tamamen ahşaptan çantı tekniğinde, kurtboğazı geçmelerle yapılan cami, minaresi ve son cemaat mahalli olmaması sebebiyle dıştan sivil bir mimari örneği gibi algılanmaktadır. Yapının, güney ve batı cephedeki ahşap perdeler üzerindeki iki katlı dikdörtgen düzendeki pencereler, ibadet mekanına ferahlık kazandırmaktadır.

Caminin kuzey cephesinde sonradan eklenmiş olan 1,91 m. genişliğinde, 5,93 m. uzunluğundaki geçiş mekanı bulunmaktadır. Bu mekândan ahşap bir kapı ile harime ulaşılmaktadır.

İbadet alanı oldukça sade bir görünüme sahip olup güneydeki ahşap mihrap, sade niş şeklinde, beden duvarından içe doğru taşıntı yapmaktadır. Orijinal olmadığını düşündüğümüz bu mihrabın iki yanındaki ahşap vaaz kürsüsü ve minberide özgün bir özellik sergilememektedir

Harimin kuzeyindeki kadınlar mahfilinin ağırlığı, tek ahşap sütun tarafından karşılanmaktadır. Kadınlar mahfiline kıvrımlı “L” formundaki zarif bir merdivenle çıkılmaktadır.

Üst örtüsü ahşap tavan olan cami, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.510-530)**.

Foto. 2.510. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.511. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.512. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.513. Güney Cephe ve Alt Kat Girişi

Foto. 2.514. Alt Katın İçi

Foto. 2.515. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.516. Camiye Geçiş Holü

Foto. 2.517. Geçiş Koridoru

Foto. 2.518. Harim Mekânı

Foto. 2.519. Harim Mekânı

Foto. 2.520. Harim Mekânı

Foto. 2.521. Harim Mekânı

Foto. 2.522. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.523. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.524. Caminin Mihrabı

Foto. 2.525. Caminin Minberi

Foto. 2.526. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.527. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.528. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.529. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.530. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Mollaveyis Köyü Camii, süsleme açısından oldukça gösterişsiz olup özgün olduğu düşünülen tek bezeme yapının ahşap tavan göbeğindedir.

Tavan göbeğinin merkezini oluşturan gülbezeğin çevresi inci dizili bir çember ile kuşatılmıştır. Bu çemberin, kuzey-güney yönlerindeki palmetlerden sağa ve sola doğru yayılarak dıştan içe doğru kıvrılan dallar, lalelerle[978] son bulurken, palmetlerin ortasına konumlandırılmış vazo içerisindeki gelincik çiçekleri ile kompozisyon tamamlanmıştır. Çemberin doğu ve batısına ise palmetler işlenmiştir **(Çizim 2.) (Foto. 2.531)**.

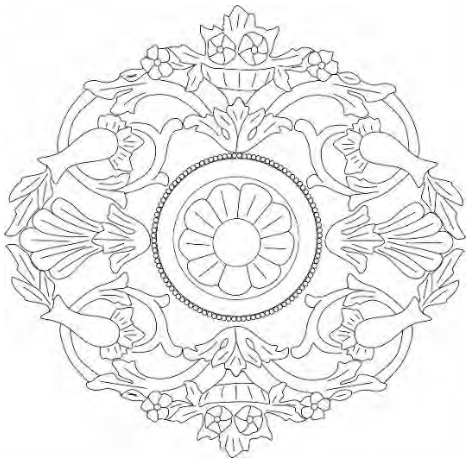

Çizim 2.159. Tavan Göbeği Süslemesi

Foto. 2.531. Tavan Göbeği Süslemesi

[978] Motif form itibariyle laleyi anımsatmaktadır.

Malzeme Teknik: Caminin alt katı üç cephesi moloz taş dolgulu olup güney cephe ise ahşaptandır. Bunun üzerinde yükselen cami, ahşaptan ve köşelerde kurtboğazı tekniği ile bağlanmıştır.

Cami süslemesinde ise çakma tekniği kullanılmıştır.

2.3.8. Meydan Köyü Camii

Katalog No: 23

Çizim No: 2.160-162

Fotoğraf No: 2.532-550

Yeri: Rize, Çamlıhemşin İlçesinin güney tarafında, Çat Köyü yolu üzerinde yer alan Meydan Köyü'nde eğimli bir arazi üzerindedir **(Harita 2.22)**.

Harita 2.22. Meydan Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.533007-40.554562.

İnceleme Tarihi: 20.03.2020

Tarihçesi: Köy tüzel kişiliğine ait olan caminin yapanı, yaptıranı, ustası veya tarihi ile ilgili herhangi bir kitabe tespit edilememiştir. Caminin tarihi ile ilgili tek belge açılış beratında yer alan 1880 tarihidir. Köy halkı, cami ile ilgili olarak 1880'den daha önce var olduğunu belirtmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami kullanıma açık ve sağlamdır **(Foto. 2.532)**.

Foto. 2.532. Meydan Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Arazinin topragrafya şartlarına uygun fevkani olarak yaptırılan caminin alt katı, 6,94 x 5, 53 m. ebatlarında 0,80 m. duvar kalınlığına sahip olup üzerindeki ibadet alanı kareye yakın dikdörtgen planlı inşa edilmiş ve 5,86 x 6,69 m. ölçülerinde 0,70 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.160-161)**.

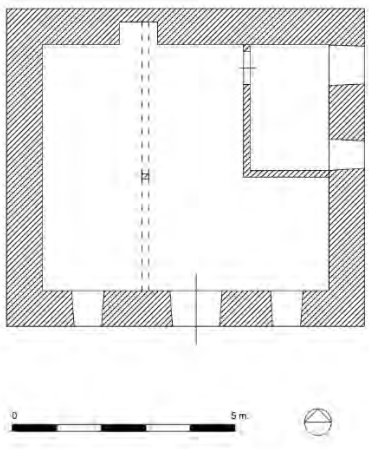

Çizim 2.160. Meydan Köyü Camii Alt Kat Planı

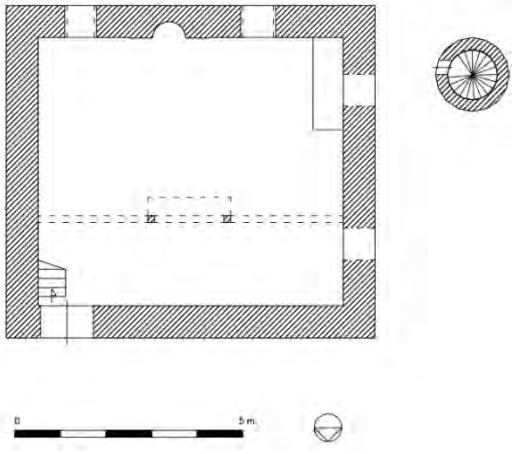

Çizim 2.161. Meydan Köyü Camii Planı

Yapının dış cephe mimarisi birbirini tekrar eden bir anlayış yansıtır. Bu durum cephelerde açılan pencerelerle değiştirilmeye çalışılmaktadır.

Medresenin güneyindeki iki mazgal açıklık, caminin iki katlı, dikdörtgen söveli pencereleri ile üç katlı bir görünüm sunmaktadır. Diğer yönlerde ise farklı bir durum söz konusudur. Alt katın doğusunda iki açıklıkla, caminin batısında da sadece iki üst penreceyle karşılaşılmaktadır.

Medreseye güney cephedeki sade bir giriş kapısıyla girilmektedir. Kapıdan geçildikten sonra iç mekânın kuzeydoğusunda ahşap bir duvar ile bölümlenen ve 2,98 x 1,99 m. ebatlarında küçük bir mekan elde edilmektedir. Bugün, bu bölüm odunluk olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, ortada tek bir ahşap direğin üst örtüyü taşıdığı iç mekânın, kuzey duvarında 0,86 x 0,50 m. ölçülerinde ocak nişi açılmıştır.

Meydan Köyü Camii'nin güneybatısına 2009 yılında eklenen minaresi, çokgen kürsü üzerinde, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

Son cemaat mekânı olmayan yapının ibadet mekanına, mihrap hizasında bulunmayan ve kuzeydoğu köşeye kaydırılan kapı ile ulaşılmaktadır. Beden duvarları lambri ile kaplanan harim mekanının silmelerle çevrelenmiş taş mihrabı, güney duvarın merkezinden doğuya doğru kaymıştır. Yukarı doğru daralan kavsarasıyla gösterişten uzak bir görünüm sergileyen mihrabın doğu ve batısındaki minber ve tekne gövdeli vaaz kürsüsü sadeliğini korumaktadır.

Harimin kuzeyinde iki ahşap sütun ve profilli yastıkları ile taşınan kadınlar mahfiline yer verilmiştir.

Dıştan kırma çatılı olan cami, içten düz ahşap örtülüdür **(Foto. 2.533-549)**.

Foto. 2.533. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.534. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.535. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.536. Caminin Minaresi

Foto. 2.537. Caminin Batısı ve Minaresi

Foto. 2.538. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.539. Giriş Kapısı

Foto. 2.540. Harim Mekânı

Foto. 2.541. Harim Mekânı

Foto. 2.542. Harim Mekânı

Foto. 2.543. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.544. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.545. Caminin Mihrabı

Foto. 2.546. Caminin Minberi

Foto. 2.547. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.548. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.549. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Gösterişten uzak olan caminin tek bezemeli alanı minber kapı tacıdır. Halka geçmelerle hareketlendirilen tac, üst bölümde ayyıldız ve yıldız ile tamamlanmış, doğusuna bir servi ağacı yerleştirilmiştir **(Çizim 2.162) (Foto. 2)**

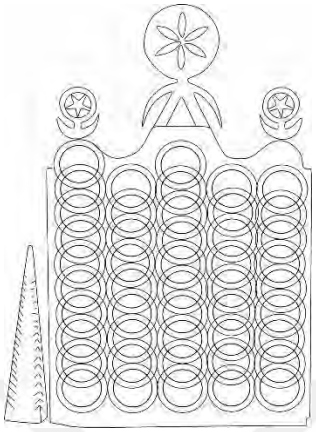

Çizim 2.162. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.550. Minber Kapı Tacı

Malzeme Teknik: Dıştan boyalı içten ise ahşap kaplama olan caminin moloz taş duvar örgülü olduğu köy halkı tarafından ifade edilmektedir. Mihrabı taş olan yapının süslemesinde ise ajur ve oyma tekniği uygulanmıştır.

2.3.9. Şenyuva Köyü Camii

Katalog No: 24

Çizim No: 2.163-168

Fotoğraf No: 2.551-574

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı, Şenyuva (Çinçiva)[979] Köyü'nün kuzey kesiminde yer almaktadır**.** Kaynaklarda bu yer Güney Mahallesi[980] olarak da geçmektedir **(Harita 2.23)**.

Harita 2.23. Şenyuva Köyü Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 20.03.2020

Tarihçesi: Kaynaklarda Pocağan Camii olarak da geçen Şenyuva Köyü Camii'nin üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanılmamıştır. Ancak yapılan çalışmalarda kabartma halinde bir kitabeye sahip olduğu ve üzerinde *"Ameli Hüseyin 1302/1885"* yazdığı belirtilmektedir[981].

Vakıf kaydına istinaden yapı, Şeyh Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmış ve 1796'da camiye imam ve hatip görevlendirilmiştir[982].

---

[979] Atar, 50.
[980] Karpuz, 47.
[981] Hiçyılmaz, 288.
[982] Kul, 247. (VGMA.562-86, 14 S 1249, 184)

Caminin hemen batısında yer alan çeşme kitabesi üzerinde ise 1891-92[983] tarihi yer almaktadır **(Foto. 2.551)**.

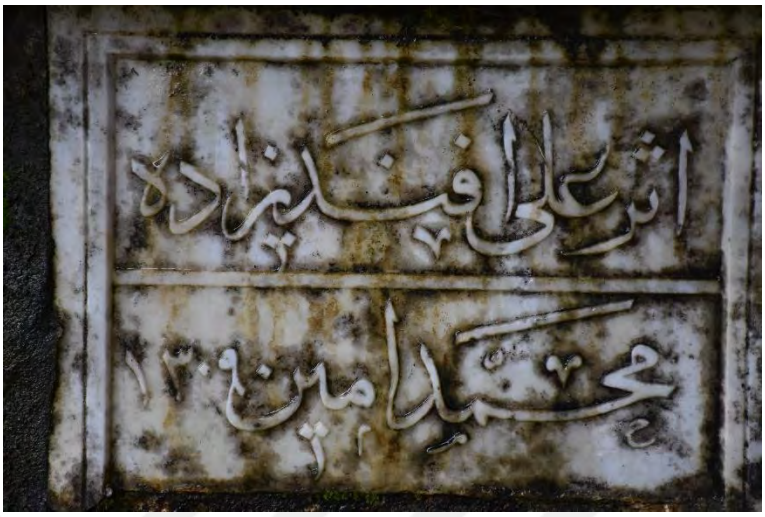

Foto. 2.551. Çeşme Kitabesi

Kitabe;

Eser-i Ali Efendi zade

Mehmed Emin 1309/1892

Sonuç olarak, yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde caminin 1796 tarihinde hizmete açıldığı, 1885'te ise yenilenmiş olduğu düşünülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu: Ameli Hüseyin

Bugünkü Durumu: Cami, kullanıma elverişli ve ibadet açıktır **(Foto. 2.552)**

[983] Karpuz, 47.

Foto. 2.552. Şenyuva Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazi üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Eğitim amaçlı yapılan medresesiyle bir bütünlük arz eden yapı, dikdörtgen plandadır. Cami, 5,91 x 8,13 ebatlarında, 0,70 m. duvar kalınlığında olup medrese, 0,90 m. duvar kalınlığında ve 7,70 x 5,61 m. boyutlarındadır **(Çizim 2.163-164)**.

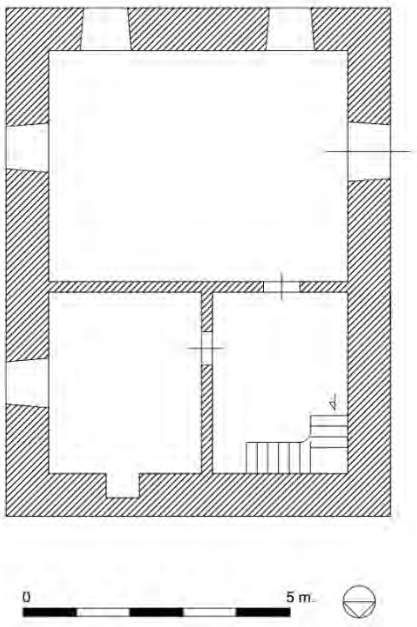

Çizim 2.163. Şenyuva Köyü Camii Alt Kat Planı

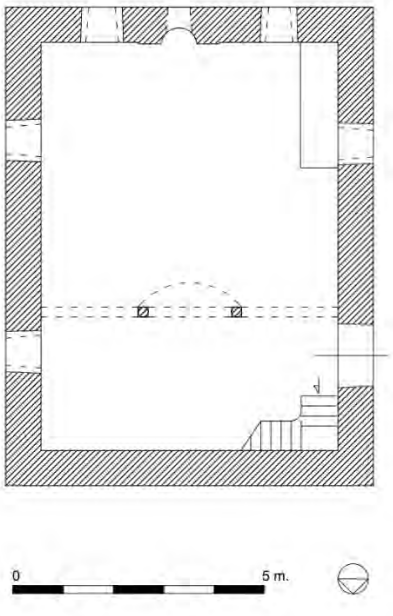

Çizim 2.164. Şenyuva Köyü Camii Planı

Yapı, konut görünümünde olup beden duvarları dört yönde birbirini tekrar eden yalın bir görünüm sergilemektedir. Bu yalınlık cephelerde açılan dikdörtgen söveli on beş (15) pencere ile hareketlendirilmiştir. Kuzeyi sağır bırakılan eserin, medresesini aydınlatan dört mazgal penceresine eşlik eden cami duvarlarındaki çift katlı açıklıklar yapıya üç katlı bir görünüm kazandırmaktadır. Burada üst kat pencereler, harime mazgal olarak yansımaktadır.

Caminin medresesine batı eksende açılan sade bir kapı geçilmektedir. İç mekâna girildikten sonra kare ölçülerinde ilk odaya ulaşılmaktadır. Bu odanın kuzeyi, ahşap bir paravanla bölünerek kuzeyde iki odalı bir mekân elde edilmiştir. Ahşap bir kapı ile geçilen bu mekanlardan ilkinde bugün iptal edilen, camiye çıkışı sağlayan merdivenlere, ikinci odanın kuzeyinde ise bir ocak nişine yer verilmiştir.

Yapının ibadet mekanına batı yönde merdivenlerle ulaşılan sade bir kapı ile erişilmektedir. Güney duvarının merkezine açılan ve üç yönden silmelerle kuşatılan sade taş mihrabı, bölgenin karakteristik özelliklerini yansıtmakta, yukarıya doğru kademeli olarak daralmaktadır.

Mihrabın, batısında yer alan ahşap minberinin aynalık ve süpürgeliği bir bütün olarak değerlendirilmiş olsa da özgün süslemeleri yapının tarihi geçmişini ortaya koymaktadır. İbadet alanının güneydoğu köşesindeki yerini alan ve yeni dönem eklemesi olan konik gövdeli vaaz kürsüsü ise kare formda olup minimal ölçülerdedir.

Harimin kuzeyini kapsayan kadınlar mahfiline, “L” biçiminde bir merdivenle ulaşılmakta ve iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Dıştan kırma çatılı olan cami, içten ahşap tavanlıdır **(Foto. 2.553-570)**.

Foto. 2.553. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.554. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.555. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.556. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.557. Medresenin İç Mekânı

Foto. 2.558. Camiye Çıkışı Sağlayan Merdiven

Foto. 2.559. Ocak Nişinin Yer Aldığı Oda

Foto. 2.560. Camiye Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.561. Harim Mekânı

Foto. 2.562. Harim Mekânı

Foto. 2.563. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.564. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.565. Caminin Mihrabı

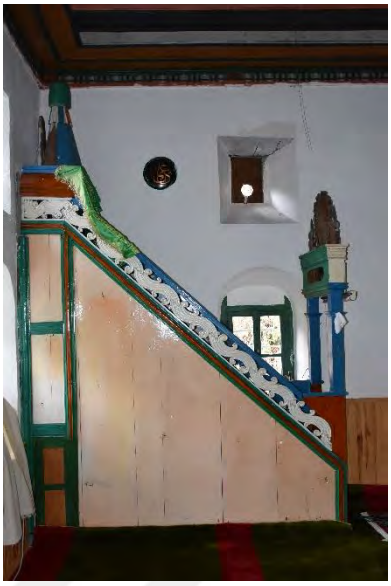

Foto. 2.566. Caminin Minberi

Foto. 2.567. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.568. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.569. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.570. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Şenyuva Köyü Camii'nin dış mimarisinde herhangi bir süsleme yoktur. İç mekân, bu anlayışa büyük ölçüde uyum sağlasa da minber ve tavan göbeğindeki süsleme harimin sadeliğini kısmen hareketlendirmektedir.

Bölgenin genel karekteristik bezeme örgelerini bünyesinde barındıran minberin süpürgelik bölümü olmayıp, köşk kısmıda kısa tutulmuştur **(Çizim 2.165) (Foto. 2.571)**.

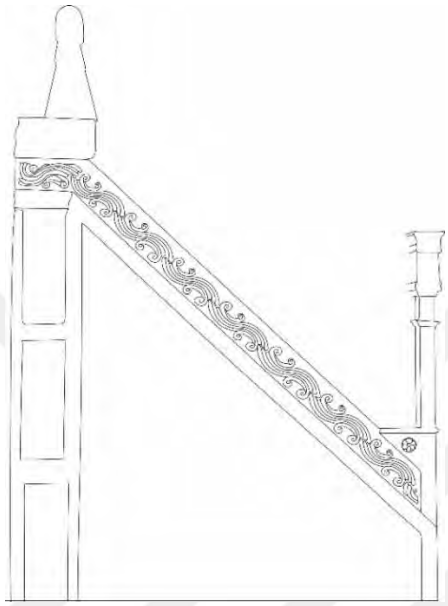

Çizim 2.165. Minber Geneli

Foto. 2.571. Minber Genel

Minberin en önemli süsleme alanı kapı tacıdır. Tacı oluşturan gülbezek etrafındaki güneş kursu motifi, dıştan "S" kıvrımlar ile kuşatılmıştır. Bu kompozisyon iki yanda sırt sırt vermiş "S" kıvrımları ve üzerinde bulunan yüreklerle iki yandan sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.166) (Foto. 2.572)**.

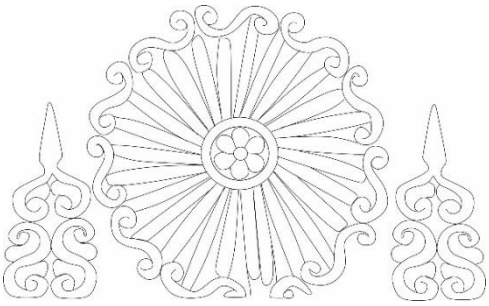

Çizim 2.166. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.572. Minber Kapı Tacı

Kapı tacından sonra minber üzerindeki diğer süsleme alanı korkuluktur. Bu alan akantların meydana getirdiği yayvan "S ve C"lerle dolgulanmıştır **(Çizim 2.167) (Foto. 2.573)**.

Çizim 2.167. Minber Korkuluğu

Foto. 2.573. Minber Korkuluğu

Cami tavanında kare içerisinde merkezde gülbezek ve etrafında yürek ve akantlarla dolgulanan bir kompozisyon işlenmiştir. Bu kompozsiyon "S" motifleri ile oluşturulan bir bordürle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.168) (Foto. 2.574)**.

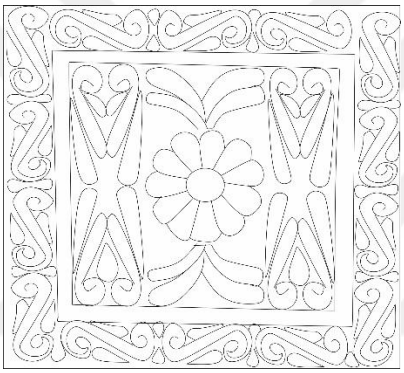

Çizim 2.168. Tavan Göbeği Süslemesi

Foto. 2.574. Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Moloz taş örgülü duvarın köşelerinde, pencere ve kapı kenarların kesme taş malzeme tercih edilirken yer yer yonu taşıda kullanılmıştır. Süsleme programında minberde ajur ve oyma, tavan göbeğinde ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.3.10. Ortayayla Köyü Camii

Katalog No: 25

Çizim No: 2.169

Fotoğraf No: 2.575-594

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Ortayayla Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.24).**

Harita 2.24. Ortayayla Köyü Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: Koordinat alınamamamıştır.

İnceleme Tarihi: 05.04.2021

Tarihçesi: Caminin güney ve batı duvarına kazıma tekniği ile işlenen üç kitabesi bulunmaktadır. Birincisinde 1302/1885 tarihi, ikincisinde usta ismi "*Amele Osman",* okunmaktadır. Üçüncü kitabe ise çözümlenememiştir **(Foto. 2.575-577)**.

Foto. 2.575. Birinci Kitabe

Foto. 2.576. İkinci Kitabe

Foto. 2.577. Üçüncü Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Osman

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.578)**.

Foto. 2.578. Ortayayla Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 6,30 x 6, 93 m. ebatlarında kare planlı olup 0,80 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.169)**.

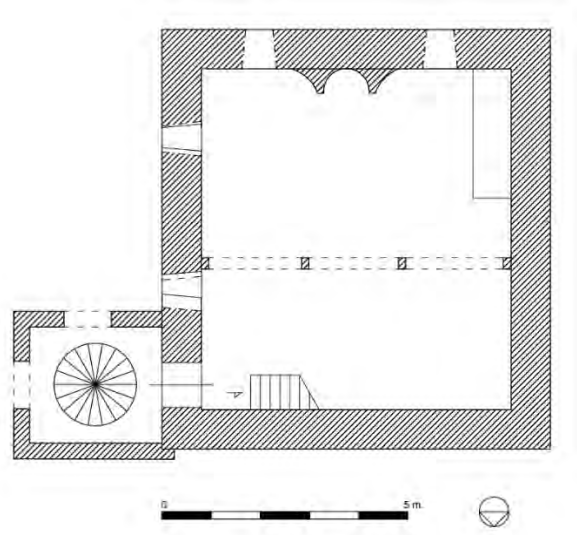

Çizim 2.169. Ortayayla Köyü Camii Planı

Köy içerisinde düz bir arazi üzerine oturtulan caminin beden duvarları farklı özellikle ortaya koymasa da güneyde, çatı boşluğunun lambri ile kaplanması cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Kuzey ve batı cephesi sağır bırakılan yapının, güneyinde ve batısında açılan dikdörtgen formlu altı (6) mazgal pencere iç mekânı aydınlatmaktır. Bu pencerelerden kıble duvarındaki mahfil seviyesindeyken batıdakiler altlı üstlü olarak yerleştirilmiştir.

Yapının doğusuna konumlandırılan ve altta baldaken bir platform üzerinden yükselen çokgen gövdeli minaresi tek şerefelidir. Sonradan eklenildiği düşünülen minarenin baldaken kaidesinin iç kısmından caminin harim bölümüne geçiş sağlanmaktadır.

Cami harimi lambri ile kaplanmıştır. Güney duvarın ortasına yerleştirilmiş ahşap mihrabı, güneybatı köşedeki ahşap minberi ve güneydoğudaki vaaz kürsüsü de orijinal değildir.

Harimin kuzeyini dolduran ve kuzeydoğu köşedeki merdivenlerle çıkılan kadınlar mahfili, ikisi serbest, ikisi ise duvara bitişik dört ahşap sütun tarafında taşınmaktadır.

Cami, içten düz ahşap tavan, dıştan ise iki yöne meyilli kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.579-594)**.

Foto. 2.579. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.580. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.581. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.582. Minare Kaidesi

Foto. 2.583. Caminin Minaresi

Foto. 2.584. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.585. Harim Mekânı

Foto. 2.586. Harim Mekânı

Foto. 2.587. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.588. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.589. Caminin Mihrabı

Foto. 2.590. Caminin Minberi

Foto. 2.591. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.592. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.593. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.594. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin, iç ve dış mimarisinde bezemesel bir öğe yoktur.

Malzeme Teknik: Yapının inşasında düzgün yonu taşı, minarede ise beton malzeme kullanılmıştır.

2.3.11. Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii

Katalog No: 26

Çizim No: 2.170-172

Fotoğraf No: 2.595-612

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı, Şenyuva Köyü'de (Çinçiva) [984] Karşı Mahalle olarak adlandırlan yerde bulunmaktadır **(Harita 2.25)**.

Harita 2.25. Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii (Google Earth)

Koordinatları: 41.001713-40.971750

İnceleme Tarihi: 20.03.2020

Tarihçesi: Amlaçkur[985] ismiyle de bilinen caminin kitabesi yoktur. Yapının tarihi ile ilgili tek bilgi harim mekanındaki açılış beratında yer alan 1888 tarihidir. Bu tarihli bir de vakıf kaydı söz konusudur. Ancak bu esere mi yoksa Şenyuva'daki diğer camiye mi ait olduğu tespit edilememiştir[986].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: İbadete açık ve sağlamdır **(Foto. 2.595)**.

[984] Atar, 50.
[985] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 294.
[986] Güvelioğlu, 32. (VGM. Arşivi, Defter No: 588, 240)

Foto. 2.595. Şenyuva Karşı Mahalle Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerinde fevkani olarak yaptırılmıştır. Caminin alt katı, 5,55 x 5,87 m. ebatlarında 0,70 m. ölçülerinde olup ibadet alanı ise 5,62 x 5,90 m. boyutlarında ve 0.60 cm. duvar kalınlığında, kare planlıdır **(Çizim 2.)**.

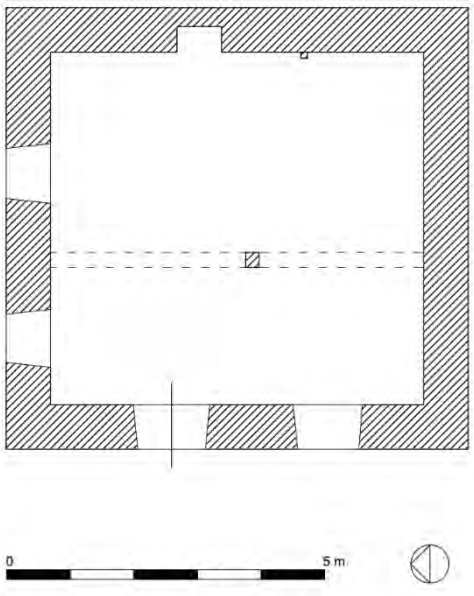

Çizim 2.170. Şenyuva Köyü Karş. Mah. Camii Alt Kat Planı

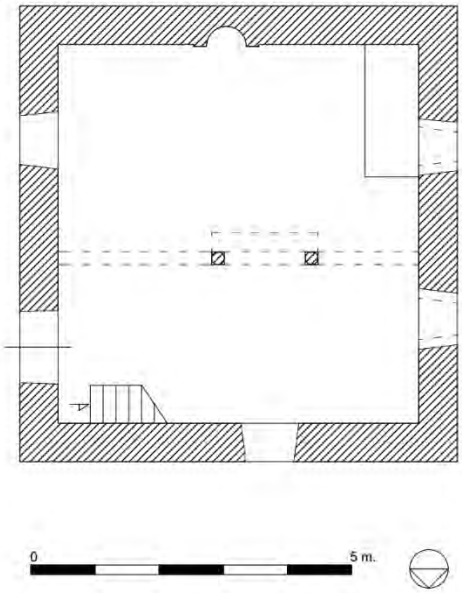

Çizim 2.171. Şenyuva Köyü Karş. Mah. Camii Planı

Sivil mimari örneklerini anımsatan caminin birbirine benzeyen monoton cephe anlayışı pencerelerle kısmen hareketlendirilmiştir.

Alt katın kuzey ve batı yönünde açılan mazgal pencerelerine, caminin doğu, batı ve kuzey cephelerindeki dikdörtgen pencereler eşlik etmektedir.

Cami alt katına, batı cephede açılan düz lentolu bir kapı ile geçilmektedir. İç mekânın üst örtüsü tek bir ahşap sütun ile taşınırken, doğuda açılan ocak nişi 0,70 m. genişliğine sahiptir.

Son cemaat mekânı ve minaresi bulunmayan caminin harim mekanına doğu yönde bulunan sade bir giriş kapısı ile erişilmektedir. Harim tamamen boyalıdır, güney duvarında, yukarı doğru kademelenerek daralan ve bir âlemle sonuçlanan taş mihrabı bulunmaktadır. Mihrabın üst bölümü, iki yanda plasterler ile sınırlandırılmış ve bu plasterler bir silme ile birbirine bağlanmıştır.

Mihrabın doğu ve batısındaki ahşap minber ve konik gövdeli vaaz kürsüsü özgünlükten ve estetikten uzaktır.

Girişin hemen kuzeyinde yer alan merdivenle, iki ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfiline ulaşılmaktadır.

Ahşap tavanlı bir üst örtüye sahip olan cami, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.596-611)**.

Foto. 2.596. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.597. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.598. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.599. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.600. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.601. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.602. Harim Mekânı

Foto. 2.603. Harim Mekânı

Foto. 2.604. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.605. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.606. Caminin Mihrabı

Foto. 2.607. Caminin Minberi

Foto. 2.608. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.609. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.610. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.611. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Cami, süsleme açısından gösterişten uzak olup tek bezeme ahşap tavan göbeğinde bulunmaktadır.

Tavan göbeği kare içerisine alınarak belirlenmiş, merkezde yer alan gülbezek motifini dıştan çevreleyen tek yapraklı dairesel sıra, güneş kursu motifi gibi kompoze edilmiştir. Bu kompozsiyon, şevronların çevirdiği bir kare ile sınırlandırılmıştır.

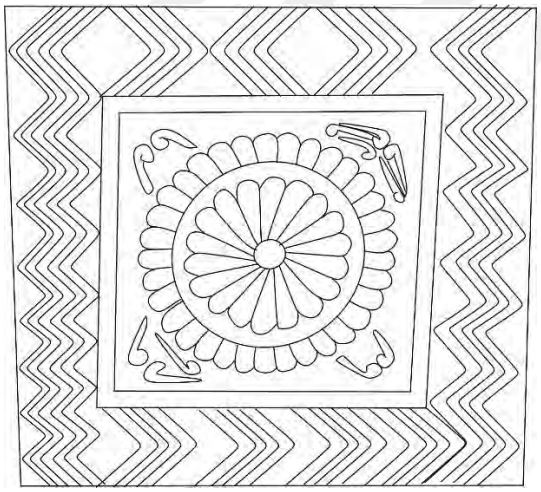

Çizim 2.172. Tavan Göbeği Süslemesi

Foto. 2.612. Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Beden duvarları yonu taşı ile inşa edilen camininin, pencere, kapı ve köşe birleşim yerlerinde düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Tek bezeme unsuru olan tavanda ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.3.12. Aşağı Çamlıca Mahallesi Camii

Katalog No: 27

Çizim No: 2.173-194

Fotoğraf No: 2.613-659

Yeri: Rize'ye bağlı Çamlıhemşin İlçesindeki Aşağı Çamlıca Mahallesi'nde (Vilçe-i Süflâ)[987] eğimli bir yamaç üzerinde bulunmaktadır **(Harita 2.26)**.

Harita 2.26. Aşağı Çamlıca Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0558-41.0008

İnceleme Tarihi: 21.03.2019

Tarihçesi: Caminin ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Restore edilmeden önceki fotoğraflarında, giriş kapısı üzerine konulan Türkçe levhada 1738 yılında yapıldığına dair tarih söz konusudur. Bunun dışında yapıya ilgili çalışmalarda net bir tarih verilememiş ve caminin genel özelliklerinden yola çıkılarak XIX. yüzyıla tarihlendirilmiştir[988].

Yapının kuzeybatı cephesinde, kaş kemerli bir nişin üzerine dört satırlık kitabe oyulmuştur[989]. Silik durumdaki kitabe tam anlamıyla çözülemese de yapılan çalışmalarda şu şekilde okunmuştur;

---

[987] Atar, 53.
[988] Karpuz, *Rize,* 46.
[989] Bu nişin, daha eski bir camiye ait mihrap nişinden kaldığı ve burada kullanıldığı belirtilmektedir.Bkz. Murat Ümit Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, 88.

"Eşhedü Enla İlahe İllallah ve Eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve Resulu

La İlahe İllallah Muhammeden Rasulullah

Sahibül hayrat vel-hasenat Osman Ağa'nın Ehli Hadice Hatun bint-i Memiş

Sene 1112/1700"

Kitabesi dışında yapının 1308/1891 tarihli vakıf kaydı bulunmaktadır[990]. Bu caminin, 1891 yılı civarında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir**.** Ayrıca cami yakınındaki tarihi çeşmedeki 1327/1909 tarihi de yapının bu tarihlere yakın bir dönemde inşa edildiğine işaret etmektedir **(Foto. 2.613-614)**.

Foto. 2.613. Restorasyon Öncesi Giriş Kapısındaki Türkçe Levha

Foto. 2.614. Caminin Kuzeybatı Cephesindeki Kitabe

[990] Güvelioğlu, 32.

Bölge halkı cami mahfilinin, “Fatma” adında bir hayırsever tarafından yaptırıldığı ifade etmiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu: Yapının ustası ile ilgili bir veri bulunmamaktadır. Ancak bölge sakinleri, Gürcü ustaların camiyi yaptıklarını dile getirmiş olsalarda iç mekandaki süslemeler ve tasarım kurguları yerel ustalara işaret etmektedir.

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2019 yılında restore edilmiştir **(Foto. 2.615)**.

Foto. 2.615. Aşağı Çamlıca Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Aşağı Çamlıca Mahallesinin batısında kalan cami, eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. Medrese olduğu bilinen alt kat, cami ile aynı ölçülere sahip olup 7, 33 x 5,64 x 0,67 m. ebatlarındadır. Cami dikdörtgen bir şema yansıtmaktadır **(Çizim 2.173-174).**

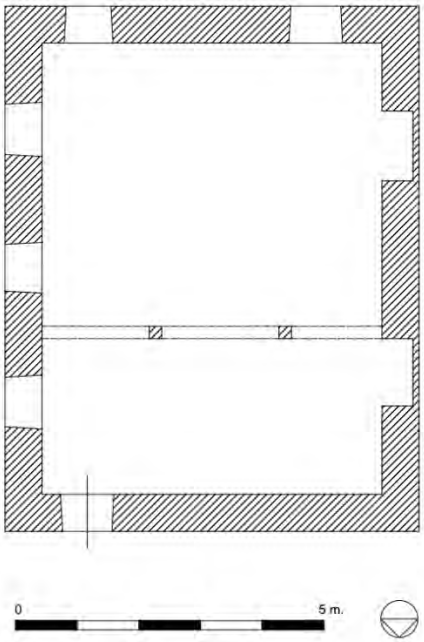

Çizim 2.173. Aşağı Çamlıca Köyü Camii Medrese Planı

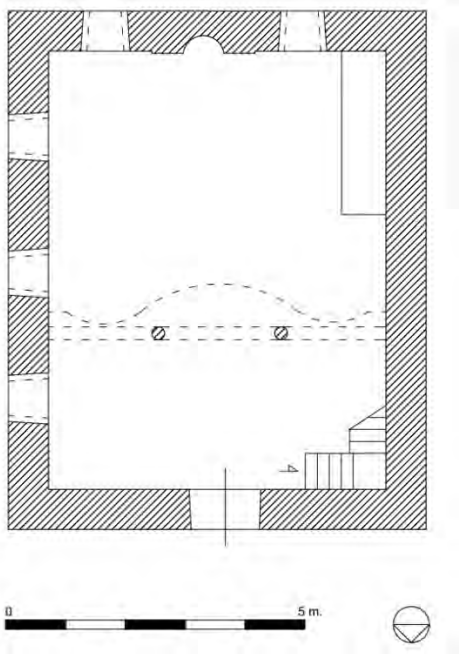

Çizim 2.174. Aşağı Çamlıca Köyü Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanan yapının beden duvarları da bu algıyı desteklemektedir. Kuzey ve batı cepheleri sağır bırakılan yapının, medrese katıyla birlikte, güney ve doğusunda açılan on beş (15) pencere üç katlı bir görünüm ortaya koymaktadır.

Yapının medresesine kuzey cephenin doğu bölümünde açılan yuvarlak kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır. İki ahşap sütun tarafından üst örtüsü taşınan medresenin, batı duvarında 1,13 m. genişliğinde ve 60 cm. derinliğinde iki ocak nişi açılmıştır**.**

Minaresi ve son cemaat mekânı bulunmayan caminin harime mekanına ise kuzey cihetteki yuvarlak kemerli sade bir kapı ile geçilmektedir.

Kalemişi bezemeleriyle dikkat çeken harim mekânının giriş kapısının ekseninde bulunan orijinal taş mihrabı, üç yönden silmelerle kuşatılmış olup kavsara bölümü kademeli olarak daralan 3 dilim halindedir. Güneybatı köşedeki ahşap minberin, aynalık ve süpürgelik bölümü bir bütün arz ederken güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsü yeni dönem eklemesidir.

İbadet mekanının kuzeyinde, iki ahşap sütun tarafından taşınan ve "L" biçimli bir merdivenle çıkılan, kıvrımlı korkuluk hattı bulunan kadınlar mahfili, yapının üçte birini kapsamaktadır.

Cami, dıştan kırma çatı ile kapatılırken, içten düz ahşap tavanlı olup tavanın merkezi, kare içerisine alınmış dairesel bir çökertme ile belirginleştirilmiştir **(Foto. 2.616-638)**.

Foto. 2.616. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.617. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.618. Yapının Güneybatı Cephesi

Foto. 2.619. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.620. Yapının Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.621. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.622. Medrese Kapısı

Foto. 2.623. Medrese İç Mekân

Foto. 2.624. Medrese İç Mekân

Foto. 2.625. Medrese İç Mekân

Foto. 2.626. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.627. Harim Mekânı

Foto. 2.628. Harim Mekânı

Foto. 2.629. Harim Mekânı

Foto. 2.630. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.631. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.632. Caminin Mihrabı

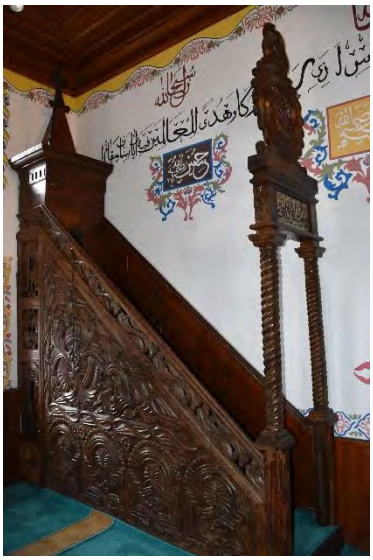

Foto. 2.633. Caminin Minberi

Foto. 2.634. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.635. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.636. Kadınlar Mahfili Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.637. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.638. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi son derece sade olmasına rağmen, içeride beden duvarları, mihrap, mahfil, minber ve tavan üzerinde görülen ahşap ve kalemişi süslemeler zengin bir çeşitlilik ile sunmaktadır.

Yapının güney beden duvarında mihrap üzerinde dikdörtgen bir kartuş içerisinde *"vema tevfiki v i'tsamet illa billah"* Ayetinin üstünde bir madalyon ve mührü Süleyman vefki ve "sin" harfleriyle karşılaşılmaktadır. Madalyonun iki yanında, ibrikten çıkan gül motifleri karşılıklı olarak yerleştirilmiş, üzerine Livaül Hamd Sancağı konumlandırılmıştır. Bu kompozisyon, iki yanda *"Allah Celle Celalühü"* ve *"Muhammed Aleyhisselam"* isminin yer aldığı ve etrafı, altta fiyonklarla birbirine bağlanan gül ve goncagüllerin oluşturduğu çelenk ile sarılmıştır. Benzer bir uygulama, Ebubekir r.a ve Ömer r.a isimlerinin yer aldığı dikdörtgen panolarda da görülmektedir **(Çizim 2.175-176) (Foto. 2.639-640).**

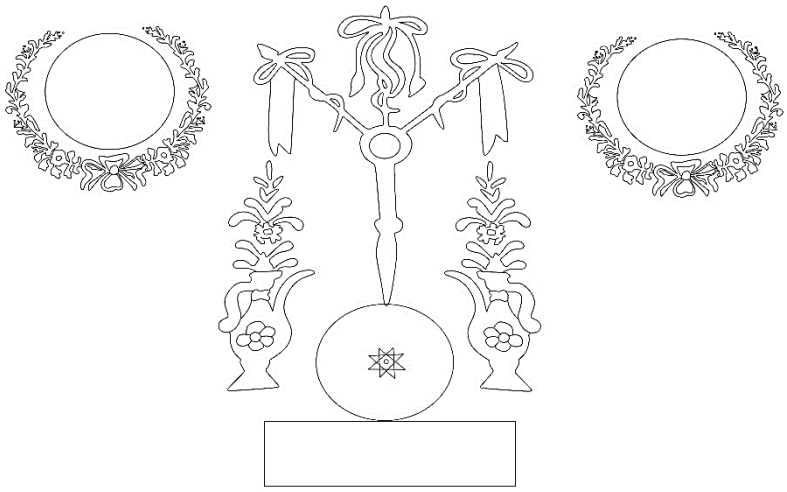

Çizim 2.175. Güney Duvarındaki Süslemeler

Foto. 2.639. Güney Duvarındaki Süslemeler

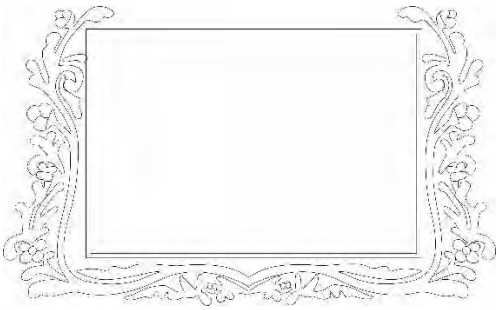

Çizim 2.176. Güney Duvarındaki Halife İsimlerinin Bulunduğu Pano

Foto. 2.640. Güney Duvarındaki Halife İsimlerinin Bulunduğu Pano

Caminin doğu duvarında, iki pencere arasına bir tablo gibi nakşedilen süsleme, dikkatleri üzerine çekmektedir. Dört ayrı kompozisyonun bir araya getirilmesiyle oluşturulan tablo nesneli, bitkisel ve geometrik bezemesi ahenkli bir kompozisyon anlayışına işaret etmektedir.

Kompozsiyonun birinci bölümü, yapraklarla meydana getirilen ve alt kaidesinde püsküllerin sallandığı stilize bir vazo biçimindedir. Vazonun iki kanadından (kulp) çıkan akantlar, aşağıdan yukarı doğru kavislenip yükselirken üç kola ayrılmıştır. Birinci ve ikinci kol, içe doğru, vazo hizasında volütlenerek sonlanmıştır. Üçüncü kol, akantların birbiri içerisinden doğarak yukarı doğru devam etmekte ve içten dışa doğru yönlenerek ikinci kompozisyonu kapsamaktadır. Vazonun ağız kısımına konumlandırılan iki gül motifinin taç kısmından çıkan akantlar içe doğru kıvrılarak sonlanmaktadır. Tabloyu oluşturan ikinci kompozisyon, vazodaki gül ve goncagüllerden ibarettir.

Tablonun diğer süsleme programları da bir bütünlük içerisindedir. Tepelik kısımda, *"Bismillah"* kelimesinin oluşturduğu madalyon, üstte ayyıldız ile sonlandırılmış, altta ise madalyonu çevreleyen goncagüller ile sınırlandırılmıştır.

Madalyonun altından çıkan içe içe geçmiş motifler, farklı bir kombinasyon sunmaktadır. Merkezde yer alan karşılıklı "C" kıvrımları, altta volütlenmiştir. Bu volütlerden çıkan dallar, "C"nin içini dolgulamakla beraber iki yana dilimli rumiler olarak açılmıştır. "C" motifini dıştan saran ve aşağı doğru sarkan dilimli rumiler, kompozisyonun iç hacmini doldurmaktadır.

Süsleme programı, madalyonun altından çıkan bir dal ile netleştirilmiştir. Bu dal, aşağı doğru zarifçe inerken, içerisinde gül motifi, üzerinde ise ibrikten çıkan güllerin bulunduğu bir daire oluşturmaktadır. Dairesel kıvrımdan sonra aşağı doğru devam eden, içe doğru volütlenerek hem yukarı hem de alttaki motife uzanıp gül ve goncagüllerle sonlanmıştır **(Çizim 2.177) (Foto. 2.641)**.

Çizim 2.177. Doğu Beden Duvarındaki Süsleme

Foto. 2.641. Doğu Beden Duvarındaki Süsleme

Etrafı ahşap bir çıta ile çevrelenen panonun kuzeyinde, çevresi gül motifleriyle kuşatılmış tabloda *"Ali el murteza radiyallahu anhu"* yazısıyla Zülfikar ve ayyıldızlı bayrak motifi işlenmiştir **(Çizim 2.178) (Foto. 2.642)**.

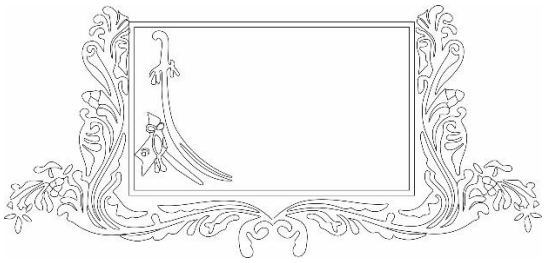

Çizim 2.178. Zülfikar ve Ayyıldız Süslemesi

Foto. 2.642. Zülfikar ve Ayyıldız Süslemesi

Doğu cephede, sırt sırta rumilerin oluşturduğu palmetler ve iki palmet arasındaki boşluklar tekrar rumi dilimleri ve üstte palmetlerle biten bir kompozisyon sergilmektedir.

Bu süslemenin üzerinde ise vazodaki gül ve goncagüller, cepheyi hareketlendirmiştir **(Çizim 2.179) (Foto. 2.643)**.

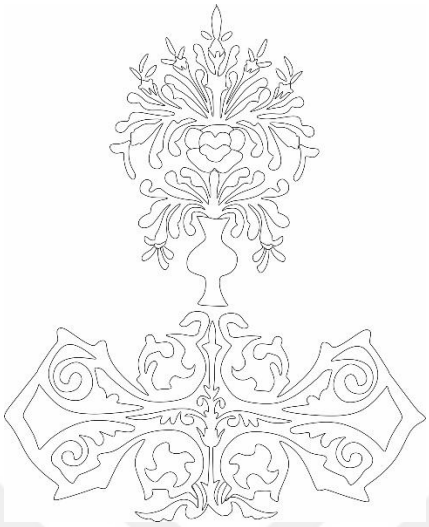

Çizim 2.179. Doğu Cephesindeki Süsleme

Foto. 2.643. Doğu Cephesindeki Süsleme

Yapının kuzey duvarı yalın bırakılırken, batı duvarında vazoda gül, goncagüller ve *"Hasan, Hüseyin"* isimlerinin geçtiği panolar tekerrür etmektedir. Güllerin bulunduğu vazolu kompozisyonun altında "S" kıvrımlarından meydana gelen yürek motifleri karşılıklı yerleştirilerek, doğu duvarındaki bezemeden daha farklı bir kompozisyona yer verilmiştir **(Çizim 2.180) (Foto. 2.644)**.

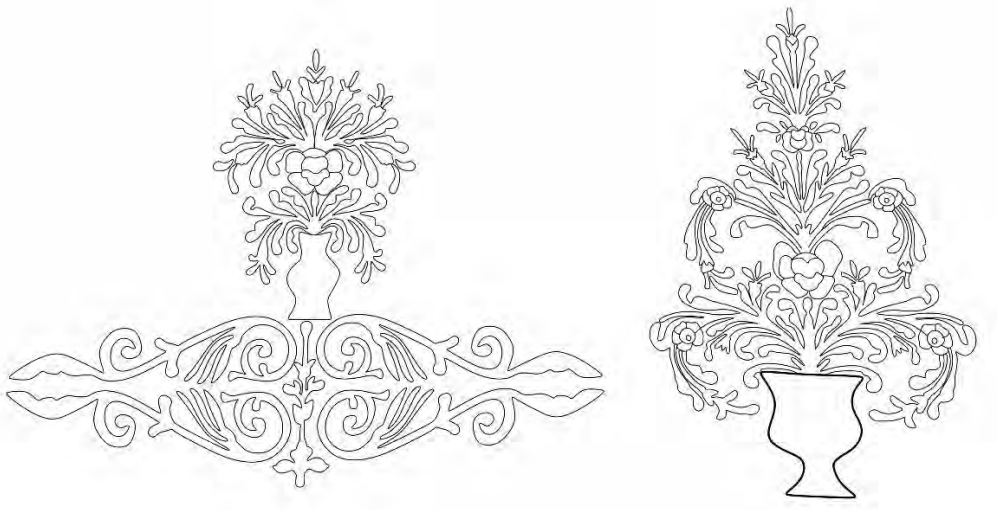

Çizim 2.180. Batı Duvarındaki Süslemeler

Foto. 2.644. Batı Duvarındaki Süslemeler

Beden duvarlarının üst tavan birleşim yerlerinde (tavan pervazı), pencere kenarlarında benzer tezyinatlar uygulanmıştır. Tavan pervazında yapıyı dolanan kuşakta, drape perde stilini anımsatan kıvrımlı hattın boşlukları, fiyonklarla bağlanmış gül motifleri ile bezenmiştir. Kıvrımlı dal üzerinde goncagül ve dilimli rumiler köşelerde palmet halini alıp üç yönden alt pencere kenarlarını hareketlendirmiştir. Üst pencerelerde ise iki yandan dilimli rumi arasına alınmış "S"lerin birbirine bağladığı güller, çerçeveyi tamamlayan bezemesel detaylar olmuştur **(Çizim 2.181-183) (Foto. 2.645-647)**.

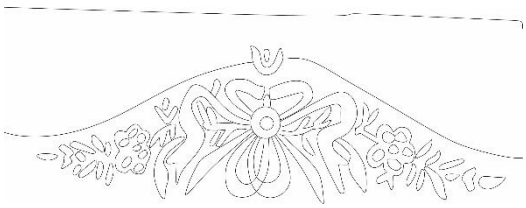

Çizim 2.181. Tavan Pervazındaki Süsleme

Foto. 2.645. Tavan Pervazındaki Süsleme

Çizim 2.182. Alt Pencere Kenar Süslemeleri

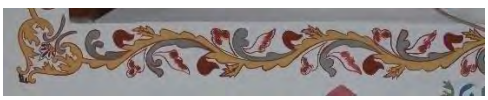

Foto. 2.646. Alt Pencere Kenar Süslemeleri

Çizim 2.183. Üst Pencere Kenar Süslemeleri

Foto. 2.647. Üst Pencere Kenar Süslemeleri

Caminin bir diğer süsleme alanı mihraptır. Sade bir niş halindeki mihrabın, kavsara bölümü, hilal ile sonuçlanan dilimli bir kemer içerisine alınmıştır. Üç yönden silmelerle kuşatılan mimari öğenin, köşe boşluklarına *"İnnehu min Suleymane ve innehu Bismillahirrahmanirrahim"* yazılmıştır. Mihrabın dilimli kemerinin iki yanından yükselen akantlar, yukarı ve köşelere doğru gül ve goncagüllerle zenginleştirilmiş, aşağı doğru ise birbiri içerisinden çıkan akantlar şeklinde sonzuluk prensibinde ele alınmıştır.

Mihrabı en dışta çerçeve içerisine alan bordürde ise kıvrımlı dal üzerine gül ve goncagüller ile oluşturulan bir kompozisyon işlenmiştir **(Çizim 2.184) (Foto. 2.648)**.

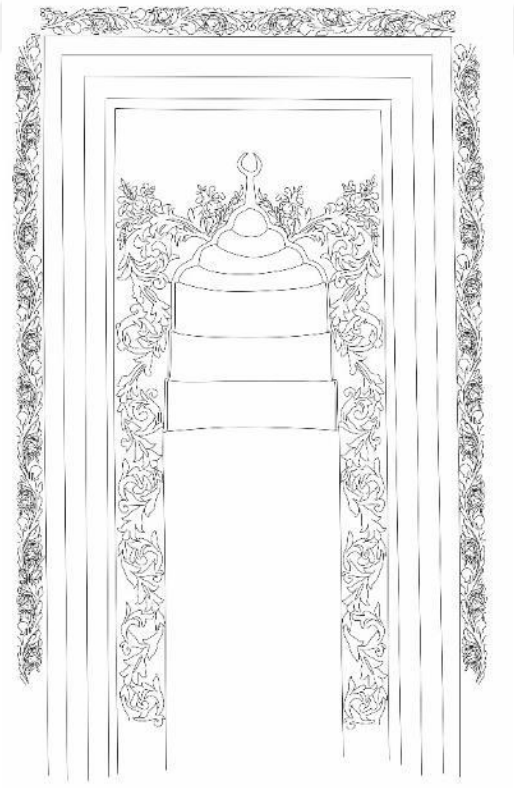

Çizim 2.184. Caminin Mihrabı

Foto. 2.648. Caminin Mihrabı

Caminin bezemeleriyle dikkat çeken bir unsuru da ahşap minberidir **(Çizim 2.185)** **(Foto. 2.649)**.

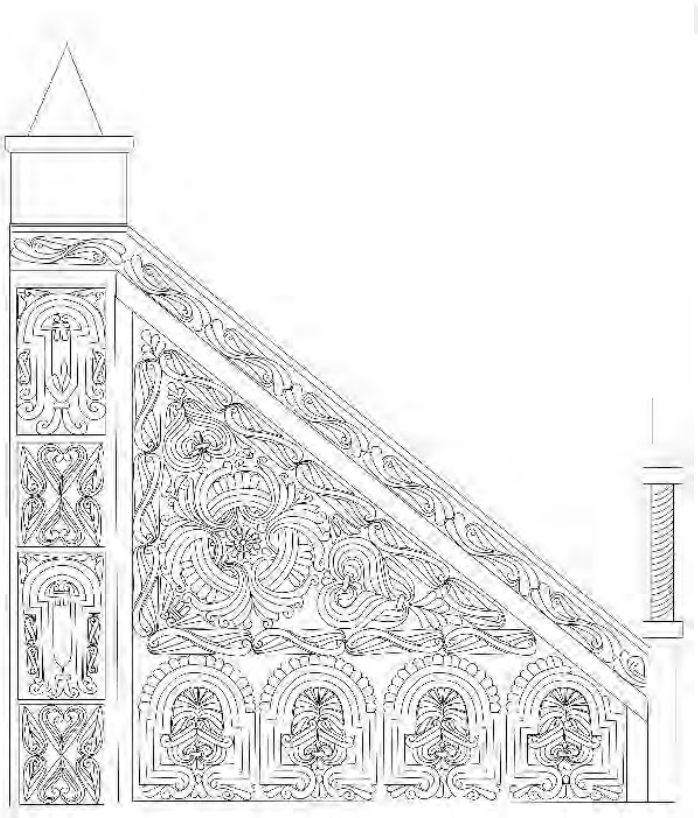

Çizim 2.185. Minber Genel

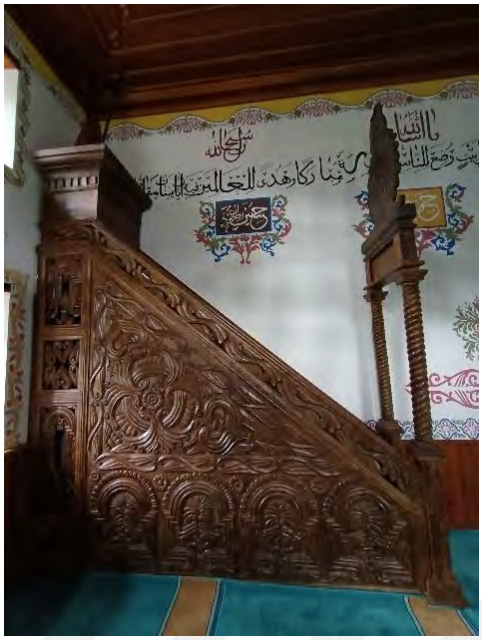

Foto. 2.649. Minber Genel

Minberin kapı tacı üç kısımdan oluşur. Birinci kısım yatay eksende yerleştirilmiş iki "S", ikinci kısım bir madalyon, üçüncüsü ise akantlarla teşekkül eden ters yürek motifidir. Tacın merkezindeki madalyon, farklı tasarımların bir düzen içerisinde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Madalyonun merkezindeki yıldız, bir çember ile kuşatılmıştır. Bu çember, aynı zamanda ışınsal çubuklara bağlanarak bütünde güneş kursunu ortaya çıkarmıştır. Güneş kursunun etrafı ilk çerçevede "S"lerle, ikincisinde ise volütlü dalgalarla kuşatılarak madalyonun parçaları tamamlanmıştır **(Çizim 2.186) (Foto. 2.650)**.

Çizim 2.186. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.650. Minber Kapı Tacı

Minberin süslemesi ile dikkat aynalık bölümü, akantlı "S" kıvrımlar tarafından sınırları belirginleştirilerek vurgulanmıştır. Aynalığın birincil süslemesi olan madalyonun merkezindeki gül motifi, akantların içerisinden geçerek dışa doğru savrulduğu bir çember içerisine alınmıştır. Bu madalyonun kenar köşelerine ise akantların meydana getirdiği yürekler işlenmiştir **(Çizim 2.187) (Foto. 2.651)**.

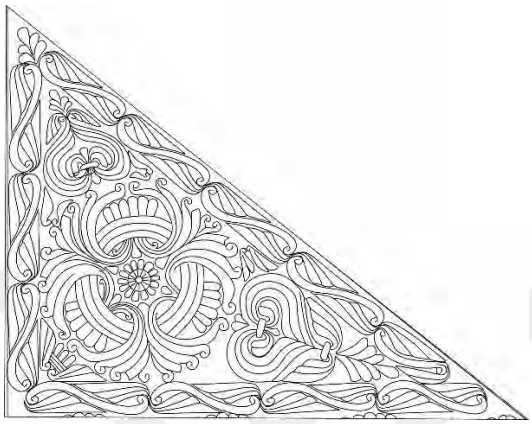

Çizim 2.187. Minber Aynalığı

Foto. 2.651. Minber Aynalığı

Minberin korkuluk kısmı akantlı "S" kıvrımları ile kompoze edilirken, süpürgelik dört panodan oluşmaktadır. Tepesinde basit yaprakların yer aldığı panolar, birer pencere görünümüne sahip olup, formu oluşturan silmeler altta, aşağı doğru volütlenerek son bulmuştur. Panoların içi, palmet, "S" kıvrım ve hayat ağacının yer aldığı bir sıralama ile dizayn edilmiştir **(Çizim 2.188-189) (Foto. 2.652-653)**.

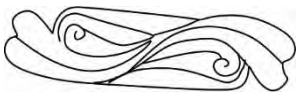

Çizim 2.188. Minber Korkuluğu

Foto. 2.652. Minber Korkuluğu

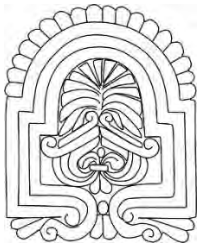

Çizim 2.189. Minber Süpürgeliği

Foto. 2.653. Minber Süpürgeliği

Minberdeki son süsleme alanı köşk altıdır. Dikey olarak konulandırılmış dört parça, iki farklı bezemesel tasarım sergilemektedir. Birinci ve üçüncü panolarda "S" kıvrımları ile birlikte mantar motifini anımsatan bir düzenleme görülürken, ikincisi ve dördücünsünde akantlardan meydana gelen yürek ve damlalar vardır **(Çizim 2.190-191) (Foto. 2.654-655)**.

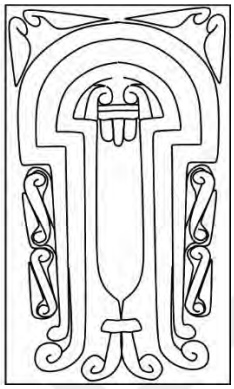

Çizim 2.190. Minber Köşk Altı Süsleme

Foto. 2.654. Minber Köşk Altı Süsleme

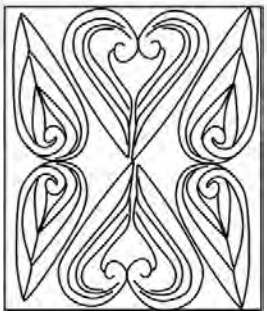

Çizim 2.191. Minber Köşk Altı Süsleme

Foto. 2.655. Minber Köşk Altı Süsleme

Yapının kadınlar mahfilini taşıyan sütunların üst bölümde sırt sırta yaslanmış "S" kıvrımları, balkon korkuluklarını tek şerit halinde dekore eden bordür, kıvrımlı bir dal üzerinde dilimli rumiler, stilize goncagüller ve yapraklarla donatılan bezemeler şeklindedir **(Çizim 2.192-193) (Foto. 2.656-567)**.

Çizim 2.192. Mahfili Taşıyan Ahşap Sütun

Foto. 2.656. Mahfili Taşıyan Ahşap Sütun

Çizim 2.193. Mahfil Balkon Korkuluğu

Foto. 2.657. Mahfil Balkon Korkuluğu

Caminin ahşap tavan göbeğinde, minber aynalığında görülen kompozisyon tekrar edilmiştir **(Çizim 2.194) (Foto. 2.568)**.

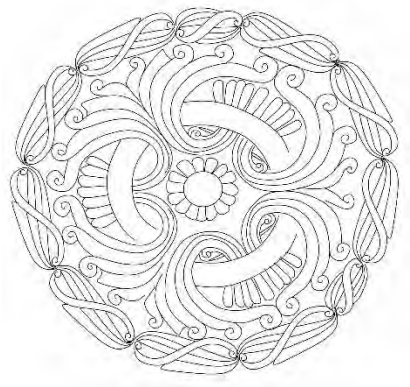

Çizim 2.194. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.658. Ahşap Tavan Süslemesi

İnceleme tarihinde cami içerisinde bulunmayan ancak eski fotoğraflarında görülen ve bölge halkının verdiği bilgiler doğrultusunda dönemin padişahı tarafından cami için hediye edilen şamdanlıklar oldukça dikkat çekicidir **(Foto. 2.659)**.

Foto. 2.659. Padişah Tarafından Camiye Hediye Edilen Şamdanlıklar

Malzeme Teknik: Beden duvarları yonu taşı malzemeden örülen caminin, kapı ve pencerelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Süsleme açısından beden duvarları, mihrap ve mahfilde kaliteli bir işçilik yansıtan kalemişi tekniği uygulanmıştır. Mahfil taşıcıyı ayaklarında, minber süpürgelik ve aynalığında, oyma ve kabartma, minberin korkuluk, köşk altı ve kapı tacında ise ajur tekniği tercih edilmiştir.

2.3.13. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii

Katalog No: 28

Çizim No: 2.195-198

Fotoğraf No: 2.660-681

Yeri: Rize, Çamlıhemşin İlçesine bağlı Aşağı Şimşirli Mahallesi'nde (Canot, Tobira, Habak)[991] yer almaktadır **(Harita 2.27)**

Harita 2.27. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: 41.024478-41.040786

İnceleme Tarihi: 21.03.2020

Tarihçesi: Cami, son cemaat ve harim giriş kapısında olmak üzere iki kitabeye sahiptir **(Foto. 2.660-661)**.

Foto. 2.660. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısındaki Kitabe

Foto. 2.661. Harim Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

[991] Atar, 49.

Birinci kitabede;	İkinci Kitabede ise
Maşallah	*Sahibül hayrat ve hasenat*
Sene	*Gafer Allahü lena veleyledeyhi (veleveldeyhi)*
1315/1898	*Ameli usta feyzi ve İsmail*
Amele Usta Osman	*Sene 1194/1780*
Ve Mustafa Ferhat	

Caminin her iki kitabesi irdelendiğinde birinci yazıtta yer alan 1898 tarihi, mevcut caminin yapımını görtermektedir. İkinci kitabe ise yerel halkın verdiği bilgilerden, önceden bölgede var olan ve sonrasında yıkılan cami kitabesinin sökülerek bu yapıya getirildiği şeklindedir.

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Usta Osman ve Mustafa Ferhat- Ameli Usta Feyzi ve İsmail

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.662)**.

Foto. 2.662. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazide subasman üzerine, 7 x 6,80 m. ölçülerinde ve 0,80 m. duvar kalınlığında kare planlı bir şema yansıtmaktadır **(Çizim 2.195)**.

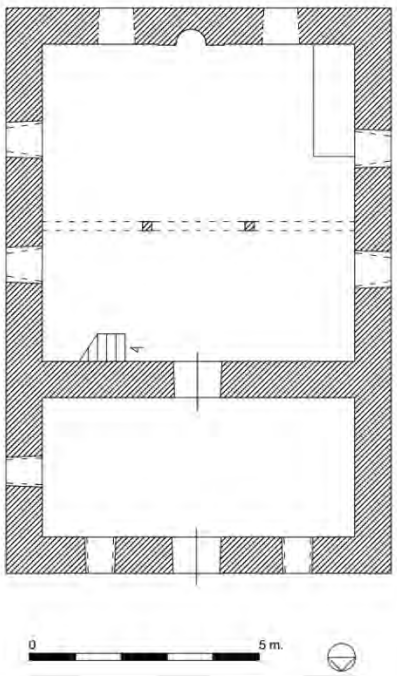

Çizim 2.195. Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii Planı

Monoton bir cephe anlayışı yansıtan caminin duvarlarında görülen iki katlı on atlı (16) pencereden üsttekiler mazgal şeklinde, alttakiler daha geniş ölçekte aynı tipi tekrar etmektedir.

Minaresi olmayan caminin kuzeyinde bulunan ve 3,04 x 6,80 m. ebatlarındaki iki katlı son cemaat mahalline, iki yönlü merdivenle çıkılan, düz lentolu bir kapı ile geçilmektedir. Tamamen ahşapla kaplanan ve duvar kenarları oturma alanları ile çevrilen son cemaat mekânından ibadet alanına, yuvarlak kemerli bir kapı ile ulaşılmaktadır.

Giriş ekseninde bulunan dikdörtgen taş mihrabı sonradan boyanmış olup kavsara bölümü yukarı doğru dört dilimli olarak daralmaktadır. Mihrabın batısında bulunan küçük boyutlardaki ahşap minberin, süpürgelik bölümü olmadığı gibi köşk kısmıda kısa tutulmuştur.

Yapının balkonsuz kadınlar mahfili, profilli yastıklara oturan iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Mahfilde açılan kapı ile son cemaat mekânın ikinci katına

erişimektedir. Alt bölümle aynı ölçülerdeki alanın, batı duvarında yer alan ocak nişi ise dikkat çekicidir.

İbadet mekânı içten ahşap tavan dıştan ise kırma çatı ile örtülmüştür **(Foto. 2.663-678)**.

Foto. 2.663. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.664. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.665. Caminin Giriş Cephesi ve Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.666. Son Cemaat Mekânı ve Oturma Sekileri

Foto. 2.667. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.668. Harim Mekânı

Foto. 2.669. Harim Mekânı

Foto. 2.670. Harim Mekânı

Foto. 2.671. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.672. Harim Mekânı Batı Cephe

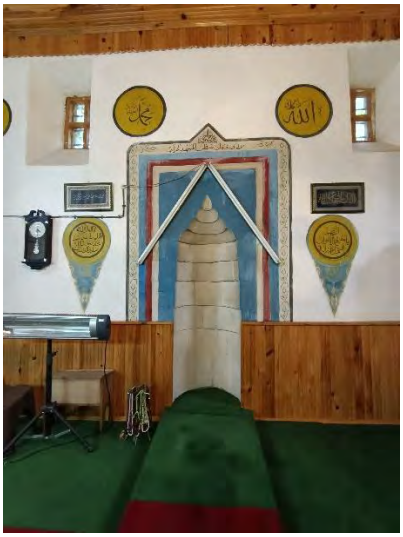

Foto. 2.673. Caminin Mihrabı

Foto. 2.674. Caminin Mimberi

Foto. 2.675. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.676. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.677. Son Cemaat Mekânı Üst Katı

Foto. 2.678. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Aşağı Şimşirli Mahallesi Camii, dış mimarisindeki sadeliğine karşılık iç mimari ile daha hareketli bir görüntü ortaya koymaktadır. Beden duvarları, mihrap, minber ve tavan göbeğinde karşılaşılan süsleme farklı tekniklerle yüzeylere uygulanmıştır.

Beden duvarlarında, "*Allah, Muhammed ve dört halife*" isimlerinin yer aldığı madalyonlar özgün değildir. Mihrabın iki tarafında bulunan *"Allahümme Ya Müfettihal Ebvab İftah Lena Hayral Bab"* ve *"La İlahe İllallah*, *El-Melikül Hakkul Mübin*, *Muhammed'ün Resulullah, Sadikul Vâdil Emin"* yazılarının yer aldığı madalyonlar ise iki yanından çıkan kıvrımlı ve kırık hatların, alta doğru sivrileşerek birleştiği bir damla motifini meydana getirmekte ve özgün bir kompozisyon meydana getirmektedir **(Çizim 2.196) (Foto. 2.679)**.

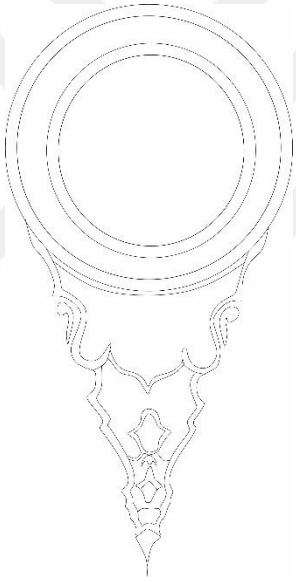

Çizim 2.196. Beden Duvarı Üzerinde Madalyon

Foto. 2.679. Beden Duvarı Üzerinde Madalyon

Caminin tezyinatında motiflerin karekterinden yola çıkılarak özgün olduğu düşünülen ahşap minberinin aynalık kısmı önemli bir yer tutmaktadır. Süpürgelik bölümü ile birleşerek daha geniş alana yayılan aynalığın iç dekorasyonunda yer alan gülbezekler, bazı yerlerde çemberler içerisine alınıp sıralı bir şekilde kompoze edilirken bazı yerlerde küçük dişli/çark motifleri aralara serpiştirilmiştir.

Aynalıkta, dikkat çeken ve diğerlerinden farklılaşan üç kompozisyon izlenmektedir. Birbirini yineleyen bu kompozisyonların merkezini, gülbezekler oluşturur. Bu motif dışta, üç yönden iki çatallı akantların çıktığı bir çember ile kuşatılarak kanatlı bir madalyon halini almaktadır.

Minberin korkuluk kısmı ise altlı üstlü konumlandırılan eşkenar dörtgen ve dairelerin meydana getirdiği geometrik bir desenden ibarettir **(Çizim. 2.197) (Foto. 2.680)**.

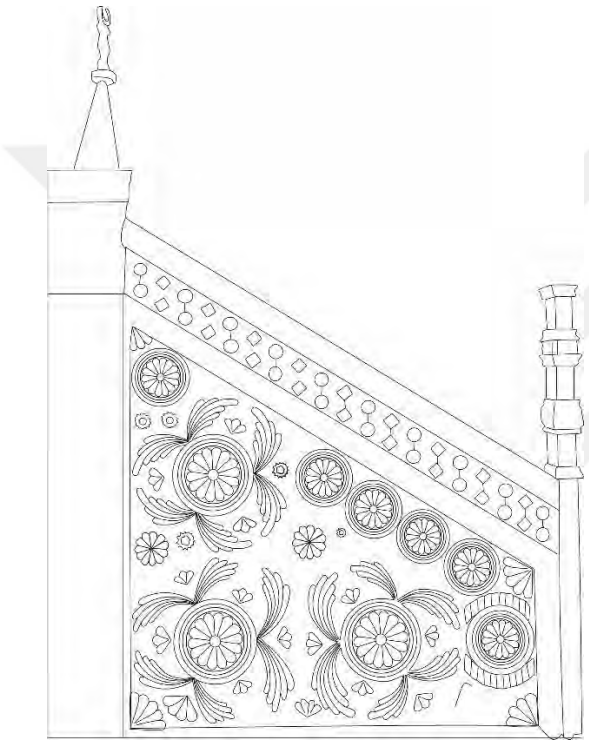

Çizim 2.197. Minber Aynalık Kompozisyonu

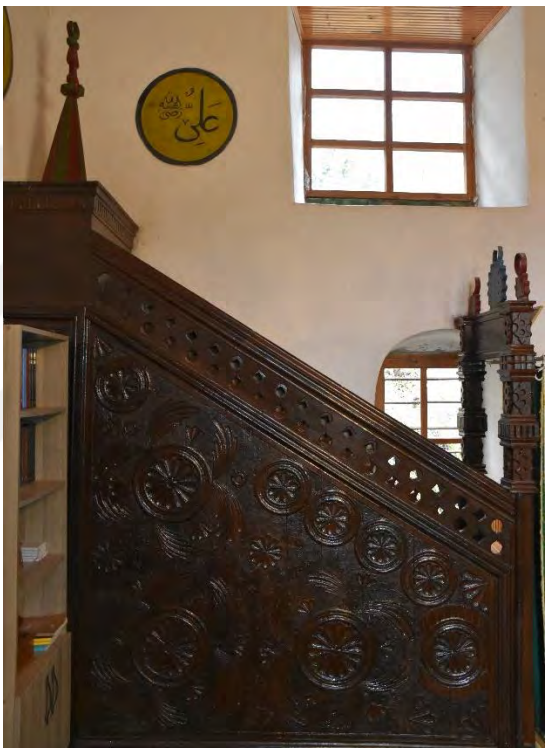

Foto. 2.680. Minber Aynalık Kompozisyonu

Minber aynalığındaki kanatlı madalyon kompozisyonu, ahşap tavan göbeğinde de benzer şekildedir. Burada farklı olan tek unsur etrafının başak motifi ile çevilerek kare içerisine alınmış olmasıdır **(Çizim 2.198) (Foto. 2.681)**.

Çizim 2.198. Tavan Göbeği Süslemesi

Foto. 2.681. Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Moloz taş örgülü beden duvalarını köşe birleşim yerlerinde, pencere ve kapı kenarlarında kesme taş kullanılmıştır. İç mekânın ahşap süslemesinde ise tavanda beden duvarlarında kalemişi, minberde oyma, tavanda ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.3.14. Şenköy Camii

Katalog No: 29

Çizim No: 2.199-211

Fotoğraf No: 2.682-706

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı eski adı Amukta veya Amokta olarak geçen Şenköy'de, eğimli bir arazi üzerinde bulunmaktadır **(Harita 2.28)**

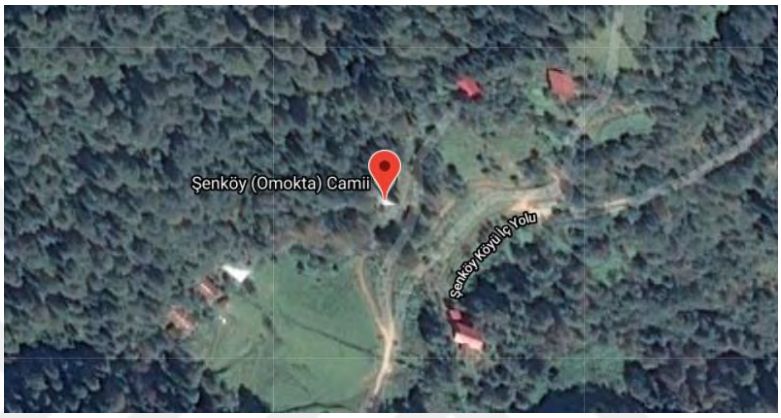

Harita 2.28. Şenköy Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.9457-40.9608

İnceleme Tarihi: 21.03.2020

Tarihçesi: Cami hariminin güney duvarındaki kitabeden anlaşıldığı üzere 1317/1899 tarihinde inşa edilmiştir. Bazı çalışmalarda 1317 tarihi "2" olarak okunsa da bölgede yaygın olarak kullanılan "3" sayısının yazılış biçimidir.

Tek satır halide ahşap duvara boya ile yazılan kitabenin içeriği şu şekildir; (**Foto. 2.682)**

Foto. 2.682. Şenköy Camii Kitabesi

"Ameli Anzeli Sene 1317 Ameli Anzi[992]*"*

Yapının kitabesi dışında 1317/1899 tarihli bir vakıf kaydı bulunmaktadır. Bu kayda göre cami, Şenköy Mahallesi'nden Kürdoğlu Mehmed Tahir bin Musa tarafından inşa edilmiştir[993].

Usta Adı veya Usta Grubu: Caminin yazılı kayıtlarında usta adına rastlanılmamıştır.

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında restore edilmiştir **(Foto. 2.683)**.

Foto. 2.683. Şenköy Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Arazi şartlarından dolayı fevkani olarak yapılan caminin medresesi 5, 65 x 5,79 m. boyutlarında, harim mekânı 4,95 x 6,20 m. boyutlarında ve sınırlarının dışına taşan mahfil katıyla birlikte 6,50 x 6,50 m. ebatlarına ulaşan bir yapıdır. Camiye bitişik olan misafir odası ise 2,60 x 3,22 m. ölçülerinde inşa edilmiştir.

[992] Asıl adı Ayn-ı Zelal olan bu yere kısaca **Anzele** deniyor. Ayn kelimesinin anlamı Göz-Göze. Zelal ise berrak ve temiz **demek**. Aynı Zelal ise berrak kaynak anlamında kullanılmaktadır.
[993] Güvelioğlu, 32. (VGM. Arşivi, Defter No: 593, 164; Pazar Şer'iye Sicili, 1482, 136)

Caminin ahşap ve taştan örülen beden duvar kalınlıkları farklı ölçülere sahip olsa da ahşabın kullanıldığı yerlerde 13 cm. taş örgülü duvarlarda ise 0,63 m'dir **(Çizim 2.199-201)**.

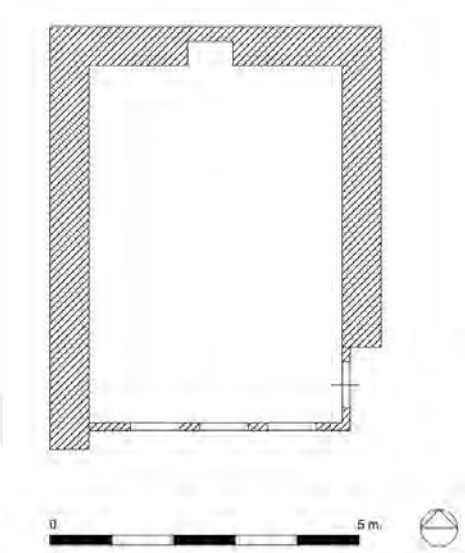

Çizim 2.199. Şenköy Camii Medrese Planı

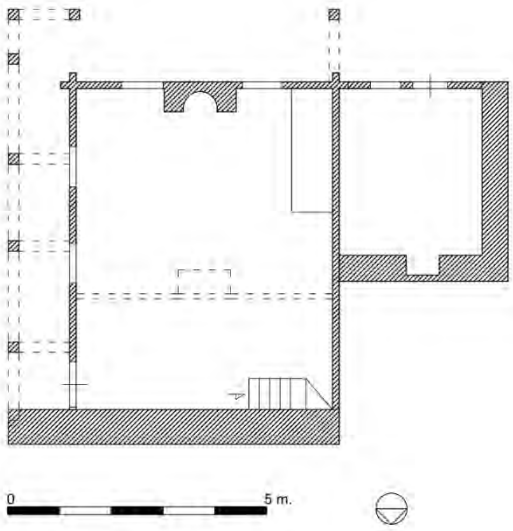

Çizim 2.200. Şenköy Camii Planı

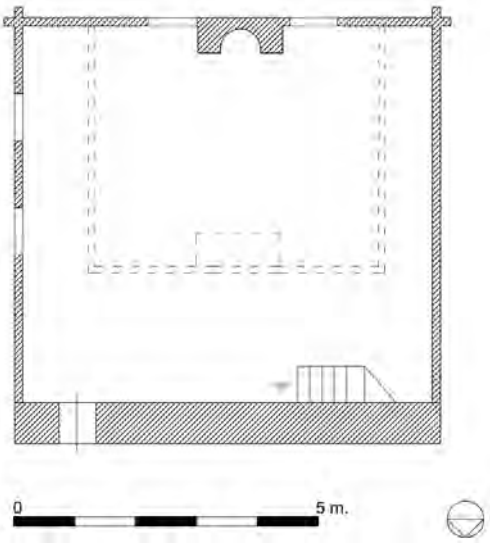

Çizim 2.201. Şenköy Camii Üst Katı Planı

Medrese, güney ve güneydoğu köşede ahşap beden duvarlarından örülürken, diğer cepheler taş dolguludur. Sadece güney cihetinde açılan pencerelerin ahşap kanatları orijinaldir.

Güneydoğu köşedeki ahşap bir kapı ile medreye geçilir. Sade bir görünüme sahip olan medresenin kuzey duvarında, 83 cm. genişliğinde 40 cm. derinliğinde ocak nişine yer verilmiş, ocağın iki yanındaki eşya koyma nişleri, cepheye hareketlilik kazandırmıştır.

Medresenin üzerine inşa edilen cami, kuzey duvar hariç tamamen çantı tekniğinde, kurtboğazı geçmelerle yapılmıştır. Güney ve doğudaki ahşap perdeler üzerinde açılan iki katlı dikdörtgen ahşap pencerelerden alttakiler, ahşap kanatları ve giyotin pencereleri ile özgünlüğünü korumaktadır.

Caminin doğusundaki revak, güneyide içine alacak şekilde dizayn edilerek dış mimariyi tekdüzelikten kurtarmaktadır.

Yapının harim mekanına, kuzeydoğu köşede açılan sade ahşap bir kapı ile geçilmektedir. İç mekânın güneyinde iki pencere arasına konumlandırılan ahşap mihrabı, içe doğru 45 cm taşıntı yapan sade bir niş şeklindedir. İki geniş bordürler çevrelenen mimari öğenin üst bölümü, kıvrımlı bir yaşmakla aşağıdan yukarıya doğru daraltıralarak kavsara görünümü elde edilmiştir.

Mihrabın iki yanında 45 cm. yükseklikte kastan (imamdivanı) görülmektedir. Caminin güneybatı köşesindeki ahşap minberinin süpürgelik kısmı bulunmadığı gibi köşk bölümü de tornalı korkuluk şebekeleri şeklinde tasarlanmıştır.

Güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsü oldukça sade olup silindirik bir gövdeye sahiptir. Harimin kuzeyinde düz bir merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, iki kanattan kıble duvarına kadar uzanarak "U" biçimini almaktadır. Kanatlardan doğudaki dışta revaklar, batıdaki ise yamaç ve misafir odası üzerine oturmaktadır.

Kadınlar mahfilinin kuzey duvarının doğusunda açılan bir kapı ile dışa bağlantı sağlanmıştır.

Caminin güneybatısındaki misafir odasının batı ve kuzey duvarı taş, diğer cepheler ahşaptan olup güneyde açılan tek dikdörtgen pencere, iç mekânın ışık almasını sağlamaktadır.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, içte düz ahşap tavandır **(Foto. 2.684-695)**.

Foto. 2.684. Caminin Güneydoğu Köşesinden Genel Görüntüsü

Foto. 2.685. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.686. Medrese İç Mekânı

Foto. 2.687. Caminin Doğu Cephesi ve Revakı

Foto. 2.688. Giyotin Pencere

Foto. 2.689. Harim Mekanı

Foto. 2.690. Caminin Mihrabı ve Kastanları

Foto. 2.691. Caminin Minberi

Foto. 2.692. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.693. Camiyi Kuşatan "U" Mahfil

Foto. 2.694. Mahfilden Çıkışı Sağlayan Kapı

Foto. 2.695. Güneybatıdaki Misafir Odası

Süsleme Özellikleri: Şenköy Camii, zengin tezyinatıyla Çamlıhemşin bölgesinin öne çıkan yapılarından birisidir. Bitkisel, geometrik, hat, nesneli motiflerden oluşan kompozisyonlar beden duvarları, mihrap, minber ve kadınlar mahfilinde toplanmıştır.

Caminin beden duvarları üzerindeki bezemeler hem harim katı hem mahfil katı seviyesindedir. Güney duvarın harim katındaki tek süsleme unsuru, minberin doğusundaki "*Maşallah"* yazısı ile meydana getirilmiş ve iki yönden serviyle desteklenmiş çift minareli cami tasviridir.

Mahfil katı seviyesinde üç farklı süsleme programına rastlanmaktadır. Mihrabın üzerinde yer alan *"La İlahe İllallah Muhammeden Resulullah"* yazısının iki yanında vazodan çıkan güllere, altta dallar üzerindeki üzüm salkımları eşlik etmektedir ki, bu birleşim sıkça rastlanılmayan bir uygulamadır. İki taraftan servi ile sınırlandırılan kompozisyonun üzerinde, "*Allah ve Muhammed*" lafızlarının yer aldığı madalyonlar işlenmiştir. Madalyonların içi sadece yazı ile dolgulanmamış, ayrıca gül yaprakları ve vazodan çıkan gül ile tezyin edilmiştir **(Çizim 2.201-203) (Foto. 2.696-698)**.

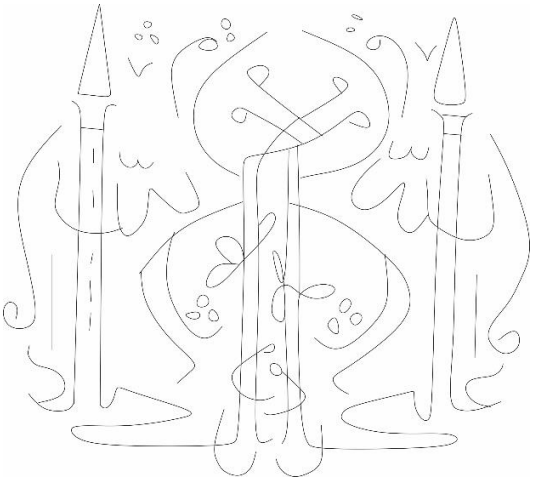

Çizim 2.202. Güney Duvarındaki Camii Tasviri

Foto. 2.696. Güneyduvardaki Camii Tasviri

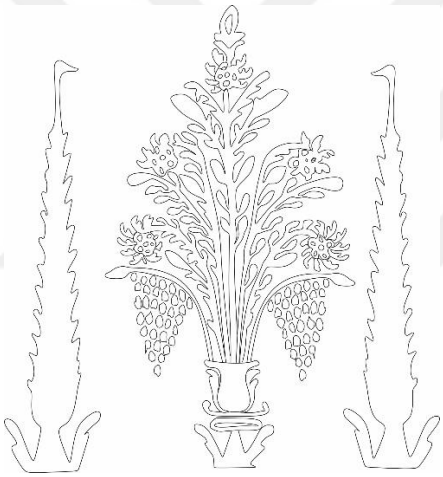

Çizim 2.203. Güney Mahfil Katı Süslemesi

Foto. 2.697. Güney Mahfil Katı Süslemesi

Foto. 2.698. Güney Mahfil Katı Süslemesi

Yapının doğu beden duvarında iki pencere arasında görülen vazodaki ağaç motifi, hayat ağacını anımsatmaktadır. Bu motif dışında doğu ve batı beden duvarlarının mahfil seviyesindeki süslemeler, iki yandan serviyle sınırlanmış madalyon içerisindeki halife isimleri biçimindedir. Kuzey cephesi ise boş bırakılmıştır **(Çizim 2.204) (Foto. 2.699)**.

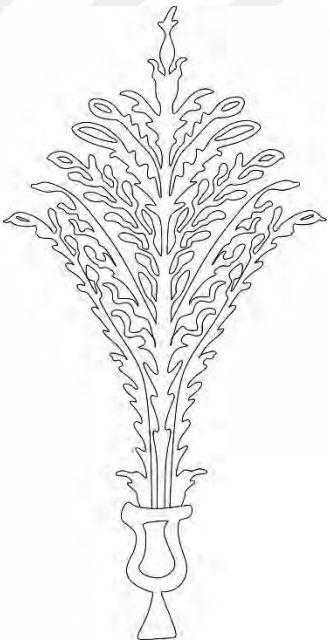

Çizim 2.204. Doğu Duvardaki Bezeme

Foto. 2.699. Doğu Duvardaki Bezeme

Cami bezemelerinde öne çıkan mihrap nişi, dörde taksim edilmiştir. Birinci bölümde servi ağaçları ile karşılaşılırken, diğer bölümler sade ele alınmıştır. İkinci

bölümün alt sınırıdan başlayarak dördüncü bölümü tamamen kapsayan ve yukarı doğru daralan kıvrımlı yaşmak, bir perde görünümüne sahiptir. Yaşmak üzerine dilimli rumilerin kıvrımlı hatlarıyla meydana gelen palmet kompozisyonu nakşedilmiştir. Bu kompozisyonun üzerinde ise dikdörtgen kartuş içerisine alınmış *"Küllema Dehale Aleyha Zekeriyyel Mihrabe"* yazısına yer verilmiştir.

Mihrap üç yönden iki ana bordürle kuşatılmıştır. Birinci bordüre içi gül ve rumilerle dolgulanan "C"lerin üstünden iki yana çıkan dilimli rumilerin, içe ve dışa kavis alarak bütünde oluşturduğu palmetler işlenmiş, ikinci bordüre ise gül motiflerinin birbirine rumi kıvrımları ile bağlandığı süsleme kompoze edilmiştir **(Çizim 2.205) (Foto. 2.700)**.

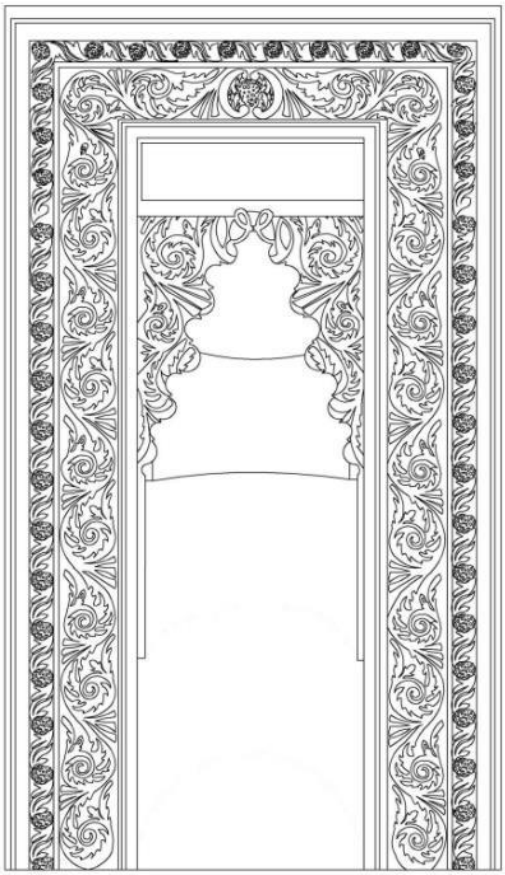

Çizim 2.205. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.700. Mihrap Süslemesi

Caminin güneybatısında yer alan ahşap minberin süslemesi mihrap ile uyumludur **(Çizim 2.206) (Foto. 2.701)**.

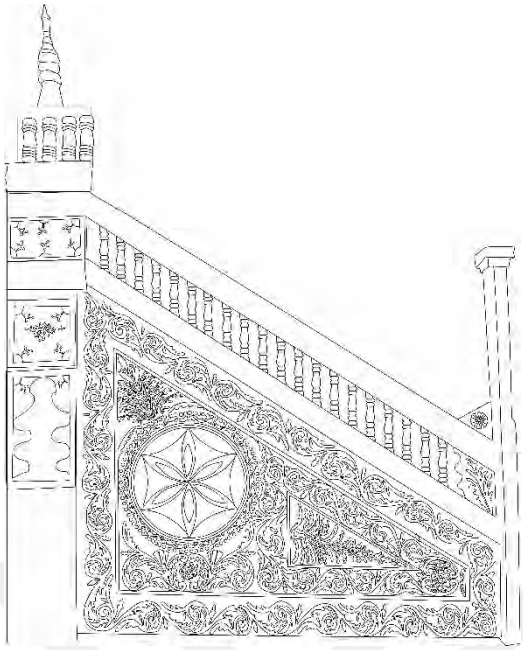

Çizim 2.206. Minber Genel

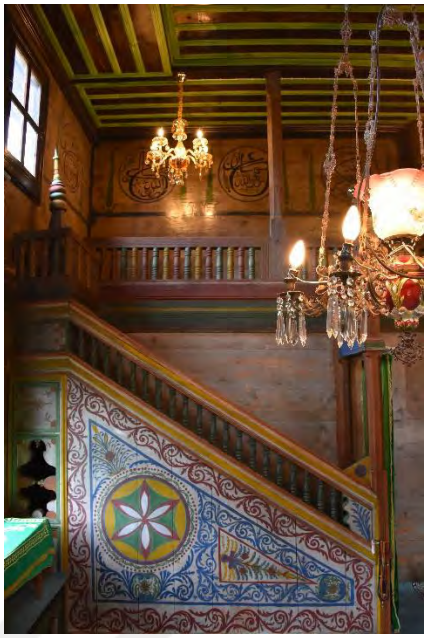

Foto. 2.701. Minber Genel

Minberin kapı tacı, yukarıya doğru dilimlenerek daralan pramidal bir görünüm sergilerken bu pramidin iç kısmı eş kenar dörtgen ve dairesel açıklıklar ile doldurulmuştur. Pramidin alt kısmında ise formuyla kozalağı anımsatan bir geçme motifine yer verilmiştir **(Çizim 2.207) (Foto. 2.702)**.

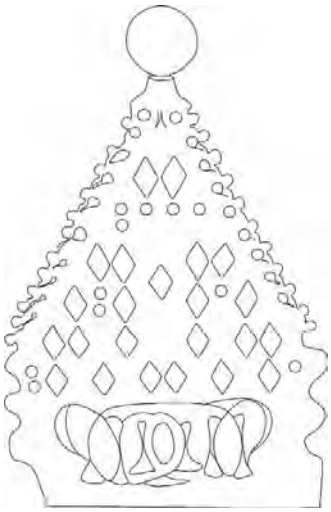

Çizim 2.207. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.702. Minber Kapı Tacı

Minberin süpürgelik kısmı ile birleşen aynalığın merkezini oluşturan madalyonun içi yıldız çiçeği ile kompoze edilirken dıştan kıvrımlı bir dal ve boloncuk motifi ile

çevrelenmiştir. Madalyonun üstünde gül motifi, kuzeyinde ise üçgen bir silme ile çerçevelen vazo içindeki gül motifi işlenmiştir. Bu motifin etrafında ve madalyonun altında, mihrabın birinci bordüründe karşılaşılan, gül dolgulu "C"lerden çıkan rumilerin palmetlere dönüştüğü süsleme kuşağı tekrar edilmiştir. Aynalığın dış hat bordüründe de aynı bezeme yinelenmiştir **(Çizim 2.207) (Foto. 2.703)**.

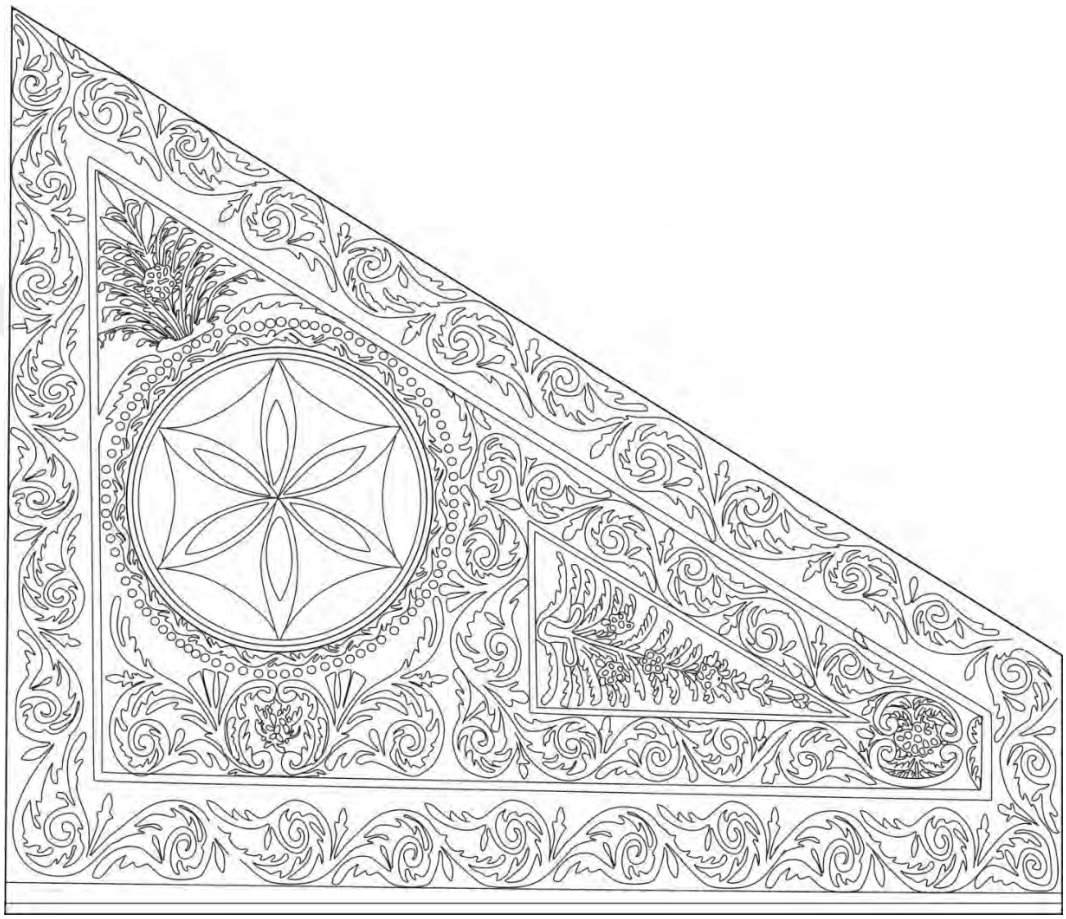

Çizim 2.208. Minber Aynalığı

Foto. 2.703. Minber Aynalığı

Korkuluk kısmı, akantlarla birlikte el tornası boğumlu şebekeler ile hareketlendirilmiş, köşebenti ise gülbezek dolgulamıştır **(Çizim 2.209) (Foto. 2.704)**.

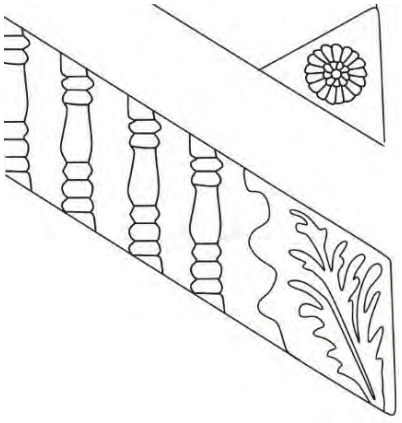

Çizim 2.209. Minber Korkuluk ve Köşebent

Foto. 2.704. Minber Korkuluk ve Köşebent

Minberin köşk bölümünde bir panonun köşelerine, orta eksenine yerleştirilmiş yarım nar motifleri, köşk altında, merkezdeki gül ve yapraklarına eşlik etmektedir. Bu kompozisyonun altında ise nar motiflerininde yer aldığı kıvrımlı dekoratif açıklıklar, pano halinde verilmiştir **(Çizim 2.210) (Foto. 2.705)**.

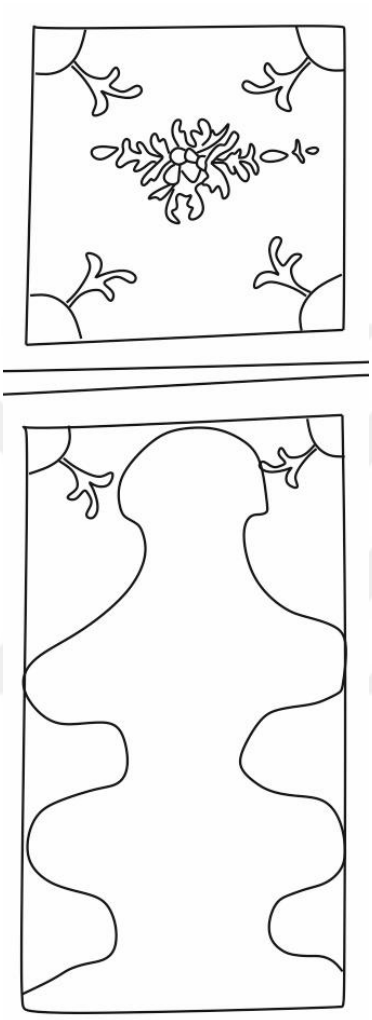

Çizim 2.210. Minber Köşk Altı Bölümü **Foto. 2.705.** Minber Köşk Altı Bölümü

Caminin tek ahşap oyma bezemesi mahfil balkonundadır. Korkuluk bölümü el işçiliği boğumlu şebekelerle yapılan balkonun altında görülen büyük boyuttaki gülbezekler, birbirinden yürek ve "C" kıvrımları ile ayrılmıştır **(Çizim 2.211) (Foto. 2.706)**.

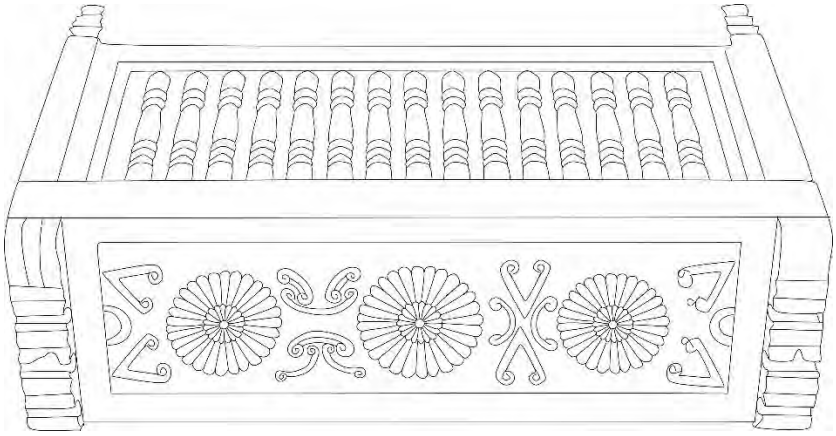

Çizim 2.211. Mahfil Balkonu

Foto. 2.706. Mahfil Balkonu

Malzeme Teknik: Medrese, caminin kuzey duvarı, misafir evinin batı ve kuzeyi kaba yonu taşı malzemeden inşa edilirken cami, kestane ağacından çantı tekniğinde köşelerde kurtboğazı geçmelerle yapılmıştır.

Cami tezyinatında ise beden duvarlarında ahşap üzeri boyama, mihrap ve minberin cephesinde kalem işi, mahfil balkonunda oyma, minber kapı tacında ise ajur tekniği uygulanmıştır.

2.3.15. Kavak Mahallesi Camii

Katalog No: 30

Çizim No: 2.212-222

Fotoğraf No: 2.707-733

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı merkez mahallelerden biri olan Kavak Mahallesi'nde (Mikron)[994] yer almaktadır **(Harita 2.29)**.

Harita 2.29. Kavak Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 21.03.2020

Tarihçesi: Cami ile ilgili herhangi bir kitabeye rastlanılmamıştır. Bölge halkı tarafından inşa edilen caminin vakıf kayıtlarına göre inşası XVIII. yüzyılın ortalarına denk düşmektedir. Nitekim 1746-47 yıllarında cami hitabeti için bir kişi görevlendirilmiştir[995].

Caminin mimarisi ve süsleme özellikleri açısından bölge yapıları ile karşılaştırıldığında yenilendiği ve XIX. yüzyıl sonlarına ait olduğu kanısını uyandırmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

[994] Hiçyılmaz, 109.
[995] Kul, 259. (VGMA. 1154-66, R 1188, 135).

Bugünkü Durumu: 2015 yılında üst örtüsü yenilenen caminin, beden duvarlarında yer yer çatlaklıklar ve sıva dökülmeleri gözlemlenmiştir **(Foto. 2.707)**.

Foto. 2.707. Kavak Mahallesi Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, alt katı ile birlikte fevkani bir düzen sergilmektedir. Kare planlı birimlerden alt kat, 5,38 x 5,75 m. ebatlarında 0,70 m. duvar kalınlığında iken cami ibadet alanı 5,76 x 5,70 m. ölçülerinde ve 0,45 m. beden duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.212-213)**.

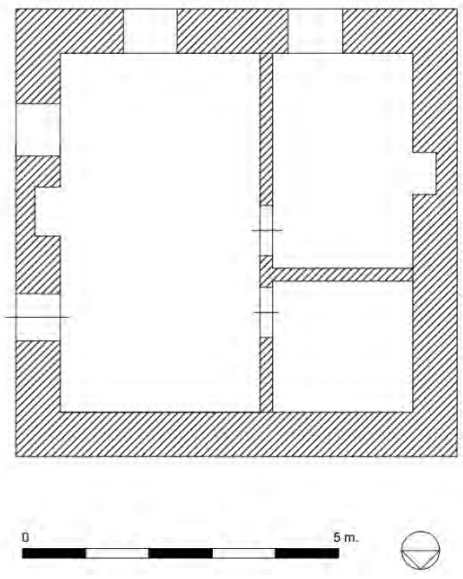

Çizim 2.212. Kavak Mahallesi Camii Alt Kat Planı

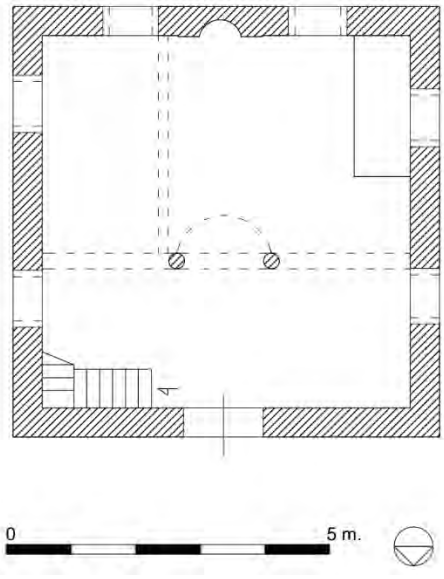

Çizim 2.213. Kavak Mahallesi Camii Planı

Minaresi bulunmayan cami dış mimarisi ile sivil yapılara benzemektedir Birbirini tekrar eden cephelerden batıdaki iki katlı dikdörtgen pencereler ile hareketlendirilmiş, doğu ve güney cephelerde bulunan benzer formdaki pencereler, alt kat açıklıkları ile birlikte üç katlı bir görünüme kavuşmuştur. Pencereler giyotin tarzında ele alınmıştır.

Yapının alt katına, doğu cephenin kuzeyinde açılan sade bir kapı ile ulaşılır. Ahşap duvarlar ile üç odaya bölümlenen alt katın duvarları tamamen ahşap lambri ile kaplanmıştır. Doğudaki ve güneybatıdaki odanın içerisine birer ocak nişi yerleştirilmiştir. Diğer oda ise odunluk olarak kullanılmaktadır.

Yapının, kuzey cephesinde herhangi bir pencere söz konusu olmayıp, burada açılan düz lentolu bir giriş kapısı ile harime geçilmektedir. Minimal boyuttaki ibadet mekanının, taş mihrap kavsarası bölgede alışılagelen yukarı doğru kademeli biçimde daralan bir düzenlemeye sahiptir. Mihrap dıştan boş bir bordür ile çevrelenmiştir.

Mihrahın batısında bulunan klasik özelliklerdeki ahşap minber, tezniyat açısından önem teşkil etmektedir. Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin harimini "L" biçiminde kaplayan kadınlar mahfilinin ağırlığı, profilli yastıklara oturan iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, içten düz ahşap tavanlıdır **(Foto. 2.708-724)**.

Foto. 2.708. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.709. Yapının Güneybatı Cephesi

Foto. 2.710. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.711. Alt Kat Giriş Kapısı

Foto. 2.712. Alt Kat Doğu Oda

Foto. 2.713. Alt Kat Güneybatı Oda

Foto. 2.714. Alt Kat Kuzeybatı Oda

Foto. 2.715. Caminin Kuzey Cephesi ve Giriş Kapısı

Foto. 2.716. Harim Mekânı

Foto. 2.717. Caminin Mihrabı

Foto. 2.718. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.719. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.720. Caminin Mihrabı

Foto. 2.721. Caminin Minberi

Foto. 2.722. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.723. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.724. Kadınlar Mahfili ve Üst Örtüsü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi ve alt katında herhangi bir süslemeye yer verilmemiş, kapı kanatlarından başlayan bezeme iç mimaride minber, ahşap sütun ve tavanda yoğunlaşmıştır.

İki kanatlı ahşap kapının üzerinde üçer pano aynı süsleme özellikleri ile tezyinatlar yinelenmiştir. Dikdörtgen bir silme içerisine alınan birinci panonun iç kısmında, altta birbirine kenetlenen akantların, dıştan kavis alarak yukarıda birleşip yürek motifini meydana getirdiği kompozisyonla dolgulanmıştır. Bu motiften sonra akantlar yanlara doğru dökülmüştür. Kompozisyon üstte yine akantların iki yana düşmesiyle

desteklenmiştir. Üçüncü panoda da benzer uygulama söz konusuyken, ikinci panoya lotus motifi işlenmiştir. Her pano, iki yandan kaş kemer silmelerle sınırlandırılmış ve birbirinden ahşap plasterlar ile ayrılmıştır. Kapı kanatlarının üstünde yer alan üçgen alınlıklar ile kompozisyon tamamlanmıştır **(Çizim 2.214) (Foto. 2.725)**

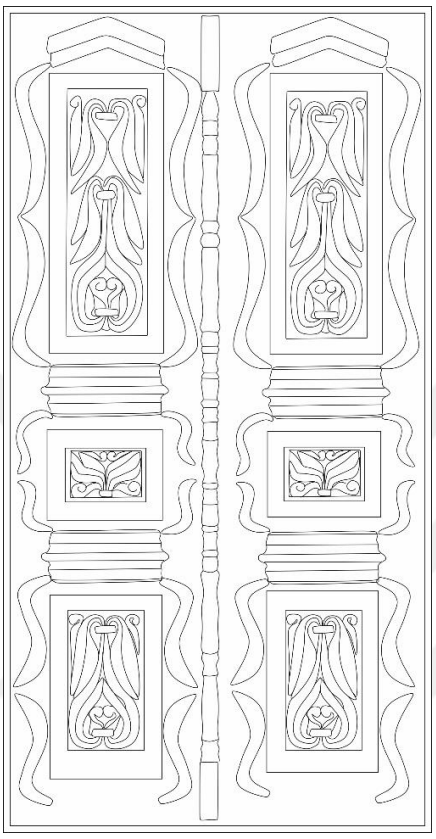

Çizim 2.214. Kapı Kanatları

Foto. 2.725. Kapı Kanatları

Caminin ahşap minberi süsleme açısından en önemli mimari öğedir **(Çizim 2.215) (Foto. 2.726)**.

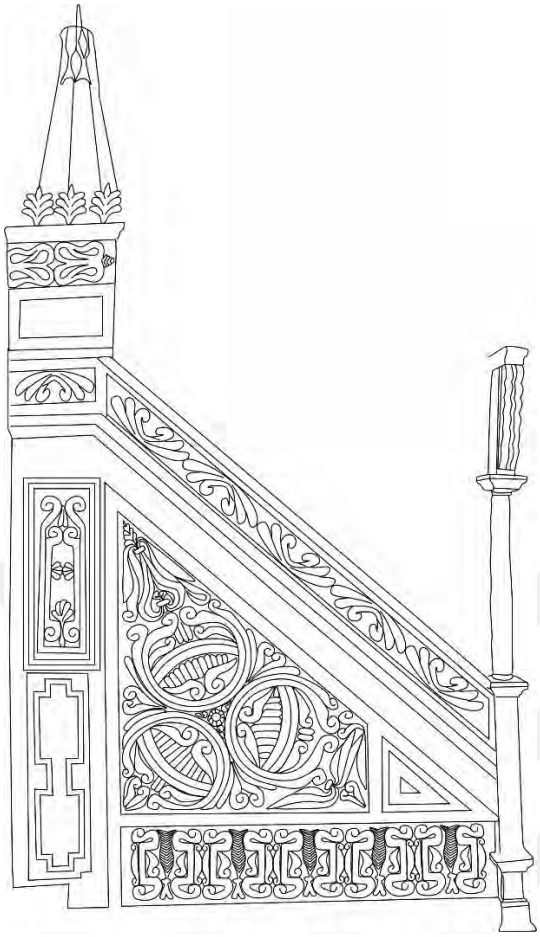

Çizim 2.215. Minber Genel

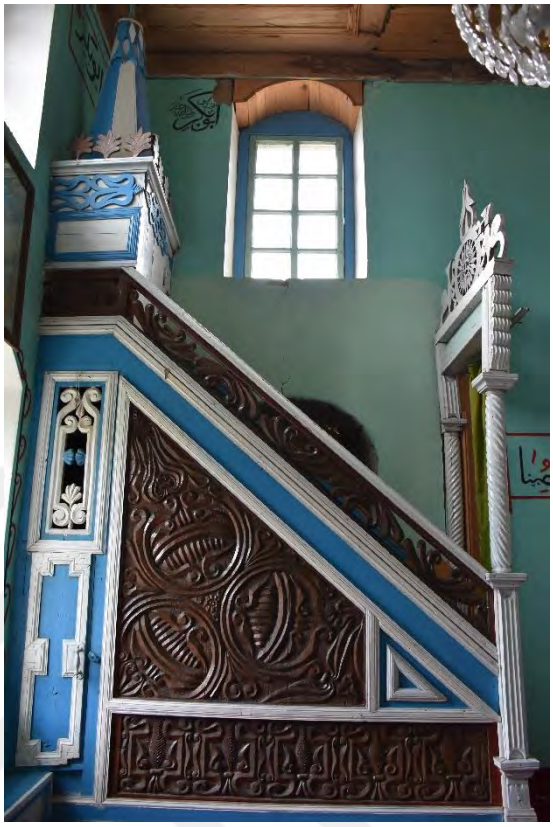

Foto. 2.726. Minber Genel

Minberin kapı tacında merkezde yer alan güneş kursu motifi, dıştan "S" kıvrımları ile çevrilerek bir madalyon halini almış, bu maldayon üstte, akantların meydana getirdiği ters yürek motifi ile iki yandan ise balıksırtı ve "S" kıvrımlarla sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.216) (Foto. 2.727)**

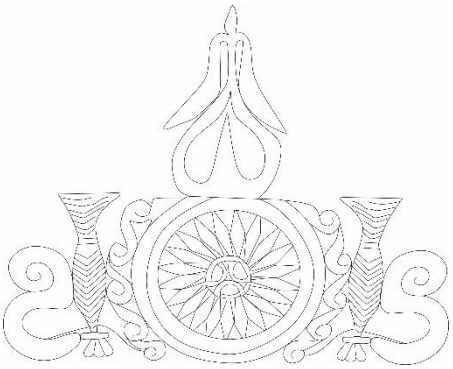

Çizim 2.216. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.727. Minber Kapı Tacı

Tavan süslemesiyle aynı olan aynalık bölümü, dikey üçgen bir silme ile diğer kısımlardan ayrılmıştır. Aynalığın geneline yayılan madalyonun merkezini, diğer örneklerde olduğu gibi bir gülbezek oluşturmaktadır. Bu gülbezek, en dışta iki kademeli bir çember ile kuşatılmıştır. Çembere üstten geçerek kenetlenen, uçları volütlü kademeli "C" halkalar, kendi içerisinde birer madalyon halini almış ve ana madalyonu dışa doğru genişletmiştir.

Madalyonun etrafı yürek ve akant motifleri ile dekore edilmiş, üst köşedeki akantlı yürek, kapı kanadındaki süslemenin tekrarı niteliğinde kalmıştır **(Çizim 2.217) (Foto. 2.728)**.

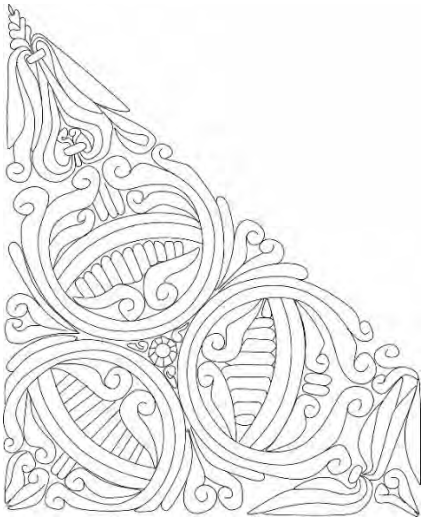

Çizim 2.217. Minber Aynalığı

Foto. 2.728. Minber Aynalığı

Minberin korkuluk bölümü, volütlü “C” kıvrımının, akantlı sırt kısmından içe doğru bükülmesiyle yürek motifine dönüşmektedir. Bu kompozisyon altı sıra halinde ters düz biçimde yerleştirilmiştir. Süpürgelikte ise sırt sırta vermiş kıvrımlı ve köşeli “S”lerin aralarına balıksırtı motifi konulmuştur **(Çizim 2.218-219) (Foto. 2.729-730)**

Çizim 2.218. Minber Korkuluk

Foto. 2.729. Minber Korkuluk

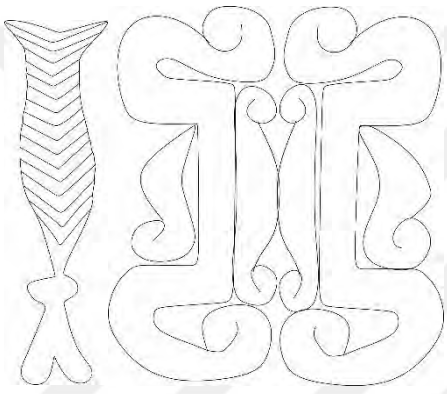

Çizim 2.219. Minber Süpürgelik

Foto. 2.730. Minber Süpürgelik

Köşk ve köşk altı bölümü, minberin son süsleme alanıdır. Köşkün, kuzey ve doğu cephesine aplike edilen yürek motiflerine, üstte tek sıra halinde dizilmiş stilize hayat ağaçları eşlik etmektedir **(Çizim 2.220) (Foto. 2.731)**.

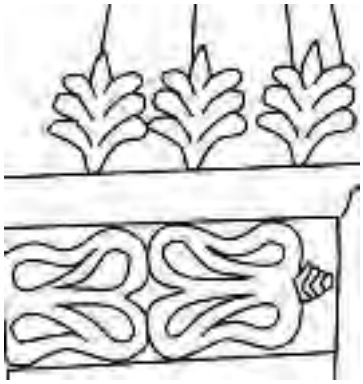

Çizim 2.220. Köşkteki Bezemeler

Foto. 2.731. Köşkteki Bezemeler

Köşk altı, dikey iki dikdörtgen panodan teşekküldür. Üst panonun içi, püskül, palmetle bezenirken dıştan, volütlü ve köşeli iki silme ile sınırları belirlenmiştir. İkinci pano ise sade bırakılmıştır **(Çizim 2.221) (Foto. 2.732)**.

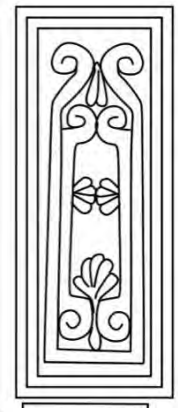

Çizim 2.221. Köşk Altı Süslemesi

Foto. 2.732. Köşk Altı Süslemesi

Mahfili taşıyan ahşap sütunların başlıkları ve profilli yastıkları bezemenin uygulandığı bir diğer alandır. Başlıklar üzerine "S" kıvrımları ve koç boynuzu, kenarları volütlenerek yukarı doğru genişleyen yastıkların yüzeyine ise iki yana doğru dalgalanan akantlar nakşedilmiştir **(Çizim 2.222) (Foto. 2.733)**.

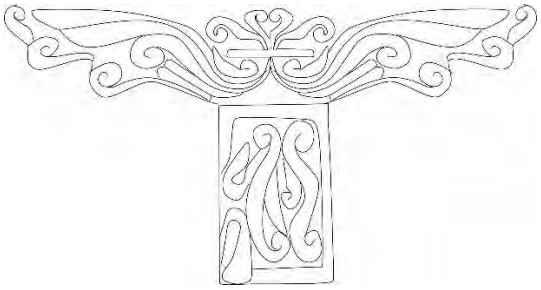

Çizim 2.222. Ahşap Sütun Başlığı ve Yastığı

Foto. 2.733. Ahşap Sütun Başlığı ve Yastığı

Malzeme Teknik: Cami, içten ve dışan sıvanmış olduğu için malzemesi tam olarak anlaşılamamıştır. Buna rağmen boyaların döküldüğü yerlerden beden duvarlarının yonu taşıyla, duvarların birleşim yerleri, pencere ve kapı kenarı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İç mimaride bölgenin süsleme karakterini yansıtan bezemelerde, kapı kanatlarında, tavanda, oyma ve çakma, minber kapı tacı, korkuluğu ve köşk altında ajur, köşkte çakma, aynalık, süpürgelik ve taşıyıcılarda oyma tekniği kullanılmıştır.

2.3.16. Mikron Mahallesi Camii

Katalog No: 31

Çizim No: 2.223-227

Fotoğraf No: 2.734-758

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Mikron Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.30).**

Harita 2.30. Mikron Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.046020-41.004240

İnceleme Tarihi: 06.04.2021

Tarihçesi: Caminin banisi ve inşa tarihi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, yapının mimari ve süsleme özellikleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonraya işaret etmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.734)**

Foto. 2.734. Mikron Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazi üzerine 6,16 x 6, 06 m. ölçülerinde, 1 m. duvar kalınlığına sahip olup kare planlı bir şema gösterir **(Çizim 2)**.

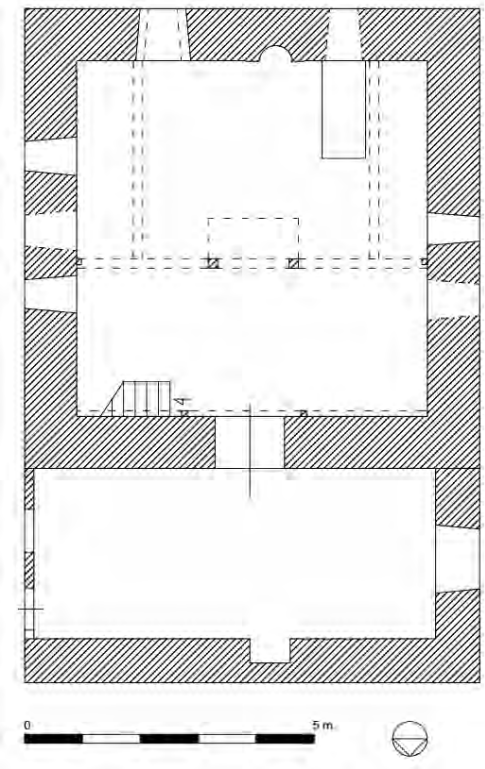

Çizim 2.223. Mikron Mahallesi Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanan cami, dış beden duvarlarına farklılık kazandıracak herhangi bir unsur söz konusu olmayıp güney, doğu ve batı cephelerinde açılan onbir (11) pencere, gün ışığını içeri aktarmakta, ayrıca cephelerdeki sadeliği

gidermektedir. Bu pencerelerden camiyi aydınlatanlar dikdörtgen söveli ve mazgal formludur. Son cemaat yeri mahiyetindeki pencerelerden biri mazgal diğeri ise standart bir açıklık halindedir.

Minaresi bulunmayan yapının asıl giriş kapısı kuzeydedir. Bugün, bu kapı yamaçtan gelen toprak ve doldurmalardan dolayı tamamen kapatılmıştır. Bunun yerine camiye sonradan eklenen, mahfil seviyesinde olan son cemaat yeri biçiminde kullanılan kuzeydeki girişten ulaşılmaktadır.

Son cemaat yerine, doğuda açılan dikdörtgen, sade bir kapı ile girilmektedir. Mekânın kuzeyindeki ocak nişi alanda en dikkat çeken unsurdur. Buradan sade bir kapı ile caminin kadınlar mahfiline, mahfilin merdivenlerinden ise harime inilmektedir.

Küçük ölçeklerdeki harim mekânının güney duvarındaki taş mihrabı, aşağıdan yukarıya doğru daralan bir özellik ortaya koymaktadır. Mihrabın hemen batısında ise köşk, köşk altı ve külah bölümleri olmayan, aynalığı ise süpürgeliği de içerisine alan ahşap minber görülmektedir.

Vaaz kürsüsü olmayan harimi "U" biçiminde saran kadınlar mahfili ikisi bağımsız, ikisi ise duvara bitişik dört ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Cami, içten ahşap tavan, dıştan ise üç yöne mayilli kırma çatılı bir örtü sistemine sahiptir **(Foto. 2.735-754).**

Foto. 2.735. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.736. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.737. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.738. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.739. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.740. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.741. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.742. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.743. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.744. Ocak Nişi

Foto. 2.745. Harim Mekânı

Foto. 2.746. Harim Mekânı

Foto. 2.747. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.748. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.749. Caminin Mihrabı

Foto. 2.750. Caminin Minberi

Foto. 2.751. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.752. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.753. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.754. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi gösterişten uzak yalın bir anlayış sergilerken iç mekân bezeme açısından daha zengindir.

Harimin en bezemeli bölümü ahşap minberdir. Yuvarlak kemerli minber kapısında, kemerin eşkenar dörtgenlerle belirginleştirildiği ve halat örgülerle desteklendiği dikkat çekmektedir. Kemerin üst ve köşe boşlukları bereket damgası, Mührü Süleyman, çarkıfelek, dört kollu yıldızlar ve servi ağacı ile doldurulmuştur. Kapıyı meydana getiren yan sövelerde de bezenmeden geçilmemiştir. Doğudaki sövenin yüzeyine yıldız, zikzak ve servi ağaçları, batıdakine ise daire içerisine alınmış dört kollu yıldızlar, zikzaklar, halat örgü ve servi ağaçları nakşedilmiştir **(Çizim 2.224) (Foto. 2.755)**.

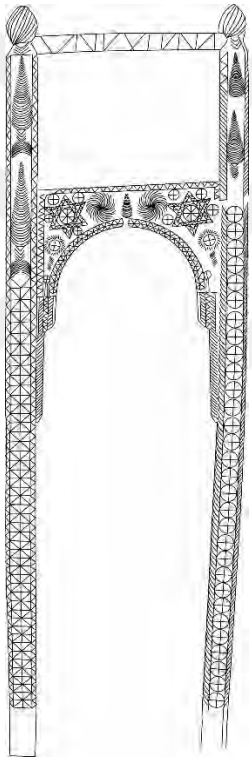

Çizim 2.224. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.755. Minber Kapı Süslemesi

Minber aynalığı yıldızların yer aldığı bir bordürle iki parçaya ayrılmış, aynalığın birinci kısmında sade dairesel geçmeler, ikincisinde ise üstten zikzak ve halat örgülerle sınırlandırılmış yıldızlı dairesel geçmeler ile dekore edilmiştir.

Kapı sövesi ile iki kat düzeninde, boğumlu tornalardan oluşan ve halat örgü ile ayrılan korkuğun kesişim noktasına bereket damgası ve Mührü Süleyman'ın yer aldığı köşebent yerleştirilmiştir. Minberin doğrudan duvara yaslanmaması için dikey olarak

konumlandırılan ahşap sövenin yüzeyi ise servi, zikzak ve balıksırtı motifleriyle hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.225) (Foto. 2.756)**.

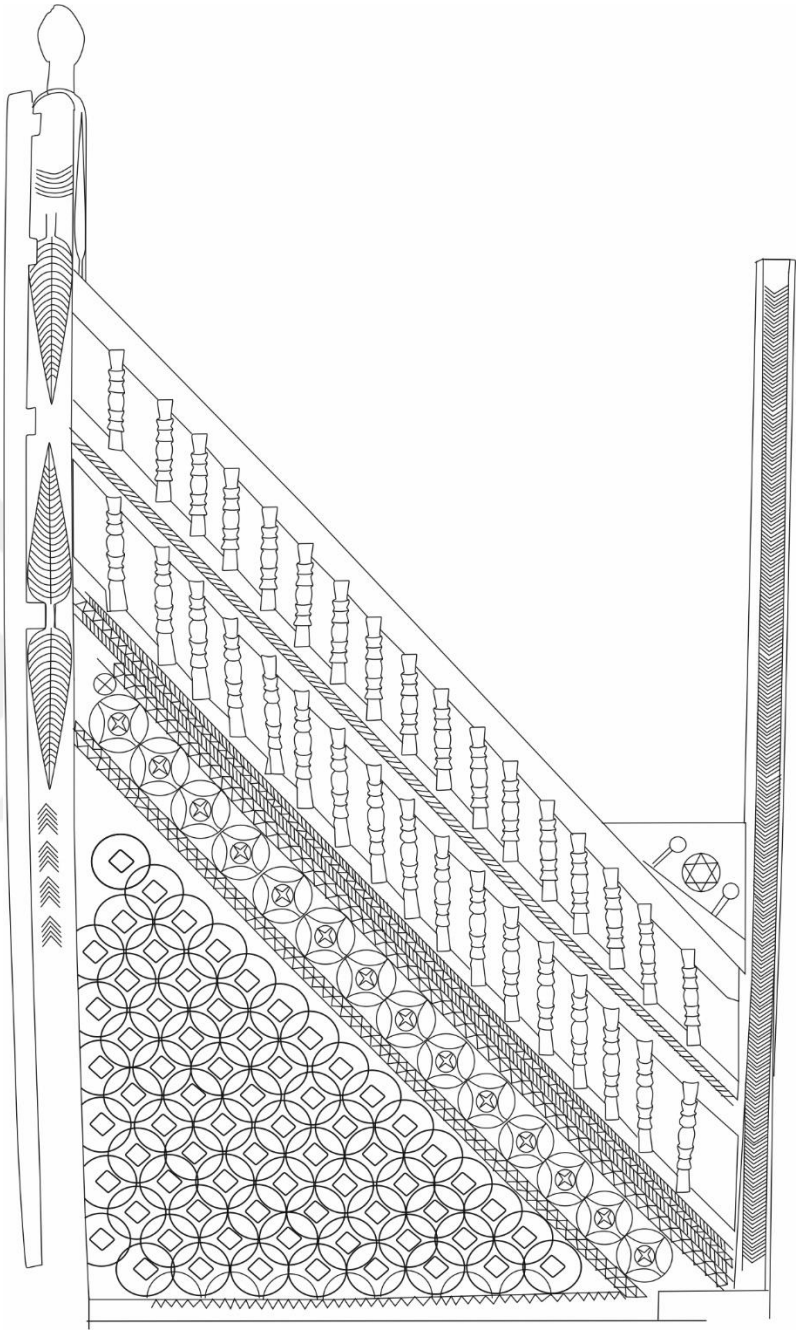

Çizim 2.225. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.756. Minber Cephe Süslemesi

Harimi tezyin eden bir diğer mimari parça mahfili taşıyan ahşap sütunlardır. Sütunun ön yüzeyine bereket damgası ve Mührü Süleyman işlenmiştir **(Çizim 2.226) (Foto. 2.757)**.

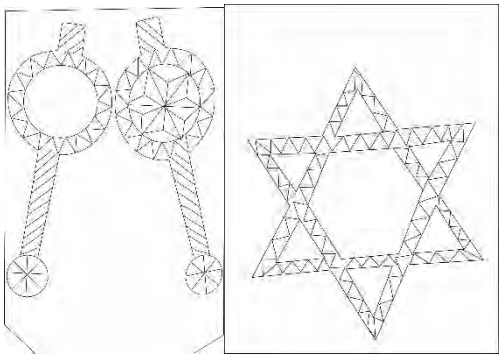

Çizim 2.226. Sütun Süslemeleri

Foto. 2.757. Sütun Süslemeleri

Ahşap sütunun taşıdığı mahfil balkonunda süsleme geometrik ağırlıklıdır. Balkonda, halat ve balıksırtı örgünün yanı sıra prizmal üçgenler bordürler halinde, birbirine yakınlaşıp uzaklaşan zencerek, dört kollu yıldızları kuşatmış ve kompozisyonu tamamlamıştır **(Çizim 2.227) (Foto. 2.758)**.

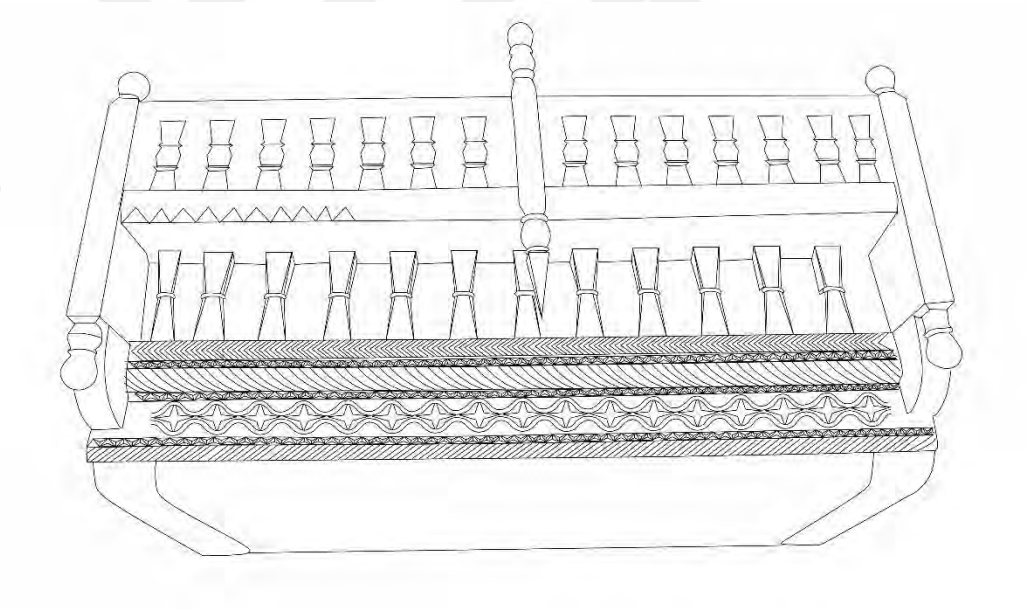

Çizim 2.227. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.758. Mahfil Balkon Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapının hem iç hem dış beden duvarları sıvalı olduğu için inşa malzemesi net olarak anlaşılamamaktadır. Fakat, son cemaat yeri mahiyetinde kullanılan kuzey mekânın duvarının moloz taş duvar örgülü olduğu görülmektedir. Caminin de bu malzemeden örülmüş olması muhtemeldir.

Harim süslemelerinde ise oyma kabartma tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

2.3.17. Kaplıca Mahallesi Camii

Katalog No: 32

Çizim No: 2.228-242

Fotoğraf No: 2.759-791

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı, eski adı Holco[996] olan Kaplıca Mahallesi'nde, ana yolun altındadır **(Harita 2.31)**.

Harita 2.31. Kaplıca Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.015963-41.047083

İnceleme Tarihi: 21.03.2020

Tarihçesi: Holco olarak da bilinen yapı, köy halkının katkılarıyla 1320/1902 yılında yapılmış olup giriş kapısı üzerinde 19 satırlık Osmanlıca kitabesi bulunmaktadır **(Foto. 2)**.

Foto. 2.759. Kaplıca Mahallesi Camii Kitabesi

[996] Atar, 50.

Kitabenin metni şu şekildedir;

Kim ki mazhardır ezel-i silk-i ülvi himmete

Ceddiyle puyan olur Din-i mübine hizmete

Mustafa Ağa Polatzade hamiyet-perverin

Himmeti masruf ola tabiidir ki ulviyete

İşbu Cami-i Şerif tevsi'isine ve tamirine

Sarf-i nakd-i mal eyleyüp bahşetti İslamiyet'e

Bir garaz yoktur, heman bezl eyledi Allah içun

Şüphe yok hayrı mukârindir hulus-i niyete

Dini ihya etti vacibdir sena-hân olması

Sa'yı hep meşkür ola şen verdi insaniyete

Himmeti var olsun ol Ahmet Edip Efendi'nin

Gayret ve cehdi muvafıktır rızâ-yı hazrete

Hemdemi Hacı Bekir Efendi ikdam eyleyup

Cidd ü sa'y etti kemâ-hiye nâsı hayra davete

Rahmetinle ya İlahi bunları mağfur kıl

Birbirini teşvik eyledi ahali gayrete

Maddeten mânen bu hayra kim delâlet eyledi

Bu cihanda cümleten vasıl olalar rahmete[997]

Sene 1320/1902

Cami ile ilgili vakıf kaydı da bulunmaktadır. 1774 tarihinde camiye imam ve hatip atandığı kayıtlara geçmiştir[998].

Arşiv vesikası, kitabesi ve süsleme özelliklerinden hareketle caminin 1902 yılında yeniden yapıldığı düşünülmektedir.

[997] Hiçyılmaz, 147, Terzioğlu, 60.
[998] Kul, 253. (VGMA. 1150-65, 9 R 1188, 121)

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, son dönemlerde restore edilmiş olup kullanıma açıktır **(Foto. 2.760)**.

Foto. 2.760. Kaplıca Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine medrese katıyla birlikte dikdörtgen planda inşa edilen cami, 9,64 x 6,85 m. ölçülerine ve 0,68 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.228-229)**.

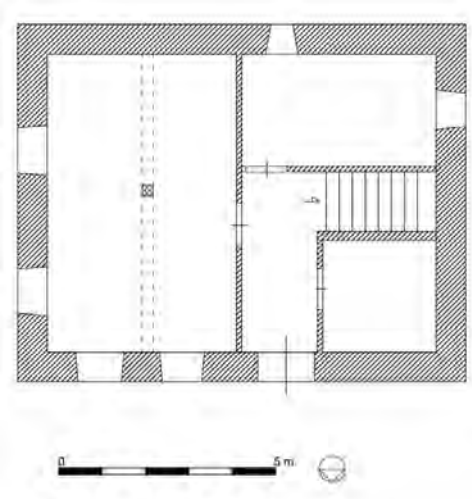

Çizim 2.228. Kaplıca Mh. Camii Medrese Planı

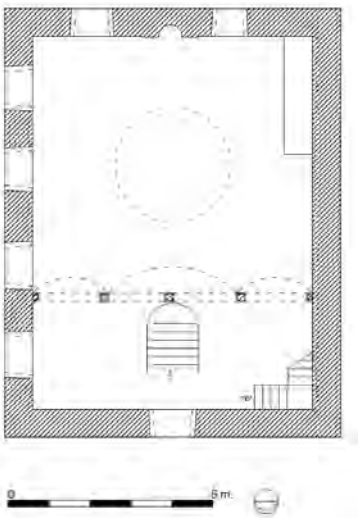

Çizim 2.229. Kaplıca Mh. Camii Planı

Sivil bir mimari örneği hatırlatan cami, dış mimarisi ile özelliksiz ve cepheleri birbirini tekrar eden bir düzenleme yansıtmaktadır.

Cami medresesi ile üç katlı bir görünüm sergilemektedir. Mazgal tipinde açılan dikdörtgen formdaki pencereler, medresede 6, camide ise 14 adet olup batı cephesi sağır bırakılmıştır.

Medresenin ara koridoruna, kuzey cephede açılan düz lentolu bir giriş kapısı ile ulaşılır. 4,16 x 1,84 m. ölçülerindeki koridorun kuzeydoğusundaki mekan imam odası, kuzeybatısı gasılhane, güneyi ise kütüphane ve eğitim amaçlı kullanılmaktadır.

İmam odası ve gasılhane arasına yerleştirilen merdiven ile caminin harim mekânına geçilmektedir. Etrafı dairesel bir korkuluklu çevrili merdiven aksının karşısına, silmelerle çevrelenmiş taştan mihrap nişi yerleştirilmiştir. Kavsara bölümü yukarı doğru dilimli olarak daralan mihrabın hemen batısında ahşap minber bulunmaktadır. Minberin korkuluk bölümü, kısa tutulan köşk bölümüne kadar uzanarak bu bölümü, köşk altından ayırmaktadır.

Mihrabın batısında bulunan konik gövdeli vaaz kürsüsü ise yalın görünümü ile köşedeki yerini almıştır.

Harimin kuzey batısında bulunan müezzin mahfilinin etrafı korkulukla sınırlandırılmış, simetriği de boş geçilmemiştir. İbadet mekânın kuzeyine konumlandırılan ve beş ahşap sütun tarafından taşınan, üç balkonlu kadınlar mahfiline ise kuzeybatı köşedeki “L” biçimli merdivenle çıkılmaktadır. Dışa taşıntı yapan üç balkon, birbirine yumuşak kıvrılmalar ile bağlanmıştır.

Cami, içte herhangi bir desteğe oturamayan tek bağdadi kubbeyle, dışta ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto**. **2.761-778)**

Foto. 2.761. Caminin Doğudan Görünümü

Foto. 2.762. Caminin Kuzeyden Görünümü

Foto. 2.763. Caminin Güneyden Görünümü

Foto. 2.764. Medresenin Koridoru

Foto. 2.765. Medrese Odası

Foto. 2.766. Gasılhane

Foto. 2.767. Harim Mekânına Çıkış Merdiveni

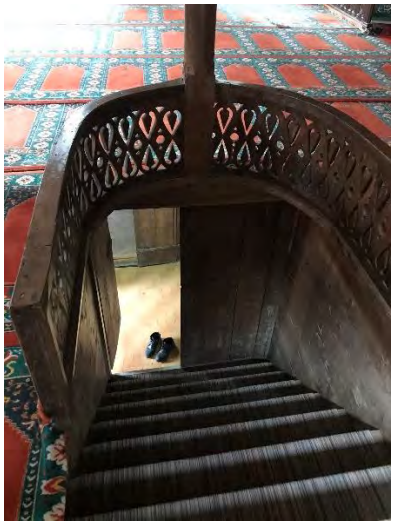

Foto. 2.768. Harim Mekânına Çıkış Merdiveni

Foto. 2.769. Harim Mekânı

Foto. 2.770. Harim Mekânı

Foto. 2.771. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.772. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.773. Caminin Mihrabı

Foto. 2.774. Caminin Minberi

Foto. 2.775. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.776. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.777. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.778. Caminin Bağdadi Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Kaplıca Mahallesi Camii'nin dış cephesi süsleme açısından sade olmasına karşın iç mimari daha zengin bir tezyinat sergilemektedir.

Caminin bezeme açısından en gösterişli mimari öğesi, güneybatı köşede yer alan ahşap minberidir **(Çizim 2.230) (Foto. 2.779)**.

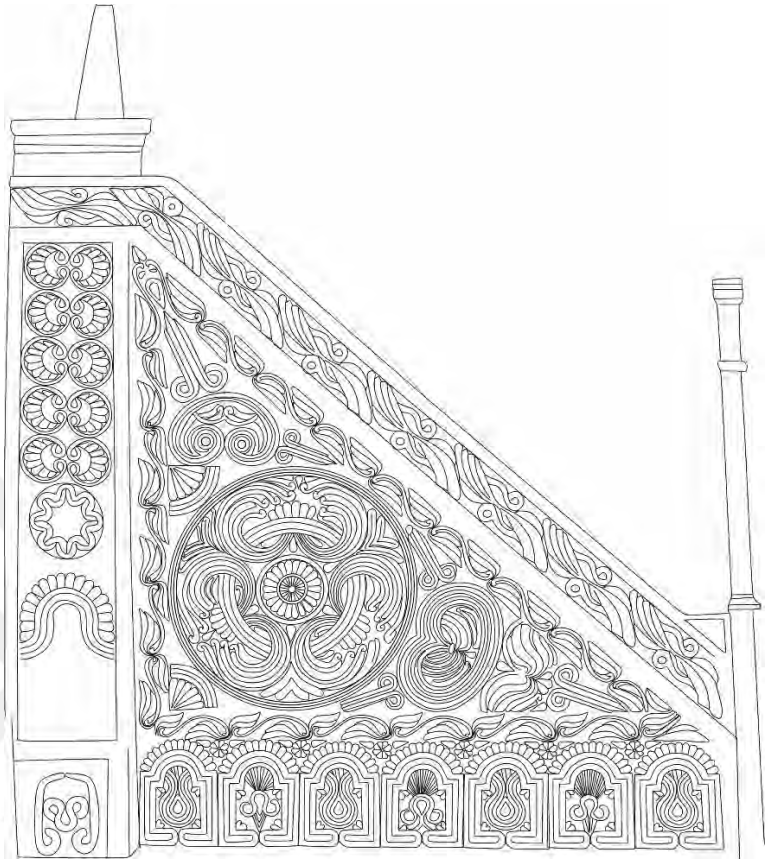

Çizim 2.230. Cami Minber Genel

Foto. 2.779. Cami Minberi Genel

Minber kapı tacı, merkezde yer alan ve dıştan baloncuk motifleriyle sınırlandırılan dört kollu geometrik madalyon biçimindedir. Madalyonun üzerinde yer alan koç boynuzu motifi ise üstte ayyıldız ile tamamlaranak kompozisyonun parçaları birleştirilmiştir. Bu kompozisyon, yanda çember içerisine alınmış, yıldız motifinin üstündeki koç boynuzu ile desteklenmiştir **(Çizim 2.231) (Foto. 2.780)**.

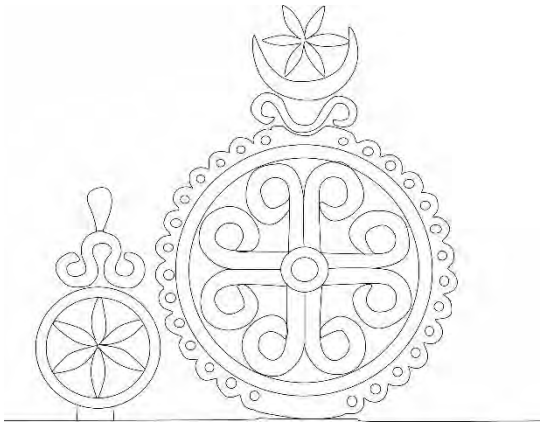

Çizim 2.231. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.780. Minber Kapı Tacı

Kapı tacından sonra minber aynalığındaki tezyinat, bölge için karakteristik olsa da motifin uygulanma biçimi farklı ve yayın olmayan bir düzen göstermektedir. Aynalık bölümünün birincil süslemesi olan madalyonun merkezini, iç içe geçmiş ve çemberler içerisine alınmış güneş kursu ve gülbezek oluşturmaktadır. Bu bitkisel ve geometrik desen dıştan, altından ve üstünden geçip çembere kenetlerek dışa yayılan akantlarla kuşatılmıştır. Kompozisyonun dış hattı yine çember ile belirginleştirilip madalyon halini almıştır. Madalyonun etrafına konumlandırılan yürekler, volütlü akantlar ve koç boynuzu, üçgen biçiminde aynalığı saran akantlı "S"lerle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.232) (Foto. 2.781)**.

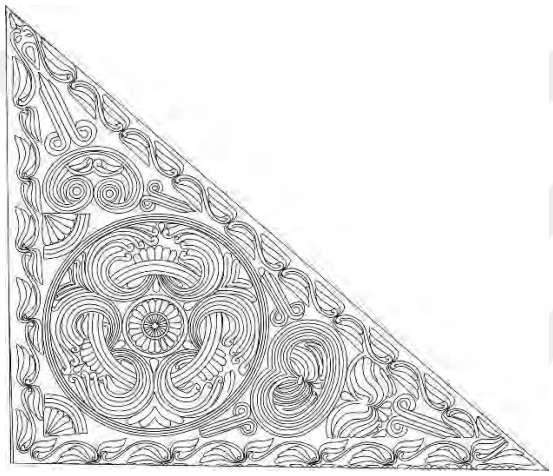

Çizim 2.232. Minber Aynalığı

Foto. 2.781. Minber Aynalığı

Süpürgelik kısmı yatay eksende 7 panodan meydana gelmektedir. Her bir pano birer atlamalı olarak biribirini yinelemektedir. Panolar birer pencere formunda tasarlanmış olup tepelik kısımları basit yaprak dizilimi ile hareketlendirilmiş, aralara ise gülbezekler yerleştirilmiştir. Birinci panonun içi stilize bir lale formu ile bezenirken ikinci pano koç boynuzu ve üzerinde yükselen ışınsal çubuklarla kompoze edilmiştir **(Çizim 2.233-234) (Foto. 2.782-783)**.

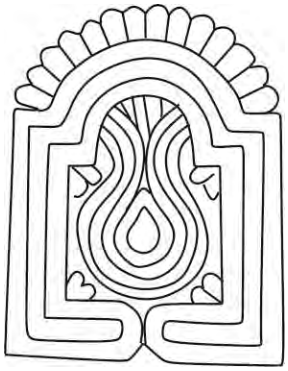

Çizim 2.233. Süpürgelik Birinci Pano

Foto. 2.782. Süpürgelik Birinci Pano

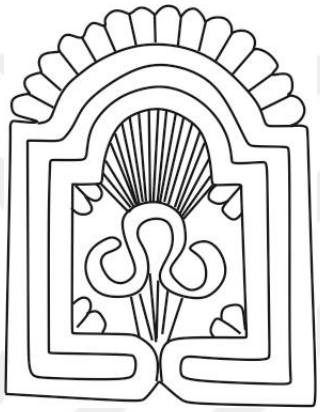

Çizim 2.234. Süpürgelik İkinci Pano

Foto. 2.783. Süpürgelik İkinci Pano

Aynalıktaki motiflerin kıvrımsal çizgilerle yansıtılışı korkulukta da kendini göstermektedir. Kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar uzanan ve iki yönden silmelerle sınırlandırılan korkuluğun içi, akantların meydana getirdiği yayvan "S" kıvrımları ile donatılmıştır **(Çizim 2.235) (Foto. 2.784)**.

Çizim 2.235. Minber Korkuluğu

Foto. 2.784. Minber Korkuluğu

Minberin köşk altı bölümü, dikey olarak dizayn edilen iki panodan oluşur. Birinci panoda, alt alta sıralanmış ve karşılıklı yerleştirilmiş akant dolgulu beş "C" kıvrımı, iç içe geçmiş ve birbirini kapsayan "C" geçmeli madalyon ve tepeliği basit yapraklarla

çevrelenmiş dekoratif açıklık yer almaktadır. İkinci pano ise iki yandan volütlü silmelerle kuşatılan koç boynuzu biçimindedir **(Çizim 2.236-238) (Foto. 2.785-787)**

Çizim 2.236. Köşk Altı Birinci Süsleme

Foto. 2.785. Köşk Altı Birinci Süsleme

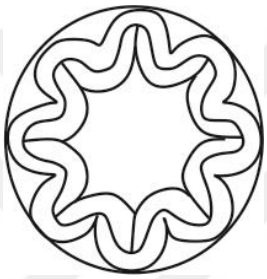

Çizim 2.237. Köşk Altı İkinci Süsleme

Foto. 2.786. Köşk Altı İkinci Süsleme

Çizim 2.238. Köşk Altı Üçüncü Süsleme

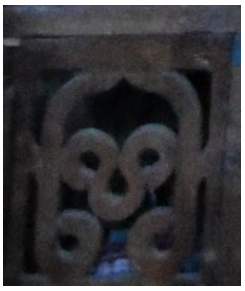

Foto. 2.787. Köşk Altı Üçüncü Süsleme

Minberin köşk altındaki karşılıklı yerleştirilmiş akantlı "C"ler müezzin mahfili korkuluğunda da tekrar edilmiştir.

Camiye estetik bir değer katan kadınları mahfilinin balkonlarından merkezdekinin altında spirale rastlanırken korkuluklarda farklı bir tasarım etkili olmuştur. Birinci ve üçüncü balkon korkulukları yıldız çiçeği ve iç içe geçen "C"lerle bezenirken, ikinci balkonun merkezindeki eş kenar karenin, iki köşesine tatbik edilen ayyıldızlar arasına, çember içerisinde altı kollu yıldız işlenmiştir.

Balkonların birleşim yerleri dikey bir pano ile vurgulanmıştır. Bu panolar, altta koç boyunuzu motifinin volütlerinden yukarı doğru kıvrımlı hatlarla yükselerek merkezde palmetler ile sonuçlandırılmış, palmetinin iki yanı ise volütlü "C'lerle" dolgulanmıştır.

Balkon korkulukları alttan ve üstten zikzak (testere dişi) ile sınırlandırılmıştır. Üst zikzakların içi boş bırakılırken alttakilerin içi stilize palmetlerle tezyin edilmiştir **(Çizim 2.239-241) (Foto. 2.788-90)**.

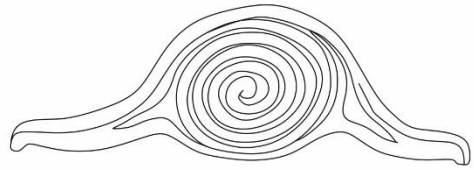

Çizim 2.239. Balkon Altı Bezemesi

Foto. 2.788. Balkon Altı Bezemesi

Çizim 2.240. Balkon Birleşim Yelerindeki Pano

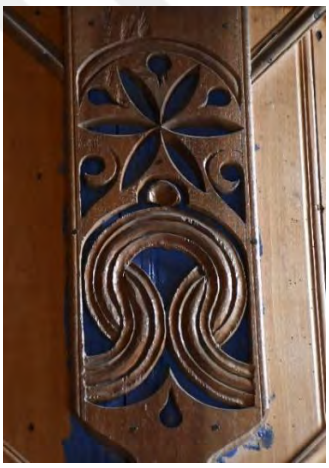

Foto. 2.789. Balkon Birleşim Yelerindeki Pano

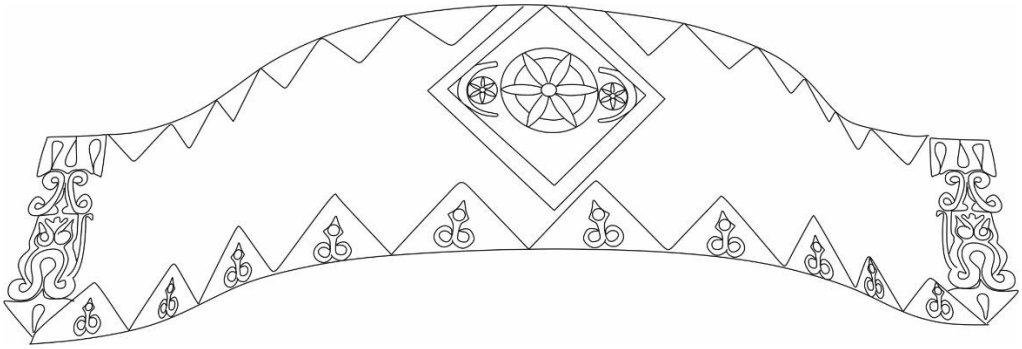

Çizim 2.241. Ortadaki Balkon Süslemesi

Foto. 2.790. Ortadaki Balkon Süslemesi

Yapının köşelerinden başlayarak kubbe eteğine kadar dört yönden uzanan halat örgü, gülbezekler ile nihayetlenmiştir. Kubbe eteğini, sırt sırta konumlandırılmış "S" kıvrımları dolanırken, göbekteki kademeli sekiz kollu yıldızdan çıkan silmeler, eteğe kadar uzanak kubbe içini parçalamıştır **(Çizim 2.242) (Foto. 2.791)**.

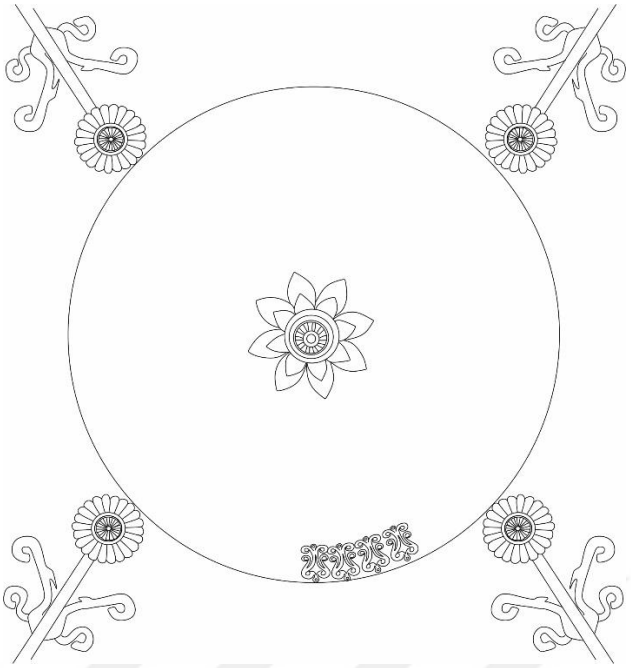

Çizim 2.242. Ahşap tavan ve Kubbe

Foto. 2.791. Ahşap Tavan ve Kubbe

Malzeme Teknik: Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilen caminin süslemlerinde çakma, oyma ve ajur tekniği kullanılmıştır.

Oyma tekniği minberin aynalık ve süpürgelikte, çakma, kubbe, ahşap tavan ve mahfilde, ajur tekniği ise minber kapı tacı, korkuluğu, köşk altı ve müezzin mahfilinde uygulanmıştır.

2.3.18. Ortan Köyü Camii

Katalog No: 33

Çizim No: 2.243-245

Fotoğraf No: 2.792-805

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Ortan Köyü'nde olup camiye patika bir yol ile ulaşılmaktadır **(Harita 2.32)**.

Harita 2.32. Ortan Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.013880-40.998459

İnceleme Tarihi: 19.03.2020

Tarihçesi: Köy halkı tarafından inşa edilen caminin kitabesi yoktur. Sadece batı duvarı üzerinde kazıma tekniği ile Halil Gülay 1967 tarihi işlenmiştir **(Foto. 2.792)**.

Foto. 2.792. Batı Duvardaki Yazıt

Hurufât deftelerinde adı geçen yapının 1766 tarihinde imamı için bir akçenin ayrıldığı yazmaktadır[999].

Caminin genel özellikleri dikkate alındığında 1766 tarihinin yapı için oldukça erken olduğu, bu sebeple ilk caminin yıkıldığı sonradan XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında mevcut yapının inşa edildiği düşünülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, terkedilmiş ve kullanılmamaktadır. Bu sebeple ibadet mekânı bakımsız kalmış, alt katı ise büyük oranda tahrip olmuştur **(Foto. 2.793)**.

Foto. 2.793. Ortan Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerinde, iki katlı bir düzene sahip olan cami, 4, 22 x 5, 21 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı olup 0,12 m. duvar kalınlığına sahiptir. Alt katı ise "L" planlı, 5,80 x 6,50 m. ebatlarında ve 0,70 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.243-244)**

[999] Kul, 261. (VGMA, 1152-29, S 1180, 48).

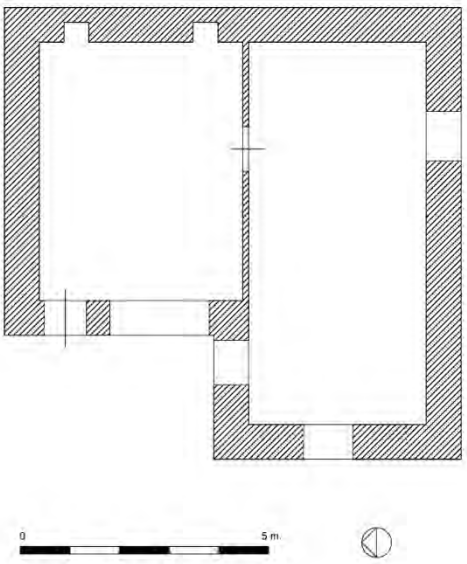

Çizim 2.243. Ortan Köyü Camii Alt Kat Planı

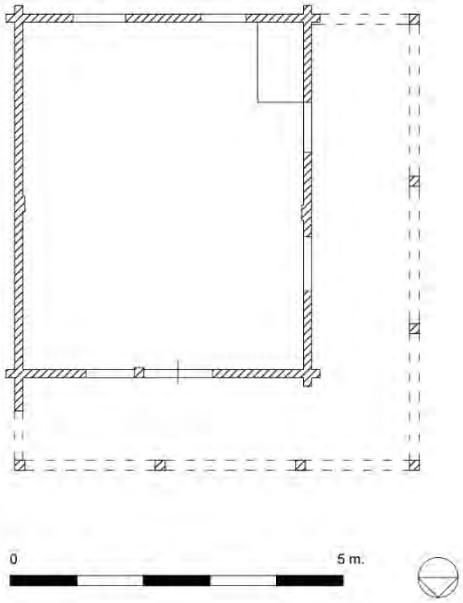

Çizim 2.244. Ortan Köyü Camii Planı

Cami, mimarisi ile daha çok bir mescidi anımsatmaktadır. Dıştan küçük bir ev görünümünde olan yapının alt katı, eğitim amaçlı olarak da kullanılmıştır. Beden duvarlarına güney, kuzey ve batı cephelerinde dikdörtgen pencerelerle açılmıştır. İç mekâna batı cephede açılan kapı ile geçilmektedir. Ahşap bir paravan ile ikiye ayrılan mekânın, kuzey kısmının doğu duvarında yer alan iki niş, cepheyi hareketlendirmiştir. Güney mekâna ise ahşap kapı ile ulaşılmaktadır.

Taş malzemeden inşa edilen alt katın üzerinde yükselen cami, ahşaptan kurtboğazı tekniği ile birleştirilmiştir. Yapının batı ve kuzeyini kuşatan "L" biçimindeki revak, balkon görünümündedir. İbadet mekanının, doğu cephe hariç, diğer yönlerde açılan beş dikdörtgen pencere ile ışık alması sağlanmıştır.

Harim mekanına, kuzey cihetteki sade bir kapı ile girilmektedir. Minimal boyuttaki ibadet mekanının sadeliği, göze çarpan ilk hususdur. Mihrabı bulunmayan eserin, kıble yönünü belirtmek amacıyla güneye boyayla bir mihrap şekli işlenmiştir. Bu durum bölgede tekil bir uygulama olarak dikkat çekicidir.

Mihrabın batısındaki ahşap minberde klasik görünümünden uzaktır. Ahşap tavanlı olan cami, üstte iki yöne meyilli kırma çatı ile korunmuştur **(Foto. 2.794-804)**.

Foto. 2.794. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.795. Caminin Kuzeybatıdan Görünümü

Foto. 2.796. Caminin Güneyden Görünümü

Foto. 2.797. Batı Cepheden Alt Kat

Foto. 2.798. Alt Kata Giriş Cephesi

Foto. 2.799. Alt Kattaki Kuzey Oda

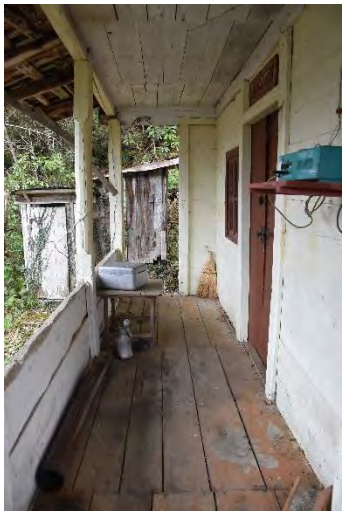

Foto. 2.800. Camini Kuşatan Kuzey Revak

Foto. 2.801. Camini Kuşatan Batı Revak

Foto. 2.802. Harim Mekanı

Foto. 2.803. Caminin Minberi

Foto. 2.804. Giriş Kapısı ve Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Ortan Köyü Camii, süsleme açısından mütevazi bir görünüm sergilemektedir. Yapının tek süsleme öğesi, ahşap tavan göbeğinde kare içerisine alınarak vurgulanan gülbezek motifidir **(Çizim 2.245) (Foto. 2.805)**.

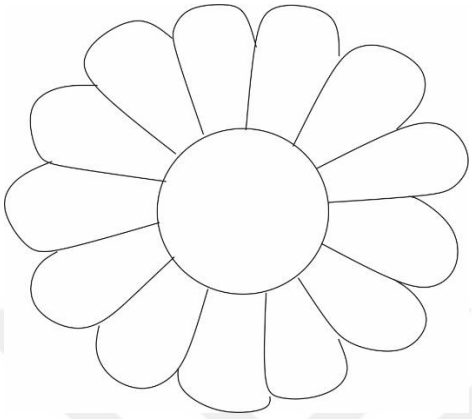

Çizim 2.245. Tavan Göbeğindeki Süsleme

Foto. 2.805. Tavan Göbeğindeki Süsleme

Malzeme Teknik: Cami alt katı boyandığı için malzemesi tam olarak seçilemese de moloz taş duvar örgülü olması muhtemeldir. Cami ise tamamen ahşaptan çantı tekniğinde, kurtboğazı geçme ile inşa edilmiştir.

Mihrabı boyama olan yapının tek süslemesi olan tavan göbeğindeki gülbezek ise oyma tekniği ile yapılmıştır.

2.3.19. Boğaziçi Köyü Camii

Katalog No: 34

Çizim No: 2.246

Fotoğraf No: 2.806-815

Yeri: Rize'ye bağlı Çamlıhemşin İlçesi'nin batı köylerinden birisi olan Boğaziçi (Tumaslı)[1000] Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.33)**.

Harita 2.33. Boğaziçi Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.05850-40.960906

İnceleme Tarihi: 20.03.2020

Tarihçesi: Cami üzerinde yapım tarihini veya banisini belirtecek bir kitabeye rastlanmamıştır. İbadet mekânında bulunan açılış beratında ise 1910 tarihi okunmaktadır. Yapının genel durumu ve beratta geçen tarih karşılaştırıldığında ise bir uyumsuzluğun olduğu görülmektedir.

Yapı ile ilgili yapılan çalışmalarda, eserin eski bir fotoğrafı tespit edilmiştir. Fotoğrafta yer alan caminin, 1910'lu hatta daha eski yıllara mimari yapısıyla uygun olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut yapının yenilendiği ve özgünlüğünü büyük ölçüde kaybettiği açıktır **(Foto. 2.806)**.

[1000] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 81.

Foto. 2.806. Caminin Eski Görünümü (Hiçyılmaz, Salih Gülas)

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.807)**

Foto. 2.807. Boğaziçi Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, düz bir arazi üzerine kare planlı, 7,44 x 4,41 m. ölçülerinde ve 0,38 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.246)**.

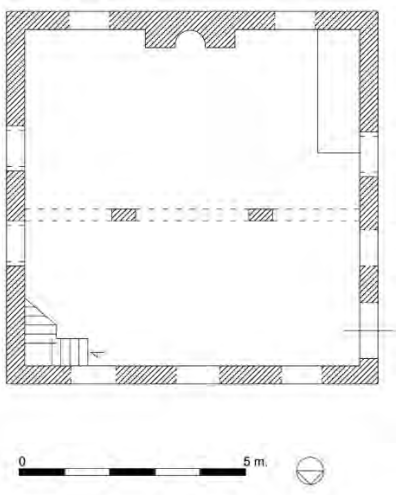

Çizim 2.246. Boğaziçi Köyü Camii Planı

Dış mimarisi son derece sade bir görünüm sergileyen caminin cepheleri yuvarlak kemerli pencerelerle dışa açılmaktadır. Bu pencerelerden doğu ve batıdakiler iki katlı, diğer yönlerdekiler sadece üst pencere şeklindedir.

Minaresi ve son cemaat mekânı bulunmayan yapının harimine, batı yönde açılan ve ısının kaybolmaması için sonradan eklenen küçük bir mekân ile geçilmektedir. Mütevazi bir dekorasyona sahip olan iç mekânda, dikkatler mihrap üzerine yoğunlaşmaktadır. Mihrap nişi klasik Rize mihraplarını yansıtan, yukarı doğru kademeli daralan bir kavsaraya sahip olsa da iki yandan ikişer sütünce ile sınırlandırılması, mihraba abidevilik kattığı gibi görünümünü de ampir üsluba çevirmektedir.

Mihrabın batısında yer alan minberi orijinal değildir. Benzer durum ahşap vaaz kürsüsü içinde geçerlidir.

Harimin kuzeyinde bulunan ve ibadet mekanının büyük bir bölümünü kaplayan ve "L" biçimindeki merdivenlerle ulaşılan kadınlar mahfili, iki paye tarafından taşınmaktadır.

Yapı, düz tavanlı olup dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.808-815)**.

Foto. 2.808. Caminin Kuzeydoğusu

Foto. 2.809. Caminin Güneybatısı

Foto. 2.810. Harime Giriş Mekanı

Foto. 2.811. Harim Mekanı

Foto. 2.812. Caminin Mihrabı

Foto. 2.813. Caminin Minberi

Foto. 2.814. Kadınlar Mahfilini Taşıyan Payeler

Foto. 2.815. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Caminin iç ve dış mimarisi sade bırakılmıştır.

Malzeme Teknik: Eserin inşa malzemesi betonarmedir.

2.3.20. Yolkıyı Köyü Camii

Katalog No: 35

Çizim No: 2.247-249

Fotoğraf No: 2.816-839

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Yolkıyı (Kûşüve-Kuşiva)[1001] Köyü'ndedir **(Harita 2.34)**.

Harita 2.34. Yolkıyı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.013901-40.994461

İnceleme Tarihi: 19.03.2020

Tarihçesi: Kûşüve Camii olarak da bilinen eserin inşa tarihi ile ilgili herhangi bir kitabe tespit edilememiştir. Yapı içerisindeki tek yazıt mihrap nişinde yer alan ve büyük kısmı silinmiş olan "*Maşallah, Subhan Allah ve Terzi …"* yazısıdır **(Foto. 2.816)**.

[1001] Dinç, 88, Atar, 51.

Foto. 2.816. Mihrap Üzerindeki Yazıt

Cami etrafında 1184/1771 ve 1291/1874 tarihli iki adet Osmanlı mezar taşına rastlanılmıştır. Ayrıca, bölgedeki sivil mimari örneklerinde1316/1899, 1318/1899, 1325/1908 kitabeler görülmüştür. Eser ile ilgili yapılan çalışmada ise 1911 yılı yapım tarihi olarak belirtilmiştir[1002]. Ancak yapı ile ilgili vakıf kayıtlarında 1768 tarihinde camiye imam ve hatip atandığı bilgisine ulaşılmıştır[1003].

Yapının yangın geçirmeden önceki genel mimari durumu (bağdadi kubbeli oluşu) süsleme özellikleri ve yukarıda verilen tarihler karşılaştırıldığında eserin, XVIII. yüzyılın ortalarında inşa edildiği sonraki dönemlerde ise onarılarak bugünkü şeklini aldığı anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Cami ile ilgili bir usta kaydı yoktur.

Bugünkü Durumu: Bölge halkından alınan bilgiler doğrultusunda cami, 2000'li yıllarda yangın geçirmiştir. Sonrasında büyük ölçüde restore edilen cami, süsleme ve üst örtü açısından özgün yapısını yitirmiştir **(Foto. 2.817)**.

[1002] Karpuz, 46.
[1003] Kul, 255. (VGMA. 1152-29, M 1182, 48), Saraç, 275. (BOA. EV. MKT. 13222/32)

Foto. 2.817. Yolkıyı Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir yamacın kısmen düzleştiği alan üzerine oturtulmuş olup kuzey-güney istikametinde dikdörtgen planda ve 8,44 x 7,80 m. ölçülerinde, 0,72 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Tek katlı bir mimari düzene sahip olan yapının, kuzey cephesi ise iki katlı olarak tasarlanmıştır **(Çizim 2.247-248)**.

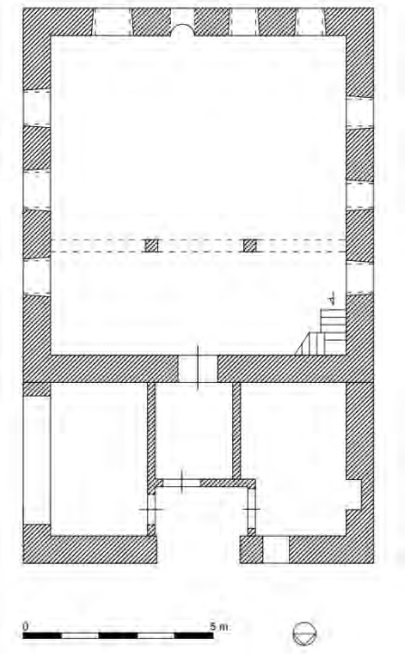

Çizim 2.247. Yolkıyı Köyü Camii Planı

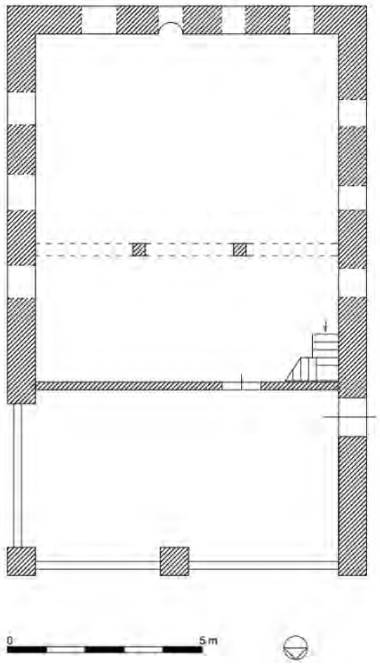

Çizim 2.248. Yolkıyı Camii Üst Kat Planı

Ev mimarisi gibi algılanan caminin monoton cephe anlayışında doğu, batı ve güneyde açılan iki katlı dikdörtgen formlu ondokuz (19) pencere, iç mekânı aydınlatmaktadır.

Kuzey cephe iki katlı tasarlanmıştır. Son cemaat mekânı anlayışından uzak olan alt kat için iki medrese odası (ikamet odası) şeklinde değerlendirme yapılmıştır. Bugün alan, ahşap paravanlar ile odalara bölünmüştür. Batı alan, wc ve oda şeklinde değerlendirilirken, doğu depo mahiyetindedir. İkinci kat, önceki incelemerlerde büyük bir dersane olarak nitelendirilmiş ve sonradan muhtarlık-köy odası olarak kullanıldığı belirtilmiştir[1004]. Mevcut durumda ise alan, son cemaat mekânı işlevi görmektedir. Batıda yuvarlak ve kademeli bir merdivenle çıkılan bu yerde büyük dikdörtgen pencereler (eski fotoğrafta dört dikdörtgen pencere görülmektedir), açılmıştır.

Cami harimimine hem ikinci kattaki mahfilden hem de alt kattaki orijinal yuvarlak kemerli kapı ile geçilmektedir ki, alt kapı bugün faal değildir. İkinci kat, ana mahfilden ahşap bir duvarla ayrılmıştır. Yine bu ahşap duvar üzerinde açılan kapı ile mahfile, buradan merdivenle harim kısmına inilmektedir.

Harim mekânında ilk dikkati çeken husus, duvarların boyanmamış ve taşların derzli olmasıdır. Ayrıca yer yer göze çarpan yanık izleri de gözlerden kaçmamaktadır.

Minber ve vaaz kürsüsü bulunmayan caminin, kuzey giriş kapısı hizasında yer alan taş mihrabı, yangından etkilenmiştir. Kavsara kısmı, iki dilimli olarak yukarıya daralan mihrap üzerindeki süslemeler, bölgesel kalemişi tekniği ile yapılmıştır.

İbadet mekanının kuzeyinde iki ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfili tamamen yenilenmiştir.

Caminin yangın öncesinde ahşap bir kubbe ile örtülü olduğu yöre halkı tarafından ifade edilmiş, Haşim Karpuz tarafındanda vurgulanmıştır[1005]. Bugün pvc asma bir tavan ile kapatılan üst örtü, dıştan kırma çatı ile korumaya alınmıştır **(Foto. 2.818-835)**.

[1004] Karpuz, 47.
[1005] Karpuz, 47.

Foto. 2.818. Yolkıyı Köyü Camii Yangın Öncesi Durumu (Karpuz)

Foto. 2.819. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.820. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.821. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.822. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.823. Kuzeydeki Alt kat ve Ahşap Kapılar

Foto. 2.824. Alt Katın Batı Bölümü

Foto. 2.825. İkinci Kata Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.826. İkinci Kat

Foto. 2.827. Mahfile Geçiş Kapısı

Foto. 2.828. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.829. Harim Mekânı

Foto. 2.830. Harim Mekânı

Foto. 2.831. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.832. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.833. Caminin Mihrabı

Foto. 2.834. Harimin Kuzeyi

Foto. 2.835. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: İç ve dış mimaride mütevazi bir görünüme sahip olan cami, süsleme özelliklerini yangından sonra kaybetmiştir. Mihrap nişinde yer alan kalemişi bezemeler tek süslemesidir. Bu bezemeler, nişin alt kısmından başlarak üst bölüme kadar uzanmaktadır. Alt bölümde, iki yandan laleler ile sınırlandırılan şamdanlara rastlanmaktadır. Üst bölümde ise merkezde bir gül motifinden çıkan ve birbiri içerisinden doğarak çoğalan, tepeleri tamamlanmamış olan laleler, nişi ve kavsarayı tamamen kompoze etmektedir **(Çizim 2.249) (Foto. 2.836)**.

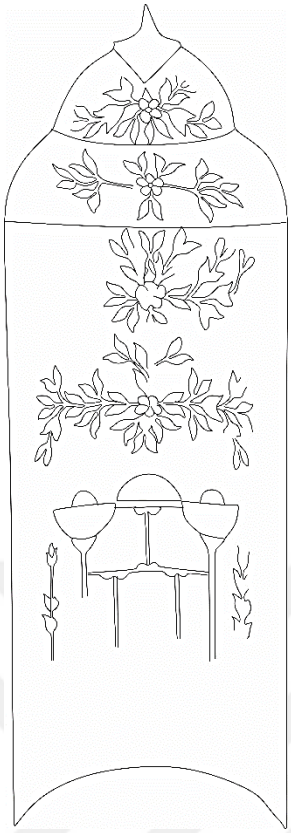

Çizim 2.249. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.836. Mihrap Süslemesi

Malzeme Teknik: Moloz taş duvar örgülü caminin süsleme kompozisyonunda kalemişi tekniği uygulanmıştır.

2.3.21. Kale-i Bala Köyü Camii

Katalog No: 36

Çizim No: 2.250

Fotoğraf No: 2.837-854

Yeri: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı Kale-i Bala Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.35).**

Harita 2.35. Kale-i Bala Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 05.04.2021

Tarihçesi: Cami ile ilgili yapılan arşiv çalışmalarında, köydeki ilk yapının Hacı Kâmil isimli bir hayırsever tarafından inşa ettirildiği belirlenmiştir. Caminin imam ve hatiplik görevine de 1736'da Halil Halife atanmıştır[1006]. 1769 tarihinde ise yapı Mataracı-zâde İbrahim Ağa[1007] tarafından yenilenmiş ve bu isimle anılmaya başlanmıştır[1008].

Bugün yapı üzerinde inşa tarihine dair bir kitabe tespit edilememiştir. Ayrıca, caminin açılış beratına da bir tarih düşünülmemiştir. Sadece harim giriş kapısının güneyine "10.06.1972 tarihi ve Usta İdris" ismi kazınmıştır **(Foto. 2.837)**.

Vakıf kaydından harekelet caminin 1736'ya dayanan tarihi bir geçmişi olsa da mevcut yapının 1972'de yenileme sürecinden geçtiği oldukça açıktır.

[1006] Kul, 254. (*VGMA. 1152-29, 48)- (VGMA. 1145-167, Ra 1149, 326).*
[1007] Dinç, 44.
[1008] Kul, 254. *(VGMA. 1146-54, 117).*

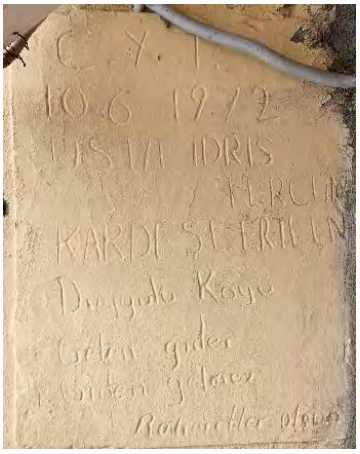

Foto. 2.837. Kapıdaki Yazıt

Usta Adı veya Usta Grubu: İdris Usta

Bugünkü Durumu: Cami, aktif olarak kullanılmamaktadır **(Foto. 2.838)**

Foto. 2.838. Kale-i Bala Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir topoğrafyada bodrum kat üzerine[1009], derinlemesine dikdörtgen planda, 7, 66 x 6, 25 m. ebatlarında ve 0,62 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.250)**.

[1009] Caminin alt katına girilememiştir.

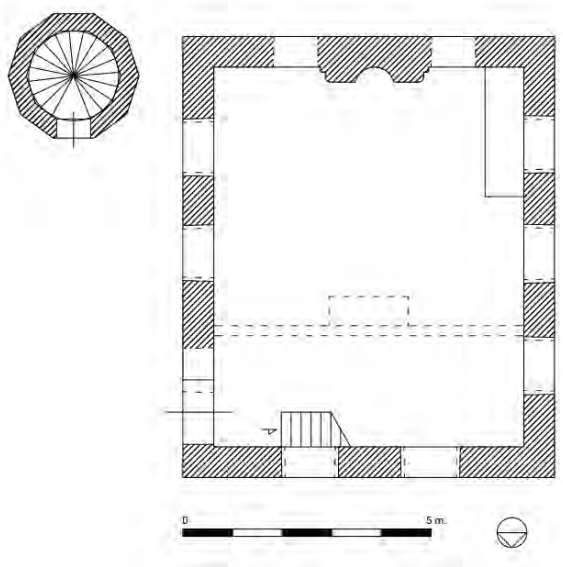

Çizim 2.250. Kale-i Bala Köyü Camii Planı

Özelliksiz bir mimari sergileyen caminin cepheleri bodrum katının, dıştan plaka taşlarla kaplanması ile hareketlendirilmiştir. Bununla birlikte cephelerde açılan dikdörtgen formlu onyedi (17) pencereden sadece güneydekiler ikinci kat seviyesinde olup diğerleri ise altlı üstlüdür. Batı cephenin bodrumu aydınlatan iki mazgal penceresi üç katlı bir görünümü beraberinde getirmiştir.

Yapıdan güneydoğusuna, sonradan eklenildiği açıkça belli olan minaresi, ongen kaide üzerinde yivli gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir.

Son cemaat yeri bulunmayan caminin harim alanına doğu cephenin kuzeyindeki sade kapı açıklığı ile girilmektedir. Orijinallikten ve tarihi geçmişinden uzak bir iç mekân sunan harimde güney duvarındaki mihrap, güneydoğu ve güneybatı köşesindeki minberi ve vaaz kürsüsü yeni dönem eklemeleridir.

Harimin güneyinde, doğrudan duvarlar üzerine oturan kadınlar mahfiline giriş kapısının karşısında merdivenle ulaşılmaktadır.

Cami, içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatıyla örtülmüştür **(Foto. 2.839-854)**.

Foto. 2.839. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.840. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.841. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.842. Caminin Batı Cephesi

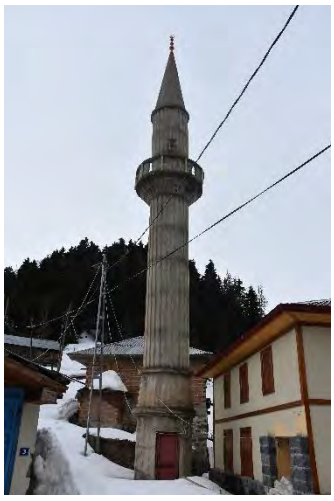

Foto. 2.843. Caminin Minaresi

Foto. 2.844. Harim Giriş Kapısı

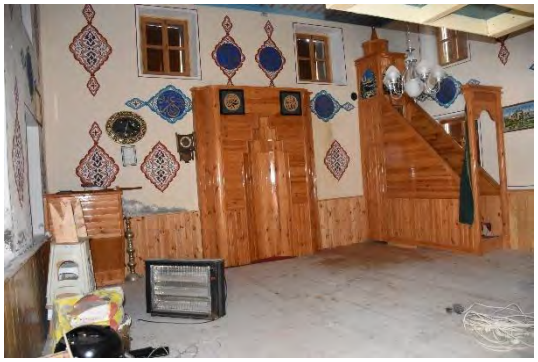

Foto. 2.845. Harim Mekânı

Foto. 2.846. Harim Mekânı

Foto. 2.847. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.848. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.849. Caminin Mihrabı

Foto. 2.850. Caminin Minberi

Foto. 2.851. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.852. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.853. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.854. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Yapının özgün bir süslemesi bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Caminin iç ve dış duvarları boyalı olduğu için ana inşa malzemesi tespit edilememiştir.

2.4. ÇAYELİ/ MAPAVRİ

2.4.1. Büyük Cafer Paşa Camii

Katalog No: 37

Çizim No: 2.251-253

Fotoğraf No: 2.855-876

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı, Büyük Cafer Paşa Mahallesi'nde denize nazır bir konumdadır **(Harita 2.36)**.

Harita 2.36. Cafer Paşa Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.074700-40.679524

İnceleme Tarihi: 23.02.2020

Tarihçesi: Çayeli bölgesinin en erken tarihli yapısı olan caminin, giriş kapısının solundaki iki satırlık kitabesinden Cafer Paşa[1010] tarafından 1570 yılında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır **(Foto. 2.855)**

[1010] Cami, bazı belgelerde paşa veya bey olarak geçen Cafer adlı kişi tarafından tesis edilen vakfın eseridir (Kul, 211. (VGMA. 1150-37. 63, VGMA. 1145-136, 264). Cafer Paşa veya Bey, Faş mirvilası olup Rize'de vakıf tesis etmiş devlet adamıdır. 1583 tarihli tahrirde yer alan kayıtlara göre; Cafer Paşa, Çayeli'ne tabii Menahorid-i Büzürk Köyü'nde iki değirmen, Godri Köyü'nde (Dağınıksu) bir değirmen, Maşer (Caferpaşa Mahallesi) Köyü'nde bir değirmen, bir hamam beş bab dükkân ve üç bab haneyi ise yine aynı köyde inşa ettirip kendi adıyla anılan camiye vakfetmiştir. Bkz. M. Hanefi Bostan, *Rize'nin Sosyal Tarihi,* Ankara 2020, 171.

Foto. 2.855. Cafer Paşa Camii Kitabesi

Kavledmiş olalar heyme main

Cafer ibni Hüseyin Cami'in

Sene 977 (1570)

Cami ile ilgili yapılan çalışmalarda yapının, giriş kapısının solunda yer alan kitabeye göre 1467 yılında inşa edildiği ileri sürülmüş olsa da[1011] bugün yapı üzerinde yer alan kitabede 977/1570 tarihi geçmektedir. Eserle ilgili bir de tarihsiz vakıf kaydı söz konusudur[1012].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, 1845, 1908[1013] ve son yıllarda onarım geçirmiştir. **(Foto. 2.856)**.

[1011] Karpuz, 50.
[1012] Dinç, 19.
[1013] Karpuz, 50.

Foto. 2.856. Cafer Paşa Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cafer Paşa Camii, kuzey-güney istikatinde kare planda inşa edilmiştir. Yapının harim ölçüleri, 10,43 x 10,42 m., duvar kalınlığı 0, 66 m.'dir. Caminin önüne sonrada eklenen 10, 43 x 2,79 m. ebatlarındaki iki katlı son cemaat mekanı yapıyı dikdörtgen şemaya dönüştürmektedir **(Çizim 2.251-252)**.

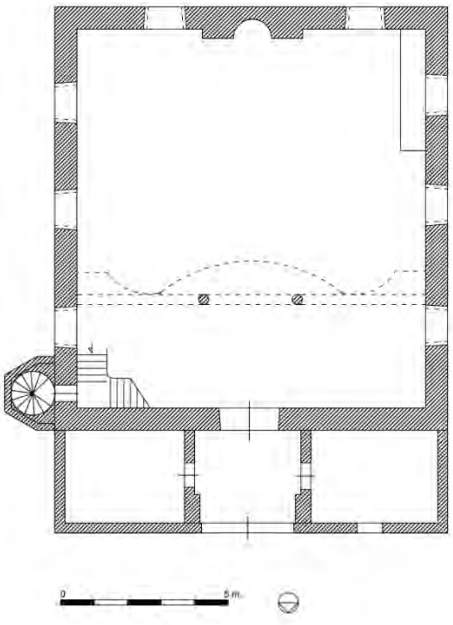

Çizim 2.251. Büyük Cafer Paşa Camii Planı

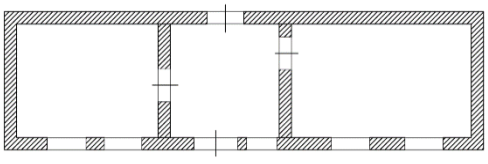

Çizim 2.252. Son Cemaat Yeri Üst Kat Planı

Caminin birbirine benzeyen cephe kurulumunda kuzey cephe hariç, doğu ve batıda 12, güneyde ise dikdörtgen formlu 4 pencere, altlı üstlü olarak yerleştirilmiştir.

Yapının güneydoğu köşesine konumlandırılan, beşgen kürsü üzerinde yükselen yivli gövdeli, tek şerefeli ve cam külahlı minaresi yeni dönem eklemesi olarak dikkat çekmektedir.

Eserin iki katlı kuzey cephesinde, alt katta tek, üst katta ise dikdörtgen beş pencere açılmıştır. Bir dönem Kur'an Kursu ve imam evi olarak da hizmet veren mekânın alt katına yuvarlak kemerli büyük bir açıklığa sahip hol ile ulaşılır. Holün doğu ve batısı odalar depo olarak kullanılmaktadır. Üst kat ise aynı şemayı yansıtmaktadır.

İbadet mekanına düz bir kapı açıklığı ile erişilmektedir. Gösterişten uzak bir görünüm sergileyen harimin kıble yönünü gösteren mihrabı, son dönem yenilemesi çini ile kaplanmıştır. Mihrap ile aynı kaderi paylaşayan vaaz kürsüsü güneydoğuya yerleştirilmiş, güneybatıda klasik özelliklerdeki ahşap minber de yenilenmiş olmalıdır.

Harimin kuzeyinde bulunan kadınlar mahfili, silindirik iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Kıvrımlı bir balkon hattı bulunan mahfile, güneybatıdaki "L" biçimindeki merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin doğusundaki kapı ile minareye, kuzeyindeki kapıyla ikinci kata geçilmektedir.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, içten düz ahşap tavanlıdır **(Foto. 2.857-874)**.

Foto. 2.857. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.858. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.859. Caminin Güneybatı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.860. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.861. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı

Foto. 2.862. Alt Kat Odaları

Foto. 2.863. Alt Kat Odaları

Foto. 2.864. Üst Kat Odaları

Foto. 2.865. Üst Kat Odaları

Foto. 2.866. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.867. Harim Mekânı

Foto. 2.868. Harim Mekânı

Foto. 2.869. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.870. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.871. Caminin Mihrabı

Foto. 2.872. Caminin Minberi

Foto. 2.873. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.874. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının dış mimarisindeki sadeliğine, iç mekânda büyük oranda eşlik etmektedir.

Son cemaat mekanının batı duvarında İhsan Karaban'ın 1985 yılında yaptığı Cafer Paşa Camii tablosu asılıdır **(Foto. 2.875)**.

Foto. 2.875. Cafer Paşa Camii Tablosu

Tablo dışında, harim mekanını hareketlendirecek tezyinat minber kapı tacında ve ahşap tavanda görülmektedir.

Minber kapı tacında görülen bezemelerin, Rize merkezdeki Gülbahar Hatun Camii'nin minberi ile aynı olması, her iki mimari öğeninde aynı dönemlerde yapılıp camiye eklendiğini düşündürmektedir.

Kapı tacı, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm, iki panodan oluşmaktadır. Dıştan silmeler ile çerçeve içerisine alınmış panoların içleri, en üstte gülbezek, altta ise sırt sırta ve yüzyüze yerleştirilmiş, akantlı "S" kıvrımlarının oluşturduğu yürek motifleri ile bezenmiştir. İkinci bölüm, panoların üzerinde yükselmektedir. Altta yer alan hilal motifi, merkezdeki dümen madalyonu içerisine almaktadır. Bu madalyonun kenarlarından kavisli bir şekilde yukarıya çıkarak yanlara doğru dökülen yapraklı gülbezekler, kompozisyona estetik bir değer katmıştır. En üstte ise hilal içerisinde "Allah" lafzının geçtiği tepelik ile sonlandırılan tac iki yanda laleler ile sınırlandırılmıştır. Yapının diğer süslemesi tavan göbeğinde bulunan yıldız motifidir **(Çizim 2.253) (Foto. 2.876-77)**.

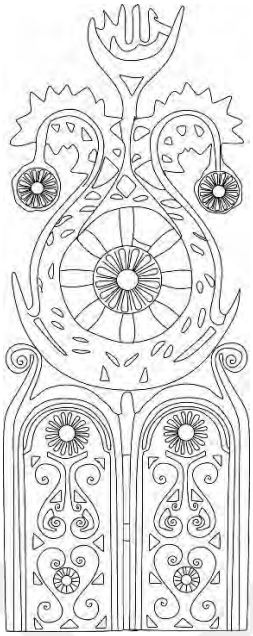

Çizim 2.253. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.876. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.877. Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Moloz taş örgülü beden duvarları sonradan kaplanmıştır. Bezemenin bulunduğu minber kapı tacında oyma ve ajur tekniği, tavanda ise çakma tekniği kullanılmıştır.

2.4.2. Hacıbaşı Camii

Katalog No: 38

Çizim No: 2.254-257

Fotoğraf No: 2.878-907

Yeri: Rize İline bağlı Çayeli İlçesinin şehir merkezinde Yenipazar Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.37)**.

Harita 2.37. Hacıbaşı Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0878-40.7243

İnceleme Tarihi: 22.03.2020

Tarihçesi: Caminin üç farklı kitabesi vardır. Bu kitabelerden ikisi giriş kapısının sağ ve sol üst köşelerinde, diğeri ise mahfil balkonun ortasındadır.

Birinci kitabe inşa tarihi ile ilgili olup dört satır halinde yazılmıştır **(Foto. 2.878)**.

Foto. 2.878. İnşa Kitabesi

Yazıtta;

Hoş müferreh oldu bu beytullah

Sahibül hayrat Hasan Çelebi'ye

Ruz-i Mahşerde ercin ede ol Allah

Sene 1124/1712

İkinci kitabe altı satırdan oluşmakta, ihya ve inşa kitabesidir **(Foto. 2.879)**.

Foto. 2.879. Onarım Kitabesi

Kitabede;

Hacı Osman Efendizadeler ikdamıdır Hakka

Edildi bu ibadetgah 520öyle'an hemîn tersîn

Ahali de bu hayra gayret üzre iştirak etti

Ki tecdîd oldu ser tâ pâ yapıldı ma'bed şîrîn

Eder bu ceherîn târîhim agâhî sala her sû

Ne zîbâ yaz-ı tarz-ı nevde câmi-i dîrîn

Sene 1309/1891

Üçüncü kitabe ise ahşap üzerine dört satır halinde işlenmiştir **(Foto. 2.880)**.

Foto. 2.880. Mahfil Balkonundaki Kitabe

Kitabede;

Amele Mustafa bin Muhammet

Şefaat ya Mustafa veya

Muhammed

Sene 1309/1891

Kitabeleri dışında Şeriyye Sicillerinde (1863), yapının adı Çarşı Camii[1014] olarak geçmektedir. Ayrıca kayıtta Kazmazoğlu Mustafa Efendi'nin, caminin ihya ile inşası için 1834-35 senesinde çeşitli vakıfları, eser için bağışladığı anlaşılmaktadır[1015].

Buna göre olarak caminin 1712 tarihinde Hasan Çelebi tarafından yaptırıldığı, sicil kayıtlarından ve ikinci kitabesinden hareketle 1834-35 ve 1891 yıllarında ihya ve inşa sürecinden geçtiği sonucu çıkartılmaktadır ki, 1891 tarihinde mahfilin konulmuş olmasıda bunu destekler mahiyettedir.

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Mustafa bin Muhammet

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2016[1016] yılında restore edilmiştir **(Foto. 2.881)**.

[1014] Terzioğlu, 28.
[1015] Güvelioğlu, 33. (Rize Şer'iye Sicili, No 1490, s. 96; Rize Şer'iye Sicili, No 1491, 20-21)
[1016] Tunçay, 348.

Foto. 2.881. Hacıbaşı Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Bölgenin en büyük yapılarından olan Hacıbaşı Camii, düz bir alan üzerine kare planda inşa edilmiştir. 16,36 x 16,48 m. ebatlarında ve 0,70 m. duvar kalınlığındaki caminin kuzeyinde bulunan son cemaat mekanı ise 3,85 x 16,08 m. ebatlarındadır **(Çizim 2.254)**.

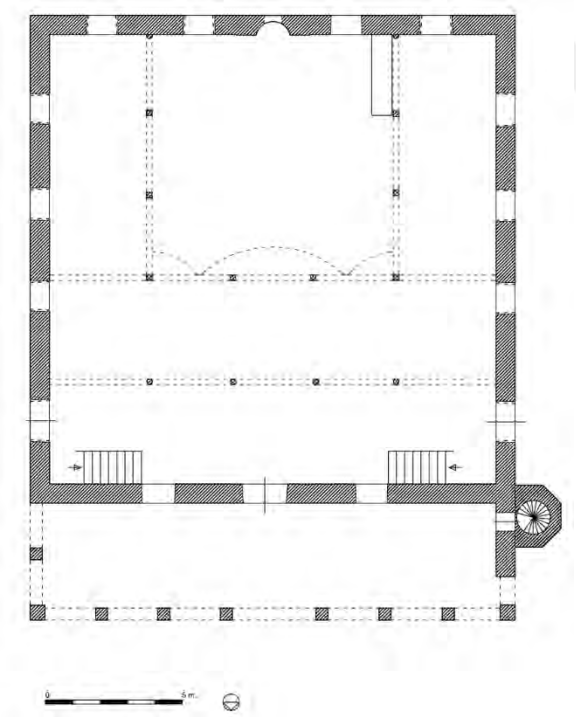

Çizim 2.254. Hacıbaşı Camii Planı

Caminin, beden duvarlarında açılan dikdörtgen formlu iki katlı 24 pencereden sadece güney cephedekiler tek katlıdır. Doğu ve batı cephede, pencere dışında ibadet mekanına geçişi sağlayan birer kapı açıklığına yer verilmiştir. Kuzeybatı köşede ise beşgen kaideli, çokgen gövdeli, tek şerefeli ve taş külahlı minaresi yükselmektedir.

Yapının kuzey cephesi, diğer cephelere nazaran daha estetik ve gösterişlidir. Eski fotoğraflarda, kapalı ve iki katlı bir tasarıma sahip olan son cemaat mekânı, restorasyonla birlikte alt katı iki yönden tamamen açılmış, batı tarafı ise minareyi desteklemek amacıyla uzun tutulmuştur.

Son cemaat mekanının üst katı, kadınlar mahfiline dahil edilmiş ve cephe üzerinde dikdörtgen biçimindeki 10 pencere açılmıştır.

Harim mekanına üç kapı ile ulaşılmaktadır ki, bunlardan aktif olarak kullananı son cemaat mekanındaki düz lentolu giriştir. Kapıdan geçildikten sonra ibadet mekanının büyüklüğü dikkat çeken ilk olgudur. Giriş aksında bulunan ve bölgenin karakterini yansıtan taş mihrap, dokuz kademeden meydana gelmekte ve yukarı doğru daralmaktadır.

Mihrabın batısında bulunan orijinal ahşap minberin, süpürgelik bölümüne yer verilmemiş, iki katlı bir düzene sahip olan korkuluk kısmı ise köşkün altına kadar kesilmeden devam ederek klasik minber anlayışının, kısmen dışına çıkmıştır. Minberin külah kısmı, vaaz kürsüsünde olduğu gibi sonradan eklenmiş, vaaz kürsüsü ise yenilenmiştir.

İbadet mekanının büyük bir bölümünü kaplayan kadınlar mahfili, iki koldan mihrap duvarına kadar uzayarak "U" biçimini almaktadır. 14 ahşap sütun ile taşınan kadınlar mahfili, caminin ahşap destekli gibi algılanmasına sebebiyet vermektedir. Kıvrımlı bir balkon hattına sahip olan mahfile, doğu ve batı yönde konulmuş iki merdiven ile çıkılmaktadır. Mahfilin kuzeybatısında açılan küçük bir kapı ile minare gövdesine geçilmektedir.

Cami, içten ahşap tavan dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.882-904)**.

Foto. 2.882. Restorasyon Öncesi Cami

Foto. 2.883. Restorasyon Sonrası Cami

Foto. 2.884. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.885. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.886. Kuzeybatı Köşedeki Minare

Foto. 2.887. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.888. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.889. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.890. Harim Mekânı

Foto. 2.891. Harim Mekânı

Foto. 2.892. Harim Mekânı

Foto. 2.893. Harim Mekânı

Foto. 2.894. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.895. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.896. Caminin Mihrabı

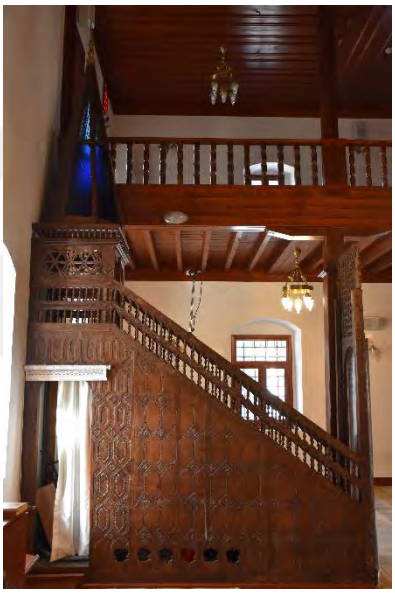

Foto. 2.897. Caminin Minberi

Foto. 2.898. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.899. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.900. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.901. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.902. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.903. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.904. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin cephelerini hareketlendiren herhangi bir bezeme unsuruna yer verilmemiştir. Dış mimarideki tek hareketlilik minare üzerinde bulunan silmelerdir.

İç mimaride de genel olarak sadeliğini sürdüren yapının, minber, mahfil ve tavan göbeğindeki tezyinatlar, bu yalınlığı kısmen değiştirmiştir.

Orijinalliği ile ön plana çıkan minberin kapı tacı, maşrabiye tekniğindeki bir örge ile kompoze edilmiştir. Bu kompozisyon üstte, sırt sırta "C" kıvrımları ve volütlerle, iki yanda, okucu dolgulu bordürler ile nihayetlenmiştir. Bordürler ise "S" kıvrımlarının üzerinde bulunan ayyıldız ve hilal motifleriyle çevrelenerek sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.255) (Foto. 2.905)**.

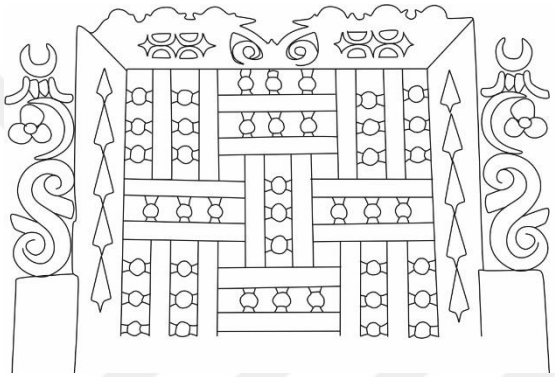

Çizim 2.255. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.905. Minber Kapı Tacı

Mahfildeki tek süsleme alanı ise balkonun altındaki kompozisyondur. Bir madalyon görünümündeki bezemenin merkezini, daireden çıkan laleler oluşturmaktadır. Laleler arasına çok kollu yıldız motifleri küçük rozetler şekline dizilmiştir. Dıştan "C" geçmelerle sınırlandırılan bu kompozisyon, çok kollu yıldızlardan oluşan rozet kuşağı ile dış çerçevede yer alan "C" geçme ve ikili zencerek örgüsünden belirgin bir şekilde ayrılmıştır **(Çizim 2.256) (Foto. 2.906)**.

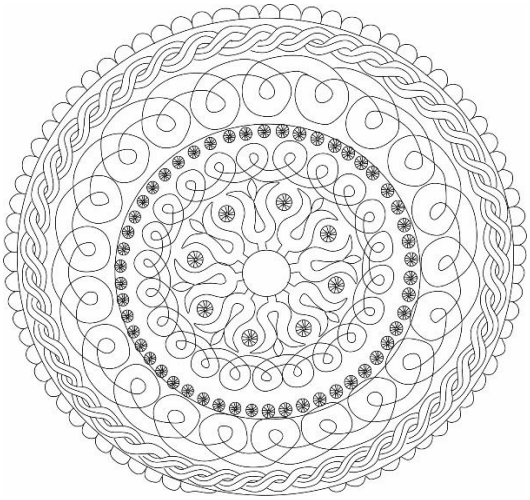

Çizim 2.256. Mahfil Balkon Altı Süslemesi

Foto. 2.906. Mahfil Balkon Altı Süslemesi

Harim mekanını kapatan ahşap tavan, altı parçaya taksim edilmiştir. Merkezde yer alan bölümün ortası, kare içerisine alınarak göbek süslemesi meydana getirilmiştir. Tavan göbeğinin birincil bezemesi, dairesel form oluşturacak biçimde konumlandırılmış beş yürek motifi ve aralarına serpiştirilmiş mine çiçeği şeklindedir. İkincil bezemesi, yine dairesel biçimde verilen yüreklerden ibaret olup, bu süslemeye dört köşede eşlik eden akantlı palmetler, dairesel anlayışı kareye tatbik etmiştir. Bu kompozisyon dıştan, yüzyüze yerleştirilmiş "S" kıvrımlarının doldurduğu bir bordürle kuşatılmıştır **(Çizim 2.257) (Foto. 2.907)**.

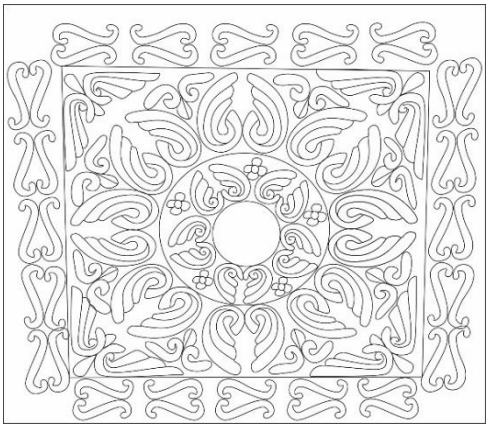

Çizim 2.257. Tavan Göbeği Süslemesi

Foto. 2.907. Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Yonu taşından inşa edilen cami beden duvarlarının birleşim yerlerinde, cephelerde açılan pencere, kapı kenarlarında ve minarede düzün kaliteli kesme taş malzeme kullanılmıştır.

İç mimaride kesme taş malzemesiyle ön plana çıkan mihrabı dışında, diğer mimari unsurlarda ahşap tercih edilmiştir. Süslemede ise minberde maşrabiye, ajur, oyma, mahfil ile tavanda çakma tekniği uygulanmıştır.

2.4.3. Ormancık Köyü Camii

Katalog No: 39

Çizim No: 2.258-268

Fotoğraf No: 2.908-949

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı olan Ormancık Köyü'nün (Çutnis) girişinde yer almaktadır **(Harita 2.38)**.

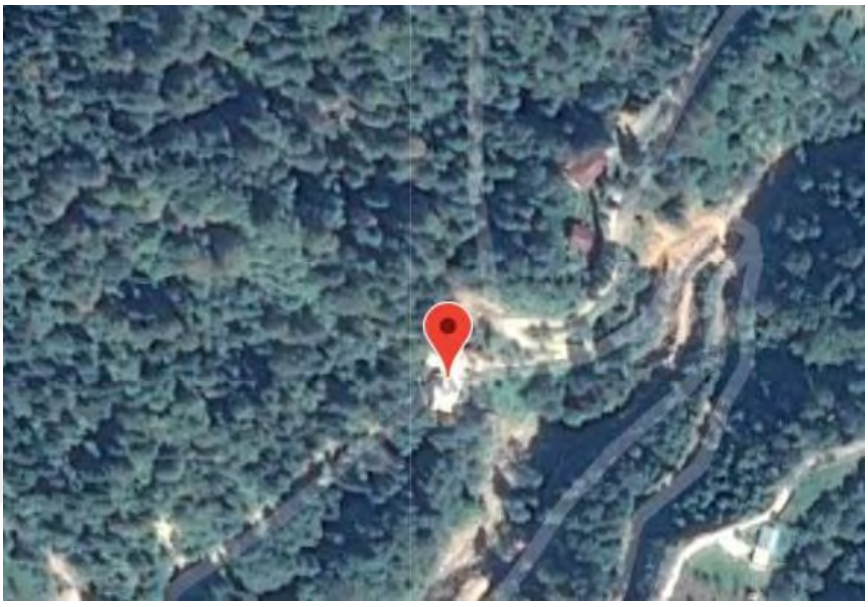

Harita 2.38. Ormancık Köyü Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: 40.9337-40.8034

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Ormancık Camii, yöre halkının verdiği bilgiler doğrultusunda 1826'da[1017] mevcut yerine taşınmıştır[1018]. Yapı üzerinde iki kitabe söz konusudur. Birinci kitabe minber üzerinde, ikinci kitabe ise mahfil üzerinden aşağı doğru sarkan labmrikenlerde olup yazıları silinmiştir **(Foto. 2.908-909)**.

[1017] *GPS Koordinatlarıyla Rize Kültür Varlıkları Envanteri, 118.*
[1018] Haşim Karpuz, "Rize Çayeli Ormancık Köyü Camii", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı,* Konya 1993, 253.

Foto. 2.908. Minber Kitabesi

Foto. 2.909. Mahfil Kitabesi (Terzioğlu)

Minber üzerindeki kitabede;

Sahibül hayrat vel hasenat

Mustafanın karısı

Fatiha

Sene

Mahfil kitabesinde;

Maşallah

Bu camii şerifin

Binasını kuran üstat

Ları oruçlubaşı

Karyesinden

Seydizade Usta Hüseyin

Ve yine 532öylerim532 usta

Mustafa bin Ali

Bin Mehmet

Nazar kıldum

Cihanın yok vefası

Vefası olmayana

Ne bakarsın

Ne oynamak ne gülmek…

Hüsni aziz ehli elinde

Hürrire Hüseyin bin…[1019]

Cami ile ilgili yayınlarda mahfil kitabesinde 1242/1826 tarihinin görüldüğü ifade edilmiş ve yapı XVIII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilmiştir[1020].

Yapıya ait arşiv kayıtları incelendiğinde, köy halkı tarafından inşa edilen camiye[1021] 1763 yılında imam ve hatiplik tayin edildiği bilgisine ulaşılmaktadır[1022]. Kitabe ve kayıt bilgilerinden hareketle, caminin 1763 dolaylarında inşa edildiği, lambrikenlerde geçen ustalar tarafından yapıldığı ve 1826'da mevcut yerine taşınarak minberinin bir hayırsever tarafından bağışlandığı anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Seydizade Usta Hüseyin, Kalemzade Usta Mustafa bin Ali bin Mehmet

Bugünkü Durumu: Cami, inceleme tarihinde restorasyona alınmıştır **(Foto. 2.910)**.

Foto. 2.910. Ormancık Camii Genel

[1019] Terzioğlu, 31.
[1020] Karpuz, *Rize,* 52.
[1021] Kul, 250. (VGMA.559-65 128).
[1022] Kul, 250. (VGMA. 1152-29, Gurre-i Z 1176, 48)

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, küçük boyutlu olması nedeniyle serenderler gibi taşınabilme özelliğine sahiptir. Cami, yeni yerinde 5,98 x 4,82 m. ebatlarında olan ve 64 cm. duvar kalınlığındaki medrese-mektep[1023] olarak kullanılan cami üzerine oturtulmuştur. 6,12 x 7,09 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen plan sergileyen eser, 13 cm. ahşap perde kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.258-259)**.

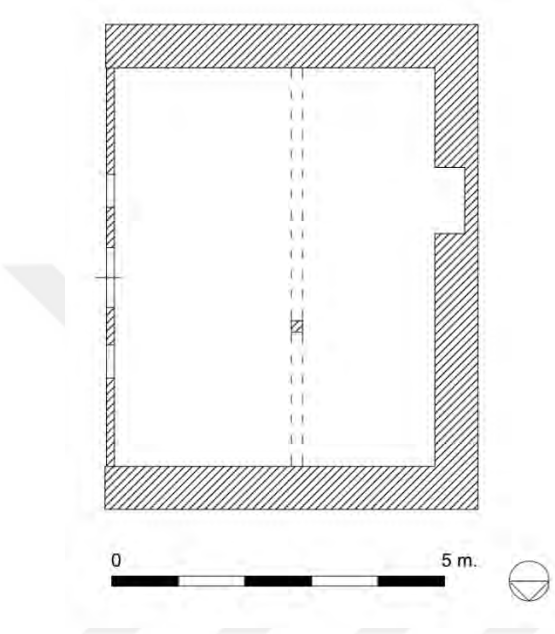

Çizim 2.258. Ormancık Camii Medrese Planı

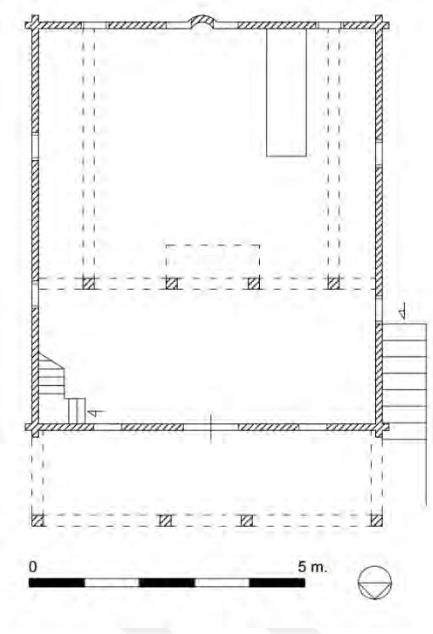

Çizim 2.259. Ormancık Camii Planı

Yapının medresesi, üç yönden sağır olup doğu yönde açılan ve yenilenen dikdörtgen şemadaki giyotin tipteki iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu iki pencere arasına konumlandırılan sade bir kapı ile iç mekâna geçilmektedir. İçeride batı duvarına 1 m. genişliğinde ocak ve eşya koyma nişleri açılmıştır. Üst örtü tek bir ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Medresenin kuzeyinde bir mekâna daha yer verilmiştir[1024].

Tamamen ahşaptan inşa edilen caminin beden duvarlarında 16 pencere açıklığı bulunmaktadır. Dikdörtgen formda olan bu pencereler, kuzeyde sadece ikinci kat düzeyinde, diğer cephelerde iki katlı olarak tasarlanmıştır. Giyotin tarzındaki bu pencerelerin papyon şebeke uygulaması bölge için önemlidir.

[1023] Karpuz, "Rize Çayeli Ormancık Köyü Camii", 253.
[1024] İnceleme tarihinde bu alan kilitli olduğu için iç kısmı hakkında bir malumat elde edilememiştir. Ancak, depo olması muhtemeldir.

Minaresi bulunmayan caminin kuzeyinde, dört ahşap sütun tarafından üç göze bölünen ve yanları tamamen açık, iki katlı bir son cemaat mekânına yer verilmiştir. İkinci kata batıda yer alan bir merdivenle çıkılırken son cemaat mekânından, tezyinatı ile dikkat çeken ahşap kapıdan harime ulaşılmaktadır. Minimal boyutlardaki harimin, restorasyon öncesi fotoğraflarına bakıldığında duvarların kaplandığı, güncel durumunda bunların söküldüğü ve orijinal haline kavuşturulduğu gözlemlenmiştir.

Giriş kapısının hizasında bulunan ve yekpare bir ağaçtan oyulan mihrap nişi, mukarnas izlenimi veren bir kavsaraya sahiptir. Üç yönden bordür kuşağı ile sınırlandırılan niş, beden duvarlarının dışına da oval biçimde yansımıştır.

Mihrabın hemen batısında yer alan ve orijinalliğini koruyan ahşap minberin süpürgelik kısmı bulunmadığı gibi aynalığı, köşk altına kadar yayılmıştır. İnceleme tarihinde cami içerisinde bulunmayan ancak eski fotoğraflardan tespit edilen kare gövdeli ahşap vaaz kürsüsü de özgünlüğünü korumaktadır.

Harimin kuzeyinde bulunan ve iki koldan mihrap duvarına kadar uzanarak "U" biçimini alan kadınlar mahfili, kare kesitli dört ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Keskin hatlarla vurgulanan mahfil balkonuna ise kuzeydoğu köşedeki "L" merdivenle erişim sağlanmaktadır. Mahfilin kuzeyinde açılan bir kapı ile son cemaat mekanının ikinci katına geçilmektedir.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, içten ahşap tavan ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.911-940)**.

Foto. 2.911. Restorasyon Öncesi Medrese

Foto. 2.912. Restorasyonda Medrese

Foto. 2.913. Medrese İç Mekân ve Ocak Nişi

Foto. 2.914. Medrese İç Mekân Duvar Nişleri

Foto. 2.915. Medresedeki Ahşap Sütun

Foto. 2.916. Restorasyon Öncesi Cami Güneydoğu Cephe

Foto. 2.917. Restorasyonda Güneydoğu Cephe

Foto. 2.918. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.919. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.920. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.921. Papyon Şebekeli Pencere

Foto. 2.922. İki Katlı Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.923. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.924. Harim Giriş Kapısı

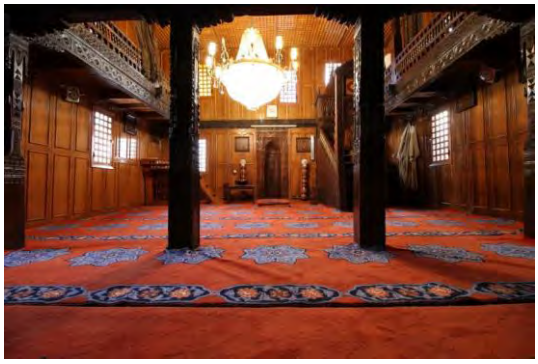

Foto. 2.925. Restorasyon Öncesi Harim

Foto. 2.926. Restorasyonda Harim

Foto. 2.927. Harim Mekanı

Foto. 2.928. Restorasyon Öncesi Doğu Duvar ve Ahşap Kaplama

Foto. 2.929. Restorasyonda Doğu Duvar

Foto. 2.930. Caminin Minber ve Batı Duvarı

Foto. 2.931. Caminin Mihrabı

Foto. 2.932. Caminin Minberi

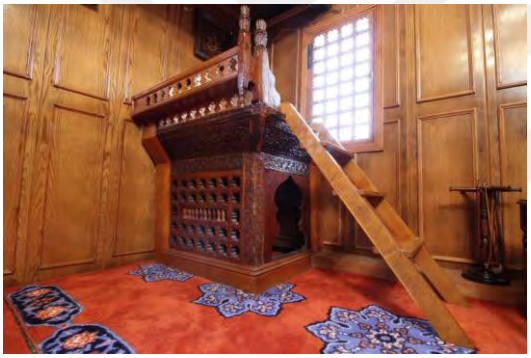

Foto. 2.933. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.934. Restorasyon Öncesi Mahfil

Foto. 2.935. Restorasyonda Mahfil

Foto. 2.936. Restorasyon Öncesi Mahfilin Üstten Görünümü

Foto. 2.937. Restorasyonda Mahfilin Üstten Görünümü

Foto. 2.938. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.939. Kırma Çatı İçten Görünüm

Foto. 2.940. Harim Mekanını Örten Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Ormancık Camii, dış mimaride sadeliğini korumasına karşılık, harim giriş kapısından başlayan tezyinat anlayışı iç mimaride mihrap, minber, taşıyıcı sütun ve kadınlar mahfilinde kendine uygulama alanı bularak ahşaba canlılık katmıştır.

Dikdörtgen söveli harim giriş kapısı yuvarlak kemerli bir form sergilemekte olup tek bir kapı kanadından meydana gelmektedir. Kapı kadının altında bulunan ibrik motifi ve üzerinden çıkan silmeler üste kadar devam ederek kapıyı ikiye bölmektedir. Her iki

bölüm üzerine nakış gibi dokunan kıvrımlı dallar, kanadı tamamen kaplamakta ve birer lale ile son bulmaktadır. Kapının yuvarlak kemeri, halat örgü ile belirgin hale getirilmiş, kemer köşe boşlukları ise etrafı yapraklarla çevrelenmiş yıldız motifleriyle doldurulmuştur.

Ahşap kapıyı ikisi dar, biri geniş olmak üzere üç bordür çevrelemektedir. Dar bordürlerde zikzak ve yarım yıldızlar işlenmiştir. Geniş bordür ise kapı kanadının tekrarı niteliğindedir. Ancak, burada dallar lale ile sonuçlanırken bazı yerlerde aşırı kıvrılmalardan palmete dönüşmüştür.

Kapının hemen üstünde, ikinci katı taşıyan ahşap kiriş üzerinde yer alan, karşılıklı yerleştirilmiş, içi ve araları yıldız dolgulu stilize laleler birbirinden halat örtü ile ayrılarak ana kompozisyon meydana getirilmiştir. Bu kompozisyon, üstten zikzak ve halat örgü ile tamamlanarak mimari parça üzerinde, cephe boyunca devam etmiştir **(Çizim 2.260) (Foto. 2.941)**.

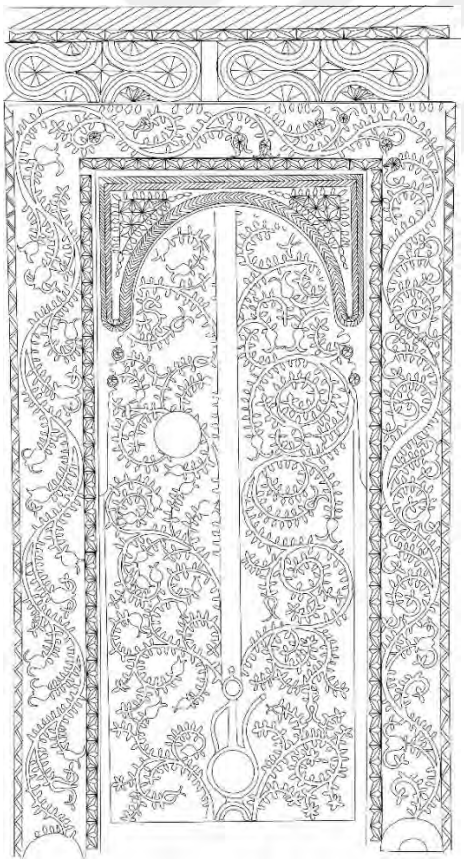

Çizim 2.260. Harim Kapısı Süslemesi

Foto. 2.941. Harim Kapısı Süslemesi

Ahşap süslemesi ile mihrap da dikkat çekicidir. Mukarnas kavsaralı mihrap nişinin ortasında asılı olan dairesel kandil, içi ışınsal çubuklarla dolgulanmış ve iki yana sarkmış süsleme kuşağına bağlanmıştır. Kuşak ile kavsara bölümü halat örgülüdür. Kavsaranın köşe boşluklarına yıldız motifleri nakşedilmiş, niş üç yönden iki bordür kuşatılmıştır. Birinci bordürü halat örgü, ikincisini ise kıvrımlı dallar bezemiştir.

Mihrabın hemen üstünde iki farklı süsleme kompozisyonu ile karşılaşılmaktadır. İlki, giriş kapısı üzerindekinin tekrarıdır. İkincisi ise iç içe geçmiş, içi ve dışı ışınsal çubuklarla harekelendirilmiştir eş kenar dörtgenler şeklindedir. Birbirlerinden halat örgü ile ayrılan eşkenar dörtgenler, alttan ve üstten, halat ve zikzaklarla sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.261) (Foto. 2.942)**.

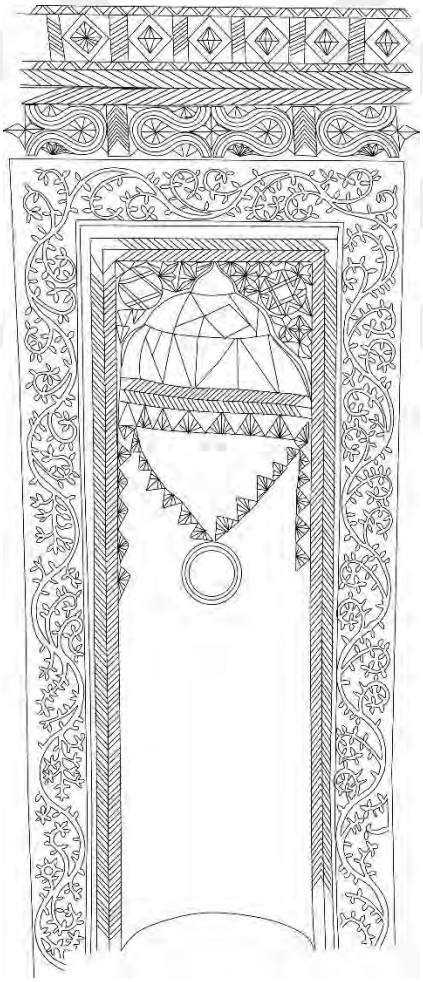

Çizim 2.261. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.942. Mihrap Süslemesi

Caminin ahşap minberi, geometrik bezeme anlayışının en yoğun olduğu mimari unsurdur. Dikdörtgen formdaki kapının yuvarlak kemerli açıklığı halat örgü ile vurgulanmış, köşe boşlukları ise yapraklarla hareketlendirilmiş yıldızlar ile donatılmıştır. İki kanatlı kapının her bir noktasına bir işleme oyulmuştur. Bu işlemelerin merkezini oluşturan kare ve eşkenar dörtgenlerin içi ve etrafı halat, ışınsal çubuk, yarım yıldız örgeleriyle yayılım alanları belirlenmiş ve iki yandaki halka geçmeler, kompozisyonun parçaları tamamlanmıştır. Kapıyı iki yanda sınırlayan söveler, kitabelik bölümüne kadar uzanmaktadır. Sövlerin üzeri karşılıklı yerleştirilmiş ve birbirinden halat örgülerle ayrılmış, içi yıldız dolgulu stilize lalelerle dekore edilmiştir. Zikzaklarla sınırları belirlenen kitabelik kısmının ve sövelerin üzerinde yükselen tac bölümüne, hacimli üçgen dolgularla geçilmektedir. İç kısmı eşkenar dörtgenlerle parçalanan tacın alınlığı, kenarda kırık, yukarıda ise yuvarlak bir silme ile çevrelenmiştir **(Çizim 2.262) (Foto. 2.943)**.

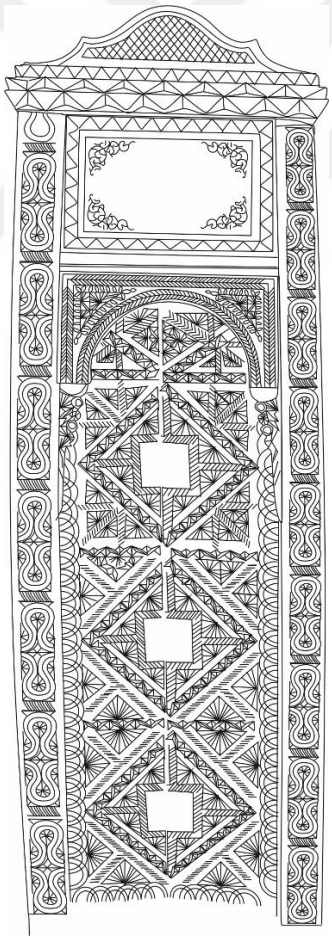

Çizim 2.262. Minber Kapı Süslemesi

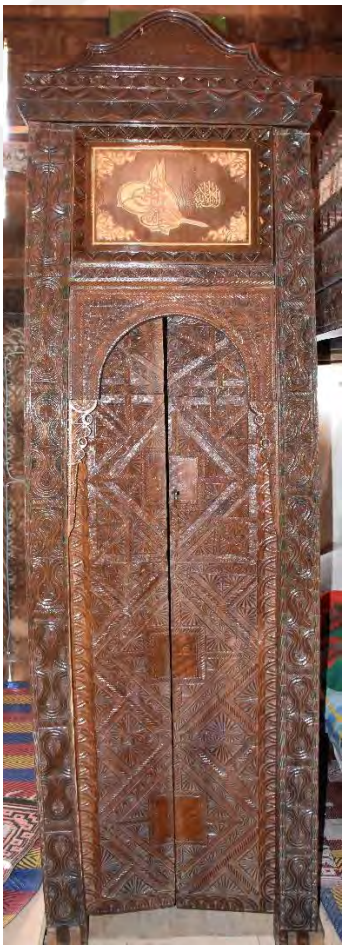

Foto. 2.943. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalığı, süpürgeliğin tamamını, köşk altının ise büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Benzer desenin sonsuzluk prensibinde işlendiği aynalıkta, içi hacimli yıldız dolgulu eşkenar dörtgenler, birbirini keserek bütün alana yayılmıştır. Korkuluk bölümü ise iki kademelidir. Birinci kademede, kıvrımlı dal üzerinde yer alan yaprak motifleri işlenirken, ikincisinde üstten yarım yıldızlarla sınırlandırılmış, el işçiliği boğumlu tornalara rastlanmaktadır.

Kapının doğu sövesinin üzerinde kıvrımlı bir hattın, birbirine yakınlaşıp uzaklaşması ile meydana gelen boşluklara yıldız örgeleri tatbik edilmiştir. Söveden, korkuluğa geçiş ise dalgalı formlu bir köşebentle estetik bir görünüme kavuşturulmuştur.

Mimari öğenin köşk bölümü, halat örtgü ile alt kısımdan ayrılmıştır. Köşkte iki sıra halinde papyon geçme ve boğumlu torna korkuluğa rastlanmaktadır. Köşk altında ise üstten başlarayak alta doğru halka geçme, madalyon içerisine alınmış Mührü Süleyman, yıldız ve zikzaklarla kompoze edilmiş eş kenar dörtgen ve kareler, hacimli yıldızlar ve dekoratif bir açıklıktan oluşan bezemelere yer verilmiştir **(Çizim 2.263) (Foto. 2.944)**.

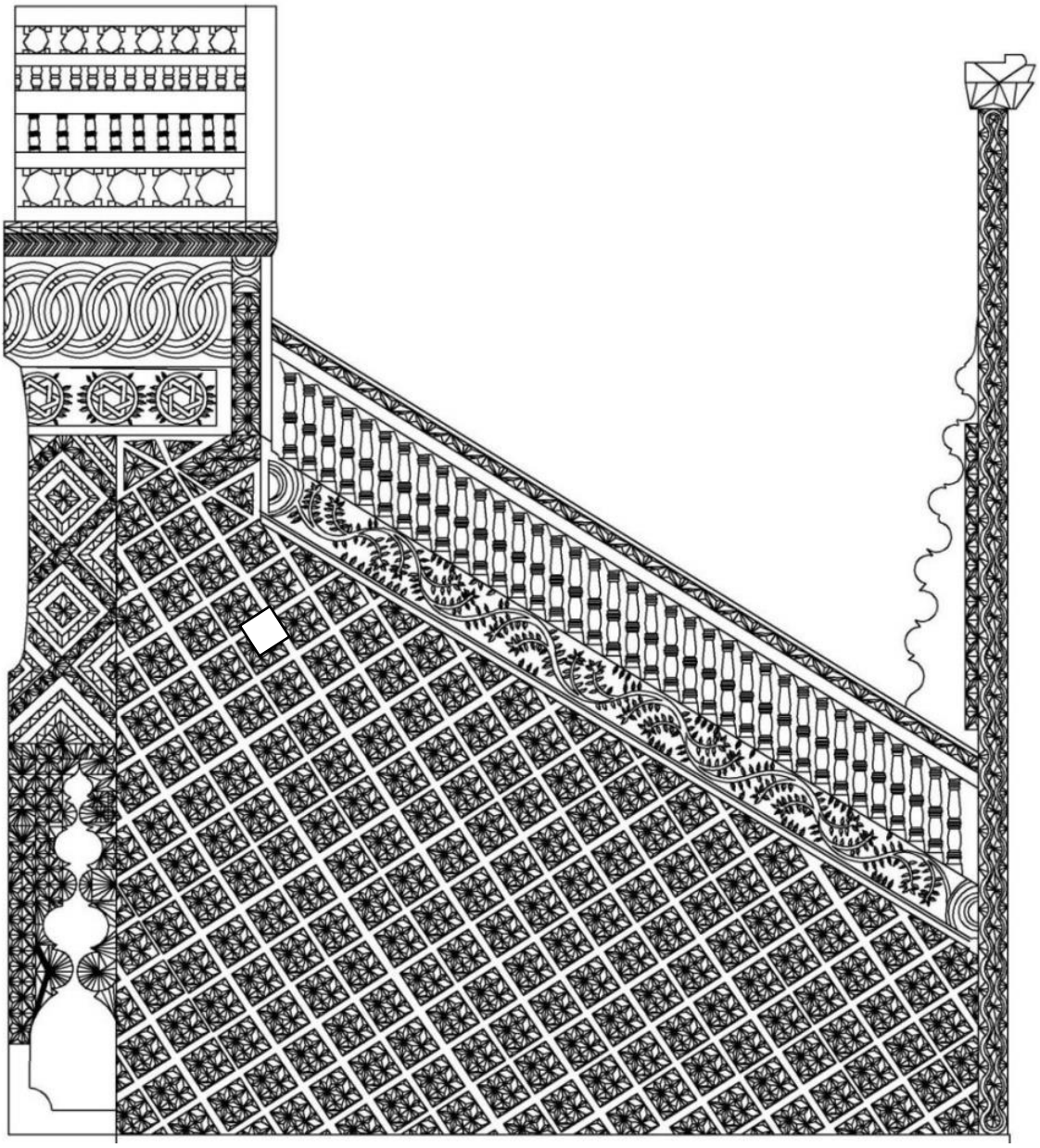

Çizim 2.263. Minber Cephe Süslemesi

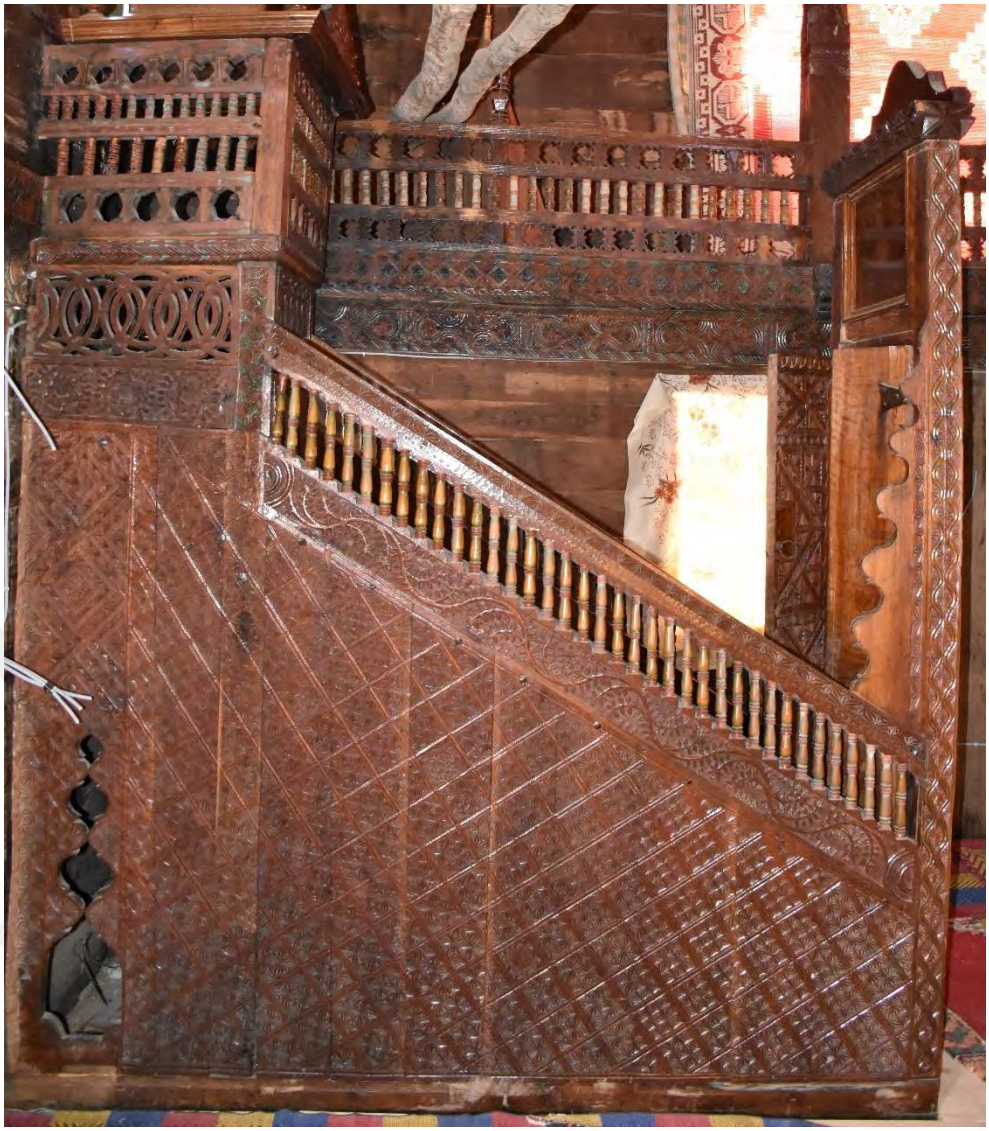

Foto. 2.944. Minber Cephe Süslemesi

İç mekânı tezyinatıyla hareketlendiren bir diğer mimari öğe, mahfili taşıyan ahşap sütunlardır. Farklı desen kurgularıyla ön plana çıkan sütunlar, altta kare olarak başlayıp gövde bölümünde, iki yandan boğumlu sütuncelerle zarif bir geçiş sağlanarak sekizgene, üstte ise tekrar kareye dönüşmektedir. Sütunun, alt kare kesitinde iki sıra halinde konumlandırılan yarım yıldızlar, üstte üçgenlerle desteklenmiştir. Sekizgen gövde üzerinde ise servi ağacı motifi nakşedilmiştir. Üst bölümde ve profilli yastıkta, caminin geneline hâkim olan yıldız motifleri yinelenmiştir.

Benzer formdaki bir diğer sütun üzerinde halat ve balık sırtı örgüler, üçgenler, yatay silmeler, yarım-tam yıldızlar ve boğumlu kısa sarkıtlardan oluşan geometrik bezeme uygulanmıştır **(Çizim 2.264-265) (Foto. 2.945-946)**.

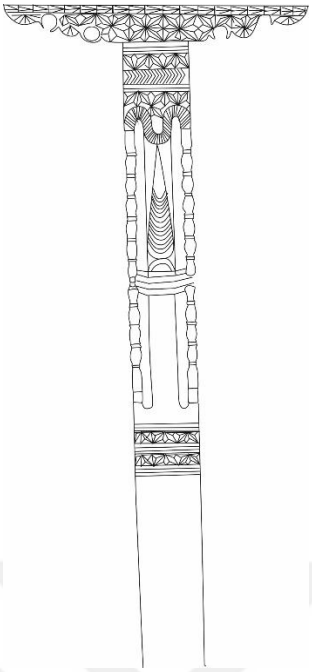

Çizim 2.264. Birinci Sütun Süslemesi

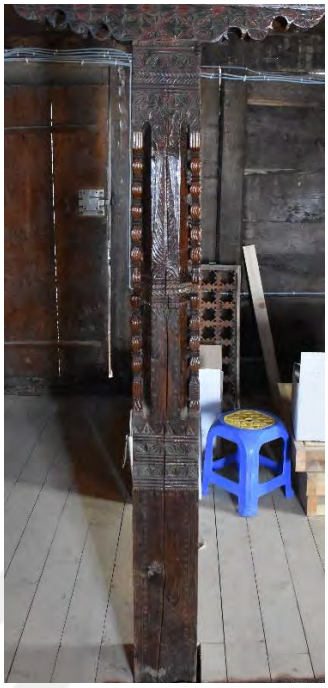

Foto. 2.945. Birinci Sütun Süslemesi

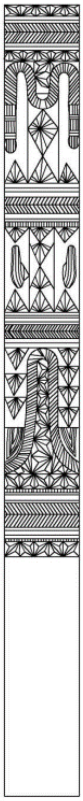

Çizim 2.265. İkinci Sütun Süslemesi

Foto. 2.946. İkinci Sütun Süslemesi

Ahşap sütunların taşıdığı mahfil kirişi üzerinde, karşılıklı yerleştirilmiş ve araları yıldız ile doldurulmuş stilize laleler, halat örgü ile sınırlandırılmıştır. Kiriş üzerine oturan ve mahfili çevreleyen korkuluklardaki süslemeler, harime farklı bir hava katmıştır. Halat örgü, üçgen dolgular, papyon geçmeler, boğumlu torna korkuluklar ve içi yıldız dolgulu birbirine yakınlaşıp uzaklaşan kıvrımlı hat, "U" mahfilin bezemesel kompozisyonlarıdır **(Çizim 2.266) (Foto. 2.947)**.

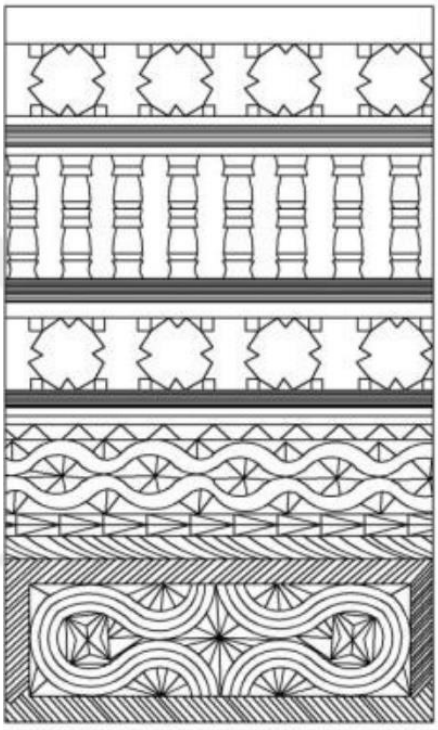

Çizim 2.266. Mahfil Korkuluğu

Foto. 2.947. Mahfil Korkuluğu

Mahfilin ortasındaki dikdörtgen balkon üzerinde bulunan süsleme büyük ölçüde korkuluğun devamı niteliğindedir. Halat örgü, üçgen dolgu, papyon geçmeler, boğumlu torna korkuluklar, yarım yıldızlar burada da kompoze edilmiştir. Balkon altında ise minber üzerindeki kurgunun benzeridir. İç içe geçmiş ve etrafı basit yapraklarla çevrelenmiş eş kenar dörtgenlerin içleri, ışınsal çubuklarla doldurulurken üstte ve altta yarım yıldızlarla sınırları belirlenmiştir. Balkonun altından sarkan topuz ise kompozisyonu tamamlayan bezemesel detay olmuştur **(Çizim 2.267) (Foto. 2.948)**

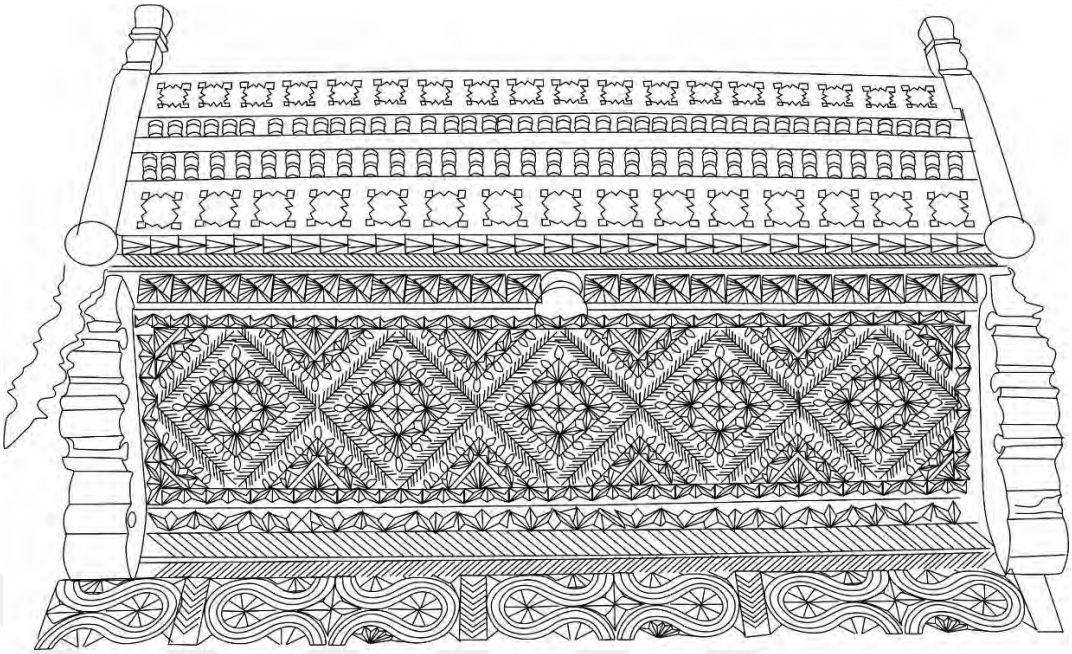

Çizim 2.267. Mahfil Balkonu

Foto. 2.948. Mahfil Balkonu

Harimde izlenilen bir diğer bezeme vaaz kürsüsünde görülmektedir. Genel anlamda caminin süsleme anlayışını yansıtan kürsünün, kaidesinin kuzey cephesi, papyon geçmeler, boğumlu torna korkuluklarla meydana getirilmiş, batı cephesinin üst bölümü ise kubbeyi anımsatan dekoratif bir açıklıkla oluşturulmuştur. Kaide, dıştan stilize

lalelerin tatbik edildiği bordürle kuşatılmıştır. Korkuluk bölümü, iki cepheden eğimli bir biçimde gelerek köşede, halat örgüyle yumuşatılmış üçgen bir form kazanmıştır. Korkuluğun cephelerini ise kıvrımlı dal üzerinde yer alan yapraklar kompoze etmiştir **(Çizim 2.268) (Foto. 2.949)**.

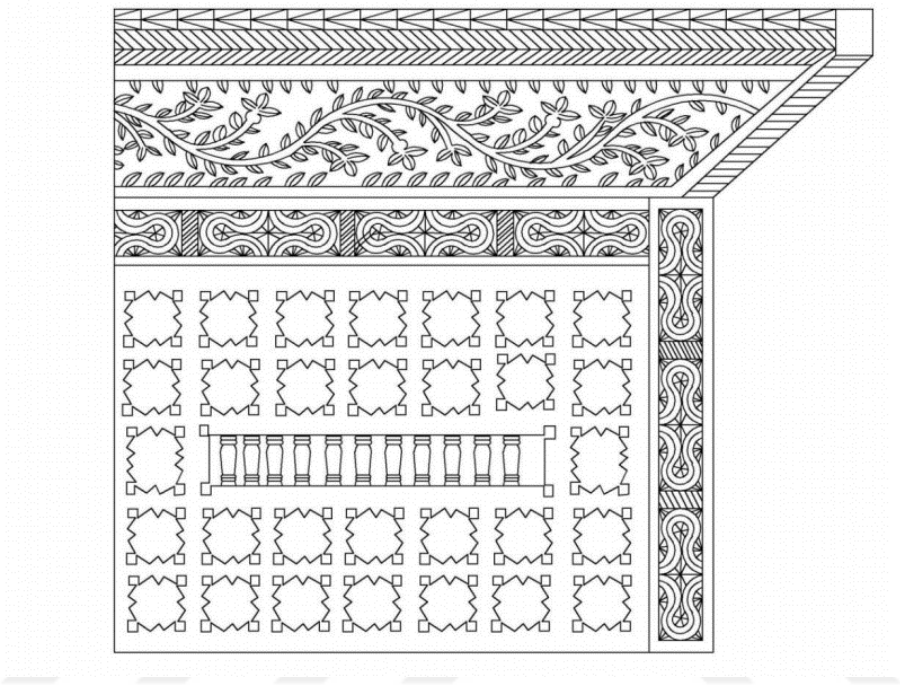

Çizim 2.268. Vaaz Kürsüsü (Özkurt)

Foto. 2.949. Vaaz Kürsüsü (Özkurt)

Malzeme Teknik: Fevkani yapının, medrese katı üç yönden kaba yonu taştan örülürken doğu duvar, ahşapla kapatılmıştır. Cami kestane ağacından çantı tekniğinde inşa edilmiş, ahşap perdeler köşelerle kurtboğazı geçmelerle birleştirilmiştir. Kestane ağacından yapılmış ahşap kapı kanatları, minberi, mahfili ve yekpare kestaneden oyulmuş mihrabı önem teşkil etmektedir

Caminin tezyinat anlayışında oyma ve ajur tekniğinin daha yoğun olduğu görülmektedir. Kapı kanatları, ikinci katı taşıyan kirişler, mihrap, minber cephesi, mahfil ve vaaz kürsüsünde oyma tekniği, pencere şebekeleri, mahfil, vaaz kürsüsü ve minber korkuluklarında ise ajur ve tornalama tekniği uygulanmıştır.

2.4.4. Yenice Köyü Camii

Katalog No: 40

Çizim No: 2.269-276

Fotoğraf No: 2.950-979

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı ve eski adı Balohor[1025] olan Yenice Köyü'ndedir **(Harita 2.39)**.

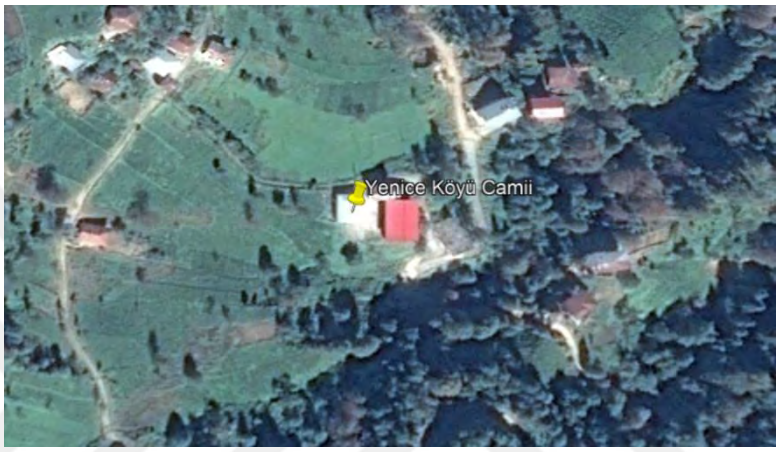

Harita 2.39. Yenice Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.551986-40.471929

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının güneyinde ve mihrapta olmak üzere iki farklı kitabesi bulunmaktadır. Dış cephede yer alan beş satırlık Osmanlıca kitabe tam anlamıyla çözümlenememiş, "*1221/1806*, *Kalen nebiyyi? Sallallahu aleyhi ve sellem fi… Allah Mescid Allah…."* kısımları okunabilmiştir. İkinci kitabe, mihrap duvarına parça parça işlenmiştir. Yazıtta, *"Küllema Dehale Aleyha Zekeriyyel Mihrab", "Ya Allah... Ya Muhammed", "Maşallah ……..sene 1221/1806 Muhammed", "Sahibül Hayrat Vel-Hasenat El-Hac Abdi Ağa"* yazıları geçmektedir **(Foto. 2.950-953)**.

[1025] Dinç, 18.

Foto. 2.950. Dış Cephedeki Kitabe

Foto. 2.951. Mihrap Kitabesi

Foto. 2.952. Mihrap Kitabesi

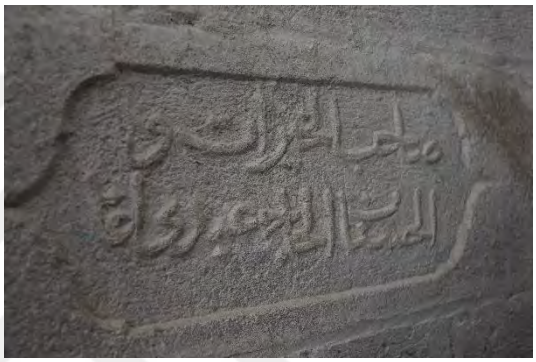

Foto. 2.953. Mihrap Kitabesi

Kitabeler dışında köyün camisi ile ilgili iki arşiv kaydına ulaşılmıştır. Birinci kayıttan, köy ahalisi tarafından inşa edilen camiye 1790'da gönüllü olarak Ahmed bin Uzun Mustafa'nın imam ve hatip olduğu[1026] ve 1809 yılına kadar bu görevi sürdürdüğü bilinmektedir[1027]. İkincisinde ise eserin köy ahalisi tarafından yaptırıldığı ve 1797'de caminin hitabetlik görevine yeniden gönüllü olan Ali bin Eyyub'a tevcih edildiği ibaresi okunmaktadır[1028]. Her iki vakıf kaydında farklı tarihler ve imam atamaları söz konusudur. Ayrıca ikinci kayıtta, günümüzde Çayeli sınırları içerisinde bulunduğu şeklindeki ifade[1029] yapının daha öncesinde farklı bir bölgede yer aldığını göstermektedir. Bu sebeple birinci kaydın, doğrudan Çayeli'nin Köyü olarak verilmesi bu yapıyla ilişkilendirilmeye daha uygundur.

[1026] Kul, 211. (VGMA. 552-144, 19 Za 1204, 288).
[1027] Kul, 211. (VGMA.560-24, 27 C 1224, 37)
[1028] Kul, 242. (VGMA.569-104, 29 B 1233, 214-VGMA.462-86, 23 M 1212, 184).
[1029] Kul, 242.

Kitabelerde geçen 1221/1806 tarihi caminin esas inşası olarak kabul edildiğinde, arşivde geçen 1790 yılı, bu yapının dışında farklı bir yapı olduğunu araştırmaya yöneltecektir. Fakat, yöre halkının beyanatlarıda yapıdan daha eski bir cami olmadığı yönündedir.

Buna göre vakıf arşivinden hareketle, 1790'dan önce yapının inşa edilmiş olabileceği ve 1790'da tamamlanarak gönüllü imam atandığı, kitabeleri göz önüne alınarak 1806'lı yıllarda Abdi Ağa tarafından tamir ettirildiği düşünülebilir. Nitekim, bölge camilerinde bu gibi durumlar oldukça yaygındır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.954)**.

Foto. 2.954. Yenice Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, düz bir zemin üzerine uzunlamasına dikdörtgen planda 9,27 x 8,08 m. ölçülerinde 0,60 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Kuzeyde bulunan 3 m. derinliğindeki son cemaat yeri yapıya sonradan eklenerek yapı bu istikamette genişletilmiştir **(Çizim 2.269).**

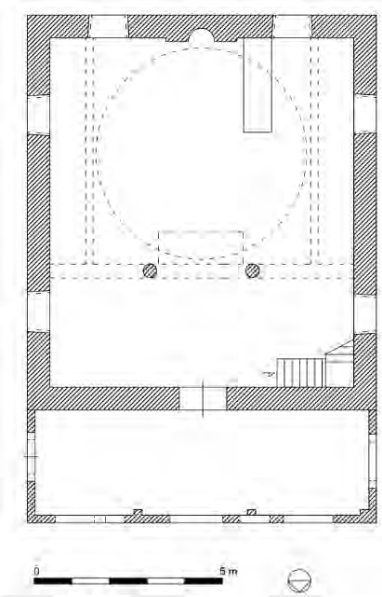

Çizim 2.269. Yenice Köyü Camii Planı

Caminin birbirine benzeyen cephe anlayışında üst kısmın yükseltilmesi dikkat çekicidir. Cepheler iki katlı, basık yuvarlak kemerli 12 pencere ile açılmaktadır.

Minaresi bulunmayan caminin, kuzeyindeki iki katlı son cemaat mekânı gerek malzemesi gerek dikdörtgen formda açılan pencereleriyle sonradan eklenmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Doğu cephenin kuzeyinde açılan düz lentolu bir kapı ile son cemaat mekanına, buradan yuvarlak kemerli açıklık ile harim mekanına ulaşılmaktadır.

Giriş kapısı ekseninde olan taş mihrabı, sade bir niş halindedir. Nişin üst bölümü üç dilim yaparak yukarı doğru daralıp sivrilerek son bulmuştur. Mihrabın hemen yanına konumlandırılan ahşap minberin süpürgelik kısmı olmamasına karşılık, özgün süslemesi ile yapının tarihini izlerini günümüze taşımaktadır. Vaaz kürsüsü ise yenidir.

Harimi "U" biçiminde saran kadınlar mahfili, iki silindirik paye tarafından taşınmaktadır. Balkon süslemesiyle dikkat çeken mahfile, kuzeybatı köşedeki "L" merdivenle çıkılmaktadır. Son cemaat mekanının üst katının, mahfile dahil edilmesiyle geniş bir alan elde edilmiştir. Mahfilin kanatlarında görülen ve üst örtüyü desteklemek amacı ile konulan orijinal ahşap sütunlar, bugün boşta kalmıştır.

Caminin orijinalda ahşap kubbeli ve ahşap tavanlı olduğu bilinmektedir. Son yenileme çalışmalarında ahşap malzeme, düz tavana ve betorname bir kubbeye dönüştürülmüş, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.955-972)**.

Foto. 2.955. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.956. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.957. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.958. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.959. Kuzeydoğu Köşedeki Giriş Kapısı

Foto. 2.960. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.961. Son Cemaat Mekanı

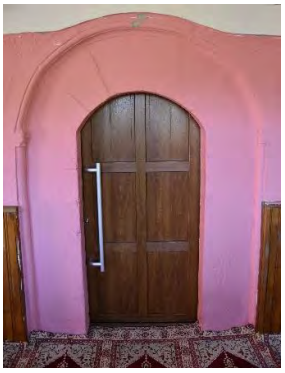

Foto. 2.962. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.963. Harim Mekanı

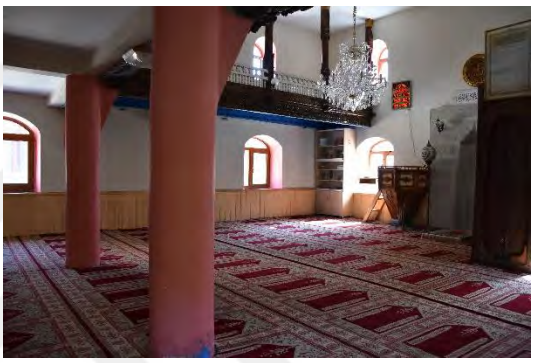

Foto. 2.964. Harim Mekanı

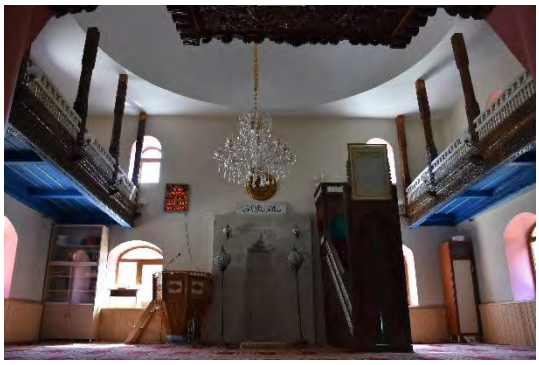

Foto. 2.965. Harim Mekanı

Foto. 2.966. Caminin Mihrabı

Foto. 2.967. Caminin Minberi

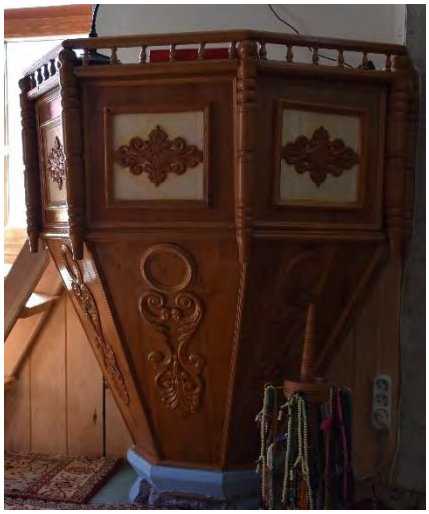

Foto. 2.968. Caminin Vaaz Kürsüsü

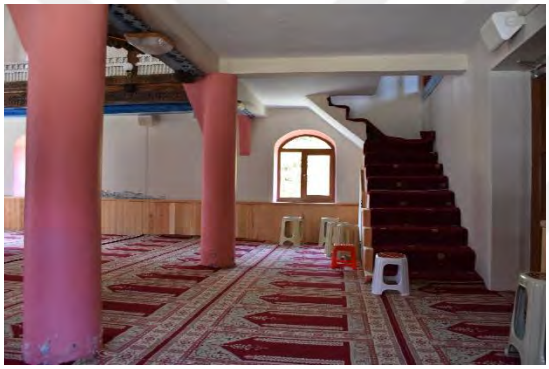

Foto. 2.969. Kadınlar Mahfiline Çıkış Merdiveni

Foto. 2.970. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.971. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.972. Harim Üst Örtüsü

Süsleme Özellikleri: Yenice Köyü Cami'nin dış mimarisini hareketlendirecek bir tezyinat anlayışı bulunmamaktadır. İç mimarisi de büyük ölçüde dış mimariyi desteklemektedir. Ancak orijinal camiden kalan ahşap minber, mahfil ve tavan göbeği, yapının zengin sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut olan yapıyı değerli kılanda bu bezemesel detaylardır.

Geometrik ve bitkisel motif kurgusuyla ön plana çıkan minberin dikdörtgen kapısını meydana getiren söveleri üzerine, iki yandan halat örgü ile sınırlandırılmış dört kollu yıldızlar tatbik edilmiştir.

Minberin yuvarlak kemerli kapısı, iki kanattan oluşmaktadır. Ortada yıldız motifleri ile birbirinden ayrılan kanatlarda, ibrikten çıkan nar ağaçları, görünüm itibariyle hayat ağacını da anımsatmaktadır. Ağaçlar dışında, yarım yıldız ve yıldızlarla kompoze edilen kapının kemer köşe boşlukları ise gülbezeklerle dolgulanmıştır **(Çizim 2.270) (Foto. 2.973)**.

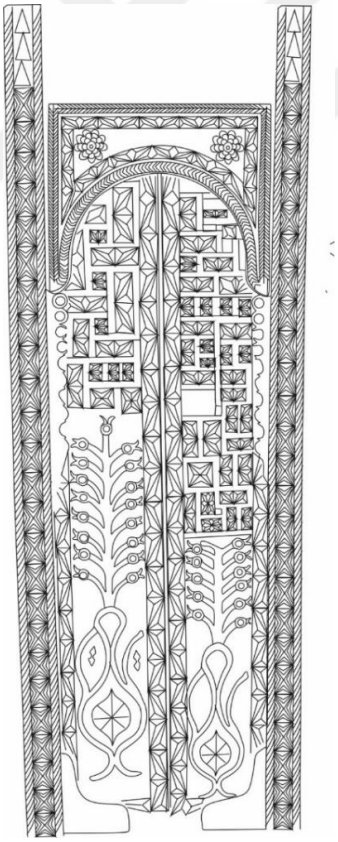

Çizim 2.270. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.973. Minber Kapı Süslemesi

Kapıdan sonra minberin cephesi, klasik minber anlayışının dışındadır. Aynalık bölümü, diğer minberlerde olduğu gibi merkezde ve genele hâkim değildir. Süpürgeliğin yerine doğru kaydırılmış ve boyutları küçültülmüş olan aynalığın üzeri, dikey olarak konumlandırılmış kıvrımlı hatların, birbirine yakınlaşıp uzaklaşması sonucunda meydana gelen boşluklara (zencerek) yıldızların konulmasıyla kaplanmıştır. Korkuluk bölümü dört kademeli bir görünüm sergilemektedir. Birinci bordürde, kıvrımlı bir dal üzerinde, yuvarlak ve üçgen birleşimden meydana gelen stilize bir motif işlenmiştir. Bir mevyeyi veya ağacı anımsatmayan bezemenin görünüm itibariyle ağaçkakan olduğu düşünülmektedir. Kompozisyon iki yönden yarım yıldızlarla sınırlandırılmış ve köşk altı bölümüne kadar uzanmıştır.

İkinci bordür ise iki yönden üçgen dolgularla kuşatılmış olup içi kıvrımlı dal üzerinde yer alan nar meyveleri ile dolgulanmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölüm tornalama tekniği ile yapılmış korkuluk biçimindedir.

Minber korkuluğunun kapı sövesi ile birleşim yerine (köşebent) Mührü Süleyman ve üçgenler nakşedilmiş, kenarlarına ise yarım yıldızlar oyulmuştur. Köşk ve köşk altı bölümünde, aynalıkta görülen bezeme baskın şekilde uygulanmıştır. Bunun dışında boğumlu korkuluk, halat örgü, "S" kıvrım köşkte görülen diğer bezemelerdir. Köşk altında ise Mührü Süleyman yıldızı köşbendin tekrarıdır **(Çizim 2.271) (Foto. 2.974)**.

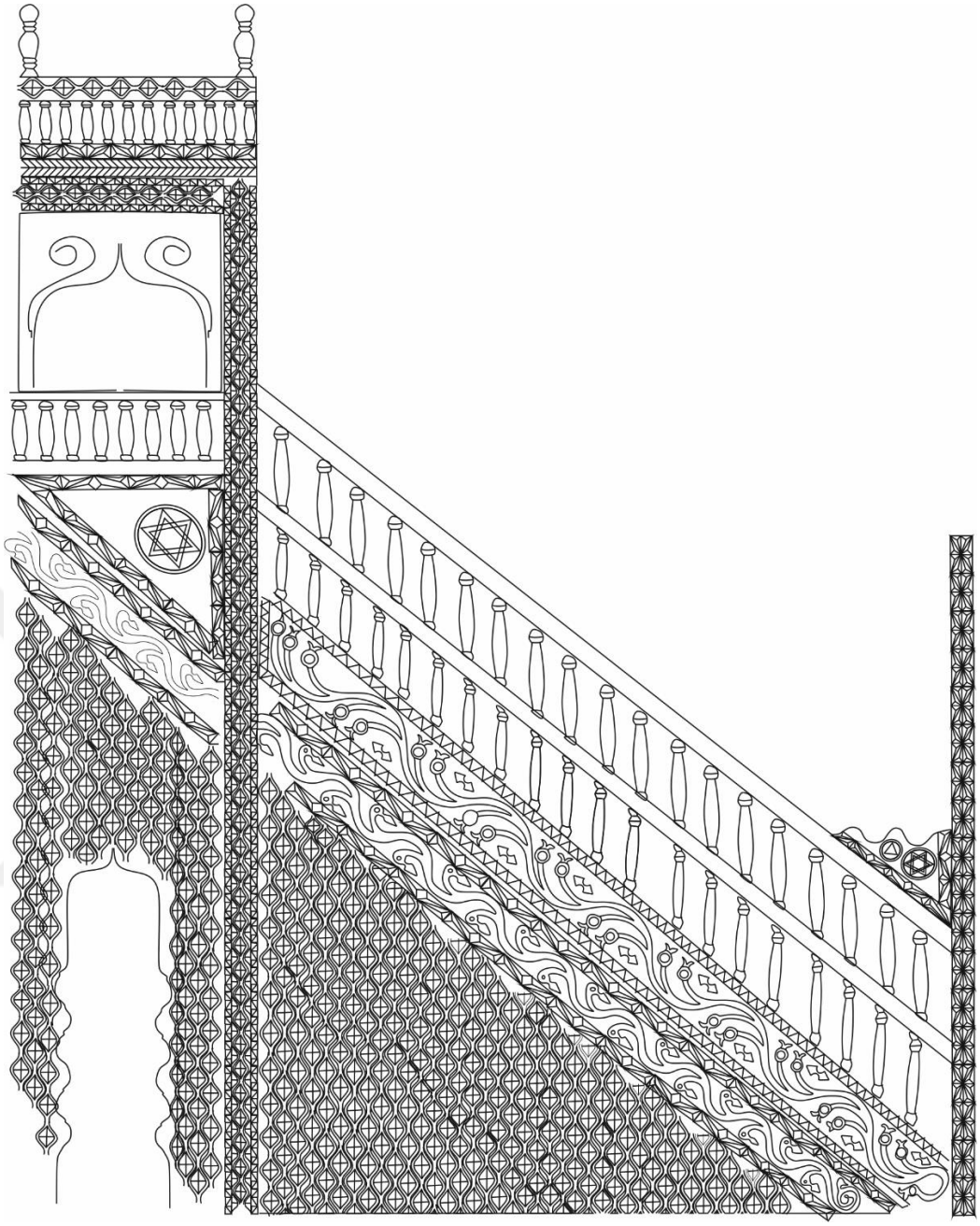

Çizim 2.271. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.974. Minber Cephe Süslemesi Genel

Orijinal bezemenin uygulandığı bir diğer alan, mahfili taşıyan kirişler, balkon ve ahşap sütunlardır. Mahfili taşıyan ahşap kirişlerde hasır, balık sırtı ve zencerek geçme örgelerine rastlanmaktadır. Dikdörtgen formlu mahfil balkonun altında ise merkeze yerleştirilmiş olan büyük madalyon biçimindeki yıldızın kolları arasına laleler işlenmiştir. Madalyonun etrafı, kıvrımlı dallar üzerinde bulunan lalelerle tamamen kaplanarak kompozisyon tamamlanmıştır. Balkonun yan cepheleri aylama askı, lale tomurcukları ve yarım gülbezekle dekore edilmekte, alt kısımdaki volütlü sarkıtlar, balkonun sınırını

belirlemekte, üstteki papyon geçme ve boğumlu tornalı korkuluklarda bütün mahfili dolanmaktadır **(Çizim 2.272-74) (Foto. 2.975-977)**.

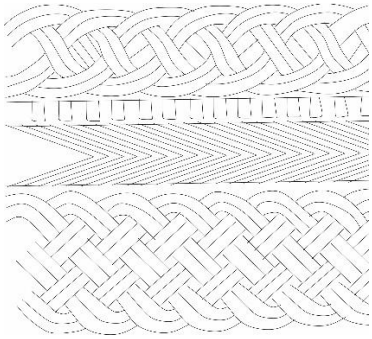

Çizim 2.272. Mahfili Taşıyan Kiriş

Foto. 2.975. Mahfili Taşıyan Kiriş

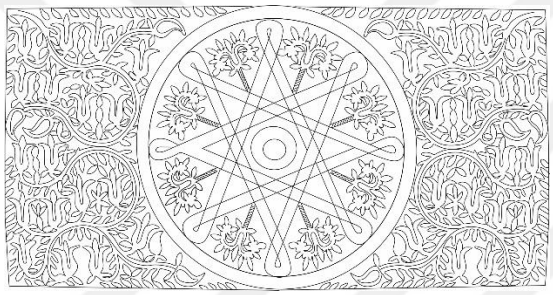

Çizim 2.273. Mahfil Balkon Altı

Foto. 2.976. Mahfil Balkon Altı

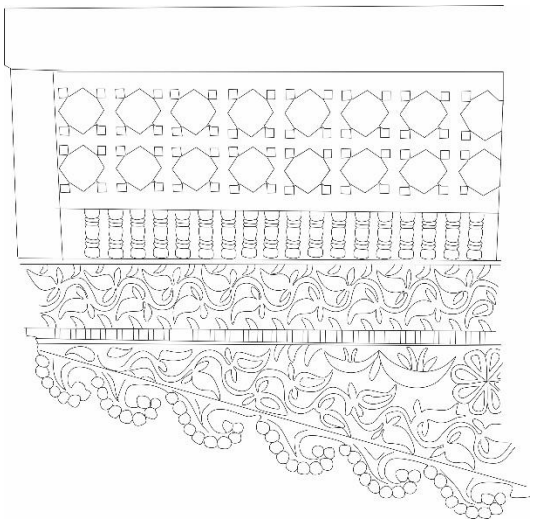

Çizim 2.274. Balkon Cephesi

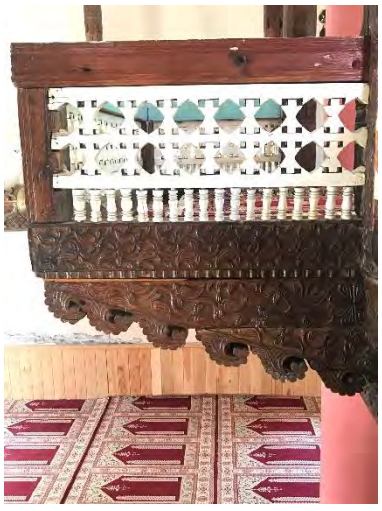

Foto. 2.977. Balkon Cephesi

Üst örtüyü taşımak için mahfil kanatları üzerinden yükselen kare kesitli ahşap sütunlar üzerinde lale motifleri, balık sırtı örgü, yıldız ve hacimli üçgenler, caminin genelindeki süsleme programını devam ettirmektedir **(Çizim 2.275) (Foto. 2.978)**.

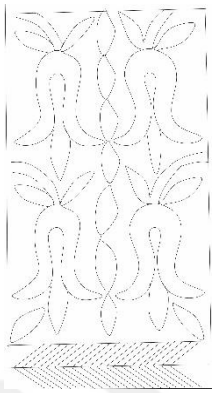

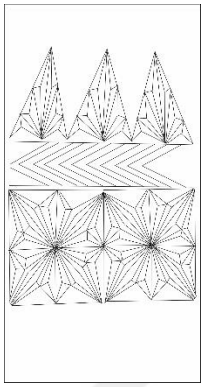

Çizim 2.275. Ahşap Sütun Süslemeleri

Foto. 2.978. Ahşap Sütun Süslemeleri

Caminin son bezemesi kubbe ortasına asılan ve bağdadi kubbeden kalan göbektir. İki sıra halinde birbiri içerisinden geçen dalların oluşturduğu zencerek örgü, lalelerle nihayetlendirilmiştir **(Çizim 2.276) (Foto. 2.979)**.

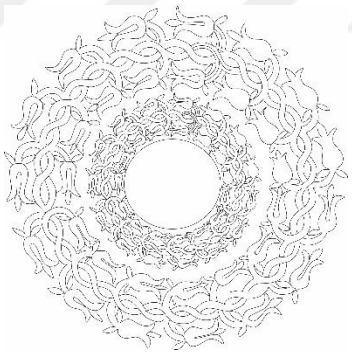

Çizim 2.276. Tavan Göbeği

Foto. 2.979. Tavan Göbeği

Malzeme Teknik: Kaba yonu taşı malzmeden örülen cami beden duvarları üst sırada tuğla ile yükselmiştir. Son cemaat mekânında ise betonarme kolonlar arası tuğlarla örülmüştür. Üst örtü tamamen betonarmedir.

Caminin süsleme programında daha çok ahşap üzerine oyma tekniği uygulanmıştır.

2.4.5. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii

Katalog No: 41

Çizim No: 2.277

Fotoğraf No: 2.980-1007

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı olan ve kayıtlarda Fenaçi[1030] olarak geçen Yanıkdağ Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.40).**

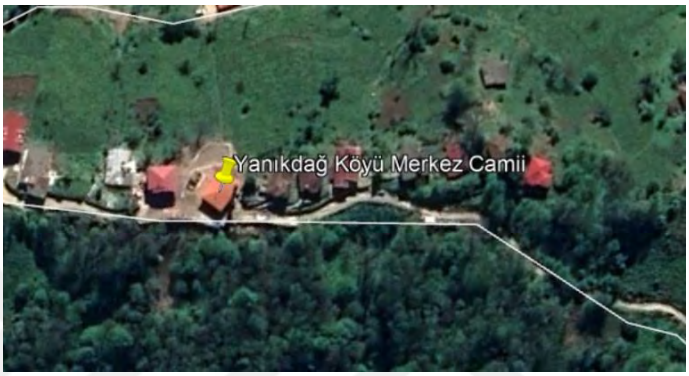

Harita 2.40. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 02.04.2021

Tarihçesi: Cami harim giriş kapısının lento taşındaki Osmanlıca kitabeye göre 1229/1813 yılında yaptırılmıştır. Taşın erimesinden dolayı tam olarak çözümlenemeyen kitabede, tarih dışında bir de *Amele Ömer?* ismi okunabilmiştir. Kitabe dışında, mermer üzerine günümüz Türkçesi ile yazılan tanıtım levhasında eserin inşa tarihi 1826, yenilenme tarihi ise 1950 olarak verilmiştir **(Foto. 2.980-981)**.

Yapı ile ilgili bir de vakıf kaydına ulaşılmıştır. Kayıtta, Fenaçi Köyü'nden Bağdadlı oğlu Mehmed Efendi bin Ömer'in köydeki mescit için 1901'de bin beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1031].

Bölgedeki yöre halkı ile gerçekleştirilen görüşemelerde, ilk caminin ahşaptan olduğu ve sonrasında taştan yapıldığı belirtilmiştir.

[1030] Güvelioğlu, "*Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları"*, 36.
[1031] Güvelioğlu, "*Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları"*, 36. *(VGM. Arşivi, Defter No: 602, 42; Rize Şer'iye Sicili, 1504, 113).*

Foto. 2.980. Caminin Kitabesi

Foto. 2.981. Tanıtım Levhası

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Ömer?

Bugünkü Durumu: Cami, 2020 yılında restore ve çevre düzenlemesi yapılarak hizmete açılmıştır **(Foto. 2.982).**

Foto. 2.982. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, bir sırt üzerinde, derinlemesine dikdörtgen planda, 9,43 x 8,54 m. ölçülerinde ve 0,60 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Yapını kuzeyindeki son cemaat yeri ise 3,08 m. derinliğine sahiptir **(Çizim 2.277)**.

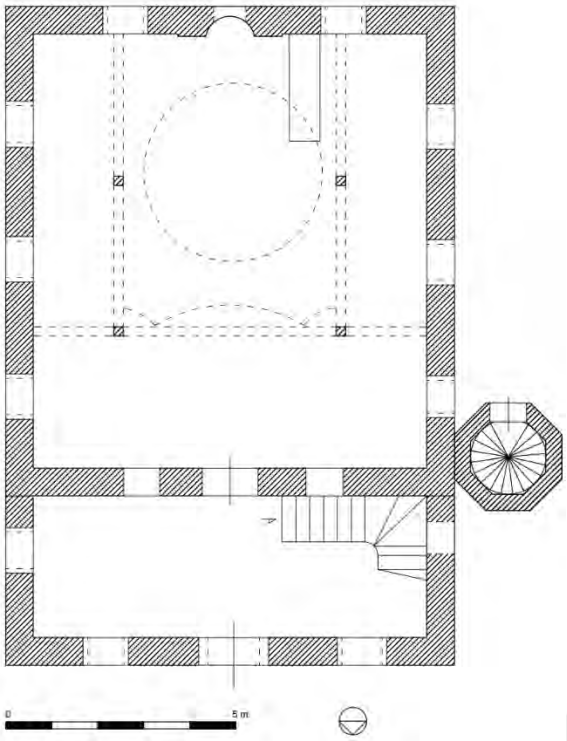

Çizim 2.277. Yanıkdağ Köyü Merkez Camii Planı

Aynı cephe özellikleri ile dış mimarisi belirlenen caminin iki kat düzeyinde açılan dikdörtgen formlu yirmi beş (25) penceresi bulunmaktadır. Bu açıklıklardan güneydeki ikinci kat seviyesindekiler alçı şebekelidir.

Yapının cephesine bitişik olarak sonradan eklenen minaresi sekizgen kaideli, yivli gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir. Caminin kuzeyinde giriş mahiyetindeki iki katlı bir son cemaat yeri ve buradan sade bir kapı ile geçilen son cemaat yerinin batısında ikinci kata ve mahfile çıkış sağlayan merdivenler bulunmaktadır.

Son cemaat yerinden, harim mekânına yine sade bir kapı açıklığı ile ulaşılır. Harim mekanıda gösterişten uzak sade görünümlüdür. Güney duvarda taştan yapılan mihrabı, bölgenin klasik mihrap anlayışı tarzını yansıtmakta, aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralmaktadır. Mihrabın batısındaki ahşap minber, bezemeleriyle dikkat çekse de yeni dönem eklentisi gibi görünmektedir. Vaaz kürsüsü de yenilenmiştir.

Harim mekânını kuzeyindeki kadınlar mahfili, doğu ve batı koldan kıble duvarına kadar uzanarak "U" biçimde iç mekânı sarmaktadır. Dört ahşap sütun tarafından taşınan mahfile, son cemaat yerinden ulaşılmaktadır.

Yapı, dört yönlü kırma çatının altına gizlenmiş olan ve mahfili taşıyan ayaklar tarafından desteklenen bağdadi bir kubbe ile kapatılmıştır **(Foto. 2.983-1007)**.

Foto. 2.983. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.984. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.985. Caminin Doğu Cephesi

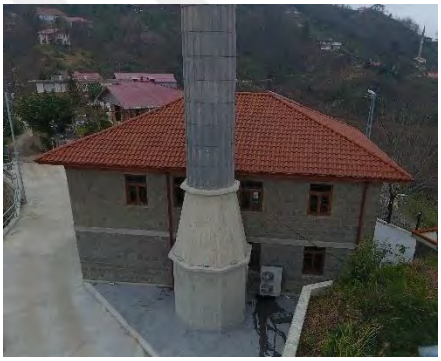

Foto. 2.986. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.987. Caminin Minaresi

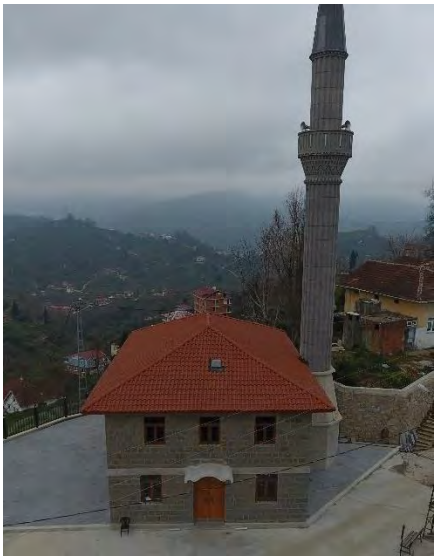

Foto. 2.988. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.989. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.990. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.991. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.992. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.993. İkinci Kata ve Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.994. Harim Giriş Kapısı

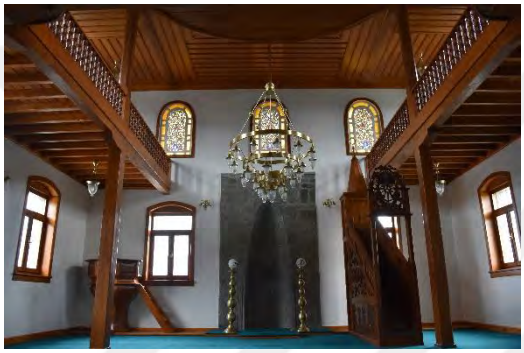

Foto. 2.995. Harim Mekânı

Foto. 2.996. Harim Mekânı

Foto. 2.997. Harim Mekânı

Foto. 2.998. Harim Mekânı

Foto. 2.999. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1000. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1001. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1002. Caminin Minberi

Foto. 2.1003. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1004. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1005. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1006. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1007. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Yapının, iç ve dış mimarisinde özgün bir bezeme programı ile karşılaşılmamıştır.

Malzeme Teknik: Cami, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Minare ise betonarmedir.

2.4.6. Ulaşlı Mahallesi Camii

Katalog No: 42

Çizim No: 2.278-279

Fotoğraf No: 2.1008-1022

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı Ormancık Köyü'nün (Çutnis)[1032] Ulaşlı Mahallesi'nde bulunmaktadır **(Harita 2.41).**

Harita 2.41. Ulaşlı Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.933716-40.803691

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Caminin, yapım tarihi ile ilgili herhangi bir kitabe veya kayıt tespit edilememiştir. Eserin 1850 yılında yapıldığına dair tek bilgi açılış beratında bulunmaktadır. Yapının genel özellikleri değerlendirildiğinde 1850'nin oldukça erken olduğu gözlemlenmiştir. Bu sebeple caminin sonradan onarım görmüş olması muhtemeldir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.1008)**.

[1032] Saraç, 247.

Foto. 2.1008. Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerinde fevkani[1033] olarak inşa edilen cami, 8,15 x 7, 44 m. ölçülerinde yapılmış olup 30 cm. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.278-279)**.

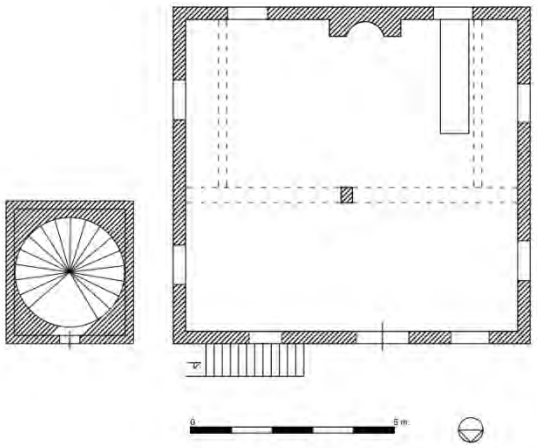

Çizim 2.278. Ulaşlı Mh. Camii Planı

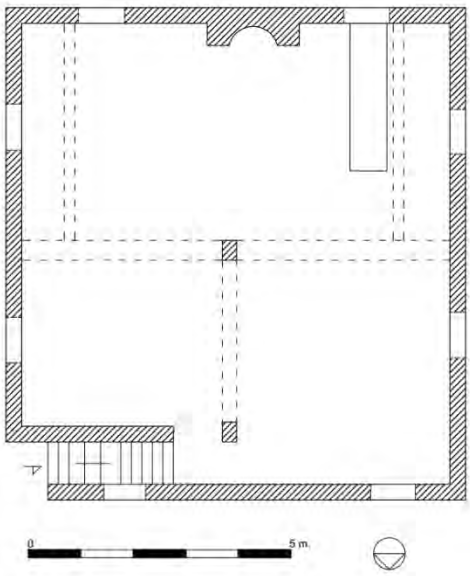

Çizim 2.279. Üst Kat Planı

Cami dış mimarisi iki katlı ve yuvarlak kemerli pencereleri ve iki renkli taş işçiliği belirlenmiştir. Yapının güneybatısına eklenen, yivli gövdeli, tek şerefeli minaresinin

[1033] İnceleme tarihinde alt katın kilitli olması ve köyde kimse bulunmaması nedeniyle iç mekâna girilememiş ve ölçüleri alınamamıştır.

kaidesi oda biçiminde tasarlanmış, minareye giriş açıklığı ise papuç kısmından verilmiştir.

Son cemaat mekânı bulunmayan caminin harimine, kuzey cephenin merkezinden batıya doğru kaydırılmış düz lentolu bir kapı ile geçilmektedir. Giriş aksında bulunan ahşap mihrabı, mihrabının iki yanındaki ahşap vaaz kürsüsü ve minberi sonradan yapıya eklenmiştir.

İbadet mekanını "U" biçiminde saran ve tek paye tarafından taşınan kadınlar mahfiline, yapının dışından ulaşılmaktadır. Kuzey cephenin doğusuna konumalandırılan bir merdivenle ikinci kat hizasında açılan kapıya erişilmekte, buradan ise mahfile geçilmektedir.

Cami, içten düz tavan, dıştan ise kırma çatı ile örtülmüştür **(Foto. 2.1009-1022)**.

Foto. 2.1009. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1010. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1011. Caminin Minaresi

Foto. 2.1012. Minareye Çıkış Kapısı

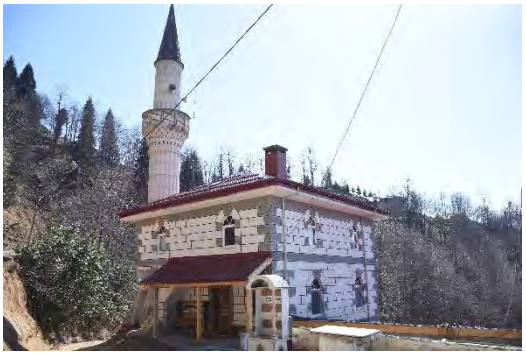

Foto. 2.1013. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1014. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1015. Harim Mekânı

Foto. 2.1016. Harim Mekânı

Foto. 2.1017. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1018. Caminin Minberi

Foto. 2.1019. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1020. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1021. Kadınlar Mahfili

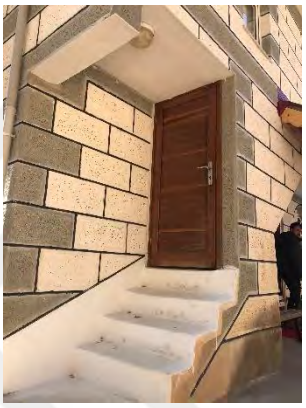

Foto. 2.1022. Kadınlar Mahfiline Çıkış Merdiveni

Süsleme Özellikleri: Yapının hem iç hem dış mimarisi, gösterişten uzak ve yalındır.

Malzeme Teknik: Betonarme malzemeden inşa edilmiştir.

2.4.7. İncesu Köyü Camii

Katalog No: 43

Çizim No: 2.280-288

Fotoğraf No: 2.1023-1056

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı, eski adı Maribudam[1034] olarak bilinen İncesu Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.42)**.

Harita 2.42. İncesu Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 03.04.2021

Tarihçesi: Maribudam Cami olarak da bilinen yapının güney duvarında iki farklı kitabeden bahsedilmektedir. İnceleme tarihinde ikinci kitabe yerinde görülmüş, ancak birinci yazıta rastlanılmamıştır **(Foto. 2.1023-1024)**

Foto. 2.1023. Birinci Kitabe (Terzioğlu)

Foto. 2.1024. İkinci Kitabe

[1034] Saraç, 71.

Birinci kitabede

Sahibül hayrat vel-hasenat

Veragibul cinan ve derecat

Ehali kariy-i Maribuda

Karyeden Usta Mahmut

H. 1272[1035]*- M.1856*

İkinci kitabede

Bu camii şerifin

(Mutilileri) Ahmet Alemdar

Vazii i fi ameli Usta Mahmut

Bin İsmail fi garibei caziba[1036]

Sene 1274/1857

Yapıyla ilgili bir de vakıf kaydına ulaşılmıştır. Kayıda göre köy ahalisi tarafından inşa ettirilen camiye 1776'da imam ve hatip olarak Ali bin Abdullah vazifelendirilmiştir[1037].

Buna göre ilk inşası 1776'da olan caminin, Mahmut Usta tarafından 1856-1858 tarihlerinde yeniden yapıldığı anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Usta Mahmut

Bugünkü Durumu: 2000'li yıllarda onarılan cami, günümüzde sağlam ve aktif olarak kullanılmaktadır **(Foto. 2.1025)**.

[1035] Terzioğlu, 36.
[1036] Terzioğlu, 36.
[1037] Kul, 257. *(VGMA. 1151-111, 19 Za 1190, 243)*

Foto. 2.1025. İncesu Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, eğimli bir topoğrafyanın kısmen düzleştiği alana fevkani olarak yapılmıştır. Kare planlı alt kat, 8,01 x 7,64 m., cami ise 8,19 x 8,01 m. ebatlarındadır. Güney duvarın kalınlığı 0, 20 m. diğer cepheler ise 1 m'dir **(Çizim 2.280-281)**.

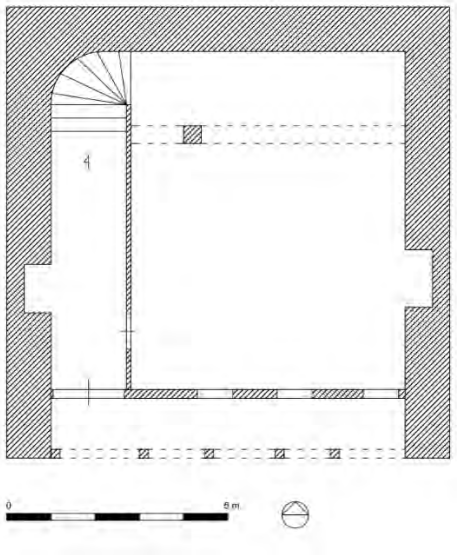

Çizim 2.280. İncesu Köyü Camii Alt Kat Planı

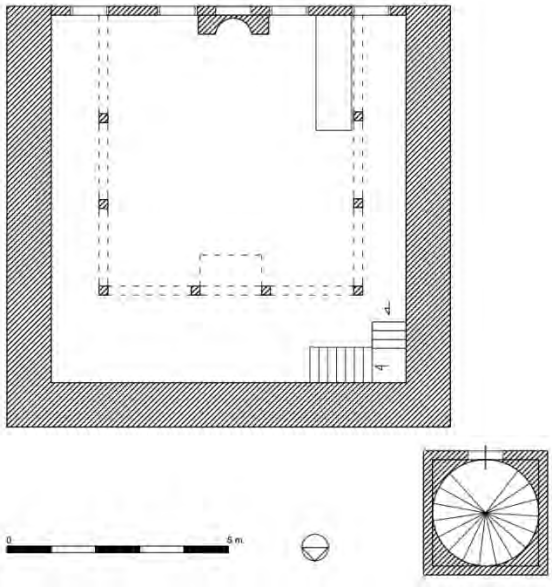

Çizim 2.281. İncesu Köyü Camii Planı

Bölgenin önemli eserleri arasında yer alan yapı, kuzey, doğu ve batı duvarları birbirinin tekrarı niteliğinde olup tamamen sağırdır. Restorasyon sonrasında camiye ilave edilen kare kaideli, yivli gövdeli tek şerefeli minaresi kuzeybatı köşede yerini almıştır. Bu minareye ek olarak bir de çatı üstünden yükselen köşk minaresi bulunmaktadır.

Caminin güney cephesi dikkat çekicidir. Güneyde, alt katın hemen önünde bulunan ve dört ahşap sütun ile oluşturulan revak, camiye destek olmaktadır. Ayrıca revakların arkasındaki dikdörtgen formlu üç pencere alt katı aydınlatmaktadır. Üstte ise altlı üstlü yerleştirilen dikdörtgen söveli dokuz (9) pencere harimin ışık almasını sağlamaktadır.

Son cemaat yeri bulunmayan yapıya güneybatıdaki ahşap sade bir kapı ile girilir. Kapıdan geçildikten sonra ahşap paravanla bölünmüş bir koridora ulaşılır. Koridorun batı duvarındaki ocak nişi, bölümlenmeden dolayı işlevsiz olarak kalmıştır. Ahşap duvarda açılan bir kapı ile medrese olarak kullanıldığı düşünülen ve batı duvarında ocak nişinin bulunduğu odaya geçilmektedir.

Koridorun kuzeyindeki ahşap merdivenlerle caminin harim bölümüne çıkılmaktadır. Ahşap lambri ile duvarları kaplanan harim mekânının güney duvarında, iki pencere arasına yerleştirilen çinili mihrabı, özgünlüğünü yitirmiştir. Mihrabın doğusundaki ahşap minberin ise süpürgelik ve köşk altı bölümleri olmadığı gibi köşk kısmıda mahfilin üzerine oturtulmuş ve bağımsız bir görüntü sergilemiştir.

Vaaz kürsüsünün yer almadığı harim mekanını “U” biçiminde kuşatan ve sekiz ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfili, güneyde de küçük bir dolanma yeri olarak devam etmiştir.

Camiyi içten örten ahşap tavan dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1026-1049)**.

Foto. 2.1026. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1027. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1028. Caminin Minaresi

Foto. 2.1029. Köşk Minare

Foto. 2.1030. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1031. Güneydeki Revak

Foto. 2.1032. Geçiş Koridoru ve Giriş Kapısı

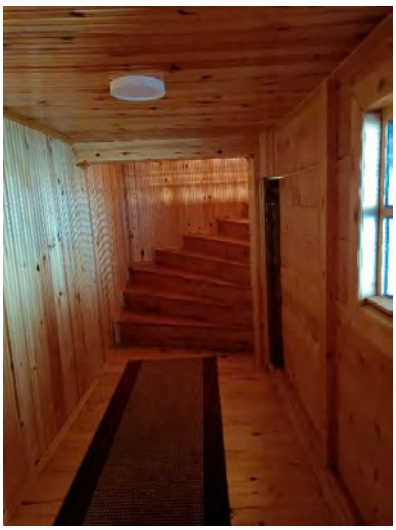

Foto. 2.1033. Geçiş Koridoru

Foto. 2.1034. Koridordaki Ocak Nişi

Foto. 2.1035. Medrese Odası

Foto. 2.1036. Medrese Odası

Foto. 2.1037. Medrese Odası

Foto. 2.1038. Harime Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1039. Harime Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1040. Harim Mekânı

Foto. 2.1041. Harim Mekânı

Foto. 2.1042. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1043. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1044. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1045. Caminin Minberi

Foto. 2.1046. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1047. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1048. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1049. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan caminin içerisinde minber, ahşap sütun, mahfil ve tavanda süsleme zengin bir çeşitlilik sunmaktadır.

Ahşap minberin tezyinat kurgusuyla ilgi uyandıran kapısı, iki kanattan müteşekkil olup yuvarlak kemerlidir. Kanatların yüzeyine, ikili geçmeler, "C" geçmeler ve hasır örgeler nakşedilmiştir. Kemerin köşe boşluklarına "C" kıvrım, üstüne koç boynuzu, yanlarına ise lale motifleri işlenmiştir. Kompozisyonu iki yandan sınırlandıran kapı sövelerinin üzerine de ikili geçmeler oyulmuştur. Kapıyı farklı kılan bezeme ise kapı tacındadır. Tacın bezemesinde içe ve dışa doğru kıvrılıp vurgulanan spiraller, bölgedeki tek örnektir **(Çizim 2.282) (Foto. 2.1050)**.

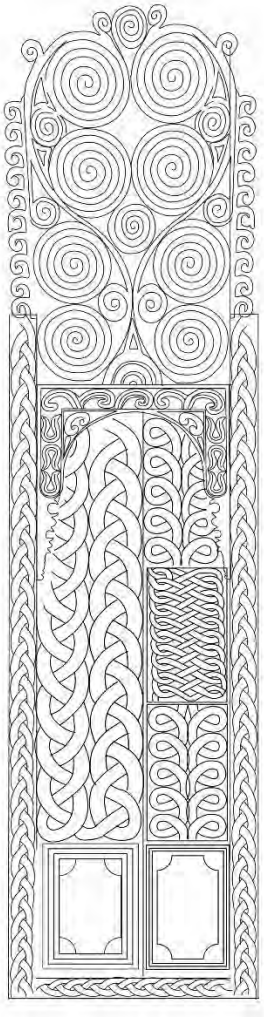

Çizim 2.282. Minber Kapı Süslemesi **Foto. 2.1050.** Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynanlık kısmı dikey panolara ayrılmış bir tasarım sergiler. Üçlü, "C" geçme ve volütlü "C" kıvrımlarıya sınırları belirginleştirilen panoların ikisi, üçlü geçmeler ve yuvarlak kemerli pencere çerçevesi formu içerisine alınmış akant madalyonlarla kompoze edilmiştir. Üçüncü panonun bezemesini oluşturan bu madalyon diğer panolarda da en altta kendine yer bulmuştur. Dördüncü pano yuvarlak kemerli çerçeve içerisindeki "S" kıvrımlarından, son pano ise akantların meydana getirdiği yüreklerden ibarettir.

Korkuluk kısmı boğumlu torna korkuluklar ve bu korkulukları iki yandan sınırlandıran üçlü geçmelerle desteklenmiştir. Aynı bezemenin tekrar edildiği kapı

sövesiyle korkuluk arasındaki geçişi estetik hale getiren köşebentte, "S" kıvrımlarla donatılmıştır **(Çizim 2.283) (Foto. 2.1051)**.

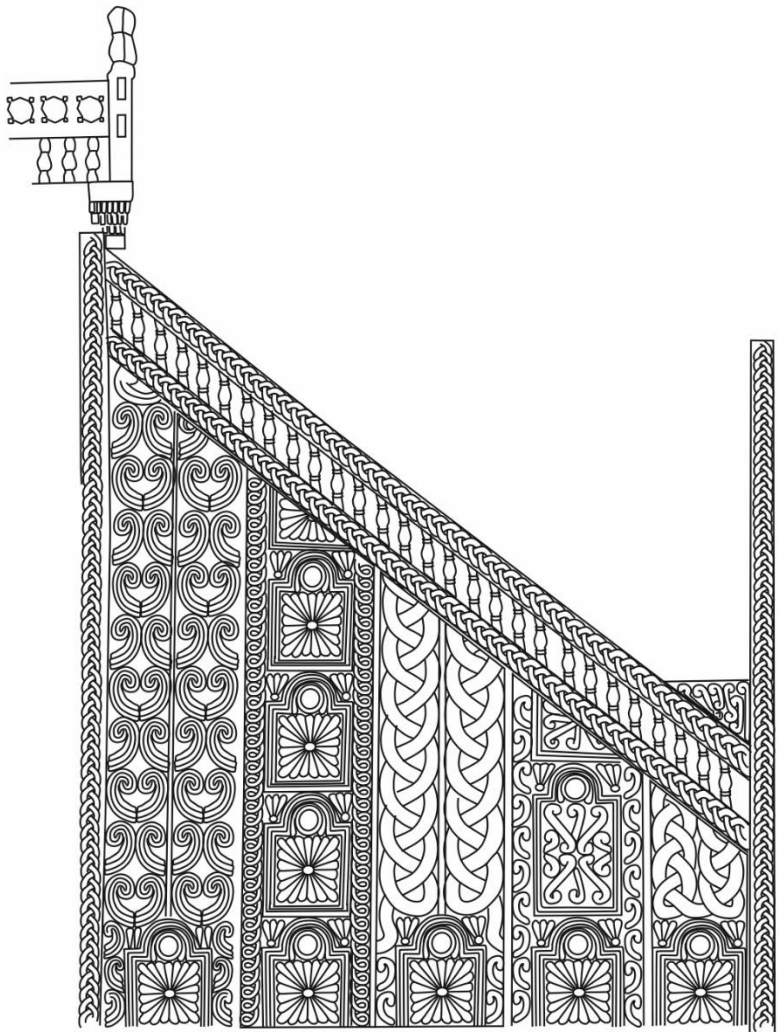

Çizim 2.283. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.1051. Minber Cephe Süslemesi

Rize'de, kanatlarıyla birlikte ön plana çıkan ikinci ahşap sütunlarla bu camide karşılaşılmaktadır. Sütunun doğusuna veya batısına eklenen kanatların yüzeylerine "C" kıvrımları, uçları inci dizileriyle noktalanan "S" kıvrımları, balıksırtı ve volütlü kıvrımlar tatbik edilmiştir **(Çizim 2.284-286) (Foto. 2.1052-1054).**

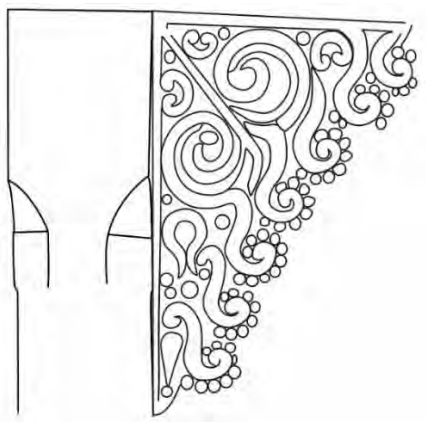

Çizim 2.284. Ahşap Sütun 1

Foto. 2.1052. Ahşap Sütun 1

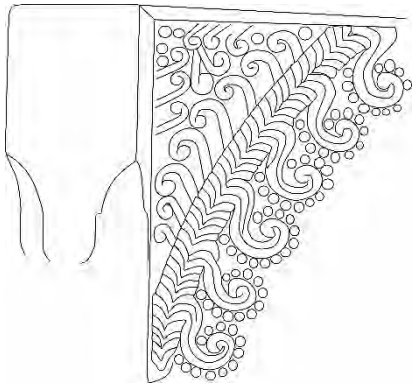

Çizim 2.285. Ahşap Sütun 2

Foto. 2.1053. Ahşap Sütun 2

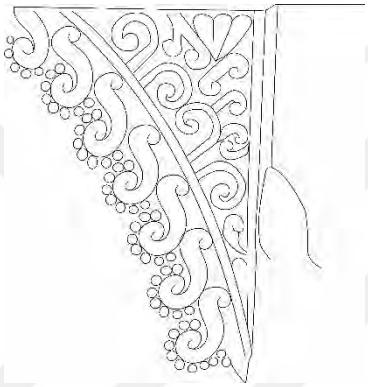

Çizim 2.286. Ahşap Sütun 3

Foto. 2.1054. Ahşap Sütun 3

Ahşap sütunların taşıdığı mahfil balkonunda, geometrik ve bitkisel kompozisyonlar bordüler halinde bir ahenk teşkil etmektedir. Balkonun en alt süsleme bordüründe kıvrımlı dallar içerisinde hilal ve yaprak birleşimlerinden oluşan farklı bir bezeme uygulandığından bu motife hilal çiçeği benzetmesi uygun görülmüştür. Diğer birkisel bordürde kıvrımlı dalların karanfil ile noktalandığı bir anlayış söz konusu olup süsleme kuşaklarının sınırı balıksırtı ile belirlenmiştir. Balkonun ön cephesinde ise üçlü ve pabyon geçmerle, boğumlu torna korkuluklar alana canlılık kazandırmıştır **(Çizim 2.287) (Foto. 2.1055)**.

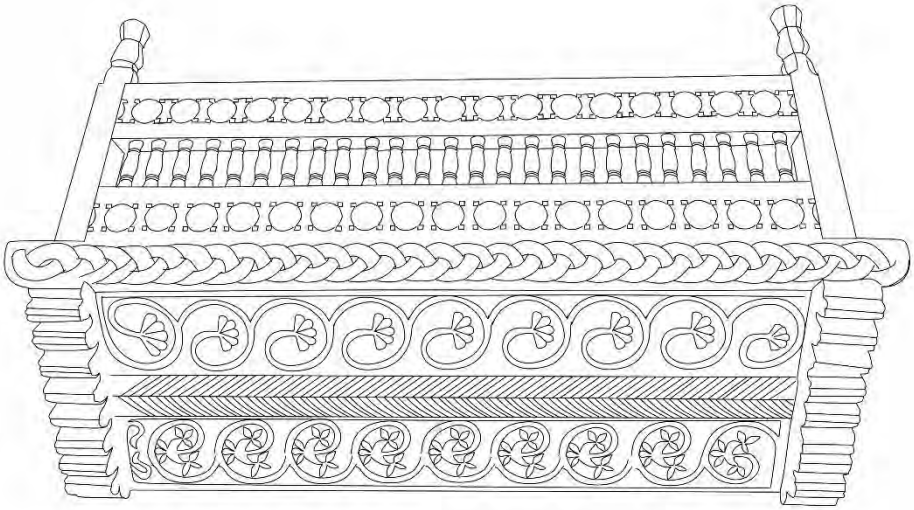

Çizim 2.287. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.1055. Mahfil Balkon Süslemesi

İbadet mekânında bezemenin uygulandığı bir diğer alan ahşap tavandır. Tavanın göbeğinde iki sıra halindeki "C" geçmelerden oluşan madalyonu kareye dönüştürmek için köşelere "C" kıvrımlar ve akantlar doldurulmuştur. Bu kompozisyonu kare bir bordür içinde kuşatan "S" geçmeler, en dıştan ikili geçmelerle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.288) (Foto. 2.1056).**

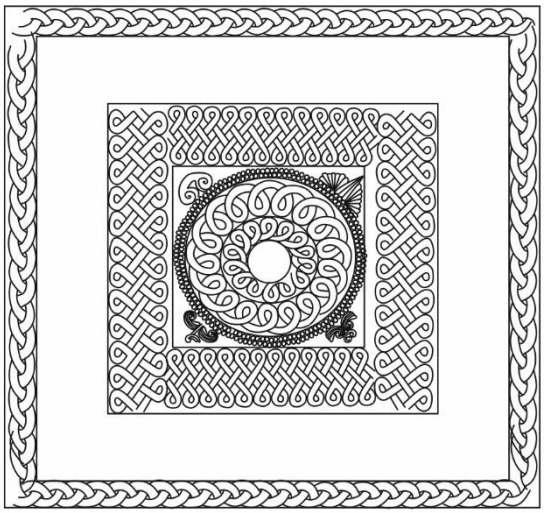

Çizim 2.288. Tavan Süslemesi

Foto. 2.1056. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapının, kuzey, doğu ve batı cepheleri plaka taşlarla kaplandığı için ana inşa malzemesi tespit edilememiştir. Güney duvarda ise bölgeye özgü tekniklerden olan dolma göz ile duvar örülmüştür.

Bitkisel ve geometrik bezemelerin kullanıldığı minberde oyma kabartma ve ajur, taşıyıcılarda oyma kabartma, mahfil balkonunda oyma kabartma ve ajur, tavanda ise oyma kabartma tekniği uygulanmıştır.

2.4.8. Şairler Mahallesi Tepe Camii

Katalog No: 44

Çizim No: 2.289

Fotoğraf No: 2.1057-1076

Yeri: Rize'nin, Çayeli İlçesine bağlı merkez mahallelerinden olan Şairler (Maryeva) Mahallesi'nde yol kenarında yer almaktadır **(Harita 2.43)**

Harita 2.43. Şairler Mahallesi Tepe Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.082041-40.741186

İnceleme Tarihi: 23.03.2020

Tarihçesi: Cami üzerindeki tek yazıt, giriş kapısının güneyindedir. Mermer üzerine günümüz Türkçesi ile yazılan bu kitabede 1875 tarihi geçmektedir. Yapı ile ilgili bir vakıf kaydına ulaşılamamıştır **(Foto. 2.1057)**.

Foto. 2.1057. Caminin Kitabesi

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1058)**

Foto. 2.1058. Şairler Mahallesi Tepe Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Şairler Mahallesinde, yol kenarında düz bir alan üzerine konumlandırılan cami harimi, 8,62 x 9,87 m. ölçülerinde ahşap destekli olarak inşa edilmiş olup 50 cm. duvar kalınlığına sahiptir. Harimin doğusuna sonradan eklenmiş olan iki odalı bölümden kuzeydeki, 3, 42 x 4,38, güneydeki ise 6,66 x 4,38 m. ebatlarında ve 20 cm. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2)**.

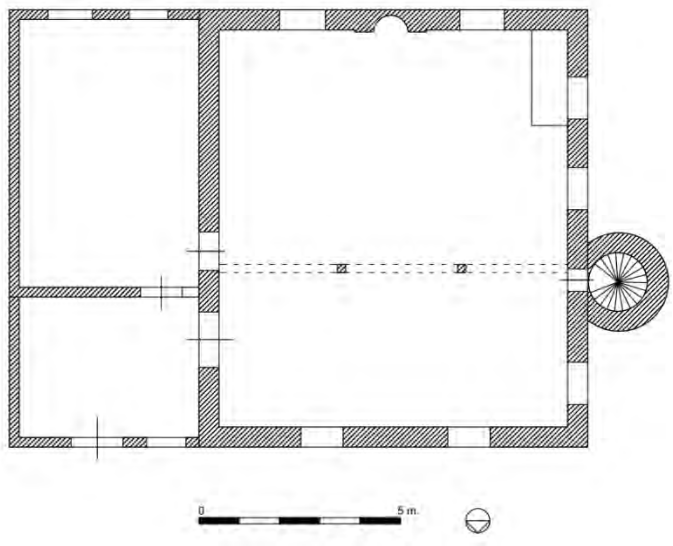

Çizim 2.289. Şairler Mahallesi Tepe Camii Planı

İbadet mekanını meydana getiren beden duvarları dış mimaride farklı bir özellik ortaya koymamakta ve cepheler sadece pencerelerle hareketlendirilmektedir.

Caminin, batı cephesi dışında diğer cephelerde açılan dikdörtgen formlu yedi pencere, iç mekânı aydınlatmaktadır. Caminin doğusuna eklenen ve yapıyı enine genişleten bölümde ise kuzeyde ve güneyde olmak üzere, cami pencereleri ile uyumlu üç pencere bulunmaktadır.

Yapının batı cephesinin ortalarına konumlandırılan ve silindirik kürsü üzerinde yükselen silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi, son dönem eklemelerindendir.

Son cemaat mekânı bulunmayan yapının, harim bölümüne ulaşmak için önce kuzeydoğu köşede açılan sade bir kapı ile abdest alma yerine geçilmektedir. Bu mekânın güneyinde ve batısında iki kapı açıklığı bulunmaktadır ki, batıdaki kapı ile iç mekâna erişilmektedir.

Mahfili bulunmayan ibadet mekanının taş mihrabı, güney cihette iki pencere arasına yerleştirilmiştir. Bölgesel özellikleri yansıtan, kademeli bir biçimde aşağıdan yukarıya doğru daralan mihrabın, doğusunda yer alan minber, klasik anlayışın oldukça uzağındadır. Benzer bir durum orijinal olmayan vaaz kürsüsü içinde geçerlidir.

Harimin batı cephesine açılan bir kapı açıklığı ile minareye çıkış sağlanırken doğudaki kapıyla yan mekâna girilmektedir. Kütüphane ve küçük bir mutfak bölümüyle imam odası şeklinde tasarlanan alana, ayrıca kuzeyden de ulaşılmaktadır.

Cami, içten iki sütun tarafından taşınan ahşap tavan ile kapatılırken dıştan kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.1059-1076)**.

Foto. 2.1059. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.1060. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1061. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1062. Batıdaki Minare

Foto. 2.1063. Kuzeydoğudaki Giriş Kapısı

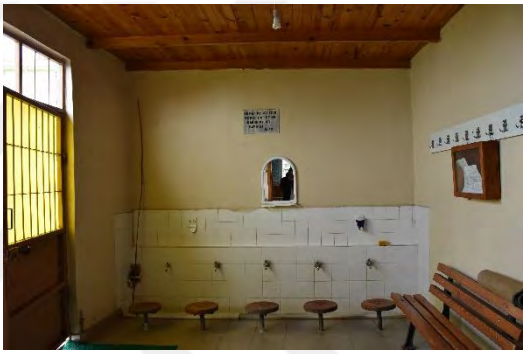

Foto. 2.1064. Abdest Alma Mekanı

Foto. 2.1065. Harim ve İmam Odası Kapısı

Foto. 2.1066. Harim Mekânı

Foto. 2.1067. Harim Mekânı

Foto. 2.1068. Harim Mekânı

Foto. 2.1069. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1070. Caminin Minberi

Foto. 2.1071. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1072. Giriş Kapıları

Foto. 2.1073. İmam Odası ve Giriş Kapıları

Foto. 2.1074. İmam Odası

Foto. 2.1075. İmam Odası

Foto. 2.1076. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Tepe Mahallesi Camii, süsleme açısından mütevazi bir görünüm sergilemektedir. Dış mimaride herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmazken iç mekânda pencere ve kapı kenarlarını içerisine alarak yapıya dolanan kalemişi bordür özgün değildir.

Malzeme Teknik: Kesme taş malzemeden inşa edilen caminin minaresi betonarmedir.

2.4.9. Yavuzlar Köyü Camii

Katalog No: 45

Çizim No: 2.290-294

Fotoğraf No: 2.1077

Yeri: Rize'nin en büyük ilçerilerinden olan Çayeli'nin Yavuzlar (Zuğapa) Köyü içerisindedir **(Harita 2.44)**.

Harita 2.44. Yavuzlar Köyü Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: 41.082540-40.834071

İnceleme Tarihi: 23.03.2020

Tarihçesi: Köy halkı tarafından verilen bilgiler doğrultusunda bir denizci tarafından yaptırılan caminin, dış cephesinde ve mihrabında olmak üzere üç kitabesi bulunmaktadır.

Güney duvarının, doğu köşesinde yer alan yazıtta "Tamir, Kasım 1376/1956, 5.9. 1970" tarihleri geçmektedir.

Mihrap üzerindeki kitabelerden sağ üst köşede *"La İlahe İllallah Tarih 1300/1882",* sol üstte ise *"Muhammed Resullullah Tamir Tarihi 1321/1903"* yazmaktadır **(Foto. 2.1077-1080)**.

Foto. 2.1077. Dış Cephedeki Onarım Kitabesi

Foto. 2.1078. Mihrap Üzerindeki Kitabeler

Foto. 2.1079. Sağ Üst Köşedeki Kitabe

Foto. 2.1080. Sol Üst Köşedeki Kitabe

Kitabelerden hareketle caminin 1882[1038] yılında inşa edildiği, 1903, 1956 ve 1970'te çeşitli restorasyonlar geçirdiği sonucu çıkartılmaktadır. Tarihi bilinen bu onarımlar dışında, orijinal caminin altına bir bodrum kat inşa edilerek yapı, bu katın üzerine olduğu gibi taşınmıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Son dönemlerde restorasyon geçiren cami, aktif olarak kullanılmaktadır **(Foto. 2.1081)**.

[1038] Terzioğlu, 42, Karpuz, "Geleneksel Rize Mimarisi Üzerine Araştırmalar", 44.

Foto. 2.1081. Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, son dönem eklemeriyle fevkani bir hale getirilerek yükseltilmiştir. Alt kat, 6,17 x 5,04 m. ebatlarında ve 56 cm. duvar kalınlığındadır. Bu kat üzerinde bulunan cami ise derinlemesine dikdörtgen planda 6,30 x 8,08 m. ölçülerinde 60 cm. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2)**.

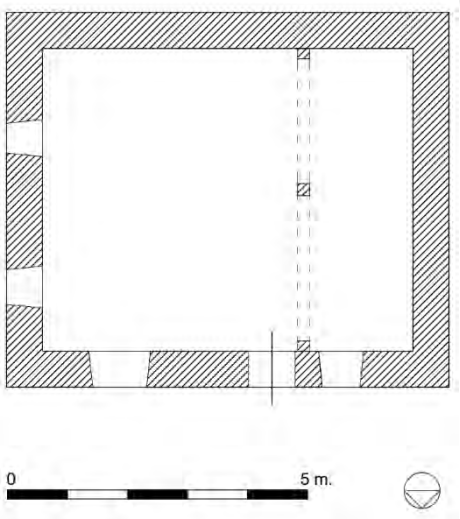

Çizim 2.290. Yavuzlar Köyü Camii Alt Kat Planı

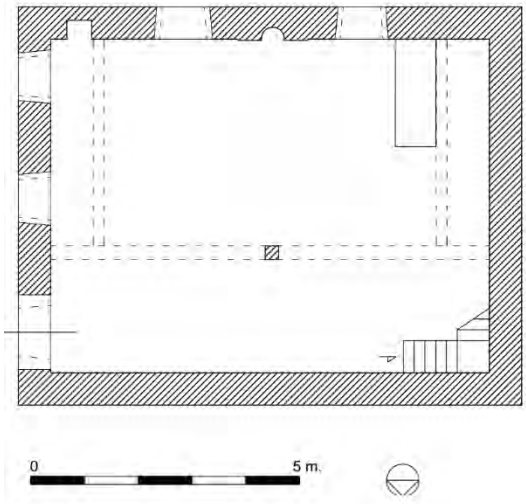

Çizim 2.291. Yavuzlar Köyü Camii Planı

Alt kat, güney ve doğu cephelerinde açılan dikdörtgen pencerelere sahip olup iç kısmına, doğu cihetinde açılan sade bir kapı ile geçilmektedir. Gösterişten uzak olan iç mekânda üst tavanı taşıyan 3 taşıyıcı görülmektedir.

İmam evi ile bitişik cami, ölçüleri itibariyle bodrum katının dışana taştığından doğu yönde payelere oturturulmuştur.

Caminin, tıpkı alt katta olduğu gibi doğu ve güney ceplerinde 9 pencere açıklığına yer verilmiştir. Güney yöndeki pencereler, bodrum katın pencereleri ile üç katlı bir düzenleme göstermektedir. Hem camide hem alt katta, kuzey ve batı duvarlar sağır bırakılmıştır.

Yapının, doğu cephesinin kuzeyinde bulunan giriş kapısına bir koridor vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Koridorun sağ tarafındaki kapı ile imam evine, sol taraftaki kapı ile harime geçilmektedir. İmam evinin üzerinden yükselen sac minaresi yeni dönem eklemesidir.

İbadet mekanına girildikten sonradan çini ile kaplanmış olan beden duvarları ilk dikkat çeken husustur. Aynı durum tavan üzerindeki kalemişi bezemeler içinde geçerlidir. Güneyde iki pencere arasındaki taş mihrabı, sade bir niş şeklinde olsa da üstte, iki kademe yaparak daralmaktadır. İki taraftan plasterlar ile sınırlandırılan mihrabın doğusundaki vaaz kürsüsü yenilenmiştir. Batıdaki orijinal ahşap minberin aynalık bölümü, köşk altına ve süpürgelik kısmına kadar yayılarak klasik minber anlayışının dışına çıkmıştır.

Giriş kapısının karşısındaki bir merdiven ile harimi "U" biçimde kuşatan ve tek ahşap sütun tarafından desteklenen kadınlar mahfiline çıkış sağlanmaktadır. Mahfil katının duvarları ahşap lambri ile kaplanmıştır.

Orijinalde ahşap tavanlı olan cami, günümüzde düz tavanlıdır. Dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1082-1097)**.

Foto. 2.1082. Caminin Kuzeydoğu Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.1083. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1084. Alt Kat Giriş Kapısı

Foto. 2.1085. Alt Katın İçi ve Pencereleri

Foto. 2.1086. Alt Kat İçe Mekân

Foto. 2.1087. Camiyi Doğu Yönde Taşıyan Payeler

Foto. 2.1088. İmam Evi ve Camiye Çıkış Merdivenleri

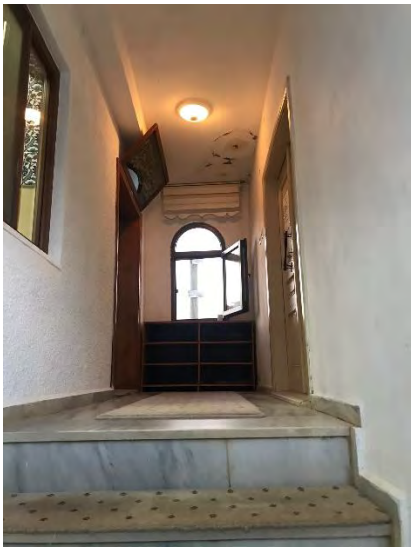

Foto. 2.1089. Giriş Koridoru

Foto. 2.1090. Harim Mekânı

Foto. 2.1091. Harim Mekânı

Foto. 2.1092. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1093. Caminin Minber

Foto. 2.1094. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1095. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1096. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1097. Kadınlar Mahfili ve Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış cephesini pencereler dışında hareketlendiren herhangi bir süsleme özelliği bulunmazken iç mimariyi sonradan eklenmiş çiniler, kalemişi bezemeler yapının genelini hareketlendirirken mihrap ve minberdeki orijinal tezyinatlar yapıya değer katmaktadır.

Mihrap nişini üstte hareketlendiren koç boynuzu motifine, iki yandaki plasterler ve üzerinde taş bir kemer ile bağlanan vazolar eşlik etmektedir **(Çizim 2.292) (Foto. 2.1098)**.

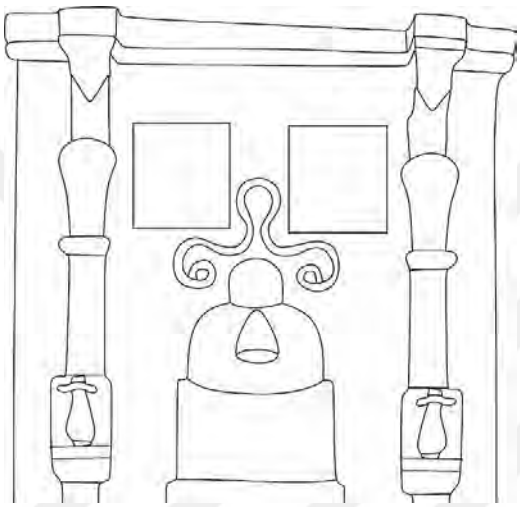

Çizim 2.292. Mihrap Bezemesi

Foto. 2.1098. Mihrap Bezemesi

Yapının en önemli süslemeleri ahşap minber üzerinde toplanmıştır**.** Minberin kapı sövelerinde sırt sırta yerleştirilmiş "C"ler arasına dört kollu yıldız motifleri işlenmiş, alttan ve üstten yine "C"lerle kapatılan bir bezeme kompoze edilmiştir. Kapının üst sövesi üzerinde yükselen kapı tacını meydana getiren sırt sırta vermiş "C"ler ve arasına yerleştirilen üç yelken motifi, altta yatay olarak uzanan kıvrımlı hat "deniz dalgası" üzerindedir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1099)**.

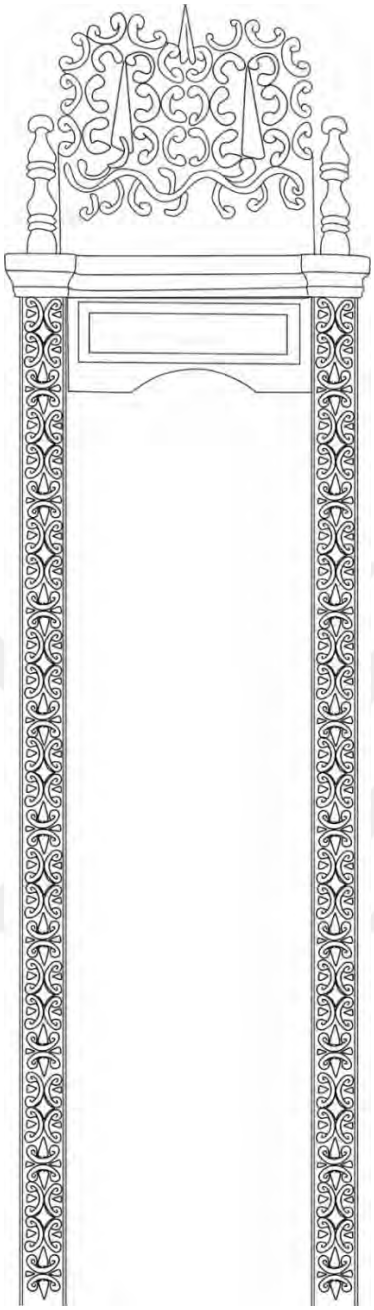

Çizim 2.293. Minber Kapısı Bezemesi **Foto. 2.1099.** Minber Kapısı Bezemesi

Minberin aynalık bölümü süsleme açısından zenginliği ile göz doldurmaktadır. Köşk altı bölümüyle birleşen aynalığın merkezinde yer alan büyük dümen motifini, sol üst köşede tamamlayan yelkenli gemi, kompozisyonun sembolik anlatılarıdır. Dümenin etrafı, yelkenler, ayyıldızlar, hilaller, yürekler ve "C" kıvrımlarıyla doldurulmuştur. Aynalık, üstten ve köşk altı kenarından kıvrımlı bir hat ile çevrelenmiştir ki, bunun da kapı tacında olduğu gibi denizi temsil etmesi muhtemeldir.

Minberin, aynalığı ile süpürgeliği bir bütün olarak tasarlanmıştır. Süpürgelik olarak nitelendirelebilecek alt bölüm yan yana dizilmiş yedi pano şeklindedir. Birbirinin tekrarı niteliğindeki bu panolar, birer pencere formunda olup tepelerine ışınsal çubuklar işlenmiştir. Pano içleri ise eli belinde motifi ile dolgulanmıştır.

Minberin korkuluk bölümü iki katlı el işlemesi tornalarla donatılmıştır. Alt kat, köşkün altına kadar kesintisiz bir şekilde devam etmekte, üst kat ise köşk bölümünde son bulmaktadır. **(Çizim 2.294) (Foto. 2.1100)**

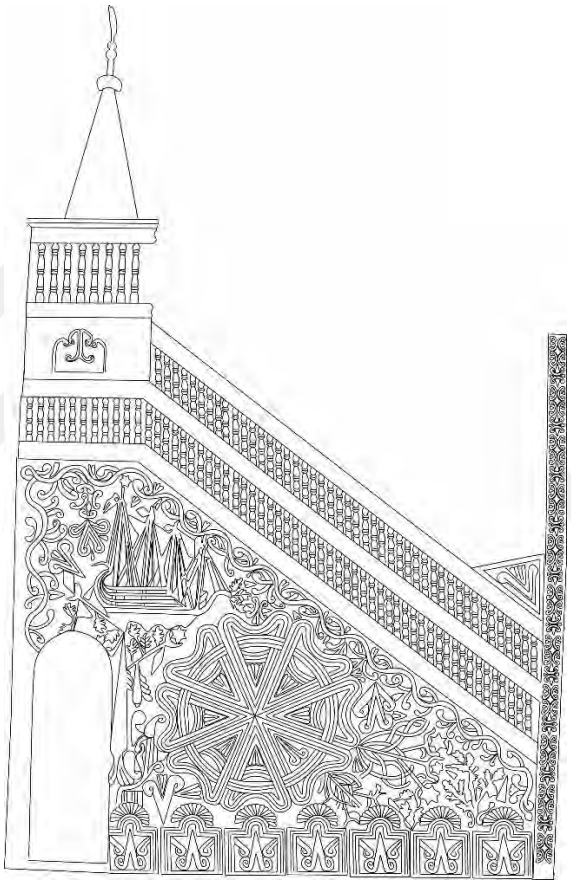

Çizim 2.294. Minberin Genel Görüntüsü ve Süsleme Programı

Foto. 2.1100. Minberin Geneli ve Süsleme Programı

Malzeme Teknik: Alt katı betonarme olan caminin beden duvarları, kesme taş malzemeden inşa edilmiş olup duvarda fayanslara yer verilmiştir.

Caminin mihrap süslemesinde taş oyma ve kabartma, minberin aynalığında ve kapı sövelerinde oyma, tacında ise ajur tekniği kullanılmıştır.

2.4.10. Küçüktaşhane Camii

Katalog No: 46

Çizim No: 2.295-305

Fotoğraf No: 2.1101-1132

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesinin merkez mahallelerinden, eski adı Komika[1039] olan Küçüktaşhane'de yer almaktadır **(Harita 2.45).**

Harita 2.45. Küçüktaşhane Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.110770-40.753999

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Cami harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre 1308/1891 tarihinde bölge sakinleri tarafından Bekir bin Ahmet Usta'ya yaptırılmıştır **(Foto. 2.1101)**.

Foto. 2.1101. Harim Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

[1039] Yıldız, 45.

Kitabe metninde;

Sahibül hayrat olanlar Komikayı ahalileri	*sene 1308/1891*
Ya ilahi bunlara sen nasib eyle cennetleri	*kanunievvel 14*
Ameli Bekir bin Ahmet şefaat ya Muhammed	*Maşallah*

Kitabe metni dışında iki vakıf kaydı tespit edilmiştir. Birinci vakıf kaydına göre cami, Hacı Ahmed tarafından inşa ettirilmiş ve 1731 tarihinde hatip görevlendirilmiştir[1040] 1898 tarihli diğer kayıtta, Ahmedoğlu Akif Efendi bin Mustafa tarafından camiye bin kuruş bağışlamıştır[1041].

Kitabesi ve vakıf kayıtları göz önüne alındığında eserin 1731 tarihlerinde inşa edildiği, 1891 tarihinde ise yenilendiği ortaya çıkmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Ameli Bekir bin Ahmet

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.1102)**.

Foto. 2.1102. Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazinin düzleştiği alanda inşa edilen caminin ibadet mekânı enine gelişen bir şemada 6,04 x 8,68 m. ölçülerinde 60 cm. duvar

[1040] Kul, 221. (VGMA. 1145-136, 264).
[1041] Güvelioğlu, 35. (VGM. Arşivi, Defter No: 593, s. 108; Rize Şer'iye Sicili, 1503, 106).

kalınlığında yapılmıştır. Yapının önünde ise sonradan eklenmiş olan son cemaat mekânı 3,98 cm. derinliği ile yapıyı kuzeye doğru genişletmektedir **(Çizim 2.295)**.

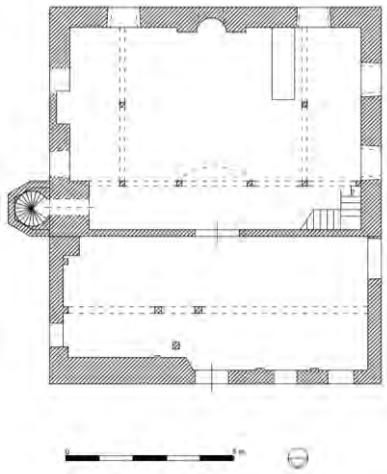

Çizim 2.295. Küçüktaşhane Camii Planı

Caminin beden duvarları birbirinin yinelemekte olup hareketlilik açısında dış mimaride farklı bir özellikle karşılaşılmamıştır. Harim mekanını aydınlatılması için güney ve batı cephede iki katlı, doğuda ise sadece üst katta yuvarlak kemerli pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Yapının minaresi, beşgen kaideli, çokgen gövdeli, tek şerefeli olarak doğu cephenin ortalarında, yapıya bitişik olarak yükselmektedir.

Yapının kuzey cephesindeki iki katlı son cemaat mekânı, sonradan eklenmiştir ki, pencere formları ve mimari yapısı bunu destekler mahiyettedir. Alt katta 3, üst katta 6 dikdörtgen pencere ile aydınlatılan mekâna, kuzeydeki sade bir kapı ile geçilmektedir. Simetrik bir duvar yapısına sahip olmayan son cemaat mahallinde üst örtü, üç ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Bu taşıyıcılardan kuzeydeki sonradan ilave edilmiştir.

Son cemaat mekânından orijinal ahşap kapı kanatlarıyla harime erişilmektedir. Giriş ekseninde bulunan taş mihrabı altı kademeli olarak yukarıya doğru daralmaktadır. Mihrabın doğusunda yer alan orijinal ahşap minber, klasik tarzda ele alınmıştır. Konik gövdeli vaaz kürsüsü de özgünlüğünü korumuştur.

İbadet mekanını, iki koldan mihrap duvara kadar uzanan “U” biçimindeki kadınlar mahfili sarmaktadır. Sade ve tek balkonlu mahfile kuzeybatı köşedeki “L” merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin doğusunda yer alan kapıyla minareye, kuzeydeki kapı ile son cemaat mekanının ikinci katına ulaşılmaktadır. Ayrıca ikinci kata dışarıdan da

girilmektedir. Her iki kapıdanda girildikten sonra koridorun iki yanına çeşitli hizmetler için ayrılmış odalara yer verilmiştir.

Cami içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1103-1122)**.

Foto. 2.1103. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1104. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1105. Caminin Minaresi

Foto. 2.1106. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1107. Giriş Kapısı

Foto. 2.1108. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.1109. Harim Giriş Kapısı

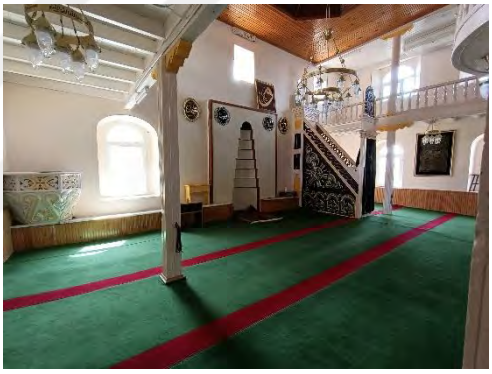

Foto. 2.1110. Harim Mekanı

Foto. 2.1111. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.1112. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.1113. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1114. Caminin Minber

Foto. 2.1115. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1116. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1117. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1118. Kadınlar Mahfili ve Minare Kapısı

Foto. 2.1119. İkinci Kat Holü

Foto. 2.1120. İkinci Kat Odaları

Foto. 2.1121. İkinci Kat Odaları

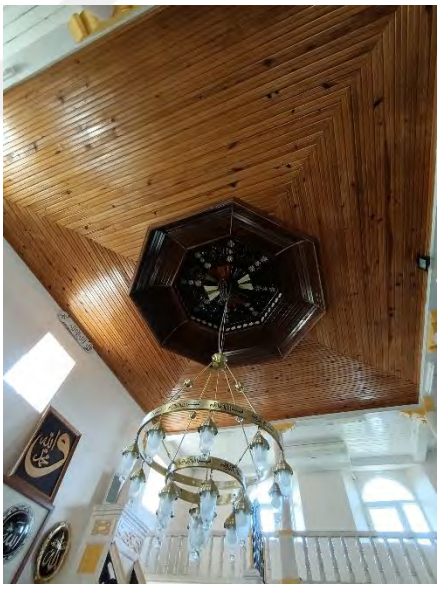

Foto. 2.1122. Üst Örtü Sistemi

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi, minarede görülen burmalı silme dışında yalındır.

İç mimari, dış cepheye göre daha hareketli bir süsleme anlayışı gösterir. Kapı kanatlarından başlayan tezyinat, minber, vaaz kürsüsü ve tavanda kendine alan oluşturmuştur.

Harime giriş kapısının kanatları üçer pano şeklinde dizayn edilmiştir. Alt panolar, köşeleri pahlanmış dikdörtgen biçimindedir. Birinci ve ikinci panolar birer pencere formunda tasarlanmış olup tepelik bölümleri tek dilimli yaprak dizisi ile çevrelenmiştir. Üst panonun içi, üstte gülbezek ve altta akantlı "S"lerin aralarına işlenen akantlarla dolgulanmış, üst köşede gülbezeklerle desteklenmiştir. İkinci panonun içi de benzer kompozisyona sahip olup buradaki akantlı "S"lerin arasına palmet, köşelerine ise akantlar dolgulanmıştır **(Çizim 2.296) (Foto. 2.1123)**.

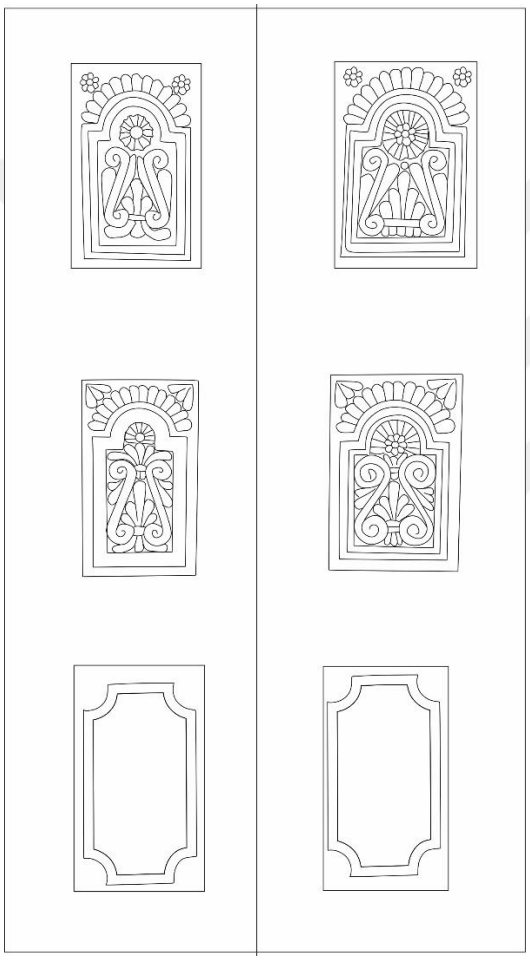

Çizim 2.296. Kapı Kanatları

Foto. 2.1123. Kapı Kanatları

Kapı kanatlarından sonra minber, süslemesiyle bölgenin karakteristik anlayışını devam ettirmektedir **(Çizim 2.297) (Foto. 2.1124)**.

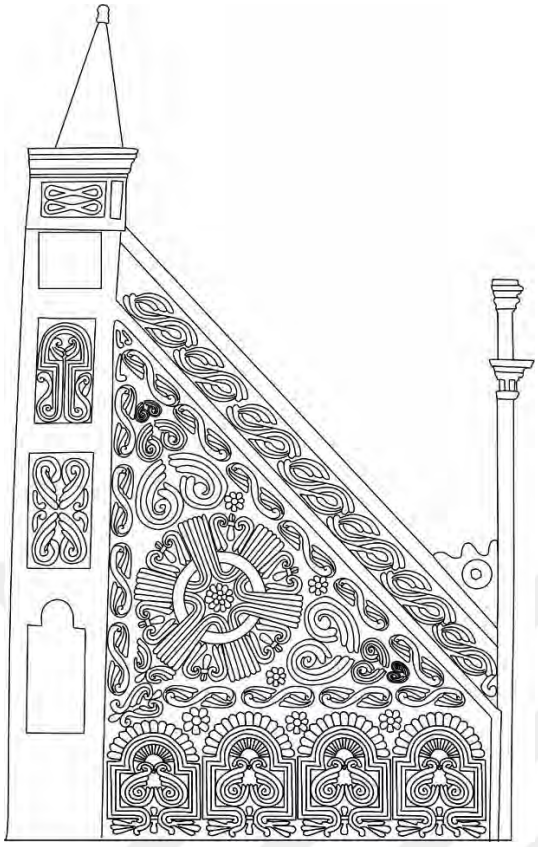

Çizim 2.297. Minber Genel

Foto. 2.1124. Minber Genel

Minber kapı tacı, kompoze alanları ile uyumludur. Tacın ana süslemesi akantların meydana getirdiği sırt sırta "C"ler ve üzerindeki madalyon şeklindeki çiçek rozetten meydana gelmektedir. Bu bezeme anlayışı, tepede dilimli yaprakların kuşattığı, altta volütle biten bir silme dizisi ile çevrelenmiştir. Volütlerin arasına ise akantlar işlenmiştir. Kompozisyon en dıştan "S" kıvrımların oluşturduğu ikili zencerek geçme, dalga motifi ve üstte "C" kıvrım ile sınırlandırılmıştır.

Minberin tepeliğinden ve iki yanından yükselen minare formları ise dikkat çekicidir **(Çizim 2.298) (Foto. 2.1125)**.

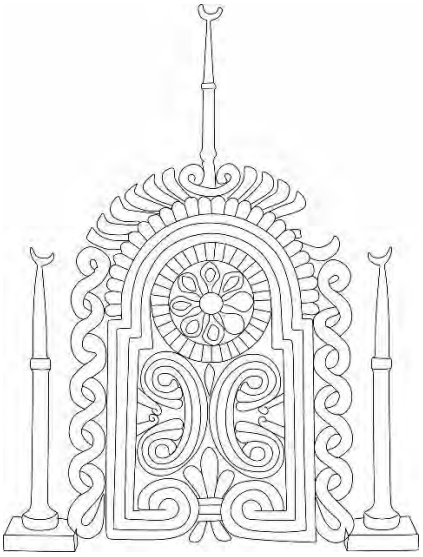

Çizim 2.298. Minber Kapı Tacı

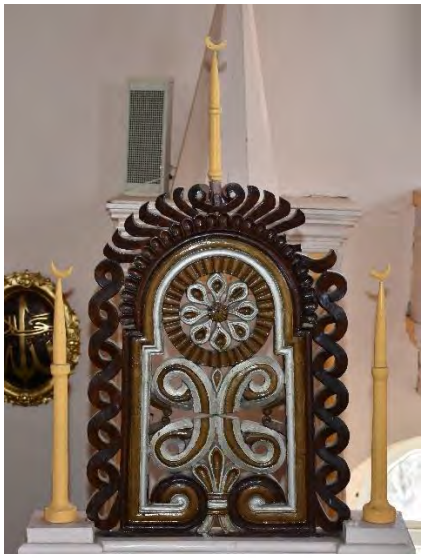

Foto. 2.1125. Minber Kapı Tacı

Aynalık bölümünün merkezinde yer alan madalyonun ortasındaki gülbezek dıştan üç kademli bir çember ile sarılmıştır. Çembere alttan ve üstten bağlanarak dışa doğru açılan akantlar, "V" pozisyonu almış, her "V"nin ortası yüreklerle donatılmıştır. Madalyonun çevresi, çeşitli boyutlardaki akantların oluşturduğu yürekler ve aralara dağıtılmış gülbezeklerle desteklenmiştir. Kompozisyonun sınırları ise akantlı "S" kıvrımları ile belirlenmiştir **(Çizim 2.299) (Foto. 2.1126)**.

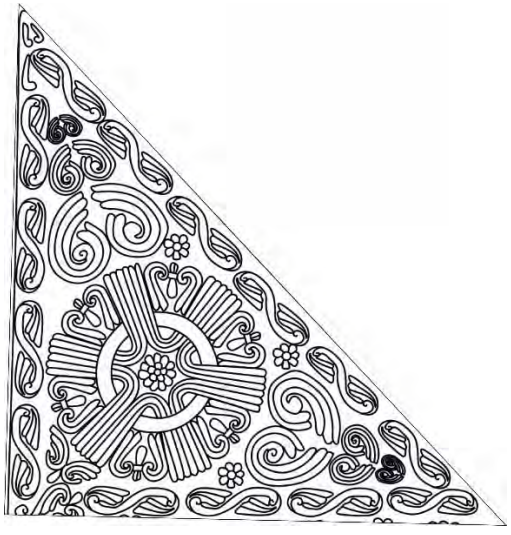

Çizim 2.299. Minber Aynalığı

Foto. 2.1126. Minber Aynalığı

Minberin süpürgeliği, aynalıkla bir bütünlük göstermektedir. Dört pano halindeki bu bölüm, tepelik kısmı dilimli yaprakların dairevi diziliminden oluşurken çerçeveyi meydana getiren silmeler, altta dışa doğru kıvrılarak akantla nihayetlenmiştir. Panoların içleri yüreklerle kompoze edilirken üstte, aralarına gülbezekler kondurulmuştur. Korkuluk kısmı ise akantların kıvrılmasından doğan "S"lerle doldurulmuştur **(Çizim 2.300-301) (Foto. 2.1127-1128)**.

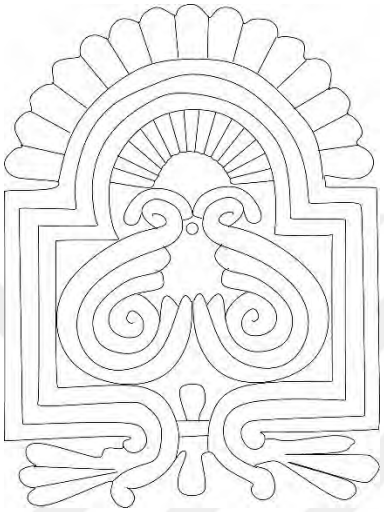

Çizim 2.300. Minber Süpürgelik

Foto. 2.1127. Minber Süpürgelik

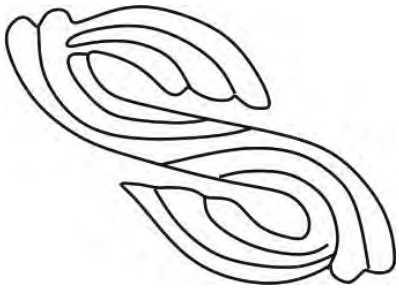

Çizim 2.301. Minber Korkuluk

Foto. 2.1128. Minber Korkuluk

Köşk altı bölümü dikey olarak düzenlenmiş iki pano halindedir. Birinci pano mantar biçiminde ele alınmıştır. Mantarın tepesi yürekle dolgulanırken motif, altta dışa ve yukarı doğru kıvrılarak "S" biçimini almıştır. İkinci pano ise yüreklerden ibarettir **(Çizim 2.302-303) (Foto. 2.1129-1130)**.

Çizim 2.302. Köşk Altı Birinci Pano

Foto. 2.1129. Köşk Altı Birinci Pano

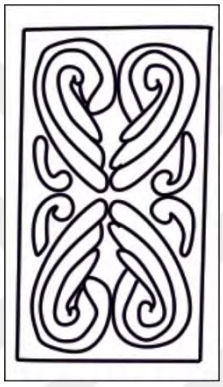

Çizim 2.303. Köşk Altı İkinci Pano

Foto. 2.1130. Köşk Altı İkinci Pano

Caminin süslemesi ile dikkat çeken bir diğer mimari öğesi vaaz kürsüsüdür. Kürsünün üç köşeli kaidesinde "S" kıvrımlar, gövdesinde ise yüreklerle karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.304) Foto. 2.1131).**

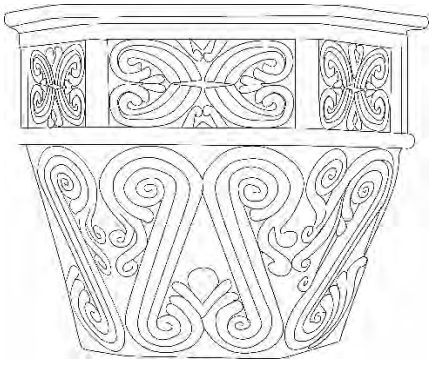

Çizim 2.304. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1131. Vaaz Kürsüsü

Tezyinatın uygulama alanı bulduğu ahşap tavan göbeğinin merkezinde sekizgen içine alınmış güneş kursu motifi ve bunu sekiz yönden destekleyen, aralarına gülbezeklerin işlendiği palmet dolgulu yüreklere işlenmiştir **(Çizim 2.2305) (Foto. 2.1132)**.

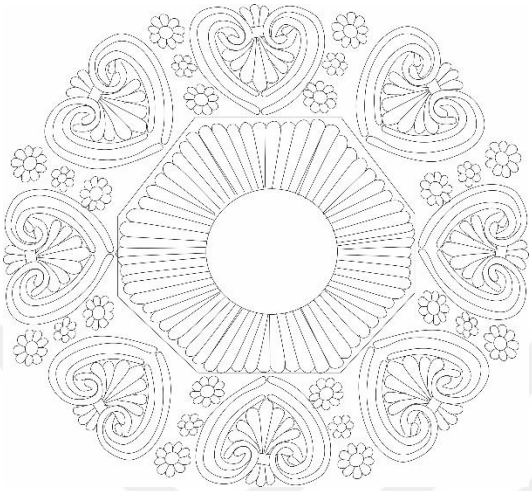

Çizim 2.305. Tavan Süslemesi

Foto. 2.1132. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin iç ve dış beden duvarları boyalı olduğu için malzemesi tam olarak anlaşılmamaktadır. Bununla birlikte minaresi, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Camininde kesme taştan veya yonu taşından yapılmış olması muhtemeldir.

İç mimariyi hareketlendiren süslemeler teknik açıdan değerlendirildiğinde; kapı kanatlarında, minber aynalık ve süpürgeliğinde, vaaz kürsüsünde ve tavanda oyma, minber kapı tacında ve süpürgeliğinde ise ajur teknşpş uygulanmıştır.

2.4.11. Taşhane Camii

Katalog No: 47

Çizim No: 2.306-307

Fotoğraf No: 2.1133-1153

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı eski adı Zancel[1042] olan Taşhane Mahallesi'nde bulunmaktadır **(Harita 2.46)**.

Harita 2.46. Taşhane Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.1066-40.7486

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Zancel Camii olarak da bilinen yapının kuzey cephesinde yer alan Türkçe mermer yazıtta 1893 tarihi geçmektedir. Kaynaklarda bu tarih ile birlikte usta ismi olarak Mustafa Şişmanoğlu'yla Osman Palyaçoğlu ve Ruşen Kâmiloğlu isimlerine yer verilmiştir[1043].

Caminin kuzeydoğu köşesinde yer alan çeşmesi üzerindeki kitabe tarih vermesi açısından önemlidir **(Foto. 2.1133)**;

[1042] Yıldız, 46.
[1043] Süleyman Kazmaz, "Çayeli'nde Küçük Sanat Hayatı: Taşçılık ve Sepetçilik", *Erdem*, 12 (36), 2002, 947.

Foto. 2.1133. Çeşme Kitabesi

Kitabede;

(1)326/1908 Eylül

……..

……..

İşte yapıldı? Bu hayrat hem …

Sahibine kıl şefaat ya Muhammed Mustafa

Sahibül hayrat dil-i Hüseyin

Usta Adı veya Usta Grubu: Mustafa Şişmanoğlu, Osman Palyaçoğlu, Ruşen Kâmiloğlu

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.1134)**.

Foto. 2.1134. Taşhane Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami ibadet mekânı, kareye yakın dikdörtgen planda 7,44 x 6,82 m. ebatlarında inşa edilmiştir. 0,60 m. duvar kalınlığına sahip olan yapının kuzeyinde, 4,06 x 4,83 ve 2,65 x 2,97 m. ölçülerinde iki odaya yer verilmiştir **(Çizim 2.)**.

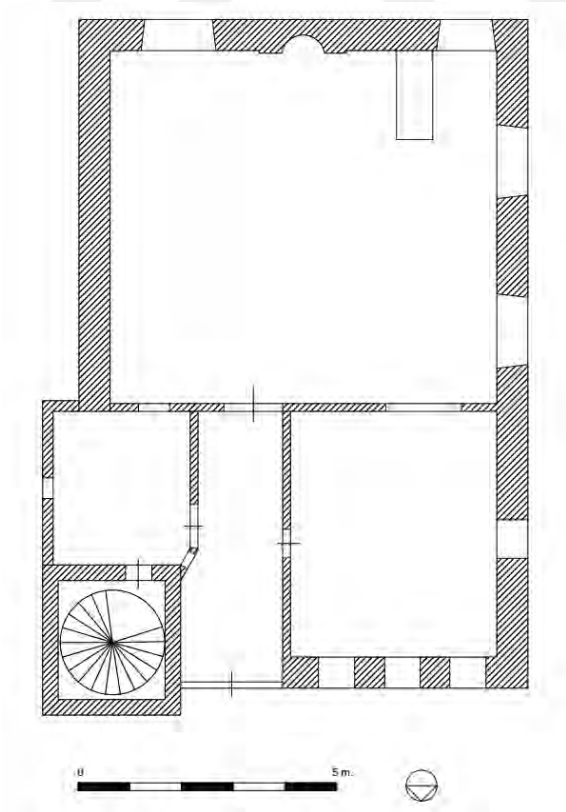

Çizim 2.306. Taşhane Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları, birbirini tekrar etmekte ve mimari açıdan farklı bir özellik göstermemektedir.

Doğu cephesi sağır bırakılan yapının, güney ve batısında açılan dikdörtgen çerçevedeki dört pencere harimi, batı ve kuzeydeki dört pencere ise kuzeybatıdaki odayı aydınlatmaktadır.

Kuzeydoğu köşeye konumlandırılan ve girişi oda içerisinden olan minaresi, kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli ve taş külahlıdır. Minarenin kuzeyine çeşme konumlandırılmıştır.

Caminin kuzey cephesinin, ortasında açılan bir kapı ile ahşap duvarlarla bölümlenmiş geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun, doğusunda bugün mutfak olarak kullanılan alan, batısında imam odası, karşısında ise harime giriş kapısı bulunmaktadır. Odalarla harim mekânı ayıran ahşap paravan üzerinde açılan pencereler mekanlar arası bağlantıyı sağlamaktadır.

Gösterişten uzak ve yalınlığın hâkim olduğu ibadet mekânın dokuz kademeli taş mihrabı, yukarıya doğru daralmakta ve iki yandan plasterler ile sınırlandırılmaktadır.

Vaaz kürsüsü, mahfili bulunmayan harimin minberi yeni dönem eklentisidir.

Cami içten kademeli ahşap tavanla, dıştan kırma çatı ile örtülüdür **(Foto. 2.1135-1152)**.

Foto. 2.1135. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1136. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1137. Caminin Minaresi

Foto. 2.1138. Caminin Çeşmesi

Foto. 2.1139. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1140. Kuzey Cephe ve Giriş Kapısı

Foto. 2.1141. Giriş Koridoru

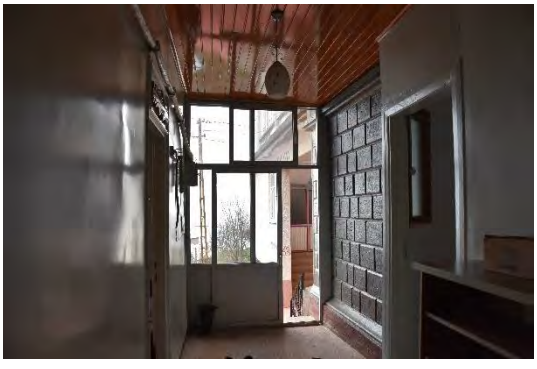

Foto. 2.1142. Giriş Koridoru

Foto. 2.1143. Kuzeydoğu Oda

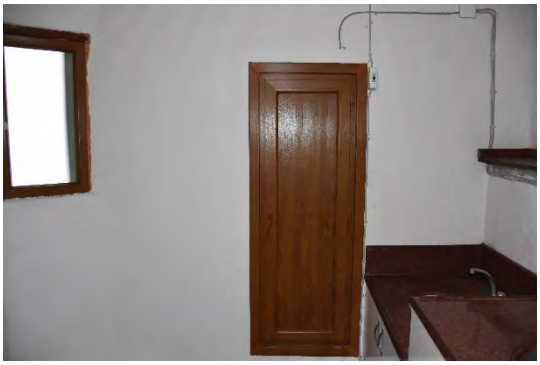

Foto. 2.1144. Minare Kapısı

Foto. 2.1145. Kuzeybatı Oda

Foto. 2.1146. Harim Mekânı

Foto. 2.1147. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.1148. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.1149. Caminin Mihrabı

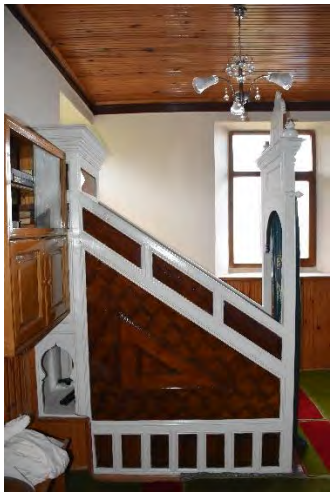

Foto. 2.1150. Caminin Minberi

Foto. 2.1151. Harimin Kuzeyi

Foto. 2.1152. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi sade olup içeride de süsleme tavan ile sınırlı kalmıştır.

Ahşap tavan göbeğinde dikey olarak konumlandırılan "S" kıvrımlar birer sarkıt halindedir. Bu sarkıtın etrafında iki sıra halinde dairesel sıralanan yürek motifleri dört köşede "S" kıvrımları ile desteklenerek kompozisyon kareye dönüştürülmüş, dıştan da akantlar ve "S" kıvrımlar ile çevrelenmiştir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1153)**.

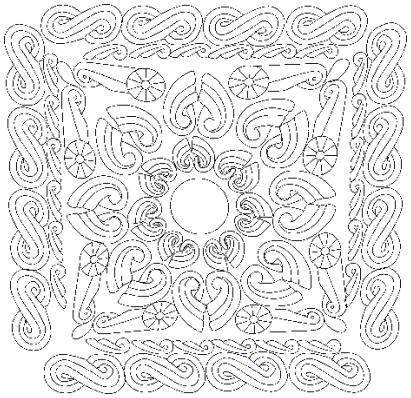

Çizim 2.307. Tavan Göbeği Süslemesi **Foto. 2.1153.** Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları ve minaresi tamamen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Tavan göbeğinde bulunan süslemede ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.4.12. Karaağaç Köyü Camii

Katalog No: 48

Çizim No: 2.308-313

Fotoğraf No: 2.1154-1184

Yeri: Rize'nin, Çayeli İlçesine bağlı Karaağaç Köyü'nde Aşağı Sırt Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.47)**.

Harita 2.47. Karaağaç Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0089-40.7160

İnceleme Tarihi: 25.03.2020

Tarihçesi: 1893'te inşa edilen caminin, mahfilini taşıyan sütun üzerinde ve mahfil balkonun yan cephesinde iki yazıtı bulunmaktadır.

Ahşap sütuna oyulan kitabede *"İsmail ehli Mustafa'nın Kızı"* ismi geçmektedir **(Foto. 2.1154)**.

Foto. 2.1154. Sütün Üzerindeki Kitabe

İkinci yazıt, kitabeden ziyade bir vakfiye örneğidir. Vakfiyenin yapı üzerinde ahşaba işlenmiş olması ender görülen bir uygulamadır.

Mahfil balkonunun doğu cephesinde dört satır halinde işlenen kayıtta **(Foto. 2.1155)**;

Foto. 2.1155. Mahfil Balkonu Üzerindeki Vakfiyesi

Sinan oğlu Mustafa'nın kerimesi Aişe'nin

Vakfından usta diye usta Osman'a

Verilen 172 uruş def'a da 65 er

Tahtiye (tahta)? Verilmiştir.

Sene 1310/1893

Usta Adı veya Usta Grubu: Usta Osman

Bugünkü Durumu: Cami uzun süre bakımsız kaldığı ve kullanılmadığı için son dönemlerde ikinci kat seviyesi ve üst örtüsü tamamen yapının içine doğru yıkılmıştır **(Foto. 2.1156)**.

Foto. 2.1156. Caminin Genel Görüntüsü

Plan ve Mimari Özellikleri: Karaağaç Köyü Camii, derinlemesine dikdörtgen planda 10, 58 x 7,30 m. ölçülerinde 60 cm. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.308-309)**.

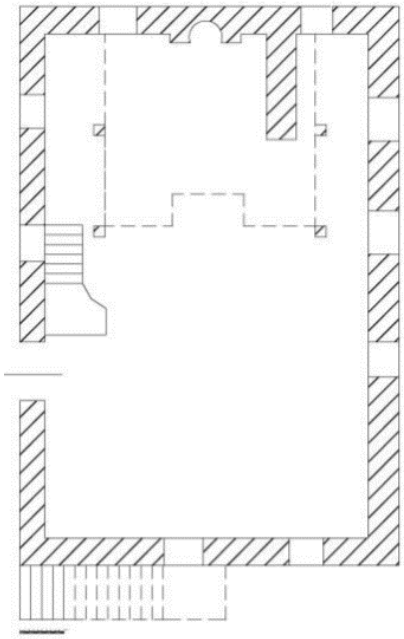

Çizim 2.308. Caminin Yıkılmadan Önceki Planı (Özkurt)

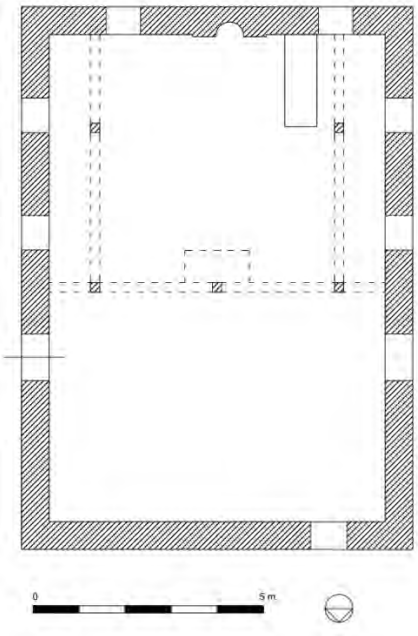

Çizim 2.309. Caminin Mevcut Planı

Son cemaat mekânı ve minaresi olmayan caminin yıkılan malzemelerinden ve eski fotoğraflardan hareketle iki katlı bir düzene sahip olduğu anlaşılmaktadır. Taştan örülen birinci kat (harim katı) üzerinde yükselen, çantı tarzda, kurtboğazı geçmelerle bağlanmış ikinci kat (mahfil katı), yapının dış mimarisini hareketlendirmektedir.

Caminin beden duvarlarında açılan dikdörtgen biçimdeki 8 pencereye, ahşap perdelerde yer verilen giyotin stildeki 12 pencere eşlik etmektedir.

Yapının harim mekanına, doğu cephenin ortalarında açılmış düz lentolu bir kapı ile ulaşılmaktadır. Harimin geneline hakimiyet kuran ve ibadet mekanının büyük bir bölümünü kaplayan kadınlar mahfilini taşıyan ahşap sütunlar, caminin ahşap destekli gibi algılanmasını sebebiyet vermektedir.

Güney duvardaki taş malzemeli mihrap nişi, kademeli bir biçimde yukarı doğru daralarak bölgenin karakteristik anlayışını sürdürmektedir. Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin ahşap minberinin, süpürgelik, aynalık ve köşk altı bölümü birleştirilerek bir bütünlük elde edilmiştir.

Eski fotoğraflar göz önüne alındığında giriş kapısının hemen güneyinde bulunan kıvrımlı bir merdivenle, ibadet mekanını "U" şekilde kuşatan, hatta güneyini de içerisine alarak kare plan oluşturan tek balkonlu kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Bu alana kuzeyde açılan ve bir merdivenle ulaşılan kapı ile de ulaşılır.

Cami, içten ahşap tavan, dıştan ise kiremit kaplı kırma bir çatı ile örtülmüştür **(Foto. 2.1157-1179)**.

Foto. 2.1157. Caminin Batı Cephesi (TKVTVKK)

Foto. 2.1158. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1159. Caminin Kuzey Cephesi (TKVTVKK)

Foto. 2.1160. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1161. Caminin Güneydoğu Cephesi (TKVTVKK)

Foto. 2.1162. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1163. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1164. Giriş Kapısı (karadeniz.gov.tr)

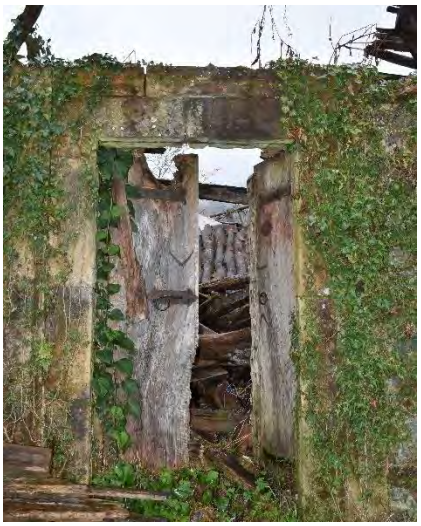

Foto. 2.1165. Giriş Kapısı

Foto. 2.1166. Harim Mekanı (Özyurt)

Foto. 2.1167. Üstten Harim Mekanı

Foto. 2.1168. Harimin Kuzeyi (TKVKK)

Foto. 2.1169. Harimin Kuzeyi Üstten

Foto. 2.1170. Caminin Mihrabı (TKVKK)

Foto. 2.1171. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1172. Caminin Minberi(TKVKK)

Foto. 2.1173. Caminin Minberi

Foto. 2.1174. Mahfile Çıkış Merdivenleri (TKVKK)

Foto. 2.1175. Kadınlar Mahfili (TKVKK)

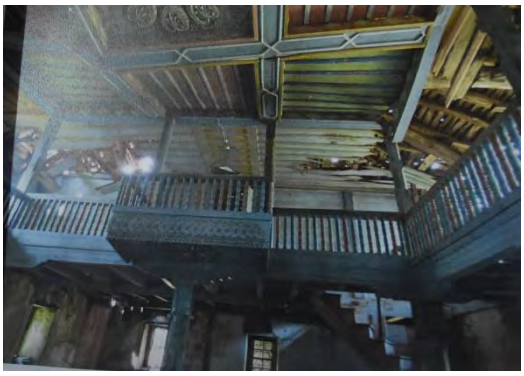

Foto. 2.1176. Kadınlar Mahfili (TKVKK)

Foto. 2.1177. Mahfilin Üstten Görünümü

Foto. 2.1178. Mahfil Balkonu (Karadeniz.gov.tr)

Foto. 2.1179. Balkonun Son durumu

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemesine rağmen iç mekânda minber, mahfil ve tavan süslemelidir.

Ahşap minberde süsleme, korkuluk ve köşk üzerinde toplanmıştır. Korkuluğu dolduran ve aralarına rozetler işlenen akantlı yürek motifleri üstte Mührü Süleyman ile tamamlanmıştır. Köşk bölümü ise iki hilal arasındaki yıldızlarla dekore edilmiştir **(Çizim 2.310) (Foto. 2.1180)**.

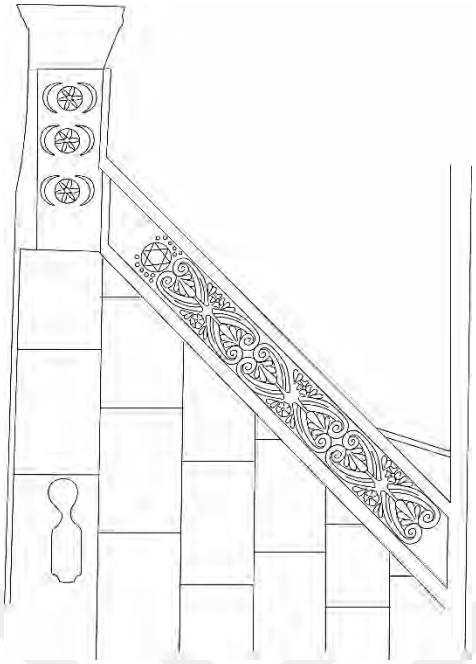

Çizim 2.310. Minber Süslemesi

Foto. 2.1180. Minber Süslemesi (Özyurt)

Yapının mahfilini taşıyan ahşap sütun üzerinde bölgenin vazgeçilmez bezemesi olan akantların meydana getirdiği yürekler tekrar edilmiştir **(Çizim 2.311) (Foto. 2.1181)**.

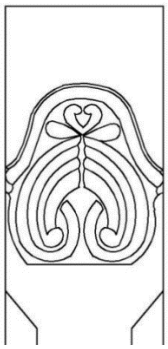

Çizim 2.311. Ahşap Sütun Süslemesi

Foto. 2.1181. Ahşap Sütun Süslemesi

Mahfil balkonunun altında bölgenin en önemli figüratif süslemelerini oluşturan kompozisyonlara yer verilmiştir. Üç bölüme taksim edilen balkon altının merkezine büyük bir yıldız motifi nakşedilmiştir. Yıldızın kollarından çıkan silmeler, diğer kola doğru kavis alıp birleşerek motifi, bir yaprak haline getirmiştir. Yaprak içleri stilize kaplumbağa figürleriyle doldurulurken kompozisyon, "C" kıvrımları, hilal ve yürekler ile desteklenmiştir. Ana süsleme, yan bölümlerden "S" kıvrımı, koç boynuzu ve üçgenlerle

ayrılmıştır. Birinci bölümün merkezinde yer alan stilize akreplere eşlik eden deniz atı, deniz kaplumbağası, koç boynuzu, üzerlik, "S" "C" kıvrım ve göz motifi, cami süslemelerinde ender görülen örneklemelerdendir.

Üçüncü bölümün merkezine yine akrep motifi işlenmiştir. Motif, üstten yengeç kıskacı ve laleyle, alttan ve yandan yıldız ve yüreklerle kompoze edilmiştir **(Çizim 2.312) (Foto. 2.1182-1183)**.

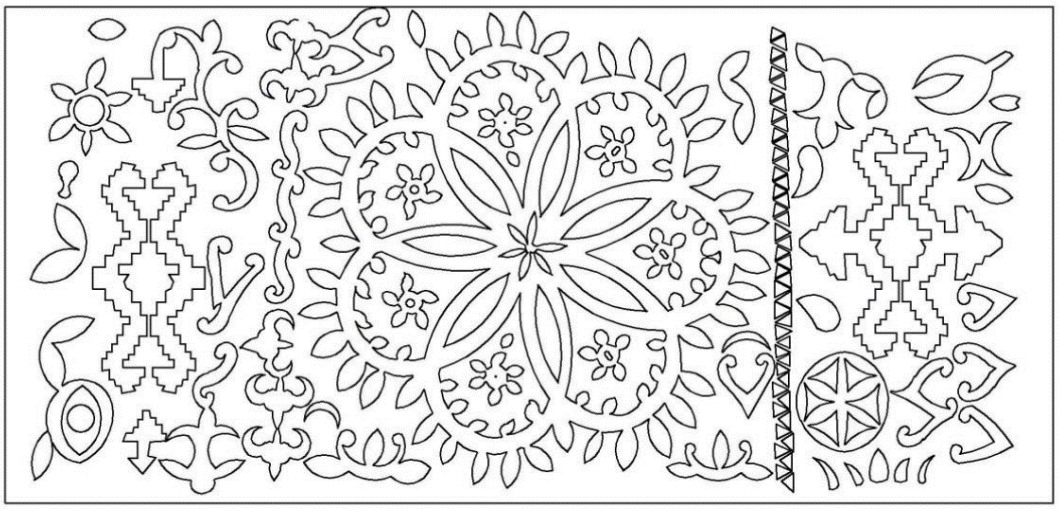

Çizim 2.312. Mahfil Balkon Altı Süslemesi (Özkurt)

Foto. 2.1182. Mahfil Balkon Altı Süslemesi (Özkurt)

Foto. 2.1183. Balkon Süslemesinin Son Durumu

İbadet alanının üzerini örten ahşap tavan, altı parçaya ayrılmıştır. Süslemenin uygulandığı orta bölümde, yürek motifleri bir madalyon oluşturacak şekilde dizilmiştir. Bu madalyon, dıştan yine aynı formu yansıtan akantlı yüreklerle çevrelenmiştir. Yüreklerden meydana gelen tavan göbeğindeki kompozisyonların aralarına "S" kıvrımlar ve gülbezekler serpiştirilmiştir **(Çizim 2.313) (Foto. 2.1184)**.

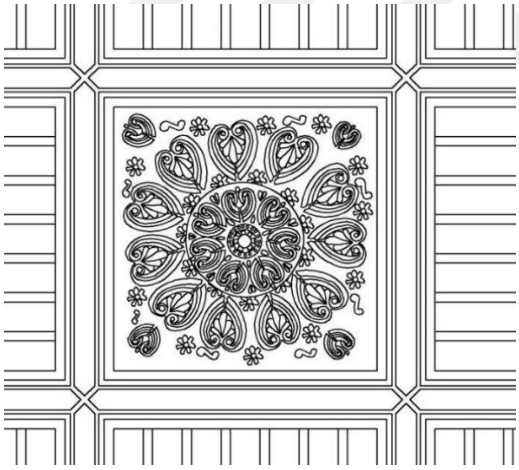

Çizim 2.313. Tavan Göbeği Süslemesi (Özkurt)

Foto. 2.1184. Tavan Göbeği Süslemesi (Özkurt)

Malzeme Teknik: Caminin harim katı moloz taştan, harim katı ise kestane ağacından çantı ve kurtboğazı tekniğinde inşa edilmiştir.

Ahşabın yoğun olarak kullanıldığı iç mimaride minber korkuluğu, taşıyıcı ve mahfil balkonunda oyma kabartma, köşk ve köşk altında ajur, tavanda ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.4.13. Kesmetaş Mahallesi Merkez Camii

Katalog No: 49

Çizim No: 2.314-331

Fotoğraf No: 2.1185-1231

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı merkez mahallelerinden olan ve kayıtlarda eski adı Mamul[1044] olarak geçen Kesmetaş Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.48)**.

Harita 2.48. Kesmetaş Mahallesi Camii (Google Earth)

Koordinatları: 41.085032-40.730398

İnceleme Tarihi: 23.03.2020

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının sağında yer alan dört satırlık Osmanlıca kitabeden yapının 1314/1897 tamir, Türkçe yazıttan ise 1990 yılında restore edildiği anlaşılmaktadır **(Foto. 2.1185)**.

Foto. 2.1185. Caminin Kitabesi

[1044] Yıldız, 45.

Kitabede;

Bu camii şerifin müceddidan tamir

İden ve darıfenadan darı

Bekaya rıhlet eyleyen ehli

İmanın ervahına el fatiha sene 1314-1897

Cami imamı, yapının ilk olarak ahşaptan yapıldığını, 1897'de ise büyük ölçüde tamir edildiğini ifade etmiştir ki, eserin vakıf kaydıda bu bilgiyi doğrulamaktadır. Arşivde 1753 tarihinde köyde cami yapılarak minber konulduğu ve daha sonra Mustafa Kızı Fatıma Hatun tarafından tahsis edilen parayla caminin yenilendiği, 1756'da ise Fatıma Hatun'a tevcih edildiği geçmektedir[1045].

Buna göre caminin, 1753 yılında yapılarak minber konulduğu ve Fatıma Hatun tarafından yeniden yapıldığı bilgisinden hareketle, bu tarihten önce de bir yapı olduğu ortaya çıkmaktadır. Zamanla caminin tahrip olması sebebiyle çeşitli tarihlerde ve 1897 yılında tamir edildiği, 1990'da ise restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır.

Caminin minaresi ise 1953 yılında eklenmiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu: Yapının kitabesinde veya kayıtlarında usta adına rastlanılmamıştır. Ancak bölge halkı, Ardeşen'den gelen laz ustalar tarafından caminin inşa edildiğini belirtmiştir.

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.1186).**

Foto. 2.1186. Kesmetaş Mahallesi Camii

[1045] Kul, 226. (VGMA, 1135-108 B 1169, 210).

Plan ve Mimari Özellikleri: Kuzeyde fevkani olan cami harim mekânı, 8,89 x 8, 75 m. ölçülerinde 65 cm. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. 3.52 m. derinliğindeki son cemaat mekânı, daha sonra kuzeye doğru 2.40 m. daha uzatılarak üst katı genişletilmiştir **(Çizim 2.314).**

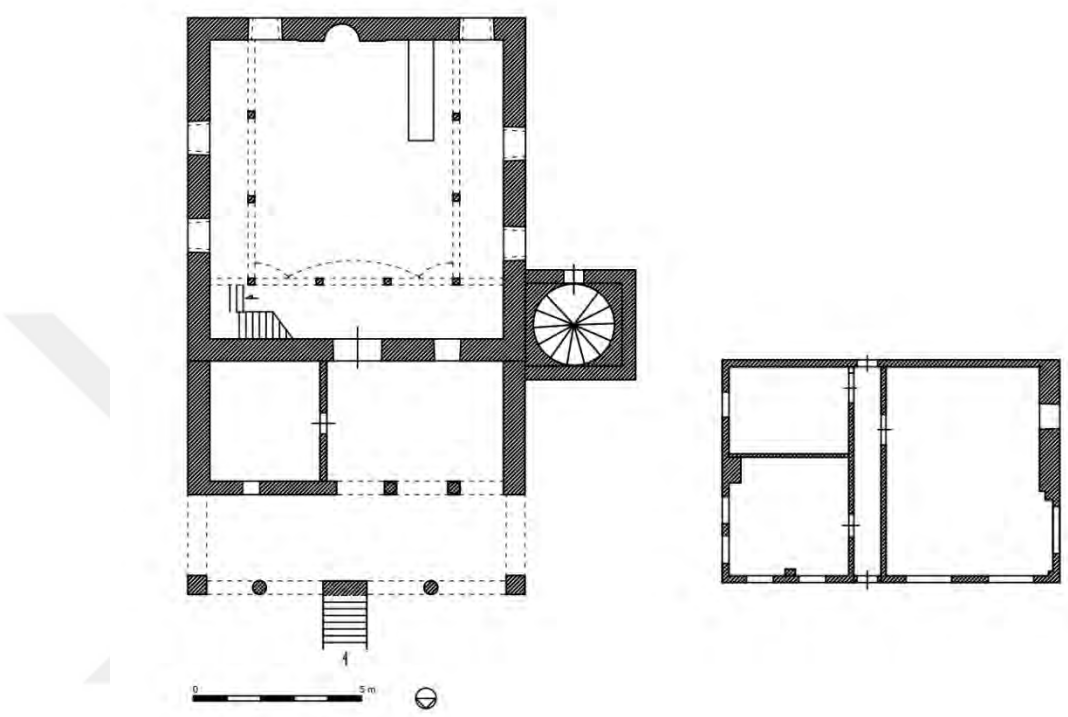

Çizim 2.314. Kesmetaş Mh. Merkez Camii Planı

Kesmetaş Camii'nin, güney, doğu ve batı cepheleri benzer şekilde düzenlenmiştir. Bu cephelerde açılan dikdörtgen söveli, iki katlı on iki (12) pencere ise iç mekânı aydınlatmaktadır.

Kuzeybatı köşeye konumlandırılan ve yeni dönem eklemesi olan minare, kare kürsü üzerinde, yivli gövdeli ve tek şerefeli bir form sergilmektedir.

Caminin kuzey cephesi iki katlı olarak tasarlanmıştır. Üst kat dikdörtgen sekiz pencere ile ışık alması sağlanmıştır.

Son cemaat mekânı, kuzeye doğru, üst katı taşımak amacıyla paye ve sütunlardan meydana gelen bir revakla genişletilmiştir. Bu revaktan son cemaat mahalline geçilmektedir. Son cemaat yerinin kuzeydoğusu bir oda şeklindedir. Tek pencereli mekâna, batı cepheden bir kapı açıklığı ile girilmektedir.

Harim mekânı ile son cemaat mekânı arasında iki bağlantı noktası vardır. Bunlardan birincisi pencere, ikincisi ise ibadet alanına geçişi sağlayan düz lentolu kapıdır.

Kapıdan girildikten sonra giriş aksında bulunan taş mihrabı, boyanarak mermer izlenimi verilmiştir. Aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralan mihrap nişi, tepede bir çan ile noktalanmış, mihrap iki yönden plasterler ile sınırlandırılmıştır.

Mihrabın doğusunda bulunan vaaz kürsüsü yenilenmiş olmasına karşılık batısındaki klasik özelliklerdeki minber, ahşap süslemesi ile orijinalliğini korumaktadır.

Harim mekanını üç yönden saran ve sekiz ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfilinin balkon hattı kıvrılarak "U" formun kanatlarına bağlanmaktadır. Kuzeydoğudaki "L" merdivenle ulaşılan mahfilin, kuzey duvarında açılan ve yine dışarıdan kuzeydeki merdivenle ulaşılabilen ikinci kat yer almaktadır. Bir dönem ilkokul olarak da hizmet veren ikinci kata gerek kuzeydeki merdivenlerden gerekse mahfilden girildikten sonra bir koridorla ulaşılmaktadır. Koridorun, batısında yer alan oda bugün misafirhane, imam odası ve toplantı yeri olarak, doğusundaki odalarından birisi mutfak, diğeri ise depo mahiyetinde olarak kullanılmaktadır.

Dıştan kiremit kaplı, kırma çatı ile kapatılan caminin harim mekânı, düz ahşap tavanla örtülmüştür **(Foto. 2.1187-1214)**

Foto. 2.1187. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1188. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1189. Minare Kaidesi

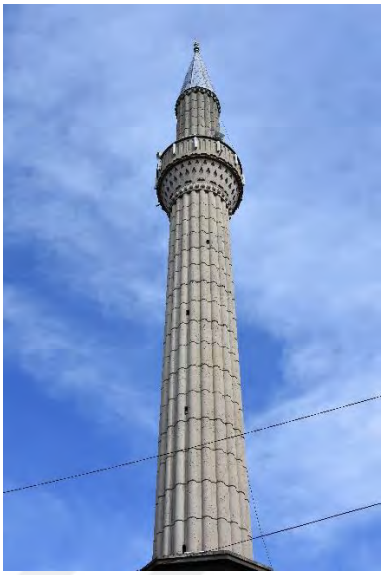

Foto. 2.1190. Minarenin Gövdesi ve Şerefesi

Foto. 2.1191. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1192. Kuzey Cephedeki Revak

Foto. 2.1193. Kuzeydoğu Köşedeki Oda

Foto. 2.1194. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.1195. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.1196. Harim Giriş Kapısı ve Pencere

Foto. 2.1197. Harim Mekanı

Foto. 2.1198. Harim Mekanı

Foto. 2.1199. Harim Mekanı

Foto. 2.1200. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1201. Caminin Minberi

Foto. 2.1202. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1203. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1204. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1205. Kadınlar Mahfilinin Batı Kolu

Foto. 2.1206. İkinci Kat İçin Dış Merdiven

Foto. 2.1207. Geçiş Koridoru ve Mahfil Kapısı

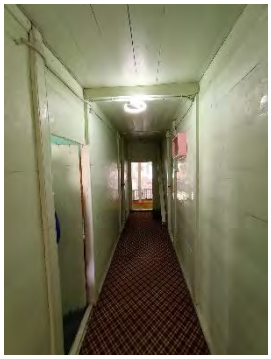

Foto. 2.1208. Geçiş Koridoru ve Mahfil Kapısı

Foto. 2.1209. Batıdaki Oda

Foto. 2.1210. Batıdaki Oda

Foto. 2.1211. Muftak Bölümü

Foto. 2.1212. Depo Bölümü

Foto. 2.1213. Çatı İçten Görünüm

Foto. 2.1214. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri

Dış mimarisi yalın olan caminin iç mimarisinde kapı kanatlarından başlayan ve belli noktalarda yoğunlaşan bir bezeme uygulanmıştır.

Yapının harimine giriş sağlayan orijinal kapı kanatları yerinden sökülerek üst kattaki oda kapılarında kullanılmıştır. Tek kanat halindeki kapı, altlı üstlü iki pano halindedir. Alt panonun merkezinde yer alan eşkenar dörtgen, üstte ve altta koç boynuzu motifi ile tamamlanmıştır. Üst panonun ortasında yer alan gülbezek motifi, kademeli bir çember ile kuşatılmıştır. Bu çemberden çıkan ışınsal çubuklar, kompozisyonu bütünde bir güneş kursuna çevirmiştir. Dıştan yine çember ile kuşatılmış olan ışınsal çubuklar, dört köşede devam edip üstten geçerek çembere düğümlenmiştir **(Çizim 2.315) (Foto. 2.1215)**.

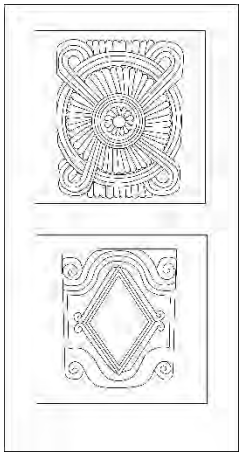

Çizim 2.315. Batı Odanın Kapı Kanadı

Foto. 2.1215. Batı Odanın Kapı Kanadı

Cami içerisindeki minber, süsleme kompozisyonları ile birlikte bölgenin karakteristiğini üzerinde taşımaktadır **(Çizim 2.316) (Foto. 2.1216)**.

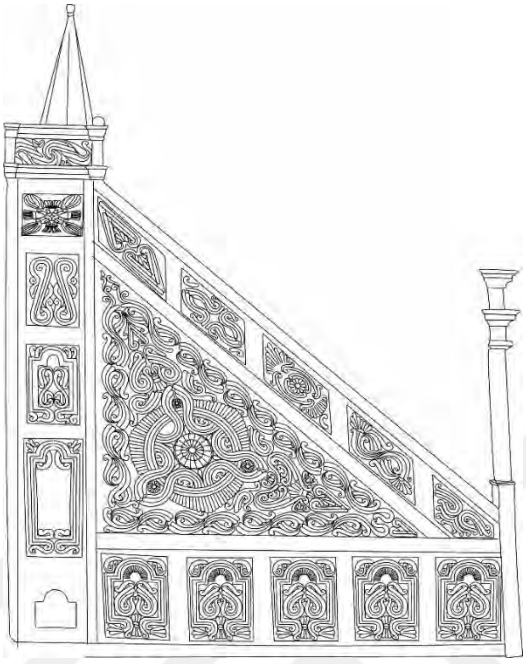

Çizim 2.316. Cami Minberi Genel

Foto. 2.1216. Cami Minber Genel

Minberin kapı tacı, bitkisel ve geometrik süslemenin uyum içerisinde verildiği yerdir. Bir pencere formunda tasarlanan tacın başlangıcındaki iki papatya motifinin hemen üstünde yer alan eşkenar dörtgen (zar) bitkisel motiflere kısmen fon konumundadır.

Tacın ortasına tatbik edilen üç "S" kıvrımına üstte eşlik eden gülbezek motifi, dışta ışınsal çubukların yarım daire oluşturduğu kompozisyonla desteklenmiştir. Tacın sınırlarını belirleyen silmeler ise altta, aşağıda yukarıya kıvrılarak "S" biçimini almış ve üst bölüme kadar "S" geçmeler şeklinde devam etmiştir. Tepelikte yine "S"lerle süslenmiştir **(Çizim 2.317) (Foto. 2.1217)**.

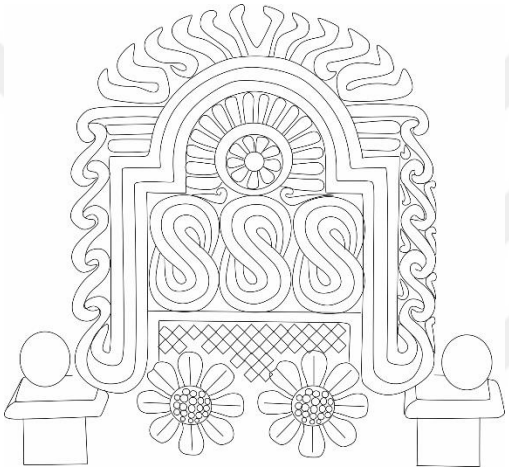

Çizim 2.317. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.1217. Minber Kapı Tacı

Dikey üçgenden oluşturulan aynalık bölümü, minberin en güzel bezeme alanını oluşturur. Merkezdeki büyük madalyon motifinin ortasına kabara biçiminde işlenen gülbezek, dıştan bir çember ile çevrelenmiştir. Çembere, alttan ve üstten geçerek bağlanan akantlar, içten dışa doğru birbirine yakınlaşıp uzaklaşarak (kıvrım alarak) sonlanmıştır. Bu yakınlaşma ve uzaklaşmada meydana gelen boşluklara kabara gülbezekler konularak kompozisyon nihayetlendirilmiştir. Madalyon, üst ve sağ alt köşeye yürek motifleri, akantlar, "S" ve "C" kıvrımlarından meydana gelen kompozisyonla yayılırken dıştan akantlı "S" kıvrımlar bu genişlemeyi sınırlandırmaktadır **(Çizim 2.318) (Foto. 2.1218)**.

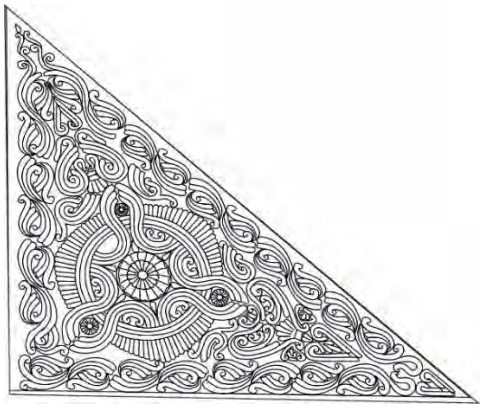

Çizim 2.318. Minber Aynalık

Foto. 2.1218. Minber Aynalık

Süpürgelik bölümü yatay eksende beş panoludur. Benzer süslemeye sahip olan panolar birer pencere formunda dizayn edilmiştir. Pencereyi oluşturan silmeler, altta dışa kıvrılarak akantla tamamlanırken iç bölüm, akant yapraklarının kıvrımıyla meydana gelen yüreklerle dolgulanmıştır **(Çizim 2.319) (Foto. 2.1219)**

Çizim 2.319. Minber Süpürgelik

Foto. 2.1219. Minber Süpürgelik

Minberin korkuluk bölümü beş ayrı panodan meydana gelmektedir. Birinci pano, akantların oluşturduğu koç boynuzu, ikincisi akantlı "S", üçüncüsü, gülbezeği kuşatan "C" kıvrım ve akantlar, dördüncüsü sırt sırta yerleştirilmiş "S", beşincisi ise akantlı yüreklerle kompoze edilmiştir **(Çizim 2.320-324) (Foto. 2.1220-1224)**.

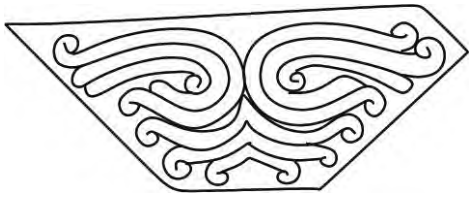

Çizim 2.320. Birinci Pano

Foto. 2.1220. Birinci Pano

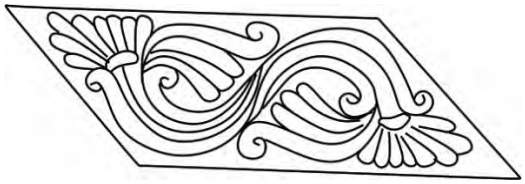

Çizim 2.321. İkinci Pano

Foto. 2.1221. İkinci Pano

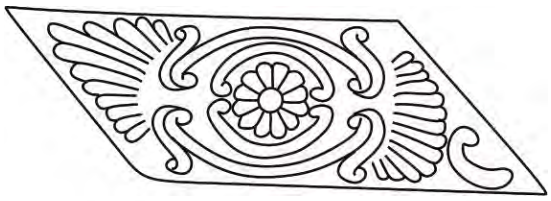

Çizim 2.322. Üçüncü Pano

Foto. 2.1222. Üçüncü Pano

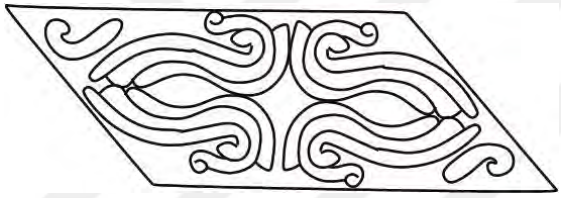

Çizim 2.323. Dördüncü Pano

Foto. 2.1223. Dördüncü Pano

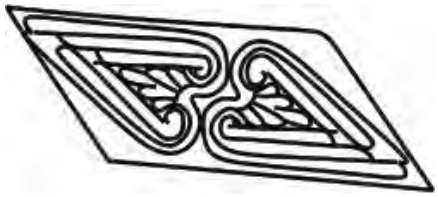

Çizim 2.324. Beşinci Pano

Foto. 2.1224. Beşinci Pano

Minber süslemeleri, köşk ve köşk altı bölümünde de devam etmektedir. Köşk birbirine geçme şeklinde birleştirilen akantlı "S"lerle, köşk altı dört dikey pano ile bezenmiştir. Birinci pano Balıkçılar Köyü Camii minberinde de görülen arma motifidir. İkinci panoda sırt sırta yaslanmış "S" kıvrımlarının altta, içe volütlenerek yürek motifine dönüştüğü bezeme görülmektedir. Üçüncüsü pencere tasarımındadır. Pencereyi meydana getiren çerçevenin içi, "S"lerin meydana getirdiği yürek ve tepesinden çıkan akantlarla

kompoze edilmiştir. Son pono üçüncü panonun çerçevesini tekrarlayarak, üstte ve altta "S" ve "C"lerle hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.325-329) (Foto. 2.1225-1229)**.

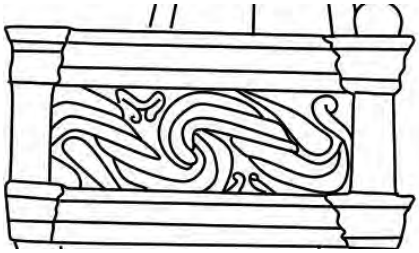

Çizim 2.325. Köşk Bölümü

Foto. 2.1225. Köşk Bölümü

Çizim 2.326. Köşk Altı Birinci Pano

Foto. 2.1226. Köşk Altı Birinci Pano

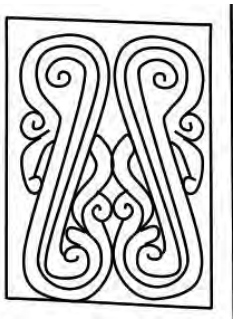

Çizim 2.327. Köşk Altı İkinci Pano

Foto. 2.1227. Köşk Altı İkinci Pano

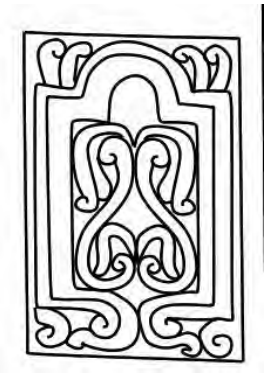

Çizim 2.328. Köşk Altı Üçüncü Pano

Foto. 2.1228. Köşk Altı Üçüncü Pano

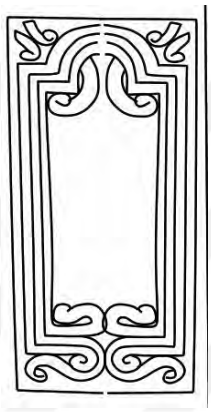

Çizim 2.329. Köşk Altı Dördüncü Pano

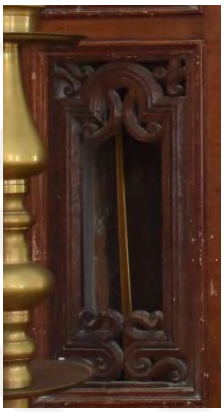

Foto. 2.1229. Köşk Altı Dördüncü Pano

Mahfil balkonun altında bulunan tezyinatta yürek motifleri dairesel olarak merkezde yer alan gülbezek motifini çevrelemektedir. Benzer bir uygulamaya tavan göbeğinde de rastlanmaktadır. İki sıralı dairesel formdaki yürek motifleri, merkezdeki dikey "S" sarkıtlarının etrafı sarmaktadır. Bu kompozisyonların araların konulan koç boynuzları ve volütlü kıvrımlar, dıştan "S"lerle kuşatılmıştır **(Çizim 2.330-331) (Foto. 2.1230-1231)**.

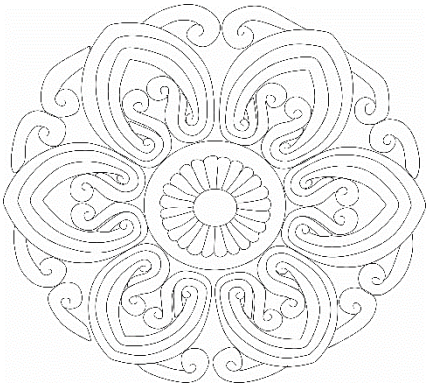

Çizim 2.330. Mahfil Balkon Altı Süslemesi

Foto. 2.1230. Mahfil Balkon Altı Süslemesi

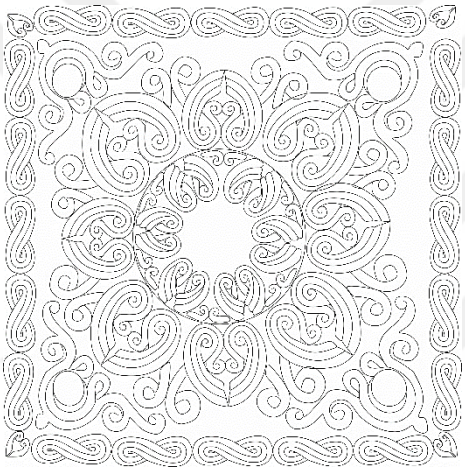

Çizim 2.331. Tavan Göbeği Süslemesi

Foto. 2.1231. Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin iç ve dış mimarisi tamamen boyalı olduğu için inşa malzemesi tam olarak anlaşılmasada, yer yer dökülen boyalardan kesme taştan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Batıda yükselen minaresi ise betonarmedir.

İçeride süsleme farklı tekniklerle yapılmıştır. Tavan göbeği, mahfil balkon altında çakma, minber kapı tacı, köşk ve köşk altı ajur, minberin aynalık, süpürgelik ve korkuluk kısmında ise oyma kabartma tekniği uygulanmıştır.

2.4.14. Yeşiltepe Köyü Camii

Katalog No: 50

Çizim No: 2.332-334

Fotoğraf No: 2.1232-1258

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı Yeşiltepe Köyü'nde (Toleniç-Tolonis)[1046] yer almaktadır **(Harita 2.49)**.

Harita 2.49. Yeşiltepe Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.58949- 40.482595

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Cami ile ilgili herhangi bir kitabeye veya vakıf kaydına ulaşılamamıştır. Yapının giriş cephesindeki tanıtım levhasında 1897 yılında inşa edildiği geçmektedir **(Foto. 2.1232)**. Mevcut olan caminin büyük çapta yenilendiği açıktır ancak kapı kanatları orijinalliğini korumaktadır.

Bölge halkı, cami için tarihi bir yapı olduğunu ancak sonradan yenilendiğini ifade etmiştir.

[1046] Saraç, 247.

Foto. 2.1232. Tanıtım Levhası

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve aktif olarak kullanılmaktadır **(Foto. 2.1233)**.

Foto. 2.1233. Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, fevkani bir düzende inşa edilmiştir. 11,85 x 7,25 m. ve 70 cm. duvar kalınlığıdaki alt kat üzerinde yükselen cami harimi, dikdörtgen formda tek kubbeli bir şema sergilemektedir. 12, 06 x 7,24 m. ve 0.62 m. duvar kalınlığındaki yapının kadınlar mahfilinin üzeri ise 2,30 m. çapında iki kubbe ile kapatılmıştır **(Çizim 2.332-333)**.

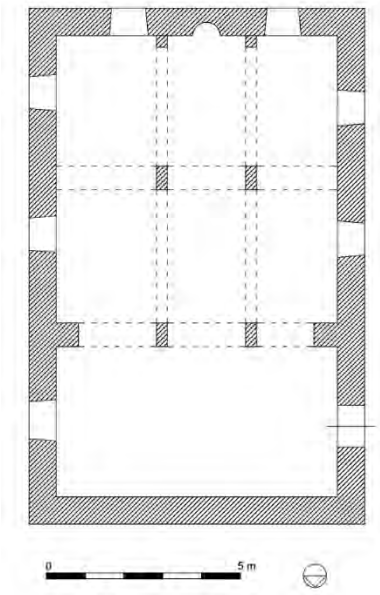

Çizim 2.332. Yeşiltepe Köyü Camii Alt Kat Planı

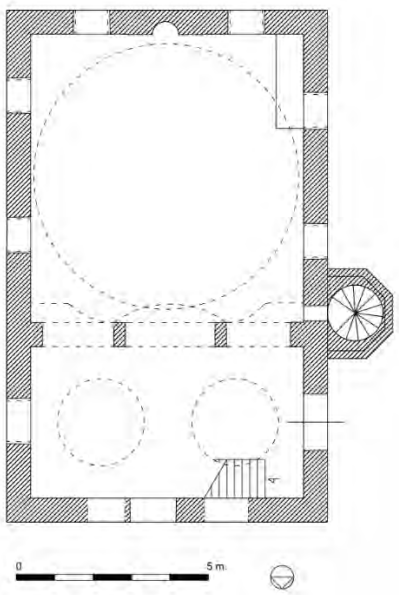

Çizim 2.333. Yeşiltepe Köyü Camii Planı

Caminin alt kat ile birlikte dış mimarinde cepheler birbirin tekrar eden bir düzenleme gösterir. Alt katta kuzey cephe hariç, duvarlar üzerinde açılan dikdörtgen söveli mazgal pencereler, caminin iki katlı dikdörtgen biçimdeki 14 penceresi ile üç katlı bir görünüm sergilemektedir. Caminin kuzeyi, diğer cephelerden farklı olarak alt katta bir, üst katta iki pencerelidir.

Yapının batı cephesinin ortalarında bulunan ve 1965 yılında eklenen minaresi, beşgen kürsülü, çokgen gövdeli, tek şerefelidir. Minarenin doğusundaki basit bir kapı ile bugün kadınların namaz kıldığı yer olan alt kata girilmektedir. Derinlemesine uzanan iç mekânda üst örtüyü taşıyan kalın payeler dikkat çeken ilk hususdur. Güneydeki iki paye arasına konulan ahşap mihrabı ise herhangi bir özellik göstermemektedir.

Caminin harim mekanına yapının batısına sonradan eklenen ve son cemaat mekânı işlevi gören alandan geçilmektedir. Kare planlı bu alandan orijinal kapı kanatları ile ibadet alanına girilir. İbadet mekânında duvarlar ve kubbe içerisindeki kalemişi bezemeler yeni dönem eklemeleridir. Güneyde bulunan mihrabı, altta üç büyük, üstte beş küçük kademe ile yukarı doğru daralmaktadır. Nişi üç yönden sınırlandıran sade silme, dıştan boya ile yapılmış bir bordürle kuşatılmıştır. Mihrabın doğusundaki ve batısındaki vaaz kürsüsü ve minberi yenilenmiştir.

Harimin kuzeyinde bulunan kadınlar mahfili, ikisi duvar payesi olmak üzere dört paye tarafından taşınmaktadır. Giriş kapısının karşısındaki düz bir merdivenle kıvrımlı balkon hattına sahip olan mahfile çıkılmaktadır **(Foto. 2.1234-1257)**.

Foto. 2.1234. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1235. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1236. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.1237. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1238. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1239. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1240. Caminin Minaresi

Foto. 2.1241. Alt Kat Giriş Açıklığı

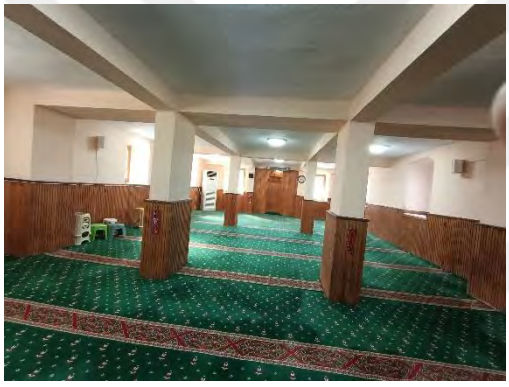

Foto. 2.1242. İç Mekan Kuzeyden Güneye

Foto. 2.1243. İç Mekan Güneyden Kuzeye

Foto. 2.1244. Alt Mekân Mihrabı

Foto. 2.1245. Harime Giriş Odası (SCY)

Foto. 2.1246. Harim Kapısı ve Kanatları

Foto. 2.1247. Harim Mekânı

Foto. 2.1248. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.1249. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.1250. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1251. Caminin Minberi

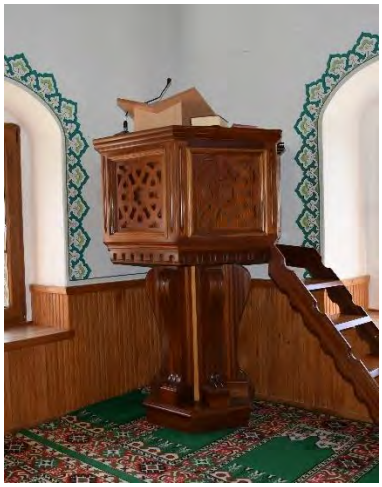

Foto. 2.1252. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1253. Kadınlar Mahfili ve Taşıyıcı Payeleri

Foto. 2.1254. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1255. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1256. Kadınlar Mahfili Kubbesi

Foto. 2.1257. Harim Mekânı Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi bezeme açısından oldukça yalındır. İç mekândaki kalemişi ve yazılar özgün değildir.

Yapının orijinal olduğunu düşünülen ve bölgedeki diğer yapılarda da karşılaşılan kapısı iki ahşap kanattan meydana gelmektedir.

Kapı kanatlarında üstte üçgen bir alınlık altındaki dikdörtgen kartuş iki yandan boğumlu sütüncelerle sınırlandırılmıştır. Alt panoda da devam eden bu özellik, ortada bir plaster ile ayrılmıştır **(Çizim 2.334) (Foto. 2.1258)**.

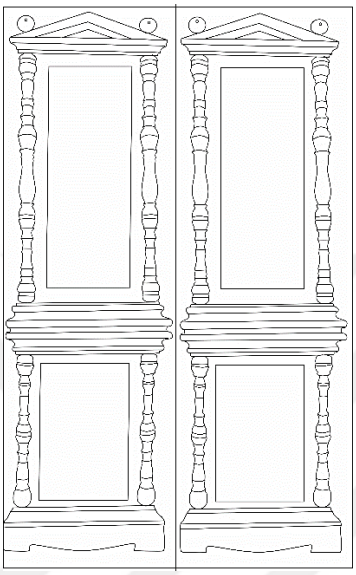

Çizim 2.334. Harim Kapı Kanatları

Foto. 2.1258. Harim Kapı Kanatları

Malzeme Teknik: Düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilen yapının kapı kanatlarında çakma tekniği uygulanmıştır.

2.4.15. Erenler Köyü Camii

Katalog No: 51

Çizim No: 2.335-337

Fotoğraf No: 2.1259-1284

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı Erenler Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.50).**

Harita 2.50. Erenler Köyü Camii (Google Earth)

Koordinatları: 41.091496-40.831771

İnceleme Tarihi: 02.04.2021

Tarihçesi: Cami mihrabının üzerindeki yazıta göre, *"küllema dehale aleyha zekeriyyel mihrab 1317/1899"* tarihinde inşa edilmiştir. Bir diğer kitabe, minber kapısının arkasında olup "*18 Şubat Cabir 1356/1937"* tarihini vermektedir. Bu tarih minberin eklenme tarihi olmalıdır. İki yazıt dışında herhangi bir kayıda ulaşılamamıştır. Cami hakkında gerçekleştirilen çalışmalarda yapım tarihi olarak 1930'lar gösterilmiştir[1047] **(Foto. 2.1259-1260)**.

[1047] Terzioğlu, 41.

Foto. 2.1259. Mihraptaki Kitabe

Foto. 2.1260. Minberdeki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Caminin, beden duvarlarında ve çatısında çökmeler mevcuttur. Harim mekânı da harap durumdadır. Eserin kurtarılabilmesi için acilen restore edilmesi gerekmektedir **(Foto. 2.1261)**.

Foto. 2.1261. Erenler Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 8,13 x 6,98 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planda, 0,60 m. duvar kalınlığında, ahşap destekli olarak yapılmıştır **(Çizim 2.335)**.

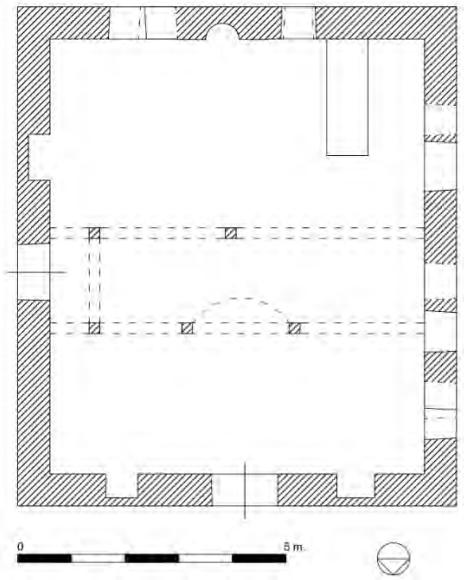

Çizim 2.335. Erenler Köyü Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanan caminin, sarmaşıklara teslim olan beden duvarları, doğu cephe hariç birbirini tekrar etmektedir. Doğu cepheyi farklı kılan özellik ise ikinci kat seviyesinin tamamen ahşaptan örülmüş olmasıdır. Yapıya hareketlilik kazandıran, dikdörtgen söveli oniki pencere, kuzey cephe dışında diğer diğer yönlere dağılmıştır. Bu pencerelerden doğudakiler ikinci kat seviyesinde olup güney ve batıdakiler altlı üstlü yerleştirilmiştir.

Minaresi ve son cemaat yeri bulunmayan caminin harim mekanına doğu ve batıda açılmış iki kapı ile geçilmektedir. Kapılardan geçildikten sonra içeride kuzey ve doğu duvarında nişlere yer verilmiştir. Bu durumla bölgede yaygın değildir.

Kuzey giriş kapısı ekseninde iki pencere arasına konumlandırılan taş mihrabı, bölgenin genel karakterini yansıtan, aşağıdan yukarıya doğru daralan bir biçim özelliği göstermiştir. Mihrabın doğusunda bulunan ve askıda duran ahşap minber, klasik özellikte ele alınmış olsa da köşk kısmı daha kısa tutulmuştur.

Harimin kuzeyini dolduran kadınlar mahfili, dört ahşap sütun tarafından taşınmakta ve doğu kolu giriş kapısına kadar uzanarak kısa bir "L" formuna dönüşmektedir. Mahfile çıkış merdivenleri ise yıkılmıştır.

Yapı, içten ahşap tavan dıştan ise iki yöne meyilli kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1262-1280)**.

Foto. 2.1262. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1263. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1264. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1265. Doğu Cephe Mahfil Seviyesi

Foto. 2.1266. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1267. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1268. Kuzey Giriş Kapısı

Foto. 2.1269. Doğu Giriş Kapısı

Foto. 2.1270. Harim Mekânı

Foto. 2.1271. Harim Mekânı

Foto. 2.1272. Harim Mekânı

Foto. 2.1273. Harim Mekânı

Foto. 2.1274. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1275. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1276. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1277. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1278. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1279. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1280. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir süsleme uygulanmamasına rağmen iç mekânda, beden duvarları, minber ve tavanda bezeme anlayışına yer verilmiştir.

Beden duvarlarında açılan pencerelerin kenarları "S ve C" kıvrımlarıyla kuşatılmıştır. Bunun dışında mihrabın kenarında, nişte ve mahfil seviyesinde boya ile yüzeye nakşedilmiş, çeşitli ağaç dalları tespit edilmiştir. Ancak, hangi ağacı temsil ettiği saptanamamıştır **(Foto. 2.1281-1282).**

Foto. 2.1281. Pencere Kenar Süslemeleri

Foto. 2.1282. Ağaç Dalları

Ahşap minberin bezemeleri, korkuluk ve köşk altında yoğunlaşmıştır. Korkuluk, "S" kıvrımlarla doldurulmuş, köşk altına ise bir adet rozet çiçek yerleştirilmiştir **(Çizim 2.336) (Foto. 2.1283).**

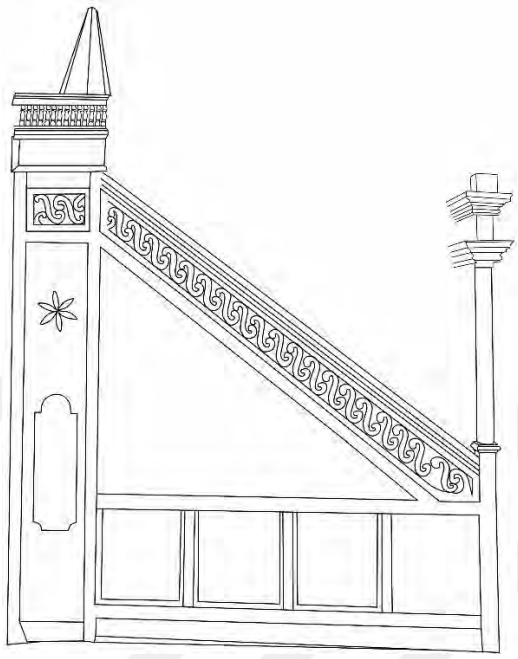

Çizim 2.336. Minber Süslemesi

Foto. 2.1283. Minber Süslemesi

Ahşap tavanın kare göbeninin merkezindeki "S" sarkıtın etrafı "S" kıvrımlarıyla çevrelenmiş, "S"nin etrafına ise yürekler ve çiçek rozetler serpiştirilmiştir **(Çizim 2.337) (Foto. 2.1284)**.

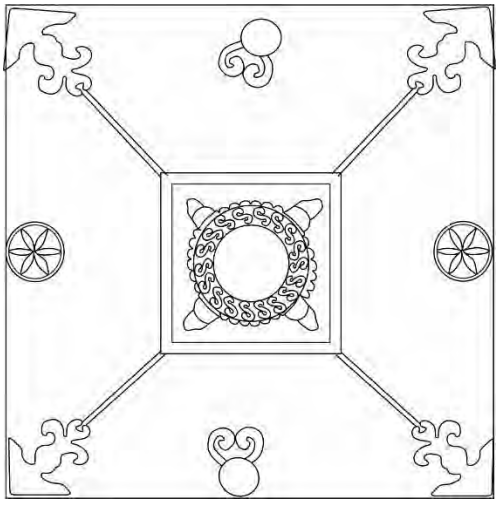

Çizim 2.337. Tavan Süslemesi

Foto. 2.1284. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Cami, moloz taş duvar tekniği ile örülmüş olup doğu duvarda ahşap kullanılmıştır. Süslemede ise beden duvarlarında boyama, minberde ajur, tavanda ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.4.16. Yalı Mahallesi Orta Camii

Katalog No: 52

Çizim No: 2.338

Fotoğraf No: 2.1285-1300

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı olan Yalı Mahallesi'nde (Galata-Kuvalyoz)[1048] bulunmaktadır **(Harita 2.51)**.

Harita 2.51. Yalı Mahallesi Orta Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.091824-40.736115

İnceleme Tarihi: 23.03.2020

Tarihçesi: Cami ile ilgili herhangi bir kitabe ve arşiv kayıdı söz konusu değildir. Tarihi ile ilgili tek bilgi açılış beratı ve tanıtım levhasında geçen 1900 tarihidir **(Foto. 2.1285)**.

Foto. 2.1285. Cami Girişi Üzerinde Yer Alan Tanıtım Levhası

[1048] Yıldız, 44.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1286)**

Foto. 2.1286. Yalı Mahallesi Orta Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazinin düzleştiği alana inşa edilen cami, imam evi ile birlikte tasarlanmış olup dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi durmaktadır. 9, 92 x 7,94 m. ebatlarıyla dikdörtgen bir form sergileyen yapının duvar kalınlığı 50 cm.'dir **(Çizim 2.338)**.

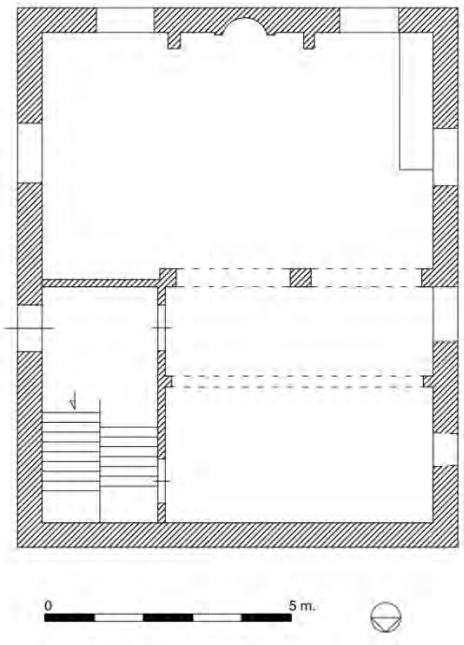

Çizim 2.338. Yalı Mahallesi Orta Camii Planı

Minaresi ve son cemaat mekânı bulunmayan caminin dış mimarisi de oldukça sıradandır. Herhangi bir özellik sergilemeyen beden duvarlarından kuzey cephe sağır bırakılmış, diğer yönlerde açılan yuvarlak kemerli 5 pencere ile harimin aydınlatılması sağlanmıştır. Kuzebatı köşedeki açıklık ise tek üst kat penceresidir.

Yapının dış cephesine bakıldığında iki katlı bir pencere sistemi algılansa da üst pencereler imam evine aittir.

Caminin doğu cephesinin ortalarına açılan sade bir kapı ile geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Harimin iç hacminden alınarak yapılan mekânın kuzeyindeki merdivenlerle kadınlar mahfiline, doğusundaki kapıyla ibadet mekanına geçilmektedir. Yalın görünümdeki ibadet mekanının ortasında bulunan kare paye, güney, doğu ve batıdaki duvar payeleri ile birlikte üst örtünün yükünü zemine aktarmaktadır. Güneyde iki paye arasına konumlandırılan mihrap, sade bir nişten ibarettir. Mihrabın batısındaki ahşap minber ise özgünlükten ve gösterişten uzaktır. Vaaz kürsüsü ise bulunmamaktadır.

Harimin kuzeyinde bulunan kadınlar mahfiline, geçiş koridorundaki merdivenle çıkılmaktadır. Balkonsuz mahfil aynı zamanda imam evi ile de bağlantılıdır.

Düz tavanlı cami, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1287-1300)**.

Foto. 2.1287. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1288. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1289. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1290. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1291. Caminin Doğu Cephesi ve Giriş Kapısı

Foto. 2.1292. Geçiş Mekânı

Foto. 2.1293. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1294. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1295. Harim Mekanı

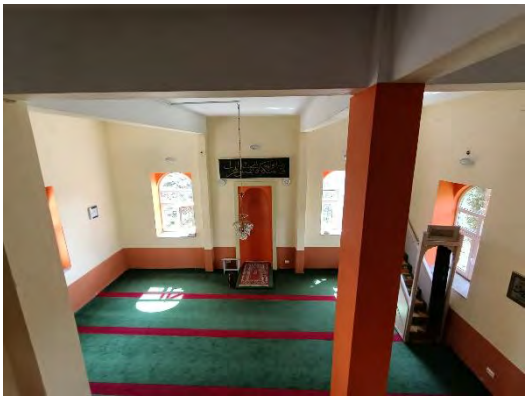

Foto. 2.1296. Harim Mekanı

Foto. 2.1297. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1298. Caminin Minberi

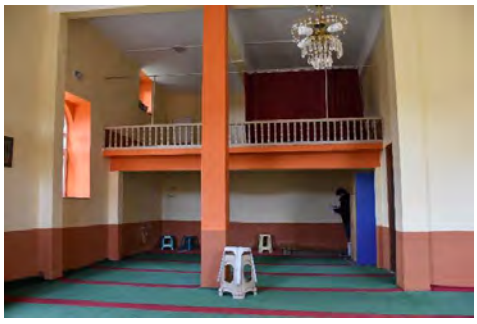

Foto. 2.1299. Kadınlar Mahfili ve Taşıyıcı Paye

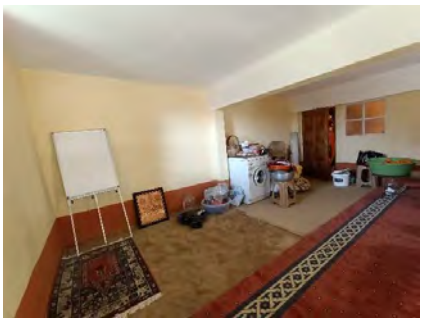

Foto. 2.1300. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Orta Camii hem iç hem dış mimaride gösterişten uzak ve yalındır.

Malzeme Teknik: Cami, betonarme malzemeden inşa edilmiştir.

2.4.17. Limanköy Merkez Camii

Katalog No: 53

Çizim No: 2.339-352

Fotoğraf No: 2.1301-1342

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı olan ve eski adı Akrotir[1049] olarak geçen Limanköy'de bulunmaktadır **(Harita 2.52)**.

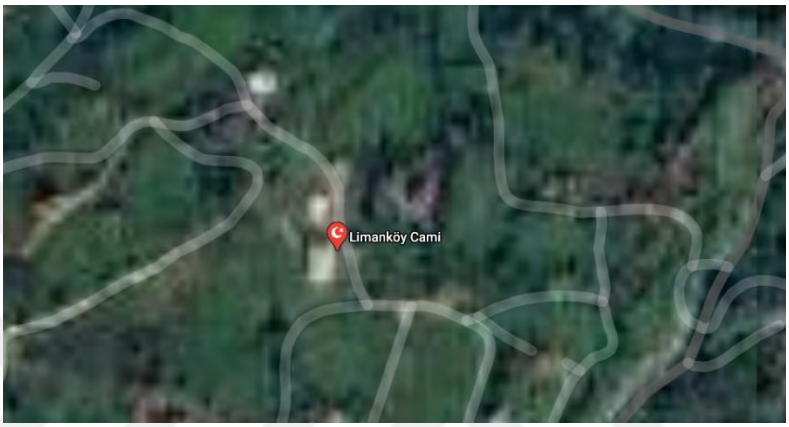

Harita 2.52. Limanköy Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: 41.073410-40.679270

İnceleme Tarihi: 23.03.2020

Tarihçesi: Cami üzerinde üç Osmanlıca ve bir günümüz Türkçesi ile hazırlanmış dört kitabesi bulunmaktadır. Yapı girişinin soluna yerleştirilen mermer Türkçe tanıtım levhasında *"Limanköy Merkez Camii Y.T. 1899"* ibaresi geçmektedir. Diğer kitabeler caminin ikinci katında, minberinde ve mahfilindedir.

İkinci katta bulunan ve mahfile geçiş sağlayan kapının üzerinde bulunan yazıtta *"Amel-i (Rizeli?) Çebirzade Hacı Tahir sene 1325/1907",* minberde, *"Bismillahirrahmanirrahim, La İlahe İllalah Muhammeden Rasulullah Şefî-il Halik fi el haşr muhammed sahibü'l-minber",* vaaz kürsüsünde ise "*Kul'il-hakka ve illâ fesküt (ya hayır söyle ya da sus)*" yazılıdır **(Foto. 2.1301-1304)**.

Kitabeleri dışında yapı ile ilgili iki vakıf kaydı tespit edilmiştir. Akrotır (Limanköy) şeklinde geçen iki kayıttan birincisi 1872 tarihli olup mescide minber konulmasıyla

[1049] Yıldız, 43.

ilgiliyken ikincisinde, 1902 yılına aittir ve köyde yeniden inşa olunan mescit için bin beş yüz kuruş bağışlandığı bilgisi aktarılmaktadır[1050].

Cami, arşiv ve kitabelerinden hareketle, 1872 tarihinden önce burada bir yapının olduğu ve içerisine minber konulduğu, 1902'de ise yenilendiği anlaşılmaktadır. Yapı üzerindeki 1902 tarihi de bunu doğrulamaktadır.

Foto. 2.1301. Mermer Levha

Foto. 2.1302. İkinci Katta Bulunan Kitabe

Foto. 2.1303. Minber Kitabesi

Foto. 2.1304. Vaaz Kürsüsü Kitabesi

Usta Adı veya Usta Grubu: Çebirzade Hacı Tahir

Bugünkü Durumu: Cami son dönemlerde restore edilmiş ve ibadete açılmıştır **(Foto. 2.1305)**.

[1050] Güvelioğlu, 33, (VGM. Arşivi, Defter No: 585, s. 105; Rize Şer'iye Sicili, 1496, 106-107, VGM. Arşivi, Defter No: 594, s. 222; Rize Şer'iye Sicili, 1504, 157).

Foto. 2.1305. Limanköy Merkez Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Denize nazır konumda hafif eğimli arazide bulunan cami, düz bir alana oturtulması amacıyla kuzeyde bir bodrum kat üzerine inşa edilmiştir. 9, 86 x 4, 26 m. ebatlarındaki bordum katın üzerine derinlemesine dikdörtgen planda 12, 54 x 10,07 m. ölçülerinde ve 60 cm. duvar kalınlığında yapılmıştır. Kuzede iki katlı son cemaat mekânı ise 4,72 m. derinliğe sahiptir **(Çizim 2.339-341)**.

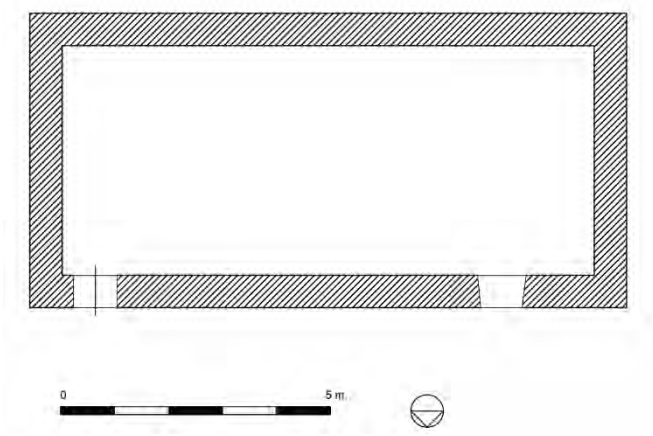

Çizim 2.339. Limanköy Merkez Camii Alt Kat Planı

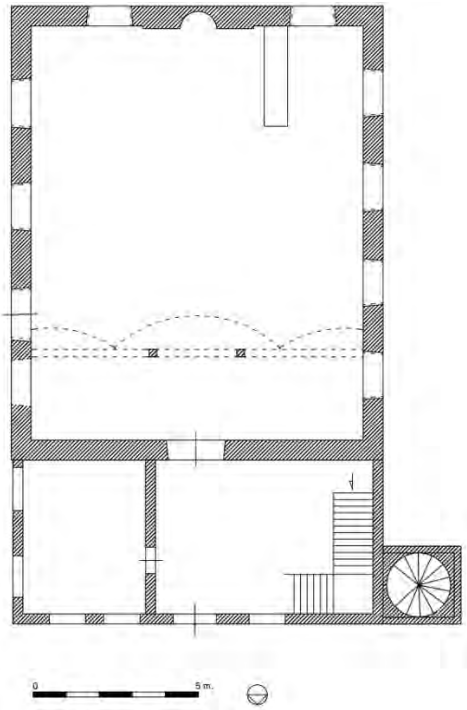

Çizim 2.340. Limanköy Merkez Camii Planı

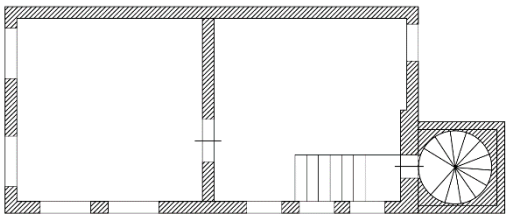

Çizim 2.341. Limanköy Merkez Camii Üst Kat Planı

Yapının alt katında farklı bir mimari özellik söz konusu değildir. Kuzey cephede iki açıklığa sahip olan bodrum katının kuzeydoğusunda kapısı, kuzeybatısında ise mazgal penceresi vardır.

Yapıyı meydana getiren beden duvarları birbirinin tekrarı niteliğinde olup farklı bir nitelik ortaya koymamaktadır. Cepheleri hareketlendiren tek unsur, doğu, batı ve güney cephelerde açılan, dikdörtgen söveli iki katlı pencere sistemidir. Bu 19 pencereden, üst kattakilerin 8'inde farklı olarak alçı şebeke kullanılmıştır. Caminin kuzeybatı köşesine konumlanlandırılan minaresi, yüksek bir kare kaide üzerinde yivli gövdeli, tek şerefeli olarak yükselmekte ve caminin yenileme çalışmalarında eklendiği düşünülmektedir.

Dikdörtgen planlı ve 14 pencere ile aydınlatılan iki katlı son cemaat mekânı sonradan eklenmiştir. İki yönlü merdiven ve sade bir kapı ile ulaşılan bu mekân, iki birimden oluşmaktadır. Birinci alan, son cemaat mekânı olarak değerlendirilmekte ve batısındaki "L" merdivenle ikinci kata çıkılmaktadır. Doğudaki birim ise bir oda şeklinde tasarlanmıştır.

Son cemaat mekânından, gösterişten uzak sade bir kapı ile harime geçilmektedir. Bugün aktif olmayan ve caminin doğu cephedesinde açılan bir kapı vasıtasıyla da geçiş sağlanmıştır.

İbadet alanında ilk dikkat çeken husus, iç mekânın aydınlık ve ferah bir anlayışa sahip olmasıdır. Bu durum, cephelerde açılan pencerelerin yanı sıra yapı tezyinatında kullanılan renklerde sağlanmıştır.

Güneyde iki pencere arasına yerleştirilen taş mihrabı, bölgenin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. İki yönden mermer izlenimi kazandırılmış yivli plasterlar ile sınırlandırılan niş, aşağıdan yukarıya doğru kademeli bir biçimde daralmaktadır. Mihrabın iki yanında bulunan ve orijinalliği ile ön plana çıkan minber ve konik gövdeli vaaz kürsüsü, renk ve desen kurgusuyla yapıya değer kazandırmaktadır.

Harimin kuzeyinde, kıvrımlı balkon hattına sahip olan kadınlar mahfilinin ağırlığı, profilli yastıklara oturan iki ahşap sütun tarafından zemine aktarılmaktadır. İbadet mekânından çıkış bulunmayan mahfile, son cemaat mekanındaki merdivenle ulaşılmaktadır. Merdivenlerle üst kata çıkıldıktan sonra geçiş mekanına gelinmektedir. Bu mekândan mahfile, doğudaki odaya ve batıdaki minareye erişilmektedir.

Dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan caminin ibadet mekânı üzeri ahşap bir tavana sahiptir **(Foto. 2.1306-1331)**.

Foto. 2.1306. Bodrum Katı Giriş Açıklığı

Foto. 2.1307. Bodrumun İçi

Foto. 2.1308. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1309. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1310. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.1311. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1312. Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.1313. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1314. Son Cemaat Mekânı Merdivenleri

Foto. 2.1315. Son Cemaat Mekânı ve Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1316. Batıdaki Oda

Foto. 2.1317. Harim Mekanı

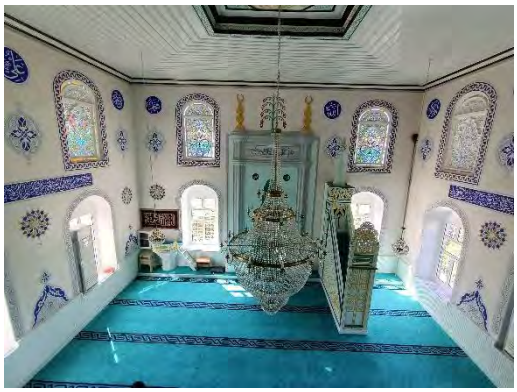

Foto. 2.1318. Harim Mekanı

Foto. 2.1319. Harim Mekanı Doğu Cephesi

Foto. 2.1320. Harim Mekanı Batı Cephesi

Foto. 2.1321. Harim Mekânı

Foto. 2.1322. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1323. Caminin Minber

Foto. 2.1324. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1325. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1326. Mahfile Çıkış Merdiveni

Foto. 2.1327. Üst Kat Geçiş Mekanı

Foto. 2.1328. Üst Kat Doğu Oda

Foto. 2.1329. Üst Kat Mahfil Kapısı

Foto. 2.1330. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1331. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi bezeme açısından yalın olup iç mimaride ise kapı, beden duvarları, minber, vaaz kürsüsü ve tavanda olmak üzere yoğun bir bezeme ile karşılaşılmaktadır.

Caminin üst katta, kadınlar mahfiline geçiş sağlayan kapının dikdörtgen alınlığı üzerinde, akant yapraklarının meydana getirdiği, karşılıklı yerleştirilmiş yüreklerle

kompoze edilen bir pano bulunmaktadır. Bu parça, muhtemelen orijinal kapıdan kalmadır **(Çizim 2.342) (Foto. 2.1332)**.

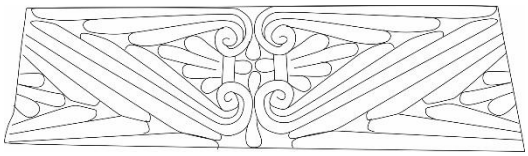

Çizim 2.342. Kapı Alınlığı

Foto. 2.1332. Kapı Alınlığı

İç mimaride beden duvarlarını hareketlendiren ve orijinal olmayan kalemişlerinde rumi-palmet, gülbezek, münhani ve zencerek geçmeler görülürken mihrabın üzerinde yükselen kiraz ağacı, bölgenin tekil örneği olması açısından önem teşkil etmektedir **(Çizim 2.343) (Foto. 2.1333)**.

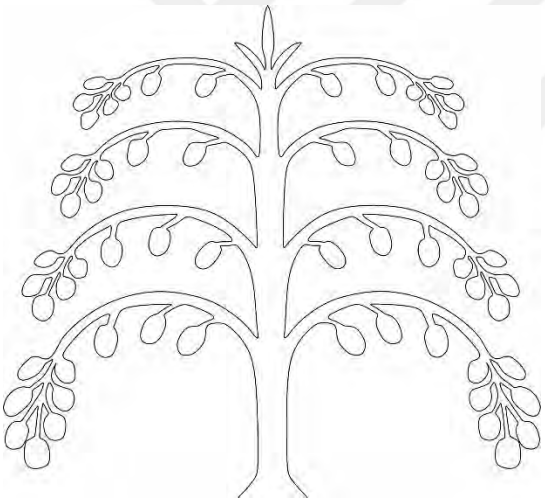

Çizim 2.343. Kiraz Ağacı Motifi

Foto. 2.1333. Kiraz Ağacı Motifi

Bölgenin süsleme karakteristiğini yansıtan ahşap minber, sonradan boyanmıştır **(Çizim 2.344) (Foto. 2.1334).**

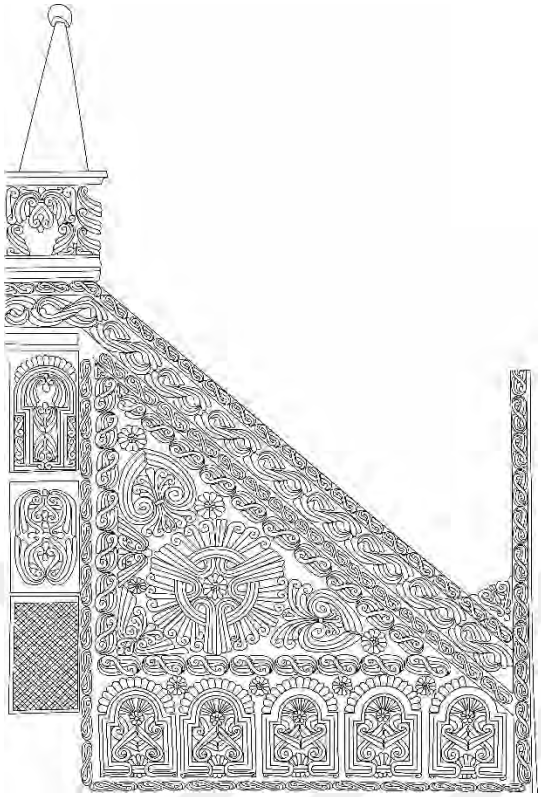

Çizim 2.344. Minber Genel

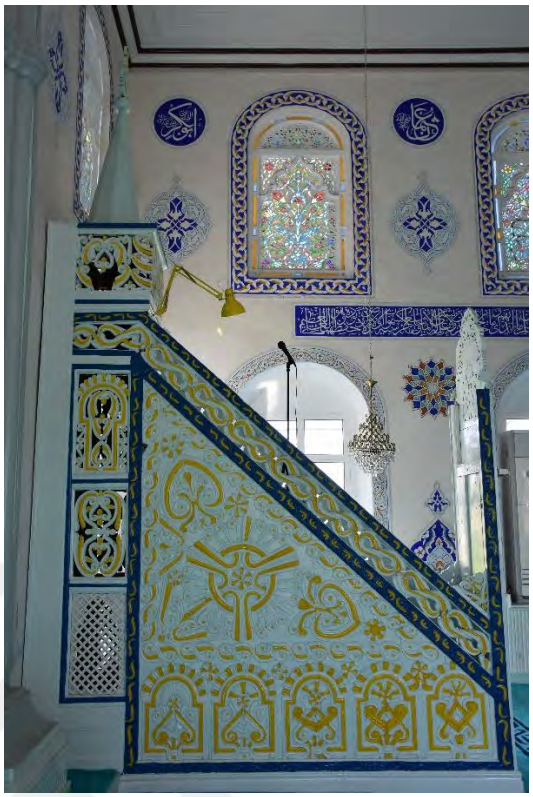

Foto. 2.1334. Minber Genel

Minberin kapısını meydana getiren sövelere, akantlı "S" kıvrımları tatbik edilirken iki kanatlı kapı, ikisi boş olmak üzere altı panodan oluşmaktadır. Üst panolar, altlı üstlü konulmuş palmet dolgulu yüreklerle donatılmıştır. Alt panolar ise yürek ve altından çıkan koç boynuzunun volütleri arasındaki açıklığın giderek daralmasıyla yüreğe dönüşen bir kompozisyona sahiptir.

Kapı tacının merkezinde yer alan ve karşılıklı yerleştirilen iki zarif, akantlı "S"lerin üstündeki kavisli son akant dilimi, aşağıda volütlenerek ortada tekrar akant dilimini taşımaktadır. "S"ler üzerindeki gülbezek, kompozisyonu bir pencere formu biçiminde çevreleyen silmenin yuvarlak tepelik/kemer kısmına yerleştirilmiştir. Tepeliği dıştan yarım daire biçiminde kuşatan basit yapraklar, ışınsal çubuk görünümündedir. Tacdaki süsleme, kapı sövelerinin üzerinden başlayan "S"lerle sınırlandırılmıştır. Bu "S"ler, kenarlarda akantlara çanak görevi görürken tepede yürek halini almıştır **(Çizim 2.345) (Foto. 2.1335)**.

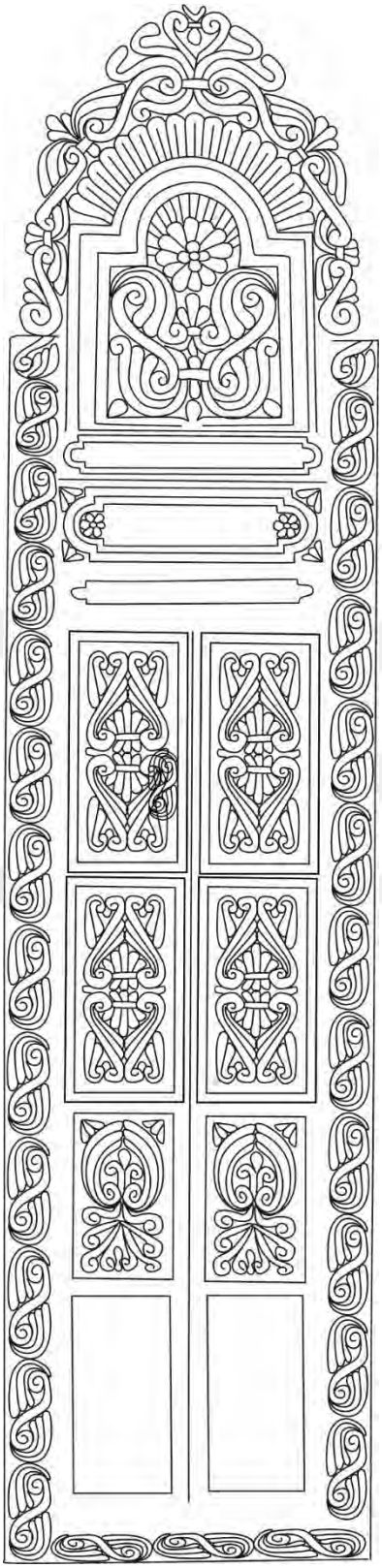

Çizim 2.345. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1335. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalık bölümününe hâkim olan madalyon motifi, bölgenin vazgeçilmez desen kurgusudur. Madalyonun ortasında yer alan gülbezek, dıştan bir çemberle kuşatılmıştır. Bu çembere alttan ve üstten geçerek kenetlenen akantlar, bazı yerlerde düz, bazı yerlerde ise volütle sonuçlanmıştır.

Madalyonu, üç yönden destekleyen yürek motifleri, üst ve sağ alt köşede içleri akantlarla dolgulanırken, çanak (üst) kısmından da çıkan akantlar iki yana volütlenerek nihayetlenmiştir. Sol ve sol alt köşede ise akantlar, içte volütlenerek hayat ağacı görünümü kazanmıştır. Bu bezemeler dışında aralara savrulmuş gülbezekler, aynalığın süsleme anlayışını tamamlarken kompozisyon, akantlı "S" kıvrımları ile belirginleştirilmiştir **(Çizim 2.346) (Foto. 2.1336)**.

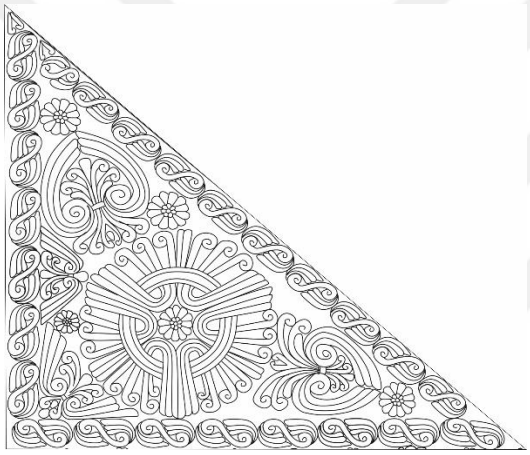

Çizim 2.346. Minber Aynalık Bölümü

Foto. 2.1336. Minber Aynalık Bölümü

Süpürgelik, yatay eksende birbirini tekrar eden beş panodan oluşmakta ve aynalık bölümü ile bir bütünlük göstermektedir. Bu alanı dıştan "S" kıvrımlar belirlemiştir. Panoyu oluşturan ve pencere formunu yansıtan çerçevelerin tepelik bölümü basit yaprak dizilimiyle hareketlendirilmiştir. Panoların içleri ise farklı kompoze edilmiştir. En altta, çerçevenin kavis alarak dışarı kıvrıldığı yerde birbirine kenetlenmiş akantlar, bunun üzerinde volütlü akantların meydana getirdiği yürek ve bezemeyi üstte çapraz olarak kesen volütlü akantlar ile C kıvrımları, üstte gülbezek ve ışınsal çubuklar ile kompozisyon tamamlanmıştır **(Çizim 2.347) (Foto. 2.1337)**.

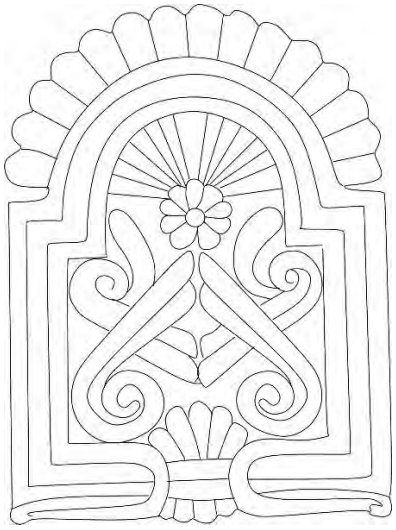

Çizim 2.347. Süpürgelik Bölümü

Foto. 2.1337. Süpürgelik Bölümü

Korkuluk bölümü, benzer süslemesi ve farklı boyanmış renkleriyle dikkat çekmektedir. İçi akantlı "S" dolgulu iki dar bordür ile sınırlandırılan akantlı "S" kıvrımları, kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar devam ederek korkuluk bölümünü dekore etmektedir **(Çizim 2.348) (Foto. 2.1338)**.

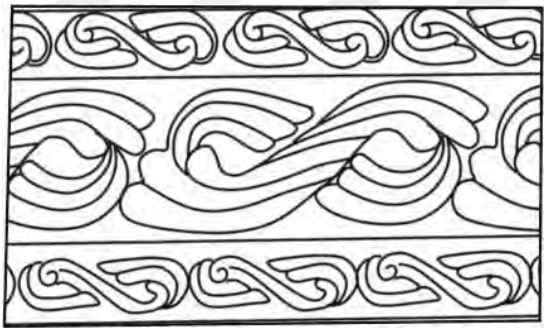

Çizim 2.348. Korkuluk Bölümü

Foto. 2.1338. Korkuluk Bölümü

Minberin genel süsleme programını devam ettiren bir diğer alan köşk ve köşk altı bölümüdür. Köşk volütlü akantların yanı sıra yürek motifinin alt kısmından çıkan ve iki yana dökülen akantların ortada lotus biçimini aldığı bir kompozisyonla bezenmiştir **(Çizim 2.349) (Foto. 2.1339)**.

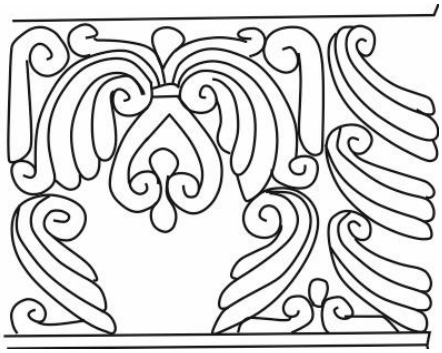

Çizim 2.349. Köşk Bölümü Bezemesi

Foto. 2.1339. Köşk Bölümü Bezemesi

Köşk altı bölümü dikey üç panoludur. Birinci pano, diğer minberlerde de görülen mantar tipi bir çerçevenin, tepeliği basit yapraklarla, yan kısımları "S"lerle, içi ise yürek ve akantlarla kompoze edilmiştir. İkinci panoya altlı üstlü yüreklerden çıkan akantlar, üçüncüsüne ise çıtakari süsleme işlenmiştir **(Çizim 2.350) (Foto. 2.1340)**.

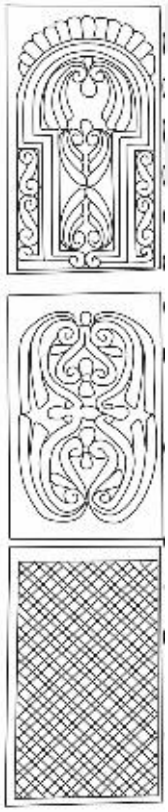

Çizim 2.350. Köşk Altı Panoları

Foto. 2.1340. Köşk Altı Panoları

Caminin bir diğer bezemeli mimari unsuru vaaz kürsüsüdür. Üçgen kaideli kürsününün, kademeli silmeli gövdesinden üç cepheli korkuluk kısmına geçilmektedir. Korkuluğun ortasında bulunan ve beyzi kartuş içerisine alınan yazıtın bir yanında gülbezek, diğer yanında yürek motifi işlenmiştir. Bu kompozisyonun etrafı ise yürek ve akantlı "S"lerle kuşatılmıştır. Diğer cephelerde ise benzer süslemeler tekrar edilmiştir. Korkuluk ile gövde, akantlı "S" kıvrımlarının yer aldığı bir bordür ile ayrılmıştır **(Çizim 2.351) (Foto. 2.1341)**.

Çizim 2.351. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1341. Vaaz Kürsüsü

Yapının son bezemeli alanı, kare içerisine alınarak vurgulanan ahşap tavan göbeğidir. Göbeğin merkezinde yer alan dikey konumlandırılmış "S" kıvrımlar, sarkıt biçiminde ele alınmıştır. Sarkıtın etrafı, dairesel biçimde akantlı yüreklerle kuşatılırken bu süsleme dıştan, birinci sırada karşıklı yerleştirilmiş "S" kıvrımları, ikinci sırada ise "S"lerin meydana getirdiği yüreklerle çevrelenmiştir. Süsleme çıtalarla sınırlandırılarak sekizgene dönüştürülmüştür. Sekizgen kompozisyonu kaplayan akantlı "S" işlemeler, sekizgeni dışa doğru genişletmiştir. Sekizgenin dört köşesine nakşedilen akantlı "S"ler, yürekler, "C"ler ve akantlar ile form karaye tamamlanmıştır. En dışta ise akantlı "S"lerin tekrar edildiği kuşak, bütün göbeğin sınırını belirleyen bordür olmuştur **(Çizim 2.352) (Foto. 2.1342)**.

Çizim 2.352. Tavan Göbeği Süslemesi **Foto. 2.1342.** Tavan Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Yonu taşından inşa edilen caminin bodrum katında betorname malzeme kullanıldığı görülmektedir. Süsleme programında ise farklı teknikler bir arada kullanılmıştır. Beden duvarlarında kalemişi ve alçı, minberde, oyma, ajur, vaaz kürsüsünde ve tavanda ise sadece oyma tekniği uygulanmıştır.

2.4.18. Çeşmeli Köyü Camii

Katalog No: 54

Çizim No: 2.353-356

Fotoğraf No: 2.1343-1367

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı Çeşmeli Köyü'nde (Raşod)[1051] Sırt/Merkez Mahallede yer almaktadır **(Harita 2.53)**.

Harita 2.53. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0106-40.7249

İnceleme Tarihi: 20.03.2020

Tarihçesi: Çeşmeli Köyü Camii'nin harim giriş kapısının sağ ve sol üst köşesinde iki tarih bulunmaktadır. Tarihlerden biri oldukça silinmiş olup 1328/1910, diğerinde ise 1344/1925 olarak okunmuştur **(Foto. 2.1343-1344)**.

Foto. 2.1343. Silik Olan Yazıt (1328)

Foto. 2.1344. 1344 Tarihli Yazıt

[1051] Yıldız, 45.

Cami ile ilgili yapılan çalışmalarda bu tarihler 1228/1812 ve 1244/1828 şeklinde belirtilmiş[1052], yapı ile ilgili tutulan raporlarda da tekrar edilmiştir. Yapının tanıtım levhasında ise 1700 yılı temel atma tarihi olarak verilmiştir.

Yapının üzerindeki kitabelerdeki rakamın verilişi bölgede yayın olarak kullanılan "3" sayısıdır. Bununla birlikte yapının mimari ve süsleme özellikleri dikkate alındığında, 1700, 1812, 1828 tarihlerinin yapı için çok erken olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, 1719 tarihli vakıf kaydında cami ile birlikte bir de mektep zikredilmektedir[1053]. Bir diğer vakıf kaydında 1760 tarihinde mescit olan camiye minber eklenerek camiye dönüştürüldüğü ortaya konulmaktadır. Ayrıca kayıtlar 1810 tarihine kadar da devam etmektedir[1054].

Sonuç olarak caminin 1700'de temel atılmasının gerçekleştirilmiş olduğu, 1719'da ibadete açıldığı kabul edilse bile kitabelerden hareketle 1910'da 1925'te esaslı bir onarım geçirdiği ve süsleme programının değiştiği söylenebilir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: 1993 yılında restorasyon geçiren caminin zemininde çökmeler olup bugün kullanılmamaktadır **(Foto. 2.1345)**.

Foto. 2.1345. Çeşmeli Köyü Camii Genel

[1052] Özkurt, 97.
[1053] Kul, 231-232. (VGMA. 1148-102, N 1167, 190).
[1054] Kul, 232. (VGMA. 1135-108, 1 Z 1173, 210).

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir topografyanın kısmen düzleştiği alana bir zemin hazırlanarak oturtturulan cami, 7,64 x 6,57 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ve 0,60 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Caminin kuzeyinde bulunan iki katlı son cemaat mekânı ise 6,76 x 4,11 m. ebatlarında ve 0,54 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.353)**.

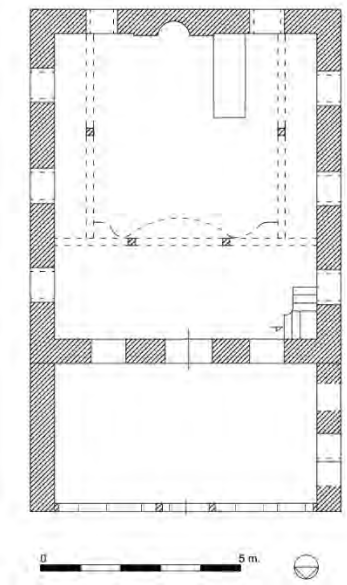

Çizim 2.353. Çeşmeli Köyü Camii Planı

Kuzey-güney istikametinde uzanan caminin beden duvarlarında açılan dikdörtgen formlu 18 pencere, harim mekanını aydınlatmak için yeterli ışığı içeri aktarmaktadır. Giyotin tipindeki bu pencerelerden kuzey yönü dışındakiler iki katlıdır. Son cemaat mekânı ise doğu cephe hariç altlı üstlü pencerelerle dışa açılmaktadır.

Minaresi bulunmayan caminin, son cemaat mekanına ahşap bir kapı açıklığı ile ulaşılmaktadır. Dikdörtgen plandaki bu alanın, cami beden duvarları ile birleşim yerleri ve zemininden hareketle sonradan eklendiğini anlaşılmaktadır.

Son cemaat mekânından düz lentolu bir açıklık ile ibadet mekanına geçilmektedir. Giriş ekseninde bulunan taş mihrabı, kademeli bir biçimde yukarı daralarak bölgenin karakteristik özelliğini devam ettirmektedir. Mihrabın doğusunda bulunan ahşap minberin, süpürgelik ve köşk altı bölümü olmadığı gibi köşk kısmı da yarım kesilerek duvara giydirilmiştir. Vaaz kürsüsü ise konik gövdesi ve dört köşeli korkuluk kısmı ile güneydoğu köşedeki yerini almıştır.

Cami harimini etkisi altına alan kadınlar mahfili, iki koldan kıble duvarına kadar uzanak “U” şemasını tamamlamış olmasına karşılık güney duvarını da içerisine almaktadır. Dört serbest ahşap sütun ile taşınan ve kıvrımlı balkon hattına sahip mahfile, güneybatı köşedeki zarif “L” merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin kuzeyindeki kapı ile ikinci kata geçiş sağlanmaktadır.

Camiyi içten korumaya alan düz ahşap tavan, dıştan kırma çatı ile örtülmüştür **(Foto. 2.1346-1363)**.

Foto. 2.1346. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1347. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.1348. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1349. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1350. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.1351. Harime Geçiş Kapısı

Foto. 2.1352. Harim Mekânı

Foto. 2.1353. Harim Mekânı

Foto. 2.1354. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1355. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1356. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1357. Caminin Minberi

Foto. 2.1358. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1359. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1360. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1361. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1362. Son Cemaat Mekanı Üst Kat

Foto. 2.1363. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Cami, dış mimaride sadeliğini korurken, iç mimaride mihrap, minber ve ahşap tavanda karşılaşılan süsleme programları ve farklı renk boyaları iç mekânı hareketlendirmektedir.

Farklı renklere boyanan mihrabın üstünde ve köşe boşluklarında karşılaşılan, ayyıldız, Mührü Süleyman ve saat motifi maviye boyanarak belirginliği azaltılmış olsa da bölge için önemlidir **(Çizim 2.354) (Foto. 2.1364)**.

Çizim 2.354. Mihrap Üzerindeki Motifler

Foto. 2.1364. Mihrap Üzerindeki Motifler

Minberin kapı tacında görülen ve "maşrabiye tekniği" ile yapılan bezemesel detaylar, yatay ve dikey eksende yerleştirilerek birbirlerini tamamlayan bir kompozisyon oluşturmaktadır **(Foto. 2.1365)**.

Foto. 2.1365. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Cami harim mekanına renkleri ve desenleriyle farklılık kazandıran süsleme programı, ahşap tavanda yoğunlaşmıştır. Ahşap tavan göbeğinin merkezinde yer alan yıldız motifinin kollarına birer hilal yerleştirilerek aralarına stilize palmetler işlenmiş ve ana kompozisyon meydana getirilmiştir. Bu kompozisyon dıştan dört köşesinde stilize palmetlerin yer aldığı bir diğer sekizgen ile çevrelenmiştir. İç içe geçmiş sekizgenleri, dıştan çıtalarla sınırları belirlenmiş dört bordür kuşatmıştır. Güney yönündeki ilk üç bordür ayyıldız ile dolgulanmış, son bordüre ise "*Bismillahirrahmanirrahim/ / La ilahe illallah, Muhammed'en resulullah/ Er-Rizku Al'Allah"* yazısı işlenmiştir. Diğer yönlerdeki bordürler, farklı renklerdeki üçgenlerle dolgulanarak genel kompozisyonla uyumu sağlanmıştır.

Kadınlar mahfilinin hemen üzerindeki bir diğer çökertme tavan göbeğinde, benzer bir uygulama yeniden tatbik edilmiştir. Sekizgen tavan göbeğinin merkezinde yer alan yıldız motifinin aralarına üçgenler nakşedilmiştir. Bu sekizgeni dıştan kuşatan birinci karenin köşelerinde ayyıldız, ikinci karenin kenarlarına ise üçgenler boyanmıştır **(Çizim 2.355-356) (Foto. 2.1366-1367)**.

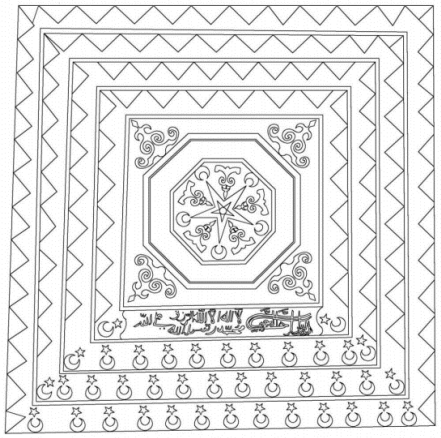

Çizim 2.355. Harim Tavanı (Özkurt)

Foto. 2.1366. Harim Tavanı

Çizim 2.356. Mahfil Tavanı (Özkurt)

Foto. 2.1367. Mahfil Tavanı

Malzeme Teknik: Caminin güneybatı yönde düz bir zemine oturması için moloz taş örgülü bir alt yapı hazırlanmıştır. Bu alt yapı üzerinde caminin birinci kat pencerelerini kapsayan bölüm kesme taş malzemeden inşa edilirken, bunun üzerinde kestane ağacından çantı tekniğinde kurtboğazı geçmelerle bağlanmış üst bölümü yükseltilmiştir.

Yapı içerisindeki süslsmelerde farklı teknikler uygulanmıştır. Taş mihrap üzerindeki boyama, minberde maşrabiye, tavanda boyama ve çakma tekniği tercih edilmiştir.

2.4.19. Gümüşpınar Mahallesi Camii

Katalog No: 55

Çizim No: 2.357-

Fotoğraf No: 2.1368-1382

Yeri: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı Buzlupınar Köyü'nün (Soğuksu) Gümüşpınar Mahallesi'nde (Biberoz) yer almaktadır **(Harita 2.54)**.

Harita 2.54. Gümüşpınar Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.9825-40.7871

İnceleme Tarihi: 24.03.2020

Tarihçesi: Cami üzerinde herhangi bir kitabeye rastlanılmamıştır. Yöre halkının verdiği malumatlar ise yapının yaklaşık 250 yıllık bir geçmişe sahip olduğudur.

Eser üzerinde herhangi bezeme unsuru bulunmazken genel durumu değerlendirildiğinde XX. yüzyıla uygun bir özellik sergilemektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami terkedilmiş olup yıkılmaya yüz tutmuştur **(Foto. 2.1368)**.

Foto. 2.1368. Gümüşpınar Mahallesi Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, fevkani olarak inşa edilmiş olup medrese (mektep) katı, kare planda 4,84 x 5,65 m. ebatlarında, çantı cami ise aynı planda 5,67 x 5,06 m. ölçülerinde yapılmıştır. Ahşap ve taştan meydana gelen duvar kalınlıkları değişiklik göstermektedir. Taşın kullanıldığı alanda 50 cm., ahşapta ise 14 cm. kalınlıkla karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.357-358)**.

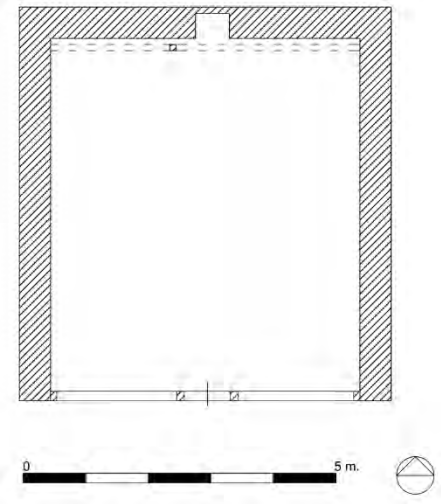

Çizim 2.357. Gümüşpınar Mahallesi Camii Planı

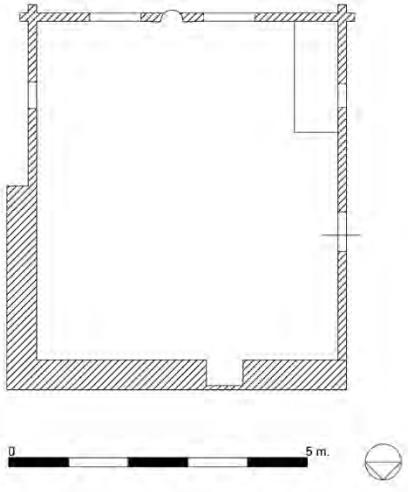

Çizim 2.358. Gümüşpınar Mahallesi Camii Planı

Kuzeyde yamaca yaslanan medresenin tek açıklığı güneyde, ahşap duvar üzerine açılan iki büyük dikdörtgen penceresidir. Bu iki pencere arasındaki ahşap kapı ile iç kısma geçilmektedir. İç mekânda duvarlar üzerine açılmış eşya nişleri ve kuzey duvarın ortasında bulunan gömme dolap dikkat çekmektedir. Yığma taş malzemeli olan bu medresenin üzerine oturan caminin ahşap perdeleri üzerinde dört pencereye yer verilmiştir. Bu pencerelerden doğu ve batıdakiler sürgülü kapaklı olmasıyla öne çıkmaktadır.

Minaresi ve son cemaat mekânı bulunmayan cami harimine, batı cephede açılan ahşap kapı ile geçilmektedir. Minimal ölçülerdeki harim mekânı oldukça bakımsızdır. İbadet mekânında kıbleyi gösteren mihrap nişi, iki pencere arasında olup küçük boyutları ile neredeyse bu alanda kaybolmuştur. Güneybatı köşede bulunan ahşap minber ise klasik anlayışın çok uzağındadır.

Yapı içten ahşap tavan, dıştan ise iki yöne meyilli kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.1369-1382)**.

Foto. 2.1369. Yapının Kuzeyi

Foto. 2.1370. Medresenin Güney Cephesi

Foto. 2.1371. Medresenin İçi

Foto. 2.1372. Medresenin İçi

Foto. 2.1373. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1374. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1375. Caminin Batı Cephesi ve Giriş Kapısı

Foto. 2.1376. Harim Mekânı

Foto. 2.1377. Harim Mekânı

Foto. 2.1378. Harim Mekânı

Foto. 2.1379. Harim Mekânı

Foto. 2.1380. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1381. Caminin Minberi

Foto. 2.1382. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının hem iç hem dış mimarisinde bezemesel bir unsur yoktur.

Malzeme Teknik: Medrese katının kuzey duvarı hariç, diğer cepheler yığma moloz taş örgülüdür. Bu durum caminin kuzey ve doğu duvarının bir bölümü içinde geçerlidir. Caminin diğer cepheleri ise kestane ağacından çantı tekniğinde inşa edilmiş olup köşelerde kurtboğazı geçmelerle bağlanmıştır.

2.5. DEREPAZARI/MALPET

2.5.1. Eriklimanı Mahallesi Camii

Katalog No: 56

Çizim No: 2.359

Fotoğraf No: 2.1382-1408

Yeri: Cami, Rize'nin Derepazarı İlçesine bağlı Eriklimanı (Malpet)[1055] Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.55)**.

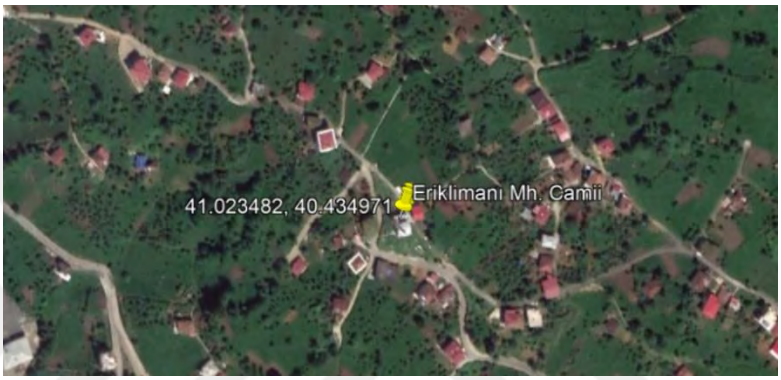

Harita 2.55. Eriklimanı Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.023482-40.434971

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan tanıtım panosunda eserin, 1737 yılında inşa edildiği, 1991'de ise onarım gördüğü geçmektedir. Bu pano dışında herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır **(Foto. 2.1383)**.

Foto. 2.1383. Caminin Giriş Kapısı Üzerindeki Pano

[1055] Yıldız, 45.

Yapı ile ilgili arşiv kayıtlarında, köy halkı tarafından yaptırıldığı ve "*Mescid-i Cedid (yeni mescit)"* olarak ün saldığı, 1771 yılında günlük bir akçe karşılığında imam olan Mehmed'in vefat ettiği bilgisi elde edilmiştir[1056]. Bu veriden hareketle, caminin 1771'den önce inşa edildiği ve bu tarihin 1737 tarihi olabileceği düşünülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, 1991 yılındaki onarımla bütün özgünlüğünü yitirmiştir **(Foto. 2.1384)**.

Foto. 2.1384. Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, düz bir zemin üzerinde 9,34 x 9,67 m. ölçülerinde, 0,62 m. duvar kalınlığında, kare planlı, tek kubbeli olarak yaptırılmış/yenilenmiştir **(Çizim 2.359)**.

[1056] Kul, 188. (VGMA.1093-56 Ra 1185, 91)

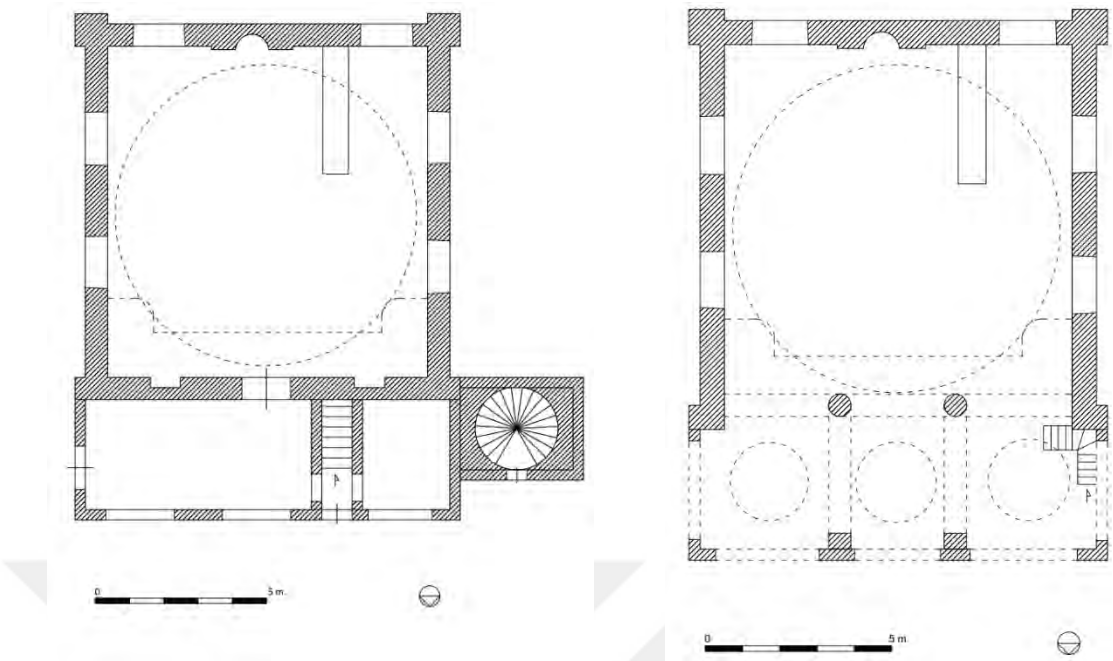

Çizim 2.359. Eriklimanı Mh. Camii Alt ve Üst Kat Planı

Yapı dış mimaride kubbe kasnağı ile birlikte yukarıya doğru yükselen üç katlı bir görünüm sergilemektedir. Harim seviyesinde açılan yuvarlak kemerli, altı büyük pencereye, ikinci kat hizasında ve yuvarlak kubbe kasnağında açılan vitraylı benzer formlu pencereler eşlik etmektedir.

Caminin harim kat düzeyi standart bir duvar görünümündeyken, ikinci kat klasik ve geç dönem Osmanlı mimarisinde görülen şeklindedir. Perde duvarın meydana gelmesini sağlayan yuvarlak kemerler, dört köşede ağırlık kulelelerine oturarak kubbenin yükünü, bu mimari parçalara aktarmaktadır.

Kuzeybatı köşede yükselen kübik kaideli, yivli gövdeli minaresi, iki şerefesi ile bölgenin tekil örnekleri arasında yerini almaktadır.

Yapının kuzeyinde bulunan iki katlı son cemaat mekanının üst katı, kadınlar mahfiline dahil edilmiştir. Basık yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılan son cemaat mekanına doğuda açılan sade bir kapı ile geçilmektedir. Üç farklı alana bölümlenen iç mekânın batısındaki yer, imam odası olarak kullanılırken ara bölümde mahfile çıkışı sağlayan merdivenler bulunmaktadır.

Son cemaat mekânından yuvarlak kemerli kapı ile harime geçilmektedir. Kubbe ve perde duvar vasıtasıyla ferah bir ortam sunan ibadet mekanının, tamamen kaplanmış çinili duvarları ve kalemişi bezemeleri tamamen yeni dönem eklemesi olsa da ilgi çekmektedir.

Girişin karşısında ve iki pencere arasına bulunan mermer mihrabı, hemen yanındaki ahşap minber ve vaaz kürsüsü ile farklı bir özellik ortaya koymamaktadır.

Harimin kuzeyinde, kıvrımlı hattıyla duran kadınlar mahfiline son cemaat mekânından ve dışarıdan erişim sağlanabilen merdivenle çıkılmaktadır.

İbadet mekânı, pandatiflerle geçilen ve yuvarlak kasnak üzerine oturan bir kubbeyle, kadınlar mahfili ise üç küçük kubbe ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1385-1408)**.

Foto. 2.1385. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1386. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1387. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1388. İki Şerefeli Minare

Foto. 2.1389. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1390. Giriş Kapısı

Foto. 2.1391. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1392. Son Cemaat Mekânı

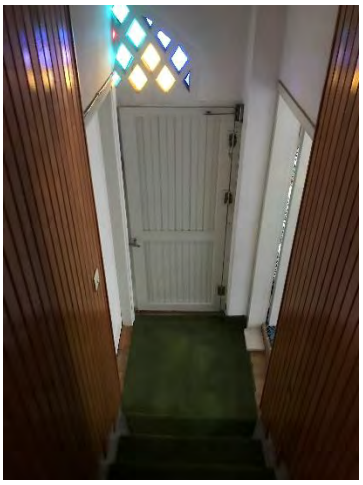

Foto. 2.1393. Ara Bölümdeki Merdiven

Foto. 2.1394. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1395. Harim Mekanı

Foto. 2.1396. Harim Mekanı

Foto. 2.1397. Harim Mekanı

Foto. 2.1398. Harim Mekanı Doğu Duvar

Foto. 2.1399. Harim Mekanı Batı Duvar

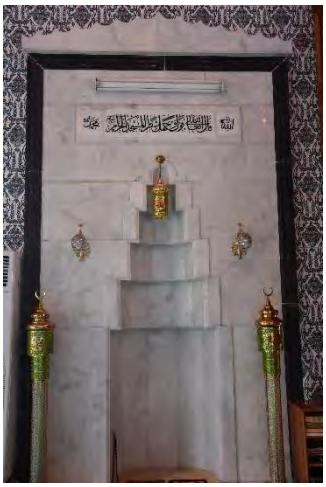

Foto. 2.1400. Caminin Mermer Mihrabı

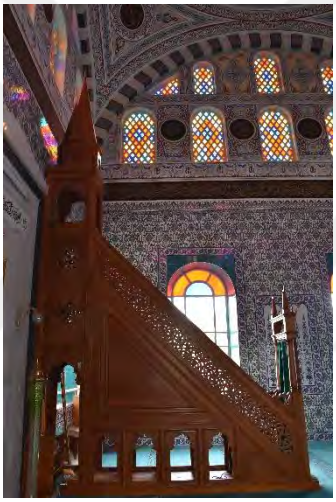

Foto. 2.1401. Caminin Minberi

Foto. 2.1402. Caminin Vaaz Kürsüsü

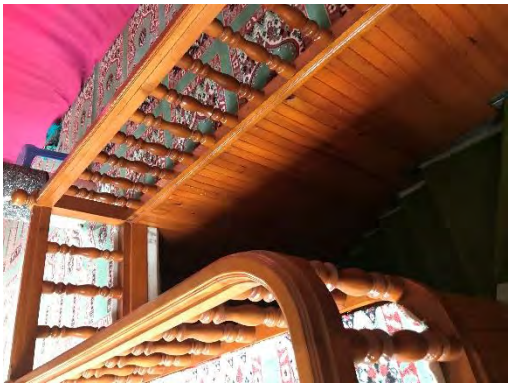

Foto. 2.1403. Mahfile Çıkış Merdivenler

Foto. 2.1404. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1405. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1406. Kubbe Geçiş Sistemi

Foto. 2.1407. Harim Kubbesi

Foto. 2.1408. Mahfil Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Caminin iç mekânı, yeni dönem eklemesi olan kalemişi ve çini ile dekore edilmiştir.

Malzeme Teknik: Yapıyı meydana getiren beden duvarları betonarme olup dıştan taş ile kaplanmıştır.

2.5.2. Uzunkaya Köyü Camii

Katalog No: 57

Çizim No: 2.360-364

Fotoğraf No: 2.1409-1437

Yeri: Rize'nin Derepazarı İlçesine bağlı olan Uzunkaya (Ruspa)[1057] Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.56)**.

Harita 2.56. Uzunkaya Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0251-40.4506

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş cephesinde yer alan Türkçe tanıtım levhasında, eserin ilk inşasının 1500 olduğu ve 1976'da ise yenilendiği geçmektedir. Yapı ile ilgili ulaşılan eski fotoğraflarda ise mahfil balkon korkulukları üzerinde iki satırlık bir kitabeye rastlanmaktadır. Tam anlamıyla okunamayan yazıttan *"... Sahibül hayrat ve Hasenat..."* kelimeleri çıkartılabilmiş, herhangi bir tarih tespit edilememiştir **(Foto. 2.1409-1410)**.

Foto. 2.1409. Mermer Kitabe

Foto. 2.1410. Mahfil Kitabesi (TKVTVKK)

[1057] Yıldız, 45.

Yapının, arşive dair kayıtları 1756 tarihinden başlamaktadır. Kayıtlara göre caminin Hacı Mustafa tarafından yaptırıldığı ve imam atamasının gerçekleştirildiği belirtilmektedir[1058].

Buradan hareketle caminin 1500 yılında inşa edildiği kabul edilse dahi, bu camiden herhangi bir kitabeye ya da bilgiye ulaşılamamıştır. İlk caminin yıkılmasının ardından 1756'lı yıllarda yapının yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Eski fotoğraflarda gözlemlenen bezemelerde bu kanıyı doğrular vaziyettedir. 1976'da ise inşa edilen caminin, tekrar yenilendiği ve özgünlüğünü büyük ölçüde kaybettiği görülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.1411)**.

Foto. 2.1411. Uzunkaya Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, derinlemesine dikdörtgen planda 9,18 x 7,78 m. ölçülerinde, 0,80 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.360)**.

[1058] Kul, 191. (VMGA.1090-66 Ra 1170, 134)

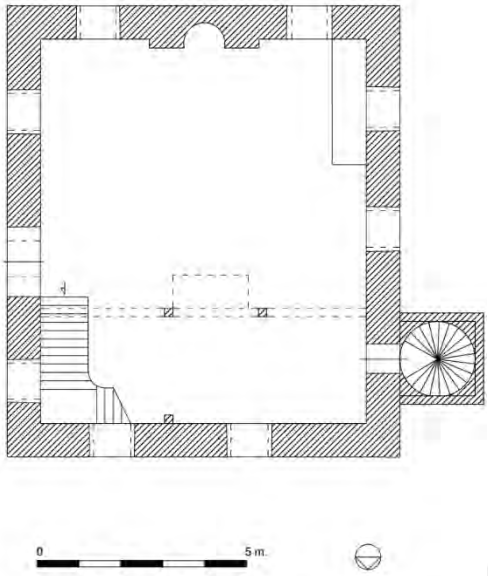

Çizim 2.360. Uzunkaya Köyü Camii Planı

İmam evi ile birlikte yan yana tasarlanan caminin birbirine benzeyen beden duvarları hareketlendiren tek unsur, iki katlı düzendeki dikdörtgen biçimli pencerelerdir. Yapının kuzeybatı köşesinde yükselen, kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi, eserin dini bir mimari olarak algılanmasını sağlamaktadır. Eski fotoğraflarda, minarenin çokgen kürsüye sahip olduğu görülmektedir.

Caminin harim mekanına, doğu cephenin ortalarında açılmış basık yuvarlak kemerli bir kapı ile geçilmektedir. Yalın bir tasarım gösteren ibadet mekanının duvarları, yeni dönem eklemesi olan kalemişi madalyonlar, bitkisel bezemeler ve ayet kuşakları ile hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Kıbleyı gösteren taş mihrabı da yenilemelerin izlerini taşımaktadır. Bölgenin karakteristik mihrap anlayışının dışında olan mimari öğe, mukarnas kavsaralı olup iki yönden kum saatli sütuncelerle sınırlandılmıştır. Mukarnas dolgu, mihrabın üsttünde de kendini yinelemektedir.

Yapının fotoğraflardan tespit edilen eski minberi, ahşap oyma süslemeleri ile bölgenin karakteristik süsleme kurgusunu üzerine taşırken, günümüzdeki yeni minber estetik ve tezyinat bakımından gösterişten uzaktır. Vaaz kürsüsü de son dönem eklemesidir.

İbadet mekanının kuzeybatı köşesinde minareye çıkış kapısına yer verilmiştir. Kuzeyi kaplayan kadınlar mahfili, iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Dikdörtgen biçimindeki tek balkonlu mahfile kuzeydoğudaki merdivenle ulaşılmaktadır. Yapının

yenileme çalışmalarında mahfilde, minber ile aynı kaderi paylaşarak özgünlüğünü kaybetmiştir.

İçten düz ahşap tavanlı olan eser, dıştan kırma çatı ile örtülmüştür **(Foto. 2.1412-1431)**.

Foto. 2.1412. Caminin Güneybatıdan Eski Görünümü (TKVTVKK)

Foto. 2.1413. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1414. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1415. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1416. Caminin Minaresi

Foto. 2.1417. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

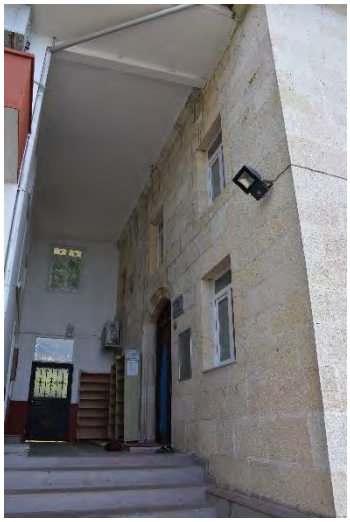

Foto. 2.1418. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1419. Harim Girş Kapısı

Foto. 2.1420. Harim Mekanı

Foto. 2.1421. Harim Mekanı

Foto. 2.1422. Harim Mekanı

Foto. 2.1423. Caminin Mihrbaı

Foto. 2.1424. Eski Minber (TKVTVKK)

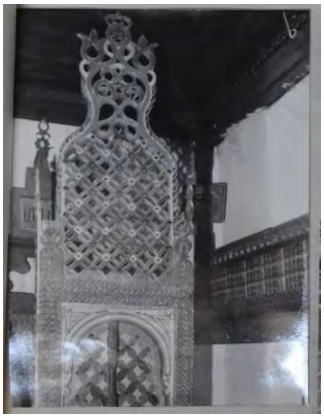

Foto. 2.1425. Eski Minber (TKVTVKK)

Foto. 2.1426. Mevcut Minber

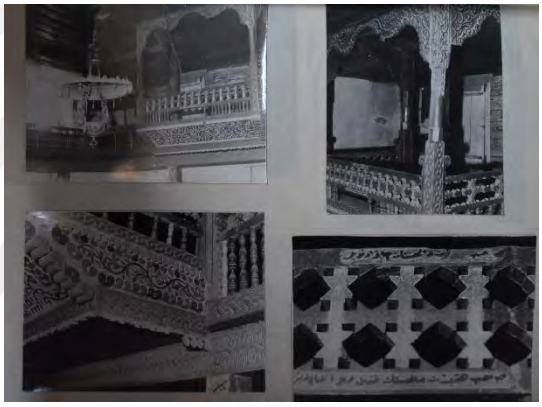

Foto. 2.1427. Eski Mahfil (TKVTVKK)

Foto. 2.1428. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1429. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1430. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1431. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri

Uzunkaya Köyü Cami'nin dış mimarisindeki sadeliğine rağmen, eski fotoğraflarında göz önünde bulundurulmasıyla birlikte iç kısımda oldukça zengin bir tezyinat anlayışı ile karşılaşılmaktadır. Kapı kanatlarından başlayan süsleme kompozisyonları, minber ve kadınlar mahfilinde kendine yer bulmuştur.

Caminin harim giriş ve minare kapı kanatları, geçmişin bezeme anlayışını günümüze yansıtması açısından önemlidir. Harim giriş kapısı hasır örgü ile daha sade iken minarenin kapı kanatları daha gösterişlidir.

İki kanattan meydana gelen kapı, altlı üstlü iki panoya bölünmüştür. Alt pano da iki kompozisyondan oluşmaktadır. Merkezde yer alan servi ağacından çıkan kıvrımlı dallar, üç yaprakla sonlanmaktadır. Servinin iki yanında düz bir ağaçtan türeyen dallar, dalga motifleri ve volütlü "C" kıvrımlar ile nihayetlenerek farklı bir ağaç motifini meydana getirmektedir. Üst panoda ana bezeme yine servi ağacıdır. Ağacın altından çıkan kıvrımlı dallar "C" kıvrımları ile tamamlarak yüzeyi kaplamaktadır. Bu kompozisyonu dışarıdan kuşatan ikili zencerek geçme, ayrıca alt panoyla üst panoyu birbirinden ayırmaktadır **(Çizim 2.361-362) (Foto. 2.1432-1433)**.

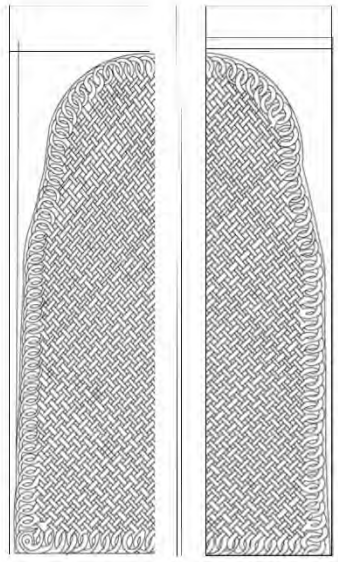

Çizim 2.361. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1432. Harim Giriş Kapısı

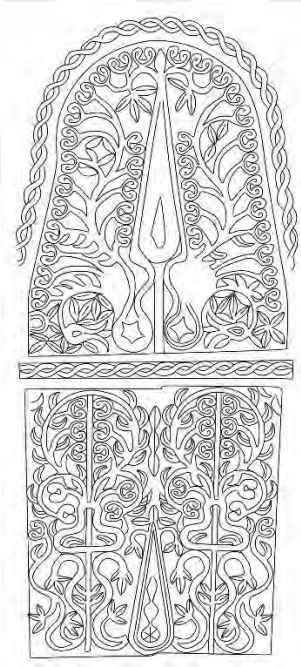

Çizim 2.362. Minareye Çıkış Kapısı

Foto. 2.1433. Minareye Çıkış Kapısı

Bugün mevcut olmayan minberin kapı kanatları ve tacında, dört kollu yıldız örgelerinin yanı sıra, dalga motifi ve lale kompozisyonları fotoğraflar üzerinden seçilebilmektedir **(Foto. 2.1434)**.

Foto. 2.1434. Minber Kapısı ve Tacında Süsleme Programı (TKVTVKK)

Minber ile benzer durumu paylaşan bir diğer mimari unsur mahfildir. Günümüzde mahfili taşıyan kirişlerin üzerini "S" geçme, balkon altının merkezini çember içerisine alınmış üç "C" madalyonu bezemektedir. Madalyonun etrafı iki sıra halinde dalga ve volütlü dalga motifi ile dışa doğru genişletilmiştir. Aynı kompozisyon balkonun iki köşesine yarım madalyon olarak yansıtılmıştır ki, madalyonlar arası bağlantı "C"lerle sonuçlanan kıvrımlı dallarla gerçekleştirilmiştir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1435-1436)**.

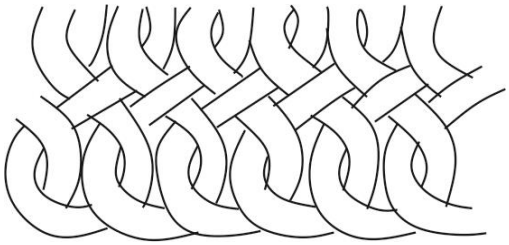

Çizim 2.363. Mahfil Kiriş Süslemesi

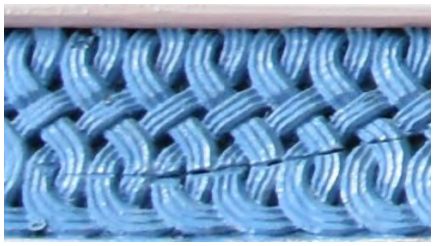

Foto. 2.1435. Mahfil Kiriş Süslemesi

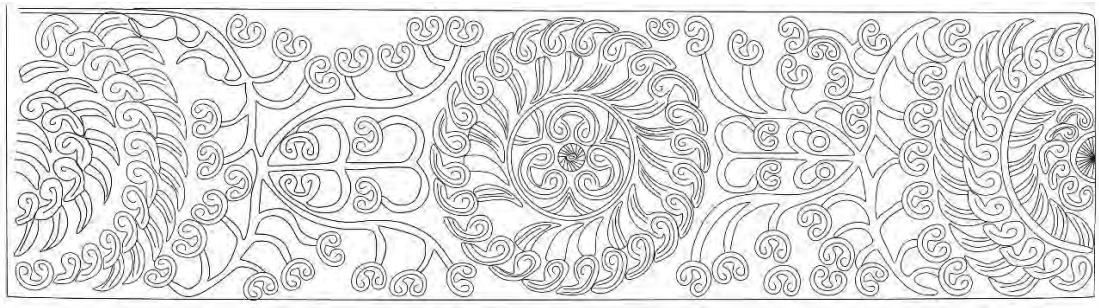

Çizim 2.364. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.1436. Mahfil Balkon Süslemesi

Günümüze ulaşamayan orijinal mahfilin yan kanatlarındaki ikili zencerek geçme, "C"ler ve kıvrımlı dallar, korkuluklardaki papyon geçme ve boğumlu tornalar, balkonun üzerideki dekoratif kemerdeki "C" ve kıvrımlı dallar, yapıya ait eski fotoğraflardan seçilebilen süslemelerdir **(Foto. 2.1437)**.

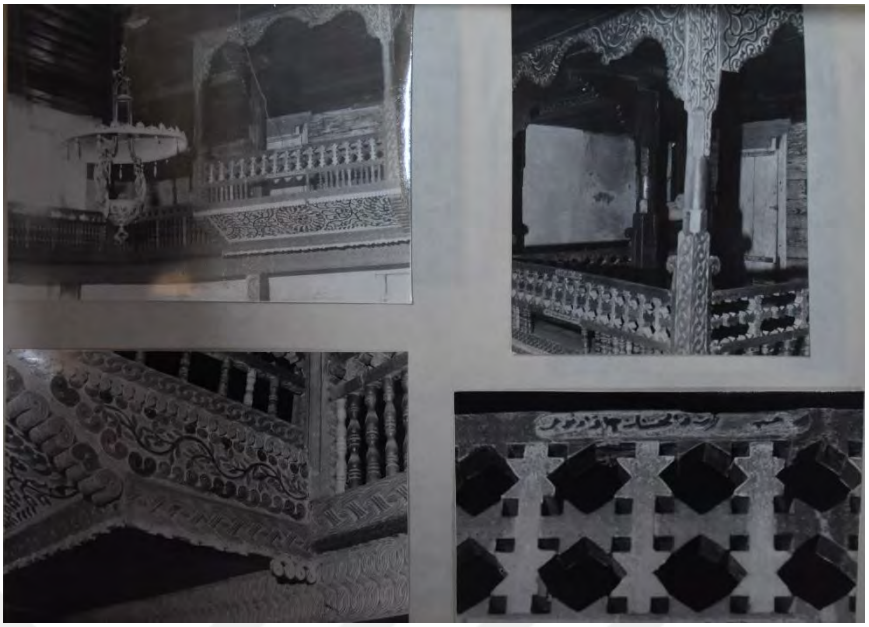

Foto. 2.1437. Günümüze Ulaşamayan Mahfil Bezemeleri (TKVTVKK)

Malzeme Teknik: Caminin daha önce kesme taş malzeme ile yapıldığı gözlemlenirken bugünkü yapı Bayburt taşından[1059] inşa edilmiştir. Aynı malzeme minarede ve mihrapta da kullanılmıştır.

Süsleme kompozisyonunda ise minberde ajur ve oyma, mahfilde oyma, kirişler üzerinde çakma tekniği uygulanmıştır.

[1059] *GPS Koordinatlarıyla Rize Kültür Varlıkları Envanteri*, 136.

2.6. FINDIKLI/VİÇE

2.6.1. Fındıklı Merkez Camii

Katalog No: 58

Çizim No: 2.363-368

Fotoğraf No: 2.1437-1466

Yeri: Rize'nin doğusundaki en son ilçesi olan Fındıklı'nın (Viçe) şehir merkezinde yer almaktadır **(Harita 2.57)**.

Harita 2.57. Fındıklı Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.272893-41.143169

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Yapının giriş ve minber kapısı üzerinde iki yazıt bulunmaktadır. Girişteki günümüz Türkçesi ile yazılan bilgilendirme levhasından eserin, 1765'te inşa edildiği, 2009'da ise restorasyon geçirdiği öğrenilmektedir. Minber kapısında ise *"La İlahe Muhammeden Resulullah 1291/1874"* tarihi geçmektedir **(Foto. 2.1438-1439)**.

Foto. 2.1438. Giriş Kapısındaki Yazıt

Foto. 2.1439. Minber Kapısındaki Kitabe

Cami ile ilgili önceki değerlendirmelerde yapının, Hacışahinzade Mehmet Bey tarafından yaptırıldığı ve 1765 yılıda inşa edildiği ifade edilmiştir[1060]. Bazı yayınlarda ise minber kitabesine dayanarak 1874 yılı yapım tarihi olarak kabul edilmiştir[1061].

1903 tarihli arşiv kayıtlarından, caminin imamı ve mektep muallimliği için vakıf ayrıldığı anlaşılmaktadır[1062].

Yapının genel mimari özellikleri ve bölgedeki diğer camilerle olan benzerliği caminin 1765 tarihinde inşa edilmiş olabileceğini desteklemektedir. Minber üzerindeki 1874 tarihi ise yenilenme zamanı olarak kabul edilebilir. Nitekim, günümüze orijinal haliyle ulaşmış olan minber ve kapı kanatlarındaki bezemeler, bunu destekler niteliktedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2009'da restore ettirilmiştir **(Foto. 2.1440)**.

[1060] Murat Ümit Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, 164.
[1061] Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", 45.
[1062] Güvelioğlu, 38. (BOA. EV. MKT. 2840/117).

Foto. 2.1440. Fındıklı Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: İlçe merkezinde, düz bir zemin üzerinde inşa edilen, derinlemesine dikdörtgen planlı, 19,48 x 13,20 m. ebatları ve 0,60 m. duvar kalınlığında olan cami ölçüleriyle bölgenin en büyük yapısıdır **(Çizim 2.365)**.

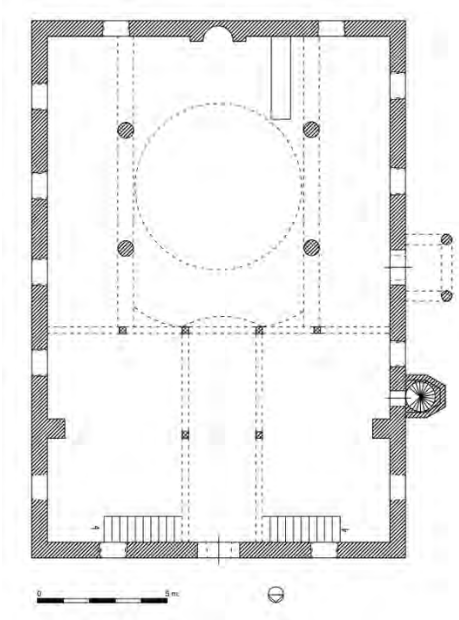

Çizim 2.365. Fındıklı Merkez Camii Planı

Plan ve mimari açıdan Gülbahar Hatun ve Çayeli'ndeki Hacıbaşı Camii ile büyük benzerlik gösteren yapı, beden duvarlarında açılan iki katlı dikdörtgen söveli pencerelerle dışa açılmaktadır. Yapının batısında, kuzey yönde yer alan beşgen kaideli minaresi, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Son cemaat mekânı bulunmayan caminin, kuzeyine son onarımlarda eklenen ve dört ahşap sütun tarafından taşınan sundurma, son cemaat mahalli olarak değerlendirilmiştir.

Kuzeyde ve batıda olmak üzere iki giriş kapısı olan caminin harim mekanına, bugün aktif olarak kullanılan yuvarlak kemerli kuzey kapıdan geçilmektedir. Büyük ölçüde yenilenmelerin fark edildiği ibadet mekânının, ahşap ya da ahşap kaplı sade mihrabının 1961'de taştan yapıldığı kayıtlara geçmiştir[1063]. Mihrabın doğusunda yer alan vaaz kürsüsü son dönem eklemesidir. Batıdaki minber restorasyon geçirse de aynalık, süpürgelik, korkuluk ve kapısındaki süslemeleriyle özgünlüğünü büyük ölçüde korumaktadır

Harim mekanının "U" biçiminde kaplayan kadınlar mahfilinin kuzey bölümü kare kesitli, altı ahşap sütun, güneye doğru uzanan kolları ise tavanı ve kubbeyi de destekleyen dört silindirik sütun tarafından taşınmaktadır.

İbadet mekanının kuzeyindeki giriş kapısının hemen iki yanına konumlandırılan çift yönlü merdivenle mahfile çıkılmaktadır. Oldukça geniş bir alan sunan kadınlar mahfilinin kıvrımlı balkon hattı, iç mekâna hareketlilik kazandırmıştır.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, iç mimarinin büyük ölçülerinden mütevellit iki farklı örtüye sahiptir. Harim mekânı, dört ahşap sütun tarafından desteklenen bağdadi kubbeyle, kuzey bölüm ise mahfil üzerinden yükselen ahşap sütunların taşıdığı düz ahşap tavanla kapatılmıştır **(Foto. 2.1441-1462)**.

[1063] Karpuz, *Rize,* 54.

Foto. 2.1441. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1442. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1443. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1444. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1445. Caminin Minaresi

Foto. 2.1446. Caminin Kuzey Cephesi

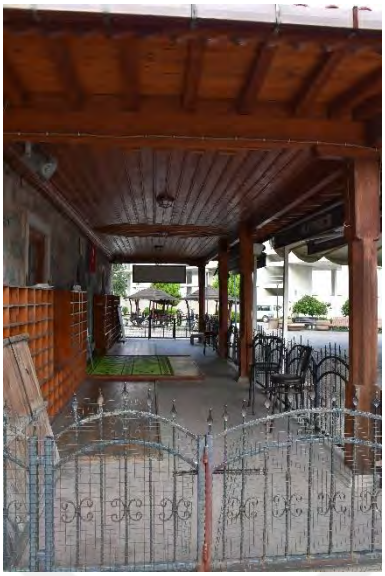

Foto. 2.1447. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1448. Kuzeydeki Giriş Kapısı

Foto. 2.1449. Harim Mekânı

Foto. 2.1450. Harim Mekânı

Foto. 2.1451. Harim Mekânı

Foto. 2.1452. Harim Mekânı

Foto. 2.1453. Harimin Doğu Cephesi

Foto. 2.1454. Harimin Batı Cephesi

Foto. 2.1455. Caminin Mihrabı

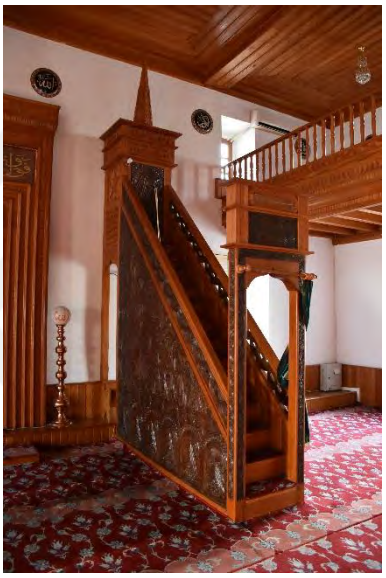

Foto. 2.1456. Caminin Minberi

Foto. 2.1457. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1458. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1459. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1460. Kadınlar "U" Kolu

Foto. 2.1461. Harimi Örten Bağdadi Kubbe

Foto. 2.1462. Kadınlar Mahfilini Örten Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölge için karakteristik bir dış mimari sadeliği içeren caminin iç mekanının da büyük oranda yenilenmesine karşılık, kapı kanatları, minber ve kubbe göbeğinde özgün motiflere rastlanmaktadır.

İki kanatlı kapı, üçer panoya bölünmüştür. Birinci pano, üstte dairesel bir alınlığı bulunan ve basit yapraklarla hareketlendirilen, içi yürek ve "S" kıvrımları ile dolgulanmış bir çerçeveyle, ikinci pano gülbezek ve palmet dolgulu yüreklerle kompoze kompoze edilmiştir. İkinci panodan soldaki, sonradan yenilenmiştir. Üçüncü panolar ise yalın bırakılmıştır **(Çizim 2.) (Foto. 2.1463)**.

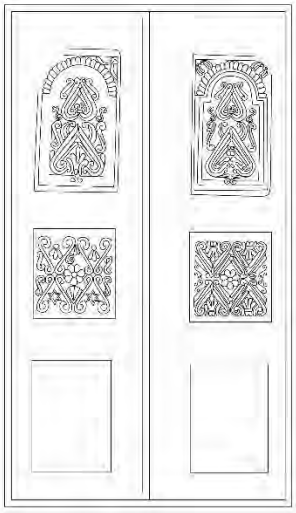

Çizim 2.366. Kapı Kanatları Süslemesi

Foto. 2.1463. Kapı Kanatları Süslemesi

Özgünlüğü ile ön plana çıkan minberin, kapı söveleri akantlı "S"lerle canlandırılmıştır. Kapının hemen üzerinde yükselen, etrafı beyzi kartuş ile çerçevelen bölümde, gülbezelere ve karşılıklı yerleştirilmiş "S" lere yer verilmiştir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1464)**.

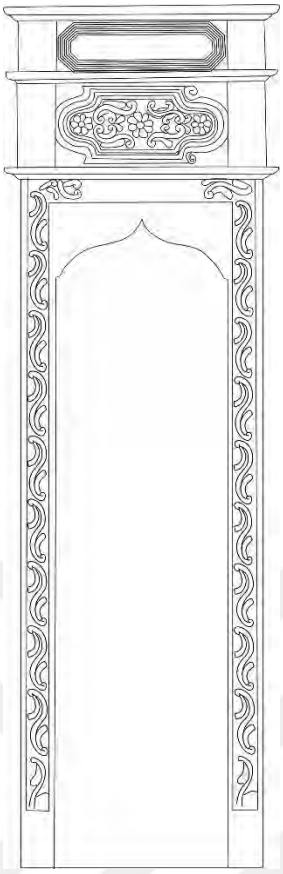

Çizim 2.367. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1464. Minber Kapı Süslemesi

Minber aynalığı ile süpürgeliği bir bütünlük arz etmektedir. Aynalığın merkezinde bulunan ve bölge için karakteristik olan madalyon, bir çembere kenetlenen akantlardan meydana gelmektedir. Madalyonun çevresini akantlı "S"ler kuşatırken, etrafı karşılıklı konumlandırılmış "S"ler, akantlı "S"ler, gülbezekler ve yürek motifleri ile dolgulanmıştır.

Aynalık bölümü ile süpürgeliğin sınırları akantlı "S"lerle belirlenmeye çalışmıştır. Yatak eksende altı panodan oluşan süpürgeliğin her bir panosu, pencere formunu yansıtan ve üstte basit yapraklarla kuşatılmış çerçevelerden ibarettir. Bu çerçevelerin içleri "S" ve "S" kıvrımlarının meydana getirdiği ve araları gülbezeklerin konulduğu yüreklerle kompoze edilmiştir.

Korkuluk bölümü ise yine akantlı "S"lerden oluşan bir zencerek örgü görünümündedir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1465)**.

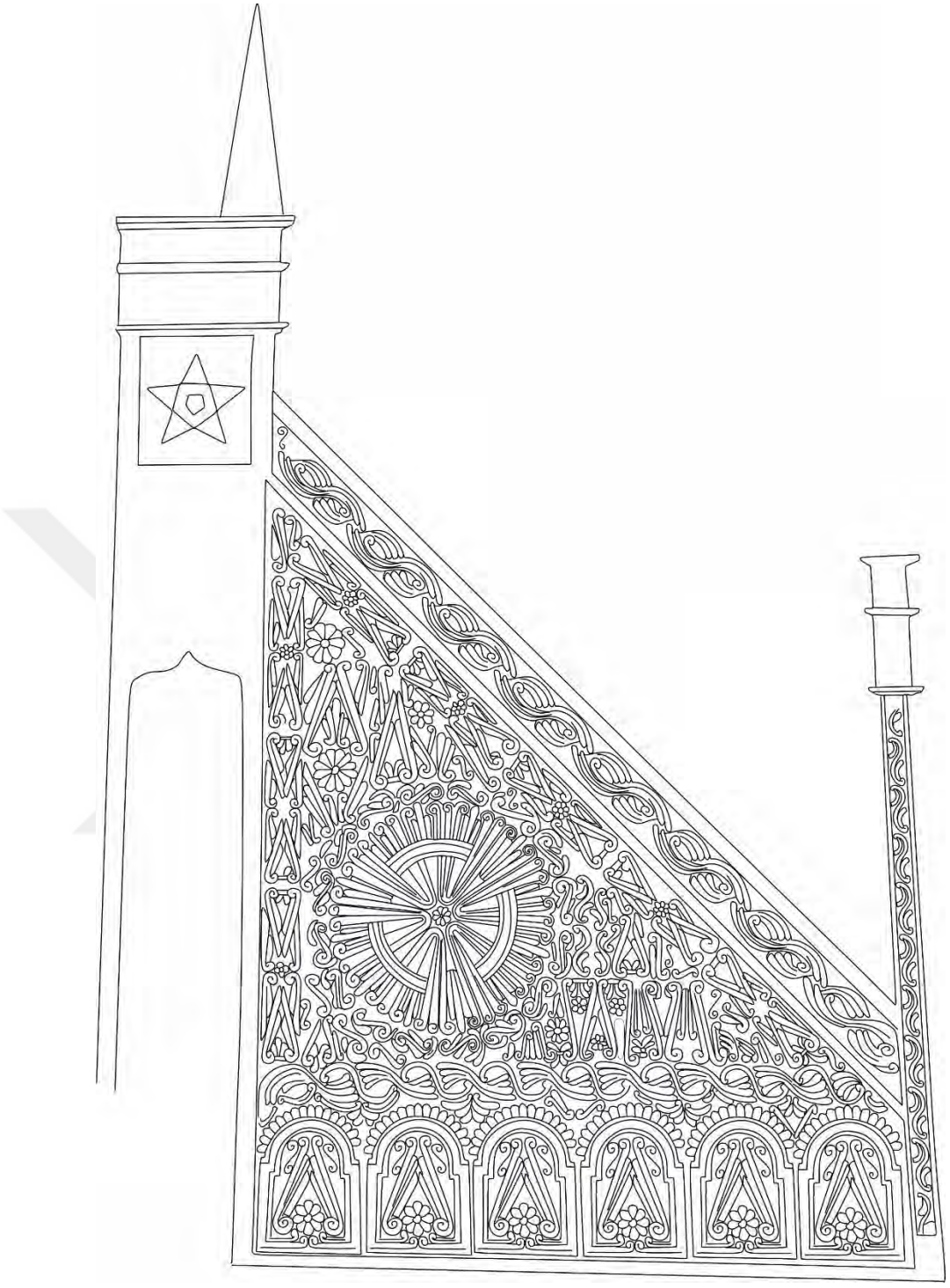

Çizim 2.368. Minberin Cephe Süslemesi

Foto. 2.1465. Minber Cephe Süslemesi

Yapının son bezeme alanı kubbe göbeğidir. Göbeğe yerleştirilen ve özgün olduğu düşünülen yıldız örgesi, kubbenin sadeliğini değiştiren tek unsurdur **(Foto. 2.1466)**.

Foto. 2.1466. Kubbe Göbeği Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin, kaba yonu taşından örülen beden duvarında açılan pencere sövelerinde ve minare kaidesinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Minarenin gövdesi ise tuğladandır.

Yapının kapı kanatlarında, minber kapısı, aynalığı ve süpürgeliğinde oyma, minber korkuluğunda ajur, kubbe göbeğinde ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.6.2. Beydere Köyü Camii

Katalog No: 59

Çizim No: 2.369-373

Fotoğraf No: 2.1467-1498

Yeri: Rize'ye bağlı Fındıklı İlçesi'nin eski adı Tsupe olan Beydere Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.58)**.

Harita 2.58. Beydere Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.2485-41.2244

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Cami, giriş kapısının kilit taşında, mihrabında ve minberinde olmak üzere altı kitabe bulunmaktadır.

Giriş kapısının üzerinde yer alan silik durumdaki kitabe tam olarak çözümlenememiş olsa da şu kelimeler okunmuştur *"Ofli…..oğlu Ali Osman.. 1271/1854"*.

Mihrapta alt alta konulmuş iki kitabe söz konusudur. Üstteki yazıtta; *"Fenadetehü el melaiketü ve hüve kaimün risali fil mihrabün"*, alttakinde ise "*Bismillahirrahmanirrahim inna fetahna leke fethan mübina sene 1376, 9.1957"* yazılıdır.

Minberin kapısında bir köşk bölümünde ise iki kitabeye yer verilmiştir. Kapı üzerinde *"Şefiiül halgi fil mahşer Muhammed sahibül minberi La ilahe illallah Muhammeden Rasulullah"***,** köşkün kuzeyindekinde "*Tevekkel Alallah Kâtip El Hakir El*

Fakir El Mahcubb", doğusundakinde *İse "İla Rahmeti Rabbil Gulup El Mensubu Sulâk"* yazıları geçmektedir **(Foto. 2.1467-1472)**.

Yapı ile ilgili herhangi bir arşiv kaydına ulaşılamamıştır. Kitabelerinden hareketle, 1854 yılında inşa edildiği, 1957'de ise onarım geçirdiği anlaşılmaktadır.

Foto. 2.1467. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Foto. 2.1468. Mihrap Üzerindeki Birinci Kitabe

Foto. 2.1469. Mihrap Üzerindeki İkinci Kitabe

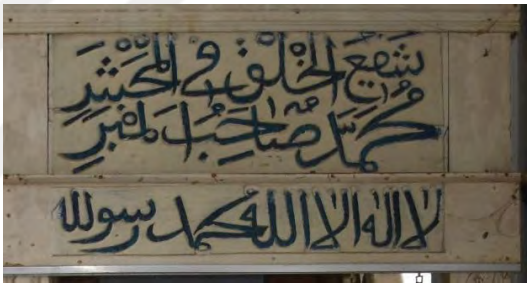

Foto. 2.1470. Minber Kapısındaki Kitabe

Foto. 2.1471. Minber Köşkü Kuzeydeki Kitabe

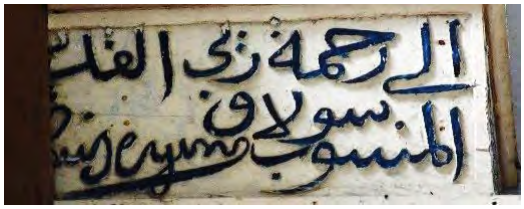

Foto. 2.1472. Minber Köşkü Doğudaki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Caminin kuzeybatısına yeni bir yapı inşa edildiği için bugün kullanılmamaktadır. Duvarlarında çatlaklar, yer yer dökülmeler ve zemininde çökmeler olan yapının onarılması gerekmektedir **(Foto. 2.1473)**.

Foto. 2.1473. Beydere Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazi üzerinde, zeminin düzleştiği bir alana uzunlamasına dikdörtgen planlı 9,93 x 8,07 m. ebatlarında 50 cm. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Kuzeyindeki son cemaat mekânı ise 2,93 x 6,18 m. ölçülerindedir **(Çizim 2.369)**

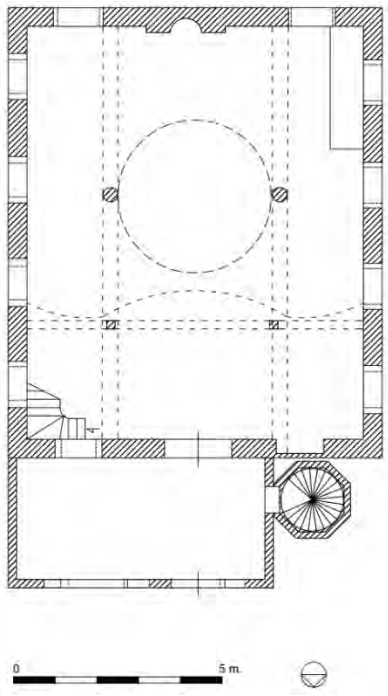

Çizim 2.369. Beydere Köyü Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları, birbirinin tekrarı niteliğinde olup cephelerde açılan iki katlı pencereler, iç mekânı aydınlatmaktadır. Alt pencereler yuvarlak kemerli, üst kat pencereler ise dikdörtgen çerçevelidir. Toplam 22 penceresi olan yapının, iki ana penceresi kuzeyde kalmıştır.

Yapının kuzeybatısına muhtemelen 1957'de eklenen çokgen kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresine, bu tarihlerde eklendiği düşünülen iki katlı son cemaat mekânının batısına açılan sade bir kapı ile çıkılmaktadır. Ayrıca son cemaat yerinden, üç yönden silmelerle çevrelenen yuvarlak kemerli bir kapı ile de ibadet mekanına ulaşılmaktadır.

İbadet mekanının bezemesiz, sade duvarlarında kuzey yönünün batısında nişe yer verilmiştir. Simetriğinde pencere bulunan nişin de sonradan örülmüş olması muhtemeldir.

Giriş aksında bulunan taş mihrabı, silmelerle kuşatılmış ve niş bölümü aşağıdan yukarıya doğru kademeli daralarak bölgenin karakteriğini yansıtmaktadır. Mihrabın doğusunda yer alan ahşap vaaz kürsüsü herhangi bir özellik göstermezken batısında yer alan ahşap minber, süsleme tezyinatı ile caminin en hareketli mimari öğesidir.

Harimin kuzeyinde bulunan kıvrımlı balkon hattı ile iç mekânı canlandıran ve iki profil yastıklı ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfiline, kuzeydoğudaki kıvrımlı estetik bir merdivenle erişim sağlanmaktadır.

Mahfilin kuzeyinde açılan bir açıklıkla, son cemaat mekânın ikinci katına geçilmektedir.

Yapı, dıştan kırma çatı ile içten ise çokgen kesitli iki ahşap sütun tarafından taşınan, bağdadi kubbe ile örtülüdür **(Foto. 2.1474-1494)**.

Foto. 2.1474. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1475. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1476. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1477. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1478. Caminin Minaresi

Foto. 2.1479. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1480. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı

Foto. 2.1481. Son Cemaat Mekânı ve Minare Kapısı

Foto. 2.1482. Son Cemaat Mekânı Doğu

Foto. 2.1483. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1484. Harim Mekanı

Foto. 2.1485. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.1486. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.1487. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1488. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1489. Caminin Minberi

Foto. 2.1490. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1491. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1492. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1493. İkinci Kat

Foto. 2.1494. Bağdadi Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi bezeme bakımından yalın bırakılmasına karşılık harimde minber, mahfil ve kubbe bezemesi, iç mekânı hareketlendirmektedir.

Özgün tezyinat anlayışı ile ön plana çıkan minberin kapı sövelerini "S" kıvrımlar dolgulamaktadır **(Çizim 2.370) (Foto. 2.1495)**.

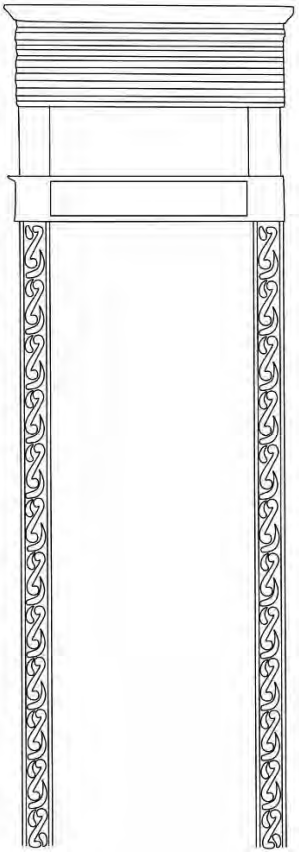

Çizim 2.370. Minber Kapı Süslemesi **Foto. 2.1495.** Minber Kapı Süslemesi

Süpürgelik ve aynalık kısmı bir bütün gibi algılanan minberin cephelerinde kullanılan bezemeler, karışık bir düzende verilmiştir. Aynalık bölümünde akantlı "S"ler, gülbezekler, yürek motifleri, akantlar, "S" kıvrımları, boş yer bırakılmamacasına alana yayılmıştır. Süpürgeliği ise yatay beş panodan oluşmaktadır. Aynalık bölümünden herhangi belirleyici veya sınırlandırıcı bir kuşakla ayrılmayan süpürgelikteki panolar, bölge için klasikleşmiş bir anlayışı yansıtır. Birer pencere tasarımında olan ve tepelik kısmı basit yapraklarla yarım daire biçiminde kuşatılan çerçevelerin içleri "S"lerin meydana getirdiği ve aralarına gülbezeklerin konulduğu yüreklerle dolgulanmıştır.

Minberin korkuluk bölümü, kapı sövesinden başlayarak köşk altına kadar uzanmakta ve akantlı "S"lerle, alan kompoze edilmektetedir. Köşk altı bölümü ise dikey konumlandırılmış dört panodan ibarettir. Dekoratif pencere açıklığı biçimindeki panolardan üsttekilerin içleri gülbezek ve "S"lerle hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1496)**.

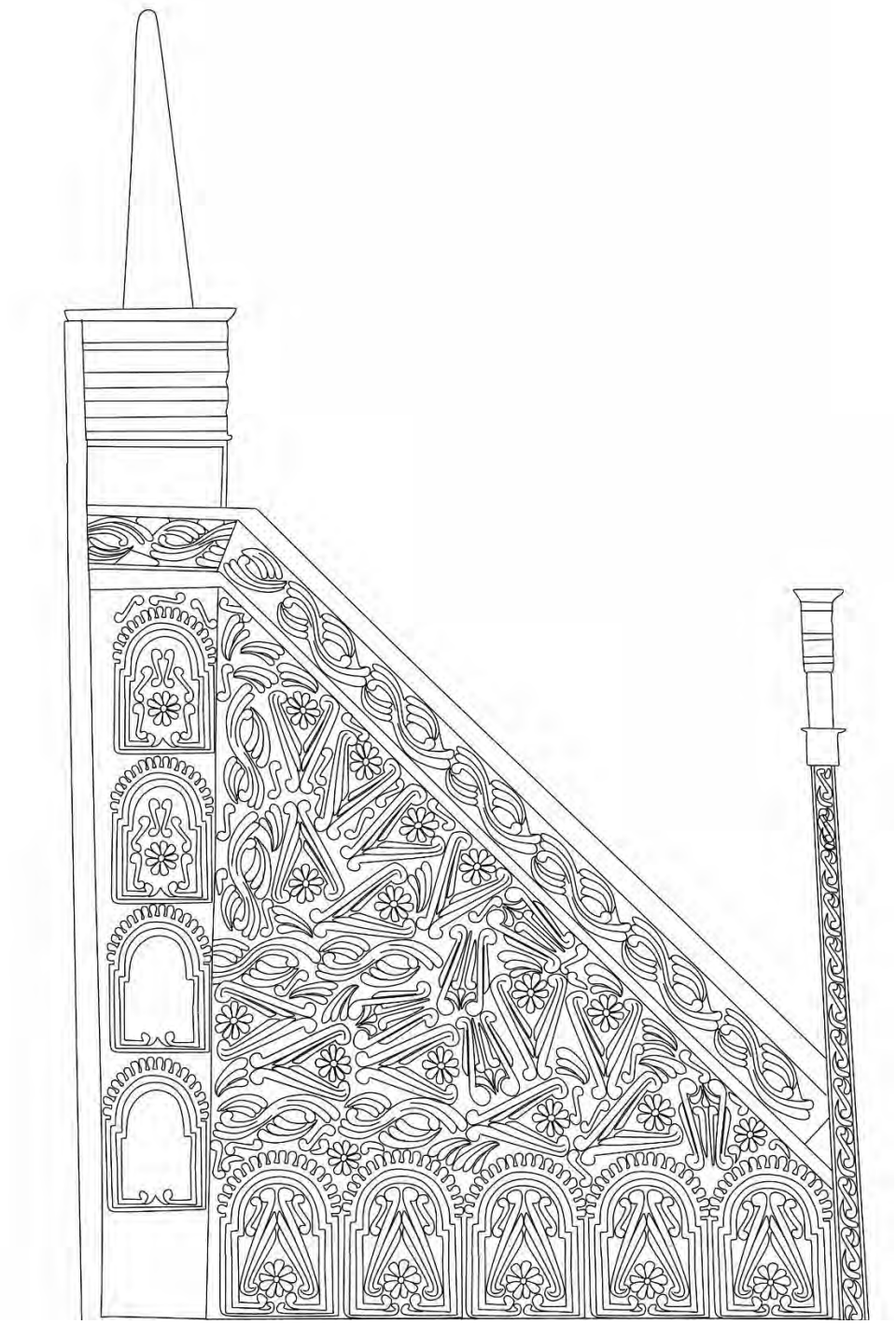

Çizim 2.371. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.1496. Minber Cephe Süslemesi

Minberden sonra kıvrımlı balkon hattının korkuluklarında ve plasterları üzerinde görülen gülbezekler, alttan diş sırası, üstten ise eşkenar dörtgenlerle sınırlandırılmaktadır. Bağdadi kubbe göbeğinde ise yıldız motifi dikkat çekmektedir **(Çizim 2.) (Foto. 2.1497-1498)**.

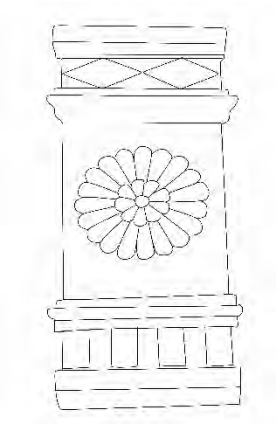

Çizim 2.372. Mahfil Bezemesi

Foto. 2.1497. Mahfil Bezemesi

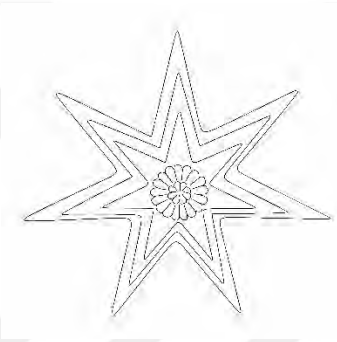

Çizim 2.373. Kubbe Göbeği

Foto. 2.1498. Kubbe Göbeği

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları yonu taşından, son cemaat mekânı kesme taştan, minaresi ise sıvandığı için tam olarak anlaşılamasa da yine kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Süslemede, minberin kapısında, aynalığında, süpürgeliğinde ve köşk altında oyma, minber korkuluğunda ajur, kubbe göbeği ve mahfilde ise çakma tekniği kullanılmıştır.

2.6.3. Meyvalı Köyü Camii

Katalog No: 60

Çizim No: 2.374-387

Fotoğraf No: 2.1499-1541

Yeri: Rize'ye bağlı Fındıklı İlçesinin Meyvalı Köyü'nde (Çanpet)[1064] bulunmaktadır **(Harita 2.59).**

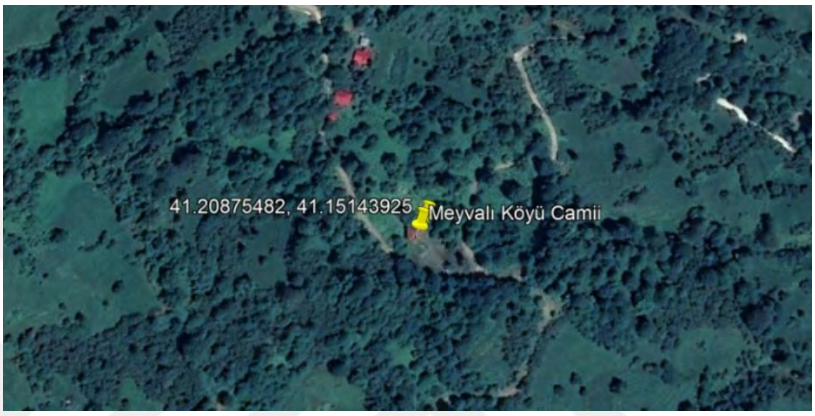

Harita 2.59. Meyvalı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.20875482-41.15143925

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Meyvalı veya Meyveli olarak da bilinen caminin minber ve tavanında birer kitabe bulunmaktadır.

Minber kapısında, beyzi bir kartuş içerisinde yer alan üç satırlık kitabeye göre 1288/1871 tarihinde Mustafa bin Alişan tarafından yaptırılmıştır **(Foto. 2.1499)**.

[1064] Dinç, 65.

Foto. 2.1499. Minber Kapısındaki Kitabe

Kitabe metninin içeriği;

La İlahe İllallah Muhammeden Rasulullah Şefi'ül hakın fil mahşer .. sahibel minber

Sâhib-ül hayrat vel hasenat ve râgıb-ül cenneti ved-derecât 1288

Mustafa bin Alişan ve validesi ruhları içun fatiha[1065]

Ahşap tavanın, kare içerisine alınan göbeğinin iç kısmına yerleştirilen kitabe metni ise tam olarak okunamamıştır **(Foto. 2.1500)**.

Foto. 2.1500. Tavan Kitabesi

[1065] Karpuz, *Rize,* 56.

Yazıtta, "*Sahibül hayrat vel hasenat …… Süleyman zade Mustafa ….. sene..*" kelimeleri geçmektedir.

Kitabeleri dışında cami ile ilgili herhangi bir kayıda rastlanılmamıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, harap ve yıkılmak üzere bir durumda iken 2009'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilerek dini mimariye kazandırılmıştır **(Foto. 2.1501-1502)**.

Foto. 2.1501. Caminin Restorasyon Öncesi (VGM)

Foto. 2.1502. Caminin Restorasyon Sonrası

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir topografyanın kısmen düzleştiği bir alana fevkani olarak yaptırılan eserin medresesi, 6,20 x 5,80 m. ölçülerinde kare planlı inşa edilmiştir. Tamamen ahşap olan cami ise 6,32 x 6,62 m. ebatlarında kare planlı ve 10 cm. perde duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.374-375)**.

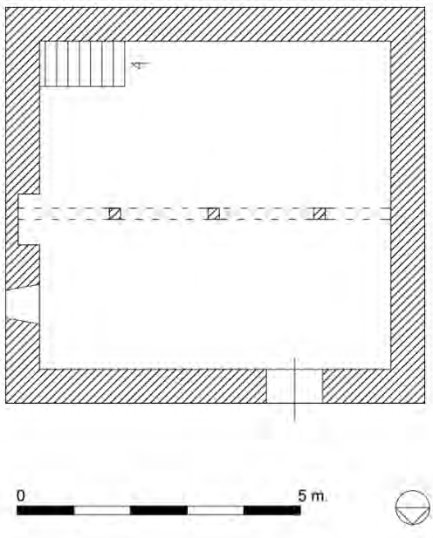

Çizim 2.374. Meyvalı Köyü Camii Medrese Planı

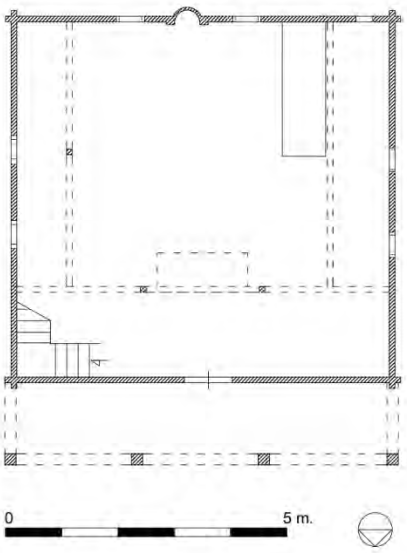

Çizim 2.375. Meyvalı Köyü Camii Planı

Medreseyi meydana getiren beden duvarları birbirinin tekrarı niteliğinde olup sonradan kapatıldığı anlaşılan doğu cephedeki tek pencere, mazgal tipindedir. Eğitim mekanının iç kısmına güneyde açılan, düz lentolu bir kapı ile girilmektedir. İç bölümde üst örtüyü taşıyan üç ahşap sütun ve ocak nişi ilk dikkat çeken mimari parçalardır. Ayrıca sonradan iptal edildiği anlaşılan ve medreseden camiye doğrudan çıkışı sağlayan merdiven kuzeybatı köşededir.

Bölgenin nadir ahşap camilerinden olan yapının kuzeyi dışında, beden duvarlarında açılan dikdörtgen şemadaki 12 pencere iç mekânı aydınlatmaktadır. Bu pencerelerden alt kattakilerde görülen papyon geçmeler ve içten sürgülü kapaklar eserin özgünlüğünü pekiştirmektedir. Güney duvardaki, küçük sürgülü kapaklı pencere dikkatlerden kaçmamaktadır. Üst kat pencereler ise giyotin tarzıyla ilgi uyandırmaktadır.

Minaresi olmayan caminin kuzeyinde dört ahşap sütun tarafından taşınan iki katlı son cemaat yeri, restorasyon öncesi kapalıyken, yenileme çalışmaları ile birlikte özgün haline kavuşturulmuştur.

Son cemaat mekânından sade ve orijinal ahşap bir kapı ile ibadet mekanına ulaşılmaktadır. Büyük ölçüde sadeliği ile ön plana çıkan harimin kıble yönünü gösteren mihrap, ahşap perde duvarın dışına taşmaktadır. Üç yönden silmelerle hareketlendirilen mihrap nişinin kavsarası üç dilim yaparak yukarı doğru daralmaktadır.

Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin ahşap ve orijinal minberi, klasik anlayışın dışındadır. Süpürgelik kısmı oldukça geniş tutulmuş ve köşk altına kadar devam etmiştir.

Üç ahşap sütun tarafından taşınan ve kuzeydoğudaki "L" merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, iki koldan kıble duvarına uzanarak "U" biçimini almaktadır. Mahfilin kuzeyindeki kapı ile son cemaat mekanının ikinci katına erişilmektedir.

Cami, içten ahşap tavanla, dıştan ise kırma çatı ile örtülmüştür **(Foto. 2.1503-1529)**.

Foto. 2.1503. Medresenin Güney Batı Cephesi

Foto. 2.1504. Medresenin Güney Cephesi ve Girişi

Foto. 2.1505. Medresenin İçi ve Ocak Nişi

Foto. 2.1506. Ahşap Sütunlar

Foto. 2.1507. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1508. Caminin Güneydoğu Cephesi (VGM)

Foto. 2.1509. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1510. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1511. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1512. Cami Penceresi Dıştan

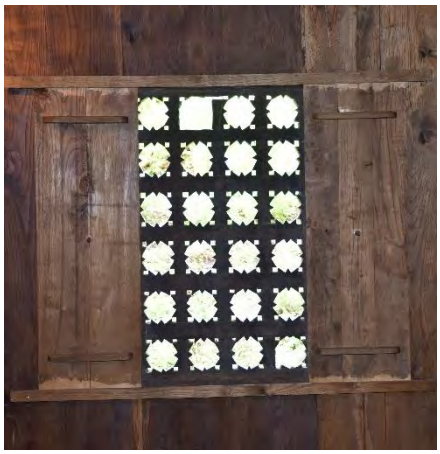

Foto. 2.1513. Cami Penceresi İçten

Foto. 2.1514. Pencerenin Kapalı Hali

Foto. 2.1515. Güneydeki Sürgülü Pencere

Foto. 2.1516. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1517. Harim Mekanı

Foto. 2.1518. Harim Mekanı

Foto. 2.1519. Harim Mekanı

Foto. 2.1520. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.1521. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.1522. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1523. Caminin Minberi

Foto. 2.1524. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1525. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1526. Kadınlar Mahfili Batı Kolu

Foto. 2.1527. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1528. Son Cemaat Mekanı İkinci Kat

Foto. 2.1529. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Eserin dış cephesi tezyinat açısından sade bir görünüme sahip olmasına rağmen ahşap perde duvarlar yapıya zarif bir görünüm kazandırmaktadır. Harim mekânında bu zariflik devam etmekte, mihrap, minber, mahfil ve sütunlardaki ahşap süslemeler iç bölümü daha da zenginleştirmektedir.

Mihrabın kavsara köşe boşlukları, akant yapraklarının farklı dizimleriyle elde edilen bir kurguya sahiptir **(Çizim 2.376) (Foto. 2.1530)**.

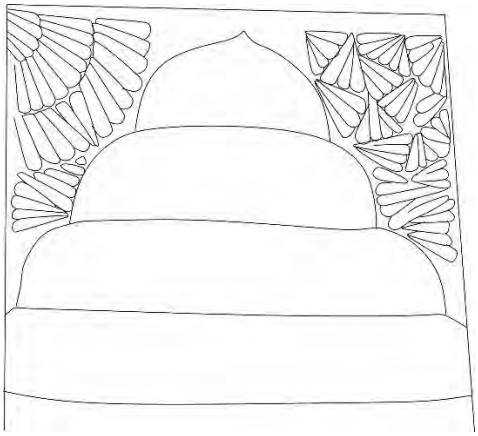

Çizim 2.376. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.1530. Mihrap Süslemesi

Caminin, süslemeleri ile ön plana çıkan en önemli mimari öğesi minberidir **(Çizim 2.377) (Foto. 2.1531)**.

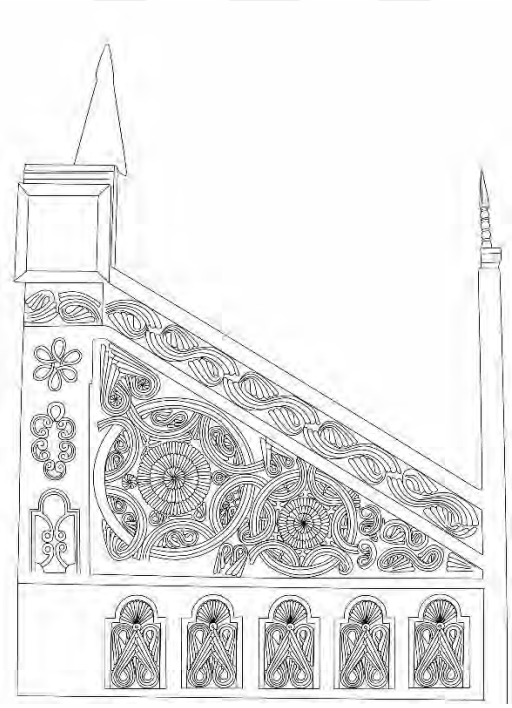

Çizim 2.377. Minber Genel

Foto. 2.1531. Minber Genel

Minber kapı tacını merkezinde yer alan ve ikili zencerek geçme ile kuşatılan güneş kursunun hemen üzerinde yer alan akantların meydana getirdiği yürek motifi, iki yandan "C" kıvrımları ile sınırlandırılarak yukarıya doğru daralıp pramidal görünüm kazanmıştır **(Çizim 2.378) (Foto. 2.1532)**.

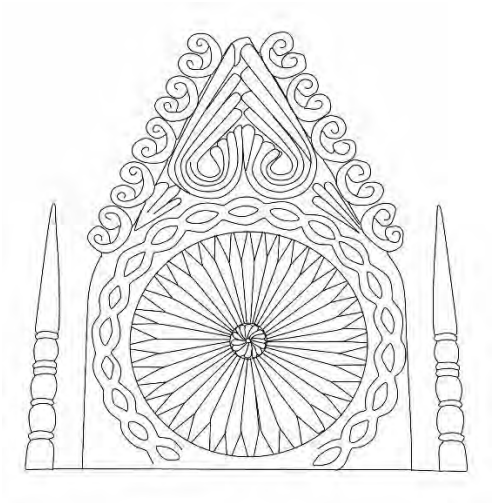

Çizim 2.378. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.1532. Minber Kapı Tacı

Minberin aynalığında, şu ana kadar tek süsleme programı olarak karşımıza çıkan büyük madalyonlar burada ikili olarak verilmiştr. Madalyonların merkezinde yer alan çarkıfelek motifi, dışa doğru ışınsal çubuklarla genişleyerek günüş kursu biçimini almaktadır. Güneş kursunun etrafına, akantlar ve çarkıfelek motifleri serpiştirilip kompozisyon dıştan bir çember ve çembere kenetlenen diğer yarım çemberlerle sarılmıştır. Yarım çemberler dışta yer yer akanta dönüşmekte, içleri ise akant ve akantın meydana getirdiği "S" kıvrımlar ile dolgulanmaktadır. Benzer anlayış diğer madalyon içinde geçerlidir.

Aynalığı kaplayan bu iki madalyon, yürek, "C" ve akantlı "S" kıvrımları ile desteklenmiştir **(Çizim 2.379.) (Foto. 2.1533)**.

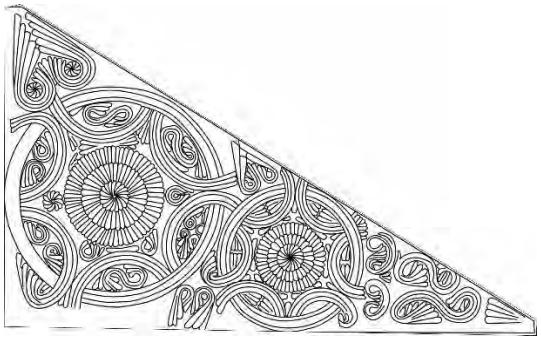

Çizim 2.379. Minber Aynalık

Foto. 2.1533. Minber Aynalık

Bölge için klasikleşen süpürgeliklerde görülen pencere formlu çerçevenin iç bölümü akantların bir araya gelmesiyle şekil alan yürek motifi ve üzerindeki ışınsal çubuklarla kompoze edilmiştir. Korkuluk kısmı ise akantlarla oluşan "S" kıvrımları ile dekore edilmiştir. **(Çizim 2.380-381) (Foto. 2.1534-1535)**.

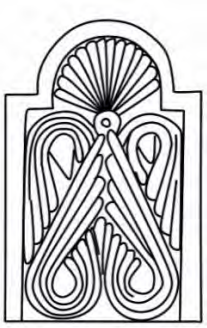

Çizim 2.380. Minber Süpürgelik

Foto. 2.1534. Minber Süpürgelik

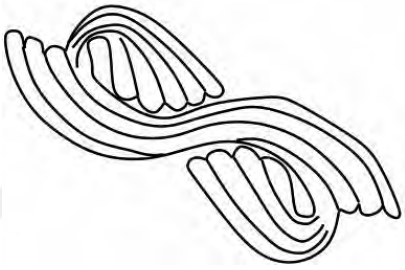

Çizim 2.381. Minber Korkuluk

Foto. 2.1535. Minber Korkuluk

Mimari öğedeki son bezeli alan köşk altıdır. Bu alandaki ilk bezeme "C" geçmelerin meydana getirdiği bir kompozisyondur. İkincisi "C" kıvrımlarının oluşturduğu dekoratif bir açıklıktır. Üçüncüsü ise dekoratif bir pencere görünümündedir **(Çizim 2.382) (Foto. 2.1536)**.

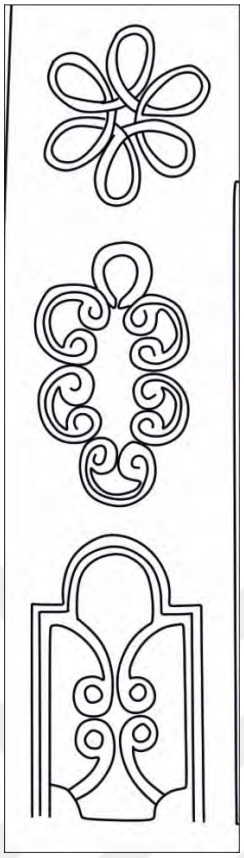

Çizim 2.382. Köşk Altı Süslemesi

Foto. 2.1536. Köşk Altı Süslemesi

Harime canlılık kazandıran bir diğer mimari öğe mahfil taşıyıcıları, kiriş ve balkondur. Kare kesitli taşıyıcıların başlığı üzerinde yer alan Mührü Süleyman yıldızına eşlik eden balık sırtı örgüler, bölgede karşılaşılan genel bir kurgudur **(Çizim 2.383) (Foto. 2.1537).**

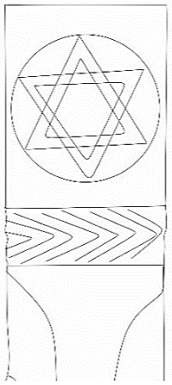

Çizim 2.383. Sütun Süslemesi

Foto. 2.1537. Sütun Süslemesi

Mahfili taşıyan kirişin üzerinde farklı desenler söz konusudur. Batı kolunda sırt sırta geçmiş “C”ler ve badem geçmeler, doğu kolunda, karşılıklı yerleştirilmiş “C”ler ve üzerinde ikili zencerek geçme, kuzeyde ise “C” kıvrım ve ikili zencerek geçme alanı bezemektedir **(Çizim 2.384-386) (Foto. 2.1538-1540)**.

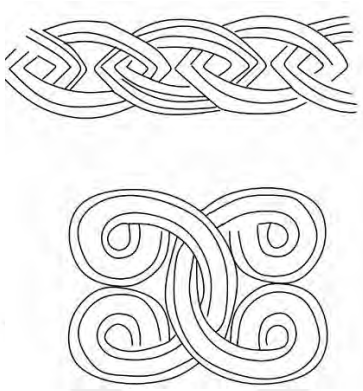

Çizim 2.384. Mahfil Batı Kolu

Foto. 2.1538. Mahfil Batı Kolu

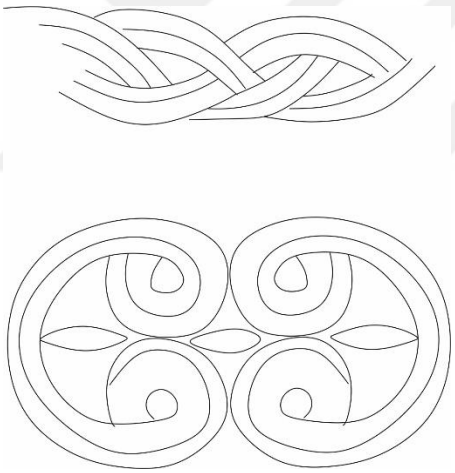

Çizim 2.385. Mahfil Doğu Kolu

Foto. 2.1539. Mahfil Doğu Kolu

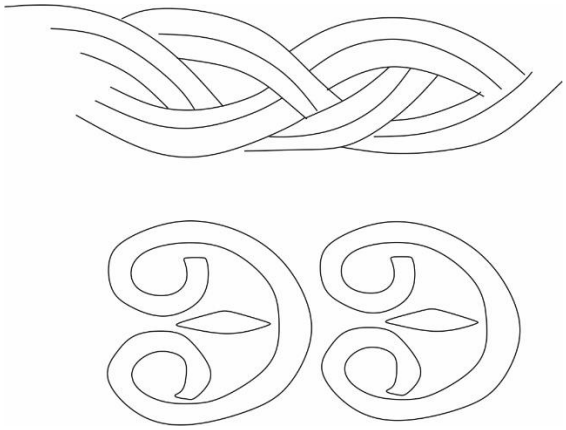

Çizim 2.386. Mahfil Kuzey

Foto. 2.1540. Mahfil Kuzey

Mahfil balkonunda ise iki farklı süsleme kuşağı ile karşılaşılmaktadır. Birinci kuşakta, kıvrımlı bir hat ile uyumlu biçiminde boşlukları dolduran "S"ler, altta akantla sonlandırılmıştır. İkinci kuşakta ise "S" geçmeler bütün alana yayılırken üzerindeki balık sırtı örgü, üstten kompozisyonu sınırlandırmıştır. Balkonun ve mahfilin korkulukları ise tornarlala boğumlu olarak oluşturulmuştur **(Çizim 2.387) (Foto. 2.1541)**.

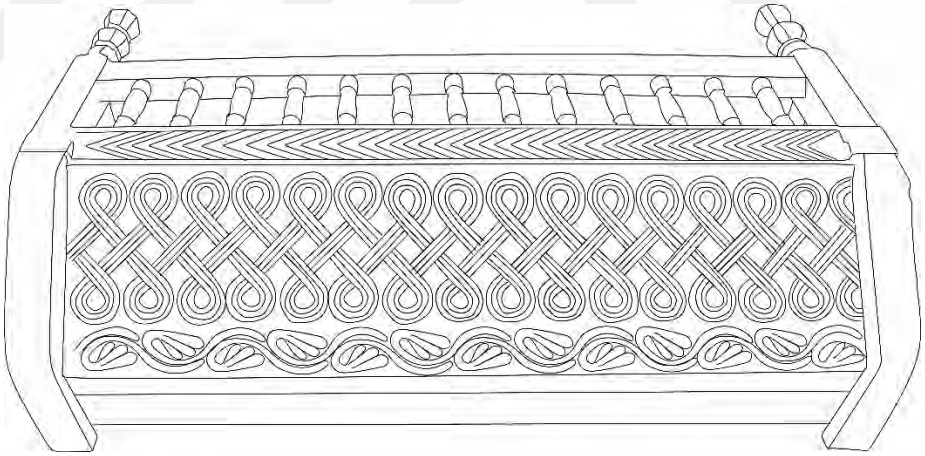

Çizim 2.387. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.1541. Mahfil Balkon Süslemesi

Malzeme Teknik: Medresenin duvarları kaba yonu taşı malzemeden inşa edilirken, cami kestane ağacından çantı tarzında yapılmış ve ahşap perde duvarlar köşelerde kurtboğazı tekniği ile birleştirilmiştir.

İç mimarideki bezemeli mimari öğelerde de kestane ağacı tercih edilmiştir. Süsleme programında oyma kabartma tekniği yoğun olarak görülürken, minber korkuluk, süpürgelik ve kapı tacında ajur tekniği uygulanmıştır.

2.6.4. Çağlayan Köyü Camii

Katalog No: 61

Çizim No: 2.388

Fotoğraf No: 2.1542-1563

Yeri: Rize'nin Fındıklı İlçesine bağlı olan ve eski ismi Abı Ulya[1066] olarak geçen Çağlayan Köyü'ndedir **(Harita 2.60)**.

Harita 2.60. Çağlayan Köyü Büyük Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.257885-41.210083

İnceleme Tarihi: 28.08.2020

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının kemer kilit taşında yer alan iki satırlık kitabeye göre *1326/1908 tarihinde Ameli Timurcizade Muhammed usta*[1067] tarafından yapılmıştır **(Foto. 2.1542)**.

Foto. 2.1542. Giriş Kapısının Kilit Taşındaki Kitabe

[1066] Dinç, 8.
[1067] Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi,* 42.

Usta Adı veya Usta Grubu: Ameli Timurcizade Muhammed

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1543).**

Foto. 2.1543. Çağlayan Köyü Büyük Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, derinlemesine dikdörtgen planlı, 10,53 x 9,18 m. ölçülerinde 70 cm. duvar kalınlığında tek katlı olarak inşa edilmiştir **(Çizim 2.388)**.

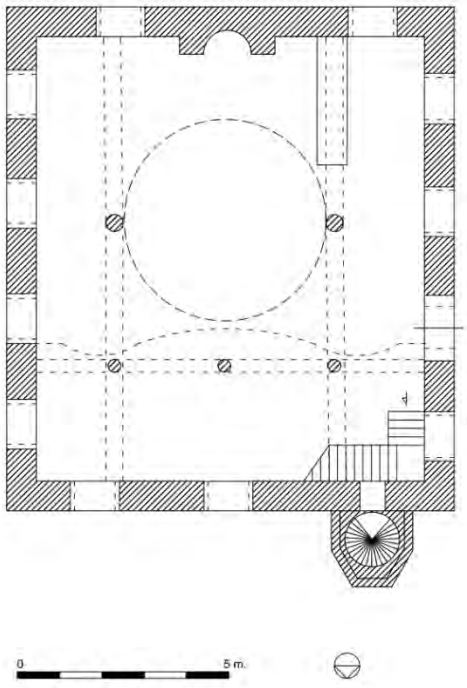

Çizim 2.388. Çağlayan Köyü Büyük Camii Planı

Bölgenin önemli eserlerinden biri olan caminin beden duvarlarında açılan iki katlı 21 pencere ile iç mekân aydınlatılmıştır. Bu pencerelerden alttakiler yuvarlak kemerli, üsttekiler ise dikdörtgen sövelidir. Pencereler dışında cepheleri hareketlendiren farklı bir özellikle yoktur.

Eserin kuzey cephesinin, batısındaki minaresi yapıyla bitişik konumdadır. Beşgen kürsü üzerinde yükselen minare gövdesi silindirik ve tek şerefelidir.

Yapının batı cephesinde sonradan eklenen ve iki dikdörtgen pencere ile aydınlatılan bir giriş mekânı bulunmaktadır. Bu mekândan yuvarlak kemerli bir kapı açıklı ile harime geçilmektedir. Oldukça gösterişten uzak olan ibadet alanının büyük ölçüde yenilendiği dikkatlerden kaçmamaktadır.

Kıble yönünü gösteren çini kaplamalı mihrabı, sade bir niş halindedir. Mihrabın iki yanında bulunan ahşap vaaz kürsüsü ve minberi ise yenilenmiştir.

İbadet makanının kıvrımlı balkon hattıyla hareketlendiren kadınlar mahfili, üç ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Mahfil katına giriş kapısının kuzeyindeki "L" merdivenle çıkılmaktadır.

Cami, içten iki ahşap sütun tarafından desteklenen bağdadi bir kubbe ile kapatılarak iç mekâna derinlik ve ferahlık kazandırmaktadır. Dıştan ise dört yöne meyilli, kiremit kaplı kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1544-1563)**.

Foto. 2.1544. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1545. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1546. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1547. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1548. Caminin Kuzeydeki Minaresi

Foto. 2.1549. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1550. Caminin Batısındaki Giriş Mekânı

Foto. 2.1551. Giriş Mekânı

Foto. 2.1552. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1553. Harim Mekanı

Foto. 2.1554. Harim Mekanı

Foto. 2.1555. Harimin Doğu Cephesi

Foto. 2.1556. Harimin Batı Cephesi

Foto. 2.1557. Caminin Çinili Mihrabı

Foto. 2.1558. Caminin Ahşap Minberi

Foto. 2.1559. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1560. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1561. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1562. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1563. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Cami, iç ve dış mimaride özgün bir süslemeye sahip değildir.

Malzeme Teknik: Yonu taşından örülen beden duvaları, köşelerde kesme taş ile birleştirilmiştir. Ayrıca, pencere, kapı ve minare kaidesinde de kesme taş malzeme kullanılmıştır. Caminin kuzeyinde bulunan minare gövdesi ise tuğla ile örülmüştür.

2.7. GÜNEYSU/POTAMYA

2.7.1. Ilıca Camii

Katalog No: 62

Çizim No: 2.389-403

Fotoğraf No: 2.1564-1602

Yeri: Rize'nin Güneysu İlçesine bağlı, Çamlıca Köyü'nün (Kalander) Ilıca Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.61)**.

Harita 2.61. Ilıca Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.9400-40.6415

İnceleme Tarihi: 29.08.2019

Tarihçesi: Kıbledağı (Setoz) veya Çamlıca[1068] Camisi olarak bilinen Ilıca Camii, arşiv kayıtlarına göre ilk olarak köyün merkezinde köy ahalisi tarafından inşa edilmiştir. 1814 tarihinde minber konulan eser[1069], 1899'da meydana gelen doğal afet sonucunda yapının zarar görmemesi amacıyla 25 m. kadar geri çekilmiş, daha sonra ihtiyaca cevap veremeyecek duruma gelince de yeni bir cami yapılması icap etmiştir. O dönemde yapının akıbeti ile ilgili farklı fikirler ortaya konulmuş olsa da 1974 tarihinde, Ilıca Mahallesinde hazırlanan mimari bir alt yapı üzerine taşınması kararı alınmıştır[1070].

[1068] Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", 45, Karpuz, *Rize,* 57.
[1069] Kul, 194. (VGMA.568-240, 26 B 1229, 240).
[1070] Terzioğlu, 25.

Yapı üzerindeki tek yazıt, minber kapısı üzerindedir. "*La İllahe İlallah Muhammeden Resulullah 1279/1862"* yazan **(Foto. 2.1564)** tarihten hareketle yapılan çalışmalarda eserin inşa tarihi 1862 olarak kabul görmüştür[1071].

Yöre halkı ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda ise caminin ustasının Pazarköylü Mahmut usta olduğu, 1984-86 yıllarında ise boyandığı bilgisi elde edilmiştir.

Bu bilgiler ve caminin arşiv kayıtları göz önünde bulundurulduğunda 1814'ten önce inşa edildiği, bu tarihte ise minberinin konulduğu açıkça görülmektedir. Fakat, mevcut minber üzerindeki 1862 yılı ya minberin yenilendiğini ya da arşiv kayıdının farklı bir yapıyı gösterdiğini düşündürtmektedir. Araştırmalarda, köy merkezinde başka yapının varlığı tespit edilememiştir. Bu sebeple, bölge içinde yaygın bir anlayış olan yenileme olasılığının daha yüksek olduğu kanısına varılmaktadır. Ayrıca, diğer ahşap camilerle karşılaştırıldığında, tezyinat açısından oldukça zengin olan bir yapının üzerinde herhangi kitabeye veya tarihe yer verilmeyip doğrudan minber üzerine işlenmesi bölge için karşılaşılmayan bir durumdur.

Foto. 2.1564. Minber Kapısı Üzerindeki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu: Mahmut Usta

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve aktif olarak kullanılmaktadır **(Foto. 2.1565)**.

[1071] Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", 45, Karpuz, *Rize,* 57, Özkurt, 58, Terzioğlu 25, Orhan Naci Ak, *Rize Güneysu Tarihi,* Revak Yayınları, İstanbul 2019, 54.

Foto. 2.1565. Ilıca Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Bir serender gibi taşınan caminin, harim mekânı enine dikdörtgen planda 8,34 x 6,62 m. ölçülerinde 0,13 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. 1970'li yıllara tarihlenen alt kat ise derinlemesine dikdörtgen planda yapılmış ve yapıya fevkani görünüm kazandırmıştır **(Çizim 2.389-390)**.

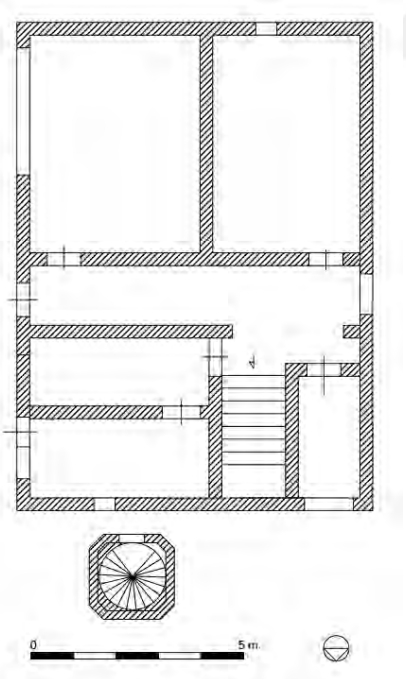

Çizim 2.389. Ilıca Camii Alt Kat Planı

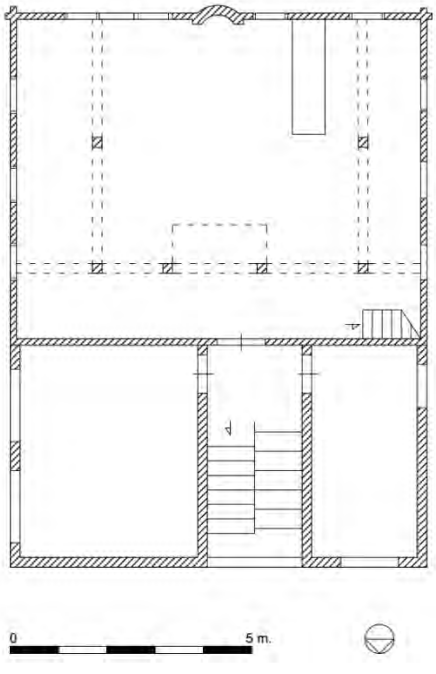

Çizim 2.390. Ilıca Camii Plan

Orijinal olmayan alt katın beden duvarlarında açılan dikdörtgen formlu altı pencere, dört cepheyede dağıtılmıştır ki, ikinci katın kuzeyinde de benzer durum söz konusudur. Asıl ibadet mekanını oluşturan ahşap perde duvarlarda (kuzey hariç) açılan iki katlı pencerelerden, alt kattakiler papyon geçmeli şebekeleri ile bölgenin karakterini ortaya koymaktadır.

Caminin kuzeyinde bulunan ve özgün olmayan, köşeleri pahlanmış kare kürsülü minaresi, yivli gövdeli ve tek şerefelidir.

Yapının doğu cephesinin ortasında ve kuzeyinde iki giriş kapısı bulunmaktadır. Kuzeydeki kapıdan farklı bir mekâna, ortadaki kapıdan ise geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun güneyinde ve kuzeyinde abdest alma yeri ile birlikte çeşitli faaliyetler için ayrılmış odalar bulunmaktadır. Koridorun sonunda, kuzey yönde, üst kata çıkışı sağlayan merdivenlerle, ikinci katın geçiş aralığına erişilmektedir. Bu mekânın doğusunda ve batısında, imam odası ile birlikte bir alana daha yer verilmiştir. Kuzeyde açılan ve işlemesi ile göz dolduran ahşap kapıdan ise ibadet alanına geçilmektedir.

Boyanmış beden duvarları ve motifleriyle, ziyaretçisini cezbeden harim mekanının kıble duvarında, dışarı silindirik bir biçimde yansımış olan ahşap mihrabı, sade bir niş halinde olup üst bölümde “S-C”li yaşmakla bir kavsara görünümü kazandırılmıştır.

Mihrabın, doğusunda yer alan vaaz kürsüsü, kastan üzerine konulmuştur. Batıda da devam eden kastan, minberde son bulmuştur. Bezeme programıyla göz dolduran ahşap minber, klasik özelliklerdedir.

İbadet mekanını, “U” biçiminde saran ve kuzeydoğudaki merdivenle çıkılabilen tek balkonlu kadınlar mahfili, kuzeyde dört, doğu ve batıda ise birer ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Caminin harim mekânı içten, ortası kare içerisine alınarak vurgulanmış ahşap tavanla, dıştan ise kiremit kaplı kırma bir çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.1566-1589)**.

Foto. 2.1566. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1567. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1568. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1569. Papyon Şebekeli Pencere

Foto. 2.1570. Caminin Minaresi

Foto. 2.1571. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1572. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1573. Giriş Kapısı

Foto. 2.1574. Geçiş Koridoru

Foto. 2.1575. Abdest Alma Birimi ve Koridor

Foto. 2.1576. İkinci Kata Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1577. İkinci Kat Merdivenleri

Foto. 2.1578. İmam Odası

Foto. 2.1579. Harim Giriş Kapısı

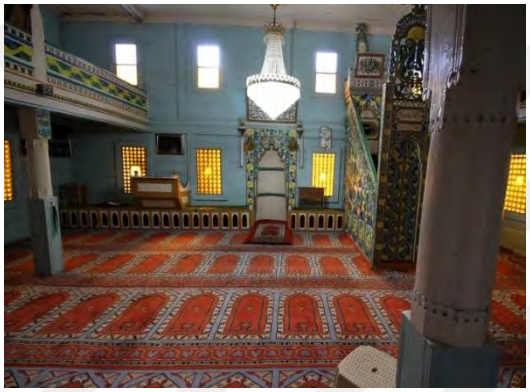

Foto. 2.1580. Harim Mekanı

Foto. 2.1581. Harim Mekanı

Foto. 2.1582. Harimin Doğu Cephesi

Foto. 2.1583. Harimin Batı Cephesi

Foto. 2.1584. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1585. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1586. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1587. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1588. Kadınlar Mahfili

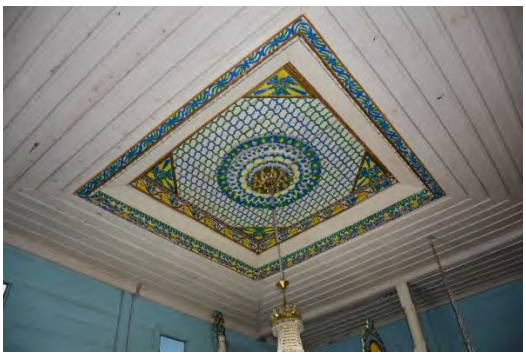

Foto. 2.1589. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölgenin karakteristik bir özelliği olan dış mimarisinin sadeliğine karşılık iç mekânın zengin tezyinatı, bu camide de kendisini göstermektedir. Harim giriş kapısından başlayan süsleme, mihrap, minber, sütun, mahfil ve tavanda yoğunlaşmıştır.

Dikdörtgen söveli ve iki kanattan meydana gelen kapı, iki pano halinde tasarlanmıştır. Etrafı ikili zencerek geçme ile sınırlandıran alt panoda, uçları gülbezek ve akantlarla biten kıvrımlı dallar, form itibariyle volütlü bir kaidesi olan vazoyu meydana getirmektedir. Vazonun gövdesi, kulpları ve ağız bölümü tamamen bitkiseldir. Bu nesneli motif, "C" kıvrımları ile üstündeki ikinci dekoratif vazodan ayrılmaktadır. Kaidesi ve ağız bölümü düz, gövdesi şişkin olan vazo, içten "C", dıştan ise "S" kıvrımları ile kaynaşmıştır. Dıştaki son "S" kıvrımları ve akantlar, süsleme öğesini yana doğru genişletmiştir. Vazonun ağız kısmında yer alan üçlü akant yaprağı ve iki yanında asılı duran volütlü akantlarla kompozisyon tamamlanmıştır.

Kapının üst panosunda ortaya dikey olarak işlenmiş iki birincil motif oldukça dikkat çekicidir. Altta karşılıklı akantlı "S"lerle gerçekleşen yürek ve hemen üzerinde biraz yayvan olarak işlenmiş at nalı motifinin etrafı volütlü akantlarla kompoze edilip, dıştan ikili zencerek geçme ile çevrelenmiştir.

Kapı kanatları dıştan, ters ve düz olarak nakşedilmiş, içi akantlı "C"lerin tatbik edildiği bir bordür ile sınır hattı belirlenmiştir **(Çizim 2.391) (Foto. 2.1590)**.

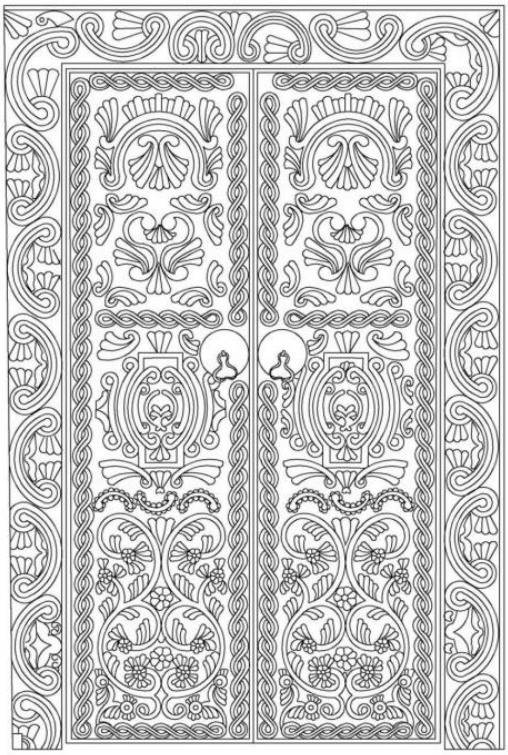

Çizim 2.391. Kapı Kanatları

Foto. 2.1590. Kapı Kanatları

Ahşap perde duvarlarında herhangi bir bezeme olmamasına rağmen diğer mimari öğelerle birlikte mihrap nişi bu açığı kapatmaktadır.

Mihrap nişi, üç bölüme taksim edilmiş ve bölümler birbirinden ikili diş sırası ile belirginleştirilmiştir. Alttan başlayan silmeler, her 15-20 cm. de içe doğru kırılarak üçüncü bölüme kadar devam etmiştir. Burada bir gülbezekle "S" kıvrımına dönüşüp içe doğru "S" hareketini birbirine yakınşıncaya kadar sürdürerek dekoratif bir kemer halini almıştır. Kemerin kenarları ve köşe boşluklarını volütlü akantlar ve gülbezekler doldurulurken boşluklarda görülen gülbezek ve akant birleşimleri, fiyonk örgesini anımsatmaktadır. Nişin, dış hattını belirleyen bordürün içi ise akantlı ve ortasında gülbezeklerin yer aldığı "S" kıvrımları ile hareketlendirilmekte, bu anlayış üstte "C" ile yer değiştirmektedir **(Çizim 2.392) (Foto. 2.1591)**.

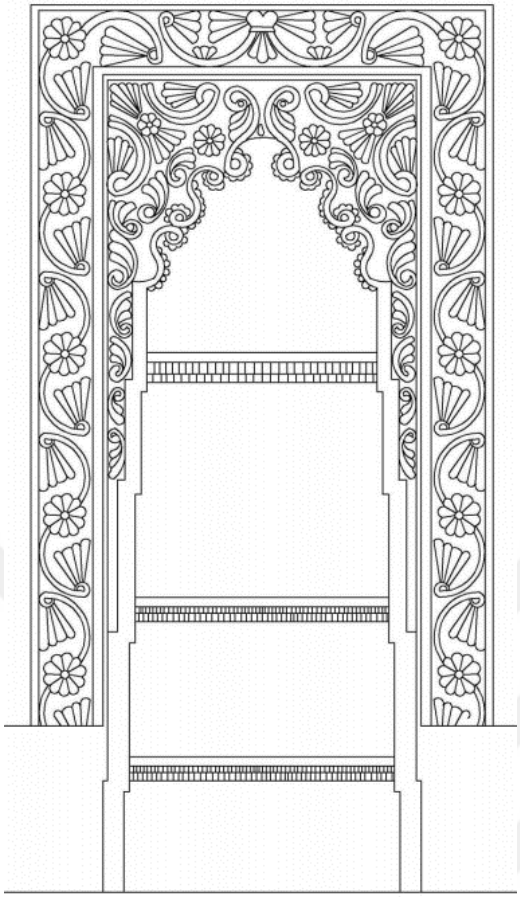

Çizim 2.392. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.1591. Mihrap Süslemesi

Harime renk katan bir diğer mimari öğe, desen kurgusuyla ilgi odağı olan ahşap minberdir **(Çizim. 2.393) (Foto. 2.1592)**.

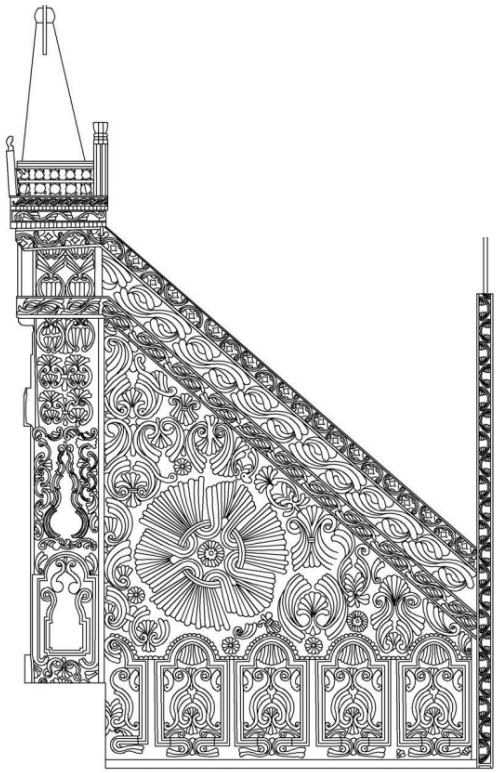

Çizim 2.393. Minber Genel

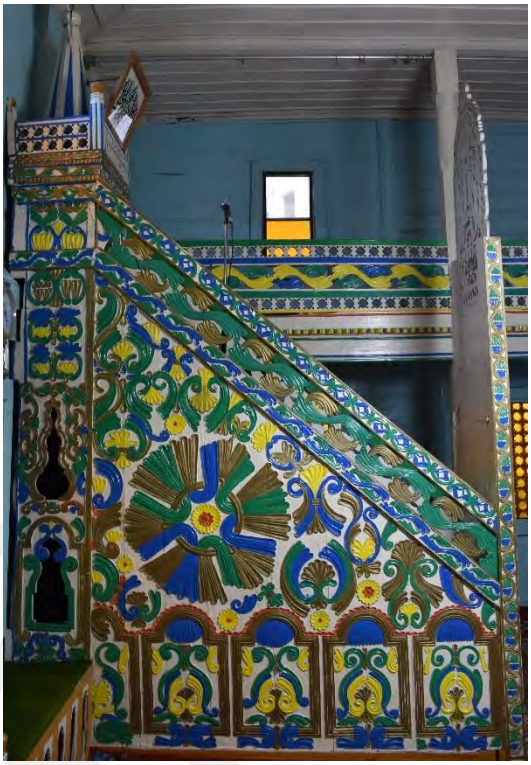

Foto. 2.1592. Minber Genel

İki kanatlı ve yuvarlak kemerli minber kapısı iki panoludur. Alt panoların yüzeyine volütlü ve üç dilimli akantlarla canlılık kazandırılmış, üst panolarda ise akantlı "S" kıvrımları, karşılıklı yerleştirilerek zarif bir görünüm elde edilmiştir. Kemerin köşe boşlukları, mihraptaki işlemenin tekrarıdır. Kemerin üzerinde ise üst üste konulmuş iki kartuş bulunmaktadır. Birinci kartuş içerisinde iç içe geçmiş "C" kıvrımları ve ayyıldız motifi, ikincisinde ise gülbezek ve akantlara rastlanmaktadır. Kartuş, üstte "Muhammed (sav)" isminin, akant ve "S" kıvrımlarının yer aldığı bölümden, yarım daire geçmelerle ayrılmıştır. İki taraftan, gülbezek ve akantlı "S" kıvrımlarla dolgulan kapı söveleri, kompozisyonu tamamlamıştır.

Minberin tacı, yüksek tutularak kapıya abidevi bir görünüm kazandırmıştır. Tacın merkezinde yer alan sırt sırt yaslanmış ve üzerinde ışınsal çubukların (güneş) doğduğu akantlı iki "S" kıvrımının ortasına, akantlardan oluşan kuğu figürü işlenip ana kompozisyon dıştan dekoratif bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Çerçevenin etrafı ise akantlı "S" kıvrımları ve volütlü silmelerle dekore edilmiştir **(Çizim 2.394) (Foto. 2.1593)**.

Çizim 2.394. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1593. Minber Kapı Süslemesi

Minbere cepheden bakıldığında, aynalık ve süpürgeliğin bir bütünlük teşkil ettiği görülmektedir. Aynalığın merkezindeki madalyon, bölgenin klasikleşmiş örgesidir. Merkezde yer alan gülbezeği kuşatan çembere kenetlenmiş akantlar, dışa doğru madalyonu büyütmektedir. Madalyonun etrafına yayılan volütlü akantlar, gülbezekler, akantlı "S"-"C" kıvrımları, alanı donatırken özellikle ana motifin sağındaki akantların verilişleri motifi palmete dönüştürmektedir **(Çizim 2.395) (Foto. 2.1594)**.

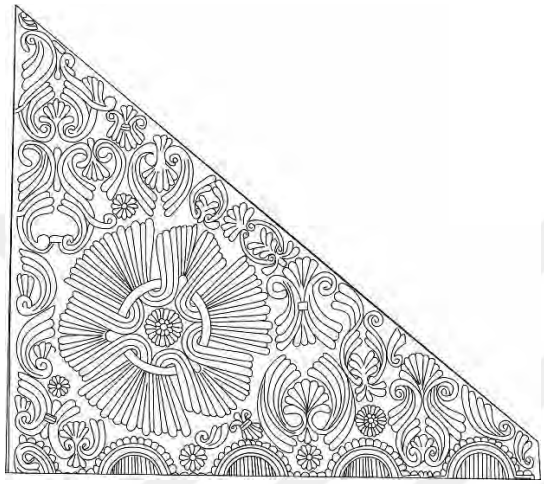

Çizim 2.395. Minber Aynalık

Foto. 2.1594. Minber Aynalık

Süpürgelik bölümü yatay sıralanmış, pencere görünümündeki dört tam, bir yarım pano biçimindedir. Çerçevenin silmeleri alt bölümde dışa doğru akantla hareketlendirilmiş, iç kısımları ise "S", volütlü akant kıvrımlarla bezenmiştir. Çerçevenin tepelik bölümü ise bir perde algısı uyandırmaktadır.

Korkuluk bölümü ise bölge minbelerde standart bir donatı haline gelmiş olan akantların meydana getirdiği "S" kıvrımlarından teşekküldür. Bu kompoze köşke kadar devam eden alttaki bordürde kendini yinelerken, üstte "C" kıvrımları ile son bulmuştur. Kapının, cephe sövesinde de akantlı "C"ler alanı doldurmuştur **(Çizim 2.396-397) (Foto. 2.1595-1596)**.

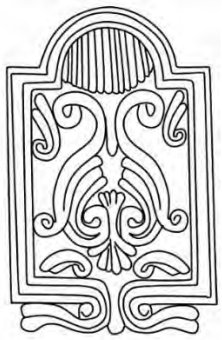

Çizim 2.396. Minber Süpürgelik

Foto. 2.1595. Minber Süpürgelik

Çizim 2.397. Minber Korkuluk

Foto. 2.1596. Minber Korkuluk

Minberin köşk bölümü de sade bırakılmamıştır. Papyon geçmeli köşk korkuluğunu destekleyen ikili zencerek örgünün altında, iki diş sırası arasına alınan volütlü ve akantlı kıvrımlı hat, köşkün üç yönünü dolanmaktadır. Köşkteki bir diğer bezeme korkuluğun birleştiği, akantlı "C" ve akantların uygulandığı alandır **(Çizim 2.398) (Foto. 2.1597)**.

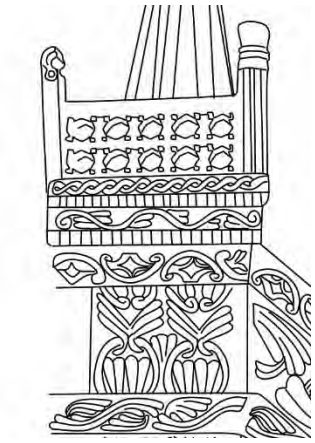

Çizim 2.398. Köşk Süslemesi

Foto. 2.1597. Köşk Süslemesi

Köşk altında ise akantlı “C” ve “S” kıvrımlar, alt alta ve yan yana nakşedilerek tekrarlanmıştır. Buradaki tek farklı bezeme iki dekoratif açıklıktır. Kıvrımlı ve kırık hatlarla belirginleştirilen birinci açıklık, bir gülabdan görünümündedir. İkinci açıklık ise “S” ve volütlü kıvrım hatları ile dizayn edilmiş bir pencere şeklindedir **(Çizim 2.399) (Foto. 2.1598)**.

Çizim 2.399. Köşk Alt Bölümü

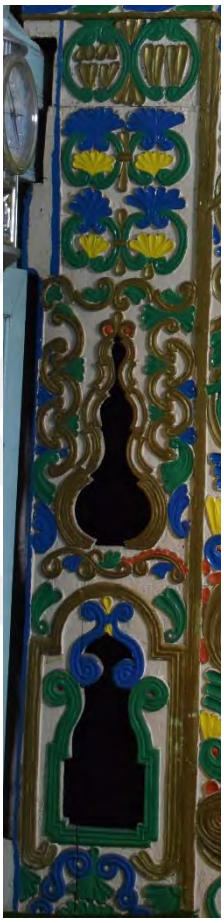

Foto. 2.1598. Köşk Alt Bölümü

Mahfilin ağırlığını kaldıran, kare üzerinde yuvarlak forma döşülen ahşap sütunların başlıklarının içe bakan yüzleri de caminin geneline hâkim olan bezemelerle işlenmiştir. Birinci sütunda gülbezek, iç içe “C” ve sırt sırta vermiş akantlı “C” kıvrımları, ikincisinde “C”ye ek olarak “S”nin meydana getirdiği yürek, üçüncüsünde, “C” kıvrımları ve akantlı “S”, dördüncüsünde “C”, ikili zencerek geçme ve bağlanmış akantlar, beşincisinde “C”, volütlü akantlar, altıncısında ise içi palmet dolgulu akantlı “S” ve akantlı “C”lerle karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.400) (Foto. 2.1599)**.

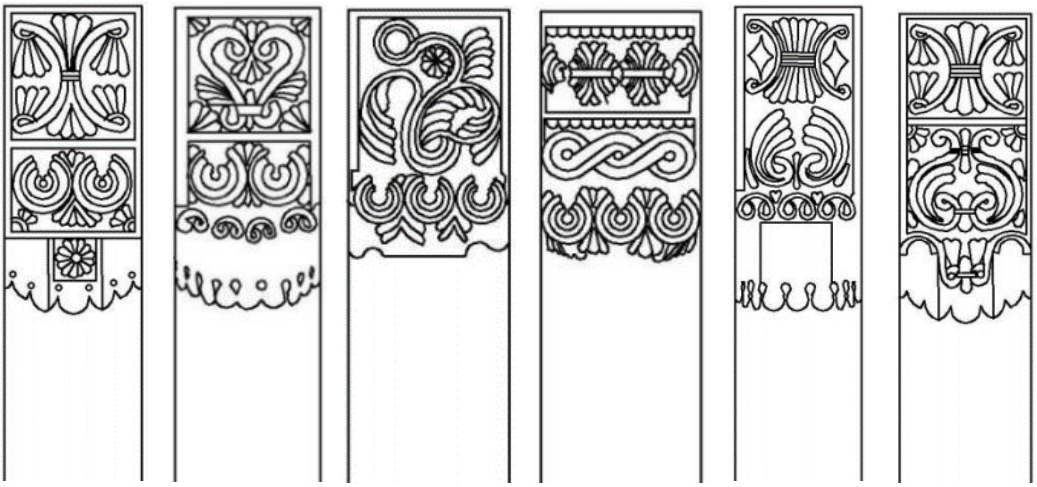

Çizim 2.400. Sütun Bezemeleri

Foto. 2.1599. Sütun Bezemeleri

Sütunların taşıdığı mahfil balkonun saçak bölümünde "C" kıvrımlar ve zencerek, balkonun altında ise dolama dallar arasında gülbezek ve akantlar alanı kompoze etmektedir. Balkonun ön cephesinde üç kuşak halinde bezeme bulunmaktadır. Alttaki dar bordürde eş kenar dörtgenler ve akantlar, geniş bordür de akantlarla şekillenen "S" kıvrım, üçüncüsünde ise papyon geçmeler vardır. İkinci ve üçüncü süsleme hattı, mahfil korkuluğu boyunca akmaktadır **(Çizim 2.401) (Foto. 2.1600)**.

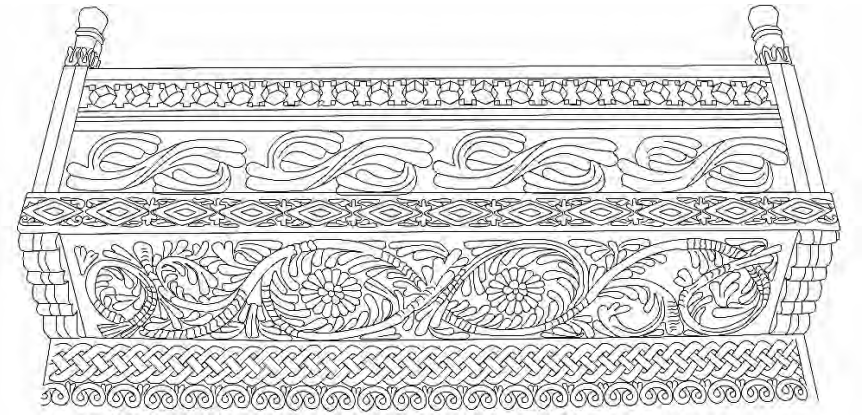

Çizim 2.401. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.1600. Mahfil Balkon Süslemesi

Harimin son bezeme alanı, genel süsleme programıyla uyum içerisindeki ahşap tavandır. İçe doğru kademelen tavan göbeğindeki madalyon, yedi farklı bezemesel kurgunun birleşleşmesiyle parçalar halinden bütüne tamamlanmıştır. İçten dışa doğru genişleyen bu bezemeler, gülbezek, çok kollu yıldız, "C", palmet, akant dolgulu "C" ve akant yaprakları şeklinde dairesel dizilimdedir. Büyük ölçekteki bu dairesel madalyonun uçlarından başlayan çıtakari beyzi geometrik örgeler, köşelerde üçgen içerisine uygulanmış, çembere bağlı akantlı madalyonlara kadar uzanarak dairesel kompozisyonu kareye çevirmiştir. Kareyi ise dört yönden, eş kenar dörtgen ve dairesel motiflerin yer aldığı bordür sınırlandırmıştır.

Ahşap tavanın içe bakan yüzeylerine ise uçları palmetle biten "S" kıvrımları, "C" ve akantlı "S"ler dolgulanmıştır **(Çizim 2.402-403) (Foto. 2.1601-1602)**.

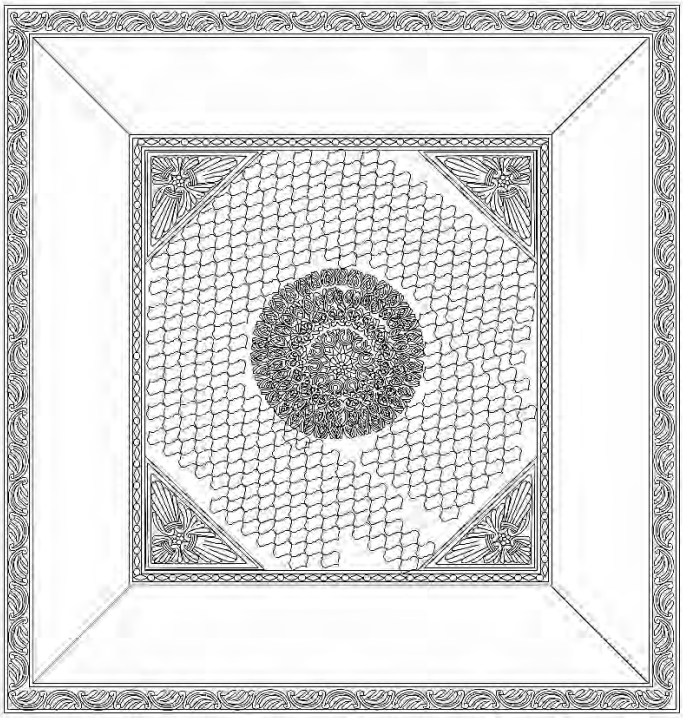

Çizim 2.402. Tavan Süslemesi

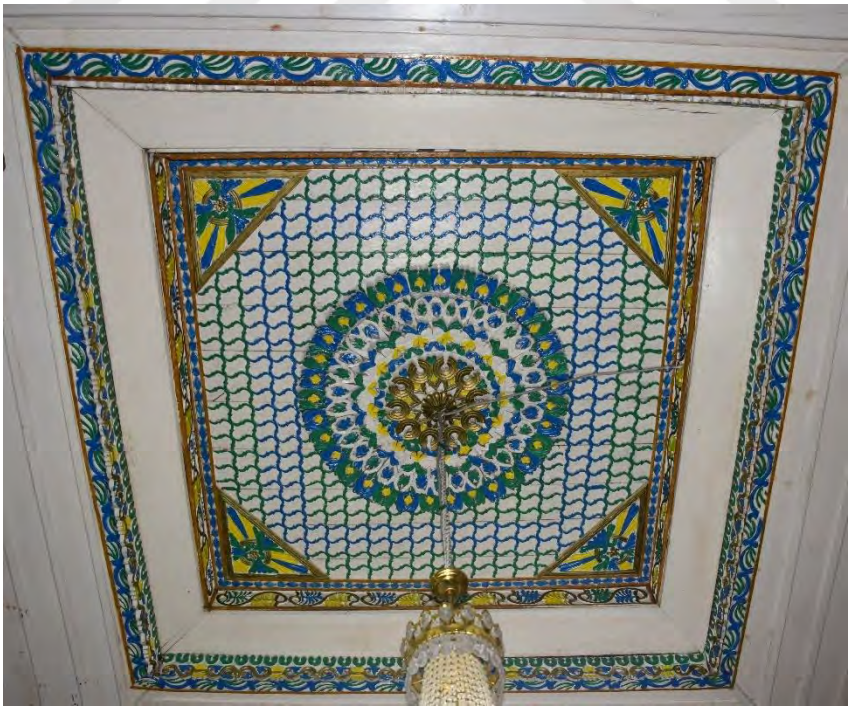

Foto. 2.1601. Tavan Süslemesi

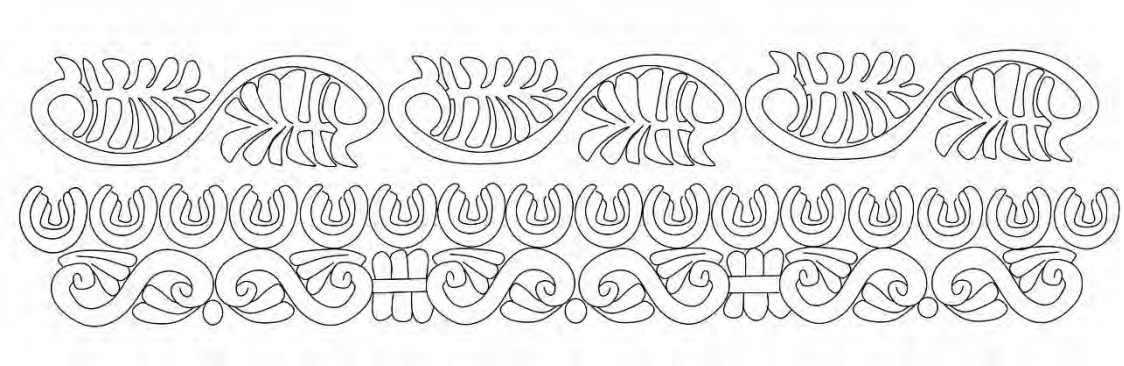

Çizim 2.403. Tavan Süslemesi

Foto. 2.1602. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Kestane ağacından tamamen çantı tekniğinde inşa edilen caminin ahşap perde duvarları köşelerde kutboğazı tekniği ile birleştirilmiştir. Caminin iç tezyinatında ise ajur, oyma, çakma ve teknikleri bir arada kullanılmıştır. Oyma tekniği mihrap, minber, sütun, mahfil balkonu ve giriş kapısında, ajur tekniği minber ve mahfil korkuluklarında, çakma tekniği tavanda, geçme tekniği ise minber ve pencere parmaklıklarında uygulanmıştır.

2.7.2. Asmalırmak Köyü Camii

Katalog No: 63

Çizim No: 2.404

Fotoğraf No: 2.1603-1625

Yeri: Rize'nin Güneysu ilçesi bağlı ve eski adı Asporim olan Asmalırmak Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.62)**.

Harita 2.62. Asmalırmak Köyü Camii (Google Earth)

Koordinatları: 40.955441-40.600260

İnceleme Tarihi: 29.08.2019

Tarihçesi: Pakoz Camii olarak da bilinen caminin inşa tarihini belirten bir kitabesi olmadığı gibi herhangi bir arşiv kaydına da ulaşılamamıştır.

Yöre halkı, caminin XIX. yüzyıla inşa edildiği, giriş cephesinde yer alan yazıttaki tarihten ise 1950'de son cemaat mekanının eklenildiği anlaşılmaktadır **(Foto. 2.1603)**.

Foto. 2.1603. Giriş Cephesindeki Yazıt

Usta Adı veya Usta Grubu: Memet Taşçı

Bugünkü Durumu: İnceleme tarihinde cami, restorasyona alınmıştır **(Foto. 2.1604)**.

Foto. 2.1604. Asmalıırmak Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 6,15 x 6,28 m. ölçülerinde kare planlı yaptırılmıştır. Kuzeyde, fevkani düzendeki son cemaat mekânı 3,37 m. derinliğe sahip olup yapıyı bu yönde genişletmektedir **(Çizim 2.404)**.

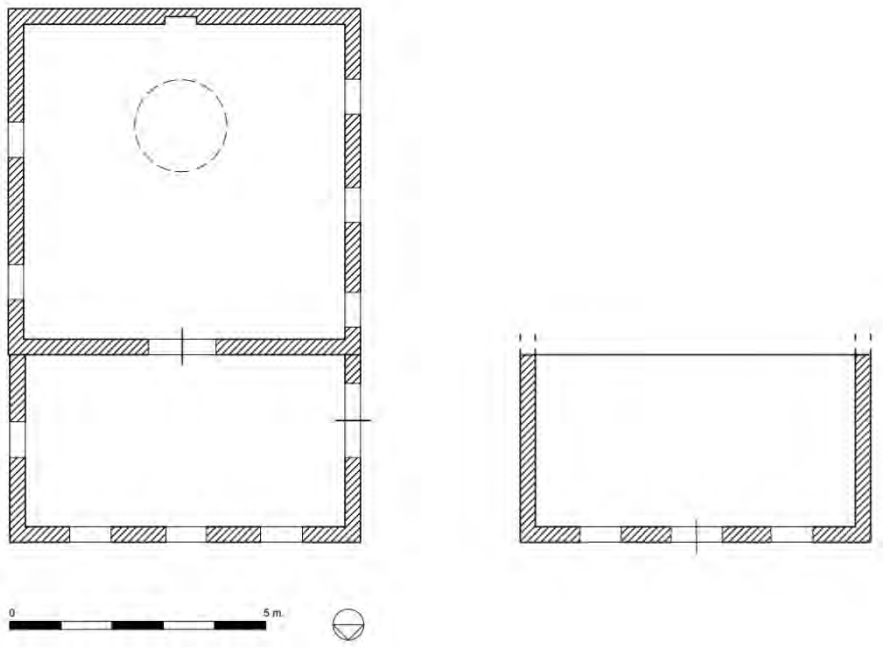

Çizim 2.404. Asmalıırmak Köyü Camii ve Alt Kat Planı

Bölge için alışılagelmiş dış mimarinin sadeliği ve cephelerin birbirini tekrarlayan özelliği bu yapıda da kendini göstermektedir. Güney duvarı sağır bırakılan harim mekanının doğu ve batı cihetini hareketlendiren yuvarlak kemerli beş pencere, iç mekânın ışık almasını sağlamaktadır. Eski fotoğraflarından da hareketle yapının batı cephesinin ortalarında bulunan ve kapalı şerefe bölümü ile ön plana çıkan ahşap minaresi, bugün mevcut değildir.

Yapının orijinal olmayan kuzey bölümü topoğrafyadan dolayı fevkani olarak inşa edilmiştir. Diktörtgen söveli pencereler ile aydınlatılan mekânın alt katına kuzeydeki sade bir kapı ile girilmektedir. Üst kat ise son cemaat mekânı mahiyetindedir.

Son cemaat alanına batıdaki taş bir merdivenle ulaşılmaktadır. İnşaat halindeki bu alanın kuzeyindeki kapı ile ibadet alanına geçilmektedir. Ancak, 2016 yılına ait fotoğraflara bakıldığında son cemaat mekânının, harim ile birlikte bir bütünlük içerisinde olduğu, perde duvarın olmadığı ya da kaldırıldığı görülmektedir. Günümüzde ise mekanlar birbirinden duvarla ayrılmıştır.

Eserin restorasyona alınmadan öncesinde de iç mekânda dikkat çeken bir husus olmadığı gibi mihrap duvarının pvc kaplamış olması özgünlüğünden ne kadar çok uzaklaştığına işaret etmektedir.

Mihrabı gösterişten uzak küçük bir niş halinde, minberi ve vaaz kürsüsü ise minimal boyuttadır.

Mahfili bulunmayan caminin üzerini örten ahşap tavanın, güneyine konulan küçük ölçekli bağdadi kubbesinin iskelet haliyle görülmesi, mimari öğenin nasıl inşa edildiğine örnek teşkil etmesi açısından ehemmiyet arz etmektedir. Dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1605-1624)**.

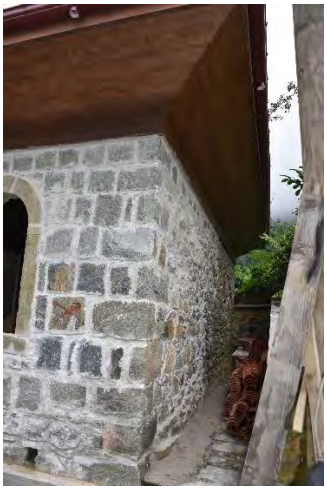

Foto. 2.1605. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1606. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1607. Caminin Batı Cephesi (TKVKK)

Foto. 2.1608. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1609. Caminin Minaresi (TKVTVKK)

Foto. 2.1610. Caminin Minaresi (TKVTVKK)

Foto. 2.1611. Caminin Kuzeyi (TKVKK)

Foto. 2.1612. Caminin Kuzeyi

Foto. 2.1613. Alt Kat Giriş Kapısı (TKVTVKK)

Foto. 2.1614. Alt Kat Giriş (TKVTVKK)

Foto. 2.1615. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı (TKVKK)

Foto. 2.1616. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı

Foto. 2.1617. Son Cemaat Mekânı (TKVTVKK)

Foto. 2.1618. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1619. Harim Mekânı (TKVTVKK)

Foto. 2.1620. Harim Mekânı

Foto. 2.1621. Harim Mekânı

Foto. 2.1622. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1623. Bağdadi Kubbe (TKVTVKK)

Foto. 2.1624. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Asmalıırmak Camii'nin gerek iç gerek dış mimarisinde herhangi bir tezyinat kullanılmamıştır. Günümüzde mevcut olmayan minarenin şerefe altındaki ikili burma silme tek bezemesel detaydır **(Foto. 2.1625)**.

Foto. 2.1625. Ahşap Minaredeki Burma Silmeler (TKVTVKK)

Malzeme Teknik: Camiyi meydana getiren beden duvarlarında, kesme, yonu ve moloz taş malzeme kullanılmıştır. Minaredeki ahşap bezeme ise oyma ile yapılıp yüzeye aplike edilmiştir.

2.7.3. Paravol Mahallesi Camii

Katalog No: 64

Çizim No: 2.405

Fotoğraf No: 2.1626-1642

Yeri: Rize'nin Güneysu İlçesine bağlı Yarımada (Paravol) Köyü'nde (Mahallesi) yer almaktadır **(Harita 2.63)**.

Harita 2.63. Paravol Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.971945-40.625002

İnceleme Tarihi: 29.08.2019

Tarihçesi: Cami ile ilgili herhangi arşiv kaydı tespit edilememiş, ayrıca beden duvarları üzerinde de bir kitabeye rastlanılmamıştır. Giriş kapısının üzerinde, mermere yazılan Türkçe tanıtım levhasında 1905 yılında yapıldığı veya yenilendiği geçmektedir **(Foto. 2.1626)**.

Foto. 2.1626. Mermer Levha

Yapı ile ilgili bölge halkından görüş alındığında, yaklaşık 200 yıllık bir maziye sahip olduğu öğrenilmiştir. Bu nedenle, caminin yerinde daha eski bir yapı olduğu, 1905'te ve sonraki süreçte yenilenmiş olabileceği ortaya çıkmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1627).**

Foto. 2.1627. Paravol Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, düz bir topografya üzerinde 8,50 x 6,12 m. ölçülerinde dikdörtgen planda ve 30 cm. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.405)**.

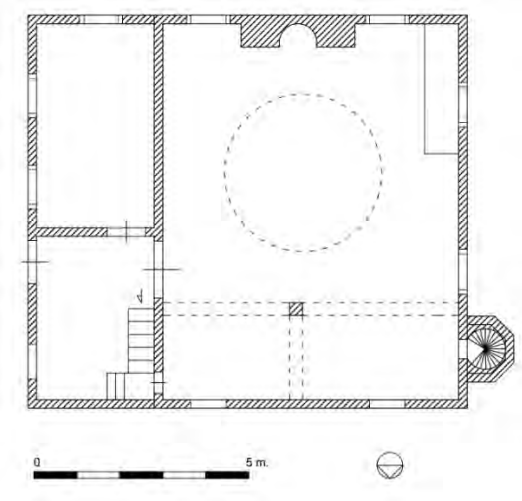

Çizim 2.405. Paravol Köyü Camii Planı

Camiyi meydana getiren beden duvarları gösterişten uzak olduğu gibi herhangi bir mimari farklılıkta ortaya koymamakta ve birbirini tekrar etmektedir. Cepheleri

hareketlendiren tek unsur yuvarlak kemerli pencerelerdir. Harim mekânın ışık almasını sağlayan toplamda 17 pencereden, kuzeydekiler ikinci kat seviyesinde, diğerleri ise iki kat düzendedir.

Kuzeybatı köşeye konumlandırılan ve yeni dönem eklentisi olan minaresi, çokgen gövdesi ve tek şerefesi ile beşgen kürsü üzerinde yükselmektedir.

Yapının doğusundaki düz lentolu bir kapı ile geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun güneyindeki kapı ile imam odasına, kuzeyindeki merdivenle bu alanın ikinci katına ve mahfile, batısındaki kapıyla harim mekanına erişim sağlanmaktadır. Gösterişten uzak, sade harim mekânın güney duvarında, iki pencere arasındaki taş mihrabı boyanarak mermer izlenimi verilmiştir. Mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralan bir formda olup üst bölümde duvar boyanarak üçgen bir tepelik izlenimi kazandırılmıştır.

Harimin güneydoğu ve batı köşesindeki vaaz kürsüsü ve minberi de orijinalliğini kaybetmiş ve mihrap gibi boyanmıştır.

İbadet mekanının kuzeyinde bulunan ve tek bir paye tarafından taşınan kadınlar mahfiline, giriş koridorundaki merdivenden çıkılmaktadır. İkinci katta da karşılaşılan geçiş mekânın güneyi derslik olarak kullanılmakta, kuzeyindeki kapıdan ise herhangi bir özelliği olmayan mahfile çıkılmaktadır.

Camiyi içten örten bağdadi kubbe, dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.1628-1642)**.

Foto. 2.1628. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1629. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1630. Caminin Minaresi

Foto. 2.1631. Caminin Doğu (Giriş) Cephesi

Foto. 2.1632. Geçiş Koridoru

Foto. 2.1633. İmam Odası

Foto. 2.1634. Harim Mekânı

Foto. 2.1635. Harim Mekânı

Foto. 2.1636. Caminin Mihrabı

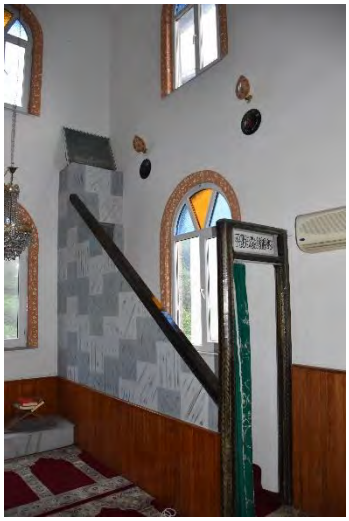

Foto. 2.1637. Caminin Minberi

Foto. 2.1638. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1639. İkinci ve Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1640. Derslik

Foto. 2.1641. Kadınlar Mahfili

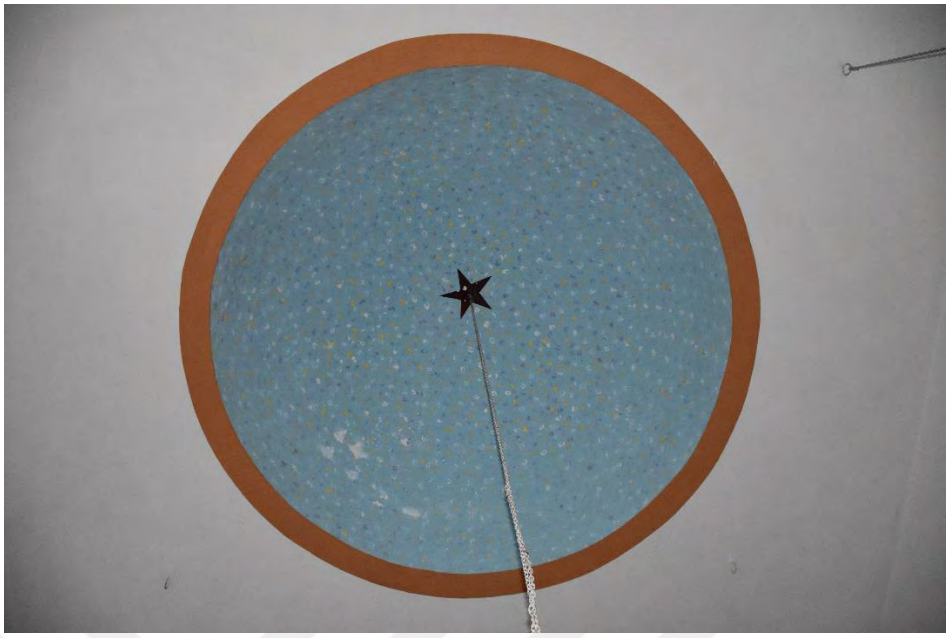

Foto. 2.1642. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Paravol Camii, iç ve dış mimaride özgün bir süslemeye sahip değildir.

Malzeme Teknik: Kesme taş malzemeden inşa edilen caminin, minaresinde ve üst örtüsünde betonarma malzeme kullanılmıştır.

2.8. HEMŞİN/DAMPUR

2.8.1. Hacı Balta Camii

Katalog No: 65

Çizim No: 2.406-

Fotoğraf No: 2.1643-1665

Yeri: Rize'nin Hemşin İlçesine bağlı merkez mahallelerinden olan Mutlu (Bodullu)[1072] Mahallesi'nde ana yol kenarında yer almaktadır **(Harita 2.64)**.

Harita 2.64. Hacı Balta Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0602-40.8941

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Caminin, doğu giriş kapısı üzerinde yer alan beş satırlık, mermer üzerine yazılmış Osmanlıca kitabeye göre yapı, 1206/1792 tarihinde Mahmud zade El Hac Mehmed tarafından yaptırılmıştır **(Foto. 2.1643)**.

Kitabenin içeriği şu şekildedir;

İlahi bu cami banisi iki alemde şad olsun

Girip cennet sarayına Cehennemden bağid (uzak) olsun

Sahibül hayrat ve hasenat

Mahmud zade el hac Mehmed

[1072] Saraç, 248.

Sene 1206/1792

Foto. 2.1643. Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Yapının arşiv vesikalarında, *"Bedul, Parmaksız ve Çoço Nâm karyeler beyinlerinde Yeniköprübaşı nâm mahallede Hacı Mehmed binası caminin*[1073]*"* ve "*nâm karyeler beyinlerinde Bedul düzünde nehri kebirin cisr-i cedid başında*[1074]" şeklindeki yer tarifi ile birlikte Hacı Mehmed tarafından yaptırıldığı geçmektedir. Ayrıca, kayıtlardan 1792'de caminin imamet ve hitabetinin baninin oğlu İbrahim'e tevcih edildiği öğrenilmektedir[1075].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, son dönemlerde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir **(Foto. 2.1644)**.

[1073] Kul, 244. (VGMA.564-26, 11 Ra, 1207, 51)
[1074] Kul, 244. (VGMA. 564-26, 29 Z 1208, 51)
[1075] Kul, 244. (VGMA. 564-26, 11 Ra 1207, 51)

Foto. 2.1644. Hacı Balta Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, düz bir alan üzerine 10,62 x 6,02 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planda ve 0,70 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.406)**.

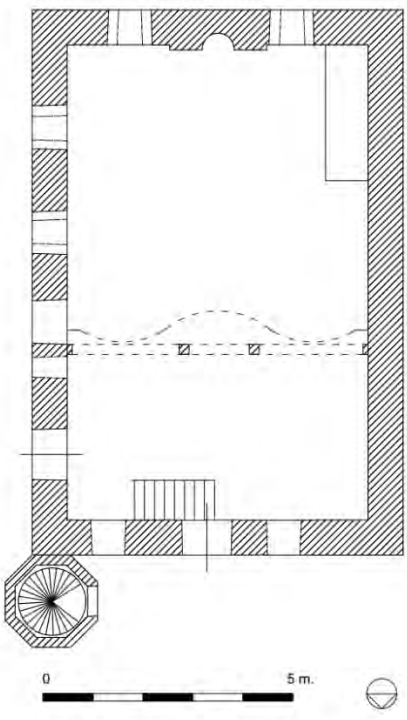

Çizim 2.406. Hacı Balta Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarlarından batı cephesi, yamaç tarafına denk geldiği için herhangi açıklığa yer verilmemiştir. Güney ve doğuda altlı üstlü açılan mazgal formlu dikdörtgen söveli 10 pencereden, batı cephesindekinin üst kat pencereleri yuvarlak kemerlidir. Bu pencerelere kuzeyde, sadece ikinci kat düzeyindeki dikdörtgen formlu açıklıklar eşlik ederek hem cepheyi hareketlendirmekte hem de harimin ışık almasını sağlamaktadır.

Kuzeydoğu köşede bulunan ve 1990'da eklenen[1076], sekizgen kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefeli minare, uzun pabuç kısmı ve taş külahı ile bölgenin nadir örnekleri arasında yerini almaktadır.

Son cemaat mekânı bulunmayan yapının harim mekanına, iki giriş kapısı ile geçilmektedir. Düz lentolu kuzey kapısı bugün kullanılmamaktadır. Bir diğeri kapısı ise doğu cephenin kuzeyinde, yuvarlak kemerli ve önündeki dairesel formdaki üç basamaklı merdiveniyle (1946'da eklenmiştir)[1077] ön plana çıkmaktadır.

Doğu kapıdan ulaşılan harimde yenilenmenin izleri görülmektedir. İki pencere arasına konumlandırılan taş mihrabı, sonradan ahşapla kaplanmış olsa da mukarnas izlenimi verilen kavsarası ve dilimli kemerin köşe boşluklarından özgün hali anlaşılmaktadır.

Mihrabın doğusunda ve batısında bulunan vaaz kürüsü ile minberi özgün değildir. Orijinal minber, parçalara ayrılıp çatı bölümünde kaldırıldığı belirtilmiştir[1078]. Harimin kuzeyinde kıvrımlı balkon hattıyla iç mekâna canlılık kazandıran kadınlar mahfiline, kuzeydoğu köşedeki düz bir merdivenle çıkılmaktadır.

İçten ahşap tavan ile kapatılan cami, dıştan kiremit kaplı, kırma çatı ile örtülüdür **(Foto. 2.1645-1662)**.

[1076] Terzioğlu, 46.
[1077] Terzioğlu, 46.
[1078] Terzioğlu, 47.

Foto. 2.1645. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1646. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1647. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1648. Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.1649. Minare Detay

Foto. 2.1650. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1651. Caminin Kuzey Giriş Kapısı

Foto. 2.1652. Caminin Doğu Giriş Kapısı

Foto. 2.1653. Harim Mekânı

Foto. 2.1654. Harim Mekânı

Foto. 2.1655. Harim Mekânı Doğu Cephe

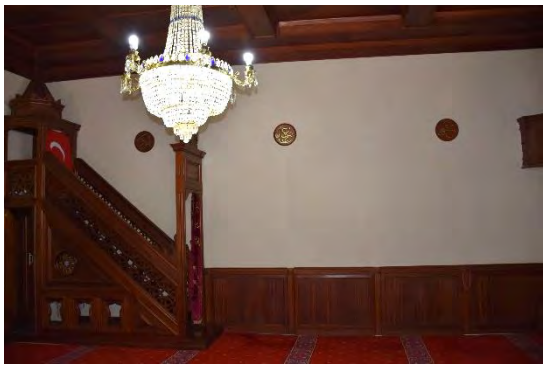

Foto. 2.1656. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1657. Caminin Mihrabı

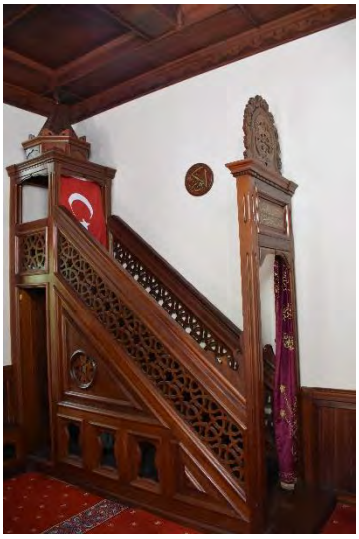

Foto. 2.1658. Caminin Minberi

Foto. 2.1659. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1660. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1661. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1662. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Hacı Balta Camii'nin dış cephesinde herhangi bir tezyinat görülmezken harimde, mihrap, minber kapı tacı ve tavan bezemelidir.

Mihrap kavsarını çevreleyen dilimli kemerlerin kenar ve köşe boşluklarına, servi ağacı, güneş kursu ve çarkıfelek motifleri sırasıyla işlenmiştir **(Çizim 2.407) (Foto.2.1663)**.

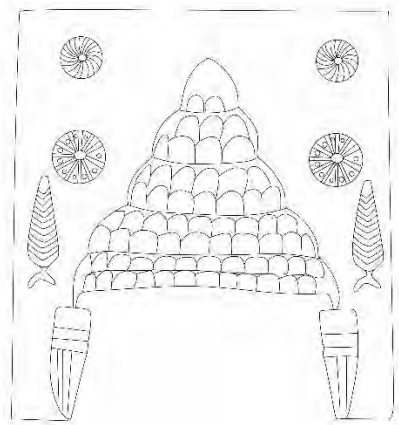

Çizim 2.407. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.1663. Mihrap Süslemesi

Yapının minberi tamamen yenilenmiştir. Ancak, eski minberin kapı tacı sökülüp, mevcut minbere eklenmiştir. Dışarıdan akantlı "S" kıvrımları ile kuşatılan tacın merkezinde, tepelik bölümü basit yaprak dizilimi ile hareketlendirilmiş ve altta "S" ye dönüşerek son bulmuş çerçevenin iç kısmı, akantlı "S" kıvrımlarının farklı kombinasyonları ile dolgulanmıştır **(Çizim 2.408) (Foto. 2.1664)**.

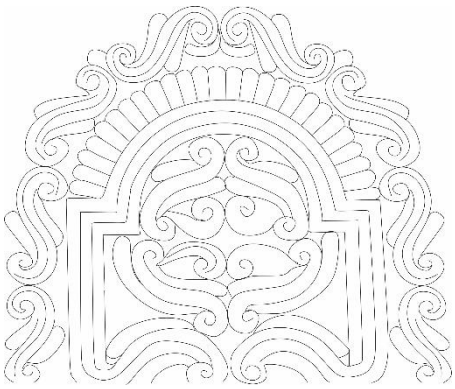

Çizim 2.408. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.1664. Minber Kapı Tacı

Orijinal olmadığını ön görülen tavan süslemesi ise bölgenin karakteristik süslemelerinin uygulanmış olması açısından değer taşımaktadır. Göbekte kademeli yuvarlak olarak başlayan tavan, en dışta dikdörtgen biçimini almıştır. Süslemelerde bu forma göre şekillenmiştir. Merkezde yer alan akantlı ve yürekli madalyon, dıştan akantlı "S" kıvrımları ile kuşatılarak birinci katmanın kompozisyonu oluşturulmuştur. İkinci ve üçüncü katman gülbezeklerle bezenerek dairesel form son bulmuştur. Dikdörtgen, yani son katmanda ise merkezdeki madalyon tekrar edilmiş, ayrıca yürek motifleri, akantlar ve akantların meydana getirdiği yelpazeler ile alan dekore edilerek dış çerçeve gülbezeklerle süslenmiştir **(Çizim 2.409) (Foto. 2.1665)**.

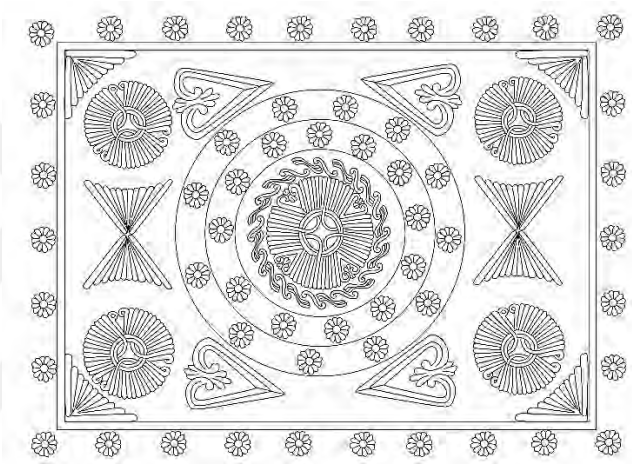

Çizim 2.409. Tavan Süslemesi

Foto. 2.1665. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Moloz ve yonu taşı malzemeden inşa edilen cami kapı ve pencere kenarlarında düzgün kesme taş, doğudaki ikinci kat pencerelerinin kemelerinde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Minare, kesme taş malzemeden yapılmış olsa da kaide kısmının taş kaplama olması, diğer bölümlerinde bu şekilde olduğunu göstermektedir.

Harim mekanını hareketlilik kazandıran süslemelerde mihrapta oyma kabartma, minber kapı tacında oyma, tavanda ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.8.2. Bilenköy Merkez Camii

Katalog No: 66

Çizim No: 2.410-421

Fotoğraf No: 2.1666-1712

Yeri: Rize'nin Hemşin İlçesinde Bilenköy (Tepan)[1079] merkezinde bulunmaktadır **(Harita 2.65)**.

Harita 2.65. Bilenköy Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0259-40.9001

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Bölgenin en önemli yapılarından birisi olan Bilenköy Camii'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir[1080]. Rize coğrafyasında çalışmalar gerçekleştiren Haşim Karpuz, yapının XVIII. yüzyıla ait olduğunu ifade etmektedir[1081]. Yapı ile bir başka değerlendirmede ise caminin ahşap parçalarının İstanbul Üniversitesi tarafından tetkik edildiği, bu parçaların 500-600 yıl aralığında kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca köyde yapılan mezar taşı incelemelerinde de en eski tarihli mezarın 1782 yılına ait olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte bölgedeki tarihi belli olan konak ve cami süslemeleri göz önüne alınarak yapı XVIII. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiştir[1082].

Camiye ait üç farklı arşiv kaydına ulaşılmıştır. Birincisi olan 1805 tarihli atama kaydında, caminin Zuğa, Tepan, Sağırlı ve Hubiyar adlı yerde yeniden bir yapı inşa

[1079] Atar, 52.
[1080] Terzioğlu, 52.
[1081] Karpuz, *Rize,* 61, Karpuz, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler", 40.
[1082] Nebi Butasım, "Hemşin-Bilen (Tepan) Köyü'nde Bulunan Ahşap Camii", *BÜİFD,* S.12, 2018, 168-169.

edildiği şeklinde, genel bir ifade kullanılmaktadır[1083]. 1891 ve 1904 tarihli diğer iki kayıtta ise köy ahalisi tarafından inşa edilen cami ile birlikte, imam, hatip ve muallim için para vakfedildiği bilinmektedir[1084].

Yapının doğu kapısı üzerinde kazıma tekniği ile gerçekleştirilen yazıtta "*Tamiri 1313/1895",* kapı sövesinin üzerinde ise "*....1327/1909....Muhammed 1331/1913…"* onarım tarihleri olarak kayda geçmiştir[1085] **(Foto. 2.1666)**.

Foto. 2.1666. Tamir Kitabesi (N. Butasım)

Buna göre köy halkı tarafından inşa edildiği arşiv kaydıyla sabit olan yapının, 1805 tarihli atama kaydına istinaden, eskiden var olan bir caminin bu tarihlerde yeniden inşa edildiği kanısı ortaya çıkmaktadır ki, mevcut caminin 1805'ten önce, belkide 1790'ların sonuna doğru yapımına başlandığını göstermektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında aslına uygun olarak restore ettirilmiştir **(Foto. 2.1667)**.

[1083] Kul, 241. (VGMA. 561-82, 7 S 1220, 170).
[1084] Güvelioğlu, 40. (Pazar Şer'iye Sicili, 1479, s. 73, sıra 208, VGM. Arşivi, Defter No: 594, s. 268; Pazar Şer'iye Sicili, 1483, 106).
[1085] Butasım, 169.

Foto. 2.1667. Bilen Köy Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. Medrese olarak kullanılan alt kat, 10,30 x 9, 55m. ölçülerinde, dikdörtgen bir alana sahip olup asimetrik bir form sergilemektedir. Medrese üzerinde yükselen harim mekânı ise dikdörtgen planda 8,12 x 6, 51 m. ebatlarındadır **(Çizim 2.411-412)**.

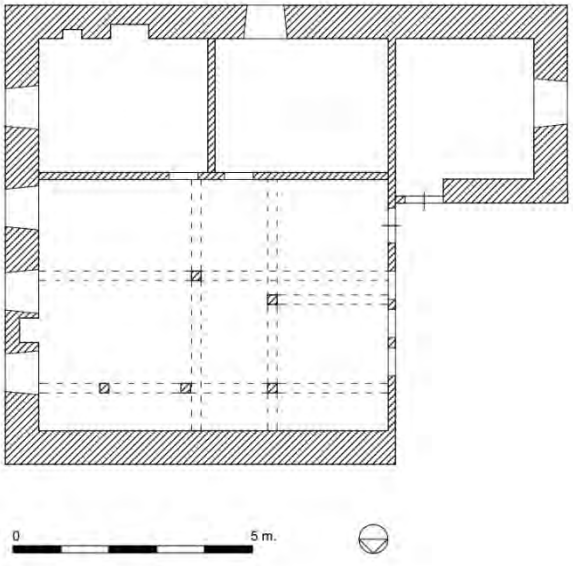

Çizim 2.410. Bilenköy Merkez Camii Medrese Planı

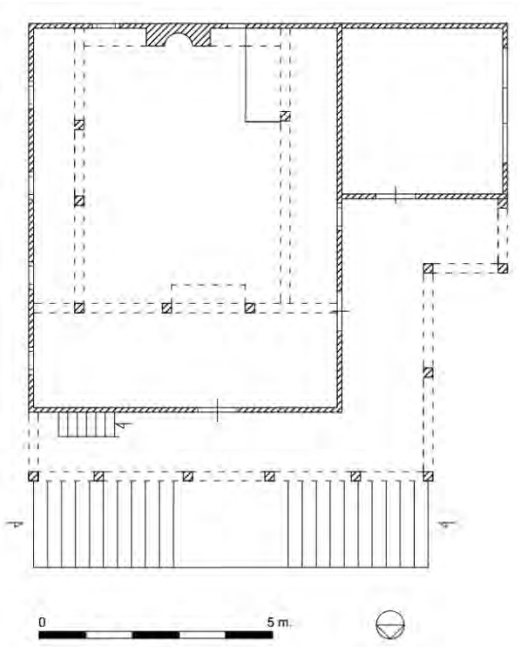

Çizim 2.411. Bilenköy Merkez Camii Planı

Taş ve ahşap duvar örgülü medresenin cepheleri üzerinde kuzey cephe hariç toplamda 9 pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelerden taş duvar üzerine açılanlar mazgal tipinde giyotin biçimini, ahşap perdedekiler ise dikdörtgen formda yine bu stili yansıtmaktadır.

Medresenin, güneybatı köşesinde yapının doğusuna taşan ve girişi kuzeyden olan, 2,89 x 2, 94 m. ölçülerindeki kare odanın, medrese hocasına ait olduğu belirtilmektedir[1086]. Bu odanın hemen kuzeyinde ahşap bir kapı ile medresenin iç kısmına geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra ilk olarak derslik kısmına ulaşılmaktadır. Doğu duvarında bir ocak nişi bulunan bu alanın ahşap tavanı, kare kesitli beş ahşap sütun tarafından desteklenmektedir. Dersliğin güneyinde ahşap perde duvarlarla bölümlenmiş iki odaya yer verilmiştir. Güneydoğudaki oda içerisinde bulunan ocak ve eşya koyma nişi, ikinci mekânda görülmemektedir.

Bölgenin en gösterişli yapılarından olan cami, medreseyle birlikte üç katlı bir görünüm sunmaktadır. Tamamen ahşaptan yapılan caminin perde duvarları üzerinde

[1086] Karpuz, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler", 39.

açılan, ahşap lokma geçmeli, sürgülü kapaklı, ahşap kanatlı ve giyotin tarzındaki iki katlı pencere sistemi, yapının özgün ve estetik yönünü yansıtmaktadır.

Cami harimini iki kat olarak saran "L" biçimindeki revakın (balkon) ilk kısmına, kuzeydeki iki yönlü merdivenle erişilmektedir. Üstten boğumlu sarkıtlarla yumuşatılan, 10 ahşap sütunun taşığı, oturaklar ve ahşap korkuluklarla oluşturulan revak, camiye farklı bir hava katmaktadır. İkinci kata ve mahfile çıkış kapısı bulunan, korkuluklarıyla ilgi uyandıran balkona ise doğu yöndeki ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Harimin güneydoğu köşesinde, medresede olduğu gibi iki katlı bir oda yapılmıştır.

İbadet mekanına iki giriş kapısı vardır. Birisi batıdaki, diğeri ise orijinal olan kuzeydeki açıklıktır. Kuzey kapı aksındaki mihrabı, ahşap olması beklenirken bu yapıda taş malzemedendir. İki yönden, "S" kıvrımlı başlıklı sütuncelerle sınırlandırılan mihrap nişi, kavsarada üç dilimli olarak yukarıda daralmakta ve üç yönden silmelerle kuşatılmaktadır. Mihrabın iki yanında ise kastanlara rastlanmaktadır.

Harimin güneybatı köşesindeki ahşap minberinin süpürgelik ve köşk kısmı olmadığı gibi külahı da gerisinde kalmıştır. İbadet alanının kuzeyindeki tek balkonlu kadınlar mahfili, doğu ve batıdan kıble duvarına kadar uzanarak "U" biçimini almıştır. Kadınlar mahfili, kuzeyde üç, doğuda iki, batıda bir olmak üzere toplamda altı ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Kare kaideli ve başlıklı olan taşıyıcıların gövdeleri silindirik formludur. Mahfile, dış mekandaki ikici kat balkonunda ulaşılmaktadır.

Cami, dıştan kiremit kaplı kırma çatıyla içten ise ahşap tavanla kapatılmıştır **(Foto. 2.1668-1701)**.

Foto. 2.1668. Caminin Güneydoğu Köşesi

Foto. 2.1669. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1670. Caminin Kuzeydoğu Köşesi

Foto. 2.1671. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1672. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1673. Güneybatı Köşedeki Hoca Odası

Foto. 2.1674. Medresenin Dersliği

Foto. 2.1675. Medresenin Dersliği

Foto. 2.1676. Medresenin Dersliği

Foto. 2.1677. Medresenin Güneydeki Oda Kapılar

Foto. 2.1678. Medresenin Güneydoğudaki Odası

Foto. 2.1679. Medresenin Diğer Odası

Foto. 2.1680. Yapının Kuzey Cephesi ve Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1681. Harimi Saran "L" Revak (Balkon)

Foto. 2.1682. Harimi Saran “L” Revak

Foto. 2.1683. Güneybatıdaki Oda

Foto. 2.1684. Caminin Pencere Sistemi

Foto. 2.1685. Caminin Pencere Sistemi

Foto. 2.1686. Caminin Pencere Sistemi

Foto. 2.1687. Caminin Pencere Sistemi

Foto. 2.1688. İkinci Kata ve Mahfile Çıkış Merdiveni

Foto. 2.1689. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1690. Harim Mekânı

Foto. 2.1691. Harim Mekânı

Foto. 2.1692. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1693. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1694. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1695. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1696. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1697. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1698. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1699. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1700. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1701. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Medresesinin iç ve dış cephesinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Caminin ise dış mimarisi, genel anlamda yalın olmasına rağmen üst katı çevreleyen "L" revakın korkuluklarını oluşturan iki sıra süsleme kuşağı cepheye hareketlilik kazandırmaktadır. Revak boyunca dolanan bu kuşaklardan alttaki dekoratif bir şebeke biçimindedir. Üstteki kuşak ise akantların meydana getirdiği "S" kıvrımlarından oluşan ve genellikle minber korkuluklarında rastlanılan bir bezemedir **(Çizim 2.412) (Foto. 2.1702)**.

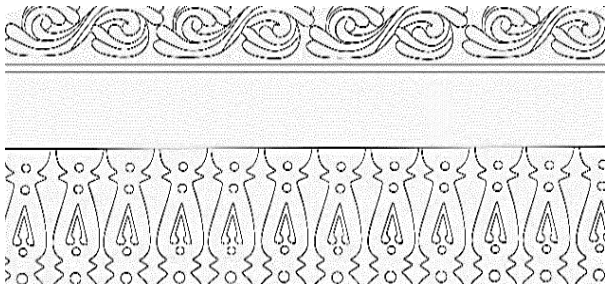

Çizim 2.412. Revak (Balkon) Korkulukları

Foto. 2.1702. Revak (Balkon) Korkulukları

Caminin asıl tezyinatı kapı kanatlarından başlayıp, mihrap, minber, taşıyıcı ayaklar, mahfil ve tavanda kendini göstermektedir.

Kuzeydeki, yivli sütunceler üzerinde yükselen yuvarlak kemer açıklı kapı, çift kanatlıdır. Kanatların üzeri, sonsuzluk prenbisinde sekizgen geçmelerle dekore edilmiştir. Sekizgenlerin içleri ise kare içerisine alınmış, çok kollu yıldızlarla doldurulmuştur. Halat örgüyle etrafı çevrelenen ve belirgilenleştirilen yuvarlak kemerin köşe boşluklarındaki birincil motif konumundaki çarkıfelek ve Mührü Süleyman, yanlardan küçük yıldız örgeleriyle desteklenmiş ve üçgen dolgularla kuşatılmıştır.

Kapıyı iki yandan sınırlandıran bordürde üç farklı geometrik örge görülmektedir. İçte, üçgen içine alınmış ışınsal çubuklar, yelpaze örgü şeklini anımsatmaktadır. Dışta ise yivle dolgulanan kıvrımlı hattın boşlukları, çok kollu ve dört kollu yıldız ile tezyin edilmiştir. Kapının üstünde bulunan kiriş ise üçgen dolgu, yelpaze ve halat motifleriyle bezenmiştir **(Çizim 2.413) (Foto. 2.1703)**.

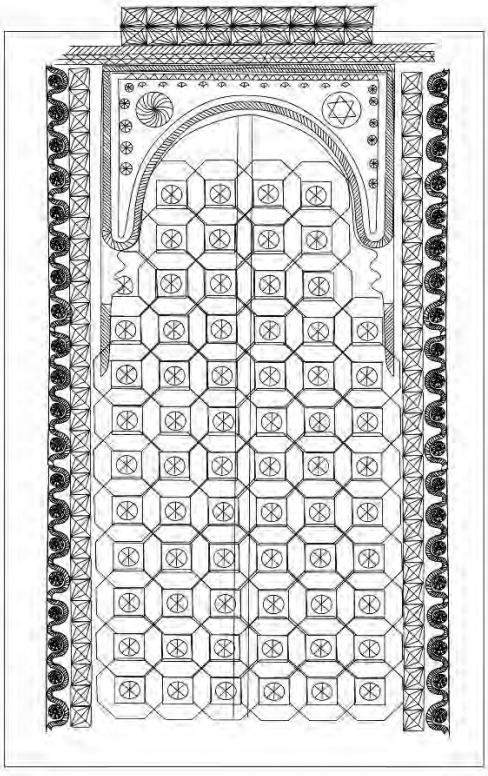

Çizim 2.413. Kapı Süslemesi

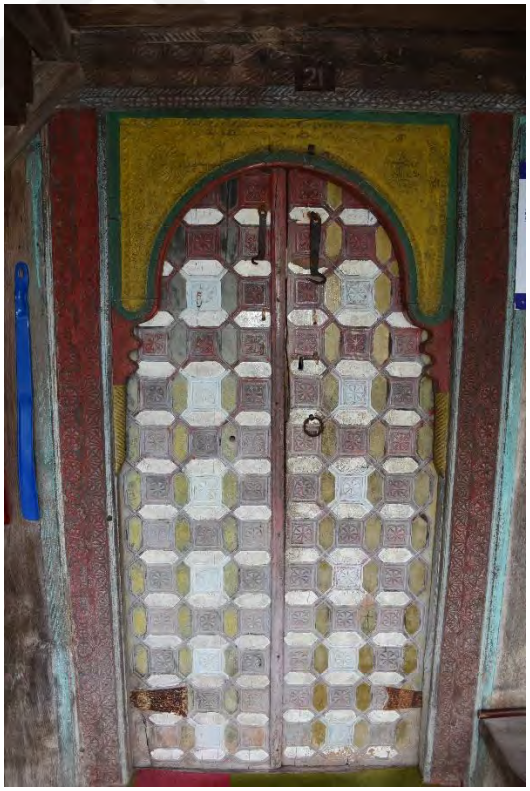

Foto. 2.1703. Kapı Süslemesi

Kapı ekseninde yer alan mihrap nişinin ortasında, kısmen silinmiş olan ve sonradan boyandığı bilinen[1087] saksı içerisindeki gül ve lale motifleri kavsaranın tepesine kadar uzanmaktadır. Nişi, iki yanda sınırlayan sütünce başlıklarında sırt sırta konulmuş "S" kıvrımları ve üstteki pıtrak motifleri mihrap süslemesini tamamlayan detaylardır **(Çizim 2.414) (Foto. 2.1704)**.

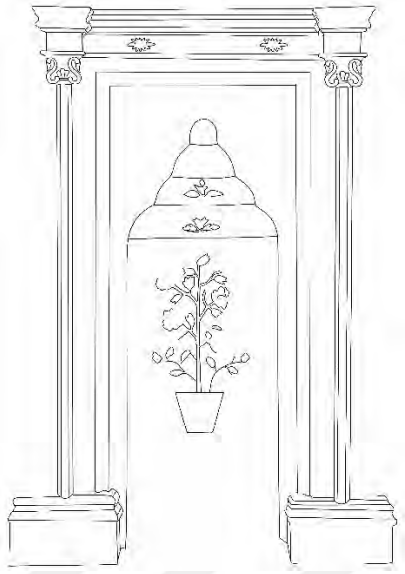

Çizim 2.414. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.1704. Mihrap Süslemesi

Mihrabın batısında bulunan minber, özellikleri itibariyle farklıdır. Dikdörtgen söveli ve yuvarlak kemerli minber kapısı, iki kanatlıdır. Kanatlar, içi yıldızla hareketlendirilmiş, sonsuzluk prensibindeki dairesel geçmelerle kompoze edilmiştir. Halat örgü ve üçgen dolgularla vurgulanan ve çevrelenen kemerin köşe boşluklarına çok kollu yıldızlar rozet biçiminde tatbik edilmiştir. Kapıyı çevreleyen sövelerin üzerinde ise yivli kıvrımlı bir hattın boşluklarına yıldızlar yerleştirilmiştir. İki yönden babalarla sınırlandırılan tacın ortasına çiçek rozeti konularak kompoziyon tamamlanmıştır **(Çizim 2.415) (Foto. 2.1705)**.

[1087] Butasım, 175.

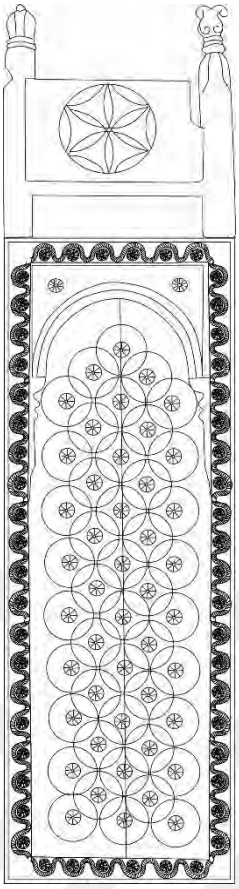

Çizim 2.415. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1705. Minber Kapı Süslemesi

Minberin cephesi klasik anlayışın uzağındadır. Bu anlayışta, cephede dikkat çeken ilk husus, kapı sövesin arkaya doğru uzatılarak burada dikey bir pano meydana getirilmiş olmasıdır. Panonun içi, minber kapı bezemesini tekrar ederken dıştan halat örgü ve üçgenlerle sınırları çizilmiştir. Panonun hemen üzerinde ise köşebent mahiyetindeki alan, pano ile sövenin estetiksel birleşimini Mührü Süleyman damgası ile vurgulamıştır.

Minber aynalığı, minimalize edilmiş ve süpürgelik kısmına kaydırılmıştır. Dikey üçgen biçimindeki aynalığın yüzeyi sonsuzluk prensibindeki sekizgen geçmelerle canlandırılmıştır. Her sekizgeni içi, kare içerisine alınmış çok kollu yıldız, çarkıfelek ve Mührü Süleyman örgeleriyle kompoze edilmiştir.

Korkuluk bölümü üç katlı bir konseptedir. En altta, giriş kapısı bordülerinde görülen süsleme kuşağı yeniden tatbik edilmiştir. İkincisi, dikey ahşap şebekeler halinde, üçüncüsü ise akantlarla gerçekleştirilen “S” kıvrımlarından oluşmaktadır.

Köşk altı bölümü, korkuluğun altına küçük ölçekte iki pano olarak konumlandırılmıştır. Dekoratif bir gülabdan biçimini yansıtan üst pano, ters bir şekilde altına da yansıtılmış, etrafı içi yıldız dolgulu yivli kıvrımlı bir hatla kuşatılmıştır **(Çizim 2.416) (Foto. 2.1706)**.

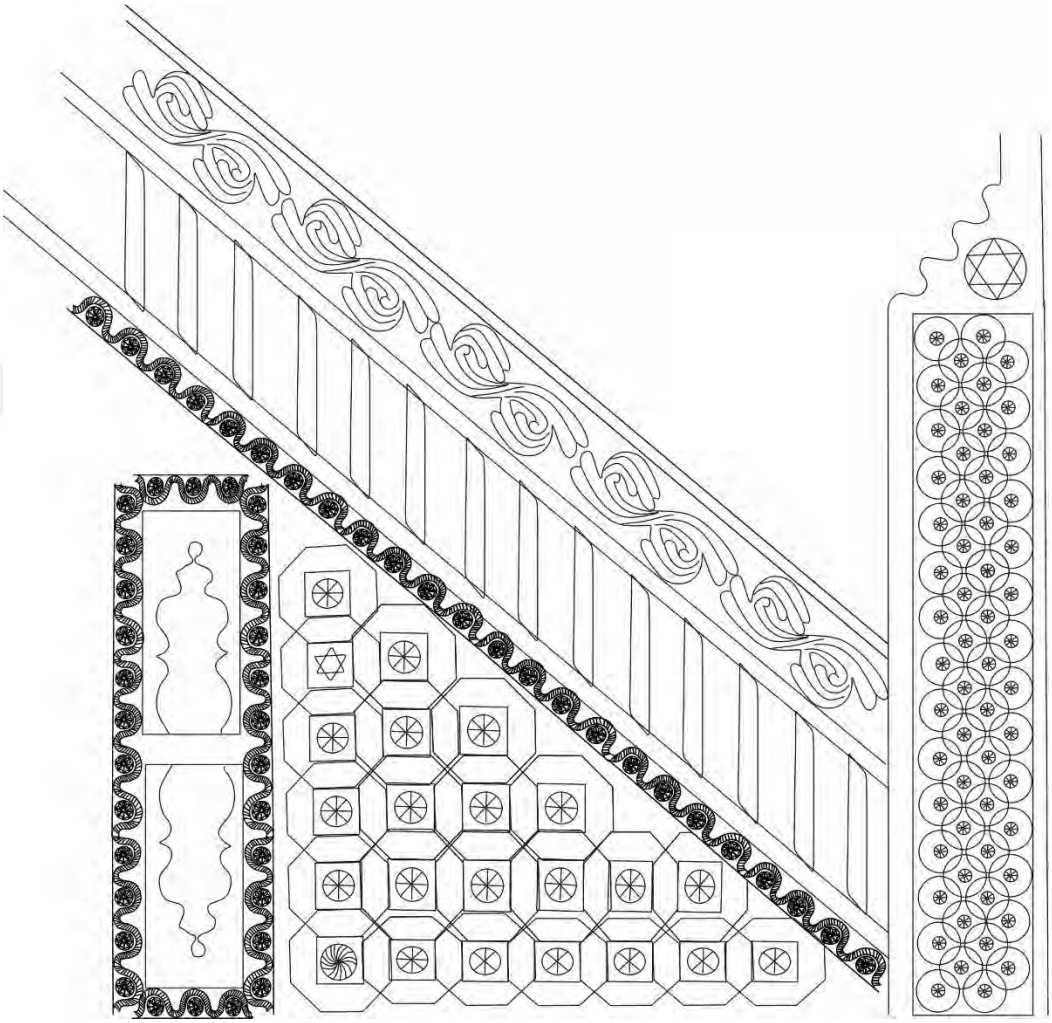

Çizim 2.416. Minber Cephe Süslemesi

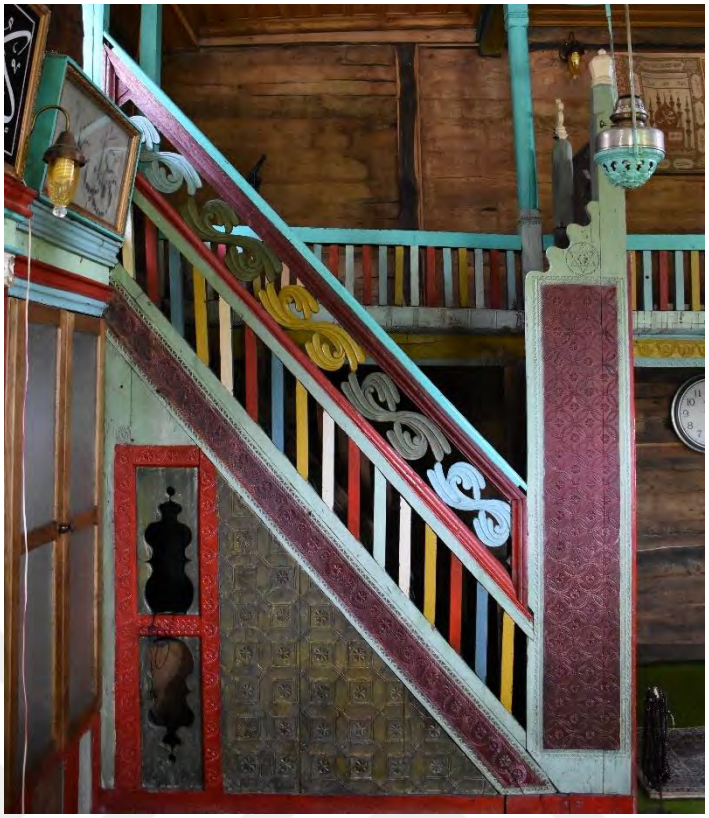

Foto. 2.1706. Minber Cephe Süslemesi

Harim katındaki mahfili taşıyan kuzeydeki ahşap sütunların kare kesitli başlıkların iç ve dış yüzeylerinde görülen stilize hayat ağacı ve ters-düz işlenmiş servi ağacı gibi bitkisel motifler, geometrik tasarımdaki üçgenler, yelpazeler ve balıksırtı örgeleri ahenkli bir şekilde işlenmiştir. Mahfil katındaki, iki yandan boğumlu sarkıtlarla zarif görüntüdeki sütunların üzeri ise laleler, "S" geçmeler ve yarım yıldızlarla dekore edilmiştir **(Çizim 2.417-418) (Foto. 2.1707-1708)**.

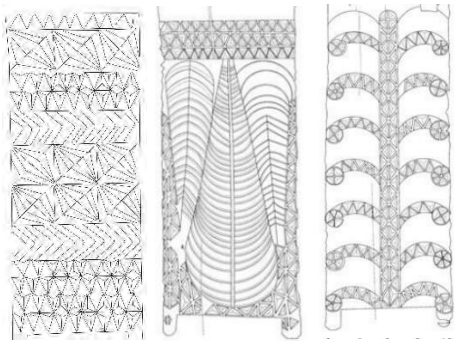

Çizim 2.417. Harim Katı Sütunlar

Foto. 2.1707. Harim Katı Sütunlar

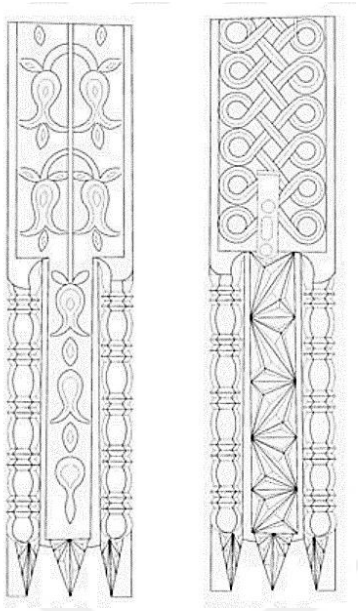

Çizim 2.418. Mahfil Katı Sütunları (VGM)

Foto. 2.1708. Mahfil Katı Sütunları (Özkurt)

Ahşap sütunun taşıdığı ve harimi üç yönden dolanarak mahfili meydana getiren kirişlerden kuzeydekinin üzerinde kuşaklar halinde geometrik bir anlatı söz konusudur. Bu anlatıda üçgen dolgular, yelpaze ve halat örgeler sıkça kendini yinelerken üstte, yivli kıvrımlı hattın birbirine yakınlaşıp uzaklaşması ile meydana gelen geometrik zincirin boşluklarına yıldızlar kondurulmuştur. Doğudaki kiriş sade bırakılmış, batıdakinin üzerinde ise halat örgü, üçgen ve boşlukları yıldızlarla hareketlendirilen yivli kıvrımlı bir hat alanı tezyin etmektedir. Mahfildeki son bezeme halat örgelerle tasarlanan balkon altıdır. (**Çizim 2.419-420) (Foto. 2.1709-1711)**

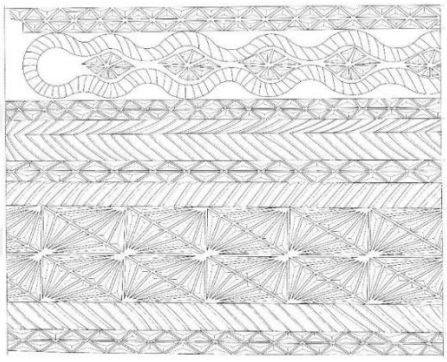

Çizim 2.419. Mahfil Kuzey Kiriş

Foto. 2.1709. Mahfil Kuzey Kiriş

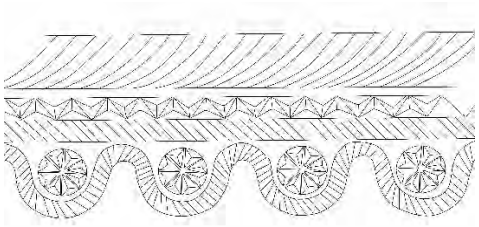

Çizim 2.420. Mahfil Batı Kiriş

Foto. 2.1710. Mahfil Batı Kiriş

Foto. 2.1711. Balkon Altı Bezemesi

Harim mekanının üstünü örten ahşap tavan, süslemenin uygulandığı alandır. Merkezde yer alan gülbezek, dıştan küçük dairelerin oluşturduğu bir çember ile kaplanmış ve kompozisyon dıştan, dikey üç boyutlu ve kesintisiz devam eden "S" kıvrımı ile çevrelenmiştir **(Çizim 2.421) (Foto. 2.1712)**.

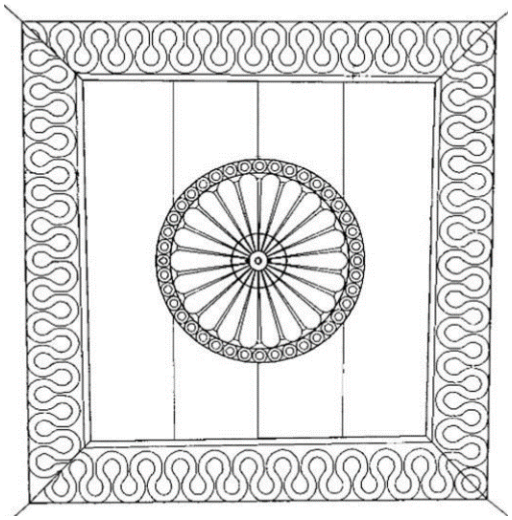

Çizim 2.421. Tavan Süslemesi

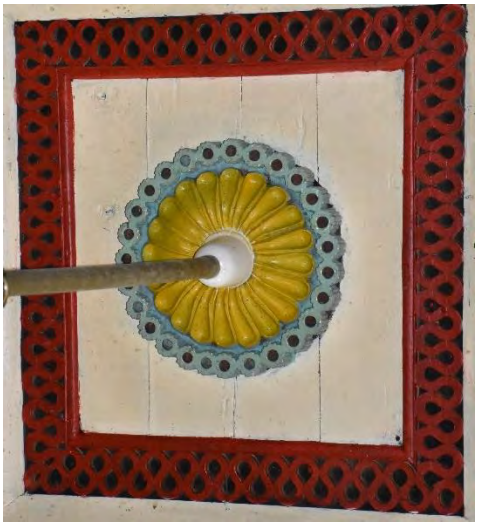

Foto. 2.1712. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapının medrese katı, yonu ve düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Medrese üzerinde yükselen tamamen kestane ağacından çantı tekniğinde yapılan caminin perde duvarları köşelerde kurtboğazı tekniği ile bir araya getirilmiştir.

Harim mekanını hareketlendiren süslemelerde ise farklı tekniklerin bir uyum içerisinde işlendiği görülmektedir. Giriş kapısında, minberde, sütunlarda, mihrap sütuncelerinde, mahfilde oyma kabartma, mihrap nişinde boyama, revak, minber korkuluklarında, kapı tacında, ajur, tavanda ise çakma yöntemi uygulanmıştır.

2.8.3. Bahar Mahallesi Camii

Katalog No: 67

Çizim No: 2.422-423

Fotoğraf No: 2.1713-1737

Yeri: Rize'nin Hemşin İlçe merkezine 4 km. mesafede Bahar Mahallesi'nde (Badara)[1088] yer almaktadır **(Harita 2.66)**.

Harita 2.66. Bahar Mahallesi Camii (Yandex)

Koordinatları: 41.022797-40.890449

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Cami ile ilgili tek yazıt, giriş kapısının kemer kilit taşında yer almaktadır **(Foto. 2.1713)**.

Kitabede;

Sahibül hayrat vel hasenat

El Hac Süleyman Ağa ve oğlu Muhammed

Sene 1217/1802-03

[1088] Saraç, 248.

Foto. 2.1713. Caminin Kitabesi

Arşiv vesilkalarında caminin, ilk olarak köy halkı tarafından yaptırıldığı, daha sonraki süreçte köy sakinlerinden Hacı İbrahim tarafından yeniden inşa edildiği bilinmektedir[1089]. 1769 yılında ise caminin imamet ve hitabetine gönüllü olarak hizmet etmeye razı olan baninin oğlu Selim'e verilmiştir[1090]. 1801 yılında ise yapı onarım ve genişletme çalışmalarına tabi tutulmuştur[1091]. Buradan hareketle, yapı üzerindeki yazıtın onarım kitabesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, Ali Rıza Onat tarafından 2013 tarihinde onarıldığı minare üzerindeki levhada geçmektedir **(Foto. 2.1714-1715)**.

Foto. 2.1714. Minare Üzerindeki Levha

[1089] Kul, 241. (VMGA. 559-65, 128).
[1090] Kul, 241. (VGMA.1146-54, Ra 1183, 117).
[1091] Kul, 242. (VGMA. 562-86, 11 Ra 1216, 184).

Foto. 2.1715. Bahar Mahallesi Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazinin kısmen düşleştiği bir alana fevkani düzende yaptırılmıştır. 8, 16 x 7, 35 m. ebatlarında ve 0,65 m. duvar kalınlığında, kareye yakın dikdörtgen plandaki medrese katı üzerinde yükselen cami, benzer planda ve aynı ölçülerdedir **(Çizim 2.422-423)**.

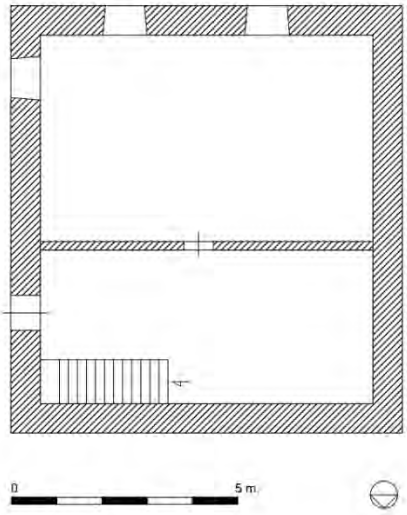

Çizim 2.422. Bahar Mahallesi Camii Medrese Planı

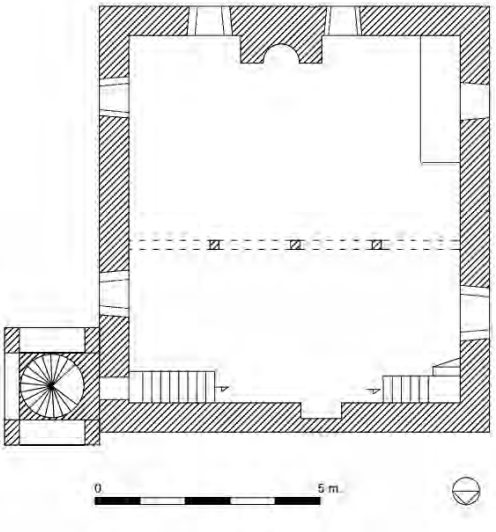

Çizim 2.423. Bahar Mahallesi Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları birbirini tekrarlayan benzer düzendedir. Medresenin güney ve doğu cephelerinde açılan dikdörtgen söveli üç mazgal pencere ile iç mekânın ışık almasını sağlamaktadır. Ayrıca, cami katında, bu cephelerdeki (güney-doğu) iki katlı sekiz (8) pencere düzenlemesi, yapıya üç katlı bir görünüm kazandırmaktadır. Kuzey cephesi sağır olan caminin batı yönünde ise üç pencereye yer verilmiştir.

Camiye sonradan eklenmiş olan ve dört paye üzerinde yükselen minaresi, yivli gövdeli, tek şerefeli olup kuzeydoğu köşede bulunmaktadır.

Medreseye doğu cephede açılan yuvarlak kemerli bir kapı ile erişilmektedir. Paravan bir duvar ile ikiye bölümlenen iç mekânın kuzeyi bir geçiş alanı mahiyetinde ve abdest alma yeri konumunda, güneyi ise herhangi bir özellik göstermeyen oda şeklindedir. Kuzeydeki odanın doğu yönündeki merdivenlerle asıl ibadet mekanına çıkılmaktadır. Bu tarz, bölgede görülen nadir uygulamalar arasındadır.

Harim mekânı gösterişten uzak yalın bir görünüme sahiptir. Kuzey duvardaki gömme dolap yapıda dikkat çeken tek unsurdur. Bunun dışında güney duvardaki ahşap mihrabı, mihrabın yanındaki ahşap vaaz kürsüsü ve minberi tamamen yenilenmiştir.

İbadet mekanının kuzeyini kaplayan, balkonsuz ve üç ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfiline kuzeybatıdaki "L" merdivenle ulaşılmaktadır. İçten ahşap tavanlı cami, dıştan kırma çatıyla örtülmüştür **(Foto. 2.1716-1737)**.

Foto. 2.1716. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1717. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1718. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.1719. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1720. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1721. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1722. Caminin Minaresi

Foto. 2.1723. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.1724. Abdest Alma Birimi ve Geçiş Mekanı

Foto. 2.1725. Medresenin Güney Odası

Foto. 2.1726. Harime Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1727. Harim Mekânı

Foto. 2.1728. Harim Mekânı

Foto. 2.1729. Harim Mekânı

Foto. 2.1730. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1731. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1732. Caminin Mihrabı

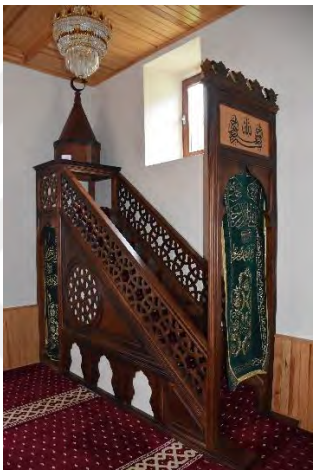

Foto. 2.1733. Caminin Minberi

Foto. 2.1734. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1735. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1736. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1737. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin iç ve dış mimarisinde herhangi bir tezyinat bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Eserin, iç ve dış duvarları sıvanıp boyandığı için duvar örgü malzemesi anlaşılmamaktadır. Ancak bölgede yaygın olarak karşılaşılan kaba yonu taşından inşa edilmiş, pencere ve kapı kenarlarında kesme taş malzeme kullanılmış olması muhtemeldir. Kuzeydoğu köşedeki minaresi ise betonarmedir.

2.8.4. Yaltkaya Köyü Papager Camii

Katalog No: 68

Çizim No: 2.424-435

Fotoğraf No: 2.1738-1768

Yeri: Rize'nin Hemşin İlçesine bağlı Yaltkaya Köyü'nün (Gumno)[1092] Papager Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.67)**.

Harita 2.67. Papager Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.070589-40.914603

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Cami üzerinde iki farklı kitabe ile karşılaşılmaktadır. Birinci kitabe medrese giriş kapısının üzerinde, diğeri ise minber kapısındadır.

Giriş kapısında, mermer üzerine sekiz pano halinde yazılan kitabeden eserin 1279/1862 tarihinde, bani Hacı Memiş Paşa tarafından Ali'ye yaptırıldığı, metninde Behçet Beza Ahmedi'nin yazdığı anlaşılmaktadır **(Foto. 2.1738)**.

[1092] Saraç, 248.

Foto. 2.1738. Giriş Kapısındaki Mermer Kitabe

Kitabe;

Ya latif

Bir mescid içün bin amel esmiş bu yerde mü'minin

İtdi ana tarh-ı temel iltaf-ı Rabbül alemin

Bir mir-i miran benam inşaya idüb ihtimam

Bu nokta Hemşini tamam itdi şerefle hemneşin

Tarihi tamın söyledi Behçet beza Ahmedi

Yaptı Ali mabedi Hacı Memiş Paşa hemin

Sene 1279/1862-63

Minber kapısındaki yazıt ise beyzi bir kartuş içerisinde iki satır halinde ahşaba işlenmiştir **(Foto. 2.1739)**.

Foto. 2.1739. Minber Kitabesi

Kitabede;

Allahümme ya müfettihal ebvab iftah lena hayral bab

Sahibül hayrat ve hasenat …….

Sene 1301/1883

Yapı ile ilgili arşiv kayıtlar değerlendirildiğinde Yaltkaya ismiyle geçen iki cami görülmektedir. Bunlardan birincisi Ali Çelebi Camii'dir ki, bu merkezde bulunan yapı olmalıdır. İkincisi ise 1830 tarihli bir atama kaydıdır. Bu kayıtta, köy sakinlerinden, hayır sahibi olan Hacı Mehmed bin Arslan tarafından köyde bir cami yaptırıldığı geçmektedir[1093]. Bir diğer kayıtta mescid olarak inşa edilen camiye minber eklenerek camiye çevrildiği, hitabetine ise Pamukçuoğlu İsmail'in oğlu Osman'ın atandığı belirtilmiştir[1094].

Arşiv kayıtlarından ve kitabeden hareketle caminin 1830'dan önce yapımına başlanıp tamamlandığı, 1862'de yeniden yaptırıldığı ve 1883'te ise onarım geçirdiği düşünülmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu: Ali Usta

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1740)**

Foto. 2.1740. Papager Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine iki katlı olarak inşa edilen yapının alt katı (medrese) 6,34 x 5,34 m. ebatlarında, cami ise 5,72 x 6, 65 m. ölçülerinde dikdörtgen planda ve 80 cm. duvar kalınlığında yapılmıştır **(Çizim 2.424-425)**.

[1093] Kul, 252. (VGMA. 559-65, 16 S 1246, 128)
[1094] Murat Dursun Tosun, *Arşiv Belgelerinde Hemşin,* İstanbul 2019, 240.

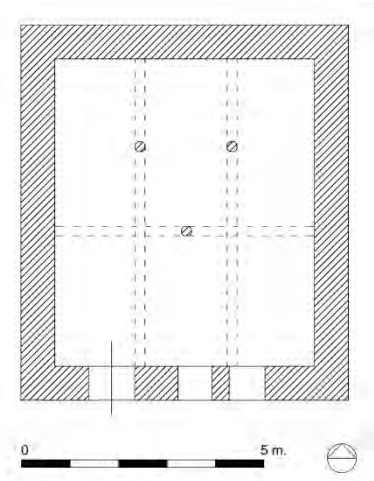

Çizim 2.424. Yaltkaya Köyü Papager Camii Alt Kat Planı

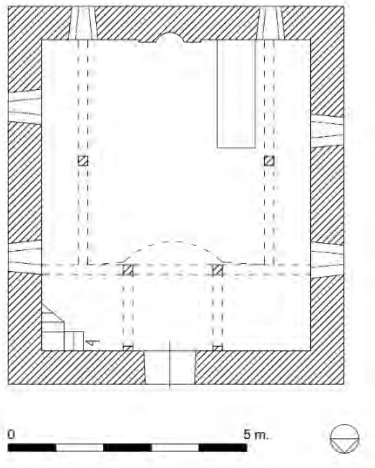

Çizim 2.425. Yaltkaya Köyü Papager Camii Planı

Dışarıdan sivil bir ev örneği olarak algılanan caminin, beden duvarlarıda büyük ölçüde bu anlayışı destekler vaziyettedir. Alt katın güneyi hariç bütün cepheleri sağır bırakılmış, güneyde iki dikdörtgen söveli pencereye yer verilmiştir. Cami ise kuzey hariç iki kat düzeninde açılan dikdörtgen formlu 12 mazgal tipi pencere ile aydınlatılmıştır.

Alt kata, güneydeki yuvarlak kemerli bir kapı ile geçilmektedir. Lambri ile kaplanan iç mekânın batısında abdest alma yerine rastlanmakta, ahşap kirişler tarafından taşınan üst örtüyü ise üç ahşap sütun desteklemektedir. Ayrıca edinilen bilgilere göre bugün kapatılmış olan bir ocak nişinin varlığı söz konusudur.

Minaresi ve son cemaat mekânı olmayan caminin, kuzeydeki yuvarlak kemerli giriş kapısından harim bölümüne ulaşılmaktadır. Küçük ölçekteki harimin, sade beyaz duvarlarına renk katan yeşile boyalı taş mihrabının niş bölümü, yukarıya doğru üç kademe olarak daralmakta, en üstte ise arka arkaya dilimlenme ile bu daralmanın sıklığını arttırmaktadır. Vaaz kürsüsü bulunmayan yapının klasik özelliklerdeki ahşap minberi oyma süslemeleriyle ilgi uyandırmaktadır.

Kuzeybatı köşede bulunan düz bir merdivenle, harimi üç yönden "U" biçiminde kuşatan kadınlar mahfile çıkılmaktadır. Profilli yastıklara sahip toplamda 4 ahşap sütun tarafından yükü hafifletilen kadınlar mahfilinin, kıvrımlı balkon hattı harime hareketlilik kazandırmaktadır.

Harimi dıştan koruma altına alan sac kaplı kırma çatının altında düz ahşap tavana yer verilmiştir **(Foto. 2.1741-1758)**.

Foto. 2.1741. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1742. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1743. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1744. Alt Kat Giriş Kapısı

Foto. 2.1745. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.1746. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.1747. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1748. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1749. Harim Mekânı

Foto. 2.1750. Harim Mekânı

Foto. 2.1751. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1752. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1753. Caminin Mihrabı

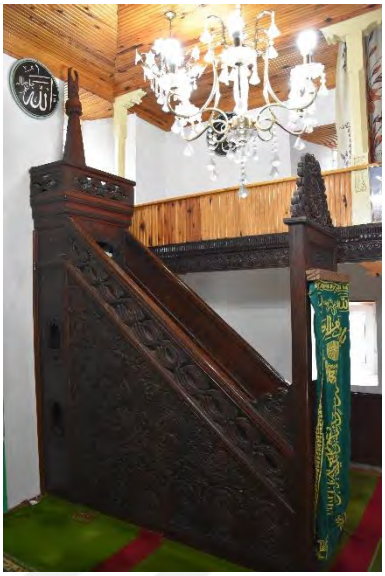

Foto. 2.1754. Caminin Minberi

Foto. 2.1755. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1756. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1757. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1758. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan caminin iç mekânında mihrap, minber, mahfil kirişi ve tavan göbeğinde süslemelere yer verilmiştir.

Giriş kapısı aksında yeşile boyanmış mihrabının kavsara köşelerinde sonradan eklendiğini düşündüğümüz lale motifleri işlenmiştir **(Çizim 2.426) (Foto. 2.1759)**.

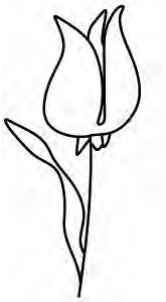

Çizim 2.426. Mihrap Bezemesi

Foto. 2.1759. Mihrap Bezemesi

Caminin en önemli süsleme öğesi, bölgede yaygın olarak karşılaşılan minberdir **(Çizim 2.427) (Foto. 2.1760)**.

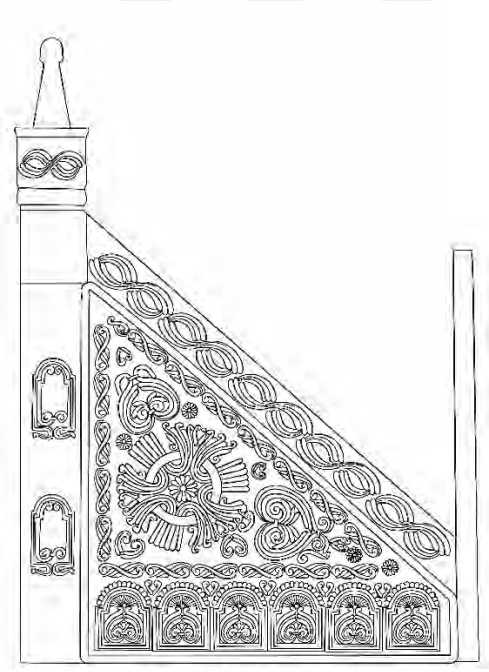

Çizim 2.427. Minber Genel

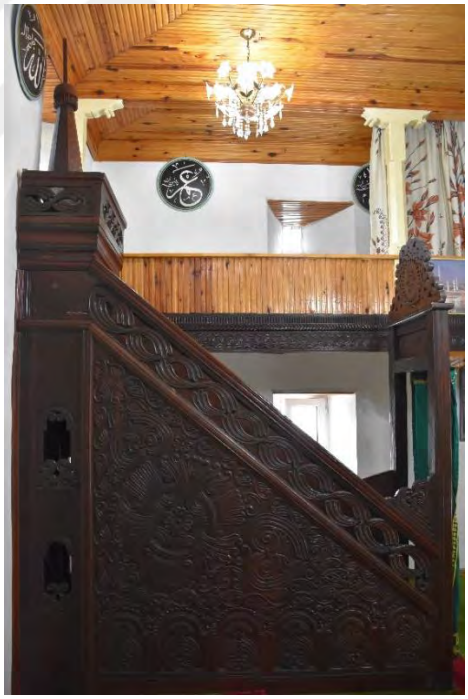

Foto. 2.1760. Minber Genel

Minber kapı tacının merkezinde görülen, etrafı ikili zencerek geçmeyle kuşatılmış güneş kursu motifinin meydana getirdiği madalyonun üstünden palmet olarak başlayan akantlı "S" kıvrımları yanlara doğru "S" ve "C" kıvrımlar biçiminde dökülerek kompozisyonu tamamlamaktadır **(Çizim 2.428) (Foto. 2.1761)**.

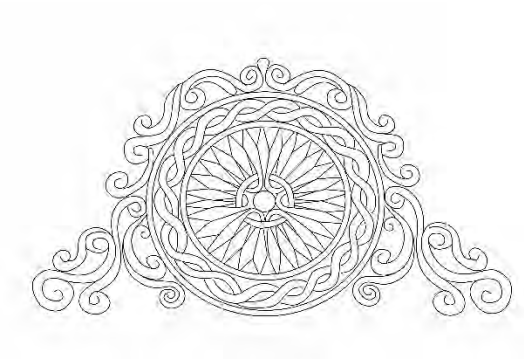

Çizim 2.428. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.1761. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Minberin aynalık ve süpürgelik bölümü, dikey bir üçgen silme ile kuşatılarak bir bütünlük arz etmektedir. Aynalığın merkezinde yer alan çembere kenetlenmiş ve dışa doğru savrulmuş volütlü akantlar, merkezdeki gülbezekle bir madalyon halini almaktadır. Madalyon, üç yönden akantların meydana getirdiği yürek motifleri ve gülbezeklerle desteklenmiş, dıştan ise akantlı "S" kıvrımları ile sınırları çizilerek süpürgelik kısmından ayrılmaya çalışılmıştır **(Çizim 2.429) (Foto. 2.1762)**.

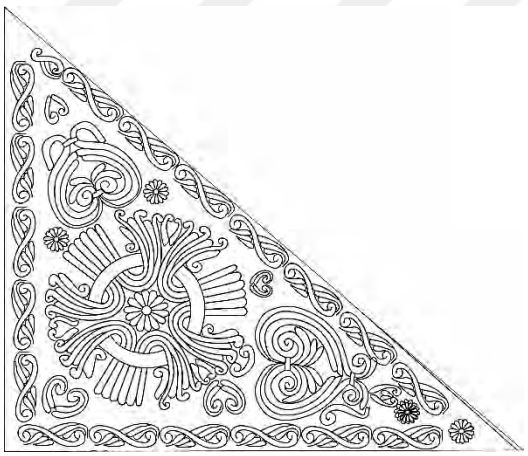

Çizim 2.429. Minber Aynalık

Foto. 2.1762. Minber Aynalık

Süpürgelik kısmı yatak eksende konumlandırılmış altı panodan oluşmaktadır. Üstü basit yaprakların yarım daire biçimindeki dizilimi ile hareketlendirilen pencere şeklindeki çerçevenin içini kaplayan içi palmet dolgulu akantlar ters yürek motifini anımsatmaktadır. Motifin üst kısmından çıkan ışınsal çubuklar ise tepelik kısmını doldurmaktadır. Minberin, korkuluk kısmı akantlı "S" kıvrımları ile dekore edilmiş, bu

uygulama köşkte de kendini göstermektedir. Köşebente ise yürek motifi yerleştirilmiştir**. (Çizim 2.430-432) (Foto. 2.1763-1765)**.

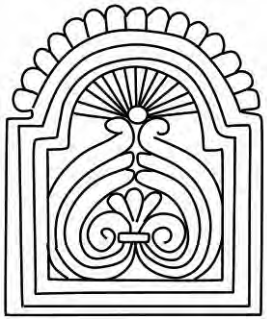

Çizim 2.430. Minber Süpürgelik

Foto. 2.1763. Minber Süpürgelik

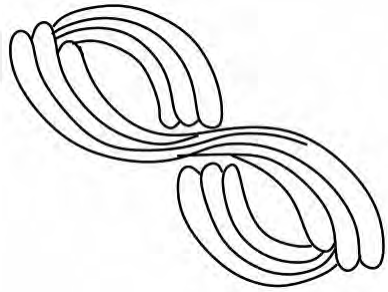

Çizim 2.431. Minber Korkuluk

Foto. 2.1764. Minber Korkuluk

Çizim 2.432. Minber Köşebent

Foto. 2.1765. Minber Köşebent

Minberin iki dekoratif açıklık ile dizayn edilen köşk altı bölümü, diğer kısımlara göre daha sade bırakılmıştır **(Çizim 2.433) (Foto. 2.1766)**.

Çizim 2.433. Minber Köşk Altı

Foto. 2.1766. Minber Köşk Altı

Mahfili taşıyan kirişler üzerindeki ikili zencerek geçme, "U" mahfili sarmaktadır. Harimi örten ahşap tavandaki göbek merkezinde yer alan bir gülbezeğin, dıştan üçgen dolgular ve "C" geçmelerle madalyon şeklinde işlendiği bir düzenleme yansıtmaktadır **(Çizim 2.434-435) (Foto. 2.1767-1768)**.

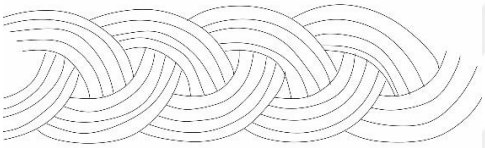

Çizim 2.434. Mahfil Süslemesi

Foto. 2.1767. Mahfil Süslemesi

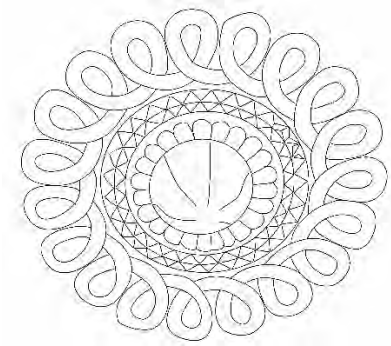

Çizim 2.435. Tavan Göbeği

Foto. 2.1768. Tavan Göbeği

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları sıvanıp boyandığı için inşa malzemesi tam olarak tespit edilememiştir. Ancak bölgede yaygın olan yonu taşından inşa edilmiş olması muhtemeldir. İç mimari süslemede, minberde ve mahfil kirişinde oyma, minberin kapı tacında, korkuluk, köşk ve köşk altında ajur, tavanda ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.8.5. Levent Köyü Camii

Katalog No: 69

Çizim No: 2.436-437

Fotoğraf No: 2.1769-1795

Yeri: Rize'nin Hemşin ilçesine bağlı Levent (Çoço) Köyü'nde bulunmaktadır **(Harita 2.68)**.

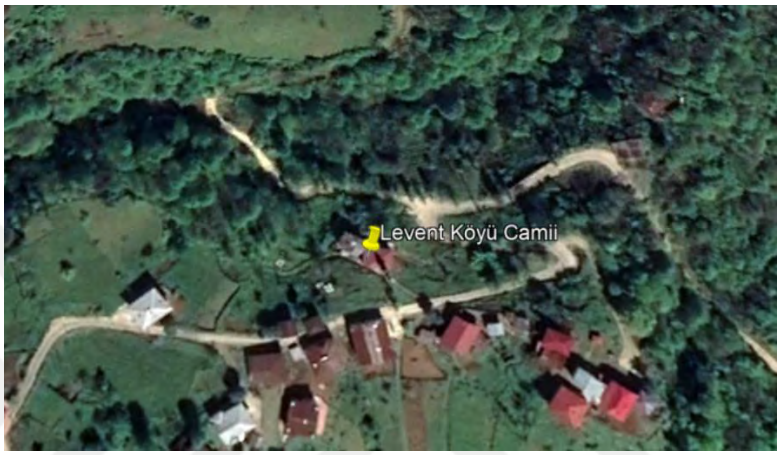

Harita 2.68. Levent Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.073409-40.882781

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Caminin mihrabı üzerinde yer alan kitabeye göre Amele İbrahim tarafından 1303/1885 tarihinde yapılmıştır **(Foto. 2.1769)**.

Kitabe;

Amele İbrahim sene 1303

Sahibül hayrat vel hasenat

Korhan oğlu

Mustafa zevcesi Güliş

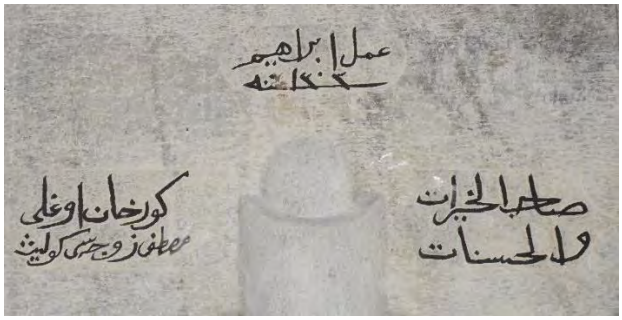

Foto. 2.1769. Mihrap Üzerindeki Kitabe

Minaresinin kaidesinde yer alan Türkçe yazıttan ise mimari öğenin 2019 yılında eklendiği anlaşılmaktadır **(Foto. 2.1770)**.

Foto. 2.1770. Minare Kaidesindeki Yazıt

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele İbrahim

Bugünkü Durumu: Cami, yakın zamanda restore edilmiştir **(Foto. 2.1771)**.

Foto. 2.1771. Levent Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilen eserin alt katı 5,83 x 5,23 m. ebatlarında olup batısında 3,70 x 2,75 m. alana sahip bir mekana yer verilmiştir. Cami ise 5,86 x 5,70 m. ölçülerinde kare planda 0,68 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.436-437)**.

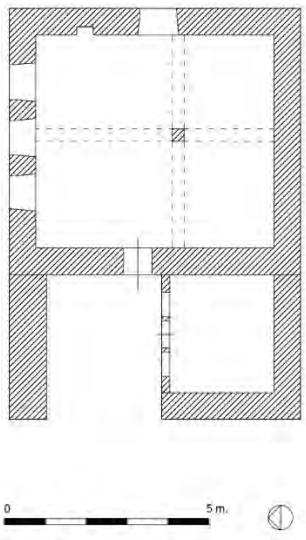

Çizim 2.436. Levent Köyü Camii Alt Kat Planı

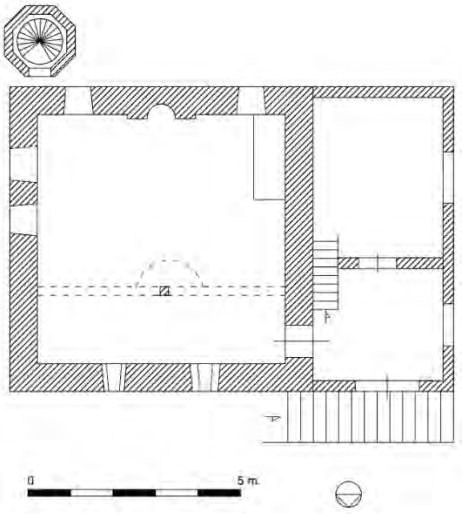

Çizim 2.437. Levent Köyü Camii Planı

Yapının alt katı, doğu ve kuzey yönlerinde açılan mazgal tipindeki pencereler ile aydınlatılmaktadır. Alt katın batısındaki ara mekân, abdest alma birimidir. Karşısında ise ahşap bir bölme ile oda haline getirilmiş, iki ahşap pencereli alan bulunmaktadır. Batıdaki ahşap söveli bir kapı ile iç mekâna geçilmektedir. Depo olarak faaliyet gösteren yerin doğu duvarında açılan niş gömme dolap halindedir. Üst örtü ise kare kesitli tek bir ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Caminin beden duvarlarından batı cephe sağır bırakılmıştır. Diğer cephelerde ise açılan sekiz mazgal tipindeki pencerelerden güneydekiler altlı üstlü olarak yerleştirilmiştir. Güneydoğu köşede 2019 yaptırılan minaresi, çokgen kürsü üzerinde yivli gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir.

Yapının batısında bulunan ve sonradan eklenildiği duvar kalınlığından da belli olan, iki katlı son cemaat mekanına kuzeyde açılan ve merdivenle ulaşılabilen sade bir kapı ile erişilmektedir. Ahşap bir duvarla iki birime bölünen odalar, farklı amaçlara hizmet etmekte, yine burada bulunan bir merdivenle mahfile ve ikinci kata çıkılmaktadır.

Kuzeydeki alan bir son cemaat mekânı mahiyetinde olup doğusundaki standart bir kapı ile harime girilmektedir. Oldukça sade bir görüntü sergileyen harim, orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiş olsa da güney duvardaki taş mihrabı özgünlüğünü korumaktadır. İki yönden plasterler ile sınırlandırılan mihrap, bölgenin karakteristik özelliği olan, aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralan formu yansıtmaktadır.

Vaaz kürsüsü bulunmayan ibadet mekanının minberide yeni dönem eklemesidir. Tek balkonlu kadınlar mahfili de bu yenilemeler esnasında değişmiştir. Profil yastıklı ahşap bir sütun tarafından taşınan mafile, son cemaat yerindeki merdivenle çıkılmaktadır.

İbadet mekânı dıştan kiremit kaplı kırma çatı ile içten ise düz ahşap tavanla kapatılmıştır **(Foto. 2.1772-1795)**.

Foto. 2.1772. Alt Kat Batı Cephesi

Foto. 2.1773. Abdest Alma Yeri

Foto. 2.1774. Güneydeki Oda

Foto. 2.1775. Odanın İçi

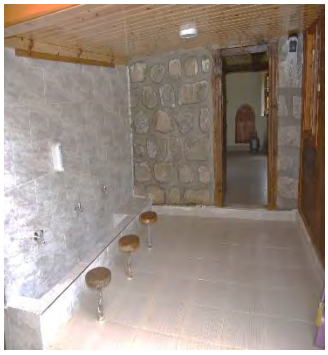

Foto. 2.1776. Alt Kat Giriş Kapısı

Foto. 2.1777. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.1778. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.1779. Alt Kat İç Mekân

Foto. 2.1780. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1781. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1782. Caminin Güneybatı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.1783. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1784. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1785. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı

Foto. 2.1786. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1787. Güneydeki Oda

Foto. 2.1788. Harim Mekânı

Foto. 2.1789. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1790. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1791. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1792. Caminin Minberi

Foto. 2.1793. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1794. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1795. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin iç ve dış mimarisinde özgün bir süsleme ile karşılaşılmamıştır.

Malzeme Teknik: Mozaik derz dolgulu kaba yonu taşından inşa edilen caminin pencere, kapı kenarlarında ve mihrapta kesme taş tercih edilmiştir. Son cemaat mekânı olarak nitelendirilen alanda ise Karadeniz Bölgesi ev mimarisinde sıkça rastlanılan göz dolma tekniğinin uygulanmış olması dikkat çekicidir.

2.8.6. Nurluca Köyü Camii

Katalog No: 70

Çizim No: 2.438-448

Fotoğraf No: 2.1796-1832

Yeri: Rize'nin Hemşin İlçesine bağlı, eski adı Çanova/Çaniva/Çanava[1095] olarak bilinen Nurluca Köyü'nde bulunmaktadır **(Harita 2.69)**.

Harita 2.69. Nurluca Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0347-40.9063

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Cami üzerinde yapım tarihi ile ilgili herhangi bir kitabe tespit edilememesine karşılık yapının köy halkı tarafından 1898 yılında inşa edildiği ileri sürülmüştür[1096].

Yapının arşiv kayıtlarında caminin Hasan bin Hüseyin isimli bir bani tarafından yaptırıldığı, 1790'da ise imam ve hatip görevlendirilmesinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Daha sonraki defterlerde yapı ile ilgili kayıt geçmemektedir[1097].

Buna göre 1790'lara kadar inen tarihi geçmişi ile birlikte caminin bölgede çok sık rastlandığı gibi yenilenmiş olabileceği düşünülmektedir.

[1095] Saraç, 71, Atar, 50.
[1096] Terzioğlu, 51.
[1097] Kul, 245. (VGMA.564-26, 18 L 1204, 51)

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, son dönemlerde restore edilerek hizmete açılmıştır **(Foto. 2.1796).**

Foto. 2.1796. Nurluca Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Köy merkezinde eğimli bir arazi üzerine inşa edilen cami, 9,49 x 8,45 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planda ve 0,70 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır. Yapının kuzeyindeki son cemaat mahalli ise 4,10 m. derinliğe sahiptir **(Çizim 2.438)**.

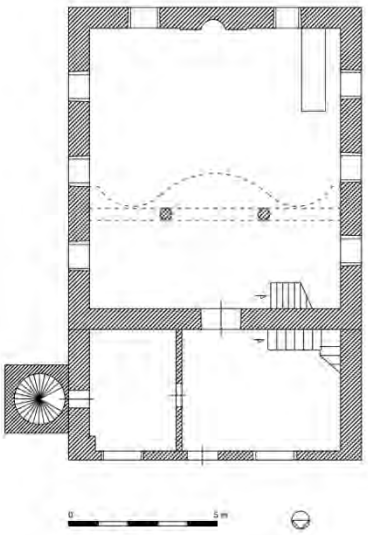

Çizim 2.438. Nurluca Köyü Camii Planı

Benzer özelliklerle biçimlenen cami cephelerinden kuzey cephe dışındaki diğer cephelerde açılan dikdörtgen söveli, iki kat düzendeki 16 pencere, harimin yeteri derecede ışık almasına imkân tanımaktadır. Yapının kuzeydoğu köşesine 1930'larda eklendiği bilgisine ulaşılan minaresi[1098], kare kaideli, yivli gövdeli ve tek şerefeli form sergilemektedir. Kuzeye sonradan ilave edilen iki katlı son cemaat mekânı ise yine dikdörtgen formlu sekiz pencere ile dışa açılmaktadır.

Son cemaat mekanına kuzeydeki sade bir kapı ile geçilmektedir. Ahşap bir paravanla ikiye ayrılan mekânın doğusu köy odası işlevi görmektedir. Son cemaat yeri fonksiyonundaki alanda ise hem ikinci kata çıkışı sağlayan merdivenler hem de harime geçiş sağlayan kapı bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli, orijinal ahşap kanatları bulunan kapı vasıtasıyla ibadet mekanına ulaşılmaktadır. Duvarları tamamen çini ile kaplanmış olan iç mekân, özgün karakterinden bir hayli uzak olsa da güneyde, iki pencere arasındaki taş mihrabı, geleneksel formu ile geçmişin izlerini günümüze taşımaktadır. Bu husus, güneybatı köşede yer alan ahşap minber içinde geçerlidir.

İbadet alanının kuzeyine konumlandırılan ve profil yastıklara sahip iki ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfiline, kuzeybatıdaki "L" merdivenle çıkılmaktadır. Kıvrımlı balkon hattı ile iç mekâna hareketlilik kazandıran mahfil sonradan boyanarak özgünlüğünü kaybetmiştir.

[1098] Bu bilgi, köy sakinleri ile yapılan röportajlardan elde edilmiştir.

Cami içten, ortası kare içerisine alınarak dairesel formda içe kademelendirilmiş ahşap bir tavan ile dıştan ise kırma çatıyla kapatılmıştır **(Foto. 2.1797-1822)**.

Foto. 2.1797. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1798. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1799. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1800. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1801. Caminin Doğu Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.1802. Caminin Kuzeyi ve Minaresi

Foto. 2.1803. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1804. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.1805. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1806. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı

Foto. 2.1807. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1808. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1809. Doğudaki Oda Kapısı

Foto. 2.1810. Odanın İçi

Foto. 2.1811. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1812. Harim Mekânı

Foto. 2.1813. Harim Mekânı

Foto. 2.1814. Harim Mekânı

Foto. 2.1815. Harimin Doğu Cephesi

Foto. 2.1816. Harimin Batı Cephesi

Foto. 2.1817. Caminin Özgün Mihrabı

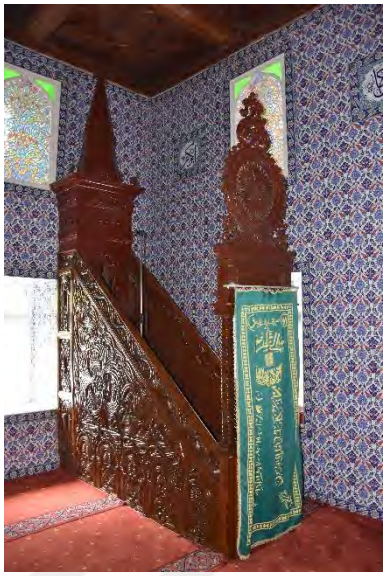

Foto. 2.1818. Caminin Minberi

Foto. 2.1819. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1820. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1821. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1822. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölge için karakteristik bir özellik haline gelen sade dış mimari anlayış bu yapıda da kendini göstermiştir. İç mimaride ise giriş kapısından başlayan süsleme, minber, taşıyıcı ve tavanda uygulama alanı bulmuştur.

Harime giriş sağlayan ahşap kapı, çift kanattan müteşekkildir. Kanatlar, beşer pano şeklinde dizayn edilmiş ve birbirinden yatay plasterlar ile ayrılmıştır. Birinci pano, alt kısımları sırt sırta verilmiş "S" kıvrımları ve kıvrımlardan çıkan akantlar şeklinde tasarlanarak diğer panoların kaidesi görevini üstlenmiştir. İkinci pano, dekoratif bir pencere çerçevesi sisteminde ele alınmış olup tepe bölümü basit yaprak dizilimiyle hareketlendirilmiştir. Çerçeveyi meydana getiren silmeler, altta volütlenip akantla son bulmuştur. Panonun içi ise akantların şekil almasıyla meydana gelen ters yürek motifi biçimindedir. Bu motif, üstte birbirine kenetlenerek iki yana akant olarak dökülmüş, üstte ise hayat ağacı motifiyle kompozsiyon nihayetlendirilmiştir. Kapının üçüncü panosu alt kısımları karşılıklı konulan iki yürekten ibaret olup ortası akantla desteklenmiştir. Dördüncü pano küçük ve büyük ebatlardaki yüreklerin kombinasyonundan meydana gelen bir anlatım diline sahiptir. Son pano ise yarım çembere kenetlenen ve dışa doğru yayılan akant madalyonu tarzındadır **(Çizim 2.439) (Foto. 2.1823)**.

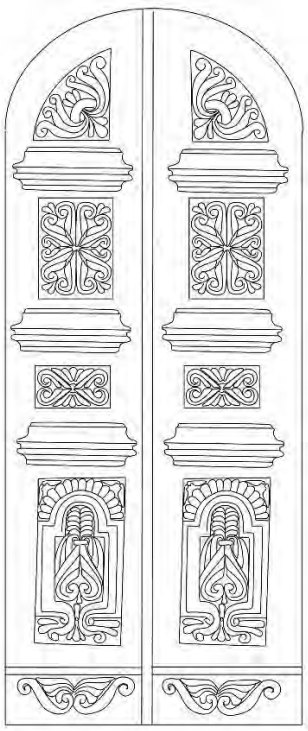

Çizim 2.439. Kapı Kanatları

Foto. 2.1823. Kapı Kanatları

Yapının minberi, bölgenin süslemedeki anlatım dilini tamamen yansıtmaktadır **(Çizim 2.440) (Foto. 2.1824)**.

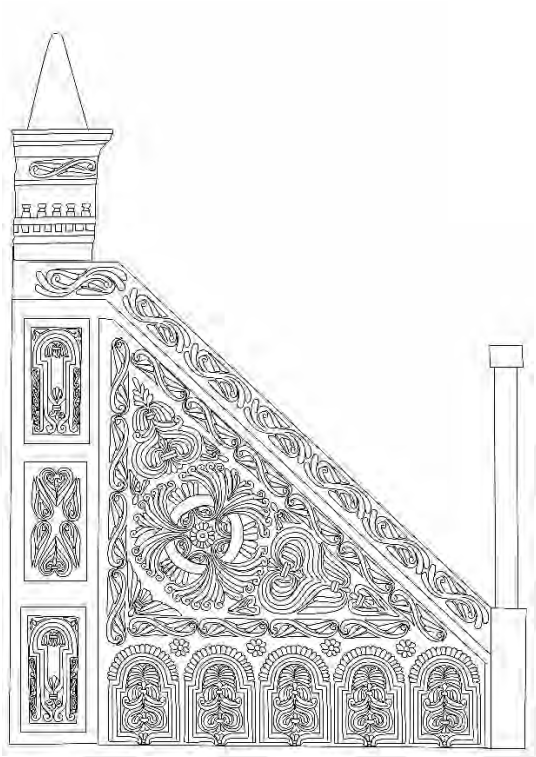

Çizim 2.440. Minber Genel

Foto. 2.1824. Minber Genel

Minber kapı tacının merkezinde yer alan altta akantlı "S" ve lotusun bulunduğu kompozisyon üzerinde yükselen güneş kursu, dıştan "S" kıvrımları ve volütlü dalga motifi ile kuşatılarak merkezi madalyon oluşturulmuştur. Madalyonun üzerinde ise ters yürek motifi ve bu bezemeden çıkan akantlar iki yana "S" kıvrım olarak düşmüştür **(Çizim 2.441) (Foto. 2.1825)**.

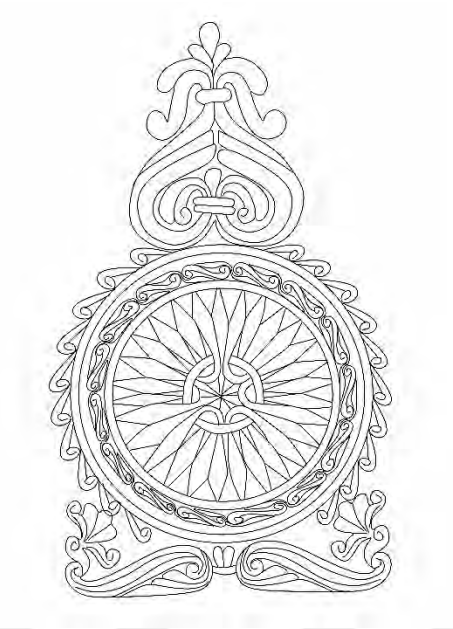

Çizim 2.441. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.1825. Minber Kapı Tacı

Aynalık bölümünün ortasına, bölge minberlerinin vazgeçilmez anlatısı olan akant madalyonu tatbik edilmiştir. Madalyon, üstten ve yandan yine akantlarla biçim alan yürek motifleri ile desteklenmiş ve dıştan akantlı "S" kıvrımları ile kuşatılarak süpürgelik kısmından ayrılmıştır **(Çizim 2.442) (Foto. 2.1826)**.

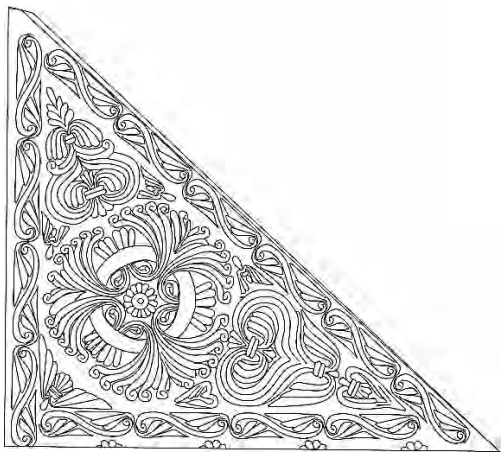

Çizim 2.442. Minber Aynalık

Foto. 2.1826. Minber Aynalık

Aynalık ile süpürgelik genel görüntüde bir bütünlük teşkil etse de aynalığın etrafının çizilmesi kısmen iki bölümün sınırlarını netleştirmiştir. Süpürgelik kısmı, tepelik bölümü basit yaprak dizilimi ile işlenmiş pencere çerçevesi şeklindeki beş panoyla

düzenlenmiştir. Panoların içleri, akantlardan teşekkül eden ters yüreklerle dolgulanmıştır. Yüreklerin tepesinden çıkan akantlar, ilk olarak yana doğru dökülüp volütlenmiş, ikincisinde ise yukarıda kenetlenerek tekrardan iki yana doğru süzülmüştür. Bunun üzerinde ise hayat ağacı, kompozisyonu nihayetlendiren unsur olmuş, pano köşe boşluklarına da gülbezekler kondurulmuştur.

Minberin korkuluk bölümü, kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar kesintisiz olarak uzanmakta ve akantların "S" biçimi aldığı desenlerle dekore edilmektedir **(Çizim 2.443-444) (Foto. 2.1827-1828)**.

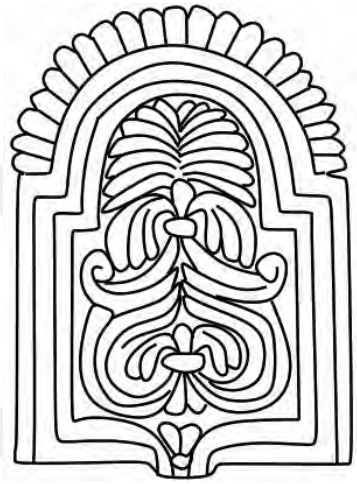

Çizim 2.443. Minber Süpürgelik

Foto. 2.1827. Minber Süpürgelik

Çizim 2.444. Minber Korkuluk

Foto. 2.1828. Minber Korkuluk

Köşk altı bölümü, dikey üç dekoratif pano görünümündedir. Birinci-üçüncü panolar, birbirinin tekrarı niteliğindeki mantar biçimindeki çerçeve şeklindedir ve silmeleri altta volütlenerek tamamlanmıştır. Mantarın kenarları "S" kıvrımları, içi ise akant ve palmetlerle donatılmıştır. İkinci pano ise palmet dolgulu akantlı yürek motifleri ve akantların damla formunu aldığı motiflerle tezyin edilmiştir **(Çizim 2.445-446) (Foto. 2.1829-1830)**.

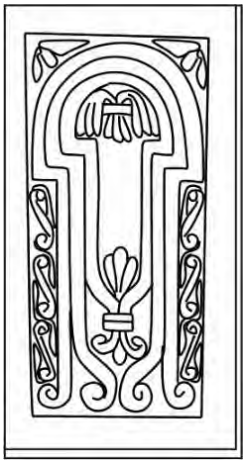

Çizim 2.445. Köşk Altı 1. Pano

Foto. 2.1829. Köşk Altı 1. Pano

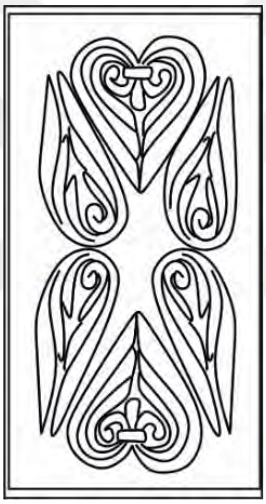

Çizim 2.446. Köşk Altı 2. Pano

Foto. 2.1830. Köşk Altı 2. Pano

Mahfili taşıyan sütunların profilli yastıkları, kademeli bir "S" geçme örgüsüyle hareketlendirilmiştir. Sütunun başlığına nakşedilen sırt sırta vermiş "S" kıvrımlarının altına ise salkım üzümler yerleştirilmiştir **(Çizim 2.447) (Foto. 2.1831)**.

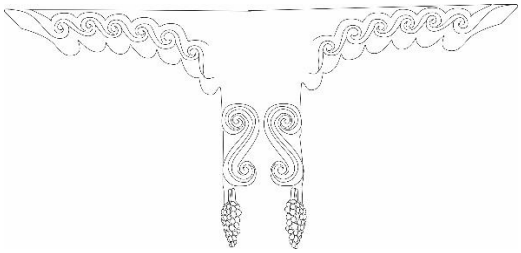

Çizim 2.447. Ahşap Sütun

Foto. 2.1831. Ahşap Sütun

Harim mekânının son süsleme alanı, minber süsleme programıyla büyük ölçüde benzerlik taşıyan ahşap tavandır. Kare içerisine alınan ve içte yuvarlak olarak vurgulanan tavanın, merkezinden başlayarak dışa doğru dairesel biçiminde yayılan süslemeler büyük bir madalyonu meydana getiren donatılar olmuştur.

Madalyonun göbeğinde, gülbezeği kuşatan ve bir çembere kenetlenen akant motifi dıştan akantlı "S" ve yüreklerin yer aldığı süsleme kuşağı ile çevrelenerek dairesel form bitirilmiştir. En dışta ise dört köşeden içe doğru uzayan dalgalı şeritler, genel tablonun son noktası olmuştur **(Çizim 2.448) (Foto. 2.1832)**.

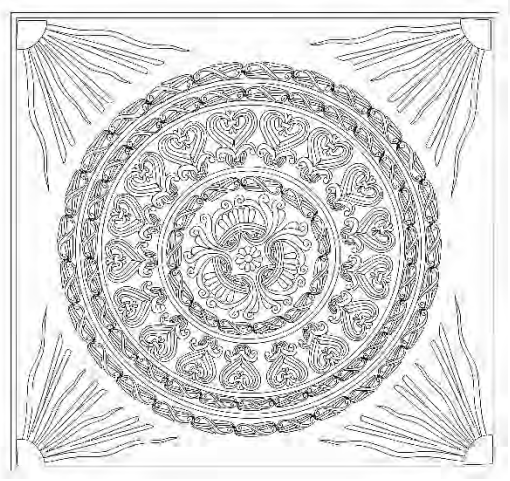

Çizim 2.448. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.1832. Ahşap Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Cami, yonu ve moloz taş duvar örgülüdür. Ancak köşelerde, kapı ve pencere kenarlarında düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Yapının tarihsel değerini vurgulayan süslemelerinde ise oyma, ajur ve çakma tekniklerinin bir uyum içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

Kapı kanatlarında, minberin aynalık ve süpürgeliğinde, taşıyıcılarda ve tavanda oyma kabartma, minberin kapı tacında, korkuluk ve köşk altında ajur, yine tavanı dört köşeden destekleyen şeritlerde ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.8.7. Yaltkaya Köyü Merkez Camii

Katalog No: 71

Çizim No: 2.449-468

Fotoğraf No: 2.1833-1878

Yeri: Rize'nin Hemşin İlçesine bağlı Yaltkaya Köyü'nün (Gumno) merkezinde yer almaktadır **(Harita 2.70)**

Harita 2.70. Yaltkaya Köyü Merkez Camii (Ali Çelebi) Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0712-40.8960

İnceleme Tarihi: 27.08.2019

Tarihçesi: Ali Çelebi Camii olarak da bilinen yapının, doğu giriş kapısı, minaresi ve ahşap tavanında olmak üzere üç kitabesi bulunmaktadır.

Giriş kapısı üzerinde yer alan mermer üzerine yazılmış onbir satırlık Osmanlıca kitabeye göre yapı, 1324/1906 yılında tecdid (yenilenme) edilmiştir **(Foto. 2.1833)**.

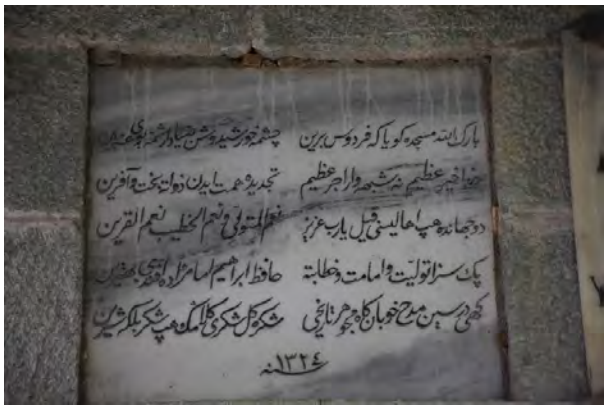

Foto. 2.1833. Mermer Kitabe

Kitabe metnin içeriği şu şekildedir;

BarekAllahu Mescide güyaki Firdevs birin

Çeşme-i hursit ve şen ziyadeler şemme buyi anberin (amberin kokusu)

Hoda hayrı ahir azim ne şüphe var açar azim

Tecdide himmet eden devleti baht ve aferin

Du cihanda hep ahalisini kıl Ya Rab aziz

Ni'mel mutevella ve ni'mel hatib Ni'mel karin

Pek siz etevelleyte ve imamet ve hitabete

Hafız İbrahim zade efendi bihterin (en iyi)

Kahi dersin medhi huban gah mecuher tarihi

Şükre gel şükri kelamın hep şükür bileki şirin

Sene 1324/1906

Minare kaidesindeki kitabesinde ise **(Foto. 2.1834)**

Amele Haci Ruşen

Fi 20 Safer 4

Sene 1333/1914

Foto. 2.1834. Minare Kitabesi

İç mekânda, ahşap tavanda yer alan Türkçe üçüncü yazıtta, 12.06.1997, Sedat Bayar ismi geçmektedir ki, bu da yapının boya ve çeşitli tamir işlerinin gerçekleştirildiği tarih ve usta ismi olmalıdır **(Foto. 2.1835).**

Foto. 2.1835. Ahşap Tavandaki Yazıt

Orhan Terzioğlu, çalışmasında yapıyı Papager Camii olarak tanımlamış ve 1863 tarihinde Hacı Memiş Paşa tarafından yapıldığını ortaya koymuştur[1099]. Verilen bu bilgiler, kitabesi ile sabit olan Papager Mahallesi'ndeki camiye aittir.

Cami ile ilgili iki farklı arşiv kaydına ulaşılmıştır. İlk olarak 1732 tarihindeki atama kaydında ismi geçen caminin, Ali Çelebi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Belirtilen tarihte caminin imamı ve hatibi olmadığı için Süleyman Halife'nin gündelik 3 akçe ile Hemşin Kadısı Osman'ın arzıyla imamlık vazifesine tayin edildiği belirtimektedir[1100].

1903 tarihli ikinci kayıtta, Ali Çelebi Camii için İmamoğlu Hafız İbrahim Efendi bin Ali Efendi'nin bin beş yüz kuruş vakfı, caminin imamına, hatibine, aydınlatma kandillerine ve tamirine vakfedildiği geçmektedir[1101].

Sonuç olarak 1732 yılına kadar uzanan tarihi bir geçmişi olan caminin 1906'da esaslı bir restorasyon geçirdiği anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Hacı Ruşen

Bugünkü Durumu: Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından son dönemlerde restore ettirilen cami, günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır **(Foto. 2.1836)**

Foto. 2.1836. Yaltkaya Köyü Camii Genel

[1099] Terzioğlu, 48.
[1100] Kul, 251. (VGMA.1145-167, L 1144, 326)
[1101] Güvelioğlu, 40. (VGM. Arşivi, Defter No: 589, 240)

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine 11,81 x 8,88 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen formda 0,62 m. duvar kalınlığında inşa edilen caminin üzerini örten ortadaki büyük bağdadi kubbe, dört köşeden küçük kubbeler ile desteklenerek merkezi plan anlayışı oluşturulmuştur **(Çizim 2.499)**.

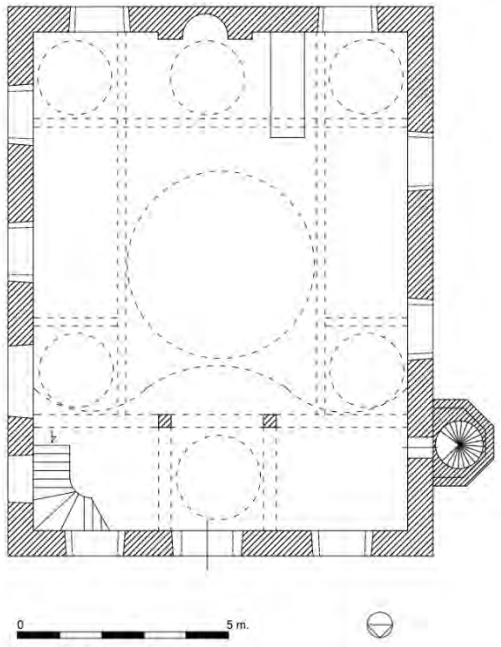

Çizim 2.449. Yaltkaya Köyü Camii Planı

Caminin beden duvarları birbirini tekrar eden bir anlayışa sahiptir. Cepheleri hareketlendiren tek unsur altlı üstlü açılan on yedi (17) penceredir.

Yapının kuzeybatı köşesinde bulunan yüksek beşgen kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi 1914'te eklenmiştir.

Son cemaat mekânı bulunmayan caminin, kuzey cephesinin ikinci kat düzeyindeki kapı açıklığı, daha öncesinde iki katlı bir son cemaat yerinin varlığına işaret etmektedir.

İbadet mekanına, kuzey ve doğudaki aynı özelliklere sahip sade iki giriş kapısı ile girilebilmektedir. Bu kapılardan doğudaki bugün aktif olarak kullanılmaktadır. Harim mekanına geçildikten sonra duvarların sadeliğine karşı ahşap bezemenin renkleri, mekâna canlılık kazandırmaktadır. Kıbleyi gösteren mihrap nişi, alttan yukarı doğru kademelenerek daralan bir form sergilemekte ve iki yandan plasterlar ile sınırlandırılmaktadır.

Mihrabın iki yanında, doğu ve batı duvara kadar uzanan kastanlara yer verilmiştir. Doğudaki kastanın duvar ile bitiştiği yere özgünlüğünü koruyan konik gövdeli ahşap vaaz kürsüsü, batıda ise klasik nitelikteki ahşap minberi yerleştirilmiştir.

Harimin kuzeyinde kıvrımlı balkon hattı ile ön plana çıkan kadınlar mahfililine kuzeybatıdaki zarif "L" merdivenle çıkılmaktadır. Mahfil, kare kaideli, silindirik gövdeli ve profil yasıklı iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Yapının en önemli kısmı üst örtüsüdür. Dıştan kırma çatı ile kapatılan caminin iç mekanının merkezindeki büyük bağdadi kubbe, dört köşede, birer tane kuzey ve güneyde olmak üzere altı kubbe ile örtülmüştür **(Foto. 2.1837-1859)**.

Foto. 2.1837. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1838. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.1839. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1840. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.1841. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1842. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1843. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1844. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1845. Kuzey Giriş Kapısı

Foto. 2.1846. Doğu Giriş Kapısı

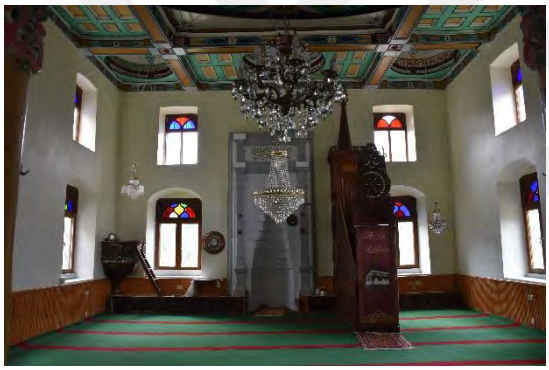

Foto. 2.1847. Harim Mekânı

Foto. 2.1848. Harim Mekânı

Foto. 2.1849. Harim Mekânı

Foto. 2.1850. Harim Doğu Cephesi

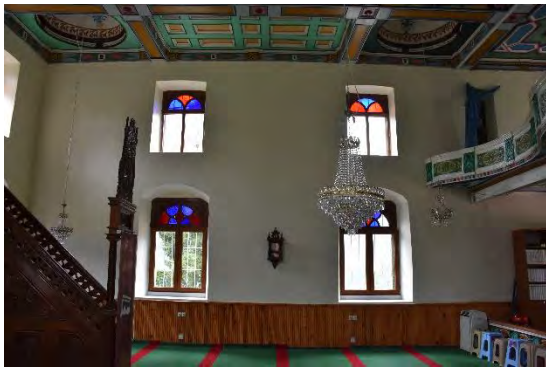

Foto. 2.1851. Harim Batı Cephesi

Foto. 2.1852. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1853. Caminin Minberi

Foto. 2.1854. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1855. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1856. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1857. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1858. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1859. Bağdadi Kubbeli Tavan (karadeniz.gov.tr)

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisini hareketlendirecek herhangi bir tezyinat anlayışı olmamasına rağmen kapı kanatlarından başlayan zengin süsleme, kastan, minber, taşıyıcılar, mahfil, vaaz kürsüsü ve üst örtüde farklı renk ve desenlerde kendini göstermektedir.

Kuzey ve doğu kapılar, aynı tasarım diline sahip olup çift kanatlı yapılmıştır. Kanatlar üzerinde yer alan süsleme, plasterlar ile birbirinden ayrılmış ve en üstte üçgen tepelikle bir çatı altına alınarak mimari bir izlenim kazandırılmıştır. Kanatlar üzerindeki ilk süslemeler, iki "S" kıvrımının karşıklı çapraz olarak yerleştirilip ortasının akantlarla doldurulmasıyla meydana gelmektedir. Ikinci ve dördüncü süsleme büyük ölçüde birbirinin tekrarıdır. Üstte kaş kemerli bir tepeliği olan, pencere formunu yansıtan, altta

içe volütlenerek son bulan çerçevenin içi, üst üste işlenmiş üç motifle tezyin edilmiştir. Çerçevenin altından çıkan lotus çiçeğinin hemen üzerinde, akantlı bir kurgu söz konusudur. İç kısımda birbirine bağlı olarak çıkan akantlar, içten dışa doğru geniş bir kavis alıp yukarıya doğru daralmış ve çerçevenin dışından içine doğru gelen akant yapraklarıyla birleşmiştir. Tepede ise lotus ile akantlar yinelenmiştir. Üçüncü süsleme çembere kenetlenen ve minber aynalıklarında karşılaşılan akant madalyonudur **(Çizim 2.450) (Foto. 2.1860)**.

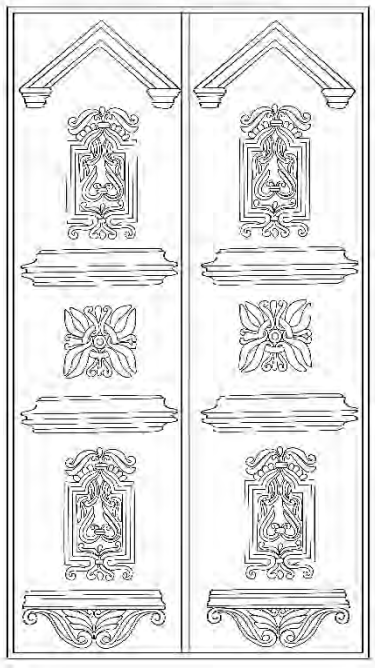

Çizim 2.450. Kapı Kanatları Süslemesi

Foto. 2.1860. Kapı Kanatları Süslemesi

Orijinal kapı kanatlarından sonra mihrabının iki yanında uzanan kastanların dekoratif pencere açıklığı biçimindeki panoların içi, köşeli ve kavisle biçimlendirilmiş "S" kıvrımının kandili anımsattığı stilize bir motifle hareketlendirilmiştir. Motifin hemen üstüne ise hayat ağacı nakşedilmiştir **(Çizim 2.451) (Foto. 2.1861)**.

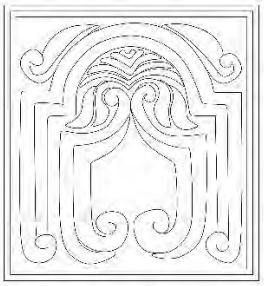

Çizim 2.451. Kastan Süslemesi

Foto. 2.1861. Kastan Süslemesi

Harimin süsleme açısından en önemli mimari öğelerinden biri hiç şüphesiz, diğer camilerde de karşılaşılan ahşap minberdir **(Çizim 2.452) (Foto. 2.1862)**.

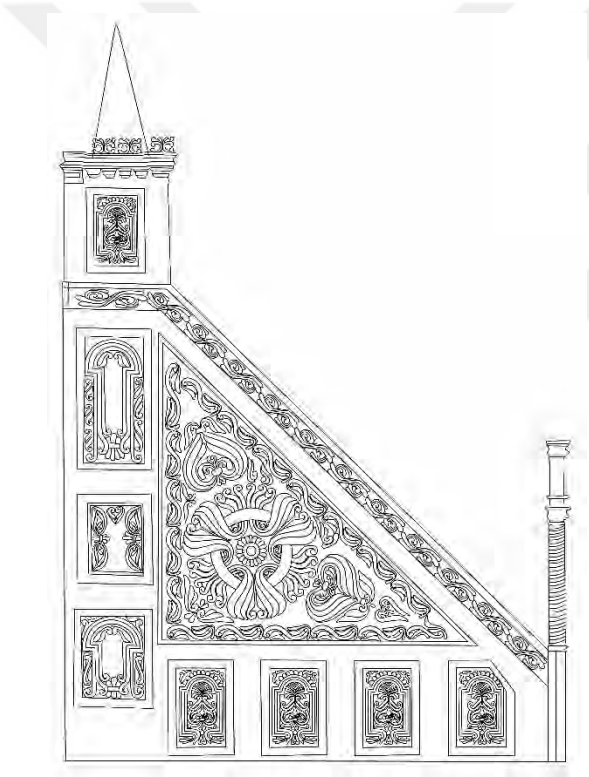

Çizim 2.452. Minber Genel

Foto. 2.1862. Minber Genel

Minberin kapı tacı dört farklı kompozisyon içerir. En altta "S" ve "C" kıvrımları, kapıdan taca yumuşak bir geçiş oluşturmaktadır. Bu geçişten sonra tacın merkezini oluşturan büyük güneş kursu madalyonu dıştan ikili zencerek örgü ve birbiriyle bağlantılı devam eden "S" kıvrımları ile kuşatılmaktadır. Madalyonun iki yanından yükselen yivli

gövdeli, ayyıldızlı minare formları, ortadaki akantlardan teşekkül eden içi palmetli yürek motifini sınırlandırmaktadır **(Çizim 2.453) (Foto. 2.1863)**.

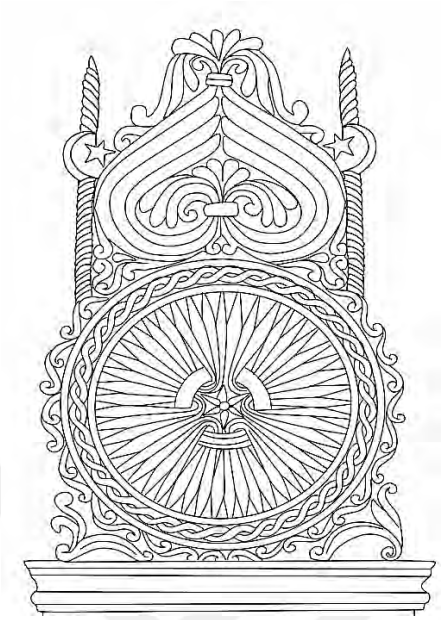

Çizim 2.453. Minber Kapı Tacı

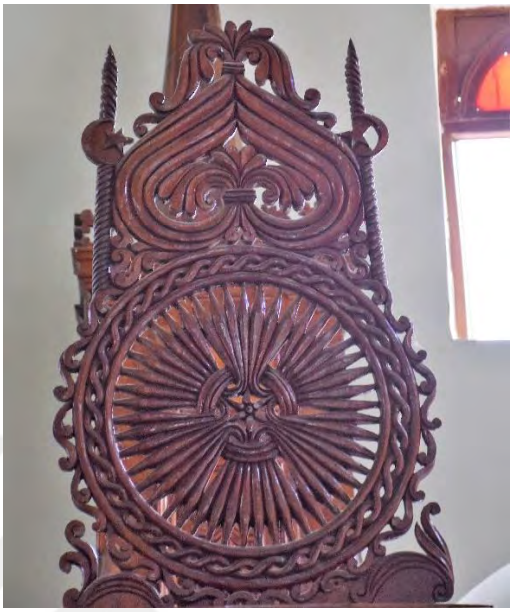

Foto. 2.1863. Minber Kapı Tacı

Dik açılı bir üçgen içerisine alınan aynalık bölümü, minber cephesinin geneline hâkim durumdadır. Aynalığın merkezindeki gülbezek, bir çember tarafından kuşatılmıştır. Çembere, altta ve üstten geçerek bağlanan akantlar dışa doğru savrulup volütlenerek nihayetlenmiş ve motifi madalyon haline getirmiştir. Madalyona, üst köşede ve altta katılan akant ve yürekler, kompozisyonun aynalığın tamamına yayılmasına imkân tanımıştır. Kompozisyon, akantlı "S" kıvrımlarla çevrelenerek dış hattı belirlenmiştir **(Çizim 2.454) (Foto. 2.1864)**.

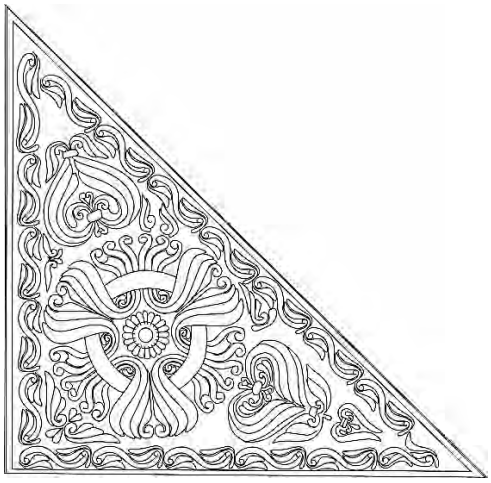

Çizim 2.454. Minber Aynalık

Foto. 2.1864. Minber Aynalık

Süpürgelik bölümü tamamen aynalıktan ayrılmıştır. Dikdörtgen bir silme içerisine alınan ve tepesi basit yapraklarla şekillendirilmiş pencere çerçevesi tipindeki dört panodan süpürgelik oluşturulmuştur. Çerçevenin silmeleri altta dışa volütlenip akantla son bulmakta, içi ise yürek motifleri ile kompoze edilerek üstte hayat ağacı nihayetlenmektedir.

Kapı sövesinden başlayıp köşkün altına kadar kesintisiz uzayan korkuluk ise akantların biçimlenerek aldığı "S"lerle dekore edilmiştir **(Çizim 2.455) (Foto. 2.1865-1866)**.

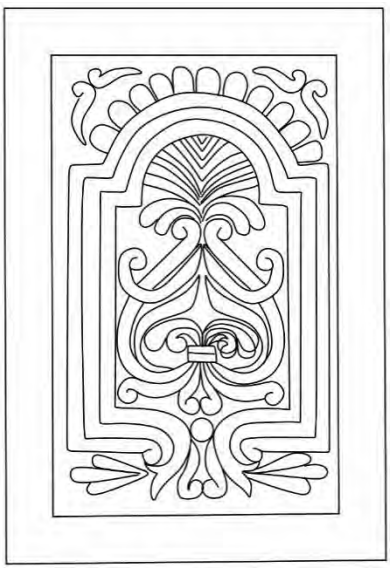

Çizim 2.455. Süpürgelik

Foto. 2.1865. Süpürgelik

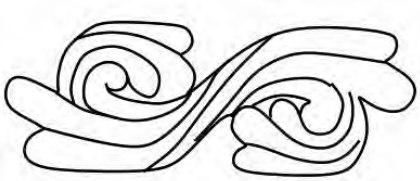

Çizim 2.456. Korkuluk

Foto. 2.1866. Korkuluk

Minberin köşk bölümünde, süpürgelikteki bezeme yeniden tatbik edilmiştir. Köşk altı dikey üç panodan ibarettir. İki panoda mantar tipi form, akantlı "S" kıvrımları ile birleşmiştir. Ortadaki panoda ise akant yaprakları, "C" kıvrımları ve yürek desenleriyle karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.457) (Foto. 2.1867)**.

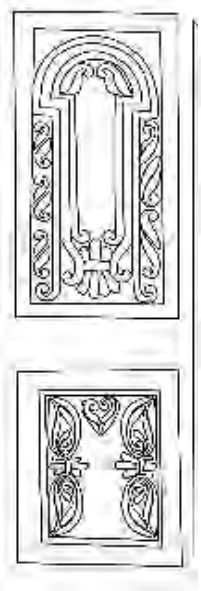

Çizim 2.457. Köşk Altı Süslemesi

Foto. 2.1867. Köşk Altı Süslemesi

Harimin kuzeyinde müezzin mahfilini de oluşturan korkuluklarda, minberdeki akantlarla şekil alan "S" kıvrımları yeniden uygulanmıştır **(Çizim 2.458) (Foto. 2.1868)**.

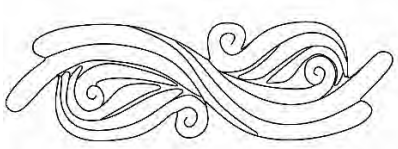

Çizim 2.458. Korkuluk Süslemesi

Foto. 2.1868. Korkuluk Süslemesi

Mahfilin yükünü zemine aktaran sütunların üst bölümü, başlık ve profilli yastıklarıda sade bırakılmamıştır. Sütunun üst bölümünde sırt sırta vermiş "S" kıvrımlarının ortası ve tepesi volütlü kıvrımlar ile doldurulurken başlıkta, dört yürek motifinin oluşturduğu bir kurguya yer verilmiştir. Sütun başlığının, iki yanına doğru profilli ve "S" formuyla dalgalarak uzayan yastıkların üzerine volütlü akantlar, kirişin üzerine ise "S"ler işlenmiştir **(Çizim 2.459) (Foto. 2.1869)**.

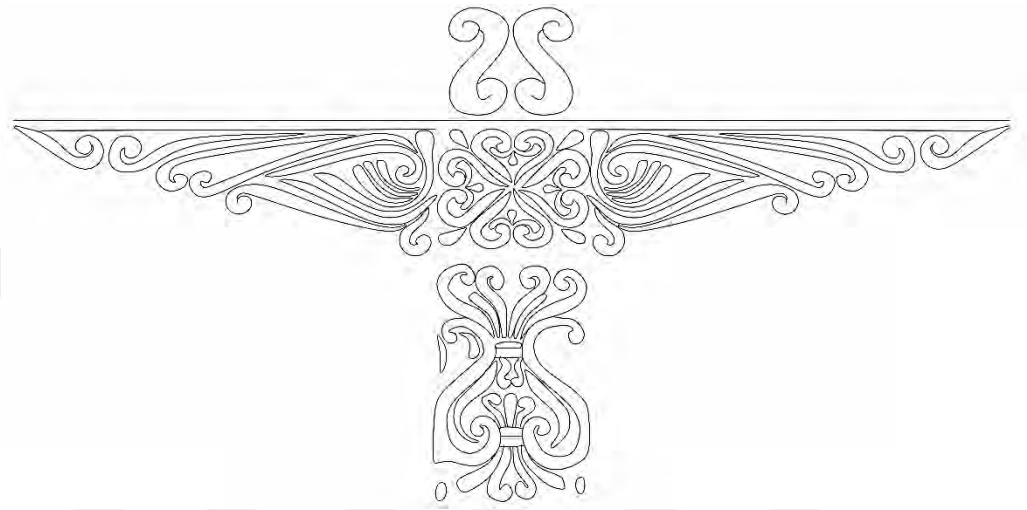

Çizim 2.459. Taşıyıcı Sütun ve Kiriş Süslemesi

Foto. 2.1869. Taşıyıcı Sütun ve Kiriş Süslemesi

Sütunların taşıdığı kıvrımlı mahfilin köşelerde yarım, ortada tam ölçekli balkon altları benzer süslemeleri yansıtmaktadır. Köşe balkonlarının altında iri akant yapraklar, ortada yürek motifini alarak çeyrek bir daireye kenetlenip içten dışa doğru yayılmaktadır. Ortadaki balkonun merkezinde ise tam bir çembere bağlı akantlar, dışa doğru dağılarak yürek kompozisyonları ile sonuçlanmıştır. Kompozisyon iki yönden yine akantlarla şekil alan yüreklerle desteklenmiştir **(Çizim 2.460-461) (Foto. 2.1870-1871)**.

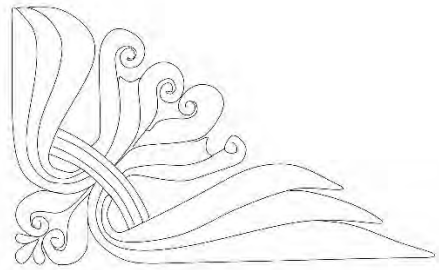

Çizim 2.460. Mahfil Balkon Altı

Foto. 2.1870. Mahfil Balkon Altı

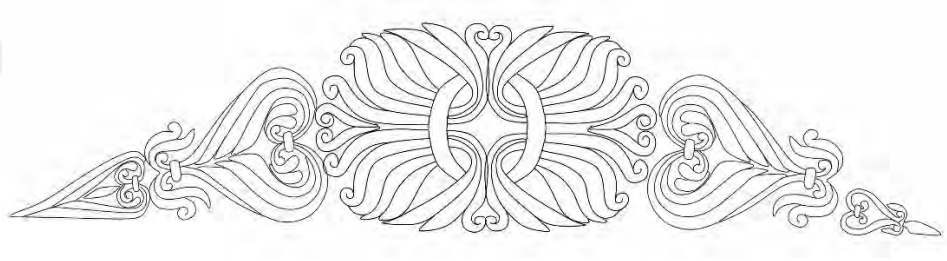

Çizim 2.461. Mahfil Balkon Altı

Foto. 2.1871. Mahfil Balkon Altı

Mahfilin korkulukları plasterlar ile panolara taksim edilmiştir. Plasterların üzeri, içten birbirine bağlı olarak çıkan akantların dıştan kavis alarak yukarıda tekrar kenetlenmesi ve yanlara dökülmesiyle meydana gelen ters yürek motifleriyle bezenmiştir. Yatay eksende yerleştirilmiş panoların içlerinde ise merkezde bir halkaya (çember) geçmiş "C" kıvrımlar, dıştan uçları volütlenerek biten akantlı bir kartuşla çerçevelenmiştir **(Çizim 2.462) (Foto. 2.1872)**.

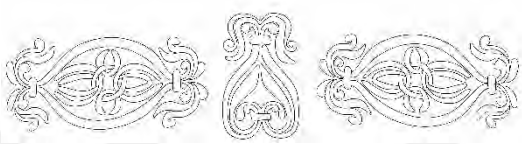

Çizim 2.462. Mahfil Korkuluk

Foto. 2.1872. Mahfil Korkuluk

Mahfil korkuluklarından sonra mahfilin altında karşılan madalyon, konumu itibariyle ender görülen bir alanda yerini almıştır. Merkezde bulunan gülbezek motifi, dıştan bir çember ve çembere geçirilmiş "C" kıvrımlarla sarılmıştır. Kıvrımların arasına ise yürekler serpiştirilmiştir. Madalyondan çıkan kırık ve kıvrımlı geçmeler, çıtakari tarzda madalyonu dışa doğru renk alegorisiyle genişletmiştir **(Çizim 2.463) (Foto. 2.1873)**.

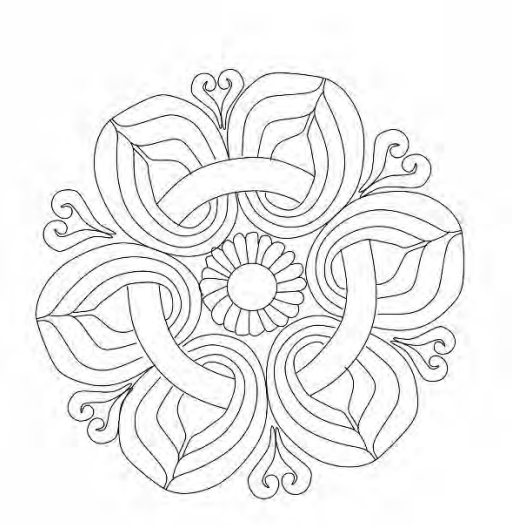

Çizim 2.463. Mahfil Altı Süslemesi

Foto. 2.1873. Mahfil Altı Süslemesi

İbadet mekânında tezyinatlı bir diğer mimari unsur ahşap vaaz kürsüsü korkuluğudur. Üç cepheli korkuluğun panolarının içleri çembere kenetlenmiş akant ve volütlü "C" kıvrımları ile kompoze edilmiştir **(Çizim 2.464) (Foto. 2.1874)**.

Çizim 2.464. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.1874. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Caminin en önemli süsleme programı bağdadi kubbelerin içlerinde toplanmıştır. Farklı desen kurgularıyla ön plana çıkan kubbelerden birincinin merkezine, bir çembere kenetlenmiş "C" kıvrımlardan oluşan bir madalyon örgüsü konulmuştur. Madalyonu kuşatan püsküller, dört yöne dağılarak kubbenin içini dörde parçalamıştır. Her bir parçanın içine, vazodan çıkan gül ve goncagüller işlenmiştir. Bu kompozisyonu alttan sınırlandıran bordürde ise stilize güller kubbe çeperini hareketlendirmiştir **(Çizim 2.465) (Foto. 2.1875)**.

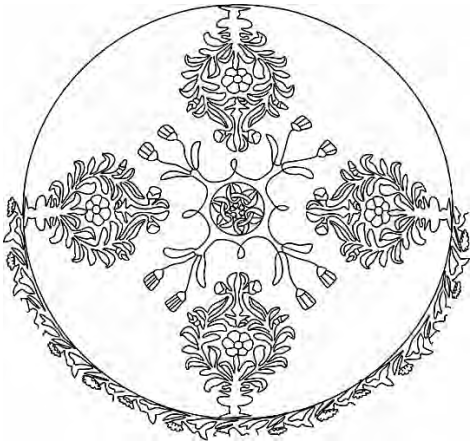

Çizim 2.465. Birinci Kubbe Süslemesi

Foto. 2.1875. Birinci Kubbe Süslemesi

İkinci küçük kubbenin merkezi, birinci kubbeninki ile aynıdır. Merkezdeki madalyondandan çıkan ve kubbe çeperi ile birleşen dört bordür, kubbe içini dörde bölmüştür. İçleri gül ile doldurulan dikey bordürler, kubbe çeperindeki goncagüllerle bir ahenk içerisindedir. Bordürler arasında kalan bölümler ise akantların şekillendirilmesiyle oluşan ve boğumlu gövdesiyle dikkat çeken mumluklardan çıkan güller biçimindedir. Bu güller, madalyona bağlı olan palmetlere kadar uzanmaktadır. Bütün kompozisyon dört köşeden çembere kenetli akantlarla sonlandırılmıştır **(Çizim 2.466) (Foto. 2.1876)**.

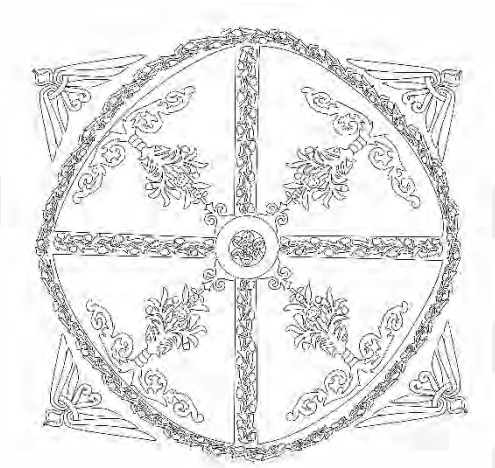

Çizim 2.466. İkinci Kubbe Süslemesi

Foto. 2.1876. İkinci Kubbe Süslemesi

Üçüncü küçük kubbe, zengin desen anlayışı ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Kubbenin merkezindeki "C" madalyondan çıkan, içi goncagül dolgulu sekiz bordür, kubbeyi sekize bölmektedir. Bu sekiz bordür ayrıca, kubbe çeperindeki kıvrımlı dallar üzerinde bulunan rumi kıvrımlarıyla bir uyum içerisindedir. Sekize bölünen her parça bitkisel kompozisyonludur. Bunlar arasında; ibrikten çıkan gül, vazodan çıkan gül ve goncagül, son olarak ise içinde Maşallah yazılı bir madalyondan çıkan gül ve goncagüller alanı tezyin etmektedir. Kubbenin eteğini, birbirine rumi-"S" kıvrım kombinasyonu ile bağlanan gülbezek kompozisyonu sarmaktadır. Dört köşede çembere kenetli akantlar ile kubbeye geçiş yumuşatılmıştır **(Çizim 2.467) (Foto. 2.1877)**.

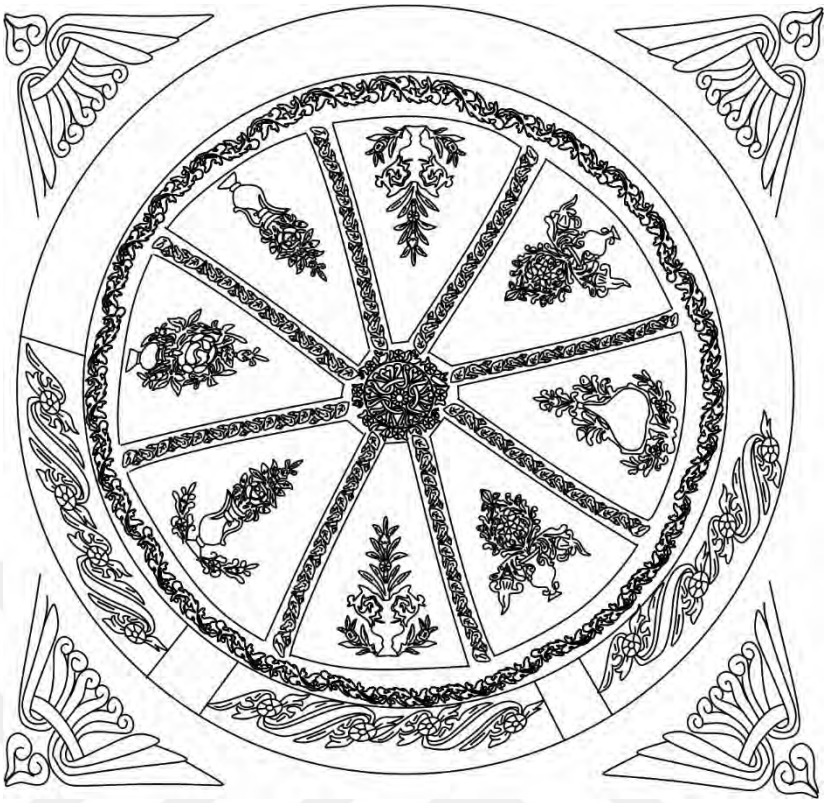

Çizim 2.467. Üçüncü Kubbe

Foto. 2.1877. Üçüncü Kubbe

Son bezemeli alan ortadaki büyük bağdadi kubbedir. Kubbe merkezinde yer alan yıldız çiçeğinden çıkan sekiz sütun, altta drape perde ve püsküllerle bir kompozisyon oluşturmaktadır. Sütunlar bölümlendirdiği alanlar ise akantlardan meydana gelen mumluk ve bu motiften çıkan goncagüllerle kompoze edilmiştir **(Çizim 2.468) (Foto. 2.1878)**.

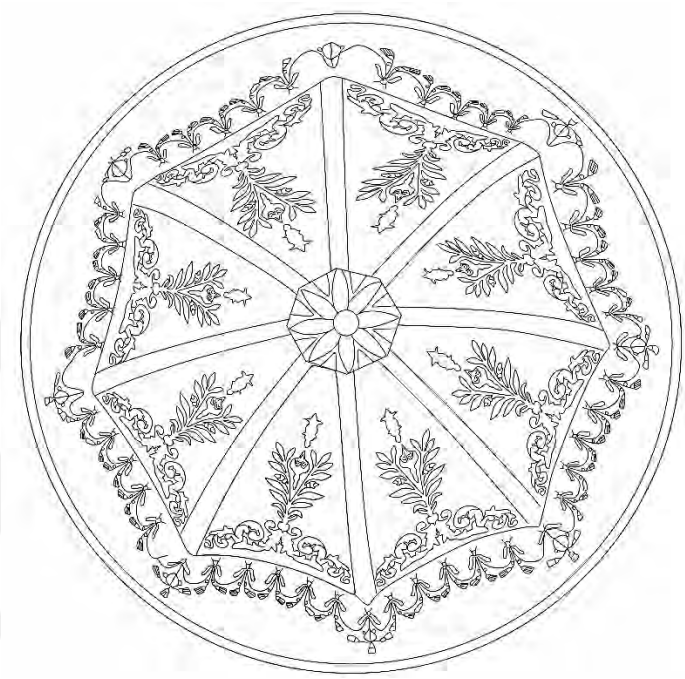

Çizim 2.468. Merkezi Kubbe Süslemesi

Foto. 2.1878. Merkezi Kubbe Süslemesi

Malzeme Teknik: Camiyi meydana getiren beden duvarları düzgün kaliteli kesme taş malzemeden örülmüştür. Süslemede oyma, ajur, çakma ve kalemişi tekniğinin bir uyum içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

Kapı kanatlarında oyma ve çakma, kastan, minber kapı tacı, korkuluk ve köşk altında ajur, minberin aynalık ve süpürgeliğinde, taşıyıcılarda, mahfil korkuluğunda, vaaz kürsüsünde oyma, Mahfil altında, kirişte, ahşap tavanda ve kubbe geçişlerinde çakma, kubbe içlerinde ise kalemişi tekniği uygulanmıştır.

2.9. İKİZDERE/KURAİSEBA

2.9.1. Demirkapı Köyü Camii

Katalog No: 72

Çizim No: 2.469-476

Fotoğraf No: 2.1879-1912

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı, eski adı Homeze[1102] olan Demirkapı Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.71).**

Harita 2.71. Demirkapı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.7658-40.5858

İnceleme Tarihi: 24.08.2019

Tarihçesi: Cami, kitabe açısından bölgenin en zengin örnekleri arasındadır. Dış kapı girişinde, harim giriş kapısında, minber aynalığında ve vaaz kürsüsünde olmak üzere toplamda sekiz (8) kitabeye sahiptir.

Kuzeydoğudaki giriş kapısı üzerinde mermere işlenen üç satırlık Osmanlıca yazıttan, eserin *1105/1693* inşa edildiği öğrenilmektedir **(Foto. 2.1879)**.

[1102] Osman Çoşkun, *Her Yönüyle İkizdere,* Kocaeli, 2005, 41.

Foto. 2.1879. Dış Kapıdaki Yazıt

Yazıtta;

Sahibül hayrat ve hasenat

El hac lamed (Ahmed?) ibni Osman

Sene 1105

Harim giriş kapısı, minber ve vaaz kürsüsü üzerindeki kitabeler boyandığı için okunamamıştır. Ancak minberde üç satıra sıkıştırılmış kitabeden yazıtların *Kâtip Ahmed Efendi'nin* yazdığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında "*Usta Abdurrahman ve Usta Ali"* isimleri minberden, *Usta Ahmet bin Mehmet (1308/1891)* vaaz kürsüsü üzerindeki kitabelerden çıkartılabilimiştir **(Foto. 2.1880)**

Foto. 2.1880. Harim Kapısındaki Kitabe

Foto. 2.1881. Minber Üzerindeki 1. Kitabe

Foto. 2.1882. Minber Üzerindeki 3.Kitabe

Foto. 2.1883. Minber Üzerindeki 4. Kitabe

Foto. 2.1884. Minber Üzerindeki Kâtip ve Usta Kitabesi

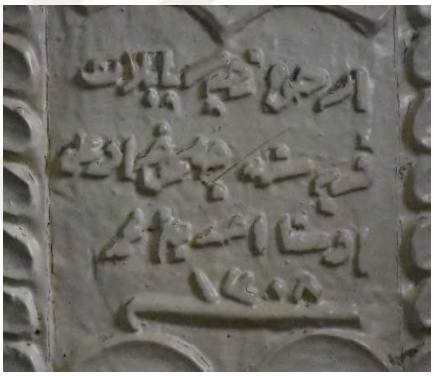

Foto. 2.1885. Vaaz Kürsüsündeki Kitabe

Cami ile ilgili üç arşiv vesikasına ulaşılmıştır. 1682 tarihli avârız defterlerine göre köyün, yol üzerinde bulunması nedeniyle köy halkının derbentçilik görevini ifa ettiği bilinmektedir[1103]. Köyde bulunan caminin ise hayırsever Hacı Ahmed tarafından yaptırıldığı geçmektedir. İlk olarak camide görev yapanlara herhangi bir ücret ödenmediği, gönüllülük esasına göre çalıştıkları, 1793'te ise yarım akçe ile vazifelerini yürüttüğü görülmektedir[1104]. Buradan hareketle yapının ilk inşasının 1793'ten daha önce olduğu ortaya çıkmaktadır ki, belgeden 1700'de caminin imamlığına Ömer'in atandığı bilgisi bunu teyit etmektedir[1105]. Giriş kapısındaki kitabeyle sabit olan 1693 tarihine ek

[1103] Kul, 180. (BOA. KK. D.697, 57).
[1104] Kul, 180. (VGMA.1090-66, Z 1170, 134).
[1105] Kul, 181. (VGMA.1160-56, M 1112, 1700, 140).

olarak vaaz kürsüsü üzerindeki 1308/1891 tarihi eserin onarım yılına atıfta bulunmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Usta Abdurrahman, Usta Ali, Usta Ahmet bin Mehmet

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1886)**

Foto. 2.1886. Demirkapı Köyü Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, derinlemesine dikdörtgen planda, sonradan eklenmiş son cemaat yeri ile birlikte 11,65 x 6,03 m. ölçülerinde, 0,80 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.469)**.

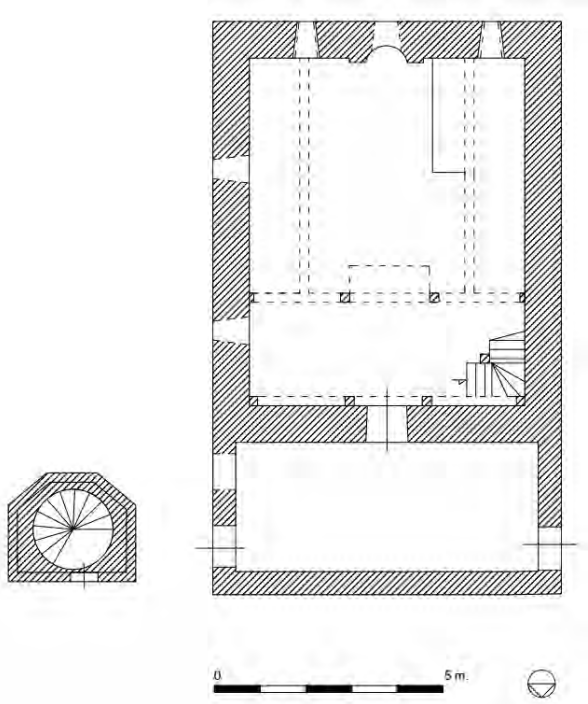

Çizim 2.469. Demirkapı Köyü Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanan caminin, kuzeyi istinat duvarına geldiği için tamamen kapalıdır. Batısı da sağır bırakılan yapının, güneyi ve doğusunda açılan mazgal tipindeki iki katlı sekiz (8) pencere, harimin aydınlatılması için yeterli ışığı iç mekâna aktarmaktadır. Mihrap üzerindeki pencere ise sonradan açılmıştır. Pencereler dışında yapının cephelerinde farklı bir özellik bulunmamaktadır.

Caminin doğusuna, biraz da uzağına, sonradan inşa edilen, çokgen gövdeli, tek şerefeli minaresi, altıgen kaidenin üzerine yükselmektedir. Minarenin, ev ile bitişik yapılması evin, cami olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir.

Yapıya sonradan eklenen çift katlı son cemaat mekanına kuzeydoğu ve kuzeybatı köşedeki düz lentolu kapı açıklıkları ile girilmektedir. Tamamen lambri ile kaplanmış son cemaat mekânından, yuvarlak kemerli ve çift kanatlı bir kapıyla harime geçilmektedir. Harim mekanının, belirli bir yükseliğe kadar ahşapla kaplanmış duvarları, güneyde yenilenmiş ahşap mihrapla birleşerek bir bütünlük arz etmektedir.

Mihrabın doğusunda yer alan oval gövdeli ahşap vaaz kürsüsü orijinalliği ile dikkat çekmektedir. Batıdaki, özgün ahşap minberin ise süpürgelik kısmı olmadığı gibi köşk

bölümüde oldukça kısa tutulmuştur. Ancak, üzerinde barındırdığı süsleme programı ile yapının tarihi geçmişini ön plana çıkarmaktadır.

İbadet mekanını büyük ölçüde baskılayan ve dört ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfili, iki kanattan kıble duvarına kadar uzanarak "U" biçimini almıştır. Güneybatı köşedeki "L" merdivenle çıkılan mahfil, son cemaat yerinin ikinci katı ile birlemesiyle bu alanda geniş bir mekân elde edilmiştir.

Cami, içten ortası kare içerisine alınarak vurgulanmış ahşap tavanla kapatılmış, dıştan ise üç yöne meyilli kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.1887-1905)**.

Foto. 2.1887. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1888. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1889. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1890. Caminin Kuzeyi Cephesi

Foto. 2.1891. Caminin Minaresi

Foto. 2.1892. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1893. Son Cemaat Mekânı Giriş Kapısı

Foto. 2.1894. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.1895. Harim Giriş Kapısı

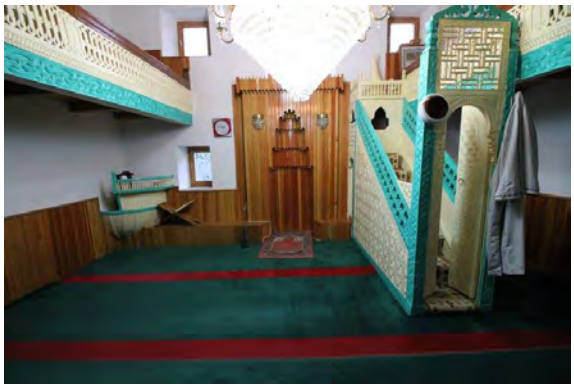

Foto. 2.1896. Harim Mekânı

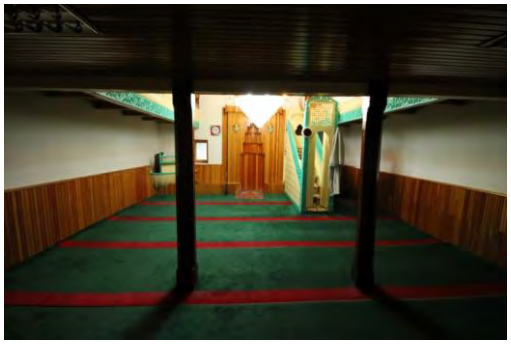

Foto. 2.1897. Harim Mekânı

Foto. 2.1898. Harim Mekânı

Foto. 2.1899. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1900. Caminin Minberi

Foto. 2.1901. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1902. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1903. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1904. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1905. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan caminin süslemesi içeride kapı kanatları, minber, mahfil kirişi ve mahfil, vaaz kürsüsü ve ahşap tavanda yoğunlaşmıştır.

Harime geçiş sağlayan ve sonradan yeşile boyanan giriş kapısı, çift kanattan müteşekkildir. Tamamen geometrik anlatı ile bezenen kanatların üst bölümüne kadar yüzey, sırt sırta vermiş ve içi yıldızlarla dolgulanmış "C" kıvrımlarının oluşturduğu, sonsuzluk prensibindeki bir kompozisyonla tezyin edilmiştir. Kompozisyonlar, Mührü Süleyman düğümden meydana gelen bir rozet ve etraflarını kuşatan yıldız örgeleriyle üstten desteklenerek tamamlanmıştır **(Çizim 2.470) (Foto. 2.1906)**.

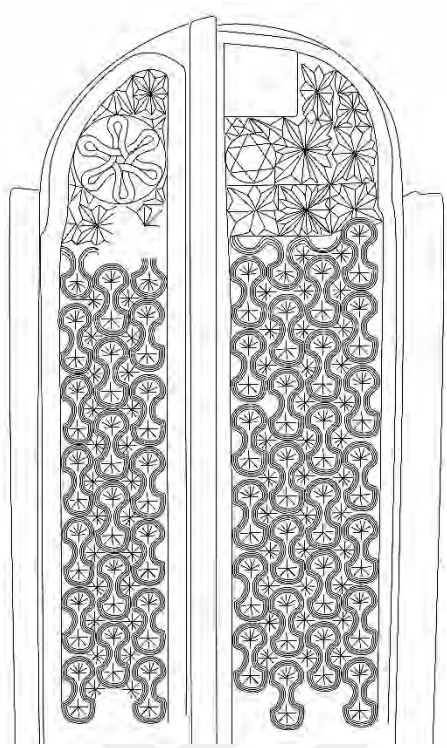

Çizim 2.470. Kapı Kanatları Süslemesi

Foto. 2.1906. Kapı Kanatları Süslemesi

Kapı kanatları gibi bezemesiyle minberde dikkat çekmektedir.

Minberin yuvarlak kemerli, çift kanatlı kapısının yüzeyi dış kapı kanatlarındaki bezemenin tekrarıdır. Buradaki tek farklılık, iki yıldız rozetin üst kısma konumlandırılmasıdır. Balıksırtı ve üçgen dolgularla belirgin hale getirilen yuvarlak kemerin üzerindeki taç, "maşrabiye tekniği" ile meydana getirilen bir örgeyle dizayn edilmiştir. Üç yönden yıldızların yer aldığı bir bordürle sarılan tacın tepeliğinde ise üçgen bir alınlığa yer verilmiştir. Süslemeyi meydana getiren bütün kompozisyon, üzerine ters lalelerin işlendiği kapı sövelerinin arasına alınmıştır **(Çizim 2.471) (Foto. 2.1907)**.

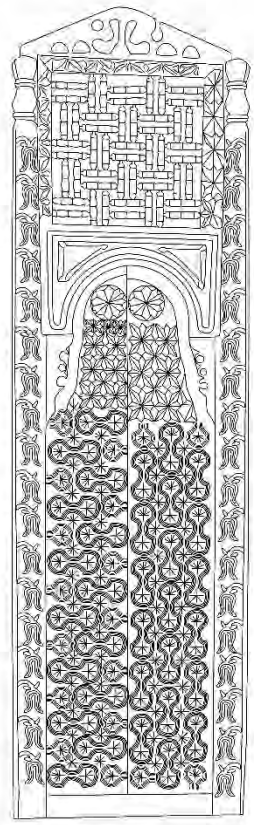

Çizim 2.471. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1907. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalık bölümü süpürgeliği de içerisine alan bir tasarıma sahiptir ve bütün yüzey, kare içerisine alınmış, içi yıldız ile donatılmış, sekizgen geçmelerle sonsuzluk prensibinde dekore edilmiştir. Aynalık, köşk altından zincir geçme, korkuluk bölümünden ise içi bölümlendirilmiş dairesel kuşak ile ayrılmıştır.

Korkuluk bölümü, kapı sövesinden başlayıp köşkte son bulmuş iki kademeli, papyon geçmelerden oluşmaktadır ve iki yönden yarım yıldız ve yıldızla sınırlandırılmıştır. Köşebentte ise yıldız ve üçgen dolgulara yer verilmiştir.

Köşk bölümü, boğumlu parmaklıklardan, köşk altı ise papyon geçmeli bir pano ve nar motifinin bulunduğu dekoratif açıklıklardan meydana gelmektedir **(Çizim 2.472) (Foto. 2.1908)**.

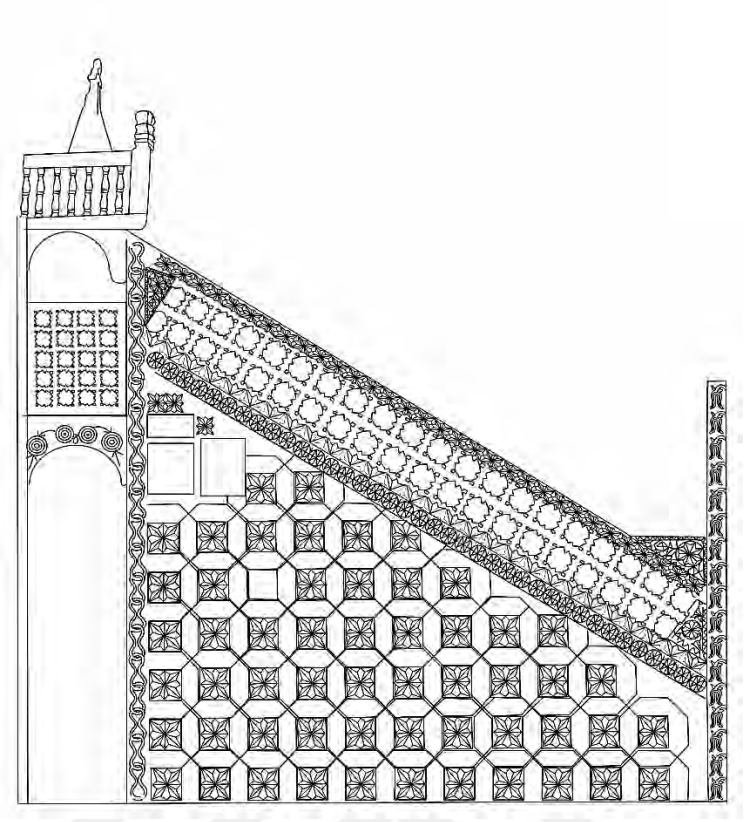

Çizim 2.472. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.1908. Minber Cephe Süslemesi

İbadet mekanını "U" biçiminde saran mahfil kirişi, korkulukları ve balkonu da sade bırakılmamıştır. Karşılıklı yerleştirilmiş ve birbirine bağlanmış koç boynuzları, kiriş üzerine oyulmuştur. Mukarnas, üçgen dizisi korkuluğun altına, "S" kıvrımlar ise mahfil korkuluğuna hareketlilik kazandırmıştır **(Çizim 2.473) (Foto. 2.1909)**.

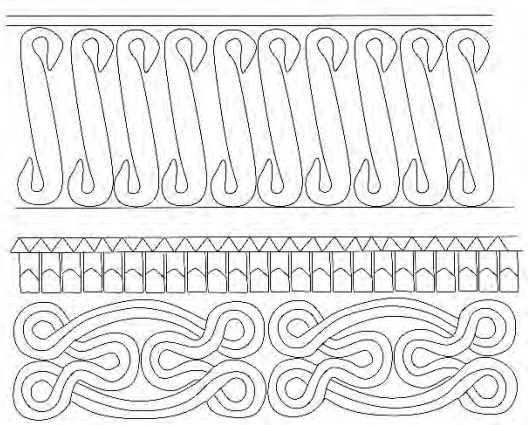

Çizim 2.473. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu

Foto. 2.1909. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu

Mahfilin kuzey kirişi, doğu ve batı kolundan farklıdır. Etrafı balıksırtıyla çevrilerek vurgulanmış çeşitli yıldız örgeleri, kirişi tezyin etmektedir. Mahfilin balkon altı ise farklı süsleme kuşaklarının bir arada uygulandığı alandır. Burada balıksırtı, halat örgü ve çok kollu yıldızlar dar bordürlerde, kıvrımlı dal üzerinde lale, badem geçme ve diş dizisi ise geniş bordürlerde işlenmiştir **(Çizim 2.474) (Foto. 2.1910)**.

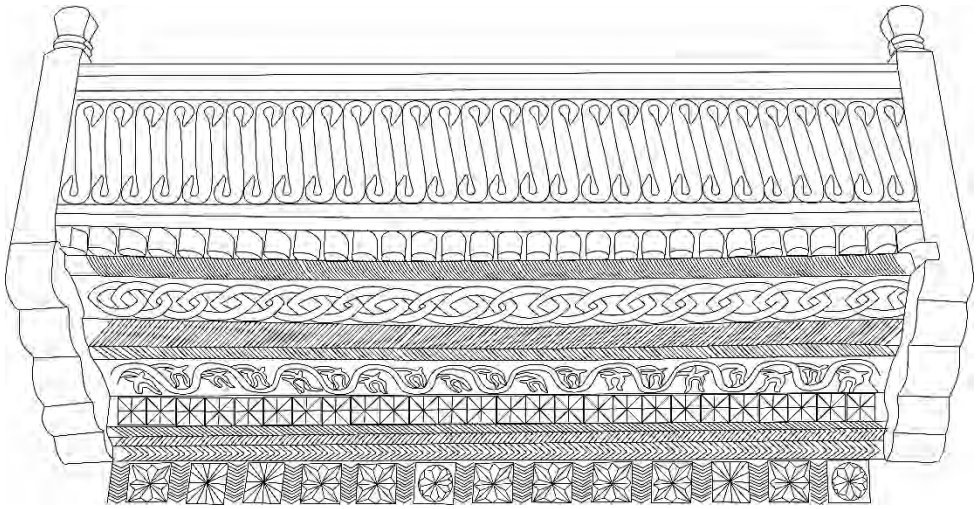

Çizim 2.474. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.1910. Mahfil Balkon Süslemesi

Harimi hareketlendiren bir diğer mimari öğe, güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsüdür. Kürsünün gövde bölümüne, ikili yaprakların iç içe geçmesiyle meydana gelen hayat ağacı motifi nakşedilmiştir. Korkuluk kısmına geçişte mukarna dizisi, korkulukta ise boğumlu tornalar kullanılmıştır **(Çizim 2.475) (Foto. 2.1911)**.

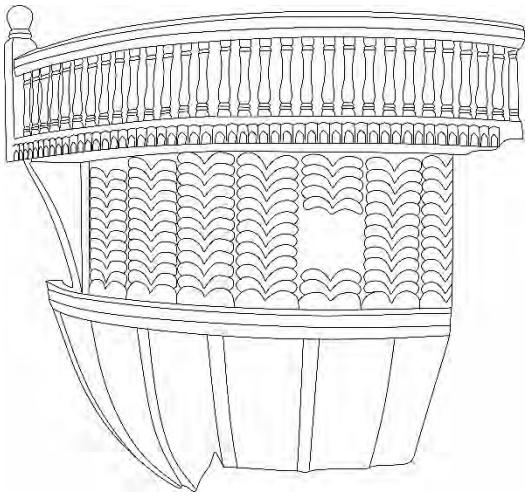

Çizim 2.475. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1911. Vaaz Kürsüsü

İbadet mekanına farklı bir tarz kazandıran son süsleme alanı, asıl ibadet yerinin üzerini kapatan ahşap tavandır.

Dairesel olarak başlayıp, sekizgene dönerek devam eden tavan en dışta kare biçimini alarak sonlanmıştır.

Tavanın merkezindeki gülbezek, dıştan akantlarla ve ucu dairesel olarak biten dalga motifi ile çevrelenerek madalyon halini almıştır. Bu madalyondan çıkan sekiz balıksırtı, sekizgenin köşelerine bağlanmış ve kalan boşluklara hilaller serpiştirilmiştir. Sekizgenin dört köşesine ise yürekler yerleştirilerek kompozisyon kareye dönüştürülmüştür.

Kare bordürün içi, üç kademeli kıvrımlı hattın birbirine yakınlaşıp uzaklaşmasıyla meydana gelen çizgisel bir örgüyle oluşturulmuştur. Bu çizgisel hattın iç boşlukları gülbezekler, dış boşlukları akantların merkezden bağlandığı ve "C" şeklini aldığı bir motifle doldurulmuştur. En dıştaki bordürde ise birbiri içerisinde doğarak devam eden ve iki yana dökülen akant geçmelerle kompoze edilmiştir **(Çizim 2.476) (Foto. 2.1912)**.

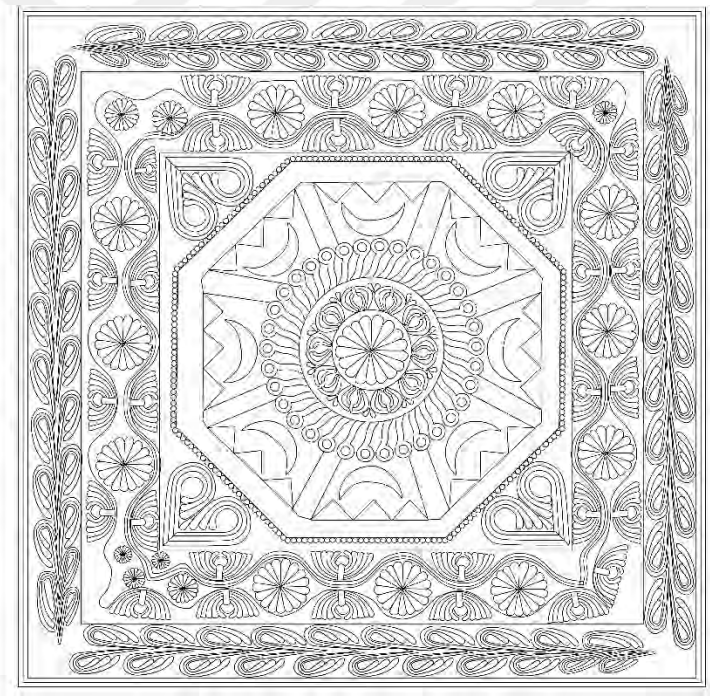

Çizim 2.476. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.1912. Ahşap Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin kesme taş malzemeden örülen beden duvarlarının araları kalın bir derzle doldurulmuştur.

Yapının ahşap süslemesinde teknik olarak oyma, ajur ve çakma bir arada uygulanmıştır.

Kapı kanatlarında oyma, minberde oyma, ajur, maşrabiye, mahfilde oyma ve ajur, vaaz kürsüsünde oyma, tavanda ise oyma ve çakma tekniği kullanılmıştır.

2.9.2. Dereköy Yukarı Mahalle Camii

Katalog No: 73

Çizim No: 2.477-482

Fotoğraf No: 2.1913-1938

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı olan, Velku veya Velküy-i İspir[1106] isimleriyle de bilinen Dereköy'de Yukarı Mahalle'de yer almaktadır **(Harita 2.72)**.

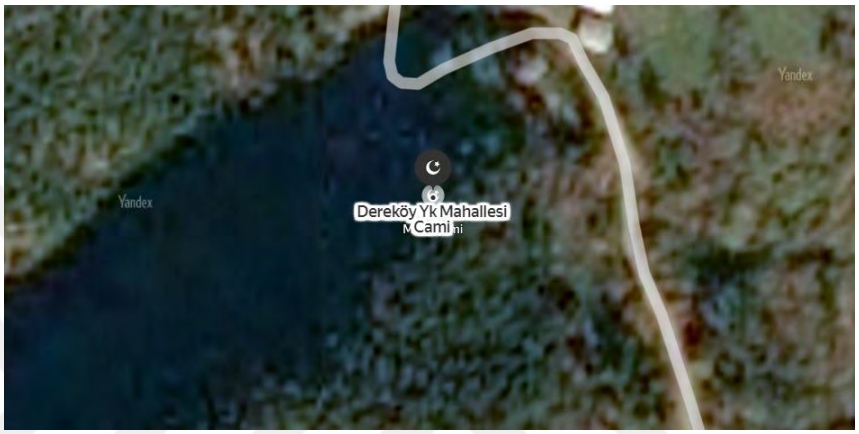

Harita 2.72. Dereköy Yukarı Mahalle Camii Konumu (Yandex)

Koordinatları: 40.736160-40.597549

İnceleme Tarihi: 23.08.2019

Tarihçesi: Sırt Mahallesi Camisi adıyla da anılan caminin, medrese giriş kapısının sağında, mermer üzerine günümüz Türkçesi ile yazılmış yazıtta, eserin yapımı 1680 olarak verilmiştir. Mihraptaki kitabede ise sene *1338/1920* tarihi düşülmüştür. Bu iki veri dışında başka herhangi bir kitabe tespit edilememiştir **(Foto. 2.1913-1914)**.

Yapı ile ilgili üç farklı kayıt tespit edilmiştir. Birinci vesikada Velku (Dereköy) bölgesinde yer alan cami, İsmail adlı bir hayır sever tarafından inşa ettirildiği, 1797'de cami banisinin, aynı zamanda hitabetlik vazifesini yürüttüğü ortaya çıkmıştır[1107]. 1882 tarihli ikinci kayıtta, Dereköy'de Çepnioğlu Mustafa bin Yakub'un köyde ashâb-ı hayratın inşa ettiği mescit için para vakfedildiği, bu paranı senelik neması mescidin hatibine[1108], üçüncü kayıtta ise Çepnioğlu İsmail Efendi bin Süleyman'ın 1911'de köy

[1106] Yıldız, 46.
[1107] Kul, 200. (VGMA.565-210, 12 C 1212, 210)
[1108] Güvelioğlu, 42. (VGM. Arşivi, Defter No: 589, 106; Rize Şer'iye Sicili, 1499, 152.)

camisi için para vakfedildiği ve paranın senelik nemasının cami imamına verilmesi gerektiği not düşülmüştür[1109].

Sonuç olarak yapının 1680 yılında yaptırıldığı kabul edilse de ilk kayıtlar 1797 yılından başlamaktadır. Bu nedenle var olan bir cami yıkılıp 1797'de yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Camiye çeşitli vakıfların bağışlandığı 1882 ve 1911 tarihli kayıtlar hem eserin ayakta olduğunu hem de ashab-ı hayratın ifadesinden daha önceki tarihlere (1797) işaret etmektedir. 1920'lerde ise esaslı bir onarım geçirdiği düşünülmektedir.

Foto. 2.1913. Mermer Levha

Foto. 2.1914. Mihrap Üzerindeki Tarihi

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.1915).**

Foto. 2.1915. Dereköy Yukarı Mahalle Camii Genel

[1109] Güvelioğlu, 42. (VGM. Arşivi, Defter No: 606, s. 47; Rize Şer'iye Sicili, 1508, v. 63, numara 279)

Plan ve Mimari Özellikleri: Dereköy'de eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilen yapının alt katı (medrese) 7,10 x 7, 80 m. ebatlarında, 0,80 m. duvar kalınlığında, cami ise kareye yakın dikdörtgen planda, 7,76 x 8,32 ölçülerinde ve 0,50 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.477-478)**.

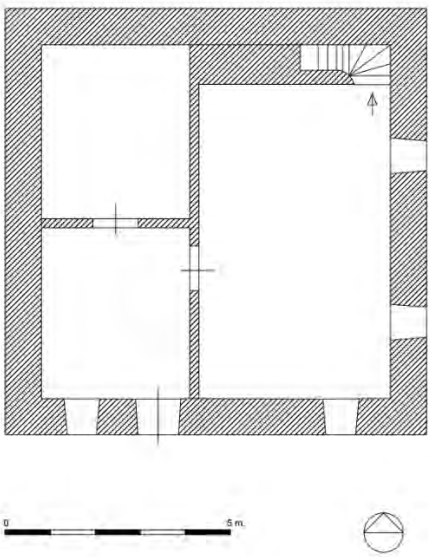

Çizim 2.477. Dereköy Yukarı Mh. Camii Medrese Planı

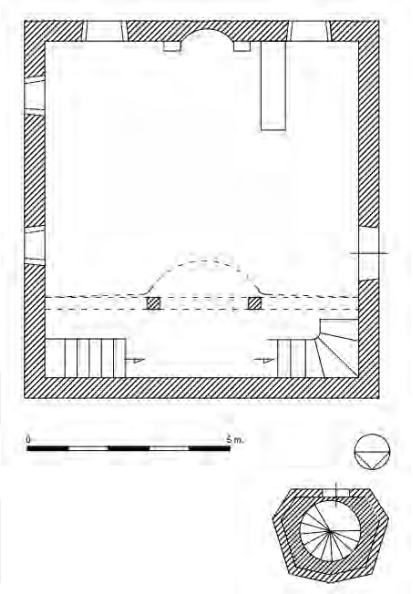

Çizim 2.478. Dereköy Yukarı Mh. Camii Planı

İmam evi ile bütünlük teşkil eden yapının beden duvarları mimari açıdan farklı bir özellik ortaya koymamaktadır. Medreseyle birlikte caminin güney ve doğu cephelerinde açılan 12 pencere, esere üç katlı bir görünüm kazandırmaktadır.

Yapının güneybatısında bulunan minaresi yeni dönem eklemesidir. Yivli gövdeli, tek şerefeli minare, köşeleri pahlanmış kare kaide üzerinde yükselmektedir.

Medreseye güney eksende açılan yuvarlak kemerli bir kapı ile geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra ahşap ile bölümlendirilmiş geçiş alanına ulaşılmaktadır. Bu alanın kuzeyindeki açıklık ile depoya, doğusundaki kapıyla esas alana geçiş yapılmaktadır. Bugün farklı hizmetler için kullanılan doğudaki odanın kuzeydoğu köşesindeki "L" merdivenle harim mekanına çıkılmaktadır ki, bu uygulama bölgedeki camilerde kendini zaman zaman göstermektedir. Ayrıca harime, yapının doğu cephesindeki sade bir kapı ile de erişim sağlanmaktadır.

Mütevazi bir görüntü sergileyen ibadet mekanının güney duvarında yer alan mihrabı kısmen bu algıyı ortadan kaldırmaktadır. Sonradan boyanmış olan taş mihrabın kavsarası bölgenin karakteristik anlayışını devam ettirmekte, aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralıp hilalle son bulmaktadır. Kavsara iki yönden mermer izlenimi kazandırılmış plasterler ile sınırlandırılmaktadır.

Mihrabın doğusunda yer alan silindirik kaideli, konik gövdeli ahşap vaaz kürsüsü ve batıdaki ahşap minberi özgündür. Süpürgelik bölümü olmayan ahşap minberin, köşk ve köşk altı, bütün olarak değerlendirilmiştir.

Harimin kuzeyini dolduran kadınlar mahfili, kare kesitli iki ahşap sütun tarafından desteklenmiştir. Kuzeybatı köşedeki merdivenle ulaşılan mahfilin korkulukları, iki köşeden gelerek, orta kısımda dışa doğru kıvrılıp yarım dairesel bir balkon oluşturarak son bulmuştur.

Dıştan sac kaplı kırma bir çatı ile koruma altına alınan cami, içten ortası vurgulanan ahşap bir tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1916-1834)**.

Foto. 2.1916. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.1917. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.1918. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.1919. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.1920. Yapının Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.1921. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.1922. Medrese Geçiş Mekânı

Foto. 2.1923. Medrese Odası

Foto. 2.1924. Medrese Odası

Foto. 2.1925. Harime Çıkış Merdiveni

Foto. 2.1926. Harime Giriş Kapısı

Foto. 2.1927. Harim Mekânı

Foto. 2.1928. Harim Mekânı

Foto. 2.1929. Harim Mekânı

Foto. 2.1930. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1931. Caminin Minberi

Foto. 2.1932. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1933. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1934. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri

Caminin gösterişten uzak olan dış mimarisine, büyük ölçüde iç mekânda eşlik etmektedir.

İbadet mekanına canlılık kazandıran mihrabın iki yanındaki ayyıldız motifi ise orijinal değildir **(Çizim 2.479) (Foto. 2.1935)**.

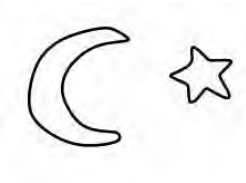

Çizim 2.479. Ayyıldız Motifi

Foto. 2.1935. Ayyıldız Motifi

Harimin süslemesi ile ön plana çıkan en önemli mimari öğesi minber kapı tacıdır. Özgün olduğu düşünülen tacın merkezinde çentiklerle şekillendirilmiş bir madalyon görülmektedir. Madalyonun etrafı çentiklerle, kenarları dalga motifleriyle dekore edilimiş, alttan ise "C" kıvrımlarıyla kompoze edilmiştir. Bütün kompozisyon iki yönden üzeri çentiklerle hareketlendirilmiş, yukarı doğru yükselen iki kanatla sınırlandırılmıştır**.** Tac ise iki hilal arasına alınmıştır **(Çizim 2.480) (Foto. 2.1936)**.

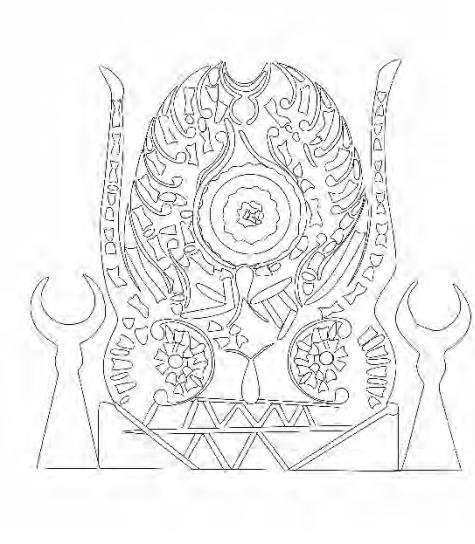

Çizim 2.480. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.1936. Minber Kapı Tacı

Minberden sonra mekânı hareketlendiren bir diğer süsleme, mahfil balkonunda ve korkuluğundadır. Balkon altına işlenen yıldız örgesi sonradan boyanmıştır. Korkulukta ise dikey ve yatay olarak benzer üç kompozisyona yer verilmiştir. Süsleme levhasının merkezine çentiklerden meydana gelen bir kabara yerleştirilmiştir. Kabaranın dört köşesine çentikli yarım madalyonlar dağıtılmış, iki kenarına ise çentikli damla örgeleri konulmuştur **(Çizim 2.481) (Foto. 2.1937)**.

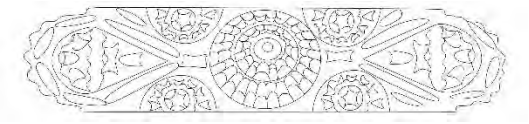

Çizim 2.481. Mahfil Korkuluğu

Foto. 2.1937. Mahfil Korkuluğu

Güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsü, büyük bir süsleme anlayışına sahip olmamasına rağmen korkuğunun etrafındaki sadeliğini iki kuşak halinde nakşedilen şevronlar değiştirmiştir **(Çizim 2.482) (Foto. 2.1938)**.

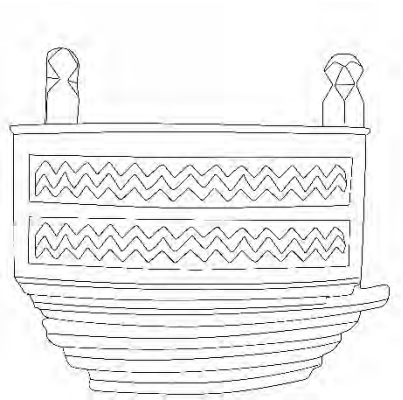

Çizim 2.482. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1938. Vaaz Kürsüsü

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları kalın bir derzle düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. İç mekânda görülen süslemelerde ise minberde ajur oyma, mahfilde ve vaaz kürsüsünde çakma, mihrapta ise alçı kabartma tekniği uygulanmıştır.

2.9.3. Sakandoz Camii

Katalog No: 74

Çizim No: 2.483-488

Fotoğraf No: 2.1939-1965

Yeri: Rize'nin, İkizdere İlçesi'nde Mahura ismiyle bililnen Tozköy'e bağlı Sakandoz Mahallesi'nde[1110] yer almaktadır **(Harita 2.73)**.

Harita 2.73. Sakandoz Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 07.04.2021

Tarihçesi: Caminin iki tarih kitabesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi beden duvarı üzerine kazıma tekniği ile işlenmiş olup yazıtta "*1217/1802*" tarihi geçmektedir. Aynı tarih mihrap üzerinde Besmeli Şerif ile birlikte *"Bismillahirrahmanirraim 1217"* ortaya konmaktadır. Tarih kitabesi dışında yapıyla ilgili bir veri tespit edilememiştir. Ancak, sonrasında bir yenileme sürecinden geçtiği açıkça anlaşılmaktadır **(Foto. 2.1939-1940)**.

[1110] Çoşkun, 74, 79.

Foto. 2.1939. Beden Duvarındaki Kitabe

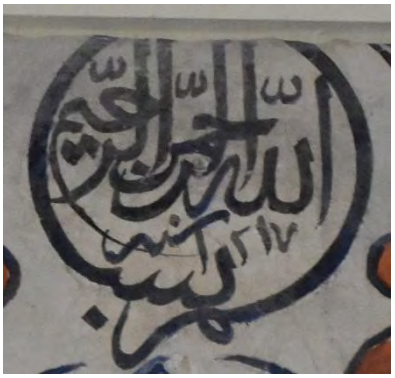

Foto. 2.1940. Mihraptaki Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve hizmete açıktır **(Foto. 2.1941)**

Foto. 2.1941. Sakandoz Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine inşa edilen cami, kareye yakın kare plada, 5,96 x 5,06 m. ölçülerinde ve 0,77 m. duvar kalındadır **(Çizim 2.483).**

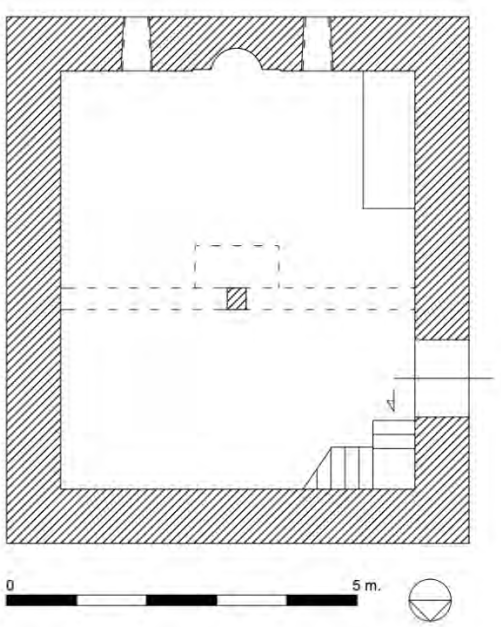

Çizim 2.483. Sakandoz Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari yapı gibi duran cami, batısına sonradan eklenen mekanla bitişik durumdadır. Caminin birbirini yineleyen beden duvarlarından güney cephedeki altlı üstlü konumlandırılmış dört mazgal pencere, doğu cephedeki mahfil seviyesinde bulunan bir pencere, harim alanına ışık girmesini sağlayan tek açıklıklardır. Diğer cepheler sağır bırakılmıştır.

Caminin ibadet mekânına batı cephedeki yuvarlak kemerli kapı açıklığı ile ulaşılmaktadır. Kapıdan geçildikten sonra caminin geçirdiği yenilenmeler ilk dikkat çeken hususdur. Harim mekânının güney duvarında iki pencere arasına yerleştirilen taş mihrabı, bölgenin klasik anlayışında ele alınmış, aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralmıştır.

Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin, güneybatı köşesindeki ahşap minberinin aynalık bölümü, süpürgelik kısmını içerisine almakta, köşk altıyla da bir bütünlük arz etmektedir.

Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili, tek bir paye tarafından taşınmakta ve mahfile giriş kapısının kuzeyindeki "L" merdivenlerle çıkılmaktadır.

Dışardan kırma çatı ile kapatılan caminin, içten ahşap tavan ile örtülü olduğu düşünülmektedir. Bugün ise düz bir tavana sahiptir **(Foto 2.1942-1960).**

Foto. 2.1942. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1943. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1944. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1945. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1946. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1947. Sonradan Eklenen Mekân

Foto. 2.1948. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1949. Giriş Kapısı

Foto. 2.1950. Harim Mekânı

Foto. 2.1951. Harim Mekânı

Foto. 2.1952. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.1953. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1954. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1955. Caminin Minberi

Foto. 2.1956. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1957. Kadınlar Mahfili

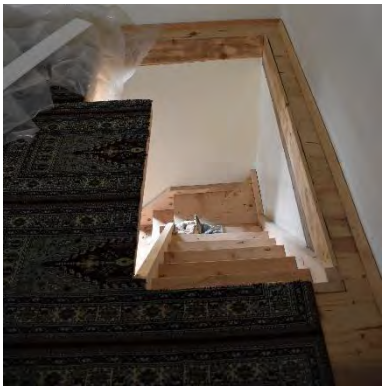

Foto. 2.1958. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.1959. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1960. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisini hareketlendirecek herhangi bir bezeme olmamasına karşılık iç mimaride, mihrap, minber, mahfil ve taşıyıcılardaki bezemesel kurgular hem harime canlılık kazandırmakta hem de yapının tarihi geçmişi ön plana çıkartmaktadır.

Yukarı kademelenerek daralan mihrabın en alt kısmında, kırık hatlarla başlayıp üstte kaş kemer olarak biten formun ortasına kandil motifi asılmıştır. Kemerin köşe boşlukları da gül motifleriyle dolgulanmıştır. Bu kompozisyonu, iki yandan sınırlandıran ve mihrabın üst kısmına kadar uzanan kıvrımlı dallar, altta ikili geçme şeklinde başlamıştır. Dallar üzerine de gül motifleri yerleştirilmiştir. Ayrıca mihraptaki iki konsolun üzeri boyayla hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.484) (Foto. 2.1961)**.

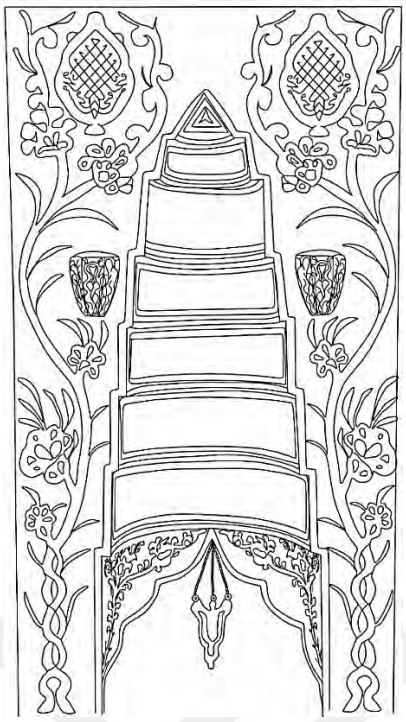

Çizim 2.484. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.1961. Mihrap Süslemesi

Ahşap minber, büyük ölçüde sade bir görüntü sergilemekle birlikte kapı ayrıntılarında ve cephede süslemelidir. Yuvarlak kemerli kapının kemeri, üstte halat örgü, kenarlarda ise üçgenlerle çevrelenirken tacın çerçevesi halat örgü ile kuşatılmıştır **(Çizim 2.485) (Foto. 2.1962).**

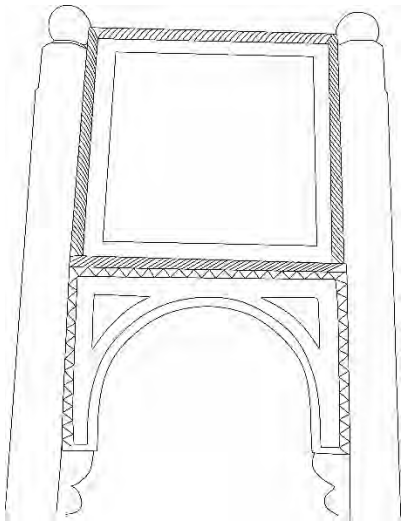

Çizim 2.485. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1962. Minber Kapı Süslemesi

Minberin süpürgelik kısmını da içerisine alan aynalık, gösterişten uzak olup alt kısmında dekoratif iki gülabdana yer verilmiştir. Minberin köşk kısmındaki halat örgüler, altlı üstlü konumlandırılan gülabdanlar ve köşk altındaki dekoratif açıklıklıklar diğer bezemesel detaylardır **(Çizim 2.486) (Foto. 2.1963)**.

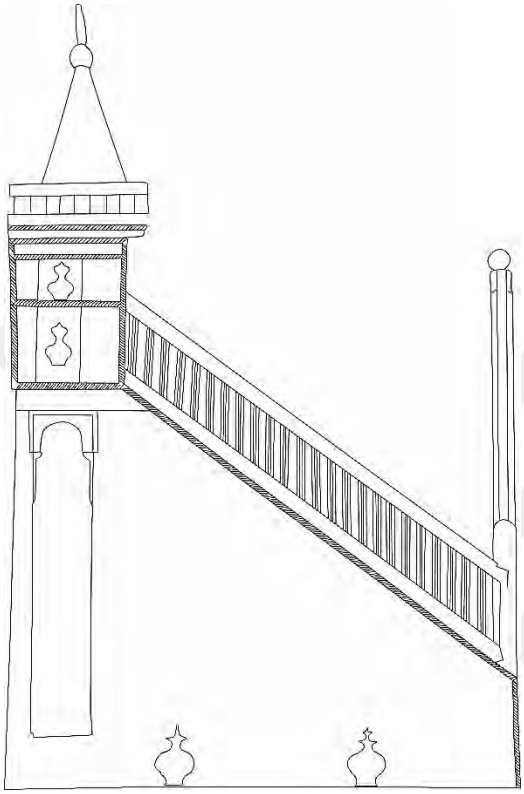

Çizim 2.486. Minber Süslemesi

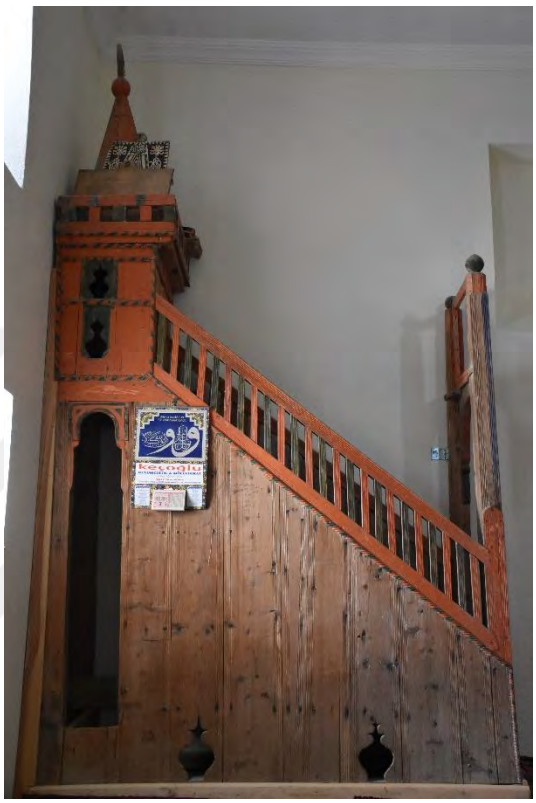

Foto. 2.1963. Minber Süslemesi

Geometrik bezemelerin hâkim olduğu kadınlar mahfilinde, balıksırtı ve halat örgü motifinin yanı sıra kıvrımlı hat üzerindeki yıldız motifleri işlenmiştir. Mahfil üzerinde yükselen ve tavanı destekleyen ahşap sütunlara ise prizmal üçgenler, eşkenar dörtgenler yıldızlar ve yarım yıldızlar tatbik edilmiştir **(Çizim 2.487-488) (Foto. 2.1964-1965).**

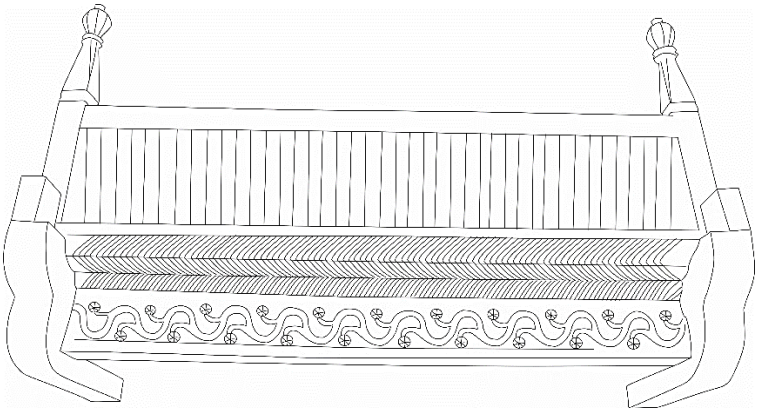

Çizim 2.487. Mahfil Süslemesi

Foto. 2.1964. Mahfil Süslemesi

Çizim 2.488. Ahşap Sütun Süslemesi

Foto. 2.1965. Ahşap Sütun Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları, yonu taşından örülmüştür. Süsleme programında ise minberde oyma-kabartma ve ajur, mahfil ve taşıyıcıda oyma ve kabartma, mihrapta ise boyama tekniği uygulanmıştır.

2.9.4. Diktaş Köyü Camii

Katalog No: 75

Çizim No: 2.489-492

Fotoğraf No: 2.1966-1989

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı eski adı İksenit[1111] olan Diktaş Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.74).**

Harita 2.74. Diktaş Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 01.04.2021

Tarihçesi: Caminin doğu beden duvarının üzerinde yer alan yazıta göre eser, "*Sene 1235/1819"* tarihinde inşa edilmiştir**.** Yapının tanıtım levhasında ise tarih 1835 olarak verilmiştir **(Foto. 2.1966-1967)**.

Foto. 2.1966. Caminin Kitabesi

[1111] Çoşkun, 45, Kıvrım, 107.

Foto. 2.1967. Tanıtım Levhası

Kitabe dışında bir de vakıf kaydına ulaşılmıştır. Kayıtta, köyün Kancıali Mahallesi'nden Musluoğlu Kâmil Efendi bin Arif'in 1904'te mahalledeki mescit için bin kuruş para vakfettiği geçmektedir[1112]. Ancak, doğrudan köy camisine mi yoksa farklı bir yapıya mı ait olduğu net olarak ortaya çıkartılamamıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.1968)**.

Foto. 2.1968. Diktaş Köyü Camii

[1112] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 42. *(VGM. Arşivi, Defter No: 598, 179)*

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, eğimli bir yamaç üzerine derinlemesine dikdörtgen planlı, 9,84 x 7,06 m. ölçülerinde ve 0,60 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.489)**.

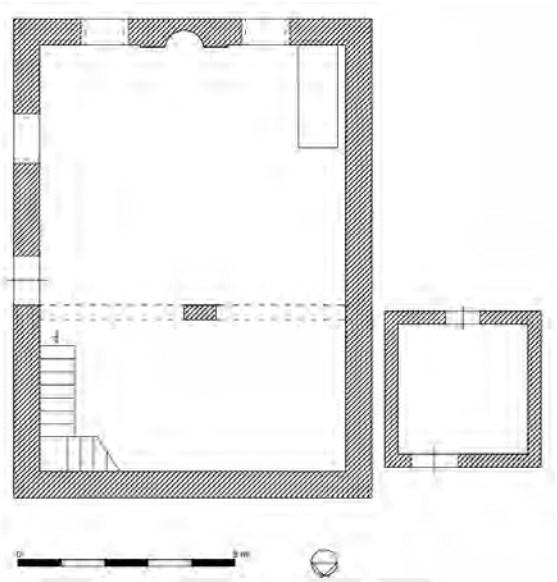

Çizim 2.489. Diktaş Köyü Camii Planı

İmam evi ile bitişik olan caminin kuzey ve batı duvarı tamamen sağır bırakılmış, güneyde ve doğuda ise altlı üstlü dikdörtgen formlu altı pencere ile harim aydınlatılmıştır.

Camiye sonradan eklenen kuzeydeki minaresi farklı bir tasarım yansıtmaktadır. Minarenin kare kaidesi, oda olarak tasarlanmış ve girişi kuzeyden verilmiştir. Minarenin girişi ise güneyden olup odanın üzerine konumlandırılmıştır.

Yapının harim mekânına doğu cephede açılan sade bir kapı ile geçilmektedir. Yalın beden duvarlarıyla mütevazi bir anlayışa sahip olan caminin güney duvarında, iki pencere arasında yerini alan taş mihrabı, kavsara bölümünde yukarıya doğru kademeli olarak daralmaktadır. İbadet alanının güneybatı köşesinde bulunan ahşap ve aynalık bölümü olmayan minber, özgünlüğü ile yapının tarihi geçmişini vurgulmaktadır. Vaaz kürsüsü ise yeni dönem eklentisidir.

İbadet mekânının kuzeyinde ise tek bir paye tarafından taşınan, giriş kapısının kuzeyindeki merdivenlerle çıkılan kadınlar mahfiline rastlanmaktadır.

Cami, içten düz tavan dıştan ise kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.1969-1986)**.

Foto. 2.1969. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.1970. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1971. Caminin Kuzey Cephesi Cephesi

Foto. 2.1972. Caminin Minaresi

Foto. 2.1973. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1974. Caminin Doğu Cephesi

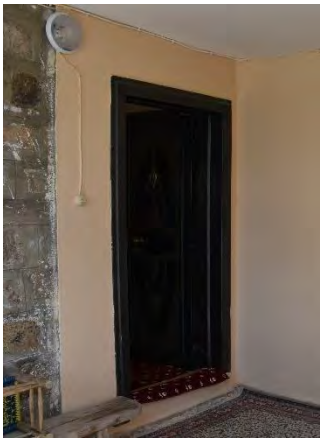

Foto. 2.1975. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.1976. Harim Mekânı

Foto. 2.1977. Harim Mekânı

Foto. 2.1978. Harim Mekânı

Foto. 2.1979. Harim Mekânı Doğu Cephe

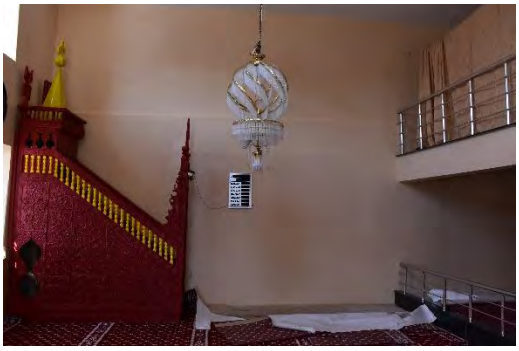

Foto. 2.1980. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.1981. Caminin Mihrabı

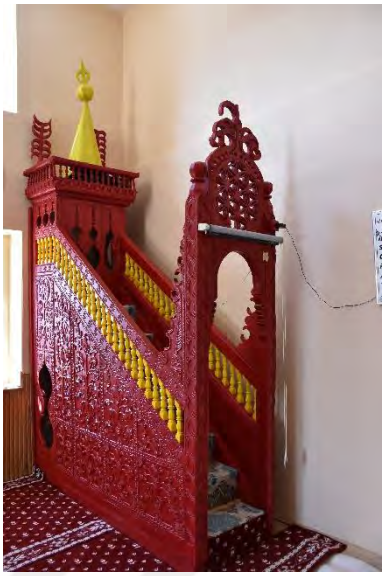

Foto. 2.1982. Caminin Minberi

Foto. 2.1983. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.1984. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1985. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.1986. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi sade olarak ele alınmış, yalnızca doğu duvarda kitabenin iki yanında terazi ve bereket damgasına yer verilmiştir **(Çizim 2.490) (Foto. 2.1987).**

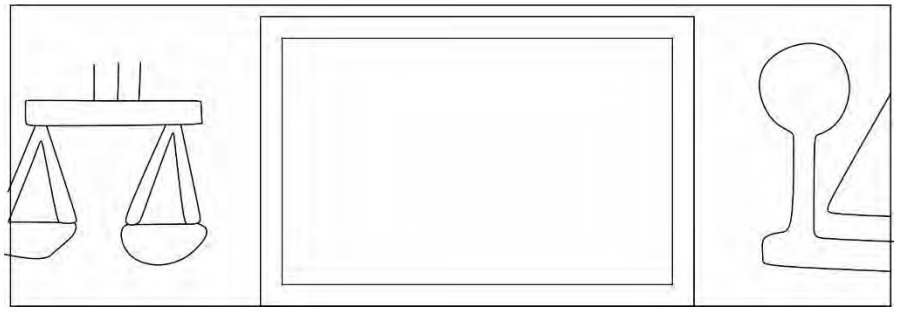

Çizim 2.490. Doğu Duvardaki Bezemeler

Foto. 2.1987. Doğu Duvardaki Bezemeler

Yapının harim mekânına canlılık kazandıran tek süsleme programı ahşap minber üzerinde toplanmıştır.

Minberin, halat örgelerler belirgin hale getirilen yuvarlak kemerinin kenarları üçgenlerle, köşe boşlukları ise yarım yıldızlarla doldurulmuştur. Kemerin üzerinde yükselen tac, bölgede daha öncesin karşılaşılmayan bir kurguya sahiptir. Sonsuzluk prensibinde, üçgenlerle çevrelenen madalyon, yıldız çiçekleriyle donatılmıştır. Tac, üstte dalga ve lale motifleriyle tamamlanarak bütün kompoziyon üzeri ikili geçmelerle işlenen kapı söveleriyle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.491) (Foto. 2.1988)**.

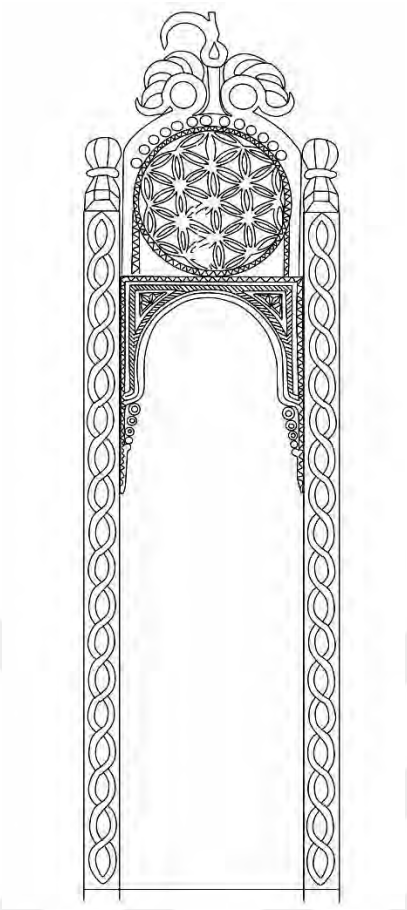

Çizim 2.491. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.1988. Minber Kapı Süslemesi

Minber cephesinde geometrik, bitkisel ve nesnesel kompozisyonlar bir ahenk içindedir. Süpürgelik bölümünü de kapsayan aynalık, okucu örgeleriyle sekiz panoya ayrılmıştır. Dikey veya kare çerçevelerle belirgin hale getirilen panoların içleri vazolardan çıkan lale ve lale karanfil motifleri donatılmıştır.

İkili geçmeyle yüzeyi hareketlendirilen kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar kesintisiz devam eden korkuluk, alttan ve üstten yıldız ve üçgenler arasına alınmıştır. Söveden, korkuluğa geçişi yumuşatan köşebente ise servi, yıldız ve "C" kıvrımları oyulmuştur.

Köşk bölümünde, yan yana dizilmiş gülabdanlar üçgenlerle kuşatılırken üstten balıksırtı, mukarnas dizisi ve halat örgü ile desteklenmiştir. Köşkün üzerinde ise hayat ağacı motifi yükselmiştir.

Köşkün alt kısmı dört kollu yıldız ve üçgenlerle iki dikey pano şeklinde tasarlanmıştır. Alt panoda dekoratif bir gülabdan, Mührü Süleyman ve yıldızlardan oluşan bir kompozisyon söz konusudur. Üst panoda ise vazodan çıkan bir dal üzerinde lale ve çarkıfelek çiçeği sağa-sola yayılırken üstte, ortasında kabarası bulunan düğümlü bir madalyon ile sonlandırılmıştır **(Çizim 2.492) (Foto. 2.1989)**.

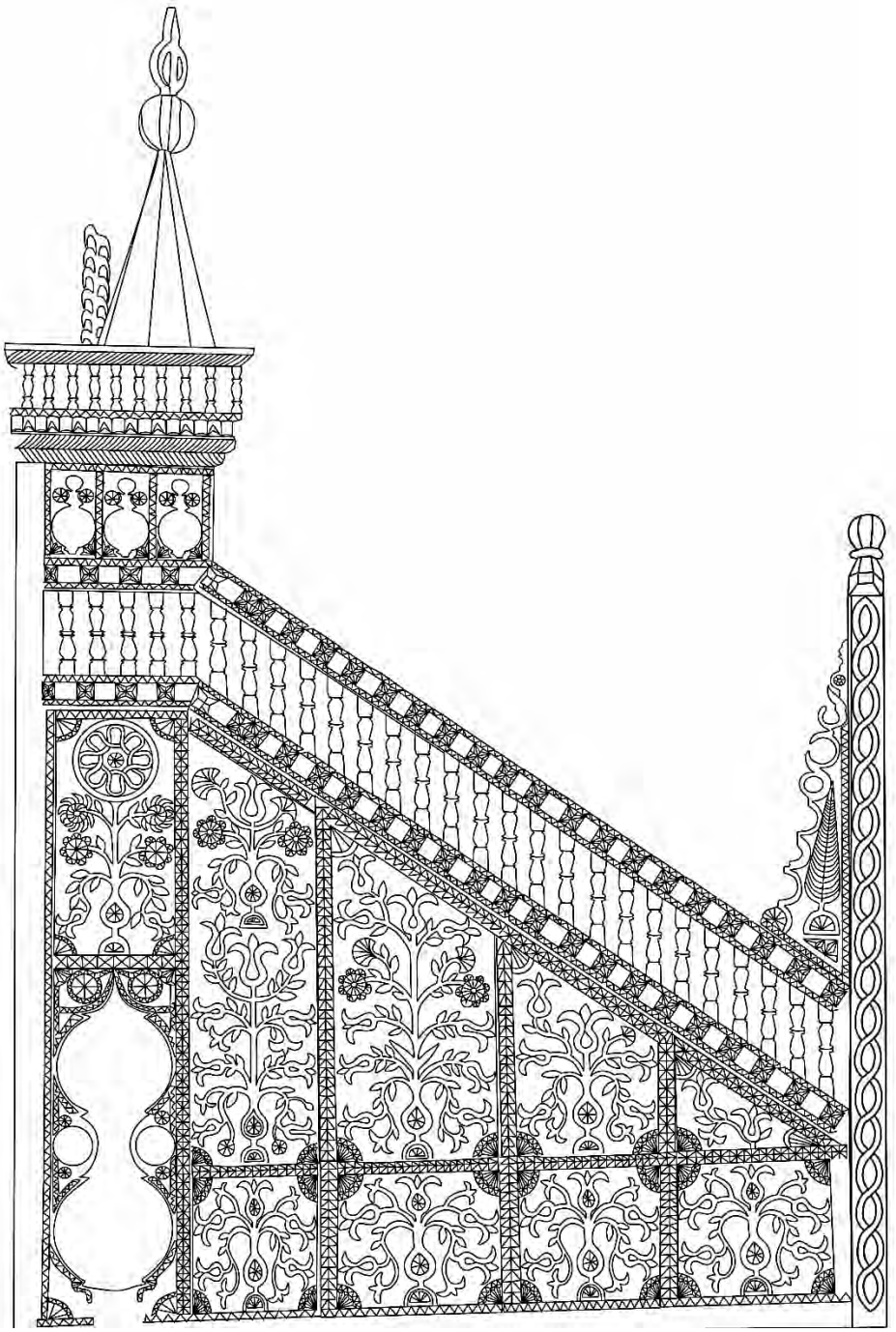

Çizim 2.492. Minber Süslemesi

Foto. 2.1989. Minber Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin, güney ve doğu cephesi kesme taş, batı cephesi moloz taş, kuzey cephesi ise yonu taşından örülmüştür. Minaresi ise betonarmedir.

Camiyi tezyin eden süsleme programlarında, beden duvarında oyma kabartma, minberde ise oyma kabartma ve ajur tekniği kullanılmıştır.

2.9.5. Çamlık Köyü Merkez Camii

Katalog No: 76

Çizim No: 2.492-503

Fotoğraf No: 2.1990-2013

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesi'ne bağlı eski adı Köhser-i Süfla[1113] olarak bilinen Çamlık Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.75)**.

Harita 2.75. Çamlık Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.70306444, 40.67322151

İnceleme Tarihi: 24.08.2020

Tarihçesi: Çamlık Köyü'nün aşağı kesminden (Heliller Mahallesi) şimdiki yerine taşınan cami üzerinde[1114] yapının banisi, tarihi ve tarihçesi hakkında bilgi verecek herhangi bir kitabe tespit edilememiştir.

Yapıyla ilgili 1900 tarihli arşiv kaydında, Çamlık Köyü'nden Yusufoğlu Pehlivan Efendi bin Hamid Efendi'nin köy camisi için iki bin kuruş vakfettiği bilgisine ulaşılmıştır[1115]. Müftülük kayıtlarında ise caminin 1800'de inşa edildiği geçmektedir. Yapının kaynaklarda XIX. yüzyın sonlarında yapıldığını ileri sürmektedir[1116].

Buna göre caminin 1900 tarihinden önce var olduğu kesindir. Diğer taraftan harim süslemeleri dikkate alındığında yapının XIX. yüzyılın ortalarına doğru inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

[1113] Çoşkun, 35.
[1114] Karpuz, *Rize,* 62, Özkurt, 78.
[1115] Güvelioğlu, 43. (Rize Şer'iye Sicili, 1504, 38-39)
[1116] Karpuz, *Rize,* 62.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Orijinalde ahşaptan olan cami, bugün taşla kaplanmış, sağlam ve ibadete açık durumdadır **(Foto. 2.1990-1991)**.

Foto. 2.1990. Çamlık Köyü Camii Orijinal Hali (Karpuz)

Foto. 2.1991. Çamlık Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Çamlık Köyü'nde bir tepe üzerine getirilen cami, 7,21 x 5,88 m. ölçülerinde dikdörtgen planda ve 0.47 m. duvar kalınlığında, çantı tekniğinde yaptırılmıştır **(Çizim 2.493-494)**.

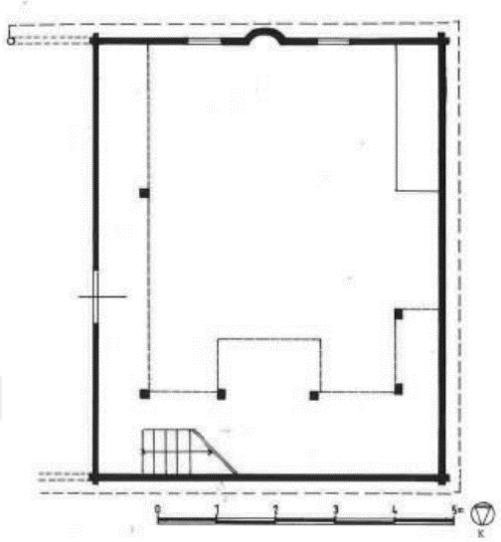

Çizim 2.493. Caminin Orijinal Planı (Karpuz)

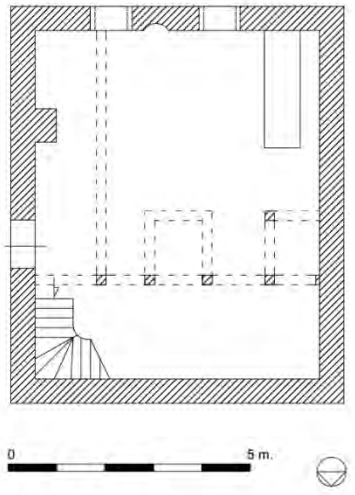

Çizim 2.494. Caminin Mevcut Planı

İmam evi ile bütünlük teşkil eden cami, dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanmakta ve batısında da bir medresesinin olduğu ileri sürülmektedir[1117]. Yapının birbirini tekrar eden beden duvarlarından sadece güney cephesinde pencere açıklığına yer verilmiştir. İki kat düzendeki yuvarlak kemerli bu pencerelerden mihrap üzerindeki, oval formuyla ilgi çekmektedir. Orijinal pencerelerin ise giyotin ve papyon geçme tarzında olduğu eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır[1118].

Minaresi ve son cemaat mekânı bulunmayan eserin harim mekanına, doğu cihetteki sade bir kapıyla erişilmektedir. İç mekâna geçildikten sonra duvarların tamamen lambri ile kaplanmış olması, eserin özgünlüğünden uzaklaştırmıştır.

Güneyde, iki pencere arasına konumlandırılan ahşap mihrap, yukarı doğru dört kademe yapıp daralarak, bölge özelliğini devam ettirmektedir. Ayrıca özgün ahşap mihrap, yapının çantı olduğuna da işaret etmektedir.

[1117] Karpuz, *Rize,* 62.
[1118] Özkurt, 78.

Vaaz kürsüsü bulunmayan caminin, güneybatı köşesindeki orijinal ahşap minberinin süpürgeliği olmadığı gibi köşk kısmıda kısa tutulmuştur.

Harimin kuzeyinde bulunan kadınlar mahfili, üstten sarkıtların (sütünce) hareketlendirdiği beş ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Kare kesitli ve yüksek kaideli taşıyıcıların gövde bölümleri ise silindiriktir.

Kuzeydoğu köşedeki merdivenle çıkılan mahfilin doğu kolu, güney duvara kadar sürmüştür. Batı kolu ise balkon hizasında kalmış, böylece tam olmayan bir "U" şeması ortaya çıkmıştır.

Dıştan kırma çatı ile örtülen cami, içten ortası vurgulanmış ahşap tavanla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.1992-2004)**.

Foto. 2.1992. Caminin Güney Cephesi

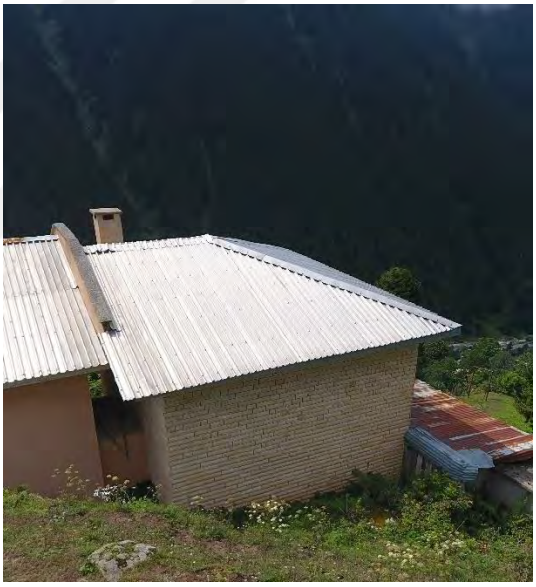

Foto. 2.1993. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.1994. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.1995. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.1996. Harim Mekânı

Foto. 2.1997. Harim Mekânı

Foto. 2.1998. Caminin Mihrabı

Foto. 2.1999. Caminin Minberi

Foto. 2.2000. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2001. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2002. Kadınlar Mahfili Doğu Kolu

Foto. 2.2003. Mahfil Balkonu

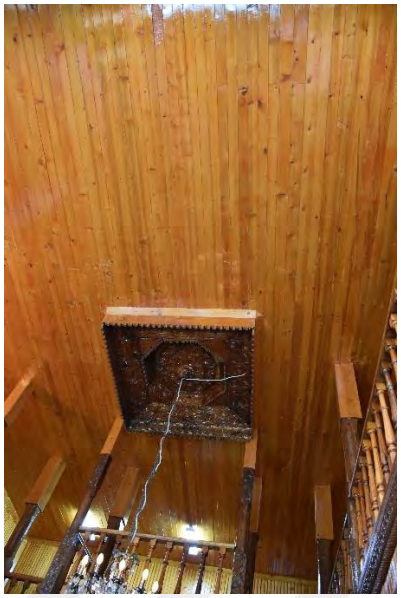

Foto. 2.2004. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölgenin karakteristik bir özelliği haline gelen dış mimarinin sadeliği, iç mekânın ise bezemeli oluşu bu yapıda da kendini göstermektedir. Süslemeler, kapı kanatları, mihrap, minber, mahfil kirişi, balkon, taşıyıcılar ve tavandadır.

Tek kanattan oluşan harim giriş kapısı tamamen hasır örgü (sepet) ile kaplanmıştır **(Çizim 2.495) (Foto. 2.2005)**.

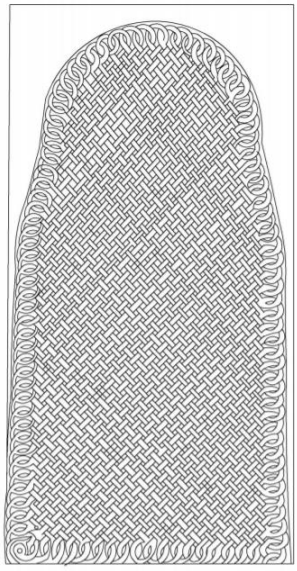

Çizim 2.495. Kapı Kanadı (Özkurt)

Foto. 2.2005. Kapı Kanadı

Ahşap mihrap nişi, yukarıya doğru daralan beş bölümden oluşmaktadır. Her bölüm birbirinden, üzerinde palmetlerin yer aldığı sarkıtlar ve zikzaklarla ayrılmıştır. Niş, en üstte ise istiridye ile son bulmuştur. İstiridyeden çıkan ve iki yana doğru kavislenen iki dal, aşağı doğru servi ağacı dönüşmüş, ağaçların uçlarına ise nar motifleri yerleştirilmiştr. Kavsaranın köşe boşlukları rozetle doldurulmuş, bütün kompozisyon iki yandan badem geçmelerin bulunduğu bordürle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.496) (Foto. 2.2006)**.

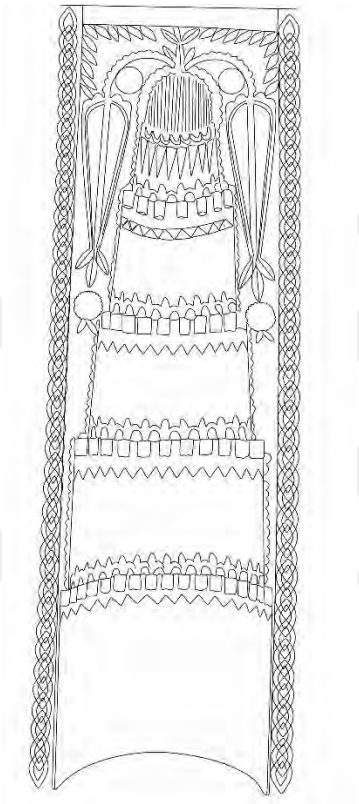

Çizim 2.496. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2006. Mihrap Süslemesi

Harim ahşap işçiliği ile hareketlendiren minber kapısı, tacı ile birlikte abidevi bir görünüm sergilemektedir. Yuvarlak kemerli kapının dikdörtgen sövelerine zeytin dalı motifi oyulmuştur. Kapı üzerinden yükselen tac ise farklı bezeme anlayışı ile dikkat çekmektedir. Etrafı dalga motifleriyle hareketlendirilmiş iki kıvrımlı hat, sövenin üzerinden başlayıp birbirine yakınlaşıp uzaklaşarak en üstte volütlerek son bulmuştur. Kıvrımlı hattın ilk kavis aldığı yerde ise aynı motif yeniden uygulanmıştır. Bu dış kompozisyona, bezeme tarzından dolayı farklı isimlendirmeler olmakla birlikte "*alev"*

motifi yakıştırması yapılmıştır. Ancak, bölgesel araştırmalar, ejder figürü tanımlanmasının daha uygun olduğu kanaatini doğurmuştur.

Karşılıklı yerleştirilen iki ejder figürünün kıvrılmaları sebebiyle altta ve üstte iki boşluk meydana gelmiştir. Alt boşluk, üzeri dalga motifleriyle hareketlendirilmiş dekoratif bir çerçeve ve ağız kısmı yukarı doğru bakan, uçları açık halka ile dekore edilmiştir. Üst boşluk ise yine dalga motiflerin baskın olduğu ve alem formunun yansıtıldığı süsleme ile dekore edilmiştir **(Çizim 2.497) (Foto. 2.2007)**.

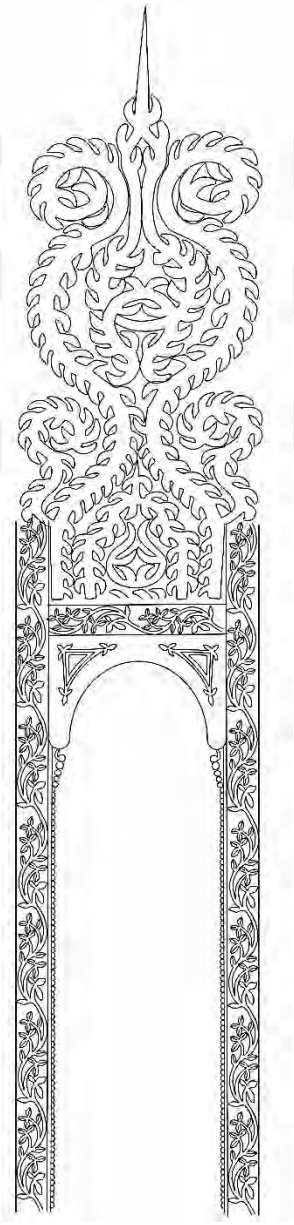

Çizim 2.497. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2007. Minber Kapı Süslemesi

Süpürgelik bölümü olmayan, korkuluk kısmı ise boş geçilen minberin aynalığı tamamen hasır (sepet) örgü ile dizayn edilmiştir. Söveden korkula zarif bir geçiş sağlayan köşebentte ise dalga motifinin yer aldığı kıvrımlı geçmeler nakşedilmiştir.

Minberin köşk bölümü papyon geçmeli şebekelerden yapılmıştır. Köşk altında ise farklı geometrik bezemeler söz konusudur. En altta, etrafı ikili zencerek geçme ve volütlü "C"lerle kuşatılmış dekoratif bir açıklık görülmektedir. Bu yuvarlak kemerli açıklığı, en dışta üç kademeli bir silme çevrelemektedir. Silme üstte, açıklıktan ayrılarak volütlenip düğümler yapıp birbiri içerisinden geçerek üstteki hasır (sepet) örgüye kadar uzanmaktadır **(Çizim 2.498) (Foto. 2.2008)**.

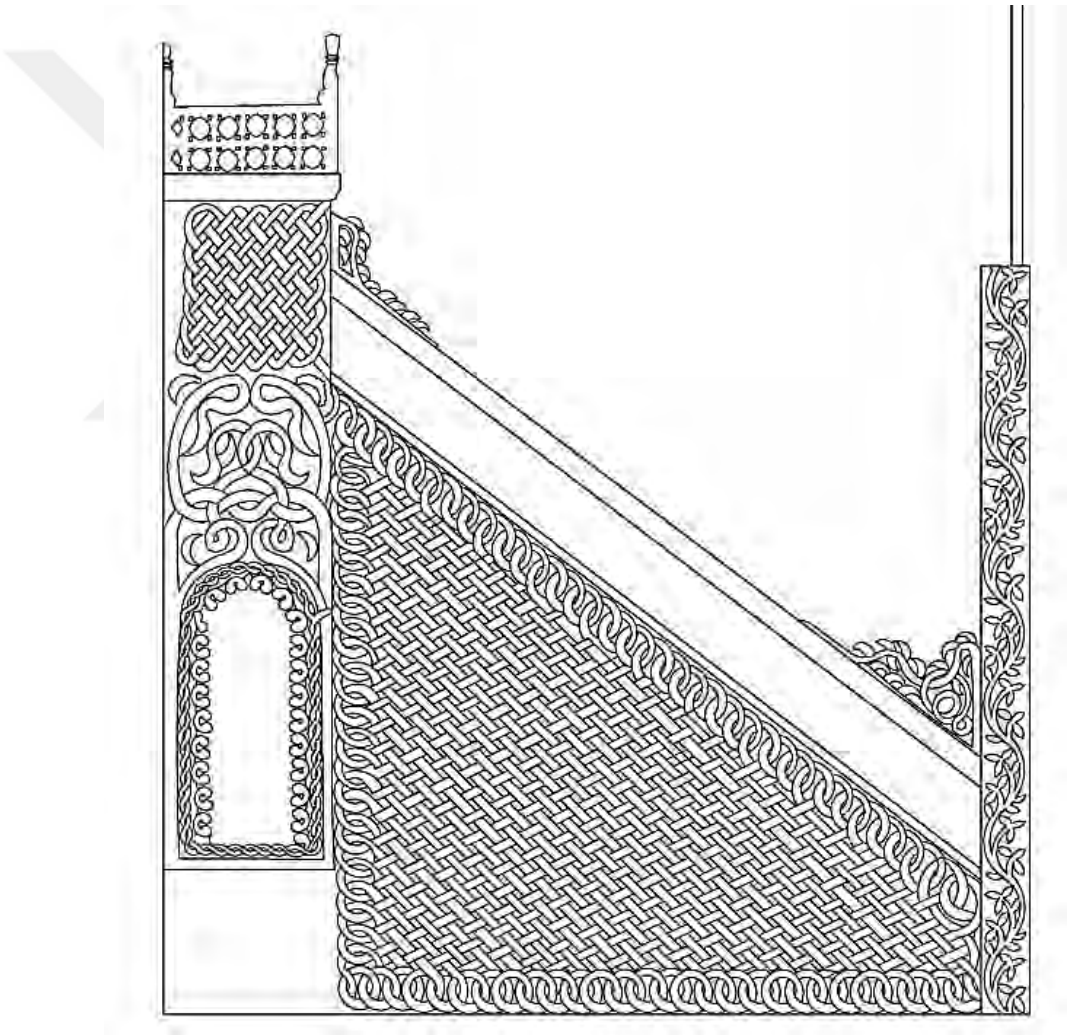

Çizim 2.498. Minber Cephe Süslemesi (Özkurt)

Foto. 2.2008. Minber Cephe Süslemesi

Harime canlılık katan mahfil balkon altı iki pano halindededir. Halat örgü ile ayrılan üst pano zeytin dalları, alt pano ise hasır (sepet) örgüyle donatılmıştır. Alttan dilimli kancalarla hareketlendirilen mahfilin yan cephesinde zeytin dalı, halat örgü yeniden tatbik edilmiş, üstteki zencerek geçme ise mahfil boyunca devam etmiştir **(Çizim 2.499-500) (Foto. 2.2009-2010)**.

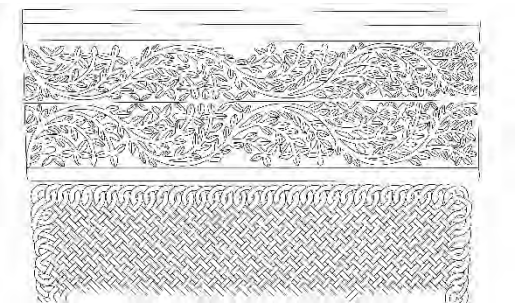

Çizim 2.499. Balkon Altı Süslemesi

Foto. 2.2009. Balkon Altı Süslemesi

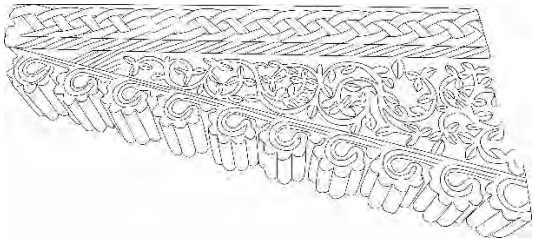

Çizim 2.500. Balkon Yan Cephe Süslemesi

Foto. 2.2010. Balkon Yan Cephe Süslemesi

Mahfil üzerinden yükselip, ahşap tavanın yükünü azaltan ahşap sütunlar üzerinde de zeytin dalına rastlanmaktadır **(Çizim 2.501) (Foto. 2.2011)**.

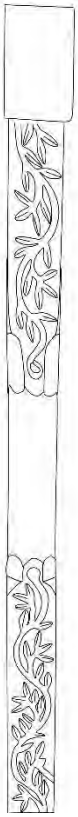

Çizim 2.501. Ahşap Sütun

Foto. 2.2011. Ahşap Sütun

Mahfildende sonra ibadet mekânın üzerini örten ahşap tavanın ortasında, kare içine alınarak vurgulanan göbeğin merkezindeki kabara, dairesel iki sıra halindeki iç içe geçmiş "C" kıvrımlarla (halkalarla) sarılmıştır. Bu dairesel form iç bölümü "S" ile teyzin edilen bir sekizgene çevrilmiştir. En dışta ise karşılıklı ve birbiriyle bağlantılı koç boynuzu,

kompozisyonu kareye dönüştürerek bezemeyi sonlandırmıştır **(Çizim 2.502-503) (Foto. 2.2012-2013)**.

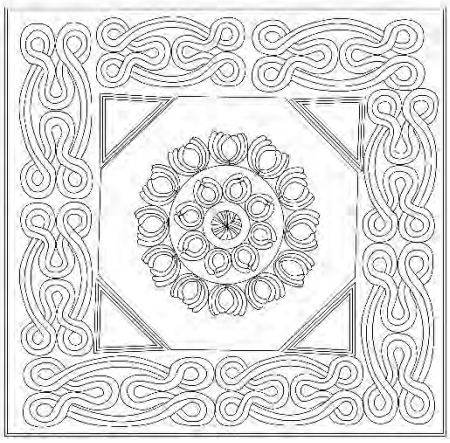

Çizim 2.502. Tavan Süslemesi

Foto. 2.2012. Tavan Süslemesi

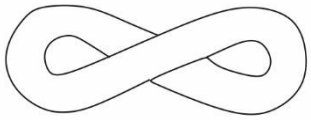

Çizim 2.503. Tavan Göbeğinin İç Cephesi

Foto. 2.2013. Tavan Göbeğinin İç Cephesi

Malzeme Teknik: Cami, tamamen ahşap malzemeden çantı tekniğinde inşa edilmiştir. Ahşap duvarları meydana getiren perdeler ise köşelerde kurtboğazı geçmelerle bir araya getirilmiştir. Yapı, yeni yerine taşındıktan sonra İlyas Demirci tarafından taş ile kaplanmıştır[1119].

Yapının harim süslemelerinde, kapı kanatlarında, mihrapta, minberde, mahfil ve taşıyıcılar oyma, minber kapı tacında, köşk altında ve köşkte ajur, tavanda ise oyma ve çakma tekniği kullanılmıştır.

[1119] Özkurt, 78.

2.9.6. Güneyce Köyü Yeşiltepe Mahallesi Camii

Katalog No: 77

Çizim No: 2.504-505

Fotoğraf No: 2.2014-2041

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı eski adı Varda[1120] olan Güneyce Köyü'nde Yeşiltepe Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.76).**

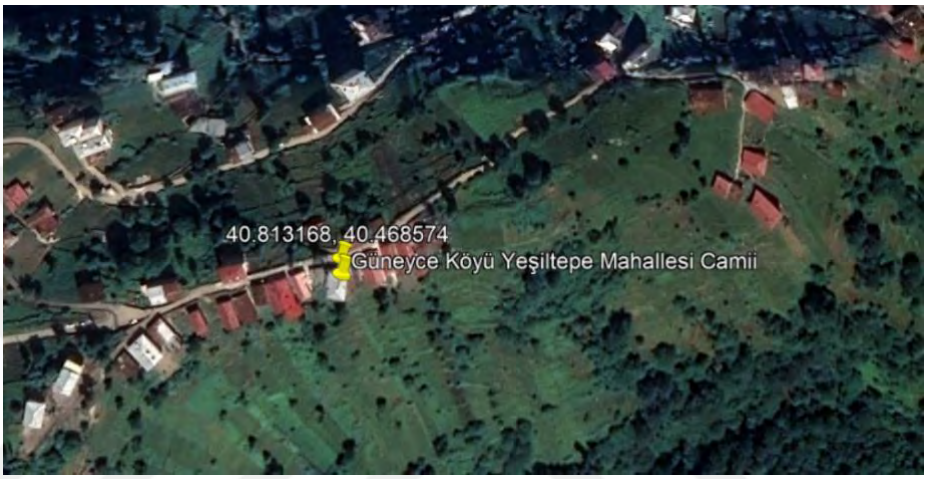

Harita 2.76. Yeşiltepe Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.813168, 40.468574

İnceleme Tarihi: 31.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının batısında, günümüz Türkçesi ile hazırlanmış mermer panoda yapının ilk olarak *1258/1842* inşa edildiği daha sonra *1291/1874, 1937* ve *1978*'de yenilendiği, minaresinin ise *1980'de* eklendiği kronojik olarak verilmiştir **(Foto. 2.2014)**. Bu yazıt dışında başka bir kitabe tespit edilememiştir.

[1120] Yıldız, 46.

Foto. 2.2014. Mermer Kitabe

Arşiv belgelerinde köy ile ilgili iki farklı vesikaya ulaşılmıştır. Ancak, bu mahalle adıyla doğrudan ilişkili bir isim geçmemektedir. Birinci vesikada, Güneyce ve Gannuz? Köyleri arasında ortak bir caminin bulunduğu[1121], 1791'de yarım akçe ile imam ve hatip olan Mehmed'in ölmesinin ardından yerine Ahmed'in geçtiği yazmaktadır[1122]. 1819 tarihli ikinci vesikasında ise köy ahalisi tarafından inşa edilen caminin imam değişikliği ile ilgili bilgiye değinilmektedir[1123].

Her iki belgenin tarihleri de *1258/1842* tarihinden öncesine aittir. Bu sebeple hangisinin bu camiyi temsil ettiği ortaya çıkartılamamıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2015).**

[1121] Kul, 199. (VGMA.548, 47, 20 L 1205, 95, VGMA.549-38, 4 Za 1239, 56).
[1122] Kul, 199. (VGMA.549-38, 4 Za 1239, 56).
[1123] Kul, 200. (VGMA. 568-240, 12 L 1235, 240).

Foto. 2.2015. Caminin Genel Durumu

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, medrese katıyla birlikte fevkani düzende inşa edilmiştir. Medrese derinlemesine dikdörtgen planda ve 11,86 x 8,49 m. ölçülerindedir. Dikdörtgen planlı cami ise 11,99 x 8,56 m. ebatlarına sahiptir **(Çizim 2.504-505)**.

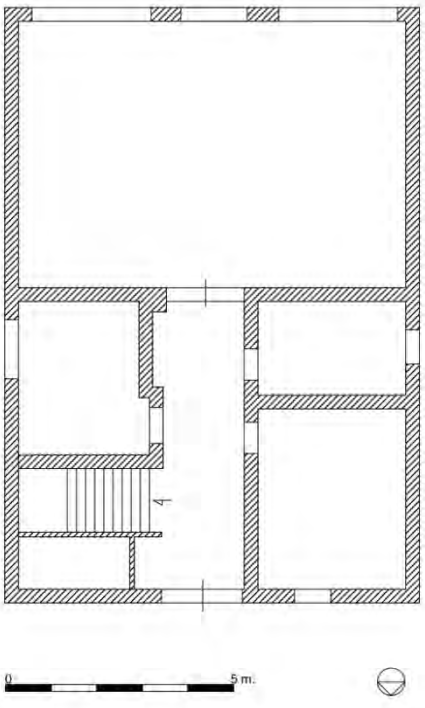

Çizim 2.504. Medrese Planı

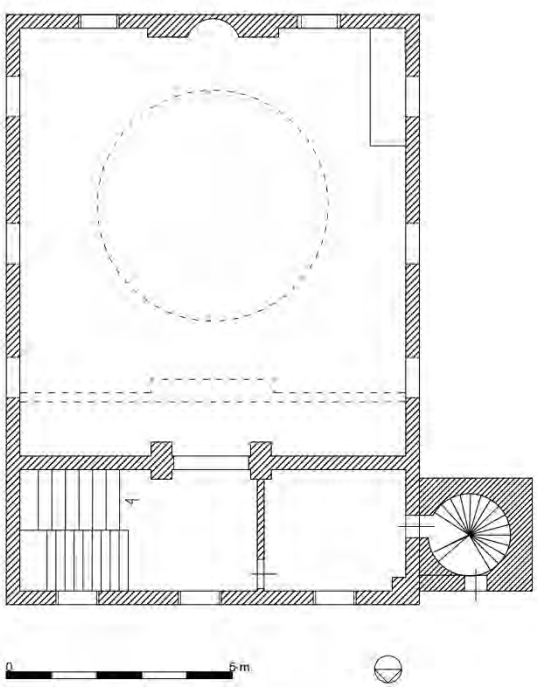

Çizim 2.505. Cami Planı

Cami, bölgenin klasik dış mimari anlatısı ile biçimlenmiştir. Medresenin dört cephesinde açılan dikdörtgen formdaki altı (6) pencere, caminin kuzey ve güney yöndeki iki katlı pencere sistemiyle üç katlı bir görünüm sergilemektedir. Doğu ve batı cihetindeki pencereler ise sadece üst kat açıklığı şeklinde olup ikinci kattakilerilerin tamamı yuvarlak kemerlidir.

Caminin güneybatı köşesine sonradan ilave edilen kare kaideli, silindirik gövdeli minaresi tek şerefelidir.

Yapıya kuzey cephede açılan sade, düz lentolu bir kapı açıklığı ile girilmektedir. Kapıdan geçildikten sonra derinlemesine uzanan bir koridora ulaşılmaktadır. Koridorun doğusunda abdest alma yeri, batısında derslik ve muftak, güneyinde bugün çeşitli faaliyetler için kullanılan geniş bir mekân, kuzeydoğu köşesinde ise üst kata çıkışı sağlayan merdivenler bulunmaktadır.

Merdivenlerden üst kata çıkıldıktan sonra bir son cemaat yeri görünümünde geçiş alanına varılmaktadır. Bu alanda, merdivenlerden devam ederek mahfil katına ulaşılmaktadır. Son cemaat mekânın batısı, ahşapla bölünerek bir oda haline getirilmiş, güneyine ise harime giriş kapısı açılmıştır.

Özgünlüğünü büyük ölçüde yitiren ibadet mekanının duvarları belirli seviyeye kadar fayansla kaplanmış, daha sonrasında ise kalem işi bezemelerle süslenmiştir.

Güneyde iki pencere arasına konulan ve duvar boyunca uzanan fayans kaplı mihrabı, her ne kadar orijinalliğini kaybetmiş olsa da bölgedeki aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralan niş formunu yansıtmaktadır. Mihrabın iki yanındaki ahşap vaaz kürsüsü ve minberi de yeni dönem eklemesidir.

Harimin kuzeyini kaplayan ve doğrudan beden duvarları üzerine oturan kadınlar mahfilinin keskin hatları ve kiriş altına sarkan üçgen sarkıtları dikkat çeken tek hususdur.

Dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan caminin harim mekânı, çatı altına gizlenmiş bir kubbe ile örtülmektedir. Bu merkezi kubbeye dört köşede küçük, sekizgen olarak vurgulanan çökertmeler eşlik etmektedir. Birer kubbe formunda olmayan bu mimari parçalar dekoratif bir görünüm sunmaktadır **(Foto. 2.2016-2041)**.

Foto. 2.2016. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.2017. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.2018. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.2019. Yapının Kuzeyi ve Minaresi

Foto. 2.2020. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.2021. Medrese Koridoru

Foto. 2.2022. Abdest Alma Birimi

Foto. 2.2023. Mutfak Bölümü

Foto. 2.2024. Derslik

Foto. 2.2025. Güney Mekân

Foto. 2.2026. Son Cemaat Yerine Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2027. Mahfile Çıkış Merdivenleri

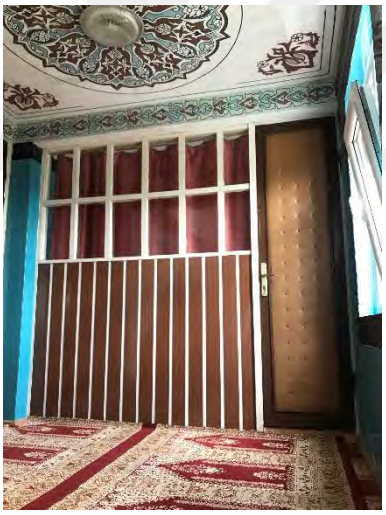

Foto. 2.2028. Son Cemaat Yerinin Batısındaki Oda

Foto. 2.2029. Odanın İç Kısmı

Foto. 2.2030. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2031. Harim Mekânı

Foto. 2.2032. Harim Mekânı

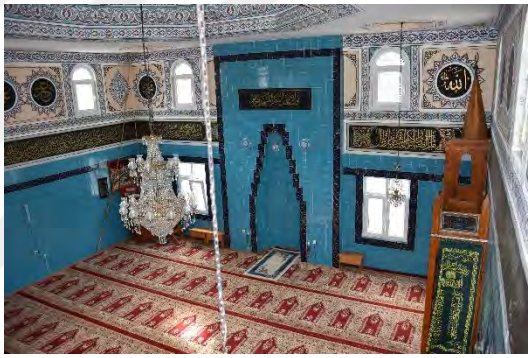

Foto. 2.2033. Harim Mekânı

Foto. 2.2034. Harimin Doğu Cephesi

Foto. 2.2035. Harimin Batı Cephesi

Foto. 2.2036. Caminin Mihrabı

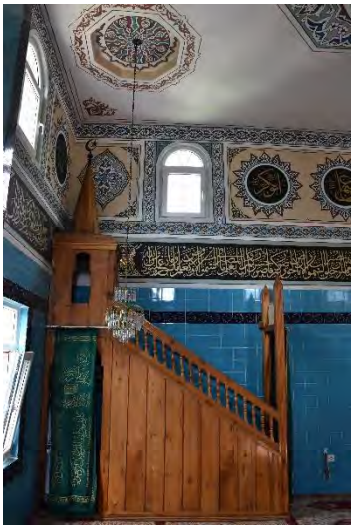

Foto. 2.2037. Caminin Minberi

Foto. 2.2038. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2039. Kadınlar Mahfili Balkonu

Foto. 2.2040. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2041. Üst Örtü Sistemi

Süsleme Özellikleri: Caminin iç mimarisini tezyin eden duvar ve tavandaki kalemişi bezemeler orijinal değildir.

Malzeme Teknik: Yapının hem iç hem dış duvarları boyanmış ve kaplanmış olduğu için ana malzemesi tespit edilememiştir. Ancak üst örtüde ve minarede betonarme bir malzemenin kullanıldığı kesindir.

2.9.7. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii

Katalog No: 78

Çizim No: 2.506-519

Fotoğraf No: 2.2042-2080

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı eski adı Komes[1124] olan Şimşirli Köyü'nde Yukarı Mahalle'de yer almaktadır **(Harita. 2.77)**.

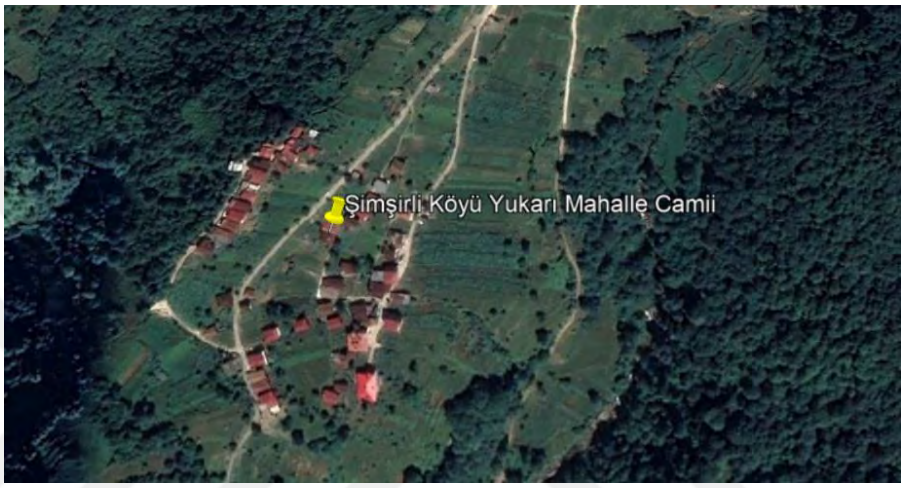

Harita 2.77. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.8078-40.4854

İnceleme Tarihi: 30.08.2019

Tarihçesi: Şimşirli Köyü Camii olarak da bilinen yapının, giriş kapısı ve mihrabı üzerinde iki kitabesi vardır **(Foto. 2.2042-2043)**.

Foto. 2.2042. Giriş Kapısı Kitabesi

Foto. 2.2043. Mihrap Kitabesi

[1124] Çoşkun, 72.

Giriş kapısında "*Sene 1265/1848"* tarihi geçerken, kartuş içerisine alınan mihrap yazıtında;

Hayatında bulup öğrenmeyen din
Ne teka etsun ana kabri içre telkin
Ameli usta Ahmet sene[1125] *1270/1853*

Yapı ile ilgili yayınlarda caminin 1853-1857 tarihleri arasında inşa edilmiş olduğu ileri sürülmüştür[1126].

Yapının arşiv kayıtlarında, köy ahali tarafından bölgede bir mescid inşa edildiği ve 1800'de yapının hitabet görevine Ali bin İbrahim'in atandığı geçmektedir[1127]. Bununla birlikte aynı yılın ağustos aylarında mescide minber konularak camiye dönüştürüldüğü öğrenilmektedir. Bu gelişmenin neticesinde Molla Ali bin Feyzullah imam ve hatiplik vazifesine tevcih edilmektedir[1128]. 1822 yılına kadar süreç imam atamalarıyla devam etmekte[1129], bu tarihten sonra bir kayda rastlanmamaktadır.

Sonuçta, arşiv belgelerine istinaden 1800'de köy ahalisi tarafından yapılan mescidin sonraki süreçlerde camiye çevrildiği ve 1822 yılına kadar var olduğu anlaşılmaktadır. Caminin kitabelerinde ise 1848-1853 yılları arasında Ahmed Usta tarafından yapının yeniden inşa edildiği görülmektedir ki, bu tarz uygulama bölgede oldukça yaygın bir durumdur.

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Ahmed Usta

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2044)**

[1125] Terzioğlu, 18.
[1126] Karpuz, *Rize,* 62, Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", 47.
[1127] Kul, 186. (VGMA.565-210, 12 M 1215, 204).
[1128] Kul, 186. (VGMA. 565-210, 16 Ra 1215, 204.
[1129] Kul, 186.

Foto. 2.2044. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, tamamen ahşaptan, 7,11 x 6,20 m. ölçülerinde kareye yakın enine dikdörtgen planda inşa edilmiştir **(Çizim 2.506)**.

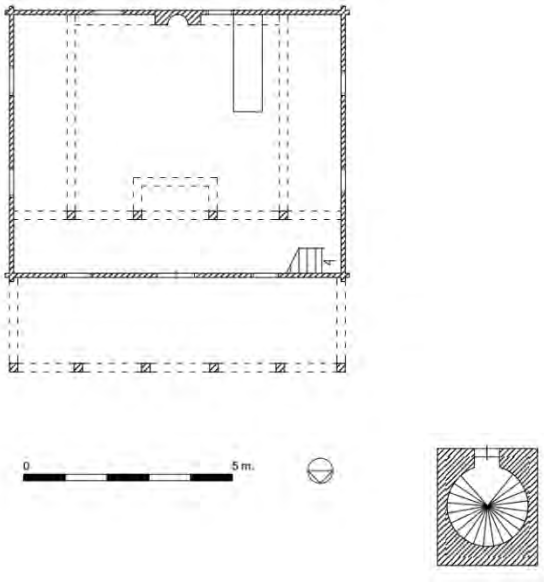

Çizim 2.506. Şirşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Planı

Eğimli bir arazide subasman üzerinde yükselen caminin, ahşap perde duvarlarında açılan dikdörtgen formlu çift katlı on altı (16) pencereler ile cepheler hareketlendirilmiş ve harimin ışık almasını sağlanmıştır. Kuzeydeki pencerelerin papyon geçmeli şebekeleri

ön cepheye farklı bir hava kazandırmaktadır. Diğer cihetteki alt ve üst açıklıklar sürgülü kapakları ve giyotin tarzıyla bölgenin ahşap pencere tarzını yansıtmaktadır.

Orijinalda minaresi olmayan eserin, kuzeybatısına 1988 yılında kare kaideli çokgen gövdeli, tek şerefeli minaresi eklenmiştir.

Yapının kuzey cephesinde, kare kaideli ve başlıklı, silindirik gövdeli, altı ahşap sütun tarafından taşınan çift katlı son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinden, süslemesiyle ön plana çıkan dikdörtgen söveli ahşap bir kapıdan ibadet mekanına geçilmektedir. Harimin güney duvarındaki ahşap mihrabı, mahfil katına kadar uzayıp son bulmaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru dört kademe olarak daralan mihrap nişi, bölgenin karekterini taşımaktadır.

Mihrabın hemen batısında bulunan, köşk bölümü mahfil katına giydirilen ahşap minberin, süpürgelik ve köşk altı bölümü olmasa da abidevi görünümü ve süslemeleriyle yapının en dikkat çeken mimari öğesidir. Doğudaki kare kesitli vaaz kürsüsü güneydeki kastan üzerine kısmen oturmakta ve özgünlüğü ile ön plana çıkmaktadır.

Harimin kuzeyinde dört ahşap sütun tarafından taşınan mahfil, iki koldan güney duvarına kadar uzanarak "U" biçimini almakta, hatta güney duvarını da kaplamaktadır. Kuzeydoğu köşedeki bir merdivenle çıkılan mahfilin, kuzeyindeki kapı açıklığı ile son cemaat yerinin ikinci katına geçilmektedir.

Dıştan kiremit kaplı, dört yöne meyilli kırma çatı ile kapatılan cami, içten ahşap tavanla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2045-2067)**.

Foto. 2.2045. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2046. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2047. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2048. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2049. Caminin Minaresi ve Güneybatısı

Foto. 2.2050. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2051. Pencere Sistemi

Foto. 2.2052. Pencere Sistemi

Foto. 2.2053. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2054. Harim Mekânı

Foto. 2.2055. Harim Mekânı

Foto. 2.2056. Harim Mekânı

Foto. 2.2057. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2058. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2059. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2060. Caminin Minberi

Foto. 2.2061. Caminin Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2062. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2063. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2064. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2065. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2066. Son Cemaat Yeri İkinci Kat

Foto. 2.2067. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Ahşap caminin, dış perde duvarlarını herhangi bir süsleme bulunmamasına karşılık, son cemaat yerini taşıyan ahşap sütunlar, harim ve mahfil giriş kapıları bezemelidir. Dairesel gövdeli sütunun, kare kesitli başlığına daha estetik bir geçiş yapmak amacıyla alan pahlanmış ve lale üzerine kelebek figürü kondurulmuştur. Sütunun başlığına ayyıldız işlenmiş, mimari parçanın taşıdığı kirişin altında ise üçlü zencerek örgüye yer verilmiştir **(Çizim 2.507-508) (Foto. 2.2068-2069)**.

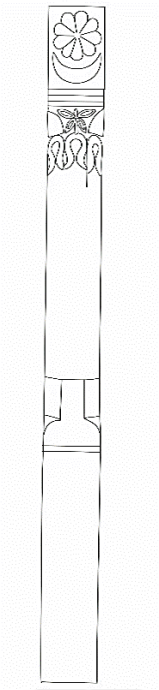

Çizim 2.507. Ahşap Sütun

Foto. 2.2068. Ahşap Sütun

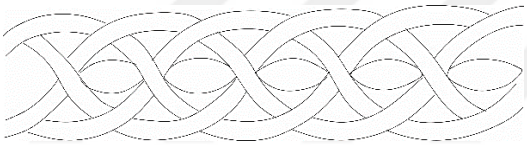

Çizim 2.508. Kiriş Süslemesi

Foto. 2.2069. Kiriş Süslemesi

Dikdörtgen söveli, çift kanatlı ve yuvarlak kemerli kapının, kemer köşe boşlukları lale motifleriyle doldurulmuş, mimari parçayı iki yandan sınırlandıran bordürler ise ikili zencerek geçmelerle panolara ayrılmıştır. Alt panoda çarkıfelek küresinden yükselen lale kompozisyonu, diğer panolara da işlenmiştir. En dıştaki ikinci bordüre hasır (sepet) örgü, üstte cephe boyunca uzanan kuşağa ise karşılıklı yerleştirilmiş ve birbirine bağlanmış koç boynuzları tatbik edilmiştir. Aynı formdaki mahfil çıkış kapısının yuvarlak kemeri, dalga motifleriyle bezenmiştir. Kapının yan bordürlerine de iki sıra halinde badem geçme ve mukarnas dizisi oyulmuştur **(Çizim 2.509-510) (Foto. 2.2070-2071)**.

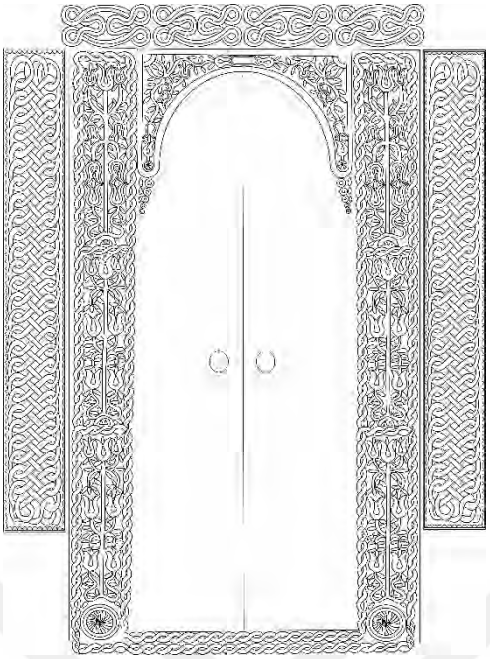

Çizim 2.509. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2070. Harim Giriş Kapısı

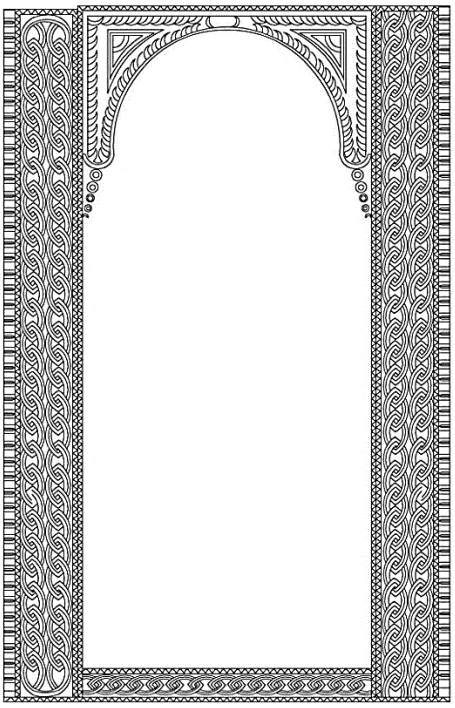

Çizim 2.510. Mahfil Çıkış Kapısı

Foto. 2.2071. Mahfil Çıkış Kapısı

Harim yoğun ahşap işçiliği ile dikkat çekmektedir. İlk olarak kapı ekseninde bulunan mihrabın kademeli nişi, en alttan başlayarak belirli seviyelerde içe doğru

kırılarak yükseltilmiştir. Her bir kırılma yeri, mukarnas dizisi ile belirlenmiş ve en üstte istiridye ile sonlandırılmıştır. Bu kademeli daralma, nişin etrafını bezeyen dört panoya da yansımıştır. İkili zencere geçmelerle çevrelenen panoların içleri, ters ve düz lalelerle kompoze edilmiştir. Mihrap üç yönden halat örgü, mukarnas dizisi ve ikili yaprak tasarımı ile kuşatılmıştır **(Çizim 2.511) (Foto. 2.2072)**.

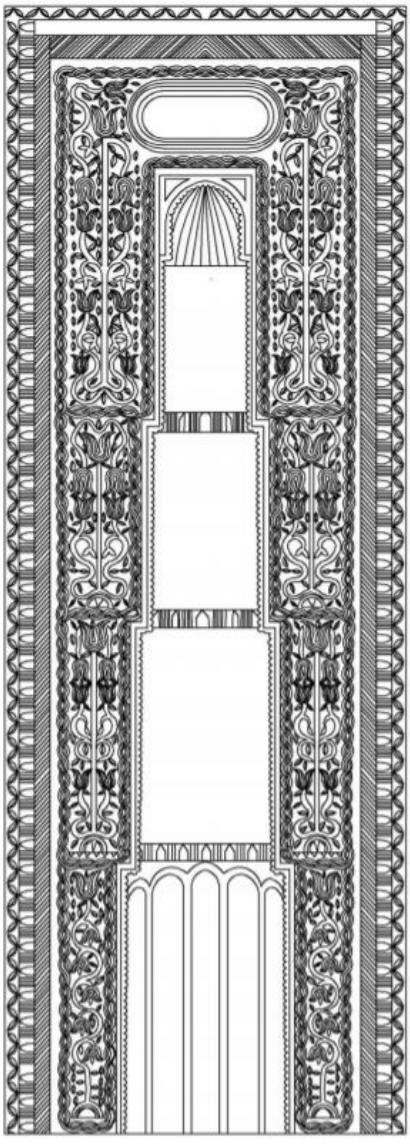

Çizim 2.511. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2072. Mihrap Süslemesi

Tezyinat kurgusuyla ibadet mekanına renk katan bir diğer mimari öğe minberdir. Dikdörtgen söveleri, dört yaprağın bir araya gelerek oluşturduğu dairesel formla işlenen kapının, kemeri de dalga örgeleriyle belirgileştirilmiştir. Sövenin üzerinde yükselen ve

içerisi Mührü Süleyman yıldızı ile dolgulanan yuvarlak tepelik, iki yandan vazodaki lale motifleri arasına alınmıştır. Bu tepeliğin ortasından çıkan ve tepede hilal ve üçgenle son bulan silme, kalınlığı ile ağaç gövdesini hatırlatmaktadır. Ağaçtan, sağa ve sola doğru kıvrılarak budaklanan dallar ise yapraklı lalelerle sonuçlanmaktadır **(Çizim 2.512) (Foto. 2.2073)**.

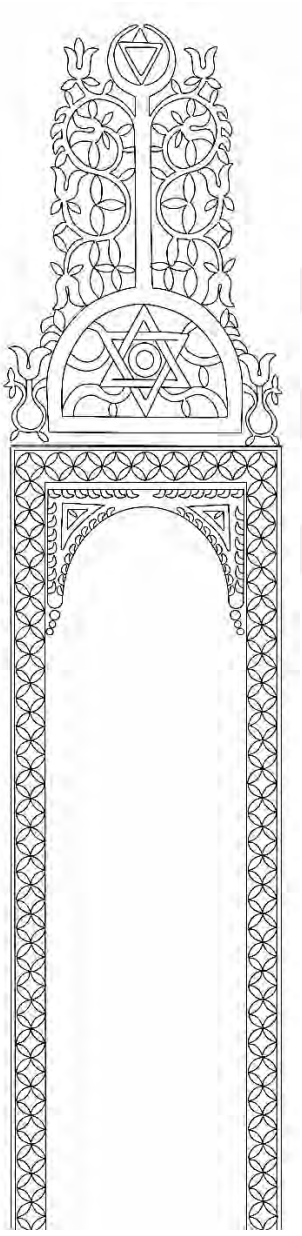

Çizim 2.512. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2073. Minber Kapı Süslemesi

Minberin en dikkat çeken bölümü aynalıktır. Köşk ve süpürgelik bölümünü de içerisine alarak geniş bir alana yayılan aynalığın yüzeyi on dört (14) panoya ayrılmıştır.

Bu panonalardan yedisi zencerek geçmelerle sınırlandırılmış, dördünün içi lale motifleriyle, üçününkü ise palmiye ağacıyla donatılmıştır. İki pano, dalga motifleriyle çevrelenmiş ve lalelerle tezyin edilmiştir. En üstteki bir panoda ikili lale motifi, iki kutbu dairesel olan ve ortada birbirine yakınlaşan silme içerisine alınmıştır. Kalan üç pano ise farklı bir kurguya sahiptir. Birincisi, altta volütlü iki ayak şeklinde başlayıp orta kısımda genişleyen, omuzda tekrar daralıp ve bir tepelikle son bulan açıklık şeklindedir. Tepe bölümü, yarım dairesel ve uçları yaprakla son bulan, haleyi anımsatan dal ile kuşatılmıştır. Diğer panoda da benzer bir tasarım yinelenmiş olsa da farklı olarak orta bölümüne "C", yan kısmına lale ve dökülen yapraklar tatbik edilmiştir. Üçüncü panoda ise karın kısmı geniş olan silme, yuvarlak formda etrafı dalla sarılmış alt ve üst kısımlarına daralarak bağlanmış, içine de "C" kıvrımı yerleştirilmiştir.

Korkuluk bölümü, kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar kesintisiz bir şekilde uzamıştır. Boğumlu torna korkuluk, alttan kıvrımlı dal üzerinde yer alan yapraklar, üstten ise ikili zencerek geçmeler arasında kalmıştır. Kıvrımlı dal uygulaması kapının yan sövesine de nakşedilmiştir. Söveden korkuluğa geçişte kullanılan köşebent bezemesel anlatısı ile farklıdır. Bu anlatıda altta ve üstt yer alan iki Mührü Süleyman, birbirine lale motifleriyle bağlanmış ve bu olgu sırt kısmı dalga motifleriyle hareketlendirilerek "S" kıvrımıyla desteklenmiştir. Dalga motifi örgüsü, korkuluğun üst kısmından devam ederek köşkün köşebentindeki motifle birleşip bir bütünlük sağlamıştır.

Köşkün, yan yüzeyini lale kompozisyonu kaplamaktadır. Lalenin üzerinde bulunan ikili zencerek geçme, balıksırtı ve mukarnas dizisi kuşakları, üstteki tornalı korkuluğa geçişi daha estetik bir hale getirmektedir. Köşk üzerine oturan külahın da bezenmeden geçilmemesi dikkat çekmektedir. Külahtan dışa taşan ve üç boyutlu görünüm sergileyen laleler, ahşap ustasının ne kadar hünerli olduğunu gözler önüne sermektedir **(Çizim 2.513) (Foto. 2.2074)**.

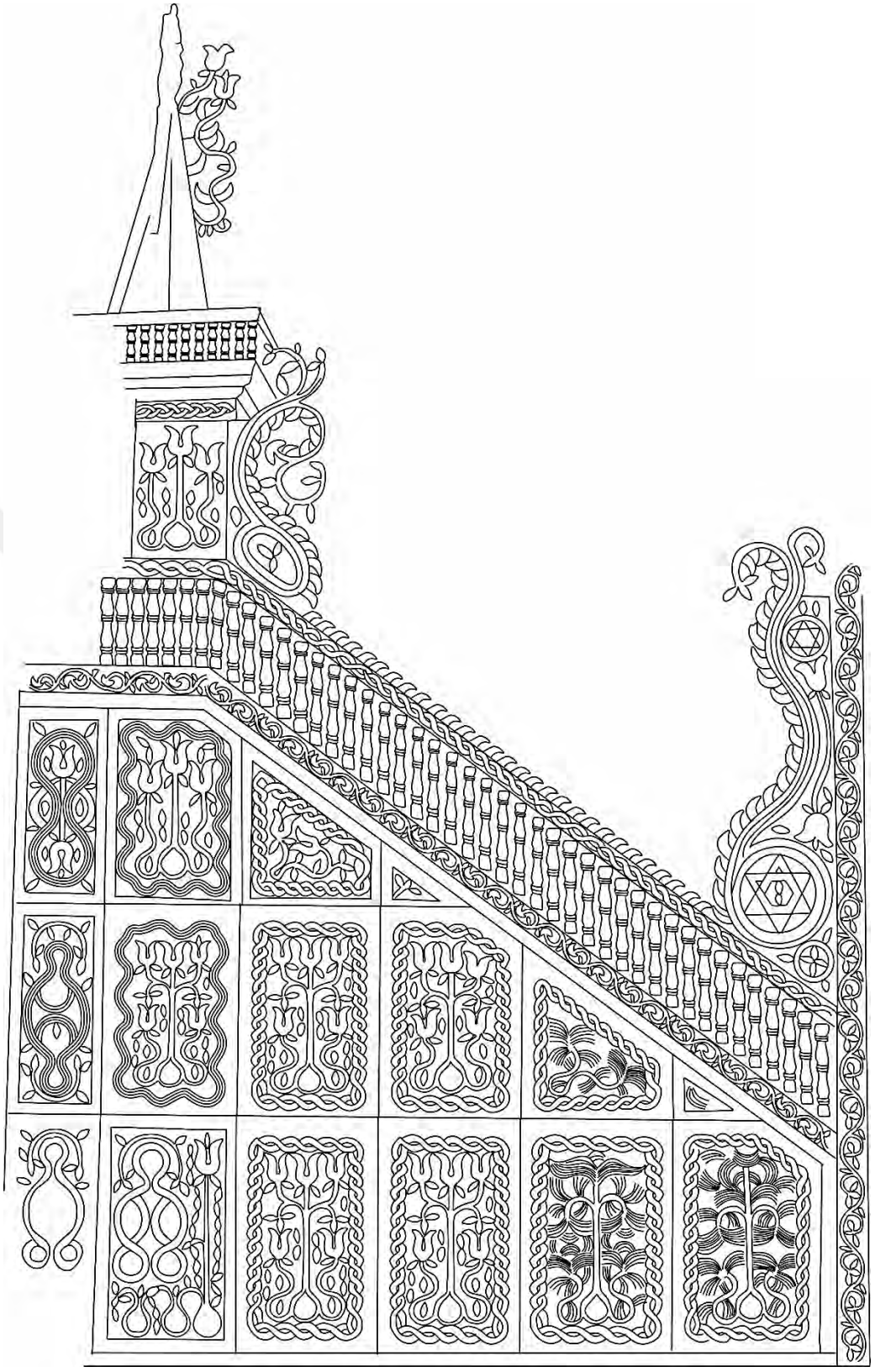

Çizim 2.513. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.2074. Minber Cephe Süslemesi

Mahfili taşıyan ahşap sütunlar, formuyla bölgenin tekil örnekleri arasındadır. Kare kaideli olarak başlayan sütun, pahlanarak sekizgene, sekizgen ise boğumlu silindiriğe, daha sonra iki sekizgen bilezikle tekrar pahlanıp kare başlığa dönüşmektedir. Başlığın üzerine ise yaprak sayıları farklı iki gülbezek oyulmuştur **(Çizim 2.514) (Foto. 2.2075)**.

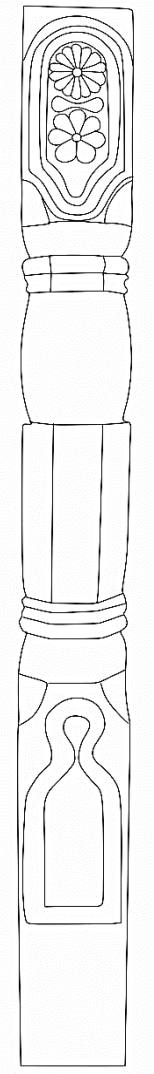

Çizim 2.514. Ahşap Sütun

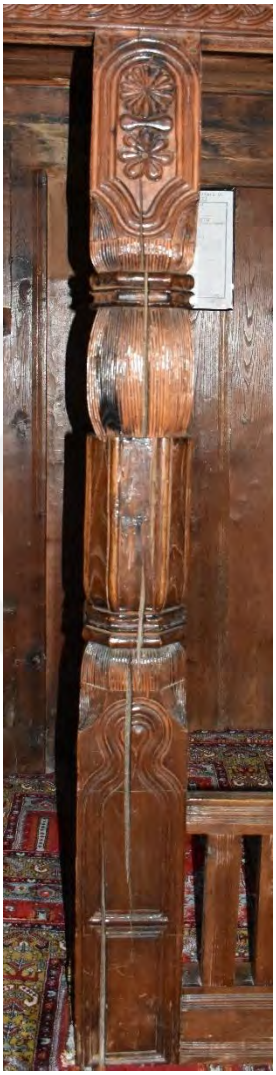

Foto. 2.2075. Ahşap Sütun

Ahşap sütunun taşıdığı kiriş ve mahfil korkuluklarında sekiz süsleme kuşağı, mihrabın yan kısımlarına kadar akmaktadır. Bu kuşaklar arasında, ikili zencerek geçme, balıksırtı, mukarnas dizisi, ikili yaprak örgü, papyon geçme, boğumlu torna korkuluk ve karşılıklı yerleştirilmiş koç boynuzları görülmektedir **(Çizim 2.515) (Foto. 2.2076).**

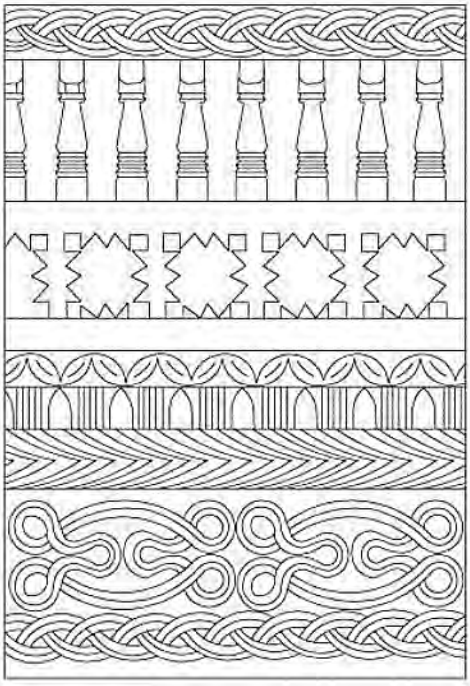

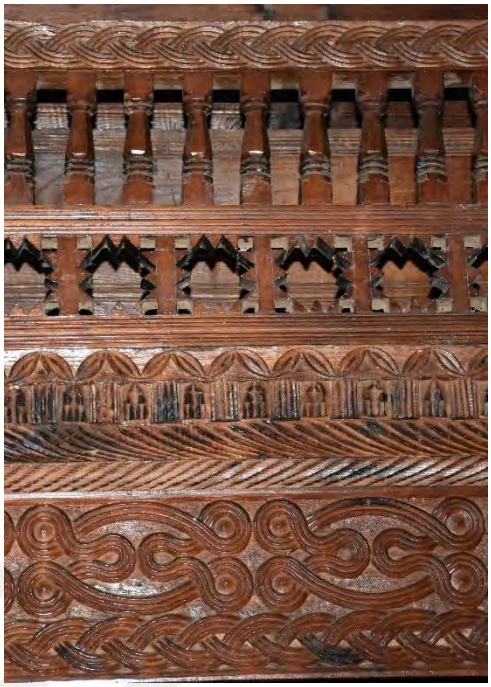

Çizim 2.515. Kiriş ve Mahfil Korkuluğu **Foto. 2.2076.** Kiriş ve Mahfil Korkuluğu

Mahfil balkonun alt kısmında badem geçme, ikili zencerek örgü, balıksırtı, halat örgü ve kıvrımlı dal üzerindeki lalelerden oluşan bezemesel kuşaklar kompoze edilmiştir. Balkonun yan cephesi ise Mührü Süleyman ve hilal motifleriyle dolgulanmıştır **(Çizim 2.516-517) (Foto. 2.2077-2078)**.

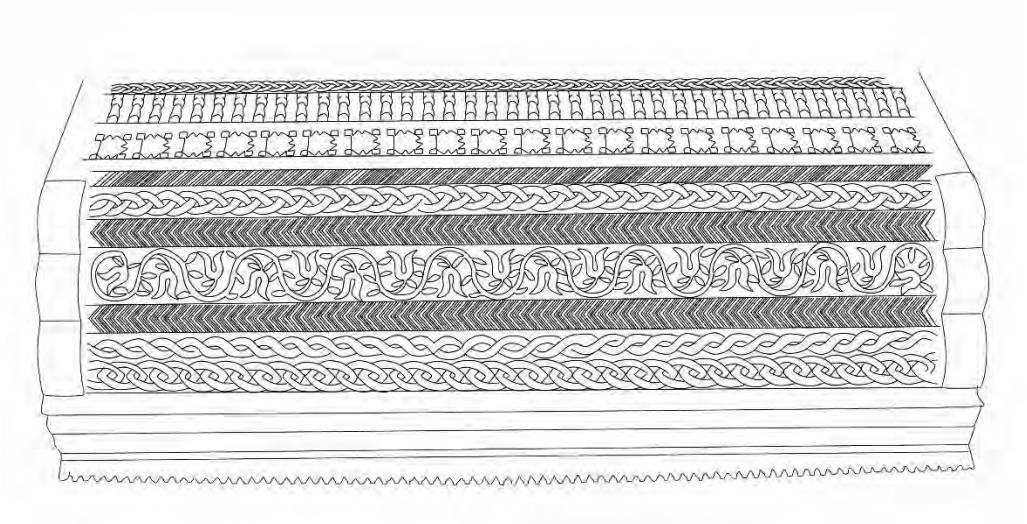

Çizim 2.516. Mahfil Balkon Altı

Foto. 2.2077. Mahfil Balkon Altı Süslemesi

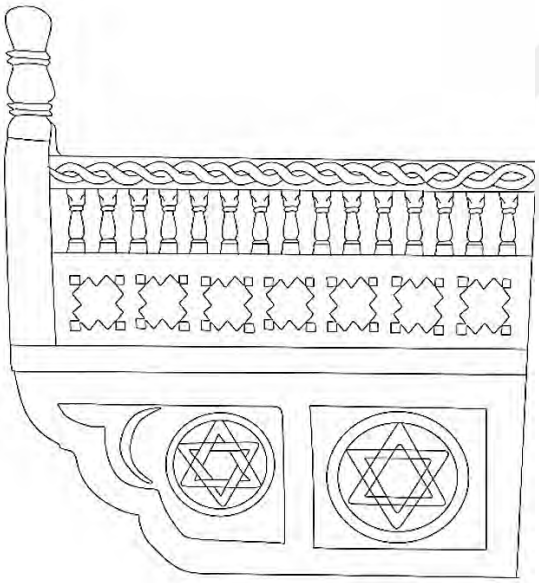

Çizim 2.517. Balkon Yan Cephe

Foto. 2.2078. Balkon Yan Cephe

Vaaz kürsüsünde karşılaşılan, ikili zencerek geçmelerle çevrelenmiş lale motifleri, papyon geçmeler, dalga motifleri, Mührü Süleyman ve yıldız örgeleri, harimin genelinde görülen süslemelerin birer tekrarıdır **(Çizim 2.518) (Foto. 2.2079)**.

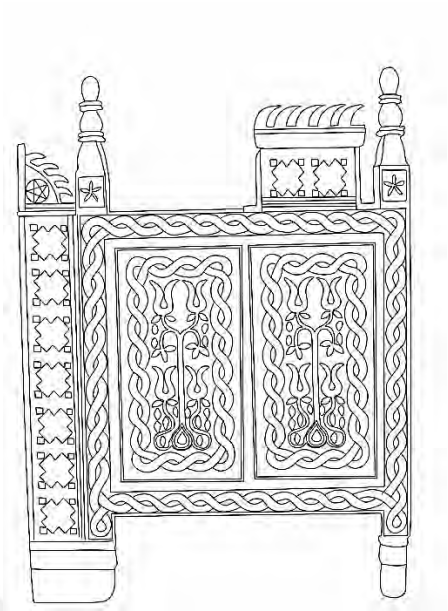

Çizim 2.518. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.2079. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Camide görülen süslemelerin yinelendiği ahşap tavan içeri doğru üç kademe yapmaktadır. Tavanın merkezinde bulunan madalyonun ortasında, dikey lale ve dalga motifleri üç boyutlu bir kabara görünümündedir. Kabara dıştan dairesel dizilimdeki lale, badem geçme ve dalga motifleriyle dışa doğru genişletilerek madalyon oluşturulmuştur. Madalyonu sınırlandıran kare çerçevenin köşelerinden çıkan balıksırtı, kare formlu ikinci kademedeki zencerek ve dalga örgesine bağlanmaktadır. İkinci kademenin köşelerinden çıkan aynı tasarım dıştaki badem geçmelerle ilişkilidir. Badem geçme örgüsünün köşelerinden çıkan laleler ise tavanın köşelerine kadar uzanarak birbirini içerisine alan bir kompozisyona dönüşmektedir **(Çizim 2.519) (Foto. 2.2080)**.

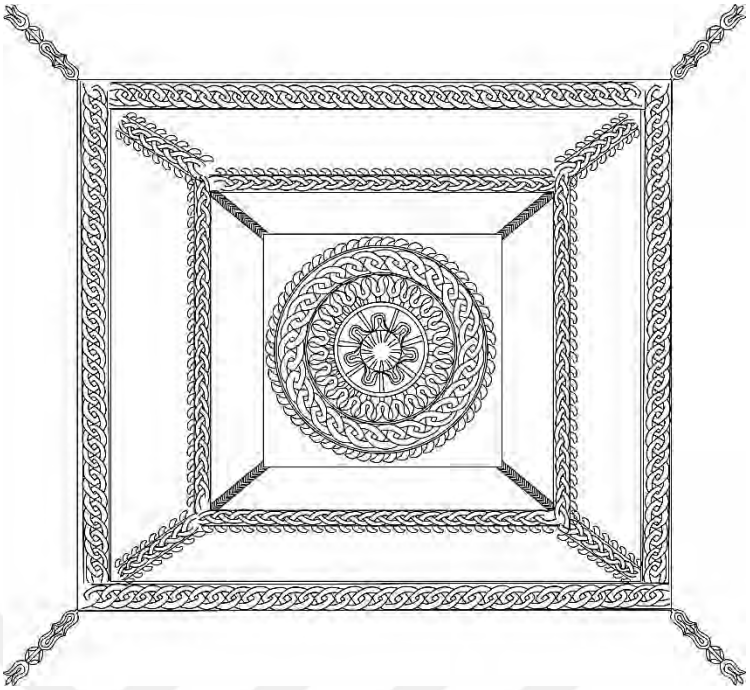

Çizim 2.519. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.2080. Ahşap Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Kestane ağacından çantı tekniğinde inşa edilen caminin ahşap perde duvarları köşelerde birbirine kurtboğazı geçmelerle birleştirilmiştir.

Ahşap süsleme programıyla ön plana çıkan bezemelerde oyma kabartma, ajur, çakma ve tornalama tekniğinin bir arada uygulandığı görülmektedir. Ahşap taşıyıcılar, kapı kanatlarında, mihrapta, minberin aynalık, köşk, kapı sövesi, köşebent bölümlerinde, mahfil kirişinde, balkonunda, vaaz kürsüsünün cephelerinde, oyma tekniği kullanılmıştır. Minberin kapı tacında, korkuluğunda, vaaz kürsüsünün yan kısımlarında, mahfil korkuluklarının bir bölümünde ajur tekniği uygulanmıştır. Mahfil ve minber korkuluklarında, minber köşkünde tornalama, tavanda ise çakma tekniği tercih edilmiştir.

2.9.8. Kurusaha Camii

Katalog No: 79

Çizim No: 2.520-522

Fotoğraf No: 2.2081-2101

Yeri: Rize'ye bağlı İkizdere İlçesinin şehir merkezinde yer almaktadır **(Harita. 2.78)**.

Harita 2.78. Kurusaha Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.7771-40.5612

İnceleme Tarihi: 30.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının üzerine düşülen iki tarih söz konusudur. Bunlardan birincisi yapım tarihi olduğu ifade edilen 1875, ikinci ise onarımla ilgili olan 1978'tir. Bu tarihler dışında minber kapısında, dikdörtgen kartuş içerisine alınmış dört satırlık bir kitabe de bulunmaktadır **(Foto. 2.2081-2082)**.

Foto. 2.2081. Kapı Üzerine Yazılar Tarihler

Foto. 2.2082. Minber Kapısı Kitabesi

Kitabede;

Süleyman Hamid? Trabzonlu Türk zade

Müdîr-i nâhiyye Trabzonî Türk-zâde

Ahmed Tevfik efendinin hayratıdır.

Amele tavukçu oğlu

Halil usta sene 1320/1902

Yapı ile ilgili herhangi bir arşiv belgesine ulaşılamamıştır. Bu sebeple kitabeleri, mimarisi ve süsleme özelliklerine göre yapının, 1875'li yıllara yani XIX. yüzyıla uygun olduğu düşünülmektedir. Cami, 1902 ve 1978 yıllarında onarılmıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Tavukçuoğlu Halil Usta

Bugünkü Durumu: Cami, son dönemlerde restore ettirilerek ibadete açılmıştır **(Foto. 2.2083).**

Foto. 2.2083. Kurusaha Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir arazinin düzleştiği alana 8,91 x 7,68 m. ölçülerinde, dikdörtgen planda ve 0,81 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.520)**.

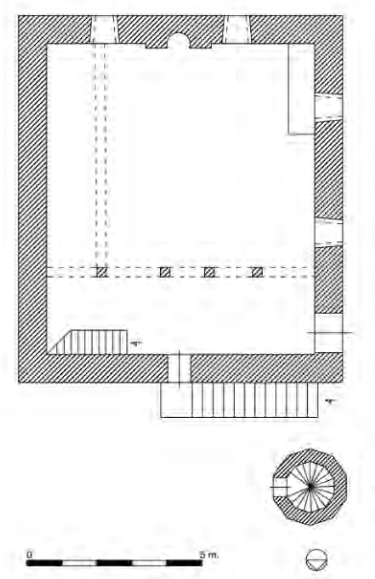

Çizim 2.520. Kurusaha Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları benzer bir düzenlemeye sahiptir. Doğu cephesi yamaç tarafına baktığı için sağır bırakılan yapının, güney ve batı cephesinde, dikdörtgen formlu ve içeri mazgal olarak yansıtılan iki katlı sekiz (8) pencere ile dışa açılmaktadır. Caminin kuzeyinde mahfil katına çıkışı sağlayan ayrı bir merdiven ve kapı açıklığı, kuzeybatısında ise 2017 yılında eklenmiş, kaidesi şadırvan olan, silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi bulunmaktadır.

Son cemaat yeri bulunmayan yapının harim mekânına, batı duvarın kuzeyinde açılan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile girilmektedir. İbadet mekanının tamamen labri ile kaplanmış beden duvarları, eseri özgünlüğünden büyük ölçüde koparmaktadır. Ahşapla kaplanmış mihrabı ve vaaz kürsüsü de bu olguya eşlik etmektedir.

Mihrabın doğusunda bulunan ahşap minberin ise kapısı, korkulukları ve köşk bölümü orijinalliğini korumaktadır.

Harimi “L” biçiminde saran kadınlar mahfiline hem giriş kapısının karşısındaki merdivenden hem de kuzeyde açılan kapıdan erişim sağlanmaktadır.

İçten ahşap tavanlı olan cami, dıştan kırma çatı ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2084-2099)**.

Foto. 2.2084. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2085. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2086. Caminin Minaresi

Foto. 2.2087. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2088. Harim Mekânı

Foto. 2.2089. Harim Mekânı

Foto. 2.2090. Harim Mekânı

Foto. 2.2091. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2092. Harim Mekânı Bat Cephe

Foto. 2.2093. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2094. Vaaz Kürsüsü

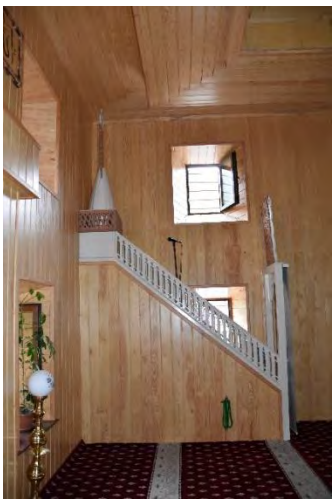

Foto. 2.2095. Caminin Minberi

Foto. 2.2096. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2097. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2098. Kadınlar Mahfili Doğu Kolu

Foto. 2.2099. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Cami hem iç hem dış mimaride büyük ölçüde sade bir anlayışa sahip olsa da kapı kanatları ve minber kapısındaki tezyinat, yapının özgün halinin ne kadar gösterişli olduğuna işaret etmektedir.

İbadet mekanına giriş kapısı çift kanattan müteşekkildir. Her iki kanatta üçer panoya ayrılmış ve benzer süslemeler tekrar edilmiştir. Alt panoda ayçiçeği motifi, yaprakları ve gövde kısmıyla birlikte ahşaba işlenmiştir. Kapının büyük bir bölümünü kaplayan ikinci pano, bitkisel süslemelerin görüldüğü yerdir. İç kısmı gülbezekle dolgulanmış lale motifleri, dıştan akant yapraklarıyla bir kompozisyon oluşturmuştur. Üçüncü pano, kapının yuvarlak kemerli formuna göre dizayn edilmiştir. Alt kısımda düğüm yapan panonun içi, gülbezek, akant ve düğüm örgesiyle donatılmıştır **(Çizim 2.521) (Foto. 2.2100)**

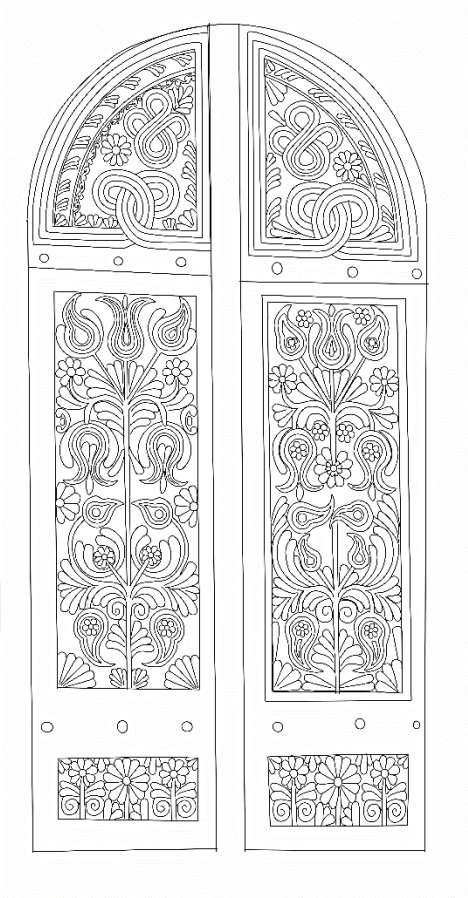

Çizim 2.521. Kapı Kanatları Süslemesi

Foto. 2.2100. Kapı Kanatları Süslemesi

Minberin dikdörtgen söveli kapısı üzerinden yükselen tac, farklı bir kombinasyon ortaya koymaktadır. İki dairesel form yapıp üstte laleler ile sonuçlanan silmenin birinci boşluğuna "C" geçme, ikinicisine ise Mührü Süleyman motifi yerleştirilmiştir. Dairesel örgelerin kıvrımlı birleşim yerlerine ise yıldız çiçeği konulmuştur. Kompozisyonun sınır hattı iki yandan dalga motifleriyle ve stilize ejder figürüyle belirlenmiştir **(Çizim 2.522) (Foto. 2.2101)**.

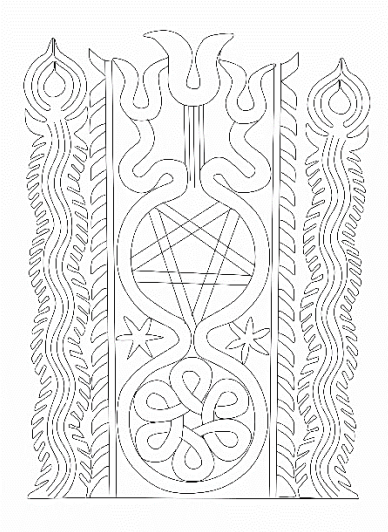

Çizim 2.522. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.2101. Minber Kapı Tacı

Malzeme Teknik: Yapının beden duvarları düzgün yonu taşında, pencere ve kapı kenarı ise kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Süsleme programında kapı kanatlarında oyma, minber kapı tacında ise ajur tekniği uygulanmıştır.

2.9.9. Yağcılar Köyü Camii

Katalog No: 80

Çizim No: 2.523-525

Fotoğraf No: 2.2102-2126

Yeri: Rize'nin İkizere İlçesine bağlı eski adı Velkü-yi Rize[1130] olan Yağcılar Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.79)**

Harita 2.79. Yağcılar Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.732370, 40.599906

İnceleme Tarihi: 23.08.2019

Tarihçesi: Yapı üzerinde iki farklı tarih belirten yazıt tespit edilmiştir. "*Sene* 1299/1881 ……", tarihli kitabe doğu duvarına, "*Sene 1324/1906*" ise medrese giriş kapısının kilit taşına işlenmiştir **(Foto 2.2102-2103)**.

Foto. 2.2102. Doğu Duvardaki Kitabe

Foto. 2.2103. Giriş Kapısındaki Tarih

[1130] Çoşkun, 80.

Cami hakkında bir arviş belgesine ulaşılmıştır. 1892 tarihli belgede, köy halkından Sürgünoğlu Ahmed Efendi bin İbrahim'in, köyde ashâb-ı hayır tarafından bina edilen cami için iki bin beş yüz kuruş para vakfı, bu paranın senelik neması caminin imam ve hatiplerine verilmek üzere vakfedilmiştir[1131].

Vakıf belgesinden hareketle, 1892'den önce caminin var olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple kitabedeki 1881 yılı yapının inşa, 1906 tarihi ise onarım yılı olarak kabul edilebilir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, yakında zamanda restore ettirilerek ibadete açılmıştır **(Foto. 2.2104)**.

Foto. 2.2104. Yağcılar Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine medrese katıyla birlikte fevkani düzende inşa edilen yapının alt katı kare planlı 8, 28 x 8, 30 m. ölçülerinde, cami ise aynı planda 8, 45 x 8, 43 m. ebatlarında ve 0,60 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.523-524)**.

[1131] Güvelioğlu, 43. (VGM. Arşivi, Defter No: 593,149; Rize Şer'iye Sicili, 1501, 62).

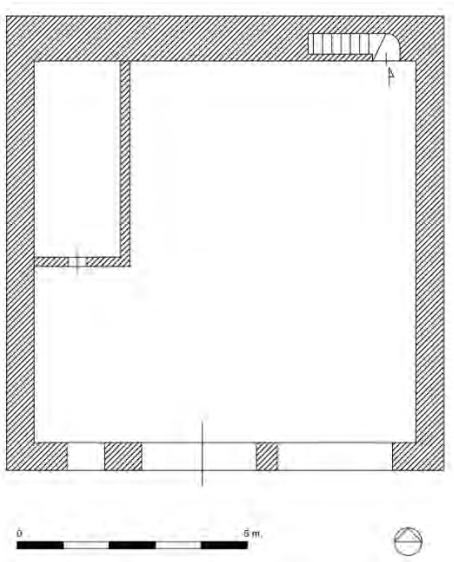

Çizim 2.523. Yağcılar Köyü Camii Medrese Planı

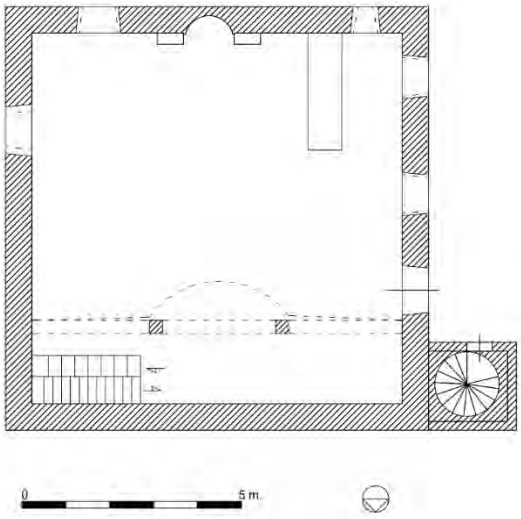

Çizim 2.524. Yağcılar Köyü Camii Planı

Cami birbirini tekrar eden cepheleri ile sade bir mimari sergiler. Üç yönden sağır bırakılan medresenin, güneyinde açılan iki dikdörtgen pencere iç mekânı aydınlatır. Kuzeyi sağır bırakılan caminin diğer cephelerinde iki katlı, dikdörtgen söveli on (10) pencere bulunmaktadır.

Yapının, kuzeybatı köşesinde sonradan eklenen kare kaideli, yivli gövdeli tek şerefeli minaresi yükselmektedir.

Medreseye güneydeki yuvarlak kemerli bir kapı ile erişilmektedir. Tamamen lambri ile kaplı iç mekânın duvar kenarlarında sekiler, doğusunda ahşapla duvarla oluşturulmuş bir depo yer almaktadır.

Son cemaat yerine sahip olmayan caminin harim mekanına hem batıdaki sade kapıdan hem de medresenin kuzeydoğu köşesindeki merdivenlerden ulaşılmaktadır. Alt kattan, merdivenler vasıtasıyla doğrudan ibadet mekanına geçiş yapmak bölgede sıkça karşılaşılan bir özelliktir.

Yeşil tonlardaki renklerin baskın olduğu harim mekânında sonradan boyanmış olan mihrap, bölgenin form özelliklerini devam ettirmektedir. Kademeli olarak yukarı doğru daralan niş, iki yandan plasterlar ile sınırlandırılmaktadır.

Mihrabın iki yanındaki ahşap kastanlar, doğuda klasik özelliklerdeki ahşap minbere, batıda ise köşeyi kapatan oval gövdeli vaaz kürsüsüne kadar uzanmaktadır.

İbadet mekanının kuzeyini kaplayan, iki ahşap sütun tarafından taşınan ve kıvrımlı balkon hattıyla ön plana çıkan kadınlar mahfile kuzeydoğudaki merdivenle çıkılmaktadır.

Cami, dıştan sac kaplı kırma çatıyla, içten ise ahşap tavanla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2105-2125)**.

Foto. 2.2105. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.2106. Yapının Güneybatı Cephesi

Foto. 2.2107. Yapının Güney Cephesi

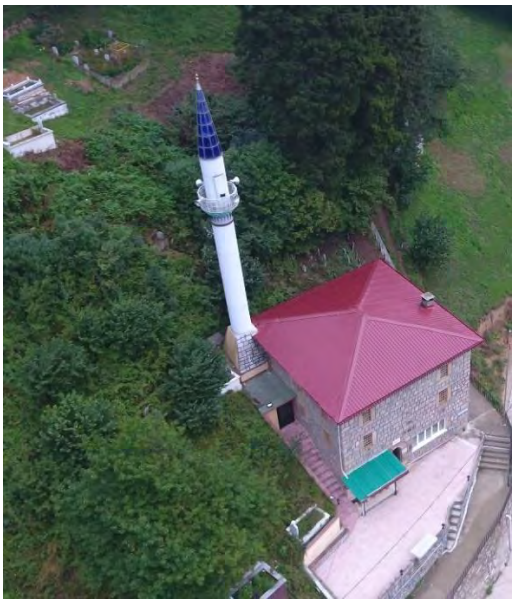

Foto. 2.2108. Yapının Minaresi

Foto. 2.2109. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2110. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2111. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2112. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2113. Harime Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2114. Harime Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2115. Harim Mekânı

Foto. 2.2116. Harim Mekânı

Foto. 2.2117. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2118. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2119. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2120. Caminin Minberi

Foto. 2.2121. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2122. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2123. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2124. Kadınlar Mahfili Balkon Kıvrımı

Foto. 2.2125. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir tezyinat anlayışı olmamasına rağmen iç mekân, sonradan kalemişi ve ahşap süslemelerle tezyin edilerek zengin bir görünüme kavuşturulmuştur. Özgün olduğu düşünülen minber kapı tacının merkezindeki güneş kursu motifi, dıştan "S" ve volütlü kıvrımlarla desteklenmiş, bu kıvrımlar yanda ve üstte hilaller ile sonuçlanmıştır **(Çizim 2.525) (Foto. 2.2125)**

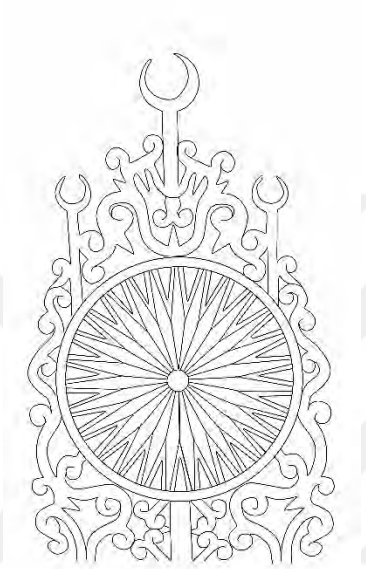

Çizim 2.525. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.2126. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapı, düzgün ve yonu taşı malzemeden inşa edilmiştir. Minaresi ise sacla kaplıdır.

Minber kapı tacı süslemesinde ajur tekniği kullanılmıştır.

2.9.10. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii

Katalog No: 81

Çizim No: 2.526-539

Fotoğraf No: 2.2127-2175

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı, eski adı Varda[1132] olan Güneyce Köyü'nde, Kurtuluş Mahallesinde yer almaktadır **(Harita 2.80).**

Harita 2.80. Hacı Şeyh Camii'nin Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.8252-40.4740

İnceleme Tarihi: 31.08.2019

Tarihçesi: Cami harim giriş kapısı üzerinde bulunan ve sonradan genişletme çalışlamarında bütünlüğü bozulan üç satırlık Osmanlıca kitabeye göre 1886 tarihinde Bilal Usta tarafından yapılmıştır **(Foto. 2.2127).**

Foto. 2.2127. Harim Giriş Kapısındaki Kitabe

[1132] Çoşkun, 82.

Kitabede;

Ru'yet-i veçhi şanıdır bu camiden garaz
Seyri ilellah silkidir pire ülfetten garaz
Amili Bilal Usta Sene H. 1304/1886[1133]

Yapı ile ilgili yayınlarda yapının, Hacı (Şeyh) Osman Niyazi Sipahioğlu[1134] tarafından (1304), Pazarlı Ali ve Hasan Ustalara yaptırıldığı vurgulanmıştır[1135].

Orhan Terzioğlu eserinde, caminin 1845 yılında üç usta tarafından yapımına başlanıldığını ve 1850'de bitirildiğini, ahşap işlerinin ise Ahmed Usta tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir[1136].

Arşiv belgeleleri irdelendiğinde, Rize Şer'iyye Sicillerinde yer alan 1880 tarihli bir belgede, Varda'nın (Güneyce) Kambeç(y)a Mahallesi'nde Cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi ve hutbe okunabilmesi için minber vaz edilerek cami haline getirilmesi istenen bir mescidden bahsedilmektedir ki, bu mescit, Şeyh Efendi'nin yaptırmaya başladığı ve henüz tamamlanmamış olan cami olmalıdır[1137]. Şer'iyye belgesini destekler mahiyetteki iki vakıf kaydından birincisinde (1880), Kanbeça Mahallesi'nde Sipahi El-Hac Hüseyin Efendi bin Hüseyin'in bin kuruşluk vakfının senelik nemasından yüz elli kuruşun mahalledeki mescide minber konularak camiye çevrilmesi ile ilgili bilgi geçmektedir[1138]. 1904 tarihli ikinci kayıtta ise Sipahlioğlu Hüseyin Efendi bin Hüseyin'in köydeki Cami-i Kebir için dokuz yüz kuruş para vakfetti, bu paranın senelik nemasının cami imamına verildiği görülmektedir[1139].

Buna göre arşiv vesikaları ve kitabeleri göz önüne alındığında, 1880 tarihinden önce bir mescid yapımına başlanıldığı ve 1880'de minber konulacak camiye dönüştürüldüğü açıktır. Ancak yapının bütün işleriyle birlikte tamamlanmasının, kitabesinden hareketle 1886 yılını bulduğu söylenebilir. Ayrıca, camiyle ilgili dört farklı usta adı geçmektedir. Pazarlı Ali ve Hasan Usta caminin inşasını, Bilal ve Ahmed Usta ise ahşap işçiliğini üstlendiği düşünülmektedir. Nitekim, bu usta isimlerine farklı yapılarda da rastlanmaktadır.

[1133] İsmail Kara, *Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce-Rize'deki Tekkesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, 31.
[1134] Şeyh Niyazi Efendi hakkında bilgi için bkz. İsmail Kara, *Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce-Rize'deki Tekkesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.
[1135] Karpuz, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", 46, Karpuz, *Rize,* 62, Kara, 31.
[1136] Terzioğlu, 10.
[1137] Kara, 27-29. (1499 No'lu Rize Şer'iyye Sicili, Num. 84, 49).
[1138] Güvelioğlu, 41. (VGM. Arşivi, Defter No: 589, s. 68)
[1139] Güvelioğlu, 41. (VGM. Arşivi, Defter No: 599, s. 188).

Usta Adı veya Usta Grubu: Bilal Usta, Ahmed Usta, Pazarlı Ali ve Hasan Usta

Bugünkü Durumu: Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2004 yılında restore edilmiştir **(Foto. 2.2128)**.

Foto. 2.2128. Hacı Şeyh Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Hacı Şeyh Camii, fevkani bir düzene sahiptir. Medrese olarak kullanılan ve yığma taştan inşa edilen alt kat, 8,92 x 4, 24 m. ölçülerinde dikdörtgen planda 0,70 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Medrese üzerine oturtulan cami ise ahşaptan dikdörtgen formlu, 10,50 x 7,60 m. ebatlarında ve 0,10 m. ahşap kalınlığında yapılmıştır **(Çizim 2.526-528)**.

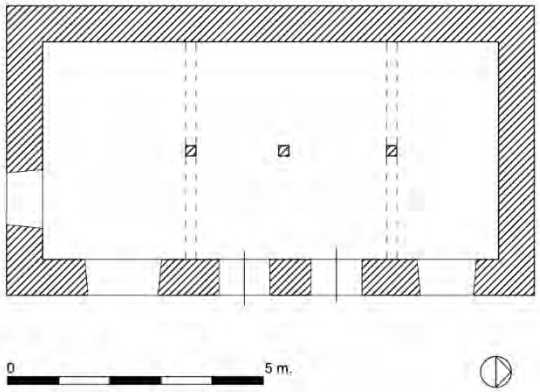

Çizim 2.526. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Medrese Planı

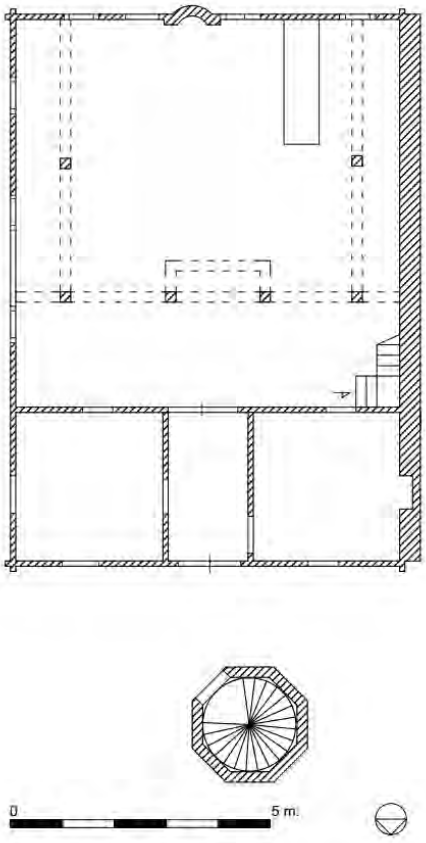

Çizim 2.527. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Planı

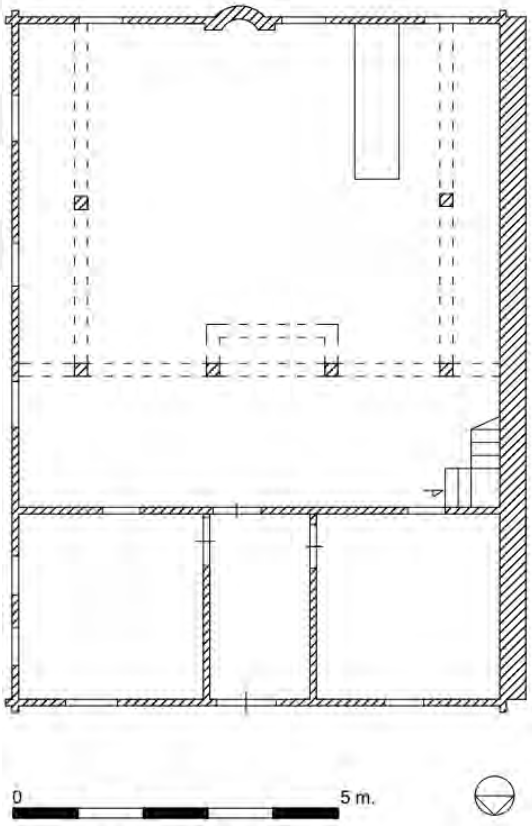

Çizim 2.528. Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Üst Kat Planı

Bölgenin en önemli yapılarından biri olan Hacı Şeyh Cami'nin taş malzemeden örülen medresesi, güney ve doğu cephede açılan üç mazgal tipindeki pencere ile

aydınlatılmaktadır. Medrese üzerinde yükselen ve batı tarafı yığma taş, diğer cepheleri ahşap olan caminin ise ahşap duvarlarında açılan altlı üstlü dikdörtgen söveli pencereler, papyon geçmeli şebekeleriyle, ahşap lokma parmalıklarıyla eserin dış cephesine estetik bir görünüm kazandırmaktadır.

Yapının kuzeyine son dönemde eklenen minare sekizgen kürsü üzerinde, çokgen gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir.

Medresenin iç kısmına doğuda açılan yuvarlak kemerli iki giriş kapısı ile girilmektedir. Bugün aktif olarak kullanılan iç mekânda üst örtüyü taşıyan üç ahşap sütundan ikisi profilli yastıklara sahiptir.

Caminin tekke olarak kullanılan iki katlı kuzeydeki mekânına, ahşap çift kanatlı bir kapıyla geçilmektedir ki bu kapı, bölgedeki *"Büyük Camii"* olarak isimlendirilen yapıdan getirilmiştir. Kapıdan girildikten sonra bir geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun batısında ambar ve mutfak olarak kullanılmış ocaklı bir oda ile doğuda son dönemlere kadar ayakkabılık oolan bir oda daha bulunmaktadır[1140]. Geçiş mekanının kuzeyindeki ahşap kapıyla harim mekanına erişilmektedir.

Harim ahşap işçiliği ile estetik bir sunum sergiler. Güney duvarında iki pencere arasına yerleştirilen ahşap mihrap, ikinci kat kirişine uzanır. Üç yönden silmelerle belirginleştirilen mihrap nişi, aşağıdan yukarı doğru zarif bir kademelenme yapmaktadır. En üst bölümünde ise *"Küllema Dehale Aleyha Zekeriyyel Mihrabe"* yazısı ile karşılaşılan mihrap, beden duvarlarının dışına yarım silindirik olarak yansımaktadır.

Mihrabın iki yanından başlayan kastanlar doğu ve batı duvarına kadar devam etmektedir. Kastanın batı yöndeki devamlılığı, ahşap minberle kesilmektedir. Klasik anlayışın kısmen dışında olan minber harimin en dikkat çeken mimari öğesidir.

Harimin güneydoğu köşesini kapatan ve kastan üzerine yerleştirilen oval gövdeli vaaz kürsüsü, kaidesi ve korkuluk süslemeleriyle ön plana çıkmaktadır.

İbadet mekânın "U" biçiminde kuşatan ve ibadet için alan oluşturan kadınlar mahfili, altı ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Kuzeybatı köşedeki "L" merdiven aracılığıyla kadınlar mahfiline çıkıldıktan sonra mahfilin kuzeyindeki yuvarlak kemerli

[1140] Kara, 33-34.

kapıyla koridora geçilmektedir. Koridorun iki yanındaki odalar Şeyh Osman Efendi'ye ayrılmış mekanlar olarak tanımlanmaktadır[1141].

Ahşap cami, dıştan kiremit kaplı kırma bir çatıyla, içten ise desteksiz bir tavanla kapatılmıştır **(Foto. 2.2129-2164)**.

Foto. 2.2129. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.2130. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.2131. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.2132. Yapının Batı Cephesi

[1141] Kara, 33-34.

Foto. 2.2133. Yapının Kuzeybatısı ve Minaresi

Foto. 2.2134. Yapının Kuzeyi ve Minaresi

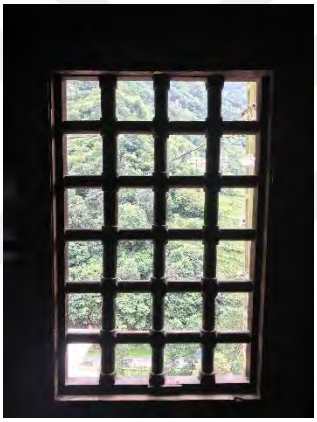

Foto. 2.2135. Yapının Pencere Sistemleri

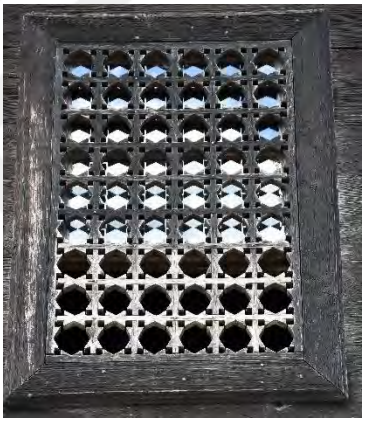

Foto. 2.2136. Yapının Pencere Sistemleri

Foto. 2.2137. Yapının Pencere Sistemleri

Foto. 2.2138. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2139. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2140. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2141. Caminin Kuzeyi ve Girişi

Foto. 2.2142. Tekkenin Giriş Koridoru

Foto. 2.2143. Batıdaki Oda

Foto. 2.2144. Doğudaki Oda

Foto. 2.2145. Harim Giriş Kapısı

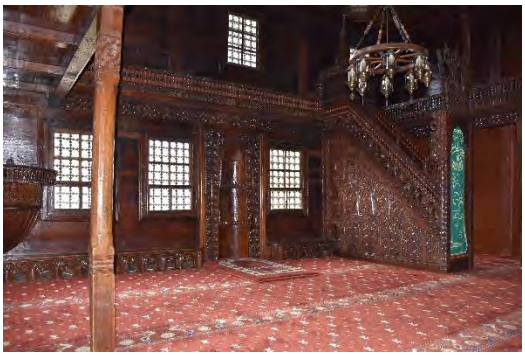

Foto. 2.2146. Harim Mekânı

Foto. 2.2147. Harim Mekânı

Foto. 2.2148. Harim Mekânı

Foto. 2.2149. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2150. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2151. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2152. Caminin Minberi

Foto. 2.2153. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2154. Kadınlar Mahfili

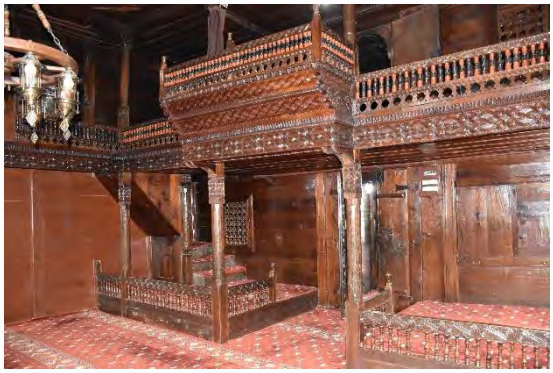

Foto. 2.2155. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2156. Mahfil Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2157. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2158. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2159. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2160. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2161. Üst Kat Koridoru

Foto. 2.2162. Üst Kat Odaları

Foto. 2.2163. Üst Kat Odaları

Foto. 2.2164. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının dış mimarisinde herhangi bir bezeme unsuru ile karşılaşılmamasına rağmen harimde, kapı kanatlarından başlayarak mihrap, minber, mahfil, vaaz kürsüsü ve tavanda kendini göstermektedir.

Caminin kuzey bölümüne giriş sağlayan ve sonradan monte edilen kapı, tezyinatın görüldüğü ilk alandır. İki kanattan meydana gelen kapının yüzeyi yarım yıldız örgeleri ile karelere bölünmüş, bu karelerin iç kısımları halat örgü ile vurgulanmış eş kenar dörtgenlerle doldurulmuştur. Eş kenar dörtgenlerin içi ise çok kollu yıldız dolgulu kare ile hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.529) (Foto. 2.2165)**.

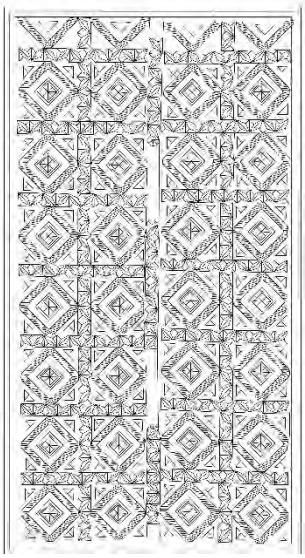

Çizim 2.529. Dış Kapı Süslemesi

Foto. 2.2165. Dış Kapı Süslemesi

Bezemeli bir diğer kapı, odalardan birine aittir. Tek kanatlı ahşap kapının yüzeyi aynı bezemenin tekrar edildiği iki pano halindedir. Panonun, üst kısmı dairesel formda olan ve yapraklarla hareketlendirilen bir pencere çerçevesi şeklindedir. Bu çerçeveyi meydana getiren silmeler alt kısımda, içi gülbezek dolgulu dairesel bir şema ortaya koymaktadır. Dairesel çizginin üst kısmı, ortadan birbirine bağlanmış "C'lerle" ve tepe bölümü ışınsal çubuklarla, alt yan kısımları ise yıldız çiçeğiyle kompoze edilmiştir. Son olarak kapının üst bölümünde, kartuş içerisinde bir sıra halinde verilmiş "C" ve akantlar, mimari parçanın alınlık kısmını bezemektedir **(Çizim 2.530) (Foto. 2.2166)**.

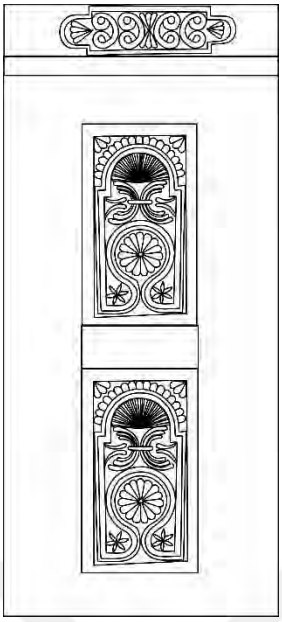

Çizim 2.530. Oda Kapısı Süslemesi

Foto. 2.2166. Oda Kapısı Süslemesi

Harime giriş sağlayan kapı ise yukarıda verilen kanatlardan daha zengin bir süsleme programı ortaya koymaktadır. Yuvarlak kemerli ve çift kanatlı kapının, kanatları üçer panoya ayrılmıştır. Alt pano yuvarlak tepelikli pencere çerçevesi biçiminde tasarlanmıştır. Çerçevenin alt kısmı, etrafı zencerek geçmeyle kuşatılmış, karşılıklı ve birbiriyle bağlantılı koç boynuzu ile tezyin edilmiştir. Tepelikte ise koç boynuzu yinelenmiştir. İkinci pano, kenarları pahlanmış ve akantlarla desteklenmiş kademeli karelerden ibarettir. Üçüncü pano, yuvarlak tepelikli bir çerçevenin içi, sırt sırta vermiş ve orta kısımdan bağlanmış "C"ler ve koç boynuzu ile donatılmıştır.

Üçüncü panonun üst kısımlarında iki hilal arasında gülbezek ve kenarlarında yine dört gülbezeğe de yer verilmiştir.

Kapının yuvarlak kemerinin kenarları dalga, köşe boşlukları ise lale motifleriyle süslenmiştir. Bu lale bezemesi, kapıyı iki yandan sınırlandıran bordürde de birer geçme şeklinde sunulmuştur **(Çizim 2.531) (Foto. 2.2167)**.

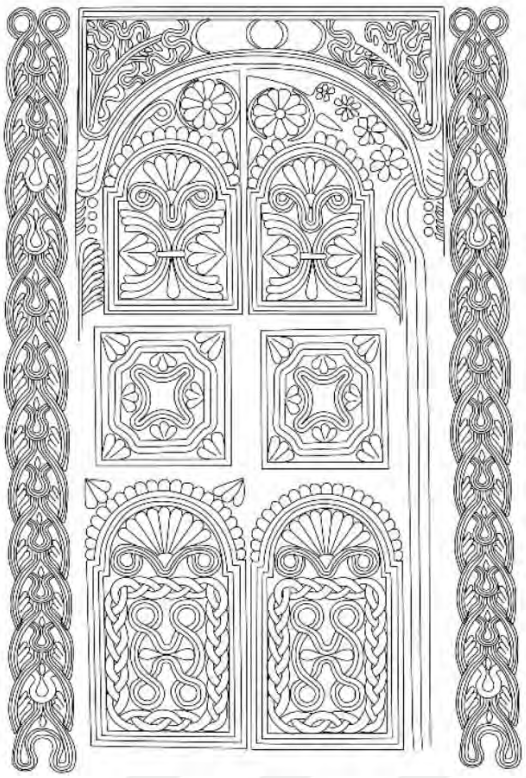

Çizim 2.531. Harim Kapı Süslemesi

Foto. 2.2167. Harim Kapı Süslemesi

Bitkisel süslemenin hayat bulduğu harim mekanındaki ilk mimari öğe mihraptır. Alttan yukarı doğru daralan mihrap nişi, halat örgü, mukarnas dizisi ve halka geçmelerin yer aldığı süsleme kuşakları ile dörde bölünmüştür. Nişi çevreleyen ve bir silme ile ikiye ayrılan bordüre, sıra halinde ters lale kompozisyonları nakşedilmiştir **(Çizim 2.532) (Foto. 2.2168)**.

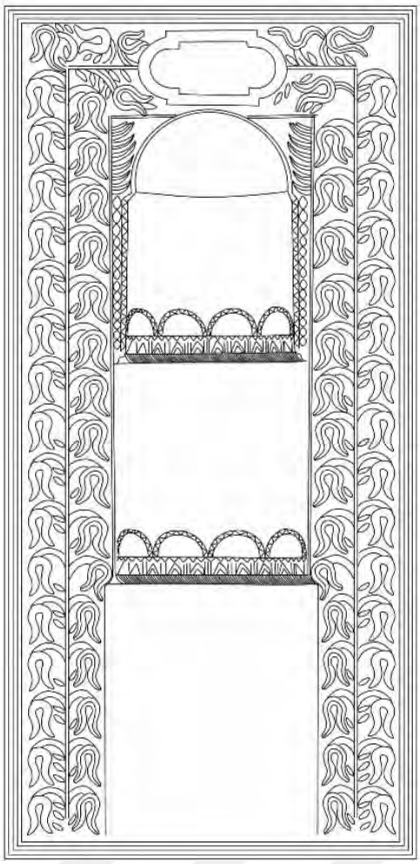

Çizim 2.532. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2168. Mihrap Süslemesi

Mihraptan sonra harim mekanına renk katan bir diğer mimari öğe minberdir. Minberin dikdörtgen çerçeveli kapı sövelerine zencerek geçme işlenmiştir. Sövenin üzerinde bulunan kapı tacının merkezini meydana getiren ana çerçeve, iki noktadan yükselmektedir. Bu yükseliş, yukarıda yarım daire formunu meydana getirdikten sonra dışa doğru kavislenip en üstte tekrar iç dönmüş ve hilal biçimini almıştır ki, içerisine yıldız, üstüne ise lale kondurulmuştur. Çerçevenin alt kısmını hasır örgü, ışınsal çubuklar ve "S" kıvrımı tamamlamıştır. Kompozisyon iki yandan stilize ejderlerle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.533) (Foto. 2.2169)**.

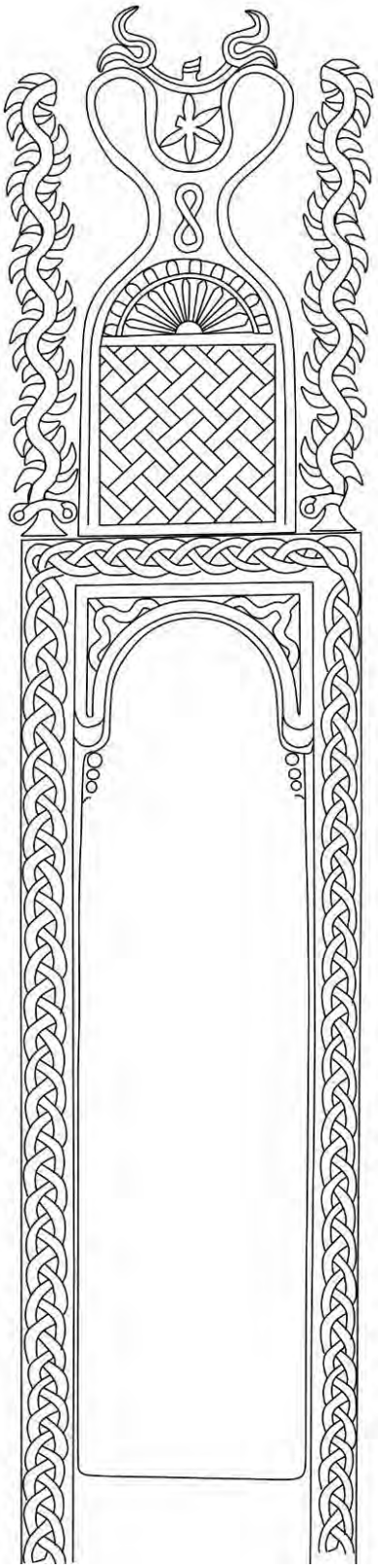

Çizim 2.533. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2169. Minber Kapı Süslemesi

Minbere cepheden bakıldığında aynalık, süpürgelik ve köşk altı bölümlerinin bir bütünlük arz ettiği görülse de bezemelerin yerleştirilişi, bölümlerin ayırt edilebilmesine imkân tanımaktadır.

Aynalık bölümünde, yuvarlak tepelikli pencere çerçevesi formunu yansıtan dört pano ve dört serbest motif bulunmaktadır. Yan yana konumlandırılmış üç panoda, birbirine kenetlenmiş akantlarla dolgulanan sırt sırta vermiş "S"lerin alt kıvrımlarının çerçeveyle birleştiği bir süsleme görülür. Diğer pano ve motifler lalelerden müteşekkildir. Süpürgelik bölümünde de benzer çerçeveli panolar, lalelerle kompoze edilmiştir.

Korkuluk bölümü, dört kademeli bir süsleme kuşağına sahiptir. En dış taraftaki kuşaklarda ikili ve üçlü zencerek geçmeler, ortada ise boğumlu torna korkuluklar ve "S" kıvrımlar, zencerekli kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar akmaktadır. Kapıdan, korkuluğa ise dalga motifli "S" kıvrımının sınır hattını belirlediği, Mührü Süleyman ve gülbezeğin tatbik edildiği estetik bir köşebentle geçiş sağlanmaktadır.

Köşk bölümü, mukarna dizisi, "S" geçme, üçlü zencerek geçme, balıksırtı, boğumlu torna ve akantlı "S"lerin üst üste verildiği bir kuşakla donatılmıştır. Köşk altında ise yürek motifleri, volütlü silmeler, Mührü Süleyman, "S" ve "C" kıvrımları, badem geçme ve yıldız çiçeklerinin bir arada uyum içerisinde işlendiği kompozisyonla tamamlanmıştır. Son bezemeli alan olan külahın tepe bölümüne de ayyıldız konulmuştur **(Çizim 2.534) (Foto. 2.2170)**.

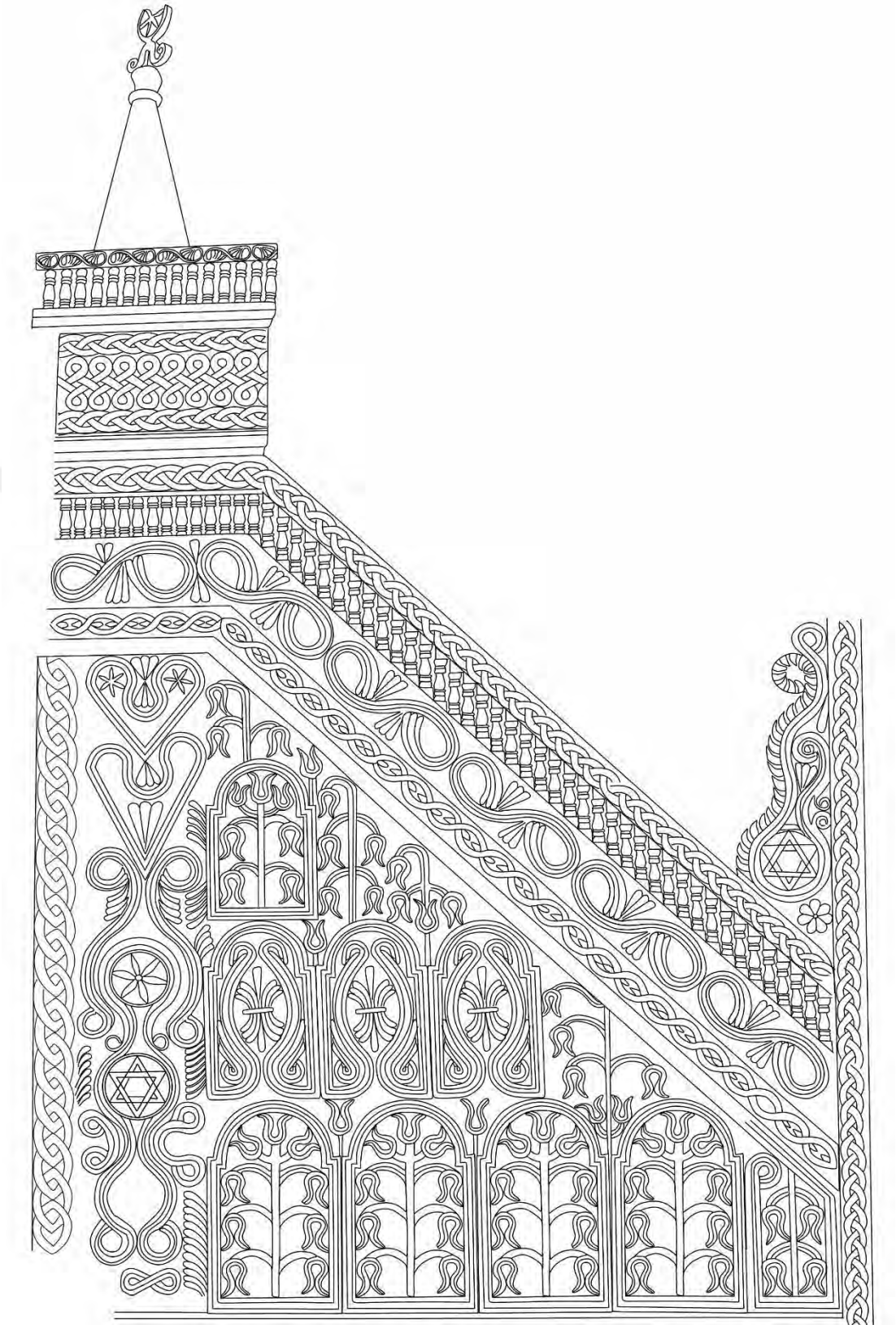

Çizim 2.534. Minber Cephe Süslemesi

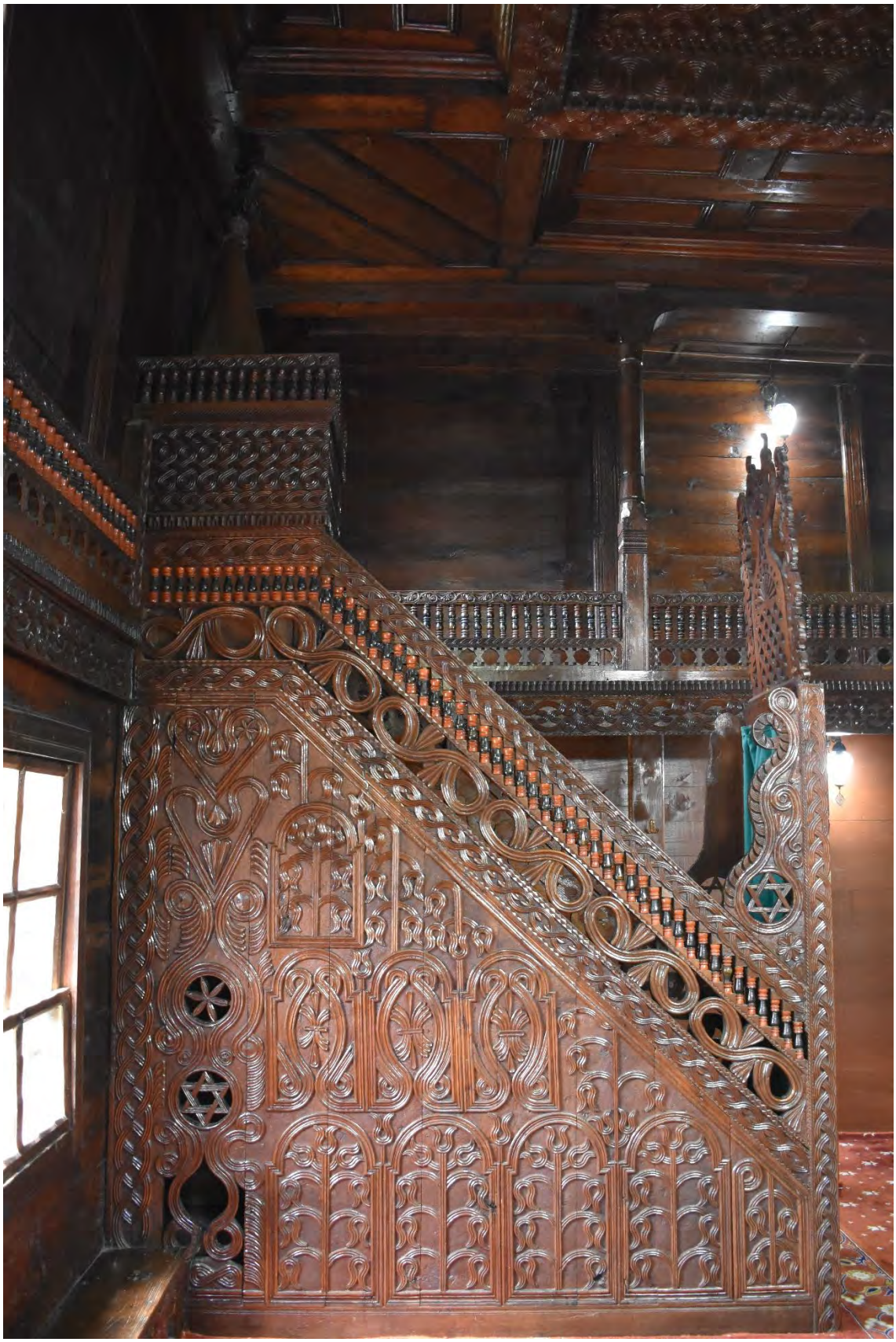

Foto. 2.2170. Minber Cephe Süslemesi

Mahfili taşıyan kare kaideli ve başlıklı, silindirik gövdeli ahşap sütunların başlıklarına, sırt sırta konumlandırılmış iki volütlü silme arasına çarkıfelek örgesi yerleştirilmiştir. Altı ahşap sütuna oturan, kiriş ve mahfil korkuluklarında karşılaşılan karşılıklı ve bağlantılı koç boynuzu, halat örgü, mukarnas dizisi, papyon ve üçlü zencerek geçme, torna korkuluk ve son olarakta akantlı "S"ler, bütün harimi dolanmaktadır **(Çizim 2.535-536) (Foto. 2.2171-2172).**

Çizim 2.535. Sütun Başlığı Süslemesi

Foto. 2.2171. Sütun Başlığı Süslemesi

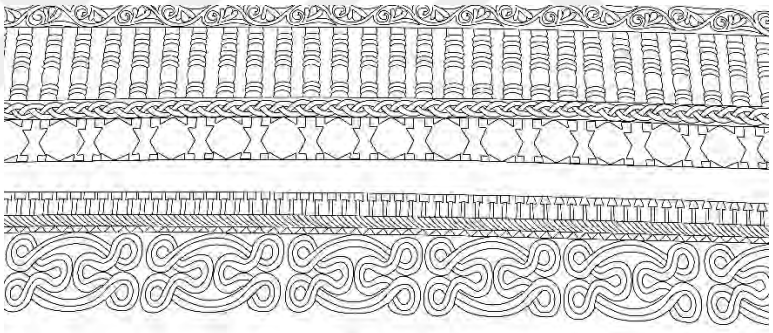

Çizim 2.536. Mahfil Kiriş ve Korkulukları Süslemesi

Foto. 2.2172. Mahfil Kiriş ve Korkulukları Süslemesi

Mahfil bakonunda da benzer bir süsleme kurgusu söz konusudur. Bu kurguda farklı olarak badem, yarım daire geçme, balıksırtı örgüleri görülmektedir **(Çizim 2.537) (Foto. 2.2173)**

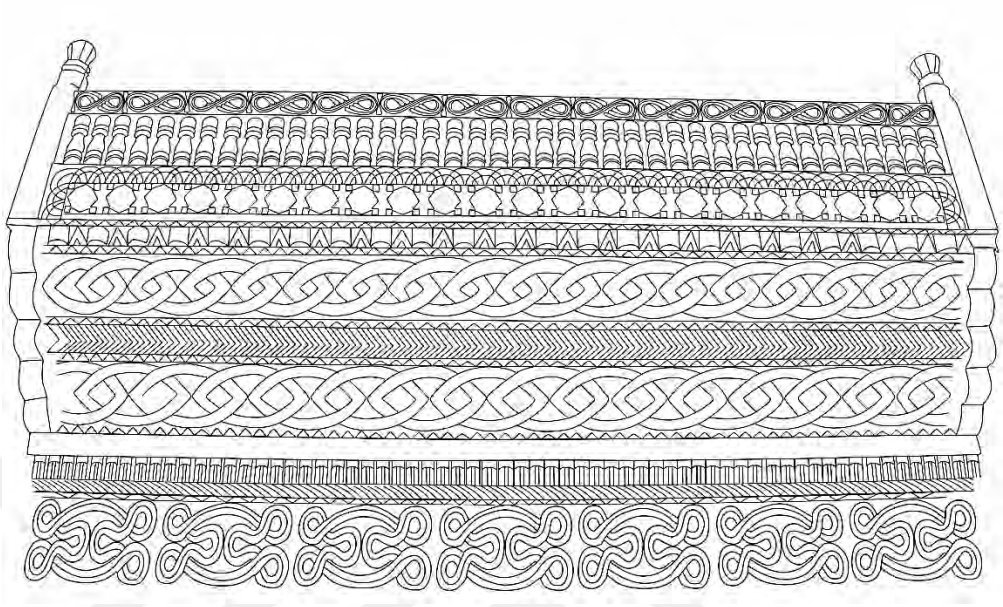

Çizim 2.537. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.2173. Mahfil Balkon Süslemesi

Mahfilden sonra korkuluğu üzerindeki, palmet dolgulu karşılıklı yerleştirilmiş “S” kıvrımlarından şekillenen yürek motiflerinin yer aldığı vaaz kürsüsü, murkarnas dizisi, balıksırtı örgüleriyle de dikkat çekmektedir **(Çizim 2.538) (Foto. 2.2174)**.

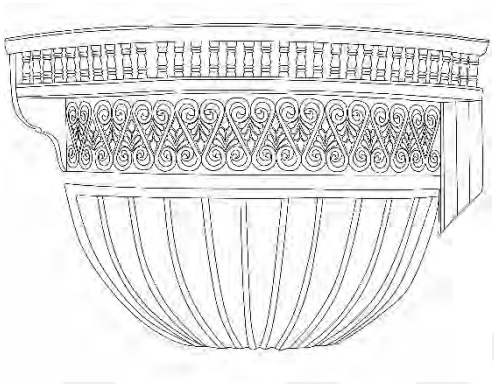

Çizim 2.538. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.2174. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Harimin son bezemeli alanı ahşap ile bölümlere ayrılmış tavandır. Tavanın kare içerisine alınıp içe doğru kademelendirilerek vurgulanan orta kısmı, süsleme tarzıyla iç mekânın genel bezeme anlayışını üst örtüye taşımaktadır.

Tavanın merkezindeki gülbezeği çevreleyen ve dışa doğru dalgalanarak kademelenen silmeyle dairesel bir madalyon meydana getirilmiştir. Bu madalyonun etrafı, sonsuzluk prensibindeki bir tasarım ile kuşatılmıştır. Bu kuşatmayı yapan kademeli ve kıvrımlı silmelerin, birbirine yakınlaşıp uzaklaşması sonucunda oluşan boşluklarına gülbezekler konularak kompozisyon sekizgene evrilmiştir.

Sekizgenin dört köşesine yerleştirilen gülbezekler ise dıştan, volütlerinin içi yıldızla tamamlanmış yarım daire silme ile sarılarak kurgu kareye çevrilmektedir. Kare form, üç bordürle dışarı doğru genişlemektedir. Birinci ve üçüncü bordürler, kademeli ve kıvrımlı bir hattın birbirine yakınlaşıp uzaklaşması neticesinde meydana çıkan süsleme alanlarının içleri gülbezeklerle, dış tarafları ise stilize laleler dekore edilmektedir. İkinci bordüde de sırt sırt vermiş “C”lerle karşılaşılmaktadır **(Çizim 2.539) (Foto. 2.2175)**.

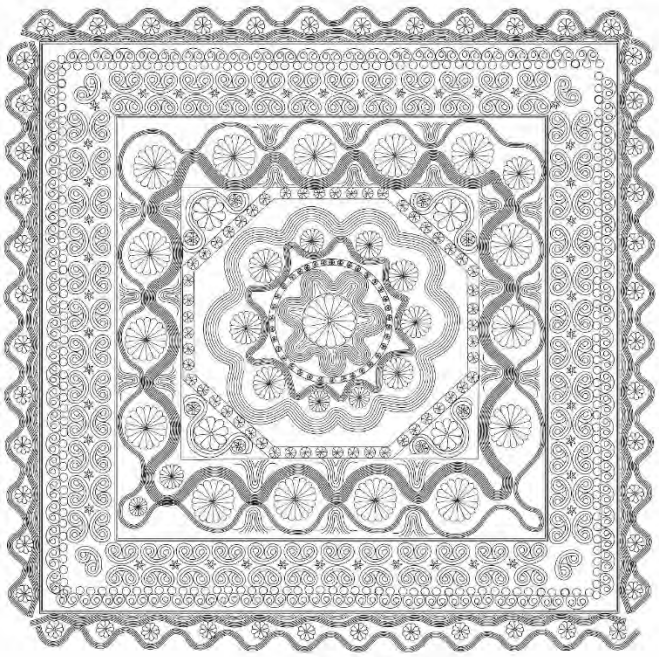

Çizim 2.539. Tavan Süslemesi

Foto. 2.2175. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapının medrese katı ve caminin batı cephesi düzgün yonu taşı malzemeden inşa edilmiştir. Caminin diğer cepheleri ise tamamen çantı tekniğinde kurtboğazı geçmelerle, kestane ve çam ağacından yapılmıştır.

İbadet mekânının geneline yayılan süsleme programlarında oyma, ajur, çakma, tornalama ve geçme teknikleri kullanılmıştır.

Kapı kanatlarında, mihrapta, minberin bazı bölümlerinde, taşıyıcılarda, mahfil kirişinde ve balkon altında, vaaz kürsüsünde ve tavanda oyma kabartma, harim giriş kapısı bordürlerinde çakma, minberin korkuluk, köşk ve köşk altı, mahfil korkuluklarında ajur, geçme ve tornalama uygulanmıştır.

2.9.11 Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii

Katalog No: 82

Çizim No: 2.540-543

Fotoğraf No: 2.2176-2199

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı olan ve eski adı Komes[1142] olarak geçen Şimşirli Köyü'nün Aşağı Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.81)**.

Harita 2.81. Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.804034, 40.521532

İnceleme Tarihi: 30.08.2019

Tarihçesi: Caminin son cemaat mekanının ikinci kat seviyesinde bulunan ve sonradan kenarları ahşapla kaplanmış olan üç satırlık Osmanlıca kitabeden yapının *1309/1891* yılında inşa edildiği öğrenilmektedir. Ancak, yazıt tam anlamıyla çözümlenememiştir **(Foto. 2.2176).**

[1142] Çoşkun, 72.

Foto. 2.2176. Kitabe

Kitabede;

Sene 1309/1891 maşallah

Ameli Usta Muhammed ....

.....

Usta Adı veya Usta Grubu: Usta Muhammed

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2177).**

Foto. 2.2177. Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, eğimli bir topoğrafyanın kısmen düzleştiği alana kuzey-güney istikametinde, kare planda 6,76 x 6,45 m. ölçülerinde, 0,80 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Yapıya sonradan eklenildiği izlenimi veren iki katlı son cemaat mekanıyla birlikte yapı, dikdörgen bir şemaya dönüşmektedir **(Çizim 2.540-541)**.

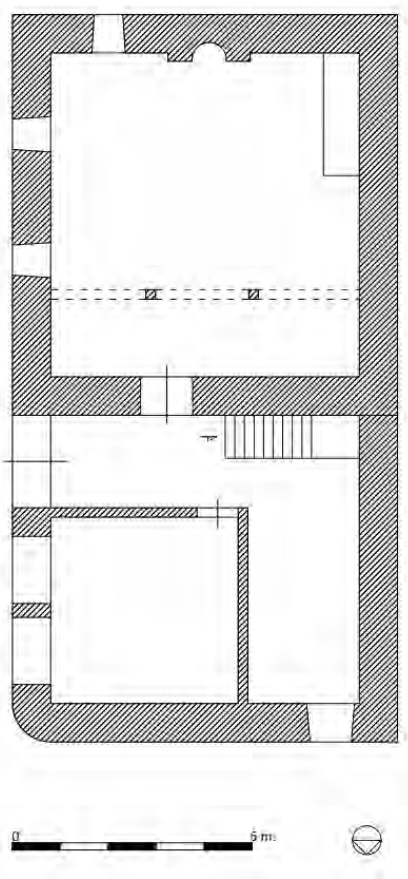

Çizim 2.540. Cami Planı

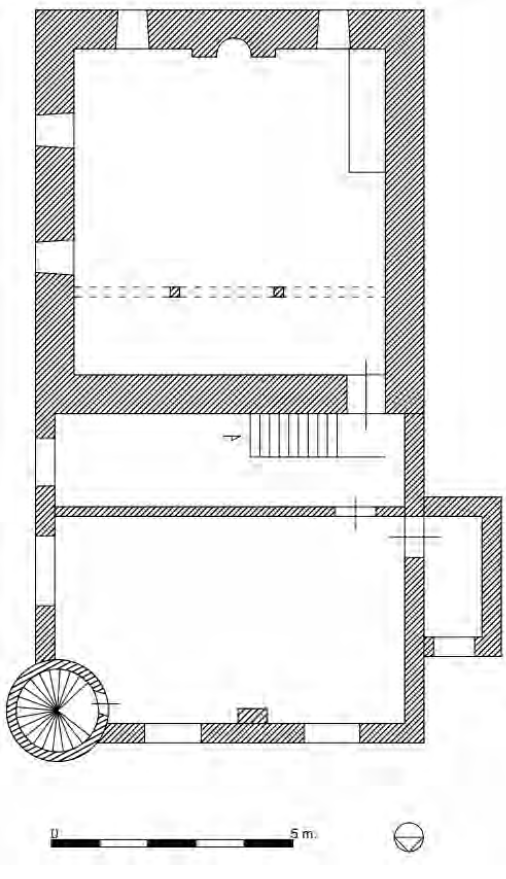

Çizim 2.541. Cami Üst Kat Planı

Köy merkezinde beyaza boyanmış haliyle dikkat çeken yapının, beden duvarları birbirinin tekrarı niteliğindedir. Yapının batı cephesi, yamaca baktığı için sağır bırakılmış, diğer yönlerinde ise açılan iki katlı, dikdörtgen formlu yedi (7) mazgal pencere, ibadet alanının ışık almasını sağlamıştır. Caminin, kuzeyinde bulunan ve sekiz pencere ile aydınlatılan iki katlı son cemaat mekânının duvarına giydirilmiş olan minaresi, silindirik gövdeli ve tek şerefeli olup son cemaat yeriyle birlikte sonradan eklenmiştir.

Caminin son cemaat yerine doğu cephenin ortalarında açılmış dikdörtgen söveli bir kapı ile ulaşılmaktadır. Son cemaat mekanının iç kısmı ahşap duvarla bölümlendiği için asimetrik ve kullanışsız bir görünüm ortaya koymaktadır. Giriş kapısını hemen karşısında bulunan merdivenlerle ikinci katın koridoruna çıkılmaktadır. Koridorun kuzeyinde iki oda yer almakta olup ilk odanın kuzedoğu köşesine minarenin gövdesi yansımaktadır. Koridorun güneyindeki kapıyla mahfile geçilmektedir.

Son cemaat mekânından yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile harime erişim sağlanmaktadır. Harimin tamamen lambri ile kaplanan beden duvarları, yapının özgünlüğünden ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermektedir ki bu, ahşap mihrap, minber ve vaaz kürsüsü ile de iyice pekişmektedir.

İbadet mekanının kuzeyindeki kadınlar mahfili, iki ahşap sütun tarafından desteklenmektedir.

Yapının en özgün yeri dışarıdan kırma çatı ile koruma altına alınmış olan ahşap tavanıdır **(Foto. 2.2178-)**.

Foto. 2.2178. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2179. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2180. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2181. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.2182. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2183. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.2184. Son Cemaat Mekanı ve Merdivenler

Foto. 2.2185. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.2186. Üst Kat Koridor

Foto. 2.2187. Minarenin Yansıdığı Kuzey Oda

Foto. 2.2188. Kuzey Oda

Foto. 2.2189. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2190. Harim Mekânı

Foto. 2.2191. Harim Mekânı

Foto. 2.2192. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2193. Caminin Minberi

Foto. 2.2194. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2195. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2196. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2197. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin hem iç hem dış mimarisi büyük ölçüde gösterişten uzak, mütevazi bir anlayışa sahiptir.

İç mekânı hareketlendiren ve özgünlüğü ile ön plana çıkan tek bölge, ahşap tavandır. Tavan göbeğinin ortasında bir madalyona yer verilmiştir. Madalyonun parçaları, merkezde gülbezek ve onu çevreleyen akant yapraklarının dışa doğru kademeli yayılışından oluşmaktadır. Bu oluşum, iç yüzeyi koç boynuzu ile dolgulanmış sekizgenle, en dışta ise kare bir bordürle kuşatılmaktadır. Bordüre canlılık kazandıran ve sonsuzluk prensibinde akıp giden, birer geçme halindeki süsleme stilize bir balık figürünü temsil etmektedir. Bezemenin detayına inildiğinde iç kısmı gülbezeklerle doldurulmuş birbirine bitişik olarak başlayan iki silme, üst kısımdan geniş başlayıp alt kısma doğru birleşip dışa doğru volütlenerek son bulmaktadır. Volütlerin üstünde ise yıldızlar görülmektedir **(Çizim 2.542-543) (Foto. 2.2198-2199**).

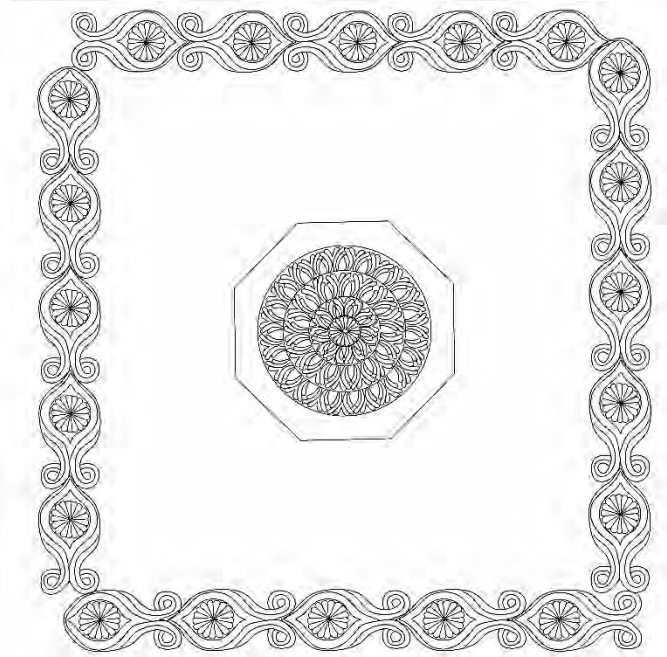

Çizim 2.542. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.2198. Ahşap Tavan Süslemesi

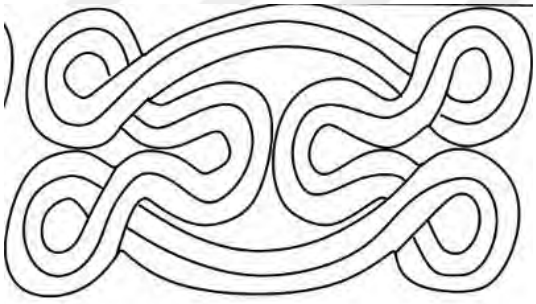

Çizim 2.543. Tavanın İç Yüzeyi

Foto. 2.2199. Tavanın İç Yüzeyi

Malzeme Teknik: Caminin gerek dış gerekse iç mimarisi tamamen boyanıp kaplandığı için ana inşa malzemesi tam olarak tespit edilememiştir. Fakat, bölgedeki yapılardan genel olarak karşılaşılan yonu taşından yapılmış olması muhtemeldir.

Tezyinatın toplandığı ahşap tavanda oyma, kabartma ve çakma tekniği uygulanmıştır.

2.9.12. Cimil Orta Köy Hapinç Camii

Katalog No: 83

Çizim No: 2.544-546

Fotoğraf No: 2.2200-2228

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı olan Cimil'de, Orta Köy'de yer almaktadır **(Harita 2.82).**

Harita 2.82. Cimil Orta Köy Hapinç Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.733526-40.783455

İnceleme Tarihi: 24.08.2019

Tarihçesi: Caminin açılış beratında yer alan 1896 yılı, yapının inşa tarihi olarak verilmiştir. Ancak yapı üzerinde, minaresindeki tarihler haricinde herhangi bir yazıt tespit edilememiştir. Minare gövdesinde geçen *1379/1959* ve *1963* tarihleri, minarenin sonradan eklendiğini belirten zaman aralıklarıdır **(Foto. 2.2200)**.

Foto. 2.2200. Minare Gövdesindeki Tarihler

Baş, Orta ve Aşağı Köylerden oluşan Cimil ile ilgili arşiv belgelerinde doğrudan Hapinç ismine ulaşılamamıştır. Bütün vesikalarda Ortaköy Camii olarak anılmıştır.

Köyler ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalarda bölgede, Hacı Osman Ağa ismiyle anılan yapının, Ortaköy'deki eser olduğu ifade edilmektedir. Ancak, Osman adına, Başköy Cami'nin beden duvarlarındaki kitabelerde rastlanmaktadır[1143]. Bu nedenle iki cami birbiri ile karıştırılmaktadır.

Eyüp Kul'un vermiş olduğu bilgilerde, Hacı Osman Ağa Cami ile ilgili ilk kayıtlar 1781'den başlamakta ve atama kayıtları bu yapı üzerinden ilerlemektedir. 1801'de ise Hacı Osman Camii yerine Ortaköy Camii'nden (Hapinç) bahsedilmektedir[1144].

Ortaköy Camii ismini temel aldığımızda, inşasının 1801 yılına indiği, imam ve hatiplik vazifesinin Osman bin Ali'ye tevcih edildiği[1145], 1833'te ise Osman'ın yerine oğlu Ahmed'in geçtiği bilinmektedir[1146]. Bu en eski tarihli kayıttan sonra Ortaköy ile ilgili beş farklı arşiv vesikası daha bulunmaktadır.

Birinci belgede, *"Ortaköy'de bulunan caminin hatiplik görevini yürüten Mehmet'in oğlu Ahmet'in vefat etmesiyle 1874'te yapılan sınavla yerine Hasan'ın oğlu Sait Efendi'nin uhtesine tevih edilmiştir"*[1147].

1897 tarihli ikinci belgeden, *"Ortaköy halkından Kumbasaraoğlu Mahmud Efendi bin Süleyman'ın yedi yüz elli kuruş para ve üzerinde cami bina edilmek üzere kendisine ait, bir tarafı Kumbasaroğlu Molla Hasan, bir tarafı Kumbasaroğlu Alican, bir tarafı Kumbasaroğlu Molla Hüseyin ve dördüncü tarafı Kumbasaroğlu Ahmed Rüşdi Efendi'nin arsalarıyla sınır bir kıta arsasının vakfedildiği öğrenilmektedir"*[1148].

Üçüncü belgede (1898), yine Kumbasaroğlu(zade) ailesinden kişilerin iki bin kuruşluk vakıfları ve bu paranın senelik nemasından köyde kendileri ve ashâb-ı hayrat tarafından yeni olarak inşa edilen mescidin imamına, hatibine ve yapının tamirine harcanmak üzere vakfedilmiştir[1149].

[1143] Kul, 246.
[1144] Kul, 246-247.
[1145] Kul, 247. (VGMA. 562-86, 1 Ra 1216, 184, VGMA.559-65, 14 S 1249, 128).
[1146] Kul, 247. (VGMA.559-65, 14 S, 1249, 128).
[1147] Saraç, 274. (BOA. Ev. MH. 1885/)
[1148] Güvelioğlu, 41. (Rize Şer'iye Sicili, 1503, 39).
[1149] Güvelioğlu, 43. (VGM. Arşivi, Defter No: 594, 106, Rize Şer'iye Sicili, 1503, 76)

Dördüncü belgede (1900), köy halkından Kaplanoğlu Hacı Ali Efendi bin Veli'nin köyün Ortaköy-ü Kebir demekle maruf mahallinde yeniden inşa edilen cami için bin kuruşluk vakıf tahsis ettiği bilinmektedir[1150].

1901 tarihli son belgede ise Kaplanoğlu Hacı Ali Efendi bin Veli'nin köyde harap olup yeniden inşa edilen cami için bin kuruş vakfettiği anlaşılmaktadır[1151].

Arşiv kayıtlarından mevcut olan caminin, 1801'de yapılan ve sonrasında yıkılıp ve harap olan yapının yerine, 1897 yılında yapıldığı ve imam atamasının gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2201).**

Foto. 2.2201. Hapinç Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, yol kenarında eğimli bir arazi üzerine medrese katıyla birlikte fevkani olarak inşa edilmiştir. Medrese katı, derinlemesine dikdörtgen planda 10,50 x 9,14 ölçülerinde[1152], cami ise 10,50 x 9,14 m. ebatlarında, 0,75 m. duvar kalınlığında dikdörtgen planda ahşap destekli olarak yapılmıştır **(Çizim 2.544-545)**.

[1150] Güvelioğlu, 44. (VGM. Arşivi, Defter No: 594, 177, Rize Şer'iye Sicili, 1504, 12).
[1151] Güvelioğlu 44. (VGM. Arşivi, Defter No: 594, 177, Rize Şer'iye Sicili, 1504, 59)
[1152] Medresenin plan çizimleri gerçekleştirilirken ölçümlerde yanlışıklar ve tutarsızlıkların olduğu tespit edilmiştir. Yapıyada tekrar gidilemediği için medresenin plan şemasının konulmaması uygun görülmüştür.

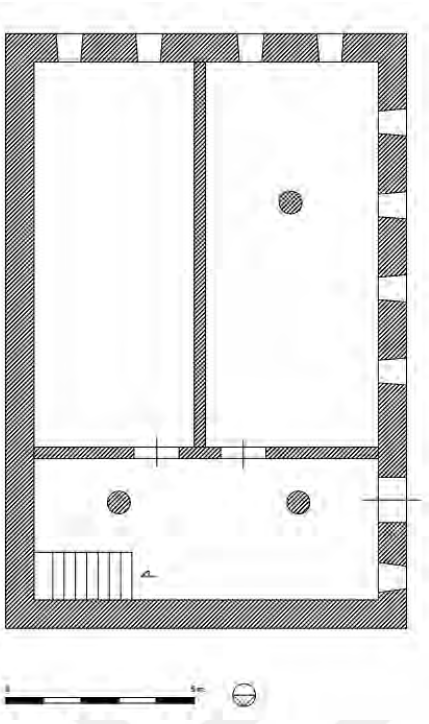

Çizim 2.544. Medrese Planı

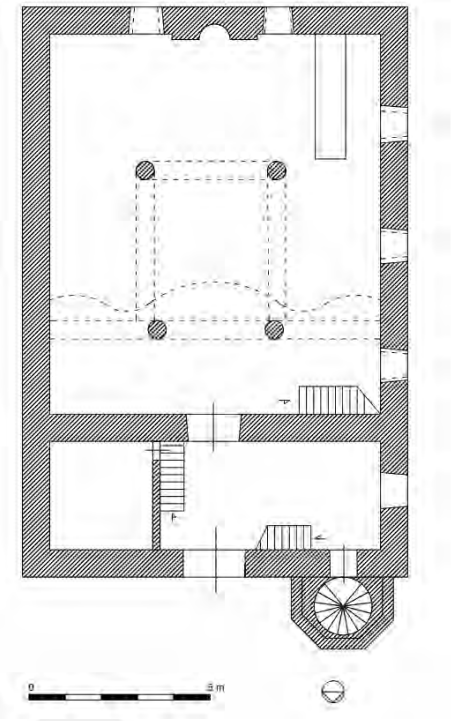

Çizim 2.545. Cami Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarından medrese ve harim katında herhangi bir farklı özellik ile karşılaşılmamaktadır. Ancak, mahfil katının doğu cephesi dışında tamamen ahşapla kaplanmış olması camiye farklı bir kimlik kazandırmakta, bölümün tamamen çalmaboğaz tekniği ile yapılmış olduğu hissini vermektedir. Caminin cephelerinde açılan dikdörtgen söveli pencereler, medrese katıyla birlikte üç katlı bir izlenim sunmaktadır. Medrese katında dokuz (9), camide ise altlı üstlü toplam onbir (11) pencere açıklığı bulunmaktadır.

Caminin kuzeybatısında sonradan eklenen minaresi, çokgen gövdesi ve tek şerefesi ile birlikte beşgen kürsü üzerinde yükselmektedir.

Medrese bölümüne, batı cephenin kuzeyinde açılmış yuvarlak kemerli bir açıklık ile girilmektedir. Kapıdan geçildikten sonra iki ahşap sütunla üst örtünün taşındığı geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun güneyinde ahşap ile bölümlenmiş iki oda yer almaktadır. Bu odalardan doğudaki depo, batıdaki ise çeşitli faaliyetler için kullanılmaktadır. Batı odanın ahşapla kaplanmış duvarları ve mekânın ortasındaki ahşap sütun dikkat çekmektedir.

Koridorun doğusundaki ahşap merdivenle, caminin son cemaat mahalline ulaşılmaktadır ki, buraya kuzeydeki kapı açıklığı ile de erişim sağlanmaktadır. Burası, aslında bir geçiş olarak düşünülmektedir. Mekânın, batısında minareye, doğusunda üst kata ve mahfile çıkış sağlayan merdivenler bulunmakta, güneyindeki kapıyla ise harime erişim sağlanmaktadır.

Harim mekânı oldukça gösterişten uzak mütevazi bir görünüm sergilemektedir. Giriş eksenindeki, üç yönden silmelerle çevrelenmiş sade bir nişten ibaret olan mihrabı, iki pencere arasına konumlandırılmış ve sonradan yeşile boyanmıştır. Mihrabın iki yanındaki ahşap kastanlar minbere ve doğu köşe duvarına kadar uzanmaktadır. Klasik özelliklerdeki ahşap minber, süsleme açısından bir farklılık ortaya koymamaktadır. Bu husus, kastan üzerine oturan konik gövdeli vaaz kürsüsü için de geçerlidir.

İbadet mekanının kuzeyin kaplayan ve kıvrımlı balkon hattıyla iç mekânı canlandıran kadınlar mahfili, iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Kuzeybatıdaki merdivenle çıkılan mahfilin kuzeyindeki kapıdan iki odalı alana da geçilmektedir.

Cami içten, boyanarak mermer izlenimi verilmiş iki ahşap sütun tarafından desteklenen, kare alanlara bölünmüş ahşap tavanla, dıştan ise kırma çatıyla kapatılarak koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2202-2227)**.

Foto. 2.2202. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.2203. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2204. Yapının Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.2205. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.2206. Yapının Minaresi

Foto. 2.2207. Yapının Minaresi

Foto. 2.2208. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.2209. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2210. Geçiş Koridoru

Foto. 2.2211. Medrese Odası

Foto. 2.2212. Medrese Odası

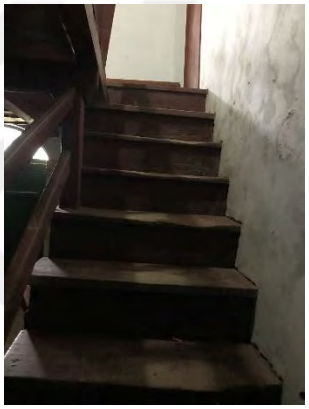

Foto. 2.2213. Son Cemaat Mekânına Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2214. Son Cemaat Mekanı Kuzey Kapısı

Foto. 2.2215. Üst Kat Kuzey Kapısı

Foto. 2.2216. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.2217. Son Cemaat Mekanı

Foto. 2.2218. Harim Mekânı

Foto. 2.2219. Harim Mekânı

Foto. 2.2220. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2221. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2222. Caminin Mihrabı

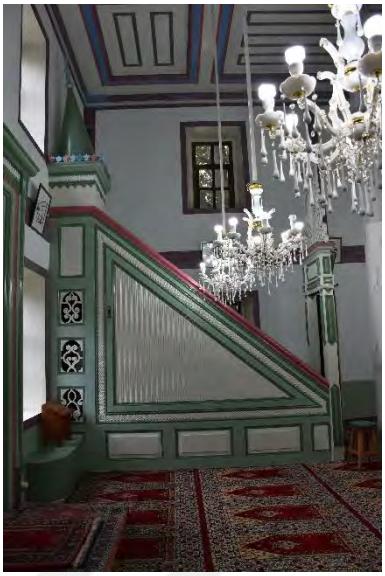

Foto. 2.2223. Caminin Minberi

Foto. 2.2224. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2225. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2226. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2227. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının gerek dış gerekse iç mimarisinde, diğer bölge camilerinde karşılaşıldığı gibi yoğun bir bezeme anlayışı söz konusu değildir.

İç mekandaki en önemli süsleme minberin kapı tacındadır. Tacın merkezindeki güneş kursu örgesi, dıştan "S" ve volütlü kıvrımlarla kompoze edilmiş, bu kıvrımlar yan da ve üstte hilaller ile sonuçlanmıştır **(Çizim 2.546) (Foto. 2.2228).**

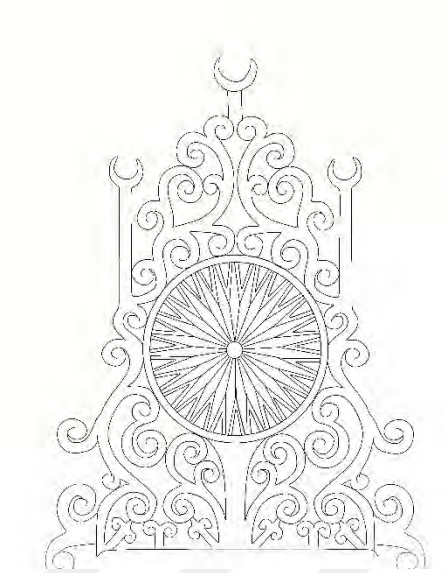

Çizim 2.546. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.2228. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapının medrese ve harim katı yonu taşından yapılmıştır. Mahfil katı ise boğazçalma tekniğindeki ahşap ile kaplanmıştır. Süslemenin görüldüğü kapı tacında da ajur tekniği uygulanmıştır.

2.9.13. Cimil Baş Köyü Camii

Katalog No: 84

Çizim No: 2.547-549

Fotoğraf No: 2.2229-2265

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı Cimil'de, Baş Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.83).**

Harita 2.83. Cimil Baş Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.733543-40.783418

İnceleme Tarihi: 24.08.2019

Tarihçesi: Caminin, belirli yerlerinde dört farklı kitabe bulunmaktadır. Bu kitabeler taşa kazınmak suretiyle özensiz bir şekilde işlendiği için bazı kelimeler, tam anlamıyla çözümlenememiştir. Ancak dört kitabede de *1315/1897* yılı sabittir.

Yapının kuzey cephesinin doğusunda ve üst kısımda bulunan birinci yazıtta, *"Bismillahirrahmanirrahim İnna fetahna leke fethan mübina 1315/1897"*, aynı yerde, alt kısımda bulunan yazıtta; *"……. Amme sene 1315/1897"*, batı duvarın kuzeyideki üçüncü yazıtta *"…Allah….Osman sene 1315/1897"* ve yine aynı yerdeki son yazıtta *1315/1897* bilgileri geçmektedir **(Foto. 2.2229-2232)**.

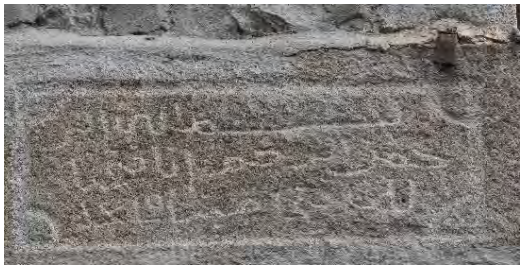

Foto. 2.2229. Birinci Kitabe

Foto. 2.2230. İkinci Kitabe

Foto. 2.2231. Üçüncü Kitabe

Foto. 2.2232. Dördüncü Kitabe

Bölge ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda caminin yapım tarihi için herhangi bir kaynak verilmeksizin 1692 olarak gösterilmiştir[1153].

Arşiv belgelerinde, Hacı Osman Ağa Camii ismiyle geçen eserin bu yapı olduğunu kabul edildiğinde caminin, Hacı Osman Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca hurufât deftelerinde ilk olarak bu camiye 1781'de rastlanmakta ve imamı olan Osman'ın ölümünden sonra oğlu Mustafa'nın geçtiği de açıkça belirtilmektedir[1154].

Osmanlı belgelerinde, yapı ile ilgili ilk bilgilere 1835 yılında rastlanmaktadır. Kayıtta, "*Başköy Camisi'nin Başköy'de ikamet eden Tevetoğlu Hacı Mehmet tarafından yapıldığı, oğlunun, oğlunun, oğlu Osman'ın oğlu İbrahim'e tevcih*" edildiği yer almaktadır[1155].

[1153] İhsan Topaloğlu, *Rize/Pazar (Athena) Tarih,* Sonhaber Yayınları, Trabzon 2012, 85.
[1154] Kul, 246. (VGMA. 1151-111, B 1195, 243)
[1155] Saraç, 266. (BOA. C. EV, 167/8310).

1898 tarihli bir diğer vesikada, *Başköy halkından Kumbasaroğlu Mahmud Efendi bin Süleyman'ın köy camisinde imam ve hatip olması nedeniyle bu vazifelere istinaden almış olduğu bin sekiz yüz kuruş vakfı. Bu paranın senelik neması aynı caminin sıbyan muallimine verilmek üzere vakfetmiştir*[1156].

Yapı ile ilgili son kayıtta ise 1910 yılında adı geçen camiye Süleymanoğlu Hafız Osman Efendi tarafından bin beş yüz kuruş nakit para vakfettiği tespit edilmiştir[1157].

Sonuçta, farklı tarihli belge, kaynaklar ve yapı üzerindeki kitabelere göre Osman adının sabit bir şekilde hem kitabesinde hem de kayıtlardaki isimlerle uyuşması Hacı Osman Ağa Camii olarak nitelendirilen yapı olduğunu düşündürmektedir. Aynı zamanda Osman adının geçtiği bir kayıda Orta Köy Camii'nde rastlanılmamaktadır.

İnşa tarihi ile ilgili olarak 1781'de kayıt altına alınan caminin, vesikalarda geçen anlatımlara istinaden, bu tarihten önce inşa edildiği kesindir. Fakat, 1692'lere kadar götürülebilecek bir delil söz konusu değildir. Bununla birlikte bölge için sürekli yıkılıp yeniden yapılma durumu oldukça yaygındır. Bu sebeple caminin dip tarihini saptamak oldukça zordur. Osmanlı belgesindeki ilk bilgilere ise 1835'te rastlanması ve cami banisinin isminin değişmesi, eserin yeniden yapıldığına işaret etmektedir. Nitekim bu olay 1315/1897 yılında tekrar edilmiştir. Bunun en büyük kanıtı, yapının mimari ve süsleme özelliklerinin hem Orta Köy Hapinç Camii hem de Yağcılar Camii ile benzer olmasıdır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2233)**

[1156] Güvelioğlu, 43. (Rize Şer'iye Sicili, 1503, 77)
[1157] Saraç, 266. (VMGA. Nr. 599/274, 231).

Foto. 2.2233. Cimil Baş Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, kuzey güney istikatinde uzanmakta olup iki katlı bir tasarıma sahiptir. Medrese olarak kullanılan alt kat ve cami, derinlemesine dikdörtgen planda, 13,96 x 13,48 m. ölçülerinde 0,70 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.547-548).**

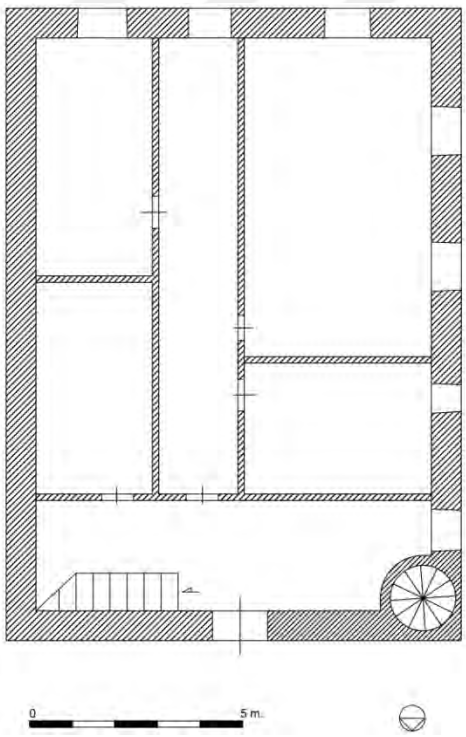

Çizim 2.547. Medrese Planı

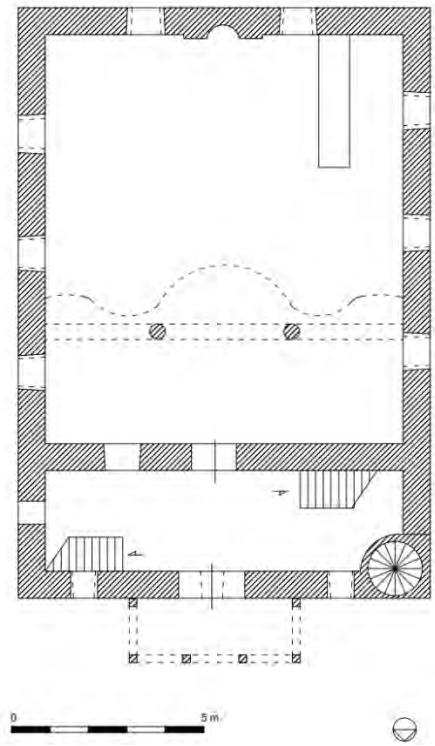

Çizim 2.548. Cami Planı

Yapı birbirini tekrar eden bir cephe anlayışı yansıtmakla birlikte cepheleri hareketlendiren açıklıklarda farklı bir dizilimle karşılaşılmaktadır. Dört katlı bir görünüm sergileyen güney cephenin, en alt katındaki kapı açıklığı, gasılhanenin giriş kapısıdır. Bunun üzerinde bulunan dikdörtgen söveli yedi (7) pencereden üçü medreseye, diğer dördü ise camiye aittir. Medresenin doğusu sağır bırakıldığı için bu yönde sadece iki kat olarak yerleştirilmiş harimi aydınlatan altı (6) pencere yer almaktadır. Batı cephede cami, medreseyle birlikte bir bütünlük sağlamakta ve simetrik açılan üç katlı pencereye rastlanmaktadır. Son olarak kuzeyde ise camiye ait iki katlı pencere sistemi görülmektedir.

Bölge halkına göre caminin kuzeybatı köşesine 1949 yılında inşa edilen minarenin kaidesi, beden duvarlarıyla kaynaşmış, tek şerefeli gövdesi ise çatı üzerinden yükselmiştir.

Medrese katına kuzeyde, zemin seviyesinin altında kalan ve bir merdivenle inilen eyvan tarzındaki bir kapıyla girilmektedir. Kapıdan sonra enine düzenlenmiş dikdörtgen bir mekâna ulaşılmaktadır. Mekânın kuzeydoğusunda, caminin son cemaat yerine çıkış sağlayan merdivenleri, doğusunda abdest alma birimi, güneyinde ise iki kapı açıklığı yer almaktadır. Birinci açıklık ile depoya, ikinci açıklıkla derinlemesine uzanan dikdörtgen koridora geçilmektedir. Koridorun batısında iki oda, doğusunda ise yine odunlukla beraber iki oda bulunmaktadır. Toplamda dört odası bulunan medresenin, kuzeybatıdaki mekânının içerisindeki banyo bu bölge için tekil örnek olmasıyla dikkate değerdir.

Caminin, sonradan eklenmiş olan iki katlı son cemaat mekânına hem medrese katından hem de kuzeyde yöndeki, iki yönlü merdivenden çıkılan düz lentolu bir kapı ile geçilebilmektedir. Son cemaat mekânının batısında üst kata ve mahfile çıkış sağlayan merdivenler, güneyinde ise harim mekanına erişim sağlayan sade bir kapı vardır.

Harim mekânının sadeliği ve tasarımı, Hapinç Camii ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Kıbleyi gösteren sade mihrap nişi, iki yönden sütuncelerle, en dıştan ise silmelerle sınırlandırılmıştır. Mihrabın iki yanında uzanan kastanlar batıda, klasik özellikteki ahşap minberle bölünmektedir. Doğuda ise duvar köşesine kadar devam etmekte ve üzerine konik gövdeli vaaz kürsüsü oturmaktadır.

İbadet mekanına kıvrımlı balkon hattıyla canlılık kazandıran kadınlar mahfili, iki ahşap sütun tarafından desteklenmektedir. Mahfile, son cemaat mekanının batısındaki

merdivenle ulaşılmaktadır. Merdivenlerde çıkıldığında önce çeşifli faaliyetler için ayrılmış odalara daha sonra ise mahfile geçilmektedir.

Cami, dıştan kırma çatı, içten ise ahşap tavanla örtülmüştür **(Foto. 2.2234-2264)**.

Foto. 2.2234. Yapının Güney Cephesi

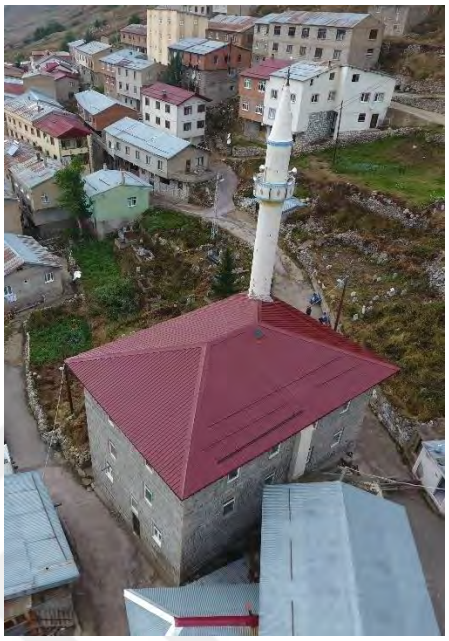

Foto. 2.2235. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2236. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.2237. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.2238. Yapının Kuzeybatı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2239. Yapının Kuzey Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2240. Yapını Kuzey Cephesi

Foto. 2.2241. Giriş Kapıları

Foto. 2.2242. Medrese Geçiş Alanı

Foto. 2.2243. Abdest Alma Birimi ve Odunluk Kapısı

Foto. 2.2244. Medresenin Koridoru

Foto. 2.2245. Medresenin Koridoru

Foto. 2.2246. Banyo Dolabının Bulunduğu Oda

Foto. 2.2247. Banyo Dolabı

Foto. 2.2248. Medresenin Güneybatıdaki Odası

Foto. 2.2249. Medresenin Güneybatıdaki Odası

Foto. 2.2250. Medresenin Güneydoğu Odası

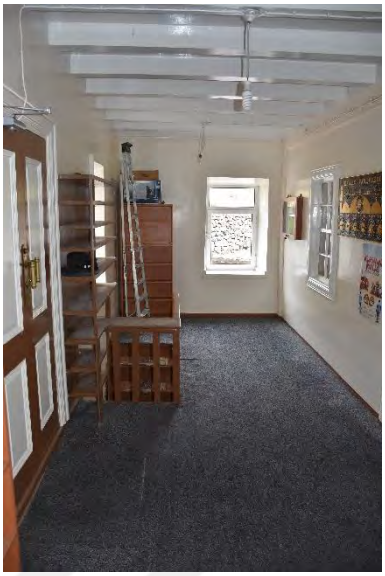

Foto. 2.2251. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.2252. Son Cemaat Mekânı

Foto. 2.2253. Harim Mekânı

Foto. 2.2254. Harim Mekânı

Foto. 2.2255. Harim Mekânı

Foto. 2.2256. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2257. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2258. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2259. Caminin Minber

Foto. 2.2260. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2261. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2262. Üst Kat Odası ve Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2263. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2264. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin hem iç hem dış mimarisi gösterişten uzak yalın bir anlatım diline sahiptir. İbadet alanına tezyinatıyla kısmen hareketlendiren tek mimari öğe minber kapı tacıdır. Tacın merkezindeki güneş kursu, dıştan "S" ve volütlü kıvrımlarla desteklenmiş, bu kıvrımlar yan da ve üstte hilaller ile sonuçlanmıştır **(Çizim 2.549) (Foto. 2.2265)**.

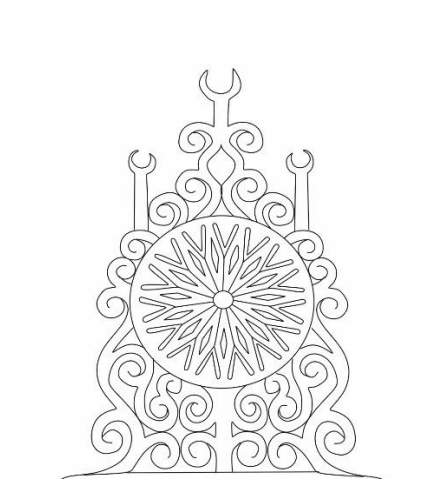

Çizim 2.549. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.2265. Minber Kapı Tacı Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapının beden duvarları yonu taşından, kapı ve kemer açıklıkları ise kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Süslemede ise ajur tekniği kullanılmıştır.

2.9.14. Güney Mahalle Aşağı Camii

Katalog No: 85

Çizim No: 2.550-557

Fotoğraf No: 2.2266-2294

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı Güney Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.84).**

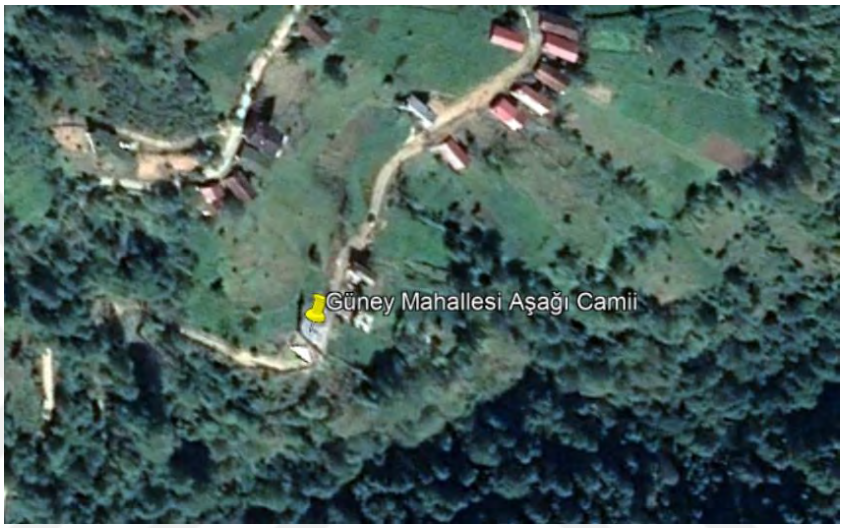

Harita 2.84. Güney Mahallesi Aşağı Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.789776, 40.553990

İnceleme Tarihi: 31.08.2019

Tarihçesi: Aşağı Camii, beden duvarı, mahfil taşıyıcı sütunu ve minberinde olmak üzere üç kitabeye sahiptir. Doğu duvarda yer alan ve sadece tarihten ibaret olan yazıtta *1316/1898,* taşıyıcı sütunda "*Sahib Ali Bey",* minber kapısında ise *"Amele Halil Usta 1319/1901"* bilgileri yer almaktadır. Kitabeler dışında eser ile ilgili bir vesika bulunmamaktadır **(Foto. 2.2266-2268)**.

Kitabedeki bilgilerden hareketle caminin, bölge halkından Ali Bey isimli bir hayır sever tarafından 1898 yılında inşa edildiği, 1901 yılında ise Halil Usta tarafından ahşap işlerinin yapıldığı ve minberinin eklenildiği düşünülmektedir.

Foto. 2.2266. Doğu Duvardaki Tarih

Foto. 2.2267. Taşıyıcıdaki Kitabe

Foto. 2.2268. Minber Kitabesi

Usta Adı veya Usta Grubu: Amele Halil Usta

Bugünkü Durumu: Cami, 2006 yılında restore edilerek ibadete açılmıştır **(Foto. 2.2269)**.

Foto. 2.2269. Caminin Genel Görüntüsü

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazide subasman üzerine inşa edilen cami, derinlemesine dikdörtgen planlı, 6,60 x 5,40 m. ölçülerinde 0,30 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.550)**.

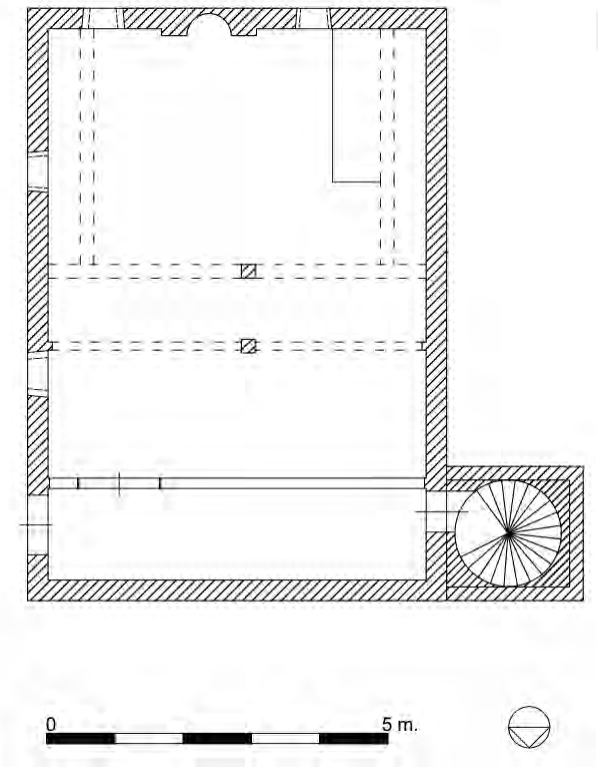

Çizim 2.550. Güney Mahalle Aşağı Camii Planı

İmam evi ile birlikte bir bütünlük teşkil eden caminin beden duvarları, farklı bir mimari unsur ortaya koymamakta, birbirini tekrar etmektedir. Cephelere hareketlilik kazandıran tek unsur ise güney ve doğu yönde açılan çift katlı dikdörtgen pencere sistemidir.

Caminin kuzeybatı köşesine sonradan eklenen minaresi, kare kaideli, yivli gövdeli ve tek şerefelidir.

Yapının doğu cephesinin kuzeyinde yer alan bir kapı açıklığı ile geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Batısında minare kapısı bulunurken bu koridor harimden perde duvar ile ayrılmaktadır. Bölge yapılarında böyle bir durum ile karşılaşılmadığı için eserin kuzey duvarının sonradan yıkıldığı ve bu yönde genişletildiği düşünülmektedir.

Harim mekanına, orijinal bezemeleriyle yapının tarihi geçmişini vurgulayan ahşap kapıyla geçilmektedir. İç mekânda belirli yüksekliğe kadar ahşap ile kaplanan beden duvarları yalın bir anlayışa sahiptir. Güneyde iki pencere arasına konumlandırılmış olan mihrap nişi, bölgenin genel karakteristiği olan aşağıdan yukarı doğru daralan bir form ortaya koymaktadır. Vaaz kürsüsü bulunmayan ibadet alanının, güneybatısında yer alan klasik özelliklerdeki ahşap minberi süslemeleriyle dikkat çekmektedir.

İbadet mekanının kuzeyinde bulunan kadınlar mahfili, iki kanattan kıble duvarına kadar uzanarak harimi "U" biçiminde sarmakta ve arka arkaya konumlandırılmış iki sütun tarafından taşınmaktadır. Mahfile çıkış merdivenleri, ibadet alanında veya giriş koridorunda olmayıp imam evine giriş sağlayan bölümde olması yapının kuzeyindeki özgünlüğünün değiştiğine kanıt olarak sunulmaktadır.

Cami, içten ahşap tavanla, dıştan ise kırma çatıyla kapatılmıştır **(Foto. 2.2270-2287)**.

Foto. 2.2270. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2271. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2272. Caminin Minaresi

Foto. 2.2273. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2274. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2275. Giriş Kapısı

Foto. 2.2276. Geçiş Koridoru

Foto. 2.2277. Harim Mekanı

Foto. 2.2278. Harim Mekanı

Foto. 2.2279. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.2280. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.2281. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2282. Caminin Minber

Foto. 2.2283. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2284. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2285. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2286. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2287. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir tezyinat görülmemesine rağmen iç mekânda, giriş kapısından başlayan süsleme anlayışı minber, mahfil ve tavanda kendine uygulama alanı bulmuştur.

İbadet alanına giriş sağlayan dikdörtgen söveli, yuvarlak kemerli ve iki kanattan müteşekkil olan kapının kanatları, üçer panoya taksim edilmiştir.

Alt panoyu, gövdesi ve yapraklarıyla birlikte verilen ay çiçeği motifi, ikinci panoyu, bir dal üzerinde yer alan lale ve gülbezeklerden oluşan kompozisyonlar dekore etmektedir.

Üçüncü pano ise yuvarlak kemere göre dizayn edilmiş bir çerçeveye sahip olup çerçevenin ana çizgileri alt kısımda düğüm yapmakta, geometrik çizinin içi ise tekrardan düğüm örgesi ile dolgulanmaktadır.

Kapının, kemer köşe boşukları ve dikdörtgen panosu lale ve gülbezeklerle, kapıyı saran bordür ise lale geçmelerle hareketlendirilmiştir **(Çizim 2.551) (Foto. 2.2288)**.

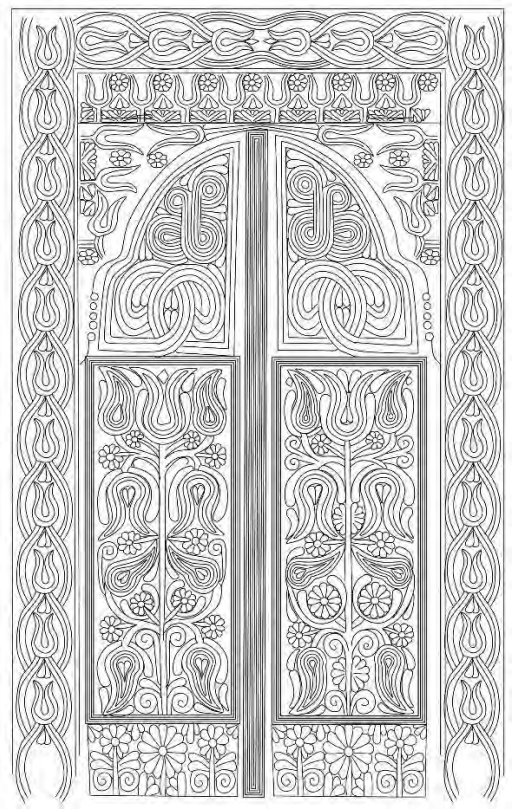

Çizim 2.551. Kapı Süslemesi

Foto. 2.2288. Kapı Süslemesi

İç mekânda süslemesiyle ilgi çeken en önemli mimari öğelerin başında minber gelmektedir. Minberin, üçlü zencerek geçmeyle doldurulan kapı sövesinin, yuvarlak kemer boşlukları lale ve gülbezeklerle donatılmaktadır. Sövenin üzerinde yükselen tac, farklı tipte bir tasarım ortaya koymaktadır. İki dairesel form yapıp üstte laleler ile sonuçlanan silmenin, birinci boşluğunda "C" geçme, ikinicisinde ise Mührü Süleyman yer almaktadır. Kompozisyonun sınır hattı iki yandan dalga motifleriyle ve stilize ejder figürüyle belirlenmektedir **(Çizim 2.552) (Foto. 2.2289)**.

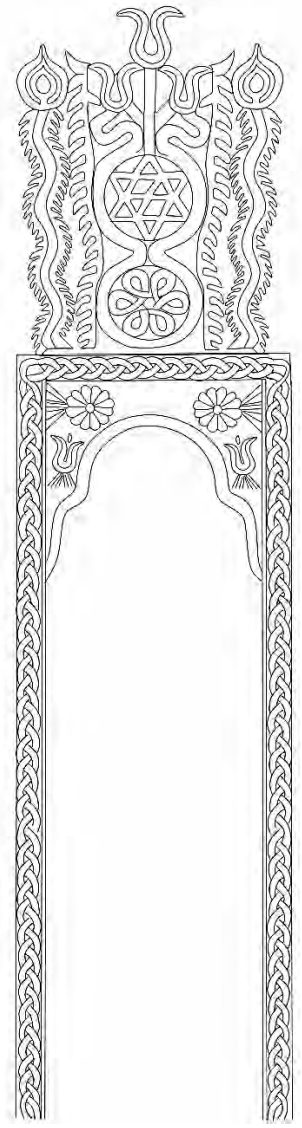

Çizim 2.552. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2289. Minber Kapı Süslemesi

Minberin cephesinde süpürgelikle aynalığın birleştiği ve aynı desenlerin kullanıldığı bir anlatım dili söz konusudur. Yuvarlak tepelikli, pencere çerçevesi tipindeki sekiz pano ve üç serbest süsleme tamamen lale motifleriyle kompoze edilmiştir. Uyum içerisindeki bu kompozisyon anlayışı, üstte gülbezekle birlikte düğüm geçmenin yer aldığı bezemeyle bozulmuştur.

Korkuluk bölümü, üçlü zencerek geçmeyle alttan sınırlandırılmış "S" kıvrımlarından oluşmuştur. Söveden korkuluğa geçişi estetik bir hale getiren köşebent ise "S" geçme, Mührü Süleyman ve volütlü kıvrımlarla bezenmiştir.

Köşk bölümünde, minberin genel süsleme programı devam etmektedir. Bu alana "S", ikili ve üçlü geçmeler ile mukarnas dizisi işlenmiştir.

Köşk altı bölümü, kıvrımlı akant yapraklarının yoğun olarak işlendiği br kompozisyon sunar. Üstte ve altta çerçeve içerisine alınan süsleme alt panoda gülbezekle belirlenmiş, bütün kompozisyonun sınırı ise yan taraftan üçlü zencerek geçme ile çizilmiştir **(Çizim 2.553) (Foto. 2.2290)**

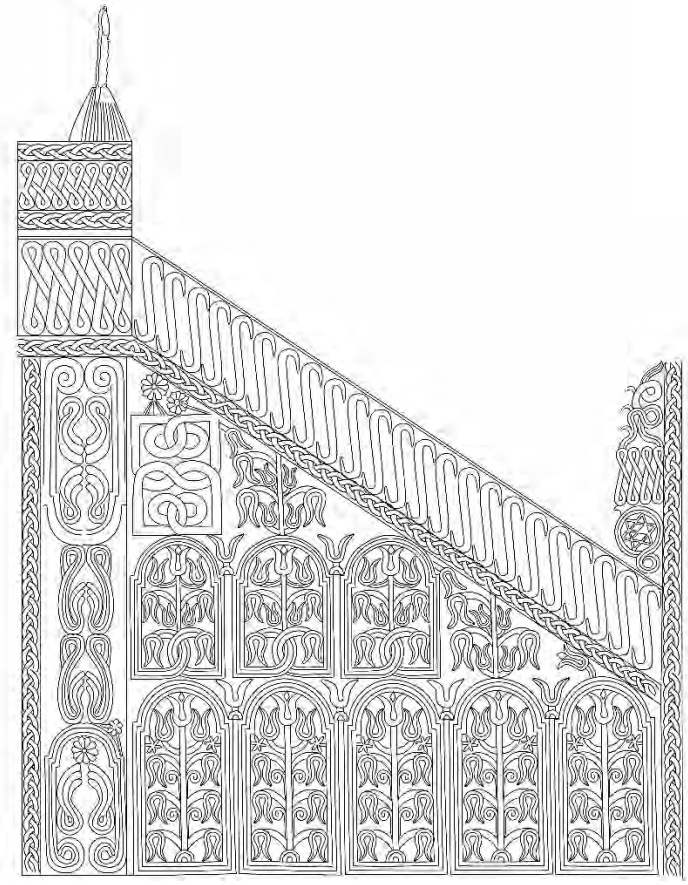

Çizim 2.553. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.2290. Minber Cephe Süslemesi

İbadet alanını üç yönden saran ve ahşap sütunlar tarafından desteklenen mahfil kirişi ve korkuluklarındaki bezeme programı bölgeki süslemelerin tekrarı niteliğindedir. Taşıyıcıda ve kirişte yer alan karşılıklı konumlandırılmış ve birbiri ile bağlantılı koç boynuzlarına, üstte sırasıyla halat örgü, üçgen, diş sırası, badem geçme, boğumlu tornalar ve ikili zencerek geçme eşlik etmektedir **(Çizim 2.554-555) (Foto. 2.2291-2292)**.

Çizim 2.554. Ahşap Sütun Süslemesi

Foto. 2.2291. Ahşap Sütun Süslemesi

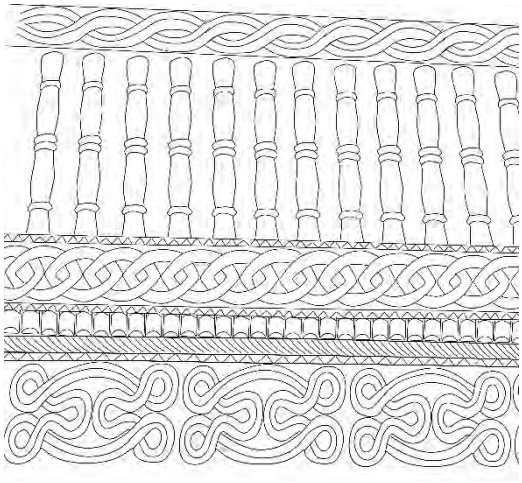

Çizim 2.555. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu

Foto. 2.2292. Mahfil Kiriş ve Korkuluğu

Mahfil balkonun altında bitkisel ve geometrik süsleme bir ahenk içerisinde işlenmiştir. Merkezde yer alan ve bir çember ile kuşatılan "C" geçme, yıldız örgeleriyle madalyon halini almıştır. Bu madalyonun iki yanında, içi dalga motifleriyle, uç kısımları yıldızla, ortası ise çarkıfelekle doldurulmuş "C" kıvrımı, kurgusuyla daha önce karşılaşılmayan bir biçimdedir. "C" nin uçlarından çıkan iki silme, birbirini çapraz keserek içi gülbezekle dolgulanmış dairesel bir kıvrım yapmaktadır. Kompozisyon, aralara serpiştirimiş yıldız, gülbezek ve üçgen silmelerle belirlenmiş ve kıvrımlı bir dal ile nihayetlendirilmiştir **(Çizim 2.556) (Foto. 2.2293)**.

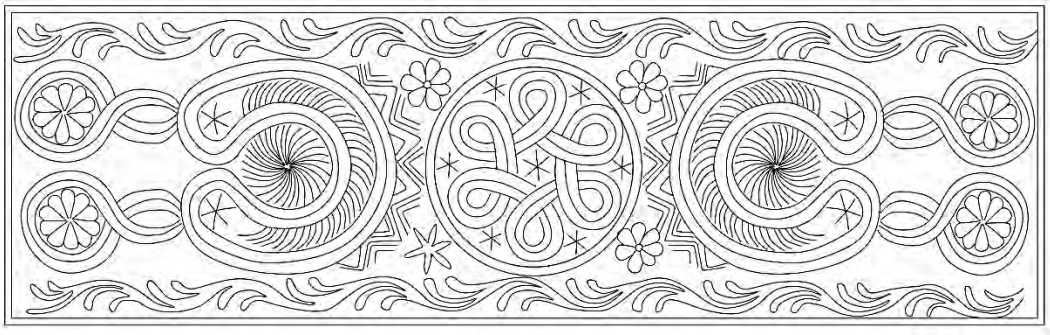

Çizim 2.556. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.2293. Mahfil Balkon Süslemesi

Caminin özgünlüğü vurgulayan son bezeme alanı, ahşap tavandır. Kare içerisine alınan tavan göbeğinde yer alan madalyonun merkezindeki sarkıta, dairesel olarak üç kademeli olarak dizilen akantlar formuyla stilize hayat ağacını yansıtmıştır Madalyon, iç yüzeyinde "C"lerin yer aldığı sekizgenle çevrelenmiştir. Sekizgenin dört köşesine işlenen fiyonk ve yıldızlar alanı karaye dönüştürmüştür. Kareyi saran bordürde ise "C" geçmeler kompozisyonu tamamlamıştır **(Çizim 2.557) (Foto. 2.2294)**.

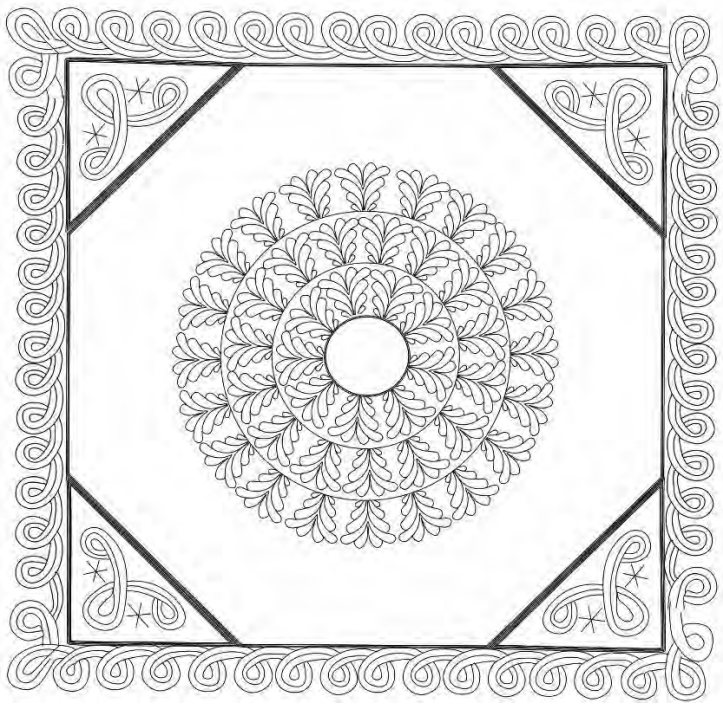

Çizim 2.557. Ahşap Tavan Süslemesi

Foto. 2.2294. Ahşap Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Tamamen yonu taşından inşa edilen caminin minaresi betornarmedir.

Ahşap üzerine gerçekleştirilen süslemelerde ise kapı kanatlarında oyma, minberde oyma ve ajur, mahfilde oyma, tavanda ise çakma ve oyma tekniklerinin bir arada kullanıldığı görülmektedir.

2.9.15. Çiçekli Köyü Merkez Camii

Katalog No: 86

Çizim No: 2.558-561

Fotoğraf No: 2.2295-2317

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı olan ve kayıtlarda eski adı Anzer[1158] veya Anzer-i Süfla olarak geçen Çiçekli Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.85)**.

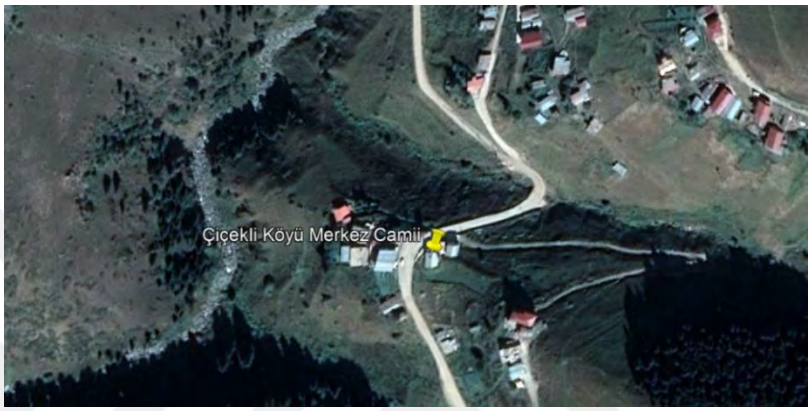

Harita 2.85. Çiçekli Köyü Merkez Camii (Google Earth)

Koordinatları: 40.625047, 40.543339

İnceleme Tarihi: 23.08.2019

Tarihçesi: Cami giriş kapısı kemeri üzerindeki tarihe göre 1318*/1900* yılında inşa edilmiştir. Kapının sağındaki mermer üzerine işlenmiş Türkçe tanıtım levhasında yapı 1799 yılında yapılmış ve 1899'da onarım görmüştür **(Foto. 2.2295-2296)**.

Foto. 2.2295. Kapı Kemerindeki Tarih

Foto. 2.2296. Mermer Levha

[1158] Yıldız, 45.

Yapı ile ilgili iki vesikaya ulaşılmıştır. Birinci belgede, "*Anzer-i Süfla Köyü Beşaretli Mahallesi'nden Camandanoğlu Mehmed Dursun Efendi bin Ömer Ağa'nın bir kuruş vakfı. Bu paranın senelik nemasından üç yüz kuruş mahalledeki eski caminin hatibine verilmek üzere 1879 yılında vakfedilmiştir".*

İkinci kayıtta, 1901 tarihli olup *"Anzer-i Süfla Köyü'nden Kangeloğlu Kahraman bin Hacı Ali, Alamanoğlu Ali bin Yahya, Delibaltaoğlu Ali bin Yakub ve Mollaosmanoğlu Mustafa bin Ahmed'den her birinin dört yüz kuruştan toplam bin altı yüz kuruş vakfı. Bu paranın senelik neması köyde önceden inşa olunmuş mescidin imam ve hatiplerine verilmek üzere vakfedildiği"* bilgisi geçmektedir.

Sonuç olarak kitabede geçen 1318/1900 tarihinden önce bölgede bir caminin varlığı *"önceden inşa olunmuş, eski camii*" gibi kelimelerden açıkça anlaşılmaktadır. Ancak, 1799 tarihine kadar indirilebilecek bir delil söz konusu değildir. Bölgede yıkılıp yeniden inşa edilen camilere sıkça rastlandığı için burada da söz konusu olabilir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2297).**

Foto. 2.2297. Çiçekli Köyü Merkez Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir topoğrafya üzerine inşa edilen cami, derinlemesine dikdörtgen planda, 7,31 x 6,38 m. ölçülerinde ve 0,50 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir. Son cemaat yerinin derinliği ise 1,66 m.'dir **(Çizim 2.558)**.

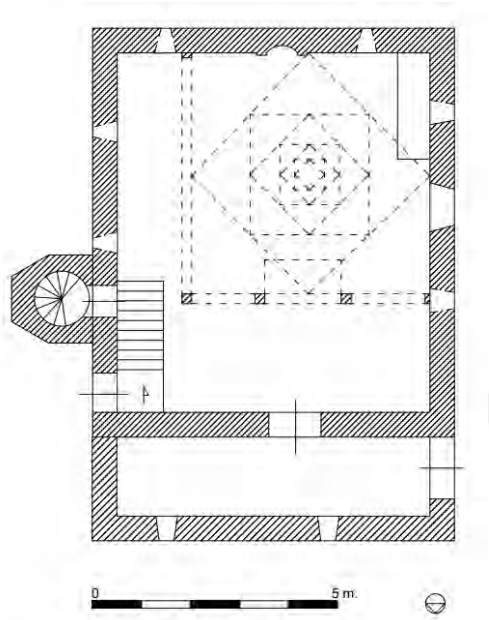

Çizim 2.558. Çiçekli Köyü Camii Planı

Caminin birbirine yakın cephe anlayışında kuzeydeki son cemaat yerinin ikinci katının ahşaptan yapılması ile bu yönde hareketli bir görünüm elde edilmiştir.

Yapının cephelerinde simetrik bir pencere dağılımının olmadığı görülmektedir. Güneyde, kuzeyde ve doğuda ikişer, batıda ise üç yuvarlak kemerli pencere açıklığı harim mekanının ışık almasını sağlamaktadır. Ahşap perde üzerine açılan dikdörtgen söveli dört pencere ise ikinci katı aydınlatmaktadır.

Caminin doğu duvarının ortalarına konumlandırılan silindirik gövdeli, tek şerefeli minaresi, beşgen kürsü üzerinden yükselmektedir.

Son cemaat yerine, kuzeybatı köşedeki yuvarlak kemerli kapıyla geçilmektedir. Minimal ölçülerdeki son cemaat yeri, harim mekânından ahşap duvar ile ayrılmıştır. Bu duvar üzerinde açılan dikdörtgen söveli sade bir kapıyla harim mekanına ulaşılmaktadır. Gösterişten uzak yalın bir görünüme sahip olan ibadet mekanındaki mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralan bir form yansıtmaktadır.

Mihrabın, batısındaki ahşap minberin süpürgelik bölümü olmamasına karşılık süsleme açısından özgünlüğünü korumaktadır. Aynı durum doğudaki dikdörtgen kesitli vaaz kürsüsü için geçerli değildir.

Harimi "L" biçiminde saran kadınlar mahfiline, minarenin kuzeyinde kapı vasıtasıyla çıkılmaktadır. Kare kaideli ve başlıklı, silindirik gövdeli beş ahşap sütun tarafından ağırlığı karşılanan mahfilin, "L" formunu doğu kolu meydana getirmektedir.

Cami, dıştan kırma çatıyla, içten ise bölgede tekil bir örnek olan kırlangıç örtü ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2298-2314)**.

Foto. 2.2298. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2299. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2300. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2301. Caminin Doğu Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2302. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.2303. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2304. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.2305. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2306. Harim Mekânı

Foto. 2.2307. Harim Mekânı

Foto. 2.2308. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2309. Caminin Minberi

Foto. 2.2310. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2311. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2312. Kadınlar Mahfili “L” Kolu

Foto. 2.2313. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2314. Kırlangıç Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin bütün süsleme programları iç mekânda minber ve mahfil balkonunda toplanmıştır.

Minberin, iki kanatlı kapılarının üzeri balık ve yıldız örgeleriyle dekore edilmiştir. Kapının yuvarlak kemeri, dört kollu yıldız ve üçgen dolgularla belirgin hale getirliken kemer köşeleri prizmal üçgenlerle donatılmıştır. Kapının tacı ise dairesel geçmelerle hareketlendirelerek dikey bir kompozisyon oluşturulmuştur. Bu kompozisyon, üzerine prizmal üçgenlerin işlendiği dikdörtgen kapı sövesi ile sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.559) (Foto. 2.2315)**.

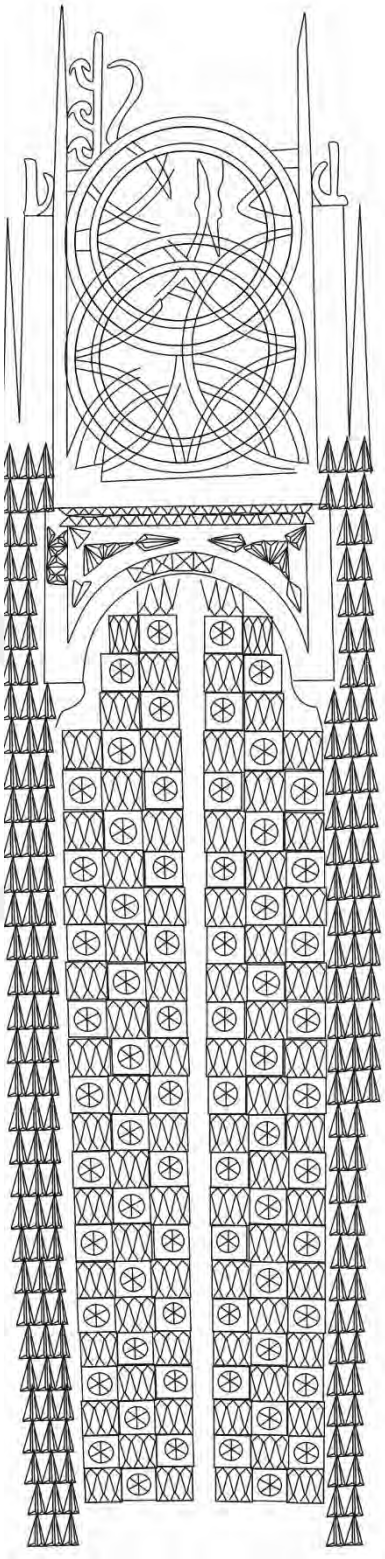

Çizim 2.559. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2315. Minber Kapı Süslemesi

Minber aynalığı, süpürgelik kısmını da içerisine alan ve dikey bir geometrik tasarım sergilemektedir. Bu tasarımı yedi sıra prizmal üçgenler, altı sıra ise içi üçgenli, uçları ise yıldızlı "C" kıvrımlar kompoze etmektedir.

Korkuluk bölümü, iki sıra boğumlu tornalarla, iki sıra yıldız ve üçgenlerle kurgulanmış ve kapı sövesinden başlayarak köşkün altına kadar devam etmiştir. Köşkte yıldızlar, köşk altında ise yine benzer süslemelerle birlikte dekoratif açıklıklar yer almıştır **(Çizim 2.560) (Foto. 2.2316).**

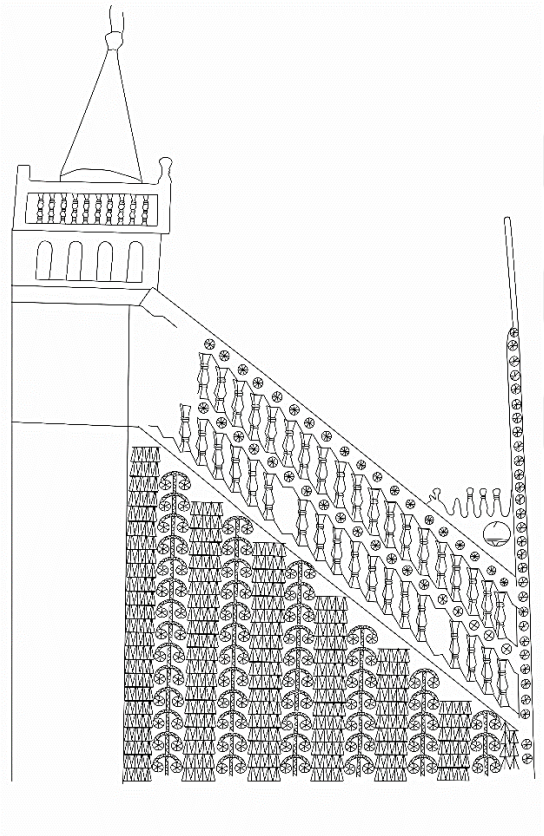

Çizim 2.560. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.2316. Minber Cephe Süslemesi

Harimi hareketlendiren mahfil balkonunda ise kuşaklar halinde bezemeler söz konusudur. Bunlar arasında, balık, halat örgü, balık sırtı, damla ve papyon geçmeler bulunurken, içi üçgenle dolgulanmış kıvrımlı bir hattın, birbirine yakınlaşıp uzaklamasıyla oluşan iç ve dış boşluklarına yıldızlar tatbik edilerek kompozisyon nihayetlendirilmiştir **(Çizim 2.561) (Foto. 2.2317)**.

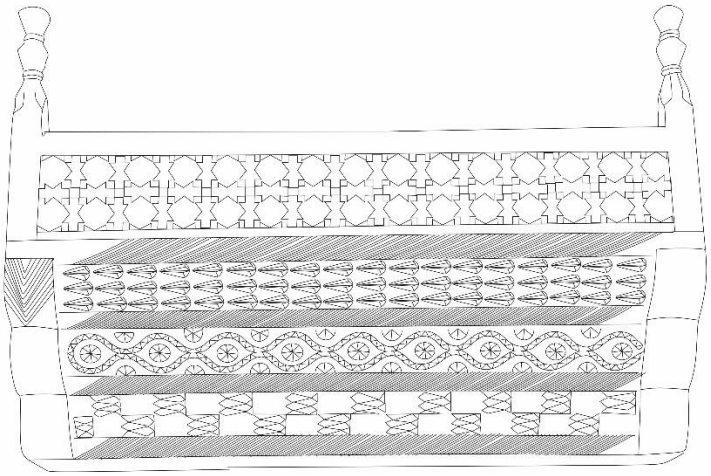

Çizim 2.561. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.2317. Mahfil Balkon Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin hem iç hem dış duvarları sıvanıp boyandığı için tam anlamıyla inşa malzemesi tespit edilememiştir. Ancak bölgedeki diğer yapılarda göz önüne alındığında kaba yonu yaşından yapılmış olması muhtemeldir. Son cemaat yerinin ikinci katı ise tamamen ahşaptan çalmaboğaz tekniği ile inşa edilmiştir.

İbadet mekanını hareketlendiren süslemelerde ise gerek minberde gerekse mahfilde oyma kabartma ile birlikte ajur tekniği kullanılmıştır.

2.9.16. Bayırköy Ekşioğlu Camii

Katalog No: 87

Çizim No: 2.562-571

Fotoğraf No: 2.2318-5356

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesinde, eski adı Koylav olan Bayırköy'de yer almaktadır **(Harita. 2.86)**.

Harita 2.86. Bayırköy Ekşioğlu Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.7524-40.5865

İnceleme Tarihi: 24.08.2019

Tarihçesi: Bölgenin önemli eserlerinden birisi olan yapı, dört farklı kitabeye sahiptir. Birinci kitabe, medrese penceresinin üzerinde olup on iki satırdan oluşmaktadır **(Foto. 2.2318).**

Foto. 2.2318. Medrese Penceresi Üzerindeki Kitabe

Kitabe metni;

La ilahe İllallah Muhammed Resulullah

Galellahü teala selamun aleyküm tıbtüm fedhuluha halidin

Ehli kurye rahı hayra ettiler gayret hemin

Ta temelden yaptılar bu camii gayet emin

İnnema Ya'mur ile amil olup bilittifak

İldiler sarfı kudreti can ve dilden aferin

Haşreden eshab hayrı ede mesrur bermeram

Muzahher lutfü inayet kıl ya ilahel alemin

Maksadım bir taşla Hakka tevessül eylemek

Ol sebepten ba ki yardım ile Rabbi main

Gelse? Bir tarih cevher yazsa? Nahif çok seza

İzni yezdan ile yapıldı bu camii pek metin

Sene 1317/1899

İkinci kitabe, caminin ahşap giriş kapısı kanatlarına üç (3) satır halinde işlenmiştir **(Foto. 2.2319)**.

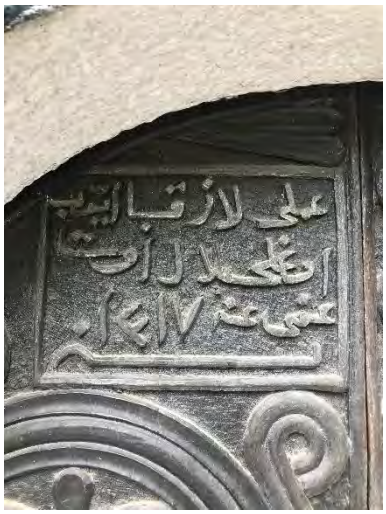

Foto. 2.2319. Kapı Kanatlarındaki Kitabe

Kitabe metni;

Amele Laz Kaba Eyyüb

Oğlu Bilal Usta

Afeya anh sene 1317

Üçüncü kitabe, cami giriş kapısının üzerine on iki satır olarak mermere yazılmıştır **(Foto. 2.2320)**

Foto. 2.2320. Cami Giriş Kapısı Üzerindeki Kitabe

Kitabe metni.

La ilahe İllallah Muhammed Resulullah

Galellahü teala innema ya’mur u mesacidallahi men amene billahi vel yevmil ahiri

Karye halkı hak yoluna eyleyup sa’i cezil

Ta temelden yaptılar bir camii tarz-ı cemil

Mescide gayret edenler bula nimet ya kerim

Cennet-i Â’lâ içinde içe âb-î selsebîl

Bu taşı yazdıranında maksadın verûb hüda

İki cihanda ilahî olmasun asla rezil

Lütf-ü Hakk gayet genişdir bunda yoktur iştibah

Zerrece hayrıyla Mevla afv eder cürm-ü sakil

Geldi bil-ilham hakk tarihini yazdı nahif

İzn-î Bârî ile yaptı bu camii bi-âdîl

(Sene 1317/1899)

Son kitabe ise minber kapısı üzerinde yer almaktadır **(Foto. 2.2321)**

Foto. 2.2321. Minber Kitabesi

Kitabe metni.

Allahümme ya miftahül ebvab

İftah lena hayral bab

Sene 1317

Kitabeler dışında bölge ile ilgili vakıf kayıtları tespit edilmiştir. Birinci vesikada, "*Koylav (Bayırköy) Köyü'nde ashab-ı hayrat tarafından inşa edilen cami için Manle Köyü halkından Tavukçuoğlu Hasan Efendi bin Memiş'in bin kuruş vakfı. Bu paranın senelik nemasından yüz elli kuruş Koylav Camii'nin hatibine verilmek üzere 1882'de vakfedilmiştir"*[1159].

İkinci belgede (1913), *"Koylav (Bayırköy) Köyü'nden Ekşioğlu Hüseyin Efendi bin Hacı Battal'ın Kazançukur adlı mahalde ashâb-ı hayır tarafından yeniden inşa olunan mescit için iki bin kuruşluk para vakfı"* [1160].

Üçüncü kayıtta (1922), "*Ekşioğlu Mustafa Efendi bin Mikdad Ağa'nın Çamçavuş adlı mevkide yeni olarak inşa ettiği mescit için on yüz bin beş yüz kuruş vakfı ve paranın senelik nemasından kendisinin inşa ettiği mescidin imam ve hatibine verilmek"* üzere vakfedildiği geçmektedir[1161].

[1159] Güvelioğlu, 43. (VGM. Arşivi, Defter No: 589, 140; Rize Şer'iye Sicili, 1499, 171)
[1160] Güvelioğlu, 43. (VGM. Arşivi, Defter No: 606, 265; Rize Şer'iye Sicili, 1509, 2-3)
[1161] Güvelioğlu, 43. (VGM. Arşivi, Defter No: 1993, 139.)

Kitabe ve arşiv belgelerinden hareketle, 1899'da yeniden inşa edilen mevcut caminin yerinde daha eski bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak eski yapının ne zaman inşa edildiği ile ilgili bir bilgi saptanamamıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Bilal Usta

Bugünkü Durumu: Cami ibadet mekanının duvarlarında yer yer çatlaklar ve sıva dökülmeleri gözlemlenmiştir **(Foto. 2.2322).**

Foto. 2.2322. Bayırköy Ekşioğlu Cami

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, eğimli bir araziye, alt katı medrese olmak üzere iki katlı olarak yaptırılmıştır. Medrese, 10,40 x 6,35 m. ölçülerinde, cami ise 10,75 x 9,35 m. ebatlarında ve 0,80 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.562-563)**.

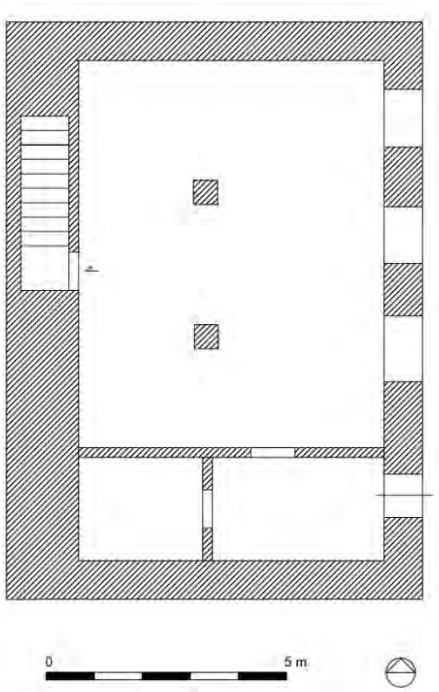

Çizim 2.562. Bayırköy Ekşioğlu Camii Medrese Planı

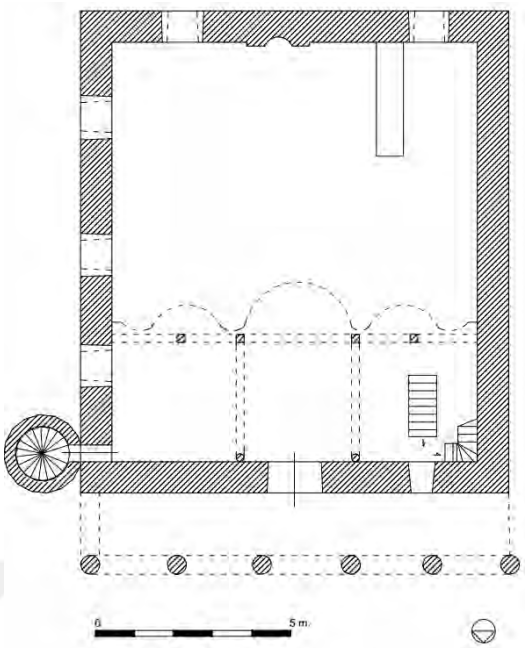

Çizim 2.563. Bayırköy Ekşioğlu Camii Planı

Batı tarafı tamaman sağır bırakılan caminin, beden duvarlarının birleşim yerlerindeki taşlarla birlikte, pencere ve kapı sövelerinin, kontrast renklere boyanması (siyah-beyaz), dış mimaride bir farklılık oluşturmaktadır.

Medresenin doğu cephesindeki dikdörtgen söveli üç pencere açıklığı, caminin altlı üstlü açılan altı (6) penceresi ile bir bütünlük arz ederek üç katlı bir görünüm sunmaktadır. Bu kurgu güneyde, iki katlı olarak düzenlenmiş dört pencere şeklinde kendini gösterirken kuzeyde, bir mazgal pencere olarak yerini almıştır.

Caminin kuzeyindeki son cemaat yeri, altı ahşap sütun tarafından desteklenirken yapının kuzeydoğusuna sonradan eklenen minaresi, yüksekliği ile dikkat çekmektedir. Tek şerefeli olan minarenin yivli gövdesi, çokgen kaide üzerine oturmaktadır.

Yapının medresesine doğu duvarın güneyindeki mermer, dikdörtgön söveli kapı açıklığı ile geçilmektedir. Kapıdan girildikten geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun batısında ahşap ile bölünlenmiş mekân, kuzeyinde ise esas derslik alanı bulunmaktadır. Derslik bölümünün duvar kenaları, oturma sekileriyle dizayn edilerek üst örtüsü, ahşap ile kaplanmış iki paye/sütun ile taşınmaktadır. Mekânın batı duvarının ortasındaki

merdivenle ise harim mekanına çıkılmaktadır. İbadet mekanına ayrıca bugün aktif olarak kullanılmayan kuzey cihetteki yuvarlak kemerli orijinal kapıyla da erişim sağlanabilmektedir.

Harimin gösterişten uzak beden duvarlarına karşılık, bezemeleriyle ön plana çıkan mimari öğeler, bu anlayışı büyük ölçüde değiştirmiştir. Giriş aksında bulunan ve boyanarak mermer izlenimi verilen taş mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralıp bölgenin karakteristik özelliğini devam ettirmiştir.

Mihrabın iki yanından çıkan kastanlar, iki köşeye kadar devam etmiştir. Bu devamlılık batıda, süsleme programıyla ilgi uyandıran ahşap minberle kesintiye uğramıştır. İbadet mekanının güneydoğu köşesindeki konik gövdeli vaaz kürsüsü ise özgünlüğü ve süslemesi ile caminin değerli bir unsurudur.

Harim mekanına kıvrımlı balkon hattıyla hareketlilik kazandıran kadınlar mahfilinin ağırlığı, kare kaideli ve başlıklı, silindirik gövdeli dört ahşap sütun tarafından karşılanmaktadır.

Cami, içten ahşap tavanla, dıştan ise kırma çatıyla kapatılmıştır **(Foto. 2.2323-2348)**.

Foto. 2.2323. Yapının Güney Cephesi

Foto. 2.2324. Yapının Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2325. Yapının Batı Cephesi

Foto. 2.2326. Yapının Kuzey Cephesi

Foto. 2.2327. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2328. Yapının Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.2329. Yapının Minaresi

Foto. 2.2330. Yapının Doğusu ve Minaresi

Foto. 2.2331. Yapının Doğu Cephesi

Foto. 2.2332. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2333. Geçiş Koridoru

Foto. 2.2334. Medrese Odası

Foto. 2.2335. Medrese Odası

Foto. 2.2336. Medrese Odası ve Harime Çıkış Kapısı

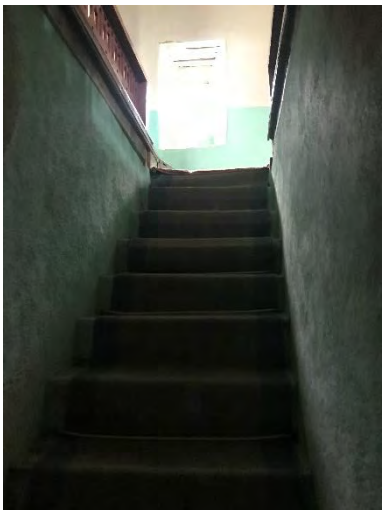

Foto. 2.2337. Harime Çıkış Merdiveni

Foto. 2.2338. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2339. Harim Mekânı

Foto. 2.2340. Harim Mekânı

Foto. 2.2341. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2342. Harim Mekânı Batı Cephe

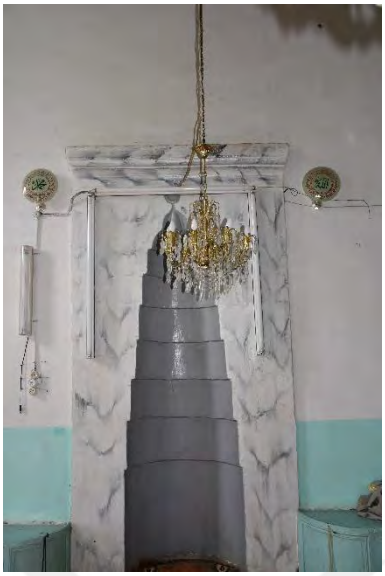

Foto. 2.2343. Caminin Mihrabı

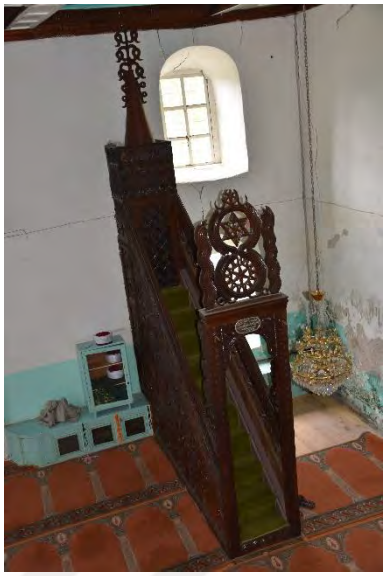

Foto. 2.2344. Caminin Minberi

Foto. 2.2345. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2346. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2347. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2348. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölge için genel bir özellik olam dış mimarideki sadeliğe rağmen bezemenin içeride yoğunlaşması bu yapıda da görülmektedir. Harim giriş kapısından başlayan süslemeler, minber, korkuluklar, taşıyıcılar, vaaz kürsüsü ve tavanda toplanmıştır.

İki kanatlı kapının kanatlarında üç farklı süsleme kurgulanmıştır. En altta, pencere formunu yansıtan yuvarlak tepelikli/kemerli çerçevenin silmeleri altta, içe doğru kavis alıp birbirine kenetlenerek çapraz olarak yukarı doğru akant şeklinde yükselmektedir. Bu yükseliş, tepeliğin başlangıç kısmına kadar uzanmakta ve "V" şeklini almaktadır. "V"nin ortasından çıkan, içi hayat ağacı dolgulu yürekte boşluğu doldurmaktadır. Kanadın ortasındaki örge ise tamamen geometrik bir anlatım diline sahiptir. Merkezde yer alan çembere kenetlenen üç dairesel kollu düğüm, dıştaki çemberede bağlanarak bir madalyon meydana getirmektedir. En üstte de alttaki motif tekrar edilmekte sadece hayat ağacı yer almamaktadır **(Çizim 2.564) (Foto. 2.2349)**

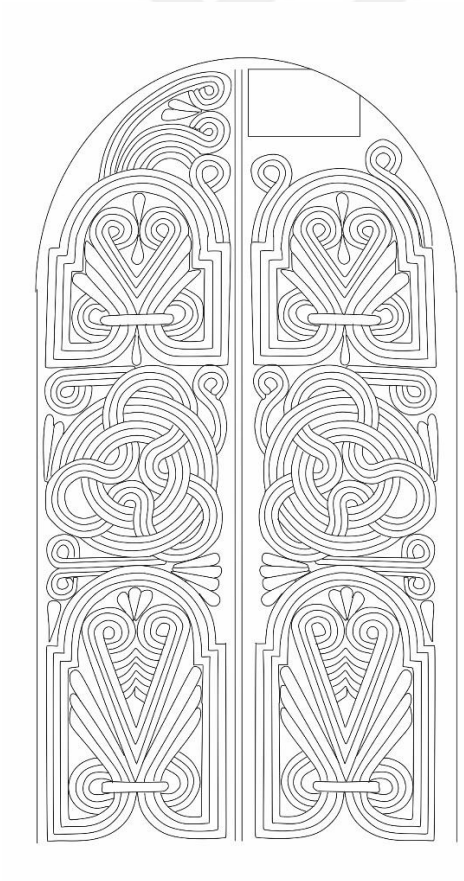

Çizim 2.564. Kapı Kanatları Süslemesi

Foto. 2.2349. Kapı Kanatları Süslemesi

Özgün bezemeleriyle harimi hareketlendiren minber, yapının orijinalliğini vurgulayan en önemli mimari unsurlardandır.

Minberin, üçlü zencerek geçme ile dekore edilen dikdörtgen kapı sövelerinin arasındaki yuvarlak kemerin boşlukları lalelerle doldurulmuştur. Sövenin üstündeki kapı tacının ortasında, dalga motifleriyle etrafı sarılmış ve kademeli silmerle oluşturulmuş iki dairesel örge, tepede hilal ve ayyıldızla sonlandırılmıştır. Alttaki daireselin iç kısmı, yarım halka geçme ve yıldız, üstteki ise Mührü Süleyman ile kompoze edilmiştir. Bu kompozisyon, iki yandan stilize ejderlerle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.565) (Foto. 2.2350)**.

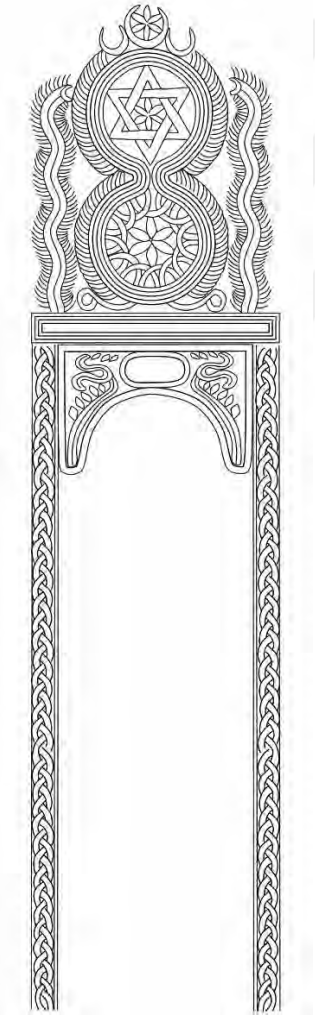

Çizim 2.565. Minber Kapı Süslemesi

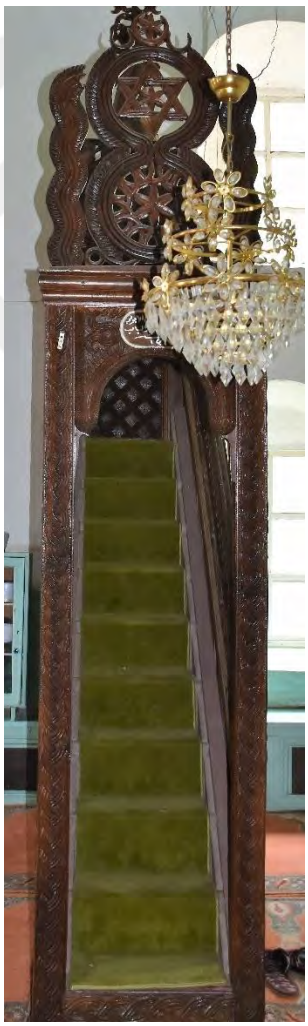

Foto. 2.2350. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalık ve süpürgelik kısmı bir bütünlük arz etmektedir. Aynalığın merkezinde yer alan gülbezeğin etrafını bir çember dolanmaktadır. Çembere kenetlenen akantların, iç kısımda yaptığı yarım dairesel kavislerin ortalarına yıldızlar kondurularak bütünde bir madalyon elde edilmektedir. Madalyon üstte gülbezek, volütlü kıvrımlarla, kenarda ise koç bonuyuzunu anımsatan volütlü kıvrım ve lalelerle desteklenmektedir.

Süpürgelik bölümü, aynalıktan net bir çizgi ile ayrılmasa da arasında lalerin yer aldığı beş pano ve bir serbest süslemeden ibarettir. Yuvarlak tepelik bölümü, basit yapraklarla canlandırılan pencere formu çerçevenin içleri yürek ve ışınsal çubuklarla tezyin edilmektedir. Serbest süslemede ise içte birbirine kenetli olarak çıkan akant yapraları, kavis alarak yuvarı doğru yükselip ters yürek motifini meydana getirmektedir. Hem süpürgelik hem aynalık üçlü zencerek geçme içerisine alınarak dıştan sınırlandırılmaktadır.

Korkuluk bölümü iki kuşak halindedir. Birinci kuşakta, akantlı “S”, ikincisinde ise sade “S” kıvrımları işlenmiştir.

Kapı sövesinden korkulağa geçişteki köşebente ise Mührü Süleyman ile birlikte, dalga motifli ve birbirini tamamlayan “S” kıvrımlarıyla karşılaşılmaktadır.

Köşk, “S” ve “S” geçmelerle dizayn edilmiştir. Köşk altı bölümü ise üçlü zencerek geçmelerle üç panoya ayrılmıştır. Üst panoda, Mührü Süleyman ve akantlardan şekil alan yürek, orta panoyoda tekrardan yürek nakşedilirken son pano dekoratif bir açıklık biçiminde bırakılmıştır **(Çizim 2.566) (Foto. 2.2351)**.

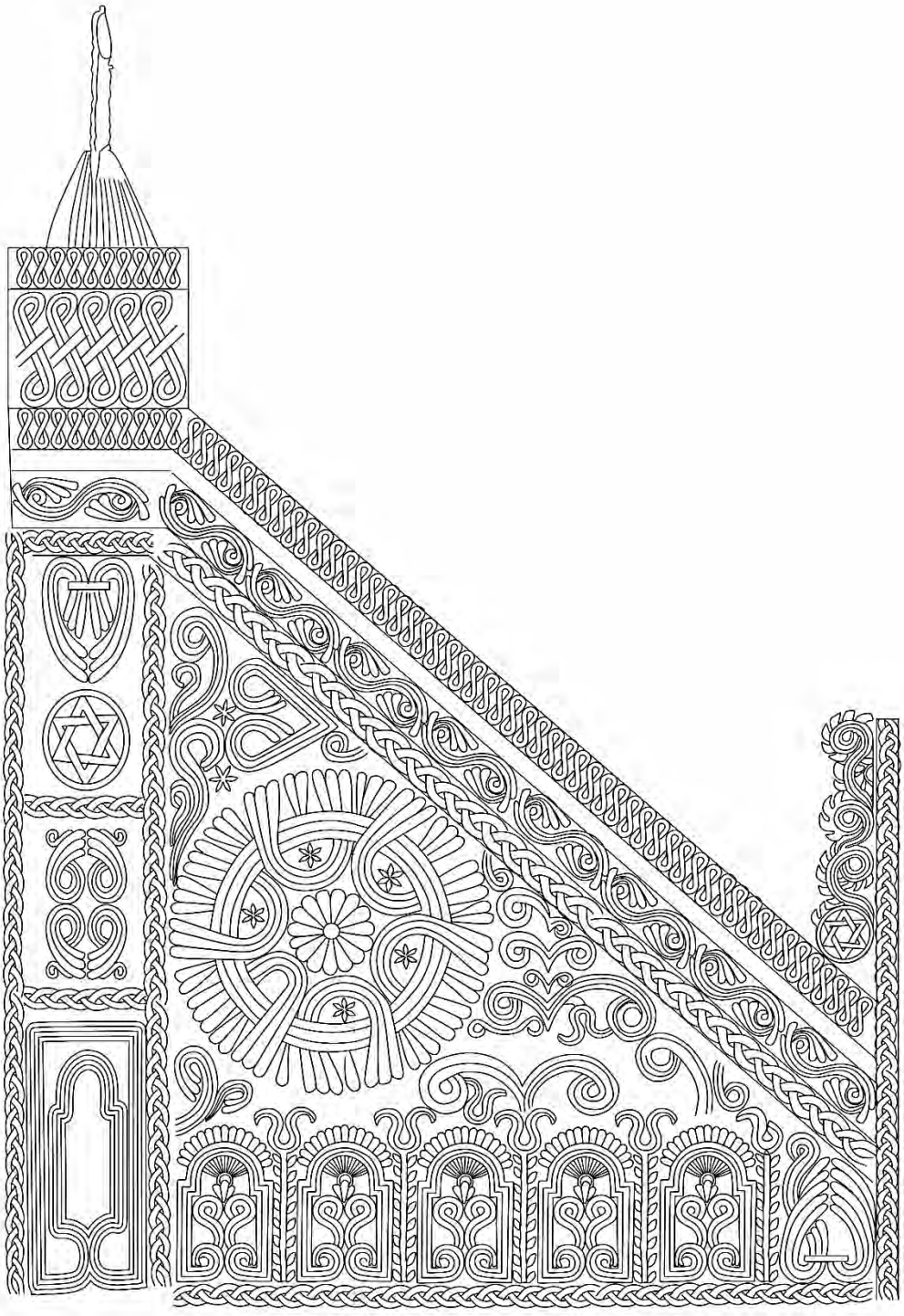

Çizim 2.566. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.2351. Minber Cephe Süslemesi

Müezzin mahfilini çevreleyen korkuluklarda akantlı “S”, eş kenar dörtgen, hilaller ve şevronlar, mahfil taşıyıcılarının başlıklarında ise “S” geçmeler, alanın tasarımını değiştirmektedir **(Çizim 2.567-568) (Foto. 2.2352-2353)**.

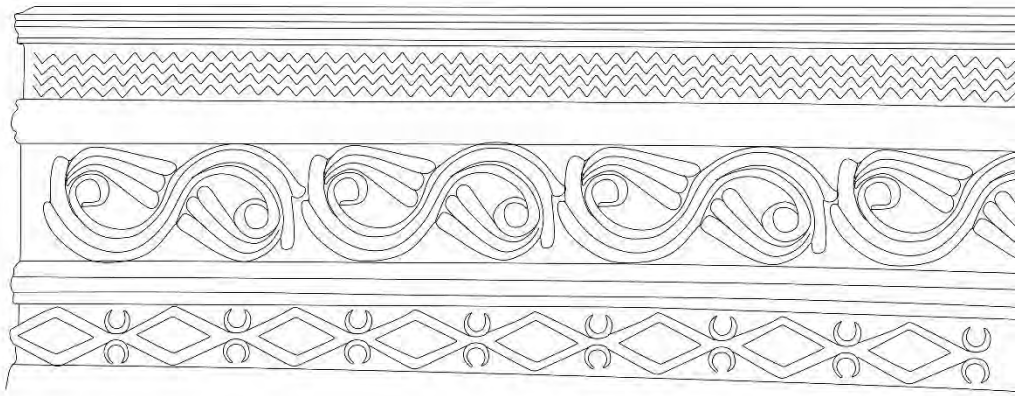

Çizim 2.567. Müezzin Mahfili Korkulukları

Foto. 2.2352. Müezzin Mahfili Korkulukları

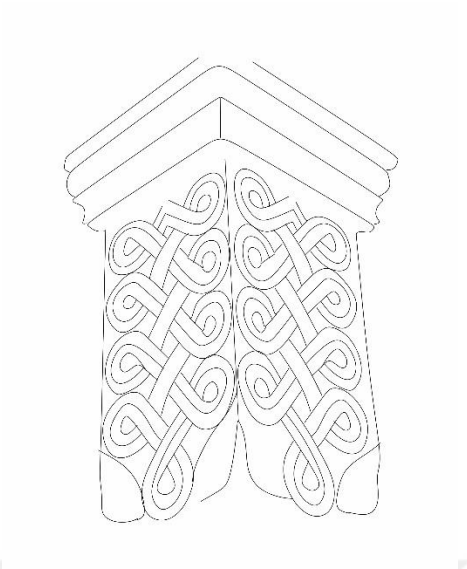

Çizim 2.568. Taşıyıcı Sütun Süslemesi

Foto. 2.2353. Taşıyıcı Sütun Süslemesi

Süslemeleriyle ilgi uyandıran bir diğer parça, vaaz kürsüsüdür. Kürsünün cephesine, sırt sırta ve karşılıklı yerleştirilmiş "S"ler, şevronlar, "C" kıvrımları ve diş dizisi kompoze edilmiştir **(Çizim 2.569) (Foto. 2.2354)**.

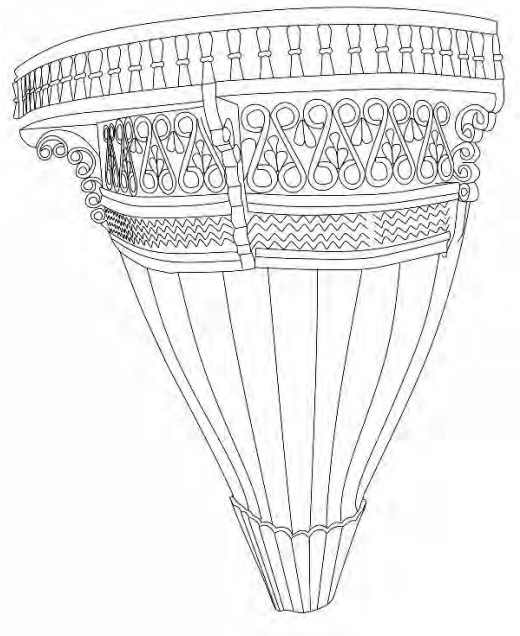

Çizim 2.569. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.2354. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Harimin son bezemeli alanı ondört parçaya taksim edilmiş ahşap tavanıdır. Tavanın dört köşesinde gülbezekli yıldız örgeleri işlenmiş, ortadaki bölüm içe doğru kademelendirilerek yoğun bir bezemesel alan oluşturulmuştur.

Tavanın merkezinde çembere geçmiş akant yapraklarının oluşturduğu bir madalyon, dışarı doğru yine akantlarla genişletilip şevron ve "C" kıvrımları ile sınırlandırılmış bu anlatı, iki sekizgen bordüre dönüşmüştür. Birinci bordürde, kademeli ve kıvrımlı silmelerin birbirine yakınlaşıp uzaklaşması sonucunda ortaya çıkan boşluklarına gülbezekler kondurulmuştur. İkinci bordür ise sonsuzluk prensibinde verilen yıldızlı yürek ve sırt sırta konumlandırılmış "S" kıvrımlarıyla kompoze edilmiştir. Sekizgenin dört köşesine tatbik edilen yürekler ve çembere kenetli akant madalyonlar, kompozisyonu kareye çevirip sonlandıran örgeler olmuşlardır **(Çizim 2.570-571) (Foto. 2.2355-2356)**

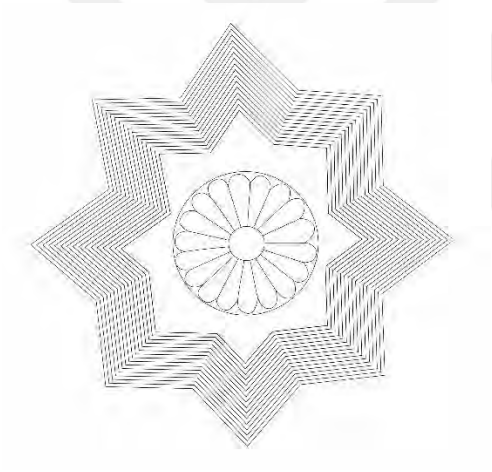

Çizim 2.570. Tavan Süslemesi

Foto. 2.2355. Tavan Süslemesi

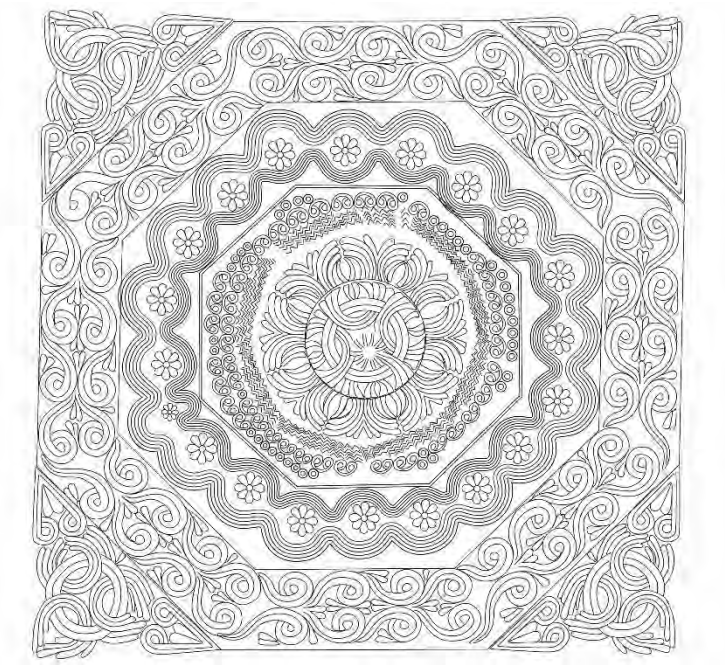

Çizim 2.571. Tavan Süslemesi

Foto. 2.2356. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Kaba yonu taşı malzemeden inşa edilen yapının minaresi betonarmedir. Süsleme programları ise tamamen ahşap üzerine gerçekleştirilmiştir. Kapı kanatlarında, oyma kabartma, minberde oyma kabartma ve ajur, korkuluklarda ajur ve çakma, taşıyıcılarda çakma, vaaz kürsüsünde, çakma, oyma kabartma, ajur, tavanda ise oyma kabartma ve çakma tekniği uygulanmıştır.

2.9.17. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii

Katalog No: 88

Çizim No: 2.572-574

Fotoğraf No: 2.2357-2380

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı olan ve eski adı Kapse-i Rize[1162] olarak geçen Ayvalık Köyü'nde Aşağı Mahalle'de yer almaktadır **(Harita 2.87).**

Harita 2.87. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.803973, 40.521539

İnceleme Tarihi: 30.08.019

Tarihçesi: Cami, üç farklı kitabeye sahip olup birinci kitabe giriş kapısının üzerinde mermer levha üzerine günümüz Türkçesi ile yazılmıştır. İkinci kitabe kapının batısında yer almakta olup sadece *"sene 1320/1903"* tarihinden ibarettir. Üçüncüsü ise kapı kanadına tek satır halinde işlenmiştir. Yazıtta; *"be(i)rader Ali 1320/1903"* bilgisi geçmektedir **(Foto. 2.2357-2359)**.

[1162] Çoşkun, 21.

Foto. 2.2357. Birinci Kitabe

Foto. 2.2358. İkinci Kitabe

Foto. 2.2359. Üçüncü Kitabe

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2360)**

Foto. 2.2360. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, düz bir zemine üzerine kareye yakın dikdörtgen planda 7,55 x 6, 87 m. ölçülerinde ve 0,75 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.572)**.

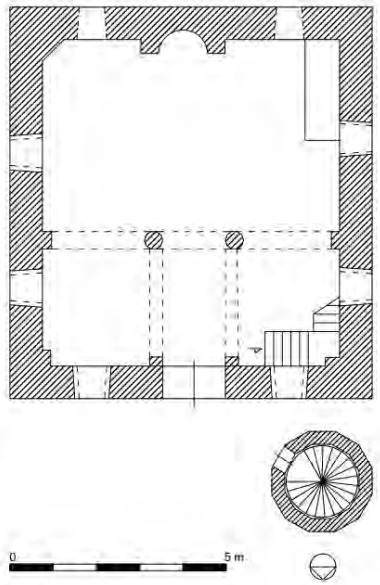

Çizim 2.572. Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları dört yönde de birbirine tekrar etse de cephelerde açılan dikdörtgen söveli on dört (14) pencere, gün ışığını içeri aktarmaktadır. Bu pencerelerden güneydekiler sadece ikinci kat seviyesindedir.

Caminin kuzeybatısına konumlandırılan onikigen kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefeli minare son dönem eklemesidir.

Son cemaat yeri bulunmayan yapının harim mekanına kuzeydeki yuvarlak kemerli kapı açıklı ile geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra harim duvarlarının mahfil seviyesine kadar tamamen fayansla kaplanması camiyi orijinal görüntüsünden uzaklaştırmakta, mihrap, minber ve vaaz kürsüsü de bu olguyu desteklemektedir.

Harimin kuzeyine kaplayan kadınlar mahfili iki serbest, iki duvar payesi üzerine oturmaktadır ve herhangi bir özelliği bulunmamaktadır.

İçten düz tavanla kapatılan cami, dıştan kırma çatıyla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2361-2378)**.

Foto. 2.2361. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2362. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2363. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2364. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2365. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2366. Caminin Kuzey Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2367. Caminin Minaresi

Foto. 2.2368. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2369. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2370. Harim Mekânı

Foto. 2.2371. Harim Mekânı

Foto. 2.2372. Harim Mekânı

Foto. 2.2373. Harim Mekânı Doğu Cephe

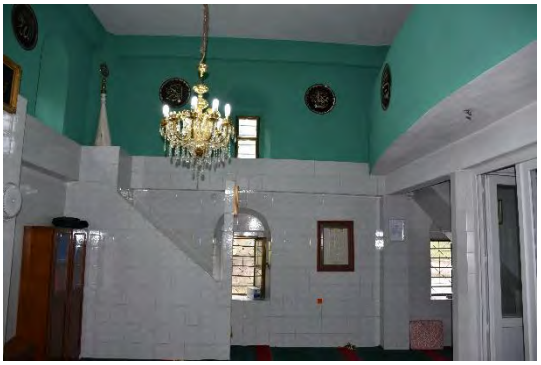

Foto. 2.2374. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2375. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2376. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2377. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2378. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin süslemesi, diğer yapılardan farklı olarak dış mimaride ve kapı kanatlarında toplanmıştır.

Yapının giriş kapısının batısında ve üstünde ayyıldız motifleri nakşedilmiştir. Bu motiflerden üsttekinin farklı bir yapıdan sökülüp bu eserin duvarında kullanıldığı düşünülmektedir **(Çizim 2.573) (Foto. 2.2379)**.

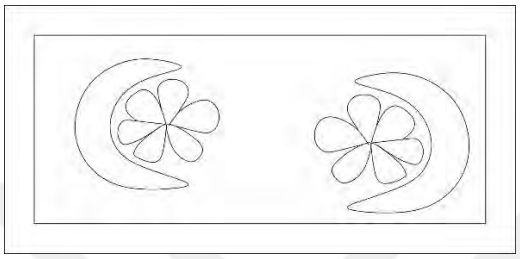

Çizim 2.573. Ayyıldız Motifi

Foto. 2.2379. Ayyıldız Motifi

Özgün süslemeleriyle ön plana çıkan bir diğer mimari öğe, ahşap kapı kanatlardır. Çift kanattan oluşan kapı, üçer panoya taksim edilmiştir. İki pano birbirinin tekrar niteliğindedir. Panoyu meydana getiren yuvarlak tepekli/kemerli pencere formlu çerçevenin merkezinde gülbezekler bulunmaktadır. Gülbezeğin etrafını çevreyen ve yapraklarla dışa doğru genişleyen çember, süslemeyi güneş kursu görüntüsüne getirmektedir. Çerçevenin tepeliğine gülbezekler işlenirken dört köşeyi çeyrek gülbezekler doldurmaktadır.

En üst panoda ise çembere kenetlenmiş akantlı madalyon, köşelerde yine gülbezeklerle desteklenmiştir **(Çizim 2.574) (Foto. 2.2380)**.

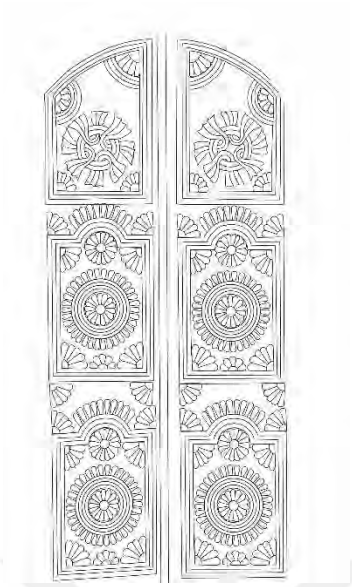

Çizim 2.574. Kapı Kanatlası Süslemesi

Foto. 2.2380. Kapı Kanatlası Süslemesi

Malzeme Teknik: Kaba yonu taşından inşa edilen caminin minaresi betonarmedendir. Süslemeler ise ahşap ve taşa oyma kabartma olarak uygulanmıştır.

2.9.18. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Holca Camii

Katalog No: 89

Çizim No: 2.575-577

Fotoğraf No: 2.2381-2406

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı, eski adı Komes[1163] olan Şimşirli Köyü'nde Yukarı Mahalle'de yer almaktadır **(Harita 2.88)**.

Harita 2.88. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Holca Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.801872, 40.483912

İnceleme Tarihi: 30.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının batısındaki taş üzerine kazınan *1324/1906* tarihi dışında herhangi bir kitabe tespit edilememiştir **(Foto. 2.2381)**.

Foto. 2.2381. Taş Üzerine Kazınan Tarih

[1163] Çoşkun, 72.

Arşiv kayıtlarında Dobira Holco Katon (Aşağı Şimşirli) Köyü'nde Ömer Ağa tarafından inşa edilen bir caminin olduğu ve 1741 yılında imam ve hatipliğine Abbdullah Halife'nin atandığı geçmektedir[1164]. Geçen süreç içerisinde muhtemelen yapının yıpranması ve eskimesinden dolayı yapı, köy ahalisi tarafından yeniden inşa edilmiştir. Bu caminin ilk kaydına ise 1784'te rastlanmaktadır[1165]. Mevcut olan cami ise *1324/1906'da* tekrardan yenilenmiş olmalıdır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2382)**

Foto. 2.2382. Holca Camii Genel Görüntü

Plan ve Mimari Özellikleri: Yukarı Mahalle'de evler arasında kalan cami, yığma taş malzemeden örülen subasman üzerine derinlemesine dikdörtgen planda 8,84 x 5,61 m. ölçülerinde 0,20 m. duvar kalınlığında, asimetrik bir formda inşa edilmiştir. Bu kalınlık kuzeyde 0,50 m. bulmaktadır **(Çizim 2.575-576)**.

[1164] Kul, 250.(VGMA. 1145-167, R 1154, 326).
[1165] Kul, 250. (VGMA. 1151-111, Ş 1198, 244, VMGA. 559-65, 128)

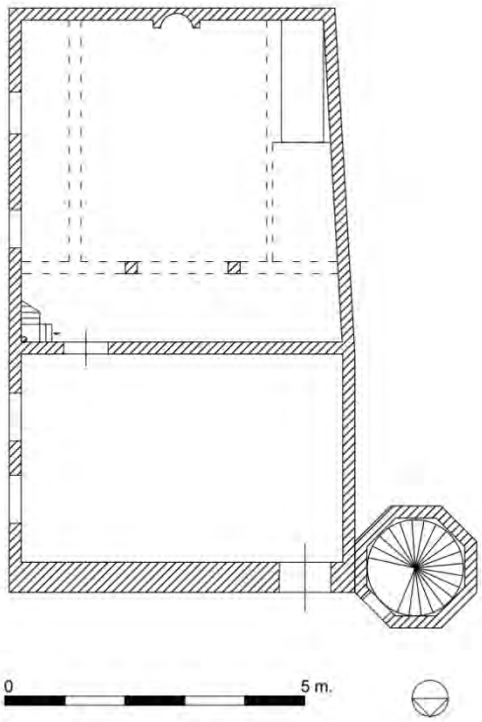

Çizim 2.575. Cami Planı

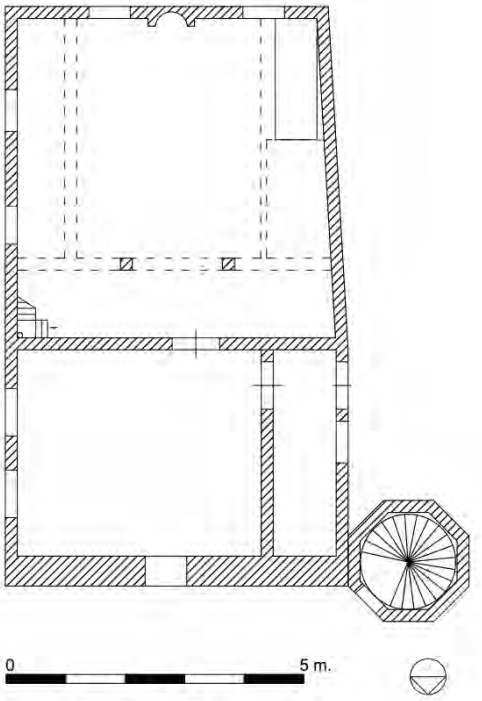

Çizim 2.576. Cami Üst Kat Planı

Taş-ahşap birleşiminin nadir örneklerinden biri olan caminin kuzey cephesi hariç beden duvarları ahşaptandır. Cepheler üzerinde açılan dikdörtgen formlu on iki (12) pencere harimin ışık almasına sağlamaktadır. Ahşap perdeler üzerindeki pencerelerin ahşap lokma parmalıkları ise oldukça dikkat çekicidir.

Caminin, kuzeybatısına sonradan eklenen sekizgen kaideli minaresi, yivli gövde ve tek şerefelidir.

Yapının, iki katlı son cemat yerine kuzey cephenin batısındaki dikdörtgen söveli bir kapıyla girilmektedir. Tamamen lambri ile kaplanan son cemaat mekanının doğusundaki kapıdan ise harim mekanına ulaşılmaktadır.

Harim mekânında duvarları tamamen ahşapla kaplanmış olup güney duvardaki mihrabı ve mihrabın batısındaki minberi özgünlükten uzaktır.

İbadet alanını kaplayan kadınlar mahfili, doğu koldan kıble duvarına kadar uzanırken batı kol yarıda bırakılmış, bu sebeple yarım bir "U" şeması elde edilmiştir. Balkonu bulunmayan mahfile, kuzeydoğu köşedeki merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin kuzeyindeki kapıyla ise son cemaat yerinin ikinci katına geçilmektedir ki, bu bölgeye aynı

zamanda batıdaki kapı açıklığı ile de ulaşılabilmektedir. Batıdaki kapıdan girildikten sonra önce dikdörtgen uzanan geçiş alanına, buradan ise tek mekândan meydana gelen odaya varılmaktadır.

İçten ahşap tavanla kapatılan cami, dıştan kırma çatıyla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2383-2405)**.

Foto. 2.2383. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2384. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2385. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2386. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2387. Caminin Minaresi

Foto. 2.2388. Ahşap Lokmalı Pencere

Foto. 2.2389. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2390. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2391. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.2392. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2393. Harim Mekânı

Foto. 2.2394. Harim Mekânı

Foto. 2.2395. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2396. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2397. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2398. Caminin Minberi

Foto. 2.2399. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2400. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2401. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2402. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2403. Üst Kat Giriş Kapıları

Foto. 2.2404. Üst Kat Odası

Foto. 2.2405. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin tek süsleme öğesi, kare içerisine alınarak vurgulanan ahşap tavandadır.

Tavanın göbeğine konumlandırılan süslemenin merkezindeki çarkıfelek dışardan eş kenar dörtgenler ve çemberlerle sarılmıştır. Dış çebemberden çıkan kısa silmeler, dıştan geometrik örgeyi kuşatan kesintisiz "S" (menderes) kıvrımlarıyla bağlantı kurmuştur. Kompozisyonu sınırlandıran badem geçme ise bezeme programını bitiren detaylar olmuştur **(Çizim 2.577) (Foto. 2.2406)**.

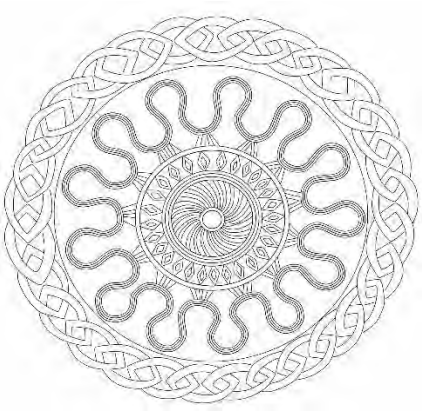

Çizim 2.577. Tavan Göbeği

Foto. 2.2406. Tavan Göbeği

Malzeme Teknik: Caminin kuzeyi, kaba yonu taşından örülürken, diğer cepheler tamamen kestane ağacından çantı tekniğinde inşa edilmiş olup köşelerde çalmaboğaz tekniği ile birleştirilmiştir. Sonradan eklenen minaresi ise betonarmedir.

Harime canlılık kazandıran tek süsleme örgesi ise oyma kabartma tekniğidedir.

2.9.19. Sivrikaya Köyü Camii

Katalog No: 90

Çizim No: 2.578

Fotoğraf No: 2.2407-2426

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı olan ve kayıtlarda eski adı Kohser-i Ulya olarak geçen Sivrikaya Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.89).**

Harita 2.89. Sivrikaya Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.672443, 40.711601

İnceleme Tarihi: 24.08.2019

Tarihçesi: Köhçer Camii olarak bilinen eserin tek yazıtı, giriş kapısının üzerindeki mermere yazılan Türkçe tanıtım levhasıdır. Hem bu levhaya hem de açılış beratına göre yapı, köy halkı tarafından 1912 yılında inşa edilmiştir **(Foto. 2.2407)**.

Foto. 2.2407. Türkçe Tanıtım Levhaları

Yapı ile ilgili başka herhangi bir kayıt tespit edilememiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2408).**

Foto. 2.2408. Sivrikaya Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilen yapının alt katı ….. ölçülerinde[1166], cami ise derinlemesine dikdörtgen planda 10,90 x 8,45 m. ebatlarında 0,70 m. duvar kalınlığında, ahşap destekli olarak yaptırılmıştır **(Çizim 2.578)**.

[1166] Caminin alt katına girilememiştir.

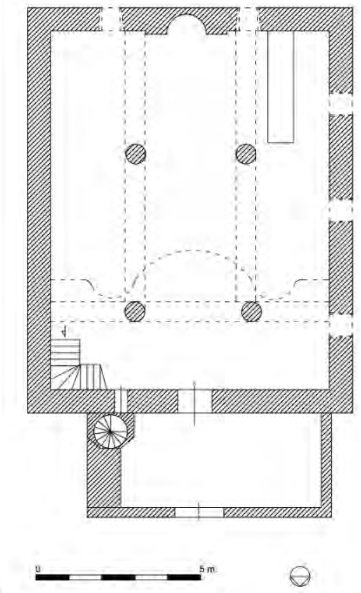

Çizim 2.578. Sivrikaya Köyü Camii Planı

Birbirini tekrar eden beden duvarlarının doğusu ve kuzeyi tamamen sağır bırakılırken batı ve güney cepheler, alt kat açıklıkları ile birlikte üç katlı bir görünüm sergilemektedir. Dikdörtgen söveli pencerelerden üst kattaki vitraylı bir tasarıma sahiptir.

Caminin kuzeyindeki tek şerefeli, çokgen gövdeli minaresinin beşgen kaidesi, yapıya sonradan eklenen giriş mekanının iç kısmında kalmıştır. Yuvarlak kemerli, sade kapıyla geçilen bu giriş mekânından, dikdörtgen söveli, ahşap bir açıklıkla harim mekanına ulaşılmaktadır.

Harim mekanına girildikten sonra beden duvarlarının tamamen çini ile kaplanmıştır. Özgünlüğünü büyük ölçüde kaybeden ibadet mekanının güneyindeki çinili mihrabının sade nişi, iki yandan sütuncelerle sınırlandırılmıştır.

Mihrabın, batısındaki klasik özelliklerdeki ahşap minberi ve doğusundaki vaaz kürsüsü de orijinal değildir.

İbadet alanına kıvrımlı balkon hattıyla hareketlilik kazandıran ve ağırlığı iki ahşap sütun tarafından karşılanan kadınlar mahfiline kuzeydoğudaki "L" merdivenle çıkılmaktadır.

İçten iki ahşap sütuna oturan ahşap tavanla kapatılan cami, dıştan kırma çatı ile örtülmüşür **(Foto. 2.2409-2426)**.

Foto. 2.2409. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2410. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2411. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.2412. Caminin Kuzeyi ve Minaresi

Foto. 2.2413. Camin Kuzey Cephesi

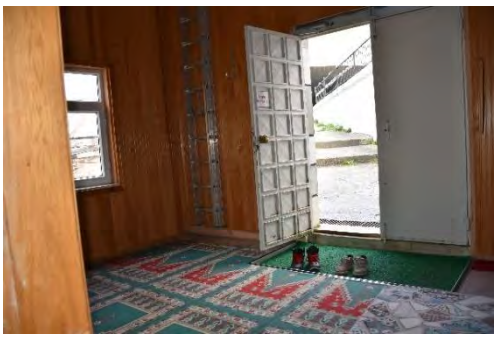

Foto. 2.2414. Geçiş Mekanı

Foto. 2.2415. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2416. Harim Mekânı

Foto. 2.2417. Harim Mekânı

Foto. 2.2418. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2419. Harim Mekanının Batı Cephesi

Foto. 2.2420. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2421. Caminin Minberi

Foto. 2.2422. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2423. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2424. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2425. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2426. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin hem iç hem dış mimarisinde özgün süslemesi bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Yapı, kaba yonu taşından inşa edilmiştir.

2.9.20. Yeşilyurt Mahallesi Camii

Katalog No: 91

Çizim No: 2.579-581

Fotoğraf No: 2.2427-2450

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı, Yeşilyurt Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.90)**.

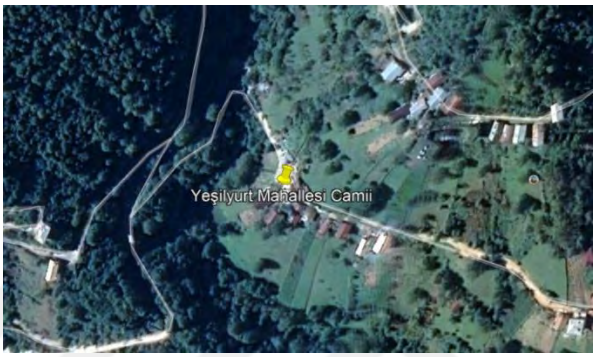

Harita 2.90. Yeşilyurt Mh. Camii'nin Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.776013, 40.552545

İnceleme Tarihi: 24.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş kapısının güneyine konulan Türkçe tanıtım levhasında eserin 1912'de yeniden inşa edildiği, 2002 yılında ise restorare edildiği yazılmıştır **(Foto. 2.2427)**.

Foto. 2.2427. Türkçe Tanıtım Levhası

Bölge ile ilgili yapılan çalışmalarda Yeşilyurt Mahallesi, Kirazlı Köyü'ne (Manle) bağlı olarak gösterilmiştir[1167]. Köy ile ilgili iki vesika tespit edilmiştir. Birincisinde, İkizdere'ye bağlı Kirazlı Mahallesi'nde, köy ahalisinin 1792'de yeniden bir cami inşa edildiği bilgisi vardır[1168]. İkinci belgede ise Kirazlı Köyü'nden Eyüpoğlu Osman Efendi bin Yunus'un köyün aşağı mahallesinde inşa edilen mescid için iki bin kuruş para vakfettiği anlaşılmaktadır[1169]. İki veride de "köy" ve "yeniden inşa" kelimesi geçmektedir. Mevcut caminin süsleme özellikleride göz önüne alındığında yapının geriye doğru giden bir tarihi olduğu açıktır. Ancak belgelerde geçen yıllarda dip tarihi vermemektedir.

Sonuç olarak 1912'de eski yapının yerine bugünkü cami yapılmıştır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, 2002 yılında restore edilerek ibadete açılmıştır **(Foto. 2.2428).**

Foto. 2.2428. Yeşilyurt Mahallesi Camii

[1167] Çoşkun, 62.
[1168] Kul, 188. (VMGA.548-47, 15 Za 1206, 95).
[1169] Güvelioğlu, 41. (VGM. Arşivi, Defter No: 596, 251; Rize Şer'iye Sicili, 1506, 74).

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey güney istikametinde 8,61 x 8,14 m. ölçülerinde 0,55 m. duvar kalınlığında, kare plan şemasında yaptırılmış olup doğusundaki mekan sonradan ilave edilmiştir **(Çizim 2.579)**.

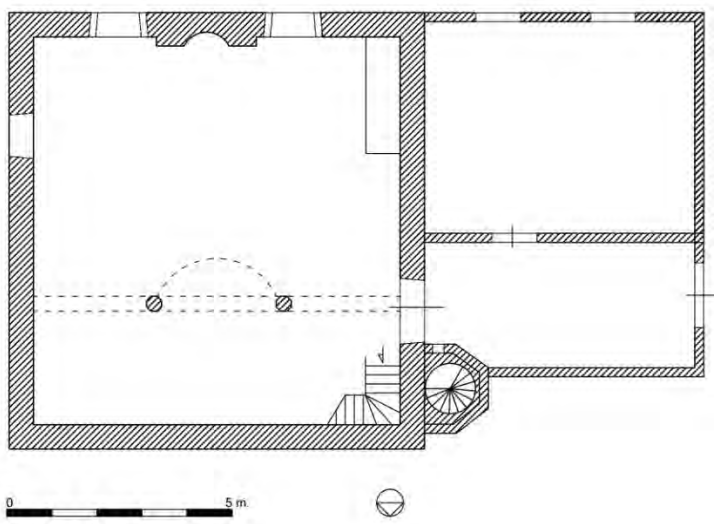

Çizim 2.579. Yeşilyurt Mahallesi Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları, dış mimariye farklı bir özellik katmamış ve birbirini tekrar etmiştir. Caminin, sadece güney ve doğu cephesinde açılan dikdörtgen söveli beş pencere, içeriye mazgal olarak yansımıştır.

Caminin kuzeybatısındaki minaresi, beşgen kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefelidir.

Sonradan eklenen mekânın batısındaki kapıyla geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun güneyinde bir oda, doğusunda ise yuvarlak kemerli harime geçiş kapısı bulunmaktadır. Kapıdan girildikten sonra gösterişten uzak sade bir iç mekanla karşılaşılmaktadır.

Güneyde, iki pencere arasına yerleştirilen çinili mihrabı, sade bir niş halinde olup iki sütünce ile sınırlandırılmıştır.

Mihrabın doğusundaki ahşap minber, klasik anlayışın dışında olsa da özgünlüğü ile caminin tarihi geçmişine atıf yapmaktadır. Benzer durum tekne gövdeli vaaz kürsüsü içinde söylenebilir.

Harimin kuzeyinde bulunan ve kuzeybatı köşedeki “L” merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, profil yastıklı iki ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Dıştan saç kaplı kırma çatı ile kapatılan cami, içten düz ahşap tavanlıdır **(Foto. 2.2429-2448)**.

Foto. 2.2429. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2430. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2431. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2432. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2433. Caminin Kuzeyi ve Minaresi

Foto. 2.2434. Caminin Minaresi

Foto. 2.2435. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2436. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2437. Giriş Koridoru

Foto. 2.2438. Batıdaki Oda

Foto. 2.2439. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2440. Harim Mekânı

Foto. 2.2441. Harim Mekânı

Foto. 2.2442. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2443. Caminin Mihrabı

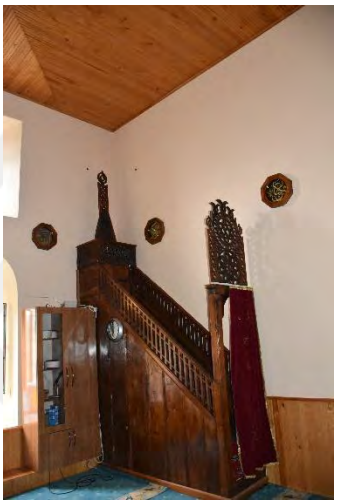

Foto. 2.2444. Caminin Minberi

Foto. 2.2445. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2446. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2447. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2448. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir tezyinat olmamasına rağmen iç mekandaki minber ve vaaz kürsüsü süslemeleriyle hem harimi hareketlendirmekte hem de yapının tarihi geçmişini vurgulamaktadır.

Minberin tek bezemeli alanı olan kapı tacının merkezinde, içi farklı geometrik çizgilerle doldurulmuş iki madalyon, altlı üstlü olarak verilmiştir. Birbirinden yıldızlarla ayrılan, alt madalyonun ortasındaki yıldız, "C" geçmerle çevrelenmiştir. Üstünde lalerin yükseldiği üst madalyon ise Mührü Süleyman ile dolgulanmıştır. Kompozisyon iki yandan eş kenar dörtgenlerin üstte hilallerle sonuçladığı örgeler arasına alınarak bezeme nihayetlendirilmiştir **(Çizim 2.580) (Foto. 2.2449)**.

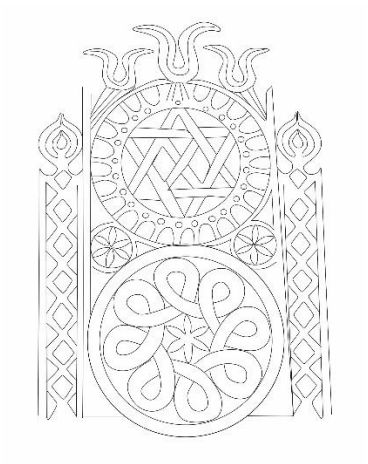

Çizim 2.580. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.2449. Minber Kapı Tacı

Güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsü dikdörtgen kaidesinin ön yüzeyine iki farklı motif kurgulanmıştır. Birinci kurgunun ortasında yıldızı çevreleyen bir çember ve çembere kenetlenen düğümler, madalyonun parçalarını meydana getirmiştir. İkincisi ise güneş kursudur. Her iki örgenin arasına gülbezekler yerleştirilmiştir. Kürsünün yan yüzyinde ise geometrik madalyon yinelenmiş, köşe birleşim yerine ise ışın çubukları işlenmiştir. Korkuluk bölümüde "S" geçmelerle dekore edilmiştir **(Çizim 2.581) (Foto. 2.2450)**.

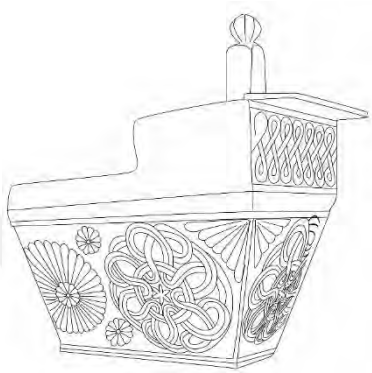

Çizim 2.581. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.2450. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Malzeme Teknik: Beden duvarları kaba yonu taşından inşa edilen caminin minaresi betonarmedir. İç mekânı hareketlendiren minber kapı tacında ajur, vaaz kürsüsünde ise hem ajur hem oyma kabartma tekniği kullanılmıştır.

2.9.21. Meşeköy Camii

Katalog No: 92

Çizim No: 2.582

Fotoğraf No: 2.2451-2471

Yeri: Rize'nin İkizdere İlçesine bağlı, eski adı Petran olan Meşeköy'de[1170] yer almaktadır **(Harita 2.91).**

Harita 2.91. Meşeköy Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.660452, 40.593837

İnceleme Tarihi: 23.08.2019

Tarihçesi: Caminin giriş kapısı üzerinde, Türkçe hazırlanmış tanıtım levhasında eserin tarihi 1916 olarak verilmiştir **(Foto. 2.2451)**.

Foto. 2.2451. Tanıtım Panosu

[1170] Ümit Erkan, *Rize Şer'iyye Sicilleri I, 1509 No'lu Sicil Metin ve Tahlil,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 32.

Yapı ile ilgili bir arşiv belgesine ulaşılmıştır. 1793 tarihli birinci belgede, köy halkı tarafından yapılmış olan caminin imam ve hatipliğine İbrahim tevdi edilmiştir[1171].

Sonuçta, 1793'lere kadar inen tarihi bir geçmişi olan cami, 1916'larda yenilenmiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2452).**

Foto. 2.2452. Meşeköy Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, derinlemesinde dikdörtgen planda, 11,12 x 8,91 m. ölçülerinde, 0,60 m. duvar kalınlığında ahşap destekli olarak inşa edilmiştir **(Çizim 2.582)**.

[1171] Kul, 191. (VMGA.548-47, 1 Za 1207, 96)

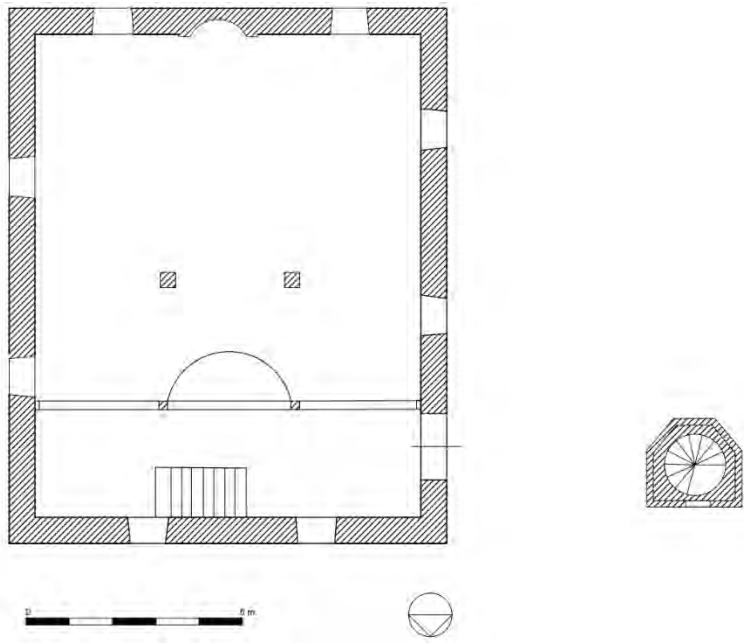

Çizim 2.582. Meşeköy Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanan caminin beden duvarları, birbirinin tekrarı niteliğinde olup farklı bir özellik ortaya koymamaktadır. Cephelere hareketlilik kazandıran tek unsur ise yuvarlak kemerli olan sekiz (8) penceredir.

Caminin batısında biraz uzağına 1982'de eklnen minaresi, beşgen kaide üzerinde yivli gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir.

Son cemaat yeri olmayan yapının ibadet mekanına, batı cephenin kuzeyindeki yuvarlak kemerli ve üç yönden silmelerle kuşatılmış kapıyla geçilmektedir. Özgünlüğünü büyük ölçüden kaybeden iç mekânın güneyinde yer alan taş mihrabı, bölgenin karakteristik formu olan aşağıdan yukarıya doğru daralan formu devam ettirmektedir.

Mihrabın iki yanında bulunan ahşap minber ve vaaz kürsüsü özgün değildir. Harimin kuzeyinde, kare kesitli ve profil yastıklı iki ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfili de bu yenilemelerden etkilenmiştir.

Dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan ahşap tavan, harimin ortasındaki iki ahşap sütun tarafından desteklenmektedir **(Foto. 2.2453-2471)**.

Foto. 2.2453. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2454. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2455. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2456. Caminin Minaresi

Foto. 2.2457. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2458. Yuvarlak Kemerli Penceresi

Foto. 2.2459. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2460. Harim Mekânı

Foto. 2.2461. Harim Mekânı

Foto. 2.2462. Harim Mekânı

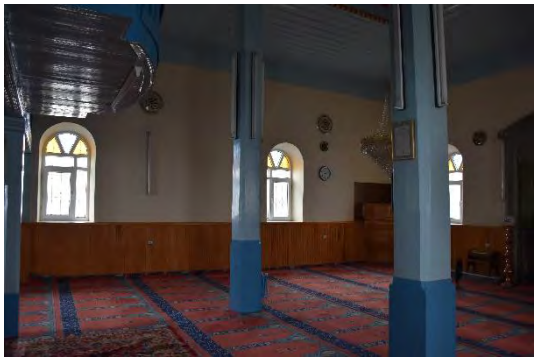

Foto. 2.2463. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2464. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2465. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2466. Caminin Minberi

Foto. 2.2467. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2468. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2469. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2470. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2471. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin hem iç hem dış mekânında herhangi bir özgün tezyinat bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Kaba yonu taşından inşa edilen caminin, minaresi ise betonarmedir.

2.10. İYİDERE/ASPET

2.10.1. Sarayköy Camii

Katalog No: 93

Çizim No: 2.583

Fotoğraf No: 2.2472-2493

Yeri: Rize'nin İyidere İlçesine bağlı, eski adı Çiklenar[1172] olan Sarayköy'de yer almaktadır **(Harita 2.92)**.

Harita 2.92. Sarayköy Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.021438, 40.383786

İnceleme Tarihi: 29.08.2019

Tarihçesi: Caminin batı giriş kapısı üzerindeki dört satırlık Osmanlıca kitabeye göre yapı köy ahalisi tarafından 1847 yılında yaptırılmıştır **(Foto. 2.2472)**.

[1172] Yıldız, 44.

Foto. 2.2472. Cami Kitabesi

Kitabe;

Sahibül hayrat ve hasenat

İş bu karye ahali erinin (kişi)

Cümlesinin hayır eserleridir

(Allah) 1262/1845 (Muhammed)

Yapı ile ilgili başka bir kayıda ulaşılamamıştır. Ancak, bölge halkı caminin büyük ölçüde yenilendiği ve eklemelerin yapıldığı belirtmiştir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2473)**

Foto. 2.2473. Sarayköy Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, tek kubbeli plan şemasında inşa edilmiş olup 8,22 x 6, 66 m. ölçülerinde 0,70 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.583).**

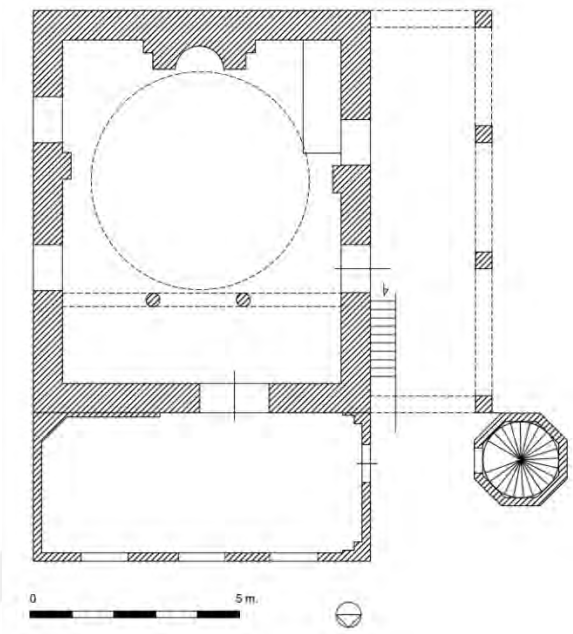

Çizim 2.583. Sarayköy Camii Planı

İmam evi ile birlikte tasarlanan caminin beden duvarları farklı bir özellik sunmamaktadır. Güneyi sağır bırakılan yapının, doğu ve batı cephelerinde açılan dikdörtgen söveli dört pencere, ibadet mekanının aydınlatmaktadır. Yapının imam evi ile bütünleştiği iki katlı kuzey cephe ise dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmış olup sonradan ilave edilmiştir.

Caminin kuzeybatısındaki sekizgen kürsülü minaresi, yivli gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir. Batıdaki son cemaat yeri ise dört paye tarafından üç göze bölünmüştür.

Son cemaat yerinden, orijinalliği yöre halkı tarafından vurgulanan batı duvarın üzerinde açılan yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile ibadet alanına geçilmektedir.

İbadet mekanının tamamen çini ile kaplanmış duvarları yapının özgünlüğünü büyük ölçüde kaybettiğini göstermektedir ki, çinili mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve mahfilde bu durumu desteklemektedir.

Güneyduvarda iki paye arasına konumlandırılan mihrabı, iki yandan sütuncelerle sınırlandırılmış, üç yönden bordürlerle kuşatılmış sade bir nişten ibarettir. Minberi klasik özellikte, vaaz kürsüsü ise konik kaideli olarak harimdeki yerini almıştır.

Harimin, kuzeyindeki kapı açıklığı ile ikinci bir son cemaat yeri işlevi görülen mekâna ulaşılmaktadır. İki paye tarafından ağırlığı karşılanan, balkonsuz kadınlar mahfiline ise caminin kuzeybatısındaki merdivenle erişim sağlanabilmektedir.

Cami, doğrudan tavan üzerine oturan, herhangi bir geçiş sistemine sahip olmayan kubbe ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2474-2490)**

Foto. 2.2474. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2475. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2476. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2477. Caminin Minaresi

Foto. 2.2478. Caminin Batı Cephesi ve Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2479. Caminin Batı Cephesi ve Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2480. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2481. Harim Mekânı

Foto. 2.2482. Harim Mekânı

Foto. 2.2483. Harim Mekânı

Foto. 2.2484. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2485. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2486. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2487. Caminin Minberi

Foto. 2.2488. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2489. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2490. Kubbe

Süsleme Özellikleri: Caminin, tamamen gösterişten uzak dış mimarisine karşılık iç mekân, çini, kalem işi ve boyama resim işleriyle hareketlendirilmiştir. Özgün olmayan bu bezemelerden kubbeye farklı bir tarz kazandıran perde arkasındaki Kâbe, Mescid-i Aksa ve Kubbetül Hadra resimler dikkatleri üzerine çekmektedir **(Foto. 2.2491-2493)**.

Foto. 2.2491. Kâbe

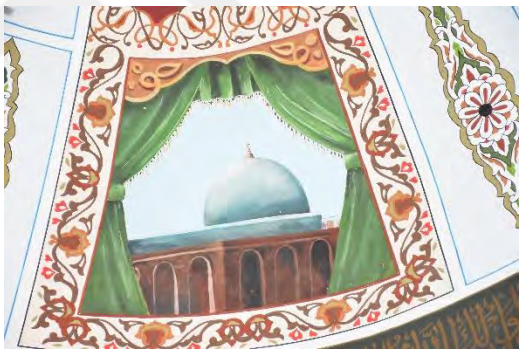

Foto. 2.2492. Mescid-i Aksa

Foto. 2.2493. Kubbetül Hadra

Malzeme Teknik: Caminin batı duvarı tamamen kesme taş malzemeden inşa edilirken, diğer cepheler taş ile kaplanmıştır. Minaresi ise kesme taştandır.

2.10.2. Yalıköy Camii

Katalog No: 94

Çizim No: 2.584-585

Fotoğraf No: 2.2494-2517

Yeri: Rize'nin İyidere İlçesine bağlı, eski adı adı Liparit olan Yalıköy'de[1173] yer almaktadır **(Harita 2.93).**

Harita 2.93. Yalıköy Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0160, 40.3774

İnceleme Tarihi: 30.08.2019

Tarihçesi: Caminin güney duvarında ve giriş bölümünün kuzeyinde olmak üzere iki kitabesi bulunmaktadır.

Güney duvardaki kartuş içerisine alınmış kitabede *"Sene 1286/1869"* tarihi geçmektedir. Dört satırlık diğer Osmanlıca yazıtta ise eserin köy ahalisi tarafından 1308/1892'de yaptırıldığı bilgisi okunmaktadır **(Foto. 2.2494-2495).**

[1173] Yıldız, 45, Muhammet Safi, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri 1850 Rize Sülaleleri,* Dinamik Yayıncılık, İstanbul 2007, XIV.

Foto. 2.2494. Birinci Kitabe

Foto. 2.2495. İkinci Kitabe

Kitabede;

Sahibül hayrat vel hasenat
İş bu karye ahalilerinin
Cümlesinin eseri hişalarıdır
Sene 1308 H. Rumi

Yapının, 1760 tarihli arşiv belgesinde, köy yerleşim yerinde bir vakıf tesis edildiği ve hatiplik vazifesini yürüten Mustafa Halife'nin kendi isteğiyle görevden ayrıldığı görülmektedir[1174]. 1821 yılına gelindiğinde ise köy ahalisi tarafından caminin yeniden inşa edildiği bilgisine ulaşılmaktadır[1175].

Sonuç olarak 1760'lara kadar inen bir geçmişi olan caminin birden fazla yeniden inşa edildiği açıktır. Mevcut olan yapının ise 1892'de yapıldığı kitabesinden anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2496).**

[1174] Kul, 187. (VGMA. 1090-67, Gurre-i Z 1173, 135).
[1175] Kul, 187. (VGMA. 568-240, 4 B 1229, 240).

Foto. 2.2496. Yalıköy Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 6,78 x 7, 11 m. ölçülerinde 0,50 m. duvar kalınlığında tek kubbeli plan şeması sergilemektedir. Yapının batısına eklenen ve iki katlı olan mekânın ikinci katı ise 7,95 x 6,78 m. ebatlarındadır **(Çizim 2.584-585)**.

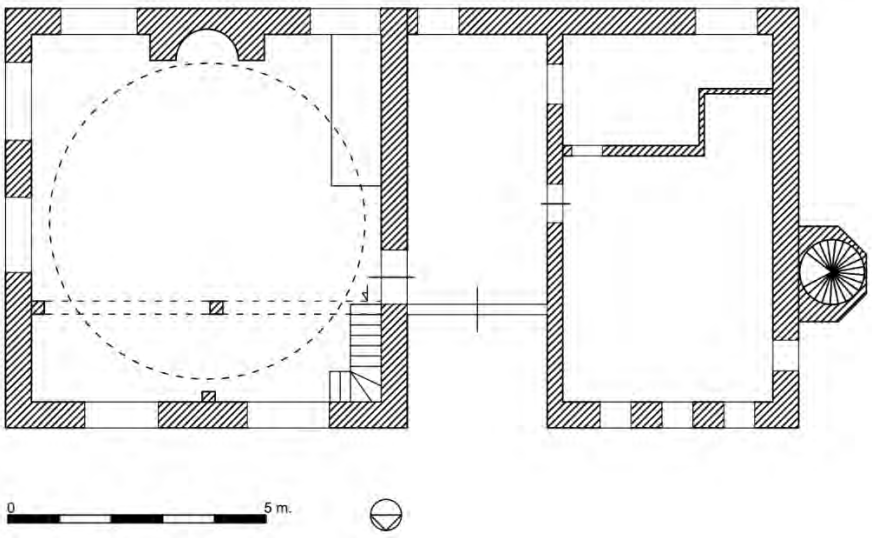

Çizim 2.584. Yalıköy Camii ve Kuzey Mekân Planı

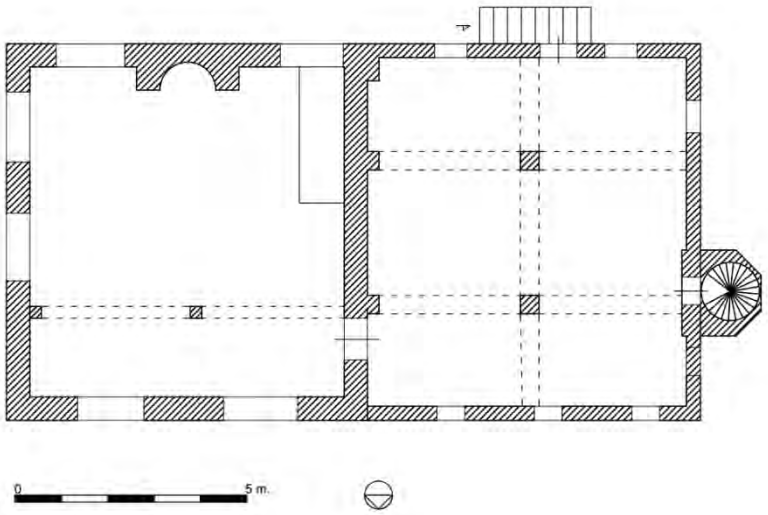

Çizim 2.585. Yalıköy Camii Üst Kat Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları birbirini tekrar etse de caminin cephelerinde açılan ve kilit taşı vurgulanan yuvarlak kemerli uzun dikdörtgen pencereler, dış mimariye farklı görünüm kazandırmaktadır. Bu pencereler, kubbe kasnağında açılan alçı şebekeli açıklıklar ile birleştiğinde harim mekânı oldukça aydınlık ve ferah bir ortama kavuşmaktadır.

Caminin batısına konumlandırılan beşgen kaideli minaresi, çokgen gövdeli ve tek şerefeli olarak kuzey mekâna bitişik bir biçimde yükselmektedir ki, giriş kapısı bu mekânın ikinci katından sağlanmaktadır.

Batı mekân ile cami, kuzeyden girişi olan bir koridor vasıtasıyla birbirine bağlanmaktadır. Koridorun doğusundaki dikdörtgen söveli kapı açıklığı ile harime geçilmektedir. Tamamen çini ile kaplanmış duvarlar yapıyı orijinalliğinden büyük ölçüde uzaklaştırmaktadır.

Güneyde iki pencere arasına yerleştirilen çinili mihrabının nişi, iki yönden sütuncelerle, dıştan ise bordürlerle kuşatılmaktadır. Mihrabın doğusunda ve batısında bulunan minber ve vaaz kürsüsü de çinili süslemeleriyle yapının genel karakterine ayak uydurmaktadır.

Harimin kuzeyinde tek bir paye tarafından desteklenen kadınlar mahfiline, kuzeybatıdaki "L" merdivenle çıkılmaktadır. Mahfile ulaşıldıktan sonra batısında açılan

kapı ile yan mekâna erişilebilmektedir. Ortada iki payesi olan bu mekâna ibadet alanını büyütmektedir, Ayrıca buraya güney cephedeki kapı açıklığı ile de girilmektedir.

Cami, doğrudan duvar üzerine oturan yuvarlak kasnalıklı bir kubbe ile örtülmüştür **(Foto. 2.2497-2517).**

Foto. 2.2497. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2498. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2499. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2500. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2501. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.2502. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2503. Pencere Sistemi

Foto. 2.2504. Koridora Giriş Kapısı

Foto. 2.2505. Koridor/Geçiş Mekanı

Foto. 2.2506. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2507. Harim Mekânı

Foto. 2.2508. Harim Mekânı

Foto. 2.2509. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2510. Caminin Minberi

Foto. 2.2511. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2512. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2513. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2514. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2515. Batıdaki Yan Mekan

Foto. 2.2516. Batıdaki Yan Mekan

Foto. 2.2517. Caminin Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Cami minaresinin şerefe altında gövdeyi saran burmalı silme dışında dış mimarisinde bir bezeme bulunmamaktadır. İç mekânda, duvarları bezeyen çini süslemeler özgün değildir. Bu hususa, kubbeyi ve tavanı hareketlendiren kalemişi bezemeler de dahildir.

Malzeme Teknik: Yapının beden duvarları ve minaresi tamamen kesme taştan, üst örtüsü ise betornarmedir.

2.11. KALKANDERE/KARADERE

2.11.1. Hüseyin Hoca Köyü Camii

Katalog No: 95

Çizim No: 2.586-598

Fotoğraf No: 2.2518-2563

Yeri: Rize'nin Kalkadere İlçesinde Sivarne[1176] ismiyle bilinen Hüseyin Hoca Köyü'de yer almaktadır **(Harita 2.94)**.

Harita 2.94. Hüseyin Hoca Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.9054-40.4206

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Zıvana Köprüsü Camisi olarak da bilinen yapı[1177] ilk, Trabzon'un Of İlçesinde Keler Köyü'nde, Hacı Ömer tarafından[1178], Ordu'lu[1179] Mehmet Usta'ya 1250/1834 tarihinde yaptırılmış olduğu giriş kapısı ve mihrabındaki kitabeden okunmaktadır[1180] **(Foto. 2.2518-2519)**.

[1176] Yıldız, 46.
[1177] Karpuz, *Rize,* 65.
[1178] Murat Sav, "Tarihte İkinci Kez Taşınan Ahşap Cami: Rize-Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Sahil Camii", *Vakıf Restorasyon Yıllığı,* S. 4, 2012, 167.
[1179] Terzioğlu, 5, Aydın, 372.
[1180] Karpuz, *Rize,* 66.

Foto. 2.2518. Giriş Kapısındaki Kitabe

Foto. 2.2519. Mihraptaki Kitabe

Giriş kapısı üzerindeki kitabede;

Sahibul Hayrat ve Hasenat

Ektül İndeneha Yakup Anikoğlu

Mehmet Usta H 1250 M. 1834

Mihraptaki kitabede;

Bismillahirrahmanirahim

La ilaheillellah Muhammedu'r Resüllah, Maşallahu Kane,

Küllema dehale aleyha Zekeriyye'l-resüllah-mihrap, sene 1250

Samedu nura leha l sukut Sahibül hayrat Ömer[1181]

1973'te yapı, Keler Köyü'ndeyken yerine bir beton cami yapılmasını düşünülünce, Hüseyin Hoca köy sakinleri eserin, kendilerine verilmesi talep etmişlerdir. Bu talep olumlu karşılanmış ve Keler Köyü'nden Rakoz Hacıhafızoğlu ve Hüseyin Hoca Köyü'nden Hasan Kılıçarslan isimli ustalar ile birlikte tüm köylülerin yardımıyla 1977'de cami, bir çay alım yerinin üzerine yerleştirilmiştir[1182]. Çay alım yerinin üzerinde zarefetten ve estetikten uzak duran cami, 2011 yılına gelindiğinde Rize Valisi Seyfullah Hacımüftüoğlu'nun isteği üzerine, sökülüp bugünkü mevcut yerine taşınmıştır[1183] **(Foto 2.2520-2523)**.

[1181] Kitabenin son satırı, M. Özkurt'un çalışmasında şu şekilde okunmuştrur; Samed Nuren Lehu'ş-şukur Sahibu'l hayrat Ömer, Özkurt, 160.
[1182] Terzioğlu, 5, Sav, 164.
[1183] Sav, 162, Özkurt, 160.

Foto. 2.2520. Caminin Alım Yeri Üzerindeki Durumu (M. Sav)

Foto. 2.2521. Caminin Alım Yerinden Taşınması (M. Sav)

Foto. 2.2522. Caminin Alım Yerinden Taşınması (M. Sav)

Foto. 2.2523. Caminin Yerleştirilmiş Hali (M. Sav)

Usta Adı veya Usta Grubu: Yakup Anikoğlu Mehmet Usta

Bugünkü Durumu: Cami, 2012 yılında restore edilerek ibadete açılmıştır **(Foto. 2.2524)**

Foto. 2.2524. Hüseyin Hoca Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney istikametinde tamamen ahşaptan 9,30 x 7,38 m. ölçülerinde, derinlemesine dikdörtgen planda ve 0,10 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.586)**.

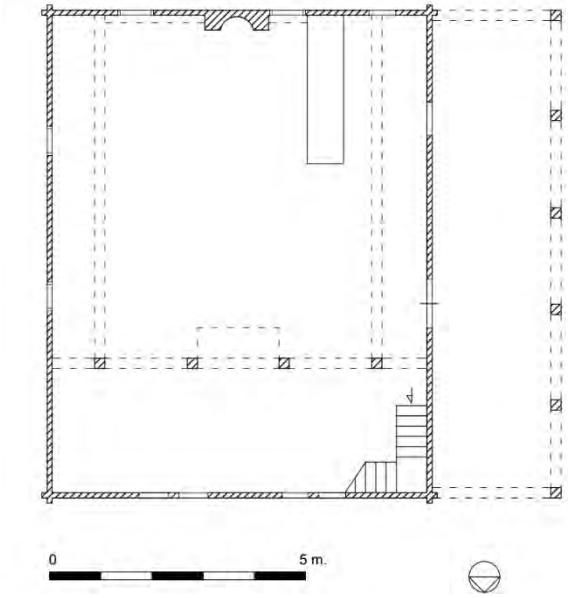

Çizim 2.586. Hüseyin Hoca Köyü Camii Planı

Yapıyı meydana getiren duvarlar, ahşaptan olduğu için dış mimariye farklı bir görünüm kazandırmaktadır. Bu görünüm, perdeler üzerinde açılan iki katlı, ahşap lokma

geçmeli üst ve batı cephesindeki papyon geçmeli pencerelerle daha da estetik bir hal almaktadır. Pencerelerden bazılarının içten sürgülü kapaklı olmasıda oldukça dikkat çekicidir.

Kuzey yerine, batıda yerini alan ve altı ahşap sütun tarafından taşınan ve gözlere bölümlenen iki katlı son cemaat yeri, yönü itibariyle alışılmışın dışına çıkmaktadır. Son cemaat yerinden ahşap kapı kanatlarıyla harim mekanına erişilmektedir. Ahşap işçiliğinin ve ahşap kokusunun yoğun olarak hissedildiği ibadet mekânı, süslemeleriyle de ilgi uyandırmaktadır. Güneyde iki pencere arasına yerleştirilen ahşap mihrap, mahfil hizasına kadar yükselmektedir. Etrafı bordürlerle çevrelenmiş olan mihrap nişinin, yukarıya doğru dört kademe yaparak daralması bölgenin karakteristik özelliğinden gelmektedir.

Mihrabın hemen batısında bulunan ve ahşap işçiliği ile göz dolduran minber, klasik bir görünüm sergilese de süpürgelik kısmının olmayışı ve korkuluğun kesintisiz bir şekilde köşkün altına kadar devam edişi ile farklılaşmaktadır. Doğusunda bulunan tekne gövdeli vaaz kürsüsü de özgünlüğü ile iç mekâna farklı bir değer katmaktadır.

Harim mekanına üç yönden kuşatan kadınlar mahfili, kare kaideli ve başlıklı, çokgen gövdeli dört ahşap sütun tarafından desteklenmektedir. Güneybatıda "L" şeklindeki merdivenle çıkılan mahfilin, batısındaki kapıyla son cemaat yerinin ikinci katına ulaşılabilmektedir.

Dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan cami içten, ortası vurgulanmış ahşap tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2525-2551)**.

Foto. 2.2525. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2526. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2527. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2528. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.2529. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.2530. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.2531. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2532. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2533. Pencere Sistemi

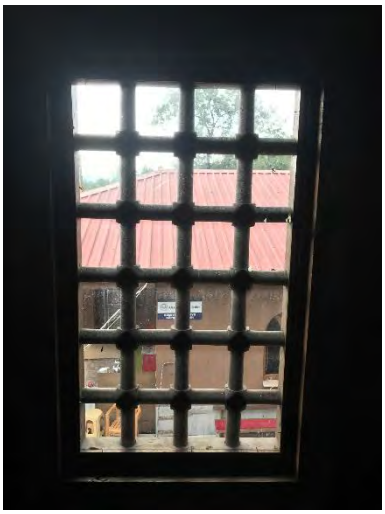

Foto. 2.2534. Pencere Sistemi

Foto. 2.2535. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2536. Harim Mekânı

Foto. 2.2537. Harim Mekânı

Foto. 2.2538. Harim Mekânı

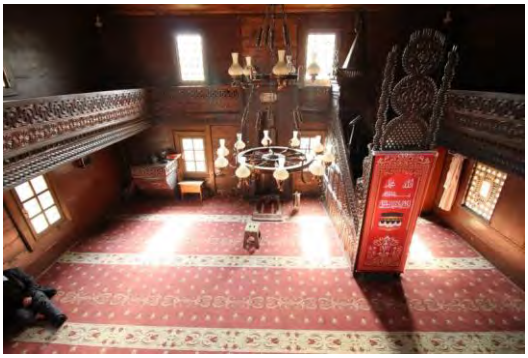

Foto. 2.2539. Harim Mekânı

Foto. 2.2540. Harim Mekânı

Foto. 2.2541. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2542. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2543. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2544. Caminin Minberi

Foto. 2.2545. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2546. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2547. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2548. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2549. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2550. Üst Kat ve Kadınlar Mahfili Kapısı

Foto. 2.2551. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölgenin önemli ahşap yapıları arasında yer alan cami, ahşap tezyinatıylada ön plana çıkmaktadır. Eser, gösterişten uzak bir dış mimariye sahip olsa da son cemaat yerinin ikinci katını taşıyan kirişler üzerinde, karşılıklı yerleştirilmiş birbirine bağlı koç boynuzlarına rastlanılmıştır **(Çizim 2.587) (Foto. 2.2552)**.

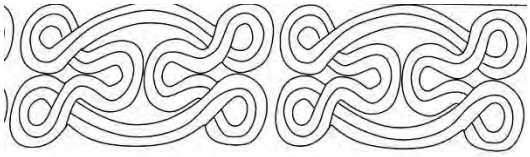

Çizim 2.587. Son Cemaat Yeri Kirişi

Foto. 2.2552. Son Cemaat Yeri Kirişi

Kirişlerden sonra bir diğer süsleme alanı harim giriş kapısıdır. Çift kanatlı ve yuvarlak kemerli kapı kanatlarının yüzeyi, tamamen ikili zencerek örgüyle çevrelenmiş lale motifleriyle kompoze edilmiştir. Kemerin köşe boşluklarında ise laleler tekrar edilerek bir lale bahçesi meydana getirilmiştir. Bu kurgu iki yandan, ikili zenrecek geçmelerle bölümlenen ve iç kısımları lalelerle dolgulanan panolarla desteklenmiştir. Bütün kompozisyon, en dıştan hasır örgü, üstten ise koç boynuzlarıyla tamamlanmıştır **(Çizim 2.588) (Foto. 2.2553)**.

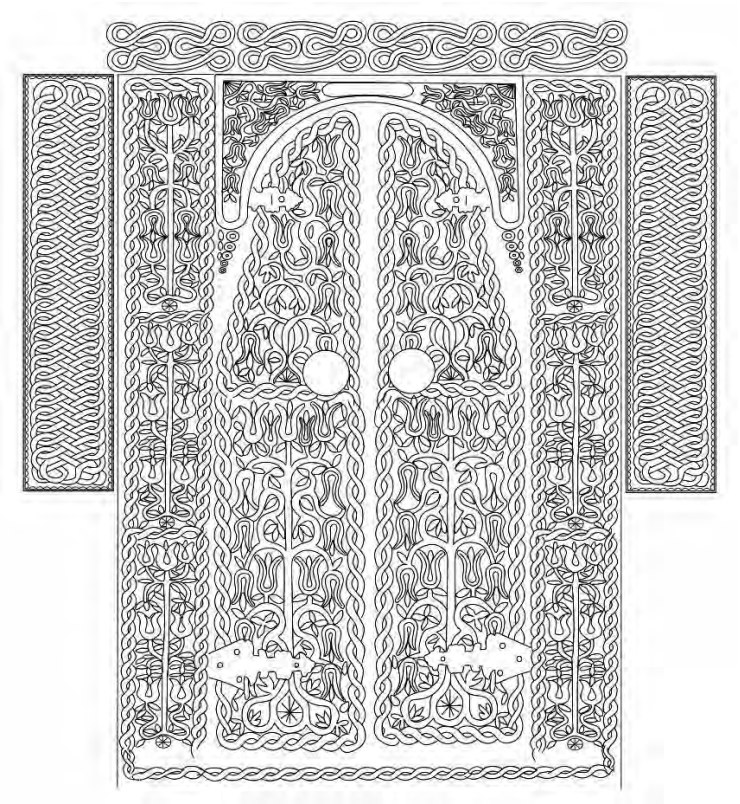

Çizim 2.588. Kapı Süslemesi

Foto. 2.2553. Kapı Süslemesi

Harim mekanına geçildiğinde ilk olarak bezemesiyle, kapıyı büyük ölçüde tekrar eden mihrap ile karşılaşılmaktadır. Aşağıdan yukarıya, belirli aralıklarla içe doğru kırılma yaparak daralan niş, mukarnas dizileri ile dörde taksim edilmiş ve en üstte istiridye ile son bulmuştur. Bu daralma, nişi üç yönden saran süsmeye de yansımıştır. İkili zencerek geçmelerle sınırları belirlenen alanların içleri tamamen lale motifleriyle dizayn edilmiş, dıştan ise halat ve mukarnas dizisi ile kuşatılmıştır **(Çizim 2.589) (Foto. 2.2554)**.

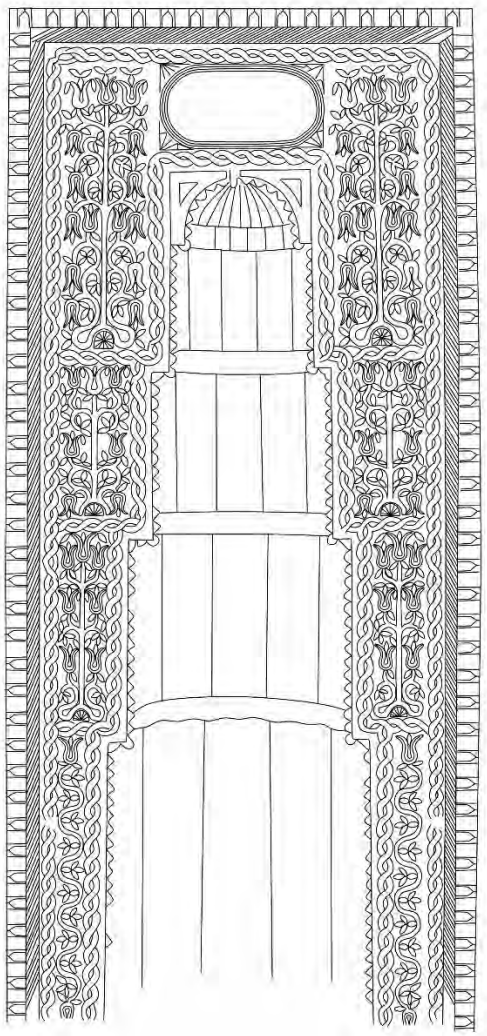

Çizim 2.589. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2554. Mihrap Süslemesi

İbadet mekanının güneybatı köşesinde bulunan ahşap minberi, işlemesiyle en dikkat çeken mimari öğelerinde başında gelmektedir.

Minberin dikdörtgen söveli ve yuvarlak kemerli kapısı, tacıyla birlikte abidevi bir görünüme sahiptir. Kapı söveleri, dört yaprağın bir araya gelmesiyle oluşan dairesel bir

örge ile hareketlendirilmiş, kemer boşluklarına ise laleler nakşedilmiştir. Asıl farklılık tac kısmındadır. Sövenin uç kısımlarına yakın yerden yükselmeye başlayan dalga motifli iki silme, hasır örgülü birinci yuvarlak formlu çerçeveyi tamamladıktan sonra lalelerle donatılmış ilk dairesel kıvrımını oluşturup Mührü Süleyman'ın yer aldığı ikinci dairesel çizgiyi de meydana getirerek son bulmuştur. Bu üçlü kombine, iki yandan stilize ejderler eşlik etmektedir **(Çizim 2.590) (Foto. 2.2555)**.

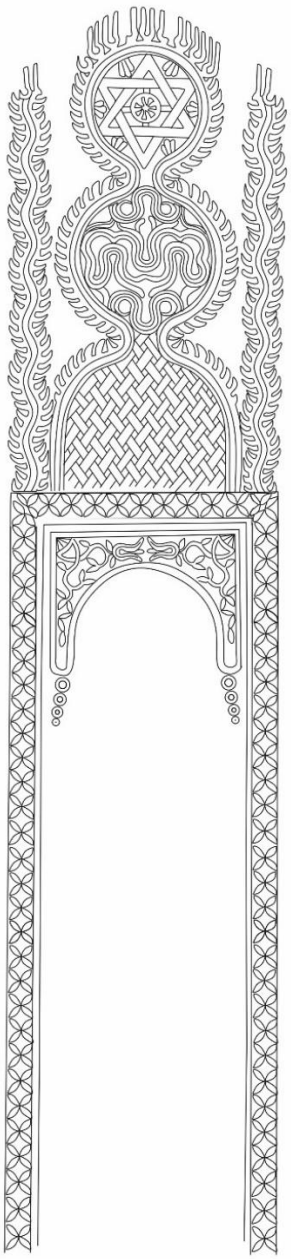

Çizim 2.590. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2555. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalık bölümü ikili zencerek geçmelerle, içi lale ile tezyin edilmiş on bir (11) panoyo bölünmüştür. Korkuluk bölümü el işçiliği boğumlu tornalar ve bu tornalı korkulukları, üstte ve altta sınırlandıran yapraklı kıvrımlı dallarla şekillenmiştir. Kapı ile korkuluğun birleşim yerine daha yumuşak bir geçiş için köşebent konulmuştur. Köşebentin, dalga motifli dış kıvrım hattı, altta Mührü Süleyman ile bütünleşmiş, iç yüzeyi ise lalelerle donatılmıştır. Korkuluktan, köşke geçiş ise dalga motifli "S" kıvrımıyla sağlanmıştır.

Köşk bölümü, hasır örgü, balık sırtı, halat örgü, mukarnas dizisi ve üstte, boğumlu korkuluklarla şekillenen bir anlatım diline sahiptir. Korkulukların köşelerinden iki yana açılan laleler ise üç boyutlu görünümü ile ilgi uyandırmaktadır.

Köşk altı bölümü, dikey konumlandırılmış üç panodan müteşekkildir. Üç panoda da laleler görülürken alt iki panodaki, lale tasarımlı dekoratif açıklıklar birer stilize gülabdan görünümdedir **(Çizim 2.591) (Foto. 2.2556)**.

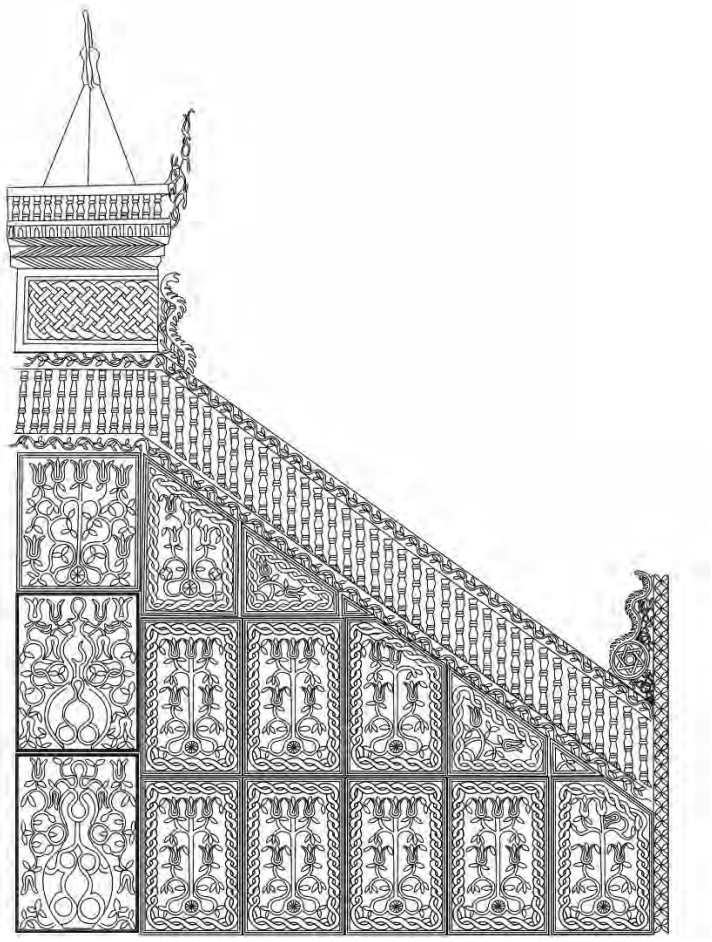

Çizim 2.591. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.2556. Minber Cephe Süslemesi

Harimin kuzeyindeki taşıyıcılar, kiriş, mahfil ve mahfil balkonu, desen kurgusuyla caminin genel süsleme anlayışını devam ettirmektedir.

Taşıyıcı sütunların kare kesitli başlıklarının iki yanında, yüzeyi zeytin dalı yaprakları ile doldurulan iki kanat, dairesel halkalarla nihayetlenmektedir **(Çizim 2.592) (Foto. 2.2557)**.

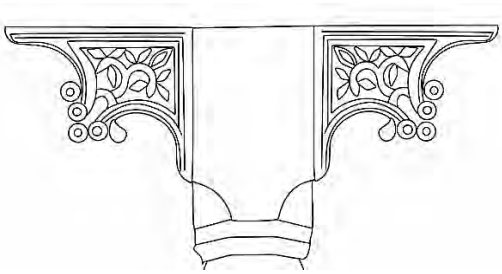

Çizim 2.592. Sütun Süslemesi

Foto. 2.2557. Sütun Süslemesi

Sütunun taşıdığı ahşap kirişler ve mahfilde beşli bir süsleme kuşağı işlenmiştir. Birinci kuşakta kıvrımlı dallar arasına lale motifleri, ikincisinde halat örgü, üçüncüsünde mukarnas dizisi, dördüncüsünde ters düz yerleştirilmiş laleler, mahfilin kuzey hattı

boyunca dolanmaktadır. Beşincisinde ise kıvrımlı ve kesintisiz bir hattın birbirine yakınlaşıp uzaklaşması sonucunda içte ve dışta boşluklar meydana gelmektedir. İç boşluklar gülbezeklerle, dış boşluklar lalelerle dolgulanmıştır. Benzer kurgu, mahfilin doğu ve batı kolunda da söz konusudur. Burada farklı olarak kıvrımlı lale dalların yerine ikili ve üçlü zencerek geçmeler kullanılmıştır **(Çizim 2.593-594) (Foto. 2.2558-2559)**.

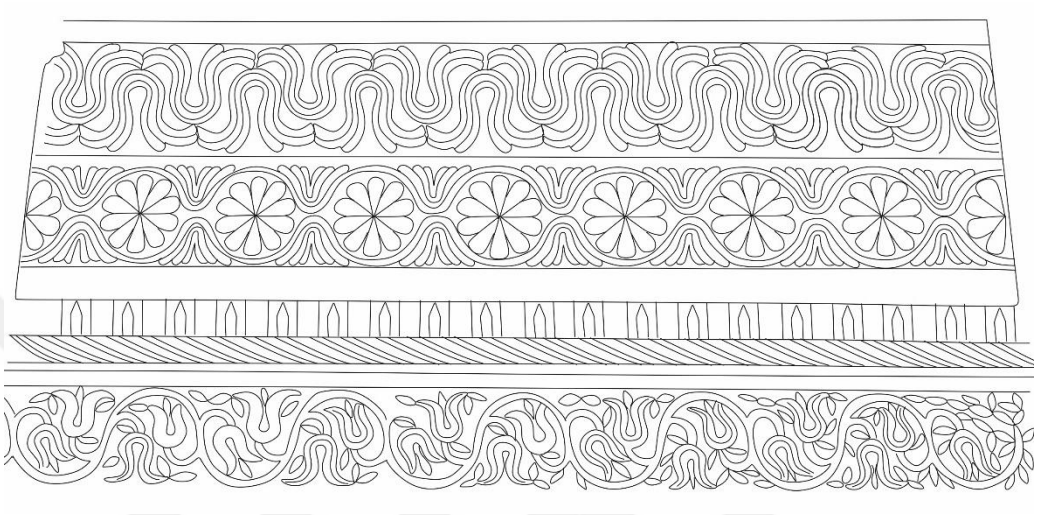

Çizim 2.593. Kuzey Mahfil Kirişi ve Korkulukları

Foto. 2.2558. Kuzey Mahfil Kirişi ve Korkulukları

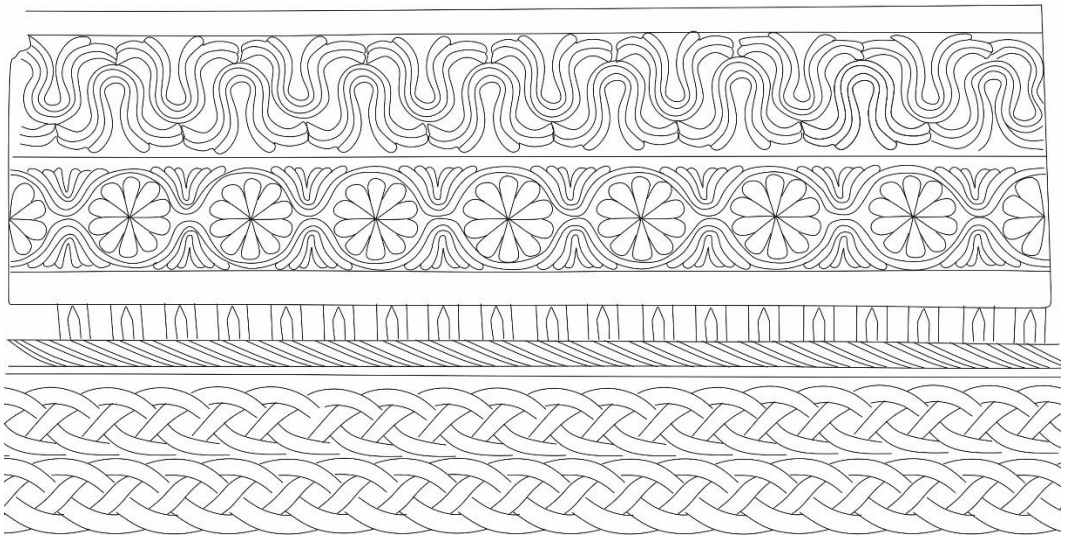

Çizim 2.594. Mahfilin Doğu ve Batı Kolu Kiriş-Korkuluk Süslemesi

Foto. 2.2559. Mahfilin Doğu ve Batı Kolu Kiriş-Korkuluk Süslemesi

Mahfil kiriş ve korkuluklarındaki tasarım mahfil balkonunda da yinelenmektedir. Balkonun altından sarkan, uçlarında ve ortasında üçlü halkalar, "C" kıvrımlarıyla bir uyum içerisindedir **(Çizim 2.595) (Foto. 2.2560)**.

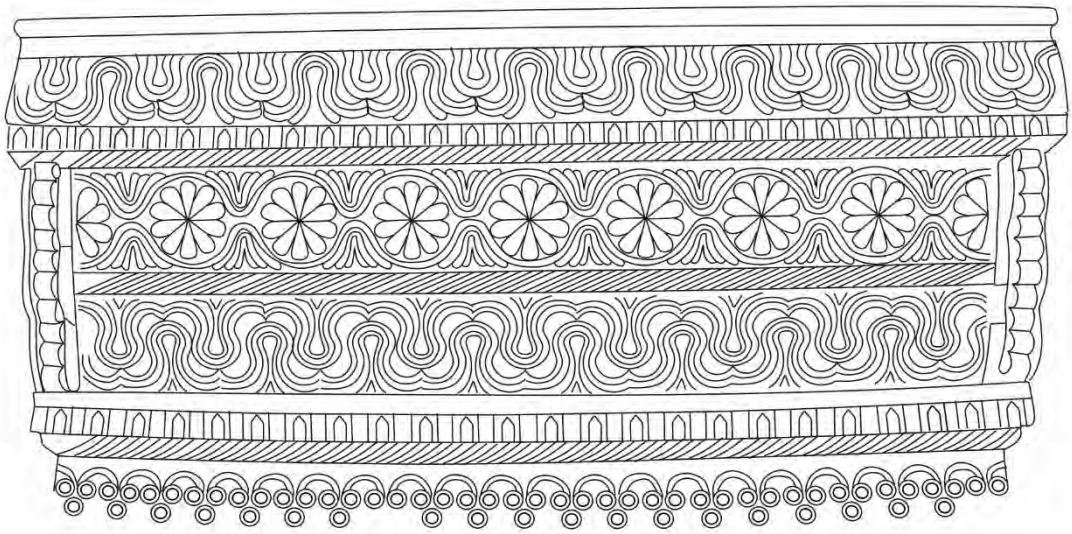

Çizim 2.595. Mahfil Balkon Süslemesi

Foto. 2.2560. Mahfil Balkon Süslemesi

Minber ve mahfildeki, lale, mukarnas dizisi ve hasır örgüler vaaz kürsüsünde yeniden uygulanmıştır **(Çizim 2.596) (Foto. 2.2561)**

Çizim 2.596. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2561. Vaaz Kürsüsü

Bitkisel ve geometrik bezemenin bir ahenk içerisinde verildiği ahşap tavan, yoğun tezyinatıyla bütün cami süsleme programının bir özetidir. Dıştan kare bir bordür içerisine alınan tavan içe doğru kademelenmektedir. Bu kademelenmenin merkezinde bir sarkıt ve sarkıta yaslanmış "C"ler, madalyonun ilk basamağını oluşturmaktadır. Madalyon, dışa doğru lale-gülbezek kombinasyonu ve ters düz yerleştirilmiş lalelerle genişleyerek son bulmaktadır.

Dairesel genişleme iki kademeli sekizgen bordür ile çevrelenmektedir. Birinci kademenin yüzeyi, kıvrımlı ve kesintisiz hattın iç ve dış boşluklarında yer alan lale ve gülbezeklerle, ikinci kademe ise sırt sırt vermiş "C" ve aralara serpiştirilmiş yıldızlarla kompoze edilmiştir. Bu kompozisyonu kuşatan, uçları ve birleşim yerleri üçlü halkalı "C" kıvrımlar, sekizgeni, dört köşedeki süslemelerden ayırmıştır. Köşelere nakşedilen lale, gülbezek, "C" kıvrımları, hilal ve çarkıfelek, formu kareye dönüştürmüştür. Kareye belirgin hale getiren bordür, gülbezek ve lalelerle motifleriyle vurgulanırken dıştan halkalı "C"ler, süslemenin son noktasıdır.

Kademelenen tavanın içe bakan cephelerinde ise "C" kıvrımları ve laleler izlenmektedir **(Çizim 2.597) (Foto. 2.2562-2563)**.

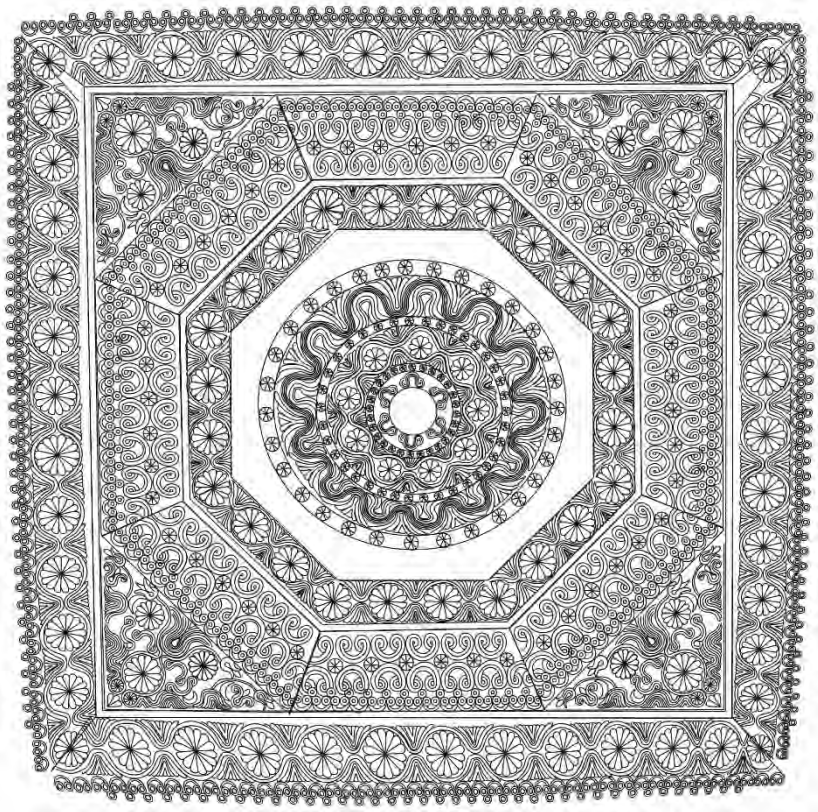

Çizim 2.597. Tavan Süslemesi

Foto. 2.2562. Tavan Süslemesi

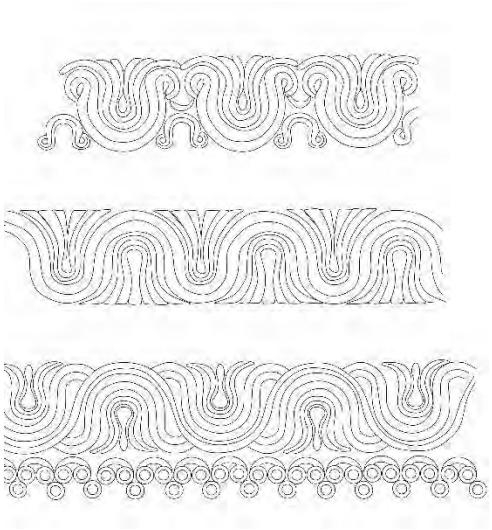

Çizim 2.598. Tavanın İç Yüzeyi

Foto. 2.2563. Tavanın İç Yüzeyi

Malzeme Teknik: Cami, yonu taşı malzemeden örülen bir subasman üzerine kestane ağacından tamamen çantı tekniğinde inşa edilmiş, perde duvarlar köşelerde kurtboğazı ile birleştirilmiştir.

Yapının yoğun ahşap işçiliğinde sadece oyma kabartma ve ajur tekniği uygulanmıştır. Ajur, minberin kapı tacında, köşk altında ve mahfil, vaaz kürsüsü korkuluklarında kullanılmıştır. Diğer süslemeler ise oyma kabartmadır.

2.11.2. Kayabaşı Köyü Camii

Katalog No: 96

Çizim No: 2.599-607

Fotoğraf No: 2.2564-2593

Yeri: Rize'nin Kalkandere İlçesine bağlı Kayabaşı Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.95).**

Harita 2.95. Kayabaşı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.8669-40.4653

İnceleme Tarihi: 08.04.2021

Tarihçesi: Caminin harim giriş kapısının ahşap kanatlarındaki bezemeler arasına gizlenmiş Osmanlıca kitabesine göre yapı 1311/1893 tarihinde inşa edilmiştir **(Foto. 2.2564).**

Foto. 2.2564. Giriş Kapısındaki Kitabe

Kitabede;

"Sene 1311, Gedik oğlu ...zir Adem"

Yapı ile ilgili 14.09.2012 tarihinde tutulan raporda, eserin Mahmut Çeboğulları tarafından yaptırıldığı ileri sürülmüştür[1184].

Yapı ile ilgili yapılan arşiv kayıtlarında, 1765 tarihinde köyde bir caminin olmadığı ve yeni bir caminin yapıldığı ifade edilmektedir ki, imam ve hitabetlik görevi de Hasan'a verilmiştir[1185].

Sonuç olarak, vakıf kaydı göz önüne alındığında bölgedeki ilk caminin 1765'lerde inşa edildiği, kitabesine istinaden ise 1893'te yeniden yapıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, harap durumda olup kısa süre içerisinde restorasyona tabi tutulması gerekmektedir **(Foto. 2.2565)**.

Foto. 2.2565. Kayabaşı Köyü Camii

[1184] Rapor, Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'ndan alınmış olup, Arkeolog Elif Şener, Müze Müdürü Ahmet Denizhanoğulları tarafından tutulmuştur.
[1185] Kul, 169-170. *(VGMA. 1117-36,* 1179, 42)

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, köy merkezinde kısmen eğimli bir arazi üzerine derinmesine dikdörtgen planda, 12,88 x 7,53 m. ölçülerinde ve 0,70 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.599)**.

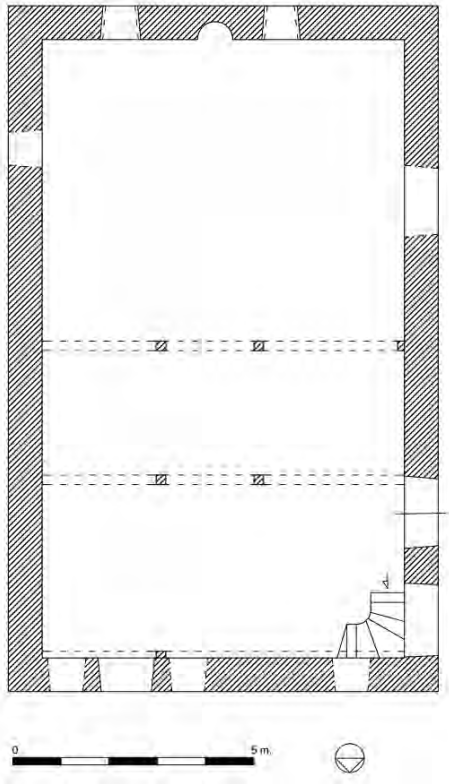

Çizim 2.599. Kayabaşı Köyü Camii Planı

Cami, dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanmakta olup beden duvarı farklı bir mimari özellik ortaya koymamaktadır. Duvarlarda açılan onbir (11) pencere hem cephelere hareketlilik kazandırmakta hem de harimi aydınlatmaktadır. Bu pencerelerden güney, kuzey ve doğudakiler mazgal formunda olup doğu hariç diğerleri iki katlı bir düzen sergilemektedir. Batıdaki dikdörtgen söveli ve daha büyük ebatlardaki pencereler ise doğu penceresi ile birlikte sadece mahfil seviyesindedir.

Minaresi ve son cemaat yeri bulunmayan yapının, harim mekânına batı cephenin kuzeyindeki yuvarlak kemerli ve ahşap kanatlı kapı ile geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra bölgedeki diğer camilere göre iç hacmin büyük olması dikkat çeken ilk hususdur. Bununla birlikte parçalanmış ve yere dökülmüş mimari parçalar gözden kaçmamaktadır.

Harim alanının güney duvarındaki sıvalı taş mihrabı, bölgenin geleneksel anlayışını devam ettirmekte ve aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralmaktadır.

Caminin minberi, parçalar halinde harimde bulunmaktadır. Parçalardan anlaşıldığı üzere bölgenin bezemeli ve gösterişli ahşap minberlerden biridir. Kare gövdeli vaaz kürsüsünün kaide ve korkuluk bölümü parçalanmıştır.

Harimin kuzeyindeki kadınlar mahfili, dördü serberst, ikisi ise duvarla bitişik altı ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Balkonu ve zemin tahtaları dağılmış olan mahfile, giriş kapısının kuzeyindeki kısa "L" merdivenle çıkılmaktadır.

Cami, dıştan kırma çatı, içten ise ahşap tavanla örtülmüştür **(Foto. 2.2566-2585)**.

Foto. 2.2566. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2567. Caminin Doğu Cephesi (TKVTVKK)

Foto. 2.2568. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.2569. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2570. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2571. Giriş Kapısı İçten

Foto. 2.2572. Harim Mekânı

Foto. 2.2573. Harim Mekânı

Foto. 2.2574. Harim Mekânı

Foto. 2.2575. Harim Mekânı

Foto. 2.2576. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2577. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2578. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2579. Minber Parçaları

Foto. 2.2580. Alem ve Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2581. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2582. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2583. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2584. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2585. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi sade bir anlayışa sahip olup kapı kanatlarından başlayan bezeme, minber, taşıyıcılar, mahfil ve tavanda kendini göstermiştir.

Bölgedeki bezemeli kapılar arasında yerini alan kapının kanatlarına üç kompozisyondan oluşan bir bezeme uygulanmıştır. En alttaki bezemede, yuvarlak kemerli çerçevenin iç kısmını birbirine kenetli akantlar doldurmaktadır. Kemerin iç kısmında ise ışınsal çubuklar, dışarı taşarak yaprak haline dönüşmektedir. Bu tasarım dili, en üstte yinelenmektedir. Ortaya konumlandıran merkez süslemede, genellikle minber aynalıkların karşılaştığımız çembere kenetlenmiş akant madalyon kompozisyonu işlenmiştir. Kompozisyonların aralarına ise gülbezekler dağıtılmıştır **(Çizim 2.600) (Foto. 2.2586)**.

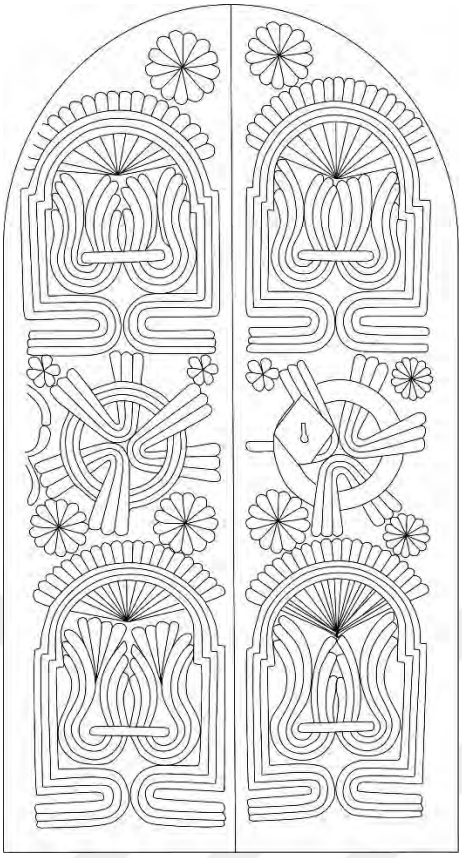

Çizim 2.600. Kapı Süslemesi

Foto. 2.2586. Kapı Süslemesi

Harimdeki parçalanmış ahşap minber parçalarından, mimari öğenin hem kapıdan hem de cepheden kıymetli işçiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Minber parçalarında, kapı tacını meydana getiren ve birinci dairesel oluşumunun içi güneş kurgu ile dolgulanmış kıvrımsal hat, yukarı doğru ikinci dairesini oluştururken üstte içe dönerek akantla sonlanmıştır. Hattın kıvrılmaları sonucunda ortada meydana gelen boşluk lalelerle, üstü ise lale ve hilallerle değerlendirilmiştir. Geometrik ve bitkisel motiflerle şekillenen bu kombinasyon, iki yandan stilize ejder figürü ile sınırlandırılmıştır.

Aynalığın bir parçasından çıkartılan tasarımda, merkezinde gülbezek motifinin yer aldığı ve çembere kenetlenmiş bir akant madalyonun olduğu gözlemlenmektedir. Bu madalyonun etrafında ise gülbezekler ve akantlardan müteşekkil anlatımların olduğu düşünülmektedir. Süpürgelik bölümünde, yuvarlak kemerli çerçevenin iç kısmı, tıpkı kapı kanadındaki süslemeyi yansıtmaktadır.

Diğer parçalar irdelendiğinde korkuluk kısmında, akantlarla şekillenen "S" kıvrımlarla donatılığı, benzer örneklere bakılarak söylenebilir. Köşebent, köşk ve köşk altında, Mührü Süleyman, güneş kursu, akant, mukarnas dizisi dağılımı görülmektedir. Minberin aleminde birbirine yakınlaşıp uzaklaşan kıvrımlı hattın iç ve dış boşlukları lalelerle doldurulmuştur **(Çizim 2.601-604) (Foto. 2587-2590)**.

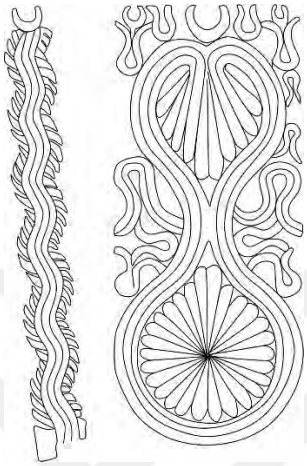

Çizim 2.601. Kapı Tacı Parçası

Foto. 2.2587. Kapı Tacı Parçası

Çizim 2.602. Aynalık ve Süpürgelik Parçası

Foto. 2.2588. Aynalık ve Süpürgelik Parçası

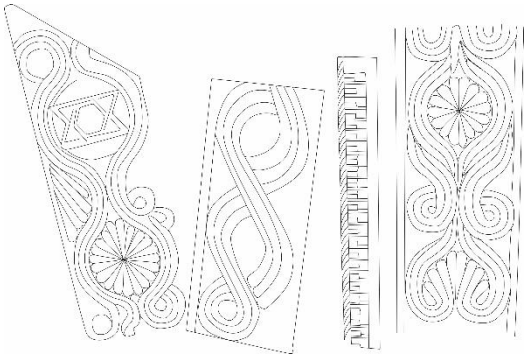

Çizim 2.603. Diğer Parçalar

Foto. 2.2589. Diğer Parçalar

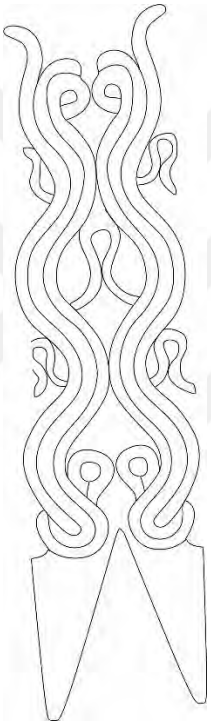

Çizim 2.604. Alem

Foto. 2.2590. Alem

Harim mekanına hareketlendiren bir diğer mimari unsur ahşap sütunlardır. Sütunların kaidelerine güneş kursu, başlıklarına ise akantlar oyulmuştur. Ahşap sütunların taşıdığı kiriş üzerine ise karşılıklı ve bağlantılı koç boynuzları, halat örgü ve mukarnas dizisinden meydana gelen bir kuşak kiriş boyunca devam etmektedir **(Çizim 2.605-606) (Foto. 2.2591-2592)**.

Çizim 2.605. Sütun Süslemesi

Foto. 2.2591. Sütun Süslemesi

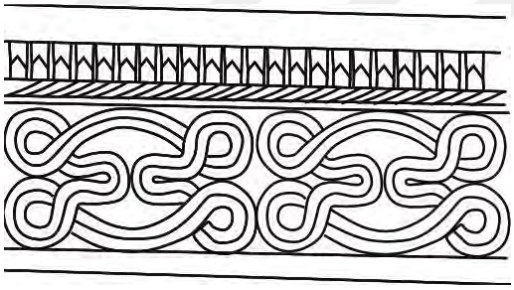

Çizim 2.606. Kiriş Üzerindeki Süslemeler

Foto. 2.2592. Kiriş Üzerindeki Süslemeler

İç mekânının son bezeme alanı merkezi dörtlü olarak kademelendirilmiş ahşap tavanıdır.

Tavanın merkezindeki üç kademeli dizilimi ile dikkat çeken akantlar bir madalyon halinde verilmiştir. Bu madalyonun etrafına sekizgen bir çıta eklenerek sekizgene, sekizgenin dört köşesine akantlar yerleştirilerek alan kareye dönüştürülmüştür. Üç kademeli kare bordürlerden birincisinde, görüntü olarak stilize balık motifini yansıtan tezyinata detaylı bakıldığınca iki “C” kıvrım arasına yerleştirilmiş güneş kursu ve bunu

tamamlayan volütlü kıvrımlar gülbezeklerle birlikte bir bütünlük teşkil etmektedir. Bu kompozisyon üçüncü kademede de sonsuzluk prensibinde tekrar edilmiştir. İkinci kademe bordüründe ise sırt sırta "C" kıvrımları ve aralarına yerleştirilmiş gülbezekler izlenmektedir. Böylece dairesel olarak başlayan kompozisyon dışa doğru kare bir şekilde yayılmış ve genişlemiştir **(Çizim 2.607) (Foto. 2.2593)**.

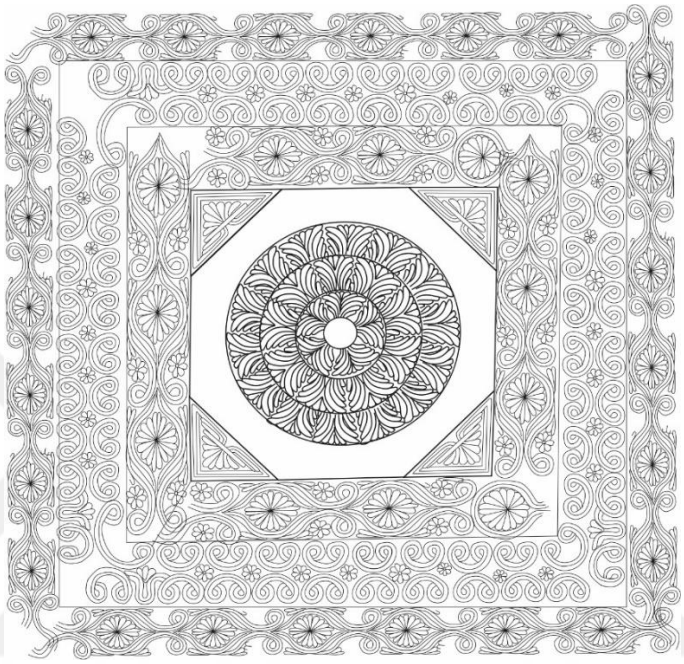

Çizim 2.607. Tavan Süslemesi

Foto. 2.2593. Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin beden duvarları, yonu taşı ve moloz taşlarla örülmüştür. Beden duvarlarının birleşim yerlerinde, kapı ve pencere sövelerinde ise düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Caminin süsleme programında ise farklı tekniklerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Kapı kanatlarında, minberin aynalık, süpürgelik, köşk ve ahşap sütunlarda oyma-kabartma, minber kapı tacı, korkuluk ve alemde ajur, tavanda ise oyma-kabartma ve çakma tekniği uygulanmıştır.

2.11.3. Kayabaşı Köyü Camii II

Katalog No: 97

Çizim No: 2.608-609

Fotoğraf No: 2.2594-2613

Yeri: Rize'nin Kalkandere İlçesine bağlı Kayabaşı Köyü'nde yer almakadır **(Harita 2.96).**

Harita 2.96. Kayabaşı Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.865710, 40.465625

İnceleme Tarihi: 29.08.2019

Tarihçesi: Cami üzerinde inşa tarihini belirtebilecek herhangi bir kitabe tespit edilememiştir.

Kayabaşı ile ilgili iki farklı arşiv kaydı söz konusudur. Bunlardan birincisi bölgedeki diğer yapıya ait olmalıdır. Bu yapıya ait olduğu düşünülen 1902 tarihli vesikada ise Küsküoğlu Süleyman bin Çakır Abdulkerim'in Kayabaşı adlı mahalde yeni olarak inşa olunan mescit için bin kuruş para vakfı. Bu paranın senelik nemasının mescidin hatibine verilmek üzere vakfedilmiş olduğu geçmektedir[1186].

Vakıf kaydından hareketle, bölgede eski bir caminin var olduğu ve 1902'lerde yeniden yapıldığı açıkça anlaşılmaktadır ki, sonraki süreçlerde de yapının tekrardan yenilenmiş olması muhtemeldir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

[1186] Güvelioğlu, 47. (VGM. Arşivi, Defter No: 602, 62; Rize Şer'iye Sicili, 1504, 153).

Bugünkü Durumu: Cami, bugün kullanılmamaktadır. Ancak, sağlam ve kullanım için elverişlidir **(Foto. 2.2594)**.

Foto. 2.2594. Kayabaşı Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir azari üzerine fevkani olarak yaptırılan caminin, eğitim amacıyla kullanılan alt katı, 6,38 x 5,58 m. ebatlarında, cami ise 5,78 x 6,83 m. ölçülerinde ve 0,76 m. duvar kalınlığında dikdörtgen planda inşa edilmiştir **(Çizim 2.608-609)**.

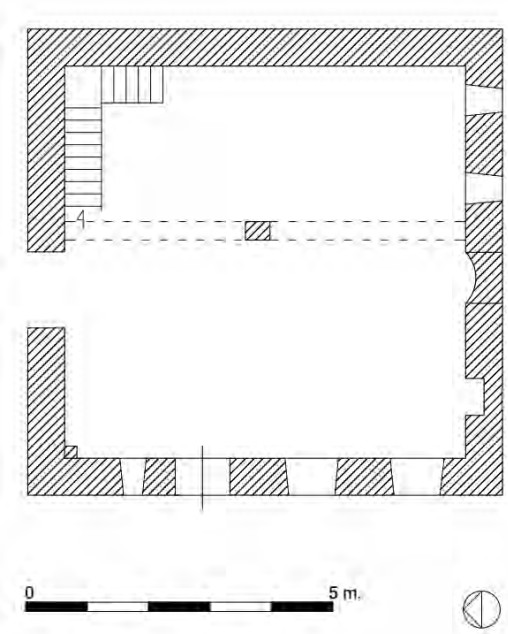

Çizim 2.608. Alt Kat Planı

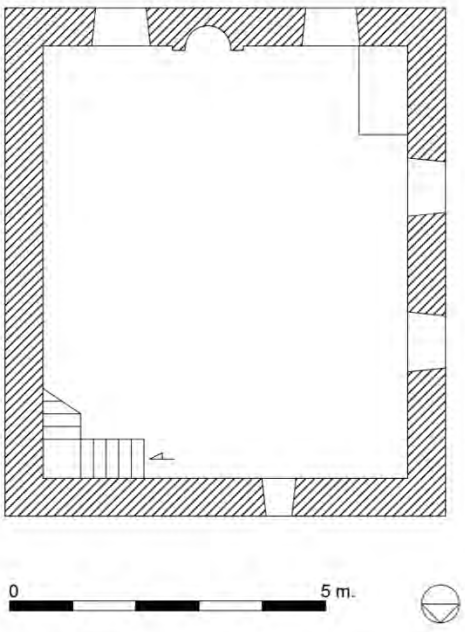

Çizim 2.609. Cami Planı

Yapının birbirini tekrar eden beden duvarları mimari açıdan farklı bir özellik ortaya koymamaktadır. Alt katı aydınlatan, güney ve doğu cephelerindeki mazgal pencereler, cami harimin ışık almasını sağlayan dikdörtgen söveli pencereleri ile birleştiğinde iki katlı bir cephe görünümü sunmaktadır. Medrese pencerelerinden batı yöndekilerden ikisi giyotin tarzındadır.

Medreseye, batı cephedeki düz lentolu sade bir giriş kapısı ile giriş yapılmaktadır. Duvar kenarlarında oturma sekilerinin ve öğrenci sıralarının yer aldığı oda, yakın döneme kadar aktif olarak kullanıldığını göstermektedir. Mekânın güneyinde bulunan ocak ve eşya koyma nişi, dikkat çekicidir. Üst örtüsü tek bir ahşap sütun tarafından desteklenen medrese odasının kuzeyindeki açıklık ile yapıya sonradan eklenmiş hela bölümüne, kuzeydoğu köşedeki merdinveler ile ile harime ulaşılmaktadır.

Merdivenlerle harime çıkıldıktan sonra iç mekânda, öğrenci sıralarının ve tahtanın yer alışı camininde eğitim amacıyla hizmet verdiğine işaret etmektedir. Gösterişten ve tezyinattan uzak olan ibadet alanının güneyinde yer alan ve üç yönden silmelerle kuşatılan mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralmaktadır. Bölgenin genel karakteristik özelliği olan bu form, yapının özgünlüğüne değer katmaktadır.

Mihrabın iki yanına konumlandırılan minimal ölçülerdeki ahşap minberi ve vaaz kürsüsü yeni dönem eklemesidir.

Mahfili bulunmayan cami, içten ahşap tavan, dıştan ise kırma çatıyla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2595-2613)**.

Foto. 2.2595. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2596. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2597. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2598. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.2599. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2600. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2601. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2602. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2603. Medrese İç Mekân

Foto. 2.2604. Harime Çıkış Merdivenleri ve Wc Geçiş Kapısı

Foto. 2.2605. Harim Mekânı

Foto. 2.2606. Harim Mekânı

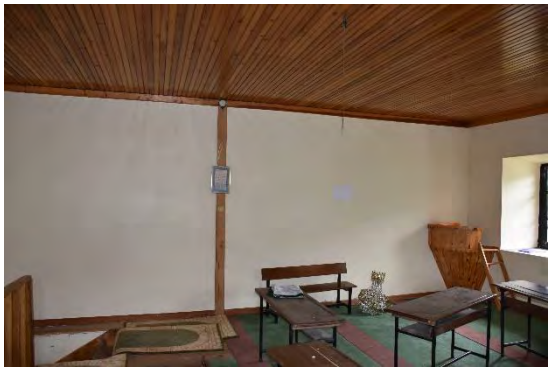

Foto. 2.2607. Harim Mekânı

Foto. 2.2608. Harim Mekânı

Foto. 2.2609. Caminin Mihrabı

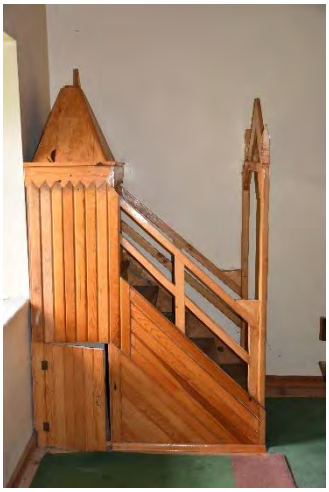

Foto. 2.2610. Caminin Minberi

Foto. 2.2611. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2612. Harimin Kuzeybatısı

Foto. 2.2613. Harim Genel ve Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının, iç ve dış mimarisinde bezeme yoktur.

Malzeme Teknik: Cami, medrese katıyla birlikte kaba yonu taşından inşa edilmiştir.

2.11.4. Hurmalık Köyü Camii

Katalog No: 98

Çizim No: 2.610

Fotoğraf No: 2.2614-2636

Yeri: Rize'nin Kalkandere İlçesine bağlı, kaynaklarda adı Andra[1187] olarak geçen Hurmalık Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.97)**.

Harita 2.97. Hurmalık Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.860524, 40.477508

İnceleme Tarihi: 28.08.2019

Tarihçesi: Caminin güney duvarında Türkçe hazırlanan tanıtım panosundan caminin 1915'te bitirilmiş olduğu yazmaktadır **(Foto. 2.2614)**.

Foto. 2.2614. Cami Tanıtım Levhası

[1187] Kul, 169.

Yapı ile ilgili bir diğer kitabe minare kaidesindedir. Kitabeye göre 1976'da eklenen yazıtta, "*Bismillahirrahmanirrahim ve men* ahsenu *kavlen mimmen* deâ ilâllâhi ve amile sâlihan ve kâle innenî minel muslimîn (muslimîne)" ayeti geçmektedir **(Foto. 2.2615)**.

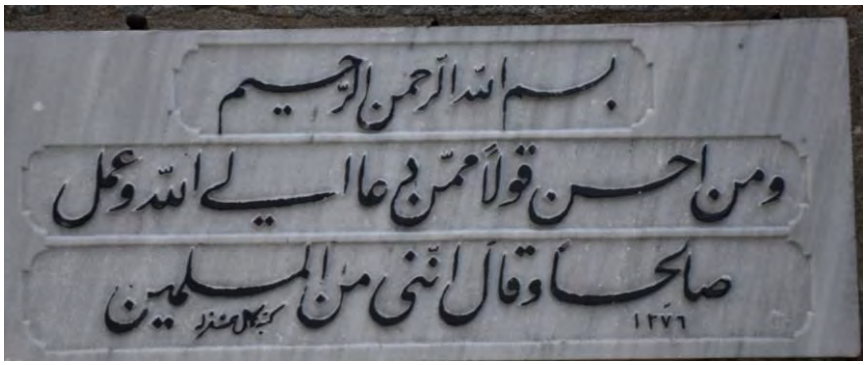

Foto. 2.2615. Minare Üzerindeki Kitabe

Bölgenin genelinde görülen yeniden inşa edilme sürecide bu yapı içinde geçerlidir. Doğrudan cami ismiyle ilgili bir kayıt tespit edilmese de 1915'lerden önceye inen bir tarihi olmalıdır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2616)**

Foto. 2.2616. Hurmalık Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney istikametinde uzanan 9 x 11,70 m. ölçülerinde tek kubbeli bir şemada, 0,60 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.610).**

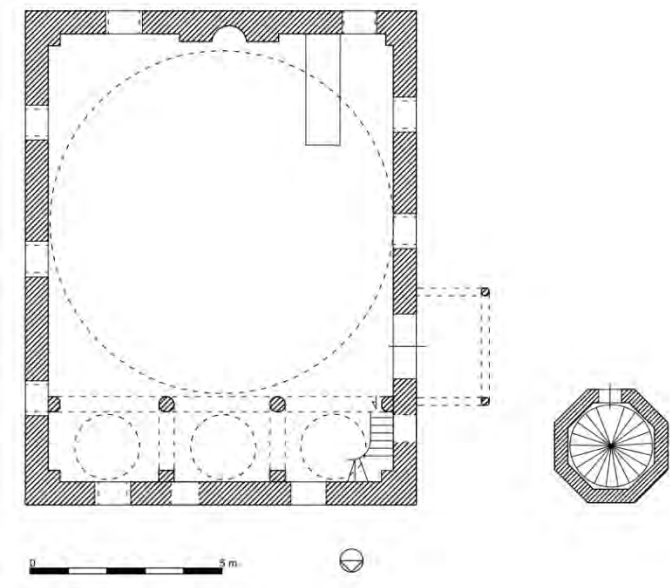

Çizim 2.610. Hurmalık Köyü Camii Planı

Caminin birbirini tekrar eden cepheleri iki katlı ve basık yuvarlak kemerli yirmi (20) pencere ile dışa açılmaktadır. Kubbenin dairesel kasnağında da alçı şebekeli yuvarlak kemerli pencereler yer verilmiştir.

Yapının kuzeybatısına sonradan eklenen sekizgen kaideli, çokgen gövdeli ve iki şerefeli minaresi, şerefe sayısı ile bölgenin nadir örneklerindedir.

Son cemaat yeri olnayan yapının harimine, batı duvarın kuzeyinde açılan dikdörtgen söveli sade bir kapı ile geçilmektedir. Tamamen çini ve kalemişi bezemelerle tezyin edilen iç mekânda, özgün bir mimari öğe de bulunmamaktadır.

Güney duvarda açılan çinili mihrap nişi, mihrabın iki yanındaki ahşap minber ve vaaz kürsüsü orijinallikten değildir.

Harimin kuzeyini kaplayan ve iki paye tarafından taşınan kadınlar mahfiline kuzeybatıdaki merdivenle çıkılmaktadır.

Caminin ibadet alanı büyük bir kubbe, mahfili ise üç küçük kubbeyle kapatılmıştır. Harimi örten kubbe, dört paye tarafından taşınan, basık yuvarlak kemer üzerine oturan, pandantifle geçilen bir kasnak üzerinde yükselmiştir **(Foto. 2.2617-2636)**.

Foto. 2.2617. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2618. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2619. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2620. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2621. Caminin Minaresi

Foto. 2.2622. Caminin Minaresi

Foto. 2.2623. Caminin Batı Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2624. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2625. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2626. Harim Mekânı

Foto. 2.2627. Harim Mekânı

Foto. 2.2628. Harim Mekânı

Foto. 2.2629. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2630. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2631. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2632. Caminin Minberi

Foto. 2.2633. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2634. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2635. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2636. Kubbe

Süsleme Özellikleri: Yapının hem iç hem dış mimarisinde özgün bir süsleme tespit edilememiştir.

Malzeme Teknik: Yonu taşından inşa edilen caminin pencere, kapı kenarlarında ve minaresinde kesme taş malzeme kullanılmıştır.

2.11.5. Taşçılar Mahallesi Camii

Katalog No: 99

Çizim No: 2.611-612

Fotoğraf No: 2.2637-2657

Yeri: Rize'nin Kalkandere İlçesine bağlı, kayıtlarda eski adı Tulun[1188] olarak geçen Taşçılar Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.98)**.

Harita 2.98. Taşçılar Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 40.918391, 40.446941

İnceleme Tarihi: 30.08.2019

Tarihçesi: Caminin yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi verecek bir kitabe tespit edilememiştir.

Yapı ile bir vakıf kaydına ulaşılmıştır. Belgede, Taşçılar Mahallesi'ndeki cami, Ali bin İsmail tarafından yaptırılmış olup 1775'de yapının imam ve hatiplik ile tevliyeti bir akçe ile bani Ali'ye tevcih edilmiştir[1189]. 1825'te Ali'nin vefatı üzerine oğlu Selim atanmıştır[1190].

Vesika kaydından hareketle caminin, 1775'lere inen bir tarihi olduğu açıktır. Fakat, sonraki süreçlerde yenilenmiştir.

[1188] Safi, XIV.
[1189] Kul, 198. (VGMA. 1096-96, 2 Ş 1189, 262)
[1190] Kul, 198. (VMGA. 549-38, 12 M 1241, 56)

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, bugün âtıl bir durumda olup restore edilmelidir **(Foto. 2.2637).**

Foto. 2.2637. Taşçılar Mahallesi Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, derinlemesine dikdörtgen planda 9,17 x 7,89 m. ölçülerinde 0,60 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.611-612)**.

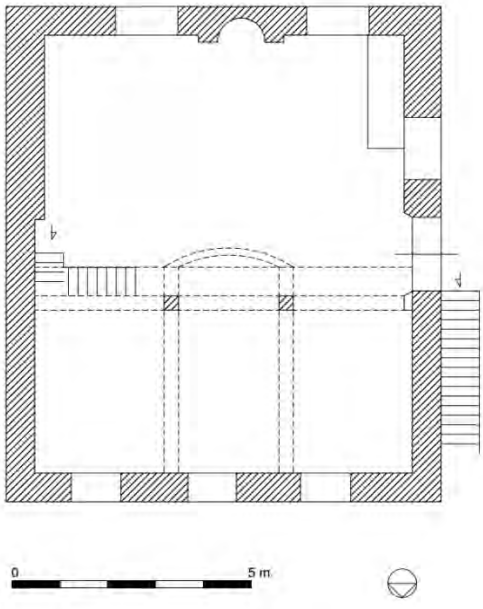

Çizim 2.611. Cami Planı

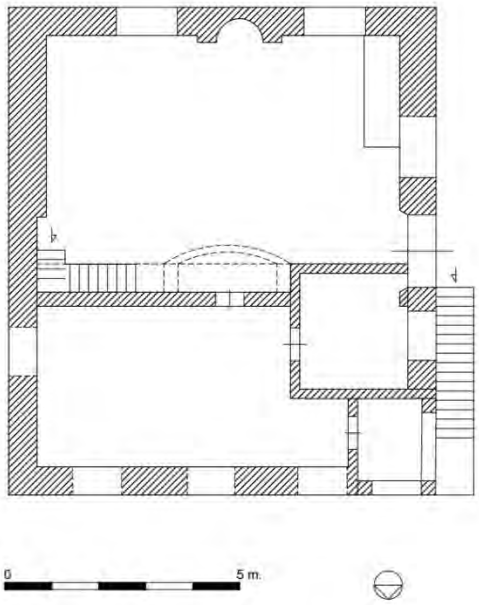

Çizim 2.612. Cami Üst Kat Planı

Yapının oldukça bakımsız durumdaki beden duvarları dört yönde birbirini tekrar etse de harim katı seviyesinde açılan dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemer alınlıklı altı pencere iç mekânı aydınlatmaktadır. Güneyde iki pencere arasına yerleştirilen dairesel formlu yedinci açıklık ise sonradan doldurulmuştur. Sonradan eklenmiş olan kuzey bölümün üst katında dikdörtgen söveli beş pencere bulunmaktadır.

Son cemaat yeri ve minaresi bulunmayan caminin, batı cephesindeki kapıyla harime, kapının kuzeyindeki merdivenlerle ise mahfilin bulunduğu, ikinci kata geçiş sağlayan balkona ulaşılmaktadır. Özgünlüğünü büyük ölçüde kaybeden iç mekânın yeşile boyanmış ve üç yönden silmelerle kuşatılmış taş mihrabı aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralmaktadır. Vaaz kürsüsü olmayan harimin ahşap minberi de harap durumdadır.

İbadet mekanının kuzeyindeki kadınlar mahfili, iki paye tarafından desteklenmiştir. Harimin doğu duvarının ortalarındaki "L" merdivenle çıkılan mahfil, oldukça dar tutulmuş ve batı kısmı örülerek bir oda haline getirilmiştir. Mahfilin kuzeyindeki kapıyla ilk odaya erişilmektedir. Odanın duvar kenarlarındaki oturma sekileri dikkat çekmektedir. Bu odanın batısında iki kapı görülmektedir. Güneydeki kapıdan bir diğer odaya, kuzeydeki kapıdan ise balkona geçilmektedir.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, içten düz bir tavana sahiptir **(Foto. 2.2638-2657)**

Foto. 2.2638. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2639. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2640. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.2641. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2642. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2643. Üst Kata Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2644. Harim Mekânı

Foto. 2.2645. Harim Mekânı

Foto. 2.2646. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2647. Caminin Minberi

Foto. 2.2648. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2649. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2650. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2651. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2652. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2653. Üst Kat Birinci Oda

Foto. 2.2654. Üst Kat Birinci Oda

Foto. 2.2655. Üst Kat Birinci Oda

Foto. 2.2656. Odanın Batısındaki Kapılar

Foto. 2.2657. Güneydeki Odanın İçi

Süsleme Özellikleri: Caminin, iç ve dış mimarisinde tezyinat bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Yapının beden duvarları tamamen moloz taş örgülüdür. İç mekânda mahfil bölümüyle birlikte ikinci katta betonarme malzeme de kullanılmıştır.

2.12. PAZAR/ATİNA

2.12.1. Mehmet Efendi Camii

Katalog No: 100

Çizim No: 2.613-624

Fotoğraf No: 2.2658-2694

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı olan, eski adı Nohlabsu olarak bilinen Hasköy'de merkez caminin batısında 50 metre ileride yer almaktadır **(Harita 2.99).**

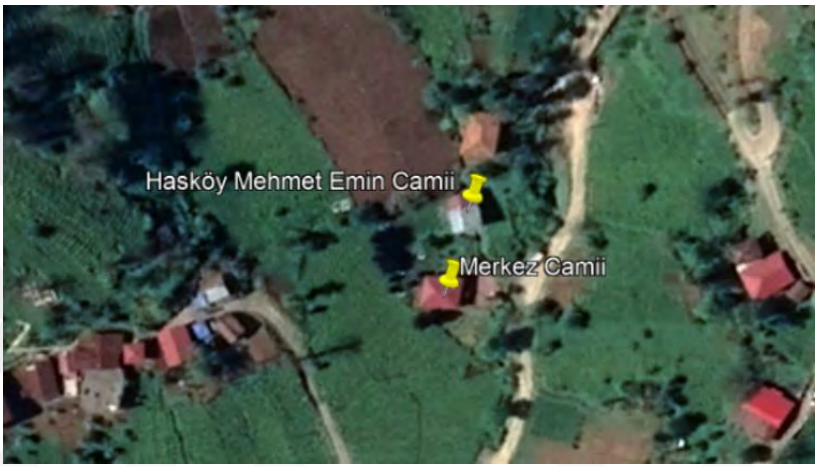

Harita 2.99. Mehmet Emin Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: Koordinat alınamamıştır.

İnceleme Tarihi: 03.04.2021

Tarihçesi: Caminin, son cemaat yerinin kuzeyindeki ocak nişinin üzerinde, beyzi kartuş içerisine alınmış 1209/1794 ve 1278/1861 olmak üzere iki farklı tarih tespit edilmiştir. Bu husus caminin giriş kapısındaki mermer panoda da tekrar edilmiştir.

Tarihler göz önüne alındığında yapının ilk inşasının 1794 olduğu, 1861'de ise yenilenmiş olduğu düşünülmektedir. Muhtemelen mevcut adını da 1861'den sonra almış olmalıdır. Bu veriler dışında yapı ile ilgili başka bir bilgiye ulaşılamamıştır **(Foto. 2.2658)**.

Foto. 2.2658. Tarih Kitabesi

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, yakın dönemde restorasyon geçirmiş ve henüz ibadete açılmamıştır **(Foto. 2.2659).**

Foto. 2.2659. Mehmet Emin Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kısmen eğimli bir topoğrafya üzerine 6,33 x 6,42 m. ebatlarında ve 0,60 m. duvar kalınğında kare planlı inşa edilmiş olup doğusundaki son cemaat mekanı 2,45 m. derinliğe sahiptir **(Çizim 2.613)**.

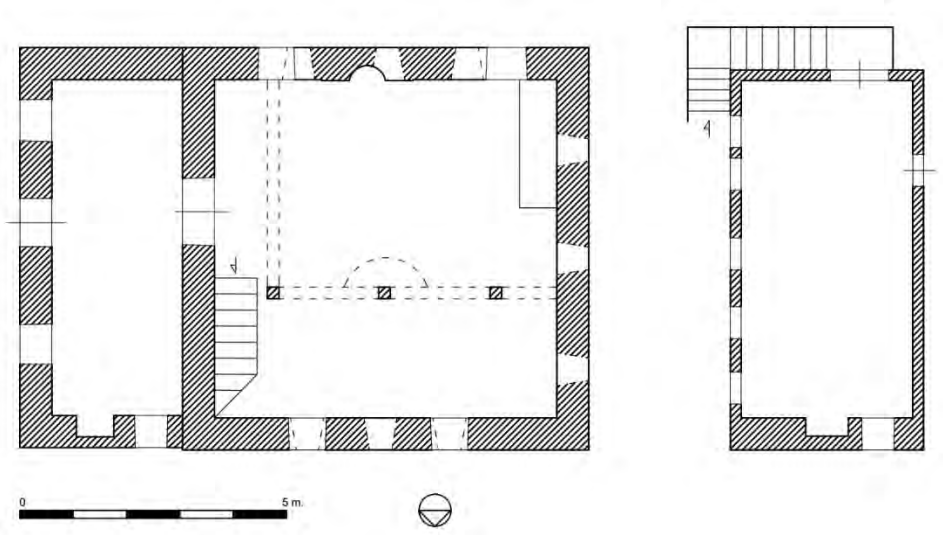

Çizim 2.613. Mehmet Emin Camii Planı

Caminin, dıştan sivil bir mimari örnek olarak algılanmasını neden olan beden duvarları güney, batı ve kuzeyde birbirini yinelemektedir. Doğuda, ikinci kat seviyesindeki bölge ev mimarisinin örgü tekniği olan göz dolma, bu anlayışa sebebiyet vermektedir. Yapının cephelerinde açılan dikdörtgen söveli on üç (13) pencereden, üst kattakiler iç bölüme mazgal olarak yansımış ve ibadet alanının aydınlanmasına katkı sağlamıştır. Doğudaki mekânın ışık alması dikdörtgen formlu dokuz (9) pencere ile sağlanmıştır.

Minaresi bulunmayan caminin doğusundaki, iki katlı bir düzene sahip olan giriş mahiyetindeki son cemaat yerine, düz lentolu bir kapı açıklığı ile girilir. Kapıdan girildikten sonra kuzeydeki ocak nişi bu alanda ilgi uyandıran tek mimari unsurdur. Burada ikinci kata veya mahfile çıkışı sağlayan bir merdivene yer verilmemiş, ikinci kata erişim için caminin güneyindeki dış merdivenler kullanılmıştır.

Son cemaat yerinden, yine düz lentolu bir kapı açıklığı ile harime ulaşılmaktadır. Gösterişten uzak minimal bir iç hacim sunan harimin güney duvarında, iki pencere arasındaki taş mihrabı, bölgenin klasik anlayışının izinde aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak daralmakta ve etrafı silmelerle çevrelenmektedir.

İbadet alanının güneybatı köşesindeki yerini alan ahşap minber, klasik özellikleri ve süslemesi ile caminin tarihi geçmişine tanıklık etmektedir. Vaaz kürsüsü ise yeni dönem eklentisidir.

Harim mekânının kuzeyindeki kadınlar mahfili, üç ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Mahfilin doğusu, kıble duvarına kadar uzanarak iç mekânı "L" biçiminde sarmakta ve daha çok ibadet alanı sunmaktadır.

Giriş kapısının kuzeyindeki merdivenlerle mahfile çıkılmaktadır. Mahfilin doğusundaki ahşap kapıyla son cemaat yerinin ikinci katına erişim sağlanmaktadır.

Cami, dıştan kırma çatı, içten ise ahşap tavanla kapatılmıştır **(Foto. 2.2660-2681)**.

Foto. 2.2660. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2661. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2662. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2663. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2664. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.2665. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2666. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2667. Son Cemaat Yeri Ocak Nişi

Foto. 2.2668. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2669. Harim Mekânı

Foto. 2.2670. Harim Mekânı

Foto. 2.2671. Harim Mekânı

Foto. 2.2672. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2673. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2674. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2675. Caminin Minberi

Foto. 2.2676. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2677. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2678. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2679. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2680. İkinci Kat Oda

Foto. 2.2681. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan caminin, iç mekanıda bu anlayışı büyük ölçüde desteklemektedir. Ahşap minber süslemesi ile dikkat çeken tek mimari unsurdur **(Çizim 2.614) (Foto. 2.2682)**.

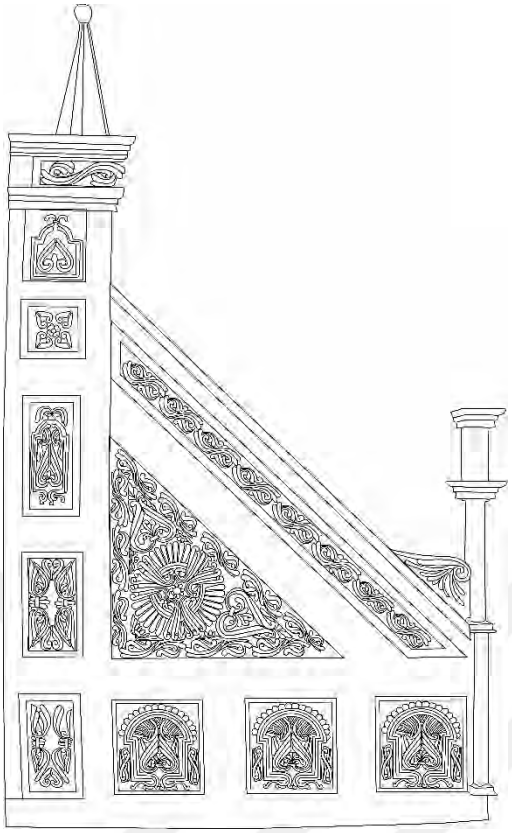

Çizim 2.614. Minber Genel

Foto. 2.2682. Minber Genel

Minber kapısının tac bölümünün merkezindeki güneş kursu motifi, dıştan ikili geçme ve "S" kıvrımlar ile çepeçevre sarılmıştır. Bu kompozisyon üstten, ters olarak yerleştirilmiş ve içi palmetle dolgulanmış yürekle desteklenmiştir **(Çizim 2.615) (Foto. 2.2683)**

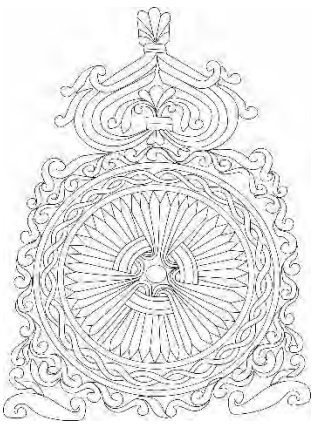

Çizim 2.615. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.2683. Minber Kapı Tacı

Minberin dikey üçgen içerisine alınarak belirginleştirilmiş aynalık bölümünün merkezine, gülbezek, çember ve çembere kenetlenmiş akantlardan meydana gelen madalyon kompoze edilmiştir. Bu kompozisyon, sağ alttan ve üstten akantlardan müteşekkil, içi palmet dolgulu yüreklerle uyum içerisinde olup üç yönden akantlı "S" kıvrımlarıyla sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.616) (Foto. 2.2684)**.

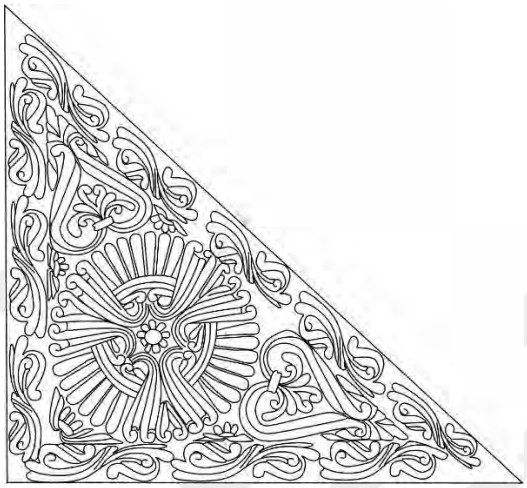

Çizim 2.616. Aynalık Bölümü

Foto. 2.2684. Aynalık Bölümü

Süpürgelik bölümünde benzer üç pano yatay eksende dizilmiştir. Panoların içleri yuvarlak kemer formlu çerçeve dahilindeki akantlardan şekil almış yürek, palmet "C" ve akantlı "S" kıvrımları işlenmiştir **(Çizim 2.617) (Foto. 2.2685)**.

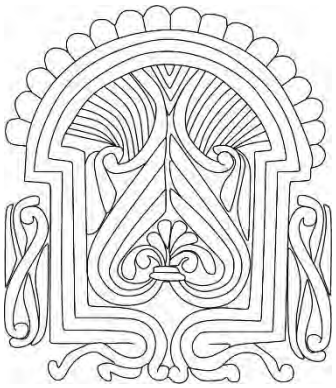

Çizim 2.617. Süpürgelik Bölümü

Foto. 2.2685. Süpürgelik Bölümü

Korkuluk bölümü, akantlarla biçimlendirilen "S" kıvrımlarıyla dolgulanmıştır ve bu tezyinat kendine köşkte de yer bulmuştur. Minber kapı sövesi ile korkuluk arasındaki

geçişi daha estetik hale getiren köşebentte ise akant kıvrımlar nakşedilmiştir **(Çizim 2.618-619) (Foto. 2.2686-2687)**.

Çizim 2.618. Korkuluk Bölümü

Foto. 2.2686. Korkuluk Bölümü

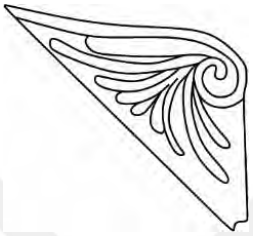

Çizim 2.619. Köşebent

Foto. 2.2687. Köşebent

Minberin köşk altı bölümü, dikey olarak konumlandırılmış beş panodan ibarettir. Panolarda akant, akantlardan oluşturulan damla ve yürek motifleri, palmetler ve gülbezek örgelerinden meydana gelen kompozisyonlar izlenmektedir **(Çizim 2.320-624) (Foto. 2.2688-2692)**.

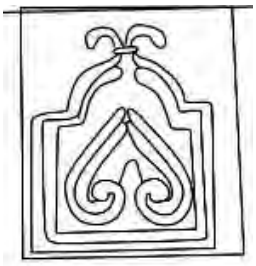

Çizim 2.620. Pano 1

Foto. 2.2688. Pano 1

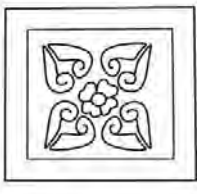

Çizim 2.621. Pano 2

Foto. 2.2689. Pano 2

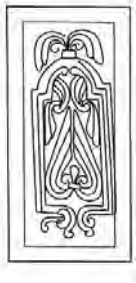

Çizim 2.622. Pano 3

Foto. 2.2690. Pano 3

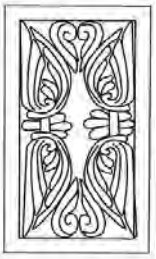

Çizim 2.623. Pano 4

Foto. 2.2691. Pano 4

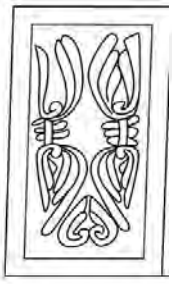

Çizim 2.624. Pano 5

Foto. 2.2692. Pano 5

Malzeme Teknik: Caminin kesme taş malzeme ile örülen beden duvarlarından doğu duvarın ikinci katında Karadeniz Bölgesi ile özdeşlemiş olan göz dolgu duvar tekniğinin tercih edilmiş olması oldukça ilgi uyandırmaktadır ki, bu hususla camilerde çok karşılaşılmamaktadır.

İç mekânı bezemeleriyle özelleştiren ahşap minberde ajur, çakma ve oyma-kabartma tekniği uygulanmıştır.

2.12.2. Yücahisar Köyü Merkez Camii

Katalog No: 101

Çizim No: 2.625-626

Fotoğraf No: 2.2693-2719

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı, eski adı Lamgo[1191] olan Yücehisar Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.100)**.

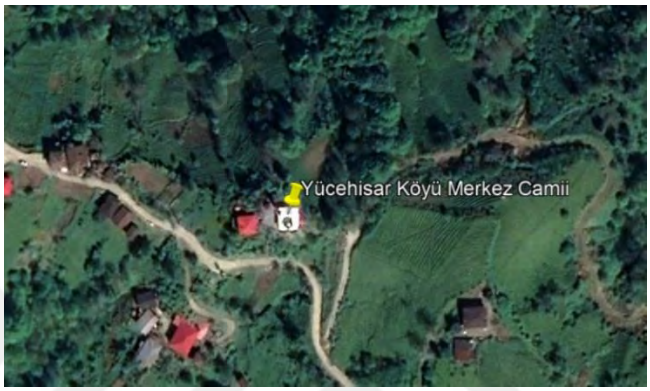

Harita 2.100. Yücehisar Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.114329, 40.910160

İnceleme Tarihi: 25.08.2019

Tarihçesi: Giriş kapısının güneyinde, mermer üzerine işlenmiş dört satırlık Osmanlıca kitabeden yapının, 1214/1799'da Ayşe Hatun[1192] tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir **(Foto. 2.2693).**

Foto. 2.2693. Osmanlıca Kitabe

[1191] Atar, 51.
[1192] Karpuz, *Rize,* 68.

Kitabe metni;

Tamam şod camii ismii ve semi'? Sahibül hayrat

Nasip etsin hüdadır zavir? Hem huri ile cennet[1193]

El hac Muratoğlu Mustafa Çelebinin kızı

Ayşe Hatun hayratıdır sene 1214/1799

Minare kaidesinde ise Hacımuratoğlu Levent Yüksel 2011 yazısı geçmektedir **(Foto. 2.2694)**

Foto. 2.2694. Minare Kaidesindeki Yazıt

Yücehisar Köyü Camii ile ilgili yapılan çalışmalarda yapının ahşaptan olduğu[1194] ve kaynaklarda 1798[1195] veya 1799'da inşa edildiği, kuzedeki bir odasının da medrese olarak kullanıldığı ifade edilmektedir[1196].

1875 tarihli vakıf kayıtlarında, camide imamlık ve hatiplik yürüten Mustafa'nın oğlu Molla İbrahim'in ölümü üzerine yerine Mustafa oğlu Ali tevcih edilmiştir[1197]. 1908 cami yenilenmiştir[1198].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2695)**

[1193] Haşim Karpuz, iki satırı, "…şud câmi-i eşref be-sa'yi sahibül hayrat, …. Hudâ dîdâr virehm hurile cennat" şekline okumuştur. Karpuz, *Rize,* 68.
[1194] Saraç, 266.
[1195] Ak, *Rize Tarihi,* 114.
[1196] Topaloğlu, 87.
[1197] Saraç, 267. (VMGA. NR. 1497/53, 103)
[1198] Saraç, 267.

Foto. 2.2695. Yücehisar Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami harim mekânı, enine dikdörtgen formda, 9,15 x 6,33 m. ölçülerinde, 0,70 m. duvar kalınlığında tek kubbeli bir şema yansıtır **(Çizim 2.625)**.

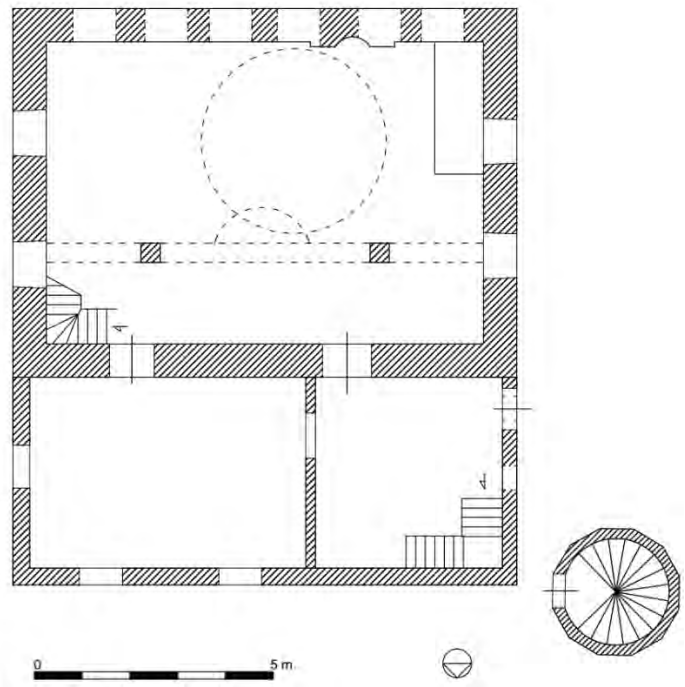

Çizim 2.625. Yücehisar Köyü Camii Planı

Özgünlüğünü büyük ölçüde yitiren caminin beden duvarlarının kaplanmasıyla birlikte sıradan bir görünüme kavuşmuştur. Bu sıradanlık cephelerdeki dikdörtgen söveli ve yuvarlak kemerli olarak açılan pencerelerle hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Toplamda otuz bir (31) olan bu pencerelere, kubbe kasnağıdakilerinde eklenmesiyle iç mekânda oldukça aydınlık bir ortam oluşturulmuştur.

Yapının kuzeybatı köşesine sonradan eklenen minaresi, çokgen kaideli ve gövdeli, tek şerefeli olarak yükselmektedir.

Caminin batısındaki düz lentolu sade bir giriş kapısıyla geçiş alanına, ulaşılmaktadır. Koridorun doğusundaki kapıyla hala ders amacıyla kullanılan medresenin odasına erişilmektedir ki, bu ilk camide de belirtilen bir unsurdur. Kuzeyindeki merdivenlerle mahfile, güneydeki kapıyla ise harim mekanına geçilmektedir.

Harimin duvarları tamamen çini, tavanı ve kubbesi ise kalemişi bezemelerle tezyin edilmiştir. İbadet mekanının en özgün mimari öğesi ise mihrabıdır. Üç yönden silmelerle kuşatılan taş mihrabın nişi, iki yönden burmalı sütuncelerle sınırlandılmış, kavsarası ise dilimli bir kemerle yukarı doğru daralmıştır. Kemerin, yan ve üst boşluklarında *"küllema dehale aleyha zekeriyyel mihrab, La İlahe İllalah Muhammeden Rasulullah, Allah, Muhammed*" lafızları işlenmiştir.

Mihrabın doğusunda ve batısında bulunan çinili minber ve vaaz kürsüsü orijinal değildir.

İbadet alanının kuzeyini kaplayan, iki paye tarafından desteklenen ve doğudaki "L" merdivenle de ulaşılabilen kadınlar mahfili, ikinci kat ile birleşmesiyle oldukça geniş bir alana sahiptir.

Caminin esas ibadet yeri kubbe, diğer bölümler ise düz tavanla kapatılmıştır **(Foto. 2.2696-2718)**.

Foto. 2.2696. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2697. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2698. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2699. Caminin Kuzeyi ve Minaresi

Foto. 2.2700. Caminin Kuzeybatısı ve Minaresi

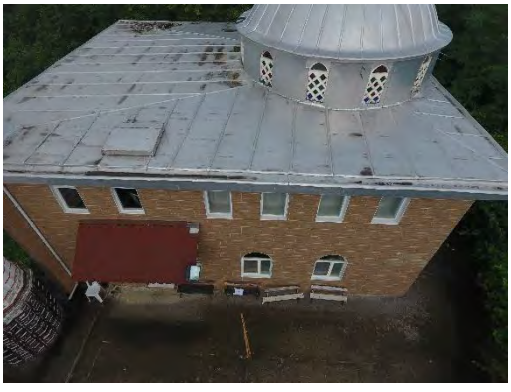

Foto. 2.2701. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2702. Giriş Kapısı

Foto. 2.2703. Geçiş Mekânı

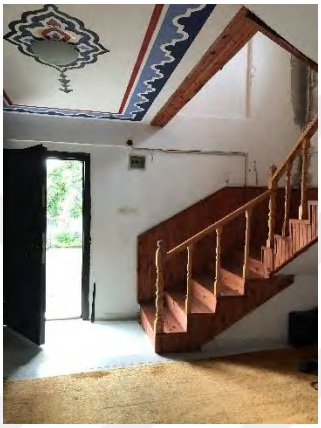

Foto. 2.2704. Geçiş Mekânı

Foto. 2.2705. Medrese Odası

Foto. 2.2706. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2707. Harim Mekânı

Foto. 2.2708. Harim Mekânı

Foto. 2.2709. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2710. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2711. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2712. Caminin Minberi

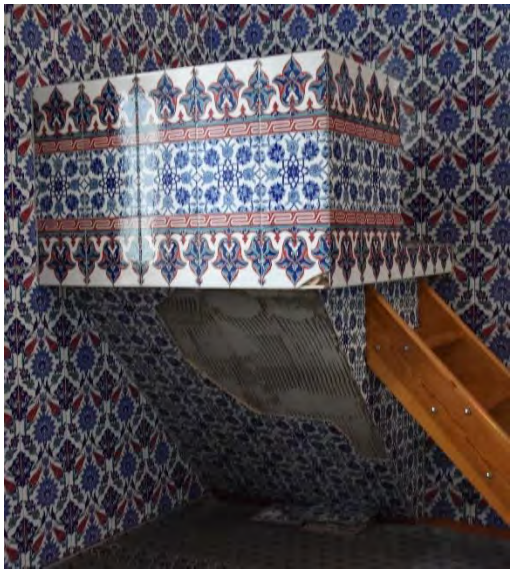

Foto. 2.2713. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2714. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2715. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2716. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2717. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2718. Harimi Örten Kubbe

Süsleme Özellikleri: Orijinal süslemesi ile ön plana çıkan tek unsur mihraptır. Mihrabın kavsarasını saran dilimli kemerin alt bölümünün iki yanından çıkan dört kollu yıldızlar, kavsara boşluğunu üç yönden çevrelemiştir. Bu boşluğun üst kısmı halat örgü

ile kuşatılmış ve köşelerine güneş kursu motifi yerleştirilmiştir **(Çizim 2.626) (Foto. 2.2719)**.

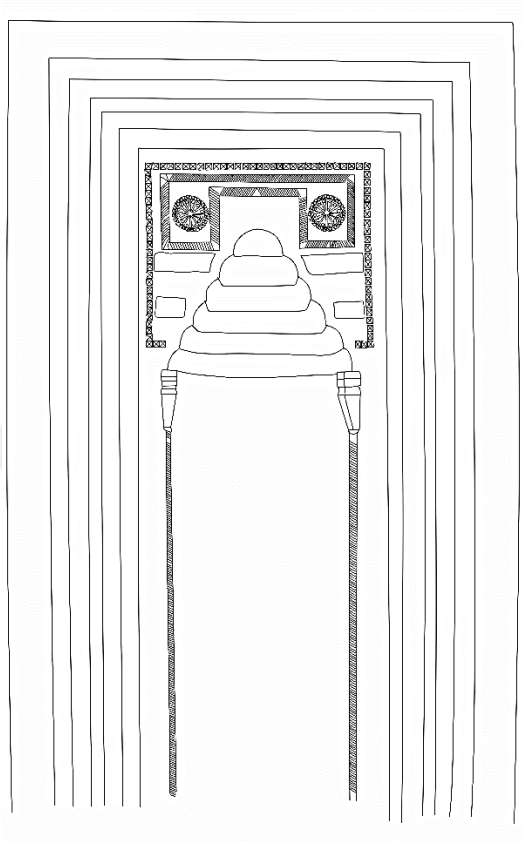

Çizim 2.626. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2719. Mihrap Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin, iç ve dış cepheleri tamamen çini ve fayansla kaplandığı için duvar örgüsünde kullanılan malzeme tam anlamıyla tespit edilememiştir. Ancak tavanın ve kubbenin betornarme olması, diğer bölümlerinde bu şekilde inşa edildiğine işaret etmektedir.

2.12.3. Uğrak Köyü Camii

Katalog No: 102

Çizim No: 2.627-639

Fotoğraf No: 2.2720-2761

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesinde Çingit[1199] ismiyle bilinen Uğrak Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.101).**

Harita 2.101. Uğrak Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0849-40.9318

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Koçanlı Camii olarak da bilinen yapının, üç Osmanlıca, bir Türkçe olmak üzere dört farklı kitabesi bulunmaktadır. Cami girişinin batısında mermer levha üzerine Türkçe yazılan panoda yapının 1230 senesinde yapıldığı ve bu levhanın, eski bir kitabenin aynısı olduğu ifade edilmektedir **(Foto. 2.2720)**.

[1199] Saraç, 267.

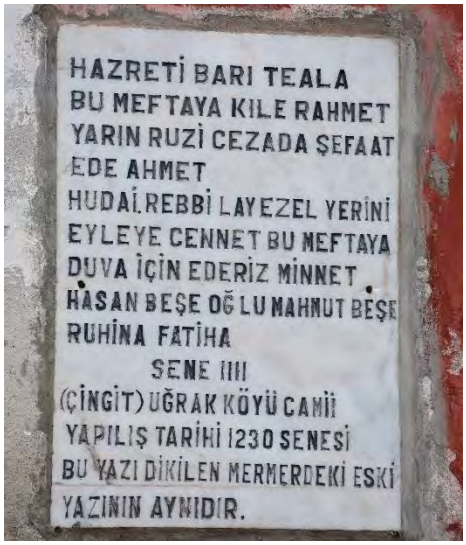

Foto. 2.2720. Türkçe Kitabe

Harim giriş kapısının üstündeki ikinci kitabeye göre cami, Muhammed Ağa bin el Hac Hüseyin Ağa tarafından 1231/1815 yılında inşa ettirilmiştir **(Foto. 2.2721)**

Foto. 2.2721. Harim Giriş Kapısındaki Kitabe

Kitabe metni;

Ya miftahül ebvab iftahlena hayral bab

Sahibül hayrat Muhammed Ağa bin el Hac Hüseyin Ağa

Ve miftahül cenneti la ilahe illallah

Muhammeden Rasulullah tarih sene 1231/1815

Üçüncü yazıt, ayet kitabesi olup mihrap üzerindedir **(Foto. 2.2722)**

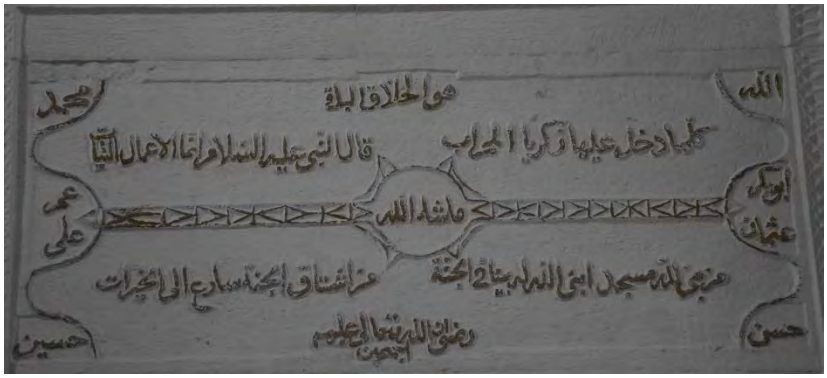

Foto. 2.2722. Ayet Kitabesi

Kitabe metni;

Allah, Huvel hallakul-baki Muhammed

Ebubekir, Kullemâ dehale aleyhâ zekeriyyel-mihrâb, Osman

Ömer, Kalen-nebiyyu aleyhi-Selâm, innemel-a'mâlu bin-niyât, Ali

Men benâ mesciden benellâhu lehû beyten fil-cenneh (Men benâ lillâhi mesciden benallahu lehû beyten fi'l-cenneti)

Men iştâkal-cenneti sari' ilel-hayrâti

Rıdvânullahi Teâlâ *Aleyim Ecmain*

Ahşaba üç satır halinde işlenmiş son kitabe minber kapısındadır. Kitabede geçen 1208/1793 tarihi dikkat çekmektedir **(Foto. 2.2723)**.

Foto. 2.2723. Minber Kitabesi

Kitabe metni;

Sahibül hayrat vel hasenat Cihan

Oğlu Hüseyin ehli Rukiye binti Molla Selim

Sene 1208/1793

Cami ile ilgili iki arşiv belgesine ulaşılmıştır. 1732 tarihli birinci kayıtta, yapının imamlık ve hatiplik vazifesine, bir akçe gündelik ile köy sakinlerinden Osman Halife'nin atandığı belirtilmektedir[1200]. İkinci belgede, Çingit Köyü'nden ashâbı hayrattan Hacı Alemdar adlı bir kişi, 1817'de sahibi olduğu menzil ve bahçesini satarak yapılacak camiye harcanması için vakfettiği geçmektedir[1201].

Sonuçta; 1732'lere kadar inen bir geçmişi olan caminin, kitabesinden hareketle 1815'lerde yeniden inşa edildiği açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, minber üzerindeki tarih, mevcut yapının tarihi ile uyuşmadığı için eski yapıdan kalmış olmalıdır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Caminin duvarlarında yer yer çatlaklıklar ve dökülmeler gözlemlenmiştir **(Foto. 2.2724)**.

Foto. 2.2724. Uğrak Köyü Merkez Camii

[1200] Kul, 248. (VGMA. 1145-167, R 1145, 326).
[1201] Güvelioğlu, 48. (VGM. Arşivi, Defter No: 2491, 107; VGM. Arşivi, Defter No: 2498, 259).

Plan ve Mimari Özellikleri: Bir yamaç üzerine inşa edilen caminin harim mekânı, 7,69 x 7,22 m. ölçülerinde 0,77 m. duvar kalınlığında kare planda inşa edilmiştir. Bu şema, yapıya sonradan eklenen 4,88 m. derinliğinde iki katlı kuzey mekân ile dikdörtgene dönüşmüştür **(Çizim 2.627)**.

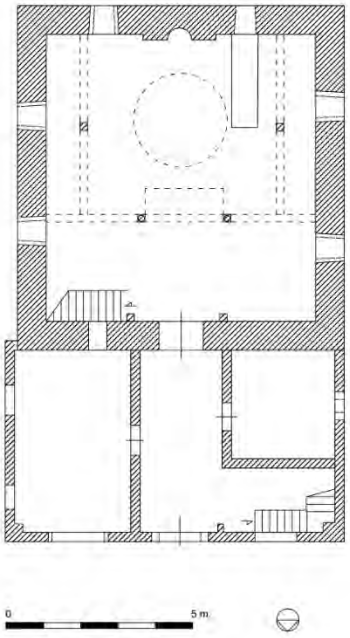

Çizim 2.627. Uğrak Köyü Cami Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarlarının mimari bir özelliği yoktur. Yalnız cephelere açılan, iki kat düzenindeki dikdörtgen söveli on yedi (17) pencere ile bir hareketlilik getirilmiştir.

Günümüzde minaresi olmayan caminin, 1980'den önce ahşap bir minare sahip olduğu ve bu tarihlerde yıkıldığı bölge halkı tarafından belirtilmiştir.

Caminin kuzeyinde açılan dikdörtgen söveli bir kapı açıklığı ile geçiş koridoruna ulaşılmaktadır. Koridorun doğusunda ve batısında bir oda, kuzeybatısında ise ikinci kata ve mahfile çıkış imkânı sağlayan merdivenler konumlandırılmıştır. Üst katta da alt katın benzer kurgusu tekrar edilmiştir.

Koridorun karşısında, sivri kemerli bir silme içerisine alınmış, yuvarlak basık kemerli bir açıklığa sahip kapı vasıtasıyla harim mekanına erişilmektedir.

Giriş kapısı aksında bulunan ve üç yönden silmelerle kuşatılmış olan mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru, içe doğru çok kısa kırılmalar yaparak kademelenmektedir. Bu

kademelenme, en üstte üç dilim yapıp son bulmaktadır ki, bu dilimli kemerin bir yansımasıdır.

Mihrabın batısında özgünlüğü ile ön plana çıkan ve eski yapıdan kaldığı düşünülen ahşap minber, süsleme programıyla bölge özelliklerini yansıtmaktadır. Benzer bir durum oval gövdeli vaaz kürsüsü içinde geçerlidir.

İbadet alanın kuzeyindeki kadınlar mahfilini iki kanattan kıble duvarına kadar uzanarak harimi "U" biçiminde sarmaktadır. Kuzeyde iki, doğu ve batıda birer ahşap sütun tarafından taşınan mahfile, kuzeydoğu köşedeki merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin kuzeyindeki kapıyla ise ikinci kat odalarına girilebilmektedir.

Harim mekanını kapatan ve herhangi bir desteğe oturmayan bağdadi kubbe, dıştan kırma çatı ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2725-2749)**.

Foto. 2.2725. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2726. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2727. Caminin Kuzedoğu Cephesi

Foto. 2.2728. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2729. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.2730. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2731. Cami Giriş Kapısı

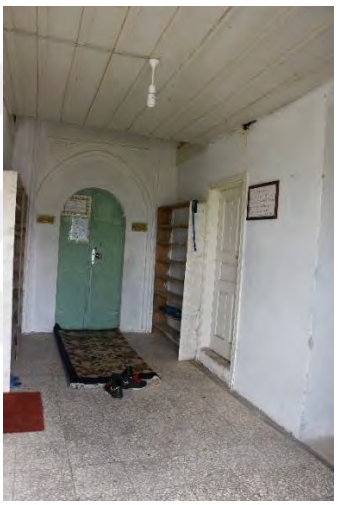

Foto. 2.2732. Geçiş Koridoru

Foto. 2.2733. Doğudaki Oda

Foto. 2.2734. İkinci Kata Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2735. Harim Giriş Kapısı

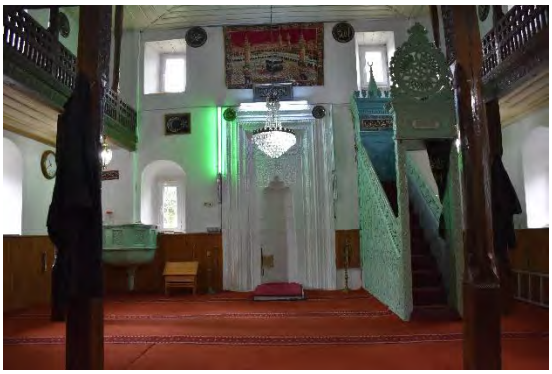

Foto. 2.2736. Harim Mekânı

Foto. 2.2737. Harim Mekânı

Foto. 2.2738. Harim Mekânı

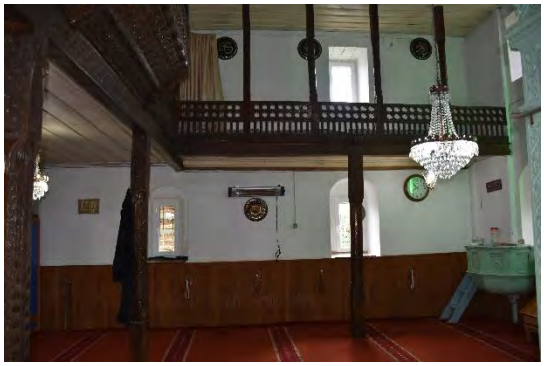

Foto. 2.2739. Harim Mekânı Doğu Cephe

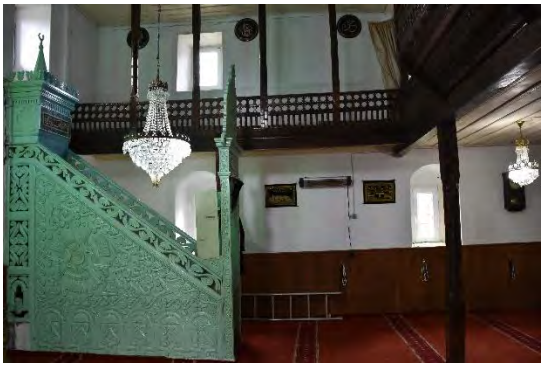

Foto. 2.2740. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2741. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2742. Caminin Minberi

Foto. 2.2743. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2744. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2745. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2746. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2747. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2748. Üst Kat Odası

Foto. 2.2749. Bağdadi Kubbe

Süsleme Özellikleri: Dış mimarisi sade olan caminin süslemesi giriş kapısı, mihrap, minber, taşıyıcılar, mahfil ve vaaz kürsüsünde toplanmıştır.

Anıtsal girişin, çift kanattan oluşan ahşap kanatlarının üzeri tamamen yıldız dolgulu sırt sırta vermiş "C" kıvrımlarıyla dekore edilmiştir. Sağ kanadın üst bölümünde, kaş kemer içerisine alınmış ve üçgen dolgularla vurgulanmış kartuşta, geometrik süslemelere yer verilmiş, iç kısmı da bereket damgasıyla dolgulanmıştır.

Kapıyı kuşatan sivri kemerli silmenin köşe boşlukları, güneş kursu ve servi ağacı dolgulu bir kompozisyon işlenmiştir. Kapının üst bölümünde ise merkezdeki Mührü Süleyman'dan çıkan laleler, dikdörtgen çerçevenin köşelerindeki çeyrek yıldızlara kadar uzanarak alanı doldurmuştur. Kompozisyonlar, üç yönden halka geçme, halat örgü ve üçgen yelpazelerle çevrelenmiştir **(Çizim 2.628) (Foto. 2.2750)**.

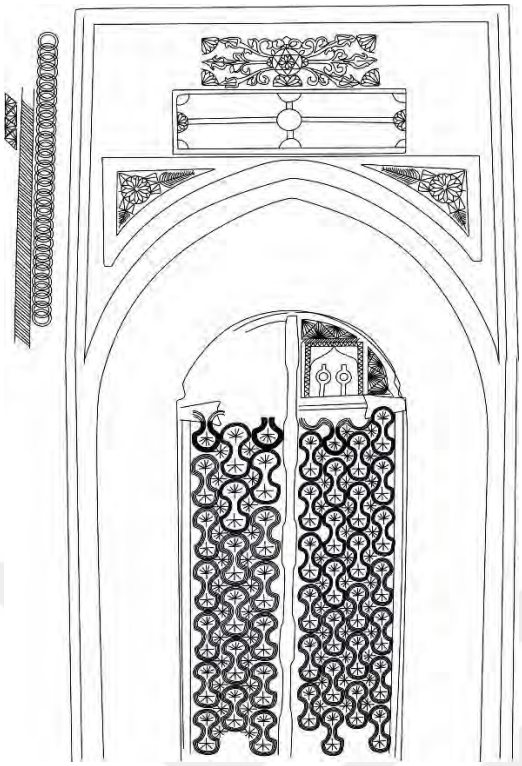

Çizim 2.628. Kapı Süslemesi

Foto. 2.2750. Kapı Süslemesi

Kapıdan sonra farklı tezyinat kurgusuyla dikkat çeken bir diğer mimari öğe mihraptır. Mihrabın kavsarını belirleyen dilimli kemerin tepe kısmından çıkan kıvrımlı dallar, nar motifleri ve lalelerle sonuçlanmaktadır. Dalların alt kısmında iki yıldız rozetine yer verilmiş, kompozisyon tepede nar içinde Mührü Süleyman ile sonuçlandırılmıştır.

Kemerin köşe boşluklarında, vazodan çıkan lale ve narlar yinelenmektedir. Bu bitkisel ve geometrik kurgu yelpazelerle sınırlandırılıken mihrabı üç yönden, halka geçme, yumurta dizisi, halat ve balık sırtı örgeleri sarmaktadır **(Çizim 2.629.) (Foto. 2.2751).**

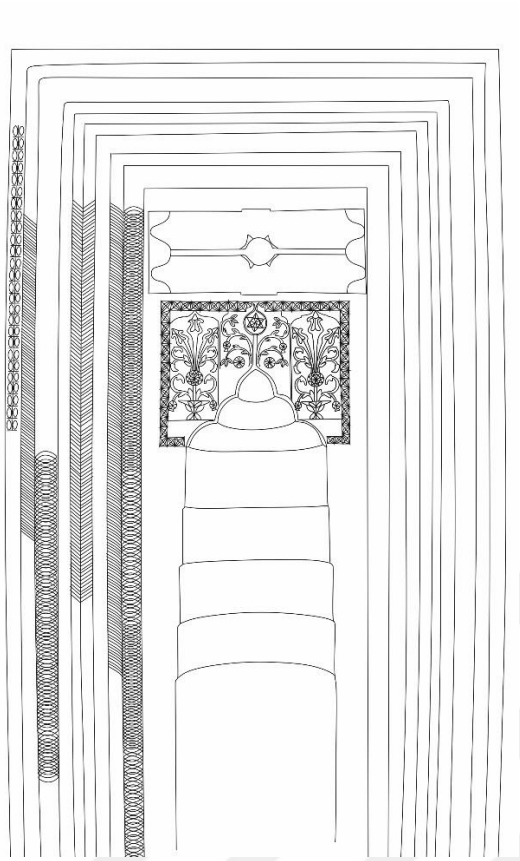

Çizim 2.629. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2751. Mihrap Süslemesi

Güneybatı köşedeki ahşap minber, bölgesel bezemenin uygulandığı bir diğer örnektir **(Çizim 2.630) (Foto. 2.2752).**

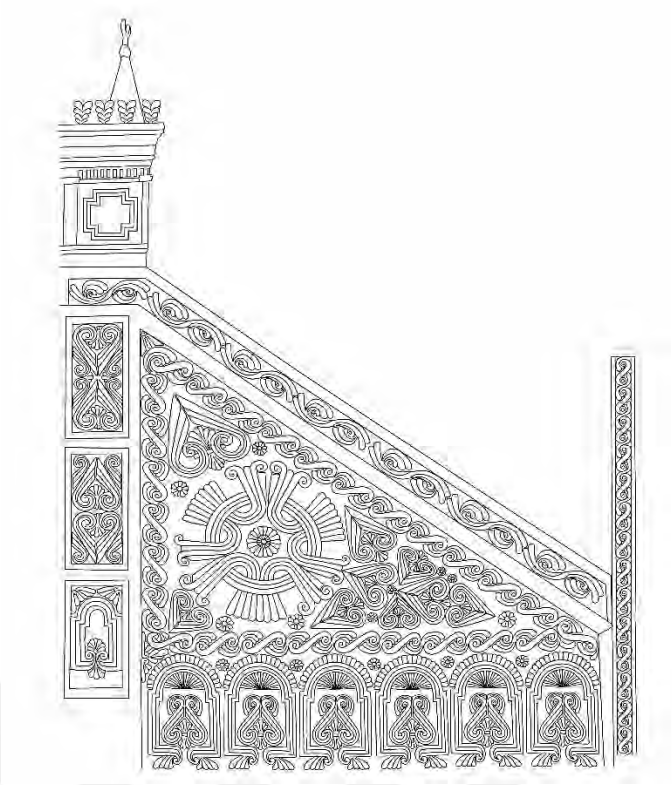

Çizim 2.630. Minber Genel

Foto. 2.2752. Minber Genel

Minberin çift kanatlı kapısı, yelpaze bordürlerle karelere bölümlenerek, sövelerin yüzeyi ise akantlı “S”lerle hareketlendirilmiştir. Dikdörtgen kapının üstündeki kitabelik kısmında, “S”ler tekrar edilmiştir.

Kapının en dikkat çeken yeri tacıdır. Altta, akantlı “S” üzerine oturan tacın, halat örgüyle belirgin hale getirilen merkezindeki güneş kursuna, yandan lotus ve “S” kıvrımları, tepeden ise yürek motifi eşlik etmektedir **(Çizim 2.631) (Foto. 2.2753)**.

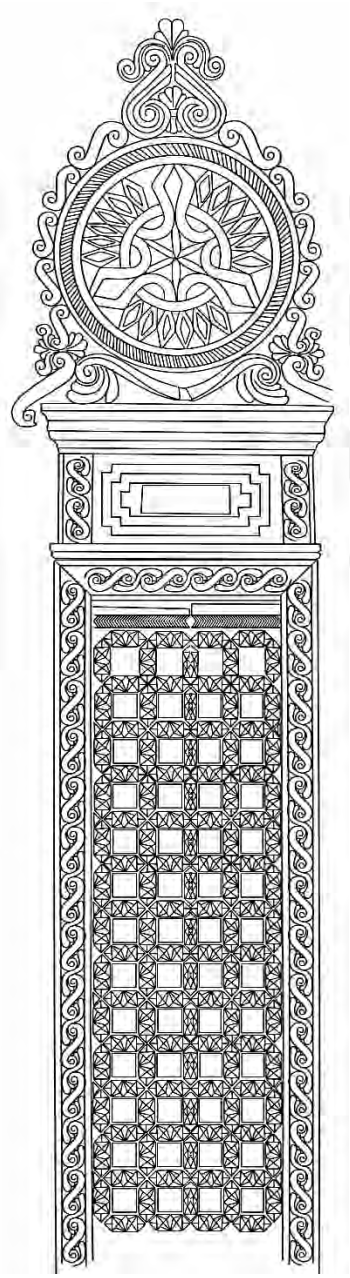

Çizim 2.631. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2753. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalık ve süpürgelik bölümü genel görüntüde bir bütünlük arz etmektedir. Aynalığın birincil motifi olan madalyon, merkezdeki gülbezeği kuşatan bir çember ve çembere kenetlenen akantlardan oluşmaktadır. Madalyonun etrafı, yüreklerle donatılmakta, aynalığın sınırları ise akantlı "S"lerle belirlenmektedir **(Çizim 2.632) (Foto. 2.2754)**.

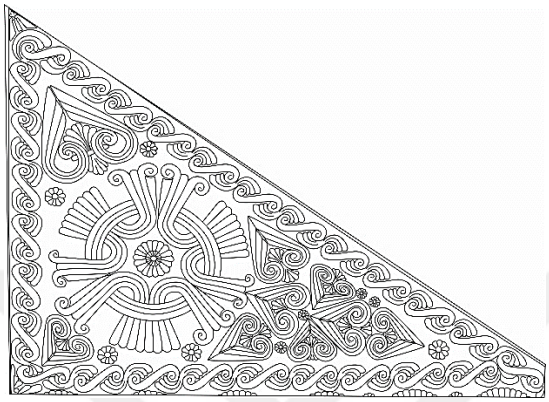

Çizim 2.632. Minber Aynalık

Foto. 2.2754. Minber Aynalık

Süpürgelik bölümü, tepe kısmı basit yaprak dizilimiyle canlandırılmış pencere formu çerçevesini yansıtan altı panodan ibarettir. Aralarına gülbezekler konulan panoların içleri yürek, tepe kısımları ise ışınsal çubuklarla bezenmiştir **(Çizim 2.633) (Foto. 2.2755)**.

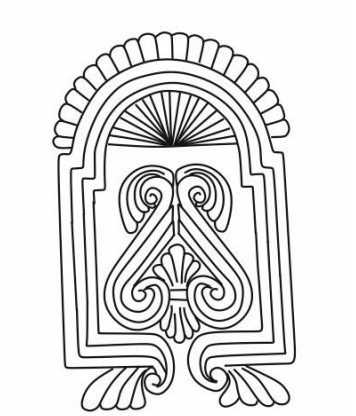

Çizim 2.633. Süpürgelik Süslemesi

Foto. 2.2755. Süpürgelik Süslemesi

Korkuluk bölümü akantlarla biçimlenen "S" kıvrımlarıyla şekillendirilmiştir **(Çizim 2.634) (Foto. 2.2756)**.

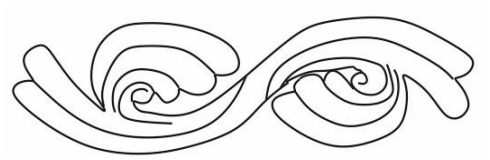

Çizim 2.634. Korkuluk Süslemesi

Foto. 2.2756. Korkuluk Süslemesi

Minberin son bezemeli alanı köşk altıdır. Üç dikey panoyla canlılık kazandırılan bu alanda yürek motifleri baş süsleme olarak seçilmiştir. Üçüncü pano ise dekoratif bir pencere çerçevesinde olup çerçeveyi oluşturan silmeler, altta içe doğru palmet motifi ile tamamlanmıştır **(Çizim 2.635) (Foto. 2.2757)**.

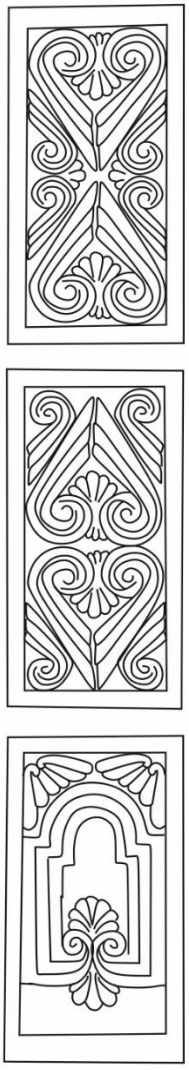

Çizim 2.635. Köşk Altı Süslemesi

Foto. 2.2757. Köşk Altı Süslemesi

Mahfili taşıyan ahşap sütunların çokgen gövdelerine çok kollu yıldızlar ve halat örgüler, kare kesitli başlıkların yüzeylerine ise serviler uygulanmıştır **(Çizim 2.636) (Foto. 2.2758).**

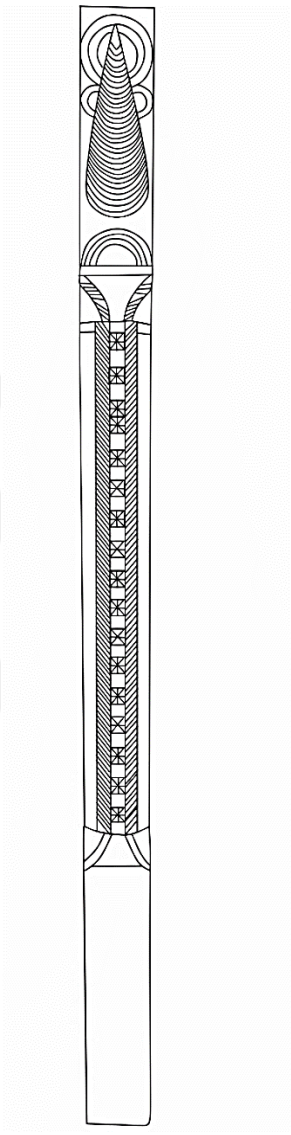

Çizim 2.636. Sütun Süslemeleri

Foto. 2.2758. Sütun Süslemeleri

Sütunların taşıdığı mahfil kirişi ve korkuluklarında kuşaklar halinde süslemeler görülmektedir. Bu süslemeler arasında, halat örgü, yıldızlar, kademeli kıvrımlı hatlar, el işçiliği boğumlu tornalar, papyon geçmeler ve yelpazeler bulunmaktadır **(Çizim 2.637.) (Foto. 2.2759)**.

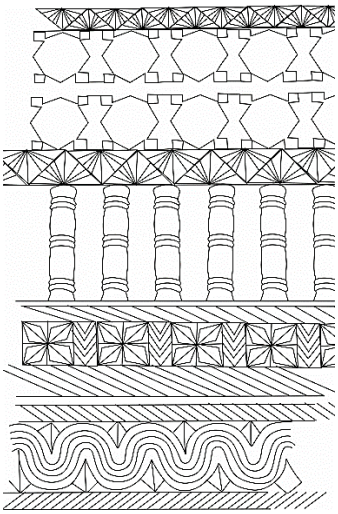

Çizim 2.637. Kiriş ve Korkuluk Süslemeleri

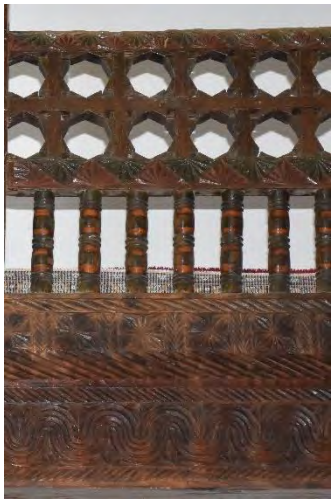

Foto. 2.2759. Kiriş ve Korkuluk Süslemeleri

Mahfil balkonu, geometrik bezemenin yoğun olarak kullanıldığı mimari öğelerin başında gelmektedir. Balkonun oturduğu kirişte, içi ve dışı yıldızla hareketlendirilmiş zencerek geçme, halat örgü ve zikzaklar ile başlayan süsleme kuşakları, balkon altında halat örgü, balık sırtı, yıldız dolgulu zencerek ve kıvrımlı hat, kademeli zikzaklar ve yelpaze ile devam etmektedir. Balkonun korkuluk bölümü, çift sıra halinde el işçiliği boğumlu tornalar ve bunları sınırlandıran yelpaze örgülerle canlandırılmakta, iki yandan ise üzerinde servilerin bulunduğu babalarla sonlandırılmaktadır **(Çizim 2.638) (Foto. 2.2760)**.

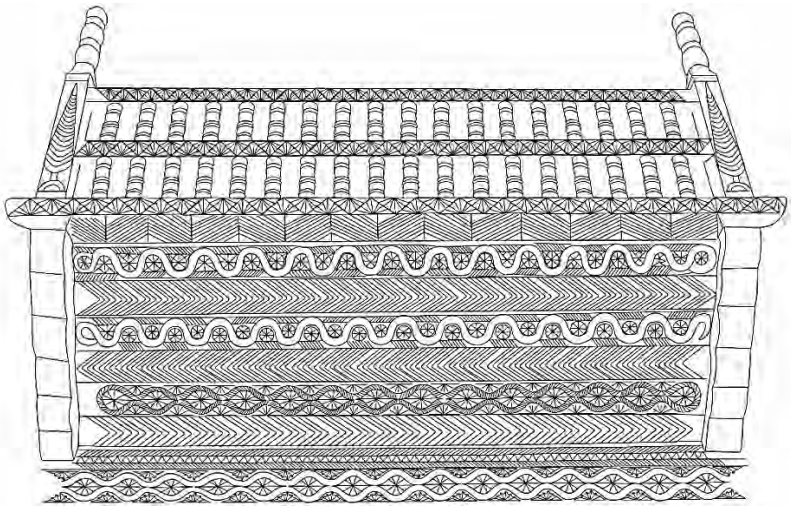

Çizim 2.638. Mahfil Balkon Süslemesi

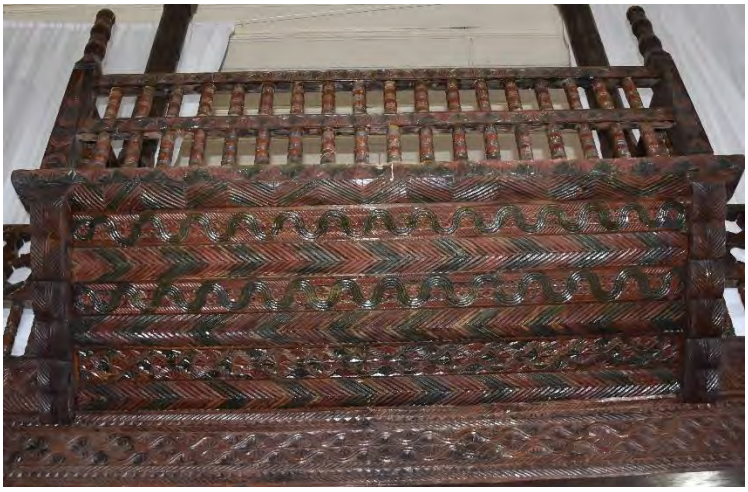

Foto. 2.2760. Mahfil Balkon Süslemesi

Caminin vaaz kürsüsünde, bezeme korkuluk bölümünde sırt sırta akantlı "S"lerle oluşturulan yürek motifleri ile izlenmektedir **(Çizim 2.639) Foto. 2.2761).**

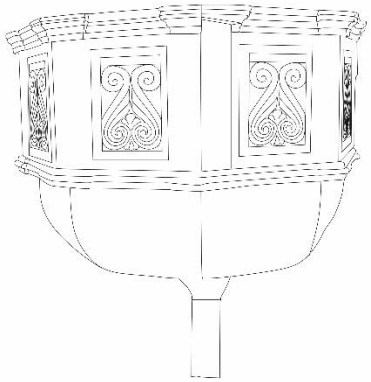

Çizim 2.639. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.2761. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapı, tamamen düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Camiye hareketlilik kazandıran süslemeler ise hem taşa hem de ahşaba nakşedilmiştir.

Taş süsleme, kapı ve mihrap üzerinde oyma ve kabartma şeklinde uygulanmıştır.

Ahşap bezemede, kapı kanatları, minber aynalık, süpürgelik ve kapısı, taşıyıcılar, kiriş, balkon altı ve vaaz kürsüsünda oyma kabartma, minber korkuluğu, kapı tacı, köşk altı ve mahfil korkulukların ajur tekniği tercih edilmiştir.

2.12.4. Merdivenli Köyü Camii

Katalog No: 103

Çizim No: 2.640-651

Fotoğraf No: 2.2762-2801

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı, kayıtlarda eski adı Melyat[1202] olarak geçen Merdivenle Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.102).**

Harita 2.102. Merdivenli Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.140008, 40.812350

İnceleme Tarihi: 25.04.2019

Tarihçesi: Cami üzerindeki tek kitabe, minber kapısı üzerindeki yazıt olup burada 1287/1870 tarihi geçmektedir **(Foto. 2.2762).**

Foto. 2.2762. Minber Kitabesi

[1202] Saraç, 271, Dinç, 64.

Kitabe metni;

Bismillahirramannirrahim 1287/1870

La ilahe illallah Muhammeden Rasulullah

Şefeat el Halik kıl mahşer Muhammed Sahibel minber

Minber kitabesi dışında, cami ile ilgili yayınlarda 1800 yılında inşa edilmiş olabileceği ileri sürülmektedir[1203]. 1888 tarihli bir arşiv kaydında ise İbrahim ve Mehmet Efendilerden boşalan imam ve hitabet görevine Mehmet Efendi'nin oğlu Ali Efendi'nin geçtiği bilgisi bulunmaktadır[1204]

Yukarıdaki bilgilerden ve caminin özelliklerinden hareketle, yapının 1800'lere kadar inen bir tarihi olsa da sonradan yenilendiği anlaşılmaktadır. Süslemeleri göz önüne alındığında bu yenilenmenin, minber üzerindeki tarihe yakın bir dönemde olduğu anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2763)**

Foto. 2.2763. Merdivenli Köyü Merkez Camii

[1203] Topaloğlu, 86.
[1204] Saraç, 271. (BOA. EV. MKT. 1492/71)

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine, kare planda inşa edilen cami, 8,83 x 8,90 m. ölçülerinde 0,60 m. duvar kalınlığına sahip olup 3,65 m. derinliğindeki son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgen bir şemaya dönüşmektedir **(Çizim 2.640)**.

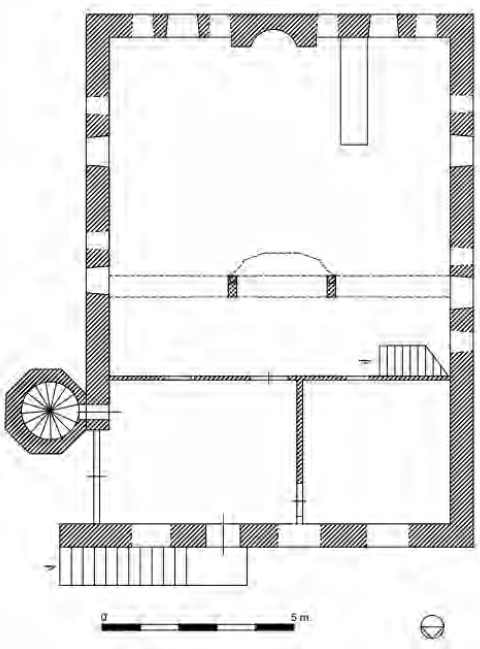

Çizim 2.640. Merdivenli Köyü Merkez Camii Planı

Sade bir dış mimariye sahip olan caminin cephelerinde simetrik bir düzen sergilemeyen iki katlı, yuvarlak kemerli on beş (15) pencere bulunmaktadır. Caminin kuzeyindeki son cemaat mahallinin üst katına açılan dikdörtgen formlu beş pencere, biçimseli ile sonradan eklenildiğine işaret etmektedir.

Caminin kuzeyinde, son cemaat yerinin ikinci katına ve mahfile çıkış sağlayan, merdivenlerle ulaşılan bir kapı açıklığı ile karşılaşılmaktadır.

Köy camisinin kuzeydoğusunda ise sonradan eklenmiş olan sekizgen kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefeli minaresi, yine özgün olmayan son cemaat yeri ile kaynaşmış durumdadır. Doğu cephesinin kuzeyindeki geniş dikdörtgen bir kapı ile geçilen son cemaat yeri pimapenle ikiye bölünmüş, batıdaki oda, depo haline getirilmiştir. Son cemaat yeri ile harim birbirinden, ahşap berde duvarla ayrılmıştır. Bu perde duvarın doğusundaki papyon geçmeli pencere dikkat çekmektedir. Harim mekânına ise yine ahşap duvarda açılan dikdörtgen formlu ahşap kapıyla erişim sağlanmaktadır.

Gösterişten uzak bir iç mekân sunan harim alanının güney duvarına konumlandırılan ve iki yönden sütuncelerle sınırlandırılan çinili mihrabı, sivri kemerli bir nişten ibaret olup sonradan kaplanmıştır. Mihrabın batısında klasik özelliklerdeki ahşap minber, süslemeleriyle eserin özgünlüğünü perçinlemiştir. Bu husus güneydoğu köşedeki konik gövdeli vaaz kürsüsü içinde geçerlidir.

İbadet alanının kuzeyini dolduran kadınlar mahfilinin ağırlığı, birbirine bitişik dört ahşap destekle karşılanmaktadır. Bu ayaklardan ön taraftakiler kare kaideli, profil yastıklı ve silindirik gövdeli, arkadakiler ise kare kesitlidir.

Kuzeybatı köşedeki merdivenle ulaşılan mahfilin, dışa yansıyan beş köşeli tek balkonu, formu itibariyle bölgenin nadir örnekleri arasındadır. Mahfilin kuzeyindeki kapıyla ise son cemaat yerinin ikinci katına geçilmektedir. Tek bir oda halindeki alanın doğusundaki kapısıyla minareye çıkılmaktadır.

Dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan cami, içten düz ahşap tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2764-2790)**.

Foto. 2.2764. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2765. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2766. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2767. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2768. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2769. Caminin Doğu Cephesi ve Minaresi

Foto. 2.2770. Caminin Minaresi

Foto. 2.2771. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.2772. Son Cemaat Yeri

Foto. 2.2773. Son Cemaat Yeri Batı Oda

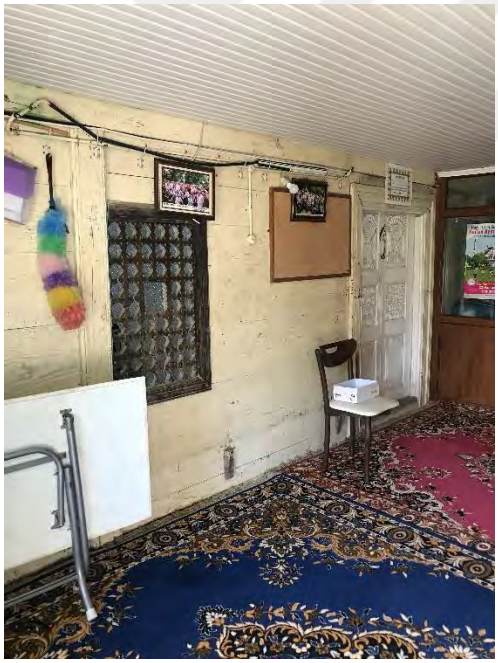

Foto. 2.2774. Son Cemaat Yerini Harimden Ayıran Ahşap Duvar

Foto. 2.2775. Ahşap Duvardaki Papyon Pencere

Foto. 2.2776. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2777. Harim Mekânı

Foto. 2.2778. Harim Mekânı

Foto. 2.2779. Harim Mekânı

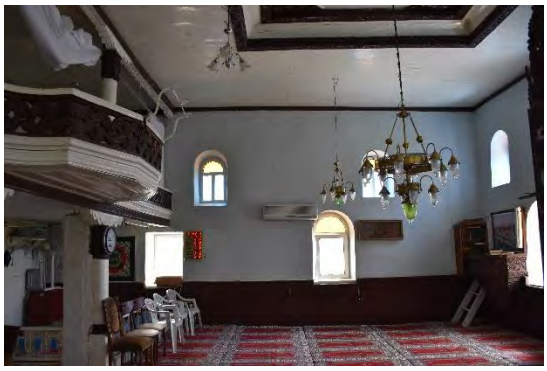

Foto. 2.2780. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2781. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2782. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2783. Caminin Minberi

Foto. 2.2784. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2785. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2786. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2787. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2788. İkinci Kat Odası

Foto. 2.2789. İkinci Kat Odası

Foto. 2.2790. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Bölgenin genel karakteristik özelliği haline gelen dış mimarinin yalınlığı bu yapıda da devam etmekte, iç mekân ise süslemeleriyle ön plana çıkmaktadır. Harim giriş kapısı, minber, taşıyıcı, mahfil, vaaz kürsüsü ve ahşap tavan bezemeleriyle harimi hareketlendirmektedir.

Dikdörtgen söveli ve iki kanatlı kapının kanatları, üçer panoya bölünmüştür. Alt panolar, kenarları pahlanmış dikey dikdörtgenler halindedir. İkinci panonun merkezini oluşturan gülbezek örgesi ise dört yönden stilize fiyonklar ve fiyonkların arasındaki palmetlerle kompoze edilmiştir.

Kapının üçüncü panosu, basit yapraklı yuvarlak tepelik bölümüyle pencere çerçevesi biçimindedir. Çerçevi meydana getiren silmeler, altta volütlenerek sonlanmıştır. Çerçevenin içi ise sırt sırta vermiş palmetli yürek, üstünde ise gülbezekler dolgulanmıştır **(Çizim 2.641) (Foto. 2.2791)**.

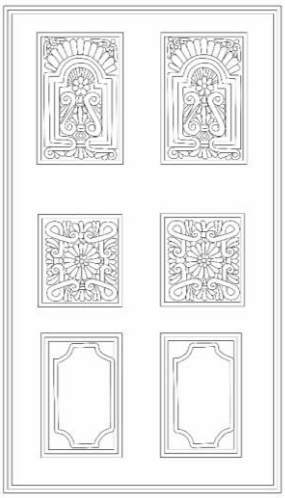

Çizim 2.641. Giriş Kapısı Süslemeleri **Foto. 2.2791.** Giriş Kapısı Süslemeleri

Harimde, desen kurgusuyla en dikkat çeken mimari öğelerinde başında hiç şüphesiz minber gelmektedir **(Çizim 2.642) (Foto. 2.2792)**

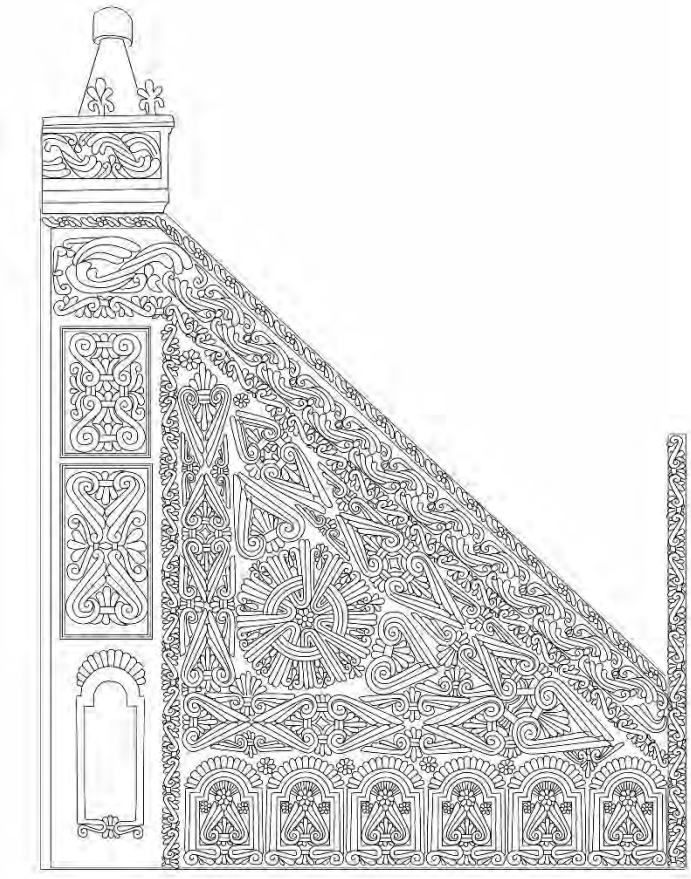

Çizim 2.642. Minber Süslemesi Genel

Foto. 2.2792. Minber Süslemesi Genel

Minberin, yuvarlak kemerli ve tek kanattan meydana gelen kapı kanadının yüzeyi iki panodan müteşekkildir. Birinci pano, pencere çerçevesi formundadır ve harim giriş kapısındaki tasarım dilini yinelemektedir. İkinci pano ise yüreklerden ibarettir.

Kapıyı oluşturan yuvarlak kemerin köşe boşlukları akantlı "S"lerle donatılmakta, üst bölümünde de gülbezek ve akantlı kartuşların yer aldığı kitabelik kısmı görünmektedir. Bu kapı kompozisyonu, iki yandan, üzerine akantlı "S"lerin tatbik edildiği sövelerle sınırlandırılmaktadır.

Kapının tac bölümününde birinci motifi olan pencere çerçevesi formunun iç kısmı, ışınsal çubukların fon olduğu gülbezek ve akantlı "S", "C"'lerle, etrafı da akantlı "S" kıvrımlarıyla dekore edilerek en üstte yürek motifi ile kompozisyon tamamlanmaktadır. Tac ise iki yanda hayat ağacı ve mızrak ucu örgesi ile sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.643) (Foto. 2.2793)**.

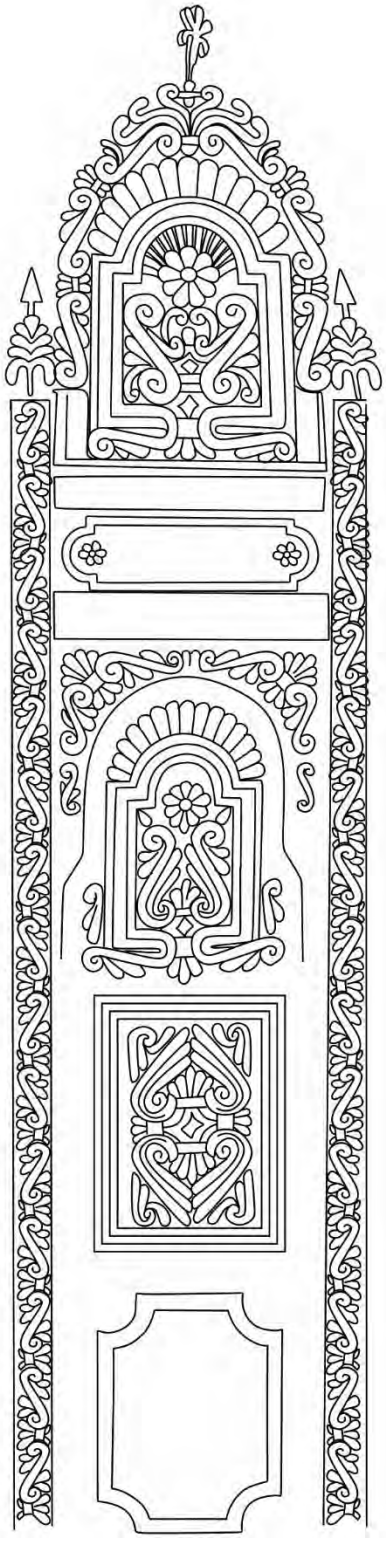

Çizim 2.643. Minber Kapı Süslemesi

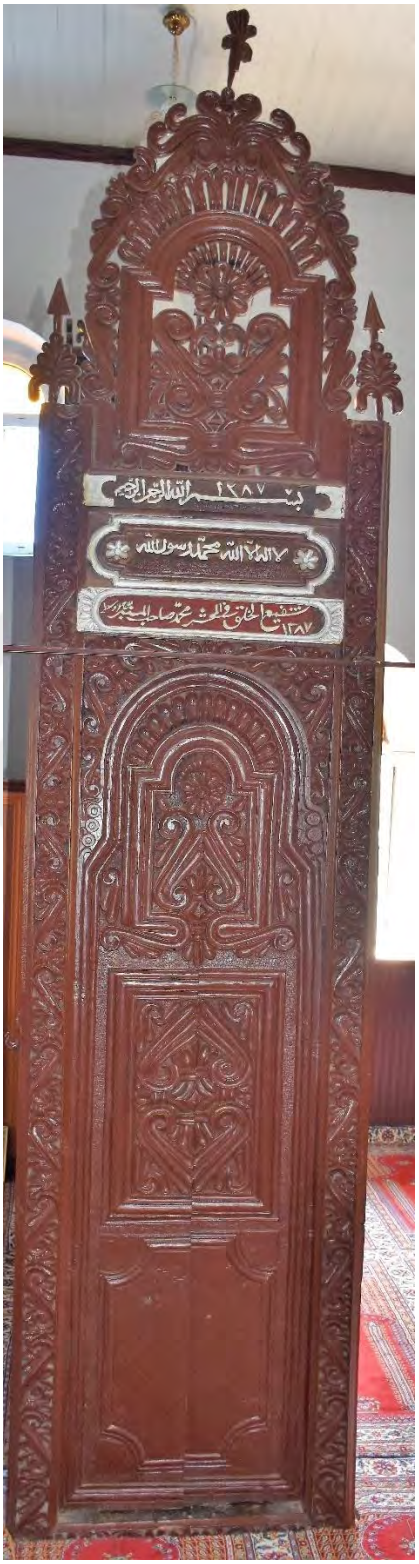

Foto. 2.2793. Minber Kapı Süslemesi

Aynalık bölümü, bölgedeki diğer minberlerin tekrar niteliğindedir. Aynalığın ana tezyini olan, etrafında akantlı yürekleri, gülbezekleri, palmetleri ve akantlar yapraklarını toplayan madalyon, merkezde gülbezek ve bunu kuşatan çembere kenetli akantlarla tasarlanmıştır **(Çizim 2.644) (Foto. 2.2794)**.

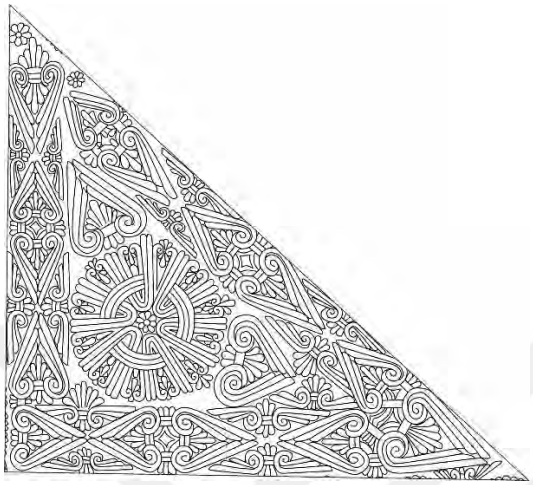

Çizim 2.644. Minber Aynalık Süslemesi

Foto. 2.2794. Minber Aynalık Süslemesi

Süpürgelik bölümü pencere çerçevesi biçimindeki, tepe bölümü basit yapraklarla canlandırılmış altı panoyla organize edilmiştir. Çerçeveyi şekillendiren silmeler altta volütlenirken panonun içinde palmet dolgulu yürekler ve gülbezekler işlenmiştir **(Çizim 2.645) (Foto. 2.2795)**.

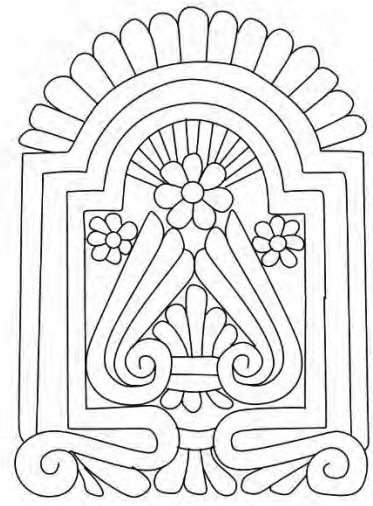

Çizim 2.645. Süpürgelik Bölümü

Foto. 2.2795. Süpürgelik Bölümü

Akantların biçim almasıyla oluşan “S” kıvrımları ve aralarına palmetler serpiştirilerek düzenlenen korkuluk bölümü, alttan akantlı “S”ler, üstten ise mine çiçeği ve akant uyumlu bir desen kurgusunun yer aldığı iki bordür kuşağı ile sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.646) (Foto. 2.2796)**.

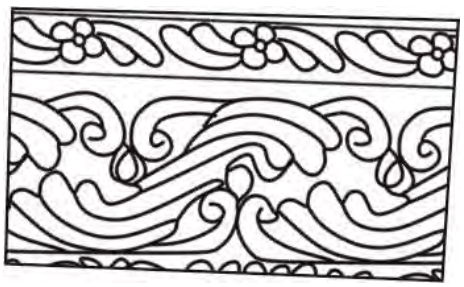

Çizim 2.646. Korkuluk Bölümü

Foto. 2.2796. Korkuluk Bölümü

Köşk bölümünde, korkuluktaki bezeme tekrarlanırken köşk altında, dikey konumlandırılmış üç panoya yer verilmiştir. Birinci panoda karşılıklı verilmiş içi akantlı “S” kıvrımlar, ters düz olarak yerleştirilmiş, birleşim yerlerine ise lotuslar işlenmiştir. İkinci panoda ise lotus ve akantlar yinelenirken “S” kıvrımları burada yüreğe dönüşmüştür. Üçüncü pano da dekoratif bir açıklık şeklinde düzenlenmiştir **(Çizim 2.647) (Foto. 2.2797)**.

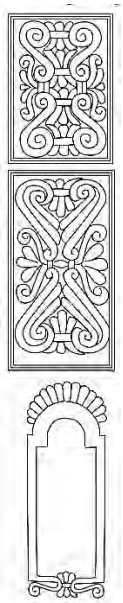

Çizim 2.647. Köşk Altı Bölümü

Foto. 2.2797. Köşk Altı Bölümü

Mahfili taşıyan ve volütlü profil yastıklı ahşap sütunların başlık kıvrımları bitkisel ve geotmerik süslemenin iç içe geçmişliği ilgi uyandırmaktadır.

Başlığın kilit noktasını oluşturan ve dışa doğru volütlenen at nalına üstten kenetlenen, karşılıklı konulmuş "S"lerin arasına akantlar nakşedilmiş, nalın içerisi ise volütlü bir kıvrım ve akantlarla doldurulmuştur **(Çizim 2.648) (Foto. 2.2798)**.

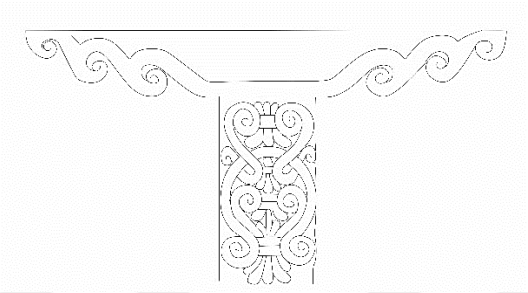

Çizim 2.648. Sütun Bezemesi

Foto. 2.2798. Sütun Bezemesi

Ahşap sütunların taşıdığı mahfil ve balkon korkulukları, akantlarla biçim alan "S" kıvrımlarla düzenlenmektedir. Akantların kıvrımın bitiminde tekrar "S"nin orta kısmına doğru kavislenerek bir zencerek örgüsü halini almaktadır **(Çizim 2.649) (Foto. 2.2799)**.

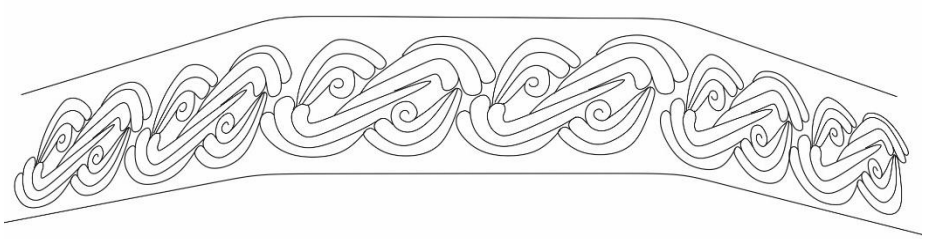

Çizim 2.649. Mahfil Korkuluk Süslemesi

Foto. 2.2799. Mahfil Korkuluk Süslemesi

Caminin, çokgen kaideli ve kademeli kaidesiyle ön plana çıkan vaaz kürsüsü, farklı bir bezeme tarzı ortaya koymamaktadır. Kaide bölümüne akantlı "S"ler, korkuluğa ise palmet dolgulu "S" ve volütlü kıvrımlar nakşedilmiştir **(Çizim 2.650) (Foto. 2.2800).**

Çizim 2.650. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

Foto. 2.2800. Vaaz Kürsüsü Süslemesi

İbadet mekanındaki bezemelerin tekrar edildiği bir diğer alan ahşap tavandır. Kare içerisine alınarak vurgulanan süslemenin merkezindeki sekizgen göbekte, minber aynalığındaki madalyon yinelenmiş ve etrafı palmetli "S"lerle çevrilmiştir. Sekizgenin dört köşesine işlenen ve bir çembere bağlı olarak dışa doğru yayılan akantlar, köşelerde volütlenerek ortada yürek motifine dönüşen çokgen anlayış kareye tahavvül etmiştir. Bütün kompozisyon, akantlı "S"lerin bulunduğu birinci, akantlı "C"lerin nakşedildiği ikinci bordürle sınırlandırılmıştır **(Çizim 2.651) (Foto. 2.2801)**.

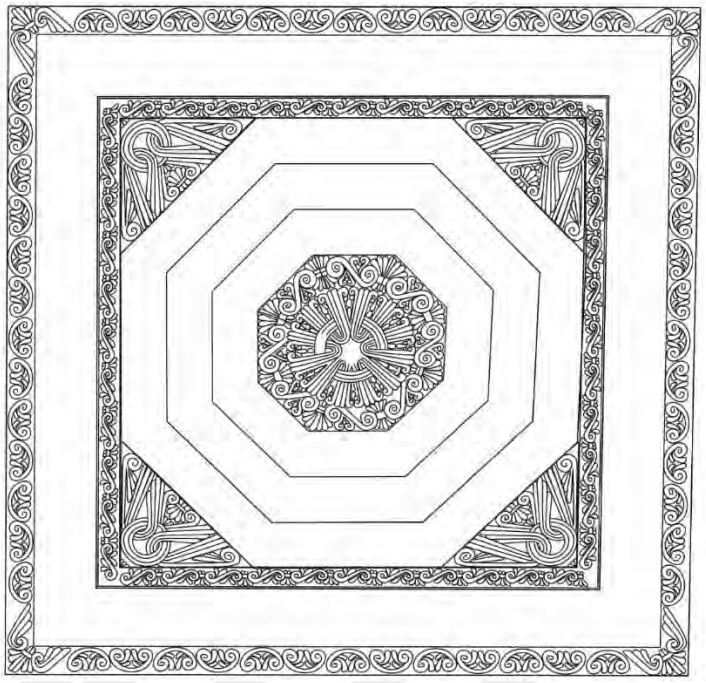

Çizim 2.651. Ahşap Tavan Süslemesi

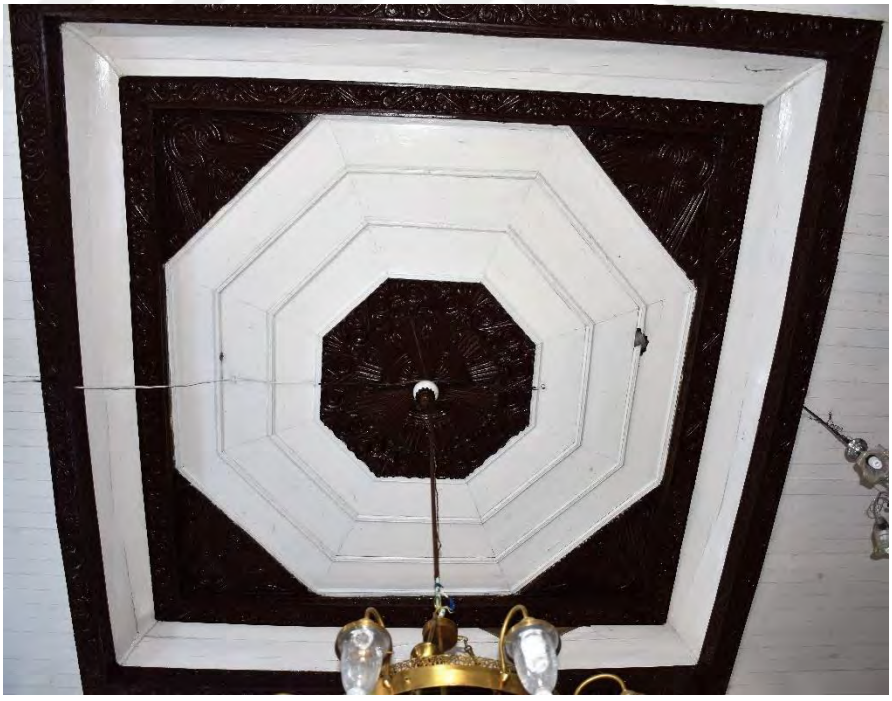

Foto. 2.2801. Ahşap Tavan Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin dış ve iç duvarları tamamen sıvalı olduğu için ana yapım malzemesi anlaşılamasa da beden duvarlarının bölgede sıkça kullanılan yonu taşından inşa edilmiş olmalıdır.

Minaresi kesme taştan yapılan caminin süslemelerinin ahşap üzerine uygulandığı görülmektedir.

Kapı kanatlarında, minber kapısında, aynalığında, süpürgeliğinde, köşk altının bir bölümünde, taşıyıcılarda ve vaaz kürsüsünda oyma kabartma, minber korkuluğunda ve köşk altının bir kısmında ve mahfil korkuluğunda ajur tekniği kullanılmıştır.

2.12.5. Sulak Köyü Camii

Katalog No: 104

Çizim No: 2.652

Fotoğraf No: 2.2802-2825

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesinde, kayıtlarda eski adı Cabat[1205] olarak geçen Sulak Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.103)**.

Harita 2.103. Sulak Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.161735-40.864697

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Yapı üzerindeki tek yazıt, giriş cephesinde bulunan ve günümüz Türkçesi ile hazırlanan mermer levhadır **(Foto. 2.2802).**

Foto. 2.2802. Türkçe Tanıtım Levhası

[1205] Atar, 49.

Cami ile ilgili gerçekleştirilen arşiv incelemelerinde, yapının dip tarihini verecek net bir bilgi söz konusu değildir. Ancak, 1875'te yapının imamlık görevini ücretsiz olarak yürüten Mehmet Efendi'nin vefatı üzerine çocuklarının bu göreve getirilmek istendiği, fakat sınavda başarısız olması sebebiyle Hasan Efendi'ye tevcih edildiği geçmektedir[1206]. 1892-93'te ise Ömer'in oğlu Hüseyin'in bu camiye bin beş yüz kuruş para vakfederek imamlık ve hatiplik görevini üstlendiği görülmektedir[1207].

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Yapı, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2803).**

Foto. 2.2803. Sulak Köyü Merkez Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, düz bir alan üzerine kareye yakın dikdörtgen planda, 7,57 x 6,03 m. ölçülerinde ve 0,58 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.652)**.

[1206] Saraç, 274. (BOA, EV. MKT. 754/135)
[1207] Güvelioğlu, 49. (VGM. Arşivi, Defter No: 592, 35), Saraç, 274. (BOA. Ev. MKT. 225/74)

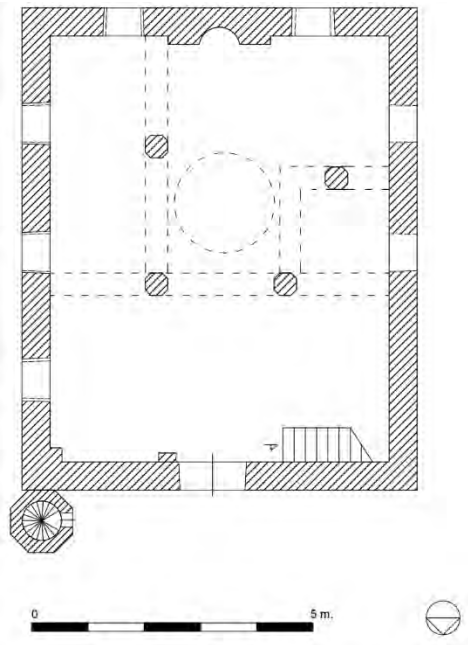

Çizim 2.652. Sulak Köyü Merkez Camii Planı

Plan ve Mimari Özellikleri: Bölgenin mütevazi camilerinden biri olan yapının, beden duvarları dört yönde de birbirini yinelemektedir. Bu yineleme güney, doğu ve batı cephelerinde, açılan dikdörtgen söveli on iki pencere ile değişmektedir. Güney ve doğuda iki katlı olan pencereler, batıda sadece ikinci kat seviyesindedir ve harime yuvarlak kemerli olarak yansımaktadır.

Caminin kuzeydoğu köşesindeki sekizgen kaideli, çokgen gövdeli ve tek şerefeli minaresi yenilemenin izlerini taşımaktadır.

Son cemaat yeri olmayan yapının harim alanına yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile geçilmektedir. Gösterişten ve özgünlükten büyük ölçüde uzak olan iç mekânın orijinalliği ile dikkat en önemli mimari öğesi, kapı aksındaki dikdörtgen biçimli taş mihrabıdır. Üç yönden silmelerle kuşatılan mihrap nişi, bölgenin vazgeçilmez karakteristik formu olan aşağıdan yukarıya doğru kademeli biçimde daralmaktadır. Bu daralma, en üstte sıklaşıp üç dilim yaparak nihayetlenmektedir.

İbadet mekanının güneydoğu ve güneybatı köşesindeki mermer minber ve vaaz kürsüsü son dönem eklemesidir ve bölgedeki tarihi camilerde mermer malzemeye pek rastlanılmamaktadır.

Harimin kuzeyine konumlandırılan ve kuzeybatıdaki merdivenle çıkılan kadınlar mahfilinin doğu kolu kıble duvarına kadar, batı kolu minber kapısı sınırına kadar uzatılarak yarım "U" şeması halini almıştır.

Dışardan kırma çatı ile koruma altına alınan cami, içten beton bir kubbe ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2804-2825)**.

Foto. 2.2804. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2805. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2806. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2807. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2808. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2809. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2810. Caminin Minaresi

Foto. 2.2811. Caminin Minaresi

Foto. 2.2812. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2813. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2814. Harim Mekânı

Foto. 2.2815. Harim Mekânı

Foto. 2.2816. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2817. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2818. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2819. Caminin Minberi

Foto. 2.2820. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2821. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2822. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2823. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2824. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2825. Üst Örtü Sistemi

Süsleme Özellikleri: Cami, iç ve dış mimarisini hareketlendiren herhangi bir tezyinata sahip değildir.

Malzeme Teknik: Beden duvarları yonu taşından inşa edilen caminin, pencere ve kapı kenarında kesme taş kullanılmış, üst örtü ise betonarme malzemeden yapılmıştır.

2.12.6. Örnek Köyü Camii

Katalog No: 105

Çizim No: 2.653-668

Fotoğraf No: 2.2826-2869

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı eski adı Venek[1208] olan Örnek Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.104)**.

Harita 2.104. Örnek Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.1371, 40.7901

İnceleme Tarihi: 25.08.2019

Tarihçesi: Cami, iki farklı kitabeye sahip olup birinci kitabe, harimin kuzey cephesinde, ikincisi ise harim mekanının içinde doğu duvarındadır.

İlk kitabede, Süleyman Efendi ibn El Hac Osman adı ve 1870 tarihi geçmektedir **(Foto. 2.2826)**.

Foto. 2.2826. Birinci Kitabe

[1208] Atar, 53, Saraç, 184.

Kitabe metni;

Sahibül hayrat ve-l hasenat

Süleyman Efendi ibn El Hac Osman

1287/1870

İbadet mekanındaki 1301/1883 tarihli ikinci kitabeden ise köy ahalisinin yardımlarıyla Osman'ın bir cami bina ettiği, seksenyedi de ise yeniden yapıldığı bilgisi elde edilmektedir **(Foto. 2.2827)**.

Foto. 2.2827. İkinci Kitabe

Kitabe metni;

Bu mescid evvel ehalinin yardımlarıyla pederimiz Osman bina ettiler

Seksenyedi tarihinde yine gayretleriyle taş bina ettik

Süleyman

Sene 1301/1883

Arşiv belgelerinde, yapının ilk olarak Hacı Ahmed tarafından inşa edildiği[1209], 1713 tarihinde imam ve hatibi olan Hüseyin'in vefatı üzerine yerine Mustafa[1210], Mustafa'dan sonra 1736'da Mehmed bin Süleyman'ın göreve geçtiği bilgisine ulaşılmaktadır[1211].

1904 tarihli bir diğer vesikada, Venek Köyü'nden Yasemzade Abdulmecid Efendi bin Ali Efendi'nin köy camisi için bin beş yüz kuruş vakfettiği okunmaktadır[1212].

[1209] Kul, 278. (VGMA.1073-153, C 1149, 303).
[1210] Kul, 278. (VGMA. 1133-35, Ra 1125, 30).
[1211] Kul, 278. (VGMA.1073-153, C 1149, 303)
[1212] Güvelioğlu, 49. (VGM. Arşivi, Defter No: 595, 67; Pazar Şer'iye Sicili, 1483,124).

Arazi çalışmalarında köy muhtarı, caminin ilk inşasının tamamen ahşap olduğu, daha sonra yapı yakınında türbesi de bulunan ve bölgenin alimlerinden olan Süleyman Fehmi Efendi tarafından mevcut yerine taşındığı, sonrasında ise Ahmet Usta'ya tadilat ettirildiğini ifade etmektedir ki bu husus, kuzey cephenin tamamen ahşaptan olmasıyla kısmen desteklenmektedir.

Sonuçta, yukarıda zikredilen bütün veriler irdelendiğinde, yapının ilk ahşaptan Hacı Ahmed tarafından 1713'lerde yaptırıldığı, 1870 ve 1883'te ise kitabelerinden hareketle yenilendiği anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu: Ahmed Usta

Bugünkü Durumu: Bugün âtıl bir durumda olan ve kullanılmayan yapının iç mekânında hasarlar mevcuttur. Bu sebeple en kısa sürede restore edilmesi gerekmektedir **(Foto. 2.2828)**.

Foto. 2.2828. Örnek Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Mevcut köy yerleşim yerinin biraz uzağında kalan cami, 7,70 x 7,56 m. ebatlarında kare planlı ve 0,80 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.653)**.

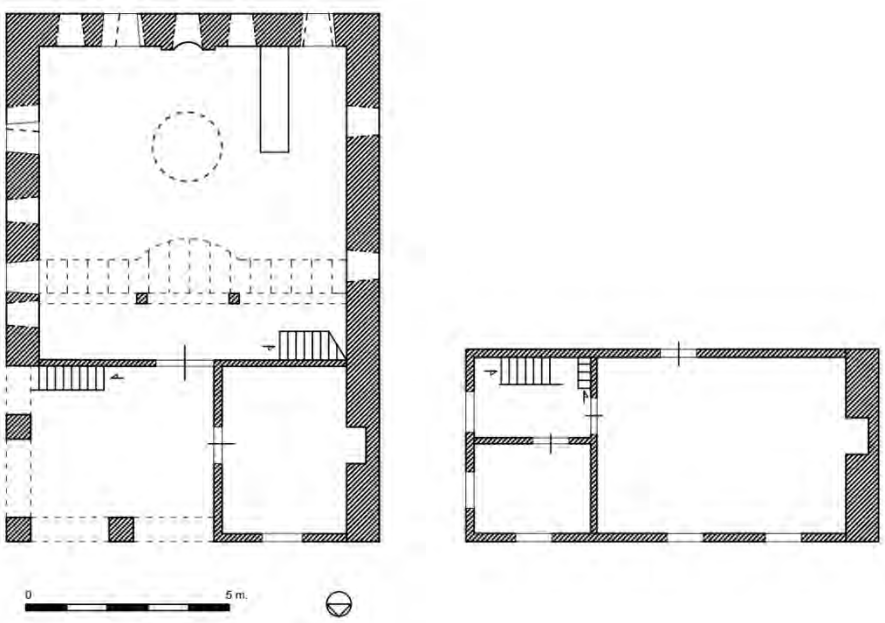

Çizim 2.653. Örnek Köyü Camii Planı

Sivil bir mimari örnek gibi algılanan caminin beden duvarlarında açılan iki kat düzenindeki on dört (14) pencere, cephelere farklılık kazandıran tek unsurdur.

Dışarıdan, cami olduğu göstecek herhangi bir belirti olmayan yapının, kuzeyine sonradan eklenildiği düşünülen ve pencere formuyla bu iddayı destekleyen iki katlı mekân ile karşılaşılmaktadır.

Kuzey mekânın, batısında ocak nişi bulunan bir oda, doğusunda ise üst katı taşıyan üç paye görülmekte ve alan bir revak görüntüsü sergilemektedir. Revakın güneydeki ahşap kapıyla harime geçilmekte, doğusundaki merdivenlerle ise ikinci kata ve mahfile ulaşılmaktadır. Bugün bu merdivenler daha aktif olarak kullanılmaktadır. Merdivenlerle çıkıldıktan sonra öncelikle geçiş mekânına erişilmektedir. Bu alanın kuzeyinde ve batısında birer oda bulunmaktadır. Ocak nişinin yer aldığı batıdaki odanın kuzeyindeki açıklıkla mahfile, mahfilden de harime inilmektedir.

Beden duvarlarındaki bezemeleriyle ilgi uyandıran harimin, çatlayan duvarları, yer yer çöken zemini, nemlenen duvarları da dikkatlerden kaçmamaktadır. Kuzey giriş kapısının aksına konumlandırılan dikdörtgen formlu taş mihrabının nişi, aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralıp bölgenin karakteristik özelliğini devam ettirmektedir.

Mihrabın batısındaki, ahşap minberin köşk bölümü kısa tutulduğu gibi aynalık ve süpürgelik kısmında bir bütünlük arz etmektedir. Harimin güneydoğu köşesindeki konik gövdeli vaaz kürsüsü ise aşağıdan yukarıya doğru kademeli bir şekilde genişlemektedir.

İbadet alanının kuzeyini dolduran ve profil yastıklı iki ahşap sütun tarafından taşınan kadınlar mahfili, gösterişten uzak olsa da güneye doğru kirişler vasıtasıyla alışılmışın dışında iyice uzatılması bölge için tekildir.

Cami içten, herhangi bir desteğe oturmayan ve kırma çatının altına gizlenen bağdadi bir kubbe ile kapatılmıştır **(Foto. 2.2829-2852).**

Foto. 2.2829. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2830. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2831. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.2832. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2833. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2834. Caminin Kuzeyindeki Revak

Foto. 2.2835. Batıdaki Oda

Foto. 2.2836. Batıdaki Odanın İçi

Foto. 2.2837. İkinci Kata Çıkış

Foto. 2.2838. İkinci Kat Odası

Foto. 2.2839. Mahfile Geçiş Kapısı

Foto. 2.2840. Harime Geçiş Kapısı

Foto. 2.2841. Harim Mekânı

Foto. 2.2842. Harim Mekânı

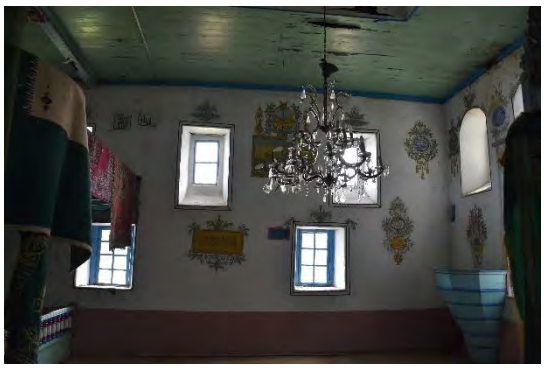

Foto. 2.2843. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2844. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2845. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2846. Caminin Minberi

Foto. 2.2847. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2848. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2849. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2850. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2851. Bağdadi Kubbeli Ahşap Tavan

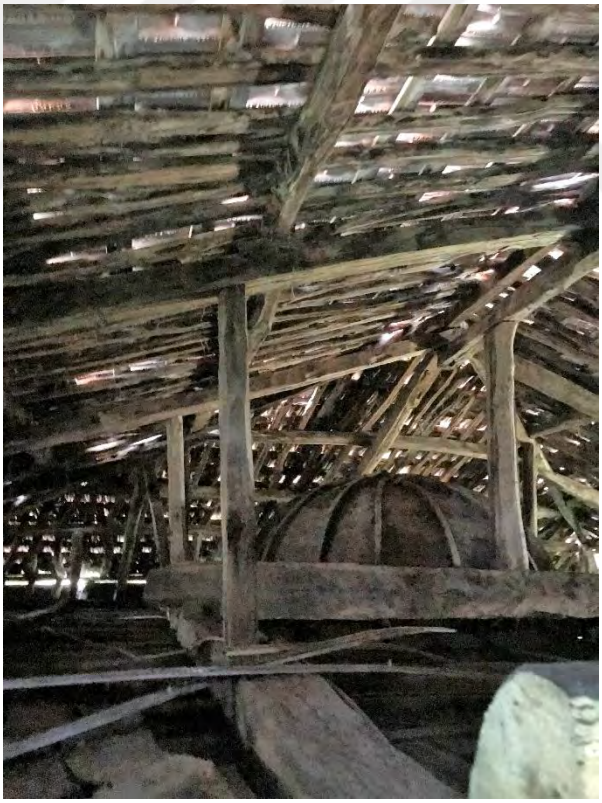

Foto. 2.2852. Kubbenin Çatı İçine Yansıması

Süsleme Özellikleri: Cami dış mimarisinin sadeliğine rağmen kapı kanatlarından başlayan tezyinat, beden duvarları, mihrap, minber, taşıyıcılar ve tavanda kendine uygulama alanı bulmuştur.

Harime giriş sağlayan ve iki kanattan meydana gelen kapı kanadındaki tek pano içerisinde, birbirine alttan ve üstte kenetlenerek bağlanan dört "S" kıvrımı, altta ve üstte palmet lotus, yanlarda lotus, içerde ise palmet ve akantla birleşerek farklı bir kombinasyon sunmaktadır. Ayrıca bu kombinasyona dört köşede gülbezekler eşlik etmektedir. Benzer bir anlayış mahfil kapısında da kendini göstermektedir **(Çizim 2.654) (Foto. 2.2853)**

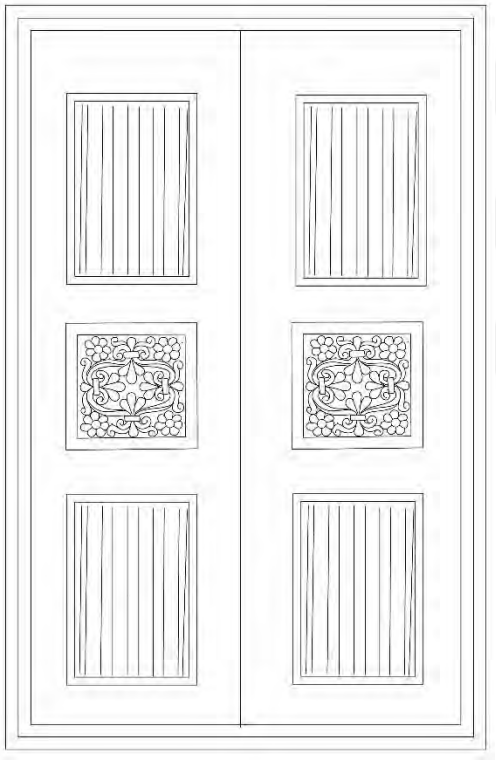

Çizim 2.654. Kapı Kanadı Süslemesi

Foto. 2.2853. Kapı Kanadı Süslemesi

İç mekânın en önemli bezemeleri beden duvarlarında toplanmıştır ki bu durum, bölgede birkaç örnekte rastlanmaktadır.

Mihrabın hemen batısına nakşedilen ve iki kapaklı dolap üzerine konumlandırılan sarkaçlı duvar saati ve saatin üstünde üç boyutlu görünmüyle "C" kıvrımlarından sağa ve sola kıvılarak uzayan akantlar, farklı kurgusuyla ilgi uyandırmaktadır. Bu kurgu,

içerisinde *"La İlahe İllalah Muhammed'en Rasulullah*" yazının yer aldığı akant tepelikli tabloyla tamamlanmaktadır **(Çizim 2.655) (Foto. 2.2854).**

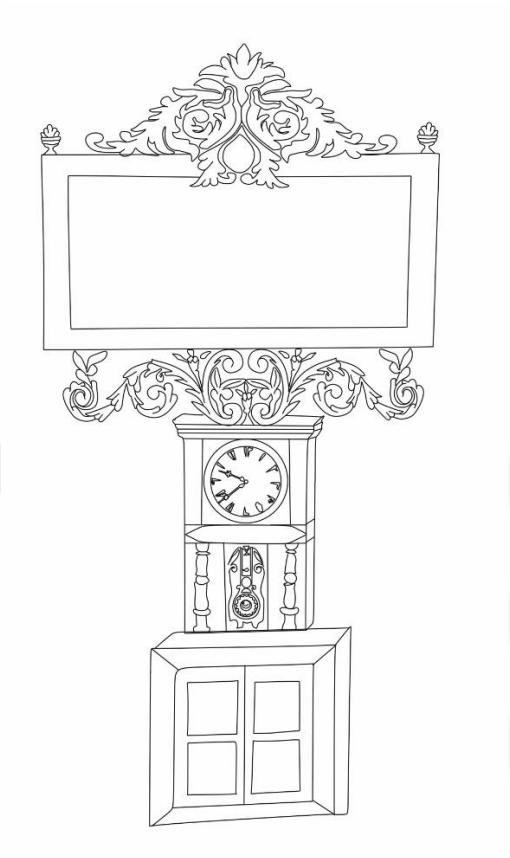

Çizim 2.655. Güney Duvar Süslemeleri **Foto. 2.2854.** Güney Duvar Süslemeleri

Mihrabın doğusuna, "Inna fetehna leke Fethan mubina" yazıyla bitişik sancak, alem ve eş kenar dörtgenlerle dolgulan kartuşun tepesinden gül ve laleler çıkarken altta çapraz olarak birbirini kesen akant yapraklar işlenmiştir **(Çizim 2.656) (Foto. 2.2855)**.

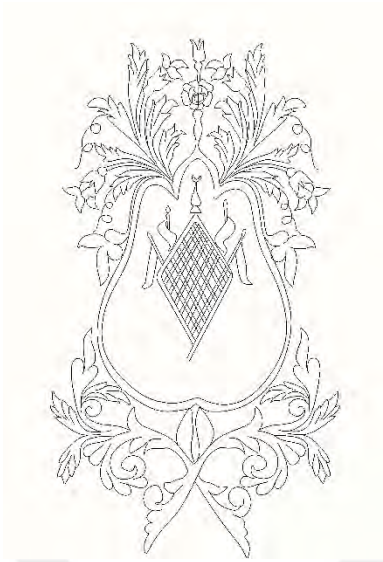

Çizim 2.656. Güney Duvar Süslemeleri **Foto. 2.2855.** Güney Duvar Süslemeleri

Güney duvardaki bir diğer süsleme vaaz kürsüsün olduğu bölüme konumlandırılmıştır. Tek kaidesinden güllerin yükseldiği ve gövdesi gülle hareketlendirilen geniş vazodan çıkan gül ve tomurcukları ortadaki minareli *"Ve Hüve Külli Şey'in Kadir"* Ayetiyle kaynamış cami tasvirine bir pencere gibi açılmaktadır **(Çizim 2.657) (Foto. 2.2856)**.

Çizim 2.657. Güney Duvar Süslemeleri **Foto. 2.2856.** Güney Duvar Süslemeleri

Kıble duvarında, mahfil seviyesinde, mihrap üzerine oturtulan tek kaideli, şişkin gövdeli dar boyunlu ve iki kuplu estetik bir vazoda yer alan "Muhammed Aleyhisselam" yazılı madalyonun etrafı güllerle kuşatılarak sembolik bir gönderme yapılmıştır **(Çizim 2.658) (Foto. 2.2857)**.

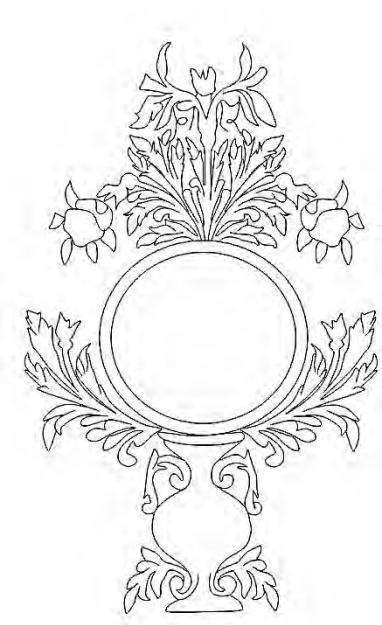

Çizim 2.658. Güney Duvar Mahfil Seviyesi

Foto. 2.2857. Güney Duvar Mahfil Seviyesi

Doğu duvarda iki, harim seviyesinde ve mahfil seviyesinde birer olmak üzere üç farklı kompozisyonla karşılaşılmaktadır. Duvarın kuzeyinde "Bismillahirrahmanirrahim" yazılı madalyonu çevreleyen iri gül motifleri ve tomurcukları iki kulplu vazodan çıkar vaziyette işlenmiştir **(Çizim 2.659) (Foto. 2.2858)**.

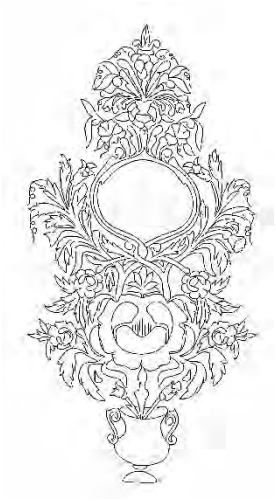

Çizim 2.659. Doğu Duvar Süslemesi **Foto. 2.2858.** Doğu Duvar Süslemesi

İkinci kompozisyon, *"Fe'ahirallahu Hafizan ve vehüve erhamer- rahimin"* yazılı tablonun üstte ve altta güllerle süslenmesinden ibarettir **(Çizim 2.660) (Foto. 2.2859)**.

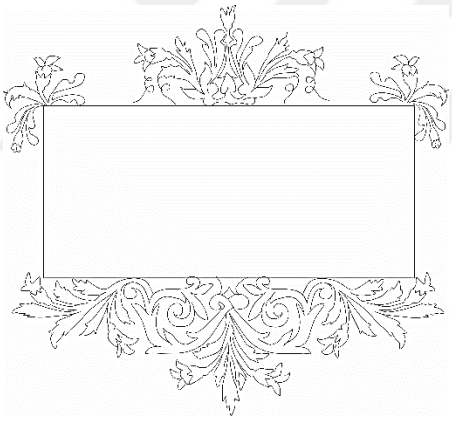

Çizim 2.660. Doğu Duvar Süslemesi **Foto. 2.2859.** Doğu Duvar Süslemesi

Üçüncü kompozsiyon mahfil seviyesindedir. Bir avlu içerisinde verilen üçer şerefeli ve dört minareli caminin etrafındaki servi ve palmiye ağaçları, arkadaki güneşin kızıllığı ve mavi gökyüzü, adeta tablo gibi duvara boyanmıştır. Tablonun üstünde gökyüzünde izlenimi verilmiş ve etrafı güllerle sarılmış ayyıldız, iki taraftan ibrikli güller arasına alınmıştır **(Çizim 2.661) (Foto. 2.2860)**.

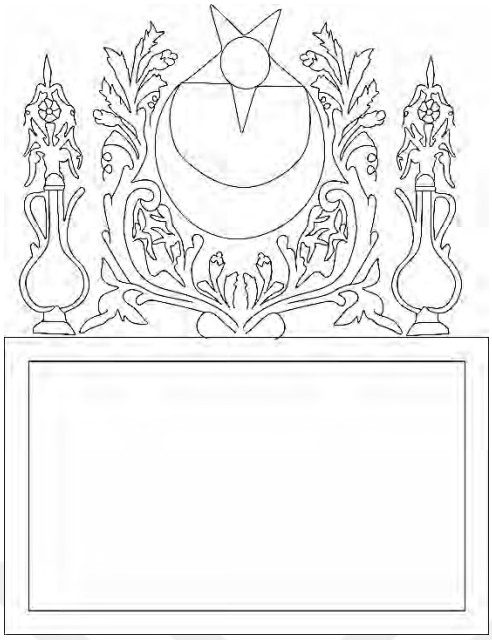

Çizim 2.661. Doğu Duvar Süslemesi

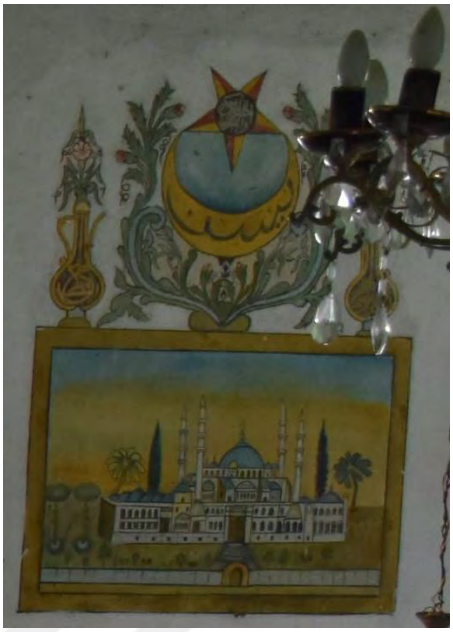

Foto. 2.2860. Doğu Duvar Süslemesi

Batı duvarda ise benzer süslemeler tekrar edilmekle birlikte duvar sıvalarının dökülmesi ve su almasından dolayı bezemeler zarar görmüştür **(Foto. 2.2861-2862)**.

Foto. 2.2861. Batı Duvar Süslemesi

Foto. 2.2862. Batı Duvar Süslemesi

Beden duvarlarında benzer motifler ile kaşılaşılmaktadır. Birincisinde, madalyonlar içerisine alınmış halife isimleri, üstten güllerle, alttan ise gül ve püsküllerle dekore edilmiştir. İkincisi ise yuvarlak kemerli pencerenin, iki kenarından volütlü kıvrımlar arasına tutturulan güller ve kemerin ortasında yer alan vazodan çıkan güller şeklindedir **(Çizim 2.662-663) (Foto. 2.2863-2864)**.

Çizim 2.662. Mahfil Seviyesindeki Ortak Süslemeler

Foto. 2.2863. Mahfil Seviyesindeki Ortak Süslemeler

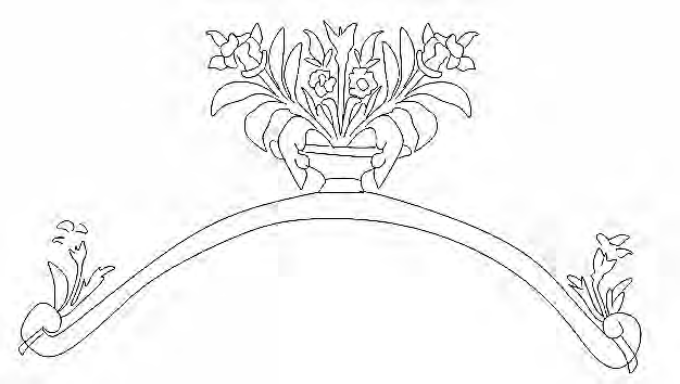

Çizim 2.663. Pencelerdeki Ortak Süslemeler

Foto. 2.2864. Pencelerdeki Ortak Süslemeler

Kuzey cephesi sade bırakılan caminin, kademeli olarak daralan mihrabını süsleme açısından üç bölümde incelemek yerinde olacaktır. Nişin alt kısmında püsküllleriyle birlikte verilen perde, iki yandan "S" ve rumi dilimleriyle birbirine bağlanan gülbezeklerle bütünleşmektedir. İkinci bölüm, mavi, yeşil, beyaz ve pembe renklere boyanan nişin tepeliğinden çıkan gül ve tomurcuklar, iki yana doğru dökülerek alttaki motife kadar uzanmaktadır.

Mihrabın üçüncü bölümünü ise açılan bir perde içerisine yerleştirilmiş ve içerisinde *"Bismillahirrahmanirrahim- fenadethul-melaiketu ve hüve kaimun yusalli fi el-mihrab"* Ayeti bulunan dikdörtgen çerçeve oluşturmaktadır. Çerçevenin köşelerine gülbezekler tatbik edilirken tepelik diş sırası ile nihayetlendirilmektedir **(Çizim 2.664) (Foto. 2.2865)**.

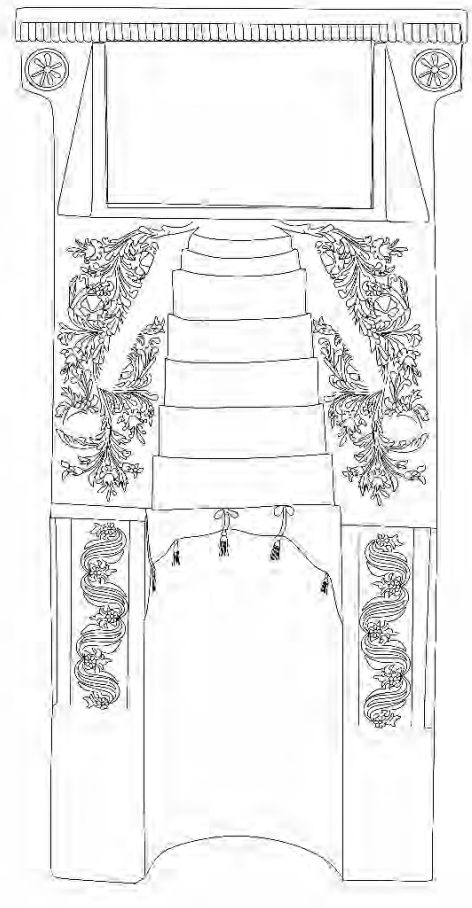

Çizim 2.664. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2865. Mihrap Süslemesi

Mihraptan sonra bir diğer bezemeli mimari öğe minberdir. Dikdörtgen söveli ve yuvarlak kemerli kapının, kemer boşlukları akantlı "S" ve gülbezeklerle dolgulanmıştır. Söveye oturtulan ve ilk defa ajur tekniği kullanılmadan tezyin edilen tacın merkezindeki gülbezek motifi, dışa doğru yaprakların ışınsal dağılımıyla yayılarak bir güneş kursu örgesine dönüşmekte, etrafı ise akantlı "S" kıvrımlarıyla donatılmaktadır. Tacın tepesinde ve iki kenarında görülen hayat ağacı ve mızrak ucu kombinasyonu ise kompozisyonu üç yönden sınırlandırmaktadır **(Çizim 2.665) (Foto. 2.2866)**.

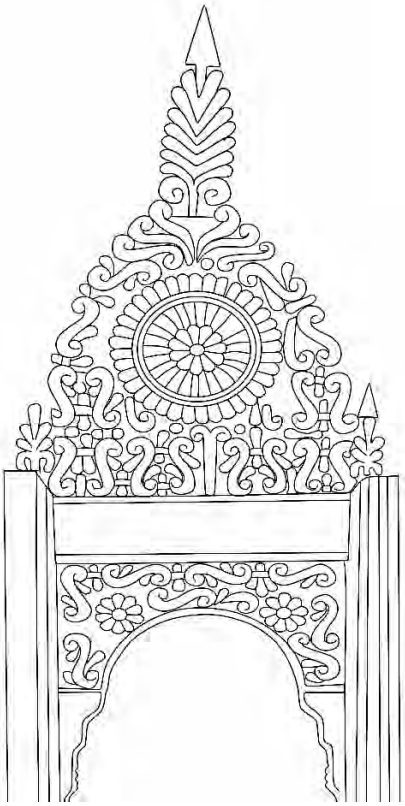

Çizim 2.665. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2866. Minber Kapı Süslemesi

Minberin aynalık ve süpürgelik bölümünde herhangi bir bezemeye yer verilmemiş olmasına karşılık korkuluk ve köşk altında palmet dolgulu yürekler, mimari öğenin cephesine canlılık kazandırmaktadır **(Çizim 2.666) (Foto. 2.2867)**.

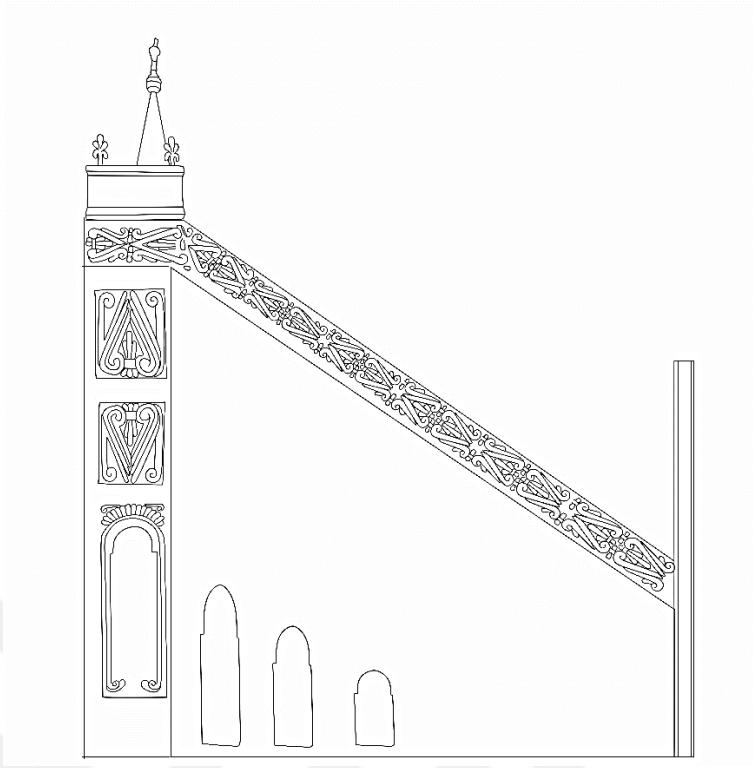

Çizim 2.666. Minber Cephe Süslemesi

Foto. 2.2867. Minber Cephe Süslemesi

Mahfili taşıyan, kare kaideli, silindirik gövdeli ve “S” karaktere sahip profil yastıklı ahşap sütunların üzerine işlenen akantlı “S”ler, ibadet alanının daha estetik görünümene katkı sunmaktadır **(Çizim 2.667) (Foto. 2.2868)**.

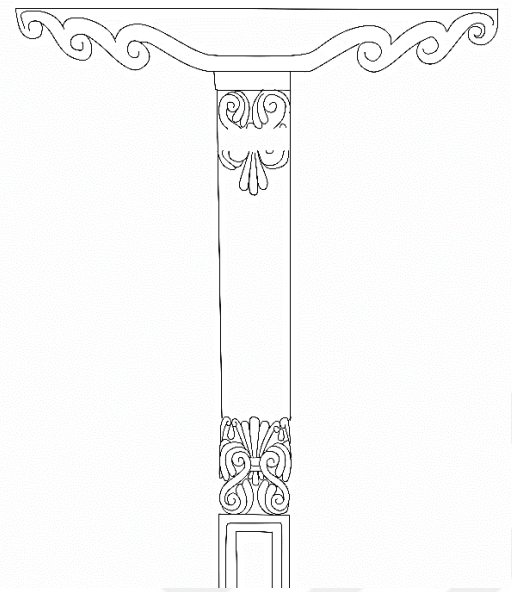

Çizim 2.667. Taşıyıcı Süslemesi

Foto. 2.2868. Taşıyıcı Süslemesi

İç mekânı üzerini örten bağdadi kubbenin merkezini meydana getiren akant ve yürek madalyonunun etrafı, sekizgen oluşturacak biçimde dizilen akantlı “S”lerle kuşatılmıştır. Bu sekizgen form kubbenin geçiş alanına kadar devam etmektedir. Geçişin dört köşesine ise “C”, yürek ve volütlü kıvrımlar eklenerek kompozisyon, kareye çevrilip sonlanmıştır **(Çizim 2.668) (Foto. 2.2869)**.

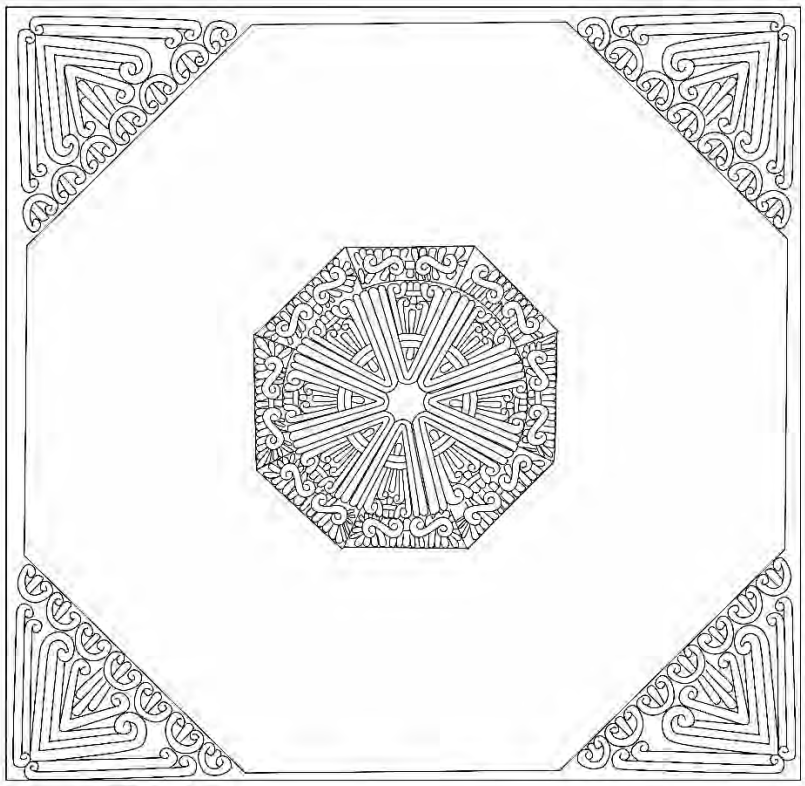

Çizim 2.668. Bağdadi Kubbe Süslemesi

Foto. 2.2869. Bağdadi Kubbe Süslemesi

Malzeme Teknik: Örnek Köyü Camii'nin iç ve dış duvarları sıvalı olduğu için yapım malzemesi belli olmasa da sıvaların döküldüğü yerlerden kesme taş malzemeyle inşa edildiği, kuzey duvarının ise ahşaptan örüldüğü görülmektedir.

Yapının iç mekanını hareketlendiren beden duvarları ve mihrapta kalemişi tekniği, kapı kanatlarında, minberde ve taşıyıcılarda ahşap üzerine oyma kabartma uygulanmıştır.

2.12.7. Yücehisar Köyü Ürünlü Camii

Katalog No: 106

Çizim No: 2.669-670

Fotoğraf No: 2.2870-2890

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesinde Lamgo[1213] olarak bilinen Yücehisar Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.105)**.

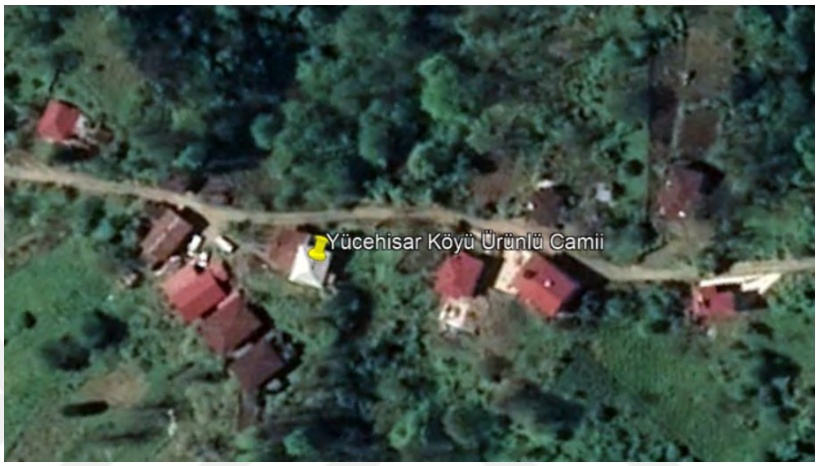

Harita 2.105. Ürünlü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.111867, 40.902745

İnceleme Tarihi: 25.08.2019

Tarihçesi: Yapı üzerinde herhangi bir kitabe tespit edilemediği gibi arşiv kaydına da ulaşılamamıştır. Bununla birlikte açılış beratında yapının 1877'de yaptırıldığı yazılıdır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2870)**.

[1213] Atar, 51.

Foto. 2.2870. Ürünlü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazi üzerine fevkani olarak inşa edilen yapının alt katı, 6,20 x 4,16 m. cami ise 6, 20 x 6, 80 m. ebatlarında kare planlı olup 0,52 m. duvar kalınlığına sahiptir **(Çizim 2.669-670)**.

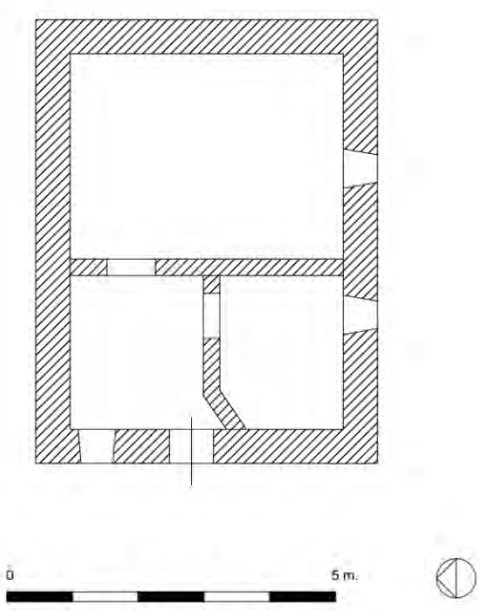

Çizim 2.669. Yücehisar Köyü Ürünlü Camii Medrese Planı

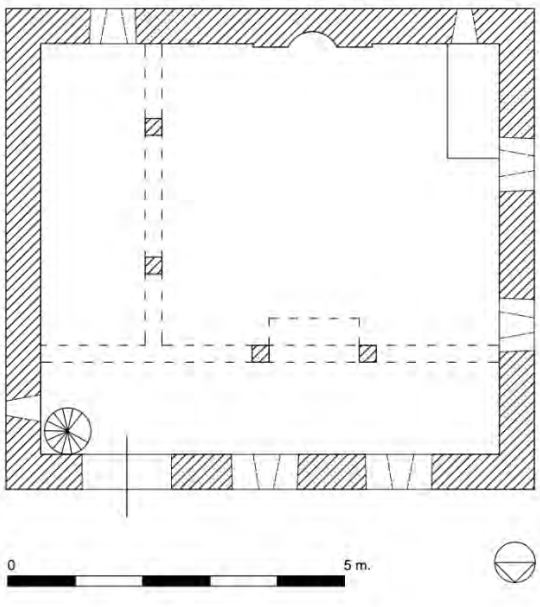

Çizim 2.670. Yücehisar Köyü Ürünlü Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanmasına sebep olan yapının beden duvarları, her yönde birbirini tekrar etmekte ve farklı bir unsur ortaya koymamaktadır. Bununla birlikte medresenin güney ve batı cephelerinde açılan mazgal formlu üç pencere, cami harimini aydınlatan, altlı üstlü konumlandırılan yedi pencere ile üçlü bir cephe düzeni oluşturmaktadır. Caminin kuzey cihetinde de dört pencereye yer verilmiş, üst kat pencereleri iç mekâna mazgal olarak yansımıştır.

Yapının medresesine batıdaki dikdörtgen söveli kapı ile girilmektedir. Tamamen lambri kaplı iç mekânda biri geçiş alanı olmak üzere iki oda bulunmaktadır. Güneydeki oda depo, doğu oda ise derslik olarak kullanılmaktadır.

Minaresi ve son cemaat yeri olmayan caminin harim alanına, kuzey cephenin doğusunda açılan sade bir kapı ile geçilmektedir. Gösterişten uzak bir iç mekân sunan harimin beden duvarları, alt kat pencere seviyesine kadar labri ile kaplanmıştır. Giriş aksında bulunmayan ve batıya doğru kaydırılan orijinal dikdörtgen formlu ve üç yönden silmelerle kuşatılan taş mihrabı, bölgenin karakteristik formunu taşımaktadır. Aşağıdan yukarıya doğru kademeli daralan mihrap nişi, kavsara bölümünde arka arkaya dört dilim yaparak sonlanmaktadır.

Caminin ahşap minberi ve tekne gövdeli vaaz kürsüsü özgün olmayıp sonradan eklenmiş ve mihrabın doğusunda ve batısındaki yerlerini almışlardır.

İbadet mekânını, doğu kolunun güney duvara kadar uzatılması sonucunda “L” biçiminde saran kadınlar mahfili dört sütun tarafından desteklenmektedir.

Dıştan kırma çatı ile kapatılan cami, içten ahşap tavan ile örtülmüştür **(Foto. 2.2871-2890)**.

Foto. 2.2871. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2872. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2873. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2874. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2875. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2876. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2877. Geçiş Mekânı

Foto. 2.2878. Medrese Odası

Foto. 2.2879. Medrese Odası

Foto. 2.2880. Medrese Odası

Foto. 2.2881. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2882. Harim Mekânı

Foto. 2.2883. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2884. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2885. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2886. Caminin Minberi

Foto. 2.2887. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2888. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2889. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2890. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Caminin hem iç hem dış mimarisi süsleme açısından sadededir.

Malzeme Teknik: Yapının beden duvarları yonu taşından, pencere, kapı ve mihrabı ise kesme taş malzemeden yapılmıştır.

2.12.8. Akmescit Köyü Camii

Katalog No: 107

Çizim No: 2.671-691

Fotoğraf No: 2.2891-2940

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesinde, Aranas(ç) veya Darılı olarak bilinen Akmescit[1214] Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.106).**

Harita 2.106. Akmescit Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.1563-40.8772

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Aranas(ş), Dar(ı)lı Selvidüzü[1215], veya Carcivat Camii ismiyle de bilinen yapı, herhangi bir kitabeye sahip olmamasına karşılık giriş kapısı üzerine yerleştirilen tanıtım levhasında caminin, Tevfik Efendi ve Telatar tarafından 1880-1885 yılları arasında yaptırıldığı yazmaktadır **(Foto. 2.2891)**.

Foto. 2.2891. Cami Tanıtım Levhası

[1214] Atar, 49.
[1215] Dinç, 23.

Cami ile ilgili arşiv belgelerinde bölgede, köy ahalisi tarafından bir mescid inşa edildiği, fakat ilerleyen süreçlerde cemaatin çoğalması nedeniyle yapıya minber konularak camiye çevrildiği bilinmektedir. 1778'de caminin imam ve hatiplik görevini yürüten Kasım bin Halife Osman'ın[1216] vefatıyla yerine oğlu Ali Halife getirilmiş[1217], bir başka kayıtta ise Ali'nin 1836'da ölmesinin ardından oğlu Kasım görev almıştır[1218].

Sonuçta, 1778'den önceye inen tarihi bir geçmişi olan caminin, 1880'de yenilendiği anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.2892).**

Foto. 2.2892. Akmescit Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Köy merkezinde düz bir alan üzerine fevkani olarak inşa edilen yapının alt katı, 9,71 x 5,41 ölçülerinde 1 m duvar kalınlığında, cami ise kare

[1216] Kul, 268. (VMGA. 1066-77, B 1192, 64)
[1217] *Rize'ye Ferman Osmanlı Arşivlerindeki Rize Belgeleri,* Ankara 2011, (BOA.C.EV.556/28097, 13 C 1252)
[1218] Saraç, 270. (BOA. HAT. 1620/46)

planda 9,84 x 9,26 m. ebatlarında ve 0,63 m. duvar kalınlığında yaptırılmıştır **(Çizim 2.671-672)**.

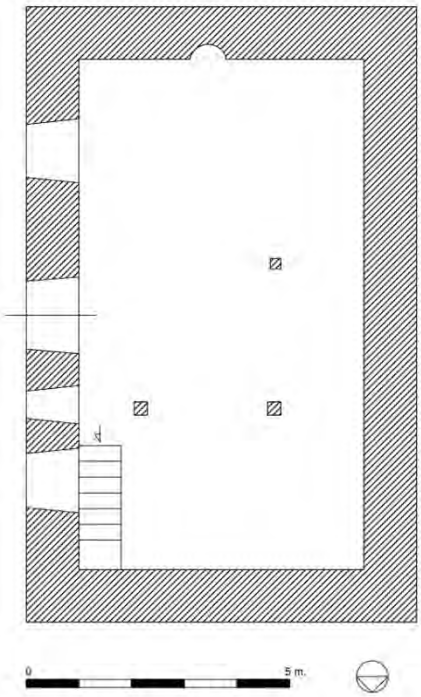

Çizim 2.671. Akmescit Köyü Camii Alt Kat Planı

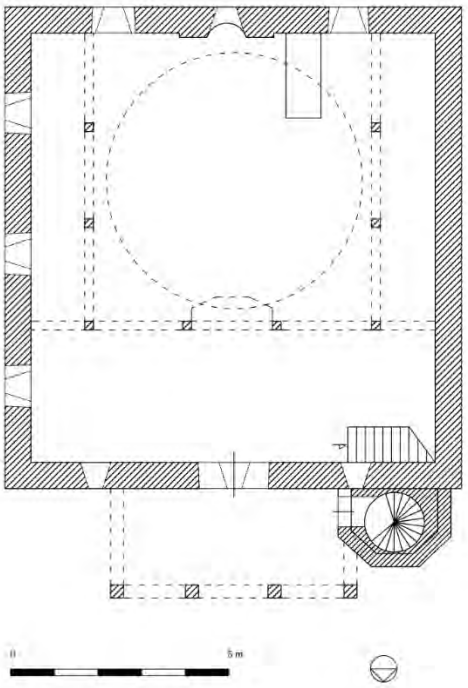

Çizim 2.672. Akmescit Köyü Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları, dört yönde de birbirini tekrar etmekte ve durağan bir mimari sergilemektedir. Bu durağanlık batı cephe dışında diğer yönlerde açılan pencere sistemiyle kısmen dağıtılmaktadır. Doğu cephede, medreseyi aydınlatan üç mazgal pencere, harimin ışık almasını sağlayan iki katlı, dikdörtgen söveli altı pencere ile birleşerek bu yönde üç katlı bir görünüm ortaya koyarken güneyde beş, kuzeyde ise iki pencere gün ışığını içeri aktarmaktadır.

Yapının kuzeybatısına konumlandırılan minaresi, beşgen kürsü üzerinde çokgen gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir.

Medreseye doğu cihetteki yuvarlak kemerli bir kapı açıklığı ile geçilmektedir. Kapıdan geçildikten sonra kuzeyde bugün kapatılmış olan ve üst camiye çıkışı sağlayan merdivenlerle, güney duvardaki mihrap nişi dikkat çeken hususlardır. Bunun dışında üç ahşap sütun üst örtüyü desteklemektedir.

Caminin kuzeyinde, dört paye tarafından taşınan ve bu cepheyi tamamen kapatmayan son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinden dikdörtgen biçimli ve silmerlerle kuşatılmış düz lentolu bir kapı açıklığı ile harim mekânına ulaşılmaktadır.

Süslemesiyle göz dolduran harimin üç yönden silmelerle çevrelenen taş mihrabının niş bölümü, aşağıdan yukarıya doğru kademelenip daralmaktadır. Mihrabın hemen batısına yerleştirilen ahşap minber, her ne kadar klasik özellikte olsa da köşk ve köşk altı bölümü standart ölçülerinden daha dar olarak yapılmıştır. Minbere bitişik olarak başlayan kastanlar ise batı duvara kadar uzanmaktadır.

Harimin güneydoğusunda ise konik gövdesiyle, ahşap kastan üzerine oturtulan vaaz kürsüsü özgünlüğü ile dikkat çekmektedir.

İbadet mekânını, "U" biçiminde saran kadınlar mahfili, profil yastıklı, kare kaideli ve silindirik gövdeli sekiz ahşap sütun tarafından taşınmaktadır.

Dıştan kırma çatı altına gizlenen ve herhangi bir desteğe oturmayan bağdadi kubbe, iç mekâna ferahlık kazandırmaktadır **(Foto. 2.2893-2921).**

Foto. 2.2893. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2894. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2895. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.2896. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2897. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.2898. Caminin Doğu Cephesi

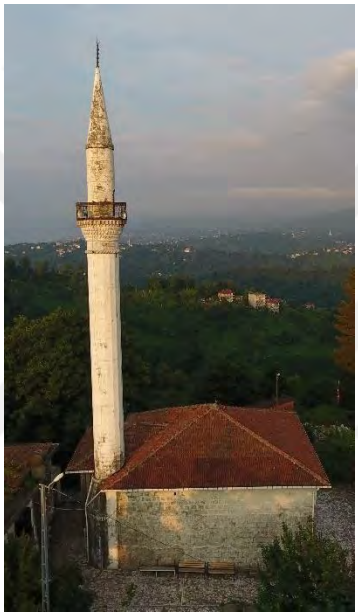

Foto. 2.2899. Caminin Minaresi

Foto. 2.2900. Caminin Minaresi

Foto. 2.2901. Medrese Giriş Kapısı

Foto. 2.2902. İç Mekân

Foto. 2.2903. İç Mekân

Foto. 2.2904. İç Mekân

Foto. 2.2905. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2906. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2907. Harim Mekânı

Foto. 2.2908. Harim Mekânı

Foto. 2.2909. Harim Mekânı

Foto. 2.2910. Harim Mekânı

Foto. 2.2911. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2912. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2913. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2914. Caminin Minberi

Foto. 2.2915. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2916. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2917. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2918. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2919. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2920. Bağdadi Kubbe

Foto. 2.2921. Kubbenin Dışa Yansıması

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi gösterişten uzak, yalın bir görünüme sahip olmasına rağmen iç mekânda, beden duvarları, mihrap, minber ve tavanda yoğun bir bezeme anlaşıyı ile karşılaşılmaktadır.

Güney duvarda, mihrabın doğusunda dört farklı süsleme kurgusuna rastlanmaktadır. Harim seviyesinde yer alan kompozisyonlardan ilkinde, iki kapaklı dolap, sarkaçlı duvar saati ve vazodan çıkan gül motiflerinin işlendiği görülmektedir. Bu kompozisyonun hemen üzerinde ise akantlı bir çerçevenin içerisinde "*La İlahe İllalah Muhammeden Rasullullah"* Ayeti yazılıdır **(Çizim 2.673-674) (Foto. 2.2922-2923)**.

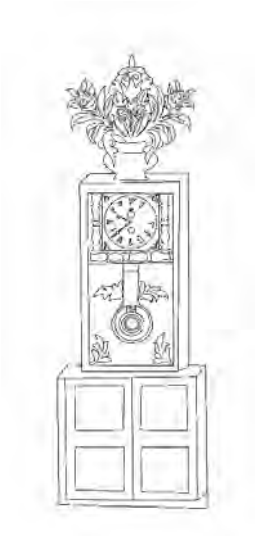

Çizim 2.673. Güney Cephedeki Süsleme

Foto. 2.2922. Güney Cephedeki Süsleme

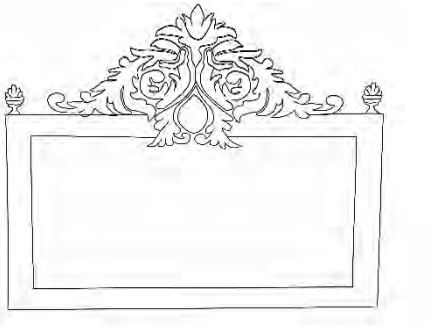

Çizim 2.674. Güney Cephedeki Süsleme **Foto. 2.2923.** Güney Cephedeki Süsleme

Üçüncü kompozisyon, tek kaideli ve gövdesi güllerle hareketlendirilmiş geniş ağızlı bir vazodaki gül motiflerinden müteşekkil olup gül yaprakları ve tomurcukları, madalyon halindeki "*İnnehu min süleymane ve innehu bismillahirrahmanirrahim*" Ayeti sarmaktadır **(Çizim 2.675) (Foto. 2.2924)**.

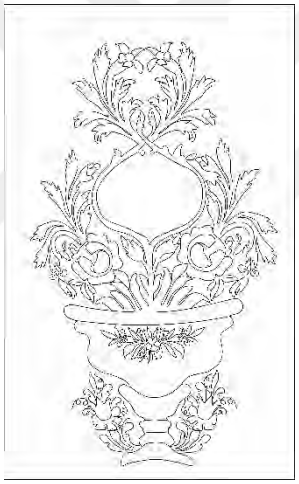

Çizim 2.675. Güney Cephedeki Süsleme **Foto. 2.2924.** Güney Cephedeki Süsleme

Dördüncü kompozisyon, pencere kemerini belirgin hale getiren ve volütlü kıvrımlarının arasına gül tormucuklarının bağlandığı silmenin merkezinden yükselmektedir. Kompozisyonun ortasında *"Inna fetehna leke Fethan mubina"* yazısından türeyen eş kenar dörtgenler ve sancak örgelerinin çevresi gül ve tomurcuklarıyla kuşatılmaktadır **(Çizim 2.676) (Foto. 2.2925)**.

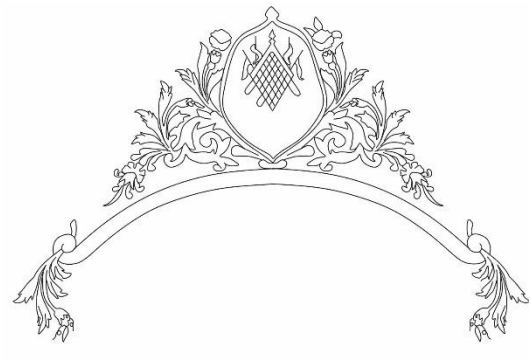

Çizim 2.676. Güney Cephedeki Süsleme

Foto. 2.2925. Güney Cephedeki Süsleme

Kıble duvarının mahfil seviyesinde, mihrap tepeliğinin üstünde bulunan çift kulplu, vazo motifinden iki yana doğru çıkan ve kavis alarak yukarıdan birleşen gül ve tomurcuklar, "*Allah ve Muhammed*" lafızlarının yer aldığı madalyonları süslemektedir **(Çizim 2.677) (Foto. 2.2926)**.

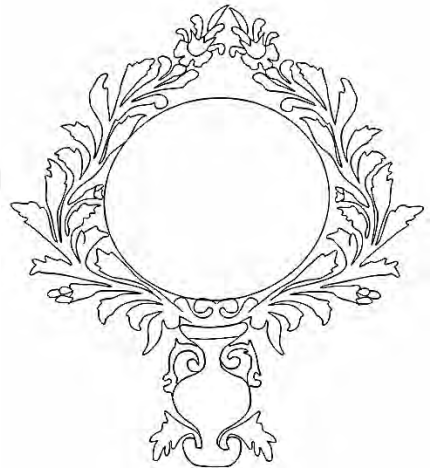

Çizim 2.677. Güney Duvar Süslemesi

Foto. 2.2926. Güney Duvar Süslemesi

Mahfil seviyesindeki son bezeme, mihrabın tepesindeki mazgal pencere kenarında ve üstündedir. Pencereyi iki yandan, volütleri arasına gül tomurcukları sıkıştırılan silmeler sınırlandırırken, açılmış bir perde arasına nakşedilen "*"Bismillahirrahmanirrahim- fenadethul-melaiketu ve hüve kaimun yusalli fi el-mihrab"* ayeti tablo olarak yansıtılmaktadır **(Çizim 2.678) (Foto. 2.2927)**.

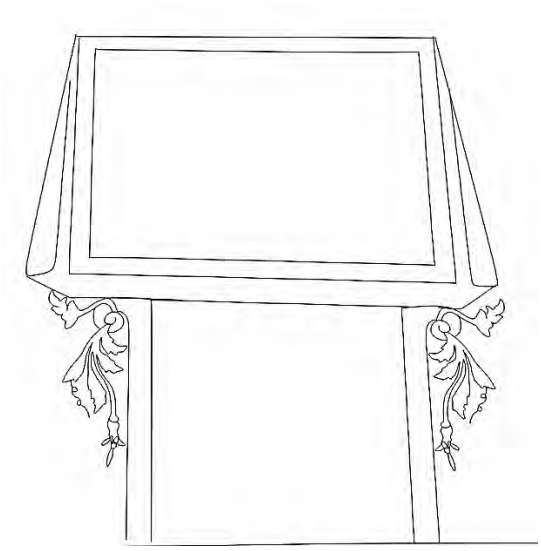

Çizim 2.678. Güney Duvar Süslemesi

Foto. 2.2927. Güney Duvar Süslemesi

İbadet alanının doğu duvarında, harim seviyesindeki iki kompozisyon ilgi uyandırmaktadır.

İki pencere arasına işlenen birinci bezeme, tablo mahiyetindedir. Çerçeve içerisine alınan resimde, avlusuyla birlikte verilen, dört minareli camiye eşik eden servi ile palmiye ağaçları doğal bir görüntü sunmaktadır. Çerçevenin kenarlarından ve üzerinden çıkan gül ve akant yaprakları, bu doğallığı desteklerken üstte görülen ibrikler, sembolik anlatımlarıyla kompozisyonu tamamlamaktadır **(Çizim 2.679) (Foto. 2.2928)**.

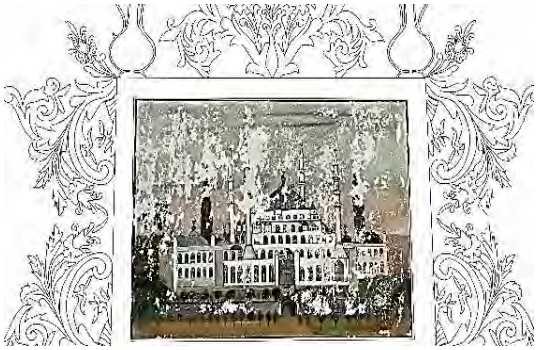

Çizim 2.679. Doğu Duvar Süslemesi

Foto. 2.2928. Doğu Duvar Süslemesi

Cephedeki ikinci süsleme, tek kaideli ve geniş gövdeli bir vazodan çıkan gül ve tomurcukları, ortadaki minareli *"Ve hüve ala külli şey'in kadir"* Ayetiyle kaynamış cami tasvirine bir pencere gibi açılmaktadır **(Çizim 2.680) (Foto. 2.2929).**

Çizim 2.680. Doğu Duvar Süslemesi

Foto. 2.2929. Doğu Duvar Süslemesi

Batı ve kuzey duvarı sade bırakılan harimin, mahfil seviyesinde tablo ve madalyon biçimindeki dekoratif süslemeleri kendilerini cephelerde tekrar etmektedir. Güllerle bezenmiş tablolarda "*Ali el-murtaza r.a"* gibi halife isimleri yazmaktadır **(Çizim 2.681) (Foto. 2.2930)**.

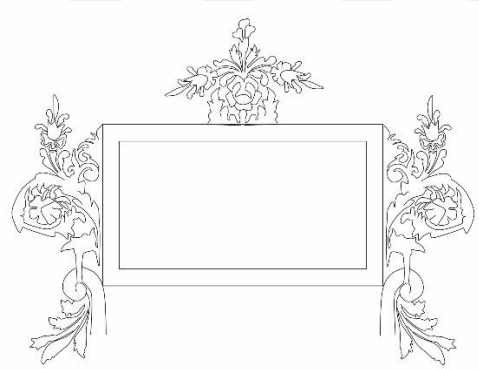

Çizim 2.681. Ortak Süslemeler

Foto. 2.2930. Ortak Süslemeler

"Ömer el-faruk r.a." gibi isimlerin halife isimlerinin yer aldığı madalyonları çevreleyen gül motifler, altta püsküllerle bağlanmaktadır **(Çizim 2.682) (Foto. 2.2931).**

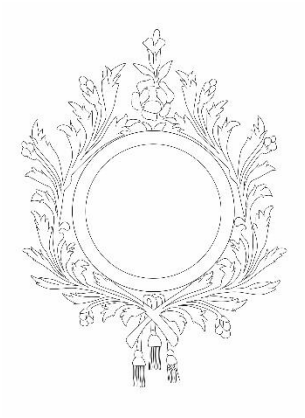

Çizim 2.682. Ortak Süslemeler

Foto. 2.2931. Ortak Süslemeler

Beden duvarlarından sonra yoğun bezemesiyle göz dolduran bir diğer alan mihraptır. İki bölümde değerlendirilmesi gereken mihrap nişinin tam ortasında, yanar bir vaziyyette verilen mum, zerafeti ile dikkat çekmekte ve üstten püsküllü drape perdeyle desteklenmektedir. Bu kurgu, iki yandan "S" ve rumi dilimleriyle birine bağlanan gülbezekle nihayetlendirilirken ikinci bölümden siyah ince bir çizgi ile ayrılmaktadır.

İkinci bölümde niş, yukarı doğru beş kademe yaparak daralmaktadır. İlk iki kademedeki drape perdelerden, ikili olarak aşağı doğru sarkan gül tomurcukları ve güller birer girland (askı çelenk) örgesini meydana getirmektedir. Diğer kademelerde ise ikili güller yine perdelerle farklı bir kombinasyon oluşturmaktadır. Kavsaranın tepe kısmından çıkan ve ortasında ayyıldız bulunan gül dalları, yapraklarıyla birlikte birinci bölüme kadar uzanarak genel kompozisyonda bir uyum yakalamaktadır **(Çizim 2.683) (Foto. 2.2932)**.

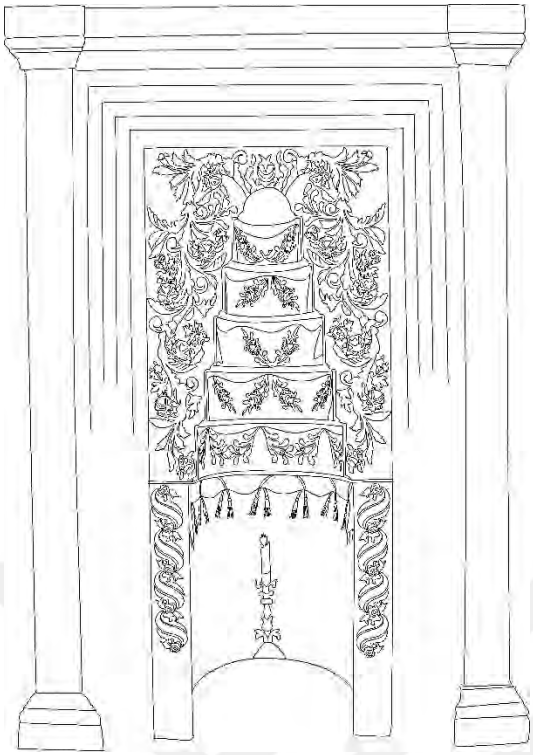

Çizim 2.683. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2932. Mihrap Süslemesi

Yapının ahşap minberi, süsleme açısından bölgenin karakteristik özelliklerini üzerinde barındırmaktadır **(Çizim 2.684) (Foto. 2.2933)**

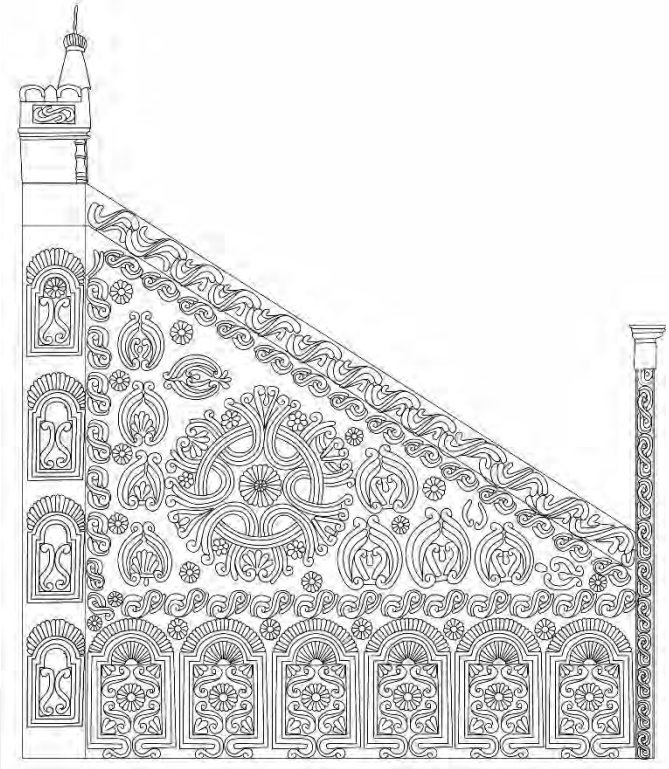

Çizim 2.684. Minber Genel

Foto. 2.2933. Minber Genel

Minberin düz lentolu kapısı iki kanattan meydana gelmektedir. Üçer panoya taksim edilen kanatların, birinci ve üçüncü panolarında, yuvarlak tepelik bölümü basit yapraklarla şekillendirilmiş pencere formunu oluşturan kademeli silmeler, altta volütlenerek nihayetlenmektedir. Panoların içlerine ise altlı üstlü ve karşılıklı, akantlı "C" ve akantlı S-C bileşenleri işlenmektedir. Dikdörtgen formlu ikinci panoda ise akantlı "S-C"ler tekrardan tatbik edilirken kompozisyonların sınırı, iki yandan akantlı "S"lerle belirlenmektedir.

Kapının tac bölümünü oluşturan yuvarlak tepelikli pencere formunun merkezinde yer alan gülbezek ve onu dairesel biçimde çevreleyen yürek madalyonuna eşlik eden üçlü hilaller, dışarıdan "S" kıvrımlarıyla tezyin edilmekte, tepede ise bir hilalle son bulmaktadır **(Çizim 2.685) (Foto. 2.2934)**.

Çizim 2.685. Minber Kapı Süslemesi

Foto. 2.2934. Minber Kapı Süslemesi

Mimari öğenin en dikkat çeken yeri dikey üçgenle belirgin hale getirilen aynalık bölümüdür. Aynalığın geneline hâkim olan merkez madalyonun ortasındaki gülbezek, çembere kenetlenen akantlarla kuşatılmaktadır. Akantlar, dışa doğru volütlenerek savrulurken aralarına serpiştirilen gülbezek, yürek ve palmet dolgular, kompozisyonu tamamlamaktadır. Madalyona yanlardan eşlik eden sırt sırta vermiş akantlı "S" kıvrımların içi yürek ve palmetlerle dolgulanmakta, üç yönden ise akantlı "S"lerle çevrelenmektedir **(Çizim 2.686) (Foto. 2.2835)**.

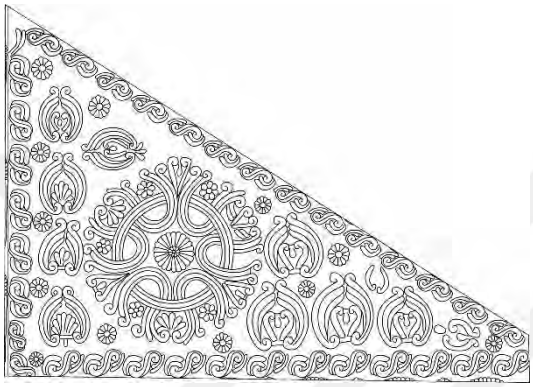

Çizim 2.686. Minber Aynalık Süslemesi

Foto. 2.2935. Minber Aynalık Süslemesi

Süpürgelik bölümü, aralarına gülbezek nakşedilen pencere formlu altı pano ile dekore edilmektedir. Tepekli bölümü basit yaprakların dizilimiyle şekillendirileren panoların merkezindeki gülbezekleri dört yönden saran "S" kıvrımları, kompozisyonun çehresini değiştirmekte, üstteki ışınsal çubuklar ise süslemeye son noktayı koymaktadır **(Çizim 2.687) (Foto. 2.2936)**.

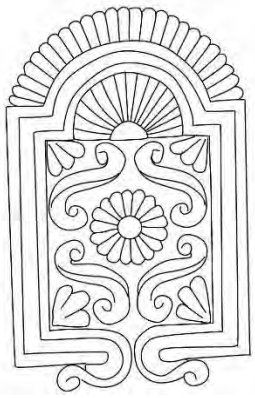

Çizim 2.687. Süpürgelik Süslemesi

Foto. 2.2936. Süpürgelik Süslemesi

Kapı sövesinden başlayıp köşke kadar uzanan korkuluk bölümü, tamamen akantlarla şekillenen "S"lerle dizayn edilmektedir **(Çizim 2.688) (Foto. 2.2937)**.

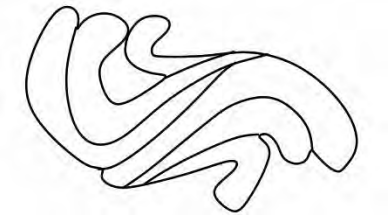

Çizim 2.688. Korkuluk Süslemesi

Foto. 2.2937. Korkuluk Süslemesi

Köşk altı bölümünde ise dikey dört pano, alt alta konumlandırılmıştır. Tepesi, yarım dairesel yapraklarla hareketlendirilen pencere formundaki panolardan ikisi dekoratif açıklık biçiminde verilirken ikisinin içi sırt sırt yaslanmış "S" kıvrımları ve gülbezeklerle donatılmıştır ki, bitkisel motifin biri düşmüştür **(Çizim 2.689-690) (Foto. 2.2938-2939)**.

Çizim 2.689. Minber Köşk Altı Süslemesi

Foto. 2.2938. Minber Köşk Altı Süslemesi

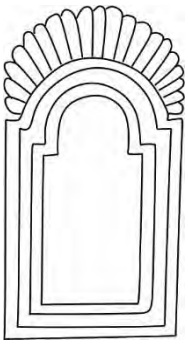

Çizim 2.690. Minber Köşk Altı Süslemesi

Foto. 2.2939. Minber Köşk Altı Süslemesi

İbadet alanına bezemeleriyle renk katan son alan bağdadi kubbedir. Kubbenin göbeğini işgal eden sekizgen geometrik desenin ortasındaki kabara, karşılıklı yaslanmış ve yürek şeklini almış "S"lerle doldurulmuştur. Kubbenin doğrudan oturduğu ahşap tavanın, kubbeyle birleşim yerlerine tabik edilen yıldızlı veya içi boş madalyonlar ve madalyonlardan çıkarak "V" biçimini alan silmelerin ucuna karşılıklı "S"ler, arasına ise hilal, ayyıldız, sırt sırta verilmiş "C"ler ve yine "S" kompoze edilmiştir **(Çizim 2.691) (Foto. 2.2940)**.

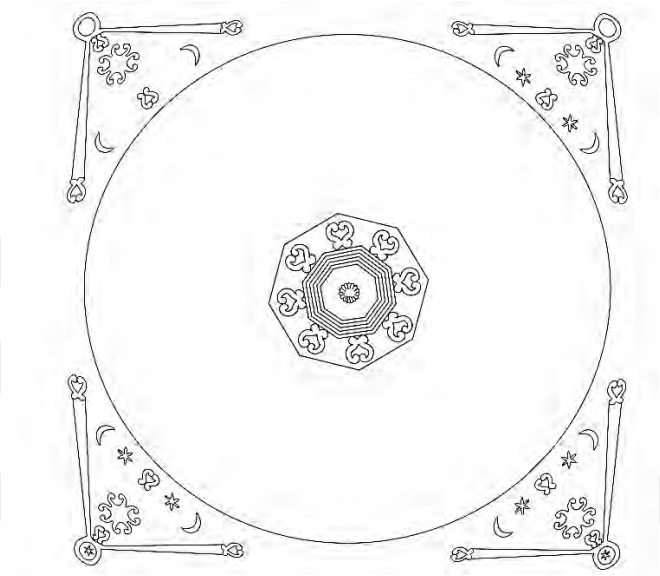

Çizim 2.691. Üst Örtü Süslemesi

Foto. 2.2940. Üst Örtü Süslemesi

Malzeme Teknik: Yapıyı meydana getiren beden duvarların inşasında tamamen kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Caminin iç mekanını hareketlendiren bezemeler sıva, taş ve ahşap üzerine işlenmiştir. Mihrapta ve beden duvarlarında kalemişi ile birlikte boyama tekniği, minberin kapısında, aynalığında ve süpürgeliğinde ahşap üzerine oyma, minberin kapı tacı, korkuluk ve köşk altında ajur, üst örtüde ise çakma tekniği uygulanmıştır.

2.12.9. Ortayol Köyü Merkez Camii

Katalog No: 108

Çizim No: 2.692-716

Fotoğraf No: 2.2941-2990

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesinde, kayıtlarda eski adı Meleskür[1219] olarak geçen Ortayol Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.107)**.

Harita 2.107. Ortayol Köyü Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.0957-40.9217

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Cami, iki farklı kitabeye sahiptir. Birinci yazıt, giriş kapısının hemen batısında iki satır halinde olup "*Ya müftihül ebvab Tarihi 1276/1859"* bilgisini içermektedir **(Foto. 2.2941).**

Foto. 2.2941. Giriş Cephesindeki Kitabe

[1219] Dinç, 63, Atar, 51.

Mihrap üzerindeki on iki satırlık Osmanlıca kitabede ise 1314/1896 ve Pirimzâde Mahrumî Meded Efendi isimleri okunmaktadır **(Foto. 2.2942)**.

Foto. 2.2942. Mihraptaki Kitabe

Kitabe metni;

Hüvel Baki

Edda Farzallahe tekin metian

Galel nebiyye aleyhe rasulullah innema ala amele bin niyet

Min benellah mescide benellahe lehu fi beyyinel cennet

Men iştakül cenneti serai ilel hayrat

Bu mihrab muki' harb ve ga'dır

Selahi ehli imanın duadır

Buyur mihraba dur nefsine cenke

Hüdanın yardımı elbet sanadır

Pirimzâde mahrumî Meded Efendi

Sene 1314/1896

Hasan, Hüseyin

Yapıya ait tespit edilen bir 1901 tarihli vakıf kaydında, Meleskür (Ortayol) Köyü'nden Pirimzade Meded Efendi bin El-hac Hüseyin Efendi, köy camisi için bin beş yüz kuruş parayı ve bu paranın senelik nemasından yüz kuruşunun imama verilmesini vakfetmiştir[1220].

[1220] Güvelioğlu, 51. (VGM. Arşivi, Defter No: 603, 87; Pazar Şer'iye Sicili, 1483, 35)

Arşiv belgesinden ve mihrap üzerindeki kitabeden caminin, 1896'da yeniden Pirimzâde Meded Efendi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2943).**

Foto. 2.2943. Ortayol Köyü Merkez Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir topoğrafya üzerinde subasman üzerine inşa edilen cami, kareye yakın dikdörtgen planlı, 8,96 x 7,92 m. ölçülerinde ve 0,68 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.692)**.

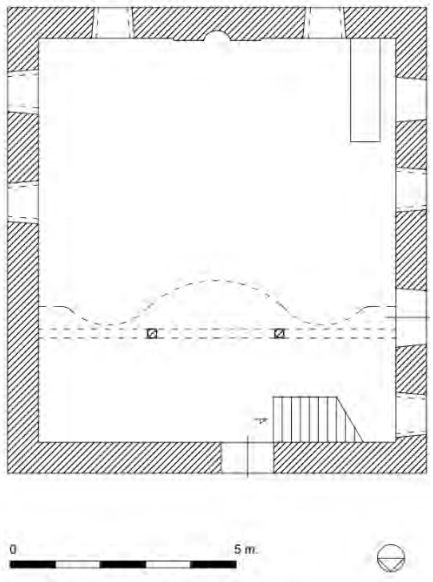

Çizim 2.692. Ortayol Köyü Merkez Camii Planı

Yapıyı meydana getiren beden duvarları, birbirini tekrar etmekte ve farklı bir özellik ortaya koymamaktadır. Bununla birlikte cami, kuzey cephe hariç, diğer yönlerde açılan iki kat düzenindeki dikdörtgen söveli on üç pencere ile dışa açılmaktadır.

Caminin kuzey cephesinde, mahfil hizasında bir giriş kapısı ve içeri yansımayan bir pencere tarzında bir açıklık bulunmaktadır. Bugün boşta kalan kapı, daha öncesinde ibadet alanına alternatif bir giriş olduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır ki, bu tarz uygulamalar arazi şartlarından dolayı bölgede yaygındır. Pencere görünümündeki açıklık ise sadece dışa açılan bir niş şeklindedir.

Minaresi ve son cemaat yeri olmayan eserin harimine, batı cephede açılan dikdörtgen söveli, yuvarlak kemer alınlıklı ve üç yönden bordürlerle kuşatılmış bir kapı ile geçilmektedir.

Kalemişi süslemeleri ile dikkat çeken ibadet alanının güneyinde, iki pencere arasına konulmuş olan ve bordürlerle çevrelenmiş olan mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru kademelenerek daralıp bölgenin form karakterini devam ettirmektedir.

Mihrabın batısına, köşeye konumlandırılan ahşap minber, klasik özellik sergilemektedir. Güneydoğudaki vaaz kürsüsü ise dairesel formu ile köşeyi kapatmaktadır.

İbadet mekanını, kıvrımlı balkon hattıyla canlılık katan kadınlar mahfilinin ağırlığı, kare kaideli, profil yastıklı ve dairesel gövdeli iki ahşap sütun tarafından karşılanmaktadır.

Dıştan kırma çatı ile kapılan cami, içten ahşap tavanla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2944-2966).**

Foto. 2.2944. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2945. Caminin Önceki Kuzey Cephesi (karadeniz.gov.tr)

Foto. 2.2946. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2947. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2948. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2949. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2950. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.2951. Harim Mekânı

Foto. 2.2952. Harim Mekânı

Foto. 2.2953. Harim Mekânı

Foto. 2.2954. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.2955. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.2956. Caminin Mihrabı

Foto. 2.2957. Caminin Minberi

Foto. 2.2958. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.2959. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2960. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2961. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.2962. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2963. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.2964. Kadınlar Mahfilinin Kıvrımı

Foto. 2.2965. Mahfildeki Çıkış Kapısı

Foto. 2.2966. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Yapının dış mimarisinde tek bezemeli alan giriş kapısıdır. Ahşap ve çift kanattan oluşan kapının yüzeyi, yarım yıldızlarla oluşturulan bordürlerin yelpaze motifleri ile kuşatıldığı geometrik bir kompozisyonla kaplanmıştır.

Kapıyı üç yönden çevreleyen bordürler beş kuşak halindedir. İki kuşakta halat örgü, diğerlerinde yelpaze, "C" geçme ve dal üzerindeki ikili yapraklar izlenmektedir **(Çizim 2.693-694) (Foto. 2.2967-2968).**

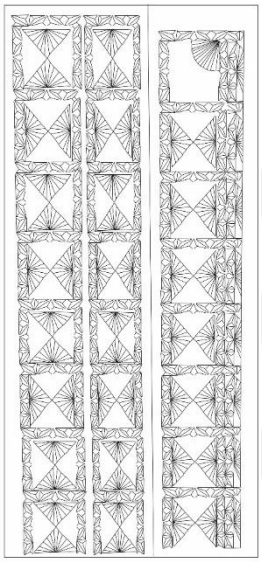

Çizim 2.693. Kapı Kanatları

Foto. 2.2967. Kapı Kanatları

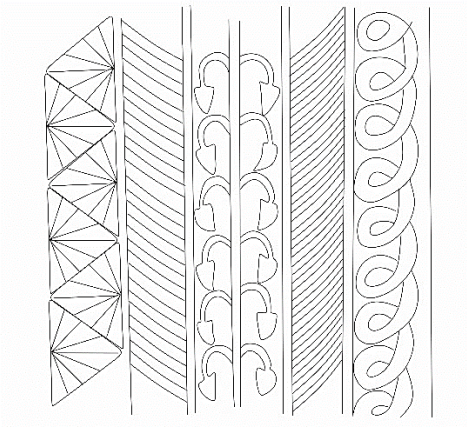

Çizim 2.694. Kapıyı Çevreleyen Bordürler

Foto. 2.2968. Kapıyı Çevreleyen Bordürler

Asıl bezeme iç mimaride, beden duvarları, mihrap, minber ve taşıyıcılarda yoğunlaşmıştır.

Güney duvarda, mihrabın hemen solunda servi ağacıyla karşılaşılırken mihrabı çevreleyen kalemişinde gülbezekler, birbirlerine "S" ve rumilerle bağlanıp ortada yürek motifiyle birleşmektedir. Bir kaide konumundaki yürekten çıkan ve bilezikle kenetlenen akantlar, kıvrımlar yaparak iki yana doğru yayılmaktadır. Akantın ortasına yerleştirilen, içi gül dolgulu madalyondan yükselen ışınsal çubuklar ise kompozisyonu sonlandırmaktadır. Bu kompozisyonun doğusunda iki hilal arasındaki yıldız örgesi dikkat çekmektedir **(Çizim 2.695-696) (Foto. 2.2969-2971)**

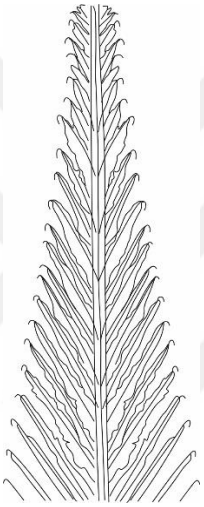

Çizim 2.695. Güney Duvar Servi Motifi

Foto. 2.2969. Güney Duvar Servi Motifi

Çizim 2.696. Mihrap Üzerindeki Süsleme

Foto. 2.2970. Mihrap Üzerindeki Süsleme

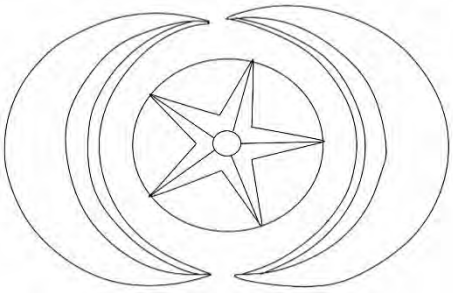

Çizim 2.697. Ayyıldız Motifi

Foto. 2.2971. Ayyıldız Motifi

İbadet mekânının doğu cephesinde üç farklı kompozisyon bulunmaktadır. Harim katındaki birinci bezeme, yüksek kaideli ve çift kulplu bir vazodan çıkan ters lale motifleridir. Bu bitkisel motif, iki kademe halinde sunulmakta ve gülbezekle birbirine bağlanmaktadır. Ayrıca, vazonun altından sallanan kıvrımlı dallarda gülbezek ve lalelerle nihayetlenmektedir. İkincisi ise akant üstündeki ibrikten çıkar vaziyette verilen gülbezek ve lale kombinasyonu şekildedir. Üçüncü motif mahfil katı seviyesinde olup ışınsal bir madalyondan ibarettir **(Çizim 2.698-700) (Foto. 2.2972-2974)**.

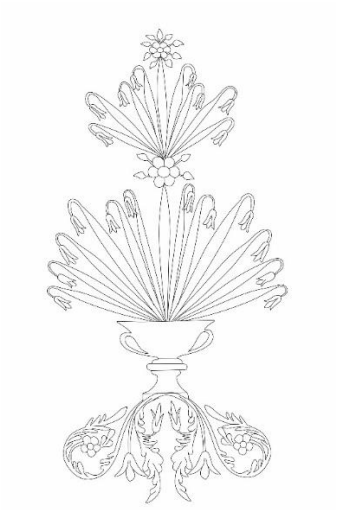

Çizim 2.698. Doğu Duvar Birinci Süsleme

Foto. 2.2972. Doğu Duvar Birinci Süsleme

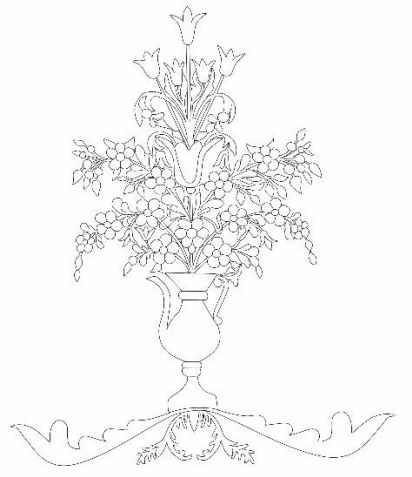

Çizim 2.699. Doğu Duvar İkinci Süsleme

Foto. 2.2973. Doğu Duvar İkinci Süsleme

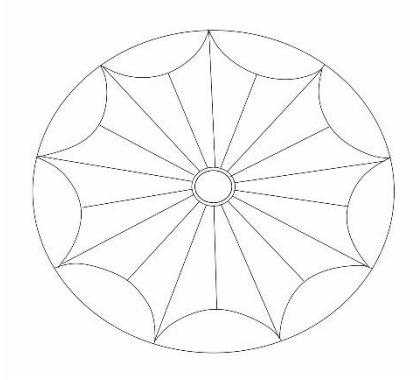

Çizim 2.700. Doğu Duvardaki Üçüncü Süsleme

Foto. 2.2974. Doğu Duvardaki Üçüncü Süsleme

Batı yöndeki süslemeler de kurgularıyla ilgi çekicidir. Kapının hemen güneyine nakşedilen ilk süsleme, gülbezekli gövdesiyle ibriği, çift kulbuyla vazoyu, sarkaçlı kaidesiyle çapayı anımsatmaktadır. Nesnesel örgenin, volütlü ağız kısmından çıkan kıvrımlı dallar gülbezek, lale, gül ve yapraklarla kompoze edilmektedir. Kompozisyonun altında ise ortasında gülbezek bulunan iki "C" kıvrımı farkedilmektedir **(Çizim 2.701) (Foto. 2.2975)**.

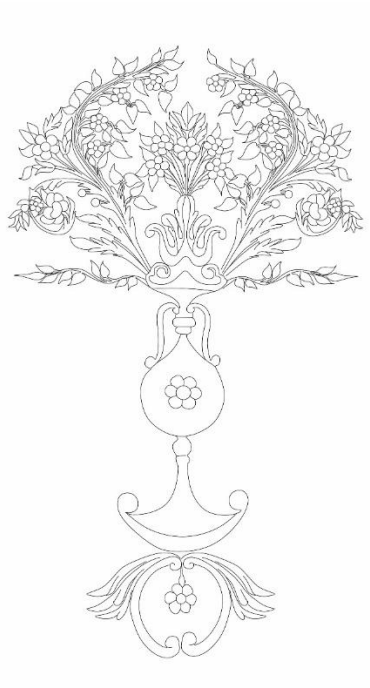

Çizim 2.701. Batı Duvar Süslemesi

Foto. 2.2975. Batı Duvar Süslemesi

Cepheyi hareketlendiren diğer süslemeler, kartuşlardan çıkan akant ve "S" kaideli gün çiçekleri harimden mahfil katına geçişte işlenmiş, mahfil seviyesindeki güneş kursu örgüsünü sınırlandıran küpe çiçekleri ise bölgenin tekil örneği olması bakımından kompozisyona değer katmıştır **(Çizim 2.702-704) (Foto. 2.2976-2978**).

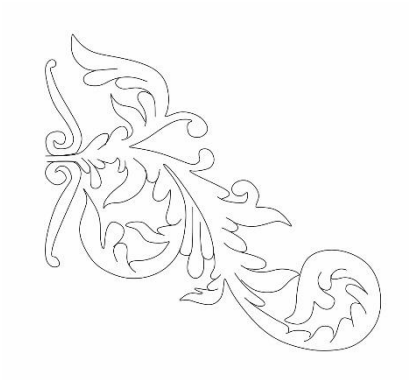

Çizim 2.702. Batı Duvar Süslemesi

Foto. 2.2976. Batı Duvar Süslemesi

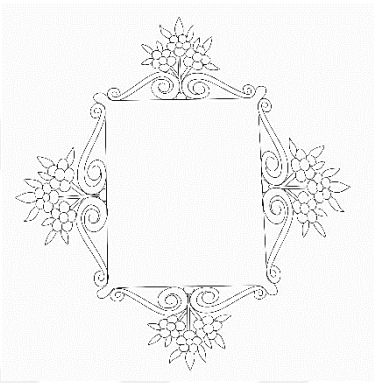

Çizim 2.703. Batı Duvar Süslemesi

Foto. 2.2977. Batı Duvar Süslemesi

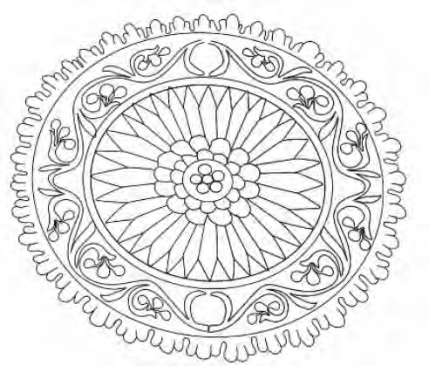

Çizim 2.704. Batı Duvar Süslemesi

Foto. 2.2978. Batı Duvar Süslemesi

Beden duvarlarındaki son tezyinat, pencere kenarlarında ve tavan pervazlarında kendini tekrar etmektedir. Harim seviyesindeki pencereler kenarlarını gülbezek ve laleler, ikinci kattaki pencereleri ise stilize laleler renklendirilmektedir **(Çizim 2.705-706) (Foto. 2.2979-2980)**.

Çizim 2.705. Birinci Kat Pencereleri

Foto. 2.2979. Birinci Kat Pencereleri

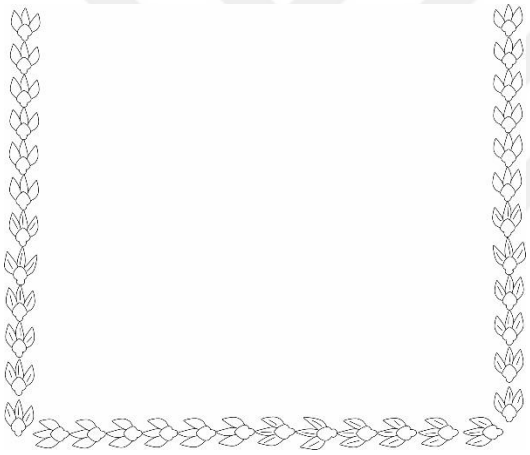

Çizim 2.706. İkinci Kat Pencereleri

Foto. 2.2980. İkinci Kat Pencereleri

Tavan ile duvarın bitişim yerlerinde, birbirine "S" ve rumilerle bağlanan gülbezekler, bütün yapıyı dolanmaktadır. Bu kuşak boyunca belirli aralıklarla yerleştirilen geometrik, bitkisel ve nesnesel örgelerden oluşan kompozisyon, bir uyum içerisindedir. Kompozisyonun merkezinde, içi gülbezek dolgulu yüz yüze gelen "C"lerden çıkan akantlar, aşağı doğru hareketlenmektedir. Bu hareket orta kısımda, üzerinde ibrik içerisinde tomurcukların olduğu dairesel formu tamamladıktan sonra altta, içe ve dışa kıvrılarak lale ve gülbezeklerle sonuçlanmaktadır **(Çizim 2.707-708.) (Foto. 2.2981-2982)**.

Çizim 2.707. Duvar Süslemesi

Foto. 2.2981. Duvar Süslemesi

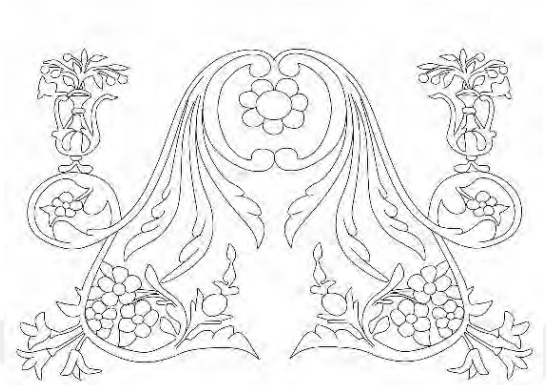

Çizim 2.708. Duvar Süslemesi

Foto. 2.2982. Duvar Süslemesi

Harimi bezemesel özellikleri ile hareketlendiren mihrap nişi, aşağıdan yukarıya doğru daralan bir form yansıtır. Bu daralma birer silme ile belirgin hal alırken en altta, püsküllü drap perdelerin ortasından sarkan ve zincirle bağlanan kandil, sembolik anlatısıyla bezemede yerini almıştır. Nişin üç dilimle sonlanan üst bölümünün ortasından çıkan bir dal üzerinde kıvrımlı laleler, iki yandan vazodaki lale örgeleriyle tamamlanmaktadır. Nişin üç yönden sınırı belirleyen bordürlerde ise üçgen dolgular, halat örgüler, ikili zencerek geçmeler, kıvrımlı bir hattın iç ve dış kavisine konumlandırılan laleler ve "V" formlu ikili yapraklar tatbik edilmiştir **(Çizim 2.709) (Foto. 2.2983).**

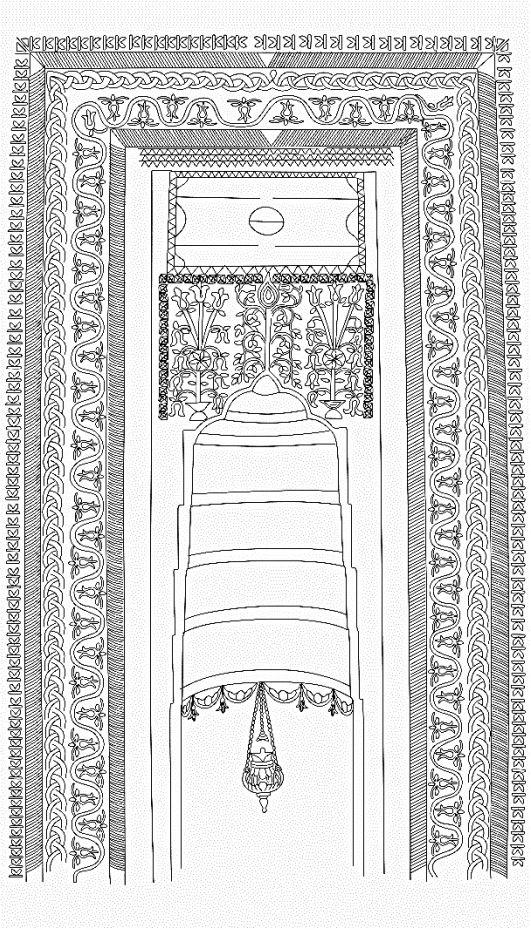

Çizim 2.709. Mihrap Süslemesi

Foto. 2.2983. Mihrap Süslemesi

Mihrabın doğusunda bulunan ahşap minber, süslemesi ile bölgesel özellikleri devam ettirmektedir **(Çizim 2.710) (Foto. 2.2984)**.

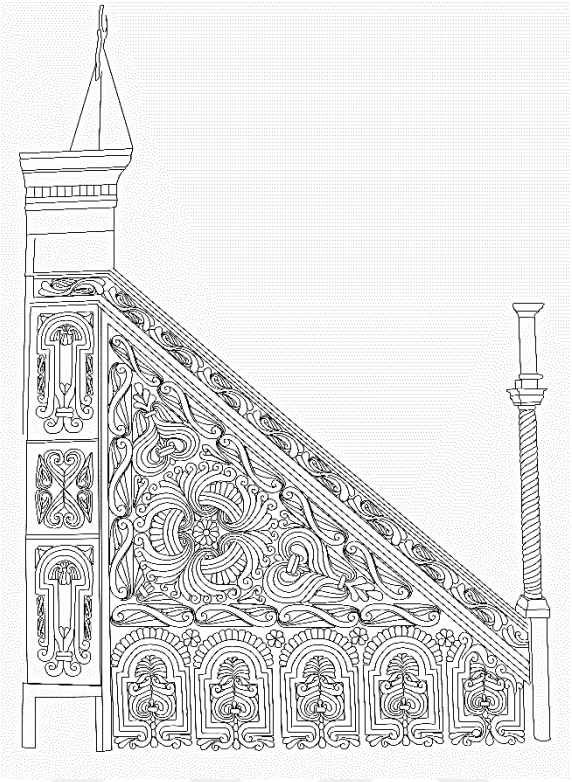

Çizim 2.710. Minber Genel

Foto. 2.2984. Minber Genel

Minberin burmalı sütunceleri üzerinde, “S” kıvrımlar üzerine oturan tacın merkezindeki yıldızı çevreyelen çember ve çembere kenetlenen ışınsal çubuklar, düğümlü bir madalyon görünümü kazanmaktadır. Bu madalyon, üstte yürek ve etrafını çepeçevre saran “S” ve volütlü kıvrımlarla belirlenmiştir **(Çizim 2.711) (Foto. 2.2985).**

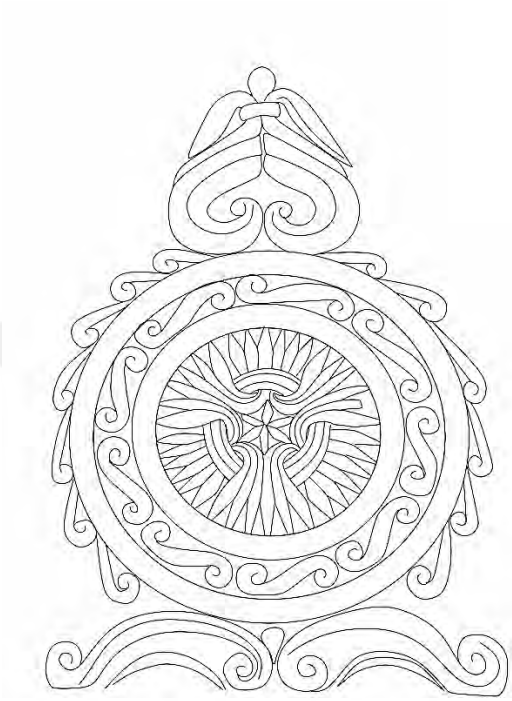

Çizim 2.711. Minber Kapı Tacı

Foto. 2.2985. Minber Kapı Tacı

Aynalık bölümünün genelini hâkim olan büyük madalyon, gülbezek, çembere kenetlenmiş ve dışa doğru savularak volütlenen akantlardan müteşekkildir. Madalyona üstten ve sağ alttan, akantlarla şekil alan yürek ve akant motifleri eşlik etmekte, etrafı ise akantlı “S”lerle sınırlandırılmaktadır **(Çizim 2.712) (Foto. 2.2986)**.

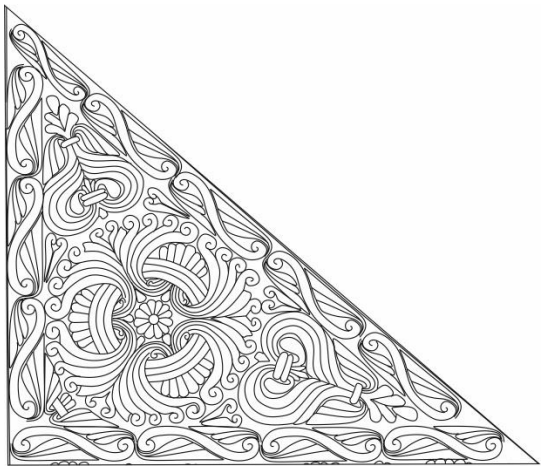

Çizim 2.712. Minber Aynalık

Foto. 2.2986. Minber Aynalık

Süpürgelik bölümü, yuvarlak tepelik kısmı, basit yapraklarla hareketlendirilmiş bir pencere formu çerçevesindeki beş panoyla dizayn edilmektedir. Aralarına gülbezeklerin işlendiği çerçeveyi meydana getiren silmeler, altta akantlarla ve volütlerle nihayetlenmektedir. Panoların içleri ise içte palmet dolgulu ve biraz daha yuvarlak hatlı yürek, volütlü kıvrım ve hayat ağaçlarıyla donatılmaktadır.

Kapı sövesinden başlayıp köşkün altına kadar kesintisiz devam eden korkuluk bölümüne akantlarla biçim alan "S"ler işlenmiştir **(Çizim 2.713-714) (Foto. 2.2987-2988)**.

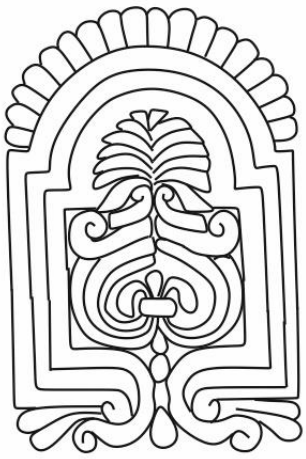

Çizim 2.713. Süpürgelik Bölümü

Foto. 2.2987. Süpürgelik Bölümü

Çizim 2.714. Korkuluk Bölümü

Foto. 2.2988. Korkuluk Bölümü

Mimari parçanın son tezyin alanı, dikey üç pano olarak tasarlanan köşk altı bölümüdür. İki panoda, mantar formlu çerçevelerin kenarları akantlı "S"lerle, içleri akantlarla hareketlendirilmektedir. Üçüncü panoda ise akantların kıvrılmasıyla şekil alan yürek ve damla motifleri yinelemektedir **(Çizim 2.715) (Foto. 2.2989).**

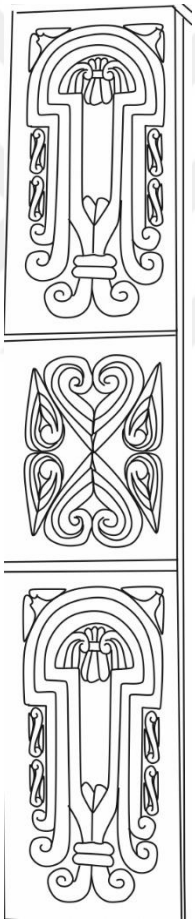

Çizim 2.715. Köşk Altı Bölümü

Foto. 2.2989. Köşk Altı Bölümü

Harime bezemesiyle renk katan bir diğer mimari öğe, mahfili taşıyan sütunlardır. Mahfilin oturduğu sütunların profilli yastıklarına ve kare kestili başıklarının ön yüzeyine

"S" kıvrımlarından müteşekkil palmetli yürek nakşedilmiştir **(Çizim 2.716) (Foto. 2.2990)**.

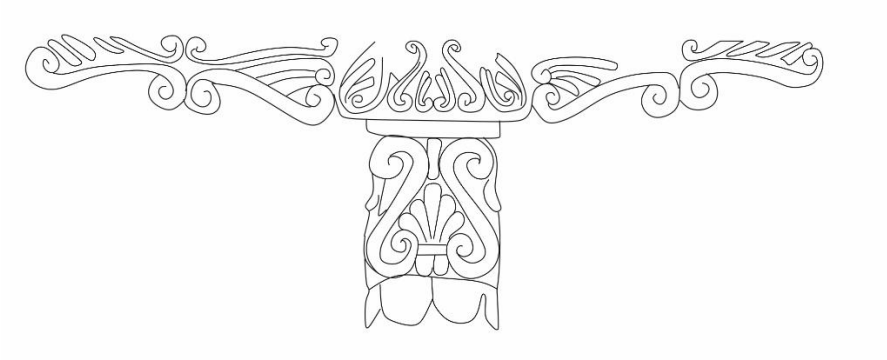

Çizim 2.716. Ahşap Sütun Süslemesi

Foto. 2.2990. Ahşap Sütun Süslemesi

Malzeme Teknik: Tamamen kesme taş malzemeden inşa edilen caminin kuzey cephesinde moloz taş örgü kullanılmıştır.

Süslemede, taş, ahşap ve kalemişi bezemeler uyum içerisindedir. Harim giriş kapısı bordürlerinde ve mihrapta taş üzerine oyma kabartma tekniği, beden duvarlarında kalemişi bezeme tercih edilmiştir. Giriş kapısı kanatlarında, minberin süpürgelik ve aynalık bölümünde, ahşap sütunda ahşap üzerine oyma kabartma, kapı tacında, korkuluk ve köşk altında ise ajur tekniği uygulanmıştır.

2.12.10. Kocaköprü Mahallesi Hotri Camii

Katalog No: 109

Çizim No: 2.717

Fotoğraf No: 2.2991-3010

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı olan ve daha öncesinde köy iken mahalle statüsünü taşıyan Kocaköprü'de (Hotri)[1221] yol kenarında bulunmaktadır **(Harita 2.108)**.

Harita 2.108. Kocaköprü Mahallesi Hotri Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.129228, 40.903987

İnceleme Tarihi: 25.08.2019

Tarihçesi: Caminin yapılış tarihini veya banisini verecek herhangi bir kitabe tespit edilememiştir. Ancak yapı ile ilgili üç arşiv vesikasına ulaşılmıştır.

Birinci kayıtta, Hotri Köyü'nden Baltazade Mehmed Efendi bin Hüseyin'nin, köy halkı tarafından inşa olunmuş cami için bin beş yüz kuruşu 1893'te vakfetti geçmektedir[1222]. 1894 tarihli ikinci kayıtta, Hotri Köyü'nden Kuduoğlu Mikdad Efendi bin Mehmed'in köyün Paniki Mahallesi'nde yeniden inşa olunan mescit için bin beş yüz kuruş para vakfetti bilgisi elde edilmektedir[1223]. Üçüncüsünde ise Hotri Köyü'nden Baltazade İsmail Ağa bin Mehmed Ağa'nın köydeki eski cami için 1912'de üç bin kuruşluk para vakfettiği yer almaktadır[1224].

[1221] Saraç, 273.
[1222] Güvelioğlu, 50-51. (VGM. Arşivi, Defter No: 601, 195).
[1223] Güvelioğlu, 51. (VGM. Arşivi, Defter No: 600, 74; Pazar Şer'iye Sicili, 1482, 27).
[1224] Güvelioğlu, 51. (VGM. Arşivi, Defter No: 604, 244).

Üç belgeden ikisinde, doğrudan Hotri Köyü geçerken ikinci vakıf kaydında farklı bir mahalle isminin zikredilmesi (Paniki), bu yapının farklı bir eser olduğunu göstermektedir. 1893 tarihli ilk veride ifade edilen *"köy halkı tarafından inşa olunmuş"* bilgisi, belirtilen tarihten önce caminin var olduğuna işaret etmektedir. Fakat, ilk inşasının nereye kadar indiğini saptamak zor olsa da genel özelliklerinden XIX. yüzyılın ikinci yarısına verilmesi uygun görülmektedir. Bununla birlikte, iç mekânın yeniliğinden hareketle caminin bir onarım geçirdiğini söylemek mümkündür.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.2991)**.

Foto. 2.2991. Kocaköprü Mh. Camii Genel Görüntü

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney istikametinde, düz bir zemine üzerine enine dikdörtgen planda, 7,37 x 9,78 m. ölçülerinde ve 0,70 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.717)**.

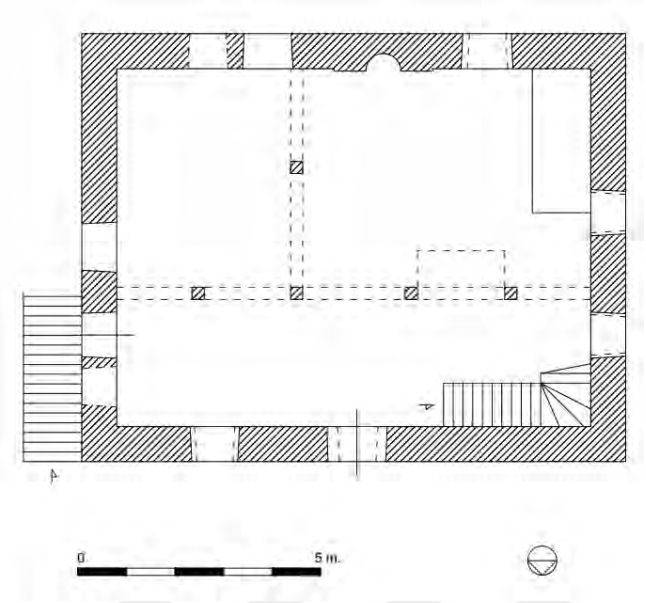

Çizim 2.717. Kocaköprü Mahallesi Camii Planı

Yapının dış mimarisinde farklı bir özellik ortaya koyacak unsur ile karşılaşılmamakta ve beden duvarları birbirini tekrar etmektedir. Caminin cephelerinde açılan iki kat düzenindeki dikdörtgen söveli on üç (13) pencere, iç mekânın daha aydınlık ve ferah olmasını olanak tanımaktadır.

Son cemaat yeri ve minaresi olmayan caminin harim mekanına, kuzey cihette açılan dikdörtgen formlu bir kapıyla, mahfil katına ise doğudaki kapı ile ulaşılmaktadır.

İbadet alanının büyük ölçüde yenilenmiş olduğu ve özgünlüğünü kaybettiği görülmektedir. Giriş kapısı aksına konumlandırılan ve sonradan boyanan taş mihrabının nişi, bölgenin mihrap karakterini kısmen yansıtmakta, iki kademe ile yukarı doğru daralmaktadır.

Mihrabın hemen doğusunda ve batısındaki ahşap minber ile vaaz kürüsü yeni dönem eklemesidir.

Harimin kuzeyinde, dört ahşap sütun tarafından desteklenen kadınlar mahfilinin doğu kolu, kıble duvarına kadar uzanarak "L" biçimi almaktadır. Tek ahşap sütun tarafından taşınan doğu kolunun oldukça geniş tutulması bölge için tekil bir uygulamadır.

İçten ahşap tavanla kapatılan cami, dıştan kiremit kaplı kırma çatıyla koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.2992-3010).**

Foto. 2.2992. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2993. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.2994. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.2995. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2996. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.2997. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2998. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.2999. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.3000. Harim Mekânı

Foto. 2.3001. Harim Mekânı

Foto. 2.3002. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.3003. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.3004. Caminin Mihrabı

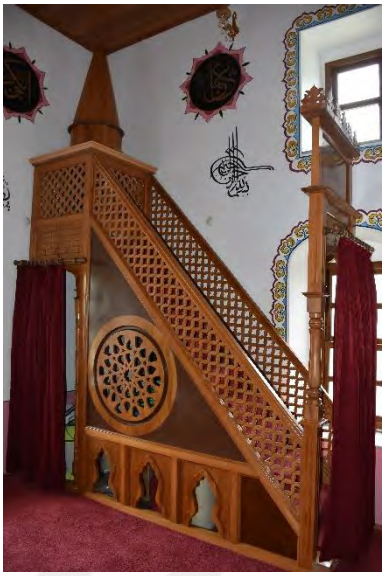

Foto. 2.3005. Caminin Minberi

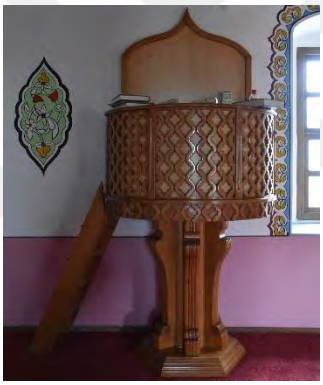

Foto. 2.3006. Vaaz Kürsüsü

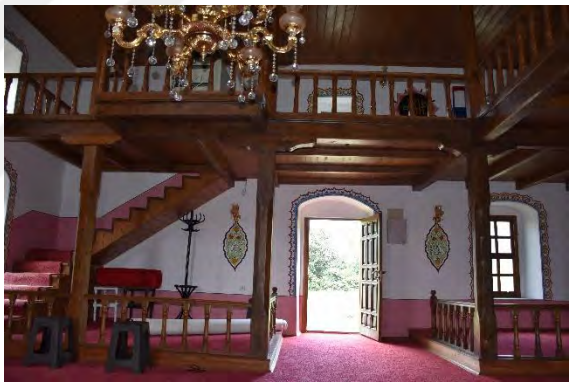

Foto. 2.3007. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3008. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3009. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3010. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Caminin hem iç hem dış mimarisini bezeyecek bir tezyinat bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Moloz taş ile örülen caminin, kapı ve pencere kenarlarında kesme taş malzeme kullanılmıştır.

2.12.11. Ortayol Köyü Kocataş Mahallesi Camii

Katalog No: 110

Çizim No: 2.718

Fotoğraf No: 2.3011-3025

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı, eski adı Meleskür[1225] olarak geçen Ortayol Köyü'nün Kocataş Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.109)**.

Harita 2.109. Kocataş Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.092402, 40.917072

İnceleme Tarihi: 25.08.2019

Tarihçesi: Cami ile ilgili herhangi bir kitabe veya vakıf kaydı tespit edilememiştir. Bununla birlikte ibadet alanındaki açılış beratında 1868 tarihi geçse de yapının mimari özelliklerinden hareketle XX. yüzyılın ilk çeyreğine verilebilmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açık olsa da aktif bir şekilde kullanılmamaktadır **(Foto. 2.3011)**

[1225] Atar, 51.

Foto. 2.3011. Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii Genel Görüntü

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, 9,35 x 7,37 m. ebatlarında 0,35 m. duvar kalınlığında, derinlemesine dikdörtgen planda inşa edilmiştir **(Çizim 2.718)**.

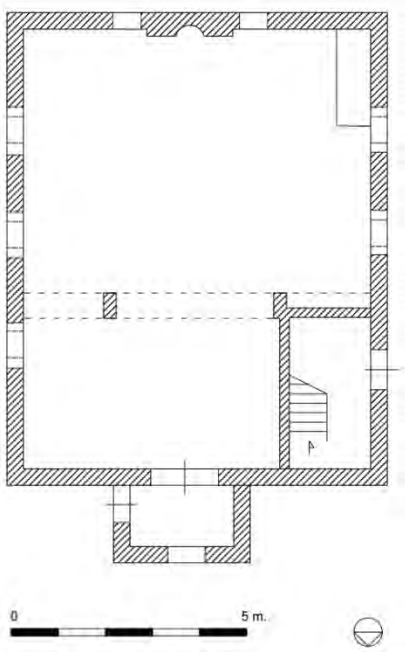

Çizim 2.718. Kocataş Mahallesi Camii Planı

Dışarıdan sivil bir mimari örnek gibi algılanan yapının, beden duvarları birbirini tekrar etse de cephelerde açılan iki kat düzenindeki yuvarlak kemerli on dört (14) pencere, gün ışığını harim mekanına aktarmaktadır. Bu pencerelerden sadece güneydekiler tek kat düzeninde olup ikinci kat seviyesindedir.

Minaresi ve son cemaat yeri bulunmayan caminin, batı cihetindeki kapı açıklığı ile mahfil katına ulaşılmaktadır. Yapının kuzey cephesinde ise giriş mekânı mahiyetinde küçük bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümden, dikdörtgen formlu bir kapı açıklığı ile harime geçilmektedir. Özgünlükten ve gösterişten uzak olan iç mekânın güney duvarındaki betonarme mihrap nişinin, yukarı doğru kademelenerek daralması, bu formun bölgede ne kadar çok benimsendiğini göstermektedir.

Harimin güneydoğu ve güneybatı köşesinde bulunan minber ve vaaz kürsüsü de betonarme malzemesiyle orijinal olmadığını kanıtlamaktadır.

İbadet mekanının kuzeyinde bulunan ve iki paye tarafından ağırlığı karşılanan kadınlar mahfilinin çıkış merdivenleri yapının dışındadır.

Cami, dıştan kırma çatı, içten ise düz bir tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.3012-3025)**.

Foto. 2.3012. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.3013. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3014. Caminin Kuzeybatı Cephesi

Foto. 2.3015. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3016. Kuzeydeki Geçiş Mekânı

Foto. 2.3017. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.3018. Harim Mekânı

Foto. 2.3019. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.3020. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.3021. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3022. Caminin Minberi

Foto. 2.3023. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.3024. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3025. Kadınlar Mahfili

Süsleme Özellikleri: Yapının bezemesel bir detayı yoktur.

Malzeme Teknik: Cami, tamamen betonarmedir.

2.12.12. Sahilköy Seydioğlu Camii

Katalog No: 111

Çizim No: 2.719

Fotoğraf No: 2.3026-3053

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı, eski adı Çukita veya Derebaşı[1226] olarak bilinen Sahil Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.110)**.

Harita 2.110. Seydioğlu Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.179037, 40.940887

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Camiyle ilgi yapılan çalışmalarda, eserin 1902 yılında inşa edildiği, 1976 ve1986'larda ise onarım geçirdiği belirtilmektedir[1227] ki yapım tarihi, açılış beratında da bu şekilde geçmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve kullanıma açıktır **(Foto. 2.3026)**

[1226] Saraç, 272.
[1227] Topaloğlu, 86.

Foto. 2.3026. Seydioğlu Camii Genel

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, düz bir zemin üzerine fevkani olarak yaptırılmış olup harimi, kuzey-güney istikametinde, derinlemesine dikdörtgen planda, 13,34 x 8, 47 m. ölçülerinde ve 0,25 m. duvar kalınlığındadır **(Çizim 2.719)**.

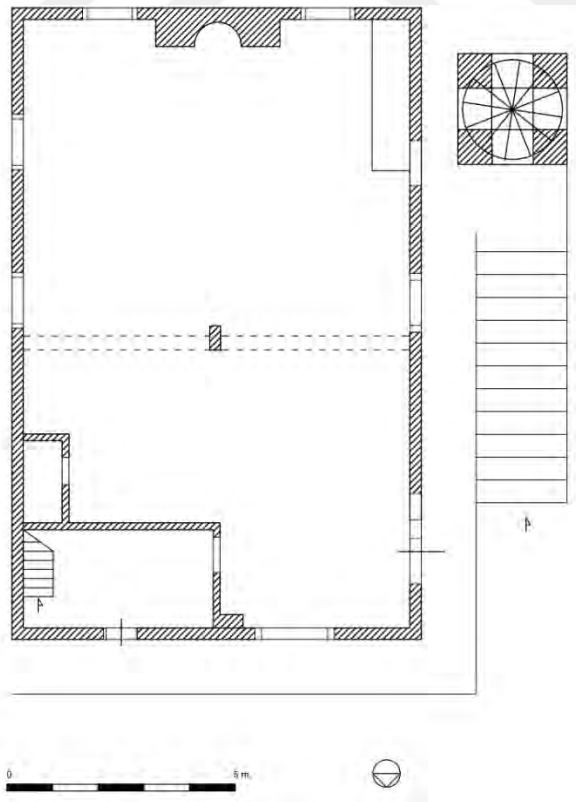

Çizim 2.719. Seydioğlu Camii Planı

Caminin, birbirini tekrar eden monoton cepheleri iki katlı, dikdörtgen söveli on beş (15) pencere ile dışa açılmaktadır.

Son cemaat yeri bulunmayan caminin, güneybatısına sonradan eklenen minaresi kaidesiyle farklıdır. İki şerefeli ve yivli gövdeli olan minare, dört paye üzerinde yükselmektedir.

Yapının harim mekânına, batı cephenin kuzeyindeki sade bir giriş kapısı ile ulaşılmaktadır. Beden duvarları tamamen çini, tavanı ise kalemişi bezemelerle tezyin edilmiş olan ibadet mekanının güneyindeki dikdörtgen formlu çinili mihrabı, iki pencere arasına yerleştirilmiştir. Mihrabın sade nişi, iki yandan sütuncelerle sınırlandırılmış olup üç yönden bordürlerle kuşatılmıştır.

Mihrabın doğusunda ve batısında bulunan çinili minberi ve vaaz kürsüsü de özgün değildir.

Harimin kuzeydoğusunda iki oda ile karılaşılmaktadır. Kuzeydeki odadan hem dışarıya açılan bir kapı hem de kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan merdivenler bulunmaktadır. Güneydeki daha küçük ebatlardaki alan ise imam odası olarak kullanılmaktadır.

İbadet alanının ortasındaki tek bir paye, kadınlar mahfilinin ve dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan düz tavanın ağırlığını karşılamaktadır **(Foto. 2.3027-3051)**.

Foto. 2.3027. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3028. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3029. Caminin Güneydoğu Cephesi

Foto. 2.3030. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3031. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3032. Minare Kaidesi

Foto. 2.3033. Caminin Minaresi

Foto. 2.3034. Minarenin Şerefeleri

Foto. 2.3035. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3036. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3037. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.3038. Harim Giriş Kapısı İçten

Foto. 2.3039. Harim Mekânı

Foto. 2.3040. Harim Mekânı

Foto. 2.3041. Harim Mekânı

Foto. 2.3042. Harim Mekânı

Foto. 2.3043. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3044. Caminin Minberi

Foto. 2.3045. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.3046. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3047. Kuzeydeki Odalar

Foto. 2.3048. Mahfile Çıkış

Foto. 2.3049. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3050. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3051. Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir bezeme ile karşılaşılmamasına rağmen iç mekân orijinal olmayan çini ve kalemişiyle tezyin edilmiştir. Bu çini süslemelerden mihrap üzerindeki Kâbe ve Mescid-i Nebevi tasvirleri yine de dikkat çekmektedir **(Foto. 2.3052-3053)**.

Foto. 2.3052. Kâbe Tasviri

Foto. 2.3053. Mescid-i Nebebi Tasviri

Malzeme Teknik: Caminin yapımında betonarma malzeme kullanılmıştır.

2.12.13. Tektaş Köyü Camii

Katalog No: 112

Çizim No: 2.720

Fotoğraf No: 2.3054-3079

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesi'de Tektaş Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.111).**

Harita 2.111. Tektaş Köyü Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.111214-40.8180223

İnceleme Tarihi: 25.04.2019

Tarihçesi: Cami üzerinde herhangi bir kitabe tespit edilememiştir. Bununla birlikte giriş cephesinde, mermer üzerine günümüz Türkçesi ile hazırlanan panoda 1907 yılında yaptırılmış olduğu yazmaktadır **(Foto. 2.3054)**

Foto. 2.3054. Tanıtım Panosu

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Yapı, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.3055)**

Foto. 2.3055. Tektaş Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Eğimli bir arazide düz bir alan üzerine oturtulan cami, 9,74 x 7,45 m. ölçülerinde, 0,55 m. duvar kalınlığında tek kubbeli olarak inşa edilmiştir **(Çizim 2.720)**.

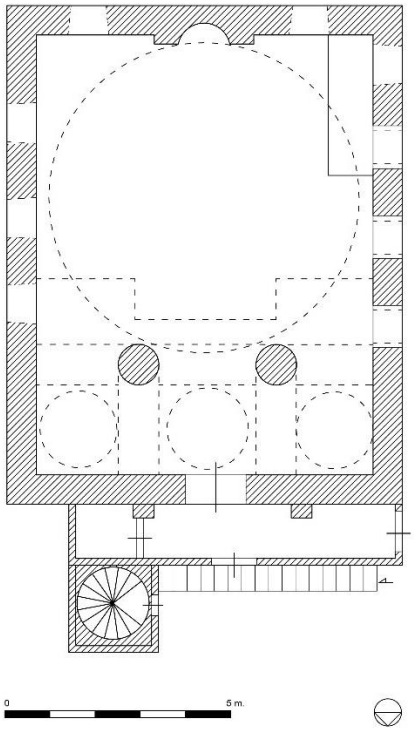

Çizim 2.720. Tektaş Köyü Camii Planı

Caminin dış mimarisi, bölge yapılarında sıkça karşılaşıldığı üzere büyük ölçüde farklı bir mimari tasarım ortaya koymasa da batı duvardaki yuvarlak saçaklı duvar çeşmesi bu yapı özelinde bölgede tekil örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında beden duvarları birbirini tekrar etmektedir. Beden duvarlarının sıradanlığını değiştiren yuvarlak kemerli on dört (14) pencere, kubbe kasnağında açılan pencerelerle birleşerek iç mekânda daha ferah ve aydınlık bir mekân sunmaktadır. On dört pencereden, kuzey, doğu ve güneydekiler ikinci kat seviyesinde, batıdakiler ise iki katlı bir düzendedir.

Yapının kuzeydoğusuna konumlandırılan kare kaideli, çokgen gövdevi ve tek şerefeli minaresi, son cemaat yeri ile bitişik olarak yapılmıştır. Batı cephenin kuzeyindeki düz lentolu kapı ile erişilen son cemaat yeri, oldukça dar tutulmuş ve sonradan minare ile birlikte ilave edilmiştir.

Son cemaat yerinden, yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı ile harim mekânına ulaşılmaktadır. Harimin oluşturan beden duvarları üst örtüye kadar çini ile kaplanmıştır. Güney duvardaki çini kaplı dikdörtgen formlu mihrabının sade nişi, iki yandan sütuncelerle, üç yönden ise bordürlerle çevrelenmiştir.

Harimin güneybatı ve güneydoğusundaki minber ve vaaz kürsüsü de çini ile kaplanmış olup ibadet alanındaki yerlerini almışlardır.

İbadet mekânının kuzeyinde, iki kalın paye tarafından taşınan kadınlar mahfiline, caminin kuzeyinde, ikinci kat seviyesindeki kapı ile erişim sağlanmaktadır.

Caminin asıl ibadet alanı tek bir kubbe, mahfil ise üç küçük kubbeyle kapatılmıştır **(Foto. 2.3056-3079)**.

Foto. 2.3056. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3057. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.3058. Caminin Kuzeyi ve Minaresi

Foto. 2.3059. Caminin Minaresi

Foto. 2.3060. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3061. Batı Cephedeki Çeşme

Foto. 2.3062. Son Cemaat Yeri Giriş Kapısı

Foto. 2.3063. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.3064. Harim Mekânı

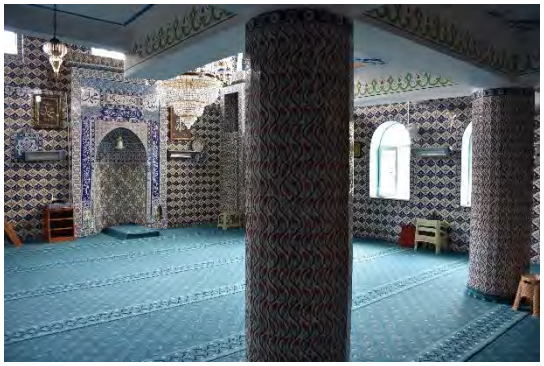

Foto. 2.3065. Harim Mekânı

Foto. 2.3066. Harim Mekânı

Foto. 2.3067. Harim Mekânı

Foto. 2.3068. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.3069. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.3070. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3071. Caminin Minberi

Foto. 2.3072. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.3073. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3074. Mahfil Giriş Kapısı

Foto. 2.3075. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3076. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3077. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3078. Harimin Üzerini Örten Kubbe

Foto. 2.3079. Kadınlar Mahfilini Örten Kubbe

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi, bölgenin karakteristik bir özelliği haline gelen mütevazi bir anlayış sergilerken iç mekânı tezyin eden çini ve kalemişi bezemeler özgün değildir.

Malzeme Teknik: Yapının inşasında betorname malzeme kullanılmıştır.

2.13.14. Irmak Köyü Merkez Camii

Katalog No: 113

Çizim No: 2.721-722

Fotoğraf No: 2.3080-3110

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesi'ne bağlı Irmak Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.112).**

Harita 2.112. Irmak Köyü Merkez Camii (Google Earth)

Koordinatları: 41.122741-40.923371

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Cami mihrabı üzerindeki iki kitabeye göre yapı, 1908 Müberret ve Ali Hüseyin Ustaya, Turhal oğlu Hacı Osman tarafından yaptırılmıştır **(Foto. 2.3080-3081)**.

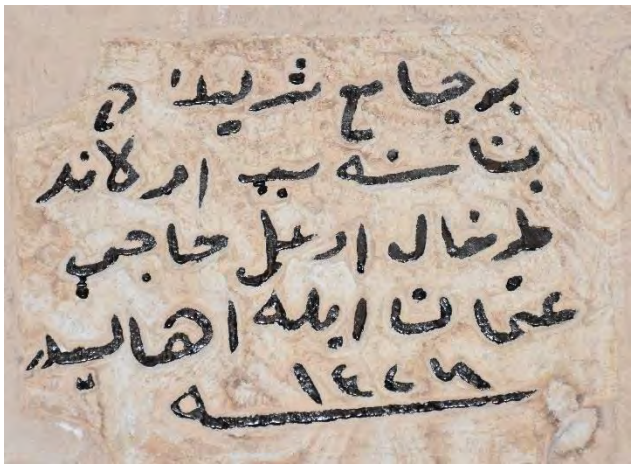

Foto. 2.3080. Birinci Kitabe

Kitabe metni;

Bu camii şerifde

Banisine? Emr olunur

Turhal oğlu hacı osman eyle ihsanıdır.

Sene 1326/1908

Foto. 2.3081. İkinci Kitabe

Kitabe metni;

Ustası

Müberret? Ve Ali Hüseyin[1228]

Maşallah

1326

Usta Adı veya Usta Grubu: Ali Hüseyin

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.3082)**

[1228] Kitabenin ikinci satırında harfler yanlış boyandığı için anlamlı kelimeler tam olarak çıkartılamamıştır.

Foto. 2.3082. Irmak Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Tek kubbeli plan şemasında inşa edilen cami, 9,30 x 8,20 m. ölçülerine ve 0,55 m. duvar kalınlığına sahiptir. Son cemaat mekânı ise 5,94 m. derinliğindedir **(Çizim 2.721-722)**

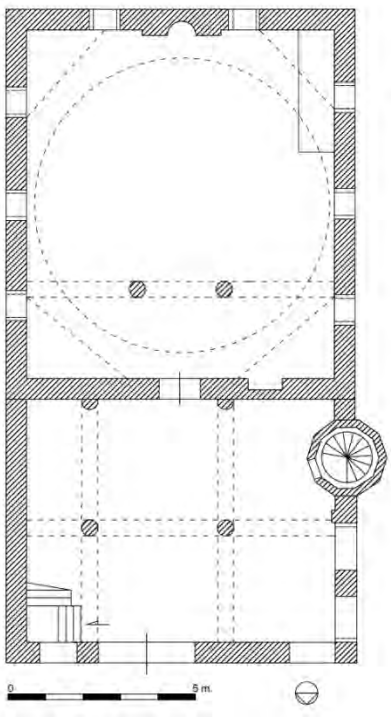

Çizim 2.721. Irmak Köyü Camii Planı

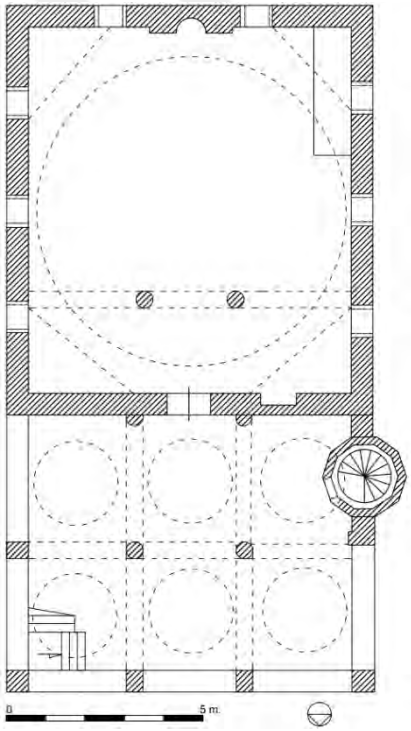

Çizim 2.722. Irmak Köyü Camii Üst Kat Planı

Caminin dış mimarisi değerlendirildiğinde, cephelerde açılan iki kat düzenindeki dikdörtgen söveli on altı (16) pencere harim mekanının yeteri kadar ışık almasını sağlamaktadır. Alçı şebekeli ikinci kat pencereleri iç kısma vitraylı olarak yansımaktadır.

İkinci kat pencerelerinin üstünde, yapıyı üç yönden dolanan silmeli korniş, cami ile iki katlı kubbe kasnağını ayırmaktadır. Bu ayrılma kullanılan malzemeden de açıkça görülmektedir ki üst örtü ya sonradan eklenmiş ya da değiştirilmiştir.

Kubbenin birinci kasnağında açılan yuvarlak kemerli iki (2) büyük pencere, çokgen kasnaktaki yuvarlak kemerli pencerelerle bir bütünlük sağlayarak iç mekânı aydınlatmaktadır.

Yapının kuzeybatısında, son cemaat mekânın içerisine taşan sekizgen kaidesiyle dikkat çeken minare, yivli gövdeli ve iki şerefeli olarak yükselmektedir. Minare ile birlikte sonradan eklenen iki katlı son cemaat yeri altta dört, üstte beş pencereyle ışıklandırılmaktadır.

Son cemaat yerine, yuvarlak saçakla koruma altına alınmış düz lentolu bir kapı ile geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra güneybatıda minare kaidesiyle, kuzeydoğuda ise ikinci kata (mahfile) çıkış merdivenleri ile karşılaşılmaktadır.

Çini ile kaplanmış son cemaat yerinden yuvarlak kemerli kapı açıklığı ile harime ulaşılmaktadır. Harimin duvarları da çinilerle kaplanmıştır.

Giriş aksında bulunan taş mihrap, bölgenin karakteristik özelliğini devam ettirmekte, aşağıdan yukarıya doğru daralmakta, en üstte ise dört dilim yaparak son bulmaktadır. Mihrabı üç yönden çevreleyen ve mihrabı yukarı ve yanlara doğru genişleten alçı malzemeli geometrik bezeli bordürler, yapının değiştirildiğine ve eski mihrabın küçük kaldığına işaret etmektedir.

Harimin, güneydoğu ve güneybatı köşesini dolduran minber ve vaaz kürsüsü mermer malzemesiyle sonradan eklenildiğini göstermektedir.

İbadet mekanının kuzeyini kaplayan kadınlar mahfili, iki paye tarafından taşınmaktadır ki, bu payeler üst örtüyü de desteklemektedir. Son cemaat yerinin ikinci katından ulaşılan kadınlar mahfili, bu alanla bir kapı vasıtasıyla birleşmekte ve büyük bir mekâna dönüşmektedir.

Yapının, ibadet alanı tromplara oturan tek bir kubbe ile örtülürken son cemaat mekanının ikinci katı, pandantiflerle geçilen altı küçük kubbeyle kapatılmıştır **(Foto. 2.3083-3110))**.

Foto. 2.3083. Caminin Güneybatı Cephesi

Foto. 2.3084. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.3085. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3086. Caminin Batı Cephesi

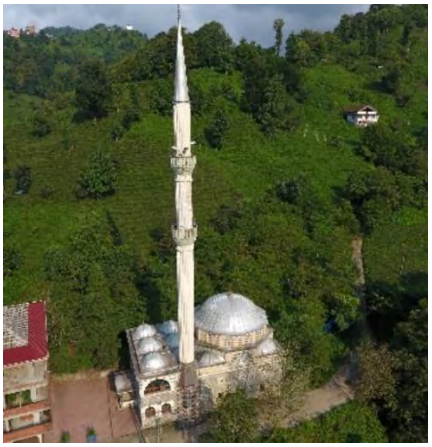

Foto. 2.3087. Caminin Minaresi

Foto. 2.3088. Caminin Minaresi

Foto. 2.3089. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3090. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3091. Son Cemaat Mekânı

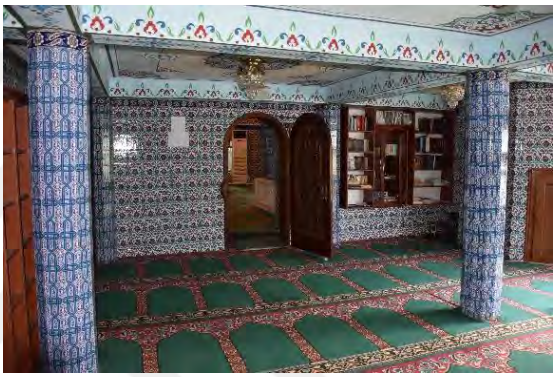

Foto. 2.3092. Son Cemaat Mekânı

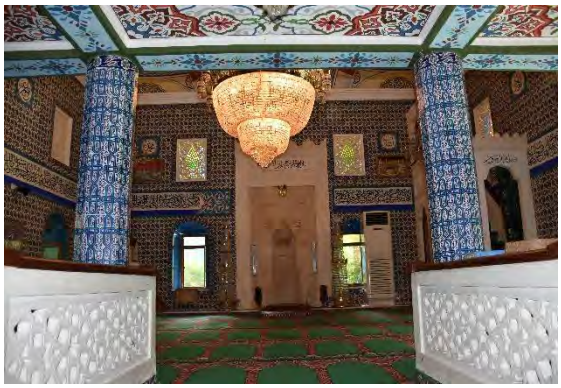

Foto. 2.3093. Harim Mekânı

Foto. 2.3094. Harim Mekânı

Foto. 2.3095. Harim Mekânı

Foto. 2.3096. Harim Mekânı

Foto. 2.3097. Harim Mekânı Doğu Cephe

Foto. 2.3098. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.3099. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3100. Caminin Minberi

Foto. 2.3101. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.3102. Kadınlar Mahfili

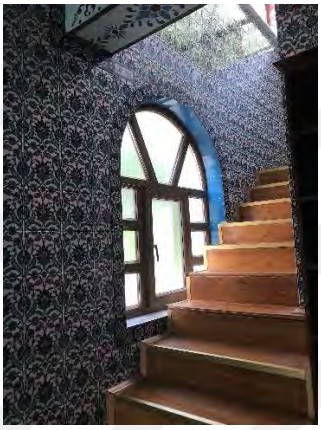

Foto. 2.3103. Mahfile Çıkış Merdivenleri

Foto. 2.3104. İkinci Kat

Foto. 2.3105. İkinci Kat

Foto. 2.3106. İkinci Kat

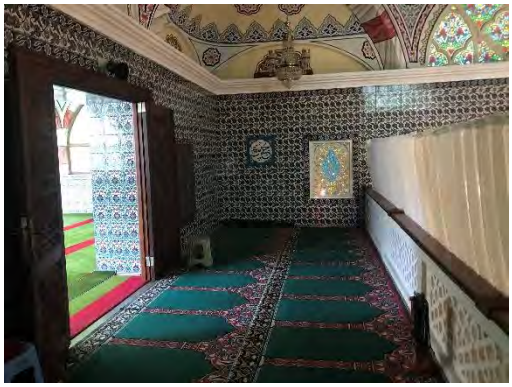

Foto. 2.3107. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3108. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3109. Harimin Kubbesi

Foto. 2.3110. İkinci Katın Kubbesi

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. İç mekânı tezyin eden çini ve kalemişi bezemelerde orijinal değildir.

Malzeme Teknik: Yapının beden duvarları yonu taşı malzemeden inşa edilirken sonradan eklenen son cemaat yeri ve kubbe kasnakları taşla kaplanmıştır. Bu sebeple ana malzemenin ne olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır.

2.13.15. İkiztepe Mahallesi Merkez Camii

Katalog No: 114

Çizim No: 2.723

Fotoğraf No: 2.3111-3134

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı, eski adı Laroz(s) Köyü[1229] olarak bilinen ancak, bugün mahalle statüsündeki İkiztepe Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.113)**

Harita 2.113. İkiztepe Mahallesi Merkez Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.168934-40.845210

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Cami üzerinde herhangi bir kitabe tespit edilememiştir. Buna karşılık açılış beratında yapının inşa tarihi 1909 olarak verilmiştir.

Yapı ile ilgili arşiv belgelerinde, Laroz(s) Köyü'nde İbrahim oğlu Ali'nin 1839'da köye bir cami yaptırdığı geçmektedir[1230].

Arşiv belgesinden ve açılış beratından hareketle, caminin 1839'da inşa inşa edilmesine karşılık 1909'da yenilendiği mimari özelliklerinden de açıkça anlaşılmaktadır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.3111).**

[1229] Saraç, 268.
[1230] Saraç, 268. (BOA. C. EV. 393/19933)

Foto. 2.3111. İkiztepe Mahallesi Merkez Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kuzey-güney istikametinde 9,61 x 7,53 m. ölçülerinde ve 0,30 m. duvar kalınlığında tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. Kubbe, iki serbest, altı duvar payesiyle desteklenerek sekiz istinatlı bir şema yansıtmaktadır **(Çizim 2.723)**.

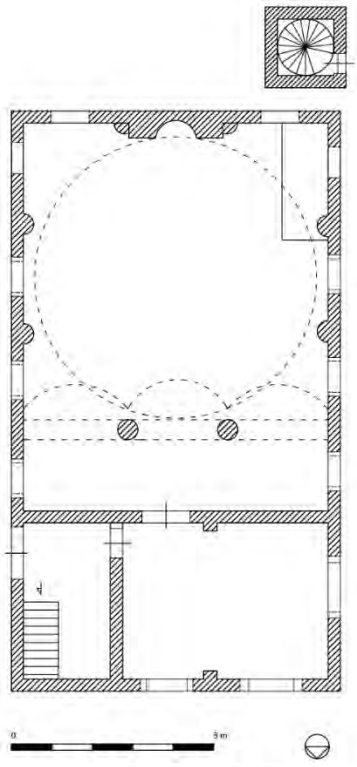

Çizim 2.723. İkiztepe Mahallesi Camii Planı

Mimari yapının dış beden duvarları, birbirini tekrar eden sade bir görünüm sergilemektedir. Bu sadelik, yapının cephelerinde açılan, yuvarlak kemerli ve dikdörtgen söveli pencere açıklıkları ile hareketlendirilmektedir. Harimin ışık almasını sağlayan pencerelerin on dördü, doğu ve batı yönde iki katlı, ikisi ise güneyde ve sadece ikinci kat seviyesindedir. Diğer pencereler, kuzeydeki iki katlı mekânı aydınlatmakta, kubbe kasnağındaki yuvarlak kemerli pencereler ise ibadet mekânının daha ferah olmasını sağlamaktadır.

Yapının güneybatısında, kare kürsü üzerinde, yivli gövdeli ve tek şerefeli minaresi yükselmektedir.

Caminin kuzeyinde iki katlı ve derslik olarak kullanılan bir birim bulunmaktadır ki, buraya doğu cephenin kuzeyindeki yuvarlak kemerli bir giriş kapısı ile geçilmektedir. Kapıdan girildikten sonra önce bir geçiş mekanına ulaşılır. Mekânın batısında bir derslik, kuzeyinde ise ikinci kata ve mahfile çıkış sağlayan merdivenler bulunur. Doğudaki odanın güneyindeki kapıdam ise harim mekânına erişilmektedir.

Gösterişten uzak bir iç mêkan sunan ibadet alanı, mütevazi görünümüyle ön plana çıkmaktadır. İki duvar payesi arasına yerleştirilen mihrabı, sonradan çini ile kaplanmış olup sade nişi, iki yandan sütuncelerle sınırlandırılmış, üç yönden bezemeli bordürlerle kuşatılmıştır.

Mihrabın batısında yer alan ve klasik özelliklerden uzak olan betorname minberi, sonradan ahşapla kaplanmıştır. Harimin güneydoğu köşesini kapatan ahşap vaaz kürsüsü de yenilenmiştir.

İbadet mekânına canlılık kazandıran tek mimari öğe, kıvrımlı balkon hattıyla dikkat çeken ve iki paye tarafından taşınan kadınlar mahfilidir.

Cami, herhangi bir geçiş sistemi olmadan, doğrudan tavan üzerine oturtulan ve sekiz paye tarafından desteklenen kubbe ile örtülmüştür **(Foto. 2.3112-3134)**.

Foto. 2.3112. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3113. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3114. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3115. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3116. Caminin Minaresi

Foto. 2.3117. Caminin Minaresi

Foto. 2.3118. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.3119. Caminin Doğu Cephesi

Foto. 2.3120. Giriş Kapısı

Foto. 2.3121. Derslik Kapısı

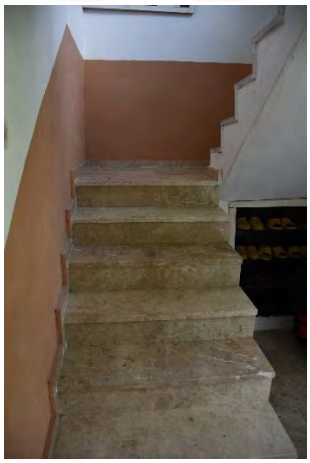

Foto. 2.3122. İkinci Kata ve Mahfil Çıkış

Foto. 2.3123. Derslik Mekânı

Foto. 2.3124. Harim Mekânı

Foto. 2.3125. Harim Mekânı

Foto. 2.3126. Harim Mekânı Doğu Cephe

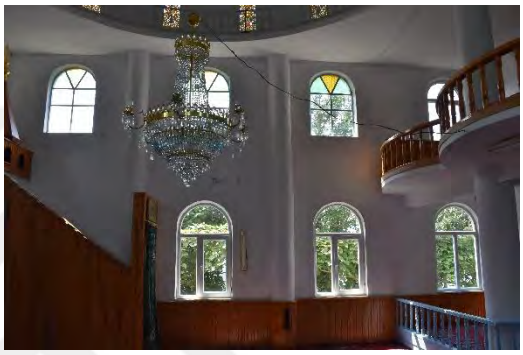

Foto. 2.3127. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.3128. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3129. Caminin Minberi

Foto. 2.3130. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.3131. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3132. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3133. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3134. Caminin Üst Örtüsü

Süsleme Özellikleri: Caminin gerek iç gerekse dış mimarisinde özgün bir süsleme bulunmamaktadır.

Malzeme Teknik: Yapının inşasında betorname malzeme kullanılmıştır.

2.13.16. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii

Katalog No: 115

Çizim No: 2.724-726

Fotoğraf No: 2.3135-3159

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesinde, Yukarı Soğuksu Mahallesi'nde yer almaktadır **(Harita 2.114).**

Harita 2.114. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii Konumu (Google Earth)

Koordinatları: 41.172258, 40.880040

İnceleme Tarihi: 26.08.2019

Tarihçesi: Yapı üzerinde herhangi bir kitabe tespit edilemediği gibi bir arşiv kaydına da ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, caminin açılış beratında yapının 1910'da inşa edildiği belirtilmektedir.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, sağlam ve ibadete açıktır **(Foto. 2.3135).**

Foto. 2.3135. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kareye yakın dikdörtgen planda, 8,48 x 7,20 m. ebatlarında, 0,60 m. duvar kalınlığında yapılmıştır **(Çizim 2.724)**.

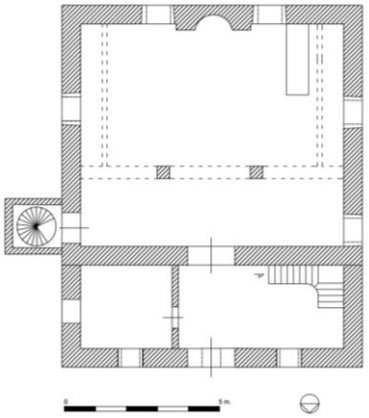

Çizim 2.724. Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii Planı

Yapının beden duvarları, dört yönde de birbirini yinelemekte farklı bir mimari özellik ortaya koymamaktadır. Cephelerde açılan ve altlı üstlü yerleştirilen dikdörtgen söveli on beş (15) pencere gün ışığını içeri aktarmakta ve harimin daha da aydınlık olmasına imkân tanımaktadır.

Caminin doğu cephesinin ortalarına konumlandırılan kare kaideli minaresi, silindirik gövdeli ve tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. Yapının, kuzeyinde iki katlı son cemaat yerine mahiyetindeki alana dikdörtgen formlu bir kapı açıklığı ile ulaşılmaktadır. Kapıdan geçildikten sonra ilk olarak geçiş mekânı erişilmektedir. Mekânın doğusu, imam

odası şeklinde değerlendirilirken batısındaki merdivenlerle ikinci kata ve mahfile çıkılmaktadır. Güneydeki sade bir kapıyla ise harim mekanına girilmektedir.

Enine genişleyen bir form ortaya koyan harim mekânın güney duvarındaki çini kaplı dikdörtgen mihrabının sade nişi, iki yandan sütuncelerle yumuşatılmış, üç yönden bordürlerle çevrelenip bir tepelikle sonlandırılmıştır.

Mihrabın hemen doğusundaki ahşap minberi klasik anlayıştan uzak olsa da kapı süslemesiyle dikkat çekmektedir. Konik kaideli vaaz kürsüsü ise yeni dönem eklemesidir.

Harimin kuzeydoğusundaki kapıyla minareye çıkılmakta, ibadet alanının kuzeyi kaplayan ve iki paye tarafından taşınan kadınlar mahfili ise harimi "U" biçimde sarmaktadır. "U" şemasını oluşturan doğu ve batı kol sonradan ilave edilmiştir.

Dıştan kırma çatıyla kapatılan cami, içten ahşap tavan ile koruma altına alınmıştır **(Foto. 2.3136-3157).**

Foto. 2.3136. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3137. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3138. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3139. Caminin Kuzeydoğu Cephesi

Foto. 2.3140. Caminin Doğusu ve Minaresi

Foto. 2.3141. Caminin Minaresi

Foto. 2.3142. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3143. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3144. Geçiş Mekânı

Foto. 2.3145. Geçiş Mekânı

Foto. 2.3146. Harim Mekanı

Foto. 2.3147. Harim Mekanı

Foto. 2.3148. Harim Mekanı Doğu Cephe

Foto. 2.3149. Harim Mekanı Batı Cephe

Foto. 2.3150. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3151. Caminin Minberi

Foto. 2.3152. Vaaz Kürsüsü

Foto. 2.3153. Kadınlar Mahfili

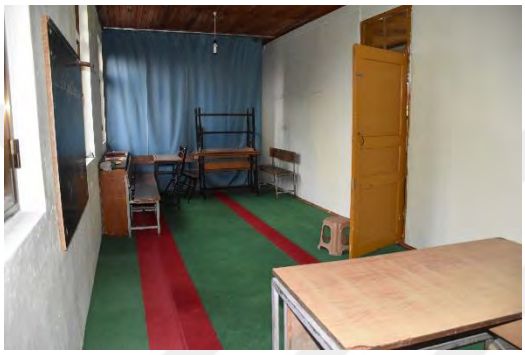

Foto. 2.3154. İkinci Kat

Foto. 2.3155. Kadınlar Mahfili

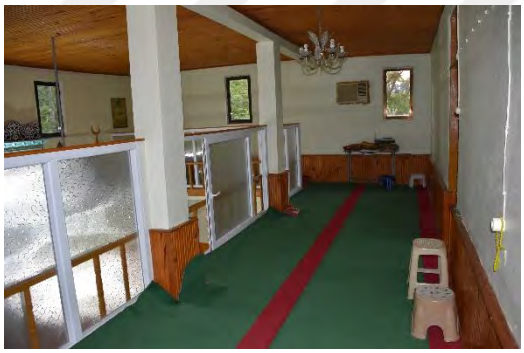

Foto. 2.3156. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3157. Kadınlar Mahfili ve Üst Örtü

Süsleme Özellikleri: Caminin dış mimarisi yalın bir anlayışa sahip olmasına karşılık iç mekânı hareketlendiren iki süslemeyle karşılaşılmaktadır. Bu süslemelerden birincisi güneydeki pencere üstlerindedir. Kompozisyonun merkezinde yer alan palmet örgesinden çıkan kıvrımlı dallar, iki yana doğru açılarak lalelerle veya kıvrımlarla sonuçlanmaktadır **(Çizim 2.725) (Foto. 2.3158).**

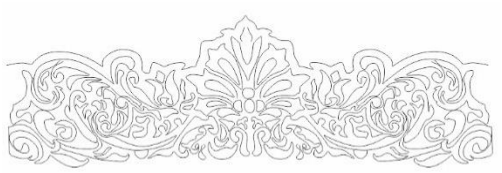

Çizim 2.725. Pencere Süslemesi

Foto. 2.3158. Pencere Süslemesi

İkinci süsleme minber kapı tacındadır. Ters damla kurgulu tac süslemeleri dikkat çekmektedir.

Tacın merkezindeki güneş motifi bir madalyon ile kuşatılmaktadır. Alttan, koç boynuzu ile desteklenen madalyonla bir ahenk teşkil eden ve yukarı doğru yükselen servi ağacı, dıştan ise "S" kıvrımlarıyla çevrelenmektedir. Bu "S" kıvrımlar, ayrıca tepesi hilal ve yıldızla nihayetlenen damla örgesinin de dış hattını tezyin etmektedir **(Çizim 2.726) (Foto. 2.3159)**.

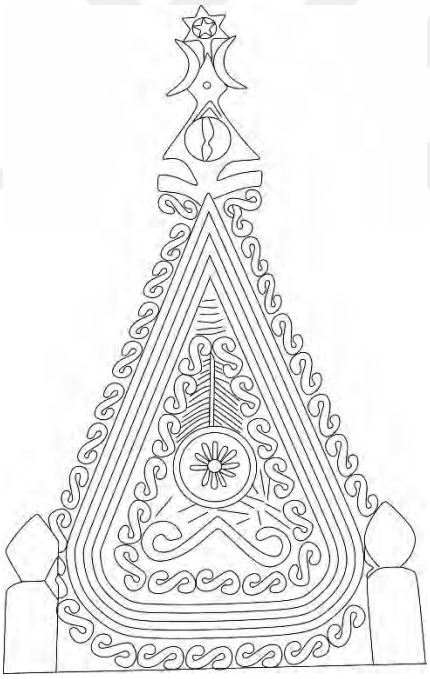

Çizim 2.726. Kapı Tacı Süslemesi

Foto. 2.3159. Kapı Tacı Süslemesi

Malzeme Teknik: Caminin iç ve dış mimarisi tamamen boyalı olduğu için yapım malzemesi tespit edilememiştir. Ancak, minare gövdesinin tuğlalı oluşu bölge için tekil bir örnektir. İbadet mekanını canlılık kazandıran beden duvarlarındaki süslemeler kalemişi, kapı tacındakiler ise oyma ve ajur tekniği ile uygulanmıştır.

2.12.17. Şentepe Köyü Camii

Katalog No: 116

Çizim No: 2.727-728

Fotoğraf No: 2.3160-3178

Yeri: Rize'nin Pazar İlçesine bağlı, eski adı Ğulivat olarak bilinen Şentepe Köyü'nde yer almaktadır **(Harita 2.115)**.

Harita 2.115. Şentepe Köyü Camii (Google Earth)

Koordinatları: 41.098094-40.905027

İnceleme Tarihi: 25.08.2019

Tarihçesi: Yapıda karşılaşılan tek yazıt mihrap üzerinde yer almaktadır. Kitabede, "*Küllema Dehale Aleyha Zekeriyyel Mihrab, Allah, Muhammed ve 1373/1954"* Ayeti ve tarihi geçmektedir **(Foto. 2.3160)**.

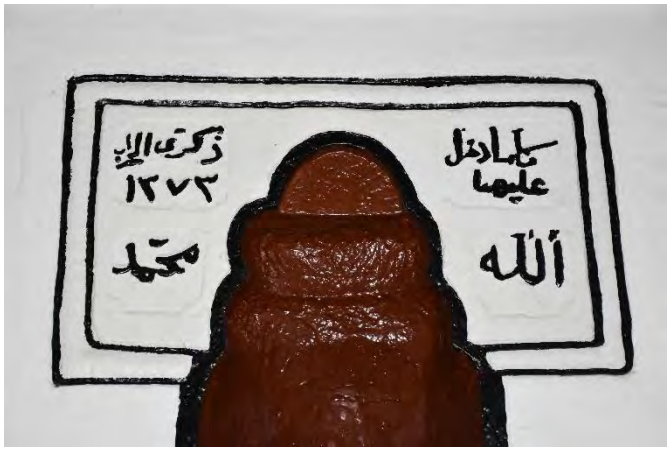

Foto. 2.3160. Mihrap Üzerindeki Kitabe

Cami ile ilgili herhangi bir vakıf kaydına ulaşılamamıştır. Bununla birlikte açılış beratındaki 1911 yılı inşa tarihi olarak verilmiştir ki, bölge halkı yapının, yüzyıldan fazla bir tarihi geçmişi olduğunu ifade etmiştir. Bu verilerden hareketle mihraptaki 1954 tarihi caminin onarım zamanı olmalıdır.

Usta Adı veya Usta Grubu:

Bugünkü Durumu: Cami, bugün bakımsız bir durumda olup kullanılmamaktadır **(Foto. 2.3161).**

Foto. 2.3161. Şentepe Köyü Camii

Plan ve Mimari Özellikleri: Cami, kareye yakın dikdörtgen planda, 7,29 x 6,36 m. ölçülerinde, 0,50 m. duvar kalınlığında inşa edilmiştir **(Çizim 2.727)**.

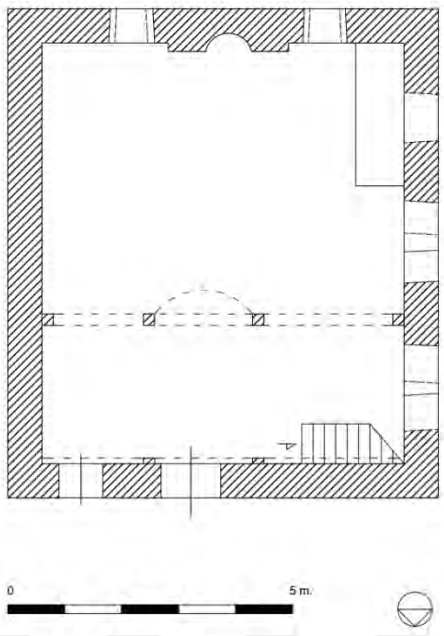

Çizim 2.727. Şentepe Köyü Camii Planı

Dışarıdan sivil bir ev mimarisi gibi algılan ve ağaçlar arasına gizlenen caminin beden duvarları, bu algıyı destekler mahiyette olup kendini her yönde tekrar etmektedir. Doğu ve kuzey cephesi sağır bırakılan yapının, güney ve batı cephesinde açılan iki katlı yuvarlak kemerli sekiz (8) pencere, harimi aydınlatmakta ve aynı zamanda cephelere hareketlilik kazandırmaktadır.

Minaresi ve son cemaat yeri bulunmayan caminin kuzeyinde iki kapı açıklığı ile karşılaşılmaktadır. Topoğrafyadan dolayı ikinci kat seviyesindeki kapı vasıtasıyla doğrudan mahfile geçirlirken alttaki yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla harim alanına ulaşılmaktadır.

Harim mekânı gösterişten uzak mütevazi bir görünüme sahip olup güneyde, iki pencere arasına konumlandırılan, dikdörtgen formlu taş mihrabı, aşağıdan yukarıya doğru daralmakta ve bölgenin geleneksel biçim anlayışını devam ettirmektedir.

Vaaz kürsüsü olmayan yapının güneybatı köşesindeki ahşap minberide standart özelliklerin dışındadır.

İbadet alanının kuzeyini vurgulayan kadınlar mahfili, profil yastıklı iki ahşap sütun tarafından taşınmakta ve mahfile kuzeybatıdaki merdivenle çıkılmaktadır.

Dıştan kırma çatı ile koruma altına alınan cami, içten ahşap tavan ile kapatılmıştır **(Foto. 2.3162-3177)**.

Foto. 2.3162. Caminin Güney Cephesi

Foto. 2.3163. Caminin Batı Cephesi

Foto. 2.3164. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3165. Caminin Kuzey Cephesi

Foto. 2.3166. Harim Giriş Kapısı

Foto. 2.3167. Harim Mekânı

Foto. 2.3168. Harim Mekânı

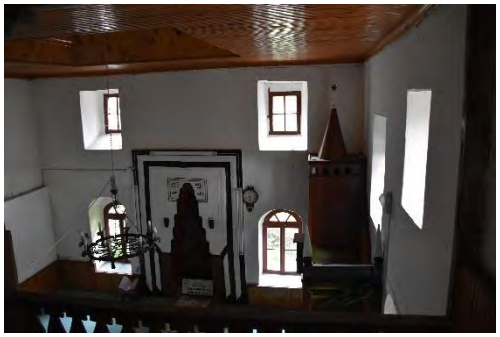

Foto. 2.3169. Harim Mekânı

Foto. 2.3170. Harim Mekânı Doğu Cephe

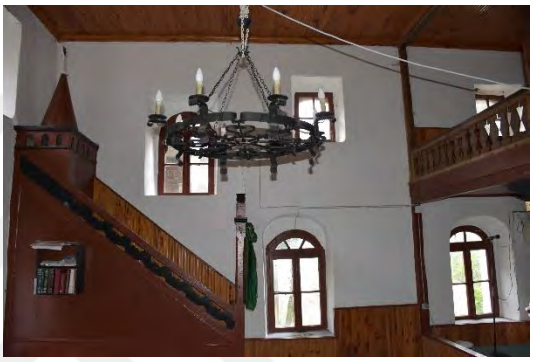

Foto. 2.3171. Harim Mekânı Batı Cephe

Foto. 2.3172. Caminin Mihrabı

Foto. 2.3173. Caminin Minberi

Foto. 2.3174. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3175. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3176. Kadınlar Mahfili

Foto. 2.3177. Ahşap Tavan

Süsleme Özellikleri: Dış mimaride sadeliğin hâkim olduğu caminin, iç mekânıda büyük ölçüde bu anlayışa eşlik etmektedir. Harime canlılık kazandıran tek süsleme unsuruna tavan göbeğinde rastlanmaktadır.

Göbeğin merkezindeki madalyonun ortasında yer alan gülbezeğin arka fonunda bulunan güneş kursu motifini dairesel bir dizilim ile çevreleyen stilize balıklar tamamlamaktadır **(Çizim 2.728) (Foto. 2.3178)**.

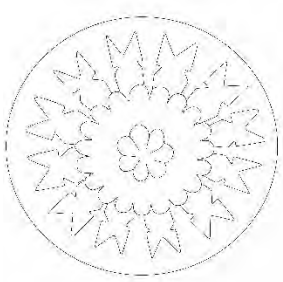

Çizim 2.728. Tavan Göbeği

Foto. 2.3178. Tavan Göbeği

Malzeme Teknik: Yapıyı meydana getiren beden duvarları yonu taşından, pencere ve kapı kenarı ise kesme taş malzemeden örülmüştür. Tek süsleme unsuru olan tavan göbeğinde ise çakma tekniği uygulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN CAMİLER

3.1.1. Merkez

Altıkulaçzâde Camii: Rize merkezde, Piriçelebi Mahallesi'nde medresesiyle birlikte yer alan yapıdan medrese, Altıkulaçzâde Ali Efendi'nin öncülüğünde halkın yardımlarıyla 1858 yılında inşa edilmiştir. Ali Efendi'nin yaptırdığı ve Türbe Camii olarakta bilinen cami içinde 1866'da bir vakıf kurulmuştur[1231].

Arahor? Köyü Camii: Rize'de Arahor ismiyle bölgede bir köy tespit edilememiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hacı Ali tarafından yaptırıldığı düşünülen yapı ile ilgili tek kayıt 1796 yılına aittir[1232].

Attar Hacı Osman Camii: Rize merkezde Babik/Tophane Mahallesi'nde Hacı Osman Attar'ın 1777'de bir cami inşa ettiği arşiv belgelerinde geçmektedir. Bu tarihten sonra cami ile ilgili bir vesikaya ulaşılamamıştır[1233]. Günümüzde bu isimle bir cami tespit edilememiştir.

Azaklıhoca-Çaycılar Köyü Camii: Rize'ye bağlı eski adı Sıkrık olan köy, Azaklıhoca ve Çaycılar köylerinden oluşmaktadır[1234]. Köy halkı tarafından inşa edilen cami için 1762'de imam ve hatiplik görevini gönüllük olarak Feyzullah Halife üstlenmiştir. Takip eden zamanda cami görevlileri için ücret verilmeye başlanmıştır. 1773'te yarım akçe ile görevini ifa eden Feyzullah öldüğü zaman yerine, Rize naibi Hüseyin'in arzıyla oğlu Mehmed geçmiştir. İmam atamaları 1813'e kadar aralıklarla sürmüştür[1235].

Ayşe Hatun Camii: Rize'nin neresinde olduğu tespit edilemeyen caminin banisi, İslam Bey isimli kişinin kızı Ayşe Hatun'dur. İnşa tarihi net bir şekilde belli olmasa da ilk kayıtları 1766 tarihine aittir. Belirtilen tarihte caminin imamlık ve hatiplik vazifesini yarım akçe karşılığında İsmail yürütmektedir. 1789 yılına kadar devam eden atama

[1231] İshak Güven Güvelioğlu, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* İstanbul 2017, 35-45.
[1232] Kul, 171.
[1233] Kul, 117-118.
[1234] Yıldız, 45.
[1235] Kul, 195.

kayıtları dışında, cami personeli için seyyid ünvanının kullanılmış olması dikkat çekmektedir[1236].

Bağdadlı Hacı Osman Camii: Rize'de Haldoz veya Bağdadlı olarak kayıtlara geçen mahallede bulunan caminin hurufat defterlerine göre ilk atama kayıtları 1704 yılında gerçekleşmiştir. 1806 tarihine kadar belgelerde ismi geçen yapının[1237] ismi ile ilgili mevcut kayıtlarda herhangi bir hususa rastlanmamıştır.

Başçılar Mescidi. Caminin tam yeri ile ilgili net bir bilgi söz konusu değildir. Hurufât defterlerinde mescit ile tek kayıt 1698 yılına aittir ve çarşı yakınlarında olduğu ifade edilmektedir[1238]. Bugün, bu isimle kayıtlı bir yapı bulunamamıştır.

Çolak Hacı Ahmed Mescidi. Rize şehir merkezinde, Çolak Hacı Ahmed tarafından inşa ettirilmiştir. Hurufât defterlerine göre ilk atama kaydı 1755'e tekabül etmektedir[1239]. Yapı, günümüze ulaşamamıştır.

Çozi Köyü Camii: Rize'de Çozi ismiyle bağdaşan bir köye rastlanılmamıştır. Ancak hurufât defterlerinde kaydı geçen cami için 1703'te bir akçe ile imam olan Murtaza'nın beratı yinelenmiştir ki, bu da caminin inşa tarihini 1703'ten öncesine indirmektedir[1240].

Dalyan Camii/Mescidi. Kaynaklarda Dalyan mevkisinde olduğu belirtilen caminin tarihi 1842 yılına kadar inmektedir. Bölge halkının yardımıyla meydana getirilen cami, 1848-56 yıllarında sıbyan mektebi olarak değerlendirilmiştir. 1872'de Hacıhasanoğlu Yunus Ağa tarafından cami için para vakfı kurulmuş ve vakıf 1902'lere kadar faal bir durumda işlemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar ibadete açık olan cami, eski fotoğraflarından kırma çatılı ve tek şerefeli bir minareye sahip olduğu görülmektedir. Cumhuriyetten sonra elektrik santali yapılan yapının minaresi de yıkılmıştır. 1966'ya elektirik binası vasfını sürdüren eser daha sonra ortadan kaldırılmıştır[1241] **(Foto. 3.1)**.

[1236] Kul, 116-117.
[1237] Kul, 118-119.
[1238] Kul, 119
[1239] Kul, 119-120.
[1240] Kul, 217.
[1241] Güvelioğlu, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* 167-171.

Foto. 3.1. Dalyan Mescidi (Güvelioğlu)

Fıçıcılar Köyü Camii[1242]. Rize'ye bağlı ve eski adı Virankoz veya Varankoz Köyü olarak da bilinmektedir[1243]. Araştırmalarda, bölgede Cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi için yeniden bir cami inşa edildiği ortaya konulmaktadır. Gönüllük esasına göre cami hizmetini yürüten Osman Halife'nin 1761 tarihinde beratının yenilendiği görülmektedir. 1765'te Osman'ın vefatıyla birlikte yerine Ali bin Ömer tayin edilmiştir. Bu atama süreçleri 1788'e kadar devam etmiştir[1244].

Göl Köyü Mescidi. Rize'de, Göl Köyü'nde bulunan mescid hakkında tek kayıt 1712 tarihine aittir. 1712'de mescitte görev yapan Muslu'nun vefatı üzerine yerine Mehmed tayin edilmiştir[1245] ki, bu da yapının daha önceden inşa edildiğine işaret etmektedir.

Hacı Abdulbaki Camii: Rize'de bulunan caminin tam olarak yeri saptanamamıştır. Cami ile ilgili tek kayıt 1701 tarihli atama kaydıdır[1246]. Bununda dışında mimari yapısı bilinmemektedir.

Hacı Ahmed Pir Camii: Rize'de Yaka/Emineddin Mahallesi'nde Hacı Ahmed Pir tarafından inşa ettirilen caminin hurufât defterlerine göre ilk atama kaydı 1726'da

[1242] Dinç, 85.
[1243] Yıldız, 46.
[1244] Kul, 200-201.
[1245] Kul, 177.
[1246] Kul, 123.

gerçekleşmiştir. Çeşitli dönemlerde vakıfların bağışlandığı caminin[1247] mimari ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüzde de yapı mevcut değildir.

Hacı Mehmed Mescidi. Rize merkezdeki caminin, ilk atama kayıtlarında Gülbahar (Kuvaroz), sonrakiler de ise Mandil Mahallesi'nde olduğu geçmektedir. Hacı Mehmed Efendi tarafından yaptırılmış ve bir miktar nakit para vakfedilmiştir. Banisi Hacı Mehmed, 1741'de Rize kadısı Mehmed'in arzıyla imamlık görevi kendisine tevcih edilmiştir[1248]. Bugün bu isimle eşleşen bir cami saptanamamıştır.

Hızır Köyü Camii: Rize'de, Seyyid Hasan tarafından caminin imam ve hatibi olan Seyyid Abdullah'ın 1773'te vefatı üzerine yerine Seyyid Mustafa geçmiştir. Bu da caminin 1773 yılından önceye inen bir tarihi olduğunu göstermektedir[1249].

Kars Köyü Camii: Rize'de bugün, bu isimle anılan bir köy tespit edilememiştir. Bununla birlikte 1777 tarihli Hurufât kayıtlarında, camide gönüllü olarak imamlık görevini yürüten Mehmed'in vefatı üzerine oğlu Ahmed'in geçtiği bilgisi okunmaktadır[1250].

Kapnes Köyü Camii: Rize'de, Kapnes Köyü ismiyle iki farklı köy bulunmaktadır. İlki Güneşli-Güneştepe, diğeri ise Kapnes Karadere'dir. Hurufât defterlerinde doğrudan Kapnes ismi ile geçtiği için hangi köyün kastediği anlaşılamamıştır. Köy halkı tarafından inşa ettirilen caminin 1777'de vefat eden imam ve hatibi Mehmed bin Süleyman'ın yerine Mehmed bin Hacı Mustafa atanmıştır[1251].

Kolad? Köyü Camii: Rize'de Kolad Köyü adıyla bölgede bir köy ismine kayıtlarda rastlanılmamıştır. Ancak yapılan çalışmalarda, köyde Ekşi-zâde İbrahim bin Hacı Mehmed Ağa tarafından bir cami inşa ettirilmiştir. 1765'tede imam ve hatiplik görevine baninin kendisi tevcih edilmiştir[1252].

Kozluca Köyü Camii: Rize merkezde köy ahalisi tarafından yaptılan camide görev yapanlar gönüllülük esasına göre hizmet etmiştir. 1826'da ibadet yapısının imam, hatip

[1247] Kul, 126.
[1248] Kul, 148-149.
[1249] Kul, 179.
[1250] Kul, 182.
[1251] Kul, 183.
[1252] Kul, 185.

ve mütevellisi olan Hasan'ın ölmesi sebebiyle yerine oğlu Feyzullah geçmiştir[1253]. Camide, bu tarihten önce yapılmış olmalıdır.

Mataracızâde Camii/Hacı Bilal Camii/Ayşe Hatun Camii: Rize merkezde Belediye Caddesi üzerine konumlandırılan cami, Mataracızâde Hüseyin Ağa tarafından 1821 yılından önce yaptırılmıştır. Fevkani bir düzen sergileyen eserin alt katı dükkân, üst kat ise cami olarak kullanılmıştır. 1892'de harim, medrese olarak hizmet vermiştir. İnşa edildiği dönemden yıkıldığı zamana kadar Hacıbilâlzade ailesi tarafından imamlık ve hatiplik vazifesi yürütülen cami, dönem dönem çeşitli vakıflar tahsis edilmiştir.

1900'lere gelindiğinde harap bir vaziyete sahip olan cami, tamir ettirilerek ibadete açılmıştır. 1918'de Rus işgalciler şehirden çekilirken aralarında bulunan Ermeniler camiyi ateşe vermiştir. 1938'lerde caminin arsası satışa çıkartılmıştır[1254].

Mercanoğlu/Koratacı Camii/Yakutiye Camii: Rize'nin Yeniköy Mahallesi'nde Belediye Caddesi üzerinde bulunmaktadır.

Koratacı Hacı Mehmed önderliğinde halkın yardımıyla 1865 yılından tamamlanan yapı, ahşaptan fevkani olarak tasarlanmıştır. Alt katı cami, üst katı medrese olarak hizmet veren esere çeşitli vakıflar bahşedilmiş olsa da Rus işgalinden sonra harap olmuştur. 1938'de satışa sunulan yapı daha sonra tarihin tozlu sayfalarına karışmıştır[1255].

Müftü Camii: Rize'de Yeniköy Mahallesi'nde, bugünkü Atatürk Caddesiyle Cumhuriyet Caddesi'nin kesiştiği yerde olduğu belirtilmektedir. Müftü Köseoğlu Hasan Efendi'nin isminden dolayı bu ad ile anılan yapı kırma çatılı ve tek şerefeli minarelidir[1256]. Günümüze ulaşamamıştır.

Malize Köyü Camii: Rize'de Malize ismiyle bölgede bir köy adı tespit edilememiştir. Bununla birlikte yapılan araştırmalarda köyde, ahali tarafından bir cami inşa edildiği ve 1803'te cami imamı olan Hüseyin'e ücret ödenmediği bilgisi aktarılmaktadır. 1810'da Hüseyin'in yerine ise Ali bin Osman imamlık ve hatiplik görevini üstlenmiştir[1257].

[1253] Kul, 186.
[1254] Güvelioğlu, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* 117-135.
[1255] Güvelioğlu, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* 137-143.
[1256] Karpuz, *Rize,* 24.
[1257] Kul, 187-188.

Martova Köyü Camii: Rize'de bu isimle anılan bir köy tespit edilememiştir. Vakıf kayıtlarında Mortava Köyü'nde Müftü Hacı Mehmed Efendi tarafından bir cami bina edilmiştir. Bani Mehmed Efendi, caminin idaresi hususunda bir de vakıf tesit etmiştir. 1720'den önce yaptırıldığı düşünülen caminin, imamı olan Ömer'in vefatı üzerine yerine oğlu Mahmud geçmiştir. 1732'den sonra hurufât kayıtlarında cami hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır[1258].

Maşer Köyü Camii: Rize'ye bağlı olan bu köyün nerede olduğu konusunda bir bilgiye erişilememiştir. Hacı Mehmed tarafından mescit ve mektep olarak inşa edilmiş ve bani nakit para vakfetmiştir. Vakfın yürütücülüğünüde evlatları ve akrabalarının birlikte mütevelliliği şart koşulmuştur. 1719'de imamlığa Ömer, mektebe ise İsmail, mütevelliğine ise Abdullah ve Mahmud atanmıştır. 1734'ten sonra belgelerde bu yapılar hakkında bir malumat elde edilememiştir[1259].

Merdana? Köyü Camii: Rize'de Merdana ismiyle bölgede bir köy saptanamamıştır. Ancak yapılan arşiv çalışmalarında köyde Müftü Mehmed Efendi tarafından bir cami yaptırıldığı görülmektedir ki, 1721'de camide imam olan Ömer'in vefatından sonra oğlu Mahmud görevlendirilmiştir. 1786 tarihli kayıtta caminin köy ahalisi tarafından yeniden inşa edildiği ve yapının imam ile hatipliğinin Ali bin Mustafa'ya verildiği belirtilmiştir[1260].

Muradiye (Ruspa) Köyü Camii: Muradiye Köyü, günümüzde Rize'ye bağlı olup Öşür defterinde Ruspa Salarha olarak verilmektedir[1261]. 1723'te caminin nakit parasının mütevellisi olan Hasan'ın ölümü üzerine yerine Abdullah Halife atanmıştır. 1730'da ise imam ve hatip olan Mustafa'nın vefatının ardından yerine İbrahim tayin edilmiştir[1262].

Paşayan (Çarşı Mahallesi) Mescidi. Rize'de Çarşı Mahallesi'nde bulunan cami, Habib-zâde Hacı Mustafa isimli bir hayır severin vasiyeti neticesinde yeniden imar edilmiştir. Hurufât defterlerinde tek kaydı bulunan yapıya 1734'te imam olarak Mustafa

[1258] Kul, 227.
[1259] Kul, 228.
[1260] Kul, 228-229.
[1261] Safi, XIV.
[1262] Kul, 232.

atanmıştır. Orta Camii'nin yapımı sürecinde fonksiyonunu kaybetmiş ve daha sonraki süreçlerde harap olmuştur[1263].

Ruslar Köyü Mescidi. Rize'deki köy, 1706 tarihli kayıtlarda Ruslar Mahallesi veya Ruslar Köyü olarak belirtilmektedir. Köyde, Cennet Hatun tarafından mescid ve muallimhanenin yeniden inşa edildiği ortaya konulmaktadır. 1706'da caminin imamlık ve hatipliğine Ali atanmıştır. 1718'den itibaren yapı ile ilgili herhangi bir vakıf kaydına rastlanılmamıştır[1264].

Saklınar? Mahallesi Camii: Rize'de, bu isimle anılan bir mahalle bulunamamıştır. Mahalle halkı tarafından yapılan caminin, 1825 yılından önce inşa edildiği düşünülmektedir ki, yapının imam ve hatibi olan Ali bin Ahmed belirtilen tarihte görevini oğlu Ömer'e bırakmıştır[1265].

Salarha/Çaykent Köyü Camii: Rize merkeze bağlı Çaykent Köyü'dür[1266]. Caminin kimin tarafından yaptırıldığına dair kesin bir bilgi söz konusu değildir. Ancak kayıtlardan hareketle Rize'nin en eski camileri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

1692 tarihinde camide gönüllü olarak hatiplik vazifesini ifa eden Osman'ın ve müezzini Mustafa'nın beratının yenilendiği görülmektedir. 1697'de Osman'ın vefatından sonra göreve Süleyman geçmektedir. Ayrıca, 1704'te cami vakfının mütevelliğinede Süleyman getirilmiştir. İmam ve hatip atamaları 1813 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra bir kayıt ile karşılaşılmamıştır[1267].

Taşlık-Kurtuluş (Kuzandinoz) Köyü Camii: Rize'nin Taşlık-Kurtuluş Köyü'nde[1268] köy ahalisi tarafından yaptırılmıştır. 1768'de caminin imamlık ve hatiplik vazifesine günlük yarım akçe verilmek koşuluyla Osman tayin edilmiştir. 1773'te Osman'ın vefatı üzerine göreve Ömer bin Hasan'a tevcihi sağlanmıştır[1269]. Cami için 1899'de yöre halkından Sakıoğlu Ömer Efendi bin Mahmud Efendi, bin kuruş para vakfı sağlamıştır[1270]. Kayıtlarda geçen yapının tam anlamıyla hangi camiyi anlattığı tespit

[1263] Kul, 149.
[1264] Kul, 233-234.
[1265] Kul, 150.
[1266] Yıldız, 45.
[1267] Kul, 192-193.
[1268] Safi, 45.
[1269] Kul, 223.
[1270] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 27.

edilememiştir. Bugün, Taşlık'taki ve Kurtuluş'ta bulunan eserler 1950-51 yıllarında inşa edilmiştir.

Taşözü Köyü Camii: Rize'de, şu an bu isimle anılan bir köy veya cami adı tespit edilememiştir.

Bölge ile ilgili gerçekleştirilen arşiv çalışmalarında köydeki cami ile ilgili 1714'te imamı olan İbrahim'in vefatıyla birlikte Mustafa'nın tayin edildiği bilgisi sunulmaktadır[1271].

Tuzcuzâde Camii/Hacıağa Camii/Yeni Camii: Tuzcuzâde Hacı Memiş Ağa tarafından bina ettirilen cami, Atatürk Caddesi ile Tevfik İleri Caddesi kesişiminin doğusunda yer almaktadır. 1805 yılından önce inşa edildiği düşünülen cami, üç katlı ve kırma çatılı bir görünüme sahiptir. Çeşitli dönemlerde onarımlara tabi olan yapı için ayrıca vakıflar tesis edilmiştir. 1924 tarihinde Atatürk Caddesi'nin açılması esnasında Vali Mehmed Hurşit Bey tarafından yapının bir bölümü yıkılmıştır. 1929'da sadece giriş katının duvarları ayakta kalmış, 1930'da ise Süreyya Bey'e satılmıştır. Günümüzde caminin yerine bina yapılmıştır[1272] **(Foto. 3.2)**.

Foto. 3.2. Tuzcuzâde Camii (Güvelioğlu)

Yalı Camii/Malkoçoğlu Camii/Yeni Camii: Yeniköy Mahallesi'nde cadde üzerinde bulunan cami hakkındaki ilk kayıtlar 1839 yılına aittir. Malkoçoğlu isimli bir

[1271] Kul, 234.
[1272] Güvelioğlu, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* 117-126.

hayırsever tarafından bina ettirilen cami, 1865'te Köseoğlu Hacı Hasan tarafından onarıltılmış ve Müftü Hasan Camii adını almıştır. 1936 yılında ise yıkılmıştır[1273].

Eski fotoğraflarından son cemaat yeri, kırma çatısı ve tek şerefeli minaresi açık bir şekilde seçilmektedir. Harim kısmının ise bölgede yayın olan ahşap tavanlı veya destekli olması muhtemeldir **(Foto. 3.3)**.

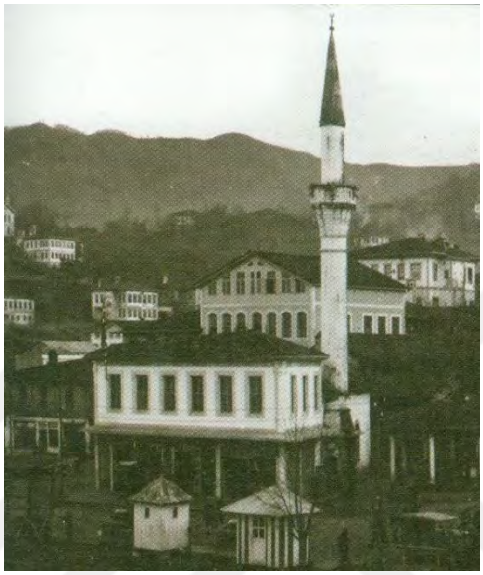

Foto. 3.3. Yalı Camii (Recep Koyuncu Koleksiyonu, Güvelioğlu'ndan)

Yaskird? Köyü. Rize'de, köyün nerede olduğu saptanamıştır. Köy ahalisinin gayretleriyle mescit olarak inşa edilmiştir. 1755'te minber konularak camiye dönüştürülmüştür. 1809 yılına kadar gerçekleştirilen atama kayıtlarına ulaşılabilmiştir[1274].

Yere Akar/Yereakad? Köyü Camii: Rize'de bu ismi taşıyan bir köy adına rastlanılmamıştır.

Hüseyin Halife tarafından yapıtırılan caminin, imam ve hatipliğine 1760 yılında baninin kendisi tayin edilmiştir. 1773'te bu görev Mehmed'e geçmiştir[1275].

[1273] Karpuz, *Rize,* 28-29, Güvelioğlu, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* 85-96.
[1274] Kul, 201.
[1275] Kul, 201.

3.1.2. Ardeşen

Çokilvat Köyü Camii: Rize'nin Gere nahiyesine bağlı köylerden olan Çokilvat Köyü'nde, köy ahalisinin katkılarıyla bir mescid bina edilmiştir. Kısa süre içerisinde Ekşi Hacı Mustafa ismiyle anılan caminin ilk kayıtları XVIII. yüzyılın ortalarına aittir. 1755'te mescidin imam ve hatiplik vazifesini Ömer bin Hüseyin yürütmüştür. 1760'ta ise Ekşi Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed tarafından minber konularak mescid, camiye dönüştürülmüştür. İmam ve hatip atamaları 1825 yılına kadar sürmüştür[1276].

3.1.3. Çamlıhemşin

Elovit Meydan Çat Köyü Camii: Rize'nin Çamlıhemşin İlçesine bağlı bir köydür[1277]. Elovit Meydan Çat'ta köy ahalisi tarafından bir cami yaptırılmıştır. Yapılan incelemelerde, Elovit'in Meydan ve Çat'a biraz uzak olduğu görülmektedir. Bu bilgiden hareketle cami, köyler arasındaki yol üzerinde olması muhtemeldir. 1774 yılında caminin imamlık ve hatiplik vazifesini gönüllü olarak Numan bin Hüseyin üstlenmiştir. 1818'de ise oğlu Emin, babasının vefatı üzerine görevi devralmıştır[1278]. Günümüzde böyle bir camiye rastlanılmamıştır.

Meydan Koboca Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesi sınırlarında yer alan Meydan Kobaca Köyü'nde cami, günümüze ulaşamayan eserler arasındadır.

Müslümanay Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesinde bu isimle bağlantılı bir köy veya cami saptanamamıştır.

Bölge hakkında gerçekleştirilen arşiv çalışamlarında köyde, ahali tarafından bir cami inşa edildiği geçmektedir. 1774'te caminin imamı olan Hasan'ın gündelik bir akçe olan beratı yenilendiği ifade edilmektedir. 1779'da Hasan'ın vefatıyla yerine kardeşi Numan atanmıştır[1279].

Ortaköy Camii: Çamlıhemşin İlçesine bağlı Ortaköy'de, köy halkı tarafından inşa edilmiş camiler arasında yer almaktadır. Cami ile ilgili ilk kayıtlar 1691-92 tarihine kadar

[1276] Kul, 270.
[1277] Saraç, 71.
[1278] Kul, 251.
[1279] Kul, 260.

uzanmaktadır. Bu tarihlerde yapının imamlık ve hatiplik görevini Derviş Hasan'ın yerine getirdiği öğrenilmektedir. 1842'ye kadar atama kayıtlarınında devam etmiştir[1280].

Parmaksız Köyü Camii: Parmaksız Köyü'nün Çamlıhemşin'e mi yoksa Hemşin'e mi bağlı olduğu net olarak tespit edilememiştir.

Köydeki yapı için tek atama kaydı 1739 yılına tekabül etmektedir. Bu tarihte köylülerin gayretleriyle bir cami inşa edildiği, imam ve hitabetine Ahmed Halife'nin atandığı bilgisine ulaşılmıştır[1281].

Sert Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesinde, günümüzde bu isimle ilişkilendirilen bir köy veya cami bulunamamıştır.

Bölge hakkında gerçekleştirilen arşiv çalışmalarından, Sert Köyü'nde, köy ahalisi tarafından bir mescid yaptırıldığı, 1774'te minber konularak camiye dönüştürülüğü ve imam ile hitabetlik görevine günlük bir akçe ile Osman'ın getirildiği anlaşılmaktadır. 1792'de ise imamlık görevine Mehmed'in kardeşi Ahmed geçmektedir[1282].

Toletliç Köyü Camii: Köy ile ilgili yapılan çalışmalarda bölgenin, Meşubalak Köyü'ne bağlı mahallelerden biri olduğu ve Çamlıhemşin sınırları içerisinde kaldığı belirtilmektedir[1283]. Bir diğer araştırma da ise Eksanos nahiyesine bağlı bir köy olarak geçmektedir. Sonuç olarak bu köyde Hacı Abdi Ağa tarafından bir cami yaptırıldığı ve 1815'de caminin imam ve hatibi olan İbrahim bin Mehmed'in vefatı üzerine yerine oğlu Süleyman atandığı bilgisi ortaya konulmaktadır[1284].

3.1.4. Çayeli

Abdullahhoca (Galata-Yalı) Köyü Karaömerli Mahallesi Mescidi. Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı Abdullah Hoca Köyü'nün Karaömerli isimli mahallesinde bir mescidin varlığından bahsedilmektedir. 1908'de mescit için Karaömeroğu İsmail Efendi bin Ali, bin beş yüz kuruş para vakfemiştir ve paranın senelik nemasından imam ve hatibe verilmesini şart koşmuştur[1285]. Bugün, Abdullahhoca Köyü'nde bir köy camisi

[1280] Kul, 260-261.
[1281] Kul, 261.
[1282] Kul, 261.
[1283] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 53.
[1284] Kul, 262.
[1285] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", ?

bulunmaktadır ancak, Karaömerli ismiyle anılan bir mescid veya cami tespit edilememiştir.

Ahrikos(z) Köyü Camii[1286]. Çayeli sınırları içerisinde olduğu düşünülen ancak, bugün hangi köy olduğu tespit edilemeyen Ahrikos Köyü'nde, köy halkı tarafından bir cami inşa edildiği ve 1766'da imam ve hatipliğine Osman bin Hasan'ın tayin edildiği bilinmektedir[1287].

Armutlu Köyü Camii: Çayeli İlçesi'nde bulunan Armutlu Köyü'ndeki cami için köy halkından Hacıoğlu Mehmed Efendi bin Zehir'in, 1911'de yapıya bin kuruş para vakfettiği belirtilmektedir[1288]. Bununla birlikte caminin ilk inşasına dair bir bilgi söz konusu olmayıp köy içerisinde de doğrudan bu isimle anılan bir yapıya ulaşılamamıştır.

Çangar Köyü Canan Hatun Mescidi. Mescid, Cafer Paşa'nın neslinden Derviş Ali'nin oğlu Cafer'in kızı Canan Hatun tarafından inşa ettirilmiştir. Mescidin 1750 tarihine ait hurufât defterlerinde kaydı geçmektedir. Bu kayıtta, mescidin yarım akçe ile mütevellisi olan Mustafa bin Ali'nin vefatının akabinde yerine oğlu Ömer tayin edilmektedir. Sonuçta, yapının 1750'den öncesine inen bir tarihi geçmişi söz konusudur[1289].

Büyükköy (Leroz) Köyü Camii: Çayeli'ne bağlı olan Büyyükköy'de[1290] Mustafa tarafından XVII. yüzyılın sonlarında yaptırılmıştır. 1697'de caminin imamlık ve hatiplik görevini yürüten baninin beratı yinelenmiştir. 1793'e kadar imam ve hatip atamaları devam etmiştir[1291].

Hacı Ömer Camii: Caminin, Çayeli İlçesinde hangi köye bağlı olduğu ve yeri tespit edilememiştir. Bununla birlikte yapının Hacı Ömer tarafından inşa edildiği, nehrin taşması sonucunda 1716'da yenilendiği ve Ömer Halife'nin imam ve hatiplik görevini yürüttüğü kayıtlardan öğrenilmektedir[1292].

[1286] Dinç, 10.
[1287] Kul, 206.
[1288] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 35.
[1289] Kul, 216.
[1290] Yıldız, 45.
[1291] Kul, 224-225.
[1292] Kul, 219.

İşruz/İşbiruz Köyü Camii[1293]. Çayeli'nde, bu isimle anılan bir köy veya cami tespit edilemediği için hangi ilçe sınırlarında kaldığıda tam olarak saptanamamıştır.

Gerçekleştirilen arşiv çalışmalarında İşruz Köyü'nde 1776'da bir caminin yenilendiğinden bahsedilmekte ve Mapavri naibi Osman'ın arzıyla camiye imam ve hatip olarak Ömer'in atandığı bilgisine ulaşılmaktadır[1294].

Kaptanpaşa (Mesahor) Köyü Camii: Çayeli sınırları içerisinde bulunan köydeki[1295] cami Süleyman, Mehmed, İbrahim ve Mustafa bin Mustafa isimli kişiler tarafından 1734-40 yıllarında yaptırılmıştır. 1762 tarihinde yapının imam ve hatibi olan Ahmed bin Mehmed'in beratı yenilenmiş, 1764'te Mehmed'in Ahmed'in yerine Mehmed Halife görevi üstlenmiştir. 1819'a kadar imam ve hatip atamaları dair kayıtlar devam etmiştir[1296].

Madenli (Latum) Köyü Camii: Çayeli'ne bağlı Madenli Köyü'ndeki[1297]ilk atama kayıtlarında Molla Bekir olarak bilinen cami, 1720 yılında inşa edilmiştir. Belirtilen tarihte yapının hatipliği Bekir Molla'ya verilmiştir. 1759'da Abdullah tarafından yapıya minber konulmuş ve imamlık vazifesine yarım akçe ile Mehmed Halife getirilmiştir. 1801 yılına ait belgelerde, caminin harap olduğu ve Derviş Mustafa tarafından Çeşmetaşı denilen yerde yeniden yaptırıldığı öğrenilmektedir[1298]. Ancak, bugün bu isimle anılan bir cami bulunmamaktadır.

Madenli Köyü Varğozlu? Mh. Camii: Çayeli sınırları içerisindeki Madenli Köyü'nün Varğozlu Mahallesi'nde, mahalle halkı tarafından bir cami bina edilmiştir. 1805'teki atama kaydında caminin imamlık ve hatiplik görevini gönüllü olarak Ali oğlu Osman'ın yürütmüştür[1299].

Musadağı (Arpik) Makraş Mahallesi Camii: Çayeli İlçesine bağlı Arpik Köyü[1300], Şirinköy-Musadağı Köylerini kapsamaktadır. Mescid, Abdullah Ağa'nın oğlu Hacı Mustafa tarafından köydeki Değirmen düzü adlı yerde mektep ve mescid olarak inşa

[1293] Dinç, 48.
[1294] Kul, 218.
[1295] Saraç, 71.
[1296] Kul, 257-258.
[1297] Dinç, 59, Yıldız, 45.
[1298] Kul, 224.
[1299] Kul, 224.
[1300] Safi, XIII.

edildiği ortaya konulmaktadır[1301]. 1899 tarihli kayıtlarda ise yapının yeri Makraş Mahallesi olarak verilmektedir[1302]. 1733'te yapıldığı düşünülen mescit ve mektep için Bani, yapılar için ayrıca 300 cedid nakit para vakfetmiştir. Mescidin daha sonra camiye dönüştürülmüş olmalıdır ki 1797'de caminin köy ahalisi tarafından yeniden yaptırıldığı geçmektedir[1303]. Bugün, bölgede bu isimle anılan bir yapı tespit edilememiştir.

Pazaryeri Halu? Köyü Camii: Çayeli İlçesindeki cami, Pazaryeri ismiyle ünlenen Halu? Adlı köyde Hacı Hasan tarafından bina edilmiştir. 1796 yılında caminin hatibi olan ve gündelik yarım akçe ile çalışan Seyyid Ali bin Ömer'in vefatı sebebiyle yerine Ahmed bin Ali'nin tayini gerçekleşmiştir[1304]. Yapının 1796'dan önce inşa edildiği düşünülmektedir.

Saruhan Mahallesi Camii: Çayeli İlçesi'nde bulunan cami, bölge halkından alınan bilgiler doğrultusunda günümüze ulaşamamıştır.

Uzundere (Babik) Köyü Camii: Çayeli sınırları içerisindeki Uzundere Köyü'nde[1305], Hacı Osman ve Hacı Mehmed Ağa isimli hayırseverler tarafından bir cami yaptırılmıştır. Cami için gönüllü olarak hizmet eden imam ve hatip Mehmed bin Osman'ın 1772'de ölmesinin akabinde yerine Abdioğlu Mehmed atanmıştır[1306].

1772'den önce inşa edilmiş olan cami, günümüzce mevcut değildir.

3.1.5. Derepazarı

Ohte/Uhte Köyü Camii: Derepazarı'nda bu isimle anılan bir köy veya cami belirlenememiştir. Ancak, gerçekleştirilen arşiv çalışmalarında Hacı Mahmud tarafından köyde bir cami inşa edildiği, 1771'de ise caminin imam ve hatiplik vazifesiyini yürüten Ömer'in vefatından sonra oğlunun olmayışı sebebiyle yerine Rize naibi Mehmed'in isteğiyle Mustafa atanmıştır[1307].

[1301] Kul, 206-207.
[1302] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 36.
[1303] Kul, 207.
[1304] Kul, 230.
[1305] Saraç, 76.
[1306] Kul, 244-245.
[1307] Kul, 190.

Peres Köyü Camii: Rize'de veya Derepazarı'nda, Peres adıyla bilinen bir köy saptanamamıştır.

Bölge hakkında gerçekleştirilen araştırmalarda Peres'de Hacı Ahmed isimli bir hayırsever tarafından cami yaptırılmıştır. Bani Hacı Ahmed, 1732 yılına kadar caminin imam ve hatiplik vazifesini devam ettirmiştir. Daha sonra Rize kadısı İbrahim, caminin imam ve hatipliğine Abdullah Halife'yi getirmiştir[1308]. Bu bilgilerden hareketle yapının 1732'den önce inşa ediliği açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

3.1.6. Fındıklı

Dargın Minare. Fındıklı İlçesine bağlı Sümer Köyü'nde kare kürsüsü ve sekizgen gövdesiyle ayakta duran minare, yöre halkı tarafından "Dargın Minare" olarak adlandırılmıştır. Yanındaki yeni camiden oldukça uzakta duran yapı, muhtemelen burada yıkılmış bir camiye ait olmalıdır[1309] **(Foto. 3.4)**.

Foto. 3.4. Dargın Minare (Hiçyılmaz)

Yeniköy Hemşin Mahallesi Camii: Fındıklı İlçesi sınırlarında yer alan Yeniköy'ün Hemşin Mahallesi'nde tarihi bir caminin varlığından bahsedilmesi karşılık banisi ve tarihi hakkında bir bilgi söz konusu değildir. Bölge sakinleri ile gerçekleştirilen

[1308] Kul, 191.
[1309] Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi,* 47.

görüşmelerde, köyde başka eski bir yapının olmadığı, var olan mevcut yapınında yıkıldığını öne sürmüşlerdir **(Foto. 3.5).**

Foto. 3.5. Yeniköy Hemşin Mahallesi Camii

3.1.7. Güneysu

Gürgen Köyü Camii[1310]. Güneysu sınırları içerisinde bulunan Gürgen Köyü'ndeki[1311] cami, köy halkı tarafından yeniden yapılan eserler arasındadır. 1704'te caminin imamlık görevini üstlenen Hüseyin'in beratı yenilenmiştir. 1708'de ise imam Hüseyin görevden azledilerek yerine Osman Halife getirilmiştir. 1828 yılına kadar çeşitli tarihlerde imam ve hatiplik atamaları sürmüştür[1312]. 1704'ten öncesine inen tarihi bir geçmişi olan cami için ayrıca 1881'de Osman Efendi bin Mehmed tarafından bin beş yüz kuruş para caminin hatibine verilmek üzere vakfedilmiştir[1313].

Islahiye (Kanboz-Kataştoz) Camii: Güneysu'daki Islahiye Köyü'nin Çaklanikoz Mahallesi'nde halk tarafından yeni olarak bina edilen mescit için Karaosmanoğlı Hafız Ahmed bin Ahmed'in beş yuz kuruşu 1900'de vakfetmiştir. Vakfedilen paranın senelik nemasından imam ve hatibe verilmesi şart koşulmuştur[1314]. Ancak, bu isimle anılan tarihi bir cami veya mescit bölgede saptanamamıştır.

[1310] Dinç, 34.
[1311] Yıldız, 46.
[1312] Kul, 218.
[1313] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 39.
[1314] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 39.

Kaytazlar Köyü Camii: Güneysu İlçesi sınırları dahilindeki Kaytazlar Köyü'nde 1978 tarihinde Hafız Ziya Kaytaz tarafından bir cami inşa ettirilmiştir. Kaytazlar Köyü'nün karşı tarafında, 1800'lü yıllarda yapılmış ahşap caminin yıkılmasının ardından minberi sökülüp bu yapıya getirildiği hem O. Terzioğlu hem de bölge halkı tarafından ortaya konulmaktadır[1315]. Eski caminin adıyla ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, minberinin üzerinde yer alan kitabesi ve süslemeleri bu yapıyı kıymetli kılmaktadır.

Minber kapısındaki beş satırlık kitabeye göre ise eser 1318/1900 tarihinde yaptırılmış olmalıdır ya da bu tarih minberin eklenme zamanıyla ilgili olmalıdır **(Foto. 3.6-8)**.

Foto. 3.6. Minberin Kitabesi

Kitabede;

Bismillahirrahmanirrahim

Lemescidun ussise 'alâ-ttakvâ min evveli yevmin ehakku

En tekûme fîh(i) fîhi ricâlun yuhibbûne en yetetahherû

Va(A)llâhu yuhibbu-lmuttahhirîne[1316] *1318*

Amele Laz Kabaeyüboğlu Bilal Usta

[1315] Terzioğlu, 24.
[1316] *Tevbe Süresi 108. Ayet*

Foto. 3.7. Minber Kapı Tacı

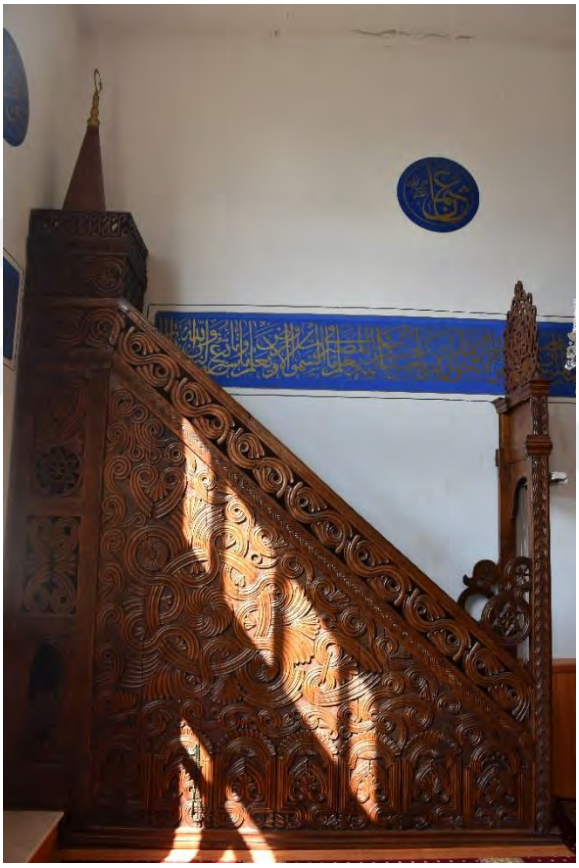

Foto. 3.8. Minber Cephe Süslemesi

3.1.8. Hemşin

Arablı Köyü Camii: Arablı Köyü'nün tam olarak nerede olduğu tespit edilememiştir. Kilise mevzii denilen yerde Hacı Ahmed tarafından inşa ettirilen camiye 1721'de hatip olarak İbrahim, Hemşin naibi Hüseyin'in isteğiyle atanmıştır ve 1731'de

bu berat yenilenmiştir. Bu tarihten sonraki hurufât defterlerinde bir kayda rastlanılmamıştır[1317].

Hilal (Sağırlı) Köyü Camii: Hemşin İlçesi sınırlarında yer alan Hilal Köyü'nde[1318] bulunan caminin inşa tarihi ve banisi hakkında bir bilgi yoktur. Ancak, yapılan çalışmalarda, belirtilen camide imam olan Haletzâde Rıfat Efendi hakkındaki şikayetler üzerine 1888'de görevden alındığı ve yerine Eminoğlu Koca Alioğlu İdris Efendi'nin geçtiği ortaya konulmaktadır[1319]. Bu bilgi dışında yapıyla ilgili bir malumat söz konusu olmayıp günümüzde de bu isimle anılan bir cami bulunmamaktadır.

Ekmekçi Köyü Camii: Hemşin İlçesi sınırlarında bulunan Ekmekçi Köyü'nde[1320] ve civar köylerde, namaz kılınacak bir yapı olmadığı için belirtilen yerleşim yerinde yöre halkı tarafından bir cami inşa edilmiş ve 1781'de caminin hitabeti Mehmed bin İbrahim'e verilmiştir[1321].

İncirli Köyü Camii: Hemşin sınırları dahilindeki Yaltkaya Köyü olarak kaynaklarda verilmiştir[1322]. Köy ahalisi tarafından yaptırılan caminin imam ve hitabetini 1782 tarihinde ücretsiz olarak Ali bin Mustafa üstlenmiştir. 1798'de ise kardeşi Hasan geçmiştir[1323].

Kodince? Köyü Camii: Köyün tam olarak yeri tespit edilememiştir. Hurufât defterinde 1737 tarihine ait tek bir kaydı vardır. Bu kayıda göre ihtiyaca binaen bölgede yeni bir cami yapıldığı, hitabetlik vazifesine ise Hemşin naibi Hüseyin'in arzıyla İsmail bin Mürteza Halife getirildiği belirtilmektedir[1324].

Yeniköy Düz Mahalle Camii: Haşim Karpuz'un bölge ile ilgili yaptığı çalışmalarda, Hemşin sınırları dahilindeki Yeniköy'de 1884 yılında, tamamen ahşaptan inşa edilmiş bir camiden bahsetmektedir[1325]. Ancak, belirtilen yere inceleme için gidildiğinde bölgede, H. Karpuz'un tanımlamalarına uygun bir camiye rastlanılmadığı

[1317] Kul, 241
[1318] Saraç, 77.
[1319] Sara., 275.
[1320] Saraç, 240.
[1321] Kul, 255.
[1322] Saraç, 71.
[1323] Ku, 254.
[1324] Kul, 255.
[1325] Karpuz, *Rize,* 59.

gibi Düz Mahalle adıyla bir mahallenin de olmadığı tarafımızca teyit edilmiştir **(Foto. 3.9)**.

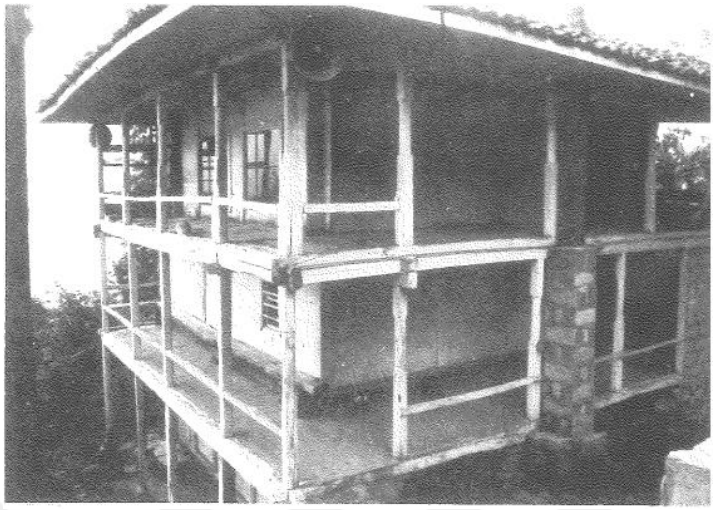

Foto. 3.9. Düz Mahalle Camii (Karpuz)

3.1.9. İkizdere

Çağırankaya (Kafkame) Faso Yaylası Camii: İkizdere İlçesindeki Çağırankaya Köyü'ne[1326] bağlı olan Faso Yaylası'nda, yöre sakinleri tarafından yaptırılan cami için 1883'te Biberoğlu El-hac Abdülhabib Ağa bin Mahmud Ağa, bin kuruş para vakfemiştir[1327]. Caminin mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamadığı gibi bugün bu isimle anılan bir yapı da tespit edilememiştir.

Ömer Efendi Camii: İkizdere'nin Çağrankaya (Kafkame) Köyü'nde Karamanoğlu Ömer Efendi ibn Osman[1328] tarafından kendi adına 1875'te bir cami ve medrese yaptığı kaynaklarda belirtilmektedir. Günümüze ulaşamayan cami ve iki kat düzenindeki medresenin[1329] mimarisi hakkında bir veriye ulaşılamamıştır.

Sakandoz Mezra Camii: İkizdere İlçesine bağlı, Tozköy'ün mahallelerinden olan Sakandoz'un "Sırt Mezra" olarak adlandırılan mevkide zemini taş, ibadet alanının ise ahşaptan olduğu belirtilen tarihi bir caminin varlığından bahsedilmektedir. Bölge

[1326] Erkan, 34.
[1327] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 41.
[1328] Kıvrım, 111.
[1329] Çoşkun, 146.

halkıyla gerçekleştirilen görüşmelerde, eserin 1940'lardan önce yıkıldığı ifade edilmiş ancak inşa tarihi ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır **(Foto. 3.10-11)**.

Foto. 3.10. Caminin Zemin Seviyesi

Foto. 3.11. Caminin Yanındaki Dibek Taşı

3.1.10. Kalkandere

Aşağı Silyan (Valarid) Mahallesi Camii: Kalkandere'de Silyan (Çayırlı-Yokuşlu) Köyü'ne bağlı Aşağı Silyan Mahallesi'nde ibadet edilecek bir caminin olmayışı sebebiyle bölge halkı 1763'te kendi paralarıyla cami inşa etmişler ve bir de vakıf kurmuşlardır. Belirtilen tarihte, caminin imam ve hatipliğine Mustafa Halife getirilmiş, vakfın tevliyetide kendisine verilmiştir. 1812'de ise imamlık ve mütevellilik görevini Mustafa'nın kardeşi Ahmed oğlu Hasan üstlenmiştir[1330].

Aksu-Tatlısu (Basalet) Köyü Camii: Kalkandere İlçesinde Aksu ve Tatlısu Köylerini (Mahalle) kapyasan Basalet Köyü'ndeki cami ile ilgili ilk atama kayıtlarında, köy ahalisi tarafından bina edildiği yer alırken ikincisinde Hacı Mahmud'un caminin banisi olduğu ve yapı için vakıf tesis ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca, cami hakkında gerçekleştirilen çalışmalarda, yapının 1731'de mescit konumundayken minber konularak camiye dönüştürüldüğü ve eserin hatipliğine Musa'nın gönüllü olarak talip olduğu bilgisi verilmektedir. 1740'ta caminin imam ve mütevellisi olmaması nedeniyle Mehmed adlı bir kişi göreve getirilmiştir. 1813 tarihine kadar imam ve hatip atamaları cami için devam etmiştir[1331].

[1330] Kul, 195-196.
[1331] Kul, 173-174.

Aksu-Tatlısu (Basalet) Köyü Mandulli Mahallesi Camii: Kalkandere'de, bugün ayrı birer mahalle statüsündeki Aksu-Tatlısu Köyü'nü Mandulli Mahallesi'nde, yöre halkı tarafından 1806'da bir cami inşa ettirilmiştir. Caminin yapımı üzerine imam ve hatiplik görevleri köy ahalisinden ve cami cemaatinden Molla Hüseyin bin Hasan'a ücret karşılığı olmaksızın verilmiştir. İmam atamaları 1827'ye kadar sürmüştür[1332]. Bugün bu isimle anılan bir yapı tespit edilememiştir.

Çayırlı (Ayanos/Ayanas) Mahallesi Camii: Kalkandere'de Silyan (Çayırlı-Yokuşlu) Köyü'ne bağlı Çayırlı'daki cami hakkındaki ilk kayıt 1774 tarihine aittir. 1774'te caminin imam ve hatipliğine gönüllü olarak İsmail hizmet etmektedir. Atama kayıtları 1824 yılına kadar devam etmektedir[1333].

Esentepe-Kirazdağı (Hos) Köyü Camii: Kalkandere'de Esentepe ve Kirazdağı Köylerini kapsayan Hos Köyü'nde[1334] köy ahalisi tarafından 1758'de yeniden bir cami inşa edildiği belirtilmektedir. Eski camiye dair herhangi bir malumat olmamasına karşılık bu cami için Hacı Ahmed Halife'nin Rize kadısı Ahmed'in arzıyla göreve tayini gerçekleştirilmiştir.1821'e kadar çeşitli dönemlerde imam tayinleri yapılmıştır[1335].

Esentepe-Kirazdağı (Hos) Köyü Şimadiyoz Mahallesi Camii: Kalkandere Hos Köyü sınırları içerisindeki Şimadiyoz Mahallesi'nde Bıyıklı-zâde lakabıyla bilinen bir kişi tarafından cami 1797'de bina edilmiştir. Bani, caminin hem imamlık ve hatiplik vazifesini yürüten kişidir. Ölümünden sonra oğlu Ahmed'e vazifeyi devralmıştır[1336].

Tohli Köyü Camii: Tohli Köyü'nün Rize merkeze mi yoksa Kalkandere'ye mi bağlı olduğu hurufât defterlerinde açıkça belirtilmemiştir[1337]. Ancak yapılan arşiv çalışmalarında Kalkandere'de Karadere nahiyesine bağlı olduğu ileri sürülmektedir[1338]. Köyde, yöre halkı tarafından inşa edilen caminin 1772'de imam ve hitabeti Hüseyin Mehmed'e tevcih edilmiştir. 1776'daki kayıtlarda ise cami banisinin Pir Hacı Ahmed olduğu ifade edilmektedir. Yapı ile ilgili atamalar 1823'e kadar sürmüştür[1339]. 1893'te ise

[1332] Kul, 174.
[1333] Kul, 195-196.
[1334] Safi, XIII.
[1335] Kul, 180.
[1336] Kul, 180.
[1337] Bugün bu isimle anılan bir köy veya cami bulunamamıştır.
[1338] Yıldız, 46, Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 45.
[1339] Kul, 197-198.

Toğli Köyü'nden Turaboğlu Hacı Süleyman bin Memiş, cami için iki bin kuruş para vakfetmiştir[1340].

3.1.11. Pazar

İsimsiz? Mescit. Pazar şehir merkezinde ismi belli olmayan bir mescitten bahsedilmektedir. 1895 tarihli iki vakıf kaydı olan mescit için, Basazade Sabit Efendi bin Mustafa Efendi ve Kadıoğlu Hasan Efendi bin Hacı Yusuf'un yeniden yapılan mescit için bin beş yüzer kuruş para vakfetmişlerdir[1341].

Akbucak (Melmenat)[1342] Köyü Kokis Mahallesi Camii: Pazar İlçesinde Akbucak Köyü'nün[1343] Kokis isimli mahallinde ashab-ı hayır tarafından inşa edilen cami için Ferahzade Raşid Ağa bin Ali Ağa 1882'de bin beş yüz kuruş para vakfettiği kayıtlarda geçmektedir[1344]. Bugün, Kokis isminin köyde hangi yeri tespit ettiği tarafımızca tespit edilemediği için yıkılan yapılar arasında verilmesi uygun görülmüştür.

Kuzayca (Sürminat) Köyü, Abdullah oğlu Hacı Murat Camii: Pazar İlçesi sınırlarında kalan Kuzayca Köyü'nde Abdullah oğlu Hacı Murat ismiyle bir caminin varlığından bahsedilmektedir. Yapının inşa tarihi belli olmamakla birlikte 1909'da imamının Molla Salih olduğu ve gönüllü olarak hizmet ettiği ortaya konulmaktadır. Ayrıca cami için Zorbakioğlu İsmail bin beş yüz kuruş para vakfı sağlamıştır[1345]. Bugün, bölgede bu isimle anılan bir yapıyla karşılaşılmamıştır.

Larus? Köyü Camii: Pazar nahiyesinde günümüzde bu isimle anılan bir köy veya cami saptanamamıştır. Bununla birlikte kayıtlara göre köyde, Ali bin İbrahim tarafından bir cami inşa edilmiştir. Hurufât defterlerinde ise ilk kaydı 1796'ya ait olan caminin görevliside yine baninin kendisidir[1346].

[1340] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 45.
[1341] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 47-48.
[1342] Dinç, 64.
[1343] Saraç, 71.
[1344] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 48.
[1345] Saraç, 268.
[1346] Kul, 273.

Zato Köyü Camii: Zato Köyü'nde halk tarafından 1778 yılından önce yaptırılan caminin imam ve hatibi olan Ali'nin vefatı üzerine yerine Süleyman bin Mehmed geçmiştir. İmam, 1823'te ise yerini Osman bin Ahmed'e bırakmıştır[1347] **(Grafik 3.1)**.

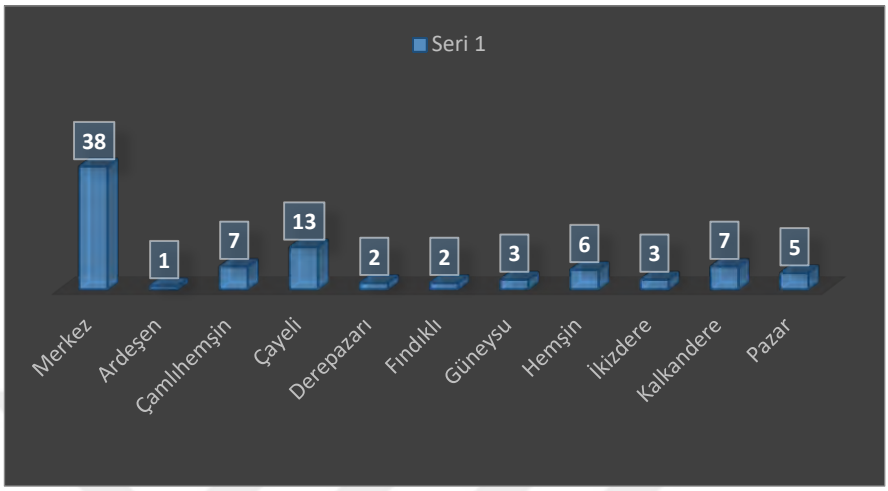

Grafik 3. 1. Günümüze Ulaşamayan Camilerin İlçelere Göre Dağılımı

3.2. TAMAMEN YENİLENEN CAMİLER

3.2.1. Merkez

Akpınar (Kalamoz) Köyü Camii: Rize merkeze bağlı köylerden olan Akpınar'da[1348] inşa edilen mescide, 1802'de minber konulacak camiye dönüştürülmüştür. 1802'de camiye imamlık ve hatiplik hizmeti veren Mehmed bin Ali'nin vefatıyla yerine 1820'de oğlu Ali geçmiştir[1349].

Eski caminin mimarisi hakkında herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Bugünkü cami 2002 yılına aittir.

Alipaşa (Seveloz) Köyü Camii: Rize'ye bağlı olan Ali Paşa Köyü[1350], bugün mahalle statüsündedir. Köyde ahali tarafından inşa edilen mescide, 1770'de minber konularak camiye dönüşümü sağlanmıştır ve imam-hitabetlik görevine Osman bin Hasan

[1347] Kul, 280.
[1348] Safi, XIII.
[1349] Kul, 182.
[1350] Yıldız, 45.

getirilmiştir[1351]. 1887 yılına ait kayıtlarda ise cami için Sengâloğlu Osman Efendi bin Mustafa Efendi, on adet yüzlük mecidiye altını vakfemiştir[1352].

Bugün, Ali Paşa ismiyle iki mahalle mevcuttur[1353] ve buradaki camiler 1966 ile 1968 yıllarında yaptırılmıştır.

Ambarlık (Anbarlık)[1354] Köyü Camii: Rize merkeze bağlı olan Ambarlık Köyü'nde[1355] ahali tarafından bina edilen camide, 1762 yılında görevli olan imam, hatip ve mütevellisi olan Hüseyin bin Hacı Mehmed'in 1812'de vefatıyla birlikte yerine oğlu Hacı Mehmed tayin edilmiştir[1356]. Eski caminin mimarisi hakkında bir bilgi tespit edilememiştir. Bugünkü yapı 1975 yılına aittir **(Foto. 3.12)**.

Foto. 3.12. Ambarlık Köyü Camii (Karadeniz.gov.tr)

Bozkale/Yenikale (Atyanoz) Köyü Camii: Rize merkeze bağlı Bozkale/Yenikale Köyü[1357], bugün mahalle statüsündedir.

Cami, ilk 1723'te Hacı İbrahim tarafından yaptırılmıştır. 1755 tarihinde Ahmed isimli bir hayırsever tarafından tamir ettirilmiş ve yapının adı Hacı Ahmed olarak anılmıştır. 1762'de tekrar restorasyona tabi tutulmuştur. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise cami, kayıkçı taifesinden Ahmed tarafından yeniden inşa edilmiştir.

[1351] Kul, 194.
[1352] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 26.
[1353] Ali Paşa Mahallesi Yalı Camii, Ali Paşa Mahallesi Yukarı Camii.
[1354] Dinç, 11.
[1355] Erkan, 31.
[1356] Kul, 169.
[1357] Safi, XIII.

1723'ten başlayarak 1829'a kadar camiye çeşitli zamanlarda imam ve hatip görevlendirilmiştir[1358]. 1902'de ise cami için Karaderecioğlu Arif Efendi bin Yunus, bin kuruşluk para vakfetmiştir[1359].

Yapının mimarisi ile ilgili herhangi bir bilgi söz konusu değildir. Günümüzde mevcut olan cami, 1965 yılında yenilenmiştir.

Camidağı (Mağloz) Camii: Rize'ye bağlı olan Camidağı Köyü'ndeki cami, XVIII. yüzyılın başlarında inşa edilmiştir. 1721'de caminin imam ve hatiplik vazifesini ise Hüseyin yürütmüştür. 1818'e kadar imam ve hatip kayıtları devam eden yapının[1360] bu tarihten sonra bir kaydı bulunmamakla birlikte caminin mimarisine ait bir veride söz konusu değildir. Camidağı'ndaki mevcut eser, 1952 yılında yenilenmiştir.

Çaykent (Salaruha) Köyü Müderrisler (İveroz) Mh. Camii: Rize'de Çaykent Müderrisler Mahallesi'nde bulunan mescit, 1787 yılında camiye çevrilmiştir[1361]. Caminin mimari hakkında herhangi bir bulguya rastlanılmamıştır. Günümüzdeki yapı, 1972 yılında tek kubbeli planda inşa edilmiştir **(Foto. 3.13)**.

Foto. 3.13. Müderrisler Mh. Camii (C. Hanoğlu)

Çiftekavak (Arğaloz)[1362] Mahallesi Camii: Rize merkez ilçeye bağlı olan Çiftekavak Mahallesi'ndeki caminin inşası hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, yapılan araştırmalarda mahalle sakinleri tarafından yapılan cami için 1881'de Yazıcıoğlu İsmail Efendi bin İbrahim'in bin kuruş para vakfettiği kayıtlar ile karşılaşılmaktadır[1363].

[1358] Kul, 208-210.
[1359] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 27.
[1360] Kul, 225-226.
[1361] Kul, 193.
[1362] Dinç, 22.
[1363] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 26.

Caminin ilk mimarisi hakkında bir veriye ulaşılamamış olup son halini 1953'te almıştır **(Foto. 3.14)**.

Foto. 3.14. Çiftekava Mahallesi Camii (C. Hanoğlu)

Çukurlu (Çaklı) Köyü Camii[1364]. Rize'nin merkez sınırlarında kalan Çukurlu Köyü'nde[1365] 1803'ten öncesine ait olan mescit, bu tarihte camiye dönüştürülmüştür[1366]. Günümüzde cami tamamen yenilenmiştir.

Dağınıksu (Ğodri) Köyü Camii: Günümüzde mahalle statüsündeki Dağınıksu Köyü'ndeki cami, köy halkı tarafından ihtiyaca binaen yaptırılmıştır. 1779'da caminin imam ve hatibi olan Mehmed bin Ömer, 1785'te vefat edince yerine Ali bin Mustafa tayin edilmiştir. 1818'e kadar atama kayıtları devam eden cami[1367], 1954'te tamamen revize edilmiştir.

Değirmendere (Pindoz) Mahallesi Camii: Rize'ye bağlı Değirmendere Mahallesi'ndeki caminin 1778 yılına kadar inen tarihi bir geçmişi söz konusudur. 1778'te caminin imam ve mütevellisi olan Ömer'in beratının yenilendiği kayıtlara işlenmiştir[1368]. Mevcut olan yapı, 1954'te yeniden inşa süreci geçirmiştir. Haşim Karpuz, bu tarihi 1950'lerin başı olarak ifade etmekte, minaresini ise 1958'e tarihlendirmektedir[1369]. Caminin giriş kapısındaki mermer levhada ise 1964 tarihi yer almaktadır **(Foto. 3.15)**.

[1364] Dinç, 20.
[1365] Yıldız, 43.
[1366] Kul, 174.
[1367] Kul, 217.
[1368] Kul, 150.
[1369] Karpuz, *Rize,* 25-26.

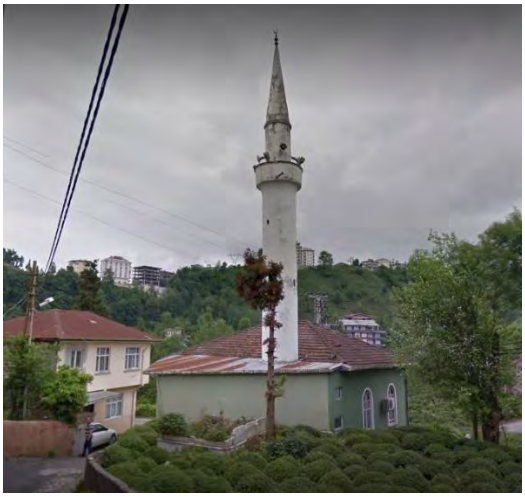

Foto. 3.15. Değirmendere Camii

Düzköy (İsahur) Köyü Camii: Rize merkeze bağlı olan Düzköy'de[1370] Hacı Ali tarafından inşa edilen camiye, 1769'da imam ve hatip olarak Molla Ahmed atanmıştır[1371]. Eski yapının mimarisine dair bir veri bulunamamıştır. 1960 yılında cami tamamen yenilenmiştir.

Ekmekciler Mahallesi Aşağı Camii: Rize'de Ekmekciler Mahallesi'nde yer alan yapının beden duvarları üzerindeki tanıtım panosua göre 1858-60 yılları arasında inşa edilmiştir. Bu bilgi dışında eserle ilgili herhangi bir kayıda ulaşılamadığı gibi eski yapıya dair bir fotoğrafta tespit edilememiştir. Günümüzde orijinalinden uzak betonarme bir yapıdır **(Foto. 3.16-17)**.

Foto. 3.16. Tanıtım Levhası

Foto. 3.17. Caminin Genel Görünümü

[1370] Safi, XIII.
[1371] Kul, 181.

Engindere (Askoroz) Köyü Camii[1372]. Rize merkez ilçeye bağlı Engidere Köyü[1373] günümüzde mahalle statüsündedir.

Köy sakinleri tarafından inşa ettirilen caminin 1814 yılında imam ve hatipliğini gönüllü olarak Mahmud oğlu Hüseyin üstlenmiştir[1374]. Mimarisi ile ilgili bir bilgi tespit edilemeyen caminin günümüzdeki inşası 1965 yılında gerçekleşmiştir **(Foto. 3.18)**.

Foto. 3.18. Engindere Camii (C. Hanoğlu)

Fener (Hurtoz) Mahallesi Camii: Rize'nin merkez ilçesine bağlı Fener Mahallesi'nde inşa edilen cami için Ömeroğlu Hüseyin Efendi bin Mustafa'nın bir kuruş para vakfettiği bilinmektedir[1375]. Ancak, caminin tarihi, yaptıranı ve mimarisi hakkında bir veriye ulaşılamamıştır. Cami, 1970 yılında tek kubbeli olarak yeniden yapılmıştır **(Foto. 3.19)**.

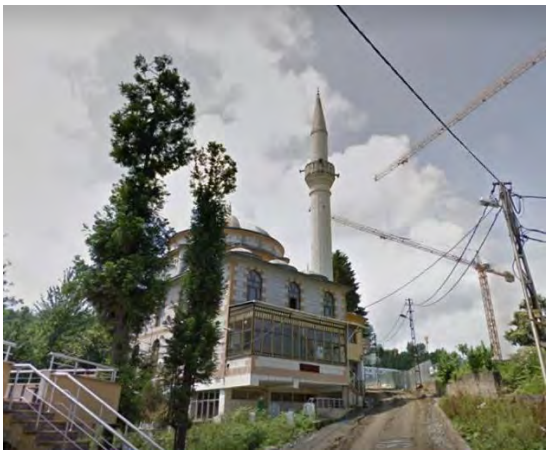

Foto. 3.19. Fener Mahallesi Camii

[1372] Dinç, 15.
[1373] Yıldız, 43.
[1374] Kul, 172.
[1375] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 24.

Gülbahar (Kuvaroz) Mahallesi Camii: Rize'de Gülbahar Mahallesi'nde yer alan yapı İslampaşa'nın kızı Gülbahar Hatun tarafından yaptırılmıştır[1376]. Camiyle ilgili ilk kayıtlara 1773'te rastlanmaktadır. Bu tarihte yapıda görevli olan Abdullah'ın görevden alındığı ve yerine Aziz Ali'nin getirildiği ileri sürülmektedir. 1777'den sonra herhangi bir kaydı olmayan caminin, bugünkü Küçük Gülbahar Hatun Camii[1377] olduğu ileri sürülmektedir[1378]. Eski caminin 1956'da kuzeye kaydırılarak yeniden yapılmıştır[1379]. Bugün ise cami, yenilenmek üzere yıkılmıştır **(Foto. 3.20)**.

Foto. 3.20. Küçük Gülbahar Hatun Camii (A.Bay)[1380]

Güzelköy (Harvel) Camii: Rize'nin merkez köylerinden olan Güzelköy'de[1381] Arab-zâde Abdullah Çelebi[1382] tarafından yaptırılan caminin 1774 yılından imam, hitabet ve tevliyetine Mustafa oğlu Hüseyin atanmıştır. 1808'e kadar atama kayıtları devam eden caminin[1383] mimarisi ile ilgili bir malumat elde edilemiştir. Günümüzde, köy merkezindeki cami, 1980'de yeniden inşa edilmiştir.

Gölgeli (Şetroz) Köyü Camii: Rize merkez ilçeye bağlı Gölgeli Köyü'nde Kazmazoğlu Hacı Hüseyin Efendi bin Osman tarafından yapılan cami için 1886'da iki bin kuruşluk para vakfedilmiştir. Paranın senelik nemasının ise cami imamına ve hatibine verilmesi şartı konulmuştur[1384].

[1376] Bay, 17-19.
[1377] Dinç, 32.
[1378] Kul, 131-132.
[1379] Karpuz, *Rize,* 22-23.
[1380] https://arkeofili.com/rizede-500-yillik-osmanli-camisi-kucuk-diye-yikildi/ (Erişim Tarihi: 04.02.2021)
[1381] Yıldız, 44.
[1382] Dinç, 14.
[1383] Kul, 177-178.
[1384] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 26.

Caminin mimarisi hakkında herhangi bir bilgi söz konusu olmayıp son hali, 1954'te şekillenmiştir.

Hacı Ahmet (Camiönü-Akrotil) Camii: Rize'de Camiönü Mahallesi'nde Hacı Ahmed tarafından inşa ettirilen caminin kitabesine göre "Sahibu'l-hayrat el-hacc Ahmed Sene 1109" 1697-98 yılında yaptırılmıştır[1385]. Ayrıca yapı için 1885'te bin kuruş para vakfedilmiştir[1386]. İlk caminin planı ve mimarisi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. 1949'da yeniden inşa edilen cami tek kubbeli olarak tasarlanmıştır[1387] **(Foto. 3.21)**.

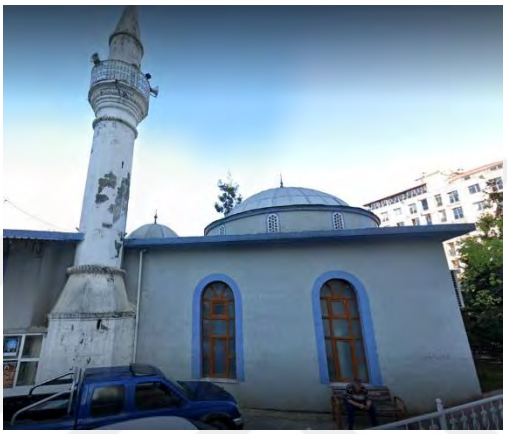

Foto. 3.21. Camiönü Mahallesi Camii

Hacı Ma'dan/Maden (Roşi-Reşadiye) Camii: Rize'nin Reşadiye Mahallesi'nde bulunan cami, günümüze ulaşan kitabesine göre Hacı Ma'dan/Maden oğlu Hacı Ahmed tarafından (*Merhum el-hacc Ma'dan ruhuna fatiha sene 1082)*1671-72 tarihinde inşa edilmiştir[1388]. 1910'da ise cami için Saraçzâde Mahmud Efendi bin Abdülhamid Efendi bin kuruş para vakfetmiştir[1389].

Bugünkü yapı, 1962 yılında tek kubbeli olarak yaptırılmıştır **(Foto. 3.22)**.

[1385] Kul, 126, Karpuz, *Rize,* 25.
[1386] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 24.
[1387] Karpuz, *Rize,* 25.
[1388] Kul, 129, Karpuz, *Rize,* 24.
[1389] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 24.

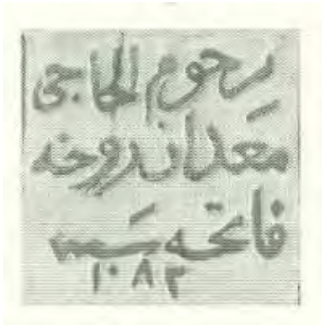

Foto. 3.22. Camiönü Mahallesi Camii Kitabesi

Hamidiye Köyü Camii: Rize merkeze bağlı olan Hamidiye Köyü, bugün mahalle statüsündedir.

Bölge ile ilgili yapılan çalışmalarda köyde bir caminin varlığından bahsedilmekte ve yapının tamirine harcanması için yöre halkından Karamahmudoğlu Hafız Mustafa Efendi bin Mahmud Ağa'nın bin beş yüz kuruşluk paranın 1874'te bağışlandığı görülmektedir[1390]. Bugün, Hamidiye Mahallesi'ndeki cami, 1950 yılında inşa edilmiştir **(Foto. 3.23)**.

Foto. 3.23. Hamidiye Camii (C. Hanoğlu)

Kaçaran (Zincirliköprü) Köyü Camii: Rize'nin merkez sınırları dahilindeki Zincirliköprü Köyü'nde[1391], yöre halkı tarafından yaptırılan camiye 1767'de gönüllü olarak hizmet eden Feyzullah Efendi'nin vefatı üzerine görevi Mehmed devralmıştır. 1825 yılında ise görev Ahmed bin Mehmed'e tevcih edilmiştir[1392]. Ayrıca, köy halkından Kanburoğlu Mustafa Efendi bin Hacı Mehmed'in köydeki mescit için 1902'de bin kuruş

[1390] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 28.
[1391] Safi, XIII.
[1392] Kul, 183.

para vakfettiği ve paranın senelik nemasının hatibe verilmesi şartının konulduğu bilgisine ulaşılmıştır[1393].

Eski caminin plan ve mimari ile ilgili bir bilgi tespiti yapılamamıştır. Günümüzde köy merkezinde bulunan cami ise 1995 yılına aittir.

Kaplıca Mahallesi Camii: Rize'nin merkez ilçesine bağlı Kaplıca Köyü'nde yer alan caminin ilk inşa tarihi, banisi ve mimari hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Cami ile ilgili 1864 tarihli kayıtta, İslâmoğlu Mustafa Efendi bin Hasan'ın mahalle halkının yardımlarıyla inşa ettiriği yapı için bin kuruş para vakfettiği geçmektedir[1394]. Kayıtta geçen bu camininde 1995'te yıkıldığı, Turan Kaptan ve mahalle halkının gayretleri yeniden yapıldığı yapının tanıtım levhasından anlaşılmaktadır **(Foto. 3.24-25)**.

Foto. 3.24. Caminin Tanıtım Levhası

Foto. 3.25. Yeni Camii

Kasarcık-Melek (Atyanos) Köyü Camii: Rize'nin merkez ilçesi sınırlarında bulunan Kasarcılar-Melek Köyü'ndeki[1395] mescide, 1794'te Mehmed bin İsmail tarafından minber konularak camiye dönüşümü gerçekleştirilmiş ve hitabet görevi bani Mehmed'e verilmiştir. 1805 tarihine kadar atama kayıtları bulunan yapının[1396] mimarisi ile ilgili bir malumat elde edilememiştir. Bugün Melek Köy'de yer alan cami ise yakın dönemde tek kubbeli olarak yapılmıştır **(Foto. 3.26)**.

[1393] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 28.
[1394] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 23.
[1395] Yıldız, 43.
[1396] Kul, 171.

Foto. 3.26. Melek Köyü Camii

Kavaklı (Kamenit) Köyü Camii: Rize şehir merkezinde, bugün mahalle statüsündeki Kavak'ta[1397] yöre sakinleri tarafından yaptırılmıştır. XVIII. yüzyılın ortalarına ait atama kaydında, caminin imamlık vazifesini yürüten Hasan'ın vefat etmesiyle yerine Mehmed bin Mustafa atanmıştır. 1765'te Mehmed'in görevden alınmasıyla imamlık makamına Ömer bin Ali Halife tayin edilmiştir[1398]. Cami, 1950'de yenilenmiştir.

Kendirli (Ğoloz) Köyü Camii[1399]. Rize merkeze bağlı Kendirli'de[1400], cami bulunmaması nedeniyle, köy sakinleri tarafından izin alınarak yapılmış camilerden birisidir. Camiye, 1765'te imam ve hatip olarak gönüllü olarak Köse Mehmed Halife atanmıştır. 1816'ya kadar imam ve hatip atamaları devam etmiştir[1401]. İlk caminin mimarisi tespit edilememiştir. Ancak, sekizgen kaideli, çokgen gövdeli tek şerefeli ve taş külahlı minaresi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bugünkü cami ise 1965 yılında inşa edilmiştir **(Foto. 3.27)**.

[1397] Safi, XIV.
[1398] Kul, 184-185.
[1399] Dinç, 31.
[1400] Yıldız, 44.
[1401] Kul, 176.

Foto. 3.27. Kendirli Camii ve Minaresi[1402]

Ketenli (Apanconoz) Köyü Camii: Rize merkez ilçesi dahilindeki Ketenli Köyü'nde[1403] 1830 tarihinde Ahmed bin Hasan tarafından mevcut olan cami, yeniden inşa ederek minber koydurtmuştur ki, bu da önceki yapının mescit olduğuna işaret etmektedir[1404].

1830'daki caminin mimarisi ile ilgili bir bilgi söz konusu olmayıp yapı, 1966'da tamamen yenilenmiştir.

Kırklartepesi (Kandeva) Köyü Camii: Rize'de Kırklartepesi Köyü'nde[1405] yöre sakinleri tarafından inşa edilen caminin, 1790'da hitabet ve tevliyetine Seyyid Ahmed'in torunu Ahmed atanmıştır. 1818'de yangın sonucunda tamamen yok olan eser köy ahalisinin girişimleriyle tekrardan yaptırılıp minberi konulmuştur[1406]. Cami, 1989'da yeni bir inşa süreci geçirmiştir.

Köprülü (Fosa) Köyü Camii: Rize merkeze bağlı Köprülü Köyü'nde[1407] yöre halkı tarafından inşa edilen camiye 1768'de gönüllü olarak hizmet eden Hasan'ın vefatı üzerine Hasan bin İbrahim atanmıştır[1408]. Bu bilgilerden caminin 1768'den önceye inen bir tarihi geçmişi söz konusudur. Cami, 1972'de yeniden yapılmıştır.

[1402] https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/rize/gezilecekyer/kendirli-camii-minaresi (Erişim Tarihi: 05.02.2021)
[1403] Yıldız, 46.
[1404] Kul, 208.
[1405] Safi, XIV.
[1406] Kul, 184.
[1407] Yıldız, 44.
[1408] Kul, 176.

Küçükçayır (Andon) Köyü Camii[1409]. Rize merkez ilçe sınırlarındaki Küçükçayır Köyü'nde[1410] köy ahali tarafından inşa edilen cami, 1787'de padişahın izniyle cami yenilenmiş ve imam olarak gönüllü Ali bin Hasan atanmıştır[1411]. Cami, son halini 1987'de almıştır.

Muradiye Heleke Camii: Rize merkez ilçede yer alan Heleke Camii herhangi bir vakıf kaydına ulaşılamamıştır. Bununla birlikte minaresi üzerinde yer alan ve günümüzde Türkçesi ile hazırlanan mermer panoda ilk inşaasının 1912 olduğu, 1989'da ise yeniden inşa edildiği yazmaktadır **(Foto. 3.28-29).**

Foto. 3.28. Minare Kaidesindeki Yazıt

Foto. 3.29. Heleke Camii Genel

Ortapazar (Uma) Köyü Camii: Rize'ye bağlı olan Ortapazar Köyü'nde hayır sahipleri tarafından cami yaptırılmış ve 1800'de imamlık-hatiplik vazifesini gönüllü olarak Molla Mehmed bin Mustafa üstlenmiştir. 1825'te ise Ahmed geçmiştir[1412].

Caminin mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1960'da da yapı tamamen yenilenme süreci geçirmiştir.

Orta/Dizdar Hüseyin Ağa Camii: Rize'de şehir merkezinde bulunan cami, XVII. yüzyıl arşiv vesikalarında Dizdar Hüseyin Ağa Camii ismiyle bilinmekte olup[1413] hurufât defterlerinde bu adla zikredilmiştir. Ayrıca, bazı belgelerde Çarşı Camii veya Orta Camii olarak anılmaktadır[1414].

[1409] Dinç, 14.
[1410] Yıldız, 43.
[1411] Kul, 170.
[1412] Kul, 198.
[1413] *Rize'ye Ferman Osmanlı Arşivlerinde Rize Belgeleri, Fermanlar Salnameler Belgeler, Fotoğraf, (BOA.C.EV.90/4496, 11 M 1079/1668)*
[1414] Kul, 120-121.

Cami hakkında yapılan çalışmalarda inşa tarihi 1737 olarak verilmiştir[1415]. Fakat yapıya dair atama kayıtlarında 1668'de gerçekleşmiş, belirtilen tarihte imam ve hatip olarak Hüseyin'in vefatından sonra Mehmed tayin edilmiştir[1416]. 1668'de imamını vefatı, caminin inşa tarihini 1668'den önce olduğunu göstermektedir.

I.Dünya savaşından sonra Ruslar, bölgeden çekilirken Ermeniler tarafından yakılan caminin mimarisi hakkında herhangi bir bilgi söz konusu olmayıp sadece minaresinin bulunduğu bir fotoğrafa ulaşılmıştır. Yakılan cami, 1929'da onarıma tabî tutulsa da 1941'de Hacı Memiş'in öncülüğünde[1417] dikdörtgen planlı, bağdadi kubbeli olarak yeniden yapılmıştır.

Son olarak Çarşı Mahallesi'ndeki cami, 2018'de yıkılarak[1418] Timya Vadisi'nde tekrardan inşa edilmiştir[1419] **(Foto. 3.30-33)**

Foto. 3.30 . Orta Camii'nin Ayakta Kalan Minaresi (1922-Solda) (Karpuz)

Foto. 3.31. 1941'de İnşa Edilen Orta Camii (karadeniz.gov.tr)

[1415] Karpuz, *Rize,* 23, *Rize Kültür Varlıkları,* 46, Elif Çinkaya, "Rize Orta Camii Hakkında Kısa Malumat", *Takvim-i Vekayi,* C.8, S.1, 98.
[1416] Kul, 121.
[1417] Çinkaya, 99, Karpuz, *Rize,* 23.
[1418] https://karadeniz.gov.tr/orta-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.02.2021)
[1419] Çinkaya, 99.

Foto. 3.32. 1941'de İnşa Edilen Orta Camii (karadeniz.gov.tr)

Foto. 3.33. 2018'deki Orta Camii

Paşakuyu (Kalohton) Mahallesi Camii: Rize'ye bağlı Paşakuyu Mahallesi'nde daha öncesinde var olan bir mescit için 1884'te Güvelioğlu Hafız Ömer Efendi'nin iki bin kuruş para vakfetmiştir. Bu paranın ise senelik nemasından mescide minber yapılarak konulmasını, ayrıca caminin hatibine senelik üç yüz kuruş verilmesi vakfedilmiştir[1420].

Camiye dönüştürülen mescidin ilk tarihi ve banisi bilinmemektedir. Günümüze ulaşan yapı ise yakın dönemde yenilenmiştir.

Pehlivantaşı (Canbolat) Köyü Camii: Rize merkezde bulunan Pehlivantaşı Köyü, bugün mahalle statüsünde olup bölgede daha öncesinde inşa olunan cami için köy halkından Velioğlu Yunus Efendi bin Memiş'in yapı için 1894'te bin dört yüz kuruş para vakfetmiştir[1421]. 1950'de yenilenen caminin ilk inşası ve mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Pilavdağı (İskenit) Mahallesi Camii: Rize'nin merkez ilçesine bağlı Pilavdağı Mahallesi için 1893 tarihli kayıtta üst katı medrese olarak kullanılan bir camiden bahsedilmektedir[1422].Ancak, yapının tarihi, mimarisi ve banisi hakkında bir bilgi ortaya konulmamaktadır. Bununla birlikte 1992 tarihine ait olan mevcut yapı, betonarme yapısıyla özgünlüğünü kaybetmiştir **(Foto. 3.34)**.

[1420] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 22.
[1421] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 28.
[1422] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 24.

Foto. 3.34. Pilavdağı Camii

Portakallık Camii: Rize şehir merkezinde Portakallık Mahallesi'ndeki caminin ilk inşası XIX. yüzyılın ortaları olarak verilmektedir. Dikdörtgen planlı, kırma çatılı cami, yıktırılarak 1965'te[1423] tek kubbeli hale getirilmiştir **(Foto. 3.35)**.

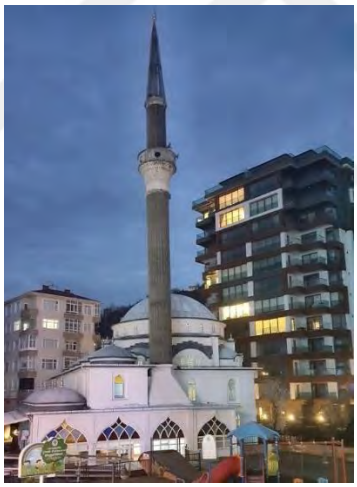

Foto. 3.35. Portakallık Camii[1424]

Pekmezli (Ğotoz) Köyü Camii: Rize merkez ilçeye bağlı Pekmezli Köyü'nde[1425] yöre halkının girişimleriyle yapılan cami, 1820'de yenilenen yapıya minber konularak gönüllü olarak imamlık vazifesini Mustafa bin Ahmed almıştır[1426]. 1908 tarihinde ise

[1423] Karpuz, *Rize,* 27.
[1424] http://readymap.ist/330280/8648 (Erişim Tarihi: 06.02.2021)
[1425] Yıldız, 46.
[1426] Kul, 217-218.

Kanburoğlu Hasan Efendi bin Hacı Hüseyin cami için bin kuruş para vakfetmiştir[1427]. 1938 yılında cami, orijinalliğini kaybetmiştir.

Sütlüce (Aron) Köyü Camii: Rize'nin merkez ilçesinde bulunan Sütlüce Köyü'ndeki caminin, 1765 tarihinde yeniden inşa edildiği belirtilmiştir. Yapının bitiminden sonra imamlık ve hatiplik vazifesine bani Hüseyin'in oğlu Ali tayin edilmiştir. 1803 yılına kadar çeşitli dönemlerde imam ve hatip atamaları devam ettiği arşiv çalışmalarından açık bir şekilde anlaşılmaktadır[1428]. Bununla birlikte yapının mimarisi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Cami mevcut görünümü ise 1984 yılında şekillenmiştir.

Şeyh (Hüseyin Ağa)[1429] Camii: Rize'nin şehir merkezinde yer alan cami için hurufât defterinde *"Rize kasabasına tabi nefs-i Rize nâm karyede Şeyh Ali Semerkandî merkadi kurbunda vaki' cami'i şerifte"* ibaresinin geçmesi ve Ali Semerkandi türbesininde eserin yanında olması, yapının bugünkü Şeyh Camii'si olduğunu kanıtlamaktadır[1430].

İlk inşa edilen camiden günümüze ulaşabilen kitabeden anlaşılacağı üzere yapı, Hacı Muhammed isimli bir kişi tarafından 1711-1712 yılları arasında yaptırılmıştır.

Kitabede;

Kad benâ hâzihi'l-buk'ata'l-mubâreke

El-hacc Muhammed tevvecehullâhu'l-kerîm

Li sene selâse ve'ışrîne ve mie ve elf 1123[1431]

Caminin yenilenmesi hususunda 1951 tarihinde girişimler başlatılmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün öncülüğünde 1953-65 yılları arasından yeniden inşa edilmiş ve ibadete açılmıştır[1432].

İlk inşa edilen cami hakkında, eski fotoğraflara dayanarak Haşim Karpuz şu şekilde bir tanımlama yapmıştır. "*Bir son cemaat mahalli ve harim kısmından oluan kırma çatılı*

[1427] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 27
[1428] Kul, 171-172.
[1429] Dinç, 43.
[1430] Kul, 151. (*VGMA. 1091-17, Z 1138, 1726, 27).*
[1431] Karpuz, *Rize,* 28, Kul, 152.
[1432] Karpuz, *Rize,* 28, Kul, 152.

bir camiydi. Cami cephelerde iki sıra pencere ile aydınlatılıyordu. Minaresi batı taraftaydı".

1965'te hizmete açılan cami ise sekiz istinatlı şemada ele alınmış olup kuzey cephesinde beş gözlü bir son cemaat mekânı vardır. Cami ile son cemaat yerinin birleşim yerlerine ise kare kaideli, yivli gövdeli ve tek şerefeli birer minare konumlandırılmıştır **(Foto. 3.36-37)**

Foto. 3.36. Şeyh Camii'nin İlk Hali (Karpuz)

Foto. 3.37. Şeyh Camii'nin Son Hali (karadeniz.gov.tr)

Söğütlü (Hamalyon Raşota) Köyü Camii: Rize merkez ilçeye bağlı Söğütlü Köyü'ndeki caminin ilk inşası bilinmemektedir. Ancak, bölge hakkındaki araştırmalarda

köyde inşa edilen cami için Yusuf Efendi bin Ali Ağa'nın 1900'de bin beş yüz kuruş para vakfettiği belirtilmektedir[1433].Günümüze ulaşabilen yapı 1970'de yenilenmiştir.

Taşçıoğlu Camii: Rize merkez ilçede Yenimahalle'de yer alan caminin 11 satırlık Osmanlıca kitabesine göre ilk Cezayirli Kaptan Ali Paşa tarafından 1714-18 yılları arasında inşa edilmiştir ki[1434], bu kitabe günümüze kadar gelebilmiştir **(Foto. 3.38)**.

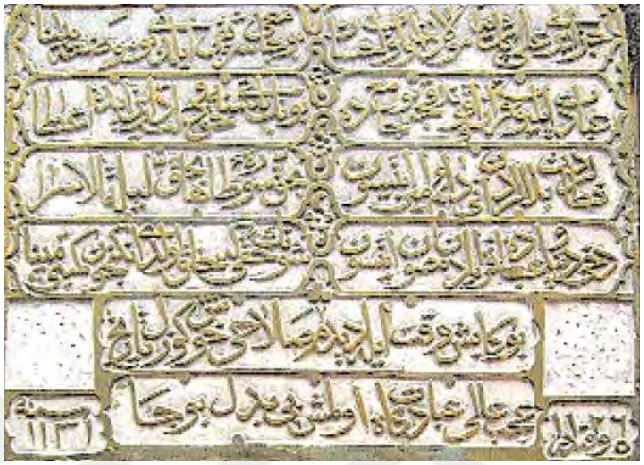

Foto. 3.38. Taşçıoğlu Camii'nin Kitabesi

Kitabede;

Cezayirli Ali Paşa'ya Mevla'dan olup ihsân

Bu cami-i şerif-i eyledi bu mevzie bina

İbadet eyleyip Kur'an okundukça bu camide

Bunun banisine hak devlet-i dâreyin ide i'tâ

Hatalardan belâlardan anı daim emin etsin

Bi hakk-ı sure-i Tâhâ bihakk-ı leyletü'l-esrâ

Dahi dünya ve ukbada kazayadan masun etsin

Şunun hakkı ki halk oldu anınçün mekteb-i mina

Buna beş vakt il dedim Salahi hoş güzel tarih

Aceb âli ibadet-gâg olmuş bi bedel bu câ

[1433] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 26.
[1434] Karpuz, *Rize,* 56.

1126-1131 (1714-18)[1435]

İlk yapının mimarisi hakkında herhangi ayrıntılı bilgi söz konusu değildir. Ancak eski fotoğrafından harimin dikdörtgen pencerelerle aydınlatıldığı, bir son cemaat yerinin ve tek şerefeli minaresinin olduğu görülmektedir. Bu yapı, 1950'deki onarımında sadece orijinal minaresi bırakılararak yenilenmiştir. Yenilenen caminin kırma çatılı ve yuvarlak kemerli pencere açıklıkları dikkat çekmektedir.

Günümüzdeki cami ise 1985 yılında, sekiz istinatlı plan şemasında yapılmıştır **(Foto. 3.39-41)**.

Foto. 3.39. Taşçıoğlu Camii (Karpuz)

Foto. 3.40. Taşçıoğlu Camii (Karpuz)

[1435] Karpuz, 26.

Foto. 3.41. Taşçıoğlu Camii

Taşköprü (Lestenkoz) Köyü Camii: Rize'nin merkez ilçesi sınırlarında bulunan Taşköprü Köyü'nde[1436], daha öncesinde var olan bir cami köy ahalisi tarafından 1796'da yeniden inşa edilmiş, imamlık ve hatiplik vazifesine Osman bin Mustafa tayin edilmiştir[1437]. Bu bilgi dışında yapı ile ilgili bir veriye ulaşılamamıştır. Cami, son halini 1950'de almıştır.

Taşpınar-Aktaş (Çoncik) Köyü Camii: Rize'ye bağlı Taşköprü-Aktaş Köyleridir. Bölgede, yöre halkı tarafından yaptırılan camiye 1806'da hatip olarak Molla Ahmed bin Ömer atanmıştır[1438].

Taşpınar Köyü'ndeki bir camiden daha bahsedilmektedir. 1879 tarihli kayıtta, Taşpınar Köyü'nün Fuçimlez Mahallesi'nden[1439] Molla Ahmed oğlu Hacı Receb Efendi bin Mehmed'in inşa ettiği cami için 1881'de para vakıfları kurulmuştur[1440].

Camilerin mimarisi hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Günümüzde, Taşpınar Köyü'ndeki yapılar ise 1961 ve 1967 tarihlidir.

Topkaya (Filargoz) Köyü Camii: Rize şehir merkezine bağlı olan Topkaya Köyü'nde[1441], köy halkı tarafından 1818'de yeniden inşa edilmiştir. Bu tarihte, caminin

[1436] Safi, XIV.
[1437] Kul, 225.
[1438] Kul, 217.
[1439] Bugün, bu isimle anılan veya bu isimden dönüşen bir mahalle tespit edilememiştir.
[1440] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 25-26.
[1441] Dinç, 83, Yıldız, 44.

imamlık ve hatiplik görevini Molla Mahmud bin Ali yürütmüştür[1442]. Yapının eski hali hakkında bir malumat elde edilememiştir. Mevcut olan cami ise 1967'de yenilenmiştir.

Tuğlalı (Mahanca) Köyü Camii: Rize merkez ilçesine bağlı olan Tuğlalı Köyü'nde[1443] bani İsmail tarafından inşa edilen cami, 1798'de yeniden yapılmış ve hatiplik vazifesi gönüllü olarak baniye verilmiştir[1444]. Cami, son haline 1952 yılında kavuşmuştur **(Foto. 3.42)**.

Foto. 3.42. Tuğlalı Köyü Camii

Tuğlalı-Küçükköy (Konyat) Camii: Rize'de Tuğlalı ve Küçükköy yerleşim yerlerini kapsayan Konyat'ta Sarıosmanoğlu Hacı Yakub bin Hasan'ın 1873'te, köydeki eski mescid için bin beş yüz kuruş para vakfettiği ifade edilmektedir. Bu paranın senelik nemasından mescide minber konulması ve hatip olacak kişiye verilmesi söz konusudur[1445].

İlk yapının inşa tarihi ve mimarisi bilinmemektedir. Bununla birlikte Konyat'ta bahsedilen caminin Tuğlalı mı, yoksa Küçükköy'mü olduğuda detaylı bir şekilde verilmemiştir. Ancak, yukarıda Tuğlalı Köyü için ayrı bir camiden bahsedilmesi, bu yapının Küçükköy'de olduğunu düşündürtmektedir. Bugün, Küçükköy'de iki mahalle camisine rastlanılmıştır ki bunlar, 1967 ve 1971 tarihlidir.

Üçkaya (Uma-Toğli) Köyü Camii: Rize'nin Üçkaya Köyü'ndeki caminin ilk inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak, bölgeyle ilgili yapılan çalışmalarda köydeki cami için

[1442] Kul, 175-176.
[1443] Yıldız, 44.
[1444] Kul, 187.
[1445] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 25.

Bıçakçıoğlu Mehmed Efendi bin Eyüb Efendi, 1885'te bin kuruş para vakfettiği kayıtlarda yer almaktadır[1446]. Cami, son dönemlerde yenilenmiştir.

Üzümlü (Salarha Holitoz) Köyü Camii: Rize'de, bugün Salarha'da Üzümlü Mahallesi olarak geçen yerde bulunan cami için 1904'te bin beş yüz kuruş Kakooğlu Süleyman bin Memiş edendi tarafından vakfedilmiştir. Bu paranın senelik nemasından imam ve hatiplere eşit dağıtılması şart koşulmuştur[1447]. Caminin ilk inşa tarihi ve mimari hakkında bir veri saptanamamıştır. Bugün, bu isimle anılan yapı ise 1984 yılına aittir.

Veliköy (Vela/Veyla) Köyü Camii: Rize merkez ilçe sınırlarında yer alan Veliköy'deki[1448] cami Osman bin Hasan tarafından 1790'da inşa edilmiştir. İmam ve hatip olarak yine bani atanmıştır. 1814'de yılına kadar imam-hatip atamaları devam etmiştir[1449]. Caminin ilk mimari hakkında bir veriye ulaşılamamıştır. Günümüzdeki cami ise 1989'da merkezi planda yapılmıştır **(Foto. 3.43)**.

Foto. 3.43. Veliköy Köyü Camii (M. Hut)

Yağlıtaş (Kankalanoz) Mahallesi Camii: Rize şehir merkezindeki Yağlıtaş Mahallesi'nde yöre sakinleri tarafından yaptırılan caminin mütevelliliğine 1775'de Hasan tayin edilmiştir[1450]. Cami, 1970'de betonarme olarak yenilenmiş ve özgünlüğünü kaybetmiştir.

[1446] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 25.
[1447] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 26.
[1448] Safi, XIV.
[1449] Kul, 234-235.
[1450] Kul, 139.

Yemişlik (Sarandinoz) Köyü Camii: Rize merkez ilçedeki Yemişlik Köyü[1451] Camii yöre sakinleri tarafından yapılmı ve 1790'da imamlık ile hatiplik görevine Rize naibinin arzıyla Hasan'a verilmiştir[1452]. Cami, 1955'te yenilenerek orijinalliğini yitirmiştir.

Yeniköy Camii: Rize'de Yeniköy Mahallesi'nde bulunan caminin hurufât defterlerindeki ilk kaydı 1776 yılına aittir ve bu tarihte yeniden inşa edilmiştir. 1801 tarihine kadar imam ve hatip atamaları belli olan cami[1453], 1956'da yenilenmiştir.

Yeniselimiye (Ğiliçoz) Köyü Camii: Rize merkez ilçedeki Yeniselimiye Köyü ve Selimiye (Kanloroz) Mahallesi için iki farklı kayıt söz konusudur. Birinci kayıtta, Sofuoğlu Osman Çavuş bin Ahmed, 1873'te köyde varolan mescit için iki bin kuruş vakfetmiş ve paranın senelik nemasından mescide minber eklenilmesi belirtmiştir ki[1454], buda mescidin camiye dönüştürüldüğünü göstermektedir. İkinci kayıtta ise daha öncesinde inşa edilmiş cami için Eskitoğlu İbrahim Efendi bin Osman'ın 1911'de bin kuruş para vakfettiği[1455] geçmektedir. İkinci kayıttan hareketle, ya önceki mescidin camiye dönüştürülmesinden dolayı böyle bir inşa kelimesi kullanılmıştır ya da bölgede farklı bir caminin varlığına işaret etmektedir.

Bugün, Selimiye ve Yeniselimiye şeklinde iki köy bulunmaktadır. Köylerdeki camiler ise 1957-1949'da inşa edilmişlerdir.

Yolüstü (Uma Tarıklar) Köyü Camii: Rize merkez ilçe sınırlarında bulunan Yolüstü Köyü'nde, köy halkı tarafından inşa edilen mescit için yöre halkından Tavukçuoğlu Memiş Efendi bin Hasan, 1895'te bin beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1456].

Caminin ilk inşa tarihi ve mimarisi hakkında bir bilgi elde edilememiş olup mevcut halini 1958'de almıştır.

[1451] Yıldız, 46.
[1452] Kul, 194.
[1453] Kul, 235.
[1454] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 25.
[1455] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 25.
[1456] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 28.

3.2.2. Ardeşen

Aşağı Durak (Ziğem-i Süflâ) Köyü Camii: Ardeşen İlçesindeki Aşağı Durak Köyü[1457] Camii, köy sakinleri tarafından inşa edilmiştir. Caminin ilk atama kayıtları 1772 tarihinden başlamaktadır. Bu tarihte cami imamı Ömer'in vefatı üzerine Hasan bin Osman tayin edilmiştir. 1804 tarihinde cami, çürümeye ve yıkılmaya başladığı için Hafız Mehmed bin Ali tarafından tamir ettirilerek minber konulmuştur ki[1458], buradan caminin ahşap olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. 1772'den öncesine inen tarihi bir geçmişi olan camiye 1883'te Kasımoğlu Ahmed Efendi bin Kasım Ağa tarafından bin beş yüz kuruş para vakfedilmiştir[1459]. Yapı, 1982 yılında değişikliğe uğramıştır.

Bayırcık (Yanivat) Köyü Camii[1460]. Ardeşen İlçesine bağlı Bayırcık Köyü'nde, yöre halkı tarafından inşa edilen cami için 1875'te Süleyman oğlu Hasan bin Ali, beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1461]. Bu bilgi dışında caminin ilk yapım tarihi, banisi ve mimarisi bilinmemektedir. İlk caminin tamamen ahşaptan olduğu ve yandığı yöre halkı tarafından ifade edilmektedir. 1956'da ise yeniden yapılmıştır.

Duygulu (Tolikçet) Köyü Camii[1462]. Ardeşen İlçesine bağlı Duygulu Köyü'nde[1463], köy halkı tarafından inşa edilen camiye 1806'da imamlık ve hatiplik vazifesi Ali bin Musaya verilmiştir[1464].

İlk caminin mimarisi hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Son halini ise 1989 yılında almıştır.

Elmalık (Kvançarer-Kuvançarer) Köyü Camii: Ardeşen İlçesi sınırlarında yer alan Elmalık Köyü'nde[1465], köy halkı tarafından yaptırılan camiler arasındadır[1466]. 1778'de caminin imam ve hatiplik görevine Ahmed bin Mustafa tayin edilmiştir. 1831 tarihine kadar imam ve hatip atamaları sürmüştür[1467]. Cami hakkındaki bir diğer çalışmada ise 1875'te imam Süleyman oğlu Osman'ın vefatı üzerine yerine çocuklarından

---

[1457] Saraç, 128.
[1458] Kul, 279-280.
[1459] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 29.
[1460] Dinç, 87.
[1461] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 29.
[1462] Dinç, 25.
[1463] Saraç, 128.
[1464] Kul, 277-278.
[1465] Saraç, 80.
[1466] Saraç, 272.
[1467] Kul, 272.

Mehmet geçmiştir[1468]. Son olarak, 1903'te Hasan Efendi ibn-i Hafız Mikdad Efendi, cami için bin beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1469].

Caminin özgün yapısı hakkında bir veri tespit edilememiştir. 1977'de yeniden inşa edilmiştir.

Sinan Köyü Camii: Ardeşen sınırları içerisinde bulunan ve şu an köy statüsünde bulunan yer, Ziğem-i Süfla Köyü Palivat (Sinan) Mahallesi olarak kayıtlarda ortaya konulmuştur. Yörede halk tarafından yaptırılan cami ile ilgili tek kayıt, 1889'da Yanıkoğlu Mustafa Efendi bin Ahmed'in bin iki yüz elli kuruşluk vakfıdır[1470].

Yapının, ilk inşa tarihi ve mimarisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Son olarak 1963'te yenilenmiştir.

Yamaçdere (Bakkoz) Köyü Camii: Ardeşen İlçesi bağlı Yamaçdere Köyü'nde bulunan caminin ilk inşa tarihi bilinmemekle birlikte köy ahalisi tarafından yaptırılmıştır. 1885'te caminin imamlık ve hatiplik vazifesinde bulunan Mustafa'nın vefatından sonra oğlu Osman'a imamlık, diğer oğulları Hüseyin ve Mehmet'e ise hatiplik görevi verilmiştir. Bu bilgiden hareketle, caminin 1885'ten öncesinde var olduğu anlaşılmaktadır[1471]. Yapının ilk hali hakkında bir veriye ulaşılamamış, son dönemlerde ise değişikliğe uğramıştır.

Yeniyol (Oce) Köyü Camii: Ardeşen İlçesine bağlı Yeniyol Köyü'nde[1472] köy ahalisi tarafından yaptırılan caminin tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Bununla birlikte 1874'te Yakuboğlu Mehmed Çavuş bin Hasan, cami için bin beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1473]. Yapı, son dönemlerde yenilenme sürecinden geçerek özgünlüğünden bir şey kalmamıştır.

3.2.3. Çamlıhemşin

Çayırdüzü (Ğvant) Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesine bağlı olan Çayırdüzü Köyü'nde[1474] köy ahalisi tarafından inşa edilen camiye, gönüllü olarak imam ve hatiplik

[1468] Saraç, 272.
[1469] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 30.
[1470] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 30.
[1471] Saraç, 268.
[1472] Saraç, 80.
[1473] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 29, Saraç, 273.
[1474] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 18.

yapan Ali bin Mustafa'nın 1824'te vefat etmesinin ardından Mustafa bin Ahmed atanmıştır[1475]. Bu bilgi, cami tarihinin 1824'ten öncesine indirgemektedir.

İmam ve hatip atama kaydı dışında, 1893'te köy sakinlerinden Kuyumcuoğlu Mustafa bin Emin ve Mehmed Efendi bin Mustafa bin beş yüz kuruş para vakfemiştir[1476].

İnşa edilen ilk caminin mimarisi hakkında bir veri tespit edilememiştir. Günümüzdeki yapı ise 1960'larda yenilenmiştir.

Dikkaya (Mekaliskirit) Köyü Camii[1477]. Çamlıhemşin sınırları dahilindeki Dikkaya Köyü'ndeki[1478] yapı, yöre sakinleri tarafından inşa edilen camiler arasındadır. 1808'de caminin gönüllü imam ve hatiplik vazifesini üstlenen Osman'ın vefatıyla yerine oğlu İslam geçmiştir[1479].

Caminin 1808'den öncesinde yapıldığı düşünülmektedir. Buna ilaveten yapının mimarisi hakkında bir bilgi tespit edilememiştir. 1960'larda yenilenen cami ise günümüze tek kubbeli betonarme haliyle ulaşabilmiştir **(Foto. 3.44)**.

Foto. 3.44. Dikkaya Köyü Camii

Elevit Yaylası Camii: Çamlıhemşin İlçesine bağlı Elevit'te, Kûşüveli Tevfik Kuyumcu tarafından inşa edilen ahşap bir camiden bahsedilmektedir. Ancak, cami

[1475] Kul, 272.
[1476] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 32.
[1477] Dinç, 24.
[1478] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 18, Saraç, 246.
[1479] Kul, 274.

2000'li yıllarda yıkılarak minareli bir yapı yaptırılmıştır[1480]. Bu bilgi dışında farklı bir veri bulunamamıştır.

Güroluk (Livik) Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesine bağlı Güroluk Köyü'nde[1481] köy halkı tarafından inşa edilen cami ile ilgili ilk kayıtlara XVIII. yüzyılın ortalarında rastlanmaktadır. Bu dönemde gönüllü olarak görev yapan Osman bin Mustafa'nın vefatıyla yerine 1762'de Abdullah Halife atanmıştır[1482]. 1893'te ise cami için Mollayusufoğlu Mehmed Efendi bin beşir tarafından beş yüz kuruş para vakfedilmiştir[1483].

Yapının mimarisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mevcut cami ise 1982 yılına aittir.

Muratköy (Komilo) Camii: Çamlıhemşin İlçesinde, Muratköy'de bulunan[1484] caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Caminin atama kayıtlarında ise imamlık vazifesini ifa eden Mehmed Efendi'nin 1890'da vefat etmesi üzerine oğlu İbrahim Efendi 1891'de göreve tevcih edilmiştir. Bu husus, caminin 1890' yılından öncesine inen tarihi bir geçmişi olduğuna işaret etmektedir[1485]. 1964'te yenilenen cami, özgünlüğünü tamamen kaybetmiştir.

Ortaklar (Başhemşin) Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesinde bulunan Ortaklar Köyü[1486]'ndeki cami, Alaybey-zâde Ömer Ağa tarafından inşa edilmiştir. 1732 tarihinde köy halkı, caminin boş olduğunu bildirmesinin ardından yapıya imam ve hatip olarak İbrahim Halife tayin edilmiştir[1487]. Bu durumda, caminin 1732'den önceye inen bir tarihi söz konusudur. Yapı hakkındaki 1875 tarihli sicil kaydında ise eserin El-hac Memiş Paşa'nın inşa ettirdiği mescit şeklinde[1488] bir beyan ile karşılaşılmıştır. Her iki bilgi değerlendirildiğinde yapının önce mesit olarak yaptırıldığı ve daha sonrasında camiye dönüştürüldüğü şeklinde bir yorum ortaya konulabilir.

[1480] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 362.
[1481] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* 18.
[1482] Kul, 256.
[1483] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 32.
[1484] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahanamesi,* 18.
[1485] Saraç, 273.
[1486] Saraç, 76.
[1487] Kul, 243.
[1488] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 31.

İlk caminin mimari yapısı bilinmemektedir. Günümüzdeki mevcut cami ise 1950'lerde kırma çatılı ve ahşap tavanlı olarak yenilemeye tabii tutulmuştur.

Topluca (Çano) Köyü Aydınlar Mahallesi Camii: Çamlıhemşin İlçesine sınırlarındaki Topluca Köyü'ne[1489] bağlı Aydınlar Mahallesi'nde 1997'de yenilen camide, eski yapıya ait olduğu tespit edilen iki kitabe bulunmaktadır.

Kitabeye göre cami, 1761'de Maboçoğlu Ahmet bin İbrahim tarafından, Osman, Maboçzade Molla Mehmet ve Çamkertenzade Molla Ahmet'te yaptırılmış, 1887'de ise tamir edilmiştir[1490] **(Foto. 3.45)**.

Foto. 3.45. Eski Camiye Ait Kitabe (Hiçyılmaz)

Birinci kitabede;

Sahibü'l-hayrat

Ve'l-hasenat Maboç

Oğlu Ahmed bin

İbrahim

Sene 1175 ve 1305

İkinci kitabede;

Amele Usta Osman

[1489] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahanamesi,* 18.
[1490] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahanamesi,* 44.

El-mulekkab bi Çorbacızade

Ve refika Maboçzade

Molla Mehmet ve Çamkertenzade

Molla Ahmed. Ğaferallahu

Lehu velivalideyhim ecmain

Topluca (Çano) Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesine bağlı Topluca Köyü'nde[1491], 1836 tarihine ait Osmanlı arşiv belgesinden hareketle bir caminin varlığından bahsedilmektedir. Cami imamı olan Osman'ın 1836'da vefat etmesi üzerine hatiplik vazifesi ve imamlık görevi Osman'ın oğulları olan Ali ve İsmail'e verilmektedir. Caminin yapım tarihinin ise 1836'dan daha eski olduğu düşünülmektedir[1492].

Eski yapının mimari hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir. 2002'de inşa edilen cami ise tek kubbeli olarak yapılmıştır.

Varoş (Yazlık) Köyü Camii: Çamlıhemşin İlçesine bağlı olan Varoş Köyü, hemen Kale-i Bala'nın alt kısmında yer almaktadır. Bölge ile ilgili seyahatname yazan Ü. M. Hiçyılmaz, eserin 1900'lerin başında inşa edildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte hem iç hem dış mimarisinde özgün bir yanının olmadığını vurgulamıştır[1493]. Araştırma için bölgeye gidildiğinde cami kilitli olduğu için içerisine girilememiş, yapının dış mimarisi ve pencere açıklıklarından iç mimarisi incelenmeye çalışılmıştır. Herhangi bir kitabesi bulunmayan yapının, içinde de eserin orijinalliğine atıf yapacak bir husus görülememiştir. Bu nedenle caminin, yenilenen camiler listesinde yer alması tarafımızca uygun görülmüştür **(Foto. 3.46)**.

[1491] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahanamesi,* 18.
[1492] Saraç, 269.
[1493] Hiçyılmaz, *Çamlıhemşin Seyahanamesi,* 407.

Foto. 3.46. Varoş Köyü Camii

3.2.4. Çayeli

Beşikçiler (Lihyoz) Köyü Camii: Rize'nin Çayeli İlçesine bağlı olan Beşikçiler Köyü'nün Amrud Mahallesi'nde bir mescid olduğundan bahsedilmektedir. 1874'te mescit için Morgioğlu Mehmed bin Osman üç bin kuruş para vakfemiştir. Paranın senelik nemasından ise mescide minber konulması ve hatip olacak kişi verilmesi kayıtlara geçmiştir[1494]. Mescitten camiye dönüştürülen yapının yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bugün köydeki cami, 1965'te tek kubbeli olarak yenilenmiştir.

Beyazsu (Palodya) Köyü Camii[1495]. Çayeli İlçesinde bulunan Beyazsu Köyü'ndeki[1496] cami, köy sakinleri tarafından 1787'de inşa edilmiştir. Caminin imam ve hatipliğine ise Mehmed atanmıştır[1497]. İlk yapının mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte günümüzdeki cami, tek kubbeli olarak yeniden yapılmıştır.

Büyükköy (Leroz Gorgor) Köyü Camileri. Çayeli İlçesine bağlı Büyükköy'de dört farklı ibadet mekânından bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi köy camisi olarak kayıtlara geçmiş ve 1897'de Durmuşoğlu Hacı Ahmed Efendi bin Mehmed, esere bin kuruş para vakfetmiştir. İkincisi, Havli isimli mahalledeki mescit olarak ifade edilmiş ve Sarıhanoğlu Ali Efendi bin Ali 1913'te bin kuruş para vakfetmiştir. Üçüncüsü Yavlakoz

[1494] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 35.
[1495] Dinç, 74.
[1496] https://www.cayelivakfi.org/koyler (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
[1497] Kul, 233.

adlı mahaldeki camidir ki, bu yapı içinde 1910'da Külünkoğlu Mustafa Efendi bin Mehmed, bin kuruş para vakfı sağlamıştır. Son yapı ise köyün Armutlu Mahallesindeki camidir. 1912'de, Armutlu Mahallesi Camii için Külünkoğlu Hasan Efendi bin Memiş bin elli üç kuruş para vakfetmiştir[1498].

Bölgede yapılan çalışmalarda pek çok yeni tarihli cami tespiti yapılmıştır. Fakat, yukarıda belirtilen camilerle doğrudan isim olarak benzer olan veya ismin günümüze dönüştürülmüş haline ulaşılamamıştır.

Çataldere (Hahunç) Köyü Camii: Çayeli İlçesine bağlı olan Çataldere Köyü'nde[1499] Mustafa ismli bir hayırsever tarafından inşa edilen camide imam ve hatip olan Halil'in 1780'de vefat etmesi üzerine yerine oğlu Hasan tayin edilmiştir ki[1500], bu da caminin 1780'den öncesinde var olduğunu göstermektedir. Caminin mimarisi hakkında herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Günümüzdeki yapı 1950'lerde yenilenerek kırma çatılı olarak tasarlanmıştır **(Foto. 3.47)**.

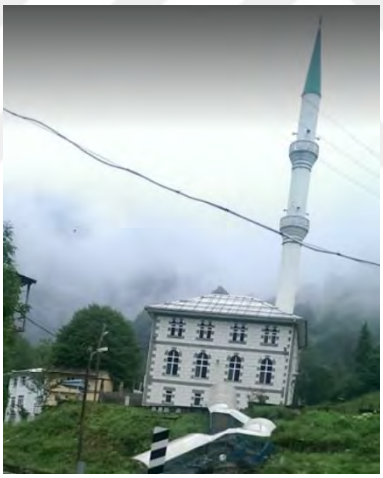

Foto. 3.47. Çataldere Köyü Camii (E. Karakaş)

Çilingir Köyü Camii: Çayeli İlçesi sınırlarında bulunan Çilingir Köyü'nde[1501], köy ahalisi tarafından 1764'de yeniden inşa edilen caminin imamlık ve hatiplik görevini ifa etmek üzere Ali Halife atanmıştır[1502].

[1498] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 34-35.
[1499] Saraç, 76.
[1500] Kul, 253.
[1501] https://www.cayelivakfi.org/koyler (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
[1502] Kul, 216.

Orijinal caminin mimarisi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzdeki yapı ise 1961'de kırma çatılı olarak düzenlenmiştir **(Foto. 3.48)**.

Foto. 3.48. Çilingir Köyü Camii[1503]

Çukurluhoca (Babik) Köyü Camii: Çayeli İlçesine bağlı olan Çukurluhoca Köyü'ndeki[1504] caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1740'da yapıldığı düşünülmektedir[1505]. Caminin banisi ise Şahin-zâde Osman olarak kayıtlarda geçmektedir[1506].

Köy camisinin mimarisi hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte tamamen ahşap olduğu bölge halkı tarafından ifade edilmiştir. Mevcut cami ise 2007'de tek kubbeli olarak yeniden inşa edilmiştir **(Foto. 3.49)**.

Foto. 3.49. Çukurluhoca Köyü Camii[1507]

[1503] https://www.koylerim.com/cayeli-cilingir-koyu-resimleri-2386g.htm (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
[1504] Saraç, 76.
[1505] Saraç, 273.
[1506] Kul, 242.
[1507] http://www.senozderesi.com/galeri.asp?galeriID=24&sayfa=2 (Erişim Tarihi: 10.02.2021)

Demirhisar (P(b)erkam) Köyü Camii[1508]. Çayeli İlçesine bağlı Demirhisar Köyü'ndeki[1509] yapı, 1719'da Hacı Ahmed tarafından mescit olarak yaptırılmıştır. İki yıl sonra yapının yeniden inşa edildiği ve kayıtlara cami olarak geçtiği anlaşılmaktadır[1510]. Caminin özgün hali hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze ulaşan yapı ise 1984 tarihine aittir.

Derecik (Leroz Karadere) Köyü Camii: Çayeli İlçesi sınırlarında yer alan Derecik Köyü'nde var olan bir cami için yöre halkından Kakşioğlu Yunus Efendi bin El-hac Mehmed'in 1881'de bin beş yüz kuruş para vakfettiği ifade edilmektedir[1511]. Caminin ilk inşası, banisi ve mimarisi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüze ulaşabilen ve tek kubbeli olan cami ise 1964 yılında inşa edilmiştir **(Foto. 3.50)**.

Foto. 3.50. Derecik Köyü Camii

Gürgenli Köyü Hayte(a)f Camii: Çayeli İlçesine bağlı Gürgenli Köyü'nde, 1905 tarihli kayıtlarda Lihyoz veya Haytef ismiyle anılan bir caminin varlığından bahsedilmektedir[1512]. Ancak, belirtilen caminin tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bugünkü caminin üzerinde yer alan tanıtım panosunda 1946'da

[1508] Dinç, 80.
[1509] Yıldız, 43.
[1510] Kul, 230-231.
[1511] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 35.
[1512] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 36.

inşa edildiği, 1965'te ise yenilendiği görülmektedir. 1960 yılına ait ulaşılan eski bir fotoğrafta üç gözlü bir son cemaat yeri olan kargir bir yapı yer almaktadır. Günümüzdeki yapı ise tek kubbeli bir şema yansıtmaktadır **(Foto. 3.51-53)**.

Foto. 3.51. Cami Tanıtım Panosu

Foto. 3.52. Haytef Camii (1960)

Foto. 3.53. Haytef Camii (Günümüz)

Gürpınar (Babik) Köyü Camii: Çayeli İlçesinde bulunan Gürpınar Köyü'nde yeniden inşa edilen cami için köy halkından Hocazade İsmail Hakkı Efendi, 1883'te iki bin kuruş para vakfetmiştir. Caminin tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır[1513]. Mevcut yapı ise 1973'te yeni bir inşa sürecinden geçmiştir.

Güzeltepe (Çeçeva) Köyü Camii: Çayeli İlçesi sınırlarında bulunan Güzeltepe Köyü'ndeki mescit için 1875'te ve 1910'da Aloğlu Ali Efendi bin Emin tarafından

[1513] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 34.

toplamda dört bin kuruş para vakfetmiştir. Bu paradan mescide minber konulması şeklinde bir kayıta yer verilmiştir[1514]. İlk yapının tarihi, banisi ve mimarisi hakkında herhangi bir veri tespit edilememiştir. Cami, son dönemlerde yenilenmiştir.

Kemer Köyü Camii: Çayeli İlçesine bağlı Kemer Köyü'nde[1515] Mehmed bin İbrahim tarafından inşa edilen caminin ilk hurufât kayıtları 1769 yılından başlamaktadır. Belirtilen tarihte caminin imamlık ve hatiplik vazifesini ifa etmek üzere bani getirilmiştir[1516]. Yapının orijinal hali hakkında bir bilgi tespit edilememiştir. Mevcut tek kubbeli cami ise son şeklini 1991 senesinde almıştır **(Foto. 3.54)**.

Foto. 3.54. Kemer Köyü Camii (R.Özdal)

Küçükcafer Paşa (Canceva) Köyü Camii: Çayeli İlçesine bağlı olan Küçükcafer Paşa Köyü'nde, ashâb-ı hayır tarafından inşa edilen mescidin yapım tarihinin kaç olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte bölge için gerçekleştirilen çalışmalarda köydeki mescid için Ahmedoğlu Ali Efendi bin Mahmud'un 1871'de iki bin kuruş para vakfettiği ve mescide minber konularak paranın senelik nemasından imam ve hatibe gerekli payın verilmesi kayıtlarda geçmektedir[1517].

Caminin özgün haliyle ilgili bir bulguya rastlanılmamıştır. 1950'de yapı yenilenmiştir.

[1514] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 33-34.
[1515] Saraç, 246.
[1516] Kul, 273.
[1517] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 33.

Musadağı (Arpik) Köyü Camii: Çayeli İlçesinde bulunan Musadağı Köyü'nde, daha öncesinde var olan mescit için 1872 yılında Kuloğlu Mehmed Efendi bin Ahmed, bin üç yüz kuruş para vakfetmiştir. Vakfedilen paradan ise mescidine minber konulması ve hatibe verilmek üzere harcanması kayıtlara geçmiştir[1518]. Mescitten camiye çevrilen eserin ilk yapım tarihi ve mimarisi hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Günümüze ulaşan ve 1940'larda yapılan ahşap tavanlı kırma çatılı cami, son dönemlerde restore edilerek ibadete açılmıştır **(Foto. 3.55)**.

Foto. 3.55. Musadağı Köyü Camii[1519]

Sefalı Köyü Camii: Çayeli İlçesine bağlı Sefalı Köyü'nde karşılaşılan mevcut köy camisinin giriş kapısı üzerinde yer alan tanıtım panosunda ilk yapının, 1910'da inşa edildiği yazmaktadır. Yöre halkı ile gerçekleştirililen röportajlardan ise eski caminin yıkıldığı ve yerine tek kubbeli yapının yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, eski camiden kalan orijinal minber, üzerindeki bezemerlerle önceki caminin 1910'dan önceye XIX. yüzyılın ortalarına kadar tarihini indirgemektedir. Bu da bölgedeki caminin en az üçüncü kez yenilendiğini ortaya çıkarmaktadır **(Foto. 3.56-58)**.

[1518] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 36.
[1519] https://www.cayhaber.net/yoresel/musadagi-koyundeki-tarihi-cami-yenilendi-h15071.html (Erişim Tarihi: 1.11.2021)

Foto. 3.56. Giriş Kapısındaki Tanıtım Panosu

Foto. 3.57. Yeni Caminin Harim Mekânı

Foto. 3.58. Eski Camiden Kalan Orijinal Ahşap Minber

Sırt Köyü Camii: Çayeli İlçesine bağlı olan Sırt Köyü'nde bulunan mescid için 1875'te Haremoğlu Abdullah Efendi bin Mehmed, üç bin kuruşluk vakfetmiş olduğu

paranın nemasından yapıya minber konulması şartı koşulmuş[1520] ve eser camiye çevrilmiştir.

Caminin, yapım tarihi, banisi ve mimari özellikleri hakkında bir bulgu saptanamamıştır. Mevcut eser 1963'te tek kubbeli olarak inşa edilmiş, son dönemlerde ise restorasyona tabii tutulmuştur **(Foto. 3.59)**.

Foto. 3.59. Sırt Köyü Camii[1521]

Yenipazar (Murciva) Köyü Camii: Çayeli İlçesını sınırları dahilindeki Yenipazar Köyü[1522], bugün mahalle statüsündedir. Köyde, daha öncesinde var olan bir cami, köy halkı tarafından yeniden inşa edilmiştir. 1801 tarihinde ise caminin imam ve hatiplik vazifesini ifa eden Abdullah bin Mehmed, göreve yeniden atanmıştır[1523]. İlk caminin banisi ve mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bugünkü cami ise 2005'te betonarme ve kırma çatılı olarak yenilenmiştir **(Foto. 3.60)**.

[1520] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 34.
[1521] https://www.koylerim.com/cayeli-sirt-koyu-resimleri-2415g.htm (Erişim Tarihi: 11.02.2021)
[1522] Yıldız, 45.
[1523] Kul, 229-230.

Foto. 3.60. Yenipazar Mahallesi Camii

3.2.5. Derepazarı

Bahattinpaşa-Çakmakçılar (Hama) Köyü Camii: Derepazarı İlçesine bağlı olan Hama, Bahattinpaşa ve Çakmakçılar Köyü'nü kapsamaktadır[1524]. Mescidin, ilk inşa tarihi bilinmemektedir. Bununla birlikte 1779'da yapıya minber konularak mescidden, camiye dönüşümü sağlanmış, hitabetlik vazifeside Osman bin Murtaza'ya verilmiştir[1525].

Hama'da farklı bir caminin varlığından daha bahsedilmektedir. 1809 tarihli olan camiye minber konularak aynı tarihte imam ve hatip olarak Ahmed bin Mahmud tayin edilmiştir[1526].

Hangi caminin günümüze günümüzdeki eseri temsil ettiği edilememiştir. Bahattinpaşa'daki mevcut yapı ise 1950'lere aittir **(Foto. 3.61)**.

[1524] Yıldız, 44.
[1525] Kul, 178.
[1526] Kul, 179.

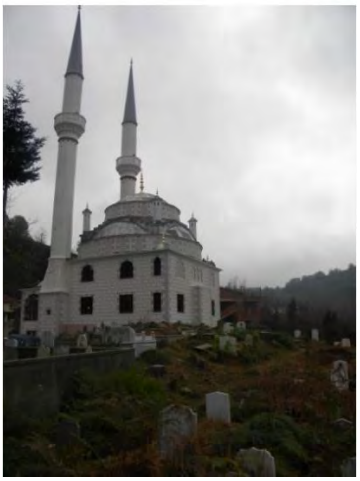

Foto. 3.61. Bahattinpaşa Köyü Camii (C. Hanoğlu)

Çakmakçılar-Bahattinpaşa (Pelaymanoz) Köyü Camii: Derepazarı İlçesi sınırında yer alan Pelaymanoz, Çakmakçılar ve Bahattin Paşa Köyleri'nden oluşmaktadır[1527]. Köy ahalisi tarafından 1808 yılında yeniden yaptırılmış, imam ve hatiplik makamına Osman bin Mehmed getirilmiştir[1528]. Bu bilgilerden hareketle bölgede daha eski bir caminin var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, her iki yapınında mimarisiyle ilgili bir veriye ulaşılamamıştır.

Bugün, Çakmakçılar Köyü'nde bulunan cami ise 1967 yılında yenilenme sürecini girmiş ve son dönemlerde onarımlara tabii olmuştur **(Foto. 3.62)**.

Foto. 3.62. Çakmaçılar Köyü Camii (C. Hanoğlu)

[1527] Yıldız, 44.
[1528] Kul, 190.

Çalışkanlar (Lazkoz) Mahallesi Camii: Derepazarı'na bağlı Çalışkanlar Mahallesi'nde bulunan mevcut caminin giriş kapısı üzerindeki tanıtım panosunda yapının ilk inşasının 1898 olduğu vurgulanmıştır. Ancak, yapılan arşiv çalışmalarında, 1891'de Çalıkoğlu Hüseyin bin Mustafa'nın cami için iki bin kuruş para vakfettiği belirtilmiştir[1529]. Bu da cami tarihinin daha eskiye dayandığını göstermektedir. Fakat, yapım tarihinin kaç yılına kadar indiği bilinmemektedir.

Günümüzdeki cami, A. Şükrü Koçan tarafından 2000 yılında tek kubbeli olarak yeniden yaptırılmıştır **(Foto. 3.63)**.

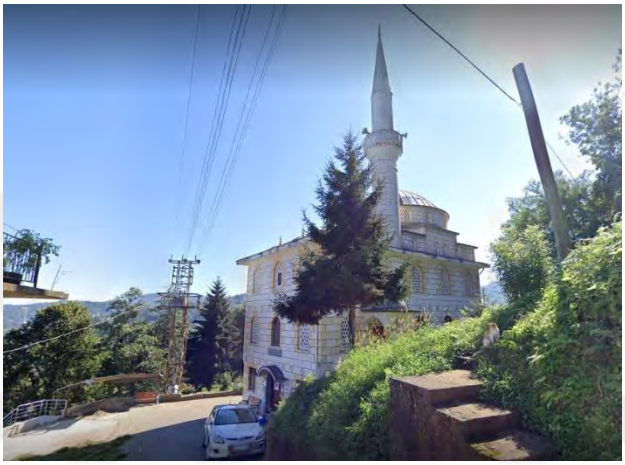

Foto. 3.63. Çalışkanlar Mahallesi Camii

Esentepe-Kirazdağı (Şimadiyoz) Köyü Camii: Derepazarı İlçesi sınırlarında kalan Şimadiyoz Köyü, bugün Esentepe ve Kirazdağı Köyleri'ni kapsamaktadır. Köyde, ashab-ı hayratın yeniden inşa ettiği cami için yöre sakinlerinden Kamiloğlu Hasan Çavuş bin Ali ile Alibaşoğlu Ahmed Ağa bin Hasan'ın biner kuruş para vakfettiği bilinmektedir[1530]. Bununla birlikte, yapının banisi ve yapım tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde hem Esentepe'de (1960) hem de Kirazdağı Köyü'nde (2002) birer cami vardır. Belirtilen caminin hangi köye ait olduğu açıkça belirtilmemektedir.

Merkez Mahallesi Camii: Derepazarı şehir merkezinde yer alan caminin giriş kapısı üzerindeki mermer panoya, günümüz Türkçesi ile hazırlanan yazıtta ilk caminin 1895 tarihinde inşa edildiği, 1988 yıkıldığı ve mevcut yapınında bu tarihten yapımına

[1529] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 37.
[1530] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 37.

başlanıp 1992'de tamamlandığı geçmektedir. Cami ile ilgili yapılan araştırmalarda ise yapı 1893'te Hacıtataroğlu Zekeriya Efendi bin Hacı Ahmed tarafından köy ahalisinin yardımıyla inşa edildiği kayıtlıdır. Ayrıca, bani iki adet mağazayı cami için vakfetmiştir[1531].

Eski caminin mimarisiyle ilgili bir bilgi elde edilememiştir. Mevcut cami ise tek kubbeli bir şema göstermektedir **(Foto. 3.64-65)**.

Foto. 3.64. Cami Girişindeki Yazıt

Foto. 3.65. Cami Genel Görüntü

Subaşı (Koliça) Köyü Camii: Derepazarı İlçesine bağlı olan Subaşı Köyü'nde köy ahalisi tarafından 1795'te yeniden yaptırılan cami için imamet ve hitabet görevi Hasan'a verilmiştir[1532]. Köyde inşa edilen hem ilk hem de ikinci kez yeniden yapılan caminin mimarisi hakkında bir bulguyla karşılaşılmamıştır. Günümüzdeki mevcut yapı ise betonarme olarak tasarlanmıştır **(Foto. 3.66)**.

Foto. 3.66. Subaşı Camii (C. Hanoğlu)

[1531] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 38.
[1532] Kul, 186.

Tersane (Mağaloz) Köyü Camii: Derepazarı İlçesi dahilindeki Tersane Köyü'nde[1533] Ahmed isimli hayırsever tarafından inşa edilen mescide 1777'de minber koyarak camiye dönüştürmüştür. Aynı yıl içinde hatiplik vazifesine baninin oğlu Hacı Abdullah getirilmiştir[1534].

Tersane Köyü Camii'nin, mimarisini belirleyen bir kayıt veya fotoğraf tespit edilememiştir. Mevcut yapı ise 1990 yılında son şeklini almıştır.

3.2.6. Fındıklı

Hürriyet (Manastır) Köyü Camii: Fındıklı İlçesi sınırlarında yer alan Hürriyet Köyü, bugün mahalle statüsündedir. Köyde, Hacıalizade Hacı Ali Efendi bin Şeyh tarafından 1910'da inşa ettiği ve yenilediği bir cami vakfından bahsedilmektedir[1535]. Ortaya konulan bu veriler dışında başka bir bilgi tespit edilememiştir. Buna ilaveten, Hürriyet Mahallesi'nde bugün Cumhuriyet dönemine ait Gavra ve Köprübaşı adıyla anılan iki cami bulunmaktadır. Bu yapılardan hangisinin tarihi caminin üzerine yenilendiği saptanamamıştır.

Pishala (Arılı) Köyü Camii: Fındıklı İlçesinde bulunan ve kayıtlarda Pishala olarak geçen Arılı Köyü'ndeki[1536] cami, orijinal kapı kanatlarındaki kitabe göre 1810'da Osman Usta tarafından yapılmıştır[1537]. Bu kapı kanatları dışında yapının özgün bir yanı bulunmamaktadır. Mevcut cami ise 1953 yılına aittir **(Foto. 3.67)**.

Foto. 3.67. Arılı Köyü Camii

[1533] Safi, XIV.
[1534] Kul, 187.
[1535] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 39.
[1536] http://www.findikli.gov.tr/muhtarliklarimiz (Erişim Tarihi: 3.05.2021)
[1537] Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi",* 57.

Saat Köyü Camii: Fındıklı İlçesine bağlı Saat Köyü'nde bulunan ve 1952 yılında inşa edilen köy camisinin daha eski olduğu ortaya konulmaktadır[1538]. Bölge yapıları göz önüne alındığında bu tarz bir durum söz konusu olabilir. Fakat herhangi bir kayıt tespit edilememiştir.

Sümer Köyü Cafer Ağa Camii: Fındıklı'ya bağlı Sümer Köyü'nde bulunan ve 1978 tarihinde kırma çatılı olarak yenilenen Cafer Ağa Camii'nin, yerinde yine benzer özelliğe sahip eski bir yapı olduğu ve yıkıldığı ifade edilmektedir[1539] **(Foto. 3.68)**.

Foto. 3.68. Cafer Ağa Camii (C. Hanoğlu)

Tahiroğlu Camii: Fındıklı İlçesi şehir merkezinde yer alan caminin beden duvarları üzerindeki mermer panoya göre eser, ilk 1835 tarihinde inşa edilmiş, 1994'te ise Ali Sedat Temizkan tarafından tek kubbeli olarak tamamen yenilenmiştir. Bu bilgi dışında yapı hakkında bir başka veriye ulaşılamamıştır **(Foto. 3.69-70)**.

Foto. 3.69. Cami Üzerindeki Pano

Foto. 3.70. Caminin Genel Görüntüsü

[1538] Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi",* 70.
[1539] Hiçyılmaz, *Fındıklı Seyahatnamesi",* 49.

3.2.7. Güneysu

Adacami (Kuriloz) Camii: Güneysu İlçesine bağlı Adamcamii Köyü'nde, köy sakinleri tarafından yaptırılan cami, 1822'de tekrardan inşa edilmiş, imamlık ve hitabetlik görevi ise Ömer'e verilmiştir[1540]. Cami için 1881 ve 1904 yıllarında Havioğlu Emin Efendi bin Ömer ve Havioğlu Şükrü Efendi bin Dursun toplamda iki bin kuruş para vakfedilmiştir[1541]. Ahşap ve yığma taştan yapılan cami, Cumhuriyet döneminde yenilenerek özgünlüğünü yitirmiştir[1542].

Ballıdere (Pihiloz) Köyü Camii: Güneysu İlçesine bağlı olan Ballıdere Köyü Camii'nin kesin tarihi bilinmemekle birlikte 1891 yılında, mevcut yapının ise 1982'de inşa edilmiştir[1543]. Eski yapının banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi edinilememiştir. Günümüzde yapı ise tek kubbeli olarak tasarlanmıştır **(Foto. 3.71)**.

Foto. 3.71. Ballıdere Köyü Camii

Başköy (Horçinoz) Camii: Güneysu'da Başköy'de bulunan cami üzerindeki eski yapıdan kalan kitabeye göre 1906-07 tarihinde inşa edilmiştir. Mimarisi hakkında bir bilgi bulunmayan caminin yıkılmasının ardından 1988'de mevcut yapı inşa edilmiştir[1544].

[1540] Kul, 223.
[1541] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 39.
[1542] Murat Ümit Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* İstanbul 2019, 250.
[1543] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 178.
[1544] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 98.

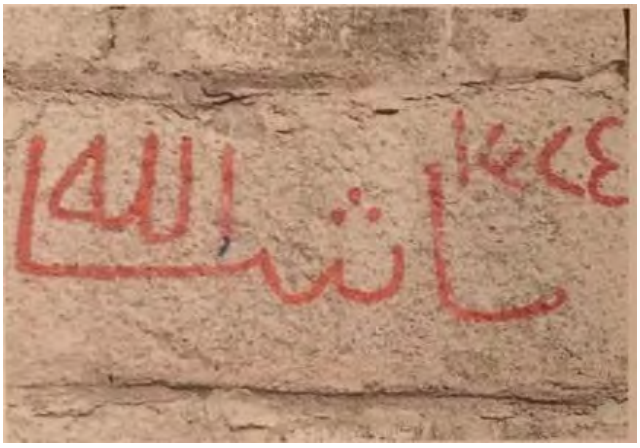

Foto. 3.72. Eski Camiye Ait Kitabe (Hiçyılmaz)

Başköy Bataklı Camii: Güneysu, Başköy'de bulunan Bataklı Camii için günümüz Türkçesi ile hazırlanmış mermer panoda, yapının ilk 1908'de yapıldığı, 1990'da yenilendiği geçmektedir. Caminin, 1908 tarihli haliyle ilgili bir bulguya rastlanılmamıştır. Ancak mevcut eser, tek kubbeli bir plana sahiptir **(Foto. 3.73-74)**.

Foto. 3.73. Caminin Kitabesi

Foto. 3.74. Caminin Genel Görünümü

Dumankaya (Pulihoz) Köyü Camii: Güneysu İlçesi sınırlarında kalan Dumankaya Köyü'ndeki caminin giriş kapısındaki yazıta göre eser, ilk 1828'de, daha sonra 1960'da son olarak 2010 yılında tek kubbeli olarak yapılmıştır[1545]. Köydeki cami için ayrıca 1892'de, Ballıdere Mahallesi'nden Karaalioğlu Molla Hüseyin bin Sali, Karaalioğlu Mahmud Çavuş bin Ömer ve Velioğlu Mesud bin Hasan iki bin kuruş para vakfetmiştir[1546]k **(Foto. 3.75)**.

[1545] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 191.
[1546] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 39.

Foto. 3.75. Dumankaya Köyü Camii (Ekrem H.)

Eskicami (Fuşika) Mahallesi Camii: Güneysu İlçesindeki Eskicami Mahallesi'nde, bölgeye adını veren eski bir caminin varlığından bahsedilmektedir. Daha sonra bu cami yıkıldıktan sonra yerine yeni bir cami inşa edilmiş olsa da onunda tekrardan yenilendiği belirtilmektedir[1547] **(Foto. 3.76)**.

Foto. 3.76. Eskicami Mahallesi'nde Camii (Hiçyılmaz)[1548]

Güneli (Katiloz) Köyü Camii: Güneysu İlçesinde bulunan Güneli Köyü'nde, eski bir caminin var olduğu ancak tamamen yıkıldığı[1549] tek kubbeli olarak yeniden yapıldığı görülmektedir.

[1547] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahanatmaesi,* 122-123.
[1548] Görüntüdeki yapı, ilk yapının yıkılmasından sonra inşa edilen camidi (Foto. G.Gündoğar)
[1549] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahanatmaesi,* 106-107.

Islahiye-Selamet (Kanboz) Köyü Camii: Güneysu İlçesine bağlı olan köy[1550], bugün hem Islahiye hem de Selamet olarak farklı farklı yerleşim yeri olarak geçmektedir.

1816'da köyde bulunan bir mescide, köy ahalisi tarafından minber eklenmiş ve camiye dönüştürülmüştür. Bu dönemde caminin imamlık vazifesini ise gönüllü olarak Molla Ömer bin Ali yürütmüştür[1551]. Cami hakkındaki bir diğer bilgi, Kanboz Köyü'nden Keleşalemdaroğlu Mahmud bin Mehmed, köydeki mescid için 1872'de bin kuruş para vakfetmiştir. Bu paranın yıllık nemasından ise mescide minber konulması ve hatibine verilmesiyle ilgili talimatlara ulaşılmıştır[1552]. Bugün her iki köyde de ahşap eski bir caminin varlığından bahsedilmekte ve tamemen yenilendiği söylenmektedir[1553]. Ancak, yapının hangi köye ait olduğu saptanamamıştır.

Kıbledağı (Setoz) Köyü Camii: Güneysu İlçesinde, Kıbledağı Köyü'nde, dağın zirvesinde yer alan cami, birden fazla inşa süreci geçirmiştir. Bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda belirtilen yerde, 1880'lere kadar yaşadığı düşünülen Abdullahoğlu Meşula Mehmed Efendi zamanında küçük bir mescit inşa edilmiştir. Belirli bir zaman sonra mescidin yetersiz kaldığı görülünce Mandevoğlu Kuş Mehmet Efendi yığma taş duvarlı ve ahşap çatılı bir cami yaptırmıştır. 1910'larda bu cami, Salarhalı Sabit Hoca tarafından kapsamlı bir restorasyona tabii tutulmuştur. 1960'ta yapının çatısının çökmesi sonucu yeni caminin inşasına Mollamehmedzade Yusuf Yılmaz Hoca'nın öncülüğünde başlanılmış ve 1962'de tamamlanmıştır. 1962'de bitirilen eser 2010 yılına kadar kullanılmıştır. Son olarak yapı 2015'te tek kubbeli planda yenilenmiştir[1554].

Camiyle ilgili ulaşılan eski fotoğraflarda, harim mekanındaki ahşap minberin bezemeleri oldukça dikkat çekicidir ve bölgenin karakteristik süsleme programlarını üzerinde taşımaktadır **(Foto. 3.77-82)**.

[1550] Safi, XIV.
[1551] Kul, 185.
[1552] Güvelioğlu, *Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları,* 39.
[1553] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 139, 152.
[1554] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahanatmaesi,* 41-44.

Foto. 3.77. Yusuf Yılmaz'ın Yaptırmış Olduğu Camii[1555]

Foto. 3.78. Caminin Genel Görüntüsü[1556]

Foto. 3.79. Caminin Genel Görüntüsü [1557]

Foto. 3.80. Caminin Eski Minberi (Hiçyılmaz)

Foto. 3.81. 2015'te Yapılan Cami[1558]

Foto. 3.82. Harim Mekanı[1559]

[1555] https://www.pazar53.com/rizenin-zirvesindeki-gizemli-cami-11880h.htm (Erişim Tarihi: 13.02.2021)
[1556] http://dunyacamileri.blogspot.com/2017/04/kble-dag-camii-guneysu-rize.html (Erişim Tarihi: 13.02.2021)
[1557] https://www.pazar53.com/rizenin-zirvesindeki-gizemli-cami-11880h.htm (Erişim Tarihi: 13.02.2021)
[1558] https://gezbenimle.com/kible-dagi-camii-nerede-nasil-gidilir-karadenizin-en-yuksek-camisi.html (Erişim Tarihi: 13.02.2021)
[1559] https://gezbenimle.com/kible-dagi-camii-nerede-nasil-gidilir-karadenizin-en-yuksek-camisi.html (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

Kiremitköy (Kaluhuraf) Aşağı Mahalle Camii: Güneysu İlçesinde, Kiremit Köyü'ne bağlı Aşağı Mahallede bulunan ve köy ahalisi tarafından inşa edilen caminin imam ve hatiplik vazifesini 1802 tarihinde gönüllü olarak Abdullah bin Mustafa üstlenmiştir[1560]. Bu bilgiye istinaden caminin 1802 yılından bitirilmiş olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yapının mahfil korkuluklarında 1819 tarihinin geçtiği bir kitabeden bahsedilmektedir[1561]. Kitabe, temel alınarak inşa tarihi 1819 olarak verilmektedir[1562]. Bölge yapılarında, minber ve mahfilin sonradan eklendiğine dair kitabeli örnekler söz konusudur. Bu cami içinde böyle olmalıdır.

Eski camiyi yıkılmadan önce yerinde inceleyen Haşim Karpuz, yapıyı şu şekilde tanımlamaktadır. "*Bir medrese ile birlikte inşa edilmiştir. Bölgenin geneleksel taş ve ahşap malzemeli kırma çatılı camilerinden birisidir. Cami, mahfil seviyesine kadar bütünüyle taş, üstte ise kıble yönünde taş, diğer kısımlarda ahşap yığma duvarlara sahiptir. Harim derinlemesine dikdörtgen bir plana sahiptir. Giriş kısmının üzerindeki mahfil korkuluğu kıble duvarına kadar uzanır. Caminin kapısı, minberi ve mahfil köşk ve korkulukları ahşap süslemelere sahiptir. Taş mihrap yenilenmiştir. Kapı kanadı kare panolara ayrılarak üzerine stilize ağaçlar, rozetler ve dairevi motifler yerleştirilmiştir"*[1563]. H. Karpuz'un sözlerine ek olarak, ulaşılan eski fotoğraflardan, yapının beden duvarlarıyla bitişik tek şerefeli ahşap minaresi dikkat çekmektedir.

Günümüzdeki cami, betonarme malzemeden tek kubbeli bir şema yansıtmaktadır **(Foto. 3.83-86)**.

Foto. 3.83. Eski Cami

Foto. 3.84. Eski Cami

[1560] Kul, 221.
[1561] Karpuz, *Rize,* 58.
[1562] Ak, *Rize Güneysu Tarihi,* 46.
[1563] Karpuz, *Rize,* 58.

Foto. 3.85. Eski Cami

Foto. 3.86. Yeni Cami

Küçükcami (Viroz) Köyü Camii: Güneysu İlçesine bağlı olan Küçükcami Köyü, bugün mahalle statüsündedir. Bölgede, ahşaptan inşa edilmiş bir caminin var olduğu ortaya konulmaktadır. Ancak, caminin tarihi, banisi ve mimarisi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Cami haziresindeki mezar taşlarından hareketle 1800'lü yıllarda yapıldığı düşünülmektedir. Ahşap caminin yıkılmasından sonra 1969'da, kırma çatılı mevcut cami yapılmıştır[1564] **(Foto. 3.87)**

Foto. 3.87. Küçükcami Mahallesi Camii (C. Hanoğlu)

[1564] Ak, *Rize Güneysu Tarihi,* 84.

Ortaköy (Setoz) Köyü Camii: Güneysu İlçesine bağlı olan Ortaköy'deki ilk eski caminin, tarihi, banisi ve mimarisi bilinmemektedir. Ancak, caminin 1863'te Ahmet Efendi tarafından geniş ölçekli bir restoraya tabii tutulduğu, bugünkü tek kubbeli plan şemasında tasarlanmış mevcut yapının üzerindeki on beş satırlık Osmanlıca kitabeden anlaşılmaktadır[1565] **(Foto. 3.88-89)**.

Kitabe metni;

Ma'den-i kenzü'l-mekârim sâ'i-i râh-ı savâb

Ahmed Muhtar Efendi kim o zât-ı pür eser

Hisse-mend feyz-i erbâb müesser olmağı

Tab'ı pâkinde demadem eylemekde müstakarr

İşte ez-cümle şu vakfın emr-i ihyasında hem

Dest-i lütf u himmeti saçdi nukûd sîm u zer

Sâkinânı maskatı elirâsı? Harab-ı hâtır idi

Bu imaret cümleyi dilşâd kıldı serte-ser

Böyle böyle nice hayra Hak muvaffak eyleyup

Nâm-ı nâmîsi ola sebît-i tarih..

Mü'minîn oldukça bâ-ihlas dil-i köy Amin

Ya ilâhi ger günü manend-i 'iyd etsun güzer

Doğdu bir vakt-i salâ tarih-i tâmi şevkiyâ

Kıldı nam Cami-i Ahmed Efendi muteber

Sene 1279/1863[1566]

[1565] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 55.
[1566] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 55-56.

Foto. 3.88. Ortaköy Köyü Camii (Hanoğlu)

Foto. 3.89. Caminin Kitabesi (Hiçyılmaz)

Güneysu Merkez (Potomya) Camii: Güneysu şehir merkezinde bulunan caminin giriş kapısının sağ tarafında yer alan kitabeye göre yapı, üç defa inşa sürecinden geçmiştir. Birinci kitabede, *"La İlahe İllallah, Muhammeden Rasulullah men dehale'l-mescide fe'l-yusalli rek'ateyn. Sene 1213/1897-98"* ibaresi geçmektedir[1567]. Buradan ilk yapının 1797-98'lerde inşa edildiği anlaşılmaktadır[1568]. 1907 yılına kadar hizmet veren cami, belirtilen tarihte Salarhalı Civelekzade Hacı Sabit Efendi'nin döneminde yenilenmiştir ki, bununla ilgili kısa bir yazıt, "*Sene 1327 Kameriye*" şeklinde verilmiştir[1569].

İlk inşa edilen caminin mimarisi hakkında bilgi verecek bir veriyle karşılaşılmamıştır. İkinci camiyle ilgili ise kaynaklarda verilen eski bir fotoğraftan hareketle, yapının dikdörtgen planlı, kırma çatılı yapıldığı ve tek şerefeli bir minareye

[1567] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 217-218.
[1568] Ak, *Rize Güneysu Tarihi,* 43.
[1569] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 217-218.

sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, beden duvarlarında açılan yuvarlak kemerli iki katlı pencereler, fotoğraftan belirlenebilmektedir.

Günümüzdeki caminin inşasına ise 1983 tarihinde başlanılmış ve 1991'de tamamlanarak hizmete açılmıştır **(Foto. 3.90-92)**.

Foto. 3.90. Caminin Kitabeleri (Hiçyılmaz)

Foto. 3.91. 1907'de İnşa Edilen Camii (Hiçyılmaz)

Foto. 3.92. Günümüzdeki Merkez Camii[1570]

Tepebaşı (Singaz) Köyü Camii: Güneysu İlçesine bağlı Tepebaşı Köyü'nde 1947 tarihli yeni bir cami vardır. Bu yapıdan önce var olan caminin tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi söz konusu değildir. Ancak, bölgede ve eserde gerçekleştirilen çalışmalarda, eski camiden kalma olan ve Hasan Külünk tarafından koruma altına alınan bir kapı kanadı bulunmaktadır. Ceviz ağacından yapılan kapının kanadı[1571], yarım yıldız örgeleriyle karolara bölünmüştür. Her bir karonun içi, halat örgülerle belirginleştirilmiş eş kenar dörtgenlerle kompoze edilmiştir **(Foto. 3.93-94)**.

Foto. 3.93. Tepebaşı Köyü Camii

Foto. 3.94. Eski Camiye Ait Kapı Kanadı (Hiçyılmaz)

1570 https://tr.foursquare.com/v/g%C3%BCneysu-merkez camii/50305b5ce4b05f26b00958dc?openPhotoId=55a7b17b498e9429af1fbcc9 (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

1571 Hiçyılmaz, *Güneysu Seyahatnamesi,* 200-201.

Tepebaşı (Singaz) Köyü Yeşilyurt (Cumuskoz) Camii: Güneysu'da Tepebaşı Köyü'ne bağlı olan ancak daha sonra ayrılarak köy statüsüne kavuşan Yeşilyurt'ta, köy ahalisinden Alibaşoğlu İbrahim Efendi bin Abdulkerim, bölgede yeni olarak inşa edilecek mescit için bin kuruşu 1910'da vakfemiştir[1572]. Bu yapının banisi ve mimarisi hakkında bir bulgu tespit edilememiştir. Ancak, bölgedeki mevcut yapı 1974 tarihinde, çay alım yeri üzerine inşa edilmiştir[1573].

Ulucami (Hazavit) Köyü Camii: Güneysu İlçesi sınırlarında bulunan Ulucami Köyü, bugün mahalle statüsündedir. Bölgedeki eser için nakit para vakfı kurulmuş olup mescit olarak yapılmıştır. Yapının ilk kayıtları 1743-44 senelerine aittir. Belirtilen tarihte imamlık vazifesine ve vakfın mütevelliliğine Ali Halife getirilmiştir[1574]. Caminin, mimari hakkında bir bilgi elde edilememiştir. Günümüzdeki 1958 tarihli yapı, özgünlükten uzak tamamen yenilenmiş, kırma çatılı ve iki şerefeli bir minareye sahiptir **(Foto. 3.95)**.

Foto. 3.95. Ulucami Mahallesi Camii (C. Hanoğlu)

Ulucami Mahallesi Sırtlar Mevki Camii: Güneysu İlçesi'nde, Ulucami Mahallesinde, Sırtlar Mevki'nde Dursun Bayraktar tarafından inşa ettirilen küçük bir mescidin var olduğu belirtilmektedir. Daha sonra günümüzede kitabesi ulaşan ahşap bir caminin 1303 (1882)'de yapıldığı görülmektedir. 1939'da ise Eyüp Ak tarafından ahşap cami bozdurularak günümüzdeki yapı meydana getirilmiştir[1575] **(Foto. 3.96)**.

[1572] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 40.
[1573] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyanatnamesi,* 206.
[1574] Kul, 219.
[1575] Hiçyılmaz, *Güneysu Seyanatnamesi,* 239, Ak, *Rize Güneysu Tarihi,* 60.

Kitabe metninde

La İlahe İllalah Muhammeden Rasulullah

Bunu tahrir eden küda rahme eyle ona Huda

Diğer kitabede;

Ya müfettihu'l ebvav, iftah lena hayr-el-bab[1576]

Foto. 3.96. Eski Camiye Ait Kitabeler (O.N. AK)

3.2.8. Hemşin

Akyamaç (Tezina) Köyü Camii: Hemşin İlçesine bağlı Akyamaç Köyü'nde[1577], yöre sakinleri tarafından inşa edilmiştir. 1768'de caminin imam ve hitabet görevini ifa etmesi için Mustafa bin Muslu'ya gündelik yarım akçe ile verilmiştir. 1833'e kadar atama kayıtları devam etmiştir[1578]. Yapının mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Köydeki mevcut cami, 1978 yılında tamamen yenilenmiştir.

3.2.9. İkizdere

Çağırankaya (Kafkame) Köyü Camii: İkizdere İlçesine bağlı Çağrankaya Köyü[1579], bugün mahalle statüsündedir. Camiyle ilgili ilk atama kayıtlarında, ismi Uzun

[1576] Ak, *Rize Güneysu Tarihi,* 60-61.
[1577] Dinç, 82, Saraç, 72.
[1578] Kul, 262.
[1579] Erkan, 34, Çoşkun, 33.

Ahmed Ağa Camii olarak geçmektedir. 1767'deki kayıtta yapıya imam ve hatip olan Ahmed'in beratının yenilendiği görülmektedir[1580].

İmam ve hatip atamaları 1825 yılına kadar sürmüştür[1581]. Bu tarihten sonra bir kayıda ulaşılamamıştır. 1892 tarihine gelindiğinde ise köy ahalisinden Karamanoğlu Ömer Efendi bin Osman'ın iki bin kuruşluk vakfı, yeni inşa edilen cami için vakfedilmiştir[1582].

Cami ile ilgili yapılan araştırmalarda, 1767 öncesinde inşa edilmiş olan yapının 1892'de yenilenmiş olduğu sonucu çıkartılmaktadır. Ancak mimarisi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzdeki cami ise 1958'da yılına aittir.

Diktaş Köyü Merkez Camii: İkizdere İlçesi sınırlarında, köy merkezinde yer alan cami ile ilgili bölge halkıyla yapılan görüşmelerde, bölgenin en eski camisi olduğu belirtilmiş, ancak son dönemlerde tamamen yenilendiği ifade edilmiştir. Yapı üzerinde de tarihi geçmişini vurgulayacak bir kitabe veya tarihi bir mimari öğe saptanamamıştır **(Foto. 3.97)**.

Foto. 3.97. Diktaş Köyü Merkez Camii

Diktaş (İksenit) Köyü Kancalı Camii: İkizdere İlçesi sınırlarındaki Diktaş Köyü'nün[1583] Kancalı veya Kancıali Mahallesi'nde inşa edilen mescit için Musluoğlu

[1580] Kul, 183-184.
[1581] Kul, 184.
[1582] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 41.
[1583] Çoşkun, 45.

Kâmil Efendi bin Arif'in 1904 tarihinde bin kuruş para vakfettiği bilinmektedir[1584]. Mescidin, banisi ve mimarisi hakkında bir bulgu söz konusu değildir. Günümüzde belirtilen mahalde yer alan cami, 1960'ta yaptırılmıştır.

Gölyayla (Kabahor) Köyü Camii: İkizdere İlçesine bağlı olan Gölyayla Köyü'nde[1585], Hacı Osman tarafından bina edilmiş bir mektep bir de camiden bahsedilmektedir. Mektep ile ilgili hurufât kayıtları 1723, cami hakkındaki ise 1750'den başlamaktadır. 1750'de caminin imamlık vazifesine gündelik bir akçe ile Mehmed'in tayin edildiği görülmektedir ki, 1803'e kadar atama kayıtları bulunmaktadır[1586].

Caminin mimarisi hakkında bir veri saptanamamıştır. Mevcut cami ise 1963 yılında yenilenmiştir.

Gölyayla (Kabahor) Köyü Yayla Mescidi. İkizdere İlçesine bağlı olan Gölyayla Köyü'nün[1587] yaylasında bulunan mescit için 1902'de köy halkından İbişoğlu Abbas bin Mustafa, Abdurrahmanoğlu İbrahim bin Osman ve Hüseyinoğlu Hafız İsmail, toplamda bin beş yüz kuruş para vakfetmişlerdir[1588]. Bu vakıf bilgisi dışında yapının inşa tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir malumata erişilmemiştir. Bugün bölgede cami olarak kullanılan yapı, 1953 tarihinde yeni bir inşa sürecine tabii olmuştur.

Gürdere (Ethone) Köyü Camii: İkizdere İlçesine bağlı olan Gürdere Köyü'nde[1589] Hacı Mahmud bin İsmail tarafından inşa ettirilen mescidin 1734'te, camiye dönüştürüldüğü ve belirtilen tarihte imam ve hatiplik vazifesini ifa eden Ömer'in beratının yenilendiği bilinmektedir[1590].

Sonradan camiye çevrilen mescidin ilk inşa tarihi ve mimarisi ile ilgili bir bilgiyle karşılaşılmamıştır. Mevcut cami ise 1960'da betonarme malzemeden tek kubbeli olarak yenilenmiştir **(Foto. 3.98)**.

[1584] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 42.
[1585] Yıldız, 44, Çoşkun, 52.
[1586] Kul, 219-221.
[1587] Yıldız, 44.
[1588] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 41, Kıvrım, 106.
[1589] Çoşkun, 56.
[1590] Kul, 175.

Foto. 3.98. Gürdere Köyü Camii (rfs)

Ihlamur (Kapse-i Of) Köyü Camii: İkizdere İlçesi dahilindeki Ihlamur Köyü'nde[1591] yeniden inşa edilen cami için Yağcıoğlu Mehmed Efendi bin Şaban'ın 1899'da bin kuruş para vakfettiği kayıtlarda geçmektedir[1592]. Yapının banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzdeki cami ise 1950'de yenilenme sürecinden geçmiştir.

Ilıca (Vane) Köyü Camii: İkizdere İlçesi sınırlarında bulunan Ilıca Köyü'nde[1593], 1726'da Ali adlı bir hayır sahibi tarafından inşa edilen caminin, imam ve hatiplik vazifesine ifa etmek üzere Mehmed Halife gönüllü olarak tayin edilmiştir. 100 yıl sonradan köy ahalisi tarafından yeniden yapıldığı ifade edilen yapının[1594] mimarisi hakkında bir bulgu bulunmamaktadır. Bugün, Ilıca'daki cami tek kubbeli bir şema yansıtmaktadır.

Kirazlı (Manle) Mahallesi Camii: İkizdere İlçesi dahilindeki Kirazlı Mahallesi Camii'nin açılış beratında 1903 tarihi geçse de yapı tamamen yenilenmiştir **(Foto. 3.99)**

[1591] Çoşkun, 59.
[1592] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 41.
[1593] Çoşkun, 59, Safi, XIV.
[1594] Kul, 198.

Foto. 3.99. İkizdere Kirazlı Mh. Camii

Rüzgârlı (Mize) Köyü Süleyman Camii[1595]. İkizdere İlçesi sınırlarında bulunan Rüzgârlı Köyü'nde[1596] Süleyman isimli bir hayırsever tarafından inşa ettirilen caminin, 1763 tarihindeki atama kaydında imam, hatip ve mütevelli olarak baninin oğlu Ahmed atanmıştır[1597]. Caminin mimarisi hakkında bir bilgi söz konusu değildir. 1962 tarihinde yapılan cami ise ahşap tavanlı ve kırma çatılı olarak yenilenmiştir **(Foto. 3.100)**.

Foto. 3.100. Rüzgarlı Köyü Camii (B. Dilki)

Tozköy Camii: İkizdere İlçesine bağlı olan ve eski adı Mahura şeklinde kayıtlara geçen Tozköy'ün İslâmlı Mahallesi'nde yeniden inşa olunan mescit için 1905'te Fazlıoğlu Hacı Şakir Efendi bin Mustafa tarafından bin kuruş para vakfedildiği bilinmektedir[1598]. Vakıf kaydına göre bölgedeki tarihi bir caminin tamamen yenilendiği

[1595] Dinç, 84.
[1596] Mize, 68, Safi, XIV.
[1597] Kul, 189-190.
[1598] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 42.

bilgisi ortaya çıkmaktadır. Bölgeye gerçekleştirilen ziyarette ise Tozköy'deki merkez caminin, daha öncesinde yukarıda belirtilen mahalde olduğu düşünülmektedir. Çünkü bölgede tarihi olarak geçen başka bir yapı saptanamamıştır.

Mevcut caminin ise 1967'de mahalle ustaları tarafından tamamen yeniden inşa edildiği bilinmektedir **(Foto. 3.101)**.

Foto. 3.101. Tozköy Camii

3.2.10. İyidere

Çiftlik (Zavendik) Köyü Camii: İyidere İlçesi sınırlarındaki Çiftlik-Büyükçiftlik Köyü'nde[1599] köy ahalisinin gayretleriyle inşa ettirilen camiye 1813'te imam ve hatip olarak Mehmed bin Ahmed, gönüllü olarak atanmıştır[1600]. Bu bilgi dışında yapı hakkında farklı bir veri tespiti sağlanamamıştır. Günümüzde hem Çiftlik hem de Büyükçiftlik'teki camiler, Cumhuriyet döneminden sonra tamamen yenilenmiştir.

Denizgören (Goncuvaniye-Guncivanoz) Köyü Camii: İyidere İlçesine bağlı Denizgören Köyü'ndeki[1601] cami, 1766 tarihinde yeniden inşa edildiği vakıf kayıtlarıyla sabittir. Bu yeni caminin görevine ise Mehmed bin İsmail tayin edilmiştir. 1786'ya kadar atama kayıtlarının devam ettiği görülmüştür[1602]. 1908'de köy sakinlerinden Livasıoğlu Kâmil Efendi bin Hasan, cami için bin kuruş para vakfetmiştir[1603]. Bu veriler dışında

[1599] Yıldız, 46.
[1600] Kul, 202.
[1601] Yıldız, 44.
[1602] Kul, 177.
[1603] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 44.

hem yeni cami hemde 1766'dan önceki caminin mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüzdeki mevcut eser ise 1969 yılına aittir ve tek kubbeli olarak tasarlanmıştır **(Foto. 3.102)**.

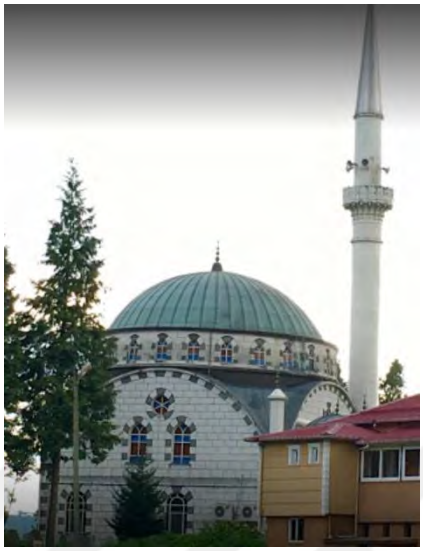

Foto. 3.102. Denizgören Köyü Camii

Fethiye (Aspet) Köyü Camii: İyidere İlçesi sınırlarındaki Fethiye Köyü, bugün mahalle statüsüne kavuşmuştur[1604]. Köyde ne zaman inşa edildiği bilinmeyen mescide, 1766'da İdris bin Kurt tarafından minber konularak camiye dönüşümü sağlanmış ve imam-hitabetlik vazifesine İdris tayin edilmiştir. Ayrıca, 1818'e kadar atama kayıtları sürmüştür[1605]. Mahalledeki mevcut cami, 1990'da tek kubbeli plan şemasında ele alınmıştır **(Foto. 3.103)**.

Foto. 3.103. Fethiye Mahallesi Camii (M. Karaman)

[1604] Yıldız, 43, Erkan, 31.
[1605] Kul, 170.

Petroz Köyü Fıçıtaşı (Samsoz) Mahallesi Camii: İyidere İlçesi sınırlarında bulunan Fıçıtaş Mahallesi'ndeki cami için Tarakçıoğlu İbrahim Efendi bin Mehmed, 1884'te bin yüz kuruş para vakfetmiştir[1606]. Bugün mahallede, Cumhuriyet dönemine ait üç cami vardır. Belirtilen vakıf kaydında doğrudan cami ismi belirtilmediği için eşleştirme yapılamamıştır.

Hazar (Masi) Köyü Camii: İyidere İlçesindeki Hazar Köyü, bugün mahalle konumundadır[1607]. Bölgede var olan bir mescide 1755'te minber konularak camiye dönüştürülmüş, imam ve hatipliğine ise Mustafa atanmıştır[1608]. Bu vakıf bilgisi dışında, inşa, bani ve mimari ile ilgili bilgi tespit edilememiştir. Hazar Mahallesi'ndeki mevcut cami, 1940'ta yenilenme sürecinden geçmiştir.

Kalecik (Mavrant) Köyü Camii: İyidere İlçesine bağlı olan Kalecik Köyü'ndeki[1609] cami, köy ahalisinin gayretleriyle inşa edilmiş yapılar arasındadır. 1726 tarihinde yapının mütevellisi olmadığı için, Rize kadısı Ahmed, imam ve hatiplik vazifesini bu tarihte yürüten Ahmed adlı kişiye tevcih etmiştir. 1837' tarihine kadar çeşitli zaman aralıklarında imam ve hatip tayinleri devam etmiştir[1610]. Eski caminin mimarisi hakkında bir bulguyla karşılamamıştır. Mevcut cami ise 1986'da son şeklini almıştır.

Taşhane (Salandoz) Köyü Camii: İyidere İlçesindeki Taşhane Köyü'nde[1611], köy sakinlerin tarafından yaptırılan caminin, imamet ve hitabetlik vazifesine 1793'te Ahmed bin Mustafa getirilmiştir. 1797'de ise yerine Mustafa bin Mehmed atanmıştır[1612].

Caminin mimarisi hakkında bir malumat elde edilememiştir. Bugünkü yapı, 1959'da tek kubbeli olarak yenilenmiştir **(Foto. 3.104)**.

[1606] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 44.
[1607] Yıldız, 45.
[1608] Kul, 188.
[1609] Safi, XIV.
[1610] Kul, 189.
[1611] Yıldız, 45.
[1612] Kul, 194.

Foto. 3.104. Taşhane Köyü Camii[1613]

Üstüpiler Köyü Camii: İyidere İlçesine bağlı olan Üstüpiler Köyü, bugün mahalle statüsünde olup bölgede bir mescitten bahsedilmektedir. 1910'ta Çanakçeşme Köyü'nden olan Hacıalioğlu Yakup Efendi bin Şaban Efendi, köydeki mescit için bin kuruş para vakfettiği geçmektedir[1614]. Ancak, yapının ilk inşası, banisi, mimarisi ve ne zaman mescitten camiye çevrildiği konusunda bir bilgi verilmemektedir. Bugün, mahalledeki 1962 tarihli cami, tek kubbeli bir şema göstermektedir **(Foto. 3.105)**.

Foto. 3.105. Üstüpiler Mahallesi Camii

[1613] http://www.salandoz.com/index.php/res%C4%B0m-galer%C4%B0s%C4%B0/k%C3%B6y%C3%BCm%C3%BCz%C3%BCn-camisi.html (Erişim Tarihi: 16.02.2021)
[1614] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 44.

3.2.11. Kalkandere

Çağlayan (Vandri) Köyü Camii: Kalkandere İlçesi sınırlarında yer alan Çağlayan Köyü'nde[1615], XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde, bir mescit olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra mescit yerine bir cami inşa edilerek minber konulmuştur. XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait belgelerde (1877) ise köydeki caminin, Hafız Hasan'ın aldığı izinle yaptığı geçmektedir. 1723'teki camide hatiplik görevini Osman Halife, Hafız Hasan'ın camisinde ise baninin oğlu Mehmed Emin ifa etmekteydi[1616].

Yukarıdaki iki farklı caminin, birbirinin yerine mi inşa edildiği yoksa farklı farklı yapılar mı olduğu hususunda bir veri söz konusu olmadığı gibi mimarileri hakkında da bir bilgi bulunmamaktadır. Günümüzdeki mevcut yapı ise 1968'de merkezi planlı bir yapıya sahiptir.

Çayırlı (Silan) Köyü Camii: Kalkandere İlçesine bağlı olan Çayırlı Köyü'nde[1617], yöre sakinleri tarafından inşa ettirilen caminin hatiplik vazifesini ifa etmek için Mehmed Halife tayin edilmiştir. Bu tayin, 1734'te yenilenmiştir[1618]. Caminin mimarisi hakkında bir veri tespiti yapılamamıştır. Mevcut cami ise 2007'de merkezi plan şemasında ele alınmıştır **(Foto. 3.106)**.

Foto. 3.106. Çayırlı Köyü Merkez Camii (T. Yıldırım)

[1615] Yıldız, 46.
[1616] Kul, 199.
[1617] https://tr.foursquare.com/v/%C3%A7ay%C4%B1rl%C4%B1-k%C3%B6y%C3%BC/540de177498e42bb5cf2c081 (Erişim Tarihi: 16.02.2021)
[1618] Kul, 195.

Dilsizdağı (Taserik) Köyü Mescidi. Kalkandere İlçesi dahilindeki Dilsizdağı Köyü'nde eski bir mescidin olduğu kayıtlarda geçmektedir. Bu mescit için köy halkından Durmuşoğlu İbrahim bin Ahmed, bin beş yüz kuruş para vakfı sağlamıştır[1619]. Ancak mescidin, inşa tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi verilmemiştir. Günümüzde ise doğrudan cami olarak geçen yapı 1970 yılına aittir.

Dülgerli (Maşer) Köyü Kaçal Mahallesi Mescidi. Kalkandere İlçesi sınırlarında bulunan Dülgerli Köyü'ne[1620] bağlı Kaçal Mahallesi'nde ashab-ı hayrat tarafından inşa edilen mescit için 1893'te köy halkından Kalpakoğlu Kasım bin Memiş, Hacıbekiroğlu Bilal bin İsmail ve Fettahoğlu Molla Hüseyin bin Ahmed toplam bin kuruş para vakfekmiştir[1621]. Mescidin mimarisi hakkında ise bir veriye ulaşılamamıştır. Günümüzde Kaçal Mahallesi'ndeki cami ise 1994 yılında son şeklini almıştır.

Geçitli (Tivranoz) Köyü Camii: Kalkandere İlçesi'ne bağlı olan Geçitli Köyü'nde, köy sakinleri tarafından inşa ettirilmiştir. 1773'te camiye imam olarak Osman bin Mustafa gönüllü olarak hizmet etmeyi seçmiştir. 1814'e kadar da atama kayıtlar devam etmiştir[1622]. Bu bilgiler dışında yapı ile ilgili veri tespit edilememiştir. Mevcut caminin ise inşası 1984'te gerçekleşmiştir **(Foto. 3.107)**.

Foto. 3.107. Geçitli Köyü Camii (B.Usta)

İnci Köyü Camii: Kalkandere İlçesi sınırlarında yer alan İnci Köyü'ndeki cami için köy halkından Dursun Efendi bin Ahmed, 1881'de bin kuruş para vakfemiştir[1623]. Bu

[1619] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 45.
[1620] Yıldız, 45.
[1621] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 46.
[1622] Kul, 197.
[1623] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 46.

vakıf kaydı dışında caminin inşa tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi tespit edilememiştir. Bugünkü cami ise 1958'de yeniden yapılmıştır.

Kuruköy (Çeler) Camii: Kalkandere İlçesine bağlı olan Kuruköy[1624], bugün mahalle statüsünde olup bölgedeki cami, 1795'te Hacı Ahmed tarafından yeniden inşa ettirilmiş, imam ve hatip olarak ise gönüllü olarak Mustafa bin Hasan tayin edilmiştir[1625]. Daha önceki caminin inşa tarihi ve mimarisi hakkında bilgi olmadığı gibi 1795'teki eser içinde aynı durum söz konusudur. Günümüzdeki cami, 1964'te tamamen yenilenme sürecinden geçmiştir.

Yeşilköy Camii: Kalkandere İlçesi'nin köylerinden olan Yeşilköy'deki cami tamamen yenilenen eserler arasındadır.

Yokuşlu (Silyan) Köyü Camii: Kalkandere İlçesine bağlı Yokuşlu Köyü'ndeki[1626] yapı ile ilgili iki farklı vakıf kaydına ulaşılmıştır. 1872 tarihli birinci kayıtta, Hoçazoğlu İsmail bin Ahmed'in köydeki mescit için bin kuruş para vakfettiği geçerken 1893 tarihli ikinci kayıtta yine Hoçazoğlu İsmail bin Ahmed'in köy camisi için bin kuruş para vakfettiği bilgisi verilmiştir[1627]. Bu iki yapının, ayrı yapılar mı olduğu, yoksa mescidin sonradan camiye mi dönüştürüldüğü ile ilgili bir tespit yapılamamıştır. Bununla birlikte farklı bir mahalle veya yer belirtilmediği için aynı eserler olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yapıların banisi, inşa tarihi ve mimarisi hakkında da bir veriye erişim sağlanamamıştır. Bugün köydeki cami ise 1978 yılında son şeklini almıştır.

Yolbaşı (İsteftar) Köyü Camii: Kalkandere İlçesindeki Yolbaşı Köyü'nde[1628], köy halkı tarafından yaptırılan caminin ilk kayıtları 1758 tarihine ait olup belirtilen tarihte imam ve hatip olarak Ahmed Halife'nin beratının yenilendiği görülmektedir[1629]. Bu hususda caminin, 1758'den öncesinde var olduğuna işaret etmektedir.

Caminin özgün mimarisi bilinmemektedir. Mevcut yapı ise cumhuriyet döneminde tamamen yenilenerek ibadete açılmıştır.

[1624] https://ozhanozturk.com/2018/01/15/kalkandere-ikizdere-tarihi-rize/ (Erişim Tarihi: 18.02.2021)
[1625] Kul, 174-175.
[1626] Yıldız, 46.
[1627] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 45.
[1628] Safi, XIV.
[1629] Kul, 181.

3.2.12. Pazar

Akbucak (Melmenat) Köyü Camii: Pazar İlçesi sınırlarında bulunan Akbudak Köyü için Haşim Karpuz, bir karışıklıktan dolayı Akbudak olarak isimlendirmiş ve Hemşin İlçesi dahilinde değerlendirmiştir[1630].

Camiye yapılan ziyarette, ilk caminin 1728'de yapıldığı ve 13 x 9 m. ölçülerinde bir ibadet alanına olduğunu gösteren bir çizime rastlanmıştır. Ayrıca, eski caminin etrafında olduğunu belirtilen mezar taşları fotoğraflanarak belgelenmiştir **(Foto. 3.108)**.

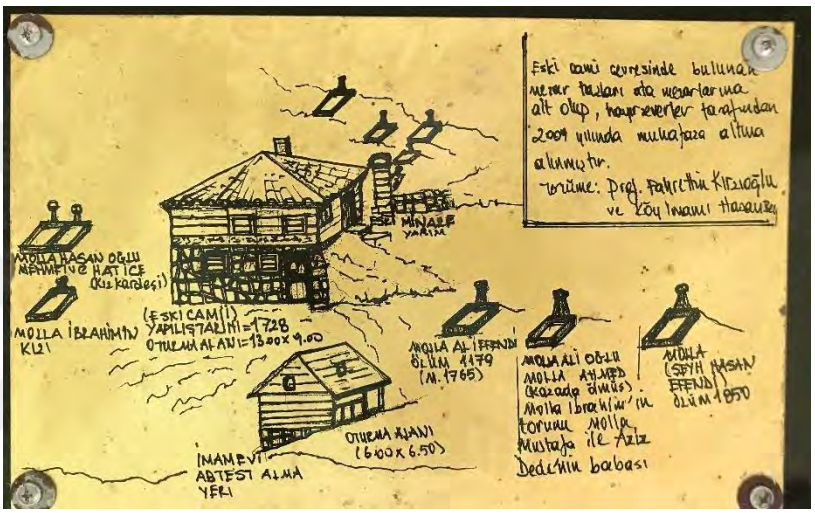

Foto. 3.108. Eski Camiye Ait Çizim

H. Saraç, cami üzerindeki kitabeyi Ahmet Hasan Usta olarak ifade etmiş ve caminin 1814'te inşa edildiğini belirtmiştir[1631]. Haşim Karpuz ise yapının, Amele Hasan Usta tarafından yapılmış olduğunu ve yıkılıp genişletildiği üzerinde durmuştur[1632].

Saraç, 1897'de caminin tamamen harap olduğunu dile getirmiştir[1633]. Ancak, 1882 tarihli vakıf kayında, köy halkından Ferahzade Raşid Ağa bin Ali Ağa'nın köyde yeniden inşa olunan ve minber konulan cami için bin kuruş para vakfetti bilgisine ulaşılmıştır[1634]. Bu da yapının, daha öncesinde yıkıldığına ve yenilendiğine işaret etmektedir.

[1630] Karpuz, *Rize,* 60.
[1631] Karpuz, *Rize,* 60.
[1632] Karpuz, *Rize,* 60.
[1633] Saraç, 268.
[1634] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 48.

Yapı ile ilgili tespit edilen eski fotoğraflardan hareketle caminin, alt kısmında yığma taş, üstünde ise ahşap malzeme kullanılmıştır[1635]. Bugün, bölgede bu isimle anılan cami, 1986'da tamamen yenilenmiştir **(Foto. 3.109-111)**.

Foto. 3.109. Akbudak Köyü Camii (Karpuz)

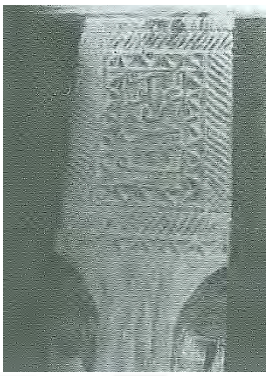

Foto. 3.110. Camideki Usta Kibasi (Karpuz)

Foto. 3.111. Caminin Son Hali

Aktaş (Hunar) Köyü Camii: Pazar İlçesi sınırlarında yer alan Aktaş Köyü[1636]'nde yöre halkı tarafından yeniden inşa edilen cami için bin beş yüz kuruş para vakfedilmiştir. Bu paranın senelik nemasından ise caminin imam ve hatiplerine verilmesi şart

[1635] Karpuz, *Rize,* 60.
[1636] Saraç, 60.

koşulmuştur[1637]. Bu bilgi dışında, yapıyla ilgili bir veri tespiti yapılamamıştır. Günümüzdeki cami ise 1960 yılına aittir.

Balıkçı (Zelek) Köyü Camii: Pazar İlçesi dahilindeki Balıkçı Köyü'nde, köy ahalisinin ibadet edebilmesi için bir mescit yer aldığı, bu mescidin ise 1836'da camiye dönüştürüldüğü, imam ve hatibinin ise İbrahim oğlu Molla Ali olduğu kayıtlarda açık bir şekilde belirtilmiştir. Cami için 1903'te Ali oğlu Tursalioğlu Mehmed bin beş yüz kuruş[1638], 1905'te ise Tunusluoğlu Mehmed Efendi bin Ali Efendi bin beş yüz kuruş para vakfetmişlerdir[1639].

Köydeki hem mescidin hem de caminin inşa tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mevcut yapı ise 1944'te son şeklini almıştır.

Boğazlı (Çiğetöre) Köyü Camii: Pazar İlçesinde bulunan Boğazlı Köyü Camii'nin[1640] banisi, inşa tarihi ve mimarisi bilinmemektedir. Bununla birlikte 1893'te yapı için Bilaloğlu İbrahim Efendi bin Kasım, beş yüz para vakfettiği bilgisine ulaşılmıştır[1641].

Boğazlı Köyü'ndeki mevcut yapı, Cumhuriyet döneminde yeniden inşa edilmiştir.

Derinsu (Zağnat) Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı olan Derinsu Köyü'nde[1642] caminin, ilk inşa tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgi saptanamamıştır. Ancak, 1911'de Derinsu'un Zoğor Mahallesi'ndeki cami için Sipahioğlu İdris Efendi bin Osman'ın bin kuruş para vakfetmiştir[1643]. Günümüzdeki mevcut betonarme malzemeden tek kubbeli olarak planlanmıştır **(Foto. 3.112)**.

[1637] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 49.
[1638] Saraç, 270.
[1639] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 52.
[1640] Saraç, 275-276.
[1641] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 49.
[1642] Saraç, 66.
[1643] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 51.

Foto. 3.112. Derinsu Köyü Camii

Dernek (Kostanivat) Köyü Camii: Pazar İlçesi sınırlarındaki Dernek Köyü[1644]'ndeki cami için Hasan Efendi bin Mehmed Ağa, üç bin kuruş para vakfemiştir[1645]. Bu vakıf bilgisi dışında, yapının banisi, inşa tarihi ve mimarisi hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Bugün köy merkezinde yer alan cami 1984'te yeniden yapılmıştır.

Güneyköy (Avramit) Köyü Camii: Pazar İlçesinin Güneyköy''ündeki cami 1803'te İbrahim oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır[1646]. 1893 ve 1903'te ise cami için Trohteoğlu Memiş Efendi bin İsmail toplamda üç bin kuruş para vakfemiştir[1647]. Caminin mimarisi hakkında bir bilgi söz konusu olmayıp mevcut yapı, 1982'de yeniden inşa edilmiştir.

Hamidiye Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı Hamidiye Köyü'nde bulunan yapı için 186'da biliginin bulunmadığı ortaya konulmaktadır[1648]. Bununla birlikte 1903 tarihli vakıf kaydında, cami için köy sakinlerinden Pasoğlu Yusuf Efendi bin Kaber Ağa'nın 1903'te bin beş yüz kuruş para vakfettiği bilinmektedir[1649]. Fakat, eserin banisi, inşa tarihi ve mimarisi hakkında bir bulgu söz konusu değildir. Mevcut eser, son haline ise 1980'de kavuşmuştur.

[1644] Saraç, 182.
[1645] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 50.
[1646] Saraç, 267.
[1647] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 51.
[1648] Saraç, 274.
[1649] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 49.

Hatuniye (Merkez) Camii: Pazar'da şehir merkezinde yer alan cami, Sultan II. Bayezid'in eşi ve Yavuz Sultan Selim'in validesi tarafından[1650] kesin tarihi bilinmemekle birlikte 1485-1500 yılları arasında[1651] ahşap olarak inşa ettirilmiştir[1652].

Yapı hakkında gerçekleştirilen araştırmalarda, 1515'te cami hatibinin Hüsam ve müezzinin Hızıroğlu Hüseyin olduğu açık bir şekilde belgelerde geçmektedir. Belirtilen tarihten itibaren 1828 tarihine kadar çeşitli dönemlerde imam ve hatip atamalarının devam ettiği görülmektedir[1653].

1710'da mevcut camiye minare eklenmiş, minarenin eklenmesiyle birlikte yapı ayrıca çeşitli onarım ve tadilata tabii tutulmuş, masrafları ise bölgenin en büyük vakfı olan "Hatuniye Vakfı'ndan" karşılanmıştır. 1816 yılında ise harap olmuştur[1654]. Bölgenin nadir eski camilerinden olan eserin bu halini gören, devrin ayanlarından Bassa-zâde Mustafa Ağa ve eşi Ayşe Hatun camiyi, 1844'te yeniden inşa ettirmişlerdir. Ayrıca yapı için çeşitli dükkanlar, iş yerleri ve para vakfetmişlerdir[1655] **(Foto. 3.113)**.

1901'de tekrar yıkılmaya yüz tutan caminin tamiri için 31.831.5 kuruşa ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten yapının durumu, Trabzon Vilâyeti İdari tarafından Hazine Nezareti'ne bildirilmiştir. 1904 yılına kadar yapının tadilatının gerçekleştirilmesi adına Hazine Nezareti, Maliye Nezareti ve Evkaf Nezareti ile yazışmalar sürmüş, ancak bir sonuç alınamayak yapı kaderine terkedilmiştir[1656]. Tamamen yıkılan camiden, günümüze herhangi bir kalıntısı veya mimari öğesi ulaşamamıştır. Mevcut cami ise 2003 yılına aittir.

[1650] Kul, 274.
[1651] Saraç, 263.
[1652] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 47.
[1653] Kul, 274-276.
[1654] Kul, 276.
[1655] Saraç, 263, Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 47, Kul, 276.
[1656] Saraç, 265.

Foto. 3.113. Caminin 1844'te Yeniden İnşa Edildiğine Dair Vakfiyesi (Güvelioğlu)

Kuzayca (Sürminat) Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı Kuzayca Köyü'nde bulunan banisi ve inşa tarihi belli olmayan mescid, 1834'te camiye dönüştürülmüş ve imam olarak Ahmet oğlu Mehmet tayin edilmiştir[1657]. Ayrıca yapı için 1904'te Tiryakioğlu İsmail Efendi bin Salih Efendi bin beş yüz kuruş para vakfettiği bilgisine ulaşılmıştır[1658]. Ancak, yapının mimarisi hakkında bir bulgu söz konusu olmayıp köydeki mevcut cami, 2004 yılında inşa edilmiştir.

Sivrikale (Tordivat) Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı Sivrikale Köyü'nde, Valide Sultan tarafından yaptırılan caminin, 1856'da ibadet açıldığı düşünülmektedir[1659]. 1905'te camiye Çillizade Mehmed Efendi bin İbrahim, bin beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1660].

Caminin özgün mimarisi bilinmemektedir. Ancak, 1969'da ve 1989'da yenilendiği[1661], son halinin ise tek kubbeli olduğu bilinmektedir **(Foto. 3.114)**.

[1657] Saraç, 268.
[1658] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 49.
[1659] Saraç, 271.
[1660] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 50, Saraç, 271.
[1661] Saraç, 271.

Foto. 3.114. Sivrikale Köyü Merkez Camii

Subaşı (Haçapit) Köyü Camii: Pazar İlçesi dahilindeki Subaşı Köyü'nde, daha öncesinde var olan[1662], fakat sonrasında yeniden inşa edilen cami için yöre halkından Pirpiroğlu Molla Osman bin Ali[1663] 1874'te bin beş yüz kuruş para vakfettiği arşiv belgeleriyle sabittir[1664].

Caminin banisi, inşa tarihi ve mimarisi hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Mevcut yapı ise 1952'te ahşap tavanlı olarak yapılmış, 2019'da ise onarılmıştır.

Suçatı (Apso) Köyü Camii: Pazar İlçesi sınırlarında yer alan Suçatı Köyü'nde[1665] köy sakinleri tarafından inşa edilen caminin 1771'de imam ve hatip olarak Mehmed tayin edilmiştir. 1834'te imamın vefat etmesi üzerine yerine oğlu Mehmed geçmiştir[1666]. Ayrıca, cami için 1886'da Hüseyinçebizade Hüseyin Efendi bin Osman bin yeş yüz kuruş, 1896'da Mehmedağaoğlu Hüseyin Efendi bin Osman bin beş yüz kuruş, 1904'te Mehmedağaoğlu Ali Efendi bin Osman Efendi bin beş yüz kuruş, para vakfetmiştir[1667].

[1662] Saraç, 273.
[1663] H. Saraç, bu ismi Ali'nin oğlu Veniroğlu Osman şeklinde okumuştur.
[1664] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 48.
[1665] Saraç, 239.
[1666] Kul, 267.
[1667] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 50.

Caminin ilk inşası, banisi ve mimarisi ile ilgili bir malumat elde edilememiştir. Bugün, Suçatı Köyü'ndeki merkez cami ise 1962'de inşa edilmiştir.

Suçatı (Apso) Köyü Mescidi. Pazar İlçesi sınırlarında yer alan Suçatı Köyü'nde[1668], Timurcioğlu Hasan Efendi bin Mustafa 1895'de, mahallede yeniden inşa olunan mescit için bin beş yüz kuruş para vakfettiği belirtilmektedir[1669]. Ancak, hangi mahalle olduğu açık bir şekilde ifade edilmediği için yapı tespit edilememiştir.

Şehitlik (Haku/Ğakku) Köyü Camii: Pazar İlçesin'deki Şehitlik Köyü[1670] Camii, köy halkı tarafından yaptırılmış ve 1793'te imam ve hatiplik vazifesini gönüllü olarak Derviş Mehmed bin Mustafa üstlenmiştir[1671].

Eski köy camisinin mimarisi hakkında bir veri saptanamıştır. Mevcut yapı ise 1968 yılında yenilenmiştir.

Şendere (Bogina) Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı olan Şendere Köyü'nde[1672], daha öncesinde köy sakinleri tarafından inşa edilen cami için Kantaroğlu Osman Efendi bin Ahmed 1891'de bin beş yüz kuruş para vakfemiştir. Bu paranın senelik nemasından ise caminin imamına, hatibine ve yapının tamirine sarf olunması şart koşmuştur[1673].

Günümüzdeki cami, yakın dönemde tamamen yenilerek özgünlüğünü kaybetmiştir.

Tütüncüler (Tavalvat) Köyü Camii: Pazar İlçesinde yer alan Tütüncüler Köyü'nde[1674] var olan cami, yöre halkı tarafından 1793'te yeniden inşa edilmiştir[1675]. Caminin mimarisi ile ilgili bir veri belirlenememiştir. Günümüzde, köy merkezinde bulunan yapı ise 1962'de yeniden yapılmıştır.

Yemişli (İlastas) Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı olan Yemişli Köyü'nde[1676] yer alan ve inşa tarihi belli olmayan cami için Kırnakoğlu Osman Efendi bin Ali Efendi, 1903'te bin beş yüz kuruş para vakfetmiştir[1677]. Bu vakıf bilgisi dışında, cami ile ilgili bir veri saptanamamıştır. Bugünkü köy camisi ise 1955'te yenilenmiştir.

[1668] Saraç, 239.
[1669] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 50.
[1670] Dinç, 81, Saraç, 239.
[1671] Kul, 273.
[1672] Saraç, 125.
[1673] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 49.
[1674] Saraç, 247.
[1675] Kul, 277.
[1676] Saraç, 239.
[1677] Güvelioğlu, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", 51.

Zafer (Bulep-i Ulya) Köyü Camii: Pazar İlçesine bağlı olan Zafer Köyü, bugün mahalle statüsünde olup bölgedeki caminin inşa tarihi, banisi ve mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Cami hakkında bilinen tek husus, gönüllü olarak yapının imamlık vazifesini yürüten Ali'nin oğlu Hüseyin'in vefatından sonra 1784'te kardeşi göreve tevcih edilmiştir[1678]. Günümüzdeki yapı ise 1977 tarihine aittir **(Grafik 3.2-3)**.

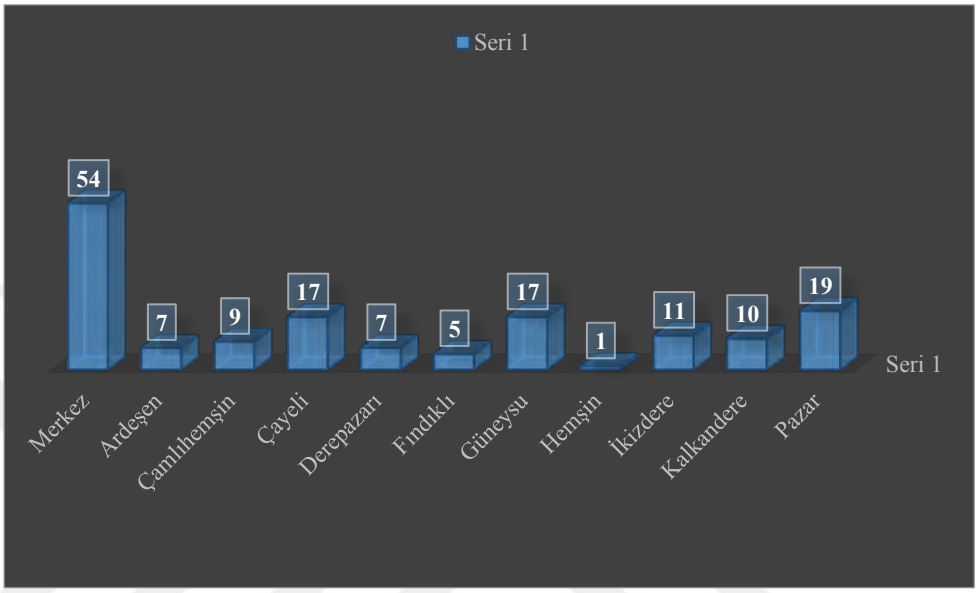

Grafik 3.2. 1923'ten Sonra Yenilenen Camilerin İlçelere Göre Dağılımı

[1678] Saraç, 269.

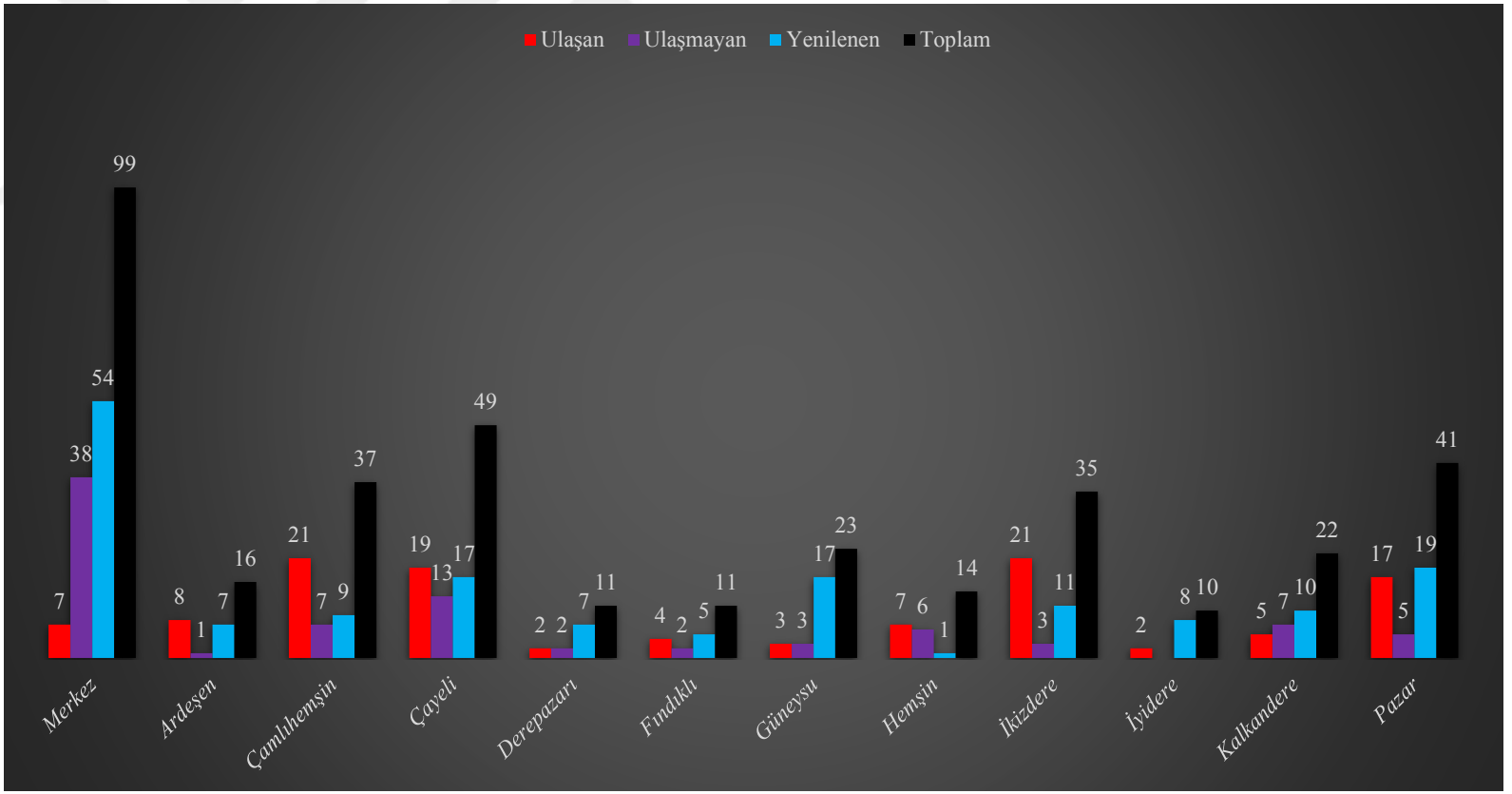

Grafik 3.3. Rize Camilerinin Sayısal İstatistiği

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA ve DEĞERLENDİRME

Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları dahilindeki Rize, 1461'de Trabzon'un Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi akabinde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Küçük bir kasaba olarak tanıtılan Rize, sahilden başlayıp içe doğru sarp ve engebeli bir topoğrafya yapısına sahiptir. Bu husus, bölgenin sosyo-ekonomik yapısını büyük ölçüde etkilemiş, dağınık bir yerleşim anlayışı ortaya çıkartmıştır. Arazinin dağınıklığı ve şartları bölgenin gelişimine de yansımış, Gürcü, Abaza ve Ermeni baskınlarıyla nüfus hareketleri ve tımar sistemi gerilemiştir[1679].

Rize'nin fethi ile birlikte bölgeye Müslüman halk yerleştirilmeye başlanmıştır. Bu da bölgede cami mimarisinin varlığını ortaya çıkartmıştır. Bölgenin ele geçirilmesinden sonra kiliseden camiye çevrilen bir ibadet alanıyla karşılaşılmamıştır. Osmanlı döneminde Rize sınırları içerisinde ilk cami inşası ise 1500 yılına kadar inmekte, en geç cami ise 1920'lere kadar çıkmaktadır.

Merkez ilçe dahil olmak üzere toplamda 12 ilçeye sahip olan Rize'de toplam 368 tarihi caminin varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan 116'sı katalog kısmında, 87'si günümüze ulaşamayan, 165'i ise tamamen yenilenen cami başlığı altında değerlendirilmeye alınmıştır.

Katalog bölümündeki camilerden;

XVI. yüzyıla ait 3 örnek; Merkez İslampaşa Camii (1570), Çayeli Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii (1570),

XVII. yüzyıla ait 3 örnek; Merkez Kale Mh. Camii (1658, Gülbahar Hatun Camii (1659), İkizdere Demirkapı Köyü Camii (1693),

XVIII. yüzyıla ait 11 örnek; Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Çayeli Hacıbaşı Camii (1712), Ormancık Köyü Camii (1763), Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii (1737), Fındıklı Merkez Camii (1765), Hemşin Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Bahar Mh. Camii (1769), Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), İkizdere Dereköy Yukarı

[1679] Kul, 287.

Mh. Camii (1797), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799),

XIX. yüzyıla ait 71 örnek; Merkez Balsu Mh. Camii (1868), Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mahalle Camii (1878), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen Doğanay Köyü Camii (1830), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii (1806), Köprübaşı Köyü Camii (1840), Konaklar Mh. Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Şenköy Camii (1899), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Mikron Mh. Camii (XIX. yy), Çayeli Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), İncesu Köyü Camii (1856), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Taşhane Camii (1893) Karaağaç Köyü Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Fındıklı Beydere Köyü Camii (1854), Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu Ilıca Camii (1814), Asmalıırmak Köyü Camii (XIX. yy), Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Şimşir Köyü Yukarı Mh. Camii (1848), Kurusaha Camii (1875), Yağcılar Köyü Camii (1881), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii (1891), Cimil Köyü Hapinç Camii (1896), Cimil Başköy Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Pazar Hotri Camii (XIX. yy), Uğrak Köyü Merkez Camii (1818), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896).

XX. yüzyıla ait 28 örnek; Ardeşen Tunca Köyü Camii (1902), Kirazlık Mh. Camii (1920), Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii (1902), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli Liman Köy Merkez Camii (1902), Yalı Mh. Orta Camii (1900), Çeşmeli Camii

(1910), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Fındıklı Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu Paravol Mh. Camii (1905), Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere Ayvalık Aşağı Mh. Camii (1903), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Meşeköy Camii (1916), Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar Ortayol Kocataş Mh. Camii (XX. yy), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910), Şentepe Köyü Camii (1911) yer almaktadır.

Camilerin ilçelere ve yüzyıllara göre dağılımı şu şekildedir **(Grafik 4.1-2)**;

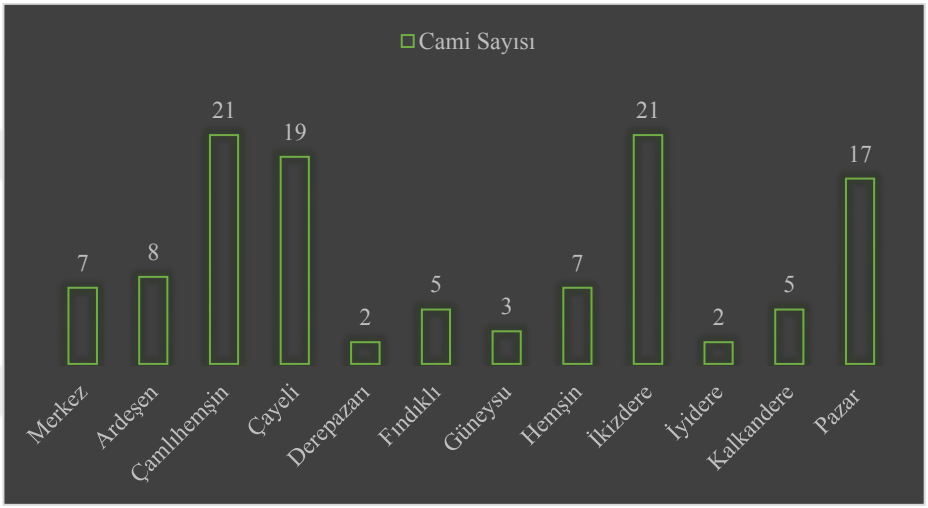

Grafik 4.1. Camilerin İlçelere Göre Dağılımı

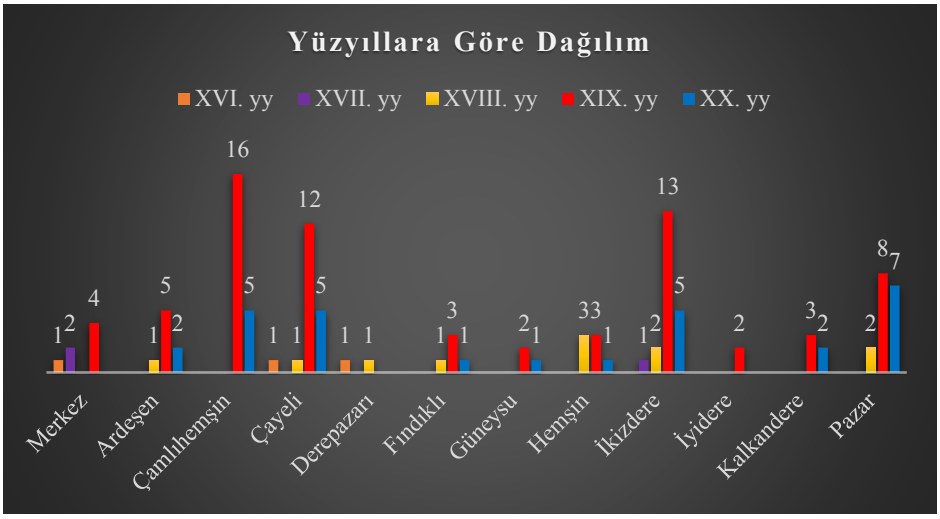

Grafik 4.2. Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

4.1. PLAN VE MİMARİ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden olan Rize'de gerçekleştirilen arazi çalışmalarında daha çok küçük boyutta ele alınan camiler, derinlemesine dikdörtgen, kare veya tek kubbeli bir şema göstermektedir. Plan tipleri dışında cephe ve pencere sistemleri irdelenen camilerin karakterini vurgulayan en önemli unsurlar arasında ahşap tavanlı, destekli, bağdadi kubbeli, kırlangıç kubbeli, düz tavanlı, çantı ve fevkani olması gelmektedir. Bu sebeple belirtilen ana yapı elemanları kronolojik olarak ortaya konulduktan sonra mimari elemanlar olan minareler, son cemaat yerleri, kapı kanatları, mihraplar, minberler, mahfiller ve vaaz kürsüleri değerlendirilmiştir.

4.1.1. Dikdörtgen Planlı Camiler

Dikdörtgen plan, mihraba yatay veya derinlemesine uzanan, içten ahşap tavan, kırlangıç, bağdadi kubbe veya düz tavan ile örtülü, dıştan ise kırma çatı ile kapatılan yapı tipleridir. Bölgedeki camilerden 59'u dikey, 5'i yatay olarak bu tipi yansıtmaktadır. Merkez'de (3), Kale Mahallesi Camii (1658), Gülbahar Hatun Camii (1659), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de (7), Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Doğanay Köyü Camii (1830) Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin'de (11), Zilkale Köyü Camii (1806), Konaklar Mh. Camii (1841) Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Şenyuva Köyü Camii (1885), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Şenköy Camii (1899) Kaplıca Mahallesi Camii (1902), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde (12), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), Şairler Mahallesi Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882, enine), Küçüktaşhane Camii (1891, enine), Karaağaç Köyü Camii (1893), Erenler Köyü Camii (1899), Yalı Mahallesi Orta Camii (1900), Limanköy Merkez Camii (1902), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Derepazarı'nda (1), Uzunkaya Köyü Camii (1500), Fındıklı'da (3), Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854), Çağlayan Köyü Büyük Camii(1908),Güneysu'da (2), Ilıca Camii (1814, enine), Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de (5), Hacı Balta Camii (1792), Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de (14), Demirkapı Köyü Camii (1693), Diktaş Köyü Camii (1819),

Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX.yy), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848, enine), Kuru Saha Camii (1875), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Cimil Orta Köy Hapinç Camii (1896), Cimil Baş Köyü Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Holca Camii (1906), Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii (1906), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Meşeköy Camii (1916), Kalkandere'de (3), Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Taşçılar Mahallesi Camii (XIX. yy), Pazar'da (4), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Kocaköprü Mahallesi Camii (XIX. yy, enine), Ortayol Köyü Kocataş Mahallesi Camii (XX.yy) ve Sahilköy Seydioğlu Camii (1902) bölgedeki örneklerdir **(Çizim 4.1-11) (Grafik 4.3-4).**

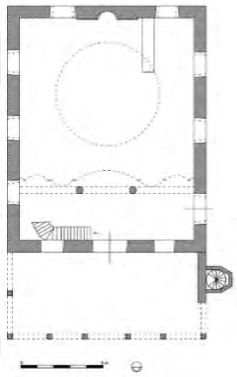

Çizim 4.1. Merkez Gülbahar Hatun Camii Planı

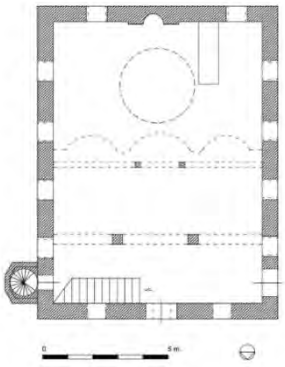

Çizim 4.2. Ardeşen Tunca Köyü Camii Planı

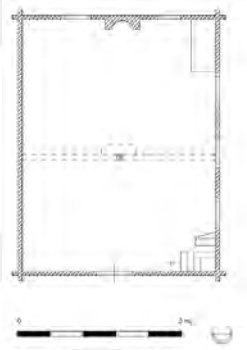

Çizim 4.3. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii Planı

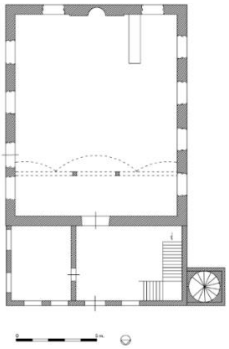

Çizim 4.4. Çayeli Limanköy Merkez Camii Planı

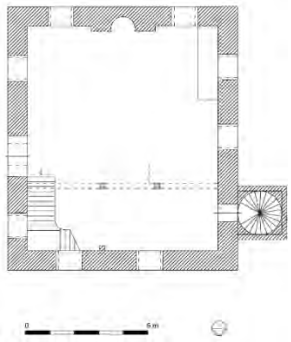

Çizim 4.5. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii Planı

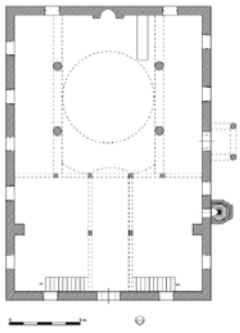

Çizim 4.6. Fındıklı Merkez Camii Planı

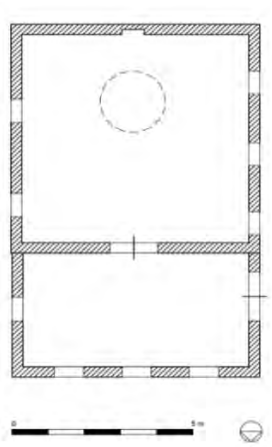

Çizim 4.7. Güneysu Asmalıırmak Köyü Camii Planı

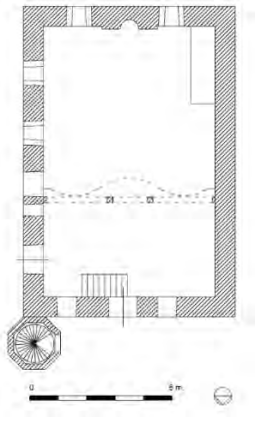

Çizim 4.8. Hemşin Hacı Balta Camii Planı

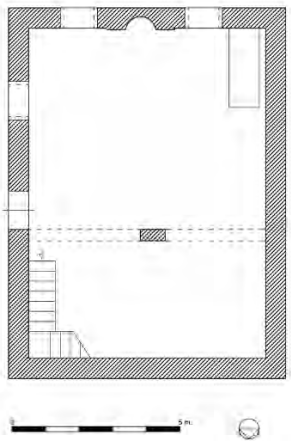

Çizim 4.9. İkizdere Diktaş Köyü Camii Planı

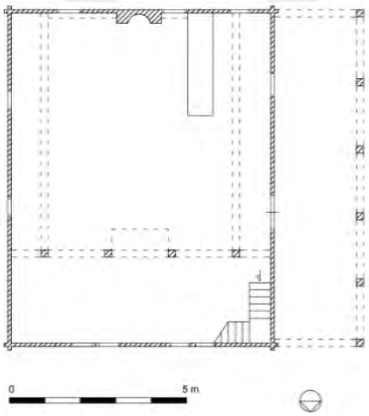

Çizim 4.10. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii Planı

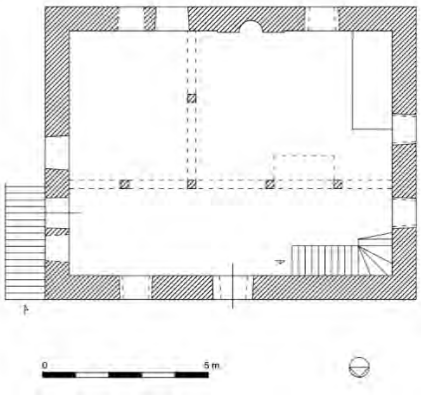

Çizim 4.11. Pazar Kocaköprü Mahallesi Camii Planı

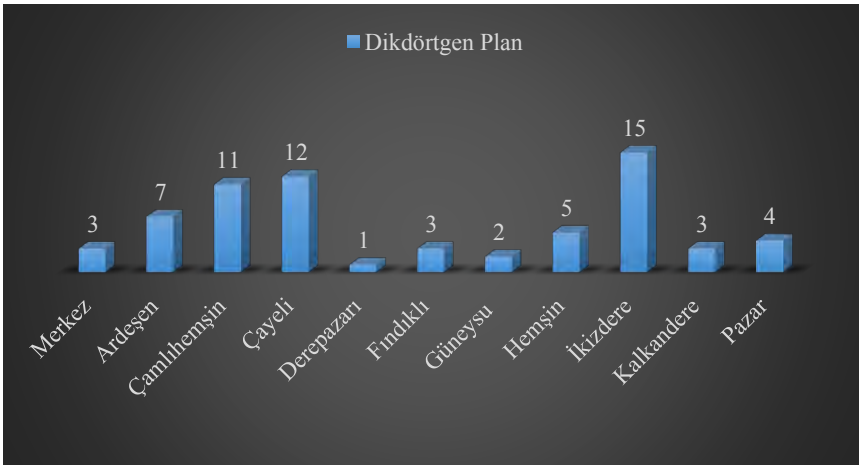

Grafik 4.3. Dikdörtgen Planlı Camilerin İlçelere Göre Dağılımı

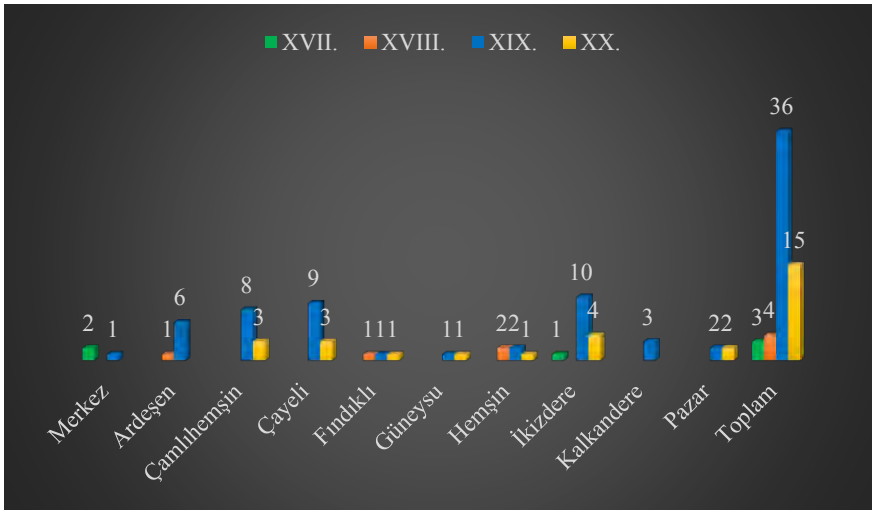

Grafik 4.4. Dikdörtgen Planlı Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

4.1.2. Kare Planlı Camiler

Harim mekânı kare veya kareye yakın ölçülerde olup üstü ahşap, bağdadi veya düz tavanla, dıştan kırma çatı ile örtülü plan tipidir. Rize'deki camilerin 38'i bu tipte olup örnekleri; Merkez'de (3) Balsu Mh. Camii (1868), Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Ardeşen'de (1), Kirazlık Mahallesi Camii (1920), Çamlıhemşin'de (9), Sıraköy Camii (1847), Meydan Köyü Camii (1880), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii (1888), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Kavak Mh. Camii (XIX.yy), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Çayeli'nde (6), Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Hacıbaşı Camii (1712), İncesu Köyü Camii (1857), Taşhane Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Fındıklı'da (1), Meyvalı Köyü Camii (1871), Hemşin'de (2), Bahar Mahallesi Camii (1803), Levent Köyü Camii (1885), İkizdere'de (7), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Sakandoz Camii (1802), Yağcılar Köyü Camii (1881), Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii (1891), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Ayvalık Köyü Aşağı Mahalle Camii (1903), Yeşilyurt Mahallesi Camii (1912), Kalkandere'de (1), Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Pazar'da (8), Mehmet Emin Camii (1794), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896) ve Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii (1910) bulunmaktadır **(Çizim 4.12-20) (Grafik 4.5-6)**.

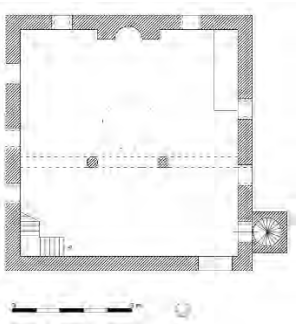

Çizim 4.12. Merkez Soğuksu Orta Mahalle Camii Planı

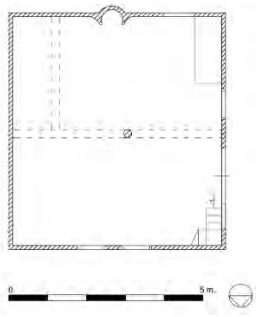

Çizim 4.13. Ardeşen Kirazlık Köyü Camii Planı

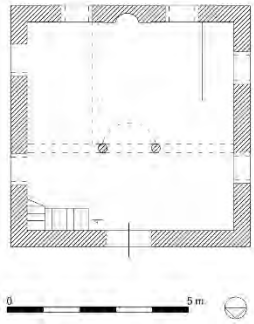

Çizim 4.14. Çamlıhemşin'de Kavak Mahallesi Camii Planı

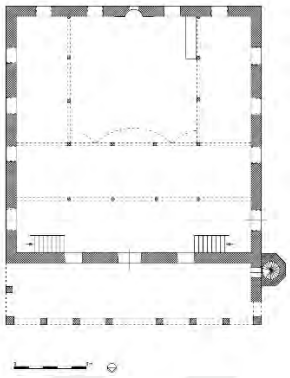

Çizim 4.15. Çayeli Hacıbaşı Camii Planı

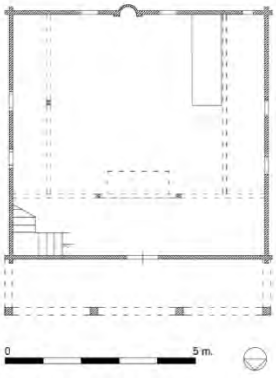

Çizim 4.16. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii Planı

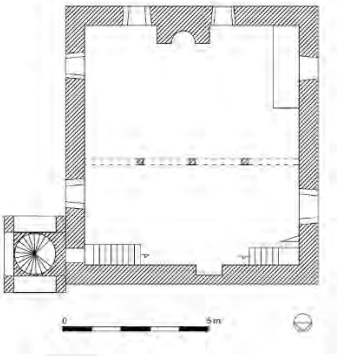

Çizim 4.17. Hemşin Bahar Mahallesi Camii Planı

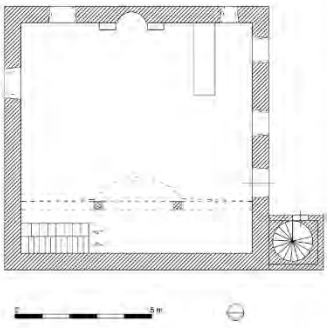

Çizim 4.18. İkizdere Yağcılar Köyü Camii Planı

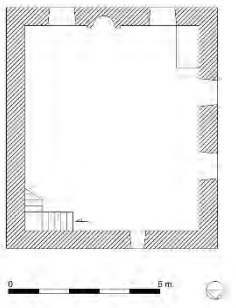

Çizim 4.19. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii II Planı

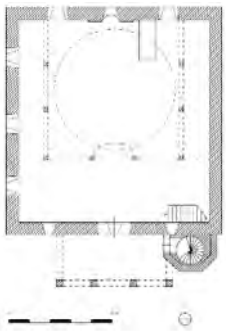

Çizim 4.20. Pazar Akmescit Köyü Camii Planı

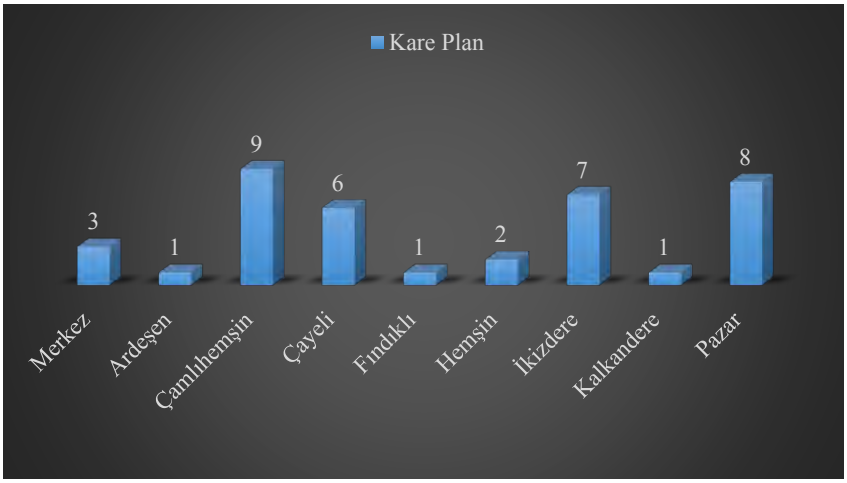

Grafik 4.5. Kare Planlı Camilerin İlçelere Göre Dağılımı

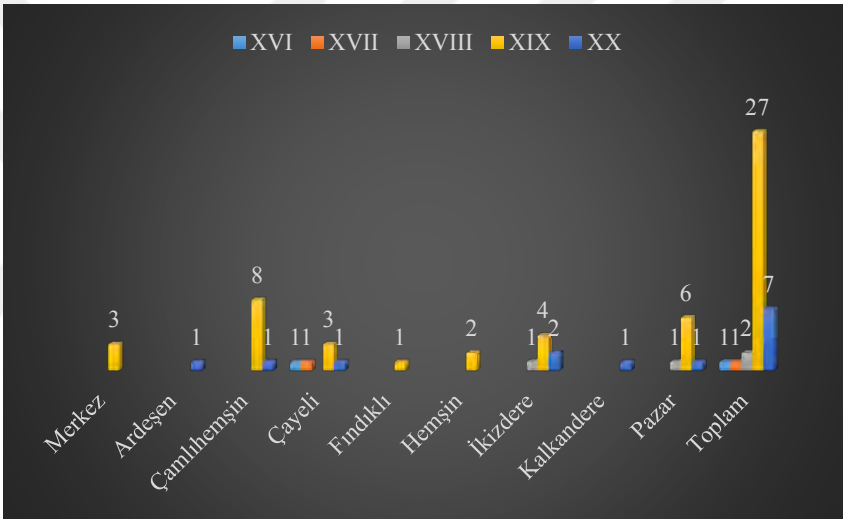

Grafik 4.6. Kare Planlı Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

4.1.3. Tek Kubbeli Camiler

Osmanlı İmparatorluğu'nun Erken (İznik Hacı Özbek-1333)[1680], Klasik (Şemsi Paşa Camii-1580)[1681] ve Batılılaşma (Ortaköy Camii-1854)[1682] dönemlerinde sevilerek uygulanan tek kubbeli camiler, Anadolu'nun her bölgesinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ancak, özellikle de Doğu Karadeniz Bölgesi sınırlarında, Rize'de fazla tercih edilmediği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise bölgede farklı inançta

[1680] Semavi Eyice, "Hacı Özbek Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XIV, İstanbul 1996, 492.
[1681] Ebru Karakaya, "Şemsi Paşa Külliyesi*", TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXVIII, İstanbul 2010, 529-530.
[1682] Filiz Gündüz, "Ortaköy Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 408-409.

insanların bir arada yaşaması ve cami mimarisinin gizlenmek istenmiş olmasıdır ki, dışa yansıyan bir kubbe yerine bağdadi veya düz ahşap tavan uygulamasına gidilmiştir.

Bölgede incelenen 116 camiden, 12'inde tek kubbe kullanılmıştır. Merkezde İslampaşa Camii (1570), Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840), Çayeli'nde Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Derepazarı'nda Eriklimanı Mahallesi Camii (1737), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Yücehisar Camii (1799), Tektaş Köyü Camii (1907), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909) tek kubbeli tasarlanmış yapılardır. Bu eserlerden İslampaşa Camii'nin orijinalde tek kubbeli bir anlayışta olduğu bilinmektedir. Fakat diğer eserlerin sonraki onarımlarda eklendiği veya üst örtüsünün değiştirildiği düşünülmektedir ki, malzemesi ve kubbeye geçiş sistemi bunu desteklemektedir. Bununla birlikte, bölgede 1923'lerden sonra tamamen yenilenen camilerin çoğunluğunda tek kubbe anlayışına dönüldüğü görülmektedir **(Çizim 4.21-27) (Grafik 4.7-8).**

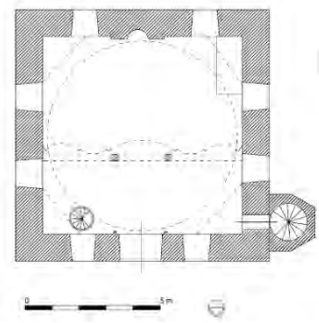

Çizim 4. 21. Merkez İslampaşa Camii Planı

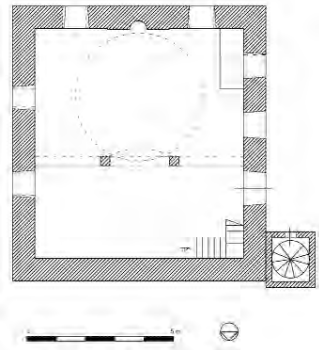

Çizim 4. 22. Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii Planı

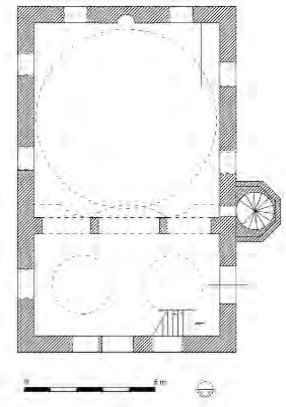

Çizim 4. 23. Çayeli Yeşiltepe Köyü Camii Planı

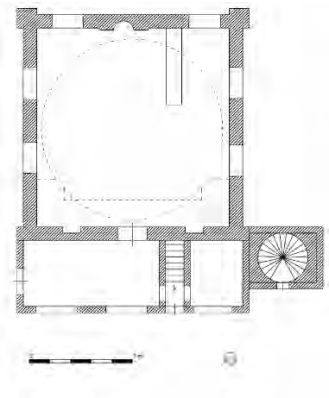

Çizim 4. 24. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii Planı

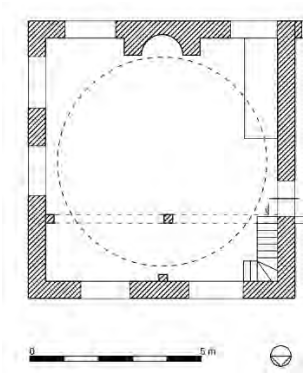

Çizim 4. 25. İyidere Yalıköy Camii Planı

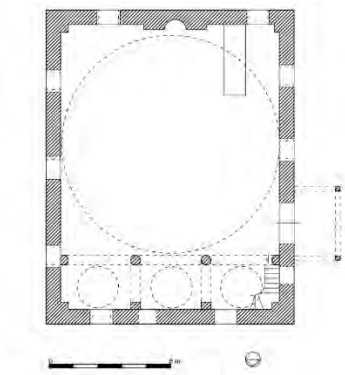

Çizim 4. 26. Kalkandere Hurmalık Köyü Camii Planı

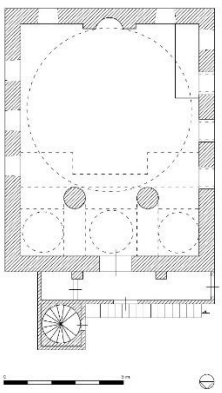

Çizim 4. 27. Pazar Tektaş Köyü Camii Planı

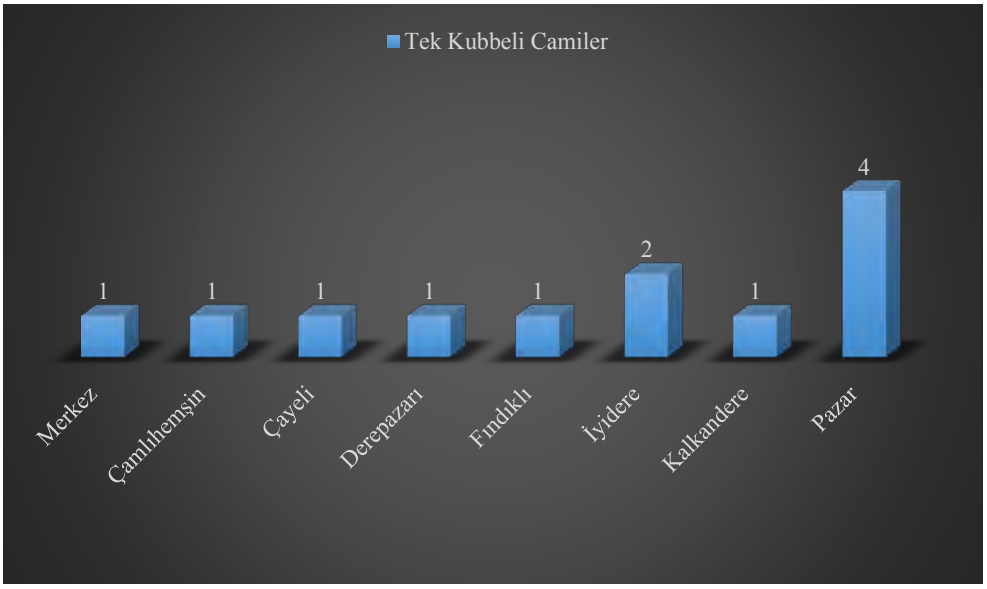

Grafik 4.7. Tek Kubbeli Camilerin Dağılımı

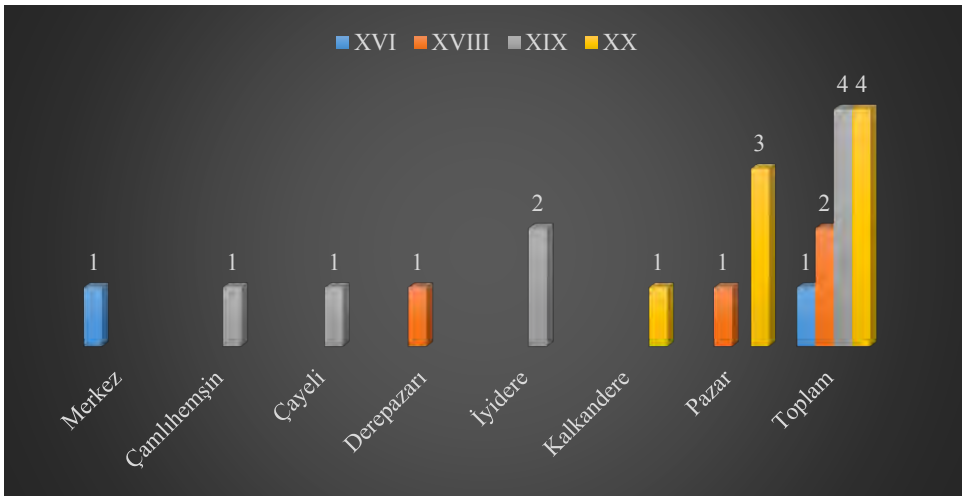

Grafik 4.8. Tek Kubbeli Camilerin Yüzyıllara Göre Dağılımı

4.1.4. Cephe Düzenleri

Rize'de XVI. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadar inşa camilerin temel yapım malzemesi taş ve ahşap olmuştur. Kesme taşın sınırlı kullanıldığı camilerde yonu ve moloz taşın yoğun olduğu görülmektedir. Taşla birlikte ahşabın birleştiği örnekler cephelere hareketlilik kazandırmakta, sadece ahşap ve göz dolgu ile meydana getirilenler bölgenin karakteristiğini yansıtmaktadır. Bununla birlikte XX. yüzyılın başlarında inşa edilen ve son dönemlerde restore edilen camilerde sıva ve taş kaplama uygulamasına rastlanmakta, bu hususta cepheyi orijinalliğinden uzaklaştırmaktadır.

Buna göre bölgede 5 farklı cephe uygulaması saptanmıştır.

4.1.4.1. Taş Cepheler

Bölgedeki 116 camiden 61'nin cephesi taş malzeme ile örülmüş olup sade bir anlayış sergilemektedir. Merkez'de İslampaşa Camii (1570), Ardeşen'de Yukarıduvark Camii (1736), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Sıraköy Camii (1847), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Şenyuva Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii (1888), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Çayeli'nde Hacıbaşı Camii (1712), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Taşhane Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Limanköy

Merkez Camii (1902), Derepazarı'nda Eriklimanı Mh. Camii (1737), Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854), Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu'da Asmalıırmak Köyü Camii (XIX. yy), Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Kurusaha Camii (1875), Yağcılar Köyü Camii (1881), Cimil Başköy Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Ayvalık Aşağı Mahalle Camii (1903), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Meşeköy Camii (1916), İyidere'de Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da, Hotri Camii (XIX. yy), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), Şentepe Köyü Camii (1911) taş ve sade cepheleri ile dikkat çekmektedir **(Grafik 4.9) (Foto. 4.1-12).**

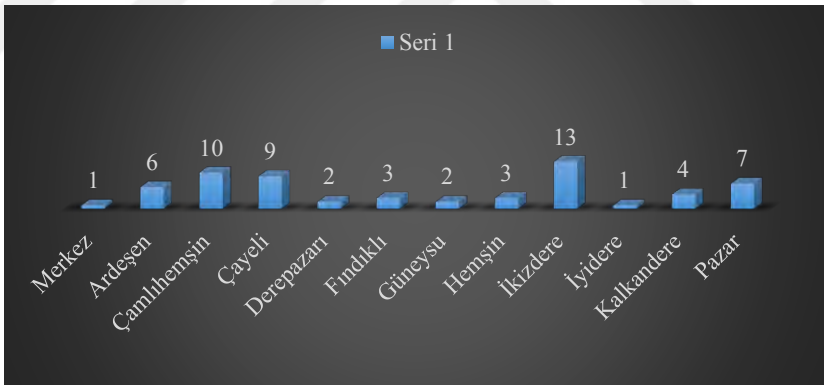

Grafik 4.9. Taş Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.1. Merkez İslampaşa Camii

Foto. 4.2. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii

Foto. 4.3. Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii

Foto. 4.4. Çayeli Taşhane Camii

Foto. 4.5. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii

Foto. 4.6. Fındıklı Çağlayan Camii

Foto. 4.7. Güneysu Paravol Mahallesi Camii

Foto. 4.8. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii

Foto. 4.9. İkizdere Kurusaha Camii

Foto. 4.10. İyidere Yalıköy Camii

Foto. 4.11. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii

Foto. 4.12. Pazar Akmescit Köyü Camii

4.1.4.2. Ahşap Cepheler

Çantı camilerde karşılaşılan ahşap cepheler 12 yapıda bulunmaktadır. Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Kirazlık Mh. Camii (1920), Çamlıhemşin'de Mollaveyis Köyü Camii (1878), Şenköy Camii (1899), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Çayeli'nde Ormancık Köyü Camii (1899), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Camii (1814), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), İkizdere'de Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848) Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886) ve Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834) sadece ahşap perde duvarlarıyla ön plana çıkmaktadır **(Grafik 4.10) (Foto. 4.13-19)**.

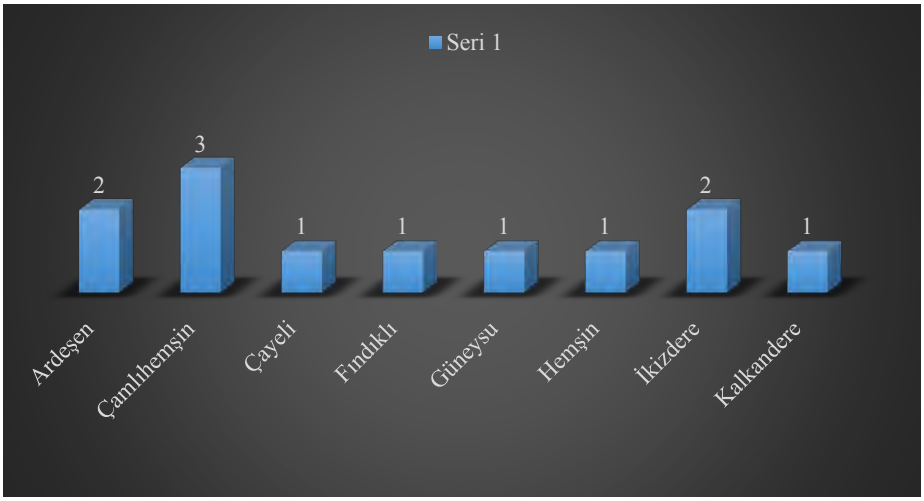

Grafik 4.10. Ahşap Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.13. Ardeşen Doğanay Köyü Camii

Foto. 4.14. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii

Foto. 4.15. Çayeli Ormancık Köyü Camii

Foto. 4.16. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.17. Güneysu Ilıca Camii

Foto. 4.18. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii

Foto. 4.19. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii

4.1.4.3. Taş-Ahşap Cepheler

Taş ve ahşabın birbirini tamamladığı bu cephe sisteminde harim seviyesi taştan, mahfil seviyesi ahşaptan veya bir cephesi ahşaptan diğer cephesi taştan düzenlenmiş bir tasarım anlayışı sunmaktadır. Çamlıhemşin'de Konaklar Mahallesi Camii (1840), Ortayayla Köyü Camii (1885), Çayeli'nde Karaağaç Köyü Camii (1893) Erenler Köyü Camii (1899), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), İkizdere'de Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Cimil Köyü Hapinç Camii (1896) ve Şimşirli Köyü Holca Camii (1906) olmak üzere 9 yapıda uygulanmıştır **(Grafik 4.11) (Foto. 4.20-28)**.

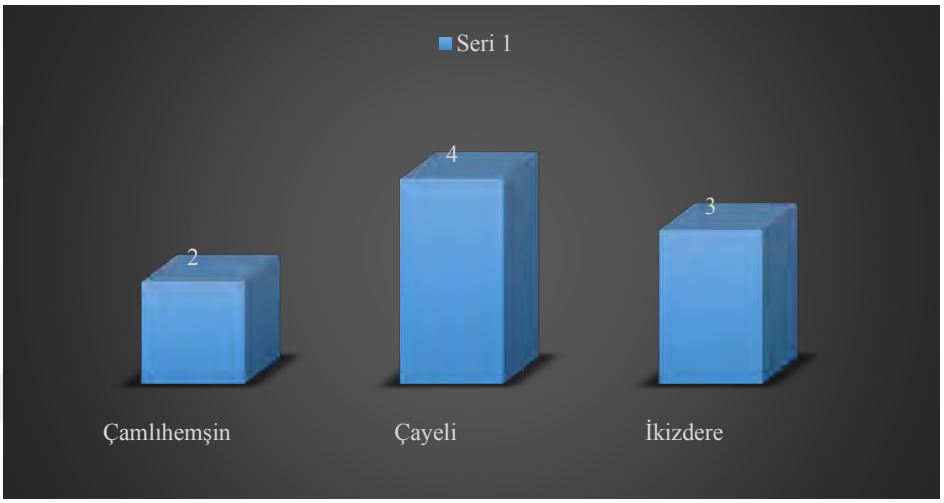

Grafik 4.11. Taş-Ahşap Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.20. Çamlıhemşin Konaklar Mahahllesi Camii

Foto. 4.21. Çamlıhemşin Ortayayla Köyü Camii

Foto. 4.22. Çayeli Karaağaç Köyü Camii

Foto. 4.23. Çayeli Erenler Köyü Camii

Foto. 4.24. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii

Foto. 4.25. Çayeli Gümüşpınar Mh. Camii

Foto. 4.26. İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii

Foto. 4.27. İkizdere Cimil Köyü Hapinç Camii

Foto. 4.28. İkizdere Holca Camii

4.1.4.4. Taş ve Göz Dolgu Cephe

Yapım malzemesi taş olan bu sistemde caminin bir cephesi, bölgenin sivil mimarisinde görülen göz dolgu duvar örgü tekniği ile hareketlendirilmiştir. Bu anlatıyı yansıtan üç cami bulunmaktadır; Çayeli'nde İncesu Köyü Camii (1856), Hemşin'de Levent Mahallesi Camii (1885), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794) **(Foto. 4.29-31)**.

Foto. 4.29. Çayeli İncesu Köyü Camii

Foto. 4.30. Hemşin Levent Mahallesi Camii

Foto. 4.31. Pazar Mehmet Emin Camii

4.1.4.5. Taş Kaplama

Cephe sisteminde caminin beden duvarlarını meydana getiren esas malzeme taş ile kaplanarak gizlenmiştir. Yeni dönem uygulaması olan bu düzenlemede; Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Ormancık Ulaşlı Mahallesi Camii (1850), İkizdere'de Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Pazar'da Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799) olmak üzere 5 örnekte tespit edilmiştir **(Grafik 4.12) (Foto. 4.32-36).**

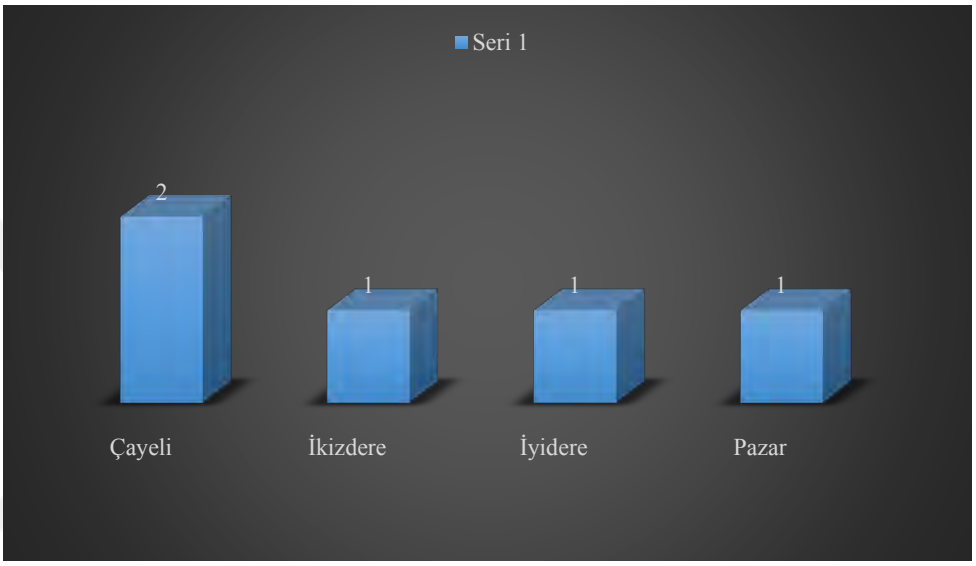

Grafik 4.12. Taş Kaplama Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.32. Çayeli Büyük Cafer Paşa Camii

Foto. 4.33. Çayeli Ormancık Köyü Ulaşlı Mh. Camii

Foto. 4.34. İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii

Foto. 4.35. İyidere Sarayköy Camii

Foto. 4.36. Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii

4.1.4.6. Sıvalı Cepheler

Rize'deki 20 caminin dış cephesi sonradan boyanmış veya sıvanmıştır. Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840), Meydan Köyü Camii (1880), Kavak Mahallesi Camii (XIX. yy), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Boğaiçi Köyü Camii (1910), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde Küçüktaşhane Camii (1891), Yalı Mahallesi Orta Camii (1900), Hemşin'de Bahar Mahallesi Camii (1769), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), İkizdere'de Güneyce Köyü Yeşiltepe Mahallesi Camii (1842), Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii (1891), Pazar'da Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy), Tektaş Köyü Camii (1907), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909) ve Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii (1910) bu anlayıştadır **(Grafik 4.13-14) (Foto. 4.37-41)**.

Grafik 4.13. Sıvalı Cephelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.37. Çamlıhemşin Kavak Mahallesi Camii

Foto. 4.38. Çayeli Küçüktaşhane Camii

Foto. 4.39. Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii

Foto. 4.40. İkizdere Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii

Foto. 4.41. Pazar Örnek Köyü Camii

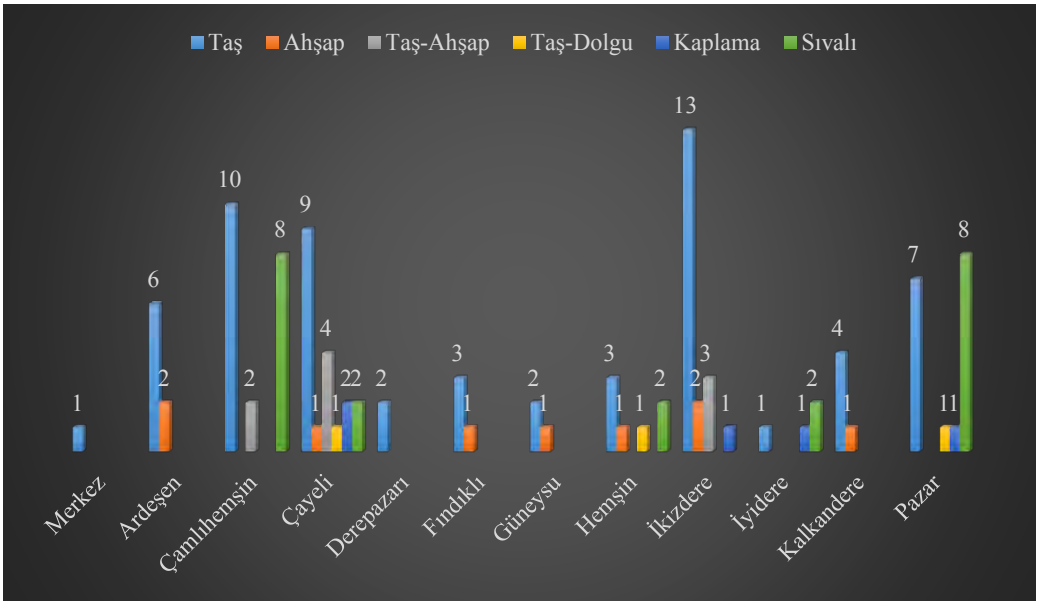

Grafik 4.14. Cephelerin İlçelere Göre Genel Dağılımı

4.1.5. Pencere Sistemleri

Rize camilerinin monoton ve birbirini yineleyen cephelerine hareketlilik kazandıran tek unsur pencere sistemleridir. Tek, iki veya üç katlı düzenlemeye sahip olan pencereler, dikdörtgen çerçeveli, dikdörtgen ve yuvarlak kemerli, mazgal, papyon şebekeli ve sürgülü kapaklı olmak üzere sınıflandırılmıştır.

4.1.5.1. Tek Katlı Pencereler

Camilerin harim mekanını aydınlatmak amacıyla açılan bu pencereler tek kat olarak düzenlenmiştir. Bu tipte 10 yapı tespit edilmiş; Merkez'de İslampaşa Camii (1570), Kale Mahallesi Camii (1658), Balsu Mahallesi Camii (1868), Çayeli'nde Şairler Mahallesi Tepe Camii (1875), Taşhane Camii (1893), Güneysu'da Asmalı Irmak Camii (XIX. yy), İkizdere'de Meşeköy Camii (1916), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Taşçılar Mahallesi Camii (XIX. yy) tek katlı pencere sistemiyle ön plana çıkmaktadır **(Grafik 4.15) (Foto. 4.42-47)**.

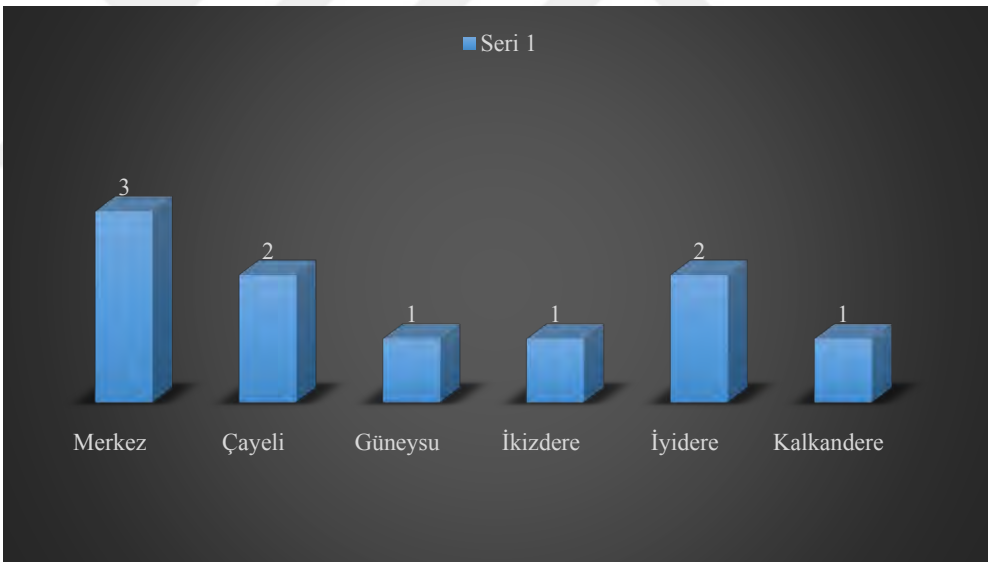

Grafik 4.15. Tek Katlı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.42. Merkez Kale Mahallesi Camii

Foto. 4.43. Çayeli Şairler Mahallesi Tepe Camii

Foto. 4.44. Güneysu Asmalıırmak Köyü Camii

Foto. 4.45. İkizdere Meşeköy Camii

Foto. 4.46. İyidere Sarayköy Camii

Foto. 4.47. Kalkandere Taşçılar Mahallesi Camii

4.1.5.2. İki Katlı Pencereler

İki katlı pencere düzenlemesi harim ve mahfil seviyesindeki açıklıklar şeklindedir. Bununla birlikte alt katıyla birlikte iki kat anlayışını tamamlayan camilerde bu kapsamda değerlendirilmiştir. Alt katıyla birlikte iki katlı pencere düzenlemesine sahip 3 cami ile karşılaşılmıştır; Çamlıhemşin'de Ortan Köyü Camii (XIX.-XX. yy), Çayeli'nde Gümüşpınar Mahallesi Camii (XX. yy), Kalkandere'de Kayabaşı Köyü Camii II (1902).

Cepheyi hareketlendiren iki kat düzenindeki pencere sistemi, harimi aydınlatması açısından da en çok tercih edilen tip olup 73 camide görülmektedir. Merkez'de Gülbahar Hatun Camii (1659), Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mahalle Camii (1878), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Kirazlık Mahallesi Camii (1920), Çamlıhemşin'de, Konaklar Mahallesi Camii (1841), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mahallesi Camii (1865), Ortayayla Köyü Camii (1885), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Hacıbaşı Camii (1712), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Karaağaç Köyü Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Yalı Mahallesi Orta Camii (1900), Limanköy Merkez Camii (1902), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854), Meyvalı Köyü Camii (1871), Çağlayan Köyü Büyük Camii

(1908), Güneysu Ilıca Camii (1814), Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Mutlu Mahallesi Hacı Balta Camii (1792), Levent Mahallesi Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii (1848), Kurusaha Camii (1875), Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii (1891), Güney Mahallesi Aşağı Camii (1898) Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Ayvalık Aşağı Mahalle Camii (1903), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Yücehisar Köyü Camii Merkez Camii (1799), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Hotri Camii (XIX. yy), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), Irmak Köyü Merkez Camii (1908) İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909), Yukarı Soğuksu Mahallesi Camii (1910), Şentepe Köyü Camii (1911) ve Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy) iki katlı anlayışı yansıtmaktadır **(Grafik 4.16) (Foto. 4.48-61).**

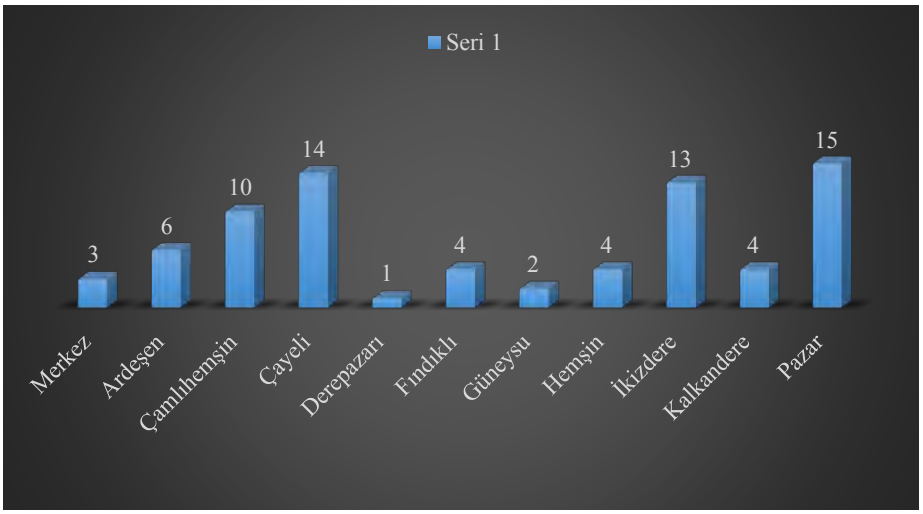

Grafik 4.16. İki Katlı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.48. Çamlıhemşin Ortan Köyü Camii

Foto. 4.49. Çayeli Gümüşpınar Mahallesi Camii

Foto. 4.50. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii II

Foto. 4.51. Merkez Gülbahar Hatun CAmii

Foto. 4.52. Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii

Foto. 4.53. Çamlıhemşin Konaklar Mahallesi Camii

Foto. 4.54. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii

Foto. 4.55. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii

Foto. 4.56. Fındıklı Çağlayan Büyük Köyü Camii

Foto. 4.57. Güneysu Paravol Mahallesi Camii

Foto. 4.58. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii

Foto. 4.59. İkizdere Demirkapı Köyü Camii

Foto. 4.60. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii

Foto. 4.61. Pazar Sulak Köyü Merkez Camii

4.1.5.3. Üç Katlı Pencereler

Camilerin alt katıyla birlikte üç katlı bir düzenlemeye sahip olan pencere sistemidir. Bölgede 29 yapıda; Merkez'de Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Köprübaşı Köyü Camii (1840), Sıraköy Camii (1847), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Şenköy Camii (1899), Kaplıca Mahallesi Camii (1902), Kavak Mahallesi Camii (XIX. yy), Çayeli'nde Ormancık Köyü Camii (1763), İncesu Köyü Camii (1856), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII.yy), Bahar Mahallesi Camii (1769), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), İkizdere'de Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Yağcılar Köyü Camii (1881), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Cimil Köyü Hapinç Camii (1896), Cimil Başköy Camii (1897), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Pazar'da Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877) ve Akmescit Köyü Camii (1880) bulunmaktadır **(Grafik 4.17-18) (Foto. 4.62-68)**

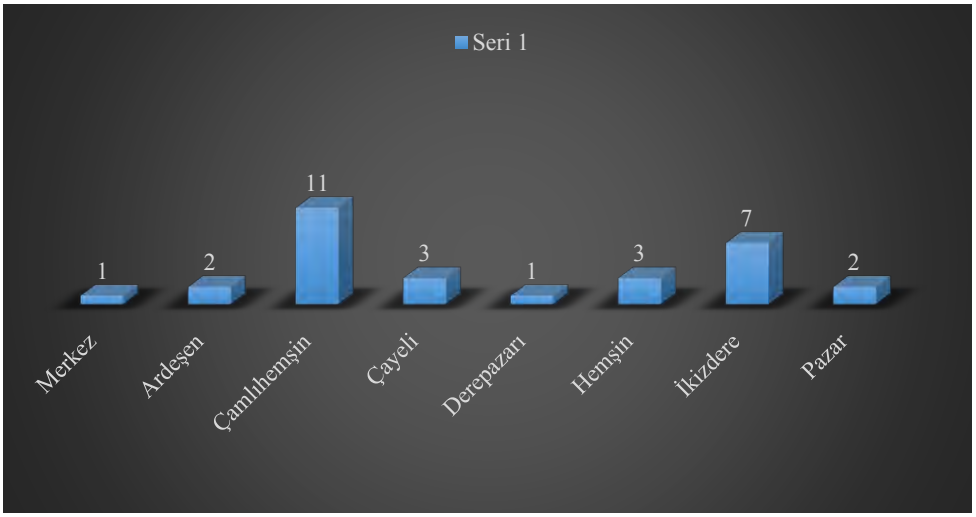

Grafik 4.17. Üç Katlı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.62. Merkez Pazarköy Merkez Camii

Foto. 4.63. Ardeşen Tunca Köyü Camii

Foto. 4.64. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii

Foto. 4.65. Çayeli Ormancık Köyü Camii

Foto. 4.66. Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii

Foto. 4.67. İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii

Foto. 4.68. Pazar Akmescit Köyü Camii

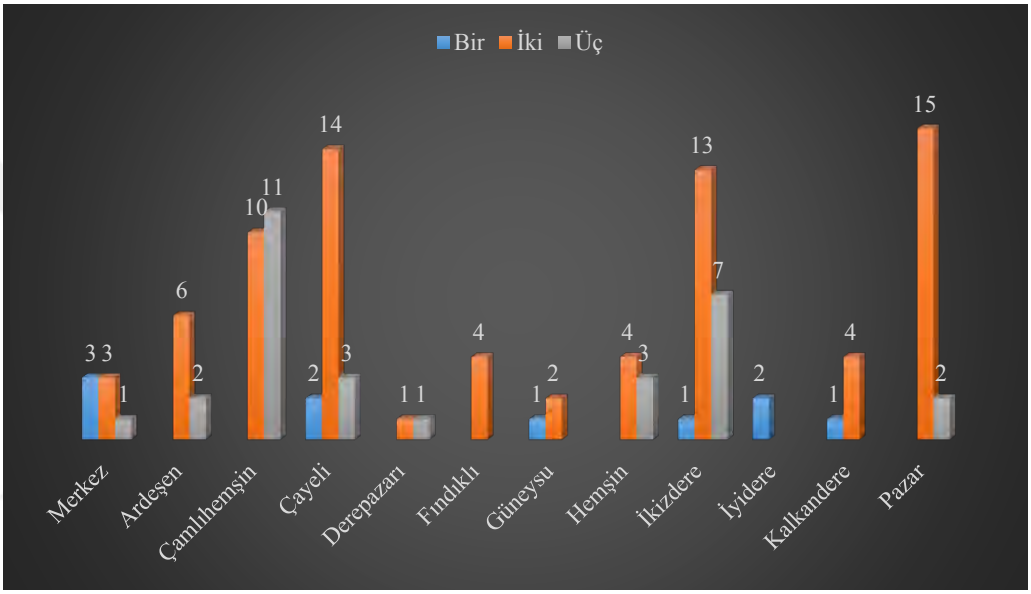

Grafik 4.18. Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

4.1.5.4. Dikdörtgen Çerçeveli Pencereler

Rize'deki 88 caminin harim mekanını dışa açan pencereler dikdörtgen çerçeveli bir düzenleme göstermektedir. Bu camiler; Merkez'de İslampaşa Camii (1570), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Doğanay Köyü Camii (1830), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902), Kirazlık Mh. Camii (1920), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Köprübaşı Köyü Camii (1840), Konaklar Mh. Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mahalle Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Şenköy

Camii (1899), Kavak MH. Camii (XIX. yy), Mikron Mh. Camii (XIX. yY), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Kaplıca Mh. Camii (1902), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Hacıbaşı Camii (1712), Ormancık Köyü Camii (1763), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), İncesu Köyü Camii (1856), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Taşhane Camii (1893), Karaağaç Köyü Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Yeşiltepe Köyü Camii (1902), Çeşmeli Köyü Camii (1910) Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Camii (1814), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Bahar Mh. Camii (1769), Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848), Kurusaha Camii (1875), Yağcılar Köyü Camii (1881), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii (1891), Cimil Köyü Hapinç Camii (1896), Cimil Başköy Camii (1897), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Ayvalık Aşağı Mahalle Camii (1903), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Hotri Camii (XIX. yy), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Örnek Köyü Camii (1870), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Irmak Köyü Merkez Camii (1908) ve Yukarı Soğuksu Mh. Camii'dir (1910) **(Grafik 4.19) (Foto. 4.69-79).**

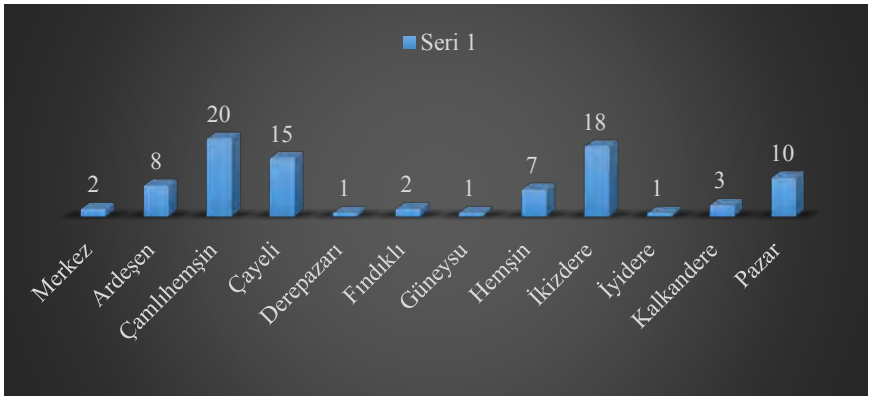

Grafik 4.19. Dikdörtgen Çerçeveli Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.69. Merkez Balıkçılar Köyü Camii

Foto. 4.70. Ardeşen Kavaklıdere Camii

Foto. 4.71. Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii

Foto. 4.72. Çayeli Büyük Cafer Paşa Camii

Foto. 4.73. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii

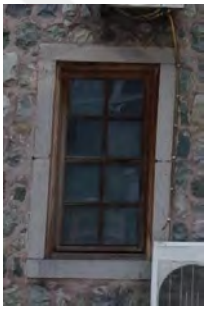

Foto. 4.74. Fındıklı Merkez Camii

Foto. 4.75. Güneysu Ilıca Camii

Foto. 4.76. Yaltkaya Köyü Merkez Camii

Foto. 4.77. İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii

Foto. 4.78. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii

Foto. 4.79. Pazar Hotri Camii

4.1.5.5. Yuvarlak Kemerli Pencereler

Bölgedeki 28 caminin penceresi dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli bir anlayışa sahiptir. Merkez'de Kale Mh. Camii (1658), Gülbahar Hatun Camii (1659), Balsu Mh. Camii (1868), Kömürüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Cmaii (1878), Pazarköy Merkez Camii (1899), Çamlıhemşin'de Boğaziçi Köyü Camii (1910), Çayeli'nde Yenice Köyü Camii (1806), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), Küçüktaşhane Camii (1891), Yalı MH. Orta Camii (1900), Derepazarı'nda Eriklimanı Mh. Camii (1737), Fındıklı'da Beydere Köyü Camii (1854), Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu'da Paravol Mahallesi Camii (1905), Asmalıırmak Köyü Camii (XIX. yy), İkizdere'de Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Meşeköy Camii (1916), İyidere'de Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Kalkandere Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da, Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX.yy), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909) ve Şentepe Köyü Camii (1911) yuvarlak kemerli pencerelerin örneklerini oluşturmaktadır **(Grafik 4.20) (Foto. 4.80-88)**.

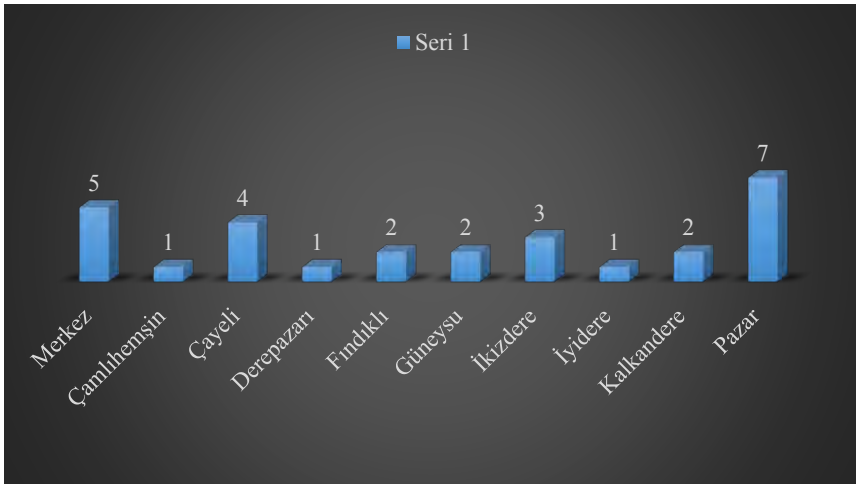

Grafik 4.20. Yuvarlak Kemerli Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.80. Merkez Kale Mh. Camii

Foto. 4.81. Çamlıhemşin Boğaziçi Köyü Camii

Foto. 4.82. Çayeli Yenice Köyü Camii

Foto. 4.83. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii

Foto. 4.84. Fındıklı Çağlayan Köyü Büyük Camii

Foto. 4.85. Güneysu Paravol Mahallesi Camii

Foto. 4.86. İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii

Foto. 4.87. Kalkandere Taşçılar Mh. Camii

Foto. 4.88. Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii

4.1.5.6. Papyon Şebekeli Pencereler

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki camilerin hem iç dekorasyonunda hem de pencere şebekelerinde uygulanan papyon geçme Rize'de 5 caminin penceresinde bulunmaktadır. Çayeli'nde Ormancık Köyü Camii (1763), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Camii (1814), İkizdere'de Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii (1848) ve Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834) papyon şebekeleri ile dikkat çekicidir **(Grafik 4.21) (Foto. 4.89-93)**.

Grafik 4.21. Papyon Şebekeli Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.89. Çayeli Ormancı Köyü Camii

Foto. 4.90. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.91. Güneysu Ilıca Camii

Foto. 4.92. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii

Foto. 4.93. Kalkandere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii

4.1.5.7. Giyotin Pencereler

Yukarı ve aşağı şeklinde hareket ederek açılıp kapanan pencere tipidir. Bu tipte pencereye sahip olan 6 cami vardır. Çamlıhemşin'de Şenköy Camii (1899), Çayeli'nde Ormancık Köyü Camii (1763), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Hemşin Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), İkizdere'de Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii'dir (1886) **(Grafik 4.22) (Foto. 4.94-98)**.

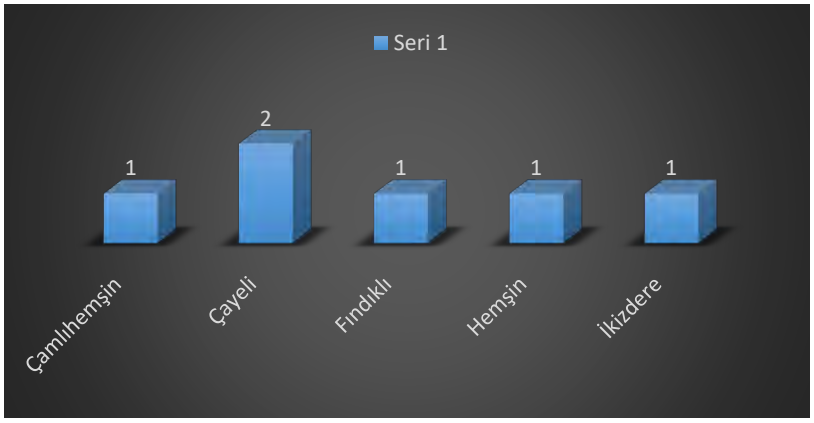

Grafik 4.22. Giyotin Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

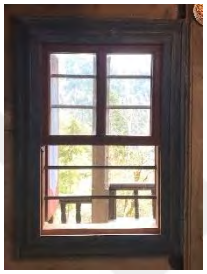

Foto. 4.94. Çamlıhemşin Şenköy Camii

Foto. 4.95. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii

Foto. 4.96. Fındıklı Meyvalı Köyü CAmii

Foto. 4.97. Hemşin Bilenköy Merkez Camii

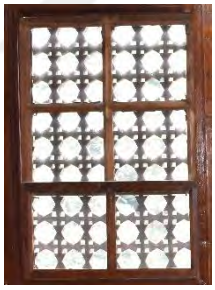

Foto. 4.98. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii

4.1.5.8. Sürgülü Kapaklı Pencere

Rize'deki ahşaptan inşa edilen cami pencerelerinde görülen sürgülü kapaklı pencereler, yapının özgünlüğünü vurgulamakla birlikte harim mekanına da farklı bir detay kazandırmaktadır. Bölgedeki 7 camide bu pencere uygulamasına rastlanılmakta olup örnekleri; Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Çayeli'nde Gümüşpınar Mahallesi Camii (XX. yy), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Hemşin Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), İkizdere'de Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848),

Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii'dir (1834) **(Grafik 4.23) (Foto. 4.99-105)**.

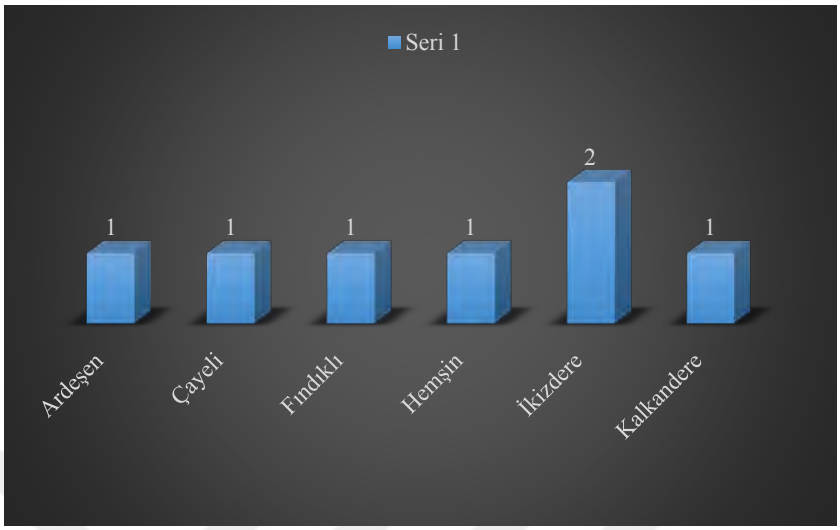

Grafik 4.23. Sürgülü Kapaklı Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.99. Ardeşen Doğanay Köyü Camii

Foto. 4.100. Çayeli Gümüşpınar Mh. Camii

Foto. 4.101. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.102. Hemşin Bilenköy Merkez Camii

Foto. 4.103. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii

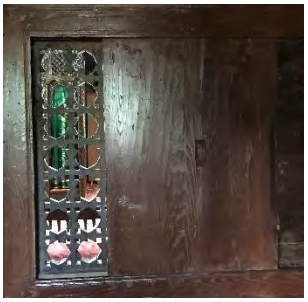

Foto. 4.104. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii

Foto. 4.105. Kalkandere
Hüseyin Hoca Köyü Camii

4.1.5.8. Mazgal Pencereler

İçten dışa doğru daralan pencere açıklığa verilen bir isimdir. Rize'deki 20 camide mazgal uygulamasıyla karşılaşılmaktadır. Ardeşen'de Işıklı Camii (1836), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Konaklar Mahallesi Camii (1841), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Karşı Mh. Camii (1888), Kaplıca Mh. Camii (1902), Mikron Mh. Camii (XIX. yy) Hemşin'de Levent Köyü Camii (1885), İkizdere'de Sakandoz Camii (1802), Kurusaha Camii (1875), Güney Mh. Camii (1898), Ayvalık Aşağı Mh. Camii (1903), Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii (1893), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Örnek Köyü Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877) **(Grafik 4.24) (Foto. 4.106-111)**.

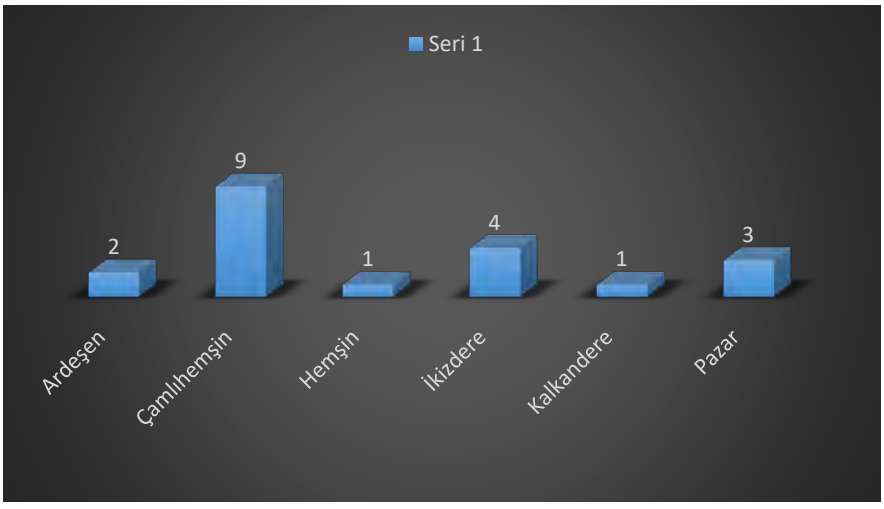

Grafik 4.24. Mazgal Pencerelerin İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.106. Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii

Foto. 4.107. Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii

Foto. 4.108. Hemşin Levent Köyü Camii

Foto. 4.109. İkizdere Sakandoz Camii

Foto. 4.110. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii

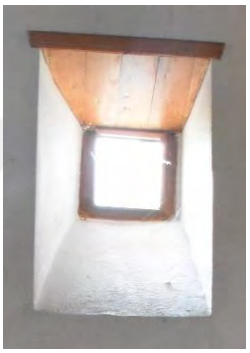

Foto. 4.111. Pazar Mehmet Emin Camii

4.1.6. Kapılar

Rize'deki camilerin kapıları, dış mimarisi ile paralel olup sade bir anlayış sergilemektedir. Anıtsallıktan uzak olan bu kapılar dikdörtgen formlu (söveli) veya dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli olmak üzere iki tiptedir.

4.1.6.1. Dikdörtgen Formlu Kapılar

Kapıyı meydana getiren söveler, uzunlamasına dikdörtgen bir anlayışta ele alınmıştır. Rize'de 116 camiden 74'ü bu biçimde olup merkezde İslampaşa Camii (1570), Gülbahar Hatun Camii (1659), Balsu Mh. Camii (1868), Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Işıklı Camii (1836), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Tunca Köyü Camii (1902), Kirazlık Mh. Camii (1920), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Çat Köyü Camii (1861), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karş. Mh. Camii (1888),

Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Şenköy Camii (1899), Kaplıca Mh. Camii (1902), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Mikron Mh. Camii (XIX. yy), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Hacıbaşı Camii (1712), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), İncesu Köyü Camii (1856), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Taşhane Camii (1893), Karaağaç Köyü Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Yalı Mh. Orta Camii (1900), Limanköy Merkez Camii (1902), Çeşmeli Camii (1910), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Camii (1814), Asmalıırmak Köyü Camii (XIX. yy), Hemşin'de Levent Köyü Camii (1885), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Diktaş Köyü Camii (1819), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Şimşirli Köyü Aşağı Mh Camii (1891), Cimil Köyü Hapinç Camii (1896), Cimil Başköy Camii (1897), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906), İyidere'de Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Hotri Camii (XIX. yy), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910), Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii'dir (XX. yy) **(Grafik 4.25) (Foto. 4.112-120)**.

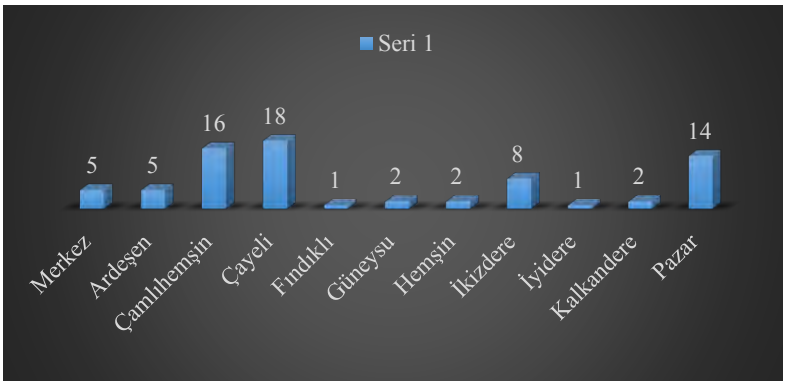

Grafik 4.25. Dikdörtgen Formlu Kapıların İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.112. Merkez Gülbahar Hatun Camii

Foto. 4.113. Ardeşen Tunca Köyü Camii

Foto. 4.114. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii

Foto. 4.115. Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii

Foto. 4.116. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.117. Güneysu Ilıca Camii

Foto. 4.118. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii

Foto. 4.119. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii

Foto. 4.120. Pazar Örnek Köyü Camii

4.1.6.2. Yuvarlak Kemerli Kapılar

Dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli olarak düzenlenen kapılar Rize'de 42 camide görülmektedir. Merkezde Kale Mh. Camii (1658), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Kavaklıdere Camii (1869), Seslikaya Köyü Camii (1899), Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840), Konaklar Mh. Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Çayeli'nde Ormancık Köyü Camii (1763), Derepazarı'nda Eriklimanı Mh. Camii (1737), Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854), Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu'da Paravol Mh. Camii (1905), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Bahar Mh. Camii (1769), Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Nurluca Köyü Camii (1898), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Sakandoz Camii (1802), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848), Kurusaha Camii (1875), Yağcılar Köyü Camii (1881), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Ayvalık Aşağı Mh. Camii (1903), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Meşeköy Camii (1916), Pazar'da Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Sulak Köyü Merkez Camii (1870) ve Şentepe Köyü Camii'dir (1911) **(Grafik 4.26) (Foto. 4.121-131)**.

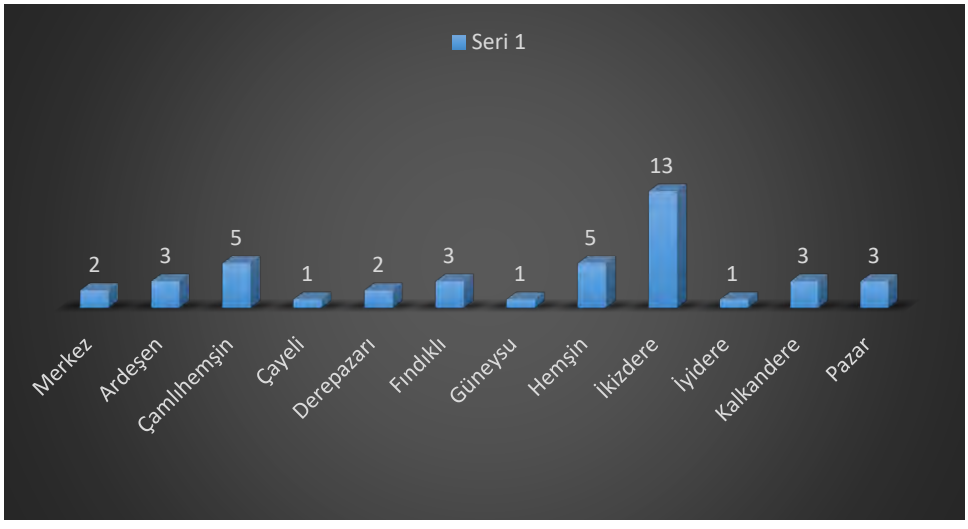

Grafik 4.26. Yuvarlak Kemerli Kapıların İlçelere Göre Dağılımı

Foto. 4.121. Merkez Pazarköy Merkez Camii

Foto. 4.122. Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii

Foto. 4.123. Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii

Foto. 4.124. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii

Foto. 4.125. Fındıklı Merkez Camii

Foto. 4.126. Güneysu Paravol Mh. Camii

Foto. 4.127. Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii

Foto. 4.128. İkizdere Yağcılar Köyü Camii

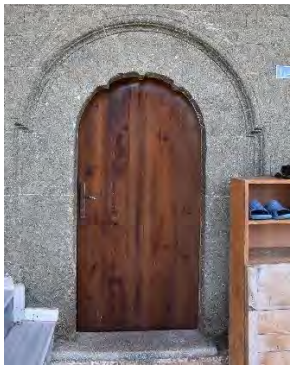

Foto. 4.129. İyidere Sarayköy Camii

Foto. 4.130. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii

Foto. 4.131. Pazar Şentepe Köyü Camii

4.1.7. Üst Örtüler

4.1.7.1. Ahşap Tavanlı Camiler

Çalışmanın giriş bölümünde de değinildiği üzere herhangi bir desteğe oturmayan ahşap tavanlı camiler, Anadolu'nun geneline yayılmış, beden duvarları kâgir, içten ahşap tavan dıştan ise piramidal çatı ile kapatılmış yapılardır. Bu tip yapıların inşa süresi ve maliyeti diğer yapılara göre daha az olması nedeniyle çok sık rastlanmaktadır. Rize'deki 116 camiden 49'u bu tipi yansıtmaktadır. Bunlar, merkezde Balsu Mahallesi Camii (1868), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Cami (1736), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Konaklar Mh. Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Ortan Köyü Camii (XIX-XX), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Hacıbaşı Camii (1712), İncesu Köyü Camii (1856), Küçüktaşhane Camii (1891), Taşhane Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Limanköy Merkez Camii (1902), Derepazarı'nda Eriklimanı Mh. Camii (1737), Hemşin'de Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Bahar Mh. Camii (1802), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Kurusaha Camii (1875), Yağcılar

Köyü Camii (1881), Şimşirli Köyü Aşağı Mahalle Camii (1891), Cimil Başköy Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Kalkandere'de Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kayabaşı Köyü Camii 2 (1902), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910) ve Şentepe Köyü Camii (1911) bulunmaktadır **(Grafik 4.27)**.

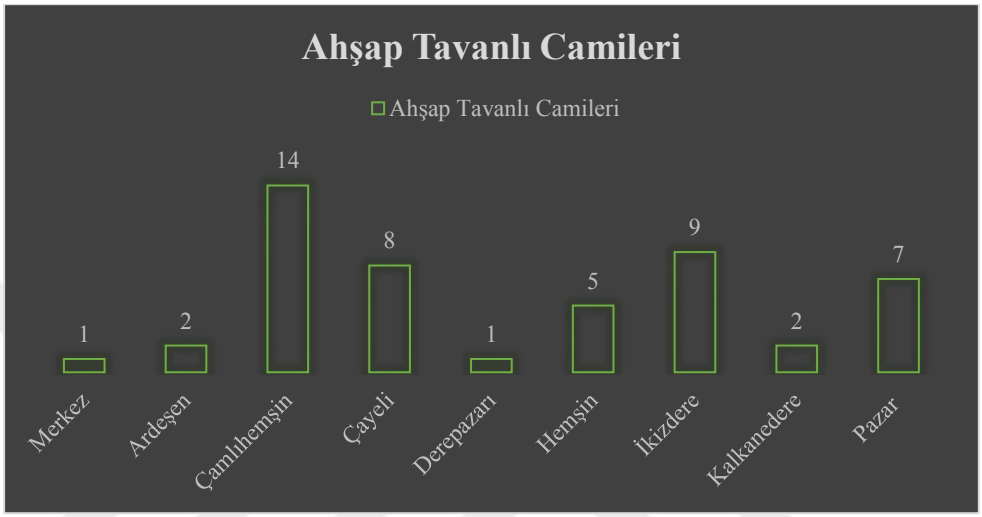

Grafik 4.27. Ahşap Tavanlı Camilerin Dağılımı

Rize'ye yakın bölgelerde de bu örtü sisteminin daha çok kullanıldığı bilinmektedir. **Trabzon'da** Ortahisar İskender Paşa Camii (1529), Musa Paşa Camii (1668)[1683] Akçabat Orta Mh. Camii (1807), Araklı Kayacı Köyü Camii (1768), Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Arsin Çatak Ky. Camii (1899), Çatakkaya Uzuntarla Köyü Camii (1837), Çaykara Kabataş Köyü Camii, Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Dernekpazarı Ormancık Camii (1892), Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camii (1873), Maçka Esiroğlu Işıklı Camii (1871)[1684], **Artvin'de** Merkez Balcıoğlu Camii (1921), Salih Bey Cami (1792), Zeytinlik Camii (1857), Aşağı Maden Camii (XIX. yy), İncilli Camii (1790), Arhavi Ortaçlar Camii (1757), Hopa Sugören Camii (1866), Şavşat Cevizli Köyü Camii (1889), Şavşat Zortana Camii[1685], **Bayburt'ta** Balkaynak Köyü Camii (XX. yy), Gökpınar Köyü Camii (XIX.

[1683] Yavuz Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2021, 1836.
[1684] Demet Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, 17-364.
[1685] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 110-210.

yy), Kitre Köyü Camii (1898), Sırakayalar Köyü Camii (XX. yy) Yolaltı Köyü Camii (1794)[1686], **Gümüşhane'de** Güzeller Mh. Camii (1797), Kale Köyü Camii (XIX. yy), Söğüteli Camii (1869) ve Köycük Köyü Camii (1919)[1687] şemanın uygulandığı diğer örnekler arasında sayılabilir.

4.1.7.2.Ahşap Destekli Camiler

Ahşap destekli camiler, tıpkı ahşap tavanlı yapılarda olduğu gibi inşa süresi kısa, maliyeti ucuzdur. Bu sebeple gelişim kısmında detaylı olarak değinilen ve Anadolu coğrafyasında sıkça karşılaşılan örnekler arasındadır. En güzel ve ünik temsilcileri Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde verilmiştir. Osmanlı'nın da erken, özellikle de Batılılaşma sürecinde çok fazla tercih edilmiş, ihtiyaç duyulduğu yerlerde ustanın mimari anlayışına göre değişiklik göstererek ahşap destekli veya doğrudan desteğe oturmayan bir tavan olarak uygulanmıştır.

Rize'de, ahşap tavanda desteğin kullanıldığı 4 örnek tespit edilmiştir. Bunlar, Çayeli'nde Şairler Mh. Tepe Camii (1875), İkizdere'de Cimil Köy Hapinç Camii (1896), Sivrikaya Köyü Camii (1912) ve Meşeköy Camii'dir (1916) **(Grafik 4.28)**.

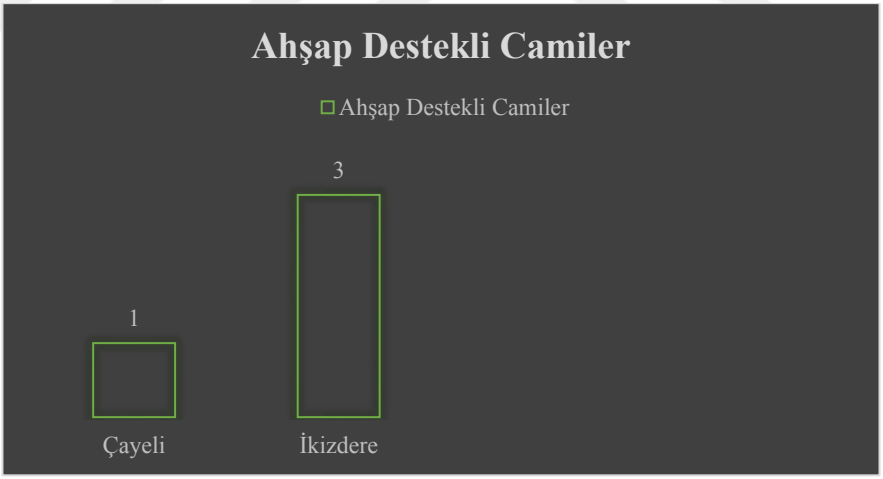

Grafik 4.28. Ahşap Destekli Cami Dağılımı

Ahşap destekli diğer örnekler içerisinde; Giresun'da Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy), Bektaş Bey Camii (1826), Ahmetli Köyü Camii (1914)[1688], Samsun'da

[1686] Süleyman Çiğdem, Haldun Özkan, Hüseyin Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* Erzurum 2020, 194-268.
[1687] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 27-28, 88, 94.
[1688] Faruk Narmanlı, *Giresun Camilerinde Tezyinat,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018, 14-28, 74-75.

Yörgüç Paşa Camii (1882)[1689], Bayburt'ta Aşağı Çimağıl Köyü Camii (1882), Budağlı Köyü Camii (1835), Zahid Efendi Camii (XVI. yy)[1690], Gümüşhane'de Süleymaniye Camii (1898)[1691], Seydibaba Köyü Camii (1797), Örenşar Camii (1835), Araköy Camii (1870)[1692], Ardahan'da Beykent Camii (1836)[1693], Artvin'de Orta Camii (XVIII-XIX yy.), Şavşat Kocabey Camii (1890), Yusufeli Öğdem Merkez Camii (XIX. yy), Yusufeli Kılıçkaya Camii (1921), Yusufeli Yaylalar Camii (1891) [1694], Sarıbudak Camii[1695], Trabzon'da Of Hacıbayram Mh. Camii (1886), Of Büyükcami Mh. Camii (1878), Of Ballıca Köyü Yıldız Mh. Camii (1894)[1696], Of Gürpınar Hacı Bayram Camii (1887)[1697] ve Maçka Bahçekaya Mh. Camii[1698] yer almaktadır. Bölgeyle ilgili yapılan çalışmalarda ahşap destekli cami sayısının az olması oldukça dikkat çekicidir.

4.1.7.3. Düz Tavanlı Camiler

Düz tavanlı camiler, orijinalde ahşap tavanlı olarak tasarlanmıştır. Ancak sonraki süreçlerdeki yenileme çalışmalarında düz tavana yani betonarmeye dönüştürülmüştür. Benzer durumla bağdadi kubbeli camilerde de karşılaşılmaktadır. Bölgede düz tavanlı 12 cami tespit edilmiştir. Bu camiler, merkezde Kale Mh. Camii (1658), Ardeşen'de Kavaklıdere Camii (1869), Çamlıhemşin'de Boğaziçi Köyü Cami (1910), Çayeli'nde Ormancık Ulaşlı Mh. Cami (1850), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Yalı Mh. Orta Camii (1900), İkizdere'de Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Ayvalık Aşağı Mahalle Camii (1903), Kalkandere'de Taşçılar Mahallesi Camii (XIX. yy), Pazar'da Sahil Köy Seydioğlu Camii (1902) ve Ortayol Köyü Kocataş Mahallesi Camii'dir (XX. yy) **(Grafik 4.29)**.

[1689] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 141-143.
[1690] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 191, 210, 270-271.
[1691] İsmail Hacıahmetoğlu, *Gümüşhane İl Merkezindeki Türk İslam Devri Mimari Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 35-46.
[1692] Haldun Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", *Sanat Dergisi,* S.18, 2010, 65-67.
[1693] Ali Murat Aktemur, *Posof ve Çevresindeki Tarihi Kültür Varlıkları,* Erzurum 2016, 133.
[1694] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 113-116, 203-207, 214-216, 217-220, 225-228.
[1695] https://karadeniz.gov.tr/saribudak-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.05.2021)
[1696] Erdem Karadeniz, *Trabzon Of İlçesi'ndeki Mimari Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017, 31-43.
[1697] http://karadeniz.gov.tr/haci-bayram-camii/ (Erişim Tarihi: 17.05.2021)
[1698] http://karadeniz.gov.tr/bahcekaya-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

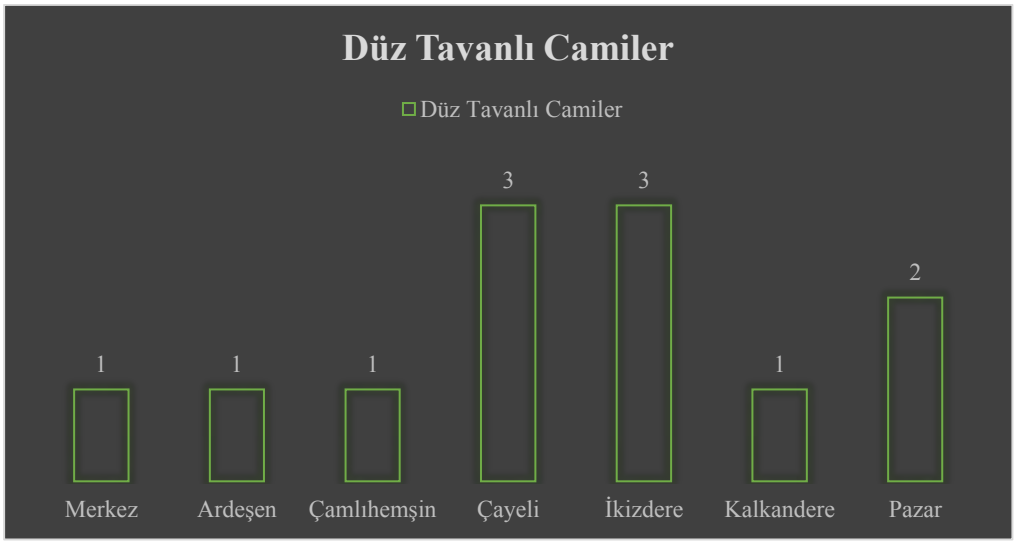

Grafik 4.29. Düz Tavanlı Camilerin Dağılımı

Günümüze düz tavanlı olarak ulaşan camilerden bölge illerinde ise Ordu'da Eskipazar Camii[1699], Giresun'da Karabulduk Camii (1906)[1700], Turpçu Köyü Camii (1874)[1701], Ardahan'da Sarıdarı Camii (1924)[1702] ve Trabzon'da Araklı Kestanelik Köyü Camii'nde[1703] rastlanılmaktadır.

4.1.7.4.Kırlangıç Kubbeli Camiler

Anadolu'da "kırlangıç kubbe" ismiyle bilinen[1704] ahşap örtü sistemi "kırlangıç örtü, tütekli örtü, tüteklikli örtü[1705] veya bindirme tavan" olarak da ifade edilmektedir. Terimsel açıdan; *kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekânın üstünü, köşelerden başlayarak birbiri üzerine çapraz konumda oturtulmuş ahşap kalaslardan oluşan bir sistemle örten bir bindirme kubbe türü* şeklinde tanımlanmaktadır[1706]. Pek çok ülkede farklı isimlerle anılan[1707] kırlangıç örtünün, Kazakistan'ın Botay bölgesinde yürütülen kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan tüteklik (kırlangıç) örtünün en eski tarihli

[1699] Esin Özdemir, *Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011, 34-35.
[1700] Narmanlı, 65.
[1701] https://karadeniz.gov.tr/turpcu-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.05.2021)
[1702] Aktemur, 108-109.
[1703] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 55-56.
[1704] Günkut Akın, Tütekli Örtü Geleneği Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü", *Vakıflar Dergisi, 22,* İstanbul 1991, 323.
[1705] Mehmet Uysal, Gülsün Navruz Berk, "Özgün Bir Biçimleniş: "Tüteklik'li Örtü", *Türk İslam Medeniyet Akademik Araştırmalar Dergisi,* 16 (32), 2021, 242-255.
[1706] Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü,* İstanbul 2003, 243.
[1707] Sunah Choi, "Bindirme Tavan": Bir Adlandırma Sorunsalı" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 2017 195-200.

örnekleri saptanmıştır. Kalkolitik Çağ'a tarihlenen kırlangıç örtünün bulunduğu Botay, ayrıca atın ilk ehlileştirildiği yer olarak bilinmektedir[1708].

Kazı çalışmaları neticesinde elde edilen bulgular ışığında Botay'daki tüteklikli konutların nasıl bina edildiği ile ilgili önemli veriler saptanmıştır. Öncelikle konutların inşası için 0,60-0,80 m. derinliğinde dairesel planlı bir çukur kazılmakta, daha sonra sıkıştırılmış toprakla duvar örülmektedir. Bu toprak duvarın üzerine ise ahşaptan kademeli olarak yukarı daralan kırlangıç örtü oturtulmaktadır[1709]. Bu tip konutlar ise ülkemizde "çukur barınak veya çukur ev"[1710] biçiminde tanımlanmaktadır. Ayrıca kırlangıç örtülü konutların Türk çadırlarının prototipi olduğu ileri sürülmektedir[1711].

Kalkolitik Çağ'dan başlayarak günümüze kadar sivil mimarisinin dışında, dini ve diğer yapı tiplerinde de kendini gösteren kırlangıç örtü, Orta Asya, Hint, Çin, Doğu ve Orta Afrika başta olmak üzere geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır[1712].

Cami mimarisinde kırlangıç örtü denildiğinde akla gelen en güzel örnek Erzurum Ulu Camii'nin mihrap önü kubbesidir. Cami dışında da bölgenin tandır evlerinde birincil örtü sistemi olarak kırlangıç kubbe tercih edilmiştir[1713].

Rize bölgesinde kırlangıç örtü sisteminin çok fazla benimsenmediği söylenebilir, ancak İkizdere İlçesine bağlı Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899) tekil örnek olarak karşımıza çıkmaktadır **(Foto. 4.132).**

Cami mimarisinde en çok benzer örnekleriyle Bayburt'ta karşılaşılmaktadır. Aşağı Gümüşsu Köyü Camii (XX.yy), Çorak Köyü Camii (1916), Değirmencik Köyü Camii (1899), Gez Köyü Camii (XIX. yy), Gökler Köyü Camii (XX. yy), Mollaoğulları Camii (1894), Kemertaş Köyü Camii (1849), Konursu Ulu Camii (1812), Taşocağı Köyü Camii (1889), Yukarı Masat Köyü Camii, Uluçayır Camii (1950), Yerlice Köyü Camii (1807), Çiftetaş Köyü Camii (XIX.yy), Demirözü Güvercindere Köyü Camii (1888)[1714], Bayburt

[1708] Mehmet Mutlu, "Orta Asya'da Tütekli (Kırlangıç Örtünün Kökeni ve Tarihi Gişim Aşamaları Üzerine bir Değerlendirme", *History Studies,* 12/5, 2020, 2458.
[1709] Mutlu, 2459-2460.
[1710] Akın, 325, Zerrin Köşklü, Şerife Tali, "Geleneksel Erzurum Evlerinde Tandırevi (Mutfak) ve Mimarisi", *Sanat Dergisi* 11, 2007, 98.
[1711] Mutlu, 2462.
[1712] Köşklü, Tali, 99.
[1713] Detaylı bilgi için bkz: Köşklü, Tali, 97-111.
[1714] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 189, 211-230, 237-267, 270, 285, 295.

dışında, Gümüşhane'de Özbeyli Köyü Camii (XIX.yy)[1715], Trabzon'da Vakfıkebir Ortaköy Mh. Camii[1716], Erzurum'da, Yukarı Mumcu Camii (1655), Cedit Camii (1670)[1717] İspir Tuğrul Şah Camii ve Kırşehir'de Çarşı Camii'nde[1718] görülmektedir **(Karş. Foto. 4.1-4).**

Foto. 4.132. Çiçekli Köyü Merkez Camii Kırlangıç Kubbe

Karş. Foto. 4.1. Erzurum Ulu Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.2. Bayburt Konursu Ulu Camii

[1715] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Destekli Camiler", 68.
[1716] http://karadeniz.gov.tr/ortakoy-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 17.05.2021)
[1717] Yurttaş, Özkan, Köşklü, vd, 64, 89.
[1718] Akın, 345.

Karş. Foto. 4.3. Gümüşhane Özbeyli Ky. Camii (Karadeniz.gov.tr)

Karş. Foto. 4.4. Kırşehir Çarşı Camii (kulturportali)

4.1.7.5. Bağdadi Kubbeli Camiler

"Bağdadi" sözcüğünün kökeni hakkında net bir veri söz konusu değildir. Eski Türkçede birkaç şeyi birbirine bağlamak anlamına gelen "bağdamak" eyleminden Farsça kurallara uygun bir sıfat olarak türetildiği düşünülse de bunu doğrulayacak bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mimari bağlamda bağdadi, ahşap yapıların hem duvarlarında hem de örtülerinde kullanılan teknik bir terimdir. Teknik kısaca "ahşap karkas sisteme 1-2 cm. aralıkla yatay olarak çakılmış çıta ya da tahtaların üzerine, sıva vurulmasıyla oluşturulan mimari teknik olarak açıklanmaktadır[1719].

Rize'deki 117 caminin 23'ünde üst örtü sisteminde bağdadi kubbe kullanılmıştır. Bu camiler ise kendi içerisinde desteğe oturan ve herhangi bir desteğe oturmayan, tek ve çoklu kubbe (merkezi plan) anlayışında sınıflandırılmıştır.

Camilerin harim mekanını herhangi bir desteğe oturmadan örten 18 bağdadi kubbe bulunmaktadır. Bu camilerde alt tanımlamalarda özgün, sonradan betona veya düz tavana dönüştürülmüş ve merkezi olarak tasniflendirilebilir. Merkezde özgünlüğünü koruyan kubbeler arasında, merkezde Gülbahar Hatun Camii (1659), Ardeşen'de Işıklı Camii (1836), Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin'de Kaplıca Mh. Camii (1902), Güneysu'da Asmalı Irmak Camii (XIX.yy), Pazar'da Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Örnek Köyü Camii (1870), Akmescit Köyü Camii (1880) olmak üzere 9 yapı, sonradan betonarmeye çevrilmiş olan merkezde Kömürcüler Köyü

[1719] Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü,* Ankara 1980, 19, H. Y. Ersoy, "Bağdadi Madd." *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1997, 180, Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2011, 42, D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul 2008, 62.

Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Pazarköy Merkez Camii (1899), Çayeli'nde Yenice Köyü Camii (1806), Güneysu'da Paravol Mahallesi Camii (1905), İkizdere'de Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), olmak üzere 6 yapı, düz tavana dönüştürülen Çamlıhemşin'deki Yolkıyı Köyü Camii (1911) 1 ve merkez plan anlayışındaki merkezdeki Balıkçılar Köyü Camii (1899) ve Hemşin'deki Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906) olmak üzere 2 cami yer almaktadır **(Grafik 4.30)**.

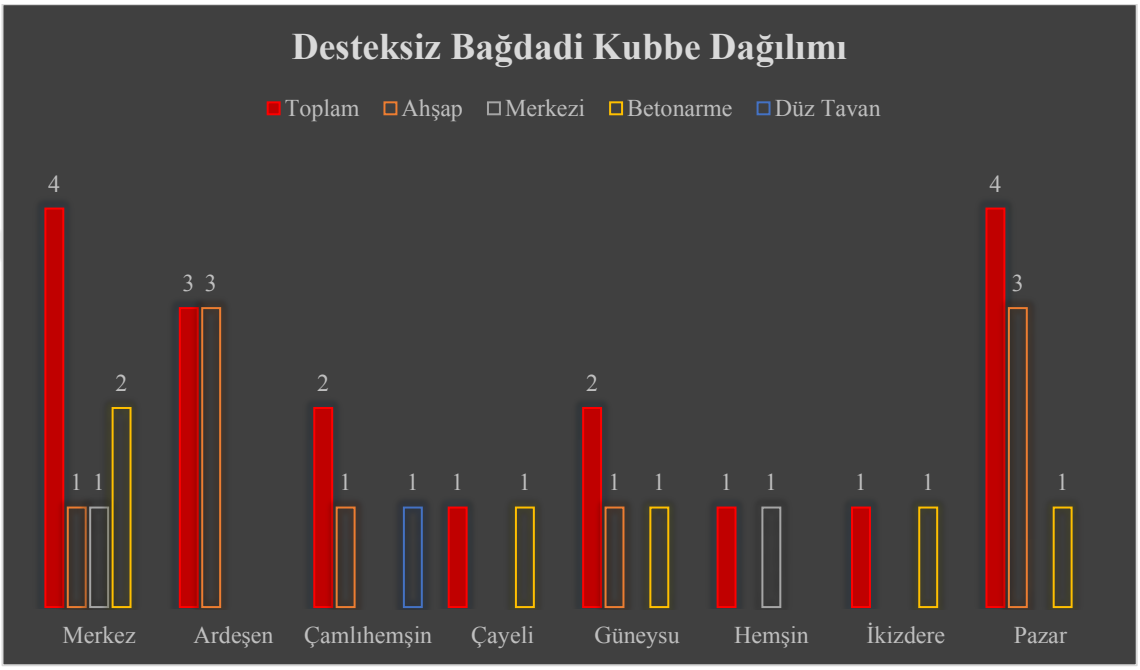

Grafik 4.30. Desteksiz Bağdadi Kubbe Dağılımı

Ardeşen'deki Doğanay Köyü Camii (1830), Çayeli'ndeki Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Fındıklı'daki Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854) ve Çağlayan Köyü Büyük Camii'de (1908) ise ahşap sütunlar üzerine oturan bağdadi kubbe kullanılmıştır **(Grafik 4.31-32) (Foto. 4.133-138)**.

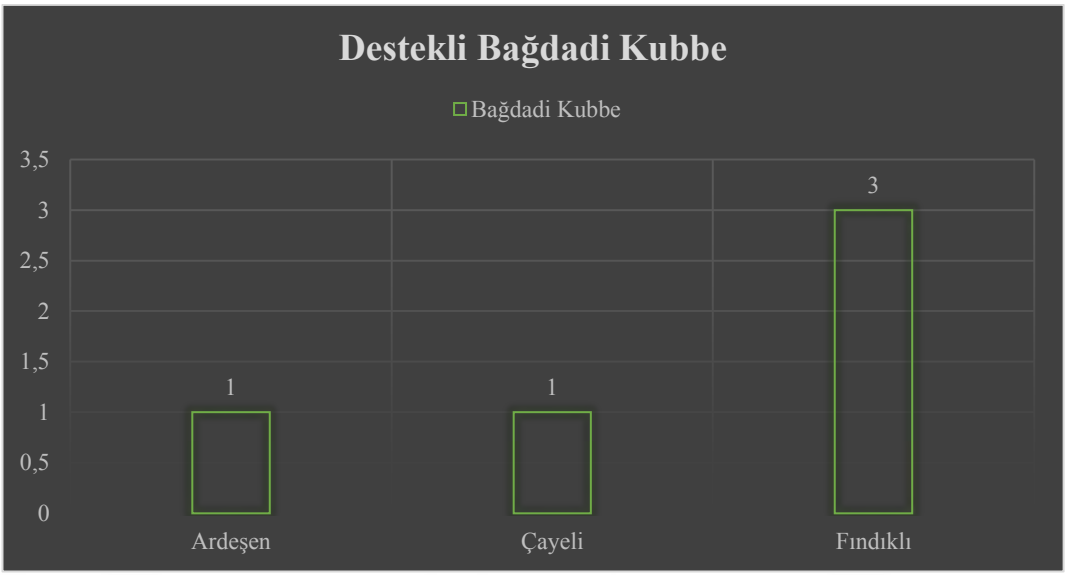

Grafik 4.31. Destekli Bağdadi Kubbe Dağılımı

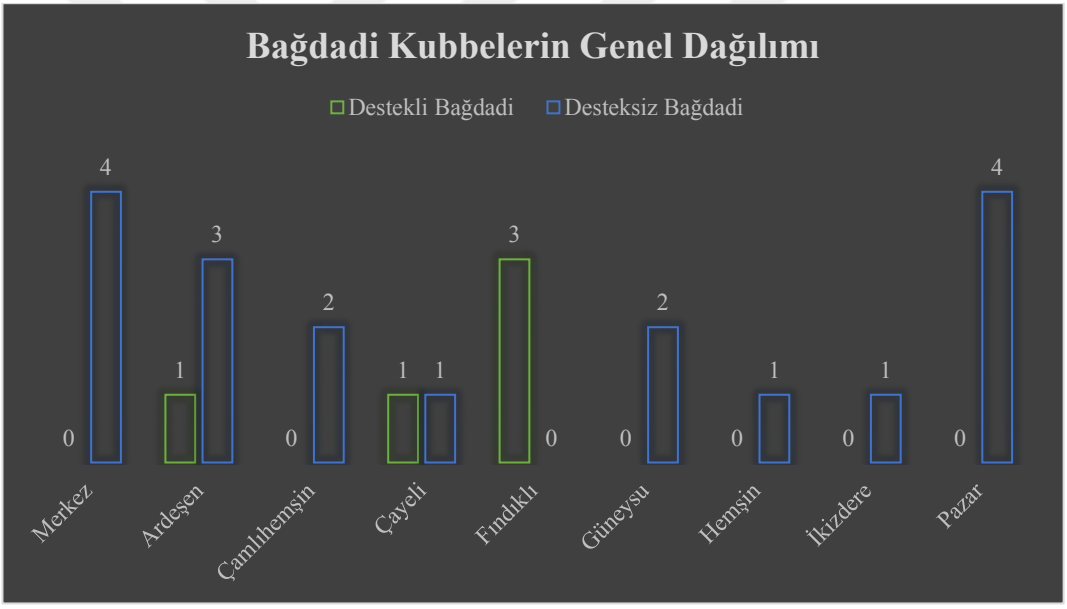

Grafik 4.32. Bağdadi Kubbelerin Genel Dağılımı

Anadolu'nun genelinde sayısı çok fazla olmasa da başkent İstanbul başta olmak üzere bağdadi kubbenin kullanıldığı görülmektedir ki, Karadeniz Bölgesi dışındaki örnekler giriş bölümünde gelişim başlığında detaylı olarak ele alınmıştır. Karadeniz Bölgesinde ve bir zamanlar Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Gürcistan'da genelde 1800'lerden başlayan bağdadi kubbe kullanımı söz konusudur.

Ahşap bir destek tarafından taşınmayan bağdadi kubbeli yapılar arasında; Ordu'da Altınordu Hamidiye Hükümet Camii (1889), Aziziye Yalı Camii (1892)[1720], Giresun'da Merkez Eski Camii (1847), Şemseddin Mh. Camii (1896), Hacı Hüseyin Camii (1861), Gediklizade Camii (1906)[1721], Bulancak Çarşı Camii (1847)[1722], Samsun'da Bafra Tayyar Paşa Camii (1801)[1723], Gümüşhane'de Demirkapı Köyü Camii (1812)[1724], Ardahan'da Gönülaçan Köyü Camii (1909)[1725], Artvin'de Oruçlu Camii (1907), Hopa Aşağı Sundura Camii (1908)[1726], Hopa Esenkıyı Köyü Yeni Camii (1850)[1727], Arhavi Kemerköprü Camii[1728], Arhavi Musazade Mh. Camii (XIX.yy)[1729], Trabzon'da Arsin Işıklı Köyü Camii (1902), Beşikdüzü Dolanlı Köyü Camii (1868), Hayrat Kurtuluş Mh. Camii (1919), Maçka Kaynarca Mh. Camii (1848)[1730], Of Saraçlı Yukarı Mahalle Camii (1904)[1731], Sürmene Balıklı Mh. Camii (1873), Sürmene Baştımar Mh. Camii (1859)[1732], Gürcistan'da Maradidi Camii (1914), Chvana Camii (1894), Paksadzeebi Camii (XIX. yy), Beghleti Camii (XIX. yy), Danisparauli Camii (XIX. yy), Zoti Camii (1905-07)[1733] yer almaktadır.

Bağdadi kubbenin ahşap destekler tarafından taşıdığı yapılar ise Ordu'da Atik İbrahim Paşa Camii (1800)[1734], Giresun'da Görele Hasan Ağa Camii (1906), Tamzara Mahallesi Camii (1901)[1735], Bayburt'ta Kutlu Bey Camii (1676)[1736], Artvin'de İskender Paşa Camii, Arhavi Çarşı Camii (XIX. yy), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XX.yy), Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894), Orta Hopa Camii (XIX. yy), Yusufeli Bakır Tepe Camii (1896)[1737], Hopa Sarp Mahallesi Camii[1738], Trabzon'da Beşikdüzü Merkez Eski Camii (1913), Beşikdüzü Türkelli Beldesi Merkez Camii (1912), Çaykara Gülveren Mahallesi

---

[1720] Özdemir, 22-32.
[1721] Mustafa Şahin, *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, 21-59.
[1722] Narmanlı, 34-36.
[1723] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 109-113.
[1724] Özkan, Yurttaş, 126-130.
[1725] Aktemur, 93-107.
[1726] Aytekin, 130-133, 189-191.
[1727] Demet Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, 45.
[1728] https://karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
[1729] https://karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
[1730] Şahin, 91-114, 121-128, 153-155, 173-177.
[1731] Karadeniz, 44-49, Sahin, 203.
[1732] Şahin, 219-236.
[1733] Ruslan Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* Batum 2010, 9, 26, 51, 52, 54, 56.
[1734] Özdemir, 13-21.
[1735] Şahin, 37-41, 65-68.
[1736] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, 245-247.
[1737] Aytekin, 138-143, 152-167, 221-224.
[1738] https://karadeniz.gov.tr/sarp-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

Camii (1886)[1739], Oğuz Mahallesi Camii[1740] Maçka Şahinkaya Oğulağaç Köyü Camii (1868)[1741], Sürmene Yalı (Orta) Camii[1742], Vakfikebir Merkez Camii (1794)[1743], Gürcistan'da Batum Merkez Camii (1866), Khutsubani Camii (1923), Ghorjomi Camii'dir (1902)[1744] **(Karş. Foto. 4.5-10)**

Foto. 4.133. Merkez Gülbahar Hatun Camii

Foto. 4.134. Ardeşen Seslikaya Ky. Camii

Foto. 4.135. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii

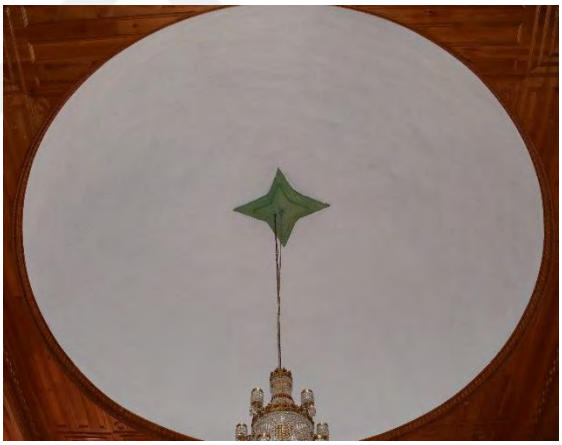

Foto. 4.136. Fındıklı Merkez Camii

[1739] Şahin, 129-138, 139-146, 147-152.
[1740] http://karadeniz.gov.tr/oguz-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
[1741] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 367-376.
[1742] http://karadeniz.gov.tr/yali-camii-orta-mahallesi/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
[1743] http://karadeniz.gov.tr/merkez-camii-3/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)
[1744] Baramidze, 7, 14, 43.

Foto. 4.137. Fındıklı Çağlayan Camii

Foto. 4.138. Hemşin Yaltkaya Ali Çelebi Camii

Karş. Foto. 4.5. Artvin Kemerköprü Ky. Camii (krdnz)

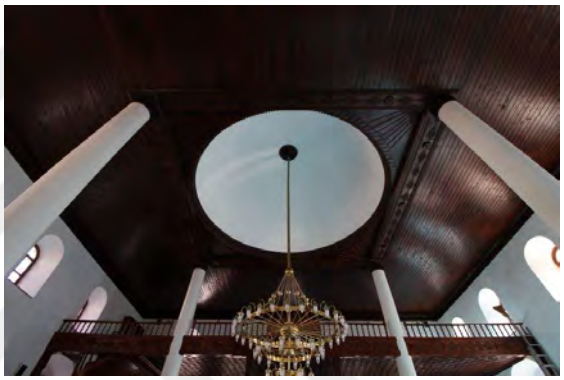

Karş. Foto. 4.6. Giresun Hasan Ağa Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.7. Trabzon Oğuz Mahallesi Camii (krdnz)

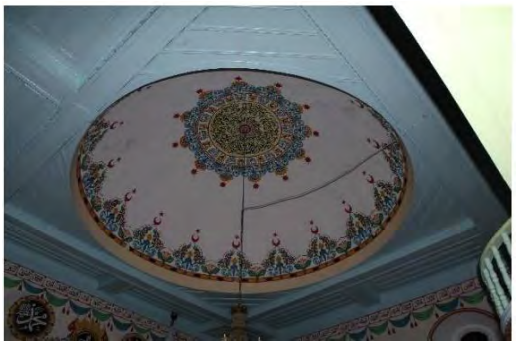

Karş. Foto. 4.8. Trabzon Arsin Işıklı Camii (Şahin)

Karş. Foto. 4.9. Giresun Şemseddin Mh. Camii (Şahin)

Karş. Foto. 4.10. Gürcistan Maradidi Camii (Baramidze)

4.1.7.6. Kubbeli Camiler

Bölgede incelenen 116 camiden, 12'si kubbeli olarak tasarlanmıştır. Bunlar; merkezde İslampaşa Camii (1570), Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840), Çayeli'nde Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1500), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Yücehisar Camii (1799), Tektaş Köyü Camii (1907), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), İkiztepe Mh. Merkez Camii'dir (1909) **(Foto. 4.139-142) (Grafik 4.33)**. Yapılardan İslampaşa Camii'nin orijinalde tek kubbeli bir anlayışta olduğu açıkça bilinmektedir. Fakat diğer eserlerin sonraki onarımlarda eklendiği veya üst örtüsünün değiştirildiği düşünülmektedir ki, malzemesi ve kubbeye geçiş sistemi bunu desteklemektedir. Bununla birlikte, bölgede 1923'lerden sonra tamamen yenilenen camilerin çoğunluğunda tek kubbe anlayışına dönüldüğü görülmektedir.

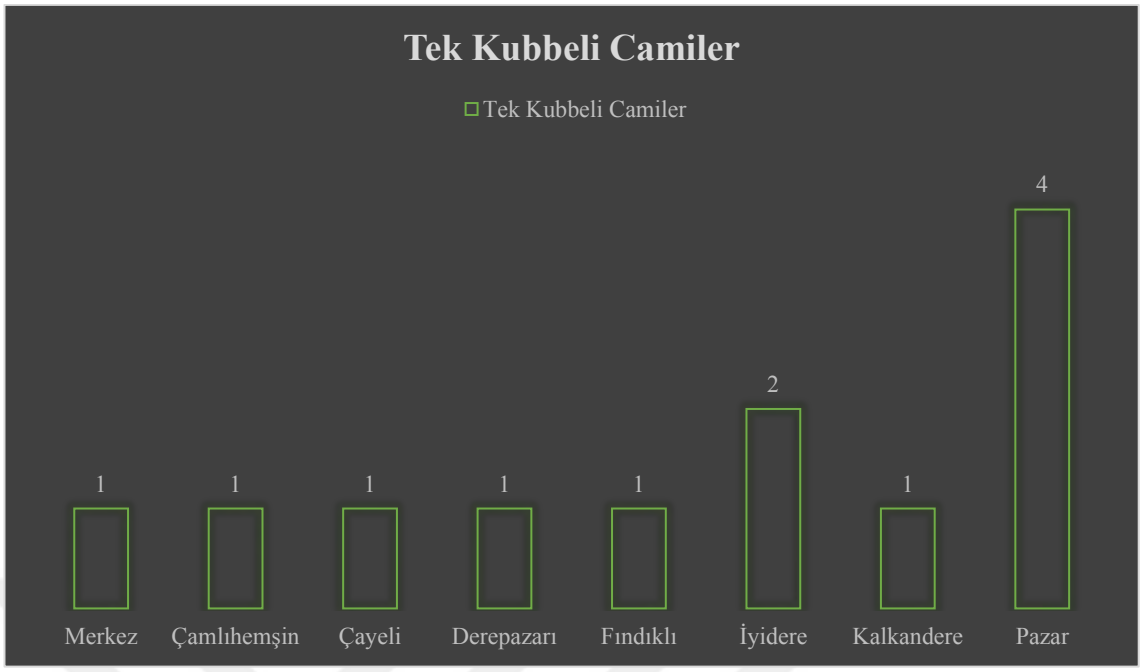

Grafik 4.33. Kubbeli Camilerin Dağılımı

Tek kubbeli olarak inşa edilen benzer örnekler arasında; **Ordu'da** Ünye Hacı Osman Ağa Camii (1702)[1745], **Giresun'da** Kurşunlu Camii (1597), Kadıoğlu Camii, Hacı Mithat Camii (1889), Kapu Camii (1890), Kale Camii (1913)[1746], Behramşah Cami[1747], **Samsun'da** Havza Akmescit (1249-50), Kuyumcular Camii (1323), Yalı Camii (1485), Kurşunlu camii (1495), Veziköprü Ayşe Hatun Camii (1666), Hacı Hatun Camii (XIX. yy), Ulu Camii (1884), Yalı Camii (1485)[1748], Kale Camii (1696)[1749], **Bayburt'ta** Aydıncık Köyü Camii (1913), Sarımeşe Köyü Camii (1884), Taht Köyü Camii (1760)[1750], Tuzcuzade Camii, Pulur Camii, Kadızade Camii[1751] Gümüşhane'de Süleymaniye Mh. Küçük Camii (XVII. yy), Emirler Camii (XVIII-XIX. yy)[1752], Büyükçit Köyü Camii (XVIII. yy), Güzeloluk Köyü Camii (1882)[1753], Artvin'de Merkez Çarşı Camii (1861)[1754], **Trabzon'da** Ortahisar Musa Paşa Camii (1668), Hacı Kasım Camii (1821) [1755], Ortahisar

[1745] Mehtap Durkut, *Ünye'deki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2012, 19-21.
[1746] Narmanlı, 20-21, 30-31, 49-50, 51-52, 71-73,
[1747] https://karadeniz.gov.tr/behramsah-camii/ (Erişim Tarihi: 23.05.2021)
[1748] Bayraktar, 34, 36-38, 43-46, 47-51, 80-85, 119, 144-150,
[1749] http://karadeniz.gov.tr/kale-camii-2/ (Erişim Tarihi: 23.05.2021)
[1750] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 193, 256-257.
[1751] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=8&kaza=0&tip=5&arama=&sahife=1 (Erişim Tarihi: 23.05.2021)
[1752] Hacıahmetoğlu, 23-27, 47-49.
[1753] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 124-125, 132,
[1754] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 107-109.
[1755] Kahrıman, 52-61, 104-107.

İskender Paşa Camii (1529)[1756], Ortahisar Ahi Evren Camii (1891), Ortahisar Hacı Kasım Camii (1822), Ortahisar Hacı Salih Camii (1860) ve Ortahisar Hızır Bey Camii (1799)[1757] verilebilir. Bu verilerden hareketle bölgede tek kubbeli camilerin çok yaygın olmadığı ifade edilebilir **(Karş. Foto. 4.11-16)**.

Foto. 4.139. İslampaşa Kurşunlu Camii

Foto. 4.140. Derepazarı Eriklimanı Mh.ı Camii

Foto. 4.141. İyidere Sarayköy Camii

Foto. 4.142. Pazar Yücehisar Camii

Karş. Foto. 4.11. Ordu Hacı Osman Ağa Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.12. Samsun Kale Camii (krdz)

[1756] Şamil Horuluoğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri,* Ankara, 1983, 83-84.
[1757] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=74&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 23.05.2021)

Karş. Foto. 4.13. Bayburt Tuzcuzade Camii (Krdnz)

Karş. Foto. 4.14. Gümüşhane Güzeloluk Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.15. Artvin Merkez Çarşı Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.16. Trabzon Ahi Evren Camii (krdnz)

4.1.8.Çantı Camiler

Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde Rize'nin engebeli arazisi ulaşım olanaklarını kısıtlamaktadır. Bu durum bölge sakinlerini, orman bakımından zengin olan ağaç-ahşap malzeme kullanımına yönlendirmektedir ki, en somut örnekleri "çantı" camilerdir.

Terim olarak çantı; belirli kalınlık ve ölçüdeki ağaç tomruklarının, alt veya üst kısımlarının düzeltilerek üst üste yığılması-istiflenmesi ve köşe birleşim yerlerinin belirli tekniklerle bağlanması sonucunda meydana getirilen duvar örgüsü olarak tanımlanabilir[1758]. Kolayca sökülüp taşınabilir bir tasarım anlayışına sahip olan çantının, tekniğini belirleyen husus ise köşe noktalarının geçme stilleridir. Genellikle boğaz geçme veya yöresel ismiyle "Tabara" olarak isimlendirilen bu stilin kertme, kurt, çalma ve kara

[1758] Celal Esat Arseven, "Çantı Madd." *Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1975, 368, Orhan Özgüner, *Köyde Mimari Doğu Karadeniz,* Revak, İstanbul 2017, 36.

boğaz olmak üzere dört farklı tekniği söz konusu olsa da[1759] Rize'deki camilerde sadece kurt boğazı geçme uygulanmıştır.

Kurtboğaz geçme, daima kerestelere uygulanmaktadır. Kereste, ağaçların testere ile istenilen kalınlığa getirilir, bunların düzgün şekil almış halinin birkaç santimetre olanlarına "tahta", daha da kalın olanlara "kalas" ismi verilmektedir. Hazırlanan kerestelerin birleşim yerleri alttan ve üstten ölçülü olarak oyulur ve birbirine geçirilerek sağlam bir duvar elde edilir[1760] **(Foto. 4.143)**

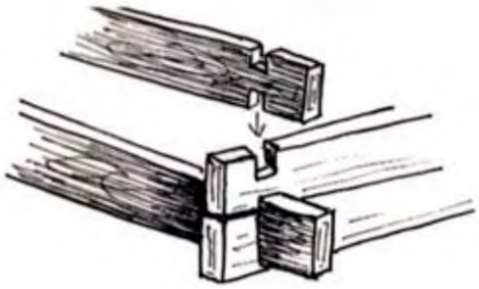

Foto. 4.143. Kurtboğaz Geçme

Rize'de sivil mimarinin yanı sıra cami yapımında da bölgenin zengin ağaç çeşitliliğinden faydalanmıştır. Bölgede gerçekleştirilen incelemelerde, 117 camiden 17'sinin çantı olarak inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu camiler, bazıları kâgir bir alt kat veya subasman üzerinde, bazılarının ise sadece mahfil katı çantı olarak değerlendirilmiş ve hepsi kurtboğazı geçme tekniğinde ele alınmıştır. Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Kirazlık Köyü Camii (1920), Çamlıhemşin'de Mollaveyis Köyü Camii (1878), Şenköy Camii (1899), Ortan Köyü Camii (XIX.- XX. yy), Çayeli'nde Karaağaç Köyü Camii (mahfil seviyesi çantı) (1893), Ormancık Köyü Camii (1763), Çeşmeli Köyü Camii (mahfil seviyesi çantı) (1910), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Köyü Camii (1814), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), İkizdere'de Çamlık Köyü Merkez Camii (sonradan taşla kaplanmıştır) (XIX. yy), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Holca Camii (1906), Kalkandere'de ise Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834) bu tekniği temsil eden yapılardır. Yapılar içerisinde en erken tarihli

[1759] Özgüner, 36, Hamiyet Özen, "Rize Halk Mimarisi Malzeme ve Yapım Teknikleri", *Geleneksel Rize Mimarisi Üzerine Araştırma,* Revak, İstanbul 2019, 71.
[1760] Celal Tuna, *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari,* İstanbul 2008, 131.

Güneysu'daki Bilenköy Merkez Camii'dir (XVIII. yy) **(Grafik. 4.34-35) (Foto. 4.144-155).**

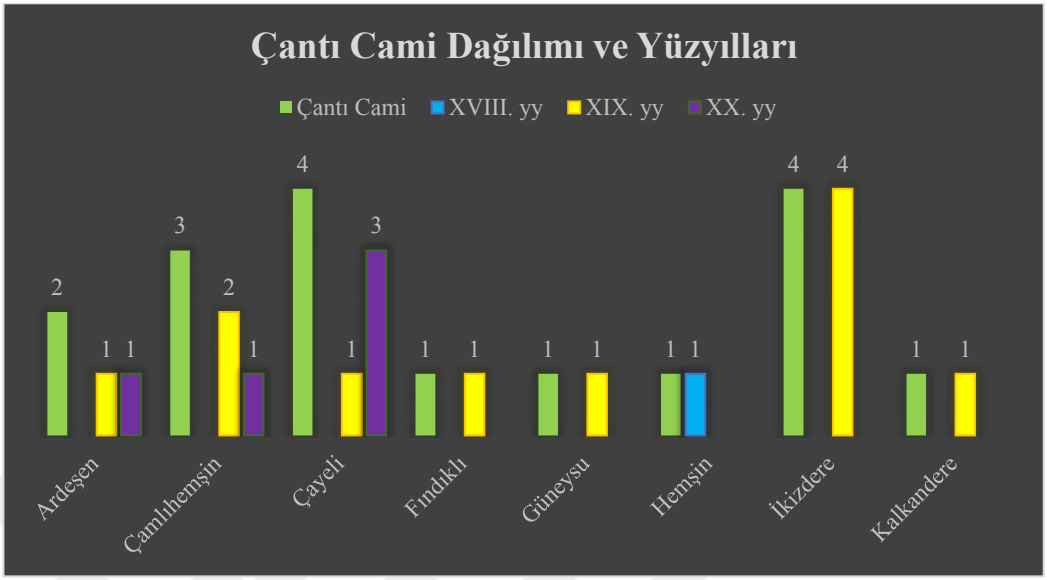

Grafik 4.34. Çantı Camii Dağılımı ve Yüzyılları

Çantı camilerin Anadolu'daki ilk örnekleri **Samsun'dadır**. Samsun'daki Gökçeli Camii (1206), Çarşamba Yaylacılar Şeyh Habil Camii (1211)[1761] öncü yapılar arasında yerini almaktadır. Ayrıca Samsun'da Çarşamba Ordu Köyü Camii (1420), Bekdemir Köyü Camii (1596), Kocakavak Köyü Camii (XVII-XVIII.yy), Terme Karacalı Köyü Camii (1700), 19 Mayıs Fatih Camii (XVII-XVIII.yy), Ustacalı Köyü Camii (XVIII. yy), Asarcık Gökgöl Camii (XVIII. yy) Asarcık Kılavuzlu Köyü Camii (XVIII. XIX. yy), Çaltu Köyü Camii (1816), Porsuk Köyü Camii (1859), Kavak Kasımzade Sofu Ahmed Camii (1920), Salıpazarı Alan Köyü Camii (1957)[1762], Ayvacık Tiryakioğlu Camii (1867-68)[1763] Bafra Başkaya Köyü Camii (1920), İğdir Köyü Ağanın Mahallesi Camii (1980), İğdir Köyü Kaluk Mh. Camii (1940), Bengü Köyü Ambaryanı Camii (1940-50), Yiğitalan Köyü Haynuz Mahallesi Camii (1940-50), Yiğitalan Köyü Kuz Mahallesi Camii (1953)[1764], Paşayazı Köyü Camii (1906)[1765], Rahmioğlu Mh. Camii, Vezirköprü Karanar Köyü Camii (1920), Vezirköprü Kaplancık Köyü Camii (1906), Susuz Köyü Merkez

[1761] *Samsun Ahşap Camiler*, 7, 17.
[1762] *Samsun Ahşap Camileri,* 9-107.
[1763] Eyüp Nefes, "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.28, 2010, 155-157.
[1764] Eyüp Nefes, Recep Gün, Ahmet Çakır, "Samsun/Bafra İlçesi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.15, S. 2, 2015, 293-303.
[1765] Eyüp Nefes, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Vol. 3, 2010, 386-396.

Camii Vezirköprü Çorakdere Köyü Camii (1883)[1766], Kuşhane Camii, Karakaya Köyü Camii (XVIII. yy), Muşçalı Köyü Camii (XVIII. yy), Yukarı Kavacık Köyü Camii (XVIII.yy), Turgutlu Köyü Camii, Konukluk Köyü Camii (XX. yy), Aşağı Donurlu Köyü Camii, Dalbahçe Köyü Camii (XVIII.)[1767], Terme Eski Camii (1843), Dağdıralı Köyü Camii (1868), Tatarmuslu Yenidere Köyü Camii (1796), Asarcık Alan Köyü Camii, Asarcık Koşaca Köyü Camii, Kavak Değirmenci Ardılı Camii (1806), Terme Pazar Camii (1840), Terme Aşağı Söğütlü Köyü Camii (XIX. yy), Salıpazarı Gökçeli Camii (XIX. yy)[1768], Aşağıkoçlu Mh. Camii, Ardıç Mh. Merkez Camii, Kuzören Mh. Camii, Hasırlık Mh. Camii, Yukarıengiz Mh. Camii, Sekecek Mh. Camii, Huma Camii, İğdir Mh. Ağanın Köyü Camii, İğdir Mh. Kalık Camii, Kalukkaraçukur Mh. Camii, Karşıdöngel Mh. Camii, Kılcanlı Mh. Camii, Kurt Veli Camii, Mutaflı Gökyar Mh. Camii, Mutular Camii, Terice Mh. Merkez Camii, Ulubelen Camii, Terme Yeni Mahalle Camii, Yayla Mh. Camii, Yeşil Mahallesi Camii, Yukarı Isırganlı Mahallesi Aşağı Camii[1769], Samsun dışında, **Sinop'da**, Büyükkızık Köyü Camii (1750), Sarıyar Küçük Kozluca Köyü Camii (1950), Şamlıoğlu Köyü Camii (1869), Şerefiye Köyü Camii, Yenicamili Köyü Camii (1915), Terziahmetli Camii, Sarmaşık Köyü Merkez Camii, Kurtköy Ahşap Camii, Yaykın Köyü Mezarlık Camii, Yenikayalı Köyü Camii, Derepazarı Camii[1770], **Kastamonu'da** Geyikli Camii (1292), Çağlar Köyü Merkez Camii (1775), Beldeğirmeni Köyü Çarşı Mh. Eski Camii, Güde Köyü Camii[1771], **Ordu'da** Ormancık Mh. Camii (1859), Damyeri Mh. Camii (XIX.yy), Ormancık Mh. Merkez Camii (1900), Çaldere Mh. Camii (1903), Çökek Mh. Merkez Camii (1964), Kargı Mh. Irmak Kenarı Camii (1964), Karaçal Mh. Camii (1955), Kargı Yuk. Mh. Camii (1959), Altınordu Sahil Çivisiz Camii (2015), Aybastı Alacalar Mh. Cami (XX.yy), Mevlana Camii (1885), Çaybaşı Yeni Cuma Camii (1863), Çaybaşı Çayır Camii (1864), Çaybaşı Eski Asak Camii (XIX. yy), Çaşbaşı Kargalı Camii (XIX.yy), Gürçek Mh. Camii (1979), Fatsa Oluklu Mh. Sarnıç Camii

---

[1766] Eyüp Nefes, Yılmaz Can, Recep Gün, "Samsun/Vezirköprü'de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii", *Ondokuz Mayıs Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 43, 2017, 132-139.

[1767] Çiğdem Furtuna, *Samsun Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Belgelenmesi ve Vernaküler Mimari Miras Bağlamında İncelenmesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, 48-57, 75-80, 81-86, 95-101, 102-108, 116-122, 125-131.

[1768] Sami Bayraktar, *Samsun ve İlçelerindeki Türk Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, 54-60, 94-95, 102-106, 114-116, 121-122, 158-163,

[1769] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=7&kaza=0&tip=5&arama=&sahife=1 (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

[1770] Seyfullah Gül, "Sinop Ahşap Camileri ve Coğrafi Çevre İlişkisi", *Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop,* Ankara 2018, 159-175.

[1771] Yılmaz Can, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", 119-124.

(1895), Fatsa Aşağıyavaş Mh. Cai (XIX.yy), Fatsa Kösebuacağı Mh. Camii (XIX. yy), Fatsa İslamdağ Mh. Cami (XX.yy), Gölköy Emirler Mh. Camii (1858), Gölköy Düzyayla Çibiyazlık Camii (1951), Gölköy Alanyurt Mh. Camii (1958), Gürgentepe Bahtiyarlar Orta Mh. Camii (1927), Gürgentepe Eskiköy Camii (1946), İkizce Laleli Camii (1522), Kaynartaş Merkez Eski Camii (1886), Karabadüz Çambaşı Merkez Camii (XIX. XX.yy), Beylerli Mh. Eski Camii (1953), Korgan Çiftlik Mh. Camii (XIX. XX. yy), Kumru Şenyurt Mh. Eski Camii (XIX. XX. yy), Kumru Ecelli Mh. Büyük Camii (XIX. XX. yy), Kumru Şenyurt Mh. Helvacıoğlu Camii (1959), Afırlı Mh. Camii (1789), Soğukpınar Mh. Hatipli Camii (1870), Perşembe Kurtluca Mh. Camii (XIX. yy), Ünye Tekkiraz Mh. Kabadirek Camii (XIX. yy), Ünye Çatak Merkez Camii (1929), Ünye Kelas Mh. Camii (1957), Ünye Yeniköy Mh. Merkez Camii (1970)[1772], **Artvin'de** Borkça Muratlı Köyü Camii (1846), Camili Köyü Camii (1855), Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy), Düzköy Camii (1850), Murgul Erenköy Camii (1863)[1773], Çavuşlu Camii (1861)[1774], İremit Camii (1851)[1775], Aşağı Camii[1776], **Giresun'da** Tahtalı Camii (XVIII. yy)[1777], **Trabzon'da** Çaykara Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (1845), Çaykara Çamlıbel Köyü Merkez Camii (1888), Çaykara Taşkıran Köyü Merkez Camii (1896), Dernekpazarı Günebakan Camii (1869), Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii (1803), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819), Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831), Of Mithat Paşa Mh. Camii (1816), Of Serindere Mh. Camii (1848)[1778], Çaykara Uzungöl Filak Camii (1813), Çaykara Yukarı Kumlu Köyü Camii[1779], Of Sugeldi Köyü Aşağı Mahalle Camii (1834), Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (1893)[1780], Araklı Bereketli Mh. Camii (1867), Ataköy Mh. Tuna Mescidi (1900)[1781] **Gürcistan'da** Kvirike Camii (1861), Dagvistavi Camii (1826), Uchkhiti Camii, Zundaga Camii (1860), Khokhna Camii (1899), Pirveli Maisi Camii (1864), Kveda Agara Camii (1928), Medzibna Camii (1910), Gegelidzeebi Camii,

---

[1772] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 67-265.
[1773] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 168-175, 176-179, 180-185, 195-197.
[1774] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 113-116,
[1775] Rümeyse Çoşkun, Banu Çelebioğlu, "Artvin Borçka'daki Yığma Ahşap Camiler", *Journal of Architecture and Design,* Vol. 1, 2020, 152-157.
[1776] https://karadeniz.gov.tr/asagi-cami/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1777] Eyüp Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.9, S.2, 2009, 187-210.
[1778] Ogün Küçük, *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19.yy),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017, 32-39, 40-45, 56-74, 83, 99-106, 268-278, 301-309,
[1779] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 209-212, 215-221,
[1780] Yavuz Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2016, 104-108, 172-176.
[1781] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1969.

Tskhmprisi Camii (1891), Nigazeuli Camii (1922), Nenia Camii (1891), Phurtio Camii (1894), Jabnidzeebi Camii (1892), Dghvani Camii (1907), Gogadzeebi Camii (1874), Kviakhidzeebi Camii (1890), Goginauri Camii (1843), Matskvalta Camii (1843), Shubani Camii (1887), Darchidzeebi Camii (1908), Stsikhuri Camii (1831), Tago Camii (XX. yy), Khikhadziri Camii, Zeda Tkhilvana Camii (XIX. yy), Kveda Tkhilvana Camii, Phushrukauli Camii, Riketi Camii (1918) çantı tekniğindeki yapılardır **(Karş. Foto. 4.17-30)**.

Bölge ile yapılan çalışmalarda, Orta Karadeniz Bölgesi ve Gürcistan'daki çantı camilerin, Doğu Karadeniz'dekilerden daha fazla olduğu izlenmektedir. Bu durumun en önemli nedeni ise ahşap camilerin doğal veya insan eliyle yıkılıp yerine taştan inşa edilmek istenmesi öne sürülebilir. Ayrıca, Artvin, Trabzon ve Rize üçgenindeki ahşap camilerin mimari bakımdan birbirlerine daha yakın oldukları ve diğer yerlerle arasındaki usta farklılıkları, işçilik, malzeme ve süsleme kalitesi açısından farklı özelliklerde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Foto. 4.144. Ardeşen Doğanay Köyü Camii

Foto. 4.145. Ardeşen Kirazlık Köyü Camii

Foto. 4.146. Çamlıhemşin Şenköy Camii

Foto. 4.147. Çayeli Karaağaç Köyü Camii

Foto. 4.148. Çayeli Ormancık Köyü Camii

Foto. 4.149. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.150. Güneysu Ilıca Köyü Camii

Foto. 4.151. Hemşin Bilenköy Merkez Camii

Foto. 4.152. İkizdere Hacı Şeyh Camii

Foto. 4.153. İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii

Foto. 4.154. İkizdere Şimşirli Köyü Yk. Mh. Camii

Foto. 4.155. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii

Karş. Foto. 4.17. Samsun Yayla Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.18. Samsun Karacalı Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.19. Sinop Kurtköy Camii (Gül)

Karş. Foto. 4.20. Sinop Derepazarı Camii (SSH)

Karş. Foto. 4.21. Kastamonu Geyikli Camii (Can)

Karş. Foto. 4.22. Ordu Laleli Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.23. Artvin Çavuşlu Ky. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.24. Giresun Melikli Ky. Tatahlı Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.25. Trabzon Filak Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.26. Trabzon Taşkıran Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.27. Trabzon Sugeldi Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.28. Trabzon Taşören Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.29. Gürcistan Dghvani Camii (indigenousoutsiders)

Karş. Foto. 4.30. Gürcistan Purtio Camii (indigenousoutsiders)

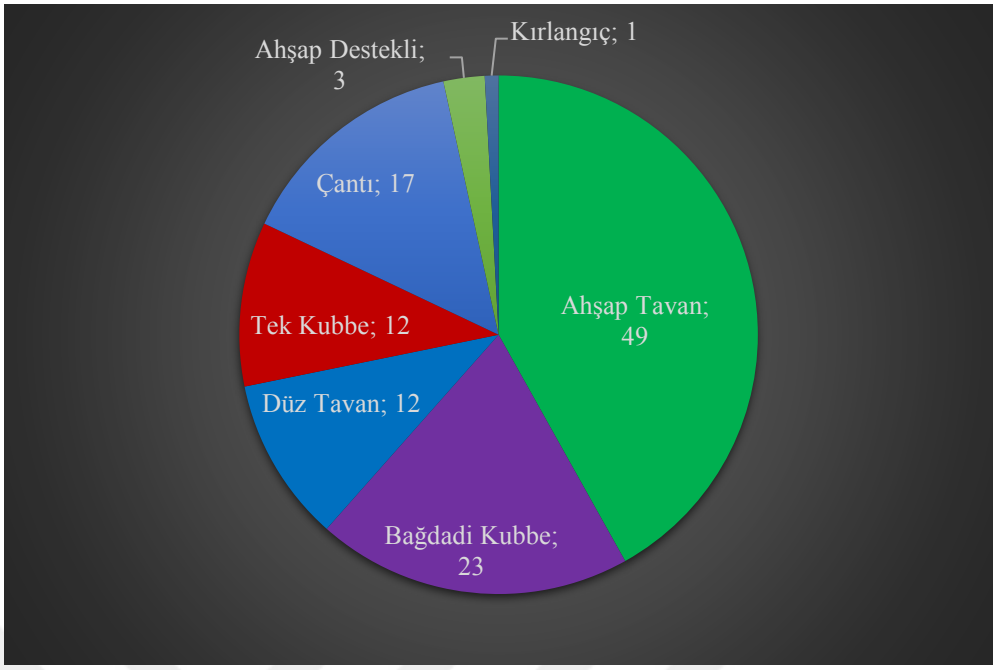

Grafik 4.35. Cami Üst Örtülerinin Genel Dağılımı

4.1.9. Fevkani Camiler (Alt Katlar-Medrese/Mektep)[1782]

Klasik Osmanlı döneminden sonra camilerin yüksek bir platform üzerinde tasarlanması Batılılaşma döneminin bir etkisi olarak görülmektedir. Ancak Rize'deki fevkani yapıları doğrudan Batılılaşma etkisini bağlamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü bölgenin topografik yapısı düz alanları kısıtlamaktadır. Bu da inşa edilecek caminin düz bir zemine oturması için altta ya bir subasman ya da bir alt kat-medrese/mektep katı kurgusunu zorunlu kılmaktadır. Subasman yerine alt kat-medresenin tercih edilmesi hem iki mimariyi kaynaştırarak bir bütünlük sağlamakta hem yerden hem de malzemeden tasarruf edilmesini sağlamaktadır.

Bölgedeki 116 camiden 47'si fevkani bir anlayışa sahiptir. Bu camilerin alt katları, yapının ebatlarına göre farlılık göstermektedir. Bazıları tek bir oda/depo/bodrum halinde verilirken bazıları bir den fazla odaya sahip olup tam bir medrese/mektep anlayışını yansıtmaktadır. Bu yapılar şu şekildedir;

Merkezde Balsu Mahallesi Camii (1868-bodrum), Pazarköy Merkez Camii (1899-medrese), Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830-medrese/depo), Tunca Köyü Camii

[1782] Fevkani camilerin alt katlarının hepsinin medrese olarak tanımlamak bugün için oldukça zordur. Bazıları bodrum, bazıları depo, bazıları ise mektep/medrese görünümünü yansıtmaktadır.

(1902-medrese), Kirazlık Mh. Camii (1920-Bodrum), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806-depo), Köprübaşı Köyü Camii (1840-medrese), Sıraköy Camii (1847-alt kat), Meydan Köyü Camii (1880-medrese), Şenyuva Köyü Camii (1885-medrese), Şenyuva Köyü Karş. Mh. Camii (1888-medrese), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891-medrese), Kavak Mh. Camii (XIX. yy-medrese), Mollaveyis Köyü Camii (1878-medrese), Şenköy Camii (1899-medrese), Kaplıca Mh. Camii (1902-medrese), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Ortan Köyü Camii (XIX.-XX. yy-mektep), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570-bodrum), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), İncesu Köyü Camii (1856-medrese), Yavuzlar Ky. Camii (1882-bodrum), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897-medrese), Yeşiltepe Köyü Camii (1897-medrese/mescit), Ormancık Köyü Camii (1900-medrese), Limanköy Merkez Camii (1902-bodrum), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy-medrese), Fındıklı'da Meyvalı Camii (1871-medrese), Güneysu'da Ilıca Cami (1814), Asmalı Irmak Camii (XX. yy), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy- medrese), Bahar Mh. Camii (1869-medrese), Yaltkaya Papager Camii (1862-medrese), Levent Köyü Camii (1885-medrese), İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797-medrese), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842-medrese), Yağcılar Köyü Camii (1881-medrese), Güneyce Ky. Hacı Şeyh Camii (1886-medrese), Cimil Ky. Hapinç Camii (1896-medrese), Cimil Başköy Camii (1897-medrese), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899-medrese), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Kalkandere'de Kayabaşı Köyü Camii 2 (1902-medrese), Pazar'da Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877-medrese), Akmescit Köyü Camii (1880-medrese), Sahil Köy Seydioğlu Camii'dir (1902) **(Grafik 4.36) (Foto. 4.156-165)**.

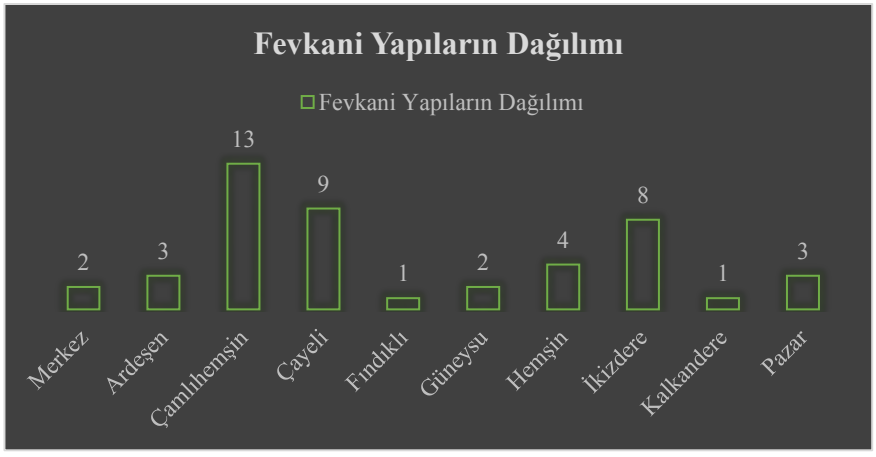

Grafik 4.36. Fevkani Yapıların Dağılımı

Fevkani bir düzenlemeye sahip olan, **Artvin'de** Orta Camii (XVIII-XIX. yy), Salih Bey Camii (1792), Oruçlu Camii (1907), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy), Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894), Borkça Muratlı Köyü Camii (1846), Borçka Camili Köyü Camii (1855), Borçka Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy), Murgul Erenköy Camii (1863), Şavşat Cevizli Köyü camii (1889)[1783], İremit Camii (1851)[1784], Borçka Aşağı Camii[1785], **Ordu'da** Karaçal Mh. Camii (1955), Gürçek Mh. Camii (1979), Gürgentepe Bahtiyarlar Orta Mh. Camii (1927), Kabadüz derinçay Mh. Merkez Camii (1961)[1786], Aziziye Yalı Camii (1892)[1787], **Giresun'da** Hacı Hüseyin Camii (1861), Tamzara Mh. Camii (1901)[1788], Gümüşhane'de Gülaçar Esentepe Camii (1799)[1789], **Trabzon'da** Araklı Merkez Camii (1905), Of Ağaçseven Köyü Camii (1950)[1790], Çaykara Çamlıbel Köyü Merkez Camii (1888)[1791], Çaykara Uzungöl Filak Camii (1813)[1792], Çaykara Soğanlı Köyü Üçdirek Mh. Camii (1872)[1793], Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819)[1794], Dernekpazarı Ormancık Camii (1892), Dernekpazarı Tüfekçi Köyü Camii (1886)[1795], Uğurlu Bel. Molla Ömerli Camii (1940)[1796], Ortahisar Hasan Ağa Camii (1549), Pazarkapı Camii (1852), Ortahisar Hamza Paşa Camii (1736)[1797], Ortahisar Hacı Salih Camii (1960), Tonya Külliyesi (1866), Ortahisar Hacı Kacım Camii (1822), Araklı Konakönü Camii[1798], Karadeniz dışında, **İstanbul'da** Kapı Ağa Camii, Azapkapı Sokullu Mehmet Paşa Camii, Hacı Beşir Ağa Camii, İskele Camii İhsaniye Camii, Kalyoncular Kışlası Camii[1799], **İzmir'de** Ketenpazarı Camii, Başdurak Camii, Şadırvanlatı Camii**,** Kemeraltı Camii Salepçioğlu Camii[1800], **Afyon'da** Gerdansündüren Camii[1801],

[1783] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 119-130-165-171-183-195-199
[1784] Çoşkun, 152-153.
[1785] https://karadeniz.gov.tr/asagi-cami/ (Erişim Tarihi: 28.05.2021)
[1786] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 114-118, 150-153, 184-186, 212-215.
[1787] Özdemir, 22-23.
[1788] Şahin, 249.
[1789] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 66.
[1790] Şahin, 249.
[1791] Küçük, 37-39.
[1792] Haşim Karpuz, *Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler,* İstanbul 1990, 283.
[1793] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 160.
[1794] Küçük, 66.
[1795] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 266, 285.
[1796] Karadeniz, 59-60.
[1797] Kahrıman, 68-69, 108-109, 130-132.
[1798] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 28.05.2021)
[1799] Söylemez, 70-99-115.
[1800] İnci Kuyulu, "Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan Kitabı Bildirileri,* İzmir 2001, 281-293, Sibel Polat, *İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk ve İslam Sanatları Tarihi Anabilimdalı, Konya 2011, 145.
[1801] M. Saadettin Aygen, *Afyonkarahisar Camileri,* Ankara 1973, 33.

Anadolu'nun haricinde ise **Gürcistan'da** Uchkhiti Camii, Zundaga Camii (1860), Khokhna Camii (1899), Kveda Agara Camii (1928), Medzinba Camii (1910), Akho Camii (1917), Gegelidzeebi Camii, Chanchkhalo Camii (1823), Phurtio Camii (1894), Dghvani Camii (1907), Gogadzeebi Camii (1874), Tago Camii (XX. yy), Paksadzeebi Camii (XIX. yy), Chao Camii (1909)[1802] örneklerle karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.31-38)**

İki kat düzenindeki bu yapılar, Artvin, Trabzon ve Rize örneklerinin topografyasından dolayı daha sık uygulandığı, Orta Karadeniz'e gidildikçe ve Doğu Karadeniz'in güneyine inildikçe bu tip düzenlemelerin azaldığı tespit edilebilmektedir. Artvin ve Trabzon hakkında yapılmış çalışmalarda alt katlar için medrese/mektep, bodrum, depo gibi bir ayrımın çok fazla irdelenmediği görülmektedir. Ayrıca, İstanbul'da ve Anadolu'nun diğer yerleşim yerlerinde fevkani örneklerle karşılaşılsa bile bunun doğrudan Rize'deki yapılış amacıyla (eğitim-düz zemin elde etme) benzer olduğu düşünülmemektedir. Bu hususta tek farklılık Bursa Hüdavendigar Camii'dir ki, nadir bir örnek olarak alt katı cami, üst katı doğrudan medrese şemasındadır. Gürcistan'daki fevkani yapıların birçoğu Doğu Karadeniz esintisini taşımasına rağmen bodrum kat mantığı söz konusudur[1803].

Foto. 4.156. Merkez Pazarköy Merkez Camii

Foto. 4.157. Ardeşen Doğanay Köyü Camii

[1802] Baramidze, 16-23, 28-34, 45, 46, 51.
[1803] Karşılaştırma yapılarında alt katlara ait fotoğraflara ulaşılamadığı için, fevkani olduğunu kanıtlayıcı dış fotoğraflar eklenmiştir.

Foto. 4.158. Ç.Hemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii

Foto. 4.159. Çayeli Limanköy Merkez Camii

Foto. 4.160. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.161. Güneysu Ilıca Köyü Camii

Foto. 4.162. Hemşin Bilenköy Merkez Camii

Foto. 4.163. İkizdere Cimil Başköy Camii

Foto. 4.164. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii

Foto. 4.165. Pazar Ürünlü Camii

Karş. Foto. 4.31. Artvin Oruçlu Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.32. Ordu Aziziye Yalı Camii (Özdemir)

Karş. Foto. 4.33. Giresun Tamzara Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.34. Trabzon Hasan Ağa Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.35. Trabzon Filak Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.36. İstanbul İskele Camii (Söylemez)

Karş. Foto. 4.37. İzmir Şadırvanaltı Camii (Polat)

Karş. Foto. 4.38. Gürcistan Zundaga Camii (indigenousoutsiders)

4.1.10. Mimari Elemanlar

4.1.10.1. Minareler

Cami mimarisinin ve İslamiyet'in en önemli sembollerinden biri olan minareler[1804], ilk "savma'a ve mi'zane olarak isimlendirilen kuleler daha sonra "menare" şeklinde adlandırılıp dilimize minare olarak geçmiştir[1805]. Araplar, menâre terimini İskenderiye Feneri için kullanmaktadırlar[1806]. Minarelerinde, zigguratlardan, kulelerden, deniz fenerlerinden, çan veya gözetleme kulelerinden esinlendiği düşünülmektedir[1807]. Minarenin cami bünyesine ilk katılımı Emeviler zamanında olmuştur. Halife I. Muâviye,

[1804] Hüseyin Yurttaş, Burak Muhammet Gökler, "Bir Minare İki Usta", *Doğu Esintileri Dergisi,* S.13, 119.
[1805] K.A.C., Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture,* 1958, 134, Filiz Gündüz "*Minare"* TDVİA, C30, 2005, 98-101.
[1806] Kemali Söylemezoğlu, *İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri,* İstanbul 1954, 53.
[1807] A. Osman Uysal, "*Anadolu Selçuklularında Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeleri",* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1990, 505.

641-642'de inşa edilmiş olan Amr bin As Camii'nin 672'deki genişletme işleminde yapının köşesine bir minare eklettirmiştir[1808].

Rize'deki 116 camiden 76'ünde minare ile karşılaşılmaktadır. Ancak bu minarelerin 62'si sonradan yapıya ilave edilmiştir ki, bu husus minare üzerindeki kitabelerden veya yöre halkından alınan bilgilerle teyit edilmiştir. 13 yapıda minarelerin orijinal olduğu düşünülmektedir. 41 caminin ise minaresi bulunmamaktadır.

Minareler; özgünlüğüne, sonradan eklenişe, kaide, gövde ve şerefe sayılarına göre tasniflendirilmiştir.

Sonradan eklenmiş olan minareler; merkezde Balsu Mahallesi Camii, Kömürcüler Ky. Soğuksu Orta Mh. Camii, Kale Mh. Camii, Ardeşen'de Işıklı Camii (1953), Kavaklıdere Camii, Pirinçlik Köyü Camii (2015, ahşap), Seslikaya Köyü Camii, Doğanay Köyü Camii, Tunca Köyü Camii (1958), Çamlıhemşin'de Körpübaşı Köyü Camii, Sıraköy Camii, Çat Köyü Camii, Meydan Köyü Camii, Ortayayla Köyü Camii, Kale-i Bala Camii, Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1920), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii, Ormancık Ulaşlı Mh. Camii, İncesu Köyü Camii, Şairler Mh. Tepe Camii, Yavuzlar Köyü Camii, Kesmetaş Mh. Merkez Camii (2008), Yeşiltepe Köyü Camii (1965), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756), Eriklimanı Mh. Camii, Fındıklı'da Beydere Köyü Camii, Güneysu'da Ilıca Köyü Camii, Hemşin'de Bahar Mh. Camii, Hacı Balta Camii (1990), Levent Köyü Camii (2019), Nurluca Köyü Camii (1930), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1914), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1967), Dereköy Yukarı Mh. Camii, Çiçekli Köyü Merkez Camii, Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii (1989), Diktaş Köyü Camii, Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1980), Kurusaha Camii (2017), Yağcılar Köyü Camii, Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (2004), Şimşirli Ky. Aş. Mh. Camii, Cimil Ky. Hapinç Camii (1963), Cimil Ky. Başköy Camii (1949), Güney Mh. Aşağı Camii, Bayırköy Ekşioğlu Camii, Şimşirli Ky. Holca Camii, Ayvalık Aş. Mh. Camii, Sivrikaya Ky. Camii, Yeşilyurt Mh. Camii, Meşeköy Camii (1982), İyidere'de Sarayköy Camii, Yalıköy Camii, Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1956), Pazar'da Yücehisar Camii (2011), Merdivenli Köyü Merkez Camii, Sulak Ky. Camii, Akmescit

[1808] M. Bloom Jonathan, "Creswell and the Origins of Minaret", *Muqarnas*, Vol. 8, 1991, 55-58, J, Richard, H, Gottheil, "The Origin and History of the Minaret", *Journal of the American Oriental Society,* Vol. 30, 1910, 132-154, Erdem Yücel, "Minareler ve Hoparlörler Konusu", *Arkitekt*, İstanbul 1966, 28.

Ky. Camii, Sahil Ky. Seydioğlu Camii, Irmak Ky. Merkez Camii, İkizdepe Mh. Camii, Yk. Soğuksu Mh. Camii'dir. Minarelerin tarihlerine bakıldığında genellikle 1950'lerden sonra eklenildiği tespit edilmiştir **(Grafik 4.37)**.

Caminin inşası ile birlikte minaresinin var olduğu düşünülen yapılar arasında; Merkezde İslampaşa Camii, Balıkçılar Köyü Camii, Pazarköy Merkez Camii, Gülbahar Hatun Camii, Çayeli'nde, Hacıbaşı Camii, Küçüktaşhane Camii, Taşhane Camii, Limanköy Merkez Camii, Fındıklı'da Merkez Camii, Çağlayan Camii, Paravol Mahallesi Camii, Asmalı Irmak Camii (yıkılmış), Pazar'da Tektaş Köyü Camii yer almaktadır**.**

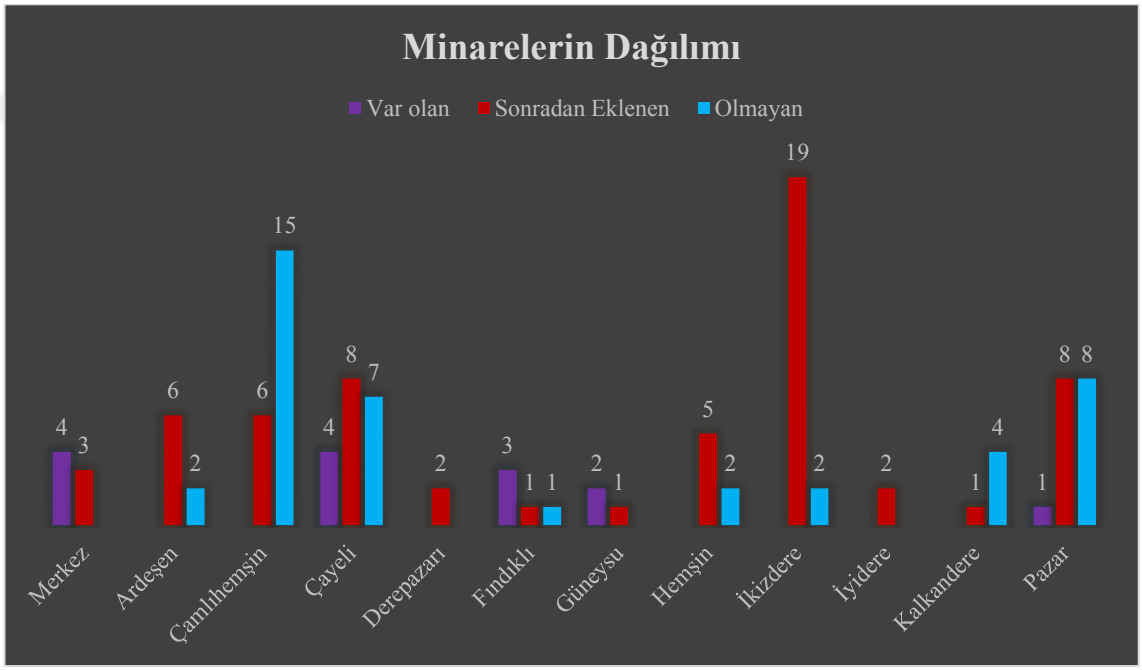

Grafik 4.37. Minarelerin Dağılımı

Bölgede ahşap malzemenin yoğun olmasına karşılık, ahşap minarelerin sayısının çok fazla olmayışı (varsa yıkılmış olması) dikkat çekmektedir. Günümüzde biri yıkılmış olmak üzere toplamda 5 ahşap minare ulaşabilmiştir. Bu minarelerin bazılarına sac giydirilmiş olup örnekleri; Ardeşen'de Pirinçlik Köyü Camii, Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii, Çayeli'nde Yavuzlar Ky. Camii, Güneysu'da Asmalı Irmak Camii, İkizdere'de Yağcılar Camii'dir. Diğer minarelerde, beton, kesme taş ve tuğla malzemeyle karşılaşılmaktadır **(Foto. 4.166-175)**.

Minarelerde, kare kaide (22), beşgen kaide (20), sekizgen kaide (18), çokgen kaide (6), silindirik kaide (3) ve baldaken kaide (4) tercih edilirken gövdede silindirik (16), çokgen (26) ve yivli form (32) uygulanmıştır.

Rize'nin genelindeki minarelerin 5'inde iki şerefe, (Ardeşen Seslikaya Köyü Camii, Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii, Kalkandere'de Hurmalık Ky. Camii, Pazar'da Sahil Ky. Seydioğlu Camii, Irmak Ky. Merkez Camii), 71'inde 1 şerefe bulunmaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi ile yapılan çalışmalarda pek çok caminin, Rize'deki gibi minaresiz olduğu veya sonradan eklendiği görülmektedir. Minarelerin, yapılarında yine kare, sekizgen ve çokgen bir kaideye sahip 1 şerefeli bir düzene sahip olduğu bilinmektedir. Bölge için öne çıkan en önemli husus ahşap minarelerdeki benzer örnekleri arasında; **Artvin'de** Oruçlu Camii (1907), Borçka Camili Köyü Camii (1855), Aşağı Maden Camii (XIX. yy), İskender Paşa Camii, Anaçlı Camii (1833), Şavşat Kocabey Camii (1890), Yusufeli Öğdem Merkez Camii (XIX. yy)[1809], Aydın Köyü Yukarı Camii[1810], Bulanık Köyü Camii[1811], **Giresun'da** Tamzara Mh. Camii (1901)[1812], Turpçu Köyü Camii (1874)[1813], **Ordu'da** Altınordu Sahil Çivisiz Camii, Kabadüz Derinçay Mh. Merkez Camii[1814], Vakıf Camii (1899)[1815], **Trabzon'da** Çaykara Çamlıbel Ky. Merkez Camii (1888), Çaykara Taşkıran Ky. Camii (1896)[1816], Of Uğurlu Bel. Molla Ömerli Camii (1940), Kaban Mescidi (1868)[1817], Pazarkapı Camii (1852)[1818], Of Mithat Paşa Camii (1817), Çamburnu Kuşluca Camii (1893)[1819], **Bayburt'ta** Dağçatı Köyü Camii[1820], **Samsun'da** Salıpazarı Alan Köyü Camii (1957)[1821], Terme Aşağı Söğütlü Köyü Camii (XIX. yy)[1822], Salıpazarı Yenidoğan Köyü Camii[1823], Aşağı Söğütlü Camii[1824], Tokat'ta Ahi Paşa Camii, Acepşir Camii, Akdeğirmen Camii, Hoca Ahmed Camii, Yolbaşı Camii,

---

[1809] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 130, 134, 138-141, 149-151, 176, 203-206, 214-216.
[1810] https://karadeniz.gov.tr/aydin-koyu-yukari-camii/ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
[1811] https://karadeniz.gov.tr/bulanik-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
[1812] Şahin, 329.
[1813] https://karadeniz.gov.tr/turpcu-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
[1814] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 122-124, 212-215.
[1815] Muhammet Kurucu, *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014, 68-70.
[1816] Küçük, 37-45.
[1817] Karadeniz, 54-60.
[1818] Kahrıman, 130-132.
[1819] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*, 50, 172.
[1820] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 120.
[1821] *Samsun Ahşap Camileri,* 107.
[1822] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 161-163.
[1823] Eyüp Nefes, Recep Gün, "Samsun/Kavak'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallaesi Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 40, 2016, 57.
[1824] http://karadeniz.gov.tr/asagi-sogutlu-camii/ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

Hanegah Camii ve Kızılcaören Camii[1825], **Kastamonu'da** Elmayazı Köyü Camii (1894)[1826], **İstanbul'da** Ali Kethüda Camii, Cavit Ağa Camii, Efdalzade Camii, Divittar Camii[1827], **Kayseri** Pınarbaşı, Hilmiye Köyü Camii[1828], **Sivas** Pulur Camii[1829], **Gürcistan'da** Akho Camii (1917), Tskhmorisi Camii (1891), Chvana Camii (1894), Phurtio Camii (1894), Kidzinidzeebi Camii (1867), Gogadzeebi Camii (1874), Ghorjomi Camii (1902), Paksadzeebi Camii (XIX. yy), Beghleti Camii (XIX. yy), Riketi Camii (1918), Danisparauli Camii (XIX. yy)[1830] gösterilebilir **(Karş. Foto. 4.39-50).**

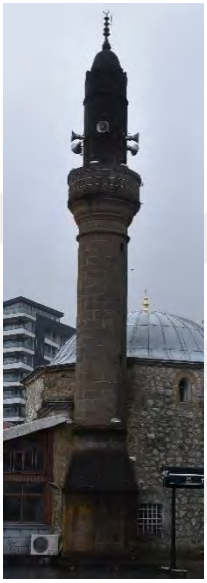

Foto. 4.166. Merkez İslampaşa Camii

Foto. 4.167. Merkez Gülbahar Mh. Camii

[1825] Ertan Atak, "Tokat Yöresindeki Ahşap Minareli Camiler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 37, Erzurum 2016, 240-277.
[1826] Muhammet Bilgen, Noyan Güven, "Daday Elmayazı Köyü Camii Kalem İşleri ve Mevcut Korunma Durumu Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Humanities and Tourism Research,* 10(4), 2020, 835-853.
[1827] Camiler restore edildikten sonra değişmiştir. Dişören, 317-320.
[1828] Mustafa Denktaş, "Pınarbaşı Uzunyayla'daki Ahşap Direkli Camiler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 16, 2004, 58.
[1829] http://sivas.vgm.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.05.2021)
[1830] Baramidze, 22, 24, 26, 30, 32, 34, 43, 51-54.

Foto. 4.168. Çamlıhemşin Meydan Ky. Camii

Foto. 4.169. Hemşin Bahar Mh. Camii

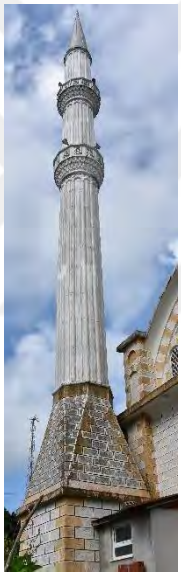

Foto. 4.170. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii

Foto. 4.171. Pazar Irmak Ky. Merkez Camii

Foto. 4.172. Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii

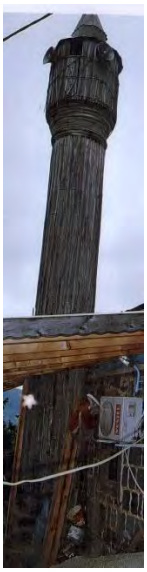

Foto. 4.173. Güneysu Asmalı Irmak Camii (TKVTVKK)

Foto. 4.174. Çamlıhemşin Köprübaşı Ky. Camii

Foto. 4.175. İkizdere Yağcılar Ky. Camii

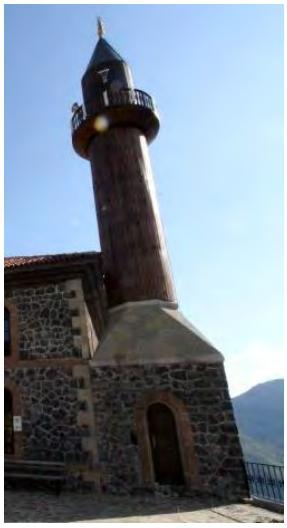

Karş. Foto. 4.39. Artvin Oruçlu Ky. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.40. Artvin Aş. Maden Ky. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.41. Giresun Turpçu Ky. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.42. Ordu Çivisiz Camii (Pinterest)

Karş. Foto. 4.43. Trabzon Taşkıran Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.44. Trabzon Kuşluca Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.45. Bayburt Dağçatı Ky. Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.46. Samsun Aşağı Söğütlü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.47. Tokat Ahi Paşa Camii (kulturportali)

Karş. Foto. 4.48. Kastamonu Elmayazı Ky. Camii (Bilgen)

Karş. Foto. 4.49. Gürcistan Chvana Camii (indigenousoutsiders)

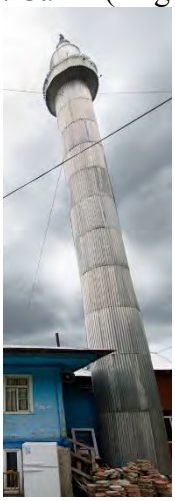

Karş. Foto. 4.50. Gürcistan Beghleti Camii (indigenousoutsiders)

4.1.10.2. Son Cemaat Yerleri

Son cemaat yeri, camilerin kuzeyinde bulunan ve namaza geç kalanlar için yapılmış, açık, yarı açık veya kapalı olarak tasarlanmış mekanlara verilen mimari bir terimdir.

Rize'de 116 caminin 58'inde son cemaat yeri bulunurken 58 örnekte bu mekâna yer verilmemiştir. 58 örnekten 18'i, yöre sakinlerinin verdiği bilgiler doğrultusunda sonradan eklenmiştir ki, bu husus hem malzeme hem de duvar bitişim yerlerinden anlaşılmaktadır.

Yapılan incelemelerde, son cemaat yerlerinin açık/kapalı tek ve iki katlı olarak bir sınıflandırma yapılması uygun görülmüştür.

Rize **merkezde** İslampaşa Camii (1570, sonradan, tek katlı kapalı), Gülbahar Mh. Camii (1659, iki katlı açık), Balsu Mh. Camii (1868, sonradan, iki katlı kapalı), Balıkçılar Köyü Camii (1899, sonradan, iki katlı, kapalı), Pazarköy Merkez Camii (1899, iki katlı, kapalı), **Ardeşen'de** Doğanay Köyü Camii (1830, iki katlı, açık), Işıklı Camii (1836, sonradan iki katlı, kapalı), Kavaklıdere Camii (1869, sonradan, iki katlı, kapalı), Pirinçlik Köyü Camii (1886, iki katlı, açık), Seslikaya Köyü Camii (1899, sonradan, tek katlı açık), **Çamlıhemşin'de** Konaklar Mh. Camii (1841, sonradan, iki katlı, kapalı), Çat Köyü Camii (1861, iki katlı, kapalı), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898, iki katlı, kapalı), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy, sonradan, tek katlı, kapalı), Mollaveyis Köyü Camii (1878, sonradan, tek katlı, kapalı), **Çayeli'nde** Büyük Cafer Paşa Camii (1570, iki katlı, kapalı), Hacıbaşı Camii (1712, iki katlı açık), Yenice Köyü Camii (1806, iki katlı, kapalı), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813, iki katlı, kapalı), Küçüktaşhane Camii (1891, iki katlı, kapalı), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897, iki katlı, açık), Liman Ky. Merkez Camii (1899, iki katlı, kapalı), Ormancık Köyü Camii (1900, iki katlı, açık), Çeşmeli Köyü Camii (1910, sonradan, iki katlı, kapalı), **Derepazarı'nda** Eriklimanı Mh. Camii (1737, iki katlı, kapalı), **Fındıklı'da** Merkez Camii (1765, sonradan, tek katlı, açık), Beydere Köyü Camii (1854, sonradan, tek katlı, kapalı), Meyvalı Köyü Camii (1871, iki katlı, açık), **Güneysu'da** Paravol Mahallesi Camii (1905, iki katlı, kapalı), Asmalı Irmak Camii (XIX. yy, tek katlı, kapalı), **Hemşin'de** Bilenköy Merkez Camii (XVIII.yy, iki katlı, açık), Bahar Mh. Camii (1769, iki katlı, kapalı), Levent Köyü Camii (1885, sonradan, iki katlı, kapalı), Nurluca Köyü Camii (1898, iki katlı, kapalı), **İkizdere'de** Demirkapı Köyü Camii (1693, iki katlı, kapalı), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797,

sonradan, kapalı), Çiçekli Ky. Merkez Camii (1899, tek katlı, kapalı), Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii (1848, iki katlı, açık), Güneyce Köyü, Hacı Şeyh Camii (1886, iki katlı, kapalı), Şimşili Köyü Aşağı Mh. Camii (1891, iki katlı, kapalı), Cimil Köyü Hapinç Camii (1896, iki katlı, kapalı), Cimil Başköy Camii (1897, iki katlı, kapalı), Güney Mh. Aşağı Camii (1898, sonradan, tek katlı kapalı), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899, tek katlı, açık), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906, tek katlı, kapalı), Sivrikaya Köyü Camii (1912, sonradan, tek katlı kapalı), **İyidere'de** Sarayköy Camii (1847, tek katlı, açık), Yalıköy Camii (1892, iki katlı, kapalı) Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834, iki katlı, açık), **Pazar'da** Yücehisar Camii (1759, iki katlı, kapalı), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815, sonradan, iki katlı kapalı), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870, sonradan, iki katlı, kapalı), Örnek Köyü Camii (1870, iki katlı, açık), Tektaş Köyü Camii (1907, sonradan, tek katlı kapalı), Irmak Köyü Merkez Camii (1908, iki katlı, kapalı), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909, iki katlı, kapalı), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910, iki katlı, kapalı) son cemaat yerleri olan yapılardır **(Grafik 4.38) (Foto. 4.176-187).**

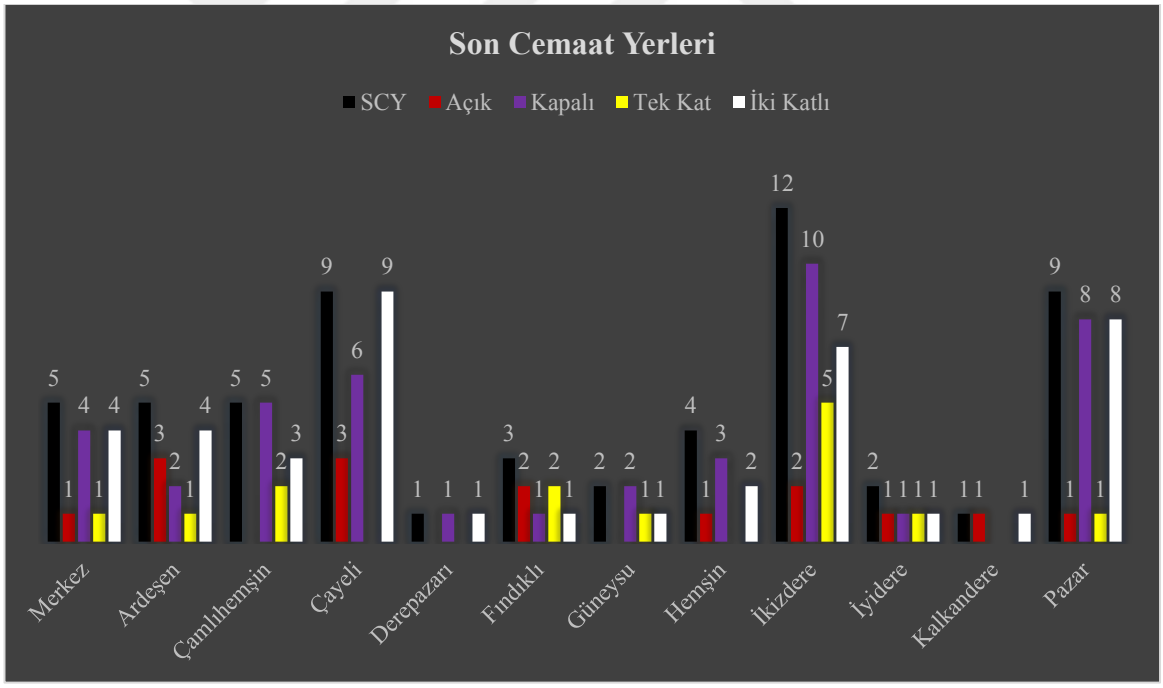

Grafik 4.38. Son Cemaat Yerlerinin Özellikleri ve Dağılımı

Rize camilerindeki gibi yakın yerlerdeki yapıların birçoğunda da son cemaat yeri söz konusu değildir. Bununla birlikte son cemaat yerlerine sahip olan camilerin Rize örneklerinin birer yansıması halindedir. **Ordu'da** Çaldere Mh. Camii (1903, kapalı), Karaçal Mh. Camii (1955, kapalı), Çaybaşı Yeni Cuma Camii (1863, kapalı), Çaybaşı

Çayır Camii (1864, sonradan, kapalı), Fatsa Aşağıyavaş Mh. Camii (XIX. yy, kapalı), Gürgentepe Bahtiyarlar Orta Mh. Camii (1921, kapalı), Kabadüz Derinçay Mh. Merkez Camii (1961, kapalı), Ünye Tekkiraz Mh. Kabadirek Camii (XIX. yy, iki katlı kapalı), Ünye Yeniköy Mh. Merkez Camii (1970, iki katlı, kapalı), Damyeri Mh. Camii (iki katlı, kapalı), Efirli Camii (1815, iki katlı, kapalı)[1831], Kıran Mh. Camii (1866, sonradan, tek katlı kapalı)[1832], Selimiye Camii (1956, tek katlı, kapalı)[1833], Yavşan Mh. Camii (1881, sonradan tek katlı, kapalı)[1834], Yaycı Köyü Camii (iki katlı, kapalı)[1835], Yeniköy Köyü Camii (iki katlı, kapalı)[1836], **Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy, tek katlı, kapalı, sonradan açılmış), Kadıoğlu Camii (kapalı), Yeniköy Köyü Camii (1836, sonradan, kapalı), Boztekke Köyü Camii (1855, kapalı), Eynesil Merkez Camii (1904, kapalı)[1837], Espiye Gülburnu Köyü Camii (sonradan, iki katlı, kapalı)[1838], Güneyköy Camii, (1896, kapalı)[1839] **Artvin'de** Salih Bey Camii (1792, sonradan kapalı), Arhavi Ortaçlar Camii (1757, iki katlı, kapalı), Dikyamaç Köyü Camii (1894, iki katlı, kapalı), Borçka Muratlı Köyü Camii (1846, iki katlı, kapalı), Camili Köyü Camii (1855, kapalı), Düzköy Camii (1850, iki katlı, kapalı), Aşağı Sundura Camii (1908, kapalı), Murgul Erenköy Camii (1863, kapalı), Cevizli Köyü Camii (1889, kapalı), İnanlı Köyü Camii (XIX. yy, kapalı)[1840], Çavuşlu Camii (1861, iki katlı, kapalı)[1841], Arılı Köyü Camii (iki katlı kapalı), Aydın Ky. Aşağı Camii (1756, kapalı), Bulanık Köyü Camii (iki katlı, kapalı), Demirkent Köyü Camii (iki katlı, kapalı), Kemerköprü Köyü Camii (iki katlı, kapalı)[1842], **Trabzon'da** Araklı Yalıboyu Mh. Camii (iki katlı, kapalı), Arsin Gölgelik Mh. Camii (XX.yy, iki katlı kapalı), Sürmene Yalı (Orta) Mh. Camii (iki katlı, kapalı), Ortahisar Ahi Evren Camii (1891, kapalı), Hızır Bey Camii (1799, kapalı), Hasan Ağa Camii (1549, kapalı)[1843], Beşikdüzü Dolanlı Köyü Camii (1868, kapalı), Çaykara Gülveren Mh. Camii (1868, kapalı)[1844], Çaykara Uzuntarla Köyü Camii (1837, kapalı),

[1831] https://karadeniz.gov.tr/efirli-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1832] https://karadeniz.gov.tr/kiran-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1833] https://karadeniz.gov.tr/selimiye-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1834] https://karadeniz.gov.tr/yavsan-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1835] https://karadeniz.gov.tr/yayci-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1836] https://karadeniz.gov.tr/yenikoy-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
[1837] Narmanlı, 14, 30-33, 37, 60.
[1838] https://karadeniz.gov.tr/gulburnu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1839] https://karadeniz.gov.tr/guneykoy-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1840] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 117-119, 160, 164-165, 168-171, 176-177, 183-184, 189-190, 195, 198-199, 211, 212.
[1841] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 113-116.
[1842] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.01.2021)
[1843] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.01.2021)
[1844] Şahin, 121-128, 147-152.

Çaykara Soğanlı Köyü Üçdirek Mh. Camii (1872, kapalı), Çaykara Yukarı Kumlu Köyü Camii (kapalı), Sürmene Gültepe Mh. Camii (iki katlı, kapalı)[1845], Dernekpazarı Akköse Ky. Camii (1865, kapalı), Hayrat Sarmaşık Köyü Sinanlar Mh. Camii (1809, iki katlı kapalı)[1846], **Bayburt'ta** Balkaynak Köyü Camii (XX. yy, kapalı), Budağlı Köyü Camii (1835, kapalı), Kitre Köyü Camii (1898, kapalı), Kutlu Bey Camii (1676, kapalı)[1847], **Gümüşhane'de** Emirler Camii (XVIII-XIX. yy, kapalı)[1848], Büyükçit Köyü Camii (XVIII. yy, kapalı), Demirkapı Köyü Camii (1812, kapalı)[1849], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909, kapalı), Sarıdarı Camii (1924, kapalı)[1850], **Samsun'da** Asarcık Kılavuzlu Köyü Camii (XVIII. yy, kapalı), Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859, kapalı)[1851], Bafra Başka Köyü Merkez Camii (1920, kapalı)[1852], Vezirköprü Çorakdere Köyü Camii (1883-84, kapalı)[1853], Yukarı Kavacık Köyü Camii (XVIII. yy, kapalı), Konukluk Köyü Camii (XX. yy, kapalı)[1854], Kurşunlu Camii (1495, kapalı), Dağdıralı Köyü Camii (1868, kapalı), Vezirköprü Toprakkale Camii (1869, kapalı), Vezirköprü Yukarı Nalbantlı camii (1748, kapalı), Asarcık Alan Köyü Camii (XVIII-XIX. yy, kapalı), Bafra Tayyar Paşa Camii (1801, kapalı), Terme Pazar Camii (1840, kapalı), Bafra Çarşı Camii (1855, kapalı), Havza Yörgüç Paşa Camii (1882, kapalı), Alaçam Çarşı Camii (1902, kapalı), Çarşamba Değirmenbaşı Camii (1908, kapalı), Vezirköprü Namazgah Camii (1915, kapalı)[1855], **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866, kapalı), Akho Camii (1917, iki katlı kapalı), Gegelidzeebi Camii (kapalı), Chvana Camii (1894, kapalı), Phurtio Camii (1894, kapalı), Gogadzeebi Camii (1874, kapalı), Ghorjomi Camii (1902, kapalı), Chao Camii (1909, kapalı), Zeda Tkhilvana Camii (kapalı), Beghleti Camii (XIX. yy, kapalı)[1856], son cemaat yerleri kapalı olarak tasarlanmış eserlerdir.

Son cemaat yeri açık ve tek veya iki katlı düzenlenmiş son cemaat yerlerine; **Artvin'de** Merkez Çarşı Camii (1861), Merkez Balcıoğlu Camii (1921), Orta Camii (XVIII-XIX. yy), Zeytinlik Merkez Camii (1857, iki katlı), Aşağı Maden Camii (XIX.

[1845] Taşkan, *İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 160, 178, 202, 215, 564.
[1846] Küçük, 75-76, 88-91.
[1847] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, 194, 210, 234, 247-249.
[1848] Hacıahmetoğlu, 47-49.
[1849] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 124-125, 126-130.
[1850] Aktemur, 93, 108.
[1851] *Samsun Ahşap Camileri,* 83, 93,
[1852] Nefes, Gün, Çakır, "Samsun/Bafra İlçesi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii, 293-294.
[1853] Nefes, Can, Gün, "Samsun / Vezirköprü'de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Cami" 134-135.
[1854] Furtuna, 95-101, 116-122.
[1855] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 47-51, 58-60, 78-79, 92-93, 102-103, 109-113, 121-122, 123-125, 141-143, 164-169.
[1856] Baramidze, 7, 22, 23, 26, 30, 34, 43, 46, 48-50, 52,

yy, iki katlı), İskender Paşa Camii (iki katlı), İncilli Camii (1790), Anaçlı Camii (1833, iki katlı), Arhavi Çarşı Camii (XIX. yy), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy, iki katlı), Borçka Fındıklı Köyü Cmaii (XVIII. yy, iki katlı), Şavşat Kocabey Camii (1890), Şavşat Zortona Camii (XVI. yy), Yusufeli Öğdem Merkez Camii (XIX. yy, iki katlı), Yusufeli Kılıçkaya Camii (1921), Yusufeli Esendal Camii (1818, iki katlı)[1857], İremit Camii (1851, iki katlı)[1858], Borçka Aşağı Camii (iki katlı), Ardanuç Aydın Köyü Yukarı Camii (iki katlı), Arhavi Musazade Mh. Camii (XIX. yy, sonradan), Sarıbudak Camii[1859], **Trabzon'da** Akçabat Orta Mh. Camii (1807), Araklı Kayacık Köyü Merkez Camii (1768), Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830, sonradan), Arsin Çatak Köyü Camii (1899), Çaykara Uzungöl Filak Camii (1813, iki katlı), Çaykara Kabataş Köyü Camii (1811, iki katlı), Dernekpazarı Günebakan Camii (1869, iki katlı), Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819, iki katlı), Dernekpazarı Ormancık Camii (1892), Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831, iki katlı), Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camii (1873), Of Sugeldi Köyü Aşağı Mh. Camii (1834, iki katlı), Of Serindere Mh. Camii (1884, iki katlı), Of Saraçlı Yukarı Mh. Camii (1904, iki katlı), Of Gürpınar Hacı Bayram Camii (1887, iki katlı), Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (1893, iki katlı), Sürmene Aşağı Ovalı Köyü Camii (1829), Sürmene Karacakaya Mh. Camii (1867, iki katlı), Sürmene Çamlıca Mh. Camii (1827), Sürmene Yeniay Kuleli Camii (1892)[1860], Of Serindere Mh. Cami (1884, iki katlı)[1861], **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812), Yakutiye Camii (1913)[1862], **Gümüşhane'de** Süleymaniye Camii (1898, iki katlı, açık)[1863] Güzeloluk Köyü Camii (1882)[1864], **Giresun'da** Merkez Eski Camii (1847), Şemseddin Mh. Camii (1896), Hacı Hüseyin Camii (1861), Gediklizade Camii (1906)[1865], Tirebolu Yeniköy Camii (1880, iki katlı)[1866], Kurşunlu Camii (1597), Bulancak Çarşı Camii (1847), Fatih Camii (1888), Hacı Miktat Camii (1889), Karabulduk Camii (1906,

[1857] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 107-108, 125-126, 134, 140-141, 146-147, 149, 153, 158-159, 180-181, 204-205, 208, 214, 217-218, 231-232.
[1858] Çoşkun, 152-157.
[1859] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1860] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 17-18, 44, 81, 104-105,123-124, 206-207, 231, 240, 254-255, 266, 297, 356, 421, 430, 459, 487, 517, 522, 541, 582, 592.
[1861] Karadeniz, 17-23.
[1862] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 237-243, 264-265.
[1863] Hacıahmetoğlu, 35-46.
[1864] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 132.
[1865] Şahin, 21-23, 29-31, 37-41, 57-50, 57-59.
[1866] Özgül Yıldırım Güneş, *Giresun İli, Tirebolu İlçesi Gazipaşa Caddesi Üzerinde Bulunan Geç Dönem Osmanlı Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2020, 59-59.

iki katlı), Tepeköy Camii (1910, iki katlı), Ahmetli Köyü Camii (1914)[1867], Büyükada Köyü Camii[1868], Uğurca Mh. Camii[1869], Çınarlar Camii (1896)[1870],Behramşah Camii[1871], Çalca Köyü Hicret Camii (iki katlı)[1872], **Ordu'da** Altınordu Sahil Çivisiz Camii, Çaybaşı Eski Asak Camii (XIX. yy), Çaybaşı Kargalı Cami (XIX. yy), Gölköy Emirler Mh. Camii (1858), İkizce Laleli Camii (1522), Korgan Çiftlik Mh. Camii (XIX.- XX. yy), Kumru Şenyurt Mh. Eski Camii (XIX. XX. yy), Kumru Şenyurt Mh. Helvacıoğlu Camii (iki katlı), Afırlı Mh. Camii (1789), Soğukpınar Mh. Hatipli Camii (1870, iki katlı), Perşembe Kurtluca Mh. Camii (XIX. yy, iki katlı), Ünye Çatak Merkez Camii (1929, iki katlı), Ünye Kelas Mh. Camii (1957, iki katlı)[1873], Perşembe Ağuşlu Camii (1911), Afırlı Camii (1789), Kestane Köyü Camii (1911, iki katlı), Atik İbrahim Paşa Camii (1800)[1874], Vakıf Camii (1899), Konakyanı Camii (sonradan)[1875], Ünye Hacı Osman Ağa Camii (1702, sonradan)[1876], Budak Camii (1885)[1877], Mesudiye Çavdar Mh. Camii (1901)[1878], Gölköy Dereçayır Camii (1859-60)[1879], Kutluca Camii (iki katlı)[1880], Kargalı Mah. Mescidi[1881], **Samsun'da** Gökçeli Camii (1206), Yaycılar Köyü Camii (1211), Çarşamba Ordu Köyü Camii (1420), Bekdemir Köyü Camii (1596), Kocakavak Köyü Camii (XVII-XVIII. yy), Terme Karacalı Köyü Camii (1700), 19 Mayıs Fatih Camii (XVII-XIX. yy), Çarşamba Ustacalı Köyü Camii (XVIII. yy), Asarcık Gökgöl Camii (XVIII. yy), Kavak Kasımzade Sofu Ahmed Camii (1879)[1882], Terme Aşağı Söğütlü Camii, Kuzören Mh. Camii (iki katlı), Yukarı Engiz Mh. Camii, Karacalı Mh. Camii, Kasımzade Ahmet Sofi Camii (1879), Koşaca Mh. Camii (iki katlı), Rahmioğlu Camii[1883], **Gürcistan'da** Kvirike Camii (1861, iki katlı), Dagvistavi Camii (1826, iki katlı), Khala Camii (1870, iki katlı), Uchkhiti Camii (iki katlı), Zundaga Camii (1860, iki katlı), Khokhna Camii (1899, iki

[1867] Narmanlı, 20-21, 34-36, 43-47, 49-50, 65, 69-70, 74-75, 78-79.
[1868] https://karadeniz.gov.tr/buyukada-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1869] https://karadeniz.gov.tr/ugurca-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1870] https://karadeniz.gov.tr/cinarlar-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1871] https://karadeniz.gov.tr/behramsah-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1872] https://karadeniz.gov.tr/calca-koyu-hicret-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1873] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 122-124, 143-146, 146-149, 171-175, 192-201, 216-218, 219-221, 222-226, 230-234, 234-237, 238-240, 241, 250-254, 255-260,
[1874] Özdemir, 13-21, 38-40, 41-43, 45-48.
[1875] Kurucu, 48-51, 68-70.
[1876] Durkut, 19-21.
[1877] https://karadeniz.gov.tr/budak-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1878] https://karadeniz.gov.tr/cavdar-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1879] https://karadeniz.gov.tr/derecayir-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1880] https://karadeniz.gov.tr/kutluca-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1881] https://karadeniz.gov.tr/mescit-1-kargali-mahallesi/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)
[1882] *Samsun Ahşap Camileri,* 9, 19, 29, 39, 53, 65, 41, 75, 101.
[1883] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=7&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

katlı), Pirveli Maisi Camii (1864, iki katlı), Kveda Agara Camii (1864, iki katlı), Medzibna Camii (1910, iki katlı), tskhmorisi Camii (1891), Nigazeuli Camii (1922, iki katlı), Chanchkhalo Camii (1823-33, iki katlı), Jabnidzeebi Camii (1892, iki katlı), Dghvani Camii (1907, iki katlı)[1884] gibi örnekler gösterilebilir **(Karş. Foto. 4.51-64)**.

Bölge örnekleri irdelendiğinde genellikle çantı camilerde, açık tek ve iki katlı son cemaat yerlerinin daha yaygın olduğu görülürken, kâgir yapılarda, kapalı iki katlı ve tek katlı kurgunun hâkim olduğu ortaya çıkmaktadır.

Foto. 4.176. Ardeşen Işıklı Camii SCY

Foto. 4.177. Çamlıhemşin Aş. Şimşirli Mh. Camii SCY

Foto. 4.178. Çayeli Çeşmeli Ky. Camii SCY

Foto. 4.179. Güneysu Paravol Mahallesi Camii SCY

[1884] Baramidze, 11-13, 16-21, 24, 27, 31, 33.

Foto. 4.180. Güneysu Asmalı Irmak Camii SCY

Foto. 4.181. İkizdere Şimşirli Ky. Yk. Hoça Camii SCY

Foto. 4.182. Ardeşen Seslikaya Ky. Camii SCY

Foto. 4.183. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii SCY

Foto. 4.184. Çayeli Ormancık Köyü Camii SCY

Foto. 4.185. Fındıklı Meyvalı Ky. Camii SCY

Foto. 4.186. İkizdere Şimşirli Ky. Yk. Mh. Camii SCY

Foto. 4.187. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii SCY

Karş. Foto. 4.51. Ordu Çaldere Mh. Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.52. Giresun Kadıoğlu Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.53. Artvin Ortacalar Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.54. Trabzon Gültepe Mh. Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.55. Artvin Sarıbudak Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.56. Trabzon Hacı Hasan Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.57. Giresun Uğurca Mh. Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.58. Bayburt Yakutiye Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.59. Samsun Ahmed Sofi Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.60. Ordu Dereçayır Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.61. Artvin Aşağı Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.62. Trabzon Sugeldi Mh. Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.63. Samsun Kuzöeren Camii SCY (krdnz)

Karş. Foto. 4.64. Ordu Kutluca Camii SCY (krdnz)

4.1.10.3. Kapı Kanatları

Kapı, bir mekânda açıklıkları örten, içeriye ve dışarıya geçiş imkânı sağlayan hareketli bir yapı elemanı olarak tanımlanabilir. Dışarıdan gelecek tehlikeye karşı içte güvenliği sağlayan kapılar, kimi zaman kapattığı açıklığa göre de büyüklükleri değişmektedir. Şehirlerin, kalelerin, evlerin, hanların, hamamların, camilerin, kiliselerin vb. her daim bir kapısı vardır. Bu kapılar, kapattıkları yerin durumuna göre farklı şekillerde ve özelliklerde tasarlanmaktadır. Anadolu'da insanların en önemli yaşam yerleri olan evlerin kapıları bazıları çeşitli bezemelerle hareketlendirilmiş ve süslenmiştir. Hiç şüphesiz bunun altında yatan en önemli sebeplerden birisi gelecek olan misafiri hoş karşılamaktır. İbadet mekanları olan camiler ise *"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı gereği üzere kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar imâr eder. İşte bunların doğru yolda olup başarıya ulaşacakları*

umulur"[1885] Ayetinden hareketle, insanların evlerinden her zaman daha değerli ve kıymetli olmuştur ki daha iyi malzemelerle inşa edilmiş ve özen gösterilmiştir. Bu husus kimi zaman tıpkı "*Sivas Divriği Ulu Camii'nde"* olduğu gibi kapılara da yansımıştır. Camiye girişi sağlayan her bir kapı, Allah'ın huzuruna açılmaktadır. Bu nedenle Rize'deki camiye giriş imkânı veren ahşap kapılarda Karadeniz özelinde gerek formlarıyla gerek süslemeleriyle önemli bir yere sahiptir.

Rize'de 116 caminin 25'inde bulunan ahşap kapı kanatları günümüze kadar özgünlüğünü korumuştur. 25 camiden 23'ündeki kapılar, iki kanattan müteşekkilken, 2'si tek kanattan meydana gelmektedir. Kapılar, doğrudan dikdörtgen veya üstte yuvarlak formlu bir yapı sergilemektedir. **Ardeşen'de** Seslikaya Köyü Camii (1899), **Çamlıhemşin'de** Kavak Mh. Camii (XIX. yy), **Çayeli'nde** Ormancık Köyü Camii (1763), Küçüktaşhane Camii (1891), Yeşiltepe Ky. Camii (1897) Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897-tek kanat), Çeşmeli Köyü Camii (1910), **Derepazarı'nda** Uzunkaya Köyü Camii (1500), **Fındıklı'da** Merkez Camii (1765), **Güneysu'da** Ilıca Köyü Camii (1814), **Hemşin'de** Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), **İkizdere'de** Demirkapı Köyü Camii (1693), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy-tek kanat), Şimşirli Ky. Yuk Mh. Camii (1848), Kurusaha Camii (1875), Güneyce Ky. Hacı Şeyh Camii (1886), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Ayvalık Aş. Mh. Camii (1903), **Kalkandere'de** Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), **Pazar'da** Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870) kapılarıyla ön plana çıkmaktadır **(Grafik 4.39) (Foto. 4.188-212)**.

İncelenen kapılardan, 21'i XIX. yüzyıla aittir. Bununla birlikte 4 cami kapısının da XIX. yüzyıldan yenilenmiş olması muhtemeldir.

Ahşap kapı kanatları, genellikle dikey olarak panolara bölümlendirilmiş veya bezeme kurgularıyla bu taksimlendirme sağlanmıştır. Panolar arasındaki geçiş plasterları, tepelerindeki üçgen alınlıklar, süsleme kurguları[1886] ve doğrudan caminin tarihini veren yazıtlar ve mimari parçaları ampir üslubun anlatıları içerisindedir. Ancak burada ampir

[1885] Tevbe Suresi, 9/8
[1886] Bu husus, süsleme programı değerlendirilirken detaylandırılacaktır.

üslup ve anlatısı ile birlikte bölgenin klasikleşmiş yerel bezemesel stili de ahşap kapı kanatları üzerinde izlenmektedir.

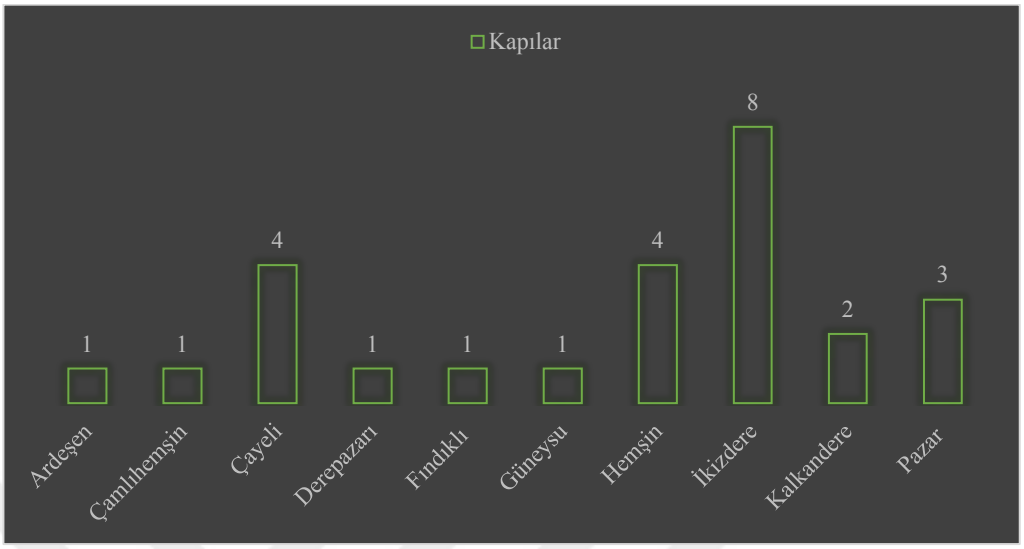

Grafik 4.39. Özgün Kapı Kanatlarının Dağılımı

Benzer kapılar, **Trabzon'da** Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (1845), Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865), Dernekpazarı Günebakan Camii (1869), Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Dernekpazarı Taşçılar Ky. Camii (1803), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819), Hayrat Sarmaşık Köyü Sinanlar Mh. Camii (1809), Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831), Of Serindere Mh. Camii (1884), Of Sugeldi Köyü Aşağı Mahalle Camii (1834-35)[1887], Of Mithat Paşa Mh. Camii (1816), Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (1893)[1888], Of Hacıbayram Mh. Camii (1886), Of Saraçlı Yuk. Mh. Camii (1904), Of Yazlık Köyü Camii[1889], Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Araklı Konakönü Camii, Çaykara Uzuntarla Köyü Camii (1837), Çaykara Uzungöl Filak Camii (1813), Çaykara Kabataş Akpınar Camii, Çaykara Taşören Mh. Camii (1841), Maçka Şahinkaya Oğulağaç Ky. Camii (1868)[1890], **Artvin'de** Zeytinlik Merkez Camii (1857), Aşağı Maden Camii (XIX. yy), İncilli Camii (1790), Anaçlı Camii (1833), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy), Arhavi Ortaçlar Camii (1757), Borkça Muratlı Köyü Camii (1846), Borkça Camili Köyü

[1887] Küçük, 194, 206, 214, 227, 239, 250, 259, 264, 270, 291, 302.
[1888] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*, 66, 187.
[1889] Karadeniz, 214, 227, 232.
[1890] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 31.05.2021)

Camii (1855), Borkça Düzköy Camii (1850), Hopa Aşağı Sundura Camii (1908)[1891], Borçka Çavuşlu Camii (1861), Hopa Esenkıyı Köyü Camii (1850)[1892], Arhavi Arılı Köyü Camii[1893], **Bayburt'da** Alıçlık Köyü Camii (1887)[1894], **Giresun'da** Şemseddin Mh. Camii (1896), Hacı Hüseyin Camii (1861)[1895], Tahtalı Camii (XVIII. yy)[1896] Tirebolu Yeniköy Camii (1880)[1897]. **Ordu'da** İkizce Laleli Camii (1522), Ünye Kelas Mh. Camii (1957)[1898], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909), Sarıdarı Camii (1924)[1899], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596), Kocakavak Köyü Camii (XVII. XVIII. yy), Terme Karacalı Ky. Camii (1700), Asarcık Gökgöl Camii (XVIII. yy), Asarcık Kılavuzlu Köyü Camii (XVIII-XIX. yy), Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[1900], Ayvacık Tiryakioğlu Camii (1867)[1901], Rahmioğlu Mh. Camii[1902], Dağdıralı Köyü Camii (1868)[1903], Havza Cevizlik Köyü Camii (1879)[1904], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii[1905] **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866), Kvirike Camii (1861), Khokna Camii (1899), Akho Camii (1917), Gegelidzeebi Camii, Chvana Camii (1894), Nigazeuli Camii (1922), Gogadzeebi Camii (1874), Makhalakidzeebi Camii, Ghorjomi Camii (1902), Satsikhuri Camii'dir (1831)[1906] **(Karş. Foto. 4.65-100).**

Bölge kapı kanatları benzer bir işçiliğin devamı gibi algılanmaktadır. Özellikle, Rize, Trabzon, Artvin, Ardahan ve Gürcistan'a uzanan çizgide aynı geleneğin yansımaları görülebilir. Doğu Karadeniz'den aşağı illere inildiğinde çok az sayıda örnekle karşılaşılırken batıya doğru gidildikçe, özellikle Ordu ve Samsun kapı kanatları, süsleme yoğunluğunu kaybetse de tarzı devam ettirmektedir.

[1891] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 122-129, 134-1370 146-148, 149-151, 157-159, 160-163, 168-175, 176-179, 183-185, 189-191.
[1892] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 113, 148.
[1893] https://karadeniz.gov.tr/arili-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 31.05.2021)
[1894] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 187.
[1895] Şahin, 35, 53.
[1896] Eyüp Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mh. Tahtalı Camii", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9 (2),* 2009, 187-210.
[1897] Güneş, 242.
[1898] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 200, 257.
[1899] Aktemur, 96, 112.
[1900] *Samsun Ahşap Camileri,* 40, 54, 61, 77, 85.
[1901] Nefes, Nefes, "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii", 169.
[1902] Nefes, Gün, "Samsun/Kavak'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallesi Camii", 64.
[1903] http://karadeniz.gov.tr/dagdirali-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 31.05.2021)
[1904] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 754.
[1905] Burak Muhammet Gökler, Muhammet Emin Doğan, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narmanlı Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Art Sanat Dergisi,* S.16, 2021, 181-219.
[1906] Baramidze, 7, 11, 18, 22, 23, 26, 27, 34, 36, 38, 43, 44.

Anadolu'nun diğer illerinde de Adıyaman Ulu Camii'nde, Dolmabahçe Sarayı Saat Kulesi kapısında, İstanbul Zal Mahmut Paşa Camii'nde, Laleli Camii'nde, Manisa Hatuniye Camii'nde, Ş. Urfa Rızvaniye Camii'nde, Isparta Kavaklı Camii'nde[1907], geometrik ve bitkisel bezemeli ahşap kanatları Karadeniz örnekleri kadar yoğun bir desen anlayışına sahip değildir.

Foto. 4.188. Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii

Foto. 4.189. Çayeli Yeşiltepe Köyü Camii

Foto. 4.190. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii

Foto. 4.191. Derepazarı Uzunkaya Ky. Camii

Foto. 4.192. İkizdere Çamlık Ky. Merkez Camii

[1907] Muhammet Arslan, "Adıyaman Ulu Camii'nin Ahşap Kapı Kanatları", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S.5, 2010, 15-40.

Foto. 4.193. Çayeli K.Taşhane Camii

Foto. 4.194. Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii

Foto. 4.195. Pazar Merdivenli Ky. Camii

Foto. 4.196. Güneysu Ilıca Köyü Camii

Foto. 4.197. Pazar Örnek Köyü Camii

Foto. 4.198. İkizdere Güneyce Ky. Hacı Şeyh Camii

Foto. 4.199. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii

Foto. 4.200. Fındıklı Merkez Camii

Foto. 4.201. Hemşin Bilenköy Merkez Camii

Foto. 4.202. Hemşin Nurluca Ky. Camii

Foto. 4.203. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii

Foto. 4.204. İkizdere Kurusaha Camii

Foto. 4.205. İkizdere Ayvalık Mh. Aş. Camii

Foto. 4.206. Kalkandere Kayabaşı Ky. Camii

Foto. 4.207. Pazar Uğrak Ky. Camii

Foto. 4.208. Çayeli Ormancık Ky. Camii

Foto. 4.209. Kalkandere Hüseyin Hoca Ky. Camii

Foto. 4.210. İkizdere Güney Mh. Aş. Camii

Foto. 4.211. İkizdere Demirkapı Ky. Camii

Foto. 4.212. İkizdere Şimşirli Ky. Yk Mh. Camii

Karş. Foto. 4.65. Trabzon Büyük Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.66. Trabzon Taşkıran Ky. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.67. Trabzon Yukarıkondu Mh. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.68. Trabzon Of Sugeldi Ky. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.69. Trabzon Saraçlı Camii (Karadeniz)

Karş. Foto. 4.70. Trabzon Dereyurt Ky. Merkez Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.71. Trabzon Kuşluca Camii (Sarı)

Karş. Foto. 4.72. Trabzon Hacı Ömerli Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.73. Trabzon Taşçılar Ky. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.74. Artvin Esenkıyı Ky. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.75. Artvin Zeytinlik Mrkz. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.76. Artvin Aşağımaden Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.77. Artvin Ortaçlar Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.78. Artvin Düzköy Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.79. Artvin Muratlı Ky. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.80. Artvin Çavuşlu Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.81. Artvin Camili Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.82. Bayburt Alıçlık Ky. Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.83. Giresun Şemseddin Mh. Camii (Şahin)

Karş. Foto. 4.84. Giresun Tahtalı Camii (Nefes)

Karş. Foto. 4.85. Ordu Laleli Camii (Bayhan)

Karş. Foto. 4.86. Ardahan Gönülaçan Ky. Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.87. Ardahan Sarıdarı Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.88. Samsun Bekdemir Ky. Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.89. Samsun Kocakavak Ky. Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.90. Samsun Terme Karacalı Ky. Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.91. Samsun Asarcık Gökgül Ky. Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.92. Samsun Asarcık Kılavuzlu Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.93. Samsun Porsuk Ky. Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.94. Samsun Rahmioğlu Camii (Nefes)

Karş. Foto. 4.95. Samsun Dağdıralı Ky. Camii

Karş. Foto. 4.96. Batum Merkez Camii (tripadvisor)

Karş. Foto. 4.97. Gürcistan Kvirike Camii

Karş. Foto. 4.98. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.99. Gürcistan Akho Camii (indigenousoutsiders)

Karş. Foto. 4.100. Gürcistan Chvana Camii (indigenousoutsiders)

4.1.10.4. Mihraplar

Arapça 'da mihrap, "*saray, sarayın harem kısmı veya hükümdarların tahtının bulunduğu bölüm, Hristiyan azizlerinin heykel hücresi, misk veya tütsü için yükseltilmiş niş, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı, en şerefeli kısmı*" gibi mimari unsurlarla bağdaştırılmaktadır[1908]. Kelimesi kökeni ise esasında, Arapça "çatışmak-savaşmak" anlamındaki "harb" isminden türetilmiştir ki[1909] bu da önemli olan yerlere ulaşmak, korumak ve onu savunmak kavramında kullanılmıştır[1910]. VII. yüzyıldan sonra ise mihrap terimi[1911] cami ve mescitlerde kıbleyi/dua edilecek yönü gösteren bir işaret veya niş anlamını taşımış[1912] ve bu şekilde günümüze kadar süregelmiştir.

İslam mimarisinde mihrabın, Budist nişlerinden ve Hristiyan kiliselerindeki apsisden etkilendiği ifade edilmektedir[1913]. Ancak Fehervarı, her ikisinin özelliklerinin de Araplara yabancı olduğunu, mihrabın üç temel unsurdan oluştuğunu, bunların bir kemer, destekleyici sütunlar, başlıklar ve aradaki nişten (boşluk) meydana geldiğini belirterek bu özelliklerin antik çağa kadar gidebileceğini ortaya koymaktadır[1914]. Bununla birlikte niş ya da bir çift sütunla desteklenen kemer biçiminin klasik dönem-Yunan ve Roma-mimarisinden esinlenerek mihrabın anti k saray salonlarındaki taht girintisinden evrildiği ileri sürülmektedir[1915] Başka bir kaynakta ise doğrudan kilisenin taklit edildiğini, ayrıca Budist ve Hindu putlarının çok nadir şekilde hücrelere konulduğunu bu sebeple mihrabın buraya dayandırılması ihtimalinin azlığı söylenmektedir[1916].

İslamiyet'in ilk dönemlerinde kıble, mihrap ile değil, renkli bir çizgi veya üzerinde izler bulunan taş levha gibi işaretler ile gösterilmektedir. Ebu Hureyre r.a bu durumu şöyle rivayet etmektedir; "*Peygamber, Medine'deki ilk caminde, cemaat, mihrâb veya namaz hücresi yerine bir taş parçası caminin şimal duvarına konulmuştu, Mekke kıble olunca, cenup duvarına konuldu"*. Mihrap yerine konulan bu kıble levhaları XIII. yüzyıla kadar hem Arabistan'da hem de Arabistan dışında Musul ve Bağdat camilerde

[1908] Tuğba Erzincan, "Mihrap", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, İstanbul 2005, 30-37.
[1909] J. Sauvaget, La Mosquée Omeyyade de Médine, Paris, 1947, 145-149, Türkçe tercüme için bk. H. Togay, "Mihrab", Arkitekt, Seri: IV, Cilt: 18, İstanbul, 1949, 89-91.
[1910] G, Fehervarı, "Mihrab" *The Encyclopadia of İslam,* Vol: VII, New York 1993, 7.
[1911] Erzincan, 30-37.
[1912] Fehervarı, 7, Andrew Petersen, *Dictionary of İslamic Architecture,* USA-Canada 2002, 186.
[1913] E. Diez, *"Mihrab", İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. VIII. İstanbul 1979, 295.
[1914] Fehervarı, 7-8.
[1915] Togay, 89-91.
[1916] Diez, 295, Fehervari, 7.

kullanılmışlardır[1917]. Bu levhaları bilinen en güzel örneği ise 1092'de İbn Tulun Camii'ne konulan alçı süslemeli parçadır[1918].

VIII. yüzyılda İslam sanatında, bilinçli olarak yarım daire niş biçimli mihrap anlayışı uygulanmaya başlanmıştır[1919]. Bu tipin ilk örneği 706-712 yılları arasında Emeviler döneminde Mescidi Nebevi'nin yeniden ihya edilmesi sürecinde yapılmıştır[1920] Mezopotamya'da bu tipin en erken örneği ise Bağdat'taki Al Haşşaki Camii'nin mihrabı olup müzede sergilenmektedir[1921].

Giriş kapılarına da yansıyan yarım daire niş formu, Emeviler'den sonra özellikle Abbasiler, Endülüs Emeviler ve Fatımiler dönemlerinde sıkça tercih edilmiş ve kullanılmıştır.

Anadolu'da, I. Beylikler, Anadolu Selçuklu ve II. Beyliklerde mihrap anlayışlarında farklı malzemelerle birlikte mukarnas kavsaranın daha çok benimsendiği görülmektedir. Bu husus Osmanlı'nın erken ve klasik dönemlerine de net bir şekilde yansımıştır.

Osmanlı'nın Batılılaşma süreciyle birlikte mukarnas kavsaralı mihrapların sayısı azalmış, yerini yarım daire formundaki nişlere ve kademeli olarak daralan kavsaralara bırakmıştır.

Rize'deki 116 camiden, 2'sinde mihrap bulunmazken (Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii/yıkık, Çamlıhemşin'de Ortan Köyü Camii) 114 camide 4 farklı tip ile karşılaşılmaktadır.

Birinci Tip

Osmanlı Klasik dönemin devamı nitelindeki mukarnas kavsaralı mihraptır. Anadolu'nun genelinde yaygın olarak görülen mukarnas kavsara, Rize'de üç camide rastlanmaktadır. Ardeşen'de Kirazlık Mh. Camii (1920), Çayeli'nde Ormancık Köyü

[1917] Diez, 295, Erzincan, 30-37.
[1918] Diez, 295.
[1919] Diez, 295.
[1920] Creswell, 147, Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, Ankara 2004, 281-290.
[1921] Diez, 295.

Camii (1763, mukarnas izlenimi verilmiş, Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii'dir (1756) **(Grafik 4.40) (Foto. 4.213).**

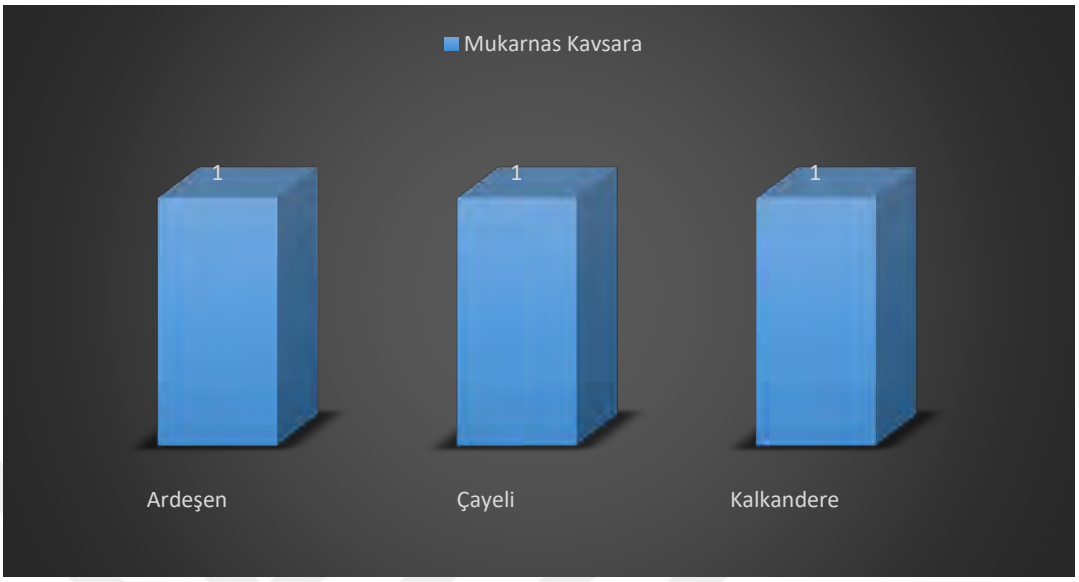

Grafik 4.40. Mukarnas Kavsaralı Mihrapların Dağılımı

Foto. 4.213. Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii

İkinci Tip

Mihrap nişinin kavsara bölümünün dilimlenerek, kıvrımlar yaparak veya kırılarak kademeli olarak daralmasından müteşekkildir. Rize'de 25 camide görülen form, 19'unda özgün, 6'sı yeni dönem eklentisidir ve Batılaşma sürecindeki neo-barok üslubun etkisindedir. Başkentte, barok sanatın en iyi temsilcileri olan Nur-u Osmaniye Camii (1749)[1922], Ayazma Camii (1758)[1923], Laleli Camii (1764)[1924], Beylerbeyi Camii (1777)[1925], Eyüp Sultan Camii (1800)[1926] ve Üsküdar Selimiye Camii'nin (1802) [1927]mihrapları irdelendiğinde, mihrapların kavsara bölümlerinin kademeli bir şekilde tepeye doğru daraldıkları açık bir şekilde görülmektedir. Bu sebeple Rize'de genellikle XVIII-XIX. yüzyıla tarihlendirilen camilerin bu tipteki mihrapları da neo-barok olarak değerlendirilmiştir **(Karş. Foto. 4.101-104).**

Rize merkezde, Kale Mh. Camii (1658), Balsu Mh. Camii (1868), Kömürcüler Ky. Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Çamlıhemşin'de Konaklar Mh. Camii (1841), Köprübaşı Köyü Camii (1840), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Ortayayla Köyü Camii (1885), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Kaplıca Mh. Camii (1902), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Çayeli'nde Yenice Köyü Camii (1806), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Fındıklı'da Meyvalı Köyü Camii (1871), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Bahar Mh. Camii (1802), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), İkizdere'de Diktaş Köyü Camii (1819), Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii (1891), Cimil Başköy Camii (1897), Pazar'da ise Yücehisar Camii (1799) mihrapları bu tiptedir **(Grafik 4.41) (Foto. 4.214-221)**.

[1922] Semavi Eyice, "Nuruosmaniye Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 264-266.
[1923] Semavi Eyice, "Ayazma Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.4, İstanbul 1991, 230-231.
[1924] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Laleli Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVII, Ankara 2003, 86-89.
[1925] Selçuk Mülayim, "Beylerbeyi Camii ve Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1992, 75-77.
[1926] Semavi Eyice, "Eyüp Sultan Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XII, İstanbul 1995, 9-12.
[1927] M. Gözde Ramazanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 434-436.

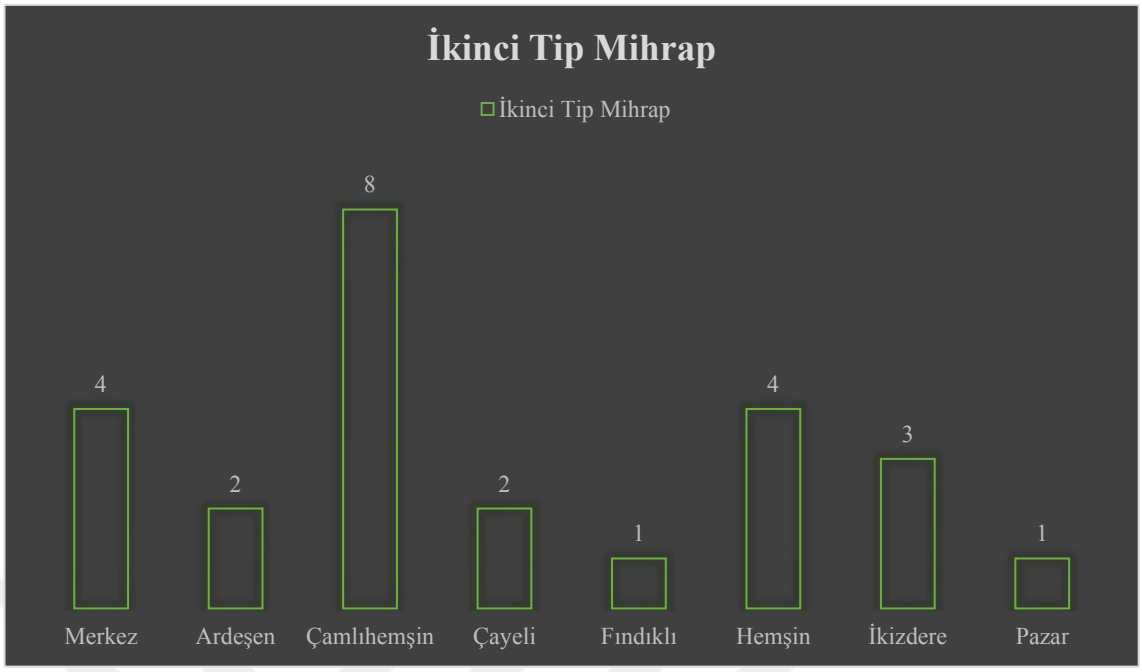

Grafik 4.41. İkinci Tip Mihrapların Dağılımı

Mihrabın benzer örnekleri, **Trabzon'da** Arsin Çatak Köyü Camii (1899)[1928], Beşindüzü Dolanlı Köyü Camii (1866), Beşikdüzü Merkez Eski Camii (1913), Beşikdüzü Türkelli Beldesi Merkez Camii (1912)[1929], Of Ballıca Köyü Yıldız Mh. Camii[1930], Hasan Ağa Camii (1552), Hacı Kasım Camii (1821), Hoca Halil Camii (1896), Konak Kasım Ağa Camii (1842), Ortahisar İskender Paşa Camii (1529), Ortahisar Mescidi (1867), Ebubekir Camii (1759)[1931], Ortahisar Ahi Evren Camii (1891), Ortahisar Gülbahar Hatun Camii (1515), Vakfıkebir Ortaköy Mh. Camii, Arsin Büyük Camii (XIX. yy), Gölgelik Mh. Camii (XX. yy), Maçka Bahçekaya Mh. Camii[1932], Atasu Beldesi Konaklar Mh. Camii (1845), Örnekalan Mh. Camii (XIX. yy), Çaykara Şahinkaya Mh. Gülveren Camii (1876)[1933] Şalpazarı Doğancı Mh. Merkez Camii (1871)[1934] **Artin'de** Merkez Çarşı Camii (1861), Merkez Balcıoğlu Camii (1921), Zetinlik Merkez Camii (1857), İncilli Camii (1790), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy), Şavşat Cevizli Köyü Camii (1889),

[1928] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 85.
[1929] Şahin, 127, 136, 144.
[1930] Karadeniz, 224.
[1931] Kahrıman, 52-61, 62-66, 108-110, 115-118, 123-125, 126-129.
[1932] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 06.05.202.)
[1933] Raziye Çiğdem Önal, "Trabzon Mihrapları", (Yayımlanmamış Dr. Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2021, 907.
[1934] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1855.

Şavşat Kocabey Camii (1890), Yusufeli Kılıçkaya Köyü Camii (1921)[1935], İremit Camii (1851)[1936], Ardanuç Aydın Köyü Aşağı Camii (1756)[1937], İskender Paşa Camii[1938], **Bayburt'ta** Balkanyak Köyü Camii (XX. yy), Kutlu Bey Camii (1676)[1939], **Gümüşhane'de**, Süleymaniye Camii (1898), Emiler Camii (XVIII-XIX. yy)[1940], Seydibaba Köyü Camii (1797), Uğurtaşı Camii (1896), Özbeyli Köyü Camii (XIX. yy), Köycük Köyü Camii (1919)[1941], Büyükyücebelen Mah. Camii[1942], Akbulak Köyü Camii[1943], **Giresun'da** Kurşunlu Camii (1597), Hacı Miktat Camii (1889), Soğuksu Camii (1896), Kadıoğlu Camii[1944], Gemiler Çekeği Camii (1884)[1945], **Ardahan'da** Türkgözü Camii (1869), Kurşunçavuş Camii (XVIII-XIX. yy)[1946], **Ordu'da** Ormancık Mh. Merkez Camii (1900)[1947], Kutluca Camii[1948], Efirli Camii[1949], Samsun'da Yalı Camii (1485), Veziköprü Namazgah Camii (1915)[1950], **Gürcistan'da** Akho Camii (1917), Chanchkhalo Camii (1823), Matskvalta Camii'dir (1843)[1951] **(Karş. Foto. 4.105-112)**.

[1935] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 107-109, 110-112, 122-129, 138-143, 146-148, 157-159, 198-202, 203-207, 217-220.
[1936] Çoşkun, 152-157.
[1937] https://karadeniz.gov.tr/bulanik-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1938] https://karadeniz.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1939] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 194, 247-249.
[1940] Hacıahmetoğlu, 35-46, 47-49.
[1941] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 65-69.
[1942] https://karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1943] https://karadeniz.gov.tr/akbulak-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1944] Narmanlı, 20-21, 49-50, 54-55, 150.
[1945] https://karadeniz.gov.tr/gemiler-cekegi-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1946] Aktemur, 122, 127.
[1947] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 75-78.
[1948] https://karadeniz.gov.tr/kutluca-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1949] https://karadeniz.gov.tr/efirli-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
[1950] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 43- 46,168-169.
[1951] Baramidze, 22, 28, 37.

Karş. Foto. 4.101. Nuruosmaniye Camii (Bozkurt)

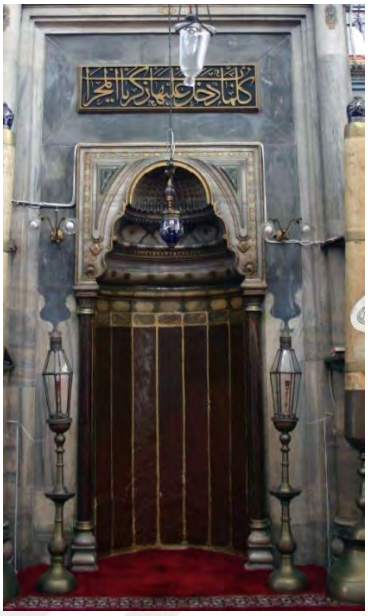

Karş. Foto. 4.102. Ayazma Camii (Bozkurt)

Karş. Foto. 4.103. Laleli Camii (Bozkurt)

Karş. Foto. 4.104. Beylerbeyi Camii (Bozkurt)

Foto. 4.214. Merkez Kale Mh. Camii

Foto. 4.215. Ardeşen Kavaklıdere Camii

Foto. 4.216. Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii

Foto. 4.217. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii

Foto. 4.218. Çayeli Yenice Köyü Camii

Foto. 4.219. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

Foto. 4.220. Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii

Foto. 4.221. Pazar Yücehisar Camii

Karş. Foto. 4.105. Trabzon Bahçekaya Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.106. Trabzon Ahi Evren Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.107. Artvin İskender Paşa Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.108. Artvin Sarıbudak Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.109. Gümüşhane Akbulak Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.110. Gümüşhane Yücebelen Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.111. Ordu Kutluca Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.112. Gürcistan Matskvalta Camii

Üçüncü Tip

Yarım daire niş tipidir. Antik dönemlere kadar menşei inen bu tip, İslamiyet'in ilk zamanlarında da yayın biçimde kullanılmıştır. Osmanlı'nın erken ve klasik döneminde uygulanmayan form, Batılılaşma ile birlikte ampir etkisinde yeniden camilerdeki yerini almıştır. Ampir üslup ile özdeşleşmiş olan Nusretiye Camii'nin (1826)[1952] mihrabı da formun en iyi temsilcisidir. Nusretiye dışında, Emirgan Camii (1838)[1953], Mecidiye Camii (1849)[1954], Teşvikiye Camii'nin (1854)[1955] mihrapları formu devam ettirmektedir. Başkentte belirtilen cami mihrapları, sadece mihrabın formuyla değil, aynı zamanda mihrabı iki yandan sınırlandıran plastırlar ve süslemeleriyle de ampir anlayışı vurgulamaktadırlar. Ampir üslubun başkentten uzak yerel bölge tesirlerinde şekillenen yarım daireli niş formu, Rize'de 19 camide uygulanmıştır. Bu camilerdeki mihrapların 16'sı da yeni dönem eklentisi olup çinilerle kaplanmıştır ve başkent mihrap örneklerinin çok uzağındadır **(Karş. Foto. 4.113-116).**

Rize merkezde Balıkçılar Köyü Camii (1899), Çamlıhemşin'de Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), İncesu Köyü Camii (1856), Yalı Mh. Orta Camii (1900), Fındıklı'da Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu'da Asmalı Irmak Camii (XIX. yy), İkizdere'de Cimil Köyü Hapinç Camii (1896), Ayvalık Aş. Mh. Camii (1903), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh.

[1952] Semavi Eyice, "Nusretiye Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 274-276.
[1953] B. Demirsar, "Emirgân Camii", *DBİA*, C. III, İstanbul, 1994,169.
[1954] Semavi Eyice, "Küçük Mecidiye Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVI, Ankara 2002, 527-528.
[1955] Banu Bilgicioğlu, "Teşvikiye Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XL, İstanbul 2011, 576-578.

Camii (1912), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Sahil Ky. Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909) ve Yukarı Soğuksu Mh. Camii'nin (1910) mihrapları yarım daireli niş formunun temsilcileridir **(Grafik 4.42) (Foto. 4.222-225).**

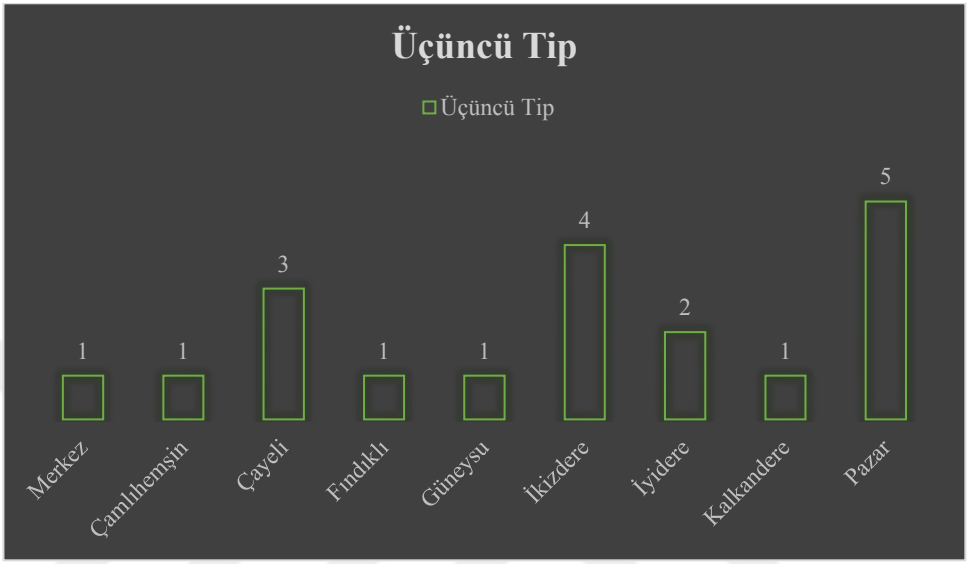

Grafik 4.42. Üçüncü Tip Mihrapların Dağılımı

Rize'ye yakın bölgelerde bu tip çok fazla uygulanmıştır. **Trabzon'da** Çaykara Çamlıbel Köyü Merkez Camii (1888)[1956], Araklı Kestanelik Köyü Camii, Çaykara Uzuntarla Köyü Camii (1837)[1957], Sürmene Baştımar Mh. Camii (1859)[1958], Of Bölümlü Bel. Kaban Mescidi (1868)[1959], Tonya Camii (1866)[1960], Vakfıkebir Merkez Camii (1794)[1961], Konak Mh. Camii (1842), Beşikdüzü Hünerli Mh. Merkez Camii (1863), Denizli Mh. Camii (1872), Çamlıbel Mh. Merkez Camii (1887)[1962] **Artvin'de,** Orta Camii (XVIII-XIX. yy), Anaçlı Camii (1833), Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894),

[1956] Küçük, 37-39.
[1957] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 55-56, 197, 202-205,
[1958] Şahin, 229-236.
, 54-58.
[1959] http://karadeniz.gov.tr/kulliye/ (Erişim Tarihi: 07.06.2021)
[1959] http://karadeniz.gov.tr/merkez-camii-3/ (Erişim Tarihi: 07.06.2021)
[1959] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 115, 150, 154, 166, 177, 181, 187, 209, 212, 215, 223, 227.
[1959] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 07.06.2021)
[1959] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 221-224.
[1959] https://karadeniz.gov.tr/karasakal-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 08.06.2021)[1959] Karadeniz, 54-58.
[1960] http://karadeniz.gov.tr/kulliye/ (Erişim Tarihi: 07.06.2021)
[1961] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1855.
[1962] Önal, 909.

Borkça Muratlı Köyü Camii (1846), Borçka Camili Köyü Camii (1855), Borçka Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy), Orta Hopa Camii (XIX. yy), Şavşat Zortana Camii (XVI. yy), Yusufeli İnanlı Köyü Camii (XIX. yy), Yusufeli Öğdem Merkez Camii (XIX. yy), Yusufeli Bakırtepe Camii (1896), Yusufeli Yaylalar Camii (1891)[1963], Borçka Aşağı Camii, Yusufeli Demirkent Köyü Camii, Arhavi Kemer Köprüköyü Camii, Arhavi Musazade Mh. Camii (XIX. yy)[1964], **Bayburt'ta,** Gez Köyü Camii (XIX. yy), Gökpınar Köyü Camii (XIX. yy), Gökler Köyü Camii (XX. yy)[1965], Karasakal Camii[1966] **Gümüşhane'de** Gülaçar Esentepe Camii (1799), Telme Köyü Mescidi (1849)[1967], Söğüteli Camii (1869), Güzeloluk Köyü Camii (1882) [1968], Akgedik Köyü Camii (XIX. yy)[1969], **Giresun'da**, Merkez Eski Camii (1847), Hacı Hüseyin Camii (1861), Gediklizade Camii (1906), Tamzara Mh. Camii (1901)[1970], Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy), Yeniköy Köyü Camii (1836), Kapu Camii (1890), Karabulduk Camii (1906), Tepeköy Camii (1910), Hisargeriş Camii[1971], Tirebolu Yeniköy Camii (1880)[1972], Kızılot Köyü Cmaii (1900), Şeyh Kerameddin Camii (XVII. yy), Balıklısu Köyü camii (1909), Boyluca Köyü Camii, Büyükada Köyü Camii (1600), Turpçu Köyü Camii (1874), Behramşah Camii, Gönüllü Köyü Camii (1896), Güneyköy Camii (1896), Hacı Hasan Köyü Camii, Mekikli Orta Mh. Camii (1874), Orta Cami Köyü Eski Camii, Uğurca Mh. Camii[1973], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909), Sarıdarı Camii (1924)[1974], **Ordu'da** Ormancık Mh. Maha Camii (1859), Damyeri Mh. Camii (XIX. yy), Mevlâna Camii (1885), Çaybaşı Çayır Camii (1864), Çaybaşı Eski Asak Camii (XIX. yy), Çaybaşı Kargalı Camii (XIX. yy), Fatsa Oluklu Mh. Sarnıç Camii (1895), Fatsa Kösebucağı Mh. Camii (XIX. yy), Fatsa İslamdağ Mh. Camii (XX. yy), Gölköy Emirler Mh. Camii (1858), Gölköy Düzyayla Çibiyazlık Camii[1975], Ünye Saray Camii (1719), Perşembe Ağuşlu Camii (1911), Perşembe Afırlı Camii (1789), Eskipazar Camii, Hamidiye Camii (1889),

---

[1963] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 115, 150, 154, 166, 177, 181, 187, 209, 212, 215, 223, 227.
[1964] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 07.06.2021)
[1965] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 221-224.
[1966] https://karadeniz.gov.tr/karasakal-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 08.06.2021)
[1967] Özkan, *Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler,* 66-67.
[1968] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 94-95, 132-133.
[1969] Sarıhan, 20-22.
[1970] Şahin, 21-23, 47-50, 57-59, 65-68.
[1971] Narmanlı, 135, 155, 185, 208, 212, 226.
[1972] Güneş, 249.
[1973] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=2&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 07.06.2021)
[1974] Aktemur, 97, 109.
[1975] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 67-68, 70-74, 79, 108-110, 126-130, 135-139, 143-149, 150-175, 177-181.

Aziziye Yalı Camii (1892)[1976], Vakıf Camii (1899), Hulusi Baba Camii (1898), Konakyanı Camii (1866)[1977], Hacı Osman Ağa Camii (1702)[1978], **Samsun'da** Kocakavak Köyü Camii (XVII-XVIII. yy), Çaltu Köyü Camii, Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859), Terme Karacalı Köyü Camii (1700), Çarşamba Ustacalı Köyü Camii (XVIII. yy), Kavak Kasımzade Sofu Ahmed Camii (1879)[1979], Dağdıralı Köyü Camii (1868), Tatarmuslu Yenidere Köyü Camii (1796), Alaçam Çarşı Camii (1902), Havza Cevizlik Camii (1879), Bafra Çarşı Camii (1855), Asarcık Koşaca Köyü Camii (XIX. yy), Vezirköprü Namazgah Camii (1915), Terme Pazar Camii (1840)[1980], **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866), Maradidi Camii (1914), Dagvistavi Camii (1826), Khutsubani Camii (1923), Uchkhiti Camii, Zundaga Camii (1860), Pirveli Maisi Camii (1864), Kveda Agara Camii (1928), Medzibna Camii (1910), Gegelidzeebi Camii, Tskhmorisi Camii (1891), Chavana Camii, Nigazeuli Camii (1922), Nenia Camii (1891), Phurtio Camii (1894), Jabnidzeebi Camii (1892), Kidzinidzeebi Camii (1867), Dghvani Camii (1907), Gogadzeebi Camii (1847), Kviakhidzeebi Camii (1890), Goginauri Camii (1843), Makhalakidzeebi Camii, Shubani Camii (1887), Darchidzeebi Camii (1908)[1981] gibi sayısızca örnek verilebilir **(Karş. Foto. 4.117-124).**

[1976] Özdemir, 29-32, 34-36, 41-43, 45-48, 50-55.
[1977] Kurucu, 48-51, 60-63, 68-70.
[1978] Durkut, 19-21.
[1979] *Samsun Ahşap Camileri,* 53, 59, 71, 75, 83, 89, 93, 101.
[1980] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 58-60, 94-95, 104-106, 121-122, 123-125, 137-140, 164, 165, 168-169,
[1981] Baramidze, 7, 9, 12, 14, 16, 17, 19-21, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 34-36, 38-39, 40.

Karş. Foto. 4.113. Nusretiye Camii (Bozkurt)

Karş. Foto. 4.114. Emirgan Camii (Bozkurt)

Karş. Foto. 4.115. Mecidiye Camii (Bozkurt)

Karş. Foto. 4.116. Teşvikiye Camii (Cambaz)

Foto. 4.222. Çayeli Yalı Mh. Orta Camii

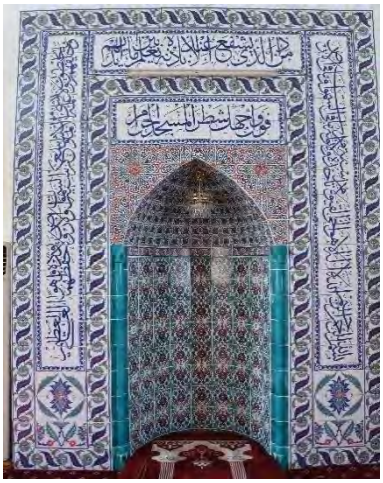

Foto. 4.223. Çayeli Cafer Paşa Camii

Foto. 4.224. İkizdere Ayvalık Aş. Camii

Foto. 4.225. İkizdere Cimil Ky. Hapinç Camii

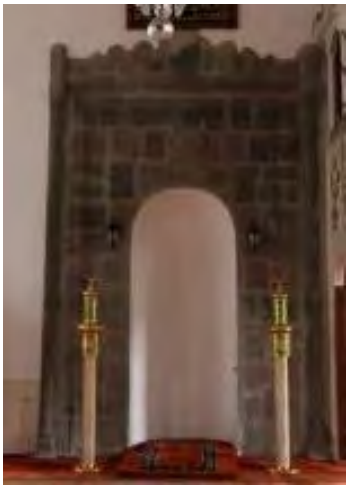

Karş. Foto. 4.117. Trabzon V.Kebir Merkez Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.118. Artvin Dikyamaç Köyü Camii (krdnz)

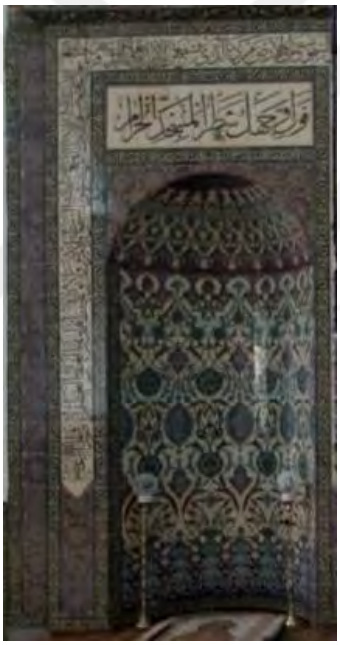

Karş. Foto. 4.119. Bayburt Karasakal Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.120. Gümüşhane Güzeloluk Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.121. Giresun Tepeköy Camii (krdnz)

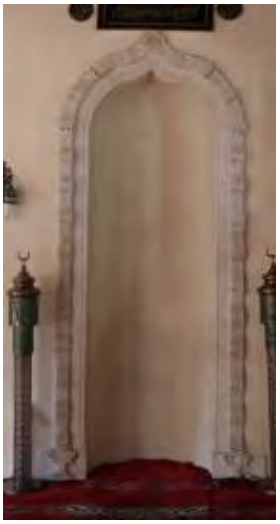

Karş. Foto. 4.122. Ordu Saray Camii (Özdemir)

Karş. Foto. 4.123. Batum Camii (indigenous.outsiders)

Karş. Foto. 4.124. Zoti Camii (indigenous.outsiders)

Dördüncü Tip

Doğu Karadeniz Bölgesi için klasikleşmiş bir stildir. Mihrap nişi, bu formda aşağıdan yukarıya doğru belirli noktalarda veya kademelerde içe doğru kırılarak veya küçük kıvrımlar yaparak daralmaktadır. Bu daralma hareketi bazen arka arkaya sık bir şekilde gerçekleştirilirken bazen de daha geniş aralıklarda yukarı tepede son bulmaktadır.

Tepedeki sonlanmalar genelde küçük ölçekte yarım daire niş şeklindeyken, daralma hareketi kavsara kısmında yer yer dilimlenerek ikinci mihrap formuna atıf yapmaktadır.

Rize'deki incelenen camilerin 64'ünün mihrabı aşağıdan yukarıya doğru daralan form ortaya koymaktadır. Bu formun, Karadeniz ve çevresinde tekrar edilmiş olması, Osmanlı'ya başkentlik yapmış yerlerde görülmemesi mihrap tipini bölgenin klasikleşmiş üslup anlayışına dahil ettirmektedir. Ancak, daralan nişin, ana temelinde yatan hususun üçüncü formla benzerliği ve üstte yarım daire nişle bitirilmesi, mihrapların iki yandan plasterler ile yer yer desteklenmesi, camilerin 46'sının XIX. yüzyıla ait olması formu, ampir üslubunun etkisiyle biçimlendiğini ortaya çıkartmaktadır.

Rize merkezde, İslampaşa Camii (1570), Gülbahar Hatun Camii (1659), Ardeşen'de Işıklı Camii (1836), Seslikaya Köyü Camii (1899), Doğanay Köyü Camii (1830), Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Sıraköy Camii (1847), Çat Köyü Camii (1861), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Şenyuva Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Şenköy Camii (1899), Çayeli'nde Hacıbaşı Camii (1712), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Karaağaç Köyü Camii (1893), Limanköy Merkez Camii (1902), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Derepazarı'nda Eriklimanı Mh. Camii (1737), Fındıklı'da Beydere Köyü Camii (1854), Güneysu'da Ilıca Köyü Camii (1814), Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii (1848), Sakandoz Camii (1802), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Yağcılar Köyü Camii (1881), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906), Meşeköy Camii (1916), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Hotri Camii (XIX. yy), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Örnek Köyü Camii (1870), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877),

Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy), Irmak Köyü Merkez Camii (1908) ve Şentepe Köyü Camii (1911) bu mihrap tipine sahiptir **(Grafik 4.43-44) (Foto. 4.226-237).**

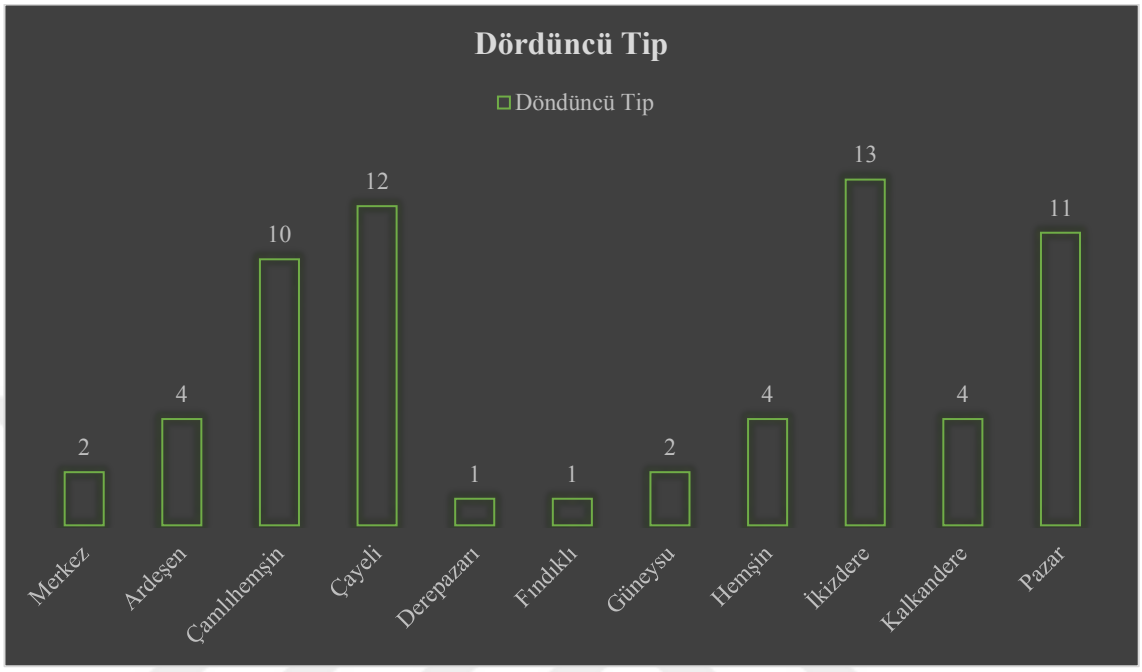

Grafik 4.43. Dördüncü Tip Mihrapların Dağılımı

Dördüncü tipin benzer örnekleri, **Trabzon'da** Araklı Kalecik Mh. Camii (XIX.-XX. yy), Araklı Merkez Camii (1905), Arsin Işıklı Camii (1902), Çaykara Gülveren Mh. Camii (1886), Hayrat Kurtuluş Mh. Camii (1919), Maçka Kaynarca Mh. Camii (1848), Sürmene Balıklı Mh. Camii (1873)[1982], Soğuksu Mh. Yalı Camii (1851), Araklı Köprüüstü Mh. Camii (1901)[1983], Of Serindere Mh. Camii (1884), Of Hacıbayram Mh. Camii (1886), Of Büyükcami Mh. Camii (1878), Of Saraçlı Yk. Mh. Camii (1904), Of Uğurlu Bel. Molla Ömerli Camii (1940)[1984], Ortahisar İç Kala Yukarı Hisar Camii (1470), Ortahisar Şirin Hatun Camii, Ortahisar Musa Paşa Camii (1668), Tavanlı Camii (1874), Hamza Paşa Camii (1735)[1985], Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Çaykara Uzungöl Filak Camii (1813)[1986], Çaykara Çambaşı H. Ömerli Camii (1842), Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865), Dernekpazarı Günebakan Köyü Camii (1869), Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii (1803), Dernekpazarı

[1982] Şahin, 87, 100, 113, 152, 158, 176, 226.
[1983] Önal, 910.
[1984] Karadeniz, 202, 214, 220, 227, 241.
[1985] Kahrıman, 67-71, 96-107, 119-122.
[1986] Karpuz, "Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerimde Bulunan Bazı Camiler", 283.

Güneykondu Mh. Camii (1819), Hayrat Sarmaşık Köyü Sinanlar Mh. Camii (1809), Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831), Of Mithat Paşa Mh. Camii (1816), Of Serindere Mh. Camii (1884)[1987], Of Sugeldi Köyü Aş. Mh. Camii (1834), Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (1893)[1988], Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Araklı Hacı Hasan Camii, Arsin Büyük Camii (XIX. yy), Arsin Büyük Mh. Camii (1883), Arsin Gölgelik Mh. Camii (XX. yy), Çaykara Kabataş Köyü Camii (1811)[1989], Çaykara Kabataş Akpınar Köyü Camii, Çaykara Taşören Mh. Camii (1841), Maçka Şahinkaya Oğulağaç Köyü Camii (1868), Sürmene Kefeli Camii (1898), Sürmene Yalı Camii, Yomra Sancak Mh. Camii[1990], Araklı Kayayık Köyü Merkez Camii (1768), Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Çaykara Gülveren Mh. Camii (1886), Dernekpazarı Ormancık Ky. Camii (1892), Of Tekoba Köyü Geçici Mescit (1894), Sürmene Karacakaya Mh. Camii (1867)[1991], Gültepe Mh. 2.Abdülhamit Camii (1867)[1992] **Artvin'de** Oruçlu Camii (1907), Arhavi Ortaçlar Camii (1757), Borçka Düzköy Camii (1850), Hopa Aşağı Sundura Camii (1908), Hopa Sugören Camii (1866), Murgul Erenköy Camii (1863), Yusufeli Esendal Camii (1818)[1993], Borkça Düzköy Camii (1850), Borçka Çavuşlu Camii (1861), Hopa Esenkıyı Köyü Camii (1850)[1994], Hopa Aşağı Sundura Camii (1908)[1995], Hopa Sarp Mh. Camii[1996], Murgul Erenköy Camii (1863)[1997], **Bayburt'ta** Aşağı Gümüşsu Köyü Camii (XX. yy), Aşağı Çimağıl Köyü Camii (1901), Aydıncık Köyü Camii (1913), Buğdaylı Köyü Camii (1835), Çorak Köyü Camii (1916), Dağçatı Köyü Camii (1806), Değirmencik Köyü Camii (1899), Mollaoğulları Camii (1894), Kemertaşı Köyü Camii (1849), Kitre Köyü Camii (1898), Sırakayalar Köyü Camii (XX. yy), Sarımeşe Köyü Camii (1884), Taht Köyü Camii (1760), Veysel Efendi Camii (XVI. yy), Yakutiye Camii (1913), Yerlice Köyü Camii (1807), Yolaltı Köyü Camii (1794), Zahid Efendi Camii (XVI. yy), Yelpınar

[1987] Küçük, 196, 207, 216, 229, 240, 251, 259, 265, 272, 282, 303.
[1988] Raziye Çiğdem Önal, Zerrin Köşklü, "Trabzon'da Geç Dönem Osmanlı Camilerinde Ahşap Mihraplar", *Sanat Tarihi Dergisi,* 29/2, 2020, 719-721.
[1989] Mehmet Yavuz, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri,* Ankara 2009, 12.
[1990] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 09.06.2021)
[1991] Taşkan, Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 33, 69, 126, 178, 268, 497, 581.
[1992] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camileri,* 1855.
[1993] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 130-133, 160-163, 183-185, 189-191, 192-194, 229-234.
[1994] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 115, 120, 149.
[1995] https://karadeniz.gov.tr/sundura-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.06.2021)
[1996] https://karadeniz.gov.tr/sarp-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 13.06.2021)
[1997] https://karadeniz.gov.tr/erenkoy-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

Köyü Camii (1848)[1998], Konursu Ulu Camii (1812)[1999], Tuzcuzade Camii[2000] **Gümüşhane'de** Örenşar Camii (1835)[2001], Demirkapı Köyü Camii (1812)[2002], Kabaköy Ayasofya Camii (XVIII. yy)[2003], **Gürcistan'da** Kvirike Camii (1861), Khala Camii (1870), Khokhna Camii (1899), Akho Camii'nde (1917)[2004] uygulanmıştır.

Yukarıda örnekler dikkate alındığında, bu mihrap formunun özellikle Rize, Trabzon ve Bayburt'ta yoğun olduğu, bununla birlikte yakın coğrafyada olmasına karşılık Artvin'de çok fazla kullanılmadığı saptanmıştır. Ayrıca, Ordu ve Samsun'dan benzer örneklerin çıkmaması formun, Trabzon'dan Gürcistan'a, güneyde ise Bayburt ve Gümüşhane dahilinde sınırlı kaldığı mevcut çalışmalar ışığında vurgulanabilir **(Karş. Foto. 4.125-132).**

Foto. 4.226. Merkez İslampaşa Camii

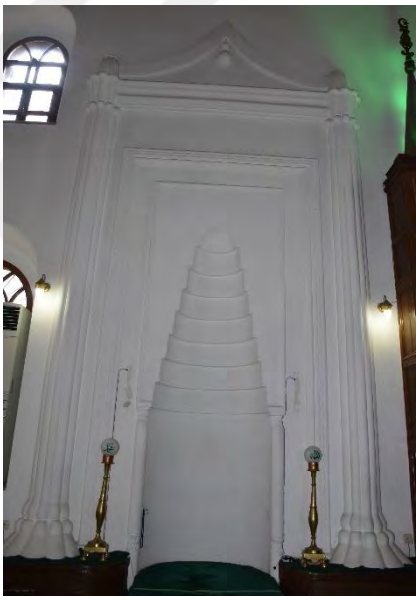

Foto. 4.227. Merkez Gülbahar Hatun Camii

[1998] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 189, 191, 193, 211, 212, 216, 219, 229, 231, 235, 256-258, 261, 263, 264, 267, 268, 271, 303.
[1999] https://karadeniz.gov.tr/konursu-camii/ (Erişim Tarihi: 13.06.2021)
[2000] https://karadeniz.gov.tr/tuzcuzade-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.06.2021)
[2001] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 77.
[2002] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 128.
[2003] Sarıhan, 23-24.
[2004] Baramidze, 11, 13, 18, 22.

Foto. 4.228. Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii

Foto. 4.229. Çayeli Hacıbaşı Camii

Foto. 4.230. Çayeli Limanköy Merkez Camii

Foto. 4.231. Fındıklı Beydere Köyü Camii

Foto. 4.232. Güneysu Paravol Mahallesi Camii

Foto. 4.233. Hemşin Yaltkaya Ky. Merkez Camii

Foto. 4.234. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii

Foto. 4.235. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii

Foto. 4.236. Pazar Uğrak Ky. Camii

Foto. 4.237. Pazar Şentepe Köyü Camii

Karş. Foto. 4.125. Trabzon Kefeli Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.126. Trabzon Günebakan Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.127. Artvin Esenkıyı Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.128. Artvin Düzköy Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.129. Bayburt Veysel Efendi Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.130. Bayburt Tuzcuzade Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.131. Gümüşhane Örenşar Köyü Camii (Özkan)

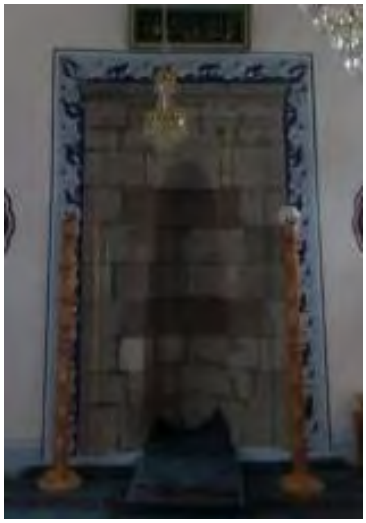

Karş. Foto. 4.132. Gümüşhane Kabaköy Camii (krdnz)

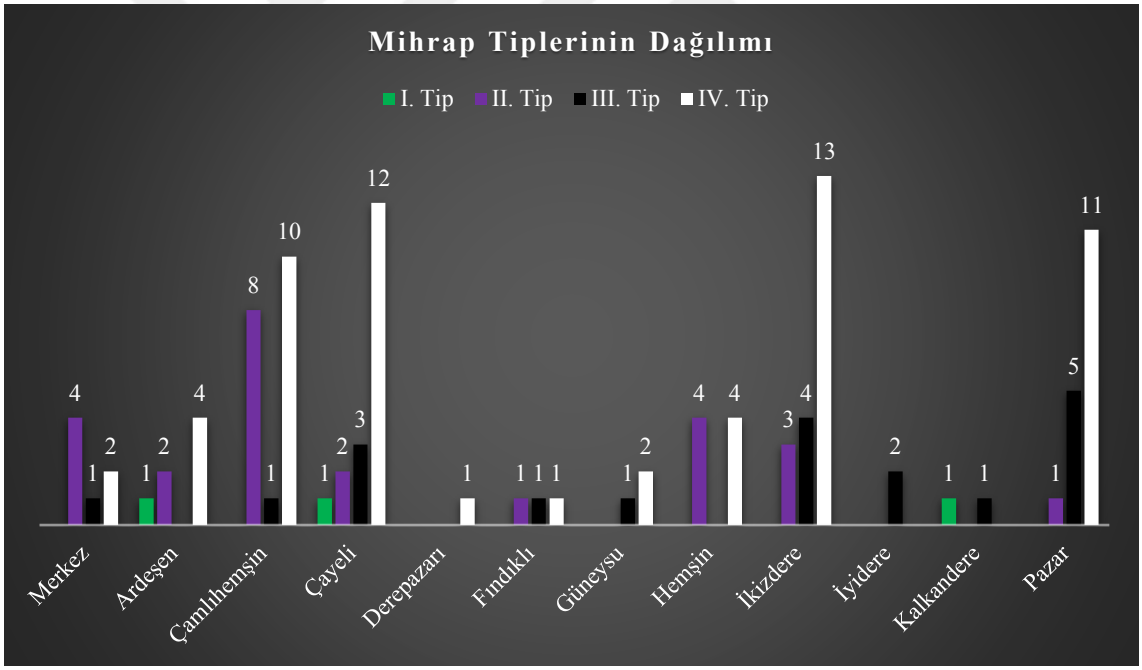

Grafik 4.44. Mihrap Tiplerinin Genel Dağılımı

İncelenen Rize mihraplarında taş, ahşap, çini, mermer, fayans kaplama ve betonarme olmak üzere 6 farklı malzeme uygulanmıştır.

Rize'deki 116 camiden 69'unun mihrabı **taşla** şekillendirilmiştir. Merkezde İslampaşa Camii (1570), Balsu Mh. Camii (1868), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de yukarıdukar Köyü Camii (1736), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii

(1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Konaklar Mh. Camii (1841), Köprübaşı Köyü Camii (1840), Sıraköy Camii (1847), Çat Köyü Camii (1861), Yukarıçamlıca Mh. Camii (1865), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Kaplıca Mh. Camii (1902), Çayeli Hacıbaşı Camii (1712), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Taşhane Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Erenler Köyü Camii (1899), Karaağaç Köyü Camii (1893), Limanköy Merkez Camii (1902), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da Beydere Köyü Camii (1854), Güneysu'da Paravol Mahallesi Camii (1905), Asmalı Irmak Camii (XIX. yy), Hemşin'de Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Ky. Merkez Camii (1906), İkizdere'de Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Çiçekli Ky. Merkez Camii (1899), Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Yağcılar Köyü Camii (1881), Cimil Ky. Hapinç Camii (1896), Cimil Başköy Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Meşeköy Camii (1916), Kalkandere'de Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Hotri Camii (XIX. yy), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Örnek Köyü Camii (1870), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy), Irmak Köyü Merkez Camii (1908) ve Şentepe Köyü Camii'nin (XX. yy) taş mihraba sahiptir **(Foto. 4.238-241).**

Foto. 4.238. Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii

Foto. 4.239. Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii

Foto. 4.240. Çayeli Taşhane Camii

Foto. 4.241. İkizdere Meşeköy Camii

Ahşaptan oyulmuş veya yapılmış mihrap sayısı 23'tür. Ahşap mihrapların bir bölümü yeni dönem özelliklerini taşımaktadır. Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830), Kirazlık Mh. Camii (1920, yeni), Çamlıhemşin'de Ortayayla Köyü Camii (1885, yeni), Mollaveyis Köyü Camii (1878), Şenköy Camii (1899), Kale-i Bala Camii (XX. yy, yeni), Ortan Köyü Camii (ahşap üzerine mihrap işareti), Çayeli'nde Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850, yeni), Ormancık Köyü Camii (1763), Gümüşpınar Mh. Camii (XX.yy), Fındıklı

Merkez Camii (1765, yeni), Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Köyü Camii (1814), Hemşin'de Bilenköy Camii (XVIII. yy), Bahar Mh. Camii (1769, yeni), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693, yeni), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii (1848), Kurusaha Camii (XIX. yy, yeni), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Şimşirli Köyü Aş. Mh. Camii (XIX. yy, yeni), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906, yeni), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii'nin (1834) mihrapları ahşaptan düzenlenmiştir **(Foto. 4.242-245)**.

Foto. 4.242. Ardeşen Doğanay Köyü Camii

Foto. 4.243. Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii

Foto. 4.244. Fındıklı Meyvalı Köyü Camii

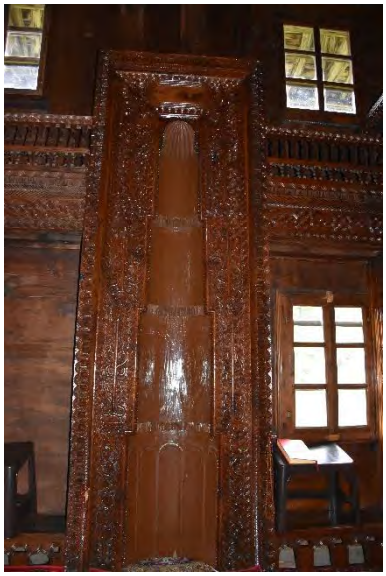

Foto. 4.245. İkizdere Şimşirli Köyü Yk. Mh. Camii

Çini ile kaplanmış 16 mihrabın tamamı yenilenmiştir. Merkezde Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), İncesu Köyü Camii (1856), Fındıklı'da Çağlayan Camii (1908), İkizdere'de Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Yücehisar Camii (1799), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910) çinili mihrapları temsil etmektedir **(Foto. 4.246-247)**.

Foto. 4.246. Merkez Balıkçılar Köyü Camii

Foto. 4.247. Pazar Tektaş Köyü Camii

Fayans malzeme ile kaplanmış iki mihrap tespit edilmiştir ki bunlar İkizdere'deki Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842) ve Ayvalık Köyü Aş. Mh. Camii'dir (1903). İki örnekte, özgünlükten ve tarihi dokudan uzaktır **(Foto. 4.248)**.

Foto. 4.248. Ayvalık Köyü Aş. Mh. Camii

Mermer mihrap ise bölgede sadece Derepazarı'ndaki Eriklimanı Mh. Camii'nde (1737) karşılaşılmıştır. Bu mihrapta son dönem eklentisidir **(Foto. 4.249)**.

Foto. 4.249. Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii

Yukarıda belirtilen mihrap malzemeleri tarihsel süreç içerisinde daima var olmuş ve varlığını sürdürmüştür. Ancak XX. ve XXI. yüzyılın tercih edilen beton malzemesi, bölge camilerinde de yenileme süreçlerinde kendisini göstermiştir. Bölgede yapılan araştırmalarda merkezde Gülbahar Hatun Camii (1659) (alçı kaplama), Balsu Mh. Camii (1868), Çamlıhemşin'de Boğaziçi Köyü Camii (1910), Çayeli'nde Yalı Mh. Orta Camii

(1900) ve Limanköy Merkez Camii'nin (1902) mihrapları betonarme malzemeye sahiptir **(Foto. 4.250-251).**

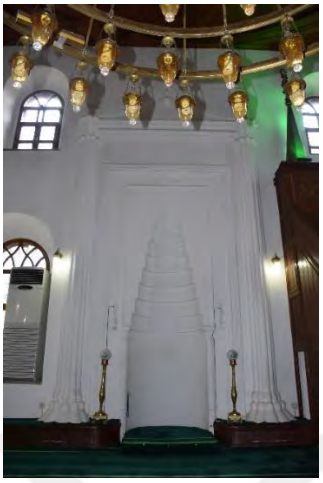

Foto. 4.250. Merkez Gülbahar Hatun Camii

Foto. 4.251. Çayeli Limanköy Merkez Camii

4.1.10.5. Minberler

Nebr" kelimesinden türetilen ve sözlükte "yükselme, yükseltme" manasına gelen minber, "kademe kademe yükselerek çıkılan" yer anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed, halka din ve yaşama dair açıklamaları yaparken hurma ağacına yaslandığı ifade edilmektedir. Uzun süren konuşmalar neticesinde Hz. Peygamberin yorulduğunu görenler, bir kürsü yapılmasını uygun görmüşler ve marangoz Bakum ya Bakul adındaki kişiye ılgın ağacından bir minber yaptırılmıştır. İki veya üç[2005] basamaklı olarak yapılmaya başlanan minberler, tarihsel süreç içerisinde basamak sayıları artmış, yapım malzemesi, tekniği ve süslemesi dönemin özelliklerine göre gelişim kaydetmiştir.

Rize'deki camilerin tarihi değerini vurgulayan önemli mimari öğelerin başında da hiç şüphesiz minberler gelmektedir. Vernacülar bezemelerle şekillenen minberler, süsleme tasarımlarıyla Anadolu'nun diğer bölgelerindeki minberlerden ayrılmaktadır.

Rize'deki 116 camiden 45'inde yer alan minberler, son dönem eklentisi olup herhangi bir özelliği yoktur. 19 minber ise özelliksizdir. Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii minberi büyük ölçüde yıkık, Çamlıhemşin'de Yolkıyı Köyü Camii minberi de yanmıştır. İncelenen diğer cami minberleri, minberlerin bölümlerini oluşturan aynalık ve

[2005] Nebi Bozkurt, "Minber", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, İstanbul 2005, 101-103.

süpürgelik çerçeve kurgularına göre iki tipe ayrılmıştır. Bu tiplendirmede kapı ve köşk bölümleri benzer özellikler sergilediğinden ayrıntılı olarak değerlendirilmemiştir.

Birinci Tip

Bu tipte aynalık bölümüne dikey üçgen bir form sergilemektedir. Bu tipi yansıtan on altı (16) örnek belirlenmiştir; **Merkez'de** Gülbahar Hatun Camii (1659), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Pazarköy Merkez Camii (1899), **Ardeşen'de** Işıklı Camii (1836) **(Foto. 4.252)**, Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902), **Çamlıhemşin'de** Köprübaşı Köyü Camii (1840), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), **Çayeli'nde** Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Yeşiltepe Köyü Camii (1897)**,** Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1898), **Fındıklı'da** Meyvalı Köyü Camii (1871), **Hemşin'de** Bilenköy Merkez Camii'nin (XVIII. yy) Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), **Pazar'da** Mehmet Emin Camii'dir (1795) **(Foto. 4.252).**

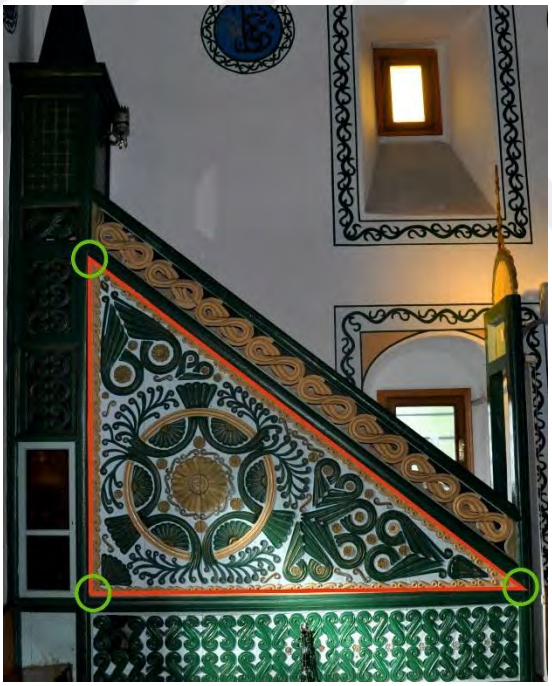

Foto. 4.252. Ardeşen Işıklı Camii Minberi Dikey Üçgen

Formun sayısız örneği söz konusudur. **Trabzon'da** Araklı Kestanelik Köyü Camii, Araklı Köyü Kayacık Camii (1768), Gürpınar Hacı Bayram Camii (1885), Yenimahalle Mescidi Minberi[2006], **Artvin**'de Hopa Esenkıyı Köyü Camii (1850), Borçka Camili Köyü

[2006] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 35, 55, 95, 432.

Camii (1855)[2007], Ulukent Köyü Camii (1896)[2008], Dikyamaç Köyü Camii (1908)[2009], Musazade Mahallesi Camii (XIX. yy)[2010], **Gümüşhane'de** Kelkit Ulu Camii (1915)[2011], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909), Sarıdarı Camii (1924), Türkgözü Camii (1921)[2012], **Samsun'da** Havza Sivrikese Köyü Camii (XIX. yy)[2013], **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866), Chvana Camii (1894), Dghvani Camii (1907), Gegelidzeebi Camii (1874), Ghorjomi Camii (1902), Khokhna Camii (1899), Maradidi Camii (1914), Phurtio Camii (1894), Tskhmorisi Camii (1891), Zundaga Camii (1860), Dagvistavi Camii (1826), Khala Camii (1870), Uchkhiti Camii, Nigazeuli Camii (1922), Phurtio Camii (1894), Beghleti Camii (XIX. yy), Riketi Camii (1918), Danisparauli Camii (XX. yy), Zoti Camii'nde (1905)[2014] uygulanmıştır **(Karş. Foto. 4.133-140)**

Karş. Foto. 4.133. Trabzon Araklı Kayacık Köyü Camii Minberi (Taşkan)

Karş. Foto. 4.134. Artvin Musazade Mh. Camii Minberi (krdnz)

[2007] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 110, 149.
[2008] https://karadeniz.gov.tr/ulukent-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2009] https://karadeniz.gov.tr/dikyamac-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2010] https://karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2011] https://karadeniz.gov.tr/kelkit-ulu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2012] Aktemur, 98, 108, 123.
[2013] Yılmaz Can, "Samsun Havza Sivrikise Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.22, S.22, 2006, 49-58.
[2014] Baramidze, 7, 9, 12, 13, 16-18, 23, 24, 26, 27, 30, 33, 43, 52, 53, 54, 56,

Karş. Foto. 4.135. Ardahan Gönülçalan Köyü Camii Minberi (Aktemur)

Karş. Foto. 4.136. Samsun Sivrikese Camii Minberi (Yılmaz)

Karş. Foto. 4.137. Batum Merkez Camii Minberi (tripadvisor)

Karş. Foto. 4.138. Gegelidzeebi Camii Minberi (indigenous.outsiders)

Karş. Foto. 4.139. Ghormi Camii Minberi (indigenous.outsiders)

Karş. Foto. 4.140. Maradidi Camii Minberi (indigenous.outsiders)

İkinci Tip

Aynalığın ve zaman zaman süpürgeliğin bir bütünlük teşkil etmesinden dolayı dış formda asimetrik dört köşeli veya yamuk bir şema ortaya koymaktadır. Bu formu yansıtan otur dört (34) minber arasında **Ardeşen'de** Doğanay Köyü Camii (1830), Pirinçlik Köyü Camii (1886), **Çamlıhemşin'de** Konaklar Mh. Camii (1841), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Şenköy Camii (1899), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Kaplıca Mh. Camii (1902), **Çayeli'nde** Hacıbaşı Camii (1712), Ormancık Köyü Camii (1763), Yenice Köyü Camii (1806), İncesu Köyü Camii (1856) **(Foto. 4.125)**, Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Limanköy Merkez Camii (1902), **Fındıklı'da** Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854), **Güneysu'da** Ilıca Köyü Camii (1814), **Hemşin'de** Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Nurluca Köyü Camii (1898), **İkizdere'de** Demirkapı Köyü Camii (1693), Diktaş Köyü Camii (1819), Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii (1848), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), **Kalkandere'de** Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), **Pazar'da** Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Akmescit Köyü Camii (1880) ve Ortayol Köyü Merkez Camii (1896) bulunmaktadır **(Grafik 4.45-46) (Foto. 4.253)**.

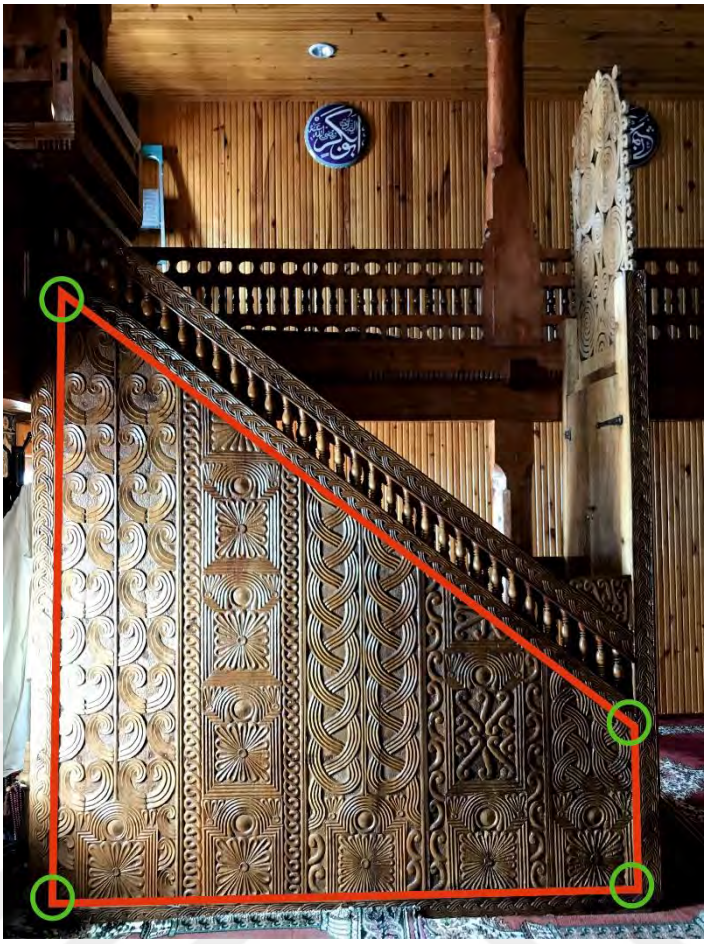

Foto. 4.253. Çayeli İncesu Köyü Camii Minberi

Bölgede en yaygın olan form olup benzerleri arasında; **Trabzon'da** Keçikaya Köyü Camii (1830), Uzuntarla Köyü Camii (1837), Çaykara Kabataş Köyü Camii (1811), Maraşlı Köyü Camii (1811), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819), Yukarı Kondu Mahallesi Camii (1810), Ormancık Köyü Camii (1804), Tüfekçi Köyü Camii (1886), Dereyurt Köyü Merkez Eski Camii (1831), Geçitli Köyü Camii (1883), Bölümlü Beldesi Büyük Camii, Sugeldi Köyü Aşağı Mahalle Camii (1835), Yazlık Köyü Camii, Çamburnu Beldesi Kuşluca Mahallesi Camii (1893)[2015], Taşkıran Beldesi Merkez Camii (1897), Saraçlı Köyü Camii (1904), Tekobaba Köyü Geçici Mescit (1894)[2016] Taşören Mh. Camii (1841)[2017] **Artvin'de** Oruçlu Köyü Camii (1907)[2018], Demirkent Köyü

[2015] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 44, 126, 140, 199, 241, 256, 273, 287, 301, 402, 490, 511, 524.
[2016] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 181, 461, 499.
[2017] http://karadeniz.gov.tr/tasoren-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2018] https://karadeniz.gov.tr/oruclu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

Camii[2019], Borçka Muratlı Köyü Camii (1846)[2020], Ortaçlar Köyü Camii (1757)[2021], Düzköy Camii[2022], Merkez Çarşı Camii[2023], **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812)[2024], **Gümüşhane'de** Seydibaba Köyü Camii (1798)[2025], **Gürcistan'da** Akho Camii (1917), Kvirike Camii'nde (1861), Nenia Camii (1891), Jabnidzeebi Camii (1792), Shubani Camii (1887), Darchidzeebi Camii (1908)[2026] bulunmaktadır **(Karş. Foto. 4.141-144)**.

Karş. Foto. 4.141. Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii Minberi (krdnz)

Karş. Foto. 4.142. Trabzon Taşören Mh. Camii Minberi (krdnz)

[2019] https://karadeniz.gov.tr/demirkent-koyu-camii-tescilsiz/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2020] https://karadeniz.gov.tr/muratli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2021] https://karadeniz.gov.tr/ortacalar-koyu-camii/#prettyPhoto[instagram]/11/ (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2022] https://karadeniz.gov.tr/duzkoy-merkez-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2023] https://karadeniz.gov.tr/merkez-carsi-camii/#prettyPhoto[instagram]/10/ (Erişim Tarihi: 21.06.2021)
[2024] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 237-243.
[2025] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 76.
[2026] Baramidze, 11, 22, 29, 31, 39, 40.

Karş. Foto. 4.143. Artvin Demirkent Köyü Camii Minberi (krdnz)

Karş. Foto. 4.144. Gürcistan Akho Camii Minberi (indigenous.outsiders)

Minber konusundaki bir diğer önemli durum ise Trabzon'da yaygın olan ancak Rize'de örneği bulunmayan bir başka tiptir. Anadolu'nun genelinde de görülmeyen formda, minber cepheden kavisli bir gövde yapısına sahiptir. Bu tip minberde alanın kısıtlı olması sebebiyle tezyinat yoktur **(Karş. Foto. 4.145)**

Karş. Foto. 4.145. Trabzon Yalıboyu Mahallesi Camii Minberi (krdnz)

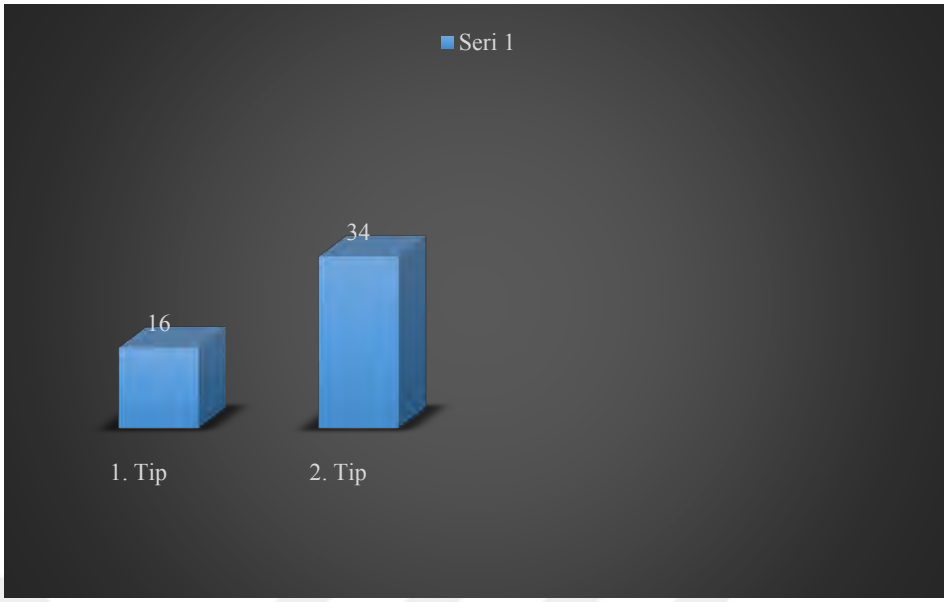

Grafik 4.45. Minber Tiplerinin Sayısal Dağılımı

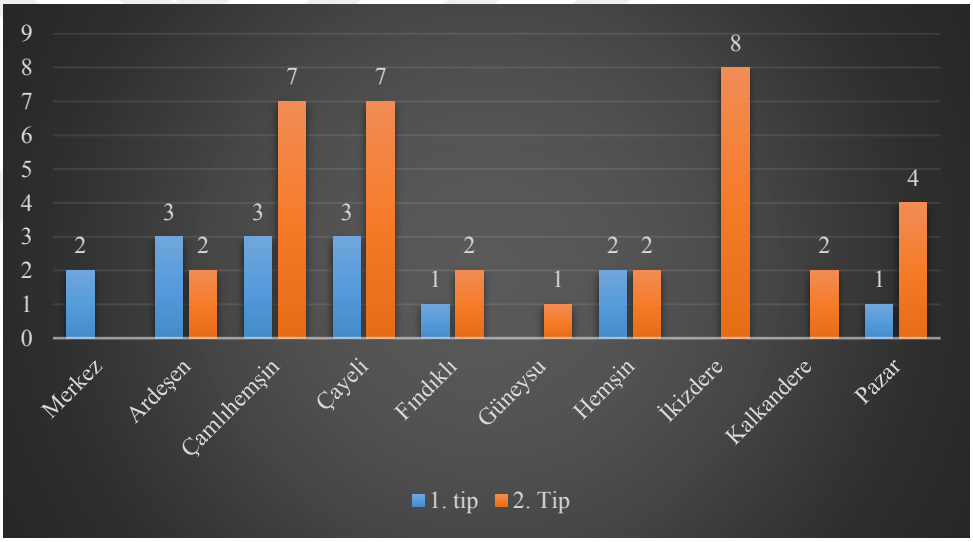

Grafik 4.46. Minber Tiplerinin İlçelere Göre Sayısal Dağılımı

4.1.10.6. Mahfiller

Mahfil, cami hariminin kuzeyine kadınların namaz kılmaları için ayrılmış kısım şeklinde tanımlanabilir. Mahfilin harimi sarma biçimlerine göre "düz, L ve U" biçiminde adlandırılmaktadır. Bu tip mahfiller Anadolu'nun geneline yayılmış durum olup her bölgede karşılaşılması mümkün olsa da en çok benimsenen tip düz mahfil, sonrasında ise "U" tipidir.

Rize'de incelenen 116 camiden 7'sine mahfil yeri konulmamıştır. Bu camiler; merkezde Balsu Mahallesi Camii (1868), Çamlıhemşin'de Ortan Köyü Camii (XX.yy), Çayeli Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Taşhane Camii (1893), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Güneysu Asmalı Irmak Camii (XIX. yy), Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii'dir II (1902).

L Mahfil

İbadet mekanını "L" biçiminde kuşatan 9 mahfil bulunmaktadır. Ardeşen'de Kirazlık Mh. Camii (1920), Çamlıhemşin'de Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Çayeli'nde Erenler Köyü Camii (1899), İkizdere'de Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Kurusaha Camii (1875), Pazar'da Hotri Camii (XIX. yy), Mehmet Emin Camii (1794) ve Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877) "L" tipte mahfile sahiptir **(Foto. 4.254-257)**.

"U" tipi mahfilin daha fazla benimsendiği bölgede "L" örneklerin sayısı da oldukça azdır. Bu tipi, **Trabzon'da** Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819)[2027], Çaykara Uzuntarla Mh. Karaçam Camii (1802), Akdoğan Mh. Merkez Camii (1825 öncesi), Maçka Yazlık Mh. Camii (1862)[2028] **Arvin'de** Yusufeli İnanlı Köyü Camii (XIX. yy)[2029],**Ordu'da** Perşembe Afırlı Camii (1789), Beylerbeyi Mahallesi Eski Camii (1953)[2030], **Giresun'da** Tahtalı Camii (XVIII.yy)[2031], **Gümüşhane'de** Evren Köyü Camii[2032] **Samsun'da** Asarcık Gökgöl Camii (XVIII. yy), Çaltu Köyü Camii (1816),

[2027] Küçük, 68.
[2028] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1848.
[2029] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 211-213.
[2030] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 216-218, 41-43.
[2031] Nefes, "Giresun'da yeni tespit edilen Ahşap Cami; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tatalı Camii", 193.
[2032] https://karadeniz.gov.tr/evren-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)

Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2033] Çarşamba Paşayazı Köyü Camii (1906)[2034] ve Mutaflı Merkez Camii[2035] mahfilleri devam ettirmektedir **(Karş. Foto. 4.146-148)**.

Foto. 4.254. Ardeşen Kirazlık Köyü Camii Mahfili

Foto. 4.255. Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii Mahfili

Foto. 4.256. Çayeli Erenler Köyü Camii Mahfili

Foto. 4.257. Pazar Mehmet Emin Camii Mahfili

Karş. Foto. 4.146. Trabzon Güneykondu Mahallesi Camii Mahfili (Küçük)

Karş. Foto. 4.147. Giresun Tahtalı Camii Mahfili (Nefes)

[2033] *Samsun Ahşap Camiler,* 75, 89, 93.
[2034] Nefes, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii", 390.
[2035] https://karadeniz.gov.tr/mutafli-merkez-camii/#prettyPhoto (02.07.2021)

Karş. Foto. 4.148. Samsun Mutaflı Camii Mahfili (krdnz)

U Mahfil

Harim alanını "U" biçiminde saran mahfil sayısı 34'dür. Bölge camilerinin ebatlarının küçük olması nedeniyle daha fazla kişiye namaz kılma imkânı sunmak amacıyla "U" tipinin düz mahfilden sonra daha çok tercih edildiği düşünülmektedir. "U" formlu mahfillerin balkonlarının bulunduğu bölüm bazı yapılarda barok esintisinde kıvrımlar yaparak iç mekâna farklı bir tarz kazandırmaktadır. Bu mahfil tarzını; merkezde Balıkçılar Köyü Camii (1899 kıvrımlı), Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830, kıvrımlı), Işıklı Camii (1836, kıvrımlı), Çamlıhemşin'de Konaklar Mh. Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Şenköy Camii (1899), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Çayeli'nde Hacıbaşı Camii (1712), Ormancık Köyü Camii (1763), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813, kıvrımlı), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), İncesu Köyü Camii (1856), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Karaağaç Köyü Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Köyü Camii (1814), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii (1848), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Şimşirli Köyü Holca Camii (1906), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1835), Pazar'da Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Akmescit Köyü Camii (1880), Tektaş Köyü Camii (1907), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910) yansıtmaktadır **(Foto. 4.258-263)**.

"U" tipi mahfilin sayısız örnekleri arasında; **Trabzon'da** Çaykara Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (1845), Çaykara Çamlıbel Köyü Merkez Camii (1888), Çaykara

Taşkıran Köyü Camii (1896), Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865), Dernekpazarı Günebakan Camii (1869), Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii (1803), Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831), Of Mithat Paşa Camii (1816) Serindere Mh. Camii (1884)[2036], Uzungöl Filak Camii (XIX. yy)[2037], Tonya Sayraç Mh. Camii (1909)[2038], **Artvin'de** Zeytinlik Merkez Camii (1857), Aşağı Maden Camii (XIX. yy), Anaçlı Camii (1833), Borkça Muratlı Köyü Camii (1846), Borçka Camili Köyü Camii (1855), Borçka Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy), Borçka Düzköy Camii (1850), Hopa Sugören Camii (1866), Murgul Erenköy Camii (1863), Şavşat Zortana Camii (XVI. yy), Şavşat Kocabey Camii (1890)[2039], Borçka Maral Köyü Camii[2040] **Bayburt'ta,** Çorak Köyü Camii (1916), Konursu Ulu Camii (1812), Kutlu Bey Camii (1676)[2041], **Giresun'da,** Bektaş Bey Camii (1826)[2042], **Gümüşhane'de** Seydibaba Köyü Camii (1797)[2043], Demirkapı Köyü Camii (1812)[2044], **Ordu'da** Ormancık Mh. Maha Camii (1859), Damyeri Mh. Camii (XIX. yy), Ormancık Mh. Merkez Camii (1900), Çaldere Mh. Camii (1903)[2045], **Samsun'da** Asarcık Koşaca Camii (XIX. yy), Bafra Çarşı Camii (1855), Terme Aşağı Söğütlü Camii (XIX. yy)[2046], Gürcistan'da Kvirike Camii (1861), Dagvistavi Camii (1826), Uchkhiti Camii, Zundaga Camii (1860), Shubani Camii (1887), Paksadzeebi Camii (XIX. yy)[2047] gösterilebilir **(Karş. Foto. 4.149-152)**.

[2036] Küçük, 34, 38, 41, 51, 59, 78, 84, 95, 104, 115.
[2037] http://karadeniz.gov.tr/uzungol-filak-camii/ (Erişim Tarihi: 22.06.2021)
[2038] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1846.
[2039] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 127, 136, 150, 173, 177, 181, 184, 193, 196, 206, 209.
[2040] Tuncay, 138.
[2041] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 211-212, 237-243, 247-249.
[2042] Narmanlı, 25-28.
[2043] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 65.
[2044] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 127.
[2045] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 67-68, 70-74, 75-79,
[2046] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 104-106, 123-125, 161-163,
[2047] Baramidze, 11, 12, 16-17, 39, 51.

Foto. 4.258. Merkez Balıkçılar Köyü Camii Mahfili

Foto. 4.259. Ardeşen Doğanay Köyü Camii Mahfili

Foto. 4.260. Çamlıhemşin Şenköy Camii Mahfili

Foto. 4.261. Çayeli İncesu Köyü Camii Mahfili

Foto. 4.262. Fındıklı Merkez Camii Mahfili

Foto. 4.263. Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii Mahfili

Karş. Foto. 4.149. Trabzon Uzungöl Filak Camii Mahfili (krdnz)

Karş. Foto. 4.150. Artvin Zeytinlik Köyü Camii Mahfili (krdnz)

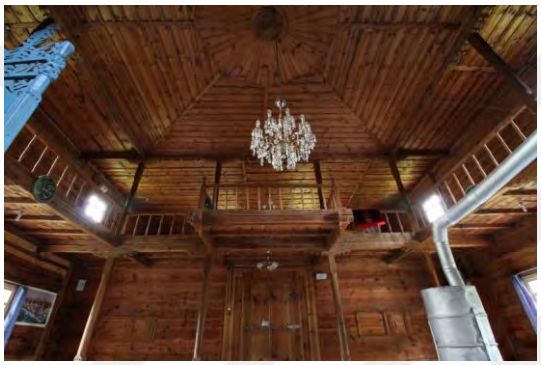

Karş. Foto. 4.151. Ordu Çaldere Mh. Camii Mahfili (krdnz)

Karş. Foto. 4.152. Gürcistan Zundaga Camii Mahfili (indigenousoutsiders)

Düz Mahfil

116 camiden 66'sında görülen düz mahfil doğu ve batı taraftan kıble duvarına kadar herhangi bir kol uzantısı bulunmayan tiptir. En çok tercih edilen mahfil tipi olmuştur ki tıpkı "U" da olduğu gibi barok etkili kıvrımlar burada da yinelenmiştir.

Düz mahfile sahip camiler içerisinde; merkezde İslampaşa Camii (1570, kıvrımlı), Kale Mh. Camii (1658), Gülbahar Hatun Camii (1659, Kıvrımlı), Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Camii (1763), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii (1899), Tunca Köyü Camii (1902, kıvrımlı), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Köprübaşı Köyü Camii (1840), Çat Köyü Camii (1861), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Molla Veyis Köyü Camii (1878), Meydan Köyü Camii (1880), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891, kıvrımlı),

Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Kaplıca Mh. Camii (1902 kıvrımlı), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Kale-i Bala Camii (XX. yy), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570, kıvrımlı), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Yalı Mh. Orta Camii (1900), Limanköy Merkez Camii (1902), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756), Eriklimanı Mh. Camii (1737), Fındıklı'da Beydere Köyü Camii (1854, kıvrımlı), Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908, kıvrımlı), Güneysu'da Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Bahar Mh. Camii (1802), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898, kıvrımlı), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Yağcılar Köyü Camii (1881, kıvrımlı), Şimşirli Köyü Aş. Mh. Camii (1891), Cimil Köy Hapinç Camii (1896, kıvrımlı), Cimil Başköy Camii (1897, kıvrımlı), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899, kıvrımlı), Ayvalık Aş. Mahalle Camii (1903), Sivrikaya Köyü Camii (1912, kıvrımlı), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Meşeköy Camii (1916), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy) Yücehisar Camii (1799), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Sahil Köy Seydioğlu Camii (1902), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909 kıvrımlı) ve Şentepe Köyü Camii (1911) bulunmaktadır **(Grafik 4.47-48) (Foto. 264-269)**.

İbadet alanın sadece kuzeyini kaplayan düz mahfillere hem Karadeniz Bölgesi'nde hem Anadolu genelinde karşılaşılmaktadır. Bu sebeple formu yansıtan birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. **Trabzon'da** Çaykara Kabataş Köyü Camii (1823-24)[2048] Araklı Kalecik Mh. Camii (XIX-XX. yy), Arsin Işıklı Köyü Camii (1902), Çaykara Gülveren Mh. Camii (1886), Hayrat Kurtuluş Mh. Camii (1919)[2049], Of Hacıbayram Mh. Camii (1886)[2050], Vakfikebir Merkez Camii[2051], **Artvin'de** Salih Bey Camii (1792), Oruçlu camii (1907), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy), Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894), Arhavi Ortaçlar Camii (1757), Yusufeli Öğdem Merkez Camii (XIX.

[2048] Tuncay, 153-154.
[2049] Şahin, 101, 113, 152, 159.
[2050] Karadeniz, 215.
[2051] http://karadeniz.gov.tr/merkez-camii-3/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)

yy)[2052], Arhavi Kemerköprü Köyü Camii[2053], **Bayburt'ta** Buğdaylı Köyü Camii (1835), Değirmencik Köyü Camii (1899), Gökpınar Köyü Camii (XIX. yy), Kemertaş Köyü Camii (1849)[2054], Dağçatı Köyü Camii (1806)[2055], Zahit Efendi Camii (1515)[2056], **Gümüşhane'de** Gülaçar Esentepe Camii (1799), Örenşar Camii (1835), Uğurtaşı Camii (1896), Özbeyli Köyü Camii (XIX. yy), Köycük Köyü Camii (1919)[2057], Büyük Yücebelen Mh. Camii[2058], **Ordu'da** Atik İbrahim Paşa Camii (1800), Perşembe Ağuşlu Camii (1911)[2059], Gölbaşı Camii (1870)[2060], Ünye Hacı Osman Ağa Camii (1702)[2061], **Samsun'da** Havra Sivrikise Camii (1890)[2062], Çarşamba Ordu Köyü Camii (1420)[2063], Kavak Yeni Camii (1734), Pazar Camii (1819), Alaçam Çarşı Camii (1902)[2064], **Ardahan'da** Posof Merkez Camii (1883), Gönülaçan Köyü Camii (1909), Türkgözü Camii (1869)[2065], Gürcistan'da Batum Merkez Camii (1886), Khala Camii (1870), Khutsubani Camii (1923)[2066] bu tiptedir **(Karş. Foto. 153-160).**

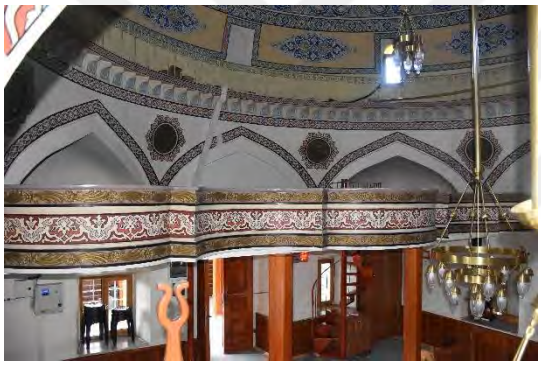

Foto. 4.264. Merkez İslampaşa Camii Mahfili

Foto. 4.265. Ardeşen Tunca Köyü Camii Mahfili

[2052] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 120-121, 133, 159, 162, 166, 215.
[2053] https://karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)
[2054] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 210-211, 217-219, 223, 230,
[2055] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 130.
[2056] https://karadeniz.gov.tr/zahit-efendi-camii/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)
[2057] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 66-68.
[2058] https://karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)
[2059] Özdemir, 13-21, 45-48,
[2060] Kurucu, 64-67.
[2061] Durkut, 19-21.
[2062] Can, "Samsun Havza Sivrikise Camii", 56.
[2063] *Samsun Ahşap Camiler,* 29.
[2064] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 107-108, 117-118, 164-165.
[2065] Aktemur, 89, 97, 123.
[2066] Baramidze, 7, 13-14.

Foto. 4.266. Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii Mahfili

Foto. 4.267. Fındıklı Beydere Köyü Camii Mahfili

Foto. 4.268. Güneysu Paravol Mahallesi Camii Mahfili

Foto. 4.269. Pazar Şentepe Köyü Camii

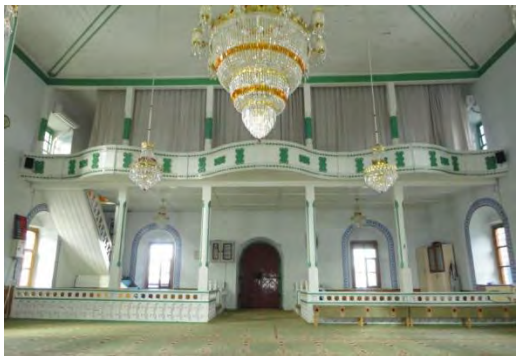

Karş. Foto. 4.153. Trabzon Hacı Bayram Mh. Camii Mahfili (E. Karadeniz)

Karş. Foto. 4.154. Artvin Kemerköprü Köyü Camii Mahfili (krdnz)

Karş. Foto. 4.155. Bayburt Zahit Efendi Camii Mahfili (krdnz)

Karş. Foto. 4.156. Gümüşhane Büyük Yücebelen Mh. Camii Mahfili (krdnz)

Karş. Foto. 4.157. Ordu Ağ(v)uşlu Camii Mahfili (krdnz)

Karş. Foto. 4.158. Samsun Sivrikise Camii (Can)

Karş. Foto. 4.159. Ardahan Türkgözü Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.160. Batum Merkez Camii (indigenous.outsiders)

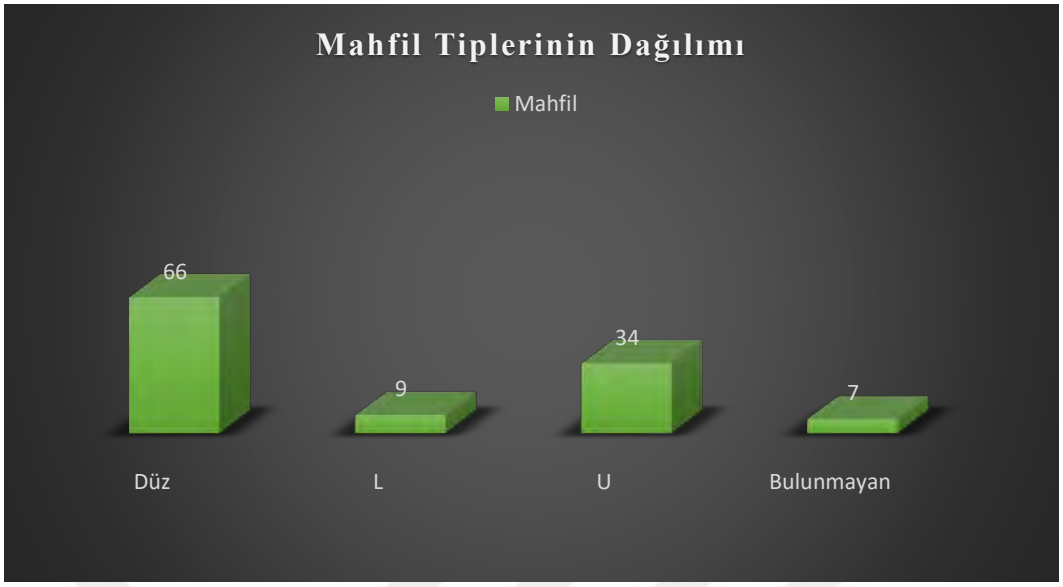

Grafik 4.47. Mahfil Tiplerinin Sayısal Dağılımı

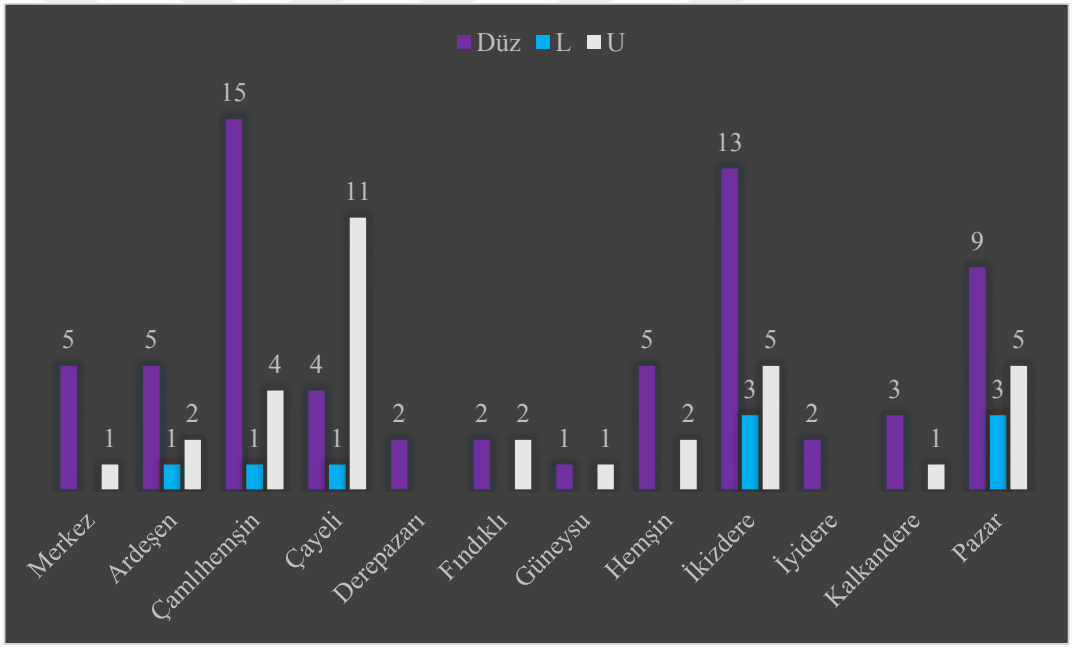

Grafik 4.48. Mahfil Tiplerinin İlçelere Göre Dağılımı

4.1.9.10. Vaaz Kürsüleri

Vaaz kürsüsü ile ilgili yapılan araştırmalarda genelde "kürsü" ifadesinden temel alındığı görülmektedir[2067]. Arapça bir terim olan ve "kürsî" olarak geçen kelime[2068],

[2067] Sözen, Tanyeli, 145, Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1966, 1199, Yaşar Çoruhlu, "Kürsü", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.26, Ankara 2002, 573-574, Cl. Huart, J. Sadan,"Kursi", *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), Vol.XI, Leiden 2000, 509.
[2068] Çoruhlu, "Kürsü", 573-574, Y. Ş. Yavuz, "Kürsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. XXVI, Ankara 2002, 572-573.

sözlükte "*yüksekçe yer, taht, makam, vazife, hükümet merkezi, başkent, kaide, ayaklık, mesnet, arş-ı a'zam'ın altında bir düzlükte olan, levh-i mahfûz'un bulunduğu yer, sedir"* manasında kullanılmaktadır[2069]. Ayrıca, "*bir şeyin aslı, üst üste konulmuş veya çeşitli parçalardan oluşturulup üzerine oturtulan sandalye"* gibi anlamları da söz konusudur[2070].

Cami mimarisinde vaaz kürsüsü olarak isimlendiren mimari eleman, ders veren kişinin veya vaizin oturması için yapılmış, duvara sabit veya hareketli, birkaç basamaklı merdivene sahip sedir olarak tanımlanmaktadır[2071]. Vaaz kürsüsünün ilk ortaya çıkışı ve bugünkü haliyle ilgili net bir bilgi tespit edilememiş olsa da çıkış yerinin minber olduğu düşünülmekte, minberlerin başlangıçta vaaz kürsüsü görevi gördüğü de ifade edilmektedir[2072].

Harim mekanlarının en önemli bir parçası olan vaaz kürsüsü standart olarak *ayak, gövde/kürsü bedeni/kürsü taşı, sedir ve sediri çevreleyen korkuluk* bölümlerinden müteşekkildir[2073]. Belirtilen bölümler dışında, *merdiven, rahle, arkalık/tac ve baba/topuz* kısımları da görülebilmektedir.

Bugüne kadar yapılmış vaaz kürsüsü çalışmalarında kesin bir tipoloji ortaya konulamamış, gerçekleştirilen araştırmalarda vaaz kürsülerinin konumlarına, sabit veya hareketli yapısına, malzemesine ve korkuluk ünitelerine göre tasniflendirme yapılabilmiştir.

Rize bölgesindeki incelenen 116 camiden 26'sına vaaz kürsüsü konulmamış, 60'ında özgün olmayan tamamen yeni dönem eklentisi olan kürsüler yerleştirilmiştir. 30 camide ise gerek form yapısıyla gerek süslemeleriyle ahşaptan yapılmış orijinal vaaz kürsüleri tespit edilmiştir. Bu vaaz kürsüleri, 5 başlık altında tiplendirilmiştir. Tipolojik sınıflandırmada gövde yapısı temel alınmıştır. Çünkü bölgedeki kürsülerin çoğunluğunda ayak bulunmadığı gibi korkuluk kısımları da sınıflandırma için yetersiz kalmaktadır.

[2069] F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1982, 641.
[2070] Yavuz, 572.
[2071] Arseven, 1200.
[2072] Gülay Apa Kurtişoğlu, "Dinî Mekânlarda Fonksiyonel Estetik Ögeler", *VI. Dinî Yayınlar Kongresi,* İstanbul 2013, 408.
[2073] Kurtişoğlu, 408.

Birinci Tip

Kare veya dikdörtgen formlu gövde yapısına sahip olan kürsülerden oluşmaktadır. Sandık tipi ismi ile de adlandırılan bu tip, klasik üslubun birer yansıması niteliğinde olup duvardan bağımsız taşınabilir bir anlayışta, dört ayak üzerinde veya doğrudan zemine oturmaktadır. Form, Rize'de 4 örnekle temsil edilmiştir. Bunlar; Çayeli Ormancık Köyü Camii (1763), İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848), Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii (1893) vaaz kürsüleridir **(Foto. 4.270-273).**

Kare veya dikdörtgen gövdeli bu form Anadolu'nun genelinde en çok uygulanan bir tip olup sayısız örneği olsa da bunlardan bazıları, Edirne'de Eski Camii (1403-1414), Edirne Muradiye Camii (1427), Edirne Üç Şerefeli Camii (1437) Edirne Selimiye Camii (1568-75)[2074], **İstanbul** Beyazid Camii (1505), Şehzade Camii (1544-48), Üsküdar Mihrimah Camii (1548), Süleymaniye Camii (1557), Sultan Ahmet Camii (1609-1617)[2075], **Trabzon'da,** Akdoğan Köyü Kovacık Mh. Camii (1868), Uzuntarla Köyü Camii (1767), Gülveren Mh. Camii (1876), Soğanlı Köyü Üçdirek Mh. Camii (1898)[2076], Yazlık Mahallesi Merkez Eski Camii (1819), Uğurlu Beldesi/Büyük Mahalle Merkez Camii (1878), Aşağı Sugeldi Mahallesi Merkez Camii (1834), Bölümlü Beldesi Merkez Camii (1874), Bölümlü Beldesi Mithat Paşa Camii (1876)[2077], Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865), Dernekpazarı Günebakan Camii (1869), Yukarıkondu Mh. Camii (1809), Taşçılar Köyü Camii (1803), Güneykondu Mh. Camii (1819)[2078], Akçaabat Dürbinar Mh. Camii (1746), Tüfekçi Mh. Merkez Camii (1886-87), Maçka Gürgenağaç Mh. Eski Camii[2079] **Artvin'de** Merkez Çarşı Camii (1861), Zeytinlik Merkez Camii (1857), Oruçlu Camii (1907) Aşağımaden Camii (XIX. yy), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy), Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894), Borkça Muratlı Köyü Camii (1846)[2080], **Bayburt'ta** Kutlu Bey Camii (1676), Alıçlık Köyü Camii (1887), Aşağı Çimağıl Köyü Camii (1901), Buğdaylı Köyü Camii (1835), Değirmencik Köyü Camii (1899), Konursu

[2074] Şenay Özgür Yıldız, "Osmanlı Devri Edirne Camilerinden Ahşap Va'z Kürsüsü Örnekleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* C. XXI, S.2, 2012, 99-135.
[2075] Abdullah Saat, *İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, 8-9, 12-13, 18-19, 20-21, 25-26.
[2076] Yavuz, 33-35, 38-41, 42-46, 59-65.
[2077] Raziye Çiğdem Önal, "Trabzon Of İlçesinde Ahşap Vaaz Kürsüleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 2021, 447-448, 450-451, 454-455, 456-460.
[2078] Küçük, 220, 233, 244, 254, 261.
[2079] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1869.
[2080] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 107-109, 122-137, 157-159, 164-167, 168-175,

Ulu Camii (1812)[2081], **Ordu'da** Kaynartaş Merkez Eski Camii (1886)[2082], Gürcistan'da ise Uchkhiti Camii, Kidzinidzeebi Camii (1867), Kviakhidzeebi Camii (1890)[2083] örnek olarak verilebilir. Örnekler incelendiğinde, Rize, Trabzon ve Artvin illerindeki vaaz kürsüleri, boyut ve süsleme açısından birbirini tamamlar niteliktedir. Bayburt ve Gürcistan'da tekrar eden tasarım anlayışıyla karşılaşılsa da tekil örnekler olarak kalmıştır **(Karş. Foto. 4.161-166)**.

Foto. 4.270. Çayeli Ormancık Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (TKVTVKK)

Foto. 4.271. İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.272. İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.273. Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

[2081] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 186-187, 191, 210, 217-219, 237-243, 247-249.
[2082] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 202-206.
[2083] Baramidze, 16, 32, 35.

Karş. Foto. 4.161. Edirne Eski Camii Vaaz Kürsüsü (Yıldız)

Karş. Foto. 4.162. İstanbul Şehzade Camii Vaaz Kürsüsü (Saat)

Karş. Foto. 4.163. Trabzon Sugeldi Mahallesi Camii Vaaz Kürsüsü (Önal)

Karş. Foto. 4.164. Artvin Aşağımaden Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (krndz)

Karş. Foto. 4.165. Bayburt Konursu Ulu Camii (krndz)

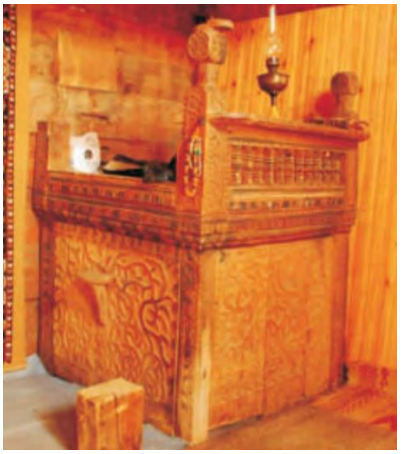

Karş. Foto. 4.166. Gürcistan Kidzinidzeebi Camii (Baramidze)

İkinci Tip

Vaaz kürsüsünde herhangi bir ayak, gövde veya arkalık/tac kısmına yer verilmemiş, yarım dairesel oturma alanı ve alanı kuşatan korkuluk, doğrudan güneydoğu köşeye bitişik olarak dizayn edilmiştir. Rize Pazar'da Ortayol Köyü Merkez Camii (1896) ve Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii'nde (XX. yy, yeni) olmak üzere iki örneği belirlenmiş **(Foto. 4.274)**, benzeriyle ise Trabzon'da Arsin Karaca Mh. Camii'nde (1952-55)[2084] karşılaşılmıştır **(Karş. Foto. 4.167)**.

Foto. 4.274. Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü

Karş. Foto. 4.167. Trabzon Arsin Karaca Mh. Camii (Sarı)

Üçüncü Tip

Duvara bitişik olarak tasarlanan, ayağı bulunmayıp gövdesi yukarıdan aşağıya doğru eğimli olarak gelip daralarak "tekne" formu meydana getiren biçimdedir. Çok

[2084] Sarı, Trabzon ve İlçelerinde Camiler, 1875.

yaygın bir kullanım alanı olmasa da Rize'de, Çamlıhemşin Meydan Köyü Camii (1880), İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii (1912), Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834) ve Pazar Yücehisar Camii (1799) olmak üzere 4 yapıda bulunmaktadır **(Foto. 4.275-278).**

Rize'ye yakın yerlerde bu tipi temsil eden, Trabzon'da Arsin Işıklı Köyü Camii (1902)[2085], Çaykara Çamlıbel Köyü Merkez Camii (1888)[2086], Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896)[2087], Araklı Yalıboyu Mh. Camii[2088], Maçka Bahçekaya Mh. Camii[2089], Giresun'da Boztekke Köyü Camii (1855)[2090], Samsun'da Bekdemir Köyü Camii (1596)[2091] Asarcık Koşaca Camii (XIX. yy)[2092] ve Yukarı Isırganlı Mahallesi Aşağı Camii'ndeki[2093] vaaz kürsüleri az sayıdaki örneklerindendir **(Karş. Foto. 4.168-169).**

[2085] Şahin, 113.
[2086] Küçük, 202.
[2087] Yavuz, 53-58.
[2088] http://karadeniz.gov.tr/yaliboyu-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 30.06.2021)
[2089] http://karadeniz.gov.tr/bahcekaya-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 30.06.2021)
[2090] Narmanlı, 157.
[2091] *Samsun Ahşap Camileri,* 43.
[2092] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 104-106.
[2093] https://karadeniz.gov.tr/yukari-isirganli-mahallesi-asagi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.07:2021)

Foto. 4.275. Çamlıhemşin Meydan Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.276. İkizdere Yeşilyurt Mahallesi Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.277. Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.278. Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü

Karş. Foto. 4.168. Trabzon Çamlıbel Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü

Karş. Foto. 4.169. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Dördüncü Tip

Vaaz kürsülerinde gövde bölümü yarım oval veya yarım küre şeklindeki tasarım anlayışının birer yansımasıdır. Klasik üslubun dışında kalan form, daha çok ampirin etkisinde şekillenmiştir ki Nusretiye Camii'nin vaaz kürsüsü buna en güzel örnek olarak verilebilir **(Karş. Foto. 4.170)**.

Karş. Foto. 4.170. Nusretiye Camii Vaaz Kürsüsü (C. Cangul)

Rize'de, başkent etkisini yerel özelliklerle yansıtan bu tipte 4 vaaz kürsüsü belirlenmiştir. İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Yağcılar Köyü Camii (1881), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii 'dir (1815) **(Foto. 4.279-282)**.

İstanbul'daki Nusretiye Camii dışında, Doğu Karadeniz ve yakın bölgelerde yapılan çalışmalar ışığında bu tipte örnekle karşılaşılmaması dikkat çekmektedir.

Foto. 4.279. İkizdere Demirkapı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.280. İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.281. İkizdere Yağcılar Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.282. Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü

Beşinci Tip

Gövdesi konik biçiminde düzenlenen formdur. Bölgede en fazla tercih edilen tip, Rize'de 17 camide karşılaşılmaktadır. Bazı camilerdeki konik gövdeler yarıda kesilerek tam olarak formu oluşturulamamıştır. Başkentteki Batılılaşma dönemi camilerinde farklı tiplerde gövde biçimleri benimsenmiştir. Özellikle XIX. yüzyıla ait birkaç yapıda uygulanmış olması formun ampir üslubun etkisi ile biçimlendiğini göstermektedir.

Merkezde Pazarköy Merkez Camii (1899), Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840), Şenyuva Köyü Camii (1885), Şenyuva Karşı Mh. Camii (1888), Kaplıca Mh. Camii (1902), Çayeli'nde Küçüktaşhane Camii (1891), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Limanköy Merkez Camii (1902), Çeşmeli Köyü Camii (1910), Hemşin'de Yatlakay Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Cimil Köyü Hapinç Camii (1881), Cimil Başköy Camii (1897), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Pazar'da Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Akmescit Köyü Camii (1880) vaaz kürsüleri konik gövdeli olarak tasarlanmıştır **(Grafik 4.49-50) (Foto. 4.283-290)**.

Konik gövdenin benzer örnekleri **İstanbul'da** Emirgan Camii (1838), Teşvikiye Camii (1854), Dolmabahçe Camii (1855) ve Cihangir Camii'nde (1889)[2094] karşılaşırken Karadeniz Bölgesi'nde daha sık tercih edildiği görülmektedir. **Trabzon'da** Çaykara

[2094] Saat, 63-64, 74-78, 85-86.

Gülveren Mh. Camii (1886)[2095], Of Serindere Mh. Camii (1884)[2096], Of Saraçlı Yukarı Mh. Camii (1904)[2097], Of Gürpınar Hacı Bayram Camii (1887)[2098], Erdoğdu Bey Camii (1577)[2099], Sürmene Gültepe Mh. Camii, Araklı Ortaköy Merkez Camii, Arsin Büyük Camii (XIX.yy), Arsin Büyük Mahalle Camii (1883), Sürmene Kefeli Camii (1898), Ortahisar Hızır Bey Camii (1799), Tonya Külliyesi (1886), Vakfıkebir Ortaköy Mh. Camii[2100], **Artvin'de** Arhavi Ortaçlar Camii (1757), Borkça Camili Köyü Camii (1855), Şavşat Kocabey Camii (1890)[2101], Arhavi Kemer Köprü Camii[2102], Damar Köy Camii, Çoraklı Köy Camii (1909), Maral Köy Camii (1924)[2103], **Bayburt'ta** Gökler Köyü Camii (XX.yy), Gökpınar Köyü Camii (XIX. yy), Kitre Köyü Camii (1898)[2104], **Gümüşhane'de** Demirkapı Köyü Camii (1812)[2105], **Giresun'da** Görele Hasan Ağa Camii (1906)[2106], Bektaş Bey Camii (1826), Sayca Manaroğlu Camii (1909), Hisargeriş Camii[2107], Balıksu Köyü Camii (1909)[2108], Evcili Köyü Camii (XIX. yy)[2109], Hacı Hasan Köyü Camii[2110], **Ordu'da,** Çaldere Mh. Camii (1903), Fatsa Oluklu Mh. Sarnıç Camii (1895), Fatsa Kösebucağı Mh. Camii (XIX. yy), Gürgentepe Bahtiyarlar Orta Mh. Camii (1927), Kabadüz Çambaşı Merkez Camii (XIX-XX. yy)[2111], Ünye Saray Camii (1719), Kestane Köyü Camii (1911)[2112], **Samsun'da** Kavak Kasımzade Sofu Ahmed Camii (1879)[2113], Musçalı Köyü Camii (XVIII. yy)[2114], Kale Camii (1696)[2115], Karameşe Mh. Camii[2116], Alaçam Çarşı Camii (1902), Salıpazarı Gökçeli Camii (XIX. yy)[2117], **Kastamonu'da** Elmayazı Köyü Camii (1894)[2118] **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909), Sarıdarı

[2095] Şahin, 152.
[2096] Küçük, 303.
[2097] Karadeniz, 227.
[2098] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 436.
[2099] Kahrıman, 113.
[2100] https://karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2101] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 160-163, 176-179, 203-207.
[2102] https://karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2103] Ruslan Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* Batum 2017, 17, 33, 55.
[2104] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 223-224, 234, 264-265.
[2105] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 128.
[2106] Şahin, 45.
[2107] Narmanlı, 148, 209, 225.
[2108] https://karadeniz.gov.tr/baliklisu-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2109] https://karadeniz.gov.tr/evcili-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2110] https://karadeniz.gov.tr/haci-hasan-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2111] Bayhan, *Ordu'nun Gelenseksel Ahşap Camileri,* 82, 157, 167, 187, 209.
[2112] Özdemir, 202, 230.
[2113] *Samsun Ahşap Camileri,* 104.
[2114] Furtuna, 85.
[2115] http://karadeniz.gov.tr/kale-camii-2/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2116] http://karadeniz.gov.tr/karamese-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.07.2021)
[2117] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 158-160, 164-165.
[2118] Bilgen, Güven, 844.

Camii (1924)[2119], **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866), Dagvistavi Camii (1826), Khala Camii (1870), Khutsubani Camii (1923), Khokhna Camii (1899), Kveda Agara (1928), Medzibna Cami (1910), Akho Camii (1917), Tskhmorisi Camii (1891), Nigazeuli Camii (1922), Nenia Camii (1891), Jabnidzeebi Camii (1892), Danisparauli Camii (XIX. yy), Tago Camii'nde (XX.yy) [2120] rastlanmaktadır. Konik gövdeler irdelendiğinde Rize'deki örneklerinin özellikle Artvin, Trabzon ve Gürcistan arasındaki güçlü bağlantıdan biraz uzaklaştığı hissedilmektedir **(Karş. Foto. 171-180)**.

Foto. 4.283. Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.284. Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.285. Çayeli Küçüktaşhane Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.286. Çayeli Çeşmeli Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

[2119] Aktemur, 99, 110.
[2120] Baramidze, *The Muslim Monuments of Worship (Adjara),* 7, 12-14, 18, 20-22, 24, 27, 29, 31, 45, 54.

Foto. 4.287. Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.288. İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.289. Pazar Örnek Köy Camii Vaaz Kürsüsü

Foto. 4.290. Pazar Akmescit Köyü Camii Vaaz Kürsüsü

Karş. Foto. 4.171. Teşvikiye Camii Vaaz Kürsüsü (Saat)

Karş. Foto. 4.172. Cihangir Camii Vaaz Kürsüsü (Saat)

Karş. Foto. 4.173. Trabzon Arsin Büyük Mahalle Camii Vaaz Kürsüsü (krdnz)

Karş. Foto. 4.174. Artvin Camili Köyü Camii (Baramidze)

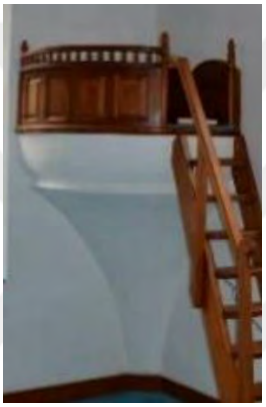

Karş. Foto. 4.175. Giresun Görele Hasan Ağa Camii Vaaz Kürsüsü (Şahin)

Karş. Foto. 4.176. Giresun Evcili Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (krdnz)

Karş. Foto. 4.177. Ordu Ünye Saray Camii Vaaz Kürsüsü (krdnz)

Karş. Foto. 4.178. Samsun Musçalı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü (Furtuna)

Karş. Foto. 4.179. Kastamonu Elmayazı Köyü Camii (Bilgen)

Karş. Foto. 4.180. Gürcistan Batum Merkez Camii Vaaz Kürsüsü (indigenous.outsiders)

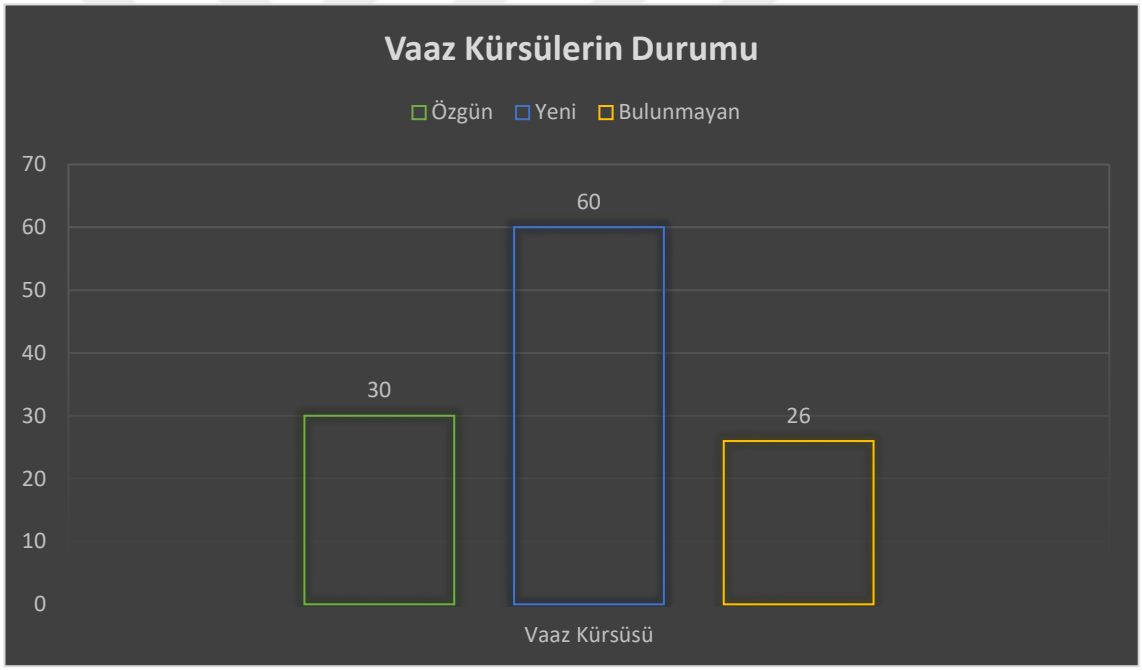

Grafik 4.49. Vaaz Kürsülerinin Durumu

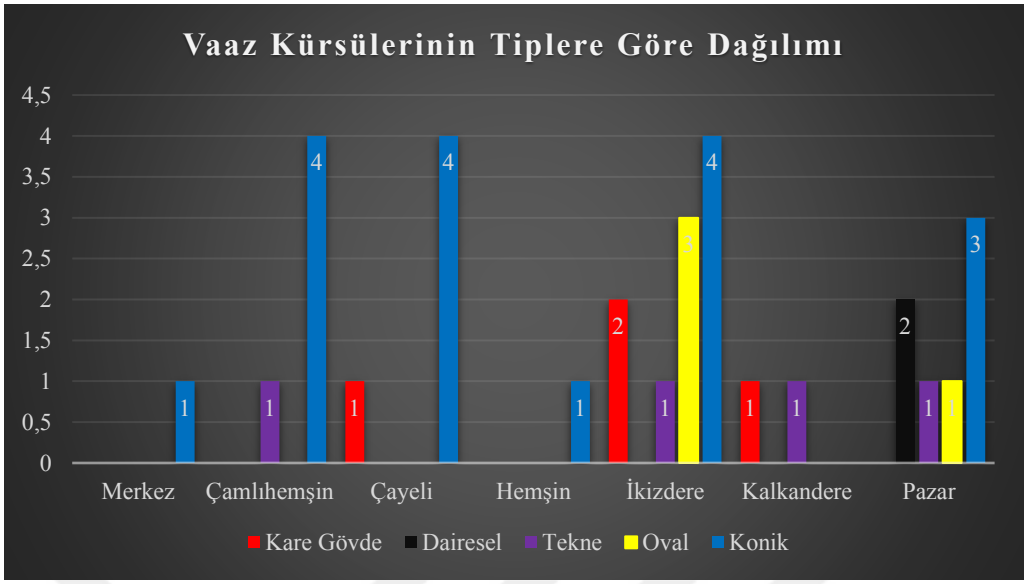

Grafik 4.50. Vaaz Kürsülerinin Tiplere Göre Dağılımı

4.2. SÜSLEMELER

Tarihsel süreç içerisinde Türk-İslam Devletleri tarafından ortaya konulan her bir maddi kültür dönemin geleneksel süslemeleriyle zenginleştirilmiştir. Bu geleneksel bezemeler hem çevre kültürlerden hem de kendisinden önce var olan bezemelerle biçimlendirilmiştir.

İslamiyet'in gelmesi ile birlikte ortaya çıkan cami mimarisinin süslenmesi Emeviler ile başlamıştır. Bu husus Emevilerden sonra kurulan İslam devletleri ile artarak devam ettirilmiştir. İlk Türk-İslam Devleti olan Karahanlılar ile birlikte dini mimaride Türk süslemeleri de hızlı bir şekilde yerini almış ve Anadolu'ya taşınmıştır.

Anadolu'da kurulan Birinci Beylikler, Anadolu Selçuklu ve İkinci Beylikler farklı malzemeler üzerine Anadolu'da karşılaştıkları ve geçmişten aldıkları bezemeleri işlemişlerdir. Bu husus Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar devam etmiştir. Üç kıtaya hâkim olan Osmanlı Devleti, farklı kültür ve coğrafyalarla etkileşim içerisinde olmuş, bezeme anlayışı da bu kapsamda çeşitlenmiştir.

Osmanlı'nın en önemli ve son başkenti olan İstanbul'daki camiler, Batılaşma döneminin etkisiyle süslemede farklı kompozisyonlara ev sahipliği yapmıştır. Bu kompozisyonlara başkente yakın ve önemli merkezlerdeki camilerde de kendisini göstermiştir.

Başkentten uzak olan kentlerde ise camiler, bölgede yetişen, bölge süslemesini ve malzemesini ön plana çıkaran ustaların ellerinde şekillenmiştir. Yerelliğin dikkat çektiği önemli yerleşim yerlerinin başında da Doğu Karadeniz Bölgesi'nin karakteristiğini taşıyan Rize gelmektedir. Ahşap bezeme anlayışının yoğun olduğu, bununla birlikte kalemişi, taş ve boyama tekniklerinin de görüldüğü Rize'de, bitkisel, geometrik, nesneli, figüratif ve mimari olmak üzere 5 farklı süsleme çeşidi tespit edilmiştir.

Rize'deki 116 caminin 84'ü süsleme programına sahiptir. Bu camilerden 2'si XVI. 4'ü XVII., 8'i XVIII., 56'sı XIX. yy, 14'ü ise XX. yüzyıla aittir.

Merkezde, İslampaşa Camii (1570), Gülbahar Hatun Camii (1659), Balsu Mh. Camii (1868), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de, Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Doğanay Köyü Camii (1830), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii

(1899), Tunca Köyü Camii (1902), Kirazlık Köyü Camii (1920), Çamlıhemşin'de, Zilkale Köyü Camii (1806), Konaklar Mh. Camii (1840), Köprübaşı Köyü Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Mollaveyis Köyü Camii (1876), Meydan Köyü Camii (1880) Şenyuva Köyü Camii (1885), Şenyuva Köyü Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Şenköy Camii (1899), Kaplıca Mh. Camii (1902), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Mikron Mh. Camii (XIX. yy), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Çayeli'nde, Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Hacıbaşı Camii (1712), Ormancık Köyü Camii (1763), Yenice Köyü Camii (1790), İncesu Köyü Camii (1857), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Küçüktaşhane Camii (1891), Karaağaç Köyü Camii (1893), Taşhane Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Köyü Camii (1897), Limanköy Merkez Camii (1899), Erenler Köyü Camii (1899), Çeşmeli Camii (1910), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da, Merkez Camii (1765), Beydere Köyü Camii (1854), Meyvalı Köyü Camii (1871), Güneysu'da Ilıca Camii (1814), Hemşin'de, Hacı Balta Camii (1792), Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Nurluca Köyü Camii (1898), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de, Dereköy Yukarı Mh. Camii (1680), Demirkapı Köyü Camii (1693), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy), Sakandoz Camii (1802), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848 Diktaş Köyü Camii (1819), Kurusaha Camii (1875), Yağcılar Köyü Camii (1881), Hacı Şeyh Camii (1886), Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii (1891), Cimil Orta Köy Hapinç Camii (1897), Cimil Baş Köy Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Ayvalık Köyü Aşağı Mh. Camii (1903), Holca Camii (1906), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), İyidere'de Sarayköy Camii (1847), Kalkandere'de, Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Pazar'da, Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Mehmet Emin Camii (1861), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Örnek Köyü Camii (1870), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910), Şentepe Köyü Camii (1911) süslemeleriyle dikkat çekmektedir.

Bölgedeki 32 camide süsleme bulunmamaktadır. Merkezde, Kale Mh. Camii (1658), Kömürcüler Köyü Soğuksu Orta Mh. Camii (1878), Çamlıhemşin'de, Çat Köyü Camii (1861), Ortayayla Köyü Camii (1885), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Kale-i Bala

Köyü Camii (XX. yy), Çayeli'nde, Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Ormancık Köyü Ulaşlı Mh. Camii (1850), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yalı Mh. Orta Camii (1900), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Derepazarı'nda Eriklimanı Mh. Camii (1737), Fındıklı'da Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu'da, Asmalırımak Köyü Camii (XIX. yy), Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Bahar Mh. Camii (1803), Levent Köyü Camii (1885), İkizdere'de, Güneyce Köyü Yeşiltepe Mh. Camii (1842), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Meşeköy Camii (1916), İyidere'de Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Kayabaşı Köyü Camii II (1902), Hurmalık Köyü Camii (1915), Taşçılar Mh. Camii (XX. yy), Pazar'da, Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Hotri Camii (XIX.yy), Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy), Sahilköy Seydioğlu Camii (1902), Tektaş Köyü Camii (1907), Irmak Köyü Merkez Camii (1908), İkiztepe Mh. Merkez Camii (1909) **(Grafik. 4.52)**.

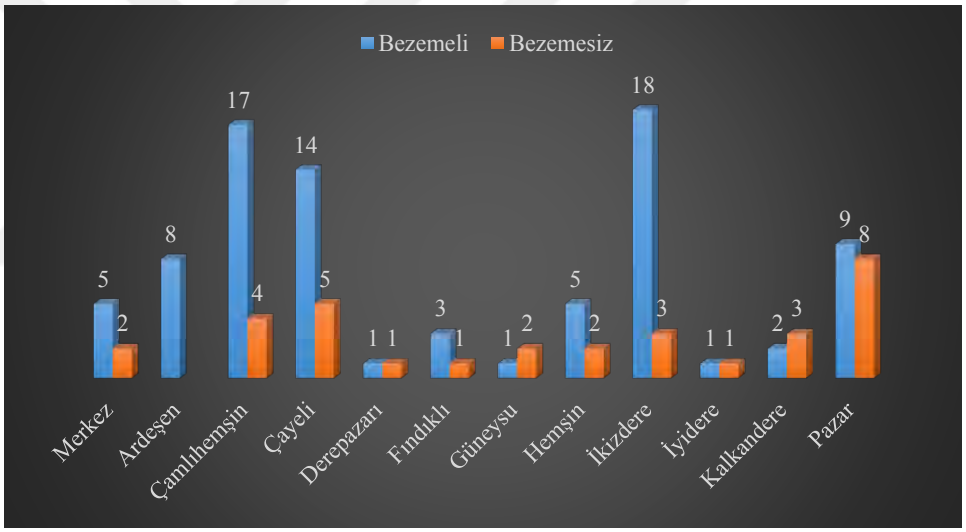

Grafik 4.51. Rize'deki Bezemeli ve Bezemesiz Camilerin Dağılımı

4.2.1. Bitkisel Süslemeler

4.2.1.1 Akant

Akantus ismi ile de bilinen akant[2121], acanthaceae familyasından bir bitki olup Türkçe'de "Ayı Pençesi" olarak adlandırılmaktadır. Akant yaprağı, kesif, kalın, silindirik ve dik duruşlarıyla birlikte dikenli, otsu bir yapıya sahiptir[2122]. Dikenli karakterinden

[2121] "Akant" Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, Yem Yayınları, İstanbul 1997, 40.
[2122] Dieter C. Wasshausen, J.R.I. Wood, *Acanthaceae of Bolivia*, Washington 2004, 10.

dolayı bitkinin, yapıları kötülük ve uğursuzluktan koruduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple İlk Çağlardan itibaren Hitit, Yunan, Mısır, Roma, Bizans ve Avrupa gibi pek çok medeniyette sıkça kullanılmıştır[2123] **(Çizim 4.28)**.

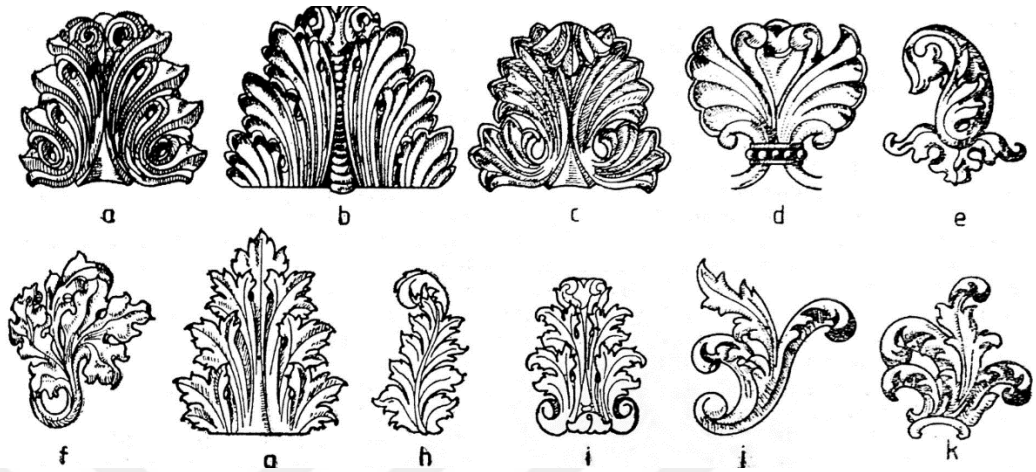

Çizim 4. 28. Akant Tiplerinin Dağılımı (a, Yunan, b, Roma, c, Bizans, d, Romanik, e-f, Gotik, g, Rönesans, h-i, Barok, j-k, Rokoko) (sanatinyolculugu.com)

Akantın tezyinatta kullanılması Osmanlı Sanatında XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaktadır. Barok üslupla kullanımına ağırlık verilen motif[2124] rokoko ve ampirde; mimaride, resimde, kalemişinde kendine uygulama alanı bulmuş, birincil süsleme halini almıştır.

Rize camilerinde irdelenen akantlar hem başkentin hem de karakteristik akant bezeme anlayışının uzağında bir tasarım sergilemektedir. Yerel ustaların ellerinde, genellikle ahşaba işlenen akantlar temel formlarından kısmen uzaklaşmıştır ki bunun temel nedenlerinden biri tezyinatın ahşaba aktarılması ve bölgenin kendine has vernacülar (yerel) anlayış içerisinde olmasıdır.

Bölge camilerdeki akantlar, farklı tasarım ve kurguda dizayn edilmiş, ayrıca pek çok bezemede akant yapraklarıyla şekillendirilmiştir.

[2123] Yıldız Demiriz, ‘’Acanthus; Türkiye’nin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi’’, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. III, 1984, 19-24.
[2124] Doğan Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul 1954, 134.

4.2.1.1.1. Akant Madalyon

Madalyon, merkezinde gülbezeğin bulunduğu bir çembere içten veya dıştan geçirilerek dışa doğru yayılan akant motif kurgusudur. Bu kurgu şemasının temeli aynı olsa da akantların sonlanış biçimlerine göre 4 farklı tipe ayrılmıştır.

Birinci Tip: Çemberin dışına doğru yayılan yerel üsluptaki akantlar volütlenerek sonlanmasıyla meydana gelen kompozisyonlardır. Bu formu yansıtan 16 örnek bulunmaktadır ki, bu örneklerin 12'si minberin aynalık bölümünde, 4'ü tavandadır.

Caminin Adı	Tarihi	Madalyon	Yeri
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Tavan
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Minber Aynalık-Tavan
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1899		Minber Aynalık, Tavan
Fındıklı Merkez Camii	1765		Minber Aynalık
Hemşin Papager Camii	1862		Minber Aynalık
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Aynalık

Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Tavan
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Aynalık
Pazar Mehmet Emin Camii	1794		Minber Aynalık
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Aynalık
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Minber Aynalık
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Aynalık

Volütlü sonlanan akant madalyonlar değerlendirildiğinde en erken tarihli örnekler Fındıklı Merkez Camii (1765) ve Pazar Mehmet Emin Ağa Cami'ye (1794) aitken en geç tarihlisi Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii'dir (1906). 2'si XVIII, 11'i XIX. 1'i XX. yüzyıla ait olan madalyonlar yerel ustaların ellerinde şekillenmesi ve usta-çırak bağlantısı ile kendi içerisinde bir gelişim ortaya koymamaktadır. Formların hem ilçenin hem de ustanın birikimi doğrultusunda türetildiği görülmektedir **(Grafik 4.52)**.

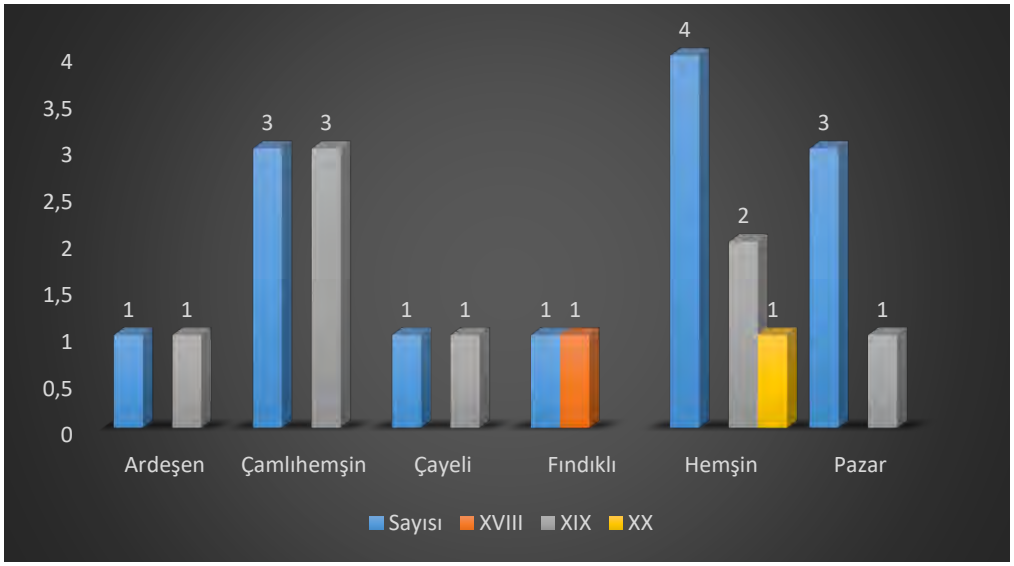

Grafik 4.52. Motifin Dağılımı

İkinci Tip: Bu tipte form aynı kalmak üzere madalyonu dışa doğru genişleten yerel etkili akantlar volüt yapmadan düz bir şekilde sonlanmaktadır. Formu yansıtan 15 örnek tespit edilmiştir.

Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Aynalık
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1891		Kapı
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1902		Minber Aynalık, Tavan
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Aynalık
Güneysu Ilıca Köyü Camii	1814		Minber Aynalık

Güneysu Ilıca Köyü Camii	1814		Tavan
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Tavan
İkizdere Hacı Şeyh Camii	1886		Tavan
İkizdere Şimşirli Köyü Aş. Mh. Camii	1891		Tavan
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Aynalık
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Tavan
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893	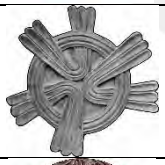	Kapı, Minber Aynalık
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Minber Aynalık
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Tavan
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Kubbe

İkinci tip madalyonların en erkeni Hemşin'deki Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), en geçi Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii (1902), Çayeli Küçüktaşhane Camii'dir. 1'i XVIII. yüzyıl olan madalyonların 12'si XIX. 2'si XX. yüzyıla aittir. 7 örnek minberin aynalığı, 6'sı tavanı, 1'i kapıyı, 1'ide kubbeyi tezyin etmektedir. Tarihsel olarak birbiri

içerisinde farklı bir biçim ortaya koymamaktadır. Bununla birlikte ustaların bilgi ve birikimleri doğrultusunda akantların sıklığı, madalyonu tamamlayıcı ikincil bezemeler değişiklik göstermektedir **(Grafik 4.53)**.

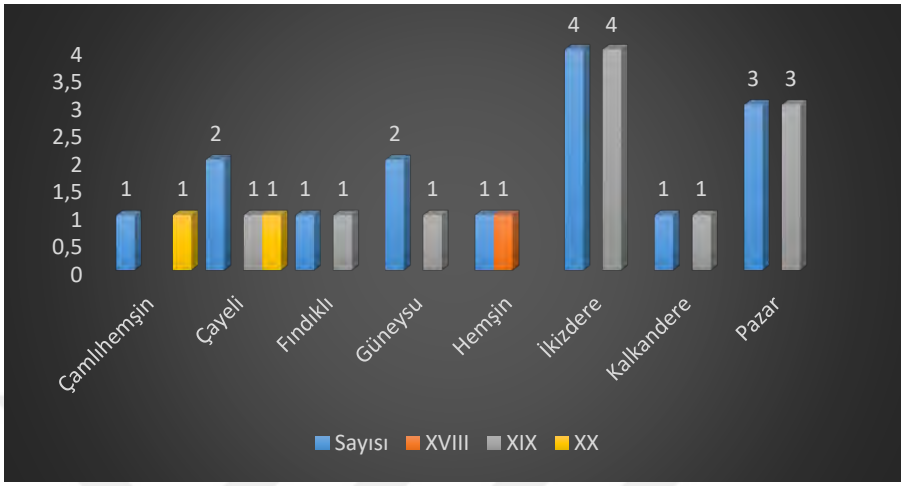

Grafik 4.53. Motifin Dağılımı

Üçüncü Tip: Temel kurgu şeması diğer tiplerle aynı olan bu biçimdeki esas farklılık akantların çember dışında birbirini bakar vaziyette tamamlaması ya da birleşmesinden oluşmaktadır. Bölgede 6 örneği ile karşılaşılmaktadır.

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber Aynalık
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Aynalık
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1891		Minber Aynalık
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Vaaz Kürsüsü

Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Mahfil Balkon

Ardeşen'deki Doğanay Köyü Camii (1830) en erken tarihli örnek iken Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906) geç tarihi ile dikkat çekmektedir. 3'ü minberin aynalık bölümünde, 1'i vaaz kürsüsünde, 1'i de mahfil balkon altında bulunan madalyonlardan Merkez Balıkçılar Köyü Camii (1899) ve Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii'nin (1891) tasarım biçimleri aynıdır. Tarihleri de yakın olan bu bezemelerin ustaları aynı kişi olmalıdır **(Grafik 4.54)**.

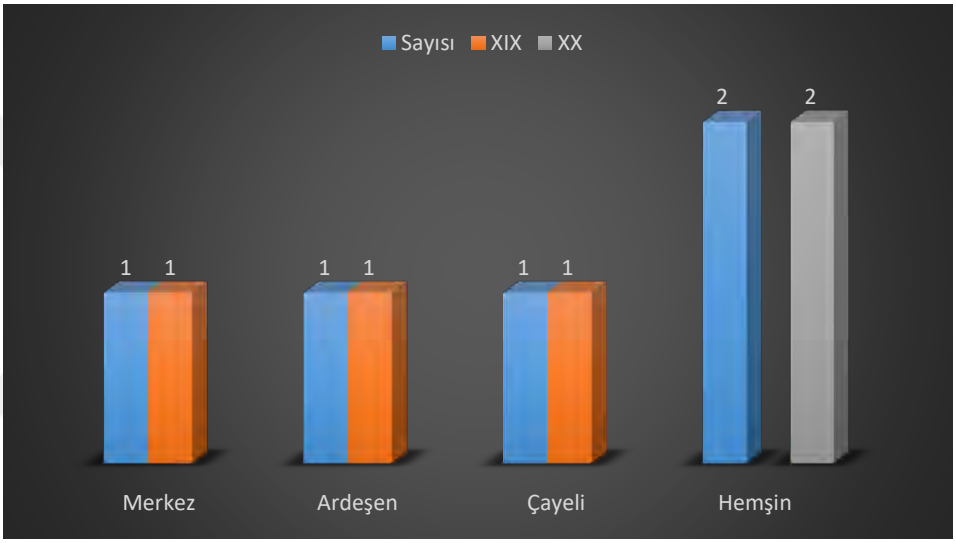

Grafik 4.54. Motifin Dağılımı

Dördüncü Tip: Diğer üç tipin kapsamı dışında kalan bu formda farklı tasarım anlayışlarını yansıtan 4 örnek bulunmaktadır.

Çamlıhemşin Aşağı Şimşirli Mh. Camii	1898		Minber Aynalık-Tavan
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Aynalık

Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Kapı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe

Kompozisyonlar irdelendiğinde erken ve geç tarihli örnekler Çayeli İncesu Köyü Camii (1856) ve Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii'dir (1906). 3'ü XIX. 1'i XX. yüzyıla ait olan kompozisyonlardan Çamlıhemşin Aşağı Şimşirli Mh. Camii ve Çayeli İncesu Köyü Camii'ndeki bölgenin tekil bir yansımasıdır. Hemşin'deki Nurluca Köyü ve Yaltkaya Köyü Merkez Camii'ndekiler ise çeyrek bir madalyon tasarımı anlayışındadır. Süsleme kompozisyonlarından 2'si minber aynalık, 1'i kubbe, 1'i tavan ve 1'de kapı kanadında yer almaktadır **(Grafik 4.55)**.

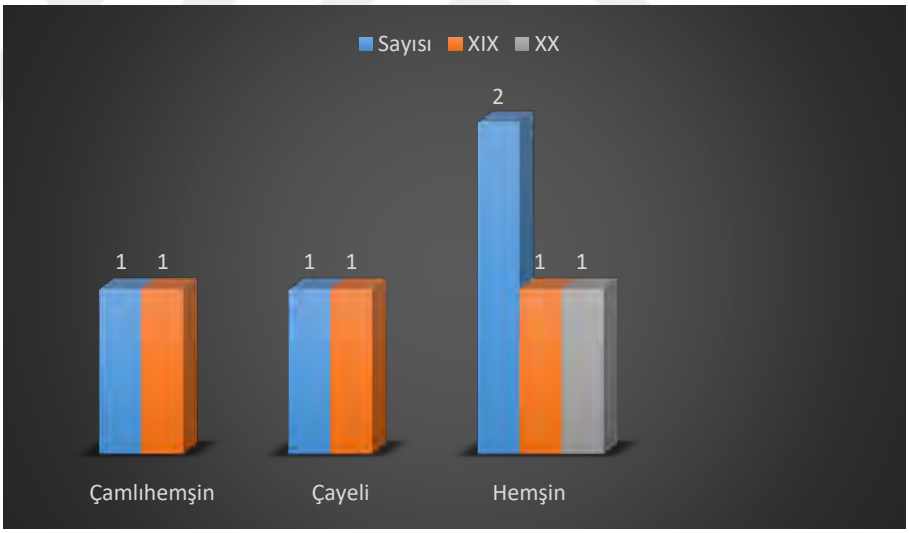

Grafik 4.55. Motifin Dağılımı

Rize dışındaki benzer örnekleri arasında; **Trabzon'da** Araklı Kayacık Köyü Merkez Camii (1768), Araklı Kestanelik Köyü Camii, Arsin Yeni Mh. Mescidi, Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Çaykara Yukarı Kumlu Köyü Camii, Of Saraçlı Yk. Mh. Camii (1904), Of Gürpınar Hacı Bayam Camii (1887), Of Tekoba Köyü Geçici Mescit (1894), Sürmene Karacakaya Mh. Camii (1867)[2125], **Artvin'de** Merkez Çarşı Camii

[2125] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 35, 56, 96, 181, 221, 434, 471, 499, 591.

(1861), Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy), Arhavi Ortaçlar Camii (1757)[2126], Borkça Camili Köyü Camii (1855), Borçka Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy), Borçka Düzköy Camii (1850), Hopa Esenkıyı Köyü Camii (1850)[2127], Arhavi Arılı Köyü Camii[2128], Arhavi Musazade Mh. Camii (XIX. yy)[2129], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909), Sarıdarı Camii (1924), Türkgözü Camii (1869)[2130], **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866), Khala Camii (1870), Uchkhiti Camii, Zundaga Camii (1860), Gegelidzeebi Camii, Tskhmoirisi Camii (1891), Chavana Camii (1894), Nigazeuli Camii (1922), Phurtio Camii (1894), Dghvani Camii (1907), Shubani Camii (1887), Darchidzeebi Camii (1908), Ghorjomi Camii (1902), Phushrukauli Camii, Beghleti Camii (XIX. yy), Riketi Camii (1918), Danisparauli Camii (XIX. yy), Zoti Camii (1905)[2131] bulunmaktadır **(Karş. Foto. 4.181-184)**.

Madalyonların, Rize, Trabzon, Artvin, Posof ve Gürcistan bölgesiyle sınırlı kaldığı, tezyinatın ilk olarak minberlerin aynalık kısımlarına işlendiği tespit edilmiştir.

Karş. Foto. 4.181. Trabzon Saraçlı Köyü Yukarı Mahalle Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.182. Artvin Esenkıyı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.183. Ardahan Gönülaçan Köyü Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.184. Gürcistan Phurtio Camii (indigenous.outsiders)

[2126] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 107-109, 157-159, 160-163.
[2127] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 110, 121, 126, 148-149, 151.
[2128] https://karadeniz.gov.tr/arili-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 09.07.2021)
[2129] https://karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 09.07.2021)
[2130] Aktemur, 103, 111, 113.
[2131] Baramidze, *The Muslim Monuments of Worship,*7, 13, 16, 17, 23, 24, 27, 30, 33, 39, 40, 43, 50, 52, 53, 54, 56.

4.2.1.1.2. Bağlı Akantlar

Bu tip akantlar, altta birbirine bağlı olarak başlayıp yukarı doğru kavislenerek yelpaze veya tavus kuşu kanatları gibi açılan bir form sergilemekte olup kapılarda, minberlerin süpürgelik kısımlarında ve taşıyıcılar üzerine konumlandırılmaktadır.

Rize'de bu tipi yansıtan bezeme iki yapıda uygulanmıştır;

Yapının Adı	Tarihi	Süsleme	Yeri
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Minber Süpürgelik
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Kapı
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Minber Süpürgelik
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Ahşap Sütun

Bu tipin benzer örneklerine Trabzon'da Kestanlik Köyü Camii, Arsin Yeni Mh. Mescidi[2132] ve Gürcistan'da Gegelidzeebi Camii'nde[2133] karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.185)**.

Karş. Foto. 4.185. Trabzon Araklı Kestanelik Köyü Camii (Taşkan)

[2132] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 56, 99.
[2133] Baramidze, *The Muslim Monuments of Worship,* 23.

4.2.1.1.3. Akant Yaprakları

İncelenen Rize camilerinin süsleme programlarında yer alan akant yaprakları, bazen tek başına bazen süslemeleri birbirine bağlayan bir bağlantı olarak kullanılmıştır. 33 yapıda farklı tiplerde kullanılan akantlar, 25 yapıda ahşaba oyma-kabartma, 6 yapıda sıva üzerine kalemişi, 1 yapıda ise ahşap üzerine boyama olarak nakşedildiği görülmektedir.

Yapının Adı	Tarihi	Akantlar	Yeri
Merkez İslampaşa Mh. Camii	1570	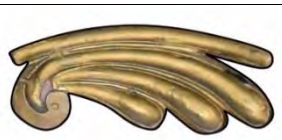	Mahfil
Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber Korkuluk
Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659	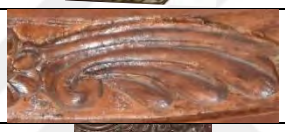	Mahfil
Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii	1886	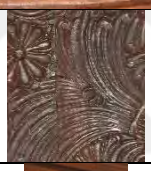	Minber Aynalık
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Minber Korkuluk
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899	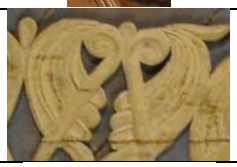	Tavan
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Mihrap
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Beden Duvarı

Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Mihrap
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Tavan
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885	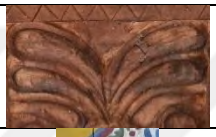	Tavan
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1900		Minber, Mihrap
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy	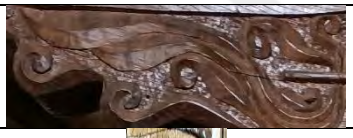	Ahşap Sütun
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Aynalık
Çayeli Taşhane Camii	1893	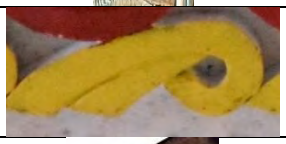	Tavan
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber Korkuluk
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber Süpürgelik
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902		Tavan

Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902		Minber Süpürgelik
Fındıklı Merkez Camii	1765		Minber Aynalık
Fındıklı Beydere Köyü Camii	1854	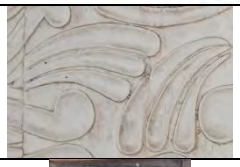	Minber Aynalık
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Mihrap
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Süpürgelik
Güneysu Ilıca Köyü Camii	1814	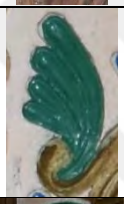	Kapı
Güneysu Ilıca Köyü Camii	1814		Minber Süpürgelik
Güneysu Ilıca Köyü Camii	1814		Mihrap
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898	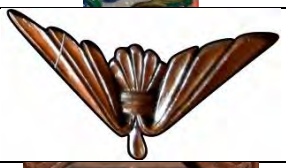	Minber Aynalık, Minber Köşk Altı
Hemşin Yatkaya Köyü Camii	1906		Minber Köşk Altı
Hemşin Yatkaya Köyü Camii	1906		Ahşap Sütun
Hemşin Yatkaya Köyü Camii	1906		Kapı

İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Tavan
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Kapı
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber Köşk Altı
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Tavan
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Tavan
Pazar Mehmet Emin Camii	1794		Minber Köşebent
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815	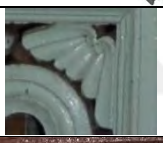	Minber Köşk Altı
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Tavan
Pazar Örnek Köyü Camii	1870	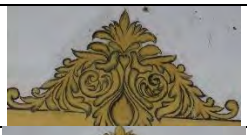	Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Köşk Altı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896	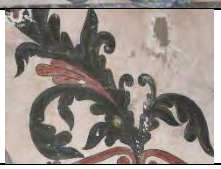	Beden Duvarı

Motifler incelendiğinde, özellikle kalemişi tekniğindeki akantların ahşap üzerine işlenen yerel formlardan farklı ve başkent süslemelerine daha yakın olduğu saptanmıştır. Ampirin etkisinde şekillenen kalemişleri bir üslup birliği ve stil açısından da bir ahenk teşkil etmektedir. Ahşap kapı, minber, mihrap ve tavan üzerinde görülen akantların ise kompozisyonların tamamlayıcı veya birbirine bağlayıcı birer unsur şeklinde uygulandığı izlenmektedir **(Grafik.4.56)**.

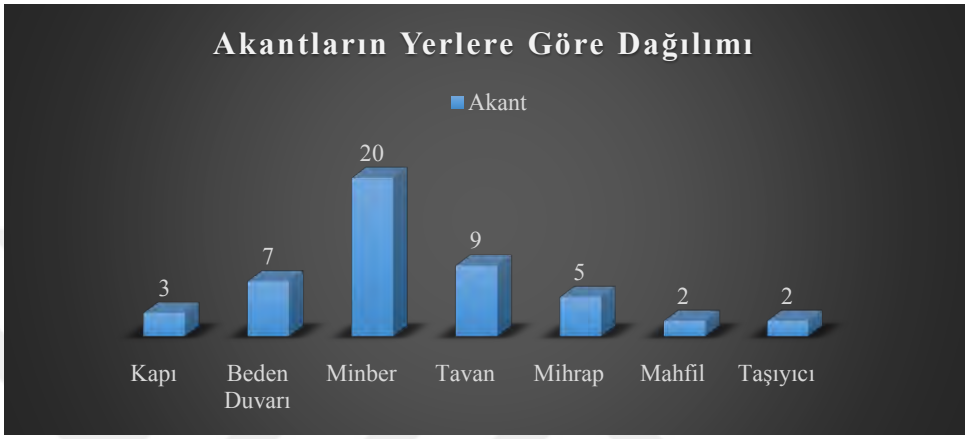

Grafik 4.56. Akantların Yerlere Göre Dağılımı

4.2.1.2. Gülbezek

Gül motifinin üsluplaştırılmış bir hali olarak bilinen gülbezek[2134], sanat terminolojisinde bazen gülce olarak da isimlendirilmektedir[2135]. Gotik Sanat'ta kabartma şeklinde uygulanan motif[2136], benzer şekilde Anadolu Selçuklu'da karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu eserlerinde hem gülçe hem de gülbezek olarak görmek mümkündür[2137].

Gülçe bezemesi Osmanlı'nın erken ve klasik dönemlerinde karşılaşılsa da gülbezek, gülçeden sadeliği ile kısmen ayrılmakta ve Batılılaşma sürecindeki ampirin[2138]etkiyle tezyinat kurgusundaki önemli yerini almaktadır **(Foto. 4.291)**.

[2134] Nicolas Davies-Erkki Jokiniemi, *Dictionary of Architecture and Building Construction*, Burmington Elsevier, 2008, 321, Sözen, Tanyeli, 123.
[2135] Bahattin Yaman, "XIII. yüzyıl Anadolu Taçkapıları'nda Kullanılan Madalyon ve Kabaralar", *İstem,* S.33, 2019, 129.
[2136] Sözen, Tanyeli, 123.
[2137] Bkz. Yaman, 127-147.
[2138] Ayla Ödekan, "Ampir Üslubu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 247-249.

Foto. 4.291. Gülçe Motifi (Gökler)

Rize'de değerlendirilen 116 caminin 49'unda gülbezek motifi, minber ve tavan başta olmak üzere beden duvarları, kapı, mihrap, mahfil ve vaaz kürsülerinde 102 defa uygulanmıştır. Form açısından birbirini tekrar eden motifin, nadir de olsa farklı stilde örneklerine rastlanılmıştır **(Grafik 4.57)**.

Merkez İslampaşa Camii	1570		Mahfil
Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659		Minber Kapı Tacı
Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659		Mahfil
Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber Aynalık
Merkez Pazarköy Merkez Camii	1899		Minber Kapı Tacı
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Aynalık
Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii	1886		Minber Aynalık

Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Ahşap Sütun
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899	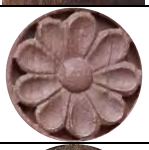	Kapı
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Minber
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Tavan
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Şenyuva Karşı Mh. Camii	1888		Tavan
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber, Tavan
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1892		Minber Kapı Tacı, Tavan
Çamlıhemşin Aşağı Şimşirli Mh. Camii	1898		Minber Aynalık, Tavan
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1900		Mahfil, Minber Köşebent

Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Aynalık, Tavan
Çamlıhemşin Ortan Köyü Camii	XIX-XX. yy		Tavan
Çayeli Cafer Paşa Camii	1592		Minber Kapı Tacı
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Minber Kapı
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Tavan, Kapı
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber Aynalık, Mahfil, Kapı
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902		Vaaz Kürüsü, Minber, Tavam
Fındıklı Merkez Camii	1765	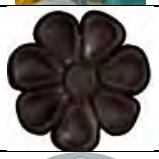	Kapı, Minber
Fındıklı Beydere Köyü Camii	1854		Mahfil, Minber
Güneysu Ilıca Köyü Camii	1814		Kapı, Minber, Tavan, Mahfil
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Tavan

Hemşin Papager Camii	1862		Minber, Tavan
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Tavan
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898	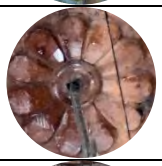	Tavan
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Aynalık, Kubbe, Mahfil
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Tavan
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Ahşap Sütun
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Kapı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı, Tavan
İkizdere Şimşirli Köyü Aş. Mh. Camii	1891		Tavan
İkizdere Güney Mh. Aş. Camii	1898		Minber Kapı, Kapı, Mahfil
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Tavan, Minber

İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Vaaz Kürsüsü
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Tavan, Mahfil
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Kapı, Minber Aynalık, Tavan
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Aynalık
Pazar Mehmet Emin Camii	1861	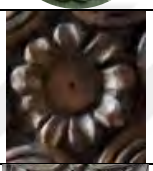	Minber
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Kapı, Minber
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Kapı, Mihrap, Minber
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Minber, Mihrap
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı, Minber
Pazar Şentepe Köyü Camii	1911		Tavan

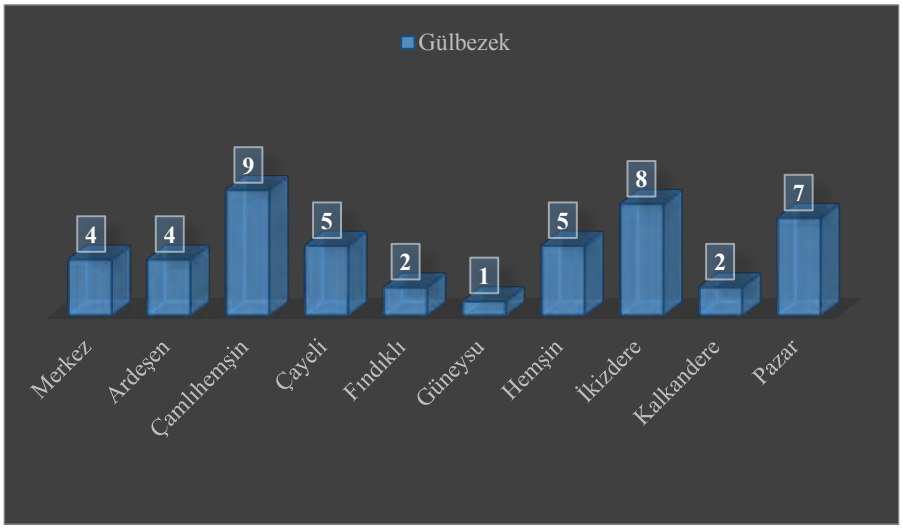

Grafik 4.57. Gülbezek Motifinin İlçelere Göre Dağılımı

Gülbezek, Anadolu'nun genelinde benimsenen ve kullanılan motiflerin başında gelmektedir. Motifin uygulandığı benzer örnekler; **Trabzon'da** Araklı Kayacık Köyü Merkez Camii (1768), Araklı Kestanelik Köyü Camii, Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Sürmene Çamburnu Kuşluca Mahallesi Camii (1893), Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camii (1873), Dernekpazarı Yukarıkondu Mh. Camii (1809)[2139], Taşçılar Köyü Merkez Camii (1804), Sarmaşık Köyü Camii (1809), Mithat Paşa Camii (1817), Güneykondu Mahallesi Camii (1814)[2140], **Artvin'de** Borçka Muratlı Köyü Camii (1846), Camili Köyü Camii (1855)[2141], Hopa Camii (19. Yüzyıl), Esenkıyı Camii (1850)[2142], **Giresun'da** Gülburnu Camii (1951)[2143], **Ordu** Ünye'de Saray Camii (1719)[2144], **Ardahan Posof'ta** Gönülçalan Camii (1909), Sarıdarı Camii (1924), Türkgözü Camii (1869)[2145], **Kastamonu'da** Şabanı Veli Camii (1576)[2146], **Tokat'ta** Mahmut Paşa Camii[2147], **Denizli'de** Baklan Kasabası Eski Camii, Çivril Şavranşah Köyü Camii[2148], Çal Kocaköyü

[2139] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 38, 59, 69, 262, 362, 525.
[2140] Küçük, 228, 241, 265, 281.
[2141] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 168-180.
[2142] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 45-50.
[2143] https://karadeniz.gov.tr/gulburnu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 28.09.2019)
[2144] Özdemir, 50.
[2145] Aktemur, 87-125.
[2146] Sayit Uysal, *Kastamonu Camilerindeki Bezemeli Ahşap Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, 71, 154.
[2147] Ayşe Erkaya, *Tokat Merkezde Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ercisyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010, 217.
[2148] Şakir Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1991, 34, 50.

Camii (1801)[2149], **Samsun'da** Hamidiye Camii (1884)[2150], **Afyon'da** Aynıoğlu Camisinde(1797)[2151], **Gürcistan'da** Akho Camii (1818)[2152], Purtio Camii (1895)[2153], Chvana Camii (1894)[2154], Dghvani Camii (1907)[2155] ve Beghleti Camii'nde (1870)[2156], **İstanbul'da** Gureba Camii (1845), Ortaköy Camii (1854), Teşvikiye Camii (1854) ve Dolmabahçe Camii'nde de (1855)[2157] görülmektedir **(Karş. Foto. 4.186-192)**.

Karş. Foto. 4.186. Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii Gülbezek (Sarı)

Karş. Foto. 4.187. Artvin Esenkıyı Camii Gülbezek (Taşkan)

Karş. Foto. 4.188. Giresun Gülburnu Camii Kapı Kanadı Gülbezek (krdnz)

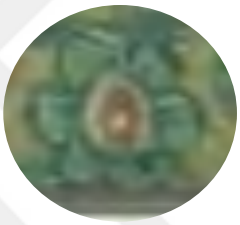

Karş. Foto. 4.189. Denizli Çal Kocaköyü Camii Tavanı Gülbezek (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.190. Gürcistan Beghleti Camii Gülbezek (indigenous.outsiders)

Karş. Foto. 4.191. Teşvikiye Camii Gülbezek (Hatipoğlu)

[2149] Çakmak, R. 122.
[2150] M. Sami Bayraktar, "Samsun'da Türk Mimarisinin Gelişimi", 401.
[2151] İlyas Yaşayacak, *Afyonkarahisar'daki Ahşap Destekli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018, 165-167.
[2152] https://www.indigenousoutsiders.com/akho (Erişim Tarihi: 14.07.2021)
[2153] https://www.indigenousoutsiders.com/purtio (Erişim Tarihi: 14.07.2021)
[2154] https://www.indigenousoutsiders.com/chvana (Erişim Tarihi: 14.07.2021)
[2155] https://www.indigenousoutsiders.com/dghvani (Erişim Tarihi: 14.07.2021)
[2156] https://www.indigenousoutsiders.com/beghleti (Erişim Tarihi: 14.07.2021)
[2157] Oktay Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemişi Tezyinat,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, 245, 248, 249, 257.

Karş. Foto. 4.192. Dolmabahçe Camii Gülbezek (Hatipoğlu)

4.2.1.3. Goncagül-Gül

Goncagül, genel manada açmamış bir çiçeğin boyuna verilmiş bir kesiti olarak tanımlansa da[2158] gül ile özdeşleşmiş ve gülle birlikte sık sık kullanılmıştır.

Gülün tarihteki ilk kullanımı hakkındaki bilgiler günümüzden 3000 bin yıl öncesine kadar uzanan Mezopotamya'da tespit edilen tabletler olmuş, Mısır, Çin ve Yunan medeniyetlerine ait kayıtlarda da varlığı görülmüştür[2159]. Bahçe güllerine dair en eski veriyi ise Heredotes, Babil Bahçeleri hakkında vermektedir. Mitolojiye göre gül, Yunan tanrıçası olan Aphrodite'nin doğuşu[2160] esnasında vücudundan akan köpüklerden oluştuğuna inanılmaktadır. Hint efsanelerinde de kozmogonik ve dini bir anlam ifade etmektedir. Suriye ve Mısır'da da gül üzerine çeşitli efsaneler söz konusudur[2161].

Tarihi geçmişi motifin Hz. İsa'nın da sembolü olduğu, Hz. Meryem için de dikensiz gül ifadesi yakıştırması bilinmektedir[2162].

Birçok toplumda, inançta karşılaşılan ve cennet çiçeği olarak bilinen gül, Nemrut'un Hz. İbrahim Peygamberi mancınıkla ateşe attığında Allah'ın emriyle ateşin gül bahçesine dönüştüğüne inanılmaktadır[2163]. İslam Dininde ise Hz. Muhammed ile

---

[2158] A. İnci Birol, Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler,* Kubbealtı, İstanbul 2013, 101.
[2159] Mine Can, "Türk İşleme Sanatında Gül Motifi", *IJOEEC,* C. 4, S. 6, 2019, 53.
[2160] Bu hususta farklı efsaneler söz konusu olup detay için bkz; Deniz Gezgin, Bitki Mitosları, Sel Yayıncılık, İstanbul 2007, 82, Dilek Çetinkaya, "Mitolojinin Güçlü Dalı:Gül", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Gül Özel Sayısı,* 2013, 13-28.
[2161] Filiz Çetinkaya Karafakı, M.E. Yazgan, "*Use of Plant in Ottoman Ornamentation Art",* Acta Horticulture Proceedings of the Eleventh İnternational Symposium on Flower Bulbs and Herbaceous Perennials, 2013, 283-287.
[2162] Filiz Çetinakaya Karafakı, Çiğdem Çetinkaya, "Türk Süsleme Sanatında Gül'ün Kullanımı", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(1), 2016, 17, Kâşif Yılmaz, "Gül", *TDEA*, C.3, İstanbul 1973, 382-383.
[2163] Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme,* Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, 95.

özdeşleştirilmiş, gül kokusunu Peygamber Efendimizden aldığına inanılmıştır[2164]. Bu bağlamında gül ve türevleri hem mevlitlerde hem aşure gibi tatlılarda kullanılmıştır[2165].

Tezyinat ve resim sanatının önemli bir parçası olan gül, Kur'an-ı Kerim'de sayfa yanındaki hizib, secde ve aşer işaretlerinin adıdır[2166]. Resimde gül koklayan bir padişahın işlenmesi o padişahın Müslüman olduğunu işaret etmektedir[2167]. Nakkaş Şiblizâde Ahmed'in Fatih Sultan Mehmet portesinde Sultan'ın gül koklaması, Müslüman bir padişah olduğunu vurgulamaktadır[2168].

XVI. ve XVII.[2169] yüzyıllarda yoğun bir biçimde kullanılan gül, minyatür, tezhip, cilt, ebru, ahşap, çini, halı, kumaş, metal ve kalemişi gibi pek çok sanat dalında bazen doğadaki haliyle bazen ise stilize edilerek nakşedildiği görülmektedir.

Rize'de 11 camide 38 defa uygulanan gül motifi, lale, akant, goncagül ile kompoze edilmiştir. Güllerin 18'i vazodan, 6'sı ibrikten çıkmakta olup 14'ü dallar üzerinde işlenmiştir **(Grafik 4.58)**.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Beden Duvarı
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Mihrap

[2164] Cemal Kurnaz, "Gül", *TDVİA,* C. 14, İstanbul 1996, 219-222, Berat Açıl, "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmi Araştırmaları İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* S.5, 2015, 11.
[2165] Ayla Ersoy, Geleneksel Süsleme Sanatlarında Kullanılan Bazı Çiçek Motiflerinin İslam İnancı ile İlgisi, *Sanat ve İnanç II*, İstanbul 2004, 246.
[2166]Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler, İstanbul 1986, 346.
[2167] Ersoy, Geleneksel Süsleme Sanatlarında Kullanılan Bazı Çiçek Motiflerinin İslam İnancı ile İlgisi, 246.
[2168] Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, 222.
[2169] Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler, 346-347-348.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Tavan
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Tavan
Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Ahşap Sütun, Vaz Kürsüsü
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı

Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Mihrap
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Mihrap
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Minber
Çamlıhemşin Yolkıyı Köyü Camii	1911		Mihrap
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Mihrap

Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe
İkizdere Sakandoz Camii	1802		Mihrap
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1859	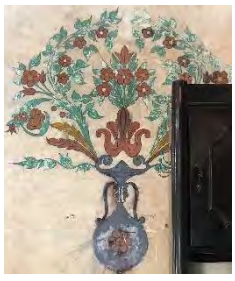	Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1859		Beden Duvarı

Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Mihrap
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880	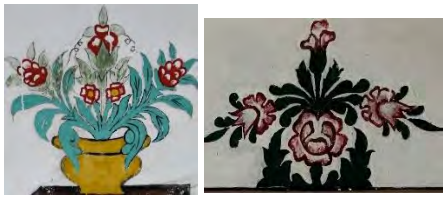	Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Mihrap

Süslemeler değerlendirildiğinde motifin, kalemişi veya boyama tekniğinde ahşap ve sıva üzerine işlendiği anlaşılmaktadır. Ahşaptan oyma, kabartma veya çakma tekniğiyle formun uygulanmaması dikkat çekicidir. Bu hususun en temel nedenlerinden birisi ahşaba, gül desenin aktarılmasındaki zorluk olduğu düşünülmektedir.

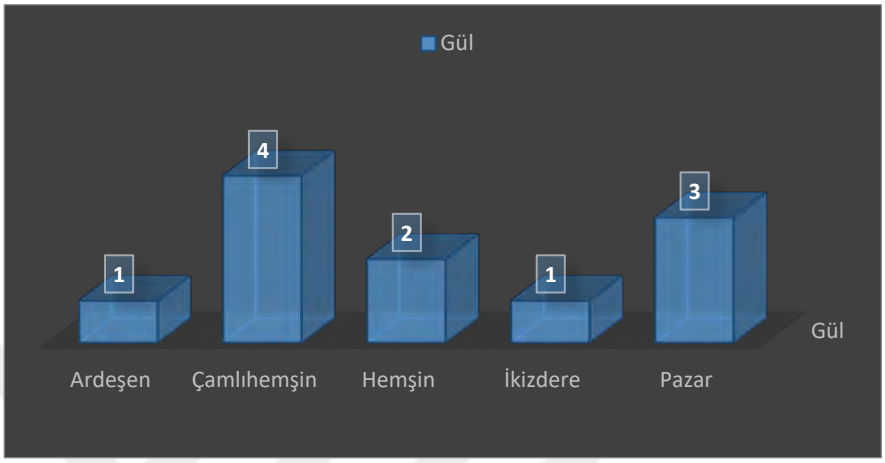

Grafik 4.58. Goncagül-Gül Motifinin İlçelere Göre Dağılımı

Gül motifi, Anadolu'nun geneline yayılmış ve yukarıda da belirtildiği üzere her alanda uygulanmıştır. Ancak, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde diğer başlıkta değinileceği üzere lale kadar tercih edilmemiştir. Gül, **Trabzon'da** Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Araklı Yalıboyu Mh. Camii, Arsin Büyük Camii (XIX. yy), Arsin Büyük Mh. Camii (1883), Tonya Külliyesi (1866), Ortahisar Gülbahar Hatun Camii (1515), Sürmene Kefeli Camii (1898), Sürmene Yalı Camii[2170], Çaykara Kabataş Köyü Camii (1811)[2171], Çaykara Maraşlı Köyü Camii (1811), Of Sırağaç Köyü Camii[2172], Araklı Kalecik Mh. Camii (XIX.-XX. yy), Araklı Merkez Camii (1905), Hayrat Kurtuluş Mh. Camii (1919)[2173], Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865)[2174], **Artvin'de** Orta Hopa Camii (XIX. yy)[2175], Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894)[2176], **Bayburt'ta** Dağçatı Köyü Camii (1806)[2177] **Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2178], Ardahan'da Gönülaçan Köyü Camii (1909)[2179], **Gürcistan'da** Akho Camii (1917), Gegelidzeebi Camii, Tskhmorisi

[2170] karadeniz.gov.tr (Erişim Tarihi: 09.02.2022)
[2171] Yavuz, 9-12.
[2172] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 142, 484.
[2173] Şahin, 88, 101, 159.
[2174] Küçük, 252.
[2175] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 78.
[2176] Karadeniz.gov.tr
[2177] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 133.
[2178] Narmanlı, 136.
[2179] Aktemur, 103.

Camii (1891), Chvana Camii (1894), Nigazeuli Camii (1922), Dghvani Camii (1907-8)[2180], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596)[2181], **Aydın'da** Kuyucak Kayran Köyü Camii (XIX. yy)[2182], **Balıkesir'da** Ağacık Köyü Camii (1907)[2183], **Denizli'de** Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii[2184], Acıpayam Yazır Camii (1802)[2185], **İzmir'de** Eski Mordoğan Köyü Camii[2186], **Manisa'da** Emir Hızır Bey Camii (1792)[2187] **İstanbul'da,** III. Ahmed'in Yemiş Odası[2188], Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii (1720), Asariye Camii (1839), Yeni Valide Camii Çeşmesi (1735), Hekimoğlu Ali Paşa Camii Çeşmesi (1735), III. Ahmed Çeşmesi (1729)[2189], Gureba Camii (1845), Altunizade Camii (1865-66), Aksaray Valide Camii (1871) ve Cihangir Camii'nde (1889)[2190] uygulanmıştır. Bununla birlikte gül motifini halı/kilim[2191] ve mezar taşları (B1-3)[2192] üzerine de nakşedilmiştir **(Karş. Foto. 4.193-203)**.

Karş. Foto. 4.193. Trabzon Sırağaç Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.194. Artvin Orta Hopa Camii (Taşkan)

[2180] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 22, 23, 24, 26, 27, 33.
[2181] *Samsun Ahşap Camileri,* 48.
[2182] Erbil Cömertler Aktuğ, Kadir Pektaş, "Geç Dönem Kalem İşi Süslemeli Bir Eser: Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii, "*Medeniyet Sanat İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 2(2), 2016, 18.
[2183] H. Sözlü, "Balıkesir Burhaniye'de Ağacık Köyü Camii ve Tasvirleri", *Turkish Studies- İnternational Periodical fort he Languages,* 9, Ankara, 495-508.
[2184] Erbil Cömerler Aktuğ, "Kalemişi Süslemeli Camii Geleneğinin Devamı: Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Denizli-Çameli)", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30/1, 2021, 79-103.
[2185] Feryal Beykal, *Denizli İlinde 19. Yüzyılda Yapılan Duvar Resimli Yapılar,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 1996, 117.
[2186] Ersel Çağlıtütüncigil, "Eski Mordoğan (İzmir) Köyü Camii Süslemeleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. XXV, 2012, 139-162.
[2187] Gamze İlhan, *Manisa Soma'da Bulunan Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2019, 111.
[2188] Salih Salbacak, "Lale Devrinin Dekoru III. Ahmed Yemiş Odası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.12, S.67, 2019, 512-518.
[2189] Söylemez, 179-180.
[2190] Hatipoğlu, 245, 266, 275, 295.
[2191] Hanım Taşkaynatan, *Sarıkamış ve Çevresi Düz Dokumaları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, 66.
[2192] Gökler, 784.

Karş. Foto. 4.195. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.196. Giresun Hacı Abdullah Camii (Narman)

Karş. Foto. 4.197. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.198. Denizli Acıpayam Camii (Beykal)

Karş. Foto. 4.199. Manisa Emir Hızır Bey Camii (İlhan)

Karş. Foto. 4.200. III. Ahmed Yemiş Odası (Salbacak)

Karş. Foto. 4.201. Altunizade Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.202. Sarıkamış Dokuması Kilim (Taşkaynatan)

Karş. Foto. 4.203. Balıkesir Mezar Taşları (Gökler)

4.2.1.4. Papatya

Aster (Asteraceae) ailesinden bir bitki olan papatya[2193] masumiyetin ve saflığın simgesi şeklinde yorumlanmaktadır[2194].

Doğadan genellikle stilize edilerek kullanılan motif, süsleme sanatında çoğu zaman tercih edilmemekte hatta diğer çiçeklerle çoğu zaman karıştırılmaktadır.

Rize'deki camiler içerisinde sadece Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii Camii'nin (1897) minber kapısında rastlanmıştır **(Foto. 4.292)**.

Foto. 4.292. Papatya Motifi

4.2.1.5. Lale

Latince ismi "Tulipa" olan lale, Türk süsleme sanatının en çok sevilen çiçek motifleri arasında yerini almaktadır[2195]. Tulip, Türkçe'de "türban, tülbent" kelimesinden türetildiği ve İngilizce'ye "Türk Takkesi" olarak geçtiği ifade edilmektedir[2196]. Lale, aslında zambak familyası grubundan soğanlı iri yapraklı bitki türlerine verilen genel bir

[2193] https://www.britannica.com/plant/daisy (Erişim Tarihi: 15.07.2021)
[2194] https://flowermeanings.org/daisy-flower-meaning/ (Erişim Tarihi: 15.07.2021)
[2195] Turhan Baytop, *İstanbul Lalesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, 2.
[2196] Jack Goody, *Çiçeklerin Kültürü*, (Çev: Mehmet Beşikçi), İstanbul, 2010, 271, https://www.researchgate.net/publication/292159511_Anadolu'da_Lale_Kulturu (Erişim Tarihi: 16.07.2021)

adlandırmadır[2197]. Yabani türleriyle birlikte, Manisa Lâlesi, Lâle-i Nûman, Lâle-i kuhî, Lâle-i berrî, Lâle-i şakâyık, Lâle-i dilsûhte ve Lâle-i dü-rûy gibi yüzden fazla çeşiti söz konusu olup[2198]laleye benzeyen yabani çiçeklerin genel adını kapsamaktadır[2199].

Ana vatanı Orta Asya olan lale, Anadolu'dan Kafkasya'ya, Avrupa'dan Amerika kıtasına kadar çok geniş bir alana yayılmıştır[2200].

İran mitolojisinde lalenin ortaya çıkışı, *"bir yaprak tanesi üzerindeki çiy tanesine yıldırım düşmüş ve alev alan yaprak o haliyle kalıp laleye dönüşmüştür. Lâlenin göbeğinin yani sapına bağlandığı kısmın siyah kalması ise yıldırımdan kalan yanık izleridir. O zamandan itibaren lâle, rengi, şekli ve cezbedici görüntüsü ile şairlerin ilgisini çekmiştir"* [2201] ifadesiyle yorumlanmıştır.

Anadolu coğrafyasında hüküm süren Roma ve Bizans dönemlerinden lalenin varlığı bilinmemektedir[2202]. Bu nedenle Anadolu'ya Türkler ile girdiği ve XII. yüzyıldan itibaren ise motif olarak kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir ki[2203] XIII. yüzyılda Mevlâna Celaleddin-i Rumi'nin laleyi şiirinde kullanması bu kanıyı destekler mahiyettedir[2204].

Avrupa sınırlarında da bilinmeyen lale hakkında yazarlar, ilk dönemlerde zambağın bir çeşidi olduğunu kabul etmişlerdir. Bitki hakkında ilk bilgi veren Avrupalı yazarlar ise P. Belon, G. Busbecq ve A. Galland olmuştur. Busbecq'in (1559) İstanbul'dan Avrupa'ya giderken lâle soğanlarını da beraberinde götürdüğü ifade edilmiştir[2205].

Osmanlı'nın süsleme sanatına erken dahil olan lale, XVI. yüzyıldan itibaren bahçelerde yetiştirilmekle birlikte dönemin sanatsal eserleri üzerinde (halı, ahşap, taş, sedef vb) motif olarak nakşedilmiştir[2206]. XVIII. yüzyılda süsleme açısından daha çok

---

[2197] Ersoy, Geleneksel Süsleme Sanatlarında Kullanılan Bazı Çiçek Motiflerinin İslam İnancı ile İlgisi, 245-249.
[2198] Mehmet Kırbıyık, "Klasik Edebiyatımızda Lâleye Dair Birkaç Örnek", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmları,* (2), Nevşehir 2005, 25-30.
[2199] Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, 109.
[2200] Alev Çakmakoğlu Kuru, "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lâle Motiflerinin Değerlendirmesi Hakkında Bir Deneme", *Belleten* 230, 1997, 37-54.
[2201] Ayvazoğlu, 108.
[2202] Erkan Atak, "Taşa İşlenen Zarâfet Lâle: Cami Tezyinatında Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme (14-18. Yüzyıllar)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi,* III/II, 2020, 227.
[2203] Baytop, 1, Turhan Baytop, Cemal Kurba, "Lâle", *TDVİA*, C. 27, İstanbul 2003, 79-81,
[2204] A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Lâle Tarihi", 1971, 265-268. http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1630/%DCnver.pdf?sequence=1)
[2205] Baytop, 1.
[2206] Ünver, 266.

önem kazanan motif[2207], XVI. yüzyılda daha yuvarlak hatlara sahipken XVIII. yüzyılda ise uzayan bir form halini almış, XIX. yüzyılda ise yerine güle bırakmıştır[2208].

Sultan III. Ahmed (1718-30) saltanın son yıllarında laleye olan ilgi üst seviyelere ulaşmış ve bu dönem için "Lale Devri" tanımlaması yakıştırılmıştır[2209].

Lalenin, Türkler tarafından çok sevilmesinin ve tercih edilmesinin sebeplerinden birisi Osmanlıca harfleriyle ''Allah'' ismine benzemesi ve lâle isminin bu harflerden oluşmasıdır[2210]ki, çini sanatında ilk defa XVI. yüzyılda Şehzade Mehmed Türbesi'ndeki pencere üstlerinde kullanılmıştır[2211]. Lâlenin ilk gelişmiş resmi ise, yine Şehzade Mehmed'e ithaf edilen ''40 Hadis'' yazmasının lâke cildinde karşımıza çıkmaktadır[2212].

Rize'de incelenen 116 camiden 30'unda lale motifi 90 defa yinelenerek harim mekanlarını süslemiştir. Ahşap üzerine kolay bir biçimde nakşedildiği için fazla tercih edilmiştir. Bölgedeki laleler, tek lale, vazodan çıkan lale, ağaç formunda lale, lale geçme, madalyon lale, kıvrımlı dal üzerinde lale ve grup laleler olmak üzere toplamda yedi (7) tipe ayrılmıştır **(Grafik 4.59-61)**.

Tek Laleler: On dört (14) caminin süsleme programında karşımıza çıkmaktadır.

Merkez Gülbahar Hatun Camii, Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1659, 1899	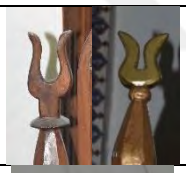	Minber Kapı (Tek Lale)
Ardeşen Işıklı Camii	1836	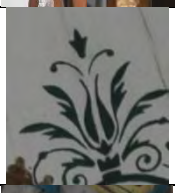	Kubbe (Tek Lale)
Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii	1876	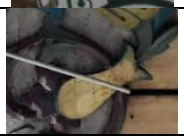	Tavan (Tek lale)

[2207] Ekrem Hakkı Ayverdi, *18. Asırda Lâle*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, 9.
[2208] Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler, 355.
[2209] Ahmet Refik Altınay, *Lale Devri,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973, Abdulkadir Özcan, *"Lale Devri, TDVİA, C. 27,* İstanbul 2003, 81-84, Semavi Eyice, "Batılılaşma", *TDVİA,* C. 5, 171-181, Gül İpekoğlu, "Lale Devrinin Çelebi Nakkaşı: Levni", *Sanat Dünyamız,* S. 73, İstanbul 2001, 235-244.
[2210]Ünver, 265-270.
[2211] *Ayvazoğlu*, 138, Fatma Çiçek Derman, "Lâle", *TDVİA,* C. 27, İstanbul 2003, 81.
[2212] Ayvazoğlu, 110.

Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Süpürgelik (Tek Lale)
Çayeli Cafer Paşa Camii	1592		Minber Kapı (Tek Lale)
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil (Tek Lale)
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Ahşap Sütun (Tek Lale)
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Mihrap (Tek Lale)
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819	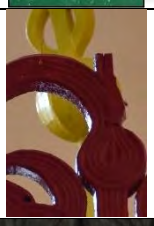	Minber Aynalık, Kapı Tacı (Tek Lale)
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848	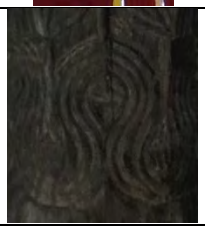	Ahşap Sütun (Tek Lale)
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898	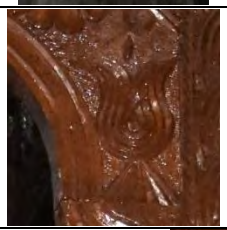	Minber Kapı (Tek Lale)
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Aynalık, Süpürgelik (Tek lale)

Pazar Yukarı Soğuksu Mh. Camii	1910	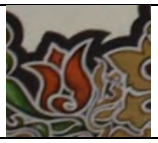	Beden Duvarı (Tek Lale)

Lale Grupları: On üç (13) caminin tezyin etmektedir;

Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii	1736		Minber (Lale Gruplar)
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Tavan (Lale Grupları)
Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Kapı (Lale Grupları)
Çamlıhemşin Yolkıyı Köyü Camii	1915		Mihrap (Lale Grupları)
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kiriş (Lale Grupları)
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Ahşap Sütun (Lale Grupları)
Çayeli İnsecu Köyü Camii	1856		Minber Kapı (Lale Grupları)
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Minber (Lale Grupları)

İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber, Tavan (Lale Grupları)
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898	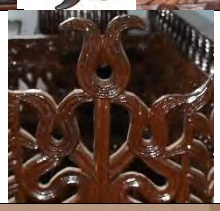	Minber Kapı Tacı (Lale Grupları)
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Minber Kapı Tacı (Lale Grupları)
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Minber Köşebent, Mahfil, (Lale Grupları)
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Vaaz Kürsüsü, Tavan (Lale Grupları)
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893	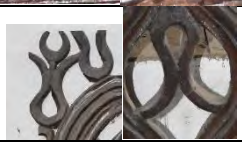	Minber Kapı Tacı, Külah (lale grupları)

Ağaç Formunda Lale: On bir (11) caminin hariminin tezyininde uygulanmıştır;

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Aynalık (Ağaç Formunda Lale)
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kapı (Ağaç Formunda Lale)

İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Aynalık, (Ağaç Formunda Lale)
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Kapı, Mihrap, Minber, (Ağaç Formunda Lale)
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848	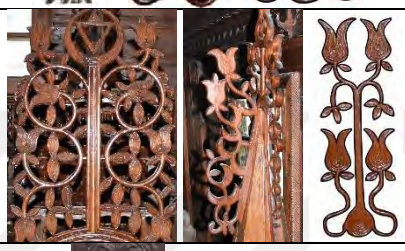	Minber Kapı Tacı, Külah, Vaaz Kürsüsü (Ağaç Formunda Lale)
İkizdere Kurusaha Camii	1875	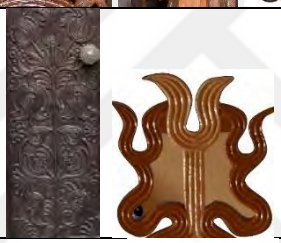	Kapı, Minber Kapı (Ağaç Formunda Lale)
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Mihrap, Minber (Ağaç Formunda Lale)
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Kapı, Minber (Ağaç Formunda Lale)
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Külah (Ağaç Formunda Lale)

Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Kapı, Mihrap (Ağaç Formunda Lale)
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	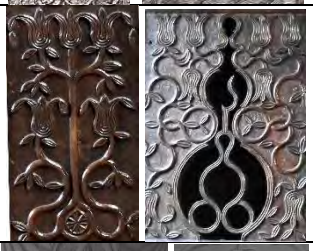	Minber Aynalık, Köşk Altı (Ağaç Formunda Lale)
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Kapı, Mihrap (Ağaç Formunda Lale)
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1859		Mihrap (Ağaç Formunda Lale)

Madalyon Lale: Dört (4) camiye uygulanmıştır;

Çayeli Hacıbaşı Camii	1712	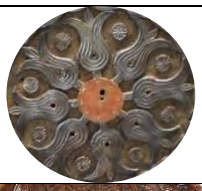	Tavan (Lale Madalyon)
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Tavan (Lale Madalyon)
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Tavan (Lale Madalyon)

Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Kapı Tacı (Lale Madalyon)

Vazodan Çıkan Lale: İki (2) caminin süslemesine dahil edilmiştir;

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Beden Duvarı (Vazodan Çıkan Lale)
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1859		Beden Duvarı (Vazodan Çıkan Lale)

Lale Geçme: İki (2) caminin bezemesinde kullanılmıştır;

İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Kapı (Lale Geçme)
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Kapı (Lale Geçme)

Kıvrımlı Dal Üzerinde Lale: Beş (5) caminin süsleme kompozisyonundadır;

Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Mahfil (Kıvrımlı Dal Üzerinde Lale)
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Minber Kapı, Mahfil Balkon (Kıvrımlı Dal Üzerinde Lale)

İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Mahfil, Vaaz Kürsüsü (Kıvrımlı Dal Üzerinde Lale)
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Kiriş (Kıvrımlı Dal Üzerinde Lale)
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1859		Mihrap (Kıvrımlı Dal Üzerinde lale)

Lalelerin 44'ü ahşap üzerine işlense de 2'si kalemişi, 5'i boyama ve 2'si de taş üzerine de tatbik edilmiştir. Özellikle ahşaba işlenen laleler, bölge için karakteristik bir biçim halini almış olup kapı kanatlarından başlayarak tavana kadar yayılmıştır.

İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii ve Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camileri lalenin en çok dekore edildiği eserler olması bakımından dikkate değerdir.

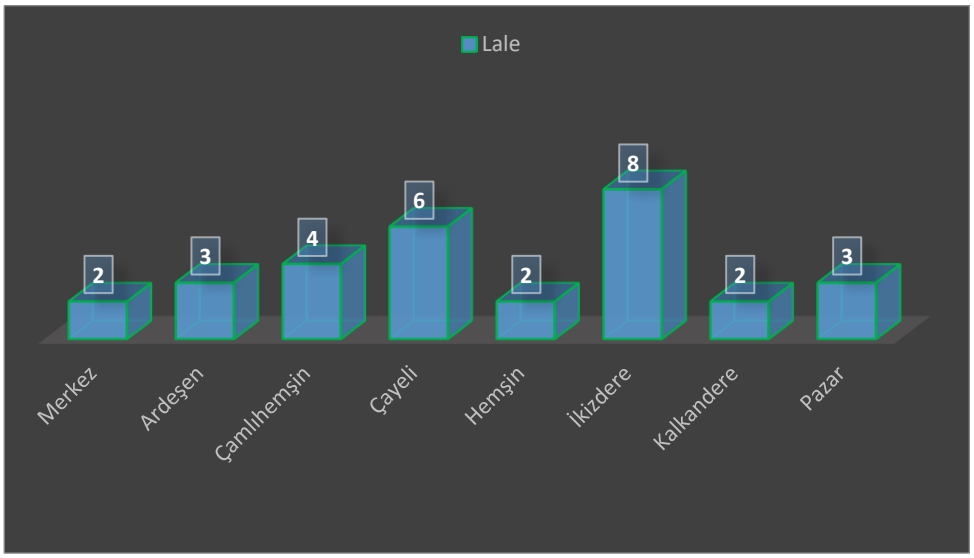

Grafik 4.59. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

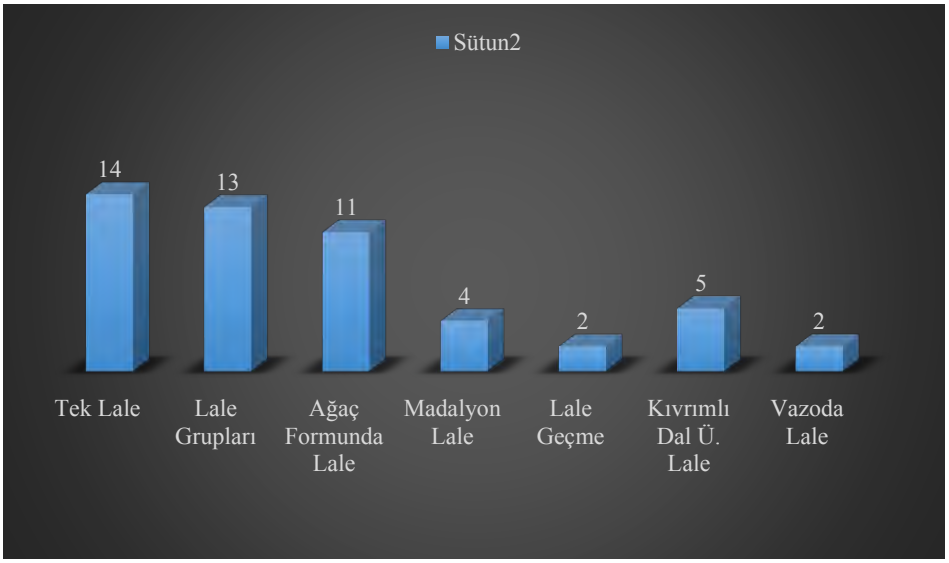

Grafik 4.60. Lalelerin Tiplere Göre Dağılımı

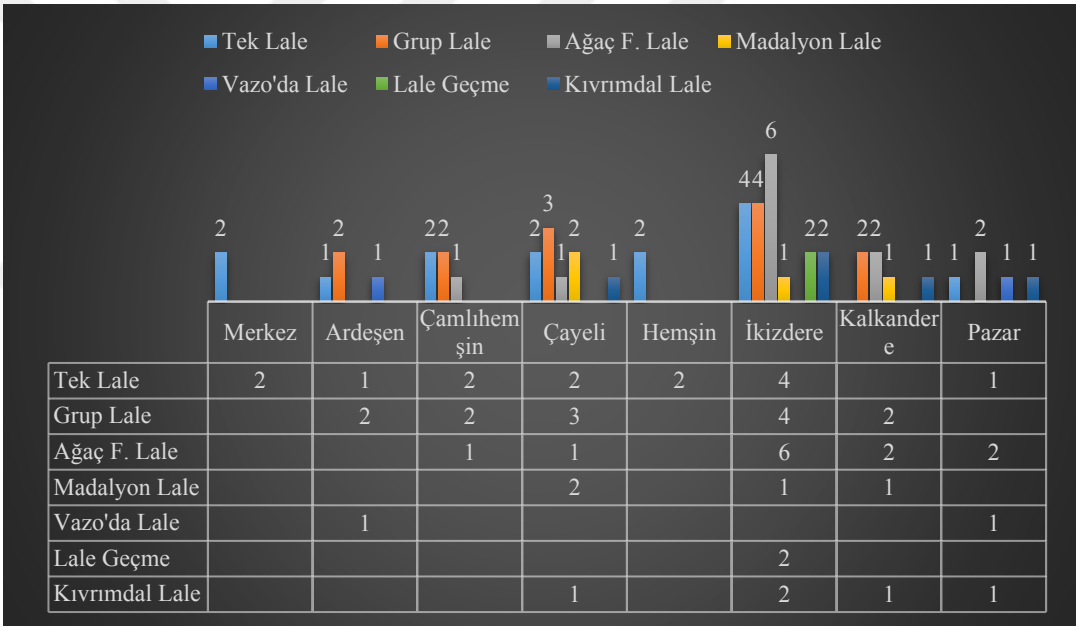

	Merkez	Ardeşen	Çamlıhemşin	Çayeli	Hemşin	İkizdere	Kalkandere	Pazar
Tek Lale	2	1	2	2	2	4		1
Grup Lale		2	2	3		4	2	
Ağaç F. Lale			1	1		6	2	2
Madalyon Lale				2		1	1	
Vazo'da Lale		1						1
Lale Geçme						2		
Kıvrımdal Lale				1		2	1	1

Grafik 4.61. Lale Tiplerinin İlçelere Göre Dağılımı

Rize'deki lale motifli süsleme kurguları Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kendini sürekli tekrar etmiş ve bölge için klasikleşmiş bir hal almıştır. Benzer örnekler için, **Trabzon'da** Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Arsin Çatakkaya Köyü Camii (1899), Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831), Hayrat Geçitli Köyü Camii (1884), Hayrat Yeniköy Kakuşlar Camii (1921), Maçka Şahinkaya Oğulağaç Köyü Camii (1868), Of Sugeldi Köyü Aş. Mh. Camii (1834), Of Sugeldi Köyü Aş. Mh. Camii (1834), Of Serindere Mh. Camii (1884), Of Yazlık Köyü Camii, Of

Gürpınar Hacı Bayram Camii (1887), Sürmene Aşağı Ovalı Köyü Camii (1829), Sürmene Karacakaya Mh. Camii (1867), Sürmene Gültepe Mh. Camii[2213], Çaykara'da Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (1845), Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Uzungöl Filak Camii (1813), Kabataş Köyü Camii (1811)[2214], Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Taşçılar Köyü Camii (1803), Güneykondu Mh. Camii (1918)[2215], Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (1893)[2216], **Artvin'de** Aşağımaden Köyü Camii (XIX. yy)[2217], Arhavi Ulukent Köyü Camii (XIX. yy)[2218], Arhavi Dikyamaç Köyü Camii (1894)[2219], Borçka Düzköy Camii (1850)[2220], Aşağı Maden Köyü Camii, Demirkent Camii (1713), Esendal Köyü Camii (1815), Maral Köyü Camii (1924), Muratlı Köyü Camii (1842), Uğurköy Camii (1860)[2221], **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812)[2222], **Giresun'da** Tahtalı Camii (XVIII. yy)[2223], Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy), Kurşunlu Camii (1597), Hacı Hüseyin Camii (1861), Fatih Camii (1888), Hacı Mittat Camii (1889), Soğuksu Camii (1896), Görele Hasan Ağa Camii (1909), Kale Camii (1913), Hisargeriş Köyü Camii[2224], **Ordu'da** İkizce Laleli Camii (1522)[2225], Kaynartaş Merkez Eski Camii (1886)[2226], Gölbaşı Köyü Camii (1870)[2227], **Samsun'da** Kocakavak Köyü Camii (XVII-XVIII. yy), Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2228], Bafra Çarşı Camii (1855)[2229], **Denizli'de** Baklan Boğaziçi Camii (1876)[2230], **İzmir'de** Kılcızade Mehmet Ağa Camii (1874-75)[2231], **Yozgat'ta** Başçavuşoğlu Camii (1801)[2232], **Tokat** Erbaa Silahtar Ömer

---

[2213] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 753-761.
[2214] Yavuz, 13, 18, 30, 54.
[2215] Küçük, 218, 228-235, 241-246.
[2216] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*, 187.
[2217] https://karadeniz.gov.tr/asagimaden-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.07.2021)
[2218] https://karadeniz.gov.tr/ulukent-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.07.2021)
[2219] https://karadeniz.gov.tr/dikyamac-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.07.2021)
[2220] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 118-120.
[2221] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* 14, 18, 26, 33, 37, 40.
[2222] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 237-243.
[2223] Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", 209.
[2224] Narmanlı, 99.
[2225] Bayhan, "Ordu/İkizce'den Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii", 1-22
[2226] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 202-206.
[2227] Kurucu, 64-67.
[2228] *Samsun Ahşap Camileri,* 54, 97.
[2229] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 125.
[2230] Çakmak, 34-50.
[2231] İnci Kuyulu, "Bademli Kılcızade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş İzmir), Vakıflar Dergisi, S. 24, 1994 147-158.
[2232] Oğulcan Avcı, "Yozgat Başçavuşoğlu Camii ve Süslemeleri Üzerine Düşünceler", *Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi,* 3(5), 2016, 49-70.

Paşa Camii (1672)[2233], Mahmut Paşa Camii[2234] **Merzifon'da** Merzifon Abide Hatun Camii'nde (1680)[2235], **Gürcistan'da** Kvirike Camii (1861)[2236], Zundaga Camii (1860)[2237], Akho Camii (1818)[2238], **İstanbul'da,** İstanbul'da Haseki Hürrem Türbesi, Hadım İbrahim Paşa Camii, Hekimoğlu Ali Paşa Camii[2239], Rüstem Paşa Camii (1561), Edirne Selimiye Camii (1575) Çorlulu Ali Paşa Camii (1708), Damat İbrahim Paşa Camii (1720)[2240] ve kütüphanesi, Üsküdar III. Ahmed Çeşmesi[2241] verilebilir. Ayrıca, XVII. yüzyıla ait lale desenli dokuma halısı[2242] ve Balıkesir'deki Zağnos Paşa Camii haziresinde Z-15 kodlu şahide[2243] lalenin farklı alanlarda işlenmiş temsilcileri arasındadır **(Karş. Foto. 4.204-222)**.

Karş. Foto. 4.204. Trabzon Yukarı Kondu Mh. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.205. Trabzon Güneykondu Mh. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.206. Trabzon Çamburnu Kuşluca Camii (Sarı)

Karş. Foto. 4.207. Artvin Borçka Düzköy Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.208. Artvin Esendal Köyü Camii (Baramidze)

Karş. Foto. 4.209. Artvin Maral Köyü Camii (Baramidze)

[2233] https://www.trtavaz.com.tr/video/programlar/dunden-bugune-ahsap-camiler-trt-avaz/tokat-erbaa-silahtar-omer-pasa-camii-ahsap-camiler-trt-avaz/PL4i8eZUVaPZlyUrq6fR-UuZyjWyBrfKlG/0ZtUq33-Z2E (Erişim Tarihi: 17.07.2021))

[2234] Sinan Çakan, *Tokat'taki Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Yer Alan Süslemeler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2019, 159.

[2235] Hicabi Gülgen, "Narince Abide Hatun Camii", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 12(2), 147-160.

[2236] https://www.indigenousoutsiders.com/kvirike (Erişim Tarihi: 17.04.2019)

[2237] https://www.indigenousoutsiders.com/zundaga (Erişim Tarihi: 17.04.2019)

[2238] https://www.indigenousoutsiders.com/akho (Erişim Tarihi: 17.04.2019)

[2239] Derman, 81.

[2240] Söylemez, 178-179.

[2241] Atak, 228-229.

[2242] Derman, 81.

[2243] Burak Muhammet Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, 777.

Karş. Foto. 4.210. Bayburt Konursu Ulu Camii (Çiğdem)

Karş. Foto. 4.211. Giresun Tahtalı Camii (Nefes)

Karş. Foto. 4.212. Ordu İkizce Laleli Camii (ordu.ktb.gov.tr)

Karş. Foto. 4.213. Samsun Kocakavak Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.214. Denizli Baklan Köyü Camii (Pektaş)

Karş. Foto. 4.215. Tokat Silahtar Ömer Paşa Camii (TRT Avaz)

Karş. Foto. 4.216. Gürcistan Zundaga Camii (indigenousoutsiders)

Karş. Foto. 4.217. Rüstem Paşa Camii (Cambaz)

Karş. Foto. 4.218. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Camii (Söylemez)

Karş. Foto. 4.219. Damat İbrahim Paşa Camii Kütüphanesi (Atak)

Karş. Foto. 4.220. III. Ahmed Çeşmesi (Atak)

Karş. Foto. 4.221. Lale Desenli Dokuma Halısı (Derman)

Karş. Foto. 4.222. Zağnos Paşa Camii Haziresi (Gökler)

4.2.1.6. Servi/Selvi

Anadolu coğrafyasında "selvi" adıyla da bilinen bitki, edebiyatta güzelliği övmek için tercih edilen bir sıfat, Sanat Tarihi'nde güzel bir motif, tıp tarihinde tedavi edici bir nebat, ilahiyatta ise ahlak, doğruluk ve faziletin sembolü olarak nitelendirilmektedir. Uzun boyu ve daima yeşilliği ile güzelliğinde yansıtıcı olan motife dair uğur[2244], koruyuculuk, ölümsüzlük, hayat ve ölüm arasındaki sonsuzluk anlayışı gibi inançlar oluşmuş, kutsallık atfedilmiştir[2245].

Tarihsel süreçte, İran'da "ateş" mihraplarının önünde karşılaşılan servi, Hindistan'daki Mihtra kültünden esinlenilmiştir. Zerdüştlükte, ateşin yerden göğe doğru yükselişinin sembolü haline gelmiş, kutsallığı hem ateş kültünde hem de antik dönemlerdeki "Hayat Ağacı" motifine kadar indirgenmiştir[2246].

Dört kutsal kitaptan biri olan Tevrat'ta İbranice Gopher olarak yer alan Cypre's kelimesi aslında serviyi anlatmaktadır. Ayrıca, Allah'ın emriyle Hz. Nuh (a.s) tarafından Gopher denilen bu ağacın gemi yapılmak üzere kullanıldığı yazılıdır[2247].

Yunan mitinde servi, Venüs'ün sembolü halini almış[2248], yine güzellik tanrıçası Aphrodite'de Cypres (servi) adasında doğmuş ve simgesi tanrıçanın simgesi olmuştur ki[2249] Yunan mezar taşlarında da serviyi görmek mümkündür[2250]. Asurlar'da, İskitlerde

[2244] Cevdet Çulpan, *Serviler I*, İstanbul 1961, 11, Gül Mengeş, *Ağaç Sembolünün Tarihsel Gelişim İçerisinde Türk Resim Sanatına Yansıması ve Cumhuriyet Dönemi Türk Resminin Ağaç Sembolü Üzerinden İrdelenişi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Van 2012, 69.
[2245]Canan Cimilli, *Osmanlı'da Servi Motifinin İnançla Bağlantısı*, Sanat ve İnanç I, İstanbul 2004, 225-235.
[2246] Çulpan, 25.
[2247] Cimilli, 225-235.
[2248] Ersoy, ''Geleneksel Süsleme Sanatlarında Kullanılan Bazı Çiçek Motiflerinin İslam İnancı İle İlgisi'', 245-249.
[2249] Cimilli, 225-235.
[2250] Sultan Yurteri, Filiz Nurhan Ölmez, "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi", *38. ICANAS Kongresi,* Ankara 2007, 1454.

ve Mısır'da da önemli bir yer tutan motif[2251], Roma döneminde de ebedi hayatı temsil etmektedir. Bu husus Roma sikkelerinde yer alan servilerle de kanıtlanmaktadır[2252]. Roma'daki serviye yüklenen anlam Bizans'a geçmiştir[2253].

İslamiyet öncesi Türk destanlarında ağaçların önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Bazı araştırmacılara göre, Altaylı kavimler çam, kayın, çınar ve servi ağaçlarının kutsal saymışlar[2254], tözlere ve atalara duyulan saygıyla her bir tabiat parçasının bir ruha sahip olduğunu düşünmüşlerdir. Bu sebeplerden dolayı ırmak, dağ, kaya ve ağaç gibi ruhlara inanmışlardır. Orta Asya Türk inanışlarında servi, göğün direği ve şamanın evrensel yolculuğundaki merdiveni olarak görülmüştür. Oğuz Kağan Destanına göre ise servi ağacı; "gökten bir nur sütunu iner ve servi ağacını gebe bırakır daha sonra bu servi ağacının karnı yarılarak beş erkek çocuk dünyaya gelir. Uzun zaman sonra çocuklar büyüdüğünde annelerini ve ailesini sormuşlardır. Onlara bu ağaç gösterildiğinde ağaca saygı duymuşlar ve sevgi beslemişlerdir"[2255].

İslam inancında ise *Allah* (c.c) Kur'an-ı Kerim'de cennet bahçelerini anlatırken cennet ağaçlarından bahsetmesi, Hz. Muhammed (s.a.v) *''Kıyamet kopmaya yakınken elinizde bir ağaç fidanı varsa ve onu dikmeye vakit bulabilirseniz onu dikin''*[2256] şeklindeki hadisi şerifi ve pek çok ayeti kerime[2257] ağacın önemini vurgulamaktadır. Bunların yanısıra servinin uzun boyu ve dik duruşu "*Allah''* yazılışının ilk harfi olan ''Elif ا''e benzetilmekte, *Allah'ın* bir olduğunu işaret etmekte ve Allah'ı zikrettiğine inanılmaktadır[2258].

Osmanlı'da motif olarak çini, minyatür, seramik, halı, kalemişi ve taş üzerinde yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Rize'deki 15 camide servi ağacı 17 defa uygulanmıştır **(Grafik 4.62)**;

[2251] Çulpan, 28-29.
[2252] Çulpan, 39
[2253] İsmail Tokalak, *Bizans Osmanlı Sentezi,* İstanbul 2006, 240.
[2254] Ramazan Işık, ''Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler'', *İlahiyat Fakültesi Dergisi 9:2,* Elazığ 2004, 89-106.
[2255] Cimilli, 225-235.
[2256] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/415.
[2257] Davut Aydüz, *Kur'ân-ı Kerîm'in Kalbi Yâsîn Sûresi Tefsiri,* Işık Yayınları, Ankara 2013, 175.
[2258] Aziz Doğanay, ''Türklerde Ahiret İnancının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri'', *Sanat ve İnanç II,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2004, 127-140.

Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Mihrap
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Beden Duvarı, Mihrap
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy		Minber
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Ahşap Sütun
Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756		Kapı
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Mihrap
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Ahşap Sütun

İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber
İkizdere Çamlık Merkez Camii	XIX. yy		Mihrap
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Kapı, Mahfil, Ahşap Sütun
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı
Pazar Yukarı Soğuksu Mh. Camii	1910		Minber

Harime hareketlilik kazandıran servi ağaçları; kapı, beden duvarı, mihrap, minber, ahşap sütun ve mahfil üzerinde toplandığı saptanmıştır.

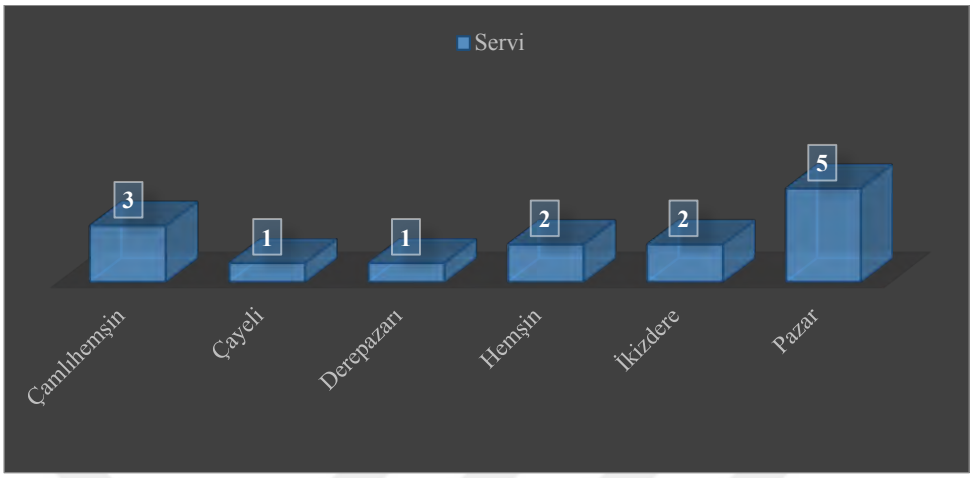

Grafik 4.62. Servi Motifinin İlçelere Göre Dağılımı

Anadolu'nun geneline yayılmış olan motifin sayısız örneği söz konusudur. Bu örneklerden ön plana çıkanlar arasında **Trabzon'da** Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865), Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii (1803), Of Serindere Mh. Camii (1884)[2259], Araklı Bereketli Mh. Camii (1867), Turnalı Mh. Camii (1841)[2260], **Artvin'de** Borçka Çavuşlu Camii (1861)[2261], **Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2262], **Bayburt'ta** Gökpınar Köyü Camii (XIX. yy), Yerlice Köyü Camii (1807)[2263], **Gümüşhane'de** Seydibaba Köyü Camii (1797)[2264], **Samsun'da** Paşayazı Köyü Camii (1906)[2265], **Kastamonu'da** Elmayazı Köyü Camii (1894)[2266], **Aydın'da** Kuyucak Kayran Köyü Camii (XIX. yy)[2267], **Burdur'da** Çavdır Dengere Eski Camii (XVII-XVIII)[2268], **İzmir'de** Eski Mordoğan Köyü Camii[2269], **İstanbul'da** Sultan Ahmed Camii (1617), gösterilebilmektedir. Cami dışında, serviyi III. Ahmed Yemiş Odası'na[2270], Eyüp Sultan

[2259] Küçük, 234, 256, 308.
[2260] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1889.
[2261] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 116
[2262] Narmanlı, 133-136.
[2263] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 223-224, 266-267.
[2264] Sarıhan, LCXIV.
[2265] Nefes, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii", 396.
[2266] Bilgen, Güven, 845.
[2267] Aktuğ, Pektaş,18.
[2268] Sertan Atasoy, *Burdur'un İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2013, 105-106.
[2269] Çağlıtütüncigil, 149.
[2270] Söylemez, 179, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/84741 (Erişim Tarihi: 19.07.2021)

Türbesi'ne[2271], İstanbul Topkapı Sarayı Harem Odası'na[2272], Kocaeli'nde Zeliha Hanım Çeşmesi'ne (1783)[2273], Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii haziresindeki Hacı İlyas Bey'in ayak şahidesine[2274], Sultan I. Mahmut'a ait ipekli şalvara ve Kırşehir halısına servi örgesi tatbik edilmiştir[2275] **(Karş. Foto. 4.223-238)**.

Karş. Foto. 4.223. Trabzon Taşçılar Köyü Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.224. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narman)

Karş. Foto. 4.225. Bayburt Gökpınar Köyü Camii (Çiğdem)

Karş. Foto. 4.226. Samsun Paşayazı Köyü Camii (Nefes)

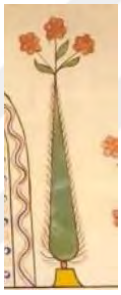

Karş. Foto. 4.227. Kastamonu Paşayazı Köyü Camii (Bilgen)

Karş. Foto. 4.228. Aydın Kayran Köyü Camii (Aktuğ)

Karş. Foto. 4.229. Burdur Dengere Eski Camii (Atasoy)

Karş. Foto. 4.230. İzmir Mordoğan Köyü Camii (Çağlıtütüncügil)

Karş. Foto. 4.231. Sultan Ahmed Camii (Cambaz)

[2271] Merve Serinöz, *Eyüp Sultan Türbesi Çinileri Üzerine Bir Araştırma,* (Yayımlanamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, 179.
[2272] Zehra Dumlupınar, "Topkapı Sarayı Harem Dairesi 17. Yüzyıl Çinileri", *Asos Journal,* S.81, 2018, 300-310.
[2273] Burak Muhammet Gökler, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", *Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültür Sempozyumu IV,* C.3, Kocaeli 2018, 2099.
[2274] Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları,* 555.
[2275] Sultan Yurteri, Filiz Nurhan Ölmez, "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi", *38. ICANAS,* Ankara 2008, 1468-69.

Karş. Foto. 4.232. III. Ahmed Yemiş Odası (mimarizm)

Karş. Foto. 4.233. Eyüp Sultan Türbesi (Pinterest)

Karş. Foto. 4.234. Topkapı Sarayı Harem Odası (Pinterest)

Karş. Foto. 4.235. Kocaeli Zeliha Hanım Çeşmesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.236. Balıkesir'de Ali Bey'e Ait Ayak Şahidesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.237. I.Mahmut'a Ait Şalvar (Yurteri)

Karş. Foto. 4.238. Kırşehir Halısı (Yurteri)

4.2.1.7. Kiraz Ağacı

Antik mitolojide kiraz ağacı ve meyvesi, tanrılara ölümsüz sunan bir iksirken, Budist hikayelerinde kiraz, doğurganlığın ve kadının sembolüdür[2276].

Rize'de kiraz ağacına sadece Çayeli Limanköy Merkez Camii'nde (1899) rastlanmıştır **(Foto. 4.293)**.

[2276] https://thepresenttree.com/blogs/tree-meanings/meaning-of-the-cherry-tree (Erişim Tarihi: 20.07.2021)

Foto. 4.293. Limanköy Merkez Camii

Karadeniz Bölgesi'ndeki camilerde sıkça karşılaşılmayan motif, Anadolu'daki cami mimarisinde de pek tercih edilmemiştir. Bununla birlikte Kütahya yapımı fincanlarda, sigaralıklarda[2277], Kastamonu yazmalarında[2278], Adıyaman'da geleneksel el patikleri üzerinde[2279], Eskişehir'de geleneksel kıyafetler ve Odunpazarı Ak Camii üzerinde[2280] örnekleri bulunmaktadır **(Karş. Foto. 4.239-244)**.

Karş. Foto. 4.239. Kütahya Çini Fincalık (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyon)

Karş. Foto. 4.240. Kütahya Çini Sigaralık (Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyon)

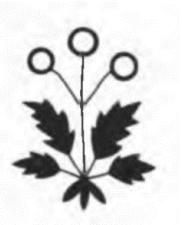

Karş. Foto. 4.241. Kastamonu Yazmacılığı (Barışta)

Karş. Foto. 4.242. Adıyaman Geleneksel Patik (Yıldırım)

Karş. Foto. 4.243. Eskişehir Odunpazarı Ak Camii (Halaç)

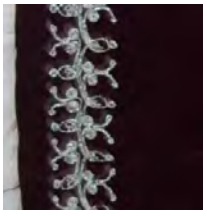

Karş. Foto. 4.244. Eskişehir Geleneksel Kıyafet (Halaç)

[2277] *Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu Kütahya Çini ve Seramikleri 2,* İstanbul 2015, 48, 236-237.
[2278] H. Örcün Barışta, "Kastamonu'da Yazmacılık", Ankara (Ayrı Basım) 1988, 202-203.
[2279] Rabia Yıldırım, Banu Hatice Gürcüm, "Adıyaman İli Geleneksel El Örgüsü Patikler Üzerine Etnografik Bir Araştırma", *İdil,* Volume 7, 2018, 415.
[2280] Hicran Hanım Halaç, Handan Baran, "Geleneksel Giysilerde ve Tarihi Yapılarda Süsleme Motifleri: Eskişehir Örneği", *TEKE,* 7/4, 2018, 2824.

4.2.1.8. Palmet

Kaynağı hakkında net bir bilgi söz konusu olmayan palmet, bir sapın sağ ve sol tarafından simetrik bir biçimde kıvrılan iki ruminin birleşmesi sonucunda ortasında sivri yaprağın meydana gelmesinden müteşekkil bir motif olarak adlandırılmaktadır[2281]. Palmet, Mezopotamya uygarlıklarından başlayarak Mısır, Yunan, Roma, Sümer, Hitit, Osmanlı gibi pek çok medeniyet tarafından kullanılmıştır **(Çizim 4.29).**

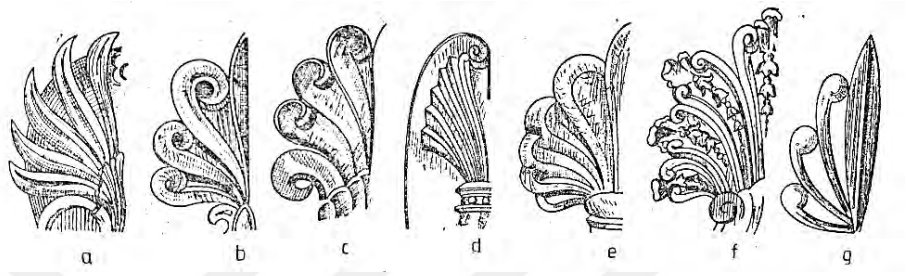

Çizim 4. 29. Palmet tipleri, a) Yunan, b-c) Roma, d) Bizans, e) Rönesans, f) Barok g) Ampir (sanatinyolculugu.com)

Palmet motifinin kaynağı hakkında genellikle Mısır gösterilmektedir. Palmiye olarak M.Ö. 3000'lerde Mısır sanatına giren motif, M.Ö. 2000'lerde Mısır-Minos etkileşimi neticesinde Minos'a, Mezopotamya ve Anadolu'ya sirayet etmiştir **(Foto. 4.294)**[2282].

Foto. 4.294. Palmiye Ağacı (Kuru)

[2281] Sözen, Tanyeli, 237.
[2282] Alev Kuru, "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme", *Belleten,* 61(230), 1997, 39.

Yunan Sanatında da yaygın olduğu bilinen palmet, ion ve dor üslubundaki mimari süslemelerde, kırmızı figürlü keramiklerde lotus ile birlikte alternatif olarak dizilmiş, doğu sanatına da Helenistik akım yoluyla girmiştir[2283].

M.Ö. 1. binde şekillenen Hun Sanatında palmet motifleriyle karşılaşılması, Türkler için motifin kaynağını Orta Asya'ya yönlendirmiştir[2284]. Hunlarla özdeşmiş mezar anıtlarından Pazırık Kurgan'ından çıkan at koşum takımında, eğer için deri ve keçeler üzerindeki palmet motifleri dikkat çekmektedir. Uygurlarda da palmet motifi kullanılmaya devam edilmiştir[2285] **(Foto. 4.295)**.

Foto. 4.295. Hun Devrine Ait Keçe (Kuru)

İslamiyet öncesinden başlayan palmet kullanımı, Türk-İslam devletleri tarafından öncü bir motif olarak tercih edilmiş, özellikle XI. yüzyıldan başlayarak Büyük Selçuklu, Zengi, Eyyübi, I. Beylikler, Anadolu Selçuklu[2286], II. Beylikler döneminde kullanılmıştır. Osmanlı'nın ise erken devrinden sonuna kadar taş, kalemişi, çini, halı ve çeşitli el sanatlarında tezyinatın vazgeçilmezi olmuştur.

Rize'de incelenen 116 camiden 27'sinde, 50'den fazla palmet motifi uygulanmıştır **(Grafik 4.63)**.

Merkez İslampaşa Camii	1570		Mahfil

[2283] Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme,* İstanbul 1979, 27.
[2284] Hamza Gündoğdu, "İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumi ve Palmetler*", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan,* Ankara 1993, 198.
[2285] Kuru, 39-40.
[2286] Selçuk Mülayim, "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", *Anatolia,* S. XX, Ankara 1974, 141-453.

Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659	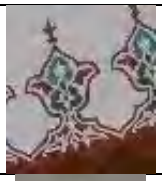	Kubbe
Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Kubbe, Mahfil, Beden Duvarları
Merkez Pazarköy Merkez Camii	1899	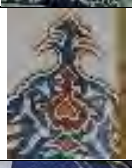	Kubbe
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Tavan
Ardeşen Kavaklıdere Camii	1869		Tavan
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899	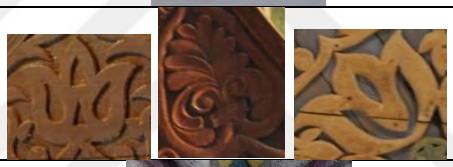	Minber, Mahfil, Tavan,
Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii	1875	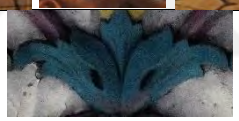	Tavan
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı, minber
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899	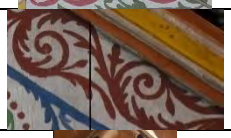	Mihrap, Minber
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Mahfil
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Tavan
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kapı

Çayeli Çeşmeli Köyü Camii	1910	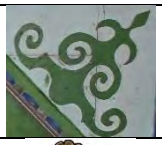	Tavan
Günesyu Ilıca Köyü Camii	1814		Minber
Hemşin Papager Camii	1862		Minber
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Minber
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906	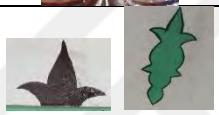	Kubbe
İkizdere Çamlık Merkez Camii	XIX. yy		Mihrap
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber
Pazar Mehmet Emin Camii	1861		Minber
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Kapı, Ahşap Sütun
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870	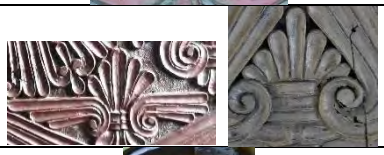	Kapı, Minber,
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber
Pazar Soğuksu Yukarı Mh. Camii	1910	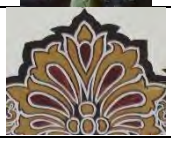	Beden Duvarı

Palmet motifleri, özellikle kalemişi tekniğinde beden duvarlarına ve üst örtülere nakşedilenlerin neo-klasik üslubu temsil etmektedir. Ahşapta minber üzerinde yoğunlaşan, yelpaze biçiminde açılan veya birden fazla yapraktan meydana gelen palmetler de klasik tarzın dışında kaldığı daha çok ampir üslubunu yansıttığı söylenebilir.

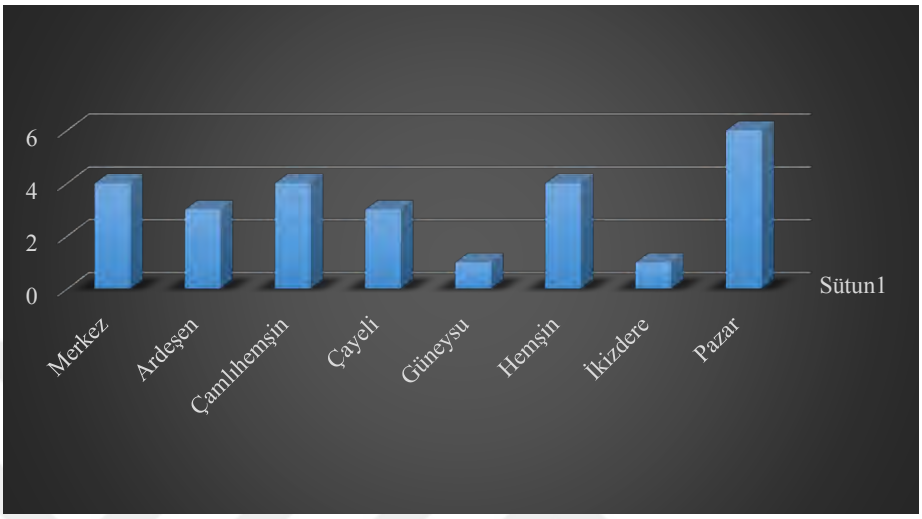

Grafik 4.63. Palmetin İlçelere Göre Dağılımı

Süsleme programlarının bazen ana süslemesi bazen de tamamlayıcı bezemesi olan palmet motifinin Anadolu'nun genelinde bir çok örneği ile karşılaşılabilmektedir. Bu örnekler içerisinde; **Trabzon'da** Ebubekir (Semerciler) Camii (1759), Ortahisar Faiht Camii, Of Gürpınar Beldesi Hacıbayram Mh. Camii (1887)[2287], Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819)[2288], **Artvin'de** Borçka Camili Köyü Camii (1855), Çavuşlu Köyü Camii (1861), Esenkıyı Köyü Yukarı Camii (1850), Borçka Muratlı Köyü Camii (1845)[2289], **Ordu'da** Ünye Saray Camii (1719), Atik İbrahim Paşa Camii (1800)[2290], **Gümüşhane,** Güzeloluk Köyü Camii (1882)[2291], **Giresun'da** Fatih Camii (1888)[2292], **Samsun'da** Hamidiye Camii (1884)[2293], **Bursa'da** Yeşil Camii (1424)[2294],

[2287] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 737.
[2288] Küçük, 239.
[2289] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 83-84.
[2290] Özdemir, 18, 54.
[2291] Özkan, Yurttaş, *Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane,* 132.
[2292] Narmanlı, 174.
[2293] Ezgin Yetiş, "Samsun Büyük Camisi Duvar Resimleri: Onarım ve Değişiklikler", *5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu,* C.II, 2015, 323-332.
[2294] Doğan Yavaş, "Yeşil Camii Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XLIII, İstanbul 2013, 492-495.

Edirne Muradiye Camii (1435-36)[2295], **Edirne** Selimiye Camii (1575)[2296], **İstanbul** Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1734)[2297] Nusretiye Camii (1826)[2298], İstanbul Bala Süleymana Ağa Camii (1862-63), Zühdi Paşa Camii (1883-84), Cihangir Camii (1889), Galip Paşa Camii (1898)[2299], **Denizli'de** Baklan Boğaziçi Camii (1876)[2300], **Soma** Hızır Bey Camii (1791-92)[2301], **Kayseri'de** Methiye Köyü Camii (1902)[2302], **Amasya'da** Yukarı Baraklı Camii (1871)[2303], **Kastamonu'da** İbni Neccar Camii, Şabanı Veli Camii, Hasan Efendi Camii[2304] ve Gürcistan Batum Merkez Camii yer almaktadır. Cami mimarisi dışında palmet, Topkapı Sarayı'nda bulunan XVI. yüzyıla ait bir kaftanda, kumaşta[2305], mezar taşlarında[2306], İstanbul Küçükçekmece'deki çeşmede[2307], Osmanlı saray halısında[2308], tombak[2309] ve çini gibi pek çok alanda rastlanmaktadır **(Karş. Foto. 4.245-264)**.

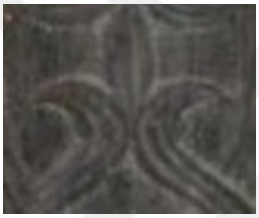

Karş. Foto. 4.245. Trabzon Güneykondu Mh. Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.246. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.247. Ordu Atik İbrahim Paşa Camii (Wowturkey)

[2295] Nesrin Çiçek Akçıl, Cebe Özer, "Muradiye Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXI, İstanbul 2006, 199-201.
[2296] Selçuk Mülayim, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 430-434.
[2297] Söylemez, 183.
[2298] Özlem Oral Patacı, "Ampir Üslubu'nda Bir Sultan Camii: Nusretiye", *Akademik Bakış Dergisi,* S.59, 2017, 169-207.
[2299] Hatipoğlu, 263, 281, 298, 306.
[2300] Tuğçe Yurtsal, *Aydın ve Denizli Camilerinde Duvar Resimleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2009, 87.
[2301] Dilek Karaaziz Şener, "Soma Hızır Bey (Çarşı) Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme" *Tukish Studies,* 9(10), Ankara 2014, 715-738.
[2302] Mustafa Denktaş, "Pınarbaşı Uzunyayla'daki Ahşap Direkli Camiler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (16), 2004, 53-89.
[2303] Neslihan Korkmaz, "Amasya Taşova İlçesi Özbaraklı Köyü Camileri", *TİASAD,* (13), 2017, 385-408.
[2304] Sayit Uysal, *Kastamonu Camilerindeki Bezemeli Ahşap Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, 126, 148-157.
[2305] H. Feriha Akpınarlı, Zeynep Balkanal, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi", *Motif Akademi Halkbilim Dergisi Balkan Özel Sayısı-I,* 2012, 188-189. (179-209)
[2306] Burak Muhammet Gökler, "Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı", *Anasay Dergisi,* S.2, 2017, 69-98.
[2307] *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı,* C.3, İstanbul 2006, 112.
[2308] Meral Akan, Fadime Nur Sayık, "Bir Osmanlı Saray Halısının Kompozisyon Bakımından Tezhip Sanatı Bağlamında İncelenmesi", *Arış,* S.17, 2020, 62-79.
[2309] https://www.efemuzayede.com/urun/3696857/vazo-bosna-tombak-islemeli-yuksek-kondusyonda-vazo-24-cm-palmet-motifli (Erişim Tarihi: 22.07.2021)

Karş. Foto. 4.248. Giresun Fatih Camii (Narman)

Karş. Foto. 4.249. Samsun Hamidiye Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.250. Bursa Yeşil Camii (Cambaz)

Karş. Foto. 4.251. Edirne Muradiye Camii

Karş. Foto. 4.252. Edirne Selimiye Camii (Cambaz)

Karş. Foto. 4.253. İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii (Söylemez

Karş. Foto. 4.254. Nusretiye Camii (Cambaz)

Karş. Foto. 4.255. Galip Paşa Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.256. Denizli Baklan Boğaziçi Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.257. Batum Merkez Camii (tripadvisor)

Karş. Foto. 4.258. Palmetli Kaftan (Akpınarlı)

Karş. Foto. 4.259. Palmetli Kumaş (Akpınarlı)

Karş. Foto. 4.260. Palmetli Mezar Şahidesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.261. Küçükçekmece Çeşmesi (İSKİ)

Karş. Foto. 4.262. Osmanlı Saray Halısı (Akan)

Karş. Foto. 4.263. Tombak (Efemuzayede)

Karş. Foto. 4.264. And. Selçuklu Dönemine Ait Çini Tabak (Karatay Med. Müzesi (Gökler)

4.2.1.9. Zambak

Arapça'dan dilimize geçen zambak, genellikle zanbak olarak telaffuz edilmektedir. Latince "Lilium" olarak isimlendirilen çiçek, Fransızlar "Lis", İngilizler "Lily", Almanlar ise "Lillie" şeklinde adlandırmaktadır[2310].

Girit'te bir villada, M.Ö. 1580'lerde keşfedilen ve 80'nin üzerinde türü olan zambağı, ''Lilium Martagon'' Türk Zambak'ı olarak bilinmektedir[2311]. Dayanıklılığı ile ön plana çıkan bitki, renk çeşitliliği ile bahçe tasarımlarında yerini almaktadır[2312].

Zambak, Yunan Sanatında yeniden doğuş manasındadır. Çünkü Yunan tanrısı Hera'nın sembolüdür ve rivayete göre Hera'nın göğsünden dökülen sütten oluştuğu ifade edilmektedir[2313]. Hristiyan kültüründe ise temizliği, iffeti, saflığı ve Bakire Meryem'i

[2310] Hilmi Özden, Ömür Şaylıgil, "Türk Kültür Tarihinde ve Hastanelerimizde Zambak Motifi", *Hakim Yayıncılık,* Ankara 2015, 249-292.
[2311] Ki-Byung Lim, Jaap M. Van Tuyl, ''Lily'',(Zambak) *National İnstitute of Agricultural Biotechnology*, Wageningen University and Research Centre, Neherlands 2006, 441-707.
[2312] M. Jack Payne,'' Growing Garden Lilies'', (Zambak'ın Büyümesi) T*he U.S. Department of Agniculture Iowa State University*, 2016, 2.
[2313] Matthew 6:28-29, **http://www.sfheart.com/lily.html, (Erişim Tarihi: 25.07.2021)**

temsil etmektedir[2314]. Türk-İslam kültüründe ise zambağa ebedilik, ölüm, şifa, ahiret, iyilik ve güzellik gibi anlamlar taşımaktadır[2315]. Anadolu coğrafyasında zambak, lotus ve nilüfer aynı olarak görülmüş ve birbirlerine karıştırılmıştır.

Rize'de zambak motifi sadece, Ardeşen Seslikaya Köyü Camii'nin (1899) kubbesine tatbik edilmiştir **(Foto. 4.296)**. Motifin benzer örneğiyle, **Giresun'da** Hacı Mittat Camii (1889)[2316], **İstanbul** Hırka-i Şerif Camii (1851)[2317] karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.265-266)**.

Foto. 4.296. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii

Karş. Foto. 4.265. Giresun Hacı Mittat Camii (Narman)

Karş. Foto. 4.266. İstanbul Hırka-i Şerif Camii

4.2.1.10. Hayat Ağacı[2318]

Kutsal ağaç, dünya ağacı veya evren ağacı olarak da isimlendirilen hayat ağacı[2319], dünyadaki tüm toplum ve dinlerde bilinen en yaygın inanç sistemini sembolize etmektedir[2320].

Dünya yaratıldığından beri var olduğu düşünülen hayat ağacı[2321], Orta Asya'da, Mezopotamya'da, Avrupa'da, Afrika'da ve Amerika'da olmak üzere bütün inançlarda yer edinmiştir.

[2314] Andrea Frownfelter, *Flower Symbolism as Female Sexual Metaphor*, Senior Honours Theses, Eastern Michigan Üniversity, USA 2010, 25.
[2315] Özden, Şaylıgil, 249-292.
[2316] Narmanlı, 181.
[2317] Baha Tanman, "Hırka-i Şerif Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XVII, İstanbul 1998, 378-382.
[2318] Hayat ağacıyla ilgili detaylı çalışma için bkz: Zehra Pala Yavuzyiğit, *Anadolu Coğrafyasında "Hayat Ağacı" Motifi, Tasarım Özellikleri ve Özgün Yorumlamalar,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2021, 26.
[2319] Saliha Ağaç, Menekşe Sakarya, "Hayat Ağacı Sembolizmi", *İnternational Journal of Cultural and Social Studies,* Vol. 1, 2015, 3.
[2320] Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü,* Ankara, 2004, 155.
[2321] Ergun, 145.

Kazak mitinde, *Bayterek* ismiyle anılan büyük bir ağacın varlığından söz edilmektedir ki, bugün ağaç sembol olarak Astana'da kullanılmıştır[2322].

Hint dönemine ait metinlerde, ruhların "Yaşam Ağacının" dalları ve budakları üzerine konarak kuşa dönüştüğü geçmektedir. Bu ağaçtan meyve yiyen kuşlar, reenkarnasyonu temsil etmektedir. Ayrıca mitolojilerinde "Brahman" adıyla bilinen ağaç tanrıyla bütünleşmiştir[2323].

İran'da bölgesinde kurulan Pers mitolojisindeki hayat ağacı yedi daldan müteşekkildir. Tanrıyla özdeşleşen *Soma Ağacı*, Perslerin yaratılışıyla bağlantılı olduğu ifade edilmektedir ki kutsal ağacın ölüleri dirilttiği, yaşlıları ise gençleştirdiğine inanılmaktadır[2324]. Perslerdeki bir diğer ağaç *Gao Kerena'dır.* Bu ağaç evrenin merkezi konumunda, kökleri okyanusların diplerine kadar inmektedir ve tepesinde Kamros adında bir kuş bulunmaktadır[2325]. Ağacın evrenin merkezi olması hayat ağacı manası taşıdığını ortaya çıkartmaktadır.

Türkistan mitinde, hayat ağacı dünyanın merkezidir ve kamlar ağacı, astral seyahatlerinde merdiven olarak kullanmaktadırlar[2326].

Özbekler için ise dut ağacı, hayat ağacı inancını karşılar niteliktedir. Efsaneye göre *"eşkiyalar bir evliyanın peşine düşerler. O da dut ağacına sığınıp ondan yardım ister. Dut ağacı ikiye ayrılır ve evliyayı içine alıp tekrar kapanır. Eşkiyalar çobanı bulamaz. Bir karga gagası ile dut ağacını eşkiyaya gösterir. Eşkıya dutu kesmeye başlar. Gövdesi yara alan evliyadan kan akar. Dut ağacı, eşkıya kanı görüp kesmeye devam etmesin diye, meyvesinin suyunu akıtıp kanı kapatır"*[2327].

Çin kültüründe, ağaçlar oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. *Kıyen Mu* ismindeki dokuz dallı ağaç, dünyanı merkezini temsil etmektedir[2328].

[2322] Pala Yavuzyiğit, 26.
[2323] J.C. Cooper, *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbol,* London, 1978, 176-177.
[2324] Ergun, 23.
[2325] Pala Yavuzyiğit, 26-27.
[2326] Fikret Türkmen, "Türkmen ve Anadolu Halılarındaki Ortak Motifler", *I. Uluslarası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı, (9-15 Nisan 2006),* Ankara 2007, 2181.
[2327] Ebru Elpe, *Türk Mitoloji ve Sanatında Ağaç,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, 28.
[2328] Deniz Karakurt, *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi,* E-kitap, 2012, 831, Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş,* İstanbul, 2003, 297.

Avrupa ve İskandinav ülkelerindeki hayat ağacı, birleştirici ve bütünleştirici bir anlam taşımaktadır. İskandivav mitlerinde hayat ağacı, dünya ağacı olarak isimlendirilmektedir. Ağacın kökünde, gövdesinde, dallarında ve tepesinde farklı hayvanlar yer almaktadır. Ayrıca, Avrupa'da hayat ağacı temsil eden en önemli ağaç meşedir. Meşe ağacında yetişen her şeyin cennetten geldiğine inanılmaktadır. Alman mitolojisinde Mayıs Ağacı kutsal olarak kabul edilmiştir[2329]. Germen mitinde geçen evrenin ve dokuz yerin, dünya ağacı olan *Yggdrasil'in* kökleri ve dalları üzerinde durduğuna inanılmaktadır[2330].

Hayat ağacı için benzer anlam ve manalar, İrlanda, Macar, Fransa, Slav, Rus, Polinezya, İskoç ve Gal, Yahudi, Roma, Yunan, İtalya, Amerika[2331], Maya, Kafkasya, Mısır, Sümer, Hitit, Asur, İskit, Urartu, Frig, Arap mitolojilerinde, Hristiyan ve İslam inancında geniş bir yer tutmaktadır. Belirtilen mit ve inançlarda ağaçların isimleri farklılaşsa da temel prensipte aynı anlamı taşımakta ve önemi vurgulanmaktadır[2332].

Türkler için ağaçların kutsiyeti oldukça farklıdır. Farklı isim ve çeşitli sembolik anlamlar taşıyan hayat ağacı, yeryüzünden gökyüzüne kadar uzanan (Tanrı katına), yer ile gök arasındaki bağlantıyı sağlayan bir değnek/merdiven olarak tanımlanmaktadır[2333]. Türk mitlerindeki türeme veya çoğalma genellikle ağaçlarla ilişkilendirilmektedir ki[2334] Uygurlar, Karakum alanındaki ağaçlar arasına gökten bir ışık indiği ve bu ışığın ağacı gebe bırakması sonucunda kendilerinin doğduğuna inanmaktadır[2335]. Yine bir Yakut söylencesine göre şamanların hayat ağacından doğduğu belirtilmektedir[2336]. Bu sebeple şaman davullarının hayat ağacından yapıldığını, davulun şamanları yer altı ve yer üstü tanrısıyla temasa geçirdiği düşünülmektedir[2337] **(Foto. 4.296-305)**.

İnançlar doğrultusunda hayat ağacı geçmişten günümüze kadar kullanıla gelen bir motif halini almıştır.

[2329] Ergun, 29, 31.
[2330] Karakurt, 832.
[2331] Meldan Tanrısal, "Türk ve Nahova Halıların Dili", *Arış Dergisi,* S.1, 1997, 94-107.
[2332] Pala Yavuzyiğit, 34-56.
[2333] Ergun, 145-146, Ağaç, Sakarya, 5.
[2334] Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi I,* Ankara 1993,
[2335] Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi II,* İstanbul, 1995, 465.
[2336] Mircea Eliade, *Şamanizm,* (Çev: İsmet Birkan), Ankara 2006, 60.
[2337] Eliade, *Şamanizm,* 204.

Foto. 4.297. Uygur Duvar Resmindeki Hayat Ağacı (Pala Yavuzyiğit)

Foto. 4.298. Kazakistan Bayterek Ağacı (Pala Yavuzyiğit)

Foto. 4.299. Budist İnancındaki Bodhi Ağacı[2338]

Foto. 4.300. Pers Askeri ve Hayat Ağacı[2339]

Foto. 4.301. Özbek Giysisi Üzerindeki Hayat Ağacı (Pala Pala Yavuzyiğit)

Foto. 4.302. XVIII-XIX. yy Çin Halısı Üzerindeki Hayat Ağacı[2340]

Foto. 4.303. Minos Pusulasındaki Hayat Ağacı[2341]

Foto. 4.304. Amerikan Nahova Hayat Ağacı (Tanrısal)

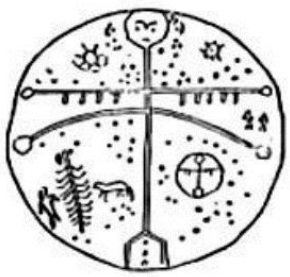

Foto. 4.305. Şaman Davulu Üzerindeki Hayat Ağacı[2342]

Rize'deki 116 camiden 17'sinde hayat ağacı motifi saptanmıştır **(Grafik 4.64)**.

[2338] https://www.metmuseum.org/art/collection/search/38523 (Erişim Tarihi: 25.07.2021)
[2339] https://irangezi.com/persepolis/ (Erişim Tarihi: 05.07.2021)
[2340] https://www.metmuseum.org/art/collection/search/456987?searchField=All&sortBy=Rel%20evance&deptids=14&ft=*&offset=900&rpp=20&pos=914%2018 (Erişim Tarihi: 25.07.2021)
[2341] https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=140887&Itemid=&lang=el (Erişim Tarihi: 25.07.2021)
[2342] https://www.akademikkaynak.com/kam-saman-davulu-semboller.html (Erişim Tarihi: 25.07.2021)

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Ahşap Sütun
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Minber
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Vaaz Kürsüsü, Minber
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891	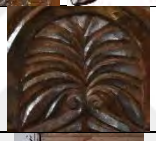	Minber
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy	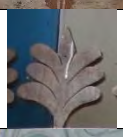	Minber
Çayeli Liman Köy Merkez Camii	1899	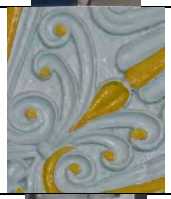	Minber
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Ahşap Sütun (Butasım)
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Kapı, Minber

Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kastan, Minber
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Vaaz Kürsüsü
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber
İkizde Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Kapı
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870	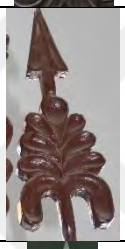	Minber
Pazar Örnek Köy Camii	1870		Minber
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896	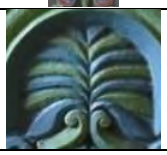	Minber

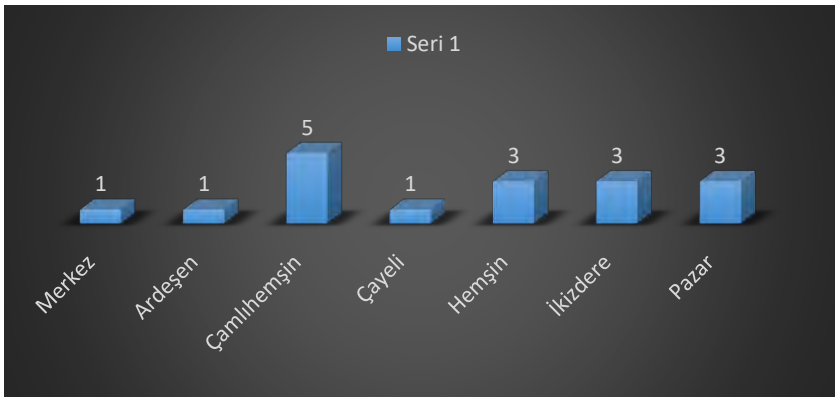

Grafik 4.64. Hayat Ağacının İlçelere Göre Dağılımı

Benzer örnekler içerisinde; **Trabzon'da** Beşildüzü Dolanlı Köyü Camii (1868)[2343], Taşören Beldesi Camii (1844), Hayrat Sarmaşık Köyü Sinanlar Mh. Camii (1809), Akköse Köyü Camii (1865)[2344], Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Çaykara Kabataş Köyü Camii (1811), Maraşlı Köyü Camii (1811), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819)[2345], Of Yazlık Köyü Camii[2346], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596)[2347], **Gümüşhane'de** Telme Köyü Mescidi (1849)[2348] verilebilir. Anadolu genelinde yapılan çalışmalar Osmanlı'nın, Anadolu Selçuklu kadar bu motifi çok sık kullanmadığını göstermektedir. Hayat ağacı motifini Karadeniz dışındaki temsilcileri arasında; Sivas Gök Medrese (1271)[2349], Erzurum Çifte Minareli Medrese (XIII-XIV. yy), Yakutiye Medresesi (1310)[2350], Divriği Ulu Camii (1228)[2351], Kayseri Döner Kümbet (1276)[2352], İnce Minareli Medrese (1265-80)[2353] İshak Paşa Sarayı (1784)[2354] yer almaktadır. Ayrıca çini, kumaş ve halı[2355] üzerine de tatbik edilmiştir **(Karş. Foto. 4.267-277)**.

Karş. Foto. 4.267. Trabzon Sarmaşık Köyü Sinanlar Camii (Küçük)

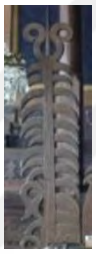

Karş. Foto. 4.268. Trabzon Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (Taşkan)

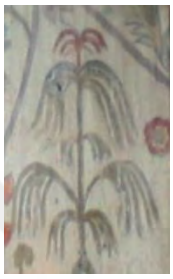

Karş. Foto. 4.269. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

[2343] Şahin, 127.
[2344] Küçük, 31, 79, 267.
[2345] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 51, 138, 156, 250.
[2346] Karadeniz, 235.
[2347] *Samsun Ahşap Camileri,* 45.
[2348] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 67.
[2349] Kifayet Özkul, "Sivas Gök Medrese Bezemeleri, Semboller ve Anlamları", *Şehir ve Medeniyet Dergisi,* 2020, 51-74, Müjgan Üçer, "Erzurum -Sivas – Kayseri Hattında Hayat Ağacı", *Hayat Ağacı Dergisi,* S.8, http://hayatagacidergisi.com/guncel/#prettyPhoto adresinden erişim sağlanmıştır.
[2350] Yurttaş, Özkan, Köşklü, vd., 111, 119.
[2351] Kifayet Özkul, "Sivas Divriği Ulu Cami ee Darüşşifası Bezemeleri", *Uluslararası İdil- Ural Ve Türkistan Araştırmaları Dergisi,* 2(3), 2020, 56-81.
[2352] Özkan Ertuğrul, "Döner Kümbet", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. IX, İstanbul 1994, 516-517.
[2353] Doğan Yavaş, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İnce Minareli Medrese", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXII, İstanbul 2000, 269-70.
[2354] Semavi Eyice, "İshak Paşa Sarayı", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXII, İstanbul 2000, 542-544.
[2355] Yurteri, Ölmez, 1468.

Karş. Foto. 4.270. Sivas Gök Medrese (Üçer)

Karş. Foto. 4.271. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Selcuklumirası.com)

Karş. Foto. 4.272. Erzurum Yakutiye Medresesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.273. Kayseri Döner Kümbet (selcuklumirası)

Karş. Foto. 4.274. Konya İnce Minareli Medrese (Gökler)

Karş. Foto. 4.275. İshak Paşa Sarayı (Gökler)

Karş. Foto. 4.276. Kubadabad Saray Çinisi (Ağaç)

Karş. Foto. 4.277. Hayat Ağacı Motifli Ladik Halısı XVII. (Yurteri)

Hayat ağaçları ve özellikle dünya üzerinde hayat ağacını temsil edenler göz önüne alındığında biçimsel olarak bir bütünlüğün olmadığı görülmektedir ki bu, karşılaştırma için verdiğimiz örneklerle de kanıtlanmaktadır. Rize'deki hayat ağacını temsil edenlerde de tekillik söz konusu olmayıp ortak nokta birden fazla dallarının olması ve yukarı doğru

kademelenmesidir. Minber, kapı, vaaz kürsüsü ve ahşap sütunlarda sıkça tekrar edilen motiflerin, karşılaştırma örneklerinden oldukça uzaktır. Bu da motifin yerel ustaların ellerinde şekillenmesinden kaynaklanmaktadır.

4.2.1.11. Nar ve Nar Ağacı

Doğurganlığın ve bereketin sembolü olan nar, halk söylencelerinde ve inanışlarda nazarı ve güzelliği temsil ettiği gibi hayat ağacı olduğuna ve tedavi edici bir özelliğinin bulunduğuna inanılmaktadır[2356].

Kur'an-ı Kerim'de cennet meyvesi olarak bahsedilen nar, En'am Suresi'nin 99[2357], 141[2358]. Rahman Suresi'nin ise 68. Ayetlerinde olmak üzere üç yerde geçmektedir[2359]. Bir hadisi şerifte nar meyvesi medhedilmiştir. *"Her narda bir damla cennet suyu vardır." ve; "Narı içindeki zarı ile beraber yiyiniz, çünkü mîdeyi temizler." buyrulmaktadır. Nar, çarpıntıya iyidir. Mîdeyi kuvvetlendirir. Et kısmı ile sıkılıp içilirse, safra söker, pekliği giderir".* Buradan hareketle tedavi edici özelliğinin de var olduğu ispatlanmıştır.

Asya'ya özgü bir meyve olan narın anavatanın İran ve çevresi olduğu bilinmektedir[2360], Farsça'da "enar"[2361] olarak isimlendirilen meyve Latince'de Punicaceae[2362] şeklindedir.

Türk sanatında nar motifinin ilk kullanımı Uygur dönemine kadar uzanmaktadır. Uygularla birlikte İran ve Suriye'de görülen Büyük Selçuklu dönemi ile kullanılmaya devam eden meyve, Anadolu Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nin süslemelerinde yerini almıştır[2363].

İncelenen Rize camilerinden 6 örnekte nar motifi tespit edilmiştir **(Grafik 4.65)**.

[2356] H. Hande Duymuş Florioti, "Eski Yakındoğuda "Nar" Sembolizmine Dair Bir Derleme Çalışması", *Tarih Okulu Dergisi, 8(XXII),*2015, 22, Münir Cerrahoğlu, "Mitolojilerde ve Türkiye'de Derlenen Masallarda Narın Yeri", *Turkish Studies 7(1)*, 2012, 643-651, Ebru Şenocak, "Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 4(8),* 2016, 229-247.
[2357] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/En%C3%A2m-suresi/888/99-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 28.07.2021)
[2358] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/En%C3%A2m-suresi/930/141-142-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 28.07.2021)
[2359] https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=55&ayet=68 (Erişim Tarihi: 28.07.2021)
[2360] Ersel Çağlıtütüncigil, "Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Köken ve İkonografik Anlamı", *TÜBAR XXXIII Bahar,* 2013, 63.
[2361] Erol Ayyıldız, *Türkçe-Arapça Arapça-Türk Cep Lügati,* İstanbul 1984, 65, 129.
[2362] Fevzi Öztığ, *Faydalı Bitkiler,* İkinci Baskı, İstanbul 1971, 42.
[2363] Çağlıtütüncigil, 68-77.

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899	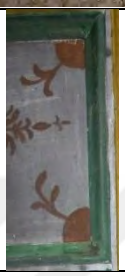	Minber Köşk Altı
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Minber Kapı, Minber Korkuluk
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693	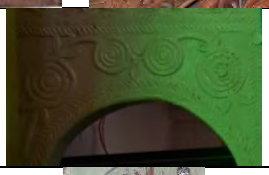	Minber Köşk Altı
İkizdere Çamlık Merkez Camii	XIX. yy		Mihrap
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Mihrap

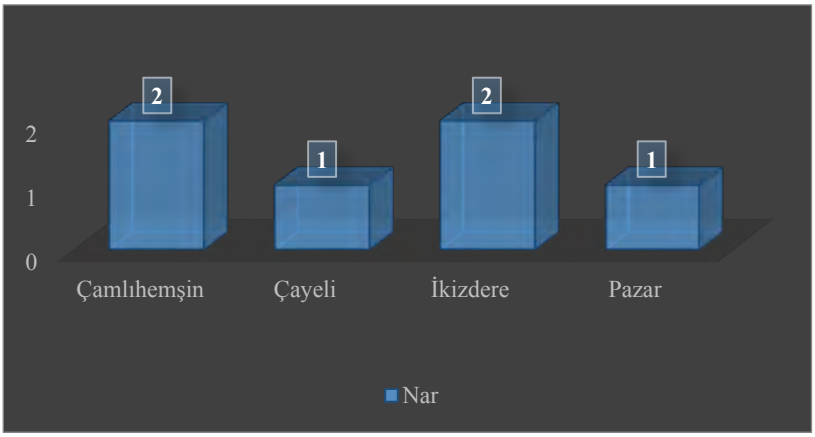

Grafik 4.65. Nar Motifinin İlçelere Göre Dağılımı

Nar motifinin işlendiği örnekler arasında; **Trabzon'da** Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Dernekpazarı Yukarıkondu Mh. Camii (1809), Taşçılar Köyü Camii (1803), Güneykondu Mh. Camii (1819)[2364], Hayrat Geçitli Köyü Camii (1884)[2365], **Artvin'de** Aşağımaden Köyü Camii (XIX. yy)[2366], **Gümüşhane'de** Akgedik Köyü Camii (XIX. yy)[2367], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii (1861)[2368], **Denizli'de** Baklan Boğaziçi Camii (1876)[2369], **Balıkesir'de** Ayvalık Hacı Bayram Veli Camii (1450)[2370], **İzmir** Eşref Paşa Camii (1902)[2371] bulunmaktadır. Nar motifinin hayat ağacı ile birlikte işlendiği tasarımlar da söz konusudur. Orta Asya Türk inancında, hayat ağacının narla işlenmesi "*Türklerdeki ağaç kültünün ve bu külte bağlı olarak gelişen hükümdar simgesinin uzantısı olarak değerlendirilmektedir*" ki formun örkleri, Sivas Gök Medrese (1271) ve Erzurum Çifte Minareli Medrese'dir (XIII-XIV) [2372]. Nar motifi belirtilen

[2364] Küçük, 210, 224, 229, 240.
[2365] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 318.
[2366] https://kulturportali.gov.tr/turkiye/artvin/kulturenvanteri/asagi-maden-koyu-camii (Erişim Tarihi: 28.07.1990)
[2367] Yazar, çiçek motifi olarak tanımlamıştır. Sarıhan, LEVXXXIII.
[2368] Gökler, Doğan, 202.
[2369] Yurtsal, 282.
[2370] Sözlü, 66-69.
[2371] Polat, 110, 113, 321.
[2372] Çağlıtütüncigil, 72.

yapılar dışında mezar taşları[2373], çini[2374], kumaş[2375], kaftan[2376], minyatürler[2377] ve sikkelerde de[2378] karşımıza çıkmaktadır **(Karş. Foto. 4.278-292)**.

Karş. Foto. 4.278. Trabzon Çaykara Taşkıran Köyü Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.279. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (Baramidze)

Karş. Foto. 4.280. Gümüşhane Akgedik Köyü Camii (Sarıhan)

Karş. Foto. 4.281. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.282. Denizli Baklan Boğaziçi Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.283. İzmir Eşfer Paşa Camii (Polat)

[2373] Ömer Delikgöz, Fulya Alıç, "Osmanlı İstanbul'unda Bulunan Bazı Müslim ve Gayrimüslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, I,* Ankara 2010, 113-131.
[2374] Çağlıtütüncigil, 74.
[2375] Akpınarlı, Balkanal, 197.
[2376] Sibel Arık, ""Türk Dokumacılık Sanatında Nar Motifi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, S.1, 2009, 591. (583-593)
[2377] Çağlıtütüncügil, 75.
[2378] Arık, 590.

Karş. Foto. 4.284. Sivas Çifte Minareli Medrese (Çağlıtütüncigil)

Karş. Foto. 4.285. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Gökler)

Karş. Foto. 4.286. İstanbul Vefa Camii Haziresi (Delikgöz)

Karş. Foto. 4.287. Rüstem Paşa Camii (Çağlıtütüncigil)

Karş. Foto. 4.288. Selçuklu Dönemine Ait Çini Karatay Med. Müzesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.289. Nar Motifli Osmanlı Kumaşı XVI. yy (Arık)

Karş. Foto. 4.290. Nar Motifli Kaftan (XVII. yy) Topkapı Sarayı Müzesi (Arık)

Karş. Foto. 4.291. Nefehât'ül-Üns Minyatürü (Çağlıtütüncigil)

Karş. Foto. 4.292. Side'de Basılan Sikke (Arık)

4.2.1.12. Kozalak

Kozalak, bitki biliminde *coniferae* (kozalaklılar) grubunda tepesi konik, dip kısmı ise yuvarlak biçiminde olan odunsu bir meyve olarak tanımlanmıştır[2379]. Birçok toplum

[2379] M.A. Ağakay, "Kozak, Kozalak", *Türkçe Sözlük,* Ankara 1974, 511.

tarafından tercih edilmiştir. Pek çok çeşidi bulunan kozalaklar, ayinlerde, ritüellerde, büyü yapmada, günlük yaşantıda, mutfak kültüründe, halk hekimliğinde, kozmetik, boya, ısınma, dekorasyon ve ilaç sektöründe olmak üzere geniş bir alana yayılmıştır[2380].

Sembolik açıdan farklı anlamları kazanan kozalağa, doğurganlık, bereket, ölümsüzlük, yaşam suyu gibi anlamlar yüklenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde en erken örneği Neolitik Dönem'de M.Ö. 8000-5500 yılları arasında bir pişmiş toprakta karşılaşılmaktadır[2381].

Kozalak dünya sanatları içerisinde, Asur, Hitit, Sümer, Hint, Yunan, Roma, Bizans, Avrupa ve Türk İslam devletlerinde kozalağa rastlanmaktadır[2382] **(Foto. 4.306-310)**.

Foto. 4.306. Asur Kralı Sargon (Kelam)

Foto. 4.307. Sümer Tanrısı (Kelam)

Foto. 4.308. Yunan Tanrısı Dionysos (Kapheros tt)

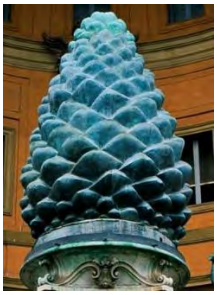

Foto. 4.309. Vatikan'daki Kozalak (Kapheros tt)

Foto. 4.310. Kozalaklı Kalis Roma, MS. 1[2383],

Rize'deki camiler içerisinde kozalak motifi iki camide görülmektedir.

[2380] *İlkgül Kaya Zenbilci, "*Kozalak: Sanat Tarihi Bağlamında Bir Motifin Gizemini Okumak*", Orta Çağ'dan Postmodernizme Sanat Tarihi Okumaları, İstanbul 2021, 212.*

[2381] Kaya Zenbilci, 216, 243.

[2382] Şeyma Kelam (Köroğlu), *Türk Mitolojisinde Çam Ağacı Sembolünün Yeri ve Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019, 18-24.

[2383] https://harvardartmuseums.org/collections/object/191778?position=0 (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899	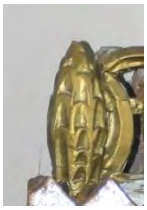	Minber
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899	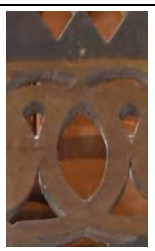	Minber

Motifin benzer örnekleri, **Trabzon'da,** Orhisar Çarşı Camii (1839-40), Beşikdüzü Merkez Eski Camii (1912)[2384], **İstanbul'da,** Hırka-i Şerif Camii (1851)[2385], Büyükada Hamidiye Camii (1892)[2386], Dolmabahçe Saray Duvarı[2387] ile birlikte farklı kültür ve medeniyetlerde kumaş, minyatür, savaş topu ve cam şişe gibi alanlarda uygulama alanı bulmuştur[2388] **(Karş. Foto. 4.293-299)**.

Karş. Foto. 4.293. Trabzon Ortahisar Çarşı Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.294. İstanbul Hırka-i Şerif Camii[2389]

Karş. Foto. 4.295. İstanbul Büyükada Hamidiye Camii (Hatipoğlu)

[2384] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1038.
[2385] Tanman, 378-382.
[2386] Hatipoğlu, 98-99.
[2387] Kelam, 23.
[2388] Kaya Zenbilci, 224, 229, 239, 241.
[2389] http://www.hirkaiserifvakfi.com/TR/886/Hirka-i-Serif-Camii-Yazi-ve-Kitabeleri/HIRKA-I-SERIF-CAMII-MIHRAP-VE-MINBER.aspx (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

Karş. Foto. 4.296.
Dolmabahçe Sarayı Duvarı (Kelam)

Karş. Foto. 4.297.
Kozalak Gövdeli Cam Bardak, M.S. 1, Erişim no. 17.194. 242[2390]

Karş. Foto. 4.298.
Evangelistarion Nüshasındaki Tezhip Minyatürü Kozalaklı Fıskiye (Kaya Zenbilci)

Karş. Foto. 4.299.
Kozalaklı Kumaş Parçası XVI. yy, Erişim no. 17.29.10[2391]

4.2.1.13. Zeytin Dalı

"Oleaceae" ailesinden olan zeytinin ana vatanı Akdeniz Bölgesi'dir[2392]. Eski Batı Anadolu medeniyetlerinde zeytin "sıvı altın" olarak adlandırılmıştır[2393].

Tarihi süreç içerisinde kabul görmüş olan zeytinin ismi kutsal kitaplarda geçmektedir. Eski Ahit'teki bir efsaneye göre; ağzında bir zeytin dalı bulunan güvercin, Nuh'un gemisine dönerek tufanın bittiği haberini vermiş ve zeytin barışın simgesi halini almıştır. Tufana direnen zeytin ağacı ise ölümsüzlüğü sembolizmidir[2394]. Mısırlılara ait duvar resimlerinde 19 yaşında ölen firavun Tutankamon'un (M.Ö. 1354-1346) zeytin dalların örülmüş adalet tacını giydiği ve kolyeler taktığı bilinmektedir. İsrailoğullarının

[2390] https://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=17.194.242 (Erişim Tarihi: 29.07.2021)
[2391] https://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=17.29.10&orderByCountDesc=true&page=1 (Erişim Tarihi: 29.07.2021)
[2392] Öztığ, 88.
[2393] Artun Ünsal, *Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı,* İstanbul 2007, 28.
[2394] Murat Belge, *Tarih Boyunca Yemek Kültürü,* İstanbul 2008, 198.

ilk kralı Saul ise M.Ö. 1035'te tahta çıktığında zeytinyağı ile kutsanmıştır. Yunanlılar, tanrılarının çocuklarının zeytin ağacı altığında doğduğuna inanmışlar ve zeytin ağacından heykeller yapmışlardır. Romalılar, ülkelerinin kurucu olan Remus ve Romulus'un zeytin ağacının altığında doğduğu inancını benimsemişlerdir[2395].

Türkler Anadolu'ya geldiklerinde, zeytin kültürünü de hazır bulmuş ve kısa sürede benimseyip katkı sağlamıştır ki bu da Türklerin zeytinle ilk olarak XI. yüzyılda tanıştıklarını göstermektedir[2396]. Evliya Çelebi'nin de Seyahatnamesi'nde zeytin ve zeytinyağından sıkça söz etmesi, Türkler'in zeytini kültürüyle ne kadar içli dışlı olduğuna işaret etmektedir[2397].

Türk kültüründe hayat ağacının sembolü olan zeytin, bereketin, bilgeliğin, sonsuzluğun, doğurganlığın ve yaşamın remizesi haline gelmiştir[2398].

Rize'de yer alan 4 camiye zeytin dalı 7 defa tatbik edilmiştir **(Grafik 4.66).**

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Aynalık, Mahfil
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Mihrap

[2395] Saime Küçükkömürler, Zeynep Ekmen, "Barışın Simgesi Zeytin ve Anadolu Kültürü", 812.
[2396] Diğdem Eskiyörük, "Antik Çağ'da Zeytin ve Zeytinyağı, Kilikya Bölgesi Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(Special issue1), 238.
[2397] Ergün Altun, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Meyve", *Motif Akademi,* 1(1), 2008, 128-138.
[2398] Erdal Gültekin, Dilek Soylu Baştuğ, Erdal Kelime, "Anadolu ve Türk Kültüründe Zeytin", *Social Sciences Research Journal,* 9(3), 2020, 166.

İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber Kapı, Mahfil, Ahşap Sütun
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Ahşap Sütun

Grafik 4.66. Zeytin Dalının İlçelere Göre Dağılımı

Giresun'da, Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2399], **Muğla'da** Kurşunlu Camii (1493)[2400] ve **Gürcistan**'da Batum Merkez Camii (1866)[2401] olmak üzere çok az sayıda örnekte karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.300-302)**.

[2399] Narmanlı, 135.
[2400] Azize Ekmekci, *Muğla Camii ve Mescitleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014, 26, 158.
[2401] Baramidze, *The Muslim Monuments of Worship,* 7.

Karş. Foto. 4.300. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narman)

Karş. Foto. 4.301. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci)

Karş. Foto. 4.302. Gürcistan Batum Merkez Camii (tripadvisor)

4.2.1.14. İncir Ağacı

Akdeniz bölgesine ait olan incir, *Moraceae* ailesinden olup[2402] çekirdekli bir yapıya sahiptir. Meyve, bereketin ve bolluğun simgesi[2403] olmakla birlikte Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasının akabinde üstlerini incir yaprağı ile örterek gizlemişlerdir. Ayrıca çiçek açmadan meyve vermesi Hz. Meryem'i sembolize ettiği için bitkiye dini bir anlamda yüklenmiştir[2404]. Nitekim[2405] incir, Kur'an-ı Kerim'deki bir surenin (tin/incir) doğrudan adıdır[2406]. Burada Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; *"İncir ve zeytine, Sina dağına ve bu emin beldeye yemin olsun ki; biz insanı en mükemmel sûrette yarattık. Sonra da onu aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır. Onlara hiç eksilmeyen ve tükenmeyen bir mükâfat vardır...[2407]"*.

İncelenen Rize camileri içerisinde tezyinat olarak incirin kullanıldığı tek eser Ardeşen'deki Doğanay Köyü Camii'dir (1830) **(Foto. 4.311)**.

[2402] https://www.britannica.com/plant/Moraceae (Erişim Tarihi: 10.03.2022)
[2403] Aynur Koçak, "Bilgelik", Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni", *Bilge Seyidoğlu Kitabı,* İstanbul 2011, 277-289.
[2404] R. Eser Gültekin, "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi*", Turkish Studies,* 3(5), 2008, 12.
[2405] Kutsal kitaplardaki incir ile ilgili çalışma için bkz. Halil İbrahim Bulut, "Bir Kur'an Meyvesi Olarak İncir ve Türk Kültüründe İncir Yorumları", *Turkish Studies,* 9(5), 2014, 453-464.
[2406] Tin Sûresi, Kur'an-ı Kerim'in doksan beşinci suresi olup sekiz ayetten müteşekkildir ve Mekke döneminde nazil olmuştur.
[2407] Tîn Sûresi, 95/1-6.

Foto. 4.311. Ardeşen Doğanay Köyü Camii İncir Ağacı (Beden Duvarı)

4.2.1.15. Yıldız Çiçeği

Yıldız çiçeğinin ismi, 1791 tarihinde Andreas Dahl adına Cavanilles tarafından verilmiş ve botanikte süs bitkisi olarak kullanılmaya başlanmıştır[2408]. Bazı botanik araştırmacılar ise bitkinin, 1570-77 yılları arasında Francisco Hernander'in gezi çalışmalarında tespit edildiğini ileri sürmüştür[2409]. Bir başka görüşe göre çiçek ilk olarak Amerika ve Meksika'nın kuzey yerleşim alanlarında görülmüş ve kraliyet botanikçisi Vicente Cervantes tarafından 1886'da keşfedilip İspanya bahçe sanatına kazandırılmıştır[2410].

XVIII. yüzyıllarda Avrupa kıtasında yoğun ilgi gören yıldız çiçeği, başta İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa bahçelerinde yerini almış, sonraki süreçlerde Avrupa'dan dünyaya yayılmıştır. XIX. yüzyılda çiçeğin 29 türü olduğu saptanmıştır[2411].

Rize'de yıldız çiçeği[2412] motifi dokuz (9) camide uygulanmıştır **(Grafik 4.67)**.

Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Minber Kapı

[2408] Paul D Sorenson, "Revision of The Genus Dahlia"(Yıldız Çiçeğinin Yeniden İncelenmesi), *New England Botanic Club*, England 1969, 309-365.
[2409] Martin Kral, "Of Dahlia Myts and Aztec Mythology, The Dahlia in History" (Mitolojide ve Aztec Mitolojisinde Yıldız Çiçeği ve Yıldız Çiçeğinin Tarihi) *National Science Foundation,* Washington 2014, 2-28.
[2410] Kral, 2-28.
[2411] Sorenson, 309-365.
[2412] Bölgede motif "Laz Güneşi" olarak da tanımlanmakta ve günümüz takı endüstrisinde de kullanılmaktadır.

Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Mahfil
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Kapı
İkizdere Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii	1848		Vaaz Kürsüsü
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Minber Kapı Tacı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı Kanatları, Minber Köşk Altı

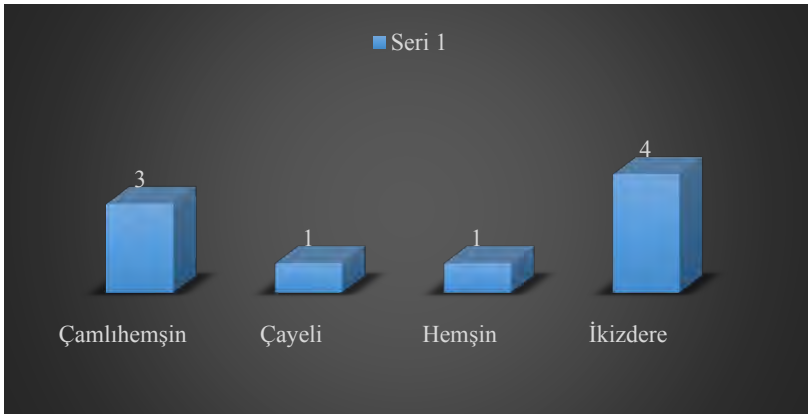

Grafik 4.67. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Motifin benzer örnekleri arasında; **Trabzon'da** Çaykara Maraşlı Köyü Camii (1811), Dernekpazarı Yukarıkondu Mh. Camii (1809), Sürmene Çamburnu Gökçesu Mh. Camii[2413], **Artvin'de** Orta Hopa Camii (XIX. yy)[2414], **Giresun'da** Hacı Mittat Camii (1889)[2415], **Samsun'da** Asarcık Koşaca Köyü Camii (XIX. yy)[2416], **Gürcistan'da** Kveda Tkhilvana Camii'dir[2417] sayılabilir **(Karş. Foto. 4.303-308).**

Karş. Foto. 4.303. Trabzon Maraşlı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.304. Trabzon Çamburnu Ky. Gökçesu Mh. Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.305. Artvin Orta Hopa Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.306. Giresun Hacı Mittat Camii (Narman)

Karş. Foto. 4.307. Samsun Asarcık Koşaca Camii (Trt Avaz)

Karş. Foto. 4.308. Gürcistan Tkhilvana Camii (Baramidze)

[2413] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 143, 260, 514, 539.
[2414] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 153.
[2415] Narmanlı, 180.
[2416] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 104-106.
[2417] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 49.

4.2.1.16. Asma/Üzüm

"*Vitis Vinifera"* biçiminde adlandırılan asma[2418], nar ve hurma ağaçlarında olduğu gibi hem meyvesinden hem yapraklarından hem de gövdesinden faydalanılan önemli bitkiler arasındadır.

Anayurdu Hazar Denizi'nin güney bölümleri olan üzüm, buradan Aşağı Fırat Bölgesi'ne doğru yayılmış daha sonra Sami kavimleriyle birlikte güneybatıya doğru uzanmıştır. Alkolü damıtmayı keşfeden Samilerle birlikte üzüm, Suriye'den sonra Anadolu'yu baştan sona katederek, Lidyalılara, Friglere Mysialılara, Perslere ve Yunan Yarımadası'na kadar genişleyerek bir ticari ürün haline gelmiştir[2419]. Şarap imalatında tercih edilmesi sebebiyle üzümün M.Ö. 6000'nden sonra kültüre alındığı ifade edilmiş, radyokarbon tekniğiyle elde edilen veriler sonucunda ise günümüzden 10.000 yıl öncesine kadar indiği saptanmıştır[2420].

Mısır'da, M.Ö. 2400'lere kadar inen tarihi geçmişi ile üzüm kendisi hiyerogliflerde ve duvar resimlerinde kendisini göstermektedir[2421] **(Foto. 4.312)**.

Foto. 4.312. Mısır'da Bağbozumu, Nakth'ın Mezarından Duvar Resmi (Gezin, 26)

Anadolu'daki arkeolojik çalışmalar bağcılığa dair kalıntıların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bağcılık yönünden ön plana çıkan Çorum, Yozgat ve Tokat üçgenine yerleşen Hatti ve devamı Hititler de bağcılığa rastlanmaktadır. M.Ö. II. binde Anadolu coğrafyasına gelen Hititler, buğday ve arpanın yanı sıra üzüm yetiştiriciliği de ağırlık

[2418] Orhan Didem Deliorman, Fatma Ergun, Nilüfer Orhan, ''Anadolu Medeniyetlerinde Asma (Vitis vinifera L.)'', *Turk J Biol*, Tübitak, Ankara 2009, 70.
[2419] V. Hehn, *Zeytin, Üzüm ve İncir,* (Çev: Necati Açа), Dost Kitap Evi Yayınları, Ankara 1998, 44-46.
[2420] Sabit Ağaoğlu, *Bilimsel ve Uygulamalı Bağcılık*, Asma Biyolojisi C.1, Rekmay Ltd, Ankara 1999, 1.
[2421] Gezgin, 19-27, Özlem Çalkan Sağlam, Hayri Sağlam, "İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi", *Journal Of Agriculture,* 1(2), 2018, 4.

vererek eserlerinde resmetmişlerdir[2422]. Kültepe Kaniş kazılarında ortaya çıkartılıp Kayseri Müzesi'nde teşhir edilen üzüm salkımı şeklinde tören kabı (M.Ö. 1954-1835), Karahöyük'te tespit edilip Konya Müzesi'nde sergilenen üzüm biçimindeki kandil (M.Ö. 1750)[2423] ve Konya'nın Ereğli İlçesi sınırlarındaki Aydınkent (İvriz) Köyü'nde üzümle birlikte verilen Kral Warpalawas kabartması[2424] bunlardan sadece bir kaçıdır **(Foto. 4.313)**.

Foto. 4.313. Kral Warpalawas Kabartması[2425]

Hititlerden sonra asma bahçelerine sahip medeniyetler arasında Urartular gelmektedir[2426]. Van'daki Urartular'dan kalma Menua sulama kanalı etrafının asma bahçeleriyle çevrelendiği bilinmektedir. Ayrıca Van'da bulunan ve Vaspurakan Hanedanlığı'ndan I. Gagik tarafından 915-921 tarihleri arasında inşa ettirilen Akdamar Kilisesi'nin cephelerinde de asmaya rastlanmaktadır[2427].

Hitit kültüründen etkilenen Frigler (M.Ö. 800) ve Lidyalılar'ın (M.Ö. 700) en önemli tanrıları, Kybele, Artemis ve Dionysos'tur. Dionysos, ormanlarda vahşi hayvanlarla yaşadığına inanılan şarap, bitki ve tarım tanrısıdır. Halk, tabiatın/doğanın sırlarına erişmek ve tanrısallaşmak amacıyla ayinlerinde şarap tüketilmiştir[2428]. Bu tanrı inancı, Yunan medeniyetini de etkisi altına almıştır. Yunan'da Zeus'un oğlu Dionysos üzüm bağlarının koruyucusu ve şarabın mucidi olarak bilinmektedir[2429]. Ayrıca

[2422] Ergün Laflı, "Antik Hellen ve Roma Dönemlerinde Anadolu'da Bağcılık ve Şarapçılık", *Üzümün Akdeniz'deki Yolculuğu,* İzmir 2017, 21.
[2423] Sedat Alp, *Hitit Güneşi,* Ankara 2005, 43-44.
[2424] Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* İstanbul 1995, 147-148.
[2425] https://www.altinrota.org/yazilar/ivriz-hitit-kaya-aniti/18 (Erişim Tarihi: 28.08.2021)
[2426] Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi,* Tubitak, Ankara, 1998, 247-264.
[2427] Delirorman Orhan, Ergun, Orhan, 72.
[2428] Deliorman, Ergun, Orhan, 72.
[2429] Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* 187.

Helenistik dönemden kalma birçok sikkeye de asma ve üzüm yansıtılmıştır[2430]. Romalılar döneminde ise Dionysos, Bacchus olarak kültürlerine işlemişlerdir ki, zamanla şarap tanrısından kurtarıcı bir tanrıya dönüşmüştür. Hristiyanlık inancı doğrultusunda da Tanrı Bacchus sembolizmi terk edilmemiş, Hz. İsa'nın bedeni asma ağacı, kanı şarap olarak verilmesi şaraba kutsiyet atfedilmesine olanak tanımıştır[2431].

Asma/üzüm motifinin Anadolu'da yayılmasında etkin bir rol üstlenen Bizans sanatında mimari yapılar, freskolar ve paralar üzerine işlendiği görülmektedir. Roma İmparatorluğu döneminde Nevşehir'de yeraltı şehirlerinde yaşayan Hristiyanlar, üzüm ve asma motiflerini kiliselerine nakşetmişlerdir ki Üzümlü Kilisesi bunlardan biridir. Bununla birlikte bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Bizans'a ait sütun tamburundaki (M.S. 5-6 yüzyıl) asma yaprakları ve dalları ise önemli bir örnek olarak dikkat çekmektedir[2432].

Evrensel boyutta benimsenen asma ve meyvesi bütün toplumlarda görülebilmektedir. Bunun ün yapmış en güzel örneği dünyanın yedi harikasından biri olan ve Kraliçe Semiramis tarafından yaptırılan Babil'in Asma Bahçeleridir[2433].

İslam İnancında ise üzüm ayrı bir ehemmiyet arz etmektedir. Hz. Nuh[2434] ve Hz. İsa (a.s) yanı sıra Hz. Muhammed'in (s.a.v) hadislerinde ve Kur'an-ı Kerim'de geçmesi, bitkiyi ayetlerle sabit olan cennet meyveleri arasına almıştır. Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı ayetler;

''Hangi biriniz ister ki, altından ırmaklar akan hurmalardan, üzümlerden bir bahçesi olsun, içinde kendisinin olan bütün ürünler de bulunsun; fakat kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, (üstelik) zayıf ve küçük çocukları olsun (böyle bir durumda iken)

[2430] Oğuz Tekin, *Antik Numizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar),* İstanbul 1997, 113.
[2431] Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* 187.
[2432] Deliorman Orhan, Ergun, Orhan, 74-75.
[2433] Gezgin, 19-27.
[2434] "*Nuh (a.s) tufandan korunmak için çeşitli hayvanlarla beraber bindiği gemi karaya oturmuştu. Gemideki hayvanlar yiyecek bulmak için çevreye dağıldılar.İçlerinden bir keçi gemiye döndüğünde garip hareketlerde bulunarak diğer hayvanlara sebebi yokken toslamaktaydı. Nuh, ertesi gün keçiyi takip etti. Sonunda gördü ki keçi ağaçlara dolanmış bir sarmaşık bitkisi olan asmanın meyvelerinden yiyor ve sonrasında neşelenip, sarhoş oluyordu. Keçi sayesinde üzüm suyunu yani şarabı keşfeden Nuh, ne zaman şarap içse neşelenip, keyfe dalıyordu. Bu durum şeytanın hoşuna gitmedi, kavurucu nefesi ile üfledi ve asmaları kuruttu sonra pişman oldu. Asmaları tekrar yeşertmenin tek yolu, asmanın dibine yedi hayvanın kanının dökülmesiydi. Kuruyan asma fidanlarının toprağına aslan, kaplan, köpek, ayı, horoz, saksağan ve tilki kanı döküldü ve bir yıl sonra asmalar yeşererek yeniden ürün verdi. Sarhoş kişiler kendi mizaçlarına uygun hayvanın davranışını sergilerdi. Yani bir aslan gibi güçlü ve cesur, kaplan kadar yırtıcı, ayı gibi kuvvetli, köpek gibi kavgacı, horoz kadar gürültücü, tilki gibi kurnaz ve saksağan kadar geveze olurlardı''* Gezgin, 19-27.

ona (bahçesine) ateşli bir kasırga isabet etsin de yanıversin. İşte Allah size ayetleri böyle açıklar, ki düşünesiniz''[2435].

''Onunla sizin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzümler ve meyvelerin her türlüsünden bitirir. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir topluluk için ayetler vardır''[2436].

''Biz, orada hurmalıklardan ve üzüm-bağlarından bahçeler kıldık ve içlerinde pınarlar fışkırttık''[2437]

Üzümle ilgili hadisi şeriflerde *''Üzüm yiyiniz. Yorgunluğu giderir, sinirleri kuvvetlendirir, öfkeyi durdurur. Bir kişi günde yirmibir adet kuru siyah üzüm yerse, cesedinde hoşlanmayacağı bir şey kalmaz''*[2438].

Ayet ve hadislere istinaden asma ağacı, yaprakları ve üzümü bereketli bir bitki olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca asma, ölümsüzlüğün, sağlığın ve güzelliğin de temsilcisidir[2439].

Anadolu'nun en eski camilerinden biri olan Diyarbakır Ulu Camii'nde[2440] bulunan asma/üzüm ayrıca Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait saray, cami, çeşme, sebil, mezar taşı, çini ve kalemişi bezemelerinde sıkça tekrarlanmıştır **(Foto. 4.314)**.

Foto. 4.314. Diyarbakır Ulu Camii (Gökler)

Rize'de iki camide üzüm tespit edilmiştir.

Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Beden Duvarı

[2435] Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 266. Ayet.
[2436] Kur'an-ı Kerim, Nahl Sûresi, 11. Ayet.
[2437] Kur'an-ı Kerim, Yasin Sûresi, 34. Ayet.
[2438] İbrahim Sarı, *Allah ve Resulü (S.a.v) Tavsiye Ettiği Gıdalar*, Net Medya Yayıncılık, İstanbul 2016, 15.
[2439] Naci Bakırcı, *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul 2005, 106.
[2440] Deliorman Orhan, Ergun, Orhan, 74.

Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Ahşap Sütun

Asma/üzüm, incelenen Rize camileri dışında pek çok caminin süsleme programında uygulanmıştır. **Trabzon'da,** Araklı Kayacık Mahallesi Merkez Camii (XIX. yy)[2441], Maçka Şahinkaya Oğulağaç Köyü Camii (1868), Akçaabat Yeni Camii (1908)[2442], **Artvin'de,** Arhavi Ortaçlar Köyü Camii (1757)[2443], **Giresun'da,** Fatih Camii (1888)[2444], **Gümüşhane'de,** Büyük Çit Köyü Camii (XVIII. yy), **Samsun'da** Asarık Koşaca Köyü Camii (XIX. yy)[2445], **Aydın'da,** Yahya Paşa Camii, Hacı Ali Ağa Camii (1591), **Denizli'de** Acıpayam Yazır Camii (1802)[2446], **Gürcistan'da** Batum Merkez Camii (1866)[2447] asma/üzümün işlendiği öne çıkan birkaç yapıdır. Cami dışında süsleme, bölgedeki mezar şahidelerinde[2448] de yerini almıştır **(Karş. Foto. 4.309-317)**.

Karş. Foto. 4.309. Trabzon Maçka Oğulağaç Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.310. Artvin Ortaçlar Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.311. Giresun Fatih Camii (Narmanlı)

[2441] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1031.
[2442] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1989.
[2443] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 160-163.
[2444] Narmanlı, 165-166.
[2445] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 104-106.
[2446] Yurtsal, 36, 51, 113.
[2447] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 7.
[2448] Canan Hanoğlu, *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, 200.

Karş. Foto. 4.312. Gümüşhane Büyük Çit Camii (haberler.com)

Karş. Foto. 4.313. Samsun Asarcık Koşaca Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.314. Aydın Yahya Paşa Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.315. Denizli Acıpayam Yazır Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.316. Batum Merkez Camii (tripadvisor)

Karş. Foto. 4.317. Rize'deki Mezar Şahidesi (Hanoğlu)

4.2.1.17. Mine Çiçeği/Güvercin Otu

"Verbenaceae" ailesinden olan bitki, İngilizce'de Vervain, Latince'de Verbena Officinalis L. Türkçe'de ise mine veya güvercin otu olarak isimlendirilmektedir. Çin, Japonya'dan, Kuzey Afrika ve Avrupa'ya kadar geniş bir alana yayılan bitki için M.S. I. yüzyılda Dioscorides, kutsal bitki ve her derde deva şeklinde tanımlamıştır. Bu sebeple medikal sektörde sıkça tercih edilmiştir[2449]. 250'den fazla türü olduğu bilinen bitki[2450] Osmanlı süslemelerinde de yerini almıştır.

Motif, genellikle gelincik çiçeği ile karıştırılmaktadır. Mine çiçeğinin yaprakları çiçek tablasından dört yöne birbirini kesmeden açılırken gelincik çiçeğin yaprakları birbiri üstüne binip dışa doğru genişlemektedir. Her iki motifinde küçük olması, birbirine benzemesi ve ana motif olmayıp aralarda kalması yapılan çalışmalarda gözden kaçmış veya çiçek motifi denilerek geçiştirilmiştir.

[2449] Arzu Uçar Türker, Buhara Yücesan, Ekrem Gürel, "Adventitious shoot regenaration from stem internode explants of Verbena officinalis L., a medicinal plant", *Tübitak*, 34, 2010, 297-304.

[2450] Ahmed Dildar, Kamal Ahmed Qasim, vd. "Verbena officinalis a herb with promisin broad spectrum antimicrobial potential", *Cogent Chemistry,* 2017, 1-11.

Rize cami süslemelerinde mine çiçeğini yansıtan iki örnek saptanmıştır;

Çayeli Hacıbaşı Camii	1712	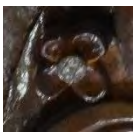	Tavan
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Minber Korkuluk

4.2.1.18. Gelincik Çiçeği

Gelincik çiçeği, *Papaveraceae* ailesinden bir bitki olup geniş bir yayılım alanı göstermektedir. Dünyada 24 farklı türü olan bitkinin Anadolu'da 7 tipi yabani olarak yetişmektedir.

İncelenen Rize camileri içerisinde çiçek iki örnekle temsil edilmiştir.

Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Tavan
Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii	1876		Tavan

4.2.1.19. Rozet Çiçek

"*Rozet çiçek"* olarak isimlendirilen motifin, doğada doğrudan karşılığı tespit edilememiştir. Bu nedenle karakteristik özelliğinden hareketle rozet adı verilmesi uygun görülmüştür.

Rize'de üç camide karşılaşılan rozetler iki farklı tip ortaya koymaktadır ki, bunlardan Bilen ve Erenler Köyü'ndekinin benzerleri bölgeye yakın yerlerde yinelenmiştir. Küçüktaşhane Camii'ndeki örnek ise tekildir.

Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Minber Kapı
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Minber Kapı
Çayeli Erenler Köyü Camii	1899		Minber Köşk Altı, Tavan

Motifin benzer örnekleriyle **Trabzon'da,** Çaykara Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (1845), Taşkıran Beldesi Merkez Camii (1896), Uzungöl Filak Mh. Camii (1813), Maçka Esiroğlu Akmescit Köyü Camii (1873), Sürmene Yeniay Kuleli Camii (1892)[2451], Dernekpazarı Akköse Köyü Camii (1865), Tüfekçi Köyü Camii (1886)[2452], Taşören Mh. Camii (1844)[2453], **Gümüşhane'de** Büyük Yücebelen Mh. Camii[2454], Seydibaba Köyü Camii (1797)[2455], **Bayburt'ta**, Dağçatı Köyü Camii (1806)[2456], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii (1861)[2457], **Ordu'da**, İkizce Laleli Camii'nde (1522)[2458], karşılaşılmaktadır. Süsleme özellikle Trabzon'da daha sık uygulanmıştır. Diğer illerde ise genellikle ya tercih edilmemiş ya da birer örneğe rastlanılmıştır **(Karş. Foto. 4.318-322)**.

Karş. Foto. 4.318. Trabzon Sürmene Yeniay Kuleli Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.319. Gümüşhane Yücebelen Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.320. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)

[2451] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 111, 196, 210, 344, 596.
[2452] Yavuz, 97-102, 110-114.
[2453] http://karadeniz.gov.tr/tasoren-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 29.08.2021)
[2454] https://karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 29.08.2021)
[2455] Sarıhan, Lev-CXV.
[2456] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 131.
[2457] Gökler, Doğan, 203.
[2458] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 201.

Karş. Foto. 4.321. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.322. Ordu İkizce Laleli Camii (krdnz)

4.2.1.20. Palmiye Ağacı

"*Palmae"* ailesinden olan bitkinin gövdesi silindirik olup yaprakları yelpaze biçimindedir ve tepe noktasında toplanmıştır[2459].

Palmiye ağacı Rize'deki üç caminin bezemesinde uygulanmıştır;

İkizdere Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii	1848		Minber Aynalık
Pazar Örnek Köyü Camii	1870	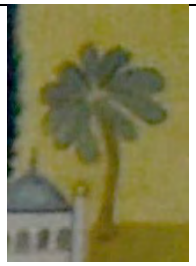	Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880	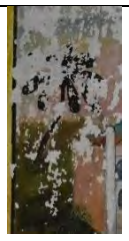	Beden Duvarı

[2459] Öztığ, 34.

Motifin işlendiği diğer örnekler arasında; **Trabzon'da,** Yokuşbaşı Köyü Camii (1821)[2460], **Artvin'de** Borçka Muratlı Köyü Camii (1846)[2461], Düzköy Merkez Camii (1850)[2462], **Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2463], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596)[2464], **Muğla'da** Keyfoturağı Camii (1870)[2465], **Mersin'de** Silifke Kızılisali Camii (1694), Cambazlı Mh. Camii (1837), Mara Mh. Camii (1907)[2466], **Manisa'da** Kula Carullah Bin Süleyman Camii (1808-1821)[2467], **İzmir'de** Göçbeyli Camii (XIX. yy)[2468] **Denizli'de** Tahtalı Köyü Camii (1956)[2469], ve **Nevşehir'de** Gülşehir Gümüşkent Köy Odası[2470] sayılabilir. Yukarıdaki verilerden hareketle motifin, Doğu Karadeniz Bölgesi sınırlarında çok tercih edilmediği ancak ahşaba işlenmiş olması bakımından tekillik arz ettiği görülmektedir **(Karş. Foto. 4.323-331)**.

Karş. Foto. 4.323. Trabzon Yokuşbaşı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.324. Artvin Muratlı Köyü Camii (Baramidze)

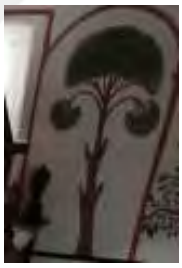

Karş. Foto. 4.325. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (krdnz)

[2460] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 602.
[2461] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin),* 36.
[2462] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 86.
[2463] Narmanlılı, 17.
[2464] *Samsun Ahşap Camileri,* 45.
[2465] Ayşe Aydın, "Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatına Yeni Bir Örnek: Muğla Keyfoturağı Camisi", *Art Sanat Dergisi,* S.15, 2021, 9.
[2466] Nuri Gündoğdu, *Silifke'deki Türk Dönemi Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük 2019, 337, 382, 416.
[2467] Serap Erçin, *Kula İlçesi'ndeki Türk Dönemi Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008, 16, 125.
[2468] Sedat Bayrakal, "Merkezi Plan Tasarımı ve Malzeme Özellikleriyle İlginç Bir Örnek: Göçbeyli (Bergama) Merkez Camii ve Restorasyon Önerileri", *Sanat Tarihi Dergisi,* XVI/2, 2007, 22.
[2469] Erbil Cömertler Aktuğ, Kalemişi Süslemeli Cami Geleneğinin Devamı: Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Denizli-Çameli)", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30/1, 2021, 89.
[2470] Lokman Tay, "Gülşehir Gümüşkent Köy Odası", *III. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu,* Antalya 2018, 248.

Karş. Foto. 4.326. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.327. Muğla Keyfotura Camii (Aydın)

Karş. Foto. 4.328. Mersin Silifke Kızılisalı Camii (Gündoğdu)

Karş. Foto. 4.329. Kula Carullah bin Süleyman Camii (Erçin)

Karş. Foto. 4.330. İzmir Göçbeyli Merkez Camii (Bayrakal)

Karş. Foto. 4.331. Gülşehir Gümüşkent Köy Odası (Tay)

4.2.1.21. Lotus

"Nelumbonaceae" ailesinden olan Lotus[2471], Asya menşeili bir bitki olup genellikle bataklıklarda ve göl kenarlarında yetişmektedir[2472] ve 1787'de Avrupa kıtasına taşınmıştır[2473]. Pek çok farklı kültürde önemli bir yeri olan lotusun içerisinden Buda'nın doğduğuna inanıldığı için Asya'da kutsal bir bitki olarak anılmaktadır[2474]. Budizm'de geçmişi, bugünü ve geleceği temsil eden çiçek, saflığın ve temizliğin bir remizidir[2475]. Hinduizm'de, bilgi doğurganlık, sonsuzluk ve güzellik biçiminde anlam bulan lotus[2476], Mısır kültüründe güneşi ve yeniden doğuşu temsil etmektedir. Hatta eski Mısırlılar, lotusu

[2471] Aynur Civelek, https://apelasyon.com/yazi/24/sonsuz-yasamin-simgesi-lotus (Erişim Tarihi: 29.08.2021)
[2472] Zerrin Söğüt, *Su Bitkileri ve Peyzaj Mimarlığında Kullanımı*, Adana 1996, 204.
[2473] Mahire Özçalık, "Lotus Çiçeğinin Farklı Kültürlerdeki Önemi ve Peyzaj Tasarımında Kullanımının İrdelenmesi", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi,* 10, 2017, 22.
[2474] Söğüt, 77, Rezania Pedram "Symbol of Lotus in Ancient World", *Life Science Journal. 8/3*, 2011, 310.
[2475] Volfram Eberhard, *Çin Simgeleri Sözlüğü*, İstanbul 2000, 201.
[2476] Ball Pamela, *Tao Gizli Öğretisi*, İstanbul 2007, 127.

ölümle ilişkilendirerek ölen insanların lotusa dönüşerek yeniden doğabileceklerine inanmaktadır[2477].

Orta Asya'da doğa ile bütünleşik bir yaşam süren Türkler için bitkiler özel yer tutmaktadır ki lotus da bunların başında gelmektedir. Güzellik, bilgelik ve zarafet anlamları taşıyan lotus, ölüm ve yaşamın simgesi olarak görülmektedir[2478]. Dünya sanatları içerisinde spesiyal öneme sahip olan Pazırık Halısı'na lotus motiflerinin nakşedilmesi ve Hun Gülü diye isimlendirilmesi dikkat çekmektedir[2479].

Anadolu coğrafyasında Yunan ve Roma medeniyetlerindeki lotus-palmet-rumi dizilerine kadar gidebilen bezeme[2480], Osmanlı'nın süsleme programında uygulama alanı bulmuştur. Klasik dönemin mimari olan Mimar Sinan, Edirne Selimiye Camii'nin (1575) mihrabında hünkâr mahfilinde lotusa yer vermiştir[2481].

Palmet ile büyük bir benzerlik sunan lotus, yapraklarının yukarı doğru kıvrılmasıyla karakteristik bir özellik kazanmaktadır. İncelenen Rize camilerinde lotus 8 bezemesinde uygulanmıştır **(Grafik 4.68)**. Kullanılan ampir esintili lotusların tamamı ahşaba nakşedilmiş ve genellikle ana kompozisyonu destekleyici bir rol üstlenmiştir.

Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Kapı kanatları
Çayeli Liman Köy Merkez Camii	1899		Minber Köşk Altı
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Aynalık
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Kapı Tacı

[2477] Özçalık, 24.
[2478] Sevgi Kutluay Küçük, "Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet", *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri,* İstanbul 2000, 253.
[2479] İ. Birol, F. Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler,* İstanbul 2005, 98.
[2480] Cevat Başaran,"Anadolu Roma Çağı Lotus Palmet Örgesinde Tip Gelişimi", *Türk Arkeolojisi Dergisi,* S. XXVIII, Ankara 1989, 53-72.
[2481] Seçil Şatır, "Türk Kültüründe İznik Çinilerinin Önemi ve Güncel Değerlendirilmesi", *38. ICANAS Bildiri Kitabı, III.: Maddi Kültür-Material Culture,* Ankara 2008, 1133-34.

Hemşin Yaltkaya Köyü Köyü Merkez Camii	1906		Kapı Kanatları
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Kapı Tacı
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Minber Köşk Altı
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Kapı Kanatları

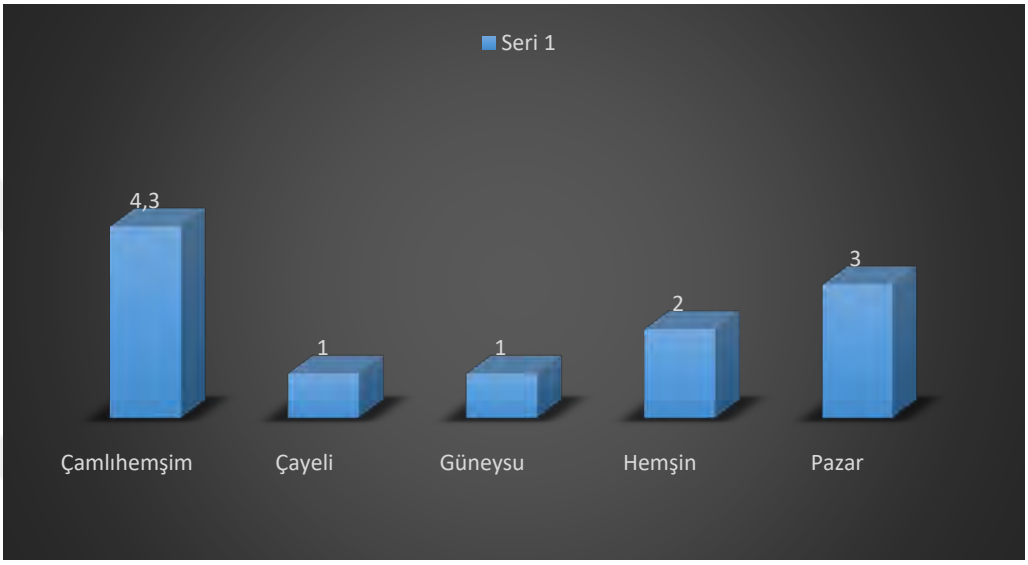

Grafik 4.68. Lotusun İlçelere Göre Dağılımı

Lotus, Anadolu'nun geneline yayılmış bir bezeme olup benzer örnekler arasında; **Trabzon'da,** Şalpazarı/Doğancı Mh. Merkez Camii (1871-72), Ortahisar Büyük İmaret Camii (1883), Ortahisar İskender Paşa Camii (1897), Araklı Merkez Büyük Camii (1907), Akçaabat Merkez Yeni Camii (1910)[2482], **Giresun'da,** Hacı Hüseyin Camii (1861), Kadıoğlu Camii[2483], **İstanbul'da,** Yeni Valide Camii (1710), Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1734)[2484], **Gürcistan'da** Ghorjomi Camii (1902)[2485] verilebilir **(Karş. Foto. 4.332-334)**.

[2482] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1008.
[2483] Narmanlı, 40, 150.
[2484] Söylemez, 134, 179.
[2485] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 43.

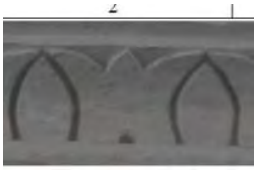

Karş. Foto. 4.332.
Trabzon Araklı Büyük Merkez Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.333.
Giresun Kadıoğlu Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.334.
İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii (Söylemez)

4.2.2. Geometrik Süslemeler

4.2.2.1 Geçmeler

4.2.2.1.1. Papyon Geçme

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin karakteristik motiflerinden biri olan ve papyona benzediği için bu şekilde isimlendirilen örge genellikle pencere, mahfil, minber ve vaaz kürsülerinde mimari öğeyi hareketlendiren süsleme olmuştur.

Papyon geçme Rize'de 13 camide karşımıza çıkmaktadır **(Grafik 4.69-70)**.

Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Mahfil Korkuluk
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763	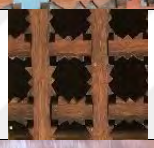	Pencere, Minber Köşk Altı, Mahfil, Vaaz Kürsüsü
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Köşk Altı, Mahfil Korkuluk
Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756	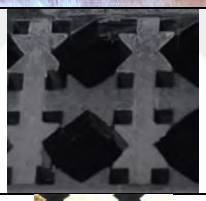	Mahfil Korkuluk (TKVTVKK)
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Pencere
Güneysu Ilıca Camii	1814		Pencere, Minber Köşk, Mahfil Korkuluk
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693	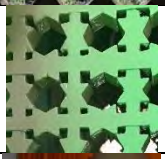	Minber Korkuluk, Minber Köşk Altı,
İkizdere Çamlık Merkez Camii	XIX. yy		Minber Köşk

İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848	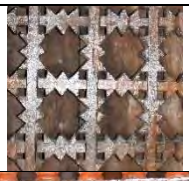	Pencere, Mahfil Korkuluk, Vaaz Kürsüsü
İkizdere Hacı Şeyh Camii	1886		Mahfil Korkuluk
İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Mahfil Korkuluk
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	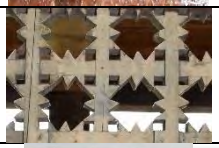	Pencere
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Mahfil Korkuluk

Grafik 4.69. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

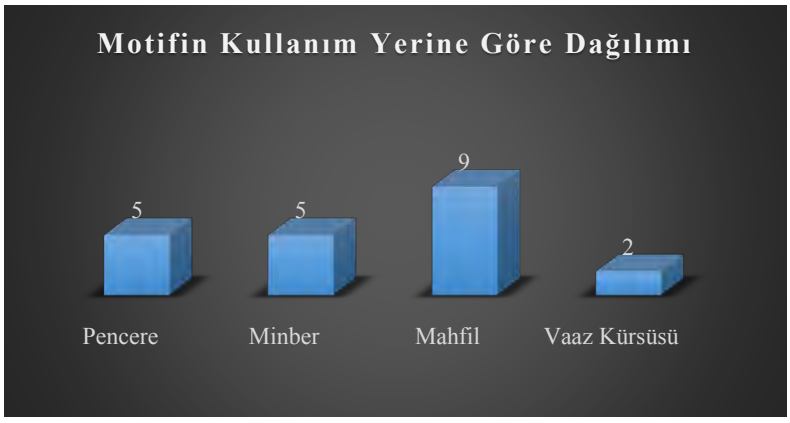

Grafik 4.70. Motifin Kullanım Yerine Göre Dağılımı

Papyon geçme, Rize'ye yakın illerde uygulama alanı bulduğu gibi tekil örneklerle batıda Samsun'a, doğuda Gürcistan'a güneyde ise Erzurum'a kadar uzanmaktadır. **Trabzon'da** Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Güneykondu Mh. Camii (1819)[2486], Hayrat Dereyurt Merkez Camii (1831)[2487], **Artvin'de** Yusufeli Demirkent Köyü Camii[2488], Borçka Düzköy Camii (1850), Borçka Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy)[2489], **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812)[2490], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii (1861)[2491]H**Giresun'da** Tahtalı Camii (XVIII. yy)[2492], Bektaş Bey Camii (1826)[2493], **Samsun'da** Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2494], **Gürcistan'da** Matskvalta Camii (1843), Akho Camii (1917)[2495] papyon geçmeli benzer örneklerden bazılarıdır **(Karş. Foto. 4.335-341).**

Karş. Foto. 4.335. Trabzon Hayrat Dereyurt Merkez Camii (Sarı)

Karş. Foto. 4.336. Artvin Yusufeli Demirkent Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.337. Bayburt Konursu Ulu Camii (derintarih)

Karş. Foto. 4.338. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.339. Giresun Melikli Köyü Tahtalı Camii (Nefes)

Karş. Foto. 4.340. Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Camii (SAC)

[2486] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 45, 243, 258.
[2487] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*, 35.
[2488] https://karadeniz.gov.tr/demirkent-koyu-camii-tescilsiz/#prettyPhoto[instagram]/7/ (Erişim Tarihi: 31.08.2021)
[2489] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 122, 125.
[2490] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 242.
[2491] Gökler, Doğan, 206.
[2492] Nefes, Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii" 205.
[2493] Narmanlı, 148.
[2494] *Samsun Ahşap Camileri,* 98.
[2495] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 22, 37.

Karş. Foto. 4.341.
Gürcistan Akho Camii
(indigenous.outsiders)

4.2.2.1.2. Badem Geçme

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tipik süslemelerinden biri olan badem formlu geçme bölgenin karakteristik bir tezyinatıdır.

Motif, Rize'nin 7 camisinde on defa uygulama alanı bularak ahşabın şekillenmesine katkı sağlamıştır **(Grafik 4.71)**.

Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Mahfil Kiriş
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Mahfil Balkon
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy	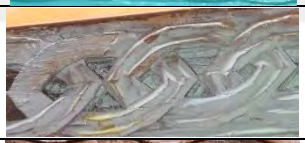	Mihrap
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Kapı, Mahfil Balkon, Tavan
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşk Altı, Mahfil Balkon
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Mahfil Kiriş
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Holca Camii	1906		Tavan

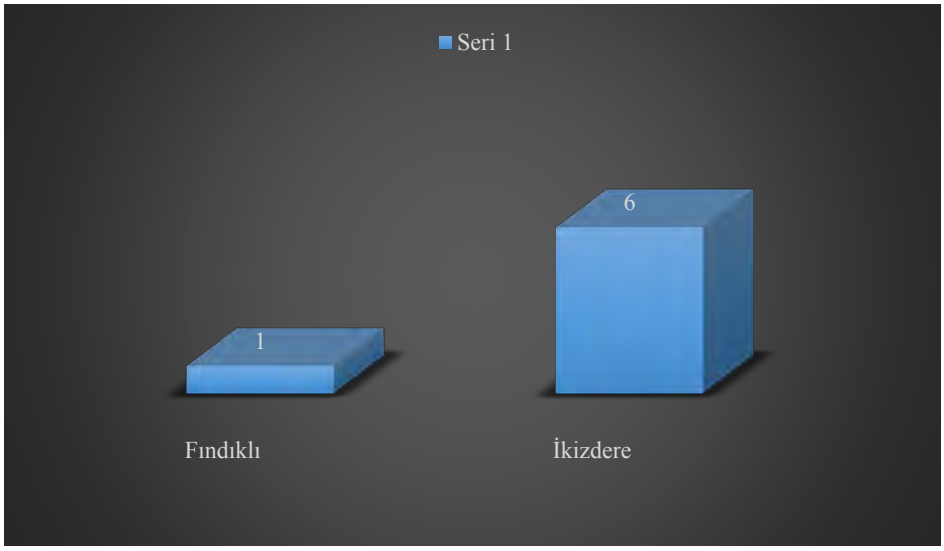

Grafik 4.71. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Genellikle bezemenin İkizdere'de ve mahfil üzerinde yoğunlukla tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Süslemenin benzer örnekleri Doğu Karadeniz başta olmak üzere tekil örneklerle batıda Samsun ve Amasya'ya doğuda Gürcistan'a, güneyde ise Erzurum'a kadar yayıldığı görülmektedir.

Trabzon'da, Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Turnalı Köyü Camii (1842), Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Of Cumapazarı Beldesi Serindere Mh. Camii (1883), Hayrat Yeniköy Kakuşlar Camii (1921)[2496], Çaykara Uzungöl Filak Mh. Camii (1813), Sürmene Aşağı Ovalı Mh. Cmaii (1845), Çamlıbel Mh. Merkez Camii (1887), Araklı Merkez Büyük Camii (1907)[2497], Çaykara Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (1845)[2498], **Artvin'de,** Aşağımaden Köyü Camii (XIX. yy)[2499], **Ordu'da** Fatsa'da Oluklu Mh. Camii Sarnıç Camii (1895)[2500], İkizce Laleli Camii (1522)[2501], **Samsun'da,** Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2502], **Amasya'da** Özbaraklı Köyü Camii (1870-71)[2503]H **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812), Alıçlık Eski Camii (1887)[2504], **Erzurum'da**, Narman Güvenlik Köyü Camii (1861), **Gürcistan'da** Kvirike Camii

[2496] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 769.
[2497] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 937.
[2498] Küçük, 198.
[2499] https://karadeniz.gov.tr/asagimaden-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.09.2021)
[2500] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 154-158,
[2501] https://karadeniz.gov.tr/laleli-camii/#prettyPhoto[instagram]/16/ (Erişim Tarihi: 02.09.2021)
[2502] *Samsun Ahşap Camileri,* 98.
[2503] Korkmaz, 401.
[2504] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 186-187, 237, 243.

(1861) ve Gogadzeebi Camii'nde (1874)[2505] bademlerle karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.342-348)**.

Karş. Foto. 4.342. Trabzon Çambaşı Köyü Hacı Ömerli Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.343. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.344. Ordu İkizce Laleli Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.345. Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.346. Amasya Özbaraklı Köyü Camii Camii (Korkmaz)

Karş. Foto. 4.347. Bayburt Alıçlık Eski Camii (Çiğdem)

Karş. Foto. 4.348. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

4.2.2.1.3 Yarım Daire Geçme

Yarım daire veya yarım halka geçme olarak isimlendirilen motif Rize'de, dört caminin minberlerine tatbik edilmiştir.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Kapı Tacı
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber Aynalık
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Kapı Tacı

[2505] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 11, 34.

İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Kapı Tacı

Geçme motifin benzerlerine, **Trabzon'da** Çaykara Uzungöl Filak Mh. Camii (1813), Çamlıbel Mh. Merkez Camii (1887), Dernekpazarı Günebakan Mh. Camii (1870), Şalpazarı Doğancı Mh. Camii, Şahinkaya Oğulağaç Camii[2506], **Artvin'de** Muratlı Köyü Camii ve (1842)[2507], **Ardahan'da** Sarıdarı Camii'nde (1924)[2508] rastlanılmaktadır **(Karş. Foto. 4.349-351).**

Karş. Foto. 4.349. Trabzon Çamlıbel Mh. Merkez Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.350. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Baramidze)

Karş. Foto. 4.351. Ardahan Sarıdarı Camii (Aktemur)

4.2.2.1.4. Halka Geçme

Halka geçme motifi, çember veya halkanın birbirleriyle kesişmesi sonucunda meydana gelen geometrik bir süslemedir. Doğu Karadeniz Bölgesi ile ilgili yapılan çalışmalar irdelendiğinde özellikle Rum kiliselerinde bu tip bir motifin uygulanmadığı, daha çok Gürcü[2509] kiliselerinde tercih edildiği tespit edilmiştir.

Artvin'de İşhan Manastır Kilisesi (954-55)[2510], Barhal Kilisesi (IX. yy), **Erzurum'da** Öşvank Manastırı (963-973)[2511], **Kars'ta** Ani Resimli Kilise, Ani Katedrali örnek olarak verilebilir **(Foto. 4.315-317).**

[2506] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 934-935.
[2507] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* 36.
[2508] Aktemur, 111-113.
[2509] Gürcüler, M.Ö. 4. yüzyılda İberya ve Karadeniz kıyılarında Kolhis Devletini kurmuşlardır. Romalılar ise I. yüzyılda Kolhis'e hâkim olduktan sonra bölgede "Laz" ismi ortaya çıkmıştır.
[2510] Tahsin Korkut, "İşhan Manastır Kilisesi'nin Geometrik Plastik Bezeme Programı", *XX.Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* Sakarya 2017, 835-852.
[2511] Haldun Özkan, *Öşvank Manastırı,* Erzurum 2010, 17.

Foto. 4.315. Artvin İşhan Manastır Kilisesi (Korkut)

Foto. 4.316. Erzurum Öşvank Manastırı (Gökler)

Foto. 4.317. Ani Resimli Kilise (Gökler)

Rize'de halka geçmeler beş (5) camide ahşaba nakşedilmiştir **(Grafik 4.72)**.

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber Köşk
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Köşk Altı
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Minber Köşk Altı,
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber Aynalık
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815	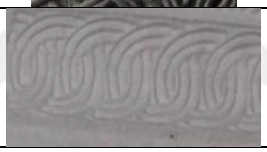	Kapı

Grafik 4.72. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Bezeme olarak halka geçmenin kullanıldığı yapılar arasında; **Trabzon'da** Araklı Erenler Mh. Camii (1830)[2512] Dernepazarı Taşçılar Mh. Merkez Camii (1804), Beşikdüzü

[2512] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1992.

Oğuz Mh. Camii (1912), Çaykara Çambaşı Mh. Ömerli Camii (1845), Çaykara Taşkıran Mh. Merkez Camii (1897), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819), Günebakan Mh. Camii (1869), Köprübaşı Yağmurlu Mh. Camii (XIX. yy), Şalpazarı Akçiriş Mh. Camii (XIX. yy), Tonya Saraç Mh. Camii (1918-19)[2513], **Artvin'de** Düzköy Camii (1850)[2514], **Bayburt** Konursu Ulu Camii (1812), Alıçlık Köyü Camii (1887)[2515], **Giresun'da** Kale Camii (1913)[2516]**, Gümüşhane'de** Seydibaba Köyü Camii (1797)[2517], **Gürcistan'da** Kvirike Camii (1861), Gegelidzeebi Camii, Kveda Tkhilvana Camii, Beghleti Camii (XIX. yy)[2518] bulunmaktadır **(Karş. Foto. 4.352-357)**.

Karş. Foto. 4.352. Trabzon Günebakan Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.353. Artvin Düzköy Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.354. Bayburt Alıçlık Köyü Camii (Çiğdem)

Karş. Foto. 4.355. Giresun Kale Camii (Narmanlı)

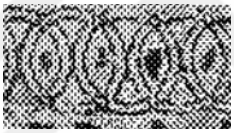

Karş. Foto. 4.356. Gümüşhane Seydibaba Köyü Camii (Sarıhann)

Karş. Foto. 4.357. Gürcistan Kvririke Camii (indigenous.outsiders)

4.2.2.1.5. İkili/Üçlü Geçmeler (Sarmal Örgüler)

Örgü veya ikili/üçlü zence(i)rek geçmeler, süsleme kompozisyonlarını kenarlardan sınırlandıran veya çerçeve içerisine alan bordür şeklindeki bezemeler olarak tanımlanabilir.

Anadolu'da, Antik döneme kadar kullanımı inen geçme tasarım kurgusu, Bizans İmparatorluğu'na ait el yazmalarında[2519] ve kiliselerinde (Antalya Demre Aziz Nicolaos

[2513] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 938-939.
[2514] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 123.
[2515] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 186-187, 237-243.
[2516] Narmanlı, 219.
[2517] Sarıhan, Levha CXVIII.
[2518] Baramideze, *The Muslim Monument of Worship,* 11, 23, 49, 52.
[2519] Esra Keskin-İlkgül Kaya Zenbilci, "Orta Çağ'da Bizans El Yazmalarında Görülen Örgü Kompozisyonları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2),* Aralık 2017, 1137-1158.

Kilisesi)[2520] kullanıldığı görülmektedir. Doğu Karadeniz, Erzurum ve Kars bölgesinde ise motif, Gürcü kiliselerinde ikili, üçlü veya daha fazlası şekilde tekrar edilerek bölgeye kaynak oluşturmuştur.

Artvin'de Tibeti Manastır Kilisesi (X. yy), İşhan Meryem Ana Şapeli (954-955) Altıparmak Manastır Kilisesi (958-994)[2521], **Erzurum'da** Öşvank Kilisesi (961)[2522], **Kars'ta** Ani Resimli Kilise, Ani Katedrali'ndeki geçme örgeleri arasında ön plana çıkmaktadır **(Foto. 4.318-324)**.

Foto. 4.318. Bizans El Yazmalarından Geçme Örnekleri (Keskin)

Foto. 4.319. Antalya Demre Aziz Nikolaos Kilisesi (hyetert.org)

Foto. 4.320. Artvin Altıparmak Manastır Kilisesi (Korkut)

Foto. 4.321. Erzurum Öşvank Kilisesi (Korkut)

Foto. 4.322. Ani Resimli Kilise (Gökler)

Foto. 4.323. Ani Katedrali (Gökler)

Foto. 4.324. Ani Katedrali (Gökler)

[2520] Antalya'nın dünyaca ünlü değeri Aziz Nikolaos (Noel Baba) Kilisesi – HyeTert (Erişim Tarihi: 05.09.2021)
[2521] Tahsin Korkut, *Artvin ve Erzurum İllerindeki Bagratlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisinde Taş Bezeme,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2016, 459, 525, 535.
[2522] Özkan, *Öşvank Manastırı,* 29, 35.

İkili geçme, Rize'de değerlendirilen camiler içerisinde 17 yapıda 23 yerde uygulanmıştır **(Grafik 4.73)**.

Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii	1736		Minber
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840	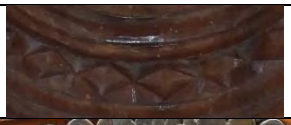	Minber Kapı Tacı
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Mahfil Balkon
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806	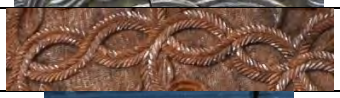	Tavan
Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756		Kapı
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Kapı Tacı
Güneysu Ilıca Camii	1814		Kapı, Ahşap Sütun
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber Kapı Tacı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Kapı Tacı
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber Köşk Altı
İkizdere Sakandoz Camii	1802	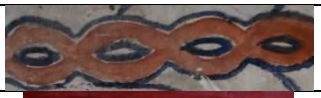	Mihrap
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1809		Minber Kapı
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Minber, Vaaz Kürsüsü, Mahfil, Kiriş
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Korkuluk
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Mahfil Korkuluk
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	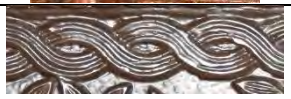	Kapı, Mihrap, Minber Aynalık

Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Mihrap

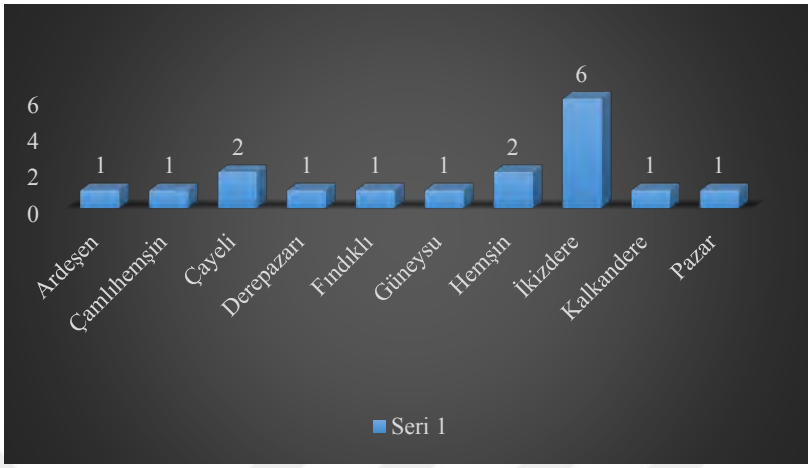

Grafik 4.73. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Motifin kullanıldığı diğer yapılar içerisinde; **Trabzon'da** Ortahisar Fatih Büyük Camii (1468), Of Sugeldi Mh. Merkez Camii (1834-35), Çaykara Uzungöl Filak Mh. Merkez Camii (1813), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Merkez Camii (1819), Çaykara Akdoğan Mh. Merkez Camii (1825), Hayrat Dereyurt Mh. Merkez Camii (1831), Sürmene Konak Mh. Camii (1842)[2523], **Artvin'de** Borçka Düzköy Camii (1850), Çavuşlu Camii (1861)[2524], **Ordu'da** Ormancık Mh. Maha Camii (1859)[2525], **Bayburt'ta** Alıçlık Köyü Camii (1887)[2526], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596), Porsuk Köyü Camii (1859)[2527], **Gümüşhane'de** Büyük Yücebelen Mh. Camii[2528], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii (1861)[2529], **Aydın'da** Koçarlı Cihanoğlu Camii (1834-35)[2530], **İstanbul'da** Üsküdar Selimiye Camii (1800-02)[2531], **Gürcistan'da,** Khokhna Camii (1899), Chvana Camii (1894), Nenia Camii (1891), Dghvani Camii (1907)[2532] yer almaktadır **(Karş. Foto. 4.358-366)**.

[2523] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 925.
[2524] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 116, 123.w
[2525] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 69.
[2526] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 186-187.
[2527] *Samsun Ahşap Camileri,* 46, 94.
[2528] https://karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 05.09.2021)
[2529] Gökler, Doğan, 205.
[2530] Yurtsal, 260.
[2531] Hatipoğlu, 233.
[2532] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 18, 26, 29, 33.

Karş. Foto. 4.358. Trabzon Hayrat Dereyurt Merkez Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.359. Artvin Borçka Düzköy Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.360. Bayburt Alıçlık Köyü Camii (Çiğdem)

Karş. Foto. 4.361. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.362. Gümüşhane Yücebelen Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.363. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.364. Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.365. Üsküdar Selimiye Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.366. Gürcistan Khokhna Camii (Baramidze)

Üçlü geçme, Rize'de 9 camide tercih edilmiştir **(Grafik 4.74)**.

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Mahfil Balkon
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Kapı, Aynalık, Korkuluk, Mahfil, Tavan
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Mahfil Kiriş
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Mahfil Kiriş
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Mahfil Kiriş
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Mahfil, Tavan, Kiriş, Minber Köşk
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı, Minber, Mahfil
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber

İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber

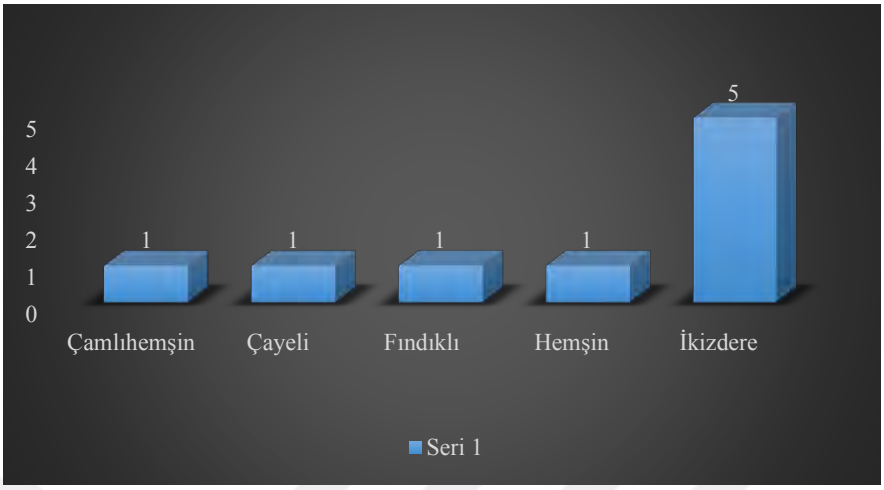

Grafik 4.74. Üçlü Geçmenin İlçelere Göre Dağılımı

Üçlü tasarımın kullanıldığı diğer camiler; **Trabzon'da** Ortahisar Fatih Büyük Camii (1468), Dernekpazarı Yukarıkondu Mh. Camii (1806), Of Sugeldi Mh. Merkez Camii (1834-35), Araklı Turnalı Mh. Camii (1842), Sürmene Aşağı Ovalı Mh. Camii (1845), Of Cumapazarı Mh. Serindere Camii (1883-84)[2533], **Artvin'de** Borçka Muratlı Köyü Camii (1846), Düzköy Camii (1850)[2534], Murgul Erenköy Camii (1863)[2535], **Samsun'da** Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2536], **Konya'da** Aziziye Camii (1866) **İstanbul'da** Keçecizade Fuad Paşa Camii'dir (1865)[2537] **(Karş. Foto. 4.367-371)**.

Karş. Foto. 4.367. Trabzon Of Serindere Cumapazarı Mh. Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.368. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.369. Samsun Terme Aşağı Söğütlü Köyü Camii (Bayraktar)

[2533] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 927-928.
[2534] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 118, 143,
[2535] https://karadeniz.gov.tr/erenkoy-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 05.09.2021)
[2536] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 798.
[2537] Hatipoğlu, 273, 343

Karş. Foto. 4.370. Konya Aziziye Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.371. İstanbul Keçecizade Fuad Paşa Camii (Hatipoğlu)

Dörtlü geçme, dört (4) camide ahşaba tatbik edilmiştir.

Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Mahfil Kiriş
Güneysu Ilıca Camii	1814		Mahfil Balkon
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Mahfil Kiriş
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	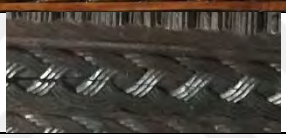	Mahfil Kiriş

Benzer örnek olarak **Trabzon'da** Sürmene Ovalı Mh. Aşağı Camii (1845)[2538] ve **Artvin'deki** Borçka Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy)[2539] ortaya konulabilir **(Karş. Foto. 4.372-373)**.

Karş. Foto. 4.372. Trabzon Sürmene Ovalı Mh. Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.373. Artvin Borçka Fındıklı Köyü Camii (Taşkan)

4.2.2.1.6. S Geçme

"S" geçme, motifin birbirine ritmik bir şekilde bağlanıp sonsuzluk prensibinde devam etmesinden meydana gelen bir bezemedir. "S" kıvrımlar her ne kadar barok

[2538] Önal, *Trabzon Mihrapları*, 930.
[2539] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 125.

üslubun bir karakteristiği olarak algılansa da geçme biçimindeki tasarımı Bizans'la birlikte özellikle Gürcü yapılarında tezyinat olarak kullanılmıştır.

Erken Hristiyan mimarisinin bir örneği olan İtalya/Milano Sant'Ambrogio Kilisesi'nin (379-386) sütun başlıklarında[2540] karşılaşılan "S geçme" Gürcü mimarisinin birer temsilcisi olan Artvin İşhan Manastır Kilisesi (X.yy)[2541], Tbeti Manastır Kilisesi (X.yy)[2542] ve Gürcistan'da Didi Gomereti Kilisesi'nde (1020)[2543] rastlanılmaktadır. Kilise yapıları dışında Türk-İslam mimarisinde Kayseri Tuz Hisarı Sultan Hanı'nın (1232-36) köşk mescidindeki ejder motiflerinin hemen üzerine işlenen geçmeler motifin etkileşimini ortaya koymaktadır **(Foto. 4.325-328)**.

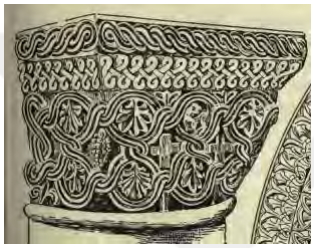

Foto. 4.325. Sant'Ambrogio Kilisesi (Speltz)

Foto. 4.326. Artvin İşhan Manastırı (Korkut)

Foto. 4.327. Gürcistan Gomereti Kilisesi (Özkurt)

Foto. 4.328. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı (selcuklumirasi.com)

Rize bölgesinde "S geçme" kurgusu on (10) camide uygulanmıştır **(Grafik 4.75)**;

Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902			Mahfil

[2540] Alexander Speltz, *Styles Of Ornament,* Chicago, 1923, 117.
[2541] Korkut, "İşhan Manastır Kilisesi'nin Geometrik Plastik Bezeme Programı", 850.
[2542] Turgay Yazar, "Tao-Klarceti Mimarlığında Taş Bezeme", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* III, 2018, 324.
[2543] Özkurt, 301.

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Mahfil, Minber Köşkaltı
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Tavan
Dernekpazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756		Mahfil
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Mahfil
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Minber Köşk Altı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşk
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber Köşebent, Köşk
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Köşk, Ahşap Sütun
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912	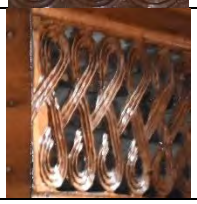	Minber Köşk, Vaaz Kürsüsü

Motif özellikle, mahfil ve minber üzerinde daha sık tercih edilmiş, tekil örneklerle vaaz kürsüsü ve tavana da nakşedilmiştir. Ayrıca, Hemşin Nurluca Köyü Camii'ndeki "S geçmeler" sadece S'nin alt kıvrımından birbirine bağlanarak devam etmiş ve farklılaşmıştır.

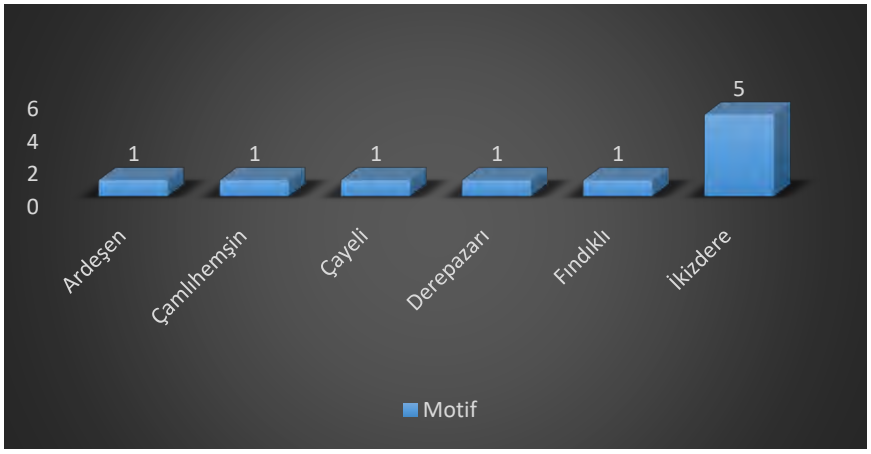

Grafik 4.75. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

"S geçmenin" benzerleri **Trabzon'da** Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819), Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Eski Camii (1831-32)[2544], Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. Camii (1904)[2545], **Artvin'de** Borçka Düzköy Merkez Camii (1850), Fındıklı Köyü Camii (XVIII. yy)[2546], **Giresun'da** Kale Camii (1913)[2547], **Samsun'da** Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2548], **Gürcistan'da** Nenia Camii (1891), Gogadzeebi Camii (1874), Shubani Camii (1887), Khikhadziri Camii ve Beghleti Camii'ndedir (XIX. yy)[2549] **(Karş. Foto. 4.374-378)**.

Karş. Foto. 4.374. Trabzon Taşkıran Köyü Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.375. Artvin Borkça Düzköy Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.376. Giresun Kale Camii (Narmanlı)

[2544] Küçük, 208, 243, 275.
[2545] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 768.
[2546] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 120, 125.
[2547] Narmanlı, 218.
[2548] *Samsun Ahşap Camileri,* 98.
[2549] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 29, 34-35, 39, 47, 52.

Karş. Foto. 4.377. Samsun Çarşamba Porsuk Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.378. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous.outsiders)

4.2.2.1.7. C Geçme

Barok ve rokoko üslubun karakteristik bir bezemesi olan "C" motifinin bitiş kıvrımlarından birbirine bağlanarak sonsuzluk prensibinde devam etmesinden meydana gelen "C geçme", S geçmelerde olduğu gibi Gürcü kiliselerinin tezyinatlarından birisidir. Artvin'de Cevizli (Tbeti) Manastır Kilisesi (X. yy) ve İşhan Manastır Kilisesi'ndeki (X.yy)[2550] örnekler ise bu hususu destekler mahiyettedir **(Foto. 4.329-330)**.

Foto. 4.329. Artvin Cevizli Manastır Kilisesi (Korkut)

Foto. 4.330. Artvin İşhan Manastır Kilisesi (Korkut)

Rize'de değerlendirmeye alınan camilerden on iki (12) tanesinde "C geçme" tasarım kurgusu ile karşılaşılmaktadır **(Grafik 4.76)**;

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Kapı Tacı
Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Aynalık

[2550] Tahsin Korkut, *Artvin'deki İşhan ve Cevizli (Tbeti) Manastır Kiliselerindeki Taş Süsleme Örnekleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010, 171, 213.

Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Mahfil
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Mahfil
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Kapı, Tavan
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Köşk Altı
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Tavan
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Minber Kapı Tacı
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber Kapı Tacı, Mahfil Balkon
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Minber Kapı Tacı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Kapı

Grafik 4.76. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

C geçmenin benzeleri **Trabzon'da**, Sürmene Yukarı Ovalı Köyü Camii (1880), Yeniay Kuleli Camii (1892), Gültepe Mh. Camii, Kefeli Camii (1867), Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. Camii (1834) Çaykara Gülveren Mh. Camii (1886)[2551], Çambaşı Mh. Ömerli Camii (1845)[2552] **Artvin'de** Aşağımaden Camii (XIX. yy)[2553], Borçka Düzköy Camii (1850)[2554], Şavşat Cevizli Köyü Camii (1889)[2555], **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812)[2556], **Ordu'da** Ünye Kelas Mh. Camii (1957)[2557], **Samsun'da** Çarşamba Porsuk Köyü Camii (1859)[2558], Alaçam Çarşı Camii (1902)[2559] ve **Gürcistan'da** Beghleti Camii'ndedir (XIX. yy)[2560] **(Karş. Foto. 4.379-384)**.

Karş. Foto. 4.379. Trabzon Of Saraçlı Köyü Yuk. Mh. Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.380. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.381. Bayburt Konursu Ulu Camii (Özkan)

[2551] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 174, 562, 579, 598, 612.
[2552] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1996.
[2553] https://karadeniz.gov.tr/asagimaden-koyu-camii/#prettyPhoto[instagram]/5/ (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
[2554] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 122.
[2555] https://karadeniz.gov.tr/cevizli-koyu-camii-tescilsiz/#prettyPhoto[instagram]/14/ (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
[2556] Haldun Özkan, "Bayburt/Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi", *Sanat Dergisi,* S.13, 2008, 65.
[2557] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 260.
[2558] *Samsun Ahşap Camileri,* 97.
[2559] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri,* 801.
[2560] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 52.

Karş. Foto. 4.382. Ordu Ünye Kelas Mh. Camii (Bayhan)

Karş. Foto. 4.383. Samsun Alaçam Çarşı Camii (Bayraktar)

Karş. Foto. 4.384. Gürcistan Beghleti Camii (Baramidze)

4.2.2.2. Koçboynuzu

Bereket, kahramanlık, erkeklik ve gücün sembolü olan koçboynuzu[2561], ilk olarak M.Ö. 3000'lerde Sümerlerde karşılaşılmaktadır. Koç, Sümer medeniyetinde Hemel burcunu temsil etmektedir. Mezopotamya mitinde koç, kadın ve ineğe benzer bir rol üstlenmekte, Asur ve Babil inançlarında ise erkek tanrının temsilcisidir[2562].

Hunlarda tanrıya kurban edilen hayvanların arasında koç en makbul olanı olarak kabul edilirken koç formlu mezar taşları, halı ve kilimlerin vazgeçilmesi olması, hayvanın önemini vurgulamaktadır. Bu sebeple koç motifi Türk-İslam mimarisinin süslemesinde kesintisiz olarak kullanılagelmiştir **(Foto. 4.331)**.

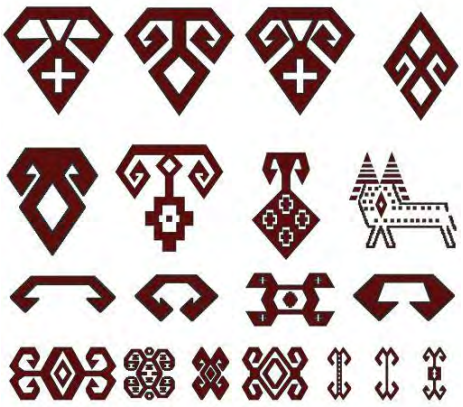

Foto. 4.331. Halılar Üzerindeki Koçboynuzu Motifleri (Çiz. O. Avşarkocaoğlu)

Rize'de incelemeye alınan camilerden 16 koçboynuzu motifi saptanmıştır **(Grafik 4.77)**.

[2561] Zeynep Balkanal, "Türk Kültüründe Değer Yargılarını Yansıtan Kilim Motiflerine Tasarım Açısından Alternatif Bir Yaklaşım; Kaat'ı Sanatında Uygulamaları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S.35, 2019, 347.

[2562] Abdurrahman Deveci, "Türkmen Sanat ve Kültüründe Koçboynuzu Motifinin Yeri (Türkmensahra-İran Türkmenlerinin Örneklerine Dayanarak), *Turkish Studies,* 12/21, 2017, 230.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830	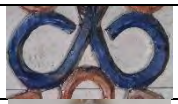	Mahfil
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902	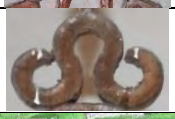	Minber
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Ahşap Sütun
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Ahşap Sütun
Çayeli Yavuzlar Köyü Camii	1882		Mihrap
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897	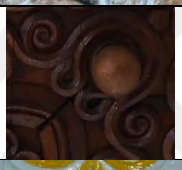	Tavan, Minber, Kapı
Çayeli Liman Köy Merkez Camii	1899		Minber Kapı
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Mahfil
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Tavan
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848	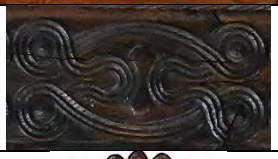	Kapı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı Kanatları
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Mahfil, Ahşap Sütun
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber

Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Kapı
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Mahfil

Motifler irdelendiğinde İkizdere ve Kalkandere'deki karşılıklı ve birbirine bağlantılı olarak konumlandırılan koçboynuzlarının benzer olduğu dikkat çekmektedir. Diğer ilçelerdeki süslemeler ise iki yana doğru açılan ve volütlenerek son bulan kıvrımlar halindedir. Güneyce Hacı Şeyh Köyü Camii'ndeki bezeme ise belki de örnekler içerisinde koçboynuzunu en iyi yansıtan formdur.

Grafik 4.77. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Süslemeye yakın coğrafya olarak **Trabzon'da**, Çaykara Taşkıran Köyü Camii (1896), Hayrat Sarmaşık Köyü Sinanlar Sinanlar Mh. Camii (1809)[2563], Çaykara Taşören Mh. Camii (1844)[2564], Of Korkut Köyü Camii (1907)[2565], **Artvin'de** Hopa Aşağı Sundura Camii (1908)[2566]H **Giresun'da** Fatih Camii (1888), Eynesil Merkez Camii (1904), Ahmetli Köyü Camii (1914)[2567], Ortacami Köyü Eski Camii[2568]H**Samsun'da** Havza Cevizlik Köyü Camii'nde (1879)[2569], rastlanılmaktadır **(Karş. Foto. 4.385-388)**.

[2563] Küçük, 210, 264.
[2564] http://karadeniz.gov.tr/tasoren-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 25.09.2021)
[2565] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 458.
[2566] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 146.
[2567] Narmanlı, 167, 200, 224.
[2568] https://karadeniz.gov.tr/ortacami-koyu-eski-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 26.09.2021)
[2569] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 753.

Karş. Foto. 4.385. Trabzon Çaykara Taşören Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.386. Artvin Hopa Aşağı Sundura Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.387. Giresun Eynesil Merkez Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.388. Samsun Havza Cevizlik Köyü Camii (Bayraktar)

4.2.2.3. Hasır Örgü

Anadolu coğrafyasında bitkisel dokuma, M.Ö.9000'lerden günümüze kadar sürdürülen önemli bir el sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır[2570]. Tarihi kaynaklarda geleneksel el dokumacılığından önce var olduğu bilinen bitkisel hammaddeler ile hasır dokumacılığı, özellikle suyun olduğu bölgelerde gerçekleştirilmiş ve günlük ihtiyaçlara cevaben kullanılmıştır[2571].

Arapça bir kelime olan hasır, Türk dokuma sanatındaki hasır otu ile doğrudan bağlantılıdır. Selçuklu çağının başlarında Orta Asya Türkleri, hasır yapılan ota "yiken" ismini vermektedir[2572].

Türk-İslam sanatında güncelliğini koruyan hasır, motif olarak da süsleme sanatlarında yerini korumaktadır.

Rize'de değerlendirilen yapılar içerisinde 7 camide görülmektedir **(Grafik 4.78)**;

[2570] Zulal Türktaş, "Anadolu'da "Hasır Dokuma ve Sepet" Kullanımına İlişkin Eski Bir Örnek; Çatalhöyük (Ve günümüzde Görülen Uzantıları", *Akdeniz Sanat Dergisi,* 4(7), 2011, 133.
[2571] Zulal Türktaş, "Beyşehir Gölü ve Çevresinde Hasır Dokumacılığı", *Kalemişi Dergisi,* 4(7), 2016, 21.
[2572] Bahaddin Ögel, "Hasır ve Hasırcılık", *Türk Kültür Tarihine Giriş,* Ankara 1978, 194.

Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Mahfil
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Kapı
Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756	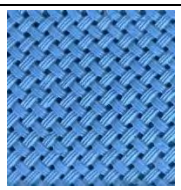	Kapı
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy	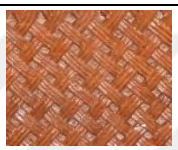	Mahfil, Minber, Kapı
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Kapı, Minber
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Minber, Kapı, Vaaz Kürsüsü

Grafik 4.78. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Hasır örgünün bölgeye yakın örnekleri; **Trabzon'da** Sürmene Çamburnu Beldesi Kuşluca Mh. Camii (1898), Arsin Çatak Köyü Camii (1899), Sürmene Karacakaya Köyü Camii (1813), Çaykara Çamlıbel Köyü Camii[2573], **Artvin'de** Borçka Düzköy Merkez Camii (1850), Borçka Muratlı Köyü Camii (1845), Zeytinlik Merkez Camii (1857)[2574], **Gümüşhane'de** Telme Köyü Mescidi (1849)[2575], **Bayburt'ta** Alıçlık Köyü Camii (1887)[2576], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii (1861)[2577], **Samsun'da** Ayvacık Tiryakioğlu Camii (1867)[2578], **Gürcistan'da** Satsikhuri Camii'dir (1831)[2579] **(Karş. Foto. 4.389-393)**.

Karş. Foto. 4.389. Trabzon Kuşluca Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.390. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.391. Bayburt Alıçlık Köyü Camii (Özkan)

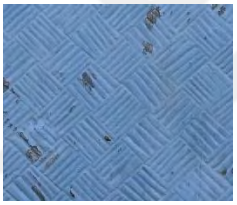

Karş. Foto. 4.392. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

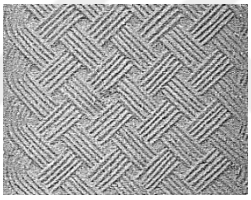

Karş. Foto. 4.393. Samsun Ayvacık Tiryakioğlu Camii (Nefes)

4.2.2.4. Halat Örgü

Halat örgü veya burmalı kaytan olarak bilinen motif, genellikle kompozisyonların tamamlayıcı unsuru olarak tercih edilmiştir. Rize'de halat 18 yapıda işlenmiştir **(Grafik 4.79)**;

Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835	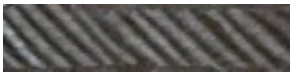	Mahfil, Ahşap Sütun

[2573] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 776.
[2574] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 76.
[2575] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 67.
[2576] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 187.
[2577] Gökler, Doğan, 197.
[2578] Nefes, Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii", 171.
[2579] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 44.

Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Mahfil, Minber
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy	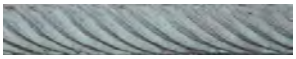	Mahfil
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kapı, Minber, Mahfil, Vaaz Kürsüsü, Mihrap
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Kapı, Mahfil
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Mahfil
İkizdere Sakandoz Camii	1802	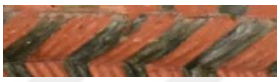	Minber, Mahfil
İkizdere Çamlık Ky. Merkez Camii	XIX. yy		Mahfil
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819	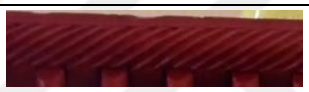	Minber
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Mihrap, Mahfil
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı, Mihrap, Vaaz Kürsüsü
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Mahfil
İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Mahfil
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	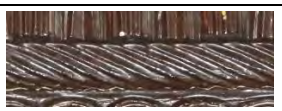	Mihrap, Minber, Mahfil
Pazar Yücehisar Camii	1799		Mihrap
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Kapı, Mihrap, Mahfil, Sütun
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Kapı

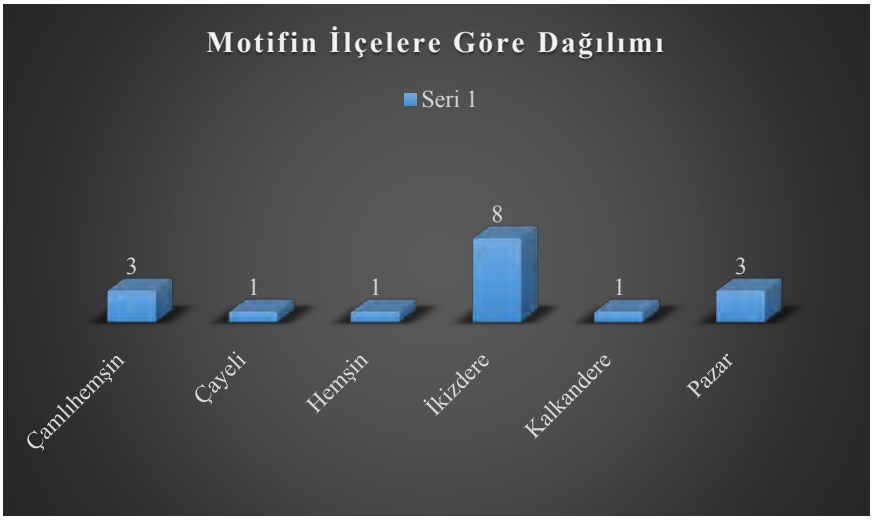

Grafik 4.79. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

4.2.2.5. Balıksırtı

Balığın iskelet yapısına benzediği için balıksırtı şeklinde yorumlanan motif, halat süslemesinde olduğu gibi tamamlayıcı bir süsleme görevi üstlenmektedir. Rize'deki kompozisyonları destekleyen balıksırtı 17 camide bezemesel bir detay olarak uygulanmıştır. Balıksırtı daha çok mahfillerde karşımıza çıkmaktadır **(Grafik 4.80)**;

Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Minber, Mahfil
Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Mahfil
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Minber
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy		Mahfil
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Ahşap Sütun
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Mahfil, Ahşap Sütun
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Mahfil, Ahşap Sütun

Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Mahfil, Ahşap Sütun
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Ahşap Sütun
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Mahfil, Tavan
İkizdere Sakandoz Camii	1802		Mahfil
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819	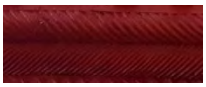	Minber
İkizdere Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii	1848		Minber, Mahfil, Tavan
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Mahfil
İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Mahfil
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	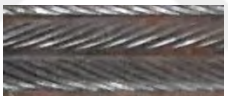	Minber
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Mahfil, Mihrap

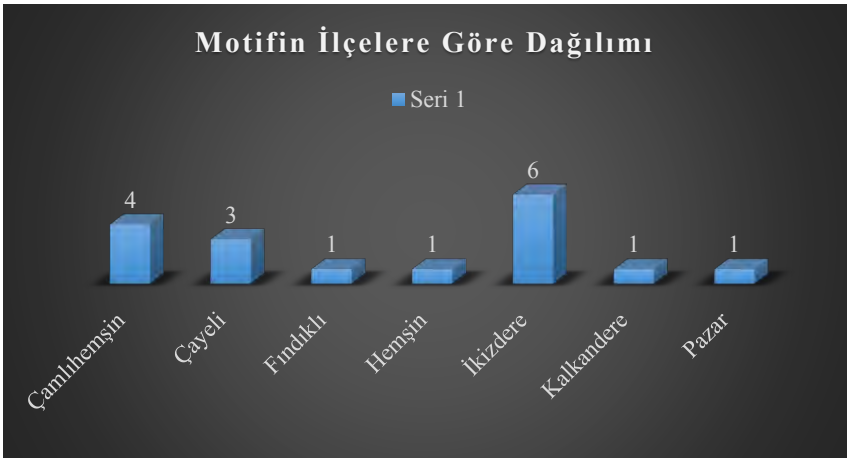

Grafik 4.80. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

4.2.2.6. Çarkıfelek

Gamalı haç (svastika) motifinden türeyen ve birden fazla yorumu olan çarkıfelek[2580], Farsça "çark" ve Arapça "felek" kelimelerinden oluşmaktadır. Çark, çıkrık, değirmen, çığrı ve çeşitki makara manasındayken felek, sema, dünya, gökyüzü, alem, dünya, talih, şans, baht ve keder gibi anlamlar taşımaktadır[2581].

Farklı kültürlerde, çeşitli malzemeler üzerine nakşedilen çarkıfeleğin Paleotik Çağ'dan itibaren kullanıldığı ve en ilkel simgeler arasında yer aldığı bilinmektedir. Ayrıca ilk örnekler, dünyada Ukrayna'nın Çerginov yakınlarında, Anadolu'da ise Çatalhöyük'te tespit edilmiştir[2582].

Eski Türklerde, gök kubbe Altun veya Temür kazûk yanında göksel ejderin, yıldızları taşıyan çarkı çevirdiğine inanılmıştır[2583]. Hun, Göktürk ve Uygurlar zamanında gök, çark olarak tanımlanmış, hayatın dönen çark misali yinelendiğini ve evreni remize ettiği kabul görmüştür[2584].

Hint kültüründe çarkıfelek, güneşin sembolü olmanın yanı sıra yeniden doğuşun ve hareketin kaynağı durumundadır[2585].

Orta Çağ İslam kozmolojinde felek, yıldızların döndüğü mekân, yıldızları taşıyan ve hareket ettiren gök küre manasıyla birlikte denizde oluşan girdap anlamlarına gelmektedir[2586]. Kur'an-ı Kerim'de yer alan, "*O, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı yaratandır ve bütün bunlar kendi dairesi içinde yüzmektedir"*[2587] ve "*Ne güneşin aya erişip çatması ne de gecenin gündüze geçiş olması gerekmez, Ecramda hepsi de bir felekte yüzerler"*[2588]. Ayetlerinde felek kelimesinin gök cisimlerinin üzerinde döndüğü yörünge şeklinde ifade edildiği düşünülmektedir.

[2580] Yusuf Çetin, "Türk-İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) İle Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme", *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 3(8)*, 2017, 356.
[2581] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara 2008, 152.
[2582] Lale Avşar, "Antik Yunan Seramiklerindeki Haç ve Çarkıfelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezapotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynaklar", *Mukaddime,* S. 3, 2010, 115-141.
[2583] Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul 2001, 39-49.
[2584] Ahmet Çaycı, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya 2017, 235.
[2585] Ahmet Çaycı, ''Zaman ve Sanat Bağlamında Çark-ı Felek Motifi", *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 8-11 Ekim*, C. II, Konya 2015, 299-305.
[2586] Çaycı, ''Zaman ve Sanat Bağlamında Çark-ı Felek Motifi", 299-307.
[2587] Kur'an-ı Kerim 21/33.
[2588] Kur'an-ı Kerim 36/40

Çarkıfeleğin dönüşü, zamanı temsil ettiği açıktır. Zaman ise hem varlığı hem yokluğu (faniliği) yani sonsuz bir döngüyü anlatmaktadır.

Rize bölgesi hakkında yapılan araştırmalarda çarkıfelek, Kolkhis Güneşi (Çöna/Çona) olarak tanımlanmıştır. Kolkhis mitinde Güneş Tanrısı'na "Çöna" ismi verilmektedir[2589] ve manası yukarıda belirtildiği anlamla aynıdır.

Bölgede tespit edilen camilerin 11'inde çarkıfelek saptamıştır **(Grafik 4.81)**;

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Mahfil
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy	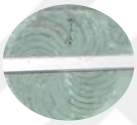	Minber
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Mihrap
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Kapı, Minber
İkizdere Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii	1848		Kapı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Ahşap Sütun
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Mahfil

[2589] Detaylı bilgi için bkz: Murat Ümiç Hiçyılmaz, "Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktogramlar ve Damgalar", *Rize Defteri 3,* Revak, İstanbul 2016, 9-26.

İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Holca Camii	1906		Tavan
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Tavan

Grafik 4.81. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Çarkıfelek, Anadolu'nun geneline yayılmış bir geometrik bir desendir. Bu sebeple her yapı ve malzeme üzerinde karşılaşılması mümkündür. Öne çıkan örnekler arasında; **Trabzon'da** Beşikdüzü Dolanlı Mh. Merkez Camii (1869), Çaykara Taşören Mh. Camii (1841) Sürmene Orta Mh. Yalı Camii (1900)[2590], Of Bölümlü Beldesi Büyük Mahalle Camii (1874)[2591], **Artvin'de** Borçka Merkez Camii[2592], **Giresun'da** Bektaş Bey Camii (1826)[2593], **Gümüşhane'de** Seydibaba Köyü Camii (1797)[2594], **Samsun'da** Karakaya Köyü Camii (XVIII.yy)[2595], **Ordu'da** Ünye Hacı Osman Camii (1702)[2596], **İstanbul'da** Yeni Valide Camii (1710)[2597], **Manisa'da** Carullah bin Süleyman Camii (1547-48), camiler dışında bölge mezar taşları[2598] ve konakları[2599] gösterilebilir **(Karş. Foto. 4.395-403)**.

[2590] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1994.
[2591] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 673.
[2592] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 128.
[2593] Narmanlı, 146.
[2594] Sarıhan, Lev-CXV.
[2595] Furtuna, 80.
[2596] Durkut, 113.
[2597] Söylemez, 145.
[2598] Hanoğlu, 131.
[2599] Hiçyılmaz, "Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktogramlar ve Damgalar", 20-21.

Karş. Foto. 4.394. Trabzon Büyük Mh. Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.395. Artvin Borçka Merkez Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.396. Giresun Bektaş Bey Camii (Narmanlı)

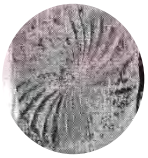

Karş. Foto. 4.397. Gümüşhane Seydibaba Köyü Camii (Sarıhan)

Karş. Foto. 4.398. Samsun Karakaya Köyü Camii (Furtuna)

Karş. Foto. 4.399. Ordu Ünye Hacı Osman Ağa Camii (Durkut)

Karş. Foto. 4.400. İstanbul Yeni Valide Camii (Söylemez)

Karş. Foto. 4.401. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.402. Rize Mezar Taşı (Hanoğlu)

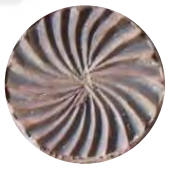

Karş. Foto. 4.403. Rize Hacıalizade Hurşit Bey Konağı (Hiçyılmaz)

4.2.2.7. Mühr-ü Süleyman

İki eşkenar üçgenin birbirine ters bir şekilde geçirilmesinden oluşan Mühr-ü Süleyman sembolü, Müslümanlar arasında "hâtem-i Süleyman", Yahudi ve Hristiyanlarca ise "Davud Yıldızı" şeklinde nitelendirilmektedir. Üçgenlerden birinin hayatın pozitif taraflarını, diğerinin ise olumsuzlukları simgelendiğine inanılan motif, İslam öncesi doğu kültüründe, güzel ile çirkin, iyi ile kötü, madde ile mana, tanrı ve kaos, kadın ve erkek gibi tezatlıkları imgelemektedir[2600].

[2600] İskender Pala, "Mühr-i Süleyman", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2006, 524-526.

Ortadoğu coğrafyasında Tunç devrinden beri kullanıldığı bilinen bezeme[2601], Helen, Roma, İbrani, Asur, Sümer, Bizans gibi pek çok medeniyette kullanılmış, eski Türklerde ise on iki hayvanlı takvimin sembolü olmuştur. İslam inancında, *"Kıyametten önce yer altından elinde Süleyman'ın mührü ve Mûsâ'nın asâsı olduğu halde bir dâbbe çıkacak ve asâsıyla müslümanların yüzünü aydınlatacak, mührüyle kâfirlerin yüzünü mühürleyecektir" meâlindeki hadis dolayısıyla girmiş"* ve halk arasında sembolün bulunduğu yere şeytanın giremediğine dair bir inanç olmuştur. Ayrıca devleti hükmetme yetkisi ilk Hz. Süleyman'a verildiği için ona bunu sağlayan mühür, güç, kudret ve devlet olması sembolize etmiştir[2602]. Bu sebeple Türk-İslam inancında Mühr-ü Süleyman remizesi her türlü malzemeye ve yere tatbik edilmiştir.

Rize'de yirmi (20) camiye Mühr-ü Süleyman motifi işlenmiştir **(Grafik 4.82)**;

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Köşebent
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Mahfil
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy		Ahşap Sütun, Minber Kapı, Köşebent
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Minber Köşebent
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Minber Korkuluk
Çayeli Çeşmeli Köyü Camii	1910		Mihrap

[2601] Nusret Çam, "Türk ve İslâm Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)", Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya 1993, 207-230.
[2602] Pala, 524-526.

Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Ahşap Sütun
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Kapı, Minber
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Kapı
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Köşkaltı
İkizdere Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii	1848		Mahfil, Vaaz Kürsüsü, Minber Köşebent, Kapı T.
İkizdere Kurusaha Camii	1875	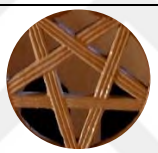	Minber Kapı Tacı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşebent, Köşk Altı
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898	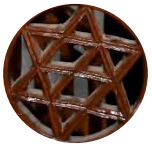	Minber Kapı, Köşebent
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Kapı, Köşebent, Köşk Altı
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Minber Kapı Tacı
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Minber Kapı Tacı, Köşebent

Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Minber
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Kapı, Mihrap

Grafik 4.82. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

17'si ahşap üzerine nakşedilen motifin en çok kullanıldığı mimari öğe minberlerin kapı tacı, köşebentlerinde görülmektedir.

Tüm Anadolu'da rastlanılan motifin öne çıkan benzer örnekleri arasında; **Trabzon'da** Sürmene Yeniay Kuleli Camii[2603], Ortahisar Musa Paşa Camii (1668), Dernekpazarı Güney Mh. Camii (1819), Hayrat Dereyurt Merkez Eski Camii (1832)[2604] **Artvin'de** Demirkent Camii (1713-14)[2605], **İstanbul'da** Yeni Valide Camii (1710)[2606], gösterilebilir. Cami süslemesi dışında Mührü Süleyman motiflerine, sancaklarda[2607], mezar taşlarında, rahlelerde, mühürlerde ve kumaşlarda rastlanmaktadır [2608] **(Karş. Foto. 4.404-411)**.

[2603] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 778.
[2604] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 1992
[2605] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* 18.
[2606] Söylemez, 151.
[2607] https://denizmuzesi.dzkk.tsk.tr/tr/content/145 (Erişim Tarihi: 28.09.2021)
[2608] Pala, 524-526.

Karş. Foto. 4.404. Trabzon Yeniay Kuleli Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.405. Artvin Demirkent Camii (Baramidze)

Karş. Foto. 4.406. İstanbul Yeni Valide Camii (Söylemez)

Karş. Foto. 4.407. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kullandığı Sancak (Deniz Müzesi)

Karş. Foto. 4.408. Ahlat Mezar Taşı (Gökler)

Karş. Foto. 4.409. Edirne Müzesi Rahle (Pala)

Karş. Foto. 4.410. 1213 (1798-99) tarihli bir mühür (Pala)

Karş. Foto. 4.411. Selim'in XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait tılsımlı gömleği (Pala)

4.2.2.8. Dalga Motifi

Antik dönem mozaiklerinde sıkça karşılaşılan dalga motifi[2609], ampir sanatın etkisiyle Doğu Karadeniz Bölgesinde, yerel özelliklerle birlikte ahşaba uyarlanmış ve bölgenin karakteristik bir süslemesi halini almıştır.

Rize'de değerlendirilen camilerden 17'sinde dalga süslemesi tespit edilmiştir **(Grafik 4.83)**;

[2609] Detaylı bilgi için bkz: Sami Patacı, "Antik Dönem Anadolu Mozaiklerinde Dalga ve Giyoş Motifli Bordür Tasarımları", *Selevcia IX,* 2019, 303-323.

Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber Köşebent
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Minber Kapı Tacı
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Minber Kapı Tacı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber Kapı Tacı
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Minber Kapı Tacı
Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756		Mahfil
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Kapı Tacı
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Tavan
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Kapı
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber
İkizdere Şimşirli Köyü Yuk. Mh. Camii	1848		Vaaz Kürsüsü, Minber, Kapı, Tavan
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Minber Kapı Tacı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşebent, Tavan
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber Kapı Tacı
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Köşebent, Kapı Tacı

Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Minber Köşebent
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Kapı Tacı

Minber kapı tacında yoğunlaşan dalga motifinin iki farklı tipte olduğu saptanmıştır. Bunlardan birincisi volütlü, ikincisi ise normal (volütsüz) dalga olarak tanımlanmıştır.

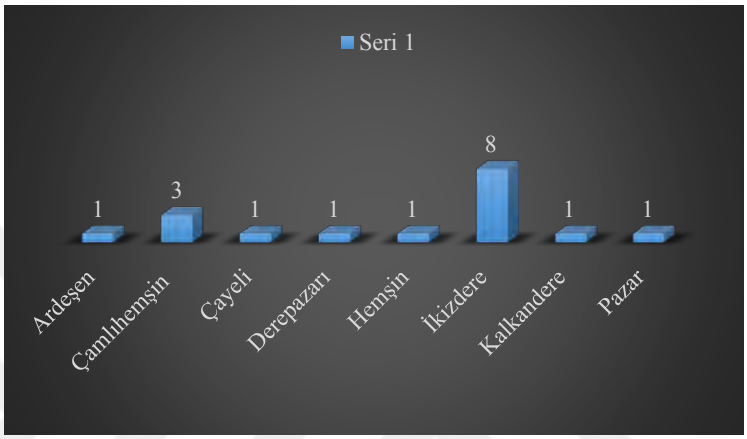

Grafik 4.83. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Dalga motifinin benzer örnekleri arasında, **Trabzon'da** Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Çaykara Çambaşı Hacı Ömerli Camii (1845), Taşkıran Beldesi Merkez Camii (1896), Uzuntarla Köyü Camii (1837), Uzungöl Filak Camii (1813), Dernekpazarı Yukarı Kondu Mh. Camii (1809), Of Serindere Mh. Camii (1884), Sürmene Karacakaya Köyü Camii (1867)[2610], Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (1893)[2611], Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Eski Camii (1831)[2612], **Artvin'de** Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (1846)[2613], **Ordu'da** Çaybaşı Yeni Cuma Camii (1863[2614], **Samsun'da** Asarcık Koşaca Köyü Camii[2615] bulunmaktadır **(Karş. Foto. 4.412-415)**.

[2610] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 52, 111, 190, 204, 210, 260, 527, 590.
[2611] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri,* 192-193.
[2612] Küçük, 277.
[2613] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 140.
[2614] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 135.
[2615] https://karadeniz.gov.tr/kosaca-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 29.09.2021)

Karş. Foto. 4.412. Trabzon Sürmene Çamburnu Kuşluca Camii (Sarı)

Karş. Foto. 4.413. Trabzon Dereyurt Köyü Merkez Eski Camii (Küçük)

Karş. Foto. 4.414. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii

Karş. Foto. 4.415. Samsun Asarık Koşaca Camii (krdnz)

4.2.2.9. Güneş Kursu/Işınsal Çubuk

Merkez noktadan dışarı doğru yayılan ışınsal çubuklardan oluşan motif, güneşi simgelediği düşünüldüğü için güneş kursu olarak adlandırılmaktadır.

Tarih öncesi dönemlerde birçok toplum, güneşi tapınılacak bir güç olarak görmüştür ki, bunun en önemli nedeni güneşin her şeyin geliştirip büyümesine sağlaması, canlılığı, sıcaklığı ve aydınlığı temsil etmiş olmasıdır. Ayrıca bazı inanışlarda güneş, doğumu ve ölümü temsil ettiği gibi evrensel baba şeklinde de nitelendirilmiştir[2616].

Güneş, Anadolu'da evrenin koruyucusu, yöneticisi, tanrısı ve kralıdır, yeryüzündeki krallardan onun soyundan gelmektedir[2617]. Hititlerde, güneş tansırına Utu, Luviler, Şimeğe, Mitanniler ile İran bölgesinde Mitra, Urartularda Ardini[2618], Friglerde Sabazios ismi verilmektedir[2619].

[2616] K. Wilkinson, *Semboller ve İşaretler,* (Çev: Seda Toksoy), İstanbul 2011, 16.
[2617] Emre Şen, Fatma Gürpınar, "Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi,* 2019, 987.
[2618] Şen, Gürpınar, 987.
[2619] Fatma Birecikli, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Akademik Bakış,* 4(7), 2010, 215-232.

Güneş kurslarının en önemli örnekleri Hititlere aittir ve Mısır etkili olduğu düşüncesi hakimdir. Alacahöyük olmak üzere birçok Hitit merkezinde gün yüzüne çıkartılmıştır[2620] ki kanatlı bezemeleri güneş tanrısını sembolize etmektedir[2621].

Ampir üslubun etkiyle Osmanlı'nın batılılaşma sürecinde sık kullanılan motif, literatüre "*Sultan Mahmud'un Güneşi*[2622]*" olarak da geçmiş*[2623] *ve* birçok mimari yapı üzerinde yerini almıştır.

Güneş Kursu, Rize'de 23 camiye uygulanmıştır. Güneş kurslarından Çayeli Küçüktaşhane Camii, Çayeli Yavuzlar Köyü Camii, İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii, Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii ve Pazar Örnek Köyü Camii'ndekilerin ışınları yaprak formlarından geliştirilmiştir **(Grafik 4.84).**

Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Minber Kapı Tacı
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber Kapı Tacı
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885		Minber Kapı Tacı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber Kapı Tacı

[2620] "Güneş Kursu", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1997, 729-730.
[2621] H. Kübra Ensert, "M.Ö. İkinci Binde ''Kanatlı Güneş Kursu'' İle Taçlandırılmış Anadolu Hitit Figürleri'', Anadolu/Anatolia 28, 2005, 25-47.
[2622] Belgin Demirsar, "Emirgân Camii", *DBİA,* III, İstanbul 1994, 169-170.
[2623] Önder Aydın, "Sultan II. Abdülhamit Dönemi Yapılarında İmparatoru/İmparatorluğu Temsil Eden Semboller I",http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=378&RecID=2910 (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Minber Kapı Tacı
Çayeli Yavuzlar Köyü Camii	1882		Minber Süpürgelik
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Tavan
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Kapı Tacı
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Mihrap
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber Kapı Tacı
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Kapı Tacı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Kapı Tacı
İkizdere Yağcılar Köyü Camii	1881		Minber Kapı Tacı

İkizdere Cimil Orta Köy Hapinç Camii	1897		Minber Kapı Tacı
İkizdere Baş Köy Camii	1897		Minber Kapı Tacı
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Vaaz Kürsüsü
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Minber Kapı Tacı
Pazar Yücehisar Köyü Merkez Camii	1799		Mihrap
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Kapı Tacı
Pazar Mehmet Emin Camii	1861		Minber Kapı Tacı
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Minber Kapı Tacı

Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Kapı Tacı
Pazar Yukarı Soğuksu Mh. Camii	1910		Minber Kapı Tacı
Pazar Şentepe Köyü Camii	1911		Tavan

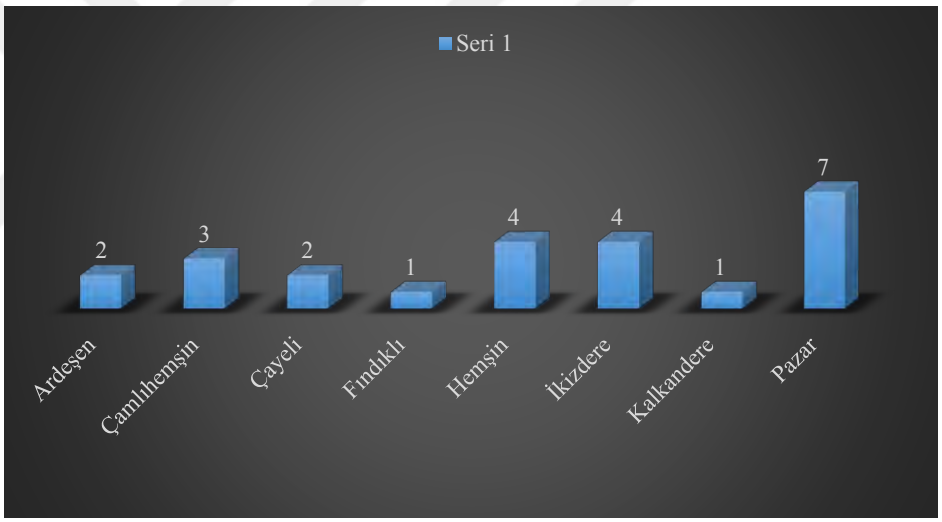

Grafik 4.84. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Geometrik motifin benzer örnekleri, **Trabzon'da** Of Gürpınar Beldesi Hacı Bayram Camii (1887)[2624], **Artvin'de** Borçka Camili Köyü Camii (1855), Çavuşlu Camii (1861)[2625], **Bayburt'ta** Yerlice Köyü Camii (1807)[2626], **Ardahan'da** Türkgözü Camii (1869)[2627], **Giresun'da** Eynesil Merkez Camii (1861)[2628], **Ordu'da** Ünye Saray Camii

[2624] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 440.
[2625] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 112, 114.
[2626] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 266-267.
[2627] Aktemur, 106.
[2628] Narmanlı, 200.

(1719)[2629], **İstanbul'da** Beşiktaş Abbas Ağa Camii'nde (1834-35)[2630] görülmektedir. Cami mimarisi dışında mezar taşlarında[2631], çeşmelerde ve Osmanlı armalarında da uygulanmıştır **(Karş. Foto. 4.416-424)**.

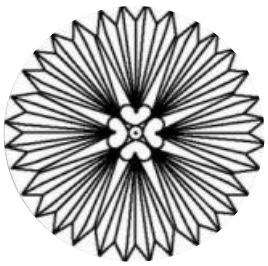

Karş. Foto. 4.416. Trabzon Of Gürpınar Beldesi Hacı Bayram Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.417. Artvin Borçka Çavuşlu Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.418. Ardahan Gönülaçan Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.419. Giresun Eynesil Merkez Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.420. Ordu Ünye Saray Camii (Özdemir)

Karş. Foto. 4.421. İstanbul Abbas Ağa Camii (Alkan)

Karş. Foto. 4.422. Rize'deki Mezar Taşı (Hanoğlu)

Karş. Foto. 4.423. İstanbul Canfeda Kadın Çeşmesi (Cambaz)

Karş. Foto. 4.424. Deniz Müzesi Sultan Abdulhamid Tuğralı Arma (M.E. Doğan)

Işınsal Çubuk, Rize'de ışınsal çubukların tatbik edildiği yapı sayısı on beştir (15). Güneş kurslarındaki geometrik karakterli olduğu gibi bitkisel yapraklardan da ışınlar şekillendirilmiştir **(Grafik 4.85).**

[2629] Özdemir, 232.
[2630] Alkan, 82.
[2631] Hanoğlu, 215.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Kapı Tacı
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Kapı Tacı
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kapı, Mihrap, Minber, Mahfil
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902		Minber Kapı Tacı
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Süpürgelik
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Kapı Tacı
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber Süpürgelik
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Köşebent
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Oda Kapısı, Minber Kapı Tacı
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Süpürgelik
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Vaaz Kürsüsü

Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Kapı
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Süpürgelik
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Minber Kapı Tacı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı

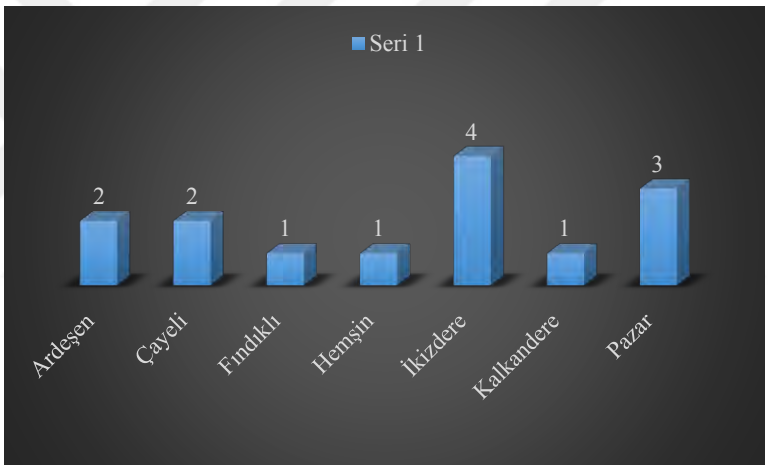

Grafik 4.85. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Işınsal çubuğun uygulandığı diğer örnekler arasında; **Trabzon'da** Of/Saraçlı Mahallesi Yukarı Camii (1904-05), Şalpazarı Doğancı Mahallesi Merkez Cami (1871-72), Maçka/Esiroğlu Beldesi Işıklar Mahallesi Camii (1871)[2632], **Artvin'de** Borçka Camili Köyü Camii (1855)[2633], Oruçlu Köyü Camii (1907)[2634], **Bayburt** Yerlice Köyü Camii (1846)[2635], **Giresun'da** Görele Hasan Ağa Camii (1906)[2636], **Ordu'da** Aziziye Yalı Camii (1892)[2637], **Samsun'da** Kavak Bekdemir Köyü Camii (1596), Asarcık Gökgöl

[2632] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 959-960.
[2633] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 112.
[2634] https://karadeniz.gov.tr/oruclu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
[2635] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 225.
[2636] Şahin, 45.
[2637] Özdemir, 172.

Camii (XVIII. yy)[2638], Çarşamba Porsuk Köyü Camii[2639], **İstanbul'da** Abbas Ağa Camii (1665-66), Emirgan Hamidi Evvel Camii (1791), Aksaray Valide Camii (1871)[2640] sayılabilir. Cami dışında türbelerde[2641], çeşmelerde[2642], mezar taşlarında[2643]da motife çok sık rastlanmaktadır **(Karş. Foto. 4.425-436).**

Karş. Foto. 4.425. Trabzon Şalpazarı Doğancı Mh. Merkez Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.426. Artvin Oruçlu Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.427. Bayburt Yerlice Köyü Camii (Çiğdem)

Karş. Foto. 4.428. Giresun Görele Hasan Ağa Camii (Şahin)

Karş. Foto. 4.429. Ordu Aziziye Yalı Camii (Özdemir)

Karş. Foto. 4.430. Samsun Kavak Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.431. İstanbul Abbas Ağa Camii (Çetinaslan)

Karş. Foto. 4.432. İstanbul Emirgan Hamidi Evvel Camii (Çetinaslan)

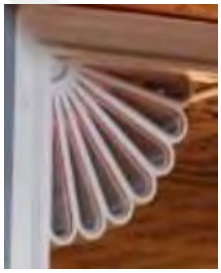

Karş. Foto. 4.433. İstanbul Aksaray Valide Camii (Çetinaslan)

[2638] *Samsun Ahşap Camileri,* 76.
[2639] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 742.
[2640] Çetinaslan, 180-183, 188-193, 224-228.
[2641] Açelya Ümit Ezen, *İstanbul'daki Batılılaşma Dönemi Osmanlı Hanedan Türbeleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, 110.
[2642] Ayşenur Küçük, *Trabzon Merkez ve İlçelerinde Tarihi Çeşmeler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2020, 446.
[2643] Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları,* 853.

Karş. Foto. 4.434. II. Mahmud Türbesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.435. Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (Küçük)

Karş. Foto. 4.436. Balıkesir Mezar Taşları (Gökler)

4.2.2.10. Düğüm Geçme

Eski çağlardan beri kullanılan düğüm motifi, özellikle Anadolu'da Hitit, Helenistik, Roma ve Bizans'ta süsleme olarak tercih edilmiştir[2644]. Bağlayıcı ve bir arada tutucu özelliği olmasından dolayı kutsal sayılmış ve ölümsüzlüğün bir simgesi halini almıştır. Eski Türklerde düğümün önemini vurgulayan ve sıkça rastlanılan yer atların kuyruğudur. Bunun yanı sıra erkek ve kadınların saçlarının örülü (bağlı) olması bağlılık ve gücün sembolü olmuştur[2645].

Anadolu'da pek çok yapı üzerine nakşedilen düğüm örneklerinden, Konya Aksaray Sultan Hanı, Tuzhisarı Sultan Hanı, Divriği Ulu Camii, Konya İnce Minareli Medrese, Sivas Gök Medrese, Selçuk İsa Bey Camii ön plana çıkmaktadır[2646].

Rize'de incelenen yapılardan 6'sında düğüm örgesine rastlanılmaktadır ki, tamamının İkizdere İlçesinde olması dikkat çekicidir **(Grafik 4.86)**;

İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Kapı
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Köşk Altı

[2644] Alev Çakmakoğlu Kuru, "Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi", *Erdem,* S.51, 2008, 27.
[2645] Çakmakoğlu Kuru, 41.
[2646] Çakmakoğlu Kuru, 48-52.

İkizdere Kurusaha Camii	1875		Kapı
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber Aynalık
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Kapı
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber Köşk Altı
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912		Vaaz Kürsüsü

Düğüm motifi, **Trabzon'da** Ebubekir Semerciler Camii (1799), Ortahisar Fatih Camii[2647], **Ordu'da** İkizce Laleli Camii[2648] , **Samsun'da** Asarcık Akyazı Köyü Gökgöl Camii'nde (XVIII. yy)[2649] karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.437-439).**

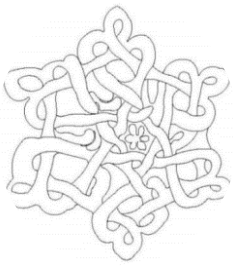

Karş. Foto. 4.437. Trabzon Ortahisar Fatih Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.438. Ordu İkizce Laleli Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.439. Samsun Akyazı Köyü Gökgöl Camii (SAC)

[2647] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 744.
[2648] https://karadeniz.gov.tr/laleli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 1.10.2021)
[2649] *Samsun Ahşap Camileri,* 76.

4.2.2.11. Maşrabiye (Kafes geçme)

Maşrabiye[2650] tekniği olarak bilinen form, küresel biçimdeki küçük parçaların birbirlerine tutkal ya da çivi kullanılmadan çubuklar vasıtasıyla geçirilmesinden meydana gelmektedir[2651]. Mısır kökenli olan teknik Orta Çağ'dan XX. yüzyıla kadar kullanılmıştır. İslam devletleri tarafından da tercih edilen motif, 1920'lerde Art Nouveau ve Art Deco sanat hareketlerini de etkisi altına almıştır[2652].

Anadolu'da bu tekniğin en erken örneği Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen ve XIII. yüzyıla tarihlendirilen Gıyasettin Keyhüsrev'e ait tahttır[2653]. Yine aynı müzedeki Besim Ataylay Koleksiyonundaki XVII-XIX. yüzyıllar arasına tarihlendirilen, ahşap paravan, dolap kapağı ve çalışma masasında da tekniği görmek mümkündür **(Foto. 4.332-433)**.

Foto. 4.332. Gıyaseddin Keyhüsrev Tahtı[2654]

Foto. 4.333. Besim Atalay Koleksiyonunda Masa (Taşkan)

Rize'de incelenen camilerin üçünde (3) bu teknik tespit edilmiştir;

Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Minber Kapı Tacı

[2650] Detaylı bilgi için bkz: Demet Taşkan, Alzahraa Behzad Ismaeel, "Mimari Bir Eleman: Maşrabiye", *Art Sanat,* S.17, 2022, 475-796.
[2651] Rüstem Bozer, "Ahşap Sanatı", *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı,* Ankara 2006, 541.
[2652] https://stringfixer.com/tr/Mashrabiya (Erişim Tarihi: 02.10.2021)
[2653] Bozer, 541.
[2654] https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/71906,ankara-etnografya-muzesipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 02.10.2021)

Çayeli Çeşmeli Köyü Camii	1910	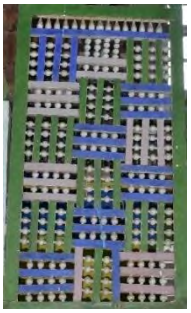	Minber Kapı Tacı
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Minber Kapı Tacı

Tekniğin benzer örnekleriyle sadece **Trabzon'da** Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii'nde (1804)[2655] karşılaşılmaktadır **(Karş. Foto. 4.440)**.

Karş. Foto. 4.440. Trabzon Dernekpazarı Taşçılar Köyü Camii (Taşkan)

4.2.2.12. Spiral

Paleolitik Çağ'dan beri kullanılan motif, insanoğlunun yaratılışının, oluşumunun ve yaşam yolunun simgesidir. Dişi yönü doğurganlığı, yaşamın yenilenişi, eril yönü ise yaşamın sürekliliğini ve koruyuculuğunu remize etmektedir. İçe doğru kıvrılması yeraltı dünyasına inişi ölümü, dışa doğru hareketlenmesi ise aydınlanmayı ve yeniden doğumu ifade etmektedir[2656].

Rize'de, spiralin uygulandığı 3 cami saptanmıştır.

[2655] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 710.
[2656] http://www.mitolojivesembolizm.com/spiral.htm (Erişim Tarihi: 02.10.2021)

Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	XIX. yy		Mahfil Balkon
Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Minber Kapı Tacı
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Kapı Tacı

Sprialin benzerleri, bölgede Mollaoğlu Konağı, Sıçanoğlu Genç Ağa Konağı, Namazgah Yaylasında kaya üzerinde, Tunca Köyü Camii avlusunda doğal taş üzerinde[2657] bulunmaktadır. Ayrıca **Trabzon'da** Çaykara Yukarı Kumlu Köyü Camii[2658], Tonya Külliye Camii (1866) ve **Gürcistan'da** Darchidzeebi Camii'nde de(1908)[2659] uygulanmıştır **(Karş. Foto. 4.441-445)**.

Karş. Foto. 4.441. Sıçanoğlu Genç Ağa Konağı (Hiçyılmaz)

Karş. Foto. 4.442. Mollaoğlu Konağı (Hiçyılmaz)

Karş. Foto. 4.443. Namazgâh Yaylası (Hiçyılmaz)

[2657] Hiçyılmaz, "Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktokgramlar ve Damgalar", 19.
[2658] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 221.
[2659] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 40.

Karş. Foto. 4.444.
Trabzon Çaykara Yukarı Kumlu Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.445.
Trabzon Tonya Külliye Camii (krdnz)

4.2.2.13. İstiridye

İstiridye, iki çenetli denizde yaşan kabuklu bir canlı türüdür[2660]. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri inanç sisteminde etkin bir rol üstlenmiştir. Üst Paleolitik dönemlerde, Pasifik Okyanus'ndan Atlantik Okyanus'una kadar geniş bir alanda Cro-Magnon insanının yaşadığı tüm bölgelerde deniz kabuğu (istiridye) tespit edilmiştir[2661].

Kabuğun sembol biçiminde kullanılması eski dönemlere kadar gitmektedir. Amerika'da Mayalar[2662], sayıları göstermek için nokta, çizgi ve istiridye kabuğundan faydalanmışlardır[2663]. Sümerler, çivi yazısına geçerken o zamana kadar kullandıkları temel sembollerinden yazı tipini çıkartmışlardır[2664].

Yunan kültüründe inci-istiridye evliliğin temsilcidir. İstiridye kabuğundan doğduğuna inanılan Afrodit'e deniz kabukları adanmaktadır[2665]. Yunanlılar dışında, İran'da, Kimmerler'de[2666], Aztekler'de[2667], Mısır'da[2668] ve Hindistan'da[2669] da deniz kabuğuyla karşılaşılmaktadır[2670].

[2660] ''İstiridye'', *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. II, Yey Yayın, İstanbul 1997, 885.
[2661] Salih Yılmaz, *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2005, 7.
[2662] Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1983, 284.
[2663] http://www.kendinibil.50megs.com/mayalar.htm (Erişim Tarihi: 02.10.2021)
[2664] Mehmet Ateş, *Mitolojiler ve Semboller* (Ana Tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri), Aksiseda Matbaası, İstanbul 2002, 61.
[2665] Bedrettin Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, Ayraç Yayınları, Ankara 1999, 165.
[2666] Kimmerler, istiridye ve inciyi inek boynuzlarıyla (rahim) birlikte kurgulamışlardır. Eski Danca'da istiridyeye kudefish (kude:disilik) denirdi. Akamba kadınları doğum oncesi istiridye kabuklarıyla suslu kemerler takarlar ve bunları ilk cocuklarını doğurduktan sonra çıkarmışlardır
[2667] Aztekler'de midye-istiridye-ay tanrıcayı ve nesillerin doğusunu temsil ederdi. İspanyol kadın isimlerinden Concepcion-Concha-Conchita midye istiridye türünden kabuklu deniz hayvanları anlamına gelmesi oldukca ilginctir.
[2668] Mısır'da ölenler istiridye temsili tabutlara konulmuştur.
[2669] Deniz kabukları Hind cenaze törenlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu törenlerde, ölünün evinden mezarlığa giden yol boyunca deniz kabukları serpilmektedir.
[2670] Yılmaz, 11.

Yeniden doğuşu ve ikinci bir yaşamı ifade eden istiridye, genellikle dış cephe, niş, tromp, iç dekorasyon ve bahçe tasarımlarının tamamlayıcı bir unsuru olarak tercih edilmiştir. Anadolu dışında, erken İslam devletlerinin ortaya koyduğu Kayveran Ulu Camii ve Amr bin El As Camii gibi yapıların cephelerinde yer alan istiridyeler en güzel örnekleri olarak dikkat çekmektedir **(Foto. 4.334)**.

Foto. 4.334. Kayveran Ulu Camii (okuryazarım)

Anadolu'da süsleme kurgusu olarak ilk kez M.Ö. 2200-2000 Eskiyapar kazısında gün yüzüne çıkartılan küplerde tespit edilmiştir[2671].

Osmanlı mimarisinde istiridye, XVIII. yüzyılda eğri büğrü inci dizileri anlatısını taşıyan barok ve deniz kabuğu manasındaki rokoko akımlarıyla girmeye başlamış, cami, çeşme, sebil, saray ve mezar taşı gibi pek çok yere işlenmiştir.

Rize'de incelenen camilerden 4'ünde istiridye kabuğu tespit edilmiştir **(Grafik 4.86)**;

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Mihrap
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Mihrap
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Mihrap

[2671] Yılmaz, 11.

Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Mihrap

Grafik 4.86. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Anadolu'nun geneline yayılan istiridye formunun benzerleri arasında; **Trabzon'da** Ortahisar Hamza Paşa Camii (XVIII. yy), Maçka Şahinkaya Beldesi Oğulağaç Mh. Camii (1868), Sürmene Çamburnu Mh. Kuşluca Camii (1893)[2672], **Artvin'de** İskender Paşa Camii[2673], **Ordu'da** Çavdar Mh. Camii (1901)[2674], **İstanbul'da** Nuruosmaniye Camii (1755), Laleli Camii (1763), Selimiye Camii (1805), Nusretiye Camii (1826)[2675]gösterilebilir. Camii dışında, mezar taşlarında[2676], çeşmelerde[2677], sebillerde ve saraylarda[2678] da motife yer verilmiştir **(Karş. Foto. 4.446-453)**.

Karş. Foto. 4.446. Trabzon Çamburnu Mh. Kuşluca Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.447. Artvin İskender Paşa Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.448. Ordu Çavdar Mh. Camii (krdnz)

[2672] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 964.
[2673] https://karadeniz.gov.tr/iskender-pasa-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.10.2021)
[2674] https://karadeniz.gov.tr/cavdar-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.10.2021)
[2675] Söylemez, 200, 229, 295, 316.
[2676] Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları,* 279.
[2677] Yılmaz, 164.
[2678] Yılmaz, 166.

Karş. Foto. 4.449. İstanbul Selimiye Camii (Söylemez)

Karş. Foto. 4.450. Balıkesir'de İstiridye Tepelikli Mezar Taşı (Gökler)

Karş. Foto. 4.451. İstanbul Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (Yılmaz)

Karş. Foto. 4.452. Mihirişah Sultan Sebili Çeşme Aynası (Pinterest)

Karş. Foto. 4.453. Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa Kapısı Mihrap Niş (Yılmaz)

4.2.2.14. Yıldız

Tarihsel süreç içerisinde birçok kültür ve inanç tarafından kullanılan, günümüzde ise pek çok devletin bayrağında yer alan yıldız, yarım, beş, altı, sekiz veya daha fazla kol sayısına göre sınıflandırılmıştır.

Her türlü malzeme üzerine farklı tekniklerle nakşedilen yıldızlar, Rize'de 37 camide uygulanmıştır **(Grafik 4.87)**.

Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659		Kapı (Altı Kollu)
Merkez Balsu Mh. Camii	1868		Minber, Tavan (Beş Kollu)
Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber Külah (Beş Kollu)

Merkez Pazarköy Merkez Camii	1899		Minber Kapı Tacı (13 Kollu)
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Kubbe (Yedi Kollu)
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Kubbe (Sekiz Kollu)
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Kubbe (Sekiz Kollu)
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber (Altı Kollu) Kubbe (On bir Kollu)
Ardeşen Kirazlık Köyü Camii	1920		Minber Korkuluk (Sekiz Kollu)
Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Minber Kapı, Mahfil, Tavan, Ahşap Sütun (Sekiz Kollu), Yarım Yıldız,
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Ahşap Sütun (Yarım Yıldız)
Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Kapı Tacı (Altı Kollu), Ahşap Sütun V. Kürüsü (Sekiz Kollu)

Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber Kapı Tacı (Altı Kollu)
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy		Minber Kapı (Sekiz Kollu Yıldız)
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Kubbe (Sekiz Kollu)
Çayeli Cafer Paşa Camii	1570		Tavan (Sekiz Kollu)
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Mahfil (Yedi Kollu)
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kapı, Mihrap, Minber, Ahşap Sütun, Mahfil (Sekiz Kollu, Yarım)
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Ahşap Sütun, Minber, Mahfil (Sekiz Kollu, Yarım)
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil (Sekiz Kollu)
Çayeli Çeşmeli Köyü Camii	1910		Tavan (Beş Kollu)

Fındıklı Beydere Köyü Camii	1854		Kubbe (Yedi Kollu)
Güneysu Ilıca Camii	1814		Tavan (On Kollu)
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII.		Kapı, Minber (Sekiz Kollu), Mahfil (Altı Kollu)
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Kapı, Minber Kapı, Minber Aynalık, Köşk, Mahfil (Sekiz Kollu, Yarım)
İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii	1797		Mahfil (Sekiz Kollu)
İkizdere Sakandoz Camii	1802		Mahfil, Ahşap Sütun (Sekiz Kollu)
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı (Yarım, Sekiz Kollu)
İkizdere Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii	1891	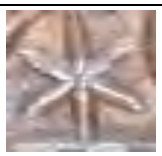	Tavan (Altı Kollu)
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Tavan, Minber (Sekiz Kollu, Altı Kollu)

İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Minber Kapı, Aynalık (Altı Kollu)
İkizdere Yeşilyurt Mh. Camii	1912	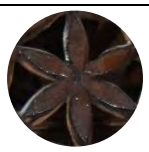	Minber Kapı Tacı (Altı Kollu)
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Tavan (Sekiz Kollu)
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Mahfil (Sekiz Kollu)
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Tavan (Altı Kollu)
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Kapı (Yarım), Minber Kapı Tacı (Altı Kollu)
Pazar Yukarı Soğuksu Mh. Camii			Minber Kapı Tacı (Beş, Altı Kollu)

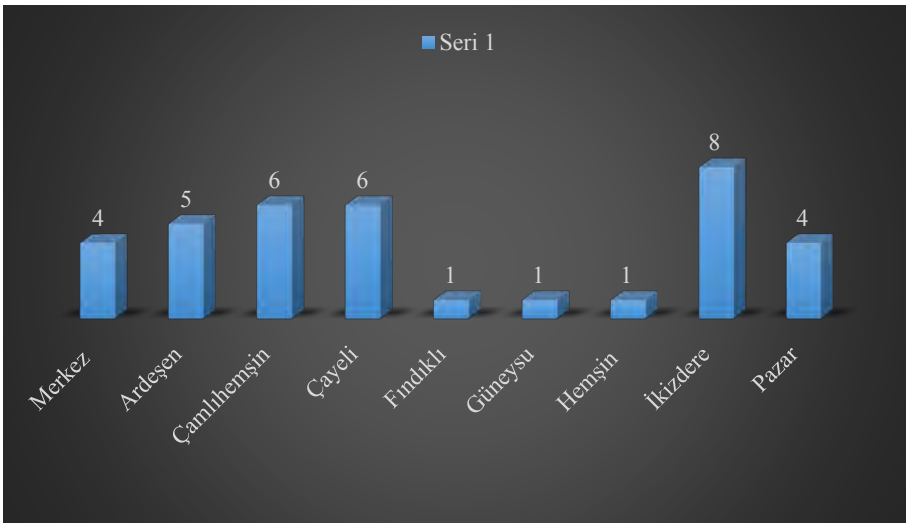

Grafik 4.87. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Çalışmada incelenen yıldızlar değerlendirildiğinde, yarım, beş, altı, yedi, sekiz, on, on bir ve on üç koldan oluşmaktadır. Elde edilen veriler sonucunda yarım yıldız 7, beş kollu 4, altı kollu 11, yedi kollu 3, sekiz kollu 19, on kollu 1, on bir kollu 1 ve on üç kollu 1 örnek grafik üzerinde gösterilmiştir **(Grafik 4.88)**.

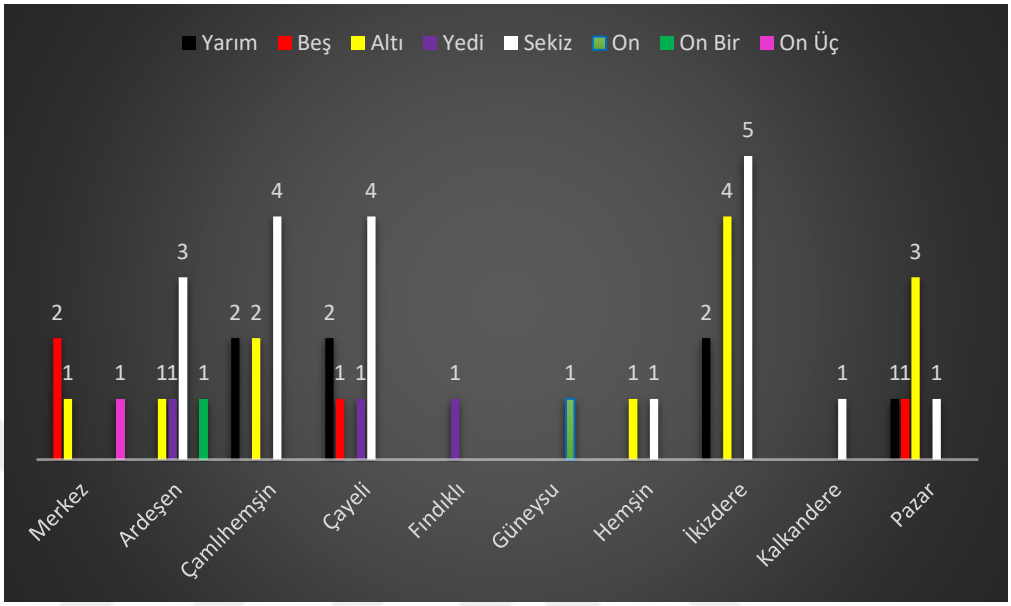

Grafik 4.88. Yıldızların Kol Sayılarına Göre Dağılımı

4.2.2.15. X (Dört Kollu Yıldız) Motifi

Çapraz X veya dört kollu yıldız olarak tanımlanan motif, Orta Asya'dan Anadolu'ya Paleolitik Çağ'dan itibaren kaya resimlerine işlenmiştir[2679]. Hunlara ait olan ve dünyanın en eski halısı olarak kabul edilen Pazırık Halısı'na nakşedilen çapraz çiçek ve yapraklardan meydana gelen "Hun Gülü-Hun Gölü", sonraki süreçlerde Türk halılarında varlığını sürdürecek,[2680]diğer sanatlar eserlerde de yerini alacaktır. Hunlar dışında Göktürkler ve Uygurlarda da X'in kullanıldığı görülmektedir[2681] **(Foto. 4.335-336)**.

[2679] Servet Somuncuoğlu, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler,* İstanbul 2010, 20.
[2680] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler,* Ankara 1995, 34-35.
[2681] Alev Çakmakoğlu Kuru, "Türk Mimarisinde Çapraz "X" Motif ve İkonografisi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(4), 2020, 2264.

Foto. 4.335. Saymalıtaş (Somuncuoğlu)

Foto. 4.336. *Hun Gülü-Hun Gölü (Görgünay Kırzıoğlu)*

İslamiyet'i ilk kabul eden Karahanlılar, mimaride kullandıkları tuğla malzemelerde "X" sıkça kullanmıştır. Bu motif, Büyük Selçuklu Devleti'nin eserlerinde yinelenerek Anadolu'ya taşınmıştır. Anadolu'da Emir Saltuk Kümbeti (XII. yy. sonu), Amasya Halifet Gazi Kümbeti (1210) X'in kullanıldığı erken örnekler arasında dikkat çekmektedir[2682] **(Foto. 4.337-340)**.

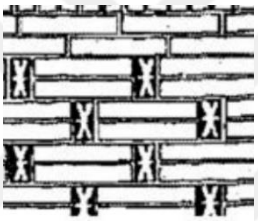

Foto. 4.337. Kalan Minare (Çakmakoğlu Kuru)

Foto. 4.338. Ardistan Mescid-i Cuma'sı (Çakmakoğlu Kuru)

Foto. 4.339. Emir Saltuk Kümbeti (Gökler)

Foto. 4.340. Amasya Halifet Gazi Türbesi (mapio.net)

İkonografik açıdan dört eşit kola sahip olan X'in "Tengri Hanı" ve "Umay Anayı" temsil ettiği düşünülmektedir. Motifin dört kolu, tanrının dört yöne hükmünü işaret etmektedir. Daire içerisine alınan "X" irdelendiğinde, daire tanrının birliğini ve evrenin yaratıcı olduğunu, X ise hakimiyeti simgelemektedir[2683].

[2682] Çakmakoğlu Kuru, 2265-2269.
[2683] Çakmakoğlu Kuru, 2279.

Rize'de yedi (7) camide X (dört kollu yıldız) belirlenmiştir **(Grafik 4.89)**;

Ardeşen Kirazlık Köyü Camii	1920		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1835		Ahşap Sütun, Mahfil
Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy		Minber Kapı, Mahfil
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Minber Aynalık
Fındıklı Merkez Camii	1765		Kubbe
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Mahfil
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Korkuluk, Köşk Altı

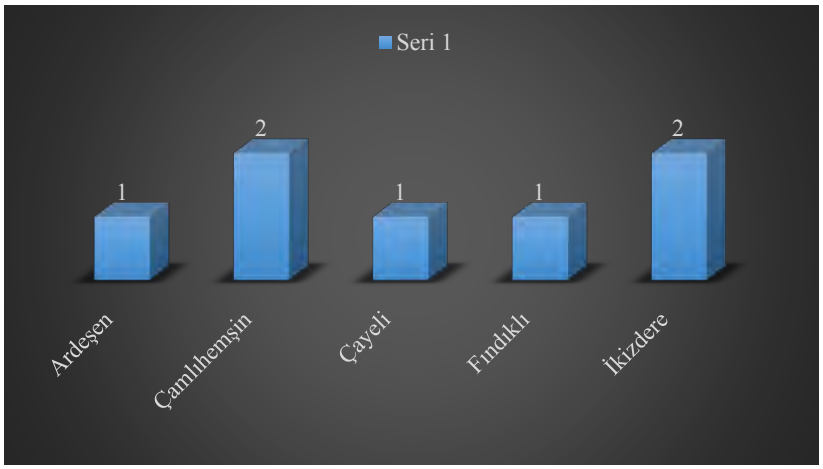

Grafik 4.89. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Rize'de yedi camide incelenen X'ler göz önüne alındığında bazılarının dört kollu bir yıldız formuna dönüştüğü görülmektedir. Yukarıda verilen bilgiler ışığında dört yönü belirtmesi açısından sadece çapraz X adıyla değil, dört kollu yıldız ismiyle de adlandırılabileceği düşünülmektedir.

Süslemenin benzer örneklerine, **Trabzon'da** Dernekpazarı/Güneykondu Mahallesi Merkez Camii (1819), Çaykara/Çambaşı Mahallesi Ömerli Camii (1845), Çaykara/Akdoğan Mahallesi Kovacık Camii (1849), Vakfıkebir/Çamlık Mahallesi Yukarı Camii (1860), Sürmene/Gültepe Mahallesi Yukarı Kefeli (II. Abdulhamid) Camii (1867), Sürmene/Yukarı Ovalı Mahallesi Camii (19. yy son çeyreği), Maçka/Esiroğlu Beldesi Bahçekaya Mahallesi Camii (1884), Of/Sıraağaç Mahallesi Eski Camii (19. yy sonu)[2684], **Artvin'de** Aşağımaden Köyü Camii, Esendal Köyü Camii (1814-15), Uğurköy Camii (1860) [2685], **Giresun'da** Tahtalı Camii (XVIII. yy)[2686], **Bayburt'ta** Dağçatı Köyü Camii (1806)[2687], **Gürcistan'da** Beghleti Camii'nde (XIX. yy)[2688], rastlanmaktadır **(Karş. Foto. 4.454-458)**.

Karş. Foto. 4.454. Trabzon Mihraplarından Örnek (Önal)

Karş. Foto. 4.455. Artvin Aşağımaden Köyü Camii (Baramidze)

Karş. Foto. 4.456. Giresun Tahtalı Camii (Nefes)

Karş. Foto. 4.457. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.458. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous)

[2684] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 941.
[2685] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* 15, 26, 40.
[2686] Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii", 207.
[2687] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 131.
[2688] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 52.

4.2.2.16. Yürek

Sevginin ve aşkın ifadesi olan yürek[2689] motifi, Anadolu coğrafyasında geç Bizans etkisiyle erken Osmanlı dönemi yapılarının tuğla bezemelerinde bulunduğu bilinmektedir[2690].

Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde yoğun olarak tercih edilemeye başlanan motif, özellikle ampir üslubun etkisiyle cami, türbe, mezar taşı ve çeşme gibi yapılarda kullanımı artmıştır.

Rize'deki camilere en çok işlenen bezemelerinde başında gelmektedir ki, toplam 39 yapıyı yüz yirmi defa tezyin etmektedir.

Yürek motifi kendi içerisinde, normal yürek, akantlardan müteşekkil yürek ve "S"lerden meydana gelen yürek olmak üzere üç farklı tipten oluşmaktadır;

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Mahfil (Normal)
Merkez Pazar Köy Camii	1899		Minber Kapı Tacı (S)
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Tavan (S)
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Aynalık, Mahfil (Akant, Normal)
Ardeşen Kavaklıdere Camii	1869		Kapı (Akant)

[2689] Erbil Cömertler Aktuğ-Kadir Pektaş, "Ahşap Süslemeli Bir Ev: Denizli Merkezefendi Hacı Hızır Salih Efendi Evi", *Kalemişi Dergisi, 5 (9),* 2017, 28.

[2690] İstanbul'daki Kariye ve Molla Fenari İsa Camii'nin cephelerinde yer alan yürek biçimli niş, Bursa Yenişehir'de bulunan Seyyid Mehmed Dede Zaviyesi'nin cephelerinde de karşılaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I,* İstanbul 1979, 656-657. Bizans mimarisinde başkent üslubunda ortaya çıkan bu öğe, Sakızada ve Mısivri kiliselerinde de uygulanmıştır. Yıldız Ötüken, "İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi, XII*, Ankara 1978, 213-233.

Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii	1886		Minber Köşk Altı (Akant)
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Kapı (akant), Minber, Tavan (S)
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Kapı, Minber, Mahfil (Akant, Normal)
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Minber Aynalık (Akant)
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885	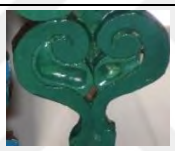	Minber Kapı Tacı, Tavan (Normal)
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Minber, Ahşap Sütun (S)
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı, Minber Aynalık (Akant)
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Mahfil (Normal)
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Kapı, Minber (Akant)

Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Aynalık (Akant)
Çayeli Cafer Paşa Camii	1570		Minber Kapı Tacı (S)
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Tavan (Akant, S)
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Aynalık (Akant)
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Minber, Vaaz Kürsüsü Tavan (Akant)
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Minber, Ahşap Sütun, Mahfil, Tavan (Akant)
Çayeli Taşhane Camii	1893		Tavan (Akant)
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber, Mahfil, Tavan, (Akant)
Çayeli Liman Köy Merkez Camii	1899		Kapı, Minber, Vaaz Kürsüsü, Tavan (Akant)

Fındıklı Merkez Camii	1765		Kapı, Minber (Akant)
Fındıklı Beydere Köyü Camii	1854		Minber (Akant)
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber (Akant)
Güneysu Ilıca Camii	1814		Ahşap Sütun, Kapı (S)
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Tavan (Normal)
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber (Akant)
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898	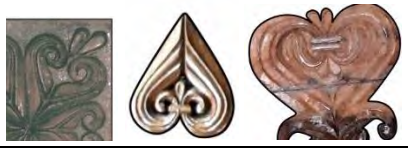	Kapı, Minber, Tavan (Akant)
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1898		Kapı, Minber, Ahşap Sütun, Mahfil, Kubbe (Akant, Normal)
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Tavan (Akant)
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşk Altı, Vaaz Kürsüsü (S)

İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Kapı, Minber, Vaaz Kürsüsü, Tavan (Normal, S)
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber (Akant), Vaaz Kürsüsü (S)
Pazar Mehmet Emin Camii	1861		Minber (Akant)
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber (Akant), Ahşap Sütun (S)
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Minber, Tavan (Akant, Normal)
Pazar Örnek Köyü Camii	1870	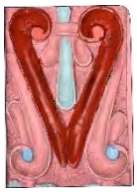	Minber, Kubbe (Normal)
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880	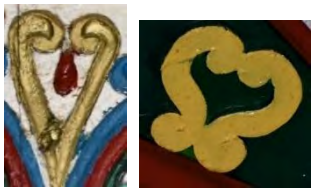	Minber, Kubbe (Normal, S)

Yukarıdaki verilerden hareketle üç tipteki yürek motifinin akant formluu sayısı 27, normal 11, S ise 8 tanedir. Akantlardan oluşan yürek motiflerinin bölge mimarisi için çok değerli olduğu ve en çok minber üzerinde uygulandığı görülmektedir. Ayrıca diğer süsleme unsurlarından farklı olarak dokuz ilçeye yayılmış olması, bezemenin ne kadar çok benimsendiğine ve sevildiğine işaret etmektedir **(Grafik 4.90-91)**.

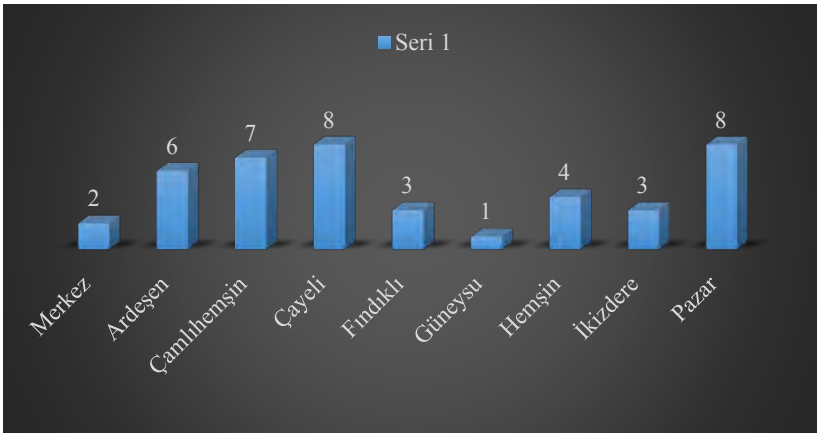

Grafik 4.90. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

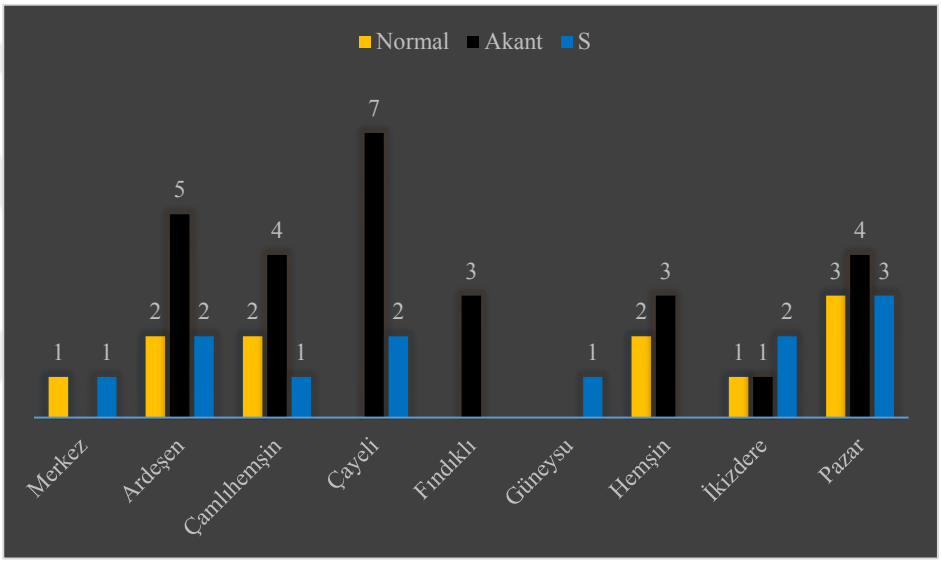

Grafik 4.91. Motif Tiplerinin İlçelere Göre Dağılımı

Anadolu'nun genelinde karşılaşılan yürek tezyinatının benzerleri arasında **Trabzon'da** Arsin Büyük Mahalle Camii (1883)[2691], Araklı Kayacık Köyü Merkez Camii (1799), Turnalı Köyü Camii (1842), Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. Camii (1904)[2692], **Artvin'de** Hopa Esenkıyı Köyü Camii (1850), Borçka Düzköy Merkez Camii (1850), Hopa Aşağı Sundura Camii (1908)[2693], **Giresun'da** Fatih Camii (1888), Tepeköy Camii (1910)[2694], **Ordu'da** Fatsa Kösebucağı Mh. Camii (XIX.yy)[2695], **Samsun'da** Bekdemir

[2691] http://karadeniz.gov.tr/buyuk-mahalle-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 03.10.2021)
[2692] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 734-735.
[2693] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,*121, 145, 151.
[2694] Narmanlı, 167, 214.
[2695] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 167.

Köyü Camii (1596)[2696], Havza Cevizlik Köyü Camii (1879)[2697], Hamidiye Camii (1884), **İstanbul'da** Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1734)[2698] Altunizâde Camii (1865), Teşvikiye Camii (1854), Galip Paşa Camii (1898-99), Cihangir Camii (1889)[2699], Gürcistan'da Batum Merkez Camii (1866), Ghorjomi Camii (1902) ve Dghvani Camii (1907)[2700] sayılabilir **(Karş. Foto. 4.459-470).**

Karş. Foto. 4.459. Trabzon Arsin Büyük Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.460. Trabzon Araklı Kayacık Köyü M. Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.461. Artvin Hopa Esenkıyı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.462. Giresun Fatih Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.463. Ordu Kösebucağı Mh. Camii (Bayhan)

Karş. Foto. 4.464. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.465. Samsun Hamidiye Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.466. İstanbul Cihangir Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.467. İstanbul Teşvikiye Camii (Hatipoğlu)

[2696] *Samsun Ahşap Camileri,* 40.
[2697] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserler,* 759.
[2698] Söylemez, 176.
[2699] Hatipoğlu, 249, 269, 296, 303, 346.
[2700] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 9, 33, 43,

Karş. Foto. 4.468.
Gürcistan Batum Merkez Camii (tripadvisor)

Karş. Foto. 4.469.
Gürcistan Grhormi Camii (indigenous.outsiders)

Karş. Foto. 4.470.
Gürcistan Dghvani Camii (indigenous.outsiders)

4.2.2.17. S Kıvrım

"S" kıvrım, "C" kıvrımla birlikte Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde barok üslup[2701] olarak isimlendirilen dönemde Türk-İslam Sanatına süsleme unsuru olarak katılmış ve batılı bir motif olarak nitelendirilmiştir[2702]. Sadece barok dönemle sınırlı kalmayan "S" kıvrımlar, rokokoda daha kabuksu bir görüntüye sahip olurken ampirde[2703] yapraklarıyla birlikte ön plana çıkmaktadır.

Rize'de, en çok tercih edilen motiflerden birisi olan "S" kıvrım, neo-barok karakterli sade "S", ampir etkili yapraklı (akantlı) "S" ve doğrudan akantlardan meydana gelen "S" olmak üzere üç farklı tip ortaya koymaktadır.

Sade "S" olarak nitelendirilen motif, 27 camiyi tezyin etme amaçlı tercih edilmiştir **(Grafik 4.92);**

Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659		Minber Kapı Tacı
Merkez Pazarköy Merkez Camii	1899		Minber Kapı Tacı
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber, Ahşap Sütun, Mahfil

[2701] Doğan Kuban, "Barok Mimari" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1994, 61-65, Suut Kemal Yetkin, *Barok Sanat,* Cem Yayınevi, İstanbul 1977, 9-13.
[2702] Betül Bakır, *Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri,* Nobel Yayın, Ankara 2003, 51-52.
[2703] Ayla Ödekan, "Ampir Üslubu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 247-249.

Ardeşen Işıklı Camii	1836		Beden Duvarı, Kubbe, Minber Kapı Tacı
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber, Kubbe
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Minber Kapı Tacı,
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885		Minber Kapı Tacı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Ahşap Sütun
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy	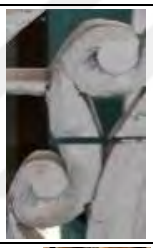 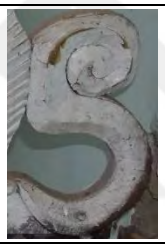	Minber Kapı Tacı
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Minber Ahşap Sütun
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil
Çayeli Taşhane Camii	1893		Tavan
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Tavan

Çayeli Erenler Köyü Camii	1899		Minber Korkuluk, Tavan, Beden Duvarı
Fındıklı Merkez Camii	1712		Kapı
Fındıklı Beydere Köyü Camii	1854		Minber Kapı, Minber Süpürgelik
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Tavan
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy	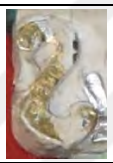	Mihrap
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Ahşap Sütun
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kapı
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Mahfil Korkuluk
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Tavan
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Kapı
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Minber Korkuluk

Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Ahşap Sütun
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Minber Süpürgelik
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896	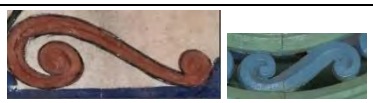	Beden Duvarı, Minber Kapı
Pazar Yukarı Soğuksu Mh. Camii	1910		Minber Kapı

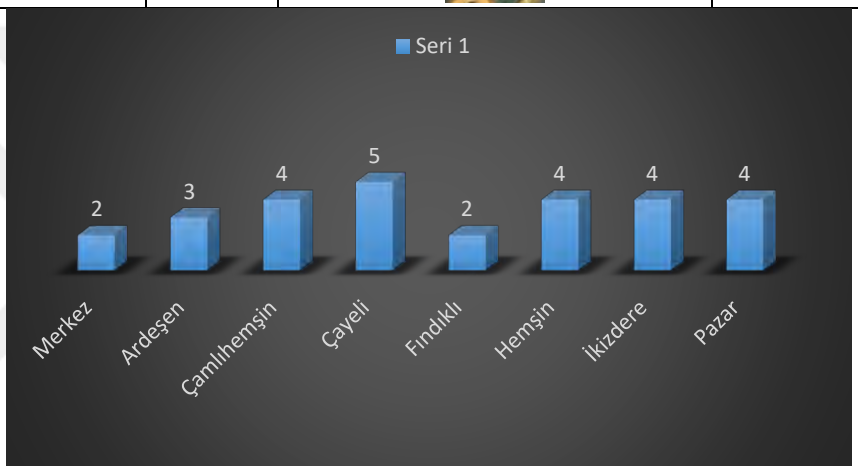

Grafik 4.92. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Yapraklı (akantlı) "S" şeklinde adlandırılan motiften Rize'de 26 camide karşılaşılmaktadır **(Grafik 4.93).**

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber, Tavan
Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii	1886		Minber Süpürgelik, Tavan
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Süpürgelik
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Minber

Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Minber
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885		Tavan
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Minber, Tavan
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber, Tavan
Çamlıhemşin Kavak Mh. Camii	XIX. yy		Ahşap Sütun
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber
Çayeli Hacı Başı Camii	1712		Minber Kapı Tacı
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Minber
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902		Minber Kapı, Minber Korkuluk, Tavan, Vaaz K.
Fındıklı Merkez Camii	1712		Minber Aynalık
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Mahfil
Güneysu Ilıca Camii	1814		Mihrap, Minber Kapı, Korkuluk, Tavan

Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Minber Kapı Tacı
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber Aynalık
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Aynalık, Kapı Tacı, Köşk Altı, Tavan
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Aynalık
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşk
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Aynalık, Kapı
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Minber Korkuluk, Minber Kapı, Tavan
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Minber Kapı, Ahşap Sütun, Tavan
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Minber Kapı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Aynalık

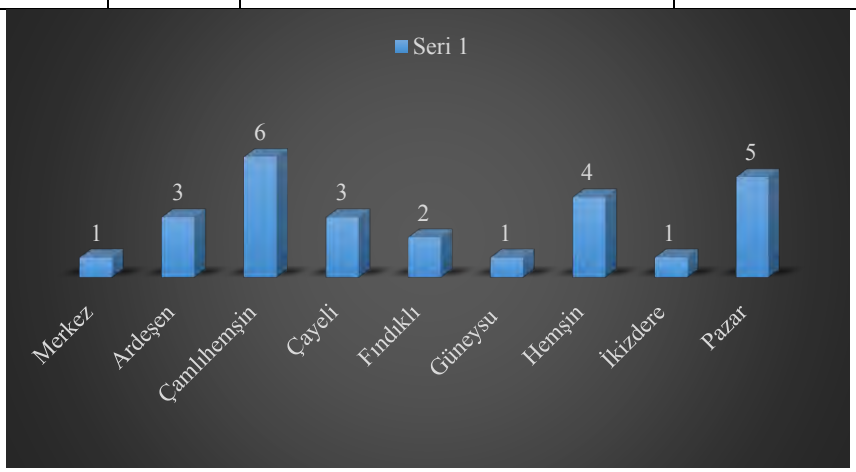

Grafik 4.93. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Akantlardan oluşan "S" biçiminde isimlendirilen motif, Rize'deki 30 camide yer almaktadır. Motifin genellikle minberlerin korkuluklarına ajur tekniği ile nakşedilmesi ise dikkat çekicidir. Bu husus, bölgenin minberleri için karakteristik bir özellik haline gelmiştir **(Grafik 4.94).**

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber Korkuluk
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Korkuluk
Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii	1886		Minber Korkuluk
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Köprübaşı Köyü Camii	1840		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Korkuluk
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Minber Korkuluk
Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber Aynalık

Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber Korkuluk
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902	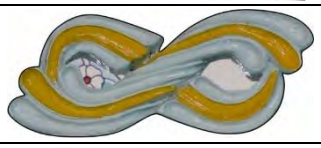	Minber Korkuluk
Fındıklı Merkez Camii	1712		Minber Korkuluk
Fındıklı Beydere Köyü Camii	1854		Minber Korkuluk
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Korkuluk
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Korkuluk, Mahfil Balkon
Hemşin Mutlu Mh. Hacı Balta Camii	1792		Tavan
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Minber Korkuluk
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber Korkuluk
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Korkuluk
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Korkuluk

İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Korkuluk
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Korkuluk
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Minber Korkuluk
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Minber Korkuluk
Pazar Mehmet Emin Camii	1861		Minber Aynalık, Korkuluk
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870	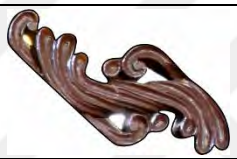	Minber Korkuluk
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Minber Korkuluk
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Korkuluk

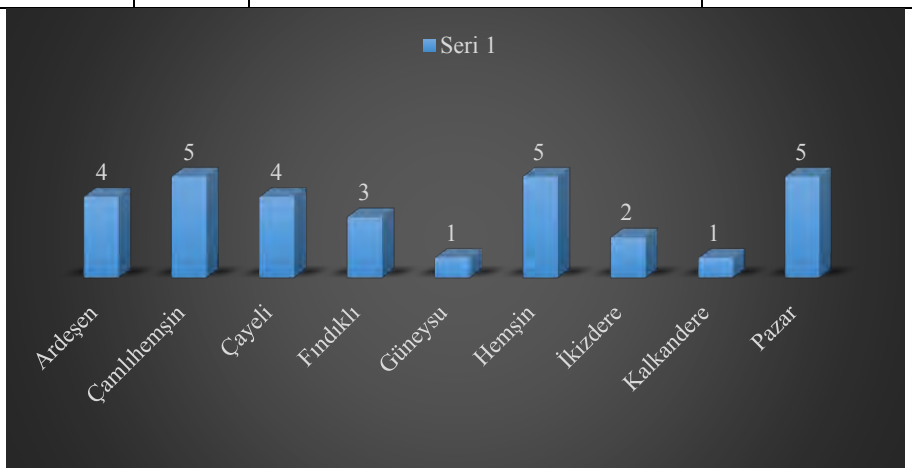

Grafik 4.94. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

"S" kurgusunun benzerleri bölge mimarisinde sıkça tekrar edilmiştir. **Trabzon'da** Of Saraçlı Köyü Camii (1904), Çaykara Yukarıkumlu Köyü Camii, Of Gürpınar Köyü Hacı Bayram Camii (1887), Araklı Kayacık Köyü Camii (1799), Arsin Yenimahalle

Mescidi, Çaykara Şahinkaya Gülveren Mh. Camii, Sürmene Yeniay Kuleli Camii, Akçaabat Orta Mahalle Camisi (M.1807)[2704], **Artvin'de** Borçka Camili Köyü Camii (1855), Arhavi Musazade Mh. Camii (XIX. yy)[2705], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596)[2706], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909)[2707], **İstanbul'da** Galip Paşa Camii (1898)[2708] bunlardan sadece bir kaçıdır **(Karş. Foto. 4.471-477)**.

Karş. Foto. 4.471. Trabzon Of Gürpınar Köyü Hacı Bayram Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.472. Trabzon Akçaabat Orta Mahalle Camisi (Taşkan)

Karş. Foto. 4.473. Artvin Borçka Camili Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.474. Artvin Musazade Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.475. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.476. Ardahan Gönülaçan Köyü Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.477. İstanbul Galip Paşa Camii (Hatipoğlu)

[2704] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 722-726.
[2705] https://karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 04.10.2021)
[2706] *Samsun Ahşap Camileri,* 40.
[2707] Aktemur, 104.
[2708] Hatipoğlu, 305.

4.2.2.18. C Kıvrım

"C" kıvrım, tıpkı "S" kıvrımda olduğu gibi Osmanlı süsleme sanatına barok üslupla birlikte dahil olmuştur[2709]. Barok dönemde sıkça kullanılan motif, rokoko ve ampir etkili süreçlerde de kabuksu veya yapraklı formuyla bezeme literatüründe yerini almıştır.

Rize'deki camileri tezyin eden ve süslemeleri tamamlayan "C" kıvrımlar dört farklı tipte ele alınmıştır;

Birinci tip, sade bir düzenlemeye sahip olan "C" kıvrımlardır. 25 camide görülen motif, neo-barok etkili olup kıvrımın sırt veya karın kısmında herhangi bir akant (yaprak) bulunmamaktadır **(Grafik 4.95).**

Merkez Pazar Köy Camii	1899		Minber Kapı Tacı
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Köşk Altı
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Minber Köşk Altı, Minber Kapı
Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Ahşap Sütun
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Mahfil
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712		Minber
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856		Ahşap Sütun
Çayeli Yavuzlar Köyü Camii	1882		Minber Kapı Tacı
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Mahfil Balkon

[2709] Bakır, 51-52.

Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii	1897		Minber Korkuluk
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902		Tavan
Derepazarı Uzunkaya Köyü Camii	1756		Kapı, Mahfil
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Köşk Altı
Güneysu Ilıca Camii	1814	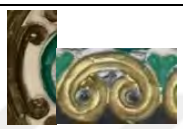	Kapı, Mahfil
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862		Minber Kapı Tacı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906	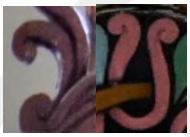	Minber Kapı, Mahfi, Kubbe
İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii	1797		Minber Kapı Tacı
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Köşebent
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber Köşk Altı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Köşk Altı
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Tavan, Mahfil
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Tavan, Vaaz Kürsüsü
İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Minber Aynalık

Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Mahfil Balkon, Tavan
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Tavan

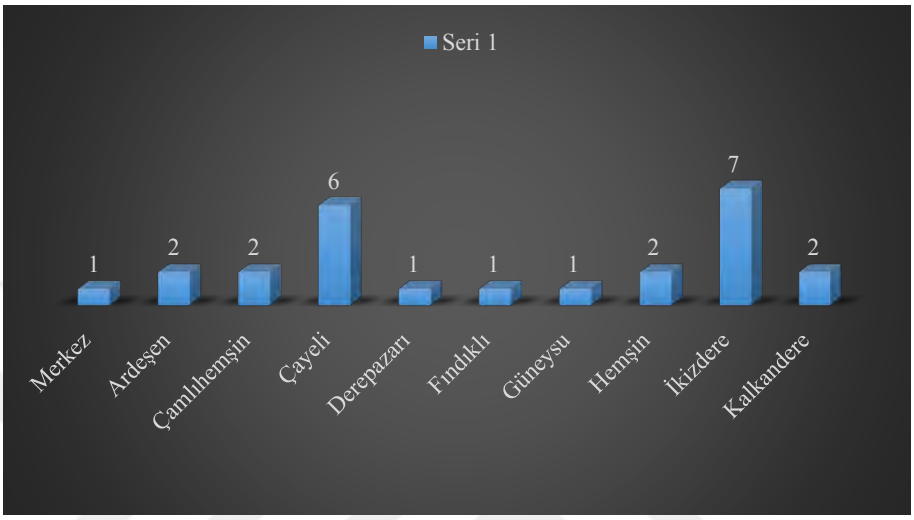

Grafik 4.95. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

İkinci tip, "C" kıvrımlarının iç içe geçmesinden müteşekkildir. Ampirin etkisinde şekillen desen kurgusu 5 camide yerini almıştır **(Grafik 4.96).**

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Minber
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Ahşap Sütun, Kubbe
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Kapı, Ahşap Sütun, Tavan
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Tavan
İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Tavan

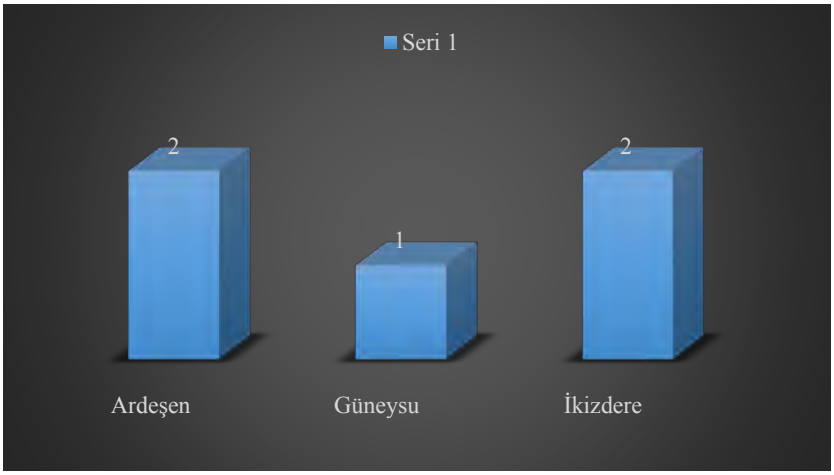

Grafik 4.96. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Üçüncü tip, akantlı veya yapraklı "C" olarak isimlendirilen formdur. Ampir esintisi taşıyan süsleme, 17 caminin bezeme programında yerini almıştır **(Grafik 4.97).**

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Mahfil
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1865	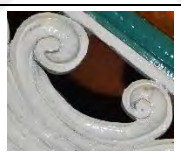	Minber Korkuluk
Çamlıhemşin Zilkale Köyü Camii	1887		Minber, Ahşap Sütun Mahfil
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Minber Aynalık
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Köşk Altı, Korkuluk
Çayeli Yavuzlar Köyü Camii	1882		Minber Kapı

Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891		Minber Kapı Tacı
Fındıklı Meyvalı Köyü Camii	1871		Minber Aynalık, Mahfil
Güneysu Ilıca Camii	1814		Mihrap, Minber, Ahşap Sütun
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Köşk Altı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı
Pazar Mehmet Emin Camii	1861		Minber Süpürgelik
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Tavan
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Tavan
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880	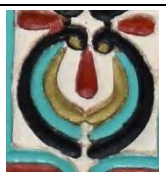	Minber Kapı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı

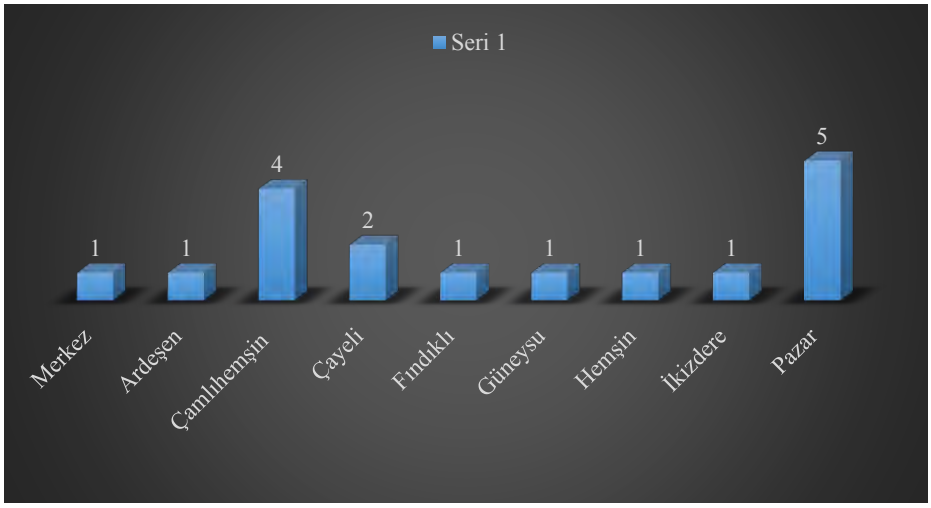

Grafik 4.97. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Dördüncü tip, hakkında yapılan çalışmalarda sırt sırta yarım daire ve bunun tekrarlanmasından oluşan bir desen kurgusu şeklinde bahsedilmiştir[2710]. Bu sebeple sırt sırta konumlandırılmış "C" şeklinde adlandırılmıştır. Ancak, bezemenin "kum saati" şeklinde değerlendirilmesi de mümkündür. Ayrıca süsleme, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde az kullanılmış olsa da bölgenin karakteristik süslemelerinden biridir.

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Kapı
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693		Kapı, Minber Kapı
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Ahşap Sütun, Kapı

"C" desen anlayışının benzer örnekleri arasında; **Trabzon'da** Beşköy Yılmazlar Mh. Camii, Of Sırağaç Köyü Camii, Sürmene Karacakaya Köyü Camii (1867)[2711], **Artvin'de** Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (1846), Çavuşlu Camii (1861)[2712],

[2710] Bkz. Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 337.
[2711] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 337, 485, 588.
[2712] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 116, 140, 144.

Bayburt'ta Dağçatı Köyü (1806)[2713], Konursu Ulu Camii (1812)[2714], **Giresun'da** Tahtalı Camii (XVIII. yy)[2715] Eynesil Merkez Eski Camii (1904)[2716], **Ardahan'da** Türkgözü Camii (1869)[2717], **Gümüşhane'de** Torul Güzeloluk Köyü Camii (1881-82)[2718], **Afyon'da** Aynıoğlu Camii[2719], **Aydın'da** Cincin Köyü Cihanoğlu Camii (1875)[2720], **İstanbul'da** Laleli Camii (1760)[2721], Cihangir Camii (1889), **Yozgat'ta** Başçavuşoğlu Camii (1800-01), Konya'da Aziziye Camii (1866)[2722] gösterilebilir **(Karş. Foto. 4.478-495)**.

Karş. Foto. 4.478. Trabzon Beşköy Yılmazlar Mh. Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.479. Trabzon Of Sırağaç Köyü Camii (Taşkan)

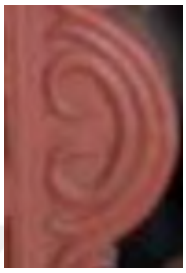

Karş. Foto. 4.480. Trabzon Karacakaya Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.481. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.482. Artvin Borçka Muratlı (Taşkan)

Karş. Foto. 4.483. Borkça Çavuşlu Camii (krndz)

[2713] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 132.
[2714] https://karadeniz.gov.tr/konursu-camii/#prettyPhoto[instagram]/10/ (Erişim Tarihi: 05.10.2021)
[2715] Nefes, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mahallesi Tahtalı Camii",208.
[2716] Narmanlı, 200.
[2717] Aktemur, 126.
[2718] https://karadeniz.gov.tr/guzeloluk-koyu-camii/#prettyPhoto Erişim Tarihi: 05.10.2021)
[2719] Yaşayacak, 166.
[2720] Yurtsal, 246.
[2721] Söylemez, 93-102-109.
[2722] Hatipoğlu, 294, 309, 343.

Karş. Foto. 4.484. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.485. Bayburt Konursu Ulu Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.486. Giresun Tahtalı Camii (Nefes)

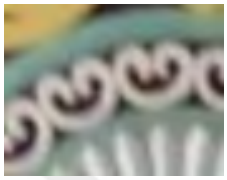

Karş. Foto. 4.487. Giresun Eynesil Merkez Eski Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.488. Ardahan Türkgözü Camii (Aktemur)

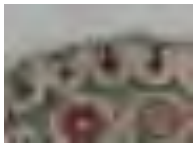

Karş. Foto. 4.489. Gümüşhane Güzeloluk Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.490. Afyon Aynıoğlu Camii (Yaşayacak)

Karş. Foto. 4.491. Aydın Cincin Köyü Cihanoğlu Camii (Yurtsal)

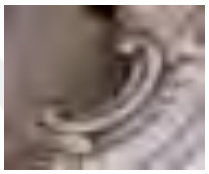

Karş. Foto. 4.492. İstanbul Laleli Camii (Söylemez)

Karş. Foto. 4.493. İstanbul Cihangir Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.494. Konya Aziziye Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.495. Yozgat Başçavuşoğlu Camii (Hatipoğlu)

4.2.2.19. Damla

Yağmur damlasına benzediği için damla motifi olarak nitelendirilen ve günümüz el sanatlarında da kullanılan motif, Rize'de 11 camiye nakşedilmiştir. Bezeme, normal ve "yürek, S ve C" kıvrımlarında olduğu gibi akantlardan meydana gelmektedir **(Grafik 4.98)**.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Mahfil
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Ahşap Sütun
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902		Kapı, Mahfil
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Minber Köşk Altı
Çamlıhemşin Aşağı Şimşirli Mh. Camii	1898		Beden Duvarı
Hemşin Nurluca Köyü Camii	1898		Minber Köşk Altı
İkizdere Dereköy Yukarı Mh. Camii	1797		Mahfil

İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Mahfil
Pazar Mehmet Emin Camii	1861		Minber Köşk Altı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Minber Köşk Altı
Pazar Yukarı Soğuksu Mh. Camii	1910		Minber Kapı Tacı

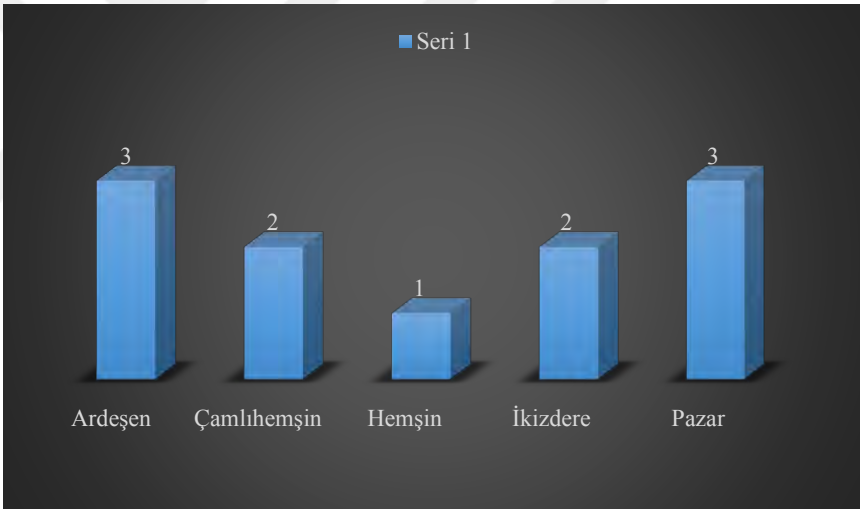

Grafik 4.98. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

4.2.3. Nesnesel Süslemeler

4.2.3.1. Arma

Doğu Karadeniz ve Gürcistan sınırlarındaki camilerde karşılaşılan ampir etkili arma, tarak ve fırçadan oluşan bir tasarım diline sahiptir.

Rize merkezdeki Balıkçılar Köyü Camii (1899) ve Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii'nin (1897) minberlerinde olmak üzere iki armaya rastlanılmıştır **(Foto. 4.341-342)**.

Foto. 4.341. Merkez Balıkçılar Köyü Camii

Foto. 4.342. Çayeli Kesmetaş Mh. Merkez Camii

Armanın benzer örnekleri arasında, **Trabzon'da** Arsin Büyük Camii[2723], **Artvin'de** Borçka Camili Köyü Camii (1855)[2724], **Gürcistan'da** Maradidi Camii (1914), Akho Camii (1917)[2725], Tskhmorisi Camii (1891)[2726], yer almaktadır **(Karş. Foto. 4.496-498)**.

Karş. Foto. 4.496. Trabzon Arsin Büyük Camii (krndz)

Karş. Foto. 4.497. Artvin Camili Ky. Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.498. Gürcistan Maradidi Camii (indigenous.outsiders)

[2723] http://karadeniz.gov.tr/buyuk-cami-atayurt-mahallesi-merkez-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 03.10.2021)
[2724] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 111.
[2725] Selçuk Seçkin, "Gürcistan/Acara Keda Bölgesi'ndeki Osmanlı Dönemi Camileri", *Turkish Studies,* 13/18, 2018, 1157.
[2726] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 9, 22, 24.

4.2.3.2. Aylama

İki nokta arasına yerleştirilmiş, meyve, yaprak ve çiçek gibi öğelerden oluşan süslemeye, "Askı çelenk", "Flöron", "Feston" veya "Aylama Askı "ismi verilmektedir[2727]. Antik Yunan, Roma, Rönesans başta olmak üzere barok ve ampir üslup dönemlerinde mimari süsleme olarak sıkça tercih edilmiştir[2728].

Osmanlı'nın mimari bezemesine barok üslupla birlikte katılan süslemenin en iyi örnekleri ampirde[2729] kendini göstermektedir. Barok süsleme anlayışında daha yalın ve sade bir görünüme sahip olan "Aylama Askı", ampirin etkisiyle plastik değeri daha yüksek ve daha dolgun bir anlayışa sahiptir.

Rize'de çok sık tercih edilmeyen motif sadece 2 camide tespit edilmiştir **(Foto. 4.343-344)**;

Foto. 4.343. Ardeşen Seslikaya Köyü Camii (1899)

Foto. 4.344. Çayeli Yenice Köyü Camii (1806)

Aylama askının en güzel örneklerine başkent İstanbul'da rastlanmaktadır. Kaptan Mustafa Paşa Camii (1727), Hekimoğlu Ali Paşa Camii (1735), Nuru Osmaniye Camii (1748), Beylerbeyi Camii (1778), Selimiye Camii (1805)[2730], Nusretiye Camii (1826)[2731], Cihangir Camii (1890)[2732], Ertuğrul Tekke Camii[2733] ve Ihlamur Kasrı (1849-55)[2734] bunlardan bir kaçıdır. Motif ayrıca türbelerde[2735] ve mezar taşlarında[2736] da sık sık tekrar edilmiştir **(Karş. Foto. 4.499-506)**.

[2727] Sözen, Tanyeli, 117, Doğan Hasol, "Askıçelenk", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul 2016, 50.
[2728] Asiye Okumuş, *Türk Süsleme Sanatlarında Barok ve Rokoko,* İstanbul 2016, 134.
[2729] Ödekan, 247-249.
[2730] Söylemez, 214-215.
[2731] Oral Patacı, 169-207.
[2732] Hatipoğlu, 295.
[2733] Şenay Özgür Yıldız, Halim İbrahim Eryılmaz, "II. Abdulhamid Eseri: Ertuğrul Tekke Camii-Tevhithanesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* 9(1), 2019, 236.
[2734] https://www.millisaraylar.gov.tr/kasirlar/ihlamur-kasirlari (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
[2735] Ümit Ezen, 110.
[2736] Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları,* 810.

Karş. Foto. 4.499. Nuru Osmaniye Camii Aylama Motifi (Söylemez)

Karş. Foto. 4.500. Beylerbeyi Camii Aylama Askı Motifi (Söylemez)

Karş. Foto. 4.501. Nusretiye Camii Aylama Askı (Ö. Patacı)

Karş. Foto. 4.502. Cihangir Camii Aylama Askı (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.503. Ertuğrul Tekke Camii (Ş. Özgür Yıldız)

Karş. Foto. 4.504. Ihlamur Kasrı (millisaraylar.gov.tr)

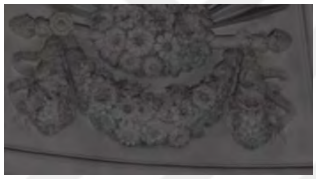

Karş. Foto. 4.505. II. Mahmud Türbesi (Ümit Ezen)

Karş. Foto. 4.506. Balıkesir Mezar Taşları (Gökler)

4.2.3.3. Ay-yıldız

Hilal kelimesi "yüksek sesle haykırmak; ortaya çıkmak, parlamak ve sevinmek gibi manaları taşıyan "hell" kökünden türemiş olup "ay"ın kavuşum öncesi ve sonrasında uçları sivri bir yay gibi görünen şekle verilen isimdir. Ayrıca yeniliğin ve doğumunda rumuzu olan hilalin yıldız motifi ile birlikte kullanımı hakkında üç farklı görüş söz konusudur[2737]. Bu görüşlerden birincisi Antik Mezopotamya, ikincisi Bizans, üçüncüsü ise Orta Asya kaynaklı olduğu düşüncesidir[2738].

[2737] Nejdet Gök, Mehmet Kutlu, "Hilal ve Ay-Yıldız Motifi, Sembol ve İdeolojik Kullanım" *Doğu Batı 8(31),* Ankara 2005, 275-276.

[2738] Hüseyin Alantar, *Motiflerin Dili,* İstanbul 2007, 257-261, Emel Esin, "'KÜN-AY' (Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devirden Hakanlılara Kadar İkonografisi)", *VII. Türk Tarih Kongresi (25-27 Eylül 1970) Bildiriler Kitabı I,* Ankara 1972, 313-359; Semavi Eyice, "Ay-Yıldız'ın Tarihi Hakkında" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 13,* İstanbul 1987, 31-66.

İslam devletlerinde hilalle birlikte yıldızın kullanımı Sasani tesirinde Halife Abdülmelik'in Şam'da bastırmış olduğu sikkelerle birlikle başlamaktadır. Motif, Abbasi sikkelerine de basılmış ve kullanımı devam ettirilmiştir. Bu da hilali, İslamiyet'in bir remizesi haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır[2739]. İslam ile özdeşlemesiyle birlikte ay, İslam'ın nurunu, yıldız ise Hz. Muhammed'in (s.a.v) simgesi olmuştur[2740].

Osmanlı Devleti'nde ayyıldızdan önce hilal, Osmanlı'nın sancak ve bayraklarında kullanılmaktadır. 1571 İnebahtı Savaşında "*İtalyanlar'ın eline geçen ve o zamandan beri Pisa'da Sando Stefano dei Cavalieri Kilisesi'nde saklanan bir Türk sancağında, "zülfikar" adı verilen çifte lamalı kılıçtan başka bir ay ve bunun içinde de bir yıldız bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'nda Kanûnî Sultan Süleyman'ın çakşırı olarak kabul edilen bir dokuma üzerinde, uçları kapalı bir ay (hilâl) içinde çok şualı bir yuvarlak vardır ki bu bir bakıma yakın tarihlerin yıldızının bir öncüsü olarak kabul edilebilir"*[2741].

Osmanlı Sultanı III. Selim'in (1789-1708) gerçekleştirdiği askeri reformlarda hilalin yanında sekiz köşeli yıldızın varlığı söz konusudur[2742]. Sekiz köşeli yıldız, 1844 tarihinden sonra darp edilen altın ve gümüş sikkelerde beş köşeli yıldız dönüşmüş ve Sultan Abdülmecid zamanında (1839-1861) bayraklar üzerine işlenmiştir. II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde ise kullanımı sürdürülen ay ve yıldız[2743], günümüzde Osmanlı'dan bir miras olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bayrağında yer almaktadır.

Rize'de 16 camide ayyıldız motifi saptanmıştır **(Grafik 4.99)**;

Merkez Pazarköy Merkez Camii	1899	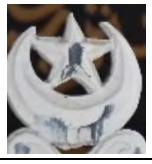	Minber Kapı Tacı
Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Kubbe

[2739] Gök-Kutlu, 286.
[2740] Aysen Soysaldı-Ebru Çatalkaya Gök, "Türk Kumaşlarında Görülen Ay-Yıldız Motifi", *Millî Folklor, 32/16(126),* 2020, 139.
[2741] Semavi Eyice, "Ayyıldız", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1991, 297-298.
[2742] Mahmut Enes Soysal, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 42*, Erzurum 2010, 224.
[2743] Soysaldı-Çatalkaya Gök, 150.

Ardeşen Işıklı Camii	1836		Minber Kapı Tacı, Kubbe
Çamlıhemşin Kaplıca Mh. Camii	1902		Minber Kapı Tacı, Mahfil
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712	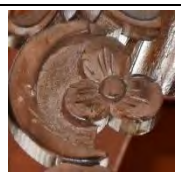	Minber Kapı Tacı
Çayeli Yavuzlar Köyü Camii	1882		Minber Aynalık
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893		Minber Köşk Altı
Çayeli Çeşmeli Köyü Camii	1910		Mihrap, Tavan
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Kapı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Minber Kapı Tacı
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Ahşap Sütun
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Kapı, Minber Külah
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Kapı Tacı

Pazar Örnek Köy Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Mihrap, Tavan
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı

Bölgedeki Ayyıldızlar irdelendiğinde, üç, beş, altı ve daha fazla koldan meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca yıldızlar geometrik çizgilere sahip olduğu gibi bitkisel şeklinde de düzenlendiği anlaşılmaktadır.

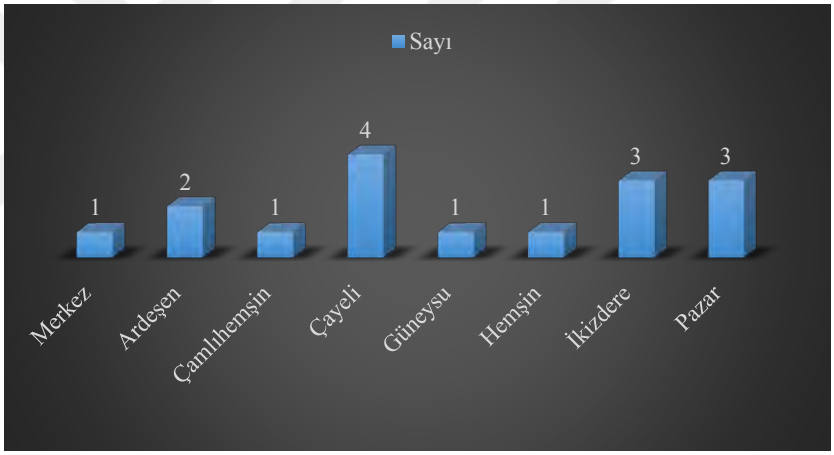

Grafik 4.99. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Her türlü malzeme ve sanatsal eser üzerinde sayısızca örneği bulunan ayyıldıza birkaç örnek olarak; **Trabzon'da** Araklı Kayacık Mahallesi Merkez Camii (XIX.yy), Dernekpazarı Taşçılar Mahallesi Merkez Camii (1804), Akçaabat/Kayalar Mahallesi Camii (1827), Akçaabat/Işıklar Mahallesi Orta Camii (1849), Maçka Örnekalan Mahallesi Camii (XIX.yüzyılın ikinci yarısı) Dernekpazarı Akköse Mahallesi Merkez Camii (1865)[2744], **Artvin'de** Zeytinlik Köyü Camii (1857)[2745], **Giresun'da** Bulancak Çarşı Camii (1847), Fatih Camii (1888), Eynesil Merkez Camii (1904)[2746], **Bayburt'ta**

[2744] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 953-954.
[2745] https://karadeniz.gov.tr/zeytinlik-koyu-cami/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
[2746] Narmanlı, 156, 167, 200.

Taht Köyü Camii (1760), Uluçayır Camii (1950)[2747], **Gümüşhane'de** Torul Büyük Yücebelen Mh. Camii[2748], **Amasya'da** Baraklı Camii (1871)[2749], **İzmir'de** Hisar Camii'nde (1671-72), Başdurak Camii'nde (1774-75), Salepçioğlu Camii'nde (1906), Hamidiye Camii'nde (1890), İkiçeşmelik Camii'nde (18. Yüzyıl), Damlacık Camii'nde (18. Yüzyıl)[2750], **Muğla'da** Şeyh Camii (16. Yüzyıl) Kavaklı Camii (1896), Pazar Camii (19. Yüzyıl)[2751], **Nevşehir** Şahin Efendi Köyü Camii'nde (1900-01)[2752], **İstanbul'da** Beşiktaş Ertuğrul Tekke Camii (1887)[2753] verilebilir. Cami dışında dokumalarda[2754] ve mezar taşlarında[2755] sıkça uygulanmıştır **(Karş. Foto. 4.507-518)**.

Karş. Foto. 4.507. Trabzon Dernekpazarı Akköse Mahallesi Merkez Camii

Karş. Foto. 4.508. Artvin Zeytinlik Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.509. Giresun Fatih Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.510. Bayburt Uluçayır Camii (Çiğdem)

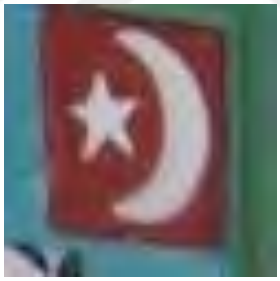

Karş. Foto. 4.511. Gümüşhane Büyük Yücebelen Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.512. Amasya Baraklı Camii (Korkmaz)

[2747] Çiğdem, Özkan, Yurttaş, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* 261
[2748] https://karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/#prettyPhoto[instagram]/12/ (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
[2749] Korkmaz, 387-391.
[2750] Polat, 16-62-78-91-101-120.
[2751] Ekmekci, 34-60-97.
[2752] Arslan, Pınar, 101.
[2753] Yıldız, Eryılmaz, 234.
[2754] Soysaldı, Çatalkaya Gök, 136-152.
[2755] Gökler, *Balıkesir Mezar Taşları,* 840.

Karş. Foto. 4.513. İzmir Damlacık Camii (Polat)

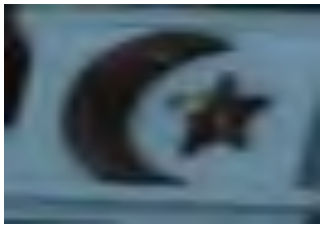

Karş. Foto. 4.514. Muğla Şeyh Camii (Ekmekci)

Karş. Foto. 4.515. Nevşehir Şahin Efendi Köyü Camii

Karş. Foto. 4.516. İstanbul Ertuğrul Tekke Camii (Yıldız)

Karş. Foto. 4.517. Ayyıldızlı Kutnu (Soysaldı)

Karş. Foto. 4.518. Balıkesir Mezar Taşı (Gökler)

4.2.3.4. Bereket Damgası

Damga, Türk kültüründe tarih öncesi çağlardan itibaren kullanılmaktadır. Türk boylarında damgalar, kaya, ağaç, taş, kilim, halı, kap-kacak, giyim-kuşam ve mimari gibi çok geniş bir alana işlenmiştir[2756].

Bölge hakkında yapılan araştırmalarda motif, Tatar (Kıpçak) bereket damgası olarak tanımlanmıştır[2757].

Rize'deki 3 camide bereket damgası tespit edilmiştir. Benzer örneğiyle Rize'de Sıçanoğlu Şerif Ağa Konağı'nda[2758] karşılaşılmaktadır.

Çamlıhemşin Mikron Mahallesi Camii	XIX. yy		Ahşap Sütun, Minber Kapı, Köşebent

[2756] Damga hakkında detaylı bilgi için bkz; Nesrin Güllüdağ, "Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,* 3(6), 2015, 132-150.
[2757] Hiçyılmaz, "Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktokgramlar ve Damgalar", 23.
[2758] Hiçyılmaz, "Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktokgramlar ve Damgalar", 23.

İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Beden Duvarı
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Kapı
Rize Sıçanoğlu Şerif Ağa Konağı			Foto. Hiçyılmaz

4.2.3.5. Türk Bayrağı

Bayrak, râye ve liva kelimelerinin karşılığı Arapça bir terim olup Türkçe 'de yaygın olarak "sancak" ya da "alem" olarak belirtilmiştir[2759].

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın birinci yarısından itibaren kırmızı zemin üzerine beyaz olarak işlenen yıldız, imparatorluğun resmi bayrağı halini almıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kırmızı beyaz bayrağın kullanımına devam edilmiş, 29 Mayıs 1936'da ise Türk Bayrağı Kanunu çıkartılarak günümüze kadar süre gelmiştir[2760].

Rize'de Türk Bayrağı'nın işlendiği 2 yapı tespit edilmiştir;

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Beden Duvarı

[2759] Soysal, 211.
[2760] F. Orhan Köprülü, "Bayrak", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. V, İstanbul 1992, 247-254.

Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891	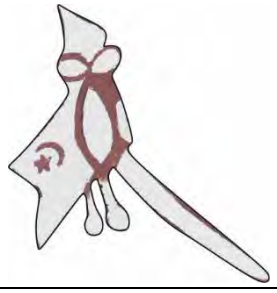	Beden Duvarı

4.2.3.6. Dümen

Dümen, genellikle deniz araçlarını komuta edilmesi ve yönlendirmesi için kullanılan kontrol mekanizmasına verilen bir isimdir.

Cami süslemelerinde yelkenli/gemi bezemesi sıkça tercih edilirken dümen motifiyle pek fazla karşılaşılmamaktadır. Rize'de incelemeye alınan yapılar içerisinde ise tek bir örnek saptanmıştır. Çayeli İlçesi'ne bağlı 1882 tarihli Yavuzlar Köyü Camii'nin minberinde yer alan motif, hemen üzerindeki yelkenli ile bağlantı kurularak bu şekilde nitelendirilmiştir **(Foto. 4.345)**.

Foto. 4.345. Çayeli Yavuzlar Köyü Camii

4.2.3.7. Duvar Saati

Zaman, insanların en değerli unsurlarından bir tanesidir. Bu sebeple tarihi süreç içerisinde insanlar, zamanı anlamak için yıldızı, güneşi[2761] ve ayı ölçüt olarak kabul etmişlerdir. İlk olarak güneş saati, sonra ise su saati, mum saati ve kum saatini ortaya çıkmıştır[2762].

[2761] H. Kâmil Biçici, "Beykoz camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.30, 156.
[2762] Atilla Bir, Mustafa Kaçar, "Saat", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXV, 322-325.

1300'lü yıllarda ilk olarak mekanik saatler, su saatlerinin kadran düzenlerinden esinlenerek geliştirilmiştir[2763]. 1524'te ilk kurmalı saatler, 1656'da sarkaçlı saatlerin icadı yaşanırken, 1675'te saat mekanizmalarında iyileştirilmeler gerçekleştirilmiştir. 1765'te ise maşalı eşapman yeniliği yaşandı. 1970'te ise elektronik saatler kullanılmaya başlandı[2764].

İslam dünyasında mekanik saatlerle uğraşan kişi 1579'ta İstanbul Rasathânesi'ni kuran Takıyüddin er-Râsıd'ır[2765]. Osmanlı'da, XVIII. yüzyılla birlikte sarkaçlı, çalarlı, raf ve iskelet saatlerin kullanımı başlayıp yaygınlaşmıştır[2766]. Bu yaygınlaşma ile birlikte duvar saatleri, motif ve desen olarak da süsleme programında yer almaya başlamıştır.

Rize'de 2 camide duvar saatine yer verilmiştir;

Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı

Duvar saatinin uygulandığı diğer camiler arasında; **Trabzon'da** Araklı Turnalı Köyü Camii (1842)[2767] Kalecik Mh. Camii (1910), Sürmene Gültepe Mh. 2. Abdülhamit Camii (1867), Şalpazarı Doğancı Mh. Merkez Camii (1871)[2768], **Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2769], **İzmir'de** Şadırvanaltı Camii (1636)[2770],

[2763] Bir, Kaçar, 322-325.
[2764] Biçici, 156.
[2765] Bir, Kaçar, 322-325.
[2766] Biçici, 157.
[2767] http://karadeniz.gov.tr/turnali-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 07.10.2021)
[2768] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 2022.
[2769] Narmanlı, 135.
[2770] Polat, 244.

Kırşehir'de Emine Hanım Camii[2771], **Uşak'ta** Banaz Yeşilyurt Köyü Camii (XIX. yy)[2772] yer almaktadır **(Karş. Foto. 4.519-524).**

Karş. Foto. 4.519. Trabzon Araklı Turnalı Köyü Camii (krndz)

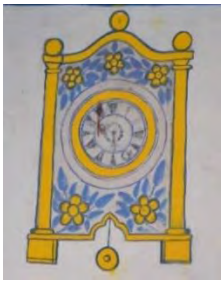

Karş. Foto. 4.520. Trabzon Sürmene Gültepe Mh. II. Abdülhamit Camii (Sarı)

Karş. Foto. 4.521. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.522. İzmir Şadırvanaltı Camii (Polat)

Karş. Foto. 4.523. Kırşehir Emine Hanım Camii (Tali)

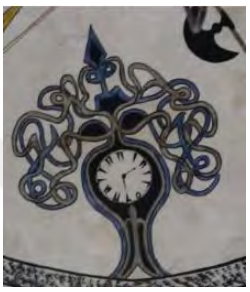

Karş. Foto. 4.524. Uşak Banaz Yeşilyurt Köyü Camii (Algaç)

4.2.3.8. Fiyonk

Kurdele/fiyonk, kumaş, şerit veya benzeri parçaların kelebek biçiminde bağlanmasıyla oluşan desen kurgusuna verilen bir terimdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma süreciyle bezeme programına dahil olan motif, özellikle rokokonun[2773] bağlama üslubuyla bağdaştırılmaktadır. Ancak, bölgedeki örnekler yaprak dolgularıyla ampirin etkisi altındadır.

Rize'de fiyonk dört (4) camide tercih edilmiştir **(Grafik 4.100)**;

[2771] Şerife Tali, "Kırşehir/Mucur'daki Hüseyin Ağa Camii ile Emine Hanım Camii'nin Kalemişleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(6), 2013, 522.
[2772] Şeyda Algaç, "Uşak-Banaz-Yeşilyurt (Holuz) Köyü Camii ve Kalemişi Bezemeleri", *Art Sanat,* 13, 2020, 16.
[2773] Okumuş, 137.

Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Güneysu Ilıca Camii	1814		Mihrap
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898		Tavan
Pazar Merdivenli Köyü Merkez Camii	1870		Kapı

Grafik 4.100. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Bağlama motifinin benzerleri, **Trabzon'da** Araklı Yalıboyu Mh. Camii[2774], **İzmir'de** Odunkapı Camii (1847)[2775], **Muğla'da** Kurşunlu Camii (1493)[2776], **Uşak'ta** Aliağa Camii (1845)[2777], **İstanbul'da** Fatih Mahmut Paşa Camii (XV.yy)[2778] ve Ertuğrul Tekke Camii Çeşmesi[2779] örnek olarak gösterilebilir **(Karş. Foto. 4.525-530)**.

[2774] http://karadeniz.gov.tr/yaliboyu-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
[2775] Polat, 350.
[2776] Ekmekci, 163.
[2777] Elif Gürsoy, "*Uşak'ta Perde Motifli Mihraplar", Asos Journal,* 3(10), 2015, 154.
[2778] https://kulturenvanteri.com/yer/mahmut-pasa-camii/#16/41.011293/28.971314 (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
[2779] Yıldız, Eryılmaz, 241.

Karş. Foto. 4.525. Trabzon Araklı Yalıboyu Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.526. İzmir Odunkapı Camii (Polat)

Karş. Foto. 4.527. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci)

Karş. Foto. 4.528. Uşak Aliağa Camii (Gürsoy)

Karş. Foto. 4.529. İstanbul Mahmut Paşa Camii (kamel791)

Karş. Foto. 4.530. Ertuğrul Tekke Camii Çeşmesi (Ş. Özgür Yıldız)

4.2.3.9. Gülabdan

Farsça'da "gül suyu" manasındaki gül-ab'dan (cülâb, cüllâb) -dân ekiyle türetilmiş olup geniş karınlı, uzun boyunlu ve dar ağızlı bir forma sahiptir. Gül suyu serpme işlevine sahip olan gülabdan, cam, seramik veya maden malzemesinden yapılmaktadır[2780].

Gül, İslamiyet'te Hz. Muhammed (s.a.v) sembolüdür. Bu sebeple gerek mevlitlerde ve törenlerde gül suyu kullanılıp, camilere gül suyu dökülmektedir.

Rize'de, özellikle minberlerin köşk altı bölümlerinde tespit edilen ajur tekniğindeki geçitler doğrudan gülabdan formunu yansıtmaktadır ki, bu husus bölgenin karakteristik süslemesidir. Bölgede, 6 camide gülabdana rastlanmıştır **(Grafik 4.101)**;

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Minber Köşk Altı

[2780] Üzlifat Özgümüş, "Gülâbdan", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XIV, İstanbul 1996, 227.

Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Köşk Altı
Hemşin Bilenköy Merkez Camii	XVIII. yy		Minber Köşk Altı
İkizdere Sakandoz Camii	1802		Minber Köşk Altı, Süpürgelik
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Köşk, Köşk Altı
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Minber Köşk Altı

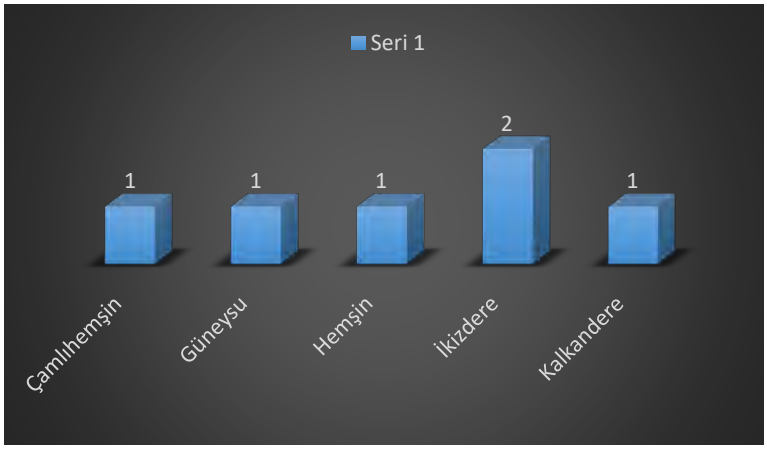

Grafik 4.101. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Gülabdanın benzer tasarımları; **Trabzon'da** Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830), Araklı Turnalı Köyü Camii (1842), Çaykara Çambaşı Köyü Orta Mh. Hacı Ömerli Camii (1845), Dernekpazarı Güneykondu Mh. Camii (1819), Sürmene Aşağı Ovalı Köyü İrfanlı Mh. Camii (1829)[2781], Of Mithat Paşa Mh. Camii (1816)[2782], **Artvin'de** Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (1846)[2783], **Ordu'da** Şenyurt Orta Mh. Camii (1850)[2784], **Erzurum'da** Narman Güvenlik Köyü Camii (1861)[2785], **Gürcistan'da** Nenia Camii'dir (1891)[2786] **(Karş. Foto. 4.531-535)**.

Karş. Foto. 4.531. Trabzon Sürmene Aşağı Ovalı Köyü İrfanlı Mh. Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.532. Artvin Borçka Borçka Muratlı Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.533. Ordu Şenyurt Orta Mh. Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.534. Erzurum Narman Güvenlik Köyü Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.535. Gürcistan Nenia Camii (Baramidze)

[2781] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 54, 70, 113, 253, 521.
[2782] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*, 71.
[2783] https://karadeniz.gov.tr/muratli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
[2784] https://karadeniz.gov.tr/senyurt-orta-mahalle-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.10.2021)
[2785] Gökler, Doğan, 207.
[2786] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 29.

4.2.3.10. İbrik

Farsça "abriz/su döken*"* kelimesinden türetilen ibrik[2787], su ya da herhangi bir sıvı koymak için kullanılan, emzikli ve kulplu bir kap olarak literatüre geçmiştir[2788].

Tarihsel dönem içerisinde ibriğin ilk ne zaman ve kimler tarafından kullanıldığı ve tasvir edildiği hususunda net bilgiler bulunmasa da ilk buluntularına M.Ö. III. binden itibaren Orta Asya ve Yakındoğu uygarlıklarında görülmektedir[2789].

İbrik, tarih boyunca su ve temizlikle ilişkilendirilerek dini ritüellerin birer parçası halini almıştır. Farklı dinlerde suya kutsiyet atfedilmesi, günahları yıkayan ve saflaştıran özelliğine inanılması, ibriğin de suyla birlikte anılmasına sebebiyet vermiştir[2790].

Hristiyan inancında ibrik, ayine başlamadan önce rahip tarafından ellerini yıkamak için kullanılmaktadır. Ayrıca, kutsa olduğu düşünülen şarabın ve suyun konulduğu bir kap olarak görülmektedir[2791].

İslam kültüründe, Kur'an-ı Kerim'de "ebarik" yani çoğul olarak geçen ibrik, cennette içine şarap konulan kap şeklinde tanımlanmaktadır[2792]. Bununla birlikte abdest ve temizlikle bağdaştırılmaktadır[2793].

Osmanlı süsleme programında XVIII.-XIX. yüzyıllarda yer almaya başlayan motif, başkent dışında Anadolu camilerinde de uygulanmıştır.

Rize'de incelenen yapılardan yedisinde (7) ibrik motifiyle karşılaşılmıştır **(Grafik 4.102)**;

Çamlıhemşin Yukarı Çamlıca Mh. Camii	1865		Beden Duvarı

[2787] Nebi Bozkurt, "İbrik", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXI, İstanbul 2000, 372-376.
[2788] Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2006, 109.
[2789] Semiha Altıer, "Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* S.26, 2019, 152.
[2790] Alantar, 263-270.
[2791] Meryem Acara, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15 (1)*, Ankara 1998, 194.
[2792] Bozkurt, Ertuğrul, 372.
[2793] Altırer, 153.

Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Kapı
Çayeli Yenice Köyü Camii	1806		Minber Kapı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı

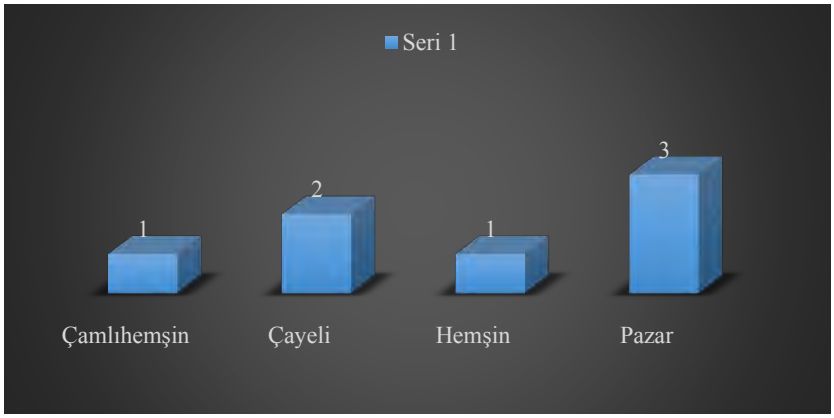

Grafik 4.102. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Beden Duvarı, kapı, minber ve kubbe içerisine işlenen ibrik motifleri, tek ve iki ayaklı kaide üzerinde yükselmektedir. Kapaklı ve kapaksız tasarıma sahip olan ibriklerin kulpları ise normal ve "S" kıvrımlı olmak üzere iki tipi söz konusudur.

İbrik bezemesi, Anadolu'nun geneline yayılmış bir süslemedir. Her türlü malzeme üzerine nakşedilen motifin benzer örneklerine, **Trabzon'da** Dernekpazarı Taşçılar Mh. Merkez Camii (1804), Akköse Camii (1865) Çaykara Akdoğan Mh. Kovacık Camii (1849)[2794], Arsin Işıklı Mh. Camii[2795], **Artvin'de** Borçka Muratlı Köyü Camii (1846)[2796], **Bayburt'ta** Aydıntepe Gümüşdamla Mahallesi Camii[2797],**Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2798], **Samsun'da** Bekdemir Köyü Camii (1596)[2799] **Manisa'da** Kula Carullah bin Süleyman Camii (1547), **Denizli'de** Şavranşah Köyü Camii (1798)[2800] ve Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii'nde (1956)[2801] rastlanılmaktadır. Cami mimarisi dışında, dokumalarda[2802], yazıda[2803], mezar taşlarında[2804], çeşmelerde[2805] ve evlerde[2806] de ibrik motifi bulunmaktadır **(Karş. Foto. 4.536-546)**.

[2794] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1049.
[2795] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 2022.
[2796] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 130.
[2797] Haldun Özkan, "Bayburt/Aydıntepe Gümüşdamla Köyü Camii Vaaz Kürsüsü" *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 32,* Erzurum 2014, 25-38.
[2798] Narmanlı, 136.
[2799] *Samsun Ahşap Camileri,* 44.
[2800] Nazlı İpek Mavuşoğlu, *Şavranşah Köyü Camisi Restorasyon Projesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ, İstanbul 2008, 103.
[2801] Cömertler Aktuğ, 85.
[2802] Naile Rengin Oyman, "Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlenmesi", *Arış Dergisi,* S.14, 2019, 18.
[2803] Malik Aksel, *Türklerde Dini Resimler,* İstanbul 2010, 78.
[2804] Hanoğlu, 1583.
[2805] Gökler, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", 2124.
[2806] Köşklü, Tali, 97-111.

Karş. Foto. 4.536. Trabzon Dernekpazarı Taşçılar Mh. Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.537. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.538. Bayburt Aydıntepe Gümüşdamla Mh. Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.539. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.540. Samsun Bekdemir Köyü Camii (SAC)

Karş. Foto. 4.541. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.542. Denizli Şavranşah Köyü Camii (Mavuşoğlu)

Karş. Foto. 4.543. Dokuma Üzerindeki İbriklerden Örnekler (Oyman)

Karş. Foto. 4.544. Yazı Resim İbrik (Aksel)

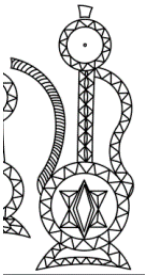

Karş. Foto. 4.545. Rize Mezar Taşları (Hanoğlu)

Karş. Foto. 4.546. Kocaeli Çakmaklı Çeşmesi (Gökler)

4.2.3.11. Kandil-Şamdan

Latince "aydınlatıcı; mum, lamba" manasındaki kandil, "candela" kelimesinden Arapçalaşan "kındîlin" Türkçe'ye aktarılmış halidir[2807].

Kandilin en basit örnekleri M.Ö. V. bin yıla ait Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve diğer Ön Asya medeniyetlerinde rastlanan pişmiş topraktan imal edilen tiplerdir. Hayvan yağları ve fitil vasıtasıyla aydınlatma amacıyla kullanılan kandillerde zamanla kullanılan yağ ve fitillerde geliştirilmiştir [2808].

Kur'an-ı Kerim'in Nur Ayetinin 35. Suresinde; "*Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandile benzer. O ışık bir cam içindedir. Cam ise sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu, ne doğuda ve ne de batıda bulunmayan bereketli zeytin ağacından yakılır. Onun yağı, kendisine bir ateş dokunmasa bile, hemen ışık verecek gibidir. Nur üstünde nurdur*[2809]. Ayette geçen nur sözcüğü, yaratıcının ışığını dile getirdiği, tüm varlıkların bu ışığın yardımıyla görünür olduğu şeklinde yorumlanmaktadır[2810]. Diğer bir düşünce ise "*Kuran kelâmından feyz alma ile aydınlanma, iman etme, fikren ve zikren aydınlanma, münevver olma, dolayısıyla Allah'ın nuruna nail olma"* şeklindedir[2811].

İnanç doğrultusunda "Nur'un" temsilci olan kandil, genellikle cami mihraplarının orta eksininde asılı olarak işlenmektedir. Bununla birlikte beden duvarlarının üst kısımlarında da karşılaşılmaktadır.

Kandilin, cami duvarlarında ve mihraplarında olması, Allah'ın evine gitmenin ve ona yönelmenin, karanlıktan aydınlığa çıkardığını göstermektedir. Bu da cehennemin karanlığından cennetin aydınlığına, Allah'ın rahmetine ve nuruna yönelmeyi ifade etmektedir.

Rize'de kandil motifi beş (5) camide yer almaktadır **(Grafik 4.103)**;

[2807] Nebi Bozkurt, "Kandil", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIV, İstanbul 2001, 299-300.
[2808] Bozkurt, "Kandil", 299-300.
[2809] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2826/35-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 07.10.2021)
[2810] Alantar, 97.
[2811] Hatice Feriha Akpınarlı-Hande Ayşegül Özdemir, "Konya- Lâdik Halılarındaki Motiflerin İncelenmesi", *İdil Dergisi, 5(26),* 2016, 966.

Çamlıhemşin Yolkıyı Köyü Camii	XIX. yy		Mihrap
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763		Mihrap
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kastan
İkizdere Sakandoz Camii	1802		Mihrap
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Mihrap

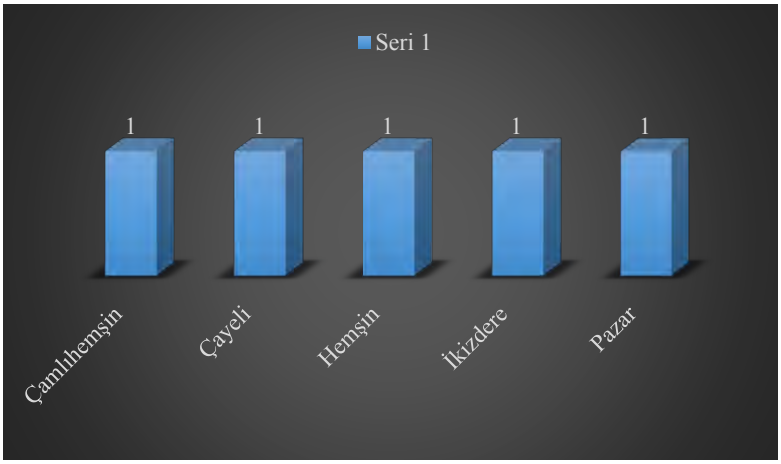

Grafik 4.103. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Anadolu'nun genelinde mihraplarda yankı bulan kandillerin birkaç benzer örneği arasında; **Trabzon'da** Şalpazarı Doğancı Mh. Merkez Camii (1871-72), Ortahisar Büyük İmaret Camii (1883-84), Beşikdüzü Merkez Eski Camii (1912), Beşikdüzü Oğuz Mh. Merkez Camii (1912)[2812], Sürmene Orta Mh. Yalı Camii (1900), Tonya Kozluca Mh. Camii (1866)[2813] **Bayburt'ta** Dağçatı Köyü Camii (1806)[2814], **Giresun'da** Kurşunlu Camii (1888)[2815], **Gümüşhane'de** Akgedik Köyü Camii (XIX. yy)[2816], **İstanbul'da** Üsküdar Çiçekçi Camii (1834-36), Gureba Camii (1845)[2817] ve Ertuğrul Tekke Camii (1887)[2818] sayılabilir. Cami dışında halılara[2819], mezar taşlarına[2820] ve seccadelere[2821] de nakşedilmiştir **(Karş. Foto. 4.547-556)**.

[2812] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1052.
[2813] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 2022.
[2814] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 132.
[2815] Narmanlı, 165.
[2816] Sarıhan, Lev-LXXXIV.
[2817] Hatipoğlu, 237, 244.
[2818] Yıldız, Eryılmaz, 234.
[2819] Alantar, 96.
[2820] Hanoğlu, 971.
[2821] http://www.mevlanamuzesi.com/2016/11/10/hali-seccade-osmanli-18-yy-env-no-1328/ (Erişim Tarihi: 07.10.2021)

Karş. Foto. 4.547. Trabzon Şalpazarı Doğancı Mh. Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.548. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.549. Giresun Fatih Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.550. Gümüşhane Akgedik Köyü Camii (Sarıhan)

Karş. Foto. 4.551. İstanbul Üsküdar Çiçekçi Camii (Hatipoğlu)

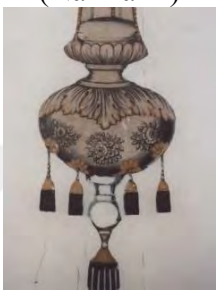

Karş. Foto. 4.552. İstanbul Gureba Camii (Hatipoğlu)

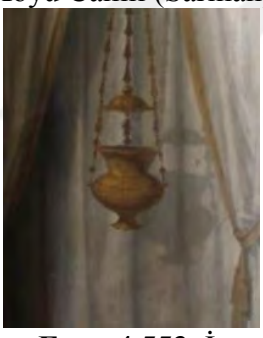

Karş. Foto. 4.553. İstanbul Ertuğrul Tekke Camii (Yıldız)

Karş. Foto. 4.554. Hereke Halısı (Alantar)

Karş. Foto. 4.555. Rize Mezar Taşları (Hanoğlu)

Karş. Foto. 4.556. Halı Seccâde, Osmanlı, 18. yy (http.//www.mevlanamuzesi.com)

4.2.3.12. Liva'ül Hamd Sancağı

Lüvâü'l-hamd, sözlükte "övmek" manasını taşıyan hamd ile "sancak, bayrak" anlamındaki "livâ" kelimesinden oluşmaktadır. İslam inancında mahşer günü hesabın başlamasından önce Hz. Muhammed (s.a.v), müminleri altında toplayacağı sancağı ifade etmektedir[2822].

Sancakların, süsleme sanatında kullanımı Osmanlı'nın, Batılılaşma süreci ile başlamakta olup ampir dönemin etkisinde İslami unsur olarak süslemeye yansıtılmıştır.

Üç kol biçiminde bir tasarım diline sahip olan sancağın üzerlerinde ise "Bismillahirrahmanirrahim, Elhamdülillah, La İlahe İllallah Muhammeden Rasullullah ve Liva'ül Hamd" yazıları bulunmaktadır.

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Beden Duvarı
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı

Sancağın benzer örnekleri arasında; **Trabzon'da** Araklı Keçikaya Köyü Camii (1830)[2823], Tonya Saraç Mh. Camii (1909)[2824], **Mersin'de** Cambazlı Mh. Camii (1885-

[2822] Salih Sabri Yavuz, "Livâü'l-Hamd", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVI, Ankara 2003, 200.
[2823] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 46.
[2824] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 2023.

86), Sarıaydın Mh. Camii (1893), Mara Mh. Camii (1907-08)[2825], **Denizli'de** Baklan Boğaziçi Camii (1774)[2826], Akköy Belenardıç Camii (1844)[2827] Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (1956)[2828], **Konya'da** Ereğli Büyük Dede Camii (XX.yy)[2829], **Isparta** Gelendost Abdulgaffar Camii (1877)[2830], **Aydın'da** Kuyucak Kayran Köyü Camii (XIX.yy)[2831] **Gürcistan'da** Beghleti Camii (XIX. yy)[2832] yer almaktadır **(Karş. Foto. 4.557-566)**.

Karş. Foto. 4.557. Trabzon Araklı Keçikaya Köyü Camii

Karş. Foto. 4.558. Mersin Cambazlı Mh. Camii (Gündoğdu)

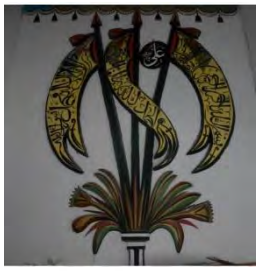

Karş. Foto. 4.559. Mersin Sarıaydın Mh. Camii (Gündoğdu)

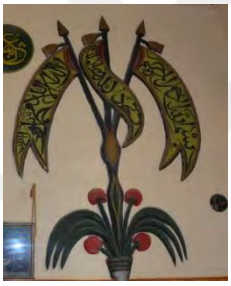

Karş. Foto. 4.560. Mersin Mara Mh. Camii (Gündoğdu)

Karş. Foto. 4.561. Denizli Baklan Boğaziçi Camii (Beykal)

Karş. Foto. 4.562. Denizli Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Cömertler Aktuğ)

[2825] Gündoğdu, 382, 395, 414.
[2826] Beykal, 92.
[2827] Yurtsal, 327.
[2828] Cömertler Aktuğ, 90.
[2829] Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42 (II-III),* Ankara 2009, 1806.
[2830] Hasan Hüseyin Aslan, *Isparta İli Gelendost İlçesi Abdulgaffar Camii Hat Bezemeleri,* (Yayımlanmamış YL Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012, 31.
[2831] Cömertler Aktuğ, Pektaş, 13.
[2832] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 52.

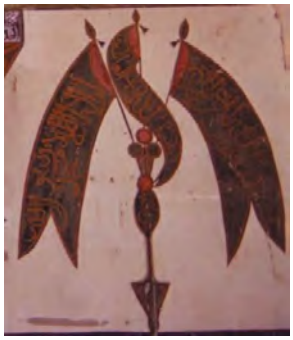

Karş. Foto. 4.563. Konya Ereğli Büyük Dede Köyü Camii (Karpuz)

Karş. Foto. 4.564. Isparta Gelendost Abdulgaffar Camii (Aslan)

Karş. Foto. 4.565. Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii (Cömertler Aktuğ)

Karş. Foto. 4.566. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous)

4.2.3.13. Perde/Püskül

Farsça bir kelime olan perde; kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü olarak tanımlanmaktadır. Estâr, icâh, sitr ve sütûr gibi Arapça terimleriyle de özdeşleşmektedir[2833].

Perde ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalarda genellikle Batı kaynaklı olduğu vurgulanmış ve bu yönde kabul görmüştür[2834]. Bir diğer çalışma da ise perdenin Orta Asya'dan beri var olduğu, Türkler perdeyi kendilerine komşu olan Soğdlar'dan aldıklarını, Hunlar' da Göktürkler 'de, Uygularda, Büyük Selçuklular 'da ve Anadolu Selçuklular 'da perdenin kullanıldığını ortaya konulmuştur[2835] **(Foto. 4.346-348)**.

[2833] Devellioğlu, 1028, 269, 467, 1117, 1135.
[2834] Ödekan, 247-249, G. Renda, *Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı (1700-1850),* Ankara 1977, 35.
[2835] Detaylı bilgi için bkz; Ela Taş, "Türk Tezyinatında Perde", *Sefad,* (45), 2021, 271-294.

Foto. 4.346. Perdeyle süslenmiş Uygur Köşkü (Taş)

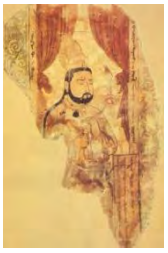

Foto. 4.347. Perdelerin arasına konumlandırılmış Uygur Prensi (Taş)

Foto. 4.348. Sultan Berk-Yaruk İbn Malik Şah (Taş)

Türklerin, Anadolu'ya gelmeden önce perdeyi bildikleri, duvar resimlerinde ve minyatürlerinde kullandıkları açıktır. Bununla birlikte Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde perde motifinin yoğunluk kazandığı ve mimari süslemelerde sıkça tercih edildiği ise bilinen bir gerçektir. Özellikle barok üslupla birlikte bezeme programlarında yerini alan motif, ampir dönemde sıkça kullanılmış, kandille birlikte mihrapların vazgeçilmez birer tezyini halini almıştır.

Barok ve ampir dönem perde motiflerinde bazı farklılıklar vardır. Özellikle ampir etkili perde motifleri iki kanat halinde daha dolgun verilmektedir. Ayrıca bu üslupta drape[2836] perde tipleri mihraplarda yaygın olarak görülmektedir. Barok perde motifleri ise genel olarak tek kanatlıdır. Bununla birlikte dolgunluktan ve kumaşın ağırlığını, kıvrımlarını aktarmaktan oldukça uzaktır.

Rize'de değerlendirilen camilerin yedisinde (7) perde motifiyle karşılaşılmıştır. Sayısal veri göz önüne alındığında çok sık tercih edilmediği görülmektedir **(Grafik 4.104)**.

Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Kubbe
Güneysu Ilıca Camii	1814		Minber Süpürgelik

[2836] Dekoratif amaçla kullanılan perdedir.

Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez CAmii	1906		Kubbe
İyidere Sarayköy Camii	1847		Kubbe
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Mihrap
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Mihrap
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Mihrap

Grafik 4.104. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Rize dışında Anadolu'da bir çok örneği bulunan perde motifinin benzerleri arasında; **Trabzon'da** Sürmene Gültepe Mh. Yukarı Kefeli Camii (1867), Araklı Kalecik Mh. Camii (1910), Tonya Saraç Mh. Camii (1918)[2837], **Artvin'de** Ortacalar Köyü Camii (1757)[2838], **Nevşehir'de** Ürgüp Şahin Efendi Köyü Camii (1900-01)[2839], **Muğla'da** Kurşunlu Camii (1882)[2840], **Manisa'da** Irlamaz Köyü Camii (1902-03)[2841], **İzmir'de** Başdurak Camii (1893)[2842], **Aydın'da** Cincin Köyü Cihanoğlu Camii (1785)[2843], **Uşak'ta** Karaağaç Camii (XIX. yy)[2844], **Balıkesir'de** Şahinler Köyü Camii (1895)[2845], **İstanbul'da** Cihangir Camii (1889), Gureba Hastanesi Camii (1845), Üsküdar Çiçekçi Camii (1801-05), Ortaköy Camii (1853)[2846] yer almaktadır **(Karş. Foto. 4.567-577).**

Karş. Foto. 4.567. Trabzon Sürmene Gültepe Mh. Yukarı Kefeli Camii

Karş. Foto. 4.568. Artvin Ortacalar Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.569. Nevşehir Şahin Efendi Köyü Camii (Arslan)

[2837] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1040-1041.
[2838] https://karadeniz.gov.tr/ortacalar-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 08.10.2021)
[2839] Celil Arslan, Mehmet Pınar, "Nevşehir Cami ve Mescit Mihraplarında Bezeme Anlayışı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 38, 2015, 101.
[2840] Ekmekci, 97.
[2841] Cengiz Gürbıyık, "Turgutlu Irlamaz Köyü Camii", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 14 (3), 2016, 150.
[2842] Polat, 184.
[2843] Osman Ülkü, "Osmanlı Mimarisinde Manzara Resimleri Süslemeciliği Bağlamında Koçarlı-Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdulaziz Efendi Camii Duvar Süslemelerinin Değerlendirilmesi", *STD,* XXV, 2016, 277-293.
[2844] Gürsoy, 146-157.
[2845] Özgür Mehmet İrkin, *Burhaniye'deki Türk Devri Eserleri,* (Yayımlanmamış YL Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, 145.
[2846] Hatipoğlu, 65-69-237-298-343.

Karş. Foto. 4.570. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci)

Karş. Foto. 4.571. Manisa Irlamaz Köyü Camii (Gürbıyık)

Karş. Foto. 4.572. İzmir Başdurak Camii (Polat)

Karş. Foto. 4.573. Aydın Cincin Cihanoğlu Camii Perde Motifi (Ülkü)

Karş. Foto. 4.574. Uşak Karaağaç Camii (Gürsoy)

Karş. Foto. 4.575. Balıkesir Şahinler Köyü Camii (foursquare.com)

Karş. Foto. 4.576. İstanbul Gureba Camii (Hatipoğlu)

Karş. Foto. 4.577. İstanbul Ortaköy Camii (Gökler)

4.2.3.14. Terazi/Mizan

Mizan diğer ismiyle terazi, "vezn" kökünden türetilmiş olup vurmak, tartmak, ağırlık gibi anlamlar taşımaktadır. İslam Dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de geçen vezn için, Araf Suresi 8. Ayet *"O gün tartı haktır. Artık kimin tartıları ağır gelirse işte onlar kurtuluşa erenlerdir"*[2847], Enbiya Suresi 47. Ayet "*Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz"*[2848]. Ayetlerinden hareketle, mizanın adaletin simgesi olduğu açıkça anlaşılmaktadır[2849].

[2847] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/962/8-9-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
[2848] *https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2530/47-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 10.10.2021)*
[2849] Süleyman Toprak, "Mîzan", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, İstanbul 2005, 211-212.

Ölümden sonraki yaşamla yani ahiret inancıyla özdeşleşen ve *"Kim zerre-i miskal bir hayır işlemişse, onu görür, Kim de zerre-i miskal bir şer işlemişse, onu görür"*[2850]. Ayetinden her şeyin hesabının görüleceği hatırlatan terazi, Batılılaşma döneminde ampirin etkisiyle köy camilerinin süsleme programları arasında yerini almıştır.

Rize'de terazi motifi sadece İkizdere Diktaş Köyü Camii'nde (1819) bulunmaktadır **(Foto. 4.349)**.

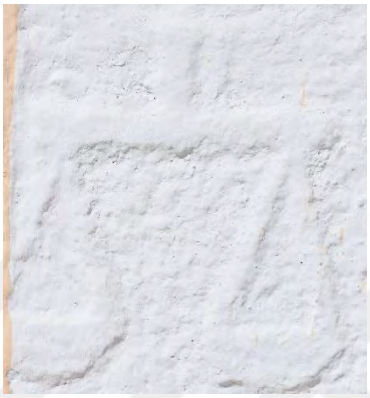

Foto. 4.349. İkizdere Diktaş Köyü Camii

Terazinin kullanıldığı diğer örnekler arasında; **Trabzon'da** Dernekpazarı Akköse Mahallesi Merkez Camii (1865)[2851], Arsin Atayurt Mh. Merkez Camii (1899), Akçaabat Derecik Mh. Demirtaş Merkez Camii (XX. yy), Tonya Sayraç Mh. Camii (1909)[2852] **Bayburt'ta** Dağçatı Köyü Camii[2853], **Gümüşhane'de** Tandırlık Köyü Camii[2854] **Denizli'de** Akköy Belenardıç Camii (1844)[2855], **Aydın'da** Kuyucak Kayran Köyü Camii (XIX.yy)[2856], **Kastamonu'da** Daday Elmayazı Köyü Camii (1894)[2857], **Mersin'de** Sarıaydın Camii (1893)[2858], **Afyon'da** Dazkırı İdris Köy Camii[2859], **Gürcistan'da,** Khala Camii (1870), Dghvani Camii (1907-08)[2860] yer almaktadır **(Karş. Foto. 4.578-586)**.

[2850] https://tevhidmeali.com/fihrist/a/allah-in-adaleti (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
[2851] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1056.
[2852] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 2023.
[2853] Özkan, "Bayburt Dağçatı Köyü Camii ve Çeşmesi", 132.
[2854] https://karadeniz.gov.tr/tandirlik-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 10.10.2021)
[2855] Yurtsal, 327.
[2856] Cömertler Aktuğ, Pektaş, 14.
[2857] Bilgen, Güven, 852.
[2858] Gündoğdu, 394.
[2859] Algaç, 6.
[2860] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 13, 33.

Karş. Foto. 4.578. Trabzon Dernekpazarı Akköse Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.579. Bayburt Dağçatı Köyü Camii (Özkan)

Karş. Foto. 4.580. Gümüşhane Tandırlık Köyü Camii (krndz)

Karş. Foto. 4.581. Denizli Akköy Belenardıç Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.582. Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii (Cömertler Aktuğ)

Karş. Foto. 4.583. Kastamonu Daday Elmayazı Köyü Camii (Bilgen)

Karş. Foto. 4.584. Mersin Sarıaydın Camii (Gündoğdu)

Karş. Foto. 4.585. Afyon Dazkırı İdris Köy Camii (Algaç)

Karş. Foto. 4.586. Gürcistan Dghvani Camii (indigenous)

4.2.3.15. Vazo

Vazo, içerisine çiçek veya meyve gibi benzeri bitkilerin konulduğu seramik, metal ya da cam kaplara verilen bir isimdir[2861]. Kelime, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Türkçe ’ye girmiş olmalıdır. Çünkü daha öncesinde bu terimi karşılayacak pek çok ad kullanılmıştır[2862]. Bunlar arasında; şükûfedan, lâledan, kûze (testi biçimli vazo), kavanoz, saksı, küp, tombak, fakrûri (çin vazosu) çiçeklik isimleri yer almaktadır[2863].

İlk olarak vazoya çiçek koyma geleneği uzak doğuda rastlanan bir durumdur. Buda inancında rahipler, kopan çiçekleri daha uzun süre yaşatabilmek için vazoya su doldurup

[2861] Sözen, Tanyeli, 317.
[2862] Okumuş, 64.
[2863] Azade Akar, ‘’Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri’’, *Vakıflar Dergisi, 8*, Ankara 1969, 267-272.

içerisine çiçekleri koyarak mabetlerde koruma altına almışlardır. Türklerin, Çin ile olan yakın temaslarından vazo/çiçek formunun benimsediği ifade edilebilir[2864].

Vazo motifinin İslam sanatı tezyinatındaki ilk örneklerini Emeviler zamanında inşa edilen Kubbet-üs Sahra'da (691) görmek mümkündür[2865] **(Foto. 4.350)**.

Foto. 4.350. Kubbet'üs Sahra (Can)

Osmanlı'nın tezyinat kompozisyonlarında vazo, erken dönemlerden itibaren yer almaya başlamıştır. Batılılaşma süreci ile birlikte süsleme anlayışında sıklıkla uygulanan natürmort ve buketlerdeki vazo, kâse ve saksılar, barok[2866] ve ampir[2867] üslup ile şekillenmiştir.

İstanbul'da, III. Ahmed'in Yemiş Odası (1703-30)[2868] Nevşehir Damat İbrahim Paşa Camii (1720) ve Ayazma Camii'ndeki (1768)[2869] vazolar barok, Altunizâde Camii (1865), Aksaray Valide Sultan Camii (1871) ve Cihangir Camii'ndeki (1889)[2870] örnekler ise ampir üslubun tesirindedir **(Foto. 4.351-356)**.

[2864] Akar, 267-272.
[2865] Birol Can, Özgür Gülbudak, Burak M. Gökler, "İslam Mimarisinde Mozaik", *Art Sanat,* 7, 2017, 73-74.
[2866] Okumuş, 64.
[2867] Ödekan, 247-249.
[2868] https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/yemi%C5%9F-odas%C4%B1-iii-ahmed-has-odas%C4%B1 (Erişim Tarihi: 08.10.2021)
[2869] Söylemez, 166, 217.
[2870] Hatipoğlu, 266, 275, 295.

Foto. 4.351. III.Ahmed'in Yemiş Odası Vazo Motifi (topkapisarayi.gov.tr)

Foto. 4.352. İstanbul Damat İbrahim Paşa Camii (Söylemez)

Foto. 4.353. İstanbul Ayazma Camii (Söylemez)

Foto. 4.354. İstanbul Altunizade Camii (Hatipoğlu)

Foto. 4.355. İstanbul Aksaray Valide Camii (Hatipoğlu)

Foto. 4.356. İstanbul Cihangir Camii (Hatipoğlu)

Rize'de incelenen camilerdeki vazolar iki tipte ele alınmıştır. Birinci tip kulpsuz, ikincisi ise kulplu bir tasarım diline sahip olanlardır. Genellikle beden duvarı üzerine nakşedilen vazolar, başkent örneklerinin gerisinde kalmakta, yerel özellikler göstermektedir.

Kulpsuz vazolar, bu tip vazolar genellikle neo-barok esintilidir. İstanbul'daki cami örnekleri irdelendiğinde gövdesi şişkin, sade ve dolgunluktan uzak bir form ortaya koymaktadır. Alttaki tabloda kulpsuz olarak verilen ancak dolgunluğu ve yüksek kaidesiyle ön plana çıkan Pazar Örnek Köyü Camii, Pazar Akmescit Köyü Camii ve kulplu vazolardan Ardeşen Seslikaya Köyü Camii hariç diğer tipler ampirin etkisi altında olduğu söylenebilir.

Merkez Balıkçılar Köyü Camii	1899		Minber Köşk Altı
Ardeşen Doğanay Cami	1830		Beden Duvarı, Mihrap
Ardeşen Işıklı Camii	1836		Tavan

Çamlıhemşin Mollaveyis Köyü Camii	1876		Tavan
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı
Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Beden Duvarı, Minber
Çayeli Yavuzlar Köyü Camii	1882		Mihrap
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Kubbe
İkizdere Diktaş Köyü Camii	1819		Minber Aynalık, Köşk Altı
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848		Minber Kapı Tacı
Pazar Uğrak Köyü Merkez Camii	1815		Mihrap
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı

Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Mihrap

Kulplu vazolar **(Grafik 4.105).**

Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899		Kubbe
Güneysu Ilıca Camii	1814		Kapı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906		Beden Duvarı
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Ortayol Köyü Merkez Camii	1896		Beden Duvarı

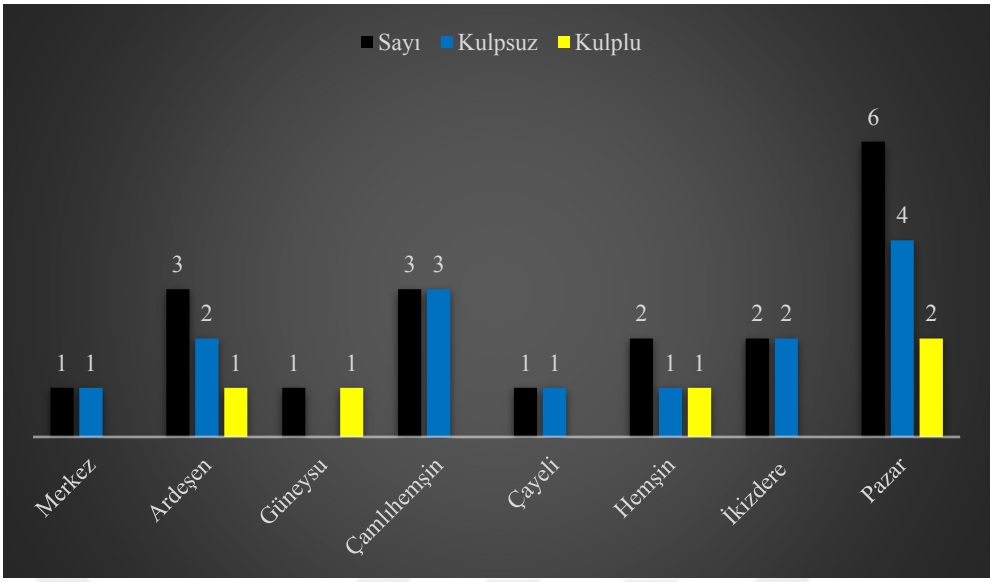

Grafik 4.105. Motifin İlçelere ve Tiplere Göre Dağılımı

Bezemenin sayısızca örneği söz konusudur. Öne çıkan uygulamalar arasında; **Trabzon'da** Maçka Esiroğlu Beldesi Bahçekaya Mh. Camii[2871], Trabzon'da Sugeldi Köyü Camii (1835), Kaban Mescid (1868)[2872], Güneykondu Mahallesi Camii (1819), Dereyurt Köyü Merkez Camii (1832)[2873],**Artvin'de** Borçka Muratlı Camii (1846), Orta Hopa Camii (XIX. yy)[2874], **Amasya'da** Yukarı Baraklı Camii (1871)[2875], **Aydın**'da Koçarlı Cihanoğlu Cami (1834)[2876], **Denizli'de** Acıpayam Yazır Camii (1802)[2877], **Manisa'da** Kula Carullah bin Süleyman Camii (1547), **Muğla'da** Kurşunlu Camii (1493-94), Ayvalı Kahve Mescidi (XIX. yüzyıl)[2878], **Uşak'ta** Banaz Yeşilyurt Köyü Camii (XIX. yy)[2879], **Kastamonu'da** Daday Elmayazı Köyü Camii (1906)[2880] sayılabilir **(Karş. Foto. 4.587-595)**.

[2871] Önal, *Trabzon Mihrapları*, 637.
[2872] Sarı, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri*, 125-144.
[2873] Küçük, 264-276.
[2874] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 78.
[2875] Korkmaz, 404
[2876] Yurtsal, 259.
[2877] Beykal, 89-115.
[2878] Ekmekci, 26-77.
[2879] Algaç, 16.
[2880] Bilgen, Güven, 847.

Karş. Foto. 4.587. Trabzon Maçka Esiroğlu Bld. Bahçekaya Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.588. Artvin Borçka Orta Hopa Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.589. Amasya Yukarı Baraklı Camii (Korkmaz)

Karş. Foto. 4.590. Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii (Yurtsal)

Karş. Foto. 4.591. Denizli Acıpayam Yazır Camii (Beykal)

Karş. Foto. 4.592. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.593. Muğla Kurşunlu Camii (Ekmekci)

Karş. Foto. 4.594. Uşak Banaz Yeşilyurt Köyü Camii (Algaç)

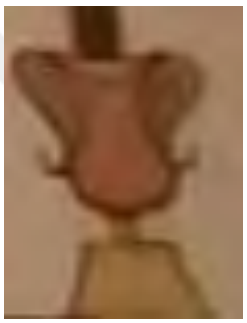

Karş. Foto. 4.595. Kastamonu Daday Elmayazı Köyü Camii (Bilgen)

4.2.3.16. Yelkenli/Gemi

Deniz taşıtlarından birisi olan yelkenli/gemi, Antik dönemden itibaren motif olarak kullanılan bezemelerdendir[2881].

[2881] Özgün Başıbüyük, *Antik Dönem Seramiklerinde Gemiler*, (Yayımlanmamış YL Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014, 111.

İslam sanatında gemi denildiğinde ilk olarak inanç temel alındığından "Amentü Gemisi, Nuh'un Gemisi ve Ashab-ı Kehf Gemisi" ortaya çıkmaktadır[2882] **(Foto. 4.357-359)**.

Foto. 4.357. Ashab-ı Kehf Gemisi (Aksel)

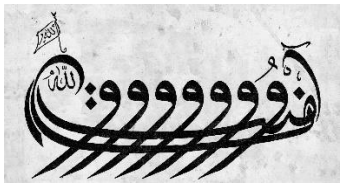

Foto. 4.358. Amentü Gemisi (gzt.com)

Foto. 4.359. Nuh'un Gemisi Minyatür (pinterest)

Osmanlı süsleme sanatına Batılılaşma döneminde ampir etkisinde giren gemi, Rize bölgesi dahilinde bir camide tespit edilmiştir. Çayeli'ne bağlı Yavuzlar Köyü Camii'nde (1882) yer alan nesneli bezeme, dümeniyle birlikte tasarlanmıştır. Katalog kısmında da değinildiği üzere yapı bir denizci tarafından inşa ettirilmiştir **(Foto. 4.360)**.

Foto. 4.360. Çayeli Yavuzlar Köyü Camii

Anadolu coğrafyasında, özellikle Batı Anadolu bölgesinde karşılaşılan motifin benzerleri; **Trabzon'da** Dernekpazarı Akköse Mh. Merkez Camii[2883], **Artvin'de** Borçka Muratlı Köyü Camii (1846)[2884] **Ordu'da** İkizce Laleli Camii (1522)[2885], **Manisa'da** Kula

[2882] Aksel, 54-59, Ahmet Özel, *19. Yüzyılda Osmanlıda, Batı Anlayışı Doğrultusunda Manzara Resmi*, (Yayımlanmamış SY Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, 21.
[2883] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 662.
[2884] Taşkan, *Artvin İli Borçka Ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler,* 138
[2885] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 194.

Carullah bin Süleyman Camii (1547), **Muğla'da** Keyfoturağı Camii (1870)[2886], **Aydın'da** Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdülaziz Efendi Camii (1875)[2887], **Nevşehir'de** Gülşehir Gümüşkent Köy Odası[2888] ve **Gürcistan'da** Dghvani Camii'dir (1907-08)[2889] **(Karş. Foto. 4.596-603)**.

Karş. Foto. 4.596. Trabzon Dernekpazarı Akköse Mh. Merkez Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.597. Artvin Borçka Muratlı Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.598. Ordu İkizce Laleli Camii (Bayhan)

Karş. Foto. 4.599. Manisa Kula Carullah bin Süleyman Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.600. Muğla Keyfoturağı Camii (Aydın)

Karş. Foto. 4.601. Aydım Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdülaziz Efendi Camii (Ülkü)

Karş. Foto. 4.602. Nevşehir Gülşehir Gümüşkent Köy Odası (Tay)

Karş. Foto. 4.603. Gürcistan Dghvani Camii (indigenous)

[2886] Aydın, 17.
[2887] Ülkü, 288.
[2888] Tay, 247.
[2889] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 33

4.2.3.17. Zülfikar

Zülfekâr terimi, "sahip" anlamında *zû* ile "omurga, boğum" manasındaki *fekâr* kelimelerinden meydana gelmektedir. Hz. Ali'nin iki tarafı keskin, ortası yivli, ucu çatallı olan Zülfekâr, Türkçe 'ye Zülfikar olarak geçmiştir. Merzûk es-Sakîl adlı bir kılıç ustası tarafından yapıldığı rivayet edilen kılıç[2890], Bedir Savaşı'ndaki elde edilen ganimetlerden ele geçtiği bilinmektedir. T. Rüştü Topuzoğlu, kılıcın form ve karakteristik özelliğinden dolayı savaşlarda kullanılmaya uygun olmadığını, törensel bir kılıç olduğunu ileri sürmektedir[2891]. Bu sebeple kılıcın Hz. Muhammed (s.a.v) hediye edildiği düşünülmektedir[2892]. Hz. Peygamberin ise Uhud Savaşı'nda Hz. Ali'ye verdiği kabul edilmektedir[2893].

Osmanlı'nın sancak ve bayraklarında yoğun bir biçimde görülen Zülfikar[2894], güç, kudret, egemenlik ve iktidarın simgesidir. Ayrıca padişahların savaş giderken kılıcın gömleklerine kadar sirayet etmesi, motifin birer koruyucu tılsım haline dönüştüğünü göstermektedir[2895].

Minyatürlere konu olan Zülfikar motifi, Osmanlı cami süslemelerinde ilk olarak XVI. yüzyıla tarihlendirilen Kayseri Bürüngüz Köyü'nde bulunan Daniş Ali Bey Camii'nin minberine uygulanmıştır (1528)[2896] **(Foto. 4.361-363)**.

Foto. 4.361. Barabos Hayrettin Paşa'nın Sancağı (İ. Deniz Müzesi)

Foto. 4.362. Hz. Ali'nin ejderhanın başını parçalamasını tasvir eden minyatür (Öz)

Foto. 4.363. Daniş Ali Bey Camii (Akçıl Harmankaya)

[2890] Mustafa Öz, "Zülfikar", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XLIV, İstanbul 2013, 553-554, Hüseyin Güneş, "Zülfikar: Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 86, 2018, 13.
[2891] Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Zülfekâr", *MEB İslam Ansiklopedisi,* C. XIII, İstanbul 1986, 649-650.
[2892] Muhammet Arslan, "Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* 95, 2020, 236.
[2893] Öz, 553, Arslan, "Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri", 235.
[2894] Müge Kılıçkaya, *İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sancakları,* (Yayımlanmamış YL Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, 41-42.
[2895] Arslan, "Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri", 237-38, Kılıçkaya, 116,
[2896] N. Çiçek Açıktıl Harmankaya, "Kayseri Büyük Bürüngüz Köyü'nde Bulunan Daniş Ali Bey Camii'nin Zülfikarlı Minberi", *kademik Hassasiyetler Dergisi* 6, Sanat Tarihi Özel Sayısı, Ankara, 1-22.

Tarihsel süreçte bilinen bir motif olan Zülfikar, Osmanlı'nın Batılılaşma dönemiyle derin bir anlam kazanmıştır. XIX. yüzyılda ampirin etkisinde süsleme programına dahil olan savaş aletlerinden kılıç, inancın ve kültürün etkisiyle harmanlanarak geçmişe atıfta bulunmuştur.

Rize'de, Zülfikar motifi iki (2) camide yer almaktadır;

Ardeşen Doğanay Köyü Camii	1830		Mihrap
Çamlıhemşin Aşağı Çamlıca Mh. Camii	1891		Beden Duvarı

Zülfikar'ın kullanıldığı diğer yerler; **Trabzon'da** Dernekpazarı Akköse Mh. Merkez Camii (1865), Araklı Turnalı Camii, Yalıboyu Merkez Camii, Sürmene Kefeli Camii[2897], Araklı Taşgeçit Mh. Camii (1950), Arsin Güneyce Mh. Mandıra Camii (1925), Arsin Işıklı Mh. Merkez Camii (1902)[2898], **Gümüşhane'de** Tandırlık Köyü Camii (1948)[2899], **Ardahan'da** Gönülaçan Köyü Camii (1909), Sarıdarı Camii (1924)[2900], **Kastamonu'da** Elmayazı Köyü Camii (1894)[2901], **Sivas** Ulaş Acıyurt Camii (1877-78)[2902], **Mersin'de** Cambazlı Mh. Camii (1885-86), Sarıaydın Mh. Camii (1893)[2903], **Konya'da** Ereğli Büyük Dede Camii (XX. yy)[2904], **Isparta'da** Gelendost Abdulgaffar Camii (1877)[2905], **Gürcistan'da** Akho Camii (1917), Gegelidzeebi Camii, Nigazeuli Camii (1822), Shubani Camii (1887), Beghleti Camii'dir (XIX. yy)[2906] **(Karş. Foto. 4.604-612)**.

[2897] Önal, *Trabzon Mihrapları,* 1065.
[2898] Sarı, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* 2023.
[2899] Arslan, Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri", 246.
[2900] Aktemur, 105, 118.
[2901] Bilgen, Güven, 487.
[2902] Turgay Yazar, Şuayip Çelemoğlu, "Sivas-Ulaş Acıyurt Camisi ve Bezemeleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* 29/2, 2020, 635-677.
[2903] Gündoğdu, 385, 394.
[2904] Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42,* 1806.
[2905] Aslan, 31.
[2906] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 22, 23, 27, 39, 52.

Karş. Foto. 4.604. Trabzon Akköse Mh. Merkez Camii (Önal)

Karş. Foto. 4.605. Gümüşhane Tandırlık Köyü Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.606. Ardahan Gönülaçan Köyü Camii (Aktemur)

Karş. Foto. 4.607. Kastamonu Elmayazı Köyü Camii (Bilgen)

Karş. Foto. 4.608. Sivas Acıyurt Camii (Yazar)

Karş. Foto. 4.609. Mersin Cambazlı Mh. Camii

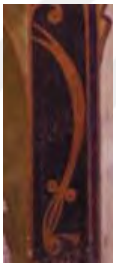

Karş. Foto. 4.610. Konya Ereğli Büyük Dede Köyü Camii (Karpuz)

Karş. Foto. 4.611. Isparta Gelendost Abdulgaffar Camii (Aslan)

Karş. Foto. 4.612. Gürcistan Beghleti Camii (indigenous)

4.2.4. Figüratif Süslemeler[2907]

4.2.4.1. Akrep

Anadolu'da ve Orta Asya Türk kültüründe akrep, toprak ve yer ile birlikte irdelenmiş, bu sebeple yer altı güçlerinin ya da kötülüğün sembolü olmuştur. Anadolu inanışında yağmur yağdıramadığına inanılan akrep, yağmur duası öncesi yakılarak bereketin bol olacağı kanısına varılmıştır[2908].

Dokuma sanatlarında karşılaşılan ve kahramanlık timsali olan akrep[2909] motifi için bir diğer tanımlama, dışarıdan gelebilecek olan kötülüklere karşı koruyucu özelliğinin olduğu düşüncesidir. Ayrıca şeytanın ruhunu temsil ettiğine de inanılmaktadır[2910] **(Foto. 4.364)**.

Foto. 4.364. Akrep Motifli Kilim (Karakelle-Kayabaşı)

Cami süsleme sanatında çok sık rastlanılmayan motifin tek örneği Çayeli'ndeki Karaağaç Köyü Camii'nin (1893) mahfilinde görülmektedir **(Foto. 4.365)**.

[2907] Bu bezemeler, figürlere olan benzerliğinden yola çıkılarak bu başlık altında değerlendirilmiştir.
[2908] Mine Erbek, *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri,* Ankara 2002, 154-157, Ayşegül Karakelle, Nuran Kayabaşı, "Hatay/Reyhanlı Kilimlerinde Bulunan Yaşam ile İlgili Motifler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22(Özel Sayı), 2018, 2640.
[2909] Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları,* Ankara 2000, 188.
[2910] Zeynep Balkanal, "Türk Kültürünün Değer Yargılarını Yansıtan Kilim Motiflerine Tasarım Açısından Alternatif Bir Yaklaşım; Kaat'ı Sanatında Uygulamaları", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, S.35, 2018, 345, Muhammed M. Güldür, Zekiye Şentürk, "Hakkâri Kilimciliği Üzerine Bir Araştırma", *Kalemişi,* 3(6), 2015, 108.

Foto. 4.365. Çayeli Karaağaç Köyü Camii

4.2.4.2. Ağaçkakan

Canlılar aleminde farklı bir yere sahip olan ağaçkakan (woodpecker) dünyanın en zeki kuş türleri arasında yer almaktadır. Kuş, dilek, şans, refah, ruhsal şifa, sıkı çalışma, azim, güç ve kararlılığın temsilcisi olarak bilinmektedir[2911].

Rize'nin Çayeli İlçesi'ne bağlı Yenice Köyü Camii'nin (1806) minberine oyulan motif, kıvrımlı bir dal üzerine baş ve gaga kısımlarıyla işlenmiştir. Ağaçkakan kuşunun ağaç ile olan ilişkisi ve bölgedeki ahşap malzemenin yoğunluğu göz önüne alındığında bu şekilde bir benzetme yapılması uygun görülmüştür. Figüratif bezeme, tekil bir örnek olarak bölge camilerindeki yerini almıştır **(Foto. 4.366)**.

Foto. 4.366. Çayeli Yenice Köyü Camii

[2911] https://www.sonomabirding.com/woodpecker-symbolism/ (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

4.2.4.3. Balık

Balık motifi, birçok kültürde karşılaşılmaktadır. Eski Suriye'de kutsal hayvan olarak bilinen balık, tanrı Dagon'un simgesidir. Çinliler için bereket, Hristiyanlar için ise İsa-Mesih'in remizesidir[2912].

Türk yaratılış destanlarında balık, gök gürültüsünün hayvansal karşılığı olarak gösterilmektedir. Ayrıca göl ve nehir kenarlarında yaşayan Türk toplulukları için, bereket, refah, bolluk, mutluluk ve doğurganlığın sembolüdür[2913].

Güney Sibirya'daki Türk destanlarında ise dünyanın altında melek, onun altında kırk boynuzlu bir öküz, en altta ise "*Kıro-Balak"* adı verilen bir balığın olduğuna inanılmaktadır. Bu mitolojik hayvanlar yer yüzüne çıkıp yaşayanlarda çocuk kurban talep etmişlerdir. Şaman, altmış kadar çocuğu hazırlayıp kurban olarak sunmuştur. Yakut Türklerinde ise "*duygu balığa"* şeklinde adlandırılan bir ölüm balığından söz edilmektedir[2914].

Türk-İslam sanatında balık denildiğinde ilk akla gelen konu Hz. Yunus Peygamber'in bir balık[2915] tarafından yutulması ve serbest bırakılması hadisesidir[2916]. Bu sebeple Türk İslam inancında balık her zaman kutsal bir hayvan olarak görülmüştür **(Foto. 4.367-368)**.

Foto. 4.367. Dünya neyin üzerinde duruyor? Acâibü'l- Mahlûkat, TSM A. 3632

Foto. 4.368. Yunus balığın karnından çıkarken (Kısasü'l-Enbiyâ) (Bayrak-Kaya)

[2912] Resul Çatalbaş, "*Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi", Turan-Sam",* 3(12), 2011, 52.
[2913] Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* İstanbul 2000, 144.
[2914] Yalçın Kayalı, "Hint ve Türk Mitolojisinde Balık Motifi", *Akademik Bakış Dergisi,* S:58, 2016, 255. (252-265)
[2915] Elif Bayrak Kaya, "Kur'an'ı Kerim'deki Hz. Yunus Kıssası Ve Minyatür Sanatına Yansımaları", *Akademik Sanat Dergisi,* S.12, 59-78.
[2916] Saffat Suresi, 139-148, https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2ff%C3%A2t-suresi/3927/139-148-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 11.10.2021)

Rize'de incelenen yapılar içerisinde balığın doğrudan doğal haliyle aktarılmış bir durumu söz konusu olmayıp stilize olarak verilmiştir. Bölgede toplamda 4 yapıda karşılaşılmıştır **(Grafik 4.106)**.

İkizdere Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii	1891		Tavan
İkizdere Çiçekli Köyü Merkez Camii	1899		Minber Kapı, Mahfil
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Tavan
Pazar Şentepe Köyü Camii	1912		Tavan

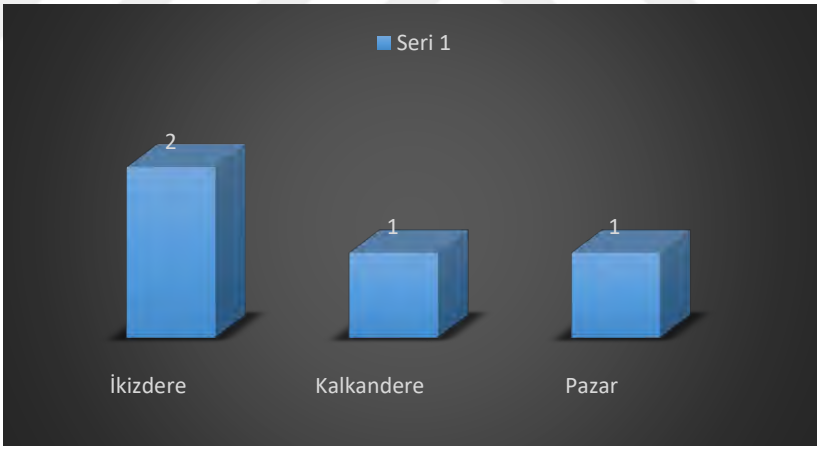

Grafik 4.106. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Cami mimarisine, özellikle de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde balıksırtı motifi yoğun bir şekilde uygulanırken Anadolu geneli de dahil balık figürünün tercih edilmediği görülmektedir. Buna karşılık balığın yer aldığı benzer camiler arasında; **Trabzon'da** Çaykara Kabataş Akpınar Camii ve **Giresun'da** Kale Camii (1913)[2917] örnek

[2917] Narmanlı, 217.

gösterilebilir. Ayrıca Selçuklu çinileri, Çardak Han'ı (1230)[2918] ve Kocaeli'ndeki Av Köşkü'nde (1862)[2919] balık motifleri bulunmaktadır **(Karş. Foto. 613-617).**

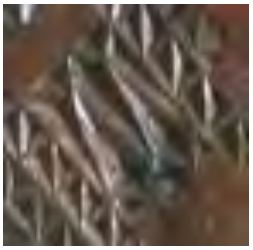

Karş. Foto. 4.613. Trabzon Kabataş Akpınar Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.614. Giresun Kale Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.615. Selçuklu Çinileri, Karatay M. Müzesi (Gökler)

Karş. Foto. 4.616. Çardak Han (okuryazarım)

Karş. Foto. 4.617. Kocaeli Av Köşklü Çeşmesi (Gökler)

4.2.4.4. Kaplumbağa

Uzun ömrün, refahın, barışın ve mutluluğun sembolü olan kaplumbağa[2920], Çin ve Hint mitolojisinde dünyayı sırtında taşımaktadır[2921]. Bu inanç, Budizm vasıtasıyla Orta Asya'ya yani Türklere geçmiştir[2922].

Göktürk kitabelerinden Kültigin Anıtı'nın dev bir kaplumbağa kaidesine oturtulması ve yazıtın üst bölümünde ejder başlarının oluşturduğu bir kemerin bulunması, evreni simgelemekle birlikte hanedanlığı temsil etmektedir. Ancak, kaplumbağanın yer unsuruyla ilişkisi nedeniyle bazen şansızlık, zorluk ve sıkıntının timsali olmuştur[2923].

[2918] Özkan Ertuğrul, "Çardak Han", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. VIII, İstanbul 1993, 225.
[2919] Gökler, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", 2127.
[2920] Çatalbaş, 53.
[2921] Deniz Gezgin, *Hayvan Mitosları,* İstanbul 2007, 108.
[2922] Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi I,* Ankara 1993, 442.
[2923] Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatının ABC'si,* İstanbul 1997, 171.

Yine kaplumbağanın kubbeyi andıran kabuğu göğü, alt kısmı ise yeri temsil etmektedir[2924].

Mimari yapılarda çok sık yer verilmeyen kaplumbağa genellikle dokuma el sanatlarını tezyin etmektedir[2925].

Rize'nin Çayeli İlçesi'ne bağlı Karaağaç Köyü Camii'nin (1893) mahfil balkonunun altına işlenmiş olan motif, karakteristik özelliği itibariyle deniz kaplumbağasına benzetilmiştir **(Foto. 4.369)**.

Foto. 4.369. Karaaağaç Köyü Camii (Özkurt)

4.2.4.5. Deniz Atı

Türk-İslam süsleme literatüründe deniz atı ile çok sık karşılaşılmamaktadır. Yunan mitinde deniz atı, deniz tansırı Poseidon'un arabasını çeken dev aygırların yavruları oldukları inanılmaktadır[2926]. Denizciler arasında ise denizatı, zarafetin, güvenin, okyanus gücünün ve güvenli yolculuğun simgesidir[2927].

Rize'nin Çayeli İlçesi'ne bağlı Karaağaç Köyü Camii'nin (1893) mahfil balkonun altına işlenmiş olan motif, etrafındaki kompozisyonla birlikte değerlendirildiğinde deniz atı olabileği düşünülmüştür **(Foto. 4.370)**.

[2924] Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 149.
[2925] Deniz, 196.
[2926] Tahsin Ceylan, "Deniz Tanrıçasının Büyüsü", *Naviga,* http://www.tahsinceylan.com/makaleler/18/files/denizatlari_naviga.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2021)
[2927] Wilkinson, 68.

Foto. 4.370. Çayeli Karaağaç Köyü Camii (Özkurt)

4.2.4.6. Ejder/Alev

Türk kavimlerinde birden fazla tanıma sahip olan ejderha için "korkunç bir hayvan, timsah, duyulmamış ve görülmemiş bir hayvan, büyük bir yılan" gibi tanımlar yapılmıştır[2928].

Çin ve Uzak Doğu'da çok önemli bir yeri olan ejderha[2929], Türk mitolojisi ve sanatında da yer almaktadır[2930]. Türkler için bereket, güç, refah ve kuvvetin sembolü olan ejder[2931], Gök ve Yer-su unsurlarına bağlı olarak çok geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Gök ve Yer-su kavramı birbirini tamamlayan unsulardır ve bu kavramlardan ötürü ejder, güneş ve ay sembolizmi ile de bağdaştırılarak ağzından alev çıkaran bir figür olarak tasvir edilmiştir[2932].

Yer ejderi, bahar döneminde yerin altından çıkarak gökyüzünü yükseliyor ve bulutların arasına karışıp yağmurun yağmasına vesile oluyordu[2933]. Bu hususla ilgili bir diğer görüş ise ejderin, Zümrüt-ü Anka ile kavgasının sonucunda bereketin ve yağmurun yağdığı ile ilgilidir[2934]. Uygur devrinde ise gök çarkını iki ejderin çevirdiği inancı hakimdir[2935].

[2928] Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi II,* Ankara 2014, 718.
[2929] Candan Ülkü, *Ejderhanın Motif Olarak Gelişimi ve Osmanlı Sanatında Kullanımı",* (Yayımlanmamış Dr. Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, 27-28.
[2930] Harun Duman, "Türk Mitolojisinde Ejderha", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi,* 5(11), 2019, 483.
[2931] Çoruhlu, *Türk Mitolojisinde Hayvanlar,* 133.
[2932] Yaşar Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi,* İstanbul 2014, 54-56.
[2933] Çoruhlu, *Türk Mitolojisinde Hayvanlar,* 133.
[2934] Erbek, 146.
[2935] Çoruhlu, *Türk Mitolojisinde Hayvanlar,* 133.

12 Hayvanlı Türk Takviminde bir yıl ismi olan ejderha, bahtlı yıl olarak görülmüştür[2936]. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte ejderin sembolik olumlu anlamları, olumsuz olarak değişmiş ve kötülüğün simgesi olarak ifade edilmiştir[2937]. Bununla birlikte Orta Asya geleneklerinde kopulmamış Türkler vasıtasıyla motif Anadolu[2938] coğrafyasına taşınmış, Beylikler, Anadolu Selçuklu[2939] ve Osmanlı[2940] döneminin sanatlarına da yansımıştır **(Foto. 4.371-377)**.

Foto. 4.371. Ani Ejder Burcu (Gökler)

Foto. 4.372. Erzurum Emir Saltuk Kümbeti (Gökler)

Foto. 4.373. Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı (pinterest)

Foto. 4.374. Konya Kalesi Ejderi (Okuryazarım)

Foto. 4.375. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı (wowturkey)

Foto. 4.376. Erzurum Çifte Minareli Medrese (Gökler)

Foto. 4.377. Ahlat Mezar Taşı (arkeonews)

[2936] Duman, 484.
[2937] Çoruhlu, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi,* 56.
[2938] Muhammet Arslan, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi Ani,* Konya 2021, 101-102.
[2939] Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", Belleten, 33/110, 1969, 171-192.
[2940] Erbek, 146.

Rize camilerinin minber kapı taçlarına işlenen ejder motifleri, yukarıda verilen örneklerin uzağında ahşaba işlenmiş bir biçimdedir. Stilize biçimdeki motiflerin dalgalı ve tırtık formlu gövdesi bezemenin ejder olabileceğine işaret etmektedir. Konu ile ilgili bölge halkıyla yapılan görüşmelerde alev veya ejder şeklinde iki farklı yorum ile karşılaşılmıştır ki ejder ve alev birbirini tamamlayan etmenlerdir.

Bölgedeki 7 camide ejder tezyinatı saptanmıştır **(Grafik 4.107)**;

İkizdere Çamlık Köyü Merkez Camii	XIX. yy		Minber Kapı Tacı
İkizdere Kurusaha Camii	1875		Minber Kapı Tacı
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886		Minber Kapı Tacı

İkizdere Güney Mahallesi Camii	1898		Minber Kapı Tacı
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899		Minber Kapı Tacı
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834		Minber Kapı Tacı
Kalkandere Kayabaşı Köyü Camii	1893		Minber Kapı Tacı

Grafik 4.107. Motifin İlçelere Göre Dağılımı

Motif bu tasarımı ile bölgenin karakteristik bezemeleri arasında yerini almaktadır ki benzer örnekleriyle **Trabzon'da** Arsin Çatak Köyü Camii (1899), Çaykara Çambaşı Köyü Orta Mh. Hacı Ömerli Camii (1845), Kabataş Köyü Camii (1811), Dernekpazarı Günebakan Köyü Camii (1869), Tüfekçi Köyü Camii (1886), Hayrat Dereyurt Köyü Merkez Camii (1831), Yeniköy Kakuşlar Camii (1921), Of Sugeldi Köyü Aşağı Mahalle Camii (1834), Serindere Mh. Camii (1884), Yazlık Köyü Camii, Korkut Köyü Camii (1901), Sürmene Çamburnu Beldesi Kuşluca Camii (1893)[2941], **Artvin'de** Borçka Muratlı Camii (1846)[2942], **Bayburt'ta** Konursu Ulu Camii (1812)[2943], **Gürcistan'da** Kvirike Camii (1861), Kviakhidzeebi Camii (1890) ve Shubani Camii'nde (1887)[2944] karşılaşılmaktadır. Bezemenin Trabzon camilerinde daha sık uygulanmış olması ise dikkat çekicidir **(Karş. Foto. 4.618-622)**.

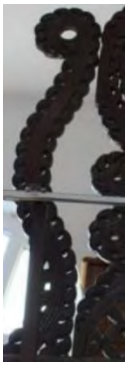

Karş. Foto. 4.618. Trabzon Hayrat Yeniköy Kakuşlar Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.619. Trabzon Of Korkut Köyü Camii (Taşkan)

Karş. Foto. 4.620. Artvin Borçka Muratlı Camii (krndz)

[2941] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 93, 111, 132, 236, 294, 309, 329, 428, 457, 494, 511, 525.
[2942] https://karadeniz.gov.tr/muratli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.10.2021)
[2943] https://karadeniz.gov.tr/konursu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.10.2021)
[2944] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 11, 35, 39.

Karş. Foto. 4.621.
Bayburt Konursu Ulu Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.622.
Gürcistan Kviakhidzeebi Camii (Baramidze)

4.2.4.7. Göz-Pıtrak Motifi

Göz motifi, genellikle dokumalarda yoğun bir biçimde kullanılan bezemelerin başında gelmektedir. "Göz değmek, nazara gelmek" şeklindeki doğaüstü inanışları anlatmak amacıyla dokumalar üzerine işlenmiştir. Geleneksel halk inanışında göz değmeye ve art niyetli göze karşı savunmanın en iyi yolu "göz" şeklidir[2945] **(Foto. 4.378)**.

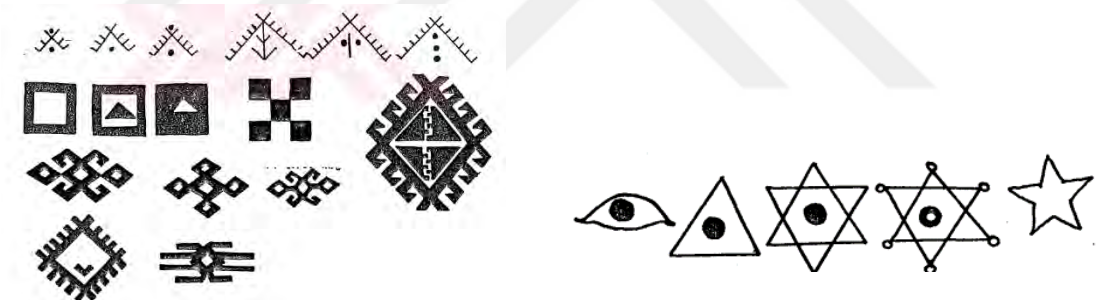

Foto. 4.378. Gözü Simgeleyen Motifler[2946]

Anadolu'da kötü gözü uzaklaştırdığına inanılan ve göz tasarımı şeklinde verilen bir diğer motif, "*Pıtrak'tır"*. Bereketin ve bolluğunda temsilcisi olan pıtrak, Norveç'te "*Savaş Düğümü"* şeklinde de bilinmektedir[2947] **(Foto. 4.379)**.

[2945] Erbek, 128, Sema Etikan, Hande Kılıçlarslan, "Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi,* S.10 2012, 107.

[2946] H. Feriha Akpınarlı, *Ankara İlinde Nazar ve Nazarlıklar",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, 27.

[2947] Nuran Kayabaşı, Hilal Bozkurt, Begül Özkoca, "Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler ve Anlamları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(1) 2016, 47.

Foto. 4.379. Dokumalarda Görülen Pıtrak Motifi (Kayabaşı) Erbek

Rize'nin Çayeli İlçesi'ne bağlı Karaağaç Köyü Camii'nin (1893) mahfil balkonunun altında göz, Hemşin'deki Bilenköy Merkez Camii'nin (XVIII. yy) mihrabında ise pıtrak motifi tespit edilmiştir. Her iki bezemede cami mimarisinde sıkça karşılaşılan bir uygulama değildir **(Foto. 4.380-381)**.

Foto. 4.380. Çayeli Karaağaç Köyü Camii (Özkurt)

Foto. 4.381. Hemşin Bilenköy Merkez Camii

4.2.4.8. İnsan

İnsan motifi, üreten ve düşünen güçlü bir varlığın betimlemesi olup çağlar boyunca simgesel anlatımın en önemli sembolüdür. Hitit, Urartu ve Frig kabartmalarında sıkça tercih edilmiştir. Pazırık kazılarında ortaya çıkartılan Pazırık Halısının dış bordüründeki ata binen insan figürü, Türk sanatının ilk örnekleri arasındadır[2948].

Rize Çamlıhemşin İlçesi'ne bağlı Konaklar Mh. Camii'nin mahfil kirişindeki motif için "*insanı andıran bir çeşit damga"* tanımlaması yapılmıştır[2949] **(Foto. 4.382).**

[2948] Erbek, 60.
[2949] Hiçyılmaz, ""Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktogramlar ve Damgalar", 25.

Foto. 4.382. Çamlıhemşin Konaklar Mahallesi Camii

4.2.4.9. Kelebek

Kısa ömrün[2950], yeniden doğuşun ve sonsuz mutluluğun bir simgesi olan kelebek, Rize camilerinde sadece İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii'nde (1848) saptanmış olup lale motifiyle birlikte tasarlanmıştır **(Foto. 4.383)**.

Foto. 4.383. Şimşirli Köyü Yukarı Mahalle Camii

4.2.4.10. Kuğu

Cenneti temsil eden hayvanlardan biri olan kuğu, Türklerde kut ve beyliğin temsilcidir[2951]. Ayrıca şamanın en çok suretine girdiği kuşlardan birisidir[2952].

Zarafetinde simgesi olan kuğu, M.Ö. 5-4. yüzyıllara tarihlenen Pazırık 5 nolu kurganda ortaya çıkartılan keçeden imal edilmiş iki adet kuğunun, cenaze arabasına ya da çadırına süs amacıyla yapıldığı ifade edilmektedir[2953]. Türkler ve birçok halk, gök

[2950] Wilkinson, 131.
[2951] Çatalbaş, 53.
[2952] Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* 151.
[2953] Simge Özer Pınarbaşı, "Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar", *Tematik Türkoloji Dergisi,* S.2-1, IV, 98. (96-103)

kubbeyi bir çadır gibi tasarlamışlardır. Samanyolu çadırının dikiş noktası, yıldızlardan ışık gelmesi maksadıyla açık bırakılmış pencere halindedir[2954]. Keçeden yapılan kuğular, çadırın tepe noktasında kullanıldıysa göğe yükselen ruhu temsil ettiği söylenebilir[2955].

Rize'nin Güneysu İlçesi'ne bağlı Ilıca Camii'nin (1814) minber kapı kanatlarına karşılıklı olarak oyulan kuğu, "S kıvrımları ve akantlarla" meydana getirilmiştir **(Foto. 4.384)**.

Foto. 4.384. Güneysu Ilıca Camii

4.2.4.11. Yengeç

Genellikle yengeç burcu ile bağlantısı kurulan yengecin su ile olan ilişkisi onu ay ile ilintili bir canlı kılmıştır. Ay'ın değişkenliğini hatırlatır. Kabuğunu değiştirmesiyle yenilenmeyi sembolize eder. Çin ikonografisinde ise güvenilmezliği ve sahtekarlığın timsali şeklinde yorumlanır.[2956]

Cami mimarisinde hiç karşılaşılmayan motif, Rize'nin Çayeli İlçesi'ndeki Karaağaç Köyü Camii'nin (1893) mahfil balkonun altına nakşedilerek tekil bir örnek olarak ortaya çıkmıştır **(Foto. 4.385)**.

[2954] Mircea Eliade, *Şamanizm,* (Çev: İsmet Birkan), Ankara 1999, 292.
[2955] Pınarbaşı, 98.
[2956] Wilkinson, 68.

Foto. 4.385. Çayeli Karaağaç Köyü Camii

4.2.5. Mimari Süslemeler

4.2.5.1. Cami Tasvirli Duvar Resimleri

Duvar resmi, duvarın sıvası üzerine yapılan resim türüne verilen bir isimdir. Duvar üzerine fresk, tempera, yağlıboya ve kalemişi olmak üzere dört farklı teknikte uygulanır. Duvar resimleri mağaraya çizilen resimlerden başlayarak günümüze kadar çeşitli inanç, amaç ve idealler kapsamında şekillenmiştir[2957].

Türk sanatında duvar resimleri Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Uygurların yapmış olduğu freskler resim sanatının başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Ayrıca duvar resmi yapma geleneği Abbasiler ve Gazneliler döneminde de sürdürülmüştür[2958].

Osmanlı resim sanatının örnekleriyle XV. yüzyılda karşılaşılmaktadır. Resimli el yazma (minyatür) üretimin bilinen en eski örneği Amasya'da II. Murad'ın (1416) şehzadeliği sırasında hazırlanmıştır. Ayrıca XV. yüzyılın ortalarında Edirne'de üretildiği düşünülen resimli el yazma kitapları, Fatih dönemiyle birlikte artmaya başlamıştır[2959].

Kanuni Sultan Süleyman döneminde diğer alanlarda olduğu gibi Türk resim sanatı da klasik dönemine erişmiştir. Bu dönemin ünlü sanatçısı Matrakçı Nasuh'un insansız manzara tasvirleri, Osmanlı'nın manzara ressamlığının dönüm noktasıdır[2960].

[2957] J. N. Erzen, "Duvar Resmi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul 1997, 488-490
[2958] Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi Heykel ve Oyma*, C. 3, I. Fasikül, İstanbul 1956, 61-77.
[2959] Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı,* İstanbul 2006, 22.
[2960] Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı,* Ankara, 1988, 3-5.

Osmanlı'nın, XVIII-XIX. yüzyıllar olarak bilinen Batılılaşma sürecinde, Türk sanatının genelinde Avrupa etkileri görülmektedir. Bu yüzyıllarda çıkan duvar resimleri, mimari süsleme alanı için yeni bir türdür. Özellikle duvar resimleri, Osmanlı'nın geleneksel minyatür sanatıyla Batı anlayıştaki resim sanatı arasındaki geçiş evresi olarak değerlendirilebilir[2961]. Özellikle Lale Devrinde III. Ahmet'in Yemiş Odasını tezyin eden natüralist resimli süslemeler, dönemin etkisini ve süsleme programını göstermektedir ki[2962] bunun sonucunda minyatürün yerini yağlı boya resmi almıştır[2963]. İlk olarak başkent İstanbul'daki saraylarda rastlanılmış[2964], daha sonra Anadolu'ya yayılmış ve XIX. yüzyılda önemli bir süsleme programı halini almıştır.

İstanbul'dan Anadolu'ya yayılan duvar resimlerinden Rize'de 4 örnek bulunmaktadır. Bunlardan üçü cami bezemeli, ikisi ise Cumhuriyet dönemi onarımlarında eklenen Kâbe ve Mescid-i Aksa tasvirlidir.

Çamlıhemşin Şenköy Camii	1899		Beden Duvarı
Pazar Örnek Köyü Camii	1870		Beden Duvarı
Pazar Akmescit Köyü Camii	1880		Beden Duvarı

[2961] İnci Kuyulu, "Batı Anadolu'da Resimli Bezemeler", *Ege Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığı,* VII, 11-133.
[2962] Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,* Ankara 1977, 77.
[2963] Renda, 11-16
[2964] Bağcı, Çağman, Renda, Tanındı, 298.

Cami kurgulu duvar resimlerinin benzerleri, **Trabzon'da** Araklı Kalecik Mh. Camii (XIX-XX)[2965], Sürmene Kefeli Camii (1898)[2966], **Artvin'de** Düzenli Köyü Camii[2967], **Giresun'da** Hacı Abdullah Halife Camii (XVI. yy)[2968], **Gümüşhane** Tandırlık Köyü Camii[2969], **Samsun'da** Bafra Ulu Camii (1675)[2970], **Kastamonu'da** Daday Elmayazı Köyü Camii (1834)[2971], **Kırşehir'de** Emine Hanım Camii (XVIII. yy)[2972], **Sivas'ta** Ulaş Acıyurt Camii (1899-900)[2973], **Manisa**'da Kula Carullah bin Süleyman Camii (1547), **Afyon'da** Dinar Bademli Camii (1900)[2974], **Denizli'de** Acıpayam Yazır Köyü Camii (1802), Baklan Boğaziçi Camii[2975], **Bulgaristan'da** Samakov Bayraklı Camii'dir (1845)[2976] **(Karş. Foto. 4.623-635)**.

Karş. Foto. 4.623. Trabzon Araklı Kalecik Mh. Camii (Şahin)

Karş. Foto. 4.624. Trabzon Sürmene Kefeli Camii (krdnz)

Karş. Foto. 4.625. Artvin Düzenli Köyü Camii (Baramidze)

Karş. Foto. 4.626. Giresun Hacı Abdullah Halife Camii (Narmanlı)

Karş. Foto. 4.627. Gümüşhane Tandırlık Köyü Camii (krdnz)

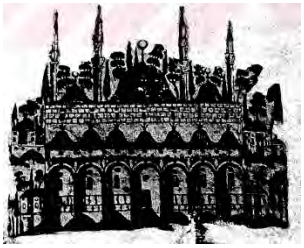

Karş. Foto. 4.628. Samsun Bafra Ulu Camii (Bayraktar)

[2965] Şahin, 101.
[2966] http://karadeniz.gov.tr/kefeli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 14.10.2021)
[2967] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* 21.
[2968] Narmanlı, 136.
[2969] https://karadeniz.gov.tr/tandirlik-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 14.10.2021)
[2970] Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri,* 643.
[2971] Bilgen, Güven, 845.
[2972] Tali, 524.
[2973] Yazar, Çelemoğlu, 651.
[2974] Aslıhan Ece Paköz, Nurcan Boşdurmaz, Zeynep Gül Ünal, "Dinar-Bademli Cami: Mimari Özellikleri ee Kalem İşleri", *Megaron,* 5(2), 2020, 240-253.
[2975] Beykal, 113.
[2976] Samokov "Bayraklı" Camii'yi Bulgar ustaları kurdu - TARİH VE DİN (bnr.bg) (Erişim Tarihi: 14.10.2021)

Karş. Foto. 4.629. Kastamonu Daday Elmayazı Köyü Camii (Bilgen)

Karş. Foto. 4.630. Kırşehir Emine Hanım Camii (Tali)

Karş. Foto. 4.631. Sivas Ulaş Acıyurt Camii (Yazar)

Karş. Foto. 4.632. Manisa Carullah bin Süleyman Camii (Gökler)

Karş. Foto. 4.633. Afyon Dinar Bademli Camii (Ünal)

Karş. Foto. 4.634. Denizli Acıpayam Yazır Camii (Beykal)

Karş. Foto. 4.635. Bulgaristan Bayraklı Camii (bnr.bg)

4.2.5.2. Minare

İslamiyet'in sembollerinden olan minareler duvar resimlerinde camilerle verilmekle birlikte mimari bir eleman olarak Rize'deki 3 caminin minber kapılarının üstlerine konumlandırılmıştır.

Çamlıhemşin Sıraköy Camii	1847		Minber Kapı Tacı
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891	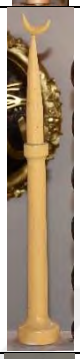	Minber Kapı Tacı
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906	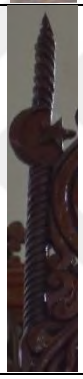	Minber Kapı Tacı

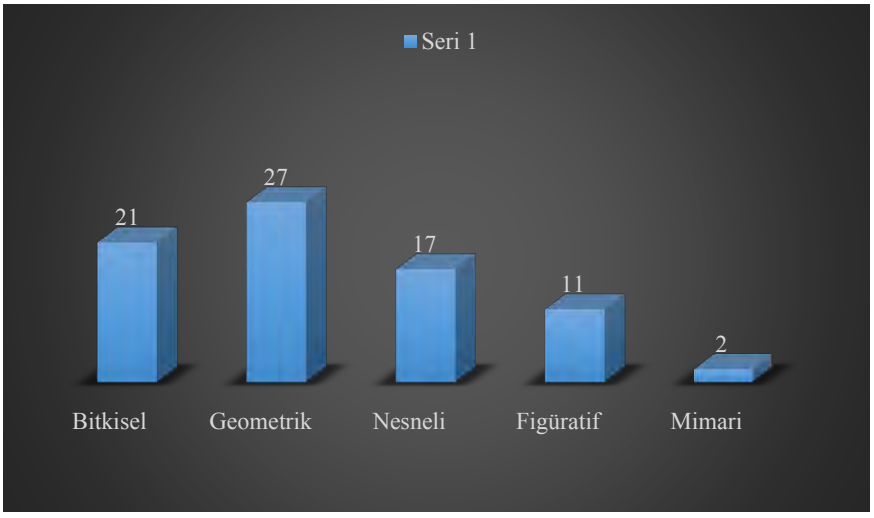

Süsleme Tiplerinin Dağılımı

4.3. USTA İSİMLERİ

Doğu Karadeniz Bölgesi ve Gürcistan'daki camilerin, mimarisi ve süsleme kompozisyonu büyük bir benzerlik içerisindedir. Bu anlayış, Ordu'ya, Samsun'a, Bayburt'a, Amasya'ya, Giresun'a, Gümüşhane'ye ve Erzurum'a kadar yoğun bir şekilde olmasa da yansımıştır. Bu yansıma ise yerel ustaların sayesinde gerçekleşmiştir.

Rize'de değerlendirme alınan camilerden otuz dördünde (34) elli bir usta ismiyle karşılaşılmıştır **(Grafik 4.108)**. Bu isimler;

Cami	Tarih	Usta İsimleri
Merkez Gülbahar Hatun Camii	1659	Bekir Usta
Ardeşen Işıklı Camii	1836	Arhavili Sefer Oğlu Ali Usta, Cevat Terzioğlu
Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii	1886	İbrahim Usta
Ardeşen Seslikaya Köyü Camii	1899	Abaşinzade Ali Usta, Murteze Oğlu Mustafa, Kurtoğlu Osman
Ardeşen Tunca Köyü Camii	1902	Ustabaşı Mapavrili Selimzade Hüseyin, İbrahimoğlu Muhammed İbni Salih, Osman Çebi
Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii	1841	Usta Halil?
Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii	1885	Ameli Hüseyin
Çamlıhemşin Ortayayla Köyü Camii	1885	Amele Osman
Çamlıhemşin Aşağı Şimşirli Mh. Camii	1898	Amele Osman, Mustafa Ferhat, Feyzi ve İsmail
Çamlıhemşin Kale-i Bala Camii	XX. yy	İdris Usta
Çayeli Hacıbaşı Camii	1712	Amele Mustafa bin Muhammed
Çayeli Ormancık Köyü Camii	1763	Usta Hüseyin, Kalemzade Usta Mustafa Bin Ali Bin Mehmet

Çayeli Yanıkdağ Köyü Merkez Camii	1813	Amele Ömer Usta?
Çayeli İncesu Köyü Camii	1856	Mahmut Usta
Çayeli Küçüktaşhane Camii	1891	Bekir bin Ahmet
Çayeli Taşhane Camii	1893	Mustafa Şişmanoğlu, Osman Palyaçoğlu, Ruşen Kâmiloğlu
Çayeli Karaağaç Köyü Camii	1893	Osman Usta
Çayeli Limanköy Merkez Camii	1902	Rizeli Çebirzade Hacı Tahir
Fındıklı Çağlayan Köyü Büyük Camii	1908	Ameli Timurcizade Muhammed
Güneysu Ilıca Camii	1814	Mahmut Usta
Güneysu Asmalı Irmak Camii	XIX. yy	Memet Taşçı
Hemşin Yaltkaya Köyü Papager Camii	1862	Ali, Hacı Memiş
Hemşin Levent Köyü Camii	1885	Amele İbrahim
Hemşin Yaltkaya Köyü Merkez Camii	1906	Amele Hacı Ruşen
İkizdere Demirkapı Köyü Camii	1693	Usta Abdurrahman, Usta Ali, Ahmet bin Mehmet
İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii	1848	Ahmet Usta
İkizdere Kurusaha Camii	1875	Amele Tavukçuoğlu Halil Usta
İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii	1886	Bilal Usta, Ahmed Usta, Pazarlı Ali ve Hasan Usta

İkizdere Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii	1893	Usta Muhammed
İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii	1898	Amele Halil Usta
İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii	1899	Bilal Usta
Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii	1834	Yakup Anikoğlu Mehmet Usta
Pazar Örnek Köyü Camii	1870	Ahmet Usta
Pazar Irmak Köyü Merkez Camii	1908	Müberret ve Ali Hüseyin Usta

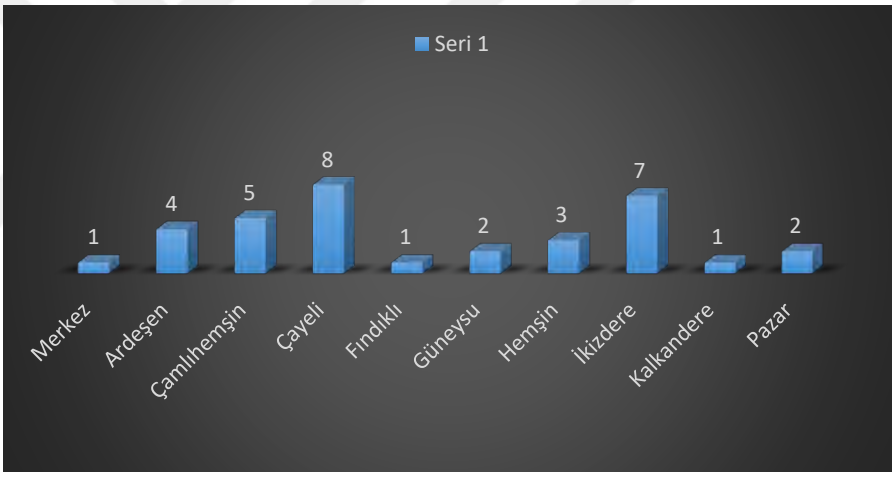

Grafik 4.108. Ustaların İlçelere Göre Dağılımı

Usta isimleri değerlendirildiğinde farklı usta gruplarının olması dikkat çekmektedir ki bu husus, bölgedeki usta-çırak ve usta zenginliğine işaret etmektedir. Bununla birlikte aynı ismin farklı camilerde de geçtiği görülmektedir. İsmi benzer veya aynı olan ustaların bulunduğu camiler genellikle tarihsel olarak birbirine yakındır ve aynı kişi olmaları muhtemeldir. Fakat tarihsel açıdan mümkün olmayacak isimlerde bulunmaktadır.

Ahmet Usta	1848	İkizdere Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii
Ahmet Usta	1870	Pazar Örnek Köyü Camii
Ahmet Usta	1886	İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii

Bekir Usta	1659	Merkez Gülbahar Hatun Camii
Bekir bin Ahmet	1891	Çayeli Küçüktaşhane Camii

Amele İbrahim	1885	Hemşin Levent Köyü Camii
İbrahim Usta	1886	Ardeşen Pirinçlik Köyü Camii

Halil Usta	1841	Çamlıhemşin Konaklar Mh. Camii
Amele Halil Usta	1898	İkizdere Güney Mh. Aşağı Camii

Usta Hüseyin	1763	Çayeli Ormancık Köyü Camii
Ameli Hüseyin	1885	Çamlıhemşin Şenyuva Köyü Camii

Mahmut Usta	1814	Güneysu Ilıca Camii
Mahmut Usta	1856	Çayeli İncesu Köyü Camii

Amele Osman	1885	Çamlıhemşin Ortayayla Köyü Camii
Osman Usta	1893	Çayeli Karaağaç Köyü Camii
Amele Osman	1898	Çamlıhemşin Aşağı Şimşirli Mh. Camii

Bilal Usta	1886	İkizdere Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii
Bilal Usta	1899	İkizdere Bayırköy Ekşioğlu Camii
Amele Laz Kabaeyüboğlu Bilal Usta	1900	Kaytazlar Köyü Camii
Amele Laz Kabaeyyüb Oğlu Bilal Usta	1902	Ardeşen Tunca Köyü Camii

Yukarıda verilen usta isimleri göz önüne alındığında yabancı bir usta adının geçmemesi oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Ayrıca, isimlerin önünde Arhavili, Rizeli ve Mapavrili (Çayeli) gibi aitlik bildiren yer isimlerinin olması, ustaların bölgeden olduklarına işaret etmektedir.

Bölgedeki diğer usta isimlerine öncelikle Lazistan Sancağı'nın merkezi Batum yani **Gürcistan'dan** başlamak yerinde olacaktır.

Gürcistan'da birkaç usta adı ve grubunun geçtiği belirlenmiştir. Batum Merkez Camii (1866), Nigazueli Camii (1922), Jabnidzeebi Camii (1892), Kviakhidzeebi Camii (1890), Darchidzeebi Camii (1908), Satsikhuri Camii (1831), Paksadzeebi Camii (XIX. yy), Riketi Camii (1918) ve Danisparauli Camii (XIX. yy) için "*Laz Ustalar"*[2977] tarafından yapıldığı ortaya konulmaktadır. Phushrukauli Camii için "*Şavşat'tan gelen ustalar"* ibaresi dikkat çekmektedir[2978]. Akho Camii (1917), "*Laz Usta Hüseyin",* Tskhmorisi (1891), Dghvani Camii (1907), Ghorjomi Camii (1902), Beghleti Camii (XIX. yy) ve Zoti Camii (1905) "*Ömer Usta"*[2979]*,* Nenia Camii (1891), Shubani Camii (1887) "*Hasan Usta"*[2980]*,* Dvhvani Camii (1907), Ghorjomi Camii (1902), Beghleti Camii (XIX. yy) için ise "*Usta bin Ahmed"* isimleri geçmektedir[2981].

Ardahan'da Türkgözü Camii (1869), "*Hüseyin ve Ahmed Usta"*[2982]

Artvin'de, Borçka Muratlı Camii (1846) "*Ahmet Usta",* Şavşat Cevizli Köyü Camii (1889) "*Yağcıoğlu Ali ve Refiki Ahmet Usta",* Yusufeli Esendal Camii (1818) "*Muhammed Usta"*[2983], Yusufeli Kılıçkaya Camii (1921), "*Ziğaporlu Ahmet Usta"*[2984]*,* Düzenli Köyü Camii, "*Yerli Ustalar",* Eren Köy Camii (1864), "*Ali Lazoğlu",* Kocabey Köyü Camii (1902), *"Yerel Ustalar",* Camili Köy Camii (1855), "*Arhavili Ustalar",* [2985]

Trabzon'da, Of Hacıbayram Mh. Camii (1887) ".... *Ali Usta",* Tekobaba Köyü Geçici Mescidi (1894) "*Amel-i Mustafa",* Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. Camii (1904), "*Ali Bilal Usta"*[2986]*,* Ortahisar Fatih Büyük Camii (1456) "*Ömer Usta",* Dernekpazarı Yukarıkondu Mh. Camii (1806) "*İbrahim bin Muhammed",* Sürmene Aşağı Ovalı Mh. Camii (1845) "*El Hac Mahmud bin Ali",* Çaykara Şahinkaya Mh. Gülveren Camii (1876),

---

[2977] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 7, 27, 31, 35, 40, 44, 51-54.
[2978] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 50.
[2979] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 22, 24, 33, 43, 52, 56.
[2980] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 29, 39.
[2981] Baramidze, *The Muslim Monument of Worship,* 33, 43, 52.
[2982] Aktemur, 119.
[2983] Aytekin, *Artvin'deki Mimari Eserler,* 168-175, 198-202, 229-234.
[2984] Taşkan, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* 89.
[2985] Baramidze, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* 21, 25, 47, 53.
[2986] Taşkan, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* 811.

"*Mahmut Ustamahmutoğlu",* of Bölümlü Beldesi Mitahat Paşa Mh. Camii (1876-77), "*Usta Hasan",* Gürpınar Mh. Hacı Bayram Camii (1885-86) "*Osman Usta"*[2987]*,*

Gümüşhane'de Seydibaba Köyü Camii (1797), "*Ali Usta"*[2988]*,*

Ordu'da Akkuş Çaldere Köyü Camii'nde "*Karyeti Çaldere Efiloğulları Molla Muhammed Usta, Molla Nuri Usta, Baloğlu Kâmil Usta, Kaysunoğlu Recep Usta, Ali Oğlu Muhammed Usta,* Akkuş Ormancık Maha Mh. Camii (1859) "*Ali Kurt"* [2989]*,*

Samsun'da, Asarcık Gökgöl Camii (XVIII. yy) "*Hasan Usta",* Çaltu Köyü Camii (1819) "*Ali Usta, Hasan Usta",* Porsuk Köyü Camii (1859) *"Mustafa Usta"*[2990]*,* Paşayazı Köyü Cami (1906) "*Battal Usta"*[2991]

Bayburt'ta, Konursu Ulu Camii (1812) "*Ali Beyzâde Ömer Ağa"*[2992]*,* Aydıntepe Gümüşdamlı Köyü Camii (XIX. yy) "*İbrahim bin Ali",*[2993]

Amasya'da Özbaraklı Köyü Aşağı Baraklı Camii (1885), "*Amele Laz Murad Usta"*[2994]*,*

Erzurum'da Narman Güvenlik Köyü Camii (1861), "*Karadenizli Ustalar",* [2995] şeklinde isimlerle karşılaşılmaktadır.

Gürcistan sınırlarıyla birlikte batıda Ardahan, Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, güneyde Erzurum, güneybatıda ise Bayburt ve Gümüşhane'deki ortak üslup, ustaların bu sınırlar içerisinde gezdiğini ispat etmektedir. Buradaki önemli nokta ise yapılan çalışmalar ışığında ustaların büyük çoğunluğunun Doğu Karadeniz ve Gürcistan arasında kalmış olmasıdır. Özellikle, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane ve Trabzon'dan batıya kalan şehirlerde karakteristik Doğu Karadeniz süslemelerinin görülmesi az da olsa ustaların oralara kadar gittiğini ortaya koymaktadır.

Karşılaştırma ve değerlendirme bölümünde gerek mihrap, vaaz kürsüsü ve minber tasarımı gerekse de süsleme anlayışının bölgedeki benzer örnekleriyle karşılaştırılması

[2987] Önal, *Trabzon Mihrapları",*
[2988] Özkan, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", 65.
[2989] Bayhan, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* 290.
[2990] *Samsun Ahşap Camileri,* 75, 89, 93,
[2991] Nefes, "Çaramba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri: Paşayazı Köyü Camii", 386.
[2992] Özkan, "Bayburt Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi", 58.
[2993] Özkan, "Bayburt Aydıntepe Gümüşdamlı Köyü Camii Vaaz Kürsüsü", 27.
[2994] Korkmaz, 391.
[2995] Gökler, Doğan, 208.

ustaların üslup birliğini de açıkça ortaya koymaktadır ki, bölge için kıyaslanan her bir örnek bu duruma birer kanıt niteliğindedir.

4.4. MALZEME TEKNİK

Rize'nin cami mimarisi malzeme açısından çeşitlilik ortaya koymaktadır. Bölgedeki ardıç, kestane, kayın, ıhlamur, gürgen, defne, karaağaç, çınar, meşe, dişbudak, kızılağaç, ceviz, çam, ladin, şimşir gibi ağaçların çeşitliliği[2996] ve ormanların sıklığı caminin temel yapım malzemesini de etkilemektedir. Bölgedeki on üç (13) cami, yağmura, rutubete, neme ve çeşitli böceklere karşı dayanıklı olan kestane[2997] ağacından çantı tekniğinde kurtboğazı geçmelerle inşa edilmiştir; Ardeşen Doğanay Köyü Camii (1830), Kirazlık Mh. Camii (1920), Çamlıhemşin'de Mollaveyis Köyü Camii (1878), Şenköy Camii (1899), Ortan Köyü Camii (XIX-XX. yy), Çayeli'nde Ormancık Köyü Camii (1763), Fındıklı Meyvalı Köyü Camii (1871), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Güneysu'da Ilıca Camii (1814), Hemşin'de Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy), İkizdere'de Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848), Güneyce Köyü Hacı Şeyh Camii (1886), Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834) bu malzemedeki yapılardır.

Beş (5) caminin harim seviyesi taş, mahfil katı çantı veya yarı taş yarı ahşap şeklindedir. Kestane ağacından olan bu camiler; Çayeli'nde Karaağaç Köyü Camii (1893), Çeşmeli Köyü Camii (1910), İkizdere'de Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Holca Camii (1906) ahşap-taş birleşimin örneklerdir. İkizdere'deki Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy) ise tamamen ahşapken sonradan plaka taş ile kaplanmıştır.

Bölgedeki dört (4) camide betonarme malzemeye rastlanmıştı ki, Çayeli Yalı Mahallesi Orta Camii (1900), Derepazarı Eriklimanı Mh. Camii (1737), Pazar Tektaş Köyü Camii (1907) ve İkiztepe Mh. Cami'ye (1909) uygulanmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde özellikle geleneksel ev mimarisinde karşılaşılan göz dolgu tekniği, Rize'de sadece Çayeli İncesu Köyü Camii'nin (1856) güney duvarında, Pazar Mehmet Emin Camii'nin (1794) ise mahfil seviyesinde görülmektedir.

[2996] https://rize.tarimorman.gov.tr/Menu/12/Cografi-Yapi#:~:text=Bu%20basama%C4%9F%C4%B1n%20hakim%20t%C3%BCr%C3%BC%20sakall%C4%B1,%2C%20di%C5%9Fbudak%20ve%20%C5%9Fim%C5%9Fir'dir. (Erişim Tarihi: 02.03.2022)

[2997] Anar Azizsoy, Muhammet Özkurt, "Rize Ahşap (Çantı) Camilerinde Bezeme Üslubu", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30(2), 2021, 891-892.

Kesme taş malzeme ile bina edilen cami sayısı otuz dokuzdur (39). Merkez'de Kale Mh. Camii (1658), Gülbahar Hatun Camii (1659), Kömürcüler Köyü Suğuksu Orta Mh. Camii (1878, kaplama), Balıkçılar Köyü Camii (1899), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen Tunca Köyü Camii (1902), Çamlıhemşin Çat Köyü Camii (1861), Kaplıca Mh. Camii (1902), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Yenice Köyü Camii (1806), Yanıkdağ Köyü Merkez Camii (1813), Ormancık Ulaşlı Mh. Camii (1850), Şairler Mh. Tepe Camii (1875), Yavuzlar Köyü Camii (1882), Taşhane Camii (1893), Kesmetaş Mh. Merkez Camii (1897), Yeşiltepe Mh. Camii (1897), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1500), Fındıklı'da Beydere Köyü Camii (1854), Güneysu'da Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Dereköy Yukarı Mh. Camii (1797), Kurusaha Camii (1875), Cimil Başköy Camii (1897), Güney Mh. Aşağı Camii (1898), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899), Ayvalık Aşağı Mh. Camii (1903), Sivrikaya Köyü Camii (1912), Yeşilyurt Mh. Camii (1912), İyidere'de Sarayköy Camii (1847, kaplama), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii (1915), Pazar'da Örnek Köyü Camii (1870), Sulak Köyü Merkez Camii (1870), Yücehisar Köyü Ürünlü Camii (1877), Akmescit Köyü Camii (1880), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896), Irmak Köyü Merkez Camii (1908).

Beden duvarı sıvalı olup inşa malzemesi tam olarak anlaşılmayan ancak katalog kısmında da değindiği üzere yonu taşı veya kesme taştan inşa edildiği düşünülen cami sayısı on dörttür (14); Merkez'de Balsu Mh. Camii (1868), Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840), Meydan Köyü Camii (1880), Boğaziçi Köyü Camii (1910), Kavak Mh. Camii (XIX. yy), Çayeli'nde Küçüktaşhane Camii (1891), İkizdere'de Güneyce Köyü Yeşiltepe (1842), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899), Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii (1891), Pazar'da Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii (XX. yy), Uğrak Köyü Merkez Camii (1815), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870), Sahil Köy Seydioğlu Camii (1902), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910).

Rize'nin diğer camilerinde doğrudan kesme taş, yonu veya moloz taştan inşa edilen bir anlayış söz konusu değildir. Genellikle yonu ve moloz taş duvar örgüler, köşelerde, pencere ve kapı kenarında veya caminin bir cephesinde kesme taş duvar örgüsü ile desteklenmiştir; bu malzemede ve teknikteki otuz yedi (37) cami arasında, Merkez İslampaşa Kurşunlu Camii (1570), Ardeşen Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Işıklı Camii (1836), Kavaklıdere Camii (1869), Pirinçlik Köyü Camii (1886), Seslikaya Köyü Camii

(1899), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Konaklar Mh. Camii (1841), Sıraköy Camii (1847), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865), Şenyuva Köyü Camii (1885), Ortayayla Köyü Camii (1885), Şenyuva Karşı Mh. Camii (1888), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898), Yolkıyı Köyü Camii (1911), Mikron Mahallesi Camii (XIX. yy), Çayeli'nde Hacıaşı Camii (1812), Liman Köy Merkez Camii (1899), Erenler Köyü Camii (1899), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu'da Asmalı Irmak Camii (XIX. yy), Hemşin'de Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792), Bahar Mh. Camii (1802), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862), Levent Köyü Camii (1885), Nurluca Köyü Camii (1898), İkizdere'de Sakandoz Camii (1802), Diktaş Köyü Camii (1819), Yağcılar Köyü Camii (1881), Meşeköy Camii (1916), Kalkandere'de Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Kayabaşı Köyü Camii (1893), Kayabaşı Köyü Camii 2, (1902), Pazar'da Hotri Camii (XIX. yy), Şentepe Köyü Camii (1911) yer almaktadır.

Yapıların iç mekân süslemelerinde ise farklı malzeme ve tekniklerin uygulandığı saptanmıştır. Bölgede ahşaba şekil verebilecek ustaların yetişmesi ve ahşap malzemenin yoğunluğu camilerdeki ahşap süslemenin sıklığıyla doğru orantılıdır. Harimlerin giriş kapılarından başlayan ve tavana kadar kullanılan ahşap bezeme, ajur, çakma (aplike) ve oyma-kabartma teknikleriyle uygulanmıştır.

Rize'deki 116 camiden 62'sine ajur tekniğinde süslemeler tatbik edilmiştir. Camiler ve kullanıldıkları mimari elemanlar şu şekildedir; merkez Gülbahar Hatun Camii (1659, minber), Balıkçılar Köyü Camii (1899, minber), Pazarköy Merkez Camii (1899), minber), Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830, minber), Kavaklıdere Camii (1869, minber), Pirinçlik Köyü Camii (1886, minber), Işıklı Camii (1899, minber), Tunca Köyü Camii (1902, minber), Çamlıhemşin'de Köprübaşı Köyü Camii (1840, minber), Konaklar Mh. Camii (1840, minber), Sıraköy Camii (1847, minber, ahşap sütun, mahfil), Yukarı Çamlıca Mh. Camii (1865, minber-mahfil), Şenyuva Köyü Camii (1885, minber), Zilkale Köyü Camii (1887, minber-mahfil), Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891, minber), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898, minber), Şenköy Camii (1899, minber), Kaplıca Mh. Camii (1902, minber), Kavak Mh. Camii (XIX. yy, minber), Çayeli'nde Cafer Paşa Camii (1570), minber), Hacıbaşı Camii (1712, minber), Ormancık Köyü Camii (1763, minber, mahfil, vaaz kürsüsü), Yenice Köyü Camii (1806, mahfil), İncesu Köyü Camii (1857, minber), Yavuzlar Köyü Camii (1882, minber), Küçüktaşhane Camii (1891, minber),

Karaağaç Köyü Camii (1893, minber), Kesmetaş Mh. Camii (1897, minber), Limanköy Merkez Camii (1899, minber), Erenler Köyü Camii (1899, minber), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756, minber-mahfil), Fındıklı'da Merkez Camii (1765, minber), Beydere Köyü Camii (1854, minber), Meyvalı Köyü Camii (1871, minber), Güneysu'da Ilıca Camii (1814, minber-mahfil), Hemşin'de Hacı Balta Camii (1792, minber), Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy. minber, revak), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862, minber), Nurluca Köyü Camii (1898, minber), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906, minber, kastan), İkizdere'de Dereköy Camii (1680, minber), Demirkapı Köyü Camii (1693, minber-mahfil), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy. minber-mahfil), Sakandoz Camii (1802, minber), Diktaş Köyü Camii (1819, minber), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848, minber-mahfil-vaaz kürsüsü), Kurusaha Camii (1875, minber), Hacı Şeyh Camii (1886, minber), Yağcılar Köyü Camii (1881, minber), Cimil Orta Köy Hapinç Camii (1897, minber), Cimil Baş Köy Camii (1897, minber), Güney Mh. Aşağı Camii (1898, minber)i Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899, minber-mahfil-vaaz kürsüsü), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899, minber-mahfil), Yeşilyurt Mh. Camii (1912, minber-vaaz kürsüsü), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834, minber-mahfil-vaaz kürsüsü), Kayabaşı Köyü Camii (1893, minber), Pazar'da Uğrak Köyü Camii (1815, minber-mahfil), Mehmet Emin Camii (1861, minber), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896, minber), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870, minber-vaaz kürsüsü), Akmescit Köyü Camii (1880, minber), Yukarı Soğuksu Mh. Camii (1910, minber).

Çakma (aplike) tekniği 45 caminin süsleme tekniğinde görülmüştür; Merkezde İslampaşa Camii (1570, mahfil), Balsu Mh. Camii (1868, minber-tavan), Balıkçılar Köyü Camii (1899, mahfil), Ardeşen'de Doğnaya Köyü Camii (1830, minber-mahfil-kubbe) Işıklı Camii (1836, tavan-kubbe), Seslikaya Köyü Camii (1899, kapı-minber-mahfil-tavan-kubbe), Tunca Köyü Camii (1902, mahfil-kubbe), Çamlıhemşin'de Konaklar Mh. Camii (1841, tavan), Sıraköy Camii (1847, tavan), Mollaveyis Köyü Camii (1876, tavan), Şenyuva Köyü Karşı Mh. Camii (1888, tavan), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898, tavan), Kaplıca Mh. Camii (1902, mahfil-kubbe), Kavak Mh. Camii (XIX. yy. kapı-minber), Çayeli'nde Cafer Paşa Camii (1570, tavan), Hacıbaşı Camii (1712, mahfil-tavan), Karaağaç Köyü Camii (1893, tavan), Taşhane Camii (1893, tavan), Kesmetaş Mh. Camii (1897, tavan), Yeşiltepe Köyü Camii (1897, kapı), Limanköy Merkez Camii (1899, kapı), Erenler Köyü Camii (1899, tavan), Çeşmeli Köyü Camii (1910, tavan), Derepazarı'nda

Uzunkaya Köyü Camii (1756, kiriş), Fındıklı'da Merkez Camii (1865, kubbe), Beydere Köyü Camii (1854, mahfil-kubbe), Güneysu'da Ilıca Camii (1814, tavan), Asmalıırmak Camii (XIX. yy. minare), Hemşin'de Hacı Balta Camii (1792, tavan), Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy. tavan), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862, tavan), Nurluca Köyü Camii (1898, tavan), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906, kapı-minber-kiriş-tavan-kubbe), İkizdere'de Dereköy Camii (1680, mahfil-vaaz kürsüsü), Demirkapı Köyü Camii (1693, tavan), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy. tavan), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848, tavan), Hacı Şeyh Camii (1886, kapı), Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii (1891, tavan), Güney Mh. Aşağı Camii (1898, tavan), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899, mahfil-vaaz kürsüsü-tavan), Kalkandere'de Kayabaşı Köyü Camii (1893, tavan), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1861, minber), Akmescit Köyü Camii (1880, tavan), Şentepe Köyü Camii'dir (1911, tavan).

Bölgede ahşap süslemede en çok benimsenen teknik ahşap üzerine oyma-kabartmadır. 64 camide bulunan teknik; Merkezde Gülbahar Hatun Camii (1659, kapı-minber-mahfil), Balıkçılar Köyü Camii (1899, minber), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Camii (1763, minber-mahfil), Doğanay Köyü Camii (1830, mihrap-minber-sütun), Kavaklıdere Camii (1869, kapı), Pirinçlik Köyü Camii (1886, minber-tavan), Işıklı Camii (1836, minber-mahfil), Seslikaya Köyü Camii (1899, minber-sütun), Tunca Köyü Camii (1902, kapı-minber), Kirazlık Köyü Camii (1920, minber), Çamlıhemşin'de Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891, minber-tavan), Köprübaşı Köyü Camii (1840, minber-vaaz kürsüsü), Konaklar Mh. Camii (1841, minber-tavan-mahfil-ahşap sütun), Sıraköy Camii (1847, minber-ahşap sütun-kiriş-mahfil), Yukarı Çamlıca Köyü Camii (1865, minber-mahfil, ahşap sütun), Zilkale Köyü Camii (1887, minber-ahşap sütun-tavan), Şenyuva Köyü Camii (1885, minber), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898, minber), Şenköy Camii (1899, minber, mahfil), Kaplıca Mh. Camii (1902, minber), Ortan Köyü Camii (XIX.-XX. yy. tavan), Kavak Mh. Camii (XIX. yy, kapı, minber-ahşap sütun), Mikron Mh. Camii (XIX. yy, minber-ahşap sütun-mahfil), Çayeli'nde Cafer Paşa Camii (1570, minber), Hacıbaşı Camii (1712, minber), Yenice Köyü Camii (1790 minber-ahşap sütun-kiriş-mahfil), İncesu Köyü Camii (1857, minber-ahşap sütun-mahfil-tavan), Yavuzlar Köyü Camii (1882, minber), Küçüktaşhane Camii (1891, kapı-minber-vaaz kürsüsü-tavan), Karaağaç Köyü Camii (1893, minber-mahfil-ahşap sütun), Kesmetaş Mh. Camii (1897, kapı-minber), Limanköy Merkez Camii (1899, minber-vaaz kürsüsü-tavan),

Ormancık Köyü Camii (1899, kapı-mihrap-minber- vaaz kürsüsü- ahşap sütun-mahfil), Derepazarı'nda Uzunkaya Köyü Camii (1756, kapı-mahfil), Fındıklı'da Merkez Camii (1765, kapı-minber), Beydere Köyü Camii (1854, minber), Meyvalı Köyü Camii (1871, mihrap-minber-ahşap sütun-kiriş-mahfil), Güneysu'da Ilıca Camii (1814, kapı-mihrap-minber-ahşap sütun-mahfil), Hemşin'de Hacı Balta Camii (1792, minber-mahfil-kiriş), Yaltkaya Köyü Papager Camii (1862, minber), Bilenköy Merkez Camii (XVIII. yy. kapı-mihrap-minber-ahşap sütun-kiriş-mahfil), Nurluca Köyü Camii (1898, kapı-mihrap-minber-ahşap sütun-tavan), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906, kapı-minber-ahşap sütun-vaaz kürsüsü), İkizdere'de Dereköy Camii (1680, minber), Demirkapı Köyü Camii (1693, kapı-minber-kiriş-mahfil-vaaz kürsüsü-tavan), Sakandoz Camii (1802, minber-ahşap sütun-mahfil), Diktaş Köyü Camii (1819, minber), Çamlık Köyü Merkez Camii (XIX. yy. kapı-mihrap-minber-ahşap sütun-mahfil-tavan), Şimşirli Köyü Yukarı Mh. Camii (1848, kapı-mihrap-minber-ahşap sütun-kiriş-mahfil-vaaz kürsüsü), Kurusaha Camii (1875, kapı), Hacı Şeyh Camii (1886, kapı-mihrap-minber-ahşap sütun-kiriş-mahfil-vaaz kürsüsü-tavan), Şimşirli Köyü Aşağı Mh. Camii (1891, tavan), Güney Mh. Aşağı Camii (1898, kapı-minber-ahşap sütun-mahfil-tavan), Bayırköy Ekşioğlu Camii (1899, kapı-minber-minber-vaaz kürsüsü-tavan), Çiçekli Köyü Merkez Camii (1899, minber-mahfil), Holco Camii (1906, tavan), Yeşilyurt Mh. Camii (1912, vaaz kürsüsü), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834, kapı-kiriş-mihrap-minber-ahşap sütun-mahfil-vaaz kürsüsü-tavan), Kayabaşı Köyü Camii (1893, kapı-minber-ahşap sütun-kiriş-tavan), Pazar'da Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799-mihrap), Uğrak Köyü Camii (1815, kapı-mihrap-minber-kiriş-mahfil-vaaz kürsüsü), Mehmet Emin Camii (1861, minber), Merdivenli Köyü Merkez Camii (1870, kapı-minber-ahşap sütun-vaaz kürsüsü-tavan), Örnek Köyü Camii (1870, kapı-minber-ahşap sütun-kubbe), Akmescit Köyü Camii (1880, minber), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896, kapı-minber-ahşap sütun), Yukarı Soğuksu Mh. Camii'nde (1910, minber) görülmektedir **(Grafik 4.109)**.

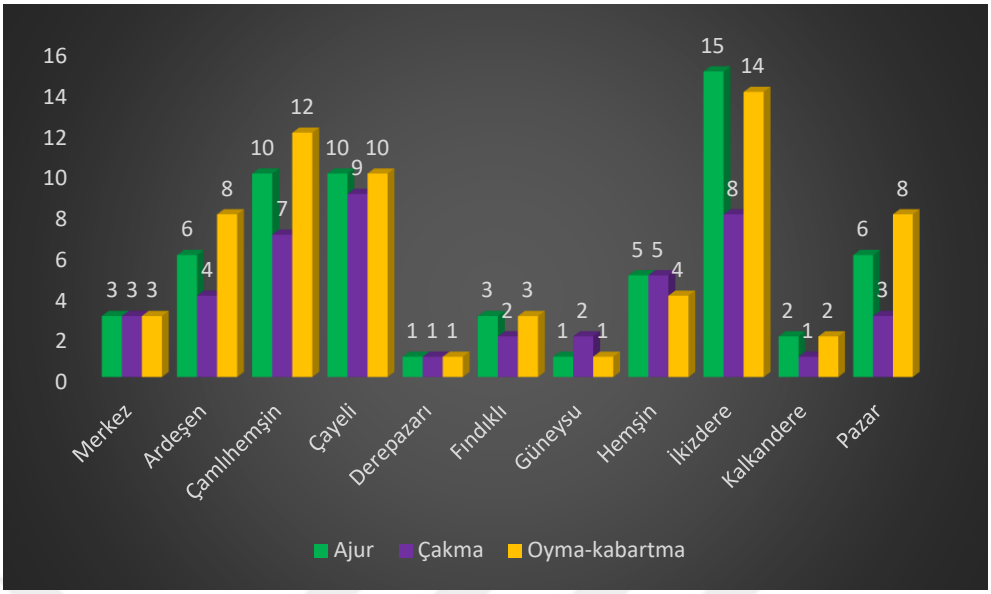

Grafik 4.109. Ahşap Süsleme Tekniklerinin Dağılımı

Taş üzerine oyma kabartma tekniği bölgede az uygulanan tekniklerden birisidir. 11 caminin kapı, beden duvarı ve mihrabında karşılaşılmaktadır. Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1887, mihrap), Şenyuva Köyü Camii (1892, mihrap), Çayeli'nde Yavuzlar Köyü Camii (1882, mihrap), Taşhane Camii (1893, minare), Çeşmeli Köyü Merkez Camii (1910, kapı-mihrap), Hemşin'de Mutlu Mh. Hacı Balta Camii (1792, mihrap), İkizdere'de Diktaş Köyü Camii (1819, beden duvarı), Ayvalık Aşağı Mh. Camii (1903, beden duvarı), Pazar'da Yücehisar Köyü Merkez Camii (1799, mihrap), Uğrak Köyü Camii (1814, kapı-mihrap) ve Ortayol Köyü Merkez Camii'dir (1896, kapı-mihrap) **(Grafik 4.110)**.

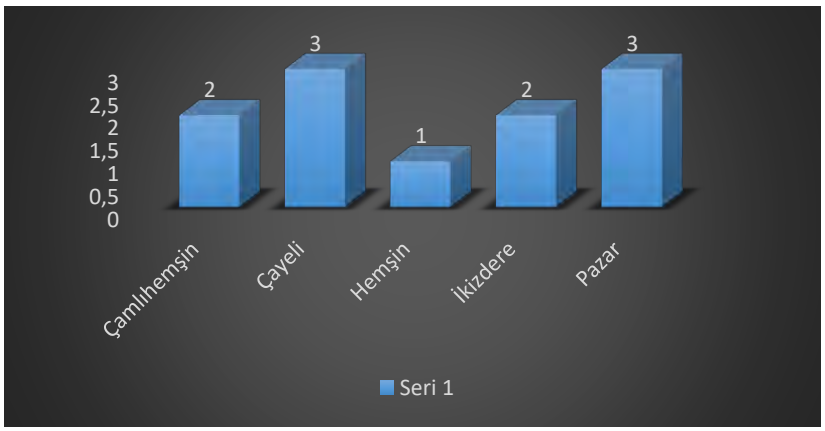

Grafik 4.110. Taş Süslemenin İlçelere Göre Dağılımı

Rize'de taş süsleme dışında az uygulanan diğer teknik kalemişidir. Beden duvarı, mihrap ve tavan üzerinde toplanan ve özgünlüğü ile 9 yapıda ön plana çıkan kalemişi süslemeler; Çamlıhemşin'de Aşağı Çamlıca Mh. Camii (1891, beden duvarı-mihrap-mahfil), Aşağı Şimşirli Mh. Camii (1898, beden duvarı-mihrap), Şenköy Camii (1899, mihrap-minber), Yolkıyı Köyü Camii (1911, mihrap), Hemşin'de Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906, kubbe), Pazar'da Örnek Köyü Camii (1870, beden duvarı-mihrap), Akmescit Köyü Camii (1880, beden duvarı-mihrap), Ortayol Köyü Merkez Camii (1896, beden duvarı-mihrap), Yukarı Soğuksu Mh. Camii'ndedir (1910, beden duvarı).

Tezyinatta benimsenen bir diğer teknik ahşap üzerine boyamadır. Ardeşen'de Doğanay Köyü Camii (1830, beden duvarı), Çamlıhemşin'de Şenköy Camii (1899, beden duvarı), Çayeli'nde Çeşmeli Camii (1910, tavan), Hemşin'de Bilenköy Camii (XVIII. yy, mihrap), Pazar'daki Sakandoz Camii (1802, mihrap), Örnek Köyü Camii (1870, mihrap), Akmescit Köyü Camii (1880, beden duvarı) ve Erenler Köyü Camii (1889, beden duvarları) bu tiptedir **(Grafik 4.111)**.

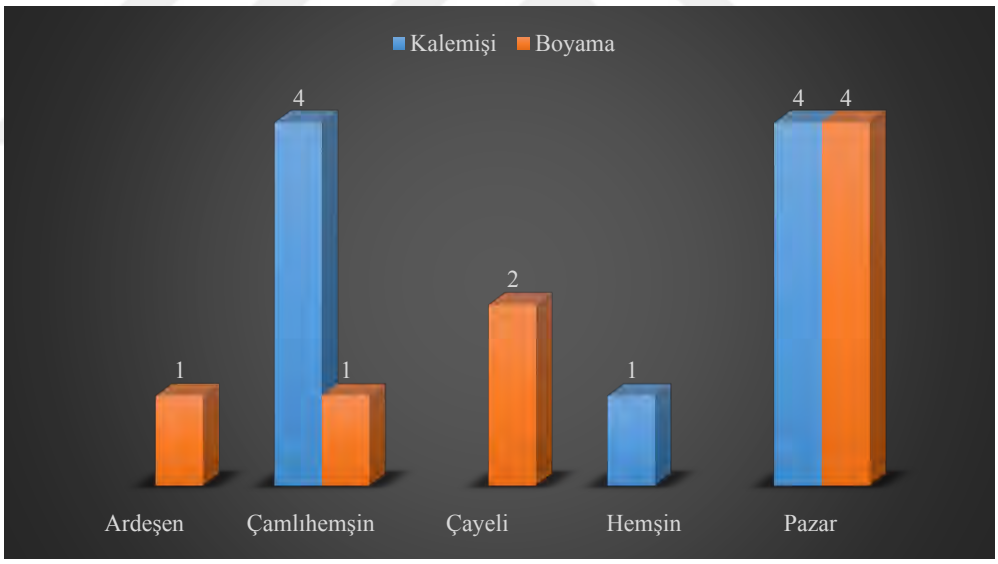

Grafik 4.111. Kalemişi ve Boyama Tekniklerinin Dağılımı

SONUÇ

Anadolu'nun ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli kıyı kent yerleşim yerlerinden biri olan Rize, Artvin, Trabzon, Bayburt ve Erzurum ile sınır komşusudur. Anadolu'nun en engebeli ve dağlık topoğrafyasına sahip olup bölge, Kaçkar Dağları, buzul gölleri, yüksek debili dereleri, yaylaları, bitki örtüsü, ticari ürünleri (çay, bal) ve yağışlı iklimiyle ön plana çıkmaktadır.

İnşa edilen camilerin malzemesini genellikle ahşap olmuştur ki bölgenin yoğun orman çeşitliliği bu kanıyı destekler mahiyettedir. Ahşap, bazen destek olarak, bazen tavan, bazen kubbe, bazense doğrudan yapının ana yapım maddesi (çantı) olarak kullanılmıştır.

Türklerin ahşap bilgileri Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Kurgan odalarının yapımındaki temel malzeme olan ahşap birbirlerine çantı tekniğinde tutturulmuş, üstten gelen ağırlığı karşılamak içinse ahşabın taşıyıcı gücünden faydalanılmıştır. Kurganların dışında Türklerin yaşam alanı olan çadırları ayakta tutan yegâne unsurda ahşaptır. Ayrıca günlük kullanım eşyalarında da ahşap çok sık tercih edilmiştir. Ayrıca at arabalarında ve mimari yapılarında da ahşapla karşılaşılmıştır. Bununla birlikte kırlangıç olarak isimlendirilen örtü sistemi de Orta Asya'daki tapınaklarda uygulanmıştır.

Orta Asya'dan gelen ahşap bilgisi ve Hz. Peygamber dönemiyle birlikte çıkan cami mimarisi, ilk Türk-İslam devleti olan Karahanlılar ile farklı bir boyuta taşınmıştır. Ahşap tavanlı ve destekli eserler kendini daha sık göstermiştir. Bu anlayış Gazneliler ve Büyük Selçuklu'da da devam etmiştir.

Ahşabın Anadolu'ya taşınması Büyük Selçuklu Devleti ile birlikte gerçekleşmiştir. Anadolu'nun ilk beyliklerinden olan Saltuklu Beyliği'nin inşa etmiş olduğu Erzurum Ulu Camii (1176) bu hususun ilk örneğidir ayrıca kırlangıç örtüsü ile de dikkat çekmektedir. Erzurum Ulu Camii ile birlikte gerek Anadolu Selçuklu'da gerekse I. Beylikler döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerine ahşap tavanlı ve ahşap destekli pek çok cami bina edilmiştir. Bu camiler arasında Samsun'daki Gökçeli Camii (1206) Anadolu'nun bilinen ilk çantı camisi olması bakımından önem arz etmektedir. Osmanlı'ya kadar Anadolu'da bağdadi kubbeli bir mimari anlayışının olmaması ise dikkat çekicidir.

Bir *"boy"* olarak başlayıp çadır geleneğini sürdüren Osmanlı, beylik haline dönüşüp imparatorluk olarak devam ettiği süreçte inşa etmiş olduğu camilerin yapım malzemelerini de hiç şüphesiz hızlı ve kolay erişilebilen ahşap oluşturmuştur. Samsa Çavuş Camii'nin (1299-1324) ahşap tavanı ve tavanı taşıyan tek direği ilk örnek olması açısından önem teşkil etmektedir. Osmanlı'nın erken döneminde benimsenin bir diğer uygulama çantı camilerdir. Akçakoca Çayağzı Orhan Gazi Camii (1323) erken örneklerler arasındadır.

İstanbul'un fethi ile birlikte Sultan Fatih, pek çok mahalleye ahşap tavanlı cami inşa ettirmiştir. Özellikle II. Beyazid döneminde Üsküp'te yapılan bağdadi kubbeli Yahya Paşa Camii (1503), örnek olması bakımından dikkate değerdir. Ayrıca Mimar Sinan tarafından bağdadi kubbeli olarak inşa edildiği belirtilen Kasım Paşa Camii, İskender Paşa Camii ve Abdurrahman Çelebi Camii dönem için önemlidir.

Osmanlı'nın XVIII. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ahşap tavanlı cami ve bağdadi kubbeli camilerinde bir artış olduğu görülmektedir ki bu husus doğrudan devletin ekonomisi ile yakın bağlantılıdır. Özellikle İstanbul ile birlikte büyük külliye ve cami inşaatı azalmış, bunun yerine daha küçük ebatlarda ahşap tavanlı ve bağdadi kubbeli eserler ortaya konulmuştur. İstanbul'da Mihrişah Valide Sultan Camii (1794), Asariye Camii (1839), Teşvikiye Camii (1861), Altunizade Camii (1865-66) bağdadi kubbeli, Tevfikiye Camii (1832), Tahir Efendi Camii (1826), Küçük Selimiye Camii (1834) ve Çengelköy Çınarlı Mescidi (1835) ise ahşap tavanlı olarak düzenlenmiş yapılar arasındadır.

Başkent ve çevresindeki ahşabın kullanımı bütün Anadolu'ya yayıldığı gibi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde de uygulama alanı bulmuştur. Ancak bu bölge için farklı bir yaklaşım yerinde olacaktır. Doğu Karadeniz'in yoğun ormanı ve ağaç çeşitliliği bölgede ahşabın doğal olarak tanındığına işaret etmektedir. Bu sebeple bu bölge özelinde ahşabı Orta Asya ile bağdaştırmak yersiz olacaktır. Nitekim bölgedeki ilk ahşap yapılar olan serendeler, bölge mimarisi için kaynak teşkil etmektedir ki Anabasis'in eserinde geçen serenderler M.Ö. 400'lere kadar inmektedir. Tamamen ahşaptan çantı tekniğinde yapılan serendeler bölgede sivil mimariye de yansımıştır.

Doğu Karadeniz ve Orta Karadeniz'de çantı tekniğinin ve uygulamasının bilindiği bir gerçektir. Cami mimarisine katılımı yine bölgeye İslamiyet'in gelmesi ile

gerçeklemiştir. Bağdadi kubbe anlayışı da yine Osmanlı'nın Batılılaşma süreciyle yaygınlık kazanmıştır.

Trabzon'un fethinin akabinde İslam topraklarına katılan Rize'de de yoğun bir imar faaliyet başlamıştır. Merkezle birlikte Ardeşen, Çamlıhemşin, Çayeli, Derepazarı, Fındıklı, Güneysu, Hemşin İyidere, İkizdere, Kalkandere ve Pazar İlçelerinden oluşan Rize, 12 ilçeden müteşekkildir. Bu ilçelerde toplam 368+ cami tespit edilmiştir ki bu camilerden 116'sı günümüze ulaşmış, 87'si ulaşamamış, 165'i ise tamamen yenilenmiştir.

Katalog bölümünde incelenen 116 camiden 7'si merkezde, 8'i Ardeşen'de, 21'i Çamlıhemşin'de, 19'u Çayeli'nde, 2'si Derepazarı'nda 4'ü Fındıklı'da, 3'ü Güneysu'da, 7'si Hemşin'de, 21'i İkizdere'de, 2'si İyidere'de, 5'i Kalkandere'de, 17'si ise Pazar'dadır.

Günümüze ulaşamayan ve kaynaklardan ulaşılabilen eserlerden 38'i merkezde, 1'i Ardeşen'de, 7'si Çamlıhemşin'de, 13'ü Çayeli'nde, 2'si Derepazarı'nda, 2'si Fındıklı'da, 3'ü Güneysu'da, 6'sı Hemşin'de, 3'ü İkizdere'de, 7'si Kalkandere'de, 5'i ise Pazar'dadır. Günümüze kadar ulaşan ancak 1923'ten sonra tamamen yenilenen camilerden 54'ü merkezde, 7'si Ardeşen'de, 9'u Çamlıhemşin'de, 17'si Çayeli'nde, 7'si Derepazarı'nda, 5'i Fındıklı'da, 17'si Güneysu'da, 1'i Hemşin'de, 11'i İkizdere'de, 8'i İyidere'de, 10'u Kalkandere'de, 19'u ise Pazar'dadır.

İncelenen camilerle ilgili ortaya konulan arşiv belgelerinde yapıların çoğu XVIII. yüzyıla kadar inen tarihi bir geçmişi söz konusu olup birçoğu ahşap olarak yapılmıştır. Ancak doğal afetler, korsan saldırıları, dış etmenler ve camilerin zamanla yetersiz kalması nedeniyle çoğunluğunun yıkıldığı ve genellikle XIX. yüzyılın ortalarında yeniden inşa edildiği gözlemlenmektedir. Buna ilaveten XIX. yüzyılın ortalarında inşa edilen ve yıkılan ya da yenilenen camiler ise XX. yüzyılın ortalarında yeniden yapılmıştır. Bunun sonucunda genel sayısal veriler irdelendiğinde merkezde 99, Ardeşen'de 16, Çamlıhemşin'de 37, Çayeli'nde 49, Derepazarı'nda 11, Fındıklı'da 11, Güneysu 23, Hemşin'de 14, İkizdere'de 35, İyidere'de 10, Kalkandere'de 22, Pazar'da 41'nin arşiv ve yapılan çalışmalar ışığında inşa edildiği ortaya çıkartılmıştır.

Katalogda incelenen bölgedeki en eski cami, merkez ilçedeki İslampaşa Kurşunlu Camii (1570) ve Çayeli'ndeki Büyük Cafer Paşa Camii'dir (1570). Derepazarı'ndaki ilk

inşası 1500 tarihi olarak verilen ancak sonradan yenilenen Uzunkaya Köyü Camii (1756) ise yıl itibariyle ön plana çıkan tekil bir eser olması bakımından dikkat çekicidir. En geç tarihli yapı ise Ardeşen'de Kirazlık Köyü Camii (1920), Çamlıhemşin'de Kale-i Bala Köyü Camii (XX. yy), Çayeli'nde Gümüşpınar Mh. Camii'dir (XX. yy).

İlçe bazında en erken ve geç tarihli yapılar, merkezde İslampaşa Kurşunlu Camii (1570), Pazarköy Merkez Camii (1899), Ardeşen'de Yukarıdurak Köyü Camii (1736), Kirazlık Köyü Camii (1920), Çamlıhemşin'de Zilkale Köyü Camii (1806), Kale-i Bala Köyü Camii (XX. yy), Çayeli'nde Büyük Cafer Paşa Camii (1570), Gümüşpınar Mh. Camii (XX. yy), Derepazarı'nda Eriklımanı Mh. Camii (1737), Uzunkaya Köyü Camii (1756), Fındıklı'da Merkez Camii (1765), Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), Güneysu Ilıca Camii (1814), Paravol Mahallesi Camii (1905), Hemşin'de Mutlu Mahallesi Hacı Balta Camii (1792), Yaltkaya Köyü Merkez Camii (1906), İkizdere'de Demirkapı Köyü Camii (1693), Meşeköy Camii (1916), İyidere'de Sarayköy Mh. Camii (1847), Yalıköy Camii (1892), Kalkandere'de Hüseyin Hoca Köyü Camii (1834), Taşçılar Mh. Camii (XIX. yy), Pazar'da Mehmet Emin Camii (1794), Şentepe Köyü Camii'dir (1911).

Rize'nin topografik yapısı bölge camilerin fevkani bir düzenleme anlayışına itmiştir. 47 camide görülen fevkani anlayışta, alt katlar genellikle mektep-medrese amaçlı kullanıldığı saptanmıştır. Fevkani olarak yapılan en erken tarihli yapı ise Çayeli'ndeki Büyük Cafer Paşa Camii (1570) en geç tarihli eser ise Çamlıhemşin'deki Kavak Mahallesi (XIX. yy) ve Kale-i Bala Köyü Camii'dir (XX. yy).

Bölge camileri dikdörtgen, kare ve tek kubbeli olmak üzere üç farklı plan tipi ortaya koymaktadır. Dikdörtgen plan tipi 64, kare 38, tek kubbeli şema 12 camide uygulanmıştır.

Dışarıdan sivil birer mimari örnek olarak algılanan camilerin dış mimarisindeki yalınlığı değiştiren önemli unsurların başında cephe düzenleri ve pencere sistemleri gelmektedir. 6 farklı cephe kurgusu görülen camilerden 61'nde taş cephe, 12'sinde ahşap cephe, 9'unda taş-ahşap cephe, 3'ündee bölgeye özgü göz dolgu-taş cephe, 5'inde taş kaplamalı cephe, 20'sinde sıvalı cephe ile karşılaşılmaktadır. Bu cephelerde açılan pencere ve kapılar cepheleri hareketlilik kazandırmaktadır.

Harim mekanlarını aydınlatan pencereler kat sayılarına, form ve tiplerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Tek katlı pencereler 10, iki katlı pencereler 73, medrese/mektep/bodrum katıyla birlikte üç katlı düzenleme 29 camide bulunmaktadır.

Pencereler form itibariyle iki tiptedir. Dikdörtgen çerçeveli pencereler 88, yuvarlak kemerli pencereler 28 camide görülmektedir. Pencere açıklıkları tip bakımından dört farklı özellik sergilemektedir. Papyon şebekeli pencereler 5, giyotin pencereler 6, sürgülü kapaklı pencereler 7, mazgal pencere 20 camide kendini yer bulmuştur. Mazgal dışındaki diğer tipler bölgenin karakteristiği yansıtması açısından önem teşkil etmektedir.

Pencerelerde olduğu gibi harime giriş sağlayan kapılarda da iki tip söz konusudur. Birincisi 74 camide uygulanan dikdörtgen formlu/çerçeveli kapılardır. İkincisi ise yuvarlak kemerli kapılar olup 42 camide uygulanmıştır.

Camilerin üst örtüsündeki ve mimarisindeki zenginlik oldukça önem teşkil etmektedir. 116 camiden 49'u ahşap tavanlı, 4'ü ahşap destekli, 12'si düz tavanlı, 1'i kırlangıç örtülü, 23'ü bağdadi kubbeli, 11'i ise tek kubbeli bir düzenlemeye sahipken 17 cami çantı tekniğiyle bölgeye çeşitlilik katmaktadır.

Ahşap tavanlı erken tarihli örnek Çayeli'ndeki Büyük Cafer Paşa Camii (1570), geç tarihli yapı ise Çamlıhemşin'deki Kale-i Bala Camii'dir (XX. yy). Ahşap destekli yapılarda Çayeli'ndeki Şairler Mahallesi Tepe Camii (1875), İkizdere'de Meşeköy Camii (1915), düz tavanlı camilerde merkez Kale Mh. Camii (1658)[2998], Çamlıhemşin'de Boğaziçi Köyü Camii (1910), kırlangıç örtülü yapılardaki tek örnek İkizdere'de Çiçekli Köyü Merkez Camii'dir (1899). Bağdadi kubbeli camilerde erken tarihli yapı merkez Gülbahar Hatun Camii (1659), Fındıklı Çağlayan Köyü Büyük Camii (1908), tek kubbeli camilerde ise merkez İslampaşa Camii (1570) Kalkandere'de Hurmalık Köyü Camii'dir (1915).

Karadeniz bölgesiyle karakterize olmuş çantı camilerden bölgedeki en örneği Güneysu'daki Ilıca Camii (1814) iken en tarihli eser Ardeşen'deki Kirazlık Köyü Camii'dir (1920).

İslamiyet'in sembollerinden biri olan minareler ise bölge camilerin çok sık tercih edilmeyen uygulamaların başında gelmektedir ki bu husus son cemaat yeri ve dışa yansıyan kubbe içinde geçerlidir. Genellikle farklı toplumlarla bir arada yaşayan Rize halkı, camilerini dışarıdan ibadet yapısı olduğu belli etmeyecek şekilde düzenlemiştir. Bu nedenle de minareyle çok sık karşılaşılmamış, minareler genellikle sonradan eklenmiştir.

[2998] Bu caminin orijinali ahşap tavanlıdır. Ancak son onarımlarda üst örtüsü düz tavan olarak yenilenmiştir.

Orijinalinde minareli olarak inşa edilen merkezdeki İslampaşa Camii (1570) minareli yapıların ilki olması bakımından ön plana çıkmaktadır.

Harim mekanına giriş sağlayan kapı kanatları bölge için sanatsal bir değere sahiptir. Özgün kapı kanatlarına sahip olan 25 camiden 23'ü iki kanatlı, 2'si ise tek kanattan müteşekkildir. Kapı kanatları, bölgeyle özdeşleşen süsleme kompozisyonları ile dekore edilmiştir ki bu tip bir uygulama Karadeniz dışındaki diğer illerde çok sık karşılaşılmamaktadır. Bu kapılar arasında en erken tarihli örnek Çayeli'ndeki Ormancık Köyü Camii'ne (1763) aitken geç tarihli örnek Hemşin'deki Yaltkaya Köyü Merkez Camii'nindir (1906).

İbadet alanında bölgenin karakteristik özelliğini yansıtan mimari parçaların başında mihraplar gelmektedir. Rize'de dört tipe tasnif edilen mihraplardan, alttan başlayarak yukarı doğru kademeli olarak daralan tip, bölgenin klasikleşmiş (ampir) mihrap anlayışını yansıtmaktadır. Trabzon, Artvin ve Gürcistan'da çok sık karşılaşılan mihraptan 64 tane örnek Rize'de bulunmaktadır. Bu tipteki erken örnek merkezdeki İslampaşa Camii'nde (1570), geç tarihli yapıya ise Pazar'da Ortayol Köyü Kocataş Mh. Camii'nde (XX.yy) rastlanılmaktadır.

Harim mekanındaki ahşap minberler, iki tipte ele alınmış olup bu husus Anadolu'nun geneline de yansımıştır. Aynalık ve süpürgelik tasarım kurgularına göre tasnif edilen minberde birinci tip (16) aynalığı dikey üçgen olanlar ve dört köşeli veya yamuk (34) olarak nitelendirilen formlardır. Minberleri bölge için özel kılan ayrıntı ise süsleme kompozisyonunda yatmaktadır. Aynalığın merkezine yerleştirilen akant madalyon ve madalyonun çevresinde şekillenen yürek ve bitkisel motifler Rize, Artvin, Trabzon ve Gürcistan ile bağdaşarak karakteristik desen anlayışı halini almıştır.

İç mekânı hareketlendiren ve tipolojiye göre ayrılan bir diğer mimari parça vaaz kürsüleridir. 116 camiden 30'unda ahşaptan özgün vaaz kürsüsü saptanmış ve beş başlık altında irdelenmiştir. Bölge için önem teşkil eden tiplerin başında tekne biçiminde (4) ve konik formda gövdeye sahip (17) olanlar gelmektedir. Kare veya yarım oval gövdeli tip Anadolu'nun genelinde sıkça karşılaşılan bir uygulamadır.

Doğu Karadeniz Bölgesiyle birlikte Rize'deki mimariyi değerli kılan etmenlerin başında ise süsleme programı gelmektedir. Rize'de bitkisel, geometrik, nesneli, figüratif ve mimari olmak üzere beş çeşit bezeme tipi tespit edilmiştir. 21 farklı bitkisel süsleme

saptanan bölgede bazı bezemeler Doğu Karadeniz ile özdeşleşmiştir. Bunların başında lale gelmektedir. Başkent örneklerinin uzağında yerel ustaların ellerinde şekillenen ve ahşaba kolay bir şekilde nakşedilen motif camilerin birincil tezyinatı halini almıştır. Kapı kanatlarından başlayarak ibadet alanının her yerine tatbik edilen laleler, ağaç formunda, geçme şeklinde, grup olarak, vazo içinden çıkan, tek başına veya madalyon biçiminde verilerek zengin bir kompozisyon ağı meydana getirmektedir. Bu tip bir çeşitlendirme Artvin ve Trabzon başta olmak üzere, Ordu'dan Samsun'a ve Gürcistan'a kadar az sayıda da olsa yayılmaktadır.

Bölgenin tipik bitkisel ikinci bezemesi akant, gülbezek merkezli çembere kenetlenerek dışa doğru yayılan akant madalyonlardır. Doğu Karadeniz ve Gürcistan camilerinde yoğun bir şekilde uygulanan motifin tatbik edildiği birinci alan minberlerin aynalık bölümleri ve tavanlardır. Akant, başkentle birlikte Anadolu'nun birçok şehrinde benimsenen bir tezyinat olsa da madalyon hali ve ahşaba işleniş formu Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde kalmıştır. Bir diğer bitkisel bezeme, yapılan çalışmalarda rozet çiçek olarak ifade edilen veya yıldız çiçeği biçiminde tanımlanan motiftir. Tezyinatın belirtilen isimlerle özdeşleştiği ve aynı zamanda bölgede "*Laz Güneşi*" tanımlamasının da yapıldığı görülmektedir.

Anadolu'nun genelinde de karşılaşılan diğer bitkisel tezyinatlar arasında, gülbezek, gül, papatya, servi, rumi-palmet, zambak, hayat ağacı, zeytin dalı, asma, üzüm ve palmiye ağacı da bulunmaktadır.

Rize camilerinde 27 farklı tipte karşılaşılan geometrik kurgular ise bitkisel bezemelerde olduğu gibi önem teşkil etmektedir. Doğrudan bölgeyle özdeşleşen geçme tasarımlar Karadeniz'in kimliğini yansıtacak türdedir. Bu geçmelerin başında papyon ve badem geçmeler gelmektedir. Pencere ve korkuluklar kullanılan papyonlar, bademlerle birlikte Artvin, Trabzon ve Gürcistan camilerinde tercih edilmiştir. Bir diğer geçme formu Gürcü Kiliselerinde de karşılaşılan "S, C, halka, ikili, üçlü ve dörtlü" geçmelerdir. İkili sarmal örgüler Karadeniz dışında başkent ve Anadolu şehirlerinde de karşılaşılan bir uygulamadır. Geçmeler dışında yürekler, tıpkı akant madalyonda olduğu gibi bölgede sıkça tercih edilen motiflerin başında gelmektedir ki yürek, Anadolu'nun Batılılaşma (ampir) sürecinde yoğun olarak kullanılmıştır. Geometrik bezemelerden dalga, spiral ve maşrabiye ön plana çıkan örgeler arasındadır. Ayrıca koçboynuzu, hasır örgü, balıksırtı,

çarkıfelek, Mühr-ü Süleyman, yıldız, S ve C kıvrımlar diğer geometrik tasarımın yansımalarıdır.

Nesneli süslemeler Rize'deki camilerle birlikte gerek Batı Ege'de gerekse de Anadolu'da sıkça tercih edilen motiflerdir. 17 çeşit nesneli süsleme belirlenen Rize'de, bölgeye özel olarak karşılaşılan tek tezyinat arma motifidir. Artvin, Trabzon ve Gürcistan'da örnekleriyle karşılaşılan, fırça ve taraktan müteşekkil olan armanın Gürcü etkili olduğu düşünülmektedir. Arma dışında, minberlerin köşk altı kısımlarına ajur olarak işlenen ve form itibariyle gülabdanı andıran bezeme bölge minberlerinin vazgeçilmezleri arasındadır. Bununla birlikte aylama, Ayyıldız, Türk Bayrağı, duvar saati, fiyonk, ibrik, perde, terazi, vazo, yelkenli ve Zülfikar diğer süslemelerdir.

Cami mimarisinde figüratif bezemeler, inanç etkili olduğu için çok sık tercih edilen bir uygulama değildir. Fakat Rize camileri bu kapsamın biraz dışında kalmış stilize ve dokumalar üzerinde karşılaşılan figüratif süslemeler ahşaba nakşedilmiştir. Bu süslemelerin başında minber kapı taçlarını iki yandan sınırlandıran ve harim mekanına renk katan stilize ejderler gelmektedir. Trabzon, Artvin ve Gürcistan cami minberlerinde rastlanılan motif, cami mimarisinde harim mekânında bulunması oldukça önem arz etmektedir. Ejder dışında tespit edilen akrep, balık, ağaçkakan, kelebek, denizatı, kaplumbağa, göz, pıtrak, yengeç ve insan motifleri cami için nadir örneklerdir.

Mimari bezemeler olarak ise duvar resimleri dikkat çekmektedir. Osmanlı'nın XVIII. yüzyılından itibaren görülmeye başlanan, özellikle başkent, Batı Ege ve Akdeniz çevresinde yaygın olan cami tasvirli duvar resimleri, Rize cami süslemelerini nadirde olsa etkisi altına almıştır.

Rize cami mimarisi ve süslemelerinde neo-klasik, barok, ampir ve eklektik üslup etkileri görülmektedir. Cami mimarisinde fevkani anlayış Osmanlı'nın Batılılaşma süreci ile başlayan bir durumdur. Bu hususu Rize camileri içinde söylemek kısmen doğu olabilir, çünkü bölgenin sert coğrafi yapısı ve kısıtlı arazisi inşa edilecek eserleri en kullanışlı biçimde tasarlamaya zorlamakta/yöneltmektedir.

Camilerin mimari yapılarının başında gelen kapı kanatları genellikle süslemeyle doğru orantılıdır. Mihraplarda klasik, barok ve ampir etkiler net bir şekilde ayırt edilebilmektedir. Minberler düzenleme açısından klasik anlayıştadır, fakat süsleme

açısından farklılıklar ortaya koymaktadır. Vaaz kürsülerinde de neo-klasik, ampir ve bölge için klasikleşmiş konik ve tekne formuyla karşılaşılmaktadır.

Bitkisel, geometrik, nesneli, figüratif ve mimari bezemelerde neo-barok ve ampir üslubun etkisi altında olduğu görülmekle birlikte ampir üslubun daha baskın olduğu izlenmektedir. Ancak, bütün süslemeleri barok veya ampir ile ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Rize özelinde olan bezemeler bölgenin klasikleşmiş birer motifi halini alırken Orta Asya kaynaklı ve halılar üzerine işlenen figüratif bezemelerde Türk süsleme repertuvarında var olan desenlerdir.

Rize camilerinin ve bezemelerin biçimlenmesinde, karakteristiğinin oluşmasında ve Doğu Karadeniz ile Gürcistan arasındaki sıkı bağlantının kurulmasında temel etmen usta ve usta gruplarıdır. Rize'de camilerin yapım malzemesi, mimarisi ve tezyinatının sınırları, kitabe/arşivlerden elde edilen usta isimleri ve eserleriyle çizilebilmiştir. Bölgede toplam 34 yapıda usta ismi saptanmıştır. Ahmet Usta, Bekir Usta, İbrahim Usta, Halil Usta, Hüseyin Usta, Mahmut Usta, Osman ve Bilal Usta'nın isimleri birden fazla geçmektedir. Ustaların ellerinden çıkan her bir eser veya işleme tarzı birbirleriyle büyük benzerlik ortaya koymaktadır. Bu benzerlikler Trabzon'da, Artvin'de ve Gürcistan'da da devam etmektedir. Gürcistan'daki usta isimlerinin başında yer alan "Laz" ifadesi süslemelerin Anadolu dışına nasıl taşındığında göstermektedir ki zaten bölge daha öncesinde Osmanlı toprakları içerisinde kalmaktadır. Burada dikkat çeken durum bölgeyle özdeşleşen süslemelerin sınırlarının belirgin olmasıdır. Gürcistan, Posof/Ardahan, Artvin, Rize ve Trabzon bezemelerin yoğun kullanıldığı yerleşim yerleriyken tezyinatlar Giresun, Ordu, Samsun, Amasya, Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum'a kadar az da olsa yayılmıştır. Belirtilen illerdeki bezemelerin Karadeniz geleneğini devam ettirmesindeki ana etken ise bölgelere Karadenizli ustaların gitmiş olmasıdır.

İbadet mekanlarının yapım malzemesinde ise yonu veya moloz taş sıkça kullanılmıştır. Kesme taş, sadece pencere, kapı sövelerinde ve duvar köşe birleşim yerlerinde görülmektedir. Kesme taş malzemenin sınırlı olması, yapıların inşa edildiği dönemlerde taş ocaklarının olmadığını ya da taş ustalarının azlığına işaret etmektedir. Ayrıca taş süslemelerin yok denecek kadar az olması da bu kanıyı destekler mahiyettedir. Camilerin arşiv kayıtları irdelendiğinde birçok caminin bölgenin temel malzemesi olan

ahşaptan bina edildiği geçmektedir ki bunların birçoğu da günümüze intikal edememiştir. Süslemedeki malzeme ise ahşaptır. Ahşabı oyma kabartma, ajur ve aplike/çakma şeklinde işleyen ustaların, malzemeyi çok iyi tanıdıkları aşikardır. Ahşap dışında sınırlı sayıda kalemişi ve ahşap üzeri boyama teknikleri de uygulanmıştır.

Sonuç olarak Trabzon, Artvin ve Gürcistan ile bir bütünlük sağlayan Rize, Osmanlı başkentlerindeki mimari ve süsleme üslubunun uzağında bir anlayış sergilemektedir. Bu anlayış dahilinde Rize camileri, mimarisi, mimari elemanları ve süslemeleriyle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin karakteristik özelliklerini ortaya çıkarmakta ve yerel anlayışı pekiştirmektedir.

KAYNAKÇA

‘’İstiridye’’, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. II, Yey Yayın, İstanbul 1997, 885.

“Akant” Maddesi, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. II, Yem Yayınları, İstanbul 1997, 40.

“Çantı Maddesi”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1997, 386.

“Güneş Kursu”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1997, 729-730.

“Hun ve Göktür Devrinde Kurgan ve Çadırlar”, *Türk Dünyası Kültür Atlası,* İstanbul 1995, 55-62.

“Juma Masjid (Xiva)”, *Özbekistan Milli Ansiklopedisi,* C. I, Taşkent 2000, 404.

Acara, Meryem, “Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 15 (1), Ankara 1998, 183-201.

Acun, Fatma, “Tarih Boyunca “Pontus”, *Millî Mücadele Döneminde Giresun Sempozyumu, 6-7 Mart 1999 Giresun,* İstanbul 1999, 19-34.

Acun, Hakkı, “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Vakıflar Dergisi,* S.13, Ankara 1981, 635-715.

Açıktıl, Harmankaya, N. Çiçek, “Kayseri Büyük Bürüngüz Köyü’nde Bulunan Daniş Ali Bey Camii’nin Zülfikarlı Minberi”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 6, Sanat Tarihi Özel Sayısı, Ankara, 1-22.

Açıl, Berat, “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, *FSM İlmi Araştırmaları İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* S.5, 2015, 1-28.

Adıyaman Kültür Envanteri, Adıyaman Tanıtma Vakfı ve İpekyolu Kalkınma Ajansı, Adıyaman 2014.

Ağaç, Saliha, Menekşe Sakarya, “Hayat Ağacı Sembolizmi”, *İnternational Journal of Cultural and Social Studies,* Vol. 1, 2015, 1-14.

Ağakay, M.A., “Kozak, Kozalak”, *Türkçe Sözlük,* Ankara 1974.

Ağaoğlu, Sabit, *Bilimsel ve Uygulamalı Bağcılık*, Asma Biyolojisi C.1, Rekmay Ltd, Ankara 1999.

Aibai, Aihemaiti, *Uygur Geleneksel Konut Mimarisinin Ekolojik Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi. Kaşgar Tarihi Şehri Örneği,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2016.

Ak, Orhan Naci, *Rize Güneysu Tarihi,* Revak Yayınları, İstanbul 2019.

Ak, Orhan Naci, *Rize Tarihi,* Rize 2000.

Akan, Meral, Sayık, Fadime Nur, "Bir Osmanlı Saray Halısının Kompozisyon Bakımından Tezhip Sanatı Bağlamında İncelenmesi", *Arış,* S.17, 2020, 62-79.

Akar, Azade, ''Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri''*, Vakıflar Dergisi, 8*, Ankara 1969, 267-272.

Akçıl, Nesrin Çiçek, Özer, Cebe, "Muradiye Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXI, İstanbul 2006, 199-201.

Akın, Günkut, Tütekli Örtü Geleneği Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tüteklikli Örtü", *Vakıflar Dergisi, 22,* İstanbul 1991, 323-354.

Akın, Tülay, "Paşalimanı Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 230.

Akkaya, M. Şükrü, "Uygur Türklerini ve Kültürlerini Tanıyalım", *DTCF Dergisi,* C.1, S.3, 1943, 75-86.

Akok, Mahmut, "Kastamonu'nun Kasaba Köyündeki Candaroğlu Mahmut Bey Camii" *Belleten Dergisi,* X., S. 38, 1946, 293-301.

Akok, Mahmut, "Konya Beyşehir'inde Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Etnografya Dergisi,* S. 15, İstanbul 1976, 5-34.

Akpınarlı, Feriha, *Ankara İlinde Nazar ve Nazarlıklar",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987.

Akpınarlı, H. Feriha, Balkanal, Zeynep, "16-18. Yüzyıllarda İstanbul'da Üretilen Kumaşlarda Bitkisel Bezemelerin İncelenmesi", *Motif Akademi Halkbilim Dergisi Balkan Özel Sayısı-I,* 2012, 179-209.

Akpınarlı, Hatice Feriha, Özdemir, Hande Ayşegül, "Konya- Lâdik Halılarındaki Motiflerin İncelenmesi", *İdil Dergisi, 5(26),* 2016, 955-982.

Aksel, Malik, *Türklerde Dini Resimler,* İstanbul 2010.

Akşit, Ahmet, "Arslanhane Camii'nin İnşa Tarihine Dair Notlar", *USAD,* (9), 2019, 172-180.

Aktemur, Ali Murat, *Posof ve Çevresindeki Tarihi Kültür Varlıkları,* Erzurum 2016.

Aktepe, M. Münir, "Ahmed III", *w,* C. II, İstanbul 1989, 34-38.

Aktepe, Münir, *İzmir Yazıları, (Camiler, Hanlar, Medreseler, Sebiller),* İzmir 2003, 73-80.

Aktuğ Kolay, İlknur, "Mimar ve Mühendis Olarak Mimar Sinan", *Büyük Usta Mimar Sinan,* İstanbul 2015.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi,* Tubitak, Ankara, 1998.

Akurgal, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları,* İstanbul 1995.

Alantar, Hüseyin, *Motiflerin Dili,* İstanbul 2007.

Algaç, Şeyda, "Uşak-Banaz-Yeşilyurt (Holuz) Köyü Camii ve Kalemişi Bezemeleri", *Art Sanat,* 13, 2020, 1-26.

Algül, Hüseyin, "Mescid-i Kubâ Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, 2004, 279-280.

Alioğlu, Emine Füsun, "Bir Balyan Ailesi Tasarımı. Sa'dabad Camisi", *Megaron Dergisi,* C.10, S.3, 2015, 389-409.

Alkan, Gözde, *Bağdadi Kubbeli 19. Yüzyıl İstanbul Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Alp, Sedat, *Hitit Güneşi,* Ankara 2005.

Alpboğa, Musa, *Seferhisar'daki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, İzmir 2004, 156-157.

Altıer, Semiha, "Osmanlı Sanatı'nda İbrik Tasvirleri ve İkonografisi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı,* S.26, 2019, 149-202.

Altınay, Ahmet Refik, *Lale Devri,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1973.

Altun, Ara, "Cihangir Camii", *TDVİA,* C.7, İstanbul 1993, 539-540.

Altun, Ara, "Gazneliler-Mimari", *TDVİA,* C. XIII, İstanbul 1996, 484-486.

Altun, Ara, *Orta Çağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1988.

Altun, Ergün, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Meyve", *Motif Akademi,* 1(1), 2008, 128-138.

Alyılmaz, Cengiz, *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri,* Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015.

Anadolu Selçuklu Çağı Mirası, C. 3, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Ankara 2016.

Anadolu Selçuklu Çağı Mirası, C. 1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı, Ankara 2016.

Ankara Vakıf Eserleri, Artı5 Medya Tanıtım, Ankara 2016.

Apa Kurtişoğlu, Gülay, "Dinî Mekânlarda Fonksiyonel Estetik Ögeler", *VI. Dinî Yayınlar Kongresi,* İstanbul 2013, 397-416.

Arapov, Aleksey, *İstoriçeskiye Pamyatniki Ubekistana,* Sanat 2006.

Arel, Ayda, "Cincin Köyü'nda Cihanoğullarına Ait Yapılar", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Ankara 1987, 43-46,

Arıcı, Muzaffer, *Her Yönüyle Rize*, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara 1993.

Arık, Rüçhan, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı,* Ankara 1998.

Arık, Rüçhan, *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Cami*, A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara 1973.

Arık, Sibel, ""Türk Dokumacılık Sanatında Nar Motifi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt.6, S.1, 2009, 583-593.

Arlı, Hakan, "Altunizade Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 230-232.

Arseven, Celal Esad, "Cami Maddesi", *Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1975, 342-328.

Arseven, Celal Esad, "Çadır", *Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1975, 352-359.

Arseven, Celal Esad, *Sanat Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1966, 1199.

Arseven, Celal Esad, *Türk Sanatı Tarihi Heykel ve Oyma*, C. 3, I. Fasikül, İstanbul 1956.

Arseven, Celal Esat, "Çantı Madd." *Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1975, 368.

Arslan, Celil, *Elazığ'daki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2003.

Arslan, Celil, Pınar, Mehmet, "Nevşehir Cami ve Mescit Mihraplarında Bezeme Anlayışı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 38, 2015, 83-108.

Arslan, Muhammet, *Anadolu'da İlk Selçuklu Mimarisi Ani,* Konya 2021.

Arslan, Muhammet, "Adıyaman Ulu Camii'nin Ahşap Kapı Kanatları", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S.5, 2010, 15-40.

Arslan, Muhammet, "Ani Kazısında Bulunan Selçuklu Çarşı Mescidi", *Palmet Dergisi,* S. 1, 2022, 1-13.

Arslan, Muhammet, "Anadolu Türk Mimarisinde Zülfikar Tasvirleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* 95, 2020, 235-275.

Arslan, Muhammet, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Camii ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari -Süsleme),* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı, Erzurum 2017.

Aslan, Hasan Hüseyin, *Isparta İli Gelendost İlçesi Abdulgaffar Camii Hat Bezemeleri,* (Yayımlanmamış YL Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012.

Aslanapa, Oktay, *Mimar Sinan,* Ankara 1992.

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi,* İstanbul 2004.

Aslanapa, Oktay, *Turkish Art and Architecture,* London 1971.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı I-II,* İstanbul 1972.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı,* Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

Atak, Erkan, "Taşa İşlenen Zarâfet Lâle. Cami Tezyinatında Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme (14-18. Yüzyıllar)", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi,* III/II, 2020, 226-239.

Atak, Ertan, "Tokat Yöresindeki Ahşap Minareli Camiler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 37, Erzurum 2016, 240-277.

Atakan, Sibel, *II. Bayezid Dönemi Cami ve Mescidlerinde (Tokat-Amasya-Edirne-İstanbul) Mimari Süsleme,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, İstanbul 2019.

Atalay, Canan, "Asya Hun Devletinde Mao-Tun (Metahan) Dönemi", *KMÜ Sosyal ve EkonomikAraştırmalar Dergisi,* (2), 2014, 107-109.

Atar, Memiş Murat, *Rize Şer'iyye Sicilleri 1486 No'lu Pazar Şer'iyye Sicili,* Revak Yayınları, İstanbul 2019.

Atasoy, N., "Çadır Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1997, 377-378.

Atasoy, Sertan, *Burdur'un İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkala Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2013.

Atasoy, Sertan, *Burdur'un İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2013.

Ateş, Mehmet, *Mitolojiler ve Semboller* (Ana Tanrıça ve Doğurganlık Sembolleri), Aksiseda Matbaası, İstanbul 2002.

Avcı, Oğulcan, "Yozgat Başçavuşoğlu Camii ve Süslemeleri Üzerine Düşünceler", *Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi,* 3(5), 2016, 49-70.

Avşar, Lale, "Antik Yunan Seramiklerindeki Haç ve Çarkıfelek Simgeleri ve Bunların Avrasya, Anadolu ve Mezapotamya Kültürlerindeki Muhtemel Kaynaklar", *Mukaddime,* S. 3, 2010, 115-141.

Ayanoğlu, Fazıl İsmail, "Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihi Makbereler", *Vakıflar Dergisi,* C. II, 399-405.

Aydın, Ayşe, "Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatına Yeni Bir Örnek. Muğla Keyfoturağı Camisi", *Art Sanat Dergisi,* S.15, 2021, 1-34.

Aydın, Hasan Usame, *Tarihi Ahşap Camiler,* İstanbul 2017.

Aydın, Hasan, Perker, Z. Sevgen, "Geleneksel Mimaride Ahşap Kullanımının Kastamonu Kasaba Köyü Candaroğlu Mahmut Bey Camii Özelinde İncelenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.10, S.48, 2017, 285-291.

Aydın, Önder, "Sultan II. Abdülhamit Dönemi Yapılarında İmparatoru/İmparatorluğu Temsil Eden Sembolleri", http.//www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=378&RecID=2910 (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

Aydoğan İşler, Nesrin, *2. Bayezid Dönemi İstanbul Cami ve Mescitleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

Aydüz, Davut, *Kur'ân-ı Kerîm'in Kalbi Yâsîn Sûresi Tefsiri,* Işık Yayınları, Ankara 2013.

Aygen, Mehmet Saadettin, *Afyonkarahisar Camileri,* Ankara 1973.

Ayhan, Serap, *Tekirdağ ve İlçelerindeki Türk Devri Yapıları (XIV-XVI. Yüzyıl)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2011.

Aytekin, Osman, *Artvin'deki Mimari Eserler I,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van 1996.

Ayvansarâyî, Hüseyin Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi,* (Haz: Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

Ayvazoğlu, Beşir, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme,* Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, "Gazi Süleyman Paşa Vakfiyesi ve Tahrir Defteri", *Vakıflar Dergisi,* S. 7, Ankara 1968, 19-28.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *18. Asırda Lâle*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Yugoslavya),* II, İstanbul 2000, 240.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri II- III*, İstanbul 2000.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri,* II, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* C. III, İstanbul 1989.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402),* C. I, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989.

Ayyıldız, Erol, *Türkçe-Arapça Arapça-Türk Cep Lügati,* İstanbul 1984.

Azizsoy, Anar, Özkurt, Muhammet, "Rize Ahşap (Çantı) Camilerinde Bezeme Üslubu", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30(2), 2021, 885-929.

Bağcı, Serpil, Çağman, Filiz, Renda, Günsel, Tanındı, Zeren, *Osmanlı Resim Sanatı,* İstanbul 2006.

Bakır, Abdulhalik, "Kusem bin Abbas", *TDVİA,* C.26, Ankara 2002, 462-463.

Bakır, Betül, "XVIII. Yüzyılda Türk Baroku Camiler", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, 265-275.

Bakır, Betül, *Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri,* Nobel Yayın, Ankara 2003.

Bakırcı, Naci, *Mevlevi Mezar Taşları*, İstanbul 2005.

Balkanal, Zeynep, "Türk Kültürünün Değer Yargılarını Yansıtan Kilim Motiflerine Tasarım Açısından Alternatif Bir Yaklaşım; Kaat'ı Sanatında Uygulamaları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, S.35, 2018, 341-352.

Baramidze, Ruslan, *İslami Dini Yapılar (Artvin İli),* Batum 2017.

Baramidze, Ruslan, *The Muslim Monument of Worship,* Batum 2010.

Baraz, Rebii, "İstavroz Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1994, 256-257.

Barışta, H. Örcün, "Kastamonu'da Yazmacılık", Ankara (Ayrı Basım) 1988, 202-203.

Barkan, Ömer Lütfi, Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri,* Fetih Cemiyeti Yayınları İstanbul 1970.

Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTKY, Ankara 1990.

Barthold, Wilhelm, "Türkler'de ve Moğollar'da Defin Merasimi Meselesine Dair" (Çev. Abdulkadir İnan), *Makalele ve İncelemeler I,* Ankara 1987, 365.

Başar, Fahameddin, "Fetret Devri", *TDVİA,* C. XV, İstanbul 1995, 480-482.

Başaran, Cevat, "Anadolu Roma Çağı Lotus Palmet Örgesinde Tip Gelişimi", *Türk Arkeolojisi Dergisi,* S. XXVIII, Ankara 1989, 53-72.

Başıbüyük, Özgün, *Antik Dönem Seramiklerinde Gemiler*, (Yayımlanmamış YL Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2014.

Başkan, Seyfi, "Ankara'da İki Selçuklu Eseri. Alâeddin ve Arslanhane Camileri", *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1990, 7-14.

Başkan, Seyfi, "Semerkand Şah-ı Zinde Yapıları", *Vakıflar Dergisi,* S. 37, Ankara 2012, 131-166.

Başkan, Seyfi, *Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Türbesi,* T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.

Batur, Afife, "Teşvikiye Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 257-258.

Batur, Selçuk, "Beylerbeyi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1994, 203-205.

Batur, Selçuk, "Sa'dabad Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 386-388.

Batur, Selçuk, "Yıldız Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 514-515.

Bay, Abdullah, "Anlatılar ve Gerçekler Arasında. Rize'de Osmanlı Dönemi Eserlerinden İslam Paşa (Kurşunlu) ve Gülbahar Hatun Camilerinin Banisi Kimdir? (1600'ler)", *Rize Defteri 5,* Revak, İstanbul 2021, 9-23.

Bayhan, Ahmet Ali, "Ordu Perşembe'den İki Ahşap Çantı Camii Örneği", *TÜBA-KED,* 2014, 99-107.

Bayhan, Ahmet Ali, "Ordu/İkizce"den Bir Ahşap Camii: Laleli (Eski) Camii", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 14, Erzurum 2005, 1-22.

Bayhan, Ahmet Ali, "Ordu'dan Bazı Tarihi Ahşap (Çantı) Camiler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Volume 2/7, 2009, 59-61.

Bayhan, Ahmet Ali, *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri,* Kültür Yayınları, Ordu 2019.

Baykal, Kazım, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1993.

Bayrak Kaya, Elif, "Kur'an'ı Kerim'deki Hz. Yunus Kıssası ve Minyatür Sanatına Yansımaları", *Akademik Sanat Dergisi,* S.12, 59-78.

Bayrak Kaya, Elif, Rengin Oyman, Naile, "Isparta Merkez Kavaklı (Çinili) Camii Çinileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.11, S.60, 2018, 529-541.

Bayrakal, Sedat, "Merkezi Plan Tasarımı ve Malzeme Özellikleriyle İlginç Bir Örnek. Göçbeyli (Bergama) Merkez Camii ve Restorasyon Önerileri", *Sanat Tarihi Dergisi,* XVI/2, 2007, 1-26.

Bayraktar, M. Sami, "Samsun'da Anadolu Selçuklu ve İlhanlı Döneminden Kalan Tarihi Yapılar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Volume 2/7, 2009, 85-118.

Bayraktar, M. Sami, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 2005.

Bayraktar, Sami, "Samsun'da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", *Samsun Sempozyumu*, III, 13-16 Ekim 2011, Samsun 2012, 557-602.

Baytop, Turhan, Kurba, Cemal, "Lâle", *TDVİA*, C. 27, İstanbul 2003, 79-81.

Bekir, Eskici, *Ankara Mihrapları,* Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001.

Beksaç, Engin, "Şâh-ı Zinde", *TDVİA,* C. 38, İstanbul 2016, 267-269.

Belge, Murat, *Tarih Boyunca Yemek Kültürü,* İstanbul 2008.

Belli, Oktay, "Eski Çağ ve Orta Çağ'da Türklerde Kurgan Yapma Geleneği", *Türkler Ansiklopedisi,* C.3, Ankara 2002, 1662-1670.

Beyazıt, Mustafa, "Ankara Hacı İvaz Mescidi", *Ankara Üniversitesi DTCFD,* C.47, S.1, Ankara 2007, 179-201.

Beydili, Kemal, "Mustafa IV", *TDVİA,* C.31, İstanbul 2006, 283-285.

Beygu, Abdurrahim Şerif, *Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitabeleri,* İstanbul 1936.

Beykal, Feryal, "Baklan Boğaziçi Eski Camii", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi,* S.2, 1997, 73-90.

Beykal, Feryal, *Denizli İlinde 19. Yüzyılda Yapılan Duvar Resimli Yapılar,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 1996.

Biçici, Kâmil, "Beykoz camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.30, 155-175.

Bilgen, Muhammet, Güven, Noyan, "Daday Elmayazı Köyü Camii Kalem İşleri ve Mevcut Korunma Durumu Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Humanities and Tourism Research,* 10(4), 2020, 835-853.

Bilget, N. Burhan, "Sivas-Mimari Madd.", *TDVİA,* C.37, İstanbul 2009, 282-284.

Bilgicioğlu, Banu, "Teşvikiye Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XL, İstanbul 2011, 576-578.

Bilgin, Kemâl, *Kastamonu Camileri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum 1985.

Bilgin, Mehmet, Rize'nin Tarihine Bir Bakış, *Rize*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Bir, Atilla, Kaçar, Mustafa, "Saat", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXV, 322-325.

Birecikli, Fatma, "Ana Hatlarıyla Friglerde Din", *Gazi Akademik Bakış,* 4(7), 2010, 215-232.

Birol, A. İnci, Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler,* Kubbealtı, İstanbul 2013.

Birol, İ. Derman, F. *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler,* İstanbul 2005.

Blair, Sheila, Bloom, Jonathan, "İsfahan Cuma Camisi", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* İtalya 2007, 98.

Blair, Sheila, Bloom, Jonathan, "İsfahan Cuma Camisi", *İslam Sanatı ve Mimarisi,* İtalya 2007, 368-369.

Boran, Ali, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

Bostan, İdris, "Saruca Paşa", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 168-169.

Bostan, İdris, *Rize,* TDVİA, C. 35, İstanbul 2008, 147-151.

Bostan, M. Hanefi, *Rize'nin Sosyal Tarihi,* Ankara 2020.

Bozer, Rüstem, "Ahşap Sanatı", *Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı,* Ankara 2006, 533-541.

Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dini,* Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

Bozkurt, Nebi, "Çadır", *TDVİA,* C. VIII, 1993, 158-162.

Bozkurt, Nebi, "İbrik", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXI, İstanbul 2000, 372-376.

Bozkurt, Nebi, "Kandil", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIV, İstanbul 2001, 299-300.

Bozkurt, Nebi, "Mescid-i Kubâ Maddesi" *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, 2004, 280-281.

Bozkurt, Nebi, "Minber", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, İstanbul 2005, 101-103.

Bozkurt, Nebi, Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Mescid-i Nebevî", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, Ankara 2004, 281-290.

Bozkurt, Nebi, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIX, 2004, 281-290.

Bozkurt, Tolga, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.

Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi (Birinci ve İkinci Cilt)*, (Çev: Dr. Suat Seren), İstanbul 1983.

Brosset, M. Feliçite, Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar), (Çev. Hrand D. Andreasyan, (Yay. Haz. Erdoğan Merçil) T.T.K. Yay., Ankara 2003.

Bulut, Halil İbrahim, "Bir Kur'an Meyvesi Olarak İncir ve Türk Kültüründe İncir Yorumları", *Turkish Studies,* 9(5), 2014, 453-464.

Butasım, Nebi, "Hemşin-Bilen (Tepan) Köyü'nde Bulunan Ahşap Camii", *BÜİFD,* S.12, 2018, 165-187.

Büktel, Yılmaz, *Türk Sanat Tarihi (Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Mimarisi),* Edirne 1999.

Büyük Selçuklu Mirası, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, C.2, İstanbul 2013.

Büyük Selçuklu Mirası, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, C.I, İstanbul 2013.

Can, Birol, Gülbudak, Özgür, Gökler, Burak M., "İslam Mimarisinde Mozaik", *Art Sanat,* 7, 2017, 71-121.

Can, Mine, "Türk İşleme Sanatında Gül Motifi", *IJOEEC,* C. 4, S. 6, 2019, 51-61.

Can, Selman, "Yıldız Camii", *TDVİA,* C. XLIII, İstanbul 2013, 540-541.

Can, Yılmaz, "Anadolu Öncesi Türk Kenti", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 259-278.

Can, Yılmaz, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, Samsun 2003, 117-134.

Can, Yılmaz, "Kastamonu ve Sinop Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.14, 2003, 117-134.

Can, Yılmaz, "Samsun Havza Sivrikise Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C.22, S.22, 2006, 49-58.

Can, Yılmaz, "Samsun'da Bulunan İki Önemli Ahşap Eser Gökçeli ve Bekdemir Camileri." Geçmişten Geleceğe Samsun 2. Kitap, Samsun 2007, 509-527.

Can, Yılmaz, Gün, Recep, "Samsun/Vezirköprü'de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 43, 2017, 129-154.

Cansever, Turgut, *Mimar Sinan,* İstanbul 2005.

Cantay, Tanju, "Âsâriye Camii", *TDVİA,* C. III, İstanbul 1991, 461.

Cerrahoğlu, Münir, "Mitolojilerde ve Türkiye'de Derlenen Masallarda Narın Yeri", *Turkish Studies 7(1)*, 2012, 643-651.

Ceylan, Cennet, Önder Aydın, "18-19. Yüzyıl Ankara Camileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Social Sciences and Humanities,* 2(2), 2018, 1-21.

Cezar, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

Choi, Sunah, "Bindirme Tavan". Bir Adlandırma Sorunsalı" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 2017 195-200.

Cimilli, Canan, *Osmanlı'da Servi Motifinin İnançla Bağlantısı*, Sanat ve İnanç I, İstanbul 2004, 225-235.

Civelek, Aynur, https.//apelasyon.com/yazi/24/sonsuz-yasamin-simgesi-lotus (Erişim Tarihi: 29.08.2021)

Cooper, J.C., *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbol,* London, 1978.

Cömerler Aktuğ, Erbil, "Kalemişi Süslemeli Camii Geleneğinin Devamı. Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Denizli-Çameli)", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30/1, 2021, 79-103.

Cömert, Bedrettin, *Mitoloji ve İkonografi*, Ayraç Yayınları, Ankara 1999.

Cömertler Aktuğ, Erbil, Kalemişi Süslemeli Cami Geleneğinin Devamı. Güzelyurt Tahtalı Köyü Camii (Denizli-Çameli)", *Sanat Tarihi Dergisi,* 30/1, 2021, 79-103.

Cömertler Aktuğ, Erbil, Pektaş, Kadir, "Ahşap Süslemeli Bir Ev: Denizli Merkezefendi Hacı Hızır Salih Efendi Evi", *Kalemişi Dergisi, 5 (9),* 2017, 13-31.

Cömertler Aktuğ, Erbil, Pektaş, Kadir, "Geç Dönem Kalem İşi Süslemeli Bir Eser. Aydın Kuyucak Kayran Köyü Camii, "*Medeniyet Sanat İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi,* 2(2), 2016, 9-25.

Creswell, K.A.C., , *A Short Account of Early Muslim Architecture,* 1958.

Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İl Yıllığı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998.

Çağlıtütüncigil, Ersel, "Eski Mordoğan (İzmir) Köyü Camii Süslemeleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S. XXV, 2012, 139-162.

Çağlıtütüncigil, Ersel, "Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Köken ve İkonografik Anlamı", *TÜBAR XXXIII Bahar,* 2013, 61-92.

Çakan, İ. *Karadeniz Bölgesi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Çakan, Sinan, *Tokat'taki Osmanlı Dönemi Dini Yapılarında Yer Alan Süslemeler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2019.

Çakmak, Şakir, "Boğaziçi Kasabası Eski Cami (Baklan/Denizli)", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi,* C. 1, Ankara 1995, 529-540.

Çakmak, Şakir, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1991.

Çakmakoğlu Kuru, Alev, "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lâle Motiflerinin Değerlendirmesi Hakkında Bir Deneme", *Belleten* 230, 1997, 37-54.

Çakmakoğlu Kuru, Alev, "Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Düğüm Motifi ve İkonografisi", *Erdem,* S. 51, 2008, 23-52.

Çakmakoğlu Kuru, Alev, "Türk Mimarisinde Çapraz "X" Motif ve İkonografisi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(4), 2020, 2263-2285.

Çalık, İsmet, vd., "Tarihi Yığma Yapıların Dinamik Karakteristiklerine Restorasyın Etkisinin Çevresel Titreşim Yöntemleriyle Belirlenmesi. Rize Merkez Büyük Bülbahar Camisi Örneği", *2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı,* 25-27 Eylül, Hatay 2013, 1-15.

Çalkan Sağlam, Özlem, Hayri Sağlam, "İnsanlık Tarihinde Üzümün Önemi", *Journal Of Agriculture,* 1(2), 2018, 1-10.

Çam, Nusret, "Türk ve İslâm Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, 207-230.

Çandarlı Şahin, Aslı, "Türk Çadırı Üzerine", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmaları Dergisi,* S. 16, 2016, 25-39.

Çandarlıoğlu, Gülçin, "Uygurlar" *TDVİA,* C. XLII, 2012, 242-244.

Çapa, Mesut, "Rize'nin Yakın Tarihine Bir Bakış", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* (20), 2016, 293-308.

Çatalbaş, Resul, "*Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi", Turan-Sam",* 3(12), 2011, 49-60.

Çaycı, Ahmet, ‘’Zaman ve Sanat Bağlamında Çark-ı Felek Motifi”, *Uluslararası İslam Medeniyetinde Zaman Sempozyumu 8-11 Ekim*, C. II, Konya 2015, 299-305.

Çaycı, Ahmet, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya 2017.

Çelebi, Rezan, “Kandilli Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 2003, 410.

Çerkez, Murat, *Merzifon’da Türk Devri Mimari Eserleri”,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Çetin, Harun, *Ardahan ve İlçelerinde Orta Çağ ve Sonrası Türk-İslam Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2018.

Çetin, Yusuf, “Kuruluş Dönemi Osmanlı Mimarisine Ait İki Çantı Camii: Sakarya Büyük Tersiye Köyü Orhan Gazi Camii ve Büyük Kaynarca Köyü Şeyh Muslihuddin Camii”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi,* S. 18, Erzurum 2007, 1-15.

Çetin, Yusuf, “Türk-İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) İle Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 3(8)*, 2017, 353-365.

Çetinakaya Karafakı, Filiz, Çetinkaya, Çiğdem, “Türk Süsleme Sanatında Gül’ün Kullanımı”, *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(1), 2016, 13-20.

Çetinkaya, Dilek, “Mitolojinin Güçlü Dalı.Gül”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Gül Özel Sayısı,* 2013.

Çevrimli, Nilgün, “Denizli ve Çevresinde Yer Alan Bazı Camilerin Yapı Elemanlarının Değerlendirmesi”, *Vakıflar Dergisi,* S.47, Ankara 2017, 169-204.

Çiğdem, Süleyman, Özkan, Haldun, Yurttaş, Hüseyin, *Tarihi ve Kültürel Varlıklarıyla Bayburt,* Erzurum 2020.

Çinkaya, Elif, “Rize Orta Camii Hakkında Kısa Malumat”, *Takvim-i Vekayi,* C.8, S.1, 96-103.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Laleli Külliyesi”, *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVII, Ankara 2003, 86-89.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C. XXXVII, İstanbul 2009, 497-503.

Çobanoğlu, Özkul, "Batı Sibirya Türk Kültürü Tetkiklerine Göre Kayın Ağacının Türk Mitolojisinde "Kutsallaşmasının Maddi Kültürel Nedenleri", *III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu,* Ankara 2011, 245-247.

Çok, Beste, *Isparta ve İlçeleri Camii Süslemeleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2010.

Çoruhlu, Yaşar, "Göktürk Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi,* C. IV, Ankara 2002, 148-161.

Çoruhlu, Yaşar, "Hun Sanatı", *Türkler Ansiklopedisi,* C. IV, Ankara 2002, 81-124.

Çoruhlu, Yaşar, "Kürsü", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVI, Ankara 2002, 573-574.

Çoruhlu, Yaşar, *Erken Devir Türk Sanatı,* Kabalcı, İstanbul 2007.

Çoruhlu, Yaşar, *Erken Devir Türk Sanatının ABC'si,* İstanbul 1998.

Çoruhlu, Yaşar, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları,* İstanbul 2000.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi,* İstanbul 2014.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Sanatının ABC'si,* İstanbul 1997.

Çoşkun, Osman, *Her Yönüyle İkizdere,* Kocaeli, 2005.

Çoşkun, Rümeyse, Çelebioğlu, Banu, "Artvin Borçka'daki Yığma Ahşap Camiler", *Journal of Architecture and Design,* Vol. 1, 2020, 142-160.

Çulpan, Cevdet, *Serviler I*, İstanbul 1961.

Dağlı, Yücel, Kahraman, S.A. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit,* Yapı Kredi Yayınları, C.2, 1. Kitap, İstanbul 2008.

Danışman, Günhan, "Samsun Yöresi Ahşap Mimarisinin Gelenekselliği-Bafra, İkiztepe Arkeolojik Verilerinin Işığında Çarşamba, Gökçeli Camiinin İncelenmesi", *IX. Türk Tarih Kongresi-Kongreye Sunulan Bildiriler*, I, Ankara, 1986, 135-144.

Danışman, Zuhuri, *Evliya Çelebi Seyahatnamaesi,* III, İstanbul 1970.

Davies, Nicolas, Jokiniemi, Erkki, *Dictionary of Architecture and Building Construction*, Burmington Elsevier, 2008.

Delikgöz, Ömer, Alıç, Fulya, "Osmanlı İstanbul'unda Bulunan Bazı Müslim ve Gayrimüslim Mezarlıklarındaki Kimi Semboller" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* I*,* Ankara 2010, 113-131.

Demir, A., "Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", *İlgi,* S. 43, İstanbul 1985, 18-23.

Demir, Necati, *Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesinin Tarihi Alt Yapısı (Tarih, Etnik Yapı, Dil, Kültür),* Ankara 2005.

Demirci, Fatma, *Çorum Şehri'nde Tarihsel Koruma ve Şehir Turizmine Katkıları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2013.

Demirci, Jale, "Codex Cumanicus", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 1282-1291.

Demiriz, Yıldız, ''Acanthus; Türkiye'nin Arkeoloji ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi'', *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, S. III, 1984, 19-24.

Demiriz, Yıldız, *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, İstanbul 1986.

Demiriz, Yıldız, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I,* İstanbul 1979.

Demirsar, Belgin, "Emirgân Camii", *DBİA,* III, İstanbul 1994, 169-170.

Demirsar, Belgin, "Emirgan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 169-170.

Demirsar, Belgin, "Zühdi Paşa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 567-568.

Denike, Boris, "Batı Türkistan'da Ahşap Oymalı Birkaç Abide" (Çev: Osman Uysal) *Vakıflar Dergisi,* XX, Ankara 1988, 29-38.

Deniz, Bekir, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları,* Ankara 2000.

Denktaş, Mustafa, "Pınarbaşı Uzunyayla'daki Ahşap Direkli Camiler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 16, 2004, 53-91.

Derman, Fatma Çiçek, "Lâle", *TDVİA,* C. XXVII, İstanbul 2003, 81.

Deveci, Abdurrahman, "Türkmen Sanat ve Kültüründe Koçboynuzu Motifinin Yeri (Türkmensahra-İran Türkmenlerinin Örneklerine Dayanarak), *Turkish Studies,* 12/21, 2017, 225-242.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara 2008.

Didem Deliorman, Orhan, Ergun, Fatma, Orhan, Nilüfer, ''Anadolu Medeniyetlerinde Asma (Vitis vinifera L.)'', *Turk J Biol*, Tübitak, Ankara 2009, 69-80.

Diez, E., "Mihrab", *İslam Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Basımevi, C. VIII. İstanbul 1979, 295-301.

Dildar, Ahmed, Qasim, Kamal Ahmed, vd. "Verbena officinalis a herb with promisin broad spectrum antimicrobial potential", Cogent Chemistry, 2017, 1-11.

Dinç, Süleyman, *Geçmişten Günümüze Rize Vakıfları,* İstanbul 2013.

Dişöeren, N. Esra, "Çavuşbaşı Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1994, 480-481.

Dişöeren, N. Esra, "Mihrişah Valide Sultan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. V, İstanbul 1994, 458-459.

Dişören, N. Esra, "İmrahor Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 2003, 168-169.

Dişören, N. Esra, "Yatağan Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 442-443.

Dişören, N. Esra, *İstanbul'daki ahşap Cami, Mescit ve Tekkeler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Diyarbekirli, Nejat, "Eski Türklerde Kültür ve Sanat", *Türkler Ansiklopedisi,* C. III, Ankara 2002, 827-895.

Diyarbekirli, Nejat, *Hun Sanatı,* Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

Doğan Kuban, "Barok Mimari" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1994, 61-65.

Doğan, Nermin Şaman, "Selçuklu ve Hamidoğulları Döneminde Isparta. Kültürel Ortam", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 22, 2009, 69-90.

Doğan, Sema, "Hasan Paşa Camii", *TDVİA,* C.16, İstanbul 1997, 343-344.

Doğan, Sema, "Kasım Paşa Camii ve Külliyesi", *TDVİA;* C. XXIV, İstanbul 2001, 548-550.

Doğanay, Aziz, ''Türklerde Ahiret İnancının Mezar Yapı ve Bezemelerine Tesiri'', *Sanat ve İnanç II,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2004, 127-140.

Doğanay, Aziz, "XVI. Yüzyıl İznik Duvar Çinilerinde Meyve Tasvirleri", *M.Ü, İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.24, 2003, 43-63.

Dolu, Yusuf Burak, "Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiler", Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 1685-1701.

Duman, Harun, "Türk Mitolojisinde Ejderha", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi,* 5(11), 2019, 482-493.

Dumlupınar, Zehra, "Topkapı Sarayı Harem DAiresei 17. Yüzyıl Çinileri", *Asos Journal,* S.81, 2018, 300-310.

Durkut, Mehtap, *Ünye'deki Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2012.

Durukan, Aynur, ''Ertokuş Külliyesi", *TDVİA,* C. XI, İstanbul 1995, 313-314.

Duymuş Florioti, H. Hande, "Eski Yakındoğuda "Nar" Sembolizmine Dair Bir Derleme Çalışması", *Tarih Okulu Dergisi, 8(XXII),*2015, 19-38.

Eberhard, Volfram, *Çin Simgeleri Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Eberhard, Wolfram, *Çin'in Şimal Komşuları,* (Çev. Nimet Uluğtuğ), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

Egli, Ernst, *Sinan der Baumeister Osmanicher Glanzzeit,* Stuttgart 1954.

Eker, Süer, "Orta Asya'nın Gizemli Halkı. Soğdlular Soğd ve Soğdca", *Türkbilig,* S. 24, 2012, 77-92.

Ekim, Zeynep Emel, "İmrahor Cami ve Restorasyon Öncesi Tespit Çalışması", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* C.11, S.20, 2019, 193-214.

Ekmekci, Azize, *Muğla Camii ve Mescitleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014.

Eliade, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş,* İstanbul, 2003.

Eliade, Mircea, *Şamanizm,* (Çev: İsmet Birkan), Ankara 1999.

Eliade, Mircea, *Şamanizm,* (Çev: İsmet Birkan), Ankara 2006.

Elpe, Ebru, *Türk Mitoloji ve Sanatında Ağaç,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

Emecen, Feridun, *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi,* İstanbul 2020.

Emecen, Feridun, "Isparta Madd", *TDVİA,* C. XIX, İstanbul 1999, 200-201.

Emecen, Feridun, "Mustafa I", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 272-275.

Emecen, Feridun, "Osman II", *TDVİA,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 453-456.

Emecen, Feridun, "Selim I", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 407-414.

Emecen, Feridun, "Selim II", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 414-418.

Emiroğlu, Kudret, *Trabzon Vilayet Salnamesi 1896,* C.16, Ankara 2007.

Ensert, H. Kübra, "M.Ö. İkinci Binde ''Kanatlı Güneş Kursu'' İle Taçlandırılmış Anadolu Hitit Figürleri'', Anadolu/Anatolia 28, 2005, 25-47.

Erbahar, Z. Nurdan, "Kuleli Ocağı (Kulebahçe) Mescidi'nin İlgi Çekici Örtüsü", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S.5, 1973, 95-100.

Erbek, Mine, *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri,* Ankara 2002.

Erçin, Serap, *Kula İlçesi'ndeki Türk Dönemi Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2008.

Erdem, Tahir, "Eğirdir"de Hızırbey Camisi", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, IV, Isparta 1938, 670-672.

Erdemir, Yaşar, "Konya Beyşehir Bayındır Köyü Camii", *Vakıflar Dergisi,* S.19, 1985, 194-196.

Erdy, Miklos, "Yenisey'in Batısındaki Hun Arkeolojik Kalıntıları", *Türkler Ansiklopedisi,* C.1, Ankara 2002, 1101-1115.

Eren, Ramazan, *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, Çanakkale 1990.

Ergezen, Hasan Rıze, "Ertuğrul Camii Restorasyonu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi,* C.1, S.1, Ankara 1974, 69-85.

Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü,* Ankara, 2004.

Erkan, Ümit, Rize *Şer'iyye Sicilleri I, 1509 No'lu Sicil Metin ve Tahlil,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.

Erkaya, Ayşe, *Tokat Merkezde Osmanlı Dönemi Dini Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ercisyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.

Ersay Yüksel, Ayşe, "Ankara Cami ve Mescitlerinde "Ankara Üslubu", *Tarih ve Gelecek Dergisi,* 2(1), 2016, 154-177.

Ersoy, Ayla, "Geleneksel Süsleme Sanatlarında Kullanılan Bazı Çiçek Motiflerinin İslam İnancı ile İlgisi", *Sanat ve İnanç II*, İstanbul 2004.

Ersoy, H. Y., "Bağdadi Madd." *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1997, 180.

Ertuğrul, Ali, Dursun, İrfan, "Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet Edilen Camiler", *Düzce'de Tarih ve Kültür,* Gaye Kitapevi, Bursa 2017, 392-423.

Ertuğrul, Özkan, "Çardak Han", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. VIII, İstanbul 1993, 225.

Ertuğrul, Özkan, "Döner Kümbet", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. IX, İstanbul 1994, 516-517.

Ertuğrul, Özkan, Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Mimar Kemaleddin Bey", *TDVİA,* C. XXV, Ankara 2002, 230-231.

Erünsal, İsmail E., "Tâcîzâde Câfe Çelebi", *TDVİA,* C. XXXIX, İstanbul 2010, 353-356.

Eryüksel, Erengül, *Safranbolu Şehrinde 17-19 Yüzyıl Osmanlı Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Erzen, J. N., "Duvar Resmi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul 1997, 488-490.

Erzincan, Tuğba, "Çorum Ulu Camii", *TDVİA,* C. XLII, İstanbul 2012, 92-93.

Erzincan, Tuğba, "Mihrap", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, İstanbul 2005, 30-37.

Esin, Emel, "'KÜN-AY' (Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devirden Hakanlılara Kadar İkonografisi)", *VII. Türk Tarih Kongresi (25-27 Eylül 1970) Bildiriler Kitabı I,* Ankara 1972, 313-359.

Esin, Emel, "Türk Kubbesi, Gök-Türklerden Selçuklulara Kadar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III, Malazgirt Zaferi Özel Sayısı,* Güven Matbaası, Ankara 1971, 159-182.

Esin, Emel, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul 2001.

Eskici, Bekir, "Ankara Hacı Bayram Camisi Onarımları Üzerine", *Turkish Studies,* 9(10), Ankara 2014, 557-576.

Eskiyörük, Diğdem, "Antik Çağ'da Zeytin ve Zeytinyağı, Kilikya Bölgesi Örneği", Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(Special issue1), 228-243.

Etikan, Sema, Kılıçlarslan, Hande, "Düz Dokumalarda Nazar İnancı ve Göz Motifi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi,* S.10 2012, 103-121.

Ettinghausen, Richard, Graber, Oleg, vd, *İslamic Art and Architecture (650-1250),* Yale University Press, Londan 1987.

Eyice, Semavi, "Ağalar Camii", *TDVİA,* C. I, İstanbul 1988, 464.

Eyice, Semavi, "Ahi Elvan Camii Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. I, 1988, 529.

Eyice, Semavi, "Amr b. Âs Camii Maddesi" *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. III, 1991, 81-82.

Eyice, Semavi, "Ayazma Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1991, 230-231.

Eyice, Semavi, "Ay-Yıldız'ın Tarihi Hakkında" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 13,* İstanbul 1987, 31-66.

Eyice, Semavi, "Ayyıldız", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1991, 297-298.

Eyice, Semavi, "Bezirgânbaşı Camii", *TDVİA,* C. VI, İstanbul 1992, 104-105.

Eyice, Semavi, "Burmalı Mescid", *TDVİA,* C. VI, İstanbul 1992, 443-444.

Eyice, Semavi, "Cami, Mimarlık Tarihi Madd." *TDVİA,* C. VII, 1993, 56-90.

Eyice, Semavi, "Çağlayan Camii", *TDVİA,* C. VIII, İstanbul 1993, 178-179.

Eyice, Semavi, "Ebülfazl Mehmed Efendi Camii", *TDVİA,* C. X, İstanbul 1994, 357-358.

Eyice, Semavi, "Eyüp Sultan Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XII, İstanbul 1995, 9-12.

Eyice, Semavi, "Hacı Ehvad Camii", *TDVİA,* C. XIV, İstanbul 1996, 472-474.

Eyice, Semavi, "Hacı İvaz Mescidi", *TDVİA,* C. XIV, İstanbul 1996, 484.

Eyice, Semavi, "Hacı Mûsâ Camii", *TDVİA,* C. XIV, İstanbul 1996, 491-492.

Eyice, Semavi, "Hacı Özbek Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XIV, İstanbul 1996, 492.

Eyice, Semavi, "Hızır Bey Camii", *TDVİA,* C. XVII, İstanbul 1998, 415.

Eyice, Semavi, "Hüdâvendigâr Camii-İpsala", *TDVİA,* C. XVIII, İstanbul 1998, 289-290.

Eyice, Semavi, "Hüdâvendigâr Camii-Keles", *TDVİA,* C. XVIII, İstanbul 1998, 289-290.

Eyice, Semavi, "İbrahim Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. XXI, İstanbul 2000, 340-341.

Eyice, Semavi, "İbrahim Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. XXI, İstanbul 2000, 343-345.

Eyice, Semavi, "İlyas Bey Camii", *TDVİA,* C. XXII, İstanbul 2000, 163-164.

Eyice, Semavi, "İshak Paşa Sarayı", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXII, İstanbul 2000, 542-544.

Eyice, Semavi, "Küçük Mecidiye Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVI, Ankara 2002, 527-528.

Eyice, Semavi, "Nuruosmaniye Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 264-266.

Eyice, Semavi, "Nusretiye Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXIII, İstanbul 2007, 274-276.

Eyice, Semavi, "Osmanlı Devri Türk Mimarisi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, Ankara 1999, 79-101.

Eyice, Semavi, "Revâni Çelebi Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 320-321.

Eyice, Semavi, "Tacizade Tevkii Cafer Çelebi Camii", *Türk Kültürü Araştırmaları Dr. Orhan F. Köprülü'ye Armağan,* S.1-2, Ankara 1998, 58-59.

Fehervarı, G. "Mihrab" *The Encyclopadia of İslam,* Vol. VII, New York 1993, 7-15.

Filimonov, B. M., "Drevneye Reznoye Derevo iz Kompleksa Kusama İbn Abbasa v Ansamble Şah – Zinda", *Özbekiston Memorlarının Sanatı,* UzFan Yayınları, Taşkent, 1962, 267-276.

Frownfelter, Andrea, Flower *Symbolism as Female Sexual Metaphor*, Senior Honours Theses, Eastern Michigan Üniversity, USA 2010.

Furtuna, Çiğdem, *Samsun Çarşamba'da Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Ahşap Camilerin Belgelenmesi ve Vernaküler Mimari Miras Bağlamında İncelenmesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

Geleneksel Ahşap Yapı Uygulamaları, Özgün Ofset, İstanbul 2009.

Gezgin, Deniz, *Bitki Mitosları*, Sel Yayıncılık, İstanbul 2007.

Gezgin, Deniz, *Hayvan Mitosları,* İstanbul 2007.

Goloğlu, Mahmut, Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Ankara 1973.

Goody, Jack, *Çiçeklerin Kültürü*, (Çev. Mehmet Beşikçi), İstanbul, 2010, 271.

Gök, Nejdet, Kutlu, Mehmet, "Hilal ve Ay-Yıldız Motifi, Sembol ve İdeolojik Kullanım" *Doğu Batı 8(31),* Ankara 2005, 267-287.

Gökler, Burak Muhammet, "Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı", *Anasay Dergisi,* S.2, 2017, 69-98.

Gökler, Burak Muhammet, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", *Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültür Sempozyumu IV,* C.3, Kocaeli 2018, 2097-2126.

Gökler, Burak Muhammet, *Balıkesir Mezar Taşları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Gökler, Burak Muhammet, Doğan, Muhammet Emin, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narmanlı Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Art Sanat Dergisi,* S.16, 2021, 181-219.

Gökoğlu, Ahmet, *Paphlagonia Gayr-ı Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, I, Kastamonu 1952.

Gömeç, Saadettin Yağmur, "Geçmişte ve Günümüzde Uygur Türklerine Genel Bir Bakış", *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı,* Ankara 2018, 101-120.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, "Humbarhane Kışlası ve Camii", *TDVİA,* C. XVIII, İstanbul 1998, 353-355.

Göncüoğlu, Süleyman Faruk, "İstanbul'daki Defterdar Camileri ve Mahalleleri", *Osmanlı Devlet Teşkilatının Kadim Bir Kurumu. Defterdarlık,* İstanbul 2016, 150-174.

Görgünay Kırzıoğlu, Neriman, *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler,* Ankara 1995.

GPS Koordinatlarıyla Rize Kültür Varlıkları Envanteri, Rize İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Rize 2012.

Gumilev, L. N., *Hunlar,* (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.

Gül, Seyfullah, "Sinop Ahşap Camileri ve Coğrafi Çevre İlişkisi", *Sosyal Bilimciler Gözüyle Sinop,* Ankara 2018, 155-178.

Güldür, Muhammed M., Zekiye Şentürk, "Hakkâri Kilimciliği Üzerine Bir Araştırma", *Kalemişi,* 3(6), 2015, 101-117.

Gülgen, Hicabi, "Narince Abide Hatun Camii", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 12(2), 147-160.

Güllüdağ, Nesrin, "Türklerde Damga Geleneği ve Nogay Türklerinin Damgaları Üzerine Bir İnceleme", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi,* 3(6), 2015, 132-150.

Gültekin, Erdal, Soylu Baştuğ, Dilek, Erdal Kelime, "Anadolu ve Türk Kültüründe Zeytin", *Social Sciences Research Journal,* 9(3), 2020, 164-169.

Gültekin, R. Eser, "Türklerde Bereket Sembolü Olarak Kullanılan Meyve Motifleri ve Mimaride Değerlendirilmesi*", Turkish Studies,* 3(5), 2008, 9-31.

Günay, Turgut, *Rize İli Ağızları,* Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977.

Gündoğdu, Hamza, "İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumi ve Palmetler*", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan,* Ankara 1993, 197-211.

Gündoğdu, Hamza, "İspir Merkezdeki Tarihi Kalıntılar", *İspir Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu,* Ankara 2008, 1-11.

Gündoğdu, Hamza, Bayhan, Ahmet Ali, Arslan, Muhammet, *Sanat Tarihi Açısından Erzurum*, Erzurum 2010.

Gündoğdu, Hamza, *Erzurum'da Doğa, Kültür, Tarih ve Sanat Eserleri,* Ankara 2007.

Gündoğdu, Hamza, *Kalaler ve Kuleler Kenti Ardahan,* Ankara 2000.

Gündoğdu, Nuri, *Silifke'deki Türk Dönemi Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük 2019.

Gündüz, Filiz "*Minare"* TDVİA, C30, 2005, 98-101.

Gündüz, Filiz, "Ortaköy Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 408-409.

Gürbıyık, Cengiz, "Turgutlu Irlamaz Köyü Camii", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* 14 (3), 2016, 146-162.

Gürsoy, Elif, "*Uşak'ta Perde Motifli Mihraplar", Asos Journal,* 3(10), 2015, 146-157.

Güvelioğlu, İshak Güven, "Osmanlı Dönemi Rize Vakıfları", *Rize Defteri 2,* İstanbul 2013, 9-55.

Güvelioğlu, İshak Güven, *Rize'nin Tarihi Gömülen Vakıf Eserleri,* İstanbul 2017.

Hacıahmetoğlu, İsmail, *Gümüşhane İl Merkezindeki Türk İslam Devri Mimari Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Halaç, Hicran Hanım, Handan Baran, "Geleneksel Giysilerde ve Tarihi Yapılarda Süsleme Motifleri. Eskişehir Örneği", *TEKE,* 7/4, 2018, 2813-2832.

Halaçoğlu, Yusuf, "Adıyaman", *TDVİA,* C. I, İstanbul 1988, 377-379.

Halaçoğlu, Yusuf, "Ankara Savaşı", *TDVİA,* C. III, İstanbul 1991, 210-211.

Hanoğlu, Canan, *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Hasol, D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul 2008.

Hasol, Doğan, "Ahşap Maddesi", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Yem Yayınevi, C. I, İstanbul 1997, 33-34.

Hasol, Doğan, "Askıçelenk", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* İstanbul 2016.

Hasol, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü,* Yem Yayın, İstanbul 2016, 241.

Hatipoğlu, Oktay, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalemişi Tezyinat,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007.

Hehn, V. *Zeytin, Üzüm ve İncir,* (Çev. Necati Açа), Dost Kitap Evi Yayınları, Ankara 1998.

Hiçyılmaz, Murat Ümiç, "Rize'nin Doğu Bölgesinde Petroglifler, Piktogramlar ve Damgalar", *Rize Defteri 3,* Revak, İstanbul 2016, 9-26.

Hiçyılmaz, Murat Ümit, *Çamlıhemşin Seyahatnamesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Hiçyılmaz, Murat Ümit, *Fındıklı Seyahatnamesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

Hiçyılmaz, Murat Ümit, *Güneysu Seyahatnamesi,* İstanbul 2019.

Hillenbrand, Robert, *İslam Sanatı ve Mimarlığı,* Homer Kitapevi, İstanbul 2005.

Hmelnitskiy, Bogdan, *Mejdu Arabami i Tyurkami,* Continent Yayınları, Berlin 1992.

Horuluoğlu, Şamil, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri,* Ankara 1983.

Huart Cl. Sadan, J. "Kursi", *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), Vol.XI, Leiden 2000, 509.

Işık, Ramazan, ''Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler'', *İlahiyat Fakültesi Dergisi 9.2,* Elâzığ 2004, 89-106.

İlgürel, Mücteba, "Ahmed II", *TDVİA,* C. II, İstanbul 1989, 33-34.

İlhan, Gamze, *Manisa Soma'da Bulunan Türk Devri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2019.

İnalcık, Halil, "Bayezid I", *TDVİA,* C. V, İstanbul 1992, 231-234.

İnalcık, Halil, "Mehmed I", *TDVİA,* C. XXVIII, Ankara 2003, 391-394.

İnalcık, Halil, "Mehmed II", *TDVİA,* C. XXVIII, Ankara 2003, 395-407.

İnalcık, Halil, "Murad II", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2006, 164-172.

İnan, Abdulkadir, *Eski Türk Dini Tarihi,* Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1976.

İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm,* Türk Tarih Kurumu, İstanbul 1986,

İnce, Kasım, "III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Mimarisi Hakkında", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. X, Ankara 1999, 276-286.

İnce, Kasım, *III.Selim- IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.

İnci, Nuran, "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi,* S. XIX, Ankara 1985, 223-236.

İpekoğlu, Gül, "Lale Devrinin Çelebi Nakkaşı. Levni", *Sanat Dünyamız,* S. 73, İstanbul 2001, 235-244.

İpşirli, Mehmet, "Avni Ömer Efendi", *TDVİA,* C. IV, İstanbul 1991, 124-125.

İrkin, Özgür Mehmet, *Burhaniye'de Türk Devri Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.

İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı, C.3, İstanbul 2006.

İzgi, Özkan, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

İzgi, Özkan, *Kutluk Bilge Kül Kağan- Böğü Kağan ve Uygurlar,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

İzgi, Özkan, *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Jonathan, M. Bloom, "Creswell and the Origins of Minaret", *Muqarnas*, Vol. 8, 1991, 55-58.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü,* Ötüken, İstanbul 2010.

Kahrıman, Ömer, *Trabzon'daki Türk Devri Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2003.

Kalajdzic, Mirsad, *Bosna'da Osmanlı Dönemi Selatin Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İstanbul 2006.

Kara, İsmail, *Şeyh Osman Niyazi Efendi ve Güneyce-Rize'deki Tekkesi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

Karaaziz Şener, Dilek, "Soma Hızır Bey (Çarşı) Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme" *Tukish Studies,* 9(10), Ankara 2014, 715-738.

Karaçağ, Abdullah, "Ayaş (Ankara) Ulu Camii", *Akdeniz Sanat,* C.3, S.5, 95-115.

Karadeniz, Erdem, *Trabzon Of İlçesi'ndeki Mimari Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017.

Karafakı Çetinkaya, Filiz, Yazgan, M.E. "*Use of Plant in Ottoman Ornamentation Art",* Acta Horticulture Proceedings of the Eleventh İnternational Symposium on Flower Bulbs and Herbaceous Perennials, 2013, 283-287.

Karakaya, Ebru, "Şemsi Paşa Külliyesi*", TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXXVIII, İstanbul 2010, 529-530.

Karakaya, Ebru, "Zühdü Paşa Camii ve Mektebi", *TDVİA,* C. XLIV, İstanbul 2013, 539-540.

Karakaya, Enis, "Tahir Efendi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994, 190-191.

Karakelle, Ayşegül, Kayabaşı, Nuran, "Hatay/Reyhanlı Kilimlerinde Bulunan Yaşam ile İlgili Motifler", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22(Özel Sayı), 2018, 2633-2646.

Karakurt, Deniz, *Türk Mitolojisi Ansiklopedisi,* E-kitap, 2012.

Karakuş, Filiz, "Ankara Altındağ İlçesi 12-16. Yüzyıl Camileri Üzerine Tipoloji ve Değerlendirme Çalışması, *Tasarım ve Sanat Derisi,* 8(1), 2020, 20-40.

Karamağralı, Haluk, "Erzurum Ulu Camii" *Yıllık Araştırmaları Dergisi,* S. III, Ankara 1981, 137-178.

Karazeybek, M., vd., *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri,* C.1, Afyon 2005.

Karaziz Şener, Dilek, "Soma Hızır Bey Camii Duvar Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies,* Vol. 9, Ankara 2014, 715-738.

Kargı, Haluk, "İskender Paşa Külliyesi", *TDVİA,* C. XXII, İstanbul 2000, 571-572.

Karpuz, Haşim, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 1987, 37-45.

Karpuz, Haşim, "Halk Mimarisinde Ahşap Yığma "Çantı" Camiler," *III. Milletler Arası Folklor Kongresi Bildirisi,* İzmir, 1985, 165-181.

Karpuz, Haşim, "İslam Öncesi Türk Sanatının İslami Döneme Etkisi", *Türkler Ansiklopedisi,* C. VI, Ankara 2002, 46-53.

Karpuz, Haşim, "Konya Kadınhanı'ndaki Vakıf Camileri" *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara, 2003, 201-222.

Karpuz, Haşim, "Rize Çayeli Ormancık Köyü Camii", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı,* Konya 1993, 253-262.

Karpuz, Haşim, "Rize Köy Camilerinde Mimari Süsleme", *Geleneksel Rize Mimarisi Üzerine Araştırma,* Revak, İstanbul 2019, 39-59.

Karpuz, Haşim, *Rize,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Karpuz, Haşim, *Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler,* İstanbul 1990.

Karpuz, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42 (II-III),* Ankara 2009.

Karpuz, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42,* C. 3, Ankara 2009.

Karpuz, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42,* C. 2, Ankara 2009.

Kaya Demir, Ayşe Nur, *II. Abdülhamit Dönemi Kayseri Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.

*Kaya Zenbilci, İlkgül, "*Kozalak. Sanat Tarihi Bağlamında Bir Motifin Gizemini Okumak*", Orta Çağ'dan Postmodernizme Sanat Tarihi Okumaları, İstanbul 2021,* 212-250.

Kayabaşı, Nuran, Bozkurt, Hilal, Özkoca, Begül, "Çorum El Sanatlarında Kullanılan Motifler ve Anlamları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 9(1) 2016, 39-61.

Kayalı, Yalçın, "Hint ve Türk Mitolojisinde Balık Motifi", *Akademik Bakış Dergisi,* S.58, 2016, 252-265.

Kazmaz, Süleyman, "Çayeli'nde Küçük Sanat Hayatı. Taşçılık ve Sepetçilik", Erdem, 12 (36), 2002, 947-972.

Kelam (Köroğlu), Şeyma, *Türk Mitolojisinde Çam Ağacı Sembolünün Yeri ve Çağdaş Türk Resim Sanatına Yansımaları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2019.

Kepecioğlu, Kâmil, "Tarihî Bilgiler ve Vesikalar", *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara 1942, 405-421.

Keskin, Esra, Kaya Zenbilci, İlkgül, "Orta Çağ'da Bizans El Yazmalarında Görülen Örgü Kompozisyonları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2),* Aralık 2017, 1137-1158.

Kılıç, Önder, *İnegöl'de Osmanlı Dönemi Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüst Eğitim Enstitüsü, Ankara 2020.

Kılıç, Serkan, "Elmalı'daki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler (Osmanlı dönemi)", *Mediterranean Journal of Humanities,* S.2, 2018, 407-425.

Kılıçkaya, Müge, *İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sancakları,* (Yayımlanmamış YL Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

Kındığılı, Muhammet Lütfü, *Ortaçağdan Günümüze Kemah ve Köylerindeki Kültür Varlıkları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Kırbıyık, Mehmet, "Klasik Edebiyatımızda Lâleye Dair Birkaç Örnek", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmları,* (2), Nevşehir 2005, 25-30.

Kırzıoğlu, Fahrettin, "Milli Tarihimizde Rize Bölgesi", (*19 Aralık 1986 tarihli Rize Konferans metni*), 7, http.//www.biriz.biz/rize/rizetarihi.htm#4 (E.T..09.01.2020)

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, "Türkiye'nin En Eski Selçuklu Camisi. Kars Anı'da Manuçahr Camisi ve Minaresi", *Türk Dünyası Dergisi,* 4, Ankara 1987, 14-16.

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, *Kars Tarihi,* C.1, İstanbul 1953.

Kıvrım, İsmail, "Osmanlı Dönemi'nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)", *Vakıflar Dergisi,* S.46, 2016, 97-116.

Kiel, Machiel, "Ustulçe", *TDVİA,* C.42, İstanbul 2012, 193-195.

Klimkeit, H., "Türk Orta Asyasında Budizm", (Çev: M. Turgut Berbercan), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 26, 2009, 93-108.

Koç, Hülya, "Küçük Efendi Külliyesi", *TDVİA,* C. XXVI, Ankara 2002, 523-524.

Koçak, Aynur, "Bilgelik", Varlık Bereket Sembolü İncirin Serüveni", *Bilge Seyidoğlu Kitabı,* İstanbul 2011, 277-289.

Koçu, Reşat Ekrem, "Abbas Ağa Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* İstanbul 1958, 9.

Koçu, Reşat Ekrem, "Akseki Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1958, 543-544.

Koçu, Reşat Ekrem, "Altunizade Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. II, İstanbul 1959, 752-753.

Koçu, Reşat Ekrem, "Baba Haydar Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1960, 1742-43.

Koçu, Reşat Ekrem, "Balat Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1960, 1965-66.

Koçu, Reşat Ekrem, "Balihoca Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 1960, 2046.

Koçu, Reşat Ekrem, "Beylerbeyi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. V, İstanbul 1961, 2676-2681.

Koçu, Reşat Ekrem, "Burmalı Mescid", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul, 3143.

Koçu, Reşat Ekrem, "Emirgan Cami", *İstanbul Ansiklopedisi,* C. IX, İstanbul 1968, 5093-5094.

Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul, 3143.

Koçyiğit, Fazilet, "Amasya'da Ahşap Tavanlı İki Camii Örneği. Şıhlar ve Kızılkışlacık Köyü Camii", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.8, S.2, 2019, 1641-1658.

Koday, Zeki, Erhan, Kübra, "Rize İlinin İdari Coğrafya Analizi", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S.50, 2013, 39-54.

Konuk, Nilda, *Edirne Uzunköprü'deki Osmanlı Devri Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum,* İstanbul 1960.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi,* Konya 1964.

Korkmaz, Esat, "Doğuran Doğanın Simgesi. Ağaç", *Orman ve Av Dergisi,* S. 3, 2008, 25-28.

Korkut, Tahsin, "İşhan Manastır Kilisesi'nin Geometrik Plastik Bezeme Programı", *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* Sakarya 2017, 835-852.

Korkut, Tahsin, *Artvin ve Erzurum İllerindeki Bagratlı Dönemi Hıristiyan Dini Mimarisinde Taş Bezeme,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2016.

Korkut, Tahsin, *Artvin'deki İşhan ve Cevizli (Tbeti) Manastır Kiliselerindeki Taş Süsleme Örnekleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2010.

Kökten, İ. Kılıç, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma, *D.T.C.F.D. X/3-4***,** 1952, 189-203.

Kökten, İ. Kılıç, "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri", *D.T.C.F.D.,* III/5, 1994, 465-486.

Köprülü, F. Orhan, "Bayrak", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. V, İstanbul 1992, 247-254.

Köseoğlu, Neşet, "Isparta Kitabeleri ve Eski Eserler *II", Ün Dergisi,* C. III, S.23, Isparta 1936, 385-391.

Köşklü, Zerrin, *I. Abdulhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1993.

Köşklü, Zerrin, Tali, Şerife, "Geleneksel Erzurum Evlerinde Tandırevi (Mutfak) ve Mimarisi", *Sanat Dergisi* 11, 2007, 97-111.

Kral, Martin, "Of Dahlia Myts and Aztec Mythology, The Dahlia in History" (Mitolojide ve Aztec Mitolojisinde Yıldız Çiçeği ve Yıldız Çiçeğinin Tarihi) *National Science Foundation,* Washington 2014, 2-28.

Ksenophon, *Anabasis "Onbinlerin Dönüşü",* (Çev. Tanju Gökçöl), İstanbul 1974.

Kuban, Doğan, *Osmanlı Mimarisi,* Yem Yayın, İstanbul 2007.

Kuban, Doğan, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul 1954.

Kul, Eyüp, *Osmanlı Döneminde Rize (Fetihten 19. Yüzyıla),* İstanbul 2020.

Kul, Eyüp, *Osmanlı Döneminde Rize,* İstanbul 2020.

Kumbaracılar, İzzet, "Tarih Köşesi. Türk Mimarları", *Arkitekt Dergisi,* S. 2, İstanbul 1937, 59-60.

Kuniholm, Peter lan, "A 1503- Year Chronology for The Bronze and Iron Ages. 1990-1991 Progress Report of the Aegean Dendrochronology Project", *VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* Çanakkale 1991, 127.

Kunter, Halim Baki, "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V. Türk Tarih Kongresi,* Ankara 1960, 438-442.

Kuran, Aptullah, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, 179.

Kuran, Aptullah, "Mimar Sinan'ın Camileri", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I,* İstanbul 1988, 174-214.

Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri I*, Ankara 1969.

Kuran, Aptullah, *Mimar Sinan,* İstanbul 1986.

Kurek, Jan, Gaczol, Tomazs, "Wood in Architecture", *İnternational Scientific Conference,* Polonya 2016, 2.

Kurnaz, Cemal, "Gül", *TDVİA,* C. 14, İstanbul 1996, 219-222.

Kurt, Hasan, "Orta Asya'da Peygamber (s.a.s) Ailesinden bir Sahabi Kusem b. Abbas", *İlahiyat Fakültesi Dergisi,* C. XXXIX, 565-579.

Kurtbil, Zeynep Hatice, "Afyon Ulu Camii Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XLII, 2012, 82-83.

Kuru, Alev, "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme", *Belleten,* 61(230), 1997, 37-42.

Kurucu, Muhammet, *Ordu'nun Osmanlı Dönemi Mimari Dokusunun Gelişimi,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014.

Kuş, Fatma, "Kütahya Ulu Camii", *TDVİA,* C. XLII, İstanbul 2012, 107-108.

Kuşoğlu, Mehmet Zeki, *Resimli Ansiklopedik Kuyumculuk ve Maden Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2006.

Kutluay Küçük, Sevgi, "Sanat Tarihi Terminolojisinde Lotus ve Palmet", *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri,* İstanbul 2000.

Kuyulu, İnci, "Bademli Kılcızade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş İzmir), Vakıflar Dergisi, S. 24, 1994 147-158.

Kuyulu, İnci, "Batı Anadolu'da Resimli Bezemeler", *Ege Üniversitesi Araştırma Fon Saymanlığı,* VII, 11-133.

Kuyulu, İnci, "Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan Kitabı Bildirileri,* İzmir 2001, 281-293.

Küçük, Ayşenur, *Trabzon Merkez ve İlçelerinde Tarihi Çeşmeler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2020.

Küçük, Cevdet, "Murad V", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 183-185.

Küçük, Ogün, *Trabzon'un Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of İlçelerindeki Osmanlı Dönemine Ait Bazı Ahşap Camiler (18-19.yy),* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2017.

Küçükaslan, Fatma, "Takkeci İbrahim Ağa Külliyesi", *TDVİA,* C. XXXIX, İstanbul 2010, 460-461.

Küçükbatır, Hamit, "Altunîzâde Külliyesi", *TDVİA,* C. II, İstanbul 1989, 546-547.

Küçükkömürler, Saime, Ekmen, Zeynep, "Barışın Simgesi Zeytin ve Anadolu Kültürü", 809-820.

Kütükoğlu, Bekir, "Murad III", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 172-176.

Laflı, Ergün, "Antik Hellen ve Roma Dönemlerinde Anadolu'da Bağcılık ve Şarapçılık", *Üzümün Akdeniz'deki Yolculuğu,* İzmir 2017, 19-56.

Laflı, Ergün, "Rize'deki Osmanlı Dönemi Camileri", *Arkeoloji / Tarih Dergisi,* 2016, 21-27.

Lim, Ki-Byung, Van Tuyl, Jaap M., ‘’Lily’’, (Zambak) National *İnstitute of Agricultural Biotechnology*, Wageningen University and Research Centre, Neherlands 2006, 441-707.

Mahir, Banu, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.

Mavuşoğlu, Nazlı İpek, *Şavranşah Köyü Camisi Restorasyon Projesi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ, İstanbul 2008.

Mehmet İpşirli, “Mirzazade Şeyh Mehmed Efendi”, *TDVİA,* C. XXX, İstanbul 2005, 170-171.

Mengeş, Gül, *Ağaç Sembolünün Tarihsel Gelişim İçerisinde Türk Resim Sanatına Yansıması ve Cumhuriyet Dönemi Türk Resminin Ağaç Sembolü Üzerinden İrdelenişi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Van 2012.

Merçil, Erdoğan, “Gazneliler”, *TDVİA,* C. XIII, İstanbul 1996, 480-484.

Meriç, Rıfki Melül, “Trakya Kitabeleri I, Hayrabolu Kitabeleri”, *Tarih Vekikaları,* S. 17, 1958.

Mimar Sinan’ın İstanbul’u, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 2016.

Mutlu, Mehmet, “Orta Asya’da Tütekli (Kırlangıç Örtünün Kökeni ve Tarihi Gişim Aşamaları Üzerine bir Değerlendirme”, *History Studies,* 12/5, 2020, 2455-2486.

Mülayim, Selçuk, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.6, İstanbul 1992, 75-77.

Mülayim, Selçuk, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, *TDVİA,* C. VI, İstanbul 1992, 75-77.

Mülayim, Selçuk, “Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi”, *Anatolia,* S. XX, Ankara 1974, 141-453.

Mülayim, Selçuk, Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “Selimiye Camii ve Külliyesi”, *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.36, İstanbul 2009, 430-434.

Narmanlı, Faruk, *Giresun Camilerinde Tezyinat,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2018.

Naza Dönmez, Emine, "Aydın Karacasu Çarşı Camii ve İç Menteşe Bölgesi Camileri İçerisindeki Yeri", *XI. Orta Çağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* İzmir 2007, 211-219.

Naza, Emine, "Kaptan İbrahim Paşa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. IV, İstanbul 2003, 433-434.

Naza, Emine, "Kürkçübaşı Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C.5, İstanbul 1994, 172.

Nefes, Eyüp, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri. Paşayazı Köyü Camii", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S.3, 2010, 385-397.

Nefes, Eyüp, "Çarşamba'da Yıkılmak Üzere Olan Ahşap Camilerden Biri. Paşayazı Köyü Camii", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Vol. 3, 2010, 385-397.

Nefes, Eyüp, "Giresun'da Yeni Tespit Edilen Bir Ahşap Camii; Çaldağ Beldesi Melikli Mh. Tahtalı Camii", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9* (2), 2009, 187-210.

Nefes, Eyüp, "Samsun'da Ahşap Bir Osmanlı Eseri, Ayvacık/Tiryakioğlu Camii", *Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S.28, 2010, 151-174.

Nefes, Eyüp, Can, Yılmaz, Gün, Recep, "Samsun/Vezirköprü'de Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Ahşap Camii", *Ondokuz Mayıs Üniveristesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 43, 2017, 129-154.

Nefes, Eyüp, Gün, Recep, "Samsun/Kavak'ta Çantı Tekniğinde İnşa Edilen Alagömlek Köyü Rahmioğlu Mahallaesi Camii", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 40, 2016, 49-65.

Nefes, Eyüp, Gün, Recep, Çakır, Ahmet, "Samsun/Bafra İlçesi'nde Çantı Tekniğinde İnşa Edilmiş Bir Grup Camii", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 15, S.2, 2015, 291-317.

Negmatov, N.N., "The Samanid State", *History of Civilizations of Central Asia,* Volume IV, Delhi 1999, 77-94.

Nemlioğlu, Candan, "Kastamonu Kasaba Köyü Mahmud Bey Camii Kalem İşi Bezemeler ve Osmanlı Bezeme Sanatına Etkileri", *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* 14-16 Ekim 2009, 463-471.

Nemlioğlu, Candan, "Mimarbaşı Acem Ali", *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar I,* Ankara 2015, 31-35.

Okçuoğlu, Tarkan, "Abbas Ağa Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 7-8.

Okumuş, Asiye, *Türk Süsleme Sanatlarında Barok ve Rokoko,* İstanbul 2016.

Oral Patacı, Özlem, "Ampir Üslubunda Bir Sultan Camii: Nusretiye", *Akademik Bakış Dergisi,* S.59, 2017, 169-207.

Orhonlu, Cengiz, "Bolu", *TDVİA,* C. VI, İstanbul 1992, 276-278.

Osmanlı Ansiklopedisi, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, 17-21.

Otto Dorn, K., "Die Ulu Dschami in Sivrihisar" *Anadolu (Anatolia),* IX, 1965, 161-168.

Otto-Dorn, K., *Seldschukische Holzsaulenmonscheen İn Kleinasien,* Aus Der Welt der İslamichen Kunst, Berlin 1959. (Otto Dorn'dan Nakleden için bkz. Şakir Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler),* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1991.

Oyman, Naile Rengin, "Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlenmesi", *Arış Dergisi,* S.14, 2019, 4-22.

Ödekan, A., "Camii Maddesi", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* C. I, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1997, 316-318.

Ödekan, Ayla, "Ampir Üslubu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 247-249.

Ödekan, Ayla, "Ampir Üslubu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1993, 247-249.

Ögel, Bahaddin, "Hasır ve Hasırcılık", *Türk Kültür Tarihine Giriş,* Ankara 1978, 191-199.

Ögel, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihi,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.

Ögel, Bahaddin, *Türk Mitolojisi I,* Ankara 1993.

Ögel, Bahaddin, *Türk Mitolojisi II,* Ankara 2014.

Ögel, Bahattin, *Türk Mitolojisi II,* İstanbul, 1995.

Önal, Raziye Çiğdem, "Trabzon Of İlçesinde Ahşap Vaaz Kürsüleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 2021.

Önal, Raziye Çiğdem, Köşklü, Zerrin, "Trabzon'da Geç Dönem Osmanlı Camilerinde Ahşap Mihraplar", *Sanat Tarihi Dergisi,* 29/2, 2020, 707-743.

Önal, Raziye Çiğdem, *Trabzon Mihrapları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2021.

Önder, Mehmet, "Seydişehir'de Seyyid Harun Külliyesi, Vakıfları ve Bânisi", *Vakıflar Dergisi,* S. XX, 1988, 13-28.

Öney, Gönül, "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", *Belleten*, 33/110, 1969, 171-192.

Öney, Gönül, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatlar,* İş Bankası Yayınları, Ankara 1992.

Öney, Gönül, *Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapılar,* Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.

Öney, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Önge, Yılmaz, "Anadolu Mimari Sanatında Ahşap Stalaktitli Sütun Başlıkları, *Önasya,* C.4, S. 37, 1968, 1-17.

Önge, Yılmaz, "Anadolu'da XIII. – XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek Beyşehir Köşk Köyü Mescidi, *Vakıflar Dergisi,* S. 9, Ankara 1971, 291-296.

Önkal, Ahmet, Bozkurt, Nebi, "Cami Maddesi", *TDVİA,* C. VII, 1993, 46-56.

Ötüken, Yıldız, "İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi, XII*, Ankara 1978, 213-233.

Öz, Mustafa, "Zülfikar", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XLIV, İstanbul 2013, 553-554, Hüseyin Güneş, "Zülfikar. Efsanevi Bir Kılıcın Tarihi Serüveni", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 86, 2018,9-20.

Öz, Tahsin, *İstanbul Camileri,* I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

Özcan, Abdulkadir, *"Lale Devri, TDVİA,* C. XXVII*,* İstanbul 2003, 81-84.

Özcan, Abdulkadir, "Mehmed IV", *TDVİA,* C. XXVI, Ankara 2003, 414-418.

Özçalık, Mahire, "Lotus Çiçeğinin Farklı Kültürlerdeki Önemi ve Peyzaj Tasarımında Kullanımının İrdelenmesi", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi,* 10, 2017, 22-28.

Özdemir, Esin, *Ordu ve İlçelerindeki Türk Dönemi Mimari Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2011.

Özden, Hilmi, Şaylıgil, Ömür, "Türk Kültür Tarihinde ve Hastanelerimizde Zambak Motifi", *Hâkim Yayıncılık,* Ankara 2015, 249-292.

Özel, Ahmet, *19. Yüzyılda Osmanlıda, Batı Anlayışı Doğrultusunda Manzara Resmi*, (Yayımlanmamış SY Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

Özen, Hamiyet, "Rize Halk Mimarisi Malzeme ve Yapım Teknikleri", *Geleneksel Rize Mimarisi Üzerine Araştırma,* Revak, İstanbul 2019, 61-77.

Özer Pınarbaşı, Simge, "Türk Kültüründe Kuşa Dönüşen Kadınlar", *Tematik Türkoloji Dergisi,* S.2-1, IV, 96-103.

Özgümüş, Üzlifat, "Gülâbdan", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.14, İstanbul 1996, 227.

Özgüner, Orhan, *Köyde Mimari Doğu Karadeniz,* Revak, İstanbul 2017.

Özgür Yıldız, Şenay, "Osmanlı Devri Edirne Camilerinden Ahşap Va'z Kürsüsü Örnekleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* C. XXI, S.2, 2012, 99-135.

Özgür Yıldız, Şenay, Halil İbrahim Eryılmaz, "II. Abdülhamid Eseri. "Ertuğrul Tekke Camii-Tevhithanesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* C.9, S.1, 2019, 215-242.

Özgür, Damla, *Kırıkkale'de Türk Devri Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Özkan, Haldun, "Bayburt/Aydıntepe Gümüşdamla Köyü Camii Vaaz Kürsüsü" *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 32,* Erzurum 2014, 25-38.

Özkan, Haldun, "Bayburt/Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi", *Sanat Dergisi,* S.13, 2008, 57-66.

Özkan, Haldun, "Gümüşhane'de Ahşap Tavanlı Camiler", *Sanat Dergisi,* S.18, 2010, 63-80.

Özkan, Haldun, *Bizans Mimarisi Ders Notları,* Erzurum 2009.

Özkan, Haldun, *Öşvank Manastırı,* Erzurum 2010.

Özkan, Haldun, *Saltuklu Mimarisi*, Erzurum 2016.

Özkan, Haldun, Yurttaş, Hüseyin, *Orta Çağ'dan Günümüze Gümüşhane,* Gümüşhane 2012.

Özkan, S. Çakır, M. "Rize'de Bulunmuş Olan Tunç Baltalar", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* S. XV, 2000, 86-94.

Özkaya, Yücel, "Bolu'daki Vakıfların ve Eski Binaların Korunması", *XI. Vakıf Haftası Kitabı,* Ankara 1994, 163-166.

Özkul, Kifayet, "Sivas Divriği Ulu Cami ee Darüşşifası Bezemeleri", *Uluslararası İdil-Ural ve Türkistan Araştırmaları Dergisi,* 2(3), 2020, 56-81.

Özkul, Kifayet, "Sivas Gök Medrese Bezemeleri, Semboller ve Anlamları", *Şehir ve Medeniyet Dergisi,* 2020, 51-74.

Özkurt, Muhammet, *Rize Ahşap Camilerinde Süsleme,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Karabük 2020.

Özsait, Mehmet, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri,* Trabzon 1999, 35-43.

Öztığ, Fevzi, *Faydalı Bitkiler,* İkinci Baskı, İstanbul 1971.

Öztürk, Ö. *Pontus Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi,* Nika Yayınevi, Ankara 2012.

Paköz, Aslıhan Ece, Boşdurmaz, Nurcan, Ünal, Zeynep Gül, "Dinar-Bademli Cami. Mimari Özellikleri ee Kalem İşleri", *Megaron,* 5(2), 2020, 240-253.

Pala Yavuzyiğit, Zehra, *Anadolu Coğrafyasında "Hayat Ağacı" Motifi, Tasarım Özellikleri ve Özgün Yorumlamalar,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2021.

Pala, İskender, "Mühr-i Süleyman", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2006, 524-526.

Pamela, Ball, *Tao Gizli Öğretisi*, İstanbul 2007.

Patacı, Sami, "Antik Dönem Anadolu Mozaiklerinde Dalga ve Giyoş Motifli Bordür Tasarımları", *Selevcia IX,* 2019, 303-323.

Payne, M. Jack,'' Growing Garden Lilies'', (Zambak'ın Büyümesi) T*he U.S. Department of Agniculture Iowa State University*, 2016.

Pedram, Rezania "Symbol of Lotus in Ancient World", *Life Science Journal. 8/3*, 2011, 309-312.

Pektaş, Kadir, *Denizli ve Çevresindeki Türk Dönemi Eserleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Petersen, Andrew, *Dictionary of İslamic Architecture,* USA-Canada 2002, 186.

Piyadeoğlu, Cihan, "Büyük Selçuklular'ın Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Yönelik Faaliyetleri*", Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu,* Ankara 2009, 86-92.

Polat, Eyüp, *Özbekistan Hiva Şehri "İçhan-Kala" Mimari Anıtları,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri 2019.

Polat, Sibel, *İzmir'deki Geç Dönem Osmanlı Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk ve İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, Konya 2011.

Polat, Yavuz, *Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002.

Prizren Venue of Civilization, Munıcıpalıty Of Prızren, Prizren 2012.

Radloff, W., *Sibirya'dan II,* (Çev. Ahmet Temir), Bilim Eserler Serisi, Maarif Basımevi, İstanbul 1956.

Ramazanoğlu, M. Gözde, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.36, İstanbul 2009, 434-436.

Renda, Günsel, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850,* Ankara 1977.

Richard, J. Gottheil, H. "The Origin and History of the Minaret", *Journal of the American Oriental Society,* Vol. 30, 1910, 132-154.

Rize İş Dünyası, Rize'yi Tanıyalım, Rize Ticaret ve Sanayi Odası, Rize 1999.

Rize'ye Ferman Osmanlı Arşivlerindeki Rize Belgeleri, Ankara 2011.

Roux, J. P., *Türklerin Tarihi Pasifik'ten Akdenize 2000 Yıl,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2008.

Rustamova, Muhlisahon, *Karahanlı Devri Mimarisi ve Bezemeleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul 2019.

Rustamova, Muslisahon, "Orta Asya'da Günümüze Kadar Ulaşmayan Camilerin Ahşap Direk ve Taş Sütunları (XI-XII.yy)", *Anasay Dergisi,* S. 9, 2019, 31-61.

Saat, Abdullah, *İstanbul Selatin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

Safi, Muhammet, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri 1850 Rize Sülaleleri,* Dinamik Yayıncılık, İstanbul 2007.

Saklı, Ali Rıza, "Rize Tarihçe", *Yeşilin Cenneti Rize,* İstanbul 2006,

Salbacak, Salih, "Lale Devrinin Dekoru III. Ahmed Yemiş Odası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C.12, S.67, 2019, 512-518.

Samsun Ahşap Camileri, T.C. Samsun Valiliği, Samsun 2011.

Sandıkcı, Mustafa, vd., *Afyonkarahisar İnanç Turizmi,* Afyon 2016.

Saraç, Hüseyin, *Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası,* Ankara 2015.

Sarı, İbrahim, *Allah ve Resulü (S.a.v) Tavsiye Ettiği Gıdalar*, Net Medya Yayıncılık, İstanbul 2016.

Sarı, İbrahim, *Göktürkler,* Ekitap, 2017,

Sarı, Yavuz, *Trabzon'un Hayrat, Of ve Sürmene İlçelerindeki Köy Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2016.

Sarı, Yavuz, *Trabzon ve İlçelerinde Camiler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun 2021.

Sarıcaoğlu, Fikret, "Osman III", *TDVİA,* C. XXXIII, İstanbul 2007, 456-459.

Sauvaget, J. La Mosquée Omeyyade de Médine, Paris, 1947, 145-149, Türkçe tercüme için bk. H. Togay, "Mihrab", Arkitekt, Seri. IV, Cilt. 18, İstanbul, 1949, 89-91.

Sav, Murat, "Tarihte İkinci Kez Taşınan Ahşap Cami. Rize-Kalkandere Hüseyin Hoca Köyü Sahil Camii", *Vakıf Restorasyon Yıllığı,* S. 4, 2012, 162-169.

Sazak, Gözde, "Varahşa Sarayı Duvar Resimleri", *Tarih Dergisi,* Sayı 57, 2013, 1-23.

Seçkin, Selçuk, "Gürcistan/Acara Keda Bölgesi'ndeki Osmanlı Dönemi Camileri", *Turkish Studies,* 13/18, 2018, 1133-1169.

Seçkin, Selçuk, *Fatih Dönemi İstanbul Mescidleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

Serinöz, Merve, *Eyüp Sultan Türbesi Çinileri Üzerine Bir Araştırma,* (Yayımlanamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Sevim, Sezai, "Candaroğulları Sülalesinden Kaya Bey'in Balıkesir'deki Camisi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi* XXIII, Ankara 1994, 19-24.

Somuncuoğlu, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler,* İstanbul 2010.

Sorenson, Paul D. "Revision of The Genus Dahlia", (Yıldız Çiçeğinin Yeniden İncelenmesi), *New England Botanic Club*, England 1969, 309-365.

Soysal, Mahmut Enes, "Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 42*, Erzurum 2010, 209-239.

Soysaldı, Aysen, Çatalkaya Gök, Ebru, "Türk Kumaşlarında Görülen Ay-Yıldız Motifi", *Millî Folklor, 32/16(126),* 2020, 136-152.

Söğüt, Zerrin, *Su Bitkileri ve Peyzaj Mimarlığında Kullanımı*, Adana 1996.

Sönmez, Zeki, "Acem Ali", *TDVİA,* C.1, İstanbul 1988, 322.

Söylemezoğlu, Kemali, *İslam Dini İlk Camiler ve Osmanlı Camileri,* İstanbul 1954.

Sözen, Metin, Tanyeli, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü,* İstanbul 2003.

Sözen, Metin, Tanyeli, Uğur, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 2011.

Sözlü, Halil, "Balıkesir Burhaniye'de Ağacık Köyü Camii ve Tasvirleri", *Turkish Studies- İnternational Periodical fort he Languages,* 9, Ankara, 495-508.

Sözlü, Halil, *Balıkesir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yüzüncüyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2014.

Speltz, Alexander, *Styles Of Ornament,* Chicago, 1923.

Suna ve İnan Kıraç Vakfı Koleksiyonu Kütahya Çini ve Seramikleri 2, İstanbul 2015, 48, 236-237.

Sülüngür, Emine Tülay, *Sakarya Büyük Kaynarca (Topçu) Köyü Şeyh Muslihuddin Camii ve Haziresi,* Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

Sümer, Faruk, "Mengücüklüler", *TDVİA,* C. XXIX, Ankara 2004, 138-142.

Sümer, Faruk, "Tuğrul Şah Madd.", *TDVİA,* C. XLI, İstanbul 2012, 346-347.

Sümer, Faruk, *Eski Türklerde Şehircilik,* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1984.

Şahin, Haşim, "Seyyid Hârun", *TDVİA,* C. XXXVII, İstanbul 2009, 58-60.

Şahin, M. K., *Anadolu Selçuklu Döneminde Dikine Planlı Camiler (Anadolu Selçuklunun Yıkılışına Kadar),* İstanbul 2014.

Şahin, Mustafa Kemal, "Anadolu Selçuklu Sanatında Öncül Bir Örnek. Ani Menuçerh Camisi Üzerine Bazı Düşünceler", *II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu,* Kars 2008, 327.

Şahin, Mustafa Kemal, "Samsun-Çarşamba/Yaylacılar-Şeyh Habil Köyü Camii", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 4, S. 2, Erzurum 2004, 15-36.

Şahin, Mustafa Kemal, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Camileri-I*, Merdiven Yayınevi, Ankara 2014.

Şahin, Mustafa, *Giresun ve Trabzon İllerindeki Bağdadi Kubbeli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

Şatır, Seçil, "Türk Kültüründe İznik Çinilerinin Önemi ve Güncel Değerlendirilmesi", *38.ICANAS Bildiri Kitabı, III. Maddi Kültür-Material Culture,* Ankara 2008, 1129-1143.

Şen, Emre, Gürpınar, Fatma, "Farklı Kültürlerde Güneş Sembolü", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi,* 2019, 985-1008.

Şenocak, Ebru, "Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve. Nar", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi 4(8),* 2016, 229-247.

Şentürk, M. Hüdai, "Gureba Hastanesi Camii", *TDVİA,* C. XIV, 1996, 204-205.

Şişman, Nazife, "Mehmed Tahir Ağa", *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar I,* Ankara 2015, 161-169.

Tali, Şerife, "Kırşehir/Mucur'daki Hüseyin Ağa Camii ile Emine Hanım Camii'nin Kalemişleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(6), 2013, 504-528.

Tanman, B. Baha, "Nasûhi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul 1994, 50-51.

Tanman, Baha, "Baba Haydar Camii ve Tekkesi", *TDVİA,* C. IV, İstanbul 1991, 367-368.

Tanman, Baha, "Hırka-i Şerif Camii", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XVII, İstanbul 1998, 378-382.

Tanman, Baha, "Selimiye Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 438-439.

Tanman, M. Baha, "Akbıyık Mescidi ve Tekkesi", *TDVİA,* C. II, İstanbul 1989, 222-223.

Tanman, M. Baha, "Baba Haydar Mescidi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. I, İstanbul 1994, 516-517.

Tanman, M. Baha, "Balat Camii ve Tekkesi", *TDVİA,* C. V, İstanbul 1992, 7-8.

Tanman, M. Baha, "Ertuğrul Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 196-198.

Tanman, M. Baha, "Ferruh Kethüca Camii ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 294-295.

Tanman, M. Baha, "Hacı Bayrâm-ı Velî Külliyesi", *TDVİA,* C. XIV, İstanbul 1996, 448-454.

Tanman, M. Baha, "Hacı Ehvad Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. III, İstanbul 1994, 473-475.

Tanman, M. Baha, "Nasûhî Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXII, İstanbul 2006, 430-431.

Tanman, M. Baha, "Selimiye Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXVI, İstanbul 2009, 438-439.

Tanman, M. Baha, "Tahir Ağa Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* C. VII, İstanbul 1994. 189-190.

Tanman, M. Baha, "Tahir Ağa Tekkesi", *TDVİA,* C. XXXIX, İstanbul 2010, 394-395.

Tanman, M. Baha, *İstanbul Tekkelerin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

Tanrısal, Meldan, "Türk ve Nahova Halıların Dili", *Arış Dergisi,* S.1, 1997, 94-107.

Tarhan, M. Taner, "Eskiçağda Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi (11–15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler I,* T.T.K. Yay., Ankara 1979, 904-921.

Taş, Ela, "Türk Tezyinatında Perde", *Sefad,* (45), 2021, 271-294.

Taş, Tuğba, Özcan, Fikret, "MS. 4.-7. Yüyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* S.21, 2015, 247-275.

Taşağıl, Ahmet, "Soğd", *TDVİA,* C. 37, 2009, 348-349.

Taşağıl, Ahmet, *Göktükler I*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 2003.

Taşkan, Demet, "Ankara (Merkez) Camii ve Mescitlerinde Ahşap Tavan Göbekleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Özel Sayı, Ankara 2016, 72-101.

Taşkan, Demet, *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süsleme,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

Taşkan, Demet, *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

Taşkan, Demet, Ismaeel, Alzahraa Behzad, "Mimari Bir Eleman. Maşrabiye", *Art Sanat,* S.17, 2022, 475-796.

Taşkaynatan, Hanım, *Sarıkamış ve Çevresi Düz Dokumaları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.

Taşpınar, A., *Rize Tarihi,* Rica Ticaret Borsası, Rize, 2004.

Taşpınar, Ali, *Rize Tarihi,* Rize 2004.

Tay, Lokman, "Gülşehir Gümüşkent Köy Odası", *III. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu,* Antalya 2018, 243-252.

Taymas, Abdullah, *Yeşil Rize ve İli*, Ankara 1950.

Tekin, Oğuz, *Antik Numizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar),* İstanbul 1997.

Tellioğlu, İbrahim, "Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Türk Yurdu Haline Gelmesi Hakkında Bir Değerlendirme", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, 2/2, 2007, 654-664.

Terzioğlu, Orhan, *Rize'nin Tarihi Tahta Camileri ve Oymacılık Sanatı,* Rize Valiliği İl Özel İdaresi Kültür Hizmeti, İzmir 2008.

Tokalak, İsmail, *Bizans Osmanlı Sentezi,* İstanbul 2006.

Toktaş, Gülçin, *Konya'daki Klasik Dönem Osmanlı Camileri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016.

Topaloğlu İ., *Bölge Tarihinde Rize,* Trabzon 1998.

Topaloğlu, İhsan, *Rize/Pazar (Athena) Tarih,* Sonhaber Yayınları, Trabzon 2012.

Toprak, Süleyman, "Mîzan", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXX, İstanbul 2005, 211-212.

Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, "Zülfekâr", *MEB İslam Ansiklopedisi,* C. XIII, İstanbul 1986, 649-650.

Tosun, Murat Dursun, *Arşiv Belgelerinde Hemşin,* İstanbul 2019.

Tuluk, Ömer İskender, Düzenli, Halil İbrahim, "Yitik Mirasın İzinde. Trabzon'da Osmanlı Cami ve Mescidleri", *Trabzon Kent Mirası (Yer-Yapı-Hafıza),* İstanbul 2010, 55-92.

Tuluk, Ömer İskender, Keleş, Servet, "Osmanlı'nın "Yerel"i Çorum Yöresinde Benzer Tipoloji Gösteren Üç Camii", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu,* C. III, Çorum 2008, 607-613.

Tuna, Celal, *Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari,* İstanbul 2008.

Tuncer, Orhan Cezmi, *Mimarlık Tarihi II.*

Tunçay, Hüseyin, *Anadolu'nun Ahşap Camileri,* Türk Telekom, Ankara 2018.

Turan, Şerafettin, "Bayezid II", *TDVİA,* C. V, İstanbul 1992, 234-238.

Turani, Adnan, *Dünya Sanat Tarihi*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1983.

Turani, Adnan, *Sanat Terimleri Sözlüğü,* Ankara 1980.

Türkiye Ulu Camileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2016.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1972.

Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, C. III, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.

Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, C.IV, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977.

Türkmen, Fikret, "Türkmen ve Anadolu Halılarındaki Ortak Motifler", *I. Uluslarası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı, (9-15 Nisan 2006),* Ankara 2007, 2161-2184.

Türktaş, Zulal, "Anadolu'da "Hasır Dokuma ve Sepet" Kullanımına İlişkin Eski Bir Örnek; Çatalhöyük ve günümüzde Görülen Uzantıları", *Akdeniz Sanat Dergisi,* 4(7), 2011, 133-136.

Türktaş, Zulal, "Beyşehir Gölü ve Çevresinde Hasır Dokumacılığı", *Kalemişi Dergisi,* 4(7), 2016, 19-38.

Uçar Türker, Arzu, Yücesan, Buhara, Gürel, Ekrem, "Adventitious shoot regenaration from stem internode explants of Verbena officinalis L., a medicinal plant", *Tübitak*, 34, 2010, 297-304.

Uluçam, Abdülselam, "Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 10, Ankara 1999, 163-183.

Unutmaz, İrfan, "Beyşehir'de Ahşab Direkli Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", TT, C. VIII, S. 47, 1987, 31-35.

Usta, Aydın, "*Sâmânîler",* TDVİA, C. XXXVI, İstanbul 2009, 64-68.

Uysal, A. Osman, "*Anadolu Selçuklularında Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeleri",* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara 1990, 505.

Uysal, A. Osman, "Osmanlı Devrinde Lapseki ve Mimarlık Eserleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* C. XXII, S. 2, 2013, 155-166. 149-187.

Uysal, A. Osman, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri I*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990.

Uysal, Sayit, *Kastamonu Camilerindeki Bezemeli Ahşap Eserler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

Uysal, Sayit, *Kastamonu Camilerindeki Bezemeli Ahşap Eserler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

Uysal, Zekiye, "18. Yüzyıldan Ahşap Direkli İki Camii", *Turkish Studies,* 9/10, Ankara 2014, 1107-1123.

Uysal, Zekiye, "Afyon Ulu Camii'nin Ahşap Üzerine Boyalı Nakışları, 3 *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri,* Afyon, 1994, 236-248.

Uysal, Mehmet, Navruz Berk, Gülsün, "Özgün Bir Biçimleniş. "Tüteklik'li Örtü", *Türk İslam Medeniyet Akademik Araştırmalar Dergisi,* 16 (32), 2021, 242-255.

Uzunçarşılıoğlu, İsmail Hakkı, *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir"deki Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul 1929.

Üçer, Müjgan, "Erzurum -Sivas – Kayseri Hattında Hayat Ağacı", *Hayat Ağacı Dergisi,* S.8, http.//hayatagacidergisi.com/guncel/#prettyPhoto

Üçok, Bahriye, "Hamitoğulları Beyliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/I, Ankara 1955, 73-80.

Ülkü, Candan, *Ejderhanın Motif Olarak Gelişimi ve Osmanlı Sanatında Kullanımı",* (Yayımlanmamış Dr. Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

Ülkü, Osman, "Osmanlı Mimarisinde Manzara Resimleri Süslemeciliği Bağlamında Koçarlı-Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdulaziz Efendi Camii Duvar Süslemelerinin Değerlendirilmesi", *STD,* XXV, 2016, 277-293.

Ülkü, Osman, Ünalan Özdemir, Hacer Sibel, "Tekirdağ/Çorlu-Fatih Camisi'nin Dünü Bugünü", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi,* S.34, Erzurum 2019, 153-166.

Ümit Ezen, Açelya, *İstanbul'daki Batılılaşma Dönemi Osmanlı Hanedan Türbeleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Ünal, Rahmi Hüseyin, "Erzurum İli Dahilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi,* S.6, Erzurum 1974, 49-143.

Ünsal, Artun, *Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı,* İstanbul 2007.

Ünsal, Mustafa, *Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.

Ünver, A. Süheyl, "Türkiye'de Lâle Tarihi", 1971, 265-268 http.//acikerisim.fsm.edu.tr.8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1630/%DCnver.pdf?sequence=1)

Warwick, B., *Archaeological Gazetteer of Afghanistan,* Tome I, Paris, 1982.

Wasshausen, Dieter C., J.R.I. Wood, *Acanthaceae of Bolivia*, Washington 2004.

Wilkinson, K., *Semboller ve İşaretler,* (Çev. Seda Toksoy), İstanbul 2011.

Yaman, Aslı Ümran, "Eski Uygur Türkçesi Metinleri Üzerinden Budizm ve Manihezm'in Savaş Bakışı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* C. 58, S.1, 2018, 175-216.

Yaman, Bahattin, "XIII. yüzyıl Anadolu Taçkapıları'nda Kullanılan Madalyon ve Kabaralar", *İstem,* S.33, 2019, 127-147.

Yaman, Talât Mümtaz, *Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar)*, İstanbul 1935.

Yarshater, E.A., "Enclopedia lranica Online",http.//www.iranicaonline.org/articles/abyana-village-in-the-barz-rud-subdistrict-dehestan-in-natanz-sahrestan (Erişim Tarihi: 5.02.2020).

Yaşayacak, İlyas, *Afyonkarahisar'daki Ahşap Destekli Camiler,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018.

Yavaş, Alptekin, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri,* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2007.

Yavaş, Doğan, "Eşrefoğlu Camii Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XI, 1995, 479-480.

Yavaş, Doğan, "Yeşil Camii Külliyesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C.43, İstanbul 2013, 492-495.

Yavaş, Doğan, Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "İnce Minareli Medrese", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXII, İstanbul 2000, 269-270.

Yavuz, Mehmet, *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri,* Ankara 2009.

Yavuz, Salih Sabri, "Livâü'l-Hamd", *TDV. İslam Ansiklopedisi,* C. XXVII, Ankara 2003, 200.

Yavuz, Y. Ş., "Kürsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C. XXVI, Ankara 2002, 572-573.

Yaylacıoğlu, Özlem, *Kastamonu Kasaba Köy Mahmud Bey Camii,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2010.

Yazar, Turgay, "Tao-Klarceti Mimarlığında Taş Bezeme", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* III, 2018, 303-394.

Yazar, Turgay, Çelemoğlu, Şuayip, "Sivas-Ulaş Acıyurt Camisi ve Bezemeleri", *Sanat Tarihi Dergisi,* 29/2, 2020, 635-677.

Yazıcı, Nurcan, "Arşiv Belgelerine Göre Gümüşhane'deki Süleymaniye/Sultan Süleyman Camii", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S.17, 2004, 69-81.

Yazıcı, Talib, "Arap V. Sanat Madd.", *TDVİA,* C. III, 1991, 309-316.

Yetiş, Ezgin, "Samsun Büyük Camisi Duvar Resimleri. Onarım ve Değişiklikler", *5. Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu,* C.II, 2015, 323-332.

Yetkin, Suut Kemal, *Barok Sanat,* Cem Yayınevi, İstanbul 1977, 9-13.

Yetkin, Suut Kemal, *İslam Mimarisi,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1963.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha, "Sûzî Çelebi", *TDVİA,* C. XXXVIII, İstanbul 2010, 4-5.

Yıldırım Güneş, Özgül, *Giresun İli, Tirebolu İlçesi Gazipaşa Caddesi Üzerinde Bulunan Geç Dönem Osmanlı Yapıları,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu 2020.

Yıldırım, İbrahim, "Isparta Ulucami (Kutlu Bey Camii), *TDVİA,* C. XLII, İstanbul 2012, 104-105.

Yıldırım, Rabia, Gürcüm, Banu Hatice, "Adıyaman İli Geleneksel El Örgüsü Patikler Üzerine Etnografik Bir Araştırma", *İdil,* Volume 7, 2018, 409-419.

Yıldırım, Savaş, "Burhaniye Şahinler Köyü Camii Duvar Resimleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 29, Konya 2013, 279-295.

Yıldız, Arzu Pehlevan, *Rize Şer'iyye Sicilleri II 1495 No'lu Sicil-Metin ve Tahlil,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap, I Tarih", *TDVİA,* C. III, 1991, 272-276.

Yılmaz, Fatma, *Osmanlı Öncesi Dönemde Rize ve Çevresinde Türklük İzleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2010.

Yılmaz, Kâşif, "Gül", *TDEA*, C. III, İstanbul 1973, 382-383.

Yılmaz, Salih, *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, İstanbul 2005.

Yılmazer, Ziya, "Murad IV", *TDVİA,* C. XXXI, İstanbul 2006, 177-183.

Yurteri, Sultan, Ölmez, Filiz Nurhan, "Türk Dokumalarında Ağaç Motifi", *38. ICANAS Kongresi,* Ankara 2007, 1445-1470.

Yurtsal, Tuğçe, *Aydın ve Denizli Camilerinde Duvar Resimleri,* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 2009.

Yurttaş Hüseyin, vd., "Kemah Kalesi 2011 Yılı Kazı Çalışmaları", *XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, II, 18-20 Ekim 2012, Sivas 2014, 873-888.

Yurttaş, Hüseyin, "Erzurum Ulu Camii'ne Ait Yeni Bir Kitabe ve Yapı Hakkında Bazı Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* S. 17, Erzurum 2001, 79-96.

Yurttaş, Hüseyin, "Gümüşhane Süleymaniye (Ulu) Camii, Çeşmesi, Haziresi ve Hacı Tahir Efendi Türbesi", *Sanat Dergisi,* S.12, 2012, 61-72.

Yurttaş, Hüseyin, "Gümüşhane/Süleymaniye Mahallesi (Eski Gümüşhane) Kültür Varlıkları", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi,* S. 17, 2008, 347-366.

Yurttaş, Hüseyin, Gökler, Burak Muhammet, "Bir Minare İki Usta", *Doğu Esintileri Dergisi,* S.13, 117-158.

Yurttaş, Hüseyin, Özkan, Haldun, Köşklü, Zerrin, Kındığılı, M. Lütfü, "Kemah ve Kemah Kalaesi Kazıları", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Özel Sayısı,* 31, Erzurum 2013, 226-227.

Yurttaş, Hüseyin, Özkan, Haldun, Köşklü, Zerrin, Kındığılı, Muhammet Lütfü, "Kemah Kalesi Kazısı 2012 Yılı Çalışmaları", *35. Kazı Sonuçları Toplantısı*, II, 27-31 Mayıs 2013 Muğla, Muğla 2014, 471.

Yurttaş, Hüseyin, Özkan, Haldun, Köşklü, Zerrin, Tali, Şerife, Okuyucu, Demet, Geyik, Gül, Kındığılı, Muhammet, *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum,* Erzurum 2008.

Yurttaş, Hüseyin, Özkan, Haldun, Köşklü, Zerrin, vd., "Kemah Kalaesi 2011 Yılı Kazı Çalışmaları", *34. Kazı Sonuçları Toplantısı,* III, Çorum 2013, 463-546.

Yurttaş, Hüseyin, Özkan, Haldun, Köşklü, Zerrin, vd., "Kemah Kalesi Kazısı ve Yazma Eser Buluntuları", *36. Kazı Sonuçları Toplantısı*, III, 02-06 Haziran 2014 Gaziantep, Ankara 2014, 45-60.

Yücel, Erdem, "Ahşap Maddesi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. II, 1989, 181-183.

Yücel, Erdem, "Minareler ve Hoparlörler Konusu", *Arkitekt*, İstanbul 1966, 28.

Yücel, T., *Türkiye Coğrafyası,* Ankara 1987.

Yücel, Utku, Koçak, Serap, "1887 Yılından Günümüze Bir Ahşap Harikası Ertuğrul Tekke Camii ve 2008-2010 Restorasyon Çalışmaları", *Restorasyon Yıllığı,* S.1, 2010, 85-105.

Yücel, Yaşar, "Çoban Oğulları Beyliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 23/1.2, Ankara 1965, 61-73,

Yücel, Yaşar, "Çobanoğulları", *TDVİA,* C.8, İstanbul 1993, 354-355.

Yücel, Yaşar, *Çobanoğulları / Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1987.

Yüksel, Aydın, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri,* C. VI, İstanbul 2004,

Yüksel, İ. Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim Devri,* İstanbul 2006.

Zehiroğlu, Ahmet Mican, *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz,* İstanbul 2000.

Ziyai, Alimcan "Orijinal Çin Kaynaklarına Göre Hun-Türk Tarihi I. Bölüm. Kudretli Büyük Hun Tanrıkutluğu (Türk Halkının Ataları Hunlar ve Hunların Ortaya Çıkışı)", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 30(3), Ankara 2010, 895-912.

İnternet Kaynakları

Antalya'nın dünyaca ünlü değeri Aziz Nikolaos (Noel Baba) Kilisesi – HyeTert (Erişim Tarihi: 05.09.2021)

http.//arkeodenemeler.blogspot.com/2014/06/ulu-cami-ankara-galatia-ayas-sinanl.html (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

http.//atalarmirasi.org/tr/304-eski-t%C3%BCrklerin-%C3%A7ad%C4%B1r-evleri-ve-arabalar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

http.//ayas.bel.tr/tr/camiler.html (Erişim Tarihi: 11.03.2020)

http.//dunyacamileri.blogspot.com/2017/04/kble-dag-camii-guneysu-rize.html (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/asagi-sogutlu-camii/ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/bahcekaya-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 30.06.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/bahcekaya-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/buyuk-cami-atayurt-mahallesi-merkez-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 03.10.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/buyuk-mahalle-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 03.10.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/dagdirali-mahallesi-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 31.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/haci-bayram-camii/ (Erişim Tarihi: 17.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/kale-camii-2/ (Erişim Tarihi: 23.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/kale-camii-2/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.07.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/karamese-mahallesi-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 02.07.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/kefeli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 14.10.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/kulliye/ (Erişim Tarihi: 07.06.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/merkez-camii-3/ (Erişim Tarihi: 07.06.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/merkez-camii-3/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/merkez-camii-3/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/oguz-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 19.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/ortakoy-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 17.05.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/tasoren-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 25.09.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/tasoren-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 29.08.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/turnali-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 07.10.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/uzungol-filak-camii/ (Erişim Tarihi: 22.06.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/yaliboyu-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 06.10.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/yaliboyu-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 30.06.2021)

http.//karadeniz.gov.tr/yali-camii-orta-mahallesi/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

http.//readymap.ist/330280/8648 (Erişim Tarihi: 06.02.2021)

http.//sivas.vgm.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

http.//www.afyonkultur.gov.tr/TR-63465/camiler.html
(Erişim Tarihi, 19.03.2019).

http.//www.agsmimarlik.com/agalar_camii/html (Erişim Tarihi: 01.03.2019)

http.//www.akcakoca.bel.tr/akcakoca/koylerimiz/cayagzi/

(Erişim Tarihi: 24.02.2020)

http.//www.erhanuludag.com/tr/foto-galeri/corlu-fatih-camii/nggallery/page/1 (Erişim Tarihi: 01.03.2020)

http.//www.findikli.gov.tr/muhtarliklarimiz (Erişim Tarihi: 3.05.2021)

http.//www.hirkaiserifvakfi.com/TR/886/Hirka-i-Serif-Camii-Yazi-ve-Kitabeleri/HIRKA-I-SERIF-CAMII-MIHRAP-VE-MINBER.aspx (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

http.//www.kendinibil.50megs.com/mayalar.htm (Erişim Tarihi: 02.10.2021)

http.//www.mevlanamuzesi.com/2016/11/10/hali-seccade-osmanli-18-yy-env-no-1328/ (Erişim Tarihi: 07.10.2021)

http.//www.mitolojivesembolizm.com/spiral.htm (Erişim Tarihi: 02.10.2021)

http.//www.salandoz.com/index.php/res%C4%B0m-galer%C4%B0s%C4%B0/k%C3%B6y%C3%BCm%C3%BCz%C3%BCn-camisi.html (Erişim Tarihi: 16.02.2021)

http.//www.sehiralem.com/Denizli/Baklan/Tarihi_Yerler/1230/Baklan-Tekke-Camii.html (Erişim Tarihi: 01.05.2020)

http.//www.sfheart.com/lily.html, (Erişim Tarihi: 25.07.2021)

http.//www.turanakinci.com/portfolio-view/kasimpasa-kurt-celebi-camii/ (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

http.//www.turizmhaberleri.com/haberayrinti.asp?ID=33624

(Erişim Tarihi: 14.04.2020)

http.//zihniyildiz.blogspot.com/2018/09/takkeci-ibrahim-aga-Camii/html (Erişim Tarihi: 16.03.2020)

https.//acipayam.bel.tr/yazir-camii/ (Erişim Tarihi: 14.04.2020)

https.//archives.saltresearch.org/handle/123456789/84741

(Erişim Tarihi: 19.07.2021)

https.//arkeofili.com/rizede-500-yillik-osmanli-camisi-kucuk-diye-yikildi/ (Erişim Tarihi: 04.02.2021)

https.//denizmuzesi.dzkk.tsk.tr/tr/content/145 (Erişim Tarihi: 28.09.2021)

https.//flowermeanings.org/daisy-flower-meaning/ (Erişim Tarihi: 15.07.2021)

https.//geyvemedya.com/suleyman-pasa-camii-restorasyonu-tamamlandi/ (Erişim Tarihi: 23.02.2020)

https.//gezbenimle.com/kible-dagi-camii-nerede-nasil-gidilir-karadenizin-en-yuksek-camisi.html (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

https.//gezilmesigerekenyerler.com/gezilecek-yerler/osman-aga-cami-tarihi-nerede-nasil-gidilir-kadikoy.html (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

https.//gumushanedenhaber.com/gumushanedeki-tarihi-suleymaniye-camiinden-son-goruntuler/ (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

https.//harvardartmuseums.org/collections/object/191778?position=0 (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

https.//hvac.livejournal.com/578295.html (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

https.//irangezi.com/persepolis/ (Erişim Tarihi: 05.07.2021)

https.//islamansiklopedisi.org.tr/iskender-pasa-kulliyesi--istanbul (Erişim Tarihi: 08.03.2020)

https.//karadeniz.gov.tr/akbulak-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/arili-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 09.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/arili-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 31.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/asagi-cami/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/asagimaden-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/asagimaden-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 02.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/asagimaden-koyu-camii/#prettyPhoto[instagram]/5/ (Erişim Tarihi: 25.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/aydin-koyu-yukari-camii/ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/baliklisu-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/behramsah-camii/ (Erişim Tarihi: 23.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/behramsah-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/budak-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/bulanik-koyu-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/bulanik-koyu-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 29.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/buyukada-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/
(Erişim Tarihi: 25.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/
(Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-
camii/#prettyPhoto[instagram]/12/ (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 05.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/buyuk-yucebelen-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 29.08.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/calca-koyu-hicret-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/cavdar-mahallesi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 02.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/cevizli-koyu-camii-tescilsiz/#prettyPhoto[instagram]/14/
(Erişim Tarihi: 25.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/cinarlar-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/demirkent-koyu-camii-tescilsiz/#prettyPhoto[instagram]/7/ (Erişim Tarihi: 31.08.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/derecayir-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/dikyamac-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/dikyamac-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/duzkoy-merkez-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/efirli-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/efirli-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/erenkoy-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/erenkoy-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 05.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/evcili-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/evren-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/gemiler-cekegi-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/gulburnu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 28.09.2019)

https.//karadeniz.gov.tr/gulburnu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/guneykoy-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/guzeloluk-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 05.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/haci-hasan-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/iskender-pasa-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 02.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/karasakal-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 08.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kelkit-ulu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kemerkopru-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kiran-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/konursu-camii/ (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/konursu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/konursu-camii/#prettyPhoto[instagram]/10/ (Erişim Tarihi: 05.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kosaca-mahallesi-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 29.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 07.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 07.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=1&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=2&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 07.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 09.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 06.05.202.)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 31.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=5&kaza=74&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 23.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=7&kaza=0&tip=5&arama= (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kulturel-varliklar-2/?vilayet=7&kaza=0&tip=5&arama=&sahife=1 (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kutluca-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/kutluca-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/laleli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 1.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/laleli-camii/#prettyPhoto[instagram]/16/ (Erişim Tarihi: 02.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/merkez-carsi-camii/#prettyPhoto[instagram]/10/ (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/mescit-1-kargali-mahallesi/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/muratli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/muratli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/muratli-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 09.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 04.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/musazade-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/mutafli-merkez-camii/#prettyPhoto (02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/ortacalar-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 08.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/ortacalar-koyu-camii/#prettyPhoto[instagram]/11/ (Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/orta-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.02.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/ortacami-koyu-eski-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 26.09.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/oruclu-koyu-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/saribudak-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 06.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/saribudak-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/sarp-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/sarp-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/selimiye-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/senyurt-orta-mahalle-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 06.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/sundura-mahallesi-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/tandirlik-koyu-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 14.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/tandirlik-koyu-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/turpcu-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/turpcu-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/tuzcuzade-camii/#prettyPhoto (Erişim Tarihi: 13.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/ugurca-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 30.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/ulukent-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 17.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/ulukent-koyu-camii/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 21.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/yavsan-mahallesi-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/yayci-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/yenikoy-koyu-camii/ (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/yukari-isirganli-mahallesi-asagi-camii/#prettyPhoto
(Erişim Tarihi: 02.07.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/zahit-efendi-camii/ (Erişim Tarihi: 25.06.2021)

https.//karadeniz.gov.tr/zeytinlik-koyu-cami/#prettyPhoto

(Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63874/selcuklu-ve-cobanogullari-donemi.html
(Erişim Tarihi: 22.02.2020)

https.//kulturenvanteri.com/yer/mahmut-pasa-camii/#16/41.011293/28.971314
(Erişim Tarihi: 06.10.2021)

https.//kulturportali.gov.tr/turkiye/artvin/kulturenvanteri/asagi-maden-koyu-camii
(Erişim Tarihi: 28.07.1990)

https.//kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/962/8-9-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/En'%C3%A2m-suresi/888/99-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 28.07.1990)

https.//kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/En'%C3%A2m-suresi/930/141-142-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 28.07.2021)

https.//kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2530/47-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2826/35-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 07.10.2021)

https.//kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/71906,ankara-etnografya-muzesipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 02.10.2021)

https.//kvmgm.ktb.gov.tr/TR-210799/anadoludaki-ahsap-tavanli-ve-ahsap-destekli-camiler-kon-.html (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

https.//merzifontarihi.tumblr.com/post/175368015358/hac%C4%B1-hasan-cami-i-merzifon-tarihi (Erişim Tarihi: 09.04.2020)

https.//ozhanozturk.com/2018/01/15/kalkandere-ikizdere-tarihi-rize/ (Erişim Tarihi: 18.02.2021)

https.//potamyaliyiz.tr.gg/K.ue.%E7.ue.kcami.htm (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

https.//samsun.ktb.gov.tr/TR-216868/karacali-mah-ahsap-cami.html (Erişim Tarihi: 06.04.2020)

https.//samsun.ktb.gov.tr/TR-216956/bekdemir-civisiz-Camii/html (Erişim Tarihi: 03.04.2020)

https.//samsun.ktb.gov.tr/TR-216963/yorguc-pasa-camii/html (Erişim Tarihi: 29.02.2020)

https.//stringfixer.com/tr/Mashrabiya (Erişim Tarihi: 02.10.2021)

https.//tevhidmeali.com/fihrist/a/allah-in-adaleti (Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//thepresenttree.com/blogs/tree-meanings/meaning-of-the-cherry-tree (Erişim Tarihi: 20.07.2021)

https.//topkapisarayi.gov.tr/tr/content/yemi%C5%9F-odas%C4%B1-iii-ahmed-has-odas%C4%B1 (Erişim Tarihi: 08.10.2021)

https.//tr.foursquare.com/v/g%C3%Bcneysu-merkez camii/50305b5ce4b05f26b00958dc?openPhotoId=55a7b17b498e9429af1fbcc9 (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

https.//tr.foursquare.com/v/kandilli-cami/4f5b86e0e4b0369070233f3a?openPhotoId=57546c44cd10abbe8be06220 (Erişim Tarihi: 09.04.2020)

https.//tr.foursquare.com/v/lami-%C3%A7elebi-camii/4f95554be4b02d4704803fc7?openPhotoId=5ac0e861d0a149535770abe5 (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

https.//tr.foursquare.com/v/tugrul-sah-camii/5204b813498e991ff1a89012 (Erişim Tarihi: 20.02.2020)

https.//tr.pinterest.com/pin/300967187577517209/?nic_v1=1aEVosSH1jS%2Fc8Jn7TFaV7gbciFgpCK0Y1kfH%2FStFUMon0TBqu9kexRH%2F0ALS%2BnccO (Erişim Tarihi: 25.02.2020)

https.//tr.pinterest.com/pin/731905376926929996/?nic_v1=1a6FFRVhOyXEHNOFNFCSj40HbrXU1IF%2B%2FlrqW4m04tTG8Izl7Y%2F00I8I25ijh4aCC2 (Erişim Tarihi: 13.04.2020)

https.//tr.pinterest.com/pin/783907878868188023/visual-search/?cropSource=6&h=317&w=544&x=10&y=10

(Erişim Tarihi: 18.04.2020)

https.//varandej.livejournal.com/861295.html (Erişim Tarihi: 12.02.2020)

https.//varandej.livejournal.com/861295.html (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

https.//www.akademikkaynak.com/kam-saman-davulu-semboller.html

(Erişim Tarihi: 25.07.2021)

https.//www.altinrota.org/yazilar/ivriz-hitit-kaya-aniti/18

(Erişim Tarihi: 28.08.2021)

https.//www.beautifulmosque.com/Suzi-Mosque-in-Prizren-Kosovo

(Erişim Tarihi: 6.03.2020)

https.//www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=140887&Itemid=&lang=el (Erişim Tarihi: 25.07.2021)

https.//www.britannica.com/plant/daisy (Erişim Tarihi: 15.07.2021)

https.//www.carsamba.bel.tr/icerik/tarihi-gogceli-camii (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

https.//www.cayelivakfi.org/koyler

https.//www.efemuzayede.com/urun/3696857/vazo-bosna-tombak-islemeli-yuksek-kondusyonda-vazo-24-cm-palmet-motifli

(Erişim Tarihi: 22.07.2021)

https.//www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/baba-haydar-camii/938

(Erişim Tarihi: 09.03.2020)

https.//www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/davutaga-camii/943

(Erişim Tarihi: 10.03.2020)

https.//www.indigenousoutsiders.com/akho (Erişim Tarihi: 14.07.2021)

https.//www.indigenousoutsiders.com/beghleti (Erişim Tarihi: 14.07.2021)

https.//www.indigenousoutsiders.com/chvana (Erişim Tarihi: 14.07.2021)

https.//www.indigenousoutsiders.com/dghvani (Erişim Tarihi: 14.07.2021)

https.//www.indigenousoutsiders.com/purtio (Erişim Tarihi: 14.07.2021)

https.//www.istanbuldakicamiler.com/yildiz-hamidiye-camii-fotograf-galerisi/ (Erişim Tarihi: 22.04.2020)

https.//www.koylerim.com/cayeli-cilingir-koyu-resimleri-2386g.htm

(Erişim Tarihi: 10.02.2021)

https.//www.koylerim.com/cayeli-sirt-koyu-resimleri-2415g.htm

(Erişim Tarihi: 11.02.2021)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ardahan/gezilecekyer/dervis-bey-cami (Erişim Tarihi: 19.04.2020)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/kulturenvanteri/mudurnu-samsa-cavus-camii (Erişim Tarihi: 24.02.2020)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/duzce/gezilecekyer/tarh-orhangaz-cam (Erişim Tarihi: 24.02.2020)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/ulu-camii-sivrihisar (Erişim Tarihi: 21.02.2020)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/isparta/gezilecekyer/plikci-haci-abdi-camii (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ordu/gezilecekyer/laleli-cami (Erişim Tarihi: 02.04.2020)

https.//www.kulturportali.gov.tr/turkiye/rize/gezilecekyer/kendirli-camii-minaresi (Erişim Tarihi: 05.02.2021)

https://www.kuranvemeali.com/tevbe-suresi/18-ayeti-meali (Erişim Tarihi: 08.10.2022)

https.//www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=55&ayet=68 (Erişim Tarihi: 28.07.2021)

https.//www.metmuseum.org/art/collection/search/38523 (Erişim Tarihi: 25.07.2021)

https.//www.metmuseum.org/art/collection/search/456987?searchField=All&sortBy=Rel%20evance&deptids=14&ft=*&offset=900&rpp=20&pos=914%2018 (Erişim Tarihi: 25.07.2021)

https.//www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=17.194.242 (Erişim Tarihi: 29.07.2021)

https.//www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=17.29.10&orderByCountDesc=true&page=1

(Erişim Tarihi: 29.07.2021)

https.//www.millisaraylar.gov.tr/kasirlar/ihlamur-kasirlari

(Erişim Tarihi: 06.10.2021)

https.//www.mimarsinan.gen.tr/cavusbasi-camii-mahmutaga-camii-sutlucede/ (Erişim Tarihi: 08.03.2020)

https.//www.nenerede.com.tr/ilan/tesvikiye-camii-5/ (Erişim Tarihi: 18.04.2020)

https.//www.Pazar53.com/rizenin-zirvesindeki-gizemli-cami-11880h.htm (Erişim Tarihi: 13.02.2021)

https.//www.picuki.com/media/2239191703953521146

(Erişim Tarihi: 04.04.2020)

https.//www.researchgate.net/publication/292159511_Anadolu'da_Lale_Kulturu (Erişim Tarihi: 16.07.2021)

https.//www.sanatinyolculugu.com/amr-bin-as-cami/ (Erişim Tarihi: 17.02.2020)

https.//www.sonomabirding.com/woodpecker-symbolism/

(Erişim Tarihi: 10.10.2021)

https.//www.star.com.tr/ege/tarihi-kayabey-camii-yeniden-ibadete-acildi-haber-1455027/ (Erişim Tarihi: 01.03.2020)

https.//www.tarihi.ist/silahtar-abdurrahman-aga-cami/ (Erişim Tarihi: 12.04.20)

https.//www.trtavaz.com.tr/video/programlar/dunden-bugune-ahsap-camiler-trt-avaz/tokat-erbaa-silahtar-omer-pasa-camii-ahsap-camiler-trt-avaz/PL4i8eZUVaPZlyUrq6fR-UuZyjWyBrfKlG/0ZtUq33-Z2E (Erişim Tarihi: 17.07.2021)

https.//www.turkiyegazetesi.com.tr/yasam/521400.aspx

(Erişim Tarihi: 02.04.2020)

https.//www.turktoyu.com/ankara-da-bir-selcuklu-izi-arslanhane-camii

(Erişim Tarihi: 21.02.2020)

https.//www.wannart.com/uygurlarda-mimari-ve-sanat/turk-ucgeni-uygur-evi/ (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

https.//www.britannica.com/plant/Moraceae (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

https.//zen.yandex.ru/media/id/5c9de7dfe5345700b36bc361/svetovaia-arhitektura-i-svetodizain-srednei-azii-5dadaeccc05c7100adaab6db (Erişim Tarihi: 16.02.2020)

Saffat Suresi, 139-148, https.//kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/S%C3%A2ff%C3%A2t-suresi/3927/139-148-ayet-tefsiri (Erişim Tarihi: 11.10.2021)

Samokov "Bayraklı" Camii'yi Bulgar ustaları kurdu- Tarih ve Din (bnr.bg) (Erişim Tarihi: 14.10.2021)

Tahsin Ceylan, "Deniz Tanrıçasının Büyüsü", *Naviga,* http.//www.tahsinceylan.com/makaleler/18/files/denizatlari_naviga.pdf (Erişim Tarihi: 12.10.2021)

https.//rize.tarimorman.gov.tr/Menu/12/Cografi-Yapi#.~.text=Bu%20basama%C4%9F%C4%B1n%20hakim%20t%C3%BCr%C3%BC%20sakall%C4%B1,%2C%20di%C5%9Fbudak%20ve%20%C5%9Fim%C5%9Fir'dir. (Erişim Tarihi: 02.03.2022)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Burak Muhammet GÖKLER
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
İlköğretim	
Lise	
Üniversite	
Yüksek Lisans	
Doktora	
Yabancı Diller	
İngilizce	
Almanca	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Çalıştığı Kurum	
Yayınlar	
Makaleler. 1.Gökler, Burak Muhammet, "Belen Abdurrahman Paşa Türbesi ve Mezarlığı", *Anasay Dergisi,* S.2, 2017. 2.Can, Birol, Gülbudak Özgür, Gökler, Burak Muhammet, "İslam Mimarisinde Mozaik"*, Art Sanat,* C.7, 2017. 3.Gökler, Burak Muhammet, Köşklü, Zerrin, "Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresi'ndeki Kavuk Tipleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* S.66, 2019.	

4.Yurttaş, Hüseyin, Gökler Burak Muhammet, "Bir Minare İki Usta", *Doğu Esintileri Dergisi,* S.13, 2020.
5.Gökler, Burak Muhammet, "Sanat Yoluyla Panoptikon", *Jasss,* S.85, 2021.
6.Gökler, Burak Muhammet, Doğan, M. Emin, "Arşiv Belgelerine Dayanarak Narman Güvenlik Köyü Camii Üzerine Bir Değerlendirme", *Art Sanat,* S.16, 2021.
7.Yurttaş, Hüseyin, Gökler, Burak Muhammet, "Nahçıvan Karabağlar Türbesi ve Anadolu'ya Yansıması", *Sanat ve İkonografi Dergisi,* S.2, 2022, 28-34.
8. Doğan, M. Emin, Gökler, Burak Muhammet, "Deniz Müzesi Komutanlığı'ndaki Mezar Taşları", *Sefad,* S.47, 2022, 173-198.

Sempozyumlar.

1.Gökler, Burak Muhammet, "Dijital Oyun Dünyasında Sanatsal Nesneler", *Contemporary Issues in Social Sciences and Humanities,* Çek Cumhuriyeti, 2017.

2. Gökler, Burak Muhammet, "Kocaeli Çeşmelerinde Batı Etkili Süslemeler", *Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu,* Kocaeli 2017.

Projeler.

1.Rize'de Osmanlı Dönemi Camileri (Doktora, Yürütücü. Dr. Öğr. Üyesi Zerrin KÖŞKLÜ)

2.Erzurum Tabyalarının Sanatsal Bir Bakış Açısıyla Fotoğraflanması ve Günümüz-Gelecek Kuşaklara Aktarımı için Fotoğraf Kitabının Oluşturulması (Mescidi, Aziziye Tabyaları) (Güdümlü Proje, Yürütücü. Murat Han ER)

3.Anadolu'da Taş ve Taş Yapı Mirası (Dış Kaynaklı)

Kazı ve Yüzey Araştırmaları.
1. 2020, Kars Ani Örenyeri Kazı Çalışması
2. 2021, Kars Ani Örenyeri Kazı Çalışması
3. 2021, Erzincan Yüzey Araştırması
4. 2022, Kars Ani Örenyeri Kazı Çalışması

İletişim	
E-Posta	